منتدى إقرأ الثقافي

ئینسایکلۆپیدیای کەرکوک

www.iqra.ahlamontada.com

کولتوور و شارستانییەت لە دەڤەری کەرکوک

سەرپەرشتیاری گشتی نووسین و پێداچوونەوە
سمکۆ بەهرۆز (ئەژی)

بەرگی شەشم

بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنْتَدى إِقْرَأ الثَقافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدى إِقْرَأ الثَقافِي)

براي دانلود كتابهای مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافي)

www. iqra.ahlamontada.com

ئینسایکلۆپیدیای کەرکوک

بەرگی شەشەم

کلتوور و شارستانییەت لە دەڤەری کەرکوک

سەرپەرشتیاری نووسین و پێداچوونەوە
سمکۆ بەهرۆز (ئەژی)

٢٠٢٣

بڵاوکراوەکانی دەزگای ڕۆشنبیری
جەمال عیرفان ٢٠٢٣
زنجیرە: (١٤٣)

بەڕێوەبەری دەزگا:
سیروان حەمەسەعید حەمەخورشید

ناوی کتێب: ئینسایکلۆپیدیای کەرکوک- بەرگی شەشەم: کەلتوور و شارستانییەت لە دەڤەری کەرکوک
بەشداران: کۆمەڵێك نووسەر
سەرپەرشتیاری نووسین و پێداچوونەوە: سمکۆ بەهرۆز (ئەزی)
سەرپەرشتیاری زانستی و ئەکادیمی: د. یوسف گۆران
سەرپەرشتیاری کارگێڕی: زاهیر شکور
دیزاینی ناوەوە: ئەنجام سەعید
دیزاینی بەرگ: ئارام عەلی
تایپ: زەینەب حەمید
وێنەگر: سەروەر عەبدوڵڵا
نۆرەی چاپ: چاپی یەکەم: ٢٠٢٣
تیراژ: ٥٠٠ دانە
چاپ: چاپخانەی تاران

لە بەڕێوەبەرێتیی گشتیی کتێبخانەکان ژمارە سپاردنی (٢٠٠٧)ی ساڵی ٢٠٢٠ پێ دراوە

Tel: 0533202936 07736959302
email: jamalerfan99@gmail.com
jamal erfan cultural foundation
www.jamalerfan.com

ناونیشان- سلێمانی، شەقامی سالم، بەرامبەر قەیوان تاوەر

مافی ئەم کتێبە پارێزراوە بۆ دەزگای ڕۆشنبیری جەمال عیرفان، هیچ کەسێک مافی لەبەرگرتنەوەی نییە، جا گەر بە شێوەی ئەلیکترۆنی، کاغەزی، وێنەیی، یان هەر شێوازێکی تر بێت.

ئینسایکلۆپیدیای کەرکوک

بەرگی شەشەم

کلتوور و شارستانییەت لە دەڤەری کەرکوک

بەشداران

د. دڵشاد مەحموود عەبدولڕەحمان
د.ئیبراهیم خەلیل سەعید
عەلی حوسێن ساڵح
هەردەوێڵ کاکەیی
سمکۆ مەحروز
هاشم کاکەیی
سەرۆەر ساڵەیی
عەبدولستار جەباری
شەرەفەددین جەباری
سەباح ئیسماعیل
مەلا شاخەوان
موعتەسەم ساڵەیی
ئەحمەد تاڤانە
سیروان سەرگەڵوویی
عەبیر عەدنان یوسف
سامان ئەحمەد
محەمەد سەردار
د. کەیوان ئازاد
د. سانیحە ئەمین زەکی
د. کازم حەبیب
د. خەیریە قاسمیە
د. ڕافیدە عەبدوڵڵا قەرەداغی
د. زرار سدیق
د. بەختیار سەعید
فەرهاد عەبدولعەزیز
فەلەکەدین کاکەیی
سەمیرە ئەحمەد
حەمە سەعید زەنگەنە
عیماد جەباری
سەربەست کەرکوکی
سەباح بازرگان
د. شاکر سابیر زابت
ئەحمەد مەجید ئەلحەسەن

٢٠٢٣

مێژووی گۆڕانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و کەلتورییەکانی ناوچەی کەرکوک

* چاخە بەردینەکاندا:

ژیانی مرۆڤایەتی و هەڵکەوتەی دروست بوونی مرۆڤ، خاسیەتێکی وای هەیە کە زیندەوەرێکی خوو هەڵگری کۆمەڵایەتییەو لەسەر بنەماکانی هۆگری ئەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییانە ژیانی خۆی دارشتووە و هەر لەسەر ئەو بنەمایانە ڕێچکەی خۆی دۆزیوەتەوە، کە قۆناغ بە قۆناغ ژیانی خۆی پێ چاککردووەو بەرەو زیاتر هەنگاوی ناوە.

گۆڕان و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان ئەو مارانەی ژیانی مرۆڤن کە لەگەڵیدا هەنگاوەکانی ژیان دروستی کردووەو ڕێساو یاسای تایبەتی خۆی بۆ دارشتووە، تا بتوانێت ڕێڕەوەکانی ژیانی خۆی ئاسان بکات و بنەماکانی هۆگری ژیانی لەسەر دابرێژێت، لەگەڵێک کاتدا هەردوولا هۆگرییەکتری بوون بۆ جێبەجێکردنی کارەکانیان.

* مێژووی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی پێش مێژوو لەناوچەی کەرکوکدا:

زانیاریمان دەربارەی باری ژیانی کۆمەڵایەتی خەڵکی (بەردەبەلکە) و (کەریم شایەر) و (پالە گەورە) و (چەرموو) و (مەغارە) زۆر کەمەو تەنها بریتییە لە هێڵێکی باریکی زانیاری بۆ بەدەستهێنانی باسەکەمان، چونکە ئەو شارستانیاتانە ژیانیان بریتی بووە لە کۆچەرایەتی و ژیانی ڕاوو گەڕان بە دوای خۆراکدا.. زیاتر ژیانی تاکڕەوێتی باو بووە لەو ناوچانەدا.

(لە ناوچەی (بەردەبەلکە)دا مرۆڤی (نیاندەرتاڵ) ژیاوە، گوزەرانی لەسەر ئەوە بووە کە ڕاوی کردووە یان کۆیکردووەتەوە، لە خواردن لەدوای خۆی ئەو کەرەستانەی بە جێهێشتووە کە بەکاری هێناوە لە بەرگری لەخۆی لەکاتی هێرش یان ڕاوکردندا، کە پێک هاتووە لە (تیرک)ی باردە ئەستێی پتەو نەبوو. زۆری لەسەر شێوەی تارێک کە سەرەتەمەکەی دەگەڕێتەوە، سەرەتەمی بەردینی کۆن بەو شێوەیە کە بەناوبانگ بووە بە (تەشولی: مێژووەکەی دادەنرێت بەزیاتر لە سەد هەزار ساڵ، توانای لەشی دیاری کراو بووە، ژینگەکەی زۆر ناخۆش بووە، کە یارمەتی داوە بۆ گەشە بوونی توانا و پیشە هونەرییەکانی بۆ دروست کردنی ئەو کەرەستە بەردینانەی کە بتوانێت بە هۆی ئەوەوە خواردنەکەی بەدەست بهێنێت و زۆری کاتی بەم کارانە بیاتە سەر. ئابوورییەکی هەڵمەتیی هەبووە، کەسەکانی ئەو سەردەمە لەسەری ژیاون بێ بەیڤ.. کە مرۆڤ ژیاوە لە بەربەرکانی بۆماتەوە تا مارەیەکی زۆر بەتایبەتی لەگەڵ (فیل) و (کەرکەدەن) لەبەردەبەلکەدا.

بە هۆی گۆڕانی کەشەکانەوە نەیانتوانیوە ماوەیەک لە شوێنێکدا بمێننەوە، بۆیە هەموو کات لە کۆچ کردندا بووە، شتێکی نەزانیوە کە ناوی (نیشتیمان) بێت، لەگەڵ پێکەوە بەستنی نێوان کەسەکانی خێزانەکانیان. چونکە هەرکەسێک هەوڵیدا کە بەشی خۆی بەدەست بهێنێت بێ گوێدانە کەسانی تر، لەمەدا بۆمان دەردەکەوێت کە کۆمەڵگا نییە بەشێوەیەکی ڕاست، بەڵکو بریتییە لە جۆرێک کۆمەڵ بوون (التجمع) لەنێوان نێر و مێیەکی وا کە وەسف دەکرێت بەتیرە گەرمی و شێداری، بە شێوەیەک کە بتوانێت سەرچاوەی خواردنەکەی بە دەست بهێنێت، پەیوەندی نێوان نێر و مێ باوبووە (المشاعة الجنسية) و لەوەدا یەدەردەکەوێت کە خێزان نەبووە مرۆڤ خۆی بەتاکێتی ژیاوە سۆزی دایکایەتی بەس بووە بۆ پەروەردەکردنی منداڵ[1]

ئاوو هەوا گۆڕانی بەسەردا هات بەرەو باشتر و ئارام گرتنی ئاوو هەواکەی، کە بوو بە هۆی گۆڕان لە ژیانی بووەڵە ئاژەڵداریدا کە بەهۆی گۆڕانی ئەو ژینگەیەوە بوو، بەهۆی پێشکەوتنی شارستانییەتییەکە: مرۆڤ لەم سەردەمەدا هەوڵی هونەرکاری و ئیرامانی مەلاو، بەبەکارهێنانی کەرەستەی قەبارە بچووک لە کارەکانیدا.. هەروەها ئەم شارستانییە بە ناوبانگ بوو بە هەمە جۆری و تایبەتمەندیەتی. تاک دەورێکی دیاری هەبوو لەو کارانەی کە ڕۆژانە کەوتووەتە سەری لە چوارچێوەی خێزاندا.

لەگەڵ گەشە کردنی چینێکی بووەکی بەهۆی کۆتایی هاتنی چاخی سەهۆڵبەندان بوو بەهۆی گۆڕانی خواردنی مرۆڤ کە ئەمیش گۆڕانێکی گرنگ بوو. کە پاشەخی لەدا بە دوو جۆرە خواردن، کە ئەویش ڕووەکی و ئاژەڵی بوو، بەهۆی بڵاوبوونەوەی چینێکی ڕووەکی گەورە لە ناوچەکەدا[2].

لەبەر ئەوە بە مۆلگەیەکی نیمچە کۆچەری دادەنرێت و قۆناغێکی زۆر زوری پێشکەوتن و گۆڕانی ژیانی نیشتەجێیی و ئارام گرتنی ئەو سەردەمە بووە[3]

گواستنەوەی شێوەی ژیان لە (میزولیثەوە) بۆ (نیولیپ) لە (کەریم شایەر)دا بە پەیدابوونی پیشەسازی گڵێنەیی هەستی پێ دەکرێت. کەلە چیا بەرزەکانی ئەم مەڵبەندەدا

ئەو پیشەسازییە لەگەڵ کەلتووری گڵێنەی (چەرمۆ)دا لای (چەمچەماڵ)، بەک شێوەو پەنیوەی گڵێنەی (شۆڕشی نیولیت) ناسراوە[١].

بۆیە (کەریم شایەر) هەنگاوێکە بۆ گۆڕینی باشتری ژیانی کۆمەڵایەتی بەرەو شارستانییەتی (چەرمۆ) کە لەگەڵ خۆیدا شۆڕشێکی کۆمەڵایەتی گەورەی پێک هێنا.

بەرهەم هێنانی برژێوی بە کشتوکاڵ و جالی ئاژەڵیش هۆی لەراتەیەنەری پڕ بایەخ بوون لەلایەن ئادەمیزادەوە کە توانی لە ژیانی کێویایەتی و چۆڵپەرستی چاخەکانی بەردینی کۆن بۆ ژیانێکی پێشکەوتوو بگوازرێتەوە، راستیش ئەوەکانی ئاخیری ئۆخری چاخی بەردینی ناوەڕاست زەمینەی ئەو شۆڕشە ئابوورییەیان خۆش کرد[٣].

بەهۆی گۆڕانی ژیانی ئابوورییان: مەودایەکی فراوان و نوێ بووی دا لەبەرەمی گۆڕانی ژیانی کۆمەڵایەتی لە سەرتاپای جیهاندا.

(نیشتەجێبوون و پێشکەوتنی ژیانی ئابووری، پەیدابوونی خاوەنێتی زەوی و کەرەستەی بەرهەم هێنان و ماڵداری، زۆربوونی ئیش و پەیدابوونی چینی کۆمەڵایەتی و دەستپێکردنی چەوسانەوە و دەست بەسەراگرتن، زۆربوونی خێزان و بەرە، بووە هۆی ئاکۆکی و هەراو بەگژیەکداچوون، بەشێوەیەکی سەرەتایی و ساکار شەڕو شۆڕ دەستی پێکرد، بەتایبەتی لەگەڵ ئەو کۆمەڵانەی هێشتا هەر ڕاوکەر بوون و فێری کشتوکاڵ نەبیبوون)[٤].

لە سەردەمی بەردینی نوێ فێری بیری پێوانەیی رۆژگارو رۆژانە بوون، بەتایبەتی رۆژمێری (خۆری)، کە مرۆڤی فێرکرد ماوەی کشتوکاڵی بزانێت، بتوانێت پێوانەی درێژایی ساڵی خۆی بکات لەکاتی تۆوە بۆ کاتی تۆو یان لە دروێنەوە بۆ دروێنە. لەگەڵ سەرهەڵدانی بیروباوەڕی ئایینی[٥].

سەرهەڵدانی گەلێک پیشەی دەستی کۆمەڵایەتی و دروست کردنی لەکاری مرۆڤ وەکو تەون و تەونکاری[٦]، دۆزینەوەی کەرەستەکانی تەونکاری و چنین، جۆرێکن لە گۆڕانە کۆمەڵایەتییەکان[٧].

کۆمەڵگای چەرمۆ: لەبەر ئەوەی کشتوکاڵی بووە، بۆیە گەوهەری ژیانیان بەند بووە بە کشتوکاڵی گوند نشینی، بنەماکەشی لەسەر دروست بوونی گوندەکەو کارکردن بووە تیایدا دانیشتووانەکەشی کە پێک هاتبوو لە چەند خێزانێک، چاودێری کشتوکاڵەکەیان کردووە لە هەمان کاتیشدا هانی داون بۆ مانەوەیان هەر ئەوەش کاری کردووەتە سەر تێڕوانینی جوتیارەکان بۆ هێنانە بەرهەم بە جۆرێک کە رێگا ئاسانەکەی بۆ بگرن و پارێزگاری لێ بکەن ئەمەش تێڕوانینێکی لەسەرخۆی شێوەکانی ژیانەو خۆشیان هێناویانەتە پێشێ. رشکە بێ گیانەکەش لەسەر جۆرەکانی هونەر رەنگی داوەتەوەو شێوە چاولێکەرییە ئاسانەکەی بێ گۆڕان وەرگرتوە[٨].

وەکو پیشەی گوندەکەی چەرمۆش لەو پەیوەندییە بە هێزەی نێوان لەدایکبوون و شوێنەکەوە سەرچاوەی گرتووە لەوەش دەچێت هەموو ئەندامێکیش لەو کۆمەڵگایەدا مرۆڤێک بوو بێت، ئەو کارانەی سەرشانی کە پێی سپێردراوە لە قۆناغەکانی ژیانیدا واتە لەدایکبوونییەوە تاکو مردنی جێبەجێی کردووە. بۆ ئەنجامدانی هەموو کات پەنای بردووەتە بەر هێزەکانی سروشت و ملکەچیان بووە[٩].

لەوانەشە لەو سەردەمە زووەدا کۆمەڵگای چەرمۆ جۆرە دیموکراسیەتێکی سەرەتای تێدا هەبووبێت. بە جۆرێک یەکێتییە کۆمەڵایەتییەکە کە پێوەی پەیوەست بووە یەکێتییەکی وا بووبێت لەسەر پەیوەندییەکانی خزمایەتی هاتبێتە کایەوە کە لە شێوەی خێزانی باوکایەتی گەورەدا رێکیان خستبێت بە پێوانەی بەڵگەی رەگەزناسیش هەموو کەسێک لەناو کۆمەڵدا لەو سەردەمە زووەدا بۆی هەبوو موڵکی تایبەتی خۆی هەبووبێت بە مانا پارچەیەک زەوی بۆ خۆی دا بڕبکات، چونکە زەوی زۆر بووە بەر هەموو کەسێک کەوتووە، جگە لە کەرەستەی شەخسی دیکەش وەکو جلوبەرگ و پایەتی ئارایشتی ئافرەت.

چاوگێڕانێک بە پاشماوە تیریتەکانی شوێنەوارەکەدا ئەوە دەردەخات کە لە (چەرمۆ)دا ئەو جۆرە کەرەسانەی چەشنی ملوانکەو مووروی لەبەرد و قوڕ دروست کراو بازنی مەرمەڕو مووستیلەو ئامێری هاڕینی رەنگەکان و ئامادەکردنیان لە پاشماوەی چینەکاندا دۆزراونەتەوە: جگە لە دۆزینەوەی ئامێری کشتوکاڵ و قاپ و قاچاخی ناوماڵ. ئەمانە بەڵگەی پێشکەوتنی پیشەسازی گوندەکەن کە لەنێوانیاندا کەرچک و دەرزی لە ئێسقان دروست کراو سەرەتاشی لەبەرد دروست کراو دێن کە باوەڕ وایە دانیشتووانەکەی چەرمۆ چنین و دەستی خوریان زانیبێت[١٠].

هەر ئەوەش لەوانەیە وای کردبێت کاتێ بە گوێرەی رەگەزو تەمەن و شارەزایی دابەش کرابێت بە مانا پیاو کارەگرنگەکانی بەرکەوتووەو ئاسانەکانیشی کە پشوو ئارامی ویستووە بۆ ئافرەت ماوەتەوە دووریش نییە ئەو هێڵانەی کە لە سەر سوالەتەکانی چەرمۆ هەڵکەندراون شێوەی ژیانی کۆمەڵایەتییەکەی دەربخستبێت. بەمانا ئەو دوو هێڵە ئەندازیارییانە لەناو خۆیاندا گۆڕانێکیان بۆ شێوەی ژیانەکە هێناوەتە گۆڕێ هەروەکو چۆن راوچی لە بۆسەو چاودێری ئاژەڵە کێوییەکەیدایە بۆ راوکردنی، ئاواش جووتیار بە شێوەیەکی بەرفراوانتر لەسەر باوەڕو داب و نەریتێکی تر بیری لێ کردووەتەوە سەرەتا بە ئیوە کۆچەری دەستی پێکردووەو دوایش شوێنەکەی بەرەو بچووک بوونەوە رۆیشتووە لەسەر ئەو پارچە زەوییەی کە بۆخۆی دانارە ماوەتەوەو بووەتە موڵکی تایبەتی، لەسەریشی پێویست بووە زەوییەکەی رێک بخات. لە ژیانی گوندە کشتوکاڵییەکەی (چەرمۆ)دا بووە تایبەتییەکە رۆڵێکی گەورەو گرنگی گێڕاوەو چووەتە قوڵایی باوەڕە کۆمەڵایەتییە ئابوورییەکەوە، کە بە هەموویان گوزارشت لە تێڕامە کۆمەڵایەتییەکەو کەسانی ناو کۆمەڵ و باوەڕیان دەکەن. ئەمانەش لەو پاشماوانەدا دەخرێتەڕووەوە کە مرۆڤی (چەرمۆ) بۆی بەجێ هێشتووین و وێنەیەکی ئاشکرا ڕوونمان لە بارەی بیرە سروشتییەکەو بووە ئایینییەکەوە دەداتێ. ئەمەش لەبەر ئەوەیە مرۆڤ لەو چاخەدا تەنگ و چەڵەمەی گەورەی ئەرتۆی نەبووە بەهۆی بارودۆخە سروشتییەکە. کە هەموو لایەکی لێ بگرێت

بۆیە هەموو ئەوانە بە باشی لەبارە دەروونییەکەیدا ڕەنگی داوەتەوەو دڵنیاش بووە لە ژیانی شتێکی سروشتییە لە ئەنجامی هەموو ئەزموونێکی تازەدا، مرۆڤەکە بە هۆی مامەڵەو ململانێ لەگەڵ شوێنەکەی و هێزە جیاجیاکانی تردا کە دەستی کەوتوون و زانیاری تازەی لە بارەو بابەتەوە لە بارەیانەوە وەرگرتووە، وای لێکردووە خۆی ئامادە بکات و بکاتە ئەنجامدانی هەندێک لەو شتانەی کە پەیوەندی بە ژیانی ئامانجەکانی دیکەیەوە هەیە، بۆ ئەوەی ئێستای بە داهاتوویەوە پەیوەست بکات[١٣].

لەبەر ئەوەی کشتوکاڵی بووە، بۆیە بۆ بەرهەمهێنانی بەرووبووم بە گشتی پەنایان بردبووەتە بەر باران و بارانەکەش ئەوەندە بووە، کە کشتوکاڵەکان پێ بگەیەنێت کە لەوە زیاتر پێویستیان بە هیچ شتێک نەبووە جگە لە پیت و فەڕی زەوییەکە. بوونی بە پیت و فەڕی زەوییەکەش بەرووبوومەکەی زیاتر کردووەو بووەتە هۆیەکی کاریگەر بۆ مانەوەی مرۆڤەکە لە شوێنەکەیدا. دەرخستنی ئەمانەش بە هۆی ئەو شتانەوە بووە کە لە پاشماوەی چینەکانی سەرەوەی شوێنەوارەکەدا لە ئەنجامی کنەو پشکنینتدا دۆزراونەتەوە، بەمەش پیری بە پیتی و بەرەکەتیان پەرستووە. هەموو شتێکیش هەر لەوەوە لەدایکبووە کە هێمای بەشێکیان بووکەشووشەی قوڕینەو لە شێوەی ئافرەتێکی سک پڕدا وێنە کراوە. لە ڕوخسارێدا بەپێی باوەڕیان هێمای تازەبوونەوەی ژیان و زۆربوونی بەرووبووم[١٤] دێت. کە لەناو ڕەگەزی مرۆڤدا بە شێوەیەکی بەرچاو دەربڕین لە دیاردەی دایک و بە پیت و فەڕی زەوی و هێنانە بەرهەمی بەرووبووم دەکات کە بە خوا دایکە ناسراوە. بەرامبەر بەوە کە ئەندامەکانی لەدایکبوونی تێدا گەورە کراوە لە سروشتدا ڕەگەزی نێرینە دێ. ئەمەش لەو ئاژەڵە شاخدارانەدا دەخوێنرێتەوە کە لە قوڕ دروست کراون و لەگەڵ بووکەشووشە قوڕینەی خوا دایکەدا دۆزراونەتەوە بوونەتە هێمای زۆربوون و زاوزێ[١٥]. بۆیە دەتوانین ئەوە لەبەر چاو بگرین کە دانیشتووانی چەرمو بایەخێکی تەواویان بەو ئاژەڵە نێرینانە داوە بەتایبەتی لەو ژمارە زۆرانەدا دەرنەکەون کە لەکنەو پشکنیندا دۆزراونەتەوە کە بە جوانی دروستکراون... چونکە لە هەردو شێوەکەدا هێمای بە پیت و بەرەکەتی و زۆر بوونن. لە لایەک هێمای ڕزەی جووڵەن و لە لایەکی تر لە ئاتیاوی بە پیت و بەرەکەتی هەڵچێنراون کە بۆ کشتوکاڵ باشن بەوەی گەورەی ئاژەڵن و دەبنە هۆی دروست بوون و لەدایکبوونی گۆڕپەلەی تازە. بۆیە لە پەرستنی خوا دایکەوە ئاژەڵ لەو بیرە سەرەتاییە گرنگانەیە کە لە ژیانی کۆمەڵگای (چەرمو)دا ئاوێنەی دەرکردووە. بەڵگە دەرکەوتووەکانی کنەو پشکنین لە تەلای چەرموودا نیشانی دەدات کە دانیشتووانەکەی بە شێوەیەکی گشتیی لەژێر خانووی زیندووەکاندا مردووەکانیان ناشتووە[١٦].

ئەم جۆرە ناشتنەش لەوە ناچێت داب و نەریتێک بووبێت پەیوەست بێت بەو چاخەوە بەڵکو ڕەنگدانەوەی درێژبوونەوەیەکە بۆ چاخە کۆنەکان دەگەڕێتەوە کە مرۆڤ بەم شێوە خۆرسکییە مامەڵە لەگەڵ مردووکەیدا کردووە یا تێنەگەیشتووە کە مردن کۆتایی بە مرۆڤەکە دێنێ بەڵکو وای بۆ چووە کە بەردەوامی بە ژیانی دەدا بەو شێوەیەی کە ئەندامانی خێزانەکەی ناتوانن لێی دوور بکەونەوە هەتا دوای مردنیشی. ئەم شێوە ناشتنەش لە خانووی زیندووەکاندا لەوە زیاتر نەبووە کە سۆزی کەسایەتیی جوڵاندوونی تەنها لە باوەڕێکی دیاریکراوەوە هاتبێت کە هەڵیان گواستبێت[١٢].

سەرئەنجام ئەم دیاردەیە وا تێدەگەین کە مردن بە باوەڕی دانیشتووانی چەرمو خەوتنێکی کاتی بووە ئەمەش لە شێوەی دانانی مردووەکە لەناو گۆڕەکەدا دەردەکەوێت بەم شێوەیە یەکەم ئامانجی کۆمەڵگای ئایینی (چەرمو) دابینکردنی بارە ئابووریەکەوە نزیک بووەتەوە بووە لە هێزەکانی بە پیت و بەرەکەتی و زیاتر کردنی بەرووبوومەکە. بەمەش مرۆڤی گوندەکە هەستی بەوە کردووەو بە پێویستی زانیوە کە دڵنەوایی ئەو هێزە سروشتیانە بکات کە بە فەرمانیان بەرووبوومی کشتوکاڵی زیاتر بووە.

بەڵام لە سەردەمەکانی بەردینی کانزاییدا گۆڕانێکی گەورەتری کۆمەڵایەتی ڕوویدا، کە لەگەڵ گۆڕانی سەردەمی (چەرمو)دا وردە جیاوازییەکی هەبوو: ؟ لە ڕووی ڕێکوپێکی و تەبایی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان کە لەگەڵ خۆیدا هاتکاریبوو بۆ سەردەمە مێژووییەکان.

ئەوەی لە سەردەمەکانی پێش مێژوودا بەرچاو دەکەوێت لە ناوچەی کەرکوکدا ئەوەیە کە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان هاوپەیوەستە بە چەند خاڵێکی دیاری کراو:

١. پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە چوارچێوەیەکی بەرتەسکدا خولی خواردووەو لەسەر ئاستێکی بێ هێزدا بووە، کە چوارچێوەی ئەو پەیوەندییانە لەگەڵ چالاکییەکانی مرۆڤدا گەشەی کردوە.

٢. کاریگەری ژینگەو ئاو و هەوا یەکێک بووە لە هۆکارەکانی ئەوەی کە مرۆڤی قاڵ کردووە بەوەی کە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی زۆر بەسستی گەشە بکات و بکەوێتە ژێر کاریگەری ئاو و هەوای باریین و ڕێژەی باران و بەفرو لافاو باو ڕزگار کردن لە هۆکارەکانی ژینگەو پەیوەست بوون بە ئەشکەوت و مۆڵگەکانی دەرووبەری وەکو مرۆڤی ئەو سەردەمانە لە ئەشکەوتی (پالە گەوڕە)دا حەساوەتەوە.

٣. پاراستنی خواوەندی (دایک) لە چەرموودا، وەرچەرخان بووە لە ژیان لەو دەڤەرەدا، کە توانی بیروباوەڕەکانی پەیوەندی ئافرەت دەستکارێک بێت بۆ پەیوەندی پێگەی مرۆڤ لە کۆمەڵگەدا و چەکەرەکردنی جوڵاندنی زاووزێ و زۆری منداڵ و گەشەکردنی مرۆڤ لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا.

٤. گۆڕانەکانی ئاو و هەوا بووە باشتر کردنی جۆرەکانی خۆراک و بایەخ دان بە کشتوکاڵی. کە لەگەڵ خۆیدا بووە، گەڕان بەدوای کەرەستەی زیاتر و پێویستی ئەو کەرەستانە بۆ کارئاسایی کردنی کاروبارەکانی ڕۆژانەیان.

٥. بایەخدان بە هونەری گۆزەکاری و دەفری ڕەنگ لە هونەردا، جۆرێکە لە بایەخدانی مرۆڤ لەچاخی بەردینی نوێ بە پێویستییە کۆمەڵایەتییەکان و جێبەجێ کردنی کاروباری ڕۆژانە.

٦. دروست کردنی خانووەکانی (چەرموو) و هونەری بیناکاری ئەو سەردەمە هەرچەندە سادە بووبێت بەڵام

توانراوە سەقامگیری لە شوێنێکدا دروست بکات.

* پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی سەردەمە مێژووییەکان:

سەردەمە مێژووییەکان زیاتر ئەو ماوە مێژووییانە دەگرێتەوە کە تواناى مرۆڤ لە سەردەمی چاخە بەردینەکانەوە گۆڕانی بەسەرداهات و ژیانی مرۆڤایەتی گەلێك لایەنی جۆربە جۆری گرتەوە کە لەگەڵ سەردەمەکانی پێشووی جیاوازی هەبووە، لەڕووی ئابووریی و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیریی و ئاوەدانی. کە هەریەکە لەم بوارانە هەنگاوی گەورەیان نا بۆ چاکترکردنی ژیانی مرۆڤایەتی.

سەردەمە مێژووییەکان هەروا گۆڕانی لە خۆنەبوو، بەڵکو خەباتی ناخۆشی ژیانی مرۆڤایەتی بوو لە سەردەمی چاخەبەردینەکان کە توانی لایەنەکانی شارستانی لەسەر بونیات.

بۆیە سەردەمە مێژووییەکانیش بە سەردەمێکی جیابوو لەوەی تر لەڕووی تایبەتی هەموو بوارەکاندا.

ڕووداوەکانی سەردەمەکانی مێژووی ناوچەی کەرکوك بەشێکی نەبڕاو بووە لە ڕووداوە مێژووییەکانی دەوروبەریدا چ لە ئاستی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کوردستان یان لەسەر ئاستی ڕووداوە کۆمەڵایەتییەکانی ناوچەکانی دەوروبەری کەرکوك و جیهاندا.

سەردەمە مێژووییەکانی: سۆمەری، گۆتی، لۆلۆیی، (هوری- میتانی)، ئاشووری، میدی، ساسانی، پرسی، ئەسکەندەر، هەریەکە ڕەنگدانەوەیەکی بەرچاوی بینیوە لەسەر ئاستی ناوچەکەو کەرکوکیش شوێنێکی بەرچاوی ئەو ڕەنگدانەوەیە بووە.

دەتوانین هۆکارەکانی گۆڕان و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی ناوچەکە لە سەردەمە مێژووییەکان بگەڕێنینەوە بۆ چەند هۆکارێك:

١. گۆڕانی ئاوو هەوای ناوچەکە:

گۆڕانەکانی ئاوو هەوای ناوچەی کەرکوك لە هەموو شوێنەکانی تر زیاتر لەبارتر بوو بۆ گەشەکردن و بووژانەوەی شارستانی سەردەمە مێژووییەکان، ئەو ڕاستییەش بەڕوونی دەردەکەوێت لە شارستانی ناوچەکانی (قادیش) و (مەتارە)و (یەرایخا) و (ماحوین) و (گوڕوخانی) و (نوزی) و (ئال- نیلاتی- قەڵا) و (کاسوور)، هەندێك لەم شوێنانە بەردەوامی سەردەمەکانی پێش مێژووە، ئەمیش بەڵگەی لەباربوونی ئاوو هەوای ناوچەکەبووە بۆ بەردەوامی سەردەمە مێژووییەکان

لەباربوونی ئاوو هەوا ڕێگەی بە مرۆڤدا لە ئەشکەوت بێتە دەرەوەو هەوڵی گەڕان بدات لە دەوروبەریدا. ئەمیش وای لێکرد ئارەزووی بەرەو هۆگری و دوورکەوتنەوە لە ئاگرەوی بیوات و هەوڵی دروستکردنی کۆمەڵ و کۆمەڵگە بدات

بەهۆی باران و بەفرو لافاو وای لێهاتبوو خۆی لە شوێنێکی دیاریکراو بشارێتەوەو ماوەیەکی دوورو درێژ خۆی لە ئەشکەوت مۆڵ بدات، ئەویش ڕێگربوو لەبەردەمیدا بۆ ئەوەی بتوانێت پەلوپۆ بەچوار دەوروبەریدا بهاوێژێت.

گۆڕانی ئاوو هەوا هۆیەك بوو لەو هۆیانەی فێری خۆراگری و دروستبوونی خێزانی کردوو بیری لە ماڵیکردنی ئاژەڵ کردەوە، کە پێشتر تەنها سەرقاڵی ڕاوکردنی بوو، چونکە ماڵیکردنی هەولێك بوو بۆ هۆگرکردنی ئەمەش زۆر بەڕوونی لە سەردەمی چاخی بەردینی نوێ لە (چەرمۆ) دەرکەوت کە مەیلی بەلای بەخێوکردنی ئاژەڵدا چوو کە لەوەو پێش بیری لێ نەدەکردەوە.

گۆڕانی ئاوو هەوا مرۆڤی فێری شێنایی و سەوزایی و کشتوکاڵ کردنی کرد کە لەوەو پێش، بەهۆی سەختی باران و بەفر گەلێك بەرهەمی کشتوکاڵی لەو ژینگەیەدا شین نەدەبوو یان بەرهەم نەدەدات.

٢. سەرهەڵدانی نووسینی مێخی:

یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی سەردەمە مێژووییەکان لە ناوچەکەو جیهاندا سەرهەڵدانی نووسینی مێخی بوو، کە لەگەڵ خۆیدا بووە وەرچەرخانێکی گەورە لە نووسینەوەی ڕووداوە مێژووییەکان، لەهەمان کاتدا بووە فراوانکردنی ئارەزووی مرۆڤ بۆ بیرکردنەوەو تێفکرینی بۆ ئەو ڕووداوانەی کە خۆی تێیدا بەشداری کردووە، ئەویش بە بەرچاوگرتنی لایەنە چاك و خراپەکانی ژیانی لە ڕێکخستنی باری کۆمەڵایەتی و ئابووری و ڕۆشنبیری.

(بەکارهێنانی خەتی مێخی لە (٣) هەزار ساڵ پێش بڵاوبوونەوەی مەسیح، بەردەوام بوو تا سەردەمەکانی لەدایکبوونی مەسیح کە (٢) هەزار ساڵی خایاند، دوا ڕەقیمی قوڕین کە پێمان گەیشتووە دەگەڕێتەوە سەردەمی (٥٠)ی زایینی.

ئەوەی کە پێویستە ئاماژەی پێبکەین بە بڵاوبوونەوەو سەرهەڵدانی خەتی ئارامی لە نیوەییەکەمی پێش زایین و بڵاوبوونەوەی خەتی ئەغریقی لە سەردەمی هیلنستی، دەورێکی گەورەیان بینی لە کەمکردنەوەی نرخی خەتی مێخی، ئەمەش وایکرد بەکارهێنانی چربێتەوە لەلایەن ئەستێرە ناسانی بابلییەکان بۆ نووسینەوەی سەرنجەکانیان لە زانستی ئەستێرەوانی)[٢٠].

ئەوەی کە جێگەی سەرنجە قوڕ یەکێك بووە لەو کەرەستانەی کە نووسینی مێخی لەسەر نووسراوە بە پێی سەردەمە مێژووییەکان، بەڵام زۆر کەمتر دەگمەن ئەم نووسینانە بەکارهاتووە لەسەر بەرد و کانزاکان. لەبەر ئەوەی ئەم کەرەستانە ڕەق و گونجاو نییە بۆ ئەوەی نووسینی لەسەر بکرێت، چونکە قوڕەکە زیاتر لەبارو نەرمە بۆ نووسینی مێخی و دێتە دەست لە نووسینەوەی ڕووداوەکاندا.

ئەوەی لەناوچەکانی کەرکوکدا بەرچاومان دەکەوێت گەلێك ڕەقیمی مێخیمان بۆ بەجێماوە لە نوزی و (قەڵا- ئال نیلاتی و گوڕوخانی)، هەریەکە بەڵگەیەکی مێژوویی گرنگە دەربارەی مێژووی ئەم شارە.

ئەوەی لێرەدا گرنگە ئاماژەی پێبکەم، ڕەقیمە قوڕییەکانی (نوزی)و (گوڕوخانی)یە کە گەلێك لایەنی یاسایی و قانوونی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی لە خۆگرتووە لە بنیاتنانی

خێزان و گرێدانی یاسایی ئەو پەیوەندییانەو چۆنیەتی هەڵوەشاندنەوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان کە هیچی لە یاساکانی (حەمورابی) کەمتر نییە.

٣. فراوانبوونی بیروباوەڕ ئاینییەکان لە قۆناغی سەردەمە مێژووییەکان:

ئەویش خۆی دەبینێتەوە لە فراوانبوونی ژیانی مرۆڤایەتی و بڵاوبوونەوەی لە پانتاییەکی گەورە کە زۆر لەوەی لەسەردەمەکانی پێش خۆی گەورەترو ئاڵۆزتر بووە، ئەمیش لەگەڵ خۆیدا بووە هۆی بەرفراوانکردنی کشتوکاڵیکردن، وا لە مرۆڤدا دەکات بیرکردنەوە لە بیروباوەڕە ئاینییەکان فراوانتر بێت، باوەڕەکانی لەپەرستنی کۆتەڵی دەلیکەوە پەرەی سەند بۆ خواوەند (با)و خواوەندی (باران) و خواوەندی (زەوی)و خواوەندی (جوانی) گەلێکی تر کە هەر هەمووی دۆزیتەوە بوون بۆجێبەجێکردنی خواستەکانی مرۆڤ تا بەوەی دوعاو پاڕانەوەکانی ئامانجەکانیان بەجێ بهێنێت.

ناوچە دەشتییەکانی کەرکوکیش بەپیتی زەوییەکەی گونجاو بوو لەگەڵ فراوانبوونی خواستەکانی بیروباوەڕەی ئاینی تا بەوەی ئامانجەکانیان جێبەجێ بێت، ئەمیش بەڕوونی لەسەردەمی میتانی و گۆتییەکان لەناوچەکانی کەرکوکدا دەردەکەوێت.

گۆڕان یان فراوانبوونی ئاینی، هۆیەکی گرنگە لە گۆڕانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، چونکە ئاین و خواوەندەکان بوونە هەڵگری دابەشکردنەوەی چین و توێژەکانی کۆمەڵ و کۆمەڵگەیان دابەشکردە سەرکۆیلەو ئازادو سەرۆکی پەرستن و پیاوانی ئاین و پاشاو دامودەزگاکانی پاشا و کۆشکی پاشایەتی، کە گەلێک جار ئاین و پیاوانی ئاین ئەوریان بینیوە لە دابەشکردنەوەی چارەنووسی وڵات و سەرکەوتن و داڕوخانی لەدەستی ئەواندابووە.

سەرهەڵدانی پەرستگاو ئاتەشگەو کڵێسەو زەقورە. هەریەکەی قۆناغێکی فراوانی ژیانی مرۆڤایەتییە لەڕووی ئاینییەوە کە ڕاکردن لێیان و خۆگێلکردن زۆر مەحاڵ بوو لێی.

ئاین و باوەڕەکانی بوونە کەرەستەیەکی بەهێز بۆئەوەی کە بتوانێت ببێتە دەستگایەکی سەربەخۆ لەڕووی کارگێڕی و بەڕێوەبەری و بیناسازی و نەخش و نیگاری بیناکارییەوە کە هەموو پێویستییەکی لەلایەن کۆشک و پاشاوە بۆ جێبەجێ دەکرا تاکو بەوەی خواستەکانی پاشا جێبەجێ بکات یان دەوڵەت و ئیمپراتۆرییەتەکە لەسەری کۆک بێت.

٤. تۆکمەکردنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان:

لەچوارچێوەی چڕکردنەوەی خێزان و منداڵ و پەیوەندییەکانی دەوروبەری مرۆڤەکان لە دابەشکردنەوە یان پۆلێنکردنی ژیانی ڕۆژانەو کارەکانی ژیانی مرۆڤایەتی.

جاران لە (چەرمو) پەیوەندییەکان خۆی دەبینییەوە لە ناوچەیەکی (٢٠-٣٠) مالی، بەڵام سەردەمە مێژووییەکان فراوانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان خۆی دەبینییەوە لە شارو ناوچەیەکی فراوانی وەک (نوزی)و (ئەراپخا)و (گریوخانی).

پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە هەریەکە لە (گریوخانی) و (نوزی)دا بووە پێکەوە بەستنی پەیڕۆی موڵکدارێتی زەوی و مامەڵەکردنی زەوی و ماڵ مرۆڤ لەو موڵکدارێتییەدا، ئەویش بە دابەشکردنەوەی یاساکانی ژیانی مرۆڤی سادەو کۆیلەو خاوەن دەسەڵاتی ناوچە فەرمانڕەواکەدا: بە ڕێکخستنەوەی یاساکانی ژیانی مرۆڤایەتی و زیاتر تۆکمەکردنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان بووە سەرهەڵدان و فراوانبوونی کارگەو پیشە دەستییەکان کە سەردەمی چاخە بەردینەکان زۆربە سفووردار گەشەی کردبوو جیاوازبوو، بۆ نموونە هونەری گۆزەکاری قالبێکی فراوانی بەخۆیەوە دیت و لە شێوەو قەبارەو ڕەنگ و جۆری گۆزەو دەفری جیاوازی و هەمەچەشنی دروست بوو کە توانای بیرکردنەوەو ئاوەزی مرۆڤەکانی دەخستەڕوو.

بایەخدان بە جلوبەرگ و پۆشاک و جۆر و ڕەنگی پۆشاکەکە خاڵێکی گرنگ بوو، کە سەردەمەکانی لەوەو پێش بەو شێوە فراوانە بیری لێ نەکردۆتەوە کە تەنها پێستی ئاژەڵەکە یان خوورییەکەی خۆی پێ داپۆشی.

٥. بایەخدان بە کشتوکاڵ:

مرۆڤ لەسەردەمە مێژووییەکان بایەخی زیاتری دا بەکشتوکاڵ و گەڕان بەدوای کشتوکاڵی بە پیت و بەرەکەت لەناوچەی ئەختایی. هەروەها بایەخ بە ئاودێری و هەڵگرتنی ئاو بۆ سەر زەوییەکەی و چاککردنی زەوییە کشتوکاڵییەکانی کە لەگەڵ خواستی ژیانی مرۆڤایەتیدا بگونجێت.

بەکارهێنانی گەنم و جۆ و سوود وەرگرتنی لەجۆری چاک و بەرهەم هێن کە بەرهەمی زیاتر بۆ مرۆڤ بەدەست بهێنێت.

٦. بایەخدان بە یەکە کارگێڕییەکان و بەڕێوەبەرییەکان:

لەوەو پێش ژیان لە گوندێک یان ناوچەیەکی دیاریکراو گەشەی کرد، بەڵام لەسەردەمە مێژووییەکاندا، ژیان زۆر فراوان بوو، لەپاڵ گوند چەند گوند و شار و دەڤەر و ئاقاری جۆراوجۆر گەشەیان کرد، لەپاڵ ئەمانەدا فراوانبوونی ژیان پێویستی بە ڕێکخستن و دابەشکردنەوە هەبوو تایبەت بتوانێت لەگەڵ خواستەکانی ژیانی کۆمەڵایەتیدا بگونجێت، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینییەوە کە دەوڵەت یەکە کارگێڕییەکانی دابەشکرد بەسەر چەند حاکم و فەرمانڕەوایەکدا بۆ ڕێکخستنی بەڕێوەبردنی هەموو لایەنەکانی ژیانی لەڕووی ئابووری و کۆمەڵایەتی و ئاین و ڕۆشنبیری و بیناکاری

٧. کۆچڕەوی نەتەوەو هێزەکان بۆ ناوچەی کەرکوک:

بە حوکمی ئەوەی ناوچەی کەرکوک لەسەردەمە مێژووییەکاندا شوێنێکی گرنگی هەبووە و ناوچەیەکی سەرڕێی کاروان و کۆچی هۆزەکان بووە، بۆیە هەردەم بووداوە مێژووییەکانی بەردەوام بووەو گەلێک شارستانی تێدا سەریهەڵداوە لە ڕەگوڕیشەی ئەو شارستانییە گەلێک پاشماوەی بەجێماوەو جێگەو ڕێگەی بەرچاوی خۆی هەبووەو پاشماوەکانی بەڵگەی ڕاستی ئەو قسەیەن و

ئەتوانین بگەینە ئەو ڕاستییەی بتوانین بە لێکۆڵینەوەی بە پێزی لەسەر بکەین کە بەناغەیەکی پتەوی شارستانی ئەو سەردەمە ئەخاتەڕوو.

لەبەر ئەوە گەلێک هۆزو نەتەوەی وەکو (گۆتی)و (لولۆیی) و (هوری – میتانی)و (ئاشووری)و (کاشی)و (میدی – مادی) و (ئەخمینی)و (پرسی)و (ساسانی) بەڵگەی ئەو ڕاستییەن کەتا ماوەیەکی زۆر فەرمانڕەوایی ئەو ناوچانەیان ئەکردووە و ئاسەواریان بەجێماوە.

گۆتییەکان یەکێکن لەو نەتەوانەی لەسەردەمانێکی زۆر زوو هاتوونەتە ناوچەی کەرکوک، یان (ئەراپخا)یان کردووەتە پایتەختی خۆیان. گەلێک لە بەڵگەکان ئەوە دەخەنەڕوو قەڵای کەرکوک لەسەرەتادا لەلایەن گۆتییەکانەوە بنیاتنراوە و لەسەردەمەکانی دواتردا لەلایەن هۆزو نەتەوەکانی تر دووبارە دروستکراوەتەوە.

گۆتییەکان ماوەیەکی زۆر فەرمانڕەوای ناوچەی کەرکوک و وڵاتی ئەکەدو سۆمەرییان کردووەو بەشێکی زۆر فراوان لەژێر ڕکێفیاندا بووەو فەرمانڕەوایی ناوچەکە بوون.

(گۆتییەکان لەسەردەمی بیست و سێی پێش زایینی، لەسەردەمی سەڵتەنەتی (نارام – سوەن) پادشای ئەکەد، کە لەو ڕۆژگارەدا سەرانسەری میزۆپۆتامیای تا کێوەکانی زاگرۆس و ئەرمەنستان و کێوەکانی (تاوروس) لە ئاسیای بچووک لەژێر دەسەڵاتیابووە، لاپەڕەکانی مێژوودا هاتووە، عیلام و ڕەنگە بێت بەشێک لە سووریاش دیسان سەر بەو قەڵەمڕەوە بووبێت)[١٩].

کەمێک لە مێژوونووسان باسی ئەو ماوەیەی گۆتییەکانیان کردووە و زۆر زۆر ناهەقانە باسیان لە ڕاستییە مێژووییەکان کردووەو لەڕاستی ڕووداوەکان لایانداوە.

ئەویش خۆی دەبینێتەوە لە نامەسئوولی ئەو نووسەرانە بەرامبەر بە مێژوو کە بۆ مەرامێکی دیاریکراو گۆڕەریان کردووە.

هەندێک لەو نووسەرانە گۆتییەکانیان بە داگیرکەر و شەڕکەر و بەربەر و تاڵانکەر و خێڵەکی ناوبردووە، بەڵام لێرەدا پرسیارێک دێتە ئارا: ئەویش ئەوەیە ئەگەر (گۆتییەکان) هەر خەریکی شەڕ و شۆڕ و تاڵانبووبێتن، چۆن توانیان فەرمانڕەوایی خوارووی میزۆپۆتامیا بکەن بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ دەسەڵاتیان بەسەریاندا بڕوات.

ئەوەی لێرەدا گرنگە ئاماژەی پێبکەین ئەوەیە کە گۆڕان و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لەو سەردەمانەدا چۆن بووبێت و توانای فەرمانڕەوایی گۆتییەکان چۆن بەڕێوەچووە.

زانیارییەکانمان زۆر کەمە دەربارەی گۆتییەکان لێکدانەوەکان تێکەڵاوی بڕێ بیر و باوەڕ هەیە، کە گەیشتن بە بۆچوونی پێویست زۆر زەحمەتە بۆ ڕاستی مێژووەکە.

* گۆتییەکان لە نەتەوەو هۆزەکانی کوردستان:

ئەوەی نکۆڵی لێناکرێت گۆتییەکان پارچەیەکی دانەبڕاوی هۆزە نەتەوەکانی کوردستانن، لەسەردەمی چاخە بەردینەکان لە دوایدا لە ناوچەیەکی دیاریکراو کۆچیان کردووە و لە مێژووی سەردەمە مێژووییەکان لە ناوچەیەکی کەرکوک و خوارووی ناوڕاست گیرساونەتەوە.

ئەوەی لێرەدا گرنگە ئاماژەی پێبکەم ئەوەیە کە گۆتییەکان هەڵگری دابونەریتی کۆمەڵایەتی شارستانی پێش نەتەوەکانی خۆیان و هەر لە شارستانییەکانی دەوروبەریانەوە سوودیان وەرگرتووە و گەشەیان کردووە. گەلێک لەو سیما و ئاکارانە بە مێژوویانەوە دیارە، کە هەڵگری ئەو قۆناغانەی پێش خۆیانن. ئەمەیش زۆر بەڕوونی بەدەردەکەوێت لە ڕووخساری دەموچاو و جلوبەرگ و پاشماوەکانیان کە هەڵگری دابونەریتی پێش خۆیانن، بەڵگەیەکی تر فراوانی قەڵەمڕەوەکەیان لە کوردستان، بەڵگەیەکی ڕاستە بەوەی کە لەنێو کوردستاندا گەشەیان کردووە و لەو شوێنەوە سەرچاوەی گرتووە.

(بوونی گۆتییەکان لە پێش سۆمەرییەکاندا لە ناوچەی دەشتی لیتەبیدا پەیوەندی کوردستان و سۆمەر بەیەکەوە گرێدەدات، خۆ ئەگەر سۆمەرییەکان ئەوەی ئەو گۆتیانە نەیووبێتن ئەوا پەیوەندییەکی زۆر بەهێز لەنێوانیاندا هەبووە، پەیوەندی هاونیشتمانی یاخود هاو زاگرۆس و هاو کوردستانی لە پێشەوەی ئەو پەیوەندییانەیە)[٢٠].

* هاوشێوەیی و هاوشارستانی نەتەوەکانی زاگرۆس:

بەهۆی ئەو تێکەڵاوییەوە لەنێو ئەو نەتەوانەی کە ژیاون لە ناوچەیەی زاگرۆسدا، بووەتە هۆی ئەوەی هەموو شارستانییەکان لە یەکترییەوە نزیک بن و هەریەکەیان هەڵگری کۆمەڵێک دابونەریتی کۆمەڵایەتی ئەویترین، بۆیە دۆزینەوەی پاشماوەکانی گۆتییەکان زۆر زەحمەتە، بەڵام دەتوانین بڵێین گۆتییەکانیش بەشێکن لە هەڵگری هەمان سیفەت و ئاکارە کۆمەڵایەتییەکانی نەتەوەکانی زاگرۆس و دەتوانین بڵێین تێکەڵاویان لەگەڵ ئەو نەتەوانە و ژیانیان لەو ژینگەیە بێ هۆ نەبووە لە دابڕانتیان لە هەڵگری هەریەکە لە دابونەریتییەکتری، ئەمەیش زیاتر ئەوە پشتڕاست دەکات، کە ماوەیەکی دوور و درێژ لەیەک شوێندا ژیابێتن و تێکەڵاوی سەردەمەکانییەکتری بووبێتن بۆیە زۆر بە زەحمەت جیاوازی لەنێوانیان دەکرێتەوە. لە جلوبەرگ و بیناسازی و نەخش و نیگار و دروستکردنی کوتاڵ و گۆزەو دەفری هونەری ناو ماڵدا.

(سۆمەری و ئاکادییەکان زۆر بە نارەحەت فێری زمانی گۆتییەکان دەبوون، لەبەر ئەمە ئەو نوسراوانەی کەبە زمانی گۆتی نوسراوەتەوە بە زۆر شێوە جۆرێک دراونەتەوەو نووسراونەتەوە، ئەمە جیایی شێوەی ئەو زمانانە دەسەلمێنێت.

بەڵام زمانی گۆتی زمانێکی سەربەخۆیەو خاوەن ڕێزمان بووە. هەروەکو ڕێمان لەوە دەچێت تارادەیەک لەگەڵ زمانەکانی کۆمەڵە عیلامییەکان (عیلامی و کاسی و لولۆیی و ڕەنگ بێ کاسییەکانیش)دا پەیوەندی بووبێت: لەلایەکی ترەوە شێوەی بەکارهێنانی زمانی (گۆتی) بێت لەگەڵ زمانەکانی ترا)[٢١].

ئەمە یەکێکە لەو بەڵگە گرنگانەی کە گۆتییەکان هەڵگری کەلەپووری ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتی نەتەوەکانی زاگرۆسن و

هەر لەوێوە ناوی شارستانییەتەیان خواردووەتەوە

تێکەڵبوونی زمانی گۆتییەکان لەگەڵ نەتەوەکانی زاگرۆس و جیاوازییان لەگەڵ زمانی نەتەوەکانی ئەکادو سۆمەرییەکان بەڵگەییەکی پارچەیی نەتەوەکانی زاگرۆسە.

هەر لەسەرەتاوە کە گوتییەکان خوارووی ناوەڕاستیان داگیرکرد، سۆمەرییەکان و ئەکەدییەکان دژایەتیان کردن و گەلێک لەو مێژوونووسانە بەو چاوەوە سەیری گێڕانەوەی ڕووداوەکان دەکەن، بەڵام هەندێک لەو نووسەرانە هۆی ئەم بەربەرەکانێیە دەگێڕنەوە بۆ ئەوەی:

(گۆتییەکان هەوڵیانداوە ڕژێمی کۆمەڵایەتی سۆمەرییەکان بگۆڕن کە ڕژێمێکی (کۆیلایەتی) بووە ئەگەر بەراورد بکرێت لەگەڵ باری کۆمەڵایەتی گۆتییەکاندا.

گۆتییەکان کە سەرەتایی و ژیانی دەستووری بوون، بۆیە لەوانەیە گۆتییەکان هەوڵی ئەوەیاندابێت ویستوویانە ئەو کۆیلانە لە دیلێتی ڕزگار بکەن کە زۆربەیان کۆیلەی ناوچەکانی کوردستان بوون، بۆیە زۆر لە ڕاستییەوە نزیکە کە گۆڕینی ڕژێمەو پەرەی باری کۆمەڵایەتی زۆر پێشکەوتوو بووە لەلایەن گۆتییەکانەوە تووشی هێرش بووبێت)[٣١].

چونکە جیاوازی ڕژێمەکان و جیاوازی دابونەریتەکان و جیاوازی هەردوو ژینگەکان، ژینگەی سۆمەری و ژینگەی گۆتییەکان یەکێک بووە لەو هۆیانەی کە ڕۆڵیان بینیوە و تێکەڵکردنی زۆر مەحاڵە بووە و هەردوو لای تووشی کارلێکاری کردووە.

هەروەها لەمارەکانی دوایدا یەکێک لە پاشاکان تەنها چل ڕۆژ فەرمانڕەوایی کردووە، بەڵگەی کورتی فەرمانڕەوایی پادشا گۆتییەکان، دەتوانین ئەو ڕاستییە ببینین کە ڕژێمی فەرمانڕەوای خێڵەکی بووە، واتە یەکگرتنێکی خێڵەکی هەبووە، لەنێوانیاندا کە جۆرێک بووە لە دیموکراتی سەرەتایی[٣٢].

(زۆر لەوە دەچێ بەمجۆرە خەڵکی سەدەم دیدەی کێشوەری ئاکاد سوورلیان لەپەلاماری گۆتییەکان وەرگرتبێت و هەوڵیان بۆ ئازادی خۆیان دابێت.

بەمجۆرە ئەوە دەچێت سەرکەوتنی گۆتییەکان لەپەلاماریکەمدا ئازادی بەخشیبوو، بەڵام لە کۆمەڵایەتییەکی تایبەتیدا دەژیان)[٣٣].

دەربارەی بیرو باوەڕی ئایینی لای گۆتییەکان و چۆنێتی بیرو باوەڕیان و سرووتە ئایینییەکانیان، زانیاریمان زۆر کەم بووە یان ئەو زانیارییانەی کە هەمانە پچڕ پچڕبووە، یان تاکو ئێستا چاوەڕێی بەرهەمی لێکۆڵینەوەی زیاترین

(سەربارەت بە زاراوەی گۆتی وەک سەرچاوەکانی مێژووی کۆن باسی دەکەن، بۆچوونی جیا جیا هەیە بەمانای جیاوازی شیکراوەتەوە، بەڵام ڕاستییەکە جێگای گومان نییە کە زاراوەی گۆتی لای ئەکەدییەکان بەمانای (بەرز) هاتووە، بەڵام هەندێک پسپۆڕی زمانەوانی مێژووی کۆن پێیان وایە زاراوەی گۆتی لە زاراوەی (uru- نوو) هاتووە کە بەزمانی سۆمەری بەمانای (شار) بەخشیوە، پاشان پێشگری (k- ک)ی خراوەتە سەر و بووەتە (کور- kuru) وە بەو پێیە ئەکەدییەکان پیتەکانی (ر- د- T- ت)ی سۆمەرییان کردووە

بە (تی- t)سەرجەم وشەکە بووەتە (کوت- kut) یان (کوتی- kuti) سەرئەنجام زاراوەی (گۆتی) کەوتووەتە نێو فەرهەنگی زمانەوانی ئەکەدییە

بەپێی ئەو ڕاستیانەی سەرەوە زاراوەی (گۆتی) لە زاراوەی (اورو)ی سۆمەری واتا (شار) یان لەزاراوەی (کرنا)ی سۆمەری بەواتای (بەرز) هاتووە و هەردووکیان ئەو ڕاستییە دەسەلمێنن کە مەبەست لەخودی زاراوەکە شاری (ئەراپخا) و بەرزایی (قەڵای ئەراپخا) بووە)[٤٥].

(ئەراپخا) ناوی ئەو خوداوەندە بووە کە دانشتوانی شاری کەرکوکی کۆن پەرستوویانە و باوەڕیان بە یەکتاپەرستی (ئەراپخا) بووە و خواکەیان لە شێوەی (کۆتەڵ)دا دروست کردووە و لەسەر بەرزایی شارەکە دایانناوە و تەنانەت وەک ڕێزێک بۆ ئەو خوایە لەسەرجەم شارۆچکەو گوندەکانی سنووری دەسەڵاتیان وێنەی خواکەیان لە شێوەی (بت) دروستکردووە و لەسەرجەم ماڵ و شوێنە گشتییەکاندا بە بەرزاییەوە دەیاننا[٤٦].

باوەڕیان بەڕۆژی دوایی هەبووە و مردووەکانیان بە مەراسیمی تایبەت بە خاک سپاردووە لای (ئەراپخا) داوای لێخۆشبوونیان بۆ کردووە[٤٧].

* کەلتوور و شارستانی هوری-میتانییەکان:

یەکێک لە دیاردە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگەی (هوری-میتانی) ئایینی بووە: کە لە چوارچێوەی ئیمپراتۆریەکەدا گەشەی کردووە و هەڵقوڵاوی کۆمەڵگەی هوری و نەتەوەی میتانییەکان بوو، پێویست بەوە دەکات لێکۆڵینەوەی زیاتری لەسەر بکرێت و چۆنیەتی دیاردەی پێشکەوتنی ئەو کۆمەڵگەیە شی بکرێتەوە تاکو ببێتە بنەمایەک بۆ دیاریەی دەرەنجامەکانی هاوپەیوەستی ئایینی و پەیوەندیە کۆمەڵایەتییەکان.

لەبەر ئەوە کاتێک شرۆڤەی ئایین بکەین لە دەوڵەتی هوری-میتانیدا دەبێت هاوسەنگییەکی بەرچاو لەگەڵ بنەماکانی دروستبوون و گۆڕانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان بدەین بۆ بەرچاو بەراوردکردنی لەگەڵ ئاییندا.

خورییەکان باوەڕیان بەگیان و مردن زیندووبوونەوە بووە و قۆناغ بەقۆناغ پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی ئایینیان وەرگرتووە و لەو دیاردەیەدا قۆناغی خۆی بڕیووە

"بەڵگەشمان دەربارەی خورییەکان ئەوەیە ئەو درەختەیە کە کەوتووەتە نێوان دوو گیانداری مالییەوە و ئەو درەختەش درەختی ژیان بووە و پەیوەندی بە گۆی خۆری باڵدارەوە هەبووە، خێڵە هیندو ئەورووپییەکانیش لەم بیرو باوەڕە ئایینییەوە بێ بەش نەبوون، بەڵکو ئەوانیش چەند خواوەندێکی تایبەتی خۆیان هەبووە و پەرستوویانە. ناوی ئەو خواوەندانەش لەو پەیماننامەیەدا هاتووە کە پاشاکانیان بەسووتیانن لەگەڵ دەوڵەتە دراوسێکانیاندا. هەروەها ناویان لە پەرستگا هیندیە کۆنەکاندا هاتووە کە دیارترین ئەو خواوەندەشیان (میترا، ڤارونا، ئەندرا)"[٤٨]

میتانییەکان جگە لەو خواوەندانەی کە لە سەرەوە باسمان کردن، ئاشنایەتییان لەگەڵ چەند خواوەندێکی تر

هەبووە، وەک خواوەندی (تیشوب - حیبا)ی ژنی کە خواوەندی خورییەکان بوون. ئەم خواوەندانە خۆیان خستووەتە ناو بیرو باوەڕی ئایینی دانیشتوانی باکووری سوریا کە حەیسییەکان بوون. دانیشتوانی باشووری کوردستان هەروەک میتانییەکانیش ئەو باوەڕەیان لا دروست بووە کە هێزێکی خوایی هەیە دەست دەخاتە چارەنووسی مرۆڤەوە دەیمرێنێت و زیندووشی دەکاتەوە. بێگومان ئەم بیرو باوەڕانەش لە کاریگەری ئایینی میزۆپۆتامیا بەدەرنەبوون. بەڵکو بیروباوەڕی (ئەکەدی و سۆمەری و بابل)یەکان ڕۆڵی خۆیان هەبووە لە دروستکردنی ئەم جۆرە بیرکردنەوەیە لای میتانی و خورییەکان.

کەلتوری میتانی لەبنەچەی کەلتوری سۆمەرییەوە هەڵقوڵاوە، پەرستگای میتانییەکان ژمارەیەکی زۆر خواوەندی تێدا کۆبووەتەوە، کە لە ئەنجامی داگیرکردنی ئەو شوێنانەی کە دەکەوتنە ژێردەستیان زۆر دەبوون و خواوەندی ئەو شوێنەیان دەست لێ نەدەدا. بەڵکو پارێزگاریان دەکردن و ڕێزیان لێ دەنان و لەسەر خوو ڕەوشتی خۆیانیان دەهێشتەوە، لەترسی سەرهەڵدانی بێزاریی، نموونەی ئەو خواوەندانەش لەکۆتایی پەیمانە دیوڵۆمیەکانی (حەیسی) و (میتانی) هاتووە و ژمارەی ئەو خواوەندانە هەموو ڕەگەزەکانی نێوەڕاستیتی میتانیان گرتووەتەوە لەپاڵ (تیشوب و خیبا)ی هاوڕێی، هەروەها خواوەندانی وڵاتی دراوسێ و کێوانی زاگرۆس و ڕووباری دیجلە و فورات و ئاسمان و زەوی و باو هەور. هەروەک ئەم هەڵسوکەوتە لە دەوڵەتی حیسییەکاندا پەیڕەوی دەکرا[٣].

ئەم بیرو باوەڕانەش کە هاتوونەتە ناو ئایین و کەلتوری خوری و میتانییەوە مەرج نییە کت و مت ڕەنگی دابێتەوە لەناو ئایینی میتانییەکاندا: بەڵکو دەکرێت گۆڕانکارییەکی باشیان بەسەردا هێنابێت و لەگەڵ کەلتوری خۆیاندا گونجاندبێتیان، لێرەدا دەگەینە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە:

١. ئایین لە کۆمەڵگەی (خوری - میتانیدا) تێکەڵکێشی شارستانییەکانی دەوروبەری پێشووی خۆی بووە، لەبەر ئەوەی ئەو نەتەوانە لە چوارچێوەیەکی ڕاست و دروستی کۆمەڵایەتیدا گەشەیان کردووە بۆیە وەرگرتنی ئەو ئایینانەش زۆر سانا و سادەبووە بۆ هەڵسوکەوتکردن لەگەڵیدا.

٢. هەمە جۆری پەرستنی خواوەند لە دەوڵەتی میتانیدا بەڵگەی پێشوازیکردن بووە لەبەردەم وەرگرتنی سرووتە ئایینییەکان و هەمەچەشنی بیروباوەڕەکان.

٣. دابڕ نەریتە ئایینییەکان نامۆی کۆمەڵگەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان نەبووە، بەڵکو هاوپەیوەستییەکتری بوونە.

٤. بەرزی خواوەندەکان لە ڕێکەوتنە دیوڵۆمیەکاندا

کەواتە هێزی هیندو ئەورووپی کە بەرەو خاکی میتانیان هاتن ئەو جۆرە بیروباوەڕو میتۆلۆژیانەیان لەگەڵ خۆیاندا هێنا و بیرو هۆشی هورییانیان پێ زاخدا لەنێو دەوڵەتی میتانیدا لە هەزارەی دووی پێش زایینیدا، ئەمەش بەلایەنی بنچینەیی بناغەی کەلەپووری هۆش و بیری گەلی کورد دەژمێردرێت

٥. ئەگەر سەیری کەلەپوورێکی تری ئەو سەردەمە بکەین شێوەی جلوبەرگی هوری - میتانییەکانی ئەو سەردەمەیە، بەتایبەتی ئەو پاشماوانەی کە بەجێماوە بۆمان لەهەریەکە لە (نوزی) و (کویوخاتی) و (ئەراپخا).

ئەگەر بەراوردێکی ئایینی و کۆمەڵایەتی شێوە جلوبەرگیان بکەین دەگەینە ئەو ڕاستییە کە تێکەڵکێشێکی ئەو جلوبەرگە لەو ڕوانگەیەوە سەرچاوەی گرتووە کە پاشماوەی نەتەوەکانی ئەو سەردەمەی پێوەدیارە لەهەریەکە لە هۆزو ئەو نەتەوانەی لەو ناوچانەدا شارستانیان هەبووە، لەگەڵ تێکەڵچوونی باری ئایینی ئەو نەتەوانە و وەرگرتنی ڕوخسارەکانی خواوەندەکانی و ڕەنگدانەوەیان لەسەر بنەماکانی جلوبەرگ ئەویش خۆی دەبینێتەوە لە جۆری نەخش و جۆری درێژی و کورتی جلوبەرگەکە.

٦. (هورییەکان لەو باوەڕەدابوون، کە لەدوای مردن ژیانەوە هەیە، بەڵگەش ئەو درەختەیە، کە کەوتووەتە نێوان دوو گیانداری مالی، ئەمە جگە لەو بابەتانەی: کە مۆرەکانی هووری تولتوریانەو لەو درەختەش، درەختی ژیان بووەو پێوەندی بەکۆی خۆری بالدارەوە هەبووە، لەپاڵ ئەو نیشانانەشدا مۆرەکان لە توانینی ویّنەی زۆرانبێتی نێوان شێر و گا و هەندێک گیاندارانی خوراک دێ و نیگاری ئاهەنگی خواوەندانی پەیوەندی بە بەخش نییە)[٤].

٧. (خوورییەکان، شێوەیەکی فراوان لەچەندین ناوچەی جیاوازی جوگرافی و شارستانییەکاندا بڵاوبوونەتەوە، ئەویش بووەتە هۆییەکانگیری ئەبوون و نەگونجاو بوونی بیروباوەڕو ڕێو شوێنی ئایینی خووری لە چەندین خواوەندی کە خوورییەکان دەیان پەرست ژمارەیەکیان لەو ناوچە تازانەدا وەریانەگرت کە لێی بڵاوبوونەتەوە، دواتر لەگەڵ کۆمەڵە خواوەندانی خۆیاندا دەیانگونجاندن)[٦].

هەر لەم ڕووەوە بووە سازاندنی پەرستنی جۆربەجۆر تایبەتمەندی خواوەندی نوێی تێکەوتەوە کە بیرو باوەڕی تازەی تێدا گەشەی کرد کەهەوەدوارە ئەو دیاردەیە لە سرووتە ئایینییەکان و ئایینە نوێیەکاندا بەزەقی بەدەرکەوت.

٨. هەروەها خواوەندەکانی هوری - میتایان دەرخاریشتەی پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگەی میتانی بووەو پلەو پایەی لەدابەشکردنی چینە کۆمەڵایەتییەکاندا خۆی بینیووەتەوە.

(کۆمەڵەی خواوەندانی خووری چەندین خواوەندی لەخۆگرتبوو. خواوەندی (تیشوب) پاشان خواوەندان بووە، کە بەخواوەندی (کەش) ناسرا ناوەندی سەرەکی پەرستنی لە شاری (کومی - kumme) بووە، بۆیە نازناو پاشای (کومبیای) لێنرابوو. لە (ئەراپخا و (نوزیدا) گرنگی زۆر هەبووە. برگەی دووەمی ناوی هەموو پاشاکانی (ئەراپخا)ی پێکهێنابوو وەک: (کیپی) تیشوب (موشتیا). پایەی لەدەوڵەتی میتانیدا زۆر بەرزبووە (ئوشراتا) و سەروەری وڵات و بەهاوتای (ئامون) خواوەندی (میسری) ناوبردووە

خواوەندی (خیبات - hebat) خێزانی (تیشوب) خواوەندێکی تری گرنگی (خوری) بووە.

ئەم خواوەندانە زیاتر لە ناوچەکانی باکووری

سووریا پەرستراوە، چونکە پاشماوەی پەرستگاکانی ئەم ناوچەیەدا کەلە خۆرئاوای (دیجلە)دان، لەگەڵ ئەمەشدا لەناو کەسییەکانی نوزیدا هەن وەکو (شومر- خیپات)و (شەنتوور- خیپات) کە خزمی میرێکی (نوزی) بوون.

ناوی دوو کچە شازادەی میتانیان (کیلو- خیپات)و (تارو- خیپات) بوون کەلە کۆمەڵگەی خوریدا بوون.

خواوەند (شەوشکا- عەشتار) خوری پلەیەکی باڵای لە کۆمەڵگەی خواوەندەکاندا هەبووە، خوشکی (تیشۆب) بووە. لەچاخی خوری سێیەمەوە ناوی براوەو زۆر جار بەعەشتار لێکدراوە، بەتایبەت لە نەینەوا و لە خۆرهەڵاتی دیجلەدا، لەدەوڵەتی میتانیدا پایەیەکی بەرزی هەبووە. ئەم خواوەندە بەوە ناسرابوو کە توانایەکی بەهێزی لەچاکبوونەوەی نەخۆشیدا هەبووە، لەنوزیدا پەرستگایەکی گەورەی هەبووە ساڵانەش بەبۆنەی نۆژەنکردنەوەی ئاهەنگیان گێڕاوە، پێدەچێت خواوەندی تیشۆبیش لەهەمان پەرستگادا پەرسترابێت، هەروەها لە (نەزوخینا)و (کوبرخاتیدا) پەرستراوە)[٢٢].

٩. بوونی پەرستگای هەریەکە لە (نوزی)و (کوبوخانی) بایەخدانی لە کەرکوکدا لەدەوڵەتی میتانیدا ئەوە دەگەیەنێت کە ئاین پێگەیەکی تایبەتی هەبووە لە کۆمەڵگەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا.

*** کۆمەڵگەو چۆنیەتی رێکخستنی چینە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگەی خوری- میتانی لە کەرکوکدا:**

هەر دەوڵەت و هێزو ئیمپراتۆریەتێک کۆمەڵێک بنەماو رێسای یاسایی دەوری گەورە دەبینێت لە دروستکردن و پێکەوەلکاندنی کۆمەڵ و مرۆڤ لە چوارچێوەی ئەو یاسایانەدا گەشەی کردووەو ژیانی تێدا بزاوتنی کردووە کە هاوپەیوەستی پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانی تێدا گرێدراوە.

کۆمەڵگەی خوری- میتانی تایبەتمەندی خۆی و رێگاکانی سەرهەڵدانی دەوڵەت و دروست بوونی هەمان ئەو پەیڕەوانە بوونە کە لە سەردەمانێکدا کۆمەڵێک هۆکار دەوریان هەبوو لە دروستبوونی، کە چینەکانی کۆمەڵی لەسەر دابڕێژرێت بۆ ئەوەی بینەمای سێ ئاقاری گەورەی لەسەر بونیاتنرێ.

(باری کۆمەڵایەتی و ئابووری پێکهاتەی کۆمەڵایەتی میتانی لە دوو چینی سەرکی پێکهاتووە ئەوانیش (میتانی: کەوەک چینێکی ئەرستۆکرات بەسەر چینی دووەم (خوری: یە تیشنەجێکانی بنەرەتی ناوچەکە بەدەرکەوتن. بوونەتە چینی دەسەڵاتدار بەسەریانەوە پێشەوایەتیان دەکردن، ئەم پێشەوایەتیەش مایەوە تاکو لە ئەنجامدا تێکەڵ بەیەک بوون. هەروەکو (هرتسفیلد) دەڵێت:

"خورییەکان تێکەڵ بوون لەگەڵ میتانییەکان و بەکیان گرت و یەکگرتنەکەشیان سیاسی بوو". بێگومان ئەویش سەرەتایەک بوو بۆ پێکهاتنی کۆمەڵگەیەکی تازە. دواتر توانییان هومارەسەی لایەنە جیاوازەکانی ژیانی خۆیان بکەن، بۆ نموونە: لەلایەنی سیاسییەوە، وەک پەیڕەوکردنی سیستەمێکی فەرمانڕەوایی کە شێوەیەکی هەبووە لە شێوەی چەند هەرێمێکییەکگرتوودا، وەک شاری (نوزی) کە کۆشک و پەرستگای تایبەتی خۆی هەبووە، دەوری شاری بە بورج و قەڵا دەورە دراوەو پاشای تایبەتی خۆی هەبووە، کە لە دەقە بزمارییەکاندا وەک سەرۆکی قازییەکان و سەرکردەی سوپا باسیان دەکەن، جگە لەوە هەبوونی شاڵێن بەتەواوەتی پشتگیری ئەو رایەمان بۆ دەکات کە ئەو شارانە خاوەنی بەڕێوەبەرێکی تایبەتی خۆیان بوونەو لەلایەنی کەسێکەوە بەڕێوەبراون هەروەک یەکێک لەو کەسانە کە سەرۆکی قەڵای (نوزی) بووە ناوی (تیشب تیللا) بووە کە ناوی لە تۆمارەکانی شاری (نوزی)دا هاتووە.

هەبوونی چینێکی تایبەت لەناو کۆمەڵگەی میتانیدا بەناوی (الماريانی) کە خەریکی بەخێوکردنی ئەسپ و بەکارهێنانی بۆ جەنگ و رێکێشانی ئامێرەکان و بەکارهێنانی گەشتی جەنگ وایکرد لەوڵاتی میتانی ببێتە ولایەتێکی سەربازی کە ستراتیژییەکی گەورەی هەبووە بۆ وڵاتی دەوروبەری، هەر وەک لەسەرەتادا توانییان بەشێکی زۆری وڵاتی (حەیسی)و (ئاشوورییەکان) داگیربکەن و رێگە بگرن لەو قەتارە بازرگانییانەی کە لە ئاشوورەوە بەسەر رووباری فوراتدا تێدەپەڕین و دەچوون بەرەو رۆژئاوا، دەبێتە بەڵگەیەکی دیار بۆ هەبوونی سوپایەکی بەهێز کە وەک چینێک لەناو کۆمەڵگای میتانیدا.

پێدەچێت ئەم میتانیانە پاش ئەوەی بوونە رێگر لەبەردەم کاروانە بازرگانییەکانی ئاشووری بەرەو رۆژئاوا، خۆیان دەرێژیان بەم بازرگانییە دابێت چونکە لەو تابلۆ بازرگانییانەی کە لە (نوزی) دۆزراوەتەوە، ناوی چەند خێزانێکی هێناوە کە خەریکی بازرگانی بوون (گیبل، شار و یوهیشمی سیناي، شینکیا، ولو، موکری، تیشوب ئاکواتیل، یوقیای ماشیب، تیلا پیاتشینیی، تیشانای)، هەروەها سەرچاوەیەکی تری ئابووری ئەم کۆمەڵگایە لەسەر کشتوکاڵ و پیشەسازی بووە)[٢٣].

*** خێزان لە ئەرابخا:**

ژیانی خێزانداری لە ئەرابخا هیچ جیاوازێکی ئەوتۆی نەبوو لە هەموو ناوچەکانی میزۆپۆتامیا، تا سەرەتای هەزارەی دووەمی پێش زاینی، بەڵام کاتێک هۆزەکانی هورییەکان ئەم شارەیان خستە ژێر دەسەڵاتیانەوە، هەستان بە داهێنانی جۆرێکی تر لە هەڵگرتنەوە بە ناوی (هەڵگرتنی درۆ)، کەمێک باسای میراتیان داهێنا، هەروەها (ژن هێنانی کڕینیان) بە کارهێنا.

بەڵام رژێمی خێزان رژێمێکی باوک سالاری، چونکە پیاو دەسەڵاتێکی گەورەی هەبوو لە بەرامبەر خێزانە کەیان، تا دەگەیشتە ئەوەی کە بەپەرستایە ئەگەر خێزانەکەی پێویستی بوایە[٢]، دەربارەی ژن هێنان لە ئەرابخا بە شێوەی، ئەوتۆیە کە هەریەک لەو پیاوە یان ئەندامێکی خێزانەکە، هەڵدەستێت بە دیاری کردنییەکێک بۆ خۆی. داواکاری پێش کەش بە مالی کچەکە دەکات. لە دوای رێکەوتنی هەردوولا. ئافرەتەکە حەقی رەزامەندی یان رازی نەبوونی هەیە، هەروەها ئافرەت

کاتێک پیاوەکەی مرد، حەقی ئەوەی هەیە جارێکی تر شوویکاتەوە[٢٢]. لە پاڵ ئەم ژن هێنانە ژن هێنانێکی تر لە ناوچەکەدا سەری هەڵداببوو ئەویش (ژنهێنانی کرێنی) بوو، ئافرەت دەفرۆشرا وەکو هەر کەلوپەلێکی تری ماڵەکە، بەپێی هیچ رێکەوتنێک. خاوەنی ئافرەتەکە، مارەیان دەکرد لە هەر پیاوێک، لە زۆربەدا لە پیاوی بەندی و لە هەندێک باری کەمدا لە پیاوێکی سەربەخۆ. مەرجی شووکردنی لەو کاتەدایە کە مێردییەکەم و دووەمی مردبێت، هەر بەو جۆرە، ئامانج لێی بۆ پارێزگاری کچەکەیان لە ژیان بوو[٢٣]. ئەم جۆرە ژنهێنانە زۆر بڵاوببووەتەوە لە هەزارەی دووەمی پێش زایینی لە ولایەتەکانی رۆژهەڵات لە ئەراپخا، هۆکاری سەرەکی بە هۆی لەقیری خێزانەکانە بۆ فرۆشتنی کچەکانیان ئافرەت لە ئەراپخادا حەقی موڵکداری و کڕین و فرۆشتن و ئاڵوگۆڕی و گەلێک کاروباری تری هەبوو[٢٤]. هەروەها لە هەزارەی دووەمی پێش زایینی وبەتایبەتی لەنێو چینە بۆرژوازییەکان، گەلێک شازادەی ئافرەت کە خێزان و خوشکی پاشاکان بوونە فەرمانڕەواییان کردووە: گەلێک شارولادێ بە ناوی پاشاوە ناوی وەکو شازادەی ئەمینابا بووکە خێزانی پاشا (ئەشتخی – تشیوپ) پاشای ئەراپخا بووە، کە فەرمانڕەوایی زەوی زارێکی زۆری دەکرد لەژێر ناوی پاشا (شاوشتار) پاشای (خانیگالبات)، ئەم ئافرەتە شوێنێکی بەرچاوی هەبوو لە بەرنەوەی ئافرەتێکی دەوڵەمەندبووە، پاشا (شاوشتار) گەلێک گوندی خستبووە ژێر دەستیەوە، بەڵام کاتێک ویستییەکێک لەو گوندانە لێ وەربگرێت هەستا بە بەخشینی بە گوندی تر بۆ شازادە (ئەمنیایا)[٢٥].

لێرەدا دەگەینە ئەم ڕاستییانەی خوارەوە:

١. کۆمەڵگەی هوری – میتانی، کۆمەڵگەیەکی چینایەتی بووە، دارشتنی ژیانی لەسەر بنەرەتی چینی دەسەڵاتدار و چینی گشتی، چینی زۆری کۆمەڵانی خەڵک، چینێک کە هەموو دەسەڵاتێکی لەژێر دەستدایە و چینێک بێ دەسەڵاتە کە لەلایەن چینی دەسەڵاتدارەوە چەوساتەوە: هەروەها چینی دەربەگ و چینی کۆیلە و دەسەڵاتدار، کۆمەڵی هوری – میتانی تێدا رۆنرابوو.

٢. هوری – میتانییەکان کۆمەڵگەیەکی چالاک بووە و تواناکانی لە بوارەکانی کشتوکاڵ و پیشەسازی و بازرگانیدا بەدەرکەوتووە و هەموو ئەم لەگەڵ ناوچەکانی تردا لە جموجۆڵ و پڕاوتندا بووە.

٣. هوری – میتانییەکان کۆمەڵێک ڕێسا و هاوپەیوەستی کۆمەڵایەتی لێکیانی بەستبوو و بنەماکانی ژیانی پەیوەندییەکانی تێدا گەشەی کردووە و ئەو پەیوەندییانە هاوپەیوەست بووە، کۆمەڵێک یاسای زەوی کە گرێدراوییەکەی بوونە لەنێو یەکتردا.

٤. لە تۆمارە تایبەتییەکانی (نوزی)دا دوو جۆر دەستنووسی هەیە دەربارەی زەوییە کشتوکاڵییەکان و بەخێوکردن هەیە جۆرییەکەمی بریتییە لە دەستنووسی قەرزی (تدەوتو):

کە درێژخایەن دەبێت، دەتوانرێت بەدەستبهێنرێت لەلایەن کەسێکی بارمتەکەر و باوەڕپێکراو، قەرزدار دەتوانێت کار بکات بۆ ئەوەی ئەو سوودە بەدەستبهێنێت هەتا بەوەی کۆی ئەو قەرزە بفەرەتە بداتەوە، دەتوانێت قەرزدەر سوود لەو موڵکەی قەرزدار وەربگرێت هەتا ئەو کاتەی قەرزەکەی دەداتەوە، بۆیە تا ئەو لەژێر کاری قەرزدەردا دەبێت و دەتوانێت کاری پێبکات.

جۆری دووەم: بریتییە لە دەستنووسی قەرزی شێوە (مۆرۆتۆ) کە ئەم وشەیە گێڕاوە بۆ (ئەحوتو) کەمانای گۆڕینی بۆ سەمانە ئەگۆڕەکانی بەرێگای بەخێوکردن (موڵکداری تازە) وەکو کوڕ و برا، بەڵام لە (ئەراپخا)دا زۆر شتی پارچە کشتوکاڵییەکان لەسەر ئەم شێوەیە ڕووی نەداوە، چونکە هەر زەوییەک لە (ئەراپخا)دا موڵکدارییەکەی دەبەستییەوە (الالتزام) بە (تاجەوە)، وە قەدەغەیە فرۆشتنی[٢٦].

هەموو دۆسییەکانی پارچە کشتوکاڵییەکان لە جۆری دووەم پێکهاتووە لەسەر بنەرەت و بەکارهێنانی بەخێوکردنی بەراست کە هەر هاووڵاتییەکی سەربەست ماف بەدەستهێنانی پارەی هەیە لەماڵەکەیدا، کە ئەمەش بەرێگای بەخێوکردنی کەسێک کە دەبێتە میراتگری بەرای (شەرعی)[٢٧] ئەو لەحاڵەتەکانی بەخێوکردنی بەراست دەبێتە هۆی دیاری کردنی قەبارەی زەوی کشتوکاڵی و شوێنەکەی و هەر موڵکدارییەکەی تری بەخێوکراو کە باسی لێنەکراوە لەسەر بەخێوکەر ئەوەیە کە گوێڕایەڵی بەخێوکراو بێت و خواردنی بداتێ و جلوبەرگی بۆ بکڕێت و (پۆشتەی بکات؛ بەدوایدا بگەڕێت ئەگەر رەفێنرا، کاتێکیش دەمرێت بۆی بگرێت و بینێژێت. لەکاتی گۆڕینی (موڵکداریەتی ڕاست) بۆ بەخێوکراو دەبێتە ئەوەی کە رزگاری بێت لەهەموو دەربەستییەکی (پابەندی) هەبووە لەوەپێش لە (ئەراپخا)دا زەوی موڵکی (تاجە)وە بەپێی یاسا ڕێگای ئەو کەسانە بەدات کە تەنها هەلسن بۆ گۆڕینی پارچەکانیان (لەگەڵ وێنەی خزمەتی بەراوردکردنی داب و نەریتی باری وڵاتەکانی دراوسێی نوزی: دەرئەکەوێت هەر یەکە لە خزم و دراوسێ دادەنرێت بە هەلبژێرەرییەکەم بۆ کڕینی زەوی و زار ئەگەر بفرۆشرێت.

بەڵام ئەو رێژەوەی کە وڵاتی (نوزی) گرتوویەتی لە گۆڕینی موڵکداریەتی، دەتوانین بڵێین بەڵگەیە بۆ بوونی کۆمەڵگایەکی خێزانی فراوان بۆ موڵکداری رەوایی (شەرعی) زەوی، بەڵام (کۆشکی) لەو باوەڕەدایە کە بەخێوکردنی هەر کەسێک وەکو کوڕ یان برا کارپێکردنێکی شێوە درێژی کراوە، چونکە ناتوانین ئەوە بکەینەوە بۆ بوونی دووبارەتی پەیوەندی خزمایەتی بەناو دروستکراو یان درۆ.

٥. بوونی دادگا و دانوەری لێپرسینەوە دەربارەی تاوان و کاری کردەوەی فەرمانڕەواکانی ناوچەکانی ئیمپراتۆریەتەکەی هوری – میتانییەکان، دەورێکی باڵای هەبووە. لە لێپێچینەوەی کاروبارەکانی رۆژانەی وڵاتەکە لەناوچەکانی (نوزی) و (کوروخانی) و (ئەراپخا)دا.

بۆ نموونە یەکێک لەو دادگایانەی کەلە (نوزی) بۆمان بەجێماوە دەربارەی دادگاییکردنی قەرماتێرەیا (کوشی) یە دەربارەی ئەو تاوانەی کە بەرەنبووی کراوەتەوە لە دادگایەکی ڕاستدا تاوانەکان یەکلاکراوەتەوە.

ئەو تاوانەی کەبەرەو ڕوویکراوە بریتییە لە بەرتیل و قێڵ و دەستدرێژی و گەندەڵی فەرمانڕەوایەکەی.

هەروەها لە دەقگایەکانی نوزیدا بەرچاودەکەوێت کە دادوەر و نووسەری دادوەر جێبەجێکەری کاروباری دادوەری و سەربازی جێبەجێکردنی سزای تاوانەکان زۆر بە ڕێکوپێکی لەکاروباری ڕۆژانەی کاروباری دادگاکانیاندا ئیشیان دەکرد.

٦. لەبەر دابەشکردنی کۆمەڵگەی (هووری- میتانی) بۆ کۆمەڵگەی چینایەتی، ڕەنگدانەوەی تەواوی هەبووە بەسەر شێوەی جلوبەرگ و بەکارهێنانی جلوبەرگەکانیان لەسەر شێوازی دارشتنی چینایەتی.

"خورییەکان میللەتێکی شەڕانگێز نەبوونە لە بواری شارستانیدا، کاریگەرییان بەسەر کۆمەڵگاکانی دەوروبەریان بەجێهێشتووە و کەوتوونەتە ژێر کاریگەرییانەوە، گەلێک جێ پەنجەیان لە ڕۆژئاوای ئاسیا بەجێهێشتووە، هەروەکو ئەوەی کە جرنۆت فیلهلم دەڵێت:- خورییەکان لە کۆتایی هەزارەی سێیەمی پێش زاین لە ناوچە شاخاوییەکانی سەرووی ڕۆژهەڵاتی وڵاتی نێوان دوو ڕووبارەوە هاتوون و لە گواستنەوەی شارستانی بۆ سوریا و ئاسیای بچووک"(١)

* هاوسەردەمی هاتنی ئاشوورییەکان:

ئاشوورییەکان قۆناغێکی تر بوون، کە دوای بەربەرکانێی دوورو درێژ لەگەڵ (هووری- میتانییەکان)دا توانیان لە سەردەمی ئاشووری ناوەڕاست کۆتایی بە ئاگاری ڕۆژهەڵاتی (هووری-میتانییەکان) کە لە نوزیدا بوو بهێنن و بەرە بەرە ئیمپراتۆرییەتەکەیان لەناوچوو.

ئاشوورییەکان جیاوازییەکی گەورەیان هەبوو لەگەڵ هووری- میتانییەکاندا و گەلێک جیاوازی و شارستانی و کەلەپووری خۆیان هەبوو، هەڵگری تایبەتی و خاسیەتی خۆیان بوون.

ئاشوورییەکان لە ڕووی زمانەوە، زمانێکی جیاوازیان هەبوو لەگەڵ زمانی هووری- میتانییەکاندا و شارستانی زمانەکەیان هەڵگری ناوچەیەکی جیاواز بوو لەگەڵ ئەوەی تایبەتی ئەوەی پێوەبوو کە ببێتە قۆناغێکی جیاواز و کاریگەری زمانەوانی لەوەو دوا بە دەربکەوێت لە پاشماوەی ڕەقیمە قوڕییەکانی (نوزی) و (کوریو خانی).

ئەگەر بەراوردێکی زمانەوانی ئەو ماوەیەی هووری- میتانی لەگەڵ ئەوەی دوای هووری- میتانییەکان کە ماوەی هاتنی ئاشوورییەکانە، دەبینین جیاوازی لە ڕووی بەرکارهێنانی وشەو ڕستەو موتوربەکردنی لەنێوان هەردوولادا، کە لە سەردەمەکانی پێشوودا زۆر جیاوازی هەبوو. زمانی ئاشووری هەڵگری ناوچەیەکی جیاوازی خورییەکان بوون کە لە دەرەوەی کوردستان و لە ناوچە بیابانەکانەوە کۆچیان کردووە لە سەرەتادا لە ناوچەکانی دەوروبەری (ئاشوور- نەینەوا) نیشتەجێ بوون و بۆ هێزی دەوڵەتەکانی چوار دەوریان، هەنگاو بوون بۆ ئەوەی کە ئیمپراتۆریەتی ئاشوورییەکان دابمەزرێنن کە کەرکوک و دەوروبەری بەشێکی گرنگی ئاگاری ئەو دەوڵەتە بوو.

سیاسەتی توندوتیژی بەرامبەر خەڵکی کەرکوک و دەوروبەری دەورێکی کاریگەری بینیوە لە کارتێکردنی زمانی ئاشووری بەسەر ناوچەکاندا و دەورێکی بەرچاوی بینیوە لە لەوتاندنی بەشێکی زۆری ڕەقیمی قوڕی سەردەمی هووری- میتانییەکان کە گرنگییەکی بەرچاوی هەبوو بۆ کاری بەراوردکاری لەگەڵ سەردەمی ئاشوورییەکاندا.

ئاشوورییەکان سیاسەتێکی توندوتیژی وایان هەبوو کە هەرلەیان دەدا بە بەکارهێنانی هێزی سەربازی و کۆچی زۆرەملێ و کوشتار و ڕاگواستن.

ئەوەی لە مێژووی ئاشورییەکان بەرچاومان دەکەوێت لە ناوچەکاندا پەیڕەوکردنی سیاسەتی ڕاگواستنی زۆرەملێ بوو لەو ناوچانەی کە داگیریان کردبوو، ئەویش بە کۆچپێکردنیان لە ناوچەو شوێنەکانی دوورە دەست تا بەوەی بە ئاسانی نەتوانن بگەڕێنەوە سەر زێدی بنەڕەتی خۆیان، بۆ نموونە لە سەردەمی ئەواندا کۆچی جولەکەکان دەستی پێکرد لە (ئۆرشەلیم) بەرەو ئاگاری ناوچەکانی ئیمپراتۆریەتی ئاشوورییەکان، ئەمیش ڕەنگدانەوەی کاریگەری کۆمەڵایەتی و دەروونی و ئابووری گەورەی لەو ناوچانەدا دروست دەکرد: هەروەها کۆچی (بابل)ییەکان و تاڵان و سووتاندنی ناوچەکانیان هەر لە سیاسەتی سەردەمی ئەواندا بووە.

بۆیە هیچ کاتێک جێگایەکی سەرسوورمان نەبووە کە (نوزی) و (کوریو خانی) و (ئاراپخا) بەشێکی گرنگی ئەو تاڵانکارییە بووە، چونکە هەر لە دوای ڕووخاندنی هووری- میتانییەکانەوە ئەم ناوچانەش کەوتوونەتە بەر هێرشی سەربازی فراوان و هەموو دەم سەرەڕێی هێرشە سەربازییەکان بووە.

سەردەمی ئاشوورییەکان ڕەنگدانەوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان زۆر تێوار بووەو لە چوارچێوەی دەسەڵاتێکی مەرکەزی توندو تۆڵدا خۆی دەبینییەوە، کە هاوپەیوەست بووە بە دەرئەنجامەکانی ئەو سیاسەتە لە مەرکەزی ئیمپراتۆرییەتەکە، هەر کاردانەوەیەکی دەوڵەتەکەو ناوچەکانی کاردانەوەی هەبووە بەسەر پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان، لە ناوچەکانی تردا.

هەر لەو ڕوانگەیەوە کاریگەری جلوبەرگ و ڕەنگ و جۆری بازرگانی قوماش و کارتێکردنی ئاینی بەسەر ئەو شارستانییەدا دەوری بینیوە لە هەڵسەنگاندنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان

(ئەوەی کوڕی کۆیلە بوو بێت، بە کۆیلەیی ناودەبرێت، کە ئەمیش هۆکارێکی گەلێکی گرنگ بووە بۆ زیادکردنی کۆیلایەتی لە دەوڵەتی ئاشووریدا.

یەکێک لە هۆکارەکان لە ئیمپراتۆریەتی ئاشووریدا شەڕ بووە کە دەورێکی گەورەی بینیوە لە زیادکردنی کۆیلە، ئەویش خۆی دەبینێتەوە لەو هێرشە سەربازیانەی کە ئاشورییەکان دەیانکرد بۆ تاڵانکردنی ناوچەکان، کاریگەری ئەوەدا خۆی دەبینیەوە کە دەبووە هێزێکی گەورە بۆ جێبەجێکردنی پرۆژە گەورەکانیان.

دەبینین لەو کۆتەڵانەی کە لە ئاشوورییەکان بۆمان بەجێماوە گەلێک وێنەی ئەو بەندییانە بەرچاو دەکەوێت، کە سوپایەکی سەرکەوتووە بەرەو پایتەخت پەلکێشیان

دەکەن کە بە قۆڵبەستراوی لەوێنەکاندا دەبینرێت، ئافرەتی بەندیش لەدوایانەوە بە دیار دەکەوێت.

گەلێک لەوانەی بەتاڵان براوبوون کراونەتە کۆیلە، بەکارهێنراون وەکو کرێکاری خانوبەرە، پاککردنەوەی جۆگەکان، خزمەتکاری پەرستگاکان: بەشێکیان وەکو کۆیلە لە بازار دەفرۆشران

دەبینی لە دەوڵەتی ئاشووریدا گەلێک جار خاوەن ماڵ کاتێک نەیتوانیوە کە قەرزەکانی بداتەوە، ئەستاوە بە فرۆشتنی منداڵ و ژنەکانی تاکو بەوەی ڕێکەوتنەکانی جێبەجێی بکات)[1].

ئەم دیاردەیە هەر چەندە ڕەنگدانەوەی گەورەی نەبووە لە ناوچەکانی کەرکوک، بەڵام کاری دابەشکردنی چینەکانی کۆمەڵ و مەسەلەی کۆیلەبەندی جۆرێکی تر بووە، کە جیاوازی بووە لە سەردەمی ئاشوورییەکان، کە زیاتر ڕەنگدانەوەی سەردەمەکانی پێش ئاشوورییەکانی پێوەدیار بووە. هی سەردەمەکانی هوری-میتانی بووە.

ئەو دیاردانەی لەسەرەوە باسمان کرد هاوپەیوەستیبووە بە گەلێک یاسا کە لەو سەردەمەدا دەرچووە هی ناوچەکانی (ئەرابخا)و (نوزی) بووە. تێکهەڵکێشی کۆمەڵێک یاسای کڕین و فرۆشتن جێبەجێ کراوە.

(لە ئیمپراتۆریەتی ئاشووریدا پاشاو جێگیری پاشاو شازن، سەر گەورەی کۆشکن، هەر یەکێک لەمانە خانوو ماڵی تایبەتیان هەیە، هەر پاشایەکی سەرجۆتی دەوروبراوە بە کۆمەڵێک سوپاو کرێکارو پیاوی کارگێڕی و بەڕێوەبەریی، لەگەڵ هەڵگری مۆری پاشا، سەرۆکی پێشوازی و سەرۆکی تەشریفاتی پاشایەتی و سەرۆکی دکتۆران و دکتۆری تایبەتی پاشا. نووسەری کۆشک و سەرنووسەری ژووری حەرەم و سەرنووسەری ئامادەکەری زەماتی ئارامی، بەرپرسی مەیو ماڵات، بەرپرسی ئالتون و سەرۆکی گۆرانیبێژان و سەرۆکی چلوبەرگ و سەرۆکی ئێشکگری دەرگایییەکەی کۆشک و گەلێک پیشەی کۆشکی پاشایەتی)[2].

کۆمەڵ لە ڕووی چینایەتییەوە کراوەتە دوو بەش، بەشێکی سەربەخۆیە و بەشێکی کۆیلەیە، ئەم دوو بەشەش دابەشبوونە سەر چەند بەشێکی ترەوە خێزان و کۆمەڵگەی خێزان، هاوپەیوەست بووە بە کۆمەڵێک یاسا کە ژیانی مرۆڤایەتی لەسەر دارێژرا بوو لە ئیمپراتۆریەتی ئاشووریدا.

(ئافرەت و کچ) لەژێر دەسەڵاتی باوکی دایە. ناتوانێت شوو بکات بەبێ ڕەزامەندی باوکی، هەر چەندە کە بارمتەش بێت لەلایەن یەکێکەوە. لەلایەن قەرزەوە ئەگەر باوکی مرد خوشکەکانی هەڵدەستن بە جێبەجێکردنی مارەییەکەی، ئەگەر لە ماوەیەکی دیاریکراودا جێبەجێیان نەکرد ئەوا حەقی خوشکیان بەسەرییەوە نامێنێت

ئەو کاتە قەرزدەر دەتوانێت سەربەخۆی بکات و بیداتە شوو بە هەر کەسێک بیەوێت. باوک دەسەڵاتی لە هێزەوە بووە، ئەگەر پیاوێک دەستدرێژی کردبێتە سەری دەتوانێت نیی مارە بکات و وەکو ئەوەی کە دەیەوێت)[3].

* هاوسەردەمی میدییەکان (مادەکان):

هاتنی میدییەکان قۆناغێکی جیابوو، کە گەلێک جیاوازی هەبوو لە هەموو ڕوویەکی شارستانییەکەیان بە بەراوورد بە شارستانییەتی ئیمپراتۆرییەتی ئاشوورییەکان

میدییەکان هەنگاوی کۆچکردنی نەتەوەکانی هیندو ئەوروپییەکان بوو، کە دیاردەی یەکگرتنی ئەم نەتەوانەو گەشە کردنیان بەرەو یەکبوونێکی گەورە، کە ڕێگابوو بۆ دروستبوونی دەوڵەتێکی گەورە تا بەرەی بەرەنگاری هێرشی ئاشوورییەکان بووە.

جیاوازی ئاشووری و میدییەکان لەوەدا خۆی بینیوە، کە ناوچەکانی دەوروبەری ئاشوورییەکان هەرەمە لەبەرەکانیدا بوون لەگەڵ دەوڵەتی ئاشووری بەشێکی زۆری ناوچەکانی سەر بە ئاغاکانیان تووشی کاولکاری و کۆچکردن و وێران کرابوون

"وەک لەلایەن زانایان و نووسەرانی مێژووی کۆنەوە بە تایبەتی (هیرۆدۆتس) ڕوونکراوەتەوە یەکەمین ئیمپراتۆریەت کە لە نەژادی ئارییەکان بوون، بەهۆی ئەوەوە کە هاوسێی ئاشوورییەکان، ئاشوورییەکان بوون و زۆر شارستانیتر بوون لە گەلانی ئەو کاتانە چاویان کردوەتەوە.

جگە لەوەش بەهۆی ئەو ڕێگا سروشتییانەوە کە لە خۆرئاوای ئێراندا هەبوون بە تایبەتی ئەو ڕێگایەی کە لە مێزۆپۆتامیاو ڕووەڕووانی (ئێران) بە نێوان کەژی کێوەکانی زاگرۆسدا کە نیشتەجێی (گۆتییەکان)و (لۆلۆییەکان) بووە تێپەڕیووە"[4].

بە گوێرەی باسەکانی (هیرۆدۆتس)، مادەکان بەشێوەیەکی پەرت و بڵاو لە چەند کۆمەڵگەیەکی تیرەییدا دەژیان و بەهۆی چەند یاسایەکی پڕ لە زەبرو زەنگەوە کە سەپێنرابوو بەسەر زەوییەکەیاندا لە ڕەنجی ناخۆشیدا بوون، ئەم گرفتە بۆ تەنها یەک تیرە نەبوون، بەڵکو هەموو تیرەکان لەم بارە ناخۆشەدا دەژیان[5].

هۆزەکانی میدیایی هەمیشە لە ترسی کوشتن و برین و ململانێدا بوون لە ماوەی چەند ساڵێکدا توانیان یەکبگرن و هێزێکی بە تواناو ئەیاز بۆ ڕزگاری خۆیان پێکبهێنن، میدیاییەکان لەنێوان خۆیاندا بە یەکگرتنی شەش هۆز یەکیان گرت کە بریتی بووە لە (بۆسی)، (پارتاکنی)، (ئاستەرۆخانی)، (ئاریزانتی)، (بوزدی)، (موغ)

ئەمانە بە سەرۆکایەتییەکێک لە هۆزەکانیان سوپایەکی تەبەزیان پێکهێنا و لە سەرەتادا ناوچەکانی هەمەدان (ئەکباتان)یان کردە پایتەختیان"[6].

بەرەبەرە ناوچەکانی دەوڵەتەکەیان فراوان بووەو هەموو ئاقاری پێشووی ئاشوورییەکانیان داگیر کردووەو کەرکوک یەکێک بووە لەو شارانەی کە کەوتە ژێر دەسەڵاتی فەرمانڕەوایی مادەکان.

"بە گوێرەی مێژووی (ایران قدیم، مشیر الدولە)، قەومی ماد، لە بنەڕەتدا لە ئازەربایجان و کوردستان و عێراقی عەجەم دابووە، لە دواییدا فراوانی کردووەتەوە، ئەڵقەی دەسەڵاتی فەرمانڕەواییەکەی لە (هالیاس- قزیل ئیرمات)ەوە تا وڵاتی

(باختەر)، یەعنی (ئەفغانستانی ئەمڕۆ)، لە دەریای خەزەرەوە تا پارس و خوزستان بووە.

لە دوایدا زانایانی جوگرافیای دەوری کۆن، گووتوویانە کە ماد عیبارەت بووە لە دوو بەش: مادی گەورە لە (عیراقی عەجەم)دا و مادی بچووک لە (ئازەربایجان)[٣٨]دا.

هاتنی میدییەکان بۆ ئەم ناوچەیە پێگەی هێنانی گەلێک دابونەریت و شارستانی تازە بوو کە لە حکومەتەکانی لەوەو پێش جیاوازی هەبوو، چونکە دابونەریتی هۆزەکانی هیندو ئەورپی هەڵگری ژینگەیەکی تری پارچەکانی تری کوردستان بوون کە زۆر جیاوازی ئەوەی هەبوو لەوەی سەردەمەکانی لەوەو پێشەوە. جیاکارییەکانیش لە بواری ئاین و باوەرە ئاینییەکان و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و باری ئابووری بووە دیارەکانی، دابەشکردنی چینەکانی کۆمەڵگە.

لەو ماوەیەدا بیروباوەرە ئاینیەکان و خواوەندەکان تێکەڵ بە بیروباوەرەکانی لەوەو پێشی خۆیان بوون، بووە سەر هەڵدانی بیروبۆچوونی تری باوەرەکانی گۆڕانێکی گەورە رووی دا لە رێو رەسمی سرووتی ناشتنی مرۆڤ و جۆری گۆڕو سەر هەڵدانی بیروباوەری تازە بابەت کە جیاوازی هەبوو لەوانەی لەوەو پێش. گۆڕانە ئابوورییەکان هەنگاوێکی گەورەی دروستکرد لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و دروست بوونی پەیوەندی مرۆڤ لە ناوچەکاندا و هەڵسەنگاندنی ژیانی خۆی و تارلەتی ژیانی لەو دیارنەیەوە.

* هاتنی ئەسکەندەرو سلوقییەکان:

دەتوانین بە یەکێک لە قۆناغە گرنگەکانی مێژووی سەردەمە مێژووییەکانی دابنێن، چونکە گۆڕانێکی گەورە بووە، کەتێدا وەرچەرخانێنی رووداوەکانی گۆڕی کە ئەویش لەم خاڵانەی خوارەوە خۆی دەبینێتەوە:

١. سەردەمی (ماد) و (ئەخمینییەکان)، ماوەیەکی مێژوویی بوو، کە تێیدا قەڵەمڕەوی دەوڵەتەکەیان زۆر فراوان بوو، لە سەردەمەکەیاندا دەسەڵاتیان گەیشتە یۆنانی و رۆمانەکان و هەموو ئەم شوێنەوویانە کە لە بەریەرەکانێدا بێ بۆ ئەوەی فراوانی دەسەڵاتیان پاستووە.

بۆیە هەموو ئەم دەسەڵاتی ئەم دەوڵەتانە بالادەست بوونە بەسەر یۆنانی و رۆمانییەکاندا.

٢. شەری گاوگامیلا قۆناغێکی دیاری کراو بوو بۆ ئەوەی کە دەسەڵاتی یۆنانی و رۆمانەکان بەسەر ناوچەکاندا فراوان بوو. کە تا ماوەیەکی دوورو درێژ دەسەڵاتیان نەگەیشتبووە ئەم ئاستە.

٣. ئەوەی لەم ماوەیەدا گرنگە ئەوەیە کە تێکەڵ بوونی دوو شارستانییەت بوو. شارستانییەتێکی رۆژهەڵاتی و شارستانییەتێکی رۆژئاوایی، چونکە ئەوەی بەرچاو دەکەوێت بوونی جیاوازی نێوان هەردوو شارستانییەتەکە لەنێوان دوو ئاستدا، پێگەیەکی بەرچاو بوو بۆ هەڵگیرساندنی شۆڕشێکی گەورە لە هەموو ئاستەکاندا.

٤. هاتنی ئاین و بیرو باوەرە ئاینییەکانی یۆنانی و رۆمانەکان و تێکەڵکردنێکی گەورەی دروستکردوە لەگەڵ ئاین و باوەرە ئاینییەکانی رۆژهەڵات و بووە هۆی دروست بوونی بیروباوەری ئاینی تازە بابەت کە لەگەڵ کۆمەڵگای سەردەمە تازەکەدا بگونجێت.

٥. هاتنی یۆنانی و رۆمانەکان کاریگەرییەکی گەورەی دروستکرد لە هەنگاوەکانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، ئەویش لەو چوارچێوەیەدا خۆی دەبینێتەوە کە کۆمەڵگە لە رۆژهەڵات و رۆژئاوادا جیاوازی هەیە، بۆیە بەپێی پێویست ژیانی مرۆڤایەتی گۆڕانی دروستکرد لەنێو کۆمەڵگە: لە هەڵسووکەوت و جلوبەرگ و کەرەستەو ئامرازەکانی نێو ماڵ.

٦. "لە راستیدا (هیللینی) لە یۆناندا بوو بە شێوازێکی دیارو تایبەت لە شێوازەکانی ژیان، لە سەرەتادا خۆی لەنێو پاسایەکی سەرەکیدا دەنواند، کە ئەویش (دەوڵەتی شار) بوو، هەموو کەسێکیش، کە لەنێو شاردا پەروەردە دەکرا، بە هیللینی دەژمێردرا یا وەکو جیاوازی لە بنچینەو پەروەردە کردنیدا هەبووبێ ئەو شتەی کە ئەو کەلچەرە بە دیارەخات سوود وەرگرتنی بوو لەو پاسایە، کە کرد بووە هۆیەکی کاریگەر بۆ دەربڕینی تێڕوانینێکی تایبەتی بۆ (هەبوون-وجود) و کە ئادەمیزاد پێوانەی هەموو شتێکەو گەورەی هەبوونە بۆیە دەتوانرێت بگوترێت کەلچەری هیللینییەکەمن کە لەبەرە کە باوەری ئاینێدا (مذهب)ی بیرواهیمانی بە شێوەیەکی ئاشکرای دیار بە ئادەمیزاد هێناوە.

کە (فیلیپی مەکەدۆنی) هەوڵیدا یەکخستن و یەکگرتنێلە هۆکاری بە یەکگەیشتنی هللینی پێک بهێنێت بۆ ئەوەی بە هۆیەوە دەسەڵاتدارێتی بەسەر هەموو شارەکانی یۆنانیدا هەبێت هەر ئەو سایوو ئەم دەسەڵاتە دارێتیەی بەرەو رۆژهەڵات بە هۆی ئەسکەندەری کوڕیەوە دەستی پێکرد"[٣٩].

هەر لەبەر ئەمە بوو دیاردەی (هیللینی) دیاردەیەکی دیاری ئەو کاتەی فەرمانڕەوایی ئەسکەندەرو سلوقس بوو بۆ تێکەڵ کردنی شارستانی رۆژهەڵاتی و رۆژئاوایی.

٧. دیاردەیەکی تری ئەو ماوەیە گۆڕانی هونەری بیناکاری بوو کە زۆر جیاوازی هەبوو لەو ماوەیە کەوتە ژێر کاریگەری هونەری تەلارسازی یۆنانی و رۆمانی، بۆ نموونە ناوچەیەکی وەکو کەرکوک لەو کاریگەریەدا خۆی بینیەوە، کە تێیدا گۆڕانکاری کرا بەسەر بورج و دەرگا و شێوازی تەلار سازی قەڵا.

٨. "هەروەها ئەسکەندەر لە ماوەی دەسەڵاتیدا بایەخێکی گرنگی دا بە پرۆژەی ئاودێری و چاککردنی زەوی کشتوکاڵی و دروستکردنی بەربەست و راکێشانی جۆگە بۆ زەوییە کشتوکاڵییەکان لەگەڵ چاککردنی جۆگەو بەربەستە کۆنەکان"[٤٠].

" هەر چۆنێک بوو ئەسکەندەر لە ماوەی شەش ساڵدا کە شای ئێران بوو، تێکۆشا کە فەرهەنگ و شارستانییەتی یۆنان لە خۆرهەڵاتدا بڵاوبکاتەوە"[٤١]

لە سەردەمی سلوکییەکادا هەندێک لە پارێزگارەکان دەیانتوانی سکە لێبدەن و دراوەکانیان لە زیو دروستبکەن. جێگەدارەکانی ئەسکەندەر دەیانویست بە سەر ناوچەیەکی گەورەی رۆژهەڵاتدا دەسەڵات پەیدا بکەن. بۆ ئەم کارەش

ئامادەبوون کە شێوەی ژیان و داب و نەریتی یۆنانیان بەسەر ناوچە داگیرکراوەکاندا بسەپێنن بە تایبەتی شێوەی بەرهەمهێنان لە ئاسیا زیاتر بلاوبکەنەوە، ئەو شێوەیەش کۆیلەداریبوو"[٥].

فراوانکردنی شارەکانیش بە بلاوکردنەوەی ئەم جۆرە بەرهەمهێنانە یارمەتی ئەوەی ئەدا لەناو شارەکاندا کارە پیشەییەکان و بازرگانی و کاروباری بەرێوەبردن ئەنجام بدەن، لە دراوسێیەتی دێهاتەکانیشەوە گەلێك زەوی و زاری فراوان بۆ بەرهەم هێنانی کشتوکاڵ بە یۆنانییەکان درابوو: ئەم کارەش بووە هۆی ئەوە کە ژمارەی کۆچکردووەکان زیاتر بێ.

کۆچکردووەکان لە کشتیاران و پیشەگەران و زاناکانی یۆنانی و دیکە پێکهاتبوون، جگە لەمانەش سەربازان و ئەندامانی سوپاش لە زەوی و زاری پاشایەتیدا کاریان دەکرد.

پەرستگاکانیش خاوەنی زەوی و زاری (وەقف)کراو بوون، کە ژمارەیەکی زۆری جوتیاران بۆ دابینکردنی بژێوی و خزمەتگوزارانی پەرستگا بە کشتوکاڵەوە خەریکبوون، پەرستگا سامانێکی زۆری هەبوو لە کاتی خواستەکانی پاشا، بە تایبەتی لە کاتی جەنگدا سوودیان لێوەرئەگیرا"[٦].

". بەم شێوەیە جۆرێك پێکەوە ژیانی یۆنانی و ئێرانیان هاتبووە کایەوە کە بووە هۆی ئەوە زمانی ئێرانی جێگای خۆی وورە وورە بۆ خەت و زمانی یۆنانی بە جێبهێڵێت"[٤].

یۆنانییەکان هەر چەندە لە رووی کاریگەری زماندەوە زاڵبوون بەلام بەکردەوە لەژێر کاریگەری شێوەی ژیان و ئایینی ئێرانیاندا نەبوون"[٥]

* کەلەپوور و شارستانییەتی ساسانییەکان:

"ئامیێن مارسلین ئاخۆرین مێژوونووسی سەدەی چوارەمی زایینی، سنووری ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی دەوڵەتی ساسانی و فراوانبوونیان بەمجۆرە دەنووسێت:

ئاشوور، خوزستان، نێوان دوورووبار، مادیان ئازەربایدگان، فارس، پارت، یان تەبەرستان، کرمان، گورگان، مەرو، بەلخ، سغد، سکستان، سکای ئانوی ئامو، ئاریا (هەرات) پاروپامیزادیان زابلستان، زرنگ ئەراخوزی، یان کابل، گدروشیە یا بلوچستان. بە کورتی ئەوەیە کە خەتێك لە ئەنتەهارەوە بکێشە بۆ (باختەر) و سغد و خوارزم و هەرات و مەرو لە خۆرهەلات و گەیلان و مازەندەران و ئازەربایدگان بەشێکی قەفقاز لە باکووری فارس، کرمان بلوچستان و خوزستان لە باشوور، ئەرمەنستان و کوردستان و موسڵ و عێراق لە خۆرئاواوە بە خاکی ئێران ژمێردراون.

مێژوونووسانی دیکەش زۆر کەم بەسوودیان وەرگرتن لە نووسینەکانی ئەم مێژوونووسە و یان نووسراوەکانی سەرەتای هاتنی ئیسلام وەکو مێژووی تەبەری و مەسعودی و سەعالیبی و ئیبن قوتەیبە و کتێبی شارەکانی ئێران سوودیان وەرگرتووە کە هەروەکو ئەوان تا نزیکەی پەنجا ساڵ بەر لەم نووسینانە بە ناوێتیشانی تەنها یەکگەیەك و هەرێك بوون"[٦].

"[١]. ئەشراف و دەسەلاتداران و سەرمایەدارانی گەورە بە تایبەتی دەربارییان ئواتیویانە کە هونەرمەند و شوێنەواری هونەری و فەرهەنگی بخەنە ژێر رکێفی خۆیانەوە. ئاشکرایە لە کۆمەلگایەکی ئاوەهادا هەرگیز هونەری کۆمەلایەتی و نەتەوەیی و مرۆڤایەتی کە بەرهەمی زەوق و سەلیقەی کۆمەلگا بێت ئایەتە بەرهەم.

لەگەل ئەوەشدا کە لە راستیدا فەرهەنگ و شارستانییەتی ساسانیان لە سەرەتای کارەوە لەژێر کاریگەری پێشینیان بوو کە دەیا وورە وورە بە هەنگاو ئەو قۆناغانە بیبڕێت. هونەری ئێرانی کە سەبکێکی پێکهێنا بوو لە بووەتەی ئەتەوەی ئێرانیدا جێگەی خۆی گرتبوو. هونەرمەندەکان تێدەکۆشان کە داهێنانی شوێنەوار و بەرهەمەکانیان سەر بە هونەری هەخامنشییەکان بێت"[٢٢].

"[٢]. وا دێتە بەرچاو کە ئەیالەتی پارس لە سەردەمی (ملوك الطوائف) پاشەکاندا لە شێوەی نیمچە سەربەخۆییدا بوون، لەژێر چاودێریکردنی پاشاکانی خودی ئەشکانییەکاندا بوون کە لەوێدا داب و نەریتەکانی دێرین و رێوڕەسمی هەخامنشییەکانیش هەروەکو جاران درێژەی هەبوو، لە کاتێکدا کە ساسانییەکان دەسەلاتیان پەیدا کرد میراتگری وڵاتبوون، پایە و بناغەی دەسەلاتی خۆیان لەسەر بناغەیەکیتی ئایینی و ستایشی ئاهورامزدا دارشتبوو"[٢٨].

"سنووری دەسەلاتی دەوڵەتی ساسانییەکان لە فوراتەوە بۆ جەیحون درێژ بووەتەوە و لە ماوەی زیاد لە چوار سەدە (٤٠٠) ساڵ) بە هۆی جەنگ و ئەیەرنەکانی ناوخۆ راسیاری لەنێوان ئێران و رۆم لە خۆرئاوا.. لە لایەکی دیکەشەوە گوێنەدای فەرمانداران دەوڵەت بە کاروباری ئایینی و کۆمەلایەتی، چینەکانی گەلیش لەم ماوە دوورو درێژەدا گۆڕانیان بەسەردا هات.

لە نووسینی مێژوونووسەکاندا تەك بە تەنها لەگەڵ گۆڕانکاری دامودەزگاکانی بەڕێوەبردنی دەوڵەتداری ساسانییەکاندا بەرەو رووتەبنەوە بەڵکو سیما و شوێنەواری گۆڕانکاری کۆمەلایەتی ناو کۆمەلگا بە تایبەتی لە رووی فەرهەنگییەوە لە سەردەمە جیاجیاکانی پاشاکانی ساسانیدا وا بەرچاو دەکەوێت کە بە زۆری ئەم گۆڕانکارییانە لە میانەی ئایینی و راسیاری و دەوڵەتداری فەرمانڕەواکانی ساسانیدا بووە"[٩٩].

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. گۆڤاری کاروان. ژمارە ١٢
٢. گۆڤاری کاروان، ژمارە ١٦، کانوونی دووەم، سالی دووەم، ١٩٨٣، لاپەرە (١٤٥، ١٤٦، ١٤٧)
٣. گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژمارە ١١٤ حوزەیران، ١٩٨٧، لاپەرە ٨٨.
٤. گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژمارە ١١١، سالی ١٩٩٦ لاپەرە ٦١.
٥. گۆڤاری رۆشنبیری نوێ. ژمارە ١٣٢، سالی ١٩٩٦ لاپەرە ٦٢
٦. گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژمارە (٥٥، ٥٦)، لاپەرە ٣٦.
٧. مقدم في تاريخ حضارات القديمة، طه ، باقر، الجزء الاول عدد الصفحة ١٩٨- ١٩٩.
٨. گۆڤاری رەنگین، ژمارە ٥٠ سالی ١٩٩٢، لاپەرە ٧.
٩. گۆڤاری کاروان، ژمارە ٧٠، سالی ١٩٨٨ لاپەرە ١٤١ – ١٤٣.
١٠. ئارنود هاوز، الفن والمجتمع عبر التاريخ، بەرگی یەکەم، سالی ١٩٦٧ و: فوئاد زەکریا، لاپەرە ٣٩.
١١. لویس مەمفۆرد. المدينة على مر العصور: بەرگی یەکەم: و: د ئیبراهیم رەزمی، سالی ١٩٦٤، لاپەرە ٣٥
١٢. د. شاکر مستەفا سەلیم، المدخل الى الانثروبولوجيا، بەغداد، سالی ١٩٧٥، لاپەرە ٦٥.
١٣. حضارة العراق، بەرگییەکەم، لاپەرە ١٣٣.
١٤. قەلای جەرمۆ، شوێنەوارێکە دەکەوێتە خۆرهەلاتی قەزای چەمچەمال، لە سالی ١٩٤٨، تیمێرڕاوێکی زانستگای خۆرهەلاتی سەر بە دانیشتگەی شیکاگۆ بۆ کاروباری خۆرهەلات ناسین بە سەرۆکایەتی رۆبرت ج برەیدوود، دەستی کرد بە کنە و پشکنین تێدا تا سالی ١٩٥٥ بەردەوام بوو، کۆنترین گوندی کشتوکالی چاخی بەردینی دۆزییەوە کە سەردەمەکەی بۆ هەزارەی حەوتەمی پێش زاین دەگەرێنەوە.
١٥. ئەکرەم محەمەد عبد کسار، قراءة في نتاجات الانسان الفنية الاولى، گۆڤاری سۆمەر، بەرگی ١و٢ موجەلەدی ٣٩، سالی ١٩٨٣، لاپەرە ٣٥.
١٦. هەمان سەرچاوەی پێشوو: لاپەرە ٣٥ هەروەها بروانە د. شەمسەدین فارس، د. سەلمان عیسا ئەلخەتات، تاريخ الفن القديم. وەزارەتی خوێندنی بالا و لێکۆلینەوەی زانستی، سال ١٩٨٠، لاپەرە ٣٩
١٧. تەها باقر. مقدمة في تاريخ الحضارات القديمة الوجيز في تاريخ حضارة وادي الرافدين. بەرگییەکەم. بەغداد، سالی ١٩٨٦، لاپەرە ١٩٧
١٨. ئانیل حەنوون، عقائد مابعد الموت في حضارة بلاد الرافدين القديمة، سالی ١٩٨٦، لاپەرە ٢٢٧.
١٩. قواعد اللغة السومرية، فوزي رشيد، ١٩٧٢، ص١٧–١٩
٢٠. میدیا، ئی. م. دیاکۆنۆف، وەرگێرانی بورهان قانع، چاپییەکەم سالی ١٩٧٨- لاپەرە ١٦٢.
٢١. پاشا گۆتییەکان و نووسراوەکانیان، فازل قەرەداخی، گۆڤاری هەزار مێرد، ژمارە ٢٦، لاپەرە (٤٤).
٢٢. میدیا، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەرە ١٦٨.
٢٣. گۆڤاری شانەدەر، ژمارە ٦، حوزەیرانی ١٩٩٨ لێکۆلینەوەیەکە بە ناونیشانی (الاقوام الكردية القديمة) لە نووسینی (محەمەد سالح زیباری) لاپەرە ٨١.
٢٤. هەمان سەرچاوەی پێشوو- لاپەرە ٨٣.
٢٥. میدیا، هەمان سەرچاوەی پێشووی پەراوێزی (١) لاپەرە ١٧٠
٢٦. گۆڤاری کرکوک ژمارە (٢-٣)ی سالییەکەم، لێکۆلینەوەیەک بە ناونیشانی (کەرکوک لەمێژووی کۆندا- کەیوان ئازاد ئەنوەر) لاپەرە ٦٩.
٢٧. هەمان سەرچاوە: لاپەرە ٧٢
٢٨. هەمان سەرچاوە، لاپەرە ٧٤
٢٩. گۆڤاری هەزارمێرد، ژمارە (٢٢)، سالی شەشەم، ٢٠٠٢، لێکۆلنەوەیەکە بەناونیشانی: (میتانییەکان، خوبەیب نادر) لاپەرە (٣٤)
٣٠. لێکۆلینەوەیەکی زمانەوانی لەبارەی مێژووی ولاتی کوردەواری، د. جەمال رەشید، ١٩٨٨، لاپەرە (٢٩٣)
٣١. هەمان سەرچاوەی پێشوو، ، لاپەرە (٢٢٨).
٣٢. گۆڤاری هەزارمێرد، ژمارە (٢٥)، سالی حەوتەم ٢٠٠٤، لێکۆلنەوەیەکە بە ناونیشانی (نوزی لەهەزارەی دووەمی پێش زایندا) بەشییەکەم، کامەران کوێخا جەلال) لاپەرە (٣١).
٣٣. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەرە (٣٠- ٣٢).
٣٤. گۆڤاری هەزارمێرد، ژمارە (٢٢)، سالی شەشەم، ٢٠٠٢، لێکۆلینەوەیەکە بەناونیشانی میتانییەکان، خوبەیب نادر، لاپەرە (٣٨- ٤٠).
٣٥. (نظام العائلة في العهد البابلي القديم)، رضا جواد الهاشمي، بغداد، ١٩٧٠، الصفحة ٣٦.
٣٦. بروانە:
- هەمان سەرچاوەی پێشووە لاپەرە ٣٨ – ٥٦
- (عظمة بابل)، هاري ساكز، ترجمة عامر سليمان، موصل، ١٩٧٩: الصفحة ١٩٥ – ١٩٦.
٣٧. (العبيد في العراق القديم)، صالح حسين الرويح، بغداد، ١٩٧٩ الصفحة ٢٦.
٣٨. گۆڤاری (سومر)، بەشی ١- ٢، جلدي ٢٥، بەغدا. ٢٠٠٣ – ٢٠٠٤، لاپەرە ٤٥٧، لێکۆلینەوەیەکە بە ناونیشانی: (تاثير القوانين البابلية في النصوص القضائية في نوزي وتل الفخار)، نووسینی. مونزر عەلی عەبدولال ئەلمونزری.
٣٩. بروانە:

- (دور الملکات والاميرات في الحياه العامه في العراق القديم)، ئەمەل عەبدوڵڵا محەممەد. نامەی ماستەر، کۆلێژی
شوێنەوار، زانکۆی موسڵ. ۲۰۰۹، لاپەڕە ۱۲۲- ۱۲۳.
- (المراة دورها ومكانتها في حضارة وادي الرافدين)، ثلما ستيان عقراوي، بغداد. ۱۹۷۸، الصفحة ۱٤۳.

٤۰. العراق القديم، دراسه تحليليه للاحوال الاقتصاديه و الاجتماعيه، ص ۲٦٥.
٤۱. هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٤۲. الحياة اليومية في بلاد بابلو ئاشور، جۆرج کۆنتینۆ، وەرگێڕانی سەلیم طه التكريتي، برهان عبد التكريتي، لاپەڕە (٤۰).
٤۳. بلاد ما بين النهرين، حضارة بابل وئاشور، ل. ئوپنهایم، وەرگێڕانی سعدي فيضي الخوري، لاپەڕە (۲۸۸).
٤٤. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕەکان (۲۹٦)و (۳٦٥-۳٦٦).
٤٥. مێژووی کوردو هاوسێکانی، جەلالی ئەمین بەگ بەرگییەکەم، سلێمانی، ۲۰۰۳، لاپەڕە (۱۲۲- ۱۲۳).
٤٦. ئارییەکان و مادەکان، د. ئەرەدشیر خودادادیان، وەرگێڕانی. هەلاو نوری بابە عەلی، سلێمانی، ۲۰۰۳، لاپەڕە(۱٥٥).
٤۷. مێژووی کوردو هاوسێکانی هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (۱۲۲).
٤۸. خولاسەیەکی تاریخی کوردو کوردستان، بەشی ۱-۲، چاپی ۲۰۰٤، ھەولێر، کتێبخانە سۆران، لاپەڕە(۱٦).
٤۹. لێکۆڵینەوەیەکی زمانەوانی دەربارەی مێژووی وڵاتی کوردەواری، د. جەمال رەشید، لاپەڕە (٤۰۲، ٤۰۲).
٥۰. تاريخ حضارة وادي الرافدين، في ضوء مشاريع الري الزراعة والمكتشفات الاثارية والمصادر التاريخية، الجزء الثاني، احمد سوسة، صفحة (۱۷۱).
٥۱. ئێرینەناسی و هونەر لە سەردەمە مێژووییەکانی دەوڵەتی مادو هەخامەنشی و ئەشکانی و ساسانی، عەلی ئەکبەر سەرفراز، بەهمەن فەیروزمەندی، وەرگێڕانی وریا قانیع، ۲۰۱۳، لاپەڕە (۳۷۳).
٥۲. هەمان سەرچاوەی پێشوو. لاپەڕە (۳۸۲)
٥۳. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (۳۸۲-۳۸۳).
٥٤. هەمان سەرچاوەی پێشوو. لاپەڕە (۳۸۳).
٥٥. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (۳۸۳)
٥٦. ئێرینەناسی و هونەر لە سەردەمە مێژووییەکانی دەوڵەتی مادو هەخامەنیشی و ئەشکانی و ساسانی، عەلی ئەکبەر سەرفراز، بەهمەن فەیروزمەندی، وەرگێڕانی وریا قانیع، لاپەڕە (٥٦۷).
٥۷. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕەکانی (٥٦۳- ٥٦٤).
٥۸. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕەکانی (٥۱٥- ٥٦٦).
٥۹. هەمان سەرچاوەی پێشوو. لاپەڕە (٥۱٦).

*** بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام و ڕێچکەی گۆڕانەکان:**

لە دوای ڕووخاندنی دەوڵەتی ساسانییەکان و کۆتایی فەرمانڕەوایی هۆزی تیرە ئێرانییەکان و هاتن و بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام نەوزێکی گەورەی بینی لە داگیرکردنی هەموو ناوچەکان لەژێر ڕکێفی ئیسلام و دەوڵەتە ئیسلامییەکانەوە، کە قۆناغی دەوڵەتە ئیسلامییەکانیش هەریەکە ڕێگەو شێوەیەکی جیای هەبوو لەوەی تر هەریەکە ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی بەرەو دنیایەکی جیاوازو شارستانییەتێکی جودا لە سەردەمەکانی تر پەلەکێشکرد.

ئایینی ئیسلام و بڵاوبوونەوەی ئەم ئایینە جیاوازییەکی گەورەی هەبوو لەگەڵ ئایینەکانی لەوەو پێشەوە وەکو ئایینی جوولەکەو مەسیحی و زەردەشتی.

پێش هاتنی ئایینی ئیسلام، ئایینی مەسیحی لە زۆر ناوچەدا بڵاوبوو بۆیەو هەربەم لەبەر بەرەکانێدا بووە لەگەڵ ئایینی فەرمی دەوڵەتی ساسانییەکان، هەمووبەم بەربەرەکانییەکان ڕێچکەی خۆی دەبەست بەرامبەر کەلەپووری هەریەکەیان و هەریەکەی بەوەی خۆیان لە هەڵمەتی دابەزە بوو بەرامبەر سیاسەتەکانی ساسانییەکان لەگەڵ یۆنانی و ڕۆمانییەکاندا.

لەگەڵ هاتنی ئایینی ئیسلام بەربەرەکانییەکی گەورەی دروست کرد بۆ لەوتاندنی هەموو ئایینەکانی تر و سووتاندنی هەموو کەلەپوورێکی ئایینی زەردەشتی کە بە تایبەتی لەسەردەمی خەلیفە عومەر کوڕی خەتاب، کە ناوچەیەکی وەکو کەرکوک یەکێک بوو لەو شارانەی کەوتە بەر تاڵانکردن و سووتاندن.

بەشێکی ئەو کەلەپوورە ئایینیانە تاکو ئێستاکە لە ژیان و سووڕتە ئایینییەکان و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کەرکوک بەجێ ماوەو تێکەڵ بە شارستانی و کەلەپووری ئایینی ئیسلام بووەو بووەتە بەشێک لە کەلەپووری ئەو ئایینە.

ئێستاکە گەلێک ڕەنگی وەکو شین و سەوز پاشماوەی ئایینی زەردەشتییە و ئێستا لە ناو کورددا تێکەڵ بە ئایینی ئیسلام بووەو لە مەزارگاو مزگەوت و شوێنە پیرۆزەکانی پێوە دەرازێنەوە هەر لەم ڕوانگەیەوە دیاردەی پیرۆزی زەوی و پاککردنی زەوی کشتوکاڵی لە پاشماوەی زیانەخش و چاککردنی پردو پیرۆزی جوتیار لەلای ئایینی زەردەشتی، پاشماوەی کەلەپوورێکی زۆر گەورەیە کە تاکو ئێستاکە لە نێو شارستانی کەلەپووری کوردا لە ناوچەکەدا ماوەتەوە. دیاردەیەکی تری ئەو سەردەمە بڵاوبوونەوەی زمانی عەرەبی و کەلەپووری ئایینی ئیسلامە، کە زمانی عەرەبی زمانێکی جیاوازبووە لە زمانی حکومەت و دەوڵەتەکانی لەوەو پێش.

زمانی عەرەبی بووە کەلەپووری ئایینی ئیسلام و ئەو نەتەوانەی کەوتنە ژێر ڕکێفی ئایینی ئیسلام. کەوتنە ژێر کارتێکردنی ئەو زمانەو. تێکەڵ بە کەلەپووری کوردو فارس و تورک بوون و گەلێک زاناو مێژوونووس لەم زانایانە هەڵکەوتن بۆ نووسین و ڕاڤەکردنی ئایینی ئیسلام

بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام و زمانەکەی بووە گۆڕین و هەڵتەکاندنی گەلێک ووشەی باوی ئەو ئایینە کە لەوەو پێش لە ئایینەکانی تردا باو نەبووە، یان گەلێک ووشەی تێکەڵ بە ئایینەکە بوو کەبووە کەلەپووری ئەو ئایینە کە ناوێتەی هەموو نەتەوەکان بوو.

یەکێک لەو دابونەریتە کۆمەڵایەتییانەی کە لەو سەردەمەدا سەری هەڵدا. بڵاوبوونەوەی کۆمەڵێک ڕێنمایی ئایینی کە ئەنانەت تیرەو هۆزگەی عەرەبیش لە وەرگرتنیدا نامۆ بووەو، پێویستی بە ڕۆژگار هەبوو تاکو بەوەی خەڵکی بێتە ژێر ڕکێفی ئایینەکە ئەویش خۆی دەبینێتەوە لە کۆمەڵگەو ئافرەت و ئاوان و سزاو شین و شایی و خۆشی و ڕێنماییەکانی ڕێکخستنەوەی کۆمەڵ.

یەکێک لەو دیاردانەی کە کارتێکردنی خۆی بەجێهێشت و کۆمەڵگە لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانیدا، پابەندی بوو، ئەویش ئەوەی کە لەوە پێش هەبوو زۆر جیاوازی هەبوو.

لە کاتی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام بایەخ درا بە جلوبەرگی پان و درێژو سەر پۆشین و سەرتاپۆشی. کە لەوە پێش ئەو بایەخەی پێ نەدراوە

بە هۆی بوونی کۆمەڵگەی تیرە هۆزگەی عەرەبی کە لەسەر باوەڕی بت پەرستی بوو، بۆیە کە ئیسلام لە دەرەوەی تیرە هۆزگەی عەرەبی بڵاوبووە کەوتە لەوتاندنی هەموو ئەو کۆتەل و هونەری بیناکارییانەی کە لە ناوچەکانی تر هەبوو، هەوڵیاندەوە بە ڕووخاندنی گەلێک لەو هونەری بیناکاری و کۆتەڵانە کە لەگەڵ ڕێبازی ئایینەکەدا بگونجێت.

"لەگەڵ گرتنی جەلەولا، موسڵمانەکان درێژەیاندا بە لەشکرکێشی، سەرکردە (جەریر کوڕی عەبدوڵڵا ئەلبەجەلی) کە بۆ بەرگەگرتن لە دژە هێرش بە نوو هەزار کەسەوە لەجەلەولا مابۆوەو پاشان تریکەی سێ هەزار شەرکەری دی بۆ نێردراو، چووە سەر حلوان و خانەقین و شەری پاشماوەی سوپای ساسانی کرد و ژمارەیەکی لێکوشتن و لە ناویاندا مەهرانی ڕازی، بە دوایدا شارەکانی مەندەلی و قەسر شرین و گشت ناوچەکە داگیرکران، بە فەرمانی خەلیفە عومەر هێزێکی تر شالاوی بردە سەر ناوچەی سیروان و بە شەر (ماسبزان) ناوەندی سیڕانییان گرت و خەڵکەکە بەرەو ناوچە شاخاوییەکان هەڵهاتن"[١٤].

هەر چەندە سەرچاوە عەرەبی و ئیسلامییەکان بە شێوەیەکی دیار باسی داگیرکردنی کەرکوک ناکەن لەو سەردەمەدا بەڵام ئایلوقەدانی چوار دەوری کەرکوک بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە کەرکوک و ناوچەکانی دەوروبەری کەوتنە ناقاری هێرشەکانی ئیسلامەوە، بۆیە ناوچەکانی گەرمیان و داقوق و خورماتوو بەشێکی دانەبڕاوییەکە کارگێڕییەکانی دەوڵەتە ئیسلامییەکان بووە.

ئەوەی لێرەدا گرنگە ئاماژەی پێبکەین لە پرۆسەی ئەو داگیرکارییانەدا ئەوەیە کە کلتوور و شارستانییەتی سەردەمەکانی پێش بڵاوبوونەوەی ئیسلام لەگەڵ ئەو سەردەمەدا بوو بە دەرهاویشتەی کۆمەڵێک دەرئەنجامی کۆمەڵایەتی و ئابووری جۆراوجۆر کە خۆی دەبینێتەوە لە گۆڕانکاری لە هەموو بوارەکاندا، بە تایبەتی لە بواری پیشەوەری و دانیشتووان و داب و نەریت و زمان و فلکلۆر و

كەلەپوورو شارستانییەت، كە هەموو ئەمانە كەوتنە بەر شالأوی گۆڕانكارییەكان

"یەكێك لە دەرهاویشتەو ئەنجامەكانی پرۆسەی فەتحی هەرێمەكانی كوردستان و هەموو هەرێمەكانی ڕۆژهەلأت و ڕۆژئاوا ئەوە بوو كە خەلكێكی زۆر لە خێل و تیرەو بنەمالە عەرەبەكان بە تاك و بە كۆمەل، تەخاسمە لەوانەی بە شەڕكەرو جەنگاوەر دادەنران بە شارو بازێڕو گوندو چیاو دەشت و كەژی كوردستاندا بلأوبوونەوەو هێدی هێدی ئاكنجی بوون، هۆكارو پاساوی ئەم دیاردەیە بەر لە هەموو شتێك ئەوە بوو كە ئەوان شوێنە فەتحكراوەكانیان بە موڵكی شەرعی خۆیان دەزانی و دەخرانە ڕیزی دەسكەوتەكانی جەنگەوە بە تایبەتی ئەو شارو دەڤەرانەی بە شەڕو بە زۆرەكی زەوت دەكران و خەلكە بەرگریكارەكە لە كوشتن و دیلكردن دەرباز نەبوون شارپەدەر دەكران.

ئەو زەوی و زارانەی وا زەوت دەكران، پڕ خاكی بە پیت و بەراو بوون لە ڕەزو باخ و بێستان پێك دەهاتن: عەرەبەكان دانیشتووانە ڕەسەنەكانیان بە سەپان دەگرت و بە سوخرە كاریان پێدەكردن و موچەبانیش ئان و زگ بوو، فەقیەو شەرعزانەكان ئەحكام و یاساو ڕێسای بە گەرخستنی ئەم موڵك و زەوی و زارانەیان دانارەو بە دەستكەوتێكی حەلأل و ڕەوایان ژماردووە"[١٨]

لە دەرئەنجامی ئەو ماوەیەدا دەگەینە ئەو ڕاستییە كە خۆی ئاشكرا دەكات لەم خالأنەی خوارەوە:

١. قەبارەی گۆڕانكارییە كۆمەلأیەتی و شارستانییەكان زۆر فراوان بوو كە خۆی دەبینییەوە لە ئاستێكی ئەوتۆدا كە هەردەم لە ململانێ بوو لە بەردەم گۆڕانكارییە تازەكەدا، ئەویش لە هەلس و كەوتی بەكارهێنانی: بیروباوەڕی ئاینییەكە، سیماكانی جلوبەرگ، چۆنێتی هەلسوكەوت كردنی خاوەن زەوی كۆن لەگەل زەوییە تازەكە، بەركردنەوەی ئەوانەی زەوییەكانیان داگیر دەكرا چۆنێتی بەكارهێنانی بەخشینی باجەكانیان لە هەموو سالێكدا، یان تێكدانەوەی ئەو بیروباوەڕەی كە قەبارەی پەیوەندییە كۆمەلأیەتییەكانی دیاری دەكرد.

٢. بەهۆی ڕوودانی شەڕو ململانێیەكی زۆر لە ناوچەكە، بەشێكی زۆری خەلكە ڕەسەنەكە ناوچەكەیان چۆل كردو زۆربەی زەوییە كشتوكالییە بە پیتەكان كەوتنە بەر فەوتاندن و لەناودان، كە ئەو شەڕو ململانێیە خۆی بینییە لە دەستدانی بەشێكی زۆری كەلتوورو شارستانییەتییە كۆنەكە.

٣. زۆر جار كاریگەی ململانێیەكان لە پانتاییەكی سیاسی و سەربازی گەورەدا خۆی دەبینییەوە، كە دەبووە هەلتەكاندن و داڕووخانی بەشێكی گەورەی ئابووری و كۆمەلأیەتی ژێرخانی ئەو كۆمەلگەیە بە شێوەیەكی ئەوتۆ كە تێكدانەوەو چارەسەر كردن بۆی زۆر مەحال دەبوو.

٤. لە پال بلأوبوونەوەی بیروباوەڕە ئاینییەكە. سەرهەلدانی ئاینزا جۆر بەجۆرەكانیش دەوری دەبینی لە هەرەسهێنانی كەلتوورو شارستانییەتی پەیوەندییە كۆمەلأیەتییەكان. بە تایبەتی لەو كاتانەی ناوچەیەكی وەكو داقوق دەكەوتە بەر شالأو هێرشی زۆری خەوارییجەكان.

٥. ئەم ناوچەیە بەناوبانگ بوو بە كۆمەلێك پیشەی جۆر بە جۆر لە بواری ئاژەلی كشتوكالی و كانزاییدا، بەلأم كاریگەرییەكانی شەڕ وای دەكرد كە وردە وردە ئەو پیشانە لە ناوچەكەدا بپووكێنەوە، لە هەندێك باردا جۆرەها پیشە دەبووە قوربانی باری سیاسی و سەربازی ناوچەكە.

٦. بە هۆی كێشە سیاسی و سەربازییەكان هۆكارێكی گرنگ بوو بۆ لەدەستدانی بەشێكی زۆری ئەو بزاوتە بازرگانییەی كە ناوچەكە لە سەردەمی ساسانییەكاندا پێی بە ناوبانگ بوو.

٧. گۆڕانكاری لە زمانی سرووتە ئاینییەكان دەوری بینی لە تێكەیشتن لە بەكارهێنانی جلوبەرگ و پێداویستیبە شارستانییەكان

"ئەو پیشانەی كە لە شارۆچكەیەكی وەكو داقوقدا بەناوبانگ بووە، پیشەسازی دەرهێنانی ڕۆنی زەیتون بوو، كە لە بوونی ڕێژەیەكی زۆر لە داری زەیتون لەو ناوچەیەدا، بۆیە لە یەكێك لە سەرچاوە مێژووییەكاندا ئاماژە بەوە دەكات كە بازرگانێكی گەورەی بەغدا مەستارە بە كڕینی هەموو ڕۆنی زەیتونی هەر یەكە لە شارۆچكەی (داقوق)و (دێر ئەلعاقول) كە ڕێژەیەكی زۆر لە داری زەیتونیان هەیە.

پیشەیەكی تریش كە لە داقوقە ئەویش پیشەی چنین و ڕستنە، هەروەكو ئەوەی كە (ئەلسەعدی) دەیگێڕێتەوە كە كەسێك بە ناوی (موسا كوڕی عەلی كوڕی یەحیا) لە داقوق لەلایەن یەكێكی مەسیحییەوە فێری پیشەی چنین و ڕستن بووە

هەروەها پیشەسازی گۆزەكارییەكێك بووە لەپیشە گرنگەكانی داقوق، چونكە هاوپەیوەستییەكەی ڕاستەوخۆی هەیە لەگەل چالاكی و پێویستییەكانی ڕۆژانەی دانیشتووان، بۆیە دەبینین لە كاتی كنەو پشكنیندا بەشێكی زۆر لەو گۆزانە دۆزراوەتەوە كە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی ئیسلامی.

هەروەها پیشەیەكی تر كە لە شارۆچكەی داقوقدا بوونی هەبووەو پەیوەندی بە ڕۆژانەی ژیانەوە هەبووە ئەویش بریتییە بووە لە پیشە كانزاییەكان، هەر وەكو ئەوەی (ئیبن ئەلفووتی) دەیگێڕێتەوە لە باسی (ئەبو محەمەد یەحیا كوڕی ئەحمەد ئەلداقوقی) كە یەكێك بووە لە بەناوەنی خەلكی داقوق، ئەوە پشتڕاست دەكاتەوە كە ئاسنگەر بووە، ئەمیش ئەوە دەخاتە ڕوو كە پیشەی ئاسنگەرییەكێك بووە لە پیشە بەناوبانگەكانی ئەو كاتە، وەكو دروستكردنی ئامرازەكانی شەڕ، وەكو: شیرو تیرو كەوان و ڕم و زرێپۆش، لەگەل پیشەی دروستكردنی سەتل و چەقۆو زنجیرو بزمار

هەروەها سەرچاوەكان ئاماژە بۆ ئەوە دەكەن بە هۆی بوونی بەشێك لە چالە نەوتەكان لە داقوق. نەوت لە هەندێك پیشەسازی و پیشەكاندا بە كار هاتووە، وەكو پیشەسازییە كانزاییەكانی تواندنەوەی ئاسن و دروستكردنی پێویستییە كانزاییەكان و پیشەسازی گۆزەكاری، بەكار هاتووە بۆ ڕووناككردنەوەو گەلێك پێویستی ناو مال"[٢١].

"لە سەرچاوە مێژووییەكان و گەڕۆكەكاندا هیچ

ئاماژەیەکی درێژ نییە دەربارەی پەیوەندی بازرگانی داقوق یان کەرکوک‌و دەوروبەری لە سەرەتاکانی سەردەمی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلامدا. هەروەها ئەو رێگایانەی کە ئەم ناوچەیە بە شوێنەکانی دەوروبەریدا ببەستێتەوە"[٢٢].

بۆیە رێی پێدەچێت کاریگەرییە سەربازییەکانی ئەو کاتە دەوری هەبووبێت لە دارووخانی پەیوەندییە بازرگانییەکان لەو ناوچانە لەگەڵ کەرکوک‌و دەوروبەری، بە شێوەیەکی ئەوتۆ تا بتوانێت پەیوەندییە بازرگانییەکانی رێکخراو بکات. رێگا بازرگانییەکانی (بەغدا-داقوق)، (تکریت-داقوق)، (داقوق-شارەزوور) ئەمانە ئەو رێگایانە بوون لە سەردەمە سەرەتاییەکانی ئیسلامدا جێپەنجەیان دیار بووە بۆ هاتووچۆ بازرگانییەکان

دەڤەری کەرکوک بە شێوەیەکی گشتی زەوی بە پیتی هەبووە بۆ کشتوکاڵ‌و ئاژەڵداری، بۆیە بنەمای پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی ئەو کاتەی خۆی دەبینییەوە لە گەلێک پیشەی کشتوکاڵی‌و ئاژەڵداریدا، هەر ئەمەش وای دەکرد کە زۆری ئەو پیشانە لەو رووانگانەوە خۆی ببینێتەوە.

"داقوق بنکەیەکی گرنگ بووە لە بنکەکانی زانست‌و ئەدەب لە دەوڵەتە ئیسلامییەکان، گەلێک زانای ئەم شارۆچکەیە بە ناوبانگ بوونە لە جیهانی ئیسلامیدا، دەوریان بینیوە لە ژیانی زانستی داقوق‌و دەرەوەی داقوق، بە تایبەتی لە بواری زانستی (ئەلفقە، ئەلحەدیس، ئەلقیرائات)، بۆیە لەم بوارەدا گەلێک زانای بەناوبانگی وەکو:

١. (عەبدوڵڵا کوڕی ئەلحوسێن کوڕی دەلال کوڕی دەلهەم ئەبو ئەلحەسەن ئەلفقیه).

٢. (ئەبو ئەلفەرەج ئەلبەجلی ئەلبەوازیجی).

٣. (ئەحمەد کوڕی سەلامە کوڕی موخەلەد کوڕی ئیبراهیم ئەلبەجیلی)

٤. (سالم کوڕی عەبدولسەلام کوڕی عەلون کوڕی عەبدون).

٥. (شێخ شەهاب ئەحمەد کوڕی ئەلقەزیر ئەلدەقوق).

٦. (سەعید کوڕی مەحمود کوڕی سەعید کوڕی ئەلسویح کوڕی ئەلمویارک).

٧. (ئەبو ئەلقاسم مەنسوور کوڕی عومەری ئەلکەرخی)

٨. (محەمەد کوڕی محەمەد کوڕی ئەلحەسەن کوڕی حەمزە کوڕی ئەلموغیرە).

٩. (محەمەد کوڕی ئەحمەد کوڕی سەعدون).

١٠. (محەمەد کوڕی عەبدولباقی کوڕی ئەحمەد).

١١. (ئەحمەد کوڕی عەبدولباقی کوڕی ئەبو بەکر کوڕی ئەلبەلی)

١٢. (ئەبو عەبدوڵڵا محەمەد کوڕی ئەلفەزل کوڕی بەختیار ئەلبەعلوبی)

١٣. (عەبولموتەم کوڕی محەمەد کوڕی ئەبی تەلمەزا ئەلبەقوق).

١٤. (ئەبو محەمەد موعەزەبەدین عەبدولرەزاق کوڕی ئەبی ئەلغەنائم).

١٥. (ئیبن خرسنە ئەلبەوازیجی).

١٦. (ئەبو محەمەد مەعەزەبەدین عەبدولرەزاق)

١٧. (عەلی کوڕی عەممار کوڕی جومەییل کوڕی سالح).

١٨. (ئیبراهیم کوڕی عومار سەعد کوڕی محەمەد).

١٩. (یەعقوب کوڕی عەبدولموهسن)

٢٠. (عەلی کوڕی مەککی کوڕی تەیی ئەلمەعالی).

٢١. (ئەلشەرەف عەبدولرەحمان کوڕی ئەبی حەسەن)"[٢٣].

ئەگەر لە سەرەتاکانی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلامدا لەم دەڤەرە بڕوانین دەبینین خاوەن پێکهاتەیەکی گرنگی کۆمەڵایەتی بووە لە رووی پێکهاتە نەتەوایەتی‌و پێکهاتە ئایینییەکانی ئەم شارەدا. ئەویش خۆی دەبینییەوە لە رێژەیەکی زۆر لە بوونی کورد وەکو پێکهاتەیەکی باڵا لە پاڵ بوونی جولەکە‌و مەسیحی‌و گەلێک پێکهاتەی ئایینی جۆراوجۆر کە دەوریان بینی لە هاوپەیوەستی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، بەڵام هاتنی لێشاوی زۆری عەرەب بۆ ئەم ناوچەیە وای کرد کە هاوسەنگی پێکهاتەکان بەرەو تێکچوون بڕوات‌و ململانێیەکی توندی ئایینی‌و ئابووری لەنێوان عەرەب‌و نەتەوەکانی تر لەم شارەدا روو بدات، ئەمەش بوو بە هۆی ئەوەی کە دەرئەنجامی رووخانی شارەکەی لێ کەوتەوە لە گەلێک بواری جیا جیا، هەر ئەمەش وای کرد کە ناوهێنانی کەرکوک‌و بەشێکی گرنگی دەوروبەری لە مێژوودا بەهای خۆی لە دەست بدات

گۆڕانکاری لە پێکهاتە نەتەوەیی‌و ئایینییەکانی ئەم شارە دەرهاویشتەی لێکترازانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتی‌و شارستانییەتییەکانی لێ کەوتەوە بە بارێکی ئەوتۆدا کە دەرباز بوون یان پاراستنی ئەو شارستانییەتییانە مەحاڵ بێت.

ئەگەر لە روانگەی سەرچاوە مێژووییەکانەوە سەیری بکەین، یان ئەو شەڕ‌و ئاژاوانەی لەم دەڤەرە‌و بە تایبەتی لە داقوقدا رووی داوە ئەوە دەخاتە روو کە تا چەندێک ئەم شارە تووشی کارلێکاری‌و راگواستنی زۆرەملێ بووە لە سەردەمە جیاوازەکانی جۆربەجۆرەکاندا: کە تا سەردەمی کۆتایی هاتنی عوسمانییەکان هەر بەردەوام بووە.

ئەگەر هاریکاریی گرووپەکانی (ئەلخەواریج)یشیان کردبێت ئەوا هۆکاری پاڵنەرەکەی ئابووری بوون تەک ئایینی‌و مەزهەبی، لێرەدا مەبەست لە هۆکاری ئابووری خۆ دەربازکردنە لە داتی موڵکانە‌و سەرانە بە دەوڵەتی ئومەوی کە بە هۆی شەڕ‌و کوشتارە ناوخۆییەکانەوە هەردەم پێویستی بە دابینکردنی پارە هەبووە، موڵکانە‌و سەرانەش چاوگی بنەڕەتی داهاتی دەوڵەت بوون"[٢٤].

بۆ نموونە:

"(سالح کوڕی مەسرەح ئەلتەمیمی) پیاوێکی خواپەرست‌و ئیماندار بوو، خەڵکی کۆ دەکردەوە‌و قورئانی بۆ دەخوێندن، لە ئاکامی ستەمکاریی ئومەوییەکان داوای لایەنگرانی کرد بێنە دەنگ‌و لە ساڵی (٦٩٥)ی زاینیی بە سەد‌و بیست کەسێکەوە لە خاکی موسڵ‌و دارا جەزیرە دەرکەوت‌و خەڵکانێکی زۆر لە دەوری کۆبوونەوە، تا بووە یەکێک لە بڕاڵە بەهێزەکانی (ئەلخەواریج) لە جەزیرە‌و شارەزوور، دوای کوژراتی (سالح) لە شەڕێکدا لەگەڵ سوپای ئومەوی لە هەمان ساڵدا (شەبیب کوڕی یەزید ئەلخارجی) جێگەی گرتەوە، ئەمیش گوند‌و چیا‌و دەشتەکانی جەزیرە‌و

شارەزوورو داقوق و خانەقین و ئازەربایجانی کردە گۆڕەپانی چالاکییەکانی"[١]

کوردو کوردستان لە ڕۆژگاری خیلافەی ئیسلامیدا ڕاستییەکی بەڵگە نەویستە کە بڵاوبوونەوەی ئیسلام لە کوردستاندا و بە موسڵمانبوونی کورد بە خالێکی وەرچەرخانی هەمە لایەن و هەرە مەزن دادەنرێت لە دیرۆکی کورداو لە هەموو بوارەکانی کۆمەڵایەتی و ئایینی و سیاسی و ڕۆشنبیری چڵاکی کوردەواریدا ڕەنگیدایەوە، دەسەڵات و فەرمانڕەوایی لە فارسە ساسانییەکان و ڕۆمە بیزەنتییەکانەوە گوێزرایەوە بۆ دەستی عەرەبە موسڵمانەکان؛ مزگەوت و حوجرەکان جێگەی ئاگرخانە و پەرستگاکانیان گرتەوە لە ئەنجامدانی ئەرکە ئایینییەکان و ڕێوڕەسمەکانیدا لە جیاتی پیرو موغ و قەشە، لە سەرەتادا مەلاو فەقێ و درەنگتریش شێخ و سۆفی ڕێبەری خەڵکیان دەکردو ڕێگای ڕاستی خوداناسینیان نیشاندەدان، بەڵام ئەم وەرچەرخانە کتوپڕ بەرپانەبوو لە شەو و ڕۆژێکدا ڕوویندا، بەڵکو سەدان ساڵی خایاند تا زۆربەی هەرە زۆری کورد بینە موسڵمان.

گومانی تێدا نییە و تۆپۆگرافیاو هەڵکەوتەی جوگرافیی کوردستان هەر لە دێر زەمانەوە گەلێک جاران ڕۆڵی سەرەکی و یەکلاکەرەوەی گێڕاوە لە چێکردن و ئاراستەکردنی مێژووی کورددا، هەڵەت و زەنوێرو چیا سەخت و بڵندەکانی کوردستان هەردەم پارێزەری نیگەهانی خۆیەکی زمان و کەلەپوور داب و نەریت و جلوبەرگی کوردەواری بوون و لەمپەرو بەربەستی بەردەم شوێن و کاریگەرییە هەمە چەشنە بیانییەکان بوون و کارێکی وایانکرد میللەتی کورد پێگیرو گوێڕایەڵی بیروباوەڕی پێرینی خۆیان بن، مۆرک و تایبەتمەندی خۆیان تا ڕادەیەکی زۆر بپارێزن.

بەڵگەو ئاماژە مێژووییەکان و لێبوانی گەڕۆکەکان دەیسەلمێنن ڕێژەیەک لە کوردو خەڵکی کوردستان بە لای کەم تا سەدەی سێی کۆچی لەسەر ئایینی زەردەشتی مابوونەوە"[٢].

ئەگەر سەیری ئەو ماوەیە بکەین لە کاتی بڵاوبوونەوەی دەوڵەتی ئەمەوی و عەباسییەکان، کەرکوک وەکو بەشێکی گرنگی گۆڕەپانی ڕووداوەکان کاریگەری زیاتر بەدەر دەکەوێت لە ڕووداوەکانی کێشەو ئاژاوەی (خەواریج) کە ناوچەیەکی وەکو داقوق و خورماتوو بەشێکی گرنگی ئەو ئاژاوەو کێشانە بووەو هەردەم ئەو دەوڵەتانە لە هێنانی لەشکر بوونە بۆ سەر ئەم ناوچەیە.

لە دەرهاویشتەی ئەو گۆڕانکارییانەی ئەو ماوەیە، دەورێکی گرنگی بینی لە کاریگەرییەکانی بەسەر ناوچەی کەرکوک و دەوروبەری لە بوارە جیاجیاکانداو هەر یەکەی کاریگەری خۆی بەجێهێشتووە بەسەریدا بە شێوەیەکی ئەوتۆ کە کەوتووەتە ژێر کاریگەری ئەو گۆڕانکارییانە

ئەگەر سەیری هەڵسوکەوت و گۆڕانکاری پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان بکەین لەو ماوەیەدا دەبینین گەلێک داب و نەریت و کەلتووری شارستانی جۆراوجۆر هاتنە نێو دەوڵەتە ئیسلامییەکەوە بە تایبەتی لە سەردەمی عەباسییەکاندا.

عەباسییەکان بایەخێکی زۆریان دەدا بە جلوبەرگ و خواردن و ڕازاندنەوەی کۆشک و دروستبوونی کەشێکی لەبار بۆ پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، چونکە گەلێک لە نەتەوەکانی نێو دەوڵەتەکە کاریگەری خۆیان بەجێهێشت لەسەر ناوچە جۆربەجۆرەکان بە تایبەتی ئەو ناوچانەی هاتنە ژێر ڕکێفی ئایینی ئیسلامەوە و بووە هۆی تێکەڵبوونی هەموو کەلتوور و شارستانییە جۆربەجۆرەکان، بەڵام هەر ناوچەیەک لەگەڵ ناوچەیەکی تردا جیاوازی هەبوو لەگەڵ کاریگەری ئەو کەلتوور و شارستانییەتیانە، بۆ نموونە ناوچەیەکی وەکو کەرکوک و دەوروبەری بە هۆی ئەو شەڕ و پێکدادانانەی ئەو ماوەیە ئەو کاریگەرییانە بە شێوەیەکی بەرفراوان دەوری خۆیان نەبینی، لەبەر ئەوەی ئاسوودە نەبوونی ناوچەکە لە ڕووی سیاسی و سەربازییەوە بوو بە هۆکاری دواکەوتنی ئەو پەیوەندییانە و تێکەڵبوونی کەلتوور و شارستانییەکان زۆر بە سستی هەنگاویان دەبری.

لە پێش سەردەمی عەباسییەکان تا کۆتایی عەباسییەکان بوو بە هۆکارێکی گرنگ بۆ لەدەستدانی گەلێک پیشەو کەلەپووری شارستانی ناوچەکە، تەنانەت گەلێک لە شوێنەوارەکانیش لەو ماوەیە کەوتنە بەر شاڵاوی ئەو هێرشانە و تاڵانکردن، چونکە قەبارەی ئاژاوەکان لەو ماوەیەدا زۆر گەورە بووە و ماوە لە دوای ماوە گەمارۆ خراوەتە سەر شوورەکانی داقوق و وای لێ کردووە بەشێکی زۆر لە خەڵکی ناوچەکە ڕەو بکەن و خۆیان دوور بگرن لەو شەڕ و ئاژاوانە، بەڵام لەگەڵ خۆیدا بوو بە فەوتاندنی بەشێکی زۆر لە پیشەو کەلتوور و لە ناوچوونی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان. هەر ئەمەش وای کرد بەشێکی زۆر لە شوێنەواری کۆشکی داقوق و شوورەو مزگەوتی داقوق پاشماوەکانیان تووشی تێکدان و تاڵانکردن بێن، بە شێوەیەکی ئەوتۆ کە دەنگ و ڕەنگی تا ماوەیەکی زۆر بڕا بوو.

لە ماوەی کۆتایی دەوڵەتی عەباسی تا هاتنی عوسمانییەکان گەلێک نەتەوە و هێزی جۆراوجۆر فەرمانڕەوایی ناوچەکەیان کردووە: بە شێوەیەکی ئەوتۆ بەشێکیان لە ناوچەکانی ئاسیا و ناوەڕاست و ئاسیای سەرووەوە هاتوون و گەلێک شوێنیان تووشی کاولکاری کردووەو جێپەنجەیان لە هەموو بوارەکاندا بە زەقی بەدەرکەوتووە و بەشێک لەو ناوچانەی کە کەوتووەتە بەر شاڵاوەکانیان زۆر بە قورسانی تەخت و خاپوور بووە، بە تایبەتی لە دوا دواییەکانی دەوڵەتی عەباسیدا کە گەیشتە خەلیفەی بێ هێز هاتن توانای دەسەڵات و هێزی سەربازییان نەبوو، بۆیە بەشێکیان هەر بەناو خەلیفە بوون بەڵام دەسەڵات و ناوچەکەیان دابەشکرابووە سەر گەلێک هێزی سەربازی و سیاسی.

ئەوەی جێگەی سەیرو سەرنجە لەو ماوەیەدا کە کەرکوک و دەوروبەری لە ڕووی شارستانییەوە تووشی هەرەسهێنانێکی گەورە بووەو سەرچاوەکان زۆر بە دەگمەن باس لەو ماوەیە دەکەن، چونکە بەشێکی زۆری ناوچەکانی کەرکوک و دەوروبەری تووشی خاپوور بوون و کاولکاری بوونە بە شێوەیەکی ئەوتۆ کە هەندێک لە شوێنەکانی بیابانێکی بێ کەس بووەو زەوییە کشتوکاڵییەکانیان بۆ ماوەیەکی زۆر بە جێهێڵدراوە. تا کار گەیشتووەتە ئەوەی ئاوەدانکردنەوەی

ماوەیەکی زۆری ویستووەو گەلێک لە بنەما مێژوویی و کەلەپووری و شارستانییەکانی لەدەست داوە یان کەوتوونەتە بەر تالانکردن.

سەرچاوەکانمان لەو ماوەیە زۆر کەمو دەگمەنن و زیاتر لەو چوارچێوەیەدا خۆی بینیوەتەوە کە باس لە ڕووداوە سیاسی و سەربازییەکانی کراوە بێ ئەوەی ئاماژەیەکی بەرچاو هەبێت لە پێناو باسکردنی ژیانی ڕۆژانەو پیشەو داب و نەریت و پەیوەندییە کۆمەڵایەتیی و ئابوورییەکان.

".. بەشێک لە مێژوونووسە عەرەبی ئیسلامییەکان باسی ئەو ناوچەیان کردووە بەڵام پێ داگرییان کردووە لەسەر لایەنی سیاسی و سەربازی، بەڵام لە نێو ئەم باسانەدا بەشێک لە زانیارییە گرنگەکانیان لایەنی ئابووری و تەلارسازی ناوچەکانی باس کردووە لە کاتی گێڕانەوەی ڕووداوە مێژووییەکان، بۆ نموونە یەکێکی وەکو (ئیبن ئەلئەسیر) ئەم جۆرە باسانەی هەیە بەڵام بە شێوەیەکی پچڕپچڕ."[١٠]

بۆ نموونە گەلێک کتێب و نووسەری جۆراوجۆر بابەتەکانیان لەو چوارچێوەیەدا باسەکانیان لایەنی کەلتووری و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانیان باس کردووە، وەکو:

١. (الكامل في التاريخ)، ئیبن ئەلئەسیر.
٢. (تاريخ الإسلام)، ئەلزەهەبی.
٣. (الحوادث الجامعة والتجارب النافعة في المائة السابعة)، ئیبن ئەلفوتی.
٤. (تاريخ الامم والملوك)، ئەلتەبەری.
٥. (الجامع المختصر في عيون التواريخ والسير)، ئیبن ئەلساعی.
٦. (تاريخ ابن خلدون)، ئیبن خەلدون.
٧. (تقويم البلدان)، ئیبن ئەلفیدا.
٨. (نزهة القلوب في المسالك والممالك)، حەمەدوڵا ئەلمستەوفی.
٩. (تكملة اكمال الاكمال)، ئیبن ئەلسابوونی. و گەلێکی تر.

"تورکمەنییەکان هەوڵیان دەدا کە دەرزێکی گەورە بخەنە بەینی عەرەب و عەجەمەکان و دانیشتوانی ئەوەی کە عەرەبیان بە هاوڵاتی پلە یەک دادەنا و عەجەمەکانیشیان بە هاوڵاتی پلە دوو هەژمار دەکرد، ئەمیش لەگەڵ بنەماکانی ئاینی ئیسلامدا نەدەگونجا... لە پاڵ ئەمەشدا تورکمەنییەکان هەوڵیان دەدا بە چەوساندنەوەی ئابووری ئەویش لە ڕێگای کۆکردنەوەی ماڵ و موڵکێکی زۆر بەناوی سەرانەوە"[١١]

بۆیە ئەگەر بەراوردێکی ئەو سەردەمە بکەین لەنێوان تورکمەنییەکان و عەباسییەکاندا دەگەینە ئەو ڕاستییە کە پەیوەندی چینە کۆمەڵایەتییەکان لەو کاتەدا جیاوازییەکی زۆر لەنێوانیاندا هەبووەو ڕاستی ئەم قسەیەش لەوەدا سەرچاوە دەگرێت کە گەلێک شەڕ ئاژاوەو ڕاپەڕین لە ناوچەکانی دالوق کەرکوکدا سەریان هەڵدا بە تایبەتی لە سەردەمی تورکمەنی و عەباسییەکاندا.

هەر لەو ماوەیەشدا گەشەسەندنی بارە ئابوورییەکە هۆکارێکی گرنگ بوو بۆ لە دەستدانی یان نەبووژانەوەی باری کۆمەڵایەتی لەگەڵ خۆیدا بوو بە هۆی هەرەس هێنانی بەشێکی گەورە لەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و سەرچاوە ئابوورییانە، ئەویش بە بەڵگەی ئەوەی بەشێکی زۆری زەوییە کشتوکاڵییەکان بە بەیار مایەوەو خەڵکەکە چۆڵی کرد یان کەوتنە بەر شاڵاوی مێش و ڕاپەڕینەکان.

لە ماوەی فەرمانڕەوایی تورکمەنی و عەباسییەکاندا لە کوردستان و لەگەڵشیدا کەرکوک کەوتنە نێو بۆشاییەکی گەورە کە هەموو لایەنەکانی ژیانی گرتەوە بە تایبەتیش لە بواری کۆمەڵایەتی و ئابووری و کەلتوور شارستانییەتییەکان بە شێوەیەکی ئەوتۆ نەتوانرا بەشێکی زۆری ئەو کەلەپوور و شارستانییەتییانەی لەوە پێش بپارێزرێت، یان بتوانرێت بە شێوەیەکی ئەوتۆ مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت کە لەگەڵ بنەماکانی ئەو سەردەمانەدا بگونجێت.

دەوڵەتی عوسمانی لە ماوەی دروستبوونی تاوەکو کۆتایی دەوڵەتەکە بە گەلێک قۆناغی مێژوویی گرنگدا ڕۆیی کە دەورێکی باڵای بینی لە گۆڕانکارییەکانی ئەو ویلایەتانەی لە نێو ئاڵای ئەو دەوڵەتەدا بوون کەوتنە ژێر کاریگەری جۆرەها گۆڕانی هەمەجۆر لە هەموو بوارەکاندا بە تایبەتی لە بواری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و سەربازی و بازرگانی و کەلتوور و شارستانییەت و هونەری تەلارسازی.

بەشێکی زۆری ویلایەتەکانی ئەم دەوڵەتە هەر یەکەی لە ماوەیەکی دیاریکراوی مێژوویدا عوسمانییەکان فەرمانڕەواییان کردووە، کەرکوکیش یەکێک بووە لەو ناوچانەی تا ماوەیەکی زۆر کەوتە ژێر ڕکێفی عوسمانییەکانەوە، بەشێکی زۆری شەر ململانێ و بەربەرەکانییەی نێوان عوسمانی و سەفەوییەکان کارلێکاری و شەڕ ئاژاوە بەر ئەم شارەش کەوتووە.

لە ماوەی نێوان شەڕی (چالدێران) تا هاتنی ئینگلیزەکان و داگیرکردنی عێراق کەرکوک بوو بە گۆڕەپانێکی گرنگی ڕووداوە مێژووییەکان و گەلێک کاریگەری ئەو دەوڵەتە بەسەر بوارە جۆربەجۆرەکاندا بە جیا خۆی بینیبێوە لە کارتێکردنی دەوڵەتەکە بەسەر ویلایەتەکانداو کاریگەری هەر یەکێکیان دەوری بینی لە گۆڕانکاری ڕووداوەکان و کەلتوور و شارستانییەتی ناوچەکان.

ئەگەر سەیری ناوچەیەکی وەکو کەرکوک بکەین دەبینین گەلێک پاشماوەی کۆمەڵایەتی و شارستانی ئەو سەردەمانەمان بۆ بەجێماوە کە دەوری بینیوە لە گۆڕانکاری لەنێوان هەموو پێکهاتەکانی ئەو شارەدا ئەویش لەسەر بنەمای پێکدادان و هەڵسوکەوتی هەر یەکە لەو نەتەوەو پێکهاتە ئاینییانە لە پێناو گۆڕانکاری ژیانی ڕۆژانەیاندا.

بە هۆکی ئەوەی کە کەرکوک بەشێکی گرنگ بووە لە ڕووداوەکانی ئەو کاتەی کوردستاندا، لە پاڵ کاریگەری ئیمارەتە کوردییەکانی ناوچەکە دەوری خۆیان بینیوە لە پاراستنی بەشێکی زۆر لە کەلتوور و شارستانییەتی کوردستان لەو شارەداو پاراستنی لە چوارچێوەی دەوڵەتەکە

"ڕێکخستنی ڕەوشی ژیان لە کۆمەڵگەی کوردی سەردەمانی ڕابردوودا، کارێکی زۆر گرنگە بۆ تێگەیشتن لە سروشتی کۆمەڵگەی کوردی ئەمڕۆ، بێگومان ئەمەش زۆر پێویستە بۆ پەرەپێدانی کۆمەڵایەتی لە کوردستاندا لەم

چوارچێوەیەشدا ئاوڕدانەوە لە سەردەمی عوسمانی گرنگی خۆی هەیە. لەبەر ئەوەی کۆمەڵگەی کوردی هاوچەرخ زادەی کۆمەڵگەی سەردەمی عوسمانییەو ئەوەکانی ئەمڕۆی کوردستان تەنیا چەند پشتێک لەو سەردەمەوە دوورن"[١٨].

ئەوەی لێرەدا گرنگە بیڵێم هەوڵدان بۆ ئاوتوێکردنی شارێکی وەکو کەرکوک لەو سەردەمەدا بە تایبەتی لە بواری کۆمەڵایەتیی و پەیوەندییەکانی ئەو کەلتووری شارستانییەتییەی کە سەردەمانێک لەو شارەدا گوزەری کردووە کە خۆی دەبینێتەوە لە پارووەزخی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی هۆزایەتیی و شێوازی ژیان و پێکهاتەی گوزەران و ئاستی بژێوی لە پاڵ پێکهاتەکانی دانیشتووان و ئاکارو داب و نەریتی لەگەڵ گرنگی یاری و رابواردن و جەژن و بۆنەکاندا.

ئەوەی کەرکوک جیا دەکاتەوە لەگەڵ ویلایەتەکانی تری دەوڵەتی عوسمانی ئەوەیە کە تایبەتمەندی خۆی هەیە لە رووی پێکهاتەی دانیشتووان و نەتەوەو یەکە ئایینییەکان لەگەڵ گرنگی کەلتووری شارستانییەتی هەر یەکەیان لە بواری رۆشنبیری و کۆمەڵایەتی و ئایینی و زمان و جلوبەرگ و داب و نەریتە جۆراوجۆرەکان.

"ژیانی کۆمەڵایەتی لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا بە درێژایی سەردەمی عوسمانی بە شێوەیەکی گشتی لەسەر بناغەی هۆزایەتی دامەزرابوو. بە جۆرێک زۆربەی دانیشتووانی کوردستان ژیان و کەسایەتی خۆیان لە نێو قەوارەی هۆزەکاندا دەبینییەوە، بۆیە گەڕیدەیەکی بیانی ئەتانەت لە کۆتایی سەردەمی عوسمانیدا، کوردستان بە (وڵاتی خێڵەکان) وەسف دەکات"[١٩].

لە پاڵ ئەم کاریگەرییە هۆزایەتییەی ئەم ناوچەیە، دەوری گرنگی خۆی بینییوە لە پاراستنی بەشێکی زۆری ئەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و کەلتووری شارستانییەتانەی ئەو کاتەدا باو بووە کە لە ئێستادا ماناوەی دەورێکی گرنگی بینیوە بۆ پاراستنی ئەو کەلەپوورو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییانە کە بەشێکی تاکو ئێستاکەش دەوری خۆی هەیە لە بەکارهێنانەکانی ژیان لە هەلسوکەوتی رۆژانەدا.

گەلێک لەو هۆزانەی وەکو (جاف، بەیات، تالەبان، زەنگەنە، جەباری، شوان، هەمەوەند، داودە، کاکەیی، بەرزنجی، رۆژبەیانی) هەر یەکەو لە ناوچەیەکی دیاریکراودا یان لە هەندێ کاتی تردا بەشێکیان لە چوارچێوەی ئیمارەتە کوردییەکاندا دەوریان بینییوە لە پێگەیاندنی بارە سیاسیی و سەربازییەکەدا، بە تایبەتی لە کاتی رووداوە مێژووییەکاندا، بە حوکمی ئەوەی بەشێکی زۆری دەوروبەری کەرکوک تێکەڵکێشی ژیانی لادێیی و گوند بووە بۆیە گەشەکردنی باری هۆزایەتی دەوری خۆی بینیوە لە پێگەیاندنی بەشێکی زۆری کەلتووری و شارستانییەتیانە

"کۆمەڵگەی کوردی لە دەرەوەی شارەکان لە بنەڕەتەوە کۆمەڵگەیەکی هۆزایەتییە"[٢٠].

"لە بەرانبەر ئەمەدا رۆڵی هۆزایەتی لە شار و شارۆچکە کوردییەکاندا زۆر کاریگەر نەبوو. لەبەر ئەوەی شارستانەکان کە زۆربەیان لە بنەڕەتدا خەڵکی سەر بە هۆزو تیرەی جیاجیا بوون، بە هۆی رەهەندی شوێن و گۆڕانی شێوازی ژیانیان، بەرەبەرە پەیوەندییەکانیان بە هۆزو خێڵەکانیان لاواز بووە یان پچڕابوو. سەبارەت بەو مەسەلەیە، لە سالنامەی سالی (١٢٢٠)ی کۆچیی ویلایەتی موسڵدا هاتووە کە ئەریتی ئەو کوردانەی لە شار و شارۆچکەکاندا نیشتەجێن وەک شارنشینەکانی لێهاتووە. بەڵام ئەوانی تر هەلومەرجی هۆزایەتی و ناوی هۆزەکانیان پاراستووە"[٢١].

هۆکاری ئەم گۆڕانکارییە لە شارێکی وەکو کەرکوکدا لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە دەوڵەتی عوسمانی لە رووی کارگێڕییەوە هەوڵی دەدا بە شێوازێکی ئەوتۆ مامەڵە لەگەڵ پێکهاتەکانی ئەو شارەدا بکات کە خۆی دەبینییەوە لەو هێڵە ستراتیژییە سەربازییەی کە بەکاری دەهێنا بۆ بەرژەوەندی خۆی لە پێناو پاراستنی بارە سیاسییەکە، بۆیە هەوڵی ئەوەی دەدا ئەوانەی لە یەکە کارگێڕییەکانی دەوڵەتدا کاریان دەکرد یان لە پلەی بەرزدا بوون پێکهاتەیەکی بەسەر پێکهاتەیەکی تردا بە گرنگ دەزانی لەبەر ئەوەی خزمەتی بەرژەوەندییە سەربازییەکەی دەکرد، هەر ئەمەش وای کردبوو گەلێک لەو کەسانەی کە لەو بوارەدا کاریان دەکرد وازیان لە گەلێک لە ژیانی هۆزایەتی و نەتەوەیی و پێکهاتەیی خۆیان دەهێنا لە پێناو پاراستنی بەرژەوەندییەکانیان بە شێوەیەکی ئەوتۆ تا بگونجێت لەو ئاستەی کە هەم دەوڵەت لێی رازی بێت و بەرژەوەندی خۆیشی تێدا بێت.

دەرهاویشتەی ئەم کاریگەرییانە وای دەکرد هەردەم پێکهاتە هۆزایەتییەکان هەر یەکەی بە پێی پێویستی بەرژەوەندی دەوڵەت حیسابی بۆ دەکراو لە دابەشکردنی زەوی و ئەرک و کەرەستە ئابوورییەکانی تردا حیسابی هەر یەکێکی لە بەرژەوەندی خۆیدا دەبینییەوە.

"ئەرکەکانی سەرۆک هۆز بە شێوەیەکی گشتی بریتی بووە لە بەڕێوەبردنی کاروباری هۆزەکەو یەکلاییکردنەوەی کێشەکانی نێوانیان بە شێوازێکی دادپەروەرانەو پاراستنی هۆزەکەی لە دەستدرێژی هۆزەکانی دەوروبەری و دەسەڵاتدارانی دەوڵەت. هەروەها بە جێگەیاندنی ئەرکەکانی هۆزەکەی بەرانبەر بە دەوڵەت یان میرنشینەکان، بە تایبەتی کۆکردنەوەی باج و ئامادەکردنی هێزی سەربازی لە کاتی پێویستدا. بێگومان دالدەدانی پەنابەران و ئانداتی میوانانیش لە ئەستۆی ئەودابوو"[٢٢].

ژیانی هۆزایەتی لە لادێکانی دەوروبەری کەرکوکدا زۆر سادەو ساکار بووەو خەڵکی لەسەر بەخێوکردنی ئاژەڵ و کشتوکاڵ بوونە، زۆربەی خەڵکەکەش لە خانووی دروستکراو بوو لە قوڕو خشت. ژیانی نانخواردنیش لە پێویستییەکانی ئەو کاتەی گوندەکەدا بووە وەکو شیرو ماست و پەنیر و خورماو رۆنی ئاژەڵی، بەکارهێنانی گۆشتی ئاژەڵ زۆر کەم بووە بە تایبەتی لە رۆژەکانی جەژندا یان لە هاتنی میوانێکی گەورەدا خوراوە، بەڵام ژیانی رۆژانی تریان زۆر بە ئاسایی بردووەتە سەر.

بە هۆی دەوڵەمەندی ناوچەیەکی وەکو کەرکوک لە رووی پیتی زەوییەکەی و گرنگی شوێنەکەی بۆ بەخێوکردنی ئاژەڵ و کشتوکاڵ دەوری بینییوە لە پێگەیاندنی پەیوەندییە

کۆمەڵایەتییە جۆربەجۆرەکان لە نێو کۆمەڵگەی هۆزایەتیدا بۆ ئەوەی بنەماکانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان پتەو بێت، ئەویش لە چوارچێوەی یارمەتیدانییەکتری بۆ بەخێوکردنی ئاژەڵ و کشتوکاڵ و دروێنە.

"کۆمەڵگەی کوردی لەو سەردەمەدا لە ڕووی شێوازی ژیان و گوزەراندا بۆ سێ جۆر دابەش دەبوو: ئەوانیش کۆچەر و نیمچە کۆچەر و نیشتەجێ بووەکان بوون، کۆچەرەکان یان ڕەوەندەکان ئەوانە بوون کە بە درێژایی ساڵ ژیانیان لە چادر و ڕەشماڵدا بەسەر دەبرد بە پێی وەرزەکان بە خۆیان و مەڕ و ماڵاتیان لە نێو ناوچە شاخاوییەکان و دەشتەکاندا هاموشۆیان دەکرد"(٢٦)

ئەگەر سەیری ناوچەی کەرکوک و دەوروبەری بکەین لەو کاتەدا دەبینین تا ڕادەیەک ئەو جووڵانەوەیە لەو ناوچانەدا بە تایبەتی لە بوونی هۆزە جۆراوجۆرەکانی کۆچەری و نیشتەجێبووەکان هەردەم ئەو ناوچەیەش دەکەوتە بەر گۆڕانکارییەکانی وەرزی ئاو و هەوا، بۆ نموونە هۆزێکی وەکو (جاف) کە هەردەم لە کۆچەرییدا بوون بۆیە بەشێکیان لە ناوچەکانی (کەلار) و (کفری) دەچوونە شوێنەکانی سنووری کوردستان و ئێران و لە وەرزەکانی تردا دەهاتنەوە شوێنەکانی خۆیان.

ئەم کاریگەرییەی کۆچەرییی هۆزەکان لەم ناوچەیەدا دەوری گرنگی هەبوو لە پێکهێنانی ئیمارەتەکان و بالادەست نەبوونی عوسمانییەکان بە سەریاندا.

بۆ نموونە ئەگەر سەیری هۆزی (زەنگەنە) بکەین لە سەردەمی ئیمارەتی زەنگەنەدا دەبینین کاتێک ئیمارەتەکەیان لە کوردستانی ڕۆژهەڵات لەگەڵ سەفەوییەکاندا تووشی کێشە بوون و ئاوارەی کوردستانی باشوور بوون، بەردەوامییان بە ژیان دا سنووری ئیمارەتەکە و ئاوایان تا ئاقاری حەمرین درێژەی کێشا

گرنگی هۆزەکان لەو کاتەدا بە کۆچەرەوەر و نیشتەجێکانەوە لەوەدا بوو لە ناوچەیەکی وەکو کەرکوک کە خۆی دەبینییەوە لە پاراستنی داب و نەریت و کەلەپوور و شارستانی و جلوبەرگ و گۆرانی و مۆسیقا، تایبەتمەندی ئەو ناوچەیەش لەوەدا بوو کە شوێنێکی بە پیت و ئەختابی و بەرفراوان بوو لە پاراستنی ئەو شارستانییەتیانەدا، لە پاڵ گرنگی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی ئەو کاتە ئەوەندەی تر گرنگی شوێنەکان دەوری دەبینی لە پتەوکردنی پەیوەندی هۆزایەتی.

تەنانەت لە هەندێ شوێندا تایبەتمەندی هەر هۆزێک لە ناوچەیەکی دیاریکراو لە کەرکوک ڕەنگدانەوەی ئەو شارستانییەتییە لە نزیکی لەگەڵ هۆزێکی تردا تێکەڵاوی لە گەلێک لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان یەکی دەگرتەوە لەسەر بنەمای ئەوەی ژن و ژنخوازی و ژیانی ڕۆژانەیان تێکەڵی یەکتری دەبوو، بە شێوەیەکی ئەوتۆ کە هەندێک جار تایبەتمەندییەکانی هەر هۆزێکی نەدەناسرایەوە، بەڵام ئەمە زیاتر لە هۆزە نیشتەجێکاندا ڕەنگی دەدایەوە وەکو ئەوەی لە هۆزە کۆچەرییەکان. چونکە هۆزە کۆچەرییەکان هەندێ جار سنوورەکانیان دەبڕی کە دەبوو بە هۆکاری گرنگ لە گواستنەوەی کۆمەڵێک بنەمای شارستانی و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە دەرەوەی سنوور.

ئەم کاریگەرییانە هەندێ جار دەکەوتنە بەر ململانێی دەوڵەتی سەفەوی و عوسمانی و ڕەنگدانەوەی بە زیان بەسەر هۆزەکاندا دەکەوتەوە. بەو شێوەیەی دەبووە لەدەستدانی بەشێکی زۆری ئەو کەلەپوور و شارستانییەتیانە، یان هەندێ جار دەوریان دەبینی لە خولقاندنی ئاژاوە لە نێوان هۆزەکان لە پێناو پاراستنی بەرژەوەندییە سیاسی و سەربازییەکانی خۆیان لە سنوورەکان.

لە هەندێ باری تردا هۆزەکانیش ململانێ و بەربەرەکانی خۆیان دەکرد لە پێناو پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خۆیان، بۆیە لە نێوان ئەو دوو دەوڵەتەدا بەرژەوەندییەکانیان چڕ دەکردەوە بە شێوەیەکی ئەوتۆ کە هەردوو دەوڵەتەکە پلە و پایەی تایبەتییان بدەنێ تا بەرژەوەندییە سەربازییەکانی خۆیان بپارێزن

ئەگەر بێت و سەیری شێوازی ژیان و گوزەرانی ئەو کاتە بکەین لە کەرکوک دەتوانین کۆمەڵگە بکەینە سێ بەشەوە: بەشی کۆچەر. نیمچە کۆچەر، نیشتەجێبووەکان.

کۆچەرەکان (ڕەوەندەکان) بەو کەسانەیان دەوت کە هەردەم ژیانیان لە کۆچەرییدا بووە و لە ڕەشماڵ چادردا گوزەرانیان کردووە و ژیانی ڕۆژانەیان لە بەخێوکردنی ئاژەڵ و کاروبارەکانیان هەردەم لە توانایەکی بەردەوام بوونە بۆ هاتووچۆکردن لە شوێنە جیاجیاکانی کوردستاندا بە شێوەیەکی ئەوتۆ تاکو بگونجێت لەگەڵ بەرژەوەندی گوزەرانیان.

هاتووچۆکردنی گەرمیان و کوێستان دەوری سەرەکی بینیوە لە پێشکەوتنی ژیانیان. "(جافەکان هەموویان لە ڕەشماڵدا دەژیان و بە درێژایی سەردەمی عوسمانی هاوینان لە شاخە بەرزەکانی سەر سنووری ئێران هەڵیاندەدا و بە ناوچەی شارەزوور بڵاودەبوونەوە، بەزستانیش بۆ ناوچە گەرمێنەکانی باشوور کۆچیان دەکرد و تا قزلرەبات و خانەقین دەهاتن و لە هەردوولای زێی سیروان هەڵیان دەدا"(٢٧).

هەروەها هەموو ئەو هۆزە کۆچەرییانە هەر یەکە شوێنێکی دیاریکراویان هەبوو لە نێوان گەرمیان و کوێستاندا، بەشێکیان وەکو هێڵێکی دیارکراو هەموو ساڵێک لە پێدەشتی شوێنەکانی خۆیاندا سنوور و ئاقاری خۆیان دیاری بووە.

بەڵام نیمچە کۆچەرییەکان بەو شێوازە ژیانەیان دەوت کە لە نێوان کۆچەری و نیشتەجێبووندا بوو بە شێوەیەکی ئەوتۆ کە لە هەندێ لە کاتەکان لە شوێنێکی دیاریکراودا کاری دروێنە و تۆوکردنیان دەکرد، لە هەندێ باری تردا کاری شوانکارییەکان دەکرد، بۆیە لەسەر شێوازێکی ژیانی دیاریکراو نەچەسپابوون

بەڵام نیشتەجێبووەکان ئەوانە بوون کە لە شار و شارۆچکەکانی کەرکوک دادەنیشتن، هەروەها ئەوانەیش دەگرتەوە کە بە هەمیشەیی لە گوندەکاندا نیشتەجێ بوونە

دانیشتووانی نیشتەجێ بووی نێو شاری کەرکوک بریتی بوون لە چینی نیوە ئەرستۆکراتی و ناوەند و هەژار و کەمدەرامەت:

خێزانە ئەرستۆكراتییەكان پەیوەندی لەنێوانیاندا پەیوەندییەكی تیرە دەرەبەگایەتی بوو كە لە ژیانێكی ئاسوودەدا دەژیان و زەوی و زارێكی زۆری دەوروبەری كەركوك یە ئاریانەوە بوو. وەكو خێزانی: (نەوتچییەكان، ئالعباس، سەیید ئەحمەد خانەقا، قازی، قیردار، نەقیب، یەعقووبی، ئاوچی، زەنگەنە، بەرزنجی).

بەشێك لەم خێزانانە بازرگان بوون یان پیشەكار بوون، بەشێكی تریشیان دەرەبەگی زەویزارێكی زۆر بوون. بەڵام ئەو خێزانانەی كە لە بواری بازرگانییە كاریان دەكرد بە تایبەتی لە بواری كڕین و فرۆشتنی پێویستییەكانی رۆژانە وەكو قوماش و خواردن و كەلوپەل و كەرەستەی ئامادەكراو.

"هەر لە سەردەمانێكی زووەوە پیشەی بازرگانی برەوی خۆی هەبوو بە تایبەتی لە سەردەمی عوسمانییەكاندا، بەڵام كاتێك هێڵی شەمەندەفەر لەنێوان بەغداو كەركوك بەسترایەوە بوو بە رێگایەكی ئاسانكراو بۆ گواستنەوەی پێویستییەكان لەنێوان كەركوك و شارەكانی دەوروبەری بە تایبەتی لە بواری پیشەسازی ڕستن و چنین و لەخۆبڕین و پێستەخۆشكردن و ئەوتدا"[٨٢]

بەشێكی زۆری ئەم خێزانانە داهاتیان لەسەر ئەو زەوییزارە فراوانانە بوو كە بە ئاریانیانەوە بوو كە هەموو ساڵێك بژێوییان لەسەر داهاتەكانیان بوو بەو پارەیە گەلێك پرۆژەو كاریان لە نێو شارەكاندا دەكرد و هەربەم داهاتەكانیان لە زیاد بووندا بوو بە ڕێژەیەكی ئەوتۆ كە حیسابی وردیان بۆ دەكرا لەلایەن حكومەتەوەو پێگەیەكی دیاریكراوی كۆمەڵایەتییان هەبووە

جۆری ژیان لە شاری كەركوك، زۆری خانووەكانی شارەكە بنیات ترابوو لە بەردی سپی و بەشێكی لە خشتی سووركراوە دروستكرابوو. دەروازەی چوونە ناوەوەی خانووەكان لە شێوەی مۆلگەیەكی گەورەو تۆكمەدا بوو. شارەكە پێكهاتبوو لە بازاڕ و گەڕەكی تایبەت كە دەناسرایەوە بە تەسكی كۆڵان و شەقامەكانی، زۆری ڕێگاكانی قیرتێژ نەكرابوو لە زستاندا یەك پارچە دەبوو بە قوڕاو.

بەڵام چۆنێتی گەیشتنی ئاو بۆ ماڵەكان بە شێوەی باری ئەو كاتە بووە لە ڕێگای بیری دەرتیوازی، كارێز، یان لە ڕێگای وەرگرتنی ئاو لە ڕێگا لە جۆگا سەرەكییەكانی كە بەنێو شاردا دەڕۆیی، پاسەوانی تایبەتی بۆ دانرابوو بۆ پاراستنی لە پاك و پوختی ئاوەكان. بۆیە هەندێ لە خەڵكی نێو شارەكە ئیشیان ئاودێری یان سەقایە بوو بە گواستنەوەی ئاو بە پارە بۆ ماڵەكان. بەڵام لە دوای بیستەكانی سەدەی رابردوو شارەوانی كەركوك لە هەوڵداندا بوو بۆ چارەسەركردنی گواستنەوەی ئاو بۆ ماڵەكان تا بۆ ئەوەی بە شێوەیەكی پوخت و پێویست بگاتە دەستیان

بەڵام چینی هەژارو نەدار بریتی بوون لەوانەی لە شارەكەدا لە بیشی كارگوزاری و كرێكاری و شوانكاری و كۆڵبەر و كۆتەهەڵگر كاریان دەكرد، ئەوەی بە ڕۆژ دەستیان دەكەوت بەشی ڕۆژێك یان بەشی چەند ڕۆژێكیانی دەكرد بۆیە ژیانیان كوڵەمەرگی بوو كە بە ژیانێكی دەمەودەمژی دەژیان و لە هەموو پێویستییەكانی ژیانیان بێ بەش بوون یان نەیانتوانی بە پێی پێویستییەكانی ئارەزووی خۆیان كار بكەن.

بەڵام چینێكی تریش هەبوو كە وەك ناوەڕاستی چینە باڵاكە كاروبارەكانی ڕۆژانەیان دەبرد سەرو ئەوانیش سەروبەری زەوی و زارو كڕین و فرۆشتنیان بۆیان دەكرد پەیوەندییان زۆر باش بووە لەگەڵ چینی دەوڵەمەند و هەژاردا، چونكە هاریكاریی كاروبارەكانی ڕۆژانەیان بوون، بە شێوەیەكی ئەوتۆ تا بتوانن لە بەرژەوەندی خۆیان كار بكەن.

خواردن و پێویستییەكانی ژیانی ڕۆژانەیان لەسەر نان و برنج بوو دەتوانین بڵێین بە پێویستی سەرەكی ڕۆژانەیان دادەنرا. هەروەها گۆشت و بەروبوومەكانی گەنم وەكو ساوەر و قەرەخەرمان خواردنی سەرەكی خێزانە دەستڕۆشتووەكان بوو: بەكارهێنانی سەوزەواتیش لە هاویندا ڕۆڵی سەرەكی خۆی هەبوو وەك ئەوەی لە زستاندا.

دەربارەی خواردنەوەو شەربەتەكانی میوە كە باوو بووە لە كەركوكدا لەو كاتە بریتی بووە لە شەربەتی مێوژو پرتەقاڵ و هەنار، بەڵام خواردنەوەی چای لە سەرەتای سەدەی ڕابردوودا هاتووەتە شارەكەوە، بە تایبەتی لە كاتی هاتنی ئینگلیزەكان بۆ عێراق. لەبەر بوونی ڕێژەیەكی زۆر لە سەرچاوەكانی داری میوە لە نێو شارەكەو لە لادێكانی دەوروبەری سەرچاوەیەكی گرنگ بوو بۆ بەكارهێنانی جۆرەها خواردنەوەو شەربەت یان لە ڕێگای وشككردنەوە بۆ زستان بۆ خواردنەوە، یان بەكارهێنانی لە بواری بازرگانیداو گواستنەوەی بۆ دەرەوەی شارەكانی كەركوك

دەربارەی یاری و رابواردن و جەژن و بۆنەكان لە ماوەی فەرمانڕەوایی عوسمانییەكاندا لە كەركوك، خەڵكەكە بایەخیان بە پاراستنی كەلەپوور، داب و نەریتەكانیان دەدا و لە هەوڵدا بوون بۆ بەكات بەسەربردن لە دەشت و دەر یا خۆ خەریك كردن بە یاری و گەشت لە بەهاراندا هەر یەكە لە چینەكانی كۆمەڵگەش جیاوازییان هەبوو لە چۆنێتی مامەڵەكردن لەگەڵ یاری و رابواردن و گەشتكردندا، بە شێوەیەكی ئەوتۆ كە ڕەنگدانەوەی سیماكانی چینایەتی پێوە دیار بووە، چونكە چۆنێتی لەبەركردنی جلوبەرگ، شێوازی بەكارهێنانی جۆری قوماش، ڕەنگی قوماش، جۆری خۆراكەكەی، ئەمانە هەموو دەوریان هەبوو لە دروستكردن و بەكارهێنانی لە ژیانی ڕۆژانەدا

ژن هێنان و ئاهەنگ سازكردن بۆی یان لە سوننەتی گواستنەوەو چۆنێتی ئامادەكردنی هەردوو لا لەو سەردەمەدا نەریتی خۆی هەبووە لە پێكەیاندن یان پاراستنی داب و نەریت و كەلەپوور و هونەرایەتی و ژیانی ئەتەوەیی و ئایینی.

ئەگەر سەیری رابواردن و ئەو یارییانە بكەین كە لەو سەردەمەدا باوو بووە منداڵان جۆری یاری خۆیان هەبووە. هەروەها جیاوازی كوڕو كچ لەگەڵ جۆری یارییەكان جیاوازی هەبووە. یاری گەورانیش پێگەی خۆی هەبووە لە كات بەسەربردن و رابواردندا

*** یارییەکانی منداڵان تایبەت بە کوڕان:**

ئەستێرە پەنگەستێرە، ئەستێ لە باخەڵ، پشیلە سورە، پەلیکانی، پیسکە، ئاژتولە، تەقلە لیدان، تیرو کەوان، جگانی، چالەوانانی، چار دەستنەوە، چارشارکێ (فەشیرکانی)، چرە بابیە، چوزەرەکە، چەرمەسەرانی، چەق چەقوکەی بن گوتان، حەلالیشک، حەمبەلە تلقانی، خیتی ژنان خیتی مێردان، داک داکانی، دزیی بێستان و رەزو نیسلەو نۆلە، دەماتچۆکە، زیچانی، ساپ ساپێن، سنجوقێ (رەنگ رەنگانی)، سوتە سوتانی، سەری بە بن کلاو کەوتیە، سێ رێزکانی، شەپلە قونانی، شەرە بەرد، شەرە بەق، شەوتا، شەری شەو بەراتی، قورت قورتانی (چالێن)، قومەت قومەتانی، کلاو پشت قوتانی، کلاو قشپلانی، کەری بەقالان (دێومرە)، کەری پشت درێژ، کێشمانە کێش، گلۆلە موو، گوریس کێشانی، گێ قرکانی، مێش گرە، ویلی ویلی، هۆپ هۆپ قەرە تۆپ.

*** یارییەکانی منداڵان تایبەت بە کچان:**

بووکەکە، بەنتک، پێنجوکانی، تیتلی سماق، چولی چولیانی، حورحایی، حەممەشکی، خیلانی، خانی چولکە، دوونگە مەرانی، سابونە رەقە، سووتام بژاگم، مووی خولکانی، مەگری، مەگری مەگری، هەلور بەلور (زایی مایی)، هەلیسکێ، هەی مشک، مشک مشک.

*** یارییەکانی منداڵان تایبەت بە کوڕو کچ:**

بابی بابی، بچین بچین، بووکە بە بارانە، پرتا پۆشی، تاقمانە جووت، ئەمرو ووشکانی، هەنەر هوپ، حەکایەتی مێشە، دەچینە بەر مەری، سوێندە گورگانە، فری فری قەل فری، قجیلک، بابەجیلک، کەرەکەم بار کردییە، گەشت و سەیران، ماڵ ماڵانی، هەیل هەیلانی.

*** یارییەکانی تایبەت بە گەوران:**

ئەزە ئەزە (ئەشکە ئەشکە)، بارە خیپانی، بەللوری و وەیاروک، تەرکی بن بەری، تەلەو رێویانی، تەنتوورە سوورکە، جقزی، خەجە رەوو (خواجە رەوو)، دار کێشکانی، درێنەی بەکرجیی: دزینی هەش، دەستاب، دەمە تەقێ، دێزە و گۆزە، راوە بەراز، راوە ژیشک، ساوار کوتان (هەللاق)، سەر لێ شێواندن و زمان ئەشەلە پێ کردن، شەرە قوچ، شەرە کوڵە، قاشوریانی (حەجان)، قاو قاوانی، قسەی ئەستەق، کلاو درکانی، کەرو ئاشەوان، کەری کەر هاژ، کەلە مستانی، کەلک دابرین، کێلە بەردانی، گویز گویزانی، گوریسی بن ستکی، گەتم گەنمانی، مەتەل، میری گزیرانی، نان ناتانی، هور لە هلانی، هەدار هەدارانی، هەلگرتنی شای ئەجندان، هەیاران (کۆسە بە با)، هەی کەر هەی کەر"[٢٠].

رووبەکی تری ئەو کاتەی کەلتوور و شارستانییەت لە سەردەمی فەرمانڕەوایی عوسمانییەکان لە کەرکوک بایەخیان بە دەرمانسازی و گرتنەوەی دەرمان دەدا بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشییەکان یان بەکارهێنانی ئەو گژو گیایانە لە هەندێک سرووتی ئایینیدا کە خەڵک لەو سەردەمەدا باوەڕیان پێی بوو ئەویش خۆی دەبینییەوە لە جۆری بەکارهێنانی گژو گیاکان و ڕێگاکانی ئامادەکردنی بە شێوەیەکی ئەوتۆ تا بگونجێت لەگەڵ پێویستییەکانی ژیاندا.

بە حوکمی ئەوەی کەرکوک لەو سەردەمانەدا شوێنێکی بەرفراوان بووە لە رواندنی جۆرەها گژو گیا کە لە بواری دەرمانسازیدا گرنگی خۆی هەبووە. بوونی ڕێژەیەکی زۆر لە گوندەکانی دەوروبەری مۆلگەیەکی بەرچاو بووە لە پێتاو پێگەیاندنی ئەو جۆرە گژو گیایانەدا، بە تایبەتی وەرزی بەهاران شوێنێکی بەرچاوی هەبووە بۆ کۆکردنەوەی ئەو جۆرە گیایانەو سوود وەرگرتنی لە وەرزەکانی تردا بە تایبەتی لە وەرزی زستاندا، لە هەندێ شوێن بەفرو بارانێکی زۆر دەباری.

ڕووەکو گژو گیایەکان جۆراوجۆرو هەمە چەشن بوونە کە بەشێکی بەشێوەی ڕاستەوخۆ بەکاردەهێنرا، بەشێکی تریشی لە شێوەی هاڕاو یان کوڵاو یان برشاندن بەکاردەهێنرا، کە نموونەمان بریتییە لە:

"ئەرلیشۆن، ئەسپەندەر، ئیبراهیم گەنی، بنای، بنێشتە تاڵ، بولاغ ئوتی، بەرکەمەر، بەرزەلنگ، بەروو، بەرەزا، بەلالورک، بیکووک، بیشمگرە، بیبەر، بێژان، پرچی پەرێن، پلپینە، پەیکوڵ، پیرل، تالکە، ترشۆکە، هەنگی، توری سوور، تووڕک، تریۆکە، تۆلەگە، جاترە، جۆ داسی، جەرجیی جەوت، چاری وەرشتر، چۆغان، ماژوو، حەندەلوق، حەوینجە، خاکشیر، خرتورک، خنی سوور، خوشیلک، خەربەن، خەرتەلە، خەنە، داربچین، دارلوو، دارەبەش، درگە، دڕکەزی، ڕازیانە: سیاولە، ڕەشەدار، ڕەیحانە، زەردەچۆ، زەرنە تیک، زەعفەران: زەنجەبیل، زەنگوڵە، ژەرماسی، زیرە، ژاڵە، سمل، سنامەکی، سنەوبەر، سپی، سیەموک، شاپاتەسەرە، شەملی، شاتەرە، شویت، شەرواڵە مۆرە، شەکروک، شەلەمە، گیا بەن، شیلان، عەرعەر، غار، غافت، خەرداڵە، فاتوبۆرە، پووپل، قارچک، زەل، قوتب، دبریەلە، قوراەی، کاخیلی: قولتجاتە، قەیسەم، قەرزە، کاردی، کاسنی، کاوزان، کزن، کلکە ڕێوی، کوزەلە، کنێ، کولەتراوانە، کونجی، کەتان، کەتیر، کاژ، کرکک، گولنار، گوڵ ئاگرین، ئەسپەلک، گوڵەباخ گوڵەبەڕۆژە، بەیبوون، گوڵە بژمین، گوڵە خاتوونە، گوڵە جەیەجە، گوڵە یۆنە، گوڵە زەرد، شلێر: گوڵە قەلێ: ڕەبەنۆک، نێرگز، بنەوێژە، هێرۆ، گوڵاڵە، گەرچک، گەزنە، گەنمەشامی، گیا برین، گیا بۆگەنە، گیا چاوانە، گیا پیسکە، گیا پیرۆز، گیا سەوزە، گیا سپی، گیا مەمۆلە، گیا دڵۆک، لاولاو، مارگیرە: ماژوو، مۆرد، مەحەلەب، مەعدەنۆس، مەرمەکی، مەریەمیبە، میلاق، مێخەک، مێمێ، نارنج، نانە شوانە، نەعنا، وشترخۆرە، هەسپێک، هەرێس، هێل، یاوشان"[٢١].

کەرکوک وەکو ناوچەیەکی فرەنەتەوەو فرەئایین بۆیە لە ڕووی لەبەرکردنی جلوبەرگیشەوە جۆراوجۆرو هەمەچەشن بووە کە بە پێی نەتەوەو پێکهاتەو ئایینەکان گۆڕانکاری بەسەر هاتووە، لە هەمان کاتدا بایەخی بەکارهێنان و لەبەرکردنیشی لە ڕووی چینایەتییەوە جیاوازی خۆی هەبووە، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینییەوە کە هەر چینێک بایەخی خۆی داوە بە لەبەرکردنی جلوبەرگ بە پێی جۆری

قوماشەکەو ڕەنگو بەهای هەرزانی و گرانی قوماشەکە

بە شێوەیەکی گشتی کورد نێو شارەکە لەبەرکردنی کەواو سەڵتە یان بەکارهێنانی مشکی یان مێزەر باوو بووەو لە پێ کردنی کڵاش و کەوشیش دەوری خۆی هەبووەو هەر لە سەردەمانێکی زووەوە بەکارهێنراوە، تورکمانی نێو شارەکەش بەشێکیان لە لەبەرکردنی کەواو چاکەت یان کەواو سەڵتەی کوردەواری باوو بووە، بەڵام چینە ئایینییەکانی نێو شارەکە هەر یەکە بە پێی ئایینەکەی خۆی و ئاستی پلەی ئایینی جلوبەرگەکانی گۆڕانی بەسەردا هاتووە. ئەویش لەوەدا خۆی دەبینییەوە لە لەبەرکردنی جوبەو مێزەری ئایینی بەکارهێنراوە. لە پاڵ بەکارهێنانی ڕەنگەکان لەدیاریکردنی پلە ئایینییەکانیان، ئەویش بە شێوەی بەکارهێنانی هەر ڕەنگێک کە ئاست و توانای خوێندنی ئەو کەسە دیاری دەکات.

بەڵام چینە بۆرژواکانی نێو شارەکە یان ئەوانەی لە دەزگا کارگێڕی و بەڕێوەبەرییەکانی دەوڵەتدا کاریان دەکرد: هەڵدەستان بە لەبەرکردنی جلوبەرگی ئەوروپایی باوی ئەو کاتە وەکو پانتۆڵ و چاکەت و تەربووش تا بۆ ئەوەی لەگەڵ ئاستی پلەی چیناپەتییدا بگونجێت کە هەندێ جار لەگەڵ هێشتنەوەی سمێڵ و ڕازاندنەوەی بە پێی پێویست بەکارهێنراوە

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. (کوردو کوردستان لە ڕۆژگاری خیلافەتی ئیسلامدا)، د. زرار سەدیق تۆفیق، ٢٠١٣. لاپەڕە (١٣)
٢. هەمان سەرچاوەی پێشوو. لاپەڕەکانی (٢٧-٢٨).
٣. (دقوق، دراسة في تاريخها السياسي والحضاري ١٦-٦٥٦ هـ/٧٣٨-١٢٥٨م)، نامەی ماستەر، ئاریان جەمال ئیسماعیل هەرزانی، ٢٠٠٩. لاپەڕەکانی (٨٢-٨٣).
٤. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٨٥).
٥. هەمان سەرچاوەی پێشوو. لاپەڕەکانی (٨٥-٩١).
٦. (کوردو کوردستان لە ڕۆژگاری خیلافەتی ئیسلامدا)، د.زرار سەدیق تۆفیق، ٢٠١٣، لاپەڕە (٥٩).
٧. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٦١).
٨. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕەکانی (٧٥-٧٦).
٩. (دقوق، دراسة في تاريخها السياسي والحضاري ١٦-٦٥٦ هـ/٧٣٨-١٢٥٨م)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٤)
١٠. (تاريخ الكرد في الحضارة الإسلامية): د. ئەحمەد ئەلخەلیل، (دار مدى)، لوبنان، ٢٠٠٧، لاپەڕە (١٩٥).
١١. (چەند لایەنێکی مێژووی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی و ئابووریی کوردستان لە سەردەمی عوسمانییدا)، د. سەعدی عوسمان هەرۆتی، چاپخانەی (حاجی هاشم)، هەولێر، ٢٠١٢، لاپەڕە (٨٩).
١٢. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٩١).
١٣. (كرد وترك وعرب)، سی. جی. ئەدمۆندس، وەرگێڕانی: جەرجیس فەتحوڵڵا، بەغدا، ١٩٧١، لاپەڕە (١٦).
١٤. (چەند لایەنێکی مێژووی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی و ئابووریی کوردستان لە سەردەمی عوسمانییدا)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٩٢)
١٥. (مع الاكراد)، تۆمابوا، وەرگێڕانی: ئاوارز زەنگەنە، بەغدا، ١٩٧٥: لاپەڕە (٤٢).
١٦. (چەند لایەنێکی مێژووی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی و ئابووریی کوردستان لە سەردەمی عوسمانییدا)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٩٩).
١٧. بڕوانە:
- (رحلة متنكر الى بلاد ما بين النهرين وكردستان)، مێجەرسۆن، وەرگێڕانی فوئاد جەمیل، بەشی دووەم، بەغدا، ١٩٧٦، لاپەڕە (١٦١).
- (گەشتی ڕیچ بۆ کوردستان ١٨٢٠)، کلۆدیۆس جەیمس ریچ، وەرگێڕانی: محەمەد حەمە باقی، چاپی یەکەم، تەورێز، ١٩٩٢: لاپەڕە (٢٠٩ - ٢١٠).
١٨. (تاريخ السكك الحديدية في العراق ١٩١٤ - ١٩٤٥)، عەلی ناسر حوسێن، چاپخانەی (السكك)، بەغدا، ١٩٨٦، لاپەڕە (٦٦)
١٩. (فۆلکلۆری یارییەکانی کوردەواری، بریتییە لە ١٢٠ یاری فۆلکلۆری)، محەمەد کەریم شەریف، چاپخانەی (الشمال)، کەرکوک، ١٩٧١، لاپەڕە جۆراوجۆر.
٢٠. (دەرمانسازیی فۆلکلۆریی لە دەڤەری کەرکوکدا)، هەردەوێڵ کاکەیی، هەولێر، ٢٠٠٩. لاپەڕەی جۆراوجۆر *

* پێکهاتەی چینایەتی و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان:

د. دلشاد مەحمود عەبدولڕەحمان

* تەوەری یەکەم:
چین و توێژە کۆمەڵایەتییەکان

کۆمەڵگەی کەرکوکی وەک سەرلەبەری کۆمەڵگەکانی ژێردەستی دەوڵەتی عوسمانی. لە ئاکامی سەرەرەبوونی سیستەمە کۆمەڵایەتی و ئابوورییە دواکەوتووەکانی عوسمانی، لە قۆناغی مێژووی نوێیدا، پەرەسەندن و پێشکەوتنێکی گرنگی ئەوتۆی لێ نەهاتە کایە. بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەو بارە ئاڵەموالەی چین و توێژاڵە کۆمەڵایەتییەکان تێی کەوتبوون، ساڵ دوای ساڵ لە ئەهامەتییەکانیان زیاتر دەکرد. حکومەت جگە لە دەستگرتن بەسەر زێدەبووی ئابووریی لە ڕێگەی کۆکردنەوەی باج و سەرانە، بایەخی بە ناوچەکان نەدەدا. بۆیە ئەم ئەنانەت کۆمەڵگە شارییەکانیشی بەرەو پەیی سەرەوەربوونی بۆچییەتی خێڵایەتی و دەستپێوەگرتنی بەها خێڵەکییەکان بەرد[1]. ئەوەش کاریگەرییەکی زۆری لەسەر واقیعی پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی و دواکەوتنی مۆرکە ئابوورییەکانی هەبوو.

کۆمەڵگەکانی دەوڵەتی عوسمانی، بە شێوەیەکی گشتی، لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەهەم بەدواوە لە ئاکامی چەند هەنگاوێکی حکومەتەوە. لەوانە دەرکردنی قانونی زەوی‌وزار لە ساڵی (١٨٥٨)دا، گۆڕانکاری و پەرەسەندنێکی چۆنایەتیان بەخۆوە گرت[2]. یەکێک لە ڕەنگدانەوەکانی ئەو قانونە بریتیبوو لە گەورەبوونەوەی بۆشایی نێوان چین و توێژە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگە[3].

ستراکتوری قووچەکی کۆمەڵایەتیی نێو شارەکانی عێراق، لە ڕۆژگاری کۆتایی عوسمانیدا، لە چەند ئاستێک پێکدەهات، کە بەڕێوەبەرایەتی عوسمانی (والی و فەرمانبەرە کارگێڕییە گەورەکان)، ئەفسەرە گەورەکانی سوپا و پۆلیس ئەوانەی تورکن یان بە تورکبوونە لە لوتکەکەی دەهات، ئینجا دواتر توێژاڵە کۆمەڵایەتییە خۆجێیەکان دەهاتن لە: ئەشراف، بنەماڵە خانەدانە کۆنەکان. گەورە بازرگان و موڵکدارەکان، پیاوە ئاینییە گەورەکان. بەڵام بنکەی قووچەکی کۆمەڵایەتی، کە بەشی هەرە زۆری دانیشتوران بوون، توێژی هەژار و نەدار و ڕەنجکێش بوون لەنێوان ئەم دوو بەشەشدا، چەند توێژێکی ناوەڕاست دەهات. کە بریتیبوون لە: ئەفسەرە بچووکەکان و وردە بازرگان و پیشەگەر... هتد[4].

پێویستە بوترێت. دەسەڵاتدارانی عوسمانی لە ڕێگەی خاوەندارێتی زەوییە کشتوکاڵییە بەرفراوانەکان توانیان لە شاری کەرکوکدا چینی ئەریستۆکراتی لە تورکمان و تورکمانبووەکان بهێننە کایەوە. ئەو بنەماڵە ئەریستۆکراتانەی خاوەن دەسەڵاتی سیاسی و ئابووری و پۆشتەیی گەورەبوون لە ناوچەکەدا".

بە ئەمانی دەسەڵاتی عوسمانی ئەم بنکە کۆمەڵایەتییە لە سەروەختی داگیرکاری و سەردەمەکانی دواتردا گۆڕانی بەسەردا هات. ئەو گۆڕانەش کاریگەری دیاری هەبوو بەسەر پێگەی کۆمەڵایەتی و سەرچاوەی داهاتی بنەماڵە تەقلیدییەکان و سەرۆک خێڵ و خاوەن موڵکە گەورەکان. لە سەرووی هەموو ئەوانەوە پشتگیریکردنی دەسەڵاتدارانی بەریتانی لە سەرۆک خێڵەکانی تازە دانیشتووی شار و موڵکدارە گەورەکان بۆ پتەوکردنی شوێن پێی خۆیان لە ناوچەکە دەهات.

بەریتانیا بۆ ئەوەی بنکەیەکی کۆمەڵایەتیی خۆماڵی دروست بکات و پشتگیریی سایەر دەسەڵاتی بکات بەسەر ناوچەکە، توێژێکی حوکمڕانی خولقاند بۆ جڵەوکردنی ئەو توێژەش دەستگای حوکمڕانی و موڵکایەتی زەوییە کشتوکاڵییەکان و بازرگانیی دەرەکی کردە ئامانج، بە هۆیەوە توێژ و چینە دەستڕۆیشتووەکانی کۆمەڵگە (بنەماڵە ئەریستۆکراتەکان و بازرگانان) بۆ خۆی کێش بکات[5]. دواتر بۆ تێکهەڵکێشکردن و لێکتر گرێدانی بەرژەوەندییەکانی نێوان پیاوانی حوکمڕان و دەنگینەکانی شار هانی ئەمانەی دواییدا بۆ ئەوەی ببنە خاوەنی زەوییە کشتوکاڵییەکان و ماتۆڕی کشتوکاڵی بەکار بهێنن[6].

بێجگە لەوانەی سەرەوە باسکران، ئەو قانوون و ڕێنماییانەی دەسەڵاتدارانی ئینتیدابی بەریتانی و دواتریش حکومەتەکانی عێراقی دەریانکرد، بە ئاشکرا ڕۆڵیان هەبوو لە بەهێزکردنی پێگەی ئابووری و کۆمەڵایەتی دەستە و تاقمێکی کەمی دانیشتووان، کە بریتیبوون لە چینی دەنگینەکان، بە تایبەت لە پاڵپشتیکردنی گەورە موڵکدارەکانی زەوی لە ڕێگەی دەرکردنی قانوونی یەلادا خستنی مافەکانی زەوییەکان (تسوية حقوق الاراضي)[7] ژمارە (٥٠)ی ساڵی (١٩٣٢) و ژمارە (٢٩)ی ساڵی (١٩٣٨). قانوونی ژمارە (٥٠)، ساڵی (١٩٣٢) کەوتە بواری جێبەجێکردنەوە و لەو پێناوەدا چەندان لیژنەی یەلادا خستن لە لیواکان پێکهێنران. کارەکانی ئەم لیژنانە، تا کۆتاییەکانی ڕۆژگاری پاشایەتی درێژەیان هەبوو[8].

ئەوەی جێی باسە، ئەم قانوونە بە هۆی باری سیاسی و کۆمەڵایەتیی عێراق، لە بنەڕەتدا، لە بەرژەوەندی چینە باڵادەستەکانی کۆمەڵگە (سەرۆک خێڵ و شێخ و موڵکدارەکان) و دژی چینی جووتیار و خەڵکە کەمدەرامەتەکە بەکارهێنرا[9]. ئەوەش وایکرد بەشێکی گەورەی زەوییە کشتوکاڵییەکان لە خانەی دەسەڵاتی ئەو سەرۆک خێڵ و شێخ و موڵکدارانەدا کۆببێتەوە و پاوان بکرێت[10].

بە گوێرەی کۆمەڵە ئاماری گشتیی ساڵانە بۆ ساڵی (١٩٥٤)، ژمارەی موڵکە کشتوکاڵییەکانی لیوای کەرکوک بریتیبووە لە (٧٤٠٩) موڵک، کە تێکڕای ڕووبەری هەر موڵکێکیان، لە (١١٦) هیکتار "پێکهاتبوو"[11]. ئەمەش یەک مانا دەداتە دەست ئەویش باڵادەستیی زیاتری ئەو چینە باڵادەستەیە لە بەرامبەر چینەکانی دیکەی کۆمەڵگە.

پتەوکردنی دەسەڵات و پێگەی کۆمەڵایەتیی سەرۆک خێڵ و شێخ و موڵکدارەکان هەر بە تەنها بە هۆی قانوونی

بەلادا خستنی مافەکانی زەوییەکان تەماتە گۆرێ. بەڵکو دەسەڵاتدارانی سیاسیی عێراق، ئینگلیزو عێراقییەکان، لە ڕێگەی چەند سیستەمو قانوونێکی دیکەوە دەسەڵاتی رەهایان پێبەخشی. وەك: سیستەمی دەعوای عەشائیریی مەدەنیی و سزاییەکانی (نظام دعاوي العشائر المدنية والجزائية) ساڵی (١٩١٨) و قانوونی مافەکان و ئەرکەکانی جووتیاران (حقوق وواجبات الزراع) ژمارە (٢٨) ی ساڵی (١٩٣٣)[٤] بە تایبەت قانوونی مافەکان و ئەرکەکانی جووتیاران جەختی لەسەر جیاکاری چینایەتی لەنێوان موڵکدارەکانی زەوی و جووتیاران دەکردەوە، جووتیاری کردبووە کۆیلەی زەوی و بەبێ ڕەزامەندی موڵکدارەکە نەیدەتوانی زەوییەکە جێ بهێڵێت[٥]. بەم ئاکامەش بنکە سەرەکییەکانی گەشەی ئابووریی موڵکدارەکان بە هێزی بەخشین و بەکرێدان، تەنانەت بەتاوکردنی زەویی بەرفراوانی کشتوکاڵی لە ڕێگەی دەست بەسەر داگرتن و بەرتیلەوە، تووندوتۆڵ کرد. هەر زەوییەك لەو زەوییانە لە باریاندا هەبوو بڕێوی چەند هۆزێك فەراهەم بکات، کە ژمارەیەك (٥-٥٠) گوندی لەخۆ دەگرت.

مایەی سەرنجدانە، فاکتەرەکانی پەشبەشبوونی کۆمەڵایەتی لە شاری کەرکوك و تەواوی عێراقیشدا، تا کۆتاییهاتنی سەردەمی پاشایەتیش هەمەجۆر بوون، لەوانە گەورەترینیان ئەمانە بوون: (ئایین) لەنێوان موسڵمانەکان و گرووپە ئایینییەکانی مەسیحی و جوولەکە

(زمان)، بە تایبەت لەنێوان کورد و تورکمان و عەرەب، کە ڕەنگدانەوەی هەبوو لەسەر لێکتر دوورکەوتنەوەی داب و نەریتە مێژوویی و ڕۆشنبیرییەکانی شارەکە.

وەزیفەی ئابووری و عورفی کۆمەڵایەتی و فێرکردن، هەموو ئەمانە ئەگەرچی لە هەندێك باردا تێکهەڵکێش بوون، بەڵام زۆرجاریش دەبووە مایەی پێکهێنانی کۆمەڵی بچووك بچووك[٦]. هەر ئەم فاکتەرەشە وایکردووە کۆمەڵگەی کەرکوکی گیانی وابەستەبوونیان لە نێودا کز و لاواز بێت.

ئەگەر لە سەردەمی حوکمڕانیی دەوڵەتی عوسمانییدا، ئایین- تایفە و پەیوەستەگی خوێن، دوو هۆیە سەرەکییەکانی هەمەناهەمەنگی کۆمەڵایەتی بوو بێتن، ئەوا لە سەردەمی پاشایەتی گۆڕانی بەسەردا هات. لەم سەردەمەدا بەرژەوەندییە ئابووری و کۆمەڵایەتییە تایبەتەکان شوێنیان بەو هۆیانەی سەرەوە لەق کرد. وەك نموونەیەك بۆ ئەم باسە دەکارێ پەیوەندییەکانی نێوان بەرزنجەییەکان و تاڵەبانییەکان لە شاری کەرکوك بکرێتە بەڵگەیەك بۆ سەلماندنی ئەم فاکتەرە. ئەم دوو لایەنە پێشتر پەیوەندییەکی گەرم و تاجەراتەیان لەنێوانیاندا هەبوو[٧]، بەڵام بە داهاتنی سەردەمی پاشایەتی و گۆڕانە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی ناوچەکە، پەیوەندییەکانی ئەمانیش پێی نایە قۆناغێکی جیددیترەوە. (سەیید ئەحمەدی خانەقا[٨] (١٨٦٨-١٩٥٢)، کە خاوەنی زەوییەکی بەرلاو بوو لە ناوچەکانی کەرکوك و دەوروبەری و هۆزەکەی لە ملمڵانێی دەسەڵات و ناوچەی نفووزدا بوو بەرامبەر بە تاڵەبانییەکان، ناوبراو لە سەرەتای ساڵانی دامەزرانی دەوڵەتی عێراق ڕازیبوو چەند گوندێکی

ژێر دەستی بە تاڵەبانییەکان، تاجەرەکانی بنەماڵەکەی بفرۆشێت و مافی ئەوەو قسەی خزمە نزیکەکانیش فەرامۆش بکات[٩] لە کاتێکدا ئەمە لە سەردەمی حوکمڕانیی عوسمانیدا کارێك بوو لە خانەی مەحاڵدا

لە لایەکی دیکە، دینامیکی کۆمەڵایەتی (الحراك الاجتماعي) لە چین و توێژێکەوە بۆ یەکێکی دیکەی بەرزتر هەر چەندە لە زۆر شوێندا ئەستەمە و تا رادەیەکی زۆر جێگیرە، کەچی لە سەردەمی ئینتیدابی بەریتانی بۆ هەندێك کەسانی پشت ئەستوور بە دەسەڵاتی ئینتیداب، لە شاری کەرکوك کارێکی سانا بووە. ئەوەش راشکاوانە لە دووتوێی ڕاپۆرتە هەواڵگرییەکانی بەریتانییەکان ئاماژەی پێدراوە. بە گوێرەی یەکێك لە ڕاپۆرتەکانی وەزارەتی فروکەوانیی بەریتانی بە مێژووی (٢٣ی ئەیلوولی ١٩٢٧)دا هاتووە: (کۆمەڵە کەسێك دوای ئەوەی هەژار و نەدار بوونەو لە ماوەیەکی کەمدا بوونەتە سامانداریکی گەورە و ئەمانشاکاران بەرامبەر بە کۆشك و تەلار و باخ و باغاتیان ئێلەق دەبن). ڕاپۆرتنووسەکە لەم ڕووەوە موتەسەڕیفی پێشووی کەرکوك (مەجید یاقووبیزادە) (١٨٨٣-١٩٦٢)ی کردووە بە نموونەو دەربارەی شێوازی گۆڕانی باری ئابووریی و پێگەی کۆمەڵایەتی زانیاری تۆمار کردووە[١٠]

تا سەربەخۆبوونی عێراق و کۆتاییهاتنی سەردەمی ئینتیداب (٣ی تەشرینی یەکەمی ١٩٣٢)، گۆڕانێکی زۆر بەسەر کۆمەڵگەی شاریدا نەهاتبوو لە کۆتاییەکانی ڕۆژگاری پاشایەتی کۆمەڵگەی عێراقی، لە چوارچێوەیەکی گشتییدا، لە ئاکامی گەڕانەوەی داهاتی گەورەی پیترۆڵ بۆ دەوڵەتی عێراقی، دوو لە گۆڕان و پەرەسەندن بوو. بەڵام ئەو گۆڕانە کەوتە دوای داکەوتنی ڕژێمی کۆماری.

دەتوانرێت لەسەر بنەما کۆمەڵایەتییەکانی سەردەمی پاشایەتی (١٩٢١-١٩٥٨)، دانیشتووانی شاری کەرکوك بۆ سەر چوار چین و کۆمەڵ جیا دابەش بکرێت:

ا- چینی سەروو (دەوڵەمەندەکان):

ئەمانە ئەو کەس و بنەماڵانە بوون کە بە گەورە موڵکداری زەوی و گەورە بازرگان و گەورە کەسابەتی ئایینی و سەرمایەدار ناسراو بوون. دیوەخان و کۆشك و تەلار و خانەقا و تەکیە گەورەکانیان هەمیشە ئاوەدان و جەمەی هاتووە. شوێنی نیشتەجێبوونی بەشێك لەمانە سەرەتا سەر قەڵابووەو دواتریش لە ئاکامی گەشەی گەورەبوون و پێشکەوتنی مەدەنییەتەکان بەرەو بەشی قۆریە گواستوویانەتەوە. لە گەڕەکەکانی: (ساری کەهیە، بەگلەر و شاتڕلو) دەستیان بە ژیانی نوێ کردووە: باڵەخانەی گەورە گەورەیان دروستکردووە. وەك زۆربەی شارەکانی دیکەی عێراقیش، زۆربەی چینی سەرووی کۆمەڵگەی کەرکوکی لەو ڕۆژگارەدا بریتیبوونە لە خاوەن موڵکە گەورەکان. ئەوانەی لە ڕۆژگاری عوسمانی مافی خاوەنداریتی زەوییە بەرفراوانەکانیان چنگ کەوتبوو، لە سەردەمی داگیرکاری و ئینتیداب و سەربەخۆییشدا دەسەڵاتیان لە ڕێگەی قانوونەوە پشت ئەستوور کرابوو[١١].

دەشێ سەرۆك خێڵەکان و زەنگینەکانی شاری کەرکوك

لە سەردەمی پاشایەتی لە چەند ڕوویەکەوە پۆلێن بکرێن:

لە پایەو پلەی یەکەمدا ئەوانە دەهاتن کە سەرۆکایەتیکردنەکەیان مانایەکی ئایینی- ڕێبازگەریی‌و تایفەگەرییان هەبوو. ئەمەش تەنها لە نێو پێکهاتە کوردییەکەی شارەکە بەرچاو دەکەوێت. هەر یەکە لە ڕابەرانی تەریقەتی قادری‌و نەقشبەندی‌و کۆمەڵ کاکەیی لە نموونەی ئەم چەشنە بوون، وەک: (شێخەکانی تاڵەبانی‌و سەیید ئەحمەدی خانەقاو سەیید ڕۆستەم سەیید محەمەدی کاکەیی‌و سەییدەکانی جەباری)[٢٢]. ئەمانە سەرباری ئەوەی خاوەن نفووزی ئایینی کاریگەرو، گەورە موڵکداری شارەکە بوون، دەسەڵاتێکی بەرچاویشیان بەسەر چەند هۆزێکی دیاریکراوی لیواکەوە هەبوو. هەرچی ئەو سەرۆک خێڵانەی تەنها بە هۆی پایە خێڵەکییەکەیان‌و موڵکدارێتی زەوییە بەرفراوانە کشتوکاڵییەکان، دەسەڵاتدار بوون‌و ڕێزی تایبەتییان لێدەگیرا. بریتیبوون لە: (بەگەکانی زەنگەنەو داوودەو جاف).

لە پایەی دووەمدا، سەرۆک خێڵەکانی کەرکوک‌و موڵکدارەکانی بە پێوەرێکی دیکە پۆلێن دەکرێن، ئەویش بریتییە لە چەشنی خاوەندارێتی زەوییەکان.

پایەی سێیەمیش گوزارشتە لە قەبارەی خاوەندارێتی زەوییە کشتوکاڵییەکان.

بەم پێودانەش گەورەترین موڵکداری شارەکە بریتیبوون لە: (سەیید ڕۆستەمی کاکەیی‌و تاڵەبانییەکان‌و بابانەکان‌و سەیید ئەحمەدی خانەقا)، بەو چەشنەی لە خشتەی ژمارە (١)دا هاتووە.

موڵکەکانی هەر یەک لەو گەورە موڵکدارانە کەوتبوونە دەرەوەی شارو بەم جۆرە بوو: (سەیید ڕۆستەمی کاکەیی) لە قەزای خورماتوو، تاڵەبانییەکان لە قەزای کفری‌و شوێنی دیکە، بابانەکان لە قەزای کفری، (سەیید ئەحمەدی خانەقا) لە قەزای ناوەندیی کەرکوک (مەلحەو شوێنی دیکە)[٢٣].

سەرباری ئەو موڵکدارە گەورانەی باسکران، لە شاری کەرکوک موڵکدارو دەوڵەمەندی دیکەش هەبوو، بەڵام لە ڕووی خاوەندارێتی زەوییە کشتوکاڵییەکانەوە نەدەگەیشتنە ئەوانەی لە پێشەوە ئاماژەیان پێدرا، وەک: (حوسێن بەگی ئەوتچی)، (حاجی حوسێنی ئاوچی)، (عەبدولڕەحمان ئاجی)[٢٤]. هەروەها کەمایەتیە ئایینییەکانیش موڵکداری گەورەیان تێدا هەڵکەوتبوو، کە بەکاری بازرگانیکردنەوە خەریکبوون. لە نێو ئەوانە ناوەکانی: (میناس غەریب)، (قوستەنتین فەتوحی)، (تۆما هیندی)[٢٦]و (نیعمەتوڵلا هیندی) لەم ڕووەوە شۆرەتیان زۆرە.

دەربارەی ئەم چینە توێژەری گورجیی (ئەلیێرت م. مێنتێشاشڤیلی) نووسیویەتی: "زۆر لە خاوەن موڵکە گەورەکان لە شاردا ئەژیان. سەرچاوەی بنەرەتیی داهاتیان ئەو دەغڵ‌و دانە بوو کە لە سەردەمی جەنگی یەکەمی جیهانیشدا گەلێکی پێ دەوڵەمەند بوو... ئەو خاوەن موڵکانەی لە شار ئەژیان حەزیان بە ڕێزلێگرتن ئەکردو ناوی ئەفەندییان[٢٧] لە خۆیان ئەنا"[٢٨]. چاکترین دەستکەوتی سیاسیی ئەم چینە لە ڕۆژگاری پاشایەتیدا، هەڵبژاردنی بەردەوامیان بوو وەک ئەندام لە ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق. خشتەی ژمارە (٢) لەم ڕووەوە ئەرکی ڕوونکردنەوەی پێکهاتەی کۆمەڵایەتیی

خشتەی ژمارە (١)

گەورە بنەماڵە موڵکدارەکانی شاری کەرکوک ساڵی (١٩٥٨)(٣٢).

بنەماڵە	چین و توێژ، پیشە	خێڵ	پانتایی موڵکەدارێتی زەوییەکان بە دۆنم
سەیید ڕۆستەمی کاکەیی	ساداتی کۆمەڵ ئایینیی کاکەیی	...	١٩١٠٣٩
تاڵەبانییەکان	شێخانی تەریقەتی قادری، نوێنەران	تاڵەبانی، نزیکایەتی لەگەڵ زەنگەنە	١٣٧١٦٢
بابانەکان	نوێنەران	...	٨١٣٥٣
سەیید ئەحمەدی خانەقا	شێخی تەریقەتی نەقشبەندی، نوێنەران	بەرزنجە	٤٢٣٥١
تێکڕای خاوەندارێتی زەوییە کشتوکاڵییەکانیان بە دۆنم			٤٥١٩٠٦

نوێنەراتی کەرکوک لە ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراقی گرتووەتەخۆ.

خشتەی ژمارە (٢)
پێکهاتەی کۆمەڵایەتیی نوێنەرانی کەرکوک
لە ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراقی (١٩٢٥-١٩٥٨)[٢٦].

توێژاڵ چین، پیشە	ژ. نوێنەر	ڕێژەی سەدی
سەرۆک خێڵ	١١	٪٢٣،٩
مەلاک و بازرگان	١٠	٪٢١،٧
کاری ئیداری	٧	٪١٥،٢
ئەفسەری سوپا	٤	٪٨،٦
پارێزەر	٤	٪٨،٦
زانایانی ئایینی	٢	٪٤،٣
کاسبی	٢	٪٤،٣
وەزیر	٢	٪٤،٣
مامۆستا	١	٪٢،١
ئەندازیار	١	٪٢،١
پزیشک	١	٪٢،١
فەرمانبەر	١	٪٢،١
تێکڕا	٤٦	٪١٠٠

هەندێک لە نوێنەرانی کەرکوک مافی ئەندامێتییان بە هۆی پشت ئەستوورییان بە پایەی بنەماڵەیی بەدەستهێناوەو بە درێژایی هەر شانزە خولەکەی ئەنجومەنی نوێنەران ئەندام بوونە. وەک ئەندامانی بنەماڵەی نەوتچی و ئیردارەکان[٢٧]. لەمەوە بۆمان دەبێتەوە ستروکتوری کۆمەڵایەتی ڕۆڵی کاریگەری بینیووە بۆ بوونە ئەندام لە ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق.

ب- چینی ناوەڕاست:

مولکدارە بچووکەکانی زەوی و بازرگانەکانی بازارو فەرمانبەرانی میری و ئەفسەرە بچووکەکانی سوپا و پیاوانی ئایینی و ئەوانەی لە بواری (مەعاریف و پەروەردە و فێرکردن) کاریان دەکرد لەگەڵ خاوەن قەڵەمەکان دەکەونە خانەی ئەم چینەوە. ئەم چینە لە ڕووی پلەی کۆمەڵایەتییەوە، چ بە ژمارە چ بە سامان، بە دووەم بەشی دانیشتووان لەقەڵەم دەدرێن. سەرەتاکانی دەرکەوتنی دەگەڕێتەوە بۆ کۆتاییەکانی ڕۆژگاری حوکمڕانیی عوسمانی، بەڵام تا ساڵانی جەنگی دووەمی جیهانی بە شێوەیەکی تەمومژاوی مایەوە. لە ئاکامی گەشەی نەشونماکردنی ژێرخانی ئابووریی عێراق لە سەرەتای پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو، ئەم چینەش لەو سۆنگەیەدا بووژانەوەی بەخۆوە بینی. دیارترین توێژەکانی ئەم چینە بریتی بوون لە (توێژی ئینتلیگنیسیا) و (توێژی بۆرجوازیی بازرگانی) یان بچووک[٣٠].

لە چوارچێوەیەکی گشتییدا، لە ئەنجامی بەرفراوانبوونی چالاکییە پیشەسازی و بازرگانییەکاندا، لە ماوەی سییەکان و چلەکانی سەدەی بیستەم، هێزی کۆمەڵایەتی نوێ هاتە ئارا ئەویش بۆرجوازییەتی بازرگانیی نێوخۆیی بوو. ئەمانە بە توندی وابەستەی سەرمایەی بیانی و مولکدارەکانی زەوی بوون[٣١].

وەک باسکرا شاری کەرکوک مەڵبەندێکی بازرگانی گرنگ بوو، بۆیە بۆرجوازییەکانی شار خاوەن دەسەڵات و نفووزێکی زۆر بوون لەم بوارەدا. نوێنەری ئەم توێژەش، لە بنەڕەتدا، بریتیبوون لە کلدان و جوولەکانی شار[٣٢]. ئەم توێژە: بە بێ جوولەکان، لە پەنجاکاندا ڕۆڵ و پێگەیان بەرزتر دەرکەوت و بوونە خاوەن فورسایەکی گونجاو، بۆیە لە هەوڵی ئەوەدا بوون خۆیان لە چوارچێوەی ڕێکخستنێکی تایبەت ڕێکبخەن، کە بە هۆیەوە داکۆکی لە مافی ئەندامەکانی بکات. ئەوەبوو لە کۆتاییەکانی ڕۆژگاری پاشایەتیدا (١٩٥٧) بۆرجوازییەکان توانییان (ژووری بازرگانی) لە شاری کەرکوک دابمەزرێنن[٣٤].

لە لایەکی دیکە لەگەڵ جێگیربوونی دامودەزگاکانی دەوڵەت و بەرەوپێشچوونی باری ئابووریی دانیشتووان، لەنێو کۆمەڵگەی کەرکوکیشدا ورده ورده هەل لەبەردەم تاکەکانی کۆمەڵ فەراهەم دەبوو بۆ تەواوکردنی خوێندن، بۆیە توێژی قەڵەم بەدەستیش، چ دەرچووانی قوتابخانەکان چ پێگەیشتووانی مەدرەسە ئایینییەکان، بە تێپەڕینی کات لە نەشونماکردندا بوو. بەڵگەی ئەمە بە ڕوونی لە داتاو سەرژمێرییە فەرمییەکانی ساڵانی (١٩٤٧) و (١٩٥٧) بە ڕوونی دەرکی پێدەکرێت.

سەبارەت بە ئاستەکانی گوزەرانی چینی ناوەڕاستی کۆمەڵگاوە، لە ئاستێکی مامناوەندا بوو تا پەنجاکانی سەدەی بیستەم، بەڵام لەوە بەدوا ئاستی گوزەرانیان بە هۆی ئەو گەشەو گەورەبوونەی داهاتی عێراق لە سەرچاوەی هەناردەکردنی نەوتەوە، بنەماڵەو خێزانەکانیش لە توانیاندا هەبوو ئەو ئاستە نزمە کۆنەی خۆیان بەجێبهێڵن و سەرەوەتر هەڵکشێن. بۆیە ئەم بارە شایەتحاڵێکی هێناوەتە ئەو باوەڕەی بنووسێت: "ژیانی چینی ناوەڕاست وەک چینی سەرەوەی لێهات، دیارەکە لە کەلوپەلی ناوماڵ، کاروباری تەندروستی و پۆشاکیان دەرکەوت"[٣٣].

ج- چینی خوارەوە (هەژارەکان):

مەبەست لە (چینی خوارەوە) لێرە ئەو توێژانەن کە لە خوارەوەی پەیژەی کۆمەڵایەتی و ئابووری لە کۆمەڵگەدا واتە ئەو چینە تایبەتە بەو کۆو تاکانەی سەرچاوەی داهاتیان نزمە، وەک دەستگێڕەکانی بازاڕ و پیشەگەرە بچووکەکان و کرێکار و جووتیار و دوکاندار و ئەوانەی سەرچاوەیەکی

خشتەی ژمارە (٢)

ڕەوتی کۆچ لە لادێوە بۆ شاری کەرکوک بە هەزارە لە سالآنی (١٩٤٧-١٩٥٧)دا[١٢]

سەرژمێری ١٩٤٧				سەرژمێری ١٩٥٧			
دانیشتووان	لەدایکبووانی	کۆچکردووانی	ڕێژەی کۆچ	دانیشتووان	لەدایکبووانی	کۆچکردووانی	ڕێژەی کۆچ
٢٨٥	٢٦٢	٢٣	٨.١٪	٣٨٩	٣٧٧	٦٢	٢٣.٠٪

داهات شك نابەن. ئەم چینە لە زۆربەی شوێن و کاتدا زۆرینەی کۆمەڵگە پێکدەهێنن، بە گوزارشتێکی دیکە ڕەشۆکی خەڵك یان پێدەوترێت. مێژووی ئەم چینە دێرینە لە ڕۆژگاری حوکمڕانیی عوسمانیدا چینی هەژارەکان بەشێکی گەورەی کۆمەڵگەیان پێکدەهێنا. ئەم چینە، بە تایبەت پیشەگەرەکان، لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەمەوە لەژێر بارێکی قورسدابوون. بەستنەوەی بازارە جیهانییەکان بە بازارە ناوخۆییەکانەوە کاریگەریی گەورەی لەسەر باری گوزەرانی ئەم چینە هەبوو. بەوەی کاڵا شتومەکە بازرگانییەکانی ئەوروپی لە بەرانبەر بەرهەمە ناوخۆییەکان بەردەوام خواستی لە هەڵکشاندا بوو[٦]. ئەمەش پاڵپەستۆی زۆری لەسەر پیشەگەری و کاری دەستیی ناوخۆیی دروست کردبوو[٧]. بێ هۆ نەبووە لە ناوەڕاستی بیستەکانی سەدەی بیستەم دیاردەی سواڵکردن و کاری دەستگێڕی و بۆیەچییەکان و سۆزانییەکان و... هتد بە شەقامەکاندا بڵاوبوونەتەوە[٨].

سەبارەت بە شاری کەرکوک لە سەردەمی پاشایەتیدا، لە دەستپێکی ئەو سەردەمەدا چینی خوارووی کۆمەڵگەی کەرکوکی، تا ڕادەیەك، توانیبووی هاوسەنگی خۆی بپارێزێت بەرانبەر بە چینەکانی دیکە. بەڵام لە ئاکامی کۆمەڵێك هۆ، لەوانە: بەکارکەوتنی کۆمپانیای نەوت و بەرەوپێشچوون و گەشەکردنی ئابووریی شاری کەرکوک، بە تایبەت لایەنی پیشەسازی، بووە مایەی زۆرتربوونی هەلی کار لەنێو شاردا[٩].

لە ئەنجامی هەڵکشانی چەوساندنەوەی جووتیاران لەلایەن سەرۆك خێڵ و شێخ و ئاغا و موڵکدارەکانی زەوی لە لایەك و لە لایەکی دیکەشەوە وشکەساڵی و کەمبوونەوەی بەرهەمە کشتوکاڵییەکان، زۆرێك لە دانیشتووانی لادێیەکانی کەرکوک بەرەو نێوشار کۆچیان کرد[١٠]. بەوەش ڕێژەی چینی خوارەوە لە شاری کەرکوکدا بەرزبۆوە. بە گوێرەی سەرژمێرییە مەزەندەکارییەکان شاڵاوی کۆچی دانیشتووانی گوند بۆ نێو شاری کەرکوك و شارەکانی دیکەی کوردستانی عێراق جار دوای جار لە بەهێزبووندا بووە[١١].

تەوژمی کۆچکردن لە لادێوە بۆ نێو شاری کەرکوك، لە چلەکان و پەنجاکاندا توندتر بوو. بەپێی زانیاری سەرچاوەیەکی تایبەت، (٣٥) هەزار کەس لەنێوان ساڵانی (١٩٤٧-١٩٥٧) لە لیوای کەرکوك هاتوونەتە نێو شار[١٢]. لەو ئاکامەدا ژمارەیەکی گەورەی دەستی کاری کرێگرتە (حەمبال، فرۆشیار، پاسەوان، شوفێر و...تاد) وایی، لەنێو شاردا گەشەی کرد. لەم ڕووەوە: سەرژمێرییەکانی ساڵانی (١٩٤٧) و (١٩٥٧) زانیاریی تارادەیەك شیاویان داوەتە دەست.

شیاوی باسە، لەرهاویشتەی بەرزبوونەوەی ڕێژەی چینی خوارەوە بەرانبەر بە چینەکانی دیکەی کۆمەڵگەی کەرکوکی، بریتیبوو لە بە گوێرتر داکەوتنی دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی، بە تایبەت لە نێوەندە کۆمەڵایەتی و ئابووری و ڕۆشنبیرییەکانی شارەکە، ئەویش ململانێی چینایەتی (الصراع الطبقي) بوو.

لە دوای بەکارکەوتنی کۆمپانیای نەوت، لە سەرەتای سییەکان بەدواوە، چینی کرێکاری بە شێوەیەکی ئاواز لەنێو هەناوی کۆمەڵگەی کەرکوك چەکەرەی کرد. هەرچەندە پێشتر ئەم چینە لە شاری کەرکوکدا بوونی هەبوو؛ بەڵام زۆر کەم بێ دەرەتان بوو. شاری کەرکوك لە دوای کۆتاییهاتنی جەنگی یەکەمی جیهانی پیشەسازی لە شێوەی مانیفاکتۆر (ورشة) بەخۆوە گرت، کە لە هەر یەکێك لەوانە (١-٥) کرێکار کاریان تێدا دەکرد[١].

سەرهەڵدانی پیشەسازی نەوت، وەك چۆن لەلایەنی پیشەسازییەوە ڕەخسانی هەلێکی لەبار بوو بۆ پێشخستنی عێراق[٢]، بە هەمان ئاست هەلێکی لەبار و زێڕینیش بوو بۆ خستنە سەر پێی کەرکوك لەو لایەنەوە، ئەمەش لە ڕێگەی بەکارهێنانی کارگەرانی ناوچەکە لە بواری پیشەسازی نەوت و مەشق پێکردنیاندا. ژمارەی کرێکارانی کۆمپانیای نەوت ساڵی (١٩٣٠)، تەنیا (٢٤٠٠) کرێکار بوو[٣]، کەچی بە تێپەڕینی ماوەیەکی کورت ژمارەیان هەڵکشانێکی گەورەی بەخۆوە بینی.

بە گوێرەی ڕێبەری فەرمیی عێراق بۆ ساڵی (١٩٣٦)، ژمارەی ئەو کرێکارانەی تەنیا ساڵی (١٩٣٢)، لە چوارچێوەی کۆمپانیای نەوتی عێراق کاریان کردووە، بریتی بووە لە (٦٠٥٩) کرێکار، کە (٥٦٢٢) کرێکاریان هەڵگری ڕەگەزنامەی عێراقی بوونە[٤]. ئەوەش وەرچەرخانێکی چۆنایەتی لە مێژووی چینی کرێکاری لە ناوچەکەدا پێکدەهێنێت.

هەرچەندە لەگەڵ دەستپێکردنی ڕەوتی پیشەسازی نوێی نەوت، چینی پرۆلیتاری وردە وردە ساڵ دوای ساڵ لە گەشەکردن و بەهێزبووندا بوون. کەچی تارەکو دوای جەنگی دووەمی جیهانی نەیانتوانی دەزگا و ڕێکخستنێکی تایبەتیان هەبێت پارێزگاری لە مافەکانیان بکات. پاش

ڕووداوە خوێناوییەکەی (گاووربـاغی) (حوزەیران و تەمووزی ١٩٤٦)، توانییان ڕیزەکانیان لە شێوەی ڕێکخستنی سەندیکایی ڕێکبخەن[١٠].

*** بنەماڵە ناودارەکان:**

لە زۆربەی شارەکانی کوردستان و عێراقدا کۆمەڵێک بنەماڵە و خێزانی بیار هەبوون، کە پێگەی کۆمەڵایەتییان لە ناوبانگی بنەماڵە و کەسایەتییە ئاینی و مێژووییەکان بەدەستهێنابوو، یان بەهۆی گەورە موڵکەکانی زەوی و ساماناتەکانیان، یان لە ڕێگەی بازرگانییەوە توانیبوویان پێگەی کۆمەڵایەتی بۆخۆیان مسۆگەر بکەن[١١]. لەم بوارەدا لەنێو کۆمەڵگەی کەرکوکی و لە سەردەمی پاشایەتیدا، کۆمەڵێک بنەماڵەی ئەریستۆکراتی ناودار هەبوون، کە تاوەکو ئێستاش زۆریان بە ناو هەر ماون.

لە ڕوونبوونەوەی مێژووی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری کەرکوک ئەم بنەماڵە ناودارانە وەک کۆڵەکەی شاری نوێنەری سەرەکی دانیشتووان خۆیان دەناسێنن. لە دیارترینیان، بنەماڵە ئەریستۆکرات و بازرگانەکانی کەرکوک: (نەوتچی، قیردار، ئاوچی، یاقووبی) و لە بنەماڵە ئاینییەکانیش: (تاڵەبانی، خانەقا، خادم سوجادە) بوون. سەرباری ئەم بنەماڵانە، بنەماڵەی دیکەش هەبوون، بەڵام لە پلەیەکی نزمتردا، وەک: (ساری کەهیە، جەباری، بەرزنجی، ئەرسەلان، گەدگە، شوانی، کەمالی، سیلاو، قازی، موفتی، صالەیی، نەفتی) و... زۆری دیکە.

١- نەوتچی:

بنەچەی بنەماڵەی نەوتچییەکان لەنێو مێژوونووس و توێژەران جێی بگرە و بەردەیەکی زۆرە، مێژوونووس و نووسەرە کوردەکان پێداگیری دەکەن لەسەر کوردبوونی ڕەچەڵەکی نەوتچییەکان، گوایە ئەوان سەر بە هۆزی زەنگەنەن و لەسەر پەیوەندیی ئابووری (جیاوازی دەرهێنانی نەوت لە چاڵە نەوتییەکانی بابەگوڕگوڕ)، لە سەردەمی حوکمڕانیی عوسمانی خۆیانکردووە بە تورکمان[١٢]. هەندە پێی وایە سەر بە هۆزی گەورەی جافن[١٣] بەڵام نەوتچییەکان خۆیان نکوڵی لەو مێژووە دەکەن و بەرپەرچی دەدەنەوە بە بنەچەی ڕەسەنی تورکمانبوونیان. هەرچۆنێک بێت، بنەماڵەی نەوتچی بنەماڵەیەکی گەورە و بەناوبانگی شاری کەرکوکن و دەسەڵات و پێگەی کۆمەڵایەتی و سیاسی زۆریان لە شارەکەدا هەبووە. بنەرەتی ناوی بنەماڵەکەیان بۆ پیشە کۆنەکەیان دەگەڕێتەوە، کە کاری دەرهێنانی نەوت و فرۆشتنیان کردبووە و ئەو جیاوازیەکیان بەپێی فەرمانێکی عوسمانی لە ساڵی (١٨٨٩)دا وەرگرتووە[١٤].

لە نێو بنەماڵەکە گەلێک کەسایەتی گەورە هەڵکەوتووە. (سالح بەگی نەوتچی، نازم بەگی نەوتچی، حوسێن بەگی نەوتچی، پارێزەر ئیبراهیم حوسێن بەگی نەوتچی)[١٥] بەڵگەنامە بەریتانییەکان لە ساڵانی ئینتیداب بەردەوام زانیاری دەربارەیان تۆمار کردبووە[١٦] لە ئاکامی لێسەندنەوەی مافی دەرهێنانی نەوت و هۆی دیکەی سیاسی. ئەم بنەماڵەیە پێگەیان لە کەرکوک بەرەو بچووکبوونەوە هەنگاوی هەڵنا.

٢- قیردار:

لە بنەماڵە کۆن و ناسراوەکانی شاری کەرکوکن. بنەچەیان ناروونە. لە شێوەی بنەماڵەی نەوتچی، هەندێک داکۆکی لەسەر کوردبوونیان دەکەن[١٧]، بەڵام خۆیان ئەمە ڕەت دەکەنەوە. بە کاری بازرگانی و موڵکدارییەوە خەریک بوون. پێگەیەکی شیاوی کۆمەڵایەتیان لەنێو شاری کەرکوکدا هەبوو، لەو ئاکامەشدا چەندین جار ئەندامی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراقیان لێ هەڵبژێردرا.

لە کەسایەتییە بەناوبانگەکانیان: (حاجی جەمیل ئەفەندیی قیردار، پارێزەر ئەمین جەمیل قیردار، محەمەد عەلیی قیردار) بوون[١٨].

٣- ئاوچی:

ئەم بنەماڵەیە لە سەردەمی دەوڵەتی عوسمانی لەبەر کەمی ئاوی خواردنەوە لە نێو شار و سەرقەڵا، ئاویان لە تەپەی مەلا عەبدوڵلاوە بۆ نێو شار دەگواستەوە، بۆیە ئەم ناویان بەسەردا بڕا[١٩]. سەبارەت بە بنەچەیان وەک زۆربەی بنەماڵە ئەریستۆکراتەکانی کەرکوک خاوەن مێژوویەکی ناروونن، بۆیە بیروبۆچوونی جیاواز دەربارەیان پەیدا بووە[٢٠]. ئەم بنەماڵەیە پێگەی کۆمەڵایەتی بەهێزیان لە شاردا هەبوو، هەروەها گەڕەکێکیش بە ناوی بنەماڵەکەیانەوە لە شاری کەرکوکدا هەبوو. کەسایەتی سیاسی و بازرگانی چاکیان لێهەڵکەوت، لەوانە: (حاجی حەسەن ئەفەندیی ئاوچی، عەبدوڵڵا حەسەن ئاوچی)[٢١].

٤- یاقووبی-یەعقوبی:

بنەماڵەیەکی دیاری شاری کەرکوکن، پێگەی کۆمەڵایەتی و ڕۆڵی سیاسییان لە سەدەی بیستەم دەرکەوت، بە تایبەت دوای جەنگی یەکەمی جیهانی. سەبارەت بە ڕەچەڵەکیان ڕاپۆرتە بەریتانییەکان جەخت لەسەر کوردبوونیان دەکەنەوە[٢٢]، بەڵام بنەماڵەکە ئەمە ڕەت دەکەنەوە.

بنەماڵەی یاقووبی زیاتر بەکاری بازرگانی و موڵکدارییەوە خەریک بوون. خاوەنی سامانێکی بەرچاو بوون، خۆشیان کەسایەتی سیاسییان هەبوو، بۆیە لە سەردەمی پاشایەتیدا، بە بەراورد بە پێگەی کۆمەڵایەتییان، پۆستی گرنگیان پێدرا لە کەسایەتییە دیارەکانی بنەماڵەکە: (عەبدوڵلا صافی بەگ، مەجید یاقووبی، جەمال یاقووبی، ئەحمەد مەجید یاقووبی، کامل مستەفا یاقووبی، نەجیب مەجید یاقووبی) بوون[٢٣].

٥- تاڵەبانی:

مێژووی تاڵەبانییەکان لە شاری کەرکوک، وەک لە سەرچاوە مێژووییەکاندا هاتووە زۆر کۆن نییە. بەڵام لە ئاکامی ئەو ڕۆڵە کاریگەر و پێگە گرنگە کۆمەڵایەتییەی لە شاردا هەیانبوو بە یەکێک لە گەورە بنەماڵەکانی شار هەژمار دەکران. بەپێی سەرچاوەیەک، تاڵەبانییەکان پێش زیاتر

لە سێ سەدە و پەنجا ساڵ سەرۆکی گەورەیان (یووسف) لە ئێرانەوە هاتووەتە ناوچەی (قەرەداغ). دواتر نەوەکانی گواستوویانەتەوە ناوچەی (چەمچەماڵ) و گوندی (تاڵەبان)یان کردووە مەڵبەندی نیشتەجێبوونیان، کە ناوەکەشیان هەر لە ناوی ئەم گوندەوە هاتووە. دواتر بە ناوچەی دیکەی لیواکەدا بڵاوبوونەتەوە[٦١].

بنەماڵەی تاڵەبانی گەلێک زانای ئایینی و شێخیان تێدا هەڵکەوتووە و ئیرشادی تەریقەتی قادریان گرتووەتە ئەستۆ. سەرباری ئەوانەش شاعیری مەزنیان لێ پەیدابووە، ناودێرترینیان (شێخ ڕەزای تاڵەبانی)یە. تاڵەبانییەکان لەگەڵ هۆزی زەنگەنە نزیکایەتی و خزمایەتیان لەنێواندا هەیە[٦٢]. بۆ بەڵگەیە هەموو تاڵەبانییەکان نەوەی (شێخ ئەحمەدی تاڵەبانی کوڕی مەلا مەحموودی زەنگەنە)ن[٦٣].

بنەماڵەی تاڵەبانی لە نێو شاری کەرکوکدا خاوەنی تەکیەیەکی بەناوبانگی مێژوویین لە پەرگەی شار و لە گەڕەکی (بوڵاق-بەرتەکیە) بەناوی تەکیەی گەورە یا (تەکیەی شێخ جەمیل) ناوی دەرکردبوو، کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای هاتنی بنەماڵەکە بۆ نێو شار[٦٤]. ئەو شوێنەی تەکیەکەی تێدا دامەزراوە بە (بەرتەکیە) ناوی دەرکردووە. تەکیەی تاڵەبانی لە ئەنجامی گەلێک هۆی سیاسی و کۆمەڵایەتی و زانستی پێگەی تاڵەبانییەکانی لەنێو شاری کەرکوک و دەوروبەریدا بەهێز کردبوو. چونکە تەکیەی تاڵەبانی سەرەڕای ئەوەی مەڵبەندێکی گرنگی پەخشی زانست و زانیاری و پێگەیاندنی زانایانی ئایینی بوو، شوێنێکی گەورەی چارەسەرکردنی کێشە کۆمەڵایەتییەکانیش بوو[٦٥].

بنەماڵەکە ڕۆڵێکی سەرەکییان لە پۆستە باڵاکانی حکومەتدا بینیوە، بۆیە کەسایەتی سیاسی و کارگێڕییان تێدا هەڵکەوتووە. دیارترین کەسایەتییەکانی نێو بنەماڵەکە: (شێخ حەبیب تاڵەبانی، شێخ حەسیب تاڵەبانی، شێخ جەمیل تاڵەبانی، حەسەن تاڵەبانی، شێخ وەهاب تاڵەبانی) بوون[٦٦].

٦- خانەقا:

بنەماڵەیەکی ئایینی و موڵکدارێکی گەورەی زەوی بوون لە ناوچەی کەرکوکدا. بە بنەچە ساداتی بەرزنجەن و مێژووی نیشتەجێبوونیان لەنێو شاری کەرکوکدا دەگەڕێتەوە بۆ نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەهەم. ساڵی (١٨٦٠) خانەقای بەناوبانگ بە فەرمانی سوڵتان عەبدولمەجیدی یەکەم (١٨٣٩-١٨٦١) بۆ (شێخ قادر نەوەی سەید ئەحمەدی سەرداری) لە گەڕەکی شاتورلو بنیاتنراوە[٦٧] بەو هۆیە نازناوی (خانەقا)یان بەسەر بنەماڵەکەدا برا.

ڕابەر و مورشیدی تەریقەتی نەقشبەندین لە شاری کەرکوک. لەبەر ئەم هۆیەش دەسەڵاتێکی ڕۆحی و ڕێزێکی زۆر و پێگەیەکی کۆمەڵایەتی بەهێزیان هەبوو لەنێو دانیشتووانی کەرکوک و سلێمانیدا[٦٨]. خاوەنی (٢٥) گوند بوونە لە ناوچەکانی دەوروبەری کەرکوک[٦٩].

لە پاڵ خانەقادا مزگەوت و خانوو بۆ هەژاران و میوانان هەبوو. خانەقا شوێنێکی گرنگی کۆمەڵایەتی بوو لەنێو شاردا. دەسەڵاتدارانی عوسمانی کاتی خۆی ئەم خانەقا و خانوویان بۆ (شێخ قادر) لەگەڵ چەند موڵکێکی دیکە، کردووەتە وەقف[٧٠].

بە هۆی پێگەی کاریگەری کۆمەڵایەتی و سیاسییان چەند جارێک ئەندامانی بنەماڵەکە بۆ ئەنجومەنی نوێنەران هەڵبژێردراون. کەسایەتی هەرە دیاری ئەم بنەماڵەیە (سەید ئەحمەدی خانەقا) بوو[٧١]. لە کەسایەتییە بەرچاوەکانی دیکەی بنەماڵەکە: (کاکە حەمەی خانەقا، حوسێن خانەقا، عەبدولعەزیز خانەقا، محەمەد خانەقا) بوون[٧٢].

٧- خادم سوجادە:

بنەماڵەیەکی دێرینی کەرکوکن، ناویان لە خاوەنداریتی و خزمەتکاریی بەرماڵ پیرۆزی پێغەمبەر (د.خ)، هاتووە[٧٣]. ئەو بەرماڵە لەلایەن بنەماڵەکەوە وەقف کرا بوو[٧٤]، خەڵکێکی زۆر دەچوون بۆ تەماشاکردنی.

بنەچەی بنەماڵەکە دەگەڕێتەوە بۆ ناوچەی کۆیە و دەوروبەری. لە شاری کەرکوکیش لە گەڕەکی بوڵاق مزگەوت و مەڵامێکی (تەکیە) بەناوبانگیان هەبوو[٧٥]. بنەماڵەکە خاوەن پێگەی کۆمەڵایەتی و ئایینی و سیاسی بوون، کەسایەتی دیاریان تێدا هەڵکەوت، لەوانە: (ڕەفیق ئەمین خادم سوجادە، عادل ڕەفیق خادم سوجادە)[٧٦].

* تەوەری دووەم:

پیشە و پیشەکاران:

پیشەگەری[٧٧] بە تایبەت لایەنێکی دیاری ژیانی کۆمەڵایەتی شارە، بۆیە شاری کەرکوکیش لەم ڕووەوە پشکێکی چاکی بەرکەوتووە و هەر لە کۆنەوە مەڵبەندێکی گرنگی کاری دەستی و پیشەگەری بووە لە ناوچەکەدا. وەک چۆنیش پیشەوەرەکان توێژێکی کۆمەڵایەتیی دیاریان لە کۆمەڵگەی کەرکوکی پێکهێناوە، بە هەمان ئاست بەرهەمە پیشەوەرییەکانیشیان جێی خواستی زۆری خەڵکی شار و دەوروبەری بووە.

جێی سەرنجە ئەم بارە بە یەک ئاست و ئاسەر لە گەشانەوەی بەردەوامدا نەبووە، بەڵکو ژیانی پیشەوەری گۆڕان و پەرەسەندنی زۆری، بە هۆی جیاجیاوە، تێدا هاتووەتە ئارا. لە خوارەوەدا هەوڵدەدەین لایەنەکانی ژیانی پیشەوەری و پیشەیی شاری کەرکوک بابەتیانە بخەینە بەر باس:

أ- پیشەکان و دابەشبوونی پیشەیی دانیشتووان:

لە ڕاستیدا ئەو پیشەگەرییانەی لە شاری کەرکوکدا بوونیان هەبووە، مێژوویەکی کۆنیان هەبووە. زۆربەی زۆری جۆرەکانی ئەو پیشەگەرییە مێژوویان بۆ سەردەمی عوسمانییەکان دەگەڕایەوە. وەک پیشەگەرییەکانی: ڕستن و چنین، خوەچی (بۆیەسازی)، دەبباغی (پیشەگەریی کەوڵ)، دارتاشی، ئاسنگەری، پەڵووچی، قەیومچی (زیوگەری)، یەمەنچی (پیشەگەریی دروستکردنی کەوش).

وەک دابینکیش لەو ڕۆژگارەدا، هەر شارێک گرنگی و

بایەخی تایبەتی داوە بە چەند جۆرە پیشەوەرییەک و ناوی پێی دەرکردووە. بۆیە ژیانی پیشەگەریی کەرکوک بە چەند جۆرە پیشەگەرییەک دەناسرێتەوە و پێی ئیودیر بوون. لەوانە: (کاری دەبیاغی و چەلغاقچی و قەیمەچی و سەعاتچی و دارتاشی و ئاسنگەریی و عەللاجی)[٧٩]. بە تایبەت کاری ڕستن و چنین و دروستکردنی قوماش و بازرگانی ئاوریشمیان دەنگۆی مەزنی هەبووە.

(ئیلی بانستەر سۆن) (١٨٨١-١٩٢٣)، کە لە کۆتای دەیەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا سەردانی کەرکوکی کردووە و تیایدا ماوەتەوە، لەم بارەوە نووسیویەتی: "لە کەرکوکدا، وەک لە هەموو کوردستاندا، پیشەوەریی سەرەکی دانیشتووان بریتییە لە پیشەسازی چنین و بازرگانی ئاوریشم. بازرگانی کوتاڵە پەمووییەکان و لە چاپدانیشی تەنیا لە دەستی ئەواندایە.."[٨٠].

ئەم پیشەوەرییانە لە سەردەمەکانی دواتریشدا، داگیرکاری (١٩١٨-١٩٢٠) و ئینتیداب (١٩٢٠-١٩٣٢) و سەربەخۆیی (١٩٣٢-١٩٥٨) زۆربەیان هەر مابوون. لەو ڕۆژگارانەدا ئەم پیشەگەرییانە زۆربەیان بازاڕی تایبەتیان هەبوو پێی دەناسرانەوە، وەک بازاڕەکانی: (قزانچیلەر (سوق الصفارین)، خەنچەرچیلەر، دەمرچیلەر (ئاسنگەری)، اسکی ئالتونچیلەر (بازاڕی کۆنی ئاڵتون)، بالقچلەر (بازاڕی ماسی)، پالانچیلەر (بازاڕی کورتان)، تەنگچیلەر، زورناچیلەر، عربانچیلەر، باسوغچیلەر (بازاڕی پەمووچییەکان)).

سەرەڕای بوونی ئەو بازاڕە تایبەتانەی کە بە فرۆشتنی کاڵاو کەلوپەلێکی تایبەتەوە ناویان دەرکردبوو، لەنێو گەڕەکەکانیشدا دوکان و موخازەی تایبەتی هەبوون بۆ فرۆشتنی کاڵای بازرگانی و ویدەوالە پێویستییەکانی ژیانی دانیشتووان. بە تایبەت ئەو دوکان و شوێنانەی لەم بابەت بوون لەنێو خودی ماڵەکاندا بوونیان هەبووە[٨١]. زۆرێکیش لەو پیشەگەرانەی ماوەیەکی زۆر لەسەر پیشەگەرییەکی دیاریکراو کاریان دەکرد نازناوی پیشەوەرییەکەیان پێ دەبەخشراو پێی دەناسرانەوە: هەر لەم بۆچوونەشەوە گەلێک نازناوی پیشەگەری بەسەر ئاک و خێزان و بنەماڵەکاندا بڕانەوە و بووە شۆرەتیان، وەک: دەبباغ، قەساب، نەجار، عەتتار، خەییات، بەزاز، گۆزەچی، کورەچی، دامیرچی، ئالتونچی و زۆری دیکە[٨٢].

کارە گرنگ و دیارەکانی پیشەوەریی کەرکوکییەکان لە ماوەی لێکۆڵینەوەدا، بریتیبوونە لەمانە: (ئاسنگەری، دارتاشی، بەرگدرووی، پێڵاوسازی، پینەدۆزی، مسگەری، قازانچی، سیپلچی، سابونچی، بەنتایی[٨٣]، نەقاشی، قایەچی، سەراجی، نالبەندی، گۆزەچی، خومچی، سەعاتچی، بۆیاغچی، سەرتاشی (بەربەر)، پالانچی (کورتانسووی))[٨٤] و.. زۆری دیکە

شیاوی باسە، لە زۆربەی ئەو پیشەگەرییانەی ئاماژەیان بۆکرا، لایەنی تەمەن بەربەست و ڕێگر نەبووە. بۆیە دەبینرێت ڕێژەیەکی بەرچاو لە منداڵانی خوار تەمەن دە ساڵی لەو پیشەگەرییانە کاریان کردووە. باوانیان بۆ ئەوەی لە دوا ڕۆژدا کورەکانیان وەستای کارامەیان لێ دەربچێت، هانیان داون کار بکەن، ئەمەش بووەتە خوویەکی کۆمەڵگەی کەرکوکی. هیچ مایەی سەرسوڕمان نییە کاتێک لە سەرژمێریی ساڵی (١٩٤٧) دا هاتووە، ئەو کەسانەی تەمەنیان لە خوار دە ساڵییەوەیە و خەریکی کاری پیشەوەرین بریتیبووە لە (٩٩٨) کەس. لەو ژمارەیەشدا (٩) کەسیان لە ڕەگەزی مێ بوونە[٨٥].

لەبەر چەند هۆیەکی زانراو، لە چوارچێوەیەکی گشتیدا بازرگانی و زێڕینگەریی و دروستکردنی خواردنەوە کحولییەکان و چەند پیشەو پیشەگەرییەکی دیکە، زۆرتر لە دەستی کەمە ئایینییەکاندا بوو. بۆ نموونە کاری زێڕینگەری تایبەت بوو بە جووەکان و بازرگانییش هەر لە دەستی ئەواندا بوو. بازرگانی گەورەو ئیودارێی جووەکانی شاری کەرکوک بریتیبوون لە: (رابی) و (ئیسحاق ئەفرایم) (عەزیز ئەفەندی) یش هەرە دەستڕەنگینی جوو بووە[٨٦].

هەرچی کلدانییەکانی شار بوو، هاوشانی موسڵمانان هەموو کارێکیان دەکرد، بەڵام لە بازرگانیدا ناسراوتر بوون. ئەرمەنەکان زۆرتر بەکاری ورد و هونەرییەوە خەریکبوون. لەوانە پیشەی فۆتۆگرافی. هەروەها کاری ساغکردنەوەی زیو (زیوگەری) تایبەت بووە بە (سابیئە)کانی شار. لە پاڵ ئەوانیشدا خەڵکی دیکەی مەسیحی و موسڵمان خەریکی کاری بازرگانیی نێوخۆیی بوون. ئەم جەشنە دابەشبوونەی پیشەیی دانیشتووان، لە زۆربەی شارەکانی عێراق لەم شێوەیە نزیکبووە[٨٧]. بۆیە دوای ئەوەی جووەکان کۆچیان کرد بۆ ئیسرائیل کاری بازرگانی و زێڕینگەری لە شاری کەرکوک و شارانی دیکە دووچاری ئاستەنگی هات. لەبەر پێویستی و خواستی زۆر بەو پیشەگەرییە، دوو خێزانی (سابیئە) کاری زێڕینگەری و ساغکردنەوەیان (الصیاغة) لە شاری کەرکوک گرتە ئەستۆ[٨٨].

بەپێی سەرژمێریی فەرمیی (١٩٤٧)، بەر لە کۆچی جووەکان ئەوانەی لە شاری کەرکوک کاری پیشەسازیی کانزا گرانبەهاکان و زێڕینگەریی و سەعاتچێتیان کردووە بریتیبوونە لە (٧٢) کەس، کەچی لە سەرژمێریی ساڵی (١٩٥٧) دا لە ئەنجامی کۆچی جووەکان و کزبوونی پیشەگەرییەکە: ئەو کارە لە خانەی تایبەتدا دانەنراوە و لە خانەی پیشەسازی دیکە جێ کراوەتەوە[٨٩]. هەرچی عەرەبەکانی دانیشتووی نێو شاری کەرکوک بوون، بە کاری قەسابی و جامبازییەوە خەریک بوون، واتە کڕین و فرۆشتنی مەڕوماڵات (جەلەب)، کە ژمارەیان نزیکەی (٢٠) خێزانێک دەبوو[٩٠].

جێی ئاماژە پێدانە، یەکلابوونەوەی پیشەگەرییەکی تایبەت بە نەتەوەیەک هۆیەکی یارمەتیدەری گەورەی یەکپارچەنەبوونی شار و پەیدابوونی گەڕەکی لێکجیاو دابڕاوی کۆمەڵایەتییە. لە شاری کەرکوکدا ئەم مەسەلەیە بە ڕوونی بەرچاو دەکەوێت، کاتێک دەبینی جووەکان لە گەڕەکێکی تایبەت و کلدان و ئەرمەنەکان لە گەڕەکێکی تایبەت و تورکمانەکان بە زۆری لە سەرقەڵا و بەشی قۆریە و کوردەکانیش بە چڕی لە بەشی بەرقەڵادا نیشتەجێبوونە. ئەم بارە کۆمەڵایەتییە شارەکانی دیکەی عێراق، بە تایبەت شارە کوردییەکان، لێی بەبەر نەبوونە[٩١].

هەرچی سەبارەت بە واقیعی دابەشبوونی پیشەیی

خشتەی ژمارە (٤)
دابەشبوونی پیشەیی دانیشتووانی شاری کەرکوک
بەپێی کەرتە ئابوورییەکان لە ساڵی (١٩٤٧)دا[٦١]

ڕەگەز	کەرتەکان: کشتوکاڵ و بەرهەمی ئاژەڵ		پیشەسازی		بازرگانی و خزمەتگوزاری		تێکڕا	
نێر	٨٩٠	٪ ٩٨،٢	٢١٣٤	٪ ٩٦،٥	٩٠٤٠	٪ ٩٤،٨	١٢٠٦٤	٪ ٩٥،٣
مێ	١٦	٪ ١،٨	٧٧	٪ ٣،٥	٥٠٢	٪ ٥،٢	٥٩٥	٪ ٤،٧
کۆی گشتی	٩٠٦	٪ ١٠٠	٢٢١١	٪ ١٠٠	٩٥٤٢	٪ ١٠٠	١٢٦٥٩	٪ ١٠٠

دانیشتووانی نێوشاری کەرکوک بێت بەپێی کەرتە ئابوورییەکان: ئەوا بە گوێرەی سەرژمێریی فەرمیی ساڵی (١٩٤٧) ڕوون دەبێتەوە کە کەرتی کشتوکاڵ لەوای ئێمەرێنی ماوەیەکی کەم بەسەر گەشەکردن و بڵاوبوونەوەی پیشەسازییە نوێیەکان لە پلەی یەکەمدا ئەمارەو لە ڕیزبەندیی ژمارەی ئەو کارگەرانەی تیایدا کاردەکەن کەوتووەتە دوا کەرت. کەچی لە بەرانبەردا کەرتی بازرگانی و خزمەتگوزارییەکان بە جیاوازییەکی گەورە پێش کەرتەکانی دیکە کەوتووە. نزیکەی سێ یەکی پیشەگەرانی ئەم کەرتە بریتین لە بازرگانەکان. لە پلەی دووەمدا کەرتی پیشەسازی دێت، بڕوانە خشتەی ژمارە (٤) دابەشبوونی پیشەیی دانیشتووانی قەزای ناوەندیی کەرکوک بەپێی کەرتە ئابوورییەکان لە ساڵی (١٩٤٧)دا دەخاتەڕوو.

لە خشتەی ژمارە (٤)دا ڕاشکاوانە ڕوون دەبێتەوە ژمارەیەکی بەرچاوی کارگەرانی شاری کەرکوک (٩٥٤٢) کەس، لە کەرتی بازرگانی و خزمەتگوزارییەکاندا کار دەکەن. بە گوزارشتێکی وردتر ڕێژەی کارگەرانی بواری بازرگانی و خزمەتگوزارییەکان لە سەرژمێریی ساڵی (١٩٤٧)دا بریتیبووە لە (٪٧٥،٢) لە تێکڕای کارگەرانی شاری کەرکوک. ئەمەش ڕێژەی هەرە بەرزی کارگەران پێکدەهێنێت. هەر بەپێی سەرژمێریی ناوبراوی سەرەوە بە تەنها ئەو کارگەرانەی لە بواری بازرگانیدا (واتە لە بواری کڕین و فرۆشتن) بە گشتی کار دەکەن بریتیبووە لە (٣٣٣٣) کەس، کە لەنێویاندا (٣٥) کەس لە ڕەگەزی مێ بووە[٦٢].

دیارە بەرزیی ژمارەی کارگەرانی بواری بازرگانی و خزمەتگوزارییەکانی شاری کەرکوک لە سەرژمێریی ساڵی (١٩٤٧)دا بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە دامەزراوەکانی حکومەت لە ناوچەکەدا ڕۆڵی پێزەتیڤانەی بینیوە و شوێنپەنجەی حکومەت لە دابینبوونی سەقامگیری و بڵاوکردنەوەی دامەزراوە خزمەتگوزارییەکان بەرچاوە. لە لایەکی دیکەش، بوونی قازانجی خێرا و سەرمایە کارێگەرییان هەبووە لەم ڕووەوە. کە بەشێکی بەرچاوی دانیشتووان لەو سەردەمەدا بە کڕین و فرۆشتنەوە خەریک بوونە.

سەبارەت بە نزمیی کارگەرانی کەرتی پیشەسازیش لەچاو کەرتی کشتوکاڵ، بۆ ئەو قەڵەمبازە دەگەڕێتەوە کە ناوچەکە لە ئاکامی سەرهەڵدانی پیشەسازیی نەوت و ئەو پیشەسازییانەی بە نەوتەوە بەندن لە سییەکانی سەدەی ڕابردوو بەخۆیەوە بینی. لەم بارە سەبارەت بەناوچەکە جێی هەڵوەستە لەسەرکردنە، چونکە ناوچەی کەرکوک بەوە ناسراوە کە لە ڕووی کشتوکاڵکردنەوە خاوەن زەوی و بەراوێکی دەوڵەمەند و بەربڵاوە (٨٥٦٢) کیلۆمەتری چوارگۆشە، واتە زیاتر لە (٪٤٢)ی لە کۆی گشتیی ڕووبەری لیوای داگیر کردووە.

بەپێی زانیارییەکانی نێو ئامارە گشتییەکانی فەرمانگەی سەرەکیی سەرژمێرییەکان لە وەزارەتی ئابووریی عێراق ساڵی (١٩٥٤)، ئەو ڕاستییە بەرجەستانە دەردەکەوێت، کە لیوای کەرکوک لە ڕووی بەرفراوانی ڕووبەری زەوییە کشتوکاڵییەکانییەوە، لەسەر ئاستی چواردە لیواکەی عێراقی ئەو سەردەمە[٦٣] پاش لیوای مووسڵ بە پلەی دووەم دەهات[٦٤].

هەمان ئاماری سەرەوە، ئەوەشمان بۆ دەردەخات کە ڕووبەری زەوییە کشتوکاڵییەکانی لیوای کەرکوک نزیکەی دوو ئەوەندەی ڕووبەری زەوییە کشتوکاڵییەکانی لیوای هەولێر بووە[٦٥]، کە لیوای ناوبراو بە دەشتە پان و بەرین و بە پیتەکانی فەراج و کەندێناوە و ... ناو بە ناوبانگە[٦٦]. بە هەمان شێوە زەوییە کشتوکاڵییەکانی نێوشار و دەوروبەریشی بەرفراوان و بەپیت و بەرەکەت بووە.

هەرچەندە لێکدانەوە سەبارەت بە دەستنیشانکردنی هۆیەکانی ئەم بابەتە ئەستەمە، بەڵام پێدەچێت ئەم بارودۆخە سەرەتایەکی بەهێزی پەرەگرتنی بواری پیشەسازی بێت لە شارەکەدا. یان بۆ خۆدزینەوەی کەسەکان بگەڕێتەوە لە دەوڵەت، چونکە لە ترسی پەیدابوونی مەترسی لەسەر بەرژەوەندییەکانیان پیشەی ڕاستەقینەی خۆیان ئاشکرا نەکردبێت، بۆیە دەبینین ژمارەکە نزمە.

بە گوێرەی سەرژمێرییەکە ئەو کەسانەی لە نێو شاردا نیشتەجێبوون و بۆ بژێو پەیداکردن بەکاری کشتوکاڵ و ئاژەڵدارییەوە خەریک بوون، ژمارەیان بریتیبووە لە تەنها (٩٠٦) کەس، کە لەوان (٨٩٠)یان لە ڕەگەزی نێر و تەنهاش (١٦) کەس لە ڕەگەزی بەرانبەر بووە[٦٥].

هەر بەپێی سەرژمێریی ساڵی (١٩٤٧)، زیاتر لە (٦٦٢٦) پیشەگەری بێ ناونیشانی پیشەیی و پیشەگەری هەمەجەشنە بوونیان هەبووە[٦٦].

خشتەی ژمارە (٥)

دابەشبوونی پیشەیی دانیشتووانی شاری کەرکوك بەپێی کەرتە ئابوورییەکان لە ساڵی (١٩٥٧)دا[..]

ڕەگەز	کەرتەکان: کشتوکاڵ و بەرهەمی ئاژەڵی		پیشەسازی		بازرگانی و خزمەتگوزاری		تێکڕا	
نێر	٢٤٥٢	٪ ٩٦،٤	١٥٦٩٢	٪ ٩٤،٩	٣٦٨٥٧	٪ ٩٦،٦	٥٥٠٠١	٪ ٩٦،١
مێ	٩٠	٪ ٣،٥	٨٣٢	٪ ٥،٠	١٢٧٩	٪ ٣،٣	٢٢٠١	٪ ٣،٨
کۆی گشتی	٢٥٤٢	٪ ١٠٠	١٦٥٢٤	٪ ١٠٠	٣٨١٣٦	٪ ١٠٠	[..]٥٧٢٠٢	٪ ١٠٠

ئەم واقیعی دابەشبوونەی پیشەیی دانیشتووانی شاری کەرکوك: بە تێپەڕینی (١٠) ساڵ بەسەر ئاکامی سەرژمێریی (١٩٤٧)، گۆڕان و پەرەسەندنێکی ئەوتۆی لە کارگەرانی کەرتی کشتوکاڵی و بەرهەمهێنانی ئاژەڵی لێ نەکەوتووەتەوە.

بەگوێرەی دووەم سەرژمێری (١٩٥٧)، ئەو کەسانەی لە نێو شاردا بژێویان لەسەر کاری کشتوکاڵی و بەخێوکردنی ئاژەڵ و بەرهەمەکانی وەستا بوو، بریتیبووە لە (١٢٨٦) کەس، کە تەنیا (٩٠) کەسیان لە ڕەگەزی مێ بووەو (٢٤٥٢) کەسیش لە ڕەگەزی بەرانبەر بووە. بڕوانە خشتەی ژمارە (٥)، دابەشبوونی پیشەیی دانیشتووانی شاری کەرکوك بەپێی کەرتە ئابوورییەکان لە ساڵی (١٩٥٧)دا.

بچووکترین کەرت بە گوێرەی زانیارییە بەدەست هێنراوەکانی نێو سەرژمێریی ساڵی (١٩٥٧)، وەك لە خشتەی ژمارە (٥)دا خراوەتەڕوو، بریتیبووە لە کەرتی کشتوکاڵ و ئاژەڵداری. پشکی کارگەرانی بواری کشتوکاڵ و ئاژەڵداری تەنیا (٢٥٤٢) کەس، (٪٤،٤) لە ڕێژەی تێکڕای کارگەرانی شاری کەرکوك پێکهێناوە.

گەورەترین کەرتیش، وەك لە خشتەکەدا دەردەکەوێت، کەرتی بازرگانی و خزمەتگوزارییەکانە. پشکی کەرتی بازرگانی و خزمەتگوزارییەکان لە کارگەرانی شاری کەرکوك بریتیبووە لە (٥٧٢٠٢) کەس و ڕێژەی (٪٦٦،٦) لە تێکڕای کارگەرانی کەرکوکی بۆ خۆی بڕیوە. ئەوەش بەرزترین ئاستە لە واقیعی دابەشبوونی پیشەیی دانیشتووانی شاری کەرکوك لە ساڵی (١٩٥٧).

لە سەرنجدانێکی ڕێژەی کارگەرانی کەرتی بازرگانی و خزمەتگوزارییەکان لەنێوان هەردوو سەرژمێرییەکەدا دەبینین ئەم کەرتە لە پاشەکشێدا بەرانبەر بە کەرتی پیشەسازی. چونکە کارگەرانی کەرتی بازرگانی و خزمەتگوزارییەکان لە سەرژمێریی ساڵی (١٩٤٧)دا بە ڕێژەی (٪٧٥،٣) پشکداری هەبووە. بەپێی سەرژمێریی (١٩٥٧)، بە تەنها ئەو کارگەرانەی لە بواری بازرگانیدا (واتە لە بواری کڕین و فرۆشتن) بە گشتی کار دەکەن بریتیبووە لە (٧٤٩٤) کەس، کە لەنێویاندا (٦٩) کەس لە ڕەگەزی مێ بووە[..].

هەرچی کارگەرانی بواری پیشەسازییە ژمارەیان، بە بەراورد بە دوو کەرتەکەی دیکەی ئابووریی ناوچەکە، بریتییە لە ماماناوەندیی ئاست، بە واتایەکی دیکە کارگەرانی کەرتی پیشەسازیی شاری کەرکوك لە سەرژمێریی ساڵی (١٩٥٧)دا، گەیشتووەتە (١٦٥٢٤) کەس و بە ڕێژەی (٪٢٨،٨) پشکداری کردووە. لە هەمان کاتدا وەك لە سەرەوەدا ئاماژەی پێدرا ئەم کەرتە چەند هەنگاوێك لە ڕووی ژمارەوە بەرەوپێش چووە. لەم کەرتەدا پیشەگەرانی بواری نەوت و پیشەسازییە پەیوەستەکانی نەوت و پیشەسازییەکانی کەلوپەلی خۆراکی و خواردنەوەکان و تووتن و چنین و کەوڵ و داروو پەڕاو سێیەکی لە پیشەگەرانی کەرتی پیشەسازی پێکهێناوە. پیشەگەرەکانی دیکەش دابەشبوونەتە سەر پیشەسازییەکانی بەرژەوەندییە گشتییەکان (وەك: پڕۆژەکانی ئاو و کارەبا... تا دوایی) و کارگەرانی بیناسازی و کانزاکاری، پێڵاوسازی و پیشەسازییەکانی دیکە.

شیاوی باسە، بە گوێرە زانیارییەکانی سەرژمێریی ساڵی (١٩٥٧)، ژمارەی ئەو پیشەگەرانەی لە هیچ یەکێك لە پیشەگەرییەکان حسێب نەکراون یان نەزانراون بریتیبوونە لە (١٠١٥٥٢) کەس لەو ژمارەیە (٧٤٤٠٦) کەسیان لە ڕەگەزی مێ بوونە[..].

ب- پەرەسەندنەکانی بواری پیشەیی:

پێویستە بوترێت، لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەهەمدا، کارە دەستییە نێوخۆییەکان (دەبباغی، ڕستن و چنین، هەللاجی، خومچی، دارتاشی، ئاسنگەری، پێڵاوسازی بە هەموو جۆرەکانییەوە) زۆربەی پێداویستییەکانی بازاڕی کەرکوکی دابینکردبوو[..]. هەرچەندەش هەندێك کاڵای بیانی (ئەورووپایی و هیندی) لە بازاڕەکانی دەرەوەدا هاوردە دەکران، وەك: (شەکر، قاوە و کاڵای دیکە). بەڵام بەرهەمەکانی ئەمانیش هەناردەی بازاڕەکانی دەوروبەر و ئەورووپا دەکران، وەك: (خاوی ئاوریشم، نیل[..] و کەلوپەلی دیکەی بازرگانی)[..].

لە چوارچێوەیەکی گشتی و لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا، لە ئاکامی تێکەڵبوونی بازاڕە ناوخۆییەکان بە بازاڕە جیهانییەکان و کارلێکەرییەکانی کردنەوەی کەناڵی سوێس (١٨٦٩) و بە لێشاو هاتنی کاڵا و شتومەکی بازرگانیی بیانی بۆ عێراق و ناوچەکە، هەروەها

کردنەوەی لقی (بانکی ڕۆژهەڵاتیی بەریتانی) لە شاری کەرکوک بەر لە بەرپابوونی جەنگی یەکەمی جیهانی(١٠٧)، کۆمەڵێك ئاڵوگۆڕی کۆمەڵایەتی و ئابووری لە ناوچەکەدا هاتنە ئارا.

بڵاوبوونەوەی بەکارکەوتنی (دراو) وەك بنەرەتێکی مامەڵەو ئاڵوگۆڕکردن و نەمانی شێوازی بەرهەمهێنانی خۆژیاندن و پەیدابوونی بەرهەمی کاڵایی، لە سەربەمێکی دواتردا، پێشکەوتنی ئامرازەکانی گواستنەوە بوونە هۆی بەرفراوانبوونی پانتایی بازاڕە ناوخۆییەکان و جۆربەجۆری پیشەگەرییە خۆماڵییەکان(١٠٨). کەچی لە لایەکی دیکە، سەرهەڵدانی کێبڕکێی کاڵاو شتومەکە بیانییەکان لەگەڵ بەرهەمی پیشەگەرییە خۆماڵییەکان، لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم بەدواوەوە، مایەپووچی دەیان پیشەگەری لەگەڵ خۆیدا هێنا. چونکە پیشەگەرییەکانی ناوخۆ لە توانایاندا نەبوو بەرانبەر بە هەرزانیی نرخ و کوالێتی بەرزو هەمەچەشنیی کاڵا بیانییەکان خۆ ڕابگرن و خواستیان لەسەر بمێنێتەوە، لەبەر ئەوە بە دەیان مانیفاکتۆرو پیشەگەریی خۆماڵی هەرەسیان هێنا(١٠٩). بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەرکەوتنی کاڵای بیانی کاریگەرییەکی پۆزەتیڤانەی لەسەر کارە دەستیی و پیشەگەرییە خۆماڵییە لەناو نەچووەکان هەبوو، بەوەی سوودیان لە شێوازی نوێی بەرهەمهێنان، لە رووی ئامرازو پەیوەندییەکانەوە، وەرگرت و بە بەراورد بە سەردەمەکانی رابردوو پێیان نایە قۆناغێکی سەرووتر(١١٠).

جێی سەرنجدانە، لە کۆتاییەکانی ڕۆژگاری عوسمانی و سەرەتای هاتنی ئینگلیزەکان بۆ شاری کەرکوک (١٩١٨)، ناوچەکە بەرەوپێری پیشەسازی چوو. لە چوارچێوەی ئەو هەنگاوانە دەکرێت ئاماژە بە دامەزراندنی قوتابخانەی کارسازی (مدرسە صنائع) لە شاری کەرکوک بدرێت لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەمدا(١١١). هەر لەم ڕووەوە لە سەردەمەکانی دواتردا. (قوتابخانەیەکی تەکنیکی) لە ساڵی (١٩٢٠) هاوشێوەی قوتابخانە تەکنیکییەکانی بەغداو بەسرەو مووسڵ لە شاری کەرکوک کرایەوە، هەندێك لە دەرچووانی ئەم قوتابخانەیە بە مووچەیەکی باش لە کۆمپانیای نەوت گەرتنە کار(١١٢).

لەگەڵ هاتنی ئینگلیزەکان کۆمەڵێك پیشەگەری و پیشەی نوێ لەنێو شاری کەرکوک پەیدابوون، لەوانە: بۆ یەکەمجار لە شاری کەرکوک کارگەیەکی سەهۆڵ لە (تەممووزی ١٩٢٢) دا بەرهەمی کەوتە بازاڕەوە(١١٣)، کە لەو ڕووەوە یەکەم شاری کوردیی کوردستانی عێراق بوو کارگەی وای لێ دابمەزرێت. گەیاندنی تەزووی کارەبایش ساڵی (١٩٢٧)(١١٤) بۆ ماڵو دوکانو دەزگاکان لایەنێکی دیاری ئەو رەوتە نوێگەرییە بوو، کە لە سەرەتادا تەنها ڕووناك کردنەوەی شوێنە گشتییەکانی شاری گرتەوە(١١٥).

بەر لەوەی سەردەمی ئینتیدابی بەریتانی کۆتایی پێ بێت (١٩٣٢)، حکومەت چەند هەنگاوێکی لە پێناو گەشەپێدانی بواری پیشەسازی هاویشت، بۆ نموونە قانوونی ڕێکخستنی باجە گومرگییەکانی (تعريفة الرسوم الكمركية) ژمارە (٣٠)ی ساڵی (١٩٢٧)، قانوونی هاندانی کارسازییەکانی (تشجيع الصنائع) ساڵی (١٩٢٧)(١١٦)، قانوونی هاندانی کارسازییە نیشتمانییەکان (تشجيع الصنائع الوطنية) ژمارە (١٤)ی ساڵی (١٩٢٩)، بەڵام ئاکامێکی گرنگی ئەوتۆیان نەبوو(١١٧). بۆیە سەرەرای ئەمەش لەو سەردەمەدا کۆمەڵێك وردە پیشەسازیی نوێ(١١٨)، ئەگەر بچووك و کەم سەرمایەش بوو بن، لە زۆربەی شارەکانی عێراقدا هاتنە دامەزراندن: وەك: کارگەی دروستکردنی سەهۆڵ، ئاوی گازی و پەمەو لە چیکەنەدان (حلیج)(١١٩).

پیشەسازیی پەمۆ لە چیکەنەدان هەرچەندە مێژوویەکی دوورو درێژی هەبوو، بەڵام لەم ماوە مێژووییەدا: ڕێگەی نوێی تیایدا بەکارهێنرا و یەکەم کارگەیەکی خۆماڵی لەو بابەتەش- ساڵی (١٩٣٠) لە بەغدا دامەزرا، کە بە تێپەڕینی کات ژمارەیان لە هەموو عێراقدا گەیشتە هەشت کارگە، پێنجیان لە لیوای بەغداو دووانیان لە لیوای مووسڵ و دانەیەکیشیان لە شاری کەرکوک بوو(١٢٠).

لە سەردەمی سەربەخۆیی عێراقیشدا (١٩٢٢-١٩٥٨)، بە سەدان پیشەو پیشەگەریی دیکە لە شاری کەرکوک دەرکەوتن. بێ سوود نابێت لەم بارەوە چەند ئاماژەیەك تۆمار بکەین. لەنێو ئەو پیشەگەری و پیشەسازییە بەرچاوانەی لە شاری کەرکوکدا هاتنە کایە پیشەسازیی نەوت و هەموو ئەو بەرهەمانەی بە نەوتەوە پەیوەست بوون لە سییەکان. ئەو پیشەسازییانەی لە بەرهەمهێنانیدا پشت بە گازی سروشتی دەبەستن: (کبریت، پەیین: کاربۆنی پاکژ: چیمەنتۆو... هتد) (١٢١). هەروا بنیاتنانی (کارگەی کاشی رەشید) لە پەنجاکاندا چەند نموونەیەکی دیارن(١٢٢). سەربارێ ئەوانەش بڕیار بوو کۆمپانیای (شمیت)ی دانیمارکی کارگەیەکی گەورەی بەرهەمهێنانی چیمەنتۆ بە گوژمی بەرهەمهێنانی (٣٥٠) تۆن لە ڕۆژێکدا لە شاری کەرکوک دروست بکات، بەڵام پاش تێپەڕینی ماوەیەکی زۆر بەسەریدا، ئەنجوومەنی ئاوەدانکاریی عێراق بڕیاریدا ئەو کارگەیە بگوێزرێتەوە شاری سلێمانی(١٢٣) ئەوە بوو دواتر لە سلێمانی (سەرچنار) بنیاتنرا.

توێژەرانی کەرکوك لە ئەنجوومەنی توێژەرانی عێراقی، گرنگی و بایەخی تایبەتییان بە هاندان و پاڵپشتییەکانی حکومەت داوە بۆ کردنەوەی خوێندنی پیشەسازی و بەرەوپێشبردنی، هەرچەندە ئەم چەشنە خوێندنە لە پێشتردا لە شارەکەدا هەبوو، بەڵام لەلایەن حکومەتەکانی عێراقەوە تەواو پشتگوێ خرابوو(١٢٤). بۆیە توێژەرانی کەرکوك، بە تایبەت: (سلێمان فەتاح)، (سەعیدی حاجی حەسەن)، (محەمەد ڕەفیق خادم سوجچالە) و (تەشەنت ئیبراهیم)، بەر هۆیەی کردنەوەی ئەم چەشنە نووسینگەو قوتابخانەیە دەبێتە مایەی پێشکەوتنی شارەکەو وڵاتی عێراق، پەیتا پەیتا داوای کردنەوەو هاندان و گەشەپێدانی ئەم چەشنە خوێندنەیان لە شاری کەرکوکدا کردووە(١٢٥). بەڵام بەدیهاتنی ئەم ئیازە لە شاری کەرکوکدا زۆری خایاند: حکومەت ساڵی (١٩٤٥/١٩٤٦) قوتابخانەیەکی فەرمی، کە لە ئاستی دواناوەندیدا بوو، بۆ خوێندنی پیشەسازی کردەوە(١٢٦).

پێویستە بوترێت. پیشەی فەرمی (حکومی) لە

کۆتاییەکانی ڕۆژگاری عوسمانییەوە لەنێو ڕەعییەتەکانی عوسمانی پێنج دوای پێنج لە بەرجەستەندا بوو، ئەوەش لە ئاکامی بەرەوپێشچوونی ڕەوشی فێرکردنی عوسمانی و کردنەوەی قوتابخانەکان و ڕەخساندنی هەل لەبەردەم هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگا بۆ ئەوەی ببن بە کاربەدەستی دەوڵەت. لەو ئاکامەدا خەڵکێکی زۆر کوڕەکانیان ناردە بەرخوێندن و بەشێکی بەرچاویشیان بۆ تەواوکردنی خوێندن ڕوویان لە بەغدا و ئەستەمبووڵ کردو کاربەدەستی دیاریان لێ دەرچوو. ئەمانە دواتر بە (ئەفەندی) ناویان دەرکردو شاری کەرکوکیش پشکێکی گەورەی لەم ڕووەوە بەرکەوت[٣٧].

بە هاتنی ئینگلیزەکان و داگیرکردنی سەردەمی پاشایەتی ئەم بارە نەک درێژەی هەبوو، بەڵکو ڕێژەی ئەوانەی مەبەستیان بوو ببنە کاربەدەستی دەوڵەت زۆر زیاتر بوو بەڵام ئەوەی تێبینی کرنگ هەڵدەگرێت گۆڕانێکی چۆنیتی و چەندێتی زۆرە لە بارەی بوارو پسپۆرییەکانی ئەم سەردەمە. ئەگەر لە سەردەمی عوسمانی پیشەی سەربازی (ئەفسەری) خواستێکی زۆری کۆمەڵاتی خەڵکی لەسەر بوو بێت، ئەوا لەم سەردەمەدا پیشەی دیکە تروپکی خواستی خەڵکی داگیرکردبوو، وەک: (پارێزەری، پزیشکی، ئەندازیاری، مامۆستایەتی و.. هی دیکە) لە هەمان کاتیشدا پیشەی سەربازی هەر خواستی لەسەر ماوەتەوە.

لە دەرەوەی پیشە فەرمییەکان، دوو پیشەی بازرگانی و بیناسازی (لە سییەکانی سەدەی بیستەم بە دواوە) ڕەواجێکی زۆری لە نێو دانیشتووانی شار بە گشتی و دانیشتووانی شاری کەرکوک بە تایبەتی پەیداکردبوو، ئەوەش بێگومان بۆ چەند هۆیەکی زانراو دەگەڕایەوە، کە لە سەرووی هەموانەوە دابینبوونی سەقامگیریی سیاسی و ڕەگداکوتانی دامەزراوەکانی دەوڵەتی عێراقی بوو لە ناوچەکەدا. هەروەها هۆیەکی کاریگەری دیکە بوونی سوودێکی زۆر بوو لەو دوو پیشەیە، بە تایبەتی بازرگانی کە بە شێوەیەکی خێرا پارەیەکی زۆری تێدا قازانج دەکرا. نوێنەرانی کەرکوکیش لە ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق، گرنگییان بە کەرتی پیشەسازی داوەو لە هەوڵی بەرەوپێشبردنی ڕەوشی بازرگانی و بازرگاناندا بوونە[٣٨].

هەرچی پیشەی بیناسازی بوو، لە ئەنجامی پێشکەوتنە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانەوە، پەرەسەندنێکی زۆری بەخۆوە بینی دوای ئەوەی ڕێژەو پلەی شارنشینی (نسبة ودرجة التحضر) لە ناوچەکە زیادی کرد و خەڵکانی پارەدار: چیدیکە رازینەبوون لە خانووە کۆنەکانیاندا ژیان بگوزەرێنن و خانووی نوێیان بنیاتنا. ئەمە لە ڕاستییدا، بریتیبوو لە قەڵەمبازێکی گەورە سەبارەت بە پیشەی بیناسازی لەو ڕۆژگارەدا.

جێی سەرنجدانە: شالاوی کۆچی دانیشتووانی لادێ بۆ شار، شوێنپەنجەی دیاری بەسەر پەرەسەندنی چۆنێتی و چەندێتی پیشەیی دانیشتووانی شاری کەرکوکەوە نەخشاند. لە ئاکامی بەردەوامیی ئەو کۆچەی لادێکان بۆ چەقی شارەکان. دەستی کار بەرەوی سەندو کاریگەریشی خستە سەر کرێی کارو ململانێی هێنایە کایە لەنێوان کرێکارانی شارو کرێکارە کۆچەرەکان: بەوەی کرێکارە کۆچەرەکان ئامادەبوون لەژێر هەر بارو ترخێکدا کار بکەن. ئەمەش کاریکردە سەر کرێی کاری کرێکارەکانی شار[٣٩].

لە لایەکی دیکە دەرکردنی یەکەم قانوونی تایبەت بە کرێکاران لە عێراقدا، قانوونی کرێکاران (العمال) ژمارە (٧٢)ی ساڵی (١٩٣٦)، ڕۆڵی لە پەرەسەندنی چۆنیەتی ژیانی پیشەیی دانیشتووان بینی، کە قانوونەکە جەختی لەسەر ڕەوایی مافی کرێکاران دەکردەوە بۆ هێنانە کایەی ڕێکخستنی سەندیکایی بە گوێرەی ئەو پیشەسازییانەی تیایدا کار دەکەن، وەک: هێڵی ئاسنی و نەوت و پیشەگەرییەکانی بازرگانی و میکانیک و.. ئاکدوایی پاش هەوڵ و تەقەلایەکی زۆری خۆپیشاندانی ساڵی (١٩٤٦)، کرێکارانی نەوتی کەرکوک توانییان بڕاوێی سەندیکایی بە فەرمی بهێننە کایەوە[٤٠].

* تەوەری سێیەم:
پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی دانیشتووان:

گرێدانی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی خاسیەتی دیاری مرۆڤەکانە. بۆیەش پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان وا پێناسە دەکرێت: (وابەستەیی و شوێنەواری ئاڵوگۆڕکێی نێوان تاکەکان و کۆمەڵگەیە، کە لە سروشتی کۆبوونەوە و ئاڵوگۆڕی هەستەکان و لێکحاڵیبوون و کارلێکیان لە بووەتەی کۆمەڵگە دروست دەبێت). لەوەتەی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی دروستبووە پەیوەندیی کۆمەڵایەتییش پەیدابووە. ئەم پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەش وابەستەی کۆمەڵێک یاساو ڕێسای کۆمەڵایەتی و ژینگەیی و ئابووریی و فەرهەنگی دەبێت، کە بە گوێرەی هەنگاوگەلی پێشکەوتنی شارستانییەتەکان ئەمانیش پێ بەپێی گۆڕان و پەرەسەندن و پێشکەوتنیان بەسەردا دێت. بۆیە لە ئەنجامی پێشکەوتن یا دواکەوتنی هەر کایەیەک پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگە گۆڕان و پەرەسەندن بەخۆوە دەگرێت[٤١].

لەزانستی کۆمەڵناسییدا، بۆچوونی جیاواز بە شێوەیەکی گشتی دەربارەی سروشتی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی شار هەیە. هەیە پێی وایە هۆکی ململانێ و چەوسانەوە بەسەر هۆکی هاوکاریی کۆمەڵایەتییدا زاڵە ئەگەر بێت و پێکهاتەی دانیشتووانی شارەکەش، لە ڕووی بنەچەو زمان و ئایین و ئایینزاوە یەکپارچەبێ. سەرباری هەمەچەشنیی پیشەیی و جیاوازیی چینایەتی و میل و ئاراستە جۆربەجۆرەکانیان، کە ئەم فاکتەرانە کۆمەڵی دانیشتووان بەرەو ئاکبوونی و پەرتەوەندخوازی دەبات[٤٢].

بۆچوونی دیکەش هەیە پێداگیری لەسەر ئەوە دەکات، کە هاوکاری و هەمەچەشنی لە بنەڕەتدا لە ناخی پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و مرۆڤایەتییەکاندا هەیە، هاوکارییش جیاوازی و هەمەچەشنی ڕەتناکاتەوەو ئەمانیش هاوکاریی کۆمەڵایەتی ڕەتناکەنەوە. چونکە لە هەندێک باردا هەمەچەشنیی دانیشتووان دەبێتە ئامرازی بەهێزبوون لە پرۆسەی هاوکاریی کۆمەڵایەتیدا و لە هەندێک جاریشدا هۆی بێ هێزیی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانە. لە چوارچێوەیەکی گشتییشدا، کۆمەڵێک ئاماژە و هێمای زانستی ڕەچاو دەکرێت

بۆ پاساودانی بوونی ململانێ یا هاوکاریی کۆمەڵایەتیی دانیشتووان لە هەر شار و ناوچەیەکی دیاریکراودا، لەوانە: (ڕێککەوتن لەگەڵ یەکتر، هاوکاری لەنێوانیان، بەرژەوەندیی و ئامانجی هاوبەش، سۆز و هەستی وەک یەک، بەشداربوون لە خۆشی و ناخۆشییەکان، ڕێزگرتنی وەک یەک، بایەخی هاوبەش)[٣٣]. بە ڕەچاوکردنی ئەو هێما و ئاماژانە، دەتوانرێت سروشتی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی دانیشتووانی هەر شار و ناوچەیەک تا ئەندازەیەکی چاک شی بکرێتەوە.

لە پێناو دروست پێکان و ڕوونکردنەوەی ڕەوتی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی شاری کەرکوک لە ماوەی سەردەمی پاشایەتیدا، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی دانیشتووان لەسەر دوو ئاست و دوو بنەما پۆلێن دەکەین و لەو ڕوانگانەوە بەرباسیان دەبەین:

أ. **پەیوەندییە نێوخۆییەکانی شار:**

١. **پەیوەندییە ئیتنیکی- ئایینییەکانی دانیشتووانی شار:**

دەتوانرێت بوترێت، شاری کەرکوک لە ڕووی ئیتنی و ئایینییەوە یەکێکە لە شارە ئاڵۆزکاوە بەرچاوەکانی کوردستان و عێراقە، کە شوێنی بە بایەخی نیشتەجێبوون و بڵاوبوونەوەی چەند نەتەوە و ئایین و ئایینزا و گرووپێکە. لەم شارەدا، وەک ئێستاش، شانبەشانی یەکتر کۆمەڵە جیاوازەکانی دانیشتووان پێکەوە ژیانیان گوزەراندووە. لە هەندێک ناوچە و بار و کاتدا، ئەو کۆمەڵە جیاوازانەی دانیشتووان بە شێوەیەکی توند تێکەڵ بە یەکتر بوونە و ئەستەمە شوێنی نیشتەجێبوونیان یان بنەچە و ئایین و بیروباوەڕەکانیان بە وردی و دروستی دەستنیشان بکرێت[٣٤].

ئەم پێکەوە ژیانە کۆمەڵایەتییە لە ناوچەیەکی جوگرافیی دیاریکراوی وەک شاری کەرکوک، لەلایەن کۆمەڵ و توێژی هەمەچەشنی ئیتنی و ئایینییەوە و بۆ ماوەیەکی دوور و درێژی مێژوویی؛ جەخت لەسەر پێکەوەلکانی کۆمەڵایەتی دەکات، یا لانیکەم نەبوونی دژایەتی و دوژمنایەتییە لەنێوانیان.

بێ سوود نابێت ئاماژە بەوە بکرێت، کە زمانی ئاخاوتنی شارەکە لەنێوان کۆمەڵە جیاوازەکانی دانیشتووان، لە پلەی یەکەمدا تا کۆتایی ڕۆژگاری پاشایەتی زمانی تورکمانی بوو[٣٥]. کورد و عەرەب و کلدان و ئەرمەن و جوولەکان زۆرتر بە زمانی تورکمانی لەگەڵ یەکتر دواون، کە ئەم زمانە هاوبەشە بە تەنیشت زمانی کوردییەوە زمانی سەودا و مامەڵەی بازاڕ بووە و زۆر ئاماژەی مێژوویی و بەڵگەش لەم بارەوە تۆمار کراوە[٣٦].

سەرەڕەی بوونی ئەم چەشنە مۆزاییک و پێکەوە ژیانە کۆمەڵایەتییە، زۆرجار سەرلێشێواندنی بۆ لایەنی بەرانبەر دروستکردووە. بۆیە دەبیسترێت لەلایەن هەندێک کەس و لایەنەوە بەشێک لە کورد و عەرەب و مەسیحییەکان بە تورکمان دراونەتە قەڵەم. ئەمەش بەڵگە و نیشانەیەکی بەهێزی پێکەوەلکانی کۆمەڵایەتیی کۆمەڵگەی کەرکوکی دەسەلمێنێت.

کۆمەڵگەی کەرکوکی لە ئاکامی فرە چەشنیی پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکەیەوە خاوەن پەیوەندییەکی فرەڕەنگ و هەمەچەشن بووە. ئەم فرەچەشنییە هەرچەندە بە ڕواڵەت دەبوو هۆ و ئامرازێک بێت بۆ داکەوتنی جیاوازیی قووڵی نەتەوەیی و ئایینی لە شارەکەدا، بەڵام لە ڕۆژگاری عوسمانی و دواتریش جیاوازییەکی لەو شێوەیە لە شارەکەدا بەدی نەکراوە[٣٧]، یا لانیکەم سەرچاوە مێژووییەکان لێی بێ ئاگا بوون.

لە کۆتاییەکانی ڕۆژگاری حوکمڕانیی عوسمانیدا پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی دانیشتووانی شاری کەرکوک بەو شێوەیە وەسف کراوە، کە پەیوەندییەکی تۆکمە و توند و تۆڵە.

(سۆن)، گەڕیدە و سیخوڕی بەناوبانگی بەریتانی، کە بۆ ماوەی (١٦) ڕۆژ لە سەرەتای سەدەی بیستەم (١٩٠٧) لە چێتی شاری کەرکوکدا ماوەتەوە، جەخت لەسەر سەرەڕبوونی گیانی لێبوردەیی و بە تەنگەوە هاتن و دەست گیرۆیی کردن و میوان نەوازی و ئاشتەیی و ڕێزگرتنی دانیشتووانی فرەچەشنی شاری کەرکوک دەکاتەوە و بە سەرنجەوە لەبارەی دەدوێت[٣٨].

پێکەوە ژیانی کۆمەڵایەتییانەی کۆمەڵە جیاوازەکانی دانیشتووانی کەرکوک، لە ڕۆژگاری پاشایەتیشدا، بەردەوام بووە و لەم بارەوە ڕۆژنامەنووسی هۆڵەندی (مالیبارد)، کە لە پەنجاکانی سەدەی بیستەمدا سەردانی عێراقی کردووە سەرنجی ئەم بارەی داوە و نووسیویەتی: "لێرەدا (مەبەستی مەسرو لیوای کەرکوکە) تورکمن، عەرەب و کوردەکان بە ئاشتەیی و ئارامی شانبەشانی یەکتر پێکەوە ژیان دەگوزەرێنن"[٣٩].

بە هەمان شێوە ئەم بارە بەسەر پەیوەندییەکانی کورد و تورکمانیشدا پیادە دەبێت، بەڵام بە ئاستێکی جیاوازتر و توند و تۆڵتر. لەم بارەوە مێژوونووس (کەمال مەزهەر) نووسیویەتی: "پێویستە ئاماژە بەوە بدەین: کە باشترین پەیوەندییەکان کوردی بە تورکمانەکان وابەستە کردبوو، چ لە کەرکوک و دەوروبەری، چ لە ناوچەکانی دیکەدا"[٤٠]. نموونە و بەڵگەی پێکەوەژیانی کۆمەڵە ئیتنی-ئایینییە جیاوازەکانی نێوان کورد و تورکمانەکان لە مێژووی هاوچەرخدا، سەنگی مەحەکی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە بەرچاوەکانی دانیشتووانی شاری کەرکوکە[٤١].

پەیوەندیی نێوان کورد و تورکمانەکان بە تایبەت پەیوەندییەکی دۆستانە بووە، چ لە سەردەمی عوسمانی و چ لە سەردەمی پاشایەتی[٤٢]. (نووری تاڵەبانی)یش پێی وایە، ئەو دووبەرەکی و ناتەباییە نەتەوەییەی لەنێوان کورد و تورکمانەکانی شاردا کەوتووەتەوە، لە دوای ساڵی (١٩٥٨) پەرەی سەندووە[٤٣].

هەرچی پەیوەندیی نێوان کەمە ئایینییەکانی شاری کەرکوک و موسڵمانەکانە (لە چەند ساڵ و ماوەیەکی کەمدا نەبێت) پەیوەندییەکی تەبا و ئاسایی بووە. ئەو ناتەبایی و گرژییەی لە پەیوەندییەکانی نێوان موسڵمانان و مەسیحییەکانی شاریش لە سەردەمی ئینتیدابی بەریتانی

ئایینییەکانی موسڵمانان بە مەسیحییەکانی شارەوە[104]، چونکە هێزەکانی لیڤیی ئاسووری ماڵی (مێناس غەریب ئەفەندی)؛ کەسایەتی ناسراوی کلدانییان لە گەڕەکی (حەمام مەسیحی)و ماڵ دیکەی مەسیحییان لەو گەڕەکە بەکارهێنا بۆ گوێز وەشاندن لە خەڵکی شار[105] سەرەڕای ئەوەی دوکان و ماڵە موسڵمانەکانیان تاڵانکردبوو، هەر کەسێکیان بەرچاو بکەوتایە تەقەیان لێ دەکرد[106].

ڕۆژی دوای ڕووداوەکە بەشێک لە دانیشتووانی خۆرئاوای کەرکوک، بە کردار هەڵوێستێکی تووندو دوژمنانەیان بەرانبەر بە مەسیحییەکانی شار نواند، هەندێک لە ماڵە مەسیحییەکان کەوتنە بەر شاڵاوی تاڵانکردنیان و چەندیشیان لێکوشتن[107].

بەڵام بە تێپەڕبوونی ماوەیەکی کورت بەسەر ڕووداوەکە، گیانی تەبایی و هاوکاریی کۆمەڵایەتیی نێوانیان وەک سەردەمی پێشووی لێهاتەوە[108].

ڕۆڵی کاریگەری زانا ئایینی و پیاوماقوڵانی شار لە سەرەوەبوونی گیانی لێبوردەیی بە زەقی لەم ڕووەوە دیار بوو[109]. ڕێزگرتن لە بیروباوەڕە ئایینییەکانی یەکتری و بەشداریی بۆنەو هاوبەشیی لە داب و نەریتە کۆمەڵایەتییەکان[110]، چەند هێماو نیشانەیەکی گرنگن بۆ سەلماندنی پێکەوەژیانی کۆمەڵایەتییانەی پێکهاتە ئێتنی و ئایینییەکانی شارەکە.

لە بەرانبەردا، ڕووداوی (٤ی مایسی ساڵی ١٩٢٤) ئەگەرێک بوو بۆ بەهێزبوونی پەیوەندیی ئێتنی-ئایینییەکانی کوردو تورکمانەکان و ڕاشکاوانە ڕووی بەهێزی دەمارگیریی ئایینی زەق دەکاتەوە، لەبەر ئەوەی کوردەکانی ناو شارو خێڵاتی دەوروبەری شار لەو ئاشووبەدا پشتیوانییان لە تورکمانەکان کرد[111].

پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی مەسیحییەکانی شار لەگەڵ موسڵمانەکان بە تێپەڕینی کات لە سەردەمی کۆتایی پاشایەتی بەش بەشیوونی بەخۆوە گرت، ئەوانەی لەسەر قەڵادا مابوونەوە بە هۆی بەهێزیی پەیوەندییەکانیان لەگەڵ دانیشتووان جیا نەدەکرانەوە. کەچی ئەو بەشەیان کە لە بەشی زۆریە لە گەڕەکی (کەرکوکی نوێ-عەرەفە)و گەڕەکە نزیکەکانی عەرەفە نیشتەجێبوون، پەیوەندییەکی لاوازی کۆمەڵایەتییان هەبوو بە دانیشتووانی کەرکوکەوە. ئەم بەشەیان لەنێو شاردا کۆمەڵێکی جیاوازو گۆشەگیری کۆمەڵایەتییان پێکهێناوە. چونکە ئەمانە لە بنەڕەتدا زۆریان لە دەرەوەی کەرکوکەوە ڕوویان کردبووە ئەم شارەو زۆربەیان بۆ کارکردن لە لای ئینگلیزەکان و لە دواییدا لە کۆمپانیای نەوت دەست بەکاربوون[112].

هەرچی پەیوەندیی جوولەکانە بە دانیشتووانی کەرکوکەوە، ئەوا پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتیی ئاسایی بووە لە چەشنی زۆربەی هەرە زۆری ئەو پەیوەندییانەی لە شارەکانی دیکەی عێراقدا بوونیان هەبووە. جوولەکانی کەرکوک پەیوەندییەکانیان زیاتر بە کوردو تورکمانەکانەوە بەهێزتربووە بە هۆی بازاڕو گۆشەگیرنەبوونیان لە کۆمەڵگەی زۆرینەی موسڵمانی کەرکوکی لە ڕۆژگاری پێشووتریش هەر بەو شێوەیە بووە، پەیوەندییەکی گرژو

لە ساڵی (١٩٢٤)دا هاتە ئاراوە، دەستی دەرەکی و مەبەستی سیاسی لەپشتەوە بوو[113]. لەم بارەوە (ماتلێیف) (مارمەتی)، پێی وایە، ئەم ڕووداوە بۆ تێکدانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی دانیشتووانی شارەکە بووە. بۆیە دەنووسێت: "دەسەڵاتدارانی عێراق... بەردەوام لە هەوڵی ئاشتەوەی ئاگری ئاشووب بوون لەنێوان نەتەوەکاندا"[114].

مەسیحییەکانی شار بە درێژایی ماوەی حوکمڕانیی عوسمانی، بە تایبەت لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەهەم بەدواوە، بەردەوام پەیوەندییەکی چاکیان لەگەڵ پێکهاتە فرە ئێتنی و ئایینییەکانی کەرکوکدا هەبووە، لانیکەم لە چوارچێوەی پێکەوەژیانی ئاشتییانە تێهەڵچوونەتە دەرێ، بە بەڵگەی ئەوەی تا ئێستا ئاماژەیەکی مێژوویی پێچەوانە بەرچاو نەکەوتووە[115]. مەسیحییەکان لە ئەنجامدانی ڕێوڕەسمە ئایینییەکانیان سەربەستیی تەواویان هەبووە. بەڵام ئەم لێبوردەیی و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە نەگەیشتووەتە ڕادەی تێکەڵاوبوون و هاوسەرگیری، بێگومان ئەوەش بە هۆی ئەو سنوورە سوورە ئایینییە بووە کە بۆ موسڵمانان دیاریکراوە. دەبێت ئەوەش بگوترێت پێگەی کریستیانەکان لە دەوڵەتی عوسمانیدا لاواز و هەژاری پلە دوو بووە.

لە سەردەمی پاشایەتییدا، لە ئەنجامی زاڵبی دەسەڵاتی بەریتانییەکان لە ناوچەکە، گۆڕانێکی ڕووکەشانە بەسەر پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی مەسیحییەکان و موسڵمانانی کەرکوکدا هات. چونکە مەسیحییەکان هەستێکی جیاوازیان بەرانبەر بە دەسەڵاتی بەریتانییەکان هەبوو، ئەوان وەک زۆربەی موسڵمانەکانی شار ناحەزییان بەرانبەر بە ئینگلیزەکان نەبوو. بەڵکو بە پێچەوانەوە، داخ لە دڵ بوون بەرانبەر بە ڕەفتارو دەسەڵاتی تورکە عوسمانییەکان و ئەوانەشی عەونیان گێڕانەوەو هاتنەوەی دەسەڵاتیان بوون بۆ شاری کەرکوک[116]، کە خەڵکێکی زۆری کەرکوکی دەکەوتە ئەو چوارچێوەیە. چونکە عوسمانییەکان لە ساڵانی جەنگی یەکەمی جیهانیدا خوێنی یەزیدی و دیرینی مەسیحییەکان، (بەیعەتی شەهیدان) (ئەوەی بە کلێسای سوور ناسراوە)، گرتبووە کۆگای چەک و تەقەمەنیی سوپای مۆڵداری ناوچەکەو لە سەروەختی پاشەکشێدا ساڵی (١٩١٨) تەقاندبوویانەوە. ئەمەش گرێی لە پەیوەندییەکانیان لەگەڵ موسڵمانەکان هێنایە کایە. بە تایبەت کاتێک لە کۆتاییەکانی ساڵی (١٩٢٢)دا: هێزی لیڤیی ئاسووریی هاوئایینی کلدانی لە نزیک شار نیشتەجێکران بارودۆخەکە گرژتربوو[117].

بە گوتەی نووسەری کتێبی (تراجیدیای ئاسوورییەکان)، ئەوەی هەستی دوژمنانەی ئاسوورییەکان بەرانبەر بە جەماوەری کەرکوکی زۆرتر کرد ئەوەبوو، کە ئاسوورییەکان ڕوانگەیەکی نەگەتیڤانەیان بەرانبەر بە دانیشتووانی کەرکوک هەبوو، گوایە زۆربەی خەڵکی کەرکوک بنەچەیان دەگەڕێتەوە سەر تورکەکان[118]، بۆیە ئەمە زەمینەسازی کرد بۆ بەرپابوونی ڕووداوێکی خوێناوی لە شارەکەدا.

ڕووداوە خوێناوییەکە کە لە (٤ی مایسی ساڵی ١٩٢٤)دا بەرپابوو[119]، بووە هۆی ئاڵۆزتربوونی پەیوەندییە ئێتنی-

نالەباری کۆمەڵایەتیی نەوتۆ لە سەرچاوە مێژووییەکاندا تۆمار نەکراوە[٦٠]. بەڵکو تێبینی ئەوە کراوە جوولەکان زۆر سەربەست و بێ پەروایانە توانیویانە لە هەر گەڕەک و شوێنێکی شاردا بیانەوێت مۆڵەتیان پێدراوە، بەڵام بۆ خۆیان مەیلی گەورەی ئەوەیان هەبووە لە شەقام و گەڕەکی تایبەتدا، لە پاڵ یەکدی کۆببنەوە[٦١]. هۆی گەورەی ئەمەش بە بۆچوونی ئێمە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە جوولەکان لە هەموو شوێنێکی کوردستان و عێراق و جیهانی ئیسلامی هەمیشە بە چاوێکی بێبەزی سەیر کراون و مایەی گاڵتەپێکردن و چەوسانەوە بوونە.

لە ڕۆژگاری پاشایەتیدا، جوولەکان دوو هەڵوێستی جیاوازیان هەبووە، هەڵوێستێکیان بریتیبووە لە بەهێزکردنی کیانی ئیتنی-ئایینیی جوولەکان و یەکخستنی مەیلی سیاسییان بۆ کۆکردنەوەی کۆمەک و پیتاک و کۆچکردن بۆ ئیسرائیل[٦٢]، هەڵوێستێکی دیکەشیان جەختکردنەوە بووە لەسەر ترێزەدان و ئۆوندو تۆڵکردنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانیان بە دانیشتووانی شارەوە[٦٣].

پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی جوولەکان بە کۆمەڵە جیاوازەکانی دانیشتووانەوە تاسەر هەر ئاسایی و لەبار نەبووە. بەڵکو بە هۆی سیاسی و دەمارگیریی ئیتنی-ئایینییەوە گۆڕانی بەسەردا هاتووە[٦٤]. بە تایبەت لە سەروبەندی دامەزرانی دەوڵەتی ئیسرائیل و دواتردا ئەم پەیوەندییە ئاڵۆز بووە. موسڵمانەکان هەڵوێستی نەشیاوی کۆمەڵایەتییان بەرانبەر بە جوولەکانی شار نواندووە[٦٥].

سەبارەت بە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی گرووپی کاکەیی بە دانیشتووانی کەرکووکەوە، پەیوەندییەکی بەهێزی کۆمەڵایەتی نەبووە، چونکە سروشتی بیروباوەڕە ئایینییەکەیان وای خواستووە، کە بە شێوەیەکی پەراوێزی ژیان بگوزەرێنن و تێکەڵاوی و هاوسەرگیری لەگەڵ هەر لەگەڵ پێکهاتە ئیتنی و ئایینییەکانی دیکەی شاردا نەکەن، بەڵکو تەنانەت لەنێو خودی گرووپەکەی خۆشیاندا نەیانتوانیوە لەگەڵ هەموو خێزانێکدا تێکەڵاوی بهێننە کایە. بەڵام لەناو خۆدا خاوەن پەیوەندییەکی تۆکمە بوونە و کۆبوونەوەی بەردەوامیان لە ئەکبەر لە کاتی بۆنە و پرسەکانی یەکتردا هەبووە[٦٦].

پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی نێوان کورد و تورکمانەکانیش لە چوارچێوەی پێکەوەژیانی کۆمەڵایەتیدا بووە. لە کاتێکدا وەک دەزانرێت، چەمکی (پێکەوەژیانی کۆمەڵایەتییانە) لە هەندێک باردا، ملمڵانێیەکی ژێربەژێر و دوژمنایەتییەکی شاراوە لەخۆوە دەگرێت. بەڵام ئەو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە پۆزەتیڤەی کوردەکانی رابەستەی تورکمانەکان کردبوو، زۆر بەهێزتر بوو لە چاو ئەو ملمڵانێیە شاراوەی هەبووە. بەڵگەی پتەوی ئەم راستییەش نەبوونی کەرتێکی نیشتەجێبوونی هەڵشاخاوی تایبەت بە کورد یا تورکمانەکان و تێکەڵاوبوون و بوونی پرۆسەی هاوسەرگیریی کۆمەڵایەتییە لەنێوان کورد و تورکمانەکان و بەشداریی بۆنە و پرسەکانی یەکتر و هاوبەشییە لە داب و نەریتە کۆمەڵایەتییەکاندا.

٢. پەیوەندییە ئایینی- چینایەتییەکانی دانیشتووانی شار:

جێی سەرنجە، وابەستە ڕۆشنبیری-نەتەوەییەکانی چینە دەوڵەمەندەکەی دانیشتووانی کەرکووک زاڵتربوو بەسەر وابەستە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکاندا. بەو پێودانەی دەستڕۆیشتووەکانی بنەماڵەی نەوتچی و بنەماڵە تورکمانەکانی دی هەمیشە وا خۆیان دەبینی کە ئەمان نزیکترن بۆ تورکیا لە بنەماڵە کوردەکانی شاری کەرکووک، بە تایبەت ئاڵەبانییەکان. هەرچەندە بنەماڵەی ئاڵەبانی وەک ئەوان لە دەستڕۆیشتووەکانی شار و لە ڕووی ئابوورییشەوە لە هەمان ئاستی ئەواندا بوون.

ئاڵەبانییەکان وەک نەوتچییەکان بۆیان لوا بوو سوود لە بیرە نەوتەکانی گوڕ (گۆڵ) وەرگرن و هەمان جیاروگی دەرهێنانی نەوتیان هەبێت، کە نەوتچییەکان لە بیرە نەوتەکانی باباگوڕگوڕدا هەیانبوو[٦٧]. ئەم بابەتە، بە هۆی بەرژەوەندیی ئابووریی هاوبەش، دەبوو ئامراز و هۆیەک بێت بۆ لێک نزیکبوونەوەی ئەم دوو بنەماڵەیە، کەچی لە واقیعی حاڵدا شتی لەو چەشنە ڕووی نەدا.

وەک نموونەیەک بۆ ڕوونکردنەوەی سروشتی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە باوەکانی کۆمەڵگەی کەرکووکی لە سەردەمی پاشایەتی، جارێکی دیکەش پێویست دەکات بۆ هەڵوێستی ئاڵەبانییەکان بگەڕێینەوە. بەپێی زانیاری و بۆچوونی (لیورا لوکیتز) لە نامەی تێزی دکتۆراکەی لە (زانکۆی هارڤارد)دا، بنەماڵەی ئاڵەبانی خوازیاربوون پارێزگاری لە پەیوەندیی ڕاستەوخۆیان بە بەریتانییەکانەوە بکەن، چونکە بەریتانییەکان سەرچاوەی جیاوازی و شکۆمەندیی ئەوان بوو[٦٨]. بۆیە ڕەتیان دەکردەوە بکەونە ژێر سایەو نفووزی تورکمانەکان، کە تورکمانەکان ئاراستەکانیان ڕووەو تورکیا بوو[٦٩].

بە هەمان شێوەش ئاڵەبانییەکان قبووڵیان نەبوو بچنە ژێر دەسەڵاتی بەرزنجەییەکان[٧٠]. ئەم دوو بنەماڵەیە لە ملمڵانێیەکی مێژووییدا بوون[٧١].

ئەم جیاوازی و ملمڵانێیانە لە کۆتاییدا کاریگەریی دوو لایەنەی هەبوو: حکوومەتەکانی عێراق (لە سەرەتادا بە پاڵپشتیی بەریتانیا) هەمیشە ئاگاداری سروشتی ئاڵۆزکاوی ئەم پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەی نێو شاری کەرکووک بوون، بۆیە لەپێناو دروست نەبوونی یەکێتییەکی جوگرافی لە ناوچەکەدا، کەوتنە ناتەوەی دووبەرەکی و گەورەکردنی دەڵاڵەکانی جیاوازیی ئیتنی-ئایینی لەنێوان کوردەکان و تورکمانەکان لە لایەک، لە لایەکی دیکەش لەنێوان کوردەکان خۆیاندا[٧٢].

لە زۆربەی شارەکاندا، گەڕەک بنەڕەتێکی پتەوی پەیوەندییە ڕاستەوخۆکانی نێوان تاکەکانە. هەندێکجاریش لە دروستبوونی پەیوەندیی ڕاستەوخۆی کۆمەڵایەتی، هاوپیشەگەری و هاوپیشەیی ڕۆڵی کەمتر لە گەڕەکەکان نابینێت[٧٣]. هەمیشە بازاڕی گەورە و بازاڕی قەیسەری و بازارە تایبەتمەندەکانی شار، بە جیاوازیی فرە چەشنیی ئایینی و ئایینزاییەوە، هۆیەکی گەورەی لێک نزیکبوونەوەی

پەیدابوونی پەیوەندییە چینایەتییەکانی شار بووە. بە هۆی یەک جۆری کارو هاوپیشەییان، پیشەگەرەکان پەیوەندیی چینایەتی بەهێزیان دامەزراندووە. ئەم پەیوەندییە بەهێزە لە سییەکانەوە بەرەو یەکخستنی هەوڵ هێنانە کایەی ڕێکخراوی سەندیکایی دەچێت تا لە ساڵی (١٩٤٦) بەدواوە، مەبەستەکەیان دێتە دی.

لە ڕاستییدا ئەم جۆرە پەیوەندییانە ڕێگر نەبووە لەبەردەم دروستبوونی پەیوەندیی ڕاستەوخۆی کۆمەڵایەتی لەسەر بنەمای خێڵەکی لەنێوان تاکەکاندا[72]. بەڵام بە هۆی کلتووری شارەوە ئەو پەیوەندییە خێڵەکییانە جیاوازە لەو پەیوەندییانەی لە گوندەکاندا هەیە. ئەم جۆرەیان کەمترین جۆری ڕێکخستنە کۆمەڵایەتییە باوەکانی شار بووە، زۆرتریش لە قەراخ شاردا بەرچاو دەکەوێت، بە تایبەت لە گەڕەکی (شۆڕیجە)[73]. ڕەنگە نیشانەو گەواهی ئەم ڕاستییە ئەوەدا چاکتر بخوێنرێتەوە، کە گەنج و هەرزەو منداڵانی گەڕەکەکان بۆ سەرخستنی شکۆو ڕاگرتنی ئابڕووی گەڕەکەکەیان، بە توندی لە بەرانبەر گەنج و هەرزەو منداڵانی گەڕەکەکەی دی زوو زوو شەڕە گەڕەکیان بەرپاکردووە[74]. بڵاوبوونەوەو باوبوونی ئەم جۆرە کۆمەڵایەتییە نامۆیە بە ژیانی شارستانییەت، زادەی زاڵبوونی بەشێک لە داب و عورفی خێڵەکی و پەیوەندییە خێڵەکییەکان و دەمارگیریی ئیتنی لە گەڕەکەکانی قەراخ شار نەبێت مانای دیکەشی نابێت.

پێویستە بوترێت، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی نێوان تورکمانەکانی سوننەو شیعە مەزهەبدا، لە چوارچێوەی پێکەوەژیانی کۆمەڵایەتییانە ئەتوازاوەو لێبوردەیی و دەمارگیرییەکی توندی ئەوتۆ لە شاری کەرکوک بەرانبەر یەکتر نەبینراوە[75]. بەڵکو بە پێچەوانەوە، هەر لە کۆنەوە سەرباری بوونی فرەچەشنیی ئایینزایی و مەزهەبگەرایی وەک: حەنەفی و قزڵباشی و بەکتاشی و ... هتد، پەیوەندیی کۆمەڵایەتی لەنێو شاردا سەروەر بووەو جیاوازییەکی ئەوتۆ بەدی نەکراوە. هەموویان ڕێزو خۆشەویستییان بۆ یەکتری لە بۆنەو پرسەکانی یەکتردا بەشدار بوونە[76]. کەچی نووسەرێک پێی وایە ئەم پەیوەندییەی نێوانیان کۆن لاواز بووە، بە بەڵگەی ئەوەی نەگەیشتوونەتە ڕادەی تێکەڵاوبوونی کۆمەڵایەتی. ئەو نووسەرە دەڵێت: "پەیوەندی نێوان تورکمانی سوننی و شیعە تێکڕا تا نزیکەی دوا ساڵەکانی پەنجا سارد و سڕ بووە، ئەمەیش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە هەر کام لەم دوو تایەفەیە دابونەریتی تایبەتی خۆی هەیەو دیالێکتی تورکمانیی هەر کامیان لە هی ئەوەیان جیایە، بەڵام هۆی سەرەکیی ئەم لێک دوورییە.. هەر ئەوەیە کە مەزهەبیان لێک جیایەو، هەر ئەمەیشە ڕێی نەداوە ژن و ژنخوازی لەنێوانیاندا پەیدا ببێ"[77].

چینایەتی هۆیەکی بەرچاوە لە ئاستەنگەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی دانیشتووانی کەرکوک لە سەردەمی پاشایەتییدا (١٩٢١-١٩٥٨). بە گوێرەی ئەوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی شار زۆرتر لەسەر بنەمای تایبەت بە خێزان و تایفە و گرووپ و بنەمای ژینگەیی بە گشتی ساغ دەبێتەوەو کارلێکی کۆمەڵایەتی دروست دەکات و شاریش لە بووتەی کلتوورە جیاکەرەوەکەی خۆیدا دەیتوێنێتەوە، پەیوەندییەکی چینایەتی چۆنیەتی لە شارەکاندا دێتە ئارا. بەپێی بۆچوونی نووسەرێکی کورد، ئەو ململانێ شاراوەی نێوان کورد و تورکمان، کە لە لاپەڕەکانی پێشوودا ئاماژەمان پێدا، دەچێتە خانەی ململانێی چینایەتییەوە. بە گوتەی ئەو نووسەرە ".. تورکمان، زیاتر، گوزارشتی لە چینی ئەریستوکراتی تورکی و دەستڕۆی سیاسی و، خاوەن کۆشک و تەلار و زەوی و زارو سەرمایە کردووە، کوردیش ڕەش و ڕووت و ڕەنجدەرو جووتیارو کرێکاری نێو شار بووە"[78]. ئەم پێودانە بە هەمان شێوەو ئەندازەش بەسەر عەرەب و پێکهاتەکانی دیکەی دانیشتووانی نێو شاری کەرکوکدا پیادە دەبێت و ئەوانیش لەم بارە بەدەر نین.

ئەوەی سەبارەت بە پەیوەندییە چینایەتییەکانی کەرکوک بێت لەو ماوە مێژووییەدا، ئەوەیە کە پەیوەندییەکە خاوەنی دوو ڕەهەندی جیای چینایەتییە: یەکەمیان تایبەتە بەو پەیوەندییانەی لەنێوان چینی سەروو (دەوڵەمەندەکان)دا هەبووەو فاکتەرەکانی بەرژەوەندیی ئابووریی هاوبەش و ڕەچاوکردنی پێگەی کۆمەڵایەتی لە هەڵسوکەوت و نابەرنەریتە کۆمەڵایەتییەکان، دوو فاکتەری بەهێزی پەیدابوون و بەردەوامبوونی ئەو جۆرە پەیوەندییانە بووە لەو ڕۆژگارەدا. بۆ ئەو مەبەستەش تێکەڵاویی کۆمەڵایەتی، بە شێوەی ژن و ژنخوازی و بە ڕێگەی دیکە، لەنێوان چینی سەروو (دەوڵەمەندەکانی شار)دا دروست بووە. بۆ نموونە بنەماڵەی (قیردار) ژنیان لە بنەماڵەی (نەفتچییەکان) خواستووەو ئەمانیش ژنیان لەوان و بنەماڵەکانی دیکە هێناوە (تالەبانییەکان) لەگەڵ بەگەکانی (زەنگەنە) و بنەماڵەی (خانەقا)ش لەگەڵ بنەماڵە دەوڵەمەندەکانی عەرەب و تورکمانەکانی شار لەم جۆرە پەیوەندییە بەشدار بوونە[79].

هەرچی ڕەهەندی دووەمی پەیوەندییە چینایەتییەکانی دانیشتووانی کەرکوکە لە سەردەمی پاشایەتی: بریتییە لەو پەیوەندییانەی لەنێوان چین و توێژە کۆمەڵایەتییەکانی شاردا هەبووە. ڕایەڵی ئەو پەیوەندییەی توێژو ئەندامانی چینی سەروو بە توێژو ئەندامانی چینی ناوەڕاست و خوارەوەی کۆمەڵگەی کەرکوکی دەبەستەوە، زۆرتر لەسەر بنەمای قازانج و سوودی هاوبەش وەستا بوو. کەسایەتی و بنەماڵە دەوڵەمەندەکانی شار، بە گرێدان و هێنانە کایەی پەیوەندییەکانیان بە وردە بازرگانانی نێوخۆو کرێکارو جووتیارانی نێوشار، هەم کاری خۆیان ڕایی دەکرد، هەم سوودیان بەوان دەگەیاند، لە ڕێگەی فرۆشتنی کاڵا بازرگانییەکان بە بازرگاناتی نێوخۆو لەکارتانی زەوی و زارە کشتوکاڵییەکانیان لە قەراخ شاردا لەلایەن کرێکارو جووتیاراتی نێو شار[80].

ب. پەیوەندییە دەرەکییەکانی شار:

١. پەیوەندییەکانی شاری کەرکوک لەگەڵ دەوروبەریدا:

پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی دانیشتووانی کەرکوک لەگەڵ ناوچەکانی دەوروبەریدا، لە زۆربارەدا، پەیوەندییەک بووە لەسەر بنەمای جیاوازیی چینایەتی دامەزراوە بە تایبەت لەو ناوچانەی کە لە ڕووی ئابووری و ئیتنییەوە فرەچەشن بوونە. بۆیە دەبینین بەشێکی زۆری زەوییەکانی ناوچەی مەلحە (حەویجە) و بەشی ڕۆژئاوایی شاری کەرکوک شوێنی نیشتەجێبوون و نیشتەجێکردنی عەرەبە بەدووەکان بوو، لە کاتێکدا زەوییەکانی ئەو دەڤەرە زۆربەی هەرە زۆری موڵکی دەوڵەمەندەکانی کورد و تورکمانە سوننەکانی شاری کەرکوک بوو. بەڵام لە ڕاستییدا عەرەبە هەژارەکانی ناوچەکە سەرپەرشتیی زەوی و زار و مەڕ و ماڵاتەکانی دەوڵەمەندەکانی شاریان گرتبووە ئەستۆ(١٨٢).

لەنێو موڵکدارە گەورەکانی ناوچەی مەلحە، دەکرێ لەپای ڕوونکردنەوەی زیاتر ئاماژە بە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کوردی ناودار (سەیید ئەحمەدی خانەقا) بدرێت، کە گەورە موڵکداری ناوچەکانی مەلحە بوو لەو ڕۆژگارەدا. (سەیید ئەحمەدی خانەقا) لە ڕۆژگاری عوسمانییەوە ئەو زەوی و زارانەی لەسەر تاپۆ کرابوو، کە بریتیبوو لە ژمارەیەک گوند و زەوی کشتوکاڵیی بەراو. ئەو ڕۆژگارە زۆرجار زەوییەکانی (سەیید) و دەوڵەمەندەکانی شاری کەرکوک لەلایەن هۆزە کۆچەرییەکانی کورد و جێنەرانی کوردی لادێنشینی دەوروبەرەوە بۆ کێڵان و کشتوکاڵ لە وەرزی بەهاردا بەکاردەهێنران(١٨٣).

لە ڕۆژگاری دواتریشدا لە ئاکامی گۆڕان و پەرەسەندنە گەورەکانی دیموگرافیای عێراق و ناوچەکە، هۆزە کۆچەرییەکانی کورد زۆر کەمتر ڕوویان لەناوچەکانی مەلحە کرد، بۆیە بە مەبەستی نیشتەجێکردنی هۆزەکان داواکرا هۆزە کوردە کۆچەرییەکان لەو ناوچانە نیشتەجێ بکرێن، بەڵام هۆزەکان ڕازی نەبوون لەسەر ئەم بابەتە(١٨٤).

لە سەردەمی وەزارەتی دووەمی (یاسین پاشای هاشمی)، بڕیاردرا هۆزە عەرەبە بەدووەکانی لیوای موسڵ و دیالە (وەک هۆزگەلی عوبێد و جبوور و ئەلبوحەمدان و...تاد) لەو ناوچانە ناچار بە نیشتەجێبوون بکرێن. بۆ بەدیهاتنی مەبەستەکەشیان پرۆژەی ئاودێرییان بۆ ساز کرابن لە ساڵی (١٩٣٦) بە ناوی (پرۆژەی ئاودێریی حەویجە).

پرۆژەی حەویجە بریتیبوو لە هەڵکەندنی کەناڵێکی گەورە بە درێژایی (٥٥) کم، لە زێی بچووکەوە بۆ ناوچەی حەویجە، بە مەبەستی ئاودێریی ئەو دەشتانەی لە حەویجە و دەوروبەردان(١٨٥). ئیتر لەو ساڵە بەدواوە عەرەبە بەدووەکانی موسڵ و دیالە لە ناوچەکە نیشتەجێبوون و پەیوەندییەکی نوێی کۆمەڵایەتییش لەنێوان موڵکدارەکانی شار و عەرەبە نیشتەجێبووەکانی ناوچەکە هاتە ئارا. لەسەر زۆربەی هەرە زۆری موڵکەکانی (سەیید ئەحمەدی خانەقا) عەرەبەکان بژێویان وەستا بوو. لەو ئاکامەشدا پەیوەندییەکی چاکی کۆمەڵایەتی لەنێوان (سەیید ئەحمەدی خانەقا) و (شێخ نازم عاسی) و (موزهر عاسی) دەسەڵاتدارە بەناوبانگەکانی ناوچەی مەلحە دامەزرابوو(١٨٦).

بە هەمان شێوە، دەسترۆیشتووەکانی بنەماڵەی تاڵەبانی و کاکەیی و بەرزنجی و جەباری و قیدار و گەلێکی دی، خاوەن موڵکی گەورە بوون لە دەوروبەری شاردا. ئەمانە بۆ زامنبوونی بەرژەوەندییە ئابوورییەکانیان پەیوەندیی کۆمەڵایەتییان بە دانیشتووانی ناوچەکانی دەوروبەری زەوی و زار و گوندەکانیانەوە گرێدا بوو.

بەڵام دەبێت ئەو ڕاستییەش لەبەرچاو بگیرێت، کە کوردە شارییەکان پەیوەندیی کۆمەڵایەتی بەهێزتریان هەبوو بە دانیشتووانی دەوروبەری شارەوە بە بەراورد بە پێکهاتە جیاوازەکانی دیکەی شار، چونکە زۆربەی هەرە زۆری ئاوایییەکانی دەوروبەری شار، بە تایبەت ئەوانەی کەوتبوونە ناوچەکانی باکوور و ڕۆژهەڵاتی شاری کەرکوک، شوێنی نیشتەجێبوونی هۆزە کوردەکان بوو. بۆیە سروشتی بوو زیاتر پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی دانیشتووانی شار بە دەوروبەرەوە لەنێوان کوردە شاری و گوندنشینەکان بێتە کایەوە.

لە لایەکی دیکە، فاکتەری (بازاڕ) هۆیەکی بەهێزی دیکەی دروستبوونی پەیوەندیی کۆمەڵایەتیی دوو لایەنەی شار و ئاوەدانییەکانی دەوروبەری بوو. گوند و ئاوەدانییەکانی دەوروبەری شار پێویستیی زۆریان بە ساغکردنەوەی بەرهەمە کشتوکاڵی (گەنم، جۆ، میوەجات و...تاد وایی) و ئاژەڵییەکانیان (گۆشت، شیر، ماست، پەنیر، کەرە و... تادوایی) هەبوو. لە بەرانبەردا بازرگانەکانی بازاڕی شاری کەرکوک لە پێناو قازانج و دەستکەوتی ئابووری پەیوەندیی کۆمەڵایەتییان بە دەوروبەری شارەوە گرێدابوو. بەڵام ئەم پەیوەندییە لە زۆربارەدا پەیوەندییەکی تۆکمە نەبوو، چونکە نیشتەجێبوونی زۆرێک لە هەژارانی لادێکانی دەوروپشتی شار، بە هۆی جیاوازی لە قەراخی شاردا بەبێ خزمەت و پڕکردنەوەی پێویستییان، هەستی جیاوازیی چینایەتییان (دەوڵەمەندی و هەژاری) و نایەکسانیی کۆمەڵایەتییان لە لایان گەڵاڵە کرد بوو(١٨٧). خەڵکی ئاوایییەکانی دەوروبەری شار هەمیشە قەرزاری بازرگان و دوکاندارەکانی شار بوون، بۆیە ئەمە جۆرە ڕق و کینەیەکی دروستکرد بوو(١٨٨).

چەقبوونی شار لە ژیانی پیشەگەرایەتی، فاکتەرێکی دیکەی دروستبوونی پەیوەندییەکانی نێوان پیشەگەرانی شار و جووتیار و گوندنشینەکانی دەوروبەری شار بووە. پیشەگەرەکانی شار هۆی دابینبوونی پێداویستیی کشتوکاڵی و کەلوپەلەکانی ژیانی جووتیار و گوندنشینەکان بوونە، وەک: پێداویستییەکانی کردەی کێڵان و دروێنە و کوتین و هتد. پەیوەندیی نێوان پیشەگەرەکانی شار و گوندنشینەکانی دەوروبەر بەهێزتر دەردەکەوێت، کاتێک جووتیار و جێنەرەکانی دەوروبەر مەبەستییانە بەرهەمهاتووەکانیان لە شار ساغ بکەنەوە و عەلاف و دوکاندارەکانی دیکەی شار بە مەبەستی دەستکەوت و قازانجی پتر لە هەوڵی گرێدانی پەیوەندییەکانیان دامەزرێنەرانەوە(١٨٩).

نموونەیەکی دروستی دیکەی لاوازیی و ناتەبایەتی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی دانیشتووانی کەرکوک بە هۆزی ئاوارییەکانی دەوروبەرەوە. پەیوەندییەکانی تورکمانە دەوڵەمەندەکانی شار بێت بە هۆزی ئەلبووحەمدانی عەرەبی نیشتەجێبوو لە رۆژئاوای کەرکوک. بەپێی چەند زانیارییەکی تایبەت، پەیوەندییەکانی نێوان ئەم دوو لایەنە، تورکمانە دەوڵەمەندەکانی شار و هۆزی ئەلبووحەمدان، لە هەڵبەزو دابەزدا بووە و سەقامگیریی بەخۆوە نەدیوە. چونکە هەر کاتێک قات و قڕی و بێ بارانی و وشکە ساڵی بهاتایە، ئەندامانی ئەم هۆزە رێگرییان لە کاروانە بازرگانییەکانی تورکمانەکان دەکرد و کاڵا و شتومەکەکانیان بۆ خۆیان بە تاڵان دەبرد[144].

٢. پەیوەندییەکانی شاری کەرکوک لەگەڵ شارەکانی دیکەدا:

دەکرێت فاکتەرە کاریگەرەکانی دروستبوونی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی شاری کەرکوک بە شارەکانی دیکەوە، چڕ بکرێنەوە لە: کۆمپانیای نەوت و هەڵکەوتی ئیبی دووەمی سوپای عێراق؛ بازاڕ و بازرگانی. قوتابخانەی ئامادەیی، هاونابین و ئابینزایی.

بوونی کۆمپانیای نەوت و دروستبوونی هەلی کار، زۆرێک لە کرێکارانی شارەکانی دیکەی بۆ خۆی پەلکێشکرد. بە تایبەت کاتێک دەسەڵاتدارانی کۆمپانیای نەوت گرنگی و بایەخێکی تایبەتیان بە کرێکارانی مەسیحی و عەرەب دابوو بۆ کارکردن لە پرۆژەکانی کۆمپانیا و کورد و تورکمانەکان بە پلەیەکی کەمتر کاریان پێدەدرا[145]. ئەمەش وای لە ژمارەیەکی زۆری کرێکاری ناوچەکانی موسڵ و بەغدا و دیالە و شارەکانی ناوەڕاست و خوارووی عێراق کرد کە بە ماڵ و خێزانەوە بۆ شارەکە بگوازنەوە و بە تێپەڕینی کات ببنە فاکتەرێک بۆ دروستبوونی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی لەنێوان دانیشتووانی شاری کەرکوک و زێدی رەسەنی خۆیان.

بەهەمان شێوەی رۆڵی کۆمپانیای نەوت، بەڵام لە ئاستێکی نزمتر، دەستنیشانکردن و دیاریکردنی شاری کەرکوک بە مەڵبەندی ئیبی دووەمی سوپای عێراقی لە (ناوەڕاستی ساڵی ١٩٣٦)ەوە[146] رۆڵی لە هێنانە کایەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی شاری کەرکوک و شارەکانی دیکەدا گێڕا[147].

فاکتەری بازاڕ و بازرگانی، هۆیەکی گرنگی هاتنە کایەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی دانیشتووانی کەرکوک بووە بە شارەکانی دیکەی کوردستان و عێراق بە تایبەت موسڵ، بەغدا، سلێمانی. لەبەر ئەوەی شاری کەرکوک مەڵبەندێکی گرنگی بازرگانی و لە رووی هەڵکەوتەی جوگرافییەوە کەوتبووە سەرڕێی بازرگانی، بۆیە پەیوەندییەکی تۆکمەی کۆمەڵایەتیی بازرگانانی کەرکوک بە بازرگانانی سلێمانی و موسڵ و بەغدا و شارانی دیکەوە دروستببوو. ئەم پەیوەندییە بەو رادەیە گەیشت تێکەڵاوی کۆمەڵایەتی و هاوسەرگیری لەنێوان شاری کەرکوک و شارانی دی بێتە ئارا[148].

پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی نێوان شاری کەرکوک و هەولێریش، پەیوەندییەکی تۆکمە و جێگیر بووە، چونکە ئەم دوو شارە گەلێک بەرژەوەندیی هاوبەش پێکەوەیان دەبەستەوە[149].

ناوەندبوونی بازاڕی کەرکوک سەبارەت بە ناوچە کوردییەکان و بوونی هەلی کاری زۆر لە شاری کەرکوک، لە ئەنجامی پێشکەوتنە ئابوورییەکان، ژمارەیەکی بەرچاوی دانیشتووانی شارەکانی سلێمانی و هەولێری بە تایبەت، بەخۆوە گرێدابوو. ئەم فاکتەرە ئابوورییە رۆڵی لە هێنانە کایەی پەیوەندیی کۆمەڵایەتیی توێژی بازاڕ (بازرگان و ئەوانی دی)دا هەبوو لەنێوان دانیشتووانی کەرکوک و ئەو شارانەدا[150]. زۆرجار بە خزمایەتی و ژن و ژنخوازتن بەهێزتر کراوە. بەڵام ئەم بوارە زیاتر لەنێوان کوردە دانیشتووەکەی کەرکوک و لە پلەیەکی زۆر دوورتردا تورکمانەکانی کەرکوکی گرتووەتەوە.

تەنانەت تورکمانەکان هەرچەندە پێشتر پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتیی بەهێزیی هەرێمی (ویلایەتی)یان هەبوو بە شارەکانەوە[151] کەچی لە ئەنجامی بەردەوامیی دوورەپەرێزبوونی سیاسییان، لە دواتردا، گۆڕانێکی چۆنییەتی لە بونیەی ئەتنەوییان پەیدا بوو. بەو رادەیەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانیان بە ناوچەکانی دیکەوە، تەللەعفەر، هەولێر، خورماتوو و خانەقین بەرەو کزی چوو. بەڵگەی ئەم راستییەش، وەک نووسەرێکی تورکمانی پاساوی داوە: نەبوونی یا دەگمەنبوونی دیاردەی هاوسەرگیریی ناوچە جیاوازەکانی نیشتەجێبوونی تورکمانە لەگەڵ یەکتردا[152].

رایەڵی توندی پەیوەندییەکانی شاری کەرکوک بە شارەکانی دیکەی کوردستانەوە، لە راستییدا بریتیبوو لە بوونی قوتابخانەی دواناوەندی (ئامادەیی) بە تەنها لەنێو شاری کەرکوک. بە هۆی بوونی دواناوەندی لە شاری کەرکوک و نەبوونی لە شارەکانی دەوروبەر، قوتابیانی شارەکانی هەولێر و کۆیە و کفری و سلێمانی روویان لە شاری کەرکوک دەکرد بۆ تەواوکردنی خوێندن. ئەوەش لە زۆر کاتدا دەبووە مایەی توندوتۆڵ بوونی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی دانیشتووانی شاری کەرکوک بە بنەماڵەی ئەو قوتابییانەوە.

هەرچی سەبارەت بە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی تورکمانە شیعەکان بێت بە سەرچاوە ئاینییەکانی تەجەفەوە، ئەوە تا دوا ساڵەکانی رۆژگاری پاشایەتی دوورەپەرێزی کز و لاواز بووە. بەڵام لە کۆتاییەکانی سەردەمی پاشایەتی چەند ئاخوندێکی شیعەی خوارووی عێراق (نەجەف) پەیوەندییان لەگەڵ دروست کردوون و بەسەریان کردوونەتەوە[153]، لێرەوە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی ئەم تایفەیە بە سەرچاوە ئاینییەکانی شیعەی نەجەف و کەربەلاوە پەیدا بووە[154].

* ڕووخسارە کۆمەڵایەتییەکانی شاری کەرکوک:

* تەوەری یەکەم:

خێزان:

خێزان یەکەیەکی گرنگ پێکدەهێنێت لە بیناى هەر کۆمەڵگەیەکدا، چونکە خێزان بە بچووکترین یەکەی کۆمەڵگە دادەنرێت و شانۆی کارلێکو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانە. لێرەوە تاک پەروەردە دەکرێن تا دەبێتە ئەندامێکی سەربەخۆ لە کۆمەڵگە. لەو تاکەشدا چەند ڕۆڵێک بۆ ئەو تاکە لە ناوەوەو دەرەوەی خێزان دێتە کایەو پێگەو پلەی کۆمەڵایەتی لەناو کۆمەڵگە دیاری دەکات. گەشەکردن و پەرەسەندنی خێزان لە ئەنجامی وەڵامدانەوەی پێداویستییە بنەرەتییەکانەوە هاتووەتە ئاراوە، هیچ تاکێک ناتوانێت بە تەنها لە دەرەوەی ڕێکخستنەکانی خێزاندا بژیت. بۆیە ڕێکخستنی خێزان بە کۆنترین ڕێکخستنە کۆمەڵایەتییەکان لە قەڵەم دەدرێت[١٠٦].

لە ماوە مێژووییەکەی لێکۆڵینەوەکەدا (١٩٢١-١٩٥٨)، کۆمەڵگەی عیراقی لە چوارچێوەیەکی گشتیدا لەسەر بنەڕەتی خێزان پێکهاتووە. خێزانە عیراقییەکانیش هەرگیز پابەندنەبوون بە یەك جۆرە یاسا، چونکە ئەو یاسایانەی خێزانە عیراقییەکان پێوەی پابەندبوون، کە بە (یاسای باری کەسایەتی) (قانون الاحوال الشخصية) ناسراوە، بە جیاوازی ئایینی خێزانەکان گۆڕانی بەسەردا دەهات. بۆیە خێزانە موسڵمانەکان پابەندبوون بە حوکمەکانی شەریعەتی ئیسلامی و خێزانە مەسیحییەکانیش پابەندبوون بە حوکمەکانی شەریعەتی مەسیحی و جوولەکانیش پابەندبوون بە حکومەکانی شەریعەتی تایبەتی خۆیان[١٠٢].

خێزانەکان لە سەردەمی پاشایەتیدا بە کۆمەڵێك تایبەتمەندی دەناسرانەوە. گرنگترین لایەنی باری کۆمەڵایەتیی خێزانە کەرکوکییەکانی ئەو ڕۆژگارە بریتیبوون لەم لایەنانە: قەبارەو ڕۆڵی خێزانەکان لەناو کۆمەڵدا، پێگەی ئافرەت لە کۆمەڵگەو ڕوانگەی خێزانەکان بۆ مافەکانی مێینەو ئابوری. بۆیە هەوڵدەدەین بە پوختی باس لە ڕەهەندی ئەم لایەنانە بکەین.

أ. قەبارەو ڕۆڵی خێزان لە کۆمەڵگەدا:

چەمکی ماڵ (العائلة) جیاوازە لە چەمکی خێزان (الاسرة)، کە ئەمەی دوایییان زۆرتر لە لێکۆڵینەوە کۆمەڵایەتی و ئامارییەکاندا بەکاردەبرێت[١٠٤]. زانا ئەنترۆپۆلۆجییەکان، سەبارەت بە پێناسی چەمکی خێزان، ڕوانگەی جیاوازیان هەیە. بەڵام شیاوترینیان سەبارەت بە کۆمەڵگەی شاری کەرکوك لە سەردەمی پاشایەتی ڕەنگە ئەم پێناسەیە بێت: "کۆمەڵە کەسێك لە ڕێگەی هاوسەرگیرییەوە یا پەیوەندی خوێنەوە. پێك دەگرن و بە شێوەیەکی سەربەخۆ نیشتەجێ دەبن و لەنێوانیان کارلێکی بەردەوام لە ئارادایەو ڕۆڵی کۆمەڵایەتی دیاریکراوی خۆیان، وەك: ژن و مێرد، باوك و دایك، کوڕو کچ، خوشك و برا دەگێڕن، هەروا شارستانییەتییەکی هاوبەشیان لە لا گەڵاڵە دەبێت"[١٠٥].

ئەم پێناسەو ڕوانگەیە بۆ خێزان بە ڕادەیەکی زۆر بەسەر خێزانەکانی شاری کەرکوك پیادە دەبێت، چونکە کۆمەڵگەی کەرکوکی لە ماوەی سەردەمی پاشایەتی، بە گوێرەی داب و نەریتە کۆمەڵایەتییە کۆنەکان (تقلید) لە (خێزانی فراوان) (الاسرة المركبة) پێکهاتووە، کە باوك و دایك و کوڕو کچ و نەوەکانیان و زۆرجاریش باپیرو داپیرو لە هەندێك باریشدا مام و پلك (خوشکی باوك یا دایك)ی گرتووەتە خۆ.

خشتەی ژمارە (٦)

بەراوردی تایبەتمەندی و ڕۆڵ و ئەرکەکان لە خێزانی فراوان و ناوکیدا[١٠٧].

پێوەر	خێزانی فراوان	خێزانی ناوکی
ژمارەی منداڵ	زۆر	کەم
ڕەهەندی خێزان (الابعاد)	گەورە	بچووك
بەرپرسی ئاگاداری بەساڵاچووان	خێزان	خانەی بەساڵاچووان
ئۆری پەیوەندی هاوسێیەتی	بەهێز	لاواز
یەکسانی ژن و پیاو	پیاو لەپێشترە	یەکسانن
هەڵبژاردنی هاوسەر	لە ئەستۆی خێزاندایە	لە ئەستۆی کچ و کوڕدایە
وابەستەیی تاك بە خێزانەوە	زۆر	کەم
بەرپرسی پەروەردەی ئایینی	خێزان	قوتابخانە
ڕادەی جێگیری	زۆر	کەم

سەرچاوەکانی بەر دەست، بە تایبەت ئامارە فەرمییەکان. بە ڕوونی ئاماژە بە بوونی (خێزانی فراوان) دەدەن لە شاری کەرکوک لەو ڕۆژگارەدا[٦٠].

هۆی سەرەکی و دیاری ئەم بابەتەش بۆ ڕێنماییەکانی ئایینی ئیسلام دەگەڕێتەوە: کە هانی خستنەوەی وەچە دەدات و ڕێگەی بە فرەژنی داوە. پێکهاتەی ئایینی موسڵمانانی شاری کەرکوک لە ماوەی لێکۆڵینەوەکەدا، بریتیبووە لە نزیکەی (٩٠٪) لە کۆی گشتیی دانیشتووان بۆیە شتێکی ئاساییە و لەگەڵ لۆژیکی مێژوویی گونجاوە کاتێک شێوەی (خێزانی فراوان) لە شاری کەرکوک باو بوو بێت.

هەرچی جۆری خێزانی ناوەکییە (الاسرة النواة)، لە ڕۆشنایی سەرچاوەکانی ژێر دەست، لە شاری کەرکوک بە شێوەیەکی زۆر کەمتر بەدی کراوە[٦٢]. ئەم جۆرە خێزانە لە ژن و مێرد و منداڵەکانیان پێکهاتووە و تا ڕادەیەکی تەواو لە خزمانی دیکە جیا بوونەتەوە. "خانەی سەرەکی خێزان لە ژن و مێرد پێکدێت کە زۆربەی کات لە ئەنجامی پەیوەندی بە یەکترەوە پێکگەیشتوون، و ئەوانە پێکگەیشتنیان لەناکاو بە ناربزایی کەسانی دیکە و هەندێک جار دوای ماوەیەکی کورتی یەکتر ناسین بوو بێت. لەم خێزانەدا پێش هەر شتێک ڕەزامەندی و خۆشبەختی تاک گرنگە و چاودێری کردنی بەرژەوەندییە گشتییەکان گرنگییەکی ئەوتۆیان نییە"[٦٣]. هۆی پەیدابوونی ئەم جۆرە خێزانەش، بە ئەندازەیەکی بەرچاو، بۆ بزاوتنی شوێنگەی کار و گۆڕانی شوێنی نیشتەجێبوون و بەهێزبوونی ناوەندی شاری کەرکوک لە ئەنجامی پیشەسازی نەوتەوە بووە. ئەم دوو جۆرەی خێزان هەر یەکەیان خاوەن تایبەتمەندی و ڕۆڵ و ئەرکی جیاوازن لە یەکتر. لە بەراوردکردنی تایبەتمەندییەکانی هەردوو جۆرە خێزان و دیاریکردنی ڕۆڵ و ئەرکیاندا بە ڕوونی جیاوازیی گەورەی نێوانیان دەردەکەوێت. بڕوانە خشتەی ژمارە(٦).

لە خشتەی ژمارە (٦)دا ڕاشکاوانە ئەوە ڕوون دەبێتەوە کە کۆمەڵگەی کەرکوک کۆمەڵگەیەکی بەهێزی ڕێکخستنە کۆمەڵایەتییەکان بووە و دەبینە خانەی جۆرە ڕێکخستنە کۆمەڵایەتییە نەریتییەکانەوە. ئەمەش لە ئاکامی زاڵبوونی جۆری (خێزانی فراوان) لەنێو کۆمەڵگەدا لەو ماوە مێژووییە دیاریکراوەدا.

فاکتەری سەرەکی لە پێکهێنانی خێزانی فراوان لایەنی هاوکاری و هەرەوەزی بوو. چونکە بە مەبەستی گەیشتن بە دابینبوونی ژیانێکی خۆشگوزەران، تەنها لە چوارچێوەی کار و کۆششەکانی سەرۆکی خێزان (باوک) ئەنجامدا نەدەدرا بە تایبەتی ئەوانەی بە کاری کشتوکاڵ و پیشەسازییە وابەستەکانی و بەخێوکردنی ئاژەڵەوە خەریکبوون پێویستییان بە کۆشش و هاوکاریی هەموو ئەندامانی خێزان دەبوو. وێڕای ئەوەش کوردەکان بەوە ناسراون کە ئارەزوویان لە خستنەوەی منداڵی زۆرە[٦٤]. هۆی ئەمەش بۆ دوو فاکتەر دەگەڕێتەوە: یەکەمیان، بیارەی فرەژنی و کەوتنەوەی وەچەی زۆر. دووەمیان، ئارەزووکردنی پیاوی کورد بە منداڵی زۆر و شانازیکردنی پێوەی کە هێما و پێوەرە بۆ هێزی خێزانەکەی، بە تایبەت زۆری ژمارەی کوڕەکانی[٦٥].

هەرچی بنەماڵە ناودار و دەوڵەمەندەکانی شار بوو، بەهۆی دەسەڵاتی پێگەی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوورییان، پێویستییان بە دروستکردنی (خێزانی فراوان) هەبوو. نموونەی ئەم ڕاستییە دەکرێت لە بنەماڵەی تاڵەبانی ببینرێت. بنەماڵەی بەناوبانگی تاڵەبانی، بەوە ناسراون کە خاوەن خێزانی فراوان و گەورەن. بنەماڵەی خانەقاش لەم چوارچێوەیە بەدەر نییە و خاوەن خێزانی فراوان بوو، بەڵام دوای (سەیید ئەحمەدی خانەقا) و لە سەردەمەکانی دواتردا، بەهۆی جیاجیاوە، خێزانەکەیان بەرەو بچووکبوونەوە هەنگاوی هەڵگرت[٦٦].

زۆربەی بنەماڵە گەورە و ناودارەکانی کوردی شاری کەرکوک ڕابەڵ پەیوەندییەکی هێڵەکییان هەبوو: بە ژیانی گوند و خێڵەوە گرێی دەدان. بۆیە جێی هەڵوەستە و سەرسوڕمان نییە کاتێک ئەو بنەماڵە کوردانەی شاری کەرکوک خاوەن خێزانی فراوان بووبن. بنەماڵە تورکمانە شیعەکانیش بە هەمان شێوەی بنەماڵە کوردەکانی شار لە خستنەوەی وەچەی زۆر بەشداربوون و مۆرکە بنەماڵەیی و خێڵەکییەکەیان هێشتا هەر بەهێز بوو. خشتەی ژمارە (٧)، ڕوونکردنەوەی زیاتر سەبارەت بە باری خێزانداری لە شاری کەرکوک گرتووەتە ئەستۆ.

خێزانە مەسیحی و جوولەکان پێچەوانەی خێزانە موسڵمانەکانی شار لە دروستکردن و پێکهێنانی خێزانی فراواندا هاوشان نەبوون. ئەوەش وەک لە پێشەوەدا ئاماژەی پێدرا بۆ ڕێنماییە ئایینییەکانیان دەگەڕایەوە. هەرچەندە خێزانە جوولەکان بە ژمارەی ئەندامانی خێزان لە خێزانە مەسیحییەکان گەورەتربوون، بەڵام هاوشانی خێزانە موسڵمانەکان نەبوون. خێزانە مەسیحییەکان، بە

خشتەی ژمارە (٧)

پۆلێنکردنی دانیشتووانی شاری کەرکوک بە گوێرەی باری هاوسەرگیری لەنێوان ساڵانی(١٩٤٧-١٩٥٧)دا[٦٧]

ساڵ	کۆی گشتیی دانیشتووان	باری خێزانداری (ئەوانەی تەمەنیان لە پانزە ساڵ و بەسەرەوەیە)			
		یەک ژن	دوو ژن	سێ ژن	چوار ژن
١٩٤٧	٧٠٨٠٦[*]	٣٥٩١٦	٥٨٠	٥٦	١٤
١٩٥٧	١٢٠٤٠٣	٤٣٩٢٥	١٠٣٥	١٥٦	٥٤

ئایینەت كلدانییەكان كە لەسەر ئایینزای كاتۆلیكی بوون. خاوەن خێزانی بچووك بوون. چونكە ئایینزاكەیان ڕێگەی بە هاوسەرگرتنی زۆر نەدەدا، بەڵكو بە درێژایی تەمەنیان دەبوو یەك هاوسەریان هەبێت. هەروەها لە خستنەوەی وەچەشدا ئەوان زۆر بە پەرۆش نەبوون وەك خێزانە موسڵمانەكان، بۆیە لە كۆتەوە خێزانە كلدانییەكانی كەركوك خستنەوەی وەچەیان سنووردار كردبوو. هەر ئەم بابەتەش هۆیەكی دیاری كەشەنەكردنی ژمارەی كۆمەڵە دانیشتووانی كەمە ئایینییەكانی شاری كەركوك بوو لە ماوەی دیاریكراوی لێكۆڵینەوەكەدا[٢٢].

لە خشتەی سەرەوەدا دەردەكەوێت باری خێزانداریی لە ئاستێكی بەرزدایە و پرۆسەی هاوسەرگیری لە نێو كۆمەڵگەی كەركوكدا بە شێوەیەكی دیار لە ئارادا بووە، هەروەها ئەوەش ڕوون بووەتەوە دیاردەی فرەژنی لە كۆمەڵگەی كەركوكیدا لەنێوان ساڵانی (١٩٤٧-١٩٥٧)دا هەبووە و ئەم دیاردەیەش بە تێپەڕینی كات و باشتربوونی باری گوزەرانی دانیشتووان و گەشەكردنی ژمارەی دانیشتووانی شاری كەركوك، بە تایبەت خزینی گوندنشینەكان بۆ نێو شار، پەرەی سەندووە. لە كاتێكدا دەبوو ئەم ڕێژەیە بەرەو كەمبوونەوە هەنگاو هەڵگرێت، چونكە بە گوێرەی لۆژیكی مێژوویی و ڕێساكانی گۆڕانە كۆمەڵایەتییەكان، هاوشانی گەشەكردنی پرۆسەی بەشاربوون و لەگەڵ بەرزبوونەوەی ئاست و پلەی شارنشینی، پەیوەندییە كۆمەڵایەتییە كۆنەكان هەڵدەوەشێنەوە و داب و نەریتەكان گۆڕان بەخۆوە دەگرن، لەو چوارچێوەیەشدا دیاردەی فرەژنی (چەند ژنی) بەرەو كزبوون دەچێت.

دەبێت ئاماژە بەوەش بدرێت كە دیاردەی فرەژنی لە شاری كەركوك، بەپێی ئامارە فەرمییەكانی عێراق، بە شێوەیەكی بەرچاو بە بەراورد بە زۆربەی شارەكانی دیكەی عێراق باو نەبووە لە سەردەمی پاشایەتیدا[٢٣].

خێزان ڕۆڵێكی بنچینەیی لە كیانی تەبایی و پێكەوەژیانی كۆمەڵایەتی و دروستكردنی هۆشیاریی تاكەكانی كۆمەڵگەی كەركوكی دەگێڕا. دەكرێت ئەم ڕۆڵە لە دوو ڕوانگەوە ڕەچاو بكرێت. یەكەمیان پەروەردەكردنی منداڵ، دووەمیان پەیوەندییە خێزانییەكان.

1. پەروەردەكردنی منداڵ:

خێزان لە پێكهێنانی هۆشیاریی تاكدا ڕۆڵێكی بنەڕەتی دەگێڕێت، داب و نەریت و ئاكار و ڕەفتاری خێزانەكان و هەروەها بنەما ئایینییەكانیش كاریگەرییان بەسەر ڕێچكەگرتن و دروستبوونی هۆشیاریی تاكەكانەوە هەبووە. گۆشكردنی منداڵان، لە كۆمەڵگەی كەركوكدا وەك كۆمەڵگەكانی دیكەی عێراق و ناوچەكە، لە سەرووی ئەركەكانی خێزانەوە بوو، منداڵان لە ڕۆژی لەدایكبوونییەوە گوێی بە بانگ و گۆرانی و گێڕانەوەی چیرۆك ڕاهەێنراو لەسەر پارێزگاریكردن لە كلتووری باب و باپیران و خۆشەویستییان گۆشەكرا[٢٤].

سەبارەت بە ناولێنانی منداڵ لە كۆمەڵگەی فرەچەشنی كەركوكدا، لە زۆر باردا، هاوشێوەیی و هاوچەشنە. هۆی دیاری ئەم هاوشێوەییە لە ناولێنانی منداڵان بۆ كاریگەرییە ئایینییەكانی ناوچەكە دەگەڕێتەوە. بۆیە لەنێو ئەتەوەو ڕەگەزە جیاوازەكانی پێكهاتەی دانیشتووانی شاری كەركوك تێبینی ئەوە دەكرێت زۆرێك لە منداڵان ناوی وەك: (محەمەد، ئەحمەد، مەحمود، سادق، مستەفا، تەمیم، عەبدوڵڵا، عومەر، مەهدی، عوسمان، عەلی، حەسەن، حوسێن، خالد، عەبدولڕەحمان، نەجمەدین، سەیفەدین، لوتفوڵڵا، نوعمان، عەبباس[٢٥]، ڕەسوول، عەبدولعەزیز، فەخرەدین، عەتاللا، فاتیمە، عائیشە، ئەسما، خەدیجە و... تادوایی)ی لێنراوە و جیاوازییەكی گەورە لە ناولێنانی منداڵان لەنێو پێكهاتە جیاوازەكانی دانیشتووانی شاری كەركوك بەرچاو ناكەوێت.

سەرباری ئەم چەشنە ناوە هاوشێوە ئیسلامییانە، هەر نەتەوەیەك لە نەتەوە جیاجیاكانی كۆمەڵگەی كەركوكی منداڵەكانیان بە ناوی تایبەت و ماناداریەوە ناولێناوە، كە گوزارشت بوو لە هێما و كولتووری تایبەت بەو نەتەوە و كۆمەڵە دانیشتووانە. بۆ نموونە ناوی منداڵە توركمانەكان بەم شێوەیە بوو: (نشات، گولن، زیفل، قنبر، ئایدن، گولسەر، سێلدا، شنگول، نورجان، بیلجان)[٢٦]. هەرچی ناوی منداڵە كوردەكان بوو، بە تایبەت ئەوانەی تازە هاتبوونە شار و لە نێو گەڕەكە كوردنشینە جیاكان و لە پەرگەی شاردا گیرسابوونەوە، بەم جۆرە بوو: (دارا، پەروین، گەلاوێژ، فەرهاد، سیوە، شاسوار، نەریمان، ئەوژاد، ئاسكە)[٢٧].

ئەوەی جیاواز بوو لە ناولێنانی منداڵانی كۆمەڵگەی كەركوكی، كەمە ئایینییەكانی شار بوون: (كلدان، جوو، ئەرمەن، ئاشووری). ئەمانە لە ئاكامی جیاوازیی ئایینییان لەگەڵ زۆرینەی دانیشتووانی شاری كەركوك لە زۆر باردا، ناوی منداڵەكانیان هاوچەشن نەبوو. بە زۆری خێزانە مەسیحی و جوولەكان كەوتبوونە ژێر كاریگەرییەكانی كلتووری ڕۆژئاواوە، بۆیە ناوی منداڵەكانیشیان زۆرتر هاوشێوەی كۆمەڵگە مەسیحی و جوولەكان بوو. نموونەی ناوی منداڵانی كەمە ئایینییەكانی كەركوك لە ماوەی لێكۆڵینەوەكەدا بەم چەشنە بووە: (ئاهوم، بطرس، حسقیل، میخائیل، قسطنطین، گورگیس، ئەندریە[٢٨]، حنا، فرانسیس، ماریا). بەڵام وێڕای ئەوەش، لە هەندێك باردا، ناوی منداڵانی مەسیحی و جوولەكان هاوشێوە بوو لەگەڵ ناوی منداڵە موسڵمانەكان. لە نموونەی ئەم چەشنە ناوانەش: (سالم، موسی، عیسی، سلێمان، سلوی، میكائیل، یەعقوب)[٢٩].

یەكێك لە نەریتەكانی پەروەردەكردنی منداڵ لە كۆمەڵگەی كەركوكی بریتیبووە لە بەكارهێنانی بێشكە (مهد) و باو بووە. بۆیە زۆرینەی هەرە زۆری خێزانەكانی شاری كەركوك لە ڕۆژگاری پاشایەتیدا، منداڵەكانیان لە بێشكە ناوەو پێیان وابووە ئەو منداڵانەی لە لانك دەخرێن ئارامگرتن و ئۆقرەییان زیاد دەكات و جەستەی منداڵ بەهێز دەكات. لەو ئاكامەشدا دروستكردنی لانك لە شاری كەركوك لەلایەن دارتاشەكانەوە بەناوبانگ بووە و پیشەیەكی بە ڕەواج بووە[٣٠].

خێزانە كەركوكییەكان هەر لە تەمەنێكی بچووكەوە

منداڵەکانیان لەسەر کۆمەڵێک خوو رەوشتی بەرزو لەبارو دروست رادەهێنا بۆ ئەوەی لە دواتردا تاکێکی سەرکەوتوویان لە کۆمەڵگە ل دەرچێت. لە نموونەی ئەو کۆمەڵە خوو رەوشتە بەرزو دروستانە، وەک لە کتێبی (کرکوک‌ه اجتماعی حیات‌دا هاتووە، رێزگرتن لە (زاد)و پەروەردەکردنی جوان بوو[٦٣].

٢. پەیوەندییە خێزانییەکان:

سەبارەت بە پەیوەندییە خێزانییەکانی شاری کەرکوک لە سەردەمی پاشایەتیدا، لە ئەنجامی سەروەربوونی چەشنی (خێزانی فراوان) بەسەر کۆمەڵگەوە، پەیوەندییە خێزانییەکان لە ئاستێکی تووندوتۆڵدا بوو. خێزانی کەرکوکی، وەک خێزانێکی تەقلیدی، لە بنەڕەتدا خێزانێکی باوکسالاری بوو. سەرۆکی خێزان (باوک) بەپێی نەریتە کۆمەڵایەتییە کۆنەکانی شار، خاوەن دەسەڵاتێکی فراوان بوو لەناو خێزاندا. تێکرای ئەندامانی خێزانیش ملکەچی فەرمان و فەرمایشتەکانی سەرۆکی خێزان بوون. ئەم پێودانە تەواو بەسەر پێکهاتە جیاوازەکانی کۆمەڵگەی کەرکوکدا پیادە دەبوو. بۆ نموونە کۆمەڵی جوولەکان بە هەمان شێوە لەسەر بنەمای بنەڕەتی سیستەمی خێزان دامەزرابوو. دەسەڵاتی رەهای خێزان لە دەست سەرۆکی خێزاندا بوو. خێزانیش لەسەر بنەمای هاوسەرگیری بوو، بۆیە ئەرکی پیرۆزی سەرشانی هەموو گەنجێکی جوو بوو خێزان پێکەوە بنێت[٦٤].

بەپێی سەرچاوەیەکی مێژوویی هاوسەردەم، داب‌ونەریت و ئادابە خێزانییە کۆنە بەرزەکان لەلایەن زۆرینەی هەرە زۆری دانیشتووانی کەرکوکەوە لەبەرچاو گیراوە و بەم پێودانەش جیاوازی لەنێوان خێزانە دەوڵەمەند و هاسناوەند و هەژارەکاندا نەبووە[٦٥]. ئەم سەرچاوەیە لەسەر باسی پەیوەندییە خێزانییەکانی کەرکوک بەردەوام دەبێت و دەنووسێت: "سەرۆکی خێزان گەورەی رەهایە و گشت ئەندامانی خێزان رێزی ل دەگرن. پەیوەندی خۆشەویستی و رێز لەیەک گرتن لە نێو گشت ئەندامانی خێزان باوە، ماڵ لە روانگەیانەوە نیشتمانێکی بچووکە و خێزانیش ئەو یەکەیەیە کە هەمووان لەخۆ دەگرێت و دەیانپارێزێت و دەستی هاوکاریان بۆ درێژ دەکات و لە کاتی پێویستیشدا پشتیان پێ دەبەستێت"[٦٦].

پەیوەندییە هاوسەرایەتییەکان لەنێو خێزانە کەرکوکییەکاندا بە رادەیەکی چاک لەسەر بنەڕەتی تووندوتۆڵ دامەزراوە، مێرد باوەڕێکی پتەوی بە ژنەکەی هەبووە و رێزی لیباری بۆ داناوە. بۆیە لێک ترازان و گرنجانێکی بە ئەندازەیەکی بەرز لەنێو خێزانە کەرکوکییەکاندا لە ئارادا بووە. رەنگە هێنانە بەڵگەیەک بۆ دروستیی ئەم بۆچوونە ئاست نزمیی رێژەی تەڵاق و لێکجیابوونەوە بێت لەنێو خێزانە کەرکوکییەکان لە ماوەی لێکۆڵینەوەکەدا. وەک لە خشتەی ژمارە (٨)دا خراوەتەڕوو.

خشتەی ژمارە (٨)
پۆلێنکردنی دانیشتووانی
شاری کەرکوک بە گوێرەی
باری خێزانداری لەنێوان سالانی (١٩٤٧-١٩٥٧)[٦٧].

ساڵ	بێ ژن	تەڵاقدراو	لێکجیابۆوە
١٩٤٧	٢٠٢٧٦	١٧١	١
١٩٥٧	١٨٨٠١	٤٢٢	٦

بە گوێرەی سەرژمێریی ساڵی (١٩٤٧) کۆی خێزاندارەکانی کەرکوک بریتیبوو لە (٢٦٥٦٦) خێزاندار، لەم ژمارەیە تەنها (١٧١) حاڵەتی تەڵاق و یەک تاکە حاڵەتی لێکجیابوونەوە هەبووە. ئەمەش رێژەیەکی نزم پێکدەهێنێت ئەگەر لە رووی ژمارەوە تەماشا بکرێت. هەرچی ئاستی تەڵاق و لێکجیابوونەوەی خێزانەکانی شاری کەرکوکە لە سەرژمێریی ساڵی (١٩٥٧)دا، لەگەڵ زۆربوونی ژمارەی دانیشتووان (١٢٠٤٠٢)کەس و بەرزبوونەوەی رێژەی خێزانەکان (٤٤١٦٥) خێزاندار و جەنجاڵبوونی شاری پەیدابوون و بڵاوبوونەوەی کێشەی کۆمەڵایەتیی نوێی شار، ژمارەی ئەو خێزانانەی ئاکامی هاوسەرایەتییان بە تەڵاق گەیشتووە، وەک لە خشتەی سەرەوەدا پۆلێنکراوە، بریتیبووە لە (٤٢٢) و ئەوانەی لێکجیابوونەتەوە (٦) خێزان بووە. یەکێک لە هۆیە کاریگەر و بنەڕەتییەکانی کەمیی تەڵاق و لێکجیابوونەوە لە شارەکەدا، بیروبۆچوونی ئایینی و داب‌ونەریتی کۆمەڵایەتییە کە ئاشکرین دەروانێتە دیاردەی تەڵاق و لێکجیابوونەوە و بە (ابغض الحلال) ناوبراوە.

ب. پایەی ئافرەت لە کۆمەڵگادا:

ئافرەت لە کۆمەڵگەی رۆژهەڵاتیدا و لە سەردەمە مێژووییەکانی پێشوودا: جگە لە ئەنجامدانی کاری ناو ماڵ، خاوەن ئازادی و مافێکی دیاری ئەوتۆ نەبوو. لەبەر ئەوەی لە ئاکامی ئەو بارودۆخە تایبەتەی لەلایەن کۆمەڵگەوە رەگەزی مێینەی بە شێوەیەکی گشتی پێ دەوورە درابوو، مافەکانی بە ئەندازەیەکی بەرچاو پشتگوێ خرابوو[٦٨].

کۆمەڵێک بەهای کۆمەڵایەتی و بیروبۆچوونی پێشینە، ژیانی ئافرەتیان وەک پەرژینێکی قایم دەور دابوو. بە تایبەت کاریگەرییەکانی رێنماییە ئایینییەکان و بەها کۆمەڵایەتییەکانی هۆز و بنەماڵەکان رۆڵی سەرەکی لە مانەوەی ئافرەت لە ماڵ و دەرنەچوونیان، تەنها بۆ کاری زۆر پێویست نەبێت، هەبوو. ئافرەت لەلایەکی گەورە بوو پێویستی دەکرد پارێزگاری لێ بکرێت تا ئابڕووی خێزان و بنەماڵەکان پارێزراو بێت[٦٩].

سەرباری رۆڵی گرنگی ئافرەت لە ژیانی خێزانی و ئەرکە جۆراوجۆرەکانی کە خرابووە سەرشانی، لە چوارچێوەیەکی

گشتیدا. هەرگیز لەگەل باری پێگەیدا هاوشان و گونجاو نەبوو. بۆیە بەشێکی زۆری کۆمەڵ مافی خوێندنیان بەرامبەر ئافرەت بە رەوا نەدەبینی[٢٠]. هەر لەبەر ئەمەش خوێندنی کچان تا رۆژگارێکی نزیك بوونی نەبوو. کاتێکیش خوێندنی کچان هاتە ئارا، بەدەنگەوەهاتن و پێشوازیکردن لەو چەشنە خوێندنە رەزامەندییەکی تەواوی لەسەر نەبوو. بەڵکو لە چوارچێوەیەکی بچووکدا گیری خوارد.

لە شاری کەرکوکدا، گۆڕانی رژێمی سیاسی و پێشهاتە کۆمەلایەتییەکانی دوای نەمانی دەسەلاتی عوسمانی و پەیدابوونی دەسەلاتی ئینتیدابی بەریتانی، خوێندنی کچانی بەدواوە هات. بەلام ئەم خوێندنە تا کۆتاییەکانی سەردەمی پاشایەتیش بە دواکەوتوویی و لە بازنەیەکی بچووکدا مایەوە، هەرگیز نەیتوانی ئەك هاوشانی خوێندنی کوران بێت. بەڵکو بگاتە نیوەی هێزو بڕستی خوێندنی رەگەزی بەرانبەر. ئەوەی گەواهی ئەم راستییە دەداتە دەست ئامارە فەرمییەکانە، بەپێی کۆمەلە ئاماری سالانەی وەزارەتی ئابووریی عێراق، سال خوێندنی (١٩٥٦-١٩٥٧) ژمارەی قوتابخانە سەرەتاییەکانی کچانی کەرکوك تەنها بریتیبووە لە (٩) قوتابخانە: لە کاتێکدا قوتابخانە سەرەتاییەکانی کوران لەو ساڵەدا گەیشتووەتە (٥٤) قوتابخانە[٢١].

هەرچەندە بارودۆخی ئافرەتانی کۆمەڵگەی شاری بە بەراورد بە بارودۆخی ئافرەتانی لادێنشینەکان لەبارتر و شیاوتر بوو، بەلام بارودۆخی ئافرەتانی شاریش بە کۆمەڵێك بیروبارەری دواکەوتوو تەنرابوو. ئافرەت زۆرجار دەبوو باجی هەڵەی باوك و براو ئامۆزاو خزمە نزیکەکانی بداتو لە بری خوێن و لە کرەی سولح و مەسرەفتی، وەك کالاو هۆیەکی پێویستی دامرکاندنەوەی ئاشووب و ململانێیە کۆمەلایەتییەکان بەکار دەهێنرا[٢٢].

لە کۆتاییەکانی رۆژگاری حوکمڕانیی عوسمانییەوە، بارودۆخی ئافرەت و پایەی لە کۆمەڵگەدا گۆڕانێکی رێژەیی بەخۆوە گرت، داکەوتنی دەسەلاتی بەریتانی لە عێراق پرۆسەی گۆڕانە کۆمەلایەتییەکەی خێراتر کرد، بۆیە سەردەمی ئینتیدابی بەریتانی برێك گۆڕانی رێژەیی بەسەر بارودۆخی ئابووری و کۆمەلایەتیی ئافرەتدا هێنا. رەنگە بەرچاوترین ئەو گۆڕانە رێژەییانە لە پەیدابوونی ململانێی نێوان داکۆکیکارانی ئازادی ئافرەتان و نەهێشتنی پەچەو عەبا (سفور)و پشتیوانانی دانانی پەچەو عەبای ئافرەتان (حیجاب) بخوێندرێتەوە. ئەوەی بە راشکاوی لەسەر رووپەری رۆژنامەو گۆڤارەکانی ئەو سەردەمی عێراق رەنگدانەوەی گەورەی هەبوو[٢٣]

ئەوەی پێویستە دەربارەی پایەی ئافرەتانی شاری کەرکوك و روانگەی خەلکی کەرکوك بەرانبەر بە ماف و جلوبەرگی ئافرەتەوە ئاماژەی بۆ بکرێت ئەوەیە کە ئافرەتانی شاری کەرکوك جیاواز لە ئافرەتانی زۆربەی شارەکانی دیکەی عێراق، سەربەست و ئازادتر بوون و لەم رووەوە چەند هەنگاوێك لەپێشبوونە پێش ئافرەتانی شارەکانی دیکە. هۆیەکانی ئەم پێشکەوتنەی باری ئافرەتانی کەرکوکیش رەنگە بۆ چەند فاکتەرێکی سەرەکی بگەرێتەوە، لەوانە:

یەکەم:

بوونی کۆمپانیای نەوتی عێراق و رۆلی لە پەرەگرتنی لایەنە کۆمەلایەتییەکانی شارەکە کاریگەری هەبوو. بوونی ژمارەیەك ئافرەتانی ئینگلیزی و بیانی و تێکەلبوونیان بە خەلکی شار لە بازاردا بە شێوە جلوبەرگی ئەورووپیی سەردەمیانە. شتێکی سروشتی بوو خەلکی ئەم دەستوورە پۆشاکە بە شێوەیەك لە شێوەکانی پێشکەوتن ئێبگات[٢٤].

دووەم:

پێکهاتەی فرەچەشنی کەرکوك و بوونی کۆمەلە دانیشتووانی جوو، کلدانی و ئەرمەنی و ئاشووری و کاریگەربوونیان بە کولتووری ئەورووپی و لاساییکردنەوەی دەستووری شێوە پۆشاکی ئەورووپی، بە تایبەت لەلایەن گەنجەکانیانەوە، تا رادەیەکی بەرچاو ئەم جیاوازییە کۆمەلایەتییەی لەنێو شاری کەرکوك لە پایەی ئافرەت و روانگەی کۆمەڵ هێنابووە کایە.

(کاکە مەم بۆتانی) کە لە پەنجاکانی سەدەی بیستەم ساڵانێك ژیانی لە شاری کەرکوك بردووەتەسەر، دەربارەی ئەم باسە لە بیرەوەرییەکانیدا لە چەند شوێنێك ئاماژەی پێداوە. ناوبراو دەربارەی کۆمەلە دانیشتووانی مەسیحیی کەرکوك نووسیویەتی "دیانەکانی عەرەقە، سەربەست و ئازاد بوون، ئافرەتەکانیان بێ عەباو پەچە بوون. ئێواران سەیکیاجیان دەکرد و لەنار باغچەی بن دیواری ماڵەکانیان دادەنیشتن و گۆرانیان لێدەدا، کوڕو کچیان بە شەقامەکانی گەرەکی عەرەفەدا پیاسەیان دەکرد.."[٢٥].

سێیەم:

وەك (فازڵ عەزاوی) بۆی چووە، رەنگە کاریگەرییە عیلمانییەکانی تورکیا کە لەلایەن (مستەفا کەمال ئەتاتورك) ەوە (١٨٨٢-١٩٣٨) هەلتوا، فاکتەرێك بێت لە جیاوازیی روانگەی خەلکی کەرکوك و رێزگرتن لە رووخسارە سەردەمییەکان و رەچاوکردنی هەموو ئەو شتانەی گوزارشت لە نوێگەری و شارستانێتی و شارنشینی دەکەن. بەو پێیەی بەشێك لە دانیشتووانی شاری کەرکوك تورکمان و ئەو هەنگاوانەی تورکیاش کاریگەری و شوێن پەنجەی دیاری بەسەر رۆشنبیرانی تورکمانی عێراقەوە نواندووە[٢٦]. شایەتحاڵێکی دیکەش لەم بارەوە نووسیویەتی: "کچی مامۆستاو فەرمانبەرە سەربەستەکان، بێ پەچە، عەبایان دەپۆشی."[٢٧].

*** تەوەری دووەم:**

دابونەریت و بیروباوەڕە كۆمەلایەتییەكان:

دابونەریت وەك پێناسە كراوە بریتییە لە "بەرجەستەبوونی كرداریی ڕەفتاریی گشتیی كۆمەڵ". واتە بەو مانایەی دابونەریتە كۆمەلایەتییەكان گوزارشتە لە پێوەرە كۆمەلایەتییەكان كە بەشێكی سەرەكیین لە پێكهاتەكانی ڕۆشنبیریی كۆمەڵگە"[٣٨].

كۆمەڵگە مرۆییەكان لە ڕەوتی مێژوویییەی خۆیاندا بەهاو شێوە ڕەفتارێكی دیاریكراو بەدەست دەهێنن، كە كۆمەڵێك فاكتەری مێژوویی، ئابووریی و سیاسی، لەسەر ئاستەكانی ناوخۆو دەرەكیدا بەشداری لە دروستبوونیاندا دەكەن و ئەوە دوای ئەوە بە یەكێ دەسپێرن و بە (دابونەریتی كۆمەلایەتی) ناوزەدیان كردووە"[٣٩].

أ. دابونەریتە كۆمەلایەتییەكان:

سەبارەت بە دابونەریتەكانی نێو كۆمەڵگەی كەركوكی لە سەردەمی پاشایەتی جیاوازییەكی ئەوتۆ لەگەڵ سەردەمی پێشوو بەدی ناكرێت، چونكە دابونەریت وەك لە سەرەوەدا ئاماژەی پێدرا بە كۆتایی قۆناغێك و دەستپێكردنی قۆناغێكی دیكە لە مێژووی ڕەمەكی خەڵك كاڵ نابێتەوە، بۆیە زۆرێك لەو دابونەریتانەی لە شاری كەركوك لە ماوەی نێوان ساڵانی (١٩٢١-١٩٥٨)دا لە ئارادا بوون، دەگەڕێنەوە بۆ سەردەمی عوسمانی و هەندێكیان زۆر لەوەش كۆنتر بوون"[٤٠]، وەك لەمەودوا باس لە هەندێكیان دەكەین.

یەكێك لە دابونەریتە دیارەكانی كۆمەڵگەی كەركوك بریتیبوو لە سەروەربوونی گیانی لێبوردەیی و ڕێزگرتن لە خەڵكی لایەن و ئایینی و دەستگیرۆیكردن و میوان ئەوازی لەم بارەوە (سۆن) پەنجەی سەرنجی بۆ درێژ كردووە و ئەم دابونەریتانەش گوزارشت بووە لە دابونەریتە كۆن و بەرچاوەكانی دانیشتووانی كەركوك"[٤١].

سەردانیكردنی مەزارو گۆڕی پیاوچاكان و زانایان و كەسایەتییە ئایینییە بەناوبانگەكان لە پێناو دوعاو پیرۆزی، یەكێكە لە دابونەریتە باوەكانی خەڵكانی شاری كەركوكە.

هۆیەكانی سەردانیكردنی ئەو مەزارو گۆڕانە بە مەبەستی بەدیهاتنی ئاوات و ڕازەكانیان، بە تایبەت لە كاتی تەنگیدا. ئەم لایەنە لەوەوە سەرچاوەی گرتووە، كە دانیشتووانی كەركوك لەو سەردەمەدا باوەڕێكی بەهێزو توندوتۆڵیان، بە هۆی كاریگەریی ئایینی، بە پیاوچاكان و شێخ و پیاوانی ئایینی هەبوو"[٤٢].

لە ئەنجامی دێرینی و بوونی مەزارو گۆڕی زۆرێك لە پیاوچاكان و كەسایەتییە ئایینییەكان لە شاری كەركوكدا، دابونەریتی سەردانیكردنی ئەو مەزارو گۆڕانە لەنێو دانیشتووانی شاردا بە شێوەیەكی بەربڵاو تەشەنەی كردبوو، لەمانەش لە ئاكامی هێزی كاریگەرییە ئایینییەكان. زۆرێك لە دەستوورو ڕێوڕەسمە ئایینییە جیاوازەكان، بە تێپەڕینی كات شێوەی گشتگیریان وەرگرتبوو. بۆ نموونە بەشێكی بەرچاوی موسڵمانەكان هاوشانی جوولەكان ڕۆژانی شەممە، بۆ دوعاو پیرۆزی و بە مەبەستی بەدیهاتنی ڕازو نیازیان، سەردانی مەزارو گۆڕەكانیان دەكرد، لەنێو ئەو شوێن و گۆڕانەش گۆڕی (دانیاڵ) پێغەمبەر و گۆڕی هاوڕێكانی لەو شوێنەو مەزارە گرنگانە بوون. بە هەمان دەستوور موسڵمانەكانی كەركوك ڕۆژانی چوارشەممەوانیش، بە شێوەیەكی باو، سەردانی مەزارو گۆڕی پیاوچاكەكانیان كردووە"[٤٣].

باوبوونی سەردانیكردنی گۆڕی شێخ و پیاوچاكان و مەزاری پێغەمبەران لەنێو دانیشتووانی شاری كەركوكدا لە ماوەی دیاریكراوی لێكۆڵینەوەكەدا، زۆرێك ڕێوڕەسمی پێوەندیوەستاوەو خەڵكی بۆ بەدیهاتنی مەبەست و ڕازونیازیان و پەیڤ وەرگرتن چوكلێت و نوقڵ و خواردن و خواردنەوەیان لەسەر مەزارو گۆڕەكان دەبەخشییەوە. ئەم دابونەریتە ئەمڕۆشی لەگەڵدا بێت لە شاری كەركوك بەرچاو دەكەوێت و بەردەوامیتی هەیە.

كاریگەرییە ئایینییەكان لە شاری كەركوكدا هەر لە چوارچێوەی سەردانیكردن و نزاو پاڕانەوەی دانیشتووان نەبووە بۆ حاسڵبوونی مرازیان. بەڵكو لایەنی دیكەشی بەخۆوە گرتووە، لەوانە پەناپردن بۆ شێخ و مەلاو پیاوچاكان. چ زیندوو بن چ مردوو، لە پێناو چارەسەركردنی هەندێك نەخۆشیی تایبەت، وەك: نەخۆشییە دەروونییەكان، نەخۆشییەكانی پێست، نەخۆشی ئەزۆكی و منداڵبوون (بە تایبەت بەستنەوەی كوڕ لەلایەن ئافرەتانەوە) و هتد"[٤٤].

هەندێك لە خێزانەكانی شاری كەركوك بۆ ئەوەی منداڵەكانیان لە نەخۆشی بەدوور بێت سەرتاشینیەكێك لە گۆڕەكانی (سوڵتان مەرجوو)و (ئیمام ئەحمەد)و (ئیمام محەمەد)یان دەگرد و مێووریەك یان خشتاركێكیان بە ملی منداڵەكە دەكرد. ئەگەر پیاوتێستایە ترس لە منداڵەكانیان دەكەن: ئافرەتەكان دەتاوێنەوەو لەسەر سەریدا لەناو جامێك ئاودا ساردیان دەكردەوە ڕێنەو شێوەی هەر ئەرچوایە دەیانوت لەوە ترساوە"[٤٥].

هەر سەبارەت بە دابونەریتە كۆنەكانی دانیشتووانی كەركوك نووسەرێكی هاوسەردەم لەم بارەوە نووسیویەتی: "نووشتەی: چاوەزار، خۆشەویستی، ڕەشكردن، بەستنی ژن و مێرد. لەناو ژنانی كوردو توركمان لەڕێی ئەدای هاوارەی (یاقریب الفرج) لە سەربانی مزگەوتەكان دەبیسرا شێخی نووشتەكەر ناوی كەوتبووە ڕۆنەوە. هەفتەی ڕۆژێ دەچوونە سەر گۆڕی شێخ و مشایەخ، لوقمی ئیمام قاسم و ئاخۆر حوسێن ڕاسمەوشێنرا. كتێب گرتنەوە. دەست خوێندنەوە بەخت گرتنەوە لەناو ژنە موسڵمانەكانا زۆر باو بوو. نووشەموان و پێنج شەموان، گۆڕستانەكان بەش دەچوونە. پاش گریان و لاوانەوە. دەبووە یانەو دیوەخانی ژنان و قسەو قسەلۆك"[٤٦].

دابونەریتێكی بەرچاوی دیكەی دانیشتووانی شاری كەركوك لە سەردەمی پاشایەتیدا بریتیبوو لە نەزركردن، واتە پەیمان و بەڵێندانی چاكەیەك ئەگەر هاتوو ڕازەكەی هاتەدی لە نموونەی نەزرەكانی دانیشتووانی شاری كەركوك: نەزریان دەكرد (ئەگەر كوڕیان ببێت ئەوا لە حەوت دەرگا سواڵ دەكەن)، یان لە كاتی نیشانی كچان دەیانوت: (مارەییم

تاوێت چونکە نەزریم کردووە بە جگەرەیەک نەیەیم. هەروەها شەوانی هەینی مۆمیان لە (ئیمام عەبباس)و (قەرەقاچ)و (سەیید خالید)و (موسەللا)و (مەیدان)و گۆڕەکانی دیکە دادەگیرساند گوایە نەزریان کردووەو زۆر بابەتی سەیرو سەمەرەی دیکە(٢١٧).

هەرچی داب‌ونەریتی کەمە ئاینییەکانی شار بوو، جیاوازییەکی گەورەی ئەوتۆیان لەگەڵ زۆرینەی دانیشتووانی موسڵمانی شاری کەرکوکدا نەبوو، جگە لە هەندێک ڕێوڕەسمی ئاینیی تایبەت و ڕێنمایی ئایینی نەبێت. بۆ نموونە ئاو بە تێوەچوان داکردن (تعمید) لە لای کۆمەڵە دانیشتووانی کلدانی و ئەرمەنەکان و ئاشوورییەکان (مەسیحییەکان) کە تایبەتە بە منداڵی تازە لەدایکبوو، لە دوای یەک دوو مانگ لە کڵێسادا ڕێوڕەسمی ئایینیی تایبەتی لەو بارەوە بۆ ساز دەکرێت(٢١٨).

کۆمەڵە دانیشتووانی جوو لە ناکامی کۆمەڵێک داب‌ونەریت و ئامەاو پڕوپووچی وابەستە بە ژیانی کۆمەڵایەتییانەوە، هۆیەکی دیاری گۆشەگیربوونیان بووە لە کۆمەڵە دانیشتووانەکانی دیکە. ئەمەش زۆرینەیان پەیوەندی بە حاخامەکان و پیاوانی ئایینییان هەبووە، کە داکۆکیکردن و جەختکردنەوە لەسەر ڕێنماییە ئایینییەکان لە ڕادەی دەسەڵاتی ئەوانی زۆر کردووە(٢١٩).

ب. بیروباوەڕە میللییەکان:

لەنێو کۆمەڵگەی کەرکوکی لە ماوەی پاشایەتیدا کۆمەڵێک بیروباوەڕی میللی لەنێو دانیشتووان بڵاوببووە کە شوێن پەنجەیان لەسەر ژیانی کۆمەڵایەتی دانیشتووانی شاری کەرکوک داناوە. یەکێک لەو بیروباوەڕانە بریتیبوو لە باوەڕبوون بە فاڵ و کتێب گرتنەوەو سیحرو جادوو. ئەمانە لەنێو دانیشتووانی کەرکوکدا بە شێوەیەکی باو بڵاو بووەتەوە. بە تایبەتی مەبەست لەو کارەیان بۆ نەخۆشی و منداڵ و پێداویستی دیکە بووە(٢٢٠). هۆی باوبوونی باوەڕبوونی بەشی زۆری دانیشتووانی شاری کەرکوک بە فاڵ و کتێب گرتنەوەو تەلیسم بۆ چەند فاکتەرێک دەگەڕایەوە، لەوانە: بەهێزیی پڕوپووچە ئایینییەکان و کاریگەرییان بەسەر ژیانی کۆمەڵایەتی دانیشتووانەوە ئەوەش لە ئاکامی زۆری ڕێبازە ئایینییەکان و بوونی دەیان تەکیەو خانەقای هەمەچەشن. هەروەها کاریگەری بیروباوەڕی کەمە ئایینەکانی شاری کەرکوک بەسەر زۆرینەی دانیشتووانی کەرکوکەوە. بە تایبەت باوەڕی بەهێزی جوولەکان بە سیحرو فاڵ و کتێب گرتنەوە(٢٢١) شوێن پەنجەی لەسەر کۆمەڵگەی کەرکوکی داناوە.

پێویستە ئەوە بوترێت کە فاکتەری ئایینی و مێژووی هاوبەش و کۆمەڵێک بەرژەوەندی هاوبەش لەنێو پێکهاتە جیاوازەکانی دانیشتووانی شاردا وایکردبوو کولتوورێکی هاوشێوەو نزیک لە یەکتر لە شاری کەرکوکدا دروست بێت. بۆیە زۆرێک لە بیروباوەڕە میللییەکانی شارەکە لەلایەن پێکهاتە جیاجیاکانی دانیشتووانەوە بە هەمان وەرگیراوەو جەختیان لەسەر کراوەتەوە. نموونەو گەواهی دروستیی ئەم باسە ڕەنگە لە حیکایەت فۆلکلۆرییەکان و گۆرانی و پەندە میللییەکان و ئەفسانەکان و هەندێک پڕوپووچدا لە شاری کەرکوکدا ببینرێت(٢٢٢).

لە نموونەی ئەو پڕوپووچانەی بە نێو دانیشتووانی شاری کەرکوکدا بڵاو ببۆوە قیکەلێدان لە نێوان دەبێتە هۆی بانگکردنی شەیتان یان باوەڕیان وابوو کە شەیتان و جنۆکەکان لەناو کۆسپەی دەرگاکان (عتبات المنازل)، بۆیە دەترسان بەسەریدا بڕۆن. هەر چەندە ئەم پڕوپووچانە تایبەت بوون بە کۆمەڵە دانیشتووانی جوو(٢٢٣)، کەچی بەنێو پێکهاتە جیاوازەکانی دانیشتووانی کەرکوکدا بڵاو ببۆوە(٢٢٤).

هەندێک لە بیروباوەڕە میللییە باوەکانی دانیشتووانی شاری کەرکوک لە ڕۆژگاری پاشایەتی: گیرانی ڕۆژو مانگ بە مانای دلگەرتنی کارەساتە. لە زستان و هاوین مانگ بگیرێت ئەوا باوەڕیان وایە نێو گرتوویەتی، بۆیە هەندێکیان بە تفەنگ و هەندێکیان بە تەنەکە دەیانکرد هەرا بۆ ڕاکردنی دێوەکە. ئەگەر مانگ ڕەنگی سوور بوو لە ئەنجامی گیرانییەوە بە مانای بەرپابوونی جەنگ و ڕژانی خوێنە. ئەگەر ئاوێنە بشکێت بەڵایەک بەسەر ئەو ماڵە دێت. پرچی ژن چەند جارێک هاتە سەر دەم و چاوی واتە میوانی دێت. ڕشتنی ئاو لە دوای ڕۆیشتنی خزمەریستان تاکو بە بێ بەڵا بگەڕێتەوە. شەڕکردنی چۆلەکە بە مانای هاتنی میوانە. خوێندنی قەلەڕەش بە مانای کاری خێری بەسووڵوە نییە. ئەگەر سەگ لە شەودا لوراندی بەڵگەی شوومەو خەڵکەکە دەبێت بڵێن: (اعوذ بالله)(٢٢٥).

هەروەها لە بیروباوەڕە میللییەکانی دیکەی دانیشتووانی شاری کەرکوک، ڕاژەنتی لانکی بەتاڵ دەبێتە مایەی سک ئێشەی منداڵ. نەشوشتنی منداڵی تازە لەدایکبوو تا چلەی دەچێت، گسک لێدانی ماڵ بە شەو دەبێتە مایەی دەربەدەربوونی خاوەن ماڵ. بەردگرتن لە دوای میوانی نەخوازراو تاوەکو جارێکی دیکە نەگەڕێتەوە. بەسەرداکردنی چل جام ئاو بەسەر ئەو کەسەی تاوانی کردووە وەک بەڵگەی ڕاگەیاندنی تۆبەکردن(٢٢٦).

هەرچی بیروباوەڕە میللییەکانی شاری کەرکوک بوو سەبارەت بە باران بارین، چەند شێوەو ڕێگەو باوەڕێک بوو. لەوانە: کاتێک ساڵێک بێ باران بوو بێت و باران لە وادەی خۆی نەباری بێت خەڵکەکە دوعای نزایان کردووەو خەڵکی بە کۆمەڵ بەشداریان کردووەو سێ ڕۆژ بە ڕۆژوو دەبوون و دوا ڕۆژیش دوکان و بازارەکان دەپێچرانەوەو دادەخران و دەچوونە دەرەوەی شار و قوربانییان دەکرد، مەنجەڵ گەورە گەورەیان لەگەڵ خۆ دەبرد و چێشتی بارانیان ساز دەکرد و ئینجا نوێژە بارانەیان دەکرد و ئیمام جوبەی بەری بە وەرگێڕاوی لەبەر دەکرد و خەڵکەکەش جەمەدانی و کڵاویان لەسەر ئەدەکرد و دوعایان دەکرد و پاشان ڕۆژووەکەیان دەشکاند، هەر کەسێک سەد وردە بەردی کۆ دەکردەوەو لەسەر هەر بەردێک دوعایان دەخوێند(٢٢٧)، لەوانە خوێندنی ئایەتی: ﴿وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ﴾(٢٢٨)

شێوەی دووەم بۆ داوای باران بارین بریتیبوو لە بووکە بەبارانێ (کۆسە بەبا)، کە ئەمەش لە بنەرەتدا بیروباوەڕێکی کۆنی گەلانی ئێران بووەو خەڵکانی دیکە پێی کاریگەر بوونە"(١٩). ئەم شێوە ڕێگەیە لە زۆربەی ناوچەکان باو بووەو گۆرانیی تایبەتی هەبووە:

هەیاران و هەیاران — یاخوا ببارێ باران
بۆ فەقیرو هەژاران — گەنم شین بێ لە چاران(٢٠).

بە تورکمانی دەیانوت:

الله بر یاغیش ایله — دام دیواری یاش ایله
پاشا اوغلی گیجەدە — قوندرەسن یاش ایلە
آچن عانبار آغزینی — ویرن یاغش پایینی
ویراتی خاتون اولسون — ویرمیان قاطر اولسون(٢١).

واتە بە کوردییەکەی:

خودایە بارانێ دابکەی — ماڵ و دیوار تەڕ بکەی
ئەگەر کوڕی پاشا تێپەڕی — پێڵاوەکەی تەڕ بکەی
دەمی عەمبار بکەنەوە — بەشی باران ببەخشن
ئەوەی دەیدا ببێ بە خاتوون ئەوەی نایدا ببێ بە هێستر

شێوەی ڕێگەی سێیەم: کۆمەڵە منداڵێک کە تەمەنیان لەنێوان (٧-١٠) ساڵیدایە لە شەو یان ڕۆژدا دوو داریان وەکو خاچێک لێک دەبەست و قوماشێکیان لەسەر دادەنا لە شێوەی جلوبەرگ، ئەو منداڵەی دارەکەی هەڵگرتووە بە تەنی دەموچاوی ڕەش دەکرد، خەڵکی بە گوێرەی توانا پارە یان ئارد یان خورما یان شتی دیکەیان پێدەدان و جامو سەتڵی ئاویشیان بەسەر ئەو منداڵەی دارەکەی هەڵگرتبوو دا دەکرد. منداڵەکان بە دەم پێکەنین و دوعاوە ماڵەکانی گەڕەک بەسەر دەکەنەوەو گۆرانی دەڵێن بۆی دراش، پارەو شتە کۆکراوەکان لە ناو گەڕەک چێشتی باران ساز دەکەن و بەسەر خەڵکی دابەشی دەکەن(٢٢).

* تەوەری سێیەم:
پۆشاک و جەژن و بۆنەکان:

پۆشاک و جەژن و بۆنەکان هێماو لایەنێکی پڕ بایەخی ژیانی کۆمەڵایەتی هەر نەتەوەو کۆمەڵگایەکە، کە لە ڕوچنەیەوە خەڵکی دەتوانن ئاشنایەتی لەگەڵ کولتووری نەتەوەیی و تایبەتی ئەو نەتەوەیە پەیدا بکەن و پەردە لەسەر لایەنێکی گرنگی بیروباوەڕو کولتوورەکەی هەڵبماڵن.

أ. پۆشاک:

پۆشاک ڕوویەکی دیارو بایەخداری جیاکیەو دەکرێت لە ڕێگەی شارەزابوون لە جلوبەرگی دانیشتووانەوە گەلێک لایەنی کۆمەڵایەتی ناوچەی کەرکوک ڕوون بکرێتەوە، وێڕای ئاشنابوون بە یەکێک لە ناسنامە سەرەکییەکانی نەتەوە جیاجیاکانی شاری کەرکوک.

١. پۆشاکی پیاوان:

لە ئاکامی جیاوازیی پێکهاتەی دانیشتووانی شاری کەرکوک کۆمەڵە دەستوورێکی جلوبەرگ لە ئارادا بوو. بێگومان جیاوازیی چینایەتیش ڕۆڵی لە زیاتر فرەرەنگبوونی دەستوورەکانی پۆشاک پۆشیندا هەبووە. بەڵام بە شێوەیەکی گشتی جلوبەرگی پیاوانی شاری کەرکوک لە ماوەی لێکۆڵینەوەکەدا (١٩٢٦-١٩٥٨)، بەمشێوەیە بووە: "جلوبەرگی بازرگانەکان، شێخ و سەید، مەولەمەندەکان.. کەواو سەڵتە بوو، سەوزەفرۆش بە گشتی کورتەک و شەرواڵ بوو. ئەفەندییەکان قات بوو، هەندێکیان سیدارەیان لەسەر دەکرد"(٢٣).

شێوە پۆشاکی شاری کەرکوک بە تێپەڕینی کات و قۆناغە مێژووییەکان گۆڕانی بەخۆوە گرتووەو خەڵکی ڕۆژ لەوای ڕۆژ، بە تایبەت لەلایەن ئەوانەی لە دامودەزگاکانی میری و کۆمپانیای نەوتدا کەوتنەکار. مەیلیان بە لای شێوە دەستووری بەرگی ئەورووپیدا بووە (قات، چاکەت و پانتۆڵ و هەتاێکجار سیدارە)، چونکە وەک داب و عورفێکی فەرمی دەبوو ئەوانەی لەو جەشنە شوێنانە کار دەکەن و خاوەن وەزیفەن ئەو پۆشاکە بپۆشن، بۆیە ئەمە کاریگەری لەسەر کاڵبوونەوەی شێوە جلوبەرگی ترادیسیۆنی (یان میللی) پیاوانی شاری کەرکوک هەبووە، بە تایبەتیش لە ساڵانی چلەکان و پەنجاکانی سەدەی ڕابردوودا و خەڵکی ڕوویان لە بەرگی فەرمی (ئەورووپی) کردبووە(٢٤).

لەتێو ئەوانەی کاریگەری گەورەی لەسەر گۆڕانی پۆشاکیان هەبوو، شێوە جلوبەرگی کۆمەڵە دانیشتووانی کلدان و ئەرمەن و جوولەکان بوو(٢٥). شیاوی باسە ئەم هاوشێوەبوونەی دەستووری جلوبەرگە لەگەڵ دەستووری پۆشاکی ئەورووپی لەلایەن کەمە نایینییەکانەوە مایەی توڕەیی پیاوانی ئاینیی ئەوانە بووە، بە تایبەتی حاخامەکانی جوو، کە لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە دەستپێکردبوو(٢٦).

جلوبەرگی پیاوانی کورد بریتییبوو لە "کەوا و سەلتەی قەلپانەدار، دەرپێی بریژی خام، مشکی و جامانی و کڵاو و پشتێن. هەروەها رانک و چۆخە بە دوو شێوەکەی بابینی و سۆرانی: کڵاو جەمەدانی، یان مشکی، پشتێن، زۆرجار فەرەنجی، یا پەستەک لەسەر چۆخەوە لەبەر دەکرێن. ئەم جلوبەرگە رەسەنانە، کورد بە جوانی و شانازییەوە لەبەری دەکەن و پێی دەردەکەون"[٦٧]. میللەتی کورد هەر لە کۆنەوە بۆ خۆپاراستن لە گەرمای هاوین یان سەرماو بەستەڵەکی زستان چەند کەلوپەلێکی بەکارهێناوە بۆ داپۆشینی سەری. لە هەندێ حاڵەتی تردا سەرپێچ (مێزەر) وەک کەلەپورێکی نەتەوایەتی پارێزراوەو لەسەر نراوە، راستییەکی بەڵگەنەویستیشە کە هەر میللەتێک لە رێگەی سەرپێچ و چۆنیەتی لەسەرنانی و ئەو نیشانانەی کەوا پێیانەوەیە لە میللەتانی تر جودا کراوەتەوە، بە گوزارشتێکی دیکە هێمای نەتەوایەتی و ناسینەوەی میللەتێک گەلێک جار دەکرێت لە رێگەی سەرپێچەوە (مێزەر) هەست پێبکرێت"[٦٨].

پۆشاکی پیاوانی کورد لە شاری کەرکوکدا، لە بنەڕەتدا لە جەمەدانی و رانک و چۆخە، کورتەک و شەرواڵ پێکدێت، کە زیاتر لە ناوچەی کەرکوک بە شەرواڵ و مرادخانی ناودەبرێت شەرواڵ و مرادخانی دەتوانرێت لە زستان و هاویندا بپێچەوانەی رانک و چۆخەی ناوچەی سلێمانی لەبەر بکرێت و شێوەی دروینی بە گوێرەی چینە کۆمەلایەتییەکان و ناوچەی جوگرافی جیاوازی هەیە"[٦٩].

لە چوارچێوەیەکی گشتییدا، پێکهاتەکانی جلوبەرگ و پۆشاکی پیاوانی کورد لە شاری کەرکوک بریتیبووە لەمانە:

١. کەوا:

بریتییە لە پۆشاکێکی درێژ تا سەر پاژنەی پێ و بێ بەخەیەو دەبێتە دوو بەش، لە ناوەڕاستەوە کراوەیە تا خوارەوە، کە بریتییە لە سێ پارچە، دواوەی پارچەیەکە و ئەملاو ئەولای هەر یەکەی پارچەیەکە. قۆڵی کەوا درێژە تا سەر دەستەو سەرقۆڵەکانی کراوەیە، لە چەند شوێنێکدا قۆپچەی هەیە بەکار دەهێنرێت بۆ بەستنەوەو لێک گرێدان، بە تایبەت لە پێشەوە تریک بە ناوک قۆپچەیەک هەیە بۆ ئەوەی هەردوو لای کەواکە بێنەوە یەک بۆ بەستنی پشتێن کە لەملاو ئەولای کەواکە کراوەیە"[٧٠].

٢. سەڵتە:

چاکەتێکی ئاخنراو بە لۆکەیەکی تەنک و لە ناوەوە بەرگی بۆ کراوە، زۆر کات بەرگەکەی لە خام دروستکراوەو درێژی سەڵتە زۆر نییە تا سەر پشتێنی دەگاتەوەو دوو قۆڵی درێژی هەیە، بەڵام قراوان نییە. سەڵتە لە ناوچەی کەرکوک لەسەر کەواوە لەبەر دەکرێت.

٣. کورتەک:

بەرگێکی سەرەوەیەو لە زوودا بەلۆکە ئاوئاخن دەکرا، کورتەک قۆڵەکانی درێژەو بە جەستەوە نووساوە.

٤. مورادخانی و ستارخانی:

ئەمە بەرگێکی نوێیە سەبارەت بە ناوچەی کەرکوک، زیاتر لە سییەکانی سەدەی بیستەمەوە دەرکەوتووە.

٥. شەرواڵ:

بریتییە لە بەرگێکی کراوە لە بەشی سەرەوە هەتا بەرەو خوار بچێت تەسک دەبێتەوەو لە بەشی لای سەرەوە بە (دوخین) دەبەسترێت. شەرواڵ زیاتر لەگەڵ بەشی سەرەوەی پۆشاکدا یەک رەنگ دەبن"[٧١].

٦. دەرپێ:

لەژێر کەواوە لەبەر دەکرێت و رەنگی سپییەو لە خام یا کودەری دروست دەکرێت و لە شێوەی شەرواڵ دایە، زۆرجار لە کاتی سەرماو سۆڵە لەژێر شەرواڵیش لەبەر دەکرێت.

٧. کراس:

بە هەمان شێوە رەنگی سپییەو پشت ملی کورتەو دوو قۆڵی هەیەو قەقیانەدارە.

٨. قەقیانە:

پارچە بەرگێکی کوردانەی رەسەنە، قەقیانە هەندێکجار سەربەخۆو زۆرجاریش بە کراسەوە دەلکێنرێت. پەڕۆیەکی رەنگی سپیی دەقکراوەو لەسەرەوەی باسکی خۆیان دەپێچن. قەقیانە لە ئارمووش یان لە (نایلۆن) دروست دەکرێت.

٩. پشتێن:

پارچە قوماشێکی تایبەتە: لە بەشی پشت لەسەر پۆشاک دەبەسترێت و رەنگیشی بەپێی زەوق و ئارەزوو دەگۆڕێت درێژی نزیکەی سێ مەتر دەبێت. شێوەی بەستن و دانانی لە هۆزێکەوە بۆ یەکێکی دی و لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی دی جیاوازە.

١٠. کڵاو:

لە دەزووی لۆکە دەچنرێت کە زۆرتر رەنگی رەشەو خاڵ خاڵی سپی تێدایەو هەندێکجاریش رەنگی تری تێدا بەکار دەهێنرێت. کڵاو لە شێوەی نیوەی سەرەوەی کاڵەی سەر بە شێوەیەکی خڕ دروست دەکرێت و دەخرێتە ژێر مشکی یا جەمەدانی.

١١. مشکی و جەمەدانی:

جەمەدانی قوماشێکی رەش و سپییەو مشکیش رەش و بۆری کاڵە، هەردووکیان رێشوویان پێوەیەو بە هەردوو لادا شۆڕبوونەتەوە. شێوازەکانی بەستن و بادانی جەمەدانی و مشکی جۆراوجۆرن و هەر ناوچەو هۆزێک بە شێوازێکی تایبەت دەیبەستن. (نیدمۆندز) گوتەنی کەسی شارەزا لە رێگەی بەستنی مشکی و جەمەدانی سەری پیاوانەوە دەتوانێت ناوچەو هۆزی ئەو کەسە بناسێتەوە کە جەمەدانی لەسەرناوە"[٧٢].

١٢. عەبا:

لەسەر جلوبەرگەوە لەبەر دەکرێت و زیاتر لەلایەن خانەدانەکان و دەولەمەندەکانەوە بەکار دەهێنرا.

١٣. کەوش- کڵاش:

جۆری بەکارهێنانی کڵاش لە دەزووی سپی یان رەش دەچنرێت و بنەکەی لە پەڕۆیەکی قایم دروست دەکرێت، کە زۆرتر لە هاوین و بەهاراندا بەکار دەهێنرێت. هەرچی کەوشە ئەویش لە پێستەی قایم دروست دەکرێت و زۆر لە کڵاش قایمترەو بەرگەی سەرماو تەربوون دەگرێت و شێوەکانی جۆراوجۆرە، هەندێکیان لە پێشەوە یا لە دواوە خاوەن

تووکی تیژو درێژن[٢٧٢].

هەرچی شێوە جلوبەرگی پیاوانی تورکمانە، لە ڕاستیدا لە ڕووکەشدا جیاوازییەکی گەورەی ئەوتۆی نییە بەدی ناکرێت لەگەڵ دەستووری پۆشاکی بەشێکی کوردان، وەک ئەوان کەواو سەڵتە دەپۆشن‌و جەمەدانی لەسەر دەنێن[٢٧٣]. بەڵام جلوبەرگی تراديسیۆنی تورکمانەکانی شاری کەرکوک لە زۆر باردا بریتیبوو لە دیشداشە (جلباب)و زەبوون‌و لە وەرزی زستانیشدا لەگەڵ ئەم پۆشاکە چاکێت لەبەر دەکرێت‌و زەبوون‌و چاکێتەکەش لە هەمان ڕەنگ‌و جۆری قوماش دەبێت[٢٧٤].

شێوە دەستووری پۆشاکی تراديسیۆنی پیاوانەی عەرەبەکانی شاری کەرکوک لە ماوەی لێکۆڵینەوەکەدا بریتیبوو لە پۆشاکی کۆن‌و ناسراوی عەرەبی[٢٧٥]، کە بریتییە لە دیشداشەو عەگاڵ‌و کۆفی[٢٧٦]. هەرچی شێوە جلوبەرگی کلدانەکان بوو ئەوا تێکەڵەیەک بوو لە دەستوورەکانی پۆشاکی کوردی‌و تورکمانی‌و عەرەبی‌و دانیشتووانی عێراق[٢٧٧].

٢) پۆشاکی ئافرەتان:

پۆشاکی تراديسیۆنی زێتر لەنێو ئافرەتان باو بوو هۆیەش لە ئاکامی کەمتر تێکەڵبوونیان بە ژیانی لەرەی‌و بەریەککەوتنیان لەگەڵ ڕووخسارە نوێیەکانی ژیانی بەتار چێشکەوتووی دەبینییەوە. بۆیە ئافرەتان پێکهاتە جیاجیاکانی کۆمەڵگەی کەرکوکی مۆرکی جلوبەرگی تایبەتمەندیی خۆیان پاراستبوو. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا وردە وردە لەنێو کیژان‌و خانمەکاندا مۆدێلی ئەورووپی لە کۆمەڵگەی کەرکوکی لە کۆتاییەکانی ڕۆژگاری پاشایەتیدا بەرچاو دەکەوت‌و کاریگەری بەر تێروتوانجی ئافرەتە بە تەمەنەکان[٢٧٨].

پۆشاکی ئافرەتانی کورد بریتیبوو لە (ئاوەڵکراس، ژێرکراس‌و کراس، سوخمە، سەڵتە یا کولەنجە، کەوا، کڵاو، دەسماڵ‌و کەوش)[٢٧٩]. هەرچی ئافرەتانی تورکمان بوون ئەوا لە شێوەی کراسی ئافرەتی کورد، بەڵام کورتتر لەبەریان دەکرد[٢٨٠]. پێکهاتەکانی پۆشاکی ئافرەتانی تورکمان بریتیبوون لە: (کراس، سوخمە، پشتێن، کڵاو (عەبی)، کەوش)[٢٨١]. ئەم پۆشاکە بە شێوەیەک دروست دەکرا کە لەگەڵ کەش‌وهەوا‌و داب‌ونەریتی ناوچەکە بگونجێت[٢٨٢]. ئافرەتانی عەرەبیش زێتر دیشداشەو زەبوون‌و (معلفع) پۆشاکیان بوو[٢٨٣].

سەبارەت بە پۆشاکی ئافرەتانی کەمە ئایینییەکانی شاری کەرکوک بێت لە ڕۆژگاری پاشایەتی، ئەوا لە ڕووی پۆشاکی سەرەدەمەوە جیاوازییەکی گەورەیان لەگەڵ پۆشاکی ئافرەتانی دیکەی پێکهاتەکانی دیکەی دانیشتووانی کەرکوکدا نەبوو. بە تایبەت لە نێو چینی ناوەڕاست‌و سەرووی کۆمەڵگەوە پۆشاکی نوێی ئەورووپی ڕەواجی زۆری لەنێو ئافرەتەکانی کەرکوک پەیدا کردووە[٢٨٤].

ب. جەژن‌و بۆنەکان:

جەژن‌و بۆنە ئایینی‌و نەتەوەیی‌و کۆمەڵایەتییەکانی هەر ناوچەو شارێک لایەنێکی گرنگی ژیانی کۆمەڵایەتی پێکدەهێنێت‌و لە ڕۆشنایی ئەو جەژن‌و بۆنانەوە ناسنامەی تی لەگەڵ کولتووری نەتەوەیی‌و ئایینی پەیدا دەبێت.

١. جەژن‌و بۆنە ئایینییەکان:

کۆمەڵگەی کەرکوکی لەبەر ئەوەی پێکهاتەی ئایینی‌و نەتەوەیی جۆراوجۆر بوو، بۆیە کۆمەڵێک جەژن‌و بۆنەی ئایینی جیاجیا هەر لە کۆنەوە تیایدا لە ئارادا بوو. گرنگترین ئەو جەژن‌و بۆنە ئایینیانەش ئەمانە بوون:

یەکەم: جەژنی ڕۆژووەو قوربان:

جەژنەکانی ڕەمەزان‌و قوربان لە سەرووی جەژنە ئایینییەکانی شاری کەرکوکەوە دەهات‌و دانیشتووانی موسڵمان بە خۆشحاڵییەکی زۆرەوە پێشوازییان لەو جەژنە ئایینییانە دەکرد‌و کوچەو کۆڵان‌و شوێنە گشتییەکانی شار دەرازانەوەو خەڵکی خۆیان بۆ بەرێکردنی ئەو جەژنانە ئامادە دەکرد. ڕۆژی بەر لە جەژن دەگرایە پێشوو، بە تایبەت ئێوارەی عەرەفات خەڵک دەچوونە سەر قەبران‌و شەوی جەژنیش ژنان چێشتیان ئامادە دەکرد. بەیانیانی جەژن پیاوەکان دەچوون بۆ بەجێگەیاندنی نوێژی جەژن، پیرو لە دەستی گەورەکانیان ماچ دەکرد‌و گەورەکانیش چاویان ماچ دەکرد‌و جێژنانەیان پێدەدان. وەک پێشە یەکەم ڕۆژی جەژن لە بەشی قەڵاو بەرقەڵاوە دەچوونە بەشی قۆریە، کە دامەزراوەکانی حکومەتی لێیە بۆ پیرۆزبایی جەژن لە ڕۆژی دووەمیشدا، بۆ ئەو مەبەستە بەشی قۆریە دەچوونە بەشی قەڵاو بەرقەڵا[٢٨٥]. لەو پێناوەشدا موتەسەریفیەتی کەرکوک، بۆ ڕێکخستنی کارەکان‌و بەڕێوەچوونی ڕێوڕەسمی پیرۆزبایی خشتەیەکی بۆ پێشوازیکردنی میوانان ڕادەگەیاند[٢٨٦].

جگە لە جەژنە پیرۆزەو دابونەریتی چوکلێت‌و شەربەت، ئەو جەژنانە کۆمەڵێک ڕێوڕەسمی دیکەی بەخۆوە گرتبوو، کە زۆرتر تایبەت بوون بە منداڵان‌و گەنجانە: لەوانە: جۆلانێ‌و هەندێک یاری دیکەو سواربوونی ئەسپ‌و گوێدرێژ‌و خواردن‌و خواردنەوە[٢٨٧].

دووەم: یادی لەدایکبوونی پێغەمبەر:

یادی لەدایکبوونی پێغەمبەر (دوازدەی ڕەبیعولئەوەڵ) بە کەرنەڤاڵییەکی زۆرەوە لە شاری کەرکوک پێشوازی دەکرا. بۆ بەرز ڕاگرتنی ئەو یادە لە شاری کەرکوک هاوشێوەی شاری هەولێر مەولوود دەخوێنرایەوەو کۆڕی ستایش ڕێکدەخرا. دەسەڵاتداراتی شارەوانی چەند ڕۆژێک پێشتر شەقامەکانی شاریان دەرازاندەوە. تەنانەت یەکێک لە چالاکی قوتابخانەکانی کەرکوک لەو ماوەیەدا بریتیبووە لە یادکردنەوەی لەدایکبوونی پێغەمبەر بە سازکردنی ئاهەنگ‌و بانگهێشتکردنی بەرپرسانی مەعاریف‌و وتار خوێندنەوە[٢٨٨].

هەروەها بەڕێوەبەرایەتی ئەوقافی کەرکوک پێشوازییەکی گەرمی لەو یادە جەژنە ئایینییە دەکرد‌و بە هاوکاری دەستەی شارەوانییەکانی شاری کەرکوک شاریان بە گڵۆپ‌و

نالای عێراقی هەڵدەدرا، مەولود خوێنی دەکرا و کۆبوونەوەی خوێندنەوەی ژیننامەی پێغەمبەر و میعراج و مەدح و ستایشی پێغەمبەر لە مزگەوتێکی دیاریکراودا ساز دەدرا. لە سالیادی ئەو جەژنەدا بەڕێوەبەرایەتی ئەوقافی کەرکوک لە (مزگەوتی ڕەبیعولئەوەلی سالی ١٢٧٤ کۆچی، بەرانبەر بە نۆی تشرینی دووەمی ١٩٥٤) لە مزگەوتی حاجی عەبدولرەزاق ئەوتچی مەنقەبەیەکیان ڕێکخستبوو و خەلکێکی زۆر ئامادەی بوون"(١٩٠).

سەبارەت بە خوێندنەوەی مەولودنامە لەلایەن کەرکوکییەکانەوە شێوازێکی تایبەتی وەرگرتووە و خەلکانی کەرکوکی پێ ئاسراوە، بە تایبەت خۆشخوێنە تورکمانەکان بەوە دەناسرێنەوە کە ئاوازێکی تورکی پێوەیە و خەلکانی دیکەش پێی کاریگەر بوون لە ناوچەکانی دیکەی عێراق(١٩١).

هەرچی جەژن و بۆنە ئاینییەکانی مەسیحی و جوولەکان بوو، لە ڕاستییدا هەمان ئەو جەژن و بۆنانە بوون کە لە ناوچەکانی جیهاندا هەبوو. گرنگترین جەژنە ئاینییەکانی مەسیحییەکان بریتیبوو لە جەژنی لەدایکبوونی حەزرەتی مەسیح و سەری سالی زایینی(١٩٢). بەلام لەبەر ئەوەی مەسیحییەکان لە شاری کەرکوکدا کەمینە بوون و ژمارەیان زۆر نەبوو، بۆیە ئەو جەژنە لەلایەن زۆرینەی دانیشتووانەوە پێشوازی لێ نەدەکرا و سالانە ئاهەنگی شەقامەکانی بۆ نەدەرازێنرایەوە(١٩٣). هەرچی جەژن و بۆنە ئاینییەکانی جوو بوو، وەک: جەژنی پەناوبانگی (الفصح)[*]Passoverکوات جەژنی گەورەی جوولەکان، لە شارەکانی عێراق، بە تایبەت بەغدادی پایتەخت بە پۆشاکی سپییەوە دەچوونە دەرەوە و کۆمەلێک ڕێوڕەسمی تایبەتییان هەبوو(١٩٤).

٢. جەژن و بۆنە نەتەوەیی و کۆمەلایەتییەکان:

یەکەم: جەژنی نەورۆز:

جەژنی نەتەوەیی نەورۆز (بیست و یەکی ئادار) کە تایبەت بوو بە کوردەکان و سەری سالی کوردییە، سالانە لە شاری کەرکوک لەلایەن کوردەکانەوە بە خۆشییەوە ساز دەکرا. نووسەرێکی کورد پێی وایە "هەر لەو ماوە مێژووییەشدا بوو کە نەورۆز لە یادێ بۆنەیەکی سروشتی و ئاساییەوە دەبێتە سیمبول و هێما بۆ نەتەوە و وەک جەژنێکی نەتەوەیی دەناسرێت. لەوانەیە هۆنراوەکەی عەبدولخالق ئەسیری کە لە.. گۆڤاری (ژار کرمانجی)دا بلاوکردبووەوە سەرەتایەکی گرنگی ئاساندنی نەورۆز بێت وەک جەژنێکی نەتەوەیی"(١٩٥)..

هەرچەندە لەو ڕۆژگارە یادکردنەوە و بەرزڕاگرتنی ئەو ڕۆژە لەلایەن دەسەلاتدارانی پاشایەتی قەدەغە کرابوو، کوردەکان ئازادانە نەیاندەتوانی بەشداری لە ڕێوڕەسمی ئەو جەژنەدا بکەن، بەلام کوردەکانی کەرکوک جۆش و خرۆشێکی زۆریان بۆ ئەو جەژنە نەتەوەییە هەبووە. لەم بارەوە (کاکە حەم بۆتانی) کە بۆ خۆی یەکێک لەو کەسانە بووە بەشداریان لە جەژنی نەورۆزی کەرکوکدا کردووە، بەمشێوەیە باری ئەو جەژنە لە شاری کەرکوک و یادکردنەوەیدا تۆمار کردووە: ".. دلگیرکەرانی بەریتانی و کۆمپانیای نەوتی، شاگردە عەرەبەکانیان، بە هەموو توانایی هەولیان دەدە ئاگری جەژنی نەورۆز، گڕی ئەمری باباگوڕگوڕ لە ئامێز دەگری هەر جارە بە بیانوێ، هەر سالە لەبەر شتێ.. ئاوی فینیان بە ئاگریا کردووە. ئەگەر لە شارەکانی تری کوردستانی باشوور، لەسەر چالاکی نەورۆز یەکێک حەفتەیەک بەند بکرێ یان دەست بەسەر بێ.. لە کەرکوک (حەسەنی سنوک) یان لێبەسەندەوە و چەند مانگێکیش دەیان هێنا و دەیان برد.. بۆیە، ئەم جەژنە لای کەرکوکیان تامو چێژێکی تری هەبوو"(١٩٦).

کوردەکانی کەرکوک، هەندێکجار خەلکانی دیکەش لەگەلیان، لە ڕۆژی نەورۆزدا، هەر لە بەیانییەوە دەچوونە دەرەوەی شار، هەندێک بە ڕێگای سلێمانی بلاوەبوونەوە تا لەرەهەنجی، هەندێکی دیکەیان بوویان لە ڕێگای هەولێر و کۆیە و دارەمان دەکرد، هەندێکی دیکەش بەرەو ڕێگای هەوێجە و بەغدا دەچوون. هەرچەند خێزانێک لەسەر گردێک یان دەشتێک یان لە بن دارێک بالەیانخستن. چێشتیان ئامادە دەکرد و شایی و گۆرانی و هەلپەرکێ ساز دەکرا. زۆربەی دوکاندار و بازرگانەکان دوکانیان دادەخست. فەرمانبەران هەولیان دەدا پشوو وەربگرن(١٩٧).

دووەم: ئاهەنگەکانی چوارەی ئەیلوول:

لە شاری کەرکوک لە ڕۆژگاری پاشایەتی هەموو سالێک شەوی چوارەی ئەیلوول ئاهەنگ ساز دەکرا و پێشوازی لە گۆڕانی وەرزی سال دەکرا. لە دوای ئەو شەوە خەلک لە سەربان دەماننە خوارێ و کولەو پەرەکانی سەربانیان دەپێچایەوە. گۆزە و شەربەکانیان دەشکاند. بنەچەی ئەم بۆنەیەش بریتییە لە پڕوپووچێکی ناوچەکە، گوایە لە دلێکی کۆنی مەسیحییەکانەوە وەرگیراوە و خەلکانی کەرکوک لاسایییان کردووەتەوە. بەو پێودانەی ئەو ڕێکەوتە جەژنی سەرهەلدانی خاچە (قیام صلیب)، دایکی (قوستەنتین)، کە ناوی (هیلانی)یە هێندێک پیاوی ناردووە گۆڕی حەزرەتی عیسا بدۆزنەوە، لە ڕێگای خۆیاندا ئەو پیاوانە لەسەر هەر گردێک ئاگریان کردووەتەوە. بەو بۆنەیەش خەلکان هەموو سالێک یادی ئەو بەسەرهاتە دەکەنەوە و خەلکانی کەرکوکیش لەگەل ئەواندا ئەو یادە دەکەنەوە(١٩٨).

سێیەم: هاوسەرگیری:

پرۆسەی هاوسەرگیری لە کۆمەلگەی کەرکوکیدا، وەک زۆربەی کۆمەلگە ئیسلامییەکان، بنەرەتی پێکەوەنانی خێزان و یەکەم و گۆنترین ڕێکخستنی کۆمەلایەتییە، کە لە ئاکامیدا کۆمەلگە مرۆڤایەتییەکانی لێ پەیدا بووە(١٩٩). ئەم بۆنەیە لەنێو چینە کۆمەلایەتییەکانی کۆمەلگەدا، جگە لە دیاردەی زێدەڕۆیی لە بەڕێوەبردنی بۆنەکەدا لەلایەن دەولەمەندەکان و دەست بلاوی و درێژکردنەوەی ماوەی بۆنەکە بۆ حەوت شەو و حەوت ڕۆژ، جیاوازییەکی ئەوتۆیان نەبوو(٢٠٠).

سەبارەت بە جۆر و شێوەکانی هاوسەرگیری لە کۆمەلگەی کەرکوکیدا، بە هەمان شێوەی کۆمەلگەکانی ناوچەکانی دەوروبەری چەند شێوەیەکی هاوسەرگیری تێدا

باو بوو. بە تایبەت لەنێو کوردەکان. ئەوانە: هاوسەرگیریی لەنێوان خزمە نزیکەکان نەخوازە لەنێوان ئامۆزاکانیدا. کە دایکی هۆزەکی بوو بۆ ئەوەی ئافرەتەکە نەچێتە دەرەوەی هۆزەکە. هەروەها هاوسەرگیریی ژن بە ژنی. لە ئەنجامی هۆیە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانەوە ئەم جۆرەیان لە ئارادا بوو، چونکە ئەم چەشنە هاوسەرگیرییە شیربایی و خەرجییەکی زۆری تێناچێت. شێوازێکی دیکەی هاوسەرگیریی لە شاری کەرکوکدا بریتیبوو لە هاوسەرگیریی لەنێوان بنەماڵەکان، ئەم شێوازەیان بە رێژە کەمتر بوو، یەکێک لە هۆیەکانی کەمی ئەم چەشنە هاوسەرگیرییە بریتیبوو لەوەی شیربایی و خەرجییەکی زۆری تێدەچێت[201]. تاک و تەراش هاوسەرگیریی ئاشتەوایی و لە بری خوێن هەبوو[202].

رێوڕەسمی هاوسەرگیریی لە شاری کەرکوک لە سەردەمی پاشایەتی رێوڕەسمێکی تایبەتی هەبوو. لە زۆربەی کاتدا، رێوڕەسمی بە مۆدانی کچ لە تەمەنێکی زوودا دەست پێدەکات، بە تایبەتیش لەنێو کۆمەڵە دانیشتووانی کورد و جوولەکانی کەرکوک[203]. ههڵبژاردنی ئافرەتیش رێوشوێنێکی بنەرەتی و گرنگە لە پرۆسەی هاوسەرگیری، زۆرجار زاوا و بووکە بەچاوی خۆیان یەکدییان نەبینیوە، لە بری ئەوان دایک و خوشک و پوورەکانیان ئەو کارەیان ئەنجامدەداوە. پاش دەستنیشانکردنی ئافرەتەکە دەست بە پرسین و سۆراغکردنی رەچەڵەک و ئایین و پێگەی کۆمەڵایەتی خێزانی کچە دەکرێت. تورکمانەکان ئەوەیان بەلاوە گرنگ بوو کە کچەکە بەرچاو و ئامووسدار و لە بنەماڵەی دیار بێت[204]. پاش لێبوونەوە لەو کارە لەگەڵ دایکی کچە رێکدەکەون کچە ببینن و لە کەموکورییەکانی ئاگادار بن. بۆیە پێناوەکان بە بیانووی ئاوخواردنەوە سەیری کچەکەیان دەکرد و لە دەستڕەنگینی و کاباتی کچەیان (بەرگدروویی و چێشت لێنان) دەپرسی. هەندێکجار، بە تایبەت کۆمەڵە دانیشتووانی تورکمان، بۆ ئەو مەبەستە داوا دەکەن کچە لە گەرماو ببینن تاوەکو لە ساغی جەستەی دڵنیا بن. هەندێکجاریش پرۆسەی دۆزینەوەی خوازێنی کچان لە گەرماو دەست پێدەکات. دایک و پوورەکان بۆ ئاسانتی کچەکانیان کۆمەڵێک دەربڕینیان هەبوو، وەک: (باڵا بەرز، لوت فستق، چاوی جوان، برۆ کەوان، دەم بچووک، گەردن شووشە، وەکو مانگ، هەتا مانگیش چاوی ئەو کچەی نەدیوە)[205].

دوای یەکلابوونەوەی دەستنیشانکردنی کچە، ژنانی هەردوو خێزان پێکەوە دادەنیشن و لەسەر شیربایی و کارەکانی دیکە رێک دەکەون. پاش رێکەوتن ئینجا شەوی نیشان دێت، لەو شەوەدا پاش مارەکردنی کچە لە کوڕە لەلایەن مەلای گەڕەکەوە، شەکرا و بەسەر ئامادەبووانیدا دابەش دەکرێت. لە رۆژی دیاریکراودا (دووشەممە یان پێنج شەممە) ئاهەنگی گواستنەوە ساز دەکرێت و بووکە بەدەم ئاهەنگەوە بۆ گەرماو دەبردرێت و پاش ئامادەبوونی بووکە زاوا بووکە دەبات[206].

رێوڕەسمی هاوسەرگیری بە گواستنەوەی بووکە بۆ ماڵی زاوا کۆتایی نایەت، بەڵکو پاش تێپەڕینی هەفتەیەک هەفتانەی بۆ ئەنجام دەدرێت، خزم و کەسەکانی بووک و زاوا دیارییان بۆ دەبەن و ئەوانیش میوانداریەکی چاکیان دەکەن.

دابونەریتیش وا باو بوو بووکە دوای ساڵێک دەگەڕایەوە ماڵە باوانی بە مەبەستی سەرداخی[207].

بە هەمان شێوەی موسڵمانەکان مەسیحی و جوولەکانیش ئاهەنگی بووک گواستنەوەیان هەبوو. بەڵام جیاوازییە گەورەکەی ئەوانیان بریتیبوو لە بینینی کچەکە لەلایەن کوڕەکەوە بەر لە تۆناغی مارەبڕین. تەنانەت بەپێی رێنماییە ئایینییەکانی جوو دەبوو کوڕەکە بەر لە رێوڕەسمی نیشان ببینێت[208]. هەروەها مەسیحییەکان لە رۆژانی یەکشەمووان ئاهەنگی بووک گواستنەوەیان ئەنجام دەدا[209]. هەرچی رۆژی بووک گواستنەوەی جوولەکان بوو: ئەگەر بووکە کچ بوایە رۆژی چوارشەممە دەبووە رۆژی گواستنەوە، ئەگەریش ئاهەنگی دووەمی گواستنەوەی بوایە (واتە بێوەژن بوایە) ئەوا رۆژی سێشەممە دەبووە رۆژی ئاهەنگی گواستنەوە[210]. جوولەکانیش وەک کوردەکان شیربایییان (مهر) وەردەگرت[211].

چوارەم: پرسە:

وەک چۆن لە بۆنە خۆشەکان رێوڕەسمی تایبەتیان هەبوو لە شاری کەرکوک بۆنە ناخۆشەکانیش رێوڕەسمی تایبەتیان هەبوو. هەموو پێکهاتەکانی کۆمەڵگەش، جگە لە مەسیحییەکان، چ بۆنە خۆشەکان چ ناخۆشەکان سەداو دەنگەدەنگێکی زۆری بەدواوە دەهات. ئەگەر کەسێکیان لێ بمردایە ئەوا هاوار و شیوەنێکی زۆری بۆ دەکرا. دراوسێکان لە ماڵ خۆی مردووەکەیان ئەگەر موسڵمان بوایە بەپێی شەریعەتی ئایینی ئیسلام دەشۆرشت و قورئانیان لەسەر دەخوێند. لە کاتێکدا لە شەودا کەسێک کۆچی دوایی بکردایە هەتا رۆژدەبووەوە قورئانیان لەسەر دەخوێند و ئینجا دەیانبردە مزگەوت و نوێژیان لەسەر دەکرد. سێ رۆژ لە مزگەوت پرسەی بۆ دادەنرا. لە رۆژانی تازیەدا ماڵە دراوسێکانی مردووەکە هاوکارییەکی چاکی ماڵ مردووەکەیان دەکرد و زۆرجار هەموو خەرجییەکی پرسەیان لە ئەستۆ دەگرت[212] و خواردنیان بۆیان دەبرد.

لە کاتی پرسەدا، قاوەی تاڵ و جگەرە دەبەخشرایەوە. ئەو کەسانەی لە پرسەکەدا بەشداریان دەکرد دوای خوێندنی سوورەتی فاتیحە و تاوێک دانیشتن لە کاتی رۆیشتندا دوعایان بۆ کەسە مردووەکە دەکرد و داوای سەبووریان بۆ کەس و کاری مردووەکە دەکرد. لە رۆژی حەوتەمدا، بۆ خێری مردووەکە حەلوا دەبەخشرایەوە. پاش تێپەڕینی چل رۆژ بەسەر بۆنەکەدا گۆڕەکەیان بۆ هەڵدەگرتەوە. دوای ساڵێکیش خێراتی بۆ دەکرا (اسقاط)[213].

پرسەی مەسیحی و جوولەکانیش لە کلێسا و کەنیشتەکان بەڕێوە دەچوو. بەڵام ماوەی پرسەی جوولەکان حەوت رۆژ بوو. لە ماوەی پرسەدا دراوسێکان هێلکەیان بۆ ئامادە دەکردن بۆ خواردن و خواردنی گۆشتیشیان لێ قەدەغە دەبوو[214]. هەرچی پرسەی مەسیحییەکان بوو لە رووی رێوڕەسمی پرسەوە هاوشێوەیەکی زۆری لەگەڵ پرسەی موسڵمانان لەنێوانیدا هەبوو. خەڵکی گەڕەک بە کۆمەڵ لەسەر قەبران ئامادە دەبوون بۆ ناشتنی مردووەکە و دواتریش لە هۆڵێکی تایبەتی کلێسا پرسەکە بەڕێوە دەبردرا[215].

* هۆیەکانی کات بەسەربردن:

کەرکوکییەکان لە کۆنەوە بۆ بەسەربردنی کات کۆمەڵێک رێوشوێنیان هەبوو، کە زێتر پەیوەست بوو بە زەوق و سەلیقەی کەسەکانەوە. زۆرێک هەبوون بۆ بەسەربردنی کات رویان لە خانەقاو تەکیەکان دەکرد، سەرقاڵ بیستنی حیکایەت و تەراتیلی ئاینی و خوێندنەوەی قورئان بە دەنگی بەرز لەلایەن خۆشخوێنەکان"[٢٦].

(کاکە مەم بۆتانی) سەبارەت بە بەسەربردنی کات لەو رۆژگارە دەنووسێت: "جێگای رابواردنی پیاوانی کەرکوک: بەپێی جۆری بیرکردنەوەیان دەگۆڕا. هەبوو هەر لە هەسرەوە دەچووە مزگەوت و تەکیەکان و کۆمەڵ کۆمەڵ دادەنیشتن و باسی ئاین و شەرع و حەرام و حەڵاڵ دەکرا. نوێژیان دەکێڕایەوە. قورئانیان خەتم دەکرد.."[٢٧].

قاوەخانەو سینەماکان دوو هۆی دیکەی کات بەسەربردنی کەرکوکییەکان بوو. چایخانەو قاوەخانەکان هەر لە کۆنەوە لە شاری کەرکوک پەیدا ببوون مێژوویان بۆ نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەهەم دەگەڕایەوە. بۆیە لە شاری کەرکوکدا دەیان چایخانەو قاوەخانە هەبوو، لە چایخانە بەناوبانگەکانی ئەو کات: چایخانەی مەجیدیە، چایخانەی جووت قاوەو زۆری دیکە بوون[٢٨]. هەروەها لە سەردەمی پاشایەتی حەوت سینەماش لە کەرکوکدا بوونی هەبوو، کەرکوکییەکان بە هۆی ئەو سینەمایانەوە کاتێکی خۆشیان بەسەر دەبرد. لە سینەما بەناوبانگەکانی کەرکوک: سینەما حەمرا، سینەما ئەتڵەس، سینەما عەلەمێن، سینەما سەلاحەددین و سینەما خەییام بوون[٢٩].

سەرباری ئەوانەش کۆمەڵێک یانەی کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری لە شاری کەرکوکدا هەبوون، کەرکوکییەکان بە هۆیەوە کاتیان بەسەر دەبرد، لەوانە: یانەی فەرمانبەران، یانەی ئەفسەران، یانەی کارمەندانی کۆمپانیای نەوت و.. هی دی[٣٠].

* ئەنجام:

لێکۆڵینەوەکە لە دوای شیکردنەوەو لێکدانەوەو بەسەرچوونەوەی دیاردە کۆمەڵایەتییەکانی شاری کەرکوک لە سەردەمی پاشایەتی (١٩٢٦-١٩٥٨) گەیشتووەتە چەند ئەنجامگیرییەک، لە خوارەوە پوختەیان دەخەینەڕوو

١. شاری کەرکوک لە رووی رووبەرو پانتایی ئاوەدانییەوە لە سەردەمی پاشایەتی گەشەسەندنی گەورەی بەخۆوە گرتووەو بە دوو قۆناغی دیار دەناسرێتەوە:

قۆناغی یەکەم:

سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق ساڵی (١٩٢٦) دەگرێتەوە، تاوەکو ساڵی (١٩٥٢) بەردەوامیی هەیە. لەم ماوەیەدا، لە ئەنجامی کۆمەڵێک هۆکار، لەوانە. ئەوانیش بوونی دۆزی ویلایەتی مووسڵ و یەکلاییبوونەوەی لە بەرژەوەندیی عێراق (١٩٢٥)، تەواوبوونی راکێشانی هێڵی ئاسنی بەغداد-کەرکوک (١٩٢٥)، کەوتنە کاری کۆمپانیای نەوتی عێراق (١٩٢٧)، وێڕای کۆمەڵێک هۆکاری دیکەی سیاسی و ئابووریی و کۆمەڵایەتی، پەرەسەندنێکی بەرچاو بەسەر شاری کەرکوکدا هات و گەشەو گەورەبوونی بەخۆوە گرت

قۆناغی دووەم

کۆتاییەکانی رۆژگاری پاشایەتی دەگرێتەوە، لە ساڵی (١٩٥٢)ەوە دەستپێدەکات، تاوەکو ساڵی (١٩٥٨) کۆتاییهاتنی دەسەڵاتی پاشایەتی لە عێراق. لە ساڵی (١٩٥٢) دا کاری ئەنجوومەنی ئاوەدانکردنەوەی عێراق کەوتە بواری جێبەجێکردنەوەو ژمارەیەک پەلەی نیشتەجێبوون لە شارەکەدا دروستکران. لە ئاکامی پرۆتۆکۆڵە نەوتییەکانی حکومەت لەگەڵ کۆمپانیای نەوتی عێراق. داهاتی نەوتی عێراق زۆر زیادی کردو حکومەت بڕیاریدا بەشێکی زۆری ئەو داهاتە، لە ئاوەدانکردنەوەی بوارە جۆراوجۆرەکانی وڵاتدا خەرج بکات

٢. هاوشانی گەشەکردنی باری ئاوەدانی، بازاڕو شەقام و خان و گەرماو و گۆڕستانەکانیش لەی ئاکامەدا بەرەو زۆربوون و بەرفراوانبوون هەنگاویان هەڵگرت.

٣. گەشەکردنی بێ ئەندازەی ژمارەی دانیشتووانی موسڵمانەکان لە بەرانبەر ژمارەی مەسیحی و جوولەکان بە رادەیەکی گەورە لە تای تەرازووی پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکانی ناوچەکەی گۆڕی بە درێژایی سەردەمی پاشایەتی.

٤. لە دوای ئەمانی دەسەڵاتی عوسمانی بنکە کۆمەڵایەتییەکانی شاری کەرکوک لە سەروەختی داگیرکاری و سەردەمەکانی دواتردا گۆڕانی گەورەی بەخۆوە بینی. ئەو گۆڕانەش کاریگەری دیاری هەبوو بەسەر پێگەی کۆمەڵایەتی و سەرچاوەی داهاتی بنەماڵە تەقلیدییەکان و سەرۆک خێڵ و خاوەن موڵکە گەورەکان. لە سەرووی هەمووی ئەوانەوە پشتگیریکردنی دەسەڵاتدارانی بەریتانی لە سەرۆک خێڵەکانی تازە دانیشتووی شارو موڵکدارە گەورەکان بۆ پتەوکردنی شوێن پێی خۆیان لە ناوچەکە دەهات.

٥. فاکتەرەکانی بەشبەشبوونی کۆمەڵایەتی لە شاری کەرکوک و تەواوی عێراقیشدا، تا کۆتاییهاتنی سەردەمی پاشایەتیش هەمەجۆر بوون، لەوانە گەورەترینیان ئەمانە بوون: "ئاین" لەنێوان موسڵمانەکان و گرووپە ئاینییەکانی مەسیحی و جوولەکە "زمان"، بە تایبەت لەنێوان کورد و تورکمان و عەرەب: کە رەنگدانەوەی هەبوو لەسەر لێکتر دوورکەوتنەوەی داب و نەریتە مێژوویی و رۆشنبیرییەکانی شارەکە.

٦. لە وردبوونەوەی مێژووی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووریی کەرکوک روون دەبێتەوە بنەماڵە ناودارەکان وەک کۆڵەکەی شار و نوێنەری سەرەکی دانیشتووان خۆیان دەناسێنن لە دیارترینیان، بنەماڵە ئەریستۆکرات و بازرگانەکانی کەرکوک: "نەفتچی، قیردار، ئاوچی، یاقووبی"و لە بنەماڵە ئاینییەکانیش: "تاڵەبانی، خانەقا، خادم سوجادە" بوون

٧. سەبارەت بە پیشەکان و دابەشبوونی پیشەیی دانیشتووان لە رۆشنایی سەرچاوە مێژووییەکانەوە روون دەبێتەوە کە هەر کۆمەڵە دانیشتووانێک لە پێکهاتە جیاوازەکانی کەرکوک بە لایەنێکی دیاری پیشەییەوە خەریکبوونەو لە هەندێک بارا کارەکە تەنها تایبەت بووە پەوان، وەک: کاری زێڕینگەری کە

تایبەت بوو بە جوولەکان

٨- رەوشی خوێندن و فێرکردن لە ئاستێکی خراپدا بووەو کەموکورییەکی زۆر لە ژمارەی قوتابخانەو کادیری پسپۆڕ لەو سەردەمە لە شاری کەرکوکدا هەبووە. بەڵام خوێندنی کەرکوکییەکان لە بارێکی گونجاوتردا بوو بە بەراورد بە ناوچە کوردییەکان

٩- باری تەندروستی لە رۆژگاری پاشایەتیدا ساڵ دوای ساڵ بەرەو باشبوون هەنگاوی ناوە. هەرچەندەش ژمارەی نەخۆشخانەکان و توانای پێشوازیکردنیان لە نەخۆشەکان زۆر کەم بووە.

١٠. پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی خێزانی کەرکوکی بە شێوەیەکی توندوتۆڵ بووەو رێزێکی گەورە لە سەرۆکی خێزان و گەورەکان نراوە بەڵام مافی ئافرەتان وەکو پێویست رەچاو نەکراوەو ئەمەش کاریگەری لەسەر پێگە کۆمەڵایەتییەکەی هەبووە لەو سەردەمەدا.

١١. جەژن و بۆنە ئاینی و نەتەوەیی و کۆمەڵایەتییەکان لایەنێکی دیاری لە ژیانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کەرکوکی داگیرکردووەو کەرکوکییەکان گرنگییەکی تایبەتیان بە هەندێک لەو جەژن و بۆنانە داوە. وەک جەژنی رۆژبانەو قوربان و جەژنی نەورۆزو یادی لەدایکبوونی پێغەمبەر.

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

(١) علي الوردي، المصدر السابق، الجزء الرابع، ص٤٠٦.

(٢) عماد احمد الجواهري، النظام الاقطاعي في الموصل، في: موسوعة الموصل الحضارية، المجلد الرابع، الموصل، ١٩٩٢، ص٢٤٣.

(٣) مجموعة من الباحثين، التاريخ الإقتصادي والاجتماعي للدولة العثمانية، المجلد الثاني (١٦٠٠-١٩١٤)، ترجمة: قاسم عبده قاسم، دار المدار الإسلامي، بيروت، ٢٠٠٧، ص ص٦٢٥-٦٢٧.

(٤) عقيل الناصري، المصدر السابق.

(٥) كمال مظهر احمد، كركوك وتوابعها، ص٨٨.

(٦) نصير سعيد الكاظمي، مساهمة في كتابة تأريخ الحركة العمالية في العراق حتى عام ١٩٥٨، مركز الابحاث والدراسات الاشتراكية في العالم العربي، دمشق، ١٩٩٦، ص١٩.

(٧) نصير سعيد الكاظمي، الحزب الشيوعي والمسألة الزراعية في العراق، مركز الابحاث والدراسات الاشتراكية في العالم العربي، دمشق، ١٩٨٦، ص٥٧.

(٨) بەلادانەشتن (التسوية): ئامرازێك بوو بۆ چارەسەرکردنی کێشەی زەوییەکان لە عێراقدا، لە رێگەی دامەزراندنی سیستەمێکی نەگۆڕ، بەرەو ئۆمارێك بۆ پاراستنی مافەکانی زەوییەکان ئەرخان و تایبەت بکرێن. الحكومة العراقية، بحث في كيفية التصرف بالأراضي و الامور المتعلقة بذلك، (كتبه: ارنست داوسن)، بغداد، ١٩٣٢، ص١

(٩) بۆ مێژوی ئەم باسە، بڕوانە: عبدالرزاق الهلالي، معجم العراق (سجل تاريخي سياسي إقتصادي اجتماعي ثقافي يبحث بايجاز دقيق عن مختلف نواحي الحياة العامة في العراق منذ العهد العثماني حتى اليوم)، الجزء الاول، بغداد، ١٩٥٣، ص ص٢٧٢- ومابعدها.

(١٠) عماد احمد الجواهري، تاريخ مشكلة الأراضي في العراق (١٩١٤-١٩٣٢)، دار الحرية للطباعة، بغداد، ١٩٧٨، ص٢٣٦.

(١١) بڕوانە: دورين وارنير، الاصلاح الزراعي والانماء في الشرق الاوسط، دون مكان الطبع، ١٩٦٣، ص١٧٢. کۆتاییەکانی ساڵی (١٩٥٧) سەرجەمی ئەو زەوییە کشتوکاڵییانەی لە رێگەی قانوونی بەلادانەشتنی مافەکانی زەوییەکان پۆلێن کرابوون، گەیشتە (٨٢,٦٪) تێکڕای زەوییە کشتوکاڵییەکانی عێراق. لەم رێژەیە زیاتر لە (٦٠٪)ی خاوەندارێتی ئەو زەوییانەش کەوتە دەستی موڵکدارەکان. نصير سعيد الكاظمي، مساهمة في كتابة تاريخ الحركة العمالية، ص١٧٥.

(١٢) یەك هێکتار بەرانبەر بە دە هەزار مەتر چوارگۆشەیە.

(١٣) الحكومة العراقية- وزارة الاقتصاد، الدائرة الرئيسية للإحصاء، المجموعة الإحصائية السنوية العامة ١٩٥٤، بغداد، ١٩٥٥، ص٦٥.

(١٤) خليل ابراهيم الخالد ومهدي محمد الاذري، تاريخ احكام الاراضي في العراق، دار الرشيد، بغداد، ١٩٨٠، ص١١٩.

(١٥) الحكومة العراقية، بحث في كيفية التصرف بالاراضي، ص١.

(١٦) ستيفن همسلي لونكريك وفرانك ستوكس، العراق منذ فجر التاريخ حتى ثورة تموز ١٩٥٨، ترجمة: مصطفى نعمان احمد، مؤسسة مصر مرتضى للكتاب العراقي، بغداد، ٢٠٠٨، ص١٩٥.

(١٧) د.ك.و.ع، الوحدة الوثائقية، دائرة ضابط الخدمات الخاصة- كركوك، رقم الوثيقة: اكس/ام ٤٥٨٣، سري، استخبارات حنية اركان الجو القيادة الجوية بغداد، تقرير استخبارات للفترة المنتهية في (٣١/ آذار/ ١٩٢٥). (نسخة مصورة ومترجمة عن الارشيف الوطني البريطاني)؛ ليورا لوكيتز، العراق والبحث عن الهوية الوطنية، (ترجمة: دلشاد ميران)، دار اراس للطباعة والنشر: اربيل، ٢٠٠٤، ص٦٢.

(١٨) سەيید ئەحمەدی خانەقا پیاوێکی ژیرو تێگەیشتوو بەسترۆیشتوو بووە لە سالاتی بەرزنجەییەکانە. لە سەرەمێکی دواتردا، چەند جارێك لەسەر هەلوێستەو چالاکییە سەربەمەرەکانی دووچاری گیران و دوورخستنەوە بووە، عزیز بصري، اعلام الكرد، رياض الريس للكتب و النشر، لندن، ١٩٩١، ص١٢٧.

(١٩) بۆ درێژەی بەسەرهاتەکە بڕوانە: شێخ رەئووف خانەقا، یادگاری خانەقا (پاداشت و شیعر)، (کۆکردنەوەو ئامادەکردنی: کەمال رەئووف محەممەد)، لە بلاوکراوەکانی بنکەی ئەدەبی و رووناکبیری گەلاوێژ، سلێمانی، ٢٠٠٠، ل٦٢-٦٦.

(٢٠) عبدالفتاح علي البوتاني، الحركة القومية الكوردية التحررية (دراسات ووثائق)، دار سبيريز للطباعة والنشر، دهوك، ٢٠٠٤، ص ص٥٩-٦٠.

(٢١) عماد احمد الجواهري، تاريخ مشكلة الاراضي في العراق، ص ص١١٨-١١٩و ١٣٦.

(٢٢) جەبارییەکان خاوەن تەکییەیەکی بەناوبانگ بوون لەسەر قەلای کەرکوك.

(٢٣) حنا بطاطو، العراق، الكتاب الأول، (الطبقات الاجتماعية والحركات الثورية من العهد العثماني حتى قيام الجمهورية)، (ترجمة: عفيف الرزاز)، مؤسسة الابحاث العربية: بيروت، ١٩٩٢، ص ص٨١-٨٦.

(٢٤) زانیارییەکە لە کۆمەلێك سەرچاوەوە هەلێنجراوە، لەوانە: دیمانەیەك لەگەل شێخ محەممەدعەلی عوبێد خانەقا، بە مێژووی (٢٨ی مایسی٢٠٠٥)، کەرکوك. ناوبراو سالی (١٩٥٥) لە کەرکوك لەدایکبووە، ئێستا سەرۆکاری خانەقاو بەشێکی زۆری زەوی و زاری بنەمالەی خانەقا سەرپەرشتی دەکات؛ دیمانەیەك لەگەل موکەرەم تالەبانی (دکتۆر)، بە مێژووی (٢٨ی شوباتی٢٠٠٥)، سلێمانی. ناوبراو سالی (١٩٢٢) لە شاری کەرکوك لەدایکبووە، ئەندامێکی چالاکی پارتی هیواو پارتی کۆمۆنیستی عێراقی بووە، سالی (١٩٦٤) کۆلیژی مافی لە بەغدا تەواوکردووە؛ لە سالی (١٩٧٢) دکتۆرای لە بواری زانستە ئابوورییەکان وەرگرتووە.

(٢٥) د.ك.و.ع، الوحدة الوثائقية: دائرة ضابط الخدمات الخاصة، كركوك، رقم الوثيقة: اكس/ام ٤٥٨٣، (ار ٧٢) سري: استخبارات حنية اركان الجو القيادة الجوية بغداد، (٢٤/ آذار/ ١٩٢٥) (نسخة مصورة ومترجمة عن الارشيف الوطني البريطاني) ارشد الهرمزي، حقيقة الوجود التركماني في العراق، الطبعة الثانية، دار العربية للموسوعات، بيروت، ٢٠٠٥، ص ص٦٧-٧٨.

(26) C.J. Edmonds، Op.cit، P.266.(لە وەرگێرانە کوردییەکەدا، ل٢٦٤)

(٢٧) نازناوی (ئەفەندی) بە واتەی بەرێز (Esquire)، کە لە سەرچاوەکان بە وشەیەکی تورکی دانراوە، لە بنەڕەتدا یۆنانییەو عوسمانییەکان بۆ شەرەفمەندی و گەورەدانان بەکاریان دەهێنا. تا سالی (١٩٢٥) بەکارهێنانی باو بوو، بەلام لە سەردەمی وەزارەتی یەکەمی (یاسین هاشمی) بە قانوون ئەم نازناوەو نازناوە بیانییەکانی دیکە قەدەغە کرا. نجدة فتحي صفوة، خواطر واحاديث في التاريخ، مطبعة اشبيلية، بغداد، ١٩٨٣، ص ص٢٦-٢٧؛ منتشاشفلي، العراق، ص٨٠.

(٢٨) ا.م منتێشاشفیلی، کورد، ل٢٦

(٢٩) نبيل عكيد محمود المظفري، دور نواب كركوك في مجلس النواب العراقي خلال العهد الملكي (١٩٢٥-١٩٥٨). دراسة تاريخية لدورهم الوطني، رسالة ماجستير غير منشورة، مقدمة الى مجلس كلية الاداب بجامعة الموصل، ٢٠٠٠، ص٥٠.

(٣٠) بڕوانە: دلشاد محەممود عەبدولڕەحمان، سەرچاوەی پێشوو، پاشکۆی ژمارە (٤).

(٣١) دەربارەیان بڕوانە: ستار نوري العبودي، المجتمع العراقي في سنوات الانتداب البريطاني، مؤسسة بدر الكتاب الإسلامي: بغداد، ٢٠٠٧، ص ص١٤٥-١٥١.

(٣٢) بيتش بيبروجلو، اضطراب في الشرق الاوسط (الامبريالية والحرب وعدم الاستقرار السياسي)، ترجمة: فخري لبيب، المجلس الاعلى للثقافة، القاهرة، ٢٠٠٢، ص٨٩.

(33) C.J. Edmonds، Op.cit، PP.266-267 منتشاشفلي، العراق، ص٩٠؛ (لە وەرگێرانە کوردییەکەدا، ل٢٦٤)

پێویستە سەرنج بۆ لای ئەوە رابکێشرێت، کە هەموو کلدان و جوولەکان سەر بەم توێژە نەبوون. تەنانەت ئامارەی مێژوویی زۆر هەیە دەربارەی خراپی باری ئابووری جوولەکان. بڕوانە: جميل موسى النجار، التعليم في العراق في العهد العثماني الاخير (١٨٦٩-١٩١٨)، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ٢٠٠٢، ص٢٩٤.

(٣٤) محمد سلمان حسن، التطور الاقتصادي في العراق (التجارة الخارجية والتطور الاقتصادي ١٨٦٤-١٩٥٨)، الجزء الأول، بيروت، ١٩٦٥، ص٤٦٢. بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی مێژووی ژووری بازرگانی و توێژی بۆرجوازیی بازرگانیی کەرکوك، بڕوانە: صلاح عريبي وعباس العريبي، غرفة تجارة كركوك (١٩٥٧-١٩٦٩) دراسة تاريخية إقتصادية، "ميزوبوتاميا" (مجلة)، القسم الاول، العدد (١٥)،

٢٠٠٨، ص ص٧٢-٨١.

(35) S.H. Longrigg، Iraq، P.386. (في نسخته المترجمة الى العربية: الجزء الثاني، ص٦٢٦).

(٣٦) كمال مظهر احمد، الأطار الزمني لتاريخ العراق الحديث والمعاصر، "الحكمة" (مجلة)، العدد (٥)، بغداد، تشرين الثاني-كانون الاول١٩٩٨، ص٣٨.

(٣٧) بۆ دریژەی هۆیەکانی ئەو فشارانەی لەسەر ئەم تویژە بوون بڕوانە: هاشم جواد، المصدر السابق، ص٦٦.

(٣٨) بڕوانە: العراق، الشعاذون والباعة الفرباء، "العراق" (جريدة)، العدد (١٩٠٢)، بغداد، (٢١ تموز ١٩٢٦).

(٣٩) بوونی هەل کار لەناو شارەکاندا بەرەدوام هۆیەکی کاریگەربووە بۆ کۆچی گوندنشینەکان بەرەو شار. بڕوانە: حامد عبدالحسين السالم، الهجرة من الريف الى الحضر، رسالة ماجستير غير منشورة، مقدمة الى مجلس كلية الاداب بجامعة عين شمس، القاهرة، ١٩٧٢، ص٥٨.

(٤٠) كمال مظهر احمد، الطبقة العاملة العراقية (التكون وبدايات التحرك)، دار الرشيد للنشر، بغداد، ١٩٨١، ص٦٥.
بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی هۆیەکانی کۆچی گوندنشینەکان بۆ شار، بڕوانە: جعفر الخياط، القرية العراقية (دراسة في احوالها واصلاحها)، مطبعة دار الكشاف، بيروت، ١٩٥٠، ص ص٤٦-٤٩.

(٤١) لەم بارەوە بڕوانە: محەمەد سلمان حسن، المصدر السابق، الجزء الاول، ص ص٥٦-٥٧.

(42) Jack S. Mc.crary & Mustafa Saeed، The Social Characteristse of the Population of Iraq، 1968، P.96.

(٤٣) محەمەد سلمان حسن، المصدر السابق، الجزء الاول، ص٧٥.

(٤٤) "العراق"(جريدة)، العدد (٦٢٢)، بغداد، (٢٨ تموز ١٩٢٢).

(٤٥) تقرير وزير المالية عن الميزانية (١٩٥٣-١٩٥٤)، "التجارة"(مجلة)، العدد(٣)، بغداد، اذار ١٩٥٣، ص٣٨.

(٤٦) سعاد خيري، من تاريخ الحركة الثورية المعاصرة في العراق، الجزء الاول (١٩٢٠-١٩٥٨)، دون مكان و سنة الطبع، ص٤٨.

(٤٧) دنكور الياهو وليويش مەحموود فهمي، دليل العراق الرسمي لسنة (١٩٣٦)، مطبعة دنكور، بغداد، ١٩٣٧، ص٧٣٢.

(٤٨) رزاق ابراهيم حسن، تاريخ الطبقة العاملة في العراق بين الاضرابات و بناء التنظيم النقابي (١٩١٨-١٩٦٨)، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت، ١٩٧٦، ص٧٨.

(٤٩) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: خليل علي مراد، الاحوال الاجتماعية في العراق، ص ص٥٥٩-٥٦٠.

(٥٠) الملا جميل روزبياني، كركوك في عهد الاستعمار البريطاني والعهود التالية، (ترجمة: انور مندلاوي)، "سردم العربي"(مجلة)، العدد (٢)، السليمانية، خريف٢٠٠٣، ص١٢٥.

(٥١) محەمەد علي قرداغي، هوية كركوك الثقافية، ص١٦٥.

(52) S.H. Longrigg، Iraq، Op.cit، P.27. (في نسخته المترجمة الى العربية: الجزء الاول، ص٥٥).

(٥٣) دەربارەیان بڕوانە: قاسم خلف عاصي الجميلي، المصدر السابق، ص١٤٣؛ ارشد الهرمزي، حقيقة الوجود التركماني، ص٦٨؛ مير بصري، اعلام التركمان، ص٦٤.

(٥٤) بۆ نموونە بڕوانە: د.ك.و.ع، الوحدة الوثائقية، دائرة ضابط الخدمات الخاصة- كركوك، ٤٦٢/٢٣، رقم الوثيقة: اكس/ام ٤٥٨٢، سري، استخبارات هنية لركان الجو القيادة الجوية بغداد، تقرير استخبارات للفترة المنتهية في (١٢/ تشرين الثاني/ ١٩٢٥) (نسخة مصورة ومترجمة عن الارشيف الوطني البريطاني)؛ د.ك.و.ع، الوحدة الوثائقية، دائرة ضابط الخدمات الخاصة- كركوك، ٤١١/٢٣، رقم الوثيقة: اكس/ام ٤٥٨٢، سري، استخبارات هنية لركان الجو القيادة الجوية بغداد، تقرير استخبارات للفترة المنتهية في (١٨/ شباط/ ١٩٢٦) (نسخة مصورة ومترجمة عن الارشيف الوطني البريطاني).

(٥٥) ا.م. مینتێشاشڤیلی، کورد، ل٣٩.

(٥٦) هەموویان بوونە ئەندام لە ئەنجومەنی نوێنەران لە خولی جیاجیادا. بڕوانە: نبيل عكيد مەحموود المظفري، المصدر السابق: الملحق رقم(٦)؛ مير بصري، المصدر السابق، ص ص٦٩-٧٠.

(٥٧) دلشاد مەحموود عەبدولڕەحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٥-٦٦.

(٥٨) ا.م. مینتێشاشڤیلی، کورد، ل٣٩.

(٥٩) ارشد الهرمزي، حقيقة الوجود التركماني، ص ص٧٥-٧٦؛ نبيل عكيد مەحموود المظفري، المصدر السابق، الملحق رقم (٦).

(٦٠) د.ك.و.ع، الوحدة الوثائقية، دائرة ضابط الخدمات الخاصة- كركوك، ٤١١/٢٣، رقم الوثيقة: اكس/ام ٤٥٨٢، سري، استخبارات هنية لركان الجو القيادة الجوية بغداد، تقرير استخبارات للفترة المنتهية في (١٨/ شباط/ ١٩٢٦). (نسخة مصورة ومترجمة عن الارشيف الوطني البريطاني).

(٦١) مير بصري: المصدر السابق، ص ص٦٥-٦٨؛ ارشد الهرمزي، حقيقة الوجود التركماني، ص٧٣؛ نبيل عكيد مەحموود المظفري، المصدر السابق، الملحق رقم (٦).

(٦٢) عبدالمجيد فهمي حسن، المصدر السابق، الجزء الثاني، ص٦٢. بۆچوونی جیاواز دەربارەی مێژووی تالەبانییەکان هەیە، بۆ نموونە بڕوانە: يونس الشيخ ابراهيم السامرائي: القبائل والبيوتات والاعلام في شمال العراق، مطبعة الامة، بغداد، ١٩٨٥، ص ص٧٨-٨٠.

(٦٣) بڕوانە: عباس العزاوي، عشائر العراق، الجزء الثاني، ص ص٤، ٣٥.

(٦٤) نووری تالەبانی، شێخانی تەرشادی تالەبانی، ل٩٢.

(٦٥) گۆران فەتحی، شاری کەرکوک (بەشێك لە مێژووی مزگەوت، تەکیە، خانەقا، زانا و پیاوە ئاینییە ناودارەکانی)، ئنستیتیوتی کەلەپووری کورد، سلێمانی، ٢٠١٢، ل٦٤.

(٦٦) دیمانەیەك لەگەڵ نووری تالەبانی (دکتۆر)، بە مێژووی (٢٧ی نیسانی ٢٠٠٥)، هەولێر. ناوبراو ساڵی (١٩٣٧) لە کەرکوک لەدایکبووە، خوێندنی سەرەتایی و ناوەندیی و

دراناوەندیی هەر لەو شارەدا تەواوکردووە. دوکتۆرای لە زانکۆی سۆربۆن لە بواری یاسادا وەرگرتووە، خاوەنی چەندان کتێب و توێژینەوەیە، ئێستا سەرۆکی ئەکادیمیای کوردییە؛ دیمانەیەک لەگەڵ شێخ یووسف تاڵەبانی، بە مێژووی (٢٥ی مایسی ٢٠٠٥)، کەرکوک. ناوبراو کوری شێخ عەلیی شێخ محەمەدجەمیلی تاڵەبانییە، ئێستا کاروباری تەکیەی تاڵەبانی گرتووەتە ئەستۆ.

(٦٧) عبدالمجید فهمي حسن، المصدر السابق، الجزء الثاني، ص٦٣؛ نوری تاڵەبانی، شێخانی لیرشادی تاڵەبانی، ل٧٥- بەدواوە

(٦٨) عبدالرقیب یوسف، حدود کردستان الجنوبیة تاریخیا وجغرافیا (خلال خمسة الاف عام وماترتب علی الحاقها بالعراق)، الطبعة الثانیة، مطبعة شفان، ٢٠٠٥، ص١٠٤؛ برهان عبدالرحمان الجاف، اسرة الخانقاه في التاریخ، "کرکوك" (مجلة)، العدد (٢٨)، کرکوك، ربیع ٢٠٠٦، ص٢٥٦.

(٦٩) زێدی رەسەنیان بریتییە لە گوندی (سەرگەڵوو)ی سەر بە ناحیەی سورداش لە لیوای سلێمانی. بۆ زانیاریی زیاتر بروانە: محەمەد جەمیل رۆژبەیانی، بنەماڵەی خانەقا لە کەرکوک، "هاوکاری" (رۆژنامە)، ژمارە (١١٢٩)، بەغدا، (٢٨/١٢/١٩٨٩).

(٧٠) شێخ رەئووف خانەقا، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٠.

(٧١) عبدالرقیب یوسف، حدود کردستان الجنوبیة، ص١٤٠.

(٧٢) دەربارەی بروانە: میر بصري، اعلام الکرد، ص١٣٧.

(٧٣) برهان عبدالرحمان الجاف، المصدر السابق: ص ص٢٦١-٢٦٦.

(٧٤) لە ئەوەبەکانتا دەسەڵاتی رژێمی بەعس، بەرماڵەکەی لە سایەی ئەم بنەماڵەیە دەرهێنراو بۆ دراوەتە بەغدا. دەربارەی مێژووی بەرماڵەکە، بروانە: علي خادم السجادة، تاریخ السجادة النبویة، مطبعة الحدباء، الموصل، ١٩٣٧

(٧٥) یونس الشیخ ابراهیم السامرائي، القبائل والبیوتات والاعلام في شمال العراق، ص٩٢.

(٧٦) مەلا جەمیل رۆژبەیانی، کەرکوک ناوی مێژووی کۆنی، ل٥٩.

(٧٧) عبدالمجید فهمي حسن، المصدر السابق، الجزء الثاني، ص ص٢٨٠-٢٨١؛ دیمانەیەک لەگەڵ سوعاد خادم سوججادە، بە مێژووی (٢٨ی ئەیلوولی ٢٠٠٥)، کەرکوک. ناوبراو ساڵی (١٩٣٦) لە کەرکوک لەدایکبووە، ساڵی (١٩٦٨) بەکالۆریۆسی لە زانستە سیاسییەکانی (زانکۆی موستەنسریە) بەدەستهێناوە. ئێستا بەڕێوەبەری ئامادەیی بازرگانیی کەرکوکە.

(٧٨) لەم لێکۆڵینەوەیەدا (پیشەگەری) و (پیشەوەری) بە مانای (الحرفة) و (پیشە)ش بە مانای (المهنة) بەکاربراوە، بۆیە لەوەیەسوا لە بەکارهێنانیان ئەم مەبەستانە دەخوازین.

(٧٩) موصل ولایتی سالنامه رسمیسیدر، موصل ولایتی مطبعه سی - (١٣٣٠هجری/ ١٩١٢میلادی)، صص٢٤٦-٢٤٧.

(80) E.B. Soane، Op.cit، P.124.(فی نسخته

المترجمة الی العربیة: الجزء الاول، ص٦٦٣)

(٨١) بروانە: ارشد الهرمزي، حقیقة الوجود الترکماني، ص٧٢.

(٨٢) کاظم باقر علي، الاحوال الاجتماعیة في البصرة (١٨٦٩-١٩١٤)، اطروحة دکتوراه غیر منشورة، مقدمة الی مجلس کلیة الاداب بجامعة بصرة، ١٩٩٥، ص ص٩٠-٩٢.

(٨٣) لەو سەردەمەدا پیشەیەکی زۆر بەرێز بووە. شاکر صابر ضابط، کرکوکدة اجتماعي حیات، ص٩٧.

(٨٤) بروانە: شاکر صابر ضابط، کرکوکدة اجتماعي حیات، ص ص٩٥-١٠٤.

(٨٥) إحصاء السکان لسنة ١٩٤٧، الجزء الثاني، الجدول السابع، ص١٢٦.

(86) C.J. Edmonds، Op.cit، P.266.(لە وەرگێرانە کوردییەکەدا، ل٣٢٥)

(٨٧) عبدالمجید فهمي حسن، المصدر السابق، الجزء الثاني، ص٩٥؛ فیلیب و. ئیرلاند، العراق في سنوات الانتداب البریطاني، ترجمة: د.هاشم صالح التکریتي، مطبعة جامعة، بغداد، ١٩٧٨، ص ص٨٢: ٩٠.

(٨٨) ابراهیم آوجي، العشائر والعوائل التي احتضنتها کرکوك عبر العصور، في: موسوعة کرکوك قلب العراق، ص١٣٦.

(٨٩) بروانە: إحصاء السکان لسنة ١٩٤٧، الجزء الثاني، الجدول السابع، ص١٢٠؛ المجموعة الاحصائیة لتسجیل عام ١٩٥٧، لوائي السلیمانیة وکرکوك، الجدول الرابع عشر (ا)، ص ص٢١٦-٢٢٥.

(٩٠) مەلا جەمیل رۆژبەیانی، کەرکوک ناوی مێژووی کۆنی، ل٤٥

(91) C.J. Edmonds، Op.cit، P.86.(لە وەرگێرانە کوردییەکەدا، ل١٢٢)

(٩٢) إحصاء السکان لسنة ١٩٤٧، الجزء الثاني، الجدول السابع، ص ص١١٩-١٢٦.

(٩٣) إحصاء السکان لسنة ١٩٤٧، الجزء الثاني، الجدول السابع، ص١٢٦.

(٩٤) لیواکان بریتیبوون لە: بەغدا، بەسرا، موسڵ، کەرکوک، هەولێر، سلێمانی، دیالە، دیوانییە، دلێم، کووت، کەربەلا، مونتەفیک، عمارە، حللە

(٩٥) رووبەری زەوییە کشتوکاڵییەکان لە لیوای موسڵ ساڵی (١٩٥٤)، خۆی لە (٦٦٠٠٠) کیلۆمەتری چوارگۆشە داوە.

(٩٦) رووبەری زەوییە کشتوکاڵییەکان لە لیوای هەولێر ساڵی (١٩٥٤)، (٤٩٩٠) کیلۆمەتری چوارگۆشە بووە.

(٩٧) المجموعة الإحصائیة السنویة العامة ١٩٥٤، ص٦٥

(٩٨) إحصاء السکان لسنة ١٩٤٧. الجزء الثاني (لواء کرکوك)؛ الجدول السابع، ص١١٦.

(٩٩) المصدر نفسه، الجزء الثاني (لواء کرکوك)، الجدول السابع، ص١٢٦.

(١٠٠) المجموعة الاحصائیة لتسجیل عام ١٩٥٧، لوائي السلیمانیة وکرکوك، الجدول الرابع عشر (ا)، ص ص٢١٦-٢٢٥.

(١٠١) ئەم ژمارەیە ئەو منداڵانە ناگرێتەخۆ کە تەمەنیان لە

خوار پێنج ساڵ بووە.

(١٠٢) المجموعة الاحصائية لتسجيل عام ١٩٥٧، لوائي السليمانية وكركوك، الجدول الرابع عشر (ا)، ص٢٢٢

(١٠٣) المصدر نفسه، ص٢٢٤.

(١٠٤) بارۆن فیدوارد نۆلدە، گەشتێك بە عەرەبستان و كوردستان و ئەرمەنستاندا، وەرگێرانی: حەمید عزیز، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤، ل٢٩.

(١٠٥) ماددەیەك بوو بۆ كاری (بۆیەسازی) بەكار دەهات. اوليفية، رحلة اوليفية الى العراق (١٧٩٤-١٧٩٦)، ترجمة: يوسف حبي، مطبعة المجمع العلمي العراقي، بغداد، ١٩٨٨، ص١٧٠

(١٠٦) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: بەختیار سەعید مەحمود شواني، سەرچاوەی پێشوو، ل١١٤-١٢٠

(١٠٧) كمال مظهر احمد، الاطار الزمني لتاريخ العراق، ص٢٤.

(١٠٨) هاشم جواد، المصدر السابق، ص٦٦كمال مظهر احمد، الاطار الزمني لتاريخ العراق، ص٢٦.

(١٠٩) جاسم محمد حسن العدول، العراق في العهد الحميدي (١٨٧٦-١٩٠٩)، رسالة ماجستير غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الاداب بجامعة بغداد، ١٩٧٥: ص٢٢٦

(١١٠) كمال مظهر احمد، الاطار الزمني لتاريخ العراق، ص٢٨.

(١١١) دنكور الياهو ودرويش ماحموود فهمي، المصدر السابق، ص٥٥.

(١١٢) البرت م. منتشاشفيلي، العراق في سنوات الانتداب، ص ص١٩٦-١٩٧.

(١١٣) بۆ زانیاریی زیاتر لەم بارەوە بڕوانە: سعيد عبود السامرائي، الإنشاء الصناعي وقواعده الأساسية في العراق، بغداد، ١٩٦٠، ص٥٤.

(١١٤) عبد خليل فضيل و احمد حبيب رسول، جغرافية العراق الصناعية، الموصل، ١٩٨٤، ص ص٥١-٥٢.

(١١٥) بەپێی زانیارییەكانی سەرچاوەیەك، سەرەتای سییەكان (٢٧٩) ماڵ و دوكان و دەزگا لە كەركوكدا كارەبایان راكێشاوە. بڕوانە: كەمال مەزهەر، چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی گەلی كورد: بەشی دووەم، (ئامادەكردنی: عەبدوڵڵا زەنگەنە)، هەولێر، ٢٠٠٦، ل٢٦٥.

(١١٦) سامي عبدالحافظ القيسي، ياسين الهاشمي ودوره في السياسة العراقية بين عامي (١٩٢٢-١٩٣٦)، الطبعة الثانية، مطبعة العاني، بغداد، ١٩٧٥، ص ص٥٧-٥٨.

(١١٧) ز.ي. هرشلاغ: مدخل الى التاريخ الإقتصادي الحديث للشرق الاوسط، ترجمة: مصطفى الحسيني، دار الحقيقة، بيروت، ١٩٧٣، ص٣٣٥.

(١١٨) بە گوزارشتە فەرمییەكانی سەرەتای سەردەمی پاشایەتی پە (پیشەگەرییە سەرەتاییەكان) (الحرف المصرية) ناوبراوە. بڕوانە: عبدالرزاق الحسني، تاريخ الوزارات العراقية، الجزء الاول، ص٧٦.

(١١٩) نصير سعيد الكاظمي، مساهمة في كتابة تاريخ الحركة العمالية، ص ص٢٢-٢٤.

(١٢٠) دلشاد محموود عەبدوڕەحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٧.

(١٢١) الحكومة العراقية، وزارة الاقتصاد، مديرية الصناعة العامة، التقرير السنوي للسنة المالية (١٩٥١-١٩٥٢)، بغداد، ١٩٥٢، ص ص٦-١٠.

(١٢٢) جوني يوسف حنا، تاريخ الصناعة الوطنية وعلاقتها بالتطور السياسي في العراق (١٩٢٩-١٩٥٨)، رسالة ماجستير غير منشورة، مقدمة الى مجلس كلية الاداب بجامعة الموصل، ١٩٨٩، ص٢٩٨

(١٢٣) الحكومه العراقيه، التقرير السنوى عن اعمال مجلس الاعمار للسنه (١٩٥٤-١٩٥٥)، ص٣٥؛الدولة العراقية. محاضر جلسات مجلس الاعمار. محضر الجلسة (١٠٧)، (١٦ حزيران ١٩٥٤)، ص١٠.

(١٢٤) ئەو قوتابخانەی پێشتر لەم بوارەدا لە شاری كەركوك كرابوو، لە سەردەمی دەسەڵاتی ئینگلیزی و عوسمانی بریتانی بایەخی پێ نەدرا، بۆیە ئەم قوتابخانەیە بەرەو پووكانەوە چووە. مسارع الراوي وآخرون، التعليم الصناعي في العراق، مطبعة الحكومة، بغداد، ١٩٦٨، ص ص٤٧-٤٨.

(١٢٥) م.م.ن، الدورة الانتخابية الاولى، الاجتماع غير الاعتيادي لسنة ١٩٢٥، محضر الجلسة (٢٣)، في (٥ ايلول ١٩٢٥)؛ "الوقائع العراقية"(جريدة)، العدد (٣٧٣)، في (٢٣ تشرين الاول ١٩٢٥).

(١٢٦) الحكومة العراقية، وزارة المعارف، التقرير السنوي عن سير المعارف لسنة ١٩٤٨-١٩٤٩، مطبعة الحكومة، ١٩٥٩، ص٥٥. بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەم قوتابخانەیە، بڕوانە:محەمەد فاضل الجمالي، العراق بين امس واليوم، بغداد، ١٩٥٤، ص٦٥؛ اهل النفط، مدرسة الصناعة الرسمية في كركوك، "اهل النفط"(مجلة)، العدد (٦٠)، كركوك، تموز ١٩٥٦، ص ص٢٢-٢٣.

(127) S.H. Loogrigg، Iraq، P.35(في نسخته المترجمة الى العربية: الجزء الاول، ص٧٠).

(١٢٨) م.م.ن، الدورة الانتخابية السادسة، الاجتماع الاعتيادي لسنة ١٩٣٦، محضر الجلسة (٣٥)، في (٢٥ شباط ١٩٣٦)؛ م.م.ن، الدورة الانتخابية العاشرة، الاجتماع الاعتيادي لسنة ١٩٤٣، محضر الجلسة (٢)، في (٣ كانون الاول ١٩٤٤)؛ م.م.ن، الدورة الانتخابية الخامسة عشرة، الاجتماع الاعتيادي لسنة ١٩٥٧، محضر الجلسة (١٩)، في (٥ شباط ١٩٥٨).

(١٢٩) بڕوانە: حنا بطاطو، العراق، الكتاب الاول، ص ص١٥٩-وما بعدها.

(١٣٠) حميد جاعد، الحركة النقابية في العراق، بغداد، ١٩٧٤: ص ص٣٥، ٤٠.

(١٣١) دەربارەی ئەم بابەتە بڕوانە: غريب محەمەد سيد احمد، علم الاجتماع الحضري، دار المعرفة الجامعية: القاهرة، ٢٠٠٦، الفصل السابع، ص ص٢٣٧-٢٧٣

(١٣٢) محەمەد عاطف غيث، علم الاجتماع الحضري (مدخل نظري)، دار المعرفة الجامعية، الاسكندرية، ١٩٨٦، ص١٦.

(١٣٣) محەمەد حسين محەمەد شواني، التنوع الاثني والديني في كركوك، مؤسسة موكرياني للطباعة والنشر،

ئاربیل، ٢٠٠٦، ص ص١٨٩-٢٠٤

(١٣٤) هۆزی (بەیات) نموونەی بەرچاوی ئەم تێکەڵکێشییە کۆمەڵایەتییە (التداخل الاجتماعي)، کە هۆزێکی تێکەڵاوی تورکمانی عەرەبییەو ئەندامەکانی بە سێ زمان (کوردی و تورکمانی و عەرەبی) ئاخاوتنیان هەیە. سەرباری ئەوەش هەندێکیان شیعەو هەندێکیشیان سوننە مەزهەبن. بڕوانە: كمال مظهر احمد، كركوك وتوابعها، ص٧٧.

(١٣٥) ئەم ئیدارەیە وای لە زۆرێک لە بنەماڵە کوردو عەرەبەکان کردبوو بچنە ژێر سایەی کلتووری تورکمانییەوەو دەستەوەستان بن بەرانبەر بەو کلتوورە. بڕوانە: نوری تاڵەبانی، ناوچەی کەرکوک، ل٤٢.

(136) E.B. Soane، Op.cit، P.120.(في نسخته المترجمة الى العربية: الجزء الاول، ص١٦١).

(١٣٧) شاكر صابر ضابط، كركوكدة اجتماعي حيات، ص١١

(138) E.B. Soane، Op.cit، P.121. (في نسخته المترجمة الى العربية: الجزء الاول، ص١٦٠)

(١٣٩) بڕوانە. ماليبارد: نواعير الفرات او بين العرب والكرد، ترجمة: د.حسين كبة، مطبعة الرابطة، بغداد، ١٩٥٧، ص٢٠٩.

(١٤٠) كمال مظهر احمد، كركوك وتوابعها، ص٩٢

(١٤١) دەربارەی مێژووی پێکەوەژیانی ئاشتییانەی کوردو تورکمانەکانی کەرکوک، بڕوانە: یوسف گۆزان، کوردو تورکمان تێڕوانینێک بۆ میکانیزمەکانی پێکەوە ژیانی ئاشتییانەی نێوانیان، لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیرو هۆشیاری، سلێمانی، ٢٠٠٢.

(١٤٢) بڕوانە: كمال مظهر احمد، كركوك وتوابعها، ص ص٩٣-٩٤.

(١٤٣) بڕوانە: کەرکوک بەرەو دوابۆژێکی نادیار، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٩، ل٢٨.

(١٤٤) زۆرێک لە سەرچاوەکان پێیانوایە هەڵاو شەڕەکە لە بازاڕی شاردا لەنێوان بەقاڵێکی تورکمان و دوو سەربازی هێزی لیڤیی ئاسووری دەستی پێکردووەو دواتر بەرفراوانبووە. لە کاتێکدا بۆچوونی ئەوەش هەیە کە هۆی ڕووداوەکە هەڵکوتانی سەربازانی هێزی لیڤیی ئاسووری بووە لە سەروبەندی جەژنی قورباندا بۆ سەر گەرماوی (جووت حەمام) کە لەو ڕۆژو کاتەدا تایبەت بووە بە ژنان. البرت م منتشاشفيلي، العراق، ص٣٦٢؛ جبار قادر، السياسات الحكومية في كركوك خلال العهد الملكي (١٩٢١-١٩٥٨)، في: كركوك مدينة القوميات المتآخية، ص١٦١

(١٤٥) بڕوانە. ق.ب. ماتفييف (مارمتي)، الاشوريون والمسألة الاشورية في العراق الحديث، ترجمة: ج.د.ا. الاهالي للطباعة والنشر، دمشق، ١٩٨٩، ص١٢٠.

(١٤٦) تەنانەت ڕاپۆرتی دەسەڵاتداراتی بریتانی ئەم ڕاستییە دەرباریەت دەکاتەوە. بڕوانە:

B.N.A، Air، 23/ 593، No.: 1/A/ 1]، Subject: Assyrians Problems، 24th May، 1924.

(١٤٧) عەبدوڵڵا خدرپزالە، كركوك و رد التصحيح المنحرف، دار آراس للطباعة والنشر، اربيل، ٢٠٠٧، ص١٢.

(١٤٨) بۆ درێژەی ئەم باسە: بڕوانە: پشکۆ حەمە ئاغەی ئاغجەلەری، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٩٤-٢٩٥.

(149) R. S. Stafford، The Tragedy of the Assyrians، George Allen & Unwin Ltd، London، 1935، P.67.

(١٥٠) لە دووتوێی سەرچاوە مێژووییەکاندا بە شێوەی جیا جیا ناوی براوە لەوانە: شەڕی ئەرمەن، کوشتاری کەرکوک، یاخیبوونی کەرکوک، کارەساتی (١٩٢٤)و... هتد. بەڵام زۆرتر بە (شەڕی ئەرمەن) ناسراوە لە ئاکامی جیانەکردنەوەی ئەرمەن لە ئاسوورییەکان، کە هەردوو لایان مەسیحین و مێژووی پەیدابوونیان لە ناوچەکە نوێیە (مجموعات طارئة).

(١٥١) بۆ زانیاریی زیاتر دەربارەی ئەم ڕووداوە، بڕوانە: عبدالرزاق الحسني، تاريخ الوزارات العراقية، الجزء الاول، ص ص٢٠٦-٢١١؛ رياض رشيد ناجي الحيدري، الاثوريون في العراق (١٩١٨-١٩٣٦)، مطبعة العيلاوي، القاهرة، ١٩٧٧، ص ص١٩٤-٢١١.

(152) W. A. Lyon، Kurds، Arabs، and Britons، the Memoir of Wallace Lyon in Iraq 1918-1944، (Edited and with an introduction by: D. K. Fieldhouse)، Tauris Publishers، London، 2002، P.148.(لە وەرگێڕانە کوردییەکەدا، ل١٨٢)

(153) Report by: His Biritannic Majesty's Government on the Administration of Iraq for the Period (April، 1923- December، 1924)، London، 1925، P.36.، وەرگیراوە لە: البرت م. منتشاشفيلي، العراق، ص١٩٨

(١٥٤) جرجيس فتح الله، العراق في عهد قاسم (اراء وخواطر ١٩٥٨-١٩٨٨)، الجزء الثاني، دار نبز للطباعة و النشر، السويد ١٩٨٩، ص٧٢٦.

(155) C.O، 730/117، Catholic Situation in Iraq، 14th September، 1927، P.18.

(١٥٦) ئلشاد محمد نجيب الطالباني، دور سكان كركوك في بناء التجربة الديمقراطية في عراق المستقبل، في: كركوك مدينة القوميات المتآخية، ص٢٧٨.

(١٥٧) بڕوانە: شاكر صابر ضابط، كركوكدة اجتماعي حيات، ص١٥.

(١٥٨) بڕوانە: عبدالرزاق الحسني، تأريخ الوزارات العراقية، الجزء الاول، ص٢٠٧؛ رياض رشيد ناجي الحيدري، المصدر السابق، ص١٩٨.

(159) Mirella Galletti، Kirkuk: The Pivot of Balance in Iraq Past and Present، Journal of Assyrain Academic Studies، Vol. 19، no. 2، 2005، P.22.

(١٦٠) (ئینسکلۆپیدیای جوودائیکا) بۆچوونی پێچەوانەی هەیە. گوایە بڕوانامەی تورکمانەکانی شاری کەرکوک

بەرانبەر بە جوولەکان بورژمنکارانە بووە، بەڵام لە کۆتاییدا، نووسیویەتی: "هەرچۆنێک بێت، شلۆقییەکی دوژمنکاری وەک شوێنەکانی دیکەی عێراق بەرانبەر بە جوولەکان لە شاردا نەبووە، هەتا ئەوکو لە ساڵی (١٩٤١)یشدا".

Haim J. Cohen.(Kirkuk)، Vol: 12، Op.cit، P.187.

(١٦١) علي ابراهيم عبدة وخيرية قاسيمة، المصدر السابق، ص٤٨؛ غاية حمدي عبدالصلام، اليهود في العراق (١٨٥٦-١٩٢٠)، كتێبخانەی مدبولي، القاهرة، ٢٠٠٨، ص٤٥.

(١٦٢) شاری کەرکوک شوێنێکی لەباری ئەنجامدانی چالاکیی بڵاوکی زایۆنیزمی و کۆکردنەوەی کۆمەکو پیتاک بووە بۆ (کێرن کمیت) (سندوقی دامەزراندنی یەهودی)، لەم ڕووەوە لە هەرە چالاکەکانی جوولەکانی کەرکوک (ئیسحاق دانێیل) بووە: کە ماوەیەکیش لە ساڵی (١٩٢٤)دا ئەندامی پەرلەمانی عێراقی بووە. هەروەها لقی دوو ڕێکخراوی بەناوبانگی جوولەکان لە شاری کەرکوکدا کراونەتەوەو چالاکییان نواندووە، یەکەمیان: ڕێکخراوی (هاجانا) (بەرگری) لە ساڵی (١٩٤٦)، دووەمیان: بزووتنەوەی (هالوتس) (پێشەنگەکان) لەژێر ناوی (قعوروت) لە ساڵی (١٩٤٤)دا. بەڵام ژمارە ئەندامانیان زۆر نەبووە. بۆ زانیاریی زیاتر: بڕوانە: صادق حسن السوداني، النشاط الصهيوني في العراق (١٩١٤-١٩٥٢)، دار الرشيد للنشر، بغداد، ١٩٨٠، صفحات متعددة.

(١٦٣) بڕوانە: خلدون ناجي معروف، الاقلية اليهودية في العراق بين سنة (١٩٢١ و١٩٥٢)، الجزء الثاني، الدار العربية للطباعة والنشر، بغداد، ١٩٧٦: ص٧١.

(١٦٤) عبدالستار تاهیر شەریف، ململانێ لەگەڵ ژیاندا (یادداشت) (١٩٢٥-١٩٧١)، بەرگی یەکەم، چاپخانەی ئارابخا، کەرکوک، ٢٠٠٥: ل٢٢.

(١٦٥) ئەو ڕەفتارانەی بەرانبەر بە جوولەکان نوێنراون لە هیچ ڕێسایەکی ئایینی و بەهایەکی مرۆڤایەتی شوێنیان نابێتەوە، لە هەمان کاتیشدا لە بەها کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگەی موسڵمانی کەرکوکی دوور بووە. لەم بارەوە، بڕوانە عبدالستار طاهر شريف، كركوك مدينة التآخي بين الكرد والتركمان خلال نصف قرن، "الاتحاد"(جريدة)، الحلقة الثالثة، العدد (٢٠٥)، السليمانية، ١٥ شباط ١٩٩٧.

(١٦٦) مەعتامەد حسين مەعتەمەد، المصدر السابق، ص١٨٤

(167) **C.J. Edmonds، Op.cit، P.271.** (لە وەرگێڕانە کوردییەکەدا، ل٢٢٠)

(١٦٨) ئەمە هەمان بۆچوونی نووسەر (دەیڤد ماکداوێل)یشە. بڕوانە:

David Mcdowall، a Modern History of the Kurds، I.B. Tauris & Co Ltd.، London، 1996، P.161. (لە وەرگێڕانە کوردییەکەدا، ل٢٧١)

(١٦٩) دەربارەی سۆزو هەستی توندی تورکمانەکانی کەرکوک بۆ دەوڵەتی تورکیا، ئاماژەو بەڵگەی مێژوویی زۆر هەن. ئەم سۆزو هەستە ڕۆشنبیرانی تورکمان ئاشکرانەوەو حاشای لێ ناکەن بەڵکو بە پێچەوانەوە ڕاشکاوانەو بەبێ پەردە دووپاتەی دەکەنەوە. ئەوەش لە ڕاستییدا بووەتە

هۆیەک بۆ پەیدابوونی ههیدلنجولزی و جۆرە گیانێکی ڕەگەزپەرستی لەناو کۆمەڵە جیاوازەکانی پێکهاتەی دانیشتووانی کەرکوک، بە تایبەت لەنێوان کوردو تورکماندا. بڕوانە: جمال نبز، المستضعفون الكرد واخوانهم المسلمون، من منشورات كوردنامە، لندن، ١٩٩٧، ص١١٦

(١٧٠) ليورا لوكيتز، المصدر السابق، ص ص٦١-٦٢.

(١٧١) دەربارەی ئەم بابەتە بڕوانە: ڕەشاد میران، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٢-٦٣

(١٧٢) ليورا لوكيتز، المصدر السابق، ص٦٢.

(١٧٣) گەڕەکی (کەرکوکی نوێ) (عەرەفە) تایبەت بوو بە کرێکارانی کۆمپانیای نەوت. هەروەها تێبینی ئەوەش کراوە ئەو گەڕەکانەی لە سەنتەری شاردا بوونەو لە بازاڕ نزیک بوونە خەریکی پیشەگەریی دەستی بوونە، وەک: دەبباغی و دارتاشی و ئاسنگەریی و... هتد

(١٧٤) ستار نوري العبودي، المصدر السابق، ص ص١٢٧-١٢٨.

(١٧٥) دانیشتووانی گەڕەکی (شۆرجە): زۆربەی هەرە زۆریان خەڵکی گوندەکانی دەوروبەری شار بوون، بۆیە شتێکی سروشتییە پەیوەندیی کۆمەڵایەتی لەسەر بنەمای خێڵەکی ئەم گەڕەکە بێتە کایەوە بەڵام بە تێپەڕینی کات و ڕێبەڕێی بەرزبوونەوەی پلەی شارستانێتی، ئەمانیش هەنگاوی زیاتریان بەرەو تێکەڵاوبوون بە کۆمەڵی شاری هەڵناوە لە قۆناغە مێژووییەکانی دواتریشدا، زیاتر بەرەو ژیانی شارنشینی ڕۆچوونە.

(١٧٦) کاکە مەم بۆتانی، لە ئامێزی کەرکوکدا (لە کانوونی دووەمی ١٩٥٤ەوە تا ئەیلوولی ١٩٥٩)، "پەیڤین"(گۆڤار)، ژمارە (٩)، سلێمانی، ئەمووزی ٢٠٠٠، ل٢٦.

(١٧٧) نابية الصالحي، مناطق التركمان الشيعة في كركوك، في: موسوعة كركوك قلب العراق: ص١٧٣.

(١٧٨) شاكر صابر ضابط، كركوكدة اجتماعي حيات، ص٦١.

(١٧٩) نووری تاڵەبانی: ناوچەی کەرکوک، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٤.

(١٨٠) سەرکەوت محەمەد، کوردو تورکمان دوو گەلی برا.. ململانێ و ناکۆکییەکانیان، "کەرکوک"(گۆڤار)، ژمارە (٢٦)، کەرکوک، پاییزی ٢٠٠٥، ل٦٢

(١٨١) شاكر صابر ضابط، كركوكدة اجتماعي حيات، ص٦١

(١٨٢) لە زۆربەی شارەکانی عێراق هەر بەمشێوەیە بووە

(١٨٣) حنا بطاطو، العراق، الكتاب الاول، ص٦٧.

(١٨٤) نووری تاڵەبانی، ناوچەی کەرکوک. ل٥٢

(١٨٥) دوو هەوڵ (سەعید قەزاز) سەبارەت بە نیشتەجێکردنی هۆزگەلی ڕەوەندی جاف لەم ڕووەوە بەرچاوە. بڕوانە: محسن دزەیی، أحداث عاصرتها، الجزء الاول، دار آراس للطباعة والنشر، اربیل، ص٩٢.

(١٨٦) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: نووری تاڵەبانی: ناوچەی کەرکوک، ل٥٦-٥٥.

(١٨٧) دیمانەیەک لەگەڵ شێخ محەممەدعەلی عوبێد خانەقا، بە مێژووی (٢٨ی مایسی ٢٠٠٥)، کەرکوک

(١٨٨) بڕوانە: مامۆستا جەعفەر، شاری سلێمانی ؛ مللانێی گرووپە کۆمەڵایەتییەکان ١٨٢٠-١٩٢٠)، چاپی دووەم، بنکەی ژین. سلێمانی، ٢٠٠٦، ل٢٠.

(١٨٩) جبار قادر، کرکوک: قرن ونصف من التتريك والتعريب، "كركوك"(مجلة)، العدد (١٧)، كركوك، صيف٢٠٠٣، ص٢٠٦.

(190) The New Encyclopedia Britannica، Vol: 6، (15 Edition)، USA، 1986، P.890.

(١٩١) سيار الجميل، زعماء والفندية، الباشوات العثمانيون والنهضويون العرب، البنية التاريخية للعراق الحديث (الموصل نموذجا)، الاهلية للنشر والتوزيع، عمان، ١٩٩٩، ص١٣٣

(١٩٢) بڕوانە: نوری تاڵەبانی، ناوچەی کەرکووک، سەرچاوەی پێشوو، ل٥٠-٥١؛جبار قادر، السياسات الحكومية في كركوك، ص ص١٨٥-١٨٦

(١٩٣) شكري محمود نديم، التشكيلات العسكرية في الموصل، في: موسوعة الموصل الحضارية، المجلد الرابع، ص٢٢٨.

(١٩٤) دیمانەیەک لەگەڵ ئەحمەد ڕەمەزان مەولود زەنگەنە، بە مێژووی (١٥ی حوزەیرانی ٢٠٠٥)، کەرکووک. ناوبراو ساڵی (١٩٣٢) لەدایکبووە تا پەکی ناوەندی خوێندووە. ساڵی (١٩٤٩) بووەتە سەربازێک لەوانەی لە تیپی لیوەی سوپای عێراقی خزمەتیان کردووە

(١٩٥) دیمانەیەک لەگەڵ عەبدوڵڵا حوسێن ئەوتچی (دکتۆر)، بە مێژووی (٢٣ی مایسی ٢٠٠٩): کەرکووک. ناوبراو ساڵی (١٩٥٠) لەدایکبووە. شارەزایی و ئاگادارییەکی چاکی لە بارەی مێژووی بنەماڵەی ئەوتچی و کۆمەڵاتی ڕەسەنی کەرکوکەوە هەیە

(196) C.J. Edmonds، Op.cit، P.283.(لە وەرگێڕانە کوردییەکەدا، ل٣١٤)

(١٩٧) بە تایبەت شاری سلێمانی پەیوەندییەکی تۆکمەی بە شاری کەرکوکەوە هەبووە، بۆیە لە ئاکامی ئەو پەیوەندییەدا هەندێک بنەماڵە و بازرگانی سلێمانی شۆڕەتی (کەرکوکلیزادە)یان بەسەردا براوە. م. ر. هاوار، شێخ مەحمودی قارەمان و دەوڵەتەکەی خوارووی کوردستان: بەرگی یەکەم، لەندەن، ١٩٩٠، ل٢٢٤. بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە:

D. Medowall، Op.cit، P.163. (لە وەرگێڕانە کوردییەکەدا، ل٢٧٢)

(١٩٨) هۆی ئەو پەیوەندییە بۆ سەروەربوونی دەسەڵاتی تورکە عوسمانییەکان و بەرژەوەندیی ئابووری و پێگەی کۆمەڵایەتیی کۆمەڵێ دانیشتووان گەڕاوەتەوە. بۆیە پرۆسەی هاوسەرگیری لەنێوان شاری کەرکوک و شارەکانی ویلایەتی موصڵ لەو ڕۆژگارەدا باو بووە و هیچ ڕێگرییەکی گەورەی لەوتۆ نەبووە. لەم بارەوە نموونە زۆرن، لەوانە: بوونی پەیوەندیی هاوسەرگیری لەنێوان بنەماڵەی ساری کەهیە و بنەماڵەی ڕەشید ئاغای هەولێر، کە (عیزەت پاشای ساری کەهیە) ژنی لەو بنەماڵە دیارەی هەولێر هێناوە. دیمانەیەک لەگەڵ ئەرسەن موسی ڕەشید (دکتۆر)، بە مێژووی (١٥ی تشرینی یەکەمی ٢٠١٠)، هەولێر. ناوبراو ساڵی (١٩٥٥) لە هەولێر لەدایکبووە، دکتۆرای لە مێژوو بەدەستهێناوە. ئێستا مامۆستایە لە زانکۆی سەلاحەددین-هەولێر.

(١٩٩) عزيز قادر الصمانچي، التاريخ السياسي لتركمان العراق، دار الساقي، لبنان، ١٩٩٩، ص١١٠

(٢٠٠) نوری تاڵەبانی، ناوچەی کەرکوک، ل٤٤

(٢٠١) بۆ دریژەی ئەم باسە بڕوانە: نشأت احمد، رعاية المرجعية الدينية لمدينة كركوك، ص ص٢٧٢-٢٨٤

(٢٠٢) بۆ زانیاریی زیاتر لەم بارەوەیە، بڕوانە: صبيح عبدالمنعم احمد و مليحة عوني القصير، علم اجتماع العائلة، مطبعة جامعة بغداد، بغداد، ١٩٨٤، ص٥.

(٢٠٣) احمد فكاك احمد جمد البيرداني، المصدر السابق، ص١٢٧.

(٢٠٤) لەم ڕووەوە، بڕوانە: مەنوچەهێری موحسنی، دەروازەکانی کۆمەڵناسی، وەرگێڕانی: کۆمەڵێک نووسەر، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر، ٢٠٠٢، ل٢٨٠ بەدواوە.

(٢٠٥) مليحة عوني القصير و معن خليل عمر، المدخل الى علم الاجتماع، وزارة التعليم العالي والبحث العلمي، بغداد، ١٩٨٦، ص ص٢٨٣-٢٨٤.

(٢٠٦) بۆ نموونە بڕوانە: المجموعة الاحصائية لتسجيل عام (١٩٥٧)، لوائي السليمانية وكركوك، ص ص٢٤٤-٢٤٥.

(٢٠٧) لە کاتی ئامادەکردنی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا، ئامارێکی مێژوویی لەم بارەوە بەرچاو نەکەوت. مێژووی پەیدابوونی خێزانی ناوەکی هەرگیز پەیوەندی بە گەشەی پیشەسازی نەوت و لکاندنی شاری کەرکوک بە دەوڵەتی عێراقەوە نەبووە، بەڵکو زۆر پێشتر لە شاری کەرکوک ئەم جۆرە خێزانە بوونی هەبووە. بەڵام هۆی پەیدابوونەکە زۆرتر بریتیبووە لە جیاوازی ئایینی

(٢٠٨) مەنوچەهێری موحسنی، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٩٢

(٢٠٩) هەمان سەرچاوە، ل٢٩٣

(٢١٠) ف. ف. مينورسكي، الاكراد ملاحظات وانطباعات، ترجمة: معروف خزندار، دار الكاتب، بيروت، ١٩٨٧، ص١١٠.

(٢١١) هاشم طه عقراوي، الاسس النفسية والاجتماعية للقبائل الكردية (دراسة نفسية اجتماعية)، مطبعة بلدية كركوك، كركوك، ١٩٧٦، ص١٢٥.

(٢١٢) شێخ ڕەئووف خانەقا، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٥ ؛ دیمانەیەک لەگەڵ نووری قەقی، بە مێژووی (٢٦ی مایسی ٢٠٠٥)، کەرکوک.

(٢١٣) بڕوانە: دلشاد محمود عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو. ل٤٣

(٢١٤) احصاء السكان لسنة (١٩٤٧)، الجزء الثاني، ص ص١٠٦-١٠٣؛المجموعة الاحصائية لتسجيل عام (١٩٥٧)، لوائي السليمانية وكركوك، ص ص١٦٨-١٧١.

(*) کۆی دانیشتووانی قەزای ناوەندیی کەرکوک لە سەرژمێریی ساڵی (١٩٤٧)دا بریتیبوو لە (٩١،٥٨٢) کەس،

بەڵام لێرەدا تەنها دانیشتووانی نێو شار حسێب کراون و گوندەکانی تەمن و بەشیرو تازەو کۆمەڵە گوندەکانی دیکەی دەوروبەری شار دەرهێنراون.

(٢١٥) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: احصاء السكان لسنة (١٩٤٧)، الاجزاء الاول والثاني والثالث، صفحات متعددة؛ المجموعة الاحصائية لتسجيل عام (١٩٥٧)، الوية العراقية، صفحات متعددة.

(٢١٦) بڕوانە: هادي رشيد الجاوشلي، الحياة الاجتماعية في كردستان، مطبعة الجاحظ، بغداد، ١٩٧٠، ص٥٥.

(٢١٧) ئەم ناوانە لە ڕۆژنامەی "نجمه" دەرهێنراون. بڕوانە: "نجمة" (جريدة)، العدد (١٠٤٠)، السنة السابعة، الاربعاء (٨ رجب ١٣٤٣)، (٤ شباط ١٩٢٥). وەرگیراوە لە: ارشد الهرمزي، حقيقة الوجود التركماني، ص ص٩٥-١٠٣.

(٢١٨) دیمانەیەک لەگەڵ محەمەد شەعبان عەبدوڵڵا، بە مێژووی (٦ی حوزەیرانی ٢٠١١)، کەرکوک. ناوبراو ساڵی (١٩٢٨) لە شاری کەرکوک لەدایکبووە، خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی لە شاری کەرکوک تەواو کردووە. هەر لەم شارەش نیشتەجێیە؛ دیمانەیەک لەگەڵ هادی عوسمان حەسەن، بە مێژووی (٢٤ی تەمووزی ٢٠١١)، کەرکوک. ناوبراو ساڵی (١٩٢٤) لە شاری کەرکوک لەدایکبووە، خوێندنی لە شاری کەرکوک بووە و هەر لەوێش نیشتەجێیە.

(٢١٩) دیمانەیەک لەگەڵ تەلعەت ئەحمەد عیزەدین، بە مێژووی (٢٨ی تەمووزی ٢٠١٠)، کەرکوک. ناوبراو ساڵی (١٩٣٩) لە شاری کەرکوک لەدایکبووە، تەنها قۆناغی سەرەتایی لە بەرخوێندن بووە، ئێستاش هەر لە کەرکوک نیشتەجێیە؛ دیمانەیەک لەگەڵ زەهرا نوری شەمین، بە مێژووی (١٥ی ئابی ٢٠١٠)، کەرکوک. ناوبراو ساڵی (١٩٤٣) لە شاری کەرکوک لەدایکبووە، دانیشتووی ڕەحیمی گەڕەکی ئیمام قاسمە.

(٢٢٠) بڕوانە: ارشد الهرمزي، حقيقة الوجود التركماني، ص ص٩٥-١٠٣.

(٢٢١) المصدر نفسه، ص ص٩٥-١٠٣؛ دیمانەیەک لەگەڵ تەلعەت ئەحمەد عیزەدین، بە مێژووی (٢٨ی تەمووزی ٢٠١٠)، کەرکوک.

(٢٢٢) شاكر صابر ضابط، كركوكده اجتماعي حيات، ص٥٥.

(٢٢٣) المصدر نفسه، ص١٥٤.

(٢٢٤) غادة حمدي عبدالسلام، اليهود في العراق (١٨٥٦-١٩٢٠)، مكتبة مدبولي، القاهرة، ٢٠٠٨، ص١٥٨.

(٢٢٥) عبدالمجيد فهمي حسن، المصدر السابق، الجزء الثاني، ص٥٩

(٢٢٦) المصدر نفسه، ص٥٩.

(٢٢٧) احصاء السكان لسنة (١٩٤٧)، الجزء الثاني، ص ص١٠٦-١٠٣؛ المجموعة الاحصائية لتسجيل عام (١٩٥٧)، لوائي السليمانية وكركوك: ص ص١٦٨-١٧٦

(٢٢٨) دەربارەی باروودۆخی کۆمەڵایەتیی ئافرەت لە سەردەمە مێژووییەکاندا، بڕوانە: کەمال مەزهەر ئەحمەد، ئافرەت لە مێژوودا (کورتە باسێکی مێژوویی و کۆمەڵایەتی)، چاپخانەی (الحوادث): بەغداد، ١٩٨١

(٢٢٩) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: ستار نوري العبودي، المجتمع العراقي في سنوات الانتداب بالبريطاني، مؤسسة دار الكتاب الإسلامي، بغداد، ٢٠٠٧، ص١٢٥

(٢٣٠) خليل علي مراد، الاحوال الاجتماعية في العراق، ص ص٥٥٥-٥٥٦.

(٢٣١) الجمهورية العراقية، وزارة الاقتصاد، الدائرة الرئيسية للاحصاء، المجموعة الاحصائية السنوية العامة لسنة ١٩٥٧، مطبعة الزهراء، بغداد، ١٩٥٨، ص ص٥٢-٥٤.

(٢٣٢) بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە: متي عقراوي، المصدر السابق: ص ص٢٩٣-٢٤٠

(٢٣٣) بۆ درێژەی ئەم باسە بڕوانە: خليل علي مراد، الاحوال الاجتماعية في العراق، ص ص٥٥٦-٥٥٧؛ احمد فكاك احمد البدراني، المصدر السابق، ص ص١٧٦-١٨٢؛ ستار نوري العبودي، المصدر السابق، ص ص١٢٤-١٢٥.

(٢٣٤) فاضل العزاوي، المصدر السابق، ص٢٠٦

(٢٣٥) کاکە مەم بۆتانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٦.

(٢٣٦) فاضل العزاوي، المصدر السابق، ص ص٢٠٥-٢٠٦.

(٢٣٧) کاکە مەم بۆتانی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٠.

(238) Ferdinand Tonnies، Custom an Essay on Social Codes، The Free Press of Gilenco، U.S.A، 1961، P.36.

(٢٣٩) فائزة محمد عزت، الحياة الاجتماعية للكورد بين القرنين (٤-٩هـ/١٠-١٥م)، من مطبوعات الاكاديمية الكوردية، اربيل، ٢٠٠٩، ص٩٤.

(٢٤٠) بڕوانە: توماس بوا، تاريخ الاكراد، ترجمة: محمد تيسير ميرخان، دار الفكر، دمشق، ٢٠٠٦، ص٩٢.

(241) E.B. Soane، OP.Cit. P.121.(في نسخته (المترجمة الى العربية: الجزء الاول ص١٥٩

(٢٤٢) ماهر النقيب، المصدر السابق، ص٩٠. بۆ زانیاریی زیاتر لەم بارەوە، بڕوانە: شاكر خصباك، الاكراد دراسة جغرافية اثنوغرافية، مطبعة شفيق، بغداد، ١٩٧٢، ص٤٨٦.

(٢٤٣) دیمانەیەک لەگەڵ یەلماز عەبد محەمەد سلێمان، بە مێژووی (١ی کانوونی یەکەمی ٢٠١١)، کەرکوک. ساڵی (١٩٦١) لە شاری کەرکوک لەدایکبووە، خزمەتکاری مەزاری (دەلیال) پێغەمبەرە.

(٢٤٤) لە تەوەری دووەمی بەشی سێیەمدا ئاماژەی پێدرا.

(٢٤٥) شاكر صابر ضابط: كركوكده اجتماعي حيات، ص٤٤.

(٢٤٦) کاکە مەم بۆتانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧.

(٢٤٧) بۆ زیاتر زانیاریی لەم بارەوە بڕوانە: شاكر صابر ضابط، كركوكده اجتماعي حيات: ص٦٢.

(٢٤٨) عەبدوڵڵا غەفوور، ناسووربیەکانی باشووری کوردستان (لێکۆڵینەوەیەکی جوگرافی - ئەتنۆگرافی)، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر، ٢٠١٠، ل٨٦.

(٢٤٩) بۆ زیاتر زانیاریی لەم بارەوە بڕوانە: غادە حمدي عبدالسلام، المصدر السابق، ص ص١٧١-١٧٦.

(٢٥٠) شاكر صابر ضابط، كركوكده اجتماعي حيات، ص٦٢.

(٢٥١) بڕوانە: الليدي دروور، على ضفاف دجلة والفرات، تعريب:
فؤاد جميل، الدار الوراق للنشر، بيروت، ٢٠٠٨، ص ص٢١٢-٢١٤.

(٢٥٢) محمد حسين محمد شواني، المصدر السابق: ص ص٢٠٦-٢٠٧.

(٢٥٣) بڕوانە: غادة حمدي عبدالسلام، المصدر السابق، ص١٧٥.

(٢٥٤) دیمانەیەک لەگەڵ حاجی محەمەد شوکر نوعمان، بە مێژووی (٨ی مایسی ٢٠١٠)، کەرکوک. ناوبراو ساڵی (١٩٣٤) لە گەڕەکی پیریادی لەدایکبووە، خوێندنی هەر لە کەرکوک بووە، ئێستاش هەر لە کەرکوک نیشتەجێیە.

(٢٥٥) شاكر صابر ضابط، كركوكده اجتماعي حيات، ص ص١٣و ١٨و ٧٣-٧٤.

(٢٥٦) زاهد البياتي، الموروث الشعبي التركماني جزء من الهوية العراقية، في: تركمان العراق تاريخهم ومناطقهم وثقافتهم، ص٧٠.

(٢٥٧) شاكر صابر ضابط، كركوكده اجتماعي حيات، ص١٦٣.

(٢٥٨) سورعتی شوری، ئایەتی (٢٨).

(٢٥٩) بڕوانە: البيروني، الآثار الباقية عن القرون الخالية، وضع حواشيه: خليل عمران المنصور، دار الكتب العلمية، بيروت، ٢٠٠٠، ص ص١٩٨-١٩٩.

(٢٦٠) كەريم مستەفا شارەزا، هەندێک دابونەریتی باران بارین و وەستاندنی لە لای میللەتان، "بۆشنبیری نوێ" (گۆڤار)، ژمارە (١٢٣)، ساڵی ١٩٨٦، ل١٨٦.

(٢٦١) شاكر صابر ضابط، كركوكده اجتماعي حيات، ص١١٤.

(٢٦٢) شاكر صابر ضابط، كركوكده اجتماعي حيات، ص ص١١٤-١١٥.

(٢٦٣) کاکە مەم بۆتانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٦.

(٢٦٤) بڕوانە: عبدالمجيد فهمي حسن، المصدر السابق، الجزء الثاني، ص ص٥٦-٥٧.

(٢٦٥) بڕوانە: فاضل العزاوي، المصدر السابق، ص ص٣٠٥-٣٠٦.

(٢٦٦) غادة حمدي عبدالسلام، المصدر السابق: ص١٢٢.

(٢٦٧) هاشم عاسی کاکەیی، کورتەوتاری و لێکۆڵینەوەی گۆرانییە فۆلکلۆرییەکانی، "کەرکوک" (گۆڤار)، ژمارە (٢٩)، کەرکوک، هاوینی ٢٠٠٦، ل٢٢١.

(٢٦٨) زرار صديق توفيق، جلوبەرگ و پۆشاکی کوردی لە سەدەکانی ناوەراست، "زانکۆی دهۆک" (گۆڤار)، ژمارە (٢٨)، دهۆک، ٢٠٠٩، ل٣٥.

(٢٦٩) وليد مأحموود الجادر، الأزياء الشعبية في العراق، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٨٩، ص١٥٨.

(٢٧٠) دەربارەی ورەکارییەکانی جلوبەرگی کوردی، بڕوانە:
C.J. Edmonds، Op.cit، Ps.86-88.
لە وەرگێڕانە کوردییەکەدا، ل١٢٢-١٢٦

(٢٧١) زۆربەی کەرەستەو پێداویستییەکانی جلوبەرگی شار لە ناوچەکەوە بەردەست دەکەوتن و هەر لە شاریشدا بەپێی خواست و شارەزووی کەسەکان لە لای بەرگدرووەکان ساز دەکران. بڕوانە: شاكر صابر ضابط، كركوكده اجتماعي حيات، ص ص٢٨و ٩٦و ١٢١

(272) C.J. Edmonds، Op.cit، P.88.(لە وەرگێڕانە کوردییەکەدا، ل١٢٦)

(٢٧٣) سمکۆ بەهرۆز، مێژووی شێوە جلوبەرگی ناوچەی کەرکوک، دەستنووس، لە لای نووسەر پارێزراوە.

(٢٧٤) دەربارەی فەرهەنگی شێوە جلوبەرگی پێکهاتە جیاوازەکانی دانیشتووانی شاری کەرکوک بڕوانە: محەمەد حسین محەمەد شوانی، المصدر السابق، ص ص٩٩-١٠٢و ١١٤-١١٥و ١٢٥-١٣٠و ١٤١-١٤٢

(*) زەبوون: شکڵی کەوای هەیە، شاقەڵیانەبڕێژەو تا گوێزنگیان دێ و لێوارەکانیان لە پێشەوە دەگاتە یەک و دوگمە دەکرێن. لە گوێزنگەوە تا ئەژنۆ هەڵقەڵەشاون و بوونەتە دووبەش. پشتێنێکی ئاسک و قولەی لەسەر دەبەستن.

(٢٧٥) عامر رشيد السامرائي، لمحة على الأزياء الشعبية، بغداد، ١٩٧٠، ص٢٦.

(٢٧٦) بڕوانە: صعدون محمود الساموك، الأزياء العربية عبر التاريخ، "المؤرخ العربي" (مجلة)، العدد (٨٧)، بغداد، ١٩٨٣، ص ص١٣٧-١٥٠.

(٢٧٧) عبدالمجيد فهمي حسن، المصدر السابق، الجزء الثاني، ص٥٦. بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: عامر رشيد السامرائي، المصدر السابق، ص ص٢٠-٣٠.

(٢٧٨) الأب حنا شيخو، كلدان القرن العشرين، مطبعة دار الشعب، ديترويت، ١٩٩٢، ص٤٧.

(٢٧٩) فاضل العزاوي، المصدر السابق، ص ص٣٠٥-٣٠٦؛ کاکە مەم بۆتانی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٠.

(٢٨٠) بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: سمکۆ بەهرۆز، مێژووی شێوە جلوبەرگی ناوچەی کەرکوک، دەستنووس، لە لای نووسەر پارێزراوە.

(٢٨١) محمد حسين محمد شواني، المصدر السابق، ص١١٥.

(٢٨٢) عامر رشيد السامرائي، المصدر السابق، ص٢٩.

(٢٨٣) نظام الدين ابراهيم اوغلو، زي المرأة التركمانية، في: تركمان العراق تاريخهم ومناطقهم وثقافتهم، ص١٠٦

(٢٨٤) بڕوانە: محمد حسين محمد شواني، المصدر السابق، ص ص١٢٨-١٢٩؛ عامر رشيد السامرائي، المصدر السابق، ص ص٢٠-٢٢.

(٢٨٥) عبدالمجيد فهمي حسن، المصدر السابق، الجزء الثاني، ص٥٢.

(٢٨٦) شاكر صابر ضابط، كركوكده اجتماعي حيات، ص ص٢٥-٢٦.

(٢٨٧) بۆ دەقی بەشێک لەو ڕاگەیاندنانەی موتەسەریفیەتی کەرکوک بەبۆنەی جەژنەوە، بڕوانە: ارشد الهرمزي، حقيقة الوجود التركماني، ص ص١٨-١٩.

(٢٨٨) دەربارەی ڕێوڕەسمی جەژنەکان بڕوانە: خليل محمد شريف، العادات والتقاليد القديمة في كركوك،

"كركوك" (مجلة)، العددان (٢٢-٢٣). كركوك، خريف-شتاء ٢٠٠٤/٢٠٠٥، ص ص٢١١-٢١٤.

(٢٨٩) گۆڤاری (صدى الشباب) کە لە کۆتاییەکانی چلو سەرەتای پەنجاکان لەلایەن مامۆستاو قوتابیانی دواناوەندی کەرکوکەوە دەردەکرا. سالانە پێشوازیان لەو یادە کردووەو ئاهەنگیان سازکردووەو بەرپرسانی مەعاریفیش تیایدا ئامادەبوونە. بڕوانە: حسين سعيد، ذكرى ميلاد سيد الكائنات، "صدى الشباب" (مجلة)، العدد (٣). كركوك، كانون الثاني ١٩٥١، ص ص١٣-١٥؛ "صدى الشباب" (مجلة)، العدد (٤)، كركوك، كانون الثاني ١٩٥٢، ص٤٢

(٢٩٠) نجاة كوثر اوغلو. من حوادث كركوك (١١٤٢-١٣٧٧هـ/ ١٧٠٠-١٩٥٨م)، الجزء الاول، كركوك، ٢٠٠٦، ص٢٤٥

(٢٩١) زاهد البياتي، المصدر السابق، ص٦٨

(٢٩٢) دیمانەیەک لەگەڵ عمار لويس ساكو (دکتۆر)، بە مێژووی (٢٤ی تیمماتی ٢٠٠٥)، کەرکوک.

(٢٩٣) دیمانەیەک لەگەڵ نووری فەقێ، بە مێژووی (٥ی نیسانی ٢٠٠٥)، کەرکوک

(*) جەژنی (الفصح) بە مانای عیبرییەکەی (پیساح) واتە پەڕینەوە. لەو ڕۆژەدا (پاتزەی ئەموون) یادی پەڕینەوەی جووەکانی دەکرێتەوە لە دەریای سوور لە کاتی دەرچوونیان لە میسر. غادة حمدي عبدالسلام، المصدر السابق، ص١٣٧.

(٢٩٤) الليدي دروور، المصدر السابق، ص ص٢١١-٢١٢.

(٢٩٥) جەعفەر عەلی، ناسیۆنالیزمو ناسیۆنالیزمی کوردی، لێکۆڵینەوەیەکی بەراوردکارانەیە لە بارەی سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزمی کوردیو گەشەسەندنی لە ڕۆژگاری بزووتنەوەکانی شێخ مەحمودو قازی محەممەدا، سلێمانی، ٢٠٠٤. ل٢٤٠-٢٤١. هەروەها بۆ زانیاریی زیاتر لەم بارەوە، بڕوانە: غەفوور میرزا کەریم، کۆمەڵەی زانستی لە سلێمانی، دار الجاحظ، بغداد، ١٩٨٥، ل٩٥.

(٢٩٦) کاکە مەم بۆتانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٤.

(٢٩٧) کاکە مەم بۆتانی، هەمان سەرچاوە، ل٢٤.

(٢٩٨) شاكر صابر ضابط، كركوكدە اجتماعي حيات، ص١٨

(٢٩٩) مليحة عوني القصير و معن خليل عمر، المدخل الى علم الاجتماع، ص٢٨٧.

(٣٠٠) دیمانەیەک لەگەڵ فاتیمە موسمان مولود، بە مێژووی (٦ی ئابی ٢٠١١)، کەرکوک. ناوبراو ساڵی (١٩٣٦) لە شاری کەرکوک لەدایکبووە، خوێندنی هەر لە شاری کەرکوک بووە، ئێستاش دانیشتووی کەرکوکە؛ دیمانەیەک لەگەڵ حەسەن موسا شوانی، بە مێژووی (٢٢ی ئەیلولی ٢٠١١)، کەرکوک ساڵی (١٩٤١) لە چەمچەماڵ لەدایکبووە، خوێندنی سەرەتاییو ناوەندی لە شاری کەرکوک بووە، ئێستاش لە شاری کەرکوک نیشتەجێیە

(٣٠١) شاكر خصباك، الاكراد دراسة جغرافية اثنوغرافية، ص ص٤٦١-٤٦٣.

(٣٠٢) لەبارەی بڕوانە: هاشم طه عقراوي، المصدر السابق، ص١٣٦.

(٣٠٣) عبدالوهاب المسيري، موسوعة اليهود واليهودية والصهيونية، المجلد الثاني، ص١٥٤.

(٣٠٤) شاكر صابر ضابط، كركوكدە اجتماعي حيات، ص٢٩.

(٣٠٥) المصدر نفسه، ص٢٩.

(٣٠٦) آتجي طارق، المصدر السابق، ص١٨١.

(٣٠٧) شاكر صابر ضابط، كركوكدە اجتماعي حيات، ص ص٤٢-٤٣

(٣٠٨) محمد شكري سرور، نظام الزواج في الشرائع اليهودية والمسيحية، دار الفكر العربي، القاهرة، ١٩٨٧، ص ص٦٣-٦٤.

(٣٠٩) شاكر صابر ضابط، كركوكدە اجتماعي حيات، ص٤٩.

(٣١٠) غادة حمدي عبدالسلام، المصدر السابق، ص١٦٤

(٣١١) عبدالوهاب المسيري، المصدر السابق، ص١٥٤.

(٣١٢) دیمانەیەک لەگەڵ حسين رسول ابراهيم، بە مێژووی (٢٤ی ئەیلولی ٢٠١١)، کەرکوک. ناوبراو ساڵی (١٩٤٥) لە شاری کەرکوک لەدایکبووە، ئێستا دانیشتووی کەرەکی ڕەحیماوایە؛ دیمانەیەک لەگەڵ بديعە عەبدولڕەحمان عەلی، بە مێژووی (٢٧ی ئەیلولی ٢٠١١)، کەرکوک. ناوبراو ساڵی (١٩٤٧) لە شاری کەرکوک لەدایکبووە، ئێستاش هەر لە کەرکوک نیشتەجێیە.

(٣١٣) شاكر صابر ضابط، كركوكدە اجتماعي حيات، ص ص٥١-٥٢

(٣١٤) غادة حمدي عبدالسلام، المصدر السابق، ص١٧٠.

(٣١٥) محەمەد حسێن محەممەد شوانی، المصدر السابق، ص ص١٧١-١٧٢.

(٣١٦) طالب عبدالجبار حيدر، المسألة الكردية في الوثائق العراقية (المشكلة-الحل-النتيجة)، رسالة ماجستير غير منشورة، مقدمة الى كلية القانون والسياسة بجامعة بغداد، ١٩٨٢، ص٣٢.

(٣١٧) کاکە مەم بۆتانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧

(٣١٨) دەربارەیان بڕوانە: آيدن كركوك، مقاهي كركوك القديمة وتراثنا الشعبي، ص ص١٩٠-١٩٢.

(٣١٩) دەربارەیان بڕوانە: نصرت مردان، سينمات كركوك وليالي المتعة في الظلام: "ميزوبوتاميا" (مجلة)، العددان (٥-٦)، بغداد، تموز ٢٠٠٥، ص ص٢٩١-٢٩٤

(٣٢٠) کاکە مەم بۆتانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧.

*** مێژووی شێوە جلوبەرگی ناوچەی کەرکوک:-**
سمکۆ بەمرۆز

جلوبەرگ یەکێکە لەو کەلوپەل یان پێداویستییانەی مرۆڤ کە زۆر لە مێژە بەکاریهێناوە لە ژیانی ڕۆژانەیدا، بێگومان جیاوازی تەواو هەیە بەپێی ناوچەو گەل‌و وەرزو گەرماو سەرما.. تاد، هەر لەبەر ئەوە دەبینین زۆربەی گەل‌و ناوچە جیاجیاکان‌و بگرە شارەکانیش، تایبەتمەندی خۆیان هەیە لە بەکارهێنانی جلوبەرگدا.
هەروەک چۆن نەخش‌و نیگارو تەرزی بیناکاری‌و باری ڕۆشنبیری‌و ئابووری‌و ئایینی دەوری خۆیان هەیە لە دیاریکردنی مێژووی ناوچەی کەرکوکدا، هەر بەو جۆرە شێوەو نەخش‌و نیگاری جلوبەرگ، هەمان هەنگاوی ئەوانەی پێشوو دەبینێت لە کاریگەری نووسینەوەی ڕووداوە مێژووییەکاندا‌و بەڵکو لە گەلێک کاتدا کاریگەری لە هەمووان زیاترەو مۆرکی هێڵە کوردەوارییەکەی لە کاتی بە دواداگەڕان‌و پشکنینی مێژوودا بە دەردەکەوێت.
کاتێکیش لە جلوبەرگی ناوچەی کەرکوک دەکۆڵینەوە دەبێت شوێنی ئەم ناوچەیە لە هێڵە فراوانە کوردەوارییەکەو ئینجا خاسیەتە خۆماڵییە ناوخۆیییەکەی دیاری بکەین. ئەگەر بە مێژووی شێوە جلوبەرگی ناوچەی کەرکوکدا بچینە خوارەوە، دەبینین خاوەنی مۆرکێکی ڕەسەنی فۆلکلۆری کوردەواری تایبەتە، کە ئەم ڕەگە لە هیچ سەردەمێکدا تووشی نووچدان نەهاتووەو لەگەڵ ئەوەشدا سەردەم لە دوای سەردەم نوێبوونەوە بەخۆیەوە دەبینێت.
نموونەی ئەم ڕاستییە مێژووییە زۆر بەزەقی لە کۆرەوەکەی ساڵانی (١٩٩١)دا بەدەردەکەوێت، کە جلوبەرگی ئافرەتانی کوردستانی ئێران بوو بە مۆرکێکی جلوبەرگی بەشێک لە ناوچەکانی باشووری کوردستان، کە بەشێوەیەکی سەرنجڕاکێش لە ناوچەی کەرکوکدا بەرچاو دەکەوێت، بێ ئەوەی هەست بە هیچ نامۆییەک بکرێت لە وەرگرتنیدا، چونکە بەکارهێنانی (سەڵتە)ی سەر کراس، هەر هەمان ئەو سەڵتەیەی جارانی کوردەوارییە کە مرۆڤی کورد لە سەردەمانێکی زوو بەکاریهێناوە، هەر زنجیرەیەکی مێژوویی سەر شێوەی جلوبەرگە لە ناوچەکەدا، بە واتایەک مێژوو لە دوای مێژوو بەکارهێنراوەو کۆن بوونی بەخۆیەوە نەدیوە.

*** ئەو هۆیانەی کە دەوریان بینیوە لە گۆڕانی شێوە جلوبەرگی ناوچەی کەرکوکدا:**

*** گۆڕینی ئاوو هەوا:**
گۆڕینی باری ئاوو هەوا لە سەردەمە جیاجیاکاندا وایکردووە کە بتوانێت گۆڕین لە جلوبەرگدا دروست بکات، چونکە ساردی و گەرمی هۆیەکە بۆ ئەوەی مرۆڤ بیربکاتەوە چۆن هەوڵبدات خۆی لە سەرماو گەرما بپارێزێت، کە ئەمیش ڕەنگ دەداتەوە لە بەکارهێنانی جۆری ڕەنگو شێوەی ئەو قوماشەی کە بەکاری دەهێنێت.
وەکو بەکارهێنانی جلوبەرگی کراوە لە شوێنە گەرمەکان (گەرمیان)و لە شوێنە ساردەکاندا جلوبەرگی داخراو بەکارهاتووە، هەروەها گەرمیان و کوێستان دەوری بینیوە لە بەکارهێنانی جۆرو قەبارەی قوماشەکەدا، چونکە بە جوانی دەردەکەوێت لە بەکارهێنانی (سەڵتە) لە ناوچەی کەرکوکدا لە سەردەمە زووەکانو ئێستادا، یان لە جۆری (کەوای) ئافرەتانی جاران کە زستانان بە لۆکە ناوخنی کراوە، بەڵام ئێستا (کەوا) بەبێ لۆکە لەبەردەکرێت. هەروەها کاریگەری ڕەنگەکەش ڕۆڵی خۆی دەبوو لە خۆپاراستن لە سەرماو گەرمای ناوچەکە، وەکو بەکارهێنانی ڕەنگی ڕەش و بۆرو خۆڵەمێشی لە وەرزی زستاندا.

*** کاریگەری باری سیاسی ناوچەکەو دەوروبەری:**
(بەهۆی ئەو بەرەبەرەکانێ و ئاژاوانەی لە عێراقدا ڕوویداوە، وایکردووە گەلێک هۆی دەروونی و مێژوویی و سیاسی کارتێکردنیان هەبێت لەسەر جلوبەرگو پۆشاک، ئەم کاریگەرییە ڕۆڵی هەبووە لە ئاڵۆزی (تعقیدات) نێو جلوبەرگەکان. بەڵام لە هەمان کاتدا هیچ چینێکی کۆمەڵایەتی دەستبەرداری ئەو کەلتوورە نەبوون)[٦].
کاریگەرییە سیاسییەکان هەمیشە ڕۆڵیان هەبووە لە دروستکردنی ترس و لەرزی ژێردەستەکان لە بەرامبەر دوژمندا، مرۆڤ بیر لەوە بکاتەوە هەوڵی خۆشاردنەوەو خەفەکردنی جلوبەرگەکەی بدات، نموونەمان زۆرە لەم ناوچەیەدا، بۆیە لە گەلێک کاتدا شەرواڵەکەی لێ بووەتە شاخێلەو هەروەها لەلایەن دوژمنەوە بە چاوی سووک سەیرکراوەو هەوڵیانداوە سەرکوتەی بکەن. ئەگەر جلوبەرگەکەی لەبەردابووبێت سووکایەتی پێکراوە. نموونەیەکی زیندوو لە ساڵانی (١٩٥٩)دا کە شۆڤێنییە تورانچییەکان لە شاری کەرکوکدا هەوڵی تێکدانی نێوان برا تورکمانەکان و کوردەکانیان دەدا، هەندێکیان بە هەڵواسینی جلوبەرگی ئافرەتی کورد و شەرواڵەکیان پڕ دەکرد لە (کا)و هەڵیان دەواسی بە دیواری دوکانەکاندا، بۆ ئەوەی ڕوویەکی دەمارگیری نەتەوەیی دروست بکەن بۆ تێکدانی هەردوولا، کە خۆی لە خۆیدا گاڵتە پێکردن بوو بە میللەتێک، چونکە هەوڵی سڕینەوەی نەتەوەییەکیان دەدا لەلایەن فەرمانڕەوایی دەسەڵاتدارەوە.
دەبینین لە گەلێک شوێندا کارتێکردنی دوژمنەکە لەسەردەمێکی دیاریکراودا بەزەقی بەدەرکەوتووە، بەڵام هەر کاتێک سەردەمە زۆردارەکە ڕەوییوەتەوە، مۆرکە کوردەوارییەکە خۆی باڵادەست کردووەتەوە بەسەریدا

*** جوانکاری ئاوەزی مرۆڤی کورد:**
کوردیش خاوەنی ئاوەزێکی گرنگە. کە توانای جوانکاری هەیە بۆ ئەوەی بەپێی سەردەمە مێژووییەکان بتوانێت توانای خۆی بخاتە کار لە دروستکردنی جلوبەرگی خۆیدا. هەوڵی ئەوەی داوە ئەو کەرەستانەی لەژێر دەستیدا هەیە بتوانێت خۆی قوماشەکەی بچنێت و جوانکاری لە شێوەی چنین و نەخشەکەشیدا بەکاربهێنێت. نموونەمان زۆرە لە هونەری نەخش و نیگارو ڕەنگ و جوانیی لە لادێکانی ناوچەی کەرکوکدا، کە توانای مۆرکە کوردەوارییەکەی بەدەرخستووە

*** گۆڕانە مێژووییەکانی ئایین:**
سەردەمە جیاجیاکانی مێژوو، قۆناغی جوداى ئایینی خستووەتەوە لە ڕووی پەرستن و چوونە ناو ژیانی ئایینی، بڵاوبوونەوەی ئایینە کۆنەکانی ناوچەی کەرکوک وەکو زەردەشت و پەرستنی بابەگوڕگوڕ، پیرۆزی ئاگرەکەیی و جۆری جلوبەرگەکانی (موغە)زەردەشتییەکان و بڵاوبوونەوەی ئایینی مەسیحی و شێوەی پەرستن و بەکارهێنانی جلوبەرگە ئایینییەکانیان، بڵاوبوونەوەی ئیسلام و شاردنەوەی لەشی مرۆڤ وایکردووە کە بارێکی تر لە جلوبەرگ و پۆشاک دروست ببێت، زیاتر مرۆڤ بەرەو خۆشاردنەوەی لەش بڕۆشتووە، بەشێوەیەکی گشتی ئایینەکانی ناوچەی کەرکوک پێ لەسەر ئەوە دادەگرن کە جلوبەرگەکان داپۆشراو (محتشم) بێت.
لەبەر ئەوە سەیردەکەین لە ناوچەیەکی وەکو کەرکوکدا، باری ئایینی دەوری خۆی بینیوە لە درێژی کراس تا خوار چۆک و بەکارهێنانی ڕەنگی وا کە لەشی مرۆڤەکە بە دیار نەبێت، یان لەبەرکردنی شەرواڵ و سەڵتە بۆ خۆشاردنەوەی زیاتر، بەتایبەتی ئەمە لە شاردنەوەی لەشی ئافرەتدا بەدیاردەکەوێت، یان لە پێچانەوەی سەری ئافرەت بە سەرپۆش و سەربەست و لەچک، بۆ ئەوەی بیروباوەڕە ئایینییەکە جێبەجێ بکەن. یان لەوانەیە (فەقیانە) داهێنانێکی ئیسلامی بێت، بۆ ئەوەی زیاتر قۆڵ هەڵنەکێشێتە بان و لەشی بەدیارنەکەوێت، ئەمەش لە ئافرەتە بەساڵاچووەکاندا ڕەنگی داوەتە کە فەقیانە بەشێکی گرنگی جلوبەرگەکەیان دەزانن

*** پلەی چینایەتی و کۆمەڵایەتی:**
هەر لە بەرەبەیانی سەردەمە مێژووییەکاندا ژیانی مرۆڤایەتی لە بارێکی چینایەتی خولقاوە: مرۆڤێکی سەربەست لەگەڵ ژێر دەستە، پاشا، کۆمەڵانی خەڵک، پیاوە ئایینییەکاندا جیاوازی هەبووە، کە هەریەکەی بەچینێکی کۆمەڵایەتی حیسابی بۆ کراوە. سەیر نییە لە جۆری جلوبەرگەکەش وایکردبێ کە ڕەنگ بداتەوە لە بارە چینایەتیی و کۆمەڵایەتییەکاندا، هەریەکەی جلوبەرگێکی تایبەت و جیاوازی هەبێت لەوەی تر،

تەنانەت لە ڕووی نەخش و نیگار و بەکارهێنانی ڕەنگیشدا کۆمەڵێک بڕیار و یاسای کۆمەڵایەتی لەو کاتەدا هەبووە کە دەبێت مرۆڤێکی سەربەست لەگەڵ مرۆڤێکی کۆیلەدا جیاوازی هەبێت لە جۆری لەبەرکردنی جلوبەرگەکەیدا، ئەو کەسەی جێبەجێی نەکات تووشی سزای یاسایی دەبێت، بۆیە دەبینین مرۆڤ پابەندی یاساکان بووە بۆ لە دوورگرتنی سزا، کە نموونەمان لەمجۆرە سزایە زۆرە لە سەردەمی سۆمەری و میتانییەکانی ناوچەی کەرکوکدا.

دەبینین جلوبەرگی ئافرەت یان پیاوێکی خودا پێدراو لە ناوچەکەدا جیاوازی هەیە، چونکە دەوڵەمەندەکان هەر لەمەن بە جوانترین و بەهاترین شێوە جلوبەرگەکانیان ڕازێننەوە و باشترین کارامەیی نەخشکارەکەی تێدا بخرێنەڕوو، لەبەر ئەوە بەرگدرور ساڵتەی ئافرەتێکی دەوڵەمەند بە هەموو جۆرە نەخشێک دەڕازێنێتەوە، جیاواز لە سادەیی ساڵتەی ئافرەتێکی هەژار، چونکە ئەو بڕەی لە نەخشی ساڵتەیەک یان کراسێکدا خەرجی دەکات، بەپێی جۆری قوماش و دووریەنەکە دەگۆڕێت لە یەکێکەوە بۆ یەکێکی تر.

* پەیوەندییەکانی دەرەوە و بازرگانی:

دەتوانین بە هۆکارێکی گرنگی دابنێین لە هونەری جوانکاری جلوبەرگدا، چونکە پەیوەندییە ناوخۆییە مرۆڤایەتییەکان تەنیا ناتوانن هۆی جوانکاری لەگەر پەیوەندییە دەرەکییە مرۆڤایەتییەکانی لەگەڵدا نەبێت، ژیانی مرۆڤایەتی لە ناوچەیەکی دیاریکراودا نییە هەتا دەستەوەستانی یەک سەردەمی ناوخۆیی بێت، هەر لەبەرئەوە پەیوەندییەکانی دەرەوە و بازرگانی بازاڕێکی تری خوڵقاندووە، کە وایکردووە جوانکاری لە هەموو ڕووەکانی ژیانی مرۆڤایەتیدا دروست بکات، هەروەک پەیوەندییە دەرەکییەکانی سەردەمی میتانییەکانی ناوچەی کەرکوک نموونەی ئەم کارتێکردنە دەرەکییەن: چونکە پەیوەندییە دەرەکییەکانی میتانی و پەیوەستە بازرگانییەکانیان بووە بە هۆی گەشەکردنی هەندێ لایەنی ئابووری و شارستانی و زمانەوانی و کۆمەڵایەتی گرنگ، یان دەتوانین ڕاستر بڵێین پەیوەندییە دەرەکی و بازرگانییەکان خۆی لە خۆیدا بە کەلەپووری نەتەوەکانی تر ئاشنات دەکات لێی جوانکاریت دەکات لە جلوبەرگەکەی خۆتدا. ئەویش بە وەرگرتنی جوانکاری نەتەوەیەکی تر.

* جلوبەرگی سەردەمەکانی پێش مێژووی ناوچەی کەرکوک:

ئەگەر سەیری سەرەتاکانی ژیانی مرۆڤایەتی بکەین، جلوبەرگەکەی لە سەرەتادا پێکهاتبوو لە دروستکراوی ئەو گژوگیایانەی کە لە دەوروبەریدا هەبووە و کۆی کردووەتەوە لە شێوەیەکی ڕێکوپێکدا نەخشاندوویەتی، بۆ ئەوەی بەشێکی لەشی پێ داپۆشێت، چونکە مرۆڤ زوو زیاتر لەشی ڕووت داپۆشیبوو، کە لەگەڵ مرۆڤی ئەم سەردەمەدا جیاوازی هەبووە هەروەها هەڵیداوە لە کاتی ڕاوکردندا. کاتێک بەسەر ئاژەڵێکدا زاڵ بووە، پێستەکەی وەکو پۆشاکێکی سادە بەکاریهێنێت بۆ داپۆشینی بەشێکی لەشی.

مرۆڤ لە سەرەتاکانی ژیاندا زۆر سادە بووە، تەنیا بیری لەوە کردووەتەوە کە چۆن خواردن پەیدا بکات و بەسەر دوژمنەکەی کە ئاژەڵ بووە زاڵ بێت، تاکو بیر لە جلوبەرگ بکاتەوە.

لە سەردەمی (بەردەبەڵەکە)دا، مرۆڤ شوێنی حەوانەوەی نەبووە بۆیە هەوڵی ئەوەی داوە کوخێکی کاتی دروستبکات بۆ هاتوچۆکردن لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر[١]، لەبەر ئەوە ژیانی ئارامی نەگرتووە و هەوڵی ئەوەی داوە بە دوای (چنینەوەی خۆراک)[٢] ڕابکات.

سەیر دەکەین، کە مرۆڤ لەو سەردەمەدا تەنیا بیری لە حەوانەوەی شوێنێکی یان ڕۆژێکی خۆی کردووەتەوە، زیاتر وەکو ئەوەی کە جێگیری پێوە دیار بێت لە ژیانیدا، لەبەر ئەوە زیاتر بیری بە دوای چنینەوەی خواردن کردووەتەوە، وەکو ئەوەی بیر لە جلوبەرگ و پۆشاکی خۆی بکاتەوە، کە لە زۆر کاتدا کوخەکەی بە پێستی ئەو ئاژەڵانە داپۆشیوە کە کوشتوویەتی.

بەڵام لە سەردەمی (کەریم شایەر)دا کە سەردەمێکی گۆڕینە لە (پالەگەورە)وە بۆ (کەریم شایەر)، چونکە (پالە گەورە) سەردەمی کۆتایی کۆکردنەوەی خۆراکە، بەڵام سەردەمی (کەریم شایەر) سەرەتای بەرهەمهێنانی خۆراکە لە ژیانی مرۆڤایەتیدا. (...) بۆیە مرۆڤی سەردەمی (کەریم شایەر) پەنای بردووەتە بەر ئەوەی کە ڕووی جوان بکات، بەجۆرێکی دیاریکراوی بۆنی ڕەنگاورەنگ، یان بە نەخشی شێوە بڕژانگی، کە ئەمە زیاتر بۆ ئەوە بووە و ئارەزووی ئەوەی کردووە کە جوان دەربچێت، وەکو باڵندە ڕەنگاورەنگەکانی دەوروبەری کە لە ژیانی ڕۆژانەیدا چاوی پێکەوتووە[٣].

سەردەمی (چەرمۆ)، دادەنرێت بە سەردەمێکی پێشکەوتوو لە ژیانی (کۆمەڵگای کشتوکاڵ)دا، بۆیە دەتوانین بە سەردەمێکی پێشکەوتووتر لە سەردەمەکانی تری دابنێین.

(بەهۆی ئەو دۆزراوانەی کە لە (چەرمۆ)دا دۆزراونەتەوە لە کەرەستەی ماڵ، بەڵگەیە بۆ پێشکەوتنی سەردەمەکانی پێش خۆی)[٤] و زۆربەی ئامرازەکانیان وەک: تەور، سوڵ، تەشوێ، دەسکەتوڵ، ڕاماڵە، گڵ، مێکووت، بووە[٥]. ئەگەر سەرنج بدەین ئیشی دەستکرد و ڕێکاری وەهاشیان هەبووە، کە زۆربەی لە تەلەزمی تیژی بەرد دایان تاشیوە و بە شێوازێکی تایبەت دروستیان کردووە، کە بۆ کاری فەرمانی پێویستی ڕۆژانە بەکاریان هێناوە[٦].

جلوبەرگیان بە دەرزی دروستکراو لە ئێسک دووریوە و ئیشی ڕستنیشیان پێکردووە و هەندێک لە ئامرازەکانیان لە بەردی چەم تاشیوە[٧]، هەروەها (پەیکە – قرص) چنینیان بەکارهێناوە، کە ئەوە دەسەلمێنێ کە ڕستنیشیان زانیوە[٨]، ئێسکیان بەکار هێناوە لە دروستکردنی دەرزی و کونکەر و کەوچک و میوودا[٩].

ناوچەکانی (قادیشی گەورە و قالیشی بچووک و مەتارە)، شارستانی دوای چەرمۆیە لە گۆڕانکاری ژیانی مرۆڤایەتی و پێشکەوتنی مرۆڤایەتی لە شێوەی بەکارهێنانی جلوبەرگ و کەرەستە بەکارهێنراوەکانی هونەری نەخش و نیگاری جلوبەرگ.

هەروەها لە ڕووی جوانکارییەوە ئافرەتی چەرمۆ بایەخی

شێوە جلوبەرگی چاخە بەردینەکان

کەرەستە بەکارهێنراوەکانی تەونکاری

شێوە جلوبەرگی چاخە بەردینەکان

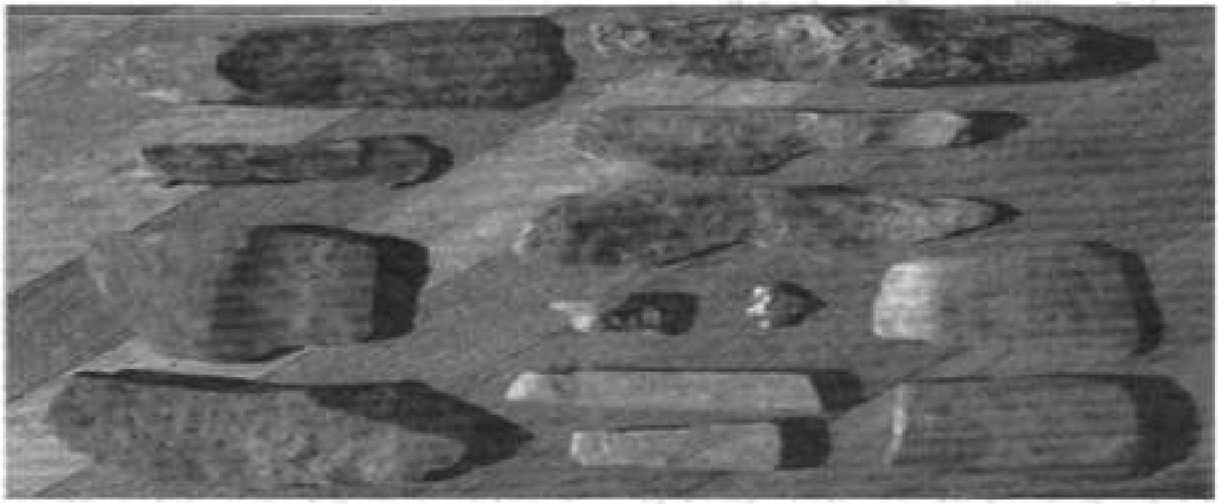

کەرەستە جۆراوجۆرەکانی تەونکاری

شێوە جلوبەرگی چاخە بەردینەکان

بە بەکارهێنانی مولوانکەی جۆربەجۆر داوە کە لە گوێچکە ماسی و بەرد و بەردەئەستێ، قەبارە و شێوەی جۆربەجۆری بەکارهێناوە لە ئەخشاندنی خۆیدا لە جۆری لوولەکی و کوپەیی و خڕ و شێوە تارێك.

*** جلوبەرگی سەردەمە مێژووییەکانی ناوچەی کەرکوك:**

سەردەمە مێژووییەکان قۆناغێکی تری شارستانییەتی جلوبەرگی هێنایە گۆڕێ، کە هاوسەنگ بوو لەگەڵ لایەنەکانی زمان و ژیانی کۆمەڵایەتی و ئایینی و ئابووری و بیناکاری و ئەخش و نیگار.

ئەگەر چاوێك بە مێژووی ڕووداوەکانی ناوچەی کەرکوکدا بخشێنین، دەتوانین لە بووەتەی ئەو هۆزانەی لە مێژووی کەرکوکدا دەوریان بینیوە، شێوەی جلوبەرگی ناوچەی کەرکوك شی بکەینەوە بۆ سەردەمەکانی ئێستامان.

مانەوەی هۆزێك یان هێزێکی سیاسی بۆ کاتێکی زۆر لە ناوچەیەکی وەکو کەرکوکدا، بمانەوێت و نەمانەوێت لەگەڵ خۆیدا گەلێك مۆرکی ئەو سەردەمانەمان بۆ هەڵدەگرێت، کە دەبێتە دروستبووی بناغەیەکی خۆماڵی نەتەوەیی ئەو ناوچەیە، ئەمە زیاتر دەیسەلمێنێت کە ئەو هۆزە لە ڕووی زمانەوە هاوڕەگەزی ناوچەکەی دەبێت، کە وادەکات مۆرکە شارستانییەتەکەی بسەپێنێت و ببێتە بناغەیەکی پتەو، ئەگەر لە بووەتەیەکی زۆردارەکیدا خۆی گیرنەخوات.

لێرەوە هەوڵدەدەم ڕەگەزی ئەو هۆزانە شی بکەمەوە کە هاوزمانن لەگەڵماندا، بۆ ئەوەی بزانین تا چ ڕادەیەك شارستانییەتی جلوبەرگەکەیان هەمان بووەتەی ئەو شارستانییەتەیە کە لەو سەردەمانەدا باو بووە؟

گۆتی، لۆلۆپی، سۆمەری، کاشی، (هوری- میتانی)، هەریەکەیان خاوەنی کۆمەڵێك بنەمای شارستانی خۆیانن کە رایان کردووە لەسەردەمە جیاجیا مێژووییەکاندا، گەلێك ڕێڕەوی ناوچەکە بگۆڕن و تەرازووی سەردەمەکەیان بەلای خۆیاندا ڕابکێشن، هەموویان کاریگەریان دیارە بەسەر هونەری جلوبەرگ و ئەخش و نیگاری پۆشاکی ناوچەی کەرکوکدا، چونکە ئەمانە بەپێی زانیاری نوێی سەردەمەکانی ئێستامان، تاڕادەیەکی زۆر هاوڕەگەز و هاوزمانی کوردن.

ئەوەی جێگای سەرەنجە لە سەردەمە مێژووییەکاندا گرنگی و بایەخدان بە ژیانی مرۆڤایەتی و هەوڵی گۆڕین لە ژیانی سەردەمەکانی پێش مێژوو و دووربینی و سازدانی

جلوبەرگ و خۆسازدانی ئەو جلوبەرگە لەگەڵ گۆڕانی ژینگە تازەکەدا، جێگەی هەڵوێستە کە لە ناوچەیەکی وەکو کەرکوکدا بڵاوبونەوەی کۆچڕەوی ژمارەیەکی زۆری هۆزەکان بەرەو ناوچەکانی تر، وایکردووە کە بەشێکیان جێگربوون لەو ناوچانەدا، کە کاریگەری هەبووە بۆ گۆڕانی بەپەلە و هەمەچەشن لە هونەری جلوبەرگ و ئەخش و نیگاری پۆشاکی ناوچەی کەرکوکدا.

لە هەمان کاتدا، هەمەڕەنگی لە جۆری ئەخش و بەکارهێنانی قوماشدا لەگەڵ سەرهەڵدانی سەردەمە مێژووییەکان و کاریگەری بیروباوەڕ و ئاینەکان، بووە هۆی سەرهەڵدانی بیرو ئاوەزی تازە خولقاو بۆ ڕێکخستنی جلوبەرگ، تا هاوگونجاو بێت لەگەڵ ئاینەکەدا، ئەمیش لە ڕووی لاسایکردنەوەی جۆری ڕێنومایی بیرو باوەڕە ئاینییەکاندا، کە بووە بە هۆی سەرهەڵدانی جلوبەرگی تازە بابەت.

کەرکوك ناوچەیەکی گرنگی بەربەرەکانی (سۆمەری)و (ئەکەدی)یەکان بووە، لەگەڵ (گۆتی)و (لۆلۆپی)یەکاندا، کە تا ماوەیەکی دوورودرێژی سەردەمی ئاشورییەکانیشی خایاندووە، تاکو بە تەواوەتی (گۆتی)و (لۆلۆپی)یەکان هەرەسیان هێناوە لە ناوچەکەدا.

(گاسووری)، لای کەرکوك ناوچەکەی ئاوەدانی سەردەمی سۆمەرییەکان بووە، هەروەها ناوچەکانی حەویجە و خورماتوو و داقوق و کفری، شێوەی شارستانییەتی ئەم هۆزانە بوون، کە تێیدا گەلێك مۆرکی خۆیان بۆ بەجێهێشتووین. هەر یەکە لە (گۆتی و لۆلۆپی)یەکان، تا ماوەیەکی چاك حکومەتی جوداجودایان دروستکردووە لە ناوچەی کەرکوکدا، لەژێر کارگێڕی ئەو فەرمانڕەواییانەدا بووە.

(سۆمەرییەکان یەکێکن لەو هۆزانەی لە کوردستانەوە کۆچیان کردووە بەرەو ناوچەکانی خوارووی عێراق و بەڵگەی نوێ بەدەستەوەیە کە گوایە لە لایەکی ترەوە نەهاتوونەتە عێراق بەڵکو هەر لە ناوچەکانی باکوورەوە هاتوونەتە ئەو ناوچانە)[11]، هەر لەبەر ئەوە ئەو شێوە جلوبەرگانەی سۆمەرییەکان، هەر هەمان شێوە جلوبەرگی ئەو ناوچانە بووە کە لە دواییدا گۆڕانی بەسەردا هاتووە و تا ڕادەیەك گۆڕان لە سازدانی جلوبەرگەکەدا ڕوویداوە، بەڵام توانای هونەری بنەڕەتی جلوبەرگە خۆماڵییەکەی هەر

تێدا ماوە.

(لەسەرەتادا جلوبەرگی سۆمەرییەکان بریتی بووە لە شێوە پشتێنێک کە ئارادەیەک ناوەراستی لەشییانی داگرتووەو

ئەو شوێنانەی داپۆشیوە کە لەشی پیاوەتی لێوە دیارە، بەڵام لە دواییدا ئەو پشتێنە بووەتە هۆیەک بۆ هەڵواسینی کەرەستەو پێویستییەکانی نیشکردن و بەرەبەکانی شەڕ، دوای ماوەیەک بەشێوەی تەنوورەیەک یا پارچەیەکی گرێدراوی لەش، کە تا سەر سنگیانی داپۆشیوە)[١٢].

بەڵام لە دواییدا سۆمەرییەکان جلەکانیان لە پێستی مەڕ یان بزن دروستکردووە، بە چینێکی سفت کە تەنیا سەر سمتیانی داپۆشیوەو بەشەکانی تری لە شیان ڕووت بووە، ئافرەتەکانیان لەسەر شانیانەوە تا سەر چۆکیانی داپۆشیوە، کە سەر شانیان ڕووت بووە، ئافرەتە خواپێداوەکانیان پێڵاوی وەکو (نعل)ی لە پێست دروستکراویان لە پێکردووە، کە شێوەیەکی نەرم و بازنەیەکی تەنکی هەبووە، خۆیان ڕازاندووەتەوە بە مووڵوانکەو مووروو ئەنگوستیلەو خشڵی ڕەنگاو ڕەنگی جۆر بەجۆر)[١٣].

هەر لەبەرئەمە جلوبەرگی سۆمەرییەکان هەر شێوەی جلوبەرگی گۆتی و لۆلۆپی بووە، تەنیا ورده گۆڕانکارییەکی تێدا بووە کە ئەم کاریگەرییە لە ناوچەی کەرکوکدا زۆر کەم بوو، چونکە کاریگەری شارستانێتییەکەیان و بەرەبەرەکانیان لە ماوەیەکی زۆردا، جۆرە تێکەڵاوییەکی جلوبەرگی دروستکردبوو، کە هەر زیاتر لێکچوون هەبوو لەنێوانیاندا، بەڵام لە دوای کۆچکردنی سۆمەرییەکان بەرەو خوارووی، کاریگەرییەی جلوبەرگەکەیان زۆر کەمی کردەوەو شێوە جلوبەرگەکەیان کەمتر بەرچاو دەکەوت، کە کەوتە بەر کاریگەری ئاور هەوای خوارووی عێراق و لەگەڵ خۆیدا جلوبەرگەکەی گۆڕانی بەسەرداهات.

* شێوە جلوبەرگی گۆتی و لۆلۆپییەکان:

هەریەکە لەم دوو هۆزە، تا ماوەیەکی زۆر فەرمانڕەوایی ناوچەی کەرکوکیان کردووەو هەریەکەیان ئاقارێکی فراوانی ناوچەکەیان بەڕێوەبردووەو کاریگەرییان لە گەڵێک

شێوەی جلوبەرگی لۆلۆپییەکان

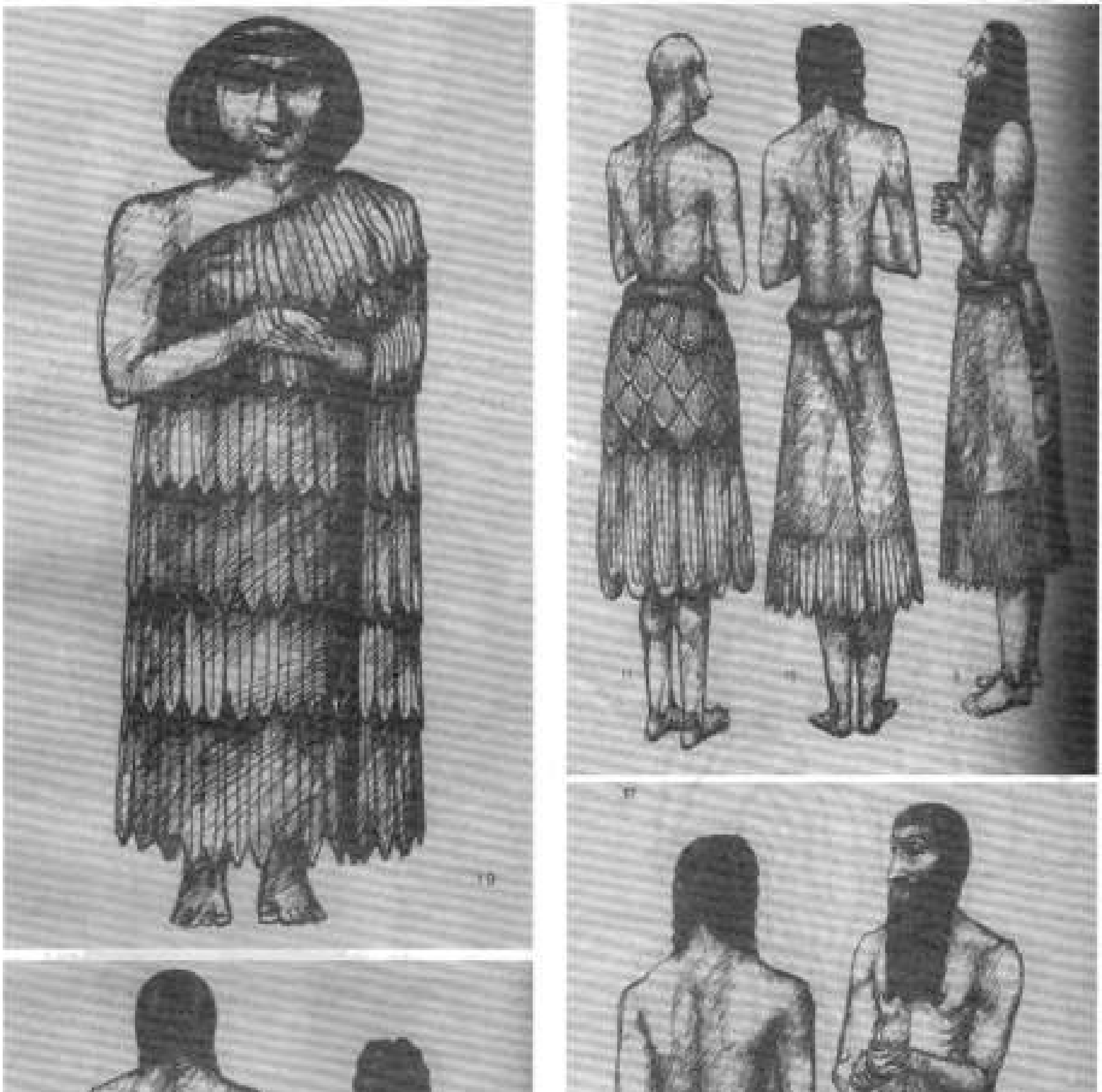

شێوە جلوبەرگی سۆمەرییەکان

شێوە جلوبەرگی سۆمەرییەکان

وێنەی کابرایەکی لۆلۆییە کە کراسێکی درێژی تا خوار چۆکیی لەبەردایەو دواوەی درێژترە لە پێشەوەی، دواییەکەی نەخشێنراوەو ڕیشی هەیەو کلاوێکی درێژی شێوە باریکی لە سەردایە.
(ئەو جلوبەرگەی لۆلۆییەکان کە لە هەزارەی سێیەمی پێش زایین لەبەریان کردووە، بەمجۆرە بووە: نیوەی بووی داپۆشیوە، ئەیانکرد بە ژێر پشتێنەوە، دەولەمەندەکان پێستی پڵنگیان لەبەردەکردو دەست کورتەکانیشیان پێستی مەڕیان لەبەرکردووە.
لە نەخشەکەی (هۆرین شێخان)دا، وێنەی پیاوێکی لەسەر هەڵکەندراوە کە لەسەر لا وەستاوەو کەوانێکی بە دەستی چەپییەوە هەڵگرتووەو ئامێرێکی تیژیشی بە دەستی ڕاستییەوە گرتووە، تیرو کەوانێکی لە پشتدایە پڕییەتی لە تیر، پۆشاکێکی لە بەردایەو ناوەڕاستی جلەکەی بەری نیوەی لەشی داپۆشیوە، بە دوو هێڵ لێوارەکانی بە نەخش و نیگاری شێوە هێلکەیی جوانکراوەو پشتێنێکی لەسەر بەستووە کە تەورێکی پێدا ڕاگرتووە. ملوانکەیەکی لە ملدایە لە بەردی بەنرخ دروستکراوەو لە ناوەڕاستیدا دروشمێکی بازنەیی کوونکراوی پێدا هەڵواسراوەو زەلامەکەی گوارەی لە گوێدایە، بەڵام مێزەرەکەی سەری لە کلاوێکی لبادی لێوار بچووك پێکهاتووە کە لە کلاوی (بابلی)یەکان دەچێت، کابرا قاچی ڕووتەو ڕیشی نییە[17].
بەڵام نەخشەکەی (دەربەند گاور)، بریتییە لە جەنگاوەرێکی ڕیشدارو کلاوێکی پانی لە سەردایە، بە دەستی چەپی کەوانێکی هەڵگرتووەو بە دەستی ڕاستی تەورێکی هەڵگرتووە، قاچی خستووەتە سەر لاشەی دوو کوژراو، جلەکەی بەری تا سەر چۆکی هاتووەو پشتێنێکی لە

جلوبەرگی لۆلۆییەکان

جلوبەرگی لۆلۆییەکان

ڕووەوە بەدەرکەوتووە.
لە سەردەمی (گۆتی)و (لۆلۆپی)یەکاندا، چەند نموونەیەکی وێنەییمان بۆ ماوەتەوە کە دەتوانین شێوە جلوبەرگیان تا ڕادەیەکی سەرەتایی دیاری بکەین، کە بریتییە لە تابلۆکانی (هۆرین و شێخان)و (دەربەند گاور)، کە کۆتەڵ سەری پاشایەکی گۆتی و هەڵکۆڵینی تری جیاجیای پاشای (لۆلۆپی)یەکان و وێنەی کەسی لۆلۆییەکانە.
(لۆلۆییەکان بەرگی سووك و دامێن پۆشیان لەبەر بووەو پارچە پشتێنێکیشیان لەسەر شان ناوە...)[18]. لە نەخشە هەڵکەندراوەکەی (ئانۆبانینی) ئەو پاشایەی بە جلوبەرگی (ئاکادی)یەوە نیشان دراوە کلاوی لبادی ڕیشوەدار لەگەڵ پشتێنی کەمەر بەستەو کەوشی سەندەڵ لە پێدایە، دیلەکانیش کلاویان لەسەردایە لە نۆ وێنەی دیلەکان هەشتیان کلاوی (سۆمەری)و (ئەکادی)یان لەسەرە، نۆیەمیان کە لە ڕیزی پێشەوەیە کلاو یان (تاج)ی لەسەردایە، کە لە هەزارەی یەکەمی پێش زایین، بە تایبەتی هی ماددەکانی ڕۆژهەڵات بوو[19].
تابلۆیەکی تر دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی (ئەکادی) لە (٢٢٠٠)ی پێش زایین، کە پاشای لۆلۆییەکان وەستاوە بەرامبەر خواوەندی (عەشتار)، کە بە دەستی چەپی تیرێکی گرتووە، بەڵام دەستی ڕاستی گرتووە بە کووتەکێکەوە کە بەڵگە لە بەهێزی دەکات و پاشاکە ڕیشێکی درێژی هەیەو ملوانکەیەکی لە ملدایەو کلاوێکی لبادی پانی لە سەردایە، جلێکی کورت و سووك و پێچراوی پێدا هاتووە[16].
لە تابلۆیەکی تردا کە لە نەخشی (ئانوبانینی) وەرگیراوە،

کەللەسەری پاشایەکی گۆتی

کەمەریدایە، ملی بە ملوانکەیەك ڕازاندووەتەوە[١٨].
هەروەها لە کەللەسەری پاشایەکی گۆتیدا دەردەکەوێت کە مێزەرێکی پانی لێوار باریکی لە سەرە کە هارلێکچووە لەگەڵ وێنەی نەخشەکانی تر، هەروەها ڕیشێکی درێژی داداوە[١٩].

*** سەرنجەکان دەربارەی شێوە جلوبەرگی ئەم ماوەیە:**

١. سانەیی لە سەرەتادا، کە بریتییە لە پۆشاکێکی یەك پارچەیی، کە لە پێستی خوری یان پڵنگ دروستکراوە.

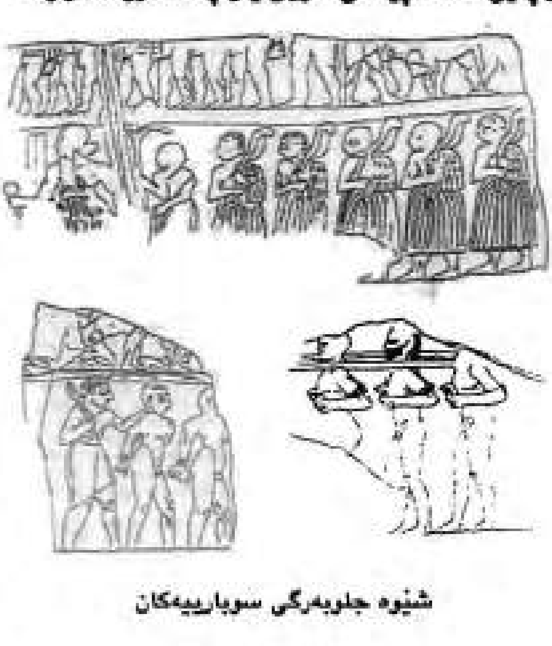

شێوە جلوبەرگی سوبارییەکان

٢. بەکارهێنانی کڵاوی لبادی پانی لێوار باریك، بەشێوەیەکی گشتی.
٣. سەرهەڵدانی نەخش و نیگارو ڕازاندنەوەی جلوبەرگەکانیان لە سەردەمەکانی پێشوو.
٤. بەکارهێنانی ملوانکە و خشڵ لەبەرکردن.
٥. هێشتنەوەی ڕدێن دانان.
٦. بەکارهێنانی پشتێنی یەك پارچەیی و چەند قەفی لەسەر جلوبەرگ.
٧. سەرهەڵدانی کڵاوی سەر باریك لە سەردەمی لۆلۆییەکاندا.
٨. بەکارهێنانی کەوشی دەم باریك و شێوە سۆڵ، کە بە شریت بە پێیەوە بەستراوە. کە ئەمە لە سەردەمی سۆمەرییەکانیشدا باو بووە و لە پێست دروستکراوە[٢٠].
٩. ئەگەر سەیری گۆتییەکان بکەین، دەبینین کەرکوك بنکەیەکی گرنگی فەرمانڕەواییان بووە و بەشێکی شاری کەرکوك و دەروبەری لە ئاقاری هێزی ئەواندا ماوەتەوە، بۆیە کاریگەری شێوەی جلوبەرگیان لەو ناوچانەدا هەیە، بەڵام دەربارەی قەڵەمڕەوی لۆلۆییەکان ئەو شوێنانە بووە کە هاو سنوور بوون لەگەڵ پارێزگای سلێمانی و کاریگەری شێوە جلوبەرگیان لەو ناوچەنەدا بووە کە بەم جۆرەیە:
(لە ڕۆژئاوادا: بەشی دەربەندی بازیان و شاری چەمچەماڵ وڵاتی پوختییان بووە، تا بەرەو ڕۆژئاواش بڕۆین تێکەڵ بوونیان لەگەڵ گەلانی تر دەردەکەوێت، لەگەڵ ئەوەش مانەوەی ڕەگەزی خوورییەك تا ئەو کاتەجێگەی گومانە، بەڵام وا دادەنێین کە ئەوەکانیان پێکەوە لەگەڵ لۆلۆدا دەژیان، پێشتریش تێکەڵ بوونی لۆلۆ لەگەڵ خورییەکان گەیشتبووەتە ناوچەی (تاووق- داقووق)[٢١].
بۆیە کاریگەرییەکان زیاتر لە ناوچەکانی خورماتوو و کفری و داقوق دا بەدەرکەوتووە، بەڵام ناوچەکانی تر زیاتر لەژێر کاریگەری جلوبەرگی گۆتییەکانی ناوچەی کەرکوکدا ماوەتەوە.

*** شێوەی جلوبەرگی (هوری- میتانی) ناوچەی کەرکوك بەراووردی لەگەڵ ئاشووری و کاشییەکاندا:**

(هوری – میتانی)یەکان یەکێکن لەو نەتەوانەی ڕۆڵێکی کاریگەریان دیوە لە ڕۆژهەڵات بە گشتی و لە ناوچەی کەرکوك بەتایبەتی، یەکێك بوون لەو هێزانەی کە لە گەلێك بواردا شانی خۆیان داوە لە هێزی ئاشوورییەکان و میسرییەکان و توانایەکی هەمەلایەنەیان هەبووە.
ناوچەیەکی وەکو کەرکوك شوێنێکی گرنگی هوری- میتانییەکان بووە و خاوەنی شارستانی (نوزی و کوربوخانی و ئەراپخا) بووە، گەلێك لایەن و ڕووی ئەم شارستانییە دەنگی داوەتەوە لە ناوچەکەدا و کاریگەری ئەوەندە بەهێز بووە ئاشوورییەکان تەنیا بە ناو قەڵەمڕەویان لەو ناوچەیەدا هەبووە. بەتایبەتی لە سەردەمی ئاشووری ناوەڕاستدا.
دەگەینە ئەو ڕاستییە کە شێوە جلوبەرگی (هوری-میتانی) یەکان زیاتر کاریگەری خۆی هەبووە وەکو ئاشووری یان

كاشی.

(لە سەردەمی ئاشوورییەكاندا، هونەرو پیشەی جۆربەجۆر گەشەی كرد، پیشەسازی جلوبەرگ‌و خۆرازاندنەوەو نەخش، شوێنێكی دیاریكراوی داگیركرد، كە پەیوەندی بە دەوڵەمەندی ئاشوورییەكانەوە هەبوو، ئەویش لە فراوانی ئیمپراتۆریەتەكەیان بووەو ڕۆڵی بینیوە لە شێوە جلوبەرگەكانیان)[٢١].

ئاشوورییەكان ڕەنگی سپی‌و سووریان بەكارهێناوە لە پۆشاكەكانیاندا، باوەڕیان وابووە كە ڕەنگی سوور ڕووحی پیاوی خراپ دەرئەكات، هەروەها باوەڕیان وا بووە گیروگرفتەكانیان كەم دەكاتەوەو منداڵان لە نەخۆشی سوورێژە ئەپارێزێت[٢٣]، بەڵام ڕەنگی سپی بەكارهێنراوە لە جلوبەرگی پاشاكان‌و پیاوی ئایینی‌و بەڵگەی پاك وخاوێنی بووە، جلوبەرگەكانیان لە كەتان‌و لۆكەو پێستە دروستكراوە[٢٤].

ئاشوورییەكان گەلێك نەخشی جۆربەجۆریان داهێناوە بە ناو هونەری جلوبەرگدا، وەكو شێوەی مرۆڤ، ئاژەڵ، بازنەیی، گوڵ، درەخت، چوارگۆشەیی، لاكێشەیی، هێڵی ڕاست‌و چەپ‌و پێچاو پێچ، ئەستێرەیی، تیشك‌و ڕۆژو هێڵی پان‌و درێژی لێكدراوی جۆربەجۆر. هەروەها جۆرێكی تریان داهێنا ئەویش دووبارە كردنەوەی نەخشەكان لە شێوەی چوارگۆشە یان لەبزینەیی‌و بازنەیی‌و لاكێشەیی، كە جۆرێكی تر جوانكاری ئەدات بەجلوبەرگەكانیان.

خوداوەندی تیشۆپ

بێجگە لە ڕەنگی سوورو سپی، ڕەنگی سەوزو بنەوشەیی‌و شین‌و ئەرخەوانیان بەكارهێناوە. هەروەها بەكارهێنانی شریتی سوور باوبووە، كە ڕەنگی شین لایان هەوای گەیاندووەو ڕەنگی ئەرخەوانی مانای دەریای گەیاندووە[٢٥].

خوداوەندی تیشۆپ

ئاشوورییەكان هەوڵیان ئەدا كە دیاریی خودی مرۆڤ بكەنەوە لە ڕێگای جلوبەرگەكانیان، چەند سیفاتێكی بنەڕەتی هەیە لە جلوبەرگەكانیان‌و جیاوازی نێوان خواوەندو پاشاو وەزیرو پیاوە سەربازییەكان‌و پیاوی ئایینی‌و خزمەتكار، بەندی بەدەربەخات، كە هێما دەرێكی دیاری هەیە بۆ ئاسانی پلەی كۆمەڵایەتی هەر كەسێك[٢٦].

(ئەوەی سەرنج ڕادەكێشێت لە عێراقی كۆندا گەلێك ناوچە هەبووە كە ناوبانگی دەركردووە بە بازرگانی جۆراوجۆری كوتاڵ، هەروەكو ئەوەی لە كوتاڵ (نوزی) كە بەناوبانگ بووە لە جۆری ڕەنگ‌و شێوەی نەخشەكەیی‌و جۆری چنینەكەیدا[٢٢]، هەروەها (نوزی)یەكان ڕۆڵیان هەبوو لە نەخشی جلوبەرگەكانیانداو ڕازاندنەوەی بە نەخشی جوان‌و جۆربەجۆر، هەروەكو ئەوەی سەرچاوەمان لە بەردەستدایە كە ناوچەی (كوپروخانی)یش ناوبانگی خۆ ڕازاندنەوەی جلوبەرگیان هەبووە.

ئەو سەرچاوانەی كە لە بەردەستدایە دەربارەی شێوەی جلوبەرگی (هوری– میتانی)یەكانی ناوچەی كەركوك، ئەتوانین ئەوە ڕوون بكەینەوە، كە شێوەی جلوبەرگی ئافرەتان‌و پیاوانی چۆن بووە:

پەیكەرێكی گڵینی دۆزراوەتەوەو وێنەی ئووەژەنێكی میتانییە، كە لە(نوزی)ی لای كەركوك دۆزراوەتەوەو مێژووەكەی ئەگەرێتەوە بۆ (١٥٠٠) ساڵ پێش زایین[٢٨].

وێنەكە بریتییە لە جلوبەرگێكی پان‌و پۆر، كە تا خوار چۆك هاتووەو وەكو (كەوای) ئێستا ئەچێت لە ناوەڕاستەوە كراوە بێت‌و لێوارەكانی بە نەخشی جۆر بەجۆر ڕازابێتەوە، لە وێنەكەدا دیارە كڵاوێكی وەكو مێزەری لەسەردایەو پێڵاوێكی وەكو كەوشی لەپێدایە، كە نووكەكەی لە پێشەوە تیژەو تا ڕادەیەكی زۆر وەكو ئێوە پێڵاوێك ئەبینرێت.

لە مۆرێكی تر كە لە ناوچەی نوزی دۆزراوەتەوە، بریتییە لە مرۆڤێك كە لە سەر كورسییەك دانیشتووە لەگەڵ ژمارەیەك لە ئاژەڵان، مرۆڤەكە جلوبەرگێكی درێژی لەبەردایە، هەروەكو لە وێنەكەدا دیارە تا خوارەوەیەو بەجۆرەها نەخش ڕازێنراوەتەوەو پێڵاوێكی وەكو كەوشی پاژنەدارو نووك تیژی لە پێدایەو سەرەكەی هەڵساوەتەوەو كڵاوێكی لە سەردایە كە تا خوار گوێی هاتووە.

هەروەها یەکێك لەو کۆتەلانەی لە نوزی دۆزراوەتەوە هی خواوەند (عەشتارە)، کە دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی پازدەیەمی پێش زایین، کلاوێکی شێوە درێژی لە سەردایەو پشتێنێکی قەفداری لە پشت کردووەو جلوبەرگێکی وەکو جلوبەرگی پیاوانی ئێستای کوردی لەبەردایە.

یەکێك لەو تابلۆ دەگمەنانەی کە لە گۆڤاری (العربي الکویتي) بڵاوکراوەتەوە، گەلێك لایەنی جلوبەرگی (هوری–میتانی) یەکانی ناوچەی کەرکوك دەخاتەڕوو کە بەم جۆرەیە:

(هیچ بەسەرسوڕمانی مەزانە کە فەرمانڕەوا یان لێپرسراوێکی شارەوانی وەستا بێت و دەستی بەرزکردبێتەوە دەربارەی ئەو تاوانانەی کە دراوەتە پاڵ لە ناوچەی (نوزی)داو لەلایەن دادوەرانەوە سزای پێویستی خۆی وەربگرێت، دەربارەی تاوانی بەرتیل خواردن و فێڵ و دەست درێژی کردنە سەر ئافرەت و بەکارهێنانی کاری نا شەرعی، کە ئەو فەرمانڕەوایەش ناوی (کۆشی)یە.

بەلام وەك لە وێنەکەدا دیارە بەرگری لە خۆی دەکات و هەولدەدا خۆی نەدات بە دەستەوە، هەر چەندە هەندێك لە تاوانەکان هەلبەستراوە دژی، و تاوانبار کراوە بە ڕۆیشتنی لەگەل ئافرەتێکداو دەستدرێژی کردنە سەری، ئافرەتەکە وەکو شایەت لە وێنەکەدا دیارە. هەروەها لە وێنەکەدا دیارە کە دوو سەرباز چاوەڕوانی بڕیاری دادوەرەکان دەکەن دەربارەی (کۆشی)، تا ئەرکی خۆیان بەجێبهێنن)[٣٩].

*** دەربارەی شێوە جلوبەرگی فەرمانڕەوا (کۆشی):**

بریتییە لە کراسێکی فراوان و تا خوار چۆك، کە بە جۆرەها نەخشی هەمەڕەنگ ڕازاوەتەوەو سەلتەیەکی قۆل کورتی

دادگایکردنێکی کۆشکی نوزی
لە سەردەمی هوری – میتانییەکان

لەسەر کراسەکەوە داداوە، کلاوێکی ڕەشی لەسەر ناوەو کەوشێکی دەم باریکی لە پێدایەو سەلتەکەشی بە هەمان نەخشی کراسەکەی ڕازاوەتەوە. سەرۆکی دادوەران جلوبەرگێکی پان و پۆڕی سپی لە بەردایەو لایەکی شانی بە دەرەوەیەو لە ناوەڕاستەوە بەپشتێنێك بەستراوە. پێلاوێکی وەکو کەوشی لە پێدایە، بەلام دوو سەربازەکە جلوبەرگێکی سپییان لە بەردایەو تەنوورەیەکی ڕەنگاوڕەنگیان داوە بەسەریداو کلاوێکی ئاسنیان لەسەرە، هەر یەکەیان ڕمێکیان بەدەستەوەیە.

دەربارەی جلوبەرگی ئافرەتەکە بریتییە لە دوو پارچەی پان و پۆڕ، ئەوەی ژێرەوە بریتییە لە کراسێکی سپی پان و پۆڕ لە ناوەڕاستەوە بەپشتێنێك بەستراوە، لەسەر ئەم کراسەوە ڕۆبێکی یەخە کراوەی داداوە بەسەریدا و قۆلەکانی درێژەو بێ نەخش و نیگارەو سەری بە شریتێکی باریك لە ناوچەوانەوە بەستراوە.

بەلام دەربارەی ئەو سێ دادوەرەی کە لە دواوەی وێنەکەدا دیارە، گوێبیستی قسەی تاوانبارو سەرۆکی دادوەرانن، کە هەریەکەیان جلوبەرگێکی سپی و کلاوێکی ڕەش و مۆرێکی لوولەکیان لە مل ناوە. ئەو خزمەتکارەی لە وێنەکەدا دیارە تا نیوەی لەشی ڕووتەو جلوبەرگێکی شێوە تەنوورەیی لەبەردایەو سەری ڕووتە.

*** دۆزینەوەی ملوانکەیەکی ئافرەتانی سەردەمی (هوری–میتانی) لە ناوچەی کەرکوکدا:**

لە (کووڕوخانی) کە ئێستا پێی دەڵێن (تل الفخار) و دەکەوێتە باشووری خۆرئاوای شاری کەرکوك، بە دووری (٤٥) کیلۆمەترو (٣٥) کیلۆمەتر لە باشووری خۆرئاوای (نوزی) یە. لەم شوێنەدا کەرەستەی چنین و ڕستن و خشلی ئافرەتان دۆزراوەتەوە، بەلگەیە بۆ بەکارهێنانی بایەخ بە جلووبەرگ و خۆڕازاندنەوەی جلوبەرگەکانیان (مووروی ملوانکەکانیان بریتییە لە بەردی پیرۆزو فریتی سپی و شین و زەرد و ئالتونی و زیویی دروستکراو، سێ پەپکە ئالتونی لەسەر شێوەی (هیلال) و میووە، زیوەکانیش لەسەر شێوەی سێگۆشەو بازنەیی بووە، هەروەها نموونەی ئەم جۆرە مووروانە لە (نوزی)یشدا دۆزراوەتەوە، کە تا ڕادەیەك هاوشێوەی ئەو مووروانەن کە لە (کووڕووخانی) دۆزراونەتەوە[٤٠].

*** سەرنجەکانی جلوبەرگی ئەم سەردەمانە:**

١. بەکاهێنانی جلووبەرگی پان و پۆڕو کراوە، لە پێشەوە بەشێوەیەکی فراوان کە هەر لە کەواو سەلتەی ئەم سەردەمانەی ئێستامان دەکات، ئەمە لە هەر یەکە لە جلوبەرگی هوری– میتانی و کاشی و ئاشووریدا بەرچاو دەکەوێت، کە تەنها جیاوازی لە چەند لایەکی کەمەوە بەرچاو دەکەوێت، ئەویش لە جۆری نەخش و ڕستنەکەدا.

٢. داهێنانی شەرواڵ لە سەردەمی میتانییەکاندا بەشێوەیەکی فراوان لەبەرکردنی لەگەل کراسدا.

٣. بەکارهێنانی نەخش و نیگار بە شێوەیەکی زۆر فراوان، کە تێیدا توانای هونەرییان بەدەردەخات، بۆ نموونە

شێوە جلوبەرگی هوری - میتانییەکان

ملوانکەیەکی کوپو خانی

جلوبەرگەکانی هوری–میتانییەکانی نارچەی کەرکوک بالأ دەستن لەجۆری نەخشاندندا.

٤. بەکارهێنانی کڵاو لەسەرکردن و رازاندنەوە و نەخشاندنی بەچنراوی جۆربەجۆر، کە زیاتر کڵاوەکانی (هوری– میتانی) یەکان لە کڵاوی ئێستای نارچەی کەرکوکەوە نزیکترەو زیاتر هاوشێوەیی پێوە دیارە، هەروەکو لە کڵاوی خواوەند (تیشۆپ)دا دەبینین کە خواوەندێکی میتانییەکانە.

٥. بەکارهێنانی پێڵاوی شێوە کەوشی وەکو لە وێنەکاندا دەردەکەوێت لە پێستە دروستکراوەو نووکەکەی تیژەو بەرەو سەرەوە هەڵساوەتەوە.

٦. بەکارهێنانی پشتێنی چەند قەفی یان سادە لەسەر کراسەوە.

٧. بەناوبانگ بوونی نارچەکە بە هونەری چنین و بازرگانیکردن بە قوماشەوە.

٨. بەکارهێنانی ڕەنگی ئاڵاوواڵای جۆربەجۆر لە جلوبەرگدا، کە هەر یەکەی پێوانەی پلەکانی کۆمەڵایەتی و چینایەتی بۆ کراوە.

شێوە جلوبەرگی کاشییەکان

شێوە جلوبەرگی کاشییەکان

٩. لە کۆتایی فەرمانڕەوایی ئاشووری – میتانییەکاندا (بەکارهێنانی شەرواڵ سەری هەڵدا لە نارچەی عێراقدا لە کاتی بڵاوبوونەوەی میدییەکان لە وڵاتی ئاشووردا، دەست بەسەراگرتنیان بە سەر شاری نەینەوادا، لەبەرنەوەی شەرواڵ جلوبەرگێکی میدییەکان بووە هەر لەسەردەمانێکی زووەوە) (٢١)

*** جلوبەرگی مادەکان:**

"..جلوبەرگی مادی لە ڕەنگی جۆراوجۆر یانی ئەرخەوانی و ڕەش و سووری تۆخی بەسەردارەکانی بەخشی، کۆرش چاوی لە جلوبەرگی مادەکان کردبوو، کەسە نزیکەکانی خۆی هاندا کە ئەو جۆرە جلوبەرگە لەبەر بکەن.

*** مادەکان پێنج جۆر کڵاویان لەبەر کردووە:**

یەکەم:

کڵاوێکی گردو سادەی ئەوگینە کە لە پێشەوە تۆزێک بەرەو پێشەوە هاتووە، لە پشتەوە پارچەیەک بەسەر لیوارەکەیەوە دادراوە.

دووەم:

کڵاوێکی گردو ئەوگینە زیاد لەو پارچەیە کە لە پشتەوە هەیانبوو گوێچکە پۆشیشی هەبوو هەر کاتێک پێویستیان بە گوێچکە پۆشەکە نەبوایە بەرەو ژووریان دەکردەوە لەگەڵ پارچەکەی پشتە سەریاندا پێکەوە گرێیان دەدا.

سێیەم:

کڵاوێکی گردو ئەوگینە لە پشتەوە لە باتی پارچە درێژەکە پارچەیەک کورتی ڕێکوپێکی پێوە بوو، کە یەکسەرە لەگەڵ کڵاوەکەدا دروستکرابوو، یان پێیانەوە دووریبوو.

چوارەم:

کڵاوێکی ئەوگینی بێ پشتەسەر بووە، دوو گوێچکەی پۆستی هەبوو کە نووکیان تیژ درێژ بوو لەژێر چەناگەوە پێکەوە گرێدەدران.

پێنجەم:

کڵاوێکی قوچی نوکتیژە، نوکە تیژەکەی بۆ پشتەوە چەمابووە.

مادەکان بەرگی چەرمیان لەبەردا بووە، جلوبەرگەکانیان بەوە دەناسرێتەوە کە لە چەرم دروستکراون، جگە لە سادەیی و تەنگ و تەسکی شێوەکانیان.

کراس یان کەوای مادەکان تا سەر ئەژنۆیان درێژە، قۆڵەکانیشیان لە شانەوە تا سەر مەچەکیان درێژە، بە لوولەیی و گرد بەرچاو دەکەون، یەخەی کراسەکان بە سێ جۆر بەرچاو دەکەون (بە نیوەگردی، نیوە بازنەیی لەبار،

ئاسۆیی).

قۆڵی کراسەکان دەخێکی سادەیان هەبوو، کە لەسەر شانەوە دورراوە، هیچ نەخشێکی کراسی مادەکان گۆشەی پارچەی زیادەی وەکو لەچکیان نییە، لەبەر ئەوە لەوە دەچێت لە بن هەنگڵەوە پارچەیەکی سێگۆشەیان بۆ کردبێت، درێژی قۆڵەکان تاکو سەرلەدەست و مەچەک دەڕێن.

مادەکان شەرواڵێکی گرەو دوو دەرلنگیان بۆ دروستکردوون کە داوێنی کراسەکانیان لای ئەوەیەوی شەرواڵەکانی داپۆشیووە، ئەوەی کە بەرچاو دەکەوێت بە شێوەیەکی ساف و قوودار و بە بێ چرچ و لۆچ تا ئەندازەیەکیش درێژ بەرچاو دەکەون لە هەندێکی دیکەیاندا شەرواڵەکان فراوانترن، دەرلنگەکان دەکەونە سەر پێڵاوەکانیان.

پشتوێنی مادەکان پارچە چەرمێکی درێژی هەبووە بە ئەندازەی دووجار هاتتەوە بە پشتی خاوەنەکەیدا، لە کاتی هاتنەوەییەکەمجاردا بە دەوری خاوەنەکەیدا دەست بە تەسکبوونەوە دەکات و پانییەکەی کەمتر دەبێتەوە، لە دوای کۆتایی هاتنی خولی دووەمدا سەرەکانی پێکەوە گرێدەدرێت لە دوای ئەوەش شێوەی پشتوێنەکە دەگۆڕێت، هەر دوو سەرەکەی کە بە تەواوی باریک بوونەتەوە بە شێوەیەکی لە یەکتر هەڵەپێکراو لە کۆتاییدا تۆخی بازنەیی نیشان دەدات.

زیاد لەم پشتوێنە دوو جۆر پشتوێنی دیکەیان هەبووە، کە یەکێکیان بۆ ئەوە بوو خەنجەرەکانیان پێوە بەند کردبوو و ئەوی دیکەشیان قەمەیان پێیا هەڵواسیوە.

سێ جۆرە پێڵاوی مادەکانمان بەرچاو دەکەوێت:

پێڵاوێک کە لە چەرمێکییەک پارچەیە، هەر وەکو گۆرەوی دەکرێتە پێ، پاژنەی زیادی نییە، چەکمە یان جزمەی چەرمێتی ساقێکی درێژی هەبووە، پێڵاوی ساق درێژ، کە نووکی سەر پەنجەکانی بەرەو ژوور وەرگەڕابووە، لە پێشەوە بە بەن دەبەسترا.

لە تایبەتمەندییە وردەکانی پۆشاکی ئافرەتان، کراسێکی تەسکیان لەبەردایە کە تا سەرپێیان هاتووەتە خوارەوە و قۆڵەکانیان کورتن، وا دیارە لە بواری چالاکی ئابووریدا شانبەشانی پیاوان بەشداربوون.

هەروەها چینەکانی کۆمەڵگەش بەم شێوەیە جلوبەرگەکانیان دابەش بوو بوو:

١. جلوبەرگی تایبەتی شوانکارەیی و ئاژەڵداری
٢. جلوبەرگی تایبەتی تیرە تایەفە و ڕەوەندەکان.
٣ جلوبەرگی تایبەتی موغەکان
٤. جلوبەرگی ساماندار و دەست ڕۆیشتوو.
٥. جلوبەرگی کۆیلەداروەکان[22].

* شێوە جلوبەرگی سەردەمی ساسانییەکان:

داڕووخانی ئیمپراتۆریەتی ئاشوورییەکان و بەهێزبوونی قەڵەمڕەوی نەتەوەکانی تر لە ناوچەی کوردستان و

شێوە جلوبەرگی سکاییەکان

عێراقدا، وایکرد ناوچەکە تا ماوەیەکی زۆر ببێتە گۆڕەپانی هەخامەنشی و سلوقی و یۆنانی و ڕۆمانی و ئەشکانی و ساسانی هەروەها بڵاوبوونەوەی ئاینی زەردەشتی و پاشان ئاینی مەسیحی لە ناوچەکەدا: بوونە هۆی لە بووژەدانی شارستانییەکی قەبارە فراوان و هەمەچەشن کە هەموو ئەمانە ڕۆڵیان بینی لە بڵاوبوونەوەی شارستانی ئەو نەتەوانە و تۆڕی ئاینییەکەیان

دوای ئەوەی ئاشوورییەکان دەوڵەتی میتانییان لە ناوبرد: هێزەکانیان بەرەو ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی مادەکان ناودا، لە دواییدا بەربەرەکانی (بابلی) و (مادەکان) دژی ئاشوورییەکان و ڕووخاندنی قەڵەمڕەوەکەیان بووە پێکەوە لکاندنی شارستانییەتەکان و سەرهەڵدانی شێوەی جلوبەرگی نەتەوەکانی تیان لە ناوچەکەدا.

باوەڕهێنان بە بیروباوەڕی زەردەشتی و بڵاوبوونەوەی خێزانی موغەکان لە ناوچەی کەرکووک و (حدیاب) لای هەولێر، کە وایکرد ببێتە هەڵگری شێوەیەکی نوێی جلوبەرگ و شارستانییەتەکەی، چونکە باوەڕهێنان بە ئاینێکە لە هەمان کاتدا باوەڕهێنانە بە شارستانییەتی ئەو ئاینە و ڕێنمایی و ڕاسپاردەکانی ئەو ئاینە

ئەوەی لە شێوەی جلوبەرگی ئەو سەردەمانە گەیشتووەتە دەستمان، کە باو بوو لە ناوچەی کوردستان بە شێوەیەکی گشتی سەردەمی ساسانییەکان بەم شێوەیە بووە: (شێوەی باوی جلوبەرگی پیاوان بریتی بووە لە کراسێکی تا سەرچۆک درێژ و شەرواڵێکی پان و پۆڕ، کە لە سەرەوە لەبەرکراوە و لە شەرواڵی ئێستا پان و پۆڕتر بووە و بە نەخش و نیگار ڕازاوەتەوە، هەروەها باری چینایەتی و کۆمەڵایەتی ڕۆڵی بینیوە لە شێوەی دروستکردنی جلوبەرگەکەدا شەرواڵەکە گەلێک جار نەخشکراوە و لێوارەکانی بە شریتی ڕەنگاوڕەنگ چەسپکراوە، پشتێنی یەکداچووی لەسەر جلەکانەوە لەبەرکراوە[23]. بەڵام جلوبەرگی ژنان بریتیی بووە: لە کراسێکی پان و پۆڕ درێژ، کە لە زۆر کاتدا بریتی بووە لە شێوەیەکی بەیەک پارچەیی، لەبەرکارهێنانی ڕەنگدا ڕەنگی جۆراوجۆریان بەکارهێناوە و دەسکی قۆڵەکانی کراسەکەیان درێژ بووە، لەسەرییەوە کراسێکی تیرە قۆڵیان لە بەرکردووە

کە کورت بووە.

هەروەها ئافرەت سەری ڕووت نەبووە کڵاوی جۆر بەجۆری لەبەرکردووە، کە وەکو ئەوەی باو بووە لە سەردەمی ئاشوورییەکاندا، لە شێوەی (تەربوش)و (سدارە)و (کڵاو) یان شێوە قوبچەیی کە لە قوماشێکی سفتی ئەستوور دروستکراوەو ڕازاوەتەوە بەنەخش و نیگارو بەردی بە نرخی جۆربەجۆرو کەرەستەی ئاسنی هەمەرەنگ، کە باو بووە لەو سەردەمەدا لەگەڵ بەکارهێنانی خشڵی جۆربەجۆر[٢٤].

*** بڵاوبوونەوەی ئاینی ئیسلام و کاریگەری لەسەر شێوەی جلوبەرگی ناوچەی کەرکوک:**

بڵاوبوونەوەی ئاینی ئیسلام، هەرەسهێنان بوو بە گەلێک شارستانی میللەتەکانی ترو تواندنەوەی هەموو ئەو ئەقرانتە لە بووتەی ئیسلام و لەدرایشدا لە قاوغی تەسکی دەمارگیری عەرەبیدا.

ئەوەی لە ئیسلامدا بەرچاودەکەوت و زۆر گرنگ بوو بە دەستکەوتنی دەسەلاتی ئابوورییەکە بوو: لەبەرئەوە هەموو شارستانییەتییەکانی ژیان لەو ڕوانگە ئابوورییەوە خوول خواردووەو لە ئاراستەی ئەودا گرنووشی بردووە... بۆیە دژی هەموو شتێک بوون کە بۆنی ئەم لایەنەی لێ نەهاتبێت، کە شێوە جلوبەرگی نەتەوەکانی تر نموونەیەکی باڵای ئەو ڕاستییەیە کە بە هەموو جۆرێک دەیانویست بەسووک سەیری بکەن و بیکەنە دەستەمۆی بە ئیسلامی بوون.

(... دەبینین لە سەرەتای بڵاوبوونەوەی ئیسلامەتیدا، موسڵمانەکان بایەخێکی وایان نەدا بە ژیان و خواردن و جلوبەرگی سادەیان دەپۆشی، بۆیە خەلیفەیەکی ڕاشیدی کە لە بازاڕدا دەڕۆیشت، کراسێک هەڵکراو تا نیوەی لاقی لەبەربووە: نەعلێکی لە لیفە دروستکراوی لەپێدا بوو، هەڵگری چەکەکەی لە لیفە دروستکرابوو ...)[٢٥].

بڵاوبوونەوەی ئیسلامەتی و زیادبوونی باری ئابووری وڵاتانی ئیسلام وایکرد بایەخ بە ژیان بدەن و دەستبکەن بەوەی کە هەوڵ وەرگرتنی شارستانییەتی میللەتەکانی تر بدەن کە لەوەوپێش شتێکی نامۆ بوو لە ژیانیاندا.

(....موسڵمانەکان هەوڵیاندا سوود لە هەموو چینەکانی میللەتانی تر وەربگرێت، بایەخ بە بەکارهێنانی جلوبەرگیان بدات و سەرنج بدات لەگەڵ بەکارهێنانی جلووبەرگی عەرەبیدا.

دەبینین موسڵمانەکان لە سەردەمی ئەمەوییەکاندا بەچنین پارەیەکی زۆریان خەرج دەکرد بۆ ئەوەی هەوڵبدەن جوانترین جلوبەرگی چنراو بەرهەم بهێنن ... کە ئەمە وایکرد ئەمەوییەکان بکەونە ژێر کاریگەری جلووبەرگی فارسەکانەوە)[٢٦].

بایەخدانی ئیسلامەتی بە کراسی پان و پۆڕی شۆڕ و پێچراو، جۆرێکی تر بوو کە وابکەن بایەخ بە جلوبەرگی کوردیی و ئێرانی بدەن و لەو شێوەی ئەم جلوبەرگە بخولێنەوە، چونکە بە لایەنی پیاو و ژن جلێک بوو هاوگونجاو بوو لەگەڵ بیروباوەڕی ئیسلامدا.

هەر ئەمەیش بوو وایکرد کە جلوبەرگی ئاشووری و میدی و ساسانییەکانی پێش بڵاوبوونەوەی ئیسلام بایەخی پێدراو زیاتر دڵگیرتر بوو بۆ لەبەرکردن و ڕازاندنەوەی لە چوارچێوەی بیروباوەڕی ئیسلامدا

هەر چەندە کە موسڵمانەکان کەوتە وەرگرتنی جلوبەرگی نەتەوەکانی تر: بەڵام هەوڵیاندا بکەوێتە ژێر کاریگەری ڕێنماییەکانی پەیڕەوەکانی ئیسلام، بۆیە هەستان بە بەکارهێنانی چەند گۆڕینێک ج لە ڕووی قوماش ج لە ڕووی بەکارهێنانی ڕەنگدا. ئەوەی لە ڕێنماییەکانی ئیسلامدا سەریهەڵدا شاردنەوەی لەشی مرۆڤ بوو، کە بەکارهێنانی جلوبەرگی درێژو فراوان و سەرپۆش بۆ خۆشاردنەوەی لەچاو و دیار نەبوونی لەشی ئافرەت و خۆ دوورخستنەوە لە جلوبەرگی تەنک.

بەکارهێنانی ڕەنگ ڕۆڵێکی گەورەی بینی لە چەسپاندنی ئامۆژگارییەکانی ئیسلام، ئەویش خۆی بینیەوە لەبەکارهێنانی ڕەنگی تاریکی وەکو ڕەش و شین و خۆڵەمێشی و ڕەنگی تر، بۆ ئەوەی ڕەنگەکانی تر ئاڵاو واڵا نەبێت، تا زیاتر لەشەکە لە دیتن و دەرکەوتن بەدوور بخاتەوە، ئەم کاریگەرە زۆر بە زەقی دیارە لە ناوچەیەکی وەکو کەرکوک بۆ جێبەجێکردنی ڕێنماییەکانی ئیسلام.

سەرهەڵدانی لەقیانەو عەبا و کڵاو: یەکێکە لەو کاریگەرە ئیسلامییانە کە زۆرتر لەژێر ئامۆژگاریی ئیسلامییەکەدا خۆی چەسپاندووە. لە دوای هەرەسهێنانی عەباسی و سەرهەڵدانی هێزە سەربازییەکانی سەلجوقی و هۆلاکۆو تەیموری، کە کاریگەرییەکی گەورەی بیروباوەڕو ئاینییەکانی لەگەڵ خۆیدا هێناو سەرهەڵدانی جۆرەها جلوبەرگی ئیسلامی و تواندنەوەی لە ناو شارستانییەتی نەتەوەکانی تردا جێبەجێکرد.

عوسمانییەکان هەستان بە بەربەستکردنی هەموو ڕێگاکان لە پێناوی ئیسلام بۆ بەجێبەجێکردنی مەرامەکانیان، بۆیە کەوتنە تواندنەوەی نەتەوەکان لەو سیاسەتە چەوتەیان، کە ئەمیش بووە داهێنانی جلوبەرگی سەیرو سەمەرە بۆ جێبەجێکردنی مەرامەکانیان وەکو عەبای ئافرەت. کە باشترین نموونەی ئەو داهێنانە کوێرانە دەمارگیرییە بێ ئەسکەیە بۆ شاردنەوەی هەموو جلوبەرگی نەتەوەکان و بایەخدان بەجلوبەرگی تورکی، تا نەتەوەکانی تری تێدا بتوێننەوەو ئەو شێوە جلوبەرگەیان ببێتە دەستەمۆی جلوبەرگی عوسمانییەکان.

*** دۆزینەوەی چەند خشڵێکی ئافرەتانی ناوچەی داقوق:**

لە کاتی گەڕان بەدوای پاشماوەکانی هەر سێ مزگەوتەکەی (داقوق)دا، کۆمەڵێک مووروو ملوانکەی ئافرەتان دۆزرایەوە، کە دەگەڕێنەوە بۆ سەردەمی ئەتابەگییەکان و کۆتایی دەسەڵاتی عوسمانییەکان.

دۆزینەوەی کووپەکێکی ئاڵتونی شێوەخڕ، کە لەسەر ڕووەکەی نووسینێکی عەرەبی بە خەتی کوفی نووسراوە: لە ناوەڕاستییەوە چوار گۆشەیەک هەیە نووسینێکی کوفی تێدا نووسراوە، لەگەڵ (بسم الله الرحمن الرحيم، لا اله الا الله: محمد رسول الله) لە هەردوو ڕووەکەی نووسراوە،

هەروەها ناو چوارگۆشەکەی نووسینی تر هەیە، کونێکی لێکراوە بۆ هەڵواسین، تیرەی کووژەکە کە (٣سم)ە.
دۆزینەوەی ملوانکەیەکی ئاڵتونی کە پێکهاتووە لە پەنجا مووروو، کە بیست لەم مووروانە شێوەیەکی بازنەیی بچووکی هەیەو دەورە دراوە بە پێنج دەنکۆڵەی بچووك و دیار وەکو ئەستێرەیەکی پێنج ڕوویی دیارە لە ناوەڕاستدا کونێکی تێدایە، بیست و چوارەکەی تر شێوەی هێلکەیی هەیە کە ناوەڕاستی کوونەو قەبارەی هەر یەکێکی بە قەبارەی دەنکی تەزبیحێکی ئاسایی دەبێت.
دۆزینەوەی ملوانکەیەکی زیوی، کە پێکهاتوە لە بیست دەنکۆڵەی شێوە بازنەیی کە لە ناوەڕاستەوە گەورەیەو لە لایەکی نەخشکراوەو بریتییە لە شریتێکی نووسراوی عەرەبی بەخەتی (نوسخ) کە بریتییە لە (محمد، علي، الحسن، جعفر الصادق..)، لەژێر ئەم شریتەوە شریتێکی تر هەیە بریتییە لە نەخشی هێڵ شکاوە، ئینجا لە دوایەوە نەخشی ڕووەکی دێت کە بریتییە لە گوڵێکی هەشت گەڵایی، دەسکێکی هەیە بۆ هەڵواسین و هەڵگرتن، بەڵام خشڵەکانی تر بچووکە، ئەم نووسیانەی لەسەر نووسراوە: (محمد، علي، جعفر الصادق، موسى الكاظم)، هەروەها دەسکێکی هەیە بۆ هەڵواسین، قەبارەی خشڵە گەورەکان (٤ سم)و قەبارەی هەریەکە لە بچووکەکان (٩) ملیمەترە[٣٧].

* بەشەکانی شێوەی جلوبەرگی پیاوانی ناوچەی کەرکوك:

هونەری کەواو سەڵتە

* کەوا:

بریتیە لە پۆشاکێکی درێژ تا سەر پاژنەی پێ و بێ یەخەیەو دەبێتە دوو بەشەوە، لە ناوەڕاستەوە کراوەیە تا خوارەوە، کە بریتییە لە سێ پارچە، دواوەی پارچەیەکەو ئەولاو لای هەریەکەی پارچەیەکە، لە پێشەوەی سنگدا دێتە خوارەوە، دوو پارچەکەو قوڵی کەوا درێژە تا سەر لەپی دەستەو سەرقۆڵەکانی کراوەیە، لە گەلێك شوێندا قۆپچەیەك بەکاردەهێنرێت بۆ گرێدانی، لەسەر ناوکیدا قۆپچەیەکی هەیە بۆ ئەوەی هەردوو لای کەواکە بێتەوە یەك بۆ بەستنی پشتێن. لەملاو ئەولای کەوای پیاواندا کراوەیە، کە لە شێوەی گیرفان دروستکراوەو ناوەوە شێوەیەکی لاری هەیە، لە سەرەوەی کەوادا لە دیوی ناوەوەی سەر سینگی گیرفانی هەیە، لە هەندێ کاتدا بێ گیرفانە.
بەڵام دەربارەی کەوا ڕابردووی مێژوویەکی دوور درێژی هەیە، هەر لە سەردەمەکانی پێش ئیسلامەوە بەکارهاتووەو جلێکی سەرەکی پیاوان بووە، بەتایبەتی لە سەرنەمی ئاشوورییەکان و (هوری- میتانی)یەکاندا، هەر لەوانەیە مانەوەی ئەم پاشماوەیە بگەڕێتەوە بۆ ئەو ماوە مێژووییە. کەوای جاران ڕازاوەبووە بە جۆرەها نەخشی هەمەڕەنگ کە نموونەی ئەم ڕاستییە کەوای (هوری- میتانی)یەکانی ناوچەی (نوزی) لای کەرکوکە.

* سەڵتە:

بریتییە لە چاکەتێکی ئاخنراو بەلۆکەو بە تورێژێکی تەنك و لە ناوەوە بەرگی بۆ کراوە، کە زۆربەی کات بەرگەکەی لە خام دروست دەکرێ، درێژی سەڵتە زۆر نییە تا سەر پشتێنی دەگاتەوەو دوو قۆڵ درێژی هەیەو بەڵام فراوان نییە، سەڵتە لە ناوچەی کەرکوکدا لەسەر کەواوە لەبەری دەکەن، لە ناوەوەی سەڵتە دوو گیرفانی گەورەی بۆ دروستکراوە لە پێشەوە کراوەیەو هیچ شتێکی نییە، ئەگەر سەیری سەرچاوە مێژووییەکان بکەین دەبینین کە نموونەی ئەم جۆرە سەڵتانە لە هونەری جلوبەرگی (هوری- میتانی)و ئاشوورییەکاندا زۆر بەچاو دەکەوێت.

* فەرەنجی:

جۆرە بەرگێکە زیاتر شوان لەبەری دەکات، کە تاسەر ئەژنۆ دێت و هەڵاج دروستی دەکات[٣٨]، ئەمە جۆری درێژیشی هەیە بەڵام بەشێوەیەکی دیاریکراو بەکار دەهێنرێت، فەرەنجی هەر لبادەو هەمووی یەك پارچەیە[٣٩].

* کوڵەباڵ:

دیسان لە بەرگن دروست دەکرێت و ئەمیش بابەتی فەرەنجییە، بەڵام تا پشتێنی دێت و زیاتر لەبەردا چەسپ دەبێت، قۆڵ نییە لەسەر هەردوو شانییەوە دوو گونچکەی قووتی بۆ دەکەن، ئەمیش هەر هەڵاج دەیکات[٤٠].

* کەچە گەرەك:

ئەمیشیان بابەتی فەرەنجییە، بەڵام ئاودامانەو قۆڵ نییەو

زیاتر شوان بۆ شەواتی سەرماو بارانی (شەوکەڕ–شەو بە کێو) بەکاری دەهێنێت، ئەو دەمە لەسەر (کوڵەباڵ) یان (فەرەنجییەوە) لەبەری دەکات، زۆر گەرمو گورەو هیچ سەرماو باران کاری تێ ناکات، ئەمەیش هەر لە بەرگنەو هەلاج دروستی دەکات[٤١].

* پەستەك:
جۆرێکی بێ باڵە بەڵام لە (بەن) دەچنرێت و دروست دەکرێت، (پەستەك) چۆخیشی پێ دەڵێن، مەرەزی لەگەڵ دایەو پارچە پارچەیەو هەموو پارچەکانی لێك توند دەکرێن[٤٢].

* کورتەك:
بریتییە لە جلێکی سەرەوەی پیاوانەی ناوچەی کەرکوك، ئەمیش لە زوودا ناو ئاخن دەکرا بە لۆکەو بە هەر دوو بەرگەکەی بە دەزوو چەسپ دەکرا، بەهاتنەسەری کورتەکە بەدەزووی وردو سفت و قۆڵەکانی درێژەو بەلەشەوە نووساوە، لەسەر شەرواڵەوە لەبەر دەکرێت، بەڵام لە هەموو شوێنەکانی کوردستان زیاتر لە کەرکوکدا بەکارهێنراوە. (کورتەك هەرچەندە واڵیە بەڵام لە هەر لایەکەوە ریزێ کون و ریزێ قۆپچەی هەیە، کورتەك لەملاو ئەولاوە گیرفانی هەیەو هەر گیرفانێکیان سەر بەکێشی هەیە[٤٣].

*** موورادخانی و ستارخانی:**

ئەمە بەرگێکی نوێیە لە ناوچەی کەرکوکدا، کە لەناوچەی (سلێمانی)یەوە لە دوای سییەکانەوە خوازراوە. مامۆستا عەریمان لە یادداشتەکانیدا وا باسی دەکات: (ئەم دوو برا لە کوردستانی ئێران (مووراد و ستار)، ئەم موورادخانی و ستارخانییەیان داهێناوە و لەوێشەوە گەیشتووەتە سلێمانی، وەکو مۆدێلێک کوردستانی گرتەوە:

(بۆ یەکەم جار سالی (١٩٣٧) کە حوکومەتی سلێمانی بەدەگمەن موورادخانی بەرچاودەکەوت، هەموویان کەوا و سەڵتە، یان کەوا و چاکەتیان لەبەرکردبوو)[٤] (یەکەم کەس لەو ناوچەیە موورادخانی لەبەرکرد (حەمە بەگی فەتاح بەگی جاف) بوو، لە ناو شاریشدا (فەقێ محەمەدی سەعاتچی تەرخانی) بوو[١٠].

*** شەرواڵ (رانک و چۆغە):**

ئەمەش بەشی دووەمی سەرەکی پیاوانە، کە بریتییە لە جلێکی کراوە لەسەرەوە هەتا بەرەو خوار دێت تەسک دەبێتەوە، سەرێکی بەندخوێنی تێهەڵدەکێشرێت بۆ بەستنەوەی لەسەر جلی سەرەوەی پیاوان ئینجا یان کراس یان مووراد خانی دەکرێتە ناوییەوە پشتێنی لەسەر دەبەسترێت. کەوا رێدەکەوێت رەنگی شەرواڵی پیاوان لەگەڵ بەشەکەی سەرەوەی یەک رەنگ نەبێت. شەرواڵ لەملاو ئەولارە کراوەیە و گیرفانی تێدا دەکرێت بۆ شت هەڵگرتن، بەلام ئەوەی سەرنج رادەکێشێت لە شەرواڵی ناوچەی کەرکوک ئەوەیە کە زۆر فراوان نییە، وەک ناوچەی هەولێر کە زیاتر رێکوپێکی پێوە دیارە لە ناوچەکانی تر، ناوەراستی شەرواڵی ناوچەی کەرکوک لەگەڵ لەشەکەیدا هاوجووت هاتووەتە خوارەوە، نابەجێی و نارێکی پێوە دیارنییە. هەروەها بەکارهێنانی شەرواڵ رەنگی سپی باو بووە و لەبەرکراوە و زۆربەی ئەمە لە ناوچەی (شوان) بەرچاو دەکەوێت.

*** دەرپێ:**

ئەمەش زیاتر لەژێر کەواوە لەبەر دەکرێت، لەوانەی کەوا و سەڵتە لەبەر دەکەن، لەخامی سپی دروست دەکرێت. وەکو شەرواڵ وایە و گیرفانی نییە و یەک پارچە هاتووەتە خوارەوە، لە هەندێ کاتدا لەژێر شەرواڵیش لە زستانان بەکار دەهێنرێت، بە تایبەتی لەو شوێنانەی ناوهەوایان ساردە

*** کراس:**

لە قوماشی سپی سادە دروست دەکرێ، لە بارەی هەڵبژێنەوە پانی (٠.٨٦) سم و درێژی (٠,٩٦) سم بەرینە، پشت ملی کورتە، کراس لەسەر شانەکانەوە (٠,٦٧) سم پانە. دوو قۆڵی هەیە، هەریەکەی (٠.٣٨) سم درێژە و (٠,٢٤) سم بەرینە و بەگۆشەی تیژ بە قاتیەکەیەوە لکاوە ئەم کراسانە قەڵیانەیان پێوەیە، کراس لە تەنیشتەکانەوە تیرێکی تێ دەبڕدرێتەوە.

*** قەقیانە - تەنگوچک - لەوەندی:**

پارچە بەرگێکی کوردانەی زۆر رەسەنە، وا دەبێ قەقیانە جودار سەربەخۆ دەبێت یان گەڵێک جار بەکراسەوە دەلکێنرێت، قەقیانە (٠.٣٤) لەقۆڵ درێژ دەبێتەوە ئەم قەقیانە لەژێر بەرگی سەرەوە دێتە دەرەوە و وەکو تیلعە پارویەکی سپی و دەق کراو لەسەرەوە لەباسکی خۆیان دەپێچن و قەقیانە لە ئاموورش یان لە (نایلۆن) دروستی دەکەن.

*** پشتێن:**

پشتێن مێژوویەکی کۆنی هەیە. هەر لەسەرەتاوە مێژوویییە کۆنەکانی کەرکوکدا بەکارهاتووە، بەتایبەتی لە سەردەمی (گۆتی)و (لۆلۆیی)و (هۆری - میتانی)و (ساسانی). (.. لەسەردەمی ئیسلامدا پشتێن بایەخی خۆی پێدراوە تارادەیەکی زۆر هونەرکاری تێدا بەکارهاتووە. لەبەر ئەوە سەیر دەکەین کە جۆری شێوەی پێچانی پشتێن لەگەڵ درێژییەکەی جیاوازی هەیە بەپێی گۆڕانکاری ناوچەو عەشرەت و باری کۆمەڵایەتی و ئایینی[٦].

(.. درێژی پشتێن لە ناوچەی کەرکوک و هەولێردا نزیکەی سێ مەتر دەبێت و شێوەی لوولە لەقەدی دەپێچرێت[٣]. لەبەر ئەوە پشتێن بەشێوەیەکی گشتی لەسەر کەوا یان شەرواڵەوە دەبەسترێت، هەروەها رۆڵێکی گرنگی هەیە لە جوانکردنی جلوبەرگ و خۆرازاندنەوە، چونکە جۆری رەنگەکە و قوماشەکەی بالا دەستە لەو جوانکارییەدا.

کاریگەری ئایینی زەردەشتی لەناو کوردا، تاکو ئێستا ماوە بەکار هێنانی تەلەکانی بەستنی پشتێن لەژێر ئەو کاریگەییە ئایینییەوە سەرچاوەی گرتووە، بەتایبەتی لە بەکارهێنانی سێ قەف لە بەستنی پشتێندا هێمایە بۆ رێنماییەکانی ئایینی زەردەشتی.

*** کڵاو:**

لە دەنووری لۆکە دەچنرێت کە زۆری رەنگی رەش و سپی بەکار دەهێنرێت و لە هەندێک کاتدا رەنگی تریش بەکار دەهێنرێت، بەتایبەتی ئەگەر ئەو کەسەی کە بەکاریدەهێنێت گەنج بێت یان بەساڵا چوو نەبێت

جۆری نەخشەکانی کڵاو یان لەبزێنەیی یان چوار گۆشەیی سێگۆشەیی و هێڵی راست و چەمارەیییە. لەگەڵێک شوێندا کڵاو سەرەکەی پانە و لە هەندێک شوێنی تردا سەری کڵاوەکەی لوورتە وەکو کڵاوی لێی (کەڵاو لوتی) ناوچەی (شوان)

*** جەمەدانی (مشکی):**

ئەمەش قوماشێکی رەش و سپییە کە جەمەدانی پێ دەڵێن، کە (١.٢٥×١.٢٥م) درێژی دەبێت، یان رەش و بۆری کاڵە مشکی پێ دەڵێن کە (١,٢٠×١.٦٤م) درێژە و رێشووی (٠,٧) درێژە و بەهەردوولادا شۆڕبووەتەوە، هەر بەو جۆرەش جەمەدانی لە هەر چوارلاوە رێشووی هەیە[٨].

بەلام ئەوەی سەرنج رادەکێشێت کە کەرکوکییەکان بەشێوەی باریک بای دەدەن، ئەلاوە کلکێکی دەرەکەنە دەرەوە[٩]..، بەلام ئەمە زیاتر لە ناو شاری کەرکوک بەرچاو دەکەوێت نەک دەوروبەری شارەکە.

کڵاوی جۆر بەجۆر لە ناوچەی کەرکوک

* عەبا:
ئەمەش زیاتر لە سەر جلوویەرگەوە لەبەر دەکرێت، بریتیە لە جلێکی فراوانی کراوە لەسەرەوەو خوارەوە کە لە قوماشێکی تەنك دروست دەکرێت، ئەمە زیاتر پیاوە بەساڵا چووەکان یان دەوڵەمەندەکان بەکاری دەهێنن، ئەمەیش بایەخدان پێی لە یەکێکەوە بۆ یەکێکی تر دەگۆڕێت و هەر یەکەی بەپێی بایەخی کۆمەڵایەتی گرنگی پێدەدات.

* کڵاش-کەوش:
جۆری بەکار هێنانی کڵاش لە دەزووی سپی یان ڕەش دەچنرێت و بنەکەی لەپێستەیەکی قایم دروست دەکرێت، کە ئەمیش بە زۆری لە هاوین و بەهاراندا بەکاردەهێنرێت، بەڵام کەوش لە پێستە دروست دەکرێت و زۆر لە کڵاش قایمترەو بەرگەی سەرمای زستان دەگرێت، جۆرەکانی زۆرەو هەندێکی لە پێشەوەو دواوە نووکی بۆ دەهێڵنەوە، کە زۆر لە کەوشی (هوری- میتانی)ییەکان دەکات.

* پۆیزەوانە:
لە بەنی خوری مەڕ سادە سپی یا قاوەیی دەچنن، دوو گوولەنگەشی بۆ دەکەن، پیاوان لەسەر شەرواڵەوە لە پێی دەکەن، لە خوار ئەژنۆوە بۆ سەر پێی دەپۆشن.

* گۆرەوی:
ژنان لە خوری مەڕ لە بەنی ڕەنگامە یا سادە دەیچنن، بە زستان لەبەر سەرماو سۆڵە لە پێیان دەکرد.

* دەسکێش:
ژنان لە بەنی ڕەنگاوڕەنگ و سادە دەیچنن، بەتایبەتی لە زستانان لەبەر دەکرێت.

* چەورە:
جۆرە دستەسرێکی جوانە بە ڕەنگی سوور ڕازاوەتەوە، پیاوان بۆ جوانی لە باخەڵیان دادەنا و چمکێکی بە دەرەوە بوو.

* دەسماڵ-دەستەر:
جۆرە دەستەسرێکی گەورەیە بۆ دەست سڕین بەکار دێت لە قوماش ئامادە دەکرێت.

* زرێ-قەڵغان:
لە ئاسن دەچنرا، زووتر جەنگاوەرەکان لە کاتی جەنگدا لەبەریان دەکرد.

* کڵاوخۆد:
کلاوێکی ئاسن بوو جەنگاوەرەکان لە کاتی جەنگدا لەبەریان دەکرد.

* شوێنی بەکارهێنانی بەشەکانی جلوبەرگی پیاوانی ناوچەی کەرکوك:

١. بەکارهێنانی جلوویەرگی (کەوار سەڵتە) لە ناوچەکانی جەباری و تالەبان و لەیلان و کاکەیی، بەشێوەیەکی فراوان بڵاربووەتەوە.

٢. بەکارهێنانی کڵاوی مەیلەو پان لە ناوچەکانی جەباری و تالەبان و کفری دا باوبووە، بەکارهێنانی ڕەنگی ڕەش و سپی زیاتر باو بووە لە چنینەکەدا، بەڵام لە ناوچەی (شوان) زیاتر کڵاوی قووت و سەرباریك بەکارهاتووە، بەکارهێنانی ڕەنگی سپی سادەش لە کڵاودا لە ناو شارو دەوروبەری زیاتر باو بووە، زیاتر ڕەنگی سپی لەلایەن پیاوە بەساڵا چووەکانەوە بەکارهاتووە.

٣. بەکارهێنانی جەمەدانی زیاتر لە ناو شارو دەوروبەری (شوان)دا بەکارهاتووە، چونکە ناوچەکەی نزیکترە لە ناوچەکانی (هەولێر)، بەڵام بەکارهێنانی (مشکی) لە ناوچەی تالەبان و قەرەحەسەن و لەیلان و کفری زیاتر بەکارهاتووە، هەروەها تێکەڵاو لە (مشکی) و (جەمەدانی)یش بەکارهاتووە.

٤. بەکارهێنانی (کورتەك و شەرواڵ) یان (موراد خانی) لەناوچەی شوان و پردێ و ناو شاری کەرکوکدا بەکارهاتووە.

٥. هەروەها بەکارهێنانی کەوار چاکەتیش لە ناوچەی (جەباری)و (لەیلان)دا باو بووە، لەم ساڵانەی دواییدا چاکەت وەکو باوێکی ئەورووپایی هاتە ناو کوردستانەوە لە جیاتی (سەڵتە)ی کوردەواری بەکار دەهات.

٦. لە جیاتی بەکارهێنانی پشتێنی قوماش لەسەر کەواوە پشتێنی پێست باوی بووە، لە ناوچە جۆربەجۆرەکانی کەرکوکدا.

مشکی و جەمەدانی ناوچەی کەرکوک

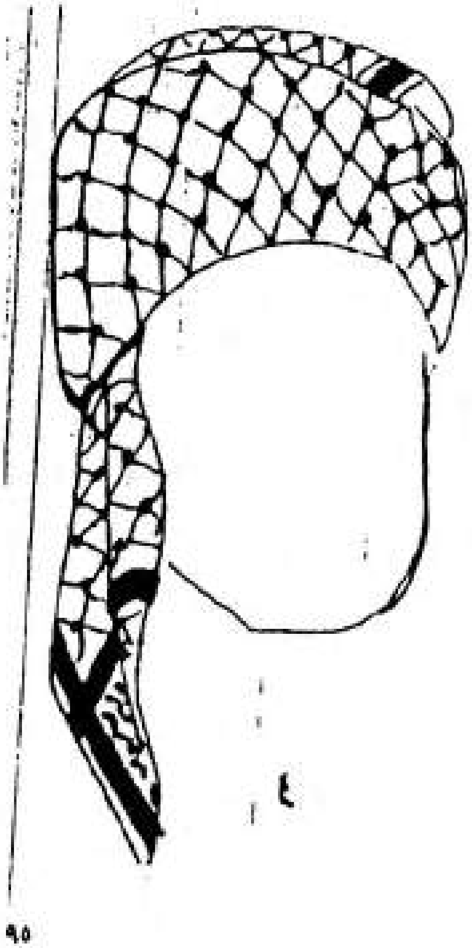

٤

٣

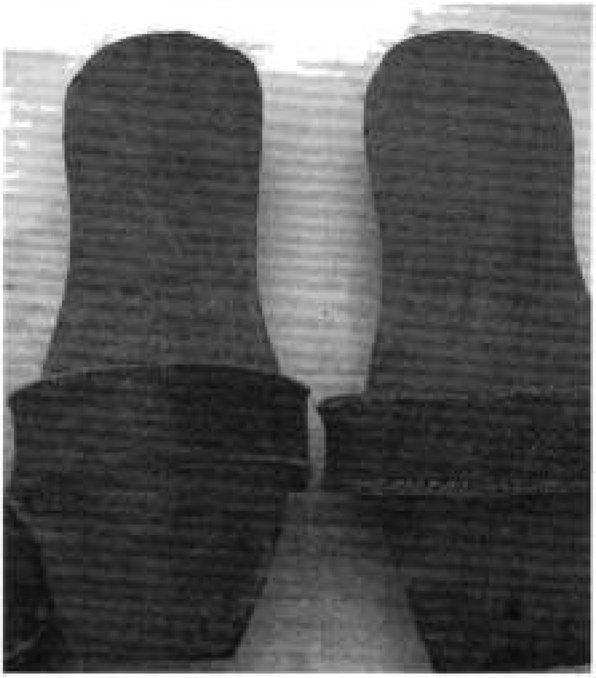

هونەری کەوش و کڵاش
لە ناوچەی کەرکوک

٧. بەکارهێنانی جەمەدانی خانە شاشیش باوی بووە، وەکو سەردەمێك لە ناو شاری کەرکوکدا.

٨. بەکارهێنانی خەنجەرو چەقۆو دەمانچەو تەزبیح، بەبەرپشتێندا شتێکی باوی پیاوە ناودارەکانی ناو شاری کەرکوك ودەوروبەرەکەی بووە، هەروەکو بەکارهێنانی کیسەی توتن‌و دارە جگەرەش لە لادێکانی دەوروبەریدا باو بووەو شتێکی ئاسایی بووە.

٩. بەکارهێنانی (عەبا) بەسەر کەواو سەڵتەدا، بەتایبەتی لە لای پیاوە بەساڵاچووەکان‌و دەست ڕۆیشتووەکان.

١٠. بەکارهێنانی (کڵاش) لە ناوچەکانی نزیك شارو ناوچە تەختاییەکان زیاتر بەکارهاتووە، بەڵام (کەوش) زیاتر لە ناوچە لادێیەکانی شاری کەرکوکدا بەکارهاتووە، هەروەها بەکارهێنانی خوری سپی لە چنینی کڵاشدا باو بووە لەگەڵ ڕەنگی ڕەشدا.

*** بەشەکانی شێوە جلوبەرگی ژنانی ناوچەی کەرکوك:**

*** دەرپێ:**

نزیکەی (١,١٠م) درێژەو نزیکەی (١,٥٠م) بەرینە لەلای سەرەوە تیفۆی هەیە دەکەوێتە سەر نێکان‌و لینگەکانیش تیفۆی هەیە بە داوێك خڕ دەبێتەوە سەر قوولەپێ. دەرپێی ژنان دوو بەشە، کە بەشی سەرەوەی تۆڵە یان خامی سپییە، بەشی خوارەوەی قووماشێکی ڕەنگاوڕەنگە وەکو خامەك، کرودەری، جورجێت، یان ئێستا زۆر باوە کە یەك ڕەنگ بەکار دەهێنرێت لە سەرەوەو خوارەوە کە لەگەڵ ڕەنگی کراسەکەدا دەیگونجێنن.

*** ژێر کراس (ناوەڵکراس):**

لە ناوچەی کەرکوکدا نزیکەی (١,٢٠م) درێژەو کونی جێ قۆڵەکان‌و جێ ملی خڕو گەورەیە، لە پێشەوەو دواوە وەکو یەك وایە، لەلای سەرەوەی (١,٢٠م) بەرینەو لەلای خوارەوە (١,٧٠م) بەرینە، جا کە ئافرەت بە چوار مشقی دادەنیشێت ژێر کراسەکەی لە بەری تەنگ نییەو لەشی ناگوشێت، ژێر کراس تا خوار چۆك دادەکشێ‌و بەشی سەرەوەی ناوەڵکراس دادەپۆشێت کە قۆڵەیەو زیاتر قووماشی ژێر کراس سپییە یان ڕێدەکەوێت ڕەنگاوڕەنگی کراسەکە، بەڵام ئەمە زۆر کەم‌و دەگمەنە.

*** کراس:**

نزیکەی (١,٣٠- ١,٣٥م) درێژەو لە زەوی دەخشێ‌و لە بارەی هەڵبڕینەوە، جێ ملی خڕو بچووك‌و کوورتە، قۆڵی (٤٠ سم)، بەرینەو بە ڕاست‌و ڕاستی لە قالبەکەی دووراوە، ئەنگوچکێکی درێژی پێوەیە، کە لە وەرزی زستاندا ئافرەت ئەم ئەنگوچکە لەسەر کوورتەك یان کەوا یان لەسەر هەردووکیان لە باسکی دەپێچێت، لە وەرزی گەرمیشدا کوورتەك لەبەر ناکات، سەری ئەنگوچکەکان لێك گرێدەداو بەسەر سەرییەوە ئاوای پشتەوەی دەکات‌و بەمەیش سەرقۆڵ واڵا دەبێتەوە، تا نیوەی هەڵدەگرێت.

*** سوخمە:**

سوخمە نزیکەی (٤٠-٤٥ سم) درێژە، لە پێشەوە دوو پارچەیە، لە پشتەوە یەکپارچەیە، لەسەر شانەکانی بەبڕزە دوورمانی لارو، لە تەنیشتەکانی بەبڕزە دوورمانی ڕاست بەیەکەوە دوورراون، جێ قۆڵەکانی گەورەو فراوانن، قوماشەکەی یان جورجێتە یان کودەری بەسیمەو تێر ڕەنگە، هەروەها بەرەکەی خامە.

*** سەڵتە (کورتەك- کوڵە نجە):**

ئەختێ لە سوخمە درێژترە- قۆڵەکانیش درێژو تەسکن لە بارەی هەڵبڕینەوە، قوماشەکەی سیمدارەو ڕەنگاوڕەنگە بەری قۆڵەیە بەینی بەرو پشتی بەئاواخنە، زیاتر ئاوئاخنەکەی بەلۆکە، لەملاو ئەولاوە بەشێوەیەکی جوان دووراوە، کە تا ڕادەیەك شێوەیەکی سفت‌و گەرم‌و گوڕ وەردەگرێت، هەروەها لە ناوچەی کەرکوکدا پێشی دەڵێن (دیزلێ) کە هەر هەمان شێوەی سەڵتەیە.

*** کەوا:**

(١,٤٠- ١,٤٥م) درێژەو (١,٦٠م) بەرینە، لە بارەی هەڵبڕینەوە پانە، لەلا تەنیشتەکانییەوە تیرێژی تێدا دەبڕدرێتەوە، قۆڵ تەسکەو بە قالبی وا دەدورێتە خوارەوە، لە سەرەوە تا خوارەوە واڵایە، لە ملاو ئەولاوە دوو پارچەی تێ دەبڕدرێتەوە کە لە بەریدەکەن ئەم دوو پارچەیە دەکەنە سەریەك، گیرفانی تێدا دەکەن لەلا تەنیشتەکانی، قوماشەکەی خامەکەو بەری قۆڵەیەو نێوان بەرەو پشت

بەناواخنە. لە ناوچەی کەرکوکدا دوو جۆر کەوا هەیە کە جۆرێکی بێ ناواخنەو جۆرێکی ئاخنراوە بەلۆکە، کە ئەمە زیاتر لە زستاندا لەبەردەکرێت.

*** کڵاو:-**

لە لبادی ڕەشەو تەنیشتەکانی تەختێ هاتوونەتە خوارێ بە دەوروی ڕەش بەریز تەقەڵ لێدراوە و لێواریشی بە شیرازەیەو ئەویش هەر ڕەشە، جاران دراوێکی زێویان لێی قایم دەکرد لەسەر تروێکەوە کە بەدەوری دەپدروون، هەروەها وا ڕێدەکەوێت کە لبادەکە بەمووروو یان زەنگیانە دەرازێنەوەو دەنەخشێنرێت.

*** دەسماڵ:**

شێوەیەکی سێگۆشەیە و لە ناوەراستی لای درێژی بە ئەڵقەیەک لەدراوی سەر ترۆپکی کڵاو قایم دەکرێت و مل دادەپۆشێت، سەری دەسماڵەکە بەسەر پشتدا شۆڕدەبێتەوەو دوو سەرە باریکەو درێژەکانی لەلای پشتەوە لێک تێدەپەڕن و بەسەر شانەدا دەڕۆن و لەسەر مل لێک گرێ دەدرێن، قوماشەکەی ئاوریشمی ڕەنگاوڕەنگە، یان سادەی سپی و ڕەشە.

*** کۆڵوانە:**

شێوەیەکی لاکێشەیی هەیەو بەرامبەر یەک هەر یەکە بەریز (٣٢) گوڵنگی پێوەیە بەکۆڵیدا دەهێنە خوارێ، دوو لیچکی سەرەوە بەدەرزی لە بن چەناگە لێک قایم دەکەن.

*** سەربەست:**

(١،٥٠م) درێژە، دوو پارچە چیتی تەسکە بەلا تەریکی دەبڕدرێ و دەیدرون، سەرێکی ڕاست بڕاوەو سەرەکەی تری بەشێوەی نیوە بازنەیی قۆڵ بڕاوە، لا ڕاستەکەی (٢٢) گوڵنگی لێ دێ. سەربەست دوو دار بە لای درێژیدا دەپێچرێت و گوڵنگەکانی دەکەونە دەرەوە، پاشان وەکو تێلمێکی پان بەدوو پێچ لە کڵاو دەئاڵێنرێ، ناوەندی سەربەستەکە دەخرێتە سەر مل و بەسەر برۆدا دەڕوا دەسوڕێتەوە لەسەر مل لێک دەبەسترێ و سەرە بەگوڵنگەکانی لەژێر دەسماڵ بەسەر پشتدا شۆڕ دەبنەوە، قوماشەکەی چیتەو بەلاری لەسەر دەنرێت.

*** هەتیە پێچ - تاوچەوان:**

لەسەر دادەنرێت لە ئاوریشمی تەنکی ڕەشەو گوڵ سپی و قاوەیی تێدایە، دەستووری ڕەنگەکەکانی تەواو لە ڕەنگی پارچە جلەکانی تر جوودایە، کە ڕەنگیان بە زۆری ئەرخەوانی و مۆری پیرۆزەیە، لەسەر تێرەی ڕەق دەکرێ و بەپێچەوانەی سەربەست لەسەر برۆوە سەر هەوراز لێدەترێ و لەسەر مل گرێ دەدرێ و سەرەکانی لە بن مێزەر ڕادەکرێ لە ناوەندەی سەری پیرۆزەوە دراوی شێرانی لێ قایم دەکرێ.

*** سەرپۆش:**

(١،٦٠ - ٢م) درێژە (٧٢ - ٨٤ سم) پەرینە، قوماشێکی تەنکە زۆر جار ڕەنگاوڕەنگە و زۆر جاریش سپییەو نووروماتی پێوە نییە، بەسەر سکیدا شۆڕ دەبێتەوە. ژنی بە مێرد لەسەر سەربەست لەسەری دەنێن، کچێ مێردی نەکردبێ یەکسەر لەسەر سەری ڕووت لە سەری دەدێ.

*** کەوش - جاش کەوش:**

ئەو پێڵاوەی زیاتر ئافرەت لە پێی دەکات بریتییە لە (کەوش)، کە لە پێستە دروستکراوە و سەرێکی باریکەو هەڵساوەتەوە، بێجگە لە کەوش.

*** کلاش:**

کلاشیش بەکاردەهێنن کە ئەمە زیاتر لە هەورێ دەچنرێت

*** سۆل:**

جۆرێکە لە کەوش لە چەرمی ڕەقتە ئامادە دەکرا، ئێستا باوی نەماوە.

*** چەکمە:**

جۆرە پێڵاوێکە لە چەرم ئامادە دەکرێت، نووکەکەی بەرەو سەرەوە چەماوەتەوە، لە پۆتین دەچێت، ژنان و پیاوان بەکاریان دەهێنا.

*** قاپقاپ:**

پیشەی دارتاشەکانە، لە داری ڕەقەو قاییم دروست دەکرێت، باندەکەشی لە چەرمێکی جوان و قاییم بە شێوازی ئەڵقە بۆی ئامادە کراوە، زۆرتر ژنان لە پێیان دەکرد، لە گەرماوەشدا بەکار دەهێنرا.

*** بەرواتک - ورزەلک - بەروان - سینگپۆش:**

پارچە قوماشێکی سپییە ژنان لە چێشتخانە لە وەختی کاردا بەرسینگیان پێ دەپۆشن یان لە وەختی نانخواردنی منداڵەکاندا بە سینگییەوە بەند دەکرێ.

*** تارا - تورە:**

جۆرە سەرپۆشێکی ڕەنگاوڕەنگی سادەی ئاوریشمە بە زۆری دەدرێ بەسەر بووکدا، سەرچۆپیش بۆ زەوق و جۆش و خرۆشی شایییەکە دەیگرێ بەدەستەوە جارو باریش ڕایدەوەشێنێت.

*** کوڵە تەجە - قەجە:**

جۆرە سوخمەیەکی قۆڵداری ژنانە، لە کوتاڵی ڕەنگاوڕەنگی سادەی قەشەنگ ئامادە دەکرێت.

*** چاروگە:**

لە بەتی ڕەنگامە جۆلاکان ئامادەی دەکەن، ژنان لە کۆڵی دەکەن، هەیشە لە کوتاڵ دروست دەکرێت

*** چەفییەی ژنان:**

ئەم پەرچەمە زۆرتر ژنان وەکو پۆشین لەسەریان دەکرد،

لە قوماشێك دروست دەکراو ڕیزە گوڵەنگێکی ڕەشی بچکۆلانەی جوانیشیان بۆ دەکرد بە شیرازە، هەر چمکێکی چەند گوڵەنگێکی گەورەی بۆ دەکرا.

*** دەستەزارە:**
لە پارچە کوتاڵ و شۆرتکی گوڵەنگدار ئامادە دەکرێت بۆ پێچانەوەی منالی ساوا لە بێشکەدا.

*** پێشتەماڵ- پشتەماڵ:**
لە کاڵای ئاوریشم بە ڕەنگی سوور ئاماڵ قاوەیی خەت خەت لە شێوەی چارۆکە ئامادە کراوە، ژنان بۆ میوانی و لە بۆنەکاندا لە کۆڵییان دەکەن، جۆرێکە لە کۆلوانە لە ئێستادا باوی نەماوە.

*** پاپۆش:**
جۆرە شەرواڵێکی ژنانەی شۆڕە تا سەر پێ، لە قوماشی سادەی ڕەنگاورەنگ ئامادە دەکرێت، لەژێر کراس و بەسەر دەرپێدا نەپۆشرێت، شەرواڵێکی پان و پۆڕە.

*** گوڵوەنی-سرکەیی:**
جۆرە کوتاڵێکی تەنکی نەرم و شلی ئاوریشمە، ڕەنگەکەی سپی و ئاماڵ ڕەشە، ژنان وەکو لەچک و چارۆکەش بە کاری دێنن.

*** بۆیەمە-شەدە:**
جۆرە سەرپۆشێکی ژنانەی ڕەنگ ڕەشی ڕێشوەدارە، بەسەرەوە دەبەسترێت، لەگەڵ پۆشاکی کوردی بەکار دێت، هەمیشە لەجیاتی ڕێشوەکانی وردە گوڵەنگەکەی بۆ سازدەدەن.

*** پشتێن:**
لە قوماشی سادەی سوورمەداری جوان دروست دەکرێت، پەراوێزەکەشی بە گوڵەنگی ساتێیمی ڕەش تەنراوە، لە هەردوو سەریشییەوە دوو گوڵەنگی گەورەی بۆ کراوە، ئافرەتان لەسەر کراسەوە لە پشتیانی دەبەستن، بە زۆری لە شایی و بۆنەکاندا دەیپۆشن.

*** شوێنی لەبەرکردنی جۆرەکانی جلوبەرگی ئافرەتانی ناوچەی کەرکوك:**

١. لەبەرکردنی سەڵتە یان کۆڵنجەی ئافرەتان زیاتر لە ناوچە لادێکانی دەورووبەری کەرکوکدا بەرچاو دەکەوێت، بە تایبەتی لە لادێکانی تالەبان و لەیلان و جەباری و کفری.

٢. هەروەها کەوای ئاوئاخن زیاتر باوێکی دێرینی لادێکانە و بەتایبەتی لە وەرزی زستاندا.

٣. لەبەرکردنی سوخمە و کراس لە لادێکانی شوان و چەمچەماڵ و ئاغجەلەر زیاتر بەکاردەهێنرێت و ناو شاری کەرکوکیش بەکاری دەهێنن.

٤. سەرپۆش شتێکی باوی هەموو ناوچەکانی کەرکوکە کە هەریەکە و بەشێوەیەکی جیاواز دەیدەن بەسەریاندا، بەڵام لە سەردەمی بزووتنەوەی (هەقە)دا لە ناوچەی شوان و ئاغجەلەر، وای لێهات کە ئافرەتی ئەو ناوچانە سەرپۆش شتێکی باو نەبوو تیایاندا کە ئەمیش لەژێر کاریگەری بزووتنەوەکەدا بوو.

٥. بەکارهێنانی ڕەنگیش ڕەوری خۆی بینیوە لەنێوان گەنج و

خشڵی ڕازانەوەی سەری ئافرەتان

حجلی ئافرەتانی کەرکوک

ئافرەتە بەساڵا چووەکاندا، چونکە بەساڵاچووەکان زیاتر ڕەنگی تۆخ یان ڕەشیان بەکارهێناوە هەروەها بەکارهێنانی ڕەنگ لە وەرزی زستان لەگەڵ وەرزی هاویندا جیاوازی هەیە.

*** ئەو خشڵانەی بەکار هاتوون لەلایەن ئافرەتانی ناوچەی کەرکوکەوە:**

- ژێر چەنە:
ئەمە بریتییە لە زریزەیەکی باریک لە زیوو یان ئاڵتون لەژێر چەناگە دەبەسترێت.

- کرمەك-کرمکە-کرمك-کرمۆڵە:
لە زێڕ یا لە زیوو دروست دەکرێت.

- گۆیەرۆك:
لە لێواری سوخمە دەیدورن کە بریتییە لە زریزەیەکی درێژی (٠،٩٥) سم، بریتییە لە ڕیزە دوگمەی زێڕ یا زیوو کە لە بەرۆك دەدرێت.

- گوڵ:

- گەردانە:
کە ئەمەش گەردانە جەوهەرداری هەیە، لەگەڵ گەردانەی زیوو، بەڵام جەوهەردار بۆ چاوەزار بەکاری ئەهێنن.

- قاپ قورعان:
بریتییە لە قوتوویەکی شێوە قورئان بە زنجیرەوە شۆڕبووەتەوە، لە ئاڵتون دروستی دەکەن و بە زنجیرێکی ئاڵتون دەکرێت بە ملەوە.

- لوولە و زنجیر-لوولە و دۆلاش-سیلاح لێ:
بریتییە لە لوولەیەکی زیووی یان ئاڵتون، زریزەی پێوەیە لەمل دەکرێت و دێتە سەر سنگ.

- لاگیرە-لاسەرە-یان زوڵفە-زوڵفەوانە:

خشڵی ڕازانەوەی سەری ئافرەتان

خلخاڵی ئافرەتان لە کاتی لە پێکردندا

زنجیرە قاشێکە لەسەریەست قایم دەکرێت، ئەم بەرهەمە لە زیوو یا زێڕ یا ورشەو دروست دەکرێت، ژنان دەیانکرد بە قەدی پووشین یا بۆیمەدا بۆ خۆی ڕازاندنەوە یا جوانکردن.

بازن:
وادەبێت زیوو بێت، یان شووشەیی و پەفزی بێت کە شووشەییەکەی زیاتر لە شووشەی شین دروست دەکرێت، هەروەها بازنی (مفتاح) هەیە، وە بازنی (مەزرنیگی) هەیە لە زیوو دروست دەکرێ کە پانەو نەخشی لێدەکرێ و دەکرێتەوە.

بەربازن:
لەگەڵ بازن بەکاری دەهێنن کە کۆمەڵە موورووییەکی دەنك گەورەیە بە داوێکییەوە دەکەن وەکو بازن لە زەندەی دەکەن، بۆ ئەوەی بازنەکان بیگرێتەوە نەیەتە سەر دەستی.

-خلخاڵ و حجل- پاوانە:
لە زیو و زێڕ یا وەرشەو دروست دەکرێت، ژنان بۆ جوانی لە پێی دەکەن.

- دوگمە و دۆلاب:
زریزەیەکی پان و پەرە پەرە لەسەر کەمەر دەبەسترێت.

- گەردەنە-گەردن مل-گەردانە:
ئەمە زیاتر لەمل دەبەسترێت و پانە، جۆری زۆرە، لە زێڕ یا لە زیوو یان لە موورووی قەشەگ دروست دەکرێت.

- گوارە-گۆشوارە:
جۆری ئاڵتونی زۆرەو شێوەشی زۆرە، لە گوێ بەند دەکرێت.

کڵاوی ئافرەتانی کەرکوک

- **پشتەسەر:**
ئەمەیش زیاتر لە زیووەو لەسەر کڵاو دەبەسترێت.

- **پشتەسەری سلسلەدار:**
ئەمیش جۆرێکە لە زیوو یا لە زێڕ دروست دەکرێت، کە بە سلسلەیی هاتووەتە خوارەوە.
- **پشتەکۆلە-محەمەدییە:**
لە زێڕ یا زەردە دروست دەکرێت، بیست و پێنج جار ناوی پێغەمبەر (محەمەد) دروودی خوای لەسەر بێت، لەسەری نووسراوە، دەیکەن بە ملی منداڵی مێینەی ساوارە، بۆ چاوەزار بەکار دێت.
- **ئەنگوستیلە-ئەمگوستیلە-کلکەوانە:**
جۆری هەیە، لە زیوو یا ئاڵتون و شێوەی جۆراو جۆر هەیەو لە پەنجە دەکرێت.
- **مووروو:**
جۆرەها رەنگ کە زیاتر رەنگی شین و سەوزە.
- **گوڵە:**
- **ساج لغ:**
- **دەرزیلە کوێرکە:**
کە ئەمە گەورە و بچووکی هەیە، ژنان لە بەرۆکی بەند دەکەن.
- **پاوانە:**
هەیە لە زیوو هەیە لە ئاڵتون پوولەکەو زریزەی پێوەیە.
- **قەنەفل بەند:**
- **سنجاق-دەرزی بەرباخە-فلکەتە:**
جۆرە دەرزییەکە ژنان بۆ بەندکردنی بەرباخەو سوخمە بەکاری دێنن، ژنە دەوڵەمەندەکانیش لە زێڕ دروستی دەکەن.
- **بەرچاوگە-بەرچێنك:**
خشڵێکی زێڕی ژنانە کە بەسەر توێڵدا دێت بە پلپلەو موورووی شیلانەو پیرۆزە ڕازاوەتەوە.

- **شیلانە:**
- **گوڵەمەلیك:**
- **تەزبیح-تەسبیح:**
بریتییە لە مولوانکەیەکی زیووی یان ئاڵتونی، شۆڕە بە قوبیە لە شێوەی فیشەك ڕازاوەتەوە، پێچەکەشی بۆ ئامادە کراوە، ژنان لە ملی دەکەن.
- **بوراق:**
- **دەست گۆ:**
- **ئاشقبەند-عەشقبەند:**
لەسەر سنگی ئافرەت دەبەسترێت، جۆرێکە لە خشڵی ژنان، لە زێڕ یا لە زیوو یا ورشەو یا لە زەردە ئامادە دەکرێت..
- **هەیاسە:**
خڕە وەکو کڵاو بەڵام ئەمیان بچووك ترە، لە زێڕ یا لە زیوو یا لە وەرشەو دروست دەکرێت، لەسەر کەمەرە ئامادە دەکرێت.
- **کەمەر:**
پشتێنە زیووی یان ئاڵتونی لەسەر کەمەر دەبەسترێت.
- **بازنگی سەعاتی:**

ئەمە جۆری پانە.

- بازنگی زنجیرەیی:

ئەمە جۆری زریزەییە.

- بازوو بەنگ:

کە ئەمە لەسەر سەڵتەوە بەکار دەهێنرێت.

- گوێ لاسك:

- تاج کڵاوە:

لەسەر کڵاوەو ناوەڕاستی کڵاوەکەی قووت کردووە.

-لاگیرەی حەسیری:

لاگیرەی پانو پووشینی.

-تاس کڵاو:

- سەربسکە:

- لووتەوانە-خزێم-خزمە:

هەیە لە زیوو یان ئاڵتون کە هەندێکی پەرەی بچووك بچووکی هەیە، ئەڵقەی نێوان کونە لووتە بۆ جوانی.

- کەمەرە-کەمبەر:

پشتێنی ژنان لە زیوو یا زێڕ یا ورشەو، لە بان کراسی کوردییەوە دەبەسترێت.

- لوولەبەند:

جۆرە خشڵێکی لوولەلییە دوعای تێدەکەن، لە زێڕ یا لە زیوو یا وەرشەو دروست دەکرێت.

- گێنگێنە:

جۆرە خشڵێکی خڕە بە پلپلە ڕازاوەتەوە، لە زیوو یا لە زێڕ ئامادە دەکرێت.

- سەرپەرچەم:

جۆرێکە لە خشڵی ژنان، بە سەرپێچەوە بەندی دەکەن، بریتییە لە ڕیزە پلپلەیەك لە زێڕ یا لە زیوو دروست دەکرێت.

- ئەڵقە:

لە زێڕ لە زیوو ئامادە دەکرێت، بووك و زاوا لە کاتی ئاهەنگی شیرینی خواردنەوە لە دەستی دەکەن.

- حەتووتە:

لە قوماشی ڕەنگامە لە شێوەی ملوانکە ئامادەی دەکەن، پارچە پەڕۆکان بۆ بۆن خۆشی پڕی لە حەوینج و مێخەك و سۆتکەو گوڵەباخ دەکەن، دەکرێت بە ملی مێینە و نێرینەوە.

- پاچکە مێخەك:

جۆرێکە لە خشڵ زێڕنگەرەکان لە زێڕ یا ورشەو ئامادەی دەکەن، ئەقیمەکەشی لە عەقیق یا مووروویەکەی جوان بۆ دادەنێن.

- قۆزاخە:

زێڕنگەرەکان لە زێڕ یا لە زیوو یا ورشەو ئامادەی دەکەن، ژنان لە گوندو لادێکاندا دەیبەستن بەقەد پۆشین و سوخمەو چمکی چەفییەو مشکی و سەرپۆشە.

- تۆقە:

جۆرو شێوەی زۆرە، هەیە لە زێڕ دروست کراوە، هەیشە لە کانزا یا پلاستیك، ژنان لە قژیانی بەند دەکەن.

- مێخەك بەند:

ژنان برێك مێخەك لەگەڵ کووژەکەیەك یا مووروویەکی شیندا دەکەن بە دەزوویەکەوە بۆ بۆن خۆشی بە هۆی دەرزیلەوە لەژێر سوخمە، یان کەواوە دەیکەن بە قەدی خۆیاندا، کووژەکەکە یا مووروو شینەکە بۆ چاوەزارە.

- ملوانکەی شووشەی زومرود:

- شان پەسەند.

شێوەی جلوبەرگی جارانی ناوچەی شوان

- مووروبیا؛
- ئاقیق و یەشمی مۆر؛
- سکەی کۆن؛
- لاژەرد؛
- مولوانکەی تێکەڵاو؛
- شەوە؛
- جۆرەکانی یەشم؛
- بەرچاوە-پرچەکە؛
- زەنگیانەی ئاڵتونی؛
- چاوەزار؛
- لوولە دوعا؛
- لاچاو؛
- سینە پۆش؛
- لاسەرەی قرانی قاجاری؛
- بازی بەند؛
- گوار چناغ؛
- مولوانکەی شیلان لە لوولەی دووعا؛
- ئۆخاڵ؛
- پاموورە؛
- سینەرێز؛
- لاسەرەو پشتەسەر؛
- ملوانکەی نەخشی مانگ و خۆر؛
- کەمەربەند؛

*** تایبەتمەندی شێوە جلوبەرگی هۆزەکانی ناوچەی کەرکوک:**

لە ناو کۆمەڵگا رۆژهەڵاتییەکاندا، دەستەو تاقمی جیاواز دەبنە بنچینەی پێکهێنان و دامەزراندنی وەک: بنەماڵەو هۆزو عەشرەت و تیرە، بێگومان گەلی کوردیش هەر هەمان پێکهاتەی دانیشتووانی هەیە، بەڵام ناوچەی کەرکوک جگە لەو جیاوازییە کۆمەڵایەتییانە، چەند جیاوازییەکی نەتەوایەتی و ئایینی تێدایەو بە هەموویان ناوچەیەکی هەمەچەشنەی دانیشتووانیان پێکهێناوە، هەروەک: کوردو تورکمان و کاکەیی و مەسیحی و جوولەکەو ...تاد، هەروەها هەر پێکهاتەیەکی دانیشتووان خاوەنی چەند تایبەتمەندییەکە، کە جیاوازە لە کۆمەڵێکی تر، چونکە هەریەکەیان هەڵگری ئەو ژینگەیە کە گەشەی تێداکردووە.

یەکێک لەو دیاردانەی کە دەستەو تاقمەکان جیادەکاتەوە لە یەکتری شێوەی جلوبەرگە، کە هەریەکەیان هەڵگری چەند خاسیەتێکی کۆمەڵایەتین و لەگەڵیدا گەشە دەکەن، لە شێوەی دوورینی جلوبەرگ و جۆری قوماش و ڕەنگ و نەخش و نیگارەکان.

لێرەدا هەوڵدەدەین کە چەند پێکهاتەیەکیان بخەینەبەر باسەکەمان و کەمێک زانیارییان لەسەر ڕوونبکەینەوە.

*** شێوەی جلوبەرگی هۆزی داوودە:**

دەتوانین جلوبەرگی هۆزی داوودە دابەش بکەین بۆ سێ قۆناغ:

لە قۆناغی یەکەمدا، جۆرە جلوبەرگێکی کوردی تایبەتییان لەبەر دەکرد کە پێک هاتبوو لەدوو بەش، بەشی یەکەم، بریتی بوو لە (سەڵتە) کە تەسک و کورت بووەو ئەنەگەیشتە کۆتایی برپرەی پشت و زیاتر لە قوماشێکی کە بەلای قاوەییەوە دەیڕوانی بۆ سوور دروستدەکرا، بەڵام پارچەی دووەمی وەکو ئەوە رابوو کە لە سلێمانی لەبەر دەکرێت، هەروەکو پانتۆڵ، بەڵام لەسەرەوە پان و لە خوارەوە تەسک بوو.

هەروەها کراسێکی کورتیان لەبەرکردووە، کە کۆتایی قۆڵەکانی بە دوو پارچە قوماش بووەو بە شێوەیەکی کەوانەیی بەسەر پشتیاندا هەڵیان داوەتەوە، جۆرە پێڵاوێکیان لەپێ کردووە کە لە جۆرە قوماشێکی کۆنە دروستکراوەو بە دەزووی سپی چنراوە، قوماشێکی ڕەشی وەکو (کوفیە) کە وەکو جەمەدانی وایەو سەری پێ دەپێچرێت.

بەڵام جلوبەرگی ئافرەتیان بریتیە لە جلوبەرگێکی سادەو درێژی ئاودامان پۆشە کە زیاتر ڕەنگی کراسەکانیان سوور یان ڕەشە.
جلوبەرگی داوودییەکان لە قۆناغی دووەمدا هەر هەمان جلوبەرگی قۆناغی یەکەمە. بەڵام لەم ماوەیەدا قوماشی لۆکەیی، بەکاردەهێنرا لە جیاتی قوماشی زبر، ئەو قوماشەی سەریان بە قوماشێکی حەریر گۆڕیوە کە لە ئێرانەوە هێنراوە، لە جیاتی کڵاشیش پێڵاوەکانیان لە پێستە دروستکراوەو بە ڕەنگی زەرد ڕەنگکراوە. دەربارەی جلوبەرگی ئافرەتانیش هەر هەمان جلوبەرگە، بەڵام قوماشی لۆکەیان بەکارهێناوە لە جیاتی قوماشی زبر.
بەڵام لە قۆناغی سێیەمدا (عەگال)و (کوفیە)یان فرێداوەو جەمەدانیان لە سەر کردووە، پێڵاوەکانیان لەسەر شێوازی نوێ دروستکراوە. بەڵام پیاوەکانیان لەجیاتی (سەڵتە)و (مواردخانی)و (چاکەت)و (ساقۆ)یان لەبەرکردووەو هەروەها لەکاتی بۆنەو ئاهەنگەکاندا دەستەسڕێکی سووریان بە ملیانەوە کردووە[٣٠].

*** شێوەی جلوبەرگی هۆزی کاکەیی:**
کاکەییەکان هەڵگری پاشماوەی ئایینێکی کۆنن لە کوردستاندا، لە ڕووی هێمایی ئایینیو ڕێبازە چڕو شاراوەکەیان خاوەنی کۆمەڵێك بیروباوەڕو دابونەریتی جیاوازن لە ئایینەکانی تر، ئەگەر چی تاکو ئێستا چەند لێکۆڵینەوەیەکیان لەسەر کراوە، بەڵام مەرج نییە بگەینە ڕاستییەکی ئاشکرا لەسەر هەموو بەشەکانی ئەو ئایینە.
کاکەییەکان هەر لە دێر زەمانەوە هاتوونەتە ناوچەی کەرکوك‌و لە ناوچەکانی خورماتوو و داقوقدا نیشتەجێن، تارادەیەك شارستانییەتێکی گرنگیان دروستکردووە لە ناوچەکەدا، کە ڕەنگە بەشێك بێت لە پاشماوەی شارستانییەتی کۆنی کوردستان. چونکە توانیویانە تا ئێستا تاری بیروباوەڕو ئاینییەکەیان بدەن لە بازنەیەکی داخراودا، هەروەها گەلێك لایەنی شارستانی ئەم میللەتەیان گرێداوە بە خۆیانەوەو پاراستوویانە، لە ڕووی پەیوەندییە کۆمەڵایەتیو شێوە جلوبەرگ‌و دابونەریتە کۆنەکانی کوردستان.
ئەوەی لێرەدا گرنگە شێوەی جلوبەرگەکەیانە، کە تاکو ئێستا خاوەنی خاسیەتی تایبەتی ڕابردووی خۆیەتی لە ڕووی بەکارهێنانی شێوە جلوبەرگی کۆنییەکانی کوردستان کە دەستی چەپەڵ لەناودان نەگەیشتووە پێی.
بەکارهێنانی پارچە جلوبەرگەکانی وەکو کەواو سەڵتەو مشکیو جەمەدانی، جۆرێکن لەو تایبەتمەندییەی کە هەیانە لە بەکارهێنان تاکو ئێستا بەکارهێنانی کەوار سەڵتە شتێکی زۆر باوە لەلادێکانی برا کاکەییەکانداو خاسیەتی مانەوەیانە لەناوچەکەدا. هەرچەندە لەگەڵ ئەوەشدا چاکەت‌و کەواویش بەکاردەهێنرێت، بەڵام زیاتر کاریگەری (سەڵتە)کە ماوە.
ئەگەر سەیری بەکارهێنانی (جەمەدانی) یان (مشکی) بکەین، دەبینین کە جۆرە بەستنێکیان هەیە جیاوازە لە ناوچەکانی تر، کە تایبەتمەندی خۆی هەیەو زیاتر بەشێوەیەکی فراوان لەسەردا ڕایدەوستێنن، یان هەڵدەستن بەهێشتنەوەی

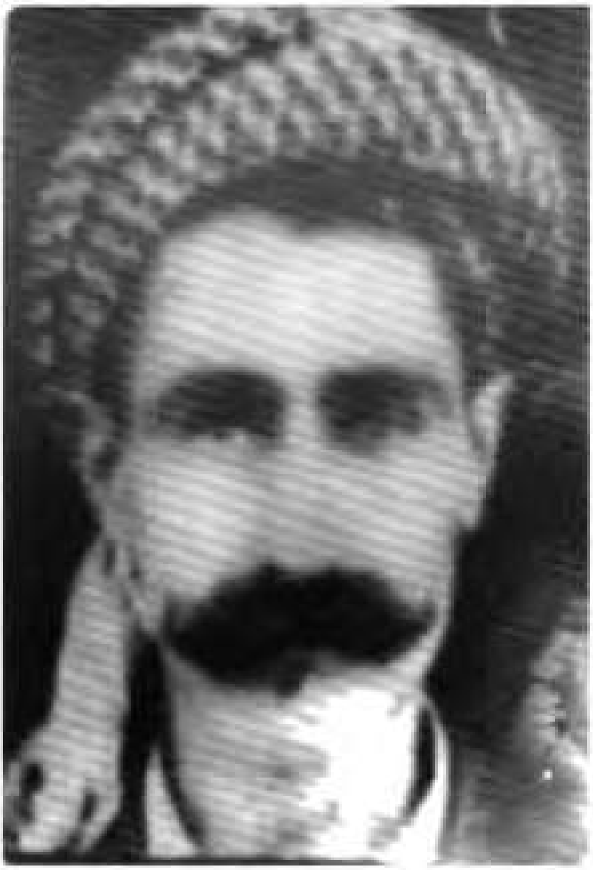

شێوە جلوبەرگی کاکەییەکانی ناوچەی کەرکوك

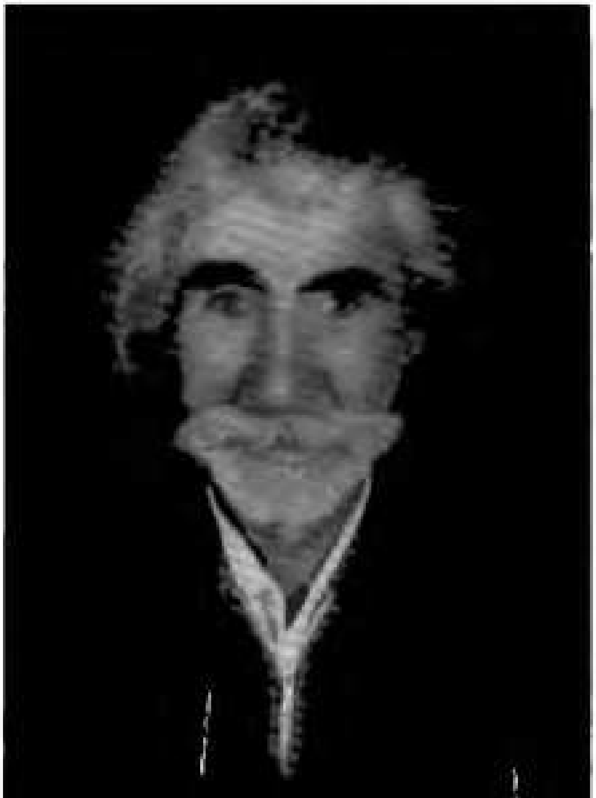

جلوبەرگی جارانی حەویجە

شێوە جلوبەرگی کاکەییەکانی ناوچەی کەرکوک

شێوە جلوبەرگی کاکەییەکانی ناوچەی کەرکوک

بەشێکی زۆری جەمەدانییەکەو ڕاگرتنی لەسەر سینگ، کە لەمەدا دوو جەمەدانی یان مشکی و جەمەدانی بەکاردەهێنن، ئەویش زیاتر پیاوە بەساڵاچووەکان بەکاریدەهێنن. هەروەها بەکارهێنانی جەمەدانی وەکو شێوەی (عەگال) دەبەستنەوە بەسەر جەمەدانییەکەی تردا.

تایبەتمەندییەکی تری جلوبەرگی کاکەییەکان لەوەدایە کە جیاوازی نێوان چینە ئاینییەکان وەکو (سەید)و (مام) و (عام) لە شێوەی بەکارهێنانی ڕەنگەکاندا ئاناسرێتەوە چونکە لەبەر ئەوەی بەکارهێنانی ڕەنگ وەکو موسڵمانەکان کاریگەری خۆی نییە؟، بۆ نموونە لە بەکارهێنانی پشتێنی سەوز، کە سەیدێکی موسڵمان لە پشتی دەکات و لەواندا ئەو دیاردەیە هیچ گرنگییەکی نییە بۆ بەکارهێنان. وەکو ئەوەی لە جۆری بەکارهێنانی ڕدێن و سمێڵدا ڕۆڵی هەیە کە کەسێکی سەید لەگەڵ (مام)ی پێ دەناسرێتەوە هەروەها لە جۆری بەکارهێنانی کڵاودا بایەخ نادەن بە کڵاوی ڕەنگاو ڕەنگ و بەساڵاچووەکان ڕەنگی ڕەش و سپی بەکار دێنن، پیاوە گەورەکانیش عەبای ڕەش یان قاوەییان بەکارهێناوە.

*** شێوەی جلوبەرگی خەڵکی حەویجە:**

ناوچەی حەویجە بەوەی کە کەوتووەتە شوێنێکی گرنگی پارێزگاکەو لەسەر ڕێگایەکی سەرەکییە بۆ ناوچەکانی تر، دەبینین کە هەمەڕەنگی و هاوشێوەیی جۆربەجۆر هەیە لە جلوبەرگەکانیاندا. ئەویش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە پەیوەست نییە بەیەك شێوە جلوبەرگەوە. لە کۆندا لە ناوچەکەدا کەواو سەڵتەو ڕانك و چۆغە لەبەرکراوەو بەکارهێنانی مشکی بەستنەوەی مشکی و مێزەر باو بووە، بەڵام لەم سەردەمەی ئێستاماندا کەواو چاکەت و بەستنەوەی مێزەر باوەو مشکییەکە ڕۆڵی نەماوە.

*** مێژووی شێوە جلوبەرگی نەتەوەکانی کەرکوك:**

ئەوەی لێرەدا گرنگە کە ئاماژەی پێ بکەین و لەبەرچاومانە کە نەتەوەکانی کەرکوك لە کوردو تورکمان و عەرەب و کلدوئاشوری، هەریەکەیان خاوەن و هەڵگری چەند تایبەتمەندییەکی خۆیانن لە جلووبەرگ و دابونەریت و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، کە هەریەکەی دەگەڕێتەوە مێژوویەکی دیارو سەربەمێکی دیاریکراو لە گەشەکردنی مێژووی کەلەپوری خۆی، هەندێکی ڕەگێکی قووڵ هەیە لە مووتروبەکردنی نەتەوەکانی ترو جێ پەنجەی دیارە لە تایبەتمەندی ئەو میللەتە لە کەلەپوور و مێژوو، ئارادەیەکی زۆر تێکەڵاوی و هەماهەنگی دەبینرێت لە تایبەتمەندی کەلەپوری هەریەکەیان، کە ئەمیش دەگەڕێتەوە بۆ هاوسێیەتی و تێکەڵاوی هەریەك لەم نەتەوانە لەگەڵ یەکتری.

مێژووی هەرمیللەتێك بریتییە لە کەلەپورو داب ونەریت و ڕووداوە مێژووییەکان، بۆیە کاتێك مێژووی هەر میللەتێك دەنووسرێتەوە پێویستە ڕچاوی شێوە جلووبەرگ و خواردن و داب ونەریت و زمان و مۆسیقاو پیشەی دەستی و داب ونەریتە کۆمەڵایەتییەکان بکرێت، کەهەریەکەی کاریگەری بەسەر ئەوی ترەوە هەیە لەپێگەیاندنی نووسینەوەی مێژووی ئەو میللەتە بۆیە کاری بەراووردکاری نێو نەتەوەکانی کەرکوك دەبێت لەو ڕوانگەیەوە بۆی بچین و ڕۆشنایی بخەینە سەر مێژووی هەریەکە لەو نەتەوانەی کەرکوك.

*** شێوە جلووبەرگی جوولەکەکان:**

لە ساڵی (٦٠٤)ی پێش زاین کاتێك (نەبوخەزنەسەر) هاتە سەر حوکم و ڕێکەوتنێکی لەگەڵ پاشای جولەکەکان بەست کەناوی (یۆیاقیم کوری یۆئاش) بوو لە (ئۆر شەلیم)، بەڵام لە دواییدا (یۆیاقیم) پەیمانەکەی شکاندو جێبەجێی نەکرد، لەسەر ئەمە پاشای (کلدانی) هەڵیکوتایە سەریان و ژن و پیاویانی بەتاڵان برد بۆ (بابل)و دابەشیانی کردە سەر وڵاتی (بابل) و (ئاشوور)و (وڵاتی ماد).

بەڵام لەدوای مردنی (نەبوخەز نەسەر)لە ساڵی (٥٦١)ی پێش زاین کە حوکمڕانی بڵاوی لێ کردو ساڵی (٥٣٩)ی پێش زاین کە (کۆرش) هاتە سەرحوکم، ڕێگەی دایەوە بە (جوولەکە) بگەڕێنەوە بۆ (قودس)، کەژمارەیەکی کەمی گەڕانەوە.

لەبەر ئەوە ئەوانەی لە عێراقدان دەگەڕێنەوە سەردەمی (سبي البابلي)، لە پیشەی کشتوکاڵ و پیشەسازی دا بەناوبانگن و دەسەڵاتیان دەڕوات بەسەر پیشەی بازرگانی و زەرەنگەری و ئاڵوگۆڕکردنی پارەو فرۆشتنی (مەی)، گەلێك کاری ترسناك دەکەن بۆ کاری بازرگانی و خۆیان لەگەلێك گیرو گرفت دەدەن[٤].

دەبینین لە شارێکی وەکو کەرکوکدا، حکومەتی بەریتانیا ڕێژەی جوولەکەی لە ساڵی ١٩٢٠ بە ١٤٠٠ کەس داناوە بەڵام لەسەرژمێری ساڵی ١٩٤٧و ئەوەی کە حکومەتی عێراق

شێوە جلوبەرگی ئافرەتێکی جوولەکە

شێوە جلوبەرگی ئافرەتێکی جوولەکە

بەچەند ساڵێ پێش کۆچکردنی یەکجارەکیان بە (٤٠٤٢) کەس خەمڵێندووە، سەرەڕای ئەوەی ئەمانەش وەك شوێن و شارو ناوچەکانی تر پەرستگەی تایبەت بەخۆیان و قوتابخانەی خۆشیان بۆ خوێندن هەبووە جگەلەوە چەندین ڕێکخراوەی جوولەکەیش لە شارەکەدا هەبووە بۆیە دەبینین لەم شارەدا مەسیحییەکان و جوولەکان هەمیشە هاوسێ و هاوماڵی کوردان بوون، هەردوو ئایینەکە لەهەندێ شوێنی دیکەدا لەگەڵ کوردە موسڵمانەکان دا تێکەڵ بوون کەبەچەندین کاری هونەری و پیشەگەری وردو جوانەوە خەریك بوون.

جولەکانیش وەکو هەموو ئەو نەتەوانەی تری ناوچەکە خاوەنی کەلەپوورێکی گرنگی ئەو شارستانییەتەن کە لە ناوچەکەدا گەشەی کردووە، پاشماوەکانیان لە هونەری بنیاسازی و تەرزی بنیاکاری ونەخش و نیگارو جلووبەرگ و داب و نەریتەکانیان شایەدی ئەو ڕاستییەن و گەوایی فراوانی جیهانی جولەکەکانی کەرکوك دەدەن ئەو گۆڕانە مێژووییەی کە بەسەر ژیانیاندا هاتووە لەناوچەکەو ئەو ماوە درێژەی ژیانی دەسبەسەرییان، تا بەتەواوی کۆچکردنیان لە ساڵی (١٩٥٠) بەرەو فەلەستین، توانیویەتی خاسیەتێکی تایبەتی دروست بکات کەبێتە هۆی ڕەنگدانەوەی لە جوانکاری باری

گشتی ژیانی جوولەکەکان.

ئەو پاشماوە مێژووییەی کە بەدەستمان گەیشتووە، ئەو دەردەخەن کەتوانای گۆڕانە مێژووییەکەیان تایبەت مەندییەکی بەربڵاوی دروست کردووە کەلەگەڵ خۆیدا هەڵگری سەردەمەکانی پێوە دیارە، جیاوازی جیهانەکەیان وای کردووە ببێتە هەڵگری سیفاتێکی تایبەت بەوانەوە، ئەویش لەو دیاردەیەوە خۆی دەبینێتەوە کە پێویستە بکەوینە شی کردنەوەی قۆناغە مێژووییەکانی بۆ سەلماندنی ئەم ڕاستییە.

چونکە گەشەی ژیانیان زۆر جیاوازە لەگەشەی نەتەوەکانی تر، ئەویش لەوەی هەڵگری سیفەتە ئایینیەکەیان وای کردووە خۆیان لە قۆناغێکی ئایینی گرێدراو بە قۆناغە سیاسی و مێژووییەکەیان ببینێتەوە.

هێنانی جولەکەکان وەکو بەندکراویی جەنگ هەر لەسەرەتاوە و چەوساندنەوەی بەردەوامیان وای کردووە کە بۆ خۆیان جیهانێکی تایبەت دروست بکەن و جوانکارییەکانیان لەو جیهانەوە خول بخواتەوە، بۆیە ئەگەر بمانەوێت ئەو جوانکارییە بزانین دەبێت هەموو لایەنەکانی ئەو جیهانە شی بکەین و تایبەت مەندییەکانی تاوتوێ بکەین، تا بگەینە ڕاستییەکان، جیهانەکەیان کە گرێ دراوە بەکۆمەڵێ کاری چەوساندنەوە لەلایەن دەسەڵاتەکانی ناوچەکەوە کەوای کردووە خۆی لوول بدات لە خولگەیەکی نهێنی هەڵگری هێما (ڕەمز)ە ئاینییەکان و ئاودانی ئەو نهێنییانەو ڕەنگدانەوەیان لەژیانی ڕۆژانەیاندا.

بۆیە جۆری پەرستنیان بەستراوەتەوە بەترس و خۆشاردنەوە و خۆپارستن کەلەگەڵ خۆیدا ئەم نووع دانەکاری کردووەتە سەر بیرکردنەوەی ئارەزووی ئەم مرۆڤە جولەکەیە بۆ شتەکان و ئەفراندنی دروستکردنی شتەکان، هەوڵ داوە ئەوە بەدەست بهێنێت لە چوار چێوەی هێماکاندا خۆی ببینێتەوە، ئەوەی کەپێویستە سەرنج بدەین دەربارەی شێوەی جلووبەرگی جوولەکەکان لەکەرکوکدا دەگەینە ئەم خاڵانەی خوارەوە:

١. ئەوەی کە بەرچاو دەکەوێت و ڕووداوە مێژووییەکان ئاماژەی بۆ دەکەن ئەوەیە کە جوولەکانی کوردستان ماوەیەکی دوورو درێژ مێژوویەکی فراوانە لەم خاکەدا دەژین و ئارادەیەکی چاک و هەمەلایەنی تێکەڵاوی باری ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و ڕۆشنبیریی لەگەڵ کوردەکاندا تێکەڵاوییان هەیەو ئارادەیەکی چاك تێکەڵاوی و هاوشێوەی جلوبەرگی لەنێوانیاندا هەیە کەلەگەڵێك شوێن دەگەینە ئەوەی کەتەنها بەزمان و ڕێوڕەسمی ئاینییەکانیان لێك جوێ دەکرێنەوە ئەمەیش بەڵگەی ئەوەیە کەتێکەڵاوی جوولەکەکان لەکەرکوکدا هەڵگری چەند خاسیەتێکی نەتەوەکانی ئەو شارەن و تێکەڵاوی شێوە جلوبەرگیان هەڵگری ئەو ماوە مێژووییە.

٢. ئەو جیهانە تایبەتییەی کەجوولەکە هەیان بووە لەسەر ڕێوڕەسمی جێبەجێ کردنی ئاینەکەیان لە شارەکەداو سنووری پەیوەندییان بەنەتەوەکانی شارەکەوە وای کردووە، کە کاریگەری ئەو جیهانە ئاینیە ڕەنگ بداتەوە، لە شێوەی جلووبەرگ وتەنانەت لەجۆری ڕەنگ و جۆری قوماش و جۆری

هێڵەدیارەکانی کاریگەرییە ئاینییەکان.

٣. (ئەوەی لە واقعیدا روونەو بەدیارە جوولەکەکانی کوردستان شێوە جلووبەرگێکی هاوشێوەیان نییە کە جیایان بکاتەوە، شێوە جلووبەرگیان هاو ئاهەنگە بەشێوەیەکی تەواو لەگەڵ جلووبەرگی دراوسێکانیان، کەتەنها جیاوازی لەشێوە جلووبەرگی ئاینییان هەیە، بۆیە جیاوازی نییە لەگەڵ جلووبەرگی کوردەکان و مەسیحی و جوولەکەکان...). کەئەمەیش دەگەرێنەوە سەر گرێدراوی مێژووی هەریەک لەو نەتەوانە لەگەڵ یەکتری.

(جولەکەکانی کوردستان هەمان جلیان لەبەر دەکرد و هەمان عادەتی جلیان وەک تەواوی دانیشتووان پیشان دەدا. تەلبەندی و قەدەخەکردنی جلوبەرگ و سەپاندنی شت بەسەر جولەکەکاندا لە کوردستان باو نەبوو وەک ئەوەی لە وڵاتە ئیسلامییەکاندا هەبوو، هەر جیاوازییەک، کە هەبوو، ئاکامی رەوشی ئابووریی جوان بوو، ئەوان رەوشی ئابوورییان باشتر بوو لە چاو دراوسێکانیان، هەر ئەمەش بوو رەنگی دابووە لە شێوازی جلپۆشینیان، واتە پۆشتەترو کەیف و سەفایان پێوە دیار بووە)[٤٢].

٤. بەکارهێنانی سیمای جێبەجێ کردنی ئایینی لەنێوانیاندا بووەتە خوڵقاندنی شێوە جلووبەرگێکی جیاواز، ئەویش لە جۆری رەنگ و کاتی لەبەرکردنی بەتایبەتی لەبۆنە تایبەتییەکاندا.

٥. بەکارهێنانی جلووبەرگی درێژو داپۆشراوو بەتایبەتی جلووبەرگی ئافرەتانیان، بەڵام پیاوانیان حەز لە جلووبەرگی سووک و هاوگونجاو لەگەڵ ئیشەکانیان دەکەن.

(جلی پیاوان لە سووف دروستکراوی خوری مەر یان مەرەزەی بزن دەچنران. سووف بەکار دەهێنران بۆ دوورینی جلی رۆژانەو مەرەزەی بزنیش بۆ جلی گرانبەهاو کەشخەیی. جلە باشەکان زیاتر بۆ کاتی بووک گواستنەوە یان بۆنە تایبەتەکان دەدروان، کەزۆرجار بە نەخش دەرازێنرانەوە بۆ چەندان ساڵ لەبەر دەکران.

کوتاڵی گرانبەها بۆ دوورینی جلی ئافرەتان و منداڵان لە قۆزاخەی ئاوریشم کۆدەکرانەوە لە دار بەرووی ناو دارستانەکان. جلی رۆژانە لە پەمۆ دروست دەکرا کە هەرزانتر بوو. دوای شەری جیهانییەکەم، کارگەی کووتاڵ دزەی کردە هەرێمەکە، ئاوریشم و دیزاینی جاکواردو برۆکەیدو پەمۆو سەتان و حەریر پەیدا بوون، هەموویان دەستی چنیانیان رازاوەتر کرد)[٤٣].

٦. لەبەرکردنی پێڵاوی کەوش و کلاش، ئەویش دروستکراو لە بەن یان لەچەرم بەتایبەتی بەکارهێنانی کەوش لە زستاندا.

٧. لە رۆژانی شەممە دوکان وکاسبییان نەکردووەو زیارەتی ئەوراتگەی خۆیان کردووە جلوبەرگی تایبەتی خۆیان رازاندووەتەوە، کەدەلالەت لە رێوەرەسمە ئاینییەکەیان دەکات.

٨. بەکار هێنانی کڵاوی چنراو لە خوری زیاتر رەنگی رەش بەکارهێنن بە تایبەتی پیاوانی جولەکە.

٩. هێشتنەوەی ردێن بەتایبەتی لەلایەن پیاوانی بەساڵاچووەوە.

١٠. پیاوانیان سەڵتەی درێژیان لەبەر کردووە لەسەر جلووبەرگەکانیانەوە.

١١. ژنانیان جلووبەرگی درێژ وبان پۆڕیان لەبەر کردووە.

١٢. رەنگی سەرەکیی جلی پیاوان و ئافرەتان مۆر بوو لەگەڵ رەنگی سەوز، لەناو موسلمانەکاندا سەوز زۆر باو بوو بەتایبەتی لە جلی بۆنەکاندا، جلی ئافرەتان رەنگی مۆری زۆر تێدا بوو، بەڵام بۆ پیاوان رەنگەکە کەمتر دەبینرا. رەنگی مۆر ئەوەندە باو بوو، بووبوو بە نەریت، ئەو رەنگە لەوانەیە لە رووەکە لۆکالە سەرەتاییەکانەوە هاتبێ، لەوانەیە سیمبولی شتێک بووبێت کە تا ئێستە پەی پێ نەبراوە،

کۆمەڵێک جلوبەرگی جوولەکەکان

سوورو پرتەقاڵیش بەکار دەهاتن، بەڵام کەمتر سوور ڕەنگی شەفافیەت بوو کەوا ڕووی بووکێی پێ دادەپۆشرا. جلی بووکێنی سوور یان مۆر بوو، دوای ئاهەنگەکەش بۆ بۆنەکان لەبەر دەکرا، ئەو جلەی لە شەوی بووکێنیدا لەبەر دەکرا سپی بوو.

جلی ڕەش زیاتر لەبەر ئافرەتە پیرەکاندا دەبینرا، ڕەنگی سروشتیی مووی بزن زیاتر لە قاتی پیاواندا دەبینرا، پیاوە پیرەکان ڕەنگی تۆخیان دەپۆشی، گەنجەکانیش ڕەنگی کاڵ و سروشتی، جیاوازییەک هەبوو لەنێوان جلی شارو جلی گوندی، جلی شار لە دوو ڕەنگ پێک دەهات، بەڵام هی گوند لە چەندان ڕەنگ پێک هاتبوو)[٣١].

١٣. هەروەها ئافرەتانی جوولەکە هەر یەکە لە کڵاو، چەفییە، کاڕووک، شەرواڵ، سودرە، هیلەک، کورتەک، فیستان، پشدێن، سوخمە)یان لەبەر دەکرد.

١٤. بەڵام پیاوان (کڵاو، کراس، هێلەک، چاکەی کورت، پانتۆڵ، پشدێن، شاڵ)یان لەبەر دەکرد.

* شێوە جلووبەرگی میللی مەسیحییەکان:

(جلوبەرگی میللی مەسیحییەکانی کوردستان هەمان جلوبەرگی میللی کوردییە وەک: کورتەک و شەرواڵ، شاڵ و شەپک، جەمەدانی لە سەرنان، ئێلەک و پشتێن و کڵاش، کڵاو کەلەنگوچک، نەخش و نیگاری سەر شاڵ و شەپک و پەشمەو بەرگوز، بەڵام دوای جەنگی جیهانی یەکەم بەمەبەستی جیاکردنەوەی مەسیحییەکان و دابڕینیان لەنەتەوەی کورد هەر بۆ پڕوپاگەندە لە ئاهەنگەکانیان خاولییەکی درێژ لەمل دەکەن و کڵاوێکی قیت لەسەر دەکەن و چەند پەرە مووچەیەکی لێ دەبەستن، ئەگەر هەموو کوردستان بگەڕێی مەسیحییەک نابینی لەم جۆرە جلەی لەبەربێ. کاتی خۆی هەموو هۆزانی مەسیحی و موسڵمانی کوردستان کڵاوی لبادی قیتیان لەسەری ناوەو میرەکانیش پەرەمووچیان لێ بەستووە. زاراوەی جلوبەرگەکانیشیان هەمان زاراوەی جلی کوردییە تەنها هەندێک لەم زاراوانە گۆڕانی بەسەردا هاتووە:

شەرواڵ: شەرواڵ.

جەمەدان: جەمەدانی، جامانە.

کالکەی، کالکە، کالک: کڵاش.

جاروخ: جۆرە کەوشێکە لە پێستی سەری (گا) دروست دەکرێت، بەبەنێکەوە لەپێیەکان دەبەسترێت، ئەم جۆرە (کەوشە)ش لە ڕۆژی قوڕو باران و کاری کێڵگە لە پێدەکرێت.

سول: سۆلە، جۆرە کەوشێکی سوور یا ڕەش بووە لە شێوەی نەعل، لە شاری موسڵ دروستدەکرا تا بەم دواییەش دانیشتووی گوندان لەمەسیحی و ئیسلام لە پێیان دەکرد.

گروب (جۆرەب): گۆرەیە، جۆرە گۆرەوییەکی ئەستوورە لە خوری دروست دەکرێت بەهۆی بەنێکەوە لەقاپ یالەلاق دەبەسترێت، ئەم جۆرە گۆرەوییەش تەنها لە زستانان لە پێ دەکرێت، زیاتریش لەگەڵ جاوڕخ لە پێ دەکرا.

شێوە جلوبەرگی ئافرەتی مەسیحی

شباقا: شباقا جۆرە پێتێن-یکی نەخشێنراوە تاکو ئەمڕۆ لە زۆربەی ناوچەکانی کوردستانی تورکیا لەم جۆرە پشتێنە لە پشتێ دەکەن.

گەردەنە: گەردەنە، بریتییە لە زنجیرێکی زیو یان زێڕ بەنەخشی جۆراو جۆر دەنەخشێنرێت ولە گەردەن دەکرێت.

کلوتا: جۆرە کلاوێکە لە شێوەی کلێتە ئافرەتان لەسەری دەکەن، ژێرەکەی قوماشێکی سپی لەلۆکە دروستکراوە بانەکەشی قوماشی ڕەنگاوڕەنگ ونەخشێنراوە.

کەفیە: چەفیە، جۆرە چەفیەیەکە ئافرەتان لە سەر کلاو لەسەری دەبەستن زۆر جۆری هەیە لەوانەیش ڕەنگ واتە (پێنج ڕەنگ)و (شەش ڕەنگ).

زمتا: خەریم، بریتیە لەپارچە زێڕێکی تەنکی خڕەلایەکی لووت دەبەسترێت.

خلخال: خلخال، خرخاڵ، ئافرەتان لە پێیان دەکەن‌و لە زیو دروستکراوە.

کەمەر: کەمەربەند، جۆرە قایشێکە جاران لە زیو دروست دەکرا، ئافرەتان لە پشتیان دەبەست.

کەمەر ئاسووریان دوو جۆرە: (کەمەر عادی، کەمەر شاتری).

کلوتا دزوز: دەسرۆك، هیزار، جۆرە هیزارێکە بانەکەی بە پارەی عوسمانی بە شێوەی بازنە نەخشێنراوە هەروەکو هیزاری موسڵمانانە.

مێزەر: مێزەر، تیلاك، هیزار، دەسرۆك، مێزەر بریتیە لە قوماشێکی خوری نەرم کە خۆیان دروستی دەکەن، تایبەتە بە ئافرەتان‌و لفکەکەشی بەلاملیان دا شۆڕ دەکەنەوە.

بەرلا: بەرامپێل، بریتییە لە قوماشێکی ئەستور، ڕاست‌و چەپ لە ملیان دەکەن‌و تا سەرچۆك دادەپۆشێت، کاتێك ئافرەت بۆکار دەردەچێت لەبەری دەکات، جیاوازی بەرامپێلی مەسیحیەکان ئەوەیە کە بەرامپیلەکەیان، دەنەخشێنن، بەلام ژنانی ئیسلام نایەنەخشێنن.

گلوپا: کلێتە،جۆرە کلاوێکی پیاوانەیە، لە خوری دروست دەکرێت و، دوو کەزی هەیە بۆ بەستانی لەمل‌و گوڵنگێکی گەورەی بەسەریەوە دەکەن، ئەم کلاوەش تەنها لە ڕۆژی سارد لەسەر دەکرێت)).

بەڵام ئەوەی سەرنج دەدرێت لە شێوە جلووبەرگی مەسیحییەکانی ناوچەی کەرکوك کەتارادەیەکی وەکو بزر وایەو زیاتر جلووبەرگی باو لەبەر دەکەن‌و ئەوەی کەزیاتر شێوە جلووبەرگەکانیانە جلووبەرگی ئاسوورییەکانە‌و کلدانییەکانی کەرکوك هەرهەمان جلووبەرگی ژیانی کارگێڕی ڕۆژانە لەبەردەکەن.

ژنەبەساڵاچووەکانی مەسیحییەکانی کەرکوك ئەوانەی لەناوچەکانی شەقڵاوە عەنکاوەوە هاتوونەتە کەرکوك جلووبەرگی سەریان جەمەدانی پیاوانە ئینجا بەشێوەی پێچانەوە یان وەکو لەچك لوول دەدەن لەسەریان، ژنانیان جۆرە چاکەتێك لەبەر دەکەن وەکو سەڵتەی جارانی ئافرەت وایە.

جلووبەرگی پیاوانی ئایینی جیاوازی هەیە‌و زیاتر کراسێکی پان‌و پۆڕی ڕەش لەگەڵ سەڵتەیەکی درێژ تا خوار چۆك لەبەردەکەن[٥٥].

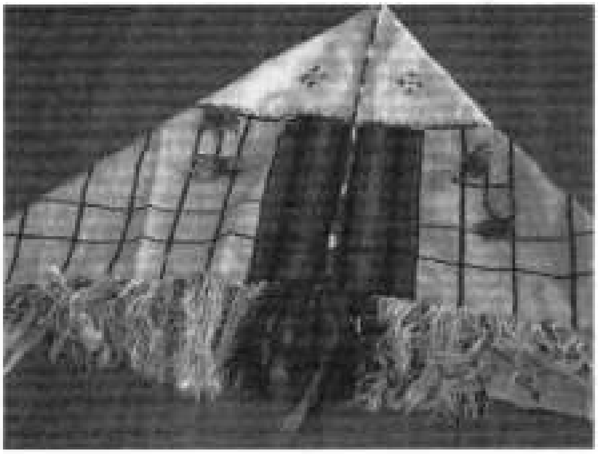

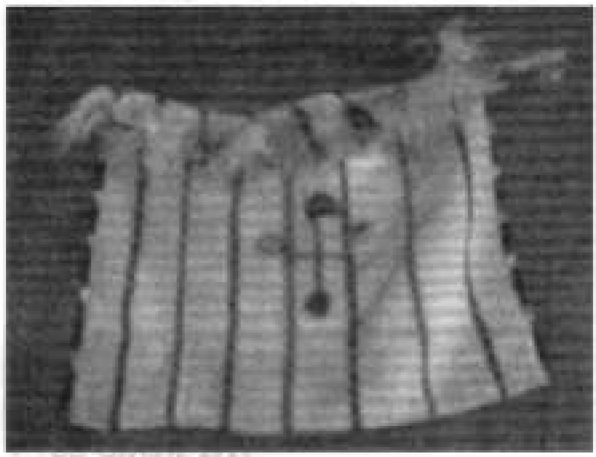

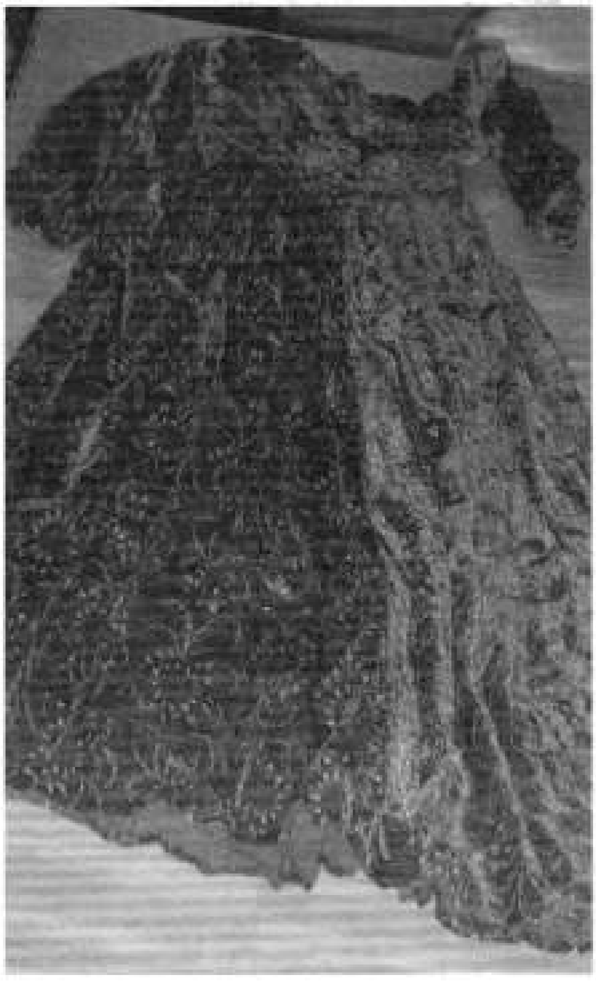

*** شێوە جلووبەرگی میللی تورکمانەکانی کەرکوك:**

شێوە جلووبەرگی تورکمانەکانی زیاتر کاریگەری خوازراوی دەرەکی پێوەدیارە لە شێوەی لاسایی کردنەوەو بەکارهێناندا کەهەلقولاوی ناخی ئەوژینگەیە نییە کەتێدا میللەتەکە گەشەی کردووە، ئەویش زیاتر ئەوە بەدەردەکەوێت کە گۆرانەکانی رۆژلە دوای رۆژ لەسەر شێوازێکەو هەڵگری سیفاتێکی دیاری کراونییە.

١. جلووبەرگی پیاوانیان بریتییە لە کەوار چاکەت و پشتێن و جەمەدانی و پێلاوی چەرم.

کەواکەی هەمان کەوای جلووبەرگە کوردییەکەیە، بەڵام لە جیاتی سەڵتە لەسەریەوە چاکەتی ئەورووپی لەبەر دەکەن، لەژێر کەواکەوە کراسی سپی یەخەدار لەبەردەکەن و لێواری کەواکە بەنەخشی قووماش دەرازێننەوە لەتەنیشتەوە بە قۆپچەیەك بەسەر یەکەدا دەدەن و کەواکەیان وەکو کەوای لە پێشەوە والایەو لەم لاو لەولاوە گیرفانی بۆ دادەنێن یان بێ گیرفان دەیدوورن لەسەردەمانێکی زۆر زوو لەسەر کەواکەوە سەڵتەی کوردییان لەبەر کردووە، بەڵام بەداهێنانی چاکەت وازیان لە سەڵتە هێناوە.

٢. پیاوانیان مێزەری رەش و سپی لەسەردەکەن بەڵام قەبارەی خانەکانی شاشەو وەکو هی جەمەدانەی کوردی چڕو پڕ نییە.

٣. زیاتر پیاوانیان کڵاوی سپی لەسەردەکەن ونەخشەکەش بە دەزووی سپی رازاوەتەوە.

٤. لەبەر کردنی پشتێنی قایش زۆر باوە لایان لەسەر کەواوەو بەدەگمەن پشتێنی کوردی لەسەرکەوا دەبەستن.

٥. جلووبەرگی ئافرەتانیان بریتییە لە کڵاوو ئەتەگ و دەرپێ و سەرپۆش و کراسی سەر دەرپێ.

٦. ئەو کڵاوەی ئافرەتان لە سەری دەکەن لە شێوەی (طربوشي) پیاوانەو زیاتر سەرەکەی تەختەو رەنگەکەی زیاتر سوورەو بە پوولەکی جۆراوجۆرەوە نەخش دەکرێت.

٧. دەرپێی جلووبەرگی ئافرەتانی توورکمان وەکو هی ئافرەتی کورد فراوان نییە.

٨. سەرپۆشی سپی بەسەر کڵاودا دادەدەن.

٩. بەکارهێنانی مێلەگ لەسەر کراسەوە بەڵام لە مێلەگی کوردی فراوانترە.

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. (الملابس الشعبية في العراق)، د. وليد الجادر، رسم ضياء العزاوي، بغداد. ١٩٧٦

٢. گۆڤاری (کاروان)، ژمارە (١٢)، ساڵی ١٩٨٢. لێکۆڵینەوەیەکە بە ناونیشانی (من المواقع الاثرية في كردستان، بەرلەمیەلکە)، کەمال نوری مەعروف. لاپەڕە ١٣٤

٣. هەمان سەرچاوەی پێشوو

٤. گۆڤاری (کاروان)، ژمارە (١٦)، ساڵی ١٩٨٢. لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی (من المواقع الاثرية في كردستان، کەریم شابەن)، لاپەڕە ١٤٧.

٥. گۆڤاری (کاروان)، ژمارە (٧٠)، ساڵی ١٩٨٨، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی (کردستان مهد حضارة العصر الحجري الحديث)، فوئاد حەمە خورشید، لاپەڕەکانی، ١٤١-١٤٢

٦. گۆڤاری (ڕۆشنبیری)، ژمارە (١١٤)، ساڵی ١٩٨٧، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی (کوردستان لەدوای چاخی سەهۆڵبەنداندا)، فوئاد حەمە خورشید، مریم عەزیز تەتاح، لاپەڕە ٨٦.

٧. هەمان سەرچاوەی پێشوو: لاپەڕە ٨٧.

٨. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٨٦.

٩. گۆڤاری (کاروان)، ژمارە (٧٠)، ساڵی ١٩٨٨، لاپەڕەکانی ١٤١-١٤٢

١٠. ڕۆژنامەی (العراق)، ژمارەکەی دیار نییە، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی (قرية جرمو)، ١٩٨٢، لاپەڕە ٤.

١١. گۆڤاری (الف باء)، ژمارە (١٦٤٢)، ڕۆژی (٢٢)ی ئازاری ساڵی (٢٠٠٠)، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی (اکتشافات اثرية جديدة)، مونا سەعید، لاپەڕە ٢

١٢. (حضارة العراق)، کۆمەڵێک مێژوونووس، بەرگی چوارەم.

١٣. (تاريخ الفن والفن العراقي القديم، سومر و بابل و اشور)، د. سەروەت عوکاشە، بەرگی چوارەم

١٤. (میدیا)، دیاکۆنۆف، وەرگێڕانی (بورهان قانع)، مەڵبەندی ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، لاپەڕە ١٦٠

١٥. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ١٦١

١٦. ڕۆژنامەی (العراق)، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

١٧. گۆڤاری (کاروان)، ژمارەکەی دیار نییە، کە هی ساڵانی هەشتاکانە

١٨. (المرشد الى موطن الاثار والحضارة، الرحلة الرابعة)، فوئاد سەفەر، تاها باقر: لاپەڕە ٢٤

١٩. (میدیا)، دیاکۆنۆف، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢٠. گۆڤاری (سومر): جلدی بیست و هەوتەم، بەشی یەکەم و دووەم، ساڵی ١٩٧١، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی (صناعة الجلود في وادي الرافدين)، د. وەلید ئەلجادر.

٢١. (مێژووی گەل لۆلۆ، دانیشتووانی کۆنی ناوچەی ئەمڕۆی سلێمانی)، فازل قەرەداغی، ١٩٨٨، لاپەڕەکانی ١٠-١١).

٢٢. (تاريخ الفن والفن العراقي القديم)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٩.

٢٣. (الملابس الشعبية في العراق)، لاپەڕە ٢٨

٢٤. (حضارة العراق)، بەرگی چوارەم

٢٥. گۆڤاری (افاق عربية)، ژمارە ٩، ئەیلول ١٩٨٨، (تحليل تصاميم الاقمشة الاشورية)، مونا عابد ئەلعەوادی.

٢٦. (المثقف الاثوري)، ١٩٧٤ تەمموز لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی (اهمية الازياء في حياة الاشوريين القدماء)، یوسف توما هورمز، زانکۆی سلێمانی، لاپەڕە ٤

٢٧. (الملابس الشعبية في العراق)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ١٥.

٢٨. (مێژووی مۆسیقای کوردی)، محەممەد حەمە باقی، ١٩٩٦، چاپی یەکەم، شهر کرد، لاپەڕە ٨٦.

٢٩. گۆڤاری (العربي)، ژمارە ٩٢. تەمموز، ١٩٦٦، لاپەڕە ٩٧.

٣٠. گۆڤاری (سومر): بەشییەکەم و دووەم، بەرگی ٢٦، ١٩٧٠، لاپەڕە ٧١.

٣١. (الحضر مدينة الشمس)، فوئاد سەفەر، محەممەد عەلی مستەفا، لاپەڕە ٥٦.

٣٢. (دێرینەناسی و هونەر لە سەردەمە مێژووییەکانی ئەولەتی مادو هەخامەنیشی و ئەشکانی و ساسانی)، عەلی ئەکبەر سەرفراز، بەهمەن فیروزمەندی، وەرگێڕانی: بریا قانیع، لاپەڕەکانی (١٧٤-١٨٥).

٣٣. (حضارة العراق) بەرگی چوارەم، لاپەڕەکانی ٢٧٤-٢٧٥

٣٤. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٣٧٩.

٣٥. (الملابس العربية وتطورها في العهود الإسلامية)، سەبیحە ڕەشید ڕەشیدی، چاپی یەکەم، ساڵی ١٩٨٠، چاپخانەی (العلاء).

٣٦. هەمان سەرچاوەی پێشوو

٣٧. گۆڤاری (سومر)، بەشییەکەم و دووەم: جلدی دوازدەهەم، ١٩٥٦: لاپەڕە ٦٣.

٣٨. گۆڤاری (ڕۆشنبیری نوێ)، ژمارە (١٠٧) ئەیلول ١٩٨٥، (داب ونەریتی دێرینی ئاژەڵداری و کشتوکاڵ لە دەشتی گەرمیان) لێکۆڵینەوەیەکی کەلەپوورییە، لاپەڕەکانی ٢٠٥-٢٠٦.

٣٩. (ژیانی ئافرەتی کورد)، لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانییە لەباری کۆمەڵی ئیسلامی عێراقەوە، هینی هارۆلد هانسن، وەرگێڕانی لەعەرەبییەوە عەزیز گەردی، ١٩٨٣.

٤٠. گۆڤاری (ڕۆشنبیری نوێ)، ژمارە (١٠٧)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕەکانی ٢٠٥-٢٠٦.

٤١. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٢٠٦.

٤٢. (ژیانی ئافرەتی کورد)، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٤٣. هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٤٤. (بیرەوەرییەکانی ژیانم): مستەفا نەریمان، ١٩٩٤: بەغدا، لاپەڕە ٤٥.

٤٥. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٣٠.

٤٦. (الازياء الشعبية في العراق)، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕەکانی ٤٢-٤٨.

٤٧. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٤٩

٤٨. (ژیانی ئافرەتی کورد)، لاپەڕە ٢٠٧.
٤٩. (الازياء الشعبية في العراق)، لاپەڕە ٩٧.
٥٠. (الداودية ماضيها وحاضرها)، غالب عەلی داوودی، چاپخانەی (الحيدرية) لە نەجەف، ١٩٥١، لاپەڕەکانی ٩١–٩٣.
٥١. (العراق قديماً حديثاً)، عەبدولڕەزاق ئەلحەسەنی، چاپی حەوتەم ساڵی ١٩٨٢.
٥٢. (جوولەکەکانی کوردستان)، ئەحمەد باوەڕ.
٥٣. (جوولەکانی کوردستان، ژیانی ڕۆژانە، داوونەریت، هونەرو پیشە)، نۆرا شۆرتس بێیری، وەرگێڕیانی گۆران سەباح، ٢٠١٣، لاپەڕە ٦٨.
٥٤. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٧٠.
٥٥. گۆڤاری (ئاسۆی فۆلکلۆر)، ژمارە ٣ ساڵی ٢٠٠٠، لێکۆڵینەوەیەکە بە ناونیشانی (کەلتوری مەسیحییەکانی کوردستان، عەباس سلێمان سمایل).

* نەریتی مردن و پرسە گرتنەوە لە دەڤەری کەرکووک و گەرمیاندا :

هەردەوێن کاکەیی

لەسەرە مەرگی هەر کەسێکی موسوڵماندا چ لە گوندو چ لە شار مەلا دەهێننە ماڵەوەو لە ژوور سەری نەخۆشەکە دادەنیشێت و دەست دەکاتە قورئان خوێندن و سوورەتی یاسینی بەسەردا دەخوێنێ.

ئەمە لەبەر ئەوە دەکرێ تا نەخۆشەکە پێش مردنی ناوی خواو پێغەمبەرو شایەتمانی و قورئانی لەیاد نەچێتەوەو خوای مەزن بەزەیی بەحاڵیدا بێت و بەئاسانی رۆحی بکێشێ و لەو دونیاش لەبەر خاتری ئەو قورئانە رەحمی پێدا بکات و لە گوناهی خۆش بێت.

خزم و کەس و کارشی لەدەوری کۆدەبنەوە، بەو دیمەنییەی کەلەسەرە مەرگی نەخۆشدا ئەنجام دەدرێ پێ دەڵێن: (دیدار قیامەت) واتە ئیتر تا رۆژی قیامەت چاویان پێ ناکەوێ.

لەپاش مردنی کەس و کارەکەی دەگرین و بە دەنگێکی بەرز هاوارو قیڤان و بارکەبۆ و شەپۆ و شینێ گەرمی بۆ دەگێڕن و مەلوول و خەمگین دەبن.

گەلێ جار لە نزیک مەرگای جەرشەدا هەندێ قوڕ دەگرنەوەو لەپیاو و ژن سەرو شانیان لە قوڕ دەگرن، هەر کەسێکیش لە خزمی نزیکی ئەو مردووە لە دەرەوە بێت ئەوە ئەویش سەرو شانی خۆی لەو قوڕە دەگرێ و دەست دەکاتە باوکە رۆو دایکە رۆو برا رۆو . پیاوەکان تا چل رۆژی رەبەق سەرو ریشیان ناتاشن.

لە پاش چلەی واتە تێپەربوونی چل رۆژ بەسەر مردووەکەدا خاتردارێك یا ریش سپییەك دەرواتە لایان و بەهەند رشەیەك دێیان دەداتەوەو سەرو رەیشیان پێ دەتاشێ، ماوەی ساڵێکیش جلوبەرگی رەشی بۆ لەبەر دەکەن، ئافرەتاکانیان ژن و کچ تەشانەت سەریشیان بەسەرپۆشی رەش دەپۆشن و کلیش لەچاو ناکەن و ناچنە سەر شایی و ئاهەنگ، خزم و دۆست و دراوسێکانیشیان لەبەرخاتری خزمایەتی و ئەرکی دراوسێتی و رێزگرتن لە خاوەن مردووەکە تاماوەیەك لە پێشیاندا خۆیان بە خەفەتبارو غەمگین دەزانن و ئاهەنگ و شایی ناگێڕن و رادیۆو تەلەفزیۆن و ئامێری تۆمار (موسەجەل) بەکارناهێنن، ئەگەر هاتوو بەکاریان هێنا ئەوە بەجۆرێکی وا بەکاری دێنن کە خاوەن مردووەکە پێی هەست نەکات نەك دڵ تەنگ و خەفەتبار بێ.

ئەگەر لەماوەی ساڵێکدا کەسێك لە ئاوایییەکە بیویستایە ژنی بهێنایە یا خەتەنە سووڕانەر شاییان بگێڕایە ئەوە ئەو دەهۆڵ و زوڕنایەی کە هێناویانە بۆ شایی و زەماوەند گێڕان دەیانبردە پێش دەرگای ئەو ماڵە کەوا هێشتا ساڵێك بەسەر پرسەکەیاندا تێ نەپەڕیوە، چاوەشەکان بۆ چارەکە سەعاتێك یان زیاتر لەبەر دەرگایان ئەزمی چەمەری لێ دەدەن، ئەم چەمەرییە بریتییە لە ئاوازێکی کلاسیکی حەزین هەر وەکو ئاوازی لاوانەوە وایە بەڵام دەهۆڵژەن بە پێچەوانەوە بە دەستی چەپ دەهۆڵەکەی دەکوتێ، خاوەن مردووەکە سەر لەنوێ برینیان تازە دەبووەوەو دەستیان دەکردە گریان. لە پاشاندا مۆڵەتی خاوەن شاییان دەدا بۆ دەهۆڵ لێدان و شایی گێڕان، خۆ ئەگەر مردووەکە گەنج یا هەرزەکار بووایە ئەوە شینەکەیان زیاتر جۆش دەدا، ئەم چەمەری لێدانە بۆ ئەوە ئەنجام دەدرا تا خاوەن مردووەکە دڵ تەنگ و خەفەتبار نەبێ و لەخاوەن شاییەکەش زوویر نەبن.

پۆشاك و دەرزێ و ئەنگوستیلەو تەزبیح و پێڵاو و مشکی مردووەکەیان دەدایە مەلا یا ئەو کەسەی دەیشوشت یا هەر کەسێکی هەژار کەوا خێری پێ رەوابێت

چەند لاوێکی گورج و گۆڵ گەرەسەی گۆڕ هەڵکەندن هەڵدەگرن وەکو: (بێڵ، خاکەناز، پاچ، خاکووبی)[1] دواتر بەرەو گۆڕستان دەڕۆن و لەوێ لەتەنیشت گۆڕی کەس و کاری مردووەکە پیاو بێ مەلا و ژنیش بێ ئافرەتێکی شارەزا دێنن و ئاوی بۆ گەرم دەکەن و تەتەشۆرو[2] دارە تەرم (تابووت) دێنن و دەیشۆن و کفنی دەکەن، زووتر کفن لە چاو ئامادە دەکرا، بەڵام ئێستا لە قوماشی بللووری سپی یا خامی سپی بەکار دێنن، ئەو جارە جۆرە کوتاڵێکی چنراوی کۆنە زووتر هەژاران و دەرویشان و سۆفییەکان لەبەریان دەکرد، ئێستا باوی نەماوەو بەتەواوی لە ناوچووە.

هەر کەسێك لەو خەڵکە چاکی و پیاوەتی خۆی بەجێ دەهێنا واتە کەس کرێی وەرنەدەگرت، بەڵام ئێستا لە زۆر شوێن و ناوچەدا بەتایبەتی لە شارەکاندا بە پارە مردوو دەشۆن و گۆڕ هەڵدەکەنن و قورئان دەخوێنن تەنانەت ناوەچیش پارە وەر دەگیرێت.

مردوو شۆر مەرج نییە هەر مەلا بێ بەڵکو هەر موسوڵمانێ بۆی هەیە مردوو بشوات و کفنی بکات، لەپاش شۆرینی مردووەکەو کفن کردنی دەیخەنە ناو دارە تەرمەکەوە، بەکۆمەڵ نوێژی تەرم (جەنازە)ی بۆ دەکەن ئەگەر گۆڕستانەکە نزیك بووایە ئەوە بە چواردەستە دارە تەرمەکەیان هەڵدەگرت و دەیانخستە سەرشانیان و بە (لا الە الا اللە، محمد رسول اللە) دەیانبردە سەر قەبران خۆ ئەگەر دووریش بوایە ئەوە بە ولاغ دەیانبرد، خەڵکی زۆریش بە دوای تەرمەکەوە دەرۆیشتن، لە رێگادا ناو ناو یارمەتییەکیان دەدا بۆ ئەوەی هەموویان بە هەرەوەزی بەشداریی لە هەڵگرتنی تەرمەکە بکەن و کەسیش هەست بە ماندوو بوون و شەکەتی نەکات، ئێستا بە ئۆتۆمبیل دەیبەن.

هەندێ کەس چ پیاو چ ژن کە تەرمەکە گەیشتنە سەر قەبران لەسەر باوکە رۆو دایکە رۆو هاوارو قیڤان دەکەن و خاك و خۆڵی گۆڕەکەشی بەسەر خۆدا دەکەن، دەستەی ژنان کۆیی شیوەن بە هەی وەی شێرە و ولومیلی لەوێ ساز دەدەن لەپاشاندا ئەگەر بۆیان رەخسا هەندێکیش دەلاوێننەوە

لەپاش ئەوەی تەرمەکە بەخاك دەسپێرن مەلا تەلقینی بۆ دەخوێنێ، ئینجا هەموویان پێکەوە فاتیحەی لەسەر دەخوێنن.

جاران کاکەییەکان شت و مەکی ئەو مردووە لەگەڵ تەرمەکەدا بە خاکیان دەسپارد وەکو جلوبەرگ، ئامێری مۆسیقا، تەزبیح، دارجگەرە، کەشکۆڵ، دارعەسا، یا هەر

کەرەستەیەکی تیش کردن، زۆرجاریش لەگەڵ ناڤرەت دا دەستە بوخچەو خشڵو زێرو ملوانکەیان دەناشت، خەڵکی ئەم تەریتانەیان بۆیە ئەنجام داوە گوایە بەرایی چاوبان ئەهاتووە ئەو میراتییانە لەپێش چاویاندا بمێنی یا بیفرۆشن یا بیدەنە کەسێك، بێگومان ئەمە پاشماوەی پێش ئیسلامە.

بۆ گۆڕ بە دوو جۆر (لەحد) دروست دەکرێ، یەکەمیان لەلاوە بنکەتی بۆ دەکەن پێی دەڵێن (گۆڕپشکە) ئەوی دیکەشیان شامیانەی پێ دەوترێ، ئەمیان لەناوەراستی گۆڕەکەوە لەحدەکەی بۆ هەڵدەکەن، مردووەکەی تێدەکەن و رووشی لە قیبلە دەکەن و بە تاوێر (تەختە بەرد) یا خشت سەری ئەلحدەکە دەگرن و بە قوڕیش دەوری بەری سواغ دەدەن.

سێ تا حەوت رۆژ پرسە دەگێڕن، سێ رۆژەکە زیاتر پەیوەندی بە شارستانییەتەوە هەیەو حەوت رۆژەکەش بۆ گوند نشین، چونکە خەڵکی شار بە پێچەوانەی دانشتوانی ناوچەی کەمتر ماوەی دانشتن و شوێن و جێگای دانشتنیان هەیە، خێرو خێراتی شەوشامو سێ رۆژەو هەڵتانەو چلاتەو ساڵانەشی بۆ دەکەن. شەوشام ئەو خێرەیە کەوا لەیەکەم رۆژدا سەر لە ئێوارە دەکرێ ئەویش بریتییە لە سەربڕینی ئاژەڵێك یا گوێرەکەیەك یا گایەك یا زیاتر ئەمە بەپێ دەست رۆیشتنی خاوەن مردووەکە زیاتر دەکاو هەژاریش کەمتر.

سێ رۆژەو هەفتانەکەش هەر بەو جۆرەیە لەم دوو موناسەبەیەدا حەلواو چێشتیان دروست دەکردو دابەشیان دەکردە سەر دراوسێکان و هەژارەکاندا هەندێ حەلواشیان دەبردە سەرقەبران و لەوێ دابەشیان دەکردە سەر ئەو ئافرەتانەی کەوا چووبوونە سەرقەبران. لە رۆژی سەرچلەو ساڵانەکەیدا خاوەن مردووەکە زۆربەی خزمو کەس و کارو دۆست و برادەرو دراوسێکانی ئاگادار دەکاتەوەو بانگهێشتیان دەکات، چەند ئاژەڵێکیش بە ناوی خێرەوە بۆ ئەو خەڵکە سەردەبڕن. مەولوودیش دەکەن. هەر پیاوێك یا ژنێکی مردوو لە کاتی چلەو سەر ساڵیدا بەگوێرەی ژمارەی منداڵەکانی رۆژی لێ کەم دەکاتەوە واتە ئەگەر دوو منداڵی هەبوو ئەوە لە رۆژی (٣٨)دا چلەی بۆ دەکەن ئەگەر خاوەنی سێ منداڵ بوو ئەوە لە رۆژی (٣٧) موناسەبەکە ئەنجام دەدرێ.. هتد.

زۆر کەس لە هەفتەکەیشیدا مەولوودی بۆ دەکەن، مەلاو دایەرەی شێخ و دەروێشیش دێنن و لەو مەولوودەدا گۆڕی زیکریش دەبەستن.

دەنگ کردنی خزمو کەس و کار لەو موناسەبانەدا نەریتێکی زۆر تازەیە لە ناوچەی گەرمیان و شوێنی تریشدا پەیدا بووە بووەتە نەریت و چاولێکردن، بەزۆری لە ناو کاکەییەکاندا دەبینرێ و بەرێکوپێکی لەناو خۆیاندا ئەنجامی دەدەن. هەر چەندە زانا ئایینییەکان بە تووندی دژی ئەم نەریتە نوێیە راوەستاون و بەکارێکی پووچ و بێ مانایی دەزانن بەڵام ئەو رۆژ لە دوای رۆژ لەپەرەسەندایەو لای خەڵکیش رەواجی پێ دراوە.

هەر کەسێك بڕواتە پرسەوە لە پاش خوێندنی سوورەتی (فاتیحە) کە یەکەم سوورەتی قورئانی پیرۆزە قاوەیەکو جگەرەیەك و چاییەکی پێ دەدەن و بەخێرهاتنی دەکەن بەڵام ئێستا لە زۆر شوێندا تەنیا قاوەو جگەرەو ئاو دەگێڕن، یان هەر قاوەو ئاو، ئەو میوانانەی بۆ نیوەڕۆ یا ئێوارە لەوێ دەمێننەوە یا ئەوانەی لە پرسەکەدا خزمەت دەکەن هەمدیسان لەوێ نان دەخۆن، لەهەندێ شوێنیش دا تا پرسەکە تەواو دەبێ دراوسێکان ئەرکی خواردنی ئێوان دەگرنە ئەستۆی خۆیان و پێشکەشی دەمیوانی دەکەن، بە هیچ جۆرێك ناهێڵن خاوەن مردوو خواردن دروست بکات، ئەوانەی هاتوونەتە پرسەوە سەرخۆشی لە کەس و کاری خاوەن مردووەکە دەکەن و دەڵێن: (خۆتان خۆش، یا سەری ئێوە خۆش بێت: فەرمان خوایە، مردن هەقە بۆ هەمووانە، چەند پێغەمبەرو پاشاو پیاوچاکان و ناوداران هاتوونەتە دونیاوەو هەموویان لە ناوچوون). بەم شێوەیە سەبووری بەدڵ باوك و براو کەس و کاری مردووەکە دەدەن و زۆرتر هەر کەسێك بە پێی توانا یارمەتی خاوەن پرسەکەی دەدا ج پارە بێ ج ئازوقە وەکو: رۆن، برنج، ئاژەڵ، شەکر، چایی، جگەرە.. هتد.

بەمەش دەڵێن (پرسانە) ئەم دیاردەیە لەمڕۆدا کەم بووەتەوە، ئەگەر کەسێکیش لە شارێك یا لە جێگایەکی دوور بێ و پێی نەکرا بچێتە پرسەوە ئەوە بەهۆی نامە یا بروسکەوە سەرخۆشی لە خاوەن مردووەکە دەکات بەو نامەیە دەڵێن (پرسەنامە).

ماوەی سێ رۆژیش[١] مەلا دێنن بۆ قورئان خوێندن، لەکاتی قورئان خوێندندا هەر کەسێك بێت بۆی نییە سڵاو لە دانشتوان بکات یا (فاتیحە) بخوێنێ، دانشتووان و خاوەن پرسەکەش بەخێرهاتنی ناکەن تا مەلاکە لە قورئانەکەی دەبێتەوە.

خەڵکی گوند مەردانە لە ئیش و خزمەت کردن و بەرێکردنی میوانەکان یارمەتی خاوەن پرسەکە دەدەن مردووەکەش بەپێی خۆیاتی دەزانن، بەراستی ئەم جۆرە کارانە یارمەتییەکی زۆر چاکە بۆ خاوەن مردووەکە هەروەها لە ناو ئافرەتانیشدا ژنێك قورئانیان بۆ دەخوێنێ یا بەدەنگێکی بەرزو حەزین سەر شیوەن و شەپۆڕیان بۆ دادەنێ، ژنانیش بە شێوەکی بانە راوەستاون و سەری خۆیان پەتی دەکەن و بەکوڵ دەگرین.

وەکو لە پێشدا ئاماژەم پێکرد هەندێکیشیان سەروشانیان لە قوڕدایە، رووەتی خۆیان بە نینۆك بریندار دەکەن و بەدەنگی باوکە رۆو دایکە رۆو برا رۆیان هەتا بتوانن بەرز دەبێتەوە، جار بەجاریش هەلهەلە لێ دەدەن و تارای زەردو سوور دەگرن بەدەستەوەو سەما دەکەن و گۆرانی بووکانە بووکێش بە شیوەنەوە دەڵێن، ئەم هەلهەلەو سەما کردن و گۆرانی بووکانەیە هەرچەندە بۆ خۆشی و شایی و زەماوەند دەوترێ بەڵام گەلێ جاریش لە شیوەنیشدا دەوترێتەوە بەتایبەتی بۆ مردنی پیاوی ئازا، ناودار، ژنی شۆخ و شەنگ، کور یا کچی لاو، زاوا، بووك، هەندێ جار ئەگەر تازە زاوا بەرێ بووکەکەی خشڵ و بەرگی بووکێنییەکەشی لەبەر دەکاو ژنانیش بە دەوریدا هەلهەلەی بۆ لێ دەدەن و گۆرانی بووکانە بووکێ دەڵێن و سەماپش دەکەن و دەگەڵیشی دا هەیوەی شێوە دەکەن و شیوەن جۆش دەدەن، بەراستی

دەبێتە ڕووداوێکی سەیرو دڵتەزێن. ئەوەی ئەم نەریتە ببینێت ئەگەر دڵی بەردیش بێ نەرم دەبێ و بەزەیی و ڕەحمی پەر کەسانەدا دێت و خۆی پێ ڕاناگیرێ ناکرێ و ناچار وەکو ئەوان دەست بەگریان دەکات.

ژنانی هەر هەستیان بە ماتووبوون کرد ئەوە دادەنیشن و ژنێکی قەیرە یا پرچ سپی دەلاوێنێتەوەو ژنانیش دەست دەکەنە نووکە ئووکەو دەگرین. ئەم نەریتە بە پێی ناوچە نارەوایە.

جاران بۆ پیاوی ئازاو کەڵەمێرد و سوارچاک یا بۆ لاوەکان (کۆتەل) یان دەبەست. کۆتەل پەیکەرێکی کەسێکی شارەزا یا دارتاش بەدار لە شێوەیەکی سەرەتایی ئەندامی مرۆڤی دروست دەکرد، ئینجا پۆشاکی ئەو مردووەیان دەکردە بەرو مشکی و لەفیانەکەشیان بۆ دەبەست و دەیانخستە سەر ماین ئەگەر خاوەن چەک بوایە وەکو تفەنگ، تیرکەوان، شمشێر، ئەوە لە پێشیدا ئەو چەکەیان بۆ دەبەست و خەنجەرەکەشیان دەکرد بە قەد پشتێنەکەیدا یەکێکیش جڵەوی ماینەکەی دەگرت بەدەستەوەو بەناو ئاواییدا دەیان سووڕاند و ژنانی خزم و کەس و کاری مردووەکەش بەشوێنیدا بە هاوارو فیغان و شیوەن و ڕیفە کردن و چاو بەگریانەوە دەکەوتنە شوێنی و پێیان دەوت (کۆتەل) یا (کۆتەڵکۆ) بە دەهۆل و زوڕناشەوە ئاوازی چەمەرییان بۆ لێ دەداو ژنانیش بە تایبەتی ژنە شایەرەکان شیعرو گۆرانی فۆلکلۆری دەولەمەندیان بە پێزیان بۆ ئەم موناسەبەیە لەبەر کردووەو بۆ ئەو خەڵکەیان دەوتنەوە، هەندێ جار تا پرسەکە تەواو دەبوو ئەو کۆتەڵەیان لە ناو حەوشەدا دادەنا بۆ ئەوەی هەر کەسێ ببینێ دڵی جۆش بێنێ و بگری.

ئەگەر مردووەکە کچێکی جوان و لاو یا تازە بووک یا دەزگیرانداربوایە ئەوە دەست و پێیان لە خەنە دەگرت و جلێکی ئاڵاو واڵایان لەبەر دەکرد، چەشنی بووک دەیانڕازاندەوەو هەر بەو بەرگەشەوە بە خاکیان دەسپارد.

لەسەر یاتیش (کۆتەل) یان دروست دەکرد و بەرگی ئەو کچە نەشیلانەیان دەکردە بەرو تارای بووکیشیان دەدا بەسەردا یا ئاڵاو واڵاکەیان لە حەوشەدا دەدا بەسەر تەنافدا (پەت) تا پرسەکە کۆتایی پێ دەهات واتە حەوت ڕۆژو حەوت شەو.

جاری واش بووە دایکی کچە مردووەکە لە تاولنا هەرسێ پەلکەکانی خۆی بە قاچی (مقەس) دەبڕی و دەیکردە پەلک بۆ کۆتەڵەکە.

کورد دەربارەی ئەم کۆتەڵە وتوویەتی (دڵقی دار کۆتەڵکۆیە)، ئەمە بۆ یەکێ دەوترێ زۆر لاوازو کەم هێزبێ.

ئەمەش چوار پارچە شیعرە لە نموونەی ئەو جۆرە شیعرانە کەوا لە شین و لاواندنەوەدا دەوترێنەوە لەگەڵ چەند دێرێک لە چۆنێتی ئەنجام دانیان:

١. شیوەن:

ئەو ژنەی سەر شیوەن دادەهێنێ هەرجارێک ناوی کەسێک لە مردووەکانی ئەو ژنە دێنێ و باسی ئازایی و جوامێری و شۆڕە سواری و جوانی مردووەکە دەکا بۆ ئەوەی زیاتر جۆش بدا بەشیوەنەکەو ژنانیش زیاتر بگرین لەمەر ئێوە هەشت دا ژنانی دەورو بەری وەکو کۆرس دەستەی (هەپوەی شیوە)یان (وای وای وای وەیلێ) دەڵێنەوە تا شینەکە تەواو دەبێ. هەر ژنێکیش لەو کاتەدا لە دەرەوە بێت سەری خۆی ڕووت دەکات و دەست دەکاتە هاوارو ڕیفە کردن و بەهەردوو دەستیشی لە تەپلی سەری خۆی دەدا جار بە جاریش پرچ خۆی ڕادەکێشێ، چەند ژنێکیش لە کەس و کاری مردووەکە بە ڕیفە ڕیق کردن و هاوارکردن دەچنە پیرییەوەو پێشوازی لێ دەکەن و ناوی مردووەکانیش دەهێنن.

* شیوەن بۆ دراوسێ:

هەی لاو، هەی لاو
کورە زەردە لاو
گریان لەچاو
بریان وەناو

ئایان لە شاڵ
ئاپان لە چاڵ
هاوسێی خاسم
بۆت خەلاسم

* شیوەن بۆ سوار چاک:

سوار هەی سوار هەی وە توشم بۆ
لە ئۆرەی برای ئورمە پۆشم بۆ
سوار هەی سوار هەی وەتۆشم بۆ
لە ئۆرەی برای خەڵات پۆشم بۆ
سوار بووە لە زین چوین هەردە جاران
شان ئەدا لە شان شۆڕە سواران

* شیوەن و واوەیلا بۆ پیاوی ئازاو جوامێر:

وای لەم شێرە، شێری قەری
دای لە زەوی ئرکەی ئەوی
* * *
چەو دەشت سەحرا تۆزی وڕێژا
وای ئەو شێرە کەفت وڕێژا
* * *
خۆمیش ڕەقوربانی ماڵ سەرپەرت بام
وە حیلەی ماین، قارەی عەرت بام
* * *
پلنگ پۆس وەبان زین تەلاوە
خزمەتچی برای وەخزمەت شاوە
* * *
شێرو بەچکە شێر کەلتیپەوە بێشە
ئێش بەچکە شێر نای چەمن ڕەنێشە

* شیوەن بۆ پیاوی ئازاو کەڵەمێرد:

چاوم کوێرە بۆ ئەو شێرە
دەمم قێرە دیپەم کوێرە
سووتیام برژام بۆ ئەو شێرە
لەنگەر لەرزین مێ داوەرزین

لەمەشت و چۆڵ تریا لە خوێ
دیبەم کوێرە بۆ ئەو شێرە

وەکو لە پێشدا باسم کردن هەر چەند گۆرانی بووکانە بووکانە بووکێ هێنی شایی و بووک هێنانە بەڵام زۆر جار لەلایەن شیوەن داهێنەراوە لە شیوەنیشدا دەوترێنەوە جا لەپاش خوێندنی هەر نیوە خەت (بەیت) لە هۆنراوەکە ژنەکانی دی شێوەی کۆرس پەستەی (هەیوەی شێرە) دەڵێنەوە و جار بەجاریش هەلهەلە لێ دەدەن و هەندێکیشیان سەماباڵەکەن بەتایبەتی ئەوانەی خزمی نزیکی مردووەکەن
٢. لاواندنەوە:

ژنان لە پاش ئەوەی ئاوێ چاک شیوەن دەکەن و هەست بەماندوو بوون دەکەن ئینجا لە شیوەن دەبنەوە و هەموویان بەشێوەیەکی بازنە بە کۆمەڵ دادەنیشن، ئافرەتێکی دەنگ خۆش بە ئاوازێکی خۆش و حەزین دەلاوێنێتەوە و ئەم جۆرە شیعرانەش لەبەر بۆیان دەخوێنێتەوە. ژنانی دەورو بەریش لەگەڵیدا دەست دەکەن بە نووکە نووک و دەگرین، ئەم شین و شەپۆڕو لاواندنەوەیە مەرج نییە هەر لەناو پرسەدا بووترێ بەڵکو قرەجار دەستێ ڕۆژەو هەفتەو چلەو سەر ساڵی مردووەکەشدا لەسەر قەبران ساز دەدرێ. جاری وایش هەیە ڕۆژانی هەینی و جەژنەکانیش لەسەر گۆڕ بەرپا دەبێ. بەڵام لاواندنەوەکە بە تەنیا کەسێکیش بەکرێ، زۆر جار ئافرەتێک لە ماڵی خۆیاندا بۆ مردوویەکی دڵ تەنگ و خەمبار دەبێ، جا لە مەراقدا خۆی دەداتە بەر گریان و لاواندنەوە، بۆ ئەوەی لەم ڕێگایەوە بتوانێت هەندێ لەخەم و پەژارە لەدڵ و دەروونی خۆیدا دامالێ بەڵام شیوەن بەتەنیا کەسێک ناکرێ چونکە ئەمیان وەکو ئەو گۆرانیانە وایە کە بۆ خۆشی و شایی لەگەڵ کۆرس دا دەوترێت.

ئەوجا دەرئەچێ خەم لە خەیالم
دەنگ دایە وتنت بایە لەمالم
* * *
بلێنە دایکم خۆی بگرێ لە شەفت
لاشەی ڕۆڵەکەی لەو مەیدانە کەفت
* * *
بەیەم بەو مەچۆ ڕۆڵەم بەو مەچۆ
دیبەت وە بیبەی بەیەم بەو مەچۆ
* * *
بەنان پەنانەن بازار گشت بەنەن
ئیزرائیل وە زۆر کوێرەم لێم سەنەن
* * *
تۆ ئاگر وەدەس من پڕیش بەیار
خۆ منت سووتان خۆت داوە کەنار
* * *
ئیشەگڵەکەت تون بوەست وەپشت
وە کوڕی نامرد خۆت مەیە وەکەشت
* * *
بەلاڵ بانگ ئەکا وە بەدنگێ زولاڵ
کەنیشلە بێ برا بکەن زنە چاڵ

سەرەرای ئەمانەی کەوا باسم کردن چەند خاڵێکی تریش دەربارەی ئەو نەریتە هەن. دەمەوێ لێرەدا بۆتان بخەمەڕوو:
١. مردوو بە ساوینێکی ڕەقی دەیشۆن کە هیچ بەکار نەهێنرابێ، واتە نوێ بێ، گوایە ئەم کارە بۆ حورمەت و ڕێزگرتنە لە مردووەکە، چونکە بۆ میوانیش ساوینی نوێ دادەنێن، بەڵام ئەو ساوینەی مردووی پێ بشۆرێ ئیتر بەکاری ناهێنن، زۆر جار ساوینەکە ورد دەکەن و دەیخەنە ناو دەسکێشەی کە لە کفنەکەدا دروست دەکرێ و مردوو شۆرەکە لەدەستی هەڵدەکێشێ و مردووەکەی پێ دەشوات.
٢. ئەو کەسەی کەوا مردووەکە دەشوات (مردووشۆر) بە گەیشتنی بەماڵ دەبێ خۆی بشوات تا قورسایی مردووەکەی لەکۆڵ بێتەوە، بێگومان ئەم بەڵگەیە بەڵگەیەکی لاوازو ساکارە چونکە مردوو هیچ گرانییەک ناخاتە سەر زیندوو، بەڵام لە ڕاستیدا بە پێی ئاینی موسڵمان سوننەتە و ئەنجام دانی تەنیا لەبەر پاکی و خاوێنیە
٣. دەڵێن: دەبێ هەر کەسێک پیاو و ژن لە ژیاندا حەوت مردوو بشوات، بەڕای من ئەمە لەبەر ئەوە وتراوە تا هەر کەسێک بە ئارەزووی خۆی بڕواتە پێشەوە و مردوو بشوات و کەسیش خۆی لێ دوور نەگرێ و هەموویانیش فێری ئەم نەریتە بێن، ئەگینا لە هیچ سەرچاوەیەکی ئاینیدا ئەم بڕیارە نەهاتووە، هەروەها دەڵێن: دەبێ هەر ژنێک بە درێژایی ژیانی ئارکی حەوت منداڵ ببڕێ یا هەر کەسێک حەوت جار لە کاتی خۆیدا بانگ بدات، ئەم نەریتانەش هەر وەکو شووشتنی مردووەکە وایە
٤. پێش ئەوەی مردووەکە لەماڵ دەربکرێ سێ جار تەرمەکە بە ئابووتەکەوە هەڵدەگرن و دایدەنێن و لەگەڵیدا دەڵێن: (لا الە الا اللە، اللە اکبر) گوایە ئەمە خودا حافیزییە لە مردووەکەو ئەجریشە بۆ دراوسێکان، ئەجری هێندە گەورەیە و ئەو ئەرکەی ئەدەن بەرامبەر بەوە ئەکەو دڵی دراوسێکانی لێ شکابێ.

جاری وایش هەیە ئازەڵێکی لە پێشدا سەر دەبڕن و کەسیش خۆی بە خاوەنی ئەو ئاژەڵە ناکات، لەپاشدا توێژی تەرم (جەنازە)ی بۆ دەکەن.

کاکەییەکان سەرەرای ئەمانەش سێ نانی بتوون یەک لەدوایەک بەریزەوە لە پێش تەرمەکە ڕووەوپشت دادەنێن بۆ ئەوەی مردووەکە کە چاوی بە خێری بەدوای خێزانەکەیەوە بێت و نەبێتە هۆی نان بڕاوییان، هەندێکیش دەڵێن: گوایە لەو کاتەی مردووەکە لەماڵ دەردەکرێ سێ سەگی هەرشاری ڕەش لە غەیبەوە دێن بۆ ئەوەی هەڵمەتی تەرمەکە بدەن و مردووەکە بخۆن، بێ ئەوەی کەسیش بیانبینێت، جا ئەو نانانە لە پێش تەرمەکە دادەنێن بۆ ئەوەی سەگەکان هەر یەکەو نانێکی بەرن تا ئەوان خەریکی خواردن دەبن مردووەکە لەماڵ دەردەکرێ تەرمەکە هەر لەماڵ دەرچوو ئیتر ئەو سەگانە ماف خواردنیان نامێنێ و بەهیچ جۆرێکیش تووشی ناکەون، سەرەرای ئەمەش دەبنە ئاشنای خاوەن ماڵەکە چونکە نان و نمەکی ئەو ماڵەیان کرد کەوا مردووەکەی لێ مردووە، لای ئەتەوەی کورد و گەلانی تریش سەگ بەوەفایی و ئەمەکداری ناسراوە بۆیە پێشینان وتوویانە (نان بدە بەسەگ مەیدە

بەسەلمێ)، بێگومان ئەم نەریتە ساکارەو ناراستە.

٥. لەو جێگایەی مردووەکەی تێدا دەشۆن چرایەک هەڵدەکەن و هەندێ خوێ و برنج یا ساوار یا لەتێ نان لەتەنیشت چراکەوە دادەنێن، بۆ ماوەی سێ یا حەوت شەو شوێنەکەی بە ڕووناکی دەهێڵنەوە تا جێگاکەی لە پرێکدا بە تاریکی نەمێنێتەوەو، چاوی ئەنان و نازولەی ماڵ و منداڵەکەی یا خێزانەکەی نەبێت و لەگەڵ خۆیدا نەیبات.

گوایە ئەماوەی پرسەکەیدا ڕۆحی ئەو مردووە دێتەوە ماڵەکەی جا ئەگەر شوێنەکەی تاریکی ببینێ گەلێ خەمبارو زویر دەبێ گوایە وا دەزانێ وەجاخی کوێرەوە بووە.

ئینجا بەڵێ: ئاخ چیم بەخۆم کرد تا مابووم لەبەر خاتری ماڵ و منداڵ لە دڵم نەدەهات خێرو خێرات بکەم و پارەتی هەتیوو هەژاران بدەم ئەمەش حاڵی ئەوانە.

هەندێکیش لایان وایە ڕووناکی ئەم چرایە بۆ مردووەکە خێرە و لەو دونیایش دەبێتە ڕۆشنایی بۆ مردووەکە واتە ڕێگای بەهەشتی بۆ ڕووناک دەکاتەوە، هەندێکیش هەن جگە لەو شتانە خشتێک سورتێک یا بسمارێک (مێخ) لەتەنیشت چراکەوە دادەنێن بۆ ئەوەی جنۆکەی شەڕیان لێ بەدوور بێ، لە سییەکانی سەدەی ڕابردووەوە بەرەو خوار لەجیاتی ئەو چرایە بۆ هەمان مەبەست لەکاتی خۆرەزەردەدا (زەردەپەڕ) لە شوێنی مردووەکەدا ئاگریان دەکردەوە، ئەمیش لەگەڵ زانستی ئەمڕۆدا ناگونجێت.

٦. لەسێیەم ڕۆژو هەفتەکەیدا حەلوایان دەبردە سەر قەبران، بە زۆریش خۆیان ئەو حەلوایەیان لە خورما و ئاردو ڕۆن دروست دەکرد، زۆرتر لەیەکەم ڕۆژدا پێش ئەوەی تەرمەکەی بەرن ئەو حەلوایەیان ئامادە دەکرد و دەیانبردە سەر قەبرانو لەوێ بەسەر ئەو خەڵکەی ئەوێدا دابەشیان دەکردو دەیان خوارد یا لەجیاتی حەلوا نانە چەورەیان ئامادە دەکرد، بەم نەریتەو ئەو ئاژەڵەی لەپێش تەرمەکەدا سەردەبڕی دەوترا (خێرات پێش تەرم) یا (گەرمە گۆڕ) یا (پێش بەر قیامەت).

زۆربەی کاکەییەکان ئەمڕۆ بەتایبەتی دەستەی ئاینییەکان لەسەرەتای هەشتاکانی ئەم سەدەیەوە کەوتوونەتە خۆیان و خواردنی پرسەو خێراتی پێش تەرم هەڵاڵ و ڕەوا نازانن، هەڵبەت ئێستا چای و قاوەی پرسەش ناخۆنەوەو جگەرەش ناکێشن، زۆربەیان تەنیا قاوەیەک دەخۆنەوەو ئیتر هیچ، هەشە تەنیا خێراتی پێش تەرمەکە بە حەرام دەزانێ بەتایبەتی بە ساڵاچووەکان، ئەم نەخواردنەش لەبەر ئەوە بڕیار دراوە تا ئەرکێکی زیاتر نەکەوێتە سەرخاوەن مردووەکە.

٧. هەر کەسێک بەشەو بمرێ ئەگەر ئەو شەوە بۆیان نەکراوە قەبری ئەکەوتن بە خاکی بسپێرن ئەوە تا ڕۆژ دەبێتەوە بە بیاریەوە دادەنیشن و قورئانی لەسەر دەخوێنن و چەقۆیەکی بچووکیش لەسەر سینگی دادەنێن، گوایە کێردەکە لەبەر ئەوەیە تا تەرمەکە بۆنی لێ نەیەو جنۆکەی شەرخوازیش لێ بەدوور بێ ئەلە تووشی (گۆڕنەسارای بێنن واتە گۆڕگوێشین) یا میزی بەسەردا بکەن، گوایە جنۆکە لە شتی نووک تیژی وەک چەقۆو دەرزی دیلوان و سووژن و بسمار هتد دەترسێت و تخوونی ناکەوێت.

٨. ئەگەر تەرمێکیان بە گەرمێکدا تێپەڕ کرد ئەوە لەیەکەم

ماڵەوە تا حەرتەمین ماڵ ئاوی کووپەکەیان دەڕێژن، گوایە حەزرەتی عیزرائیل کە فریشتەی ڕۆح کێشانە بەو کێردەی کە مردووەکەی پێ کوشتووە لەو کووپانەدا دەیشوات ئاڵە خوێنی مردووەکە پاکی کاتەوە، بێگومان ئەم نەریتە نەفسانەیەو لە ڕاستییەوە دوورە.

٩. زۆربەی خەڵکی گۆڕ هەڵکەن و زۆر کەسیش ناو مێژووی مردنی مردووەکەش لە ڕووی کێلەکەی تۆمار دەکەن و لە پاڵ گۆڕەکەش دارێک دەنێژن و هەموو ڕۆژێک یا هیچ نەبێ لە هەفتەی دووجار یا جارێک ئاوی دەدەن بۆ ماوەی حەوت هەشت ساڵێک دواتر بەرە بەرە کەسی دەکەنەوەو وازی لێ دێنن، دارەکەش گەورە دەبێ و ڕەگ و ڕیشەی دەچێتە ناخی زەویدا، ئیتر دەبێتە ئیسی و هێندە پێویستی بە ئاو نامێنێ، ئەویش لەبەر ئەوەی ئەکو خۆیشیان نەمێنن و کەس نەبێ چاودێری بکات و ئاوی بدات: ئەو دار ناشتنە بەپێی ئاین سوننەتە، گوایە دارەکە ئاوی خوا دێنێ و زیکر دەکا، وا دەزانن لەبەر خاتر زیکرو ویردی ئەو دارە خوای مەزن لە گوناهی مردووەکە خۆش دەبێت.

١٠. ئەگەر هەر کەسێک لەخەودا بیتی ئاشنایەکی یا خزمێکی یا کەسێکی ناسراو بمرێ وا دەزانن کەسە مردووەکە تەمەنی درێژ دەبێ یا تەمەنی چەند بێ ئەوەندەی دیکەی بۆ دەنووسرێت.

١١. جاران لەپاش سێ ڕۆژە جلوبەرگی مردووەکەیان لە کاتی زەردە پەڕدا دەشووشت و لەسەر پەت هەڵیاندەواسی بۆ سبەی زوویش پێش ڕۆژ دەچوون هەڵیان دەگرت و دەیانوت نابێ تیشکی خۆر لێ بدات چونکە مردووەکە لەژێر گڵدایەو ئیتر بۆ هەتا هەتایە بێ بەشە لە تیشکی خۆر.

١٢. ئەو جامەی مردووی پێ دەشۆن بە هیچ جۆرێک لەسەر زەوی دانانرێ تاڵە شووشتنی مردووەکە دەینەوە ئەمە لەبەر پاکییە.

١٣. گۆڕی مێینە لە هێنی نێرینە زیاتر قووڵ دەکرێ، لەبەر ئەوەی ئافرەت زەعیفەیە تا زیاتر ناموس و شەرەفی داپۆشرێ: هەشە دەڵێ ئافرەت ترسنۆکترە لە پیاو بۆیە گۆڕەکەی قووڵ تر دەکرێت.

١٤. دەڵێن: دایک بۆ مردنی جگەر گۆشەکەی زۆر بگری گۆڕی کۆرپەکەی پڕ لە ئاو دەبێ گوایە ئەو فرمێسکانەی کەلە چاوانی دێتە خوارەوە هەر دڵۆپێکی دەبێتە مەنجەڵە ئاوێک و دەچێتە ناو گۆڕی منداڵەکەیەوە، بەڕای من ئەم نەریتە لەبەر ئەوە هاتووەتە گۆڕێ تا دایک بۆ جگەر گۆشەکەی زۆر نەگرێت.

١٥. جاران خاوەن پرسە پارچە قوماشێکی دەبەست بە قەد دارێکەوەو دەیکردە پەرچەم و لەسەربانەکەیان دەیچەقاند تا پرسەکە کۆتایی پێدەهات، بۆ ئەوەی کەسێکی ئاشارەزا لە دوورەوە بهاتایە بەبێ پرس کردن بزانێ ئەو ماڵەی ئاڵاکەی بەسەرەوەیە خاوەنی پرسەکەیە: ئیتر یەکسەر بەرەو ئەوێ دەچوو، یا خاوەن مردووەکە چەند کوڕی هەبوایە بە گوێرەی ژمارەی کوڕەکانی ئاڵای دەچەقاند، ئێستا لە جیاتی ئەتەشۆر لەبەر دەرگا دائەنرێت.

١٦. هەر کفنێک بە ئەزرۆی خۆی واتە لە خامەکە دەبڕو

نەریتێکن و بە دیلۆتیش نەبیووین. قایچی و دەرزی و دەزووی ئاسایی بەهیچ جۆرێك بەکار ناهێنرێ و بە گوناهی دەزانن، دەڵێن: ئەو شتانە بۆ زیندوو بەکار دەهێنرێ نەك بۆ مردوو، هەر پیاوێك چەند ژنی هێنابێ ئەوەندەی ژمارەی ژنەکانی کفنی بۆ دەکەن بۆ ژنیش بە گوێرەی ژمارەی شووکردنەکەیەتی، کفن هیندی پیاوو ژن کوڕو کچ لەم شتانە پێك هاتووە: (ئازەل کراس یا کراسی قیامەت)، ئەم کراسە لە پشتێنەوە تا سەر ئەژنۆی مردووەکە دێت، بەرمال ئەمیان دەبەسترێتە کۆلیەوە، کڵاو (فۆچکە)شی پێدەڵێن، سەرپۆش، بە دەوری کڵاوەکەدا دەبەسترێ، کفن یا (کراس) ئەمیان وەکو کیسە وایە مردووەکەی تێ دەکرێ و سەر کفنەکەو پێ و پشتی مردووەکە لە سەر کفنەکەوە دەبەسترێ بەڵام لە کاتی ناشتندا دەکرێتەوە، بۆ مێینە پەڕۆی بێ نوێژیشی بۆ دادەنرێ. ئەمە بۆ پاکی کفنەکەیە. زۆرتر بە (هەوری)ش چاویان دەبەست لەبەر ئەوەی نەترسێت

١٧. زۆرجار بە شەوی هەینی مۆم یا چرا لەسەرگۆڕی مردوو بەتایبەتی گۆڕی پیاو چاکان دادەگیرسێنن، ئەم نەریتە بەخێر دەزانن، ئەمەش بەپێی ژنێتی ئاراستە

١٨. ئەوەی نەچێتە زیارەتی گۆڕی پیاوچاکێ یا بچێتە سەر گۆڕستان سووڕەتی (فاتیحە)ی لەسەر دەخوێنی، بەپێی ئاین ئەمە ئەجرە بۆ زیندووەکەو خێریشە بۆ مردووەکە.

١٩. هەر کەسێك بچێتە پرسەوە، ئابێ لەوێوە بچێتە لیدەنی نەخۆش یا هەر کەسێك، خەڵکی وا دەزانن قورسایی ئەو پرسەیە دەکەوێتە سەر لەشی نەخۆشەکەو دەردەکەی گران تر دەبێ یا کەسە لەش ساغەکە تووشی دەردو نەخۆشی دێ، ئەم نەریتەش پڕو پووچەو لە ڕاستییەوە دوورە.

٢٠. ئەگەر ژنێکی دووگیان (سك پڕ) بە منداڵەکەیەوە بمرێ دەڵێن: ساواکەی سکی دەبێتە (گۆرکەنك- گۆڕهەڵکەن)، ئەم زیندەوەرە لە گۆڕستان دەژی، گۆشتی مردووەکان دەخوات، ڕەنگی بۆرو لە پشیلە دەچێ بەڵام ئەم لەپشیلەی ئاسایی بچووکترو باریك ترە، ئەم نەریتە ئەفسانەیە.

٢١. هەندێ لەزانا ئاینییەکان خێرو خێرات کردن بۆ مردوو بەلایەنەوە پەسەند نییە، ئەوە بەڕاست دەزانن هەر کەسێك لەژیاندا خۆی خێرو چاکەو حەسەنات بکات ئەگینا چاکەییەکێکی دی لەو دونیادا بۆ ئەو ئ دەگەیەنێ. بەپێی ئاین خێرو کردەوەی چاك لەو دونیادا دەبێتە چراو ڕێگەی تاریك و تووتکت بۆ ڕووناك دەکاتەوە

٢٢. ئەگەر کەسێك لە ژیاندا حەجی نەکردبێ هەندێ جار لە پاش مردنییەکێك لە خێزانەکەی لە جیاتی ئەو حەجی بۆ دەکات و کەرەنیشی خۆش و ئازاد دەکات، بەڕێزی ئەمە مردووەکە خۆی لەکاتی نەخۆشی یا سەرەمەرگ دا ڕادەسپارێ (وەسیەت) دەکات و لەسەر ئەرکی ئەویش دەچێتە زیارەت و تەواف دەکات.

٢٣. ئەگەر دوو کەسی دوولنە لە سکماکەوە بەرەو پشت بەیەکەوە نووسابن واتە هەر یەکەیان بە پێچەوانەی ئەوەی دیکەوە ڕووی لە شوێنێکی دیکە بوو، ئەگەر هات و مردن ئەو کاتەی بە خاکیان دەسپێرن یەکێکیان ڕوو لە قیبلە دەکەن و بۆ ئەوەی دیکەشیان ئاوێنەیەك ڕووەو قیبلە لە پێشاندا دادەنێن. واتە ئاوێنەکە دەمو چاوی مردووەکە بەرەو قیبلە پیشان دەدا، بەم کارەیان دڵنیا دەبن کەوا هەردووکیان ڕوو لە قیبلە بەخاك سپارد.

٢٤. دەڵێن گوایە لەپاش ناشتنی هەر مردوویەك لەو کاتەی خەڵکی گۆڕ بەجێ دەهێڵن، مردووەکە سەر بلند دەکاتەوە تا لەگەڵیاندا بەرەو ماڵ بگەڕێتەوە لەو سەر بەرز کردنەوەدا لووتی لە بەردی ئەلهەدەکە ئەدا و دەڵێ: ئاخ ئەمە شوێن و ئارامگای هەقیقەت و ڕاستەقینەمە. بۆ کورد وتوویەتی: (تا ئەو ڕۆژەی لووتی لە بەردی ئەلهەد ئەدا)، ئەمە بۆ کارێ وتراوە ئەنجام دانی مەحاڵ بێ، هەندێ کەس دەڵێ تا ئەو ئان و کاتەی سەری مردوو لە ئەلهەد ئەدا خێرو حەسەناتی پێ ڕەوایەو خوایش بۆی دەنووسێ، (خێراتی پێش ئەوە) یان (گەرمە گۆڕ) هاتووەتە گۆڕێ، بێگومان ئەم نەریتەش پووچەڵە و بە گوێرەی ئاین نییە

٢٥. هەر مردوویەك یەکەم جەژنە بەسەریدا تێپەڕ بێ کەس و کارەکەی لەماڵەوە دادەنیشن و خزم و دۆست و دراوسێکانیان دێن بۆ لایان و (فاتیحە) دەخوێنن و سەرخۆشیان لێ دەکەن. خوانیش قاوەو چایی و جگەرەیان پێشکەش دەکەن، بەم نەریتە دەڵێن: نۆجەژنان.

٢٦. دەڵێن هەر کەسێك لە ڕۆژانی جەژنە یا هەینیدا بمرێ ئەوە بەختی یاوەر بەبێ هەق و حسابو دەچێتە بەهەشت. بۆیە زۆر کەس خۆزگە دەخوازێ لەو ڕۆژانەدا کۆچی دوایی بکات بەتایبەتی بە سالاَچووەکان.

٢٧. هەر کەسێك لە ئاودا بخنکێ و بکەوێتە بن ئاوەکەوەو نەیدۆزنەوە، چارەش دەهێنتە سەر ئەو ئاوە، دەریابێ یا ڕووبار یا هەر ئاوێکی قووڵ، چاوەش دەست بە دەهۆڵ کوتان دەکات، گوایە بە دەنگی دەهۆڵەکە ئاوەکە دەجووڵێتەوەو مردووەکەش دێتە سەرەوە

٢٨. ڕۆژگاری پێشوو زۆر کەس ڕێگەی نەدەدا وێنەی بگیرێ وایان دەزانی لە پاشی مردنیان خوا لەو دونیا بۆ وێنەکانیان ڕۆحی لێیان دەوێ، ئەم نەریتە ئێستا نەماوە

٢٩- جاران کەسێك (نێرە موك) بمردایە دەیانوت (عەیب) بشوردایە، دەیان بە تیوە مرۆڤ دەزانی

٣٠- هەر مردوویەك هەڵیگری دەبێ هەردوو دەستی بخەیتە ژێری ئەرمەکە. بەڵام بۆ زیندوو دەستێکت لە ژێری و ئەوەی دیکەیان لەسەرەوە.

* پەراوێزەکان:

١. خانووبەر: شوێنێکی دەم ئیڕە، بۆ دیوار کون کردن و گۆڕەکەمەن بەکار دێت.

٢. تەتەشۆر: بریتییە لە مێزێکی گەورە تایبەتە بۆ شۆشتنی مردوو، لە هەندێ شوێن دا پێ دەڵێن (تاتەشۆر).

٣. لەم ڕۆژگارەدا پرسە بووەتە دوو ڕۆژ.

*** نەریتی زماوەندو بووك گواستنەوەی دەڤەری کەرکوك‌و گەرمیان[١]:**

هەردەوێل کاکەیی

نەریتی شایی‌و بووك گواستنەوەی جاران لەدەڤەری گەرمیاندا بابەتێکی گرنگ‌و گەنجینەیەکی بەنرخ‌و پیرۆزی کەلەپووری خۆماڵی رەسەنە، لەگەڵ نەریت‌و رێو رەسمی نەتەوەکانی دیکەدا زۆری جیاوازەو بەشێوەیەکی تایبەت پەیرەوی کراوەو بووەتە سیمایەکی کۆمەڵگای کوردەواری کە خۆی لەخۆیدا چیرۆکێکی درامەیی فۆلکلۆرییە، چونکە ئەکتەرەکانی بریتین لە سەدان کەس، ئەم نەریتە بابەتێکی قووڵ‌و دوورو درێژە، گەلێ لق‌و پۆپی لێ دەبێتەوە کە زۆربەی هەرە زۆری نەوەی ئەمڕۆمان لەکوڕو کچ ئاشناییان لێی نییە، چونکە لە شەستەکانی سەدەی ڕابردووەوە لە پاشی پەرەسەندنی شارستانییەت‌و پەیدا بوونی ئامێری جۆراوجۆر وەکو ئۆتۆمبیل کۆمپیوتەر، تەلەفیزۆن، ئەنتەرنێت، رادیۆو بەدەیان کەرەستەی دیکەی نوێ‌و پێشکەوتنی زانیاری تەکنەلۆژیا لەهەموو بوارەکانی ژیاندا قۆناغ بە قۆناغ گۆڕانی بەسەردا هاتووە وەکو: نەریتی دڵداری، خوازبێنی، خەنەبەندان، شیرینی خواردن، نان خواردنی شایی، شیربایی، ژن بە ژن، گەورە بە بچووك، بچووك بە بچووك، گوێزانەوەی بووك بە نهێنی(پەلکێش)، هەڵگرت، ناوك بڕ، زەماوەند.. هتد.

ئەمانە هەر هەموویان وەکو ئاماژەمان بۆ کرد لق‌و پۆپی بابەتەکانمانن کە توانیویانە لەدەڤەری کەرکوکدا مۆرکی کوردانەی خۆیان بەچاکی بپارێزن.

شایی‌و بووك گواستنەوەی کۆنی ناوچەی گەرمیان بە تایبەتی هی کەرکوك‌و دەورو بەری کە تا هەنووکە بەشێوەیەکی پوخت‌و زانیاری کۆنەکراوەتەوەو توێژینەوەی پوختی لەسەر نەکراوەو بڵاونەکراوەتەوە. لە دەڤەری کەرکوك‌و تێکرای گەرمیاندا بە زۆری لە وەرزی بەهارو پایزاندا شایی سازدەکەن بەتایبەتی ئاوایی نشینەکان چونکە بە هاریـنان خەریکی دروونـەو گێرەوکێشەو کۆکردنەوەی بەروبوومی خەڵەو دەغڵ‌و باخ‌و رەزو بێستانن، بە زستانیش لەبەربێ جێگایی‌و سەرماو سۆڵەو تەڕو تووشی خۆیان دەپارێزن‌و ناتوانن شایی بکێڕن، بەزۆریش رۆژانی هەینی یا دووشەممە بووکیان دەگوێزایەوە چونکە زۆربەی هەرە زۆری کورد موسڵمانەو ئەو دوو ڕۆژەیان بەلاوە پیرۆزە، بۆیە لەم پەندەدا وتراوە: شەممە بکە کارو شەممە بکە بار، شەممە بووکی لێمەکەسوار[٢]جاران ئەگەر کوڕێك خوشکی عازەبی نەبوایە نەیدەتوانی بە ئاسانی ببێ بەخاوەنی ژن، چونکە خاوەن کچەکەش داوای ژنی لێدەکرد، بۆیە زۆر کەس تامردووە بە ڕەبەنی[٣] مارەتەوە، بەتایبەتی ئەوانەی کە دەستکورت‌و نەداربوون.

ئەگەر کوڕێکی لاوی گەرمیانی بیوستایە هاوسەرو هاوژیانێ بۆ خۆی دەستنیشان بکاو بیخوازێ لە پێشدا بەخزمێکی نزیکی خۆی دەگوت تامەسەلەکە بە باوك‌و دایکی

بگەیەنێ و داخوازی ئەو کچەی بۆ بکەن، چونکە خۆی شەرمی دەکرد و لە رووی نەدەهات بە باوکەو دایکی خۆی بلێت، ئەگەر ئەوانیش کچەکەو خێزانی کچەکەیان بەدڵ بوایە ئەوە رایان بۆ لەسەر دەدار کەسێکی بڕوا پێکراویان لە دۆست و یارانی خۆیان بۆ لای باوک یا دایکی ئەو کچە دەنارد و پەیامی دەوت: لەلایەن فڵان کەسەوە هاتووم دەیانەوێ خوازبێنی کچەکەتان بۆ کوڕەکەیان بکەن و خزمایەتیتان لەگەڵدا بەهێز و هێزتر بکەن ئایا سەرئەگرێ یا نا؟ لەولاشەوە کوڕەکەو برای خوشکەکانی تراو ئەوعای خێریان دەکرد بۆ ئەوەی رازی بێ و کاری خێریان سەربگرێ، جا ئەو کارە بە شیربایی بوایە یان ژن بە ژن.

کابرای ناردراو باسی چاکی و ئازایی و جوامێری کوڕەکەی بۆ دەکرد، ئەوانیش پێیان دەگوت: چەند رۆژێک مۆڵەتمان بدەیتێ تا پرسێ بە خزم و کەس و کارمان بکەین. جا ئەگەر ئەوان رازی نەبوایەن دەیانوت، هەر یەکەمان لە ماڵی خۆی، کارەکە سەرناگرێ، ئەگەر رازیش بوونایە دەیانوت ئێمە لاریمان نییە با بێنە پێشەوە، ئەوانیش دڵخۆش دەبوون و بۆ خوازبێنی گەورە چەند پیاو و ژنێکی خانەدانیان دەبرد و دەچوونە ماڵیان و داوای کچەکەیان دەکرد. زۆرجار هەر لەو دانیشتنەدا شیربایی و نیشانەو بەرگ و پۆشاکەکەشیان دەبڕییەوەو پیرۆزباییان لێ دەکردن و سەلاواتیان بۆ مەولوود فاتیحەشیان دەخوێند و شیرینیشیان دەخواردەوە کە بەزۆری بریتی بوو لە شەکراو[٦]، یان مێوژ یا شەکرۆکە...هتد.

بەڵام ئێستا نەریتی شیرینی خواردن بریتییە لە شەربەت و کێک و چوکلێت، بەزۆریش نانی ژەمی ئێوەڕۆیش لە ماڵی بووک دەخورێ کە لە سەر ئەرکی ماڵی زاوایە.

ئینجا لە پاش یەک دوو رۆژ نیشانەکەیان بۆ بووک دەبرد، نیشانەکە بریتی بوو لە شتێکی گرانبەها وەک یەکێ لەم خشڵانە: (ملوانکە، گۆیەرۆک: بازن، کرمەک، پەروانەو زێرچەنە، هەیاسە، خەزێم، خرخاڵ لەگەڵ ئەم شتانە: مێخەکبەند، گوڵکلدان، ئاوێنە، شانە، ملوانکەو مشوموروو، بۆیە گۆیندە رتوبەتی نیشانەت سەد نشانە، گوڵ و ئاوێنەو شانەو مێخەکبەن و مەرجانە)[٧] لەگەڵ ئەقدی بووکێنیدا.

هەروەها دەمزگێڕیشیان دەبرد ئەمەیان بە زۆری لە شارۆچکەکاندا بوو. کرینی نیشانەکە بەپێی باری ئابووری ئەو خێزانە دەگۆڕدرا.

ئێستا لەم رۆژگارەدا ئەو دیارییە گۆڕاوەو بووەتە چەند بازنێکی زێڕو گوارەو پۆشاک و گوڵاوو مۆبایل لەگەڵ ئەڵقەی بووکێنیدا.

لە دوای چەند رۆژێکی دیکە پێنج شەش پیاو و ئافرەت مەلای گوندیان دەبردو دەرۆیشتنە ماڵی دەزگیرانی کوڕەکەو مارەیان بۆ دەبڕی و شیربایشیان دەدا (پێش مارەیی) کە بریتی بوو لە یەکێ یا زیاتر لەم شتانەی: (پارە، زێڕ، تفەنگ، ئەسپ، مایین، مانگا، مێگەل، ئاژەل)...هتد.

جاری وایش بووە لەبەر خاتری ئامادەبوان هەندێ لە ژمارەی ئاژەڵەکان یا پارەی شیربایییەکەیان کەم کردووەتەوە.

بەڵام زۆر باوک و دایک هەبوون بێ بەزەییانە کچەکەیان ئەو مارەییە بێبەش دەکردو وەکو شیری بەر مەمکی دایکیان بۆ خۆیانیان دەخوارد، وایان دەزانی ئەو شیربایییە حەقی شیرو بەخێوکردنەکەیەتی.

زۆرجار وشەی (شیربایی) یان بەمەڵە بەم جۆرە لێکداوەتەوە: شیر+ بەها = بەهای شیر(نرخی شیر)، بۆیە بڕەوایان زانیوەو بێ پەروا خواردوویانە، یا بیانوویان ئەوە بووە گوایە کوڕیان هەیەو ئەو شیربایییەی بۆ دەپارێزن و لەکاتی خۆیدا بۆی دەدەن بە ژن، لەجیاتی ئەوەی پارەکەیان بدایەو بیریان لە ژیانی دوا رۆژیان بکردایەوە، کەچی ئەوان هاتوون ئەو کچەیان وەکو ئامۆ و بێگانە بینیوەو لەماڵی باوانیدا رەنج بێبەرو بێبەشیان کردووە.

دەستووری ربنازی مارەبڕینەکەش لەلایەن مەلاوە بەم جۆرە بووە، لەبەر ئەوەی نەدەبوو کچەکە ئامادەبێ، جا مەلاکە باوکی دەکرد بە وەکیلی، ئنجا مەلا رووی دەمی دەکردە کوڕەکە پێی دەوت:

* کوڕم تۆ فڵانە کچی فڵانت قبووڵە بەژنی خۆت؟[٨]

– ئەویش دەیوت: بەڵێ

* ئایا بە کوێری و بەشەلی دەتمرێ؟

– بەڵێ بەهەموو ناتەواوییەک دەمەوێ.

* ئایا ئامادەی ژیانێکی بەختەوەرو پارێزگاری شەرەفی بکەی؟

– بەڵێ ئامادەم.

لەپاشاندا مەلا روو دەکاتە باوکی کچەکەو لێی دەپرسێ:

* ئایا تۆ فڵانی کوڕی فڵانت قبووڵە بە زاوای خۆت؟

– بەڵێ قبووڵمە.

ئنجا سوورەتی فاتیحەی دەخوێندو بە زاوایشی دەوت کوڕم هەستە دەستی مامت ماچ کە، ئامادەبوانیش پیرۆزباییان لێدەکرد و ئەمەلاوئەولاییەکتریشیان ماچ دەکرد لەدواییدا تاوێ هەڵپەڕکێی گەرمیان سازدەداو نانیشیان لەوێ دەخوارد.

بەڵام لەم رۆژگارەدا ئەو نەریتە گۆڕاوەو لە دادگا لەلای قازی مارە دەبڕن و بەزۆریش شیربایییەکەی بۆ بووک خەرج دەکرێت.

هەندێ جار خۆشبەختانە بە رەزامەندی کوڕەکەو کچەکە خوازبێنی دەکرا، ئەویش لە رێگای ئەویندارییەوە پەیمانیان گرێ دەدا بۆ یەک گەیشتن و پێک هێنانی خێزانێکی بەختەوەر.

جا لەنێوانی ئەو دوو ئەویندارەدا دیاری جۆراو جۆر پێشکەش بەیەک دەکراو زۆریش بەو دیارییە دڵخۆش و بەختەوەر دەبوون و لەلای خۆیانیش بە چاکی دەیانپاراستن، ئەو دیاریانە بەزۆری بریتی بوون لەم شتە سادانە: (دەسماڵ، تەزبیح، ئاوێنەی گیرفان، شانە، خەنە، گوڵ و گوڵدان، گوڵاو، ملوانکە، مێخەکبەند، نارنج بە مێخەک)...هتد.

وەکو لەم شیعرە فۆلکلۆرییانەدا هاتووە:

کچ وتویەتی:

(دەسرەکەی دەست ئەتەم لە تووتوو[٧]

بۆ ئارەق سڕین رێگەی خورماتوو[٨]).

کوڕیش وتویەتی:

(نارەنجە بۆی بێت دوو چەقیەی[٩] ماوی[١٠]

خەنە بۆ زوڵفی سورمە[١١] بۆ چاوی)

یا:

(دەستەسرەکەت، سێ گوڵ هەبێ،[11-12]

بۆمی بنێرە هام لە غەریبی).

بەڵام لەم سەردەمەی ئێمەدا دیارییەکە بووەتە ئەم شتانەی خوارەوە

(مۆبایل، گوڵاو، پۆشاک، کتێب، قەڵەم، جانتا، یا پارچە زێڕێک وەک: بازنگ، ئەنگوستیلە، زنجیرودل) یا هەر شتێکی بە نرخ.

فرە جاریش دایک و باوک خوازبێنی کچەکەیان بۆ کوڕەکەیان کردووە بێ ئەوەی پرسی پێ بکەن و ڕای وەربگرن و یەکتریبین، جا ئەو کچە کوێر بوایە یا شەل دەبوایە کوڕەکە بیوستایەو بێ دەنگ بوایە، هەروەها لەکاتی بە شوودانی کچیشدا ڕای وەرنەدەگیرا، کەسیش بایەخی پێ نەداوە پرسیشی پێ نەدەکرا، بۆیە هەندێ جار کوڕو کچێک یەکیان خۆشویستبێ و ئەویندارییەک بوو بێتن و کچەکەیان بەکوڕەکە نەدابووبێ ناچار بوون بە دزییەوە هەڵبێن و بچن خۆیان بخەنە بەختی پیاوێکی گەورەو بە نهێنی شایی بکەن، ئەم نەریتە لە کوردەواریدا پێی دەڵێن (هەڵگرتن) یا (بەشوێن کەوتن) یا (ڕەدووکەوتن)، لەنێو خەڵکی گەرمیاندا ئەم نەریتە بە دەگمەنە بەشێوەیەکی گشتی بە شوورەیی و ئەنگ دەزانن و بەلایانەوە ڕووخسارێکی ناشیرینی هەیەو سزاکەشی تووندو تیژە، زۆرجار ئەو ئافرەتەی کە هەڵگیراوە هەرچەندەش بە ڕەزامەندی خۆی و ئەویندارەکەی بووە لەلایەن باوک و براو ئامۆزاکانییەوە کوژراوە، یا بەزۆریی چەند ڕیش سپییەک و چەند خاتردارێکیان بردووەتە ماڵی باوکی کچەکەو خۆیان خستووەتە بەختیانەوە، ئەوانیش بە پارە یا بە ماڵێکی زۆر لەگەڵیاندا پێک هاتوون یان داوای کچێکیان کردووەو مارەیان بڕیوەو هێناویانە بۆ برای کچەکە یا بۆ خزمێکی نزیکی لە پشتەوە وەکو مام، ئامۆزا، برازا... هتد.

بەم جۆرە ئاشت دەبوونەوەو کوڕو کچەکەش بێ پەروا دەگەڕانەوە ئاوایییەکەی خۆیان، ئەوەشمان لە بیر نەچێ لە هەندێ شوێندا چ لە کوردستانی باشوور چ لە کوردستانی ڕۆژهەڵات دایک و باوکی کچەکە بەم هەڵگرتنە شانازییان کردووە وایان زانیوە کچەکەیان خوو و ڕەوشتی فرە بەرزە بۆیە کوڕەکە ڕفاندرییەتی جا لەو شوێنانەدا کە دوو ژن بچووبایە بە گژ یەکدا یەکێکیان بەوەی دیکەی دەوت (هەڕۆ ئەگەر چا بای ڕەدوو دەکەوتیت)، بەڵام ئێستا بە دەگمەن شتی وا ڕوو دەدا چونکە کچیش لەکاتی هەڵبژاردنی هاوژیانیدا تا ڕادەیەک مافی ئەوەی پێدراوە پرسی پێ بکرێ.

ئەم شیعرە فۆلکلۆرییەدا گۆینده[14] داوا لە نازیزەکەی دەکا بکەوێتە دووی و بڕۆن بۆ جێگایەکی نادیاری دوورە وڵاتن و بەنهێنی زەماوەند بگێڕن:

(هەستە باگرین ڕێی هاتو نەهات[15]

هەردوو پێکەوە بۆ دوورە وڵات)

بە ڕاو بۆچوونی ئێمە سووچ و تاوانی ئەو پرس بە کچ نەکردنەی جاران تەنیا لە ئەستۆی کەس و کاری کچەکەدا نەبووە بەڵکو تاوانباری سەرەکی مەلاو زانا ئاینییەکانی ئەو ڕۆژگارەمان بووە، چونکە گەلی کورد نەتەوەیەکە زۆر بە پەیڕەوی ئاین دەکا، جا ئەوان زۆر بە ئاسانی دەیانتوانی وەها نەبێت.

بەشێوەیەکی گشتی پاش مارەبڕین بە هەفتەیەک یا زیاتر پێش گواستنەوەی بووک ڕۆژێکیان دیاری کردووە بۆ کڕینی کەلوپەل و پێداویستییەکانی بووک، دایک زاواو بووک پێکەوە لەتەک پیاوێکدا دەچوونە کەرکوک و بازاڕدا ئەو شتانەیان دەکڕی کەبە زۆری لەم شتانە پێک دێت: دەستێ یا زیاتر پۆشاک وەکو: کراس، کەوا، سوخمە، پاپۆش، دەسماڵ، پێڵاو، سەتوقی ئاگربارانە (سەنوقی بوراقدار)، ئاوێنە، بارلی ئاسن، سەرپۆش، لەگەڵ هەندێ قاپ و قاچاخدا هەروەها زۆرجار کچەکە لەپارەی شیرباییەکە سەری کراسی بۆ خوشکەو برای خۆی دەکڕی و بەدیاری پێشکەشی دەکردن، زاوایش بەو جۆرە دیاری بۆ خوشکەو برای خۆی دەکڕی، ئەمەیش بە پێی باری ئابووری ئەو خێزانانە بوو، ئەگەر خواپێداو دەستڕۆ بوایەن دیارییان بۆ خوشکەو براییەکانیش دەکڕی.

لە ئەمڕۆدا پێداویستییەکانی بووک زۆرترو بەنرخترو فرەترە بەزۆری لەم شت و مەک و کەرەستانە پێک هاتووە: (٤-٦) بازنگی زێڕ، کلکەوانە، کلوانکەی زێڕ، مۆبایل، چەند دەستێ پۆشاک، پێڵاو، چەند دانەیە لە سەرین و بەتانی، لێفە، گۆرەوی، چەرچەف، سیسەم، کەنتۆر، خاولی، جانتا) کڕینی ئەم شتانەش بەپێی دارایی ماڵی زاوایە، هەندێ بووکیش هەز داوای ئۆتۆمبێل و خانوویش دەکەن، بەشێ لەمانە لە شیرباییەکە دابین دەکرێت.

* شایی و بووک گواستنەوە:

شایی و بووک گواستنەوە بەو نەریت و ڕێوڕەسمانە دەوترێ کەلە ئاهەنگی زەماوەندو ڕۆژی گوێزانەوەی بووک لە ماڵی باوکییەوە بۆ ماڵی زاوا.

ئەم ڕێوڕەسمە لە دەڤەری گەرمیاندا تا ڕادەیەکی زۆر لەگەڵ ڕێوڕەسمی شاییەکانی دەڤەرەکانی دیکەی کوردستاندا یەک دەگرێتەوە گەرچی هەندێ سیمای تایبەتی و مۆرکی ناوچەکەشی پێوە دیارە کە دەتوانرێ وەکو خەسلەتێکی کوردی ناوچەکە باسی بکرێ بۆ ئەوەی زیاتر ئاشنای ئەم ڕاستییانە بین کە پێویستە باسی جۆرەکانی ژن گواستنەوە لە دەڤەرەکەدا بکەین بۆ ئەوەی هەموو لایەنە ئاشکرا و نائاشکراکانی بخەینە بەرچاو.

پێش بووک هێنان بە چەند ڕۆژێک ماڵی زاوا بانگهێشتی دراوسێ و خزم و کەس و کار و دانیشتووانی ئاواییەکەیان و ئەو گوندانەی کە نزیک دێکەیانەوەیە دەکرد: بۆ ئەم مەبەستە چەند کەسێکیان تەرخان کردووە، ئەوانیش دەچوون ماڵ بەماڵ پێیان دەوتن.

ئاشناو دۆست و برادەری گیانی بەگیانی هەموو داوەت کراونەتە سەرشایی، هەر هەموو ئامادە بوون پۆشاکی خاوێن و نوێی کوردییان پۆشیوەو بەرەو سەرشاییەکە دەچوون، خاوەن شاییش بە هاتنی ئەو خەڵکە سەر بەرزو خۆی بە بەختیار زانیوەو بە گەرمییەوە پێشوازی لێ کردوون: شوێن و جێگای بۆ دانیشتن و هەڵپەڕکێ و نان

خواردن ئامادەکراوە، یا رەشماڵیان هەڵداوە.

پێش ئەوەی دەست بە هەڵپەڕکێ بکرێ دەهۆڵ و زوڕناکەیان بردووەتە بەر دەرگای ئەو ماڵەی کە مردوویان مردووە و ساڵێکی بەسەردا تێپەڕ نەبووە، ئەوێ بە دەهۆڵ و زوڕناوە تاوێ ئاوازی (چەمەری)یان پێشکەش دەکردن، کە ئاوازێکی کوردی خەزینە و خەمبارییە، خاوەن مردووەکەش مۆڵەتی دەدانێ تا شایی بگێڕن.

ئەمە بۆ ڕێزلێنان بوو لە مردووەکە و کەس و کاری. لەولاشەوە بۆ نان خواردنی ئەو خەڵکە چەند سفرە ئاژەڵێکیان سەربڕیوە، پیاو بەجیا نانی دەخوارد ژنیش بەجیا.

خزم و کەس و کاری و خاوەن زەماوەند و خەڵکی ئاوایییەکە پیاو و ژن بۆ ئیشکردن دەست و باڵوویان لێ هەڵکردووە و مەردانە یارمەتی خاوەن شاییان داوە، دڵسۆزانە خزمەتی ئەو میوانانەیان کردووە، ئەمانەت کار ئاڵیکیشیان بۆ وڵاخی میوانەکان دابین کردووە، بەڵام لە ئەمڕۆدا ئەرکی کەمترە و شاییش لە یانەکان بە ئیپی مۆسیقاوە دەگێڕن و ماوەیەکەشی تەنیا لە چەند سەعاتێک زیاتر تێناپەڕێ، خواردنیشیان پارچە کێک: یا بریتییە لە سەموونێک و چەند لەتە گۆشت و پەتاتە و تەماتەی تێدایە کە پێی دەڵێن (لەفە) لەگەڵ ساردەمەنییەکدا.

هەروەها لە ناوەڕاستی ئەو شوێنەی کە بۆ هەڵپەڕکێ تەرخان کرابوو کوورەیەکی[٦٦] بەرزیان بە ئەندازەی باڵا زەلامێک لە قوڕ خشتی کاڵ دروست کردبوو کە لە هەندێک شوێندا پێی دەڵێن (فەتس)، بەشەوان تێدا ئاگریان کردووەتەوە ئاڕووناکی ببەخشێ بەوانەی هەڵپەڕیون، چونکە جاران تا ساڵەکانی پەنجای سەدەی ڕابردوو لە هەموو ئاوایی و لادێکاندا کارەبا نەبووە، بەڵام لە پاشاندا ئەو قەنەرە باری ئەمارە (لۆکس)[٦٧] جێگای گرتەوە.

ئەوانەی لەو زەماوەندەدا خزمەتیان دەکرد هەرکە پیاوەتی و چاکەی خۆی هێناوەتەجێ، جاری وا بووە ماڵە بەرلەمەندو خواپێداوەکانی حەز بکەن و سێ شەو یا حەوت رۆژ و حەوت شەو پێش بووک گواستنەوە زەماوەندیان بەدەهۆڵ و زوڕناوە گێڕاوە، پیاو و ژن، کوڕ و کچ پێکەوە دەستیان گرتووە، خۆشترین هەڵپەڕکێی جۆراوجۆریان سازکردووە وەکو: (هەی بەلارەوە، چۆپی، ڕێنە، سێنجانە سێجانە، هۆهۆلەیلێ، کەمەرەلەقێ، سێ پێی، ئامێنی و دایکێ: شێخانی، ئایشۆکێ، کەمەرە لەرزێ، بارەکا بارەکا، هۆ مینا خانم مینا)، جار بەجاریش پیاوان بەجیا و ئافرەتانیش بەجیا هەڵپەڕیون، جاریش بووە هەر هەموویان دەستیان گرتووە و کردوویانە بە رەشبەڵەک، هەر جۆرە هەڵپەڕکێیەک ئاوازی خۆی هەیە.. جاری واش بووە بە دووزەلە یا شمشاڵ یا بە گۆرانی شاییان گێڕاوە، ئەو کەس بە دووقۆڵی لەزەماوەندەکەدا گۆرانییان وتووە و ئامادەبووانیش شاییان گێڕاوە، پیاوان هەرکە بە چەکی خۆیانەوە بە دەمانچە و تفەنگ نیشانیان پێکاوە، تەقە کردن بەسەر یەکتردا قەدەغە بووە، یەکێکی شارەزایش دەستەسڕێکی گرتووە بە دەستەوە و سەرچۆپی گێڕاوە، جار و بارەو دەستەسڕەی بۆ خۆشی راوەشاندووە بۆ ئەوەی زیاتر جۆش و شەوق بدا بەوانەی هەڵپەڕیون. هەندێ جاریش لە پێشاندا بە زەوقەوە هەڵدەپەڕێ و دێ و

دەڕوا و سەمایش دەکا، سەرچۆپیکێش بەو کەسە دەوترێ کەوا یەکەم کەسە لەو تاقمەی کە هەڵدەپەڕن، ئەو کەسەش کەلە کۆتایی ریزەکەوە بە پێی دەڵێن (بنە) یا (گاوانی)، زۆر گەنج هەن بەرای بێ ئابڕ بە بنە لەبەر ئەوەی بە شووورەیی دەزانن، بۆیە هەندێ جار سەرچۆپی کێش بەتەسەوە بە دەنگێکی بەرز بە گاوانی وتووە: گاوانییەکە یا بنەکە بەر ئەدەی سالەکەی گرانی و قاتییە ئاتەکە کۆکەرەوە.

بە زۆریش ئەو کەسانە دەبنە گاوان کەوا لە هەڵپەڕکێدا شارەزاییان نییەو دیانەوێ فێربن ئەمە لەدێر زەمانەوە هەر وابووە، هەندێ جار ئافرەتیش سەرچۆپی کێشاوە بەتایبەتی ئەوانەی کە خزمی زاواکە بوون، بۆیە گوێندە لەم فۆلکلۆریانەدا داوا لە ئەویندارەکەی دەکا بڕواتە شاییەوە ببێ بە سەرچۆپیکێش:

(ئەو هەی باڵا بەرز تۆ پرچی دەڕوێش[٦٨]
تەشبیهکات دانێ چۆپییەکەت بکێش)

(لەگەڵ تۆمە سەر چۆپی کێش[٦٩]
ورە ورە قاچ بێنە پێش)

شایەرێکی کچیش دەڵێت:
(کێلکی سەرچۆپی بەرکە بەملاوە[٧٠]
زانیم عاشقی رەنگت گۆڕاوە)

یان:
(هەڵپەڕکێ چۆپی ئەدا لەدەماخ[٧١]
دەرنەکا لە دڵ ئێش و ئاخ و داخ)

هەندێ جار زوڕنا ژەن، یا دووزەلە ژەن، یا شمشاڵژەن، بەچووە پێش گورانیبێژێکی میللی کە لە ڕێزی شاییەکەدا بووەو دوای گۆرانی لێکردووە، ئەویش لەسەر ئەزمی شاییەکە دەستی پێدەکرد، ژەنیارەکەش هەندێ دەنگی ئامێرەکەی هێوردەکردەوە

ئەمەش نموونەیەکە لەو گۆرانیانە:

(هەی بەلار و بەلار و بەلارەوە، تووسەری باوکت وەرەماڵەوە[٧٢]
ئازە دەماتووە هەی بەلارەوە خاڵ بەرنجەوە هەی بەلارەوە
دەڵێی مێخەکە هەی بەلارەوە بە ترونجەوە هەی بەلارەوە[٧٣]
ماڵگە شەو خۆشە هەی بەلارەوە گا بەبارەوە هەی بەلارەوە
یەقەی کێژ بەدەست هەی بەلارەوە هەرزەکارەوە هەی بەلارەوە
هەی بەلار و بەلار و بەلارەوە، تووسەری باوکت وەرە ماڵەوە
خۆزگەم بەو ڕۆژەی هەی بەلارەوە وازیمان ئەکرد هەی بەلارەوە
تۆ دەست هێنا هەی بەلارەوە من ماچم ئەکرد هەی بەلارەوە
لە دووروەوە تیج هەی بەلارەوە شیرەشانەوە هەی بەلارەوە
گۆنای هابە تۆز هەی بەلارەوە بە چاراتەوە هەی بەلارەوە)

ئافرەتانیش بۆ ڕەونەق و خۆشکردن و گەرمکردنی ئەو شاییە بە دەنگێکی بەرز زەلاڵ هەلهەلەیان لێداوە، ئەو دەنگە خۆشەیان وەکو زەنگ زرنگاوەتەوە: ئەو هەموو دەنگخۆشانە ئامێنەییەکترەبوون و ئاسکترین ئاوازی لێ پەیدا دەبوو. مرۆڤی سەرخۆش و هەیران کردووە، پیاوان

پارەیان داوەتە چارەش بۆ شاباشکردنی بووک و زاوا، یا شاباش کردنی ئاماھەیوان و دۆست و یاوەرو بنەماڵەو تیرەوە هۆزەکانیان. زاوایش یا یەکێ لە خێزانی خاوەن شاییەکە بە شاباشەوە ڕەلاعیانی داوەتەوە، زۆر کەس لەو ئاهەنگەدا چاوی بە دۆست و ئازیزو دڵداری خۆی کەوتووەو چاو و دڵیان بەیەک ڕووناک و گەش بووتەوە، هەندێ جاریش دەرفەتیان بۆ هەڵکەوتووە لە شاییەکەدا پێکەوە هەڵپەڕیون، یا بووەتە هۆی چاوپێکەوتن و خۆشەویستی لەنێوان کوڕو کچێکدا، ئەوانەش کە بەهاتن لە هەڵپەڕکێدا بەشدار دەبوون، ژن لە دواوە دەبۆشتە ڕیزەوەو دەستی دەگرت. پیاوانیش لە پێشەوە.

منداڵانیش لە دەوروبەری ڕەشبەڵەکەدا کۆدەبوونەوەو دەستیان بە گەمە کردن دەکرد و ئەو شایی و بەزمەیان بەلاوە زۆر خۆش بوو، مێرد منداڵانیش هەر بۆ خۆشی بە نهێنی جمکی کەوای ژنەکانیان لەپشتەوە گرێ دەدا بەتایبەتی بە شەوان، جا هەرکام لەو ژنانە دەستی بەردایە کەوای ئەوەی دیکەی ڕادەکێشا و ناچار ئەویش لە ڕیز دەردەچوو، هەندێ جار خاوەنی شایی لەو منداڵانە تووڕە دەبوون و ناچار دووریان دەخستنەوە.

* خەنەبەندان:

خێزانی بووکەکە ڕۆژێ بەر لە گواستنەوەی بووک نەریتی خەنەبەندانیان سازداوە، دایکی بووک خۆی داوە لە ئەڵ و جوانترین پۆشاکی پۆشیوە، ماڵ بەماڵ بەسەر دراوسێکانیدا دەسووڕێ ژن و دەستە خوشکانی خۆی و بووکەکە بۆ خەنەبەندانەکە داوەت دەکات، شمشاڵژەن یا گۆرانیبێژێکی دەنگخۆشیش دێنن تا لەو ئاهەنگە بە گۆرانی و ئاواز بەشدارییان لەگەڵدا بکات، لەم نەریتی خەنەبەندانە تەنیا ئافرەت تیایدا بەشداری دەکات، ژنانی شۆخ و شەنگ جوانترین بەرگی ڕەنگاوڕەنگیان لەبەر کردووەو خشڵ و مشومووریان وگەردەنەی زێڕو مێخەکبەندیان لەمل و گەردەن کردووە. قۆڵی زیوینی پڕ گوشتنیشیان دەردەهێنایەوە، پەنجەی شمشاڵئەنیشیان پڕلە ئەنگوستیلەی جۆراوجۆری ئرخدار کردبووە، خانمی کورد خۆی بە سروشت جوان و خان و مانە، سەرەڕای ئەمەش لەگەڵ سروشتی ڕەنگاوڕەنگی کوردستانی ئازیزدا پێشبڕکێ دەکا، دەیەوێ هەر وەکو دایکە دڵسۆزەکەی بە هەموو شێوەیەک خۆی برازێنێتەوە بۆیە حەزی لە جوانی و ئەرپۆشی و خان و مانییە. لەکاتی دەمەوری بووک کۆدەبنەوە دەست بە چەپڵەڕێزان هەلهەلەو شایی و سەماکردن دەکەن، شمشاڵژەن گەرمی دەکا: گۆرانیبێژ گوێڕێ یا ئافرەت بە دەنگی بەرز دەچڕێنێ، بە هەقیقەت هەڵپەڕکێ و شاییەکەشیان پڕ لە زەردەخەنەو خۆشەویستی دەبێ، بە هەڵپەڕکێی جۆراوجۆری کوردی ئەریتەکە دەڕازێننەوە.

سەرەتای ئەهێنەمەنێش ئەو ڕۆژە لە ماڵی بووکدا دەبێ بەشایی و لۆغانێکی فرەخۆش، سەرچۆپیکێش گەرمی دەکا، گۆرانیبێژەکەش لەسەر تەرزو ئاوازی شاییەکە گۆرانییەکی خۆش دەچڕێ، بەزۆریش ئەو ئاوازو گۆرانییە دەڵێنەوە کە تایبەتە بەم ئەریتەوە، زۆرجاریش بەیت و بالۆرەش دەڵێن، جا سۆزی شمشاڵ و خشەی کەوار وریشەی کراسی شەدەلاران و زیڕەی خشڵ و ترپەی پێلاوی لەنجەلاران تێکەڵ بەیەکتر دەبن و خۆشترین ئاوازی سروشتی کەڵەتەرزین پێک دێنن، بەڕاستی ئەوەی ئەو دیمەنە دڵڕفێنەی ببینێ کۆسکەو تووڕیش بێت دەمێ دەبڕیتەوەو خۆشی و ئاسوودەیی دەبێ بە میوانی، لە پاشاندا دەست بەو دەبەن و بەخۆشی و شادی بە دەم ڕاز و نیازەوە کولیچەو شەکراو نۆش دەکەن، جار و باریش بووکەکە هەر بۆ خۆشی لورتجکێ لە کچەکانی دەوروبەری دەگرێ یا مشتۆکە لە پشتیان دەدا یان بەلەپ دەدا بەتەوقی سەریاندا، ئەمە بە نییەتی ئەوەی بەختیان هەستێ و بە زوویی شووبکەن و بگەن بە مراز و ئاواتی خۆیان، لە دواییدا ژنێکی گورج و گۆڵی نێسلە سووک ئەو قاپە خەنەیە کە پێشتر ئەوسا گیراوەتەوە بەرەو لای بووکەکەیی دەبا، ژنەکان کە چاویان بە خەنە دەکەوێ دەست بە چەپڵەڕێزان و هەلهەلە لێدان دەکەن، دەنگی پیرۆزت بێ، پیرۆزت بێ لە هەموو لایەکەوە بەرز دەبێتەوە، پێشەکی دەست و پێی بووکەکە بە جوانی لەخەنە دەگرێ، بەدەم ئیشەکەشیەوە پیرۆزبایشی لێ دەکات و چەند قسەیە خۆشیشی بەچپە بۆ دەکات، ئینجا بە نۆرە بە لای دەستی چەپدا دەسووڕێ و یەکە یەکە دەستی ئافرەتەکانیش لەخەنە دەگرێ، بەکچە ئاسکۆڵەکان و جوانە بێوەژنەکانیش دەڵێ: لەخوام دەوێت ئوخشەی لە ئێوەش بکەوێ، هەندێ جار کۆرپە کچەکان خۆیان بەو مرازەوە پەنجەی ئیتەیان دەکەن بە قاپی خەنەکەدا، ئەگەر کوڕی لاویش لەم دەوروبەرە نزیک بووبێ ئەوانیش دەهاتنە پێشەوەو بەو نیەتەی دڵدارەکانیان بێ بە نسیب پەنجەیان لەو خەنەیەدا وەردەدا.

دایکی بووکیش لەژێر پیاڵەدا خەنە دەبا بۆ ئەو ماڵانەی کە پێیان نەکراوە لەو خەنەبەندانەدا بەشداربن.

ئینجا ژنگەل بەدەم پیرۆزبایییەوە خواحافیزی لە بووک و دایکی و خوشکەکانی دەکەن و هەرکە بۆ ماڵی خۆی دەڕوات، لەهەندێ شوێندا خەنەیان بۆ ماڵی زاوایش دەبرد تا زاوا بۆ پیرۆزی پەنجەی ئیتەی دەستی ڕاستی خۆی بەو خەنەیە ڕەنگ بکات.

لەدەڤەری کرماشان و ئیلام لە کوردستانی ڕۆژهەڵات، زاوا و بووک خەنە دەگیرن و بووکەکە دەستی ژنان لەخەنە دەگرێ، خانمێکیش لە دەفرێکدا هەندێ ڕووەکی ئەسپەندەری ئاگرداوەو بۆ چاوەزار و شەڕەیی دووکەڵەکەی دەکا بەسەر و چاوی بووک و زاوادا.

بە حەقیقەت ئەم جۆرە نەریتانە زۆر جوان و دڵگیرن خۆزگە تا دنیا دنیایە لەنێو میللەتەکەماندا بە گەشاوەیی هەر بمانایەوە.

ئەوەیشمان لە یاد نەچێ ئەم نەریتی خەنەبەندانە لە شیعرو گۆرانی فۆلکلۆریدا زۆر ناوی هاتووە لەوانە:

کچێکی بلتەر بە شێوازی (گۆران) وتویەتی:

(چێتی کناچەی ئاراییەکسەر)[٩]:

خنە بگێرۆن دەمەست و دەسەی)

واتە: با پێکەوە لەگەڵ هەموو کیژۆڵەکانی ئاواییدا خەنە لە

دەست و سەرمان بگرین.

گۆیندەش وتویەتی:

هەکزە لەباوانت کەوێ بار خەنەبەندانییەتی[٢٣]
ماچێك بۆ بەرمانم ئەوێ یار خەنەبەندانییەتی
لێکیان کردین کۆستیان کەوێ بار خەنەبەندانییەتی
یار خەنەبەندان، شەمە لە ملان یار خەنەبەندانییەتی
بە تەماشای قەدو بالآی کەن یار خەنەبەندانییەتی

ئەم نەریتی خەنەبەندانە لە هەندێ شوێندا لە ماڵی زاوایش کراوەو دەستی زاوایشیان لە خەنەگرتووە، ئەم نەریتە لە هەفتاکانی سەدەی پێشووەوە لە دەڤەری گەرمیان و کەرکوکدا بەرە بەرە کەم بووەوەو بۆ یەکجاری نەماوە.

ڕۆژی پێش گوێزانەوەی بووك ماڵی زاوا ژنێکی قەیرەی قسەزان و ئاقڵی باوەڕپێکراوی شارەزایان ناردووەتە ماڵی بووك، بۆ ئەوەی ئەو بووکە بە جوانترین شێوە بۆ زاوای برازێنێتەوە، دایکی بووکیش ژنێك وەکو ئەو ژنەی ئەوان کە ژیرو خاوەن ئەزموون بووبێ هەڵبژاردووەو پێیان وتووە(پێخەسوو) یا (پاخەسوو) کەلە هەندێ شوێندا پێی دەوترێ (بەربووك)، ئەمیان لەگەڵ بووکدا ناردووەتە ماڵی زاوا ئەوێکیش لەوێ ماوەتەوە، لەپاش خەڵات وەرگرتن (پەروزی کەپێنی) بووکەکەی هێناوەتەوە بۆ دایکی بووك و گەڕاوەتەوە ماڵی خۆی.

جا لەسەر ئەم بەربووکە گۆیندە وتویەتی:

(هە جوانترە، هە جوانترە[٢١]
بەربووك بە بووك زۆر جوانترە)

یا:

(نیسك و تۆك و جاترە[٢٢]
بەربووك لەبووك چاترە)

لە دوا ڕۆژی شاییەکەدا لەکاتی نان خواردنی ژەمی نیوەڕۆدا سفرەیەکی زۆریان ڕاخستووەو لەسەر سینی و تەبەق پەیتا پەیتا گۆشت و برنجیان هێناوەو دەستە دەستە نانیان بەو هەموو خەڵکە داوەو چاپشیان نۆش کردووە.

لەپاش نان خواردن بۆ بووك گواستنەوە خۆیان ئامادە کردووە: جا ئەگەر بووکەکە لە ئاواییەکی دیکە بوایە هەندێ دەست و برێیان کردووەو ماینێکی چاك و ئەسپیان بۆ بووك ڕازاندووەتەوە، جاری واش بووە، لەسەر پشتی ماینەکە (کەژاوە)[٢٣] یان بۆ ئامادەکردووە، خەڵکی بە خۆشی و زەوقەوە بە سواری ئەسپ و ماین و هێستر و باگیر دەرۆیشتن بۆ بووك هێنان، لە ڕێگا سوارەکان ڕەمبازی و سوارسوارانێ و بە تفەنگ و دەمانچە تەقەیان کردووەو نیشانەیشیان پێکاوە، کە دەگەیشتنە بەر ماڵی بووك لەوێ دەیانکرد بە هەرا، بەگۆرانی و چەپڵەرێزان ئەو ئاوەیان دەڕازاندەوە، گۆرانییەکەشیان بەزۆری بەسەر بووکدا هەڵیانداوە وەکو:

هاتینەوە، هاتینەوە ..هەتا نەیبەین ناچینەوە[٣٠].

یان:

بوکمان هاورد هاتینەوە ..هەتا نەیبەین ناچینەوە.
هاتینەوە، هاتینەوە، بووکمان هێنا هاتینەوە[٣٠]
ئەمان کورتێ کورتە بالا، قەد شەل و مل جاو ڕەك پیاڵە
دەکوژە خوێنم خەڵاتە، بووکمان هێنا هاتینەوە..هتد.

ئەگەر بووکەکە هەندێ لەدەرچوون دوا بکەوتایە بە تووڕەیی دەرنەچووبایە ئەوا گۆرانیبێژان وەکو گلەیی دەیانوت:

هە دەرنایە، هە دەرنایە، قاچمان تەزی بووك دەرنایە[٣١]
هە دەرنایە، هە دەرنایە، ڕێگا دوورە بووك دەرنایە

جا گۆرانیبێژێکی دیکەیش کوڕ بوایە یا کچ وەڵامی ئەوی دەدایەوەو دەیگوت:

بووکی شێرێ تابم سوار، هەتا زاوا نەیێ دیار.

یەکێکی دیش لەو لاوە دەیوت:

هە دەرنایە هە دەرنایە، زاوا حاز بووك دەرنایە[٣٢]
سەد ماشەڵڵا لەم گەرمایە، زاوا حازر بووك دەرنایە

هەندێ جاریش ئەگەر ئامادەبوان و کەس و کاری بووك و زاواکە خۆیی بوایەن بۆ گەپ و پێکەنین دەیانگوت.

بووکمان هاورد لە (خورخورە[٣٣])[٣٤]
لە حاڵ بارکی سکی پڕە

یان:

بووکێ هاورد لەومشتەرە
سوورگاتی هاوە دەشتەوە.

هەندێ جار ئاغای گوند نەیهێشتووە ئەو بووکە لە گوندەکەیدا بە ئاسانی دەربکرێ تا بەهاوی سووارانەوە لەبەری زاوا خەڵاتی وەربگرتبێ کە بەزۆری پارە بووە.

کە بووك دەردەهات بە چەپڵەرێزان و گۆرانییەوە دەیانگوت:

(هاتینەوە، هاتینەوە.. بووکمان هاورد بابچینەوە)[٣٥]

دایکی و خوشکەکانیشی بە شوێنیدا دەستیان بە تۆوکە نووك و گریان دەکردو دوعای خێریان بۆ دەکردو جامێ ئاوی بوونیشیان بە شوێنیدا دەڕژاند بۆ ئەوەی بەبێ ڕەی بگاتەجێ، بووکەکەش کە ئەوانی بە چاوی فرمێسکاوییەوە دەبینی ئەویش هەر وەکو ئەوان دەگریا، ئەمە تەنیا لەبەر ئەوە بووە چونکە ئەو بووکە بە درێژایی تەمەنی لەگەڵ ئەو خێزانەدا ژیاوەو ئیتر بۆ یەکجاری لێیان جودا دەبێتەوە، ئافرەتێك یا مێرد منداڵێك لە خزم و کەس و کاری بووك بەرنەرگای لێگرتوون و نەیهێشتووە بووك بەبێ خەڵات دەربکرێ، یا لە ڕێگەی ماڵی زاوا ئەو ڕێگریەی لێکراوە، دەستکەوتەکەشی هەر بۆ خۆی بووە، بەزۆریش ئەو کەسانە بەم نەریتە هەستاون کە هەژارو نەدار بوون، جا بەم نەریتە دەوترا (دەرپەردانە).

زۆرجار لەو کاتەی بووك دەردەکرا باوك و براکانی لە ماڵ دەدەمانەوە تا ئەو کەسانە هاتوون بۆ بووك بە ئارەزووی خۆیان هەڵس و کەوت بکەن و نەکەونە شەرمەوە، هەروەها پێشیان ستەم بووە ئەو کچە لە پێش چاویاندا لەماڵ دەربکرێ و بیبەن. تەنیا برا بچووکەکانی لە ماڵ دەمانەوە.

بووك کەلە حەوشە دەردەکرا مێرد منداڵان دەیانگوت:

(هەڵپە، لپە، لپە. بووکێ بەشم کولیچە)[٣٦] بووکیان سواری ئەو ماینە دەکرد کە بۆی تەرخان کراوە. ئنجا دەکەوتنە ڕێ: سوارچاکەکان لە ڕێگادا بە ئەسپ و ماین لەپێش بووکدا مەشق و سوارسوارانێ و ڕەمبازی و جۆرەها یارییان کردووەو بە چەکیش نیشانیان پێکاوە، دوژەلەژەن یا شمشاڵژەن لەو کاتەدا مەقامو ئاوازی سوارانەیان بۆ ژەنیوە،

لە هەندێ شوێنیدا بەم ئاوازە دەڵێن (ئەسپیشا)، خۆشی و پێکەنین و زەردەخەنە وەکو شەکر کڵۆ کڵۆ لەسەر لێوی زاریان باریوە و نەیانزانیوە خەم و پەژارە چییە تا بووکیان هێناوەتە بەردەرگای ماڵی زاوا. لە ڕێگایشدا بەتایبەتی هەر ئاواییەکدا تێپەڕ بوایەن دانیشتوانی ئەو گوندەیش هەر بۆ خۆشی چەند تەقەیەکیان دەکرد، ئەوانیش بە تەقەکردن وەڵامیانیان دەدایەوە، ئەگەر منداڵانیش بهاتنایەتە سەر ڕێگایان نوقڵ و شەکرۆکەیان پێشکەش دەکردن

بەڵام ئەگەر هاتوو ماڵی بووکەکە لە هەمان ئاواییدا بوایە ئەوە بەدەیان کەس لە پیاو و ژن، کچ و کوڕ و مێردمنداڵ بە چەپڵەڕێزان و دەهۆڵ و زوڕنا، یا دووزەلە، یا شمشاڵ بەدەم گۆرانی و هەڵپەڕکێ و سەماکردن و گۆرانی (ئەبووکانە، بووکانە بووکێ ئاوە ڕۆشتوون بۆ بووک: لەبەر دەرگای ماڵی بووکدا ئەو خەڵکە جەم دەبوون و چاوەڕوانی دەرکردنی بووکیان دەکرد. ئەو دیمەنە دەبووە ڕەنگینترین تابلۆی فۆلکلۆری، لەپڕ بەربووک و چەند ژنێکی قەیرە بووکیان لەماڵ دەردەهێنا، بووک بە جوانترین خاڵ و پۆشاکی ئاڵاو واڵای خۆماڵییەوە ڕازێنراوەتەوە، چاویان بە چاکترین کل و دەرمان ڕەشتووە، جۆرەها ملوانکە و گەردەنە و خشڵ و مێخەک و موورووی بە نرخ و مەرجانە سوورەی بووکێنیان کردووەتە گەردن و ملەوە و لەسەر تەختەی سینگی مەرمەڕینی بەند کراوە، باسکە سپییەکانی پڕ بوون لە بازنگی جۆراوجۆر. پەنجە ناسکەکانیشی پڕ لە ئەنگوستیلەی نایاب و گرانبەها، پەلکی پێنج پێنج و ڕەشی بە وێنەی دوو ڕەشماری بێ - ئیجازە شۆڕبووی سەر چووتە مەمکۆڵانی، زوڵف و ئەگریجەی خاوی پیاوی ژیر و وریای دەبیری دەکرد، بۆنخۆشترین عەتری گوڵاوی نایابی لەڕەنگییان لێداوە، بۆنی خەنەبەندانیش دەست و پێیان ئەخشاندبووە، بووک لە خۆشیدا هەر بزەی لێوی هاتووە و گۆنا خڕ و پڕەکانی جوانتر لە سێوەی لاسوورە و دەنووکی کەو ئاڵ و سوورهەڵگەڕاو بوون، دوو تورەی[26] بووکێنی زەرد و سوورێشیان دارە بەسەریدا، یەکێ و باڵای بەرز و ڕەزمەوە ئەوەندەی تر شیرینتر و ڕێکوپێک تر بووە، برایە لە برا بچووکەکانی لەژێر کەراکییەوە پشتی بە پارچە ڕاڵایەکی ڕەنگامە بەستووە و پێیان گوتووە: یاخوا ئەمە لە نیعمەتی ئەوەی کە ببێتە خاوەنی ماڵ و دایکی حەوت کوڕ، ئەم پشتێنە لەو زاوا کرابووەتەوە، لە هەندێ شوێندا یەکێ لە دەستەخوشکانی کچەکە یا دایکی ئەم پشتێنەی بۆ بەستووە بە نیازی ئەوەی ژنەکە بە درێژایی ژیانی زاڵ بێ بەسەر مێردەکەیدا، ژنان بۆ ئەم مەبەستە ئامۆژگاریشیان کردووە، پارچەی کەلوپەل و شتی مەکی و ئارماڵ و مێوژە سوورە و شەکرۆکە و بڕی[27] یا کولێچە پێچراوەتەوە و لە سەرپشتی ولاخێکی ئەمین و خۆشڕەوت بەستراوە: ولاخەکە بە ڕەشمەی گوڵەنگدار و زینی ڕازاوەی بە نەقش و نیگار و هەگبەی ڕێکوپێک بۆ بووک ڕازێنراوەتەوە، بەڵام بە زۆری لەچەند پێخەفێک (نوێن) بەولاوە هیچ شتێکی دیکەیان بەو بووکە نەداوە، لەلایەن یەکێ لە ئافرەتان لە خزمی زاوا هەندێ پارەی کردووەتە نێو گۆرەوی بووکەکەوە ئەمە پێش ئەوەی لەماڵی باوکیدا دەربکرێ ئەنجامی دراوە، ئەو پارەیە بۆ ئەو ئافرەتەیە کەوا لەماڵی زاوادا گۆرەوی بووکەکەی داکەنیوە و شوشتویەتی.

ئەگەر بە ماین بگوێزرایەوە ماڵی زاوا سێ پیاو لە کەس و کاری خۆیانیان لەرخان کردبووە، یەکێکیان جڵەوی ماینەکەی دەگرت، دووەم ئاوزەنگی ماینەکە تا بووکەکە ئەکەوێ، سێیەمیشیان کلکی ماینەکەی بەدەستەوە بووە نەک کەسێکی ناحەز تاڵێ لە کلکی ئەو ماینە هەڵکێشێ و گرێی بداو بێ بە هۆی بەستنی زاوا لەشەوی پەردەدا.

ئەگەر بووک بەپێ بچوایە ئەدەبوو هەنگاوی گەورە بنێ، دەبوو وردە وردە بە ڕێگادا بەرەو ماڵی زاوا برواتا، خۆیشی وا ئەنوێنێ گوایە ئارەزووی لە شووکردنە، لەو کاتەدا کە بووک دەردەکرا هەندێ کەس یا بەربووک بەو نیازەوە ماڵی زاوا پڕ لە خێر و بەرەکەت بێ شتێکیان لە ماڵی بووکەکەدا دزیوە وەک: (کەوچک، پیاڵە، ژێر پیاڵە، قاپ و قاچاغ، ئاوێنە، قۆری، سەرین، پەرداخ) یان هەر شتێکی دیکە کەلەو ئانەدا بەدەستیان بکەوتایە، لە ئەنجامدا دراوەتە بووک: ئەویش بۆ بیرەوەری لای خۆی دەیپارێزێ. هەروەها بووکیان بە گۆرانی و سەماکردن و چەپڵەڕێزان گەیاندووەتە بەر ماڵی زاوا، هەندێ جار بووک ڕازی نەبووە لە ماینەکە دابەزێ تا ماڵی زاوا خەڵاتیان کردووە، ئەوانەی سەمایان دەکرد ئاوێنەی گەورە و ئارای ڕەنگامە و کەوچکی داریتی گەورە (ئەسکۆ) یان بەدەستەوە بووە و ڕووە و پشت لە پشتی بووکەوە ڕۆیشتوون، بۆ ئەوەی بووکەکە خۆی لە ئاوێنەکەدا ببینێ، زاوایش لەسەر بانەوە لەگەڵ براژاوار[28] چەند پارەیەکیدا ڕاوەستاوە و ئەڵە قامیشێکی لەلەکراوی درێژیان داوەتە دەست، لەهەندێ شوێندا دەستە گوڵ بەسەر قامیشەکەوە بەستن، ئەمە هەر بۆ خۆشی و زەوق ئەنجام دەدرا، چونکە گوڵ نیشانەی ئاشتی و خۆشەویستییە، براژاوایش لەدەستەسڕێکدا نوقڵ و چکلێت و شەکرۆکە و مێوژ و گوێز و هەندێ پارە و پوولی وردەی ئامادەکردووە، چاوەڕوانی هاتنی بووک بوون. کاتێ بووک لەماڵی زاوا نزیک بووەتەوە براژاوا ئەو پارە و نوقڵانەی فڕێداوەتە سەر بووکەکەدا، منداڵ و ئوال بۆ خۆیانیان کۆ کردووەتەوە و لە بووکیش دوور کەوتوونەتەوە، بەگەیشتنی بووک بۆ بەر دەرگای ژووری بووک و زاوا کاکی زاوا تەقەڵقامیشەکەی داوە بەسەر بووکە ئەشمیلانەکەیدا و دەستبەجێ بووە بە دوو کەرتەوە چونکە لەوەو پێش بەکێرد لێیەک دوو لاوە لەتکراوە، لەهەندێ ناوچەدا زاوا لەجیاتی قامیشەکە بە وردە بەرد لە بووکەکەی داوە، دەڵێن ئەمە بۆ ئەوە ئەنجام دراوە تا ئەو ئافرەتە چاوترس بێ لە مێردەکەی، لەهەندێ شوێنی دیکەی کوردەواریدا بە گەیشتنی بووک بۆ بەر دەرگای ژووری زاوایی نانێکی بتووتی بەسەریدا لەت کراوە و دابەشیان کردووە بەسەر خەڵکیدا، یا برنج یا گەنمیان بەسەردا پژاندووە بۆ ئەوەی سەر بەخێر بێ و ببێ بە خاوەنی ماڵ و منداڵ کە بووک دادەبەزێنێت بە خێرایی منداڵێکی کوڕیان لە باوەشیدا دادەنا بەو هیوایەی نۆبەرەکەی کوڕ بێ، زاوا لەپاش خۆرئاوا کە بەچووە ژوورەوە دەبوو لە بووکەکە بخورێ و پێیشی بنێتە سەر پێیدا بۆ ئەوەی هەر لەیەکەم ڕۆژەوە زاڵ بێ

بەسەربیاو بەچاکی خزمەتی بکات، بووکیش بەش بەحاڵی خۆی هەوڵی دەوە لە پێشی زاوادا بەو تیازە ئەو کارە بکات.

ئەو کەسەی کە وەکو پێشەنگ جڵەوی ماینەکەی دەگرت بەدەستەوە، لەدوای دابەزینی بووک سواری ئەو ماینە بووەو تاوێ چاک لەپێش جەماوەرەکەدا رەمبازێ و غارغارێنی کردووە، ئینجا ئەو ماینەیان بردووە لە ژوورێکی تایبەتیدا بەستوویانەتەوە بۆ ئەوەی کەس دەستی پێ نەگات تا کاکی زاوا بووکەکەی دەکا بە ژن.

بووکیش لەدوای ئەوەی هەندێ پشوو دەدا تاوێ لەدەستی زاوادا هەڵدەپەڕێ، بۆ ئەوەی خەڵکەکە بیبینن و بزانن جوانە یا نا، لەپاش ئەوەی بووک دەگەیشتەجێ ئیتر بەرە بەرە خەڵکی لەپاش پیرۆزبایی و خواحافیزی کردن شاییەکە چۆڵ دەکەن و هەریەکە بۆ ماڵی خۆی رێ دەگرێتە بەر.

سەر لە ئێوارە لەپاش بە زاوا بوونی زاوا چەند تەقەیەکیان کردووە، یا زاوا خۆی لە پێشی ئەواندا ئەو تەقەیەی کردووە، بۆ ئەوەی بە خەڵکی بگەیەنن کەوا زاوا بە زاوا بووەو بووکەکەش رووسوورە، واتە داوێن پیسی نەکردووە. زاوا کە دەچووە دەرەوە یەکسەر دەچوو دەستی دایک و باوکی یا براگەورە، دایکیشی دەستی کرابووەتە ملی و ئەملاو ئەولای ماچ کردووە.

زاوا هەرچەندە زووتر بووبێ بە زاوا پتر بۆی نازایی و کەڵەمێردی بووە، لەپاش دەرچوونی زاوا پێخەسوو دەستەجێ چووەتە ژوورەوەو ملوانکەی لێداوەو نێو ئەوڕۆی کچەکەی ماچ کردووە. ئنجا دایک و خوشک و پوورو خزمانی زاواو ئەو ئافرەتانەی لەوێ ئامادەبوونە رۆیشتوون بووکەکەیان ماچ کردووەو پیرۆزباییشیان لێ کردووە: لەدواییدا ئەو دەستەسڕەی لەژێر بووکدا راخرابوو بۆ ئەوەی خوێنەکەی بڕژێتەسەری پێخەسوو بردوێتی بۆ ماڵی باوکی بووکەکەو داویە بە دایکی بە نیشانەی ئەوەی کچەکەی روو سووربووە، واتە: کچ بووە، ئەمەش سەربەرزییەکی گەورە بووە بۆ ئەو کچەو کەس و کارەکەی، دایکی لە پێشیاندا داناوەو پیشانیاتی داوە ئەوانیش بەپێی توانا پارەیان خستووەتە سەر، ئەو پارەیە دراوەتە پێخەسووەکە کەلە تەکیاندا ئامادەیە بەرامبەر بە هەڵی ئەرک و ماندووبوونەکەی.

ئەوانەی بانگهێشت کراونەتە سەرشایی هەر کەسە بەش بەحاڵی خۆی لە ئاژەڵ و برنج و کەلە شەکرو رۆن و جگەرەو پارە پارمەتی خاوەن شاییان داوە واتە کەس بە دەست بەتاڵی نەچووەتە سەر شایی، خاوەن شاییش لە دەستەسڕێکدا هەندێ نوقوڵ و شەکرۆکەو مێوژی داونەتێ.

بەراستی ئەم نەبتە پارمەتییەکی چاک بووە بۆ خاوەنی شایی هەندێ جار بەر لە گواستنەوەی بووک ئەو دەستەسڕو شەکرۆکەیە بەشراوەتەوە، هەروەها ئەوە بەڵگەیەکە بۆ هەرەوەزی و یەک گرتن و خۆشەویستی کۆمەڵانی نەتەوەکەمان.

جاران ئافرەتان لەیەکەم رۆژدا لە پاشی بەزاوا بوون کۆمەڵ کۆمەڵ بەدەسقە دیاری و سۆغەوە رۆیشتوونەتە لای بووک و دیدەنیان کردووە، بەو دیارییە وتراوە: (سەرلەچەکانە).

هەروەها خواردنیشیان دروست کردووەو لەسەر سینی بۆ زاواو بووکیان بردووەو پێیان وتووە: (کاسەو سفرە)، ماڵی زاوایش لە جیاتی ئەو رێزەو ماندوو بوونە چکلێت و کولیچە یا میوەیان خستووەتە سەر سینییەکەوە بۆیان ناردوونەتەوە، یا پارچە قوماشێکیان بۆ ناردوون، دیارییەکان دراونەتە (پێخەسوو)ە کە بەلام ئێستا لە رۆژی هەفتەیدا ئەنجام دەدرێ و پێی دەڵێن: (هەفتانە)، هەمووبەشی بۆ بووکە، پێخەسوو هەر هەمان رۆژ بەدەستبەتاڵی دەگەرێتەوە ماڵی خۆی و جاویشی لە دەستی کەس نییە، نەریت وەها بووە هەر پیاوێکیش لەماوەی هەفتەیەکدا بیدەتی بووکی بکردایە دەبوو خەڵاتی بکردایە کە پێیان دەگوت: (شەرمەشکانە)، لەدوای هەفتەیەک دایکی بووک دیاریی کڕیوەو لەگەڵ دوو سێ ژنی دیکەدا چوونەتە ماڵی زاوا نانی نیوەڕۆیان لەوێ خواردووە، لە پاشی چایی خواردنەوە بووکەکەیان بردووەتەوەو گەڕاونەتەوە ماڵی خۆیان و پێ دەگەنەوە، بەم رۆیشتنەوەی بووکەکە دەڵێن (باوەتخوونی) یا: (باوەخوون) هەندێ جار دایکی بووک نەچووە بەڵکو ماڵی زاوا بە زاواو هەندێ لە کەسە نزیکەکانی بووکەکەیان بارەتخوونی کردووەتەوە، لەوێ پێنج شەش رۆژێک ماونەتەوە ئنجا مێردەکەی چووەتە شوێنی و هێناویەتیەوە، زۆرجار لەو بیدەتیەدا یا لەپاش مانگێک ماڵی باوکی خەڵاتی کچەکەیان کردووە، دیارییەکەش بریتی بووە لە گوێرەکەیەکی مێ یا مەڕێک یا زیاتر، بووکەکە بەم دیارییە زۆر دڵخۆش و بەختەوەر دەبوو، لە ماڵی مێردیشیدا شانازی پێوە دەکرد، ئەمەش بۆ ئەوە بوو تا ئەو ژنە خۆی بەخاوەنی ماڵ بزانێ و سووریش لە بەرز بوونی ئەو ئاژەڵانە ببینێت.

هەروەها خزمو دۆست و یارانی زاواو بووک تا ماوەیەک هەردووکیانیان داوەت کردووە.

ئەمەش پارچە شیعرێکی فۆلکلۆرییە کەوا بۆ شایی و بەسەر بووکدا وتراوە:

(بووکانە، بووکانە بووکێ[٣٩]
بووک ئێمە چەند جوانە بووکێ)
(بووک ئێمە بووک تیە بووکێ
سەرتاپێ قوتنییە[٤٠] بووکێ)
(بووکمان هاورد لە دوورەوە
وەتورەی زەرد و سوورەوە)
(میمێ بێنن ئالکەن بووکێ
بووکێ بێنن سوارکەن بووکێ)
(بووکێ ئێژێ ناچم سوار
هەتا زاوا نەبێ دیار)
(ئەو جێ بووک لێی شتن بووکێ
ماوین بەجێ هێشتن بووکێ)
(دایک بووک خۆی کوشتیو بووکێ
بووکانە، بووکانە بووکێ)
(هە دەرنایە، هە دەرنایە
هەر چەند ئەگەم بووک دەرنایە)
(بەسەرو ماڵ بۆم دەرنایە
بووکانە، بووکانە بووکێ)

بووک ئێمە چەند جوانە بووکی

وەکو دەزانین نەریتی بووک گواستنەوە لە ئەمڕۆدا نەک تەنیا لە دەڤەری گەرمیاندا بەڵکو لە سەرتاسەری کوردستاندا بە ئۆتۆمبیل ئەنجام دەدرێ و بەنێو بازاڕیشدا تاوێ دەیسووڕێنن، لەپاشدا دەچن بۆ ستۆدیۆی زاواو بووک بۆ دیاری پێکەوە وێنەی فۆتۆ دەگرن، لەدواییدا دەچنە ماڵ هەندێ زاواو بووکیش دەستییەک دەگرن و بە جووتە دەچن بۆ مانگی هەنگوین و پاش چەند ڕۆژێک دەگەڕێنەوە ماڵ.

* ژن بە ژن:

نەریتی ژن بەژن لە نێوکۆمەڵگای کوردەواریدا بە شێوەیەکی گشتی باو بووە. بۆ نموونە یەکێ خوشکەکەی بەدا بەشوو، خوشکی ئەو کەسەی دەهێنا کەوا خوشکەکەی خۆی لێ مارە کردبووە، یا باوک کچەکەی خۆی دارە بەشوو کچی ئەو ماڵەشی بۆ خۆی خواستبووە، یا کەسێک کچی خۆی داوە بەکەسێ و خوشکی یا کچی ئەو کابرایەشی بۆ براکەی مارە کردبووە: جاری وایش بووە کچییەکیان کوڕەکەی نەویستبووە بەڵام گوێیان پێ نەداون و بە هێزی خەنجەر و تێهەڵدان داویانە بە شوو، واتە خۆشی بوایە ترشی بوایە دەبوو بە ئارەزووی ئەوان تەک هی کچەکە بدرایە بە شوو. بۆیە هەندێ جار کچەکە لە قارانا خۆی دەکوشت یا: خۆی دەسووتاند جاری وا بووە یەکێکیان یەک دوو ڕۆژ یازیاتر پێش ئەوەی دیکە شایی دەکرد و ژنی خۆی دەگواستەوە، بەڵام بە زۆری لە یەک کات و کاتدا شاییان کردووە بووکی خۆیان گوێزاوەتەوە و لە ناوەڕاستی ڕێگەش لە شوێنێکی دیاری کراودا هەردوو بووکەکە یەکیان دەگرتەوە. ئەگەر هاتوو یەکێکیان پێش ئەوەی دیکەیان بگەیشتایە ئەو جێگایەی دیاری کراوە ئەوە لەوێدا بووک ڕادەگیرا و لە شکری بووکیش لەو دەشت و چۆڵەدا دەستیان کردووە بەهەڵپەڕکێ و شایی تاوەکو بووک و بار باخانەی ئەوەی دیکە گەیشتووەتە ئەوێ. لە شکری هەردوو بووک یەکیان دەگرتەوە، هەردوو بووکەکەیان دادەبەزاند و لەگەڵ یەک دوو ئافرەتدا هەندێ لەو خەڵکە دوور دەکەوتنەوە. ئافرەتەکان جاجمێک(مەوج)ی یا پۆپەڕێنێکیان دەگرتەوە هەردوو بووکەکە دەچوونە ژێریەوە و یەکتریان ماچ دەکرد و دەرزی یا (دەرزی بەریاقە)کانی خۆیانیان دەگۆڕیەوە و دەهاتنەوە بۆ لای جەماوەرەکەو هەمیسان سواری ماینیان دەکردنەوە، ئنجا هەریەکە بەختیاری بووکی خۆی وەردەگرت و بەرەو شوێنی خۆیان دەچوون.

هەندێ جار لەسەر دوا گەرتنی بووکێکیان بۆ شوێنی دیارکراو کێشەیەک یا کۆمەندێک ڕووی دەدا و دەبوو بە هۆی هەڵوەشاندنەوەی ژن بەژنەکە، گوایە ئەوان خۆیان لەمان بە پیاوتر زانیوە.

خاوەن شاییەکە هەرکە لای خۆیەوە دەسرەوتی شایی خۆی دەگرتە دەستی، جاری وایش بووە ژن بەژنەکە گەورە بە بچووک یا بچووک بەبچووک لەسەر مەلۆتکە پێک هاتووە و مارەیان کردوون، کاتێ گەورە بوون جارێکی دیکە خوازبێنیان کراوەتەوە و زەماوەندیان بۆ گێڕاون، ئەم نەریتە کۆن و ساکارە هەرچەندە لە ڕاستیدا پەسەندو دروست نییە، بەڵام بەرای ئێمە هۆکاری پەیدا بوون و سەرهەڵدانی دەگەڕێنەوە سەر دوو هۆکاری سەرەکی:

١. لەبەر هەژاری و دەست نەڕۆیی خەڵکی پێشوو نەیانتوانیوە بە ئاسانی ژن بۆ کوڕەکانیان بهێنن، بۆیە پەنایان بردووەتە بەر ئەم نەریتە و توانیویانە لەم ڕێگایەوە بۆ کوڕەلاوەکانیان ژن بهێنن و کیژەکانیشیان بەمێرد بدەن یا ئەو پیاوانەی کە بەتەمەن بوون نەیانتوانیوە ژن بهێنن ئەگەر ئەم ڕێگایە نەبوایە بەڵام گەلێ جار ئەم ژن بەژنە هەردوو خێزانەکەی تووشی کۆسپ و تەگەرە کردووە لەئاکامدا گەیشتووەتە جودا بوونەوەی هەردوو ژنەکە لە پیاوەکانیان، سەیر لەوێ بووە هەرچەندە ژنێکیان مێرد و ماڵی خۆی ویستبایە و ئارەزووی لەو بەزمو ڕەزمە نەبووبێ بەڵام باوک و برای کەس و کارەکەی گوێیان نەداوەتێ و بە زۆرە ملێ رایان کێشاوە و بردوویانەتەوە لای خۆیان و بەتەڵاقیانداوە بۆیە پێشینان وتویانە «ژن بەژنی قوڕ بەسەری»،[١] ئەگەر بووکێکیان ماڵی غەزووبیی و مێردەکەی بۆی خراپ بووبێت: بووکەکە دەیوت: (ئەڵێی لە خوێندا براوە) چونکە زۆرتر کە دوو بنەماڵە یاهۆز دوژمنایەتی و پیاوکوشتن لەنێوانیاندا ڕووی بدایە، بۆ بنبڕکردنی کێشەکە ژنیان بەیەکتر دەدا و ئاشت دەبوونەوە.

٢. زۆر جار ئەم ژن بەژنەیان ئەنجام داوە لەبەر ئەهێشتنی ناکۆکی و یەتین کردن و بەهێزکردنی دۆستایەتی نێوان دوو بەرەباب یا بنەماڵە یا دوو خێڵ تاکە یەک تۆزێک ببنەوە و ئەوەکانیشیان ببنە خاڵۆ و خاڵۆزاو پووزا، وەکو لەم پەندانەدا دەردەکەوێ:

* خزمت کێیە؟

* مێشتا ژنم نەهێناوە»[٢]

* خزمی ژنانبەر پەرە پەرە خزمی پیاوان دەریەدەرە»[٣]

ئەگەر کچێکی مارەبڕاو یا لەپاش شووکردنی لە ڕۆژێکەوە تا چەند مانگێک مێردەکەی بمرێ ئەوە دەڵێن: ئەو کچە سەرەخۆرە، بۆیە زۆر کەس نێتر ناوێرێ بۆ خواستنی ئوختی بکەوێ را دەزانن هەر کەسێ بیخوازێ ئەویش وەکو مێردەکەی پێشووی دەمرێ بەڵام ئەگەر هاتوو کچەکە یا ژنەکە بمردایە ئەوە کوڕەکەیان بە شووم نەدەزانی ئەگەر بۆ چەند جارێکیش بووبێت.

ئەگەر لە ڕۆژانی شاییدا بباریایە دەیانوت: ئەو بووکە سەر بەختە، ئەگەر کەسێک لە خزمی بووک یا زاوا یا دراوسێیەکیان بمردایە یا تووشی چورتمێک ببوایە دەیانوت: بووکەکە پێ و قەدەمی شووم بوو

* بێوەژن:

ئەو ژنەیە کەوا مێردەکەی مردووبێ یا لێ جودا بووبێتەوە واتە: بێ مێرد مابێتەوە، زۆربێوەژنی منداڵدار هەن هەتا دوا ژیانیان شوویان نەکردووە و بە دیار جگەر گۆشەکانیانەوە دانیشتوون و بە بێوەژن کۆشی بە سەر بەرێی و بەو سووری منداڵەکانیان بەخێوکردوون

بەشێکیشیان شوویان کردووەتەوە، بەتایبەتی ئەو پیاوانە خواستوویانن کەوا ژنەکانیان مردبوون، هەیش بووە شووبراکەی مارەی کردووە بۆ ئەوەی خۆی و منداڵەکانی بپارێزێ و پەرشوبڵاوە نەبن، هەندێ ژنیش هەن لەئاستی منداڵانی پیاوەکانیان کە لەژنی پێشووتن دڵرەق و خراپ دەبن بۆیە پێشینان وتویانە: (یاخوا تووشمنت باوەژندار نەبێ)،[1] یا (ژن باوکە، کافرباوکە)[2]، یا: (دایک بوو بە باوەژن، باوکیش ئەبێ بە باوە پیاو)[3]. کەچیکیشیان هەن ژنی ئاقڵ و ژیر و وریاو لە خواترس و بەبەزەیین، ئەو منداڵانە لەگەڵ جگەرگۆشەکانی خۆیاندا جودا ناکەنەوە، جاری وا بووە کوڕێکی لاو کەوتووەتە داوی ئەوینی ژنێکی بێوەژن و لەگەڵیدا دڵداری کردووە و دەرەنجام خواستوویەتی و زەماوەندی بۆ گێڕاوە و ژیانی ژن و مێردیشیان خۆش و بەختەوەر بووە، پێشینان ئەم پەندەیان لەسەر بێوەژن وتووە و ڕێی بۆ خۆش کردوون تا مێرد بکەن: (پیاو بەبێ ژن هەژار دەبێ، ژن بەبێ پیاو هار دەبێ)[4]. تورکیش وایە بێوەژنی شووکردوو بەشەو گوێزراوەتەوە بۆ ماڵی مێرد و ئاهەنگ و شایی بۆ نەگێڕدراوە.

* گواستنەوەی بووک بە نهێنی (پەڵکێش):

مەبەست لەم نەریتە ئەوەیە کە بووک بەشێوەیەکی ئاسایی و ئاشکرا نەگوێزراوەتەوە بۆ ماڵی زاوا، بەڵکو لەپاش ڕۆژئاوا بەنهێنی پەڵکێش کراوە بۆ ئەوەی کەس ئەو بووکە گواستنەوە نەبینێ، هۆکارەکەشی لەچەند خاڵێکدا دەستنیشان دەکرێ:

١. مردنی کەسێکی خاتردار یا خزمێکی نزیک بە زاوا یا: بووک کە ساڵێکی بەسەردا تێنەپەڕیبێ، ئەمەش کورەواریدا نەریت وابووە وەکو ڕێزلێنانێک لە مردووەکەو کەس و کاری.

٢. جاران بۆ زۆربەی هەرە زۆری بێوەژنەکان شاییان نەگێڕاوە و بە نهێنی لەژێر پەردەی تاریکی شەودا گواستوویانەتەوە، چونکە لە کچێنیدا ڕێزیان لێ گرتوون و شاییان بۆ گێڕاون، بۆیە ئیتر دووبارەی ناکەنەوە، هەیش بووە شایی بۆ گێڕاوە بەتایبەتی ئەگەر کوڕەکە گەنج بوایە و بووکەکەش جوانە بێوەژن بووبێت.

بەڵام ئەگەر بووکێك کچ بوایە پەڵکێش کرابێ، تاله ژیاندا مابێ لە یادی نەدەچوو، هەمیشە خۆی بە خەمبار و ماف خوراو دەزانی، جاربەجاریش بۆ دەستە خوشکەکانی گلەیی دەکرد و دەیوت: (بەختە ڕەشەکەی من وابوو پەڵکێش کرام).

* بەستراني زاوا:

هەرە جار زاوا بۆ چەند ڕۆژێك یا هەفتەیەك بە (زاوا) نەبووە، واتە: بووکەکەی نەکردووە بە ژن، دەڵێن گوایە زاوا بەستراوە، دەیانگوت ئەمە بە هۆی ئەوەوە بووە ناحەزێك، زاواکە یا بووکەکە بە نیازی بەستنی زاواکە نوشتەی بۆ سازکردووە یا لەکاتی مارە بڕیندا بە نهێنی قفڵێکی کلیل داوە، یا پەتێك، دەزوویەك، پارچە پەڕۆیەك یا چەند تەلە موویەکی گرێ داوەو لە ژێرخاك یالە پاڵ گۆڕێك لە گۆڕستاندا لە ژێرگڵ هەشاریان داوە، یا خستویەتی نێو دەریا، یا ڕووبار، یا جۆگەی ئاوەوە، یا: بۆ هەمان مەبەست لەکاتی دەرکردنی بووك لەماڵی باوکیدا هەندێ (گڵ) یان خستووەتە ژێرپێیەوە، یا لەو کلەیان خستووەتە نێو هەگبەو بارو باخانەی بووکەوە، جا کەس و کاری زاواکە لە ترسی ئەم نەریتە لەکاتی مارە بڕیندا تەنیا خزم و کەسانێکی باوەڕ پێکراوی ئامادە کردووە، هەروەها لەکاتی دەرکردنی بووکیشدا ئەوەیان پێچەو کردووەو ئاگایان لە بووکەکە بووە نەك ناحەزێك زاواکە ببەستێت.

بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە زاوا، یا: بووکەکە لەگەڵ چەندژنێکی قەیرەدا دەڕۆیشتنە لای مەلایەك یا نوشتەنووسێك: ئەویش بە پارە نوشتەیەکی بۆ ئامادە دەکردن و لەپاش قەتیع کردنی دەیدا بە دەستیانەوە، یا هەندێ دوعاو سوورەتی فاتیحەی بەسەردا دەخوێندو پێی دەوت: بڕۆ ئەوە نوشتەی پێشووم پووچەڵ کردەوە، ئەویش بەمە دڵنیادەبوو، لەئەنجامدا زاوا دەبوو، لە ڕاستیدا ئەم زاوا نەبوونە وانییە بەڵکو بە زۆری پەیوەندی بە باری دەروونی زاواکەوە هەیە.

* پەراوێزەکان:

١. داب نەریتی کوردەواری ناوچەی گەرمیان، هەردەوێڵ کاکەیی: بە یارمەتی ئەمیندارێتی ڕۆشنبیری و لاوانی ناوچەی ئۆتۆنۆمی، چاپخانەی (الحوادث)، بەغدا، ١٩٨٩، لاپەڕە ١٦٨.

* لە گۆڤاری (ئاسۆی فۆلکلۆر) ژمارە ٣٣، ساڵی ٢٠٠٨دا بڵاوکراوەتەوە.

* ڕۆژی ٢٠٠٧/٨/٢٢ لە ئێوارە کۆڕێکی کەلەپووریدا لەژێر ناونیشانی ژن هێنان و زەماوەند لەدەڤەری گەرمیاندا، ئەم بابەتە لەلایەن نووسەرەوە پێشکەش بە ئامادەبوان کراوەو گفتوگۆی لەسەر کراوە

* ڕۆژی ٢٠٠٩/٦/١٢ لە ئێوارە کۆڕێکدا کە سەنتەری ڕۆنیا لە ئاوایی حەسار پێی هەستا، لەلایەن نووسەرەوە خوێندراوەتەوەو لەلایەن ئامادە بووانەوە ڕاوبۆچوونی گەرمی لەسەر ساز کراوە.

* ڕۆژی ٢٠١١/١١/٣١ لە ئێوارە کۆڕێکدا بەشێک لەم بابەتە لەلایەن نووسەرەوە پێشکەش بە ئامادەبووان کرد. کۆمەڵەی ڕووناکبیری و کۆمەڵایەتی کەرکوک پێی هەستا

٢. پەندی پێشینان و قسەی نەستەق لەناوچەی کەرکوکدا، هەردەوێڵ کاکەیی، ئینستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٨، لاپەڕە ١١٣.

٣. ڕەبەن، سەڵت: بێ ژن.

٤. شەکراو: لەدەڤەرێکدا ناوی خاوێنیان دەهێنا و شەکریان تێدەکرد، لەجیاتی شەربەتی ئەم سەردەمە نۆشیان دەکرد

٥. هەڵبژاردەیەک لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگی دووەم، هەردەوێڵ کاکەیی و لەتیف گلی، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، چاپخانەی (دار الحریة للطباعة)، بەغدا، ١٩٩٥، لاپەڕە ٦٣

٦. گۆڤاری بەیان، ژمارە (٥٨)، کانوونییەکەم، ١٩٧٩، فەخرەدین ئەسرەدین

٧. هەمان سەرچاوە، هەردەوێڵ کاکەیی و لەتیف گلی، لاپەڕە ٢٤.

٨. خورماتوو: شارۆچکەیەکە دەکەوێتە سەر ڕێگەی گشتی نێوان کەرکوک و بەغدا بە (٩٥) کیلۆمەتر، لەبنەڕەتدا سەر بەشاری کەرکوکە، ڕژێمی بەعسی لێی دابڕیوەو خستوویەتە سەر پارێزگای تکریت. زۆربەی دانیشتوانی کوردن

٩. چەفیە: سەرپۆش.

١٠. هەمان سەرچاوە هەردەوێڵ کاکەیی و لەتیف گلی، لاپەڕە ٥٣.

١١. سووڕمە: کل، ژنان چاویان پێ دەڕێژن.

١٢. حەبیبی، خۆشەویستەکەم

١٣. هەمان سەرچاوە، هەردەوێڵ کاکەیی و لەتیف گلی، لاپەڕە ٧٥.

١٤. گۆیندە: شایەر، قسەکەر

١٥. مەقامزان شەوکەت خورشید حوسێن، کەرکوک، داقوق، ئاوایی تۆپزاوە.

١٦. هەمان سەرچاوە فەخرەدین ئەسرەدین: لاپەڕە ٦٩.

١٧. لۆکس: چرایەکی تۆزەلی گەورەیە، بەنەوت کار دەکات

١٨. هەمان سەرچاوە شەوکەت خورشید حوسێن.

١٩. چەند مەقامێک لە شاری فۆلکلۆری کوردی، جەعفەر شێخ حوسێن بەرزنجی، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی: چاپخانەی (الزمان)، بەغدا، ١٩٨٦، لاپەڕە ١٩٣.

٢٠. هەڵبژاردەیەک لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگی سێیەم، ئیبراهیم باجەلان و هەردەوێڵ کاکەیی. ئینستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٤، لاپەڕە ٩١

٢١. هونەرمەندی میللی مستەفا تانەرا، خورماتوو.

٢٢. هەمان سەرچاوە، مستەفا تانەرا.

٢٣. هەڵبژاردەیەک لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگییەکەم، هەردەوێڵ کاکەیی: چاپخانەی (الحوادث)، بەغدا، ١٩٨٥، لاپەڕە ٤٥

٢٤. هەمان سەرچاوە، مستەفا تانەرا.

٢٥. تورنج، نارنج، زۆرتر لەریکە نارنجیان مێخەکڕێژ دەکردو لەبەر سێبەر وشکیان دەکردەوە، بۆ بۆنخۆشی لە گیرفان یا بوخچە دادەنرا. زۆرجار کور یا کچ: بەدیاری پێشکەش بە ئەویندارەکەی دەکرد.

لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا لە جیاتی ئەم تورنج بەمێخەک، سێو بەمێخەکیان هەیە هەر بۆ هەمان مەبەست بەکاری دێنن

٢٦، ٢٧. هونەرمەندی مەقامبێژ شوکر محەمەد قادر، کەرکوک، بەشوکر خەیات ناسراوە.

٢٨. کەرکوە: جۆرە سەنووقێکی دارینە لەسەر پشتی ماین بەند دەکرێ، بۆ گواستنەوەی بووک بەکاردێ، هەروەها کۆچەرییەکان لەکاتی کۆچ و باردا بۆ ئافرەت و منداڵ و بێدە ساڵە پەلە کەرتەوکان بەکاری دێنن.

٢٩، ٣٠. هەمان سەرچاوە فەخرەدین ئەسرەدین.

٣١. گۆڤاری کاروان ژمارە (١٥٤)، ساڵی ٢٠٠٦، مستەفا محەمەد زەنگەنە، عەبدولحەمید سەعید بەرزنجی

٣٢. خورخورە: چەمێکە دەکەوێتە خوارووی ئاوایی قەڵغانوی بچووک، سەر بە شارۆچکەی خورماتوو

٣٣، ٣٤. مینا ولراتی بابا، داقوق، ئاوایی تۆپزاوە.

٣٥. ئایشێ ڕەحمان جەباری، کەرکوک، گەڕەکی مەولەوی.

٣٦. ئورمە- ئاڕا، جۆرە سەرپۆشێکی جوان و قەتلەو ئەرمە، دەدرێ بەسەر بووکدا، ڕەنگی زۆرە: زەرد، سوور، سەوز، هتد

٣٧. بڕی: جۆرە کولیچەیەکی جارانە بە تایبەتی بۆ بووک ئامادە دەکرا

٣٨. برازاوا: کەسێکی بە ئەزموونی ژنداره، بەزۆری دۆست، یا خزمی زاواکەیە، ئامۆژگاری زاوا دەکا لەهەموو بارەیەکەوە.

٣٩. خاتوو وازیع ڕەحیم خانە، کەرکوک

٤٠. قوتنی: پارچەیەکی جوانی ڕێ ڕێیە، بە زۆری بۆ کەوای ژنان بەکاردێت.

٤١. سەعدیە عەلی وەلا وەهاب (١٩٢٥–٢٠١١)ی ژ، کەرکوک.

٤٢. ئەشمیە غەیبوڵڵا سەلیم (١٩٣٩- ٢٠١٢/٢/١)، داقوق، تۆپزاوە
٤٣. پەندی پێشینان چاپی دووەم. شێخ محەمەد خاڵ، چاپخانەی کامەرانی. سلێمانی، ١٩٧١. لاپەڕە ١٨٧.
٤٤، ٤٥. هەمان سەرچاوە، میقا وارڵنی بابا.
٤٦. پەندی پێشینانی کورد. بەرگییەکەم، عەلی مەعرووف شارەزووری، ئەمیندارێتی گشتی ڕۆشنبیری و لاوانی ناوچەی ئۆتۆنۆمی، چاپخانەی (الحوادث): بەغدا، ١٩٨١، لاپەڕە ٥٢
٤٧. ڕەحیم فەرەج دەروێش (١٩٢٧- ٢٠١٢/٢/٢٦) کەرکوک.

* چاوپێکەوتنەکان:

١. نەجمەدین فەرەج دەروێش (١٩١٢- ٢٠٠٠/١٠/١)ی ز، داقوق- ئاوایی تۆپزاوە.
٢. میقا وارانی بابا (١٩٢٢ی ز-) داقوق- ئاوایی تۆپزاوە
٣. ئەحمەد ڕەزا عەزیز (١٩١٧- ٢٠٠٢/١٢/١٩)ی ز، داقوق- ئاوایی تۆپزاوە
٤. میرزا وەلی ئازە (١٩١٤- ٢٠٠٢ی ز) داقوق- تۆپزاوە.
٥. مەئامزان سەعید عەزیز عەباس (١٩١٨- ١٩٩٢)ی ز، کەرکوک داقوق.
٦. سەیید نەجمەدین بەرزنجی (١٩١٨ی ز-) کەرکوک- گەڕەکی چای
٧. شوکر ڕەزا عەزیز (١٩٢٤- ٢٠٠٤)ی ز، داقوق- خوێن.
٨. ئایشێ ڕەحمان جەباری (١٩٢٥ی ز-) کەرکوک- گەڕەکی مەولەوی.
٩. مەئامزان شوکر ڕەشید نادر (١٩٢٩ی ز- ٢٠٠٨) داقوق- ئاوایی (شوکر جەبیران)
١٠. فەتاح مستەفا داودی (١٩٣٣ی ز-) خورماتوو.
١١. مەئامزان شوکر محەمەد قادر (١٩٤٠ی ز-) کەرکوک، ناسراوە بە شوکر خەیات
١٢. گۆرانیبێژی میللی عەلی مەجید نادر زەنگەنە (١٩٣٥ی ز-) کەرکوک- شۆرییجە
١٣. مەقامبێژ سەلاح محەمەد خدر (١٩٣٥ی ز- ٢٠٠٩/٥/٨) بە سەلاح داودە ناسراوە- کەرکوک- شۆرییجە.
١٤. مەئامزان شەوکەت خورشید حوسێن (١٩٣٦ی ز-) بە مام شەوکەت کاکەیی ناسراوە- داقوق- تۆپزاوە.
١٥. عوزێر مام ئەحمەد (١٩٣٨ی ز-) کەرکوک.
١٦. ئەشمیە غەیبوڵڵا سەلیم (١٩٣٩- ٢٠١٢)ی ز، داقوق- تۆپزاوە.
١٧. خاتو وازیح ڕەحیم خانە (١٩٤٤ی ز-) کەرکوک.
١٨. عەلی مەحموود داودی (١٩٣٧ی ز-) کەرکوک.
١٩. مەعدی مەلا مەحموود ئەمین شێخانی (١٩٤٠ی ز- ٢٠٠٨/٦/٢) قادرکەرەم.
٢٠. عاسی عەبدولکەریم ڕەشید ئاغای زەنگەنە (١٩٥٤ی ز-) کەرکوک
٢١. سەعدیە عەلی مەلا وەهاب (١٩٣٥- ٢٠١١ی ز) کەرکوک

* پەندی پێشینان:

مەرکەزی کاکەیی

(ئ)

١. ئاخور عومرو نەوەل دڵداری.
٢. ئاسیاو ئەکاکاری خۆی، چەقەنە ئەدا لەزاری خۆی.
٣. ئاسیاو بە نۆبەت
٤. ئاشتی پشیلەو مشک لەزەرەری عەتارداییە.
٥. ئاشەوان کەری خۆی باش ئەناسێ.
٦. ئاشی بێ ئاشەوان، ماڵی قورەکاباز، ماڵ ویرانی لەدوایە.
٧. ئاشی نەزان خوا ئەیگێڕێ.
٨. ئاقاڵ هەرچی بکا، خزمەتکار حەقی نییە بپرسێت
٩. ئاگاداری ماڵی خۆت بەر دراوسێ بەدنام مەکە.
١٠. ئاگرو دز باشترە لە شوو.
١١. ئاو خۆی ئەندازیارە.
١٢. ئاو لەگۆمدا زۆرمایەوە ئەگەنێ
١٣. ئاوی کەتلەرێت ئەتێمەدار
١٤. ئای ئەدڵەکەم چەندێ بێ عارە، دایم وەتەمای ژنی شوودارە.
١٥. ئۆخەی ئۆخەی بەسمانە، کورە کەچەڵ کەسمانە
١٦. ئۆخەی ئۆخەی، هەر کەس بۆ خۆی.
١٧. ئومەرەمەندان بەگیسکێ رازی نەبێ: خاڵخاڵان بەنیسکێ رازی ئەبێ.
١٨. ئەجەل ئەوالی بۆ لێو ئاوان، بەنە ئەیبەنە ئاگری ئاوان.
١٩. ئەچمە ئاسمان با ئەمبا، دێمە ئەرز ئاو ئەمبا
٢٠. ئەرزی بۆ قاوەلتی، ئەلێ دایکوتی.
٢١. ئەرێ پایزە برا، چۆنی؟
٢٢. ئەرێ چیتان لێم ئەوێ، بڕۆم لەناو قەبرەکەم دانیشم؟
٢٣. ئەسپی تییەو ئاخور ئەکات.
٢٤. ئەستەری لە رووی گرانترە.
٢٥. ئەڵێ لەدایک و باوک چاکترە.
٢٦. ئەڵێی سوولەر باری گران
٢٧. ئەگەر ئەزانم رەحمەتە گیانم، ئەگەر نازانم رەحمەتە گیانم.
٢٨. ئەگەر ئەمزانی چ ئاش ئەمردم، ئەوەمان دەردی خۆم زوو ئەکردم.
٢٩. ئەگەر ببی بە پۆڵا: دنیا ببەی بە کۆڵا، هەر دەرزێی لەبێ خۆڵا.
٣٠. ئەگەر بەد ئەبینی، بەدخانە لەیاد ناکەی.
٣١. ئەگەر بەلای ئێوەوە بوو رەشم، خۆ بەلای خواوە بوو گەشم
٣٢. ئەگەر پیاو نەبێت بەبێزن ئەڵێ بەریشی مەردانەت قەسەم
٣٣. ئەگەر (تا)ت بۆم بێ، ئەلەرزم بۆت، ئەگەر بلەرزی بۆم ئەمرم بۆت.
٣٤. ئەگەر تۆ لەوری من دوورناسم، ئەگەر تۆ تیفی من ئەلماسم.
٣٥. ئەگەر تۆ یەک مەتی، من دوو مەنم: جگە لەکێش و تەنەتم
٣٦. ئەگەر حەز ئەکەی لەگۆزەی پرم، خۆت بۆخۆم، کێمەکەت بۆ کوڕم.
٣٧. ئەگەر حەسرین لەپشتم بێ، ئەگەڕ ئاسمانا ئەچم.
٣٨. ئەگەر خوا بیدا، لەخەتێ ئەیدا.
٣٩. ئەگەر خەوت بێ، نایپرسی تۆ کوڕی کێی؟
٤٠. ئەگەر خەوت بێ، سەرینت ناوێ، ئەگەر برسیت بێ، پێخۆرت ناوێ.
٤١. ئەگەر خەر دەبوو بوماییە، کەروێشک دەبوو بەگایە
٤٢. ئەگەر دەنگ بکەم بەد ناوم، ئەگەر دەنگ نەکەم ئەنگاوم.
٤٣. ئەگەر ژنە، عومری منە: وەرە سەر ملی منە
٤٤. ئەگەر دوژمن خۆیشی بکات بە ئاموزات، هەر دوژمنە
٤٥. ئەگەر شەرمەتی بێژنگێ بگرە بە رووتەوە.
٤٦. ئەگەر کرێار هات دوکان والاکە.
٤٧. ئەگەر کەڵ گوێی والە هەرمە، ئەگەر ژن خوازی دەمی ئەماڵ بەردە.
٤٨. ئەگەر لاو بێ و بڕوت بێ، لەناو گەلا نابووتی.
٤٩. ئەگەر نایی بەهەنگوین بەگوێزلێکیش مەیە.
٥٠. ئەگەر ئازاتی بکرە جوانی
٥١. ئەلەمەدور لیلا ئاراشەکەم هاتە دێ، کەرەشینم بە بارەوە دێ.
٥٢. ئەڵێ رارچییەو ئاتچییەکەی مردووە
٥٣. ئەڵێ سەگی ئەرزی خواردووە.
٥٤. ئەڵێ عەلەشیشە هەر شتێکی سوور ببینێ ئەکەوێتە دوای.
٥٥. ئەڵێ مارە بەدەم مارخۆرەوە زیرەی دێ.
٥٦. ئەمانە خۆشن: شیری مەری گێڵ، مرووەی لالێز، گاشی ژنی درێژ.
٥٧. ئەو ئەسپەی بە سەرسم فێربێ، پێی ئەڵێن یاخوا ئالبەنەکەی کوێر بێ.
٥٨. ئەو خواتەی دوعای ئەلەی، بەردی تێ مەخە.
٥٩. ئەو قسانەی تۆ ئەیکەی، لە قوتووی هیچ عەتارێکدا نییە.
٦٠. ئەو کەسەی ماڵی لە شووشە بێ: نابێ بەرد بگرێتە ماڵی خەڵکی.
٦١. ئەوەندە لەم کەلەوە هاتی و، لەو کەلەوە ئاوا بووی، زاتیم رۆژێ دەست ئەنێتە ناقرگەت
٦٢. ئەوەندە وشک مەبە بشکێی.
٦٣. ئەوەندە بە ئێوە ناشێ، بپەمنە فاتە رەشێ.
٦٤. ئەوەندە بەرز بفڕێ، نزم ئەنیشیتەوە.
٦٥. ئەوەی پشتی قاچەق ئەگرێ تۆکەری زاڵمە.
٦٦. ئەوەی خاوەن ماڵ ئەیزانێ، دز پێی بزانێ بە رۆژی نیوەڕۆ تالانی ئەکا.
٦٧. ئەوەی خەڵک رائەنێ ناحەسێتەوە.
٦٨. ئەوەی درک بلاو بکاتەوە، وەبێ خۆی بەسەریا بڕوا.
٦٩. ئەوەی سینگ بخوا..ئەبێ سینگ بکوتێ.
٧٠. ئەوەی لە دز مایەوە، بەر فاڵچی کەوت.
٧١. ئەوەی مردنی دەبێ.. بەگرانەتا رازییە.

٧٢. ئەوەی نەیبینی مالم، تازانی لە حالم.
٧٣. ئەوەی ئەگری پێ ناکەنێت
٧٤. ئەوەی هیچی نەبێ لە هیچ ناترسێ.
٧٥. ئێتر بەسمانە، کورەکە کەچەڵ بەسمانە.
٧٦. ئیشکەرم بمرێ، ئەگبیکەرم نەمرێ.
٧٧. ئیشی دایك و باوکداری نەبێ.
٧٨ ئیقبال یار بێ با دوژمن هەزار بێ.

(ب)
٧٩. با بێ، یا باران، هەر لەبەتر کەم دەبێتەوە.
٨٠. بارانی بەهار هیچ بە من ناکا، تاوێ ئەباری، تاوێ خۆش ئەکا
٨١. باز تەماوە، بۆیە کوندەبوو بووەتە شای مەلان.
٨٢. باوکمان برایە، بەلام من لەتۆ بەگزادەترم
٨٣. بارکم کوژرا چ بە شیر چ بە تیر.
٨٤. بروا بە توراتی ژنی مندالدار مەکە.
٨٥ بڕۆرە شارێ کەس نەتناسێ، خۆت هەلبکێشە پڕ بە کراسێ.
٨٦. بزنێ ئەلارێنێ کە تۆی بخورێ
٨٧. بسکەرە سەر بەگوێزێ یا ئاوەکەش پووك نەبێ.
٨٨. بۆ بۆرە پیاو خۆت بەکوشت بدەی، تەلێ بە ئەمری خوا مرد.
٨٩. بوو بە ریشەوە مەوشەوە.
٩٠ بوخچەی مەوزە
٩١. بۆ دەستمالێك قەیسەرییەك ئاگر ئەدا.
٩٢. بۆ فڕێسەی براوە؟
٩٣. بۆ کەس شین نابێ داری بریایە
مردن زۆر حەقە پیری نەبوایە.
٩٤ بۆ مەلا مزگەوت زۆرە.
٩٥ بوو، بوو نەبوو گمرەبوو.
٩٦. بووەتە قیر کەرای سپی.
٩٧. بۆی لێدەن دەفولی براوە
٩٨. بۆیە سەیرە، چونکە بەرەبرە.
٩٩ بە ئاگری خەلکی خۆت مەسووتێنە.
١٠٠. بە ئاوی حەمام پیاوەتی ناکرێ.
١٠١. بەبێزی شیری مانگابازەوە لە بۆی مالانیش بووین.
١٠٢. بەبێ پەرلە قسەی کرد
١٠٣. بە بەردێك دوو چۆلەکە ئەکوژێت.
١٠٤ بە پێنەو تیزکی خۆمانەوە هاتووین.
١٠٥ بە خەلکی سەگ ئەوەڕێ بە ئێمە چەقەل
١٠٦ بەراز هێلکە ناکات، کە کردی ئەلێ چی؟!
١٠٧. بەرد فرێدەدە بەرەو تارییکی
١٠٨. بەردی زل لەنزیکەوە دێ.
١٠٩. بەرگ وتویەتی: ئەگەر نەتکەم بە دوان، ئەتکەم بە یەکێ لە ژوور هەموان.
١١٠. بەرو پشتی بۆ نییە.
١١١. بەری ئاسمان بەچاتۆل ئەگیراوە.
١١٢ بەری درەختی بەرێو هەر بەرێوە.
١١٣. بەریش بوایە بزن ئەبووە قازی.
١١٤ بە زۆرە ولن راستی بێز نەبێ.
١١٥. بەقر خڕ ئەبێتەوە.. بە فوویەك ئەتوێتەوە.
١١٦. بە گورگیان وت: ئەوە درنگی مەرە، دەستی کرد بەگریان، وتیان ئەوە بۆ ئەگریت؟ وتی: ئەترسم درۆبێت
١١٧. بەگولێکی گەش بەهار نایەت
١١٨ بەمشتێ ئاو، ئەکەوێتە مەلەکردن:
١١٩. بەمتێ ڕێماو بەمنیشی یادا، کردیە جاجم بە خۆیدا دا
١٢٠. بەمانێ نە، بەمناوێ سکمان بوو بە جەراوێ
١٢١ بیخەرە سەر چاوی کوێر چاکی ئەکاتەوە.
١٢٢ بێقی دداتی خۆت بەمەسور کەسێ پیشان مەدە
١٢٣. بێ دەنگی جوانترین خشلە بۆ ژن.
١٢٤. بیر وەکو لەش پێویستی بە خواردن هەیە.
١٢٥. بێگانە خوتەخوتکەرە، ئامۆزا غەرزە دەست لەمل کەرە.
١٢٦. بێل و گاوەسنی پێ دەشکاوە
١٢٧ بێناوی لە بەدناوی چاکترە
١٢٨. بێوەژن خواخوای بوو شووبکا، کەشووی کرد داوای هەشت و یەکی ئەکرد.

(پ)
١٢٩ پارو هەتا تەیجووی، قووت نادرێ
١٣٠ پارەدار کەباب ئەخوا و بێ پارەیش هەلمەکەی.
١٣١ پاش باران کەپەنەك بێ سوودە.
١٣٢ پاشگەز بوونەوە لە هەلە چاکەیە
١٣٣. پرسەت پێ ئەکەم، بەلمەت ناکەم.
١٣٤. پرمالیان لە بازیانە بوو، بە دلتێشە مرد.
١٣٥. پشت سەریشم چاوە.
١٣٦. پشیلە لەدوای کەیوانۆی پیسکن ئەکەوێ.
١٣٧ پشیلەی مڕن دونگی زل ئەبا
١٣٨. پووری سەمەنە، بۆم بێنە جامێ خەنە.
١٣٩ پووش لە چاوی خەلکی ئەبینێ کەچی شووژن لەچاوی خۆیا نابینی.
١٤٠. پۆی دەوار بە بەرەوژێر سپی نابێتەوە.
١٤١ پەتی درۆ کورتە.
١٤٢. پەرێزی پاك نییە.
١٤٣. پەسدار پەسی دەمرێ، کەسدار کەسی دەمرێ.
١٤٤ پەنجەکانی دەست هەموویان وەکو یەك نین
١٤٥. پیاوی ئازا جارێك ئەمرێ، ترسنۆك هەزار جار.
١٤٦. پیاو ئەو پیاوەیە پیاوەتی لەبیر نەچێ
١٤٧. پیاو ئەو پیاوەیە شیرین بخوا و تالیش بخوا
١٤٨. پیاو ئەو پیاوەیە بەرگەی سەرما گەرما بگرێ.
١٤٩ پیاو بە ئیش، تەك بە ریش
١٥٠. پیاو بە سمێلەوە جوانە، ژن بە پرچەوە
١٥١. پیاو چاوی دەرچێ ناوی دەرنەچێ
١٥٢ پیاو لغاو بۆ ئەسپ دا ئەمێنێ و ژنیش بۆ پیاو
١٥٣. پیاو ناچار بوو سەر بەمالی دوژمنا ئەکا.
١٥٤ پیاوی بەد رەوشت ژن سووك ئەکا

١٥٥. پیاوی بێ ئەقڵ، بە دۆستی کەس نابێ.
١٥٦. پیاوی جوامێر چ لە گەرمیان چ لە کوێستان.
١٥٧. پیاوی خوێڕی بە خاڵۆی خۆی ئەوێرێ.
١٥٨. پیاوی خوێڕی دەست ئەداتە بەردی زل.
١٥٩. پیاوی دووڕوو، رەفیقی ناوەڕەیە.
١٦٠. پیاوی زۆر وێژ خراپیش ئەڵێ و چاکیش ئەڵێ.
١٦١. پیاوی قەرزدار، ئەیاڵار تیژ ئەبوا.
١٦٢. پیاوێك لە ژنەکەی ترسا، داخوازی کچەکەی ئەدایکی ئەکرێ.
١٦٣. پیاوی گەورە، بۆ کەمالەت، پیاوی بێ کار، بۆ شەمامەت.
١٦٤. پیاوی مەرد، دوو جار دەست بەکوێنیکا ناکا.
١٦٥. پیاوی نەگبەت، سەگیشی ناوەڕێ.
١٦٦. پیاوی هەژار لە ناردەواڵدا ددانی ئەشکێ.
١٦٧. پێڵاوەکانم درا: هیچم پێ نەبڕا.
١٦٨. پێم هیلاك بێ ئەك دەمم.
١٦٩. پێی پەتی خۆشترە، لە پێڵاوی تەنگ.
١٧٠. ماڵی چۆڵ خۆشترە، لەماڵی پڕ دەنگ.
١٧١. پێیانئەگێشەو بڵێ: ئەمزانی.
١٧٢. پێی کەلەشێرەکەت ببەستەوەو بازکەی ماڵە دراوسێ بە هێز مەزانە.

(ت)

١٧٣. تا بەرز بی کەوتنت بەئازارترە.
١٧٤. تا چل هاوەمل، گەیشتە پەنجا رەنجا. گەیشتە شەست شکەست، گەیشتە هەفتا کەفتا، گەیشتە هەشتا ڕۆحی لەسەتا.
١٧٥. تاریکە شەو قەلای مێرە.
١٧٦. تا زۆر بمێنی زۆر ئەبیستی.
١٧٧. تاعوون هات بەگرانەتا شوکر.
١٧٨. تالع بیکا: بەخت ئەبری، بەرەلەلای تەنگییەوە ئەدرێ.
١٧٩. تانەی بەنە لەمەزاب قەبر ناخۆشترە.
١٨٠. ترسنۆك لە سێبەری خۆی ئەترسێ.
١٨١. تفوو لەپیاوی بەدخوو، ئەوەی کچی هەیەو نایدا بەشوو.
١٨٢. تفەنگ بۆ نیشان، ئەسپیش بۆ مەیدان.
١٨٣. تفی بەرەو با ریشی خۆت ئەگرێتەوە.
١٨٤. تنۆکە تنۆکەی باران، یەك بگرێ ئەبێ بە تۆفان.
١٨٥. تۆبەی گورگ هەر ئەوەندەیە هەتا مەر ئەبینێ
١٨٦. توورەکەی بەتاڵ، ئۆمای هەیچ ناگیرێتەوە.
١٨٧. تۆ مەشکەی ماڵی میر بژەنە، من هی تۆ ئەژەنم، کۆتە کراسەکەیشمان بە نیوەیی.
١٨٨. تەکبیرکەرەمان شوان بێ، باوەری بەکلکی بزنان بێ، ئەبێ حاڵمان چۆنان بێ
١٨٩. تەکیە خواردنی هەیە، بەخشیتی نییە.
١٩٠. تەماشام بکە ئەوەندەی تەپلۆسکێ، تا تەماشات بکەم ئەوەندەی کێوێ
١٩١. تەمەنی پیاوی خائین کورتە

١٩٢. تیشکی خۆر بە بێژەنگ ناگیرێ.

(ج)

١٩٣. جنێو، چەکی پیاوی بێدەسەڵاتە.
١٩٤. جوانی هەتا بتوانی.
١٩٥. جوتیار ئەڵێ: تا هەنار گوڵ ئەکا گەنمی پار نافرۆشم
١٩٦. جوگەیێ ئاو پیا بڕوات بۆگەن نابێ.
١٩٧. جولا لەسەر مەکۆ هەر بارزلێبدا
١٩٨. جێی خەنجەر چاك ئەبێ، جێی قسە چاك نابێ.

(چ)

١٩٩. چارەی قەرز دانەوەیە.
٢٠٠. چاکە بکەو بیدە بەدەم ئاوەوە، کەس پێی نەزانێ لای خوا نووسراوە.
٢٠١. چ چاکەکەیان سوژنە، ئەویش کونێکی لەبەتە.
٢٠٢. چاوت دەرچێ ناوت دەرنەچێ.
٢٠٣. چاو لەدەرە، قوڕ بەسەرە
٢٠٤. چاوەش چۆن ئەخوێ لێبدات، ئەبێ وەهاش شایی بکەی
٢٠٥. چرا تا نەسووتێ شەوقی نابێ
٢٠٦. چرایە بۆ ماڵ پێویست بێ، بۆ مزگەوت ناشێ.
٢٠٧. چ مێوژێ، چ کەویژێ.
٢٠٨. چەکی بەدەست براتە، پارەی باخەڵت ماڵتە.
٢٠٩. چەندێ ئەتوانی چاکە بچێنە، پیاوی بەدرەوشت هەرگیز مەدوێنە.
٢١٠. چۆلەکە نابێتە هەلۆی ڕەشۆلە.
٢١١. چوونە ناو شایی عەیبێك، نەرچوونی دووعەیب.

(ح)

٢١٢. حوشترو کورتانیان نەوتووە.
٢١٣. حوشترێك ئەکا بەقوربانی جگەرێك.
٢١٤. حەز ئەکا ماڵەکەی بکا بە مێلکییەو پێشکەش بە میوانی بکا.
٢١٥. حەسەن گوێبنانێ، مۆرت دانێ، جووتت کوانێ.
٢١٦. حیساب بۆ ساڵی سەخت: شایەت بۆ پیاوی چەوت.

(خ)

٢١٧. خاڵۆو خوانزایی مەکە.
٢١٨. خزمەت بەگوێرەی قودرەت.
٢١٩. خوا شاخ بە بەرانی بێ شاخ نەدا.
٢٢٠. خوا بیبا مەرگم .زارا ئەکا بەرگم.
٢٢١. خوابیدا ماڵی خۆم، هەرکەم نەخۆم، حەزکەم ناخۆم.
٢٢٢. خوا دارخورمای بەرز کردووەتەوە تا دەمی حوشتر نەیگاتێ
٢٢٣. خوا نەهێڵی داماوە
٢٢٤. خوا راستەو راستی ئەوێ.
٢٢٥. خوار دانیشەو راست بڵێ، یا: چەوت دانیشەو راست بڵێ.

٢٢٦. خواردن ماڵە، مەنە میراتە، پاشماوەکەی خێرو خێراتە.
٢٢٧. خواردنی شەو بێ خۆشییە، ئەنجامەکەی نەخۆشییە.
٢٢٨. خوا سەر بدات، رزقیش ئەدات.
٢٢٩. خوا کردی بەشەو، ئێمەش بچین بۆ خەو.
٢٣٠. خوالو بەنە، وەیەرتیل یەتە.
٢٣١. خوا هەقی بزنی بێ شاخ، لەبزنی شاخدار ئەکاتەوە.
٢٣٢. خوایە ئەمە ئانە دارتە ببینە، رە زۆر قوڵی و رە زۆر چانە
٢٣٣. خوایەڵەو دەرگا هەزار
٢٣٤. خوایەك و شوویەك.
٢٣٥. خۆت هیچ، خوا ئەقڵ بە کورت بدا
٢٣٦. خودای بانی سەر، لەسەر داخوێی، ئازەو ناخوێتی لەیەك دابڕێ.
٢٣٧. خۆشەویستی مەشخەڵە، دەروونی مەردم پاك ئەکاتەوە.
٢٣٨. خۆشی هەموو ماڵێکی پۆشی.
٢٣٩. خوو لەژێر گیانە. مەتا گیان دەرنەچێ خوو دەرناچێ.
٢٤٠. خۆ لە سێبەری ئەشکەوتا نیمان.
٢٤١. خۆم و کورەکەم سعیدین، بەڵتک بارکی ئەو دوایی هۆزی (حەمەك)ەوە
٢٤٢. خۆی زۆر جوان بوو ئارۆشی دەرکرد.
٢٤٣. خوێن بەئاو ئەشۆردرێ ئەك بەخوێن
٢٤٤. خۆێتی خۆی کردووەتە کاسەو ئەیەوێ لەبەر دەرگای کەسێکدا بیرێژێ
٢٤٥. خەسووی چاك جووتە گایە، خەسووی خراپ لنگەکایە
٢٤٦. خەڵات هەرچی دەرهات.
٢٤٧. خەتیمرە لەپەتبەرە دەرنەچێ باشە
٢٤٨. خەنە شەوێ، وەسمە شەوێ.
٢٤٩. خێربەرەی شەرهاوردەی.
٢٥٠. خێڵ لەبارە .عەلکە لەسەر دیوارە.
٢٥١. خێڵ لەشاری کوێراتا باشە.

(د)

٢٥٢. داخ بۆ ئەو کچەی خۆی ئەدۆزێتێ، ئافەرین لەوەی خۆی ئەخەڵەتێنێ.
٢٥٣. دار لەجێی کەلەوە ئەبڕێتەوە.
٢٥٤. داری بەردار بڕینی ئارەوایە.
٢٥٥. داری بەردار پەلی ئێنەگرێ.
٢٥٦. داری بەروو: بەیەکەم تەور ناکەوێتە زەوی.
٢٥٧. داری بێ گەڵا سێبەری نییە، خوشکی بێ برا قەدری نییە.
٢٥٨. داری خۆزگە، بەرناگرێ.
٢٥٩. دانی خوا لە بارانی ئادار باشترە، فەزەبی لەتیغ ئەلماس تیژترە.
٢٦٠. داوای جەقۆی تیژم لێ ئەکا.
٢٦١. داوای شتێ بکە لەئامۆژنت بۆ گلەیی بانەیۆژ
٢٦٢. ددان ئێشە چاری کێشە
٢٦٣. دراوسێت مزگەوت بێ .کوێر لەبەر دەرگات دائەنیشێ.

٢٦٤. درۆزن تەنیا بوو رەشی بۆ ئەمێنێتەوە.
٢٦٥. درۆیە بکە لەپاشە رۆژدا بۆت پینە بکرێت
٢٦٦. درەخت بە بەرهەکەیەوە ئەناسرێ.
٢٦٧. درهەمی ئەمڕۆ لە دیناری سبەینێ باشترە.
٢٦٨. دز بازاڕی شێواوی پێ خۆشە.
٢٦٩. دز عەیلی لە دزی بێ، تاریکە شەو زۆرە.
٢٧٠. دز لەفیکەی خۆی تێئەگا
٢٧١. دکانی شاشە. بەختی باشە.
٢٧٢. دڵداری کەس ناشرین نییە.
٢٧٣. دڵ لە گوڵ ناسکترە
٢٧٤. دڵنازی خۆشە نۆکەری بەگێ، وەك برسی وەحاڵی سەگێ.
٢٧٥. دڵێ بۆ دۆستێ ئەکرێتەوە، زامی دەربگا هەر بکوڵێتەوە.
٢٧٦. دنیا ئەوەی پێ ناوێ، هەزار بخەیتە داوێ.
٢٧٧. دنیا داری گارەش، کەر ئەیخوا.
٢٧٨. دنیا لەمەی فەی، کۆسە لە ئیش خۆی.
٢٧٩. دنیای لێ بووەتە کونە دەرزییەك.
٢٨٠. دوورپشکە بکەرە کوتەوە، دوورپشکە دەرئەکا.
٢٨١. دوو دڵی مایەی سەرگەردانییە.
٢٨٢. دوور بڕۆ، دروست وەرە.
٢٨٣. دوژمن بە مردوویش لای نەبێ چاکە.
٢٨٤. دوژمنت ئاقڵ بێت هەر باشە
٢٨٥. دوژمنت کە شکا زۆر کەس ئازایە.
٢٨٦. دوژمنی زانا لەسەدسەری گیانت بێ، هەزار دۆستی نەزان بەقوربانی بێ.
٢٨٧. دوژمنی نارخێز رەگ دەرنەهێنێ.
٢٨٨. دوو ژن لەهەوشێ، وەك ماشکو خۆر ئەدرەوشێ.
٢٨٩. دوو ژن، یەکیان لەوی پرسی: ئەرێ پیاوەکەت کاری چییە؟ ئەویش وتی: لە فرتە. ئەوەی دی وتی: ئەس کاری شەوی تریە، ئەوجا ئەم لێی پرسی. ئەی ئەوەی تۆ کاری چییە؟ ئەلێ: حەمالە. ئەویش ئەلێ: بەس نییە شەو لەماڵە.
٢٩٠. دۆستت هەزار بێ کەمە .دوژمنت یەك بێ هەر خەمە.
٢٩١. دوو سەرە بەران لەناو مەنجەڵێکدا ناکوڵێ.
٢٩٢. دزەو شەرمیان ئەوتووە
٢٩٣. دەرگای بەخوویی گێژەنەی شلە، هەرکە پاڵت پێوەنا زوو دەکەوێتە سەرپشت.
٢٩٤. دەروێشی بەدڵخۆشی
٢٩٥. دەرهەوەی رۆشن ژوورەوەی تاریك.
٢٩٦. دەریا. بەدڵۆپێك کەم ناکات.
٢٩٧. دەریا، لەتنۆکەی باران پەیدا ئەبێ
٢٩٨. دەست لەدەست تووەت لەخوا.
٢٩٩. دەستێ بزنی کرد بۆ برین باشە
٣٠٠. دەستی خەڵك ماری پێبگرە.
٣٠١. دەستی شکاو چاڵی ملە.
٣٠٢. دەستی کرد بە زاخا
٣٠٣. دەستێ کە شکا خراپ دەگیرسێتەوە.
٣٠٤. دەس دەس ئەشوا، پەنجە پەنجە ئەشوا

٣٠٥ دس لە تێداتی زێڕە.

٣٠٦. دەستەبرێیی، لەبرامردوو خراپترە.

٣٠٧. دەس وەک کەلەپچە پارەن وەپارە، دوژمن وەبێ خەرف ئەدا وەلاوە.

٣٠٨. دەلیل هاوەردەم پازان بکۆ پازا، دەلیل هاتەچێ فیتنەو حیلەباز.

٣٠٩. دەمت بەحورمەت: سەرت سەلامەت.

٣١٠ دەمێکە قەبرم بۆ خۆم هەڵکەندووە.

٣١١ دەنگ ئەکەم دەنگم ئەچێ، دەنگ ناکەم ڕەنگم ئەچێ

٣١٢. دەنگ نەبێ هاکەم، پانەبێ ڕاکەم، قوڕ کوێ بەسەراکەم.

٣١٣ دەنگی لە ناوەڵاتییەوە دێ.

٣١٤. دەوار لەلای تەنکییەوە ئەدڕێ.

٣١٥. دەوران دەوڵەت لەدەس ئەسێنێ، بەڵام ناوی چاکە هەر ئەمێنێ.

٣١٦. دەوڵەمەند لەهەموو شوێنێ یارە، بێ ماڵ لەهەموو شوێنێ هەژارە

٣١٧. دەوڵەمەن نۆشی گیانت بێ، هەژار چاکت کرد

٣١٨. دەوڵەمەندیی و هەژاری بەدەستی خوایە.

٣١٩ دەهۆڵژەن بێ و شایی خوێی خۆی بێ

٣٢٠. دەهۆڵکوت لە دڵنەو شاییەکە دووانە.

٣٢١. دەهۆڵم دەکوتە . دەهۆڵت ئەکوتم.

٣٢٢ دێ ئەو دێ، دوکەڵی دەربێ

٣٢٣. دیفنی چاوان، کارێتی دڵان.

٣٢٤ دیدار دۆست چ ساڵێ چ سەعاتێ

٣٢٥. دیوار ڕما تۆزی هەڵسا.

(ر)

٣٢٦. ڕاپی ئەوی وەگۆڕی گۆڕخانە، تاخۆی ناوە ئەڕی تەرخانە.

٣٢٧ ڕاستی زۆر خۆشە گەر ڕاستت ئەوێ، گەر دیوار رووخا بانیشی ئەکەوێ.

٣٢٨. ڕاوچێتی ناتومێنییە.

٣٢٩. ڕاوی شێریان ئەکرد، ڕێوی خۆی ئەشاردەوە.

٣٣٠. ڕیە کە پڕبوو، شەرم لەکەس ناکا.

٣٣١. ڕێق یەکەو نابێ بە دوو

٣٣٢. ڕۆح لەجێی سەختەو دەرناچێ.

٣٣٣. ڕۆژ کەهەڵات نارا ئەبێ.

٣٣٤ ڕۆژ کەهەڵات کوتەبوو کوێر ئەبێ

٣٣٥. ڕۆژێکم نابێ لەکارا. کلکت ئەکەم بەدارا.

٣٣٦. ڕۆژێ هەزار دەمرێ و هەزارو یەک دێتە دنیاوە.

٣٣٧. ڕوو لەقاسن نییە، لەگۆشتە.

٣٣٨. ڕووی ڕەش و سپی هەر دەرئەکەوێ.

٣٣٩. ڕووی گەشە، دڵی ڕەشە

٣٤٠. ڕێزی وەکورە گوێ، چەڵی لەقوێ.

٣٤١. ڕەحمەت لە شێرت

٣٤٢. ڕەشە مانگ، ژن بەنەوێ ئەدا، ئادار مارەی ئەکاتەوە

٣٤٣. ڕەفیقی ناحاڵ دۆست بێ مەینەت، ڕەفیقی مەکە ئەوێ رەمینەت

٣٤٤ ڕەمەزان ئەخوا و شەشەڵان ئەگرێ.

٣٤٥. ڕەنجی یوو بەرەنجی کابرای پیاز فرۆش.

٣٤٦. ڕەنگ ناگۆڕێ

٣٤٧ ڕیشت داتا، ئەبێ شانەی بۆ هەڵگری

٣٤٨. ڕیشت مەدە بەدەست منال و تواڵەوە.

٣٤٩ ڕێگای دوور چاری بۆیشتنە

٣٥٠. ڕێوی بخەوێ، خەو بەکولانەی مریشکەوە ئەبینێ

٣٥١. ڕێوی لەلای شێرەوە خەوت، کە هەڵسا هەر ڕێوی بوو.

٣٥٢ ڕێوی بێدار لەشێری خەوتوو باشترە.

٣٥٣. ڕێوییەو لەپشتی شێردایە.

(ز)

٣٥٤ زانا قسە زۆر ئەکرێ و کەم ئەفرۆشێ.

٣٥٥. زلوا بۆ بوژێ دلوا

٣٥٦. زستانان بیخەو پەرێ، هاوینان قنج قنج برێ.

٣٥٧. زستان بەسەرماوە جوانە، هاوینیش بەگەرماوە.

٣٥٨ زستان هات کەرەستەی قەتێ پێچرایەوە.

٣٥٩. زستان هەر ئەبڕا بڕوی خەلوز ڕەش ئەبێ.

٣٦٠ زوانت بگرە: سەرت سەلامەت

٣٦١ زۆردار بۆ دۆزینەوەی بیانوو بەکی ناکەوێ.

٣٦٢. زۆردار کەروێشک بە عەرەبانە ئەگرێ.

٣٦٣ زۆرەو زۆر هەتا سەر نییە.

٣٦٤. زەبوون ئازاردان مایەی ناسەرییە.

٣٦٥. زەرەر و زیانی بۆ کەس نییە.

٣٦٦. زێڕ قابیل زێرینگەرە.

٣٦٧. زێڕ هەر زێڕە هەرچەندە بچووکە.

٣٦٨ زێڕی چاک ژەنگ هەڵناهێنێ.

(ژ)

٣٦٩ ژن بخوازە لەماڵان، تا کوڕت بچێتە سەرخاڵان.

٣٧٠. ژن بنە بە گەورە گوێ یان ژن مردوو.

٣٧١. ژن بهێنم یان نەهێنم هەر پەشیمانم.

٣٧٢ ژن داوێنی خۆی دوژمنییەتی

٣٧٣. ژن ڕەوشت شیرین بێ، یا ناشیرین بێ.

٣٧٤ ژن ژنی بەسەرهات شەرتی هەڵە

٣٧٥. ژن هەیە شارێک ئەبخێ، ژنیش هەیە شانەیەک ئەبێنێ.

٣٧٦. ژن هەیە جنۆکەش هەیە.

٣٧٧ ژنی باش هەساتی پیاوە

٣٧٨. ژنی جوان ئەوەیە کەلەگەڵ مێردەکەیدا کۆک بێت.

٣٧٩. ژنی خراپ پیاو لە پیاوەتی ئەخا.

٣٨٠ ژنی داوێن پیس، ڕووی ڕەشکە بە هیس.

٣٨١. ژنێک ئەکەم بۆ باوکم، داوێک ئەکەم بۆ دایکم.

٣٨٢. ژنێکم ئەوێ ژنانە، پێستەی بزن بکا بە هەمانە.

٣٨٣. ژوژوو فەقیرە، مار ئەخاوت.

٣٨٤. ژیانی بێ ئەرک و ئازار سوودی نییە.

٣٨٥ ژیانی کردم بە بەهەشتی سوژ، ئەمەتی کردم بەمناڵی پیرۆز.

(س)

٣٨٦. سماڵ وەی وەیە.. هەرکە بۆ خۆیە.
٣٨٧. سامان تاسەر هاوڕێ نییە.
٣٨٨. سامی گۆڕەکەن لە سامی مردوو گرانترە
٣٨٩. ساوەر لەناوکە. مایین لغاوکە
٣٩٠. سربێ لە دلوان حەوز بێ
٣٩١. سرکە تا ترش بێ زیان بەخۆی ئەگەیەنێ.
٣٩٢. سك قاوان ئەکا و سەر تاواتبارە
٣٩٣. سکم تێشێ و پشتم تیمار ئەکەن
٣٩٤. سەوزە ئەراست عەیبی خۆی کوێرە.
٣٩٥. ستعاتەو سەبەتە، خۆسکەر نییە لنگ بادان بێ
٣٩٦. سۆتکە رەشە . بۆنی خۆشە
٣٩٧. سوێند بخۆ بەخاك نەك بەتاپاك.
٣٩٨. سەدکە ترازە، گۆر وە ئەتازە
٣٩٩. سەریارەکەی ماوە بیهاڕێ.
٤٠٠. سەرباتی خۆمان دلۆپە ئەکات، سەربانی خەڵکی ئەگێڕێ.
٤٠١. سەر بێ سەرئێشە نابێ
٤٠٢. سەری بێ خەتا، ناچێتە پەتەوە
٤٠٣. سەری ساغەو پەرۆی پێوە ئەپێچێ.
٤٠٤. سەعاتێ بێڵ، سەد بیتارە
٤٠٥. سەفەر ماملە، سەنگی مەحەکە.
٤٠٦. سەگ بابشوەرێ.. کاروان تاوەستێ.
٤٠٧. سەگ لە قەسابخانە گۆشت برفێنێ، قاچی خۆی ئەدزرێنێ.
٤٠٨. سەگ وەری شەوە لزە، یەگ بەریشەوە کزە
٤٠٩. سەگی خۆمانەو باسی بێگانە ئەکا
٤١٠. سەگی سەرملە بە بوولا ئەوەرێ.
٤١١. سەگی هەلەوەر، کەم ئەگازێ.
٤١٢. سەما ها بەلای چاو خومارەوە.
٤١٣. سەیبدی سەرسەوز کۆتە راڤزی. عاسا هەڵگرێ ئەچێ بۆ دزی
٤١٤. سەر خۆیەتی و ئەیدا لە سمێڵی خۆی.

(ش)

٤١٥. شایەر بێ و شایی خۆی بێ
٤١٦. شای مەلان نەمارە، بۆیە شەمشەمە کوێرە بووەتە شا.
٤١٧. شایی بۆ بووانە گڕ لە هەموولە.
٤١٨. شایی شادییە، مردن بۆزەخە، لە هیچ کامێکیان خۆت زۆر دەرمەخە.
٤١٩. شتێ لەخوا ئەشاردرێتەوە، بۆ لەبەندەی بشارمەوە.
٤٢٠. شەشێر زۆر ئەکوژێ، شەراب زیاتر.
٤٢١. شوان بێ یا گاوان.. یەکێکە لە یاوان.
٤٢٢. شوانێکم ئەوێ بە بەلاش، ئەکە پەنەکی بوێ ئەکەلاش.
٤٢٣. شووشە لەبەرەوە بەرد ئەیشکێنێ.
٤٢٤. شووڕ، بەشووڕلی ئەچەمێتەوە.
٤٢٥. شەر و نیوە شەر هەر بەکە.
٤٢٦. شەرمەو پەلەت ئەگرێ، ئەگەر نەیکەی خوا ئەتگرێ.
٤٣٧. شەلبە لەگەڵ گەلیە
٤٣٨. شەمەمە بکە کار، شەمەمە بکە بار، شەمەمە بووکی لێمەکە سوار.
٤٣٩. شەوی تاریك، بۆژی ڕووناکی لە دوایە
٤٣٠. شێر کەلە پێشەوە ئەما، گورگ و ڕێوی ئەکەن سەما.
٤٣١. شێرو بەچکە شێر یارەن لە پایە، دوژمن وەبێ خەوف گشت دای وەلایە.
٤٣٢. شێر هەیەو بەوریش هەیە.
٤٣٣. شێری بێدەسەڵات چەقەڵ ئەیخوا
٤٣٤. شێن لەگەڵ هاوماڵ شاییە.
٤٣٥. شیوەن بۆ ئەو کەسەی کە فیرعەون پێی بڵێ کافرە

(ع)

٤٣٦. عەیبێ بپۆشە جەننەت پێوستە
٤٣٧. عیسا ئەوێ، مووسا ئەوێ، خوا خوداری خۆی هەرئەکا

(غ)

٤٣٨. غەریبی شاران وەگۆش ژنەفتم، قسمەت کارێ کرد شەو تیایدا خەفتم.

(ف)

٤٣٩. فرمێسکی چاویش بەقەرزە.
٤٤٠. فەقێ، بەشی خوراوە
٤٤١. فەقیری دەستەوەستان، چ لەگەرمیان بێ چ لە کوێستان
٤٤٢. فیتنە هەرێنی تۆ تازان شێرە
٤٤٣. فێرکەران تیریان مەکە، فێریان ئەکەی لە بیریان مەکە.
٤٤٤. فیکە بەبیرای بێ لێو ئەکات.

(ق)

٤٤٥. قاپی ئاسن، نیشی بە قاپی دار ئەکەوێ.
٤٤٦. قال دوای گورگە.
٤٤٧. قرە قڕ یا لەماڵ ئەکەوێ یا لە گیان
٤٤٨. قسەکردن وەکو بلقی سەر ئاوە.
٤٤٩. قسە لەدەم دەرچێ، بەر گوێ ئەکەوێ، ئەگەر لەدڵ دەرچێ، ئەچێتە دڵەوە.
٤٥٠. قسە لەم سەر خۆشە نەك لەوسەر
٤٥١. قسە نایاتە گۆڕەوە.
٤٥٢. قسەی دوو زەردێنە ئەکا.
٤٥٣. قسەی سەرخوانچە بە تالە.
٤٥٤. قسەی وائەکا، بکرێتە بان ئاڵ و فڕێ بدرێتە بەر سەگ، بۆنی پێوە ناکات
٤٥٥. تەنگاڵشکە لەخۆی بەشکە.
٤٥٦. قنگم بووەتە ناش. سەرم بووەتە ماش.
٤٥٧. قوز ئەیاتە پیری کێرەوە.
٤٥٨. قوز بەرکانی قەدری نییە.
٤٥٩. قوز بە قەلماسنگ پاس ناکرێ.
٤٦٠. قوزە باوانت شێوێ.. لەناکاو بریشکەی دەوێ.

٤٦١. قەحپە لە کچی قەوی بترسایە گانی نەئەدا.
٤٦٢. قەدری بێ قەدران بگری حەساوە، قەدر قەدرداران بە خۆی گیراوە.
٤٦٣. قەرز ئەکا، زەکات ئەدا.
٤٦٤. قەرزدانەوە نیشانەی سەر راستییە
٤٦٥. قەرز ئەخۆش ئەکەوێ، بەلام نامرێ.
٤٦٦. قەرەقاچ دروزن، بەلالوک عەیبان، رەشەدار پشکیا، بەهار هەی بەهار.
٤٦٧. قەزای بێزە کەوت لە دیزە.
٤٦٨. قەل بەقەل ئەڵێ رووت رەش بێ
٤٦٩. قەلەرەشی پە بەمەلە ناگرێ.
٤٧٠. قەلەم بەدەست ناحەزەوە بێ، چۆن بنووسێ ئەنووسێ.
٤٧١. قەولم دا بەتۆ وامزانی گولی، پەشیمان وەخۆم تومەز پەیکولی.
٤٧٢. قەولی و لەولییە
٤٧٣. قیبلەی ژنان، مالی باوانە.

(ك)

٤٧٤. کات وەک شمشێر وایە، ئەگەر نەیبڕی ئەتبڕێ.
٤٧٥. کار بەکربارە، نەک بەقسە.
٤٧٦. کاروانی مانگا پێشەنگی بێ، ئاو ئەیبا.
٤٧٧. کارێ مەکە تەر و وشک پێکەوە بسووتێ.
٤٧٨. کاسبی و ماندوێتی چیی پێمان هێشت
٤٧٩. کاک بلەی ئێرەو کاک خلەی ئەوێ، هەر وەکو یەکن
٤٨٠. کاکە فلووس و مامە عانە، هەزار خزم ئەکاتە بێگانە.
٤٨١. کاکەم مەنع من ئەکا.. خۆی وشکەرێ ئەکا.
٤٨٢. کالا وەقەد بالا.
٤٨٣. کالەکی کەییو نەیبڕێ، بل نەبێ.
٤٨٤. کانی لەبنەوانەوە ئاوی لێ نەبڕێ، وشک ناکات.
٤٨٥. کچ، تەشیی دایکی ئەرێسێ.
٤٨٦. کچە قەرەج و خاتوونیان تەولووە
٤٨٧. کچی حەسەنی بوو بە مەحەنی
٤٨٨. کچی شێخی ئەوێ و شێوانی تەنیا کاورێکە.
٤٨٩. کراس نەبێ لەبەرم.. هەوێ نەیەتە سەرم.
٤٩٠. کردو کۆشە، بۆ پیاوی تەمبەڵ چەند ناخۆشە، ئەوەندەش بۆ پیاوی ئازاو چست و چالاک خۆشە
٤٩١. کزکز نیشتووم لەسای دیواران، خوردێ بەسەرما جۆراوەی باران.
٤٩٢. کرەی تۆ، برەی منی بڕیوە.
٤٩٣. کفن دز ئەڵێ کفن بۆ من، بامردوو گوێ بەگوێ براوا
٤٩٤. کلاو تۆ قازی.
٤٩٥. کلکی سەگ چەوتە، راستەوە نابێت
٤٩٦. کوتەک لەبن عەبایە
٤٩٧. کوتەلکۆیە هەر ئەسپۆیە
٤٩٨. کەمچک بەربەلایە.
٤٩٩. کورت بەم چەوت بێ، زاوات بەم راست بێ.
٥٠٠. کورد لە وەلامدا دانامێنێت.
٥٠١. کوری پینە دۆز بێ پێلاوو کوری خەیات بێ بەرگە.
٥٠٢. کوری خۆی سووتەمەت ئەکار بەسەر خەلکیدا منەت ئەکا.
٥٠٣. کورێکم ئەرێ گوێ لەمەیدان بەرێ
٥٠٤. کونەی ئەرێی سەراو ئەدرێ.
٥٠٥. کۆنە جوولەکە، لەرۆژی شەمواندا خەمبار نەبێ.
٥٠٦. کوێر بێ و ئەسپێی دەستکەوێ
٥٠٧. کوێر دەستت راکێشی، ئەتخاتە چالەوە.
٥٠٨. کوێر تاپێ لەرەنگ بچوێ
٥٠٩. کە تیرت وەشاند، قەلغانت پێ بێ.
٥١٠. کە چوویتە ئاواییەک سوێند بەسەری خەلکەکەی بخۆ.
٥١١. کەچەل بەکەرتێیشەوە جوانە.
٥١٢. کە حێلەبازی ئال ئەکرد، پیرە بارگیریش پای هەلئەبڕێ.
٥١٣. کەر ئەڵێ بارەکەم لەمس نەک لەکوس.
٥١٤. کەر نێشی بگاتە گیانی ئەوەندەی بارگیرێ را ئەکا
٥١٥. کەر بچێتە بەغدا نابێتە هێستر.
٥١٦. کەر بەکاروانێ لێر ناخوا.
٥١٧. کەر بەکورتانی ئازە نابێتە شێ.
٥١٨. کەر بێ و گا بێ . پێی عەلی لە حەوا بێ.
٥١٩. کەر پێنج هەلگرێ، شەشیش هەلئەگرێ
٥٢٠. کەر چست و چالاک هەرچی بوابار، ژنێک وەئامووس هەرچی بکا کار.
٥٢١. کردە پەشیمانییە، نەک نەکردە پەشیمانی
٥٢٢. کەر کەرتە لیراوەرە.. خاوەنی لەگشت کەسێ نازاترە.
٥٢٣. کەر لە مالیا بکەرێ، دگانی ئەشکێ
٥٢٤. کەر مەلە ناکات.
٥٢٥. کەر بۆ خۆی را ئەکاو تانجی بۆ خاوەنەکەی.
٥٢٦. کەروێشلە کە بخەوێ، سەر بەرەوژوورەیەک ئەداتە بەرچاو.
٥٢٧. کەرەکە مەمرە بەهارە، قنگرو درک سوارە
٥٢٨. کەرەمەکەی کەرەم خانە.
٥٢٩. کەری دێزە بۆ خاوەنەکەی بەلایە.
٥٣٠. کەرێکم دایە کەرێ، مستتان لەچاوی ئەرێ.
٥٣١. کەری ئەبوو، ئاخوری بۆ هەلئەبەست.
٥٣٢. کەری لە گایەلا نییە، تۆبە گا ئەکا.
٥٣٣. کەس تۆی خۆی ئەبژاندووە، ئامن ماستی خۆم بیرێنم.
٥٣٤. کەس ناوی نەئەهێنا، ئەچوو لەسەرە رێگە گروی ئەکرد.
٥٣٥. کەس نەبێ، رەجەب سەرپالایە.
٥٣٦. کەس لەئاغا باشتر خزمەتکاری خۆی ناناسێ.
٥٣٧. کەس و کار لەپیاو جیا نابێتەوە.
٥٣٨. کەسێک ئەمرێ، ئەوەنیش بەدل نەبێ.
٥٣٩. کەلەشێر بقوقێنێ یا نەقوقێنێ رۆژ ئەبێتەوە
٥٤٠. کەللە هەیە گەوهەری تیایە، کەللەش هەیە کەمەری تیایە.
٥٤١. کەللەی زلە، زەینی کەلە.
٥٤٢. کەم بخۆی، کەم ئەژنەوی
٥٤٣. کەمتیار گۆشتی بۆگەن ئەخوا.

٥٤٤. كەم زانی زۆر بزانە
٥٤٥. كەوتووەتە دوای كلاوی رابردوو.
٥٤٦. كەوتووەتە سەر حاجی عەلی.
٥٤٧. كەی كەرەم خەتا، كەی كەرەم گوناه، كەی ئاورم بەرە كەی كابەم سوچنا
٥٤٨. كێی خۆی و گەزەر لێك ناكاتەوە

(گ)

٥٤٩. گا ئەیكاو كەر ئەیخوا
٥٥٠. گام لە گایەلا نییەو پام بەفر بەدووریەتی.
٥٥١. گان بە كەرە پەر پیشان ئەدا
٥٥٢. گاوان بەگاوانی شەرمی ئەمعات، بەمان جنینەوەكەی شەرمی ئەهات
٥٥٣. گاوەسنعان زۆر لەم ئەرزە داوە
٥٥٤. گرنی دلی خۆت بۆ دیواریش مەكەرەوە. چونكە دەلێن دیواریش گوێی هەیە، گوێیش مشكی هەیە
٥٥٥. گودیلە خل بیتەوە، سەرقەپاخی خۆی ئەدۆزێتەوە.
٥٥٦. گورگ بەخێوكەی، خوای مەر ئەتكوژێ.
٥٥٧. گورگ بێ و بكرێتە شوانی مەر
٥٥٨. گوریس كە پچرا چوار سەری لێئەبێتەوە.
٥٥٩. گوێری هێنایەوە گوێرخانە
٥٦٠. گوێزە لە رێی ئاوا ئەشكێ.
٥٦١. گوێزالك نابێ بەشووتی.
٥٦٢. گۆشت لەمن و ئەقاش لەتۆ.
٥٦٣. گۆشتی رانی خۆت بخۆ لەمنەتی قەساب باشترە.
٥٦٤. گوڵە گاگرۆ بەهاری هێنا بەبرۆ
٥٦٥. گوێرەكەی باری هەر بەمنالی دیارە.
٥٦٦. گوێرەكەی ماڵە فەقیر خورا، بەوتەمەن هێن خۆی بەستەوە.
٥٦٧. گوێن لە هەورامان زۆرە.
٥٦٨. گوێلكی تیە هەوسار ئەكا
٥٦٩. گەری شۆڕش ناكرێ بەتەشی رستن.
٥٧٠. گەر دۆستت وەفادار بێ: ناحەزت داوت بۆ ئەنێتەوە.
٥٧١. گەوهەری خۆت مەدە لەسەنگە.
٥٧٢. گەرێ سوالكەر خۆی چی بێ و شاییەكەی چی بێ
٥٧٣. گێرە بەتەی ماشگابێ تێك ئەچێ.

(ل)

٥٧٤. لاكەی سەری دێ.
٥٧٥. لایە لایە ئەزانی بۆ ناخەوی
٥٧٦. لچی زەوی ئەمالێ.
٥٧٧. لە ئاخوڕ پیری ئاردی جۆیان پێكرد بە تیپی.
٥٧٨. لە بەر ئەخوات و لەناوەراست ئەخەرێ.
٥٧٩. لەپەنای سێبەری شێرا بخەوە با بشتخوا.
٥٨٠. لەچاو چەپەوە تەیدا لەراستەوە تەیسێنێ.
٥٨١. لە چۆل بۆ ئاوەدانی، لەئاوەدانی بۆ كوێ
٥٨٢. لە خزم و دۆست گلەیی دەكرێ.
٥٨٣. لە دارستانێكا داریكی چەوت هەر ئەبێ
٥٨٤. لەدوای بۆرە- رەجاخ كوێرە.
٥٨٥. لە دووژمنی مەرد مەترسە، لەدۆستی نامەرد بترسە.
٥٨٦. لەدەرگا وەرە دەرەوە.. چاوم ها بە سەرەوە.
٥٨٧. لەسەرەوە شیرین، لەژوورەوە تاڵ
٥٨٨. لەدەمی ئەچۆرێ لۆشاو، لەدلی ئەچۆرێ خوێناو.
یان: لەدەمی ئەبارێ شەكراو، لەدلی ئەبارێ ژەهراو
٥٨٩. لەرێوە یا لەدێوە
٥٩٠. لە رێوییان پرسی: كێ شایەتتە؟ وتی كلكم.
٥٩١. لە سوێند زیاتر، بڕوا بەرەوشت بكە
٥٩٢. لەسەر دوو گوریس یاری مەكە.
٥٩٣. لەسەر رێگە لابدەی ترك ئەچەقێ بە پێتا
٥٩٤. لەسەگیان پرسی: ئەوە بۆچی كلك بۆ هەموو كەسێ رائەوەشێنی؟ وتی لاسایی مرۆڤ ئەكەمەوە.
٥٩٥. لە كانییەك ئاوت خواردەوە، بەردێكی لێ مەركە، تەك بەردێكی تێ بخەی.
٥٩٦. لە كراسی خۆتەوە سەیری خەڵك مەكە
٥٩٧. لەگەڕ بكەوێ، لەكوڕتان ئەكەوێ.
٥٩٨. لەگەڵ سەگا زۆر بدوێی، پێت ئەوەڕێ.
٥٩٩. لەگەڵ كچم بۆ كوێ بچم، لەگەڵ كوڕم كێو ئەبڕم.
٦٠٠. لەماڵی زاوا تكلیییە، لەماڵی بووكیش هیچ باسێ نییە.
٦٠١. لە ناوشانی ئەبڕێ ئەیدا لە پاڵدمی
٦٠٢. لەو شوێنەی ئاو هەیە بێل نییە، لەو شوێنەی بێل هەیە ئاو نییە
٦٠٣. لە هەردوو ئاخوڕ ئەلەوەڕێ.
٦٠٤. لیرەش بچووكە.
٦٠٥. لێمان بوو بە(جوكل) هەمەوەند.

(م)

٦٠٦. ماچی تۆم ئاوێ، چڵمانیشت لاوە.
٦٠٧. مارانگەستە لە گوریسی بازك ئەترسێ.
٦٠٨. مار ئەلێ لەمن گاز، مشك ئەلێ لەمن بار.
٦٠٩. مار بەقسەی خۆش لەكون دێتەدەر
٦١٠. مار بەو گەورەیییەوە، لە كۆلاژەم ئەترسێ.
٦١١. مار پێی هەبوایە جیهانی هەراسان ئەكرد
٦١٢. مار حەزی لە پونگە نەئەكرد، پونگەش ئەچوو لەبەر كونەكەیا سەوز ئەبوو.
٦١٣. ماری فیشكەفیشكەر بەدوای مارمێلكەدا دەگەڕێ.
٦١٤. ماست تا ئەیژەنی، نابێ بەكەرە.
٦١٥. ماڵ بەبێ ژن قەفەسێكە بەبێ باڵندە
٦١٦. ماڵ یابۆ سوێند خۆرە، یابۆ زۆرداره.
٦١٧. ماڵ ئەخۆرم، بۆ بخۆرم.
٦١٨. ماڵی بێ پیاو، وەك خانووی بێ پەرژینە.
٦١٩. ماڵی بێ ژن وەك كەلاوەی بووخاره.
٦٢٠. ماڵی بێ منال وەك ئاسیاوی بێ ئاوە
٦٢١. ماڵی بێ منداڵ وەك مەزار وایە.
٦٢٢. ماڵی فرەژنان ئاو نییە لە كۆلەنان.
٦٢٣. مامر چەند تەقەو بێ، قنگی تەسك ئەبێتەوەو هێلكە ناكات.

٦٢٤. ماسی و هێلکە نەیەکن.

٦٢٥. ماسی قونەی چوکلێ وەقوینە، ئەمە ئەوەڵتە ناخوریت چوینە.

٦٢٦. مانگ لەدەری نییە تاشەو نەبێ.

٦٢٧. مایین لەمەیدان، تفەنگ لەشان.

٦٢٨. مردن برا گەورەیە.

٦٢٩. مردن چاکترە لە ئیختیاری بێ ژن

٦٣٠. مردوو بێ کفن نانێژرێ.

٦٣١. مریشک سەری بگاتە پاشی هەر چاوی لە زبلدانە.

٦٣٢. من چی بکەم خەجێ خان بۆ قاوەچی ئەوەستێ.

٦٣٣. من عەرەب، تۆ عەجەم

٦٣٤. من قاچاغی ناکەم، ئەگەر کردم بمەن بۆ شێتخانە

٦٣٥. مەدحی ڕوو بە ڕوو پیاو تەدا بەشوو، دۆستی سەر زیان بەدوژمن دەرچوو.

٦٣٦. مەردمی سووتاو لە ئاگر ئەترسێ.

٦٣٧. مەرگ بە نۆبەیە.

٦٣٨. مەرگ لەگەڵ هاوماڵ شاییە.

٦٣٩. مەرگ وەکە کەری بەقاڵ، گڕ ئەخوا ماڵ وەماڵ.

٦٤٠. مەرگی بێ ئازار بەڵا شوکری خوای ئەوێ

٦٤١. مەرمان ئەدیبێ لە پەرێزێ، قشپلمان دیوە لە هەرێزێ

٦٤٢. مەڕی بێ شوان گورگ ئەیخوا.

٦٤٣. مەشکەی خۆمان نازەنم: مەشکەی ئاغا ئەژەنم. شلقەی زلە

٦٤٤. مەلا هەیەو مەلا پەرژینیش هەیە.

٦٤٥. مێر لەمەیدان. یان شێر لەمەیدان؟

٦٤٦. مێز بە جەوەنەی ئیمام حوسێندا ناکا.

٦٤٧. میوان نرەنگ وەخت: بەبرسێتی ئەنوێ.

(ن)

٦٤٨. نانم هەیە، نۆرم نییە.

٦٤٩. ناشارەزا وەکو کوێر وایە.

٦٥٠. نان خۆری سفرە دڕ.

٦٥١. نان مەدە بەلێر، بەرگ مەدە بە کوێر.

٦٥٢. نانی بەیانی سیحەتە، نانی نیوەڕۆ عادەتە، نانی ئێوارە قەباحەتە.

٦٥٣. نانی جۆ ئەخوا دەستی بە ساوین ئەشوا.

٦٥٤. نانێ کەمتر بخۆ، خزمەتکاری زیاتر بکرە.

٦٥٥. نانی مادە بەگەرمی تێکەی لێ بادە.

٦٥٦. ناوبانگ عەیب پۆشە.

٦٥٧. نوێ هات..کۆن هەڵات

٦٥٨. نە ئەقڵ بەمساڵە، نەیش تەبیعەت بەماڵە.

٦٥٩. نەیارە بەرت جاش بێ..نە منداڵت ویلداش بێ.

٦٦٠. نە باوەڕ بە شەری ژن و مێرد بکە. نەیش باوەڕ بە شەری بووک و خەسوو بکە.

٦٦١. نەبرا بچووک بێ، ئەخەرمانت لەخوار خەرمانی خەڵکییەوە بێ، نەماڵت لەخوار ماڵانەوە بێ.

٦٦٢. نەبرسی بنێرە بۆنان، نە ئەختیار بنێرە بۆ کەر کڕین. نەیش جاهیل بنێرە بۆ خواستن

٦٦٣. نەبوونی سەر بەماڵی دوژمنا ئەکا.

٦٦٤. نەخوێن نەبێ بەناو، تەناو نەبێ بەخوێن.

٦٦٥. نەخوێندەوار وەکو کوێرە

٦٦٦. نەخێری دی، نەخۆشی، دایم ئەسووڕێ وەک تەشی.

٦٦٧. نە دزیەو نە هیز بە. لەمەرگای خوا مەکە توبە.

٦٦٨. نە دەومن بێ دەغڵ ئەبێ، نە چەمیش بێ چەقەڵ ئەبێ.

٦٦٩. نەزان چوزانێ بزانێ چی ئەزانێ.

٦٧٠. نە قەدرزان هەیە، نە خریدار.

٦٧١. نەمام نەیبەستی چەوت و چێل ئەبێ

٦٧٢. نەمدیایە دایکی، ئەمردم لەحەسرەت باوکی

٦٧٣. نەمەنەن حێلم ئەمەنەن تاوم، مەگەر سەرکرەن چە هەردۆ چاوم

٦٧٤. نەهارم نە مێرم .شێوەن لەدەور گۆڕم.

٦٧٥. نیشانەی هەلامەت پژمینە، نەوەی نووشی بێ، خەمگینە.

٦٧٦. نیشتمانی ژن مێردەکەیەتی.

٦٧٧. نیوەتێر لەباوک مردوو خراپترە.

٦٧٨. نییە لەماڵ شام شەوێ، کیژە گەورە ماڵ سەرچۆپی ئەوێ

(و)

٦٧٩. واز نەهێنی، شاییەکەتان پێ دەهۆڵ بکەم.

٦٨٠. وتم: هۆ ژالە بۆ ئامت تاڵە؟ وتی: برلکەم ڕفاندی مردن. وتم: ئەی بۆ گولت گەش و ئاڵە؟ وتی: لەبەر دڵی دۆستان و لەداخی دوژمن

٦٨١. وتیان بە فەقیر وا سەرما و سۆڵەهات، وتی خۆم ئامادە کردووە بۆ لەرزین.

٦٨٢. وتیان بەگورگ بۆ بەرزە دەرناکەری وتی. لەبەر کردمەوە جوانەکانی شەوم.

٦٨٣. وتیان پشیلە گووت بەدەرمان، ئەویش ئەچوو لەکادان ئەیشاردەوە.

٦٨٤. وتیان حوشتر بەچکەت بوو، وتی: جابەمن چی؟ وا کۆڵی خۆم ها بە کۆڵمەوە و ناهێڵن ئێی حوشترەکۆکیش بخۆم.

٦٨٥. وتیان دزی شەو ئازایە یا هی ڕۆژ؟ وتی: ئەوەی بەدەست خاڵی ناگەڕێتەوە

٦٨٦. وتی: ئەگەر نیو ئەستێرەی ئێمان هەبوایە ئەم ترە ترەی مانگمان نەئەکێشا.

٦٨٧. وتی- گەواد ڕیشت بگرم تنبات پێ گیرە ئەکەم، وتی بازیم چونکە تۆیش لەگەڵمای.

٦٨٨. ورد بیڤ، دوور بڕوانە.

٦٨٩. وریابە لەمانە خۆت لادە، گەنجی ناو شایی، سەگی بەلەویا، مانگای بە کەڵ.

٦٩٠. وشکە وەردەم کرد، تەڕەکاڵ سەوز بوو.

٦٩١. وە ڕۆژە ڕۆژە سالمان برەسەر، ئەوا بەهارهات لەشمان گەرتە دەر.

٦٩٢. وەرە مەمرە لەمەخا، گەرچە ئەڤێ جێ ڕاخە.

٦٩٣. وەسەر کۆتەیا ئالیێ.

٦٩٤. وەسەرەڕا کەوتم وەجلەگا خەوتم.
٦٩٥. وەك پشیلە ئێر ئەخوا و چاو ئەنوقێنێت.
٦٩٦. وەك پیرە ژنی دز بزاو ئەبزوێنێ.
٦٩٧. وەك تاسی حەمامە، هەر ڕۆژێ بەدەست یەکێکەوەیە.
٦٩٨. وەك دەماتچە دایم لەسەر پێیە.
٦٩٩. وەك كولاژەم هەمیشە كلكی ها بەسەر شانەوە.
٧٠٠. وەك كولەكەی ئەرە گر ئاگری.
٧٠١. وەك كلكی سەگ چل ڕۆژ لەناو قامیشدا بێ هەر چەفتە.
٧٠٢. وەكو ئەماتەیە بە هەموو شتێکەوە دەخورێ
٧٠٣. وە كورسی كچێنی مێز ئەكا.
٧٠٤. وەكو گا هەر مل ئەنێت
٧٠٥. وەكو مار وایە، پێی لە سكیدایە.
٧٠٦. وە تووێژو ڕۆژوو نییە.
٧٠٧. وەی بن مالی قوڕی نییە
٧٠٨. وەی وەبال هەفت گویم، وەی وە وەجاخ كوێرم.
٧٠٩. ویرە ویر ئەكەم، ئاو لە شیر ئەكەم

(هـ)

٧١٠. هات وە گوێمەوە، ئەهات وە کێرمەوە
٧١١. هاوڕەمان بزنی گەر، بڕەمان سموڵی ئەر.
٧١٢. هاورێی ئەم زەمانە، هی سەر خوانە.
٧١٣. هەتا تۆ ئەو كارە ئەكەی كلكی حوشتر ئەگاتە زەوی
٧١٤. هەتا چاوت بە مالی دنیاوە بێ، ئاگات لە مردنی خۆت نییە.
٧١٥. هەتا خوا هەق ئەكا، دڵ ئەق ئەكا.
٧١٦. هەتا لەسەر ئەسمان ئەڕژێن: قەدری لاڵەمان ئازانێ.
٧١٧. هەتا ئەیخوارد مەترەق، ئەیوت ئەلڵاهو سەدەق.
٧١٨. هەتا هەمیو چێشت و مشت، من بووم برای پشتاوپشت ئێستا شك نابەم چێشت و مشت، منم دوژمن برا كوشت.
٧١٩. هەتا هەوراز ئەكەوێتە پێشت، قەدری نشێو نازانی.
٧٢٠. هەر ئیمانسزێ، ئیتسزێکی هەیە.
٧٢١. هەر بلێی ئەم نانە بەم ڕۆژە
٧٢٢. هەر چاومان عەیبی هەیە، ئەویش بەگڵ چاك ئەبێ
٧٢٣. هەر چۆنێك ئەیخەی وەك پشیلە بە قاچ ئەكشێ.
٧٢٤. هەر چەند كولە قێنك دلە.
٧٢٥. هەر چەند لەڕم بەلام وەجەرم.
٧٢٦. هەر خەلق چەوت بێ، خەتای گارمشە.
٧٢٧. هەر دیێ لە ئەلا، ئاوت لێدەكەم بە بەلا.
٧٢٨. هەر كاكەو ئەیەوێ خەلك بەزوڕناى ئەو هەلپەرێ.
٧٢٩. هەر كاكەو بەسەر یاری خۆیا گۆرانی ئەلێ
٧٣٠. هەر كەرەكەی جارانە، كورتانەكەی گۆڕاوە.
٧٣١. هەر كەس ئەلێ ڕای ئەفسم
٧٣٢. هەر كەسێ پەری تارسی ئەوێ، ئەبێ زەحمەتی ڕێگای هیندستان بكێشێ
٧٣٣. هەر كەسێ دایكم بخوازێ، پێی ئێژم مامە
٧٣٤. هەر كەسێ دەردی لە دلی خۆیدایە.
٧٣٥. هەر كەللەیەك ئاوازێكی تیابە.
٧٣٦. هەرگیز هەیە بەدەمەی سیا دڵ.

٧٣٧. هەر مال مالم بوو، مال بەمال ئەبوو، ئەم مالەی من قەت ئاوا نەبوو.
٧٣٨. هەر تایەی تایەی سالی جارێ دێی، یا بۆ گلەیی یا بۆ كارێ دێی.
٧٣٩. هەر هەموویان گوێلك مانگایەكن.
٧٤٠. هەزار ئەكەم، هەلاڵ ئەكەم
٧٤١. هەزار بەرتیل، قەرزێك ئەدا ناكا.
٧٤٢. هەزار درك بەبونەی گولێكەوە ئاو ئەخوا
٧٤٣. هەزار دوژمنی سەردت هەبێ، بەلام دۆستێكی نامەردت نەبێ.
٧٤٤. هەزار ڕەحمەت لە كفن دز.
٧٤٥. هەزار ساڵ بكەی بێگانە پەرستی، ئاخوڕی هەر دێتی توشوەستی.
٧٤٦. هەزار سوێن گاسنێكی تێدا نابێ
٧٤٧. هەزار كورتان بباری پالدوریەك ناچێتە ملتەوە.
٧٤٨. هەزاری بۆ بلێ لەهەزار ڕێنە، لەمیری ئەكا ئاشی ترخێنە.
٧٤٩. هەرێەی نیسان تایە لەزەوی، كوللە لە ئاسمان.
٧٥٠. هەق بەهەق دەست بە ئارەمەوە
٧٥١. هەق بەهەق، مامە لەقلەق.
٧٥٢. هەق كۆن ئەبێ، بەلام لەبیر ناچێتەوە.
٧٥٣. هەلاوێ لە پلاوێ خۆشترە
٧٥٤. هەلۆ وتویەتی: ئەگەر هاوڕێم حەراسقوڕ نەبوایە گەرم بە كورتانەوە هەلدەگرت
٧٥٥. هەلهەلە زوا كوێرو بووك كەچەلە.
٧٥٦. هەلە هەل ئەكەم، چاری دوژمن كوێر ئەكەم.
٧٥٧. هەلیسەتكێنە كڕلت ڕەنگینە
٧٥٨. هەموو بریقەیەك زێر نییە.
٧٥٩. هەموو بزنێك موێەكی هەیە.
٧٦٠. هەموو جانەوەرێ گۆشت خۆرە.. هەر گورگ ناوی بەد ناوە.
٧٦١. هەموو جوانێك عەیبێكی هەر هەیە.
٧٦٢. هەموو خشەیەك مار نییە.
٧٦٣. هەموو دنیا بگری لەكۆڵ بیگێری ئەرێ چۆڵ ئەبێ هەر بمێ بەخۆل.
٧٦٤. هەموو هالەم تف بكا تۆفان هەلناسێ.
٧٦٥. هەموو كەسێ ناتی خۆشی ئەوێ، گاوان ئەیدا بە سینگییەوە
٧٦٦. هەندێ باوەڕن خوا ناناسێ.
٧٦٧. هەندێ جار ڕاكردن لەشەڕا نیوەی كەلەمێردییە.
٧٦٨. هەنگاوی چەواشە بەلات بۆ ئەهێنێ.
٧٦٩. هەنگوینەو لە پێستی سەگدایە.
٧٧٠. هەنەرو هەنەرێ ئەم لە ئەو بەتەر
٧٧١. هەوال لەنگلاشكە با ئەیزانێ.
٧٧٢. هەورە بۆرەكە فێر بووە پێمان، گشت ئێوارانێ سەر ئەدا لێمان.
٧٧٣. هێز لە یەكێتیدایە
٧٧٤. هێستر بەر لەقەی هێستر دەگرێ

٧٧٥. هێشتا بە کڵاشەوە لە ئاوت نەداوە.
٧٧٦. هێشتا ژنەکەی کەفنەکەی زەرد نەکردووە، داوای ژن ئەکا
٧٧٧. هێشتا شەقەی قەڵماسنگی نەبیستووە.

(ی)
٧٧٨. یا باوکت گێڕی هەڵماوە.. یا دایکت سارەری نەماوە.
٧٧٩. یاپراغ ئەگەر باش بوایە: خۆی ئەئەپێچایەوە.
٧٨٠. یاخوا دەنگ هارکەر لەماڵی کەس نەوڕێ، بۆی پووریزیش لەپشت کەس نەوڕێ.
٧٨١. یاخوا هیچ دایک و باوکێک بێ منداڵ نەبن
٧٨٢. یارێ سەگۆڕەوە بە هەزار نەیار.
٧٨٣. یان ئەمەی بەرتیل کێم، یا باوکت لە قەبر دەردێنم.
٧٨٤. یەک دەمو هەزار زوانی هەیە.

*** مەتەڵی فۆلكلۆری:**

هەردەویل كاكەیی

- یەكە بە دوو نابی: (خوا)
- ئەمارە، ئەدارە، كاكی دارە، سەری مارە: (قەمچی).
- نە پا دارە، نەبالدارە لەزەوی ئەڕوا هارە: (مار).
- ئەغەوری هەیە ئەخوراك، لەدۆستو دوژمن بێباك: (ناو).
- سینگی بۆ هەموو كەسێ ئەكاتەوە: (كتێب)
- مەجلیسی هەیە (٣٢)كەس، ئەگیانیان هەیە نە نەفەس: (ددان).
- ئەسەرە شەكرۆكە، ئەجرجۆكە: (ژوژوو).
- لەسەرەوە یەكە، لەخوارەوە دووە. بەباو باپیرتا چووە: (شەروال).
- شەش كەس هەن خوێنیان هەیەو بێ گیانن، یەكێكیان زوانی هەیەو پێنجیان بێ زوانن: (قەلەمو پەنجەی دەس لەكاتی نووسین)دا.
- كارە كۆرپەی مەلایە، بەرم دایە جیایە، ئەیهێشت یەك قلە گیایە: (مەكینەی سەرتاشین).
- گریە گەورە تۆز ئەكا: (سەرەن لەكاتی نیش كردن)دا
- قەلایەكم هەیە گەچ گەچینە، ئەپای هەیە نە پاچینە: (هێلكە).
- خرە وەك تۆپی منال، هەزار كۆرپەی لەناو مال: (هەنار)
- ئەو جامە چەوتە چییە مەنگوستی تێدایە؟: (گوێ).
- برایەكم هەیە شەشال لە كۆلە، بزانە چییە بە رۆژ لە چۆلە: (شوان).
- سرێژ سرێژ وەك قامیش، لە ملوێن هاتە لامان، ئەوەندە بە جەهەت هەلپەڕین، لەشیان رژا لە پێشمان: (باران).
- ئەتك، ئەتك جەرمی رەنگ، لە كەوانێن نابێ لەنگ، لەگەڵ ئاوو ئاگردا لەترسا هەرگیز ناكا جەنگ: (كاغەز).
- بە زەرق و بە هەورەستە، خۆی بە خۆی لە قەفەستە بێ بەرو بێ مێیەرە، خۆی بە خۆی لە هەورەستە: (مۆمەلان).
- سەری هەیە، سكی نییە، قاچی هەیە دەستی نییە: (پیان)
- حەكیم نییە دەرزی دارە، دەرزی ئەدا ژەهری مارە: (دووپشك).
- نایان پێتەوە: لێت نابێتەوە: (تاو).
- قژی دریژە دەرویش نییە، سەری سپییە حاجی نییە. قاچی سەوزە قامیش نییە. (تەرە پیاز)
- هەر دەرۆی لێت نابێتەوە: (سێبەر).
- بیگری پڕ مشتێكە، بەریدەی پڕ بە دەشتێكە: (تەوس).
- رولەی چەپن كەسەرەن، لەشی چەرمە بەرگش سەوزەن: (یاپراخ).
- ئەسپەر ئەسپ نییە. دوو پێی هەیە سمی نییە، وەك ئەسپ ئەڕوا گیانی نییە: (ئەسپە چۆپنە، پاسكیل).
- قەلای گەچێز بێ گەچو بەردن، دوو رەنگ ناوش هەن چەرمەو زەردین. (هێلكە).
- نە گیاندارن، نە خوێندارن، بێ دەستو پا شەیقەدارەن: (قارچلە).
- لە بەیانییەوە تا ئێوارە خۆڵ ئەكا بەسەر خۆیا، ئێوارەش وەك یووك ئەچێتەوە ژووری مال: (گاسن)
- ئە دەستی هەیە نە قاچ، بەبێ شەرەو بێ حیجاب سی و دوو یووك ئەكا ماچ: (زمان و ددان)
- چمسلە دایە بەرەمەشۆ، پەی پشت باوەش مەخرۆشۆ: چەنی ئاوو مەجۆشۆ: (شقارتە).
- سەدو یەك برا بەمەوو بەستراون، لەگەڵ باوكیاندا دەستگیر كراون: (تەسبیح).
- لە ناو ئەدا تەر نابێ: (سێبەر).
- ئەوەی ئەیخۆی لە كوێ ئەڕوێ؟: (لە ئەرز).
- تەختێكەو تەختانێكە، چوار شەك و بەرانێكە: (پێنج پەنجەی دەست).
- تەختێ ئاوریشم، دنیای پێ ئەكێشم: (ڕێگە).
- یانی تەسكە، بنی بلاوە. ئەگەر زیر بی ئەتێبی كلاوە: (كلاو).
- مەرێكمان سەر بری سی و دوو گورچیلەی هەبوو، واتە: (سییەك و دوو گورچیلە).
- چارۆكەیەكم هەیە چوار گۆشە، پڕ لەكار بزنی پۆشە: (ئاسمان و ئەستێرە).
- هەندووكە مەندووكە، لەناو مال ئەلێ یووكە: (چرا).
- شۆرە، شۆرە، شۆرە بییە، ئەگەر داناى بزانە چییە: (دەرخەتی بی).
- خرە وەك زركی تاڵە، ناری بۆنی و بەتاڵە، دایم لەدەست منالە: (تۆپ).
- ئاخۆ چییە یاسمان؟

فرمێسك ئەڕێژێتە ئاسمان
رەشە بە وێنەی قەتران
خاتوونی گوندو شاران
ئەوسا بەری ماڵ ویران
سوورە وەك گوڵ هەناران
تەرمی نابەن بۆ قەبران
ئەبێتە گەرەی شاران: (خەڵوز).

- بە كۆرپەی چوار پێی هەیە كە گەورە بوو دوو پێی هەیە، كە پیر بوو سێ پێی هەیە: (مرۆڤ).
- سینییە گەورەكەی دەوری زەمانە، لە بووك جوانتر خۆی لە ئاسمانە: (خۆر، رۆژ).
- سەگی هار ئەبان دار، كلۆ كلۆ بەفر ئەخاتە خوار: (تیغی سەرتاشین).
- ئەپە خرپلەی گیا ورمەلە: (سەر)
- دوو تاڵ هەوریشم، هەتا بەسرە رایئەكێشم: (هێلی شەمەندەفەر)
- ئەم بەری خڕە، ئەو بەری خڕە، ناو راستەكەی عالەم چڕە: (دەمو دەمان و زمان).
- شووشەو شووشە بەنە، هەموو دونیای تێدا بەلە: (تەلەفیزۆن).
- دەنگی هەیە زوانی نییە، دڵی هەیە گیانی نییە (رادیۆ).
- نە گیاندارە، نەبالدارە، قسە ئەبا بە هەزارە: (تەلەفۆن).

- وە تەپی ئەیکەی پێیا وە پشکی دەرینەکەی: (کەرچك).
- ئەگەر ئاقڵی ئەقڵت لە بیرە، لە مەلەکان کامیان رەشیرە: (شەمشەمە کوێرە).
- دەرخۆنە، کلکی رۆنە: (دونگی مەر).
- سەری بادەی فرمێسك ئەرێژێ: (زەمیلەی ئاو).
- دوو برا یەك پشتێنیان هەیە: (گسکی کوردی).
- سەری ئاسنە کلکی دارە: (چەکوش).
- هەتا بکولێ دەمەبێ: (هێلکە).
- هەر ئەڕوێ لێت ئەگەرێتەوە: (شوێن پێ).
- ئەڕوا شوێن پێی ناکەوێ: (سێبەر)
- ئەملای گەلەك، ئەولای گەلەك، ناوڕاستەکەی چەرخ و فەلەك: (دەم).
- ژێری بەرخە، بانی کارە، کلکی قاچی، سەری مارە: (پەرەسێلکە).
- شلە، کولە، بێ مووە (بۆق).
- شەش پێ و دوو سەرە: (تەرازوو).
- مەلێ هات وە هۆهۆ، ئەتانی هەیە نە پۆ: (فەرمەنجی).
- تازە، تازە، تازەیە، بە کۆنەو تازە تازەیە (شاروچکەی تازە).
- سێ سەرباز کڵاوێکیان هەیە: (بنە، دەرخۆنە).
- رەشە وەك قیر، سپییە وەك شیر، تیژە وەك تیر: (چاو).
- ئەمە چییە لێ بیەی گەورە ئەبێتەوە، بیخەیتە سەری بچووك ئەبێتەوە: (چاڵ)
- ئەکەوێتە ئەرز ناوی خۆی ئەڵێتەوە: (توور).
- هی خۆیەو خەلك بە کاری دێنێ: (ناو).
- هەموو شتێ ئەچێتە ناویەوە: (گوێ).
- لەدار سەوزە، لەبازار رەشە: (چایی).
- ئەمە چییە مووسێ: (کریاری مۆر).
- سەنوق پاشا، تووك تەماشا: (گەنمە شامی).
- ئەملای پەرژین، ئەولای پەرژین، تیایەتی کوترێ ئەخشێ: (چاو)
- چل نانە، چل بزمارە، چلچلۆکەی چل هەزارە: (کرمەك).
- هۆ هۆ خرە وەك گۆ، نە نارنجە نە لیمۆ: (مەمك).
- ئەپ لەسەر ئەپی، دەستت لە رەپی: (دەستاو).
- دادایەکم هەیە لە دەشتە، کوتە شمشێرێکی لە پشتە: (دووپشك).
- کڵاوی هەمزە پاڵەوان، ئەشقەقڵی هەیە نە دروماں: (جام).
- لە ئاسمان تەیەق تەیەق، دێتە خوارێ رەق و تەق ماتوو ئەبێ عەبا بەلەك: (تەرزە).
- نە بایە نە بارانە، چك چکە لە دارانە: (دڵۆپەی کووپی ئاو لە کونەلاّن).
- کەری شێت، کەربەندی شێت، بەستراوەتەوە بە گوریسی نەخشێن: (شووتی).
- بتۆی گایە، مەلسێ چیایە (رەشماڵ).
- بە دەوری پیقەمیەری، کلك لە تەرقی سەری: (گوولەکە).
- سێ سەرە، سێ سەرە، ئەحمەد پاتشای لەسەرە، کلك درێژی تۆکەرە: (سێ کوچکەو مەنجەل و کەرچك).
- هەندووکە بەندووکە، لە پێش حاکم لەنێ بیووکە: (چرا).

- ئەوەندەی هەتارێکە پڕ ژووریکە: (چرا).
- سایەقەی سامال هەوری فەرمنگی، دوو ئاو لە جامێ هەریەك لە رەنگێ: (هێلکە).
- زەڕەی زەڕەی لە بنی بەرەی، حوکمی بڕێژی، نراوی بڕەی: (مار)
- حوشتر حایە، لە حەوایە: دایە لەدەشتە، کون لە پشتە: (رەشماڵ).
- سەوزە وەك خەیار، دەرئەچێ لە بەهار، مۆرە وەك هەنار: (ریواس).
- ئەقدەو بلقدە، شەش پێ و دوو سم: (ترازوو).
- هاشان و ماشان، جێی هیو پاشان: (لانك).
- دارێکم هەیە بەر ئەگرێ، ئەوەی بیخوا پێی دەمرێ: (قوڕنان).
- مایتی سپی جەپەخان، خۆش خۆش تێنە بەر مەیدان: (پارە).
- لەکل وردترە، لە حوشترە بڵندترە: (درووکەڵ).
- دوو کۆتر هات بەهانە هات، شاپەڕ سپی، مل بە کەوان: (خۆر و مانگ).
- چوومە ئاواییەك شارئەبوو، دووکاریم خوارد نیسقانی نەبوو، سواری کەرێك بووم گیانی نەبوو: (مندال، مەمك، بێشکە)
- سەری هەسقانە، بنی قورپانە: (قارچك).
- جۆ خۆرە کەر نییە، هێلکە کەرە، مامر نییە، دەچێتەکون ما نییە: (کیسەڵ).
- سەد بەرزێ، باقەد بەرزێ، لەبەر یەك سوار ناتەرزێ: (تەون)
- گای رەش لە پێشەوە، گای سوور لە پشتەوە: (توور کەڵ و ئاگر).
- شەو باریکە، رۆ باریکە، ئەمن ئاوێرم، ئەتۆ ئەنێرم: (تفەنگ).
- دوو کونە رێوی، دوو ئەستێرەی گەش، بانی بەپووش، ئەشکەفتی رەش: (سەر و دەم و چاو).
- تا پەنجە بە لنگیا ئەکەی نایوا: (قەیچی).
- کوەزی سپی بێ دەرگا: (هێلکە).
- سەر لووسی بێ پەراسوو: (قارچك، کوارك).
- لە حوشتر بلند ترە، لە شەکر شیرین ترە. لە هەرزن وردترە (هەنجیر).
- ئاسمان چەرخی گەرە، باران دایکی مەرە، واتە: (ئاسمان دەگەرێ و دایکی بەرانیش مەرە).
- خرە، خرە، خرە هەر چەند درێژە خرە (خڕ چەم).
- نیژم نیژم تەیر نیژم، ناوی ئەوەم پێت ناوێژم: (تەوێ).
- چشتێکم هەیە چشتانە، نیام لە بوچقەی سولتانە، ئەبۆ بلۆی ئەنگانە: (پارەو پوول)
- بە پێنج بۆ ئەڕۆی، بەسێ ئەیگری (دەست و قەڵەم)
- چل تاق، چل نیو تاق، چل ئەستێرەی چاو زاق: (رەشکە).
- سی سوار هاتنە شارێك، هەر ماڵێك سی سواری لێ میوان بوو: (مانگی رەمەزان).
- سەری بەتۆ بنی بە دایکت: (مەمك).

– سوورە وەکو خوێن، ڕەشە وەکو هیس، سپییە وەکو بەفر: (پەڕە سێلکە).
– ئەو ئەقڵداری ئەڤڵت بە وێشە، شەست پەڕەی سوو شاخ ئامەلە چێشە؟ (گوندەبوو).
– ئاسمانێکی تەزموکە، لێی ئەباری بەفروکە: (هێلەک).
– سەری بەرەو بەرد نییە، ژێری بەرەو بەرد نییە، هێلکە ئەکەو مر تیی، کەما خۆرەو کەر تییە: (کیسەل).
– ئەگەر میشەو نەرمیشە، بەنە خوێنەکەی بکەوەو ئێی ئیشە: (گیپە).
– سێی لە سێبەرە، دووی لە هەتاوە، هەرکەس بیزانێ ئەقڵی تەواوە: (پێنج فەرزەی نوێژ).
– داری بێ گوڵ، خواردنی بێ دڵ، میوەی بێ تویکڵ: (هەنجیر، ماسی، هەلوژە).
– دەستی بۆ ئەبەی هەر کلۆرە، بەلایدا ئەچی هەر کلۆرە، تەماشای ئەکەی هەر کلۆرە: (داری کلۆر).
– چوار دەوری بەحرە، ناوڕاستەکەی ئاگرە، ئەگەر ئایزانی بلێ سەماوەرە: (سەماوەر).
– ڕەق بە ڕەق ئەکەوێ، سوورە بە نەرم ئەکەوێ: (دەستی و بەرد، دەستی و قاو).
– زەردە زەرنیق نییە، سپیە پەتیر نییە، بۆشە قەبە نییە: (نێرگس).
– سێ جەوەڵ ئەو بەر ئەو بەرە، دێوی ڕەشی لەسەرە: (سێپێ نان کردن).
– سێ گرد بەرامبەرە، دێوی ڕەشی لەسەرە، کلک درێژی نۆکەرە: (سێ کوچکەو مەنجەڵ و کەوچک).
– شتێکی سووری قرمزی، گوێ نییە ناو دەدزی: (تەماتە).
– لە ئاگری ئەدەم ناسووتێ، لە ئاوی ئەدەم ئەی نابێ: (سێبەر).
– نە ئێرە، نە مێ.. کاریشی بە جێیە: (ئێرە مۆک).
– هەپلە مچە، هەپلە مچە، هەزار مێرە ئەکا هەر گچە: (پارە).
– هەلۆتری مەلوتر، سەری قازی مل کوتر: (داس).
– دوانزە شامییەکێکی حەرامە: (ساڵ و مانگی ڕەمەزان).
– سێ لنگ لە ئەرزە، چوار لنگ لە حەوا: (مەشکەو سێپا).
– سەری سپییە حاجی نییە، پشتی سەوزە و سەیید نییە: (تەرە پیاز).
– ژێری ئاگرە، سەری ئاوە: (سەماوەر).
– سەگی ڕەش، نان لە سەگی سپی ئەسێنێ: (سێپی قەرشە).
– قەلای سپی ڕێی لە کاروان ئەگرێ: (بەفر).
– بی ئەرشینە: (دەرختی بی).
– کێ قیتی قنگە قش: (مەسینە).
– منارە لەسەر منارە، سەری ئاگرە بنی ئاوە: (قلیان ناری).
– مایینی شینە لە حەوشییە، ئەحیلکێنێ، خوێن ئەرژێنێ: (هەور).
– هەموو گردێ ئەبینێ، تەنیا گردێک نابینێ: (چاو سەری کەسەکە نابینێ).
– هەتا مانگای سوورمان لێ ئەژشی، مانگای ڕەش چووە سەریان: (ئاگرو دووکەڵ).
– سواری ئەسپێ بووم، بێ گیان بوو، دوو مەریشم خوارد، بێ ئێسقان بوو: (بێشکەو مەمکی دایک).
– دەنوکی قەڵەم، ملکی مارە، زۆر سکی بەرقە، یان پشتی کارە: (حاجی لەقلەق).
– ئەگەلی هەیە ئە گوان، شیر ئەدا بە هەمزەی شوان: (هەنگ).
– ئەمە چییە، چی پێ ئەلێن، پەپکە بە کوتەجی پێ ئەڵێن عەبای ئارنجی پێ ئەلێن: (تەماتە).
– کلیل و قفڵدارە، لەهەموو شارێ خەبەردارە: (مانگی ڕەمەزان).
– مەلێک هات بە سیمی، عیسا لە مووسای پرسی ئەو مەلە بۆچ ڕۆژی بە برسی: (مانگی ڕەمەزان)
– خانوویەکم هەیە تەنگ و تاریک، پڕیش لە حوشتری مل باریک: (مێروولە)
– لە پڕ تیوە لەنیوە پڕە: (مانگ).
– هێراو هەراو قنگ لە قوڕاو، کەپەک لەشان نوقلە لەناو: (چەلتوک).
– سەری ئەسکەو بتی بلاوە، کەرە کلاوە، کەرە کلاوە: (کلاو).
– بە باڵ مەل و بەشاخ گایە، ماسی پشتەو هەرە پایە: (کوللە).
– مەلێکمان هەی مەلە خاتۆرە، قاچ و قوڵ باریک سەر باڵی بۆرە: (کوللە).
– چالێکی چل گەزی، فاتمە خانی ئێبەزی، سەری پڕە لە نەرزی: (کنگر).
– ئەری ئەکەی، بعلی ئەکەی، بە خۆلیا ئەکەی: (کەوچک).
– بە ڕەق وەک دارە، لووتی زۆر خوارە: (نۆک).
– هەر لێرە هەتا بەرگەزێن: هەمووی سۆڵ سەر لەرزێن: (شەکرۆک).
– سێ پەی، سێ زەردە پەی، سێ هەنار، سێ ژەهری مار: (چوار وەرزی ساڵ).
– سوورێک هات بە هوژوو، ئەسەری هەبوو نە ڕاپۆ: (هەور).
– چالێ قەوی، دوو کونە ڕێوی، دوو چرای گەش، دوو ماری ڕەش: (دەم و لووت و چاو و برۆ).
– بە سێ زیندوو مردوویەکیان هەڵگرتووە، زیندووەکان بێ زوانن، مردووەکە زمانی هەیە: (قەڵەم و پەنجە)
– لە قەرنێک دا یەکجار دەرئەکەوێ، لە دەقیقەیەک دا دوو جار: (پیتی ق).
– سەری لە ئەستێرەکان بەرز ترە: (ئەفسەر).
– پاپۆرێکم هەیە سەوزە، ناوی سوورە، کەشتیوانەکانی ڕەشن: (شووتی).
– هەموو شتێ ئەخوا، ئاو بخوا ئەمرێ: (ئاگر)
– سێ و دوو بووک و یەک زاوا: (دەدان و زمان).
– ببینی لەبیری ناکەی، لەبیری کەی نایبینی: (کفن).
– سێ کەس دایان لە ئاوێ، یەکێکیان دای لە ئاوەکەو چووە ئەو بەرو پای تەڕ بوو، ئەوەی تریان ئاوەکەی بینی و پێی تەڕ نەبوو، سێیەمیان نە ئاوەکەی بینی و نەش پێی تەڕ بوو: (ژنێکی دووگیان منداڵێکی لە ئامێزدایە)
– دەرزی هەیە، دکتۆر نییە، تەزبیحی هەیە، دەرویش نییە: (دووپشک).
– لە کەرکوک هەیە لە بەغدا نییە، لەکەلار هەیە لە بەسرە

نییە: (پیتی ئاک).
- ئاوایییەک سێ ئاغای هەیە: (دەمزمێر).
- شەو و ڕۆژ ترپە ترپ ئەکا: (دڵ، دەمژمێر).
- خەرمان گوڵەکەم هارە بەر بارە، شەنکەر یەکێکە بوو شەن وەلاوە: (بوو پەلکی یار).
- بتگریّ خاو ئەبیتەوە، بەرتدا گوریج ئەبیتەوە: (خەو).
- بزۆکی لەبان تەبزۆکی دیمان، تە سەوزێ لەبان تەزۆکی دیمان: (هێشتر بەبارە خوێوە بەسەر پردێکەوە ئەڕوا).
- بۆ گشت کەسێ خۆی لا ئەدا: (دەرگا).
- لە ئاشەو زەهرا هەیە لە(عالەم)دا نییە: (نوخته).
- لە سک دایک ئەرئەچێ سەوزە، پیر ئەبێ زەردە: (گەنم).
- وەستا خۆش وەستا، وەستا زەنوورە، چوار ئەوری ئاوە، ئەلێ تەنوورە: (سەماوەر).
- پشتی لە خوار و ئەسێ لە حەوا، بێن هەی بێن، باری تەعالا: (مەشکە).
- لوولەی لەمال ئۆزار: (مێخی دەوار).
- دەنگی هەیە و ڕەنگی نییە، بە مقاش بیگری گۆشتی نییە: (ڕەشەبا).
- ڕەقی ڕەقاپی، دام لە ئەرمایی گەیشتە گەرمایی: (ئەسستێ و بەرتە ئەستێ و قاو).
- توولی تەر، توولبەندی تەر، ناڵەی گەوهەر، شەشاڵی کەر: (هەورە برووسکە).
- مریشکێکم هەیە زەنگی زەنگی، هێلکە ئەکا پڕ بە چنگی: (مەشکە).
- بنی نییە، سەری شاخە، ئاوی ئامەتی پڕ لە زاخە: (خەنجەر).
- ئەفڕێ باڵی نییە، سەری ئەبڕی خوێنی نییە: (گەڵای درەخت).
- شتێک هەیە بزرگی، سوری زلتر لە ورگی: (مێووله)
- وەرلە وەک هەرزن، بەرزە وەک حوشتر، شیرینە وەک شەکر: (داری توو).
- ئەگەر ئاڵقی ئەقڵت ئەڕاوە، چی گۆشتی لەدەر، پێستی لە ناوە: (سیفەتۆرە).
- ئەگرمێتێ وەک هەور، فرێ ئەدا سڵی چەور. (مەشکە)
- گا ڕەشی هام وەسمان، ئەدنگی ئەگاتە ئاسمان: (تفەنگ).
- چەوت و چێل و چەمییە، وشک و ڕەق و بێ نییە: (گۆچان).
- زەردەی زەعفەران، ئام لە ئێستران، بردم بۆ شاری کافران: (تووتن)
- کونە گرێخەی نۆمەن باریەتی، بوحداریپیە و بوحدار سواریەتی: (تاڵ).
- لە دار ئەکرێ، لە بەرد ئەکرێ، وەکو ئەسپ زین ئەکرێ: (پرد).
- لە نوور دێ، لە نوور دێ، قەڵەم و کاغەزی سوور دێ: (هەورە بروسکە).
- قوزەلەیەکم هەیە قرمزی، کونی ئەبوو ئاوی ئزی: (شووتی)
- ژنی سک پڕ، سێبەری نییە: (مانگ).
- لە دوورەوە دێ ئەسی بۆ ئەکەیتەوە: (خواردن).
- ئەسپی تۆپیو جۆ ئەخوا: (ئاش).
- کێشی سووک، نرخی گران: (زێر).
- مارێک لەناو حەوزێکایە، گوڵێکی بەدەمەوەیە، مارەکە ئاوەکە ئەخوا. گوڵەکەش مارەکە ئەخوا: (فانۆس).
- قاژیلەیەک چاو، (سوژن).
- ئە شیرە نە شەکرە، بەبێ هەوێن دەمەیێت: (سەهۆڵ).
- زەوی سپی و تۆوی ڕەش: (کاغەز و نووسین).
- هەر جێیە گا سووری لێ بنوێ، گیای لێ سەوز نابێ: (ئاگر).
- لە پێتاو هەڵکی خۆی ئەسووتێنێ: (مۆم).
- ئەیدەم بەدارا ناپرێ، ئەیدەم بە بەردا نادڕێ، ئەیدەم بە ئاوا ئەدڕێ: (کاغەز).
- ئاتەجی زەردی ئێپرە لە گوێ، سەیران ئەکا لە دەوری دێ: (زەردەواڵە).
- ئەڵەم ئاوە، زیتەم چێوە، نێچیر ڕای کرد، سەگ بووە پێوە (مووسا و فیرعەون).
- تێلای ئاشرلی، وەستا ئەدیو، کەوای دوورلر خەیات ئەدیو. (مار و کاژی مار).
- چووەمە سەر هەردێ، بواشیمە زەردێ، دارێ بە چەپۆک بەربووەتە بەردێ: (ئاش).
- هەرت باڵ و سەری دایم بەدەرە
نوێو چەرامێر مەکانی ئەرە
زەردی حۆزئارا ئێپی بەئەندێشە
هەکالە ئەو کەسە ئەزانی چێشە: (ماسی).

* یارییە کوردەوارییەکان:

هەرمەوێل کاکەیی

* شەقان (شەقێن):

ئەم یارییە بەدارو گۆ مێردمندالان و لاوان لەئاوایییەکاندا سازی دەدەن. لەچەشنی گۆڵ دوو بەرەی زل یان هەرشتێکی دیکە بەرامبەر یەک دادەنێن و پێی دەڵێن (حاپ). یاریزانەکان دەبنە دوو بەشەوە. دەبێ ژمارەیان یەکسان بێ، ئینجا دەست بە یاری کردن دەکەن. هەرکە لەلای خۆیەوە دەیەوێ بە دار دەستەکەی خۆیەوە (حاپ) بکات. واتە گۆکە لەناو (حاپ) ەکەوە تێپەڕ بکات. دەقاو دەق لەشێوەی یاریی تۆپی پێدایە، بەڵام ئەمیان بە کاشۆو[1] گۆیە[1]. هەر یاریزانێکیش لەحەوا لەگۆکەیداو بیگەڕێنێتەوە، دەڵێ لەحەوا لۆزێمەوە، جا زۆر کەس لەم یاریدا تووشی ئێش و ئازار دەبێت، تەنانەت سەرو دەست و پێیشی تێدا شکاوە، ئەوەی راستی بێ لەم یارییەدا بە منداڵی گۆ لەنێو تێولی دارو بریندار کراوم و یەک هەفتە لەبن جێگا کەوتم و هەرگیز ئازارەکەیم لەیاد ناچێت.

* فری فری پاسەتاری فری:

ئەم یارییە لەنێوانی (٤-١٤) منداڵ و مێردمنداڵدا ساز دەکرێت. یەکێکیان دەبێتە سەردا. ئەوانی دیکەیش هەر هەموویان بەرامبەر بە یەک دادەنیشن، دەستی راستەیان دەقوڕچێنن و پەنجەی ئیشار مزەیان دەنێنە سەر ئەرزو بە وریاییەوە خۆیان ئامادە دەکەن. سەردارەکەیان هەرجارە بە فری فری بە پەنە ناوی باڵندەیەک دێنی و ئەوانیش گورج دەست بەرز دەکەنەوە، بۆ نموونە: (فری فری پاسەتاری فری، فری فری قەل فری، فری فری کۆتر فری). لەپڕ ناوی شتێک دێنێ کە باڵندە نەبێ و نەفڕێ بێ وەکو (فری فری شووتی فری) جا هەر منداڵێ دەستی بەرز کردەوە ئەوانی دیکە لێی دەدەن بە هەراو گەمەی پێدەکەن و لەیارییەکەیشدا دەریدەکەن. هەندێ جار سەردارەکە بۆ سەر لێ شێواندنی یاریزانەکان ناوی باڵندەیەک و شتێک دێنێ کە ناویان لەیەکەوە نزیک بێت وەکو: (فری فری کەو فری، فری فری کەر فری، فری فری کۆتر فری، فری فری کوترە فری، فری فری لەقلەق فری، فری فری تەقتەق فری. فری فری باڵدار فری، فری فری مار فری، فری فری کالەشێر فری، فری فری شێر فری) لەئەنجامدا هەر هەموویان لەیارییەکە دەردەچن و دووبارەو سێ بارەو چوار بارەی دەکەنەوە..هتد. دواتر بەرجۆرە یاری دەکەن تا ئارەزوویان لێ بێت.

* ئانەرەقە، پشتەتەقە:

ئەم یارییە بەزۆری هی منداڵانە بە تایبەتیش هی (کچ)، دوو منداڵ پشتی خۆیان بەیەکەوە دەنووسێنن و قۆلیشیان لەقۆلییەکتری هەلدەکێشن بە نۆرە یەکتری بە کۆڵ بەرز دەکەنەوەو یەکێکیان دەڵێ ئانە رەقە، ئەوی دیکەیشیان دەڵێ پشتە تەقە، یارییەکە بەم جۆرە بەردەوام دەبێت تا

وەڕس و ماندوو دەبن. ئەم یارییە لەهەندێ ناوچەدا پێی دەڵێن: (مایوونە رەقە).

* قەرە قەرە (قەرە قەرێ):

قەرە قەرە یارییەکی فۆلکلۆرییە لەناوچەی کەرکوک و ئێکرای گەرمیاندا بارەو بەم جۆرەش ساز دەدرا:

ئەم یارییە بەزۆری لەبەر تریفەی شەوانی مانگە شەوی هاوینان ئەنجام دەدرێت. کۆمەڵێ لاو (٢٠-٤٠) کەس کۆدەبنەوەو دەبنە دوو بەشەوە، بە مەرجێ وەکو یەک بن و لایەکیان لەوی دیکە نەزیادو نەیش کەم بێت، واتە یەکسان بن، لەپێشا بڕیار دەدەن یارییەکەیان لەسەر چی ساز بدەن؟

وەکو: گوێز، هەنجیرە وشکە، مێوژ، نوقڵ، چوکلێت، یان هەر شتێکی دیکە، خۆیان لەسەری بڕیار دەدەن، ئەمە تەنیا لەبەر ئەوەیە تا یاریزانەکان لەیارییەکەدا کەم تەرخەم نەبن و بە جۆش و خرۆشەوە یاری بکەن. دواتر تەرو وشک دەکەن (تیرو پشک)، ئینجا بەشێکیان لەنێو ئاواییدا خۆیان لەپەنایەکدا حەشار دەدەن: یەکێ لەو تیپەکەی دیکە بە ناوی (قەرە) وە دار دەستێکی ها بە دەستەوەو کوڵان بە کوڵان بە دوایاندا دەگەڕێت و سەر بە هەموو کون و کەلەبەرێکدا دەکات یەکێکیش لەو گروپەی کە خۆیان شاردووەتەوە بە گارامێکەوە لەتەکیدایەو بگاتە هەر شوێنێک وەکو بانگەواز هاوار دەکاو دەڵێ: (قەرە هات، قەرە وا لەقڵانە شوێنەدایە)، بۆ ئەوەی یاوەرەکانی فریای خۆیان بکەون و خۆیان لەپێش چاوی قەرەدا ون بکەن، هەر کاتێکیش ئەوانی دۆزییەوە، ئەوانە بە دزراو دەژمێردرێن و بۆ گروپی قەرەیش خاڵێک تۆمار دەکرێت. جا زۆرجار بۆ ماوەی دەمژمێرێک یان زیاتر قەرە ئەو تیپە نادۆزێتەوەو هەر بە دوایاندا دەگەڕێت، واز ناهێنێ تا دەیاندۆزێتەوە. ئینجا دووبارە هەر هەموویان یەک دەگرنەوەو ئەو گروپەکەی دیکە خۆیان دەکەن بە مێوی ئاواییداو ئەمان یەکێ وریای گورج و گۆڵ بە ناوی (قەرە) تەرخان دەکەن و بە دوایاندا دەگەڕێت و بەو جۆرە یارییەکە دەست پێدەکاتەوە. لەئەنجامدا لایەنە تۆراوەکە ئەو شتە دەکڕن کە لەپێشا بڕیاریان لەسەر داوەو پێکەوە دەیخۆن.

* قولاتە:

یارییەکی فۆلکلۆری کوردییە، تایبەتمەندە بە مێردمنداڵ و لاوان و پیاوان، بەزۆری بە هاوینان و پایزان و بەهاران ساز دەدرێت پێشەکی کۆمەڵێ کۆدەبنەوەو دەبنە دوو بەشەوە، بە مەرجێ هاوتەمەنییەک بن، خۆیان رووت دەکەنەوە تەنیا دەرپێیەکی کورت دەپۆشن، ئینجا لەدوور لاوە (حاپ)[2] دادەنێن، یەکێ دەبێتە زاوا یەکێکی دیکەیش دەبێتە برا زاوا، زاواکە شەڕ ناکات هەوڵ دەدا لەناوی حاپەکەوە تێپەڕ بێت و بچێ بە زاوا، برا زاوایش هەمیشە پاسی حاپەکە دەکا بۆ ئەوەی نەهێڵێ زاوا بچێ بە زاوا، ئینجا یاریزانەکان پێی چەپیان لەدواوە بەرز دەکەنەوەو بە دەستی راستیشیان پەنجە کەتەی ئەو پێیەیان دەگرن و بە هەنگڵە شەلە بەرو بەرەوپیەکتر دەبنەوەو هەرکە لای خۆیەوە دەیەوێ

بە دەستی چەپ و بەشان یەکێ لەوانەی دیکە بڕمێنێ یان دەستی لەپەنجەی بەرداو پێی چەپی بکەوێتە زەوی، چونکە ڕێبازی یارییەکە بەو جۆرەیە، ئەوانی دیکە دەست لەیاری هەڵدەگرن تا لایەکیان ئەو لاکەی دیکە ببەزێنێت و دەرفەت بۆ زاوا هەڵدەکەوێ لەناو ڕای حارەکەوە شێپەڕێ و ببێت بە زاوا، لەم حاڵەتەدا خاڵێک بۆ دەستەی براوەکە دەنووسرێت و هەمیسان یارییەکە دووبارە دەکەنەوە، ئیتر بەو جۆرە یاری دەکەن تا شەکەت و ماندوو دەبن.

* هەڵاگۆن تەقێنە:

بە زۆری بە شەوانی هاوین و پاییزدا سازدەدرێت، ژمارەی یاریزانەکان لە (١٢-٢٠) کەس تێناپەڕێت. هەر هەموویان بە چوارمشقی لەشێوازی پاڵەپەستۆ بە شێبشت پێکەوە دادەنیشن، هەر هەموویان دەستیان لەژێر ڕانیان یان لەنێو باوانیان دادەنێن، یەکێ لەیاریزانەکان بەردی بچکۆلە بە نهێنی دەدات بە دەستی یاریزانێکەوەو یەکێک هەڵدەبژێرن هەڵسێت تا بەردەکان بدۆزێتەوە، بۆ نموونە دەڵێ لای سێیەم کەسە کەچی لای ئەو نییەو بەردەکان لایەکێکی دیکەوە لێک دەدرێن و دەنگیان دێت، جا یەکسەر دوای ئەوەی بەردەکانی لەیەکدا بە نهێنی گۆڕ دەیدات بە یاریزانێکی دیکە، بۆ جارێکی دیکە یاریزانە ڕاوەستاوەکە بۆ نموونە دەڵێت لای ئەمەیانە بەڵام هەمیسان لەشوێنێکی دیکەوە بەردەکان تەقەیان لێوە دێت بەم جۆرە بەردەکان لەیاریزانێکەوە دەگۆڕدرێن بۆ یاریزانێکی دیکەو یارییەکە بەردەوام دەبێت تا بەردەکان دەدۆزێتەوە. ئەگەر لای هەرکامیان دۆزرایەوە دەبێت ئەو کەسە هەستێت و بەردەکان بدۆزێتەوە، جا ئەوەی دەرەنگ بەردەکان بدۆزێتەوە بە هەموویانەوە گەمەی پێدەکەن و لێیشی دەدەن.

* مشتوکوشت:

ئەم یارییە فۆلکلۆرییە لەوەرزی بەهاراندا لەنێو سەوزایی و جێگای ئەرماییدا ساز دەدرێت، تایبەتە بە نێرینەوە، مێرد منداڵ و لاوان پێی هەڵدەستن.

بۆ نموونە ئەگەر یاریزانەکان ژمارەیان (١٠) بوو دەبنە دوو گرووپەوە، لەپاش ئەنجامدانی تەیر وشک، یان (هەری بە هەری) ئەنجامدەدەن کە سەرۆکی تیپەکان یەکێکیان دەڵێ: من مانگم دەوێ ئەوی دیکە دەڵێ منیش خۆر، ئینجا دەڵێن: کێ خۆری دەوێ و کێ مانگ: هەر یەکە لەمانگ و ڕۆژ جەماعەتی خۆی جودا دەکاتەوە. دواتر یارییەکە بەم جۆرە ئەنجام دەدەن: گرووپێکیان دادەنیشن و بە کامۆلکێ بەرگری لەخۆیان دەکەن، گرووپی دووەم بە پێوە دەوەستن و بە دەوری ئەواندا دەخولێنەوەو بە مستەکۆلە لەپشتی ئەوان دەدەن، ئەوانیش هەوڵدەدەن بە قاچیان لەیەکێ لەوانە بدەن بە مەرجێ نابێ دەستیان لەزەویدا هەڵگرن، لەمەر یەکێ لەو یاریزانانە بدەن یەکسەر ئەوان دێنە جێگای ئەمان و ئینجا ئەوان هەوڵدەدەن بەمشت لەتریقەی پشت یان ناوشانی ئەمان بدەن، ئیتر بەو جۆرە یارییەکە سەر لەنوێ دەست پێدەکاتەوەو لەسەری بەردەوام دەبن تا ئارەزوویان لێ بێت.

* مزراحین:

بە زۆری لەنێوان دووکەسدا لەسەر دەمێکدا ئەنجام دەدرێت، لەپێشدا هەر یەکە مزراحەکەی خۆی کە پەتێکی بچووکی پێوە پێچراوە فڕێدەداتە سەر زەوی، هێنی هەرکامیان لەوی دیکە زیاتر سووڕی خواردو درەنگ تر کەوت ئەو کەسە براوەیە. ئەوی دیکەیان مزراحەکەی خۆی دەدەنێ و ئەم بە مزراحەکەی لێی دەدا، ئەگەر هات و بەری نەکەوت یان لەدەستی کەوت بە خەرچاو دەژمێردرێت، دەبێ ئینجا ئەم مزراحەکەی دابنێ و ئەویان لێی بدات ئیتر بەو جۆرە یاری دەکەن.

* گولان، هەڵماتێ:

ئەم یارییە لەوەرزی بەهاران و پاییزدا لەنێوانی (٢-٧) یاریزان بە هەڵماتێ ساز دەدرێت: ئەگەر یاریزانەکان دوان بوون لەپێشدا دوو چاڵی بچووک دەکەن و پێی دەڵێن (تکە)، ئینجا بە ئەندازەی دوو مەترێک هێڵێک دەکێشن بۆ ئەوەی بۆیان ببێ بە نیشانە تا لەوێوە بەرەو چاڵەکان یاری بکەن، هەر یەکەیان تکەی خۆی هەیە. دواتر دەست بە یاری کردن دەکەن، یەکەمیان بە هەڵماتێ چاڵی خۆی دەخوا، واتا هەڵماتێنەکەی بەرەو چاڵەکەی خۆی دەهاوێ، دواتر لەهەڵماتێنی بەرامبەرەکەی دەدا، ئیتر بەو جۆرە لەیارییەکە بەردەوام دەبن تا خۆیان ئارەزوویان لێ بێت.

* قوتەران:

ئەم یارییە دوو یاریزان کوڕ بن یان کچ بە شەوانی زستان و پاییزاندا پێی هەڵدەستن، یارییەکە بە دوو شێوە ئەنجام دەدرێت:

١. نۆیی:

یاریزانەکان هەریەکەیان نۆ بەردی بچووکی هەیە: لەپێشدا لەجیاتی حەت و شێر قاچەکان هەڵدەدەنە سەر پشتی دەستیان، ئینجا دەبێ هەڵیدەن و بیانگرنەوە هەر کامیان بەردی زۆرتر گرتەوە ئەوە بە براوە دەژمێردرێت دەست بە یاری کردن دەکات، دواتر بەردەکانی خۆی هێنەکان ئەو تێکەڵاو دەکات و لەنێو مشتێکیدا دایدەنێ و گشتی هەڵدەدای بە پشت دەست دەیانگرێتەوە، ئینجا بەردەکان هەر جارەی سێ دانەیان فڕێدەداتە نێو دەستی چەپی. بە مالی خۆی حسێب دەکرێت، لەپاشاندا یەک بەردێکی لەدەستیدا دەمێنێتەوە بۆ ئەوەی بەردەکانی سەر زەوی پێ هەڵبگرێت، بەم جۆرە هەڵیاندەگرێت: بەردەکەی نێو دەستی بەرەو ئاسمان هەڵدەداو بە زووییەکێ لەبەردەکانی سەر زەوی هەڵدەگرێ و دەبێ لەهەمان کاتدا هەڵدراوەکەش بگرێتەوە، بەو جۆرە دەبێ هەموو بەردەکان هەڵگرێ بە بێ ئەوەی دەستی بەر ئەو بەردەکانی دیکە بکەوێت، ئەگەر دەستییەکێ لەو بەردانەی سەر زەوی کەوت یان ئەوەی هەوای ئەگرتەوە بە بڕاو دەژمێردرێت، ئینجا ئەوەی دیکە یاری دەکات.

٢. پێنجی

ئەمەیان لە (٥) بەرد پێك هاتووە، لەتوانی (٢-٤) كەس ئەنجام ئەدرێت.

پێشەكی یاریزانەكە بەردێك هەڵدەگرێ و (٤)دانەكە لەزەویدا بڵاودەكاتەوە، یەكسەجار بەردەكەی پێشووی هەڵدەدا بەك دانە هەڵدەگرێ و هەڵدراوەكەیش دەگرێتەوە، ئەو بەردەی لەزەوی هەڵدەگرێ لەنێو دەستی چەپی دەیپارێزێ، بەو شێوازە یەك بە یەكەی بەردەكان هەڵدەگرێ، دواتر هەر هەموو بەردەكان لەزەویدا بڵاودەكاتەوەو یەكێكیان هەڵدەگرێ، دەبێ ئەمجارەیان بەردەكان بە دوو دوو هەڵبگرێت، پێنجەمیان پێی دەڵێن (دیزە) هەمیسان وەكو جاریەكەم لەسەرز بڵاویان دەكاتەوە، دەبێ ئەمجارەیان یەك یەك هەر پێنجیان هەڵگرێ، بە مەرجێ دەبێ هەر هەموویشیان لەنێو دەستی ڕاستیدا بمێنێتەوە، دواتر (خالۆ) دەست پێدەكات، یاریزانەكە دەستی چەپی بە شێوەی قولانج دادەنێ و هەر هەموو بەردەكان فڕێدەداتە پێش قولانجەكە، بە بەرامبەرەكەی دەڵێ كام لەم بەردانە دەكەی بە (خالۆت)؟ ئەویش یەكێكیان هەڵدەبژێرێت، یاریزانەكە یەكێ لەبەردەكان هەڵدەگرێ و هەمیسان هەڵیدەدا و یەك بە یەك ئەو بەردانە لەقولانجەكەوە تێپەڕ دەكات بەبێ ئەوەی دەستی بەر خالۆ و ئەو بەردەكانی دیكە بكەوێت، دواتریش خالۆیش دەرباز دەكات، لەئەنجامیشدا ئەو بەردەی كە هەمیشە هەڵیدەدا ئەویش دەربازدەكاو بە دەستی ڕاستیشی بۆ خۆشی لە قولانجەكە دەدلو دەست بەرز دەكاتەوە، بەم جۆرە یارییەكە كۆتایی پێدێت.

* كەڵەكە برێ (قوتكە برێ):

ئەم یارییە مێرمندالانو لاوان پێی هەڵدەستن، بە شەوانی مانگە شەو بەرۆژ ئەنجام ئەدرێت، لەدوو گروپ پێك دێت، شوێنێكی نەرمو پاكو خاوێن بۆ یاری كردن هەڵدەبژێرن، چەند بەردێكی گەورە بە سەریەكدا لەجێگا نەرمەكە دادەنێن و دەیكەن بە (قوتكە) ئینجا یاریزانەكانی هەردوو گروپەكە (تەڕو وشك) دەكەن، لەئەنجامدا لایەكیان لەنزیك قوتكەكە ڕادەوەستن و یەكێكیشیان پارێزگاری لێ دەكات، ئەوانی دیكەش هەوڵ دەدەن دەستیان بەر ئەو قوتكەیە بكەوێ و بیڕوخێنن، جا ئەگەر ئەو یاریزانەی كە پارێزەری قوتكەكەیە دەستی بەر لەشی هەر یاریزانێكی گروپەكەی دیكە كەوت، یەكسەر ئەمان بەردەكان بەجێ دێڵن و ئەوانی دیكە دێنە جێگایانو یارییەكە هەر بەو جۆرە بەردەوام دەبێت تا خۆیان ماندوویان لێ دێت، بەڵام ئەگەر هاتو یاریزانێك بەردە كەڵەكە كراوەكەی ڕووخاندو ئەوەی پارێزگاری دەكات دەستی بەری نەكەوت ئەوە بە خاڵ بۆیان حسێب دەكرێت.

* كلاوێن:

كلاوێن، یارییەكی فۆلكلۆری دێر زەمانی ڕەسەنە، ئەم یارییە لەتوانی (٦-٢٠) مێرد منداڵ یان گەورە دەكرێ، بە زۆری بە شەوانی ڕەمەزانو زستانو پاییزاندا لەدیوەخانو

ماڵەكاندا كۆڕی شەونشینی پێ گەرم دەكەن، یاریزانەكان دەبنە دوو تاقمەوە، نۆ كلاو دەمەو خوار لەپێشی خۆیاندا دادەنێن، هەر تاقمێكیان یەكێكیان دەبێتە سەرداریان لەپێشدا بڕیار دەدەن لەسەر چی یاری بكەن، وەكو گوێز یان هەر میوەیەك یان خواردەمەنییەك، دواتر بەم شێوازە دەست بە یاری كردن دەكەن: سەرەتا دوو كلاو دادەنێن: سەرداری تاقمێكیان ئەنگوستیلەیەك لەژێر یەكێ لەو دوو كلاوە دەشارێتەوە؛ یەكێكیان گوڵەو ئەوی دیكەیان فت، ئەو تاقمەكەی دیكە هەر كلاوێكیان هەڵبگرێ بە ناوی (گوڵ)ەوە تێیدا بوو: ئەو كاتە ئەنگوستیلەكە دەكەوێتە دەستیانو ئەمان لەژێر ئەو نۆ كلاوەدا دەیشارنەوە، بە پێچەوانەیشەوە ئەنگوستیلەكە دەكەوێتە دەستی تیپی بەرامبەرەكەیان. كەیاری دەستی پێكردو ئەنگوستیلەكە هەشاردرا، لەو نۆ كلاوە دوانیان گوڵەو حەوتیان فت، واتە دەبێ بە وریایی و زیرەكی و مەزەندەی ئەو سەردارەو بە هاریكاری یاوەرەكانی تەنیا لەژێر دوو كلاویان بیدۆزێتەوە، ئەگینا دۆڕاندویەتی، ئەگەر هاتوو كلاوێكی هەڵگرت و وتی (فت)و ئەنگوستیلەكە لەژێریدا دەرچوو بە لێزاو دەژمێردرێن و بە گوێرەی ئەو كلاوانەی لەزەویدا ماون خاڵ بۆ گروپی بەرامبەریان تۆمار دەكرێت، هەمیسان سەر لەنوێ یارییەكە دووبارە دەكەنەوەو بەو جۆرە لەسەری بەردەوام دەبن تالایەكیان دەدۆڕێت؛ هەندێ جاریش یاریزانەكانی هەردوو گروپەكە لەیارییەكەدا زۆر شارەزان بۆیە كەسیان نادۆڕێت، یارییەكان دەهێڵنەوە بۆ ڕۆژێ داهاتوو

* كانە مشتێ (كانە مستێ):

ئەم یارییە تایبەتە بە نێرینە، لاوان و پیاوان بە شەوانی زستان و پاییزو ڕەمەزاندا سازدەدرێت، یاریزانەكان دەبنە دوو بەشەوە دەبێ ژمارەی گروپەكان لەناستییەكدا بێ، هەردوو لایان بەرامبەر یەكتر دادەنیشن، لەپێشدا (تەڕو وشك) دەكەن. یەكێ لەگروپە براوەكە ئەموستیلەیەك دێنێ و بە نهێنی لەنێو دەستییەكی لەگروپەكەی خۆیدا دەشارێتەوە، ئەوانیش توند دەستیان دەتوقێنن و لەپێشی خۆیان ڕایدەگرن، ئەو گروپەكەی دیش یاریزانێكی شارەزا هەڵدەبژێرن تابتوانێ ئەموستیلەكەیان بۆ بدۆزێتەوە، ئەویش هەڵدەستێ بە چپوچاو و دەستیاندا دەڕوانێ و مەزەندەی لێدەدات، هەندێ جار پرس بە هاوڕێكانیشی دەكات جا ئەگەر وتی گوڵ و تیایدا بوو بە براوە دەژمێردرێت و ئەموستیلەكە دەكەوێتە دەستی خۆیان، یان وتی (فت) و ئەموستیلەكەی تێدابوو بە دۆڕاو دەژمێردرێت و بە گوێرەی دەستە نووقاوەكان خاڵیان لەسەر دەنووسرێت. ئەگەر وتیشی فت و لەدەستیدا نەبوو ئیتر ئەو كەسە دەستی دەكاتەوە، ئەم یارییە زۆر لەیاری كلاوێن دەچێت.

* گێزگێز باریكان:

ئەم یارییە فۆلكلۆرییە بەم جۆرە ئەنجام ئەدرێت: بڕێ منداڵ لەكچ و كوڕ كۆدەبنەوە، دواتیان بە پێوە ڕادەوەستن و ئەوانی دیكە بە چوار مشقی دادەنیشن و هەردوو

پەنجەکەڵەی قاچی خۆیان دەگرن، ئەوانە کە وەستاون گۆرانییەکە دەڵێن، دانیشتووان لەگەڵ گۆرانییەکە لەشیان بادەدەن، لەو لاشەوە کۆمەڵێ بەرپرسی کەسەکە دادەمێنن و ناوی دەنێن خواردەمەنی وەکو: پلاو، شلە، فروجاو، یاپراخ، خورما بە رۆن هتد. ئینجا یەکێ لەوانەی راوەستاون دێت یەک یەک بە مشت لەپشتی هەموویان دەدا، ئەگەر هی هەر کەسێکیان زیاتر دەنگی لێوە هات دەڵێت ئەمیان تێشاوە. جا لەگەڵ هاوەڵەکەیدا بە بزر قوڵی هەڵیدەگرن و دەیبەنە لای کۆمەڵە بەرپرسەکان، بە مەرجێ دەبێ پەڕی کراسەکەی بە ددانەوە بگرێت و دەستیشی لەپەنجەکانی بەرئەدات ئەگینا بەنەخۆیتی دایک و باوکی هەڵدەبچڕێت. ئەو لەوێ بەجێ دێڵن و دووبارە هەربووکیان دەگەڕێنەوە لای منداڵەکان و دەست بە وتنی گۆرانییەکە دەکەن و هەمیسان یەک یەک بە مشت لەپشتیان دەدەن تا هەموویان بەو جۆرەی پێشوو دەبەنە لای بەرپرسە کەسەکەکان و دەڵێن- کولیامە: برشیامە لەناو خواغ برشیامە دواتر هەر بەرەیک تەقیکی بە سەردا دەکەن و ناوی چێشتێکی لێ دەنێن و پێشکەش ئەو کەسەی دەکەن وا شارەزووی لەخواردنی ئەو جۆرە چێشتەیە، لەپاشاندا پێکەوە بەبێ هیچ نان دەخۆن. ئەمەش دەقی گۆرانییەکەیە:

گیز گیز باریکان،
شەوالەکەی ئالیخان
ئالیخان ئەلی من موشم

* گورزی مێشکێ(٤)

ئەم یارییە کوردییە بە زۆری لەوەرزی بەهاردا لەشوێنێکی سەوزایی یان لەرمایی شێداردا ئەنجام دەدرێت، پێشەکی مێخێک لەزەویدا دادەکوتن و گوریسێکی پێوە دەبەستن، یەکێک سەری گوریسەکە دەگرێ و بە درێژایی گوریسەکە ناوی لێدەنێن شار، ئەوانی دیکە هەر یەکەیان گورزێکی(٥) ها بە دەستەوەو بە دەوریدا دەخولێنەوەو بە گورزەکانیان بەرەمبەر لێی و لەپشتی دەدەن، ئەویش بە وریایی و هەموو تواناییەکییەوە بەرگری لەخۆی دەکاو هەوڵدەدا پێی بەر یەکێکیان بکەوێ تا خۆی لەئازاری گورز رزگار بکات، بە مەرجێ نابێ بە هیچ جۆرێک شارەکە بەجێبهێڵێت کە بەئەندازەی درێژی گوریسەکەیە، پێی بەر هەر کەسێک بکەوێت ئەو کەسە گورج بەبێ دەنگ جێگای دەگرێتەوەو یاریزانەکانیش بە گورزەکانیانەوە هەر وەکو جاری پێشوو بەدەوریدا دەسووڕێن و هەرکە لەئاستی خۆیەوە هەوڵ بدا گورزی لووسی خۆی بوەستێنێت، بەتایبەتی ئەوەی لەپێشی ئەمدا لەنێوی شارەکەدا بووە، دەیەوێ تۆڵەی خۆی بسێنێتەوە، جا ئەگەر ئەوەی لەنێوی شارەکە دایە نا شارەزاو لەقیزکەو لەش خاو سست بوایە یاریزانەکان بە دەرفەتیان دەزانی و بە خەستی بەر دەبوون لێی و زۆریان دەکوتا، تا خۆی رزگار دەکرد گورزی چاکی دەخوارد.

* ئاشە تەنوورە (ئەنیرە توپە):

ئەم یارییە هەر لەدێر زەمانەوە لەنێو کوردا باو بووە، تایبەتە بە لاوانی نێرینە، لەشەوانی مانگەشەودا ساز دەدرێت، لەدوو بەر یان تیپ پێک دێت و ژمارەی هەردوو لایان نزیکەی (١٦-٢٠) کەسە، بە مەرجێ دەبێ یاریزانەکانی هەر دوو تیپەکە یەکسان بێت، ئینجا لێیێ تەیر وشک دەکەن (تیرو پشک) بۆ ئەوەی لایەکیان بچنە نێو شار، هەر لایەکیان چووە نێو شار یەکێکی گورج و گۆڵ و زیاو خێرا هەڵدەبژێرن و دەیکەن بە باوکی خۆیان تا پارێزگارییان بکات لەتیپەکەی دەرەوەی شارەکە، یاریزانەکانی دەرەوەی شارەکەش لەهەموو لایەکەوە گەمارۆی ئەوانەی نێوشارەکە دەدەن و بە هەموو توانایەکەوە هەوڵ دەدەن سواری پشتیان ببن و لێیان بدەن. جا ئەگەر لەهەر کاتێکدا ئەو یاریزانەی لەنێو شارەکەدا کراوەتە باوک دەستی گەیشتە هەر یاریزانێکی دەرەوەی نێو شارەکە، دەستبەجێ ئەمان لەشار دەردەچن و ئەو گرووپەکەی دیکە دێنە جێگایان، دواتر بەو جۆرە یارییەکە سەر لەنوێ دەست پێدەکاتەوە تا ماندوو دەبن

* قاپێن(٦):

ئەم یارییە زۆرتر لەنێوانی دوو یاریزان ئەنجام دەدرا، لەپێشدا یەکەمیان دەڵێ: (را من قاپەکە(٧) هەڵدەدەم، بووک یان جک؟)(٨) ئەویش بە ئارەزووی خۆییەکێکیان هەڵدەبژێرێت، جا ئەگەر هاتوو بەو جۆرە کەوت کە ئەو وتی ئەوە قاپێکە دەباتەوە، بە پێچەوانەوە قاپێک دەدۆڕێت، یان ئەوەی قاپەکە بە پەلە پێتکە هەڵیدەدا دەبێ هەمیشە لەسەر ئەو لایەدا بکەوێ کە پێی دەڵێن (کەس)(٩) ئەگەر بەو شێوازە بوو ئەوا قاپێ لەبەرامبەرەکەی دەباتەوە، بە پێچەوانەوە لەسەر لای (شمک)(١٠) ئەوا وەستا ئەوە قاپێک دەدۆڕێت. جا هەندێ یاریزان هەبوون قاپێکیان لەلا کەرەکەوە بە جوانی قورس دەکردو پێیان دەوت (تویش)(١١) بۆ ئەوەی بەزۆریی بەو لایەدا بوەستێت، بۆیە کورد وتویەتی: (بیبەتە قاپ تویش)(١٢). جا یاریزانی وا هەبووە بە دەیان قاپی هەبووەو لەتوورەکەیەکدا پاراستوویەتی، هەیش بووە قاپەکانی هەر بۆ زەوق و جوانی رەنگ کردبووە.

* کڵاو رفێنە:

ئەم یارییە، یارییەکی فۆلکلۆری زۆر کۆنی کوردییە، تایبەتە بە مێردمنداڵان و لاوانی نێرینە، لەنێوانی (٦-٢٠) کەس لەبەهاران و زستانان و پایزاندا ساز دەدرێت، یاریزانەکان دەبنە دوو بەشەوە، بەشێکیان لەسەر زەوی بە چوارمشقی دادەنیشن و هەر یەکەیان کڵاوێکی لەسەردایە، ئەو تاقمەکەی دیکەش بەپێوە دەوەستن و بە دەوری ئەواندا دەسووڕێن، بە نیازی ئەوەی بتوانن زەفەریان پێ بەرن و کڵاوەکیان لێ بڕفێنن، ئەوانیش هەر هەموویان پشتیان لەیەکتر کردووەو هەر یەکەیان بە پێی خۆی و پاوەزانی دەکات، بۆ ئەوەی نەتوانن کڵاویان لێ بفڕێنن، جا پێی هەر یەکێ لەمانەی کە دانیشتوون بەر هەر یەک لەوانەی بە پێوەن بکەوێت، دانیشتووان هەڵدەستن و ئەوانی دیکە دێن لەشوێنی ئەماندا دادەنیشن و کڵاوەکانیشیان لەسەر دەنێن، ئەگەر هاتوو یەکێ کڵاو یەکێ لەو یاریزانانەی رفاند یەکسەر بەرەو ئەو شوێنە بەغار دەبیا کە لەپێشدا دەستنیشانیان

كراوەو نزیكەی سێسەد مەترێك لەشوێنی یارییەكەوە دوورە، بە زۆری نیشانەكەیان دیوارێكەو پێی دەوترێ (حەج)، جا خاوەن كڵاو ئاقمەكەی بە دوایدا ڕادەكەن بۆ ئەوەی بیگرن و كڵاوەكەی لێ بسێننەوە پێش ئەوەی بگا بە (حەج)، ئەگەر لێیان سەندەوە، ئەوە هەمیسان دێن یارییەكە دووبارە دەكەنەوە، بەڵام بە پێچەوانەوە گەیاندیە حەج بە براوە دەژمێردرێن و دەبێ ئاقمی دۆڕاو ئەوان بنێنە سەر ئیلیقانەو حەجەكەوە بیانهێنن بۆ جێگای یارییەكان، لێرەدا دەبێتە ئاقای پێكەنین و هەراو هوریا: یارییەكە بۆ چەندین جار دووبارە دەبێتەوە.

* كۆتری نامەبەر (زاجل):

مرۆڤ هەر لەدێر زەمانەوە باڵندەو پەلەوەری بە خێو كردووەو لەگەڵیدا هۆگر ئاشنا بووەو سوودی لەگۆشت و پەڕەكانی بینیوە، یان خەڵكی لەكڕین و فرۆشتنەوەدا لەڕووی ئابووری و گوزەرانەوە كەڵكیان لێ وەرگرتووە، یان لەبەر دەنگە خۆش و كاریگەرەكانیان پەروەردەیان كردووە وەكو دەبڕوانین ئێستاش هەریەم لەسەر ئەو نەریتە بەردەوامە.

ئێمە لێرەدا مەبەستمان تەنیا كۆتری نامە بەرە كە لەبەر زیرەكی و وریایی سەرنجی زانایان و پسپۆڕان و خەڵكانی دنیایی ڕاكێشاوە.

كۆتر بازەكان بەتایبەتی هەوادارانی ئەم ڕەگەزە بۆ جوانی و یاری كردن پەروەردەی دەكەن و گرەوی لەسەر دەكەن و لەشوێن و جێگای دوورەوە بەرەڵای دەكەن و بە دووری سەدان كیلۆ مەترە دەگەڕێتەوە شوێن و كۆڵانەكەی خۆیان، ئەمە نەریت و یارییەكی فۆلكلۆری زۆر كۆنە لەنێو كورد و هەموو گەلانی دیكەدا بڵاوە. جاران پاشاو پیاوە گەورەكانی جیهان ئەم جۆرە كۆترە دەستەیان لەجیاتی پۆستەچی بۆ گواستنەوەی نامە بە هەوادا بەكارهێناوە بە تایبەتی نامەو بروسكەی تایبەت و نهێنی كە پەیوەندییان بە جەنگەوە بووە، هەروەها ئەمریكاو فەرەنساو ئەڵمانیا لەكاتی جەنگدا بە كاریان هێناوە بۆیە لەسەردەمی بەعسدا لەساڵی (١٩٩١)ی ز بە دواوە ئەم جۆرە كۆترانە قەدەغە كران لەشوێنە دابڕاوەكانی كوردستانەوە بگوێزرێنەوە بۆ شارەكانی هەولێرو سلێمانی و دهۆك، وا بیان بوون دەترسان لەوەی نەك بۆ گوێزانەوەی نامەو كاری تایبەت لەلایەن پێشمەرگەو پارتە كوردییەكانەوە بەكاربهێنرێن. بەهەرحاڵ زۆر كەس بیر لەوە دەكاتەوەو لەخاتەوە دەپرسێ و دەڵێ: ئاخۆ لەمێشكی ئەم باڵندە نیشتیمان پەروەرەدا چ نهێنییەك یارادارێك هەیە وا لەچەند دەژمێرێكدا بە سەدان كیلۆمەترە دەبڕێت و دێتەوە هێلانە بچووكەكەی خۆی كە دەبێتە تەنە پووشێك پێكی هێناوەو دلسۆزانە گرەدریە بە نیشتیمانی خۆی؟

زانایان و پسپۆڕانی جیهانی باڵندەكان لەسەر ئەم ڕایە كۆكن و دەڵێن: (ئەم كۆترە بە ئەمەك و ئیمەك سووكە بە زۆری ئیشكی خۆی دەكا بە قیبلەنمار بە كاری دێنێ و دەیكا بە ڕابەرو دێتەوە جێگاكەی)، بۆیە یاریزانە شارەزاكان تەنیا لەو ڕۆژانەدا لەدوورەوە بەرەڵایان دەكەن كە ئاسمان ساماڵ بێ و باراناوی و تەپو تۆز نەبێت

ئەم جۆرە كۆترانە لەسەر دەنووكیان هەندێ گۆشت هەیە لەبالووكە دەچێت و پێیشیان بێ پەڕە، ئەم كۆترانەیش ڕەسەن و نارەسەنیان هەیە، خراپەكانیان زۆرینەیان زێی، بێچووی ئەوانەن كە دایكیان یان باوكیان نامە بەر جووتەكەی كۆتری دیكەیە، بێچووی چلەی هاوین و زستانیش بە ڕەسەن نازانن و بە خێویشیان ناكەن، وا دەزانن سەرماو سۆڵەو گەرمای ئەو كاتانە كار لەمێشكیان دەكاو لەدوا ڕۆژدا لەگرەو دەرناچن و خاوەنەكانیان شەرمەزار دەكەن، هەر كۆترێكی نامە بەر پەل لەڕووی قاچەكانی ڕوابێت بە ڕەسەنی نازانن و بەدوو ڕەنگ (زێ) لەقەڵەمی دەدەن، خاوەنی ئەم كۆترانە جگە لەكۆتری نامەبەر ناهێڵن كۆترەكانیان تێكەڵاوی جۆری دیكە بێت بۆ ئەوەی ڕەسەنایەتییان بپارێزن.

كۆتری نامە بەر لەكوردستان و سەرجەم عێراقدا زیاتر لەجۆرێكی هەیە لەوانە: (ئینگلیزی، ئەڵمانی، میسری، حیبلاوی، هۆڵەندی، بەلجیكی) واتا لەهەر وڵات و شارێكدا ناوێكی تایبەتیان بۆ داناون، وەكو كۆتر بازەكان دەگێڕنەوە چاكترینیان حیبلاوی و ئینگلیزی و ئەڵمانییەكەیەتی، ڕەنگیشی زۆرە: (سپی، سوور، زەرد، شین[١٢] سپێتاو[١٤]، ڕەش، ئاسمێتی، بەلەك)، ئەم ڕەنگانە هەر هەموویان بەلای كۆتر بازەكانەوە باون و پەسەندن، تەنیا بەڵەكەكەیان نەبێت كە لەشاری كەركوكدا زۆر پەسەند نەكراوە چونكە زۆرجار لەتاقیكردنەوەدا دەرنەچوون، هەندێ لەكۆتر بازەكان وای بۆ دەچن گوایە ڕەسەن نین و دایك یان باوكیان لەگەڵ كۆتری دیكەدا جووتكراوە كە لەڕەگەزی خۆی نەبووە، بەڵام لەئەورووپادا ئەم ڕەنگەیان هەر وەكو ئەوانی دیكە پەسەندەو لەگرەوی (ڕاپسن) یشدا دەرچوون.

* مەشق كردن بە كۆتری نامەبەر:

كۆتربازەكان پێش ئەوەی لەگرەودا بەشداری بكەن لەمانگی تشرینییەكەمەوە تامانگی ئایار لەو ماوەیەدا بۆ ماوەی مانگێك مەشق بە كۆترەكانیان دەكەن بە مەرجێ تەمەنیان لەساڵێك كەمتر نەبێت بۆ ئەوەی لەفڕیندا بەهێزبن و باشتر ئاشنای شوێن و كۆڵانەكەی خۆیان بن، بۆ نموونە ئەگەر هاتو كۆتربازێكی كەركوكی بیەوێ لەتاقیكردنەوەدا كۆترەكەی لە بەغداوە بەرەڵا بكات یەكەمجار دەیبات (١٠-١٥كم) دوور لەكەركوك ڕەهای دەكات، ئینجا ڕۆژی تا ڕۆژێ هەر جارەی (١٥كم)ە تا دەبێتە (١٥٠كم)ە، دواتر هەر جارەی (٥٠) كیلۆمەترێك دووری دەخاتەوە تا دەگاتە شاری بەغدا، لەوێشەوە دەبێ (٢-٣) جاری دیكە ڕەها بكرێت بۆ ئەوەی بە تەواوی ئاشنای ڕێگاو بان بێ و لەهاتنەوەدا بوڵنەكەوێت، ئینجا ئەو كۆترە ئامادە دەبێت بۆ گرەو بە مەرجێ ئەو كۆترەی مەشقی پێدەكرێت كۆتری ماڵی خاوەنەكەی بێت، چونكە بە بێچوویی فێری هەر شوێنێك بێت ئیتر لەوەو پاش هەر بۆ ئەو جێگایە دەگەڕێتەوە، هەرگیزاو هەرگیز بە گەورەیی ماڵی نابێت، كۆتری نامە بەر خوو ڕەوشتیان هەر وەكو كۆتری كێوی وایەو تەقڵەبازیش نین، بە زۆری سبەینان و عەسران بۆ دان و چینە كردن دەدەن لەشەقڵەی باڵ و بەرەو دەشت و چۆڵەوانی دەكەن، لەگەڕانەوەیشدا لەسەر ماڵ و خانووی دراوسێكاندا نانیشنەوە، یەكسەر دێن و لەجێگاكەی

خۆیان دادەبەزن، ئەگەر هەر کۆترێکیش بەردەوام لەسەر دیوارو خانووی ماڵان بنیشێتەوە، بەخێوی ناکەن و لەشێوی دەبەن:هەر لەبەر ئەمەیە منداڵ و تواڵ حەزی لێ ناکەن و بە خێویشی ناکەن، لەهەموو جیهاندا ئەم جۆرە کۆترە بە کۆتری گەورە پیاوان ناسراوە، هەر ئەواتیش بە خێوی دەکەن و ڕێزی لێدەگرن. کۆتربازەکان دەگێڕنەوە کاتێ بەریتانیا لەساڵی (١٩١٠)ی زاینیدا عێراقی داگیر کرد لەهەندێ شوێندا سەر بازخانەی ئامادە کرد، جا لەسەر بازخانەی شاری حیللە لەخوارووی عێراق ئەفسەرێکی بەریتانی چەند کۆترێکی نامەبەری جۆری حیللاوی پەروەردە کرد، لەپاش ماوەیەك هێلکەو بێچووەیان کرد زۆرە بوون، کە بەموڵەت لەرێگەی زەریاوە گەڕایەوە بۆ بەریتانیا لەگەڵ خۆیدا چەند دانەیەکی لەتەك خۆیدا برد، لەرێگە لەشارۆچکەی (قاو) لەفەرزەکە لەدەستی بەربووەوەو کۆترەکان فڕین، دواتر کە گەڕایەوە بواتی هەر هەموویان گەڕاونەتەوە، بەمە بۆی دەرکەوت ئەم جۆرە کۆترانە ڕەسەنن، جا ئینگلیزەکان ئەو جۆرەیان کە بەحیللاوی یان بابلی ناسراون بە پارەیەکی زۆر کڕی و بۆ وڵاتەکەی خۆیان بردیان، بۆیە دەبینین لەم ڕۆژگارەدا ئەو جۆرەی بە ئینگلیزی ناسراون ناوباتگیان بە چاکی هەیە و بەلای خەڵکییەوە پەسەندن.

خواردنی ئەم کۆترانە جیاوازن لەگەڵ هی دیکە، دەبێ هەمیشە گەنم و هەرزن و داتی چاکیان بدرێتێ. تەنیا لەو ڕۆژانەدا خواردنیان کەم دەکرێتەوە کە مەشقیان پێدەکرێت، تەمەنیشیان نزیکەی (١٥) ساڵێك دەژین.

ئەمەش ناوی هەندێ لەو کۆتر بازانەی شاری کەرکوکە کەوا کۆتری نامەبەر بەخێو دەکەن و لەچەندین تاقیکردنەوەیشدا بەشدارییان کردووە.

١. ئەوزاد کەریم محەمەد (١٩٦٥-) کەرکوك، بە (ئەوزاد مەرمەر) ناسراوە، لەساڵی (١٩٦٥)ی ز یەوە ئەم جۆرە کۆترانە بە خێو دەکات و (٤) جاریش لەیاری پێشبڕکێ بەشداری کردووە، لەشارەکانی هەولێرو بەسراو قورنەو قادرە بەریداوە، لەوەی عیمارەو قاو لەسەر شاری کەرکوك یەکەم دەرچووە.

٢. عەلی عومەر ئەمین (١٩٤٢-) کەرکوك، بە عەلی جەنگیز ناسراوە: لەساڵی (١٩٩٤)ی ز یەوە کۆتر رادەگرێت.

٣. ئایدن عەلی (١٩٥٥-) کەرکوك، داقوق.

٤. سامی تەها ناسر (١٩٥٨-) کەرکوك.

٥. ئەحمەد محەمەد مستەفا (١٩٧٦-) کەرکوك

٦. ئازم غازی سەعید (١٩٧٢-) کەرکوك.

هەروەها ئەمانەش کۆتربازن و تەنیا زاجل بەخێو دەکەن: (عامر تەنەکەچی، نوورەدین محێدین، نوورەدین ئەسوەد، نافع سەعید ناسح، عەلی مەردان، ناسح کەریم، جەلیل.

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. کاشۆ: داری شەقێن، دارێکی سەر چەماوەیە، بۆ لێدانی گۆ بەکاردێت.

٢. گۆ: تۆپی داریەنی کاشۆ، پارچە دارێکی خڕی بچووە، بەزۆری لەداری قایم و ساغ ئامادەی دەکەن وەکو داری بەڕوو، گوێز، توو.

٣. حاو: بریتییە لەسوو بەردی زل یان هەر شتێکی دیکە بەرامبەر بە یەك دانراوە، ئاراپان نزیکەی مەترێك دەبێت بۆ زاوا بە ئاراپاندا تێپەر بێت و ببێ بە زاوا.

٤. گوێز بن مێشکێ: لەهەندێ ناوچەدا پێی دەڵێن: (گووردانێ) یان: (گوێزان) یان: (گوێزێن).

٥. گوێز: بریتییە لەپەتێکی درێژ کۆمەڵە پەرێزەکیان بە خڕی بەستووە بە سەری پەتێکەوە، بۆ گەمەکردن.

٦. قاپان: لەتەواوی شێوەزارەکانی کوردیدا، ئەم ناوانەی دیکەیشی هەیە: (جگێن، میچێن، جگانێ، قاپانە، میچ میچێن).

٧. قاپ: میچ، جگ، جك، چو، میچی ئاژەڵ، زۆرتر بەزۆری مێردمنداڵان و لاوان یارییان پێدەکرد.

٨. بووك: مەبەست لەپشتی قاپەکەیە، جك: مەبەست لەڕووی دووەمی میچەکەیە.

٩. کەر: مەبەست لەلاڕاست و لووسی قاپەکەیە

١٠ شەك: مەبەست لەلا چاڵەکەی قاپەکەیە.

١١. تویش: لووس، ساف

١٢ پەندەکە بە شێوازی گۆران (ماچۆ) وتراوە، واتە: "بووەتە قاپی تویش (لووس)-"، ئەمە بە یەکێکی بێ شەرم دەوترێت، پەندو قسەی نەستەقی ماچۆ، هاردەوێڵ کاکەیی، ئینستیتیوتی کەلەپووری کوردستان، چاپخانەی کشتوکاڵ، هەولێر، ٢٠٠٦، لاپەڕە ٦٣.

١٣ شین: ئەمیان ڕەنگی دەقاو دەق لەکۆتری کێوی دەچێت، دوو هێڵ ها بە سەر باڵەکانیانەوە، زۆر کەس لەکۆتر بازەکان ئەم ڕەنگەیان بەلاوە پەسەندە، ئەمەش لەبەر ئەوەیە تا خەڵکی یان سەراوسێکان بە کێوی بزانن.

١٤. سێناو: ڕەنگی بۆر قاماڵ ڕەشە.

* چاوەزارو ئێرەیی(١):

هەرمەوێڵ کاکەیی

چاوت ئەستێرەی ڕۆژێ وەک مانگ گۆشەی گێشاوە
لە چاوی پیس بە دوور بێ، شلکە ڕێحانەی سماوا(٢)

لە ناو کوردەواریدا، لە گوندو لادێکاندا، بگرە شارو شارۆچکەکانیشدا، گەلێ نەریتی جۆراوجۆری باوی سەیر هەن کە تا ئەمڕۆیش خەڵکی باوەڕیان پێیان هەیەو پەیڕەوییان لێ دەکەن. یەکێ لەو بیروباوەڕە دێرینانەی باوو باپیران و داپیرانمان نەریتی چاوەزارو ئێرەییە، ئەمەش چەند نموونەیەکە لەو نەریتانە کە نموونەی خەرواریکن

* شین:
لە بیروباوەڕی کوردییدا ڕەنگی شین دژ بە چاوەزارو ئێرەیی (حەسودی) بەکاردێنن. وەکو زۆر پیاڵەی شین و کووزەکەی حەوت چاوی ڕەنگی شینی گەورە، لە شوێنێکی بەرزو بەرچاودا هەڵدەواسن. گوایە ئەهریمەن (شەیتان)و جنۆکە شەڕانییەکانیش ڕەنگو بەرگیان شینە، جا بە بینینی ئەو ڕەنگە لەو ماڵ و خانووە دوور دەکەونەوە، بۆیە دەڵێن (شەیتان شینە)، یان ژنان بۆ هەمان مەبەست، مووروی شین دەبەستن بە قژی منداڵە کۆرپەکانیانەوە، یان دەیخەنە نێو ملوانکەو گەردانە، بە تایبەتی ژنە جوان و قەشەنگە تەڕپۆشەکان، یان هەندێ کەس ئەنگوستیلەی نەگینی شین لە ئەنگوست دەکات یان مۆتەمووری شین لە شێوەی بازن و خرخاڵ دەبەستنەوەو دەیکەنە دەست و پێی منداڵە ساواکانیانەوە.

* قورقوشم:
سەر لە ئێواران دژ بە چاوەزارو ئێرەیی، لە دەفرێکدا قورقوشم دەتوێننەوەو گەورەو بچووک بۆ چەند جارێک بە سەریدا باز دەدەن.

* گورگ:
چاوی ڕاستی گورگ وشک دەکەنەوەو لە نێو توورەکەیەکی بچووکدا دژ بە چاوەزار لە ماڵ هەڵیدەواسن، گوایە ئیتر چاوی پیس لە خۆیان و ماڵ و منداڵیان کار ناکات و ئەهریمەن و جنۆکە چەپەڵەکان زەفەریان پێ نابەن و تووشیان ناکەون، گوایە گورگ چاوی تیژەو دەیانبینێ و ڕاویان دەکات بۆیە جنۆکەکان لەو چاوە وشک کراوەیە دەترسن و لەو دەوروبەرە دوور دەکەونەوەو دەتارێن

* خوێ:
خوێی درشت دەخەنە نێو ئاگرەوەو دەیسووتێنن دژ بەوانەی کەوا چاویان پیسە، جا ئەگەر خوێیەکە لە کاتی سووتاندندا قرچەی لێوە هات، وا دەزانن ئەو دەنگە دەنگی تەقینەوەی چاوی چاوپیسانەو ئیتر چاویان لە ماڵ و حاڵیان کار ناکات

* مار:
بڕبڕەی پشتی مارێک (١٠- ٢٠) دانە ئێسکی تێدایە، بە زنجیرە پەیوەندن بە یەکەوە، بە گوێرەی تەمەن و گەورەو بچووکی مارەکەیە، ئەمە بۆ چاوەزارو ئێرەیی وەکو تەزبیح بە پەتێک دەیهۆننەوەو لە ماڵەوە هەڵیدەواسن. گوایە مرۆڤ لە مار دەترسێت، باوەڕیان وایە بەم کارەیان ئیتر چاوی حەسوودو چاو پیسان کاریان تێ ناکات. بڕبڕەی پشتی مار لە چەشنی مووروی بچووکی کوندارە، بەڵام ئەمەیان وەکو بەری پەیکولە وایە. لە پاش کوشتنی مارەکە دەهێنن لە قاپێکدا بڕبڕەی پشتی دەردەهێنن، پاشماوەی ئێسقان و گۆشت و نارەکەی دەکەنە نێو چاڵێکەوەو دایدەپۆشن بۆ ئەوەی زەرەرو زیان بە خۆیان و ئاژەڵ و باڵەوەرەکانیان نەگەیەنێت. یان بۆ ماوەی شەش مانگێک یان زیاتر ئەو مارە لە شوێنێکی دیاریکراودا لەژێر گڵ دایدەنێن، کاتێ دەریدەهێنن، تەنها ئێسکەکانی ماوەتەوە
ئەگەر یەکێ چاوی بە کەسێکی چاو پیس بکەوێ، پێی دەڵێ: مارێ ڕەش ها لەودیوتەوە، گوایە بەمە زیانی پێ ناگەیەنێت.

* دەست:
وێنەی دەست لە سیرامیک یان زەرنە (زەرنگ) دروست کراوە، بۆ چاوەزار لە ماڵ لە شوێنێکی دیاریکراوی بەرزدا هەڵیدەواسن.

* مامز (ئاسک):
کەللەی مامز بە شاخەکانییەوە بۆ جوانیی و چاوەزار لە جێگای بەرزی بینراودا، لەسەر دەرگا هەڵدەواسن. ئەمە گوایە لەبەر ئەوەیە دەڵێن: لەکاتی محەمەد پێغەمبەر (د. خ) لە دەوروبەری شاری (مەدینە)دا ڕاوچییەک ڕاوی ئاسکێک دەکات، ئاسکەکە بە ئەمری خودا دێتە زمان و پێی دەڵێت: بۆ منت ڕاو کرد؟
ڕاوچییش دەڵێت: بۆ کەیف و سەیرانی خۆم، لە ئەنجامیشدا سەرت دەبڕەم و گۆشتەکەیشت نۆش دەکەم
ئاسکەکە دەڵێت: من محەمەدیم و موسڵمانم با بچینە لای پێغەمبەر تا ئەو فەرمان بکات، چونکە منیش وەکو تۆ جگەرگۆشەم هەیەو بەم کارەت هەتیویان دەکەیت. کە دەچنە لای پێغەمبەر و ئامادە دەبن، پێغەمبەر فەرمانی ئازادی بۆ دەدات و بەرەڵڵای دەکەن. جا ئەم کەللە مامزە کە هەڵیدەواسن بۆ ئەوەیە تا خواو پێغەمبەر لەبەر خاتری ئەو ئاسکەیە ئەو خانووبەرەو خێزانەکەیان لە چاو پیسەکان بپارێزن

* نووسین لەسەر دار:
یان لە سەر دار یان بەرد، بە خەتێکی خۆش بە عەرەبی دەنووسن (الحسود لا یسود)، حەسوود ئاگا بە ئاوات و ئامانجی خۆی.

* شەمشەمە کوێرە:
شەمشەمە کوێرەیەک ڕەشی دەکەنەوەو لە شوێنێکی بەرزایدا هەڵیدەواسن. گوایە بەمە خۆیان و ماڵەکەیان لە دەردو بەڵای چاو پیسان دەپارێزێت.

* پەتەبازەڵە:
بۆ هەمان مەبەست پەتی سپی و ڕەش پێکەوە بادەدەن و وەکو بازن دەکرێ بە دەست و قەدی بێشکەی منداڵدا.

* سنگی سووچەرد:
بە جوانی دەهۆننەوەو لە شوێنێکی بەرزی بەر چاویدا بۆ هەمان مەبەست هەڵدەواسن.

* خوێندنی قورئان:
ئەو دوو سوورەتەی قورئانە دەخوێنن بۆ چاوەزارو ئێرەیی:
١- قل اعوذ برب الفلق.
٢- قل اعوذ برب الناس

* پەپولە سلێمانی:
لە کورەدەوارییدا مۆمیا دەکرێ و بۆ چاوەزارو ئیرەیی لەبەر دەرگای ماڵان هەڵیدەواسن.

* مازوو:
دژ بە چاوەزار دەکرێ بە قەد سەری منداڵ و بێشکەو ملی ئاژەڵ و قەدی ئاوێنەی ئۆتۆمبێلدا.

* خوێ و بەرد:
ئەگەر یەکێلە بیبەوێ جارێکی دیکە کەسێکی چاو پیس نەبینێ، پێش ئەوەی کابرا لەلای هەستێ و بڕوات، بە نهێنی هەندێ خوێ دەکەن بەشێو تاکێ لە پێڵاوەکانییەوە، کە ڕۆیشت حەوت دانە بەردی بچووکیش بەدوایدا فڕێ دەدەن.

* لەم پەندەدا ناوی حەسوود هاتووە (حەسوود ناگات بە مەقسوود)[3]
واتە: کەسی حەسوود ناگات بە مەبەستی خۆی.

* لەم دێڕە شیعرەیشدا نێوی چاوەزار هاتووە[4]:
مشکیەکەی سەرت تاڵ تاڵی خاوە
لەبەر چاوەزار بۆم با نەدراوە[4].

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:
١. (چاو بەست، چاو نەفەس، چەم نەفەس، چاو پیس و نەزەر بەستیشی پێ دەڵێن.
٢. (گەنجینەی گۆرانی کوردی)، لاپەڕە ٢٧٢
٣. (پەندی پێشینانی کورد)، بەرگی دووەم، لاپەڕە ٧٢.
٤. دەستنووسێکی هەردەوێڵ کاکەیی.
٥. بۆ زانیاری زیاتر، بڕوانە (داب و نەریتی کوردەواری ناوچەی گەرمیان، هەردەوێڵ کاکەیی، بە یارمەتی نەمیندارێتی ڕۆشنبیری و لاوان، هەولێر، ١٩٨٩، لاپەڕە ٦٥).

* چەند نەریتێکی باوی کوردەواری[١]:

هەرتەوێڵ کاکەیی

* ناو:

هەموو منداڵێک لە ترسا رابچڵەکێ دەستبەجێ هەندێ ئاوی بەدەنێ تا تووشی نەخۆشی دەروونی نەبێت

لە کاتی کوڵاندنی ئاو لە قۆری و کترێدا کە دەستی کرد بە گیزە گیز وا دەزانن پێیان دەڵێت: بەسە بەسە ئازارم مەدەن ئەگینا ئێوەش لەو دونیا (رۆژی دوایی) وەکو من بە ئاگر ئازار دەدرێن و تۆڵەمتان لێ دەسێننەوە.

* باداری:

زووتر ئەوەی تووشی نەخۆشی باداری ببوایە دەچووە سەر گۆڕی پیاو چاکێک و بەڵێنی دانوولەی پێ دەدا و بە هیوای ئەوەی چاک ببێتەوە، بەسەر هەژارەکاندا دەیبەخشییەوە

* بۆن:

ئەو منداڵەی تووشی نەخۆشی بۆن بووبێ وا دەزانن بە هۆی بۆنێکی تیژەوە تووش بووە جا ئەو بۆنە خۆش بووبێ یان ناخۆش، بۆیە ئەو ناوەیان لێناوە. جا بەهەر شێوازێک بووبێ هەوڵیدەدەن ئەو شتە یان ئەو بۆنە پەیدا بکەن و لە شوێنێکدا دایدەنێن. ئینجا خواردنێک بە شیرەمەنی وەکو (نوقل، شەکرۆکە، خورما، مێوژ) یان هەر خواردنێکی دیکە لەو جۆرە خواردنانە بۆ ماوەی نیو ساتێک لە نزیکیەوە دایدەنێن بۆ ئەوەی بۆنەکەی وەرگرێ: لە ئەنجامدا ئەو خواردنە دەرخواردی تووشبووەکەی دەدەن، باوەڕیان وایە بەمە چاک دەبێتەوە.

* پەپووسلێمانە:

(پەپووسلێمانی) و (پەپووسێمانە) و (پەپووسلێمانکە) یشی پێدەڵێن، پەلەوەرێکی جوانی رەنگامەی نیسک سووکە، هەندێ پەڵی درێژەها بە تەوقی سەریەوەیە بووەتە کڵاو بۆی، لە قورئاندا ناوی هاتووە، خەڵکی وا دەزانن هی سلێمان پێغەمبەرە، بۆیە کوشتنی بە گوناه دەزانن. چونکە لە کاتی خۆیدا نامەی بردووەو هێناوە لەنێوانی سلێمان پێغەمبەر و پاشاکانی ئەو سەردەمەدا، دەڵێن گوایە لە رۆژگاری دێریندا بووکێک دەچێتە ناو مێگەل بە نیازی پەس نۆشین لە گەرانەوەدا خەسووەکەی لێی تووڕە دەبێ و دەڵێ بۆ شیرەکەت لە رۆژانی پێشوو کەمترە؟ ئەویش لە وەڵامدا دەڵێ رۆژانی رابردوو شیرەکە هەر کەف بوو؟ چونکە بە زۆریی دەگێرامەوە، بەڵام ئەمرۆ پەچەیشم مالی بۆیە لە هاتنەوەدا دوا کەوتم جا کەف شیرەکە دامرکایەوە، خەسوویشی دەڵێ: من بەم قسەیەت هیچ بڕوام نییە وا دیارە پەسەکانت بە چاکی نەدۆشیوە.. دەک داوەشێی لە خوام دەویست بێکا بە پەپوویەک و بە درێژایی ژیانت هەر بڵێی (پەپوو - کەف و..

کەم...) لە ئەنجامدا بینایی چاوان دوعای ئەو ژنەی قبوول کردووەو ئەو بووکە نەشمیلانە هەژارەی کردووە بە (پەپوو سلێمانە)، بۆیە کورد بەزەیی پێدا دێ و نایکوژێ.

* پیاز:

زووتر پیازیان دەکردە ملی جاشولکەی تازە زاوە، بۆ ئەوەی تووشی نەخۆشی بۆن نەبێت

* پێڵاو:

ئەگەر لە کاتی داکەندنیدا سەرو خوار بێ خاوەنەکەی پێی ناخۆشەو بە زوویی چاکی دەکاتەوە، ئەمە بۆ ڕێزلێنانە لە یەزدان و فریشتەکانی ئاسمان و ئەو کەسانەی کە لەو دەوروبەرەدان

* تیراوێ:

بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشی تیراوێ، باڵندەی سەرگەرییان دەسوووتاند و خۆڵەمێشەکەیان دەسایە برینەکانیدا.

* جنۆکە:

خەڵکی کۆن وا دەگێڕنەوە گوایە لە پاش ئەوەی خوای مەزن بارە ئادەم و دایە حەوای لە بەهەشت دەرهێنا، حەوا دەستی کرد بە زگوزا هەر جارەیش کۆمەڵێک منداڵی لە کوڕو کچ دەبوو. جوانەکانی لای خۆی دەهێشتەوەو ناشرینەکانیش بە دزی باوە ئادەمەوە دەشاردەوە تا پێیان نەزانێ، ڕۆژێکیان حەزرەتی ئادەم لێی دەپرسێت: ئێمە سالی ئەوەندە منداڵمان دەبێ وا هەست دەکەم بە بەر چاوەوە کەم دیارن؟

ئەویش راستییەکەی پێ نالێ و هاشاری دەدا و دەڵێ ئەوەندە منداڵمان هەیە کەوا دەیانبینێ. باوە ئادەم وەڵامەکەی دایە حەوای بە ئەقڵەوە ناچێ بۆیە وتوویەتی: لە خوام دەوێ ئەوانەی کەوا ئادیارن هەرگیز بە دیار نەکەون و لە ناخی زەویدا بژین، گوایە ئەو منداڵانە بەم دوعایە خودای پەروەردگار کردوویانییە بە جنۆکە.

* جووتکردن:

دەڵێن گوایە حەسەن گادار و حەزرەتی ئیسرائیل وا ڕێک دەکەون هەردووکیان پێکەوە هەر هەموو سەر گۆی زەوی بکێڵن و بیکەن بە دەغڵ و دان و مەڕا، دواتر وەک برا بەش زەوی دنیایان بەش کرد و لە تێڕاستەوە چەند بەردێکیان بۆ نیشانە کەڵەک کرد. حەسەن گادار زۆر بە تەماح بووە، بۆیە کە دانیشتن بۆ پشوودان، بە تەنێی بێ ئەوەی ئیسرائیل بزانێ بە لای پاڵەوە بە پێی پاڵ بە کەڵەکە بەردەکەوە دەنێ بۆ ئەوەی چەند ساتیمەترێ لەوەی ئەو زیاتر بەرکەوێت.

جا خەڵکی وا دەزانن تەماعی مرۆڤ لە حەسەنی گادارەوە بۆ ئادەمیزاد ماوەتەوەو بە هیچ شتێک تێر نابێ مەگەر بە خاک. لە بەیتێکی کوردیدا ئێوە جووت هاتووە دەڵێ:

حەسەن کوێلێنانی مۆرت دانێ، جووتت کولێ[٢]

* خواردن:

هەر کەسێک لە کاتی خواردنا قرقێنە بدات ئەوانەی لە تەکیدان پێی دەڵێن (نۆش)، واتە: هەر چیت خواردووە نۆشی گیانت بێت، ئەم نەریتە بە زۆری بۆ منداڵان بەکاربێت، ئیتر لە خواردن رادەگرن؟ چونکە وا دەزانن ئەمە نیشانەی تێر بوونە

* خەنە:

ئەگەر خەنە لە نزیکی منداڵی تازە لەدایکبوو بگرێتەوە، وا دەزانن ئەو منداڵە تووشی رەنگ زەردی و لاوازی دەبێت و لە ئەنجامیشدا تووشی زەردوویی دەبێت.

* ددانی:

ئەگەر منداڵێکی ددانی بکەوتایە ژنێک یان دایکی منداڵەکە ئەو ددانەی دەخستە نێو پارچە پەرۆیەکی بچووکەوەو بە نهێنی دەیخستە نێو سەنتوق یا هەگبەی عەتار یان دیوەرەوە. وایان دەزانی بەم کارەیان ئەو کورە چاو نەترس و نازاو ژیرو وریاو قسەزان دەبێت. چونکە عەتار ئیوەرە زۆر دەگەرێ هەڵبەتە زۆریش دەزانێ، بەڵام بۆ کچ ددانەکەیان دەگرێت بە دەستەوەو سێجار دەیانوت: پیسکە برۆ پاکەکە وەرە، ئینجا فرێیان ئەدایە سەربان، هەندێ جار بۆ کوڕیش وایان دەکرد.

* دۆمەلان:

ئەگەر یەکێک دۆمەلانێکی بدۆزایەوە منەی هاوڕێکەی دەکردو لە بەر خۆیەوە دەیوت (دۆزە، دۆزە، دۆمەلانێکم بۆ بەدۆزە) یان (دۆزە، دۆزە، دۆمەلانێکم بۆ هەڵدۆزە).

* دەیلەمی:

ئەگەر کەسێک بۆ دیەنی دەرمەنگ بێزیشتایەتە ماڵی خزم یان ناشنایەکی خاوەن ماڵ بە بزەوە پێشوازی لێدەکردو بە تەوسەوە دەیوت: (ئەری هۆ منالەکان گاسنێک یان گۆزەیەک نییە فڕێیدەنە بەر پێی)؟، ئەمە لە رێگای خۆشەویستییەوە پێیان دەوت، واتە: بۆ درەنگ دیدەنیمان دەکەی؟

جا ئەمە لەو بیرە بۆ چوونەوە بۆی دەبێت گوایە گاسن نیشانەی کشتوکاڵی و خێرو بەرەکەتە، گۆزەش نیشانەی ناو رۆشنایە، چونکە زووتر جوتیارەکان بە هۆی گاسن و هەرجارەوە ئەرزیان دەکێڵاو ناویان دەدا کە بژێوی مرۆڤی لەسەرە.

* زرتە، جرتە:

دەڵێن ئەوەی زرت بکێشێ تا چل رۆژ دەمی پاک نابێتەوە. هەروەها زرت کێشان لە نێو کۆمەڵگای کوردەوارییدا شوورەییە.

* زمان:

ئەگەر زمانی خورا، وا دەزانێ بە دیداری دۆستێکی دوور وڵاتی دەبێت و رتووبژێکی خۆشی لەگەڵدا ساز دەکات.

* زەنبوور:

چەند چاڵە ئەوتێکی لە دەڤەری کەرکوک، جەمبووریشی پێدەڵێن گوندێکیش لە نزیکیانەوە بەم ناوەوە هەیە. بە عسییەکان وێرانیان کرد. بە زمانی عەرەبی زەنبوور زەردەواڵە دەگەیەنێ، سەر گوزەشتەیەکی ئەفسانە دەربارەی ناوی ئەم گوندە هەیە، دەڵێن گوایە شێخێکی ئاینی لەوێدا هەبوو هەردوو گوێی بووەتە شانە زەردەواڵە..!! بۆیە ئەم ناوەیان لێناوە.

* ژاڵە:

بۆ چارەسەرکردنی کۆخە رەشەی منداڵان بە کاری بێنن، پارچەیە بچووک لە دارەکەی بە جوانی ئامادە دەکەن و دەیکەن بە ملی تووشبووەکەوە، گوایە بەمە چاک دەبێتەوە.

* ژن:

ئەگەر ژنێک لە ماڵەوە شتێک بزر بکات وا دەزانێ ئەهریمەن (شەیتان) لێی شاردووەتەوە. جا بۆ دۆزینەوەی بەردێک دەهێنێ و ئەی بەسەردا دەکات و هەر لە ماڵەوە لە شوێنێکدا دایدەنێ و بەردێکی دیکەیش بۆ وەو تەقەکە دەخاتە سەری، گوایە بەمە چاوی ئەهریمەنی بەست، لە پاش دۆزینەوەی شتەکە ئینجا بەردەکان فڕێ ئەدات.

هەندێ ژنان لە کاتی تووڕەبوونی هاوسەرەکەی وا دەزانێ سیحری لێکراوە، بۆ پووچەڵکردنەوەی سەلکە پیازێ دەسووتێنێ.

هەندێ ژنی منداڵدار لیرەو لەوێ (مێروی شیر)[٢] لە مل دەکەن بەو نیازەوە شیری زۆر بێت، بە تایبەتی ئەو ژنەی شیری کەم بێت.

ژنی دووگیان (ئاوست) بۆ تاقیکردنەوەی سکەکەی تا بزانێ کورە یا کچ دەچوو بووەکی پیشۆکی لە رەگەوە هەڵدەکێشا، ئەگەر بە تەواوی هەڵبکێشرایە وای دەزانی کۆرپەکەی کورە، بە پێچەوانەوە گوایە کچە

ژنی دووگیان، هەندێ جۆو گەنم دەهێنێ لە شوێنێکی شێداردا بە جیا تۆویان دەکات، ئەگەر جۆیەکە زووتر شین بوو وا دەزانێ منداڵەکەی سکی کورە، ئەگەر بە پێچەوانەوە گەنمەکە لە پێشدا شین بوو وا دەزانێ کۆرپەکەی کچە، یان بە نهێنی هەندێ خوێ دەخەنە ئەرقی سەری ئەو ژنەی دووگیان بێت، ئەگەر ژنەکە لە پێشدا دەستی بۆ لووتی برد ئەوە کۆرپەکەی کورە، ئەگەر هاتوو دەستی بۆ سەری برد بە پێچەوانەوە وا دەزانێ کچە.

* ژووژوو:

دەڵێن گوایە کونی بێچووەکانی بە قوڕ داخەی، دەروا پارچە چیلکەیەک دەهێنێ و لە بەر کونەکەی دایدەنێ و دەستبەجێ دەمی کونەکە واڵا دەبێت.

جا دەڵێن هەر کەسێک ئەو لەتە چوکڵەی لە لا بێ بۆ هەر ئیشوکارێک بڕوات دەرگای خێری لێ دەکرێتەوەو بە ئاواتی خۆی دەگات.

* سەگ:

دەڵێن کاتێ نووح پێغەمبەر لە هەر زیندەوەرێکدا جووتێ نێر و مێی خستووەتە نێو کەشتییەکەیەوە، سەگەکان لە نێو پاپۆڕەکەدا جووت بوون، نووح پێغەمبەر کە ئەمەی زانیوە نەفرەتیانی کردووە، ئەوانیش دەستبەجێ بەیەکەوە نووساون، دەڵێن بۆیە ئێستاش سەگ لە کاتی جووت بوونیاندا بەیەکەوە دەلکێن.

* شان:

دەڵێن ئەوەی شانی بلەرزێ، پۆشاکی نوێ دەکرێت

* شکارتە:

خدری ئەلیاس یەکێکە لە پێغەمبەران، لە نێو کوردەوارییدا بە خدر ئەلیاس و خدری زەندە ناسراوە، زۆرتر جوتیارەکان شکارتەیان بۆ دەکردو لە کاتی خەلەو خەرمان هەڵگرتندا ئەو شکارتەیە کە بە زۆری گەنم بوو بە سەر هەژاراندا دەیانبەخشییەوە، ئەم نەریتە بۆ ئەوە ئەنجام دەدرا تا خوا لەبەر خاتری خدری زەندە بەرەکەت بەو خەڵکەدا بێت و باران بباریێنێ و ساڵەکەی هات بێت.

* شەروال:

ئەگەر کەسێک لە پڕ شەرواڵەکەی ڕێک خست وا دەزانن ئەمە نیشانەی نۆغرە.

* فریشتە:

جاران خەڵکی وایان دەزانی هەر ماڵێک فریشتەیەکی هەیە، بۆیە هەندێ کەس قەسەمی پێ دەخواردو دەیوت (بە فریشتەی ئەم ماڵە). جا ئەوەی لە شوێنێکەوە بۆ جێگایەکی دیکە کۆچی بکردایە، ژنی خاوەن ماڵ شەو مەنجەڵێکی خاوێنی بە بەتاڵی لە نێو ماڵ یا ڕەشماڵەکەدا دادەنا و دەیوت (فریشتەی وەخێر، ئێمە سبەی کۆچ دەکەین، ئەگەر بە ئێمە ڕازیت فەرموو وەرە با بڕۆین. ئەگەر هاتی بە خێروخۆشی بێ، ئەگەریش ڕازی نیت و نایەی. کارت ڕاست بێ و خودا حافیز).

* قاتر (هێستر):

دەگێڕنەوە گوایە حەزرەتی (عەلی) کوڕی ئەبی تالیب (س) لە کاروانێکدا کە هەموو وڵاخەکانیان قاتر بوون کەپشتوونەتە دەریایەک، حەزرەتی عەلی دەستی خۆی کردووە بە پردو هەر هەموو کاروانەکە بە سەریدا تێپەڕ بوون، ئینجا حەزرەت وتوویەتی "لە خوام دەوێ بێ نەوەو بێ بەرەکەت بن": گوایە لەمەوەیە ئیتر هێستر زاوزێ ناکات.

* قازی قولەنگ:

قازێکی کێوییە، هەندەی قازی ماڵی دەبێ، گۆشتی بە تامە چێژە بە مەرجێ ژنێکی دەست ڕەنگین کوردە لیی بنێ. ئەم باڵندەرانە لە ئاسماندا بە گەل و بە ڕیز بەشێوەیەکی زۆر جوان و ڕێکوپێک دەفڕن و بڕێتی تایبەتییان هەیە، دروێتیان دەبنە پێشەنگ و لە پێشی ئەوانی دیکەوە بە جووتە دەڕۆن، لە کوردەوارییدا وا دەزانن ئەو دوو پێشەنگە زاوا و بووکن، ئەوانی دیکەیش کە بە دوایانەوە دەڕۆن ئاهەنگی خۆشی و زەماوەندیان بۆ دەگێڕن.

* قاویت:

قاویت (قاوت)، ئاردی دانەوێڵەی برژاو، جاران لە نێو کوردا نەریت وا بوو بۆ مراز و گەیشتن بە ئاوات، قاویتیان دەکردو بە ناوی (قاویتی خدر ئەلیاس، یان خدر زەندە) بەسەر دۆست و دراوسێدا دەیانبەخشییەوە، خدر ئەلیاس یەکێکە لە پێغەمبەران لە قورئانی پیرۆزدا نێوی هاتووە.

* قوربان:

زۆرتر ئەوانەی نیازیان وابوایە قوربان یا شیرینی زوو لەبەر بکەن، ئەم کارانەیان دەکرد:

کەسەکە بە گوێزان سەری پاک دەتاشی بۆ ئەوەی ئیتر شەرم بکاو نەتوانێت دەرچێتە دەرەوە، تا ئەو بەرهەمانەی دەیەوێ لەبەریان بکات

بە شەوان لە نێو ماڵ گوریسێکی دەهێناو دەییەست بە مێخێکی بەرزەوە، ئەو سەرەکەشی دەبەستە دەچەکیەوە، ئینجا بە نێو ژوورەکەدا دەهاتوو دەچوو بۆ ئەوەی لە کاتی خەوە کورتێکدا یان بە دەم هاتوچۆوە خەوی لێ بکەوێ نەکەوێتە سەر ئەرز، یان گوریسەکەی ڕووەو پشت دەبەستە گەردنییەوە تا لە دانیشتندا بە دەمدا نەکەوێت.

لە زستاندا چەند جارێک مەلەوانی دەکرد، لەم ئاخویرو نۆخرەشدا قاوەو چاپشیان زۆر دەخواردەوە.

* کاروان:

زۆرتر لە نێو خەڵکی گوندنشینە کوردەکاندا باو بووە ئەگەر کەسێک بە کاروانی بڕۆشتایەتە جێگایەکی دوور لە لە کاتی دیاریکراودا نەگەڕایەتەوەو هەواڵیشیان نەزانیبا، فکریان لا دەماو بۆی دەشڵەژان. جا ڕۆژی هەینی لە پاش خۆرئاوا بە دەرزیێک بە نهێنییەکیان دەچوونە پشت خانووی ماڵێکی دراوسێ و لەبەر خۆیەوە دەیوت (ئەمە شەممە لالێ، بدە بە دەستم خۆش هەواڵێ)، ئینجا گوێی لە خێزانی ئەو ماڵە دەگرت، ئەگەر بە ڕێکەوت باسێکی خۆشیان بکردایە، ئەوە وایان دەزانی ڕێبوارەکەیان بەبێ گیروگرفت بە ساغ و سەلامەتی دەگەڕێتەوە ماڵ، ئیتر دڵنیا دەبوون و فکریان لە لا نەدەما، بە پێچەوانەوە باسەکەیان خراپ بوایە، ئەو کاتە مەترسیان لێ دەبوو، بۆیە بە پەلە یەکێکیان بە دوایا دەناردو بە پەرۆشەوە سۆراغیان دەکرد.

* کاورا:

ئەگەر بەرخ یا کاری مێینەبێک ساڵە بزێ کورە بە شووەی لە قەتەم دەدا، وا دەزانن گرانیی و نەهاتی ها بە دواوە، بە زۆری ئەو ئاژەڵانە سەر دەبڕن و گۆشتەکەی بە خێر دەبەخشنەوە.

* گوڕاپ:

لە گوندو لادێ نشینە کوردەکاندا بە شەوان ناهێڵن گوویی ئاو، یان (گوندە) بێ جام بێ، وا دەزانن بە شەوان جنۆکەکان دێن ئاویان لێدەخۆنەوە، جا ئەگەر بێت و بێ جام بێ، ئەو کاتە فریشتەکان دوعای شەڕو نەفرەتیان لێ دەکەن و دەبنە هۆی بێ بەرەکەتی ماڵیان و خۆیشیان تووشی دەردو زەرەرو زیان دەبن.

* کەر:

کورد کەری دێزەی بە لاوە شوومو پەلە، دەڵێن گوایە کەری دێزە تاقی بەیانیان حەزی لە زەرەر خاوەنیەتی و ئیوارانیش لە تۆپینی خۆی!

بۆیە لەم پەندەدا وتراوە (کەری دێزە حەز لە تۆپینی خۆی و زەرەری خاوەنی ئەکات)![11]

دەڵێن گوایە نێرەکەر ئەهریمەن و جنۆکە شەر خوازەکان دەبینێ بۆیە دەزەڕێنێت

* کەروێشک:

زۆرتر ئەوەی ناوکی بکەرتایە گورچیلەی کەروێشکیان دەدایێ، گوایە بەمە ناوکی دەهاتەوە جێ.

* کەلەشێر:

ئەگەر دوو کەلەشێر (کەڵەباب) سەریان لە یەک نزیک کردەوەو کلۆ ماتو مەلوول بوون، خاوەنەکانیان وا دەزانن میوانیان دێ، ئەمانیش لە ترسی کێردو گیانی خۆیاندا خەمبارن.

* کەمتیار:

دەڵێن خواردنی گۆشتی کەمتیار حەرام دەکوژێت، واتە: ئەو کەسەی حەرامی زۆر خواردووبێ، ئەگەر گۆشتی کەمتیار بخوات، گوناهی دەڕژێت.

* کیسەڵ:

دەڵێن ئەگەر کیسەڵیان بدیایە لە گۆمە ئاوەکاندا پۆل پۆل دەرەدەچن و بەرەو وشکایی و بەرزاییەکان دەڕۆن، یان کرمی (تەتلەمیران)[12] یان بدیایە بەرەو سەر درەختەکان دەکشێن وایان دەزانی بارانێ زۆر دەبارێت

* گوڵ:

هەیە بە گوڵ بەختی خۆی تاقی دەکاتەوە. کەسەکە گوڵێک دەگرێ بە دەستەوەو یەک بە یەک پەڕەکانی دەبڕێ و لەگەڵ ڕاکێشانیدا دەڵێ: سپی. ڕەش: سپی، ڕەش... لە ئەنجامدا دوا گەڵای گوڵەکە لەگەڵ هەر وشەیەکدا لەو دوو وشەیەدا (ڕەش. سپی) دەرچوو ئەوە ئەنجامی بەختەکە بەو جۆرە دەبێت ڕەش یان سپی.

* گوڵیلکە نیسان:

گوڵە نیسان و گوڵاڵە سوورەشی پێدەڵێن. گوڵێکی سووری بەهارییە- بە زۆری لە مانگی نیساندا بە دیار دەکەوێ بۆیە ئەم ناوەیان لێ ناوە. منداڵانی گوندو لادێکان گوڵەکەی دەهێنن و دەیکوتن، ئینجا دەیخەنە سەر مەچەکیان بۆ ماوەی دەمژمێرێک یان زیاتر دەیهێڵنەوە لە ئەنجامدا شوێنەکەی دەسووتێ و فیلکە دەکات، وا دەزانن بەم کارەیان مەچەک و بازوویان بە هێزو توندو تۆڵ دەبێت. تەنانەت لاوەکان بۆ هەمان مەبەست پارچە پەڕۆیەکی خاوێنی شێ لوول دەکەن و ئاوری تێ بەردەدەن و سەر مەچەکیانی پێ دەسووتێنن.

* گونە شەیتان:

بەردێکی خەیاڵییە دەڵێن گوایە مس و زیو دەکا بە زێڕ

* مار:

دەڵێن گوایە ئەو کاتەی تۆفان لە سەردەمی پێغەمبەر نووح هەستا، نووح پێغەمبەر لە هەر گیانداریک نێرو مێیەکی لە کەشتییەکەیدا هەلگرتووە. لە پڕ کەشتییەکە کون دەبێ. لە کونەکەوە ئاو دەڕواتە ژوورەوە، حەزرەتی نووح بە هەموو گیانلەبەرەکانی ڕت: کێتان دەتوانێ ئەم کونە بگرێ، یا چارەسەرێکی بۆ بدۆزێتەوە ئەگینا هەمووتان پێکەوە دەخنکێن؟!

گیانەوەرەکان بێدەنگ بوون تەنها مار نەبێ دێتە وەڵام و دەڵێ: من دەتوانم بەڵام بە مەرجێ لە ئەنجامدا کام خواردن خۆش و بەلەززەتە ئەوەم بۆ دابین بکەن، ئەویش دەفەرمێ: ئەی بەسەر چاوان. مار بە هێمنی بە کەشتییەکەدا دەڕدێ و خۆی دەخاتە ناو ئاوەکەوەو دەچێتە ژێر پاپۆڕەکەوەو سەر لە کونەکەوە تا ناو قەدی دەردەکا، بەم شێوازە کونەکە دەگرێ و هەر هەموویان لە مەرگ ڕزگار دەکا، لە دواییدا کە تۆفانەکە کۆتایی پێدێ، مارەکە داوای خواردنەکەی لێ دەکا، نووح پێغەمبەریش پەلەوەری کلاو کورە ڕادەسپێرێ و پێی دەڵێ بڕۆ هەر هەموو دنیا تەی بکەو بزانە چ جۆرە خواردنێ خۆش و بە چێژەو شایانی (مار)ە تا لە پاداشتی ئەو کردەوە چاکەیدا بۆی ئامادە بکەم، کلاو کورە خوا حافیزی دەکاو دەدا لە شەقەی باڵ و دەڕوا لە پاش چەند ڕۆژێک دەگەڕێتەوەو دەڵێ: گەورەم چی بێ لە ئێوە نهێنی بێ، ئەوەی من بیزانم لە خواردنەوەی خوێنی مرۆڤ خۆشتر بۆ (مار) بە دی ناکەم، دەڵێن گوایە لەو ڕۆژەوە مار کەوتووەتە تەقەلاو کۆشش بۆ پێوەدان بە ئادەمیزادەوە.

دەگێڕنەوە گوایە ڕۆژێک لە وەرزی هاویندا حەزرەتی ئیمامی عەلی کوڕی ئەبی تالیب چوارەم خەلیفەی ئیسلام لە بیاباندا لە وەرزی هاویندا خەوی لێ دەکەوێ، لە پاش دەمژمێرێک کە خەبەر دەبێتەوە، دەڕوانێ مارێک بۆی بووەتە پاسەوان و دالێکیش بە دیار سەریەوە ڕاوەستاوەو هەر دوو باڵی ڕاکێشاوەو سێبەری بۆ کردووە، جا بەم جۆرە دوعای خێریان بۆ دەکات و دەفەرمێ (ڕەبنا ئەتکوژن تەمری ئەی مار، دالیش تەمەنت بکا بە هەزار) واتە: دال و مار تەمەنیان درێژە.

* مانگ:

کورد خەرمانەی مانگی بە لاوە جوان و بە نیشانەی باران باریتی دەزانێت. گۆرینەی دەربارەی خەرمانەی مانگ دەڵێ:

ئەستەم بەو مانگەی خەرمانەی بڕاوە[1]
هێشتا دەبلی تۆم بە کەس نەداوە

* مرۆڤ:

دەڵێن گوایە سێ جۆرە مرۆڤ هەن، یەکەمیان لەژێر ئەرزن، دووەمیان ئێمەین کە لەسەر زەوی دەژین، سێیەمیشیان لە ئاسمانن. جا وا دەزانن ئەوانەی ژێر زەمین لە سەر پەنجەخۆیانەوە پشت دەبەستن، ئێمەی سەر ئەرز لە نێوەراستەوە ئاسمانییەکانیش لەسەر پشتیان دەبەستن.

* مریشک، میوان:

ئەگەر مریشک بە لادا بخەوێ وا دەزانن میوانیان دێت بۆیە پێشینان وتوویانە (مریشک باری خست، نیشانەی میوان هاتنە)[2].

دەڵێن گوایە گۆشتی مریشکی مۆدە یان هەر پەلەوەرێکی مۆدە لە هی ئاسایی بە چێژترە بۆیە هەندێ کەس حەز لە خواردنی گۆشتەکەی دەکات.

ئەو مریشکەی هێلکە ئەکات، ژنان تۆیکڵی هێلکەی دەدەنێ، گوایە بەمە دێتە هێلکە، تۆیکڵە هێلکە بەو مریشکانەش دەدەن کە وڵوڵە فرێ دەدەن.

* منداڵ:

هەر منداڵێکی تازە لەدایکبوو، دایکی ئەمری خوا بکات پێی دەڵێن (سەرە خۆر)، ئەمە بەو بووکەش دەوترێ کە لە پاش گوێزانەوەی دەزگیرانەکەی یا کەسێکی نزیک لە خێزانی دەزووری بمرێ، هەروەها بۆ گەمە بەو پیاو ژنانەش دەڵێن کە هاوسەرەکانیان مردوون.

منداڵی ساوا لە پاش ئەوەی پێدەکرێ، ئەگەر بە گاموڵکێ بڕوات وا دەزانن میوانیان دێت.

ئەو منداڵەی کە تەمەنی لەنێوانی (١ – ١٠) ساڵیدایەی تووشی نەخۆشی بەرمەنگ (تەنگە نەفەسی) بێ وا دەزانن ئەو منداڵە لە خەو راچەڵەکاوەو ترساوە، جا بۆ چارەسەر کردنی دەیبەنە لای ژنێک کە بە هۆی بروسکەو هەورە تریشقەوە جگەرگۆشەیەکی مردوو بێ، ئەویش بجێدێک دێنێ بێ ئەوەی ئازار بە منداڵەکە بگەیەنێ بۆ ماوەی چەند خولەکێک دەیسارێ بە ملیا، ئیتر وا دەزانن بەمە چاک دەبێتەوە.

ئەگەر هاتوو منداڵێک نوو ددانی سەرەوەی بە پێش ددانەکانی خوارەوەی دەرچوو وا دەزانن خۆی یان باوک یان دایکی ئەو کۆرپەیە تووشی دەردوبەلا دێ بە تایبەتی منداڵەکە، جا بۆ بەرگریکردن لەو بەڵاو مسیبەتە دێن ئەو منداڵە لە بەرزییەکەوە فڕێدەدەنە نێو جاجمێک (مەرج) یان چارۆکەیەکەوە، دواتیش قایم ئەملاو ئەو لای جاجمەکە دەگرن، تا منداڵەکە نەکەوێتە سەر ئەرز، بەمە دڵنیا دەبن و ئیتر دەیبەنە دەستی خواو ناترسن.

ئەگەر زمانی منداڵێک شەقار شەقار بوو، دەڵێن تووشی نەخۆشی (بۆقژە) بووە، ئەم دەردە تووشی زاری منداڵانی ساوا دەبێ، جا دایکی کۆرپەکە هەڵدەستێ لە (٧) ماڵی دراوسێ ئارد کۆ دەکاتەوەو دەیکا بە هەویر، ئینجا منداڵەکە لە ئامێزی ژنێک دادەنێ کە لە پاش مردنی مێردەکەی شووی بە شووبرای خۆی کردبێ لە پاشاندا هەویرەکە دەدا بە قەدی دیوارێکدا، دەڵێن کەی ئەو گونکە هەویرە وشک بووەوە تووشبووەکەش چاک دەبێتەوە.

ئەگەر منداڵی کۆرپە لە ماڵەوە بە زۆری مێینەی بانگ کرد: جا هەر ژنێک دووگیان لەو ماڵەدا هەبێ وا دەزانن سکەکەی کوڕە، ئەگەر مێینەشی بانگ کرد ئەوە بە کچی دەزانن.

هەر منداڵێکی ساوا لە تەمەنی حەوت رۆژیدا شیرینی بۆ دەبەخشنەوەو پێی دەڵێن گوێزەبانە یان گۆزەبانە یان تەفرێک بۆ ئەوەی خوای پەروەردگار لە بیستنی و وتندا بێ بەشی نەکات.

* مەر:

ئەگەر مەڕێک گورگ بریندارى کرد، بۆ چارەسەرکردنی قوری سوور بە ئەندازەی برینەکەی لوول دەکەن و لە نێو ئاگردا سووری دەکەنەوە، ئینجا نێو برینەکانی پێ داغ دەکەن، بەمە ساڕێژ دەبێتەوە.

* مەل:

جاران وایان دەزانی کاتێ مەل بە حەراوەیە سێبەرەکەی بەسەر هەر کەسێکدا تێپەڕێ، ئەو کەسە تووشی نەخۆشی دەبێت.

* مەیموون:

دەڵێن ژنێکی نەفامی ئالەبار خەریکی نان کردن دەبێ، لەو کاتەدا منداڵە کۆرپەکەی خۆی پیس دەکا، ژنەکە لە جیاتی پارچە قوماش بە نانێک خاوێنی دەکاتەوە، لە ئەنجامی ئەم کردەوە ناشرینەی بینایی چاوان دەیکا بە مەیموون و دوور لە دەشت دەکا، گوایە لەم رووداوەوە مەیموون هاتووەتە کایەوە.

* مێگەل:

شوانەکان لە سەرەتای بەهاردا مێگەلەکانیان دەبەنە لای ئارامگای پیاو چاکێک و بە دەوریدا دەیانسوڕێننەو بە تفەنگ و دەمانچە چەند تەقەیەکیش دەکەن بە سەریاندا، ئیتر خۆیان بە قار کردن بە دەوری گومەزەکەدا دەخولێنەوە، تا یەکێ لە ئاژەڵەکان ماندوو دەبێ و دەوەستێ، ئەو ئاژەڵە لەوێ سەر دەبڕن و دەیکەن بە خێر تا خودای پەروەردگار لەبەر خاتری ئەو پیاو چاکەی ئەو مەڕشەی سەریان بڕیوە ئاگاداری سەرو ماڵیان بێت.

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. لە گۆڤاری کەلەپووری کورد، ژمارە ١٨، ساڵی (٢٠٠٤)دا بڵاوکراوەتەوە.

٢. (پەندی پێشینان و قسەی نەستەق لە ناوچەی کەرکوکدا)، هەرسەویل کاکەیی، ئنستیتیوتی کەلەپووری کورد: چاپخانەی (ئاراس)، هەولێر، ٢٠٠٨، لاپەرە ٨٢.

٣. مێووری تێر: جۆرە مێوورێکی بە تووکە ڕەنگی لە شێی دەچێت.

٤. پەندی پێشینان، لاپەرە ٢٤٤

٥. تەتلەسپان: کرمێکی ئەستووری دوو ڕیز پێی هەیە، ڕەش و سپییە.

٦. بۆنی هەڵاڵان دێ، لاپەرە ٦١.

٧. سەرچاوەی پێشوو، شێخ محەممەدی خاڵ، لاپەرە ٤٢٠.

* پیشە و کارە دەستییەکان لە کەرکوک و ناوچەی گەرمیان:-

* ژنی کورد لە بواری ڕستندا لە دەقەری گەرمیان:

ژنی کورد لە گوند و لادێکاندا جگە لە بەخێو کردن و پەروەردە کردنی منداڵ ڕۆژانە ئیش و کاری ناو ماڵیش ڕادەپەڕێنێ وەکو گسکدانی نێو ماڵ، جل و پۆشاک شۆشتن، نان کردن، چێشتلێنان، مەشکە ژەنین، دروومان، پیشەی تەونکاری، پیشەی ڕستن و چنینی شتی جۆراو جۆری بەنرخ و سوود بەخش، دەستار کردن، پیشەی گۆزە و گلێنەکاری.

هەروەها لە بواری قوڕکاری و بیناسازی و کشتوکاڵیشدا هەمیشە ژن لە هاوشانی پیاودا بە درێژایی ڕۆژگار کاری دەکاو هەرگیز هەست بە ماندوێتی و بێزار بوون ناکات[1].

ئێمە لێرەدا دەمانەوێ تەنها دەربارەی ڕستن و ئامرازەکانی بدوێین و شییان بکەینەوە. ئەو ژنەی (خووری) یا (موو) بە تەشی دەڕێسێ و دەیکا بە (بەن) پێی دەوترێ (تەشیرێس)، دوو جۆر بەن دەرێسرێت (باریکان) و (قەویان)، باریکانەکەیان سێ جۆری هەیە:

* بۆ چنینی چۆخە و شاڵ

* لفکە و پۆیەژمێ.

* بۆ چاروکە: دۆخێن (شەروالبێن)، کلێقە، فانیلە: گۆرەوی: پووزەوانە، بەرماڵ، مەرج (جاجم) خووری خوێدان و کەوچکدان و بەرهەمی تریش بەکاردێت.

قەویانەکەشیان بۆ چینی بەڕە و قالی (مافوور) و سفرە و گوریس (ڕەسنە) و کەژوو (کڵنی) و خرار (تێر) و جەواڵ و هۆر و چیخ و ڕەشماڵ و هەگبە و ڕەشکەو بەدەفاتی (قۆچەکانی) و ئەو جۆرە شتانە بەکار دێ، جا ژنی بە زەوق و دەسترەنگین هەمیشە بەنەکەی باریک و جوان و پوختەیەو گاڵتەی پێ ناکرێ، هی تەمەڵ و بێ زەوقیش ناپوختەو ناریک و بێ کەڵکە

تەشیرێس لە پێشا خوریەکەی پاک دەشواتەوەو لە بەر ڕۆژ هەڵی دەخا، لە پاش وشکەوە بوونی بەدەست یان بەهۆی ئامرازی (شانەی) خوری شیکردەوە بە جوانی شی دەکاتەوە. یان دەیباتە لای پیشەوەرێکی هەللاجی بە ئامرازی (کەوان) بۆی شیدەکاتەوە، ئنجا بە درێژی لوولی دەکا. بەمە ئامادە دەبێ بۆ ڕستن، دواتر تەشییەکەی دەگرێ بە دەستەوەو ناوی خولو پێقەمبەری لێ دەهێنێ و دەست بە ڕستن دەکات، لەپاش تەواو بوونی ڕستن بە خاوی دەیکا بە (گلۆلە)، ئنجا بە ئامرازی (تەشینۆک) بەنەکە بە دوو لۆیی یا دەدا، جا ژنەکە بە زۆری تەشینۆکەکە دەهێنێ بەسەر ڕانیا، هۆکاری بادانەکەش لەبەر ئەوەیە تا گرژی کاتەوەو بەنەکە خاو نەبێتەوە بۆ ئەوەی قایم و پوختە بێ، لە پاشاندا لەسەر ئامرازی (کلاقە) هەڵیدەکات و دەیژەنێ بە ئاوی ساردا بۆ ئەوەی زیاتر یەک بگرێ و خاو نەبێتەوە، بۆ ماوەی شەو و ڕۆژێک لەسەر ئەو کلاقەیە دەمێنێتەوە، ئنجا تەشی ڕێسەکە بە چوار مشقی قنج قنجێ دادەنیشێ و ئەو بەنەیەی کە لەسەر کلاقەکەیە بە دەور هەردوو ڕانیا بە ئەندازەی چوار

پەنجە لە ژوور ئەژنۆیەوە هەڵیان دەکات و لە شوێنێکدا دەیانکا بە داردا، لەپاش تەواو بوونی ڕستن و بادانی، ئنجا بەنەکان دەبەنە لای (خومچی) بۆ ڕەنگ کردنیان، لە دوای هێنانەوەیان هەمیسان دەیانکەن بە گلۆلەو دەیبەن بۆ جۆلا، یان بۆ تەونکاری تا بیکەن بە بەڕە و مەوج و قالی و بەرماڵ و چارۆکە و ئەو شتانە، ژنی وایش هەیە خۆی بۆیە دەکرێ و لە ماڵەوە بەنەکان ڕەنگ دەکات.

ئەمەیش نێوی ئەو ئامرازانەیە کەوا لە بواری ڕستندا بەکاری دێنن، هەر هەموویشیان دەچنە خانەی فۆلکلۆرییەوە و پیشەی برا هەوراماتیی و لۆم و خەرات و قەرەجەکانە، لە داری بتەو بە جوانی بە شێوەیەکی لووسوپووس دروستی دەکەن (تەشی، تەشینۆک، تەشی هەڵکەر، شانە).

* یەکەم: تەشی (تەشوا و (توپک)و (فاتەرە)و (قەتەرە)یشی پێ ئەڵێن:

بریتییە لە دوو پارچە. لە بنەوە سەڵکەکەی کە (سەڵکە تەشی) پێدەڵێن لە دوو پارچە داری ئەستووری ئاشراوی بتەوی کونکراو، یا لە ئاکە دارێک پێک هاتووە، درێژییەکەی (١١ سم)ە: دەستکەکەشی پارچە دارێکی باریکی لووس کراوە لە نووکەوە لە لاوە لەنەی بۆ کراوە تا لە کاتی ڕستندا تەشیرێسەکە بەنەکەی پێ ڕاگیر بکات. درێژییەکەی (٣٠-٣٢ سم) دەبێ جا ئەو دوو پارچە دارە کونکراوەکان چەپ و ڕاست لەسەر یەک دادەنرێن و لەگەڵ دەستکەکەیدا تێهەڵکێش دەکرێن و پێ دەڵێن (تەشی)، بە هۆی سەڵکە تەشییەکەوە دەخولێتەوە، هەندێ ئەشیش هەن سەڵکەکانی هەر لە دار بە شێوەیەکی خڕ وەکو سەڵکە تەشینۆک دروست دەکرێت: دەستکی تەشی هی ڕستنی بەنی قەویان ئەستوور ترە لە هی ڕستنی بەنی باریکان، جا لەنەکەی سەرەوەی ئەندازەکەی بە گوێرەی ئەستووری بەنەکە دەکرێ، واتە: هی باریکان شەقەکەی باریکترە لە هی بەنی قەویان.

* دووەم: تەشینۆک (دیکتیک):

بریتییە لە سەڵکێ خڕی کونکراو لەگەڵ دەسکەکەیدا تێهەڵکێش دەکرێ، لەژێر سەڵکەکەیدا پارچە بسمارێک، یان تەلێک لە دەستکەکەی کوتراوە و سەرەکەیان وەکو قولاو چەماندووەتەوە، ئەم ئامرازە بە زۆری بۆ بادانی (بەن) بەکاردێت، ئەگەر ژنان تەشییان دەست نەکەوێ ناچار بەمەیان بەن دەڕێسن، درێژییەکەی نزیکەی (٤٥ سم)ە دەبێت.

* سێیەم: تەشیهەڵکەر (کلاقە)و (خەرەک)یشی پێدەڵێن:

لە دار یان ئاسن بە شێوەیەکی بازنەیی دروست دەکرێت بە ئەندازەی (٤٥ سم)ە، ئەم ئامرازە بەنی لەسەر هەڵدەکەن، ئامرازێکی دیکەیش هەیە بە ناوی (خەرەک) ئەوە بۆ ڕستنی لۆکە (پەمۆ) بەکار دێ، هەمیشە جۆلاکان بەنی لەسەر هەڵدەکەن، هەیشە لە جیاتی ئەم (تەشیهەڵکەر)ە کەمەی هێڵنگ، یان سینی چای بەکار دێنێ و بەنی لەسەر هەڵدەکات.

* چوارەم: شانە:

بریتییە لە پارچە دارێکی بتەو لە نووکەوە بە پانی دوو ڕیز بسماری نووک تیژی پۆلایان بە شێوەیەکی ڕێکوپێک لێ بەند کردووەو لە چەشنی شانە ڕیز کراون و بە (سیم)

توند پێکەوە بەستراون، بۆیە ئەم قاوەیان بۆ هەڵبژاردووە، بڕێژی بسمارەکان کە لە شێوەی (سووژن)دان نزیکەی ٢٠ سم)ە دەبێ دارەکەش بە ئەندازەی (٤٠ × ٣٠سم)ە، ژنانی ئەشیرێنیس بە سانایی خوری پێ شی دەکەنەوە

ئەمەش چەند دێرە شیعرێکی فۆلکلۆرییە کە ناوی خوریی و بەن و ئەشییان تێدا بەرچاو دەکەوێت:

ئەشییەکەت دانێ بەنەکەت هەڵکە[1]
بە چیە بدرێ بەرلەدەست خەڵکە
* * *

ئەشی باریکان خوری مێ نالە[2]
هەر خۆم بە سەرگەرد ئەو ورنە خالە
* * *

ئەرێ هەی بالا بەرز، تۆ پرچی ئەرویش[4]
ئەشییەکەت دانێ چۆپییەکەت بکێش
* * *

راوەستاوە لەو بانە، دەستی لە کەمەردانە[5]
ئەشی ئەرێسێ بە ران باریکەو ئەشیلانە
* * *

ئەو بالا بەرزە ئەشی ئەدە پل[6]
تیچری خۆمە زەنگیانە لە مل
* * *

ئەشییە باریکە، خوری مێ نالە[7]
کێ پەسەندت کا، لەو بڕکە مالە
* * *

بەسەر پەرچەم ئێکەر بوو لەسەر سینگو مەمکانی[8]
بای لە بسکان دەبزێوێ ئەشی دەرێست بە رانی
* * *

ئەشیل نەشیل ئەشیلانێ دەرێنی سێوی سەر دوکانی[9]
ئەشی دەرێسێ لە هەیوانێ کارو بەرخی لە کوێستانێ
* * *

شیرین ئەشی دەرێسێ[10]
خارکاتە یا دوو لایە
ناوێرم دەستی بەرمێ
ئەرێبرێ وەی وەی دایە
* * *

لە پەندو ڕەوانبێژی و مەتەڵی فۆلکلۆریشدا ناوی ئەم ئامرازە سادانە هاتووە لەوانە:

* پەند:

ئەشی لەبەر ئەرێسێ[11]

واتە: مەرایی دەکات.

ڕێسی باریک و تانی تەنک بە پیتن[12]

واتە: هەردووکیان زۆر پەسەندن و دەوام دەکەن.

بە شێوەزاری گۆرانیش واراوە.

ئەشییە موی وانە، ڕێت چە بێ حەیا لانە[13]

واتە: بێ حەیا، بێ ئابروو لە هیچ شەرم ناکات بۆیە دەبێ مرۆڤ خۆی لێ لادات

کچ، ئەشی دایکی ئەرێسێ[14]

واتە: دایک چۆن بێ، کچەکەشی وەکو خۆی دەبێت

* ڕەوانبێژی:

سەری کلافەی وێن کردووە[15]

واتە: سەری لێ شێواوە.

کلافەی شێن کەوتووەتە بەینیانەوە[16]

واتە: لێک زویربوون

* مەتەل:

مەڵەپەڕێ و دانەپەڕێ پڵنگی، تالە مووێەک لە لنگی، مەبەست لە ئەشییە[17]

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. لە گۆڤاری (ئاسۆی فۆلکلۆر)، ژمارە ٣٥، سالی ٢٠٠٨ دا بلاو کراوەتەوە

٢. چەند مەلۆیەک لە شاری فۆلکلۆری کوردی، ل ٨٩.

٣. هەمان سەرچاوە ل ٨٩.

٤. لە مامۆستا (مام شەوکەت خورشید کاکەیی) وەرگیراوە

٥. لە هونەرمەندی شادەوان (سەلاح داودە ١٩٣٥، ٨/٥/٢٠٠٩) وەرگیراوە

٦. لە گۆرانیبێژی میللی (مستەفا ئەحمەد مستەفا) وەرگیراوە.

٧. چەپکێ لە گوڵالە سوورەی شارەزوور، ل ٧٩.

٨. سێسەد هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی، ل ٣٥.

٩. هەمان سەرچاوە: ل ٤٨.

١٠. چەند مەلۆیەک لە شاری فۆلکلۆری کوردی، ل ٢٢٧

١١. پەندی پێشینان، ل ١٦٠.

١٢. پەندی پێشینانی کورد، بەرگی دووەم، ل ١٠٤

١٣. پەندو قسەی نەستەقی ماچۆ، هەرسەوێڵ کاکەیی، ئینستیتوتی کەلەپووری کوردستان. هەولێر ٢٠٠٦، ل ٨٥.

١٤. پەندی پێشینان و قسەی نەستەق لە ناوچەی کەرکوکدا، ل ١٣٤.

١٥. ئیدیۆم لە زمانی کوردیدا، جەلال مەحموود عەلی، دەزگای ڕۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی، چاپخانەی (حسام). بەغدا ١٩٨٢: ل ١٣٦.

١٦. هەمان سەرچاوە، ل ٢٧٥.

١٧. دەستنووسێکی هەرسەوێڵ کاکەیی.

* کونەو مەشکە چۆن و بۆ دروست دەکرێن؟[1]

لە سەرانسەری کوردستاندا ژنانی گوندو گوڵی دەس رەنگین لە پێستەی ئاژاڵ گەلێ بەرهەم دروست دەکەن و لە ژیانی رۆژانەیاندا کەلکیان لێ وەردەگرن وەك: (مەشکە، هیزە، کونە، چەرەندە، هەمیانە، دۆدانە، شیرەمەشکە، کەرەچن، مەشکۆلە-مەشکالە)

هەروەها بە مووەکەیشیەوە خۆشە دەکرێ و لە جیاتی رایەخ بەکاری دێنن. جەواتەکانیش بێژەنگ و سەرەندو ئەو جۆرە شتانەی لێ دروست دەکەن

پیلەسازەکانی خۆمانیش لە پێستە کەڵك دەبینن و گەلێ بەرهەمی لێ دروست دەکەن وەکو: (قیشەکلێ، پێڵاو، زین، کیفی شیر خەنجەر، جەلەی ئێلە، دەمۆل، دەف، تەپل) و هی دیکەیش

لە کۆمپانیاو کارگەکانیشدا لە پێستە سوود دەبینن و لەپاش (دەباغ) و خۆشەکردنی گەلێ شتی جۆراو جۆری هەمەرەنگی بە سوودی لێ ئامادە دەکەن و لە رووی ئابوورییەوە کەڵکی لێ دەبینرێت وەکو (بەرگ، کڵاو، پێڵاو، پشتێن) . هتد

ئێمە لێرەدا دەمانەوێ تەنیا لەسەر ئەو بەرهەمانە بدوێین کە ژنانی کورد دروستیان کردووەو لە کوردەواریدا بەکاریان هێناوە، بۆ ئەوەی بزانن چۆن وە بۆ ئەم بەرهەمانەیان هێناوەتە کایەوە؟

* مەشکە:

مەشکە (مەشك و هەلیزو هەلیزەیشی پێ دەوترێ.

لە کەوڵی مەڕو بەران و کاوڕو گوێرەکەو مانگاو گا دروست دەکرێت، بە هی مانگاو گا کە گەورەیە پێی دێژن (گاوس) ئەوەی پەس و مانگای زۆر بێ گاوس بەکار دەهێنێ ئەوانەی کەمتریان هەبێ لە مەشکە ئاساییدا ماستەکانیان دەژەنن.

لە کوردەواریدا مەشکە ژەنین ئیشی ژنانە. ژنی چابك و وریا بەیانیان زوو لەخەو هەڵدەستێ و هەموو ئیشەکانی ناو ماڵ رادەپەڕێنێ، ئینجا سێپایەی مەشکەکەی دەهێنێتە پێشەوەو مەشکەی خۆی ئامادە دەکات و ماستەکەی دەکا بەناو هەندێ ئاوی گەرمی شینەتێنشی تێ دەکات و بە گوریس هەڵیدەواسێ و دەیژەنێت، بە دەم مەشکە ژەندنەوە بڕێ گۆرانی تایبەت بە مەشکەوە دەڵێت بۆ ئەوەی هەست بە ماندوێتی و دڵتەنگی نەکات، ماوەیەك دەیژەنێ تا کەرەیەکەی پێ دەگات، ئینجا مەنجەڵ دەهێنێتە پێشەوەو کەرەو دۆیەکەی دەردێنێ

شاییەر لەسەر مەشکەو سێپایەو کەرەو دۆو گوریس وتوویەتی:

(سێپا سەنتلچۆ[2] گوریس هەیاتە[3]

کەرەیەکەت تۆقول، دۆیەکەت نەباتە[4])[5]

ئەوەشمان لەبیر نەچێ کەیبانۆ دۆیەکەی لە (دۆدانە) دا دەپارێزێ، بۆ خواردنەوە کە شل و دۆینەو گەلێ شتی دیکەیش بەکاری دێنن، کەرەیەکەیشی لە (کەرەچن)، یان: لە دەفرێکدا کۆ دەکاتەوە، لەپاش هەفتەیەك سەرجەم ئەو کەرەیە لە مەنجەڵێکدا دەتاوێنێتەوە، ئینجا لەسەر ئاگر دایدەگرێ و هەندێ ئێپی دەکەرێ تاپن دەخێتەوە هەرچییە (سەردۆو بن دۆ)ی هەیە، واتە گەردو سپیایی ماستەکە دەکەوێتە بن مەنجەڵەکە، ئینجا بەهێلك دەیپاڵێوێ و لێی

دەگرێ تا بە تەواوی سارد دەبێتەوە، لەپاشاندا دەیکاتە ئێو (هیزە)وەو لە (هیزەدان)دا دەیپارێزێ و بەرە بەرەش لێی بەکار دێنن، ئەوەیشی لەخۆیان بە زیادە بوو بەپارە دەیگۆڕنەوە.

* چۆن مەشکە دروست دەکرێ؟

ئەو ئاژەڵەی کە سەری دەبڕن. دەبێ بەجوانی لە دەمەوە کەوڵ بکرێت بۆ ئەوەی هیچ کونێکی تێدا بکەوێت، ئەم کارەش قەسابی شارەزای لێهاتووی دەوێت

ژنانی گوندو گوڵی کوردەواری خۆمان ئەو پێستەیە بەم شێوازە خۆشەو ئامادە دەکەن:

لە مەنجەڵێك دا هەندێ (تۆرك)[6] دروست دەکەن، ئینجا پێستەکە دەخەنە ئێوە لۆرکەکەوە بۆ ماوەی سێ رۆژو سێ شەو تیایدا دەمێنێتەوە، ئینجا بە (کۆرەیك) پەیتا پەیتا مووەکانی دەڕنن، ئەمە بە تەنیا جارێك پاك نابێتەوە بەڵکو یەك دوو جاری دیکەیشی دەوێ بخرێتە ئێو ئەو لۆرکەوە هەر جارەیش دەبێ سێ رۆژ بمێنێتەوەو بە پرختەیی گەنە گۆشت و مووەکانی بڕنرێت تا بە تەواوی پاك و خاوێن دەکەنەوە، زۆر جار ژنان دەچنە بۆخی زێ و جۆگاو سەر کانییەکان و لەوێ بەم کارە هەڵدەستن. بۆیە شاییەر لەم بارەیەوە وتوویەتی:

(ئەو کچە: ئەچێ بۆ کانی

پێستەی مەشکە ئەشۆری)[7]

ئینجا تونکڵە هەنارو جەوت و سیچکە[8] دێنن و لە دنگ و میل دا دەیکوتن: بە وشکی دەیکەن بە مەشکەکەوەو لە پاشاندا سێ رۆژ بەو جەوت و تونکڵە هەنارو سیچکەوە لە ئاویان دەنا، بەمەیان دەوت: (تاڵ کردنی مەشکە)، ئەوەتا شاییەر وتوویەتی:

(بۆ کوێ رۆیی کەیوانۆی ئەم ماڵە؟[9]

(کونە)ی لە جەلتە، (مەشکە)ی لەقاڵە)[10].

لەپاشاندا مەشکەکە دەردێنن و پڕی لە ئم، یان (خۆڵ) دەکەن بۆ ماوەی شەو رۆژێك بەو لەمەوە دەمێنێتەوە تا ئەو پێستەیە رشك دەبێتەوەو قەد دەگرێت. ئینجا بۆ ماوەی مانگێك یان زیاتر لە ئاگردان، یان شەندورییاندا هەڵیاندەواسی و (قانگ) یان دەدا بۆ ئەوەی بەو دووکەڵە ئەو مەشکەیە تووند سفت بێ بەمە دەڵێن (قاڵ کردن) واتە: خۆشە کردن، لە پاشاندا دایدەگرن و لە ئاوی دەنێن تا بەچاکی دەیفیسێ، ئینجا دەری دێنن و هەر هەتگلێکی (بەرنە هەتگلێکی)[11] تێیدەکەن و بە (بەغی هەنگڵ)[12] دەیبەستن بە لولەپەکانەوە[13] ئینجا بە (گوریس)[14] بەهۆی ئەو لولەپنەوە ئاوێتەکە کە[15] دەبەسترێت بە سێپایەکەوە کاتی[16] مەشکە پڕ لە ماست کرا بە (دەرگاوێن)[17] دەمەکەی دەبەستن، ژن لە کاتی ژەنیندا دەستی بەملار بەولای لولەپی پێشەوەی دەگرێت و بەدەم سۆزو گۆرانییەوە دەیژەنێت.

دەبێ هەر (١٠- ١٥) رۆژ جارێك ئەو مەشکە بەتاڵ بکرێت بۆ ئەوەی سفت و قایم بێت.

ئەگەر هات و ئەو مەشکەیە کونێکی بچووکی لێ بوو (پرکە)ی[18] تێدەخەن بۆ ئەوەی لە کاتی ژەنیندا دۆیەکەی نەڕوات. لەم خشتە شیعرەدا ناوی پرك هاتووە

(زولفت گرێ وەك قولفی ڕەشکە، دگان شاش و واش وەك پشکی مەشکە)[1]

* کەرەچن:

خێولکەو کەردان و مەشکۆڵەیشی پێدەڵێن:

جۆرە مەشکەیەکی بچووکە، دەمەکەی لەو گەورەترە، شێوەی دروست کردنی بەقەد دەق وەکو مەشکەیە، کابانی ماڵ هەموو ڕۆژێ بەرە ماشکەکەی خوێی پێوە دەکات و لەم کەرەچنە دەیپارێزێت، لەدوای هەفتەیەك (زولاڵ)، یان (قاڵ)ی دەکات و لەم (هیزە)ی دەنێت.

* مشکاڵە:

جۆرە مەشکەیەکە لەجیاتی دەفر بۆ میوەو گەزۆ هەڵگرتن بەکاری دێنن.

* دۆدانە (دروونە):

بریتییە لە مەشکۆڵەیەکی بچووك، دۆی تێدا دەپارێزن بۆ خواردنەوە، لە کەوڵی بەرخ دروست دەکرێت، شێوەی دروست کردنی هەروەکو مەشکەو کەرەچنە.

لەسەر ئەم دۆدانەیە ئەم شیعرە فۆلکلۆرییە وتراوە:

کوڕێك بۆ گاڵتەو گەپ بە دەزگیرانەکەی وتووە:

(سینگت ساجەکەی جۆشیا بڕاگە[1]

مەمکت (دۆدانە)ی دۆ تیا ترشاگە)[2]

* شیرەمشك:

گۆزە ماست و جەرەمەی گۆزە ماستیشی پێ دەڵێن.

بریتییە لە مەشکەیەکی بچووك لە کەوڵی بەرخ دروست دەکرێت، شوانەکان لە دەشت و دەرەوەی تێ دەدۆشن، ئینجا وەکو هەوێن هەندێ ماستی تێ دەکەن و لە هەگبەی دەنێن و لەسەر وڵاخی دادەنێن هەر کاتی پێویستیان پێ بوو نۆشی دەکەن: شێوەی دروست کردنی ئەم شیرەمشکەیە هەر وەکو مەشکە وایە.

لەسەر ئەم شیرەمشکەیەیش شیعری فۆلکلۆری هەیە لەوانە:

هەی بێوەلێ[3] بێوەلێ مەمکان[4]

(شیرەمشکی) گرانە هەلکە[5] بەلەکان[6]

* * *

واهاتە خوارێ (مەشکە شیر) لەشانی

نیشتووە لە گۆنای تۆزی ڕێگەی بان[7]

لەسەر مەشکە گەلێ شیعر و بەرهەمی جۆراوجۆری فۆلکلۆری هەن لەوانە:

شیعر:

(مەشکەم خۆشەی دەباغە[8]

ماستی بێ خەوش و ساغە)

(قیبلەم مالیان لە دێیە

ساحێب تەکیەو وەجاخە)

* * *

(مەشکە ژەنم سەنگینە[9]

دەس و پەنجەی ڕەنگینە

قەدو باڵای شیرینە)

* * *

دایم مەشکەم وە دارە

سێپاکەی دار هەنارە[10]

کەف و کەرەی وەبارە)

* * *

بژەن بژەن مەشکۆڵە[11]

ببێشێ ئەم شان و قۆڵە

کوڕیەم زۆر خەرەو ئۆڵە

را خەرتووە لەو چۆڵە

(وا هاتە خوار، مەشکە شیر لەشان[12]

نیشتووە لە گۆنای، تۆزی ڕێگە بان)

* * *

مەشکەم مەشکەی مانگایە[13]

(تۆلەپ: لە دار خورمایە

* * *

* کەنەم:

کونەو کونرك و کونگەیشی پێ دەڵێن:

ئەم بەرهەمە لە پێستەی بزن و مابزن دروست دەکرێت، کەوڵی بزنە کێوی و ئاسکیش دەبێت ئەگەر بە دەست بکەوێت، لەکاتی کەوڵ کردنیدا نابێ کونی تێ بکەوێت، لە پێشا (مو)و ورتە گۆشتەکانی ڕووی ناوەوەی بە چەقۆیەکی تیژ دەیکرێنن و پاك خاوێنی دەکەنەوە، ئینجا تۆێکلە هەنار جەوت پێکەوە دەکوتن، هەندێ ئاوی ماتوویشی تێ دەکات، ئەنجا ئاوێك دێنن لەو هەنار جەوتەی تێدەکەن و دەیکوڵێنن، لەپاشاندا دایەگرن و ساردی دەکەنەوەو دەیکەنە ناو پێستەکەوەو بە خوڵەمێش دایەپۆشن، بۆئەوەی نەرم و نیان بێت.. ئەمە دوو جار وادەکەن هەر جارەی بۆ ماوەی (٧) ڕۆژ ئەو ئاوی جەوت و تۆێکلە هەنارە لەو پێستەدا دەمێنێتەوە، لەپاش ئەمیش دەستێکی دیکەیش وا دەکەن و هەڵیدە شەڵەقێنن و بەتاڵی دەکەنەوە، ئێرەدا بوو بە (کونە)، لە ئەنجامدا بە ئاو پاك دەیشۆن و لەجیاتی کووپەو جەرەو شەربە بۆ ئاو کێشان و خواردنەوە بەکاری دێنن، ئاوی کونە سارد و تامیشی خۆشە ئەو تامە دەگەڕێتەوە بۆ تامی جەوت و تۆێکلە هەنارەکە، وەکو کووپە ئاو لە کولەناندا لەسەر پارچەیە چێو دایدەنێن، یان: بۆ ئەم مەبەستە دارو قامیشی بۆ ڕێك دەخەن و لەسەری دایدەنێن، ژنانیش لە کۆڵی دەبەستن و لەکانی ئاوی پێ دێنن، بۆیە شاعیر وتویەتی:

خۆزگەم بە (کونە) پێستەی بزنە[14]

بە شەو و بە ڕۆژ ئەو هاوڕێی ژنە

– لەم پەندانەشدا ناوی کونە هاتووە:

* کەر لەکوێ کوتووەو (کونە) لەکوێ دڕاوە[15]

– ئەم پەندە بە دوو کەسە دەوترێ کە پەیوەندیان بەیەکەوە نەبێ.

* (کونە) لەبڕێی سەراو ئەدرێ[16]

– واتە: میوژ هەموو کات قازانج ناکات لە کارو پیشەو مامەڵەدا بەڵکو هەندێ جار زەرەریش دەکات.

* کڵۆڵک:

ئەگەر جەوەندە، یان: کوندەی گەورە لەسەرەوە یان لەبنەوە هەندێکی لێ بدرایە ژنان بچووکیان دەکردەوەو بەدیلوان و مەڕوو دەیاندووریەوەو پێیان دەوت: (کڵۆڵە)، کیژۆڵە تازە پێ گەیشتووەکان لەکانی و جۆگادا ئاویان پێ دەهێنا، یان: شوانەکان لەجیاتی جەوەندە بەکاریان دەهێنا.

شایەنی وتنە لەسەر ئەم کوندەیە گەلێ هەڵبەستی هەمەڕەنگی فۆلکلۆری دڵگیر وتراوە، ئەمەش چەند نموونەیەکە لە خەرواریک.

(خۆزگە من بوایم لە جیاتی ئەو (کوندە)

بووایەم وەکۆڵ ئەو شۆڕە ژنە).[٣٦]

* * *

(ئەچی بۆ کانی چاوت لەبەر بێ[٣٧]

(کوندە)کەت شەمسی[٣٨] ئاوت شەکر بێ)

* * *

(یەک ئەو جوان دیم ئاڵ واڵا مرێ[٣٩]

وە پەنجەی شەماڵ (کوندە)شی هەڵگرد پێ

* * *

(خۆزگەم بە (کوندە) دایم سوارە[٤٠]

مەمەت و کلاڵەکەی لێوە دیارە)

* * *

تورمە[٤١] بەتورمە، تورمە جارانە[٤٢]

ئەچییە سەر ئاوێ بەفرو بارانە

شەقاوان ماوێ (کوندە)ت گرانە

ئاوران هەڵدەوە عالەم دوو زمانە.

* * *

مەچۆ سەراوێ (کوندە)ت گرانە[٤٣]

خۆت بلەقێنە لەسەر نێکانە

ئەی ماخۆ[٤٤] مرد (کوندە)ت شکیانە

هەر بخلسێی عارم وێرانە[٤٥]

* * *

(کوندە)ش پڕ هەڵگرد چە دەریای بێ پەی[٤٦]

پەنجە چوون شەماڵ قامەت ڕێتەی نەی[٤٧]

* * *

خۆزگەم بە (کوندە) ڕەفیقی ژنە[٤٨]

ئەچێ بۆ کانی، سەرشانی ژنە

* * *

لووریێن خەمە[٤٩] لیت ڕە تەعجیل و تاو[٥٠]

(کوندە)کەت هەڵگر بەر[٥٣] ئەرای[٥٤] سەراو

* * *

بوێتەبل[٥٥] بانەوە سەرکانی چۆڵە

بڕەی بان پشتوێن (کوندە) وەکۆڵە[٥٦]

* * *

ئەم جەوەندەیە هەر وەکو (کوندە) وایە، لە پێستی (کاڵ) هەر لە چەشنی کوندە ئامادە دەکرێت، بەڵام ئەمەیان تەنیا شوان و ڕێبوار و کاروانچییەکان بۆ ئاو خواردنەوە بەکاریان دەهێنا، لەژێر سکی گوێدرێژدا دەیانبەست، یان: لە نێو هەگبە دایاندەنا بۆ ئەوەی ڕۆژ لێی نەدات. لە شیعری فۆلکلۆریدا نێوی هاتووە لەوانە:

(بەسەر گەردەت بم (جەوەنە) بەلەس[٥٧]

تەسێی دلپکتە هاێ نالەی بەکەس)

* * *

(هۆ شوانە، شوانە قەرەنجی لەبەر[٥٨]

ئاوی (جەوەندە)ت خۆشە وەلە شەککەر).

* * *

(ئەی شوانە ڕێڵە هەیالی خاوە[٥٩]

(جەوەنە)ی ئاوی پێستەکەی خاوە)

* * *

(سوار هۆ سوار، سەرت لەوەر بوت[٦٠]

(جەوەنە)ت بولقار ئاوت شەککەر بوت).[٦١]

* هەمبانە:

هەمانە و (هەمان)یشی پێ ئێژن:

ئەم بەرهەمە لە پێستەی مەڕ گاوڕ بەران دروست دەکرێت، پێستەکانیاز ئەستوورە، ئەگەر بووێتیش ماتوو بوونێکی زۆری دەوێ و بەئاسانی نایەت بەدەستەوە بۆیە پێشینان وتوویانە: (ژنێکم دەوێ ژنانە.. پێستەی بزن بکا بە هەمانە)[٦٢] لەم پەندە وا دەردەکەوێت پێستەی بزن کەم ژن دەتوانێت بیکا بە هەمانە، ئەو ئاژەڵەی کە سەری دەبڕن و پێستەکەی بۆ هەمانە بشێ قەسابەکە لە (دەم)یەوە دەیکەنێت و ناهێڵێ ئەو پێستەیە بریندار بێت، لەپاش ئەوەی وەکو مەشکە بەفوی (کێرد)و (ئاردەوا)وە لە موو پاڵەو خاوێن دەکرێتەوە: ئینجا لەبەر ڕۆژ هەڵیدەخەن تا برێ گۆر دەبێتەوە، ئینجا سنگی داریێن (میخ) لەناو حەوشە یان لەدەرەوە دادەکوتن، ئەم سنگە نوکەکەی تیژەو کلکەکەی ئەستوورە کەپیاتۆی هەمانە دروست کەر بەخێرایی پێستەکە دەهێنێ و دەیا بەسەر کلکی ئەو میخەدا تا بەجوانی سپی دەبێتەوە لە پاشاندا ئەو کەوڵە لە سەر پارچە قوماشێک دادەنێ و بە گەڵاکووت (گەڵا کوتک: بۆ گەچ) دەیکوتێ. ئینجا هەڵدەخرێ و وشک دەکرێتەوە: لێرەدا بوو بە هەمانەیەکی پاڵەو جوانی نەرم و شل.

ئەم هەمانەیە لە کوردەواریدا بۆ دەقەو تەپڵ و دەهۆڵ و پەمپی ئاسنگەری و پاراستنی جلوبەرگ و شت و مەک و ئازووقە بەکار دەهێنرا، یان بۆ بووک کەلوپەل، یان: کولیچەیان تێ دەکرد.. لەشیعری فۆلکلۆری و پەندی پێشینانا ناوی هاتووە لەوانە:

شیعر:

قاپ و قاچاخ و هیربار[٦٣] لە ڕێتدە ڕیز کرایە[٦٤]

بڕۆش لەناو (هەمبانە)ی ساوەر لە کەتوودایە.

* * *

پەندی پێشینان:

– باری خۆم دیوە بە دەموزەوە[٦٥]

ئایەم بە هاوار (هەمانە) بە کۆڵەوە

* جەوەندە (جەوەنە):

- واتە: لەبەر بەرژەوەندی خۆی بە تەنگی کەسەوە نایەت.

* * *

- من ئەوەی بتی (هەمانە)کە کوشتوومی.(16)
- ئەگێڕنەوە کابرایەکی زۆرداری ناتەبار بە دزییەوە بەربێتە دەخانە نێو هەمبانەکەیەوەو زەرو خوت بەر دەبێ لە هەژارێلە، کابرای هەژار هاوارو فیغانی لێ هەلدەستێ، کابرای زاڵم بە ناهەمە بوانێ دەڵێ: بڕوانن ئەم کابرایە چەندێ فێلبازە بە لێدانی هەمبانە بەتاڵەکە هاواری لێ بەرز بووەوە. هەژارەکەش لە وەڵامدا دەڵێ: (من ئەوەی بتی هەمبانەکە کوشتوومی).
ئەمە پەکێك دەیڵێ کە بەهێنی زوڵمێکی زۆری لێ کرابێ‌و ئەوێری بیلرکێنێ‌و باسی لێوە بکات.
- دەستێ لە بنی (هەمانە)وە دەرچووە (17)
- ئەمە بە یەکێکی زۆر نەزان‌و ناشارەزا دەوترێ، هەروەها بۆ هەژاری دەست کورت‌و نەداریش دەوترێت.

* هیزە:

(خیکە)و (خیگ)و (خیبە)و (خیزە)یشی پێ ئەوترێت:
ئەم بەرهەمە لە پێستی مەڕو بەراز و بەرخ ژنان لە ماڵەوە بەم شێوەیە دروستی دەکەن:
لە پاش سەر برینی ئاژەڵەکە ئەو پێستەیە بۆ ماوەی (سێ) رۆژ لەبن پەرێزو پاتاڵ یان: جێگایەکی گەرمدا دەیپارێزن، ئینجا بە ئاسانی خورییەکەی لێ دەکەنەوە. تەنیا پێستە رووتەکە دەمێنێتەوە، ئینجا خوێ‌و ئاردو هەویر ترشی پێوە دەکەن کە پێی دەڵێن (ئاردا): بۆ ماوەی (٣) رۆژ لە شوێنێکدا دەیپێچێتەوە. ئینجا بۆ ماوەی (١) رۆژ لەبەر خۆر هەڵیدەخەن تا گرژ دەبێتەوە، لەپاشاندا هەرچی وردە گۆشت‌و بەز بەلەدی پێستەکەوەیە بە چەقۆیەکی دەم تیژ بەچاکی پاکی دەکەنەوە تا وەکو هەمانەی لێبێت، ئینجا نزیکەی (٥) کیلۆ جۆ لە ساجێکدا دەسووتێنن‌و لە (دەنگ) و (میل)دا دەیکوتن‌و بە وشکی دەیکەن بە هیزەکەوە، ئینجا هیزەیەکی کۆنی بێ کەلك دێنن‌و لە مەنجەڵێکدا ئاوی دەکەن بەسەرداو دەیکوڵێنن، لەپاشاندا ئاوی دۆشاوەکەی دەکەنە نێو پێستەکەوەو بۆ ماوەی (٥) رۆژ دەیهێڵنەوە بەمە دەڵێن (هیزە کوڵێن)، هیزە نوێیەکە هەموو ئەو ئاوو دۆشاوە هەڵدەمژێ: ئینجا نزیکەی (٢- ٣) کیلۆ دۆشاوی تووی تێدەکەن، ئەم دۆشاوە لەپاش سێ رۆژ دەریدێنن‌و فڕێی دەدەن، ئینجا نووی پێدا دەکەن‌و پڕی لە (با) دەکەن‌و توووند دەمی دەبەستن- ماوەی دوو رۆژ بەو بایەوە دەیهێڵنەوە. لێرەدا هیزەکە ئامادەیە بۆ ئەوەی رۆنی تێبکرێت‌و لە (هیزەدان)دا بپارێزرێت: کە رۆنیان تێکردو بەکاریان هێنارە، لەپاش ماوەیەك بەتاڵ بووەوە ئینجا دۆشاوی تووی تێدەکەن‌و بەرە بەرە لێی دەرنەکەن‌و بەناتی کولێرەی گەرمەوە دەیخۆن، بە حەقیقەت خواردنی خۆشە: ئەم کارە بۆ ئەوە ئەنجام ئەدرا تا ئەو هیزەیە نەرم‌و شل‌و شاوو پوختە بێ‌و رەنگیشی جوان‌و سوور هەڵگەرێ لە بەکار هێنانیشدا تامو بۆنی ئەو رۆنە خاوێن‌و بۆن خۆشە تێك ناچێت، ئەمە لە ساڵێکدا دوو جار ئەنجام ئەدرێت‌و پێی دەڵێن: (هالوێن کردنی هیزە)، یەکەمیان لە سەرەتای وەرزی بەهاردا کە رۆنی نوێ پەیدا دەبێ، دووەمیشیان لە کۆتایی پاییزدا کە ماڵات وشك دەکات‌و رۆن نامێنێ: بۆیە لەم پەندەدا وتراوە: (هیزە سالی دووجار هالوێن ئەکرێ)(18)

هەروەها (هیزە) لە زستاندا بۆ پاراستنی (قاورمە)ش بەکار هێنراوە.
لەبەرهەمی فۆلکلۆریدا گەلێ ناوی هاتووە لەوانە:
شیعر:
ناوی ساردە شەربەتە(19)
رۆنی مەڕە لە (هیزە)یە.
مەتەڵ:
- تانجی زەردوو، لە کونامردوو- مەبەست لە (هیزە)یە.(20)
رەشکەی بقەباتێ، خۆش خۆش دەچێتە لای کابانێ- مەبەست لە (هیزە)یە (21)
پەندی پێشینان:
- تەکار هەیەو نە پیشە (هیزە) رۆنەکە بکێشە (22)
- ئەمە بە یەکێك دەوترێ کە خۆی بە ئیشێکی پڕو پووچەوە خەریك کردبێ.

- رۆن بۆ (هیزە) گۆشت بۆ دیزە.(23)
- واتە: هەر ئامرازێ بۆ شتێ بەکار دێت

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١- لە گۆڤاری (کەلەپووری کورد)، ژمارە (١٨)، پاییزی (٢٠٠٣)دا بڵاوکراوەتەوە.
٢- سەنەلچۆ: سەنتەل، جۆرە دارێکی بۆن خۆشە.
٣- خەیاتە: یەعنی باسراو (زوڵفت خەیاتەی خاوە)
٤- نەبات: جۆرە شەکرێکی میناییی رەنگە.
٥- سەعدیە عەلی وەهاب (١٩٣٥-) کەرکوک.
٦- تۆرك (شیرەوا)و (ئاردەوا)شی پێ ئەڵێن، لەم شتانە پێك هاتووە: (دۆ، خوێ، هەویر ترش).
٧- مینا وارانی بابا (١٩٢٦-) داقوق، ناوایی تۆپزاوە
٨- سیچکە: سیچك، جۆرێکە لە بەردی دارمازوو.
٩- کەیوانو: کەیبانو: کابانی ماڵ
١٠- ئەشمیە عەبدوڵڵا سەلیم (١٩٢٩-)کەرکوك، داقوق ناوایی تۆپزاوە.
١١- بەردی مەنگل: بەردێکی بچووکە دەخرێتە نێو مەنگلی مەشکەوە بۆ ئەوەی مەشکەکە بەچاکی ببەسترێت بە دەسە خوێدەکانەوە (لۆنەپ).
١٢- یەعنی مەنگل: چوار پارچە بەن هۆنراونەتەوەو بوونە بە (خرێنە)، بەهۆی ئەم پەتانەوە مەشکەکە دەبەسترێ بە دەسەخوێدەکانەوە.
١٣- لۆلەپ: (دەسەخورە)و (دەسەخورت)و (لۆرەلەپ)یشی پێ دەڵێن، بریتییە لە دارێکی لوولەیی تاشراو بە ئەندازەی پانی مەشکەکە لە هەردوو سەرەوە باریك کراوەتەوەو هەر یەکە دوو گوێشی بۆ کراوەو لە ناوەڕاستیشەوە کوتێکی بڕێژیشیان بۆ ئامادە کردووە، بۆ ئەوەی (ناوتێرك)ە کەی

تێهەڵکێش بکرێت.

١٤- گوریس: (گورویس)، پەتێکی درێژە جوتیارەکان خۆیان لەبەنی مووی بزن دەیهۆننەوەو ئامادەی دەکەن.

١٥- تاوێرك: (ناوبۆك)ی (دز وژەنگ)و (لویلەچۆ)و (لویلە ژەن)یشی پێدەڵێن، بریتییە لە دارێکی لووس بە ئەندازەی مەشکەکە درێژە، هەردوو سەرەکەی بە پانی تاشراوە، لە سەرەوەی مەشکەکە دەکرێ بەکوێنی هەردوو لولەپەکانەوە (دەسەخورە).

١٦- سێپا: بریتییە لە سێ داری درێژ لە سەرەوە کون کراون، بە هۆی ئەو کونانەوە بە گوریس پەیەکەوە دەبەسترێن، مەشکەکەی پێوە هەڵدەواسن و دەیژەنن. شایەی لەسەر سێپاو گوریس وشویەتی: سێپا سەنخچۆ گوریس خەباتە، کەرێکەت توفل، دزکەت تەواقە، بروانە لاپەرە ١٠٨، (چەپکێ لە گوڵانە سوورەی شارەزوور)، عەلی شارەزووری، چاپخانەی (الحوادث) بەغدا، ١٩٨٢.

١٧ لەرگاوێن: (بەتی دەمگی)و خرێنەی لەم بەست)و (دەمبین)یشی پێدەڵێن، پەتێکی باریکەو کراوە بە خوێنە، دەمی مەشکەو کوتەدەو هەمبانەی پێدەبەستن. بۆ چارەزار سوووری شینی پێوە بەند دەکەن

١٨- پڕك: (پشك)، بریتییە لە چۆکلێکی بچووك دەخرێتە کوتی مەشکەکەوە بۆ ئەوەی دزی لێ نەرواتن. بە مووری شین یا بە دوگمە بە پارچە کوولەکەی وشکەوە کراو یا بەپارچە مەشکەی کۆن ئەو جۆرە کوتانە پیتە دەکرێن.

١٩- چەند مونۆیەك لە شارای فۆلکلۆری کوردی، جەعفەر شێخ حوسێن بەرزنجی، دەزگای ڕۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی: چاپخانەی (الزمان)، بەغدا، ١٩٨٦، لاپەرە ٢٦١

٢٠- هەمان سەرچاوە، جەعفەر شێخ حوسێن بەرزنجی، لاپەرە ٢٦١.

٢١- ترشاگە، تورشیاگە، ترشاوە

٢٢- بێریلێ: بێری، خاتمی مەڕ دۆش

٢٣- فۆلکلۆری هۆنراوەکانی کوردەواری، محەمەد کەریم شەریف، چاپی دووەم، لە چاپ دانەوەو زیاد کردنی سەعدوڵڵا ئیسماعیل شێخانی، چاپخانەی (الحوادث)، بەغدا، ١٩٨٦، لاپەرە ١٧٢

٢٤- هەلك: قسەخۆش.

٢٥- بەنەك: گۆشتی پوێن، واتە: پوێنت جوان و ناسکە.

٢٦- هەمان سەرچاوە، جەعفەر شێخ حوسێن بەرزنجی، لاپەرە ٢٦٦.

٢٧- هەڵبژاردەیەك لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگی یەکەم، هەردەوێل کاکەیی، چاپخانەی (الحوادث)، بەغدا، ١٩٨٥، لاپەرە ٣٢.

٢٨، ٢٩- هەمان سەرچاوە سەعدیە مەلا وەهاب.

٣٠- هەمان سەرچاوە. هەردەوێل کاکەیی، لاپەرە ٣٢.

٣١- پوری ئایشێ ڕەحمان جەباری (١٩٢٥ی ز-)کەرکوك، گەڕەکی مەولەوی.

٣٢- هەمان سەرچاوە هەردەوێل کاکەیی، لاپەرە ٣٨.

٣٣- هەمان سەرچاوە پوری مینا وراتی بابا

٣٤- پەندی پێشینان، شێخ محەمەدی خاڵ، چاپخانەی کامەرانی، سلێمانی، ١٩٧٦، لاپەرە ٢٤١

٣٥- پەندی پێشینان و قسەی نەستەق، لەناوچەی کەرکوکدا، هەردەوێل کاکەیی، ئینستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٨، ل. ١٣٨.

٣٦- سەقامزان شوکر محەمەد قادر (١٩٤٠-) بە شوکر خەیات ناسراوە. زووتر لە ئاوایی لەڵخانلوی مەرکەز لەناوچەی (خورماتوو) دانیشت، ئێستا نیشتەجێی کەرکوکە.

٣٧- هونەرمەندی میللی مستەفا ئەحمەد مستەفا (١٩٤٧-)، بە مستەفا ئانەوا ناسراوە، خورماتوو.

٣٨- شەمسی: شەمز ژاکاوی، سیسی.

٣٩- هونەرمەندی ناسراو سەلاح دلوەم (١٩٣٥- ١٨/٥/٢٠٠٩) کەرکوك شۆڕیجە.

٤٠- سەقامزان ئەحمەد فەرەج میلناسری (١٩٥٥-) خورماتوو، ئاوایی میلناسر.

٤١- تورمە، تارا. جۆرە کوتالێکی جوان و نەتکە، لە کوردەواریدا دەسرێ بەسەری شان و مل بووکدا، ژنانیش لە پێش بووکدا سەمای پێوە دەکەن.

٤٢- سێسەد هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی، سەعدوڵڵا ئیسماعیل شێخانی، چاپخانەی (الحوادث)، بەغدا، ١٩٩٠، لاپەرە ٤٠.

٤٣- هەمان سەرچاوە، سەعدوڵڵا ئیسماعیل شێخانی، لاپەرە ٩٨

٤٤- ماخۆ: خاوەن، خێو، ساحێب.

٤٥- هەمان سەرچاوە، هەردەوێل کاکەیی، ب/١، لاپەرە ٤٨

٤٦- بێ پەی: زۆر قوول، بێ بن.

٤٧- نەی: قامیش، نەییە

٤٨- بۆنی هەڵاڵن دێ، مەحموود زامدار، بەڕێوەبەرێتی گشتی ڕۆشنبیری کوردی: چاپخانەی (الزمان)، بەغدا ١٩٧٥، لاپەرە ٦٦.

٤٩- خامە، بەخەم.

٥٠- هەڵبژاردەیەك لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگی سێیەم، ئیبراهیم باجەلان و هەردەوێل کاکەیی، ئینستیتوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٤، لاپەرە ٦٢

٥١- بەر: وەرە، بێ.

٥٢- ئەرا: بۆ

٥٣- دوێت: کچ، کیژ، دوێتەیل، کۆی دوێت، واتە: کچەکان

٥٤- بانەوە: وەرنەوە.

٥٥- پشتوێن: جۆرە سەربەستێکی ڕەشی ڕێشوەدارە: ژنان دەیبەستن بە سەریانەوە.

٥٦- هەمان سەرچاوە، ئیبراهیم باجەلان و هەردەوێل کاکەیی، لاپەرە ٦٢.

٥٧- هەمان سەرچاوە: جەعفەر شێخ حوسێن بەرزنجی، لاپەرە ٦٢

٥٨، ٥٩- پوری مینا وراتی بابا (١٩٢٢-) داقوق، ئاوایی توێبزاوە.

٦٠- بوت: بێ

٦١- سەعدیە عەلی مەلا وەهاب (١٩٣٥-   ) کەرکوك.
٦٢- هەمان سەرچاوە، پەندی پێشینان و قسەی نەستەق...، هەردەوێڵ کاکەیی، لاپەڕە ١١٤.
٦٣- هیوار: دەفری گڵێنی سوورەوە کراو.
٦٤- هەمان سەرچاوە، سەعدوڵڵا شێخانی، لاپەڕە ٣٦.
٦٥- پەندی پێشینان کورد، عەلی مەعرووف شارەزووری، بەرگی دووەم، چاپخانەی (الحوادث) بەغدا، ١٩٨٧، لاپەڕە ٣٦.
٦٦- ئەحمەد ڕەزا عەزیز (١٩١٧- ٢٠٠٢/١٢/٩ی ز)، داقوق، ئاوایی تۆپزاوە.
٦٧- سەرچاوەی پێشوو، شێخ محەممەدی خاڵ، لاپەڕە ٢٣٧.
٦٨- هەمان سەرچاوە، عەلی مەعرووف شارەزووری، ب/٢، لاپەڕە ٢٢١.
٦٩- دەستنووس، هەردەوێڵ کاکەیی.
٧٠- دەستنووس، هەردەوێڵ کاکەیی.
٧١- دەستنووس، هەردەوێڵ کاکەیی.
٧٢- پەندی پێشینانی کورد، بەرگییەکەم، عەلی مەعرووف شارەزووری، ئەمینداریێتی گشتی ڕۆشنبیری و لاوان، ناوچەی ئۆتۆنۆمی، چاپخانەی (الحوادث) بەغدا، ١٩٨١، لاپەڕە ١٠٣.
٧٣- هەمان سەرچاوە، عەلی مەعرووف شارەزووری، بەرگی/٢، لاپەڕە ٢٣٦.

* سەبەتە چنین[١١]:

لە کوردەوارییدا دانشتوانی گوندو لادێکان بە زۆری بە کاری کشتوکاڵییەوە خەریکن و خۆیان و ماڵ و منداڵەکانیان بە سەری گوزەران دەکەن. جا جوتیارەکان هەر لە دێر زەمانەوە بیریان لەوە کردووەتەوە ڕێگایەك بدۆزنەوە بۆ گوێزانەوەی بەروبوومی کشتوکاڵییەکانیان لەسەر کێڵگەو مەزراکانیانەوە بۆ شار یان ماڵەوە هەندێ بەرهەم هەن دەشێ بە جەواڵ و هەگبەو خەرار بگوێزرێنەوە وەکو (دانەوێڵە، گوێز، بەروو، مازوو، تووتن، هەرمێ، مێوژ، هەنار، سێو)، یان سەوزە (شینایی، تەڕ) وەکو (کەوەر، کەرەوز، پیاز، شووتی، کاڵەك، خەیار، ترۆزی، توور، شێلم).

هەیشە دەبێ بە قەرتاڵە بگوێزرێتەوە وەکو (هەنجیر، ترێ، تەماتە، تووی تەڕ)، بۆ ئەوەی بەسەر یەکدا نەتەپێن و بزگەن و خەسار نەبن و ڕەنجەکەشیان بە فیڕۆ نەڕوا، چونکە سەبەتە یان قەرتاڵە لە هەموو لایەکەوە (با) دەکێشێ و بەرهەمەکەش لە ناویدا بە فێنکی و خاوێنی یەبێ زەرەر و زیان دەمێنێتەوە. بەرهەمی چنینی سەبەتە جۆرو شێوەی زۆرە. هەمووشیان جوتیارەکان خۆیان لە تووڵی تەڕ (شوبك) دەیچنن و دروستیان دەکەن وەکو تووڵی ئەم درەختانە (هەنار، بایەف، کەف بێ، ئەرخەوان، قەرەقاچ، توو، پەڵك) بۆیە بەم پیشەیە دەڵێن (تووڵین) واتە ئەو بەرهەمە دەستکردانەی کە لە تووڵ (شووڵ سەوە) ئامادە دەکرێن. ئەمەش هەندێ لەو بەرهەمانەیە.

* قەرتاڵە[١٢]:

ئەم بەرهەمە قەوارەکەی بە ئەندازەی مەترێك یا زیاتر درێژەکی و پانییەکەشی نیو مەترە دەبێت. لە بنەوە تەسکەو لە سەرێشەوە بلاوە، هەندێ جار لەمەش گەورەتر، یان بچووکتر دەچنرێت: هی باری هێستر لە هی گوێدرێژ گەورەترە ئەمە بۆ گوێزانەوەی ترێ و هەنجیرو تەماتەو تووی تەڕ لەسەر کێڵگەوە بۆ ئاوایی یان بۆ شار لەوێ لە بازاڕ دەیفرۆشن و بە پارەکەی شمەك و پێویستی خۆیانی پەیدابین دەکەن، سەبەتەکان بە پڕی بە گوریس بە ڕێکوپێکی توند دەیبەستن: ئینجا دەیخەنە سەر پشتی وڵاخ و پێی دەوترێ (بار- بارە ترێ، یان بارە هەنجیر، بارە توو) و پێشینان وتوویانە (ترێ بە داربەوە، هەنجیر بە بارەوە)[١٣] واتە ترێ لە دارەکەی بکرێتەوەو بیخۆیت زۆر خۆشە. هەنجیریش بە پێچەوانەوە شەوێك لە سەبەتەدا بێ و شیرەکەی بڕوێ ئینجا نۆشی گیان کەیت گەلێ خۆشەو بەتامە. ئێستا ئەم سەردەمەدا لە شارەکاندا بۆ تەماتەو ترێ و هەنجیرو تووی تەڕ سندوقی پلاستیك بەکار دێنن.

* پارچنە[١٤]:

ئەمیشیان هەر لە چەشنی ئەوەیییەکەم (قەرتاڵە) دەچنرێت، بەڵام ئەمیان بچووکترە نزیکەی (٥، ١٠) کیلۆگرام دەگرێت، هەندێ جار لەوەش فرەتر. خاوەن بێستان یان رەز بە زۆری بۆ بەرچنینی ترێ و هەنجیرو تەماتەو توو بە کاری دەهێنن، هەر ئەم جۆرە سەبەتانەیە جوتیارەکان یان بەقاڵەکان پڕی لە ترێ یان هەنجیر دەکەن و لەسەر بارەکەیانەوە دایدەنێن و پێی دەڵێن (سەربار)، ئەمە خۆیان لە ڕێگاوبان لێی دەخۆن و پیاوەتیشی پێوە دەکەن یان بە دیاری پێشکەشی بە خانە خوێیەکانی دەکەن. جا ئەوە خانە خوێیەی لە شار بوایە یان ئاوایی: دەوڵەمەند بوایە یان هەژار. چونکە زۆر جار جوتیارەکە بەرهەمەکەی دەبردە گوندێك کە دانشتوانەکەی لەو جۆرە میوەیەیان نەبووبێ، بە پارە یان بە دانەوێڵە دەیگۆڕییەوە، جا ئەم جوتیارە. یان بەقاڵکە لە ماڵێکی ئاشنای یان لە هەر ماڵێك ڕێگەیان پێدا بێ بارەکەی دەخست و ئەو پەرچینەیەی بە دیاری دەدایێ ئەوانیش ئەو دیارییەیان لێ قبووڵ دەکردو بە ڕوویەکی گەشینەوە پێشوازییان لێ دەکردو هەتا ئەوێ دەمابەوە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاتر ڕێزیان لێ دەناو خزمەتیان دەکردو خواردن و نوستنیشی هەر لەوێ بوو، شەو لە پاش نوێژی عیشا کۆمەڵێ پیاو دەهاتنە خزمەتی زۆر جار خاوەن ماڵ (شەوچەرە)[١٥] لەو دیارییە پێشکەش بەو میوانانەی دەکرد.

لە یادمە لە ساڵەکانی پەنجای سەدەی پێشوو کە ئەو سەردەمە منداڵ بووم هەندێ کەس لەو جوتیارانە بە بارە ترێ و هەنجیرەوە دەهاتنە ئاواییەکەمان

(تۆپزاوە)[١٦] لەسەر ئارەزووی خۆیان نە دەچوونە ماڵی کەس لە سێبەری پەنا دیوار یا خانوویەکدا بارەکانیان دەخست، ئینجا یەکێکیان بە دەنگێکی بەرز هاواری دەکرد دەیوت: های ترێ.. های هەنجیر. یەك بەیەك[١٧] یان دوو بە دوو یەك بەسێ یان دەسەر، بە گەنم یان جۆ.

شتێکی سەیرم هاتەوە یاد هەندێ لە مێردمنداڵە لاسارەکانی ئاوایی تەڵە قامیشێك یان شوولێکی درێژیان دەهێناو نووکیان تیژ دەکرد، ئنجا یەکێکیان بە نزیییەوە بە ماتە مات دەچوو بە سەر باری ئەو تەڵە قامیشەی شۆڕ دەکردەوە بۆ ناو قەرتاڵە هەنجیرەکەو بە فوندی بە بێ بەزەییانە دەستی لێ دادەگرت و رای دەکێشایە سەرەوە هەر جارەی (١٠، ١٥) هەنجیری دەفڕاند. لەولاشەوە یەکێك دەیدی و لێ دەخوڕی ئەویش رایدەکردو خۆی دەگەیاندە هاوڕێکانی و بە دەم پێکەنینەوە دەیوت: کورینە خۆتان پەنهان کەن وا هات.. ئەم نەریتە بە لای مێرد منداڵانەوە هەر وەك جۆرە گەمەیەك یان یارییەك وابوو نەگینا لە برسێتی و ناعەزیزی نەبوو.

* زەنبیل[١٨]:

شێوەی ئەم بەرهەمە خـــڕو قووڵە، دەسکێ جوانیشی بۆ کراوە، لە شێوەی سەتڵێکی بچووکدایە. لە کوردەوارییدا ژنان هێلکەی تێدا دەپارێزن، هەروەها هێلکە فرۆشەکانیش بۆ هەمان بەکاری دێنن، هێلکە بە (کا) دادەپۆشن بۆ ئەوەی لە گەرما و شکاندن بیانپارێزێ. ئێستا لەم سەردەمەدا جگە لە ژنان و هێلکە فرۆشەکان لە شارەکاندا وەکو گوڵدان بۆ گوڵی دەستکرد بە کاری دێنن و لە هەیوانەدا هەڵییدەواسن. ئەمەیان تەنها بۆ جوانییەو لە تووڵ یان قامیش یان پووش ئامادە دەکرێت. هەندێ زەمبیلەی دەستکرداری بچووکیش

هەن زۆر بە جوانی و ناسکی دەیچنن و پێی دەڵێن (گەورە چووڵ).

* سەبەتەی پیالە:
ئەم بەرهەمە لە شێوەی قاپێکی قووڵ دەچنرێ لە جیاتی قاپ بۆ پاراستنی پیالەو ژێر پیالە بەکار دەهێنرێت.

* سەبەتە:
ئەم سەبەتەیە هەندێ قووڵ و گەورەیە، جۆرە دەفرێکە لە تووڵ چنراوە، بە زۆری شتومەکی منداڵی کۆرپەی تێدا دەپارێزن. لە چەشنی ئەمە لە ئەیجووریش[١٣] ئامادەی دەکەن و بە بەن یان پەڕۆی ڕەنگاوڕەنگ دەیپێچن.

* چنگڵە (شامەوە، مەکوپ، ساقتور):
جۆرە سەبەتەیەکی گەورەیەو پان و پۆرە، لە تووڵ ئامادە دەکرێ، لە کوردەواریدا بۆ پاراستنی قەڵ و بەرخ و کارژیلەو گوێرەکەی ساوا بەکار دێ.
لەسەر ئەم سەبەتەیە وتراوە (بەرخ لەژێر سەبەتەدا ناسێنێتەوە)[١٤] پەند.

* نانەشان[١٥]:
ئەم نانە شانە خڕو پانە چەشنی سینی وایە: ناتی کورداواری لەسەر دەدەنێ جگە لەوەی شووڵ دەچنرێ لە سکی گەنمیش ئامادە دەکرێ و بە بەنی ڕەنگاوڕەنگ یان پەڕۆی ڕەنگاوڕەنگی لێ دەگرن و دەیڕازێننەوە، ئەمە بۆ ئەوەیە تا جوان و ڕەنگین بێ و تەمەنیشی درێژ تر دەبێت.

* پلاو پالێو:
ئەمەیان لە بنەوە ئەسکەو لە سەریشەوە بڵاوە. ژنی کورد لە چێشتخانەی ماڵەوە برنجی پێدەپاڵێوێ، جا ژنی شۆخ و شەنگی کورد بێ و لە پلاو پالێوی خۆماڵی برنجی کوردەواری بپاڵێوێ و بە داری بەڕوو کوانوو دەمبداو پلاو لێ بنێت ئاخۆ خواردنی چەند بەتامو چێژو بۆنی چەند خۆش بێت؟
وا بزانم پیاوی وریای نەفەر پەنجەکانیشی لەگەڵدا دەکرۆژێت.

* قووڵینە[١٦]:
ئەم بەرهەمە قەرتالەیەکی چکۆلەیە، هەر لە جامی مەڕو مانگا دۆشین دەچێ، بۆ میوە شۆرینەوە بە کار دێ، زۆر جار لەم قووڵینەیەدا ترێ یان هەنجیر پێشکەش بە میوان دەکرێ، یان خاوەن ماڵ خۆیان لە جیاتی قاپوقاچاغ بەکاری دێنن و ئەو جۆرە میوانەی تێدا نۆش دەکەن، لە هەندێ شوێندا بەمەش دەڵێن (قەرتالە)، لە چەشنی ئەم قووڵینەیەش گەورەتر دەچنرێت بۆ شۆرینەوەی گەنم بەکار دێ، هەروەها ساوەری کوڵاو لە لە مەنجەڵدا کە دەکرێت لە پێشا دەکرێتە ناو ئەم قووڵینەیەوە بۆ ئەوەی ئاوەکەی بچکێ و سارد بێتەوە. بەهاران لە دوای کوڵاندنی قنگر تەمەدا دەیپاڵێون.

* سەبەتەی مێشەنگ:
ئەمەیان بە شێوەیەکی درێژو باریک ئامادە دەکرێت لە سەرەوە تەسکەو بنەوەشی پان و هەراوە: بە ئەندازەی مەترێک درێژ دەبێ، لە کوردەواریدا مێشەنگی تێدا بەخێو دەکەن.

* ماڵە:
جۆرە سەبەتەیەکی درێژیی دەم تەنگ و بن هەراوە، ڕاوچییەکان بۆ ڕاوە ماسی بەکاری دێنن.

* سەبەتەی بەقاڵ:
ئەم بەرهەمە خڕو گەورەیە زووتر قەسابەکان لە شارەکاندا گۆشتیان لەسەر دانەنار دەیانفرۆشت، یان یەکێک سەبەتە گۆشتەکەی دەخستە سەر سەری و بە کۆڵانەکاندا دەسوڕا تا هەموو گۆشتەکەی دەفرۆشت.

* سەبەتەی کرێکار:
جۆرە سەبەتەیەکە لە شووڵی ئەستوور ئامادە دەکرێ، لە شێوەی دەفر دایە زووتر کرێکارەکان لە شارەکاندا خۆڵیان پێ ڕادەکێشا.

* سەوشیر (سەبەتە شیر):
جۆرە سەبەتەیەکی گەورەیە، لە تووڵ یان قامیش دەچنرێت: لە کوردەواریدا ژنان دەیدەن بەسەر شیرو ماست و پەنیرو لۆردا، یان دەیدەن بەسەر پەلەوەردا، یان مێرد منداڵان و کوڕە لاوەکان و ڕاوچییەکان لە جیاتی داو بۆ باڵندە کێوییەکانی پێ ڕاو دەکەن وەکو لەم پەندەدا وتراوە (جووچکەی بن سەبەتێ، ئەمری بەو خەفەتێ)[١٧] واتە: مرۆڤی بێ دەسەڵات هەر حولیا و ئارەزوویەکی هەبێ تا مردن بۆی نایەتە دی و بەو خەفەتەوە سەر دەنێتەوە.

* سەوەریژ:
جۆرە سەبەتەیەکی تووڵینە لە شێوەی دەفر دەچنرێت، بۆ سنێر (ڕیخ) گوێزانەوە بە کاردێت

* تەبەقی:
ئەو کۆمەڵە بەرهەمە دەستکردە فۆلکلۆرییانەیە کەوا لە قامیش، یان زەل دەچنرێت، ئەم ناوەیش لە (تەیجووری)ەوە هاتووە کە ناوی جۆرە قامیشێکی باریکە، بە زۆری ئەم بەرهەمانە لە کاتی چنیندا بەن یان قوماشێکی ڕەنگاوڕەنگی لێ دەپێچن، ئەو پیشەوەرەی ئەم جۆرە بەرهەمانە دەچنی ژن بێ یان پیاو پێی دەڵێن: سەبەتەچن.
لە شیعرو پەندی پێشینان و ڕەوانبێژی و قسەی نەستەقدا ناوی سەبەتە زۆر هاتووە لەوانە:

* پەندەکان:
ئاو ئەکاتە سەبەتە[١٨]
بە یەکێک دەوترێ ڕەنجی بێ سوود بدا.

ئەمە سەنعەتەو سەبەتە، مسگەری نییەو قنگ هەڵسووڕان[14]
ئەمە سەبەتەچنەکان بە تەوسەوە بەمسگەرەکانی دەڵێن، واتە
پیشەکەی خۆیان لە مسگەری بە چاکتر دەزانن
١- پەندی پێشینانی کورد، بەرگی دووەم، ل ٦٥.
٢- پەندی پێشینان، ل ٢٠.
٣- هەمان سەرچاوە، ل ٥٥.

بە سەبەتەکەش ناگوێزرێتەوە.[16]
بە یەکێك دەوترێ کە زۆر پەرپووت و پەك کەوتوو بێت
وەك سەبەتەی بن بچڕاوە.[17]
واتە: بێ دەسەڵاتەو هیچی بە دەست نییە

* شیعری فۆلکلۆری:
مەمکی شەمامەی خەتخەتی[18]
تووڵان ئەکا لەقلەقی
بۆ زەمبیلەو سەبەتی.
* * *
مەمك سێوی لاسوورە دامنا لە سەبەتێ[19]
لە موسلیم قفڵ دابوو، لێرانە بۆ تەفوشی دەمێ.
* * *

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:
١. لە گۆڤاری رەنگین، ژمارە ١٢٩، ئابی ٢٠٠٠دا بڵاوکراوەتەوە. هەروەها لە گۆڤاری ئاسۆی فۆلکلۆر ژمارە ٢٩ی ساڵی ٢٠٠٨دا بڵاوکراوەتەوە.
٢. قەرتالە ئەم ناوانەشی هەیە: قاسەوی، قووفك، لاگیرە، سەبەتەی ترێ.
٣. پەندی پێشینان، ل ١٥٣
٤. بەرچنە لە کوردەوارییدا ئەم ناوانەشی هەیە: بەرچینە، سەبەتۆلکە، سەبەتەی بچووك قەرتالەی بچووك.
٥. شەوچەرە: ئەو خواردنەیە کە خانەخوێ بە شەوان پێشکەش بە میوان یا دانیشتووانی دەکات زۆری بریتییە لە میوە.
٦. تۆپزاوە: دەکەوێتە رۆژئاوای شارۆچکەی داقوقەوە بە (٧) کیلۆ مەترێك، دانیشتوانی کاکەیین. لە ساڵی ١٩٠٣ بینا کراوە
٧. یەك بە یەك واتە گەنمەکەی دەکردە دوو تایە تەرازووەکەی و بە گوێرەی کێشی ئەو گەنمە یان جۆیە ترێ یان هەنجیری دەدایێ، بۆیە کورد وتوویەتی (سەر بە سەر، بێ دەردە سەرێ) پەندی پێشینان، ل ٢٧٢. یان دوویش تایە گەنم بەرامبەر بە دوو تایە ترێ یان هەنجیر، یان بە پێچەوانەوە
٨. زەنبیل: ئەم ناوانەشی هەیە: زەمبیل زەمبیلە، لەف، گۆشەر، تلۆخ، تەرتالە.
٩. ئەیجوور: ئەیجە، قامیشێکی باریکە چیغی لێ دروست دەکرێت.
١٠. پەندی پێشینان، ل ١٠٩.
١١. ئانەشان (ئاندێن و تەرەق و گەش)یشی پێ دەڵێن.
١٢. تووڵینە: ئەم ناوانەشی هەیە: تریان، دەرچین، دەسە چینە، تریانە، تووڵینە، تلیان.
١٣. پەندی پێشینانی کورد، بەرگی دووەم لاپەڕە ٦٥.
١٤. پەندی پێشینیان، لاپەڕە ٢٠.
١٥. هەمان سەرچاوەی، لاپەڕە ٥٥.
١٦. پەندی پێشینان، ل ١١٦
١٧. ئیدیۆم لە زمانی کوردیدا، جەلال مەحموود عەلی، دەزگای رۆشنبیری بڵاوکردنەوەی کوردی، چاپخانەی (حسام)، بەغدا ١٩٨٢: ل ٤٧٦.
١٨. لە (ئەحمەد سابیر عەلی کەلۆری ١٩٥٥،) ناسراوە بە (حاجی ئەحمەد سەعاتچی)ی دانیشتووی کەرکوك، وەرگیراوە
١٩. هەمان سەرچاوە.

*** پیشەی گۆزەسازی:**

گۆزە سازی پیشەیەکی دەستکردی فۆلکلۆری زۆر کۆنەو هەموو گەلانی ئەم سەر زەمینە پێی راهاتوون‌و ئاشنای بوون‌و بە کاریان هێناوە، نەتەوەی ئێمەی کوردیش هەر لەدێر زەمانەوە لەم پیشە بەسوودو بەنرخەدا شارەزایی بەدەست هێناوەو گەلێ پیشەوەری دەسترەنگین لەژن‌و پیاو هونەرمەندانە لەم بوارەدا ئەسپی خۆیان تاوداوەو جوامێرانە کاریان کردووەو بەرهەمی پوختەو نایابی هەمەرەنگیان پێشکەش بە نەتەوەکەیان کردووە. جا ئەم پیشەیە دەبێتە دوو بەشەوە:

١. بەشی یەکەمیان، ژنانی دەسترەنگین‌و کارامە لەگڵێنە خۆیان پێی هەڵدەستن‌و لەکورەی تایبەتدا سووری دەکەنەوە.

٢. بەشی دووەمیان، پیاوە گۆزە سازە لێهاتووەکان هونەرمەندانە بەرهەمی جوان‌و دانسقە دروست دەکەن‌و لەکلدا (کوورە) سووری دەکەنەوە.

لەنێوانی شێوە دروست بوونی هەردوو کوورەکەدا جیاوازییەکی بەرچاو هەیە، هەر یەکە لەشوێن‌و جێگای خۆیدا باسی لێوە دەکەین.

* **بەشی یەکەم:** ئەو بەرهەمانەی ژنان ئامادەی دەکەن[١] ژنان بە هاوینان گڵە سوور (خۆڵە سوورە)، (خۆڵی حور) دەهێنن‌و (کا)ی گەنمە قەناری یان کای نیسک بە هێلەک دەبێژن‌و دەیگرنەوە بە قور یان لەجیاتی کایەکە (موو)ی بزن یان (کەرە پوو)ی[٢] تێدەکەن، ئەو قورە بۆ (٢-٣) رۆژ دەمێنێتەوە ئینجا بە دەست یان بە (گەلا کوت) دەیشێلن تا وەکو مەعجوونی لێ دێت، ئینجا ئاری خوای لێ دێنن‌و دەست بە کارکردن دەکەن، ئەو شتانەی ژنان لەقور دروستی دەکەن بەشێوەیەکی گشتی دەبنە دوو بەشەوە بەشێکیان (لەکلدا سوور دەکرێنەوە)، ئەوی دیکەیشیان (بەکاڵی دەمێنێتەوە).

*** ئەوانەی لەکلدا سوور دەکرێنەوە ئەمانەن:**

پێش ئەوەی باسی بەرهەمەکان بکەین با بزانین ژنان چۆن کل دروست دەکەن‌و ئاگری دەدەن.

ژنانی ئاوایی لەپێشدا دێن بە هەرەوەزی هەموو بەرهەمەکانیان لەدەفرو گۆزەو کووپەو دیزەو قاپ‌و قاچاخ (هێریان) لەپاش وشکەوە بوونی لەسێبەردا لەشوێنێکی پاک‌و پرچدا لەرۆخی ئاوایی کۆدەکەنەوەو بە (تەپاڵە)و (قشپل)و (سرە)[٣] بەرێکوپێکی لەشێوەی گومەز دایدەپۆشن، ئینجا ئاور لەکلەکە بەردەدەن بۆ ماوەی چەند رۆژێك دەسووتێ، لەو ماوەیەدا جار بەجار تەپاڵەو قشپلی دەکەن بە سەردا، لەپاش ئەوەی دادەمرکێتەوەو ژیلەمۆکەیش دەبێتە خۆڵەمێش، ژنەکان دێن بەرهەمەکانیان لەخۆڵەمێشەکە دەردێنن‌و هەر یەکە هی خۆی دەباتەوە ماڵی خۆیان کە بریتین لەم قاپ‌و قاچاخانە:

*** کووپی ئاو:**

دەفرێکی خڕی گەورەی دەم والایە نزیکەی (٣-٤) تەنەکە

ئاو دەگرێت، هەمیشە لەمەیان بچووك تر، یان گەورە ترە، بۆ ئاو خواردنەوە بە کاری دێنن، گۆزەکارەکانیش دروستی دەکەن بەڵام ئەوەی ئەمان واتە هی گۆزەکارەکان بە زۆری درێژە، ئەگینا جیاوازییەکی ئەوتۆ لەنێوانیاندا نییە، کووپی ئاو بەزۆری لەژێر سێبەری (کولە ئان)دا[٤] دادەنرێت، لەژێر کووپەکەیشدا دەفرێك، یان: شەربەیەك دادەنرێت، بۆ ئەوەی ئەو دڵۆپە ئاوانەی کە لەکووپەکەوە دەردێت بتکێتە ناویەوە، جا ئەو ئاوەیان بۆ خواردنەوە لەهی کووپەکە ساردو سازگارتر دەبێت، هەمیشە لەم کووپانە بچووك ترە نزیکەی (٧-٨) دۆڵکە ئاو دەگرێ، ئەمەیان بە هاوینان لەسەربان دادەنرێ، هەمیشە (جەرە)، یان (شەربە)، یان: (کوندە) دەپاتە سەربان.

*** خەلوەتە:**

جۆرە کووپێکی بچووکی قووڵ‌و درێژە، بۆ سارد کردنەوەی (دۆ) یان ئاو بەکاردێت.

*** دیزە:**

ئەم بەرهەمە بە شێوەیەکی خڕو قووڵ دەم والا دروست دەکرێت، لەهەردوو لای سەرەوە دوو قوڵفی وەك دەسك بۆ ئامادە کراوە، وەکو (مەنجەڵ) بۆ کوڵاندنی کەللەو پێ‌و هەریسەو پاقلەو نۆك‌و گەنمە کوتاوو بادام‌و ناوکە قەیسی بەکاردێت لەتەندووری گەرم لەناو ژیلەمۆکە دادەنرێ، ئینجا سەر تەندوورەکە بەجوانی دادەپۆشرێت، ئەگەر کاتی چێشتەنگاو خرایە تەندوورەوە، ئەوە تا ئێوارە دەمێنێتەوە، ئەگەر ئێوارەش دابنرێ ئەوە تا بەیانی لەتەندووردا دەبێت. گۆزەکارەکانی خۆمانیش لەچەشنی ئەم دیزەیە دروست دەکەن‌و هیچ جیاوازییەك لەنێوانیاندا بەدی ناکرێت، ئێستا لەم سەردەمە مەنجەڵی (هەلم پەست) جێگای گرتووەتەوە.

لەم پەندەدا ناوی هاتووە:

ژێر بەندە زوبان، ژێر (دیزە) ئاگر.[٥]

واتە: چۆن ئاگر دیزە دەهێنێتە کوڵ. زوبانیش مرۆڤ جۆش‌و خرۆش دەکات.

*** سوێنە: (ئنجانە)و (شونك)یشی پێ دەڵێن:**

جۆرە بەرهەمێکی خڕو گەورەیە، لەشێوەی (تەشت)ی کەلوپەل شۆشتندایە، لەلاوە کونێکی بچووکیان بۆ ئامادە کردووە، زووتر منداڵ‌و پۆشاك‌و پەڕۆو پیتاڵیان تێدا دەشۆشت، لەبەر ئەوەی قورسەو بۆ ژنان بە زەحمەت لار دەکرێتەوە جا

لەرێگەی کەنەکەیەوە ئاوە پیسەکەیان دەرشت، کە تەشت و ئامێری چل شەشتی هاتە گۆڕێ ئەم (ئنجانە)یە بەرە، بەرە ئەماو خۆی لێ شاردینەوە، گۆزەکارەکانیش دەقاو دەق وەکو ئەمەیان ئامادە دەکرد، شێوەی ئەم تەشتی چل شۆرینەیەی کە ئەمرۆ لەبازاردا هەیە دەقاو دەق لەو سۆینەوە وەرگیراوە.

*** چالەوێنێک (چاڵوێنەک):**

جۆرە دەفرێکی دەم کراوەیە، لەشێوەیەی دەورییەکی قووڵدایە، بۆ ئاو خواردنەوەی سەگ و پشیلە و مریشک و جووجەڵە بەکاردێت، لەگوندو لادێکاندا بە زۆری لەژێر کووپی ئاودا دادەنرێت، گۆزەکارەکانیش هەروەکو ئەم دروستی دەکەن.

*** گودیلە:**

بەرهەمێکی خڕو گەورەیە، زووتر بۆ پاراستنی خوێ و ئازووقە بەکار دەهێنرا، دەمەکەی بەربڵاوە، دەمقەپاخیشی بۆ دەکرا، هەمیشە لەچەشنی ئەمەیان لەکڵ دا سوور نەدەکرایەوە بەڵام زۆر پەسەند نەبوو، هەمیشە دەمەکەیان لەسەرەوە لەلاوە بۆ کردووە.

لەم پەندەدا ناوی هاتووە:

(گودیلە) خل بێتەوە.. سەر قەپاخی خۆی ئەدۆزێتەوە.[٦]

– بەیەکێکی کەم نموودی هیچ و پووچ دەوترێت کە هاوسەرێک یا هاوڕێیەکی وەکو خۆی دۆزیبێتەوە.

*** کۆلی ڕەیحانە:**

ئەمەیان بریتی بوو لەکۆلێکی وردەلە، لەسەریان بە هاویان بۆ جوانی و بۆن خۆشی ڕەیحانەیان تێدا دەچاند.

هەروەها قاپ و قاچاخی تریشیان دروست دەکرد وەکو: جام، قاپ (لەگەن)، کاسە، کووچەڵە... هتد

شاعیر لەسەر ئەم بەرهەمانە وتریەتی:

(ئەختینەی ماڵم هەر بەسە[٧]

کاسەو کووچەڵەو چەمچەسە).

*** بەشی دووەم: ئەو بەرهەمانەی کە سوور ناکرێنەوە ئەمانەن:**

*** کەندوو- (کەنوی و (کوار)یشی پێدەڵێن:**

ئەم بەرهەمە دەفرێکی گەورەیە درێژییەکەی باڵا زەلامێک دەبێت و پانییەکەیشی (٧٠–٨٠سم) دەبێ، سەر قەپاخیشیان بۆ کردووە، بۆ پاراستنی ئاردو ساوەر بەکاردێت، ئەمیش گەورەو بچووکیان هەیە لەخوارێشەوە کونێکیان بۆ کردووە بۆ ئەوەی ئاردەکە، یان: ساوەرەکەی لێوە دەربکرێت، بە پەڕۆیەک دەیگرن، دوو پێچکەیشیان بۆ کردووە تا مشک زەفەری پێ نەبات و کونی نەکات.

لەبەرهەمی سەرزاری فۆلکلۆری دا ناوی هاتووە:

* پەندی پێشینان:

– پیاوی نەزان وەک کەنووی بۆشە.[٨]

– واتە: نەزان وەک داری بێ بەر وایە.

– سەپانی کردم پالە وەدەردم، خەمی چاڵ و کەندوو کەرتووەتە بەرم[٩]

– واتە ئەوانەی جاران پاڵیان بۆ دەدامەوە لە کوڕو کچ و ژن و بووک، سەپانییان بۆ دەکردم و دەسکەوتم باش بوو، ئێستا کەرتوومەتە خەمی چاڵ هەڵکەندن و کەندو پەیدا کردن بۆ ئەوەی دەغڵی تێ بکەم.

* شیعر:

(قاپ و قاچاخ و هیربار لەوێندە ریز کرایە[١٠]

برۆش لەناو هەمبانە ساوەر لەکەندوو دایە).

* مەتەڵ:

ڕەپ، ڕەپ وەستاوە، پەڕۆی تیا گیرماوە– (کەندوو).[١١]

*** (جــاڤت) - سێلی قورنیشی پێ دەڵێن:**

بریتییە لەساجێکی خڕو گەورەی قورین، لەلاوە دەمێکیان بۆ هێشتووەتەوە، بۆ برژاندنی هەرشتە بەکاری دێنن، ئەم سێلە لەسەر ئاگرەکە بە هۆی سێ کوچکانی دادەنرێت دادەگیرێ تا لەهەرشتە برژاندن دەبنەوە، ئەوەی تیایدا دەبرژێ بە پارچە

قوماشێکی پاک لەدەمەکەیەوە دەری دەکەن و هەمیسان هەرشتەی کالی تێدەکەن، بەم چەشنە تا هەموو هەرشتەکە دەبرژێنن.

*** هیزەدان:**

ئەم بەرهەمە درێژییەکەی نزیکەی مەترو چارەکێک و پانییەکەیشی (٦٠-٧٠سم) دەبێت، بۆ پاراستنی هیزەی رۆن بەکاردێ، دووپێی بۆ کراوە تا ژێرەکەی رووناک بێ و مشک و جرجە کوێرە توخنی نەکەون، سەر قەباخێکی قورینی مەحکەمشی بۆ کراوە.

*** کولانە:**

بە شێوەیەکی گومەزی دروستی دەکەن، سەرەوەی کونێکی خڕی هەیەو دەورو بەریشی بەکونی بچووک، بچووک تەنراوە، ئەمە بۆ هەناسەو فێنکی وایان کردووە، بۆ پاراستنی جووجەڵەو مریشک، تا بە ئەمڕۆیش لەئاواییەکاندا بەکاردێت.

*** کووره - (مقالە)یشی پێدەڵێن:**

ئەم بەرهەمە قورینەیە ئاگری تێ دەکرێتەوە بۆ چایی و چێشت لێنان و خۆگەرم کردنەوە، زیاتر لەجۆرێکی هەیە، چەشنێکیان درێژەو لەنووکەوە کوورەیەکی خڕی کون کونیان بۆ کردووە ئەمە بۆ ئاو گەرم کردن و چێشت و چایی لێنان کە ئاگرەکە بوو بە سکل (ئەسکل) بە کوانووکێش لێی رادەکێشنە پێشەوەی، ئینجا خواردنەکە، یان: قۆرییە چاییەکەی لەسەر دادەنێن بۆ ئەوەی لەسەر خۆی دەم بسێنێت، هەمیشە درێژەو سەرەوەی والایە، بەشێوەیەکی خڕو بەرز دروست کراوە.. هتد.

*** تەندوور - تەنوور و تەنویرشی پێدەڵێن:**

ئەم بەرهەمە بەشێوەیەکی قوولی سکن ئامادەی دەکەن و لەپاش رشکەوە بوونی بە تەواری لەجێگایەکدا دایدەمەزرێنن و سووری دەکەنەوەو نانی پێدەکەن، لەئاواییەکاندا (تەنوور بان)یشی[١٢] بۆ دروست دەکەن.

لەشیعری فۆلکلۆریدا ناوی تەندوور دەبینرێت لەوانە:

رەنگم زەرد بییە دەمگم گیریایە[١٣]

دڵم چوین تەنویر دەمەو تڕیایە

*** رەفت - رەف و رەفیشی پێدەڵێن:**

ئەمە زووتر بەقوری کاڵ لەقەد دیواردا یان بەشێوەیەکی درێژ، ئامادەیان دەکرد، پانییەکەی بستێک دەبوو، قاپ و قاچاخی بچووکیان لەسەر ریز دەکرد.

*** شوقەلەت (تەرواڵە):**

ژنان لەخشتی کاڵ و قور لەژوورێکدا ئامادەیان دەکرد، لەجیاتی سەنوق و بۆقیە پێخەفیان لەسەر ریز دەکرد.

*** بەشی سێیەم: کوورەو گۆزە سازی پیاوان:**

لەشارۆچکەی خورماتوو خێزانێکی[١٤] رەسەنی کوردی کاکەیی هەن هەر هەموویان لەم پیشەیەدا دەستێکی باڵایان هەیە بۆیە لەنێو خەڵکیدا ناسراون بە گۆزەچییەکان، ئەم پیشەیە لەباوو باپیرانیانەوە بۆیان ماوەتەوە. کەرەستەکانیان ئەمانەن: (خاکی سوور، کەرەپوو، لم، خوێ، چەرخ، کوورە)، پێشەکی قورێکی زۆر لەخۆڵی سوور دەگرنەوەو کەرەپوو خوێ و لمشی تێدەکەن، قورەکە دەبێ بۆ ماوەی (٢-٣) رۆژ بمێنێتەوە، تا بەجوانی خۆشە دەبێت، دواتر پێش ئەوەی دەست بەکارین بۆ ماوەی دەمژمێرێک یان زیاتر ئەو قورە بەپێ دەشێلن، تا قورەکە رایی بێت، چونکە قورەکە هەرچەندە زیاتر خۆشە بکرێت بەرهەمەکانی چاکترو پوختە تر دەبێت، لەپاش ئەوەی بەرهەمەکان لەلایەن پیشەوەرەکەوە ئامادە کران و لەپاش رشک بوونەوە هەر هەموو دەفرەکان دەخەنە کوورەوە، دەبێ لە کوورەدا بۆ ماوەی (١٠-١٢) دەمژمێر بمێننەوە، بە گوێرەی گڕی ئاگرەکەیە هەرچەند گڕ تر بێت گۆزەکان زووتر سوور دەبنەوەو پێدەگەن، لەپاش خامۆش کردنی کوورە بە (٢٤) دەمژمێر ئینجا بەرهەمەکان دەردێنن و دەخرێنە نێو ئاوەوە بۆ ئەوەی قایم و تەمەن درێژ بن، بە پێچەوانەوە تەمەنیان لەچەند مانگێک بەولاوە تێناپەڕێت، بەڵام ئەو بەرهەمانەی کە خوێیان تێدایە دوای دەرکردنی

لەکوورەدا ئاخرێنە نێو ئاوەوە چونکە کەرخ دەبێت.

*** کەرەستەکان:**

– چەرخ: پیشەوەرەکە بەهۆی ئەم ئامرازەوە بەرهەمەکانی لووس و ڕێکوپێک و جوان دەکات.

– خاکی سوور: لەبەر ئەم هۆیانە بەکاری دێنن:

– پاک و خاوێن.

– بەهێزترە لەخاکی سەر زەوی بەتایبەتی لەبواری گۆزەکاریدا.

– ڕەنگی بەرهەمەکان بە پێچەوانەی ڕەنگی خاکەکەوە سپی دەردەچێت.

*** کەڕەپوو:** دەکرێتە نێو قوڕەکەوە بۆ بەهێز کردن و درز نەبردنی بەرهەمان، لەکاتی سوورەوە کردنی کووپە و شەربە و جەرەکان کەڕەپوورەکە دەسووتێ و شوێنەکانی بە بەتالی دەمێنێتەوە، دواتر بەجوانی ئاو دەپاڵێوێ و ئاوەکەیشی سارد دەبێت، بەڵام بۆ کووپەی ئاو و جەرە و شەربە جگە لەکەڕەپوو وردە کای گەنمە قەناریشی تێدەکەن، لەبەر ئەو هۆکارانەی کە کەڕەپووی تێدەکرێت.

*** لم، قوم:** تەنیا دەخرێتە نێو قوڕی ئەو بەرهەمانەی کە بۆ ئاو خواردنەوە بەکاردێن وەکو: (کووپەی ئاو، شەربە، جەرە، کووپەڵە)، لەبەر ئەوەی (لم) ماددەی ئاسنی تێدایە و دەبێتە هۆی بە هێزبوون و درز نەبردنی بەرهەمەکان.

*** خوێ، نەمەك، نمێك، خوا:** لەبەرئەوە بەکاری دێنن چونکە خوێ بەسروشت ساردە و دەبێتە هۆکاری سارد بوونی ئاوی ئەو بەرهەمانەی بۆ ئاو خواردنەوە بەکاردێن، ئەمە لەلایەکەوە لەلایەکی دیکەوە ڕەنگی بەرهەمەکان سپی دەکات، بە پێچەوانەوە ڕەنگیان سوور دەبێت.

*** کوورە، کل:** کوورە لەخشتی سوور (کەرپچ) پێك هاتووە، زووتر بە خەڵوز و هێزم دەمیان دەدا، بەڵام لەساڵی (١٩٧٦ ی.ز)یەوە بە پەرەمێزی غاز یان نەوتی سپی جۆشی دەدەن، بە زۆری لەشار و شارۆچکەکاندا دەبێت نەك لەگوند و لادێکاندا، ئەمیان گەڵێ پێشکەوتووتر و ڕێکوپێك و پەسەند ترە لەوەی ژنان چونکە دووکەڵی زۆر کەمترە و زیانیش بەخۆیان و دەوروبەر ناگەیەنێت، دەتوانین بڵێین ئەمیان نیوچە کارگەیەکە، جگە لەکوورەکە چەند ژوورێکی گەورەشیان هەیە بۆ کارکردن و پاراستنی کەرەستە و بەرهەمەکانیان. سنعەتکارەکان کەپیاون بە درێژایی ڕۆژ لەوێدا ئیش دەکەن و ماڵ و منداڵیان لەسەری گوزەران دەکەن و دەژین بۆیە لەژنە

پیشەوەرەکان شارەزاو دەسترەنگین ترن، ئەمان جگە لەو بەرهەمانەی کە ژن دروستیان دەکات ئەم گۆزانەش ئامادە دەکەن و بە پارە دەیگۆڕنەوە:

*** جەڕە:** لەشەربە گەورەترە، نزیکەی تەنەکەیە ئاو دەگرێت، هەیشە زیاتر یان کەمتر، جۆرێکیان هەیە زۆر گەورەیە لەناوچەی کەرکوك پێیان دەوت: (جەڕەی لەیلانی)، بۆ ئاو هێنان و ئاو خواردنەوە بەکار دێت، ملی باریك و کورتی هەیە، لەملاو لەولاوە دوو دەسکی هەیە، لەخوارەوە تەسکە و نێو قەدەکەشی گەورەیە، لا بەلا دادەنرێت، ئەمە لەبەر ئەوە بەو جۆرە دروست کراوە تا قایم بێ و تەمەنیشی درێژ بێت، بە هۆی ئەو دوو دەسکانەیەوە هەڵدەگیرێ، یان جووتیارەکان دوو جەرەیان بە گوریس پێکەوە دەبەست و دەیانبرد بۆ سەر کێڵگە و جووتکردن، ژنانیش لەکانی و جۆگادا ئاویان پێ دەهێنا، شایەر لەشیعری فۆلکلۆریدا گەلێ ناوی جەڕەی هێناوە ئەمەش چەند نموونەیەکە لەو شیعرانە:

خۆزگە بەو (جەڕە)ی، ئەینەیتە سەرشان[١٥]
جارجار ئەیگۆڕێ، لەم شان بۆ ئەو شان
**

کوڕ:
ماری تەنکەی لەقەد گردی[١٦]
(جەڕە)ی پڕ بوو دایناعەردی
داکی گوتی ماچیان کردی
کچ:
(جەڕە)م خوار بوو لۆی ڕاست کردم[١٧]
دەستی ڕاستی لەملی کردم
بە دەستی چەپ مەمکی گرتم
بەزۆرداری ماچی کردم
**

خۆزگەم بە (جەڕە) ها لەسەر شانی[١٨]
جار جار زلق ئەدا بۆ سەر مەمانی
**

ماڵمان ماڵ هاوسێ، ماڵ وەپەڕەوە[١٩]
ماچ کردن خۆشە شان وە (جەڕە)وە
**

شەڵلا من بوایەم (جەڕە)ی سەر شانت[٢٠]
جار جار بتکیایەم وەسەر مەمانت

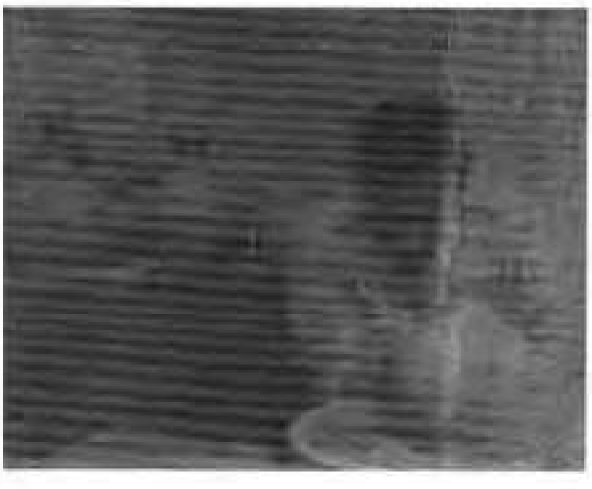

حاجی عومەر مستەفا گۆزەچی

**

خۆزگە من بوایەم، (جەرە)ی سەر کۆڵی[٢١]
یان جووتە گوارە، یان بازنگ لە قۆڵی

* شەربە: ئەم بەرهەمە لەبنەوە خڕەو ملێکی درێژو باریکی پێوەیە، لەبن ملیەوە دوو قوڵفی بچووکی بۆ کراوە، بە ئەستوونی دادەنرێت، نزیکەی دۆلکەو نیوێ ئاو دەگرێت، بە زۆری بە هاوینان بە کاردێ، ئاوی شەربە و کووپەو جەرە سازگارو ساردە، دانیشتووانی گوندو لادێکان لەماڵو سەر کێڵگەو بێستاندا بەکاری دێنن.
– ئەمەش چەند شیعرێکی فۆلکلۆرییە کە ناوی شەربەی تێدا دەبینرێت:

ئاوی ساردە لەشەربەیە[٢٢]
ڕۆنی مەرە لەهێزەیە
**

ئەو جوتیارەکە، جووتەکەی کەرە[٢٣]
(شەربە) کەی زیوە، ئاوی شەککەرە

* مەسینە- (مەسین) و (ئافتاوە) و (لولێنە)یشی پێ دەوترێ:
ئەم مەسینە لوولێنەیە ئەقاو دەق لەچەشنی ئەو مەسینەیەی کە ئەمڕۆ لەبازارەکاندا بەرچاو دەکەون وایە، شێوەی ئەمیان لەوەوە وەرگیراوە، جیاوازییەکەیشی تەنیا ئەوەیە ئەویان لەگلێنەیەو ئەمیان لەمس و چینکۆو پلاستیکە، بۆ دەست و دەمو چاو شۆشتن و دەستنوێژ هەڵگرتن بە کاریان هێناوە.، نموونەی ئەو مەسینە قوڕینە لەلامان پارێزراوە.

* گۆزە- (کووپە):
دەفرێکی قوڕێنی درێژە، بە قەوارەی جۆراو جۆر ئامادەکراوە، لەملاو لەولاوە دوو دەسکی بۆ کراوەو دەمەکەیشی بڵاوە، بەزۆری ڕەنگی شینە، بۆ پاراستنی ڕۆن و ترشی و دۆشاوی تەماتەو سرکە بە کارهێنراوە، هەروەها سەرجەم ئەو بەرهەمانەی لەگڵ دروست دەکرێن و سوور دەکرێنەوەو پێی دەڵێن (گۆزە)، ئەو پیشەسازەی لەم پیشەیەدا کار دەکات بە (گۆزەکار)، یان: (گۆزەسان)، یان: (گۆزەچی) ناسراوە.

شایانی وتنە جاران کچانی خوێن شیرینی ناسک و خڕین پۆل پۆل و جووت جووت و تاک تاک لەکانی ژنان، یان: کانی بەر ماڵان بە گۆزە ئاویان دەهێنا، بە لەنجەو لار، بە نازو عیشوە وەکو ڕەوتی پۆر دەڕۆیشتن، ناوە ناوە لەگۆزەکەوە تک تک ئاو دەچۆڕییە سەر سینگ و مەمکۆڵانیان، دەتوت خوناوکەیەو لەسەر پەڕەی گوڵە نێرگزدا سەقام دەگرێ، ئەڵڵا چەند جوان دەڕۆیشتن مێینەیی خۆیانیان بە سەر یاران و کوڕە لاوەکاندا دەچەسپاند، چەندە جوان بوون بەو گۆزە خۆماڵییەی کە لەسەر شانیان بەند دەبوو.. جا نەک کوڕە لاوو هەرزەکارە هارو هاجەکان بەڵکو پیری سەد ساڵەیش چاوی بەو دیمەنە بکەوتایە سەر گەردان و مەد هۆش دەبوو، جا ئاهەقیان نەبووە شایەرو گۆرانی بێژەکانی ئەو ڕۆژگارە بە هەزار شێوەو ڕەنگ شیعرو هەڵبەستیان بە سەردا هەڵداون و خۆیان کردووە بە قوربانی ئەو شۆخانەو گۆزەی سەر شانیان، ئەمەیش چەند نموونەیەکە لەو شیعرانە کەوا دەماو دەم پشتاو پشت بە کەلەپوور بۆمان بەجێماون:

ئەڵلا چەن جوانە گۆزەی سەر شانی[٢٤]
تک تک ئەتکێ بۆ سەر مەمکانی
**

خۆزگەم بە گۆزە ئەبوا بۆ سەراو[٢٥]
جار جار ئەترازێ بەرەو زوڵفی خاو
**

شەڵلا من بوایەم گۆزەی سەر شانی[٢٦]
زڵقم بدایە بۆ سەر مەمکانی
**

گۆزەی هەڵگرت بۆ ئاوێ[٢٧]
بۆ سەر کانی و زەلکاوێ
ئەو دایکەی شیری داوە
بە قەد منی خۆش ناوێ

هونەرمەند نەبیل گۆزەچی

* لەپەندی پێشینانیشدا ناوی هاتووە لەوانە:

– گۆزەیش برای دییزەیە[٢٨]: ئەم پەندە بە دوو كەس دەوترێ لەچاكەو خراپەدا هەر وەكو یەك بن و جیاوازییان تێدا نەبێت.

– گۆزە هەموو جارێ بەساغی ناگەرێتەوە لەكانی[٢٩]: واتە: مرۆڤ لەمامەڵەو سەودادا هەمیشە قازانج ناكات بەڵكو ناو بە ناو زەرەریش دەكات.

– گۆزە لەرێی ئاو ئەشكێ[٣٠]: واتە: مرۆڤ لەمامەڵە هەمیشە قازانج ناكات، ماناكەی لەگەڵ پەندی پێشوودا یەك دەگرێتەوە.

– گۆزەی تازە دوو رۆژ ئاوی خۆشە[٣١]: واتە: هەموو شت كۆن نەبێ و لەبەرچاو دەكەوێت.

– گۆزەی نوێ ئاوی ساردە[٣٢]: بە پیاوێك دەوترێ تازە ژنی هێنابێت، چونكە ژنی نوێ خۆشەویستە.

هەروەها گۆزەكارەكان جگە لەوانەی باسمان كردن چ لەكۆن و لەپاش سوورەوە كردنیان لەبازاردا دەیفرۆشن:

– دەوری و دەفرو قاپ و قاچاغی هەمەرەنگ.

– مەسینە: بۆ دەستو دەمو چاو شۆشتن و دەستنوێژ گرتن بە كارهێنرا.

– پیاڵەو ژێر پیاڵە، بۆ چا كردنەوە.

– گوڵدان (گۆزەی گوڵ): ئەمیان بۆ جوانی گوڵی تێدا دەچێنرێت.

– تەپل: تەپڵێكی بچووكە بۆ دەستی مێرد منداڵان.

– دەخیلەی منداڵ: منداڵان پارەی تێدا پاشەكەوت دەكەن.

– قادول: بریتییە لەكووپەیەكی دەم تەنك، جەرەو كووپەی جێ پەنیر.

– دۆلكە: بۆ ئاو خواردنەوە.

– خشتی سوور (كەرپچ): ئەمیان لەبواری بیناسازیدا كەڵكی لێ وەردەگیرێت.

– ئەم بەرهەمانەش بۆ جوانی ئامادە دەكەن: (پەیكەری مرۆڤ، شێر، پڵنگ، گورگ، فیل، مامز، بەرخ، ماسی، بەران، كەڵەكێوی، حۆری دەریا، ئەسپی دەریا، پەلەوەری جۆراو جۆر وەكو: كۆتر، كەلەشێر، مریشك، باز، لەقلەق، بوومە (كوندە بوو)، كەو، پەپو سلێمانی، لەقلەق، هەروەها قیقە بۆ دەستی منداڵان و بە دەیان شتی جوانكیلەی دیكەیش ئامادە دەكەن، بە هەقیقەت بەرهەمەكانیان زۆر جوان و پوختەن، دەسترەنگینی ئەو هونەرمەندە پیشەوەرانەی بەجوانی پێوە دیارە.

بەڵام لەم رۆژگارەدا ئەم پیشەیە تا رادەیەكی زۆر كز بووە، چونكە زانیاری تەكنەلۆژیا لەرووی پیشەسازییەوە زۆر پێش كەوتووەو بەرهەمی پوخت و جوانتر هاتووەتە گۆرێ وەكو یەخچاڵ و قاپ و قاچاغی شووشەو ئیستیل و پلاستیكو.. هتد.

بۆیە هەندێ سەنعەتكاری دەسترەنگین لەبەرهەمە فۆلكلۆرییەكان كە خەڵكی مەترە بەكاریان ناهێنن خۆیان دزیبەرەو لەبواری سیرامیكدا خۆیان دۆزییەوەو لەو بوارەدا كار دەكەن و بەرهەمی جوان و قەشەنگ بە بەرهەم دێنن.

*** وەستاكانی پیشەی گۆزەكاری:**

١. (حاجی رەزا عەبدوڵڵا گۆزەچی)، باپیرەی هونەرمەند (عەبدولواحید گۆزەچی).

٢. (حاجی ئەحمەد رەزا گۆزەچی)، باوكی هونەرمەند (عەبدولواحید گۆزەچی).

٣. (حاجی عەلی مەردان رەزا گۆزەچی).

٤. (حاجی عەبدوڵڵا رەزا گۆزەچی).

٥. (حاجی خدر رەزا گۆزەچی).

٦. (حاجی قادر رەزا گۆزەچی).

٧. (مستەفا عومەر گۆزەچی).

٨. (مەحموود بەگ گۆزەچی)، كاری لە فرۆشتنی نەكرد بەڵام دروستی نەدەكرد.

٩. (نەبیل مستەفا گۆزەچی).

١٠. (نازم گۆزەچی).

*** سیرامیك:**

١١. (حاجی لەتیف).

١٢. (نورەددین لەتیف).

١٣. (عیزەددین لەتیف).

١٤. (بەهائەددین لەتیف).

١٥. (حاجی محەمەد سلێمان).

١٦. (حاجی مسەفا).

١٧. (وەستا حەمید)[٣٣].

حاجی نورەدین حاجی لەتیف گۆزەچی

حاجی عومەر مستەفا گۆزەچی

حاجی لەتیف عەلی گۆزەچی

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. لە گۆڤاری ڕەنگین، ژمارە ١٤٩ ساڵی ٢٠٠١دا بڵاوکراوەتەوە.

٢. کەرەپوو، کەرەپۆ (گوێ کەرە)، ڕووەکێکی خۆرسکییە لەڕۆخی ڕووبارو جۆگاو گۆلە ئاوەکاندا دەڕوێت، گوڵەکەی وەکو وردە لۆکە وایە.

٣. سرە: پێکهاتووە لەقشپڵو شیاکەی وشکەوەبووی پەس و ڕەشە وڵاغ لەتەویلەدا کە بەهۆی سمی ئەو ئاژەڵانەوە پەستەکا بێو لکابێ بە زەوییدا، جا بە بێڵ یان خاکەناز یان پاچ تەختە تەختە هەڵیدەکەنن بۆ کوورە یان لەبواری کشتوکاڵیدا سوودی لێ دەبینن.

٤. کوڵەنان: کەپرۆکەیەکی بچووکە لەخشتی کاڵ یان دارو قامیش بۆ کوندەو کووپە ئاو دروست دەکرێت.

٥. پەندی پێشینان، چاپی دووەم، شێخ محەمەدی خاڵ، چاپخانەی (کامەرانی)، سلێمانی، ١٩٧١، لاپەرە ٢٦٦.

٦. پەندی پێشینان و قسەی ئەستەق لەناوچەی کەرکوکدا، هەردەوێڵ کاکەیی، ئینستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی ئاراس، ٢٠٠٨، لاپەرە ١٤٧.

٧. هەڵبژاردەیەک لەهۆنراوەی فۆلکلۆری کوردیی ناوچەی گەرمیان، بەرگی سێیەم، ئیبراهیم باجەلان و هەردەوێڵ کاکەیی، ئینستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٤، لاپەرە ١٣٢.

٨. پەندی پێشینانی کورد، بەرگی دووەم، عەلی مەعرووف

شارەزووری، چاپخانەی (الحوادث)، بەغداد، ١٩٨٧، لاپەڕە ٥٦.

٩. پەندی پێشینان لاپەڕە ٢٧٢

١٠. لە (ئەحمەد سابیر عەلی کەلوری، بە حاجی ئەحمەد سەعاتچی ناسراوە) وەرگیراوە، کەرکوک، ڕەحیماوا.

١١. خەرمانێک لە مەتەڵی فۆلکلۆری کوردی- سەرباز فەتاح لەهێ، سلێمانی، ١٩٧٧، لاپەڕە ١٤

١٢. تەندوور بان: بریتییە لە پرزکەیەکی قوڕین وەکو چەتر ها بەسەر تەندوورەوە بۆ پاراستنی تەندوورەکە کاتێ ناتکەر لەباران و سەرماو سۆڵەی زستان و گەرمای هاوین

١٣. هەڵبژاردەیەک لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردیی ناوچەی گەرمیان، بەرگی سێیەم، ئیبراهیم باجەلان و هەردەوێڵ کاکەیی، ئینستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٤، لاپەڕە ١٤٧

١٤. ئەمەش ناوی سەرجەم ئەو خێزانەیە کە ئەم پیشەیەدا کار دەکەن: (مام کەمال زەینەلعابەدین لەگەڵ کوڕەکانی عەلی و حەسەن و حەیدەرو تەیموور، مامۆستا هەراس هەیاس عەباس لەگەڵ تیان و ئەوزادی برایدا، جەمال زەینەلعابەدین، داود سەلمان ئەلیاس)، سەلمان، ڕەحمان، سابیر، عەدنان، کەنعان، ئیلهام، تیان، ئەمانە کوڕی ئەلیاس عەباسن، ماوەیەک لە نێوەندا کاریان دەکرد، لە پاش پرۆسەی ئازادی گەڕانەوە، عەدنان و داود لە کەرکوک نیشتەجێ بوون و بە هەمان کارو پیشەوە خەریکن، حەیدەری مام کەمالیش ئەوە چەند ساڵێکە چووەتە شاری سلێمانی و لەوێ لەبواری سیرامیکدا کار دەکات.

١٥. هەڵبژاردەیەک لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردیی ناوچەی گەرمیان، بەرگی سێیەم، ئیبراهیم باجەلان و هەردەوێڵ کاکەیی، ئینستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٤، لاپەڕە ٥٩

١٦. فۆلکلۆری هۆنراوەکانی کوردەواری، چاپی دووەم، محەمەد کەریم شەریف، لە چاپدانەوەو زیادکردنی سەعدوڵڵا شێخانی، چاپخانەی (الحوادث)، بەغداد، ١٩٨٦، لاپەڕە ٨١.

١٧. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٨٦.

١٨. لە (میرزا وەلی تازە) وەرگیراوە، (١٩١٤- ٢٠٠٢) داقوق، ئاوایی تۆپزاوە.

١٩. لە مەقامزان (خەزعەل عارف قەرەج)، وەرگیراوە: (١٩٣٦-) داقوق، خۆرزە

٢٠. هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢١. هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢٢. لە خاتوو (نەشمیە عەبدوڵڵا) وەرگیراوە، (١٩٣٩- ٢٠١٢) داقوق، ئاوایی تۆپزاوە.

٢٣. هەڵبژاردەیە لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگی دووەم، هەردەوێڵ کاکەیی، لەتیف گلی: دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، (دار الحرية للطباعة) بەغدا، ١٩٩٥، لاپەڕە ٦٧.

٢٤. لە (شوکر ڕەزا عەزیز) وەرگیراوە، (١٩٣٤- ٢٠٠٤) داقوق، دێی خۆرزە.

٢٥. لە (میرزا وەلی تازە) وەرگیراوە، (١٩١٤- ٢٠٠٢) داقوق، ئاوایی تۆپزاوە

٢٦. لە مەقامزان (مام شەوکەت خورشید کاکەیی) وەرگیراوە: (١٩٢٦-) داقوق، تۆپزاوە

٢٧. چەپکێ لە گوڵاڵە سوورەی شارەزوور، عەلی شارەزووری، چاپخانەی (الحوادث)، بەغدا، ١٩٨٧، لاپەڕە ١٢٣.

٢٨. پەندی پێشینان، چاپی دووەم، شێخ محەمەدی خاڵ، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٢٦٨.

٢٩. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٢٦٨.

٣٠. پەندی پێشینان و قسەی نەستەق لە ناوچەی کەرکوکدا، هەردەوێڵ کاکەیی، لاپەڕە ٣٠.

٣١. پەندی پێشینان، چاپی دووەم، شێخ محەمەدی خاڵ، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٢٦٩.

٣٢. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٢٦٩.

٣٣. کرکوك، باتوراما التاريخ والانسان، دكتور ئیبراهیم خەلیل سەعید، لاپەڕەکانی ٤٢٦- ٤٢٨

سەرچاوە زارەکییەکان:

- مام کەمال زەینەلعابەدین مستەفا (١٩٣١-) خورماتوو
- مامۆستا هەراس هەیاس عەباس (١٩٥٥-) خورماتوو
- جەمال زەینەلعابەدین عەباس (١٩٤٦-) خورماتوو
- حەیدەر مام کەمال (١٩٦٥-) سلێمانی، پرۆژەی سیرامیکی کوردستان

*** ڕەشماڵ و چیغ چنین(١)**

دەڵێن: لە کوردەوارییدا (سیاماڵ) و (دەوار) و (چادر) و (تاول)یشی پێ دەڵێن دوو جۆر ڕەشماڵ هەیە هی زستانە قورسەو سخ تر تەنراوە، هی هاوینەیش سووکەو لە هی زستانە شاشترو تەنك ترەو پێی دەڵێن (چاتۆلە)، هەردوو جۆرەکەشیان لە مووی بزن لە پاش ڕستن و کردنی بە (بەن) بە تان و پۆ ژنانی دەسترەنگین بە هۆی ئامرازی (کەلکیت) بەیەکوتین و دروستی دەکات. چونکە مووی بزن قایم ترو سخ ترە لە هی خووری مەڕو لە کاتی باراندا ئاویش نادا، هەمیشە لە کاڵای ئەستوورو ڕەختە دروست کراوەو پێ ئاڵێن (ڕەشماڵ)، تەنها (دەوار)، یان (چادر)ی پێ دەڵێن، بە زۆری ماڵە هەژارەکان و دۆم و قەرات و قەرەچەکان بە کاری دێنن و هەمیشە دەوارەکانیشیان پەڕپووت و شڕ ئەلەیە بۆیە پێشینان وتویانە (کارێکی پێکرد، با بە دەواری دۆمی نەکردبێ)(٢) لەم ڕۆژگارەیشدا جۆرە چادرێکی پان و پۆڕی کەوانی جوانکیلەی پوختەو نایاب هاتووەتە ئاراتەوە لە شار و شارۆچکەکانی وڵاتدا بە زۆری لە پرسەکاندا بەکاری دێنن

ڕەشماڵ، تەختە بەختێیە لە (٢، ٢٠) تەختەو ئەستوونی داریش دەدرێتە ژێر لە (٢، ١١) ئەستوونی هەیە، ئەمە جگە لە (کۆماج)(٣) و (کۆمانچ)(٤)، بە پێی دارایی ئەو ماڵەیە وەکو شایەر لەم شیعرە فۆلکلۆرییەدا وتوویەتی:

دەوار (هەفت ئەستوون) ڕەشماڵ هەڵیدا

چیغخەڵ (ئەسەر پێچ) بە چەپ گرتیدا(٥)

هەر ڕەشماڵێکیش (هەتیوە)(٦)ی هەیە، دەیدرووێن بەو شوێنانەوە کە (کۆمانچ)یەکانیانی تیایە، لە هەموو لایەکیشەوە بە هۆی (تەتلە)(٧)وە (گوریس)(٨)ی پێوە دەبەستن و سەری گوریسەکان دەبەسترێن بە مێخەرەو(٩) بە (مێکوت)ی داریین دادەکوترێن و (گیگە)(١٠)یشی دەدرێتە پاڵ و بە چوار دەوری ڕەشماڵەکەیشدا (پاروێنك)(١١) ئامادە دەکرێ بۆ ئەوەی ئاوی باراناوی نەچێتە ناو، لەکاتی باراندا لە سەرەتاوە ڕەشماڵ هەندێ (ڕتە)(١٢) دەکات لە پاشاندا ڕادەوەستێ: ئەستوون و مێخ و سنگ(١٣) و کۆمانچ (پیاری باوەرداب)(١٤) دروستی دەکات، چیغ (کۆچیل)(١٥)یشی بۆ دەهێڵنەوە.

کورد هەر لە دێر زەمانەوە ڕەشماڵ هەبووەو بەکاری هێناوە، ڕەشماڵ نیشینەکان و کۆچەرییە کوردەکان بە درێژایی ساڵ بە هاوینان لە ترسی گەرمای گەرمیان و بۆ دابینکردنی لەوەڕگای ئاژەڵەکانیان بارو بنەو ڕەشماڵی خۆیانیان دەپێچایەوەو لەسەر پشتی گا، یاز هێستر و گوێدرێژ دەیانبەست و دەچوونە کوێستان، بە زستانیش لە ترسی بەفرو سەرماو سۆڵەو زریانی کوێستان دەچوونە دەشتی گاکی بە گاکەییەکی گەرمیان، بۆیە شایەر وتویەتی:

ئەوا من ئەڕۆم ئەچمە گەرمێنی(١٦)

ئاخۆ خواکەی من چیت بەسەر بێنێ؟

* * *

بە بەهارانیش لە نێو سەوزەگیاو مێرگ و چیمەندا ڕەشماڵیان هەڵدەدا وەکو شایەر دەفەرمێ:

دەوار هەڵدانە یاران لەو خوارە(١٧)

لەو چایەر چیمەن لەو مێرغوزارە

* * *

ڕەشماڵ نیشینە کۆچەرییەکان لە هەوارەگەدا ڕەشماڵیان بە (هۆیە) هەڵدەدا و پێکەوە نیشتەجێ دەبوون، وەکو شایەر لە هەڵبەستەکەیدا وتویەتی:

ئەرە مانگ هەڵات داریە لە (هۆیە)(١٨)

خۆ من دەرویش نیم بشکێنم تۆبە

* * *

ژیانی ڕەشماڵ نیشینەکان گەلێ خۆش و سادەو بێ گرێ و قۆرتە، بە تایبەتی لە وەرزی بەهارا، لە لایە قاڕەی مەڕو باعەی بەرخ و کاریلەیە، لە لایە دەنگی مەل و قاسپە قاسپی کەوو خوڕەی ئاوە، لە لایەکی دیکەیشەوە جیلە جیلی هاوین و ئەو ئەسپە کوێتە، لەو لایشەوە ترپەی کەرش و زڕەی بازنی پێی خان دێ، ئەم بڕە دەنگانەو هی دیکەیش تێکەڵ بە گەڵەی با و سۆزی شمشاڵ و نەغمەی حەیران دەبن و ئاوازێکی سازگاری دڵگرو شاکاری سروشتی پێك دێنن کە مرۆڤ گوێی لەو ئاوازە تەبیعەتییانە دڵرفێنانە بێ سەرمەست و مەدهۆش دەبێت زۆر جار لە ناو ڕەشماڵدا کۆڕی شەونشینیان دەبەستن، تیایدا باسی ئاژەڵ و شوێنی لەوەڕگاو ڕەشماڵ و هەلس و کەوت و گوزەرانی خۆیانیان بۆ یەکتر دەگێڕایەوە: پەند و قسەی نەستەقیان دەوت، شیعریان دەخوێندەوە، حیکایەتخوان سەرگوزەشتەو حیکایەتی بەرئاگردانی دەگێڕایەوە (چەرچە)(١٩) یان بۆ یەکتر دەوت و زیرەکی و هۆشیارییەکیان پێ تاقی دەکردەوە: دەنگ خۆشەکان دەستیان دەدایە بنا گوێ و مەقام، یان لاوك یان حەیرانیان دەوت و بەسەر نیشتیمان و سوار چاکان و قارەمانان و دۆست و ئازیزەکانیاندا چریکەی سۆزیان دارو بەردی دەهێنایە سەماو هەڵپەڕکێ، ئەمانەت مێخ و ئەستوون و قولەو ڕەشماڵەکەیشی دەهەژاند، هەر یەکە لە لای خۆیەوە دەهاتە جۆش و خرۆش: بۆیە شایەر بە دیالێکتی گۆران وتویەتی:

قاڵەی هەور تان(٢٠) ڕەز(٢١) چە(٢٢) تاو وەشەن(٢٣)(٢٤)

خوتارکەی(٢٥) (دەوار) شیرین خان وەشەن

یان بە دیالێکتی کرمانجی خواروو وتراوە:

بەهاران خۆشە تەنتەی باران(٢٦)

تەماشای سەر چیغ گۆشەی (دەواران)

یان شایەر بە شێوەی کرمانجی خوارووی هەولێری وتوویەتی:

چیغ و (ڕەشمان)(٢٧) و (چاس) هەریاندایە(٢٨) لە بتاری(٢٩)

دوو کیژی گولرە زێرین بە جووت هەوشیان دەماری(٣٠)

* * *

هەروەها بۆ (شایی) و (پرسە)یش ڕەشماڵی گەورەیان بۆ میوان لە شوێنێکی خاوێن و ڕاستیدا هەڵدەدا بەتایبەتی ئەو خێزانانەی شوێن و جێگایان تەسك بووە کە تا ئەمڕۆش لە گوندو لادێکانا هەر ماوە تەنانەت لە شار و شارۆچکەکانیشدا

زۆر جار بەکاردێت، میوان و ئامادە بووان لە ژێریدا دادەنیشن و نان تۆش دەکەن و چایی فڕ دەکەن.

*** چیغ[٢١]:**

ڕەشماڵ نشینەکان زۆر پێویستیان بە (چیغ) دەبێ و هەر خۆیانیش ئامادەی دەکەن و بەکاریدەهێنن، پیشەی (چیغ چنین) پیشەی ژنانی گوڕجوگۆڵە، گەلێ پیشەسازی دەس ڕەنگین لەم پیشە فۆلکلۆرییەدا کاریان کردووەو ناوبانگیان دەرکردوە

چیغ: زیاتر لە جۆرێکی هەیە لەوانە: (ئەسمەر پێچ، سوامە، کۆچەڵە، سادە، چیقۆڵکە، چیغی عەللاجی)، هەر هەموویشیان لە (قامیش)و (زەل)[٢٢] بە بەنی خوری مەڕو مووی بزن دەچنرێن و ئامادە دەکرێن، ئەم چیغانە لە کوردەوارییدا هەر یەکەیان بە جۆرێک بەکاردێت.

*** ئەسمەر پێچ:**

ئەم جۆرە چیغە بە بەنی ڕەنگاوڕەنگ بە شێوازێکی نەقشداری قەرە جوان دەچنرێت، بە وێنەی گوڵ و ئاسکی پەلەوەری درەختی جۆراوجۆر دەیرازێننەوە بە جۆرێک سەرنجی مرۆڤ بە تەواوی ڕادەکێشێ.

دەس ڕەنگینی و هونەری و کارامەیی پیشەسازەکەی بەجوانی پێوە دیارە، ئەلە قامیشەکان کە لە ناوەڕاستەوە بە درێژی کراون بە دوو لەتەوە بە ڕێکوپێکی داپۆشراون و ئادیارن، دەڵێی پارچە تابلۆیەکە بۆ خۆی ژنێکی کوردی دەس ڕەنگینی کۆچەری بە ناوی (ئەسمەر)ەوە دایهێناوە، بۆیە هەر بەناوی ئەویشەوە ناونراوە (ئەسمەر+ پێچ)= (ئەسمەرپێچ)، تەنها ماڵە دەوڵەمەندەکان و خاوەن دیوەخانەکان هەیان بووە، ڕووی ناوەوەی ڕەشماڵەکانیان وەکو پەرژین پێ دەپۆشن و بە هۆی (تیلا)و (سینگ)ەوە بەندی دەکەن، ئەمە جگە بۆ جوانی و قەشەنگی شەمەی چیغەکەیش دریژ ئو دەکات، بەحەقیقەت نێو ڕەشماڵەکە بە شێوەیەکی نایاب و دڵگیر دەڕەخشێنێ..

لەسەرانسەری کوردستانە ئازیزەکانماندا ئەمەیان نایاب ترو جوانترو پەسەند ترە لەوانی دیکە، لە بەر بەرزی نرخەکەی هەموو خێزانێکی کوردی کۆچەری نەیدەتوانی بەدەستی بێنێ، یان بۆ خۆی بیچنێ و بەکاری بهێنێ، هەندێ جار لە گۆشەی نێو دەوارەکەوە ئەم جۆرە چیغەیان دەگێڕا بۆ نووستنی زاوا و بووک، یان بە چیغی (سوامە) ئەوەیان ئاکام دەدا و پێیان دەوت (کولێن)، ئازوقەیان تێدا دەپاراست، بە هاوینانیش گوندنشینەکان لە جیاتی شوورەی سەربان بە شەوان بە کاریان دەهێنا و تیایدا دەنووستن، لە شیعری فۆلکلۆرییدا ناوی (کولێن) هاتووە لەوانە:

دوو ڕەشماری ڕەشکۆکە[٢٣] لە بۆرەک[٢٤] هەریان دابوو[٢٥]
دوو کیژی گوارە زێڕین لە دەرگەی ڕاوەستا بوو
یەکێ لەوان جوانتر پاری بە (کولێنێ) دابوو
دەستم گەیاندە یەخەی جووت مەمک بەرەڵا بوو

*** سوامە:**

ئەم شێوازە چیغە چەشنی ئەسمەرپێچ وایە بەڵام پێکەکانی بە دەشتەوەیە، واتە وەکو ئەو سخ ئەشەنراوە، هەمیسان کۆچەکەرییەکان لە ڕووی ناوەوەی ڕەشماڵ دایدەنێن و بەهۆی دەرچیغ[٢٦] و سینگی نووک باریک لەگەڵیدا بەند دەکرێ و ئەمە بۆ جوانی و ڕازاندنەوەی نێو ڕەشماڵەکەیە لە هەمان کاتیشدا لە تەپوتۆزی هاوین و سەرماوسۆڵەی زستان ژوورەکە دەپارێزێت.

*** کۆچەڵە:**

ئەم چیغە بە شێوازی نەقشی چوار گۆشەیی بەڕێکوپێکی دەچنرێ، هەمیسان بۆ ڕەشماڵ و هەمان مەبەست بەکاردێت. گوندنشینەکان بە هاوینان لە سەربان دەیانکرد بە پەرژین و تیایدا دەخەوتن، ئێستا لەم ڕۆژگارەدا لە جیاتی ئەم چیغە بە قوماش پەردە دەگیرێ

*** چیغی سادە:**

ئەمیان هێڵی چنینی بەنەکانی ڕاستە، بۆ دەوری ڕەشماڵ وەکو دیوار بەکاردێت.

*** چیقۆڵکە / چیقۆڵک:**

ئەمیان بچووکە بۆ سەرکوڵەتان و ژێر (کوتنە) ئامادە دەکرێن. زۆر جار برنجیشیان پێ دەپاڵێوێ و کەشکیشیان لە سەر هەڵدەخست.

*** چیغی عەللاجی:**

ئەم چیغە لە تەپچە[٢٧] و بەن دەچنرێ تەك لە (زەل)، لە پێشدا قامیشەکان لە ناوەڕاستەوە بە درێژی دەکەن بە دوو لەتەوە بە کێردێکیش توێکڵەکەی لێ دەکەنەوە تا لە کاتی بەکارهێناندا نەشکێ و زیاتر بەرگری بکات چونکە قامیش ناوەکەی بەتاڵە، پیشەسازە عەللاجەکان فەرەنجی و کەرەکو کولەبال و لباد و سەر کڵاوی لەسەر دروست دەکەن، ئەمیان بە زۆری عەللاجەکان خۆیان دەیچنن

شایەنی وتنە ڕەشماڵ و چیغ زۆر سەرەنجی شاعیرانی کوردیان ڕاکێشاوە بە تایبەتی لەکاتێ لە گۆشەیەکی ڕەشماڵەکەوە، یان لە چەکێ چیغەکەوە چاویان بە نازیزە نەشمیلانەکەیان کەوتبێ: ئەمەش چەند نموونەیەکە لەو شیعرە فۆلکلۆرییانە:

کچێ هاری هاجی وریاو دڵ تەڕ بە یارە سەعیل قیتەکەی دەڵێ:

هۆ کوڕە ڕەش تاڵەی ڕەش مشکی وە سەر[٢٨]
لە ژێر دەوارا سەری بێنە دەر

* * *

کوڕ دەڵێ:

مانگە شەو خۆشە لە بەهارەوە[٢٩]
یاری خست[٣٠] بێ لە دەوارەوە

* * *

یان:

ڕەشمارو ڕەشمارە هاوار لە مەنێ[4]
ڕەشمار لە کەندێدا هاوار لە مەنێ
جووتێ گوار لە گوێدا هاوار لە مەنێ
سووتام پارم[5] پێدا هاوار لە مەنێ
ڕەشمارەی لە ڕەشێ هاوار لە مەنێ
کوڕتێ لەبەر نەخشێ هاوار لە مەنێ
خودایە بە مەنێ بەخشێ هاوار لە مەنێ
ڕەشمارەک وا دیارە هاوار لە مەنێ
چیخیان بێ دەوارە هاوار لە مەنێ
کوشتمی گوێ بە گوارە هاوار لە مەنێ
* * *

کچ دەڵێ:
سەڵتە ڕەش مەبۆ ئەسگیرانتم[12]
چیخی (ئەسمەرپێچ) دیوەخانتم.
* * *

یان:
دیوەخان دار گوێزە چیخی (ئەسمەرپێچ)[11]
دیوەخان ڕووخا منال بێ سەرپێچ

کوڕ دەڵێ
ماڵمان ماڵ هاوسێ چیخمان جودایە[14]
حەیفم بۆ بالات شەو بە تەنیایە
* * *

چەندم پێ خۆشە (چیخ) لە سەریان بێت[16]
کچ لە گوێسوانەو کوڕ لە کۆڵان بێت
* * *

ماڵمان ماڵەو چیخێکمان بەینە[17]
تازەم زانیوە بەم کەینو بەینە
* * *

خوایە هەڵکەوتی ئەو چیخە شڕە[18]
بەڵکو دەرکەوێ ئەو مەمک خڕە
* * *

ماڵمان ماڵ هاوسێ چیقمان دوو لایی[19]
ماچ کردن خۆشە لە دوور ئاوایی
* * *

جگە لە شیعر لە مەتەڵی فۆلکلۆریشدا ئاماژە بۆ دەوارو چیخ کراوە لەوانە:
– بنوێ گایە، هەڵسێ چیایە– (دەوار)[20]
– گیای دەشتە، مووی بزنە، فێڵی ژنە– (چیخ)[21]

سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. لە گۆڤاری کەلەپووری کورد ژمارە ١٦، هاوینی ٢٠٠٣دا بڵاوکراوەتەوە
٢. پەندی پێشینانی کورد بەرگییەکەم، ل ٧٤
٣. کۆماج: بریتییە لە دەسکە دارێکی درێژ وەکو تەختەیەکی ئەستوور وایە لە ناوەڕاستەوە بە گوێرەی ئەستوونەکان کوون کراوە، ئەستوونەکان دەخرێنە کونی کۆماجەکان.
٤. کۆمانج: ئەستوونەکی ڕەشماڵ لە دوو ئەستوون پێک هاتووە، تێهەڵکێش دەکرێن، دەبرێتە ژێر دەوار، هەروەها ئەستوونەکان دەدرێن لە ژێری (کۆماج)ەکان.
٥. لە مەقامبێژ (شێخ مەحموود شێخ ئیسماعیل بەرزنجی ١٩٣٤، ١١/٢/٢٠٠٢)ی دانیشتووی قادر کەرەم وەرگیراوە.
٦. هەتیوە: بریتییە لە تەختە دەوارێک هەر وەکو کەتوو وایە. هەندێ جار بە سێژایی دەکرێ بە دوو ئەنەوەو دەبەستوورێن بە پشتی دەوارەکە و بەو شوێنانەوە کە (کۆمانج)ەکانیانی تێدایە.
٧. تەتلە (قوڵقە): بریتییە لە تەختە دارێکی ئەستووری ڕێکوپێک کراو نزیکەی (١٨سم)ە درێژ دەبێ، پانییەکەشی (١٢سم)ە ئەمە بە چاکی بەند کراوە بەسەرو ئەوسەری ڕەشماڵەکەوە، بە درێژی دەوارەکەیش لە هەردوو لاوە بە ئەندازەی هەر (١٨٠سم)ە تەتەڵەیەکی دەوێ ئەمە جگە لەسەرتوێڵەکان، واتە ئەم سەرو ئەو سەری ڕەشماڵەکە، ئەم قوڵقە بۆ ئەوەیە تا دەوارەکە لە دڕین بپارێزێت، لە لایەکی دیکەیشەوە ئاسانکارییە بۆ قوندکردنەوەو شلکردنەوەی گوریسەکانی ڕەشماڵەکەیە.
٨. گوریس: جۆرە بەتێکی تەتراوە ژنان لە بەن ئامادەی دەکەن، بە زۆری لە مووی بزن، چەشتی پەتکی ژنان دەیهۆننەوە، جوتیارەکان لە بواری کشتوکاڵیدا بە کاری دەهێنن، ڕەشماڵ نشینەکانیش بۆ دەوار.
٩. مێخ: جۆرە میخێکی داریی ئەستوورو درێژە، بۆ بەند کردن و ڕاگیر کردنی ڕەشماڵ بەکاردێت، سەری گوریسەکانی پێوە دەبەسترێت.
١٠. گیرگە: دارێکی دوو شاخە: یا دوو قاقی ئەستووری زلە وەکو چەڵەمەیەکی بن تیژ، دەدرێتە پاڵ مێخەکان بۆ ئەوەی لە کاتی باو باران و زریاندا مێخەکان هەڵنەکەنرێن و دەوارەکەش نەتەپێت.
١١. پاروێنک: بارگێن جۆگابەکی بچووکە بە چوار دەوری ڕەشماڵدا ئامادە دەکرێت بۆ ئەوەی لە کاتی باراندا ئاو نەچێتە ژێر ڕەشماڵەکەوە، لەم پەندەدا کە بەشێوەی گۆران داڕێژراوە ناوی پاروێنک هاتووە: ئارچە پاروێنک وێمەرە لوانە چێم (ئاو لە پاروێنک خۆمەوە چووەتە ژێرم)، بڕوانە پەند و قسەی ئەستەقی ماچو، مەردەوێل کاکەیی، ئینستیتوتی کەلەپووری کوردستان، چاپخانەی کشتوکاڵ هەولێر، ٢٠٠٦، ل ٢٨.
١٢. ڕنە: ئەو ڕوبە بارانەیە کە لە ڕەشماڵ دێتە خوارەوە، کە ڕەشماڵ بە ئەوەی تەڕ بوو ئیتر ڕنە ناکات.
١٣. سنگ: بسماری لە دار دروستکراو.

١٤. پیاوی بارەدار: زۆرتر ماڵە گەورەکانی کورد پیاوێکیان بە کرێ دەگرت و هەمیشە لەگەڵیاندا بوو، ئەستوون و میخ و کۆماچ و قوڵفە و چەند تیلای دروست دەکرد، پێیان دەوت: پیاوی بارەدار.
١٥. کۆچیل: دارێکە لە ترسی زریان و ڕەشەبا و گەردەلوول دەترێتە سەر ڕەشماڵ تا ڕەشماڵەکە قورس بێ و با کاری لێ نەکات و نەیشێوێنێت.
١٦. چەپکێ لە گوڵالە سوورەی شارەزوور، عەلی شارەزووری، چاپخانەی (الحوادث)، بەغدا، ١٩٨٢، ل٢٤
١٧. هەڵبژاردەیەک لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگی دووەم، ل٩٦
١٨. گوڵەسوورەی شارەزوور، ل٣٣.
١٩. چەرچە: مەتەڵ مەتەڵۆک.
٢٠. تار: تاریک، مەبەست لە هەوری ڕەشتەڵەیە کە تاریکی دادێنێ.
٢١. وەر: پێش.
٢٢. چە: لە (چە).
٢٣. وەش: خۆش، ڕەشەن، خۆشە.
٢٤. لە مەقامبێژ (محەمەد فەرەج حوسێن شێخانی ١٩٥٥،) ی دانیشتووی خورماتوو، ئارامی میلناسر وەرگیراوە.
٢٥. خوناوکە: وردە بارانی هێدی و نەرم.
٢٦. بۆنی هەڵاڵان دێ، ل١٣.
٢٧. ڕەشمار: ڕەشماڵ سیاماڵ.
٢٨. هەرپاتدایە: هەڵیانداوە.
٢٩. سێسەد هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی، ل٥٨.
٣٠. دەماری: دەمالی.
٣١. بۆ نووسینی ئەم بابەتە، لە کتێبی (کوردەواری) مامۆستا عەلائەدین سەججادی، ١٩٧٤، چاپخانەی مەعارف لە بەغدا، بینراوە
٣٢. زەل (تەرکە) و (قەرەمیشی پێدەڵێن، جۆرێکە لە قامیشی ئاو بتەر لەسەر لێواری چەم و ڕووبار و جۆگا شین دەبێ. لە کوردەوارییدا بۆ چیغی سوامە و کۆچەلیچە و سادە و چیغۆڵکە بەکاردێت.
٣٣. ڕەشکۆکە: ڕەش.
٣٤. بێزەیەک: دۆڵێک، شیوێک.
٣٥. سێسەد هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی، ل٤٤.
٣٦. دارچیغ: دارێکی ئەستووری درێژییەکەی نزیکەی مەترێک دەبێ لە پاڵ چیغ دادەکوترێ، (تێلا)یشی پێ دەڵێن.
٣٧. تەیجە: قامیش، جۆرە گیایەکی بەرزە لە ڕۆخی چەم و ڕووبار و جۆگە ئاودا دەڕوێ. چیغی ئەسمەرپێچ و چیغی هەڵاجی لێ دروست دەکرێت.
٣٨. چەند مۆزیعلە لە شاری فۆلکلۆری کوردی، ل٢٦٩.
٣٩. بۆنی هەڵاڵان دێ، ل١٠٠.
٤٠. خاس: چاک، باش.
٤١. سێسەد هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی، ل٣٩.
٤٢. پار: پاڵ پارم پێدا، پاڵم پێوەدا.
٤٣. چەند مۆزیعلە لە شاری فۆلکلۆری کوردی، ل١٥٢.
٤٤. هەمان سەرچاوە، ل٢٥٢.
٤٥. بۆنی هەڵاڵان دێ، ل٢١
٤٦. چەند مۆزیعلە لە شاری فۆلکلۆری کوردی، ل١٠٤.
٤٧. بۆنی هەڵاڵان دێ، ل٢٦.
٤٨. هەمان سەرچاوە، ل١١٥.
٤٩. مەقام و مۆزیکی کوردی، سەلاح داودە وەک نموونەیەک. هەردەوێل کاکەیی، یەکێتی نووسەرانی کورد، لقی کەرکوک، چاپخانەی ئارابخا، کەرکوک، ٢٠٠٦، ل١٤٨.
٥٠. خەرمانێک لە مەتەڵی فۆلکلۆری کوردی، سەربار مفتاح ئەمین، چاپخانەی ڕاپەڕین، سلێمانی، ١٩٧٧، ل٢٤
٥١. میتا زارانی بابا.

*** فروە سازی - فەروە سازی(١):**

یەکێک لەو پیشە کوردییانەی کە لە گەرمیاندا تا ئەم ئاخریی ئۆخرەیشدا بە زەندوێتی مابووەوە پیشەی فروە سازییە، ئەم فروەیە بە زۆری لە ناوچەی گەرمیاندا باو بووەو لە وەرزی زستاندا ڕۆژانی سەرماو سۆڵە بە کاریان هێناوە.

کەرەستەکانی ئەم پیشەیە لەمانە پێک هاتوون (قەیچی، کێرد، دیلوان، دەرزی، دەزوو، پێستەی بەرخ).

فروە بە شێوەیەکی گشتی لە کەوڵی بەرخ دروست دەکرێت، ئەو بەرخە هەرچەندە کۆرپەو ساوا بێت فروەکە پەسەند ترو بە نرخ ترە، بۆ لە بەرکردنیش خۆش و سووکە.

پیشەوەرەکە پێشەکی پێستەکان بە پوختەیی لەبەر ڕۆژ خۆشە دەکاو بە کێردێ دەم تیژیش ڕووی چەرمەکان لە وردە گۆشت و بەز خاوێن دەکاتەوە تا وەکو قوماش نەرم دەبێت، دواتر دەیدوورێت و فروەی لێ دروست دەکەن

فروە لە ڕووی قەوارەوە دوو جۆرە، گەورەو بچووک، هەردووکیشیان لە کەرکوک و سەرجەم دەڤەری گەرمیاندا (فەروە)ی پێدەڵێن، گەورەکەیان وەکو ساڵۆ (قاپووت) وایە، ئەوەی دیکەیان لە چەشنی (سوخمە)دایە، خەڵکی شارو لادێ لەژێر چاکەت و قومسەڵەوە دەیپۆشن.

لەبەر ئەوەی قەوارەی پێستەکان وەکە یەک نین جار هەر فروەیەک ژمارەیە کەوڵی بەرخی دەوێت.

پیشەوەرەکان تەنها لە وەرزی هاوینان و پاییزاندا کار دەکەن، چونکە چەرمەکان لەبەر ڕۆژ وشک دەکرێنەوەو پوختە دەکرێن، لەکاتی تەڕو تووشیدا وشک نابنەوەو کار دەوەستێت.

پیشەوەری فروە ساز کەوڵ ناکڕێ بۆ دروست کردنی فروە، بەڵکو بەزۆری ئەوەی پێویستی بە فروە بێ خۆی چەرمەکان دابین دەکاو چۆنی بوێت بەو جۆرە بە شێوەیەکی جوان بۆی دەدووریێ و ئامادە دەکات، کە فروەی پەتۆ (بەتانی)و ساقۆو قەمسەڵەی فروەداری جوان و نایاب کەوتە بازاڕەوەو بە نرخێکی کەمیش بە ئاسانی دەست دەکەوێن، بۆیە ئەم پیشەیەیش هەر وەکو گەلێ پیشەی دیکە لەم ئاخریی ئۆخرەدا بەرە بەرە دای لە کزیی و بۆ یەکجاری نەما.

*** سەرچاوەو پەراوێزەکان:**

١. لە (فروەساز سالم ئیبراهیم هورمز ١٩٤٤، ٢٠٠٨) وەرگیراوە.

* جزو بەند سازی:

جزو بەند سازی کارێکی دەستکردی هونەریی و فۆلکلۆری بەنرخ و پیرۆزە، ڕاستەوخۆ خزمەتی زانیاری ڕۆشنبیری دەکات. لەشاری کەرکوکدا گەلێ جزو بەند ساز هەبوون و ئێستاش هەر هەن[1] سالەهای سالە لەم بوارەدا خزمەت بە کتێب و خوێنەران و ڕۆشنبیرانی شارەکە دەکەن.

کەرەستەکانی جزو بەند سازی لەم ئامرازە سەرەتاییانە پێك هاتوون: (چرێش، مەنگەنە، دیلوان، دەزوو، مشەمما، کەولی خۆشەکراوی ئاژەل، فایل، مەقەبا، کاغەز، ڕاستە، قەیچی، مشار، درەوشە).

ئەگەر هەر کتێب و ئامیلکەیەك هەلوەشابێتەوە و لەیەك ترازابێت بەدیلوان و دەزوو دەیدوورنەوە، دواتر بەرگێکی پوختەی لێدەگرن، ئیتر ئەو کتێبە تەمەنی درێژتر دەبێت و بۆ سالەهایەکی دوورو درێژ بەخاوێنی دەمێنێتەوە، خوێنەر یان ڕۆشنبیری وایش هەیە بە سروشت کتێبی خۆش دەوێت بۆیە لەپاش خوێندنەوەی دەستبەجێ دەیباتە

لای جزو بەند سازێك بۆ ئەوەی بەرگی بۆ ئامادە بکات، لەپاشاندا لەمالەوە لە کتێبخانە تایبەتییەکەیدا دەیپارێزێت، خوێنەری وایش هەیە ژمارەکانی ئەو گۆڤارو ڕۆژنامانەی کە ڕۆژانە دەیخوێنێتەوە کۆیان دەکاتەوەو دواتر بۆ جزو بەند کردن دەیباتە لای وەستایە جزو بەند ساز بۆ ئەوەی لە ئەمان بیانپارێزێت و لەکاتی پێویستدا زوو دەستی بۆی بەرێ و کەلکی لێ وەربگرێت، تەنانەت قوتابخانەو فەرمانگە فەرمییەکانیش دەفتەری نووسینەکانیان بۆ جزو بەند کردن دەبەنە خزمەتی جزو بەند ساز، مەلاو مامۆستا ئاینییەکانیش قورئان و کتێب و ئامیلکە ئاینییەکانیان دەبەنە لای جزو بەند ساز بۆ چاك کردن و بەرگ گرتنیان، بەتایبەتی ئەو کتێبانەی کۆن و شرۆل بوون، لەپاش جزو بەندیان ئەمەندە پۆشتەو جوان دەبنەوە هەندێ جار خاوەنەکانیان ئایانناسنەوە، ئێستاش ئەو پیشە هونەرییە خاوێن و پیرۆزە. بە مەقیقەت پیشەی جزو بەند سازی کارو پیشەیەکی هەرە بەنرخ و پیرۆزو سوود بەخشە، خزمەت بە هەموو چین و توێژێکی کۆمەل دەگەیەنێت، ئەوەی ئاشنای بێت ئیتر ناتوانێ بە ئاسانی دەستی لێ هەلگرێت.

* جزوبەندسازەکانی گەرمیان و کەرکوك:

١. (حاجی جەمال ڕەئووف عەلی (١٩٣٩ -).
٢. سەلاح محەمەد سەعید قەرەداغی (١٩٥٦ -)، ئەمیان لەسالی (١٩٦٩ ی ز)یەوە کار دەکات و مۆر هەلکەنیشە.
٣. سلێوە عەبدولمەسیح مرقس (١٩٤١ - (٢٩)ی ئەیلوولی سالی (٢٠٠٧).
٤. حاجی جەودەت عەبدولواحید عەبدولمەجید (١٩٢٤ -) خۆی و کوڕەکانی ئەحمەدو حامید کار دەکەن.
٥. سوبحی حوسێن عومەر (١٩٣٨ -) خاوەنی کتێبخانەی فارابی لە تەك ئەحمەدی کوڕیدا.
٦. محەمەد ئەمین عەسری (١٩٠٠ - ١٩٧٤).
٧. حاجی یووسف محەمەد ئەمین عەسری (١٩٦٥ -).
٨. ئەمین عەسری (١٩٣٥ -).
٩. مامۆستا غالیب عەباس.
١٠. حاجی عیزەت عەزیز فەرەج.
١١. حەسەن قادر کەرکوکی.
١٢. هەروەها جزو بەند سازانێکی لە شارۆچکەی کەلاری گەرمیانیشدا هەیە بەناو مەلا لوقمان مەجید قەمەرنازی زەنگەنە (١٩٧٥ -).
١٣. سەمیر محەمەد نووری.
١٤. وەلید عەبدولرەحمان.
١٥. ئایدن کەرکوك.
١٦. قاسم سلێمان
١٧. خەلیل محەمەد.

* تەزبیح[١٩]:

هەر لە رۆژگاری کۆنەوە تاوو پیری ئێمەی کورد تەزبیحی جۆراو جۆری بەکار هێناوەو ئێستاش بەکاری دێنن. جا هەندێ تەزبیح هەن سنعەتکاری خۆمان دروستی دەکات و مۆرکی رەسەنایەتی پێوە دیارەو دەچنە خانەی فۆلکلۆرو کەلەپووری کوردەوارییەوە وەکو: (قەزوان، زەیتوون، بەردین، دارین) ..هتد.

هەیشە هەر لە دێر زەمانەوە لە هەندەرانەوە بۆمان هاتووەو بەکارمان هێناوە وەکو: (سەدەف، کارەب-کەهرەب، پیرۆزە، کەرمان-کرمان، عەقیق، شیلان-مەرجان، قەلەم، نەرجیل، یوسر، سەندەلووس، شەوە، سەندەل).

جا سەرجەم ئەم تەزبیحانە بەزۆری بۆ زکرو ویرد بەکار دەهێنرێ، هەیشە هەر بۆ خۆ خەلافاندن و کات بەرئەسەر دەبیگرن بە دەستەوەو تەزبیحاتی پێ دەکەن: تەنانەت ژنە بەساڵاچووەکانیش هەڵی دەگرن بەتایبەتی ژنە ئاینییەکان، هەندێ دەرویش و شێتۆکەو دێوانەش هەن چەند تەزبیحییەکی لەورەو درشت بەراست و چەپدا دەکەنە ملیان و دڵیشیان پێ خۆشە.

ئینجا بەچاک دەزانین لەسەر هەریەکێ لەو تەزبیحانە بەکورتی بدوێین، بۆ ئەوەی لە رەسەنایەتیان تێ بگەین و ئاشنایان ببین.

* قەزوان (قەزخوان):

ئەم جۆرە تەزبیحەیان لە بەردی (دارەبەن) دروست دەکرێت، لە کوردستاندا سنعەتکاری کارامەی خۆی هەیە، بە تەری بە دیلوان دەنکە قەزوانەکان یەک لە دوایەک کون دەکات، لەپاشاندا دەیهۆنێتەوەو گوڵەنگی جوانیشی لە رەنگی خۆی بۆ ئامادە دەکات، لە چەند دانەیەکیش ئیمامەیەکی بۆ پێک دێنێ. قەزوان دەبێتە چوار بەشەوە:

١- ئەبلەقی بەرزنجی.

رەنگێکی بازگی جوانی هەیە، ئەمەیان لەناو کوردەواریدا بە چاک و نایابترین جۆریان ناسراوە، نرخیان لەم رۆژگارەدا خۆی لە دوو سەد هەزار دیناری عێراقی دەدات.

٢. لاسوورە.

٣. هەمە سووری

٤. قەزوانی سادە.

سەرجەم ئەم جۆرە تەزبیحانە جگە لە ئیمامەکەی کە لە چەند دانیە قەزوان و گوڵەنگێک پێک هاتووە، بە زۆری (٩٩) دانەیە لەگەڵ هەردوو مەدەکانیدا ژمارەیان دەبێتە (١٠١) دەنک. بەزۆری سۆفی و مەلاو دەروێشەکان بۆ زیکرو ویرد هەڵی دەگرن و تەزبیحاتی پێوە دەکەن، چونکە لایان وایە (بیدعە)یە لەبەر ئەوەی ژمارەی ناوەکانی خوا (٩٩)ە هەمیشە چەند تەزبییەک دەکا بەیەک تەزبی و ژمارەی دەنکەکانی دەگا بە (١٠٠١) دانە. ئەم شێخ و دەرویش و پیاوە ئاینییەکان بۆ زیکری (لا الە الا اللە) بەکاری دێنن.

هەروەها هەندێ کەس بۆ بەخت گرتنەوەش بەکاری دێنن، ئەوەی تەزبییەکەی بە دەستەوەیە و بەخت دەگرێتەوە

برێک لە دەنکەکانی جیا دەکاتەوەو ئینجا دەیانژمێرێت ئەگەر لە ئەنجام دا جووت دەرچوو ئەوە بەختەکەی سپییەو وا دەزانێ هەرچی لە دڵدا وەکو مراز گرتوویەتیەوە ئەنجامەکەی خێر دەبێت، ئەگەر هاتوو تاک (تیق) بوو، وا دەزانێ بەختی رەشەو بەئاوات ناگات.

لاوە خوێنگەرمەکانیش دەیگرن لە خەنەی جوانتری دەکەنەوەو بە رۆنیش چەوری دەکەن بۆ ئەوەی بە رەونەق و بریقەدار بێت، یان بۆ جوانی و شانازی کردن بە خۆوە دەیپێچن بە دەوری مشتووی خەنجەردا، ئەمە لە کوردەواریدا نیشانەی ئاشتییە، واتە: خەنجەرەکەی بۆ شەڕ هەڵنەگرتووە.

* زەیتوون:

ئەم تەزبیحەیان لەبەری درەختی زەیتوون دروست دەکرێت و لە (١٠١) دەنگ پێک دێت، بە زۆری لە ناوچەی گەرمیاندا، مامۆستا کاک خەزعەل مارڵ کاکەیی (١٩٣٦) لە قەزای (داقوق) وەستایەکی کارامەیە لە دروست کردنی ئەم جۆرە تەزبیە.

ئەمە تەنیا پیاو و ژنە ئاینییەکان دەیگرن بە دەستەوەو بۆ خوا پەرستی بەکاری دێنن بەلایانیشەوە پیرۆزە چونکە لە قورئاندا ناوی هاتووە.

* تەزبی بەردین[٢٠]:

لە جۆرە بەردێکی نەرم دروست دەکرێت، ئەو بەردانەیە کە بۆ بەردە ئەستێ بەکاری دێنن، شوکور شاخە رەنگینەکانی خۆمان لەو جۆرە بەردەی زۆر نییە: شێوەیەکی ناماڵ ڤاوەیە. سنعەتکاری خۆی هەیە، ماتەوێتییەکی زۆری ئێدایە چونکە گەرەستەکانی سادەو ساکارن پێک هاتوون لەمانە: (بەردە زێرە- دیلوان- چەرخ- بەرد).

* تەزبی دارین:

دەنکی وردو درشتیان هەیە، دارتاشەکانی خۆمان لە دار بەشێوەیەکی هونەری دروستی دەکەن، دەنک ورەکەی بۆ تەزبیحات بەکار دەهێنرێ، دەنکە درشتەکەشی لەماڵەکان و کۆگاو نووسینگەو دوکانەکاندا بۆ جوانی هەڵدەواسن، گەلێ نموونەیان لە پێشانگاکەماندا پێشانگای کەلەپووری پارێزراوە

* تۆوی بەری درەختەکان:

لە کوردەواریدا گەلێ تەزبی دیکە هەن لەبەری درەختەکان دروستی دەکەن وەکو: بایەف، قۆخ، پێشەی خورما و هی دیکەیش .. ئەمانە تەنها بۆ جوانییە، نموونەی گەلێ لەوانە لەماڵان پارێزراوە.

*بەردو شووشەی جۆراوجۆر:

گەلێ تەزبیحی جۆراو جۆری رەنگاو رەنگی بەنرخ هەن پیاوی کورد بۆ تەزبیحات دەیگرێ بە دەستەوە کە ئەمرۆ لەبازاردا بە دەگمەن دەستەکەون وەکو. (کارەب، شەوە، سەندەلووس، یوسر، نەرجیل: کریستاڵ، قەلەم، ددانی فیل،

شیلان- (مەرجان)، عەقیق، کەرمان- (کرمان)، بای زەهر، پیرۆزە، سەدەف، و هی دیکەش.

ئەمانە بەزۆری ژمارەیان جگە لە ئیمامەکەی (٣٣) دەنکە لەگەڵ هەرتیرو مەمکاشیدا دەبێتە (٣٥) دەنک، ئەمە لەبەر ئەوەی حەزرەتی (عیسا) پێغەمبەر (د خ) لەتەمەنی (٣٠) ساڵیدا بووە بە پێغەمبەرو لە تەمەنی (٣٣) ساڵیشدا بەپێی ئاینی ئەوان بۆ ئاسمان هەڵکێشرایەوە. هەیشە ژمارەی دەنکەکانی لەمە زیاترە ئەمانە بەزۆری لە وڵاتە ئەوروپییەکاندا دروست کراون، بەڵام خۆیان زۆر بەکاری ناهێنن، دەیفرۆشن بە وڵاتە ئیسلامییەکان و لەرووی ئابوورییەوە کەلکی لێ وەردەگرن، هەیشە لە عێراق و دەوڵەتە ئیسلامەکاندا لە جۆرە شووشە- یان: پلاستیکی ڕەنگاوڕەنگی جوان و نایاب لە کۆمپانیادا دروستی دەکەن هەمووشیان دەنکەکانیان لەم ژمارانە پێک هاتوون (٣٣، ٤١، ٥١، ٦٦، ١٠١) ئەم جۆرانەیان بەزۆری لاوەکان بۆ جوانی و زەوق و شانازی پێوەکردن و خۆ بە پیاو زانین بەدەستەوەی دەگرن و دەیپێچن بە دەوری مشتکی خەنجەردا.

دەروێشەکان (١٠١) دەنکەکەی بۆ زیکرو ویرد بەکاری دێنن، هەیە تەزبی و ئیویک. یان: دوان، یان: زیاتر دەکات بەیەک و تەزبیحاتی پێوە دەکات.

شایەر لە شاییدا لەکاتی گۆرانی وتندا تەزبی بەدەستەوەیەو ئەم دەستی ئەو دەستی پێوەکات تا ئاوازەکەی ڕێکوپێک بێت و چرقە چرقی تەزبیحەکەشی زەوق و شەوق بەو خەڵکە بدات.

سەرچۆپی کێش لە شاییدا زۆر جار لە جیاتی دەستەسڕ تەزبیحێک دەگرێ بەدەستەوەو ڕایدەوەشێنێ بۆ ئەوەی زیاتر جۆش بدات بەوانەی هەڵدەپەڕن، جاران حیکایەت خوانەکانیشمان لەکاتی ئیدراندا بۆ ئەوەی شێرانی بیر هۆشیان نەترازێ و زاڵترین بەسەر وتارەکانیاندا بۆیە تەزبیحیان گرتووە بە دەستەوەو جار جاریش بە توندی گوشیویانە، هەندێ مەلایش لەکاتی قورئان خوێندندا وا دەکات.

* تەزبیح لە کوێ و لەچی دروست کراون:

١ کارەبا- کەهرەبا:

ئەم ڕەنگانەی هەیە (زەرد، سپی کاڵ، خەلوایی، سوور)، جاران لە کوردەواریدا ڕەنگە زەردەکەیان بۆ چارەسەر کردنی نەخۆشی زەردوویی (زەرەیی) بەکاریان هێناوە، هەمووشیان بۆ چارەسەر کردنی نەخۆشییەکانی دڵ بەکارهێنراون، نەخۆش بەزۆری دەیگرت بەدەستەوە، لە ئەورووپادا دروست دەکرێت، نایابترینیان کارەبی بەرسینە کە ڕەنگی زەردی ئاماڵ سپییە

٢ شەوە:

ئەم جۆرەیان لە بەردێکی ڕەشی قەترانی بەنرخ دروست کراوە، ژنان ئەم جۆرە شەوەیە دەتێنیە ژێر سەری منداڵی ساوا (مەلۆتکە)، بۆ ئەوەی فریشتەی (شەوە) نەیکوژێت، گوایە ئەم فریشتەیە شەرخوازەو لەم مووروە دەترسێت و نیتر توخنی ئەو مەلۆتکەیە ناکەوێت، لە ئەورووپادا ئامادە دەکرێت.

٣. سەندەلووس:

ئەم جۆرانەی هەیە: (عوسمانی، تورکی، میسری، ئەجەق) نایابترینیان سەندەلووسی عوسمانییە.

٤ یوسر:

دارێکی ڕەشی جوان و بۆن خۆشە، لە قوڕەیی دەنکە تەزبیحی لێ دروست دەکەن بە زۆری لە ئەورووپا ئامادە دەکرێت.

لە چەشنی ئەم تەزبی یوسرەیە لەشاری (نەجەف)یشدا دروست دەکرێت، ڕەنگی ڕەشی هەیە، هەیشە بە زیو یان زەرشە لە دەنکەکانی وەکو مێخ دەکوتن.

٥ تەرجیل:

ڕەنگێکی قاوەیی کاڵی زۆر جوانی هەیە، باشەکەیان کۆنەو هەندێ توخترە، لە ئەورووپا دروست دەکرێت، تازەکەیان تورکییە.

٦. قەڵەم:

لە جۆرە درەختێک لە وڵاتی هندستاندا دروست دەکرێت، شێوەی لە تەرجیل دەچێت بۆنی خۆشی هەیە.

٧. ددانی فیل:

دیارە ئەمە لە ددانی فیل دروست دەکرێت بۆیە ئەم ناوەیان بەباڵادا بڕیوە.

٨. شیلان-مەرجان:

ڕەنگێکی شێ، یان: سەور یان سووری توخی هەیە، جگە لە تەزبیح ژنانی لادێ بۆ جوانی لەگەڵ مێخەکیشدا تێهەڵکێشی دەکەن و دیکەن بە ملیان، یان: دەیکەنە ئێو گەردانەو ملوانکەوە.

٩ عەقیق:

لە جۆرە بەردێکی بەنرخ دروست دەکرێت، هەندێ کەس لە پیاو و ژن بۆ جوانی دەیکەن بە نەقیمی ئەنگوستیلەی زێڕ یان زیو.

١٠. کەرمان-کرمان:

لە جۆرە شووشەیەکی زۆر چاک و نایاب لە هەمەدان دروست دەکرێت و بە خەڵکی ئێمەی دەفرۆشن.

١١. بای زەهر:

لە بەردێکی نایابی بەنرخ لە ئەورپا و ئێراندا دروست دەکرێت.

١٢. پیرۆزە:

ڕەنگێکی دەنکەکانی شینەو هەندێ خاڵی ڕەشی توخی تێدایە، لە بەردێکی بەنرخ لە ئەورووپا دروست دەکرێت: ژنان جگە لە تەزبی بۆ ملوانکەو گەردانەش بەکاری دێنن.

١٣. سەدەف:

لە بەردێکی بەنرخ لە ئەورووپا ئامادە دەکرێت، ڕەنگی سپییە، جگە لە تەزبیح ژنان بۆ ملوانکەو گەردانەش بەکاری دێنن.

١٤ سەندەل:

دەنکەکانی ڕەشە، لە هندستان دروست دەکرێت و بۆنێکی خۆشی هەیە.

* لەشیعرو بەرهەمی فۆلکلۆریشدا ناوی تەزبیح دەبینرێت، ئەمەش چەند نموونەیەکە لەو بەرهەمانە:

شیعر:

(تەزبیحەکم وەربگرت لەو خزمو برادەرانە[1]

شاییەکمان دادەبەست تۆزەك پێشی ئێوەروانە؛

* * *

(تۆم هەر لە فیکریی لەبەر چاوەمی[1]

تەزبیحی دەستمی و زیکری خاوەمی؛

* * *

(تەزبیحەکەی دەستت عانە باییە[2]

هویچبیکەرەکەت لە خوراییە؛

* * *

(تەزبیحەکم وەرگرت[3]

بەستم کرد بە باندانە

ئەمن وا بەندی دەرێم

شایەر وا راوەستانە؛

* * *

(تەزبیحی دەستەکانم، یەرمانی نوێژەکانم

رۆژێ چارێك نەتبینم غەریبو مال وێرانم[4])

* * *

(قاتەکەی بەرت تازەو نوییە[5]

تەزبیحی دەستت سابە شەوەیە؛

* * *

(خەنجەری پشتم تەزبیحی دەسم[6]

دەفرۆشم بۆ تۆ لەجێی گشت کەسم؛

* * *

(تۆی تەزی دەس و تۆی هەناسەکەم

تۆی رۆحی رەوان دۆسە خاسەکەم؛[7]

* مەتەل:

لەمەتەلی فۆلکلۆریشدا دەربارەی تەزبیح وتراوە:

(١٠١) برار بارکێك ریخۆلەیەکیان هەیە، مەبەست تەزبیحە[8]

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. لە گۆڤاری (رەنگین) ژمارە (١٤٣)، سالی (٢٠٠٠)دا بلاوکراوەتەوە. هەروەها لە گۆڤاری (ناسوی فۆلکلۆر) ژمارە (٢٦)، سالی (٢٠٠٨)دا بلاوکراوەتەوە.

٢. تەزبی بەردین: تەزبیحساز فارس غەفوور رەزا گلی (١٩٠٢- ٢٠٠٧/٥/٢٥)، مرۆڤێکی بە ئەمەك و میوان دۆست و کورد پەروەر بوو، دانیشتووی شارۆچکەی (خورماتوو) بوو، شارەزاییەکی چاکی لە پیشەی دروست کردنی تەزبی بەردیندا هەبوو، رۆژی ١٩٩٥/١١/٢ تەزبییەکی بەردینی پێشکەش کردین تا ئەمرۆ لەلامان پارێزراوە، دەڵێن دەق لە تەزبی فەیرۆزی ئەبلەق دەچێت، ئەگەر زۆر بەوردی لێی نەروانیت هەستی پێ ناکەیت بەردە.

٣. سێبەند هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردیی، سەعدوڵڵا ئیسماعیل شێخانی، چاپخانەی (الحوادث)، بەغدا، ١٩٩٠، ل ٦٦.

٤- گۆرانییەکانم بەرگییەکەم، عەلی مەردان، دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی، (دار الحریە للطباعە)، بەغدا، ١٩٨١، ل، ١٠٠.

٥- هەڵبژاردەیێك لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگی دووەم، هەرەموێل کاکەیی، لەتیف مەجید گلی، دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی، (دار الحریە للطباعة)، بەغدا، ١٩٩٥، ل، ٢٥.

٦- فۆلکلۆری هۆنراوەکانی کوردەواری، محەمەد کەریم شەریف، چاپی دووەم لە چاپدانەوەی زیادکردنی سەعدوڵلا ئیسماعیل شێخانی، چاپخانەی (الحوادث)، بەغدا: ١٩٨٦، ل، ١٦٤.

٧- حەیرانبێژی میللی ئەحمەد سابیر عەلی (١٩٥٥-) بە ئەحمەد سەعاتچی ناسراوە. کەرکوك، گەرەکی رەحیماوا

٨- گۆرانیبێژی میللی مستەفا ئەحمەد مستەفا (١٩٤٧-) بە مستەفا تانەوا ناسراوە، خورماتوو.

٩- مەقامزان غولام خورشید حوسێن (١٩٠٧- ١٢/٢٦/ ١٩٩٩)، خانەقی، ئاوایی مێخاس، رۆژی ١٩٩٥/١١/٣ لێم وەرگرت.

١٠- شێخ مەحموود ئیسماعیل عەبدولکەریم بەرزنجی (١٩٢٤- ٢٠٠٣/٢/١١) ئەم زاتە شارەزاییەکی چاکی هەبوو لە مەقام و ئاوازی کوردی، بە گەرمیانی ناسراوە، خەڵکی شارەدێی قادرکەرەم بوو

١١- دەستنووسی هەرەموێل کاکەیی.

* بێجگە لەو سەرچاوانەی سەرەوە سوودی لەم بەرێزانەی خوارەوە وەرگرتووە:

١. تەزبی سازو مەقامزان خەزعەل عارف کاکەیی (١٩٣٦-) داقوق، خوێن

٢. تەزبی فرۆش ئەفەنی کەریم شاسوار جاف (١٩٤١-) کەرکوك: ئیسکان، لە شەقامی مەجیدیەی کەرکوك لە رۆژی (١٩٦٤/١١/١٨)ی زیمرە دوکانێکی بچکۆلانەی تەزبی فرۆشی هەیەو تیایدا رۆژانە کار دەکات

* خەنجەری دەبان[1]:

میللەتی ئێمەی کورد وەکو هەر میللەتێکی تری ئەم گێتییە هەر لەدێر زەمانەوە بیری کردووەتەوەو بە دوای شتێکدا گەڕاوە تا بە هۆیەوە بتوانێت خۆی لەدوژمن و ئاژەڵە کێوییە دڕندەکان بپارێزێت لەپێش هەموو شتێکدا داروبەردو ئێسقانیان تیژ کردووەو وەکو چەک بەکاریان هێناوەو بەرگریان لەخۆیان کردووە. تا بەرە بەرە خەڵکی هۆشیار بووەتەوەو بیریان فراوانتر بووە، ئینجا گێڕەو خەنجەرو شیرو تیر کەوانیان هێناوەتەوە کایەوە لەپاش ئەمانەش باروت هاتە گۆڕێ و دەمانچەو تفەنگو ڕەشاش پەیدا بوو.. مرۆڤی ئەمڕۆیش بە یۆقەی زانیاری تەکنەلۆژیاوە جۆرە چەکێکی سەر سوڕهاوەری وا دروست دەکات مرۆڤ لەئاستی دۆش دادەمێنێت.

ئێرەدا بە کورتی تەنیا باسی (خەنجەر)ی کوردیتان بۆ دەکەین کە جۆرە چەکێکی سادەی دێر زەمانە، بەرهەمێکی دەستکردی فۆلکلۆرییە، پیشەی خەنجەرچییە دەست ڕەنگینەکانە

خەنجەری کوردەی جۆرو شێوەی تایبەتمەندی خۆی هەیەو مۆرکی ڕەسەنایەتی بە جوانی پێوە دیارە، دەمەکەی لەجۆرە ئاسنێکی زۆر چاکو نایاب دروست دەکەن کە پێی دەڵێن (نهوز) یان (نیرز). شێوەی خەنجەری خۆماڵی ئامال کەوانییە لە نێوە ڕاستیشەوە بە درێژایی دەمە خەنجەرەکە وەکو هێڵ گرێیەکی قوتی بۆ نەخشە دەکێشن، ئەمە بۆ ئەوەیە تا لەکاتی بەکارهێنانیا برینەکە زیاتر کاریگەرو کوشندە بێت، چاکترین جۆریان (دەبان)ە، ئینجا (شێنە تیغ) لەدوای ئەمیان (دەمە سان)ە کە لەئاسنێکی نایابی جۆشدراو دروست دەکرێت، (دەبان) چەند جۆرێکی هەیە وا بەپێی نرخیان ناویان ریز دەکەین: (کرمان، خۆراسان، لاپر-لاهوی، شیراز، شام، قەزوین) ئەمانەو شینە تیغ لەجۆرە پۆلایەکی زۆر چاکو نایاب دروست دەکرێت، جۆرەکانی دەبان تەنیا لەجەوهەردا جیاوازییان تێدایە ئەگینا هەر هەموویان پوختەو چاکو نایابن، بەڵام دەبان واتە: (کرمانە)ە کەیان سەروەری هەر هەموو جۆرەکانی خەنجەرە بۆیە لەهەندێ ناوچەدا بە دەبانی جەوهەردار دەڵێن: (تێرگز دەبان)

مشتو، خەنجەر تەنیا لەشاخی گامێش و بزنە کێوی ئامادە دەکرێت چونکە لۆچی ئەم دوو ئاژەڵە بە پێچەوانەی ئاژەڵەکانی دیکەوە نێویان پتەوە، کیلانەکەشی بەدرێژایی دەمە خەنجەرەکە لەدوو تەختە داری ئەنک دروست دەکرێت و چەرمێکی ڕەشی خۆشە کراوی جوانیشی تێدەگرن، ئەم کیلانە بۆ ئەوەیە تا خەنجەرەکە بپارێزێ و ئەو کەسەش هەڵیدەگرێت نەبێ مەترسی بێکا بە قەدی خۆیدا، هەر سێ و چوار ساڵ جارێ دەبێ خەنجەر مشت و ماڵ و زاخاو[2] بدرێت ئەمەش کاری شێرگەرەکانە بۆ ئەوەی خەنجەرەکە لەپیسی و ژەنگ پاک و خاوێن ببێتەوەو بە ڕەونەق و تیژ تربێت.

لەگوندو لادێکانی کوردەواریدا پیاوەکان وەکو چەک هەڵیدەگرن و خۆیاتی پێوەپارێزن، دەکرێ بە قەدی پشتێندا لەدیوی ڕاستەوە. زۆر جار کوڕو کاڵ بۆ جوانی و شانازی کردن تەزبیەکی جوانی دەنک گەورە دەپێچن بە مشتوەکەیەوە. زۆربەی دیدە ساڵەکانیش تەزبی قەزوانی خۆماڵی (١٠١) دانەی دەپێچن بە دەوردا

خەنجەری بچووکیشیان دروست دەکردو پێیان دەوت: (گرێمی). ئەمە بۆ جوانی دەیانکرد بە قەدی مندال و مێرد مندالدا ئەو پیشەوەرەی کە دروستی دەکات پێی دەڵێن: (شێرگەر) یان: (خەنجەرچی) لە شاری کەرکوکدا گەلێ شێرگەر هەبوون لەم پیشەیەدا شارەزاییەکی چاکیان هەبوو لەوانە خوالێخۆشبوان: (نامیق ڕەزا) کە بەنامیلە بچکۆل ناسرابوو. خالە سابیر خدری سیامەنسووری و حەمەدی شوکر عەبدولڕەحمان و سابیر حاجی سالح و خالید عەلی ڕەلی (١٨٨٨- ١٩٥٢) هەروەها بە دەیاتی دیکەیش، بەڵام لەم ڕۆژگارەدا تەنیا دوو خەنجەر ساز لەکەرکوکدا ماون لەو پیشەدا کاردەکەن: عەلی ئیحسان قادر (١٩٣٤-)و موەفەق تەحسین حوسێن (١٩٥٦-) تەشارزچیکەی (کۆزیە)ش بنەماڵەی (حەمە ئەمین) کە ناسراون بە شێتە ئەوانیش لەم پیشەیەدا ناوبانگیان دەرکردووەو شارەزاییەکی زۆر چاکیان لەدروست کردنی جۆرەکانی خەنجەری کوردەواری هەیە

* لەچەندین شیعری فۆلکلۆریدا ناوی خەنجەر گەلێ هاتووە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کەوا میللەتی کورد هەر لە ڕۆژگاری زووەوە خەنجەری بەکارهێناوە:

* پەندی پێشینان:

- خەنجەر لەپەنجەرە دەرنەچێ باشە[3] واتە: خەنجەر لەکێلانا بێ باشە، کە دەرتکرد دەبێ بیوەشێنیت.

- خەنجەر لەکا نەدا[4]: بە یەکێک دەوترێت کە بەبێ پارێز کوێرانە دەست بوەشێنێت

- خەنجەری دەبان لەکێلانا ناوەستێت[5]: بە یەکێک دەوترێت کە هونەرێکی بێ و لەپڕ دەربپەڕێت.

- خەنجەرش بەیچەنە خوینش بەرتمە شۆ[6] یان: خەنجەری لێدەی خوێنی دەرناچێت، بە یەکێک دەوترێت کە زۆر تووڕە بووبێت و ڕقی هەستا بێت.

* شیعری فۆلکلۆری:

خەنجەری دەبان ئەبری حەیاتم[7]
دایکی حەوت کوڕ بی هەر بە قەمانم
**
چەنم پێوتی مەچۆ پەنجەرە[8]
لەسەر سینەکەت شەڕە خەنجەرە
**
هەڵکێشە خەنجەر، سەد زام لێکە[9]
زام لەسەری زام، دەرمانی لێکە
**
خەم بوو بە نانم، خەم بوو بە بەرگم[10]
خەم بوو بە خەنجەر درا لە جەرگم
**
هەڵکێشە خەنجەر لێدە چەپ و ڕاست[11]
یا من بکوژێنم لەسەر دۆستی خاس

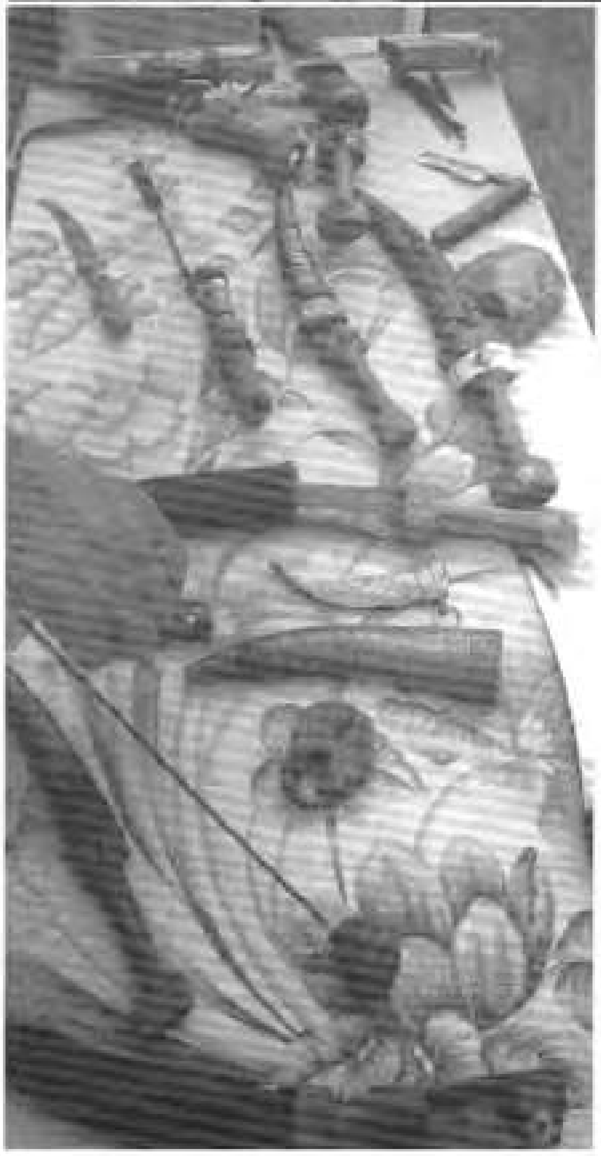

**

هەڵکێشە خەنجەر بدە لەجەرگم[12]
ئەمشەو بخوێنە یاسینی مەرگم
**

وەرن جەرگم هەڵدڕن بە دەبان و کوشتەری[13]
چەند جێ ژوانم لەگەڵ کرد لەپەنجەرەو دوو دەری
**

دەمەکەت بێنە تێر تێر ماچی کەم[14]
لەکێ ئەترسی خەنجەر پاچی کەم
**

هەڵکێشە خەنجەر وە کێلانەوە[15]
جەرگم بڕە، بە نیسقانەوە
**

هەڵکێشە خەنجەر، خەنجەر کوژمکە[16]
دەمخە خوێنەکەم هەنار مژمکە
**

خەنجەری قەزێن تفەنگی شانم[17]
نەیدەم بە باوکت، تۆم باتێ خانم
**

هەڵکێشە خەنجەر دەبانی دەم ڕەش[18]
بیدە لەدڵم بیکە بە سێ بەش
**

یان بەو خەنجەرە خۆم ئەدەم بە کوشت[19]
یان ئەچمە باخەڵ هەیاسە[20] لەپشت
**

شەرتە بسێنم خەنجەر شینە تیغ[21]
دەرهێنم ڕەگی بەد کاران لەبیخ
**

پشتێنەکەت بێرە بوەستم وەپشت[22]
یان خەنجێرەکەت خۆم ئەیدەم وە کوشت
**

ئەم بەرو ئەو بەرە ئاسکە دولبەرە[23]
لەسەر ماچێکت شەڕە خەنجەرە

*** لەنەریتی کوردەواریشدا ئێوی خە نجەر هەیە لەوانە:**

– ئەوەی زەردەواڵەو سیرەموزە پێوەی بدات خەنجەری دەبان بۆ چارەسەرکردنی دەسوون بە شوێنی پێوە دانەکەدا، گوایە بەمە چاك دەبێتەوە[24].

– خەنجەری دەبان بەلای کوردەوە ئامرازێکی بەنرخ و پیرۆزە بۆیە هەندێ جار لەجیاتی هەوێن دەمەکەی دەخەنە نێو شیرەوەو دەبێت بە ماست[25].

*** پەراوێزو سەرچاوەکان:**

١. لە گۆڤاری (ڕەنگین، ژمارە، ١٤٠سالی ٢٠٠٠)دا بڵاوکراوەتەوە

٢. زاخاو: بریتییە لەجۆرە گڵێك لەچیاکانی کوردستانی ڕۆژهەلات پەیدا دەبێت.

٣. پەندی پێشینان و قسەی نەستەق لەناوچەی کەرکوکدا، هەردەوێل کاکەیی، ئینستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی ئاراس، ٢٠٠٨، لاپەرە ٩٠

٤. پەندی پێشینان، چاپی دووەم، شێخ محەمەدی خاڵ، چاپخانەی کامەران، سلێمانی، ١٩٧١، لاپەرە ٢٢.

٥. سەرچاوەی پێشو، محەمەدی خاڵ، لاپەرە ٢٠٢.

٦. پەندو قسەی نەستەقی ماچۆ، چاپییەکەم، هەردەوێل کاکەیی، ئینستیتیوتی کوردستان، هەولێر چاپخانەی کشتوکاڵ، ٢٠٠٦، لاپەرە ١٢٨.

٧. هەڵبژاردەیەك لەهۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگی/٣، ئیبراهیم باجەلان و هەردەوێل کاکەیی،

ئینستیتیوتی کەلەپووری کورد، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٤، لاپەرە ٦٠.

٨. یونی هەڵاڵ دێ، مەحموود زامدار، بەڕێوبەریەتی گشتی رۆشنبیری کوردی، چاپخانەی (الزمان) بەغدا، ١٩٧٥، لاپەرە ٩٦.

٩. سەرچاوەی پێشوو، مەحموود زامدار، لاپەرە ١٢٦.

١٠. سەرچاوەی پێشوو، مەحموود زامدار، لاپەرە ١٢٦.

١١ سەرچاوەی پێشوو، مەحموود زامدار، لاپەرە ١٨

١٢. گەنجینەی گۆرانی کوردی، عوسمان شارباژێڕی، بەغدا، ١٩٧٥: چاپخانەی (الزمان)، لاپەرە ٢٣١.

١٣ سەرچاوەی پێشوو، عوسمان شارباژێڕی، لاپەرە ٩٧.

١٤. چەپکێ لەگوڵاڵە سوورەی شارەزوور، عەلی شارەزووری، چاپخانەی (الحوادث) بەغدا، ١٩٨٢، لاپەرە ٩٩

١٥. سەرچاوەی پێشوو، عەلی شارەزووری، لاپەرە ١٦٢

١٦. هەڵبژاردەیەک لەهۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگی دووەم، لەتیف گلی و هەربەویڵ کاکەیی، (دار الحریە للطباعة) بەغدا، ١٩٩٦، لاپەرە ٥٩.

١٧ و ١٨و ١٩ مەقامزان مام شەوکەت خورشید کاکەیی (١٩٣٦-) ئاوایی تۆپزاوە

٢٠. هەیاسە: کەمەرەی زێڕو زیوی ژنان، جۆرێکە لەخشڵ.

٢١. سەرچاوەی پێشوو مەقامزان مام شەوکەت خورشید کاکەیی

٢٢ و ٢٣. هەمان سەرچاوە، لەتیف گلی و هەربەویڵ کاکەیی، لاپەرە ٦٥،٦٦.

٢٤ و ٢٥. مەقامزان خەزعەل عارف (١٩٣٦-)، داقوق

*** دارتاشی:**

ئەم پیشەیە وەکو دەیان پیشەی دیکەی فۆلکلۆری هەر لە ڕۆژگاری کۆنەوە لە نێو ئێمەی کوردا باو بووەو بە دەیان دارتاشی دەسترەنگین لەم پیشەیەدا کاریان کردووەو گەلێ بەرهەمی چاک و پوختەی نایابیان لە دارو لە دارتاشخانەکانیاندا ئامادە کردووەو ژیاون، کەرەستەکانیشیان لەم ئامرازە سادانە پێك هاتووە (چەکوش، هەرە-مشار، گاز، بسمار، دار، فیتە، ڕاستە)، ئەمەش ناوی بڕێ لە بەرهەمەکانیانە:

*** سەنوق:**

ڕووییەکەمی بە وێنەی گوڵ و سێو و نەقش و نیگاری جۆراو جۆرو وێنەی بوراق لە شووشەو ئاوێنە ڕازاوەتەوە پێیان دەوت (سەنوقی ئاگر بارانە)، یان لە جیاتی ئەو ئاوێنەو نەقش و نیگارە ڕووەکەیان لە تەنەکەی نەقشدار دەگرت، درێژییەکەی بە ئەندازەی (١٠٠، ١٢٠ سم)ەو بەرزییەکەشی (٧٦، ٧٨ سم) بوو، هەیش بووە لەم ئەندازەیە زیاتر یان کەمتر ئامادە دەکرا، ئاگر بارانەکەیان تەنها دەوڵەمەندەکان لەگەڵ جیهازی بوکێنیدا دەیانکڕی و خەڵکی سەردەمی کۆن بەلایەنەوە فرە جوان و پەسەند بوو، هەژارو نەداران نەیاندەتوانی بیکڕن بۆیە ناچار سەنوقە نەقشدارە سادەکانیان بەهەرزان دەکڕی، لە ئاوایی و شارەکاندا پێخەفیان لەسەر دەکرد، ئێستا لەم ڕۆژگارەدا ئەم بەرهەمە بەکار ناهێنرێ و بۆفیە و کەنتۆر جێگەیان گرتەوە.

*** سەنوقچە (نەشتەرخان):**

ئەم سەنوقە بچووکەو زیاتر لە جۆرێکی هەیە، ڕووییەکەمی بە نەقش و نیگار یان ئاوێنە ڕازاوەتەوە هەبوو بۆ پاراستنی کەوچك و پیاڵەو ژێر پیاڵەو قۆری ئامادە کراوە، لە نێوەوە خانە خانەیە، هەر خانەیەکی شتێکی تێدا دەپارێزرا، هەیش بوو فەقێ و مەلاکان کتێب و دەفتەرو حبردان و قەڵەمیان تێدا دادەنا، جۆرێکی دیکەشیان هەبوو لەمانە بچووکتر بوو ژنان کل و کلتوورو خشڵ و خانەو ئاوێنەو وردەواڵەی تایبەتی خۆیانیان تێدا دەپارێزی، هەیش بوو هەندەی جانتایەك بوو ژنان کەلوپەلیان تێدا دەپاراست، ئەم بەرهەمانەش باویان نەماوە بۆ یەکجاری فەرامۆش کران. ناوی ئەم سەنوقچەیە لەم خشتە شیعرەدا هاتووە:

کەلای خۆش قوماش، ستر کافووری
هان چە سەنوقچەی لەیل دەیجووری[١]

*** ئاوێنە (گوزگی):**

ئەم ئاوێنەیە چوار دەوریان بە گوڵ و ئاوێنەبەند دەڕازاندەوەو بە شێوەیەکی زۆر جوان و قەشەنگ دروست دەکراو پێیان دەوت (ئاوێنە ئاگر بارانە)، هەندێ جار ژنان لە پێشی بووکدا سەمایان پێوە دەکرد، لە هەندێ شوێنیشدا پێیان دەوت (مەڕمەڕ).

*** ئەسکەمیلی بووك:**

جۆرە ئەسکەمیلێکی خڕ بوو، چوار دەورەکەشی بە ئاوێنەو شووشەی گوڵدار بە جوانی ڕازاوەتەوە، زووتر بووکیان لەسەر داناو دەیانڕازاندەوە، کە بووکیش تەشریفی خێری بگەیشتایەتە ماڵی زاوا هەمیسان لەسەری دادەنیشت و ژنانیش قنج قنجێ لێی دادەنیشتن و پیرۆزباییان لێدەکردو تەماشایان دەکرد تا بزانن ئەو بووکە جوانە یان نا، ئەمەیان بە زۆری لە شارەکاندا باوی بوو نەك لە گوندو لادێکاندا، ئەمەش لە ئەمڕۆدا مۆدەی نەماوە ماڵئاوایی لێکردوین، چونکە ئەسکەمیل و کەرەستەی جۆراو جۆری دیکە جێگایان گرتەوە.

*** ڕەف (ڕەفە):**

لە دار دروست دەکرا ڕووەکەشی بە شووشەی نەقشدار ئامادە دەکرا، هەیش بوو هەر لە تەختە دەکرا بە بۆیەی ڕەنگی نەقش و نیگاریان لەسەر دەتەخشاند، لە ماڵەوە لە ڕووی دیوار بە مێخ بەند دەکرا و قاپوقاچاغیان لەسەر دادەناو ڕیزیان دەکرد.

*** کەوچکدان (قاشوان):**

دارتاشە دەسترەنگینەکان لە دار دروستیان دەکرد، جێگای کەوچکەکانیش بە قەید ئامادە دەکرا، لە نێو ماڵ بە قەدی دیوارەوە قایمیان دەکردو کەوچکی چێشتیان پێدا دەکرد، هەیش بوو ژنان لە قوڕ ئامادەیان دەکرد.

*** بێشك (لانك):**
ئەم بەرهەمە نامۆ نییەو زۆربەی زۆریشمان تێدا پەروەردە بووین‌و بە ئاسوودەییش لەنێویدا خەوتووین، درێژییەکەی (٧٠، ٧٥ سم)ە، پانییەکەشی (٣١ سم)ەو بەرزییەکەشی (٧٠، ٧٥ سم)ە، بە زۆری منداڵی ساوا (مەلۆتکە)ی تێدا دەخەوێنن کە تەمەنی (٧) ڕۆژ تا یەك ساڵان، ئەم بێشکەشە تا هەنۆکە بەکار دەهێنرێت. زووتر بێشکەی ئاوێنەداریش هەبوو، چوار دەوری بە ئاوێنە ڕازابووەوە.

*** کەژاوە:**
جۆرە سەنووقێکی زلە، زووتر لە کاتی کۆچ و باردا لەسەر وڵاخ دەبەستراو مرۆڤی تێدادەنرا، بەتایبەتی ژنی پیاوە گەورەکان‌و دیدە ساڵە پەك کەوتووەکان، هەروەها بووکیشیان پێ دەگوێزایەوە لەسەر ماین، بە زۆری ئەو بووکەیماڵیان لە ماڵی زاواوە دوور بوایە.
لەم شیعرە فۆلکلۆرییەدا ناوی هاتووە:
بیکە بە خاتری زەردەی خۆرئاوا[*]
سەرێك بێنە دەر لە تۆزی کەژاوا

*** جۆلانە:**
ئەم بەرهەمە درێژییەکەی (٧٧، ٨٠ سم)ە، پانییەکەشی (٤٣ سم)ە، بەرزییەکەی (١ م)ە، بۆ نوستنی منداڵ بەکاردێت، لە تەمەنی (١، ٥) ساڵان، زیاتر لە هاویناندا بەکاردێت، تا ئەم سەردەمەش ماوە.
پێش ئەم جۆلانەیە زووتر لە گوریس‌و لباد و بەڕە جۆلانەیەکی سادەیان ئامادە دەکردو بە شەقڵەوە هەڵدەواسراو پێیان دەوت (هەلۆرك) یان هەلۆرکە) یان (دەیدیك)، بۆ منداڵی ساواو نەخۆش ئەنجام دەدرا، بەهۆی دوو (چەمەرە) بەرامبەر بە یەك گوریسەکەیان پێ دەبەستەوە، یان (کەوەنە)ی شەغیرەیان بەکاردەهێنا.

*** ڕەوڕەوە:**
ئامرازێکی سادەی پێچکدارە منداڵان پێی فێری ڕۆیشتن دەبن، بۆ ئەو منداڵانەیە کە تازە پێی دەگرن، بەرزییەکەی بە گوێرەی باڵای منداڵی (٨) مانگان تا یەك ساڵانە، لە چەشنی سێ گۆشەیی دروست دەکرێت، بریتییە لە چەند لقە دارێکی

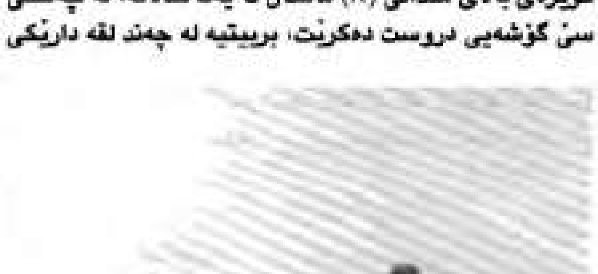

ئاشراو، سێ پێچکەو دەسکێکیشی بۆ ئامادەکراوە، منداڵ بە هۆیەوە دەتوانێت لە جیاتی (ئاتەو پاپە)ی دایك‌و خوشك‌و برا بڕوا بەرێوەو مەشق لەسەر ڕۆیشتن بکات.

*** بێشك‌و جۆلانەی بچووك:**
ئەمانە بۆ یاریکردن‌و بووکە شووشەی منداڵانە.

*** گرگرۆکە (عەرەبانە):**
بریتییە لە عەرەبانەیەکی بچووك، بۆ دەستی منداڵان ئامادە دەکرێت.

*** عەلبە، کەوێنچ، کەوچ، کەوێچ، قسناغ:**
جۆرە ئامرازێکی پێوانە بۆ کڕین‌و فرۆشتنی گەنم‌و جۆ بەکار دەهێنرێت، نزیکەی (٢٠ کگم) دەگرێت، هەیشە (١٨ کگم) دەگرێت بە شێوەیەکی بازنەیی دروست کراوە، بەرزییەکەی (١٥ سم)ە.

*** شەقڵ (شقڵ):**
لە شێوەی مالنج دروست دەکرا، ڕووەکەی بە هەڵکۆڵین (الله) یان (الله اکبر) یان (بسم الله الرحمن الرحيم) یان (ماشاء الله) یان تۆمار دەکرد، بۆ مۆر کردنی خەرمانی سوور (جێن) بەکاریان دەهێنا، شەقڵچی (شەعنە) بەکاری دەهێنا، ئەن شەعنەیە وەکو گزیری ئاغا وابوو، بۆ ئەوەی کەس نەتوانێت دەستکاری ئەو جێژە بکات تا فەردەش دەکرێت.

*** شەنەی دار:**
بریتییە لە (٧) لقەداری نیوە چەماوەی نووك تیژ درێژییەکەیان نزیکەی (٤٢ سم) دەبێت، کۆتایی لقەکانی بەهۆی سیم‌و پێستەی ئاژەڵەوە توند بەند کراون بە دەستکی شەنەکەوە، ئیتر مەحکم بوون‌و بە هیچ جۆرێك ناجوڵێن.

*** پارۆ، بیرۆك، پەرلۆ:**
لە شێوەی خاکەنازدایە، دەمەکەی لە داری پتەوو لووس‌و پانە، دەسکێکی داریشی هەیەو هەندەی دەسکی شەنی دار دەبێت، بۆ خاوێن کردنەوەی خەرمانی سوور لە کاو کۆزەر.

*** هەزار پیشە :**

جۆرە سەنوقێکی داریینی نەقشداری درێژو گەورەیە، خانە خانە بە شێوەیەکی زۆر جوانو قەشەنگ ئامادە دەکرا بۆ ئەوەی شتومەكو وردەواڵە زۆر بگرێت، زووتر لە شارەکاندا تەنها ماڵە دەوڵەمەندەکان هەیان بوو، ئەمیش وەکو سەدان بەرهەمی دیکە باوی نەماوە بەکار ناهێنرێت، کەنتۆر جێگای گرتەوە.

*** دنگ، سندۆڵ، دۆڵ، دیبەگ:**

دەفرێکی داریین یان بەردینی قووڵی هەڵکۆڵراوە، دارینەکەیان لە داری پتەو دروست دەکرێت، ئەمە بە ئامرازی (مقار) هەڵیدەکۆڵن، بە زۆری کاری دارتاشەکانە، ساوار کوتان بە هۆی میل بەکار دەهێنرێت، دوای ئەوەی ئامێری ساوار کوت هاتە گۆڕێ ئەمیان باوی نەماوە کەوتە خانەی نەمانەوە.

*** کەمانو چەکەی هەلاجی:**

کەمان بریتیە لە دارێکی درێژ لە نێو ڕاستەوە کراوەتە دوو لەتەوە نارەکەیان هەڵکۆڵیوە، بۆ ئەوەی کێشی سووك بێت، لەم سەرو لەو سەریشەوە بە بسمار تەختەی پێوە بەند کراوە ژێیشی بۆ ئامادە کراوە کە بەند کراوە بەم سەرو ئەو سەری کەوانەکەوە، ئەم ئامرازە شێوەکەی نیمچە کەوانەییە بۆیە ناویان ناوە کەمان، چەکەش لە داری پتەور مەحکەمە لە چەشنی شەربە دروست کراوە، هەللاجەکان بە هۆی ئەم چەکەو کەمانەوە خوری یان لۆکە شی دەکەنەوە.

*** دەرگا:**

زووتر هەموو دەرگاکان چ هی حەوشە چ هی ژوورەکانی ماڵەوە لە دارو بسماری گولمێخ دروست دەکرا، کلیلو کلۆمەکەشی هەر لە دار بوو، تا ئەم ڕۆژگارەش نموونەیان لە شارەکاندا لە هەندێ خانووبەرەی کۆندا هەر ماون کە تەمەنیان دەگەڕێتەوە بۆ (٨٠، ١٠٠) ساڵ پێش ئەمڕۆ.

*** پەنجەرە:**

جاران پەنجەرەی کۆشكو خانووبەرەکان هەر هەموویان لە دار دروست دەکران، هەندێکیشیان بە شیشی تێکەڵکیش

ئامادە دەکرا.

*** گلاکوت، گەلاکوتك، دێرەچ:**

دارێکی خڕی لووسەکراوەی درێژە، لە داری گوێزو بەڕوو دروست دەکرێت، درێژییەکەی نزیکەی مەترێك دەبێت، شوێن دەسەکەشی بە جوانی لووسو پووس کراوە بۆ ئەوەی بە ئاسانی بەکار بهێنرێت، بۆ کوتانی کوزەرو گەلا بەکاردێت، زووتر ژنان دەچوونە سەر کانیو دەمی چەمو ڕۆخانە بۆ پۆشاك شۆشتن، جا لەوێ لە جیاتی ساوین سەرە چۆغان (ئەسپۆن) یان سەرە (کەپلە) یان دەخستە سەر کەلوپەلەکانو ئاویان دەکرد بەسەراو بە گەلاکوت دەیانکوتا بۆ خاوێن کردنەوەی.

*** مێکوت (کوتك):**

سەرێکی زلو دەسکێکی درێژی هەیە، لە داری پتەور قایم دروست دەکرێت، وەکو بەڕوو، گوێز، توو، بۆ کاتی ساوار بەکاردێت، هەیشە لە چەشنی ئەمیە دەستەکەی کورتترە بۆ داکوتانی مێخی داریینی ڕەشماڵو دەرارو شکاندنی سەهۆڵ بەکاردێت.

*** تەختە بەن، کەت، چوارپایە:**

لە تەختەدار ئامادە دەکرێت، بە شێوەیەکی چوار گۆشەو گەورە بۆ لەسەر نوستنی هاوینان، هەیش بوو لە ئاسن دروست دەکراو ئەمیشیان مۆدەی نەماوە قەروێڵەو سیسەم جێگای گرتەوە.

*** دارە تەرم، داربەست، داربازە، سندرویك، سندریك، تابووت:**
ئەم بەرهەمە لە دار دروست دەكرێت، تەنها بۆ گواستنەوەی مردوو بۆ سەر گۆڕستان بەكار دەهێنرێت.

*** تەتەشۆر (تاتەشۆر):**
بریتییە لە چەند تەختە دارێكی لێك دراوی درێژ، تەنها مردووی لەسەر دەشۆنەوە.
لەم شیعرە فۆلكلۆرییەدا ناوی هاتووە:
بارکە پیرەکەت گیرۆدەی هەق بێ[۲]
لەبان تاتەشۆر وەك شووتی شەق بێ

*** مالیخ:**
دارتاشەكان لە داری مەحكەم دروستی دەكەن و ڕووییەكەی لووسە. لەبواری سپیكاری خانوودا بەكاردێت.

*** مەحمەل:**
دوو جۆرە، دارتاشەكان لە دار دروستی دەكەن، یەكەمیان دوو تایە و بۆ خشت كێشان بەكاردێت، دەنرێتە سەر وڵاخ، دووەمیشیان دوو یان سێ لقانەیە، جەرە یان تەنەكە ئاوی دەكەن بە قەدا و بە وڵاخ ئاوی پێدەكێشن.

*** داربێژە، داربەرە:**
بریتییە لە دوو پارچە داری دوو لقانە، یەكێكیان لە سەرەوە كون دەكرێت، دواتر تێهەڵكێش دەكرێت و لەكاتی پەزدۆشیندا شوان لە سەری دادەنیشێت و سەری مەڕ بۆ بێری خان دەگرێت تا بیدۆشێت، دەتوانین بڵێین ئەمە كورسی شوانە وێڵەیە.

*** دەسەخورد، داردۆژەنگ:**
داری ئەملا و ئەولای مەشكە، كە بە زمانە دەخرێتە نێو ناوتێرەكەوە.

*** ناوتێرك، لۆلەپ:**
بریتییە لە دارێكی لووسی گرۆڤەر بۆ پێش و دواوەی مەشكە كە دەسە خوردی بە زمانە تێخراوە.

*** ئەسپەر، مەترگە، مەتلغە، ئەسپەرە:**
پارچە دارێكی كون كراوە، لە كلكە بێڵی دەگرن، شوێنی پێ لە بێڵی ئاسنی ئەسپەرەداردا، بێڵكار پای پێدا دەداو باشتر لە زەوی دەچەقێت.

*** بەفرماڵ، بەفرماڵك، ومرومرە، شەپالۆخ:**
جۆرە بێڵێكی دارینە، لە كوردستاندا لەكاتی بەفر باریندا بەفری پێدەماڵن.

*** مزراح:**
لەداری ڕەختە بە شێوەیەكی خڕی گومەزی لە دار دروست

دەكرێت، لە بنەوە بەرین و لە نووكیشەوە باریكە، نووكەكەی پارچە ئاسنێكی بچووك وەك نووكی بسماریان تێكوتاوە بە هۆی ئەو بسمارەوە دەخولێتەوە، منداڵان یاری مزراحێنی پێدەكەن.

*** خشت بڕ:**
ئامرازێكی سادەیە بۆ خشت بڕینەوە بەكاردێت.

*** تیرۆك، تیرەچۆ:**
بریتییە لە دارێكی باریكی لووس كراو، درێژییەكەی نزیكەی مەترێك دەبێت، خانمی ئانكەر بۆ پان كردنەوەی گونكە هەویر بەكاری دێنێت.

*** مێخی ڕەشماڵ:**
پارچە دارێكی بتەوی نووك تیژە، درێژییەكەی نزیكەی (٦٠ سم) دەبێت، بۆ دابەستنی ڕەشماڵ و دەوار لە زەوی دادەكوترێت، ئێستا لەم ڕۆژگارەدا مێخی ئاسنین بەكار دەهێنرێت.

*** مێخی دیوار:**
ئەمەش جۆرە مێخێك بوو بە زۆری لە شارەكاندا لە دیواریان دەكوتا، یان لەكاتی دروست بوونی خانووەكەدا دادەنرا بۆ ئەوەی شت و مەك و پۆشاكی پێدا هەڵواسن.

*** جەنجەڕ، موشان، موشانە، مۆشەن:**
ئامرازێکی دەستکردی فۆلکلۆری کۆنە، دارتاشە دەسترەنگینەکان لە دارو بزماری گولمێخ ئامادەیان دەکرد، جوتیارەکان بۆ کوتانی قرشە (کلۆش) بەکاریان دەهێنا، بە هۆی دوو هێستر یان گوێدرێژ خەرمانیان پێ گێرە دەکرد، لەکاتی گێرە کردندا جەنجەڕەوان سواری جەنجەڕەکە دەبوو لە ولاخەکانی دەخوڕی، یەکێکیش شەنێکی ئاسنینی بە دەستەوە دەگرت و پەیتا پەیتا پەرەناو و بن ملی دەکرد کە ئامێری کوتان و پاتۆز هاتە گۆڕێ ئەمیان باوی نەماو بۆ یەکجاری ون بوو. ئەمەش کەرەستەکانی جەنجەڕە:

*** حوشترە-حوشترۆکە :**
جەنجەڕ لە دوو حوشترەی مەحکەم پێك هاتووە کە هەردوو تەنیشتی جەنجەڕەکەیە، لە شێوەی سەرو ملی وشترە بۆیە ئەم ناوەیان بۆ هەلبژاردووە، لە داری ڕەختەو بزماری گولمێخ ئامادە کراوە، هەموو کەرەستەکانی جەنجەڕ دەگرێتە نێو خۆی و بە یەکیان دەبەستێتەوە، هەموو کەرەستەکانی ناوەوەی پارچە ئاسنێکی لووسیان بۆ دروست کردووە و پێی دەڵێن کلچێوك.

*** تۆپی جەنجەڕ:**
بریتییە لە دوو داری بتەوی لوولێن لە ملاو لەولاوە هەر یەکەیان دوو کونی بۆ کراوەو پێی دەڵێن (کلدانە)، بە شێوەیەکی ڕێکوپێك و زۆر جوان لووس کراوە، بە گوێرەی گەورەو بچووکی جەنجەڕەکە، درێژییەکەی نزیکەی مەترێك تا مەترێك و بیست سانتیمەتر دەبێت، باڵتەکانی جەنجەڕی تێدا چەسپێنراوە کە ژمارەیان (٢١، ٢٥) باڵتەیە.

*** باڵتە (پەڕ):**
لە شێوەی دەمە تەوردایەو زۆریش تیژن، پیشەی ئاسنگەرەکانە، لە تۆپی جەنجەڕ بەند دەکرێن، بەهۆی ئەم باڵتانەوە قرشەکە دەکوترێت.

*** کلدانە، کلدان:**
بەو دوو کونانە دەوترێت کە ها یە ئەملاو ئەو لای تۆپی جەنجەڕەکەوە، لە ئاسن ئامادە کراوە کە هی هەردوو تۆپەکان ژمارەیان دەکا چوار کلدانە، کلچووکەکانی حوشترەکانی دەچێتە نێو، پێش ئەوسا پڕ دەکرێت لە (کەرە) یان بەزو دونگ و کارەموو بۆ ئەوەی تۆپەکان بە ئاسانی بسوڕێن پیشەی ئاسنگەرەکانە.

*** تەوقی تۆپ (تۆقی تۆپ):**
بەو ئەڵقە ئاسنە پان و بازنەییە دەڵێن کە دەورەی سەری تۆپی داوەو نایەڵێت بشکێ، یان بقەڵشێت، پانییەکەی بە ئەندازەی دوو پەنجە دەبێت، بە بسمار قایم کراوەو ژمارەشیان چوارن، پیشەی ئاسنگەرەکانە.

*** کلچێوك، کلچووکە، میل، ملچێوك، کلێنچك:**
بریتییە لە چوار ئاسنی لووس و خڕ، پڕ لە کلدانەی جەنجەڕەکان، لە حوشترەکان بەند کراون، بە خۆی کلکێکی تیژی باریك و دوو فیلقانە لە لای دەرەوەی حوشترەکە هەر سەرێکی بە لایەکدا پەرچ کراوە، پیشەی ئاسنگەرەکانە.

*** سێڕۆکە (یاتاغ):**
بریتییە لە چوار پارچە ئاسنی پان دەخرێتە بن کلچووکەکەو بە بسمار توووند کراوە بۆ پاراستنی دارەکەی دەوری کلچووکەکە، کە ڕوو بەرەکەی چوار گۆشەییە، نزیکەی (١٠-١٢سم)ە دەبێت، پیشەی ئاسنگەرەکانە.

*** شێڕۆکە :**
ئەو پارچە ئاسنەیە کە بە بن سەرەوەی حوشترەکانەوە بەندە لە نووکەوە تا کۆتایی، سوودەکەشی ئەوەیە چونکە داری بنی حوشترەکان لە ئەنجامی زۆر سووڕان لە سەر قرشەکە دەپارێزێ بۆ ئەوەی نەخورێ و لە نێو نەچێت و نەبڕێت، پیشەی ئاسنگەرەکانە.

*** داینجاخ، قولاغە، چوار قوڵی دەفەی جەنجەڕ، شوانکی حوشترە:**
بریتییە لەو چوار سەرەی کە لە ناوەڕاستی حوشترۆکە قیت و بەرز بووەتەوەو لە چەشنی ئینجانەی پۆشاك شەتن بۆ گیرو بەستنەوەی جەنجەڕ بە کاردێت بە سایەی دوو پردۆکەو دوو دەفەی پاش و پێشی جەنجەڕ، سەرەکانیان (٤-٥) کونی بە قەدەر دەمی جگەرەی تێدایە (جەنجەڕەوان)ی جگەرەکێش جگەرەی پێ دەکوژێنێتەوە، بۆ ئەوەی خەرمانەکە (چۆخێن) لە سووتان بپارێزێت.

*** دەلاقەی حوشترە:**
نێوان هەردوو قوڵی دەفەی جەنجەڕەکە دەلاقەیەکی تێدایەو ڕووەکەشی نەخشێنراوەو پێی دەڵێن دەلاقەی حوشترە.

*** دەفە، دەفەی پاش و پێشی جەنجەر، دەرگای پێش و پاشی جەنجەر:**
بریتییە لە دوو تەختەداری بەرین کە لە پێش و پاشی جەنجەرەوەیە، پێک هاتووە لە لێکدانی چەند پارچەیە (شەبکە)، چوار تیرەی بە پاتی لێدراوەو هەر دەفەی چوار زمانەی هەیە کە دەچێتە نارەبۆکی پێش و پاشی حوشترەکە، دەبێتە پارچەی توند کردن و شاردنەوەی بالتەکان و لابردنی مەترسی بۆ جەنجەرەوان لە کاتی سووڕانی جەنجەرەکەدا.

*** پرەوکەی جەنجەر، پردی جەنجەر، کۆپری جەنجەر:**
بریتییە لەو دوو دارەی کە هەردوو سەرەکانیان بە چوار گۆشەیی یان لاکێشەیی هەلکۆلراوەو دەچێتە سەر سەری دابنجاغی حوشترەکە، ئەویش هەر بۆ بەند کردنی جەنجەرەکەیە.

*** پردی دانیشتن:**
بریتییە لە تەختە دارێک پانییەکەی بە ئەندازەی بستێک یان زیاترە، دەکەوێتە نێوانی پردوکەی پاش و پێشی جەنجەر بۆ دانیشتنی جەنجەرەوان، درێژییەکەشی هەر ئەوەندەی پەرینی جەنجەرەکەیە

*** دار کولاژەمە، دار ئەقرەبە:**
دارێکی بە هێزە، هی داری گوێز یان بەڕوو یان تووە بە شێوەیەکی لوولەیی ئامادەکراوە، لە هەردوو سەرەوە زمانەی بۆ کراوە دەچێتە نێو هەردوو حوشترەکەوە، کولاژەمەی لە نێو ڕاستدا لێ گیرکراوە بۆ ڕاکێشانی جەنجەر بەکاردێت درێژییەکەشی نزیکەی مەترو نیوێک دەبێت.

*** کولاژەمە، ئەقرەبە:**
بریتییە لە پارچە شیشێک لە نێوەڕاستی دار کولاژەمە بەند کراوە لە سەریشەوە لە شێوەی کلکی دووپشک خوار کراوە بۆیە ئەم ناوەیان لێناوە، ئەم ئامرازە ئەلقەی کولاژەمەی لێ گیر دەکرێت.

*** ئەلقەی کولاژەمە، ئەلقەی ئەقرەبە:**
پارچە ئاسنێکە لە چەشنی لاکێشەدایە بە بازنەی مژنەوە بەندە، بۆ ڕاکێشانی جەنجەر بەکاردێت پێشەی ئاستەنگەرەکانە.

*** تیرەی حوشترە:**
لە شێوەی دار ئەقرەبەیە، لە دواوە بە زمانە دەچێتە نێو حوشترەکان و پێکەوە توند بەندیان دەکات.

*** بەستەکی جەنجەر:**
بەو گوریسە درێژە دەوترێت کە هەر چوار لەوری جەنجەری پێ دەبەسترێتەوە: بۆ ئەوەی جەنجەرەکە لە کاتی کارکردندا شلوشار نەبێت و لێکهەڵنەوەشێتەوە.

*** پێچەک، دار بەستەک، چەلە:**
بریتییە لە دوو پارچە دار وەکو تیرۆکەران بەلام ئەمان کورتترن، لە نێوانی دوو گوریسی بەستەکیان دەخەن و دەیسوڕێنن و قایم جەریان دەدەن تا گوریسەکە توند دەبێت. یەکێکیان لە پێشەوەو ئەوی دیکەشیان لە دواوەی جەنجەر دەخرێت.

*** چانچانۆکە، کوچ کوچە، تولەی دوای جوخجەر، چلێ دوای جەنجەر:**
بریتییە لە چەند پارچە پەڕۆ گوریش پێکەوە دوراونەتەوە بە دوو دار دەیبەستن بە قەدی دار بەستەکی دواوەی جەنجەر، ئەمە لە کاتی ورمە کوت بەکاردێت بۆ ڕاستەو لووسی و ڕێکخستنی پاخواکە، ئەم چانچانۆکەیە لە پووەکی سوورتانک یان مارگیرە یان خەرنووک و حوشترەلۆکیش ئامادە دەکرێت،

*** شەغرە:**
بریتییە لە ئامرازێکی داریی سادەی دەستکردی فۆلکلۆری، زیوتر جوتیارەکان بە هۆی ئەم شەغرەوە لرشەی گەنمیان لە سەر پەرێزەوە دەگوێزایەوە بۆ سەر خەرمان (جۆخین)؛ بۆ کێشانی بەشە برنجیش بەکاریدەهێنرا، هەروەها لە گوندو لادێکاندا بۆ گوێزانەوەی خشت وبەردیش بە کاریان دەهێنا. ئەم ئامرازە لەم چەند پارچە دارانەی خوارەوە پێک هاتووە.

*** لنگە شەغرە، قاچە شەغرەو پێچکە شەغرەشی پێدەڵێن:**
بریتییە لە چوار تەختە داری مەیلەوە خوار سەرەکانیان بە هۆی دارێکی لوولەیی (بەکرە) بە یەکەوە بەستن.

*** هاپە، ئاو تیرەی شەغرە:**
بریتییە لە پارچە تەختەیەک بۆ لێک بەستنەوەی دوو لنگە شەغرە بەکاردێت، بۆ شەغرەی گوێدرێژ (٢) هەپەو بۆ هی هێستر (٣) دانەیە، ئەو بە کون کردنی لنگە شەغرەکان و دەهێنانی زمانەی هەپەکانەوە تێهەڵکێش و بەند دەکرێن

*** گرگرە (بەکرە بو) خەرەک بو (گورگورە)شی پێدەڵێن:**
بریتییە لە دارێکی لوولەیی زمانە دەرهێنراو بۆ بەند کردن و تێکهەڵکێشانی لنگە شەغرەکان، درێژییەکەی نزیکەی (٥٠-٦٠سم)ە دەبێت.

*** بەستەکی شەغرە:**
بەو پەتەی دەڵێن کە هەردوو لنگە شەغرەکەی پێ دەبەسترێتەوەو توندو شەتەک دەدرێت بە هۆی دار بەستەکەوە بۆ ئەوی لە گرگرەکە نەترازێت.

*** دار بەستەک (چەلە):**
دارێکی لووس کراوەی لوولەییەو باریکە بە ئەندازەی تیرۆکێک دەبێت و سەرەکانیشی باریکە، درێژییەکەی بە ئەندازەی بستێک دەبێت.

* چەلا (گوریسی شەخرە)[١]:
جۆرە پەتێکی چنراوە بە تێلی لە بەفی مووی بزن ئامادە دەکرێت: بۆ هەر شەخرەیەك گوریسێکی درێژ یان دوو گوریسی ماماوەندی بەکاردێنن و دوو زەنگۆلەی (چەمەرە) پێوە دەبەستن، بە هۆی ئەم گوریسەوە قرشەکە لە سەر شەخرەکە بەند دەکرێت

* قالە (کەوەنە یا قەدە)شی پێدەوترێت:
بەو دارە خوارو چەمارەی دەڵێن کە لە شێوەی داری دوو فیلقانەی بەدوکراوەیە، دوو لقەکەی راست و درێژکراوەتەوە، راستەوخۆ پشتی قرشەکە دەگرێت لە کاتی بەستنی شەخرەدا، ئاپەخێ قرشەکە بجووڵێ یان پەرت وبلاو بێت لە داری گوێز یان بەیوو یان توو دروست دەکرێت

* بەنقالە* (بەنقەدە)و(بەنکەوەنە)و(بەقزموولە)شی پێدەڵێن:
بریتییە لە دوو تیوچە گوریسی درێژ هەر یەکەیان بە ئەندازەی دوو باڵ دەبێت، هەر یەکەیان سەرێکی دەبەستن بە لنگی شەخرەکەوە ئەوی دیکەشیان بەندی دەکەن بە قالەوە دەبێتە پناغەو جێی بارەشی قرشە لە کاتی بەستنی شەخرەدا.

* چەمەرە (پۆسە)و (وێژانە)و (قەشقە) و (زەنگوڵە)شی پێدەڵێن:
ئەم ئامرازە لە داری بەروو یان گوێز بە ئەندازەی ئەستووری دار دەستێك بە شێوەیەکی بازنەیی ئامادە دەکرێت، سەرەکانی لە سەر یەك دادەنێن و قایم دەیبەستن

* شاگرد ئۆغلانی (دوو فیلقانەی شەخرە)شی پێدەڵێن:
بریتییە لە دارێکی دوو گوێی بە ئەندازەی ئەستووری دار دەستێك دەبێت لە پاش چەسپاندنی پێچەکانی قالەکەی شەخرە لە ژێریدا، شاگرد ئۆغلانەکە لە کاتی راست کردنەوەی تایەکی شەخرەکە دەدرێتە بەر پشتە کەوانەی (قالە) تا وڵاخەکە دەمێنێتە بەر شەخرەکەو بار دەکرێت.

* تەپان[٦] (ناغل)یشی پێدەڵێن:
دوو بالیفە بە درێژی کورتانی شەخرە، لە کۆنە گوریش و لباد پەڕۆ ئامادە دەکرێت: لە سەر پشتی کورتانەکە دەیبەستن لای پێشەوەی بلند دەبێت تا شەخرەکە بە لای سەریدا وەرنەگەڕێ و نەڕوات: تەپانیش بۆ کەم زانی و نەرمەتی پشتی وڵاخ بەکاردێت.

* ئەمەش ناوی هەندێ لە دارتاشەکانی کەرکوکە:
١. (دارتاش سەعید محەممەدی دارتاش ١٩٥٢،)
٢ (دارتاش فەلاح محەممەد عەلی ١٩٦٦،)
٣. (مەجید عەلی ئەمین زەنگەنە).
٤. (حاجی مەجید گلی).
٥ (جەبار بیلال شێخانی).
٦. (عەلی زەینەل وەلی کاکەیی ١٩٦٢، ١٩٩٨)
٧ (ئیبراهیم عەبدوڵڵا عەبدولقادر ١٩٢٢- ١٩٦٨)
٨ (حاجی نەجمەدین محەممەد عەلی).
٩. (ئەحمەد مستەفا زەینەل ١٩٠٢. ١٩٨٩).
١٠ (محەممەد نووری سەمەد ١٩٢٠، ٢٠٠٨).
١١ (فەخرەدین نورەدین عومەر ١٩٣٣،).
١٢. (حەسەن شوکر شەریف ١٩٦٥،).
١٣ (عەلی رەحیم عەبدوڵڵا ١٩٥١، ٢٠٠٦)
١٤. (ئیبراهیم رەحیم عەبدوڵڵا ١٩٧٧،).
١٥. (مستەفا حوسێن ئەحمەد ١٩٣٦.)
١٦. (بەهائەدین حوسێن ئەحمەد).
١٧ (محەممەد تۆفیق ١٩٢٨، ٢٠١٠).
١٨ (فازڵ مەردان حەیدەر ١٩٦٥. ١٩٩٠)
١٩. (عەبدوڵڵا عیسا حاسەن ١٩٤٠،).
٢٠ (غەریب حەسەن حوسێن ١٩٣٠. ٢٠٠٩)
٢١. (محەممەد فاتیح سەمەد ١٩٢٢، ١٩٩٨).
٢٢. (بەهرام مستەفا حوسێن ١٨٨٨، ١٩٩١).
٢٣ (خورشید زەینەل حوسێن)
٢٤. (حاجی نەجمەدین محەممەد عەلی ١٩٤٣،).
٢٥ (ئەحمەد بەهرام مستەفا ١٩٥٦،).

هەروەها ئەم دارتاشانەش لە بواری مۆبیلیاتدا زۆر ناوبانگیان دەرکردووە: (شوکر نەجار، ئامق نەجار، کەمال شەنگویل نەجار، یونس نەجار، فەخرەدین نەجار)

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:
١. دەستنووسێکی هەردەوێن کاکەیی.
٢. هەڵبژاردەیەك لە شیعری فۆلکلۆری کوردی لاپەرە ١٩٥.
٣ چەپکێ لە گوڵە سوورەی شارەزوور، لاپەرە ٤٧
٤. ئەو گوریسە دەچێتە خانەی چنینەوە، ئێمە لێرەدا باسمان کرد لە بەر ئەوەی کەرەستەیەکی شەخرەیە: لە جێگای خۆیدا باس کراوە
٥. ئەمانەش پیشەی چنیارن، لە بەر ئەوەیەکێکن لە کەرەستەکانی شەخرە بۆیە لێرەدا هاتوون.
٦. ئەمانەش پیشەی چنیارن، لە بەر ئەوەیەکێکن لە کەرەستەکانی شەخرە بۆیە لێرەدا هاتوون.

* پیشەی دارفرۆش و دارتاشەكان:

ئەم پیشەیە لە كەركوكدا مێژوویەكی دوورو درێژی هەیە، بوونی هەڵكەوتەی كەركوك بە تایبەتی لادێكانی دەوروبەری. لە پاڵ نزیكی لە ناوچەكانی كوردستانەوە، بووە بەكانگای بەكارهێنانی دار بە رێژەیەكی زۆر، ئەمەش وایكردووە بەشێكی زۆر لە پیشەی دارفرۆشی و دارتاشیدا كار بكەن. هەروەها بوونی لادێیەكی زۆر لە دەوروبەری كەركوك بەتایبەتی لە بنیاتنانی خانوودا یان لە دروستكردنی كوڵەكەكاندا بۆ داپۆشینی پێویستییەكی زۆریان بە دارو هەسیر بووە.
ئەو پێشكەوتنەی كە لە ئەورووپادا سەری هەڵدا كەركوك بەشێكی بەرچاو بوو لە پێشكەوتنی جۆرەها مۆبیلیاتی دار بەهۆی هاوپەیوەستی كۆمپانیای نەوتی باكوور لەگەڵ خەڵكی كەركوك هەر لەبەر ئەمەش لە سەرتاپای عێراق و كوردستاندا كەركوك ناوبانگی دەركرد لە پیشەی دارسازی و دارتاشیدا، بەتایبەتی لەدوای هاتنی ئینگلیزەكان لە كەركوك.

* دار فرۆشەكان:

١. (محەمەد شەفیق مەلا عەزیز)، لە گەڕەكی (موسەڵا) بوو
٢. (حەسەن حەمەد ئەحمەد)، لە ناو خاصە بوو لە نزیك سینەما (خەیام) بوو.
٣. (حاجی محەمەد ئەحمەد)، لە گەڕەكی (شۆڕیجە) بوو.
٤. (حاجی فەتحوڵڵا بەكتاش)، لە گەڕەكی (شۆڕیجە) بوو
٥. (بەكتاش نەجار)، لە (گەراجی حەویجە) لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.
٦. (حاجی كەریم نەجار)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.
٧. (حاجی جومعە) لە نزیك سینەما (خەیام) بوو.
٨. وەستا (ئەكرەم)، لە گەڕەكی (شۆڕیجە) بوو.
٩. (سەعید محەمەد ئەحمەد)، لە بازاڕی (حەسیر) لە گەڕەكی (ئاخوڕ حوسێن) بوو.
١٠. (سەعدوڵڵا بەكتاش)، لە (گەراجی حەویجە) لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.
١١. (حاجی جەبار محەمەد)، لە گەڕەكی (شۆڕیجە) بوو
١٢. (مام عەبدوڵڵا)، لە گەڕەكی (شۆڕیجە) بوو لە دوایی خۆی گواستەوە بۆ گەڕەكی (ڕاپەڕین).
١٣. (مام حەمە سالح)، لە گەڕەكی (شۆڕیجە) بوو
١٤. وەستا (تۆفیق)، لە شەقامی (كۆماری) بوو.
١٥. (حاجی مەحموود)، لە بازاڕی گەورە لە بەرامبەر كازینۆی (ئەسلان یواسی) بوو.
١٦. (حاجی حەمید پاشا)، لە گەڕەكی (موسەڵا) بوو.

* دارتاشەكان- پیشەی دروستكردنی كەرەستە دارینەكانی ناو ماڵ:

ئەم پیشەوەرانە بە ناوبانگ بوونە لە دروستكردنی بێشكەو پەیژەو یاری منداڵان و سەندوقی بوخچەو پێویستییەكانی هەڕیركاری كە لە دار دروست دەكرێت

١٧. وەستا (فەخرەددین نورەددین)، لە گەڕەكی (گەراجی حەویجە) بوو.
١٨. وەستا (حاجی عەلی وەحید)، لە گەڕەكی (گەراجی حەویجە) بوو.
١٩. وەستا (شوكور شەریف تاوقلی)، لە گەڕەكی (گەراجی حەویجە) بوو.
٢٠. وەستا (مستەفا زینولعابیدین)، لە گەڕەكی (گەراجی حەویجە) بوو.
٢١. وەستا (حاجی خورشید كاكەیی) و كوڕەكانی (حاجی تۆفیق) و (حاجی كەریم)، لە گەڕەكی (گەراجی حەویجە) بوو
٢٢. وەستا (حاجی حەمید)، لە گەڕەكی (گەراجی حەویجە) بوو
٢٣. وەستا (مستەفا كەمال)، لە گەڕەكی (گەراجی حەویجە) بوو.
٢٤. وەستا (نورەددین ئەحمەد) و براكەی (فەخرەددین)، لە گەڕەكی (گەراجی حەویجە) بوو.
٢٥. هەردوو برا وەستا (عەباس ئەحمەد) و وەستا (بەهائەددین ئەحمەد)، لە گەڕەكی (گەراجی حەویجە) بوو
٢٦. وەستا (محەمەد بەیرام)، لە گەڕەكی (گەراجی حەویجە) بوو
٢٧. وەستا (فایق)، لە قەراخی خاصە بوو، سەندوقی (بوراق)ی دروست دەكرد.
٢٨. وەستا (محەمەد عەلی)، لە تەنیشت (كوێر حەمام) بوو.
٢٩. وەستا (مەحموود سۆران)، لە تەنیشت (كوێر حەمام) بوو
٣٠. وەستا (ئەحمەد سۆران)، لە تەنیشت (كوێر حەمام) بوو
٣١. وەستا (محەمەد عەباس)، لە بازاڕی (حەلواچییەكان) بوو
٣٢. وەستا (ئەحمەد عەباس)، لە بازاڕی (حەلواچییەكان) بوو
٣٣. وەستا (سەعید).
٣٤. وەستا (حاجی عەبدوڵڵا)، لە نزیك حەمامی (حاجی باقی) بوو
٣٥. وەستا (سەبیب رەلی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٦. وەستا (ستار حاجی عومەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٧. وەستا (حاجی عەلوش)، لە گەڕەكی (جرید مەیدان) بوو.
٣٨. وەستا (ناطق نەجار).
٣٩. وەستا (مستەفا عەلوش).
٤٠. وەستا (محەمەد عەلوش)، لە گەڕەكی (جرید مەیدان) بوو.
٤١. وەستا (حەسەن زیە)، لە گەڕەكی (شۆڕیجە) بوو
٤٢. وەستا (محەمەد رەسول)، لە گەڕەكی (ئیمام قاسم) بوو.
٤٣. وەستا (عەلی مەردان).
٤٤. وەستا (عەودل دارتاش).
٤٥. وەستا (حاجی نەجار).
٤٦. وەستا (عەزیز نەجار).

اطلس
كركوك - شارع اطلس

معرض موبيليات
الأضواء
نامق رفيق
كركوك - شارع اطلس

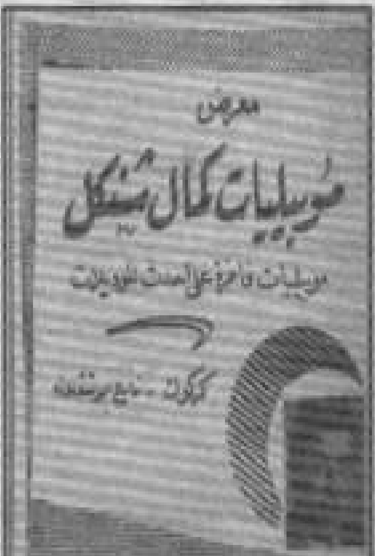
معرض
موبيليات كمال شكل

صديق قلنجي
معمل نجارة
ومقاولات
كركوك

موبيليات الخيام

٤٧. وەستا (مەحمەد نەجار).
٤٨. وەستا (شەوکەت نەجار).
٤٩. وەستا (مەهدی ئیسماعیل).
٥٠. وەستا (عەبدوڵڵا نەجم).
٥١. وەستا (سەیید بارام کاکەیی دارتاش).
٥٢. وەستا (سەیید محەمەد بارام کاکەیی دارتاش).

* دارتاشی- خراطة الخشب:
١. وەستا (حەسەن قاقا)، لە (جووت قاوە) لە بازاڕی گەورە بوو.
٢. وەستا (نورەددین ئەحمەد نەجار)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.
٣. وەستا (عەبدولڕەحمان نەجار)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.
٤. وەستا (ڕەحیم نەجار)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.
٥. وەستا (موەففەق نەجار)، لە (خان خورما) لە بازاڕی گەورە بوو.
٦. وەستا (ئیحسان ئیبراهیم نەمیق قایەچی):
لە ساڵی (١٩٤٠) لەدایکبووە، ئەم پیشەیەی لە وەستا (غێدان قازی)و وەستا (مەجید)و وەستا (یونس) وەرگرتووە. دوکانەکەی لە بازاڕی گەورە بوو، لە ساڵی (٢٠٠٦) کۆچی دوایی کردووە.
٧. وەستا (عەبدولڕەزاق جەمیل نەجار)، لە بازاڕی گەورە بوو، کاری دروستکردنی (جەنجەر)ی ئەکرد.
٨. وەستا (فاتیح جەمیل)و براکەی (ئەنوەر)، لە دروستکردنی سندوق و کارەنتەری بووك کاریان دەکرد.
٩. وەستا (خدر نەجار)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بوو.
١٠. هەردوو برا وەستا (تەجەددین محەمەد)و وەستا (فەلاح)، لە (گەراجی حەوریجە) چەرخچی دار بوون.
١١. وەستا (سەیید محەمەد تاترەیی)، لە (گەراجی حەوریجە)ی کۆن بوو.
١٢. وەستا (ئیسماعیل نەجار)، لە نزیك سینەما (خەیام) بوو.
١٣. وەستا (ئەحمەد حاجی محەمەد نەجار)، لە (جووت قاوە) لە بازاڕی گەورە بوو.
١٤. وەستا (ئیسماعیل دەروێش کەریم نەجار)، لە (جووت قاوە) لە بازاڕی گەورە بوو.
١٥. وەستا (عەبدوڵڵا نەجار)، لە گەڕەکی (پولاق) لە بازاڕی گەورە بوو.
١٦. وەستا (جەعفەر خورشید نەجار)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٧. وەستا (ڕۆستەم نەجار)، لە نزیك مزگەوتی (تاوچی) بوو.
١٨. وەستا (مستەفا کەماڵ نەجار)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٩. وەستا (هیجران مەلا عەبود)، لە گەڕەکی (چای) لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٠. وەستا (وەهبی نەجار)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بوو.
٢١. وەستا (نورەددین نەجار)، لە گەڕەکی (ئاخور حوسێن) بوو.
٢٢. وەستا (کامیل نەجار)، لە گەڕەکی (ئاخور حوسێن) بوو.
٢٣. وەستا (مستەفا عەرەب مستەفا نەجار)، لە (گەراج حەوریجە)ی کۆن بوو.
٢٤. وەستا (بەگتاش-چراخ)، لە بازاڕی گەورە بوو، (بووزەلە)و (ئامرازەکانی ئیقاع)ی دروست دەکرد.
٢٥. وەستا (ڕەفیق ئەحمەد مەهدی نەجار):
لە گەڕەکی (سەقاخانە) لە کەرکوك لەدایکبووە، ئەم پیشەیە لە باوکییەوە وەستا (ئەحمەد نەجار) بۆ بەجێماوە لە بەرامبەر گەرماوی (نەقشیفا)، دەستێکی باڵای هەبووە لە نەخشی داری لەسەر دەرگاو لە دروستکردنی بێشکەی داردا، لە ساڵی (١٩٦٦) کۆچی دوایی کردووە.
٢٦. وەستا (حیکمەت شاکر سەمین نەجار):
لە ساڵی (١٩٢٩) لە گەڕەکی (قوریە) لەدایکبووە، ئەم پیشەیە لە وەستا (حیجازی)یەوە فێر بووە، خاوەنی کارگەی دارتاشی (خەیام) بووە لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) لە نزیك سینەما (حەمرا)، لە ساڵی (١٩٤٦) تا ساڵی (١٩٩٠) لەم پیشەیەدا بەردەوام بووە.
٢٧. وەستا (ئەحمەد سەلمان)، لە شەقامی سینەما (حەمرا) بوو.
٢٨. وەستا (محەمەد سەلمان)، لە شەقامی سینەما (حەمرا) بوو.
٢٩. وەستا (حاجی جەرجیس سەلمان)، لە شەقامی سینەما (حەمرا) بوو
٣٠. وەستا (عونی نەجار)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو
٣١. وەستا (عادل ڕەئووف)، لە شەقامی سینەما (حەمرا) بوو.
٣٢. وەستا (محەمەد عادل ڕەئووف)، لە شەقامی سینەما (حەمرا) بوو
٣٣. وەستا (سەیید ئەحمەد)و (سەیید حەمید ئەحمەد)، لە شەقامی (حەمرا) بوو.
٣٤. وەستا (حاجی ئاغا)، لە شەقامی سینەما (حەمرا) بوو.
٣٥. وەستا (قازی عەنتیکە)، لە شەقامی سینەما (حەمرا) بوو.
٣٦. وەستا (سوبحی نەجار)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.
٣٧. وەستا (هاشم قادر نەجار)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو
٣٨. وەستا (سەردار سلێمان عەبدوڵڵا)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.
٣٩. وەستا (واجید حەیدەر عەباس بەیاتی)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.
٤٠. وەستا (شوکور صالح عەبدولڕەحمان نەجار)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.
٤١. وەستا (عەبدولخالق حەمدی ئەلعسانی)، چەرخچی بوو لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ).
٤٢. وەستا (عەبدولواحید حەیدەر نەجار-وەحید نەجار):
لە ساڵی (١٩٣٩) لە کەرکوك لەدایکبووە، لە منداڵییەوە لە تەمەنی دە ساڵییەوە لەم پیشەیە کاری کردووە، ئەم پیشەیە لە وەستا (صدیق نەجار)ەوە فێربووە، دوکانەکەی لە بەرامبەر

سینەما (حەمرا) بوو، بۆ ماوەی شەست ساڵ لەم پیشەیەدا بەردەوام بووە- لە ساڵی (٢٠١٠)دا کۆچی دوایی کردووە

٤٣. وەستا (حازم نەجار)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٤٤. وەستا (حوسێن محەمەد بەیاتی)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٤٥. وەستا (فوئاد نەجار)، لە شەقامی (کۆماری) لە نزیک مەراجعقانە بوو.

٤٦. وەستا (ئیسماعیل نەجمەددین نەجار)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٤٧. وەستا (حوسێن مەحموود-باوکی عەلی)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٤٨. وەستا (حاجی جومعە نەجار)، لە شەقامی (کۆماری) بوو

٤٩. وەستا (محەمەد سوبحی نەجار)، لە شەقامی (کۆماری) بوو

٥٠. وەستا (عەدنان عەبد عەلی)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٥١. وەستا (عەبدولوەهاب نەجار)، لە شەقامی (کۆماری) بوو

٥٢. وەستا (فارس نەجار)، لە گەڕەکی (ساحەت عومال) بوو

٥٣. وەستا (شوکور سلێمان نەجار)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٥٤. وەستا (ئیبراهیم ڕەفیق محەمەد نەجار)، لە شەقامی (کۆماری) بوو

٥٥. وەستا (خەلیل حەسەن حەنەش نەقاش):

لە ساڵی (١٩٦٦) لە گەڕەکی (تسن) لەدایکبووە، ئەم پیشەیەی لە وەستا (شوکور نەجار)ەوە فێر بووە، هەروەها فێری هونەری کۆتەڵ و نەخش بووە لەسەر دار. لەو کرێکارە میسرییانەی کە لەلای شوکور نەجار کاریان کردووە، بەتایبەتی هەر یەکە (محەمەد خەتیب، عەبدولحەلیم خەتیب، وەستا فەوزی)، دوکانەکەی لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٥٦. وەستا (عومەر ڕەفیق نەجار)، لە نزیک مەراجعقانە بوو.

٥٧. وەستا (محەمەد ئەلعاس)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو

٥٨. وەستا (غازی عەرەب)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو

٥٩. وەستا (سامی ئەحمەد مستەفا)، خاوەن مۆبیلیاتی (یەلدز) بوو لە شەقامی (ئەتڵەس)

٦٠. وەستا (مستەفا شەنگول)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو

٦١. وەستا (نامیق ڕەفیق نەجار)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

٦٢. وەستا (محەمەد عەنتیکە نەجار)، لە پشت سینەما (عەلەمەین)ی کۆن بوو.

٦٣. وەستا (فەوزی خەشاب) لە پشت سینەما (عەلەمەین) کۆن بازرگان بوو.

٦٤. وەستا (نازم عەنتیکە)، لە پشت باڵەخانەی دادگا بوو.

٦٥. وەستا (فەخری عەنتیکە)، لە پشت باڵەخانەی دادگا بوو.

٦٦. وەستا (حەسەن عەباس)، باوکی دکتۆر (ستار حەسەن کەرکوکی) بوو، لە شەقامی دادگا بوو

٦٧. وەستا (ئەحمەد سەعید مەحموود بەیاتی نەجار):

لە ساڵی (١٩٢٨)لە (خورماتوو) لەدایکبووە. هەر لە چلەکانی سەدەی ڕابردوودا لەم پیشەیەدا کاری کردووە لەژێر دەستی وەستا (شوکور حەسەن): ماوەیەک دامەزراوە لە کۆمپانیای نەوتی باکوور بە کرێی ڕۆژانە (٢٦٠) فلس، لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوودا لە کۆمپانیا وازی هێناوە و لە پیشەی دارتاشی کاری کردووە بە تایبەتی لە پیشەی مۆبیلیات و چاککردنی بەشەکانی ئۆتۆمبیلی دار کە جاران پاو بوو لەنێوان هێڵی بەغدا و کەرکوک. لە دواییدا دوکانی کردەوە لە پشت سینەما (عەلەمەین)ی کۆن لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بۆ ماوەیەک کەرەستەی دارتاشی لە پیشەی هەڕیکاری: لە ساڵی (٢٠١٠) کۆچی دوایی کردووە

٦٨. وەستا (ئەمین نەجار)، لە پشت سینەما (عەلەمەین)ی کۆن بوو.

٦٩. وەستا (قەرە حەسەن)، لە پشت باڵەخانەی دادگا بوو.

٧٠. وەستا (فاروق نەجار)، لە بەرامبەر باڵەخانەی دادگا بوو

٧١. وەستا (بەکر)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٧٢. وەستا (ئەحمەد بەکر)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٧٣. وەستا (فایق ڕەفیق ئەحمەد نەجار):

لە ساڵی (١٩٣٦) لە گەڕەکی (سەقاخانە) لە بازاڕی گەورە لەدایکبووە، هەر لە منداڵییەوە ئەم پیشەیەی لە باوکییەوە فێر بووە لە بەرامبەر گەرماوی (تەلشیقا) لە بازاڕی گەورە، تاوەکو ساڵی (١٩٤٧) بەردەوام بووە لێی، لە دواییدا لە کۆمپانیای نەوتی باکوور وەکو وەستای دارتاشی دامەزراوە، لە پاڵ پیشەکەیدا دەستێکی باڵای هەبووە لە خوێندنی قوڕئان، دوکانەکەی لە پشت سینەما (عەلەمەین)ی کۆن بوو، لە ساڵی (١٩٩٦) کۆچی دوایی کردووە.

٧٤. وەستا (حاجی سوبحی)، لە گەڕەکی (ساحەت تەیەران) بوو.

٧٥. وەستا (عەدنان نەجار)ان لە گەڕەکی (ساحەت تەیەران) بوو.

٧٦. وەستا (پاوز نەجار)، لە گەڕەکی (ساحەت تەیەران) بوو.

٧٧. وەستا (نورەددین نەجار)، لە نزیک گۆڕستانی (سەیید عەلاوی) بوو.

٧٨. وەستا (هاشم نەجار)، لە نزیک گۆڕستانی (سەیید عەلاوی) بوو.

٧٩. وەستا (سەلاح نەجار)، لە نزیک گۆڕستانی (سەیید عەلاوی) بوو.

٨٠. وەستا (ئیبراهیم نەجار)، لە گەڕەکی (جرید مەیدان) بوو.

٨١. وەستا (ئیسماعیل نەجار)، لە گەڕەکی (جرید مەیدان) بوو.

٨٢. وەستا (قەرە سدیق)، لە گەڕەکی (گاوورباقی) لە (جرید مەیدان) بوو

٨٣. وەستا (مەجید)و (یونس نەجار) لە گەڕەکی (جرید مەیدان) بوو.

٨٤. وەستا (عەرەب نەجار)، لە نزیک حەمامی (عەلی بەگ) بوو.

٨٥. وەستا (ئەحمەد نەجار)، لەگەڕەکی (حەمام عەلی بەگ)

بوو.

٨٦. وەستا (ئەکرەم نەجار)، لە گەڕەکی (عەلی بەگ) بوو.

٨٧. وەستا (عابدین نەجار)، لە گەڕەکی (شاتڕلو) بوو.

٨٨. وەستا (ئەنوەر نەجار)، لەگەڕەکی (شاتڕلو) بوو.

٨٩. وەستا (عەبدوڵڵا نەجار)، لە گەڕەکی (ئەلماس) بوو.

٩٠. وەستا (جومعە نەجار)، لە گەڕەکی (ئەلماس) بوو.

٩١. وەستا (شێخ جەرجیس سەباغ)، لە گەڕەکی (ئەلماس) بوو.

٩٢. وەستا (حاجی مستەفا سەباغ)، لە گەڕەکی (ئەلماس) بوو.

٩٣. وەستا (مەحمود نەجار)، لە شەقامی پەروەردەی کۆن بوو.

٩٤. وەستا (ئامود نەجار)، لە شەقامی پەروەردەی کۆن بوو.

٩٥. وەستا (ئەبو حەسەن)، لە شەقامی پەروەردەی کۆن بوو.

٩٦. وەستا (قایدن نەجار)، لە شەقامی پەروەردەی کۆن بوو.

٩٧. وەستا (حاجی عیزەت مەردان)، وەستا بوو لە (چراخە) ی داردا

٩٨. وەستا (عەلی ساقی)، وەستا بوو لە (چراخە)ی داردا.

٩٩. وەستا (جەلال عەرەب)، لە گەڕەکی (ئەحمەد ئاغا) بوو.

١٠٠. وەستا (مستەفا براش)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

١٠١. وەستا (غێدان قازی نەجار)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

١٠٢. وەستا (شوکور عەلی نەجار):

لە ساڵی (١٩٠٢) لە کەرکوک لەدایکبووە، لە سەرەتادا کەلێک ئیشی کردووە لە پیشەی جۆراوجۆر، بەڵام لە دوای جێگیر بوونی لە کەرکوک و لە دوای دامەزراندنی لە کۆمپانیای نەوتی باکوور بەتایبەتی لە هۆبەی دارتاشی توانی سوود لە پیشەی ئینگلیزەکان وەربگرێت و لە دوای خانەنشین بوونی توانی دوکانێکی مۆبیلیاتی گەورە لە بازاڕی (قۆریە) بکاتەوە کە تاکو ئێستاکە بەردەوامە و مۆبیلیاتی (شوکور نەجار) نەک لەسەر ئاستی کەرکوک بەڵکو لەسەر ئاستی هەموو عێراق بە ناوبانگە، لە ساڵی (٢٠٠٧) کۆچی دوایی کردووە.

١٠٣. وەستا (ئەکرەم نەجار قەلعەلی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

١٠٤. وەستا (جەلال سالح محەمەد رەجەب نەجار):

لە ساڵی (١٩٠٢) لە گەڕەکی (ساری کەهیە) لەدایکبووە، پیشەی دارتاشی لەو کاتەی سەرباز بووە لە سوپای عێراق فێر بووە و تا کۆچی دوایی لەساڵی (١٩٧٣)دا لەم پیشەیەدا بەردەوام بووە، دوکانی هەبووە لە بازاڕی (قۆریە) لە نزیک مزگەوتی (مەلا عەبدوڵڵا لۆبیاچی)

١٠٥. وەستا (مەلا عومەر سلێمان پاپچی):

لە ساڵی (١٩١٢) لە کەرکوک لەدایکبووە، لەژێر دەستی وەستا (حاجی عیزەت مەردان) و (حاجی عەلی ساقی) فێری ئەم پیشەیە بووە، لە ساڵی (١٩٤٤) فەرمانبەر بووە لە کۆمپانیای نەوتی باکوور، دوکانەکەی لە بازاڕی (قۆریە) بوو، لە ساڵی (١٩٨٢) کۆچی دوایی کردووە.

١٠٦. وەستا (حاجی جەلیل خەلیل نەجەف):

لە ساڵی (١٩١٠) لە کەرکوک لەدایکبووە، دەستێکی باڵای هەبووە لە پیشەی کەرەستەکانی ناو ماڵ و دەرگا و پەنجەرە دروستکردندا. لە ساڵی (١٩٤٠) لە کۆمپانیاتی نەوتی باکوور دامەزراوە، دوکانەکەی لە بازاڕی (قۆریە) بوو، لە ساڵی (١٩٧٥) کۆچی دوایی کردووە.

١٠٧. وەستا (حەسیب قادر جاسم نەجار):

لە ساڵی (١٩٢٥) لە کەرکوک لەدایکبووە، لە ساڵی (١٩٤٢) دامەزراوە لە کۆمپانیای نەوتی باکوور، ئەم پیشەیەی لە وەستا (مەلا عەلی سلێمان) وەرگرتووە، دوکانەکەی لە بازاڕی (قۆریە) بوو: لە گەلێک پرۆژەی گەورەی وەکو (بەنداوی دوکان) و (پردی خازر) و (پرۆژەی ئاسنی کەلەک) کاری کردووە

١٠٨. وەستا (حاجی سدیق قلنچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

١٠٩. وەستا (ئەمین خدر قادر)، لە نزیک مزگەوتی (عەبدولرەزاق) بوو.

١١٠. وەستا (رەحمەتوڵڵا نەجار)، لە بەرامبەر نەخۆشخانەی (کۆماری) بوو

١١١. وەستا (جەجاوی نەجار)، لە کۆمپانیاتی نەوتی کەرکوک بوو، لە دواییدا خۆی گواستەوە بۆ بەغدا

* کۆگا و مۆبیلیاتەکانی کەرکوک:

١. مۆبیلیاتی (ئەلئەرەم)، لە شەقامی (کۆماری) بوو، خاوەنەکەی (شوکور سلێمان نەجار) بوو

٢. مۆبیلیاتی (ئەتڵەس)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو، خاوەنەکەی (محەمەد عەلی شێخلەر زادە) بوو

٣. مۆبیلیاتی (ئەلئەتقان)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو، خاوەنەکەی (عەباس مەردان) بوو.

٤. کارگەی دارتاشی (سدیق قلنچی)، خاوەنەی (سدیق قلنچی).

٥. مۆبیلیاتی (ئەلئیخوان)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو، خاوەنەکەی (ئاسیق رەفیق نەجار) بوو.

٦. مۆبیلیاتی (شەنگول)، لە شەقامی (ئەلئیستیقلال) بوو، خاوەنەکەی (کەمال شەنگول).

٧. مۆبیلیاتی (ئەلفیردەوس)، لە شەقامی (ئەرڕاف) بوو، خاوەنەکەی (یوسف مەحمود نەجار) بوو.

٨. کارگەی مۆبیلیاتی (ئەلماس)، لە شەقامی (ئەلئیستیقلال) بوو، خاوەنەکەی (محەمەد مەحمود) بوو.

٩. مۆبیلیاتی (سەلاح)، لە (راغیبە خاتوون) بوو، خاوەنەکەی (سەلاح عەلی کەرکوکی) بوو.

١٠. مۆبیلیاتی (نایەن)، لە بالەخانەی (ئەرڕاف)ی تازە لە شەقامی (کۆماری) بوو، خاوەنەکەی (نایەن سالح تۆپراقچی) بوو.

ئیسماعیل کەریم مستەفا

ئیبراهیم ڕەفیق محەمەد

ئیسماعیل نەجمەدین محەمەد

ئیحسان ئیبراهیم ئەمین

ئەمین خدر قادر

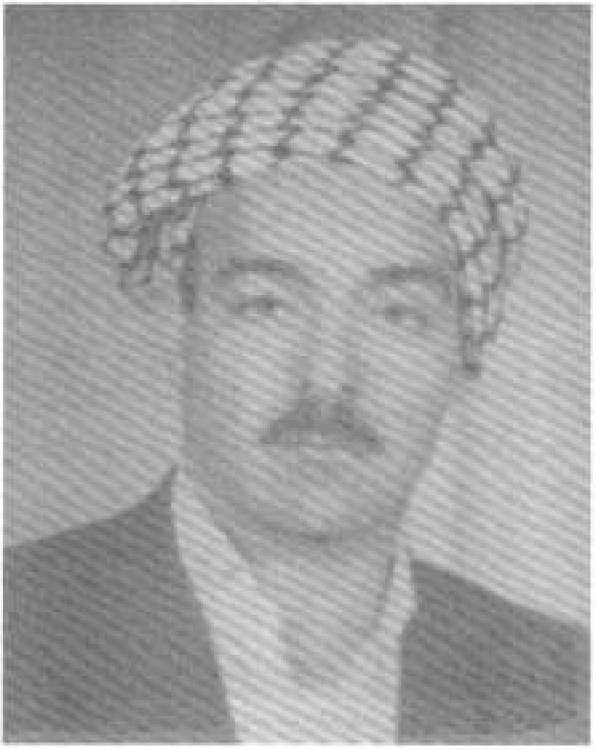

جەعفەر خورشید

جەلال سالح محەمەد

حاجی ئەحمەد سەعید مەحموود

حاجی جەلیل خەلیل نەجەف

حاجی شوکر سالح

حەسیب قادر جاسم

حیکمەت شاکر سەمین

حوسێن محەمەد ئەحمەد

خەلیل حەسەن حەنەش

خەلیل حەسەن حەنەش

ڕەفیق ئەحمەد مەهدی

سامی ئەحمەد مستەفا

شوکر عەلی نەجار

سەردار سلێمان عەبدوڵڵا

عەدنان عەبد عەلی

فایەق ڕەفیق ئەحمەد

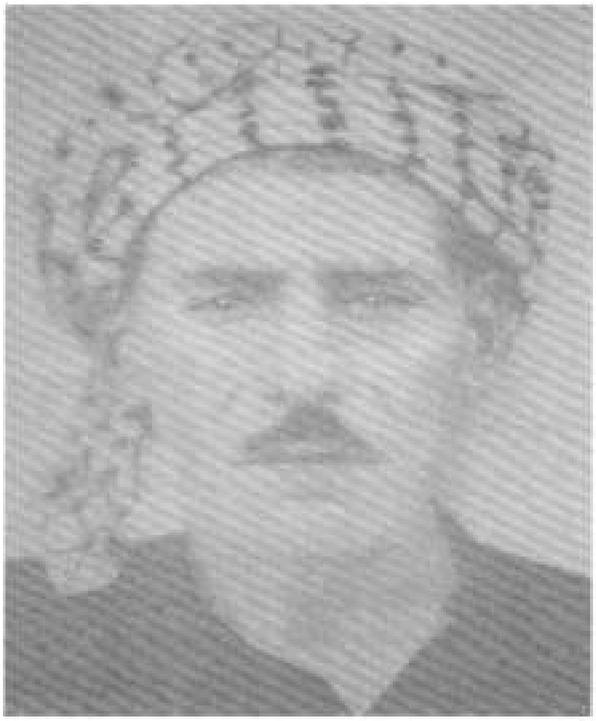

مەلا عومەر سلێمان یاپچی

فەخرەدین نوریەی عومەر سالەیی

محەمەد سەعدوللا عەبدوللا

محەمەد شەفیق مەلا عەزیز

نورەدین نەجار

واحید حەیدەر عەباس

وەحید فەخرەدین

* کەرەستەکانی جووتکردن:(١)

* دەستەتوو (دەسەدو یشی پێدەڵێن):

دارێکی بڕ گرێی لووسی تاشراوە، درێژییەکەی نزیکەی مەترێک دەبێت، کوترلوە لەو کونەی کە ھا بە سەر کەڵلە ھەوجارەکەوە، بە توندی جێگەی خۆی گرتووەو بە ھیچ جۆرێک ناجوولێت، ئەمە ھەمیشە ھا بە دەستی جوتیارەوە لە کاتی جووتکردندا بە ھۆی ئەمەوە دەتوانێ خەتەکەی راست بێ. یان دەستی زیاتر دابگرێ گاسنەکە زیاتر دەچێتە ناخی زەویدا. ھەروەھا بۆ ھۆدانەوەو سووڕانەوەش گاسنەکە لەژێر زەوی دێنێتە دەرەوە

* دەسک (مشتک دەبە دوی) و (دەستە ستە) و (دسکە دەستەتوو و دەسگیر یشی پێدەڵێن):

پارچە دارێکی بچووکە ھەر پڕ بە مشتی پیاوێکە، درێژییەکەی (١٥، ١٧سم)ە لە سەرووی دەستەتووو بە دیوی جوتیارەکەدا بەند دەکرێت، بە ھۆی ئیھەڵکێشان لە گەڵ یەکتردا، ھەمیشە لە داری بەڕوو ئامادە کراوەو لە گەڵ دەستەتووەکەدا یەک پارچەیە

* ھەوجار (ئامور) و (ھێش یشی پێدەڵێن):

بریتییە لە دارێکی دوو لقی ئەستوور لە داری گوێز یان توو ئامادە دەکرێت، لقێکی کورت و خۆشکراوەیە، بەمەیان دەڵێن زمانەی ھەوجار(دۆندە)، بە گوێرەی بەرینی کۆلی کووپەی گاسنەکە دەتاشرێ و دەچێتە نێو ئەوێ ونارەیزکی گاسن (گاوەسن)، لقەکەی دیکەی درێژ بوو لە ھەورازەوە پێی دەڵێن (باسکە ھەوجار) (تۆلە ھەوجار) کە دوو کونی لە سەرەوە بۆ کراوە بۆ بەندکردنی لەگەڵ مژانەکە ئەویش بە سایەی ھەیە (خەپە) لە یەکتر توند دەکرێت و ئەلیش توند دەیبەستن، بە شوێن گەیشتنی زمانەو باسکی ھەوجارەکەیش دەڵێن (گەر)یان (بوغازە)یان (گرانک).

* قرۆمە:

ھەوجار ھەیە یەک پارچەیە، ھەیشە کەللەو زمانەکەی بە جیایەو بە ھۆی دوو پارچە ئاسن لە ملاو لەولاوە بەستراوە بە دارێکەوەو توند بەند کراوە و پێی دەڵێن (قرۆمە).

* گاسن (گاوەسن):

ئەم بەرھەمە پیشەی ئاسنگەرەکانە، کەرەستەیەکی ھەرە گرنگی ھەوجارە بۆیە لێرەدا باسی دەکەین. گاسن بریتییە لە ئاسنێکی نووک تیژ، لە پشتەوەی چەشنی نیو بازنەیی خوار کراوەتەوەو زمانەی ھەوجاری تێدا گیر دەکرێت و پێی دەڵێن (کووپەی گاسن). بە ھۆی ئەوێ یان بازنی گاسن نایەڵێ زمانەی ھەوجار بترازێ و لە گاسنەکە جودا بێتەوە. لە نزیکی نووکەکەی دوو شاپەڕی ھەیە.

* مژاق (مژانە):

دارێکی درێژی ئەستووری تۆڵە، درێژییەکەی نزیکەی دوو مەتر دەبێت، شێوە دیرەکێکە (کاریتە، ستوون) ھەردوو سەرەکانی دوو کونی لێدایە لای ھەورازی بۆ نێو بۆسەی نیلە (نیر) دەچێت بە ھۆی سەر مژانەکە لە نیلە بەند دەکرێت، سەرەکەی دیکەی لە گەڵ باسکە ھەوجار توند دەکرێ بە چەند سنگێ دار یان ئاسن کە پێی دەڵێن ھەپە، جاری واش ھەیە چەند ئەوقێ ئاسنی لێ دەدرێ و توند دەکرێت

* شێرە ھەپە:

لە پێش دەسەدوی (دەسەدم) کونێک لە ھەوجارەکە دەکەن و دارێکی تێدەکوتن و خوارەوە دەچێت، بەمەیان دەوت شێرە ھەپە، بە ھۆی دوو کرمە لە خوارو بانەوە دەیانبەست

* ھەپە (خەپە):

بریتییە لە چەند دارێکی خڕ یان ئاسن لە نێو کەتی مژان و باسکە ھەوجار دادەترێت بۆ بەستنەوەیان لە گەڵ یەکتردا بە زۆریش دوو کون و دوو ھەپەیە.

* کرمە:

ھەر یەکە لە ھەپەکان کونێکی لە لاوە ھەیە، لە کاتی بەستنی مژان و قۆلی ھەوجار مێخێکی تێھەڵدەکێشن بۆ راگرتنی ھەپەکان و پێی دەڵێن (کرمە)

* دار نیلە (نیر):

بریتییە لە دارێکی راستی لوولەیی درێژییەکەی نزیکەی:

ا. بۆ ئێمەترو ولاخی بەرزە مەترو نیوێک دەبێت

ب. بۆ گوێدرێژ مەترو چارەکێک دەبێت.

چوار کونی تێدایە دووانیان لە لای راست دوویشی لە لای چەپ پێیان دەڵێن کونی کەنەمە (دار کراوە)، دوو کورتە داریش لە نێوراستدا چەسپاوە، ئێوانیان نزیکەی (١٢-١٥سم)ە دەبێت. بۆ راگرتنی ویژە (مێرنە) کە پێی دەڵێن: دار ویژە (دوو کوێی نیر).

* کەلەمە (دارکراوە) و (چەلەمە) و (کەلەوە یشی پێدەڵێن):

چوار داری دوو گوێیە، یان سەری قاشوێیە. لە داری بەڕوو یان گوێز یان توو دروست دەکرێت، چونکە ئەم دارانە بتەوو قایمن دەخرێنە نێو چوار کونەکەی نیلەوە (نیر)، دوو لای راست و لای چەپ.

ئەم کەلەمانە دەکەونە کێلەران ولای راست وچەپی ملی ولاخە دابەستراوەکان، لای خوارەوەی دار کراوەکان لە کراون بۆ بەستانی یەنکەلەمە (بەنکراوە)

* بەنکەلەکە (بەنکراوە) و (یەنکەوانە یشی پێدەڵێن):

لە ھەر لای پەرگەی کەلەمەکان (دار کراوەکان) کشتەکی هۆنراوە ھەیە لە شێوەی شیوە گوریسێکی باریکە بە ھۆی لەلکەی خوارەوە بە کەلەمەکان بەستراوە بۆ قایم کردن و بەستنەوەی ھەردوو کەلەمەکان بە کاردێت

* دار ویژە، دوو گوێی نیلە، دوو گوێی نیر، دار خەزنە، زەوە، کەرویشکە کیروشکە، قوش:

بریتییە لە دوو داری تاشراوی بچووک لە ناوەندی نیلە (نیر)، نێوانەکانیان نزیکەی (١٢-١٥سم)ە دەبێت، بۆ ڕاگرتنی ویژە بەکاردێت.

* ویژە (هرتە او هیرتە او هیبە)ی پێدەڵێن:

بریتییە لە پارچە قایشێک لەنێوانی دار ویژەو دار خەزنەدا. زەنگۆڵە (بۆسە) لە گەڵ نیلەدا دەبەستێتەوە. جار بە جاریش ویژە لە گوریس و چەرم دروست دەکرێت، ئەمە لە حاڵەتێکدا قایش دەست نەکەوێت. ویژە سوودی دیکەشی هەیە کە جاری وا دەبێت ئەو دوو وڵاخە دابەستراوانە یەکێکیان لەوی دیکە بە هێزترە یان بڵندترە بۆ ئەوەی هێزی ڕاکێشان و گرانی سەر ملیان یەکسان بێت، جوتیارەکە هەڵدەستێ بە وەرگێڕانی چەند ئەڵقە لە ویژەکە بە سەر دار خەزنەکە بە لای وڵاخە بەرزەکەدا تا وەکو یەک گرانی نیلەکەیان بێتە سەر مل و هەوجارەکە بە ئاسانی ڕابکێشن.

* چەمەرە (زەنگۆڵە) (قەشقە):

ئامرازێکە لە داری بەڕوو وەکو بەڕوو ئامادە دەکرێت. سەری مژانەکەی ئێمەخری وشینجا گاپنجەکە لە مژانەکە ئێپەڕ دەکرێت، ئەمیان لەگەڵ کەرەستەکانی شەخرەدا باسمان کردووە.

* بەرکۆڵە و پاشکۆڵە:

لە پارچە تەختەیەک ئامادە دەکرێت دەخرێتە نێوانی قۆڵی هەوجار و مژانەکەدا، کون کراون و هەیەکانی پێیاندا دەچێت. ئەگەر بخرێتە پێشەوە پێی دەڵێن بەرکۆڵە. بخرێتە پاشیشەوە پێی دەڵێن پاشکۆڵە، سوودییەکەمیان قوڵ کەمتر فڕێندا، دووەمیان گاسنەکە زیاتر دەچێتە ناخی زەویدا و هەڵبەتە قوڵیش زیاتر فڕێندا.

* سەر مژانە (سەرمژانگە او گاپنجە و گاگیرە)ی پێدەڵێن:

پارچە دارێکی لووسکراوەیە دەخرێتە نێو کونی لای سەرەوەی مژان (مژانە) لە پاش تێپەڕ بوونی سەری مژانەکە بە نێو زەنگۆڵەدا دەبێتە ڕێگەی بەری بۆسەکە بۆ ئەوەی سەری مژانەکە نەترازێ و دەرنەچێت لە کاتی ڕاکێشانی هەوجارەکە.

* بازنەی نیلە، کۆپەڵان، کۆپەران، جەلە، بازینە:

لە لوولکردنی گوش و کۆتە پەڕوو کونە لباد دروست دەکرێت، دەوری بە قایش دەگرن و چەمسەرەکانیان بە سیمەداسیم دەپێچن، دوو پەلە داری تراشاوی بچووکی ناوەند لەگەڵ کراوی لەم سەر و ئەو سەری دەبەستن کە پێی دەڵێن فرفرۆک (گوێگرە) بۆ گەیاندنی هەر دوو سەری بازنەی نیلەکەیە بە هۆی (بەنکراوە)، دەکەوێتە بەر سینگ و پێش دەستەکانی وڵاخە دابەستراوەکان.

* بانەڵە (بن مل)و (سەر ملە)شی پێدەڵێن:

ئەم بانەڵەیە بووەکەی پارچە جلێکە لە کۆنە لباد بە چەند قەد بە یەکەوە دوورراون، بووەکەی دیکەی لە قایش و لاستیق ئامادە کراوە، ئاین لە سێ پارچە کەمتر بخرێتە سەر یەک لە بەر مەترسی و برینداربوونی ملی وڵاخ.

* پێلەگان، (لاپووتە)و (مەساسە) و (مساسک) و (مساس)شی پێدەڵێن:

پارچە ئاسنێکە لە شێوازی لاوینە (پیشەقان) بەڵام دەسکەی نێو بازنەیە جووتیار بە کاری دەهێنێت بۆ پاکژ کردنەوەی گاسن وهەوجار بە تایبەتی لە کاتی جووتکردنی زستان و بەهاراندا. هەروەها بۆ لێخوڕینی وڵاخەکانیش بە کاردێت، هەندێ جار لە داری بەڕوویش ئامادە دەکرێت

* دار دەست (دارەس)و (گاران)و (گارام)و (هارجووت)و (دار جۆت)یش پێدەڵێن:

ئەو دارەیە کە جووتیار بە دەستیەوەیە بۆ لێخوڕینی وڵاخەکان بە کاری دێنێت، سەرێکی بزمارێکی نووک تیژی تێ براوە و پێی دەڵێن نەقیزە، بە بێ نەقیزەش دەبێت

* دەمەجلەو (دەمە ڕەشمە)و (کلکە ڕەشمە)و (هەوسار)و (کلکە لغاو)و (کلکەجلەو)یشی پێدەڵێن:

بریتییە لە گوریسێکی درێژ سەرێکی لە لای ئەوبەشی ڕاستی وڵاخی ڕاستییەوە نێو زەناخەو بازنەی قەڕاسەکە قایم دەکرێ، سەرەکەی دیکەشی بە لای چەپی وڵاخی چەپەوە هەمیسان بە نێو زەناخە و بازنەی قەڕاسەکە قایم دەکرێت، ناوەندەکەشی دەگەڕێتەوە دەست جووتیار ئەویش لەو پارچە دارەی سەر دەستە هەستەی دەستەتەوەکە دەئاڵێنێ بۆ ڕاست و چەپەو لێخوڕینی وڵاخەکان بۆ هۆدانەوەش بە دەست ڕایدەکێشێ، یان لە لای ڕاستی ڕەشمەوە وڵاخی ڕاستەوە لە لای چەپی ڕەشمەی وڵاخی چەپەوە قایم دەکرێت.

* تووەکە:

خورجێکی تەنراوی شاشی بچووکە، جووتیار ئالیکی تێدەکا بۆ وڵاخەکانی.

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. بۆ ناوەکانی کەرەسەی جووت لەم دیدە ساڵانە سوودم بینیوە –

أ. ئەحمەد زۆراب ئەحمەد باوایی(١٩٢٢، ٢٥/٦/٢٠٠٤).

ب. شێخ محەمەد شێخ قادر بەرزنجی (١٩٣٥،).

پ. حاجی سەعید ڕەزا عەزیز (١٩٤٩،).

ت. حاجی نووری ستار ئەمین (١٩٣٥،)

ج. حاجی محەمەد عەبدولوەهاب عەلی (١٩٣٣،).

چ. مەقامزان خەزعەل عارف عەزیز(١٩٣٦،).

ح. گۆڵەنێک لە ڕەوەسەی فۆلکلۆری کوردی، داود محەمەد شەرۆل، چاپخانەی (الحوادث)، بەغدا، ١٩٧٨.

* ناوی ئامرازە جوتیارییە ڕەسەنەکانی کۆمەڵگەی کوردی:

عەلی حوسێن سالح

وەک لای زۆرێک لە شارەزایان دیارەو ڕوونە کۆمەڵگە لە گەشەی بەردەوامدایە، سەبارەت بە کۆمەڵگەی کوردی خۆماتیش بە دەر نییەلەو پێشکەوتنانەدا بەڵام لەژێر کاریگەری کولتورو زمانی نەتەوە داگیرکەرەکانی کوردستاندا بەردەوام بووە وێرای ئەوەش تاکو ماوەیەکی زۆر توانیویەتی کولتورو زمان و شارستانییەتی خۆیەتی بپارێزێ. هەڵبەتە لەلای شارەزایانی بواری کۆمەڵایەتی و زمانەوانی کۆمەڵگەکەمان ڕوون و ئاشکرایە کە ئەم کۆمەڵگەیە زۆر دەوڵەمەند بووە بە زاراوە ڕەسەنە دێرینەکانی خۆی، بەڵام لە پاش ئەو داگیرکردنانەو تێکەڵبوونی بە داگیرکەرانی وردە وردە کەوتووتە ژێر کاریگەری کولتورو زمانی ئەو نەتەوانەوە، بۆیە ئەتوانم بێژم زۆرێک لە دەوڵەمەندی خۆی لەدەستداوە، ئەو دەوڵەمەندییەی گەر بێت و زیندوو بکرێتەوە جگە لەوەی زمانەکەمان سەروەری و دەوڵەمەندی خۆی دەسەلمێنێت دەبێتە مایەی سەروەریش بۆ نەوەکانی ئایندەمان

دیارە لەم قۆناغەدا کە قۆناغی پێشکەوتنی پیشەسازی تەکنەلۆجیایەو خێراییەکی زۆری بە زۆرێک لە بوارە جیاجیاکانی کۆمەڵگەکان بەخشیوە بە ڕادەیەک ئەو برە کارانەی ئێستا لە ماوەی چەند ڕۆژێکدا ئەنجام دەدرێت لەو سەردەمانەدا لە ناو چەند مانگێکیشدا ئەنجام نەدراوە، بۆیە ئەو شێوازە لە کاردا بەسەر چووە مەگەر زۆر بە دەگمەن وەک جۆرێک لە عەنتیکەکان تەماشا بکرێت لەو کارو ئامرازانەش وەک جووتکردن بە هێزی کەرو هێسترو گاو ئەسپ (دیارە لەپاش دەهێناتی تراکتەر) ئەو زاراوەو ئامێرانەش وەک عەنتیکەیەک تەماشا دەکرێت.ئەمانەت هەشبووە بە دوو خێزان توانیویانە جووتێک پێکبهێنن واتە هەر لایەکیان کەرێکیان هەبووەو بە هاوبەشی جووتی خۆیانیان پێکردوون،

هەڵبەتە جووت یان دروکردن و ئاژەڵداریتی پێویستی هەیە بە بڕێک زاراوەی تایبەت بە ئامرازە پێویستییەکانی گوندنشینەکان، دەریشکەوتوە کۆمەڵگەی کوردی خۆشبەختانە بە تێپەڕبوونی ساڵانێکی زۆر لەسێبەری کەسی تێکەڵبوونیان بە کۆمەڵگەکانی نەتەوەکانی دیکەدا توانیویانە زاراوە ڕەسەنە تایبەتەکان بە وشەو زمانی کوردی پەتی بدۆزنەوە کە دەقاودەق مەبەستەکە دەپێکێت و بوونەتە مایەی دەوڵەمەندی زمانەکەمان ئەگەر بتوانین هەندێکیان زیندوو بکەینەوەو بیانپارێزین. ئەوەی مەبەستمە لەم بابەتەی نووسیومە، بە تاوانی دەزانم ئەو زاراوە کوردییە پەتی و ڕەسەنانەی کۆمەڵگەکەمان لەفەوتان نەپارێزین کە دەبینم وردە وردە لە تیاچووندان. هۆکارەکانیشی دەگەڕێتەوە بۆ دەزگا ڕۆشنبیرییەکان و خودی ڕۆشنبیران کە دەبینین پەنا بۆ وشەی بیانی وەک ئینگلیزی و لاتینی دەبەن و لایەک بۆ زاراوە کوردییە جوانەکانی خۆماندا ناکەنەوە کە لە پاش ماوەیەکی تر هەناسەی پەشیمانی بۆ هەڵدەکێشن، ئەستۆی ئەم تاوانەش تەنیام بەبێ مەبەستیشە، دەگەڕێنمەوە بۆ هەڵبەتە ڕۆشنبیرو فێرگەکان بە تایبەتی دەزگا کۆلێژە پەیوەندارەکان.

ئەگەر بەراوردێکی کەرکوک و گەرمیان بکەین لەگەڵ کوردستاندا دەبینین هاوبەشییەکی بەرچاو هەیە لەنێوان ئامرازە جوتیارییەکان لە ڕووی زمان و شێوازو جۆری بەکارهێنان.

* ئامرازە جووتیارییەکان:

١ گاوسن:

پارچە ئاسنێکی تایبەتە بە هەڵکۆڵین و هەڵگەڕانەوەی زەوی کشتوکاڵی کە زمانەکەی درێژو تیژ دەکرێت بۆ نزیکەی ١٠-١٥ سم بۆ ئەوەی بە ئاسانی زەوییەکە هەڵبوەشێنێتەوەو لە کاتی جووتکردندا هەڵیگەڕێنێتەوە، لاکەی تریشی لە شێوەی کیف دروستکراوە دەخرێتە زوانی هەوجار یان قورەمەوەو بە بسمارێکی ئەستوور چ ئاسن بێت یان دار دەیچەسپێنن پێیەکەوە

٢ هەوجار:

بریتییە لە ئامرازێکی داریی تایبەت بە جووتکردن، لایەکی بۆ نزیکەی مەترونیوێک درێژ دەبێت و بە شێوەیەک ڕێکیانخستوە بە ئاسانی بیبەسرێتە ئاوەراستی نیلەوە، ئەو لاکەشی کەللەکەیەتی کە بە شێوەیەکە زمانێکی لێتاشراوە دەخرێتە ناو کیفی گاوەسنەکەو کونێکی لەسەرە چوکولێکی ئەستوور یان بزمارێکی تێدەخەن بەمەبەستی چەسپاندنیان بەیەکەوە

٣. قورەمە:

ئەم ئامرازە لە هەمان شێوەی هەوجارە بەڵام ئەوەی لێی جیادەکاتەوە کەللەسەرەکەیەتی کە لەهەمان دار نییە وەکو هەوجار بەڵکو بەشێکی جیاوازە بە مێخێکی ئاسنینی ئەستوور لەگەڵ زوانەکەدا دەیچەسپێنن.

٤ نیلە:

بریتییە لە جووتێک ملیێچی نیوە بازنەیی تایبەتی ڕاکێشراو کە لە پووش دروست کراوەو بە نوندی بەڤایش داپۆشراوە کە هەر ئایەکیان دەخرێتە ملی تاکێک لەو جووتە گوندرێژ یان گا یان هێسترانە لە سەروخشیانەوە دارێکی لولەکی ئەستووری جوان تاشراو بەیەکەوەیان دەبەستێتەوە، لە ناوەڕاستی ئەو دارەشەوە کونێکیان کردوە بۆ بەستنەوەی بە مژانی چەسپاو بە هەوجار یان قورەمەوە، بەم شێوەیەش قورساییەکەی بە هاوکێشەیی بەسەر هەردوو ولاغەکەدا دابەش دەبێت.

٥. مژان:

پارچە دارێکی ئەستووری تایبەتە نزیکەی بە مەترو نیوێک دەخەملێنرێت سەرێکی بە باسکەی قورەمە یان هەوجارەوە دەبەسرێت لە ڕێگای (هەپەرە) کە پارچە دارێکی تایبەتی ئامادەکراوە بۆ ئەم مەبەستەو دەخرێتە هەردوو کونی مژان و قورەمە یان هەوجارەوە لە پاش ئەوەی لە سەر یەک برێکی دادەنرێن و کونەکان لە ئاست یەک دەبن.

٦. هاپە:

پارچە دارێکی تاشراوی بچووک وتەنکە کە بەچەند دانەیەکیان مزان دەبەسترێت بە قوولی قورەمە یان هەوجارەوە، ئەستوورییەکەشی بە گوێرەی پێویست ئامادە دەکرێت.

٧. قرێنک:

ئەو پارچە دارە تایبەتەیە کە هەردوو بازنەی نیلە ملی جووتە وڵاخەکان بە یەکەوە دەبەستێت و لە ناوەڕاستییەوە کونی گونجاو و تایبەت کراوە بۆ پێوە چەسپاندنی مزان.

٨. ویژە:

دارێکی چوارەی بەهێزەو بە زۆرینە لە داری بەڕوو یان توو دروست دەکرێت، لەناوەڕاستییەوە بەتەڕی دەیچەمێننەوەو هەردوو سەرەکەی بەیەکەوە گرێدەدەن و دەیخەنە سەر کەوانەی نیلە بۆ بەهێزکردنی

٩. نیانە:

ئەو پارچە زەوییە دەوترێت کە جووتیار بۆ جووتکردنی ئەو ڕۆژەی دیاری دەکات، ئەویش بە یەک هێڵی جووت بە دەوریدا و پاشان تەم کردنی و دواتر دەستکردن بە جووتکردنی، بەڵام گەر بۆ وەردەبرینی بێت ئەوە تۆوی تاکات و ستوورەدارکردنیشی گرنگ نیە.

١٠. هۆ:

بە چوون و گەڕانەوەی جووتیار لە کاتی جووتکردنەدا دەوترێت هۆ، واتە هەر چوون و گەڕانەوەیەک هۆیەکە.

١١. دەسک:

ئەو پارچە داردەستە دەوترێت کە سەرێکی دەخرێتە ناو ئەو کونەی لەسەر قورەمە یا هەوجار ئامادە کراوە لە سەرەوەی دارەکەش دەسکێکی بۆ دروست کراوە بە مەبەستی گرتنی لەلایەن جووتیارەوە بۆ کۆنترۆڵکردنی کرداری جووتکردنەکە

١٢. گەڕەنە:

شوێنێکی دارینی تایبەت ئامادە کراوە بۆ پاڵپشت لە نیلەی مل وڵاخ و بە هێزکردنی.

١٣. لەقوزە:

کورتە داردەستێکە لە سەرێکییەوە بزمارێکی تێکوتراوە بەمەبەستی چەقاندنی ئەو بزمارە بە پشت ملی ئەو وڵاخە بۆ خێراکردنەوەی لە ڕۆیشتندا.

١٤. داس:

ئامرازێکی ئاسنینی نیوە چەمارەیە تاکو ئەمڕۆش ناسراوەو بەکاردەهێنرێت بۆ دروێنە کردنی دەستی یان بەجەرکردنی دار و درەخت، دەسکێکی دارینی بۆ کراوە، تاکو ماوەیەکی نزیک لە دروێنەکردندا بە کار دەهێنرا و ئێستاش لە شوێنە سەختەکاندا بە کاری دەهێنن

١٥. گێلە:

بە کۆکردنەوەی گەنم و جۆ دەوترێت خەلە.

١٧. هەسان:

ئەو پارچە بەردە تایبەیە بە تیژکردنی داس یان چەقۆو مەلاس و شیر ڕیاچ دەوترێت هەسان کە بە بۆنیش چەرپدەکرێت لە کاتی بەکارهێنانیدا.

١٨. گورزە:

بەو برە درەختە گیاییە دروەکراوە دەوترێت کە پڕ بە مشتی دروەنییە

١٩. مەلۆنانەوە:

بە کرداری کۆکردنەوەی گورزەکان دەوترێت کە پڕ بەبارەشی مەلۆتەکە بێت و بە کۆکراوەکەش دەوترێت مەلۆ.

٢٠. تایە:

بەو برە درەختە کۆکراوە لە مەلۆکان دەوترێت کە لە کاتی کۆکردنەوەیاندا بەرێکی دادەنرێن بە مەرجێک گوڵەکانیان ڕوو لە خوارەوە بن. درێژی هەر تایەیەکێک لە (٥-٦) مەتر دەبێت بەو شێوەیە لە خوارەوە لەلایەن پەلەوەرەوە دەیپارێزن تاکو کاتی گواستنەوەیان بۆ شوێنی خەرمان.

٢١. خەرمان:

بە کۆکراوەکانی تایەکان لە شوێنێکی تایبەت بە کوتانی درەختی دروەکراو دەوترێت خەرمان، خەرمانیش شوێنی تایبەتی هەیەو هەر گوندو ئاوایییەکیش شوێنی خەرمانی تایبەتی خۆی هەیە، کەسیش بۆی نیە بۆ مەبەستێکی تر بەکاری بهێنێت شایەنی وتنە لەکاتی خەرمان کوتاندا هەر کەسێک بە لایدا تێپەڕایەت دەبێت (خەرمان بەرەکەت) جووتیارو خاوەنەکەشی دەیانوت (خێرو بەرەکەت)

٢٢. گێرە:

بەو کردارە دەوترێت کە بەچەند کەرێک یان بە جەنجەر کە لەم دواییەدا پەیدا بوو بە سەر برێک قرچەدا دەیانسوڕاندەوەو ورد ورد لەو قرچەیەیان دەخستە بەر پێیان تاکو دەکوترا واتە دانەکان دەردەچوون ئەوجا دەیانخستە دەرەوە لە شێوەی بازنەیی بەدەوری خەرماندا کۆیاندەکردەوەو لەقرچەکەیان دەخستە ژێر پێی وڵاخەکان یان جەنجەرەکە بە مەبەستی کوتانیان تاکو کۆتایی دەهات و ئامادە دەبوو بۆ شەنکردن.

٢٣. پاخوا:

بەو دەستەکوتراوەی خەرمان دەوترێت کە دانەوێڵەکانیان لە گوڵەکانیان دەرچووە لە ئەنجامی گێرەدا و ئامادەیە بۆ شەنکردن

٢٤. شەن:

ئامرازێکی دارینی جووتیاری کۆنە دەسکەی بریتیە لە (٥-٦) چڵێکی نیمچە کەوانەی دارین و باسکەکەشی هەر دارە لە شێوەی کلکە بێڵ بۆ بردنی پاخوا یان ڕاکێشانی قرچە بۆ ژێر قاچی وڵاخەکان لە کاتی گێرەدا، هەروەها بۆ شەنکردنیش بەکار دێت وەک لە ناوەکەیەوە دیارە، لەم دواییەدا دەمەشەنی ئاسنینیش پەیدا بوو بەڵام بۆ شەنکردن ناشێت

٢٥. جێژن:

بەو دانەوێڵەیە دەوترێت چ گەنم بێت یان جۆ کە لەپاش شەنکردنی پاخوا لە کاکەی جیا دەکرێتەوە، شایەنی وتنە جووتیاران زۆر بە ڕێزەوە تەماشای جێژ دەکەن کە بەری ڕەنجی ساڵانەیانەو سەرچاوەی سەرەکی خۆراک و تۆوی ساڵی داهاتوویانە. شایەنی وتنە لە سەردەمی دەرەبەگایەتیدا جووتیار بۆی نەبوو ئەو جێژە بباتەوە بۆ ماڵەوە هەتاکو

جێگری ئەو دەرەبەگە ئامادە نەبوایەو بەشی دەرەبەگەکەی جیانەکردایەتەوەو پێی نەگوازایەتەوە بۆ شوێنی مەبەست کە بە شێوەی گشتی دەیەک بوو

٢٦. کۆزەر:

بەو بەشە گوڵە گەنم یان جۆیانە دەوترێت کە دانەوێڵەکانیان لە بەشەگوڵەکاندا مارەتەوەو دواتر دەیانکوتنەوەو لە کاکاتیان جیادەکەنەوە.

٢٧. کا:

ڕەنگە لەلای خوێنەر ناسراو بێت کە ئەو بەشەیە لە دەرەختەکە لە پاش جیاکردنەوەی دانەوێڵەکەی: بۆ خۆراکی مەڕو بزن و مانگاو کەرو هێسترو ئەسپ و هەموو گیا خۆرەکانیان سوودی لێوەردەگیرێ. دیارە بە ڕەشکە دەیگوازنەوە بۆ کایەن (شوێنی هەڵگرتنی کا) بۆ وەرزی زستان و کەم لەوەڕی.

٢٨. جەنجەڕ:

ئەم ئامێرە لە دوای پەنجاکانی سەدەی ڕابووردوو هاتە ناو ئامێرە کشتوکاڵییەکانەوەو بریتییە لە لوولەکێک بە دەوریدا دەمە جەنجەڕیا دەکوتا کە لەشێوەی دەمە پاچەو دەیان دانەیان لەسەری دەچەسپاند، بە هێستر یان گوێدرێژ بەسەر ئەو قرچەیەدا ڕایان دەکێشا بەو شێوەیە خێراتر دەیانکوتا دیارە ئەم ئامێرانەش لە پێش دەرکەوتنی دروێنەی میکانیکییەوە پەیدا بوون، کەچی ئەو سەردەمە بە پێشکەوتنێکی زۆر باش دادەنرا

٢٩. قرچە:

بە ساقەتەی گوڵە گەنم جۆی دروەکراوی کۆکراوەو گوازراوە بۆ خەرمان لەپاش هەندێ شکاندنەوەیان دەوترێت قرچە.

* کەرەستەو ئامرازە بەکارهێنراوەکانی گوندنشینەکان:

ئاوو زاراوەی ئەو کەلوپەلە تایبەتانەی، کۆمەڵگەی کوردی بەکاریان دەهێنا بە تایبەتی گوندنشین و کۆچەرییەکان زاراوەی ڕەسەنی کوردین بە هۆی کەمی تێکەڵبوونیان بە نەتەوەکانی ترەوە. ئەتوانم بڵێم هەندێکی کەمیان تاکو ئێستاش ڕەسەنایەتی خۆیان پاراستووەو بەکاریان دەهێنن:

١. کونە:

دەفرێکە بۆ هەڵگرتنی ئاوی خواردنەوەو ساردکردنیشی بەکاریان دەهێناو لە پێستی بزنی خۆشەکراو ئامادە دەکرێت. شایەنی وتنە ئەو پێستە بە کەتن لە گۆشتی ئەو بزن یان ساوێنەی جیادەکەنەوە.

٢. مەشکە:

ئەم دەفرەش لە پێستی مەڕو بەران لە شێوەی کونە خۆشەو ئامادە دەکرێت، بەڵام تایبەتە بە دروستکردن و هەڵگرتنی دۆ چ بۆ خواردنەوەی ڕۆژانە بێت یا بۆ هەڵگرتنی بۆ ئامادە کردنی دۆینە (ترخێنە)، شایەنی وتنە دۆ بۆ پێوە خواردنی نانیش بەکاردێت و تاکو هەنووکەش پێی دەوترێت (نان و دۆ) و ئامرو چێژێکی تایبەتی هەیە

٣. هیزە:

ئەم دەفرەش لە پێستی بەرخ و کاور ئامادە دەکرێت واتە گیان لەبەرە سپییەکان لە پاش خۆشەکردنی وەک مەشکە، بەڵام کۆمەڵگەی کوردی و تەنانەت عەرەبیش بۆ هەڵگرتنی ڕۆن بەکاریان دەهێنا. شایەنی وتنە ئەو ڕۆنە پاشەکەوتکراوەیان بۆ خواردنی خۆیان بەکار دەهێناو زیادەکەشیان بۆ فرۆشتن دەبردە بازاڕ و ڕەواجێکی باشی هەبوو، مەخابن لەم سەردەمەدا خەڵکی کەمتر بە کاری دێنن بە هۆی دەوڵەمەندییەوە بە کۆڵستڕۆڵ.

٤. هێزداق:

ئەمەش لە شێوەی سەندوقێکی بچووکی ١,٦ × ٣ × ٤ مەترو بەرزییەکەشی بە قوڵەکانییەوە هەر ٤/٣ مەتر دەبێت و لە ماڵێک بۆ ماڵێکی تر جیاوازی دەبێت بە پێی بەرهەمەکانیان و لە قوڕ دروستیان دەکردو تا بڵێی جوان و خۆشەویست بوو وەک ئاوەڕۆکەکەی.

٥. سێپا:

پێکهاتووە لە سێ لاقی دارین و لە سەرەوەیدا بە کورتە گوریسێک بە یەکەوەیان دەبەستەوە، پاشان مەشکەیان لە ناوەڕاستییەوە پێوە هەڵدەواسی بە مەبەستی ژەنینی ماستەکەیان لە پاش ئەوەی بڕێ ئاویان تێدەکرد بە پێی قەبارەی ماستەکەو دەستیان دەکرد بە ژەنینی (واتە، پاڵنان و ڕاکێشانی دەمەخوڕەی مەشکەکەو شلەقاندنی ماستاوەکەی ناوی) تاکو کەرەکەی لە دۆکەی جیا دەبووەوە، دوای ئەوە کەرێ بۆ کەرەدان و دۆش بۆ مەشکە دەگوازرایەوە

٦. کونەلان:

داهێنانێکی کوردی ناوایی و گوند نشینەکانەو بریتییە لە دوو لادیواری بەرانبەر بە یەکەو سەربانەکەشی بە داری قامیش یان قەرەو گژو گیا دەگرتن و بە قوڕ سواخیان دەدا، ماوەی نێوان ئەو دوو لادیوارە بە مەترو نیوێک بۆ دوو مەتر دەخەمڵێنەو بەرزییەکەشی دوو مەترێک، لە ناوەڕاستی هەردوو لادیوارەکەشدا بەدارو دەوەن لە شێوەی سەربانەکەی دروستیان دەکردو قورمایییەکەشی دەکەوتە سەر ئەو دوو لادیوارە کە مەشکەو کونەیان لەسەری دادەناو ئاوو دۆکەشی بە جوانی سارد دەبوو

٧. کەڤوو:

لە شێوەی دۆڵابێکی چاوی ئاساییە بەڵام لە قوڕ دروستیان دەکردو لەسەر چوار لاقی قوڕین دەوەستا کە هەر لە قوڕ بوون بۆ ئەوەی لەزەوی دابڕێت. بە خوارەوەی بەرەمییەوە کونێکی بازنەیی جوانیان لێدەکردەوە بە جۆرێک هەشتی مرۆڤ بکێشێت بە مەبەستی ئەوەی بە ئاسانی لەو ئاردەی کراوەتە ناوی دەربهێنن و ئاردەکەش بە پاکی دەپارێزراو شوێنەکەشی فێنکترە لەوەی لەسەرەوەیدا بێت.

٨. تێزە:

ئەمەش دەفرێکی تووێتی سووڕکراوەیەو لە شێوەی قاژانە. بۆ کوڵاندنی پاقلەو نۆک و دانەوێڵە بەکاریان دەهێنا بە تایبەتی لە پاش نانکردن دەخرایە ناو تەنوورەوە بەم کردەوەیەش سوودیان لە پاشماوەی ئاگری سووڕکردنەوەی تەنور وەردەگرت و بە هێزیان ئەنەدا

٩. دەستەخۆرە:

بریتیە لە پارچە دارێکی لووسکراو لەنێوان هەردوو

قاچو هەردوو دەستی مەشکەکەدا دەیانبەستەوەو لە کاتی ژەنینیشدا لە لای دەمەکەیەوە دەیانگرت و کرداری ژەنینیان ئەنجامدەدا کە بریتیە لە پاڵنان و راکێشانی مەشکەکە

١٠. کوپ:

دەفرێکی قوڕینی سووورەوەکراوە: بۆ هەڵگرتن و ساردکردنی ئاوی خواردنەوە بەکاردەهێنرێت و لە سەر ژێرەکوپێکی داریز یان ئاسنین دادەنرێت و لە ناوەکە تك تك دەمەلێنێت و دەبێتە هۆی ساردکردنی ئاوی ناو کوپەکە، شایەنی ووتنە تاکو ئێستاش لە هەندێ شوێنی پێ کارەبا بەکاری دەهێنن، بەڵام لە پاش چەند ساڵێك لە سارکردن دەکەوێت و پێی دەوترێت (کەرخ) بووە واتە ئاو نامەلێنێ.

١١. جەرە:

ئەمیش دەفرێکی قوڕینی سووورەوەکراوە لە خوارەوەی زۆر تەسککراوەتەوەو لە سەرەوەشیدا ملێکی باریکی لە قوڕ بۆ کراوەو دوو قوڵفی قوڕینی پێوە لکێنراوە، سوودیان لێوەرەگیری بۆ گواستنەوەی ئاو کە لە چەم یان کانی دەیانهێنا بۆ پێداویستی ڕۆژانەیان.

١٢. شەربە:

ئامرازێکی قوڕینی سووورەوەکراوە قەبارەکەشی لە جەرە بچووکترەو لە لای ملەکەیەوە قەڵفێکی قوڕینی پێوە لکاوە زیاتر بۆ ساردکردنی ئاوی خواردنەوە بەکار دەهێنرا و شەواتی هاوینیش لەگەڵ خۆیاندا دەیانبردە سەربانەکان، شتانەت پەرداخی قوڕینی سووورەوەکراویش هەموو شایەنی ووتنە شەربە بە زۆری لە شارەکاندا بەکاردەهێنرا

١٣. گۆزە:

دەفرێکی قوڕینی سووورەوەکراوە لە شێوەی مەسینە دروست کراوەو قوڵفێك لەسەر ملەکەی چەسپاوە بۆ بە ئاسانی هەڵگرتن و بەکارهێنانی لەدەست شۆردن و سەرناو دەستنوێژ گرتندا، مێژووی ئەم داهێنانە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی بابلی و میتانی و فیرعەونییەکان. کاتێك هەردوو بابلی و میتانی دەستیان کرد بە کڕینی شەربەی کۆنی کەرخ لە وڵاتی میسری فیرعەونی بە نرخی نۆی کە ببوە جێی سەرسووڕمانیان، پاشان دەرکەوت بۆ هەڵگرتنی ئاویان بووە لە کاتی جەنگی نێوان هەردوو لایان و لە بیاباندا پڕیان لە ئاو کردووە بۆ سەربازەکانیان لە کاتی نوور ئاوی لە بیاباندا.

١٤. چەوەنە:

دەفرێکە بۆ هەڵگرتنی ئاوی خواردنەوە بەکار دەهات لە پێستی کار دروستیان دەکرد و قەبارەکەشی بچووکەو بەقەدکی ڕۆژانەی تاکە کەسێك دێت، ئەمیش قوڵفێکی بۆ دەکرا بە مەبەستی ئاسانکاری لە هەڵگرتنیدا

١٥. کوشەك:

ڕەنگە زۆر نامۆ نەبێت، ئەمیش دارەستێکی ئاساییە بەڵام سەرێکی خەر گەورەترە لە باسکەکەی، زیاتر بۆ خۆپاراستنی مرۆڤ لە گیانلەبەرە دڕندەکان و ئاسەزان وەك چەکێك بۆ بەرگریکردن لە خودبەکار دەهێنرا

١٦. گەلاکوتك:

بریتییە لە پارچە دارێکی ئاسایی ئەستوور لایەکی پانەو ئەو لاکەشی پەیشتی مرۆڤە بۆ کوتانی دانەوێڵە وەکو بەرگ

شوشتن لەسەرناو و هەندێ کاری دیکەی تر بەکاریان دەهێنا کە لە پاتی سابوون چۆغانیان بەکاردەهێنا.

١٧. سەڵۆ:

ئەو سەردەمە باوبوو لە زۆر شوێن لە ناو حەوشەدا دروست دەکرا بۆ لەسەری نووستن یان دانیشتن کە سوودی پاراستنی هەبوو لە مێروو خشۆکە زیانبەخشەکان و بەرزییەکەشی بە سێچارەکە مەتر دەخەمڵێنرێت

١٨. گەور:

شوێنێکی تەرخانکراوی تایبەتە بۆ دابڕانی بەرخ و کار لەدایکەکانیان لە کاتی لە ماڵەوە بوونیاندا

١٩. ئالك - ئالیك:

بەو بەشە خۆراکە دانەوێڵەیە دەوترێت بە ئاژەڵان دەدرا بە تایبەتی جۆ، وەك ئەسپ و ماین و هێستر وئاد

٢٠. بەلامك:

بریتیە لە چڵە دارێکی باریکی جوان تاشراو درێژییەکەی شەش حەوت سەنتیمەترێك دەبێت و لە هەردوو لایەوە لەلەیان دەکرد و بە باتێکی نیمچە ئەستوور بە توندی لە پشت سەریەوە دەیانبەست، بۆ ئەوەی لە کاتی تێکەڵکردنی ئەو بەرخ و کارانە لە گەڵ دایکەکانیاندا نەتوانن بیانمژن.

* ناوی هەندێ زاراوەی هەمەجۆری دیکەی کۆمەڵگەی کوردەواری کە مەترسی فەوتانیان لێدەکرێت:

١. گوێزەوانە:

بەو چاخواردنەوە بە کۆمەڵە دەوترا کە بە بۆنەی تازە لەدایکبوونی منداڵێکی خێزانەوە، هاوسێ و خزم ئاشنایە نزیکەکانی بۆ بانگ دەکرا وەك نیشانەیەکی دەربڕینی خۆشی و پاوپێ بەخێرهاتنی ئەو منداڵە.

٢. مەتۆڵکە:

بەو منداڵە کۆرپەیە دەوترا کە تەمەنی زۆر کەم بوایەو لە چەند ڕۆژو مانگێك تێپەڕی نەکردایە.

٣. کورتان:

واتە پاڵان کە تایبەت دروست دەکرا بۆ خستنە سەر پشتی گوێدرێژ و هێستر بە مەبەستی خۆشکردنی بۆ دانیشتن یان بارکردنی ئەو وڵاخە بە جۆرێك ئازاری پێنەگەیەنێت.

٤. گوریس:

ئامرازێکە بۆ بەستن و شەتەکدانی باری سەر وڵاخ بەکاردەهێنرا یان بۆ بەستنەوەیان، گوریس گەلێك شێوەی هەیە جۆرێکیان ئەستوورترەو زیاتر لە بەتی موو یان مووی تێکەڵکراو بە خوری دەیانهۆنییەوە.

٥. کشوو:

لە شێوەی گوریس و هەمان کەرەستەکەیەتی بەڵام خڕ نییە وەك گوریس بەڵکو لەسەر پانی پێنج شەش سەنتیمەترێك دەیانچنی و جیاوازییەکەی لە گوریس ئەوەیە زۆر ناخرێت و ئازارو پالەپەستۆی کەمتر دەبوو. کشووش زیاتر بارهەڵگرەکان (حەماڵەکان) بەکاریان دەهێنا لە پێش دۆزینەوەی عارەبانە

٦. هۆر:

دەفرێکی دووتای چنێنراوە لە بەنی مووی تێکەڵکراو

بە خوری، هەر تایەکی لە شێوەی گونیەیەکی ئەم سەردەمە ئەچنێت و لە پاش پڕکردنی هەردوو تاکەی لە دانەوێڵە هەردوو دەمەکەیان بە جوانی ئەدوورێنەوە و بە دوو کەس ئەیانخەنە سەر پشتی گوێدرێژ یان هێستر و هەندێ جاریش گا لە کاتی پێویستدا و ئەیانگوازنەوە بۆ شوێنی مەبەست.

٧. هەگبە:

ئەم دەفرەش هەر لە بەن ئەچنرا و لە شێوەی هۆرە بەڵام لە هۆر بچووکترە و دەمی هەردوو تاکەشی کراوەیە و زۆر لە سەرەوەیە و پێویست بە ئەوران ناکات، بۆ هەندێ کاری سووک بە کار دەهێنرێت.

٨. سروت:

بە ساقەتی گەنم یان جۆ ئەچنرێت جگە لە گوڵەکەی واتە ئەو بەشەی لە ئەرمەنی گەنم و جۆ و چەڵتووک کە ئەنێوان گوڵ و ڕیشۆکەیدایە و کایشی لێ ئامادە دەکرێت

* زەنگ:(١)

ئەم بابەتەدا تەنیا دەربارەی (زەنگ) دەدوێین بۆ ئەوەی بزانین ئەم ئامرازە سادەو سادەو سادە بچووکە لە کوردەواریدا چ سوودێکیان لێ بینیوەو بۆچی بەکاریان هێناوە ؟

هەروەها ئەو تەریتانە چین کە لە دەوروبەری زەنگدا دەخولێنەوە ؟

زەنگ(٢) ئامرازێکی دەستکردی فۆلکلۆری دێر زەمانە، لە کانزای زەرد (تونج) یا ئاسنی (ئاهین) دروست دەکرێت، دەبێ واڵایەو پارچە ئاسنێکی بچووکی تێدایە لەکاتی جموجوڵ و هەژاندا دەنگی لێوە دێت، زەردەکەیان باشترین جۆرەیەتی و دەنگیشی لەوانی دیکە خۆشترەو چاکتر دەزرنگێتەوە، پیشەوەری تایبەتی خۆی هەیە پێی دەڵێن (تۆکمەچی)

بڕا کورتە ئەیلییەکانمان لەم پیشەیەدا دەستێکی باڵایان هەیە، لە عێراقدا لە شارەکانی بەغداو کەربەلاو مووسڵدا گەلێ پیشەسازی دەستڕەنگین هەن زەنگڵەی جۆراو جۆر دروست دەکەن، لە سەرانسەری کوردستان و عێراقدا بە مۆی پەشێنە یان زنجیرێلە دەخرێتە ملی ئاژەڵەوە وەکو مەڕان و مەڕو بزن و هێستر گوێدرێژ بەتایبەتی ئەو ئاژەڵەی کە (پێشەنگ)بێ بۆ ئەوەی لە نێو لەوەڕگاو ڕێگاو باندا هەمیشە بزرنگێتەوە، تا مارو جانەوەری درندە لە دەنگی بترسن و لێیان دوور بکەونەوە تا زەرەرو زیانیان پێ نەگەیەنێت، یان بەشەوان گورگ یان هەر گیاندارێکی درندە بەرەو لای پەسەکان بڕوات خاوەن مێگەلەکە، یان: شوانەکە خەوتبێت یە ڕەمینەوەی مێگەلەکەو بە دەنگی زەنگۆڵەکان بەئاگا بێت و لەزیان بیانپارێزێت، یان شەوان ئەو ئاژەڵانە لە شوێنەکەیان ون بن بەهۆی دەنگی ئەو زەنگانەوە دەیاندۆزێتەوە، هەروەها بۆ جوانیش بە کاری دێنن، دەنگیشی بەلای خەڵکییەوە خۆشە، ئەوەی لە دوورەوە گوێی لێ بێ هەست بە ئارامی و ئاسایش و ئاوەدانی دەکات، دەڵێن: پەس زۆر حەزی لە دەنگی مۆزیکە بۆیە کورد وتوویەتی (مەڕ چوار چاوی هەبوو، نواتیان بۆ شمشاڵ کوێر بووە)(٣)

جا دەنگی ئەم زەنگڵەیە کە لەملیایە هەمیشە لە گوێیدا وەکو مۆزیک دەزرینگێتەوە، بەمە ئەو ئاژەڵەو شێکرای مێگەلەکە هێور دەبنەوەو بە ئارەزووی خۆیان دەلەوەڕێن و قەڵەو و شیرشیان زۆر دەبێت، لە کوردەواریدا باوەڕیان وایە مارو مۆری و گورگ کە دوژمنی مەڕو ئاژەڵن لە دەنگی زەنگڵە دەسڵەمێنەوەو نارەحەت دەبن، بۆیە شاعیری تەمەر مەلای جەباری وتوویەتی:

(چوین شەماڵەی شەم، گرگرانتەن(٤)
چوین پاسی ماران (زەنگ) زرانتەن)
(هانامەن یەکێ، مار تۆ گەستەن
تەریاکم نەدری، ئارایی بەستەن)

هێستر و گوێدرێژەوە، یان کاتی کاروان و کۆچ و باردا دەیکەن بە ملیەوە بەتایبەتی وەکو ئاماژەمان پێدا دەکرێ بە ملی (پێشەنگ)ەوە، ئەم پێشەنگە بە زۆری بار ناکرێ، زەنگێکی دیکەیش دەوانە گەورەتر دەکەن بە ملیەوەو پێی دەڵێن: (بۆل)، یان: (البرابرە) جا تریەی سمی وڵاغ و زرەی زەنگڵەو دەنگی خوێن و هەچە هەچەی کاروانچی و جریوەو جورەو چاکی پەلەوەرە کێوییەکان تێکەڵ بەیەک دەبن و دەبێتە ئاوازێکی دڵگیری خۆش، ئیتر ئەو کاروانچییە هەست بە ماندوێتی و شەکەتی ناکات و وڵاخەکانیش لەسەر ئەغمەی ئەو ئاوازە بەخێرای دەڕۆن تا دەگەنە مەنزڵ.

جاران زەنگڵەیەکی زلیان (زەنگڵە قوری) دەبەستەوە ملی ئەو بارگیرەوە کە بە دەوری (ئاهووڕ)ی ئاودا دەسووڕا، زۆر جار خاوەنەکەی خەریکی ئاودێری و ئیش و کاری خۆی دەبوو، ئەمە بۆ ئەوە بوو تا لە ڕاوەستانی وڵاخەکە ئاگاداری بکاتەوە، کەزەنگڵەکە بێ دەنگ بوایە هەر لەشوێنی خۆیەوە لە بارگیرەکەی دەخوڕی و ئەویش لە بۆشتنی بەردەوام دەبوو.

زووتر تا شەستەکانی سەدەی ڕابردوو فایتۆنچییەکان لەشارەکاندا بەهۆی بڕێ گوێدرێژی سپییەوە قاپەو بەرەو گەچیان لە کارگەوە بۆ سەر ئیش دەگوێزایەوە، جا هەر گوێدرێژێک زەنگۆڵەیەکی گەورەیان لەمل دەکرد، ئەم زەنگە (زەنگڵە قوری)و (گەرنال)و (سنج)یشی پێ دەوترێ، ئەمە جگە لەوەی هەندێ وردە زەنگڵەشیان بەستووە بە سەرکەللەی ڕەشمەکانیانەوە، بۆ ئەوەی لە ڕێگاو سەرشەقامەکانی ناو بازاردا خەڵکی ببیستێ زرەی زەنگڵەکان بەئاگابێن و خۆیان لێ لادەن، واتە بۆ ئاگادار کردنەوە بەکاریان هێناوە، چۆن ئۆتۆمبیل و ماتۆڕ هۆڕنی هەیە، یان ئەسپە چۆنیە (پاسکیل) زەنگی هەیەو بۆ ئاگادار کردنەوە بەکاردێ، ئەو زەنگڵانەش بۆ هەمان مەبەست بووە، جا ئەو کەرانە هەر چەندە بە خێرایی دەڕۆین زەنگڵەکانی ملیان زیاتر دەزرایەوە، ئەم دیمەنە بەڕاستی دیمەنێک بوو بۆ خۆی: کە ئۆتۆمبیل داهات و لە شارەکاندا زۆر بووەوە خەڵکی کەرەستەی بیناسازی بە ئۆتۆمبیل دەگوێزنەوە، ئەو دیمەنەش لە شارەکاندا بڕ بوو، کەری سپییاتیش بۆ ئەوە هەڵدەبژێرا تا لەگەڵ ڕەنگی گەچەکەدا بگونجێ و پیسی دیار نەبێ.

ئەم کەرانەیش دوو جۆرن (بەغدادی)و (حەسەناوی) هەردوو جۆرەکەیان بەرزو کۆکن، بەڵام دووەمیان ڕەنگی هەندێ بۆرە، لە کەری ئاسایش زیرەک تر وریاترن.

هەروەها ژنانی کورد لە گوندو لادێکاندا بگرە لە شارەکانیشدا وردە زەنگڵەیان دەکرد بە مل و بە قەد بێشکەو جۆلانەی منداڵەوە، جا لەکاتی ڕاژاندنی لانکەکە منداڵەکە لەسەر تریە تریی بێچکەی بێشکەکەو ئەو زەنگڵانەی ئاوازی لایە لایە بەسۆزەکەی دایکی بە زوویی خەوی لێ دەکەوێت، ئەگەر بەخەبەریش بوایەوە بۆ خۆی لەگەڵ ئەو زەنگانەدا یاری دەکرد ئەمانەت جۆرە یاریی خڕخاڵ و پارەتە هەن پێ قەدیان لە وردە زەنگڵە دەکەن، دەیکەن بە باسک پێی منداڵانی ساواوە، ئەمە هەم بۆ جوانییە هەم بۆ ئەوپەشە ئەگەر هات و ئەو منداڵە گوێ نیشتە بزێشتە دەرەوەو هەر مارو مێرووێک

جۆرە زەنگێک هەن خڕو بچووکن، گەورەکەی ئەوەندەی گوێزێکە، بۆ جوانی و دژی مارو مۆری و جانەوەری درندە دەیبەستن بەقاچ بە سەر کەللەی جلەو ڕەشمەی ئەسپ و ماین و

لە پێشیدا خەوتووبێ لە دەنگی زەنگڵەکان بەخەبەر بێ و هەڵبێ، منداڵەکەش لە زیان بە دوور بێ. هەروەها جاران باوەڕی کورد وابووە گوایە ئەهریمەن و جنۆکە لە زەوی زەنگ دەترسن، بۆیە بۆ منداڵ بەکاریان هێناوە تا لە شەڕیان بپارێزێن. بە سروشت منداڵ حەزی لە جموجوڵی زۆرە، جا هەر چەندە بجووڵێ ئەو زەنگڵانە دەزەنگێنەوە ئەویش ئەو دەنگەی بە لاوە خۆشەو زیاتر هەستی دەبزوێنێ بۆ جووڵانەوەو ڕۆشتن، وەکو زانراوە منداڵ هەر چەندە بجووڵێ و هەڵس و کەوت بکات گورج و گۆڵ و توند و تۆڵ دەبێ و لە نەخۆشیش دەپارێزرێ و بەرزوبیش پێ دەگرێت، زۆرتر خەڵکی زەنگڵەیان دژ بە شەوە (ئەهریمەن) دەبەستە پەتێکەوەو شەو تا بەیانی لە زەنگیان بەدەوری ئێشکیان بۆ ئەو ژنە دەگرت کە تازە منداڵی بووبێت. بۆ ئەوەی (شەوە) یان: (ئەهریمەن) و جنۆکەی شەڕخواز توخنی ئەو ژنەو منداڵە نەکەون نەک زەفەریان پێ بەرن و منداڵەکە بخنکێنن، دەڵێن: گوایە (شەوە)، لە دەنگی زەنگ دەترسێت.

لە کوردەواریدا لەکاتی ئەنجامدانی نەریتی بووکە بەبارانە کە لە ساڵی کەم بارانیدا دەکرێ، زەنگڵەیەکی گەورە (سنج) یان: (زەنگڵە قوڕی) ئەکەن بە ملییەکیکەوە، ئەویش لەناو شاراندا کە بە ماڵانا دەگەڕێن هەر هەڵدەبەزێتەوە بۆ ئەوەی زەنگڵەکەی ملی زیاتر بزرینگێتەوە، تا کۆتایی بە نەریتەکە دێ، ئەمەش هەر بۆ ئاگادار کردنەوەیە تا خەڵکی گوێیان لەو زەنگە بێ و بێنە پێشوازی ئەو جەماوەرەی کە لە نەریتەکە بەشدارن.

جاران لە قوتابخانەکاندا پارچە ئاسنێکی گەورەیان هەڵدەواسی و بە پارچە ئاسنێکی بچووکیش لێیان ئەدا وەکو زەنگی گەورە دەنگی لێوە دەهات. ئەمە بۆ ئەوە بوو تا قوتابییەکان بۆ خوێندن بچنە ژوورەوەی پۆلا لە کۆتایی وانە وتنەوەشدا بۆ پشوودان هەمیسان لێدەدرا. واتە: بۆ ئاگاداری بەکار هێنراوەو ئێستاش لەم ڕۆژگارەدا زەنگی کارەبایی بۆ هەمان مەبەست بەکار دێنن. لەکەنیسەکانیشدا جەنگار (زەنگ)یان داناوە کە بە عەرەبی پێی دەڵێن: (ناقوس). لەکاتی نوێژ کردن و خودا پەرستیدا لەجیاتی بانگدان بۆ ئاگادار کردنەوەی خەڵکی ئەو زەنگە دەدەن، چونکە زووتر دەمژمێر نەبوو تا خەڵکی وەکو ئەم سەردەمە بە ئاسانی لەکاتی نوێژ بزانن، بۆیە دوولەتە پێشکەوتوەکان دەمژمێری زەنگداریان دروست کردووە بەتایبەتی وەکو دەمژمێرەکەی بیگن لە لەندەن.

هەروەها لەم ڕۆژگارەی ئەم سەردەمەدا لە زۆربەی زۆری ماڵان و فەرمانگەکانیشدا زەنگ هەیە وەکو هەمووان دەزانین ئەمەیش هەر بۆ ئاگادار بوونەوەیە، تەنانەت ئامێری تەلەفۆنیش زەنگیان بۆ ئامادە کردووە. هەروەها بە دەیان ئامێری پێشکەوتوو لە زەنگ بێبەش نەکراوە.

لە شیعری فۆلکلۆری و شاعیرانیشدا نێوی زەنگ دەبینرێت لەوانە:

سواران سوار بێ، لەتار شان بەستە[١]

باوان وە مارای (وەلی)[٢] مار گەستە

(زەنگۆڵە) بڕیا وە تەوراڵەوە

من بۆخ سپەردم وەلای پاڵەوە

**

(مەشکەم مەشکا مانگا قوڵە)[٣]

دەنگی دەروا وەک زەنگۆڵە

**

لەیلم لەو کەیفە بۆ من ئەگەڕێ[٤]

مێخەکبەندەکەی وەک (زەنگ) ئەتڕێ

**

لایە لایەمن، لەلێوارەوە[٥]

زەوی (زەنگ) هەیچ وە گاڤارەوە[٦]

**

(زەنگۆڵە)ی مەنگۆڵە دارەکەم[٧]

لە سێپاتی بار ئەکەم

ئەچم بۆ لای یارەکەم

**

یارم ماڵ وەماڵ بۆ من ئەگەڕێ[٨]

کڵاو زەرەکەی وەک (زەنگ) ئەزڕێ

**

- لەگۆرانی فۆلکلۆری منداڵانیشدا نێوی هاتووە:

حاجی لەقلەق هار هات[٩]

ماری (زەنگۆڵدار) هات

**

- لە مەتەڵی فۆلکلۆریشدا نێوی دەبینرێت

تانجی زەردە (زەنگڵە) لەگوێ[١٠]

چەرخە ئەکا لەدەوری دێ (زەردەواڵە)

**

- گیایەکیش هەیە بەناوی (زەنگۆڵە پتچک)،[١١]

- لەهەندێ شوێن و ناوچەدا بە (چەمەر)ی شەقرە دەڵێن: (زەنگۆڵە).

- لەبەرهەمی ڕەواتبێژیشدا ناوی زەنگ هاتووە لەوانە: زەنگ قوڕ:[١٢] بەدەنگی کۆمەڵە زەنگڵەیەکی بەرز دەوترێت بە ئاپۆرە (قەرەبالغ)یش دەوترێت: (گەلە زەنگ) بەرهەمی شاعیران.

- مەولەوی نەمر (١٨٠٧- ١٨٨٢)ی دەفەرمێ:

ئاقڵە کۆچ کەردەن، بەرزەن دەنگ (زەنگ)،[١٣]

ویران هوجرەی خان وجوودە سەنگ بەسەنگ

**

یان: چون شەماڵەی نوور گرگرانە[١٤]

پەی پاس ماران (زەنگ) تڕانە.

**

یان: سیلسیلەی پێچ پێچ زوڵف ئازاران[١٥]

(زەنگڵە) بەسەرە چە دانەی زاراز

**

- شاعیر مەلای جەباری (١٨٠٦- ١٨٧٦)ی ناوی زەنگڵەی هێناوەو دەڵێ:

وەی زیوی گەرەمەر شیرین گوارەوە[١٦]

وەی (زەنگۆڵە)ی زەر پای قەتارەوە

**

- شاعیر شێخ نەجمەدینی سابیری (١٨٨١- ١٩٤٤)ی ن ولتوپەتی:

ئەگینە دامەنی حوسنی هەناسەی (سابیری) یاران[21]
لە بنیادا بەو تاوی کە من (زەنگ)م زڕا چیبکەم
**

- شاعیر خەلیل مەنسووری کاکەییش (١٨٧٨- ١٩٢٣)ی ن فەرمووبەتی:

زەی (زەنگ) زەرد بارخانەی تەرزاق[22]
مەیارا بە گۆشی بیستوون ڕواق[23]
**

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١- لە گۆڤاری زەنگین، ژمارە (١٥٢)، لە سالی (٢٠٠١)دا بلاوکراوەتەوە
هەروەها لە گۆڤاری ئاسۆی فۆلکلۆر ژمارە (١٨)ی سالی (٢٠٠٦) بلاوبووەتەوە.

٢- زەنگ: زەنگۆلەی زەنگۆل و پۆل و زیلەر سنج و زیلیشی پێدەوترێت.

٣- پەندی پێشینانی کورد، عەلی مەعرووف شارەزووری، بەرگیپەکەم، ئەمینداریتی گشتی ڕۆشنبیری لاوان، ناوچەی ئۆتۆنۆمی: چاپخانەی (الحوادث)، بغداد، (١٩٨١)، لاپەرە ٩٦.

٤- دیوانی مەلا فەتاحی جەباری، هەردەوێل کاکەیی، چاپخانەی شیڤان، سلێمانی، (٢٠٠٥)، لاپەرە ٣٩.

٥- هەلبژاردەیەک لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگیپەکەم: هەردەوێل کاکەیی، چاپخانەی (الحوادث)، بغداد، (١٩٨٥)، لاپەرە ١٠٨.

٦- وەلی: کوڕی یوسف سلێمان کاکەییە، بە وەلی مارانگاز ناسراوە، لەسەدەی هەڤدەهەمی زایینی ژیاوە، برایەکیشی هەبووە بە ناوی عەلی.

٧- هەمان سەرچاوەی پێشوو، هەردەوێل کاکەیی، لاپەرە ٤٠.

٨- چەند هەلۆیەک لە شارای فۆلکلۆری کوردی، جەعفەر شێخ حوسێن بەرزنجی، دەزگای ڕۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی، چاپخانەی (الزمان)، بەغدا، (١٩٨٦)، لاپەرە ١٩٣.

٩- پووری سەعدیە عەلی مەلا وەهاب کاکەیی (١٩٢٥- ٢٠١١) کەرکوک.

١٠- گاڤارە: بیشکە، جۆلانە.

١١- هەمان سەرچاوە، جەعفەر شێخ حوسێن بەرزنجی، لاپەرە ١٤٤.

١٢- مەقامزان خەزعەل عارف کاکەیی (١٩٣٦-) داقوق، خوێنر.

١٣- دەستنووسی هەردەوێل کاکەیی.

١٤. دەستنووسی هەردەوێل کاکەیی

١٥- زەنگۆلە بنجک: ڕووەکێکی بەهارەی خۆرسکیە، لە ڕووەکی پاوشان دەچێت، ڕەنگی گەلاکەی سپی تامالی شەکەرییە

١٦- ئیدیۆم لە زمانی کوردیدا، جەلال مەحموود عەلی، دەزگای ڕۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی، چاپخانەی حوسام، بەغدا، (١٩٨٢)، لاپەرە ٢٩٢.

١٧- دیوانی مەولەوی، چاپی سێیەم، بلاوکەرەوەی کوردستان، مەلا عەبدولکەریمی مودەریس، سنە: (٢٠٠٥)، لاپەرە ٢٠٥

١٨- هەمان سەرچاوە، مەلا عەبدولکەریمی مودەریس، لاپەرە ٢٠٣.

١٩- هەمان سەرچاوە، مەلا عەبدولکەریمی مودەریس، لاپەرە ١٨٣.

٢٠- هەمان سەرچاوە، مەلا فەتاحی جەباری، لاپەرە ٤٩.

٢١- دیوانی سابیری، شێخ عەبدولڕەحمان شێخ نەجمەدین سابیری، چاپخانەی شارەوانی کەرکوک، (١٩٦٩): لاپەرە ١٢٩.

٢٢- دیوانی خەلیل مەنسووری کاکەیی، هەردەوێل کاکەیی، بلاوکراوەی ئاراس، هەولێر، (٢٠٠٦)، لاپەرە ٣٧٩.

٢٣- ڕواق: کینایەیە بۆ ئاسمان.

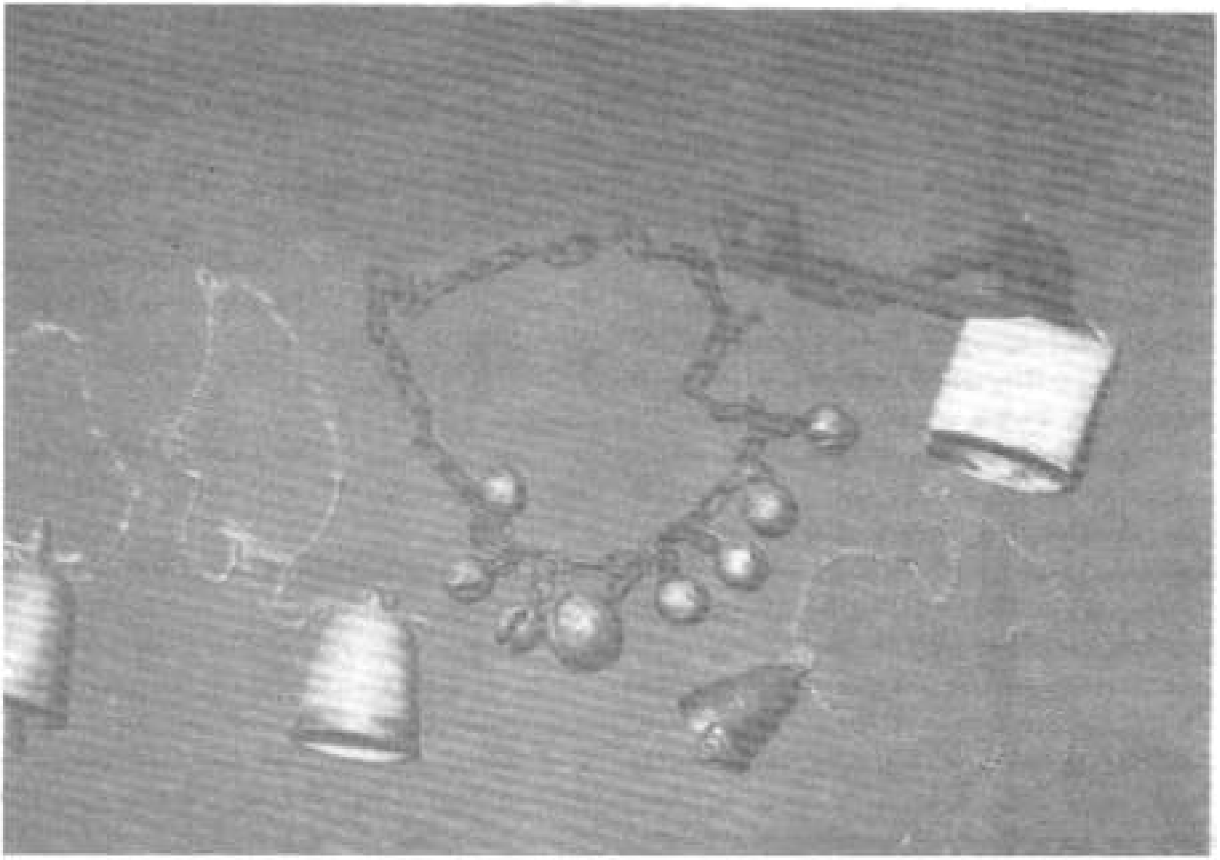

* زین دروو:

زین دروو بە پیشەیەکی فۆلکلۆری دێر زەمان دەژمێردرێت، تەمەنی دەگەڕێتەوە بۆ هەزاران ساڵ لەمەوپێش. کەم کەس هەیە لە کەرکوک و دەوروبەریدا گوێی لە ناوی شادروان حەسیب قادری زین دروو (سەراج) نەبووبێت کە دوکانەکەی لە بازاڕی جووت قاوەدا بوو. کارو بەرهەمەکانی ئەو پیشەوەرە ئەمەندە پاک و ڕێک و ڕێکخراو بوون، بۆیە نەک لە کەرکوک و دەوروبەریدا، بەڵکو لە شارەکانی دیکەی عێراقەوە بوویان ئێدەکردو شتیان لێدەکڕی بە تایبەتی لە سلێمانی و هەولێرەوە. ئامرازو کەرەستەکانی زین دروو ئەمانەن: (چەرمی گا، مانگا و گوێرەکە و مەڕو بزن، مەکینەی دروومان، چرێشی ئارد، دەزووی نایلۆن، قۆیچەو دوگمەی جۆراو جۆر، مێخ) پیشەوەرەکە بە زۆری بە پێوە لەسەر مێزەکە کار دەکات بۆ ئەوەی باشتر قۆڵاپی بێ و بەسەر کارەکەیدا زاڵ بێت.

ئەو بەرهەمانەی ئەم پیشەوەرە ئامادەی دەکات ئەمانەن: (زین، سینە بەندی ئەسپ، کەرەستەی جڵەو، کیفی دەمانچە، قیشەکدان-ڕەخت، قەمچی، جلە-کۆپەڵان، جانتای جۆراوجۆر). جا زین و سینەبەندەکەیان بەشێوەیەکی زۆر جوان و قەشەنگ دەرازاندەوە. زیوتر تا ئاخروو ئۆخری پەنجاکانی سەدەی پێشوو زین دوورەکان بە هاوینان کەرەستەکانیان دەپێچایەوەو بۆ ماوەی دوو مانگی ڕەبەق بە گوندو لادێکاندا دەسووڕانەوە، جا هەر کەسێک شتی خراپی هەبووبێ کە لە بنەڕەتدا پیشەی ئەوان بووبێ بۆیان چاک دەکردەوە.

ئەم پیشەیەیش وەکو دەیان پیشەی دیکەی باوو باپیرانمان بەرەبەرە وا خەریکە بەرەو نەمان دەچێت، پیشەوەرەکان لەم ڕۆژگارەدا بەرهەمە کۆنەکان دروست ناکەن، چونکە لە بازاڕدا ڕەواجیان نەماو کەوتنە خانەی نەمانەوە، تەنها ئەو شتانە ئامادە دەکەن کە خەڵکی لەم سەردەمەدا پێویستییان پێی هەیە.

جگە لە شادروان (حەسیب قادر) ئەم پیشەوەرانەش خەڵکی کەرکوکن:

١. ڕەفیق حسیب قادر (١٩٤٦-).
٢. عەبدولناسر حەسیب قادر (١٩٥٨-).
٣. عەبدولخالق حەسیب قادر (١٩٥٣-).
٤. عەبدولغەنی حەسیب قادر (١٩٥٦-).
٥. حاجی ئەحمەد حوسێن مەجید (١٩٢٢-)
٦. عەبدوڵڵا سەمیع حوسێن (١٩٢٨- ١٩٧٠) لە پاش خۆی (نەجم)ی کوڕی بۆ ماوەیەک لەو پیشەیەدا کاری کرد، دواتر دەستی لێ هەڵگرت.
٧. شادروان (وەستا جونێدی سەراج).
٨. شادروان (وەستا نەجمی سەراج).
٩. وەستا ئیسماعیل مەجید و محەمەدی برای.
١٠. وەستا نووری عەلی و عەزیزی برای.

*** شیرو شیربازی:[١]**

شیر، شمشێر، شووشی پێدەڵێن، جۆرە تیغێكی فۆلكلۆری زۆر كۆنی درێژە. لە جۆرە ئاسنێكی پۆڵای زۆر چاكو ئاباب دروست دەكرێت. پیشەی (شیرگەر)ەكانە[٢]. درێژییەكەی نزیكەی مەترێكە، یان هەندێ زیاتر، دەبێ كەوانە، مشتوەكەشی لە شاخی گامێش، بزنە كێوی دروست دەكرێت، چونكە شاخی ئەم دوو ئاژەڵە بە پێچەوانەی ئاژەڵەكانی دیكەوە بتەوە. لە هەردوو لای مشتوەكەیشییەوە دوو زمانەی بۆ دەركراوە كە لە ئاسن ئامادە كراون. كێلانەكەشی لە دوو تەختە داری تەنك پێك هاتووە بە چەرمی خۆشە كراو بە جوانی پێچراوەتەوە، ئەمەش چەشنی خەنجەر جۆریان زۆرە وەكو (العبان)، (كالمە)، (شینە تیغ)، (دەمەسان)، چاكترینیان دەبانە كە ئەمیش دەبێتە چەند جۆرێكەوە (كرمان، خوراسان، لابی (لاهوی)، شیراز، شام، قەزوین)، ئەمانەو شینەتیغ لە جۆرە ئاسنێكی پۆڵای زۆر ئاباب و بەنرخ دروست دەكرێن، جۆری كرمانیان لە هەموویان چاكترو بەهادار ترە: لە كوردەوارییدا هەر بەمەیانە دەڵێن (دەبان)، ئاوە ئاوە هەر لەنێوان سێ و چوار ساڵ جارێك هەر وەكو خەنجەر پێویستی بە مشتومالكردن دەبێت، جا بۆ ئەم مەبەستە دەیبەنە لای (شیرگەر)، كاكی پیشەساز بە هۆی زاخاوەوە[٣] بە جوانی لە ژەنگو لەكەكە پاك و خاوێنی دەكاتەوەو دەمەكەیشی دەمەزەرد دەكات واتە تیژی دەكات، پیشەساز خوالێخۆشبوو شیرگەر سابیر خدر كە دانیشتووی شاری (كەركوك) بوو، لە پیشەی دروست كردنی شیرو خەنجەردا دەستێكی باڵای هەبوو لەم چەند ساڵەی رابردوودا لە تەمەنی (٧٥)ساڵیدا كۆچی دوایی كرد. هەروەها شیرگەر (موفەق تەحسین)یش لەم پیشەیەدا كار دەكات و تا رادەیەك شارەزایی لێ پەیدا كردووە.

جا ئەم شمشێرە زۆرتر لە كوردەواری خۆماندا باوو باپیرانمان، شێرە سوارانی بەجەرگ و ئازا، وەكو چەكێكی كوشندە هەڵیان گرتووەو خۆیان و ماڵ و منداڵ و نیشتمانیان لە دوژمنان و بێگانەو ئاژەڵی دڕندە پاراستووە، بەڵام ئێستا لەم رۆژگارەدا تەنها لە پێشانگەو تەكیەی شێخە ئاینییەكان و دەروێشەكاندا ماوەتەوە ئەگینا خەڵكی لێی توراوەو بەكاری ناهێنێ، چونكە (باروت) هاتە گۆڕێ و چەكی جۆراو جۆری چاكترو كاریگەر تری پێشكەوتوو هاتە مەیدانەوە، ئەمەش بەهۆی پێشكەوتنی زانیاری تەكنەلۆژیا لە هەموو بوارەكانی ژیاندا: هەروەها زۆرتر لە شایی و زەماوەندا سوار چاكەكان بە سواری ئەسپ و شیرەوە غار غارێ و شیربازی و رمبازیان دەكرد، هەندێكیش لە پێش بووكدا سەمایان پێوە دەكرد.

لە پەندی پێشینان و قسەی نەستەق و شیعری فۆلكلۆری و شاعیراندا گەلێ ناوی شیر یان شمشێر هاتووە لەوانە:

* پەندی پێشینان و قسەی نەستەق:

– ئەوەی هەڵی گرت شمشێر.. ناوی گوێ بداتە شێر!

واتە: شمشێر قابیلی پیاوی ئازاو جوامێرە.

– ئەوەی لە شەرا نەبێ، شێری تیژە[٤]

واتە: گورەو قیشاڵ ئەكا، گوایە لەوێ بوایە لەشكرێكی تێ دەكرد.

– شمشێر زۆر كەس دەكوژێ، شەراب زیاتر.[٥]

واتە: شەراب و عەرەق خواردنەوە زەرەرو زیانی زۆرە، دەبێت مرۆڤ لێی دوور بكەوێتەوە

شیعرە فۆلكلۆرییەكان:

واتم بە شمشێر بە تەناف[٦] بەدار[٧]
هەرچی گوناهەن وە ئەم كەرە بار
**
شمشێر هەڵئەگرم وەك شێری مەیدان[٨]
ئەكوشم لە دوژمن نە یەك، بەسەدان
* * *
خۆم بم بە قوربان هەر چوار كورەكەت[٩]
شمشێری دەبان كافر برەكەت
**
شمشێر چەكی مێردانە[١٠]
كوردیش شێری مەیدانە
**
خان ئەبداڵ و[١١] كاكە خانە[١٢]
حەوت شەوان و حەوت رۆژانە،
شەریان دەكرد بە شیرانە
(شیران) نەیاندی كێلانە
**
هەر جارێ شیری دەكێشا[١٣]
هەموو دەهاتە تەماشا

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. لە ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارە ٢٥٧٢، ڕۆژی (٢٣)ی ئەیلولی ساڵی (٢٠٠٦)دا بڵاوکراوەتەوە.

٢. شیرگەر: چەکسازیی و تفەنگچی و خەنجەرچی و شمشێرچێتی پێ دەڵێن.

٣. زاخاو: لە چەشنە گلێک لە شاخەکانی کوردستانی ڕۆژهەڵات بە دەستی دێنن

٤. پەندی پێشینان، لاپەرە ٧٠.

٥. هەمان سەرچاوە، لاپەرە ٦٩.

٦. پەندی پێشینان و قسەی نەستەق لە ناوچەی کەرکوکدا، لاپەرە ١٢٠.

٧. ئەناف: پەت، ئامارەیە بۆ پەتی سێدارە (پەتی قنارە).

٨. هەڵبژاردەیەک لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگی یەکەم، لاپەرە ٦٨

٩. لە مەقامزان (سەعید عەزیز عەباس ١٩٦٨، ١٩٩٢)ی دانیشتووی کەرکوک وەرگیراوە.

١٠. چەند مەتۆیەک لە شاری فۆلکلۆری، لاپەرە ٢٤٤.

١١. لە مەقامزان (شوکر ڕەشید نادر ١٩٣٠، ٢٠٠٨)ی ناسراو بە (شوکر جەبران)ی دانیشتووی کەرکوک، داقووق، ئاوایی شوکر جەبران وەرگیراوە.

١٢. خانە ئەبدال و کاکە خان، دوو جەنگاوەری ئازاو جوامێن لە شیعرێکی چیرۆک ئامێزدا هاتوون. جونگێکی خوێناویان دژ بە دوژمنان بەرپا کردووە.

١٣. توحفەی مظفریە: گردآوری ئۆسکارمان بەرلین ١٩٠٥، شادەوان مامۆستا هێمن موکریانی ساغی کردووەتەوەو پێشەکی بۆ نووسیوە، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا ١٩٧٥، لاپەرە ٢٦٤.

١٤. هەمان سەرچاوە، لاپەرە ٣٤٣.

* مس خاوێنکردنەوە:

جاران لە لادێکانی گەرمیان و سەرجەم کوردستاندا ئاو بە ئاو بەیانیان بەم هاوارە خەبەرمان دەبووەوە، کابرا هاواری دەکرد (ماڵێ حاجەتی مسی هەبێ سپی کاتۆ وەستا هاتووە) واتە وەستای حاجەت سپیکردنەوە کە مسگەریان پێ دەوت هاتووە) واتە وەستای حاجەت سپیکردنەوەمسگەریان پێ دەوت هاتووە، بەڵام لە پاش شۆڕشی (١٤)ی تەمووزی ساڵی (١٩٥٨)ەوە لە گەڵ داهاتنی قاپوقا چاخی شووشەو فافۆن و ئیستیل و فەخفووریدا ئیتر قاپوقاچاخ حاجەتی مس ورتە ورتە کەم بووەوەو لە گەڵیدا مسگەری بەرەو ئاوا بوون چووە.

ئەم مسگەرییە لە شارەکاندا پێیان دەڵێن (قازانچی)، لە نێو کوردەواریشدا بە مسگەر ناسراون، پیشەیەکی دەستکردی فۆلکلۆری زۆر کۆنە، لە شاری کەرکوکدا لە بن قەڵا بە دیوی ڕۆژئاوادا بەرامبەر بە مریشک و پەلەوەر فرۆشەکان بازاڕی مسگەری هەبوو پێیان دەوت (بازاڕی قازانچییەکان)، بە دەیان مسگەر لە کورد و تورکمان لەوێدا کاریان دەکرد و چەندین جۆر قازان و قاپوقاچاخی مسیان دروست دەکرد و خاوێنیشیان دەکردەوە، پاشماوەی ئەو پیشەیە لەو بازارەدا تا ئەمڕۆش ماوەو سنعەتکارەکان تەنها لە بواری فافۆندا کار دەکەن.

* کۆنترین مسگەرەکانی کەرکوک:

١. مسگەر سەیید لەتیف محەممەد عەبدوڵڵا بەرزنجی (١٩٢١-)، هەرچەندە بە تەمەنە بە درێژایی ڕۆژ لە تەک عەلی کوریدا لە بواری مسسازیدا کار دەکات، دوکانەکەی لە سەرەتای شەقامی سەلاحەدینە بەرامبەر گەراجی حەویجەی کۆن، تەنها ئەم ماوەتەوە لە بواری مسگەریدا کار دەکات.

٢. سەیید محەممەدعەبدوڵڵا زەینەل (١٩٣١) لە (١)ی کانوونییەکەمی ساڵی (١٩٩٩) کۆچی دوایی کردووە.

٣. حەسەن عەبدوڵڵا (١٩٦٣-).

٤. ئەنوەر خەلیل ئیبراهیم (١٩٤٤-).

٥. ئەڵڵاوێردی بەهائەدین.

٦. مسگەر ئیسماعیل عەبدولرەحمان عەبدولرەزاق.

٧. فازڵ عومەر بەگ عەبدوڵڵا.

٨. عومەر عەبدوڵڵا- عەلی بیغلی.

٩. قادر زەینەل سالحی.

١٠. سەمین زەینەل سالحی.

١١. عوسمان بەگ.

* کەرەستەکانیان لەم ئامرازانە پێك هاتووە:

- دەستگا:

ئەم ئامرازە جۆری زۆرە هەر یەکەیان بۆ دروستکردنی جۆرە شتێك بە کاردێت لە پارچە ئاسنێکی درێژ پێك هاتووە، سنعەتکار لە پێشی خۆیدا دایدەنێت وکاری لە سەر دەکات.

- ئامرازی گازی جۆراو جۆر.

- قەیچی جۆراو جۆر.

زووتر ئەم گازو قەیچییە لە شاری کەرکوکیشدا ئامادە دەکران، بەڵام سنعەتکارەکانیان کۆچیان کردو ئێستا کەس دروستیان ناکات.

- بسمار:

لە فافۆن خۆیان دروستی دەکەن، ئەو بسمارەش لە ئاسن بێت (بسماری پەرچ) لە بەغدا ئامادە دەکرێت.

*** بەرهەمەکانیان لە ئەمڕۆدا ئەمانەن:**

- ئەوانەی لە مس دروست دەکرێن (قازان و مەنجەڵ و جامی گەرماو، سینی، قازانی حەلوا، ئەمیان تەنها حەلواچییەکان بە کاری دێنن، جامی مس بۆ زێڕینگەرەکان، قازانی گەورە بۆ سەرو پێ کوڵاندن، تەرازوو).

- ئەوانەی لە فافۆن دروست دەکرێن (کەفگیر، قوتووی زلابیە، ئەمانە پاقلەوا سازەکان بە کاریان دێنن).

- ئەمانەش لە ئاسن ئامادە دەکرێن (سێڵ- ساج، قازان، تەشت، سەتڵ، بەرمیل)، ئەم بەرمیلە بە زۆری گوند نیشینەکان بۆ ئاو هێنان بە کاری دێنن و پێی دەڵێن (تەنەکە).

- ئەم شتانەش لە چینکۆ دروست دەکرێن (تەنکی ئاو، مەسینە، گەلێ وردە و تشتی دیکەش، هەروەها هەر حاجەتێ لە چینکۆو فافۆن و تەنەکە دروست کرابێ و شکابێ بە ئاسانی دەتوانن چاکی بکەنەوە.

وەکو ئاماژەمان پێکرد زووتر خەڵکی قاپو قاچاخی مسیان بە کار هێناوە، هەرچەندە مس حاجەتێکی ساغە و تەمەنیشی (٢٠٠، ٤٠٠) ساڵە، بەڵام ئێستا لەم ڕۆژگارەدا بۆ یەکجاری باوی نەما و چووە خانەی ئەمانەوە؟ چونکە قاپوقاچاخی سەردەم هاتە گۆڕێ کە لەوانە گەلێ خاوێن و جوانترن.

قاپوقاچاغی
لە مس دروستکراو

* پیشەی مسگەری:

ئەم پیشەیە بە یەکێك لە گرنگییەکانی پێویستی ناو ماڵ دادەنرێت لە سپی کردنەوەی قاپ و دەفری مسی و فافۆن و دەللەی قاوەو چراو بخوردان، بۆیە کەسانی شارەزا لەم بوارەدا کاریان دەکرد، بەڵام لە دوای دەرکەوتنی دەفری فافۆن بە رێژەیەکی زۆر ئەم پیشەیە بەرەو پووکانەوە چوو.

* لە بازاڕی (مسگەران)ی کۆن کە لە سەرەتای گەڕەکی (ئاوچی) بوو لە پشت مزگەوتی (منارە نەخشینە)، ئەو وەستایانەی لەوێ هەبوون ئەمانن:

١. وەستا (مەجید).
٢. وەستا (بەکر عوسمان بەگ).
٣. وەستا (عومر بال ییمەن).
٤. وەستا (حاجی ئیبراهیم حەمزە ئەمین).
٥. وەستا (حاجی مستەفا) و کوڕەکانی (محەمەد) و (حوسێن).
٦. وەستا (مەحمود ئەحمەد عەلی).
٧. وەستا (عەبدولڕەحمان ئیبراهیم)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاری کردووە.
٨. وەستا (حاجی عەبدولڕەزاق)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاری کردووە.
٩. وەستا (قادر زەینەل)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاری کردووە.
١٠. وەستا (سەمین زەینەل)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاری کردووە.
١١. وەستا (سەیید ئەجمەددین فەتحوڵڵا قازانچی)، لە سەرەتا لەم کارە کاری دەکرد و بەڵام لە دواییدا وازی هێنا و بوو بە بازرگان.
١٢. وەستا (حاجی خەلیل باوکی ستار)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاری کردووە.
١٣. وەستا (عومەر بەگ)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاری کردووە، لە (٢٩)ی ئابی ساڵی (٢٠١١) کۆچی دوایی کردووە.
١٤. وەستا (عومەر محێددین)، ناسراو بە (عومەر خەلو).
١٥. وەستا (سەیید ئیسماعیل فەتحوڵڵا).
١٦. وەستا (محەمەد جومعە).
١٧. وەستا (سەیید عەبدوڵڵا).

* لە ساڵی (١٩٥٠) لە کاتی (سامی یەعقوب) کە سەرۆکی شارەوانی کەرکوک بوو، بازاڕی (مسگەران) گوازرایەوە بۆ شوێنەکەی ئێستا نزیك (قەڵا) و پردی (شەهیدان)، ئەو وەستایانەی کە لەم شوێنە کاریان کردووە ئەمانن:

١. وەستا (سەیید حەسەن) و کوڕەکانی (قادر، حەمید، سائیب).
٢. وەستا (عەلی حاجی ئیبراهیم).
٣. وەستا (سەیید لەتیف محەمەد عەبدوڵڵا)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاری کردووە.
٤. وەستا (سدیق) و کوڕەکانی (ئەحمەد، حەمە تۆپاڵ، خەلیل، ئەجدەت، حوسێن).
٥. وەستا (حوسێن عەلی مەعروف)، ناسراو بە (عەونی).
٦. وەستا (قادر زەینەل) و کوڕەکانی (عەبدولکەریم، عەبدولخالق، عەبدولوەهاب، عەبدشەهاب)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاریان کردووە.
٧. وەستا (عومەر محەمەد جومعە)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاری کردووە.
٨. وەستا (سەیید مستەفا)، ناسراو بە (ئەبو).
٩. وەستا (حەسەن قوە) و (حوسێن) و (مەحمود–پیما).
١٠. وەستا (جەلیل سەمین زەینەل) و کوڕەکانی (وەلید، خالید، ئومێد).
١١. وەستا (نورەددین بەکر) و کوڕەکانی (جەودەت) و (ئەجدەت).
١٢. وەستا (ئەکرەم عەلی حەنان).
١٣. وەستا (شوکور مەحمد ئەحمەد).
١٤. وەستا (ڕەئووف حەسەن) و کوڕەکانی (ئەمجەد) و (جەودەت).
١٥. وەستا (حاجی ئیبراهیم حەمزە ئەمین) و کوڕەکانی (خەلیل، عەبدولڕەحمان، عەلی).

١٦. وەستا (ئیسماعیل فەتحوڵڵا)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاری کردووە.
١٧. وەستا (عوسمان محێددین).
١٨. وەستا (خەلیل ئیبراهیم)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاری کردووە.
١٩. وەستا (حاجی فایەق)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاری کردووە.
٢٠. وەستا (عەونی سەیید خەلیل).
٢١. وەستا (حاجی عەبدولڕەحمان عەبدولڕەزاق) و هاوەڵەکەی وەستا (خەلیل محەمەد)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاریان کردووە.
٢٢. وەستا (مەحمود ئەحمەد زەینەل) و کوڕەکانی (شوکور، بورهان، یوسف، قاسم، هیجران).
٢٣. وەستا (عومەر محێددین) و کوڕەکانی (مەحە خلو، عەدنان، محەمەد).
٢٤. وەستا (عەبدوڵڵا حاجی خالید).
٢٥. وەستا (سەیید عەبود محەمەد) و کوڕەکانی (ئەحمەد، حوسێن).
٢٦. وەستا (سەعید محەمەد جومعە).
٢٧. وەستا (مەحمود محەمەد ساقی) و کوڕەکانی (عەباس، شوکور، نەبیل).
٢٨. وەستا (حاجی عیزەددین بەگ) و کوڕەکانی (نورەددین، سەلاحەددین، سەباحەددین، ئەکرەم، ئەحمەد)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاریان کردووە.
٢٩. وەستا (تۆپاڵ ئیسماعیل) و کوڕەکەی (خەلیل)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاریان کردووە.
٣٠. وەستا (سەیید وەهاب)، ئاسنگەر بوو، لە دواییدا دوکانەکەی فرۆشتە وەستا (عەلی ئەسوەد) و کوڕەکانی (ئەیوب، حوسێن، زیاد).
٣١. وەستا (شوکور مەردان) و کوڕەکەی (شاکر)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاریان کردووە.
٣٢. وەستا (عەبدوڵڵا تورکی)، و کوڕەکەی (بورهان).
٣٣. وەستا (خەلیل سەمین) و کوڕەکانی (پاڵچین، عومەر، یوسف)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاریان کردووە.
٣٤. وەستا (سەیید ڕەشید گوڵە)، و کوڕەکانی (شوکور، جومعە).
٣٥. وەستا (نوری گاور) و هاوەڵەکەی (ئەحمەد سدیق).
٣٦. وەستا (ئەڵڵاوێردی بەهائەددین مەحاو).
٣٧. وەستا (ڕەشید) و (خورشید کاکەیی) و (محەمەد) کوڕی.
٣٨. وەستا (حاجی قادر حاجی خالید حەمزە).
٣٩. وەستا (عەبدوڵڵا زینەل) و کوڕەکانی (حەسەن، محەمەد، عەباس)، لە مس و سپی کردنەوەی کەرەستە مسییەکان کاریان کردووە.
٤٠. وەستا (سەیید حەسەن عەبدوڵڵا) و کوڕەکانی (فەلاح، نەجاح، پەشان).
٤١. وەستا (ستار حاجی خەلیل)، و هاوەڵەکەی (محەمەد) کە سەرۆکی (مسگەران) جاران بوو.

* ئەمەش ناوی ئەو وەستایانەیە کە لە شوێنەکانی تری کەرکوک دوکانیان هەبووە:
١. وەستا (فەوزی عومەر بەگ)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.
٢. وەستا (نورەددین بەگ)، بەرامبەر نەخۆشخانەی (کەرکوک)ی گشتی بوو.
٣. وەستا (یەشار یوسف بەگ)، لە بازاڕی (مسگەران).
٤. وەستا (هیجران مەحمود ئەحمەد)، لە بازاڕی (مسگەران).
٥. وەستا (ئەجات ئەسوەد) و کوڕەکانی (ئەرسەلان، محەمەد، عومەر)، لە گەڕەکی (ئاوچی) بوون.
٦. وەستا (جومعە عەبدولڕەزاق) و کوڕەکانی (عابدین، عەلی).
٧. وەستا (فەتحوڵڵا عەبدوڵڵا) و کوڕەکانی (عومەر، بورهان، ئیسحان، عیرفان).
٨. وەستا (قاسم) و (نازم داود)، لە بازاڕی (مسگەران) بوون.
٩. وەستا (یەشار حوسێن بەگ) و کوڕەکانی (محەمەد، جەودەت، ئیبراهی).
١٠. وەستا (وەلید) و (نەبیل حەسەن)، لە بازاڕی (مسگەران) بوون.
١١. وەستا (یەشار عەلی) و کوڕەکانی (چەتین، ئیحسان، عەلی).
١٢. وەستا (وەهاب نوری دەدە تحوت)، لە گەڕەکی (ئیسکان) بوو.
١٣. وەستا (سەیید زەینەل سەیید عەباس)، لە بازاڕی (مسگەران) بوو.
١٤. وەستا (سەیید جەبار محەمەد)، لە بازاڕی (مسگەران) بوو، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری کردووە.
١٥. وەستا (حاجی سامی ئەڵڵاوێردی)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.
١٦. وەستا (حاجی نەجات حەسەن)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.
١٧. وەستا (سەیید جەلیل محەمەد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری

کردووە.

١٨. وەستا (شوکور محەمەد تاها)و کورەکانی (جەلیل)و (جەلال)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوون.

١٩. وەستا (ئیبراهیم)و (زەینەل بەکر عوسمان)، لە پیشەکەی وازی هێنا و بوو بە بەڵێندەر.

٢٠. وەستا (خەلیل ئیبراهیم حەمزە)، لە بازاڕی (مسگەران) بوو، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری کردووە.

٢١. وەستا (تەجەددین ئیبراهیم)و کوڕەکانی (محەمەد)و (عەلی).

٢٢. وەستا (ئەسوەد عوسمان)و کوڕەکانی (فوئاد، عەلی، جیاد، نەجات).

٢٣. وەستا (عەلی ئەسوەد عوسمان)و کوڕەکانی (ئەیوب، حوسێن، زیاد).

٢٤. وەستا (جیهاد ئەسوەد عوسمان)و کوڕەکەی (محەمەد).

٢٥. وەستا (عەبود)و کوڕەکانی (ئەحمەد، حوسێن).

٢٦. براکان (ئەحمەد، جەلیل، حوسێن، وەستا نەجدەت سدیق).

٢٧. وەستا (جەودەت ئەحمەد سدیق).

٢٨. وەستا (عەبدوڵئیلا ئەحمەد).

٢٩. وەستا (جەمال عومەر بەك).

٣٠. وەستا (سوبحی ئەڵلاوێردی).

٣١. وەستا (شەهاب)و (عەدنان علك).

٣٢. وەستا (عەدنان حەسیب).

٣٣. وەستا (کەمال حوسێن).

٣٤. وەستا (وەلید حەسەن)و (نەبیل حەسەن)،

٣٥. وەستا (عومەر چگول)، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری کردووە.

٣٦. وەستا (سەیید ئەحمەد عەبدوڵڵا)، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری کردووە.

٣٧. وەستا (سەیید محەمەد عەبدوڵڵا)، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری کردووە.

٣٨. وەستا (بەهائەددین سلێمان عەبدوڵڵا)، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری کردووە.

٣٩. وەستا (سابیر عەلی)و کوڕەکانی (عەلی)و (حوسێن)، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری کردووە.

٤٠. وەستا (حوسێن محێددین)، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری کردووە.

٤١. وەستا (عەلی سەیید لەتیف)، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری کردووە.

٤٢. وەستا (ئەڵلاوێردی حەسەن)، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری کردووە.

٤٣. وەستا (خالید قازانچی)، لە بازاڕی (قۆریە)، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری کردووە.

٤٤. وەستا (عەرەب قازانچی)، لە بازاڕی (قۆریە)، لە مس و سپیکردنەوەی مس کاری کردووە.

٤٥. وەستا (ئایدن ئیسماعیل فەتحوڵڵا).

٤٦. وەستا (حاجی ڕەئووف قازانچی).

٤٧. وەستا (محەمەد جومعە).

٤٨. وەستا (تۆپاڵ حەمە).

٤٩. وەستا (ئەنوەر خەلیل ئیبراهیم).

٥٠. وەستا (ئەکرەم عەلی محەمەد).

٥١. وەستا (جیهاد)و فوئاد ئەسوەد).

٥٢. وەستا (سەیید جەلیل قازانچی).

٥٣. وەستا (خەلیل ئاغا قازانچی).

٥٤. وەستا (جەلیل ئاغا قازانچی).

٥٥. وەستا (خورشید حەسەن قازانچی).

جەلیل سەمین زەینەل

ئەکرەم قازانچی

ئەکرەم عەلی محەمەد

ئەکرەم عیزەدین بەکر مەردان

ئەنوەر خەلیل ئیبراهیم

حەسەن سەید عەبدوڵڵا

خەلیل ئیبراهیم حەمزە

سابیر عەلی ئەحمەد

سامی ئەڵڵاوێردی

سەید لەتیف محەمەد عەبدوڵڵا

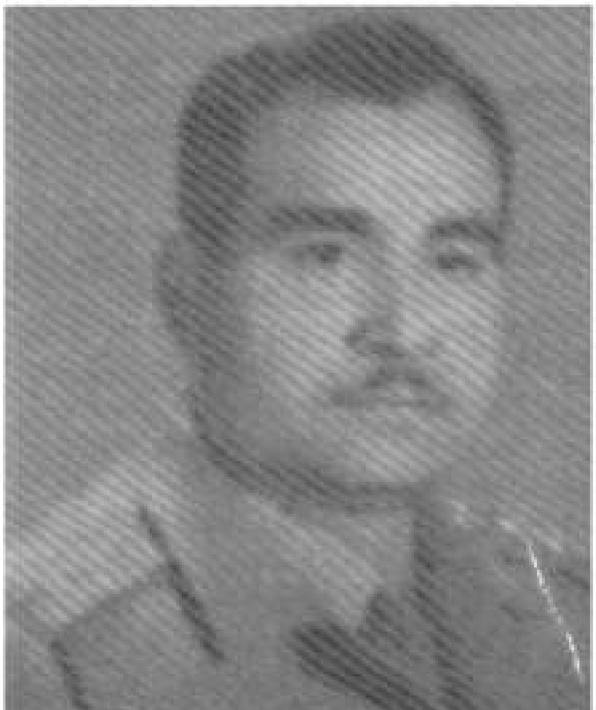

سەید محەمەد سەید عەبدوڵڵا

شوکر مەردان محەمەد

عەبدولڕەحمان ئیبراهیم حەمزە

عەبدوللا زەینەل

عەلی ئیبراهیم حەمزە ئەمین

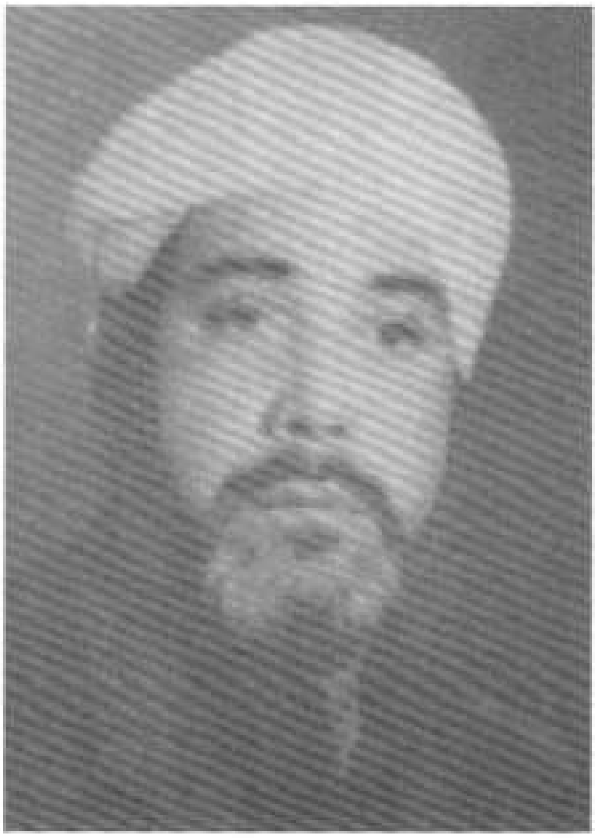

عیزەدین بەكر مەردان

فازڵ عومەر عەبدوڵڵا

نازم عومەر عەبدوڵڵا

بەهائەدین سلێمان عەبدوڵڵا

* مۆمیاسازی:

هەر لە دێر زەمانەوە مۆمیا کردنی باڵندەو گیانلەبەران لە نێو گەلانی جیهاندا باو بووەو گەلێ کەس شارەزاییەکی چاکی لێ بە دەستهێناوەو بووەتە هونەرمەندێکی ناسراوی پایە بەرزی ڕۆژگاری خۆی، تەنانەت لە کاتی فیرعەونییەکاندا لەشی مرۆڤیشیان مۆمیا کردووەو بۆ سەدان ساڵ بە ڕێکوپێکی پاراستویانە بە تایبەتی پیاوە گەورەکان و ناودارنی ئەو ڕۆژگار. جا ئەم مۆمیاسازییە وەکو هونەرێکی کۆنی فۆلکلۆری لە نێو نەتەوەی ئێمەی کوردیشدا هەر لە مێژە هەبووەو پێی هەستاون، بۆ نموونە ئەگەر لە گوندو لادێیەکدا مانگایەك گوێرەکەکەی بە کۆرپەیی مردارەوە بێ بەم شێوازە مۆمیای دەکەن: گوێرەکەکە بە چاکی کەوڵ دەکەن و هەموو گۆشت و ئێسك و پروسکی لە چەرمەکەی دەردێنن و پڕی لە کا دەکەن و دەیدورنەوە، هەر کاتێ بیانەوێ مانگاکە بدۆشن گوێرەکە مۆمیا کراوەکەی لە پێشدا دادەنێن، ئەویش دەست دەکا بە لیستنەوە و لاواندنەوەی، دواتر بە ئاسانی شیرەکەی دەدا بە دەستەوە. هەروەها لە کوردستاندا بە دەیان کەس هەن ئارەزوویان لە مۆمیاکردنی ئاژەڵ و پەلەوەردا هەیە و شارەزاییەکی چاکیشیان لەو بوارەدا بە دەست هێناوەو ناوبانگیشیان دەکردوو بە تایبەتی لە مۆمیا کردنی باڵندەو ئاژەڵە کێوییەکان وەکو (ئاسك، کەروێشك، ڕێوی، چاڵەکە، شێر، پڵنگ، گورگ، پشیلە)، لە باڵندەو پەلەوەرەکانیش (کەو، سۆسك، باز، داڵ، قەتێ، قالاو، بولبول، خەنجەربالاّ)، هەروەها قەلەموون و کەڵەشێرو جووجەڵەو هەر باڵندەو پەلەوەرێکی دیکەی جوان.

هەیە ئەم کارە تەنها وەکو ئارەزوویەك بۆ ڕازاندوەی ماڵ یان ژوورە تایبەتییەکەی ئەنجامی دەدات، هەیشە بە چاوێکی ڕێزەوە لێی دەڕوانێ و بە هونەری دەزانێت، هەیشە کردوویە بە پیشە و بەردەوام کار دەکا ولە بازاڕدا بەرهەمەکانی بە نرخێکی چاك بە پارە دەگۆڕێتەوە.

مۆمیا سازەکان بەم جۆرە مۆمیای باڵندەو ئاژەڵ دەکەن:

ئەگەر باڵندەکە زیندوو بوو بە دەست مرداری دەکەنەوە، یان بە چەکوش لە ئەوقی سەری دەدەن و دەیکوژن، یان دەرزی

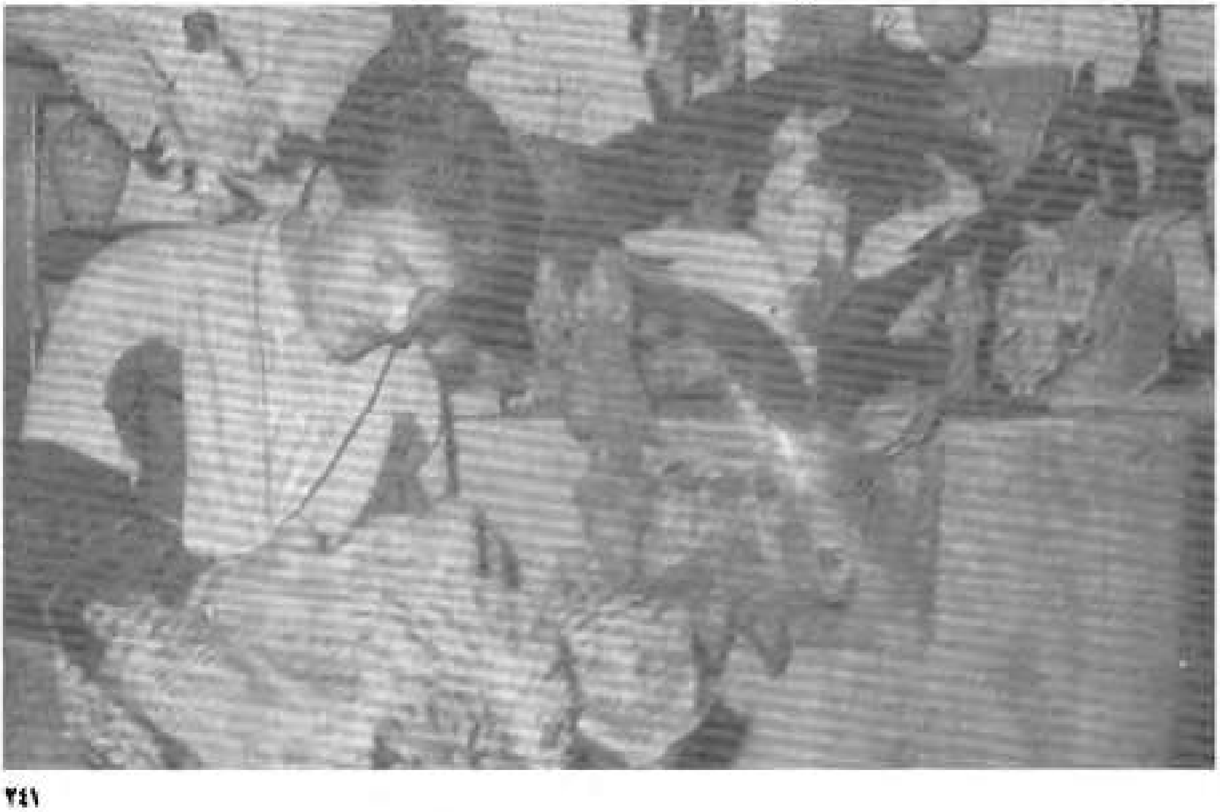

(فۆرمایل) لەژێر سكی دەدەن كە ماددەیەكی ژەهراوییە، بەمە دەستبەجێ بێ گیان دەبێت، ئەمە بۆ ئەو باڵندانەی كە گۆشتیان ناخورێت، ئەوانەش كە گۆشتیان دەخورێت لە پێشدا سەری دەبڕن و سەری لە لەشی جودا ناكەنەوە تا سوود لەگۆشتەكەی ببینن، ئینجا بە كێردێكی زۆر تیژ ژێر سكی شەق دەكەن بە درێژایی بە ئەندازەی (١٠، ١٥ سم)ە یان زیاتر بە گوێرەی قەوارەی باڵندەكە بە مەرجێ كار نەكاتە سەر پەڕەكانی، دواتر وردە وردە گۆشت و ئێسقانەكانی دەردێنن رووتی دەكەنەوە، واتە كەوڵی دەكەن بەڵام بە شێوازێك نابێت كەوڵەكەی لە هیچ شوێنێكەوە كون بكرێت، ئینجا لە دیوی ناوەوە بە ئیسپرتۆ تەعقیمی دەكەن، دواتر پۆدرە و خوێی لێدەدەن تا بۆن نەكات، لە پاشاندا بە تەلی رەق لە نێوەوە راست و چەپ بە شێوەی تێهەڵكێش دەیبەستن بە باڵ و قاچەكانییەوە، تەلێكیش بە سەر و كلكیەوە بەند دەكەن دەرەنجام بە لۆكە یان خوری كەوڵەكە پڕ دەكەنەوە و بە دیلوان و دەزوویش دەیدوورنەوە، بە هەقیقەت كارەكە هونەرمەندانە ئەنجام دەدەن، تا هەست نەكرێت.

ئەو باڵندەیە یان ئەو ئاژەڵە مۆمیا كراوە، لە جیاتی چاوەكانیشی هەڵمات یان مورور یان داری بۆ دادەنێن، بە مەرجێ لە گەڵ رەنگ و قەوارەی چاوی ئەو گیاندارەدا بگونجێت.

مۆمیا سازەكان هەندە خۆیان لە باڵندەی پەل سپی نادەن بۆ مۆمیاكردنی لە بەر ئەوەی كە بووە خوێنەوە رەنگ دەگرێ و لێی نابێتەوە.

لە كەركووكدا لە شەقامی مەجیدیە شادرەوان مۆمیاساز عومەر غەریب شەریف (١٩٢٧)، لە (١١)ی تەموزی ساڵی (١٩٨٩)كۆچی دوایی كردووە، دوكانێكی گەورەی هەبوو پڕ بوو لە ئاژەڵ و پەلەوەر و باڵندەی هەمەرەنگی مۆمیا كراو، ببووە پێشانگایەكی جوان و قەشەنگ، لە پاش خۆیشی كورەكانی عوسمان (١٩٦٥-)، فاروق (١٩٦١-)[١] ئاسۆ (١٩٦٧-) لە سەر كاری مۆمیاسازی بەردەوام بوون، ئێستا تەنها ئاسۆیان لە ماڵەوە كار دەكات، ئەوانی دیكە بۆ یەكجاری دەستیان لێ كێشایەوە و دوكانەكەشیان نەماوە، هەروەها غالیب نەجمەدین فەرەج[٢] لە بواری مۆمیاسازیدا مامۆستایەكی دەستڕەنگینە.

* سەرچاوەو پەراوێزەكان:

١. كاتی خۆی لە گەڵ مۆمیاساز فاروق عومەر دیدارێكم سازداو لە رۆژنامەی هاوكاری، ژمارە (٢٥١٠) لە رۆژی (٢٦)ی ئابی ساڵی (١٩٩٦)دا بڵاوكراوەتەوە.

٢. (غالیب نەجمەدین فەرەج ١٩٥١،)دا دانیشتووی شاری كەركوكە ولە شەستەكانی سەدەی رابردوو بۆ ماوەی چەند ساڵێك لە كەركوكدا لە ماڵەوە لەم بوارەدا بە بەردەوامی كاری دەكرد، بە دەیان ئاژەڵ و باڵندە و پەلەوەری مۆمیاكردو ژوورێكی بۆ ئەو بەرهەمانە تەرخان كردبوو بووبووە پیشانگایەكی جوان و خنجیلانە، دواتر لە سەرەتای هەفتاكانی سەدەی پێشوو لە سەر كوردایەتی بەعس راوی ناو بەرەو بەغدا هەڵات، لەوێش دەستیان لە بەرۆكی نەبووەوەو گرتیان و بۆ ماوەیەك لە گرتوخانەدا مایەوە، لەوە بە دواوە بۆ یەكجاری دەستی لە مۆمیاسازی هەڵگرت پێشانگاكەشی تەفرووتونا بوو.

* **ناڵبەندیی**[1]:

وەکو دەزانین زووتر دانیشتووانی ئاوایی و لادێکانی کوردەواری بە کاری کشتوکاڵیی و بە خێوکردنی مەڕومالاتەوە خەریك بوون ولە سەری گوزەرانیان دەکرد، جا هەر ماڵێك چەند وەڵاخێکی هەبوو وەکو (ئەسپ، ماین، بارگیر، هێستر، گوێدرێژ)، ئەمانە لە بواری ئیش وکاری ڕۆژانەیاندا بە کاریانیان دەهێنا، وەکو جووتکردن، کێشەو خەرمان کوتاندن، یان بۆ کاروان و ڕۆیشتن لە جێگایەکەوە بۆ جێگایەکی دیکە یان بۆ گوێزانەوەی بەروبوومی بێستان و ڕەزا لە سەر کێڵگەو مەزراوە بۆ ئاوایی، یان بۆ شار، هەروەها دێوەرەو عەتارو بەقاڵ و کوتاڵفرۆشی گەڕیدەش بەکاریان دەهێنا.

جا خاوەن وڵاخ دەبوایە لە ساڵێکدا دوو سێ جار وڵاخەکەی لە لای وەستای ناڵبەند ناڵ بکردایە، چونکە ئەو جۆرە ئاژەڵانە ئەگەر بێت و ناڵ نەکرێن سمیان درێژدەبێ ولە پاش ڕۆیشی زۆر دەسوێن و تەنك دەبنەوەو ئێش و ئازاریان پێ دەگات لە ئەنجامدا دەبێتە هۆی پەك کەوتنیان بە تایبەتی وڵاخی باری.

جا لە ڕۆژگاری کۆندا لە شارو شارۆچکەوگەورە دێکاندا (ناڵبەند) هەبوو، ئەم ناڵبەندە ژوورێك، یان دوکانێکی دەم کراوەی پان و پۆڕی هەبوو وڵاخی تێدا ناڵ دەکرد، لە پێشی دوکانەکەیدا(سەکۆ)یەکی مامناوەندی هەبوو پارچە بەڕەیەك، یان لبادێکی لە سەر ڕادەخست و قنج قنجێ لە سەری دادەنشت وکاری دەکرد، شاگردێك یان دووان لە گەڵیدا بوو هەمیشە بەردەستیيان بۆ دەکرد، ئامرازو کەرەستەکانی ناڵبەندەکە بریتی بوون لەم شتانە:

* **ناڵ**:

دوو جۆری هەیە، یەکێکیان خڕە، ئەوی تریان لە شێوەی مانگییەك شەوەیە، ئاسنگەرەکان لە ئاسن دروستیان دەکرد، هی گوێ درێژ چوار کونی هەیە.

لە هەر لایەکەوە دوو کون، هی هێسترو ئەسپ و ماین شەش کونی هەیە لە هەر لایەکەوە سێ کون، چونکە هی ئەمانە لە گوێدرێژ گەورەترن بۆیە کونەکانی لەو زیاترن، جا بە هۆی بسمارو لە ڕێگای ئەو کونانەوە ناڵەکە لە سمی وڵاخەکە بەند دەکرێت، ئەمە لە چەشنی پێڵاوە بۆ ئەو وڵاخە.

* **بسمار (مێخ)**:

ئەم بسمارە جۆرێکی تایبەتییە، وەکو هەر بسمارێکی دیکە نییە، لەسەرەوە خڕەو لە بنەوە ئەستوورە تا دێتە خوارەوە بەرە بەرە بارێك ئەبێتەوە تا دەگاتە نووکەکەی، تەنها لە بواری ناڵبەندیدا بەکاردێت.

* **سمبڕ**:

ئامرازێکی سمتاشین، هەمیسان پیشەی ئاسنگەرەکانە، ناڵبەند بۆ تاشین و ڕێك خستنی سمی وڵاخ بەکاری دێنێت.

* **بزبەند (بزبەن)**:

پارچە ئاسنێکی پانی گرنج گرنجە، درێژییەکەی بە ئەندازەی (٣٢ سم)ە، لە پاش ناڵکردنی وڵاخ سمی پێ لووس و ڕێکوپێك دەکرێت.

* **لۆچکە (لەواشە) و (قافانچە لە بەشی پێ ئێژن)**:

بریتییە لە پارچە دارێك درێژییەکەی بە ئەندازەی (٢٥، ٣٠ سم)ە، بە پەتێکی ئەستووری درێژ هەردوو سەرەکەیان بەستووە بە سەرێکی ئەو دارەوە، ئەگەر وڵاخێك چەمووش و توورە بوایە، یان زۆر ئارەحەتی و جمو جووڵی بکردایە بە تایبەتی هێستر ئەو لۆچکەیەیان دەهێناو پەتەکەیان دەکرد بە لوتی، ئنجا لێوی سەرووی وڵاخەکەی تێ دەخراو پەتەکە پێچ دەدرا، بەمە لێوی حەیوانەکەی بە توندی جەر دەدراو یەکێك ئەو لۆچکەیەی دەگرت، ئیتر وڵاخەکە بۆ خۆی وشك ڕائەوەستاو نەدەجووڵایەوە تا ناڵبەندەکە لەسەر خۆی هەر چوارپەلی ناڵ دەکرد، ئنجا ئەو ئامرازەیان لێ دەکردەوە.

* **چەکوش**:

سەرێکی بچووکی ئاسنین و کلکێ دارینی باریکی هەیە، بسماری پێ دادەکوترێت.

* **گاز**:

زووتر ئاسنگەرەکان ئەو ئامرازەیان لە ئاسنی جۆشدراو دروست دەکرد، بەڵام لە پەنجاکانی سەدەی ڕابردووەوە لە کۆمپانیاکاندا بە شێوەیەکی چاکتر ئامادە دەکرێت.

* **تۆپ**:

پارچە دارێکی خڕی بتەوە، لە داری گوێژ، یان توو، یان بەڕوو، یان هەر دارێکی چاك و ڕەختە ئامادە دەکرا، بەرزییەکەی بە ئەندازەی بستێك دەبێت، وەستای ناڵبەند لە کاتی ئیشکردندا سمی وڵاخەکەی لەسەر دادەنێ و بزمارەکان پەرچ دەکاتە سەر سمی وەڵاخەکەدا.

جا کاروانچی و جوتیارەکان لە هەموو لایەکەوە وڵاخەکانیان دەبردە لای وەستای ناڵبەند، ئەویش بەنۆرە بۆیانی ناڵ دەکرد، هەقی ناڵبەندەکە چەند بوایە ئەوە خاوەن وەڵاخەکان پێی دەداو دەڕۆیشت.

هەندێ جار ناڵبەندەکە چی کەرەستەو شت و مەکی هەبوو دەیخستە نێو هەگبەیەکەوەو بە سواری وڵاخێك بە ئاواییەکاندا دەسووڕا، لە هەر ئاواییەکدا چەند ڕۆژێك دەمایەوە، هەر کەسێك لە دانشتوانی ئاوایی وڵاخی بۆ ناڵ کردن هەبوایە دەیانهێنایە لای و بۆی ناڵ دەکرد، ئەو کارەیش دەچێتە خانەی فۆلکلۆری باوو باپیرانی دێر زەمانەوە، کە ئێستەش لەم ڕۆژگارەدا هەر ماوە، بەڵام تا ڕادەیەك کز بووە لە بەر ئەوەی زانیاری تەکنەلۆژیا لە هەموو بوارێکی ژیاندا هاتە گۆڕێ و ئۆتۆمبیل و پاتۆزو (دەراسە) کاکوت و هۆی هاتووچۆ ئاسان تر بوونەتەوە و خەڵکی ئەوەندە پێویستی بەو جۆرە وڵاخانە نەماوە، بۆیە وەستایانی ناڵبەندیش کەمتر بوونەتەوە. ئەمەش پارچە شیعرێکی فۆلکلۆرییە کە زیاتر لە چەند جارێك ناوی (ناڵبەند) تێدا دەبینرێت، شیعرەکە هی ناوچەی دەزەییەکانە:

هەی نار بەندە[1]

ئەو ناربەندەم هی کورە جووە[2]

ناران[3] لێدەن زوو بە زووە

لەشکر ڕۆیی سوار لە دووە

* * *

ئەو نار بەندەی لە قەراتێ[*]
ئاران لێدەن ڕۆژهەراتێ[6]
سوار ڕۆیی بووك نایگاتێ
**

ئەو نارەبەندەی هی كورە كۆیی[7]
ئاران لێدەن هەشت و نۆیی
بووكیان هێنا سووار ڕۆیی
**

ئەو نار بەندەم كورە كوڕنە[8]
ئاران لێدەن هورنە هورنە
سوار هاتن لەشكر گرنە
هەی نارەبەندە، هەی نارەبەندە
**

چیدی ناكەم نارەبەندانێ[9]
دەچمە سەرخەی ڕەشوانێ
لێدەن جلكی بووكە جوانێ
هەی نارەبەندە، هەی نارەبەندە
**

هەستە لێرە بڕۆ بە غار[10]
نالبەند بێنە لە شار بۆلغار
مەیتەر[11] ئەسپیان دەرهێنایە[12]
زینیان دە پشتی دەكوتانە
تەدارەك و نالبەندانە
**

لەم پەندانەشدا ناوی نال نالبەندی هاتووە:
* نالبەند كەری پێ نال ناكرێ، ئەڵێ سمی درێژە[13]
واتە نالبەندێكی ناشارەزایە.
* یا خوا نالبەنەكەت كوێر بێ[14]
بە وڵاخێكی سواری دەوترێ كە بەسەر سم فێر بووبێت.
* لە نالیش ئەداو لە بسماریش ئەدا[15]
بە یەكێكی درۆزنی دوو ڕوو و دوو زمان دەوترێت، واتە بەرو پشتی بۆ نییە.
ئەو كورتە چیرۆكەش[16] دەربارەی نالبەندی لە كەركوك و دەوروبەریدا بڵاوە: دەگێڕنەوە سوارێك بۆ نالكردنی ئەسپەكەی دەچێتە لای نالبەندێك و پێی دەڵێ ئەسپەكەم بۆ نال بكە، بەڵام بە مەرجێ نالەكان زۆر قایم و باش بن، ئەویش نالێك دەدا بە دەستیەوەو دەڵێ ئەمەیان باشە، كە لێی وەردەگرێت سوارەكە دەستبەجێ دەیكا بە دوو لەتەوەو دەڵێ كەی چاكە، یەكێ باشترو ئەستوورتری بۆ دێنێ ،ئەویشیانی بەو جۆرە دەكا بە دوو كەرتەوە، نالی سێیەم دێنێ، سوارەكە بەوە ڕازی دەبێ و نالبەنەكە هەر چوار پەلی ئەسپەكەی بۆ نال دەكات، سوارەكە دراوێكی بۆ دەردێنێ و پێی دەڵێ فەرموو بگرە ئەوە هەقەكەت، ئەویش لێی وەردەگرێ و قایم دوو پەنجەی پێدا دەساوێ و وێنەو نووسراوی سەر دراوەكە بە تەواوی دەسرێتەوەو بۆی دەگێڕێتەوەو دەڵێ: پارەكەت قەڵبە خەت و وێنەی بەسەرەوە نییە، سوارەكە بۆ جاری دووەم و سێیەمیش پارەی دەداتی نالبەنەكە هەمیسان وەكو جاری پێشوو ئاسەواری وێنەو خەتی بەسەردا ناهێڵێتەوە، بۆ جاری چوارەم سوارەكە دەڵێ بەسە پوولت بە دەستمەوە نەهێشت، بەڵێ جەنابتان لە من بەتواناو بەهێز ترن، دواتر بوونە دۆست و هاوڕێی گیانی بە گیانی.

* سەرچاوەو پەراوێزەكان:
١. لە گۆڤاری ڕەنگین، ژمارە ١٤٦، ساڵی (٢٠٠١)دا، دیدارێك لەگەڵ شادرەوان (نالبەند سەعدوڵلا ئیسماعیل محێدین ١٩٣٨، ٢٠٠٣/٢/٤).
بۆ نووسینی ئەم بابەتە كەڵك لەم سەرچاوانە وەرگیراوە:
* شادرەوان (نالبەند سەعدوڵلا ئیسماعیل محێدین ١٩٣٨ ، ٢٠٠٣/٢/٤)ی ناسراو بە (دەروێش عەبدوڵلا)ی دانیشتووی كەركوك، شۆریجە.
* (نالبەند عەزیز مستافا ئەمین گزمەیی ١٩٥٤،)ی دانیشتووی كەركوك كە خاوەنی چەند ئەسپێكی جوانە و دوكانەكەشی لە تەنیشت تەویلەی ئەسپەكانیدایە.
٢. نارەبەند: نالبەند، نەعلبەند.
٣. فۆلكلۆری كوردی ناوچەی دزەییاندا، ئاوازی ئەحمەد حەمەدەمینی دزەیی، ئەمینداریێتی ڕۆشنبیری و لاوان، ناوچەی ئۆتۆنۆمی (شركة مطبعة الادیب البغدادیة المحدودة)، بەغدا، ١٩٨٢، ل ٦٢.
٤. ناران، كۆی نار: نال.
٥. فۆلكلۆری كوردی ناوچەی دزەییاندا، ل ٦٢.
٦. ڕۆژهەراتێ: ڕۆژهەڵات، خۆرهەڵات.
٧. فۆلكلۆری كوردی ناوچەی دزەییاندا، ل ٦٢.
٨. هەمان سەرچاوە.
٩. هەمان سەرچاوە.
١٠. فۆلكلۆری هۆنراوەكانی كوردەواری، ل ١١٩.
١١. مەیتەر، جڵەودار، خزمەتكاری ئەسپ.
١٢. تحفەی مظفریە، ل ٢٠٤.
١٣. لە (ڕەحیم فەرەج دەروێش ١٩٢٧،)ی دانیشتووی داقوق، ئاوایی عەرەبكۆیی وەرگیراوە.
١٤. لە (ئەحمەد ڕەزا عەزیز ١٩١٧، ٢٠٠٢/٢/٩)ی دانیشتووی داقوق، تۆپزاوە وەرگیراوە.
١٥. پەندی پێشینان، ل ٤٠٥.
١٦. ڕۆژی ٢٠١٠/٢/٢٣ لە مسگەر (ئەنوەر خەلیل ئیبراهیم ١٩٤٤،) وەرگیراوە.

* **هەللاجی:**

هەر لە سەرەتای دەست پێکردنی ژیانی ئادەمیزادەوە مرۆڤ بیری لە هەموو لایەنێکی ژیان کردووەتەوە تا بتوانێ بەرگری لە مانەوەی خۆی بکاو ژیانێکی بە ئاسوودەیی و بەختەوەر تر بۆ خۆی و کۆمەڵگاکەی دابین بکات، یەکێ لەو لایەنانە پیشەسازی میللییە کە بە شێوەیەکی فۆلکلۆری دەژمێردرێت، نەتەوەی ئێمەی کوردیش وەکو گەلانی دیکە لەم لایەنەوە بێ بەش نییەو گەلێ پیشەی دەستکردی خۆی هەیەو مۆرکەو رەسەنایەتی کوردی پێوە دیارە، یەکێ لەوانە پیشەی هەللاجییە (فەرەنجی لباد) ئامادە کردن.
تا ئەمرۆ لە دەڤەری گەرمیان و تێکرای کوردستاندا کەم ماڵ هەیە لبادی جۆراوجۆری تێدا نەبێ بە تایبەتی لە ئاواییەکاندا، یان هەر شوانێک دەبینی فەرەنجی یان پەستەکێکی جوانی پۆشیوە، لە شاری کەرکوکدا گەلێ پیشەوەری هەللاج[١] هەبوون و بە پیشەکەیان دەوترا (کارگەچی) کەرەستەو ئامرازەکانیان ئەمانەن:

* **کەوان:**

لە دارو ژێ لە چەشنی کەوانە ئامادە کراوە، بۆ شیکردنەوەی خوری و بەرەگن[٢] بەکاری دێنن، نیڤە دوورەکانیش بۆ شیکردنەوەی لۆکە بەکاری دێنن، ئێستا بە زۆری لە جیاتی ئەم ئامیرازە ئامێر بەکاردێنن.

* **چەك:**

بریتییە لە کورتە دارێکی سەر زل مشتوەکەشی هەر لە خۆیەتی لە تەك کەوانەکەدا بەرەگنی پێ شی دەکەنەوە.

* **چیخ:**

لە تەرکە[٣] دروست دەکرێت.

* **شەن:**

شەنێکی دارینی کلك کورتە، لەسەر چیخ بەرەگنی پێ رادەخەن.

* **بەرهەمی پیشەوەرەکە ئەمانەن:**

(لباد، فەرەنجی، سوخمە، پەستەك، گەرەك، کڵاو، سەرکڵاو، کڵاوی بیر هەڵکەن، قاوڵغی تفەنگ) کە هەر هەموویان لە بەرگن بەم شێوازە ئامادە دەکرێن:

* **لباد:**

ئەماوەیشی پێدەڵێن، بەرگنەکە بە کەوان شیدەکەنەوەو بە درێژایی ئەو لبادەی دەیانەوێ دروستی بکەن لەسەر چیخەکە بە شەن رایدەخەن و ئاوی بە سەردا دەپرژێنن، دواتر بە چیخەکەوە لوولی دەکەن و یەکێ لە کرێکارەکان پێی دەڵێن (بگیر) بۆ ئێو دەرژمێرێك بە پێ دەیکوتێ، ئینجا لە چیخەکە دەری دێنن و وەستاکە رێکی دەخا، دووبارە بۆ ماوەی نیو کاتژمێرێ بە چیخەکەوە لوولی دەدەن و کاکی بگریش بە پێ دەیکوتێ، لە ئاکامدا بۆ یەکجاری لە چیخەکە دەری دەهێنن و بگیرەکە بۆ ماوەی دوو کاتژمێر لە دەستی لوولی دەدا تا دروست دەبێت، رووەکەشی بە نەقش و نیگار بە بەرگنی رەش دەرازێننەوە، خەڵکی لە ماڵەوە لە جیاتی رایەخ بە کاری دێنن، هەندێ لە رانندەکان بۆ داپۆشینی کوشنی ئۆتۆمبیلیش بەکاری دێنن.

*** فەرەنجی (فەرنجی):**
لە چەشنی ساقۆیە، شوان و گاوان و جوتیار و ئاودێرەکان بە هاوین و زستانان لەبەری دەکەن و بە کاری دێنن، ئەمەش هەر وەکو لباد دروست دەکرێت.

*** سوخمە:**
خەڵکی لە گوندو لادێکاندا بە زستانان لەژێر چاکەتەوە لەبەری دەکەن، یان بە بێ چاکەت دەیپۆشن، ئەمەش هەر لە چەشنی لباد ئامادە دەکرێت.

*** پەستەك (کوڵەباڵ):**
جۆرە فەرەنجییەکی بێ قۆڵی کورت و جوانە، کوڕان لەگەڵ پۆشاکی کوردیدا لە بەری دەکەن، هەمیسان شێوەی دروستکردنی وەکو لبادە.

*** گەرەك (کەپەنك):**
ئەم بەرهەمە هەر وەکو قاپووتە (ساقۆ) بەڵام ئەمەیان بێ قۆڵە، شوان و جوتیار و ئاودێرەکان بە شەوانی زستان و سەرما و سۆڵە لە دەشت و دەرو پێی دەنوێن.

*** کڵاو (قوچ):**
کڵاوێکی قووڵە، لە شێوەی گومەزدایە هەر وەکو لباد ئامادە دەکرێت، بە زۆری دەروێش و سۆفییەکانی کاکەیی و ئێزیدیی و بەکتاشی بەکاریان دەهێنا، ئێستا لە گەرمیاندا هەندە باوی نەماوە.

*** سەرکڵاو (کڵاو قۆر):**
لە شێوەی شەپقەدایە، شوان و گاوان و جوتیار و ئاودێرەکان بە هاوینان لەبەر گەرمای تیشکی ڕۆژ بەکاری دێنن، سێبەری بۆ سەرو مل و ناو شانی مرۆڤ دەبەخشێ و گەلێ سوودمەندە.

*** کڵاوی بیر:**
کڵاوێکی قووڵ و درێژۆکەیە، بە شێوەی گومەز هەر وەکو لباد دێتە بەرهەم، بیرکەنەکان لە کاتی کاردا لە سەریان دەکەن بۆ ئەوەی لە بەرد و خاك و خۆڵ سەرو چاویان بپارێزێت.

*** قاولغی تفەنگ:**
جۆرە قاولغێکی قووڵە لە چەشنی لباد ئامادە دەکرێت، بۆ پاراستنی تفەنگ لە تەڕو تووشی ژەنگ.

هەللاجەکان لە وەرزی زستاندا بۆ ماوەی سێ مانگ کار ناکەن؟ چونکە لە کاتی تەڕو تووشیدا بەرگلەکە شێ وەردەگرێت و یەك ناگرێت.

ئەوەشمان لەبیر نەچێت پیشەوەری هەللاجی تا ئاخیرو ئۆخری ساڵەکانی نەوەتی سەدەی پێشوو لە کەرکوك و گەرمیاندا مابوون و کاریان دەکرد، ئەوە چەند ساڵێکە هەر هەموویان وردەواڵە و کەرەستەکانیان پێچایەوەو کارگەکانیان داخست، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی لە لایەکەوە مەڕو ماڵات بەخێوکردن لە دەوروبەری کەرکوك و گەرمیاندا بە دەگمەنە و پۆشاك و ڕایەخی ڕەنگامەی هەمە جۆری جوان و چاك هاتە گۆڕێ و بە نرخێکی هەرزانیش دەست دەکەوێت.

*** سەرچاوەو پەراوێزەکان:**
١. ئەمەش ناوی هەللاجەکانی کەرکوکە: پیشەوەر شادرەوان (یاسین عەبدوڵڵا فەتاح ١٩٢٣، ٢٠٠٩)، (شادرەوان حاجی عەلی شێرە شاکر ١٩٢٧، ٢٠٠٥)، (حوسێن شاکر ١٩٥٥،)، (جەبار شاکر ١٩٣٢،).
٢. بەرەگن (بەرگن): خوری بەرخی تەمەن یەك ساڵ.
٣. تەرکە: ڕووەکێکی خۆرسکییە وەکو ژاژ وایە، بەڵام ئەمەیان نیوەکەی بتەو، لەسەر ڕۆخی ڕۆخانە و چەم و جۆگا ئاوەکاندا دەڕوێت.

*** کڵاوی کوردەواری:**

مێژووی پیشەی فۆلکلۆری دەستی تا ئەمڕۆ لە هیچ سەرچاوەیەکدا باسی لێوە نەکراوە بۆیە دەتوانین بڵێین مێژووی دەگەڕێتەوە بۆ هەزاران ساڵ لەمەوبەر، نەتەوەی ئێمەی کوردیش وەکو هەر هەموو نەتەوەکانی دەوروبەرو تێکڕاش جیهان پیشەی دەستکردی تایبەتمەندی خۆمان هەیەو سوودمان لێ وەرگرتوون، جا ئەو پیشانە بە زۆری لە ماڵاندا ئامادە دەکرێن‌و تایبەتمەندن بە ئافرەتانەوە لەوانە (تەون، چنینی کڵاو، گۆرەوی، دەستکێش، بلووز، گەردەنپێچ، پووزەوانە، لفکە، شۆرتك، گوریس، کەژوو، دەوار، دوورمان، دروستکردنی گوڵ، ڕیشەو گوڵەنگەکەی مشکی‌و بۆیەمەو سەرپۆش، هەندی جار کڵاشیش دەچنن)...تاد.

جا لە کوردەوارییدا ژنی دەسترەنگینی رامان هەبوو لە پیشەکەیدا ئاوبانگی دەرکردووەو بەرهەمەکەی بە لای خەڵکییەوە ڕەواجی هەبووەو سوودیان لێ بینیوە.

لێرەدا دەمانەوێ بە کورتی دەربارەی چنینی کڵاوو جۆرەکانی بدوێین لە دەڤەری گەرمیاندا چونکە هەر ناوچەو شارێك جۆری کڵاوی تایبەتمەندی بە خۆیانەوە هەیە بە تایبەتی لە ڕەنگ‌و ڕازاندنەوەیدا.

کڵاو دەبێتە دوو بەشی سەرەکییەوە: کڵاوی پیاوان‌و کڵاوی ژنان کە هەر یەکەیان زیاتر لە جۆرێکی هەیە:

*** کڵاوی پیاوان:**

- کڵاوی نەقشدار:

ئەمیان بۆ جوانی بەتەنها لەسەری دەکەن‌و لەگەڵ سەرپێچیشدا بەکاری دێنن، لە سانتیمی ڕەنگامەو قوماش‌و دەزوو ژنان لە ماڵەوە بە نەقش‌و نیگار ئامادەی دەکەن‌و دەیرازێننەوە، ئەمەیان بە زۆری مێرد منداڵان‌و لاوەکان‌و پیاوە دڵتەڕەکان بۆ جوانی لە سەری دەکەن، ئێستا ئەمیان باوی نەماوە، لە کەرکوك‌و دەوروبەری‌و شارۆچکەی خورماتوودا تەنها چاوەشەکان بە بێ سەرپێچ بۆ جوانی لەسەری دەکەن.

- کڵاوی دەزوو:

تەنها لە دەزوو دەیچنن، جا هەیە سادە ڕەشەو هەیشە بەڵەکە یان قاوەیی یان هەر ڕەنگێکی دیکە، ئەمەیان بە زۆری پیاوەکان لە وەرزی زستاندا دەیپۆشن لەبەر سەرماو سۆڵەو تەرو تووشی.

- کڵاوی خامەك[1]:

ئەمیا لە کاڵای خامەك‌و دەزووی ڕەنگامە بە شێوەیەکی جوان‌و گوڵدار دەیچنن، نەقش‌و گوڵەکانی تەنها لە سەرەوەی کڵاوەکەیە، پیاوە بە زەوق‌و دڵتەڕەکان لەگەڵ سەرپێچدا وەکو مشکی یان جەمانە دەیپۆشن.

- کڵاوی بلوورین[2]:

ئەمیان لە قوماشی بلووری‌و دەزووی سپی ئامادەی دەکەن، بە زۆری دیدەساڵەکان‌و حاجییەکان‌و ئەوانەی نوێژ دەکەن سەریانی پێ دەپۆشن.

- کڵاوی زنگیانەدار:

لە قوماش‌و زەنگیانەو دەزوو ئامادە دەکرێت، ئەمیان تەنها مێرد منداڵان‌و لاوەکان بۆ جوانی بە بێ سەرپێچ لە سەری دەکەن، هەندێ جار لاوەکان خەنجەریش دەکەن بە قەدی پشتێنەکەیانداو تەزبیبەکی جوانیش دەپێچن بە قەدی مشتوەکەیدا لە پێش ئازیزو ئەویندارەکانیان سینگ ڕادەپەرێنن‌و شانازی پێوە دەکەن‌و کڵاوەکانیشیان لار دادەنێن.

- کڵاوی دەزووی ڕەنگاوڕەنگ:

زووتر جۆرێکی دیکە هەبوو لە دەزووی ڕەنگاوڕەنگ بە شێوەیەکی جوان ئامادە دەکراو دوو گوڵەنگەی ڕەنگاو ڕەنگی جوانیشیان لە سەرەوەی بۆ دروست دەکردو بەسەر کڵاوەکەدا شۆڕ دەبووەوەو پێیان دەوت کڵاوی گوڵەنگدار، لاوەکان بێ سەرپێچ لەسەریان دەکرد، بەڵام ئەمەیان لەم ڕۆژگارەدا باوی نەماوە بۆ یەکجاری لە نێو چوو.

- کلێتە:

جۆرە کڵاوێکە لە بەنی قاوەیی بە شێوازێکی جوان دەیچنن، دوو گوڵەنگی درێژیشی لەملاولاوە بۆ ئامادە دەکەن، لە سەریشەوە گوڵەنگێ قوتی بۆ ساز دەکەن، لەگەڵ پووزەوانەو پۆشاکی کوردیدا بەکاردێت، بە زۆری مێرد منداڵان‌و لاوەکان بۆ جوانی دەیپۆشن، بە هیچ شێوازێك لەگەڵ سەرپێچدا نابەسترێت، پێشمەرگە لاوەکان لە شۆڕشەکانی کوردا بە زۆری لە سەریان دەکرد.

- سەرکڵاو یان کڵاو قۆری:

ئەمیانیش بەرهەمی دەستکردە، پیشەوەر هەڵاجەکان لەبەرەگن[3] بە شێوەیەکی لێودار ئامادەی دەکەن، ئاودێرو سەپان‌و شوان‌و گاوانەکان بە هاوینان لەسەری دەکەن بۆ ئەوەی گەرماو تیشکی ڕۆژگار لە سەرو چاویان نەکات، ئەم کڵاوە بە تەواوی سەرو مل‌و شانی مرۆڤ دەپارێزێ‌و بۆی دەیکا بە سێبەر.

- کڵاوی بیر هەڵکەن:

بەشێوەیەکی گومەزی هەڵاجە دەست ڕەنگینەکان لە بەرەگن دروستی دەکەن، ئەوانەی بیرو کارێز[4] لێدەدەن لەسەری دەکەن بۆ ئەوەی لەکاتی کار کردندا سەرو چاویان لە بەردو خاك بپارێزێت.

- شەبقە (شەبکە):

ئەمیان کڵاوێکی لێودارەو هەڵاجەکان لە بەرەگن ئامادە دەکەن، بە هاوینان لەبەر گەرماو تیشکی ڕۆژ لەسەر دەکرێت.

هەروەها یارییەکی فۆلکلۆری کوردەواریش هەیە بە ئۆ کڵاو ئەنجام دەدرێت بە نێو (کڵاوێن) یان (کڵاو کڵاوێن).

لە پەندو شیعری فۆلکلۆرییدا ئێوی کڵاو زۆر دەبینرێت لەوانە:

- کڵاو قۆچ:

کڵاوێکی قووڵ‌و درێژە، لە شێوازی گومەزدایە، هەڵاجەکان ئامادەی دەکەن. بە زۆری دەروێش‌و سۆفییەکانی کاکەیی‌و ئێزیدیی‌و بەکتاشییەکان لەسەری دەکەن.

*** پەندی پێشینان:**

- کلاو تۆ قازی[٥]

واتە: تۆ لە جیاتی من دادوەر بەو بە دروستی بڕیار بدە.

- کلاو باوەش چە ڕاستی دڕیان (کڵاوی باوکی لە ڕاستی دڕاوە)[٦].

بە یەکێکی دەڵێن فرە ڕاست گۆو هەق بێژ بێت.

- کلاوش دایم لارەن (کڵاوی هەمیشە لارە)[٧].

واتە: دڵخۆش‌و لە زەوقدایە.

- کڵاوی حەق دڕاوە[٨].

واتە: زۆر ڕاستگۆو هەق بێژە.

- کڵاوی کەچەڵی فڕێداوە[٩].

واتە: لە خراپەکاری دەستی کێشاوەتەوە.

- کلاو داڵگ نیگە وە سەر باوگ (کڵاوی دایکی ناوەتە سەر باوك)[١٠].

بە کەسێك دەوترێ کە لایەنی خاڵوان بگرێ‌و لایەنی مامو ئامۆزا بەردات.

*** شیعری فۆلکلۆری:**

کلاو پەهلەوی دەسماڵ ئاورێشم[١١]
شوییەکەت بمرت خۆم نازت کیشم
**

دایك وە قووروان کەللەی کلاوت[١٢]
دەشتی شارەزوور بۆ ئانجی ڕاوت
**

هەیداد هەی بێداد دڵ بێ قەرارە[١٣]
منی شەیدا کرد ئەو کلاو لارە
**

کلاو گوڵگوڵی، مشکیەکەی مۆرە[١٤]
ماچ کردن خۆشە نۆرە بە نۆرە
**

شەرتە بچنم کڵاوی حەوت ڕەنگ[١٥]
بۆتی بنێم دڵت نەبێ تەنگ
**

کلاو نەچنم سوێرو سەوزو زەرد[١٦]
بە دڵ‌و بە گیان بۆ یاری هام دەرد
**

دارەکەی ناو باخ تەنیا دارێکە[١٧]
دوو کیژ وە تەرای کلاو لارێکە

*** کڵاوی ژنان:**

خانمی کورد هەرچەندە بە سروشت شیرین‌و خان‌و مانە بە پۆشاکی کوردی‌و زەرکلاو و تاس کلاو و کڵاوی پلپلەو پۆلەکەدارەوە، بە پۆشاکی ئاڵاو واڵای کوردییەوە فرەتر جوان‌و شۆخ دەبێت‌و بە تەواوی سەرنجی پیاوان بۆ لای خۆی ڕادەکێشێت، مخابن ژنانی ئەمڕۆمان بە دوای مۆدەدا دەگەڕێن‌و بەرەبەرە لەو کڵاوانەو پۆشاکی کوردی خۆماڵی تۆران‌و بە یەکجاری دوور کەوتنەوە، بە تایبەتی لە کڵاوەکان:

- کڵاوزەڕ، یان زەڕکلاو:

ئەم کڵاوە لە زێڕ یان زیو یان ورشەو زێڕینگەرە دەست ڕەنگینەکانی خۆمان دروستی دەکەن‌و بە پلپلەش وەکو ڕیزە گوڵێنگە دەیڕازێننەوە، ژنانی خوا پێدار لە ئاهەنگ‌و شایی‌و بۆنەکاندا لەسەری دەکەن‌و بە لارو لانجەو نازەوە هێدی هێدی خانمانە دەڕۆن بە ڕێوە، بەجۆرێك زەوی لەژێر پێیاندا دەتەپێت، جا کوڕێ دەوێ بە بینینی ئەو شۆخە نازەنیانە دڵی ئۆقرە بگرێ‌و خوڕپە نەکات.

- تاس کڵاو:

جۆرە کڵاوێکی ژنانەی زۆر جوانی سابڵاخییە کە بە خەیاتەو ئاورێشم گەلێك نەخش‌و نیگارو گوڵی جوانی لێدەکەن‌و لە تاس (جام) دەچێت بۆیە ئەم ناوەیان لێ ناوە، هەندێ جار بە زێڕیش دەیڕازێننەوە، بە هەقیقەت ئەم کڵاوەش هەر خانمی کورد دێت‌و جوانییە سروشتییەکەشی بە جوانی بەردەخات.

- کڵاوی پلپلەدار:

ئەم کڵاوە لە قوماشی ڕەش ئەستوور ئامادە دەکرێت‌و بە پلپلەی زەرد زێر چەناگەی زەنگیانەدار ڕازاوەتەوە، بۆیە لە قوماشی ڕەش دروستی دەکەن چونکە زەرد لێی دێت‌و زەقی دەردەکەوێت، ژنان لە ئاهەنگ‌و بۆنەو شایی‌و جەژنی نەورۆزدا لە سەری دەکەن‌و پۆشاکی کوردیش دەپۆشن‌و شانازی پێوە دەکەن‌و دڵیشیان پێی خۆشە.

- کڵاوی پوولەکەدار:

ئەمیان لە کاڵای ڕەنگدارو پوولەکە ئامادە دەکرێت، کچۆڵەو کیژە لاوەکان بۆ جوانی لە سەری دەکەن‌و لە پێشی کورە هەرزەکارو لاوەکاندا پێوەی خنجکە دەکەن.

- کڵاوی ئاسایی:

ئەمیان لە پارچە ڕەش یان هەر قوماشێکی گونجاو ئامادە دەکرێت، ژنانی بە تەمەن لەژێر سەرپۆشەوە لەسەری دەکەن، ئەم کڵاوە هەر وەکو هی پیاوانە بەڵام لەو گەورەترو قووڵترە، یان ڕەشەکەیان ژنە تەرپۆشەکان بۆ جوانی‌و زەوق لا سەرە زولفەی بە دەوردا بەند دەکەن‌و دەیپۆشن.

ئەم کڵاوانەیش لە شیعری فۆلکلۆرییدا بێ بەش نین لەوانە:

لە دەروەتیخان، گیریاوم وە دیل[١٨]
کڵاوە زەڕەکەت بنێرە بەرتیل
**

چەمم پێ وتی: لە زەلمۆ مەڕۆ[١٩]
بریقەی کڵاوزەڕ دای لە ئانجەڕۆ
**

حەی‌و بەی‌و نەی بورجی تاسکڵاو[٢٠]
لە هاڕەی شابخوون بۆی نەرمی گوڵاو
**

شەهیدی هەردوو چاوت[٢١]
سابڵاغم بە دەم فرۆشت
بۆ زێڕی تاس کڵاوت
**

ناردم کراوت[٢٢] لۆ بێ ئاکرێ‌و ئامیدییانە[٢٣]
کەس لە سەری نە نابێ کیژێ خەزنەو[٢٤] تەرجانە[٢٥]

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١. خامەك: قەنەوز، خام، پارچەیەکی بنەوشی ئاماڵ سوورە لە رەنگی ئەرخەوان دەکات.

٢. بلووری: مەرمەرشا، خامی زۆر سپی.

٣. بەرەگن (بەرگن): خوری بەرخ.

٤. کارێز: ئاوێ بە بن زەویدا دەبیەن‌و دەغڵ‌و بێستانی پێ ئاو دەدەن، کارێزکەن دروستی دەکات.

٥. پەندی پێشینان‌و قسەی نەستەق لە ناوچەی کەرکوکدا، لاپەرە ١٣٦.

٦. پەندەکە بە شێوەزاری گۆران وتراوە، بڕوانە: پەندو قسەی نەستەقی ماچۆ، هەردەوێڵ کاکەیی، ئینستیتیەتی کەلەپووری کوردستان، چاپخانەی کشتوکاڵ هەولێر، ٢٠٠٦، لاپەرە ١٨٧.

٧. پەندو قسەی نەستەقی ماچۆ، لاپەرە ١٨٧.

٨. پەندی پێشینان، لاپەرە ٣٢٩.

٩. پەندی پێشینانی کورد، بەرگییەکەم، لاپەرە ٧٥.

١٠. گەردانەی ئەلوەن، عەبدولموحسن بەنی وەیس، (دار الحرية للطباعة) بەغدا، ١٩٨٨، لاپەرە ١٦٣.

١١. شیعرەکە بە شێوەزاری هەڵهوری دەڤەری خانەقی وتراوە (هەڵبژاردەیەك لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردیی ناوچەی گەرمیان، بەرگی سێیەم، لاپەرە ٩٣.

١٢. چەپکێ لە گوڵاڵە سوورەی شارەزوور، لاپەرە ٩٣.

١٣. لە (مەقامزان خەزعەل مارف فەرەج) وەرگیراوە.

١٤. هەمان سەرچاوە.

١٥. هەمان سەرچاوە.

١٦. هەمان سەرچاوە.

١٧. هەڵبژاردەیەك لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان، بەرگی دووەم، لاپەرە ٣٢.

١٨. بۆنی هەڵاڵان دێ، لاپەرە ١٠٨.

١٩. چەپکێ لە گوڵاڵە سوورەی شارەزوور، لاپەرە ٧٩.

٢٠. چەپکی لە گوڵاڵە سوورەی شارەزوور، لاپەرە ٨٢.

٢١. گەنجینەی گۆرانی کوردی، لاپەرە ٢٩٧.

٢٢. کراو: کڵاو.

٢٣. سێسەد هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی، لاپەرە ١٠٠.

٢٤. خەزنە: ئاوایییەکە سەر بە شارۆچکەی (خەبات)ی هەولێر.

٢٥. تەرجان: ئاوایییەکە سەر بە شارۆچکەی (گوێر)ی هەولێر.

* ئاسنگەری:

پیشەی ئاسنگەریش پیشەیەکی دێر زەمانی دەستکردی فۆلکلۆرییە، ئاسنگەرەکان لە ئاسنی جۆشدراو ئەم بەرهەمانە دروست دەکەن وەکو کەرەستەی جوتیاری کە پەیوەندییان بە کشتوکاڵو گوندنشینەکانەوە هەیە کە ئەمانەن (گاسن، داس، تەور، تەورداس، داسولکە، پاچ، بێڵ، خاکەناز، لاویتە، تەلە، زنجیر، مێخسکە، سەرو کەللەو ڕەشمە، ناڵ، لغاو، پاوەن، ئاوەزنگی، هەرجۆش، تەیەرزین، ئەنی ئاسن، قولای جۆراوجۆر، سندان، سێ گاوەسەنە، پێنج گاوەسەنە، قیمە کێش، زڕێ، چوارپایە، قەیچی، برینگ، "چاری قفلی دوکان، ئەستێ، مقالە، بربەندی تالبەند، ماشە...) کە بەشێکیشیان تا ئەمڕۆ ئاسنگەرەکان دروستی دەکەن و خەڵکی بەکاریان دەهێنن، هەروەها لە ئەمڕۆدا دەمە گاسن بۆ تراکتۆریش ئامادە دەکەن کە لە داهێنانی ئاسنگەرەکانە زووتر کەرەستەو حاجەتی کاری ئاسنگەرەکان لەمانە پێک هاتبوون (کویرەی خەڵوز، چەکوش، مەوڕەد، گاز)، بە زستان ئێواران خەڵوزەکەیان دەبردەوە بەڵام ئێستا بەهۆی کویرەی کارەباوە کاردەکەن و برینەوەی ئاسنەکانیش بە کۆسرە دەبڕنەوە، کە لە جاران فرە ئاسانترە، لەحیم کردنیش بە ئامرازی (ولدن)ی کەهرەبائییە، لە جیاتی خەڵوزیش نەوت بە کاردێنن. ئەو سەردەمەی کویرەکانیان لە خەڵوز دەمدەدا پیشەوەرەکان نوقمی دوکەڵ دەبوون و هەندێ جار غازی خەڵوزەکە ئازارشی پێدەگەیاندن و یەکجاری ڕزگاربوون.

وەکو پیشەوەرە ئاسنگەرەکان باسی لێوە دەکەن، زووتر هەر ستەتکارێ چوار کرێکاری خێراو چاپوکی دەویست، زۆریش لە جۆش و خرۆشەوە کاریان دەکرد و هەندێ جاریش بە دەم ئیشکردنەوە گۆرانیشیان دەوت، بەڵام لەم سەردەمەدا بە بۆنەی کەرەستەی نوێکانیانەوە پێویستی تەنها بە یەک کرێکارەو ئەو زەوق و خرۆشەشیان نەماوەو گۆرانی وتنیش لە دوکاندا بووەتە شوورەیی.

لە کەرکوکدا بازارێک هەیە بە ناوی (بازاری ئاسنگەرەکان) هەر لە هەموو پیشەوەرە ئاسنگەرەکان لەوێ لە دێر زەمانەوە کار دەکەن، جا زۆر ئاسنگەر هەبوون و ئێستاش هەن لەم پیشەیەدا ناو بانگیان دەرکردووەو بەرهەمەکانیشیان زۆر چاک و نایاب بووە لەوانە (عەبدولواحید حەسەن جاف (١٩٣٦-)، محەمەد عەبدولواحید حوسێن (١٩٧٤-)، فەیزوڵڵا محەممەد مەحموود (١٩٤٢-)، شادڕەوان حوسێن سەعید مەعرووف (١٩٣٤- ٢٠٠٦)، شادڕەوان محەمەد مەحموود ڕۆستەم (١٨٩٦- ١٩٥١)، سەیید محێدین عەبدولڕەحمان جەباری، ڕەفیق ئامیق سامەنسووری، حەمە چایەر، وەستا تاهیر، عەبوە کەر، مستەفا محەممەد شەریف سیامەنسووری (١٩٣٩-)، جەودەت حوسێن سەعید (١٩٧٣-)، عەلی حوسێن سەعید (١٩٧١-)، سەباح سەعید مەولوورج (١٩٥٧-)، عەباس فەیزوڵڵا محەمەد) هەروەها بە دەیانی دیکەش. زووتر پیشەوەرەکان بە درێژایی ڕۆژ بازوویان لێ هەڵدەمالیی و لە دوکاندا لەگەڵ چەکوش و ئاسن و کوورەی پڕ لە ئاگردا ململانێ و زۆرانبازییان دەکرد و بە گرجوگۆڵی کاریان دەکرد لە پێناوی دابینکردنی بژێو بۆ خۆیان و منداڵەکانیان، ئێواران لەگەڵ مەلا بانگداندا دەستیان لەکار هەڵدەگرت و لە پاش کڕینی مێوەجات بۆ منداڵەکانیان بەرەو ماڵ شۆڕ دەبوونەوە.

بەڵام ئێستا لەم سەردەمەدا تەنها شەش دەمژمێر کار دەکەن و بەرهەماکانیشیان لە بازاڕدا وەکو جاران ڕەواجی نییەو ڕۆژ لە دوای ڕۆژ بەرەو کزیی و نەمان دەچێت.

*** حەوجۆش:**

لە ئاسنی جۆشدراو لە شێوەی مەسینە دروست کراوە، زووتر بۆ ئاو گەرمکردنی دەستو دەموچاوشۆشتنو دەستنوێژشەندن بەکاردەهێنرا.

*** تەرازوو:**

ئامرازی کێشانو کێش بەسەنگکردنە، جۆری زۆرە، ئاسنگەرەکان لە ئاسن ئامادەیان دەکرد.

*** قەیچی (مەقەست):**

زووتر لە ئاسن ئامادە دەکرا.

*** کلیل و کۆم:**

زووتر بۆ دەرگای ئاسن لەلایەن ئاسنگەرەکانەوە ئەمەیان ئامادە دەکرد.

*** گەردوو:**

جۆرێکە لە خاکەناز.

*** درەوشە:**

ئەم ئامرازە نووکێکی باریکی تیژی پێوەیە کە لە سووژن دەکاتو مشتەکەشی لە دارە، پینەدۆزەکان بۆ بنەپەڕگەو چەرم بەکاریان دەهێنا.

*** قولاوی حەمالی:**

جۆرە قولاوێکە کە حەماڵەکان پێی کۆڵبار هەڵدەگرن، لە ئاسنی جۆشدراو دروست دەکرێت.

*** قولای قەسابی:**

جۆرە قولاوێکە کە قەسابەکان گۆشتی پێهەڵدەواسن.

*** سندان:**

دەزگای شت لەسەر کوتانی پینەچیو ئاسنگەر، لە ئاسنی جۆشدراو دروست دەکرێت.

*** مەرەشان (مەراشان):**

جۆرێك لە داس، لە شێوی داسی گەورەدایە، بەڵام ئەمەیان دەمو دەسکەکەی گەورەو تیژە، بۆ دروونەی گیاوگۆڵی سەر قەد ناخۆشەکانی گردو چیاکانو دەم ئاوەکان بەکاردێ.

*** قیمە کێش (چەپەچاغ):**

لە ئاسنی جۆشدراو دروست دەکرێت، دەمەکەی پانو زۆر تیژە، کلکەکەی هەر لە خۆیەتی بۆ قیمەکردنو ورد کردنی گۆشت بەکاردێت.

*** ئاولەپە:**

پارچە ئاسنێکە بەرەکەی چاڵو گرنج گرنجەو پشتەکەشی لووسە، لەسەرو لەوسەرەوە دوو قولفەی بۆ کراوە بەیەیان پێوەبەستووە.

*** زرێ (قەڵغان):**

سوخمەی لە ئاسن چنراوە، کاتی خۆی جەنگاوەرەکان لە کاتی شەڕدا دەیانپۆشی.

*** کۆلی ئاسنین:**

بۆ ئاو خواردنەوەی ئاژەڵ بەکار دەهێنرا.

*** سێ گاوسنە:**

ئەم ئامرازە سێ گاسنی هەیە، بەدوو گوێدرێژ جووتی پێ دەکرا.

*** پێنج گاوسنە:**

ئەم ئامرازە پێنج گاسنی هەیە، بە دوو هێستر جووتی پێ دەکرا.

*** تەور (بیور):**

دەمەکەی لە ئاسنی جۆشدراو دروست کراوەو کلکەکەشی لە دارە، بۆ برینەوەی دارو درەخت بەکاردێت.

*** تەورداس (داسك، تەوراس):**

جۆرە داسێکی بچووکە لە ئاسن ئامادەکراوە بۆ ڕاپەڕاندنی لقەدار بەکاردێت.

*** داسوولکە:**

جۆرە داسێکی بچووکە لە ئاسن ئامادەکراوە بۆ دروونەی رووەك بەکاردێت.

*** پاچ (قولنگییەك دەم):**

لە ئاسنی جۆشدراو ئامادەکراوە، دوو جۆری هەیە: یەکێکیان دەم باریك و ئەوەی تریان پان، بۆ بژارکردنی زەوی هەڵکەندنی بەکاردێت.

*** خاکەناز:**

جۆرە بێڵێکی دەم پانە، کلکێکی داریني درێژی هەیە، زیاتر کرێکارەکان لە بواری بیناسازیدا بەکاری دێنن.

*** تەڵە:**

جۆرە فاقێکەو ئاسنگەرەکان لە ئاسن بۆ ڕاوە ڕێوی‌و کەروێشك‌و چەند گیاندارێکی تر ئامادەی دەکەن.

*** زنجیر:**

بە شێوازی ئەڵقەئەڵقەی تێکخراوی لە ئاسن یان تەلی قایم بە زنجیر ئامادە دەکرێ‌و بۆ ڕەشمەی وڵاخ‌و گەلێ شتی دیکەش بەکاردێت.

*** ڕەشمە (هاوسار):**

دەکرێتە سەر کەللەی وڵاخ.

*** مێخسکە (مەربەند):**

پارچە ئاسنێکی درێژەو نزیکەی دوو بست درێژییەکەیەتی، نووکەکەی تیژەو لەسەریشەوە کونێکی هەیەو ئەڵقەیەکی ئاسنیشیان پێوە کردووە، بۆ بەستنەوەی وڵاخی بەرزە لە زەوی دادەکوترێ‌و بە هۆی ئەڵقەیەکەوە ڕەشمەو هەوسار پێوە دەبەستن.

*** لغاو (آخاو، آخاف):**

پارچە ئاسنێکە دەخرێتە نێودەمی ئەسپەوە، بەستراوە بە هەوسارێکی قایشینی جوانو ڕختەوە.

*** قفڵ:**

لە ئاسن دروست دەکرێ‌و بۆ قایمکردنی دەرگاو دەرپایەی دووکانەکان بەکاردەهێنرێت.

*** سنگ:**

بۆ ڕەشماڵ‌و زۆر شتی تر بەکار دەهێنرا.

*** شەنی ئاسن:**

بریتییە لە چوار ئاسنی نیوە چەماوە نووك تیژ، کلکێ درێژی هەیەو بۆ قرشەو پووش کووکردنەوە بەکاردێت.

* هەروەها دەرگاو پەنجەرەو زۆر کەرەستەی تریش بەکاردێت...

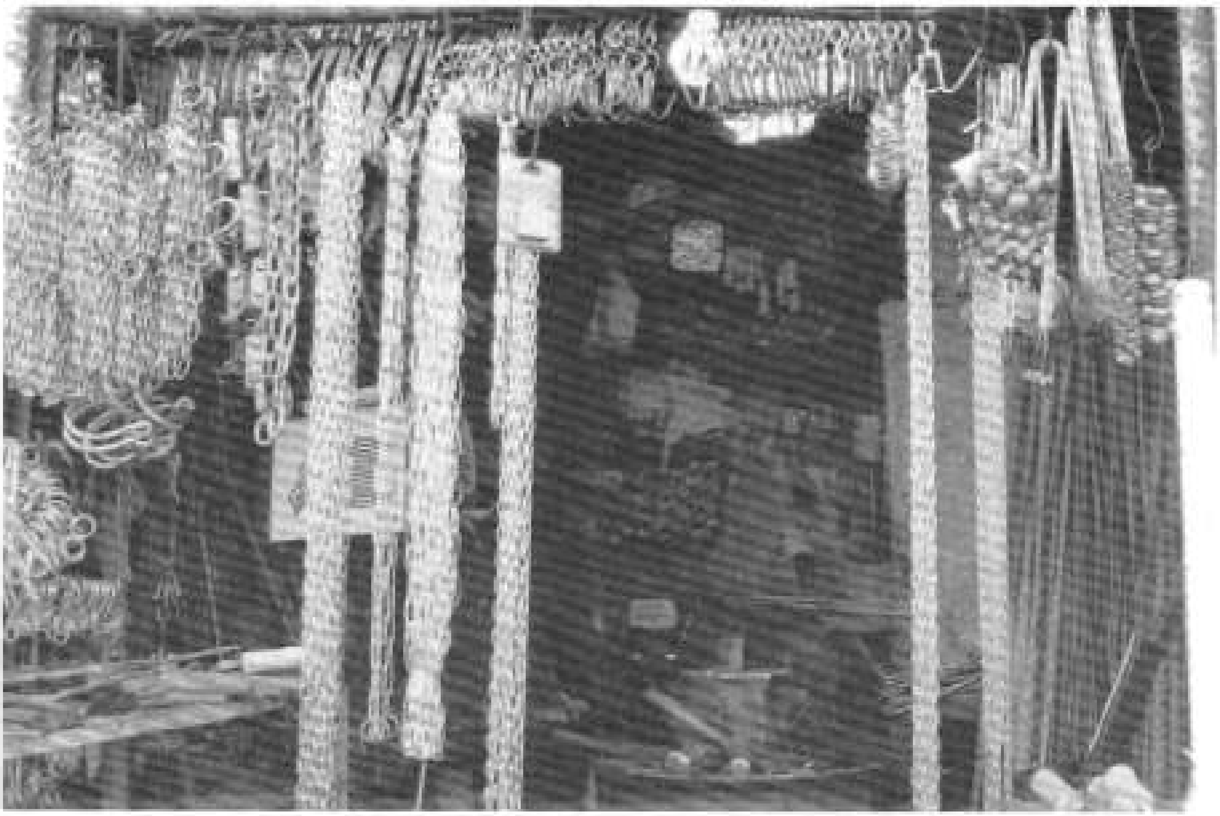

* پیشەی ئاسنگەری:

ئەم پیشەیە لە سەرەتادا لە کەرکوك بەربڵاو نەبووە لەبەر ئەوەی کەرەستەی بەکارهێنانی دیاریکراو بووە لە ژیانی رۆژانەی ئەم شارەدا، بۆیە ئەم پیشەیە هاوگونجاو بووە لەگەڵ ئەو کەرەستانەی کە بەشێکی زۆری لە لادێکاندا بەکاردەهێنرا، بە تایبەتی لە کاری کێڵان و تۆ کردن، بەڵام لە شەستەکانی سەدەی رابردوودا بایەخێکی زۆر بەم پیشەیە دراوە بە تایبەتی لە سەردەمی ئەو پێشکەوتنەی کە لە ئەورووپادا سەری هەڵدا لە بوارە جیاجیاکان.

١. وەستا (عەزیز حەداد)، لە مەسیحییەکانی قەڵا بوو.

٢. وەستا (عەزاو حەداد)، لە مەسیحییەکانی قەڵا بوو، دەستێکی باڵا هەبوو لە دروستکردنی نالی ئاژەڵدا بە تایبەتی ئەسپ و مایین.

٣. وەستا (جەبار گۆرگیس حەداد)، دەستێکی باڵا هەبوو لە دروستکردنی بەردی دەستاری گەورەو بچووك بۆ هارینی گەنم و جۆ، بەتایبەتی لەو ئاشانەی کە بە ئاو کاریان کردووە، ئەم پیشەیەی لە باوکییەوە بۆ مابووەوە، لە دواییدا لە پیشەی سەرتاشی کاری کردووە.

٤. وەستا (یوسف بەکر مەروان حەداد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

٥. وەستا (حاجی ئەمین مەروان) و کوڕەکەی (شەریف)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

٦. وەستا (محەمەد شەریف حاجی ئەمین مەروان حەداد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

٧. براکان (مستەفا، ئەحمەد، کەریم، مەجید، مەحمود محەمەد، حەمید محەمەد شەریف).

٨. هەر دوو برا (شاهین، سەلام ئەحمەد محەمەد).

٩. وەستا (خالید مستەفا محەمەد حەداد).

١٠. وەستا (فائق حەسەن حەداد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

١١. وەستا (حەمید عوسمان)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

١٢. براکان (نەجم عەبدوڵڵا، عەلی عەبدوڵڵا، محەمەد عەبدوڵڵا)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

١٣. وەستا (ئەحمەد چایچی) و کوڕەکانی، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

١٤. وەستا (سدیق قەڵایی حەداد).

١٥. وەستا (وەحید حەداد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

١٦. وەستا (حاجی عوسمان ئەمین زاهیر) و کوڕەکانی (قادر، وەهاب، عەبدولرەحمان)، لە بازاڕی گەورە بوون.

١٧. وەستا (باوکی عەلی حەداد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

١٨. وەستا (قودرەت زەینەڵ) و کوڕەکانی (نەشئەت، موراد، فیکرەت)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

١٩. وەستا (سەعید جومعە حەداد) و کوڕەکانی (سابیر، سەعید، حوسێن سەعید، خدر سەعید)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

٢٠. وەستا (حاجی عومەر عەلی قلچی حەداد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

٢١. وەستا (عەبدولرەحمان عەلی ئەمین حەداد).

٢٢. وەستا (عەدنان عەبدولرەحمان حەداد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

٢٣. وەستا (مەحمود رۆستەم حەداد).

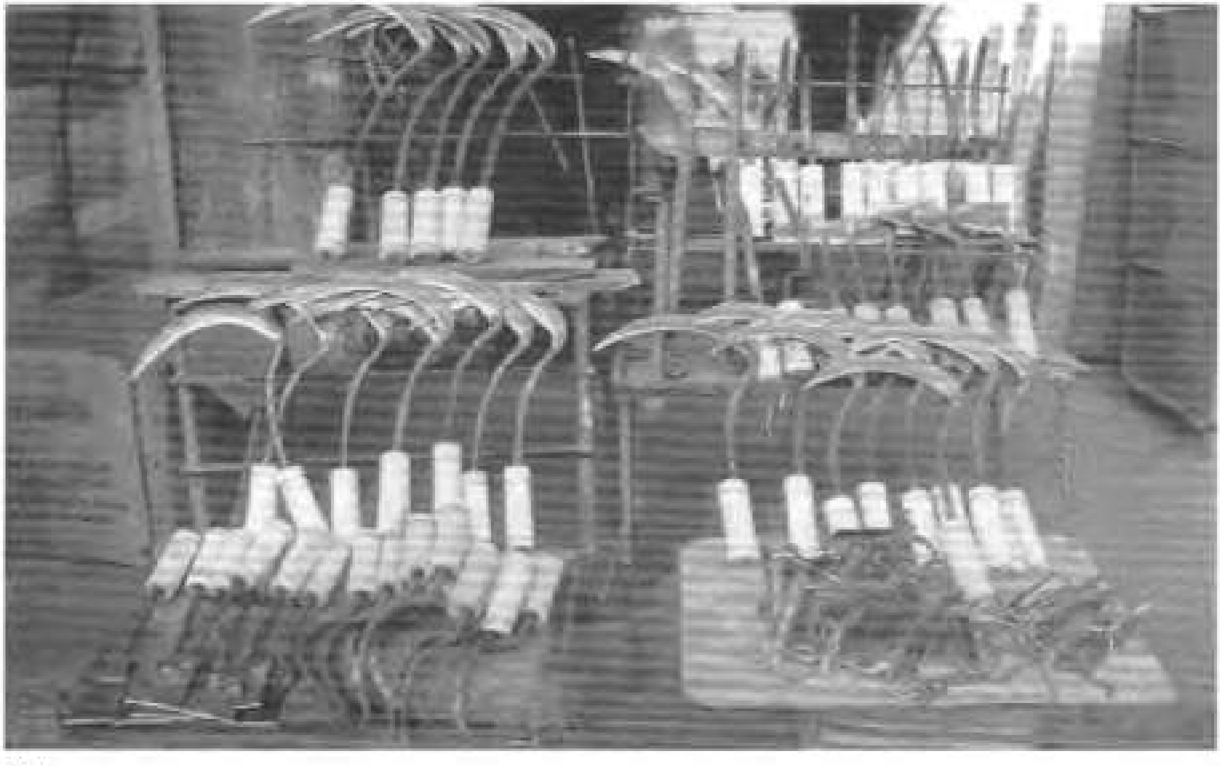

٢٤. وەستا (عوسمان مەحمود ڕۆستەم حەداد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.
٢٥. وەستا (تۆفیق محەمەد حەداد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.
٢٦. وەستا (سابیر وەهاب حەداد).
٢٧. وەستا (شەفیق تاهیر حەداد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.
٢٨. وەستا (سەعید مەولود حەداد) لە گەڕەکی (بولاق) بوو.
٢٩. وەستا (ڕەفعەت حەداد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.
٣٠. وەستا (یعقوب حەداد)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.
٣١. وەستا (سەمەد سەباک–سەمەد تۆکمەچی)، لە نزیک دارتاشەکان بوو.
٣٢. وەستا (شێخ خەلیفە ئەحمەد)، بزێڕچی بوو.
٣٣. وەستا (حاجی ئەحسین حاجی حوسێن بەیاتی)، کوڕەکانی (مەلا ئەیاد عیماد، موەفەق)، بزێڕچی بوو، لە نزیک حەمامی (حاجی حەسەن).
٣٤. وەستا (سەعید فەتاح)و کوڕەکانی (ئەکرەم، عیزەددین، ئەحمەد، سەباح، نورەددین)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.
٣٥. وەستا (مستەفا پچاخچی)، چەقۆی دروست دەکرد لە بازاڕی (حەلواچییەکان).
٣٦. وەستا (خەلیل خەنجەرچی).
٣٧. وەستا (حاجی ساڵح خەنجەرچی)و کوڕەکانی (سابیر، عەبدولڕەحمان، وەستا محەمەد).
٣٨. براکان (بورهان، عیرفان، کەمال سابیر حاجی ساڵح خەنجەرچی)، لە بازاڕی (ئاسنگەرەکان) بوون.
٣٩. وەستا (ئامیق خەنجەرچی)، لە بازاڕی (ئاسنگەرەکان) بوو.
٤٠. وەستا (شوکر)و کوڕەکەی (حەمدی)، تیغی خەنجەریان دروست دەکرد، لە بازاڕی (ئاسنگەرەکان) بوون.
٤١. وەستا (محەمەد چەقۆچی)، چەقۆی دروست دەکرد، لە بازاڕی (ئاسنگەرەکان) بوو.
٤٢. وەستا (عیزەددین چەقۆچی)، چەقۆی دروست دەکرد،

وەستا حەمدی لە کاتی کارکردندا

وەستا ئەیاد حەقی زەینەل لە کاتی کارکردندا

لە بازاڕی (ئاسنگەرەکان) بوو.
٤٣. وەستا (محەمەد)و هاوەڵەکەی وەستا (بەکر خەنجەرچی).
٤٤. وەستا (ئیبراهیم خەنجەرچی).
٤٥. وەستا (حاجی خالید خەلیل خەنجەرچی).
٤٦. وەستا (مەلیم خەنجەرچی).
٤٧. وەستا (غەفوور خەنجەرچی).
٤٨. وەستا (مەحمود خەنجەرچی).
٤٩. وەستا (سابیر ساڵح)، ناسراو بە (سابیری خەنجەرچی گەورە).
٥٠. وەستا (حەسەن خەنجەرچی).
٥١. وەستا (سابیر خدر) ناسراو بە (سابیری خەنجەرچی بچووک).
٥٢. هەردوو برا (جەلیل، ئیحسان حاجی خالید خەنجەرچی).
٥٣. وەستا (کەمال مستەفا خەنجەرچی)، لە بازاڕی (ئاسنگەرەکان) بوو.
٥٤. وەستا (ئەحمەد شوکور عەبدولڕەحمان)، ناسراو بە (حەمدی خەنجەرچی).
٥٥. وەستا (بورهان حاجی سابیر خەنجەرچی).
٥٦. وەستا (شێخ موکەڕەم ئەحسین خەنجەرچی).
٥٧. وەستا (ئەحمەد حەسەن محەمەد حەداد)، لە گەڕەکی (ساحە تەیەران) بوو.
٥٨. وەستا (خالید جەوەر حەداد) لە گەڕەکی (ساحە تەیەران) بوو.
٥٩. وەستا (کەمال حەداد)، لە شەقامی (پەروەردەی کۆن) بوو.
٦٠. وەستا (عەدنان حەداد)، لە شەقامی (پەروەردەی کۆن) بوو.
٦١. وەستا (محەمەد ئەبو جونێد)، لە گەڕەکی (تسن)ی کۆن بوو.
٦٢. وەستا (ئیحسان حەداد)، لە گەڕەکی (حەمام عەلی بەگ) بوو.
٦٣. وەستا (محەمەد کوێخا ڕەزا حەداد)، لە گەڕەکی (حەمام عەلی بەگ) بوو.

کەمال مستەفا ئەحمەد

فەخرەددین محەمەد عەلی

٦٤. وەستا (ئیبراهیم حرمادی حەداد)، لە گەڕەکی (ئەڵماس) بوو.
٦٥. وەستا (جەبار حەداد)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
٦٦. وەستا (عەلی ساقی حەداد).
٦٧. وەستا (کەمال بەکر حەداد).
٦٨. وەستا (قادر عەبدوڵلا حەداد).
٦٩. وەستا (واحید حوسێن).
٧٠. وەستا (عەبدولرەحمان عەبدوڵلا).
٧١. وەستا (عەلی محێددین).
٧٢. وەستا (خدر محەمەد)و کوڕەکەی (عومەر).
٧٣. وەستا (نامیق حەسەن).
٧٤. وەستا (قادر فەتاح حەمید).
٧٥. وەستا (عەلی عیزەت حەداد).
٧٦. وەستا (عەبدوڵلا کەڕ حەداد).
٧٧. وەستا (محێددین قادر حەداد).
٧٨. وەستا (فەیزوڵلا محەمەد مەحمود حەداد).
٧٩. وەستا (غەیبوڵلا محەمەد مەحمود حەداد).
٨٠. هەر دوو برا (نورەددین حەداد)و (فەخرەددین حەداد)، بەرامبەر هەراجخانە بوون.
٨١. وەستا (بەختیار هادی موفتی حەداد)، نزیک

ئەحمەد شوکر عەبدولرەحمان

سەلاح حاجی محەمەد

وەهاب ئەحمەد محێدین

حاجی ئەحسین حاجی حوسێن

نامیق ڕەزا سامی

نورەدین محەمەد عەلی

نەخۆشخانەی (کەرکوک) گشتی بوو.
٨٢. وەستا (لەتیف حەمەد قادر حەداد)، لە گەڕەکی (ئەحمەد ئاغا) بوو.
٨٣. وەستا (موشی حەداد) لە بەرامبەر نەخۆشخانەی (کەرکوکی) گشتی بوو.
٨٤. وەستا (یوسف سەعید)، لە گەراجی (ئەتڵەس) لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
٨٥. وەستا (تاهیر).
٨٦. وەستا (محەمەد-حەمە چای)، لە گەڕەکی (بولاق) بوو، لە بنەڕەتدا خەڵکی سیامەنسوور بوو.
٨٧. وەستا (عەبۆ گاور)، لە (خانی قازی) بوو.
٨٨. وەستا (فایق نامیق حەسەن).
٨٩. وەستا (پیرۆزت عەزین).
٩٠. وەستا (حەمە ئاسنگەر).
٩١. وەستا (مەعروف حەداد).
٩٢. وەستا (نازم مستەفا).
٩٣. وەستا (ئەکرەم قادر).

* پیشەی حەمامچێتی لە کەرکوک:

دەبینین لە ڕابردوودا لەبەر نەبوونی گەرماو لە زۆربەی ماڵەکانی کەرکوکدا، بەشێکی زۆری ئەو خەڵکە لە گەرماوی گشتیدا خۆیان دەشوشت بە تایبەتی بوونی ئەو گەرماوانە لە شارە گەورەکاندا بوونی هەبوو، خەڵکێکی زۆری روویان لە گەرماوە گشتییەکانی ناو شار دەکرد.

لەبەر گرنگی گەرماو لە شارێکی وەکو کەرکوکدا بۆیە پیشەی حەمامچێتیش هاوپەیوەست بووە بە گەلێک پیشەی تر کە هەر یەکەی تەواو کەری ئەوی تریان بووە، بۆیە کۆمەڵێک کەس کاریان کردووە لەو گەرماوەدا تا بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی جوان و پوخت پێشوازی لە خەڵکی بکەن بۆ خۆشوشتن.

- دەلاک:

یەکێک بووە لەو کەسانەی کە دەورێکی باڵای هەبووە بە کاری شێلان و شوشتنی ئەو کەسانەی کە پێویستی کردووە بیانشۆن، بۆیە دەلاک خاوەن تایبەتمەندی خۆی بووە لەو کارەی کە کردوویەتی و توانای ڕەوشتی ئەو کەسە بە توانایی ئەو دەلاکەی دەرخستووە کە توانیویەتی پێشوازی خەڵک بکات لەو گەرماوەدا.

- خاوەن گەرماوە:

ئەو کەسەیە کە لە رووی کاریگەرییەو دەورێکی باڵای هەیە لە راپەراندن و ڕێکخستنی ئیشەکانی ناو گەرماو لە جێبەجێکردنی پێویستییەکانی دار و ئاگر و ئاو و کەرەستەکانی خۆشوشتن، تا بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی ڕێکوپێک ئیشەکان جێبەجێ بن.

- گولخان:

بەو کەسە دەوترێت کە هەڵدەستێت بە ئاگردانی کوورەی حەمامەکەو گەرمکردنی ئاوی پێویست لە نێو حەمامەکەدا بۆ ئەو کەسانەی کە خۆیان دەشوشت، چونکە لە ڕابردوودا زۆربەی گەرماوەکانی کەرکوک کاریان دەکرد بە سوتانی

عابۆ عەلوان) کەسایەتی میللی لەگەڵ حاجی ئەحمەد دەلاک) لە گەرماوی دەدە حەمدی

حاجی جومعە مستەفا زەینەل سۆزانی

دار یان بە نەوتی ڕەش، بەڵام لە دواییدا پەرەمێزی نەوتی جێگای گرتەوە.

- چایەچی:

بەو کەسە دەوترێت کە لە نێو حەمامدا هەڵدەستێت بە ڕێکخستن و ئامادەکردنی چای و فرۆشتنی سازگ و شیرو دارچین و لیمۆ بۆ ئەو کەسانەی کە خۆیان دەشۆن و لە هۆڵی گەرمارەکە پشوو دەدەن، پێویستیان بە خواردنەوەی جۆراوجۆرە بۆ هێورکردنەوەی لەش و گیانیان.

ئەوەی لە گەرماوەکانی کەرکوکدا بەرچاو دەکەوێت بوونی گەرماو هەبوو تایبەت بە پیاوان یان بە ژنان، یان هەبووە بۆ هەردووکیان بەکارهێنراوە هەر یەکەی لە کات و ساتی دیارکراودا.

*** گرنگترین گەرماوەکانی کەرکوکدا:**

١. گەرماوی (عەلی بەگ)، لە گەرەکی بەگەکان.

٢. گەرماوی (قەرە نوری)، لە گەڕەکی (ساحة طیران)، نزیک مزگەوتی (محەمەد فاتیح)، لە ئێستادا رووخاوە.

٣. گەرماوی (ئەلشیفا)، لە گەرەکی شەقامی کۆماری، خێزانی ئەوتچییەکان دروستیان کردووە.

٤. گەرماوی (ئەلفەرەح)، لە شەقامی کۆماری، نزیک گازینۆی (ئەحمەد ئاغا)ی کۆن بوو.

٥. گەرماوی (ئەلجمهوریە)، لە شەقامی کۆماری، نزیک هەراجخانە، (حاجی حوسێن حەمامچی) دروستی کردووە.

٦. گەرماوی (داود) بۆ پیاوان، لە شەقامی ئەلماس، بەرامبەر باخچەی (ئوم ئەلرەبیعەین) بوو، بەڵێندەر (سلێمان سەعید) دروستی کردووە.

٧. گەرماوی (ئەلهەنا) بۆ ئافرەتان، لە نزیک گەرماوی (داود) بوو.

٨. گەرماوی (ئەلساعە)، لە شەقامی کۆنڕنیش بوو.

٩. گەرماوی (ئەلسەرای)، لە شوێن باخچەی مەجیدیە بوو، ئێستا نەماوە.

١٠. گەرماوی (ئەلقەلعە)، لەو شوێنەی کە ناوی گەڕەکی حەمام لەسەر قەڵا بوو، ئێستا نەماوە.

١١. گەرماوی (حاجی حەسەن) بۆ پیاوان، لە بەرامبەر مزگەوتی (نوعمان) بوو.

١٢. گەرماوی (ئەتلەس)، لە گەڕەکی (ئاخوڕ حوسێن)، (حاجی خورشید) دروستی کردووە.

١٣. گەرماوی (پیریادی)، (تۆقات) بۆ پیاوان‌و ژنان، لە شەقامی (سەلاحەددین)، لە گەڕەکی (پیریادی).

١٤. گەرماوی (شۆربجە)، لە بازاڕی شۆربجە، خاوەنەکەی (سەیید نوری) بوو.

١٥. گەرماوی (پیریادی)، نزیک گەراجی سلێمانی، ڕووخێنراو لە شوێنی مزگەوتی (ئەلنەقسا) بنیاتنرا.

١٦. گەرماوی (هیندییەکان)، نزیک مزگەوتی (مەلا ڕەزای واعین).

١٧. گەرماوی (ئەلشیفا)، (شۆڕ حەمام)، نزیک خان خورما و مزگەوتی ئیلیاس، (حاجی سالح) دروستی کردووە.

عەبدوڵڵا زەینەل

١٨. گەرماوی (عەزیز ئەفەندی) یان گەرماوی (ئەلشەباب)، بۆ پیاوان، لە بازاڕی حەلواچییەکان.

١٩. گەرماوی (جووت حەمام)، لە نزیک ئەمنی کەرامی کۆن، بەرامبەر قەڵا.

٢٠. گەرماوی (بولاق)، لە گەڕەکی بولاق نزیک مزگەوتی (خادم سوجادە)، خاوەنەکەی (حاجی سالح) بوو.

٢١. گەرماوی (کەرکوک)، لە نزیک قەڵا لە تەنیشت سینەما (خەیام)ی کۆن، خاوەنەکەی (جومعە سۆرانی) بوو.

٢٢. گەرماوی (ئەلسحی-الصحي)، لە شەو بۆ پیاوان‌و لە ڕۆژدا بۆ ئافرەتان، لە گەڕەکی موسەڵلا، شەقامی قەسابخانە، خاوەنەکەی (محەمەد ئەمین ئەلسەراف) بوو.

٢٣. گەرماوی (گوزگولو-ئاوێنەدان)، لە نزیک قەڵا بوو، ئێستا نەماوە.

حاجی ئەحمەد چرداغلو

٢٤. گەرماوی (دەدە حەمدی)، بۆ پیاوان‌و ئافرەتان، لە گەڕەکی (چای)، خاوەنەکەی (شێخ قودرەت) بوو.

٢٥. گەرماوی (دوێرت)، بەرامبەر مزگەوتی (نائیب) بوو، چوار گەرماوی جیاجیاو لە تەنیشت یەک بووەو هەر یەکە ناوی خۆی هەبوو.

٢٦. گەرماوی (حاجی عەبدولباقی)، بۆ پیاوان، لە گەڕەکی ئاسنگەرەکان، (حاجی مستەفا) بنیاتی ناوە.

٢٧. گەرماوی (خاسە)، خاوەنەکەی (قادر حەمامچی).

٢٨. گەرماوی (جمهوری)، خاوەنەکەی (نوری سالح).

٢٩. گەرماوی (گاورەکان).

٣٠. گەرماوی (شێخ قابیل).

محەمەد حوسێن مەحمود حەمامچی

* پیشەی چایخانەو قاوەخانەکانی کەرکوک:

ئەم پیشەییە بە یەکێك لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگەی کەرکوک دادەنرێت لە کۆن و نوێدا، دەبینین ئەو شوێنانەی کە قاوەی تێدا پێشکەش دەکرا لە کۆندا چای تێدا نەبوو، چونکە بە کارهێنانی چای لە کەرکوک بۆ ساڵی (١٩٠٠)ی زایینیی دەگەڕێتەوە، هەروەها قاوەخانەو چایخانەکانی کەرکوک هەر یەکەی شوێنێکی تایبەتی هەبوو، بەشێکی پەیوەست بوو بە رۆشنبیران و نووسەران و فەرمانبەران، بەشێکی تریشی تایبەت بوو بە کرێکارو هاوپیشەکان.

ئەوەی بەرچاو دەکەوێت لە کەرکوکدا کە شوێنی قاوەخانەو چایخانەکان جێگای شانۆ بووە بۆ ئەوانەی جۆرەها چیرۆکی فلکلۆرییانەی گێڕاوەتەوە، وەکو (عەنتەر کوڕی شەداد، رۆستەم زال، غازی پاڵەوان، فەزولی، کور ئۆغلو)، یان هەندێکیان جێگای خوێندنەوەی شیعری شاعیرە کۆنەکان بووە.

هەندێك لە قاوەخانەکانی کەرکوك جێگای یاریکردنی شەترەنج و دامەو تاولی و کاغەز بوونە، لە هەمان کاتدا گەلێك لە خواردنەوە گازییەکانی وەکو (مشن و ئۆملیت و سیفۆن)و رۆژنامەو گۆڤارو ئێرگەلەی تێدا دادەنرا.

ئەوەی بەرچاو دەکرێت لە قاوەخانەکانی کەرکوکدا بە تایبەتی لە مانگی رۆژنامەدا یاری کردنی (سین و زەرف) بووە، کە بە یەکێك لە یارییە فلکلۆرییەکانی کەرکوک دادەنرێت کە هیچ پارێزگایەك وەکو کەرکوک تایبەتمەندی خۆی وەرنەگرتووە، چونکە لەبەر ئەوەی لە هەموو شوێن و کووچەیەکی ئەم شارەدا گەورەو بچووك عەودالی دەبن و چێژی کات بردنە سەری لێ وەردەگرن، بە تایبەتی لە گەڕەکەکانی (قۆریە، زێویە، بەگەکان، ئاخوڕ حوسێن، چقور، ساری کەهیە)، لە هەمان کاتدا ئەم یارییە پێشبڕکێی پێ دەکرا لەنێوان ناوچەکان (خورماتوو، داقوق، کەرکوک)دا.

کەرەستەکانی ئەم یارییە بریتی بوونە لە (سینی، فنجان، پنجوق، پەتانی، حەسیر، قەڵەم و کاغەز) لەگەڵ بەکارهێنانی شیلەی شەکر بۆ تەڕکردنی سینییەکان تا بۆ ئەوەی فنجانەکان نەکەونە خوارەوە، لە هەمان کاتدا گەلێك مەقامزان و قۆریات خوێن لە مانگی رۆژنامەدا بە دەنگەکانیان قاوەخانەکانیان دەرازاندەوە.

* چایخانەو قاوەخانەکانی کەرکوك:

١. (دایی جەلیل تۆفیق محەمەد)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢. (ئەسغەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣. (سەیید شاکر)، لە گەڕەکی پیریادی لە نزیك دەبابەخانە بوو.
٤. (رەشید گولە رەزا)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥. (حەمە نەجم)، لە گەڕەکی ئارچی، بازاڕی تەنەکچییەکان بوو.
٦. (سەیید وەهاب)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٧. (ئیسماعیل-سمە)، لە گەڕەکی (موسەڵلا) بوو.
٨. (موسەڵلا)، گەڕەکی موسەڵلا، لە پشت قوتابخانەی (موسەڵلا).
٩. (ئەسلان یواسی)، لە نزیك قەسابخانەی کۆنی کەرکوك،

بە سەرپەرشتی (دایی حەسەن)و (فائیق دەمیرچی)، لە سەرەتادا لەشەقامی (ئەتڵەس) بووەو خاوەنەكەی (عەزە)و (حەسەن تاوقلی) بوو.
١٠. (دایی نوری قویوقزان)، بازاڕی گەورە.
١١. (ئەلقەیسەرییە)، بە سەرپەرشتی (حەسەن چایچی)و (دایلە چایچی) شاگرد بوو لەوێ.
١٢. (عەلی جرباو)، لە بەرامبەر گەرماوی (حەسەن) بوو.
١٣. (مەلا بولبول)، لە ناو قەیسەری (قیردان) بوو.
١٤. (مالی)، لە بازاڕی گەورە لە تەنیشت ئاسنگەرەكان بوو، بە سەرپەرشتی (وەلی چایچی).
١٥. (حەمدی)، لە نزیك خانی (حاج ڕەئووف) بوو.
١٦. (قالندەر)، لەژێر ئۆتێلی (یلدز) بوو.
١٧. (كەچەل ئەحمەد)، لە كۆتایی گەڕەكی (چای) لە نزیك مزگەوتی (مەلا عوسمان) بووە.
١٨. (یوسف)، لە (موسەللا) لە سەرەتای گەڕەكی (چقور) بوو.
١٩. (ئیسماعیل شەوقی- عەرەب چایخانەسی)، لە پشت قەیسەرییەوە بوو.
٢٠. (مناره ئەخشینە)، لە گەڕەكی (شۆریجە)و خاوەنەكەی (ئەسعەد عارف ئاغا) بوو.
٢١. (عوسمان)، بە سەرپەرشتی (شاكر چایچی) بوو.
٢٢. (عوسمان تیری)، لە گەڕەكی (تەندورچی) بوو.
٢٣. (سەیید عاشور)، لە گەڕەكی (ئیمام قاسم) بوو.
٢٤. (محەمەد غەریب)، لە نزیك گەرماوی (حاجی باقی) بوو.
٢٥. (جووت قاوە)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٦. (حەبیب عەباس)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٧. (مەحمود قەڵایی)، لە نزیك سینەما (خەیام)و بنكەی پۆلیسی (ئیمام قاسم)ی كۆن بووە.
٢٨. (مستەفا قەڵایی)، ئێستا شیرەمەنی (ئەلقەتتان) لە شوێنی دروست كراوە.
٢٩. (لەتیف)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٠. (ئوستە عوسمان ئەشعە)، لە پشت گەرماوی (حاجی حەسەن) بووە.
٣١. (ساری سیسە)، لە پشت گەرماوی (حاجی حەسەن) بووە.
٣٢. (محەمەد عەنتەر)، لە سەرەتای بازاڕی تەنەكچییەكان بوو.
٣٣. (خوێلو محەمەد)، لە گەڕەكی (خان خورما) بوو.
٣٤. (محەمەد گوڵناز)، لە گەڕەكی (شۆریجە)، دەوڵ ژەنەكان لەوێ كۆدەبوونەوە.
٣٥. (ئاشیرین)، لە گەڕەكی (چای)و خاوەنەكەی (عەدنان) بووە.
٣٦. (مەجیدییە)، لە شەقامی (مەجیدییە)و خاوەنەكەی (حاجی سابیر سدیق ئەلقافلی) بووە.
٣٧. (تۆپاڵ سابیر)، لە نزیك گەراجی پاشایی لە شەقامی (مەجیدییە) بووە.
٣٨. (شكاو)، لە شەقامی (مەجیدییە)و خاوەنەكەی (شاكر ئەحمەد) بوو.
٣٩. (سۆلو چایخانە) لە شەقامی (مەجیدییە) بوو، لە شوێنی سەنتەری ڕۆشنبیری ئەمریكی بووە، لە بەرامبەر ئۆتێلی (ئەحمەد پاڵاس)، بە سەرپەرشتی (مەحمود سێوە) بووە، ئارەكەشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی جۆگایەكی ئاو لە ناوەڕاستییەوە ڕێی دەكرد، مێزی بلیاردی لێ بوو، یاریزانەكانیش كۆمەڵێ خەڵكی ڕۆشنبیر بوون وەكو دكتۆرو ئەندازیارو سەیدەلانی.
٤٠. (تاها چایچی)، لە شەقامی (مەجیدییە) بووە، خاوەنەكەی باوكی ڕۆشنبیر (مەولود تاها قایەچی) بوو.
٤١. (ئیسماعیل ئاغا چایچی)، لە نزیك باخچەی (مەجیدییە) بوو.
٤٢. یانەی شەوانەی (كەركوك)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو، لەوێ (فائیزە ئەحمەد) وەرزێكی تەواو لە ساڵی (١٩٥٤) گۆرانی وتووەو هەروەها گۆرانیبێژی میسری (عەبدولموتەلیب)و (زەكیە جۆرج) بۆ چەند شەوێك گۆرانییان وتووە، لە ساڵی (١٩٥٦) بە هۆی كوشتنی چوار كەس لە شەڕێكدا لەم یانەیە لە ناوی ئەم شوێنە داخرا.
٤٣. (دایی خەلیل)، لە شەقامی (غازی) -شەقامی (ئورة)ی ئێستا- بوو.
٤٤. (وەستا سەعدی)، لە شەقامی (غازی) جاران نزیك گەراجی (باقی ئاغا) بوو.
٤٥. (سەیید ڕەشید)، لە شەقامی (ئەوقاف) بووە.
٤٦. (ئەسعەد چایچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بووە.
٤٧. (ئەحمەد ئاغا)، لە پێشتر ناوی (گورگولو چای) بوو، لە سەرەتای بازاڕی (قۆریە) بوو، خاوەنەكەی (ئەحمەد مەردان) بوو.
٤٨. (یەنگی ئەحمەد ئاغا-ئەحمەد ئاغای تازە)، لە گەڕەكی (ئەلماس) بوو.
٤٩. (مەلا عەباس مەلا وەلی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٠. (محەمەد شوانیو هاوەڵەكەی عەزیز)، لە بازاڕی (ئەوقاف).
٥١. (محەمەد عەلی موختار)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو، هەروەها ناسراو بوو بە (مەلا مەحمود)و خاوەنەكەی (دایی ڕەئووف) بوو، لە دواییدا ناوەكەی گۆڕا بۆ (یەڵدز)و بە سەرپەرشتی (عەزیز بەیاتی) بوو.
٥٢. (شاكر پڵاوالی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٣. (حاجی مستەفا عەلوان)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٤. (عەباس چایچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٥. (عیزەددین حوسێن ساقی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٦. (سەیید حەسەن)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٧. (عومەر مەلا قادر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٨. (شاكر وەحید)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٩. (یولدرم)، لە بازاڕی (قۆریە)و خاوەنەكەی (موختار مەناف) بوو.
٦٠. (بێشكتاش) لە بازاڕی (قۆریە)و بە سەرپەرشتی (دایی مستەفا) بوو.
٦١. (موحسن)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٦٢. (جەمال مەحمود چایچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٦٣. (حەسەن نوسە)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٦٤. (حوسێن ساقی حەقی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٦٥. (قۆریە)، خاوەنەکەی (خدر وەلی) بوو، لە شوێنی دوکانەکانی (ڕەشید ئەسکەندەر) بوو.
٦٦. (ئیبراهیم چایچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٦٧. (گاوریاغی)، لە گەڕەکی (گاورباغی-جرید مەیدان) بوو.
٦٨. (مەحمود ئەحمەد)، لە گەڕەکی (جرید مەیدان) بوو.
٦٩. (جیهاد)، لە گەڕەکی (جرید مەیدان) بوو.
٧٠. (سەلاح-قامشلی چایخانە)، لە گەڕەکی (جرید مەیدان) بوو.
٧١. (جرید مەیدانی)، لە گەڕەکی (جرید مەیدان)و خاوەنەکەی (تاریق چایچی) بوو.
٧٢. (جەلیل)، لە بالەخانەی (ئەبی حەنیفە) لە شەقامی کۆماری بوو.
٧٣. (ئەلئەسر ئەلعدوەرە)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٧٤. (حەمید شوکر بەك)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٧٥. (ئەمینە کوردە)، لە پشت مزگەوتی (حاجی باقی) بوو، چایخانەیەکی بچووك بوو عەرەبانچییەکان لەوێ پشوویان ئەدا بۆ چای خواردنەوەو عارەبانەکانیان لە پشت چایخانەکە ڕانەوەستان بۆ ئەوەی ئەسپەکانیان ئیسراحەت بکەن، یەکەم چایخانە بووە کە ژنێك سەرپەشتی ئەکرد لە دوای مردنی پیاوەکەی (جەلال عەرەبانچی) کە ئەمە یەکەم ژنی بوو، خەلفەیەکیش چایخانەکەی ئەبرد بەڕێوە.
٧٦. (گازینۆ شەباب) لە نزیك مزگەوتی (ئیبراهیم)و خاوەنەی (عوسمان کۆپرلو) بوو.
٧٧. (تۆپال محەمەد)، لە شەقامی کۆماری بوو.
٧٨. (عیزەت)، لە شەقامی کۆماری بوو.
٧٩. (عەلی مەردان)، (تۆپال محەمەد)، لە شەقامی کۆماری بوو.
٨٠. (محێدین-ئەم مەلسوم چایخانەسی)، لە شەقامی کۆماری بوو.
٨١. (زوهێر)، لە گەڕەکی شاترلوو بوو.
٨٢. (عەبدوللا موختار سەمەد)، لە بنکەی شەمەندەفەری کەرکوکی کۆن بوو.
٨٣. (قەرە-قەرە چایخانەسی)، لە گەڕەکی (بەگەکان) بوو.
٨٤. (ئەحمەد جاسم)، لە گەڕەکی (بەگەکان)و نزیك گەرماوی (عەلی بەگ) بوو.
٨٥. (دایی لەتیف)، لە گەڕەکی (بەگەکان)و نزیك گەرماوی (عەلی بەگ) بوو.
٨٦. (عومەر چایچی)، لە گەڕەکی (بەگەکان) لە بەرامبەر گەرماوی (عەلی بەگ) بوو.
٨٧. (قەنبەر چایچی)، (ڕەشید کولو ڕەزا) لەوێ دادەنیشت.
٨٨. (شێخ جرجیس)، نزیك بانکی (ڕافیدەین)ی ئێستا.
٨٩. (بەیات)، لە شەقامی (ئەتلەس)و خاوەنەکەی (سامی ئەحمەد مستەفا)و بە سەرپەرشتی (محەمەد تیلاپاش قەلعەلی) بوو.
٩٠. (شەهید عوسمان خدر)، لە شەقامی (ئەتلەس) بوو.
٩١. (برناو)، لە شەقامی (ئەتلەس) بوو.

٩٢. (ئالتون کۆپری)، لە بەرامبەر سینەمای (ئەتڵەس) بوو.
٩٣. (مەحمود چایچی و محەمەد چایچی)، لە گەڕەکی (تسن) بوو.
٩٤. (کەماڵ-کەماڵ چایخانەسی)، لە گەڕەکی (تسن) بوو.
٩٥. (حەمەد سەمونچی)، لە گەڕەکی (تسن) بوو.
٩٦. (حەمدی)، لە گەڕەکی (تسن) بوو.
٩٧. (ڕەزا خان)، لە گەڕەکی (تسن) بوو.
٩٨. (سەیید خەلیل نەجار-گازینۆ کەربەلا)، لە گەڕەکی (تسن) بوو.
٩٩. (ڕەشید-ڕەشید چایخانەسی)، لە گەڕەکی (تسن) بوو.

*** قاوەچییەکانی شاری کەرکوک:**

هەر چەندە ئەم پیشەیە شوێنێکی دیاریکراوی نییە لە نێو بازاڕدا، هەر چەندە هاوپەیوەستییەکی تەواوی نییە لەگەڵ خەڵکی بازاڕ، بەڵام بە یەکێک لەو پیشانە دادەنرێت کە بەردەوام لە هاتوچۆدایە لە شوێنێکەو بۆ شوێنێکی تر، بۆیە هەردەم لە گەڕاندان بە هەموو کەرەستەکانی فرۆشتنی قاوە، وەکو: (فنجانی قاوە، ئاو، قاوەدان)، لە هەمان کاتدا پیشەی قاوەچێتی بە زۆری لە ئاهەنگەر پرسەکان و یادی لەدایکبوونی پێغەمبەر، بۆیە دەبینین لە پرسەکاندا لە یەکەم ڕۆژو دووەم ڕۆژدا قاوەی تاڵ پێشکەش دەکەن بەڵام لە سێیەم ڕۆژدا قاوەی شیرین پێشکەش دەکەن.

١. مەحمود مەحمود قاوەچی.
٢. سەعدوڵڵا قاوەچی.
٣. عەباس بەگ قاوەچی، بووە خاوەن چایخانە لە بازاڕی (قۆریە).
٤. حوسێن ڕەفیق قاوەچی.
٥. عادل قاوەچی.
٦. وەلید قاوەچی.
٧. ئالان قاوەچی.
٨. دەروێش حەسەن قاوەچی.
٩. حاجی نورەددین قاوەچی.
١٠. شوکر محەمەد قاوەچی، چایچییەکی گەڕۆک بوو.
١١. حاجی مەجید قاوەچی و کوڕەکانی فایق و ئیبراهیم، لە گەڕەکی (موسەڵلا).
١٢. حاجی شەریف قاوەچی و کوڕەکانی ئیسماعیل و کەریم، لە گەڕەکی (ئارچی).
١٣. حاجی مستەفا قاوەچی و کوڕەکانی نورەددین و فەخرەددین، لە گەڕەکی (بولاق)، لە هەمان کاتدا دروستکەری قاوە بووە لە چایخانەی (جوت قاوە).
١٤. یوسف قاوەچی، هونەرمەندی مەقامی عێراقی بووە.
١٥. ئیلهام مەلا بورهان قاوەچی.
١٦. قاسم نورەددین قاوەچی.
١٧. حاجی ئیسماعیل قاوەچی.
١٨. سەیید مەحمود سەیید نوکە.
١٩. سەیید سەیفەددین سەیید نوکە.
٢٠. سەیید قاسم سەیید نوکە قاوەچی.
٢١. فەرەیدون حوسێن قاوەچی.
٢٢. عەلی قاوەچی.
٢٣. هیجران عوسمان قاوەچی.
٢٤. عەزیز قاوەچی.
٢٥. حاجی ئیبراهیم قاوەچی.
٢٦. عەباس ئیبراهیم ئالبەند.
٢٧. حەمود قاوەچی.
٢٨. نەجدەت قاوەچی.
٢٩. محەمەد تەبلەباش، برای هونەرمەندی تورکمانی (عوسمان تەبلەباش).
٣٠. قادر قاوەچی، لە بازاڕی (جووت قاوە).
٣١. حاجی جەرجیس قاوەچی، لە بازاڕی (جووت قاوە).

* پیشەی سەرتاشی-دەلاك:

ئەم پیشەیە زۆر بەناوبانگە لە کەرکوکدا بەوەی کە هەموو نەهێنی خەڵکی دەزانێ لە نێو شارەکەدا، بەشێك لەمانە لە نێو دوکان یان لە نێو گەرمارەکان یان لە نێو نەخۆشخانەکان کاریان کردووە، بەشێکیان وەکو گەڕۆك بە گەڕەك و لادێیەکاندا گەڕاون بۆ سەرتاشی.

پیشەی سەرتاشی ڕۆڵێکی باڵای هەبوو بۆ کاتی ئاهەنگ و شایی کە هەر یەکە لە بووك و زاوا سەردانیان دەکرد.

لەم هەمان کاتدا پیشەی سەرتاشی پیشەیەك بوو کە کەسایەتی ئەو کەسەی بەدەر خستووە لە ڕووی پاك و تەمیسی و خاوێنی و ڕەوشت بەرزی، لە هەمان کاتدا دوورگرتنی لە نەخۆشی لەبەر ئەوەی کەسێکە بەردەوام هەلس و کەوتی لەگەڵ خەڵکی شارەکە هەیە.

کەرەستەکانی سەرتاشین بریتییە لە (گوێزان، خاولی، پەموو، کەرەستەی پاقژکردنەوە، قاچی، ئامێری سەرتاشین، زاخ).

لە پاڵ کارەکانیان وەکو سەرتاشی لە هەمان کاتدا کاری ددانسازی و سوونەت و کەڵەشاخ و دەرمانی دەم و دەرمانی سووتاو و بیرۆکە و دوومەڵە کوێرە (ناسوور)یان کردووە، هەندێکیان بە لادێیەکاندا گەڕاون بە تایبەتی لە وەرزی بەهاردا.

* وەستا سەرتاشەکان:

١. وەستا (شوکور بەربەر)، سەرتاش و برینپێچی میللی، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢. وەستا (فوئاد شوکور بەربەر)، سەرتاش و برینپێچی میللی، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣. وەستا (حوسێن تۆفیق).

٤. وەستا (بورهان بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥. وەستا (مەلا عومەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٦. وەستا (حیکمەت بەربەر)، لە گەڕەکی (موسەڵڵا) بوو.
٧. وەستا (عوسمان بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٨. وەستا (غالیب بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٩. وەستا (قەیسەل عەباس بەربەر-شەن بەربەر)، لە بازاڕی (گەراج حەویجە) بووە.
١٠. وەستا (سەیید مستەفا بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١١. وەستا (ڕەشاد فەتحوڵڵا بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو، لە پیشەی سەرتاشی رازی هێناو بوو بە موختاری گەڕەك لە ساڵانی پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو.
١٢. وەستا (ئەنوەر بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٣. وەستا (حەسەن بەربەر-ئەبو شوارب)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٤. وەستا (نورەددین بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٥. وەستا (حاجی تاهیر بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٦. وەستا (عەلی غەنی)، باوکی (مەلا حەقی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٧. وەستا (سمە بەربەر-سەمەد)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٨. وەستا (نوری ڕەفیق)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٩. وەستا (بەهجەت بەربەر)، لە (گەراجی حەویجە)ی بازاڕی گەورە بوو.
٢٠. وەستا (سەلاح بەربەر).
٢١. وەستا (ڕەفعەت عەلی بەربەر)، خاوەنی سەرتاشخانەی (ئیخلاس) بوو لە گەڕەکی (چای).
٢٢. وەستا (حاجی مەحمود)، لە گەڕەکی (چای) بوو.
٢٣. وەستا (سەیید مستەفا بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.

٢٤. وەستا (ئیحسان بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٥. وەستا (کناو بەربەر)، سەرۆکی سەرتاشەکان بوو لە بازاڕی گەورە.
٢٦. وەستا (محەمەد عەلی)، لە بازاڕی گەورە بوو لە تەنیشت مزگەوتی (قیردار).
٢٧. وەستا (جەماڵ بەربەر)، لە گەڕەکی (چای) بوو.
٢٨. وەستا (حەمزە بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو نزیك (خان خورما) بوو.
٢٩. وەستا (مەحمود بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو بەرامبەر (گەراجی حەویجە).
٣٠. وەستا (فەخرەددین بەربەر)، لە بازاڕی ئاسنگەرەکان بوو.
٣١. وەستا (ئەحمەد بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٢. وەستا (حاجی مەحمود محەمەد بەربەر)، لە بازاڕی حەلواچییەکان بوو.
٣٣. وەستا (کەریم بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٤. وەستا (محەمەد بەربەر)، لە بازاڕی حەلواچییەکان بوو.
٣٥. وەستا (قەنبەر مەلا عومەر)، لە بازاڕی حەلواچییەکان بوو.
٣٦. وەستا (سلێمان بەربەرو کوڕەکانی حوسێن و عەباس)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٧. وەستا (سەیفەددین بەربەر)، لە بازاڕی حەلواچییەکان بوو.
٣٨. وەستا (عیزەددین بەربەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٩. وەستا (مەحمود بەربەر)، لە گەڕەکی (ئاخوڕ حوسێن) بوو.
٤٠. وەستا (عەلی عەبدوڵڵا ئەمین بەربەر)، لە گەڕەکی (ئاخوڕ حوسێن) بوو.
٤١. وەستا (عەبدوڵڵا ئەمین بەربەر)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بەرامبەر قەڵا بوو.
٤٢. وەستا (حاجی خالد بەربەر)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بوو.
٤٣. وەستا (مەمەد بەربەر)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بوو.
٤٤. وەستا (جەماڵ عومەر ئاغا بەربەر)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بوو.
٤٥. وەستا (ئەحمەد بەربەر)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بوو.
٤٦. وەستا (ئیبراهیم بەربەر-حەپە)، لە بازاڕەی (حەسیرەکە) بوو.
٤٧. وەستا (بۆغز بەربەر)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٤٨. وەستا (کریکور بەربەر)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٤٩. وەستا (وەهان بەربەر)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٥٠. وەستا (خاجیك بەربەر)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٥١. وەستا (نکران بەربەر)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٥٢. وەستا (ئارام بەربەر)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٥٣. وەستا (عیزەددین بەربەر)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٥٤. وەستا (رەشاو بەربەر)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٥٥. وەستا (زەنولعابیدین بەربەر)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٥٦. وەستا (سەرکیس بەربەر)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٥٧. وەستا (ئاکۆب بەربەر)، لە نزیك ئۆتێلی (پالاس) بوو، بە رەگەز ئەرمەنیی بوو.
٥٨. وەستا (خەلیل بەربەرو هاوەڵەکەی ئیسحاق ئاکۆب)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو، دواتر گواسترایەوە بۆ گەڕەك (عەرەفە).
٥٩. وەستا (محەمەد ئەمین بەربەر)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٦٠. وەستا (مەجید بەربەر)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٦١. وەستا (عەبدولقادر بەربەر)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٦٢. وەستا (حاجی مەحمود بەربەر- قەرەقۆز)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٦٣. وەستا (ئەمین بەربەر)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٦٤. وەستا (عەدنان بەربەر)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٦٥. وەستا (ئایدن بەربەر)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٦٦. وەستا (حەمید بەربەر)، سەرتاشخانەی (بەیروت) لە

This is to certify that
Address KARKUK
BARBER
for a period of
FIVE
Months
Unit No.

بڕوانامەی فەرمانی پیشەی سەرتاشی لە سەردەمی ئینگلیزەکان

شەقامی (کۆماری) بوو.

٦٧. وەستا (ئیحسان بەربەر)، لە بەرامبەر هەڕاجخانە بوو لە شەقامی (کۆماری).

٦٨. وەستا (عومەر نەجم بەربەر)، سەرتاشخانەی (ئەلحورییە) لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٦٩. وەستا (ئارام بەربەر)، بە ڕەگەز ئەرمەنی بوو، لە بەرامبەر مزگەوتی (ئیبراهیم بەگ).

٧٠. وەستا (ئەحمەد بەربەر)، لە بەرامبەر مزگەوتی (ئیبراهیم بەگ) بوو.

٧١. وەستا (قابیل بەربەر)، لە نزیك سنەما (حەمرا) بوو.

٧٢. وەستا (تۆفیق بەربەر)، سەرتاش و برینپێچی میللی بوو لە بازاڕی (قۆریە).

٧٣. وەستا (زەینەل بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٧٤. وەستا (حەمید بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٧٥. وەستا (مەحمود بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٧٦. وەستا (عومەر کوکو بەربەر)، سەرتاش و برینپێچی میللی بوو لە بازاڕی (قۆریە).

٧٧. وەستا (شوکور وانیلی)، لە سەرتای بازاڕی (قۆریە) بوو.

٧٨. وەستا (شوکور بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٧٩. وەستا (ئەحمەد بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٨٠. وەستا (جومعە بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٨١. وەستا (مەحمود ڕەشید سەحەر بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٨٢. وەستا (ئەحمەد جومعە بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٨٣. وەستا (مەلا عەبدوللا بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٨٤. وەستا (سەعید بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٨٥. وەستا (ڕەفعەت بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٨٦. وەستا (سدیق بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٨٧. وەستا (تارق مستەفا بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٨٨. وەستا (قادر پیرەقدار بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٨٩. وەستا (سلێمان ئەحمەد بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٩٠. وەستا (عەلی ح میدەر جومعە بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٩١. وەستا (جەماڵ ئەحمەد بوشناك بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٩٢. وەستا (حوسێن بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٩٣. وەستا (مستەفا بەربەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٩٤. وەستا (مەجید محەمەد سالح عەبدی پیرەقدار)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٩٥. وەستا (محەمەد مەردان)، برای (ئەحمەد ئاغا)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٩٦. وەستا (سەلمان محەمەد شەریف چولبوی بەربەر)، لە گەڕەکی (جرید مەیدان).

٩٧. وەستا (ئیسماعیل بەربەر)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

٩٨. وەستا (شاکر بەربەر)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

٩٩. وەستا (سەباح ئیسماعیل بەربەر)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

١٠٠. وەستا (ئیسماعیل بەربەر)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
١٠١. وەستا (حەسەن ئەبو سەباح)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
١٠٢. وەستا (ئەبو داود بەربەر)، سەرتاشێکی گەڕۆك بووە.
١٠٣. وەستا (ئەحمەد بەربەر)، لە بازاڕی (عەسری) بوو.
١٠٤. وەستا (سهیاك بەربەر)، لە گەڕەکی (عەرەف) بوو.
١٠٥. وەستا (وازگین بەربەر)، لە گەڕەکی (عەرەف) بوو.
١٠٦. وەستا (نایدن بەربەر)، لە گەڕەکی (عەرەف) بوو.
١٠٧. (ئانوش بالوش یان)، بە ڕەگەز ئەرمەنی بوو، لە ماڵی خۆی کاری دەکرد، کە دەکەوتە نزیك کڵێسەی ئەرمەنییەکان، لە نزیك مزگەوتی (حوسامەددین).
١٠٨. (زاروهی بایجان)، لە ماڵی خۆی کاری دەکرد لە نزیك قوتابخانەی (ئەلوەتەن) لە شەقامی (ئەلمەحەتە).
١٠٩. (تاکوهی ئاشخان یان)، لە ماڵی خۆی کاری دەکرد کە دەکەوتە پشت ئینزیباتخانەی کۆن و نزیك زیوتخانە.
١٠٩. وەستا (ڕەئووف)، سەرتاشی ئافرەتان و بووك بوو، لە شەقامی (مەجیدیە) نزیك ئوتێلی (پالاس) بوو.
١١٠. وەستا (عەبدولمەجید شێخ باقی)، سەرتاشخانەی (عەبدولمەجید)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
١١١. وەستا (ڕەحمانە جان).
١١٢. وەستا (ئەنوەر حەلاق جەباری).
١١٣. وەستا (دایی حەسەن)، لە گەڕەکی (موسەڵڵا) بوو.
١١٤. وەستا (سەیید ئەمین)، لە گەڕەکی (ئاخوڕ حوسێن) بوو.
١١٥. وەستا (کەماڵ بەربەر)، لەسەر گەڕەکی (خاسە) بوو.
١١٦. وەستا (تەها بەربەر)، لە بەرامبەر مزگەوتی (نائیب) بوو.
١١٧. وەستا (قادر بەربەر).
١١٨. وەستا (تاریق عوسمان بەربەر).
١١٩. وەستا (موعتەسەم سەیید ئەحمەد).
١٢٠. وەستا (وەهاب حەمە شەفیق).
١٢١. وەستا (محەمەد سیروان)، لە بەرامبەر چایخانەی (خورشید) بوو.
١٢٢. وەستا (فایق سەیید ئەحمەد).
١٢٣. وەستا (سابیر حەلاق)، لە بازاڕی ئیسکان بوو.
١٢٤. وەستا (غازی ئەمین).
١٢٥. وەستا (عومەر ئەحمەد)، لە بازاڕی ئیسکان بوو.
١٢٦. وەستا (عەبدوڵڵا قادر).
١٢٧. وەستا (ئەحمەد خەسرەو).
١٢٨. وەستا (نامیق فارس).
١٢٩. وەستا (محەمەد فەیزوڵڵا).
١٣٠. وەستا (بەهائەددین بەربەر)، لە بازاڕی عاشور بوو.
١٢١. وەستا (عەبە حەلاق)، دوکانەکەی لە بازاڕی عاشور لە تەنیشت دوکانی (مەحمود قۆندەرەچی) بوو.
١٢٢. وەستا (سەعید عومەر بەبەر)، لە تەنیشت چایخانەی (خورشید-ئەشەرف) بوو.
١٢٣. وەستا (سەیید ئەحمەد)، لە بەرامبەر مزگەوتی (نائیب) بوو.
١٢٤. وەستا (ئەمین بەربەر-ئەمین سەیید وەلی)، لە شوێنی گەراجی (حەسەن کەڵە مێرد) بوو.
١٢٥. وەستا (ئۆمەر بەربەر)، لە بەرامبەر نانەواخانەی (حاجی هیدایەت) لە ئیمام قاسم بوو.
١٢٦. وەستا (نوسرەت بەربەر)، لە بازاڕی (ئازادی) بوو.
١٢٧. وەستا (حەمید حەلاق)، لە بازاڕی (ئازادی) بوو.
١٢٨. وەستا (کەریم حەلاق)، لە بازاڕی (ئازادی) بوو.
١٢٩. وەستا (مەلا محێدین)، باوکی شەهید (ئاشنا)، لە گەڕەکی بوڵاق بوو.
١٣٠. وەستا (جەماڵ) و براکانی، لە بازاڕی ئیسکان بوون.
١٣١. وەستا (بارام کاکەیی).

*** سەرتاشە گەڕۆکەکان:**
١. وەستا (مەلا بیتاقە-یەحیا)، لەلای بازاڕی مریشك فرۆشەکان بوو، لە پاڵ دەلاکیدا بیتاقەشی دەفرۆشت.
٢. وەستا (سدق)، لەلای بازاڕی مریشك فرۆشەکان بوو.
٣. ناوی نازانرێت، لە پشت مزگەوتی (نائیب) بوو.
٤. وەستا (عوسمان شەش پەنجە).

عەبدوڵڵا ئەمین بەربەر

خەلیل بەربەر لەگەڵ کۆمەڵێك لە سەرتاشەکانی کەرکوك لە ساڵی ١٩٥٨

عیزەدین عەبدوڵڵا عەزیز

شوکر وەندی

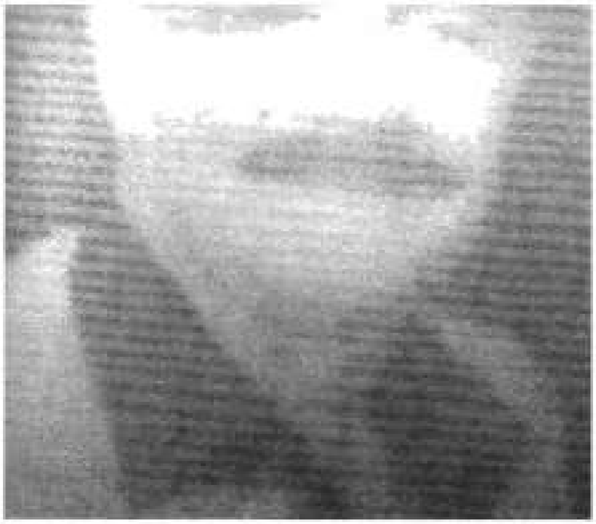

قابیل سابیر عومەر

مەجید محەمەد سالح

سەرتاشەکانی کەرکوک لە سالی ١٩٥٨

سەباح ئیسماعیل ئیبراهیم

سەیفەدین نەجمەدین محەمەد

سدیق محەمەد ئیسماعیل

سەلمان محەمەد شەریف

تاریق مستەفا محەمەد

ئەمین ئەحمەد

جەماڵ ئەحمەد بوشناق

ڕەفعەت عیزەت فەتاح

* پیشەی بەنایی و خانوو دروستکردن و کورەچێتی:

ئەم پیشەیە زۆر بە ناوبانگە لە کەرکوك و گەرمیاندا لەبەر ئەوەی کەرەستەکانی بیناکاری لەم شارەدا دەستدەکەون، بۆیە کارکردنیش تێی زۆر ئاسانە لەبەر بوونی بەردی سپی و سوورو گەچ و قسل بە رێژەیەکی زۆر.

ئەم پیشەیە هاونگونجاوییەکی هەردەمی هەیە لەنێوان وەستاو خەلفەو شاگرد، کە هەر یەکەی بە پێی قۆناغی ئیشکردنی خۆی زانیاری بە دەست دێنێت لە پیشەکەیدا تا دەبێتە وەستایەکی کارامە.

هەندێك لە بەناکانی کەرکوك دەوری بالاّیان بینیووە لە تەلارو بالەخانەی سینەماو پردی گەور گەورەدا، کە تاکو شەستەکانی سەدەی رابردوو گەلێك لە پاشماوەکانیان لە کەرکوکدا مابوو.

هەندێك لەو بەنایانە دەستێکی بالاّیان هەبوو لە هونەری نەخش و نیگارو رازانەوەی نێو کۆشك و بالەخانەو خانووەکان.

١. وەستا (بەندە غەفوور)، (١٨٦٠-١٩٢٣).
٢. وەستا (خدر نەقاش)، سەدەی نۆزدەهەم.
٣. وەستا (عەلی ڕەسوڵ نەقاش)، (١٨٧٠-١٩٣٦)، لە گەڕەکی (چقوڕ) بوو.
٤. وەستا (ئیبراهیم عەبدوڵلا)، (١٨٦٤-١٩٢٩).
٥. وەستا (فەتحوش-فەتحوڵلا کەرکوکی).
٦. وەستا (حەمە مچاو-محەمەد مستەفا)و کوڕەکانی (عەزیز)و (محەمەد)
٧. وەستا (محەمەد تەها)، (١٨٩٥-١٩٥٠).
٨. وەستا (مستۆ-مستەفا)، لە ساڵی (١٩٢٨) کۆچی دوایی کردووە.
٩. وەستا (ئیلیاس)، (١٨٧٠-١٩٤١).
١٠. وەستا (بەندە رەئووف)، (١٨٨٠-١٩٤٢).
١١. وەستا (رەفیق لوتفەڵلا)، لە گەڕەکی (پیریادی) بوو.
١٢. وەستا (حەسەن ڕەسوڵ نەقاش)، (١٨٩٥-١٩٨٠)، ماڵی لە (پیریادی) بوو.
١٣. وەستا (کەماڵ ئەحمەد گۆزەچی ئۆغلو)، لە بازاڕی گەورە لە گەڕەکی (چای) بوو.
١٤. وەستا (جەلیل بەندە ئۆغلو)، لەسەر قەڵا بوو.
١٥. وەستا (عیززەت مەحمود بایرام)، (١٨٢٢-١٩٨٤).
١٦. وەستا (تۆپاڵ فایەق)و برا گەورەکەی (سورە مستەفا).
١٧. وەستا (سدیق بەندە غەفوور)، (١٩١٤-١٩٨٧).
١٨. وەستا (محەمەد چکور)، (١٩١٨-١٩٨٨).
١٩. وەستا (ئیسماعیل چکور)، لە گەڕەکی (ئاوچی) بوو.
٢٠. وەستا (عوسمان چکور)، لە گەڕەکی (ئاوچی) بوو.
٢١. وەستا (حوسێن عەبدولغەنی ساقی)، لە ساڵی (١٩٢٩) لەدایکبووە.
٢٢. وەستا (شوکور پاڵەوان)، لە ساڵی (١٩٧٨) کۆچی دوایی کردووە.
٢٣. وەستا (ساڵح محەمەد بەکر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٤. وەستا (ئەحمەد)، لە بازاڕی گەورە لە گەڕەکی (عەرەب) بوو.

محەمەد جۆکەر

محەمەد عەلی ئیبراهیم

٢٥. وەستا (محەمەد)، لە بازاڕی گەورە لە گەڕەکی (عەرەب) بوو.
٢٦. وەستا (تاهیر حوسێن سەمەد حەمەد)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٧. وەستا (تورك محەمەد) كوڕی (حۆری نەنە)، لە گەڕەكی (ئاوچی) بوو.
٢٨. وەستا (سەیید حوسێن محەمەد عەبدولقادر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٩. وەستا (سەیید عومەر محەمەد عەبدولقادر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٠. وەستا (ئیسماعیل عوسمان محەمەد)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣١. وەستا (سەیید خدر محەمەد عەبدولقادر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٢. وەستا (سەیید ئەحمەد قادر دەباغ)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٣. وەستا (سەیید عیزەت قادر دباغ)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٤. وەستا (سەیید مستەفا كەمال ئەحمەد)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٥. وەستا (ئەمەد)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٦. وەستا (عومەر-گوچوك عومەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٧. وەستا (ئیبراهیم وەهاب)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٨. وەستا (ئەحمەد گۆزەچی ئۆغلو)، لە بازاڕی گەورە بوو، لە گەڕەكی (چای) بوو.
٣٩. وەستا (مستەفا قادر بەنا)، لە ساڵی (١٩٤٥) كۆچی دوایی كردووە، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٤٠. وەستا (عەزیز مستەفا قادر بەنا)، (١٨٩٧-١٩٥٩)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٤١. وەستا (حاجی عوسمان ئیبراهیم ئەلقافلی)، (١٨٩٥-١٩٧٣).
٤٢. وەستا (محەمەد عەلی ئیبراهیم ئەلقافلی)، (١٨٩٨-١٩٧١).
٤٣. وەستا (حاجی نورەددین مەحمود)، لە ساڵی (١٩٢٤) لەدایكبووە، لە گەڕەكی (تسن) بوو.
٤٤. وەستا (حەسەن باقی)، لە ساڵی (١٩٢٧) لەدایكبووە، لە گەڕەكی (تسن) بوو.
٤٥. وەستا (حاجی قەنبەر حوسێن)، لە ساڵی (١٩٣٧) لەدایكبووە، لە گەڕەكی (تسن) بوو.
٤٦. وەستا (زەینولعابدین زەینەل حەسەن)، لە ساڵی (١٩٤٠) لەدایكبووە، لە گەڕەكی (تسن) بوو.
٤٧. وەستا (حاجی ڕەشید عەباس گوخە)، لە ساڵی (١٩٣٦) لەدایكبووە، لە گەڕەكی (تسن) بوو.
٤٨. وەستا (مەحمود ئیبراهیم سەرخۆش)، لە ساڵی (١٩٢٧) لەدایكبووە، لە گەڕەكی (تسن) بوو.
٤٩. وەستا (میقداد ئیبراهیم سەرخۆش)، لە ساڵی (١٩٢٧) لەدایكبووە، لە گەڕەكی (تسن) بوو.
٥٠. وەستا (قەنبەر خەلیل دەروێش)، لە ساڵی (١٩٣٤) لەدایكبووە، لە گەڕەكی (تسن) بوو.

عیزەت مەحمود بەیرام

٥١. وەستا (تۆفیق ئەكبەر كەوسەر ئاغا) لە ساڵی (١٩٢٣) لەدایكبووە، لە گەڕەكی (تسن) بوو.
٥٢. وەستا (ڕەزا عەلی مەردان)، لە ساڵی (١٩٣١) لەدایكبووە، لە گەڕەكی (تسن) بوو.
٥٣. وەستا (هادی عەباس حەسەن گوڵ ئەندام)، (١٩٣١-٢٠١٠)، لە گەڕەكیس (تسن) بوو.
٥٤. وەستا (عومەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٥. وەستا (وەحید)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٦. وەستا (فەخرەددن ستار)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٧. وەستا (نوری-نوری بزاو)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٨. وەستا (محەمەد عوسمان).
٥٩. وەستا (حەمە واحید).
٦٠. وەستا (محەمەد نوری).
٦١. وەستا (محەمەد مستق)، لە (جرید مەیدان) بوو.
٦٢. وەستا (حەسەن شەمە).
٦٣. وەستا (قادر).
٦٤. وەستا (خەلیل عوسمان).
٦٥. وەستا (عەلی).
٦٦. وەستا (جیهاد كەچەڵ).
٦٧. وەستا (ئیبراهیم بەكر ستار).
٦٨. وەستا (تۆفیق قەرە زەینەل).
٦٩. وەستا (ئەحمەد بابە).
٧٠. وەستا (شوكور قەرە زەینەڵ).
٧١. وەستا (عەبدوڵڵا)، لە گەڕەكی (ئاخور حوسێن) بوو.
٧٢. وەستا (محەمەد خالید).

٧٣. وەستا (غازی خورشید).
٧٤. وەستا (حەکیم).
٧٥. وەستا (محەمەد بێ کەس).
٧٦. وەستا (محەمەد حەنگوڵ).
٧٧. وەستا (محەمەد ئەسڵی).
٧٨. وەستا (عومەر بەنا)، لە گەڕەکی (قزریە) بوو.
٧٩. وەستا (سەیید محەمەد گەنجۆ).
٨٠. وەستا (شوکور ساڵح).
٨١. وەستا (محەمەد تەها)، لە گەڕەکی (پیریادی).
٨٢. وەستا (حەسەن مستۆ)، لەسەرەتادا لەسەر قەڵا بوو.
٨٣. وەستا حاجی ئەمین بەندە)، لە کۆنترین وەستا بوو لە کاتی عوسمانییەکان.
٨٤. وەستا (بەکر)، لە گەڕەکی (بولاق) بوو.
٨٥. وەستا (شوکور بەکر)، لە گەڕەکی (بولاق) بوو.
٨٦. وەستا (خورشید دامن)، لە گەڕەکی (بولاق) بوو.
٨٧. وەستا (خورشید زڵقچی-کەوش دورن)، لە گەڕەکی (بولاق) بوو.
٨٨. وەستا (وەهاب محەمەد).
٨٩. وەستا (مەجید محەمەد).
٩٠. وەستا (کەریم).
٩١. وەستا (نامیق توکمەچی).
٩٢. وەستا (عەبدوڵڵا یوزرم).
٩٣. وەستا (مەمەد قایەچی).
٩٤. وەستا (سەیید بەهائەددین).
٩٥. وەستا (محەمەد خەلیفە قادر).

*** وەستاکانی قوڕکاری:**
٩٦. وەستا (ڕۆژنامە)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بوو.
٩٧. وەستا (ڕەشید چامرچی)، لە گەڕەکی (تسن) بوو.

*** کوردچییەکان:**
٩٨. (حەمیدە زلە)، لە شۆڕیجە بوو.
٩٩. (محەمەج حاجی خورشید)، لە شۆڕیجە بوو.
١٠٠. (عەبە شەماعیە)، لە شۆڕیجە بوو.
١٠١. (شەکرە)، لە شۆڕیجە بوو.
١٠٢. (عەلی ئۆمەر).
١٠٣. (جەبار گزیی).
١٠٤. (محەمەد عەواد).

تاهیر حوسێن سەمەد

جەلیل بەندە ئۆغلو

حاجی خەلیل ئیبراهیم

حاجی هادی عەباس حەسەن

حاجی ڕەفیق ئەمین

حەسەن ڕەسوڵ نەقاش

حوسێن عەبدولغەنی ساقی

خدر محەمەد عەبدولقادر

حوسێن محەمەد عەبدولقادر

ڕەشید عەبدوڵڵا موسا

ڕەفیق لوتفوڵڵا

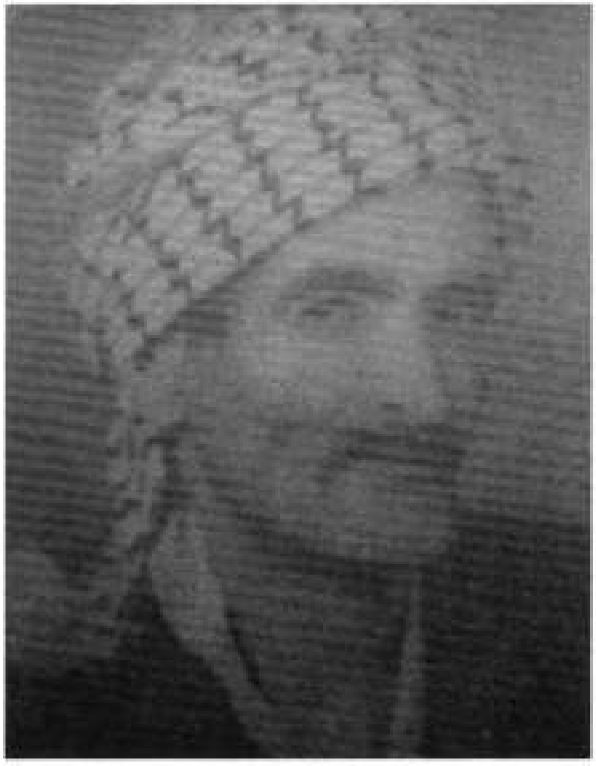

شوکر وەلی سالح

سدیق بەندە غەفوور

عەزیز مستەفا قادر

عوسمان ئیبراهیم قاسم

عیزەت قادر خدر

ئیسماعیل عوسمان محەمەد

ئەحمەد عەبدوڵڵا موسا

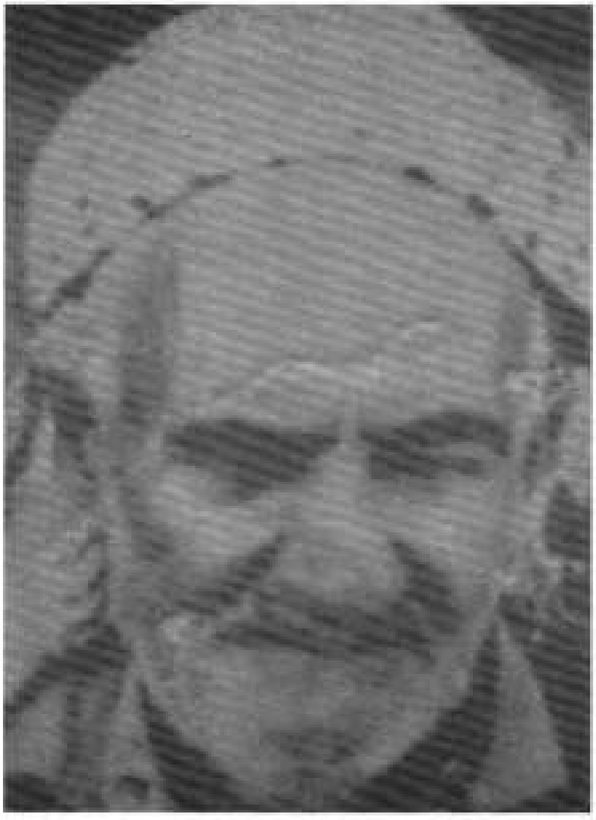

حەسەن تۆفیق ڕەسوڵ

*** پیشەی چەخماخچی:**

ئەم پیشەیە دەوری هەبوو لە ڕابردوودا لەو کاتەی کە بەشێك لە کەرەستەکانی وەکو (بڕنەو، سێ تیر، تۆپڵی) پێویستیان بە پڕکردنەوەی باروود هەبوو بۆ تەوانەکانیان، بەڵام لەگەڵ پێشکەوتنی ژیان و گۆڕانکاری لە کەرەستەکانی جەنگیدا ئەم پیشەیە بەرەو نەمان چوو.

١. وەستا (تۆفیق ڕەسوڵ ئیبراهیم چەخماخچی).
٢. وەستا (حەسەن تۆفیق ڕەسوڵ ئیبراهیم چەخماخچی).
٣. وەستا (فەرەج تۆفیق ڕەسوڵ چەخماخچی).
٤. وەستا (محەمەد ئەحمەد محەمەد چەخماخچی). (١٨٧٥-١٩٦٢).
٥. وەستا (عیسا تۆفیق چەخماخچی).
٦. وەستا (ڕەفیق چەخماخچی).
٧. وەستا (حوسێن عەلی چەخماخچی).
٨. وەستا (حوسێن کەرەم چەخماخچی).
٩. وەستا (ئەکرەم حوسێن چەخماخچی).
١٠. وەستا (ئیبراهیم چەخماخچی).
١١. وەستا (کوله ئەحمەد چەخماخچی).
١٢. وەستا (سەعید)، لە بەرتەکێ بوو.
١٣. وەستا (حەمە خەوخۆش)، لە (خانی سپی) لە بازاڕی گەورە بوو.
١٤. وەستا (فەرەج) کوڕی وەستا (تۆفیق)، لە بازاڕی ئاسنگەرەکان بوو.

* پیشەی پێڵاودووری و پینەدۆزی:

ئەم پیشەیە لە سەرەتادا پێستەی ئاژەڵیان بەکاردەهێنا لە دروستکردنی پێڵاودا لە دوای ئەوەی لە دەبەخانە خۆشدەکرا بە پێی قەبارەی جیاجیا و دیاریکراو دەبردراو لە قالبی تەختەدا چەسپدەکراو بە شێوەو قەبارەی جۆراوجۆر دروستدەکرا، بەڵام لەگەڵ دەرکەوتنی پێڵاوی لاستیک‌و دروستبوونی کارگە جۆربەجۆرەکان ئەم پیشەیە تووشی پووکانەوە بوو لە کەرکوکدا.

* پێڵاو دوورەکان:

١. وەستا (زۆراب) باوکی وەستا (ڕەفیق قۆندەرەچی)، لە گەڕەکی (موسەڵڵا) بوو.
٢. وەستا (فاتیح).
٣. وەستا (واحید)، ناسراو بوو بە (تۆڵو واحید).
٤. وەستا (واحید)، ناسراو بوو بە (گوتو بەیوگ واحید).
٥. وەستا (واحید)، ناسراو بوو بە (کەچەڵ واحید).
٦. وەستا (بەکر محێدین)، ناسراو بوو بە (بویوک بەکر)، لە نزیک خان (گەنم) بوو.
٧. وەستا (عوسمان)، ناسراو بوو بە (عوسمان زیقق).
٨. وەستا (محەمەد زەینەی بەیرەقدار)، لە دوایی دەستی کردەوە بە فرۆشتنی پێداویستی پێڵاو دروستکردن.
٩. وەستا (حەسەن عەونی)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
١٠. وەستا (ئارام)، بە ڕەگەز ئەرمەنی بوو، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
١١. وەستا (محەمەد عەلی موسڵاوی)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
١٢. وەستا (هادی)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو، باوکی وەستا (هیجران فیتەر) بوو.
١٣. وەستا (قاسبار) لەگەڵ وەستا (ئاکۆب)، بە ڕەگەز ئەرمەنی بوون، لە شەقامی (مەجیدییە) بوون.
١٤. وەستا (محەمەد سلێمان مستەفا)، ناسراو بوو بە (محەمەد تاپۆ)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
١٥. وەستا (هادی سلێمانی مستەفا)، ناسراو بوو بە (هادی تاپۆ)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
١٦. وەستا (تەیب)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو، خاوەنی سینەما (ئەتڵەس) بوو.
١٧. وەستا (محەمەد)، ناسراو بوو بە (محەمەد بەیان)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
١٨. وەستا (سەیید ڕەئووف)، باوکی سەیید (کەماڵ)، لە سەرەتای بازاڕی (قۆریە) بوو.
١٩. وەستا (زەینەل مەحمود قادر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢٠. وەستا (بەهجەت عیزەت)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢١. وەستا (عارف)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢٢. وەستا (جومعە قادر عەزیز)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢٣. وەستا (زەینەل ئیسکاق)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢٤. وەستا (قادر ئیسکاق)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢٥. وەستا (غەفوور قادر)، لە (جرید مەیدان) بوو.
٢٦. وەستا (هاشم جەلال سالح)، لە (جرید مەیدان) بوو.
٢٧. وەستا (جەبار سابیر ئاغا)، لە (جرید مەیدان) بوو.

وەستا محەمەد سلێمان

ئەحمەد خورشید زەینەڵ

بەهجەت عیزەت

٢٨. وەستا (عومەر سابیر ئاغا)، لە (جرید مەیدان) بوو.
٢٩. وەستا (ڕەفیق حاجی حوسێن)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٠. وەستا (حاجی تەها)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣١. وەستا (بەکر)، ناسراو بوو بە (گوجوك بەکر)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٢. وەستا (سوێلح)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٣. وەستا (عابدین زەینەڵ بیرەقدار)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٤. وەستا (حەیدەر زەینەڵ عەبدوڵڵا بیرەقدار)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٥. وەستا (حوسێن حەیدەر زەینەڵ بیرەقدار)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٦. وەستا (فازڵ ئەمین)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٧. وەستا (جەلیل سالح)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٨. وەستا (محەممەد جیهان)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٩. وەستا (دەروێش عەلی)، لە سەرەتای شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٤٠. وەستا (ئامق)و هاوەڵەکەی وەستا (عەزیز هەمەوەند)، لە سەرەتای شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٤١. وەستا (خدر)، لە شەقامی (ئەوقاف) نزیك (پاتا) بوو.
٤٢. وەستا (ئەوانیس)، بە ڕەگەز ئەرمەنی بوو، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٤٣. وەستا (عومەر محەممەد حوسێن)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٤٤. وەستا (ئەحمەد)و هاوەڵەکەی وەستا (محەممەد ئیسکاق)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٤٥. وەستا (جەبار)، ناسراو بوو بە (قەرە جەبار)، لە شەقامی (دکتۆرەکان) بوو.
٤٦. وەستا (حەسیب قەڵایی)، لە بەرامبەر قشڵە بوو.
٤٧. وەستا (هادی)، ناسراو بوو بە (هادی کەچەڵ)، لە بەرامبەر قشڵە بوو.
٤٨. وەستا (بای عوسمان عەونی)، برای وەستا (حوسێن عەونی)، گەڕۆك بوو.
٤٩. وەستا (محەممەد دورسن)، لە تەنیشت (خانی قازی) بوو، لە بنەڕەتدا خەڵکی بەرتەکێ بوو.
٥٠. وەستا (مەحمود دورسن)، لە گەڕەکی (عاشور) بوو.
٥١. وەستا (خالید)، خەڵکی گەڕەکی (سەی سەروەن) بوو.

* پینەدۆزەکان:
٥٢. وەستا (عەلی حەمە کوێی)، لە (قاری بازاڕ) بوو.
٥٣. وەستا (ئەحمەد لەرزانە)، لە قوژبنی مزگەوتی (نائیب) بوو.
٥٤. وەستا (مام عوسمان)، لە ناو بازاڕی ئاسنگەرەکان بوو.
٥٥. وەستا (حەمید کاکەیی).

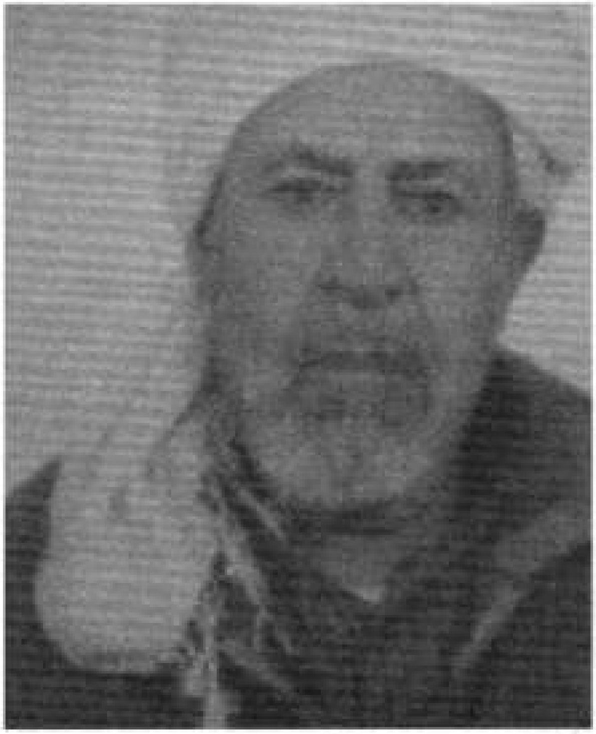

حەیدەر زەینەڵ عەبدوڵڵا

وەستا عەبدولهادی

عومەر محەمەد حوسێن

نورەدین خورشید ڕەشید

غەفوور قادر عەلی

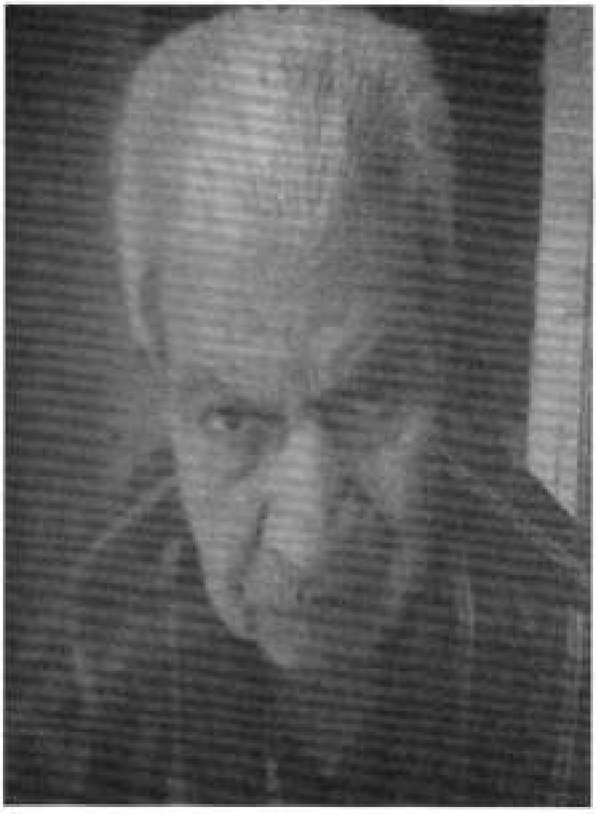

جومعە قادر عەزیز

فازڵ سەباح سەعید

* پیشەی کورتان دوور- پێستەسازی و نالبەندی:

*** کورتان دوورەکان:**

١. وەستا (عەزیز سەڕاج).
٢. وەستا (نوری سەڕاج).
٣. وەستا (محەمەد عارف سەڕاج).
٤. وەستا (فەخرەددین سەڕاج).
٥. وەستا (ئیبراهیم عەلی سەلمان سەڕاج):

لە ساڵی (١٩٢٢) لە کەرکوک لەدایکبووە، پیشەی سەڕاجی لە خاڵۆیەوە (حوسێن سەڕاج) بۆ ماوەتەوە کە دوکانەکەی لە بازاڕی گەورە لە تەنیشت قارەخانەی (جووت قاوە) بوو. هەر لە ساڵی (١٩٢٧)ەوە تا کۆچکردنی لە ساڵی (١٩٩٦) لەم پیشەیەدا کاری کردووە.

٦. وەستا (حەسیب قادر سەڕاج):

لە ساڵی (١٩٠٧) لە کەرکوک لەدایکبووە، لە ساڵی (١٩٧٩) کۆچی دوایی کردووە، ئەم پیشەیەی لە خاڵۆی (سدیق) وەرگرتووەو گەشەی پێداوە.

لە ساڵی (١٩١٧) تا ساڵی (١٩٨٧) لەم پیشەیەدا کاری کردووەو گەلێک خەڵاتی ڕێزلێنانی وەرگرتووە، بە تایبەتی لەلایەن موتەسریفی کەرکوک (یوسف زیائی).

لە دوای خۆی هەر یەکە لە کوڕەکانی (حەبیب)، (ڕەفیق)و (عەبدولکەریم)و (عەبدولقادر)، (عەبدولغەنی)و (عەبدولخالق) و (عەبدوڵڵا)و (عەبدولنادر)و (سلێمان) پیشەی باوکیان وەرگرتووەو پەشێکیان کاری لێ دەکەن.

"هەر کەسێ بۆژێ لە بۆژان چەکی هەبووبێت، حەسیب سەڕاج دەناسێ. هەر کاتێک باسی تفەنگییەکتییو ماوزەرو یایلی وجاندارو قۆناغ خرو سێ تیرو پێنج تیرو پۆلەندی و ئینگلیزی و برنەرو پۆرسەعیدو سەمینۆف و کلاشینکۆف کرا، ناوی حەسیب قادر یان حەسیب سەڕاج دێتە ناو باسەکانەوە. حەسیب قادرو فیشەک دان و زینی ئەسپ و ماین و پشتێنی فەقەرات و کێلانی چەقۆو سیکارت و جووت قاوە، مانای ئەو ڕۆژگارانەت بۆ دەگێڕنەوە، کە کاری دەستی و پیشەگەری جێگای ڕێزی خەڵک بووە.

لە هەموو شارەکانی عێراقەوە ئەوانەی کە چەکیان هەبوو، لەلای حەسیب سەڕاج ڕۆژێک لە ڕۆژان فیشەک دان و کیفی دەمانچەیان بە کردن داوە.

دووکانی سەڕاجییەکەی حەسیب سەڕاج کەوتبووە بەرامبەر قەیسەری کەرکوک و بە (٢٠) مەترێک خوار چاپخانەکانی جووت قاوە. حەسیب سەڕاج پێش ئەوەی لە ساڵی (١٩٣٥) دا ئەم دووکانە بکاتەوە، گوند بە گوندو شار بە شار دەگەڕا فیشەک دان و ئیلی ماین و بەرملەی جووتکردنی لە چەرم دروست دەکرد.

ساڵی (١٩٣٥)، هاتە ئەو شوێنەی کە لەسەرەوە باسمانکرد، دووکانێکی سەرپێیانەی دروست کردو، لێرەوەو لە بازاڕی جووت قاوەو لە کەرکوکەوە حەسیب قادر ناوو ناوبانگ و شووهرەتی بە هەموو شارەکانی عێراقدا بڵاوبووەوە. تەنانەت ناوی گەیشتە میسرو فیشەک دان و کیفی دەمانچەی بۆ جەمال عەبدولناسریش درووستکردوە.

یەکەم کەسایەتی ناودار کە فیشەک دانی لای حەسیب سەڕاج بۆ کرا، مەلیک غازی بوو. مەلیک غازی زۆر حەزی لە ڕاوکردن بوو، جۆرەها ساچمە زەن و تاپری یەک لوولەو دوولوولەی

وەستا ئیبراهیم سەڕاج

نوری نالبەند لەگەڵ کۆمەڵێك کەسایەتی کەرکوك

هەبوو، بەرگی ئەم چەکانە هەمووی لەلای حەسیب سەڕاج کراوە لە کەرکوك. دواتر چی ناودارو ئاغاو شێخ و کوێخا هەبوو کە بیستیان مەلیك غازی لەلای حەسیب سەڕاج فیشەك دانی کردووە، یان خۆیان یان یەکێك لە پیاوەکانیان دەنارد بۆ کەرکوك و بۆ لای حەسیب سەڕاج. فیشەك دانەکەی مەلیك غازی دەنگی دایەوە، ئیتر ئەوەی لەبەرخۆشەویستی مەلیك ئەوەی بۆ ماستاوو مەرایی ئەو ناوو شوهرەتەی حەسیب سەڕاج دەبوایە فیشەك دانێك بکات. خەڵکی وابوو، تفەنگی نەبوو فیشەك دانی دەکرد. بەدرێژایی مێژووی کۆن و نوێ بازاری جووت قاوە دووکانەکەی حەسیب سەڕاج گەرم بوو، چ وەك ئەوەی باشترین وەستای زەمانی خۆی بوو، چ وەك ئەوەی عێراق بەردەوام چەکی تیابووە.

دوابەدوای مەلیك غازی، نووری سەعیدو مەلیك فەیسەڵ دووەم، فیشەك دانیان لەلای حەسیب سەڕاج بە کردنداوە، بەوە ئەوەندەی تر حەسیب سەڕاج شوهرەت و ناوبانگی پەیداکردوە. تا وایلێهات خەڵکی بە ئاسانی دەستێ نەکەوێ وناچار بێت سەرە بگرێت تا نۆرەی بێت بۆ ئەوەی فیشەك دانێکی بۆ بکرێت. کار بەوەوە نەوەستا، ساڵی ١٩٥٦، پیشانگایەکی گەورە کرایەوە بۆ ئیش و کاری دەستی و پیشەگەری. حەسیب سەڕاج لەو پیشانگایە پلەی یەکەمی بەدەستهێناو خەڵاتی یەکەمی لەلایەن موتەسەڕیفی ئەوکاتەی کەرکوك (یوسف زیانی) پێدرا.

دوای گەڕانەوەی بارزانی لە یەکێتی سۆڤییەت، بە دیاری فیشەکدانی حەسیب سەڕاج گەیشتە دەستی، ئیتر هەر کاك بوو وەك دەڵێن (میرو پیر) بوویکردە دووکانەکەی حەسیب سەڕاج، ئاغا، جوتیار، تەنانەت ئەوەشی چەکی نەبوو لە خۆشەویستی بارزانی، چووە لای حەسیب سەڕاج و فیشەك دانێکی بە راداندا.

بەڵێ، حەسیب سەڕاج هەر بەوەوە نەوەستا، دوابەدوای بارزانی، مام جەلال و شەهید عەلی سەربازی و خوالێخۆشبوو عومەر دەبابە هات، فیشەك دان و پێداویستی دەمانچە، رەواجی زیاتری پەیداکرد.

ئەمانە هەمووی، دووکانەکەی حەسیب سەڕاجی کردە دووکانێکی سیاسی، هەموو سەرکردەی حیزبەکان و کاربەدەستان تەنانەت عەبدوسسەلام عارف و عەبدولڕەحمان برای و ئەحمەد حەسەن بەکرو سەدامیش، پیاوانی خۆیان نارد بۆلای حەسیب سەڕاج بۆ ئەوەی کەرەستەی چەکیان بۆ دروست بکات.

سەیر لەوەدایە! حەسیب سەڕاج چەند پیشەو دووکانەکەی شوهرەتی بسەندایە، ئەو بیری لەوە نەدەکردەوە دووکانە چکۆلانەکەی گەورە بکاتەوە، یاخود بیکاتە کارگەیەکی تایبەت بە کاری چەرم.

هەزار رەحمەت لە گۆڕەکەت حەسیب سەڕاج، کە بوویتە یەکێك لە هێماو کۆنەکەکانی بازاری جووت قاوە، دەستە رەنگینیەکەشت لە وڵاتانی دەورویەردا دەنگیدایەوە. بۆ ئێمەی کوردیش جێگەی شانازیت کە بە دەستە رەنگینەکەت بۆ سەرکردەو تێکۆشەرانی کورد دڵسۆزانە کارت کردو بەرهەمەکانت لە کوردستان و لەناوهێزی پێشمەرگەدا رەنگی دایەوە".

٧- وەستا (رەفیق حەسیب قادر سەرج):
لە ساڵی (١٩٤١) لە کەرکوك لە گەڕەکی (بەگەکان) لەدایکبووە، پیشەی سەڕاجی لە باوکییەوە بۆ ماوەتەوە.

٨- وەستا (حاجی حوسێن مەجید سەڕاج).

٩. وەستا (حاجی ئەحمەد حوسێن مەجید سەڕاج):

لە ساڵی (١٩٣٢) لە قەڵای کەرکوک لەدایکبووە، خوێندنی سەرەتایی تەواو کردووەو پیشەی سەراجی لە (حاجی حوسێن)ەوە بۆ ماوەتەوە، لە (٤)ی ئەیاری ساڵی (٢٠١١) کۆچی دوایی کردووە.

١٠. وەستا (ئیسماعیل سەراج).
١١. وەستا (مەجید سەراج).
١٢. وەستا (محەمەد مەجید سەراج).
١٣. وەستا (ئەمین سەراج).
١٤. وەستا (عەبدوڵڵا سەراج).
١٥. وەستا (ئەجمەدین عەبدوڵڵا سەراج).
١٦. وەستا (عەلی عەبدوڵڵا سەراج).

*** naڵبەندەکان:**

١٧. وەستا (بەهجەت ناڵبەند)، لە (خانی قازی) بوو.
١٨. وەستا (حاجی مستەفا ناڵبەند).
١٩. وەستا (نامق).
٢٠. وەستا (محەمەد ناڵبەند)، لە حەلواچییەکان بوو.
٢١. وەستا (ڕەشید ناڵبەند)، لە حەلواچییەکان بوو.
٢٢. وەستا ڕەفیق ناڵبەند)، لە حەلواچییەکان بوو.
٢٣. وەستا (شوکور ناڵبەند).
٢٤. وەستا (نوری ناڵبەند)، لە حەلواچییەکان بوو.
٢٥. وەستا (شێخ قادر ناڵبەند)، لە قوڕینی باخچەکەی خوار قەڵا بوو.
٢٦. وەستا (نادر ناڵبەند)، لە یەکێک لە کۆڵانەکانی بازاڕ جووت قاوە.

ئەحمەد حوسێن مەجید

٢٧. وەستا (کەریم ناڵچی)، لە نزیک چاپخانەی عەرەبانچییەکان لە ئەحمەد ئاغا.
٢٨. وەستا (سابیر ناڵبەند)، لە گەڕەکی (شۆڕیجە).

ئیبراهیم عەلی سەلمان

حەسیب قادر محەمەد

* پیشەی دروستكردنی پێڵاوی كەوش و كلاشی پەڕۆ و قاپقاپ:

پێڵاوش كەوش لە پێستەی گامێش دروستدەكرا بۆ ژێر پێڵاوەكە، سەرەوەی پێڵاوەكەش لە پێستەی بزن دروستدەكرا، پێیان دەووت (گلاسی).

* وەستاكانی دروستكردنی پێڵاوی كەوش:

١. وەستا (حاجی خالید حەسەن ساقی):
لە ساڵی (١٨٨٤) لە كەركوك لەدایكبووە، دوكانی دروستكردنی پێڵاوی سووری هەبوو لە بازاڕی گەورە لە نزیك گەرماوی (حاجی حەسەن) لە بەرامبەر مزگەوتی (نوعمان)، لە ساڵی (١٩٦٤) كۆچی دوایی كردووە.
٢. وەستا (حاجی نوری خورشید)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣. وەستا (حاجی عەزیز)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٤. وەستا (حاجی سدیق)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥. وەستا (زەینولعابیدین)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٦. وەستا (محەمەد نوری یەمانچی).
٧. وەستا (عەبدوڵڵا یەمانچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٨. وەستا (غێدان خورشید یەمانچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٩. وەستا (ئیبراهیم یەمانچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٠. وەستا (قادر یەمانچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١١. وەستا (ڕەفیق یەمانچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٢. وەستا (حاجی حوسێن یەمانچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٣. وەستا (نامق ڕەفیق محەمەد):
لە ساڵی (١٩٣٠) لە گەڕەكی (پیریادی) لەدایكبووە، ئەم پیشەیەی لە باوكییەوە (ڕەفیق) فێربووە، بۆ ماوەی دە ساڵی لەم پیشەیەدا كاری كردووە و لە دواییدا پیشەی توتن فرۆشی كردووە لە بازاڕی گەورە، بەڵام لە دواییدا گوازتوویەتییەوە بۆ نزیك مزگەوتی (عەبدولڕەزاق ئەلتوحاق) لەسەر پردی شەهیدان.
١٤. وەستا (عەلی خدر یەمانچی)، ناسراو بوو بە (عەلی قۆز)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٥. وەستا (سابیر ئەحمەد).
١٦. وەستا (كەماڵ حاجی نەجم سەراج).
١٧. وەستا (نوری عەلی چاوەڕەش).
١٨. وەستا (فازل محەمەد یەحیا).
١٩. وەستا (محەمەد تۆفیق مرخن).
٢٠. وەستا (فایق عەلی چاوڕەش).

* پیشەی دروستكردنی پێڵاوی كلاشی پەڕۆ:

ئەم پیشەیە بە زۆری لە بازاڕی گەورە بوو بە تایبەتی لە بازاڕی حەلواچییەكان لە بەرامبەر گەرماوی (حاجی باقی)، بەشێكی زۆر لە كاسبكاران لەم پیشەیەدا كاریان دەكرد، ئەم جۆرە پێڵاوە ژێرەكەی لە لاستیك یان پێستە دروست دەكرا.

شەمسەدین عوسمان عومەر جاف

*** وەستاکانی دروستکردنی پێڵاوی کڵاشی پەڕۆ:**

٢١. وەستا (شەمسەددین عوسمان عومەر جاف):
لە ساڵی (١٩٣٠) لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) لەدایکبووە، ئەم پیشەیە لە باوکی و باپیرییەوە بۆی ماوەتەوە، دوکانەکەی لە بازاڕی گەورە بوو، تاوەکو ئێستاکە بەردەوامە.
٢٢. وەستا (عەلی سالح)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٣. وەستا (عوسمان چەغل)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٤. وەستا (مجە سور–مستەفا کڵاشچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٥. وەستا (غێدان ئەجم خورشید):
لە ساڵی (١٩٣٩) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە، لە سەرەتادا لە پیشەی کڵاش دروستکردن کاری کردوو، بەڵام لە ساڵی (١٩٦٣)ەوە لە پێڵاوی پەڕۆ کار دەکات لە بازاڕی گەورە.

*** پیشەی دروستکردنی پێڵاوی قاپقاپ:**

کەرکوك زۆر پێی بە ناوبانگە بەم پیشە دەستییە فلکلۆرییە، بە تایبەتی لە شەقامی (ئەوقاف)، ئەو کەرەستانەی کە بە کاردەهێنرا بریتی بوو لە (دار، چەرم، بزمار، رەنگ).
"کە لە سینەما عەلەمێن تێدەپەڕی لەوێدا چەند دوکانێکی وەستایی هەبوو قاپقاپیان دروست دەکرد. قاپقاپ لە داری سپی دروست دەکرا، زیاتر ژنانی شار بە تایبەتی ژنانی تورکمان لە پێیان دەکرد. قاپقاپ بە شێك بوو لەکەلوپەلی بووک (جیهازی بووک). ئەو ڕۆژەی بووک دەبرا بۆ حەمام دەبوایە پاوانەی ئاڵتوون و قاپقاپ لە پێ بکات. جۆرێکی تر لە قاپقاپ هەبوو تایبەت بوو بە حەمامە گشتییەکان، خەلکی کە دەچوو بۆ حەمام لەناو حەمامەکەدا ئەو قاپقاپەی لەپێ دەکرد".

*** وەستاکانی دروستکردنی پێڵاوی قاپقاپ:**

٢٦. وەستا (ئەحمەد شاملی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٧. وەستا (ئیبراهیم شاملی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٨. وەستا (مستەفا سەلمان شەریف ئەلنەجار):
لە ساڵی (١٩٣٧) لە کەرکوك لە گەڕەکی (ساری کەهیە) لە نزیك گەرماوی (حاجی حەسەن) لەدایکبووە، دوکانەکەی لە شەقامی (ئەوقاف) بوو، ئێستا لە پیشەی مۆبیلیاتدا کار دەکا.
٢٩. وەستا (ئەنجاڕ جەماڵ عومەر)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٠. وەستا (ئەنوەر حاجی تۆفیق)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣١. وەستا (فایق شەفیق)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٢. وەستا (سەلاح عاشق)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٣. وەستا (حاجی حەسەن قلنچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٤. وەستا (حاجی جەمیل قابقابچی):
لە ساڵی (١٩٠٤) لە گەڕەکی (تۆپخانە) لە قەڵای هەولێر لەدایکبوو، تا ماوەیەکی چاك لەم پیشەیەدا کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٧٠) لەبەر تەمەن درێژی وازی لێهێناوە، هەروەها دەستێکی باڵای هەبووە لە خوێندنی مەقام بە

غێدان ئەجم خورشید

تایبەتی (حیجاز، سێگا، ڕاست، سەبا)، لە ساڵی (١٩٩٦) کۆچی دوایی کردووە.

٢٥. وەستا (فەخری ئیبراهیم)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٣٦. وەستا (محەمەد تاهیر)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٣٧. وەستا (ئەلی مەحمود)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٣٨. وەستا (خەلفە سدیق-ئەلی سدیق)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٣٩. وەستا (سەلاحەددین)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٤٠. وەستا (حەمید ڕەشید)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٤١. وەستا (سەلیم سەڵاوات)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٤٢. وەستا (یاسین خورشید)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٤٣. وستا (ئەمەددین ئیخوان)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٤٤. وەستا (یونس ئەحمەد مەحمود):

لە ساڵی (١٩١٠) لە کەرکوک لەدایکبووە، دوکانی هەبووە لە شەقامی (ئەوقاف)، بەڵام لە دواییدا لە پیشەی دارتاشی لە بازاڕی (قۆریە) کاری کردووە تا کۆچکردنی لە (١٦)ی نیسانی ساڵی (٢٠٠٣).

٤٥. وەستا (قەنبەر مەلا خدر قابقابچی):

لە ساڵی (١٩٢٩) لە کەرکوک لە گەڕەکی (بەگەکان) لەدایکبووە، هەر لە منالییەوە لەم پیشەیەدا کاری کردووەو لە وەستا (یونس ئەحمەد)ەوە شارەزایی پەیدا کردووە، دوکانەکەی لە شەقامی (ئەوقاف) بوو، بۆ ماوەی پەنجا ساڵ لەم پیشەیەدا بەردەوام بووە تا کۆچکردنی لە ساڵی (٢٠١٢).

٤٦. وەستا (قەرە سدیق قلنچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

عەزیز لاستقچی

*** پێڵاو فرۆشەکان:**

٤٧. (حاجی محەمەد شاتان).

٤٨. (حاجی عەلی چاوڕەش).

٤٩. (حاجی عوسمان لەیلێ).

٥٠. (فاتح عوسمان).

٥١. (بەکر حاجی محەمەد).

٥٢. (یونس شەریف).

٥٣. (عوسمان کەوشدوور).

٥٤. (جەماڵ خەفاف).

٥٥. (تۆفیق خەفاف).

قەنبەر مەلا خدر

خالید حەسەن ساقی

وەستا جەمیل لەگەڵ مشکۆی هونەرمەند

یونس ئەحمەد مەحموود

مستەفا سەلمان شەریف

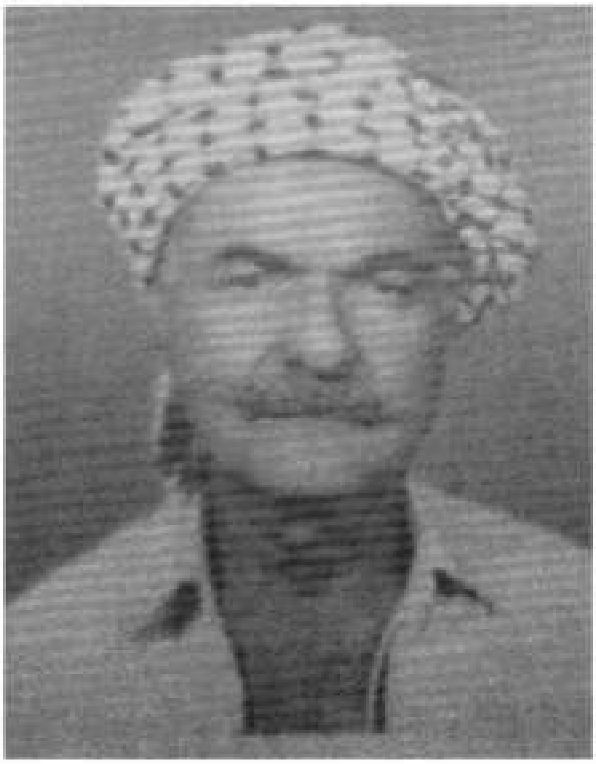

شاکر خالید حەسەن دەباغ

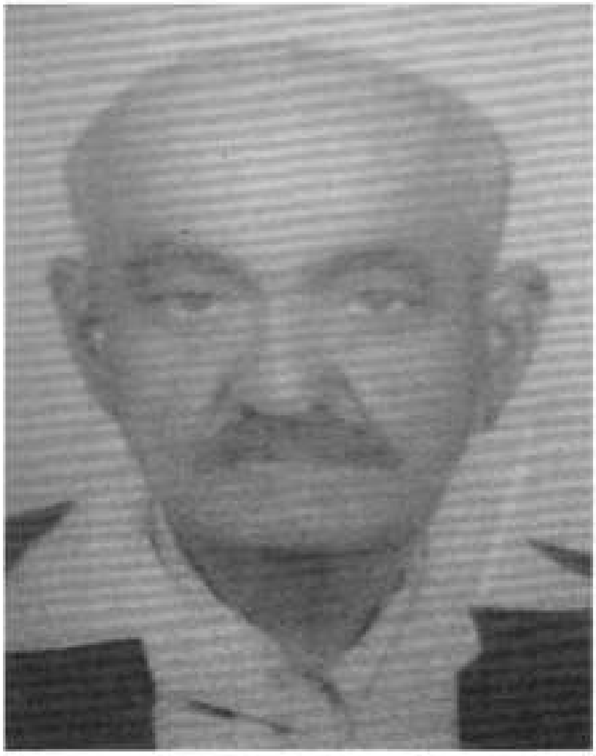

ئەمین خورشید محەمەد

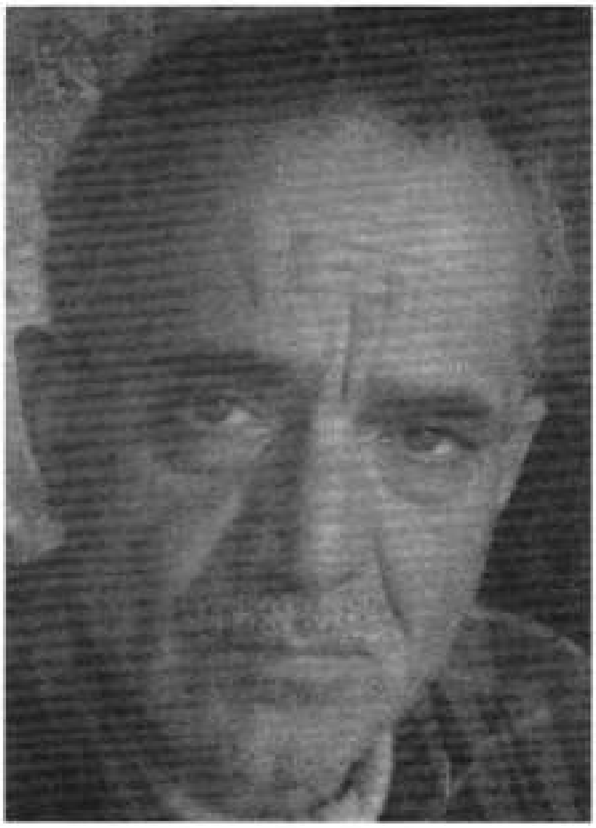

نەجات حاجی ئەمین خورشید

ئامیق ڕەفیق محەمەد

* پیشەی لاستقچێتی:

ئەم پیشەیە بە ناوبانگە لەوەی کە لاستیك بە تایبەتی لاستیکی تایەی ئۆتۆمبیل بە کاردەهێنن لە دروستکردنی بۆ دەلۆی ئاو و هەڵکێشانی ئاو لەنێو بیر، یان دروستکردنی جۆرە کۆلێك بۆ ئاودان و ئالفی ئاژەڵان، یان بۆ دروستکردنی قایشی ماتۆڕو موەلیدە.

* وەستاکانی پیشەی لاستقچێتی:

١. وەستا (عەزین، ناسراو بوو بە (عەزە).

٢. وەستا (شاکر خالید حەسەن):

لە ساڵی (١٩٠٨) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە، ئەم پیشەیە لە باوکییەوە وەستا (خالید حەسەن) فێربووە، کە دوکانی لە بازاڕی حەلواچییەکان بوو لە نزیك بازاڕی (حاجی حەسەن)، کە پیشەی دروستکردنی دەلۆی ئاوو پێڵاوی لاستیك بوو کە دەیفرۆش بە دوو درهەم، لە (٩)ی تەمووزی ساڵی (١٩٩٠) کۆچی دوایی کردووە.

٣. وەستا (عەلی بەکر)، لە بازاڕی گەورە لە خانی (سپی) بوو.

٤. وەستا (فائق عەل بەکر)، لە بازاڕی گەورە لە خانی (سپی) بوو.

٥. وەستا (نوری)، ناسراو بوو بە (نوری ئەبو شوارب)، لە بازاڕی گەورە بوو.

٦. وەستا (عیزەددین حاجی محەمەد عارف)، لە بازاڕی گەورە لە خانی (سپی) بوو.

٧. وەستا (حاجی ئەمین خورشید)و کورەکانی:

لە ساڵی (١٩٠٢) لە گەڕەکی (ئاوچی) لەدایکبووە، پێش ئەم پیشەیە لە پیشەی دروستکردنی پێڵاوی کەوشدا کاری کردووە، نزیکەی حەفتاو پێنج ساڵە لە بازاڕی گەورە لەم پیشەیە کاردەکان، لە ساڵی (١٩٩٢) کۆچی دوایی کردووە.

٨. وەستا (حاجی مەحمود)، لە بازاڕی گەورە بوو.

٩. وەستا (ڕەفیق لاستقچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.

١٠. وەستا (نوری زەنزەلە لاستقچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.

١١. وەستا (سابیر سامی لاستقچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.

١٢. وەستا (حاجی نەجات ئەمین خورشید):

لە ساڵی (١٩٥٩) لە کەرکوك لەدایکبووە، لە باوکی (حاجی ئەمین خورشید)ەوە ئەم پیشەیەی وەرگرتووە، دوکانی لە بازاڕی گەورە هەیەو تا ئێستاکە بەردەوامە.

١٣. وەستا (شەمسەددین عوسمان عومەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.

١٤. وەستا (حەسەن لاستقچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.

١٥. وەستا (خالید تەتەو)، لە بازاڕی گەورە بوو.

* پیشەی کوتاڵ فرۆشی-قوماش فرۆش:

ئەم پیشەیە لە سەدەکانی رابردوودا لەلایەن جوولەکەکانی کەرکوکەوە کاری تێدا کراوەو بازرگانی هێنان‌و فرۆشتنی قوماشیان کردووە.
لە سەرەتادا بەشێکی لەم پیشەوەرانە گەڕۆک بە گەڕەکەکاندا لەسەر شانیان قوماشیان فرشتووە، بەڵام لە دوای ئەوەی شارەکان فراوان بوو کۆگاو شوێنی گەورە گەورە کرایەوە بۆ فرۆشتنی قوماش.
"..بەشێکی تری بازاڕی گەورە کوتاڵفرۆشەکانە، ٧٠ بۆ ٨٠ ساڵ بەر لە ئێستا، کوتاڵی فەتاح پاشاو فاسون‌و خام‌و جاو و کوتاڵی ئینگلیزی وەندی دەهات بۆ ئەم بازارە، ئەوعەیامە کوتاڵ بە گەز دەپێورا، گەز لە مەتر کەمتربوو، نزیکەی (٦٠) سنتیمتر بوو پێنج گەز دەیکردە سێ مەتری ئێستا. جگە لە کوتاڵفرۆشەکان بازاڕی جوملەچییەکانیش هەر لەو بازاڕە گەورەیە بوو".

١. (محەمەد بازرگان-سورە محەمەد)و کوڕەکانی (جاسم)و (عەزیز).
٢. (محەمەد ناسک)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣. (محەمەد نارچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٤. (عەلی مەردان تازەیی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥. (مونشی)، بە ڕەگەز جوولەکە بوو، لە خانی (ناسیح بەگ) بوو.
٦. (عەبد)، بە ڕەگەز جوولەکە بوو، لە خانی (ناسیح بەگ) بوو.

حەمید سدیق سابیر

عەبدولڕەحمان حاجی محەمەد

٧. (محەمەد گێدەک)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٨. (حاجی حوسامەددین)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٩. (عیزەددین سەیید محێددین جومعە):
لە ساڵی (١٩٢٣) لە کەرکوک لەدایکبووە، لە تەمەنی دوانزە ساڵییەوە پیشەی بەرگدووری لە (ئەحمەد چکەوە) وەرگرتووە، ماوەیەکیش لە چلەکان لە بواری ئاڵتونچێتی کاری کردووە، لە دواییدا لە پەنجاکاندا گەڕاوەتەوە پیشەی بەرگدووری‌و لە کاری دشداشەو شەرواڵدا کاری کردووە، لە پیشەی کوتاڵ فرۆشیدا تا ساڵی (١٩٩٩) کاری کردووە، لە (١٣)ی تەمووزی ساڵی (٢٠٠٠) کۆچی دوایی کردووە.
، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٠. (حاجی عەبدولڕەحمان ساڵح)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١١. (مەردان سەفەر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٢. (عەبدولواحید حەسەن-حەسۆک)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٣. (محەمەد کەریم شاسوار)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٤. (تۆپاڵ حەسیب)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٥. (یەحیا ئەمین ڕەزاق یەحیاوەیی):
لە ساڵی (١٩٢٨) لە گوندی (یەحیاوە) لە دایک بووە، لە ساڵی (١٩٥٩) (دار المعلمین)ی لە کەرکوک تەواو کردووە، لە دوای تەواوکردنی پیشەی مامۆستایی بۆ ماوەی سی‌و شەش ساڵ کاری کردووە لە پیشەی بازرگانی لە بازاڕی گەورە.
١٦. (فەیزوڵڵا شەریف یەحیاوە)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٧. (سادق ڕەشید مەحاو لەیلان)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٨. (حەیدەر مەحاو لەیلانی)، لە بازاڕی گەورە بوو.

عەلی ڕەفیق لوتفەللا

١٩. (بەشیر لەیلانی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٠. (نوری گوتیەچی)، لە بازاڕی قەیسەری بوو.
٢١. (حاجی محەمەد بەیرام لەیلانی):
لە ساڵی (١٩٣٢) لە کەرکوك لەدایکبووە، لە ساڵی (١٩٦٠)ەوە کاری لەم پیشەیە کردووە لە بازاڕی گەورە تا پەکی کەوت، لە ئامۆزاکەیەوە (حاجی سدیق ڕەشید) فێری ئەم پیشەیە بووە.
٢٢. (عەبدوڵلا تازەلی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٣. (حاجی ئیسماعیل عیزی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٤. (شەمسەددین خورشید بەشیری)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٥. (بەرقی محەمەد تاووق)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٦. (جاسم محەمەد جەلاو)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٧. (عوسمان سەعید)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٨. (حاجی موئەیەد نورەددین محەمەد)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٩. (حوسێن کۆماندۆز تازەیی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٠. (حاجی ڕەشید بازرگان)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣١. (فایق سدیق چارداغلی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٢. (عادل محەمەد)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٣. (عەبدوڵلا سەلالی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٤. (حوسێن سۆڵن)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٥. (یونس سەلاحەددین)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٦. (ئەکرەم ڕەفیق)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٧. (حاجی عەلی ڕەفیق لوتفەللا):
لە ساڵی (١٩٤١) لە کەرکوك لەدایکبووە، پیشەی بازرگانی لە (قادر بازرگان)ەوە بۆ ماوەتەوە، لە ساڵی (١٩٩٣)، دوکانەکەی لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٨. (خەیروڵلا بەگ تازەیی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣٩. (موشیر بەگ تازەیی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٤٠. (فەخرەددین حاجی قادر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٤١. (نوری محەمەد حاجی عەبدوڵلا قەتتان)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٤٢. (حاجی تۆفیق حەسەن عەجەم)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٤٣. (حاجی فازڵ بیاتی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٤٤. (عەباس فازل بەیاتی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٤٥. (نوری بەگ یەحیاوەیی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٤٦. (نوری-ئەبو محەمەد سەیدەیی)، لە بازاڕی قەیسەری بوو.
٤٧. (سدیق بەیرام)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٤٨. (ئەحمەد جێگاو)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٤٩. (تەها قەتتان)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥٠. (سدیق محەمەد حاجی نیعمەت)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥١. (مەستور لەیلانی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥٢. (حاجی محەمەد عارف)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥٣. (حاجی قادر خورشید)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥٤. (محەمەد عەلی تازەیی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥٥. (فازڵ حاجی عەلی لەیلانی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥٦. (حاجی نوری قادر)، لە بازاڕی گەورە بوو.

عەبدولڕەحمان محەمەد سالح محەمەد ئەمین

٥٧. (ئەحمەد محەمەد ئەلسەرراف)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥٨. (سەیفەددین محەمەد تانی)، لە گەڕەکی (ئەحمەد ئاغا) بوو.
٥٩. (باروخ)، بە ڕەگەز جوولەکە بوو، لە بازاڕی (قۆریە) لە نزیك دوکانی (حاجی تۆفیق) بوو.
٦٠. (ئەنوەر عیسا)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٦١. (ئەحمەد دەدەن)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٦٢. (جاسم محەمەد)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٦٣. (نورەددین خورشید)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٦٤. (جەلیل خورشید)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٦٥. (ئەحمەد مزراب حەسەن عەلا کولە لەیلان):
لە ساڵی (١٩٣٠) لە شارۆچکەی لەیلان لەدایکبووە، ماوەیەك لە بواری کشتوکاڵی و بەخێوکردنی ئاژەڵ و بازرگانیدا کاری کردووە، هەروەها ماوەیەك لە بواری بەخێوکردنی پەلەوەرو بازرگانی ئارد لەگەڵ (جەلال دەروێش کەریم) کاریان کردووە، ماوەیەکیش لە بواری فرۆشتنی قوماشدا لە بازاڕی (قۆریە) کاری کردووە، لە ساڵی (٢٠٠٣) کۆچی دوایی کردووە.
٦٦. (جەلال قەساب)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٦٧. (عەبدوڵڵا بازرگان)، لە (جرید مەیدان) بوو.
٦٨. (دایی سەعید)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٦٩. (عەزیز بەنا)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٧٠. (شوکور بەزان)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٧١. (خالید سەیفەددین ئەلتانی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

حوسێن محەمەد فەتاح

٧٢. (جەماڵ ئەحمەد عیسا)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٧٣. (قیاد فوئاد موختار)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٧٤. (هادی سەعید دەباغ)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٧٥. (عەبدولرەحمان بەکر ئەفەندی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٧٦. (محەمەد شاترلوو بازرگان)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٧٧. (محەمەد نوری عەلی) و (ئەحمەد حەمامچی):
(محەمەد نوری) لە ساڵی (١٩١٤) لە گەڕەکی (بەگەکان) لەدایکبووە لە نزیك گەرماوی (عەلی بەگ)، لە سەرەتادا لە پیشەی کشتوکاڵ لەگەڵ باوکیدا کاری کردووە لەبەر ئەوەی بێستانێکی گەورەیان هەبووە لە ناوچەکەدا، بەڵام لە دواییدا لەگەڵ خاڵۆی لە بواری بازرگانی فەرش و قاڵی و جلوبەرگی ئامادەکراو کاری کردووە، ماوەیەکیش لە بازرگانی غەلوزی بەردین و قوماشدا لە بازاڕی (قۆریە) کاری کردووە، لە دواییدا گوازتوویەتییەوە بۆ شەقامی (کۆماری) لەژێر گازینۆی (ئەلمودەوەرە)، هەروەها دەستێکی باڵای هەبووە لە هونەری وێنەکێشاندا، لە (٢٦)ی کانوونی دووەمی ساڵی (١٩٨٨)دا کۆچی دوایی کردووە.
٧٨. (عیسا عەلی عەباس)، (١٩٢١-١٩٨٦)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٧٩. (تالیب عەلی عەباس)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٨٠. (ڕەئووف موختار)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٨١. (خالید ڕەئووف موختار)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٨٢. (جیهاد فوئاد موختار)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٨٣. (عەلی عومەر گلی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

عومەر محێدین فەتاح

عیزەدین محێدین جومعە

٨٤. (سەیید فوئاد سەیید محەمەد)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٨٥. (نەجم سەید قادر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٨٦. (عەزرە)، بە رەگەز جوولەکە بوو، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٨٧. (محەمەد ئەحمەد ئەفەندی داقوقی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٨٨. (گۆرگیس ئەلبەزاز)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٨٩. (سەرباز محەمەد داقوقی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٩٠. (عوبێد رەشید)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٩١. (محەمەد رەزا جومعە)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٩٢. (فاتیح عەبدولرەزاق رەزا):
لە ساڵی (١٩٣٤) لە کەرکوک لەدایکبووە، ئەم پیشەیەی لە (حاجی محەمەد)ەوە وەرگرتووە لە بازاڕی (قۆریە)، بۆ ماوەی (٤٥) ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، لە ساڵی (٢٠٠٧) کۆچی دوایی کردووە.
٩٣. (سەباح جەلال قەساب)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٩٤. (عومەر سەیید حوسێن ئەفەندی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٩٥. (سەیید محێدین)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٩٦. (سەیید عیرفان)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٩٧. (خەیروڵڵا ئەحمەد موختار)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٩٨. (جەمال سەیید رەئووف)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٩٩. (حاجی عومەر محێدین فەتاح):
لە ساڵی (١٩١٨) لە گەڕەکی (شاترلوو) لەدایکبووە، بۆ ماوەی چل ساڵ لە بازاڕی (قۆریە) کار کردووە لەم پیشەیەدا، لە ساڵی (١٩٨٣) کۆچی دوایی کردووە.
١٠٠. (شێخ مەحمود)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
١٠١. (حاجی محەمەد)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو، شارەزا بوو لە دەستگرتنەوەو شکاوی.
١٠٢. (ئەحمەد موختار)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
١٠٣. (حاج تۆفیق)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
١٠٤. (حاجی عەبدوڵڵا)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
١٠٥. (مەلا عومەر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
١٠٦. (حوسێن گلا)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
١٠٧. (وداد بازرگان)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
١٠٨. (حاجی ئەورەحمان عیزەت).
١٠٩. (حەمە سەعید حاجی قادر).
١١٠. (حاجی نامیق کوردە).
١١١. (حاجی مەجید مستەفا).
١١٢. (عومەر بەکر).
١١٣. (تالیب مەلا بەهاو-تالیب بەهائەددین).
١١٤. (جەواد مەلا بەهاو-جەواد بەهائەددین).
١١٥. (حاجی مەلا بەهاو).
١١٦. (حاجی ئەحمەد عەجەم).
١١٧. (عومەر تایر).
١١٨. (حاجی رەحمەتوڵڵا).
١١٩. (حاجی ئەورەحمان رەشید).
١٢٠. (مەجید حاجی سالح).
١٢١. (حاجی عەبە-عەبدوڵڵا حاجی سالح).
١٢٣. (حاجی عەبدوڵڵا حاجی شەریف).
١٢٤. (سەی خەلیل سەی جەبار).
١٢٥. (چەتۆ بازرگان).
١٢٦. (عەبدوڵڵا رەشید).
١٢٧. (پاشا مەجید سلاو).

فاتیح عەبدولرەزاق رەزا

فایەق سالح لوتفەللا

١٢٨. (خەلیل توپەڵ).
١٢٩. (حاجی محەمەد نازك).
١٣٠. (حاجی سیوت).
١٣١. (کەمال ڕەزا).
١٣٢. (حاجی غازی).
١٣٣. (مەردان ئەمین گەوەر).
١٣٤. (حەمە سالح حاجی قادر).
١٣٥. (حاجی محەمەد تەها).
١٣٦. (شێخ محەمەد سالح).
١٣٧. (سەی هاشم).

تۆفیق حاجی حوسێن

محەمەد بەیرام لەیلانی

محەمەد ڕەزا عەبدولڕەزاق

محەمەد عەلی ئەمین

١٣٨. (حاجی فەتاح).
١٣٩. (سەی لەتیف چەباری).
١٤٠. (سەعدوڵڵا ئەوڕەحمان).
١٤١. (حەمەی حاجی ڕەشید).
١٤٢. (حەمە شەکر-محەمەد مەحمود لەیلانی).
١٤٣. (حاجی مەحمود دەروێش لەیلانی).
١٤٤. (حەمید ساڵح).
١٤٥. (ڕەزا بازرگان).

محەمەد نوری عەلی

یەحیا ئەمین ڕەزاق

ویداد بازرگان

١٤٦. (حەسۆ بازرگان).
١٤٧. (حەبیب بازرگان).
١٤٨. (عاسی حاجی عەلی شەمە).
١٤٩. (حاجی حەسەن).
١٥٠. (ئەحمەد حاجی محەمەد عارف).
١٥١. (حاجی باین).

حاجی عەبدولمەجید

١٥٢. (ئاسیح مەردان).
١٥٣. (حوسێن سەی سەمین).
١٥٤. (عومەر عەلی حەمامچی).
١٥٥. (حاجی ئەشرەف).
١٥٦. (نەجدەت حاجی ئەورەحمان عیزەت).
١٥٧. (نەجات سەی عەبدوڵڵا).
١٥٨. (حاجی عەلی سلاو).
١٥٩. (ئەحمەد فەرەج).
١٦٠. (مەلا ئیسماعیل).
١٦١. (عەلی حاجی قادر).
١٦٢. (عومەر کەریم).
١٦٣. (شەوکەت محێدین).
١٦٤. (سەلاح حاجی فەخرەددین).
١٦٥. (عەلی وەهاب).
١٦٦. (تاهیر بازرگان).
١٦٧. (سلێمان بازرگان).
١٦٨. (نوری حاجی عوسمان بازرگان).
١٦٩. (فایق حاجی نامیق).
١٧٠. (سەلاح حاجی عەزیز).
١٧١. (حەمید عەبدولرەحمان).
١٧٢. (ئەحمەد حەمەخان).
١٧٣. (حوسێن سەیید محەمەد):

لە ساڵی (١٩٣٩) لە گەڕەکی (شۆڕیجە) لە کەرکوك لەدایکبووە، لە پەنجاکانی سەدەی ڕابردووەوە کاری کردووە لەم پیشەیە بە شێوەیەکی گەڕۆك لە بازاڕی (قۆریە) تاوەکو ئێستا.

١٧٤. (محەمەد موسا).
١٧٥. (حەمە ئەمین پاپیلانی).

ئەحمەد مزراب حەسەن

١٧٦. (حاجی فەتاح محەمەد).
١٧٧. (شێرزاد حەمە سەعید).
١٧٨. (حەمە زیاد بەهائەددین).
١٧٩. (نوری کاکە حەمە).
١٨٠. (سەباح سەی عەبدوڵڵا).
١٨١. (حاجی جەبار فەتاح).
١٨٢. (حاجی ئەحمەد لەرزانە).
١٨٣. (محەمەد غەفوور).
١٨٤. (نوری فەقێ).
١٨٥. (عەبدولرەحمان زەنگەنە).
١٨٦. (عیزەددین سورە محەمەد).
١٨٧. (سەی محێددین بازرگان).
١٨٨. (حاجی عوسمان بازرگان).
١٨٩. (فەقێ محەمەد).
١٩٠. (فەخرەددین ئەمین گەوەر).
١٩١. (حاجی عەزیز سوورە).
١٩٢. (خالید بازرگان).
١٩٣. (عومەر مام رەش).
١٩٤. (جەلال فەقێ محەمەد).
١٩٥. (حاجی عەباس).
١٩٦. (حاجی عوسمان خدر).
١٩٧. (حاجی عەبدولرەحمان عیزەت).
١٩٨. (حاجی مستەفا).
١٩٩. (حاجی حەمید بەرتەکێ).
٢٠٠. (حاجی ئەحمەد سالح).
٢٠١. (نوری حاجی عوسمان).
٢٠٢. (شامیل حوسێن).
٢٠٣. (خالید ئەحمەد).
٢٠٤. (سەعدون عەبدولرەحمان رەشید).
٢٠٥. (وادی)و (چەتۆ)ی برای.
٢٠٦. (نوری ئەمین گەوەر).
٢٠٧. (حاجی رەشید)، لە بازاڕی (شۆرِیجە) بوو.
٢٠٨. (فایق سالح لوتفەڵڵا):

لە ساڵی (١٩٢٢) لە کەرکوک لەدایکبووە، ئەم پیشەیەی لە (حاجی قادر خورشید بازرگان)ەوە بۆ ماوەتەوە کە دوکانی هەبوو لە بازاڕی قەیسەری.

٢٠٩. (محەمەد عەلی ئەمین محەمەد تەرزی):

لە ساڵی (١٨٩٠) لە گەرەکی (ئاخور حوسێن) لەدایکبووە، لە سەرەتادا لە پیشەی بەرگدووری بۆ ماوەی پانزە ساڵ کاری کردووە، لە دواییدا ئەم پیشەیەی لە باوکییە بۆ ماوەتەوەو بۆ ماوەی بیستو پێنج ساڵ بەردەوام بووە، لە ساڵی (١٩٦٣) کۆچی دوایی کردووە.

٢١٠. (عەبدولرەحمان حاجی محەمەد سالح سەعدوڵڵا):

لە ساڵی (١٩٠٠) لە کەرکوک لەدایکبووە لە گەرەکی (مەیدان)، تاوەکو ساڵی (١٩٥٤) لەم پیشەیەدا کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٥٩) کۆچی دوایی کردووە.

٢١١. (حاجی محەمەد رەزا عەبدولرەزاق قوپانچی):

لە ساڵی (١٩٢٧) لە قەڵای کەرکوک لەدایکبووە، لە سەرەتادا لە کۆمپانیای نەوتی باکوور بۆ ماوەی دوو ساڵ دامەزراوە، بەڵام لە دواییدا لە پیشەی بازرگانی لە بازاڕی (قۆریە) کاری کردووە تا ئەو کاتەی کۆچی دوایی کردووە.

٢١٢. (حاجی تۆفیق حاجی حوسێن):

لە ساڵی (١٩١٤) لە کەرکوک لەدایکبووە، برای وەستا (رەفیق قۆندەرەچی) بوو، لە سەرەتادا لە پیشەی دروستکردنی پێڵاودا کاری کردووە، لە دواییدا لە بواری کوتاڵ فرۆشیدا لە ساڵی (١٩٥٢) کاری کردووە تا ئەو کاتەی کۆچی دوایی کردووە.

٢١٣. (عەبدولرەحمان محەمەد سالح محەمەد ئەمین):

لە ساڵی (١٩٢٤) لە گەرەکی (بولاق) لە کەرکوک لەدایکبووە، لەگەڵ وەستا (نورەددین) لە پیشەی بەرگدووریدا کاری کردووە، بەڵام لە دواییدا لە پیشەی کوتاڵ فرۆشیو بازرگانی کوتاڵدا بەردەوام بووە، لە ساڵی (١٩٩١) کۆچی دوایی کردووە.

٢١٤. (حەمید سدیق سایی):

لە ساڵی (١٩٢٨) لە گەرەکی (بولاق) لەدایکبووە، لە سەرەتادا لەسەر ماتۆڕ بە شێوەی گەڕۆک کاری کردووە، لە دواییدا لە بازاڕی گەورە بە هاوبەشی لەگەڵ (محەمەد عەباس سالەیی) لەو پیشەیەدا بەردەوام بووە، لە دواییدا گواستیەتییەوە بۆ نزیک گازینۆ (مەجیدیە)، هەروەها لە ساڵی (١٩٦٣) لە بازاڕی (قۆریە) دوکانێکی بۆ فرۆشتنی قوماش لەگەڵ (حاجی فوئاد موختار) کردووەتەوە، تا ساڵی (١٩٧٢) بەردەوام بووە، لە ساڵی (٢٠٠١) کۆچی دوایی کردووە.

٢١٥. (عەبدوڵڵا غەیبوڵڵا کاکەیی).
٢١٦. عوسمان ئەحمەد گۆگجەیی، بازرگانی گەڕۆک.

* پیشەی بەرگدووری:

١. وەستا (سالّح ئەحمەد مورتەزا-سالّح دیمەشقی):
لە سالّی (١٩١٨) لە سوریا لەدایکبووە، لە سالّی (١٩٤٠) لە کەرکوك خێزانی پێکەوەناوەو نیشتەجێ بووە، بەناوبانگ بووە لە پیشەی بەرگدووری پیاوان‌و ئافرەتان‌و سەربازیدا، بەرگدووری مەلیك (فەیسەلی دووەم) بووە لە سالّی (١٩٥٦)، لەم پیشەیەدا بۆ ماوەی پەنجا سال کاری کردووەو نزیکەی چل وەستای کارامە لەژێر دەستی پێگەیشتوون لە کەرکوك‌و هەولێر‌و بەغدا، خاوەنی دوکانی بەرگدووری (دیمەشق) بوو لە سەرەتا لە شەقامی (ئەوقاف)، لە دواییدا گوازتییەوە بۆ بازاڕی زێڕنگەرەکان، لە سالّی (١٩٩٠) کۆچی دوایی کردووە.
٢. وەستا (مەجید)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٣. وەستا (ڕەشید)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٤. وەستا (خورشید)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٥. وەستا (محەمەد فەوزی)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٦. وەستا (زەکی)، بە ڕەگەز لە مەسیحییەکانی قەلاّ بوو، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٧. وەستا (واسیل)، بە ڕەگەز ئەرمەنی بوو، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٨. وەستا (یوغن)، بە ڕەگەز ئەرمەنی بوو، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٩. وەستا (مەلا مەحمود)، ناسراو بە (شێخی بەرگدوورەکان)، خاوەن بەرگدووری (خەیام) بوو، لە گۆزەپانی (سەرای).
١٠. وەستا (محەمەد شەفیع)، بە ڕەگەز هیندی بوو، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
١١. وەستا (عوسمان) باوکی دکتۆر (یونس عوسمان) کە بەڕێوەبەری تەندروستی جارانی کەرکوك بوو، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
١٢. وەستا (قادر حاجی ئەیوب)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
١٣. وەستا (عیزەددین عەلی مەردان)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
١٤. وەستا (محەمەد ڕەئووف)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
١٥. وەستا (تاهیر تەها)، خاوەنی بەرگدووری (بەلقیس) بوو لە شەقامی (ئەوقاف).

حەمزە خەیات

١٦. وەستا (ئەحمەد یەلماز مەحمود موفتی):
لە سالّی (١٩٠٣) لە کەرکوك لە بازاڕی حەلواچییەکان لەدایکبووە، لەلای خالّۆی (تەیب عەلی خەیات) فێری ئەم پیشەیە بووە لە دوکانەکەی کە نزیك مزگەوتی (منارە نەخشینە) بووە، لە دوای کۆچکردنی خالّۆی ئەم پیشەیەی گرتووەتەوە ئەستۆو لە سالّی (١٩٥٥) گواستوویەتییەوە بۆ شەقامی (ئەوقاف)، لە سالّی (١٩٨٢) کۆچی دوایی کردووە.
١٧. وەستا (تەیب)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
١٨. وەستا (هاشم)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
١٩. وەستا (ئەسعەد سابیر)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٠. وەستا (عەبدولهادی وەدود)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢١. وەستا (حەسەن)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٢. وەستا (نافع عەلی مەردان نوری):
لە سالّی (١٩٣١) لە گەڕەکی (موسەللاّ) لەدایکبووە، ئەم پیشەیەی لە برا گەورەکەی وەستا (عیزەددین عەلی مەردان)ەوە فێر بووە، دوکانێکی بۆ کردووەتەوە لە شەقامی (ئەوقاف).
٢٣. وەستا (خەیروڵلاّ زەینەل)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٤. وەستا (نازم مالّەڵلاّ)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٥. وەستا (سامی تاهیر)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٦. وەستا (مەجید ڕەفیق)، خاوەنی بەرگدووری (فینۆس) بوو لە شەقامی (ئەوقاف).
٢٧. وەستا (زەینەلّ)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو لەگەلّ وەستا (عەبدولهادی وەدود).
٢٨. وەستا (محەمەد مەجید)، خاوەنی بەرگدووری (یەلّدز) بوو لە بازاڕی (عەسری).

٢٩. وەستا (کەماڵ محەمەد)، کوڕی (مەلا تۆپاڵ محەمەد)، لە بازاڕی (عەسری) بوو.

٣٠. وەستا (عەلی مەردان)، لە بازاڕی (عەسری) بوو.

٣١. وەستا (سەیید ئامق)، خاوەن بەرگدووری (ئەلئەخا) بوو لە شەقامی (ئەتڵەس).

٣٢. وەستا (تاهیر)، خاوەن سینەما (ئەتڵەس)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

٣٣. وەستا (ڕەفعەت)، بەرامبەر سینەما (ئەتڵەس) بوو.

٣٤. وەستا (وەستا حەسەن کەواکب)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

٣٥. وەستا (ئاسیح سەعید عەلی تەرزی):

لە ساڵی (١٩٤٢) لە گەڕەکی (ئاغاکان) لە قەڵا لەدایکبووە، ئەم پیشەیەی لە باوکییەوە (سەعید عەلی تەرزی) وەرگرتووە، لە سەرەتادا کاری کردووە لەلای وەستا (ساڵح سووری-ساڵح دیمەشقی) لە شەقامی ئەتڵەس، لە ساڵی (١٩٦٩)ەوە لەم پیشەیەدا لە شەقامی (ئەتڵەس) کۆگای تایبەتی خۆی هەبووە، ماوەیەك کارگەیەکی بۆ دروستکردنی کەلوپەلی ئافرەتان و پیاوانی ئامادەکراوی کردەوە بە ناوی کارگەی (ئەلئەخا) لە شەقامی (ئەوقاف) لە ساڵی (١٩٩٦)، لە (١٨)ی شوباتی ساڵی (٢٠١١) کۆچی دوایی کردووە.

٣٦. وەستا (تاهیر سایر سومانچی ئۆغلو)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

٣٧. وەستا (عادل تەرزی)، خاوەنی بەرگدووری (ئەلئەندەلوس) بوو لە شەقامی (ئەتڵەس).

٣٨. وەستا (شوکور تکەی)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

٣٩. وەستا (ئیبراهیم)، لە بازاڕی (عەسری) لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

٤٠. وەستا (ئازم بەگتاش)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

٤١. وەستا (ئیسماعیل مستەفا تەها بیرەقدار-ئیسماعیل ئەفەندی):

لە ساڵی (١٩٣١) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە، ئەم پیشەیەی لە وەستا (محەمەد شەفیع هیندی)یەوە لە شەقامی (مەجیدییە) فێربووە، ماوەیەکیش لەلای وەستا (ساڵح دیمەشقی) کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٥١) کۆگایەکی تایبەتی بە خۆی کردووەتەوە لە بەرامبەر چاپخانەی (ئەحمەد ئاغا)، بەڵام لە دواییدا گواستوویەتیەوە بۆ بەرامبەر مزگەوتی (ئیبراهیم بەگ)، لە دوای ماوەیەکی تر شوێنەکەی چووەتە شەقامی (ئەتڵەس) لە نزیك سینەما (ئەتڵەس)، بۆ ماوەی چل ساڵ تا ئەوەتەکان بەردەوام بووە.

٤٢. وەستا (نورەددین ساڵح):

لە ساڵی (١٩٣٠) لە کەرکوك لەدایکبووە، لە باوکییەوە فێری ئەم پیشەیە بووە لە بازاڕی قەیسەری، بۆ ماوەی چل ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، خاوەنی بەرگدووری (کەرکوك) بوو لە شەقامی (ئەتڵەس)، لە ساڵی (١٩٧٨) کۆچی دوایی کردووە.

٤٣. وەستا (کەماڵ ئەحمەد)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

٤٤. وەستا (ئەنوەر ئەبو قوزیات)، لە بازاڕی (عەسری)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

٤٥. وەستا (بەکر)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٤٦. وەستا (عەنزە)، بە ڕەگەز جوولەکە بوو، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٤٧. وەستا (جەبار)، بە ڕەگەز مەسیحی قەڵا بوو، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٤٨. وەستا (جەماڵ عەزین):

لە ساڵی (١٩٤٣) لە قەڵا لە گەڕەکی (مەیدان) لەدایکبووە، لە ساڵی (١٩٧٠) بەرگدووری (جەماڵ)ی کردووەتەوە لە شەقامی (کۆماری).

٤٩. وەستا (ئیبراهیم تازەیی)، لە شەقامی (دکتۆرەکان) بوو.

٥٠. وەستا (یۆغز-بوغداسار)، بە ڕەگەز ئەرمەنی بوو، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٥١. وەستا (شەوکەت ئەبو عەبدوڵڵا پاکستانی)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٥٢. وەستا (عەبدولخالق)، لە بەرامبەر سینەما (سەلاحەددین) بوو.

٥٣. وەستا (جەودەت)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٥٤. وەستا (نورەددین ئەحمەد تۆفیق):

لە ساڵی (١٩٥٢) لە قەڵا لەدایکبووە، هەر لە منداڵییەوە لەلای وەستا (ئەحمەد یەڵمان) لە شەقامی (ئەوقاف) بۆ ماوەی پێنج ساڵ فێری ئەو پیشەیە بووە، لە دواییدا دوکانێکی کردووەتەوە لە شەقامی (کۆماری) لە بەرامبەر تەلاری (سەمەر قەند) لە دواییدا گواستویەتییەوە بۆ تەلاری (چۆرەکچی).

٥٥. وەستا (دارما)، بە ڕەگەز هیندی بوو، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٥٦. وەستا (حەکیم)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٥٧. وەستا (عیزەددین حوسێن قاوەچی)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.

٥٨. وەستا (عەبدولواحید)، نزیک سینەما (حەمرا) بوو.

٥٩. وەستا (فایق عەبدوڵڵا)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) لە نزیک سینەما (حەمرا) بوو.

٦٠. وەستا (عەباس)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.

٦١. وەستا (سابیر)، لە گەڕەکی (ئەحمەد ئاغا) لە نزیک دەرمانخانەی (یوسف ئەڵڵاوێردی) بوو.

٦٢. وەستا (غەنی)، لە گەڕەکی (ئەحمەد ئاغا) بوو.

٦٣. وەستا (حەمزە)، لە بازاڕی (قۆریە) لە گەڕەکی (جرید مەیدان) بوو.

٦٤. وەستا (عەلی حوسێن داود چەخماخچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٦٥. وەستا (حاجی جەعفەر):

لە ساڵی (١٩٣٠) لە گەڕەکی (تسن) لەدایکبووە، دوکانی تایبەتی بەم پیشەیە لەو گەڕەکە کردووەتەوە، لە دوای ڕاپەڕینی ساڵی (١٩٩١) خۆی خێزانەکەی کۆچیان کردووە بۆ ئێران تاوەکو ساڵی (٢٠٠٠)، بەڵام لە کاتی گەڕانەوەیان بۆ وڵات لە ڕووداوی هاتووچۆ لە ناحیەی (عەزیزیە) لە (کووت) کۆچی دوایی کردووە.

٦٦. (هێلین)، ئەم ئافرەتە بە ڕەگەز (ئاشووری) بوو، لە ماڵی خۆی لە گەڕەکی (عەرەفە) لە پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو کاری دەکرد.

وەستا نازم لەکاتی کارکردندا

ئەحمەد یەڵماز مەحموود

٦٧. هەردوو خوشك (فارسو ئەشخانیان)و (سیرانوش)، بە ڕەگەز ئەرمەنی بوون، لە گەڕەکی (عەرەفە) بە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو کاریان کردووە.

٦٨. (ناهیدە)، لە گەڕەکی (موسەڵڵا) لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووەو لە دوایی لە گەڕەکی (تسن).

٦٩. وەستا (نیازی)، لە بازاڕی گەورە بوو.

٧٠. وەستا (زەینولعابدین)، لە بازاڕی گەورە بوو.

٧١. وەستا (ڕۆژنامە)، لە قەیسەری بازاڕی گەورە بوو.

٧٢. وەستا (ستار مەردان)، لە بازاڕی گەورە بوو.

٧٣. وەستا (سەعید عەلی)، لە قەیسەری بازاڕی گەورە بوو.

٧٤. وەستا (مەجید)، باوکی دکتۆری لیوا (عادل تەرزی) بوو، لە بازاڕی گەورە بوو.

٧٥. وەستا (حەکیم)، لە بازاڕی گەورە بوو.

٧٦. وەستا (فەخرەددین حاجی ئەحمەد)، لە بازاڕی (حەسیر) بوو.

٧٧. وەستا (سەباح)، لە بازاڕی گەورە نزیك مزگەوتی (منارە نەخشینە) بوو.

٧٨. وەستا (سەیید عەبدوڵڵا)، لە بازاڕی گەورە نزیك مزگەوتی (منارە نەخشینە) بوو.

٧٩. وەستا (سلێمان)، لە بازاڕی گەورە نزیك مزگەوتی (منارە نەخشینە) بوو.

٨٠. وەستا (عوسمان ئەحمەد)، لە نزیك قەیسەری بازاڕی گەورە بوو.

٨١. وەستا (ئەحمەد چکەن)، لە قەیسەری بازاڕی گەورە بوو.

٨٢. وەستا (ئەحمەد خەیات)، بەرگدووری ئافرەتان بوو لە

جەعفەر خەیات

شەستەکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە، لە نزیک مزگەوتی (منارە نەخشینە) لە پشت بازاری (قەیسەری) بوو.

٨٣. (مەریەم)، لە ماڵی خۆی لەسەر قەڵا لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٨٤. (زافیە قاسم-نوم نەعیە)، لە ماڵی خۆی لەسەر قەڵا لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٨٥. (لەیلا مەلا عەبود)، کچی قورئان خوێن (مەلا عەبود)، لە بازاڕی گەورە بوو.

٨٦. وەستا (حەسیب کاکە حەمە خەیات).

٨٧. وەستا (حەمید خەیات).

٨٨. وەستا (عەبدولرەحمان حاجی محێدین).

٨٩. وەستا (سالح خەیات).

٩٠. وەستا (حاجی کەریم خەیات).

٩١. وەستا (یاسین خەیات).

٩٢. وەستا (نیعمەت خەیات).

٩٣. وەستا (حاجی خەلیفە محەمەد).

٩٤. وەستا (عیزەددین ئیسماعیل سەڕاج).

٩٥. وەستا (تالیب محەمەد خەیات).

٩٦. وەستا (سەی فەتحوڵڵا).

٩٧. وەستا (فاتیح خەیات).

٩٨. وەستا (تایر خەیات).

٩٩. وەستا (سەی فەتاح خەیات).

١٠٠. وەستا (بیلال خەیات).

١٠١. وەستا (کەریم خەیات).

١٠٢. وەستا (شوکور خەیات).

١٠٣. وەستا (سوعاد خەیات).

١٠٤. وەستا (جەودەت خەیات).

١٠٥. وەستا (عەبدولخالق خەیات).

١٠٦. وەستا (سەیفەددین خەیات).

١٠٧. وەستا (حەمید حاجی سالح).

١٠٨. وەستا (شێخ ستار فەتاح)، لە تەنیشت گەرماوی (عەزە ئەفەندی).

١٠٩. وەستا (عوسمان یاسین).

١١٠. وەستا (نوری عەبدولواحید).

١١١. وەستا (نوری فەرەج).

١١٢. وەستا (محێدین خەیات).

١١٣. وەستا (حاجی حەمید).

١١٤. وەستا (هادی خەیات).

١١٥. وەستا (مەحمود خەیات).

١١٦. وەستا (بەکر سەڕاج)، بەرگدووری (ئەلئیعتیماد)، لە شەقامی (ئەتڵەس).

١١٧. (فریال سالح ئەحمەد دیمەشقی):

لە ساڵی (١٩٥٠) لە کەرکوک لەدایکبووە لە گەڕەکی (حەمام) لەسەر قەڵا، ئەم پیشەیەی لە باوکییەوە وەستا (سالح دیمەشقی) فێر بووە، دەستێکی باڵای هەبووە لە بەرگدووری ئافرەتان و بووکدا، شووی کردووە بە وەستا (قابیل بەریەس)، لە ساڵی (١٩٩٥) دوکانێکی کردووەتەوە بۆ فێربوونی بەرگدووری لە تەلاری (چادرچی).

١١٨. وەستا (تەیب عەلی خەیات):

لە ساڵی (١٨٨٨) لە کەرکوک لەدایکبووەو لە ساڵی (١٩٤٠) کۆچی دوایی کردووە، دوکانەکەی نزیک مزگەوتی (منارە نەخشینە) بوو.

١١٩. وەستا (حەسەن ڕەفیق لوتفەڵڵا):

لە ساڵی (١٩٤٣) لە کەرکوک لە گەڕەکی (ئارچی) لەدایکبووە، فێری ئەم پیشەیە بووە لەژێر دەستی وەستا (حاجی قادر بازرگان)، دوکانێکی کردووەتەوە لە بازاڕی قەیسەری.

١٢٠. وەستا (نازم عومەر محێدین):

عەلی حوسێن داود

نافع عەلی مەردان

لە ساڵی (١٩٥٥) لە کەرکوک لە گەڕەکی (بەگەکان) لەدایکبووە، بۆ ماوەی چل ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە لە شەقامی (کۆماری).

١٢١. وەستا (خوادا بارام کاکەیی).

سالح ئەحمەد مورتەزا

عەلی حوسێن داود

ناسیح سەعید عەلی

نورەدین ئەحمەد تۆفیق بەگ

ئیسماعیل مستەفا تەها

نورەدین سالح

جەماڵ عەزیز

حەسەن ڕەفیق لوتفەڵڵا

حاجی قادر عەبدوڵڵا

* **پیشەی پەموو فرۆشتن و هەللاجی:**

ئەم پیشەیە زۆر پیشەیەكی كۆنە لە كەركوكدا، لە سەرەتادا بە تایبەتی بە شێوەیەكی گەڕۆك ئەم خاوەن پیشانە بە گوند و لادێكاندا دەسووڕانەوە، هەر لە سەرەتای ئەم پیشەیەوە زۆر بە سادەیی دەركەوت تاكو كار گەیشتە ئەوەی كۆمەڵێك ئامێری هەللاجی و كارگەی دروستكردنی دۆشەك و سەرین جێگەی ئەم پیشەیەی گرتەوە.
بوونی پەموو بە ڕێژەیەكی بەرچاو لە كەركوك لە ڕابردوودا دەوری بینیووە لە بەرەوپێشچوونی ئەم پیشەیە لە هەمان كاتدا بوونی ڕێژەیەكی زۆر لە خوری كە لە هەندێك جاردا لەلایەن هەللاجیكارەوە بەكارهێنراوە، بۆیە لادێكانی كەركوك پشكی سەرەكی و سەرچاوەی بنەرەتی ئەم پیشەیە بوونە.
دەورێكی گرنگی تری ئەو پیشەیە لەوەدا بوو كە بەشێكی كارەكان لە ماڵەكان دەكرا بە تایبەتی لە كاتی خۆ ئامادەكردن بۆ بووك گواستنەوە لە دروستكردنی دۆشەك و سەرین و لێفەی جۆراوجۆر كە چەندان ڕۆژی دەخایاند بۆ بە جێگەیاندنی ئیشەكانیان.

* **پەموو فرۆشەكان:**

١. (زەینەل قەتتان)، لە بازاڕی (حەلواچییەكان) لە بازاڕی گەورە بوو.
٢. (حاجی نەجم عەلی قەتتان)، لە (گەراجی حەویجە) بوو.
٣. (حاجی عەبدوڵڵا)، لە (گەراجی حەویجە) بوو، لە سەرەتادا كوتاڵ فرۆش بوو لە دواییدا بوو بە هەللاج.
٤. (محەمەد عەلی بەگ قەتتان)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥. (مەحمود حاجی یوسف قەتتان)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٦. (حاجی عەلی قەتتان)، لە (گەراجی حەویجە) بوو.
٧. (مەلا ئەحمەد قەتتان)، لە (گەراجی حەویجە) بوو.
٨. (دایی بەهرام قەتتان)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٩. (شێخ فاتیح تاڵەبانی قەتتان)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٠. (حاجی یوسف جومعە قەتتان)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١١. (حاجی كامیل قەتتان)، لە گەڕەكی (چای) بازاڕی گەورە بوو.
١٢. (حاجی عەبدولڕەحمان قەتتان)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٣. (حاجی حەبیب قەتتان)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٤. (ڕەفیق قەتتان)، لە خانی (قازی)ی بازاڕی گەورە بوو.

وەستا عاشور جەعفەر

*** هەللاجەکان:**

١٥. وەستا (حاجی خالید حاجی حوسێن بەیاتی)، لە خانی (قازی) بوو.

١٦. وەستا (حاجی عەبدوڵڵا حاجی سالح عەبدولقادر):
لە ساڵی (١٩٠٩) لە کەرکوک لەدایکبووە، هەر لە منداڵییەوە لە بازاڕی گەورە ئاشنای ئەم پیشەیە بووە بە تایبەتی لە (خانی قازی)، لە ساڵی (١٩٨٢) کۆچی دوایی کردووە.

١٧. وەستا (عیزەت فەتاح)، لە بازاڕی گەورە بوو.

١٨. وەستا (حاجی فاتیح)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

١٩. وەستا (جومعە عەلی)و (ئەحمەد- عەلی)، لە نزیک گەرماوی (ئەلسحی) لە گەڕەکی (موسەڵڵا) بوو.

٢٠. وەستا (شوکور عەلی)، لە گەڕەکی (موسەڵڵا) بوو لە دواییدا خۆی گواستەوە بۆ بەغدا.

٢١. وەستا (یوسف حەسەن جاسم قەتتان).

٢٢. وەستا (ئەحمەد یوسف حەسەن جاسم قەتتان):
لە ساڵی (١٩٥١) لە گەڕەکی (بوڵاق) لەدایکبووە، لەم پیشەیەدا لەگەڵ کوڕەکانی دوکانی هەبووە لە گەڕەکی (چای) لە شەقامی (سەلاحەددین).

٢٣. وەستا (مەلا حەسەن ئەعرەج)و براکانی (حەسەن، محەمەد، یونس).

٢٤. وەستا (سەلاح عەلی)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.

٢٥. وەستا (زەکی)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.

٢٦. وەستا (ئەبو ئەشئەت)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.

٢٧. وەستا (حاجی عومەر)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.

٢٨. وەستا (حاجی ئەحمەد زینەل)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.

٢٩. وەستا (حاجی قادر)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.

٣٠. وەستا (مەحمود یوسف)، لە شەقامی (سەلاحەددین) بوو.

٣١. وەستا (عیزەددین عەبدوڵڵا پاڵەوان)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بوو.

٣٢. وەستا (ئەنوەر سابیر)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بوو.

٣٣. وەستا (دورسون)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان)و بازاڕی گەورە بوو.

٣٤. وەستا (محەمەد سابیر-حەمە ڕەش)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٣٥. وەستا (حاجی تەیب تەها قادر)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٣٦. وەستا (خورشید عەبوش تازەیی)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٣٧. وەستا (ڕەشید خورشید عەبوش)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٣٨. وەستا (عەباس خورشید عەبوش):
لە ساڵی (١٩٥٢) لە گەڕەکی (موسەڵڵا) لەدایکبووە، ئەم پیشەیە لە باوکییەوە بۆ ماوەتەوە لە شەقامی (کۆماری) کە نزیکەی پەنجا ساڵە لەم پیشەیەدا کار دەکات.

٣٩. وەستا (حوسێن مەحمود)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٤٠. وەستا (حاجی خەلیل بەشیری)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٤١. وەستا (ئەحمەد عەلی)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٤٢. وەستا (عەباس حوسێن)، گەرۆک بوو لە شەقامی (کۆماری) کاری دەکرد.
٤٣. وەستا (سەیید عوسمان)، لە نزیک مزگەوتی (مەلا ئەحمەد) بوو.
٤٤. وەستا (نەجم)، لە گەڕەکی (بەگەکان) بوو.
٤٥. وەستا (فەتاح)، لە گۆڕەپانی (عەمەلەکان) بوو.
٤٦. وەستا (جەلیل)، لە گۆڕەپانی (عەمەلەکان) لە نزیک مزگەوتی (بەعیە) بوو.
٤٧. وەستا (ئەیوب تەیب)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٤٨. وەستا (شاکر)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.
٤٩. وەستا (ئەنوەر)، لە گەڕەکی (بەگەکان) بوو.
٥٠. وەستا (ئەکبەر عەلی)، لە ماڵی خۆی لە شەقامی (کۆماری) کاری ئەکرد.
٥١. وەستا (سەیید ئەحمەد سەیید جەمیل)، گەڕۆک بوو.
٥٢. وەستا (عاشور جەعفەر غەریب):
لە ساڵی (١٩٥١) لە ناحیەی (تازە) لەدایکبووە، لە سەرەتادا لە ساڵی (١٩٦٦) دوکانی لە گەڕەکی (جرید مەیدان) هەبوو بەڵام لە ساڵی (١٩٩٨) گواستییەوە بۆ گەڕەکی (تسن).
٥٣. وەستا (کاکە حەمە)، لە گەڕەکی (تسن) بوو.
٥٤. (حاجی نەعیمە تەمیە)، ئەم ئافرەتە لە گەڕەکی (جرید

مەیدان) کاری ئەکرد.
٥٥. (گورجییە ساقی عومەر)، (١٩١٢-١٩٨٧)، ئەم ئافرەتە لە گەڕەکی (جرید مەیدان) کاری ئەکرد.
٥٦. (نەجیبە جەماڵ مەحمود)، (١٩٢٨-٢٠٠٧)، ئەم ئافرەتە لە گەڕەکی (جرید مەیدان) کاری ئەکرد.
٥٧. (حاجی فەریدە)، ئەم ئافرەتە لە گەڕەکی (ئیمام عەباس) کاری ئەکرد.
٥٨. (حاجی جەمیلە)، ئەم ئافرەتە لە گەڕەکی (بەگەکان) کاری ئەکرد.
٥٩. (حاجی نەزمییە)، ئەم ئافرەتە لە گەڕەکی (ساحەت تەیران) کاری ئەکرد.
٦٠. (نوم عەباس)، لە گەڕەکی (نائیب زابتەکان) لە بەرامبەر فرۆکەخانەی کەرکوک بوو.
٦١. (فاتیمە خان-جەجەن باجی)، ئەم ئافرەتە لە گەڕەکی (ئیمام عەباس) کاری ئەکرد.
٦٢. (زەکیە باقی)، ئەم ئافرەتە لە گەڕەکی (ئیمام عەباس) کاری ئەکرد.
٦٣. (سەیید محەمەد شۆڕیجە).
٦٤. (سەید ئەحمەد شۆڕیجە).

* پیشەی جۆڵایی:
٦٥. (حەمە جۆڵا)، لە گەڕەکی (ئیمام قاسم) بوو.
٦٦. (سەبری خان)، لە گەڕەکی (بولاق) بوو.

حەسەن ڕەفیق لوتفەڵڵا

* پیشەی کوشنچێتی:

١. وەستا (غازی فاتیح عەلی)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٢. وەستا (محەمەد)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٣. وەستا (عەبدولخالق)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٤. وەستا (سەمیر تەپە)، بە ڕەگەز مەسیحی بوو، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.

٥. وەستا (جەرنەت)، بە ڕەگەز مەسیحی بوو، لە کارگەی (شوکور نەجاڕ) کاری دەکرد.

٦. وەستا (ڕەئووف مەعروف قادر)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.

٧. وەستا (حاجی بەغدادی)، ئەڵێن کە گوایە یەکەم کەسە کاری کوشنچی کردووە لە کەرکوك.

٨. وەستا (ئیحسان)، لە تەپەی (مەلا عەلی) بوو.

٩. وەستا (جەرنەت) لە گەڕەکی (پیشەسازی) بوو.

١٠. وەستا (موحسن کەوسەر)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

١١. وەستا (کەنعان کوشنچی)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.

١٢. وەستا (عابدین)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.

١٣. وەستا (مەحمود)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

١٤. وەستا (مارکان)، بە ڕەگەز مەسیحی بوو، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.

١٥. وەستا (زەینولعابدین موحسن کەوسەر)، لە ڕێگای بەغدا بوو.

١٦. وەستا (عادل)، لە ڕێگای بەغدا بوو.

١٧. وەستا (کەریم مەعروف قادر-کەریمە لاڵ)، لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بوو.

١٨. وەستا (قادر) لە بازاڕی حەسیرەکە.

* پیشەی ئاڵتونچێتی:

١. (حەسەن سالم ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢. (خدر غافل ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٣. (شراد فارس ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٤. (عەبد فارس ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥. (عەبدولکەریم حافیز ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٦. (عوگڵە بەردی ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٧. (ناسیح رومح ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٨. (حوسێن ئاڵتون)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان)ی بازاڕی گەورە بوو.
٩. (برخی ئاڵتونچی)، بە ڕەگەز جوولەکە بوو، لە بازاڕی (حەلواچییەکان)ی بازاڕی گەورە بوو.
١٠. (موسلم ئاڵتونچی)، بە ڕەگەز سابیئە بوو، لە بازاڕی (حەلواچییەکان)ی بازاڕی گەورە بوو.
١١. (حەسەن قازی ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان)ی بازاڕی گەورە بوو.
١٢. (تۆفیق قاسم ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان)ی بازاڕی گەورە بوو.
١٣. (محەمەد مستەفا ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان)ی بازاڕی گەورە بوو.
١٤. (عەبدوڵڵا محێدەدین ئاڵتونچی- عەبۆ ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان)ی بازاڕی گەورە بوو، بۆ ماوەیەك سەرۆکی ئاڵتونچییەکان لە کەرکوك بووە.
١٥. (مەلا حەمید قوتب ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان)ی بازاڕی گەورە بوو.
١٦. (عوسمان مەلا عومەر ئاڵتونچی)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان)ی بازاڕی گەورە بوو.
١٧. (حەننا ئاڵتونچی)، بە ڕەگەز مەسیحی بوو، لە بازاڕی

(حەلواچییەکان)ی بازاڕی گەورە بوو.
١٨. هەر دوو برا (حەننا عەبدو)و (خەیری عەبدو ئاڵتونچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوون.
١٩. (سابیر تۆفیق کەماڵ زادە ئاڵتونچی):
لە ساڵی (١٩٢٧) لە گەڕەکی (مەیدان) لە قەڵا لەدایکبووە، لە ساڵی (١٩٤٧) لە بەغدا فێری ئەم پیشەیە بووە لە بازاڕی (ئەلنەهر)، لە ساڵی (١٩٥٦) گواستۆیەتییەوە بۆ بازاڕی عەسری هەروەها دوکانێکی هەبووە لە بازاڕی (قوریە)، لە ساڵی (١٩٧٨) کۆچی دوایی کردووە.
٢٠. (سەیید عیزەددین ئاڵتونچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢١. (جەبار قەیسی ئاڵتونچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٢. (عومەر تۆفیق ئاڵتونچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٣. (حوسێن موغار حەدیدی ئاڵتونچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٤. (هیدایەت محەمەد ئەمین ئاڵتونچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٥. (عەبود)، بە ڕەگەز سابیئە بوو، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٦. (شەلەش ئاڵتونچی)، بە ڕەگەز سابیئە بوو، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٧. (فالح ئاڵتونچی)، بە ڕەگەز سابیئە بوو، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٨. (میناتی ئاڵتونچی)، بە ڕەگەز سابیئە بوو، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢٩. (عەبود ئاڵتونچی)، بە ڕەگەز سابیئە بوو، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣٠. (کەماڵ برخی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣١. هەردوو برا (زەینەڵ مەردان)و (کەریم مەردان ئاڵتونچی)، لە شەقامی ئەوقاف بوو.
٣٢. (ئەحمەد محەمەد عارف ئاڵتونچی)، لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.
٣٣. (یوسف جومعە ئاڵتونچی)، لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.
٣٤. (نورەددین شەفیق ئاڵتونچی)، لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.
٣٥. (محەمەد عومەر خەتاب ئاڵتونچی)، لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.
٣٦. (هیجران شەریف عینایەت ئاڵتونچی)، لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

لە چەپەوە سابیر تۆفیق کەماڵ زادە ،حەنا عەبدۆ ،سەمەد ئاغا

٣٧. (فازڵ ئەسعەد ئاڵتونچی)، لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٣٨. (ئەحمەد شوکور ئەحمەد ئاڵتونچی):
لەساڵی (١٩٤٦) لە گەڕەکی (ساری کەهیە) لەدایکبووە، ئەم پیشەیە لە وەستا (عەبدوڵڵا ئاڵتونچی)یەوە فێر بووەو هەر لە ساڵی (١٩٦١)ەوە لەگەڵی کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٧٠) لە بازاڕی عەسری تا ساڵی (٢٠٠٦) لەم پیشەیە بەردەوام بووە.

٣٩. (عادل عومەر ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٤٠. (سەباح شەریف ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٤١. (وەلید کەمال ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٤٢. (حەسەن ئەسعەد ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٤٣. (نەجاح عەبدوڵڵا ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٤٤. (یوسف عومەر ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٤٥. (ئازاد ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٤٦. (وەحید ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٤٧. (محەمەد ئەحمەد عارف ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٤٨. (حوسێن عوسمان ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٤٩. (ڕۆژنامە ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٥٠. (ئەسعەد بزێنی ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٥١. (جەمال جەبار ئەکرەم ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە، ماوەیەك نەقیبی زێڕنگەرەکانی کەرکوك بووە.

٥٢. هەردوو برا (تالیب شاسوار ئاڵتونچی) و (تاهیر شاسوور ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کارییان کردووە.

٥٣. (فازڵ کەریم موراد ئاڵتونچی)، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو کاری کردووە.

٥٤. (فاتیح نەجم خەتاب).

٥٥. (عەبدولقادر محەمەد ئەمین-حاجی قادر).

٥٦. (محەمەد تاهیر عەبدولقادر).

٥٧. (عەبدولرەحمان عەبدولقادر).

٥٨. (عابدین عەبدولقادر).

٥٩. (بورهان شەریف).

٦٠. (سدیق محەمەد سالح).

٦١. (فەرەیدون ڕەفیق).

٦٢. (ئەحمەد محەمەد گورچی).

٦٣. (سەی قادر سەی مستەفا).

* پیشەی توتنچێتی:

لە سەرەتادا لە ناوچەی كەركوك كشتوكاڵ كردنی توتن دەورێكی باڵای هەبوو بەتایبەتی لە لادێكانی دەوروبەری كەركوك، بۆیە ئەم پیشەیە تا كۆتایی حەفتاكان برەوی هەبوو لە ئاڵوێرو كڕین و فرۆشتندا، بەڵام دووبارە لە نەوەتەكان لە دوای ئابلۆقەی ئابووری سەر عێراق جارێكی تر ئەم پیشەیەی بووژاندەوە، بەڵام وورده وورده بەرەو كزی چوو بە تایبەتی كە كشتوكاڵكردنی توتن لە لادێكانەوە نەما.

توتنیش بەپێی جۆری تۆوەكەی جیوازی هەیە لە شێوەی جۆرەكانی هەیانە بۆندارە هەیانە بێ بۆنە هەیانە گەرمەو هەیانە ساردە، هەروەها جۆری بەكارهێنانیشی لە شوێنێكەوە بۆ شوێنێك دەگۆڕێت.

١. (فاتیح توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢. (بەكر عەباس توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣. (حاجی مالنەڵڵا توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٤. (ڕەئووف خالید توتنچی)، لە (گەراجی حەویجە) بوو.
٥. (ڕەئووف زەنون توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٦. (مەلا حەسەن توتنچی)، لە بازاڕی ئاسنگەرەكان بوو.
٧. (عەبدوڵڵا عەلی ڕەزا توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٨. (تۆفیق كەمال زانە توتنچی)، لە (خان خورما) بوو.
٩. (مستەفا زەینەل توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٠. (عیزەت تاڵب عەلی توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١١. (پاشا ڕەئووف توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٢. (سوبحی زەینەل قادر توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.

حاجی عومەر حاجی سالح

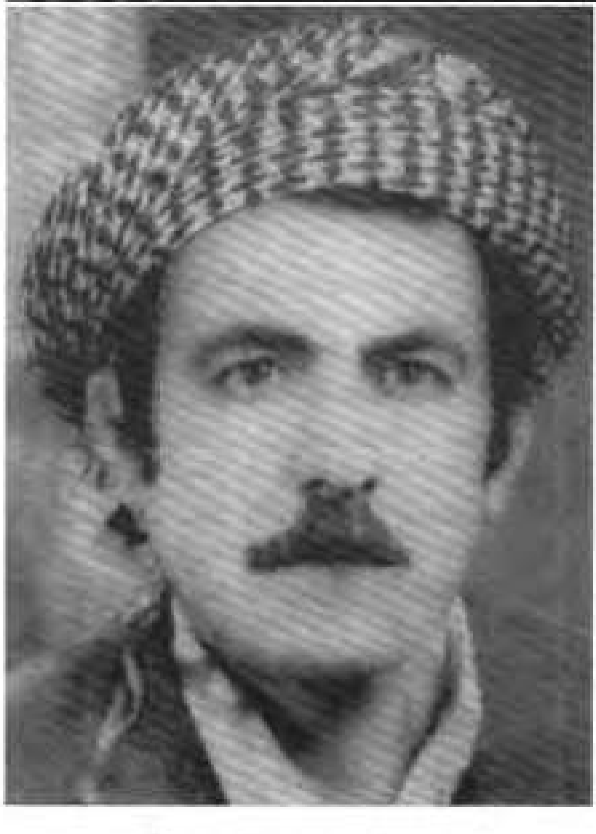

حەكیم حەمید محەمەد قادر توتنچی

١٣. (مەحمود زەینەڵ قادر توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٤. (حاجی سەعید)، بریكاری باوەڕپێكراوی فرۆشتنی توتنی حكومی بوو لە تەنیشت قەیسەری.
١٥. (حاجی سالح توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٦. (حاجی عومەر حاجی سالح ڕەزا دەباغ):
لە ساڵی (١٩٢١) لە گەڕەكی (پیریادی) لەدایكبووە، لە سەرەتادا لە پیشەی دەباغی كاری كردووە، بەڵام لە دواییدا لە پیشەی توتنچێتی كاری كردووە بە تایبەتی لە (جگەرەی لەف) كە بەناوبانگ بووە بە (جگەرەی عەرەبی)، لە ساڵی (١٩٩٤) كۆچی دوایی كردووە.
١٧. (عومەر بەگ ئاوچی توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٨. (عەلی ڕەفعەت ئاغا ئاوچی توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٩. (ئەحمەد تەها توتنچی)، لە بازاڕی گەورە لە بەرامبەر مزگەوتی (قیردار) بوو.
٢٠. (ئەحمەد محەمەد توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢١. (سەمین پاش پاوش توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٢. (ئیبراهیم توتنچی-ئیبراهیم قەساب)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٣. (حاجی سلێمان مەلا بەكر توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٤. (ئەحمەد یەلماز توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٢٥. (یوسف حاجی زەینەل دەباغ):
لە ساڵی (١٩٣٧) لە گەڕەكی (پیریادی) لەدایكبووە، پیشەی

حەسەن عەلی مەردان

توتن فرۆشی لە باوکییەوە (حاجی زەینەڵ) فێر بووە کە دوکانی هەبوو لە بازاڕی گەورە بەرامبەر پردی (شەهیدان)، لە ساڵی (١٩٦٧) کۆچی دوایی کردووە.

٢٦. هەردوو برا (حەمید)و (مەجید توتنچی)، لە (گەراجی حەویجە) لە گەڕەکی (چای) بوون.

٢٧. (کامیلە سوور)، لە بازاڕی گەورە بوو.

٢٨. (مەجید قایەچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.

٢٩. (حەبیبِ لەتیف توتنچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.

٣٠. (زەینەڵ توتنچی)، لە نزیك مزگەوتی (عەبدولڕەزاق) بوو لەسەر پردی شەهیدان.

٣١. (حەسەن عەلی مەردان نوری):

لە ساڵی (١٩١٠) لە گەڕەکی (موسەڵلا) لەدایکبووە، لە پیشەی فرۆشتنی توتندا کاری کردووە، دوکانێکی هەبووە لە شەقامی (ئەوقاف) بەرامبەر سینەما (عەلەمێن)، بەناوبانگ بووە لە (حەسەن توتنچی)، لە ساڵی (١٩٦٥) کۆچی دوایی کردووە.

٣٢. (عەزیز سابیر توتنچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٣٣. وەستا (ڕەشید عەبدوڵڵا موسا)، لە بازاڕی (قۆریە) نزیك گەڕەکی (ئەحمەد ئاغا) بوو.

٣٤. (حاجی شەوکەت خورشید شێخ عەلی بەیاتی):

لە ساڵی (١٩١١) لە کەرکوك لەدایکبووە، بۆ ماوەی چل ساڵ دوکانی هەبوو لە بازاڕی (قۆریە) بەرامبەر مزگەوتی (مەلا عەبدوڵلا لۆبیاچی) لە پیشەی توتنچێتی، لە ساڵی (١٩٨٠) کۆچی دوایی کردووە.

٣٥. (حاجی ئەنوەر حاجی ساڵح ڕەزا دەباغ):

لە ساڵی (١٩٣٣) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە، لە سەرەتادا لە پیشەی دەباغی کاری کردووە لە ساڵی (١٩٤١) تا ساڵی (١٩٥٤)؛ بەڵام لە دواییدا دوکانێکی فرۆشتنی توتنی لە تەنیشت مزگەوتی (عەبدولڕەزاق ئەلتوحاق) لەسەر پردی شەهیدان کردەووە لە ساڵی (١٩٥٤) تا کۆچ کردنی لە ساڵی (١٩٩٧).

٣٦. (حەمید عەزیز حەبیب):

لە ساڵی (١٩٠٦) لە کەرکوك لەدایکبووە، دوکانی توتن فرۆشتنی لە بازاڕی (قۆریە) هەبوو بۆ ماوەی چل ساڵ، لە ساڵی (١٩٦٨) کۆچی دوایی کردووە.

٣٧. (حاجی محەمەد شەریف محەمەد ساڵح قادر):

لە ساڵی (١٨٩٢) لە کەرکوك لەدایکبووە، لە سەرەتادا دوکانێکی کردەوە بۆ فرۆشتنی توتن لە بازاڕی (ئەحمەد ئاغا)، لە ساڵی (١٩٨٨) کۆچی دوایی کردووە.

٣٨. (عەبدولڕەزاق قادر عەلی توتنچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٣٩. (عەلی مەمو)و هاوەڵەکانی (عەبدوڵلا عەلی ئاغا) و وەستا (نورەددین ئەتلەس)، لە بازاڕی (قۆریە) بوون لە گەڕەکی (ئەحمەد ئاغا).

٤٠. (حاجی شاکر بەکر ساقی توتنچی)، (١٩١٨-١٩٩٩) لە گەڕەکی (جرید مەیدان) بوو.

٤١. (حەمید ڕەشید عەبدولڕەزاق هورمزی):

لە ساڵی (١٩٢٧) لە دێی (ترکەلان) لەدایکبووە، دوکانێکی هەبووە لە بازاڕی (قۆریە) بۆ فرۆشتنی توتن، لە ساڵی (١٩٨٥) کۆچی دوایی کردووە.

٤٢. (حەکیم حەمید محەمەد قادر-حەمید توتنچی):

لە ساڵی (١٩٣١) لە کەرکوك لەدایکبووە، لە سەرەتای

حەمید ڕەشید عەبدولڕەزاق هورمزیار

حەمید عەزیز حەبیب

شەوکەت خورشید عەلی

پەنجاکان تا کۆتایی پەنجاکان دوکانی توتنچێتی هەبووە لە بازاڕی حەلواچییەکان، بەڵام لە دوای شەڕی کوردو تورکمان گواستییەوە بۆ بازاڕی (حەسیرەکە)، لەنێوان ساڵانی (١٩٧٢) تا کۆچکردنی لە ساڵی (٢٠٠٦) لە بازاڕی (ئەحمەد ئاغا) لە تەنیشت ماسی فرۆشەکانی دوکانی هەبوو.

٤٣. (عەلی محەمەد مەردان ئاغا):

لە ساڵی (١٩٢٧) لە کەرکوک لەدایکبووە، دوکانی فرۆشتنی توتنی هەبووە لە بازاڕی (ئەحمەد ئاغا) لە سەرەتای بازاڕی (قۆریە)، لە ساڵی (٢٠١٠) کۆچی دوایی کردووە.

٤٤. (حاجی فلامەرز کاکەیی).

عەلی محەمەد مەردان

محەمەد شەریف محەمەد سالح

*** پیشەی نەوتچی-نەوت فرۆشەکان:**

لە پێش دۆزینەوەی نەوت لەلایەن کۆمپانیاکانی ئینگلیزەوە، گەلێك دوکانی فرۆشتنی نەوت هەبوو بە تەنەکە بە قەبارەی جیا جیا دەیان فرۆشت، یان هەندێك کەس بە ڕێگای سەرەتایی لە ناوچەکانی (بابا گوڕگوڕ)و (قادر کەرەم)دا دەریاندەهێنا و لە بازاڕ دەیان فرۆشت بۆ هەندێك پێویستی ناو ماڵ وەکو (چرا، بلوور، گەرماو، ئێشت لێنان).
ڕێگای سەرەتایی جیاکردنەوەی بەشەکانی نەوت بە شێوەی هەڵماندن بە ڕێگای سادە ئەم کارەیان دەکرد، کە لە گەلێك شوێنی کەرکوک لە نێو کوورەی تایبەتیدا کارەکەیان جێبەجێ دەکرد.

١. (نوری ئەسعەد بارام):

لە ساڵی (١٩٣٥) لە گەڕەکی (شۆڕیجە) لەدایکبووە، لەم پیشەیەدا کاری کردووە تا ساڵی (٢٠٠٤).

٢. (حاجی سابیر).

٣. (حاجی فەخرەددین).

٤. (کاکە محەمەد).

٥. (عەزە نەوت فرۆش) لە گەڕەکی ئیمام قاسم.

٦. (حاجی ئەحمەد).

٧. (مستەفا نەوت فرۆش).

٨. (شەهاب نەوت فرۆش).

٩. (تەها قەڵەو نەوت فرۆش).

١٠. (قادر ئەسوەد).

١١. (عەرەب عەلی حەمزە).

١٢. (ڕۆژنامە نەوت فرۆش).

١٣. (محەمەد حەسەن محەمەد):

لە ساڵی (١٩٢٩) لە داقوق لەدایکبووە، بۆ ماوەی چل ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، لە ساڵی (٢٠١٢) کۆچی دوایی کردووە.

محەمەد حەسەن محەمەد

نوری ئەسعەد بارام

*** عەلافەکانی:**

١. (حاجی ئەحمەد توتنچی).

٢. (عومەر حاجی ئەحمەد).

٣. (تەها حاجی ئەحمەد).

٤. (عیزەددین عەلوەچی).

٥. (عیزەددین خانچی).

٦. (سەیفەددین خانچی).

٧. (ئەحمەد خانچی).

٨. (حاجی مەجید سلاو).

٩. (شاکر خانچی).

١٠. (ئیبراهیم جانچی).

١١. (بەهائەددین قۆجەوە).

١٢. (حەمە سالح خەبات).

١٣. (ئەحمەد خەبات).

١٤. (حەمەی گەورە).

١٥. (عەبدولرەحمان خانچی).

١٦. (نەجمەددین عەلاف).

١٧. (یونس حاجی مەلا عومەر).

١٨. (تەلعاس کوێخا کاکەیی).

*** پیشەی بازرگانی مەڕو ماڵات و بەخێوکردنی ئاژەڵ:**

١. (کەرهاوی)، پیشەی کڕینی ئەو ئاژەڵانە بوو بە تایبەتی مەڕو بەرخی نەخۆش لە دواییدا فرۆشتنی، بۆیە لە زمانی خەڵکی کەرکوکدا ئەو مەڕە یا ئەو بەرخە نەخۆشە ناوبانگی بە (کەرهاوی) دەرکرد، کە دەگەڕێتەوە بۆ ناوی ئەم کەسەی کە ئەم پیشەییەی کردووە.
٢. (عەلی حەمەد توعمە).
٣. (ئەحمەد حەمەد توعمە).
٤. (زیاب).
٥. (ئەسوەد ئاتکی).
٦. (دای رەزا)، لە ناحیەی (تازە) بوو.
٧. (دای غایب)، لە ناحیەی (تازە) بوو.
٨. (حوسێن غایب)، لە ناحیەی (تازە) بوو.
٩. (عەبدولخالق)، لە ناحیەی (تازە) بوو.
١٠. (حەمەدە درێژ)، لە ناحیەی (تازە) بوو.
١١. (ئەحمەد قەساب)، لە ناحیەی (تازە) بوو.
١٢. (سابیر رەحیم محەمەد).
١٣. (حاجی ئەحمەد خورشید).
١٤. (محەمەد رەحیم).
١٥. (عومەر بەگ).
١٦. (ئایدن ئاغا).
١٧. (بەکر عومەر ئیسماعیل).
١٨. (محەمەد لوبە).

حاجی کەریم مستەفا عەلی زەنگەنە

کەمال عوسمان محێدین

١٩. (حاجی سەبر).
٢٠. (سەیید عەلی).
٢١. (حاجی کەریم مستەفا عەلی زەنگەنە):
لە سالی (١٩٣٠) لە گەرەکی (پیریادی) لەدایکبووە، بۆ ماوەی بیست سال لەم پیشەیەدا کاری کردووە.
٢٢. (سەیید حەمەد سەیید ئیبراهیم).
٢٣. (وەلید حەسەن ئەلجەوامی).
٢٤. (سەیید سایر).
٢٥. (سەباح ئەحمەد ئەلعیساوی).
٢٦. (ئەحمەد ئەلعیساوی).
٢٧. (سالح ئەلبەدرانی).
٢٨. (تەها کوردی).
٢٩. (ئیسماعیل حەسەن).
٣٠. (هەردوو برا (رێبوار ئیسماعیل حەسەن) و (گەرمیان).
٣١. (محەمەد عەبدولخالق)، لە ناحیەی (تازە) بوو.
٣٢. (فەلاح حەسەن غایب)، لە ناحیەی (تازە) بوو.
٣٣. (فاتیح ئەحمەد قەساب)، لە ناحیەی (تازە) بوو.
٤٣. (حاجی عیزەددین عەزەم).
٤٤. (حاجی ئەحمەد سالح).
٤٥. (حاجی سەی مەحمود).
٤٦. (حاجی مەحمود مەلا محێدین).
٤٧. (حاجی مەلا محێدین).
٤٨. (حاجی عەلی یارەلی).
٤٩. (حاجی نادر قادر).
٥٠. (حەمەی عەزەم).
٥١. (سمایل گودرین).

٥٢. (عەزەم خدر).
٥٣. (زێدان عوسمان).
٥٤. (عوسمان بێکراس).
٥٥. (یاسین قەلەو).
٥٦. (سەی وەلی جامباز).
٥٧. (ئەحمەد حاجی سەعید).

* دەلاڵی مەڕ و مالات:
٥٨. (سەیید قاسم سەیید مەمەد).
٥٩. (مەلا حەسەن) و کوڕەکانی (حاجی ئەحمەد) و (مەلا سالح).
٦٠. (عەربید ئەحمەد حەمەد).
٦١. (سەیید خەلیل سەیید وەمین).
٦٢. (سەیید ئەحمەد).
٦٣. (عەدنان شوان).
٦٤. (ئیبراهیم ئاغا).
٦٥. (حاجی جاسم محەمەد عەبدوڵڵا).
٦٦. (قاسم حاجی سوید-باوکی یەحیا).
٦٧. (حوسێن نەبو نەگە).
٦٨. (حاجی ئەحمەد ئەلگەزاوی).
٦٩. (غەسان) و (سەیید سالح).
٧٠. (سەلیم) و براکەی.
٧١. (مەنسور).
٧٢. (ئیسماعیل حەسەن).
٧٣. (عەزیز ئیبراهیم سەلیم).

مەلا سالح مەحموود

٧٤. (سالح عەلی شوان).
٧٥. (عەبدوڵڵا ئەللهێبی).
٧٦. (سەییید کەلە).
٧٧. (عومەر ئیبراهیم)و هاوەڵەکەی (فارس).
٧٨. (فەلاح ئەلعزی).
٧٩. (سامر ئەلعزی).
٨٠. (مەلا مەهدی سالح).
٨١. (سەیید محەمەد-مەمەد).
٨٢. (ئەکرەم مەجید).
٨٣. (خەلیل ئەجم).
٨٤. (رەفیق تۆفیق).
٨٥. (سەیید نورەددین سەلمان عوسمان).
٨٦. (حاجی سەعید عومەر حەسەن).
٨٧. (سەید سالح عەبدوڵڵا).
٨٨. (سەیید عەلی سەلمان عوسمان).
٨٩. (حاجی سەفەر).
٩٠. (حاجی ئیسماعیل حاجی حەسەن).
٩١. (سەیید محەمەد سەیید رەحمانی).
٩٢. (ئیبراهیم سەمین).
٩٣. (محەمەد تەحسین).
٩٤. (حاجی ئەحمەد عەلی).
٩٥. (سەعید شاکر محەمەد).
٩٦. (عاید سالح محەمەد).
٩٧. (عوسمان عومەر عەواد).
٩٨. (فارس).
٩٩. (سدیق).
١٠٠. (حەسیب).
١٠١. (تەها حەمەد توعمە).
١٠٢. (عەبدوڵڵا حەمەد توعمە).
١٠٣. (ئیبراهیم سەلیم وەمین).
١٠٤. (حاجی بەهلول).
١٠٥. (خەلیل ئەجم).
١٠٦. (سەیید جینکۆ).
١٠٧. (سەیید زاهیر).
١٠٨. (ئیبراهیم ئەجم).
١٠٩. (حەمە غەلمون).

* پیشەی بەخێوکردنی ئاژەڵ:
١١٠. (مەلا نسیەف جایم مەجیوب).
١١١. (مەلا عەبد جاس محەمەد).
١١٢. هەردوو برا (هاشم مەجیوب)و (سامی مەجیوب).
١١٣. (فازل ئەجم).
١١٤. (عەلی دەروێش).
١١٥. برا (ئیسماعیل ئیبراهیم حەمید، یاسین، خدر ئیبراهیم حەمید).
١١٦. (محەمەد خەڵەف).

*** پیشەی قەسابی:**

لە سەرەتادا لەبەر ئەوەی سەربڕینی مەڕومالات شوێنی تایبەتی خۆی نەبوو، بۆیە زۆربەی قەسابەکان مەڕومالاتەکانیان لە نێو دوکانەکانیان سەردەبڕی، یان هەندێکیان لە نێو مالان سەریان دەبڕیو بە شان لە نێو گەڕەکەکانی شاردا دەیانگەڕاند بۆ فرۆشتن.

بەلام لە سەرەتای سییەکانی سەدەی ڕابردوودا تواندرا کوشتارگەیەک لە نزیک گەڕەکی (چای) بکرێتەوە بۆ سەبڕینی ئاژەل، بەلام لە سالی (١٩٥٤)دا شارەوانی کەرکوک هەستا بە دروستکردنی کوشتارگەیەکی سەردەمیانەو پێشکەوتوو کە گەلێک کەرەستەی فوو تێکردنو هەلواسینی بۆ بەکارهێنرا، سنووری ئەم کوشتارگەیە کەوتبووە خوارووی ڕۆژهەلاتی شارەکەوە کە تا سالی (١٩٦٢) بەردەوام بوو.

بەلام بە هۆی زیاد بوونی ژمارەی دانیشتووان، کوشتارگە کۆنەکە کەوتە نێو ناوەڕاستی کەرکوکەوە، بۆیە شارەوانی کەرکوک بڕیاریدا بە گواستنەوەی ئەم کوشتارەگەیە لە گەڕەکی (مەصدودە) بۆ گەڕەکی (عرووبە)، هەروەها توانی بیکا بە دوو بەشەوە بۆ سەربڕینی ئاژەلی گەورەو ئاژەلی بچووک، لە پال دابینکردنی ئۆتۆمبیلی گواستنەوەو دکتۆری ڤێتەنەری بۆ پشکنینی ئەو ئاژەلانە.

لە سالی (٢٠١٣) شارەوانی کەرکوک هەستا بە دروستکردنی کوشتارگەیەکی مۆدێرن لە خوارووی پارێزگاکە بە دابینکردنی هەموو پێداویستییەکانی کوشتارگەکە لە دکتۆرو ئاو و ئۆتۆمبیلو پێداویستییەکانی هەلواسینو سەربڕین.

لە پیشەی قەسابیدا گەلێک کەس دەور دەبینن بۆ جێبەجێ گەیاندنی ئیشەکان، وەکو ئەو کەسانەی کە هەلدەستن بە فووتێکردنی لەشی ئاژەلەکە دوای سەربڕین یان ئەو کەسانەی لە دوای سەربڕین دەکەونە کەولکردنی ئاژەلەکە، هەندێ کەسی تر پیشەیان گواستنەوەی لاشەی ئاژەلەکانە دوای سەربڕین.

١. (خدر عەلی حوسێن قەساب).
٢. (حاجی عەبدوللا حەمزە قەساب).
٣. هەر سێ برا (خەلیل، محەمەد، شەهید ئیبراهیم حەمزە حوسێن):
(محەمەد حەمزە حوسێن مەهدی) لە سالی (١٩٥٠) لە گەڕەکی (چقور) لەدایکبووە.
٤. (مەحمود محەمەد-کورنە قەساب).
٥. (سالح قادر قەساب).
٦. (ئەیوب زەینەل قەساب باشی):
لە سالی (١٨٩١) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە، لە سالی (١٩٥٢) کۆچی دوایی کردووە.
٧. (حاجی سوید عەباس قەساب).
٨. هەردوو برا (خەلیل)و (قاسم جاسم قەساب).
٩. (ئەنوەر نورەددین قەساب).

ئەیوب زەینەل

١٠. (ئیبراهیم خەلیل مەردان قەساب).
١١. (عەبدولڕەحمان قەساب).
١٢. (محەمەد خرت قەساب).
١٣. (تۆفیق ساقی قەساب).
١٤. هەر سێ برا (حاجی جومعە)و (حەمەد)و (حای قاسم سوید قەساب).
١٥. (حاجی هادی خەلیل ئیبراهیم قەساب).
١٦. (ڕەزا عەلی حوسێن قەساب).
١٧. (دەروێش مەجید ئەحمەد قەساب).
١٨. (غەفوور سالح قەساب).
١٩. (عەلی حوسێن سوید قەساب).
٢٠. (غازی محەمەد قەساب).
٢١. (حاجی سەلاح نورەددین قەساب).
٢٢. (کەمال نەجم عەبدوللا قەساب).
٢٣. (عیدان کارهوی قەساب).
٢٤. (عیماد عیدان قەساب).
٢٥. هەر سێ برا (عەدنان)و (نورەددین)و (مەهدی نەجمەللا قەساب).
٢٦. (عەلی محەمەد عەبوای قەساب)و کوڕەکانی (عیزەددین، محەمەد، عەباس، حوسێن، ئەحمەد، حەسەن، سالح).
٢٧. (نەجات محەمەد عەباوی قەساب).
٢٨. (سالح مەهدی نەجم قەساب).
٢٩. (عەلی حوسێن ماما قەساب).
٣٠. (ئومێد مەعروف عیزەددین قەساب).
٣١. هەردوو برا (حوسێن)و (حەسەن مەشساوی قەساب).
٣٢. (جەمال غەریب قەساب).
٣٣. (محەمەد خورشید قەساب).
٣٤. (حەمەد حاجی سوید قەساب).
٣٥. هەردوو برا (جەودەت)و (ئیسماعیل خەلیل حەمزە قەساب).
٣٦. (گەیلان محەمەد حەمزە قەساب).
٣٧. (مەکی مەجید قەساب).

٣٨. هەردوو برا (سالح)و (عەلی نەجم وەلی قەساب).
٣٩. (فەیسەڵ زیندان قەساب).
٤٠. (جەماڵ کەماڵ قەساب).
٤١. (خەتاب عومەر عەباوی قەساب).
٤٢. (کەماڵ مستەفا قەساب).
٤٣. (عەبدوڵڵا عیدن قەساب).
٤٤. هەر دوو برا (فارس)و (یاسین نەجات عەباوی قەساب).
٤٥. (ئەکرەم ئەنوەر حوسێن قەساب).
٤٦. (سەلاح مەجید سەعید قەساب).
٤٧. (چەتین نورەددین قەساب).
٤٨. هەردوو برا (رەحیم)و (یاسین کەریم قەساب).
٤٩. (ئەکرەم عومێر قەساب).
٥٠. (محەمەد عیزەددین قەساب).
٥١. (مستەفا کەماڵ نەجم قەساب).
٥٢. هەردوو برا (عادل)و (عوسمان رەزا عەل قەساب).
٥٣. (عومەر رەزا قەساب)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٥٤. هەر سێ برا (عەباس)و (رەشید)و (رۆژنامە حوسێن قەساب)، پیشەییان دروستکردنی سابون بووە لە رۆنی ئاژەڵ لە ماڵیان لە گەڕەکی (موسەڵڵا).
٥٥. (عیرفان قەساب)، لە گەڕەکی (چای) بوو.
٥٦. (سەرباز عەلی قەساب)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٥٧. (فەهمی قەساب).
٥٨. (شوکور سەعید قەساب).
٥٩. (وەهبی عەبد عومەر قەساب):
لە ساڵی (١٩٤٠) لە کەرکوك لەدایکبووە، بۆ ماوەی چل‌و پێنج ساڵ لەم پیشەیە لە بازاڕی (قۆریە) کاری کردووە.
٦٠. (سەیید هادی سەلمان عوسمان قەساب):
لە ساڵی (١٩٢٦) لە کەرکوك لەدایکبووە، ئەم پیشەیە لە

جەمیل عەلی جاسم

مامەیەوە وەستا (حەسەن عوسمان مانەڵڵا) فێر بووە، بۆ ماوەی پەنجاو حەوت ساڵ لە بازاڕی (قۆریە) لە تەنیشت مزگەوتی (مەلا عەبدوڵڵا لزبیاچی) لەم پیشەیەدا کاری کردووە، لە ساڵی (٢٠٠٠) کۆچی دوایی کردووە.
٦١. (جەمیل عەلی جاسم قەساب):
لە ساڵی (١٩٣٣) لە گەرەکی (موسەڵڵا) لەدایکبووە، لە ساڵی (١٩٩٢) کۆچی دوایی کردووە.
٦٢. (حەمزە حوسێن قەساب).
٦٣. (سەلاح قەساب-ئەخرەس).
٦٤. (سەلاح نیلە قەساب).
٦٥. (رەشید ئەحمەد قەساب).
٦٦. (هاشم شوکور قەساب).
٦٧. (خورشید ئەحمەد قەساب).
٦٨. (سدیق ئاغا قەساب).
٦٩. (قادر عومەر جیوم قەساب).
٧٠. (جەلال قەساب).
٧١. (ئەنوەر ئەحمەد قەساب).
٧٢. (عەبدوڵڵا محەمەد قەساب).
٧٣. (عەبدوڵڵا سەلمان قەساب).
٧٤. (قاسم عەلی وەیس قەساب).
٧٥. (سالح سەرباز قەساب).
٧٦. هەردوو برا (وەهبی)و (حاجی فەهمی عەیس قەساب).
٧٧. هەر دوو برا (نازم)و (مەموود حاجی سیود قەساب).
٧٨. (سەیید مەنسور محەمەد قەساب).
٧٩. (عومەر جەلیل تەقی قەساب).
٨٠. (سەیید عەبدولقادر محەمەد قەساب).
٨١. (حاجی سەلاح محەمەد قەساب).
٨٢. (حاجی فازڵ سەعید قەساب).
٨٣. (سالح عەبدولوەهاب قەساب).
٨٤. (سەیید حەمزە محەمەد قەساب).

مەحمود محەمەد قەساب

هادی سەلمان عوسمان

٨٥. (خورشید عومەر عەلی قەساب):

لە ساڵی (١٨٩٥) لە گەڕەکی (موسەڵڵا) لەدایکبووە، لە ساڵی (١٩٣٠) دوکانێکی قەسابی کردووەتەوە لە بازاڕی (قۆریە)، هەتا شەستەکانی سەدەی ڕابردوو بەردەوام بووە لەم پیشەیە، لە ساڵی (١٩٧٠) کۆچی دوایی کردووە.

٨٦. (محەمەد دەروێش قەساب).

٨٧. (عەلی خالید ئاغا قەساب).

٨٨. (عیزەددین شاکر قەساب)، لە بازاڕی (عەسری) بوو.

٨٩. (حاجی سەلاح).

٩٠. (محەمەد هاشم سەیید نایف).

٩١. فازڵ سەعید).

٩٢. هەردوو برا (عادل عومەر)و موئەیەد عومەر).

٩٣. هەردوو برا (ئادەل نەجم)و (عیماد نەجم).

٩٤. (عەزیز قەساب)، لە گەڕەکی شۆرجە بوو.

٩٥. (کەریم قەساب) ، لە گەڕەکی شۆرجە بوو.

٩٦. (ئەحمەد قەساب).

٩٧. (سەعدوڵڵا قەساب).

٩٨. (شامیل قەساب).

٩٩. (ئیبراهیم ڕەزا).

١٠٠. (مەلا ساڵح مەحمود حەسەن قەساب):

لە ساڵی (١٩٢١) لە کەرکوک لەدایکبووە، پیشەی قەسابی لە مامەیەوە (وەستا یەعقوب) فێربووە لە بازاڕی (جووت قاوە)، لە دواییدا دوکانێکی کردەوە لە بازاڕی گەورە لە نزیک گەرماوی (شیفا)، بۆ ماوەی حەفتا ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە.

١٠١. (کەماڵ عوسمان محێددین):

لە ساڵی (١٩٢٧) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە، لە ساڵی (٢٠٠٩) کۆچی دوایی کردووە.

١٠٢. عەلی قەساب لە گەڕەکی زێویە.

١٠٣. محەمەد قەساب لە گەڕەکی زێوییە.

١٠٤. هەردوو برا حاجی سەعید قەساب و حەمید سەعید

محەمەد حەمزە حوسێن

وەهبی عەبد عومەر

قەساب، بە سەبەتە لە گەڕەکەکانی ئازادی و ئیسکان و زێویە و ئیمام قاسم گۆشتیان دەفرۆشت.

١٠٥. جلحاو قەساب، بە سەبەتە لە گەڕەکەکانی زێویە و دەورووبەری دەیفرۆشت.

حاجی سەعید قەساب

خورشید عومەر عەلی

*** پیشەی کەبابچێتی:**

١. وەستا (عوسمان کەبابچی)، لە شەقامی (مەجیدیە) بوو.
٢. وەستا (خورشید ئەحمەد عەلاو کەبابچی):
لە ساڵی (١٩٢٤) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە لە نزیك مزگەوتی (مەلا عابد)، دوکانی کەبابچێتی لەسەر پردی (شەهیدان) لە شەقامی (مەجیدیە) هەبوو، لە ساڵی (١٩٩٧) کۆچی دوایی کردووە.
٣. وەستا (حەسەن کەبابچی)، کەبابخانەی (ئەلجمهوریە)، لە بەرامبەر سینەمای (عەلەمین) بوو.
٤. وەستا (دەروێش محەمەد عەلی فەرەج)، کەبابخانەی (ئەلشیمال)، لە گەڕەکی (ئەحمەد ئاغا) بوو.
٥. وەستا (هاشم ئەحمەد عەلار کەبابچی)، لە گەڕەکی (ئەحمەد ئاغا) بوو.
٦. وەستا (دەروێش ئیدریس کەبابچی):
لە ساڵی (١٩٥١) لە گەڕەکی (بەگەکان) لەدایکبووە، دوکانی کەبابچێتی لە بازاڕی (قۆریە) لە نزیك مزگەوتی (مەلا عەبدوڵڵا لۆبیاچی) هەبوو، لە ساڵی (١٩٥٩) لەلای وەستا (دەروێش قادر عەزیز) کاری لەم پیشەیەدا کردووە.
٧. وەستا (فاتیح خەلیل قادر کەبابچی)، لە (جرید مەیدان) بوو.
٨. وەستا (شوکور قەساب ئۆغلو)، کەبابخانەی (کەرکوك)، لە شەقامی (ئەلئیستقلال) بوو.
٩. وەستا (حاجی جەلال ڕەشید کەبابچی)، کەبابخانەی (ئەلبیلاد)، لە شەقامی (پەروەردە) بوو.
١٠. وەستا (محێدین کەبابچی)، لە گەڕەکی (موسەڵڵا) بوو.
١١. وەستا (عەبدولڕەزاق کەبابچی)، لە گەڕەکی (موسەڵڵا) بوو.
١٢. وەستا (عومەر حاجی سەعید کەبابچی)، لە گەڕەکی (موسەڵڵا) بوو.
١٣. وەستا (دایی قادر خورشید کەبابچی):
لە ساڵی (١٩٢٦) لە گەڕەکی (موسەڵڵا) لەدایکبووە، پیشەی کەبابچێتی لە باوکییەوە فێربووە، لە دوای کۆچ کردنی باوکییەوە لە دوکانەکەی لە بازاڕی گەورە لە بەرامبەر

قادر خورشید حوسێن

قەیسەری کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٧٩) کۆچی دوایی کردووە.
١٤. وەستا (ئەحمەد کەبابچی)، لە بازاڕ گەورە لە بەرامبەر قەیسەری بوو.
١٥. وەستا (حەمید کەبابچی)، لە بازاڕ گەورە لە بەرامبەر قەیسەری بوو.
١٦. وەستا (محەمەد کەبابچی)، لە بازاڕ گەورە بوو.
١٧. وەستا (سەعید کەبابچی)، لە نزیك بالەخانەی پارێزگا بوو.
١٨. وەستا (ڕەزا کەبابچی)، لە گەڕەکی (ئاخوڕ حوسێن).
١٩. وەستا (سابیر کەبابچی)، لە گەڕەکی (ئاخوڕ حوسێن).
٢٠. وەستا (نوری کەبابچی)، لە گەڕەکی (ئاخوڕ حوسێن).
٢١. وەستا (حاجی سەعید کەبابچی)، لە بازاڕی (جووت قاوە) بوو.
٢٢. وەستا (سەعید کەبابچی)، لە بازاڕی (جووت قاوە) بوو.
٢٣. وەستا (شوکور کەبابچی)، لە بازاڕی (جووت قاوە) بوو.
٢٤. وەستا (قادر کەبابچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢٥. وەستا (حەمە ڕەحیم کەبابچی)، لە شەقامی کارەبای کۆن بوو.
٢٦. وەستا (حەمە سەعید کەبابچی).
٢٧. وەستا (جەبار کەبابچی).
٢٨. وەستا (وەهاب کەبابچی).
٢٩. وەستا (غالیب کەبابچی).
٣٠. وەستا (مستەفا گۆرەش).
٣١. وەستا (سەیدە جگەرچی).
٣٢. وەستا (بورهان کەبابچی).
٣٣. وەستا (سەلاح حەمە سەعید).

حاجی ئەحمەد خورشید

٢٤. وەستا (سەعدون)، کەبابخانەی (سەفین).
٢٥. وەستا عەبدولڕەحمان جگەرچی (ئەبو عۆف).
٢٦. وەستا (دەروێش قادر عەزیز کەبابچی):
لە ساڵی (١٩٣٧) لە کەرکوك لەدایکبوو، لە سەرەتادا لە

دەروێش ئیدریس کەبابچی

دەروێش قادر عەزیز

پیشەی قەسابی کاری کردووەو لە دواییدا دوکانێکی کەبابچێتی لە بازاڕی (قۆریە) کردووەتەوە، لە ساڵی (١٩٨٧) کۆچی دوایی کردووە.

عوسمان کەبابچی

* پیشەی پاچە فرۆشی:

١. (حەمید محەمەد ئیتجە)، لە بازاڕی کەرش دوورەکان بوو.
٢. (کەریمە سەروپێچێتی)، لە بازاڕی کەرش دوورەکان بوو.
٣. (دایی حەمید)، لە ڕێگای قەساب خانە بوو.
٤. (دایی مەحمود)، لە ئەحمەد ئاغا بوو.
٥. (شاکر پاچەچی)، لە خان خورما بوو.
٦. (عەبدوڵڵا پاچەچەی)، لە بەرامبەر مەجیدییە بوو، بە ڕەگەز زەنگەنە بوو.
٧. (محەمەد ئەمین-میمکا)، لەسەر پردەکە بوو.
٨. (عابد چاوش).

* پیشەی پێستەخۆشکردن-دەباغچی:

مرۆڤ هەر لە سەرەتاوە پێستەی بەکارهێناوە وەکو جلوبەرگ بۆ پێویستییەکانی ژیان. بۆیە سوودی لەم پێستەی ئاژەڵ وەرگرتووە بۆ دروستکردنی جۆرەها پێویستی جلوبەرگ و پێڵاو.

پیشەی پێستەخۆشکردن یەکێك لەو پیشانەی کە مرۆڤ سوودی لێ بینیوە، ئەویش بە خووساندنی پێستەکە لە نێو ئاو بۆ چەند ڕۆژێك لە دواییدا پاککردنەوەی لە گۆشت و پیسی، هەروەها چارەسەرکردنی بە جۆرها دەرمانی پێویست بۆ ئەوەی شوێنێکی دیاری هەبێت لە پێویستییەکان.

پیشەی پێستەخۆشکردن لە گەڕەکی (پیریادی) شوێنێکی بەرچاوی هەبوو کە لە هەموو کەرکوکدا بەناوبانگ بوو، هەر لەوێوە جۆرەها پێستە خۆش دەکرا و لە جۆرەها ئیش و کاردا بەکاردەهێنرا.

١. (تەیفور حوسێن یەحیا).

٢. هەردوو برا (سدیق تەیفور حوسێن) و (سەلمان تەیفور حوسێن):

(سدیق تەیفور حوسێن سەرواف) لە ساڵی (١٩٠٥) لە گەڕەکی (چای) لەدایکبووە، پیشەی بازرگانی پێستە و خوری لە باوکییەوە بۆ مابوو، دوکانەکەی لە بازاڕی گەورە

سدیق تەیفوور و سەلمان تەیفوور و حوسێن سەراف

بوو، تا لە ساڵی (١٩٨٤) کۆچی دوایی کرد لەم پیشەیەدا بەردەوام بوو.

(سەلمان تەیفور) لە ساڵی (١٩٢١) لە قەڵا لەدایکبووە، بۆ ماوەی سی ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٦٥) دامەزرێنەری تیپێکی وەرزشی بوو بۆ تۆپی پێ، لە ساڵی (١٩٨٠) کۆچی دوایی کرد.

٣. (عەلی فەتاح مستەفا دەباغ):

لە ساڵی (١٩١٤) لەدایکبووە، لەم پیشەیەدا بۆ ماوەی سی ساڵ کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٩٩) کۆچی دوایی کردووە.

٤. (حاجی محەمەد ئەمین).

٥. (مەحمود خدر).

٦. (حاجی حەمید حەسەن).

٧. (سەیید عەبدولقادر سەیید خدر).

٨. (سوبحی زەینەڵ قادر).

٩. (سەیید ناسیح بەگ)و کوڕەکەی (یەشار).

١٠. (حوسێن مەلا یوسف عومەر):

لە ساڵی (١٨٩٩) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە، بۆ ماوەی شەست ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، ماوەیەکیش بازرگانی پێستەو پێستەخۆشکردن بووە، لە ساڵی (١٩٨٧) کۆچی دوایی کردووە.

١١. (مەلا بەکر فەتاح).

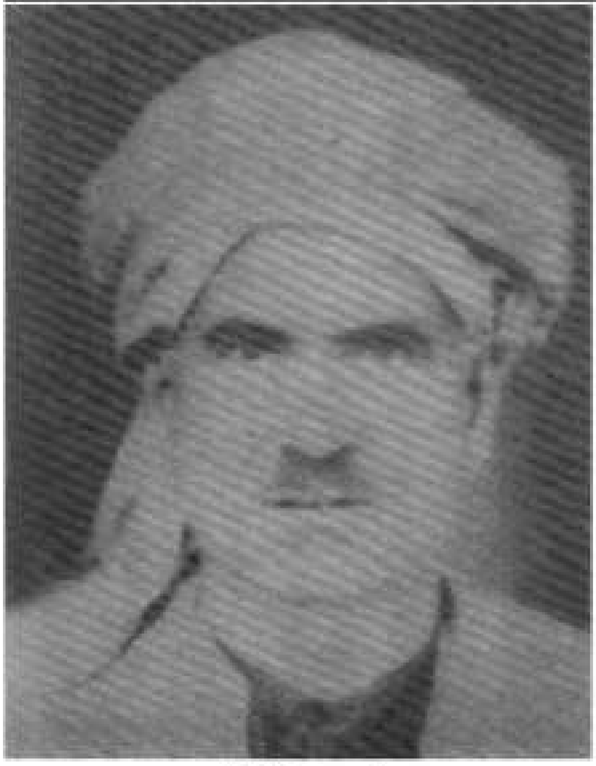

حاجی زەینەڵ قادر

١٢. (حوسێن عەمشە).

١٣. (شاکر دەباغ).

حوسێن مەلا یوسف

عەلی فەتاح مستەفا

١٤. (سەیید نافع).

١٥. (مەلا تۆفیق).

١٦. (عەبود تەها).

١٧. (حاجی محەمەد ئەمین حەمامچی).

١٨. (ڕەئووف خالید)و براکەی (محەمەد خالید).

١٩. (عەبدوڵڵا مەلیك)و کوڕەکەی (مەردان)، خاوەن دەبەخانە بوو لە گەڕەکی (پیریادی).

٢٠. هەر سێ برا (حەسەن)و (حوسێن)و (زەینەل ئەحمەد).

٢١. (عومەر محەمەد ئاغا بیرەقدار)، خاوەن دەبەخانە بوو لە گەڕەکی (قۆریە).

٢٢. (حاجی ساڵح حاجی عوسمان)، خاوەن دەبەخانە بوو لە بازاڕی گەورە.

٢٣. (مەلا غەنی دەباغ)، باپیرەی (حاجی ئەنوەر بیرەقدار).

٢٤. (سەعید ئاغا)و (تەها ئاغا) خاوەن دەبەخانە بوون لە گەڕەکی (پیریادی).

٢٥. (حاجی قاسم عەباس).

٢٦. هەر یەکە لە براکان (هاشم قاسم عەباس)و (نازم)و (عاسم)و (هیشام)و (عیرفان)و (نیزام).

٢٧. (مەحمود حەسەن سلێمان سەلاو):

لە ساڵی (١٩٠٩) لە قەڵا لەدایکبووە، بۆ ماوەی چل ساڵ لە بازاڕی گەورە لەم پیشەیەدا کاری کردووەو بازرگانیشی پێوە کردووە.

٢٨. (حاجی ئەحمەد)و براکەی (حاجی محەمەد).

٢٩. (حەسەن ئەمین عوسمان):

عەلی فتاح مستەفا

سدیق حاجی تەیفوور

لە ساڵی (١٩٢٠) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە، بۆماوەی سی ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، لە ساڵی (٢٠٠٠) کۆچی دوایی کردووە.

٣٠. (مەلا حوسێن).

٣١. (نیعمەت چاوی).

٣٢. (محەمەد بەهیە).

٣٣. (فازڵ حەسەن).

٣٤. (حاجی ڕەئووف).

٣٥. (حاجی مەلەك).

٣٦. (قاسم داوود).

٣٧. (بەكرە سوور دەباغ)، لە گەڕەکی (پیریادی) بوو.

٣٨. (سەمەد دەباغ).

٣٩. (زەینەڵ قادر مستەفا دەباغ):

لە ساڵی (١٨٨٠) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە، بۆ ماوەی سی ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٥٦) کۆچی دوایی کردووە.

*** پیشەی خومچی:**

خومچێتی بە یەکێك لە پیشەی کۆنەکانی کەرکوک دادەنرێت بە تایبەتی لە بواری ڕستن و ڕەنگکردندا دەورێکی باڵای هەبوو کە توانای ئەو کەسەی دەردەخست لە چۆنێتی تێکەڵکردنی ڕەنگەکان و جۆری بەکارهێنانەکانی لە ڕستندا، بۆیە ئەمانەی لەم پیشەیدا کاریان دەکرد کەرەستاکانیان بریتی بوو لە (خوری، جۆرەکانی ڕەنگ، کەرەستەکانی توانەوە).

"لە بازاڕی گەورە بە شێوەیەکی بەرچاو خان هەبوو، لەم خانانەدا هەندێ جولەکە جگە لەوەی جومکەکانی بازرگانیان بەدەستەوە بوو، خومچێتیشیان دەکرد، خومچی بەو خەڵکانە دەوترا، کە جلوبەرگیان خوم دەکرد".

١. (سەیید سەفەر زەینەل خومچی).

٢. هەر سێ برا (ئەحمەد، مەحمود، عیزەت عەباس خومچی):

(محەمەد عەباس حوسێن) لە ساڵی (١٩٢٨) لە کەرکوک لەدایکبووە، ئەم پیشەیەی لە وەستا (ئەحمەد خومچی)یەوە بۆ ماوەتەوە کە لە (خان بەیتەری) کاری دەکرد، لە ساڵی (١٩٩٨) کۆچی دوایی کردووە.

بەڵام (حاجی عیزەت عەباس حوسێن)ی برای، لە ساڵی (١٩٣٧) لە کەرکوک لەدایکبووە، لە سەرەتادا لە پیشەی قەسابی کاری کردووە بەڵام لە دواییدا لە پیشەی خومچێتی لە (خان عەبدولرەحمان) کە بەرامبەر (خانی قازی) بوو، بۆ ماوەی چل ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە.

٣. (سەیید عوسمان خومچی).

٤. (سەیید محەمەد ڕەشید حوسێن):

لە ساڵی (١٩٣٩) لە کەرکوك لەدایکبووە، لە سەرەتادا لەگەڵ باوکی لە پیشەی قەسابی کاری کردووە، ماوەیەك لە پیشەی خومچی کاری کردووە لە نزیك مزگەوتی (نوعمان)، لە دواییدا دوکانێکی عەتاری لە گەڕەکی (چای) لە (گەراجی حەویجە) کردووەتەوە، لە ساڵی (٢٠٠٧) کۆچی دوایی کردووە.

٥. (سەیید مەردان خومچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

* **پیشەی تۆرنەچی:**

ئەم پیشەیە لەگەڵ هاتنی ئینگلیزەکان بۆ عێراق سەری هەڵدا بەتایبەتی لە کاتی دۆزینەوەی نەوت لە کەرکوکدا، چونکە ئەمانەی لەم پیشەیەدا کاردەکەن بایەخ دەدەن بە کەرەستەی سادەو گرنگو نوێباو، زۆربەی ئەم پیشەوەرانە لە بەرامبەر نەخۆشخانەی (کەرکوك)ی گشتی بوون،

١. وەستا (تالیب ئیبراهیم وەهاب-تالیب ئاغا)، لە ساڵی (١٩٣٤) لەدایکبووە.
٢. وەستا (عیرفان مەحمود ئیبراهیم)، لە ساڵی (١٩٥٩) لەدایکبووە.
٣. وەستا (حەسیب لەتیف ئیبراهیم)، لە ساڵی (١٩٥٦) لەدایکبووە.
٤. وەستا (ئەسلان عەلی رەفعەت):
لە ساڵی (١٩٤٨) لە کەرکوك لەدایکبووە، هەر لە ساڵی (١٩٥٨)ەوە لەم پیشەیەدا کاری کردووە لەگەڵ وەستا (عەبد ئەحمەد).
٥. وەستا (مەهدی حەسەن عوسمان)، لە ساڵی (١٩٤٠) لەدایکبووە.
٦. وەستا (عەبد پاشا تۆرنەچی).
٧. وەستا (قاسم تاهیر زەینەرلعابدی)، لە ساڵی (١٩٤٧) لەدایکبووە.
٨. وەستا (جەواد موسا).
٩. وەستا (موسا تۆرنەچی).
١٠. وەستا (سالح بیەسم).
١١. وەستا (ستار تەرەکەل).
١٢. وەستا (جومعە تۆرنەچی).
١٣. وەستا (کەماڵ تۆرنەچی).
١٤. وەستا (عیرفان عەلی مەروان).
١٥. وەستا (محەمەد تۆرنەچی).
١٦. وەستا (محەمەد عەلی شەریف):
لە ساڵی (١٩٢٤) لە کەرکوك لەدایکبووە، ئەم پیشەیە فێربووە لە دوای ئەوەی دامەزراوە لە کۆمپانیای نەوتی باکوور، دوکانی هەبوو لە شەقامی (غازی) لە بەرامبەر (گەراجی غازی)، لە ساڵی (١٩٧٨) کۆچی دوایی کردووە.
١٧. وەستا (حاجی محەمەد).
١٨. وەستا (سەباح تۆرنەچی).
١٩. وەستا (سەیید قادر تۆرنەچی).
٢٠. وەستا (حوسێن نەجم زادە).
٢١. وەستا (حاجی تالیب).
٢٢. هەر دوو وەستا (ئازاد)و (دڵشاد).
٢٣. وەستا (ئەیوب حیکمەت).
٢٤. وەستا (سەمیع ئەلکەرومی).
٢٥. وەستا (سەیید ستار تۆرنەچی).
٢٦. وەستا (حەمزە تۆرنەچی).
٢٧. وەستا (سەلام تۆرنەچی).
٢٨. وەستا (ئیستراسنیك تۆرنەچی).
٢٩. وەستا (حاجی جەبار) برای (ستار تەرەکول).
٣٠. وەستا (سابت تۆرنەچی).
٣١. وەستا (یوسف ئەشعیا).
٣٢. وەستا (ئەحمەد خورشید).
٣٣. وەستا (زاهیر تۆرنەچی).
٣٤. وەستا (یاسین تۆرنەچی).
٣٥. وەستا (محەمەد مامە خان).
٣٦. وەستا (عەباس فازڵ عیسا).
٣٧. وەستا (عادل تۆرنەچی).

٣٨. رەستا (سەعید تۆرنەچی).
٣٩. وەستا (قادر) ناسراو بە (قادر وەحشی).
٤٠. هەر سێ برا وەستا (سەباح)و وەستا (فیراس)و رەستا (نەجاح قادر).
٤١. رەستا (فەرهاد مەحمود ئیبراهیم)، لە ساڵی (١٩٦١) لەدایکبووە.
٤٢. وەستا (حوسێن فایەق رەزا)، لە ساڵی (١٩٦٧) لەدایکبووە.
٤٣. رەستا (بورهان محەمەد عەلی):
لە ساڵی (١٩٤٥) لە کەرکوك لەدایکبووە، ئەم پیشەیە لەژێر دەستی رەستا (محەمەد عەلی) فێر بووە، لە ساڵی (٢٠١١) کۆچی دوایی کردووە.
٤٤. وەستا (جەبار عومەر تۆرنەچی).
٤٥. هەر چوار برا (جەنگیز عەلی مەردان، بورهان، فەرهاد، تورخان).
٤٦. رەستا (مستەفا عەلی مەحمود ئاغا):
لە ساڵی (١٩٢٨) لە کەرکوك لەدایکبووە، لە کۆمپانیاتی نەوتی باکوور کاری کردووە بۆ ماوەی سی ساڵ، لە ساڵی (١٩٨٢) کۆچی دوایی کردووە.
٤٧. رەستا (بەیروت تۆرنەچی).
٤٨. رەستا (سەعدون).

* **پیشەی نانەوایی:**

ئەم پیشەیە یەکێکە لە پیشە کۆنەکانی کەرکوك کە هەر لە سەردەمانێکی زووەوە مرۆڤ ئاشنای ئەم پیشەیە بووە کە تایبەت بووە بە ژیانی خۆی‌و گوزەرانی لە سەردەمە جیاجیاکاندا، بۆیە هاریشی گەنم‌و جۆ دوو کەرەستەی هاوپەیوەستی ئەم پیشەیەن کە لەگەڵ ژیانیدا هاوکونجاو بوو.

لە سەرەتادا ئەم پیشەیە تایبەتمەندی خۆی هەبووە لە رووی چۆنێتی کارکردن‌و لە رووی ئەو کەرەستانەی کە بەکارهێنراوە لە پیشەکەدا، لە سەرەتادا لەم پیشەیە بە دارو پشقڵ تەندوو گەرم دەکرا کە تا شەستەکانی سەدەی رابردووش لەناو شارێکی وەکو کەرکوکدا بەکاردەهێنرا، هەروەها گەلێك پیشەوەری گەڕۆك هەبوون کە نانیان لە ناو سەبەتەی تایبەتی دەکردە یان سەریان‌و بە گەڕەکەکاندا دەیانگێڕا، یان هەندێکیان وەك دەستگێڕ لە قوژبنێکی بازاڕ دادەنیشت‌و دەیانفرۆشت، لە دواییدا بە تایبەتی شوێنی تایبەتییان بۆ کرایەوە خەڵکی دەچوون لە پێویستی خۆیانیان دەکڕی لە دوکانەکە.

لەم پیشەیەدا جۆرەها نان دەکرا کە بەتایبەتی لە کەرکوکدا نانی تیری‌و نانی مادەو کولێرەو کولێرە بە رۆن‌و کەلانەیان بە ناوبانگ بوو، لە حەفتاکانی سەدەی رابردوودا سەموونی بەردی لە کەرکوك برەوی پەیدا کرد بە تایبەتی ئەوانەی لەو پیشەیەدا بەناوبانگ بوون ئەرمەنەکانی کەرکوك بوون، لە پاڵ ئەمانەشدا دوو جۆر سەموونی تر پەیدا بوو، جۆرێکیان بە ئاردی سپی‌و ئەوی تریان بە ئاردی بۆر.

لە کۆتایی حەفتاکانی سەدەی رابردوودا پێشکەوتنێکی گەورە لە بواری پیشەی نانەواییدا هاتە پێشەوەو خەڵکێك زۆر لەم پیشەیەدا کاریان کردووەو ناوبانگیان دەرکردووە.

"نزیك بازاڕوگەراجی حەویجە، ساڵی (١٩٤٦-١٩٤٧) سەعید قەزاز سیستمی سەموون‌و نانی ئیعاشەی دامەزراند بۆخەڵکی کەم دەرامەت‌و فەقیرو هەژار، سیستمی نان‌و سەموونی ئیعاشە هەموو قەزاو ناحیەو گوندە گەورەکانی گرتەوە، بەپێی سەرچاوەکان، رۆژانە ئاردێکی ئێجگار زۆر دەکرایە نان‌و سەموون‌و بە نرخێکی ئێجگار هەرزان دەفرۆشرا (سەرەتا نانێك بە دوو فلس بوو، دواتر بوو بە عانەیەك)، ئەم هەنگاوەی سەعید قەزاز کەسایەتی سەعید قەزازی زۆر بەرزکردەوە، بە داخەوە پاداشتی چاکەکانی سەعید قەزاز لەم وڵاتە سەیرو سەمەرەی ئێمەدا ئیعدام کردنی بوو".

"لە سینەما حەمراوە بە (٥٠) مەترێك کۆڵانێك هەبوو، لە سەری ئەم کۆڵانەدا لە ناوەڕاستی سەدەی رابردوو، بۆ یەکەم جار لەم شەقامەدا فڕنی سەموونی ئۆتۆماتیکی کرایەوە کە بە سەموونی کارەبایی ناوبانگی دەرکرد. ئەو فڕن‌و سەموونە کارەباییە بووە قسەو باسی خەڵك، خاوەنی ئەم فڕنە داهاتێکی گەورەی لە سەموون فرۆشیدا کرد، ئەویش لە رێگەی چەند وەکیلێکی گەڕۆك بە پاسکیل‌و عەرەبانە

سەمونیان دەبرد بۆ گەڕەکەکان بە تایبەتی گەڕەکەکانی تەپەی مەلا عەبدوولڵاو ئەلماس و عەرەفە چوونکە ئەم گەڕەکانە زیاتر شاری بوون هەڵگری کەلتووری شار بوون. ماڵەکانی ئەم گەڕەکانە (عەلاگەیان) بەدەرگای حەوشەدا هەڵدەواسی و بەقەد پێویستی خۆیان پارەیان تێدەکرد، سەموون فرۆشەکە دەهات و بەپێی ئەو برە پارەیە سەموونی بۆ ماڵەکە دادەنا. ئەم داهێنانە پەرەی سەند، لە سەموونەوە تەشەنەی سەند بۆ بریکارەکانی شیری (مەسڵەحەی ئەلبان) و وەکیلەکانی کارگەی بیبسی کۆلا".

* ئانەواچییەکان:

١. (ساقی تیسینلی)، لە گەڕەکی (چای) بازاڕی گەورە بوو.
٢. (موسا تیسینلی)، لە گەڕەکی (چای) بازاڕی گەورە بوو.
٣. (تۆپاڵ عەلاو)، لە گەڕەکی (ئاوچی) بازاڕی گەورە بوو.
٤. (محەمەد حەمەك)، لە گەڕەکی (ئاوچی) بازاڕی گەورە بوو.
٥. (قادر حەیات)، لە گەڕەکی (پیریادی) بازاڕی گەورە بوو.
٦. (حاجی بەکر عاشور محەمەد ئانەواچی) و کوڕەکانی (ئەحمەد) و (ئەنوەر):
(حاجی بەکر عاشور) لە ساڵی (١٩٠١) لە کەرکوك لەدایکبووە، لە سەرەتا ئانەواخانەکەی لە نزیك مزگەوتی (مەلا ئەحمەد) بوو لە بازاڕی (قۆریە)، لە دواییدا گواستییەوە بۆ گەڕەکی (بەگەکان) لە نزیك گەرماوی (عەلی بەگ)، بۆ ماوەی چل ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٨٣) کۆچی دوایی کردووە.
٧. (عەلی بەکر عاشور محەمەد ئانەواچی):
لە ساڵی (١٩٣٠) لە کەرکوك لەدایکبووە، لەگەڵ باوکی کاری کردووە لە شەقامی (مەجیدییە)، لە دواییدا لەگەڵ وەستا (قەرە ئانەواچی) لە بەرامبەر گازینۆی (مەجیدییە) کاری کردووە.
٨. (عەبدولڕەحمان جومعە عاشوور)، لە گەڕەکی (ساری کەهیە) بوو.
٩. (مستەفا محەمەد ئانەواچی)، لە گەڕەکی (بەگەکان) بوو لە نزیك ماڵی (ئازم بەگ).
١٠. (ئیبراهیم ئەحمەد عەلی):
لە ساڵی (١٩٢٧) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە، ناسراو بووە بە (قەرە ئانەواچی)، لە سەرەتادا دوکانی هەبوو لە لیوای (موسڵ)، بەڵام لە دواییدا لە کەرکوك دوکانی ئانەواچێتی کردەوە لە شەقامی (مەجیدییە) بەرامبەر بازاڕی عەسری، بۆ نزیکەی پەنجا ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٨٧) کۆچی دوایی کردووە.
١١. (یاسین عەرەب ئانەواچی)، لە بازاڕی (قۆریە) لە گەڕەکی (ساحەت تەیەران) بوو.
١٢. (محەمەد شەریف نوتا ئانەواچی)، لە بازاڕی کۆنی ئاڵتون فرۆشەکان لە (قۆریە) بوو.
١٣. (ئیسماعیل سەرتیب ئانەواچی)، لە شەقامی (ئەتڵەس) لە نزیك گازینۆی (ئەلنەمرێن) بوو.
١٤. (سەمەد ئاغا گەدوگلەر)، لە شەقامی (ئەوقاف) لە نزیك سینەما (عەلەمەین) بوو.
١٥. (عارف محێدین مەعروف ئانەواچی):
لە ساڵی (١٩٠٢) لە کەرکوك لەدایکبووە، ماوەیەکی زۆر لە پیشەی هەویرکاریدا کاری کردووەو زیاتر ئەم پیشەیە لە ئینگلیزەکانەوە فێر بووە، کە لە ناو خەڵکیدا بە (عارف ئانەوا) بە ناوبانگ بووە، دوکانەکەی لە شەقامی (ئەوقاف) بوو، لە ساڵی (١٩٦٥) کۆچی دوایی کردووە.
١٦. (محێدین مەعروف ئەحمەد ئانەواچی):
لە کەرکوك لە گەڕەکی (ساری کەهیە) لەدایکبووە، یەکێك بووە لەوانەی کە پیشەی دروستکردنی نانی تیری هێناوەتە کەرکوك کە هەر یەکە لە (عەلی ئەکبەر) و (عەلی ئەسغەر) کە لە ئازەربایجانەوە هێناوینی فێری ئەم پیشەیە بووە، دوکانەکەی لە شەقامی (ئەوقاف) بوو، لە ساڵی (١٩٦٠) کۆچی دوایی کردووە.
١٧. (مەحمود ئەحمەد ئانەواچی)، لە پشت سینەما (عەلەمەین) بوو.
١٨. (عەبدولخالق محەمەد ئانەواچی)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
١٩. (حوسێن زنە)، بە ڕەگەز خەڵکی (تەورێزی) لە (ئازەربایجان) بوو.
٢٠. (کەریم دزەیی ئانەوا)، لە گەڕەکی (ئەحمەد ئاغا) بوو.
٢١. (سەرتیب ئەحمەد سایە مەندەلاوی ئانەواچی):
لە ساڵی (١٩٢٢) لەدایکبووە، نزیکەی حەفتا ساڵی لەم پیشەیەدا کاری کردووە لە بازاڕی (قۆریە)، لە ساڵی (٢٠٠١) کۆچی دوایی کردووە.
٢٢. (عەلی ئەبا بەکر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢٣. (موحسن عەلی ئەبا بەکر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢٤. (بەکر عەلی ئەبا بەکر)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢٥. (حەمە ڕەئووف ئانەواچی).
٢٦. (عوسمان کونی ئانەواچی).
٢٧. (سوبحی قەنبەر لەلایی ئانەواچی).
٢٨. (حەمید زەباڵ)، لە گەڕەکی (چای) بازاڕی گەورە بوو.
٢٩. (کەریمە کەچەڵ)، لە گەڕەکی (شۆرِیجە) بوو.
٣٠. (سەیید ستار جەباری)، لە گەڕەکی (شۆرِیجە) بوو.
٣١. (حوسێن عارف داریەسەر).
٣٢. (عومەر ئانەواچی)، لە شەقامی (مەجیدییە) بوو.
٣٣. (عارف ئانەوا)، لە شوێنی بازاڕی ئاڵتونچییەکانی کۆن بوو.
٣٤. (عەلی پاشا)، لە ڕێگای بەغدا بوو.
٣٥. (کاك عەلی)، لە گەڕەکی (شۆرِیجە) بوو، ئێستا پیشەی دەمژمێر چاککردنەوە دەکات.
٣٦. (سادق ئانەوا)، لە ڕێگەی قەسابخانە بوو.
٣٧. حەمید ئانەوا لە بازاڕی حەسیرەکە.
٣٨. سالح ئانەوا لە بازاڕی عاشوور.
٣٩. فەریق ئانەوا لە گەڕەکی ئیمام قاسم.
٤٠. جەیران ئانەوا، ئافرەتێك بوو لە گەڕەکی ئیمام قاسم بەرامبەر مزگەوتی عەبدولغەنی بە تەپاڵە و دار نانی دەکرد.

* پیشەی شیرینی و هەویرکاری:

لە سەرەتادا ئەم پیشەیە بە تایبەتی هەویرکاری و پاقلەوا کەسێکی سووری بە ناوی (محەمەد دیب) هێنایە کەرکوکەوە و دوکانی لە شەقامی (مەجیدییە) کردەوە، لە دواییدا کوری مامەکەی وەستا (سوبحی محەمەد عەلی محەمەد) هاریکاری بوو لەم پیشەیەدا، لە دواییدا وەستا (حاجی یەحیا) کە خەڵکی موسڵ بوو پیشەی هەویرکاری و شیرەمەنی هێنایە کەرکوکەوە، هەروەها وەستا (نازم عارف محێدین) دوکانێکی لە شەقامی (کۆماری) کردەوە بۆ جۆرەها هەویرکاری و پاقلەوا و کاهی و بۆرەك.

بەڵام پێشوازی خەڵك لەم جۆرە پیشەیە بەتایبەتی لە دوای شەری جیهانی یەکەم زۆر کەم بوو، لەبەر ئەوەی خەڵکی تازە لە شەر رزگاریان بیوو وە گرانی بووە:

١. وەستا (لەتیف کاهیچی) و براکەی (شاکر)، لە بازاری گەورە بوون.

٢. وەستا (حەسەن نەجم):

لە ساڵی (١٩٢٣) لە کەرکوك لەدایکبووە، پیشەی هەویرکاری لە وەستایەکی ئەرمەنییەوە فێر بووە کە دوکانی هەبووە لە شەقامی (ئەتڵەس) بە ناوی (حلويات ومرطبات كركوك)، لە ساڵی (١٩٥٠)ەوە بۆ ماوەی چل ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو، لە ساڵی (٢٠٠٤) کۆچی دوایی کردووە.

"حەسەن نەجم، پیاوێکی کوردی کەرکوکی دەوڵەمەند و خاوەن بازار و دوکان و عەقاراتی بووە لە کەرکوك، لە سەرەتای شەقامی ئەتڵەس بەرامبەر بازاری زەرەنگەرەکان ریزێك دوکانی دروستکردنی شیرینی (پاقلاوە، کێك، چورەك، و هتد..) پاقلاوای حەسەن نەجم دەتوانم بڵێم لە شەستەکان و حەفتاکان و تەنانەت هەشتاکانیش بەناو بانگترین پاقلاوە بوو لە کەرکوك، ماوەی زیاتر لە ٣٠ ساڵ شیرینی و پاقلاوای حەسەن نەجم لە لوتکەدا بوو.

شیرینی حەسەن نەجم، رۆڵێکی گەورەی هەبوو لە دززینەوەی کار، بە تایبەتی بۆ مناڵانی کورد، چونکە ساڵی ١٩٦٢، لە دەسەڵاتی یەکەمی بەعسدا، گوندەکانی دەوروبەری کەرکوك رووخێندراو پیاوان و گەنجانی ئەو گوندانە بۆ ماوەی (٩) نۆ مانگی رەبەق لە گرتوخانەی موسەیەب بەندکران، زۆربەی خێزانەکانی ئەو گوندانە هاتنە ناو شارەوە، لەوەوە مناڵانێکی زۆر چوونە لای حەسەن نەجم بۆ کرین و فرۆشتنی (کێك) و (چۆرەك)، زۆرێك لە مێردمناڵان برێك لەو کێك و چۆرەکانەیان لەسەر سینی دادەنا بە کوچەو کۆڵان و گەرەکەکاندا دەگەران و دەیان فرۆشت، جۆرێك لەو کێکانەی رەواجێکی زۆری هەبوو، نرخی (٢٠) فلس بوو، ئەوانەی ئەمجۆرە کێکەیان دەفرۆشت چەقۆیەکیان پێبوو کێکەکەیان دەکردە چوار پارچەوە، پارچەی بە (٥) فلس، جوامێری و پیاوەتی حەسەن نەجم لەوەدا بوو، زۆربەی مناڵەکان دەسمایەیان نەبوو، ئەو پارمەتیانی دەدا".

٣. وەستا (موزاحم) و وەستا (حەمود) لەگەڵ خەلفە (قاسمە

حەسەن نەجم عومەر

شەل)، شیرەمەنی (ئەلجمهوریە) لە ساڵی (١٩٦٠)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٤. وەستا (حاجی رەحیم ئەلشەکرچی)، لە بازاری (حەلواچییەکان)ی بازاری گەورە بوو.

٥. وەستا (نەوزاد)، شیرەمەنی (نەوزاد) لە ساڵی (١٩٧٠) لە شەقامی (ئەتڵەس).

٦. وەستا (فوئاد) و وەستا (حەسەن)، شیرەمەنی (یاقوت) لە ساڵی (١٩٨٠) لە گەرەکی (تەعلیم تەپە) بوو.

٧. وەستا (مەجید)، شیرەمەنی (بەلقیس) لە ساڵی (١٩٨٠)، لە گەرەکی (تەعلیم تەپە) بوو.

٨. وەستا (حاجی ئیبراهیم)، شیرەمەنی (ئیمام قاسم) لە ساڵی (١٩٦٠)، لە گەرەکی (ئیمام قاسم) بوو.

٩. وەستا (حاج محەمەد)، شیرەمەنی (ئەلئیسکان) لە ساڵی (١٩٧٠)، لە گەرەکی (ئیسکان) بوو.

١٠. وەستا (یاسین)، شیرەمەنی (ئەلبەسرە) لە ساڵی (١٩٦٠)، لە بازاری گەورە بوو.

١١. وەستا (ئەبو عیزەت)، شیرەمەنی (ئەلحەلەبی) لە ساڵی (١٩٦٠)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

١٢. وەستا (رەئووف ئەلشەکرچی)، لە ساڵی (١٩٥٠) لە بازاری (حەلواچییەکان) بوو.

١٣. وەستا (عوسمان عەلی)، لە ساڵی (١٩٥٠) لە بازاری (حەلواچییەکان) بوو.

١٤. وەستا (حەسەن رەحیم)، شیرەمەنی (حەسەن) لە ساڵی (١٩٥٠)، لە بازاری (حەلواچییەکان) بوو.

١٥. وەستا (حاجی نورەددین حاجی عەلی ئەلشەکرچی):

لە ساڵی (١٩٣٧) لە گەرەکی (موسەڵڵا) لەدایکبووە، ئەم پیشەیە لە باوکییەوە فێر بووە، لە ساڵی (١٩٥٦) دوکانی شیرەمەنی (ئەلوەتەنی)ی هەبووە لە بازاری گەورە لە نزیك شیرەمەنی (ئەلقەلتان)، لە ساڵی (٢٠٠٢) کۆچی دوایی کردووە.

١٦. وەستا (حەسەن خلە عەلی)، لە ساڵی (١٩٥٠)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

١٧. وەستا (عەبدوڵڵا)، شیرەمەنی (قەلعە)، لە ساڵی (١٩٧٠)، لە بازاڕی (حەلواچییەکان) بوو.

١٨. وەستا (ئەنوەر) و وەستا (عەلی)، شیرەمەنی (ئەلشەباب)، لە ساڵی (١٩٧٠) لە بەرامبەر سینەما (حەمرا) بوو.

١٩. وەستا (ئەنوەر حاجی عەلی) و وەستا (مستەفا) و (رەحیم مەردان)، شیرەمەنی (ئەلشەکرچی)، لە ساڵی (١٩٥٠) لە بەرامبەر (نادی عومال) بوو.

٢٠. وەستا (خدر) و (جەبار)، شیرەمەنی (رۆکان)، لە ساڵی (١٩٦٠)، لە گەڕەکی (شۆریجە) بوو.

٢١. وەستا (مستەفا)، شیرەمەنی (ئەلقەتتان)، لە ساڵی (١٩٨٠) لەسەر پردی (شەهیدان) بوو.

٢٢. وەستا (سەیید عەبد) و هاوەڵەکەی (سەیید جەبار)، نزیك هەراجخانە، بەڵام هاوەڵەکەی لە دوییدا دوکانێکی کردەوە لە نزیك حەمام (عەلی بەگ).

٢٣. وەستا (عادل حاجی نوری قادر):

لە ساڵی (١٩٥٥) لە گەڕەکی (موسەڵڵا) لەدایکبووە، لە سەرەتادا دوکانی هەبوو لە دروستکردنی هەویرکاری و کاهی لە بازاڕی ئیسکان لە ساڵی (١٩٨٢) دوکانەکەی بەناوی شیرەمەنی (ئەبو شەیما) گواستەوە بۆ ڕێگای بەغدا، لە پیشەی شیرینی و هەویرکاریدا لە وەستا سوری میسرییەکانەوە فێر بووە.

٢٤. وەستا (سوبحی عومەر)، شیرەمەنی (ئەلشەکرچی)، لە ساڵی (٢٠٠٥)، لە (ڕێگای بەغدا) بوو.

٢٥. وەستا (ئەحمەد ئیسماعیل شەوقی):

لە ساڵی (١٩٥٤) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە، ئەم پیشەیە لە خالۆیەوە وەستا (حەمود پاقلەواچی) فێر بووە، لە ساڵی (١٩٨٠) دوکانێکی کردووەتەوە بە ناوی شیرەمەنی (ئەحمەد)، لە (ڕێگای بەغدا)، لە ساڵی (٢٠٠٦) کۆچی دوایی کردووە.

٢٦. وەستا (جەماڵ)، شیرەمەنی (ئەلعێراق)، لە شەقامی (کۆماری) بوو.

٢٧. وەستا (حاجی سابیر بەقلاوەچی).

٢٨. وەستا (حاجی عەلی عەبدوڵڵا شەکرچی):

لە ساڵی (١٨٨٠) لە گەڕەکی (موسەڵڵا) لە کەرکوك لەدایکبووە، ماوەیەك لە سوپای عوسمانیدا کاری کردووەو بە بەندکراوی لە ڕووسیا ماوەتەوە تا کۆتایی شەڕی جیهانییەکەم، لە دواییدا لە پیشەی هەویرکاری کاری کردووەو دوکانێکی کردووەتەوە بە ناوی (حلويات الحمراء)، ماوەیەك چووەتە سوریا و پیشەی هەویرکاری و شیرەمەنی فێربووەو دووبارە گەڕاوەتەوە کەرکوك و دوکانێکی لە نزیك پردی بەردی کردووەتەوە لە نزیك خانی شارەوانی کە پێیان وتووە (خانی گەنم)، لە ساڵی (١٩٥٧) کۆچی دوایی کردووەو لە گۆڕستانی (ئیمام قاسم) نێژراوە.

٢٩. وەستا (سوبحی محەمەد عەلی محەمەد):

لە ساڵی (١٩٣٠) لەدایکبووە لە بنەڕەتدا خەڵکی سوریایە، یەکێکە لەوانە کە لە سەرەتاوە لەم پیشەیە کاریان کردووەو خەڵکێکی زۆر لەژێر دەستیان فێر بووە، دوکانێکی کردووەتەوە لە شەقامی (کۆماری)، لە ساڵی (١٩٩١) کۆچی دوایی کردووە.

٣٠. وەستا (سوبحی وەهبە):

لە ساڵی (١٩٥٣) لە میسر لەدایکبووە، لە سەرەتادا ئەم پیشەیەی لە وەستا ئوردنیاکانەوە فێر بووەو لە ساڵی (١٩٨٢)دا هاتووەتە عێراق ماوەیەك لە بەغدا و موسڵ بووە، لە ساڵی (١٩٨٥) هاتووەتە کەرکوك و لەگەڵ وەستا (مەحمود سۆق) کە بە بنەڕەت میسری بووە کاریان کردووە لە شیرەمەنی (ئەبو شەیما)، تاکو ئێستاکەش لەم پیشەیەدا بەردەوامە.

٣١. وەستا (قاسم ئەحمەد محەمەد جەعفەر شەرابی-قاسمە شەل):

لە ساڵی (١٩٤٠) لە کەرکوك لەدایکبووە، ئەم پیشەیە لە (عەبد کێکچی)یەوە فێر بووە، ماوەیەکیش کاری کردووە لە کارگەی (ئەلسەعادە) لە بازاڕی (ئۆرزدی باك)ی کۆن لە شەقامی (کۆماری) لەلای وەستا (موزاحم) و (حەمود)، لە ساڵی (١٩٧٥)دا دوکانێکی لە شەقامی (کۆماری) کردووەتەوە بۆ فرۆشتنی کولێرە بەقیمە بە ناوی (لحم بعجين بیروت) لە شوێنی وێنەگر (ئەلزەورا) کە تا ساڵی (١٩٩١) بەردەوام بووە، لە ساڵی (١٩٩٦) کۆچی دوایی کردووە.

٣٢. هەویرکاری (الجوهرە)، بەرامبەر قەڵا.

٣٣. هەویرکاری (بەتام). گەڕەکی ئیسکان

٣٤. هەویرکاری (الجنة)، سەر ڕێگای بەغدا

٣٥. هەویرکاری (کالدی)، گەڕەکی ئازادی.

شاکر شەکرچی و مامۆستا مەحموود شاکری کوڕی

*** پیشەی چاککردنی پاسکیل و ماتۆڕ:**

"کەرکوک جگە لە بەناوبانگی بە نەوت و ئاگرەکەی بابە گوڕگوڕو قەڵا بەشاری پاسکیلیش بەناوبانگ بوو، زیادەڕۆیی ناکەین ئەگەر بڵێین ماڵ نەبووە پاسکیلی نەبووبێت. بوونی پاسکیل لەکەرکوکدا بەو زۆرییە دەگەڕێتەوە بۆ چەند هۆکارێک یەکێک لەو هۆکارانە شاری کەرکوک زەوییەکەی تەختاییەو بەرزی و نزمی و گردو گرەدۆڵکەی تێدا نیە، هۆکارێکی تریش دەگەڕێتەوە بۆ هێنانی پاسکیل بەشێوەیەکی زۆرو فراوان لەلایەن ئینگلیزەکانەوە لەکۆمپانیای نەوت، ئینگلیز بەقیستێکی رەمزی مانگانە کە ٥٠٠ فلس بوو، پاسکیلی دەدا بە کرێکارەکانی نەوت، جگە لە کرێکارەکانی نەوت خەڵکێکی زۆر لە رێگەی خزم و کەس و کارییانەوە بەهەمان قیست و ئاسانکاری پاسکیلیان دەکڕی، زۆری پاسکیل لەکەرکوک بووە هۆی ئەوەی کە وەستای پاسکیل بەشێوەیەکی زۆر لەکەرکوکدا هەبێت، لەو عەیامەدا هەندێک لە پاسکیلچیە بەناوبانگەکانی کەرکوک بریتی بوون لە: میکائیل پاسکیلچی، عەزیز پاسکیلچی، ئەحمەدو جەبار پاسکیلچی کە هەر هەموویان کوردبوون، بازاڕی پاسکیلچیەتی بەجۆرێک فراوان بوو چەندین بریکاری فرۆشتنی پاسکیل بە کۆ بە تاک پەیدابوو. لەناو پاسکیلچیەکاندا عەزیز پاسکیلچی هەبوو، کە کوردێکی دزەیی شاری هەولێر بوو، ئەم عەزیز پاسکیلچیە برای عەل ساڵح ئەلسەعدی بوو، کە یەکێک بوو لە سەرکردە دیارو ناسراوەکانی حیزبی بەعس لە ئینقیلابەکەی ١٩٦٣، ناوی تەواوی عەل حەمە ساڵح سەعید دزەیی بوو، نکۆڵی لەکوردبوونی خۆی دەکردو خۆی کردبووە عەرەب".

لەبەر ئەوەی هێنانی پاسکیل شتێکی تازە بابەت بوو بۆ خەڵکی کەرکوک، بۆیە پێیان دەوت (ئەسپی بێ رووح) یا (ئەسپی ئاسنین)، هەندێک خەڵک بۆ ئەوەی لە چاوەزار بیپارێزن پەڕۆیەکی سەوزیان پێوە دەکرد.

١. وەستا (عومەر زۆراب)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٢. وەستا (حەسەن محێدین قادر)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣. وەستا (حاجی ساڵح محەمەد فەتاح):
لە ساڵی (١٩٠٠) لە گەڕەکی (بەگلەکان) لەدایکبووە، لە سەرەتادا لە کۆمپانیانی نەوتی باکوور دامەزرا، بەڵام لە دواییدا دوکانێکی کردەوە لە شەقامی (ئەوقاف) بۆ چاککردن و کڕین و فرۆشتن و بە کرێدانی پاسکیل، لەبەر ئەوەی خەڵکی پێیان نەدەکڕا بۆیە دەچوون بە کرێ دەیانگرد، لە ساڵی (١٩٨٤) کۆچی دوایی کردووە.
٤. وەستا (تەها پاسکیلچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٥. وەستا (خەتاب پاسکیلچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٦. وەستا (عەلی پاسکیلچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٧. وەستا (کوچوک ساڵح ئەحمەد ئۆتراقچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٨. وەستا (ئیسماعیل سابیر ئەحمەد-سمە پاسکیلچی):
لە ساڵی (١٩٣٧) لە کەرکوک لەدایک بووە، ماوەیەک دوکانی هەبووە لە گەڕەکی (شاتەرلو) لە دواییدا چووەتە بەغداو لە وەزارەتی پیشەسازیدا دامەزراوە.
٩. وەستا (عەلی پاسکیلچی)، لە شەقامی (ئەڵماس) بوو.
١٠. وەستا (عەبد)، لە بازاڕی گەورە لە بەرامبەر حەمامی (حاجی حەسەن) بوو.
١١. وەستا (عەبدوڵڵا باپیر)، لە بازاڕی گەورە لە بەرامبەر حەمامی (حاجی باقی) بوو.
١٢. وەستا (حاجی مەجید)، لە بازاڕی گەورە لە بەرامبەر حەمامی (حاجی حەسەن) بوو.
١٣. وەستا (جەبار باپیر)، لە بازاڕی گەورە لە بەرامبەر حەمامی (حاجی باقی) بوو.
١٤. وەستا (سابیر ئەحمەد جومعە)، لە بازاڕی (قۆریە) لە بەرامبەر مزگەوتی (ئەلسدیق) بوو.
١٥. وەستا (غازی رەئووف)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
١٦. وەستا (دایی قاسم مستەفا عەلی پاسکیلچی):
لە ساڵی (١٩٢٠) لە قەڵا لەدایکبووە، بۆ ماوەی چل ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، دوکانی هەبووە لە شەقامی (کۆماری) لە بەرامبەر مەراجخانە بوو.
١٧. وەستا (کەریم پاسکیلچی)، لە بازاڕی گەورە بوو.
١٨. وەستا (حوسام پاسکیلچی)، لە گەڕەکی (جرید مەیدان) بوو.
١٩. وەستا (جیهاد پاسکیلچی)، لە گەڕەکی (ئاخوڕ حوسێن) لە نزیک مزگەوتی (نائیب) بوو.
٢٠. وەستا (ساڵح سابیر مەردان)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢١. وەستا (حوسێن پاسکیلچی).
٢٢. وەستا (رەفیق پاسکیلچی).
٢٣. وەستا (شەهاب پاسکیلچی).
٢٤. وەستا (عەزیز ماتۆڕچی).
٢٥. وەستا (فەخرەددین عەلی گورگە).
٢٦. وەستا (سەعید حەسەن).
٢٧. وەستا (عەزیز حەسەن عەلی):
لە ساڵی (١٩٤٢) لە کەرکوک لەدایکبووە، بۆ ماوەی پەنجاو دوو ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، دوکانەکەی لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢٨. وەستا عەبدولواحید لە گەڕەکی شۆریجە.

*** پیشەی شووشە فرۆشتن-جامچی:**

بوونی ئەم پیشەیە لە کەرکوکدا دەگەڕێتەوە بۆ سییەکانی سەدەمی ڕابردوو، کە لە شێوەی بلۆکی گەورە گەورەی شووشە بە پێی پێوانەی دیاریکراو لە نێو سەندوقی گەورەو بچووکدا دەهێنرا، بەڵام لە دوای بەکارهێنانی مەعجون بۆ چەسپکرنی شووشە ئەم پیشەیە برەوی پەیدا کرد بەتایبەتی لەلایەن کۆمپانیانی (هۆیی) لە کۆمپانیانی نەوتی باکوور:-

١. وەستا (عەبدوڵڵا ئەحمەد قەنبەر جامچی).

٢. وەستا (ئەمین جامچی).

٣. وەستا (عەبدوڵڵا محەمەد جامچی).

٤. وەستا (سابیر جامچی).

٥. وەستا (حاجی تۆفیق جامچی).

٦. وەستا (یاسین عەلوش)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٧. وەستا (سعود جامچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٨. وەستا (سەلاح جامچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٩. وەستا (محەمەد ئەحمەد جامچی)، لە نزیک باڵەخانەی دادگا بوو.

١٠. وەستا (حوسێن) کە ناسراو بوو بە (ئەبو عەلی جامچی)، لە پشت باڵەخانەی دادگا بوو.

١١. وەستا (جەماڵ ئەحمەد)، لە پشت باڵەخانەی دادگا بوو.

١٢. وەستا (ئەبو عەلی چارداغلی)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

١٣. وەستا (بورهان محەمەد جامچی).

١٤. وەستا (سەلاح ڕەفیق):

لە ساڵی (١٩٥٠) لە کەرکوک لەدایکبووە، لە وەستا (عابدین)ەوە فێری ئەم پیشەیە بووە، بۆ ماوەی پەنجا ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، لە سەرەتادا لە شەقامی (ئەوقاف) دوکانی هەبووە لە دواییدا گواستوویەتەوە بۆ شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بەرامبەر سینەما (حەمرا).

١٥. وەستا (عابدین ڕەفیق):

لە ساڵی (١٩٣٤) لە گەڕەکی (موسەڵڵا) لە کەرکوک لەدایکبووە، لە سەرەتادا لە پیشەی دارتاشی کاری کردووەو لە دواییدا پیشەی جامچێتی کردووە، لە ساڵی (١٩٥٠) دوکانەکەی لە بەرامبەر چایخانەی (جووت قاوە) بوو، لە ساڵی (١٩٥٦) دوکانەکەی گواستەوە بۆ شەقامی (ئەوقاف)، لە کۆتاییدا لە شەقامی (بابا گوڕگوڕ) بەرامبەر سینەما (حەمرا) دوکانی کردووەتەوە.

١٦. وەستا (نەجمەددین جامچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

١٧. وەستا (نوری جامچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

*** پیشەی چاککردنی ڕادیۆو کەرستە کارەباییەکان:**

لە دوای بڵاوبوونەوەی ئامێری ڕادیۆ لە شاری کەرکوك بە تایبەتی لە کاتی هاتنی ئینگلیزەکان بۆ ئەم شارە لە سال (١٩١٨)دا بەشێك لە خەڵکی کەوتنە خولیای کڕینی ئامێرەکانی ڕادیۆ، بۆیە گەلێك کەس لەگەڵ هاتنی ئینگلیزەکان فێری ئەم پیشەیە بوون و دەستیان بە کار کرد لە چاککردنی ئامێرەکاندا.

١. وەستا (ئاکۆب)، بە ڕەگەز ئەرمەنی بوو، لە نزیك مزگەوتی (ئیبراهیم بەگ) بوو.
٢. وەستا (عەبدوڵڵا مەلا محەمەد)، ناسراو بە (گور عەبدوڵڵا)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٣. وەستا (نوردنی عەبدولقادر دەباغ)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٤. وەستا (ئەحمەد قاسم عەلی سەعاتچی):
لە ساڵی (١٩١٨) لە کەرکوك لەدایکبووە، باوکییەکێك بوو لە گەورە بازرگانەکان لە ساڵانی سییەکانی سەدەی ڕابردوو بە تایبەتی لە بواری هاوردە کردنی سەعات و گرامافۆن و ڕادیۆو پاسکیل، بۆیە خۆی لەم بوارەدا بایەخی دا بە چاککردنی ڕادیۆ لە شەقامی (مەجیدییە) لە شوێن ئۆتێلی (قەسر کەرکوك)، لە دواییدا لە ساڵی (١٩٥٠)دا گواستییەوە بۆ شەقامی (ئەوقاف) بەرامبەر دەرمانخانەی (ئەلعێراق)، لە دواییدا بەردەوام بوو لە پیشەکەی تا بەوەی لە بواری چاککردنی ئامێرەکانی نیشاندانی فیلیمی سینەماکان بەتایبەتی سینەما (عەلەمێن، ئەتڵەس، حەمرا) کاری کردووە، لە ساڵی (١٩٩٩) کۆچی دوایی کردووە.

٥. وەستا (حاجی بەکر عەبدولواحید) لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٦. وەستا (نورەددین محەمەد)، ناسراو بە (نورەددین ئەتڵەس)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.
٧. وەستا (فەخرەددین ئەبو عیزەددین)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٨. وەستا (عەبدولقادر عەبدولواحید) لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
٩. وەستا (نەجیب عەتا شاکر):
لە ساڵی (١٩٣٩) لە گەڕەکی (مەیدان) لەسەر قەڵا لەدایکبووە، ئەم پیشەی لە وەستا ئەحمەد قاسم)ەوە فێرە بووە، لە دواییدا لە پیشەی چاککردنی تەلەفزیۆندا کاری کردووە، دوکانەکەی لە شەقامی (کۆماری) بوو لە نزیك گازینۆ (ئەلموئەمرە)، بۆ ماوەی سی ساڵ لەم پیشەیەدا کاری کردووە، لە ساڵی (٢٠١٢) کۆچی دوایی کردووە.
١٠. وەستا (قادر محەمەد)، لە شەقامی (قوریە) بوو.

*** پیشەی چاککردنی دەمژمێر:**

ئەم پیشەیە ئارەزووی پەیدا کرد لە دوای هاتنی ئینگلیزەکان بۆ کەرکوك، بۆیە خەلکی لەبەکارهێنانی سەعاتی دەستی و قەد دیواردا بایەخیان پێداو گەلێك پیشەوەر لەم بوارەدا کارین کردووە.

١. وەستا (جەلیل عەلی سەعاتچی):
لە ساڵی (١٨٩٥) لە کەرکوك لەدایکبووە، لەگەڵ براکانی (قاسم)و (محەمەد) لە پیشەی چاککردنی سەعاتدا کاری کردووە، لە کۆتایی سییەکانی سەدەی ڕابردوودا ئۆتۆمبیلی هێنایە کەرکوکەوە کە بە سلف ئیشی دەکرد نەك بە ماندل، هەروەها لە بواری کاروباری ئۆتۆمبیلی کرێ کەرەستەی یەدەکی ئۆتۆمبیل کاری کردووە لە شەقامی ئەتڵەس، لە ساڵی (١٩٦٦) کۆچی دوایی کردووە.
٢. وەستا (عەبدوللا مەلا قادر)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٣. وەستا (عەلی شاکر) ناسراو بە (قەرە عەلی):
لە ساڵی (١٩٠٥) لە کەرکوك لەدایکبووە، لە ساڵی (١٩٨٥) کۆچی دوایی کردووە، دوکانەکەی لە بەرامبەر مزگەوتی (قیردار) لە بازاڕی گەورە بوو.
٤. وەستا (فاتیح شاکر ئەحمەد سەعاتچی):
لە ساڵی (١٩١٨) لە کەرکوك لەدایکبووە، لە دوای ساڵی (١٩٤١)ەوە لەم پیشەیەدا کاری کردووە، باپیرەی (ئەحمەد سلێمان) یەکێك بووە لەوانەی لەم پیشەیەدا کاری کردووە

عەبدولسەمەد حاجی عەلی

فاتیح شاکر ئەحمەد

لە بازاڕی قەیسەری، بۆ یەکەم جار دوکانی لە بازاڕی مسگەرەکان بەرامبەر ڕووباری خاسە کردووەتەوە، هەروەها باوەڕپێکراوی هێنانی سەعاتی (ئەلما) لە پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو تا ساڵی (١٩٦٢)، لە دواییدا دوکانەکەی گواستووەتەوە بۆ بازاڕی (قوریە)، ئەو کاتەی شوێنەکەی ڕووخا لەگەڵ خانی شارەوانی، هەتا ساڵی (١٩٩١) لەم پیشەیەدا بەردەوام بووە، لە ساڵی (٢٠٠٤) کۆچی دوایی کردووە.
٥. وەستا (یونس عابدین سەعاتچی)، لە (جووت قاوە) لە بازاڕی گەورە بوو.
٦. وەستا (ئەحمەد سلێمان)، لە بازاڕی گەورە بوو.
٧. وەستا (فەقێ فەتاح)، لەسەر پردی (شەهیدان) بوو.
٨. وەستا (حوسێن ڕەحیم شەریف حەلواچی):
لە ساڵی (١٩١٦) لە کەرکوك لەدایکبووە، بۆیە یەکەم جار لەم پیشەیە لە بازاڕی گەورە کاری کردووە، لە دواییدا گواستویەتییەوە بۆ شەقامی (ئەوقاف)، لە ساڵی (١٩٣٨-١٩٨٨) لەم پیشەیدا بەردەوام بووە.
٩. وەستا (جاسم محەمەد ئەمین)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
١٠. وەستا (مەجید)، لە نزیك (پاتا)ی کۆن لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
١١. وەستا (ئەنوەر سەعاتچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.
١٢. وەستا (عەبدولسەمەد حاجی عەلی سەعاتچی):
لە ساڵی (١٩٣٩) لە کەرکوك لەدایکبووە، هەر لە ساڵی (١٩٦٦)ەوە لەم پیشەیە کاری کردووە لە گەراجی کۆنی کەرکوك تا گواستۆیەتییەوە شەقامی (ئەوقاف).
١٣. وەستا (ئەحمەد قاسم سەعاتچی)، لە شەقامی (ئەوقاف)

بوو.

١٤. وەستا (عەلی شاتر سەعاتچی)، لە سەرەتای شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

١٥. وەستا (محەمەد عەزیز سابیر سەعاتچی)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

١٦. وەستا (حوسێن) ناسراو بە (ئەبو عەلی سەعاتچی)، لە سەرەتای شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

١٧. وەستا (سامی سەعاتچی)، لە شەقامی (ئەتڵەس) بوو.

١٨. وەستا (عەلی موراد نزار)، ناسراو بە (عەریف عەلی):
لە ساڵی (١٩٢١) لە (مەندەلی) لەدایكبووە، هەر لە ساڵی (١٩٥٠)ەوە لەم پیشەیە كاری كردووە، لە سەرەتادا دوكانی هەبوو لە شەقامی (كۆماری) لە بەرامبەر هەڕاجخانە، لە دواییدا گواستۆیەتییەوە شەقامی (ئەتڵەس)، لە ساڵی (١٩٨٩) كۆچی دوایی.

١٩. وەستا (غەریب خەڵەف)، لە شەقامی (كۆماری) بوو.

٢٠. وەستا (سەیید نورەددین محەمەد):
لە ساڵی (١٩٣٧) لە كەركوك لەدایكبووە، كاری كردووە لە چەند پیشەیەكی وەكو (چاككردنی ڕادیۆی كارەبایی، فیتەر، چاككردنی سەعات، پێڵاو فرۆشتن)، لە سەرەتادا دوكانی هەبووە لە شەقامی (ئەوقاف) بەڵام لە دواییدا گواستییەوە بۆ شەقامی (ئەتڵەس)، لە ساڵی (١٩٨٥) كۆچی دوایی كردووە.

٢١. وەستا (عەبدوڵڵا عەلی موراد نزار سەعاتچی):
لە ساڵی (١٩٥٥) لە كەركوك لەدایكبووە، لە ساڵی (١٩٧٠)ەوە ئەم پیشەیەی لە باركییەوە (عەلی موراد) وەرگرتووەو دركانی هەبووە لە شەقامی (ئەتڵەس)، لە دواییدا گواستۆیەتییەوە بۆ شەقامی (كۆماری).

جەلیل سەعاتچی

٢٢. وەستا (كەریم سەعاتچی)، لە هەڕاجخانەی شەقامی (كۆماری) بوو.

٢٣. وەستا (حاجی سابیر سەعاتچی)، لە شەقامی (كۆماری)

حاجی عەلی شاكر ئەحمەد

حوسێن ڕەحیم شەریف

عەلی مووراد نەزار

بوو.

٢٤. وەستا (حەربی سەعاتچی)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.

٢٥. وەستا (یاسین حەسەن گەبابچی).

٢٦. وەستا (جەودەت سەعاتچی).

٢٧. وەستا (عابدین سەعاتچی)، لەلای بازاڕی (قۆریە) بوو، لە بنەڕەتدا جەباری بوو.

٢٨. وەستا (جەلال سەعاتچی)، لە شەقامی (ئەوقاف) بوو.

٢٩. وەستا (فاتیح)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو، لە دواییدا گواستییەوە بۆ بازاڕی قازانچییەکان.

٣٠. وەستا (مەلا عوسمان سەعاتچی)، لە بازاڕی (جرید مەیدان) بوو، لە بنەڕەتدا خەڵکی خۆشناوەتی بوو.

٣١. وەستا (عوبێد سەعاتچی)، لە بازاڕی عاشوور.

٣٢. وەستا (ئەحمەد سەعاتچی)، لەژێر ئۆتێلی (جیهاد) لە تەنیشت بانقی (ڕافیدێن) بوو.

٣٣. وەستا (سالح سەعاتچی)، لە بەرامبەر هەراجخانە بوو.

٣٤. وەستا (سەیید محەمەد سەیید قادر)، لەلای چایخانەی (ئەشرەف) بوو.

٣٥. وەستا (فاتیح کەریم یارومەلی).

٣٦. وەستا (ڕەشید سەعاتچی).

٣٧. وەستا (عارف سەعاتچی).

٣٨. وەستا (کامیل ڕۆستەم یادگار کاکەیی).

*** پیشەی دروستکردنی تەنوور:**

١. (شا خاتوون باوە).

٢. (نەجمە غەنی).

٣. (عەشە خان حەبیب).

٤. (حاجیە مەریەم).

٥. (ئەنە فەرید کویە).

٦. (حاجیە نوری ڕەشید).

٧. (حەیات عوبێد).

٨. (گوڵە).

٩. (شووشە).

١٠. (زووڵیخا).

١١. (نیعمەت دەروێش عەبدوڵڵا).

١٢. (زەینەب).

١٣. (ئامینە کرمان تەندورچی).

١٤. (فەهیمە تەندورچی).

١٥. (عەتیە چاوشین).

١٦. (حەیات عوسمان تەندورچی).

١٧. (ڕەبیعە بەهائەددین).

١٨. (قەدریە شاکر تەندورچی).

١٩. (نەسرین خەلیل تەندورچی).

٢٠. (بوشرا عەدنان).

٢١. (ئەلماس وەهبی چایچی).

٢٢. (نەزیرە تەندورچی).

٢٣. (حاجیە نەعیمە تەندورچی).

٢٤. (عەفیفە ئەنوەر کویە).

٢٥. (نیهایەت حەبیب تەندورچی).

٢٦. (سەنیە کەبابچی).

٢٧. (فاروق عەلی باوکە).

٢٨. (نیهاد ئەنوەر کویە تەندورچی).

٢٩. (ئازاد ڕەحیم بەقال).

٣٠. (کەنعان تەندورچی).

٣١. (فەلاح تالیب تەندورچی).

٣٢. (حوسێن سەیید تالیب تەندورچی).

٣٣. (عەدنان تاهیر).

٣٤. (ئاریان عەدنان).

٣٥. (حاجیە عەلقە سلێمان فەتاح-حاجیە ئەلف تەندورچی).

٣٦. (عیزەت بەگ)، لە گەڕەکی (ساری کەهیە) بوو.

٣٧. (حەنیفە سلێمان فەتاح):

لە ساڵی (١٩٢٧) لە گەڕەکی (پیریادی) لەدایکبووە، بۆ ماوەی چل و پێنج ساڵ لەم پیشەیە کاری کردووە.

*** پیشەی عەرزوحاڵچی:**

١. (حەمە غەریب)، لەلای دادگا کۆن بوو.
٢. (سەیید فەخرەددین)، لەلای باڵەخانەی پارێزگا بوو.
٣. (مەلا شەلە-بارکی دڵشاد)، لەلای دادگا کۆن بوو.
٤. (ناسیح حوسێن)، لەلای بەرێوەبەرایەتی پۆلیس بوو.
٥. (عەبدولکەریم رەعبە)، لە قاپی بەرێوەبەرایەتی تەجنید بوو.

*** پیشەی فاڵچێتی-سیحربازی:**

١. (حەمید چکچیکە)، لە بازاڕی (قۆریە) بوو.
٢. (مەلا محەمەد)، لە قەسابخانە بوو.
٣. سەید خەلیل.
٤. مەلا جومعە لە قەراغی خاسە.

*** پیشەی شەربەتچێتی:**

١. (حەمە ئەمین شەربەتچی)، لە ساڵی (١٩٥٩) لەلایەن تۆرانچییەکانی کەرکوکەوە شەهید کرا.
٢. (ئەحمەد مەیرەم).
٣. خدر شەربەتچی لە تەنیشت مزگەوتی نائیب.
٤. محێدین شەربەتچی لەسەر پردەکە بوو.
٥. مەجید شەربەتچی لە بەرزاییەکەی ئیمام قاسم بە بەفری وردکراوەوە دەیفرۆشتن.
٦- نادر شەربەتچی لە ئازادی بە بەفری وردکراوەوە دەیفرۆشتن.

*** پیشەی توتوچێتی:**

١. (شەمسەددین هیندی)، لە بازاڕی ئەحمەد ئاغا بوو.
٢. (محەمەد توتوچی)، لە بازاڕی ئەحمەد ئاغا بوو.
٣. (حەسەن توتوچی)، لە بازاڕی (شۆرییجە) بوو.
٤. (حوسێن توتوچی)، لە بازاڕی (ئیمام قاسم) بوو، تا ماوەیەکی زۆر لەم پیشەیەدا کاری کردووەوە، یەکێك بووە لەوانەی کە بە توتوی غەلوز تا کۆتایی حەفتاکان کاری لێ کردووە.
٥. (یۆنس توتوچی)، لەسەر ڕێگای شۆرییجە بوو.
٦. (عەبدوڵڵا توتوچی).
٧. (جەلیل توتوچی).
٨. (مستەفا توتوچی).
٩. (یاوز توتوچی).

*** پیشەی ڕاوچێتی:**

١. (عەلی بەستێ)، ڕاوی ئاسك و کەروێشکی کێوی کردووە، لە دەشتی (پەنجا عەلی)و دەوروبەری ڕاوی کردووە.
٢. (محێددین جزدان)، خۆی زەنگەنەیە، جوتیار بوو، ڕاوی دەکرد لە دێی (حەساری) ناو کەرکوك.
٣. (بلەی گاور)، لە ئەرمەنەکانی قەڵا بوو، لەو دەشتانەی دەوری کەرکوك ڕاوی دەکرد.
٤. (ئەسعەد محەمەد ڕەشاق)، خۆی جەباری بوو، دەڵێن کە دەستی ئەوەندە ڕاست بوو بە گولەیەك سیانی کووشتووە، خەڵکی دێی (حەمکی) ناوچەی جەباری بوو.
٥. (سەیید ڕەشە ئەحمەد ڕەشید)، خەڵکی دێی (حەمکی) ناوچەی جەباری بوو.
٦. (سمایل لەقێ محەمەد)، خەڵکی دێی (حەسەن خان) بوو.
٧. (حاجی جەوهەر ڕاوچی)، خەڵکی دێی (زەرنە) بوو، دەوڵەمەند بوو، هەر لە ڕاودا دەستی سەقەت بوو.
٨. (شێخ سمایل کەریمی بەرزنجی)، پیاوێکی کەتەگەت بوو، خەڵکی (قادر کەرەم) بوو.
٩. (تۆفیق عارف ئاغا).

سکالانووس لە ڕابردوودا

* پیشەی عەرەبانچێتی:

١. (جەواد عەرەبانچی).
٢. (شەفیق عەرەبانچی).
٣. (ناجی عەرەبانچی).
٤. (کەرە عەرەبانچی).
٥. (کازم عەرەبانچی).
٦. (حۆیی عەرەبانچی).
٧. (مەولود عەرەبانچی)، لە بنەڕەتدا خەڵکی (قزربات) بوو.
٨. (عەلی مەردان عەرەبانچی)، لە بنەڕەتدا خەڵکی (ئازەربایجان) بوو.
٩. (ئیسماعیل عەرەبانچی)، لە بنەڕەتدا ئێرانی بوو.
١٠. (ئەحمەدە کوێری ڕۆژبەیانی).
١١. (حەمید موسڵاوی عەرەبانچی).
١٢. (جینۆ عەرەبانچی).

پیشەی عەرەبانچی

*** پیشەی شەقاوەکان و پیاوە ئازاکانی کەرکوك:**

١. (عەلی مەردان):

عەریف بوو لە سوپای عێراق، لە ساڵی (١٩٤١) لەسەر یەکێك لە پردەکانی بەغدا ئاژاوەی نایەوە، چایخانەی حەشیشە خواردنی هەبوو لەناو بازاڕ قازانچییەکان.

٢. (ڕەشید کوڵە ڕەزا):

پیاوێکی ڕیشدار بوو، گۆرانی بێژ بوو، لە بازاڕی جووت قاوە چایخانەی هەبوو کە پشتی بە قەڵاوە بوو.

٣. (محەمەد خلە حەلواچی):

چایخانەی لە بازاڕی حەلواچییەکان هەبوو.

٤. (سەعدوڵلا کەرشدوور):

٥. (خورشید ئەڵمان):

لەبەر ئەوەی لایەنگری حکومەتی ئەڵمانیای ئەو کاتە بوو بۆیە بە (ئەڵمانی) ناوی دەرکردبوو.

٦. (مەلا ساڵح قەساب):

لە ساڵی (١٩٢٠) لەدایکبوو، لە پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو دەوری هەبوو.

٧. (سەلمان تەیفور):

پیشەی کڕین و فرۆشتن بوو.

٨. (ئەحمەد ئاغای چایچی):

٩. (عەتا جەمیل):

لە گەڕەکی (بەگەکان) هەڵوسرا لەبەر ئەوەی ئەرتچییەکان تاوانباریان کرد بەوەی کە لایەنگری حیزب شیوعی بووە، لە کاتی هەڵواسینیدا داوای کرد نە چاوی ببستنەوە نە دەستی.

١٠. (محەمەد عەلی تەماتە):

شەقاوە بوو لە گەڕەکی (بەگەکان).

١١. (فاتیح ساڵح زەنگەنە):

شەقاوە بوو لە گەڕەکی (بەرتەکێ).

١٢. (قەرە ئاتەوا).

١٣. (مەجید کوردەی).

١٤. (گونە-محەمەد ڕەشید).

١٥. (بەزۆنە خەنجەرچی).

١٦. (عەبدولڕەحمان تەڕەزان).

١٧. (حەمە بەڵا).

١٨. (عەبدوڵلا حەیون).

١٩. (حەسەن پاڵەوان).

٢٠. (عوسمان عەلی ئاغا).

٢١. (حەمەی عەلی ئاغا).

٢٢. (نورەی حەمدیە حەنە).

٢٣. (بەدیع محەمەد عەزین).

٢٤. (جەماڵ جەنگوڵ).

٢٥. (موکەڕەم قالە حەمامچی).

٢٦. (عوسمان ئیسماعیل).

٢٧. (جەلیل هەدیە).

٢٨. (عیزەددین نوری بەقاڵ).

٢٩. (فایق قادر کافرۆشی).

٣٠. (جەبار ئەبو لەیلا).

٣١. (حوسێن حەمامچی).

٣٢. (عەزە ئەجاڕ).

٣٣. (فاتیح ئاڵتونچی).

٣٤. (عەلی تەڕەزان).

٣٥. (ڕەفیق خەسرەو).

*** پیشەی موختاری:**

موختارەکان، سەرچاوەی هەموو کاروباری کۆمەڵایەتی و باردۆخی کێشەی جوتیاران و باس وخواسی ژیانی لادێ بوو، لەم چاپخانەیەدا موختاری کوردو تورکمان ومەسیحی یەکیان دەگرتەوە، موختاری گەڕەکەکانی نێوشار، موختاری قەزاو ناحیەو گوندەکانی کەرکوک، لێرەدا پەیوەندییەکانی نێوان پێکهاتەکانی کەرکوک دەردەکەوت، باسی وشکەساڵی و بێ بارانی وساڵی هات و نەهات، باسی شەن و داس و ڕەزو باخ و گەنم وجۆ ولاخ ناڵ و ناڵبەندی و زەماوەندی لادێی کوردەواری، هەموو لەم چاپخانەیەوە دەردەچوو، هیچ کەسێک نییە لەجاراندا سەردانی چاپخانەی موختارەکانی نەکردبێت، بۆ دەرکردنی ڕەگەزنامە، بۆ دەرکردنی (جنسیە عێراقی) بۆ گرێبەستی هاوسەرگیری، بۆ دامەزراندن، بۆ شکات و دادگایی کردن، دەبوایە پشتگیرییەکی موختارت پێ بێت، موختار لە جاراندا دەولەتێکی بچووک بوو، ژن بەژن و تەڵاق و مارە بەجاش و فەلاحەتی وسولح هەمووی دەبوایە سەری بەمەگبەکەی موختاردا بکات، موختار لە کوردەواری خۆماندا پێی دەڵێن کوێخا، کوێخا هەبووە ناو و ناوبانگی شوهرەتی گەورەی پەیدا کردووە لە چاکە ونیش وکاری خێرخوازی، هەبووە بە زاڵمی وچاو چڵێسی ناوبانگی دەرکردووە، کچی جوتیار بۆ خۆی یان بۆ کوڕی بەزۆر هێناوە، سەرانەی لە جوتیارسەندووە، بەژنی کوێخا دەوترێ کوێخا ژن، زۆر جار کوڕەکانی کوێخاش هەر بە کوێخا بانگدەکرا، دەبوایە بەوشەی مام کوێخا بانگی کوێخا بکرێت، کاک کوێخا نەبوو.

خانەی دادی کەرکوکیش تایبەتمەندی خۆی هەبوو، هەم لە بوونی ژمارەیەکی زۆر عەریزە نووس، کە زیاتر بەدەست دەیانوسی، ئامێری چاپ و کۆمپیتر نەبوو، عەریزە نووسەکان پسپۆڕبوون لە نیش وکارو مامەڵەی هاوڵاتیان و دەوڵەت، ئەوەندە بەس بوو، بڵێی مارەی ژن دەبڕم، ئیتر عەریزە نووسەکان هەموو بەڵگە و موستەمسەکاتیان بۆت ڕیز دەکرد، چەند وێنەی ڕەش و سپی پێویست بوایە، پشتگیری کوێخای گەڕەک، شاهێد، ئیتر عەریزە نووسەکان ئەوەندە ئاسانکاریان دەکرد تەنانەت هەندێکیان ڕێنمایی فەرمانگەکانیشی دەزانی (دەچی بۆ ژووری ژمارە ئەوەندە، دەچی بۆ لای فڵان دواتر دەچیتە قاتی سەرەوە) هەموو ئەمانەی بۆت دەکرد بەرامبەر نووسینی عەریزەیەک بە (٥٠) پەنجا فلس.

هەر لەوێدا چەند جار چیەک هەبوو، لەناو بازاڕدا جارچی فەرمانەکانی حکومەتیان دەدا، بە تایبەتی ڕۆژی مورافەعەو دادگاییکردن، جارچی جاری دەدا، خەڵکیش ئەوانەی ئارەزوویان هەبوو یان وەکو گوێگر دەچوون لە قاعەی مورافەعە دادەنیشتن و گوێیان دەگرت. جارچی ڕۆڵی ئاگاداری ڕۆژنامەو ڕادیۆ و تەلەفزیۆنی ئەو سەردەمەی دەبینی.

١. (عوسمان محەمەد).
٢. (محەمەد ئەوڵای پیرۆزخان).
٣. (مەردان سالح مالی).
٤. (سەیید جەلال جەباری).
٥. (خەلیل ئاغای تۆپاڵ).
٦. (خەلیل ئاغای قەلا).
٧. (عەبدوڵڵا موختار).
٨. (ئامیق کەشاف).
٩. (کامیل کەریم ئەحمەد).
١٠. (محەمەد بەیاتی).
١١. (سالح عەبدوڵڵا بەگ).
١٢. (فەخرەددین جەباری).
١٣. (سامی عەبدوڵڵا موختار).
١٤. سەید حەسەن عەلی ڕەزا (تۆپزاوە).
١٥. مام عەوراد ئەحمەد شیرین (عەلی سەرای)ێز
١٦. حوسێن فەتحی (تۆپزاوە).
١٧. ڕەشید سەفەر جەژنی (تۆپزاوە).
١٨. فەتاحی (زەنقی).
١٩. سەید غالب (زەنقی).
٢٠. ئەمین محەمەد خدر (گومبن).
٢١. حەمە سلێمان (دەلسی گەورە).
٢٢. سەفەر خانم (ڕۆستەمیە- عارەبکۆی).
٢٣. ئەحمەد شەشە (عەلوەت پاشا - لهێب).
٢٤. مام عەواد (قەتارەکان - عەتشانە).
٢٥. ئەحمەد شەشە (سێ کانیان - گرگرە).
٢٦. ڕەحیم عەبدوڵڵا ئەخۆش (تەرابعە).
٢٧. ئەمین سوڵتان (بانشاخ).
٢٨. مام زۆراو (تالاو - مرە).
٢٩. ڕۆژنامە قەمەر (کاعوبە).
٣٠. کوێخا قوربانی (دەلسی بچووک).
٣١. حەمە سلێمان (گوندی دەلسی گەورە).
٣٢. ئەمین محەمەد خدر سوڵتان (گوندی گومبن).

* **پیشەی پارێزەری و دادوەری:**

١. (سەلیم محەمەد نەجیب).
٢. (موعتەسەم محەمەد خەلیفە).
٣. (فەتحوڵڵا عیزەت زیوەلی).
٤. (محەمەد سدیق).
٥. (محەمەد قادر عەلاف).
٦. (نەجم سەیید عەلی).
٧. (سالار عومەر ئەحمەد).
٨. (نیهاد سادق عەلی سەراف).
٩. (نیهاد عەلی رەفیق خادم سوجادە).
١٠. (عەبدولقادر ئەحمەد).
١١. (نورەددین مەلا عەلی).
١٢. (سەباح شێخ محێددین).
١٣. (بورهان نافع).
١٤. (عەبدولرەحمان مستەفا).
١٥. (شێرکۆ عومەر).
١٦. (غازی مەلا نوری).
١٧. (شوان حەبیب).
١٨. (موئەیەد نامیق شاکر).
١٩. (ئەحمەد حاجی جەبار).
٢٠. (کامیل حەسەن کەڵە مێرد).
٢١. (جەمال مەلا قادر ئیمام).
٢٢. (چیا فەخری عومەر).
٢٣. (موعتەسەم ئەمین لەیلانی).
٢٤. (کامەران سالەیی).
٢٥. (مەحمود ئەحمەد لەرزانە).
٢٦. (عوسمان حاجی عەلی).
٢٧. (شەهاب عوبێد بابان).
٢٨. (محەمەد ئەحمەد هەمەوەندی).
٢٩. (نەجیب شاکر حەکیم).
٣٠. (نەوزاد محەمەد خەلیفە).
٣١. (قادر حوسێن).
٣٢. (سوعاد تالەبانی).
٣٣. (فاروق جەمیل بابان).
٣٤. (پیرۆت فازل تالەبانی).
٣٥. (چالاك حەسیب تالەبانی).
٣٦. (ئازاد مەحمود بایز).
٣٧. (نورەددین بەهائەددین).
٣٨. (بەهائەددین سالح).
٣٩. (عەبدولقادر سیامەنسوری).
٤٠. (نەجات حەمید).
٤١. (فاروق عەبدوڵڵا).
٤٢. (ئیسماعیل عوسمان).
٤٣. (دارا نورەددین).
٤٤. (فاروق ئەمین).
٤٥. (حاکم سەڵاح).
٤٦. (سەمیرە تالب).
٤٧. (ئەڵماس فازل).
٤٨. (سوزان سابیر).
٤٩. (نەرمین ناسح).
٥٠. (شاناز نەجمەددین).
٥١. (بەناز فەوزی).
٥٢. (مستەفا سەربازی).

*** پیشەی باخەوانچێتی:**

١. (مستەفا فەتاح).
٢. (مستەفا سوور).
٣. (ئامۆزا ڕەفیق).
٤. (ئامۆزا ئامیق).
٥. (ئیسماعیل ئامۆزا ڕەفیق).
٦. (حاجی جەبار).
٧. (حاجی تاقی).
٨. (حاجی نوری مەلا تۆفیق).
٩. (حاجی محەمەد خدر).
١٠. (حاجی محەمەد).
١١. (حاجی خەتاب ئۆمەرە سوور).
١٢. (حاجی شەریف خدر).
١٣. (حاجی حەمە درێژ).
١٤. (حاجی مەحبوب).
١٥. (حاجی عەباس).
١٦. (حاجی وەهاب).
١٧. (ئەحمەد حاجی عەباس).
١٨. (عسان حاجی وەهاب).
١٩. (خالید شاکر).
٢٠. (مەلا سدیق).
٢١. (فاتیح باخەوانچی).
٢٢. (ئۆمەری شەعان).
٢٣. (مام شاکیر).
٢٤. (جەمال حاجی ئەحمەد).
٢٥. (خەلیفە جەبار).
٢٦. (خەلیفە سەلاح جەبار).
٢٧. (حەمەی کوێر).
٢٨. (سەعید عوزار).
٢٩. (سەعید تەنکە).
٣٠. (ڕەفیق مەجید سەعید جاتی).
٣١. (شێخ سدیق دەلق).
٣٢. (ئەمین باخەوان).
٣٣. (عیزەت ئاغا).
٣٤. (سەعید مەجید).
٣٥. (فایەق ئامۆزا ڕەفیق).
٣٦. (مەردان سالح مالی).
٣٧. (شێخ سەلام).
٣٨. (مەلا ڕەفیق).
٣٩. (حەمە دزەیی).
٤٠. (عەزەی نوری تاکێش).
٤١. (محەمەد عەلی محێدین).
٤٢. (عەبدولرەحمان باغەوانچی).
٤٣. (مام عیزەت).
٤٤. (خورشید باخەوانچی).
٤٥. (عوسمان باخەوانچی).

*** پیشەی بەقاڵی-میوەفرۆشتن:**

١. (ئەحمەد جەباری).
٢. (مستەفا بەقاڵ).
٣. (فەرەج بەقاڵ).
٤. (کوردە بەقاڵ).
٥. (فاتیح بەقاڵ).
٦. (حەمە ڕەشید).
٧. (کەریم هەورامی).
٨. (مام فارس).
٩. (نەسرەدین جاسم).
١٠. (ئەحمەد بەقاڵ).
١١. زاهیر بەقاڵ.
١٢. محەمەد بەقاڵ.
١٣. پەخشان، لە گەرەکی (حەسیرەکە)

*** پیشەی سوونەت کردن:**

"... دەلاکەکان لە پاڵ دەلاکیدا، کاری حەکیمی و خەتەنەکردنیان دەکرد: (عوسمان شەش پەنجە، شوکور بەربەر، حەسەن بەربەر) جگە لە عوسمان شەش پەنجە، ئەوانی تر لە بازاڕە گەورە بوون بۆ خەتەنەکردن، ئێمە لە کەرکوك پێمان دەووت (سوورنەت)، عوسمان شەش پەنجە بە جانتایەکەوە گوندەکانی قەرە حەسەن، شوان سالەیی ولە دەوروبەری شاروسێکانیان و گورگە چاڵ و ڕەحیم ئاوا و شۆراو وسورە دێ ویاروەلی و هی تری بەسەر دەکردەوە. سوورنەت کردن لەوزەمانەدا حەوت بۆ دە ڕۆژی پێدەچوو، بە کۆمەڵ منداڵ دێیەکە دەبرایە ماڵی کوێخای گوندو بە دەف لێدان و لەناو دەنگی دەف و گریانی منداڵان و سەڵاوات لێدان چوکلێتیان بەسەر منداڵەکە دەکردو، پرۆسەی سوورنەت کردن بەڕێوە دەچوو. دوای هەفتەیەك حەکیمەکە دەگەڕایەوەو لەناو تەشتێك ئاوودەرمانە سوورە، لەفافی برینەکەی دەکردەوەو، ئیتر منداڵەکە بە ڕیاییەوە دەکەوتە ڕێ.

منداڵان زۆر دەترسان لەو حەکیمانەی سونەتیان دەکرد، هەر کە دەردەکەوتن ئیتر منداڵ خۆی دەشاردەوە، هەندێك منداڵ هەبوو تاقانە بوو، خاوەنەکانیان دڵیان نەدەهات منداڵەکانیان بترسێت، تا گەورە دەبوون سوورنەت نەدەکرا، ئاوی چەندین کەسم لەلایە لە ترسا، یان لە خۆشەویستیا سونەت نەدەکران تا پێش ژن هێنانیان، عوسمان شەش پەنجە هەرکەسێ وابوایە، پێی دەوت کورە ئەمە تێلایە بۆ ئەتوت تەورێك لە گەڵ خۆمدا بێنم!".

* حیکایە تخوان - چیرۆکبیژ

جارانی کوردەواریی گەلێك دابونەریت و فۆلکلۆری جۆراوجۆریان هەبوو کە دەرهاویشتە و ڕەنگدانەوەی ژیانی جارانیان بوو کە بۆ کات بردنەسەر لە لادێ و شارەکاندا پەیرەویان دەکرد .
کاتێك ژیان لە شارەکان گۆڕا و قاوەخانەکان بوون بە جێگای کات بردنە سەر و خۆشییەکانی ژیانیان لەو دەمانەدا گەلێك ڕێوڕەسم و سرووتی جۆراوجۆر کە دەبوونە سەرەنج ڕاکێشانی خەڵکی نێو قاوەخانەکە.

حیکایەتخوان یان چیرۆکبێژ یەکێك بووە لەو کەسایەتییانە کە شوێنێکی بەرچاویان گرتبوو لەنێو قاوەخانەکاندا و هەموو دەم جێگەی سەرەنجی خەڵکەکە بوونە بۆیە تواناکانیان بۆ ڕاکێشانی خەڵك و ڕەنگدانەوەی کەسایەتییەکانیان بووە کە توانیویەتی خەڵکێکی زۆر لە دەوری خۆی کۆبکاتەوەو سەرچاوەیەکی مادیش بێت بۆ قاوەخانەکە .
کەسایەتی حیکایەتخوان دەبێت خاوەن سەلیقەیەکی زمانەوانی و ڕۆشنبیری و کەسایەتی سەرەنجدان لە توانای خەڵکەکەی دەوروبەری بۆ ئەوەی هەست و ئەستیان بەرەو لای خۆی پەلکێش بکات بەشێوەیەکی ئەوتۆ بتوانێت سەرەتا و کۆتایی حیکایەتەکەی سەرەنجراکێش بێت بۆ ئەوەی ئەگەر چەند جارێکیش داستانەکەی دووبارە کردەوە هەرهەمان چێژ و بۆی پێشووی هەبێت.

بابەتەکانی حیکایەتخوان جۆراو جۆر بوونە وەکو داستانەکانی دڵداری، شەڕ و جەنگ، پاڵەوانە ئازاکان، پاڵەوانە ئایینییەکان، پاڵەوانە کۆمەڵایەتی و قسەخۆشەکان.

بابەتەکانی دلداری بریتی بووە لە:-

شیرین و فەرهاد، خەجێ و سیامەند، زەمبیل فرۆش، کاکل و بەستێ، عەنتەر و عەبلە، لەیل و مەجنوون، شەم و دێوانە، کەریم و ستێ، حەسەن و مریەم، لەیلا و مەجرووم، سەیدەوان، لاس و خەزاڵ، فاتمی هەنووکان، ورچ و مریەم.

بابەتەکانی نیشتیمانی و پاڵەوانی وەکو:- قەڵای دم دم، شێخ مەحموود، ڕۆستەمی زاڵ.

بابەتەکانی ئاینی:-

میعراج نامە، فەتحی قەڵای خەیبەر، مەولود نامە، لەدایکبوونی پێغەمبەر (د.خ)، شەڕی کافر و موسڵمان، شەڕی خاچ پەرستان.

بابەتە کۆمەڵایەتییەکان وەکو:-

مەکری ژنان، ڕاست و خوار، خوشکی حەوت برایان، بالوول و کابرای فەقێ، خدر و ئەبێ، کوێر و دەوڵەمەند، شووتی و توور، ئاشەوان، سوڵتان مەحموود و کچی ژیر.

هەندێک لەم بابەتانەی حیکایەتخوان دووروودرێژ بووە، کە چەند ڕۆژێکی خایاندووە یان هەندێ لەو داستانانە ئەوەندە دووروودرێژ بووە تەنانەت بۆ ماوەی مانگێک لە قاوەخانەکان گێڕانەوەی بەردەوام بووە و بووە بە سەرچاوەی ئیلهام کە هەندێجار حیکایەتخوانەکە خۆی بابەتی جۆراوجۆری تێکەڵ بە بابەتەکە کردووە.

دیاردەی حیکایەتخوانی، هەتا سەرەتای ساڵانی چلەکانیش لە قاوەخانەکانی کەرکوک هەر مابوو، دیارترین ئەو کەسانەش کە لەو نێوەندەدا ناویان هەبووە (تۆپاڵ مەلا محەمەد و مەلا ئەمین و مەلا شاکیر و مەلا بۆیاغ و بەرزۆی پەری و چەندینی تر بوونە)، هەر بۆیە نووکتە دەگێڕنەوە دەڵێن خاوەنی (جووت قاوەخانە) هەرکاتێ گوێبیستی ئەوە دەبوو کە حیکایەتی عەنتەری شەداد بەخۆشی کۆتایی دێ، بەسەرکەوتنی (عەنتەر) و مارە برینی (عەبلە)ی خۆشەویستی، ئەوە شیرینی بەسەر دانیشتووانی قاوەخانەکەدا دابەش دەکرد.

لە زۆربەی کاتەکاندا حیکایەتخوان پیاو بووە بە تایبەتی لە دیوەخان و قاوەخانەکان، بەڵام لە ماڵ و نێو ئافرەتانی ماڵدا حیکایەتخوان ئافرەت بووە، هەر بۆیە وەکو کەسایەتییەکی بوون لەنێو ماڵەکاندا ناوبانگیان پەیدا کردووە، هەروەها حیکایەتخوانی ئافرەت بابەتەکانیان زیاتر فۆلکلۆری و ئایینی و چیرۆکی منداڵان بووە کە منداڵانیان لە دەوری خۆیان کۆکردووەتەوە.

کاتی حیکایەتخوان لەگەڵ وەرزەکاندا گۆڕانی بەسەردا هاتووە و زیاتر حیکایەتخوان لە وەرزی زستاندا دەوری باڵای بینیوە و لەباربووە بۆ ئەوەی خەڵکێکی زۆر لە دەوری کۆ بێتەوە، بۆ نموونە وەرزی هاوین کە وەرزی کار و دروێنە و ئەرک بوو نەیانتوانیوە بیر لە گوێگرتنی حیکایەت بکەنەوە لەبەر ماندووبوونیان.

هەروەها حیکایەتخوان حیکایەتی لە دیوەخان یا لە ماڵەکانیش دەگێڕایەوە، کە بە ساڵ تەواو نەدەبوو، ئەگەر یەکێک لەنێو خەڵکەکە حیکایەتەکەی بزانیبایە، حیکایەتخوان ئەو چیرۆکەی نەدەگێڕایەوە بۆ ئەوەی چێژی زیاتری لێوەربگرن.

حیکایەتخوان هەردەم هەوڵیدەدا لە ڕێگەی حیکایەت و چیرۆکەکانییەوە کێشە کۆمەڵایەتی و خۆشەویستییەکان چارەسەر بکات بەشێوەیەکی ئەوە بە گوێگر بگەیەنێت کە پێویستە ڕەچاوی ئەو خاڵانە بکرێت کە لەنێو کۆمەڵگە پێویستە.

حیکایەتخوان کەسایەتییەکی کۆمەڵایەتی پلە بەرز و خاوەن ڕەوشت و بەتوانا بووە کە سەلیقەی زمانەوانی بە شێوەیەکی ئەوتۆ بووە توانیویەتی گوێگر یان بەرامبەرەکەی بە زمان و هەست و توانای خۆی ڕاکێشێت کە بتوانێت ئەوەی لەنێو چیرۆکەکەیە بە شێوەیەکی پوخت بە ئەنجامی بگەیەنێت.

ئەوەی لێرەدا گرنگە بیڵێین کە حیکایەتخوان هەبووە پیاو یان ئافرەت بووە، ئافرەتی حیکایەتخوان لەنێو ماڵەکاندا بۆ منداڵان و ئافرەتانیان خوێندووەتەوە و زیاتر لەنێو کۆمەڵگەیەکی داخراودا بوونە.

حیکایەتخوانی منداڵان زیاتر بە زمانێکی سادە و پاراو خوێندراوە بۆ ئەوەی هەستی منداڵەکە بەشێوەیەکی جوان و گونجاو، سەرنجراکێش بکات بۆ دنیای خەیاڵی خۆی یان ئەو شتانەی لە دەوروبەری بەرجەستەی دەکات.

* پیشەی ئێشکگری:

ئەم پیشەیە هەر لە سەردەمانێکی زووەوە لە کەرکوك بوونی هەبووە، پێی وتراوە (پاسەوان، چەرخچی، نۆبەچی، وەحاش، ئێشکگر)، ئەم پیشەوەرانە دەورێکی بالأیان هەبووە لە نێو کۆمەڵگەی کەرکوکدا چونکە رەمزی هۆگری و پاراستنی ئاسایشی خەڵکی گەرەکەکە بوونەو بە یەکێکی خۆشەویست لەوان دانراوە، چونکە لە هەوڵی ئەوەدابوونە کە ماڵ و موڵکی خەڵکی بپارێزن.

ئەوانەی لەم پیشەیەدا کاریان کردووە دەبێت کەسانی خاوەن ئاین و دەست پاك و خوو رەوشت بەرز بووبێتن و هەڵگری پاراستنی نهێنی هەموو ماڵ و کەسەکان بوونە کە لە شەودا رووداوەکان روویان داوە، چاودێری کەسی نامۆ و دزو پیاو خراپیان کردووە، هەروەها جلی تایبەتییان لەبەر بووە، بۆ ئەوەی بە ئاسانی بناسرێنەوە.

ئەو کەرەستانەی کە لەم پیشەیدا بەکاریان هێناوە بریتییە بووە لە (چەك، یەشماخ، شاور، دار، جانتایەکی پێستی بۆ هەڵگرتنی فیشەکی چەکەکەی).

لە کاتی جەژنی رۆژنامەو جەژنی قورباندا بە ماڵەکاندا گەراون بۆ ئەوەی جەژنانەیان بدەنێ لە پای ئەو ئەرکەی کە بەجێیان گەیاندووە.

فیتەری چاککردنی ئۆتۆمبیل

شاری یاری منداڵان لە چەژندا

چەرخ و فەلەک لە چەژندا

خوێندنی وانە لە شەواندا

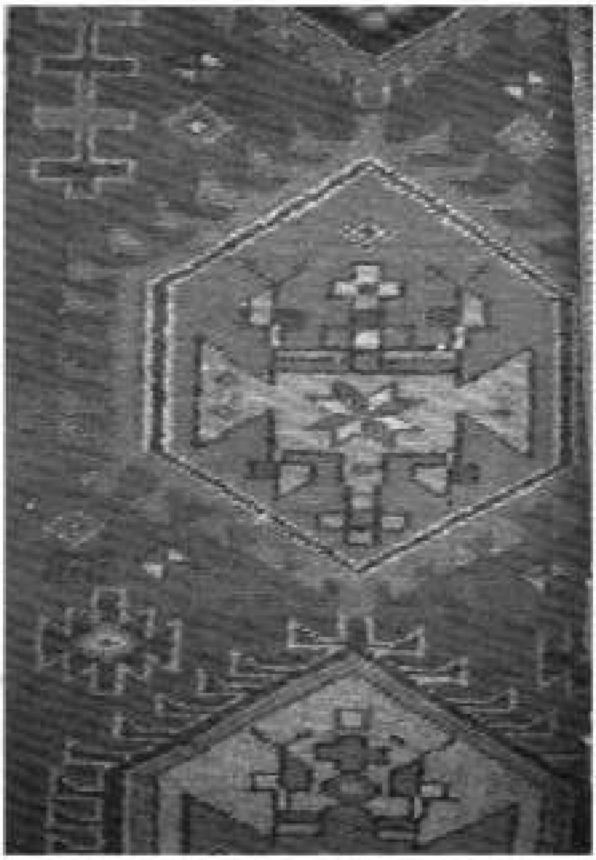

هونەری بەڕە چنین

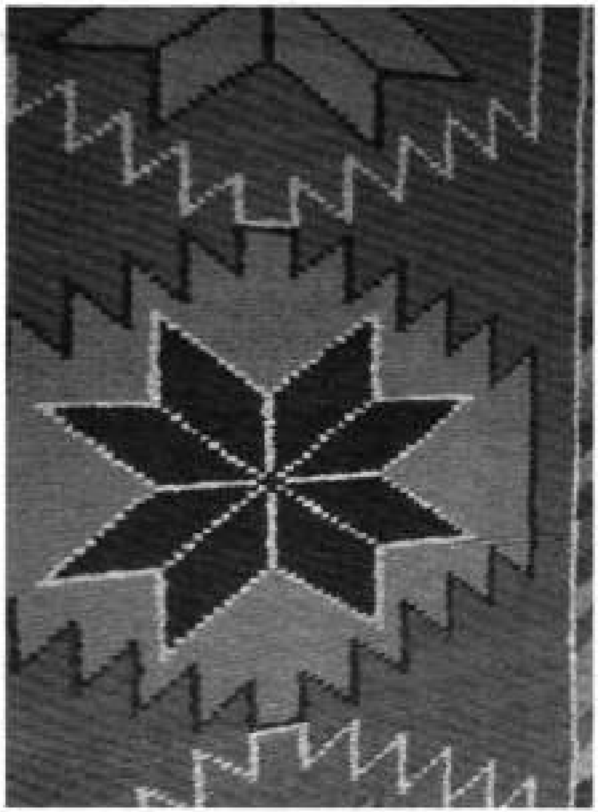

*** پیشە ئەندازیارییە جۆربەجۆرەکان لە کەرکوك:-**

ژ	ناوی سیانی	ساڵی دەرچوون	پسپۆڕ لە بواری	ناوی زانکۆ
١	ئاوات ڕەفیق تۆفیق	١٩٨٤	ئاودێری	مووسڵ
٢	ئیبتسام حوسێن حەسەن	٢٠٠٦	کارەبا	دیالە
٣	ئەبسار هاشم مەولوود	١٩٩٥	تەلارسازی	مووسڵ
٤	ئیبراهیم بەکر حەسەن	١٩٨٥	میکانیك	تەکنەلۆژی
٥	ئیبراهیم جبرائیل میکائیل	٢٠٠٢	کارەبا	موستەنسریە
٦	ئیبراهیم جومعە محەمەد	٢٠٠١	تەلارسازی	بەغداد
٧	ئیبراهیم جومعە نووری	٢٠٠١	میکانیك	تکریت
٨	ئیبراهیم حاتەم ئەحمەد	١٩٩٠	شارستانی	سەلاحەددین
٩	ئیبراهیم حەسەن حوسێن	٢٠٠٣	کیمیا	بەغداد
١٠	ئیبراهیم حوسێن ئەحمەد	١٩٩٢	میکانیك	سەلاحەددین
١١	ئیبراهیم فازڵ یوسف	٢٠١١	ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوك
١٢	ئیبراهیم محەمەد ئیسماعیل	٢٠٠٤	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٣	ئیبراهیم محەمەد ڕەسوڵ	٢٠٠٢	میکانیك	تەکنەلۆژی
١٤	ئیبراهیم محەمەد ڕەشید	١٩٩٣	کارەبا	مووسڵ
١٥	ئیبراهیم محەمەدئەمین عەزیز	١٩٧٩	کارەبا	بەغداد
١٦	ئیبراهیم مەحموود سالح	٢٠٠٠	شارستانی	دهۆك
١٧	ئیبراهیم محێدین تەها محەمەد	٢٠١١	کارەبا	تکریت
١٨	ئیبراهیم نازم مەحموود قەنبەر	٢٠٠٨	میکانیك	تکریت
١٩	ئیبراهیم هادی بەکر	١٩٩٤	کارەبا	مووسڵ
٢٠	ئیبراهیم هەزال حازر	١٩٩٩	شارستانی	بەغداد
٢١	ئەبوبەکر مەحموود حاجی ئەحمەد	١٩٩٧	کارەبا	سەلاحەددین
٢٢	ئەتێلا فەلاح حەسەن	٢٠٠٨	کارەبا	تەکنیکی کەرکوك
٢٣	ئەسیر خدر داود	٢٠٠٠	میکانیك	تکریت
٢٤	ئیحسان ئیسماعیل عەزیز	٢٠٠٦	کەرەستە	بەغداد
٢٥	ئیحسان جەلال نەسرەدین	١٩٧٤	شارستانی	سلێمانی

٢٦	ئیحسان جەلال نەسرەدین	١٩٧٤	شارستانی	سەلاحەددین
٢٧	ئیحسان حوسێن عەبدولقادر	٢٠٠٤	کارەبا	بەغداد
٢٨	ئیحسان حەمە عەلی کاکە مەند	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٩	ئیحسان فازڵ عەباس	١٩٨٥	میکانیک	مووسڵ
٣٠	ئیحسان محەمەد نەجیب	١٩٦٨	شارستانی	مووسڵ
٣١	ئیحسان وەهبی ساڵح	٢٠٠٠	ڕووپێوی	بەغداد
٣٢	ئەحلام ئیبراهیم ئیسماعیل	٢٠٠٤	شارستانی	تکریت
٣٣	ئەحلام سلێمان ئیبراهیم	٢٠٠٣	میکانیک	مووسڵ
٣٤	ئەحلام محەمەد شوکر کەریم	٢٠٠٨	کیمیا	تکریت
٣٥	ئەحلام وەهاب حوسێن	٢٠٠٧	بەرنامەسازی	دیالە
٣٦	ئەحمەد ئیبراهیم عەزیز	٢٠١٢	بیناکاری	سلێمان
٣٧	ئەحمەد ئیسماعیل حوسێن	١٩٩١	میکانیک	تەکنەلۆژی
٣٨	ئەحمەد ئیسماعیل عەبدوڵڵا	٢٠٠٤- ٢٠٠٥	میکانیک	تکریت
٣٩	ئەحمەد ئیسماعیل عەبدوڵڵا	١٩٩٧	شارستانی	بەغداد
٤٠	ئەحمەد ئەفراسیاو ئەحمەد	٢٠١٢	میکانیک	تەکنیکی سلێمانی
٤١	ئەحمەد ئایدن زەینولعابدین	٢٠٠٥	کیمیاوی	تکریت
٤٢	ئەحمەد بەشیر حوسێن شێخ	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٤٣	ئەحمەد تەیفور عەزیز	٢٠٠٢	کانزا	موستەنسریە
٤٤	ئەحمەد جاسم قاسم	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٤٥	ئەحمەد جەبار کاکە حەمە	١٩٩٢	شارستانی	سەلاحەددین
٤٦	ئەحمەد جەماڵ مەحموود	٢٠٠٤	تەکنیکی پرۆگرامسازی	کەرکوک
٤٧	ئەحمەد جەوهەر ئەحمەد	٢٠١٠	ئاودێری	سلێمانی
٤٨	ئەحمەد حوسامەدین ڕەئووف	٢٠٠٨	کارەبا	تەکنیکی کەرکوک
٤٩	ئەحمەد حوسامەدین محەمەد	٢٠٠٨	شارستانی	مووسڵ
٥٠	ئەحمەد حەسەن عەلی	٢٠٠٩	پرۆگرام سازی	حەدبای زانکۆیی
٥١	ئەحمەد حیکمەت بورهان	٢٠٠٤	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
٥٢	ئەحمەد حکیم محەمەد	١٩٩٤	کیمیا	بەغداد

٥٤	ئەحمەد خالید شوکری	٢٠٠٩	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٥٥	ئەحمەد خەیروڵڵا کازم	١٩٩٨	شارستانی	تکریت
٥٦	ئەحمەد ڕەحیم کەریم	١٩٩١	شارستانی	مووسڵ
٥٧	ئەحمەد ڕەشید عەلی	٢٠١٠	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٥٨	ئەحمەد ڕەعەد سوهێل	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٥٩	ئەحمەد زەینەل مەحموود	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٦٠	ئەحمەد ساهیر تۆفیق	١٩٩٩	شارستانی	بەغداد
٦١	ئەحمەد سەرتیپ ئەحمەد	٢٠١٠	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانیی
٦٢	ئەحمەد سەردار سیرحان ڕۆبیتان	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوک
٦٣	ئەحمەد سوعاد عەلی	٢٠٠٥	ئەلیکترۆن و کۆنترۆڵ	تەکنیکی
٦٤	ئەحمەد سەعدون داود ئەحمەد	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٦٥	ئەحمەد سەعدون عەبدولساحیب	٢٠٠٩	ڕووپێوی	کەرکوک
٦٦	ئەحمەد سەعید ساڵح	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوک
٦٧	ئەحمەد سەمیر قادر	٢٠٠٢	میکانیک	تەکنەلۆژی
٦٨	ئەحمەد شاهین فەتاح	٢٠٠٦	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
٦٩	ئەحمەد شناسی حەسەن	٢٠٠٣	کارەبا	تەکنیکی کەرکوک
٧٠	ئەحمەد سادق عەبد عۆن	٢٠٠٧	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٧١	ئەحمەد سەلاحەددین یاسین	٢٠٠٥	کارەبا	موستەنسریە
٧٢	ئەحمەد چالاک شوکر	٢٠٠٢	کۆمپیوتەر	موستەنسریە
٧٣	ئەحمەد تالیب شەریف	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
٧٤	ئەحمەد تەها ئەحمەد	٢٠١٢	کارەبا	مەئموونی زانکۆیی
٧٥	ئەحمەد عادل جەبار	٢٠٠٦	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٧٦	ئەحمەد عادل جەماڵ	٢٠٠٦	میکانیک	کەرکوک
٧٧	ئەحمەد عادل جەماڵ	٢٠٠٦	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٧٨	ئەحمەد عادل ڕەفیق	١٩٨٩	کارەبا	مووسڵ
٧٩	ئەحمەد عارەب سەعدون	٢٠٠٢	میکانیک	مووسڵ
٨٠	ئەحمەد عاید ئەحمەد دەروێش	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
٨١	ئەحمەد عبد موتڵەگ	١٩٩١	میکانیک	تەکنەلۆژی
٨٢	ئەحمەد عەبدولرەحمان عەلی	٢٠٠١	کیمیا	تەکنەلۆژی

٨٣	ئەحمەد عەبدولڕەزاق نیعمەت	٢٠١٢	تەکنیکی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٨٤	ئەحمەد عەبدولسەلام مەعروف	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٨٥	ئەحمەد عەبدولساحیب خەلەف زێدان	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٨٦	ئەحمەد عەبدوڵڵا ئیبراهیم	١٩٨٤ – ١٩٩٦	میکانیک(بەرهەمهێنان)	تەکنەلۆژی بەغدا
٨٧	ئەحمەد عەبدوڵڵا یوسف	٢٠١٢	میکانیک	دیالە
٨٨	ئەحمەد عەدنان جوامێر	٢٠١٠	تەکنیکی ئەلکترونیک و کۆنترۆل	کەرکوک
٨٩	ئەحمەد عیزەدین مەجید	٢٠٠٢	شارستانی	مووسڵ
٩٠	ئەحمەد عەزیز محەمەد	٢٠٠٨	بەرنامەسازی	سەلاحەددین
٩١	ئەحمەد عەلی عەبدولقادر موسا	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٩٢	ئەحمەد عەلی عوسمان شاکیر	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٩٣	ئەحمەد عەلی محەمەد	٢٠٠٥٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٩٤	ئەحمەد عەلی مەحموود	٢٠١٠	بیناکاری	سلێمان
٩٥	ئەحمەد عیماد شەهاب	٢٠١٢	کارەبا	تکریت
٩٦	ئەحمەد عیماد عومەر عوسمان	٢٠١٣	شارستانی	تەکنیکی کەرکوک
٩٧	ئەحمەد عومەر محەمەد	١٩٩٩	شارستانی	تەکنەلۆژی
٩٨	ئەحمەد عێدان محەمەد	٢٠٠٦	میکانیک	کەرکوک
٩٩	ئەحمەد عیسا حەبیب	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
١٠٠	ئەحمەد عیسا شەرەف	١٩٨٣	میکانیک	مۆسکۆ
١٠١	ئەحمەد غازی عەبدولکەریم	٢٠٠٦	کارەبا	بەغداد
١٠٢	ئەحمەد غازی محەمەد غەریب	٢٠١٠	ئەلکترونیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
١٠٣	ئەحمەد غولام عەلی سەیفوڵڵا	١٩٩١	بەرهەمهێنان وکانزا	تەکنەلۆژی
١٠٤	ئەحمەد فایەق سەعدون	١٩٩٨	شارستانی	تکریت
١٠٥	ئەحمەد فەخرەدین ئەحمەد	٢٠٠٦	کۆمپیوتەر	مووسڵ
١٠٦	ئەحمەد فەخرەدین نەجم ناسر	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
١٠٧	ئەحمەد فەوزی عەبدولڕەحمان	٢٠٠٩	کارەبا	سەلاحەددین
١٠٨	ئەحمەد فوئاد عەبدولکەریم	٢٠٠٥	کارەبا	مووسڵ
١٠٩	ئەحمەد کیفاح کەنعان	٢٠٠٨	بەرهەمهێنان وکانزا	تەکنەلۆژی
١١٠	ئەحمەد لەمعان عەلی سائیب	٢٠٠٤	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک

١١١	ئەحمەد مەجید سان ئەحمەد	١٩٩٢	شارستانی	مووسڵ
١١٢	ئەحمەد موحسین مەحموود قەنبەر	٢٠١٠	کارەبا	تکریت
١١٣	ئەحمەد محەمەد ئەحمەد جومادی	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوك
١١٤	ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل	٢٠٠١	شارستانی	تەکنەلۆژی
١١٥	ئەحمەد محەمەد حەسەن	٢٠٠٣	میکانیك	موستەنسریە
١١٦	ئەحمەد محەمەد ڕیاز	٢٠٠٣	بەرنامەسازی	کەرکوك
١١٧	ئەحمەد محەمەد سابیر	١٩٩٣	میکانیك	تکریت
١١٨	ئەحمەد محەمەد ساڵح عەبدولعەزیز	٢٠١٢	کارەبا	بەغداد
١١٩	ئەحمەد محەمەد عەباس	٢٠٠٦	میکانیك	تەکنەلۆژی
١٢٠	ئەحمەد محەمەد عەبدولمحەمەد	١٩٩٩	شارستانی	سەلاحەددین
١٢١	ئەحمەد محەمەد یونس	٢٠٠٥	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٢٢	ئەحمەد مەحموود ئەحمەد ئەمین	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
١٢٣	ئەحمەد ناجی شەوکەت	٢٠٠٢	کیمیاوی	بەغداد
١٢٤	ئەحمەد نەجات محەمەد ئەمین	١٩٩٨	کارەبا	تکریت
١٢٥	ئەحمەد نوری عەباس	٢٠٠٧	کارەبا	تەکنیکی کەرکوك
١٢٦	ئەحمەد یاسین تەها	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
١٢٧	ئیخلاس جەبار عەلی	١٩٩٠	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٢٨	ئیخلاس فەیزوڵلا محەمەد	٢٠٠١	کیمیا	تکریت
١٢٩	ئیخلاس محەمەد نوری ڕەزا	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	تەکنیکی کەرکوك
١٣٠	ئیدریس ئیبراهیم حەمە ساڵح	٢٠١٣	نەوت	کۆیە
١٣١	ئیدریس ساڵح عەبدوڵلا	١٩٩٣	میکانیك	مووسڵ
١٣٢	ئیدریس سدیق تۆفیق	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوك
١٣٣	ئیدریس غەفوور محەمەد	٢٠٠٣	میکانیك	تکریت
١٣٤	ئیدریس موحسین ڕەشید	١٩٩١	کیمیا	تەکنەلۆژی
١٣٥	ئیدریس محەمەد عەزیز ئەحمەد	١٩٩٧	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٣٦	ئیدریس مەحموود ئەحمەد	١٩٨٨	میکانیك	تەکنەلۆژی
١٣٧	ئیدریس ناسیح خەلەف	١٩٩٣	میکانیك	سەلاحەددین
١٣٨	ئەدهەم محەمەد ساڵح	٢٠٠٣	کارەبا	بەغداد

١٣٩	ئەدهەم محەمەد سالح محەمەدئەمین	٢٠٠٠	کارەبا	موستەنسریە
١٤٠	ئەدیب عەلی حوسێن ئەحمەد	٢٠٠٥	کارەبا	مووسڵ
١٤١	ئاراز محەمەد ئەمین محەمەد	٢٠٠٣	بیناکاری	تەکنەلۆژی
١٤٢	ئاراس ئەحمەد تۆفیق	٢٠٠٠	بیناکاری	تەکنەلۆژی
١٤٣	ئاراس حەبیب ڕەشید	٢٠٠٩	میکانیك	سەلاحەددین
١٤٤	ئاراس حەسەن کامیل	٢٠٠٧	کارەبا	تەکنەلۆژی بەغداد
١٤٥	ئاراس سەعید شەریف	١٩٩٨	شارستانی	تکریت
١٤٦	ئاراس عەلی عەبدوڵڵا	١٩٨٦	شارستانی	سەلاحەددین
١٤٧	ئاراس فازڵ عەباس	٢٠٠٦	ڕووپێوی	تەکنیکی
١٤٨	ئەراڵ عەبدوڵڵا عومەر عەلی	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوك
١٤٩	ئارام سەباح یاسین	٢٠٠٨	پرۆگرام سازی	تەکنەلۆژی بەغدا
١٥٠	ئارام عەلی محەمەد	٢٠٠٠	بیناسازی	تەکنەلۆژی
١٥١	ئارام فازڵ مەجید محەمەد	٢٠١٠	ڕووپێو	تەکنیکی کەرکوك
١٥٢	ئارام لەتیف مەجید	٢٠٠٤	شارستانی	تکریت
١٥٣	ئارام محەمەد ئەحمەد	٢٠٠٦	میکانیك	کەرکوك
١٥٤	ئەرتام عەلی مەحموود	١٩٧٢	تەلارسازی	ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست/تورکیا
١٥٥	ئەرجان جیهاد محەمەد	٢٠١١	شارستانی	کەرکوك
١٥٦	ئەرجان سامی بایز	٢٠٠٣	شارستانی	تکریت
١٥٧	ئەرجان فەخرەدین عەبدوڵڵا	٢٠١٠	شارستانی	تکریت
١٥٨	ئەرجان فەلاح حیکمەت	٢٠٠٦	سارکردنەوە و هەواسازی	کەرکوك
١٥٩	ئەرجان هیجران عەزیز	١٩٨٧	شارستانی	مووسڵ
١٦٠	ئەرخەوان تەحسین کەریم	١٩٦٨	کارەبا	سەلاحەددین
١٦١	ئەردەڵان محەمەد سەعید	١٩٩٨	کارەبا	سەلاحەددین
١٦٢	ئارەزوو سەباح یاسین	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	کەرکوك
١٦٣	ئارەزوو محەمەد وەحدەت محەمەد	١٩٩٩	شارستانی	مووسڵ
١٦٤	ئەرسەلان خەلیل ئیبراهیم	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوك
١٦٥	ئەرسەلان سالح حوسێن	١٩٩٠	شارستانی	بەغداد
١٦٦	ئەرسەلان فەتحوڵڵا غەیبوڵڵا	١٩٨٦	کارەبا	سەلاحەددین

١٦٧	ئەرشەد عەبدوڵڵا ئەحمەد	١٩٩٢	شارستانی	سەلاحەددین
١٦٨	ئەرشەد فایەق ڕەحیم	٢٠١١	گەیاندن	تەکنیکی سلێمانیی
١٦٩	ئەرشەد هجران عەزیز	١٩٩٠	شارستانی	سەلاحەددین
١٧٠	ئەرتاش عاید ڕەشید	٢٠٠٦	کارەبا	کەرکوک
١٧١	ئەرکان ئەحمەد محەمەد	٢٠٠٤	کارەبا	سەلاحەددین
١٧٢	ئەرکان ڕەمەزان خەسرەو	١٩٩٨	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٧٣	ئەرکان عەبدولڕەحمان عەبدولکەریم	٢٠٠٢	شارستانی	ئەنبار
١٧٤	ئەرکان عەلی سالح	٢٠١٠	بیناسازی	تەکنیکی هەولێر
١٧٥	ئەرکان عومەر حەسەن	٢٠٠٣	میکانیک	تکریت
١٧٦	ئەرکان نوری حەسەن	٢٠٠٢	کارەبا	مووسڵ
١٧٧	ئاری سەلاحەددین عەبدولکەریم	٢٠٠٥	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٧٨	ئاریان خەلیل فاروق	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک
١٧٩	ئاریان زەکی حەبیب	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
١٨٠	ئەریڤان محەمەد سەعید	٢٠٠٤	ئاودێری	سلێمان
١٨١	ئەریوان جەلیل ستار	٢٠١٠	شارستانی	سەلاحەددین
١٨٢	ئازاد ئەحمەد حەمە خان	١٩٨٢	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٨٣	ئازاد ئەکبەر جەوهەر	١٩٨٧	کارەبا	سەلاحەددین
١٨٤	ئازاد جەبار مستەفا	١٩٩٨	شارستانی	سەلاحەددین
١٨٥	ئازاد عەلی محەمەد	٢٠٠٤	کارەبا	سەلاحەددین
١٨٦	ئازاد ئەجات نەجمەدین	٢٠٠٢	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٨٧	ئەزهار زیائەدین عەباس	٢٠٠٢	کۆمپیوتەر	مووسڵ
١٨٨	ئەزهەر ئەحمەد هاشم سالم	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
١٨٩	ئوسامە ئەحمەد جاسم	٢٠٠٦	کارەبا	بەغداد
١٩٠	ئوسامە عیسا حەمید	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
١٩١	ئوسامە محەمەد خدر حەمید	٢٠٠٦	تەکنیکی سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٩٢	ئیسرا جەبار عبود	٢٠٠٨	ڕووپێوی	کەرکوک
١٩٣	ئیسرا عەبدولڕەزاق خەلیل	٢٠٠٢	وزە	ئەنبار
١٩٤	ئیسرا فازڵ جاسم	٢٠٠٣	ڕێگاو گواستنەوە	موستەنسریە
١٩٥	ئیسرا مەجید سالح	١٩٨٦	شارستانی	سەلاحەددین
١٩٦	ئیسرا محەمەد حەسەن مەهدی	٢٠١٣٦	شارستانی	کەرکوک

١٩٧	ئیسرا ئەجات خورشید سەعید	٢٠١٢	کارەبا	تکریت
١٩٨	ئەسعەد عوسمان سەعدوون	١٩٨١	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٩٩	ئەسعەد محەمەد ئیسماعیل	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٠٠	ئەسکەندەر فەتاح محەمەد	٢٠٠٩	کارەبا	سلێمان
٢٠١	ئەسما سالح بۆزان	٢٠٠٥	گواستنەوە و ڕێگاوبان	موستەنسریە
٢٠٢	ئەسما عەبد موسەلیم	٢٠٠٣	کارەبا	کەرکوک
٢٠٣	ئیسماعیل ئیبراهیم حوسێن	١٩٧٩	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٠٤	ئیسماعیل ئیبراهیم عەبدوڵڵا	٢٠١٢	بیناکاری	سلێمانی
٢٠٥	ئیسماعیل ئیبراهیم مستەفا	١٩٩٢	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢٠٦	ئیسماعیل جەلال ئەمین	٢٠٠٢	شارستانی	بەغداد
٢٠٧	ئیسماعیل حەسەن تەلعان	٢٠١٢	میکانیک	کەرکوک
٢٠٨	ئیسماعیل خەلیل حەسەن	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٠٩	ئیسماعیل خورشید عەبدولڕەحمان	٢٠٠٣	کارەبا	موستەنسریە
٢١٠	ئیسماعیل ڕەشید عەبدوڵڵا	١٩٩٣	میکانیک	ئەندازیاری سەربازی
٢١١	ئیسماعیل عەباس حەمید	٢٠٠٣	میکانیک	کەرکوک
٢١٢	ئیسماعیل عەبدولڕەحمان ڕەحیم	٢٠٠٧	میکانیک	کەرکوک
٢١٣	ئیسماعیل عەبدولڕەحمان فەرەج	٢٠٠٤	شارستانی	سەلاحەددین
٢١٤	ئیسماعیل عوسمان عەلی	١٩٩٨	کیمیا	تکریت
٢١٥	ئیسماعیل عومەر قەمبەر	١٩٩٥	شارستانی	بابل
٢١٦	ئیسماعیل عومەر محەمەد عەلی	١٩٨١	کارەبا	مووسڵ
٢١٧	ئیسماعیل کەریم ڕەشید	٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٢١٨	ئیسماعیل محەمەد خدر	٢٠٠٠	شارستانی	مووسڵ
٢١٩	ئاسۆ ئەحمەد حوسێن حەسەن	١٩٩٤	میکانیک	سەلاحەددین
٢٢٠	ئاسۆ ئەحمەد مەجید	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	کەرکوک
٢٢١	ئاسۆ تالیب سەلام	٢٠٠٩	نەوت	کۆیە
٢٢٢	ئاسۆعەبدوڵڵا ئەحمەد	٢٠٠٦	شارستانی	بەغداد
٢٢٣	ئاسیا ستار محەمەد	٢٠١٢	ئاودێری	سلێمانی
٢٢٤	ئاسیا محەمەد ڕەحیم	١٩٨٦	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٢٥	ئاسیا کەنعان حەمید	٢٠١٢	بیناکاری	سلێمانی

٢٢٦	ئاشتی فوئاد عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٢٧	ئەشرەف سابیر قادر	١٩٩٢	میکانیک	سەلاحەددین
٢٢٨	ئەشرەف عەبدولڕەزاق جەلال	٢٠٠٩	کیمیا	بەغداد
٢٢٩	ئەشرەف فازڵ ئەڵڵاوێردی	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٢٣٠	ئەشواق ئیبراهیم محەمەد	٢٠٠٢	کارەبا	موستەنسریە
٢٣١	ئاڤان ئازاد مەجید فەرەج	٢٠١١	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٢٣٢	ئەکرەم ئەنوەر واحید	١٩٩٦	میکانیک	سەلاحەددین
٢٣٣	ئەکرەم عەباس غەفوور	٢٠٠٨	کارەبا	موستەنسریە
٢٣٤	ئەکرەم عەبدوڵڵا تەها	١٩٧٥	میکانیک	فرانگ فۆرت
٢٣٥	ئەکرەم ئامیق ڕەشید	١٩٨٩	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٣٦	ئەکرەم وەلی عەزیز	١٩٨٧	نەوت	بەغداد
٢٣٧	ئالا جەماڵ جەلال محەمەد	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک
٢٣٨	ئالا جەواد عەلی مەردان	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢٣٩	ئالا محەمەد حەسەن ڕەحمان	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٤٠	ئالا محەمەد حوسێن	٢٠١٠	ئەندازەی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٢٤١	ئالان جەماڵ جەلال	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢٤٢	ئەلەن ئاشوور مەلکزدق هورمز	٢٠٠٦	تەکنیکی پرۆگرامسازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٤٣	ئیلهام فایەق یاسین	١٩٩٠	کارەبا	سەلاحەددین
٢٤٤	ئەڵوەند عەبدوڵڵا عەبدولقادر	٢٠١٢	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٢٤٥	ئامال عیزەدین ئەحمەد	١٩٩٢	شارستانی	بەغداد
٢٤٦	ئامانج ئەحمەد سەعید	١٩٩٨	کارەبا	تکریت
٢٤٧	ئامانج جەواد بابە	٢٠١٠	تەکنیکی ئەلیکترۆن و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٢٤٨	ئامانج حوسێن عەلی	٢٠٠٤	شارستانی	ئەنبار
٢٤٩	ئەمجەد جەبار عەبد حەمزە	٢٠١١	شارستانی	بەغداد
٢٥٠	ئیمداد عومەر عەبدولکەریم	٢٠١٠	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٢٥١	ئەمەل مجبل عێدان	٢٠٠٦	ڕووپێوی	تەکنیکی
٢٥٢	ئومێد جومعە سدیق	٢٠٠٤	تەلارسازی	بەغداد
٢٥٣	ئومێد سابیر سەعید	٢٠٠١	میکانیک	مووسڵ
٢٥٤	ئومێد عەبدوڵڵا ڕەسوڵ	٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٢٥٥	ئومێد یەڵماز عوسمان	٢٠٠٧	کارەبا	مووسڵ
٢٥٦	ئەمیر غازی عاسی	١٩٨٧	کارەبا	تەکنەلۆژی

٢٥٧	ئەمیر فخر الدین سلێمان	٢٠٠٠	ئاوەکی	بەغداد
٢٥٨	ئەمیرە ئیبراهیم سلێمان	١٩٨٤	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٥٩	ئەمین عەبدولسەلام عەبدوڵڵا	٢٠١٠	نەوت	کەرکوك
٢٦٠	ئەمین محەمەد عەبدولسەلام	٢٠٠٤	کۆمپیوتەر	مووسڵ
٢٦١	ئینجی عەتائوڵڵا عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	شارستانی	تکریت
٢٦٢	ئەنەس فارووق محەمەد	٢٠٠٤	کارەبا	موستەنسریە
٢٦٣	ئەنەس یاسین سەعید حەسەن	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٢٦٤	ئەنمار فەیسەڵ عەتیە لەفتە	٢٠١٢	شارستانی	دیالە
٢٦٥	ئەنوار جەبار خەلەف	١٩٩٧	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٦٦	ئەنەویە ئەدیشۆ دادیشۆ	١٩٧٣	تەلارسازی	بەغداد
٢٦٧	ئۆزال بەهزاد حەمید	٢٠٠٧	میکانیك	مووسڵ
٢٦٨	ئۆزجان محەمەد جەواد تەقی ڕەزا	٢٠١١	کارەبا	کەرکوك
٢٦٩	ئەوس زیا محەمەد ناسر	٢٠٠٧	کارەبا	کەرکوك
٢٧٠	ئۆلجای بورهان عەبدولڕەزاق بەیاتی	٢٠٠٢	نەوت	بەغدا
٢٧١	ئۆلیڤەر ئاشورر مەلەکزدق هورمز	٢٠٠٦	تەکنیکی پرۆگرامسازی	تەکنیکی کەرکوك
٢٧٢	ئومێد داود عەلی	١٩٩٢	کارەبا	سەلاحەددین
٢٧٣	ئومێد عەبدولکەریم محەمەد	٢٠٠٢	کیمیا	تکریت
٢٧٤	ئاونگ بەهرۆز محەمەد	١٩٨٩	شارستانی	مووسڵ
٢٧٥	ئەوین مەحموود محەمەد غەریب	٢٠١٠	کارەبا	سلێمانی
٢٧٦	ئەیاد ئیبراهیم عەلی	٢٠٠٧	شارستانی	تکریت
٢٧٧	ئەیاد حامید شەوکەت	١٩٩٣	میکانیك	سەلاحەددین
٢٧٨	ئەیاد حەمید عەلی عەبدوڵڵا	٢٠٠٧	کارەبا	کەرکوك
٢٧٩	ئەیاد خەلەف محەمەد	٢٠٠٩	شارستانی	تکریت
٢٨٠	ئەیاد خەلیل محەمەد ئەحمەد	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
٢٨١	ئەیاد عەبدولخالق محەمەد	٢٠٠٨	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٢٨٢	ئەیاد عەبدولعەزیز سابیر	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی
٢٨٣	ئەیاد عەزیز تۆفیق	٢٠٠٤	شارستانی	تکریت
٢٨٤	ئەیاد فارس ئەجیب سەعید	٢٠٠٠	کارەبا	بەغداد
٢٨٥	ئەیاد مەحموود ئەحمەد	٢٠٠٣	بەرنامەسازی	کەرکوك
٢٨٦	ئەیاد مەعروف محەمەد	٢٠٠٠	میکانیك	بەغداد

٢٨٧	ئەیاد زەینولعابدین محەمەد	١٩٩٩	شارستانی	مووسڵ
٢٨٨	ئەیتان خەلیل ئەحمەد	٢٠٠٣	میکانیک	مووسڵ
٢٨٩	ئایدن ئیبراهیم محەمەد حوسێن	٢٠٠٥- ٢٠٠٦	سووتەمەنی	تەکنیکی کەرکوک
٢٩٠	ئایدن عەبدولقادر حەسەن	١٩٩١	کارەبا	مووسڵ
٢٩١	ئایدن عەدنان ڕەشید	٢٠١٢	تەکنیکی ئەندازەی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٢٩٢	ئیشان فەتحوڵڵا سدیق	٢٠٠٣	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٢٩٣	ئیلاف ڕیاز عەبدولئەمیر	٢٠٠٣	کۆمپیوتەر	کەرکوک
٢٩٤	ئیمان خدر ئامیق	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٩٥	ئیمان خدر ئامیق	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٩٦	ئیمان سالم بەیان	٢٠١١	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٩٧	ئیمان سەباح هاشم	٢٠٠٧	ڕووپێو	تەکنیکی کەرکوک
٢٩٨	ئیمان نوری مەحموود	٢٠٠٩	بەرنامەسازی	دیالە
٢٩٩	ئەیمەن عەبدولسەلام ئەحمەد	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٣٠٠	ئیناس عەبدولڕەزاق عەلی	٢٠٠٦	کارەبا	بەغداد
٣٠١	ئیناس موحسین حەسیب	٢٠٠٦	ڕووپێوی	تەکنیکی
٣٠٢	ئیهاب عائید ئەحمەد	٢٠٠٦	شارستانی	مووسڵ
٣٠٣	ئەیهان حەمدی زەینولعابدین	١٩٧٣	تەلارسازی	بەغدا
٣٠٤	ئەیهان ڕەزا حەسەن	١٩٩٠	تەلارسازی	مووسڵ
٣٠٥	ئەیوب عیماد حوسێن عەبدوڵڵا	٢٠٠٧	میکانیک	کەرکوک
٣٠٦	ئەیوب محەمەد عەبدوڵڵا	٢٠٠٩	ڕووپێوی	کەرکوک
٣٠٧	ئیبراهیم حەسەن عەزیز	١٩٩٣- ١٩٩٤	شارستانی	سەلاحەددین
٣٠٨	ئیبراهیم قادر ئیبراهیم	١٩٩٨	میکانیک	سەلاحەددین
٣٠٩	ئیخلاس سالح محەمەد	١٩٩٤	کارەبا	سەلاحەددین
٣١٠	ئەحمەد شەهاب محەمەدئەمین	١٩٩٦	میکانیک	تکریت
٣١١	ئەیاد ئەنوەر عیزەدین	٢٠٠٢- ٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٣١٢	بایان ئەحمەد مەحموود	٢٠٠٣	کۆمپیوتەر	موستەنسریە

٣١٣	بارع کەمال مستەفا	٢٠٠٣	کارەبا	تەکنەلۆژی
٣١٤	بارع کەمال مستەفا	٢٠٠٣	کارەبا	رەشید
٣١٥	باست عەزیز عەبدوڵڵا	١٩٩٦	کارەبا	سەلاحەددین
٣١٦	باسم حەسەن عەبدوڵڵا	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٣١٧	باسم خەلیل تۆفیق	٢٠٠٣	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٣١٨	باسم محەمەد مەرعی	٢٠١٣	ژینگە	تکریت
٣١٩	باسم مەلیك حاچم	٢٠٠٥	شارستانی	مووسڵ
٣٢٠	بالا فوئاد کاکەمەند	٢٠١١	بەرهەمهێنان وکانزا	تەکنیکی سلێمانی
٣٢١	بان بوترس ئەسکەندەر	١٩٨٠	شارستانی	مووسڵ
٣٢٢	بانیباڵ ننۆ یەعقوب	٢٠٠٧	میکانیك	تکریت
٣٢٣	بەختیار فەرهاد محەمەد عەزیز	٢٠٠٩	رووپێوی	کەرکوك
٣٢٤	بەختیار عەزیز محێدین	٢٠٠٨	شارستانی	مووسڵ
٣٢٥	بەختیار عەلی کەریم	٢٠١١	گەیاندن	تەکنیکی سلێمانی
٣٢٦	بەختیار محەمەد عەبدوڵڵا	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
٣٢٧	بەختیار محەمەد فەرەج	١٩٧٩	کارەبا	تەکنەلۆژی
٣٢٨	بەختیار مستەفا ئەحمەد	١٩٩٨	کارەبا	تکریت
٣٢٩	بەرێز عەلی ئەحمەد	١٩٩٢	میکانیك	تەکنەلۆژی
٣٣٠	بەرهەم حاسەن محەمەد	٢٠١٢	بیناکاری	سلێمانی
٣٣١	بەرهەم حەمە شوکر	٢٠١٢	ئاودێری	سلێمانی
٣٣٢	بەمۆ ئەحمەد حوسێن	١٩٩٥	شارستانی	سەلاحەددین
٣٣٣	بەمۆ جیهاد محەمەدئەمین	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
٣٣٤	بەناز کەریم کاکەرەش ئەحمەد	٢٠٠٨	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوك
٣٣٥	بەناز وەلی محەمەد	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوك
٣٣٦	بەهار عەبدوڵڵا شاکر	٢٠٠٦	بەرنامەسازی	تەکنیکی
٣٣٧	بەهێز حەسیب حەسەن	٢٠١٣	جیۆتەکنیك	کۆیە
٣٣٨	بەهێز حەمە رەشید محەمەد	٢٠٠١	ئاودێری	سلێمانی
٣٣٩	بەیان زەینەدین ئیبراهیم	١٩٩٦	میکانیك	مووسڵ
٣٤٠	بەتول خالید عەبد	٢٠٠٠	میکانیك	تکریت

٣٤١	بەختیار ئیبراهیم ئەحمەد	١٩٨٤	نەوت	بەغداد
٣٤٢	بەختیار خالید کەریم	١٩٩٨	کارەبا	تەکنەلۆژی
٣٤٣	بەختیار تاهیر تۆفیق	٢٠٠٤	بیناکاری	سلێمانی
٣٤٤	بەختیار عەبدولقادر عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
٣٤٥	بەختیار عەبدوڵڵا ئیسماعیل	٢٠٠٤	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
٣٤٦	بەختیار هادی مەحموود	٢٠٠٨	شارستانی	تکریت
٣٤٧	بژار ڕەحمان عوسمان	٢٠١٢	گەیاندن	تەکنیکی سلێمانی
٣٤٨	بژار ستار سەعید	٢٠١٠	تەکنیکی ڕووپێوی	کەرکوک
٣٤٩	بژار تالیب تاهیر	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوک
٣٥٠	بژار عەبدولڕەحمان قادر عەبدوڵڵا	٢٠٠٩	ڕووپێوی	کەرکوک
٣٥١	بژار عەبدولقادر محەمەد	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٣٥٢	بڕیار ئەبوبەکر یوسف	٢٠١١	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٣٥٣	بەرزان ئیبراهیم ئەحمەد	٢٠٠٢	نەوت	بەغداد
٣٥٤	بەرزان تۆفیق نوری	٢٠٠٩	کارەبا	تکریت
٣٥٥	بەرزان فایەق ڕەحیم	١٩٨٨	ڕووپێوی	بەغداد
٣٥٦	بەرزنج مەعروف عەبدوڵڵا	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	سەلاحەددین
٣٥٧	برزۆ عەباس غەریب	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٣٥٨	بورهان بابەکر خورشید	٢٠١٠	ئاودێری	سلێمانی
٣٥٩	بورهان ئەحمەد جومعە حوسێن	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
٣٦٠	بورهانەدین عەدنان عومەر	١٩٧٧	میکانیک	بەسرە
٣٦١	بورهان حەسەن ئەحمەد	١٩٩٣	کیمیا	بەغداد
٣٦٢	بورهان سلێمان ڕەسوڵ	٢٠١٠	ئاودێری	سلێمانی
٣٦٣	بورهان عەبدولکەریم عەلی	٢٠٠٢	ڕووپێوی	کەرکوک
٣٦٤	بورهان محەمەد ساڵح	٢٠٠٤	تەکنیکی سووتەمەنی و وزە	سەلاحەددین
٣٦٥	بورهان مستەفا مەحموود	١٩٩٥	کارەبا	مووسڵ
٣٦٦	بەرهەم سەلاح نەسیف	٢٠١٣	تەکنیکی ئەندازەی ڕووپێوان	تەکنیکی کەرکوک
٣٦٧	بڕوا جەلال خدر	٢٠١٠	بەرنامەسازی	کۆیە
٣٦٨	بروسک قریا عەلی حەمید	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٣٦٩	پەروین مەحموود ئەمین	٢٠٠٠	کارەبا	تەکنەلۆژی
٣٧٠	بریا سەلاح عەزیز	٢٠١١	شارستانی	سەلاحەددین

٣٧١	پێریڤان ئەوزاد عەلی	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٣٧٢	بەسام شەوکەت ئیبراهیم	٢٠٠٣	ئەلیکترۆنیك	تەکنیکی
٣٧٣	بەسام سدیق حوسێن	١٩٩٣	میکانیك	بەغداد
٣٧٤	بەسام عەبدولغەفوور مستەفا	١٩٩٦	کیمیا	تەکنەلۆژی
٣٧٥	بەسام عەدنان عەبدولمەهدی	٢٠١١	تەکنیك	کەرکوك
٣٧٦	بەسام موحسین عەتیە	٢٠٠٨	کارەبا	تەکنیکی کەرکوك
٣٧٧	بەسام محەمەد حەمید ئەحمەد	٢٠١١	کارەبا	موستەنسریە
٣٧٨	بەشار تۆما عبۆ	٢٠٠٣	ڕووپێو	کەرکوك
٣٧٩	بەشار خەلیل ئیبراهیم	٢٠٠٤	شارستانی	موستەنسریە
٣٨٠	بەشایر حوسێن جاسم	٢٠٠٣	سووتەمەنی	تەکنیکی کەرکوك
٣٨١	بوشرا ئیبراهیم مەلەك	١٩٨٨	میکانیك	تەکنەلۆژی بەغدا
٣٨٢	بوشرا ساحیب ڕەحمان	١٩٩٤	شارستانی	تکریت
٣٨٣	بوشرا کەمال مەحموود	٢٠١١	بەرنامەسازی	دهۆك
٣٨٤	بەشیر شوکر مەحموود	٢٠٠١	میکانیك	تەکنەلۆژی
٣٨٥	بەکر محەمەد نوری	١٩٧٩	نەوت	بەغداد
٣٨٦	بەکر مەحموود مەجید	١٩٩١	نەوت	بەغداد
٣٨٧	بلێسە ئەوزاد قادر	٢٠٠٩	بیناکاری	سلێمانی
٣٨٨	بیلال ئەکبەر جەواد	٢٠٠٥	کیمیا	تکریت
٣٨٩	بیلال خالید مستەفا	٢٠٠٢-٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوك
٣٩٠	بیلال ڕەباح تەها محەمەد	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٣٩١	بیلال عەبدولڕەسوڵ عەبدوڵڵا	٢٠٠٣	کارەبا	بەغداد
٣٩٢	بیلال مستەفا عەلی محەمەد	٢٠٠٩	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوك
٣٩٣	بیلال نەجات خورشید سەعید	٢٠١١	شارستانی	تکریت
٣٩٤	بەلسەم عەلی توعمە	٢٠٠٩	شارستانی	موستەنسریە
٣٩٥	بلێسە عەزیز ڕەشید	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوك
٣٩٦	بەنار تەیفور ئەبوبەکر	٢٠٠٦	بەرنامەسازی	کەرکوك
٣٩٧	بەناز ئیحسان عەبدولحەمید	١٩٨٨	شارستانی	سەلاحەددین
٣٩٨	بەناز غازی عەبدولڕەحمان	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوك
٣٩٩	بەناز محەمەد لەتیف عومەر	٢٠٠٣	ئاودێری	سلێمانی

٤٠٠	بەهائەدین محەمەد تۆفیق	١٩٦٩	کارەبا	تەکنەلۆژی
٤٠١	بەها یوسف داود	٢٠٠٣	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٤٠٢	بەهائەدین ئەنوەر ئەحمەد	١٩٨٠	شارستانی	سلێمانی
٤٠٣	بەهار محەمەد ئەمین	١٩٩١	کارەبا	سەلاحەددین
٤٠٤	بەهمەن ئەنوەر عەبدوڵڵا	١٩٨٩	شارستانی	سەلاحەددین
٤٠٥	بۆتان تەیفور ئەبوبەکر	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
٤٠٦	بێخاڵ ڕەسوڵ خەلیفە	٢٠٠١	میکانیک	تەکنەلۆژی
٤٠٧	بێریڤان عەبدولڕەحمان شەریف	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوک
٤٠٨	بێستون حەبیب حەسەن	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	تکریت
٤٠٩	بێستون حەمید ئەحمەد	٢٠٠٥	شارستانی	تکریت
٤١٠	بێتەمارد عوبێد ڕەحمان سلێمان	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
٤١١	بێتەمارد عومەر مەحموود	٢٠١٠	بیناکاری	تەکنیکی هەولێر
٤١٢	بێتەمارد ڕەحمان ساڵح	٢٠١١	تەکنیکی ئەندازەی سووتەمەنی و ووزە	تەکنیکی کەرکوک
٤١٣	بەیات تالیب جەلال تەها	١٩٩٩	شارستانی	تکریت
٤١٤	بیار جیهاد محەمەد	٢٠٠٤	میکانیک	موستەنسریە
٤١٥	بیار تالیب تاهیر	٢٠٠٢	شارستانی	تەکنەلۆژی
٤١٦	بەیان بەهائەدین ساڵح	٢٠٠١	کارەبا	موستەنسریە
٤١٧	بەیان سدیق محەمەد	١٩٨٧	شارستانی	سەلاحەددین
٤١٨	بەیان ناجی ڕەحیم	١٩٩٥	شارستانی	سەلاحەددین
٤١٩	بەیدا سەمیر ساوا	٢٠٠٤	کارەبا	مووسڵ
٤٢٠	بەیدا یوسف داود	٢٠٠٣	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٤٢١	بیرجان یاوز کازم	٢٠١٢	کارەبا	سلێمان
٤٢٢	پیرۆز عەبدولعەزیز خدر	١٩٨٤	کیمیا	تەکنەلۆژی
٤٢٣	بێریڤان عەبدولڕەحمان شەریف	٢٠٠٤	تەکنیکی ڕووپێو	تەکنیکی کەرکوک
٤٢٤	بێزا عوسمان شوکر فەرەج	٢٠٠٧	ڕووپێوی	کەرکوک
٤٢٥	بێستون حوسێن نەجم	٢٠٠٦	کۆنترۆڵ	تەکنیکی
٤٢٦	بێستون ڕەمەزان عەزیز	٢٠٠٣	شارستانی	موستەنسریە
٤٢٧	بێستون سەلاحەددین ئەحمەد	٢٠٠٤	کارەبا	سەلاحەددین
٤٢٨	بینا وەهبی محەمەد	٢٠٠٥	کارەبا	سەلاحەددین

٤٢٩	تاڤان سەدرەدین سالح	٢٠١١	پلاندانانی شار	تەکنیکی سلێمانی
٤٣٠	تارا غازی عەبدولڕەحمان	٢٠٠٨	تەکنیکی پرۆگرام سازی	کەرکوك
٤٣١	تارا غەفوور عارف	٢٠٠٦	بیناکاری	سلێمانی
٤٣٢	تارا مەحموود عەبدوڵڵا	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٤٣٣	تەحسین ئەحمەد مامەند	١٩٩٣	ئەلەکترۆن	مووسڵ
٤٣٤	تەحسین تەها عەبدولکەریم	٢٠٠٢	شارستانی	تکریت
٤٣٥	تەحسین عومەر محەمەد ڕەزا	٢٠٠٥	میکانیك	مووسڵ
٤٣٦	تریفە ئەحمەد مەحموود	٢٠١١	بیناکاری	سلێمانی
٤٣٧	تریفە جیهاد کەریم	٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٤٣٨	تریفە عومەر عەبدولعەزیز	٢٠٠٥	بەرنامەسازی	کەرکوك
٤٣٩	تەمارە ڕیاز جەعفەر	٢٠٠١	شارستانی	تەکنەلۆژی
٤٤٠	توانا عەبدولڕەحمان دەروێش	٢٠٠٣	میکانیك	تەکنەلۆژی
٤٤١	توانا فوئاد عومەر	٢٠١٠	ئاودێری	سلێمانی
٤٤٢	توانا ڕەحمان حەسەن	١٩٩٦	شارستانی	تکریت
٤٤٣	توانا نورەدین موراد	٢٠٠٦	گەیاندن	مووسڵ
٤٤٤	توانا یاسین محەمەد سدیق	٢٠١٣	کارەبا	تکریت
٤٤٥	تۆفیق وسمی محەمەد سالح	٢٠٠٣	میکانیك	موستەنسریە
٤٤٦	تێپین عەبدولقادر مەحموود	٢٠٠٢	بیناسازی	سلێمانی
٤٤٧	تەیسیر عەباس عەبدوڵڵا	٢٠٠٦	ڕووپێوی	تەکنیکی بەغداد
٤٤٨	تیشکۆ حەسەن حەیدەر	٢٠١٠	بیناکاری	سلێمانی
٤٤٩	تیمار غەسان جیهاد حوسێن	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوك
٤٥٠	تەیمور عەبدولعەزیز حەمید	٢٠٠٥	کارەبا	کەرکوك
٤٥١	پاڤێل عوسمان ئەنوەر	٢٠١١	ڕووپێوی	کەرکوك
٤٥٢	پاکیزە حەمید حەم	٢٠١٠	شارستانی	تەکنیکی هەولێر
٤٥٣	سائیر عەزیز عەبدوڵڵا دەروێش	٢٠٠٧	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٤٥٤	پەپوولە حوسێن حەسەن	٢٠١١	کارەبا	سلێمانی
٤٥٥	پەخشان ئەحمەد عەبدوڵڵا	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەددین
٤٥٦	پەژارە سدیق محەمەد ئەمین	٢٠١٠	بیناکاری	سلێمانی
٤٥٧	پەروین تەیب حەسەن	٢٠٠٢	میکانیك	کەرکوك
٤٥٨	پەرژین خالید کەریم	٢٠١١	ئاودێری	سلێمانی

٤٥٩	پەیام عومەر عەبدوڵڵا	٢٠١٢	بیناکاری	سلێمانی
٤٦٠	پەیمان ئەحمەد بابە	٢٠٠٥	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٤٦١	پەیمان کەریم محەمەد	٢٠١٠	جیۆتەکنیك	کۆیە
٤٦٢	پەیوەند ئەحمەد مەلیك عەلی	٢٠١٠	بیناسازی	تەکنیکی هەولێر
٤٦٣	پەخشان حەمید محەمەد ساڵح	١٩٨١	کارەبا	سەلاحەددین
٤٦٤	پەخشان سەعید عەبدوڵڵا	١٩٩٢	کارەبا	مووسڵ
٤٦٥	پیرۆت محەمەد ئەمین	١٩٧٦	شارستانی	سلێمانی
٤٦٦	پەروین تاریق ئەرکان	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٤٦٧	پەری عەبدولعەزیز محەمەد	١٩٩١	کارەبا	سەلاحەددین
٤٦٨	پەریا محەمەد ئیبراهیم	٢٠٠٢	شارستانی	مووسڵ
٤٦٩	پەریهان حەمزە مەولوود	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	مەنسوور
٤٧٠	پشتیوان خورشید محەمەد	٢٠٠٥- ٢٠٠٦	کارەبا	تکریت
٤٧١	پشتیوان محەمەد شەریف	٢٠٠٤	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٤٧٢	پشتیوان عەبدوڵڵا عەلی ڕەشید	٢٠٠٩	کارەبا	کەرکوک
٤٧٣	پشتیوان فەتاح عەبدولرەحمان	١٩٩٤	کارەبا	سەلاحەددین
٤٧٤	پشتیوان لەتیف محەمەد	٢٠٠٧	شارستانی	سەلاحەددین
٤٧٥	پشتیوان محەمەد شەریف	٢٠٠٤	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
٤٧٦	پشتیوان محەمەد عەلی غەفوور	٢٠٠٩	کارەبا	کەرکوک
٤٧٧	پشتیوان نەجمەدین محەمەد	٢٠٠٠	میکانیك	تکریت
٤٧٨	پنار نەسرەدین مەحموود	٢٠٠٥	شارستانی	تکریت
٤٧٩	پویلە کلك ساڵح	٢٠١٠	بەرنامەسازی	کۆیە
٤٨٠	پۆلا عەبدولرەحمان عەبدولکەریم	٢٠٠٩	ڕووپێوی	کەرکوک
٤٨١	پێشڕەو عومەرئیبراهیم	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەددین
٤٨٢	پێویست ئەمین محەمەد	١٩٩٢	شارستانی	سەلاحەددین
٤٨٣	پەیمان حوسێن مستەفا	٢٠٠٩	بەرنامەسازی	سەلاحەددین
٤٨٤	پەیمان ڕەحیم ئەحمەد	١٩٩٠	کارەبا	تەکنەلۆژی
٤٨٥	جاسم عەبدولحوسێن سلێمان	٢٠٠٧	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٤٨٦	جاسم عەلی خەلیل	١٩٨٣	کارەبا	تەکنیکی

٤٨٧	جاسم محەمەد حوسێن	٢٠٠٢	شارستانی	تکریت
٤٨٨	جاسم محەمەد حەمەخان	٢٠٠٣	میکانیک	بەغداد
٤٨٩	جاسم محەمەد خەڵەف	٢٠٠٧	میکاترۆنیکس	بەغدا
٤٩٠	جاسم محەمەد ساڵح ڕەشید	١٩٩١	کارەبا	تەکنەلۆژی
٤٩١	جاسم مستەفا قادر	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٤٩٢	جان جەماڵ ستار	٢٠١١	تەکنیکی کۆمپیوتەر	کۆلیژی حدبا مووسل
٤٩٣	جەبار بارام قادر	٢٠٠٥	بیناکاری	سلێمانی
٤٩٤	جەبار ستار عەزیز	١٩٩٤	میکانیک	سەلاحەددین
٤٩٥	جەبار عەبدوڵڵا عەلی	١٩٧٨	شارستانی	بەغداد
٤٩٦	جەبار عیماد جەبار	٢٠٠٣	بەرنامەسازی	کەرکوک
٤٩٧	جەبار عومەر محەمەد	٢٠٠٠	شارستانی	مووسڵ
٤٩٨	جەزا حوسێن حەمە ئەمین	٢٠١١	ئاودێری	سلێمانی
٤٩٩	چەتین غازی محەمەد غەریب	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٥٠٠	جەزا محەمەد تۆفیق	٢٠١٠	تەلارسازی	سلێمانی
٥٠١	جەعفەر ئەحمەد بابە	٢٠٠٢	کارەبا و پەروەردە	تەکنەلۆژی بەغدا
٥٠٢	جەلال ئیبراهیم سلێمان	١٩٨٠	شارستانی	سلێمانی
٥٠٣	جەلال جەبار زەینەڵ	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٥٠٤	جەلال جەوهەر سەعدوون	١٩٨٧	تەلارسازی	مووسڵ
٥٠٥	جەلال عەبدولکەریم ئیبراهیم	٢٠٠٩	میکانیک	تکریت
٥٠٦	جەلال عەزیز یوسف	٢٠٠٥	میکانیک	تەکنیکی
٥٠٧	جەلال قاسم عەباس	١٩٨٩	کارەبا	بەغداد
٥٠٨	جەلال مەجید محەمەد	٢٠٠٤	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
٥٠٩	جەلیل ئیبراهیم جەوهەر محەمەد	٢٠٠٩	شارستانی	تکریت
٥١٠	جەماڵ زەنون ئەحمەد	١٩٧٠	تەلارسازی	دەریای ڕەش- تورکیا
٥١١	جەماڵ زەنوون یونس	١٩٧٠	تەلارسازی	مووسڵ
٥١٢	جەماڵ سەعید شەریف	١٩٩٣	کارەبا	سەلاحەددین
٥١٣	جەماڵ عومەر سالم ئەحمەد	١٩٩٢	کارەبا	تەکنەلۆژی

٥١٤	جەماڵ قاسم حەسەن	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوک
٥١٥	جەماڵ محەمەد حەمە موراد	١٩٨٠	شارستانی	سلێمانی
٥١٦	جەماڵ محەمەد حەمید	١٩٧٣	کیمیا	ئەستانبوڵ
٥١٧	جەماڵ محەمەد شوکر سەعید	١٩٩٣	میکانیک	مووسڵ
٥١٨	جەماڵ نەسرەدین جەلال	١٩٨٢	شارستانی	سەلاحەددین
٥١٩	جومعە ئەمین کەریم	١٩٩٢	میکانیک	تەکنەلۆژی
٥٢٠	جومعە محەمەد فەتاح	١٩٨٤	میکانیک	تەکنەلۆژی
٥٢١	جومعە مەجید ڕەشید	١٩٨٧	ئاودێری	مووسڵ
٥٢٢	جەمیل ئەحمەد جەمیل	٢٠١٠	شارستانی	تەکنەلۆژی
٥٢٣	جونێد بەهنام ئەنوەر ئیسماعیل	٢٠١١	پرۆگرام سازی	حەدبای زانکۆیی
٥٢٤	جونێد کامەران ئەحمەد محەمەد	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٥٢٥	جونێد نیزام الدین عەبدولقادر	٢٠١١	کارەبا	تکریت
٥٢٦	جیهاد ڕەشید محەمەد	١٩٩٥	میکانیک	مووسڵ
٥٢٧	جوان جەبار محەمەد	٢٠٠٩	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
٥٢٨	جوان حوسامەدین محەمەد	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
٥٢٩	جوان حەمزە عەبدولکەریم	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٥٣٠	جوان تەیب عەبدولستار	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک
٥٣١	جوان تەیفور کەریم	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک
٥٣٢	جوانە جەراد عەبدولڕەحمان	٢٠٠٠	شارستانی	ئەنبار
٥٣٣	جوتیار حەسەن لەتیف	٢٠١٠	بیناکاری	سلێمانی
٥٣٤	جوملیان وەدیع هورمز	٢٠٠٤	ئەلیکترۆن	کەرکوک
٥٣٥	جون سلێوە برغو	١٩٧٨	شارستانی	بەغداد
٥٣٦	جەوهەر محەمەد فەرەج	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
٥٣٧	جۆرج حەنا دانیال	١٩٧٦	تەلارسازی	لۆیلیانا
٥٣٨	جێنی یوسف حەبیب	٢٠١٠	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٥٣٩	جیهان ئیبراهیم فارس	١٩٩٤	شارستانی	تکریت
٥٤٠	جیهان وەهاب ئەحمەد	٢٠٠٢	شارستانی	تکریت

٥٤١	حارس عەلی حارس	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٥٤٢	حازم خەیروڵڵا فەتاح	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک
٥٤٣	حازم کەریم حەمید	١٩٩٢	کارەبا	تەکنەلۆژی
٥٤٤	حازم محەمەد مرعی	٢٠٠٠	کیمیا	تەکنەلۆژی
٥٤٥	حەبیب ئەحمەد عەلی	١٩٨٨	کارەبا	تەکنەلۆژی
٥٤٦	حەبیب حەمە شاسوار	١٩٨٦	شارستانی	سەلاحەددین
٥٤٧	حەبیب عەبدولکەریم عەبدولڕەحیم	١٩٧٨	شارستانی	سلێمانی
٥٤٨	حەبیب فەرەج محەمەد ساڵح	١٩٩٢	نەوت	بەغداد
٥٤٩	حەسەن قاسم ئەحمەد	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی
٥٥٠	حوسام جندی حەسەن	٢٠٠٢	شارستانی	بەغداد
٥٥١	حوسام زوهێر هادی	٢٠٠٤	شارستانی	مووسڵ
٥٥٢	حوسام عەبدولڕەحمان مستەفا	٢٠٠٥	شارستانی	ئەنبار
٥٥٣	حوسام فلەیح جاسم	٢٠٠٢	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٥٥٤	حوسام محەمەد عەلی	٢٠٠٧	شارستانی	دهۆک
٥٥٥	حەسان فاروق عەزیز	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوک
٥٥٦	حەسەن ئەسعەد ڕەحیم	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٥٥٧	حەسەن ئاسوەد حوماد	٢٠٠٩	شارستانی	مووسڵ
٥٥٨	حەسەن جەعفەر خەڵەف	٢٠٠١	شارستانی	تەکنەلۆژی
٥٥٩	حەسەن حوسێن قادر	٢٠٠١	کارەبا	موستەنسریە
٥٦٠	حەسەن حوسێن محەمەد	٢٠٠٣	میکانیک	مووسڵ
٥٦١	حەسەن سەمیر حەمید ساڵح	٢٠١٠	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٥٦٢	حەسەن عەبدولکەریم ڕەزا	١٩٧٦	کارەبا	سەلاحەددین
٥٦٣	حەسەن عەبدولکەریم محەمەدساڵح	١٩٩٧	شارستانی	بەغداد
٥٦٤	حەسەن عوسمان عومەر	١٩٧٧	شارستانی	بەغداد
٥٦٥	حەسەن عەزیز ئەحمەد	٢٠٠١	میکانیک	دیالە
٥٦٦	حەسەن محەمەد کەریم	٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی
٥٦٧	حەسەن ناسر ڕەحیم	٢٠١٣	نەوت	کەرکوک
٥٦٨	حەسەن نەجدەت ئیبراهیم	٢٠١١	تەکنیکی ڕووپێوی	کەرکوک

٥٦٩	حەسەن نەجمەدین حوسێن	٢٠٠٩	نەوت	کەرکوک
٥٧٠	حەسەنین عەباس یحیا	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوک
٥٧١	حوسێن ئەسوەد حماد	٢٠٠٧	بەرنامەسازی	کەرکوک
٥٧٢	حوسێن حەیدەر محەمەد	٢٠٠٥	میکانیک	کەرکوک
٥٧٣	حوسێن ڕەشید محەمەد	١٩٨٥	شارستانی	سەلاحەددین
٥٧٤	حوسێن شوکر محەمەد	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٥٧٥	حوسێن عەبدولعەزیز شوکر	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٥٧٦	حوسێن عەبدولقادر محەمەد	١٩٩١	کارەبا	بەغداد
٥٧٧	حوسێن عەبدولکەریم فەتاح	٢٠٠٦	میکانیک	تکریت
٥٧٨	حوسێن عەبدوڵلا حوسێن	٢٠١١	ئاودێری	سلێمانی
٥٧٩	حوسێن عەلی سەمین	٢٠٠٩	کارەبا	کەرکوک
٥٨٠	حوسێن عەلی نامیق	٢٠٠٧	تەکنیکی سووتەمەنی و ووزە	تەکنیکی کەرکوک
٥٨١	حوسێن عەلی محەمەد	٢٠٠٥- ٢٠٠٦	شارستانی	تکریت
٥٨٢	حوسێن نەجمەدین عەبدوڵلا موراد	٢٠١١	بەرنامەسازی	ڕافیدەین
٥٨٣	حوسێن بورهانەدین ئەسغەر	٢٠١٢	ساردکردنەوە و هەراسازی	تەکنیکی کەرکوک
٥٨٤	حوسێن جەلیل ڕەحیم	٢٠٠٠	میکانیک	بەغداد
٥٨٥	حوسێن جەماڵ جەلال تۆفیق	٢٠١١	کارەبا	کەرکوک
٥٨٦	حوسێن حەسەن شوکر	٢٠٠٨	کارەبا	تەکنەلۆژی بەغدا
٥٨٧	حوسێن حەیدەر محەمەد	٢٠٠٥	ساردکردنەوە و هەراسازی	تەکنیکی کەرکوک
٥٨٨	حوسێن خەلیل غەفوور	٢٠٠٣	میکانیک	تەکنەلۆژی
٥٨٩	حوسێن سەعەد خەلیفە	٢٠٠٤	شارستانی	موستەنسریە
٥٩٠	حوسێن شەریف محەمەد	٢٠٠٤	بیناکاری	سلێمانی
٥٩١	حوسێن شوکر محەمەد	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٥٩٢	حوسێن سالح عەلی	٢٠٠١	میکانیک	سەلاحەددین
٥٩٣	حوسێن عەبدولکەریم محەمەد	١٩٨١	ئاودێری	بەغداد
٥٩٤	حوسێن عەلی جەلال	٢٠٠٤- ٢٠٠٥	کیماوی	تکریت
٥٩٥	حوسێن عەلی خورشید	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوک

٥٩٦	حوسێن عەلی مرعی	٢٠٠٣	شارستانی	تکریت
٥٩٧	حوسێن عەلی ناسر	١٩٩٩	شارستانی	تەکنەلۆژی
٥٩٨	حوسێن عەلی عەزیز	٢٠٠٤	ئەلیکترۆن و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٥٩٩	حوسێن فاروق شەریف	٢٠٠٤	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
٦٠٠	حوسێن کەریم ڕەحیم	١٩٨٧	شارستانی	سەلاحەددین
٦٠١	حوسێن محەمەد کەریم	١٩٩٣	کارەبا	مووسڵ
٦٠٢	حوسێن نەجمەدین ڕەسوڵ	١٩٩٠	میکانیک	تەکنەلۆژی
٦٠٣	حوسێن نەجیب ئەحمەد	٢٠١٢	ئەندازەی ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٦٠٤	حەق ئیسماعیل ئیبراهیم	١٩٨٦	میکانیک	تەکنەلۆژی
٦٠٥	حیکمەت سەمیر حیکمەت	٢٠١١	ڕووپێوی	تەکنیکی بەغداد
٦٠٦	حیلی ئەبجەر تۆما	٢٠٠٢	کۆمپیوتەر	مووسڵ
٦٠٧	حەمە جەزا سالح قادر	١٩٧٠	نەوت	بەغداد
٦٠٨	حەمە زیاد کەریم عەلی	١٩٨٢	شارستانی	سەلاحەددین
٦٠٩	حەمەزیاد کەریم عومەر	١٩٨٢	شارستانی	سەلاحەددین
٦١٠	حەمزە عەلی ئیحسان	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٦١١	حەمزە نیزام ئیبراهیم حوسێن	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
٦١٢	حەمید عەلی محەمەد	١٩٩٣	میکانیک	تەکنەلۆژی
٦١٣	حەمید محەمەد عومەر	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوک
٦١٤	حەمید مەحموود ئەحمەد	٢٠١٢	بەرنامەسازی	کۆیە
٦١٥	حەنان سەمیر محەمەد	٢٠٠٣	بەرنامەسازی	کەرکوک
٦١٦	حەنان نەجات بەهجەت	٢٠٠٦	کارەبا	تەکنیکی کەرکوک
٦١٧	حەوا عادل وەیس	٢٠١١	تەلارسازی	کۆیە
٦١٨	حەبیبی نەجم قادر	١٩٧٨	کارەبا	بەغدا
٦١٩	حەیدەر سەلمان عەبدولجەلیل	١٩٨٩	شارستانی	تەکنیکی ئیمارات
٦٢٠	حەیدەر عەباس فەتحوڵڵا	٢٠٠٣	کۆمپیوتەر	بەریتانیا
٦٢١	حەیدەر عومەر ڕەشید	١٩٩٣	میکانیک	موستەنسریە
٦٢٢	حەیدەر عومەران محەمەد	٢٠٠٦	مواد	تەکنەلۆژی
٦٢٣	حەیدەر فەیزوڵڵا کەریم	٢٠٠٦	میکانیک	سەلاحەددین

٦٢٤	حەیدەر محەمەد حوسێن	١٩٩٧	کارەبا	سەلاحەددین
٦٢٥	حەیدەر محەمەد عەبدوڵڵا	٢٠٠٠	بیناکاری	سلێمان
٦٢٦	حەیدەر محەمەد عەلی ئەحمەد	١٩٨٥	ئاودێری	مووسڵ
٦٢٧	حەیدەر محەمەد عەلی کەمیە	١٩٦٥	میکانیک	بەغدا
٦٢٨	خالید ئیبراهیم تەها	٢٠٠٩	شارستانی	موستەنسریە
٦٢٩	خالید ئیبراهیم فەتحوڵڵا	٢٠٠٣	بیناکاری	تەکنەلۆژی
٦٣٠	خالید بەهائەدین محەمەد	٢٠٠٠	شارستانی	ئەنبار
٦٣١	خالید جەبار حەسەن	١٩٩٩	میکانیک	تەکنەلۆژی
٦٣٢	خالید حەسەن محەمەد	١٩٩٨	میکانیک	تەکنەلۆژی بەغدا
٦٣٣	خالید خورشید ئەحمەد	١٩٩٣	شارستانی	سەلاحەددین
٦٣٤	خالید سەعید شوکر	٢٠١١	شارستانی	تکریت
٦٣٥	خالید سەلیم ئەحمەد	١٩٩٣	میکانیک	سەلاحەددین
٦٣٦	خالید عەبدولڕەحمان محەمەد	٢٠٠٠	میکانیک	تکریت
٦٣٧	خالید عەبدولڕەزاق دحام	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	تەکنیکی
٦٣٨	خالید عەبدوڵڵا حەمەد	١٩٩٢	میکانیک	تەکنەلۆژی
٦٣٩	خالید عەبدولمەجید عەبدولڕەحمان	١٩٩٢	کارەبا	تەکنەلۆژی
٦٤٠	خالید عەلی عومەر	١٩٩٤	شارستانی	مووسڵ
٦٤١	خالید فایەق ڕەحیم	١٩٩٦	میکانیک	موستەنسریە
٦٤٢	خالیدە عەبدولمەجید فەرەج	١٩٩٣	شارستانی	بەغداد
٦٤٣	خەبات ئەسعەد محەمەد	١٩٨٣	شارستانی	بەغداد
٦٤٤	خەبات محەمەد خان فەریق	٢٠٠٦	میکانیک	موستەنسریە
٦٤٥	خەبات ستار محەمەد ئەحمەد	٢٠٠٧	سەرچاوە ئاوییەکان	مووسڵ
٦٤٦	خەندە غازی عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	کۆمپیوتەر	کەرکوک
٦٤٧	خەدیجە محەمەد تاهیر	١٩٨٠	شارستانی	بەسرە
٦٤٨	خدر محەمەد مەحموود	١٩٨٥	شارستانی	تەکنەلۆژی
٦٤٩	خەلات نسەیف سەدرەدین	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	کەرکوک
٦٥٠	خەلدوون زێدان خەلەف	٢٠٠٦	میکانیک	کەرکوک
٦٥١	خەلدوون سەعدوون فارس	٢٠٠٥	شارستانی	ئەنبار
٦٥٢	خەلدوون محەمەد سەلمان	١٩٨٧	شارستانی	بەغداد

٦٥٣	خەلدوون مەرزا ئیسماعیل	٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیک	کەرکووک
٦٥٤	خەلیل ئیبراهیم خەلیل	١٩٦٤	کارەبا	بەغداد
٦٥٥	خەلیل ئیبراهیم نەجم	٢٠٠٩	کارەبا	کەرکوک
٦٥٦	خەلیل بەرزان برزۆ	٢٠٠٣	کارەبا	سەلاحەددین
٦٥٧	خەلیل حەسەن حوسێن	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٦٥٨	خەلیل حەمە خان شەریف	١٩٩٥	میکانیک	بەغداد
٦٥٩	خەلیل عەلی بەشیر	١٩٩١	شارستانی	بەغداد
٦٦٠	خەلیل محەمەد ڕۆستەم	١٩٩٥	کیمیا	تەکنەلۆژی
٦٦١	خورشید محەمەد شەریف	١٩٩٥	میکانیک	تکریت
٦٦٢	خولان وەلید خەلیفە	٢٠٠٤	نەوت	بەغداد
٦٦٣	خەیروڵلا سەعەد عەبدوڵلا	١٩٩٦	شارستانی	سەلاحەددین
٦٦٤	خەیروڵلا عەبدوڵلا محەمەد	١٩٧٦	شارستانی	سلێمانی
٦٦٥	دارا تۆفیق شەمسەدین	٢٠٠٢	کارەبا	تەکنەلۆژی
٦٦٦	دارا عومەر ڕەشید	٢٠٠٥	میکانیک	موستەنسریە
٦٦٧	داستان ئیسماعیل عەزیز	٢٠٠٩	بیناکاری	سلێمانی
٦٦٨	دالیا ئەحمەد عەلی	٢٠٠٣	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
٦٦٩	دالیا ئیکرام مەحموود	٢٠٠٥	سەرچاوەکانی ئاو	مووسڵ
٦٧٠	دانا ئیبراهیم حەسەن	٢٠٠٧	کارەبا	کەرکوک
٦٧١	دانا ئیبراهیم عەبدولخالق	٢٠١١	ئاودێری	سلێمانی
٦٧٢	دانا سەعدوڵلا سەعید	١٩٩٦	میکانیک	تکریت
٦٧٣	دانا قادر سالح	٢٠٠٦	میکانیک	کەرکوک
٦٧٤	دانا کەریم حەمید	٢٠٠٩	میکانیک	سەلاحەددین
٦٧٥	دانا موراد فەتحوڵلا	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٦٧٦	دانا ڕەحمان عوسمان	٢٠٠٥	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
٦٧٧	دانا یوسف محەمەد قهرەمان	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
٦٧٨	دانە بورهان عەبدوڵلا	٢٠٠٢	شارستانی	تەکنەلۆژی
٦٧٩	داود ئازارد تۆما	٢٠١٠	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٦٨٠	داود عەونی ئامیر	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٦٨١	داود ئامیق محەمەد ڕەزا	٢٠٠٠	کارەبا	موستەنسریە
٦٨٢	دەروون نەوزاد قایەق	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک
٦٨٣	دەشتی حەسەن عەلی	٢٠١٠	ئاودێری	سلێمانی

٦٨٤	نەوەن سالْح محەمەدئەمین عەبدولعەزیز	٢٠٠٦	تەکنیکی ئەلکترونیك	تەکنیکی کەرکوك
٦٨٥	نەمام نازم مەحموود	١٩٨١	کیمیا	تکریت
٦٨٦	نزوار عەبدوللّا عەبدولکەریم	٢٠٠٩	نەوت	کۆیە
٦٨٧	نەرسیم مەجید ڕەشید ئەمین	٢٠٠٧	کۆنترۆل و ئەلیکترۆنیك	تەکنیکی کەرکوك
٦٨٨	نەروون عەبدولقادر مەعروف	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٦٨٩	نەروون نیهاد حەسەن	٢٠٠٤	کارەبا	بەغداد
٦٩٠	نەریا ئەحمەد سادق	١٩٩٨	شارستانی	بەغدا
٦٩١	نرید سائر نەجیب	٢٠٠٩	ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوك
٦٩٢	نرید عەلی محەمەد ئەمین	٢٠٠٠	شارستانی	مووسڵ
٦٩٣	دڵخواز خەلیل سەمین	٢٠٠٧	کارەبا	سەلاحەددین
٦٩٤	دڵزار محەمەد مەجید	٢٠٠٩	کارەبا	سلێمانی
٦٩٥	دڵشاد ئیبراهیم حەبیب	١٩٨٨	شارستانی	سەلاحەددین
٦٩٦	دڵشاد ڕەشید جومعە	١٩٩١	شارستانی	بەغداد
٦٩٧	دڵشاد عادل خورشید	٢٠٠٧	کارەبا	کەرکوك
٦٩٨	دڵشاد عەبدولڕەحمان ئیبراهیم	١٩٩٦	میکانیك	تکریت
٦٩٩	دڵشاد عەبدولکەریم عیسا	٢٠١٣	ئاودێری	سلێمانی
٧٠٠	دڵشاد عەلی محەمەد	٢٠٠٣	لحام	کەرکوك
٧٠١	دڵشاد عومەر عەلی	١٩٩١	کارەبا	سەلاحەددین
٧٠٢	دڵشاد غەریب حەمە	٢٠٠٦	کیمیا	بەغداد
٧٠٣	دڵشاد فەرهاد ئەحمەد	٢٠٠٩	بیناکاری	سلێمانی
٧٠٤	دڵشاد محەمەد نوری	٢٠٠٩	بەرنامەسازی	کۆیە
٧٠٥	دڵشاد نوری ئیسماعیل	١٩٨٢	کارەبا	سەلاحەددین
٧٠٦	دلاوەر ئەحمەد سەعید	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوك
٧٠٧	دلاوەر عومەر محەمەد	١٩٩٤	شارستانی	سەلاحەددین
٧٠٨	دڵزار عەبدولڕەحمان سەعید	١٩٩٤	کارەبا	سەلاحەددین
٧٠٩	دڵشاد ئیبراهیم حەبیب	١٩٨٨	شارستانی	سەلاحەددین
٧١٠	دڵشاد ئەحمەد کەریم	١٩٨٤	بیناکاری	تەکنەلۆژی
٧١١	دڵشاد جەودەت عەبدولڕەحمان	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٧١٢	دڵشاد عادل خورشید	٢٠٠٧	تەکنیکی ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوك

٦٨٤	دەومن سالح محەمەدئەمین عەبدولعەزیز	٢٠٠٦	تەکنیکی ئەلکترونیک	تەکنیکی کەرکوک
٦٨٥	دەحام نازم مەحموود	١٩٨١	کیمیا	تکریت
٦٨٦	دزوار عەبدوڵڵا عەبدولکەریم	٢٠٠٩	نەوت	کۆیە
٦٨٧	دەرسیم مەجید ڕەشید ئەمین	٢٠٠٧	کۆنترۆڵ و ئەلیکترۆنیک	تەکنیکی کەرکوک
٦٨٨	دەروون عەبدولقادر مەعروف	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک
٦٨٩	دەروون نیهاد حەسەن	٢٠٠٤	کارەبا	بەغداد
٦٩٠	دەریا ئەحمەد سادق	١٩٩٨	شارستانی	بەغدا
٦٩١	درید سائر نەجیب	٢٠٠٩	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٦٩٢	درید عەلی محەمەد ئەمین	٢٠٠٠	شارستانی	مووسڵ
٦٩٣	دڵخواز خەلیل سەمین	٢٠٠٧	کارەبا	سەلاحەددین
٦٩٤	دڵزار محەمەد مەجید	٢٠٠٩	کارەبا	سلێمانی
٦٩٥	دڵشاد ئیبراهیم حەبیب	١٩٨٨	شارستانی	سەلاحەددین
٦٩٦	دڵشاد ڕەشید جومعە	١٩٩١	شارستانی	بەغداد
٦٩٧	دڵشاد عادل خورشید	٢٠٠٧	کارەبا	کەرکوک
٦٩٨	دڵشاد عەبدولڕەحمان ئیبراهیم	١٩٩٦	میکانیک	تکریت
٦٩٩	دڵشاد عەبدولکەریم عیسا	٢٠١٣	ئاودێری	سلێمانی
٧٠٠	دڵشاد عەلی محەمەد	٢٠٠٣	لحام	کەرکوک
٧٠١	دڵشاد عومەر عەلی	١٩٩١	کارەبا	سەلاحەددین
٧٠٢	دڵشاد غەریب حەمە	٢٠٠٦	کیمیا	بەغداد
٧٠٣	دڵشاد فەرهاد ئەحمەد	٢٠٠٩	بیناکاری	سلێمانی
٧٠٤	دڵشاد محەمەد نوری	٢٠٠٩	بەرنامەسازی	کۆیە
٧٠٥	دڵشاد نوری ئیسماعیل	١٩٨٢	کارەبا	سەلاحەددین
٧٠٦	دلاوەر ئەحمەد سەعید	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوک
٧٠٧	دلاوەر عومەر محەمەد	١٩٩٤	شارستانی	سەلاحەددین
٧٠٨	دڵزار عەبدولڕەحمان سەعید	١٩٩٤	کارەبا	سەلاحەددین
٧٠٩	دڵشاد ئیبراهیم حەبیب	١٩٨٨	شارستانی	سەلاحەددین
٧١٠	دڵشاد ئەحمەد کەریم	١٩٨٤	بیناکاری	تەکنەلۆژی
٧١١	دڵشاد جەودەت عەبدولڕەحمان	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٧١٢	دڵشاد عادل خورشید	٢٠٠٧	تەکنیکی ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک

٧١٣	دلشاد عەباس عوسمان	٢٠٠٠	میکانیک	موستەنسریە
٧١٤	دلشاد عەبدولڕەحمان ئیبراهیم	١٩٩٦	میکانیک	تکریت
٧١٥	دلشاد عوسمان	٢٠٠٠	میکانیک	موستەنسریە
٧١٦	دلشاد محەمەد ئەمین نەریمان	١٩٩٥	میکانیک	تەکنەلۆژی
٧١٧	دلشاد ئازاد محەمەد	١٩٩٩	میکانیک	سەلاحەددین
٧١٨	دلۆڤان خەیروڵلا محەمەد	٢٠٠٨	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
٧١٩	دلۆڤان عادل عومەر	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٧٢٠	دلێر ئیبراهیم عەزیز	١٩٩٤	کارەبا	سەلاحەددین
٧٢١	دلێر جومعە محەمەد عەزیز	٢٠١٢	تەکنیکی ئەندازەی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٧٢٢	دلێر حەسەن ڕۆستەم	١٩٩٥	میکانیک	تەکنەلۆژی
٧٢٣	دلێر عادل حەسەن	٢٠١١	کارەبا	سلێمانی
٧٢٤	دلێر عەبدولخالق محەمەد ئەمین	١٩٩٤	کارەبا	تەکنەلۆژی
٧٢٥	دلێر عەلی ئەحمەد	٢٠٠٩	بیناکاری	سلێمانی
٧٢٦	دلێر محەمەد ستار	٢٠٠٣	کارەبا	سەلاحەددین
٧٢٧	دلێر موعتەسەم محەمەد	١٩٩٥	میکانیک	سەلاحەددین
٧٢٨	دلێر هیدایت ئەحمەد	١٩٧٤	شارستانی	بەغداد
٧٢٩	دلێر حەبیب عومەر	٢٠٠٠	میکانیک	تەکنەلۆژی
٧٣٠	دلێر حەسەن حوسێن	٢٠٠٣	شارستانی	سەلاحەددین
٧٣١	دلێر ڕەفیق ڕەشید	٢٠٠٣	کارەبا	سەلاحەددین
٧٣٢	دلێر شەریف عەبدولکەریم	١٩٩٩	شارستانی	تەکنەلۆژی
٧٣٣	دلێر عوبێد ڕەمەزان	٢٠٠٤	میکانیک	تەکنەلۆژی
٧٣٤	دەنیز شوکر عومەر	١٩٩٨	شارستانی	تکریت
٧٣٥	دێرین عەلی حەمەسەعید نور	٢٠٠٨	بەرنامەسازی	کەرکوک
٧٣٦	دیار ئیبراهیم عەلی	٢٠١٠	بیناسازی	تەکنیکی هەولێر
٧٣٧	دیار ئەحمەد کەریم	٢٠١٢	میکانیک	تەکنیکی سلێمانی
٧٣٨	دیار ئازاد محەمەد سۆفی	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوک
٧٣٩	دیار جەلال واحید عومەر	٢٠١١	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٧٤٠	دیار حەسەن محەمەد سالح	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوک
٧٤١	دیار حوێز ئەحمەد	٢٠٠٩	ڕووپێو	تەکنیکی کەرکوک
٧٤٢	دیار خدر سەعید	٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک

٧٤٣	دیار ڕەشید محەمەد	٢٠١١	بیناکاری	سلێمانی
٧٤٤	دیار عەبدولقادر محەمەد	٢٠٠٥	شارستانی	تکریت
٧٤٥	دیار عەلائەدین محەمەد	٢٠٠٢	کارەبا	تەکنەلۆژی
٧٤٦	دیار عومەر کاکە	٢٠٠٣	میکانیك	موستەنسریە
٧٤٧	دیار فاتیح حوسێن حەسەن	٢٠٠٧	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٧٤٨	دیار محەمەد ساتیع محەمەد جەمیل	٢٠٠٢	میکانیك	کەرکوك
٧٤٩	دیار محەمەد سەرکەوت	٢٠٠٨	شارستانی	سەلاحەددین
٧٥٠	دیار محەمەد شەریف ئەحمەد	٢٠١٢	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوك
٧٥١	دیار مەحموود سەعید مەحموود	٢٠٠٨	ڕووپێوی	کەرکوك
٧٥٢	دیار ناسیح عەبدوڵڵا	٢٠٠٠	شارستانی	تەکنەلۆژی بەغدا
٧٥٣	دیار ناسیح قادر سەعدوون	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٧٥٤	دیار ئەوزاد محەمەد ڕەئووف	٢٠١٢	تەکنیکی سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوك
٧٥٥	دیاری ئیبراهیم نیعمەت	٢٠٠٤	کیمیا	تکریت
٧٥٦	دیاری عەبدوڵڵا کەریم	٢٠١٠	شارستانی	سەلاحەددین
٧٥٧	دیلان عوبێد ئەحمەد سەعید	٢٠١٠	نەوت	کەرکوك
٧٥٨	دیلان فاروق محەمەد جەبار	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٧٥٩	دیمەن تەها محەمەد	٢٠٠٦	وزە	کەرکوك
٧٦٠	دیمەن عەبدولڕەحمان محەمەد	٢٠٠٨	بەرنامەسازی	کەرکوك
٧٦١	دیمەن سوعاد حەمید	٢٠٠٧	تەکنیکی پرۆگرامسازی	کەرکوك
٧٦٢	دینا سائید ئەکرەم	٢٠٠٦	بەرنامەسازی	موستەنسریە
٧٦٣	دینا یوسف هورمز یوسف	٢٠١٠	تەکنیکی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوك
٧٦٤	زورا هادی سالم	٢٠٠٩	شارستانی	قادسیە
٧٦٥	ژوان عەدنان عیزەدین	٢٠٠٩	کارەبا	سەلاحەددین
٧٦٦	زیاب محەمەد عومەر	٢٠٠٦	کیمیاوی	تەکنەلۆژی
٧٦٧	ژیار جەبار حەسەن	٢٠٠٦	بەرنامەسازی	کەرکوك
٧٦٨	ژیار جەبار حەسەن	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی
٧٦٩	ژیان حەمە ڕەشید	١٩٩٥	شارستانی	تکریت
٧٧٠	ژیان کامیل سلێمان	٢٠٠٤	کارەبا	سەلاحەددین
٧٧١	ژیان محەمەد وەلی	٢٠١٢	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی

٧٧٢	ڕەنج ئەحمەد قەنبەر	٢٠٠٦	میکانیك	سەلاحەددین
٧٧٣	ڕەنج عەدنان محەمەد ڕەحیم	٢٠٠٩	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٧٧٤	ڕەنجدەر حەسەن ڕەشید	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
٧٧٥	ڕەنجدەر عومەر محەمەد	٢٠٠٥	کۆمپیوتەر	سوید
٧٧٦	ڕەوەز محەمەد ڕەشید سەمین	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
٧٧٧	ڕەوەند عەدنان سدیق	٢٠٠٨	میکانیك	کەرکوك
٧٧٨	ڕەوەند نەسرەدین قادر	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٧٧٩	ڕزگار عیزەدین حەسەن	٢٠١٢	پرۆگرام سازی	کۆیە
٧٨٠	ڕزگار محەمەد ڕەشید شاموراد	٢٠١٢	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٧٨١	ڕزگار محەمەد کەریم	٢٠١٠	کارەبا	سلێمانی
٧٨٢	ڕوشدی عەلی محەمەد	١٩٩١	کارەبا	تەکنەلۆژی
٧٨٣	ڕووبار عوسمان محەمەد ڕەشید	٢٠١٠	شارستانی	سەلاحەددین
٧٨٤	ڕۆژگار نەجات فەرەج	٢٠١٢	ئاودێری	سلێمانی
٧٨٥	ڕۆشنا حەمید ئەسەد	٢٠١١	بەرنامەسازی	کۆیە
٧٨٦	ڕۆشنە حوسێن عەبدولکەریم	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوك
٧٨٧	ڕێباز حەسیب تاهیر	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوك
٧٨٨	ڕێبوار ئەحمەد فەتاح	٢٠٠٨	ئاودێری	سلێمانی
٧٨٩	ڕێبوار سەعەدی عەلی سالح	٢٠١٢	کارەبا	سلێمانی
٧٩٠	ڕێبوار سەلاحەددین فاتیح	٢٠٠٨	بەرنامەسازی	کۆیە
٧٩١	ڕێبوار عەلی حوسێن	٢٠٠٣	شارستانی	موستەنسریە
٧٩٢	ڕێبوار مەحموود سەعید محەمەد	٢٠٠٧	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٧٩٣	ڕێبین عەبدولکەریم حەمە ئەمین	٢٠١٢	بەرنامەسازی	کۆیە
٧٩٤	ڕێبین محەمەد ڕەسوڵ	٢٠١٠	بیناسازی	تەکنیکی هەولێر
٧٩٥	ڕێبین نەسرەدین قادر	٢٠٠٥	کیمیا	تەکنەلۆژی
٧٩٦	ڕێزان بورهان حەمید	٢٠١١	ئاودێری	سلێمانی
٧٩٧	ڕێزان شەمسەدین مەجید	٢٠٠٥	میکانیك	کەرکوك
٧٩٨	ڕێزان ناظم محەمەد	٢٠١٢	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٧٩٩	ڕێنگر سەلاحەددین محەمەد	٢٠٠٤	نەوت	بەغداد
٨٠٠	ڕێکەوت مەجید محەمەد	٢٠١٢	بیناکاری	سلێمانی
٨٠١	ڕێناس ڕەفیق مەجید	٢٠١٢	ئاودێری	سلێمانی
٨٠٢	ڕێناس عەبدولڕەحمان سەعید	٢٠٠٩	کارەبا	سلێمانی
٨٠٣	رازاو فەوزی محەمەد نوری	١٩٩٥	میکانیك	سەلاحەددین
٨٠٤	رازاو نەجات محەمەد ئەمین	٢٠٠١	شارستانی	تکریت

٨٠٥	ڕافید کەمال زەنون	١٩٩٣	شارستانی	سەلاحەددین
٨٠٦	ڕافیع ئەجیب ڕەزوقی	١٩٩٦	میکانیک	مووسڵ
٨٠٧	ڕافیی ئەلیکسان ئەلبێرت	٢٠٠١	کارەبا	تەکنەلۆژی بەغدا
٨٠٨	ڕامان ڕەئووف دەرویش	٢٠٠٨	بەرنامەسازی	تەکنەلۆژی
٨٠٩	ڕامان عەبدولکەریم سەعید	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوک
٨١٠	ڕامی زوهێر نوری	٢٠١٣	شارستانی	تکریت
٨١١	ڕانیە مونیر محەمەد عەلی	٢٠٠٤	کارەبا	موستەنسریە
٨١٢	ڕائید ئیسماعیل عەبد	٢٠٠٢	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٨١٣	ڕائید عەبدولکەریم حەسەن	٢٠٠٦	کارەبا	موستەنسریە
٨١٤	ڕائید عەدنان ئەنوەر	٢٠٠٣	کارەبا	کەرکوک
٨١٥	ڕائید غانم مەحموود	٢٠٠٣	شارستانی	مووسڵ
٨١٦	ڕائید فوئاد عەبدوڵڵا ئەحمەد	٢٠١٠	ڕووپێو	تەکنیکی کەرکوک
٨١٧	ڕائید محەمەد ئیبراهیم عەباس	٢٠١٢	ڕووپێوی	کەرکوک
٨١٨	ڕائید ناجی نسەیف	٢٠٠٣	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٨١٩	ڕەنج عەبدولحەمید محەمەد	١٩٧٩	کارەبا	سەلاحەددین
٨٢٠	ڕەند محەمەد عەزیز مەحموود	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٨٢١	ڕەهێڵ ئەسرەدین محەمەد ڕەشید	٢٠١١	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٨٢٢	ڕەوا هیوا عەلی	٢٠١٠	تەلارسازی	سەلاحەددین
٨٢٣	ڕەوەز عومەر حەمەڕەزا	٢٠١١	شارستانی	سەلاحەددین
٨٢٤	ڕەزوان ئەحمەد جومعە	٢٠٠٣	میکانیک	مووسڵ
٨٢٥	ڕیحاب محەمەد عەلی ئەسعەد	٢٠٠٩	بەرنامەسازی	کەرکوک
٨٢٦	ڕەحیم ڕەشید ڕەحیم	٢٠١١	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٨٢٧	ڕەحیم مەجید سان ئەحمەد	١٩٩٤	شارستانی	مووسڵ
٨٢٨	ڕەحیم مەغامس ڕەسەن	١٩٩١	شارستانی	سەلاحەددین
٨٢٩	ڕزگار ئەمین محەمەد	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٨٣٠	ڕزگار حەمەساڵح عەبدولقادر	١٩٩٥	کارەبا	سەلاحەددین
٨٣١	ڕزگار حەمید ئەحمەد	١٩٩٥	کیمیا	تکریت

٨٣٢	بزگار ساڵح ڕەسوڵ	١٩٩٣	میکانیک	تکریت
٨٣٣	بزگار عومەر حوسێن	١٩٩٠	میکانیک	بەغداد
٨٣٤	بزگار محەمەد جیهاد	١٩٩٩	شارستانی	موستەنسریە
٨٣٥	بزگار نوری عەبدولکەریم	٢٠٠٨	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٨٣٦	بزگار ستار محەمەد ئەمین	٢٠٠٢	ئاودێری	سلێمانی
٨٣٧	ڕۆستەم عەبدوڵڵا محەمەد عەزیز	٢٠٠٩	ڕووپێوی	کەرکوک
٨٣٨	ڕۆستەم فەتحوڵڵا ئیبراهیم	١٩٩٤	میکانیک	تکریت
٨٣٩	رسل ئەحمەد ئیبراهیم	٢٠٠٥	شارستانی	تکریت
٨٤٠	ڕەسەن شەرەف عەبدوڵڵا	٢٠٠٦	میکانیک	کەرکوک
٨٤١	ڕەسوڵ مەحموود محەمەد	١٩٨٢	شارستانی	سەلاحەددین
٨٤٢	ڕەشا ڕیاز حەکیم	٢٠٠٣	شارستانی	موستەنسریە
٨٤٣	ڕەشا عەبدولمەسیح پۆڵس	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	کەرکوک
٨٤٤	ڕوشدی عەباس عەبدوڵڵا	٢٠٠٠	کارەبا	تەکنەلۆژی
٨٤٥	ڕوشدی عەبدولخالق توعمە	٢٠٠٥	شارستانی	تکریت
٨٤٦	ڕەشید بەدیع جەبر	٢٠١٠	میکانیک	
٨٤٧	ڕەشید مەجید خەڵەف	٢٠٠٧	تەکنیکی ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٨٤٨	ڕەزا تاهیر مەحموود	١٩٩١	ئاودێری	مووسڵ
٨٤٩	ڕەزوان محەمەد ئەمین عەلی	٢٠٠٦	کارەبا	موستەنسریە
٨٥٠	ڕەعەد سەعەد نەجمەدین	٢٠٠٩	میکانیک	مووسڵ
٨٥١	ڕەعەد شوکر قادر	٢٠٠٣	نەوت	بەغداد
٨٥٢	ڕەعەد عەبدوڵڵا حەسەن	٢٠٠٤	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٨٥٣	ڕەعەد نەجمەدین ئەمین	٢٠٠١	ئامێرە پزیشکییەکان	مووسڵ
٨٥٤	ڕەفعەت عیسا عەباس	٢٠٠٢	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٨٥٥	ڕەفیق حەمە عوسمان	١٩٨٦	شارستانی	سەلاحەددین
٨٥٦	ڕەمزیە مەجید نوری	٢٠٠٥	کیمیا	تکریت
٨٥٧	ڕەمەزان جیهان ڕەمەزان	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەددین
٨٥٨	ڕەمەزان ڕەزا محەمەد فەتاح	١٩٨٨	کارەبا	تەکنەلۆژی
٨٥٩	ڕەمەزان تەیفور مەحموود سەربازی	١٩٨٥	کارەبا	تەکنەلۆژی

٨٦٠	ڕەنا گۆرگیس سەرگیس	٢٠٠٥	کارەبا	تەکنەلۆژی
٨٦١	ڕەنج کەمال حەسەن	١٩٩٠	شارستانی	بەغداد
٨٦٢	ڕەمێڵ محەمەد تۆفیق	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٨٦٣	ڕەمێڵ یاور فایەق	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوک
٨٦٤	ڕوار سەعەد خزەیر	٢٠٠٥	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
٨٦٥	ڕۆبین واهی هایك	٢٠٠٦	کارەبا	موستەنسریە
٨٦٦	ڕووپاك عەزیز کەریم	٢٠٠٤- ٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی - کەرکوک
٨٦٧	ڕۆژا ئازاد ئەحمەد	٢٠١٠	بەرنامەسازی	کەرکوک
٨٦٨	ڕوقیە قادر ئەحمەد	١٩٩٤	شارستانی	ئەنبار
٨٦٩	ڕووناك مەحموود قادر	٢٠٠٣	شارستانی	سەلاحەددین
٨٧٠	ڕووناك میرزا قادر عەبدوڵڵا	١٩٧٠	شارستانی	مووسڵ
٨٧١	ڕەوەند ڕەمزی ئەحمەد	٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٨٧٢	ڕەوەند ستار محەمەد ئەحمەد	٢٠١٢	میکانیك	کەرکوک
٨٧٣	ڕووناك ئەبوبەکر مەحموود	٢٠٠٦	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٨٧٤	ڕووناك ئەحمەد بابە	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	کەرکوک
٨٧٥	ڕۆشنا نازم تاهیر	٢٠٠٦	بەرنامەسازی	سەلاحەددین
٨٧٦	ڕەئووف حەمە ئەمین حەمە ساڵح	١٩٨٩	شارستانی	تەکنەلۆژی
٨٧٧	ڕەئووف حەمە شەریف حەسەن	١٩٨٤	شارستانی	مووسڵ
٨٧٨	ڕەئووف خاکی ڕەئووف	٢٠٠٩	نەوت	کەرکوک
٨٧٩	ڕەئووف مستەفا حەمە شەریف	١٩٩٦	میکانیك	سەلاحەددین
٨٨٠	ڕەئووف مەهدی ڕەئووف	٢٠٠٦	تەکنیکی ئەلیکترۆن و کۆنترۆڵ	تەکنیکی
٨٨١	ڕوئا حەمید خەمیس	٢٠١١	شارستانی	تکریت
٨٨٢	ڕوئیا عادل ئیبراهیم	٢٠١٠	بیناکاری	سلێمانی
٨٨٣	ڕێباز حەسیب تاهیر ساڵح	٢٠١٠	ڕووپێو	تەکنیکی کەرکوک
٨٨٤	ڕێباز عەلی مەجید	٢٠١٠	ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٨٨٥	ڕێبوار عەلی حوسێن	٢٠٠٣	شارستانی	موستەنسریە
٨٨٦	ڕێبوار عەلی عەزیز	٢٠٠١	بیناکاری	سلێمانی
٨٨٧	ڕێبوار فایەق عەبدولمەجید	١٩٩٤	میکانیك	سەلاحەددین

٨٨٨	ڕێبین سەباح خدر	٢٠٠٦	ئەلیكترۆن وكۆنترۆڵ	تەكنیكی كەركوك
٨٨٩	ڕێبین سەلاحەددین محەمەد شەریف	٢٠٠٧	كارەبا	تەكنیكی كەركوك
٨٩٠	ڕێبین عیزەدین شاكیر	٢٠١١	سووتەمەنی و وزە	كەركوك
٨٩١	ڕێزان عەبدوڵڵا ئەجم ئەلسەڕاج	١٩٨٨	تەلارسازی	تەكنەلۆژی
٨٩٢	ڕیاز جومعە عەلوان	٢٠٠٠	كارەبا	مووسڵ
٨٩٣	ڕیاز نوری مەحموود ڕەحمان	٢٠٠٣	میكانیك	تەكنەلۆژی بەغدا
٨٩٤	ڕێبوار ئەحمەد عەبدولقادر	١٩٨٩	شارستانی	بەغداد
٨٩٥	ڕێبوار جەمیل قادر	١٩٩٥	كیمیا	تكریت
٨٩٦	ڕێبوار سابیر ئەمین	٢٠٠٢	بەرنامەسازی	كۆلێژی ڕافیدەین
٨٩٧	ڕێبوار كەریم محەمەد	١٩٩٩	كارەبا	بەغداد
٨٩٨	ڕیتا جەودەت كەمال	٢٠٠٦	ڕووپێوی	كەركوك
٨٩٩	ڕێژین لوقمان عەزیز	٢٠١٣	تەكنیكی ئەندازەی ڕووپێوی	تەكنیكی كەركوك
٩٠٠	ڕێزان ئارام قادر	١٩٩٣	ئاودێری	مووسڵ
٩٠١	ڕیم نافیع ئیبراهیم	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	تەكنیكی كەركوك
٩٠٢	زاگرۆس جان وەلی	٢٠٠٧	سەرچاوەكانی ئاو	مووسڵ
٩٠٣	زانا ئەحمەد حمد ئەمین	١٩٩٣	میكانیك	تەكنەلۆژی
٩٠٤	زانا ئەحمەد مەحموود	١٩٩٢	میكانیك	تەكنەلۆژی
٩٠٥	زانا جەبار حەمید	٢٠١٠	كارەبا	سلێمانی
٩٠٦	زانا حوسێن فەتاح	٢٠٠٥	میكانیك	مووسڵ
٩٠٧	زانا سەلیم محەمەد	٢٠٠٤	كارەبا	مووسڵ
٩٠٨	زانا عوسمان وەلی عەلی	٢٠٠٩	بەرنامەسازی	كەركوك
٩٠٩	زانا عەزیز سالح	٢٠١٣	تەكنیكی ئەندازەی ڕووپێوی	تەكنیكی كەركوك
٩١٠	زانا عومەر نوری	٢٠٠٢	بەرنامەسازی	ڕافیدەین
٩١١	زانا غازی قادر	٢٠١٣	تەكنیكی ئەندازەی ڕووپێوی	تەكنیكی كەركوك
٩١٢	زانا محەمەد عەبدوڵڵا محەمەد	٢٠٠٩	شارستانی	دهۆك
٩١٣	زانا محەمەد نوری ستار	٢٠٠٥	ڕووپێوی	كەركوك
٩١٤	زانا مستەفا محەمەد	٢٠٠٨	ساردكردنەوە و هەواسازی	تەكنیكی كەركوك

٩١٥	زانا نورەدین حوسێن	٢٠٠٥	میکانیک	تکریت
٩١٦	زانا وەلی محەمەد شەریف	٢٠٠٥	شارستانی	تکریت
٩١٧	زانیار عومەر ئەحمەد	٢٠١١	تەکنیکی پرۆگرامسازی	کەرکوک
٩١٨	زاهیدە ڕەئووف ڕەشید	١٩٩٥	شارستانی	کەرکوک
٩١٩	زاهیر تاهیر حوسێن	١٩٩٠	کارەبا	تەکنەلۆژی
٩٢٠	زەوال ڕۆستەم ئەحمەد	٢٠١٢	نەوت	کۆیە
٩٢١	زرار خالید عبدول	٢٠٠٩	بەرنامەسازی	کۆیە
٩٢٢	زریان سابیر شوکر	٢٠١٠	ئاودێری	سلێمانی
٩٢٣	زریان فاروق عوسمان	٢٠٠٣	میکانیک	تەکنەلۆژی
٩٢٤	زەکەریا فازڵ عەباس	٢٠١٢	کارەبا	دیالە
٩٢٥	زەکیە ئەحمەد مەحموود	١٩٦٩	شارستانی	مووسڵ
٩٢٦	زمناکو عەبدوڵڵا ئەحمەد	٢٠٠٥-٢٠٠٦	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
٩٢٧	زمناکۆ یاسین وەلی	٢٠١٠	بیناکاری	سلێمانی
٩٢٨	زنار جەبار عەبدوڵڵا	٢٠١١	کارەبا	سەلاحەددین
٩٢٩	زیاد ئیبراهیم عەبدوڵڵا	١٩٨٠	شارستانی	سلێمانی
٩٣٠	زیاد ئیبراهیم فەتاح	٢٠٠٥	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
٩٣١	زیاد ئیبراهیم قادر	٢٠٠٥	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
٩٣٢	زیاد ئەسعەد حنا	٢٠١٠	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٩٣٣	زیاد مەجید محەمەد سەلیم	٢٠٠٣	میکانیک	تکریت
٩٣٤	زید ئەیاد خدر	٢٠٠٩	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
٩٣٥	زید عادل عەبدوڵڵەحمەد	٢٠٠٢	هەواسازی	کەرکوک
٩٣٦	زەید کەنعان عومەر	٢٠٠٥	کۆنترۆڵ	تەکنیکی
٩٣٧	زید مەحموود عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
٩٣٨	زەیدون خەڵەف مەحموود	٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیک	کەرکووک
٩٣٩	زەینەب ئەمجەد حەسەن مستەفا	٢٠١٢	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٩٤٠	زەینەب خەلیل ئیبراهیم یونس	١٩٩٠	شارستانی	تەکنەلۆژی بەغدا
٩٤١	زەینەب ڕوان عەبدولڕەحیم	٢٠٠٧	تەکنیکی پرۆگرامسازی	تەکنیکی کەرکوک
٩٤٢	زەینەب عەبدولڕەزاق نوری	٢٠١٠	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک

٩٤٣	زەینەب عەبدوڵڵا یوسف	١٩٨٨	تەلارسازی	بوخارست
٩٤٤	زەینەب محەمەد حەسەن	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوك
٩٤٥	زەینەب محەمەد ساڵح	٢٠٠٩	پرۆگرام سازی	مەنسووری زانکۆیی
٩٤٦	زەینەب محەمەد نوری	١٩٩٧	کارەبا	بەغداد
٩٤٧	زێوەر محەمەد کەریم	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەددین
٩٤٨	سارا داود عەلی	٢٠١١	گەیاندن	تەکنیکی سلێمانی
٩٤٩	سارا ستار محەمەد	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٩٥٠	سارە خالید عەبدوڵڵا	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
٩٥١	سارە سەباح حوسێن عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوك
٩٥٢	سارە کەمال عەبدولوەهاب	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی
٩٥٣	سارە کەنعان فەرەج	٢٠٠٩	ژینگە	موستەنسریە
٩٥٤	ساز عومەر جەبار	٢٠٠٩	تەکنیکی پرۆگرامسازی	تەکنیکی کەرکوك
٩٥٥	ساکار محەمەد ئەحمەد محەمەد	٢٠١١	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوك
٩٥٦	ساکار ڕەئل غەفوور	٢٠١٠	ئاودێری	سلێمانی
٩٥٧	ساکۆ نەجمەدین عەزیز	١٩٨٢	میکانیك	بەغداد
٩٥٨	سالار ئەحمەد قادر	٢٠٠٥	کارەبا	سەلاحەددین
٩٥٩	سالار ئیسماعیل جەبار	١٩٩٨	میکانیك	تەکنەلۆژی
٩٦٠	سالار جەبار محەمەد ئەمین	٢٠٠٦	نەوت	بەغداد
٩٦١	سالار حەمە حەسەن	١٩٨٩	شارستانی	بەغداد
٩٦٢	سالار حەمە حوسێن	١٩٨٩	شارستانی	بەغداد
٩٦٣	سالار حەمە عەزیز	١٩٨٩	میکانیك	تەکنەلۆژی
٩٦٤	سالار حەمید عەلی	٢٠٠٠	شارستانی	تەکنەلۆژی بەغدا
٩٦٥	سالار عەبدوڵڵا حەمید	٢٠٠٣	میکانیك	تکریت
٩٦٦	سالار کەریم جومعە	٢٠٠٢	شارستانی	سەلاحەددین
٩٦٧	سالار کەریم عەبدولڕەحمان	٢٠٠٨	ئاودێری	سلێمانی
٩٦٨	سالار مەجلوم سەعید ئەحمەد	١٩٩٦	میکانیك	تکریت
٩٦٩	سالار محەمەد کاکەمەند	٢٠٠٤	میکانیك	سەلاحەددین
٩٧٠	سالار نادر ئەحمەد	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٩٧١	سالارعەبدولڕەحمان ئەحمەد	١٩٨٨	کارەبا	مووسڵ

٩٧٢	سالم عوبێد یابا	١٩٩٥	میکانیک	تکریت
٩٧٣	سالم قادر محەمەد	١٩٩٨	کارەبا	بەغداد
٩٧٤	سالم موحسین ئەمین	٢٠٠١	شارستانی	تکریت
٩٧٥	سالی بابان مەولوود	٢٠١١	بەرنامەسازی	دیالە
٩٧٦	سامال سالار حوسێن	٢٠١٠	میکانیک	سەلاحەددین
٩٧٧	سامال نوری حەسەن	١٩٨٤	تەلارسازی	تەکنەلۆژی بەغدا
٩٧٨	سامان ئەحمەد حەسەن	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٩٧٩	سامان ئەحمەد حوسێن	٢٠٠٦	شارستانی	تکریت
٩٨٠	سامان ئەحمەد محەمەد	٢٠٠٨	شارستانی	تکریت
٩٨١	سامان ئیسماعیل محەمەد	١٩٩٨	میکانیک	بەغداد
٩٨٢	سامان حەسەن شوکر تاڵەبانی	١٩٧٧	شارستانی	تەکنەلۆژی
٩٨٣	سامان حەمید پاشا	٢٠٠٩	بەرنامەسازی	کۆیە
٩٨٤	سامان رەئووف رەشید ئەحمەد	٢٠٠٧	بووپێوی	کەرکوک
٩٨٥	سامان ستار کەریم	٢٠١٣	ئاودێری	سلێمان
٩٨٦	سامان سەعدوون عەبدوڵڵا	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	بەغداد
٩٨٧	سامان عادل محەمەد	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٩٨٨	سامان عەبدولخالق عەبدولواحید	٢٠٠٩	ساردکردنەوە و هەواسازی	موستەنسریە
٩٨٩	سامان عەبدولخالق محەمەد	٢٠٠٣	میکانیک	موستەنسریە
٩٩٠	سامان عەبدولقادر سەعید	٢٠٠٧	کارەبا	تەکنەلۆژی بەغدا
٩٩١	سامان مجلوم سەعید	٢٠٠٧	میکانیک	تکریت
٩٩٢	سامان مەجید محەمەد ساڵح	١٩٩٥	میکانیک	مووسڵ
٩٩٣	سامان محەمەد حەمە تالیب	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
٩٩٤	سامان محەمەد شەریف	١٩٩٧	میکانیک	تەکنەلۆژی
٩٩٥	سامان مەحموود موبارەک	٢٠٠٩	سەرچاوەکانی ئاوی	سەلاحەددین
٩٩٦	سامان مەحموود محەمەد	٢٠١٢	بەرنامەسازی	سەلاحەددین
٩٩٧	سامان نوری محەمەد	٢٠٠٩	بیناکاری	سلێمانی
٩٩٨	سامان یونس عەزیز	٢٠١١	ئاودێری	سلێمانی
٩٩٩	سامر جەماڵ محەمەد	٢٠٠٤	شارستانی	موستەنسریە
١٠٠٠	سامی ئەحمەد حەسەن	٢٠٠٠	میکانیک	تەکنەلۆژی

١٠٠١	سامی سەلاحەددین مستەفا	١٩٩١	کارەبا	مووسڵ
١٠٠٢	سامی عەبدوڵڵا محەمەد	٢٠٠٠	میکانیک	مووسڵ
١٠٠٣	ساهیرە رەئووف ئەحمەد	٢٠٠٢	کارەبا	بەغداد – موستەنسریە
١٠٠٤	سەراو حەبیب فەتحوڵڵا	٢٠٠٩	ئاودێری	سلێمانی
١٠٠٥	سەرتیب لەتیف حوسێن	٢٠٠١	میکانیک	تکریت
١٠٠٦	سەرخێڵ مەحموود دارا	٢٠١٣٢	گەیاندن	تەکنیکی سلێمانی
١٠٠٧	سەرخێڵ غالیب عەلی	٢٠١٢	بەرنامەسازی	کۆیە
١٠٠٨	سەرخێڵ فایەق نامیق	٢٠٠٧	بیناکاری	سلێمانی
١٠٠٩	سەردەشت سەردار وەلی	٢٠١١	بیناکاری	سلێمانی
١٠١٠	سەردەشت عەلی سەعید محەمەد	٢٠٠٤	کۆنترۆڵ و سیستەم	تەکنەلۆژی
١٠١١	سەردین مەحموود ئەحمەد	٢٠٠٧	بەرنامەسازی	مووسڵ
١٠١٢	سەرچڵ تەها محەمەد سەعید	٢٠١١	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٠١٣	سەرکەوت ئیبراهیم مەحموود	١٩٩٢	کارەبا	سەلاحەددین
١٠١٤	سەرکەوت سەلمان قادر	١٩٨٨	میکانیک	رۆمانیا
١٠١٥	سەرکەوت عەلی ئەحمەد	١٩٩٥	کارەبا	سەلاحەددین
١٠١٦	سەرکەوت فایەق نامیق	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوک
١٠١٧	سەرکەوت محەمەد دەروێش	١٩٨٦	کارەبا	مووسڵ
١٠١٨	سەروەت عەلی سدیق	٢٠٠٨	ئاودێری	سلێمانی
١٠١٩	سەروەر عەلی محەمەد	٢٠٠١	ئاودێری	سلێمانی
١٠٢٠	سەلام حەمید محەمەد عەلی	٢٠٠٠	ئاودێری	سلێمانی
١٠٢١	سەنگەر فاتیح شەریف	٢٠١٣	جیۆتەکنیک	کۆیە
١٠٢٢	ستار عوسمان رەزا	١٩٩٣	کارەبا	مووسڵ
١٠٢٣	ستار محەمەد دەروێش	٢٠٠٢	شارستانی	بەغداد
١٠٢٤	ستیف باسلیس سلێمان	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
١٠٢٥	سەحەر ئیسماعیل بەکر	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک
١٠٢٦	سەحەر شاکیر حەمودی	٢٠٠٧	کارەبا	دیالە
١٠٢٧	سەراب مستەفا محەمەد	١٩٨٦	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٠٢٨	سیراجەدین محەمەد عەزیز	٢٠١١	تەکنیکی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
١٠٢٩	سەربەست تەها حەمید	٢٠٠٣	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٠٣٠	سەربەست محەمەد جەبار	١٩٨١	کیمیا	تەکنەلۆژی

١٠٣١	سەرخێڵ فایەق ئەحمەد	٢٠٠٠	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٠٣٢	سەردار ئیسماعیل ئیبراهیم	٢٠٠٠	کارەبا	موستەنسریە
١٠٣٣	سەردار عادل محەمەد	٢٠٠٥	کارەبا	سەلاحەددین
١٠٣٤	سەردار عومەر کەریم	١٩٨٣	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٠٣٥	سەردار کەریم سەعید	٢٠٠١	ئاودێری	سلێمانی
١٠٣٦	سەردار هیدایەت محەمەد	١٩٨٧	ئاودێری	مووسڵ
١٠٣٧	سەرکەوت ئەحمەد ئەمین	١٩٩٤	میکانیک	بەغداد
١٠٣٨	سەرکەوت ئەجمەدین مەجید	١٩٩٢	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٠٣٩	سەرمەد ئەبوبەکر کەریم نەریمان	٢٠١٢	ڕووپێوی	کەرکوک
١٠٤٠	سەرمەد ئیحسان عەبدوڵڵا	٢٠٠٧	میکانیک	بەغداد
١٠٤١	سەرمەد عەبدولخالق تەها	٢٠١١	شارستانی	تکریت
١٠٤٢	سروە شەوکەت ڕەشید	١٩٨٦	کارەبا	سەلاحەددین
١٠٤٣	سروە محەمەد ڕەشید	٢٠٠٩	بەرنامەسازی	کۆیە
١٠٤٤	سروە محەمەد سالح	٢٠٠٣	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	کەرکوک
١٠٤٥	سروە نوری محەمەد	٢٠٠٦	ئاودێری	سلێمانی
١٠٤٦	سرووت سەلاح کازم	٢٠٠٤	شارستانی	تکریت
١٠٤٧	سروود بەهائەدین سالح	٢٠٠٦	کارەبا	موستەنسریە
١٠٤٨	سرووشت محەمەد کەریم	٢٠٠٠	شارستانی	تکریت
١٠٤٩	سوعاد حوسێن عەلی	١٩٨٦	کارەبا	سەلاحەددین
١٠٥٠	سوعاد کامیل ئەحمەد	٢٠٠٣	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٠٥١	سوعاد محەمەد سالح مەحموود	١٩٩٠	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٠٥٢	سوعاد مەحموود ڕەسوڵ	١٩٨٨	کارەبا	بەغداد
١٠٥٣	سەعدوڵڵا فەتاح ڕەزا	١٩٩٠	نەوت	بەغداد
١٠٥٤	سەعەد جاسم محەمەد	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٠٥٥	سەعەد جاسم محەمەد	٢٠٠٢	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی
١٠٥٦	سەعەد خەلەف مەحەل سوڵتان	٢٠٠٦	گەیاندن	کەرکوک
١٠٥٧	سەعەد ڕیاز توفێق ڕەمز	٢٠١٠	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٠٥٨	سەعەد سالح حەسەن عومەر	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
١٠٥٩	سەعەد عەباس وەهەب	٢٠٠٦	بەرنامەسازی	مووسڵ

١٠٦٠	سەعەد محەمەد شێخۆ	١٩٩٠	نەوت	بەغدا
١٠٦١	سەعەد مورتەزا کازم	٢٠٠٢	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
١٠٦٢	سەعدەدین نەزمی فاتیح	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەددین
١٠٦٣	سەعدوون تەها ئەحمەد	٢٠٠٧	کارەبا	تەکنیکی کەرکوک
١٠٦٤	سەعدوون عەلی عومەر	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوک
١٠٦٥	سەعدوون قادر ئیبراهیم	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی
١٠٦٦	سەعدیە کاکە ڕەش قادر	٢٠٠١	کارەبا	موستەنسریە
١٠٦٧	سعود ئەحمەد نادر	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی
١٠٦٨	سعود محەمەد غەریب ئەمین	١٩٨٥	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٠٦٩	سەعید ئەحمەد محەمەد ئەمین	١٩٩٢	شارستانی	سەلاحەددین
١٠٧٠	سەعید عەزیز جوامێر	١٩٨٩	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٠٧١	سەعید عەزیز جوامێر	١٩٨٩	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٠٧٢	سەعید عەلی حەمەد ئەمین حەسەن	١٩٩٢	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٠٧٣	سوفیان سامی عەلی	٢٠١٢	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
١٠٧٤	سوفیان فازڵ عەلوان	٢٠٤٤	شارستانی	تکریت
١٠٧٥	سوفیان محەمەد ئەحمەد	٢٠٠٨	کارەبا	تکریت
١٠٧٦	سەفین محەمەد حەسەن	٢٠١٢	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
١٠٧٧	سکالا ستار سەعید	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٠٧٨	سەلاح محەمەد حەسیب	١٩٩٣	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٠٧٩	سەلام ئیبراهیم عەزیز	٢٠٠١	شارستانی	دهۆک
١٠٨٠	سەلام ئەحمەد حوسێن	٢٠٠٨	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٠٨١	سەلام ئەحمەد عەلی محەمەد	٢٠٠٨	بەرنامەسازی	سەلاحەددین
١٠٨٢	سەلام حەسەن قادر	١٩٨٩	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٠٨٣	سەلام حنا عیسا	٢٠١٠	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
١٠٨٤	سەلام ساڵح کەریم	٢٠١٢	بەرنامەسازی	تەکنیکی هەولێر
١٠٨٥	سەلام عەلی دەروێش محەمەد	١٩٩٣	گەیاندن	تەکنەلۆژی
١٠٨٦	سەلوا عەبدولئەحەد عەبدنوور	١٩٧٩	شارستانی	مووسڵ
١٠٨٧	سەلیم مسە حوسێن	١٩٨٢	میکانیک	بولغاریا

١٠٨٨	سلێمان ئەحمەد حەسەن	٢٠٠١	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٠٨٩	سمکۆ حوسێن محەمەد موراد	٢٠٠٣	کارەبا	سەلاحەددین
١٠٩٠	سمکۆ حەمید ئەمین سەعید	٢٠٠٧	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٠٩١	سمکۆ عەزیز کەرەم	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
١٠٩٢	سەمیر عادل ڕەفیق	١٩٨٤	شارستانی	مووسڵ
١٠٩٣	سەمیر عۆدیشۆ یۆخنا	١٩٨٢	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٠٩٤	سەمیر محەمەد سالح مەحموود	١٩٩٤	میکانیک	تکریت
١٠٩٥	سەمیر نوری عەبدولڕەحمان	١٩٨٦	شارستانی	بەغداد
١٠٩٦	سەمیرە عارف عەبدوڵڵا	١٩٩٤	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٠٩٧	سەمیرە عەبدولڕەحمان ئەحمەد	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
١٠٩٨	سەمیرە نورەدین ئیسماعیل	٢٠٠٣	ئامێر و کەرەستەکان	تەکنەلۆژی
١٠٩٩	سەنا سەباح زیا	١٩٩٦	شارستانی	تکریت
١١٠٠	سنان وداد قاسم	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
١١٠١	سندر قادر مەحموود	١٩٦٨	شارستانی	سەلاحەددین
١١٠٢	سەنگەر نوری ئەحمەد	٢٠١١	تەکنیکی ڕووپێوی	کەرکوک
١١٠٣	سنەوبەر عەبدولڕەحمان محەمەد	١٩٩٣	شارستانی	بەغدا
١١٠٤	سنوور حوسێن حەسەن	٢٠١١	جیۆتەکنیک	کۆیە
١١٠٥	سنوور سابیر ڕەحیم	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوک
١١٠٦	سنوور هاشم حەمە عەبدوڵڵا	٢٠٠٩	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
١١٠٧	سوها شاکیر مستەفا محەمەد	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوک
١١٠٨	سوهام جەلال محەمەد	٢٠٠٠	نەوت	بەغداد
١١٠٩	سەهل عەبدوڵڵا مەحموود	٢٠٠٢-٢٠٠٣	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
١١١٠	سوهێل ئیبراهیم سلێمان	٢٠٠٢	پرۆگرام سازی	ڕافیدەینی زانکۆیی
١١١١	سوهێل عەبدوڵڵا مەحموود	٢٠٠٣	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
١١١٢	سوهێلە ڕەئووف حەسەن	١٩٦٦	کۆنترۆڵ	تەکنەلۆژی
١١١٣	سوهێلە عەبدولڕەحمان شەریف	١٩٩٦	شارستانی	تکریت
١١١٤	سوهێلە عومەر حوسێن	١٩٩٩	شارستانی	تکریت
١١١٥	سۆزان یوسف ئەحمەد	٢٠٠٥	وزە	کەرکوک

١١١٦	سوار سوبحی عەبدولفەتاح قادر	٢٠٠٧	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
١١١٧	سوار عەزیز عەلی	١٩٨٨	شارستانی	بەغداد
١١١٨	سوار عیماد حەسیب محەمەد	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
١١١٩	سوارە ئوناد مەحموود	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمان
١١٢٠	سۆزان بدیع تۆفیق	١٩٨٨	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
١١٢١	سۆزان سەلاحەددین عەبدولرەحمان	٢٠٠٤	شارستانی	تەکنەلۆژی
١١٢٢	سۆزان محەمەد رەفعەت	٢٠٠٠	شارستانی	سەلاحەددین
١١٢٣	سۆزان نورەدین ئەحمەد	٢٠٠٥	تەکنیکی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوك
١١٢٤	سۆز شێرکۆ عومەر	٢٠٠٨	شارستانی	سەلاحەددین
١١٢٥	سۆزان سەعەد نەجمەدین	٢٠٠٢	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
١١٢٦	سۆزان سەعید حەسەن	٢٠٠٢	میکانیك	کەرکوك
١١٢٧	سۆزان نەزمی حوسێن	٢٠١١	شارستانی	کەرکوك
١١٢٨	سەوسەن فەوزی سادق	٢٠١١	تەکنیکی کارەبا	تەکنیکی کەرکوك
١١٢٩	سەوسەن مستەفا حوسێن حەمە	٢٠٠٦	شارستانی	تکریت
١١٣٠	سۆما فازڵ حوسێن	٢٠٠٧	ڕووپێوی	کەرکوك
١١٣١	سۆزان ئیبراهیم حەبیب	٢٠٠٠	میکانیك	تەکنەلۆژی
١١٣٢	سۆزان ئەحمەد حەسەن	٢٠١٢	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوك
١١٣٣	سۆزان حەسەن عەبدوڵڵا	٢٠٠٩	شارستانی	سەلاحەددین
١١٣٤	سۆزان حەمید سالح	٢٠٠٩	لکاندن/میکانیك	تەکنیکی سلێمانی
١١٣٥	سۆزان سلێمان ئەحمەد	٢٠٠٣	میکانیك	سەلاحەددین
١١٣٦	سۆزان سەلیم ڕۆستەم	٢٠٠٨	میکانیك	تەکنیکی سلێمانی
١١٣٧	سۆزان شامل شەوکەت	٢٠١٠	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوك
١١٣٨	سۆزان سەلاح فەریق	٢٠٠٦	بەرنامەسازی	موستەنسریە
١١٣٩	سۆزان عەبدولکەریم پاشا	٢٠١١	بەرنامەسازی	کۆیە
١١٤٠	سۆزان کامیل حەسەن	٢٠٠٦	شارستانی	موستەنسریە
١١٤١	سۆزان کەریم مستەفا	٢٠١٣	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنیکی سلێمانی
١١٤٢	سۆزان مەجید مەحموود	٢٠٠٦	شارستانی	موستەنسریە
١١٤٣	سۆزان محەمەد سالح حەسەن	٢٠١٢	جیۆتەکنیك	کۆیە
١١٤٤	سۆزان محەمەد محەمەد عەلی	١٩٩٩	کیمیاوی	بەغداد

١١٤٥	سۆزان محەمەد نوری عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	کارەبا	بەغداد
١١٤٦	سۆزان مستەفا ویس	١٩٩٩	کارەبا	تکریت
١١٤٧	سۆزان نورەدین ئەحمەد	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوك
١١٤٨	سۆزان ئیبراهیم بایز	٢٠٠٧	ڕووپێوی	کەرکوك
١١٤٩	سۆزان جەبار هەلیل	٢٠٠٢	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
١١٥٠	سۆزان سەعید حەسەن	٢٠٠٢	هەواسازی	کەرکوك
١١٥١	سۆزان قاسم ڕەشید	٢٠٠١	کیمیا	تکریت
١١٥٢	سۆزان ئەسرەدین عەلی	٢٠٠٦	کارەبا	سەلاحەددین
١١٥٣	سۆما سەلاح ستار	٢٠١٢	گەیاندن	تەکنیکی سلێمانی
١١٥٤	سیامەند نورەدین عومەر	٢٠٠٤	شارستانی	تکریت
١١٥٥	سەیران حەسەن ڕەحیم	١٩٩٣	شارستانی	موستەنسریە
١١٥٦	سەیران عومەر ئەحمەد	١٩٨٩	شارستانی	سەلاحەددین
١١٥٧	سەیران محەمەد شەریف	٢٠٠٦	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوك
١١٥٨	سەیران مەعروف محەمەد	١٩٨٩	تەلارسازی	مووسڵ
١١٥٩	سیروان ئەحمەد محەمەد	٢٠٠٥	کارەبا	سەلاحەددین
١١٦٠	سیروان حەمید ڕەشید	١٩٨٧	بیناکاری	تەکنەلۆژی
١١٦١	سیروان سەعید ئەحمەد	١٩٨١	میکانیك	تەکنەلۆژی
١١٦٢	سیروان عاسی ئەحمەد ساڵح	٢٠٠٦	شارستانی	تەکنەلۆژی کەرکوك
١١٦٣	سیروان عەبدولمەجید فەرەج	٢٠٠٣	شارستانی	تکریت
١١٦٤	سیروان فەخرەدین جومعە	١٩٩٨	شارستانی	بەغداد
١١٦٥	سیروان محەمەد ئەمین عەبدولڕەحمان	٢٠٠٦	شارستانی	موستەنسریە
١١٦٦	سیروان محەمەد فەتاح	١٩٩٥	شارستانی	تەکنەلۆژی
١١٦٧	سیروان ئەجمەدین جەلال	١٩٨٥	شارستانی	بەغداد
١١٦٨	سیروان ئەجمەدین محەمەد	٢٠٠٣	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوك
١١٦٩	سیروان نوری حەسەن	١٩٩٤	میکانیك و پەروەردە	زانکۆیی تەکنەلۆژی
١١٧٠	سیرە قادر عەلی	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوك

١١٧١	سیڤەر سامان حەسەن	٢٠٠٥	تەلارسازی	بەغداد
١١٧٢	سەیفەدین عوسمان عەلی	١٩٧٨	شارستانی	سلێمانی
١١٧٣	سەیف سەلاحەددین ئەیوب	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیك	بەغدا
١١٧٤	سەیف عەبدولڕەحمان عەباس	٢٠٠٥	شارستانی	تەکنەلۆژی
١١٧٥	سەیف عەبدولهادی عەلی	٢٠١١	شارستانی	کەرکوك
١١٧٦	سەیف عەزیز تۆفیق سالی	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوك
١١٧٧	سەیف ماهیر ڕەئووف عەبدی	٢٠١٠	تەکنیکی ئەندازەی کۆمپیوتر	حەدبا
١١٧٨	سەیف ڕەحمان سالح	٢٠٠٦	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوك
١١٧٩	سەیوان عەبدوڵڵا حەمە عەلی	٢٠١١	بیناکاری	سلێمانی
١١٨٠	شاخەوان ئەحمەد مەلەك عەلی	٢٠١٠	بیناسازی	تەکنیکی هەولێر
١١٨١	شاخەوان جەبار عبدالکەریم	٢٠١١	ئەلەکتریك	سلێمانی
١١٨٢	شاخەوان جەبار مەجید	١٩٩٩	کۆمپیوتەر	کۆلێژی تەکنیکی مووسڵ
١١٨٣	شاخەوان ڕەفیق عەلی	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
١١٨٤	شاخەوان تاهیر شەریف	٢٠٠٢	میکانیك	کەرکوك
١١٨٥	شاخەوان عاسی محەمەد	٢٠١٢	بەرنامەسازی	کۆیە
١١٨٦	شاخەوان عەلی کاکە عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	بیناکاری	سلێمانی
١١٨٧	شاخەوان فاروق ڕەزا	٢٠١٠	بیناکاری	سلێمانی
١١٨٨	شاخەوان قادر عەزیز	١٩٩٠	شارستانی	مووسڵ
١١٨٩	شاخەوان محەمەد ئەمین کەریم	٢٠٠٩	بیناسازی	تەکنیکی هەولێر
١١٩٠	شاخەوان محەمەد شوکر	٢٠٠٦	میکانیك	تکریت
١١٩١	شاخەوان ئازاد حەمە سالح	٢٠١١	سەرچاوە ئاوییەکان	دهۆك
١١٩٢	شاخەوان جەبار مەجید	١٩٩٩	کۆمپیوتەر کۆمپیوتر	تەکنیکی – مووسڵ
١١٩٣	شادان ئەحمەد سەعید	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی
١١٩٤	شادان جەبار جەلال	٢٠١١	میکانیك	سەلاحەددین
١١٩٥	شادان تاهیر نوری حوسێن	٢٠١٠	بەرنامەسازی	کەرکوك
١١٩٦	شادان محەمەد جیهاد	٢٠٠١	بەرنامەسازی	ڕافیدەین
١١٩٧	شادان مەحموود خورشید	٢٠٠٢	نەوت	بەغداد
١١٩٨	شادمان عەبدولفەتاح محەمەد	٢٠١٠	میکانیك	سەلاحەددین

١١٩٩	شادیە حەسەن کاکەخان	١٩٩٩	تەلارسازی	بەغدا
١٢٠٠	شادیە هلال رەسوڵ	٢٠١١	ئاودێری	سلێمانی
١٢٠١	شارا خەلیل عەبدوڵڵا	٢٠١١	بەرنامەسازی	کۆیە
١٢٠٢	شارا کەمال محەمەد	٢٠٠٢	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٢٠٣	شاکیر بەکر ساڵح	١٩٩٥	شارستانی	بەغداد
١٢٠٤	شاکیر مەحموود رەشید	١٩٩٠	شارستانی	مووسڵ
١٢٠٥	شاکۆ ئەحمەد محەمەد	٢٠٠٨	ئاودێری	سلێمانی
١٢٠٦	شاڵاو عەبدولقادر ئەحمەد	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک
١٢٠٧	شاڵاو محەمەد ئەمین عارف	٢٠١٠	نەوت	کۆیە
١٢٠٨	شاڵاو محەمەد غەریب دەروێش	٢٠١١	ئاودێری	سلێمانی
١٢٠٩	شاڵاو عەبدولقادر ئەحمەد	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک
١٢١٠	شان عەبدولعەزیز ئەحمەد	٢٠٠٥	کیمیا	تکریت
١٢١١	شاناز ئەحمەد ئەمین	١٩٩٤	کارەبا	سەلاحەددین
١٢١٢	شانت ئەلیکسان ئەلبێرت	٢٠٠٥	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٢١٣	شانت درویش ئیبراهیم	٢٠٠٤	کارەبا	کەرکوک
١٢١٤	شامۆ خورشید نوری	٢٠١٢	شارستانی/ بەنداو و سەرچاوەکانی ئاو	مووسڵ
١٢١٥	شامۆ مەهدی عارف	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
١٢١٦	شامۆ ئیسماعیل حەسەن	٢٠٠٤	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
١٢١٧	شامۆ سدیق فەریق	٢٠١١	نەوت	کۆیە
١٢١٨	شامۆ مەجید کەریم ساڵح	٢٠١٠	رووپێوی	کەرکوک
١٢١٩	شامۆ رەحمان عارف	٢٠٠٦	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٢٢٠	شامین رەمەزان عەلی	٢٠٠٥	رووپێوی	تەکنیکی
١٢٢١	شامین لەتیف میروەیس	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
١٢٢٢	شامین هشام ئەحمەد	٢٠٠٣	میکانیک	مووسڵ
١٢٢٣	شەفەق نوری حەسەن	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەددین
١٢٢٤	شەماڵ عەبدولکەریم سەعید	٢٠٠٩	رووپێوی	کەرکوک
١٢٢٥	شەویو بەهرۆز ئەسعەد	٢٠١٢	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
١٢٢٦	شەونم تەحسین حەمید	١٩٨٦	بەرهەمهێنان	تەکنەلۆژی

١٢٢٧	شەداد ناسیح خورشید زەنگەنە	١٩٨٢	میکانیك	مووسڵ
١٢٢٨	شەزا شەهاب ئەحمەد	١٩٩٥	شارستانی	بەغداد
١٢٢٩	شەرمین جەوهەر سەعدوون	١٩٩٢	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
١٢٣٠	شروق تەها حەمید بەدر	٢٠٠٤	کیمیا	تکریت
١٢٣١	شوکران جەماڵ عەبدولقادر	١٩٩٦	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٢٣٢	شلێر عەلی حەسەن	١٩٩١	شارستانی	سەلاحەددین
١٢٣٣	شەماڵ ڕەزا محەمەد	٢٠١٠	ڕووپێو	تەکنیکی کەرکوك
١٢٣٤	شەماڵ عومەر شوکر	٢٠٠٦	ئاودێری	سلێمانی
١٢٣٥	شەماڵ نوری حەسەن	١٩٨١	شارستانی	سەلاحەددین
١٢٣٦	شنە عەلی محەمەد	٢٠٠٢	ڕووپێوی	کەرکوك
١٢٣٧	شنە غازی فەیزوڵلا	١٩٧٠	ئاودێری	بەغداد
١٢٣٨	شنۆ عاسی ئەحمەد ڕەشید	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوك
١٢٣٩	شنۆ لەتیف ئەحمەد	٢٠١١	بەرنامەسازی	سەلاحەددین
١٢٤٠	شنۆ عەبدولقادر محەمەد سابیر	٢٠٠٨	بەرنامەسازی	کەرکوك
١٢٤١	شەهاب ئەحمەد بەهرام	٢٠٠٠	میکانیك	بەغداد
١٢٤٢	شەهاب ئەحمەد ڕەشید	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەددین
١٢٤٣	شەهاب محەمەد عوسمان	١٩٨٦	شارستانی	سەلاحەددین
١٢٤٤	شەهاب وەهاب کەریم	٢٠٠١	کۆنترۆڵ و سیستەم	تەکنەلۆژی
١٢٤٥	شەهەد مەجید حەمید ڕەحمان	٢٠١١	نەوت	کەرکوك
١٢٤٦	شهلا ئەحمەد ئەمین	١٩٩٢	شارستانی	سەلاحەددین
١٢٤٧	شەهلا حەمید محەمەد ساڵح	١٩٨٧	شارستانی	سەلاحەددین
١٢٤٨	شەهلا مەجید مەحموود	١٩٩٦	شارستانی	بەغداد
١٢٤٩	شەهلە غازی ڕەشید	٢٠٠٣	کیمیا	بەغداد
١٢٥٠	شوان ئیسماعیل حەسەن	١٩٩٤	میکانیك	تەکنەلۆژی
١٢٥١	شوان حوسامەدین فەتاح	٢٠٠٦	شارستانی	بەغداد
١٢٥٢	شوان حوسێن ئەحمەد قادر	٢٠٠٧	میکانیك	سەلاحەددین
١٢٥٣	شوان عەبدولوەهاب عەبدوڵلا	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
١٢٥٤	شوان قادر ساڵح	١٩٩٤	میکانیك	بەغداد
١٢٥٥	شوان محەمەد سدیق عەبدوڵلا	٢٠١٢	ڕووپێوی	کەرکوك
١٢٥٦	شوان محەمەد غەریب	٢٠٠١	میکانیك	تەکنەلۆژی

١٢٥٧	شوانە قادر نوری	٢٠١٠	ئەوت	کۆیە
١٢٥٨	شوگار میکائیل جەمشیر	١٩٩٨	دەریاوانی	ئێران
١٢٥٩	شۆخان فەریق محەمەد	٢٠١٠	شارستانی	کۆیە
١٢٦٠	شۆڕشخان محەمەد ئەحمەد	٢٠٠٧	میکانیک	تکریت
١٢٦١	شۆڕش سەلام مستەفا	١٩٨٤	تەلارسازی	مووسڵ
١٢٦٢	شێرزاد تاهیر حوسێن	١٩٩٢	شارستانی	موستەنسریە
١٢٦٣	شێرزاد کەمال محەمەد کەریم	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوک
١٢٦٤	شێرزاد محەمەد سدیق	١٩٩١	کیمیا	تەکنەلۆژی
١٢٦٥	شێرکۆ کەریم محەمەد	٢٠٠٩	ڕووپێوی	تەکنەلۆژی
١٢٦٦	شێرکۆ مەعروف محەمەد	٢٠٠٣	کارەبا	مووسڵ
١٢٦٧	شێرۆ بورهان محەمەد	٢٠١٢	بەرنامەسازی	سەلاحەددین
١٢٦٨	شەیدا خەیروڵڵا ئەحمەد	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
١٢٦٩	شەیدا عەبدولڕەحمان قادر	٢٠١١	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
١٢٧٠	شێرزاد حوسێن عەبدولکەریم	١٩٩٣	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
١٢٧١	شێرزاد سابیر قادر	١٩٩٣	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٢٧٢	شیرکۆ حوسێن حامد	١٩٨٧	ڕووپێوی	بەغداد
١٢٧٣	شیروان خالید عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	کارەبا	سەلاحەددین
١٢٧٤	شیروان محەمەد عەلی	٢٠١٣	ئەوت	کۆیە
١٢٧٥	شیروان محەمەد نەجم	٢٠٠٦	قواعد وعدد	تەکنیکی بەغداد
١٢٧٦	شیروان نەجمەدین محەمەد ئەمین	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
١٢٧٧	شیروان نوری غەریب	٢٠٠٣	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٢٧٨	شیرین جەواد عەبدولڕەحمان	٢٠٠٩	کارەبا	سەلاحەددین
١٢٧٩	شیرین ستار محەمەد ئەحمەد	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٢٨٠	شیرین کەریم ڕەحیم	٢٠١٠٢	شارستانی	کەرکوک
١٢٨١	شیڤان فەخرەدین محەمەد ساڵح	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
١٢٨٢	شیلان عوسمان عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
١٢٨٣	شیلان فەقێ محەمەد خورشید	٢٠٠٠	کارەبا	سەلاحەددین
١٢٨٤	شیلان نەجمەدین تەیب	٢٠٠٣	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٢٨٥	شەیما ڕەسوڵ خەلیفە	٢٠٠١	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٢٨٦	شەیما ڕەئووف ڕەحیم	٢٠١٢	ئاودێری	سلێمانی

١٢٨٧	شەیما ساڵح عەبدولڕەحمان	٢٠٠٨	شارستانی	مووسڵ
١٢٨٨	شەیما تاهیر نوری	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
١٢٨٩	شەیما عیزەدین عەزیز	٢٠٠٥	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
١٢٩٠	شەیما عومەر عەبدولڕەحمان	٢٠١١	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
١٢٩١	سابیر ئەحمەد سەعید	١٩٨٩	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٢٩٢	سابیر سەعید عەلی	٢٠٠٦	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
١٢٩٣	سابیر شوکر محەمەد	١٩٨٨	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٢٩٤	سابیر عەبدوڵڵا حەسەن	١٩٧٧	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٢٩٥	ساحیب داود محەمەد	٢٠٠٢	بەهەمهێنان و کانزا	مووسڵ
١٢٩٦	سادق محەمەد ئەمین سەعید	٢٠٠٣	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٢٩٧	ساڵح ئەحمەد وحیش	٢٠٠٨	موارد المائی	مووسڵ
١٢٩٨	ساڵح حەبیب نەجیب	٢٠٠٩	شارستانی	کۆبنهاگن- تەکنەلۆژی
١٢٩٩	ساڵح خەڵەف مەحموود	١٩٩٨	شارستانی	تکریت
١٣٠٠	ساڵح مەجید محەمەد	٢٠٠٨	میکانیک	ئەنبار
١٣٠١	سەبا فازڵ ئەحمەد	٢٠٠٤	کارەبا	تکریت
١٣٠٢	سەبا مەحموود عەبدوللەتیف	١٩٩١	کارەبا	مووسڵ
١٣٠٣	سەباحەدین ستار ساڵح	٢٠٠٠	شارستانی	تکریت
١٣٠٤	سەباح ڕەشید محەمەد	٢٠١٠	ئاردێری	سلێمانی
١٣٠٥	سەباح ڕەفیق محەمەد	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوک
١٣٠٦	سەباح شەوکەت قادر	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیک	تەکنیکی کەرکوک
١٣٠٧	سەباح عوبێد یابا	١٩٨٦	کارەبا	بەغداد
١٣٠٨	سەباح فەخرەدین خورشید	١٩٩٢	میکانیک	سەلاحەددین
١٣٠٩	سەباح محەمەد ئامیق	١٩٨٥	میکانیک	مووسڵ
١٣١٠	سەباح میرزا عەلی	١٩٧٧	میکانیک	بەغدا
١٣١١	سەباح مستەفا سدیق	١٩٨٧	کارەبا	سەلاحەددین
١٣١٢	سوبحی محەمەد فەریق ئەحمەد	١٩٩١	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٣١٣	سوبحی هادی عەبدولڕەحمان	١٩٧٩	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٣١٤	سەبوور عەبدولستار حەسەن	١٩٨٩	کارەبا	سەلاحەددین
١٣١٥	سەبیحە حوسێن ئیبراهیم	١٩٧٩	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٣١٦	سەدام عەبدولڕەزاق محەمەد	٢٠٠٦	کیمیا	تەکنەلۆژی

١٣١٧	سدیق محەمەد ئەحمەد	٢٠٠٢	بیناکاری	سلێمان
١٣١٨	سەفا ئەجمەدین شوکر	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
١٣١٩	سەفا ئازاد رەشید عەبدولرەحمان	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
١٣٢٠	سەفا ئەحمەد لەتیف	٢٠٠٧	نەوت	بەغداد
١٣٢١	سەفا حەمید مووسا	٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٣٢٢	سەفا رەمەزان مەجوەل	٢٠٠٦	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٣٢٣	سەفا عەدنان سلێمان	٢٠١١	پرۆگرام سازی	حەدبا
١٣٢٤	سەفا قادر عەبدوڵڵا	٢٠٠٢	شارستانی	بەغداد
١٣٢٥	سەفین حوسێن عەلی	١٩٧١	ئەلیکترۆنیک	بەغداد
١٣٢٦	سەلاحەددین سلێمان مەحموود	١٩٨٥	میکانیک	بەغداد
١٣٢٧	سەلاحەددین ساڵح سلێمان	١٩٩٢	رووپێوی	بەغداد
١٣٢٨	سەلاحەددین فەخرەدین محێدین	١٩٨٧	شارستانی	سەلاحەددین
١٣٢٩	سەلاحەددین لەتیف ئیسماعیل	٢٠٠٢	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٣٣٠	سەلاحەددین محەمەد مستەفا	١٩٠	کارەبا	بەغداد
١٣٣١	سەلاحەددین مەحموود پیرداود	٢٠٠٥	کارەبا	کەرکوک
١٣٣٢	سەلاح ساڵح محەمەد	٢٠٠٠	میکانیک	تەکنیکی بەغداد
١٣٣٣	سەلاح فایەق ساڵح عومەر	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
١٣٣٤	سەلاح فایەق مەردان	٢٠١٠	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
١٣٣٥	سەلاح مەحموود خورشید	٢٠١١	کارەبا	کەرکوک
١٣٣٦	سەلاح نوری حەسەن	٢٠٠١	شارستانی	ئەنبار
١٣٣٧	سەلاح وەلی شاواز	٢٠٠١	میکانیک	سەلاحەددین
١٣٣٨	سەمەد عەبدولرەحمان رەشید	١٩٧٥	شارستانی	سەلاحەددین
١٣٣٩	سەمەد عەبدولرەحمان شەریف	١٩٧٨	شارستانی	سلێمانی
١٣٤٠	سەمەد محەمەد ئەحمەد	٢٠٠٠	میکانیک	تکریت
١٣٤١	سەمەد محەمەد کوێخا	١٩٩٣	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٣٤٢	سەمەد یاسین ئەحمەد	١٩٨٣	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٣٤٣	سەنعان سەردار ستار	٢٠١٢	گەیاندن	تەکنیکی سلێمانی
١٣٤٤	سوهەیب زیا محەمەد ئەمین	٢٠٠٤	کیمیا	تەکنەلۆژی

١٣٤٥	سوهەیب یوسف عەبدوڵڵا حوسێن	٢٠٠٥	کارەبا	کەرکوک
١٣٤٦	سوارە محەمەد سدیق	٢٠١١	تەکنیکی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
١٣٤٧	سۆزگول محەمەد مالەڵڵا	١٩٩٩	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٣٤٨	چالاک ئیبراهیم محەمەد	٢٠١٠	جیۆتەکنیک	کۆیە
١٣٤٩	چالاک ئیحسان ئەحمەد حەمید	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
١٣٥٠	چالاک جەمیل قادر	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
١٣٥١	چالاک جەمیل خالید	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
١٣٥٢	چالاک عەبدوڵڵا ڕەحیم	٢٠٠٧	شارستانی	مووسڵ
١٣٥٣	چالاک عەبدوڵڵا قادر	١٩٩٥	میکانیک	سەلاحەددین
١٣٥٤	چالاک فوئاد حەمە سەعید	٢٠١٠	شارستانی	سەلاحەددین
١٣٥٥	چالاک کەریم قوربانی	٢٠٠٥	میکانیک	تکریت
١٣٥٦	چەتۆ عەبدوللەتیف عەبدولکەریم	٢٠٠٥	ئەندازیاری تەکنیکی	تەکنیکی کەرکوک
١٣٥٧	ڕوحا ئەنوەر ئیبراهیم ڕەشید	٢٠٠٢	کارەبا	مووسڵ
١٣٥٨	ڕوحا یەعقووب یوسف	٢٠٠٠	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٣٥٩	چرا سوبحی عەبدولفەتاح	٢٠٠٥	کۆمپیوتەر	تەکنەلۆژی بەغداد
١٣٦٠	چراخان عەبدولحەمید ئەحمەد	٢٠٠٣	بەرنامەسازی	ڕافیدەین
١٣٦١	چریە سیروان واحید	٢٠٠٩	کارەبا	سەلاحەددین
١٣٦٢	چروسکە محەمەد خان فەریق	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
١٣٦٣	چرۆ عەبدولکەریم ڕەفیق	٢٠٠٨	ئاودێری	سلێمانی
١٣٦٤	چرۆ محەمەد مەحموود	٢٠٠٤	کارەبا	تکریت
١٣٦٥	چرۆ وەهاب ڕەشید سەمین	٢٠٠٧	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
١٣٦٦	سەفا نەجمەدین شوکر	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٣٦٧	چنار حوسێن عەلی	٢٠٠٦	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
١٣٦٨	چنار سەلاحەددین محەمەد	٢٠١١	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٣٦٩	چنار عاسی محەمەد	٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیک وکۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
١٣٧٠	چنار عەبدولکەریم محەمەد	٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٣٧١	چنار فازڵ مەجید	٢٠٠٧	شارستانی	سەلاحەددین
١٣٧٢	ڕەواس عەبدولهادی سابیر	٢٠٠٢	تەلارسازی	سەلاحەددین

١٢٧٣	چۆپی عەبدولکەریم حەسەن	٢٠٠٣	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٢٧٤	چێنەر نەجمەدین عەبدوڵلا	٢٠١٠	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
١٢٧٥	چیا جومعە شەریف	٢٠١٢	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٢٧٦	چیا عەبدولڕەحمان عەبدولکەریم محەمەد شەریف	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوک
١٢٧٧	زیا سابیر محەمەد	٢٠٠٥-٢٠٠٦	شارستانی	تکریت
١٢٧٨	زیا عەبدولغەنی سلێمان	١٩٨٨	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٢٧٩	زەیف فەیحان مەحموود	١٩٨٦	میکانیک	-
١٢٨٠	چیمەن عوسمان نەسرەدین	٢٠٠٨	ڕووپێوی	کەرکوک
١٢٨١	تاریق قادر غالیب	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
١٢٨٢	تاریق حوسێن عەلی	٢٠٠٤	کارەبا	دیالە
١٢٨٣	تاریق خالید کەریم	١٩٧٨	شارستانی	سلێمانی
١٢٨٤	تاریق ڕەشید شەریف	١٩٩٣	میکانیک	بەغداد
١٢٨٥	تاریق تەیب شوکر	١٩٩٥	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٢٨٦	تاریق عەباس بەگ محەمەد	١٩٩٨	شارستانی	ئەنبار
١٢٨٧	تاریق لعازر تۆما	٢٠٠٦	ئەلیکترۆن کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
١٢٨٨	تاریق محەمەد نوری	١٩٩٢	تەلارسازی	مووسڵ
١٢٨٩	تاهیر تاریق محەمەد	٢٠٠٤	زانیاری	کەرکوک
١٢٩٠	تاهیر عەلی قادر	١٩٨٨	کارەبا	سەلاحەددین
١٢٩١	تاهیر کەریم فەتاح	١٩٩٥	شارستانی	تکریت
١٢٩٢	گەرمیان حەسەن عەبدولکەریم	٢٠١٠	ئاودێری	سلێمانی
١٢٩٣	گەشاو ئەحمەد عەزیز	٢٠١٠	بیناکاری	سلێمانی
١٢٩٤	گەشاو عەبدولقادر ئەحمەد	٢٠٠٧	بەرنامەسازی	سەلاحەددین
١٢٩٥	گەیلان مستەفا محەمەد	٢٠١٠	شارستانی	سەلاحەددین
١٢٩٦	گەشە عەزیز عومەر حوسێن	٢٠١٠	کارەبا	کەرکوک
١٢٩٧	گوڵاڵە عەبدول محەمەد قادر	٢٠٠٩	ڕووپێوی	کەرکوک
١٢٩٨	کنار عەبدولمەجید حەمید	٢٠٠٦	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
١٢٩٩	تەها ئەمین محەمەد	١٩٩١	کارەبا	سەلاحەددین
١٤٠٠	گۆران محەمەد محەمەد عەلی	٢٠٠١	شارستانی	بەغدا
١٤٠١	گوڵستان محەمەد قادر	٢٠١٠	کارەبا	سلێمانی

١٤٠٢	گولاله حەربی نوری	٢٠٠٢	الوزەرالگاق	کۆلێژی تەکنیکی
١٤٠٣	گولشاد محەمەد کەریم	١٩٩٦	شارستانی	تکریت
١٤٠٤	گونێل تاریق حەسەن	٢٠٠٦	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٤٠٥	گۆران ئیبراهیم حەبیب	١٩٩٩	شارستانی	تکریت
١٤٠٦	گۆران ئیبراهیم محەمەد عەزم	٢٠٠٧	سووتەمەنی و وزە	بەغداد
١٤٠٧	گۆران بابان خدر	١٩٩٨	کارەبا	تکریت
١٤٠٨	گۆران باهیر محەمەد	١٩٩٨	کیمیا	تکریت
١٤٠٩	گۆران بورهان محەمەد	٢٠١١	بیناکاری	سلێمانی
١٤١٠	گۆران جەبار عەزیز	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٤١١	گۆران جەلال خدر عەبدوڵڵا	٢٠١١	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٤١٢	گۆران جەماڵ ئیسماعیل	٢٠٠٢	میکانیک	کەرکوک
١٤١٣	گۆران خورشید محەمەد	٢٠٠٩	میکانیک	سەلاحەددین
١٤١٤	گۆران سەلمان ئەحمەد	٢٠١١	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٤١٥	گۆران شوکر ئەحمەد	٢٠٠٧	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٤١٦	گۆران سابیر محەمەد ڕەسوڵ	٢٠١٠	شارستانی	تکریت
١٤١٧	گۆران سەمەد محەمەد	٢٠٠٥	کۆمپیوتەر	تەکنەلۆژی
١٤١٨	گۆران عادل محەمەد فەرەج	٢٠٠٦	ئاردێری	سلێمانی
١٤١٩	گۆران کەنعان شیخان	٢٠٠٤	سووتەمەنی ووزە	تەکنیکی کەرکوک
١٤٢٠	گۆران محەمەد محەمەد عەلی	٢٠٠١	شارستانی	بەغداد
١٤٢١	گۆران مەحموود نەجمەدین	٢٠٠٧	بیناکاری	سلێمانی
١٤٢٢	گۆران مەردان غێدان	٢٠٠٨	تەلارسازی	ئەلمانیا
١٤٢٣	گۆران میدایەت حەیدەر	٢٠١٠	ژینگە	موستەنسریە
١٤٢٤	گۆڤەند ئیسماعیل ڕەسوڵ	٢٠٠٧	شارستانی	سەلاحەددین
١٤٢٥	گۆنا جەبار کەریم	٢٠١٢	ئاردێری	سلێمانی
١٤٢٦	گۆنا محەمەد حوسێن قادر	٢٠١٠	تەکنیکی پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
١٤٢٧	تەیب جەبار ئەمین	١٩٧٦	شارستانی	سلێمانی
١٤٢٨	تەیب محەمەد ڕەحیم	١٩٩٣	کارەبا	مووسڵ
١٤٢٩	گێلاس فەرحان محەمەد	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٤٣٠	گەیلان بەهائەدین مستەفا	٢٠٠٤	شارستانی	مووسڵ
١٤٣١	گەیلان عوسمان محەمەد	٢٠٠٣	کارەبا	مووسڵ

١٤٣٢	گەیلان عیرفان کەریم	٢٠٠٧	تەکنیکی ئەلکترۆن کۆنترۆل	کەرکوک
١٤٣٣	ئامر خەلیل محەمەد	٢٠٠٠	شارستانی	موستەنسریە
١٤٣٤	ڤیان ئەسغەر ئەکبەر	٢٠٠٤	مواد	کەرکوک
١٤٣٥	ڤیان ئەمین سەمین	٢٠١٢	بەرنامەسازی	کۆیە
١٤٣٦	ڤیان حوسێن هادی	٢٠٠٧	شارستانی	بەغداد
١٤٣٧	ڤیان شەریف قادر	٢٠٠٥-٢٠٠٦	کارەبا	سەلاحەددین
١٤٣٨	ڤیان سەلاح محەمەد	٢٠٠٧	پرۆگرام سازی	سەلاحەددین
١٤٣٩	ڤیان عوسمان یاسین	٢٠٠٢	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٤٤٠	ڤیان فاروق عەزیز	٢٠١٠	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
١٤٤١	ڤیان محەمەد ئەحمەد کەریم	٢٠٠٩	نەوت	کەرکوک
١٤٤٢	ڤیان محەمەد محێدین	٢٠٠٥-٢٠٠٦	سەرچاوەکانی ئاو	مووسڵ
١٤٤٣	ڤیان محەمەدئەمین محەمەد	٢٠١٢	کارەبا	سلێمانی
١٤٤٤	ڤیان مەحموود نوری	٢٠٠٥	کۆمپیوتەر	تەکنەلۆژی
١٤٤٥	ڤیان نەجمەدین حەسەن	٢٠٠٢	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٤٤٦	عادل ئەدهەم ئیبراهیم	٢٠٠٤	ئەلیکترۆن	کەرکوک
١٤٤٧	عادل ئەدهەم عەبدوڵلا	٢٠٠٢-٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٤٤٨	عادل جەلال سەعید	٢٠٠١	کارەبا	موستەنسریە
١٤٤٩	عادل ڕەشید ئەحمەد	٢٠٠٢	میکانیک	تکریت
١٤٥٠	عاسم مەجید مورشید	١٩٨٩	کارەبا	مووسڵ
١٤٥١	عاصم محەمەد عەلی نورەدین	٢٠٠٨	میکانیک	تکریت
١٤٥٢	عامر ئومێد ئەکرەم	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
١٤٥٣	عامر بەیان ستار	١٩٩٦	کارەبا	سەلاحەددین
١٤٥٤	عامر عەلی عەبدوڵلا	٢٠٠١	شارستانی	مووسڵ
١٤٥٥	عایشە فەلاح عومەر	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
١٤٥٦	عەباس تۆفیق فەتحوڵلا	١٩٩٣	کارەبا	سەلاحەددین
١٤٥٧	عەباس جەبار فەرەج	٢٠٠٣	میکانیک	تکریت
١٤٥٨	عەباس حوسێن ئەسوەد	٢٠٠٧	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک

١٤٥٩	عەباس ڕەحیم موبارەك	٢٠٠٩	نەوت	کەرکوك
١٤٦٠	عەباس ڕەمەزان عەلی	٢٠٠٣	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٤٦١	عەباس زەینەل عەباس	٢٠٠٨	میکانیك	بەغداد
١٤٦٢	عەباس زەینەل عەبدولعەزیز	٢٠٠٤	میکانیك	تکریت
١٤٦٣	عەباس سەعەد سبع	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
١٤٦٤	عەباس سەلمان داود	٢٠٠٦	کارەبا	دیالە
١٤٦٥	عەباس غالیب شەریف	٢٠٠٦	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوك
١٤٦٦	عەباس فازڵ جاسم	٢٠٠٢	ڕێگاو گواستنەوە	موستەنسریە
١٤٦٧	عەباس فازڵ سابیر	٢٠٠٢	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوك
١٤٦٨	عەباس فازڵ فەرەج	٢٠٠٩	بەرنامەسازی	ڕافیدەین
١٤٦٩	عەباس فایەق غەریب	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوك
١٤٧٠	عەباس محەمەد سالح یاسین	٢٠١٠	بەرنامەسازی	کۆیە
١٤٧١	عەباس محەمەد نوری سابیر	٢٠١٠	ڕووپێو	تەکنیکی کەرکوك
١٤٧٢	عەبدولڕەحمان کەریم عەبدوڵلا ڕەحمان	٢٠١٣	تەکنیکی ئەندازەی شارستانی	تەکنیکی مووسڵ
١٤٧٣	عەبدوئیلا عەدنان کەریم	٢٠٠٦	محطات	موسەیەب
١٤٧٤	عەبدولباست دەروێش کەریم	١٩٩٣	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنەلۆژی
١٤٧٥	عەبدولباست عەبدولسەمەد عەبدولحەمید	٢٠٠٢	میکانیك	سەلاحەددین
١٤٧٦	عەبدولباست عومەر مستەفا	١٩٨٢	کارەبا	سەلاحەددین
١٤٧٧	عەبدولباست فەخرەدین سەعید	٢٠٠٠	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٤٧٨	عەبدولجەبار ڕەشید قادر	١٩٨٢	شارستانی	سەلاحەددین
١٤٧٩	عەبدولحەمید ڕەشید محەمەد	٢٠٠٥	شارستانی	موستەنسریە
١٤٨٠	عەبدولحەمید ڕشید ئیسماعیل	١٩٧٩	نەوت	بەغداد
١٤٨١	عەبدولحەمید عەبدوڵلا حوسێن	١٩٧٩	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٤٨٢	عەبدولخالق خالید میدحەت	١٩٨١	کارەبا	سلێمانی
١٤٨٣	عەبدولخالق عەبدوڵلا محەمەد	١٩٨٧	میکانیك	تەکنەلۆژی
١٤٨٤	عەبدولخالق محەمەد سۆق	١٩٩٠	شارستانی	مووسڵ
١٤٨٥	عەبدولخالق یوسف حەسەن	١٩٧٩	کارەبا	سەلاحەددین
١٤٨٦	عەبدولڕەحمان حەسەن سەعید	٢٠٠٩	کۆمپیوتەر	حەدبای زانکۆیی

١٤٨٧	عەبدولڕەحمان حەمید مەحموود	١٩٧٩	کارەبا	سلێمانی
١٤٨٨	عەبدولڕەحمان سەعید ساڵح	١٩٩٩	شارستانی	بەغداد
١٤٨٩	عەبدولڕەحمان سدیق کەریم	١٩٩٢	شارستانی	مووسڵ
١٤٩٠	عەبدولڕەحمان عوسمان کاکل محەمەد	٢٠٠٧	کارەبا	کەرکوک
١٤٩١	عەبدولڕەحمان کامیل حەمید	١٩٨٧		
١٤٩٢	عەبدولڕەزاق حوسێن موراد	١٩٨٧	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٤٩٣	عەبدولکەریم فاتیح ئەنوەر	١٩٨٤	میکانیک	بەغداد
١٤٩٤	عەبدولستار ئەحمەد بارا ئەحمەد	١٩٨٢	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٤٩٥	عەبدولسەلام سدیق محەمەد	١٩٨٧	شارستانی	سەلاحەددین
١٤٩٦	عەبدولسەلام سەلاحەددین عەبدولمەجید	١٩٧٦	شارستانی	مووسڵ
١٤٩٧	عەبدولسەلام عەبدولڕەحمان ئەحمەد	١٩٨٠	کارەبا	سلێمانی
١٤٩٨	عەبدولسەلام عەبدولکەریم عەزیز	١٩٧٧	شارستانی	مووسڵ
١٤٩٩	عەبدولسەمەد خورشید عەبدولڕەحمان	١٩٩٧	میکانیک	بەغداد
١٥٠٠	عەبدوللەتیف حەسەن بەرزنجی	١٩٦٦	میکانیک	پەیمانگای پیشەوەرانی باڵا
١٥٠١	عەبدولعەزیز ئەحمەد یوسف	١٩٦٨	شارستانی	مووسڵ
١٥٠٢	عەبدولعەزیز حوسێن حەسەن	٢٠٠٤	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٥٠٣	عەبدولعەزیز عەبدولواحید جەلال	١٩٨٠	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٥٠٤	عەبدولقادر بەکر شاکیر	١٩٨١	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٥٠٥	عەبدولقادر حوسێن ساڵح	١٩٩٧	میکانیک	تکریت
١٥٠٦	عەبدولقادر ڕەحیم تەها	١٩٨٣	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٥٠٧	عەبدولقادر شەریف عەزیز	٢٠٠٣	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
١٥٠٨	عەبدولقادر محەمەد قادر	١٩٩٥	شارستانی	سەلاحەددین
١٥٠٩	عەبدولقادر مستەفا قادر	٢٠٠٩	تەکنیکی ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
١٥١٠	عەبدولکەریم حەسەن ڕەفیق	١٩٧٠	شارستانی	مووسڵ
١٥١١	عەبدولکەریم خەڵەف ساڵح	٢٠٠٦	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
١٥١٢	عەبدولکەریم عەبدولستار	١٩٨٢	شارستانی	مووسڵ

١٥١٣	عەبدولکەریم عەبدولمەجید محەمەد	١٩٨٣	کارەبا	سەلاحەددین
١٥١٤	عەبدولکەریم عومەر سەعید	١٩٨٥	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٥١٥	عەبدولکەریم محەمەد حەسەن	١٩٨٧	شارستانی	مووسڵ
١٥١٦	عەبدولکەریم محەمەد ڕەشید	١٩٩١	شارستانی	تەکنەلۆژی بەغدا
١٥١٧	عەبدولکەریم محەمەد عەبدولکەریم	٢٠٠٦	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوك
١٥١٨	عەبدولکەریم نامیق عەلی	١٩٨٤	کیمیا	تەکنەلۆژی
١٥١٩	عەبدوڵا عەبدولقادر ڕەشید	٢٠١٢	تەلارسازی	ئەردەن
١٥٢٠	عەبدوڵا ئەحمەد عەبدوڵا	٢٠١١	تەکنیکی ئەندازەی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوك
١٥٢١	عەبدوڵا عەبدولڕەحمان محەمەد	١٩٩٢	میکانیك	بەغداد
١٥٢٢	عەبدوڵا عەلی دەروێش محەمەد	١٩٨٠	کارەبا	مووسڵ
١٥٢٣	عەبدوڵا فازڵ تۆفیق حوسێن	٢٠١٢	ڕووپێوی	کەرکوك
١٥٢٤	عەبدوڵا فەلاح ئەحمەد	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
١٥٢٥	عەبدوڵا محەمەد حەمید	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
١٥٢٦	عەبدوڵا محەمەد ساڵح	١٩٩٦	شارستانی	سەلاحەددین
١٥٢٧	عەبدولمەجید ئەحمەد عەبدولڕەحمان	١٩٦٩	شارستانی	بەسرە
١٥٢٨	عەبدولمەجید عەبدولحەمید محەمەد	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوك
١٥٢٩	عەبدولموتعیم عەبدولعەزیز حەسەن	١٩٩٣	میکانیك	سەلاحەددین
١٥٣٠	عەبدولمەهدی سەمین حەسەن	١٩٩١	کارەبا	سەلاحەددین
١٥٣١	عەبدولنافع مووسا ئیبراهیم	٢٠٠٦	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوك
١٥٣٢	عەبدولوەهاب ئەحمەد عەلی	١٩٧٨	هندە المواد	تەکنیکی بەغداد
١٥٣٣	عەبدولوەهاب محەمەد ڕەحیم	١٩٩٤	کارەبا	مووسڵ
١٥٣٤	عبدین مەولوود سەعید	١٩٨٦	میکانیك	بەسرە
١٥٣٥	عوبێد عەبدولڕەحمان عەبدوڵا	٢٠٠٩	میکانیك	سەلاحەددین
١٥٣٦	عوبێد محەمەد ساڵح	١٩٨١	شارستانی	سلێمانی
١٥٣٧	عوبێدە تاریق سەلمان	٢٠١١	شارستانی	کەرکوك
١٥٣٨	عەبیر سەبع حمود	٢٠٠٨	تەلارسازی	مووسڵ

١٥٣٩	عوسمان سەعید حەسەن	١٩٧٧	شارستانی	سلێمانی
١٥٤٠	عوسمان عەبدولرەحمان حەسەن	١٩٩٦	میکانیك	تەکنیکی بەغداد
١٥٤١	عوسمان عەبدولمەجید فەرەج	١٩٨٧	ئاودێری	مووسڵ
١٥٤٢	عوسمان فاتیح فەتاح	١٩٩٩	شارستانی	سەلاحەددین
١٥٤٣	عوسمان قادر ئیبراهیم	١٩٩٢	میکانیك	مووسڵ
١٥٤٤	عوسمان محەمەد ئەحمەد	١٩٩٦	کارەبا	مووسڵ
١٥٤٥	عوسمان محەمەد ئەمین عەبدوڵلا	١٩٩٧	کیمیا	بەغداد
١٥٤٦	عوسمان محەمەد ڕەشید	٢٠٠٠	کۆمپیوتەر	موستەنسریە
١٥٤٧	عوسمان محەمەد عەبدوڵلا	٢٠٠١	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٥٤٨	عەدالەت محەمەد ئیبراهیم	١٩٨٥	میکانیك	بەغدا
١٥٤٩	عەدنان ئەبوبەکر کاکە ڕەش	٢٠٠٣	کارەبا	سەلاحەددین
١٥٥٠	عەدنان حەسەن کاکە خان	٢٠٠٤	میکانیك	تکریت
١٥٥١	عەدنان خەلیل ئیبراهیم	٢٠٠٢	شارستانی	سەلاحەددین
١٥٥٢	عەدنان ڕەزا فارس	٢٠٠٢	ڕووپێوی	بەغداد
١٥٥٣	عەدنان عەباس حەسەن	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیەو کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوك
١٥٥٤	عەدنان عەبدولخالق سالح	٢٠٠٢- ٢٠٠٣	ئەلیکترۆن وکۆنترۆڵ	تەکنیکی
١٥٥٥	عەدنان عەبدولعەزیز محەمەد	١٩٨٦	شارستانی	سەلاحەددین
١٥٥٦	عەدنان عبود عەباس	٢٠٠٤	کارەبا	کەرکوك
١٥٥٧	عەدنان عیسا عەبدولجەبار	٢٠٠٣	کارەبا	کەرکوك
١٥٥٨	عەدنان قادر ئەسعەد	١٩٩٩	میکانیك	سەلاحەددین
١٥٥٩	عەدنان محەمەد خان ڕەشید	٢٠١٠	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
١٥٦٠	عەدنان محەمەد مرعی	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
١٥٦١	عەدنان مەحموود خورسید	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوك
١٥٦٢	عەدنان محێدین ڕەشید	٢٠٠٣	میکانیك	موستەنسریە
١٥٦٣	عودەی ئیبراهیم هادی	٢٠٠٧	میکانیك	مووسڵ
١٥٦٤	عودەی سەلیم یوسف کازم	٢٠٠٥	مواد	تەکنەلۆژی
١٥٦٥	عودەی سەدام کازم	١٩٩٩	تەلارسازی	بەغداد
١٥٦٦	عودەی قەیس هادی	٢٠١٠	تەکنیکی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوك

١٥٦٧	عودەی نوئیل مەتی	٢٠٠٢	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی
١٥٦٨	عیرفان حەسەن ئەحمەد	٢٠٠٦	ئاودێری	سلێمانی
١٥٦٩	عیرفان سدیق کەریم	١٩٨٩	شارستانی	بەغداد
١٥٧٠	عیرفان عەبدولوەهاب حوسێن	٢٠٠٢	کارەبا	بەغداد
١٥٧١	عیرفان محەمەد سالح	٢٠١١	کارەبا	سلێمانی
١٥٧٢	عەزیز سەعید ڕەشید	١٩٨٩	شارستانی	سەلاحەددین
١٥٧٣	عسکر ئەحمەد محەمەد	١٩٨٦	کارەبا	سەلاحەددین
١٥٧٤	عیسام حوسامەدین عەلی	٢٠٠٤	تەکنیکی ڕووپێو	کەرکوک
١٥٧٥	عیسام جومعە کامیل	١٩٩٢	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٥٧٦	عیسام عەونی محەمەد ئەمین	١٩٩٩	میکانیک	موستەنسریە
١٥٧٧	عیسام محەمەد جەلال	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
١٥٧٨	عیسام محەمەد عەزیز	١٩٩٩	شارستانی	تکریت
١٥٧٩	عیسام یاس عبود	١٩٧٨	میکانیک	بەغدا
١٥٨٠	عەتار مەتەر حەسەن	١٩٨٤	بیناکاری	سلێمان
١٥٨١	عەفان عوسمان کەریم	١٩٨٥	میکانیک	بەغداد
١٥٨٢	عەقیل ئەکرەم مەحموود	٢٠٠٦	کیمیاوی	تکریت
١٥٨٣	عەقیل عەزیز حوسێن	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک
١٥٨٤	عەقیل لایز داخل	٢٠٠٠	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٥٨٥	عەقیل نەجدەت نەسرەت سادق	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
١٥٨٦	عەلائەدین عەبدولڕەزاق حمود	١٩٧٩	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٥٨٧	عەلا حوسێن محەمەد عەلی	٢٠٠٧	کارەبا	کەرکوک
١٥٨٨	عەلا خەلیل ئیبراهیم	٢٠٠٩	میکانیک	سەلاحەددین
١٥٨٩	عەلا کازم هاشم	٢٠٠٢	نەوت	بەغدا
١٥٩٠	عەلی ئیبراهیم محەمەد	٢٠٠٤	نەوت	بەغداد
١٥٩١	عەلی ئەحمەد شەهاب	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٥٩٢	عەلی ئەحمەد محەمەد	٢٠٠٣	ڕووپێوی	کەرکوک
١٥٩٣	عەلی ئەحمەد نوری	٢٠٠٥	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
١٥٩٤	عەلی ئایدن عومەر	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک
١٥٩٥	عەلی جەبار مەحموود ڕەحمان	٢٠٠٥	کۆنکریت و کەرەستە	بەغداد

١٥٩٦	عەلی جەماڵ سەمەد	١٩٩٥	شارستانی	تکریت
١٥٩٧	عەلی حوسامەدین ڕەئووف	٢٠٠٣	شارستانی	بەغداد
١٥٩٨	عەلی حەسەن عەودل	١٩٩٥	شارستانی	تکریت
١٥٩٩	عەلی حوسێن عەلی	٢٠٠٥	کارەبا	دیالە
١٦٠٠	عەلی حوسێن قادر	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
١٦٠١	عەلی حوسێن محەمەد عەلی	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
١٦٠٢	عەلی حوسێن محەمەد عەلی	٢٠٠٩	ڕووپێوی	کەرکوک
١٦٠٣	عەلی حوسێن خورشید	١٩٧٧	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٦٠٤	عەلی حوسێن قەدوری مەحموود	٢٠٠٧	کارەبا	تەکنیکی بەغداد
١٦٠٥	عەلی حەیدەر ڕەفعەت	٢٠٠٣	کیمیا	تەکنەلۆژی
١٦٠٦	عەلی حەیدەر سابیر	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٦٠٧	عەلی حەیدەر سادق زەناو	٢٠٠٤	کیمیا	تکریت
١٦٠٨	عەلی خەلیل ڕەشید	٢٠١١	شارستانی	سەلاحەددین
١٦٠٩	عەلی ڕەمەزان محەمەد	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوک
١٦١٠	عەلی سوبحان حەمید	٢٠٠٧	شارستانی	بەغداد
١٦١١	عەلی سەلام عومەر	٢٠١٠	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
١٦١٢	عەلی سەلام مەجید	٢٠١٠	تەکنیکی سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٦١٣	عەلی شەهابەددین خدر	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
١٦١٤	عەلی ساحیب کازم	١٩٩٩	کارەبا	بەغداد
١٦١٥	عەلی سالح غارس	٢٠١٢	میکانیک	تەکنیکی سلێمانی
١٦١٦	عەلی سدیق قادر خدر	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
١٦١٧	عەلی عادل مەحموود	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
١٦١٨	عەلی عاصم لەتیف	٢٠٠٧	شارستانی	تەکنەلۆژی بەغدا
١٦١٩	عەلی عەبدولڕەزاق فەتحوڵڵا	٢٠٠٥	کیمیاوی	تکریت
١٦٢٠	عەلی عەبدولسەلام محەمەدئەمین	١٩٨٠	شارستانی	سلێمانی
١٦٢١	عەلی عەبدولقادر ئەحمەد	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوک
١٦٢٢	عەلی عەبدولکەریم محەمەد	٢٠٠٧	کارەبا	سەلاحەددین
١٦٢٣	عەلی عەبدوڵڵا عەلی محەمەد	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک

١٦٢٤	عەلی عەبدولوەهاب عید	٢٠٠٠	کیمیاوی	بەغدا
١٦٢٥	عەلی عوسمان محەمەد	٢٠١٠	بەرنامەسازی	کۆیە
١٦٢٦	عەلی فاتیح ئەحمەد	٢٠٠٦	میکانیك	کەرکوك
١٦٢٧	عەلی فاتیح ستار ئەحمەد	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوك
١٦٢٨	عەلی فازڵ ئەحمەد	٢٠٠٥	کیمیا	تکریت
١٦٢٩	عەلی فازڵ سابیر حەسەن	١٩٩٩	شارستانی	تکریت
١٦٣٠	عەلی فیکرەت فتحەدین	٢٠١١	تەکنیکی پرۆگرامسازی	تەکنیکی کەرکوك
١٦٣١	عەلی مەجید بجوان	٢٠٠٩	ڕووپێوی	کەرکوك
١٦٣٢	عەلی محەمەد تۆفیق	٢٠٠٤	بیناکاری	سلێمانی
١٦٣٣	عەلی محەمەد سالح	٢٠٠٦	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
١٦٣٤	عەلی محەمەد قادر	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوك
١٦٣٥	عەلی مەحموود سەعید	٢٠٠٨	کارەبا	تەکنیکی کەرکوك
١٦٣٦	عەلی موراد عەزیز	١٩٩١	شارستانی	مووسڵ
١٦٣٧	عەلی مەردان حەمید مەردان	٢٠١٢	بەرنامەسازی	ڕافیدەین
١٦٣٨	عەلی مەریوان شوکر	٢٠٠٩	کارەبا	تکریت
١٦٣٩	عەلی نازم عەبدولقادر	٢٠٠١	شارستانی	بەغداد
١٦٤٠	عەلی نەجدەت نەسرەت سادق	٢٠١٠	کارەبا	موستەنسریە
١٦٤١	عەلی نەجمەدین فەخرەدین	٢٠١١	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
١٦٤٢	عەلی نوری ڕەحیم	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
١٦٤٣	عەلی هاشم فەرەج	٢٠٠٣	وزە	کەرکوك
١٦٤٤	عەلی حەسەن عەبدوڵڵا	٢٠٠٦	کیمیاوی	تەکنەلۆژی
١٦٤٥	عەلی حوسێن مەحموود ئەحمەد	٢٠١٢	تەکنیکی سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوك
١٦٤٦	عەلی خورشید عەلی	١٩٧٨	شارستانی	سلێمان
١٦٤٧	عەلی ڕەحیم عەلی	١٩٨٦	میکانیك	تەکنەلۆژی
١٦٤٨	عەلی ڕەمزی محەمەد	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوك
١٦٤٩	عەلی ڕەئووف نوری	٢٠٠٢	ئاودێری	سلێمانی
١٦٥٠	عەلی تاهیر ڕەشید	١٩٩٢	شارستانی	سەلاحەددین
١٦٥١	عەلی عەبدولڕەحمان قادر	١٩٩٩	کارەبا	سەلاحەددین
١٦٥٢	عەلی فاتیح ئەحمەد	٢٠٠٦	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوك

١٦٥٣	عەلی محەمەد قادر	٢٠٠٥	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
١٦٥٤	عەلی مدحت محەمەد	١٩٩٧	شارستانی	سەلاحەددین
١٦٥٥	عەلی مەردان حەمید مەردان	٢٠١٢	تەکنیکی کۆمپیوتەر	کۆلێژی ڕافیدەینی زانکۆیی
١٦٥٦	عەلی نوری ڕەحیم	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی
١٦٥٧	عیماد ئەحمەد سالح	٢٠٠٤- ٢٠٠٥	میکانیک	تکریت
١٦٥٨	عیماد ئەحمەد عەباس قەرحان	٢٠٠٩	ڕووپێوی	کەرکوک
١٦٥٩	عیمادەدین بەهائەدین محەمەد	١٩٩٣	شارستانی	بەغداد
١٦٦٠	عیماد تۆفیق مەولوود	٢٠٠٣	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٦٦١	عیماد حەسیب محەمەد	١٩٧٧	شارستانی	سلێمانی
١٦٦٢	عیماد حوسێن حەسەن	١٩٨٥	میکانیک	فارونیش/ڕووسیا
١٦٦٣	عیماد حوسێن عیسا	٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
١٦٦٤	عیماد ڕەئووف نوری	٢٠٠٢	کارەبا	موستەنسریە
١٦٦٥	عیماد شەهاب توعمە	١٩٨١	میکانیک	ڕەشید
١٦٦٦	عیماد عادل فایەق	٢٠٠٣	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
١٦٦٧	عیماد عەبدوڵڵا عەبدولقادر	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
١٦٦٨	عیماد فاروق ئەحمەد	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
١٦٦٩	عیماد فەریق حەسەن	٢٠١١	ئاودێری	سلێمانی
١٦٧٠	عیماد فەواز ڕەشید	٢٠٠١	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٦٧١	عیماد قابیل عەبدوڵڵا	١٩٨٩	نەوت	بەغداد
١٦٧٢	عیماد قاسم خدر	١٩٩٨	شارستانی	تکریت
١٦٧٣	عیماد محەمەد سالح	٢٠٠٥	میکانیک	تکریت
١٦٧٤	عیماد واحید ڕەحمان	٢٠٠٢	کارەبا	سەلاحەددین
١٦٧٥	عمار ئەیاد نەوزاد عەباس	٢٠١١	ڕووپێوی	کەرکوک
١٦٧٦	عمار خەلیل ئیبراهیم	١٩٩٤	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٦٧٧	عمار عاسی مووسا	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
١٦٧٨	عمار عەونی محەمەدئەمین	٢٠٠٩	نەوت	کەرکوک
١٦٧٩	عمار محەمەد فەوزی	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک

١٦٨٠	عومەر ئەحمەد خورشید	١٩٨١	شارستانی	سەلاحەددین
١٦٨١	عومەر ئەحمەد محەمەد	٢٠٠٨	نەوت	کۆیە
١٦٨٢	عومەر ئەمین عادل	٢٠١١	تەلارسازی	سلێمانی
١٦٨٣	عومەر جەبار ساڵح	١٩٩٨	لحام	بەغداد
١٦٨٤	عومەر جەلیل حوسێن	٢٠١٢	تەکنیکی ئەندازەی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
١٦٨٥	عومەر خەتاب مەحموود	٢٠٠٥	میکانیک	تەکنیکی/بەغداد
١٦٨٦	عومەر ڕەحیم کەریم	١٩٨٧	شارستانی	مووسڵ
١٦٨٧	عومەر سالم محەمەد	٢٠٠٥	شارستانی	موستەنسریە
١٦٨٨	عومەر سوڵتان عەلی	٢٠٠٦	کارەبا	تەکنیکی
١٦٨٩	عومەر سەبری مستەفا	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەددین
١٦٩٠	عومەر سدیق حەمە حەسەن	١٩٨٩	کارەبا	مووسڵ
١٦٩١	عومەر عبد حەبیب	٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٦٩٢	عومەر عەبدولعەزیز محەمەد	٢٠٠٣	شارستانی	تکریت
١٦٩٣	عومەر عەبدولکەریم محەمەد	٢٠١٠	بەنداو سەرەزا	سەلاحەددین
١٦٩٤	عومەر عەبدولمەجید حەمید	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
١٦٩٥	عومەر عەبدولمونعیم عەبدولکەریم	٢٠١٠	کارەبا	دیالە
١٦٩٦	عومەر عوسمان محەمەد	١٩٩٠	شارستانی	مووسڵ
١٦٩٧	عومەر عەلی دەروێش	١٩٨٩	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٦٩٨	عومەر عەلی شەریف	١٩٩١	شارستانی	مووسڵ
١٦٩٩	عومەر عەلی ساڵح	٢٠١١	گەیاندن	تەکنیکی سلێمانی
١٧٠٠	عومەر عەلی عەزیز	٢٠٠٨	کارەبا	مووسڵ
١٧٠١	عومەر فاروق عیزەت	٢٠٠٤	میکانیک	موستەنسریە
١٧٠٢	عومەر فاروق نوری یاسین	٢٠٠٨	ئەلیکترۆنیک	تەکنیکی کەرکوک
١٧٠٣	عومەر فوئاد عیزەت	١٩٨١	میکانیک	کەرکوک
١٧٠٤	عومەر مەحموود حاجی ئەحمەد	٢٠٠٢	شارستانی	سەلاحەددین
١٧٠٥	عومەر نائیب تەیب ساڵح	٢٠١٢	ڕووپێوی	کەرکوک
١٧٠٦	عومەر نسەیف جاسم محەمەد	٢٠١٠	کارەبا	تکریت
١٧٠٧	عومەر وەلی عەلی	١٩٩١	شارستانی	بەغداد
١٧٠٨	عومەر یاسین نەواف خەلەف	٢٠٠٧	میکانیک	مووسڵ

١٧٠٩	عومەران حەسەن ئەحمەد	٢٠٠٢	شارستانی	سەلاحەددین
١٧١٠	عومەرعەلی محەمەد ئەلین	١٩٨٦	ئاودێری	مووسڵ
١٧١١	عەواتیف سادق ئەحمەد	١٩٩٣	کارەبا	مووسڵ
١٧١٢	شەهاب محەمەد عەبدوڵلا	١٩٩٦	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٧١٣	عیسا عادل محێدین	١٩٩٥	شارستانی	مووسڵ
١٧١٤	عیماد عەبدولحوسێن جەعفەر	١٩٨٧	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
١٧١٥	غازی حوسێن سالح	٢٠٠٢	شارستانی	تکریت
١٧١٦	غازی ڕەئووف عەبدولقادر	١٩٩٢	میکانیك	بەسرە
١٧١٧	غازی عاسی مام عەزیز	١٩٨٨	شارستانی	بەغداد
١٧١٨	غازی عەبدوڵلا محەمەد	١٩٧٨	شارستانی	سلێمانی
١٧١٩	غازی عەلی سەمین	١٩٨٣	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٧٢٠	غازی بهروز جومعە	٢٠٠٠	شارستانی	سەلاحەددین
١٧٢١	غانم محەمەد مەحموود	١٩٩٨	شارستانی	تکریت
١٧٢٢	غەریب عەبدولڕەحمان محەمەد	١٩٩٢	میکانیك	تەکنەلۆژی
١٧٢٣	غەزوان ئەحمەد عەلی	٢٠١١	شارستانی	موستەنسریە
١٧٢٤	غەسان عەدنان وادی	٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیك	کەرکوك
١٧٢٥	غەسان غنی عەبدوڵلا	٢٠٠٧	بەرنامەسازی	کەرکوك
١٧٢٦	غەسان کەمال تۆفیق	٢٠٠٥	ئەلکترونیك و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوك
١٧٢٧	فاتیح ناسیح کەرەم	١٩٨٢-١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەددین
١٧٢٨	فاتن سلێمان ئیلیاس	١٩٨٥	تەلارسازی	مووسڵ
١٧٢٩	فاخر شوکر محەمەد	١٩٩٩	میکانیك	موستەنسریە
١٧٣٠	فادی جەلال عەزیز	٢٠٠٤	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی
١٧٣١	فادی فەوزی عەزیز	٢٠٠٢	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی - کەرکوك
١٧٣٢	فادیە سلێمان ئیلیاس	١٩٨٧	تەلارسازی	مووسڵ
١٧٣٣	فارس بەهنام حەنا	٢٠٠١	شارستانی	مووسڵ
١٧٣٤	فارس سەلمان داود	٢٠٠٤	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوك
١٧٣٥	فارس فەوزی عەزیز	٢٠٠٥	پرۆگرامسازی	تەکنیکی کەرکوك

١٧٣٦	فارس فەیسەڵ شەریف عومەر	٢٠١٢	تەكنیكی كۆمپیوتەر	كۆلێژی حەدبای زانكۆیی
١٧٣٧	فارس مووسڵی ڕوقا	١٩٨٤	ساردكردنەوە و هەواسازی	مووسڵ
١٧٣٨	فارس موفق فەتحوڵڵا	٢٠٠٢	ساركردنەوە و هەواسازی	تەكنیكی
١٧٣٩	فاروق ئەحمەد عەبدوڵڵا	٢٠١٢	شارستانی	كۆیە
١٧٤٠	فاروق عەبدوڵڵا محەمەد	١٩٩٢	ئاردێری	بەغداد
١٧٤١	فاروق عەبدولواحید عارف	١٩٨٢	كارەبا	سەلاحەددین
١٧٤٢	فاروق قادر خدر	١٩٨٥	تەلارسازی	بۆخارست/ڕۆمانیا
١٧٤٣	فازڵ حەسەن ئەحمەد	١٩٩٢	ڕووپێوی	بەغداد
١٧٤٤	فازڵ حوسێن خەلیل ئیبراهیم	٢٠١٠	شارستانی	كەركوك
١٧٤٥	فازڵ داود محەمەد	٢٠٠٤	شارستانی	تكریت
١٧٤٦	فازڵ سالح حەمودی	١٩٩٤	شارستانی	تەكنەلۆژی
١٧٤٧	فازڵ عوسمان فقی عەزیز	١٩٩٥	شارستانی	سەلاحەددین
١٧٤٨	فازڵ فەتحوڵڵا ئەحمەد	١٩٨٤	میكانیك	بەسرە
١٧٤٩	فاتیمە سەلیم سالح	٢٠٠٢	شارستانی	دهۆك
١٧٥٠	فاتیمە عەباس فەتحوڵڵا	٢٠٠٢	كۆمپیوتەر	كەركوك
١٧٥١	فاتیمە عوسمان ئەحمەد	٢٠٠٠	شارستانی	تەكنەلۆژی
١٧٥٢	فایز عەبدولسەمەد مەحموود	١٩٨٠	شارستانی	سلێمان
١٧٥٣	فەرەیدون ڕەسوڵ عەبدوڵڵا	١٩٩١	شارستانی	بەغداد
١٧٥٤	فەرمان ئەحمەد مەحموود	٢٠١١	سەرچاوە ئاوییەكان	دهۆك
١٧٥٥	فەرهاد تەبارك جەبار	٢٠٠٠	ڕووپێوی	بەغداد
١٧٥٦	فەرهاد میكائیل سابیر	١٩٩٨	شارستانی	تەكنەلۆژی
١٧٥٧	فەریدە ڕەشید محەمەد	٢٠١٣	بیناكاری	سلێمان
١٧٥٨	فەرەیدون محەمەد ڕەزا	١٩٩٩	شارستانی	سەلاحەددین
١٧٥٩	فەتحی سوڵتان موحی حەسەن	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	كەركوك
١٧٦٠	فەتحیە عەلی مەجید	١٩٨٧	شارستانی	تەكنەلۆژی
١٧٦١	فیدان ئەوزاد بەهائەدین	٢٠٠٢	شارستانی	تكریت
١٧٦٢	فیراس حەقی ئیسماعیل حوسێن	٢٠١٣	شارستانی	كەركوك
١٧٦٣	فیراس یاسین ئیبراهیم	٢٠١١	میكانیك	تكریت

١٧٦٤	فەرحان ئەحمەد ئەمین	١٩٩٠	میکانیك	تەکنەلۆژی
١٧٦٥	فیرقەد هارون فازڵ	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیك	بەغداد
١٧٦٦	فەرمان حوسێن محەمەد	٢٠٠٩	نەوت	کەرکوك
١٧٦٧	فەرمان ستار عەبدولی	٢٠٠٦	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٧٦٨	فەرمان عوسمان محەمەد	٢٠٠٠	میکانیك	تکریت
١٧٦٩	فەرمان قابیل کەریم	٢٠٠٣	شارستانی	تکریت
١٧٧٠	فەرمان محەمەد عەبدوڵڵا	١٩٩٣	میکانیك	سەلاحەددین
١٧٧١	فەرهاد حوسێن عەلی محەمەد	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوك
١٧٧٢	فەرهاد تەها محەمەد	١٩٩٠	کارەبا	سەلاحەددین
١٧٧٣	فەرهاد عومەر عەبدولکەریم	٢٠٠١	شارستانی	تکریت
١٧٧٤	فەرهاد فەیزوڵڵا خورشید	١٩٨٤	کارەبا	سەلاحەددین
١٧٧٥	فەرهاد کاکە ڕەش کەریم	١٩٩٢	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٧٧٦	فەرهاد کەریم تۆفیق	٢٠٠٢	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٧٧٧	فەرهاد لەتیف کەریم	٢٠٠١	میکانیك	تکریت
١٧٧٨	فەرهاد نوری تاهیر	١٩٨٢	میکانیك	تەکنەلۆژی
١٧٧٩	فەرهاد هیدایەت فارس	٢٠٠٣	بیناکاری	سلێمان
١٧٨٠	فەرهاد وەهاب کەریم	٢٠٠٢	بیناسازی	تەکنەلۆژی
١٧٨١	فریا بابان مەرلوود	١٩٨٤	کارەبا	دیالە
١٧٨٢	فریا بەکر سالح	٢٠٠٤- ٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیك وکۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوك
١٧٨٣	فریا مەحموود عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	بیناکاری	سلێمانی
١٧٨٤	فریاد ئەحمەد بابە	٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیك	تەکنیکی کەرکوك
١٧٨٥	فریاد حەبیب نامیق	١٩٩٨	کارەبا	تکریت
١٧٨٦	فریاد مەحموود محەمەد	٢٠٠٢	شارستانی	تکریت
١٧٨٧	فریاز محەمەد عەلی	٢٠٠٤	شارستانی	سەلاحەددین
١٧٨٨	فەرید عەبدولقادر حوسێن	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوك
١٧٨٩	فەریدە عەبدولقادر حوسێن	٢٠٠٥	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوك
١٧٩٠	فەرەیدون ڕەحمەتوڵڵا حەمەد ڕەحیم	١٩٩٣	تەلارسازی	ئیتالیا
١٧٩١	فەرەیدون عادل محەمەد	٢٠٠٥	شارستانی	تکریت
١٧٩٢	فەرەیدون عادل وەیس	٢٠٠٠	ڕووپێوی	بەغداد

١٧٩٢	فەرەیدون عوسمان محەمەد	٢٠٠٤	ڕووپێو	کەرکوک
١٧٩٤	فەرەیدون محەمەد شوکر فەرەج	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
١٧٩٥	فەریق سالح محەمەد	١٩٩٨	شارستانی	سەلاحەددین
١٧٩٦	فەلاح حەسەن ئەسعەد	٢٠٠٥	کارەبا	کەرکوک
١٧٩٧	فەلاح حەسەن شوکر	٢٠٠٧	کارەبا	تەکنەلۆژی بەغدا
١٧٩٨	فەلاح حەسەن عەلی	٢٠٠٣	شارستانی	تکریت
١٧٩٩	فەلاح زەردە محەمەد	١٩٩٨	میکانیک	تکریت
١٨٠٠	فەلاح عومەر کەریم جاف	١٩٨٢	کارەبا	مووسڵ
١٨٠١	فەلاح عومەر محەمەد	٢٠٠٧	سووتەمەنی و ووزە	تەکنیکی کەرکوک
١٨٠٢	فەهمی جەوهەر خورشید	١٩٩٦	کارەبا	بەغداد
١٨٠٣	فواد عەبدولڕەحمان ئیبراهیم	١٩٨٩	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٨٠٤	فەواز حەسەن دەروێش	٢٠١١	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی
١٨٠٥	فەوزی حوسێن خەلیل	٢٠٠٣	میکانیک	سەلاحەددین
١٨٠٦	فوئاد ئەحمەد ئیبراهیم	١٩٨٨	شارستانی	سەلاحەددین
١٨٠٧	فوئاد عوسمان سمایل خدر	١٩٩٨	کارەبا	تکریت
١٨٠٨	فوئاد عەلی حوسێن	١٩٩٨	شارستانی	بەغداد
١٨٠٩	فوئاد عەلی مەحموود	١٩٩٠	تەلارسازی	مووسڵ
١٨١٠	فیدان سوعاد محەمەد	٢٠٠٢	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
١٨١١	فیدان نیهاد محەمەد ڕەزا	٢٠١١	تەکنیکی سووتەمەنی و ووزە	تەکنیکی کەرکوک
١٨١٢	فەیروز حەسەن سابیر	٢٠٠٣	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٨١٣	فەیسەڵ محێدین ئەحمەد	١٩٨٥	شارستانی	سەلاحەددین
١٨١٤	فەیسەڵ مەنسوور حوسێن	٢٠١٠	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
١٨١٥	قادر جەلال ڕۆبیتان	١٩٩٦	شارستانی	تکریت
١٨١٦	قادر سەعدوون عەبدول	١٩٩٥	ڕووپێوی	بەغداد
١٨١٧	قاسم ئەحمەد شەریف	١٩٩٩	میکانیک	مووسڵ
١٨١٨	قاسم جومعە جوبران	١٩٩٢	کیمیا	بەغداد

١٨١٩	قاسم حەیدەر عەلی	١٩٧٦	کیمیا	بەغداد
١٨٢٠	قاسم قادر جەبار	١٩٨٧	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٨٢١	قوتەیبە تاریق سەلمان	٢٠٠٥	بەرهەمهێنان وکانزا	تەکنەلۆژی
١٨٢٢	قەحتان ئیبراهیم حوسێن	٢٠٠٠	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٨٢٣	قەحتان قادر ئەمین	١٩٩٨	ڕووپێوی	بەغداد
١٨٢٤	قەدریە ئەیوب شەریف	١٩٩٠	شارستانی	سەلاحەددین
١٨٢٥	قوسەی سەمیر حیکمەت	٢٠٠٢	شارستانی	بەغداد
١٨٢٦	قوسەی عومەر شەریف	٢٠٠٠	بیناکاری	سلێمانی
١٨٢٧	قەلەندەر ئیسماعیل عەبدولکەریم	١٩٩٤	کارەبا	سەلاحەددین
١٨٢٨	قوباد سەباح حەسیب	٢٠٠١	بیناکاری	بەغداد
١٨٢٩	قەیس سەباح خەلەف	٢٠٠٥	بەرهەمهێنان	تەکنەلۆژی
١٨٣٠	قەیس عەبدولحوسێن عەلی	١٩٧٦	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٨٣١	کارزان جوامێر قلامەرز	١٩٩٢	میکانیک	مووسڵ
١٨٣٢	کارزان حەمید محەمەد	٢٠٠٣	میکانیک	سەلاحەددین
١٨٣٣	کارزان عەلی حەسەن	٢٠١٠	میکانیک	سەلاحەددین
١٨٣٤	کارزان عەلی حوسێن	٢٠٠١	شارستانی	سەلاحەددین
١٨٣٥	کارزان عەلی دەروێش جاف	٢٠٠٢	شارستانی	موستەنسریە
١٨٣٦	کارزان لەتیف محەمەد	٢٠٠٤	کارەبا	سەلاحەددین
١٨٣٧	کارزان محەمەد تەقی	٢٠٠٦	کارەبا	بەغداد
١٨٣٨	کارزان محەمەد تەقی	٢٠٠٦	میکاترۆنیک	بەغداد
١٨٣٩	کارزان ناسیح نەجم	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
١٨٤٠	کارزان نوری عەبدولکەریم	٢٠١١	تەکنیکی ڕووپێوی	کەرکوک
١٨٤١	کارزان یاسین ڕەشید محێدین	٢٠٠٧	ڕووپێوی	کەرکوک
١٨٤٢	کارزان یاسین عەلی	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٨٤٣	کاروان بابا محەمەد ساڵح	٢٠١١	میکانیک	سەلاحەددین
١٨٤٤	کاروان حەسەن محەمەد عەزیز	٢٠١٠	کارەبا	کەرکوک
١٨٤٥	کاروان حەمید مەجید	٢٠١٠	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی

١٨٤٦	كاروان ڕەمەزان حەمە كەریم	٢٠١٠	نەوت	كۆیە
١٨٤٧	كاروان سەباح نوری محەمەد	٢٠١٢	ساردكردنەوە و هەواسازی	كەركوك
١٨٤٨	كاروان سدیق ئەحمەد	٢٠٠٠	میكانیك	سەلاحەددین
١٨٤٩	كاروان عەلی دەروێش	٢٠٠٦	كارەبا	بەغداد
١٨٥٠	كاروان عەلی محەمەد	٢٠٠٨	ئاودێری	سلێمانی
١٨٥١	كاروان فەتاح حوسێن	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	تەكنیكی كەركوك
١٨٥٢	كاروان محەمەد ئەمین محەمەد	٢٠١٠	تەلارسازی	سەلاحەددین
١٨٥٣	كاروان محەمەد ئەمین مەحموود	٢٠١٢	بەرنامەسازی	سەلاحەددین
١٨٥٤	كاروان نەجمەدین ڕەمەزان	٢٠١١	شارستانی	سەلاحەددین
١٨٥٥	كاروان نوری نادر	٢٠١١	بەرنامەسازی	كۆیە
١٨٥٦	كاروان واحد ئەحمەد	٢٠١٢	پلانسازی شار	تەكنیكی سلێمانی
١٨٥٧	كارۆلین یوسف دانیال	٢٠٠٧	كارەبا	مووسڵ
١٨٥٨	كاكەمەند عەزیز ئەحمەد	١٩٨٩	شارستانی	بەغداد
١٨٥٩	كامەران بەكر عەبدوڵلا	١٩٩١	میكانیك	تەكنەلۆژی
١٨٦٠	كامەران عادل ئیبراهیم	٢٠٠٢	كارەبا	موستەنسریە
١٨٦١	كامەران عەباس فەرەج	٢٠٠٨	بەرنامەسازی	كۆیە
١٨٦٢	كامەران عەبدولحەمید محەمەد	٢٠١١	تەلارسازی	سەلاحەددین
١٨٦٣	كامەران عەبدولقادر سادق	١٩٩٠	میكانیك	تەكنەلۆژی
١٨٦٤	كامەران عەبدولكەریم عەزیز	٢٠١٢	میكانیك	سەلاحەددین
١٨٦٥	كامەران عەبدوڵلا محەمەد قادر	٢٠١٠	میكانیك	كەركوك
١٨٦٦	كامەران كەمال سەلمان	١٩٩٩	كارەبا	سەلاحەددین
١٨٦٧	كامەران ئەنوەر حەسەن	١٩٩٧	شارستانی	سەلاحەددین
١٨٦٨	كامەران ئیبراهیم حەبیب	١٩٩٥	كۆمپیوتەر	تەكنەلۆژی بەغدا
١٨٦٩	كامەران محەمەد مستەفا	٢٠٠٥	ڕووپێوی	كەركوك
١٨٧٠	كامەران حەمید ئەحمەد	١٩٩٧	شارستانی	سەلاحەددین
١٨٧١	كامەران حەمە ڕەسوڵ	١٩٩٧	كارەبا	سەلاحەددین
١٨٧٢	كامەران ساڵح قادر	٢٠٠٧	بیناكاری	سلێمانی

١٨٧٣	کامەران سوبحی کاکە حەمە	٢٠٠٩	نەوت	کەرکوک
١٨٧٤	کامەران عەبدولقادر شەریف	٢٠٠٧	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
١٨٧٥	کامەران عەبدولقادر سادق	١٩٩٠	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٨٧٦	کامەران عوسمان قادر	٢٠٠٤	میکانیک	کەرکوک
١٨٧٧	کامەران محەمەد مستەفا	٢٠٠٥	پرۆپێوی	تەکنیکی کەرکوک
١٨٧٨	کامەران نازم نوری	٢٠٠٥	زانیاری	بەغداد
١٨٧٩	کامیل کەمال عارف	١٩٨١	شارستانی	سلێمانی
١٨٨٠	کامیل لەتیف ڕەسوڵ	١٩٩٤	میکانیک	سەلاحەددین
١٨٨١	کانی سەعدوڵلا سەعید	٢٠٠٤	میکانیك	سەلاحەددین
١٨٨٢	کانی عەبدولکەریم حەسەن	٢٠٠٦	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٨٨٣	کاوە حیکمەت قادر	١٩٩٦	میکانیك	سەلاحەددین
١٨٨٤	کاوە سەباح نوری	٢٠٠٢	شارستانی	تکریت
١٨٨٥	کاوە عوسمان مەجید	٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٨٨٦	کاوە عوسمان محەمەد ئەمین	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک
١٨٨٧	کاوە غەفوور محەمەد ساڵح	١٩٩٩	شارستانی	تکریت
١٨٨٨	کاوە محەمەد عەلی	٢٠٠٣	میکانیك	کەرکوک
١٨٨٩	کاویان کەمال سەلمان	١٩٩٨	کارەبا	موستەنسریە
١٨٩٠	کەژاڵ عوبێد عەبدولڕەحمان	١٩٩١	شارستانی	مووسڵ
١٨٩١	کوردستان حەمید ڕەسوڵ	٢٠٠١	کیمیا	کۆلێژی تەکنیکی کەرکوك
١٨٩٢	کوردستان کامیل کەریم	٢٠٠٥	پرۆپێوی	کەرکوك
١٨٩٣	کەرەم ئیبراهیم فارس	١٩٩٨	کارەبا	تکریت
١٨٩٤	کەرەم جەودەت کەمال	٢٠٠٧	شارستانی	مووسڵ
١٨٩٥	کرێکار محەمەد غەریب	٢٠٠٩	جیۆتەکنیك	کۆیە
١٨٩٦	کەریم ئەحمەد وادی	١٩٧٨	شارستانی	سلێمانی
١٨٩٧	کەریم عەبدولڕەحمان ساڵح	١٩٨٥	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٨٩٨	کەریم عوسمان ئەحمەد	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەددین
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

١٩٠٠	کەمال ئەحمەد ڕەسوڵ	١٩٩١	کیمیا	تەکنەلۆژی
١٩٠١	کەمال جەلال ڕۆبیتان	١٩٩٢	میکانیک	سەلاحەددین
١٩٠٢	کەمال جەماڵ دەرویش	١٩٩١	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٩٠٣	کەمال حەمە عەزیز ڕەسوڵ	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەددین
١٩٠٤	کەمال سەلیم حوسێن	١٩٩٧	میکانیک	تکریت
١٩٠٥	کەمال شناوی عباس	٢٠٠٧	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
١٩٠٦	کەمال سەفەر دەرویش	١٩٩٠	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٩٠٧	کەمال تەها تاهیر	١٩٨٢	کارەبا	سەلاحەددین
١٩٠٨	کەمال عەبدولجەبار سەلمان	١٩٨٧	شارستانی	مووسڵ
١٩٠٩	کەمال عەبدوڵڵا عەبدولڕەحمان	٢٠٠٠	میکانیک	تکریت
١٩١٠	کەمال عەزیز عەلی	١٩٩٢	کیمیا	تەکنەلۆژی
١٩١١	کەمال فاتیح محەمەد	٢٠٠٩	بەرنامەسازی	کۆیە
١٩١٢	کەمال فەتاح ڕەزا	١٩٨٢	شارستانی	مووسڵ
١٩١٣	کەمال کەریم محەمەد	١٩٩١	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٩١٤	کەمال محەمەد ساڵح	١٩٨٨	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٩١٥	کەمال محەمەد کەریم	١٩٧٢	شارستانی	سلێمانی
١٩١٦	کەنعان حەمید کەریم	١٩٨٩	میکانیک	بەغداد
١٩١٧	کوردۆنیا کامەران محەمەد ساڵح	٢٠١٠	کارەبا	کەرکوک
١٩١٨	کوێستان عەلی محەمەد ئیبراهیم	٢٠٠٩	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٩١٩	کویستان عومەر سەعدوون	٢٠٠٠	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
١٩٢٠	گۆران ئەنوەر ئەحمەد	٢٠٠٠	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٩٢١	کۆچەر دارا محەمەد	٢٠١٢	شارستانی	سەلاحەددین
١٩٢٢	کۆمار ئەحمەد محەمەد	٢٠١٢	ئاودێری	سلێمانی
١٩٢٣	کۆمار ڕەحیم محەمەد	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
١٩٢٤	کۆمەڵ کەریم محەمەد	٢٠٠٨	شارستانی	سەلاحەددین
١٩٢٥	لاڤان سەلاحەددین مەجید	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک

١٩٢٦	لافا محەمەد عەبدولکەریم	٢٠٠٥	میکانیک	مووسڵ
١٩٢٧	لانە عومەر ئەمین یادگار	٢٠١٢	کارەبا	سلێمانی
١٩٢٨	لانە فوئاد مەحموود	٢٠٠٨	تەلارسازی	سلێمانی
١٩٢٩	لانە محەمەد عەبدولکەریم	٢٠٠٨	کارەبا	مووسڵ
١٩٣٠	لانە موزەفەر ئەمین	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	تەکنیکی کەرکوک
١٩٣١	لانە وەهاب ڕەشید سەمین	٢٠٠٩	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
١٩٣٢	لاوک هیدایت حەیدەر	٢٠٠٩	شارستانی	موستەنسریە
١٩٣٣	لەنجە بورهان عەبدوڵڵا	٢٠٠١	ڕێکاریان	تەکنەلۆژی
١٩٣٤	لەتیف ڕەئووف مستەفا	١٩٩٣	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٩٣٥	لەتیف فەتاح حەمید	١٩٨٥	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٩٣٦	لەتیف مەحموود عەبدولقادر	١٩٩٢	میکانیک	مووسڵ
١٩٣٧	لوقمان ئیبراهیم حەمید	٢٠١١	نەوت	کۆیە
١٩٣٨	لوقمان حەسەن ئەحمەد	٢٠٠٠	شارستانی	ئەنبار
١٩٣٩	لوقمان عەبدوڵڵا محەمەد	٢٠١٢	کارەبا	سلێمانی
١٩٤٠	لوقمان عوسمان بابا ڕەسوڵ	١٩٩٢	ئاودێری	مووسڵ
١٩٤١	لەمیا دخیل ماهود	٢٠٠٥	مواد انشائیە	موستەنسریە
١٩٤٢	لەنجە بورهان عەبدوڵڵا	٢٠٠١	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٩٤٣	لەنجە عومەر نوری	٢٠١١	تەکنیکی پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
١٩٤٤	لوقمان فەخرەدین عیزەدین	١٩٩١	میکانیک	تەکنەلۆژی
١٩٤٥	لونەی ئەرکان عەلی	٢٠٠٣	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
١٩٤٦	لونەی ئەنوەر یادگار	٢٠٠٣	کارەبا	تکریت
١٩٤٧	لونەی سەمیر حیکمەت	٢٠٠١	ڕووپێوی	تەکنیکی بەغداد
١٩٤٨	لونەی ساڵح حەمید	١٩٨٦	میکانیک	مووسڵ
١٩٤٩	لونەی عەبدولئەمیر خزعل	٢٠٠٣	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٩٥٠	لێزان فاروق عوسمان	٢٠٠٤	میکانیک	کەرکوک
١٩٥١	لێزان ئیحسان کەریم	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
١٩٥٢	لێزان حوسێن عەزیز	٢٠٠١	نەوت	بەغداد

١٩٥٣	لەیس بوترس ئیلیا	٢٠٠٣	کارەبا	تەکنەلۆژی
١٩٥٤	لەیس سەتام حەمود	٢٠٠٤	بەرنامەسازی	کەرکوک
١٩٥٥	لێزمە ڕەزا حامد	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٩٥٦	لەیلا سەعید نەجم	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
١٩٥٧	لەیلا فاتیح ئەحمەد	١٩٩٩	کارەبا	سەلاحەددین
١٩٥٨	لەیلا محەمەد نوری	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
١٩٥٩	لەیلا ڕەحمان سالْح	١٩٩١	کارەبا	سەلاحەددین
١٩٦٠	لینا عەلی حوسێن	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
١٩٦١	لینارد خۆشابا ماما	٢٠٠٧	تەکنیکی کۆمپیوتەر	مووسڵ
١٩٦٢	ماجد ستار محەمەد	٢٠٠٢	ڕووپێو	کەرکوک
١٩٦٣	ماجیدە عەبدولکەریم سالْح	١٩٩٠	شارستانی	تەکنەلۆژی
١٩٦٤	ماجیدە عەبدولحەمید سلێمان	١٩٧٩	شارستانی	مووسڵ
١٩٦٥	مارتن زیا ابرم	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
١٩٦٦	ماریە ئەشرەف عارف	٢٠١١	جیۆتەکنیک	کۆیە
١٩٦٧	مازن جومعە عەلوان	٢٠٠٣	کارەبا	مووسڵ
١٩٦٨	مازن عەبدوڵلا ئەلیاس	١٩٨٨	بەرهەمهێنان	تەکنەلۆژی
١٩٦٩	مازن محەمەد حوسێن	٢٠٠٢	شارستانی	مووسڵ
١٩٧٠	ماهیر سلێمان شوکر	٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
١٩٧١	ماهیر عەلی یونس	٢٠٠٦	ڕووپێوی	تەکنیکی بەغداد
١٩٧٢	مایکل کیۆرك مەرزینا	٢٠٠٧	شارستانی	مووسڵ
١٩٧٣	مەریوان زوراب عەزیز	٢٠١٢	کارەبا	سەلاحەددین
١٩٧٤	مەریوان عەلی مەحموود	٢٠١١	شارستانی	تەکنیکی هەولێر
١٩٧٥	مەریوان مستەفا عەباس	٢٠٠٨	ڕاگەیاندن	تەکنەلۆژی
١٩٧٦	مەولەوی جەبار وەهاب	١٩٨٧	شارستانی	سەلاحەددین
١٩٧٧	موسەنا زێدان خەلەف	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوک
١٩٧٨	موجاهید عەبدوڵلا عەبدولحەمید	٢٠٠٦	شارستانی	مووسڵ

١٩٧٩	موجاهید عەلی خدر	٢٠٠٢	شارستانی	تکریت
١٩٨٠	مەجید محەمەد عومەر	٢٠٠٨	کارەبا	کەرکوک
١٩٨١	مەحبوب مەحموود حوسێن	٢٠٠٤	کارەبا	تکریت
١٩٨٢	مەحجوب مەحموود حوسێن	٢٠٠٤	کارەبا	تکریت
١٩٨٣	موحسین مەندال مکلیف	١٩٩٨	کیمیاوی	تکریت
١٩٨٤	محەمەد جدعان جاسم	٢٠١٠	سەرچاوە ئاوییەکان	مووسڵ
١٩٨٥	محەمەد ئیبراهیم ئیسماعیل	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
١٩٨٦	محەمەد ئیبراهیم عەبدولڕەحمان	٢٠٠٥	شارستانی	موستەنسریە
١٩٨٧	محەمەد ئیبراهیم عەزیز	٢٠١١	گەیاندن	تەکنیکی سلێمانی
١٩٨٨	محەمەد ئیبراهیم قەدوری	٢٠٠٧	میکانیک	مووسڵ
١٩٨٩	محەمەد ئەبوبەکر حەمە سەعید	١٩٨٨	شارستانی	سەلاحەددین
١٩٩٠	محەمەد ئیحسان ئەحمەد قادر	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
١٩٩١	محەمەد ئەحمەد حوسێن	٢٠١٢	کارەبا	تکریت
١٩٩٢	محەمەد ئەحمەد عەزیز	٢٠٠٦	میکانیک	ئەنبار
١٩٩٣	محەمەد ئەحمەد غایبە	١٩٨٣	کارەبا	سەلاحەددین
١٩٩٤	محەمەد ئەحمەد محەمەد	٢٠٠٩	بیناکاری	سلێمانی
١٩٩٥	محەمەد ئەحمەد محەمەد	٢٠٠٦	میکانیک	تکریت
١٩٩٦	محەمەد ئەحمەد مەلەک عەلی	٢٠٠٣	شارستانی	سەلاحەددین
١٩٩٧	محەمەد ئەسعەد محەمەد	١٩٧٨	شارستانی	سلێمانی
١٩٩٨	محەمەد ئەسوەد حوماد	١٩٩٦	شارستانی	موستەنسریە
١٩٩٩	محەمەد ئەکرەم ئیسماعیل	١٩٩٨	پرۆگرام سازی	مووسڵ

٢٠٠٠	محەمەد ئەمجەد جەماڵ	٢٠١٠	تەکنیکی سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٠٠١	محەمەد ئۆغوز حەسەن	٢٠١١	حاسوب	تەکنیکی
٢٠٠٢	محەمەد ئەحمەد محەمەد	١٩٩٣	کارەبا	موسڵ
٢٠٠٣	محەمەد بورهان فەتاح	٢٠٠٦	میکانیک	کەرکوک
٢٠٠٤	محەمەد بەکر شاکیر	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی
٢٠٠٥	محەمەد موحسین سەعدی	٢٠٠٤	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی/کەرکوک
٢٠٠٦	محەمەد موحسین عەلی	٢٠٠٣	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٠٠٧	محەمەد موحسین محەمەد	٢٠٠٨	تەلارسازی	سەلاحەدین
٢٠٠٨	محەمەد جەبار حەسەن	٢٠٠٧	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوک
٢٠٠٩	محەمەد جەبار مەجید	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەکوک
٢٠١٠	محەمەد جەلیل ڕەحیم	٢٠٠٦	میکانیک	کەرکوک
٢٠١١	محەمەد جەماڵ مەحموود	٢٠١٠	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٠١٢	محەمەد جومعە شەریف	٢٠٠٦	میکانیک	تەکنەلۆژی بەغدا
٢٠١٣	محەمەد جونید محێدین	٢٠٠٥	وزە	تەکنیکی کەرکوک
٢٠١٤	محەمەد حەسەن عوسمان	٢٠٠٩	پرۆگرام سازی	مەنسوور
٢٠١٥	محەمەد حەسەن عەلی	٢٠٠٢	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٠١٦	محەمەد حەسەن محەمەد	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک
٢٠١٧	محەمەد حوسێن حەسەن	١٩٧٦	کارەبا	بەغدا
٢٠١٨	محەمەد حوسێن عەلوان	١٩٩٤	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٠١٩	محەمەد حەمید محەمەد	٢٠٠٦	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
٢٠٢٠	محەمەد حەمید محەمەد	٢٠٠٩	کارەبا	سلێمانی
٢٠٢١	محەمەد حەیدەر جونید	١٩٩٧	شارستانی	مووسڵ
٢٠٢٢	محەمەد حەیدەر ساڵح	٢٠٠٧	کیمیا	بەغداد
٢٠٢٣	محەمەد خالید حوسێن	٢٠٠٥	کارەبا	تکریت
٢٠٢٤	محەمەد خالید عەبدوڵڵا	١٩٨٢	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٠٢٥	محەمەد خەڵەف عەباس	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٠٢٦	محەمەد خەلیل ئیبراهیم	٢٠١٢	پرۆگرام سازی	سەلاحەدین
٢٠٢٧	محەمەد خەلیل ئیبراهیم	٢٠٠٧	ئەلیکترۆنیک	مووسڵ
٢٠٢٨	محەمەد خەلیل ئیسماعیل	٢٠٠٦	شارستانی	تەکنیکی کەرکوک

٢٠٢٩	محەمەد خەلیل جەلیل	٢٠١١	جیۆتەکنیک	کۆیە
٢٠٣٠	محەمەد رەشید ئەحمەد	٢٠٠٤	کیمیا	تکریت
٢٠٣١	محەمەد رەشید دەرویش	١٩٩٨	شارستانی	موستەنسریە
٢٠٣٢	محەمەد رەئووف ئیبراهیم	٢٠٠٩	تەکنیکی کارەبا	تەکنیکی کەرکوک
٢٠٣٣	محەمەد رەئووف رەشید	١٩٩٠	ئەلیکترۆن و گەیاندن	مووسڵ
٢٠٣٤	محەمەد ریاز ئیسماعیل	١٩٧٦	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٠٣٥	محەمەد زیاد سەلاحەدین	٢٠١٢	تەکنیکی کۆمپیوتەر	کۆلێژی حەدبا
٢٠٣٦	محەمەد سالم عەبدولقادر	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٢٠٣٧	محەمەد سامی ادهم	١٩٩٦	شارستانی	تکریت
٢٠٣٨	محەمەد سامی قادر	٢٠١١	تەکنیکی رووپێوی	کەرکوک
٢٠٣٩	محەمەد سەرحان عەبدولکەریم	٢٠٠٨	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٠٤٠	محەمەد سەعدوڵڵا خورشید	٢٠٠٨	تەکنیکی رووپێو	تەکنیکی کەرکوک
٢٠٤١	محەمەد سەعید محەمەد	٢٠١٢	کارەبا	تکریت
٢٠٤٢	محەمەد سەعید نەجم	٢٠٠٧	کارەبا	کەرکوک
٢٠٤٣	محەمەد سلێمان مستەفا	٢٠٠٧	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٠٤٤	محەمەد سلێمان محەمەد	٢٠١٣	بیناکاری	سلێمانی
٢٠٤٥	محەمەد شاکیر عوسمان	١٩٩١	کارەبا	مووسڵ
٢٠٤٦	محەمەد شاکیر محەمەد	٢٠١٠	کارەبا	دیالە
٢٠٤٧	محەمەد سابیر محەمەد	١٩٩١	ئاودێری	مووسڵ
٢٠٤٨	محەمەد ساڵح ئەحمەد	١٩٩٥	کیمیا	تکریت
٢٠٤٩	محەمەد ساڵح سەید	٢٠٠٥	کارەبا	دیالە
٢٠٥٠	محەمەد ساڵح ئەحمەد	٢٠٠٧	سەرچاوە ئاوییەکان	مووسڵ
٢٠٥١	محەمەد ساڵح خدر	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢٠٥٢	محەمەد ساڵح محەمەد	٢٠٠٩	پرۆگرام سازی	سەلاحەدین
٢٠٥٣	محەمەد سەباح مستەفا	٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٢٠٥٤	محەمەد سوبحی رەزا	٢٠١١	کارەبا	کەرکوک
٢٠٥٥	محەمەد سەلاحەدین مەجید	٢٠٠٧	گەیاندن	مووسڵ
٢٠٥٦	محەمەد سەلاح جەلال	٢٠١٣	بەرهەمهێنان و کانزا	سلێمانی
٢٠٥٧	محەمەد سەلاح حەسیب	٢٠١٠	ئەلکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٢٠٥٨	محەمەد سەلاح قادر	٢٠٠٢	شارستانی	بەغداد
٢٠٥٩	محەمەد تاریق حەمید	٢٠١٠	کارەبا	کەرکوک
٢٠٦٠	محەمەد تاریق عومەر	١٩٩٥	میکانیک	تکریت
٢٠٦١	محەمەد تەها ئەحمەد	٢٠١٢	کارەبا	مەئموون/زانکۆیی

٢٠٦٢	محەمەد تەها عەباس	٢٠٠٣	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٢٠٦٣	محەمەد عادل ئەکبەر	٢٠١٠	تەکنیکی پرۆگرامسازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٠٦٤	محەمەد عادل جەبار	٢٠٠٠	لکێنکار	تەکنیکی بەغداد
٢٠٦٥	محەمەد عادل تەیب	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٢٠٦٦	محەمەد عادل عەلی	٢٠٠٩	شارستانی	تکریت
٢٠٦٧	محەمەد عاسی عەلی	١٩٩٥	شارستانی	سەلاحەدین
٢٠٦٨	محەمەد عەباس ئەحمەد	٢٠٠٢	بیناکاری	تەکنەلۆژی
٢٠٦٩	محەمەد عەباس حەمید	١٩٩٢	ڕووپێوی	بەغداد
٢٠٧٠	محەمەد عەبدولجەبار جەلال	١٩٩٢	کۆنترۆل وسیستەم	تەکنەلۆژی
٢٠٧١	محەمەد عەبدولڕەحمان ئەحمەد	١٩٩٠	-	سەلاحەددین
٢٠٧٢	محەمەد عەبدولڕەحمان سالح	١٩٩١	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢٠٧٣	محەمەد عەبدولڕەحمان عومەر	١٩٧٥	شارستانی	سلێمانی
٢٠٧٤	محەمەد عەبدولڕەحمان مستەفا	١٩٩٠	شارستانی	سەلاحەدین
٢٠٧٥	محەمەد عەبدولڕەزاق موبی	١٩٩٢	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٠٧٦	محەمەد عەبدولڕەسوڵ عەبدوڵڵا	١٩٩٩	نەوت	بەغداد
٢٠٧٧	محەمەد عەبدولسەلام عەبدولکەریم عەزیز	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢٠٧٨	محەمەد عەبدوللەتیف محەمەد	٢٠٠٢	میکانیک	موستەنسریە
٢٠٧٩	محەمەد عەبدولغەنی سلێمان	٢٠٠٢	کیمیا	تەکنەلۆژی
٢٠٨٠	محەمەد عەبدولقادر جەلیل محەمەد	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک
٢٠٨١	محەمەد عەبدولکەریم ڕەزا	٢٠٠٦	کارەبا	کەرکوک
٢٠٨٢	محەمەد عەبدوڵڵا محەمەد	١٩٨٦	کارەبا	بەغدا
٢٠٨٣	محەمەد عەبدوڵڵا دەروێش	٢٠٠٦	میکانیک	موستەنسریە
٢٠٨٤	محەمەد عەبدوڵڵا فەرەج	٢٠٠٣	کارەبا	موستەنسریە
٢٠٨٥	محەمەد عەبدوڵڵا کەریم محەمەد	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢٠٨٦	محەمەد عەبدوڵڵا مەجید	١٩٩٥	شارستانی	سەلاحەدین
٢٠٨٧	محەمەد عەبدوڵڵا نوری	١٩٨٩	کارەبا	تەکنەلۆژی بەغدا
٢٠٨٨	محەمەد عەبدولمەجید جەمیل	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٠٨٩	محەمەد عەبدولمەناف نریمان	٢٠٠٣	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢٠٩٠	محەمەد عوسمان وەلی عەلی	١٩٩٨	کیمیا	تەکنەلۆژی
٢٠٩١	محەمەد عەزیز محەمەد	١٩٩٣	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٠٩٢	محەمەد عەزیز مەحمود	١٩٧٧	شارستانی	بەغداد

٢٠٩٣	محەمەد عیسمەت ئیبراهیم	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی
٢٠٩٤	محەمەد عەلی ئەمین قادر	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک
٢٠٩٥	محەمەد عەلی حەسیب	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
٢٠٩٦	محەمەد عەلی عەبدی	١٩٨٧	تەلارسازی	بۆلندا
٢٠٩٧	محەمەد عەلی عوسمان محەمەد	٢٠٠٨	میکاترونیکس	بەغدا
٢٠٩٨	محەمەد عەلی فاتیح ڕەحیم	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٠٩٩	محەمەد عەلی تامیق	٢٠٠٤	نەوت	بەغدا
٢١٠٠	محەمەد عەلی فەتحوڵلا ساڵح	١٩٨٩	شارستانی	مووسڵ
٢١٠١	محەمەد عومەر ئیبراهیم تۆفیق	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک
٢١٠٢	محەمەد عومەر عەلی	٢٠٠٤	شارستانی	موستەنسریە
٢١٠٣	محەمەد عومەر عەلی	٢٠٠٤	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢١٠٤	محەمەد عومەر محەمەد ساڵح	٢٠٠١	ڕووپێوی	بەغداد
٢١٠٥	محەمەد عومەر مەحموود	١٩٨٩	میکانیك	مووسڵ
٢١٠٦	محەمەد عێدان محەمەدئەمین	٢٠٠٠	شارستانی	سەلاحەددین
٢١٠٧	محەمەد غازی حەبیب	٢٠٠٦	سارکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
٢١٠٨	محەمەد غازی عاسی	١٩٩١	ئاودێری	مووسڵ
٢١٠٩	محەمەد غازی حەبیب	٢٠٠٦	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٢١١٠	محەمەد غەریب سلێمان	٢٠٠٢	ڕووپێوی	کەرکوک
٢١١١	محەمەد غێدان خەڵەف مەحموود	٢٠٠٨	میکانیك	تکریت
٢١١٢	محەمەد فازڵ تۆفیق	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢١١٣	محەمەد فازڵ حەسەن	٢٠٠١	نەوت	بەغداد
٢١١٤	محەمەد فازڵ غێدان	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
٢١١٥	محەمەد فایەق ڕەحیم	٢٠٠٨	ئاودێری	سلێمانی
٢١١٦	محەمەد فەخرەدین جومعە	٢٠٠٤	ڕووپێوی	کەرکوک
٢١١٧	محەمەد فەخرەدین محەمەد ڕەشید	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢١١٨	محەمەد فلامورسی کایانی	١٩٧٨	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢١١٩	محەمەد فیصل محەمەد	١٩٨٧	میکانیك	مووسڵ
٢١٢٠	محەمەد قادر عەبدولڕەحمان	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢١٢١	محەمەد قادر محەمەد محێدین	٢٠٠٧	شارستانی	مووسڵ
٢١٢٢	محەمەد کازم عومەر	١٩٩٦	شارستانی	تکریت
٢١٢٣	محەمەد کامیل ترکی	٢٠٠٣	تەلارسازی	مووسڵ

٢١٢٤	محەمەد کەریم ئەحمەد	١٩٩٧	شارستانی	سەلاحەدین
٢١٢٥	محەمەد کەریم ئەحمەد	٢٠٠٠	میکانیک	تکریت
٢١٢٦	محەمەد کەمال محەمەد	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢١٢٧	محەمەد لەتیف مەجید	٢٠١٠	نەوت	کۆیە
٢١٢٨	محەمەد مەجید ساڵح	١٩٨٥	شارستانی	سەلاحەدین
٢١٢٩	محەمەد مەجید قادر	١٩٩٠	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢١٣٠	محەمەد مەجید یونس	٢٠٠٥	سووتەمەنی ورزە	تەکنیکی کەرکوک
٢١٣١	محەمەد مەحموود حەسەن	٢٠٠٣	کارەبا	سەلاحەدین
٢١٣٢	محەمەد مورزی ئیسماعیل	١٩٩٤	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢١٣٣	محەمەد موزاحم حەسەن داود	٢٠٠٧	میکانیک	مووسڵ
٢١٣٤	محەمەد مستەفا ئەحمەد	١٩٧٧	شارستانی	سلێمانی
٢١٣٥	محەمەد مستەفا جەوهەر	٢٠٠٢	نەوت	بەغداد
٢١٣٦	محەمەد مستەفا کەمال	٢٠٠٧	کیمیاوی	بەغدا
٢١٣٧	محەمەد مستەفا محەمەد	١٩٧٧	شارستانی	سلێمانی
٢١٣٨	محەمەد منیر فرحان	٢٠٠٦	میکانیک	موستەنسریە
٢١٣٩	محەمەد مەهودا ساڵح	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک
٢١٤٠	محەمەد مەهودا عارف	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢١٤١	محەمەد نامیق تاهیر کەریم	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢١٤٢	محەمەد نەجات مستەفا	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢١٤٣	محەمەد نجیب مەجید	١٩٩٤	شارستانی	تکریت
٢١٤٤	محەمەد نوری عەباس	٢٠١١	پرۆگرام سازی	کۆیە
٢١٤٥	محەمەد نوری نادر	٢٠٠٧	شارستانی	مووسڵ
٢١٤٦	محەمەد نەوزاد فایەق ساڵح	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢١٤٧	محەمەد نەوزاد مستەفا	١٩٧٦	شارستانی	بەغداد
٢١٤٨	محەمەد نیازی شەفیق	٢٠٠٦	میکانیک	بەغدا
٢١٤٩	محەمەد هاشم ئەمین محەمەد	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوک
٢١٥٠	محەمەد وەهبی ساڵح	٢٠١٠	ئەلکترونیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٢١٥١	محەمەد وەهبی تەها	١٩٩٦	بیناسازی	ئیستەنبوڵ - ١٩٧١
٢١٥٢	محەمەد فازڵ مەجید	٢٠١٠	شارستانی	تەکنیکی هەولێر
٢١٥٣	محەمەد یوسف نوری	٢٠٠٣	شارستانی	موستەنسریە
٢١٥٤	محەمەد جاسم ئەحمەد	٢٠٠٣	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٢١٥٥	محەمەد ساڵح محەمەد ڕەشید	١٩٨١	شارستانی	تەکنەلۆژی بەغدا
٢١٥٦	مەحموود ئەحمەد ئەمین	١٩٨١	کارەبا	تەکنەلۆژی

٢١٥٧	مەحموود ئەحمەد ڕەزا	١٩٩٣	شارستانی	سەلاحەدین
٢١٥٨	مەحموود ئەدیب حوسێن	٢٠٠٤	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢١٥٩	مەحموود تۆفیق عەلی ئەحمەد	١٩٨٧	شارستانی	سەلاحەدین
٢١٦٠	مەحموود تۆفیق عەلی	١٩٨٦	شارستانی	سەلاحەدین
٢١٦١	مەحموود جرجیس تۆفیق	٢٠٠٧	کارەبا	مووسڵ
٢١٦٢	مەحموود حوسێن عەلی	١٩٩٧	میکانیک	تکریت
٢١٦٣	مەحموود سەلمان محەمەد	١٩٦٨	شارستانی	بەغداد
٢١٦٤	مەحموود سابیر ئیبراهیم	١٩٨٨	کیمیا	تەکنەلۆژی
٢١٦٥	مەحموود سابیر ئیبراهیم	١٩٨٨	کیمیاوی	تەکنەلۆژی بەغدا
٢١٦٦	مەحموود عەباس زەینەل	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢١٦٧	مەحموود عەدنان عەباس	٢٠١٢	تەکنیکی ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٢١٦٨	مەحموود کەریم ئەمین	١٩٩١	کارەبا	بەسرە
٢١٦٩	مەحموود محەمەد ڕەحیم	١٩٩١	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢١٧٠	مەحموود مستەفا قادر	٢٠١١	شارستانی	تکریت
٢١٧١	محێدین حەمەد مەجید	٢٠٠٧	میکانیک	تەکنیکی بەغداد
٢١٧٢	محێدین ستار نوری	٢٠٠٧	شارستانی	تکریت
٢١٧٣	موخەلەد عەبدولقادر جاسم	٢٠٠٧	میکانیک	مووسڵ
٢١٧٤	میدحەت میران حوسێن	١٩٨٣	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢١٧٥	مۆژدە ئەسعەد قادر	١٩٩١	کارەبا	سەلاحەدین
٢١٧٦	موراد ئەیاد عەبدولمەجید	٢٠١٢	کارەبا	تکریت
٢١٧٧	موراد حەسەن ساڵح	٢٠١١	تەکنیکی پرۆگرامسازی	ڕافیدەین
٢١٧٨	موراد حەسەن ساڵح ئەکبەر	٢٠١١	پرۆگرام سازی	ڕافیدەین
٢١٧٩	موراد حەقی تاهیر	٢٠٠٩	کیمیاوی	بەغداد
٢١٨٠	موراد تاریق حەسەن	١٩٨١	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢١٨١	موراد عەبدولحوسێن عەلی	٢٠٠٤	شارستانی	موسڵ
٢١٨٢	موراد فازڵ شوکور	٢٠٠٨	تبرید و تکیف	تەکنیکی کەرکوک
٢١٨٣	مەرام عەبدولکەریم کامیل	٢٠٠٥	کۆمپیوتەر و تەکنەلۆجیا	تەکنەلۆژی بەغدا
٢١٨٤	مەروان سامی عارف	٢٠٠٦	تبرید تکییف	تەکنیکی کەرکوک
٢١٨٥	مەروان عامر شاکیر یوسف	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک

٢١٨٦	مەروان قیس فازڵ	٢٠١١	تەکنیکی پرۆگرامسازی	حەدبا
٢١٨٧	مەروان کامەران جەلال	٢٠١١	تەکنیکی پرووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٢١٨٨	مەروان نیعمەت عەبدولڕەحمان	٢٠١٠	میکانیك	کەرکوك
٢١٨٩	مروە سدیق مەحموود محێدین	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
٢١٩٠	مروە محەمەد غەریب مەجید	٢٠١٢	بیناکاری	سلێمانی
٢١٩١	مریم جەلال ناسر	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوك
٢١٩٢	مەریوان ئیبراهیم قادر	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیك	کەرکوك
٢١٩٣	مەریوان عەبدوڵڵا ڕەحیم	٢٠٠٦	سارکردنەوە و هەواسازی	کەرکوك
٢١٩٤	مەریوان عەبدولمەجید ئەحمەد	٢٠٠٠	شارستانی	بەغداد
٢١٩٥	مەریوان نەجم فەریق	٢٠٠٥	میکانیك	کەرکوك
٢١٩٦	مەریوان وەلی عەلی	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	کەرکوك
٢١٩٧	مەسعود تۆفیق نوری	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٢١٩٨	مەسعود عەلی ئەمین	٢٠٠٠	شارستانی	تکریت
٢١٩٩	موسلیم عەبدولقادر عەبدولڕەحمان	٢٠٠٤	ئاودێری	سلێمانی
٢٢٠٠	موسلیم عەواد حەسەن جاسم	٢٠١٢	تەکنیکی ئەندازەی کارەبا	کەرکوك
٢٢٠١	مشتاق مەحموود کەریم	٢٠٠٣	کارەبا	کەرکوك
٢٢٠٢	مستەفا ئیبراهیم موحسین	٢٠٠٩	کیمیاوی	تکریت
٢٢٠٣	مستەفا ئەحمەد محەمەد	١٩٩٢	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٢٠٤	مستەفا بورهانەدین عەدنان	٢٠١١	کارەبا	بەغداد
٢٢٠٥	مستەفا جەلال جەبار عەلی	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٢٢٠٦	مستەفا حوسێن عەلیوی	٢٠٠٩	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوك
٢٢٠٧	مستەفا حەمید کەریم	٢٠٠٩	کارەبا	مووسڵ
٢٢٠٨	مستەفا خەلیل عەبدولسەمەد	٢٠٠٧	کیمیا	بەغداد
٢٢٠٩	مستەفا ڕەشید ئەحمەد	١٩٩٩	کیمیا	بەغداد
٢٢١٠	مستەفا سەعید محەمەد	١٩٩٦	شارستانی	موستەنسریە
٢٢١١	مستەفا شەریف محەمەد بەرزنجی	١٩٧٩	کارەبا	سلێمانی
٢٢١٢	مستەفا ساڵح ڕەحیم	٢٠١١	تەکنیکی سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوك
٢٢١٣	مستەفا سەباح ڕەحیم	٢٠١١	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٢٢١٤	مستەفا سەباح مستەفا	٢٠٠٧	میکانیك	تەکنەلۆژی

٢٢١٥	مستەفا عادل عەبدوڵڵا	٢٠٠٩	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنەلۆژی
٢٢١٦	مستەفا عەبدولسەمەد ئەحمەد	٢٠٠٧	میکانیک	تکریت
٢٢١٧	مستەفا عەدنان رەئووف	٢٠٠٤	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
٢٢١٨	مستەفا فارس عنون	٢٠٠٥	شارستانی	تکریت
٢٢١٩	مستەفا فەیسەڵ رەزا	٢٠٠٧	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢٢٢٠	مستەفا کامیل مەولود	٢٠٠١	کارەبا	موستەنسریە
٢٢٢١	مستەفا کەریم تعەیب موعین	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢٢٢٢	مستەفا کەمالەدین مستەفا	٢٠٠٦	شوێنەوار	موستەنسریە
٢٢٢٣	مستەفا کەمال عەبدولعەزیز	٢٠٠٨	شارستانی	مووسڵ
٢٢٢٤	مستەفا محەمەد ئەحمەد	٢٠٠٨	شارستانی	بەغداد
٢٢٢٥	مستەفا محەمەد	١٩٩٨	میکانیک	سەلاحەدین
٢٢٢٦	مستەفا موئەیەد رەشید	٢٠٠٣	شارستانی	تکریت
٢٢٢٧	مستەفا ئیبراهیم مستەفا ئەحمەد	٢٠٠٠	کارەبا	مووسڵ
٢٢٢٨	مەسعەب هانی حەمید	٢٠٠٢	شارستانی	مووسڵ
٢٢٢٩	موزر غانم داود عەبدولعەلیم	٢٠٠١	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٢٣٠	موزەفەر ئیبراهیم شەمسەدین	٢٠٠٧	میکانیک	کەرکوک
٢٢٣١	موزەفەر فاتیح شوکور	١٩٩٣	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٢٣٢	موعتەسەم محەمەد قادر	١٩٦٦	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٢٣٣	موعید ئەحمەد مستەفا ساڵح	٢٠١٠	تەکنیکی ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوک
٢٢٣٤	مەعسومە محەمەد ئەمین	١٩٨٧	شارستانی	مووسڵ
٢٢٣٥	مەعەن عەبدولحەکیم عەبدولکەریم	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢٢٣٦	مەعەن عەبدولحەکیم عەبدولکەریم	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢٢٣٧	میقداد حەمید جومعە	١٩٩٩	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢٢٣٨	میقداد محەمەد عەبدولرەحمان	٢٠٠٥	شارستانی	ئەنبار
٢٢٣٩	موقەلید فەوزی عەبدولکەریم	٢٠٠٦	میکانیک	موستەنسریە
٢٢٤٠	مەلەک ئاشور ملکزدق هرمز	٢٠٠٧	تەکنیکی سووتەمەنی و ووزە	تەکنیکی کەرکوک
٢٢٤١	مەلەک سوڵتان زەینەڵ	٢٠١٣٣	شارستانی	کەرکوک
٢٢٤٢	مونازڵ عومەر شوکور	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیک کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٢٢٤٣	مناف محەمەد حوسێن	٢٠٠٤	میکانیک	موستەنسریە
٢٢٤٤	مەنال عوێند عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	شارستانی	مووسڵ

٢٢٤٥	مونزل عومەر شکر	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٢٢٤٦	مونا عەبدولحوسێن عەلی	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٢٢٤٧	مونیف شەعبان ئیبراهیم	٢٠٠٥	شارستانی	تکریت
٢٢٤٨	مەهاباد حوسێن فەتاح	١٩٩٦	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٢٤٩	مەهاباد سابیر محەمەد	٢٠٠٥	شارستانی	تکریت
٢٢٥٠	مەهاباد عوبێد رەحمان	٢٠٠٠	شارستانی	تکریت
٢٢٥١	مەهدی سالح دەروێش	١٩٧٩	کارەبا	سەلاحەدین
٢٢٥٢	مەهدی سالح تاهیر	١٩٨٧	شارستانی	مووسڵ
٢٢٥٣	میهرەبان فازڵ فەرەج	٢٠٠٣	کارەبا	تکریت
٢٢٥٤	موهەنەد ئیبراهیم ئەحمەد	٢٠٠٢	شارستانی	موستەنسریە
٢٢٥٥	موهەنەد سەباح عەبدولقادر	٢٠٠٤	سوتەمەنی	تەکنیکی کەرکوک
٢٢٥٦	موهەنەد موزهیر ئیسماعیل	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٢٢٥٧	موسا ئەنوەر عومەر	٢٠٠٤	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٢٥٨	موفق بەهجەت شەوکەت	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٢٥٩	موفق سالح محەمەد	٢٠٠٢	شارستانی	سەلاحەدین
٢٢٦٠	موفق سەتەم عەتیە	٢٠٠٨	سەرچاوە ئاوییەکان	
٢٢٦١	مەولوود حەمە ئەمین ئەحمەد	٢٠٠٦	بیناکاری	سلێمانی
٢٢٦٢	موئەیەد سامی محەمەد	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٢٢٦٣	موید عەبدولقادر محێدین	١٩٨٠	شارستانی	سەلاحەدین
٢٢٦٤	موئەیەد حەمید محەمەد	٢٠٠١	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٢٦٥	موئەیەد خەلیل ئیبراهیم	٢٠٠٥	ساردکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
٢٢٦٦	موئەیەد سامی محەمەد	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٢٢٦٧	موئەیەد عەبدولعەزیز محەمەد	١٩٧٨	ئاودێری	مووسڵ
٢٢٦٨	موئەیەد عومەر رەشید	١٩٩٤	شارستانی	مووسڵ
٢٢٦٩	مەی موسەنا نەجم	٢٠٠٤	نەوت	بەغداد
٢٢٧٠	مەیادە عەلی غایب	٢٠١٠	ئاودێری	سلێمانی
٢٢٧١	مەیادە مەحموود محەمەد	٢٠٠٤	رووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٢٢٧٢	میساق سالح حوسێن	٢٠٠٧	کیمیا	بەغداد
٢٢٧٣	میدیا حەسەن ئەمین	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	تەکنیکی
٢٢٧٤	میدیا رەزا قەمبەر	٢٠٠٠	شارستانی	تکریت
٢٢٧٥	میدیا عەبدوڵلا عەزیز	٢٠٠٠	شارستانی	مووسڵ
٢٢٧٦	میران عەلی ئەحمەد	.١٩٩٢	ئاودێری	مووسڵ

٢٢٧٧	میعاد عەبدولڕەزاق دەحام	٢٠٠٤	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢٢٧٨	میعاد یاسین جاسم	٢٠٠٨	شارستانی	تکریت
٢٢٧٩	ناجی عەبدوڵلا ڕەسوڵ	١٩٩٦	میکانیک	سەلاحەدین
٢٢٨٠	نادیە ئیسماعیل عەزیز سلێمان	٢٠١٢	کارەبا	سلێمانی
٢٢٨١	نادیە حوسێن عەلی	٢٠٠٥	شارستانی	ئەنبار
٢٢٨٢	نادیە سەلاحەدین عەزیز	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢٢٨٣	نادیە یەلدا تۆما	١٩٩٢	کارەبا	مووسڵ
٢٢٨٤	نارین جەبار تۆفیق	٢٠٠٤	ڕووپێو	کەرکوک
٢٢٨٥	نازدار فەیزوڵلا محەمەد	١٩٩٤	کارەبا	سەلاحەددین
٢٢٨٦	نازدار فەیزوڵلا محەمەد	١٩٩٤	کارەبا	سەلاحەدین
٢٢٨٧	نازدار نوری حەسەن	١٩٨٧	شارستانی و پەروەردە	تەکنەلۆژی
٢٢٨٨	نازک عیماد سابیر محەمەد	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک
٢٢٨٩	ناسکە محەمەد کەریم	٢٠٠٥	کارەبا	سەلاحەدین
٢٢٩٠	ناسیار ئیبراهیم مەحموود	٢٠١٠	جیۆتەکنیک	کۆیە
٢٢٩١	ناسیح محەمەد عەبدوڵلا	١٩٨٦	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٢٩٢	نازم ڕەشید ئەحمەد	١٩٨٧	شارستانی	سەلاحەددین
٢٢٩٣	نازم عەبدولواحید حەمە سور	٢٠٠٤	شارستانی	سەلاحەدین
٢٢٩٤	نازم عەبدول نەریمان	١٩٩٢	شارستانی	سەلاحەدین
٢٢٩٥	نازم عومەر حەسەن	١٩٨٦	شارستانی	سەلاحەددین
٢٢٩٦	نازم مەحموود سەلمان	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٢٩٧	نافع جەلال حەسەن	٢٠٠٦	کارەبا	تکریت
٢٢٩٨	نافع عەلی محەمەد	٢٠٠٠	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٢٩٩	نامدە ڕەسوڵ خەلیفە	١٩٩٠	کارەبا	مووسڵ
٢٣٠٠	نامیدە عوسمان مەحموود	٢٠٠٨	کارەبا	تکریت
٢٣٠١	نائیل ناجی خدر	١٩٩٩	کیمیا	تکریت
٢٣٠٢	نوبراس ڕەعەد عەبدوڵلا	٢٠٠٤	بیناکاری	کەرکوک
٢٣٠٣	نەبەرد محەمەد عەلی	١٩٨٣	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢٣٠٤	نەبەز قادر محەمەد	٢٠٠٤	کیمیا	تکریت
٢٣٠٥	نەبیل ئەکرەم مەحموود ئەدیم	٢٠٠٢	کارەبا	موستەنسریە
٢٣٠٦	نەبیل شابا یوسف	٢٠٠٨	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٢٣٠٧	نەبیل شەمعون گۆرگیس	١٩٨٦	کارەبا	مووسڵ

٢٣٠٨	نەبیل عادل ئەحمەد	٢٠٠٩	کارەبا	مووسڵ
٢٣٠٩	نەبیل غالیب خدر	١٩٩٨	نەوت	بەغدا
٢٣١٠	نەبیل نوری فەتحوڵڵا عەبدوڵڵا	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
٢٣١١	نەبەرد مەجید محەمەد	٢٠٠٦	بیناکاری	سلێمانی
٢٣١٢	نەبەز قادر محەمەد	٢٠٠٤	کیمیاوی	تکریت
٢٣١٣	نەبەز قانع قادر	١٩٨١	٢٠٠٤	بەغداد
٢٣١٤	نەبەز محەمەد عەلی	٢٠٠٣	کیمیا	تەکنەلۆژی
٢٣١٥	نەجات قادر عومەر	١٩٩٩	ڕووپێوی	بەغداد
٢٣١٦	نەسرین عەلی ئەکبەر موراد	٢٠٠٩	بیناکاری	سلێمانی
٢٣١٧	نەوزاد حەسەن محەمەد	١٩٨٩	کارەبا	سەلاحەدین
٢٣١٨	نەوزاد خەیروڵڵا ئەمین	١٩٩١	شارستانی	سەلاحەدین
٢٣١٩	نەوزاد ڕەشاد غەفوور	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوك
٢٣٢٠	نەوزاد سەعید ئەحمەد	١٩٩١	تەلارسازی	بەغداد
٢٣٢١	نەوزاد عەبدولکەریم مەعروف	١٩٨١	شارستانی	مووسڵ
٢٣٢٢	نەوزاد عەبدولوەهاب محەمەد	١٩٩٦	شارستانی	بەغدا
٢٣٢٣	نەوزاد فایەق تۆفیق	١٩٧٧	شارستانی	سلێمانی
٢٣٢٤	نەوزاد نەجمەدین محەمەد	٢٠٠٠	شارستانی	تکریت
٢٣٢٥	نەجات خەیروڵڵا ئەمین	١٩٨٨	شارستانی	سەلاحەدین
٢٣٢٦	نەجات ڕەحیم حەمەڕەش	١٩٩٠	شارستانی	مووسڵ
٢٣٢٧	نەجات عەباس محەمەد	١٩٩٧	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٣٢٨	نەجات نەجمەدین قادر	١٩٨١	میکانیك	بەسرە
٢٣٢٩	نەجاح ئیسماعیل شاکیر	١٩٧٥	ئاودێری و ئامێرەکان	مووسڵ
٢٣٣٠	نەجدت مەحموود خورشید	٢٠٠١	تەلارسازی	بەغداد
٢٣٣١	نەجدت میدحەت سەعید	٢٠٠٢	شارستانی	بەغداد
٢٣٣٢	نەجلا جەلیل خەلیل	٢٠٠٠	کیمیا	بەغداد
٢٣٣٣	نەجمەدین جەبار کەریم	١٩٩٠	کیمیا	تەکنەلۆژی
٢٣٣٤	نەجمەدین حوسێن محەمەد	٢٠١٢	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٢٣٣٥	نەجمەدین عەلی قارەمان	١٩٩٦	شارستانی	مووسڵ
٢٣٣٦	نەجم عەبدوڵڵا حەسەن	٢٠٠٣	ڕووپێوی	کەرکوك
٢٣٣٧	نجود ڕەشاد عەزیز	٢٠٠٣	کیمیا	تکریت
٢٣٣٨	نەدا تەها عەبدولقادر	٢٠١١	ئاودێری	سلێمانی
٢٣٣٩	نەدا بوشرا ئەمین	٢٠٠٩	کارەبا	سەلاحەدین
٢٣٤٠	نەدیمە حەسەن مەحموود	١٩٩٥	شارستانی	سەلاحەددین

٢٣٤١	ئەزیز بەکر ئیسماعیل	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٣٤٢	ئەزیز عەبدوڵڵا ئەحمەد	٢٠٠٣	نەوت	بەغداد
٢٣٤٣	ئەرمین ئیسماعیل ئیبراهیم	٢٠٠٧	شارستانی	تکریت
٢٣٤٤	ئەرمین بابەکر محەمەد ساڵح	٢٠٠٠	شارستانی	موستەنسریە
٢٣٤٥	ئەرمین عەباس عەلی عەبدوڵڵا	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢٣٤٦	ئەرمین لەتیف عەزیز	١٩٩٥	شارستانی	تکریت
٢٣٤٧	ئەرمین محەمەد شوکر	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢٣٤٨	نزار جەمیل عەبدولعەزیز	١٩٩٩	کارەبا	بەغدا
٢٣٤٩	نزار عیماد عەلی ڕازی	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢٣٥٠	نەزاکەت عەلی ئەحمەد	١٩٩٠	شارستانی	سەلاحەدین
٢٣٥١	نەزار عوسمان عومەر	٢٠٠٥-٢٠٠٦	میکانیك	دەستەی خوێندنی تەکنیکی
٢٣٥٢	نسار ئەحمەد عەبدوڵڵا	٢٠١٠	پرۆگرام سازی	کۆیە
٢٣٥٣	نسار محەمەد سەعید	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
٢٣٥٤	نەسرین حەسەن کامیل	٢٠٠٥	سووتەمەنی	کەرکوک
٢٣٥٥	نەسرین محەمەد محەمەد ئەمین	١٩٩١	ئاودێری	مووسڵ
٢٣٥٦	نەشوان محەمەد خزەیر	٢٠٠٩	کۆنترۆڵ و سیستەم	تەکنەلۆژی
٢٣٥٧	نەسرەدین قادر محەمەد	١٩٧٨	نەوت	بەغداد
٢٣٥٨	نەسر عەبدولڕەزاق دەحام	٢٠٠٣	ئەلیکترۆن و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٢٣٥٩	نەسیر لەتیف حەسەن	٢٠٠٢	میکانیك	سەلاحەدین
٢٣٦٠	نسەیف جاسم محەمەد	٢٠٠٠	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٣٦١	نیزامەدین محەمەد نوری	١٩٩٢	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٣٦٢	نیزام فاتیح کەرەم	١٩٩٧	کارەبا	تکریت
٢٣٦٣	نوعمان جاسم فلامەرز	١٩٨١	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٣٦٤	نەغدە سەباح ستار	٢٠١٢	شارستانی	دهۆك
٢٣٦٥	نەمیر سەتەم حەموود	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢٣٦٦	نیهاد ئەسغەر حەیدەر سەلیم	٢٠٠١	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٣٦٧	نیهاد جەماڵ خەلیل	٢٠٠١-٢٠٠٢	کۆمپیوتەر	تەکنەلۆژی
٢٣٦٨	نیهاد حمودی عومەران	٢٠٠٦	میکانیك	موستەنسریە
٢٣٦٩	نیهاد عەبدولواحید عەلی	٢٠٠١	شارستانی	تکریت
٢٣٧٠	نیهایەت حوسێن ئەمین	١٩٩٧	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٣٧١	نیهایەت ساڵح محەمەد	١٩٩٨	کارەبا	سەلاحەدین
٢٣٧٢	نیهایەت فاتیح عەودل	٢٠١١	تەلارسازی	سەلاحەدین
٢٣٧٣	نەمرۆ ڕازی حوسێن ئەحمەد	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک

٢٣٧٤	ئەمرۆ خالید ئەحمەد	٢٠١٠	میكانیك	سەلاحەدین
٢٣٧٥	ئەمرۆ خورشید محەمەد بابان	٢٠٠٣	كارەبا	مووسڵ
٢٣٧٦	ئەمرۆ مەعروف محەمەد	٢٠٠٦	شارستانی	تكریت
٢٣٧٧	ئەمرۆ نورەدین عەباس	٢٠١١	پرۆگرام سازی	كۆیە
٢٣٧٨	ئەملە حەمید محەمەد ساڵح	١٩٩٤	شارستانی	تكریت
٢٣٧٩	نوار فایەق عارف عوبێد	٢٠١٠	پرۆگرام سازی	كەركوك
٢٣٨٠	ئەوال فاروق عەلی	٢٠٠١	شارستانی	تكریت
٢٣٨١	نوح محەمەد ساڵح	٢٠٠٦	میكانیك	مووسڵ
٢٣٨٢	نور ئەحمەد جەراد	٢٠٠٩	ژینگە	موستەنسریە
٢٣٨٣	نورەدین كەریم قادر	١٩٩٢	كارەبا	تەكنەلۆژی
٢٣٨٤	نور سەعید ساڵح	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	كەركوك
٢٣٨٥	نور شامیل عومەر	٢٠٠٩	بیناسازی	تەكنەلۆژی
٢٣٨٦	نور عەلی محەمەد	٢٠٠٩	كەرەستە	كەركوك
٢٣٨٧	نور فەوزی حوسێن	٢٠٠٦	میكانیك	تەكنەلۆژی
٢٣٨٨	نورا عیسام ئەحمەد	٢٠٠٤	شارستانی	تكریت
٢٣٨٩	نورەدین عومەر شەریف	١٩٨٠	كارەبا	تەكنەلۆژی
٢٣٩٠	نورەدین محەمەد شاسوار	٢٠١١	گەیاندن	نەجەف
٢٣٩١	نوران ئیحسان ئەحمەد	٢٠٠٦	كیمیا	تكریت
٢٣٩٢	نورە بنیامین بتو	٢٠٠٤	بەرنامەسازی كۆمپیوتەر	كەركوك
٢٣٩٣	نورجان عەبدولخالق بابا	٢٠٠٨	رووپێوی	كەركوك
٢٣٩٤	نەورۆز حەسیب ئیسماعیل	١٩٩١	كارەبا	سەلاحەدین
٢٣٩٥	نوری سەعید ساڵح	٢٠٠٢	میكانیك	بەغداد
٢٣٩٦	نەوزاد جەلال مەحموود	١٩٨٥	میكانیك	تەكنەلۆژی
٢٣٩٧	نەوزاد جەواد عەبدولرەحمان	٢٠٠٤	شارستانی	ئەنبار
٢٣٩٨	نەوزاد حەسەن قادر	١٩٩٣	كارەبا	مووسڵ
٢٣٩٩	نەوزاد حەمە عەلی مەحموود	١٩٨٢	شارستانی	سەلاحەدین
٢٤٠٠	نەوزاد حەمید ئەحمەد	١٩٩٠	نەوت	بەغداد
٢٤٠١	نەوزاد حەمید كەریم	١٩٩٢	شارستانی	مووسڵ
٢٤٠٢	نەوزاد خدر محەمەد ئەمین	١٩٩٨	شارستانی	تكریت
٢٤٠٣	نەوزاد رەشید دەروێش	١٩٨٧	نەوت	بەغداد
٢٤٠٤	نەوزاد سەی گوڵ ئەحمەد	٢٠٠٥	كۆنترۆڵ	تەكنیكی
٢٤٠٥	نەوزاد ساڵح دەروێش	٢٠٠٥	رووپێوی	كەركوك

٢٤٠٦	ئەوزاد عەلی محەمەد	١٩٨٧	کارەبا	سەلاحەدین
٢٤٠٧	ئەوزاد عومەر عەلی	١٩٨٩	شارستانی	مووسڵ
٢٤٠٨	نوزت لەتیف حەمید جەباری	١٩٦٩	شارستانی	مووسڵ
٢٤٠٩	نۆفەل مستەفا عەلی	٢٠٠١	شارستانی	تکریت
٢٤١٠	نوئێل یوسف دەنۆ یوسف	١٩٨١	میکانیک	مووسڵ
٢٤١١	نیاز بورهانەدین عەبدولڕەحمان	٢٠١١	تەکنیکی ئەلکترۆنیک و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوک
٢٤١٢	نیاز جەماڵ عەبدوڵڵا	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٢٤١٣	نیاز سەعدوڵڵا عەبدوڵڵا	١٩٨٦	کارەبا	سەلاحەدین
٢٤١٤	نیاز محەمەد حەسەن	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی
٢٤١٥	نیان زەینەدین ئیبراهیم	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٤١٦	نیان فاروق عیزەدین شا	٢٠٠٩	کارەبا	کەرکوک
٢٤١٧	نیان قاسم خدر عەبدوڵڵا	٢٠٠٩	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٢٤١٨	نیان محەمەد باهیر سەلام	٢٠٠٤	تەلارسازی	مووسڵ
٢٤١٩	نیرەوان یاسین نەریمان	٢٠٠٢	کارەبا	سەلاحەدین
٢٤٢٠	نیشتمان محەمەد ئەمین حەبیب	٢٠٠٦	شارستانی	سەلاحەدین
٢٤٢١	نیشتمان یاسین ڕەحمان	٢٠١٠	کارەبا	سلێمانی
٢٤٢٢	نیگار ئەحمەد عەزیز محەمەد	٢٠٠١	نەوت	بەغداد
٢٤٢٣	نینۆس ئەخشیریش یۆشیا	٢٠٠٤	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٤٢٤	نینۆس ویلسن ڕۆستەم	٢٠٠٥	تەکنیکی پرۆگرامسازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٤٢٥	نینۆس ئەخشیدش یوشیا	٢٠٠٤	سارکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
٢٤٢٦	نینۆس فەرەیدون جنۆ	٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٢٤٢٧	هاوڕێ عەبدوڵڵا قادر	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوک
٢٤٢٨	هادی محەمەد عەبدوڵڵا	١٩٩٣	شارستانی	سەلاحەدین
٢٤٢٩	هاژە وداد ناسیح	٢٠٠٤-٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	تەکنیکی – کەرکوک
٢٤٣٠	هاشم جەبار سالح	١٩٩٤	میکانیک	تکریت
٢٤٣١	هاشم عەبدولڕەحمان سەلیم	١٩٨٥	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢٤٣٢	هالە محەمەد سدیق	١٩٨٩	شارستانی	سەلاحەدین
٢٤٣٣	هالە عەدنان شوکور	٢٠٠٩	کارەبا	سلێمانی
٢٤٣٤	هانا جەلیل کاکە وەیس	٢٠٠٥	تەلارسازی	سەلاحەددین
٢٤٣٥	هانا حەمید مەجید	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی

٢٤٣٦	هانی ڕەبیع تەها	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢٤٣٧	هانی یوسف بتو	٢٠٠٩	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوک
٢٤٣٨	هاوتا حەسیب محەمەد ئەحمەد	٢٠١٠	کارەبا	کەرکوک
٢٤٣٩	هاوژین خورشید یاسین	٢٠١٠	تەکنیکی ئەندازەی ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٤٤٠	هاوژین سەباح موسا	٢٠١١	ڕووپێوی	تەکنیکی سلێمانی
٢٤٤١	هاوژین فەقێ فەتاح خدر	١٩٩٧	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٤٤٢	هاوڕێ ئەحمەد ڕەئوف	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢٤٤٣	هاوڕێ ئیسماعیل محەمەد	٢٠١٢	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٤٤٤	هاوڕێ جەلال ڕەشید ئەحمەد	٢٠٠٧	ساردکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٤٤٥	هاوڕێ حەمە ڕەشید فەتاح	١٩٨٧	شارستانی	بەغداد
٢٤٤٦	هاوڕێ کەریم جاسم محەمەد	٢٠١١	کارەبا	تکریت
٢٤٤٧	هاوکار حەسیب حەکیم	٢٠١٠	ڕووپێو	تەکنیکی هەولێر
٢٤٤٨	هاوکار ڕەفیق سدیق	٢٠١٢	میکانیک	سەلاحەدین
٢٤٤٩	هاوکار عەزیز عەبدولقادر	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک
٢٤٥٠	هاوکار فازڵ کاکەبرا	٢٠١٠	سەرچاوە ئاوییەکان	دهۆک
٢٤٥١	هاوکار فەرمان گومەر محەمەد	٢٠٠٧	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٤٥٢	هاوکار کاکە عەوڵا حەمە ساڵح	٢٠١٢	پرۆگرام سازی	کۆیە
٢٤٥٣	هاوکار محەمەد خان ڕەشید	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢٤٥٤	هاوکار وەهاب فاتیح	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢٤٥٥	هاوکاری عەزیز ئیبراهیم	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
٢٤٥٦	هایدە حوسێن ئەحمەد	٢٠١٠	تەکنیکی ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوک
٢٤٥٧	هەژار ئەحمەد سەعید	١٩٩٩	کارەبا	سەلاحەدین
٢٤٥٨	هەژار ئەحمەد تاهیر	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢٤٥٩	هەژار جەبار وەهاب	١٩٩٣	میکانیک - فڕۆکەوانی	بەغدا
٢٤٦٠	هەژار جەلال ڕەشید	٢٠٠٦	کارەبا	مووسڵ
٢٤٦١	هەژار سابیر عەزیز	١٩٩٦	شارستانی	تکریت
٢٤٦٢	هەژار قادر شەفیق	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢٤٦٣	هەردی حەسەن محەمەد	٢٠٠٧	میکانیک	سەلاحەدین
٢٤٦٤	هەردی حوسێن ڕۆستەم	٢٠١٢	گەیاندن	تەکنیکی سلێمانی

٢٤٦٥	هەردی حەمە ساڵح ئەحمەد	٢٠٠٩	سەرچاوەی ئاوی	دهۆک
٢٤٦٦	هەردی شەرەفەدین ئیسماعیل	٢٠٠٥-٢٠٠٦	سەرچاوەی ئاو	دهۆک
٢٤٦٧	هەردی لەتیف محەمەد فەریق	٢٠١٠	بیناسازی	تەکنیکی هەولێر
٢٤٦٨	هەرێم کامیل سدیق	٢٠١٠	بیناسازی	تەکنیکی هەولێر
٢٤٦٩	هەڤاڵ کاکە ئەمین سلێمان	٢٠١١	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٤٧٠	هەڤال محەمەد ڕەحیم	١٩٩٣	شارستانی	سەلاحەدین
٢٤٧١	هەڵگورد محەمەد نەجم	٢٠١٠	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٢٤٧٢	هەڵگورد مەهدی ساڵح	٢٠١٢	شارستانی	تکریت
٢٤٧٣	هەڵکەوت عەبدولقادر خەلیفە	٢٠١٠	کارەبا	سلێمانی
٢٤٧٤	هەڵمەت ئیحسان کەریم	٢٠٠٣-٢٠٠٤	بەرنامەسازی	تکنیکی کەرکوک
٢٤٧٥	هەڵمەت تۆفیق محەمەد	١٩٩٤	شارستانی	تکریت
٢٤٧٦	هەڵۆ برزۆ مەحموود ڕەحیم	٢٠١٣	ئاودێری	سلێمانی
٢٤٧٧	هەڵۆ برزۆ حەمە ڕەزا	٢٠٠٨	میکانیک	مووسڵ
٢٤٧٨	هەڵۆ عومەر ئەنوەر	٢٠١٠	پرۆگرام سازی	کۆیە
٢٤٧٩	هەڵاڵە عەبدولڕەحیم قادر	٢٠١٠	کارەبا	سلێمانی
٢٤٨٠	هەڵات ئیحسان کەریم	٢٠٠٨	تەکنیکی ئەندازە ئەلیکترۆنیە	تەکنیکی کەرکوک
٢٤٨١	هەڵگورد سیامەند سدیق	٢٠٠٠	کیمیاوی	تکریت
٢٤٨٢	هەڵۆ محەمەد سدیق مەحموود	٢٠١٢	تەکنیکی سوتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٢٤٨٣	هەوار عەبدولکەریم جەلال	٢٠١٠	پرۆگرام سازی	کۆیە
٢٤٨٤	هەوراز جەماڵ محەمەد	٢٠٠٥	میکانیک	ئەنبار
٢٤٨٥	هەوراز فاتیح فەتاح	٢٠١٢	شارستانی	سەلاحەدین
٢٤٨٦	هەوراز کەریم محەمەد ئەمین	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢٤٨٧	هەوراز وەهاب عوسمان	٢٠١١	بیناکاری	سلێمانی
٢٤٨٨	هەوری فازڵ تاڵەبانی	١٩٧١	تەلارسازی	بەغداد
٢٤٨٩	هجران عەزیز ئەحمەد	٢٠٠٣	میکانیک	ئەنبار
٢٤٩٠	هودا جەبار محەمەد	٢٠٠٣	کارەبا	سەلاحەدین
٢٤٩١	هودا جومعە محەمەد	٢٠١١	کارەبا	سلێمانی
٢٤٩٢	هودا حوسێن ڕەزا	١٩٩٩	شارستانی	بەغدا
٢٤٩٣	هودا عەبدولئیحسان ژنون	٢٠٠٦	ڕووپێوی	تەکنیکی
٢٤٩٤	هەردی ئەنوەر مەحموود	٢٠٠٨	پرۆگرام سازی	سەلاحەدین
٢٤٩٥	هەردی خدر محەمەد	٢٠٠٦	بەرهەمهێنان	تەکنەلۆژی
٢٤٩٦	هەردی خدر محەمەد	٢٠٠٦	میکانیک	تەکنەلۆژی

٢٤٩٧	هەرشۆ کەریم کامیل	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٢٤٩٨	هرمێن حەربی نوری	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٢٤٩٩	هەرمێن فەتاح فارس	٢٠٠٢	شارستانی	تکریت
٢٥٠٠	هێریڤان هیجران شەریف	٢٠٠٧	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٥٠١	هیشام مستەفا ئەحمەد	١٩٩٧	کارەبا	تکریت
٢٥٠٢	هیشام وەهاب عەباس	٢٠١١	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	کەرکوک
٢٥٠٣	هیلال ئەبوزەید ئۆمەر	٢٠٠٠	کیمیا	تکریت
٢٥٠٤	هیلال محەمەد ساڵح	٢٠١٣	ئاودێری	سلێمانی
٢٥٠٥	هەڵەت هیلال ڕەسوڵ	٢٠١١	گەیاندن	تەکنیکی سلێمانی
٢٥٠٦	هەڵکەوت جیهاد ئەحمەد	٢٠٠٧	شارستانی	تکریت
٢٥٠٧	هەڵمەت ئیحسان کەریم	٢٠٠٤	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢٥٠٨	هەڵۆ حەمید تەها ئیسماعیل	٢٠٠٦	بیناسازی	تەکنەلۆژی
٢٥٠٩	هەنا دەخیل ماهود	٢٠٠٣	شارستانی	موستەنسریە
٢٥١٠	هیند سامۆئیل ئەلیاس	٢٠٠٢	میکانیک	کەرکوک
٢٥١١	هەندرێن قاسم جەلال	٢٠٠٥	شارستانی	موستەنسریە
٢٥١٢	هونەر عەلی کەریم	٢٠١١	ئاودێری	سلێمانی
٢٥١٣	هونەر محەمەد کەریم	١٩٨٩	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
٢٥١٤	هۆزان عیزەدین قادر	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢٥١٥	هەرار باقی عەلی	٢٠١٢	میکانیک	سەلاحەدین
٢٥١٦	هەرراز بورهان عومەر قادر	٢٠١٣	تەکنیکی ڕووپێوان	کەرکوک
٢٥١٧	هەرراز کەریم حمدئەمین	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٢٥١٨	هەوری فازڵ ڕەئووف	١٩٧١	تەلارسازی	بەغدا
٢٥١٩	هوشیار ڕەشید محێدین	٢٠٠٨	تەکنیکی سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٥٢٠	هوشیار ڕەشید محێدین قادر	٢٠٠٨	میکانیک	کەرکوک
٢٥٢١	هوشیار تەها محەمەد	٢٠١١	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنیکی سلێمانی
٢٥٢٢	هوشیار عەباس ساڵح	٢٠٠٤	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنەلۆژی
٢٥٢٣	هوشیار محەمەد سەعید	٢٠١٢	سیستەمزانیار	تەکنیکی هەولێر
٢٥٢٤	هوشیار محەمەد سابیر	٢٠٠٧	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢٥٢٥	هوشیار نورەدین محەمەد	١٩٨٠	کارەبا	سلێمانی
٢٥٢٦	هونەر حەکیم ئەحمەد	٢٠٠٩	جیۆتەکنیک	کۆیە
٢٥٢٧	هونەر عومەر ساڵح	٢٠١١	کارەبا	سلێمانی
٢٥٢٨	هونەر محەمەد کەریم	١٩٨٩	تەلارسازی	تەکنەلۆژی بەغدا

٢٥٢٩	هونەر حوسێن عەبدوڵڵا	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٢٥٣٠	هونەر تەیفور ئەحمەد رەشید	٢٠١٢	میکانیك	کەرکوك
٢٥٣١	هۆزان یۆلا عەبدولرەحمان	٢٠٠٩	لکاندن/میکان	تەکنیکی سلێمانی
٢٥٣٢	هۆزان عیزەدین قادر	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	کەرکوك
٢٥٣٣	هۆزان فاروق عوسمان	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	کەرکوك
٢٥٣٤	هۆشمەند حەمید جیهان	٢٠٠٦	میکانیك	کەرکوك
٢٥٣٥	هۆگر بەکر یاسین	٢٠١٢	میکانیك	کەرکوك
٢٥٣٦	هۆگر عەبدوڵڵا عەزیز سالح	٢٠١٠	رووپێوی	کەرکوك
٢٥٣٧	هێژا سیروان واحید	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوك
٢٥٣٨	هێرش جومعە محەمەد عەلی	٢٠٠٦	کۆنترۆڵ و سیستەم	تەکنەلۆژی
٢٥٣٩	هێرش حەسەن تەها	٢٠٠٨	کارەبا	تکریت
٢٥٤٠	هێرش عەبدوڵڵا حەمەغەریب	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوك
٢٥٤١	هێرش فارس قادر	٢٠٠٤	رووپێوی	کەرکوك
٢٥٤٢	هێرش قادر حەسەن	٢٠١٠	پلاندانانی شار	تەکنیکی سلێمانی
٢٥٤٣	هێرش محەمەد جەمیل	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
٢٥٤٤	هێرش وەلی سەعید	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٢٥٤٥	هێرۆ ئەحمەد مەحموود	٢٠٠٩	نەوت	کۆیە
٢٥٤٦	هێرۆ تاهیر حوسێن	٢٠٠٤	رووپێوی	کەرکوك
٢٥٤٧	هێرۆ عەبدولحەمید عەلی	٢٠١١	بیناکاری	کۆیە
٢٥٤٨	هێرۆ محەمەد سدیق	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوك
٢٥٤٩	هێما ئیبراهیم ئەحمەد	٢٠١٠	کارەبا	سلێمانی
٢٥٥٠	هێمن ئیبراهیم میرزا	٢٠٠٤	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوك
٢٥٥١	هێمن ئەحمەد حاتەم	٢٠١٠	پرۆگرام سازی	کۆیە
٢٥٥٢	هێمن بەهمەن نەسرەدین	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٢٥٥٣	هێمن جەلال حوسێن	٢٠١١	جیۆتەکنیك	کۆیە
٢٥٥٤	هێمن حەسەن عوسمان	٢٠٠٣	شارستانی	تکریت
٢٥٥٥	هێمن حەکیم عەبدولکەریم ئەحمەد	٢٠٠٧	کارەبا	تکریت
٢٥٥٦	هێمن خدر محەمەد	٢٠١١	پلاندانانی شار	تەکنیکی سلێمانی
٢٥٥٧	هێمن سبار رەشید	٢٠٠٩	نەوت	کۆیە
٢٥٥٨	هێمن سەردار عەبدوڵڵا	٢٠٠٧	پرۆگرام سازی	کەرکوك
٢٥٥٩	هێمن عەبدولکەریم عەبدولحەمید	٢٠٠٣	میکانیك	سەلاحەدین
٢٥٦٠	هێمن عومەر حەسەن	٢٠٠٦	کارەبا	سەلاحەدین

٢٥٦١	هێمن عومەر ڕەحیم	٢٠٠٩	شارستانی	سەلاحەدین
٢٥٦٢	هێمن فاتیح مەجید	٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیك	بەغداد
٢٥٦٣	هێمن محەمەد سدیق	٢٠٠٣	کارەبا	بەغدا
٢٥٦٤	هێمن محەمەد محێدین	٢٠٠٧	میکانیك	تکریت
٢٥٦٥	هێمن مەحموود عەلی	٢٠١٢	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٢٥٦٦	هێمن نەجمەدین محەمەد ئەمین	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٢٥٦٧	هێمن حەسەن عوسمان	٢٠٠٣	شارستانی	تکریت
٢٥٦٨	هیام قادر وەلی	١٩٩٦	شارستانی	تکریت
٢٥٦٩	هەیسەم ڕەشید وەلی	٢٠٠٣	شارستانی	تکریت
٢٥٧٠	هەیسەم ماجید حەسەن	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٢٥٧١	هێرش سالح ڕەزا	١٩٩٠	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٥٧٢	هێرش نازم حوسێن	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٢٥٧٣	هێڤان نوری سالح	٢٠١١	میکانیك	سەلاحەدین
٢٥٧٤	هەیفا دارا عەبدولقادر	٢٠١٠	میکانیك	سەلاحەدین
٢٥٧٥	هێمن ئەسعەد حەسەن	٢٠٠٠	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٥٧٦	هێمن جومعە محەمەد عەلی	٢٠٠٤	کارەبا	موستەنسریە
٢٥٧٧	هێمن ڕەحیم تەها	٢٠١١	شارستانی	دانیمارك
٢٥٧٨	هێمن ستار سەعید	٢٠٠٣	ژینگە	موستەنسریە
٢٥٧٩	هێمن عەبدولڕەحمان ئەحمەد	٢٠١٠	ئەلکترونیك و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوك
٢٥٨٠	هێمن محەمەد سدیق	١٩٨٠	کارەبا	بەغداد
٢٥٨١	هێمن نەجمەدین محەمەدئەمین	٢٠٠٥	وزە	کەرکوك
٢٥٨٢	هیوا ئیبراهیم حوسێن قادر	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
٢٥٨٣	هیوا ئیبراهیم عەزیز	١٩٩١	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٥٨٤	هیوا ئەبوبەکر عومەر ئیسماعیل	٢٠١٢	میکانیك	کەرکوك
٢٥٨٥	هیوا ئەحمەد محەمەد	٢٠١١	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٢٥٨٦	هیوا جومعە حوسێن	٢٠٠٣	شارستانی	تکریت
٢٥٨٧	هیوا جومعە محەمەد عەلی	٢٠٠٤	کۆمپیوتەر	موستەنسریە
٢٥٨٨	هیوا ڕەشید عوسمان	٢٠٠٤	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٥٨٩	هیوا ڕەشید عوسمان	٢٠٠٤	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٥٩٠	هیوا سەلاح کەریم	٢٠١١	کارەبا	سلێمانی
٢٥٩١	هیوا عەباس محەمەد	٢٠٠٦	سارکردنەوە و هەواسازی	کەرکوك
٢٥٩٢	هیوا عەبدوڵڵا کەریم	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	کەرکوك

٢٥٩٣	هیوا غالیب مەجید	١٩٩٨	شارستانی	تکریت
٢٥٩٤	هیوا فاتیح شەریف	٢٠١٠	نەوت	کۆیە
٢٥٩٥	هیوا فازڵ محێدین	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک
٢٥٩٦	هیوا کەریم ڕەحیم	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٢٥٩٧	واجید فاتیح ڕەحیم	١٩٩١	کارەبا	سەلاحەدین
٢٥٩٨	واحید بەهجەت قادر	١٩٩٥	شارستانی	تکریت
٢٥٩٩	وەحیدە بەخش عەلی	١٩٨١	شارستانی	
٢٦٠٠	وەحید یوسف وەلی	٢٠٠٣	بیناکاری	تەکنەلۆژی
٢٦٠١	ویداد ئەکرەم جەلال	١٩٩١	شارستانی	سەلاحەدین
٢٦٠٢	وردە ئەدیب فەریق	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢٦٠٣	وەردە جەبار عەلی	٢٠٠٢	شارستانی	سەلاحەدین
٢٦٠٤	وریا ئیبراهیم لەتیف	٢٠١٢	تەلارسازی	سەلاحەدین
٢٦٠٥	وریا ئەحمەد حەسەن محەمەد	٢٠١٠	کارەبا	کەرکوک
٢٦٠٦	وریا ئەحمەد ڕەشید	٢٠٠٤	میکانیک	مووسڵ
٢٦٠٧	وریا ئەحمەد سەعید	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەدین
٢٦٠٨	وریا ئازاد عەبدولکەریم محەمەد	٢٠١٢	تەکنیکی ڕووپێو	تەکنیکی کەرکوک
٢٦٠٩	وریا بەکر محەمەد	١٩٨٧	میکانیک	موستەنسریە
٢٦١٠	وریا جومعە شەریف	٢٠٠٤	بیناکاری	سلێمانی
٢٦١١	وریا عەبدولقادر محەمەد جاف	١٩٨٨	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٦١٢	وریا عومەر عوسمان	٢٠٠٤	تەکنیکی ڕووپێوی	کەرکوک
٢٦١٣	وریا محەمەد سەعید	١٩٨٦	کارەبا	سەلاحەدین
٢٦١٤	وریا مەحموود محەمەد	١٩٨٧	نەوت	بەغداد
٢٦١٥	ویسام ئەحمەد مەحموود	٢٠٠٦	نەوت	بەغداد
٢٦١٦	ویسام حنومێد عەبدولحوسێن	٢٠٠٣	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٦١٧	ویسام شایع محەمەد	٢٠٠٤	شارستانی	تکریت
٢٦١٨	ویسام شەمسەدین	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٦١٩	ویسام عەبدولخالق عومەر	٢٠١٠	تەکنیکی ئەندازەی کۆمپیوتەر	پەیمانگای زانکۆیی
٢٦٢٠	ویسام عەبدولسەلام خەلیل	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
٢٦٢١	ویسام عیوش پۆلس	٢٠٠٦	ئەلیکترۆنیک	کەرکوک
٢٦٢٢	ویسام فوئاد عەلی	٢٠٠٥	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٦٢٣	ویسام کازم فالح	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٦٢٤	ویسام مەتی ئیستیڤان	٢٠٠٢	شارستانی	مووسڵ

٢٦٢٥	وەسمی ئیبراهیم ئەزریج	١٩٨١	شارستانی	مووسڵ
٢٦٢٦	وەسیم نەجات بەهجەت	٢٠٠٤	ئەندازیاری ئەلیکترۆنیك	تەکنیکی کەرکوك
٢٦٢٧	وشیار سەلام حوسێن	٢٠٠٣	ڕووپێوی	کەرکوك
٢٦٢٨	وەزاح غەفوور کەریم	٢٠١١	شارستانی	مووسڵ
٢٦٢٩	وەعەد خەلیل ئیبراهیم	٢٠٠٧	تەکنیکی ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوك
٢٦٣٠	وەفا حوسێن حەسەن	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٢٦٣١	وەفا سالار کەریم	٢٠٠٥	کۆمپیوتەر	بەغداد
٢٦٣٢	وەلید ئەحمەد ئیسماعیل	١٩٩١	تەلارسازی	میلانۆ
٢٦٣٣	وەلید جەماڵ حەمید	٢٠٠٦	شارستانی	تکریت
٢٦٣٤	وەلید حەسەن محەمەد	٢٠٠٠	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٦٣٥	وەلید حمال حەمید	٢٠٠٦	شارستانی	تکریت
٢٦٣٦	وەلید خالید شامیل تەبیب	٢٠٠٧	کارەبا	کەرکوك
٢٦٣٧	وەلید خالید عەبدولقادر	٢٠٠٦	کانزا	تەکنەلۆژی
٢٦٣٨	وەلید خالید عەزیز	٢٠٠٥	کەرەستە	موستەنسریە
٢٦٣٩	وەلید محەمەد قادر شەریف	٢٠١٠	ڕووپێوی	کەرکوك
٢٦٤٠	وەهاب ڕەشید کەریم	٢٠٠١	شارستانی	تکریت
٢٦٤١	وەهاب فاتیح ئەحمەد	١٩٧٩	کارەبا	سلێمانی
٢٦٤٢	وریا تاهیر دەروێش	٢٠٠١	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٦٤٣	وریا محەمەد سەعید	١٩٨٦	کارەبا	سەلاحەدین
٢٦٤٤	وید ڕەعەد سابیر	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	کەرکوك
٢٦٤٥	یادگار سابیر حەمید	٢٠٠٩	میکانیك	سەلاحەدین
٢٦٤٦	یاسر عەبدوڵڵا عەلی	٢٠٠٦	میکانیك	مووسڵ
٢٦٤٧	یاسر عەدنان شاکیر	٢٠٠٨	ڕووپێوی	کەرکوك
٢٦٤٨	یاسر محەمەد غانیب	٢٠٠٤	کیمیا	تەکنەلۆژی
٢٦٤٩	یاسر نەجدەت قاسم مستەفا	١٩٩٣	میکانیك سیارات	تەکنەلۆژی بەغدا
٢٦٥٠	یاسین ئەحمەد مستەفا	١٩٩٤	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٦٥١	یاسین حەمید ڕەشید	١٩٩١	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٦٥٢	یاسین ڕەشید ئەحمەد	١٩٨٣	کارەبا	سەلاحەدین
٢٦٥٣	یاسین مەجید ڕەشید	١٩٩٠	شارستانی	تەکنەلۆژی
٢٦٥٤	یاسین واحید محەمەد	١٩٩٦	میکانیك	سەلاحەدین
٢٦٥٥	یاقوت عیزەدین عەلی	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٢٦٥٦	یەحیا ئیحسان ئەحمەد	٢٠٠٧	کارەبا	تکریت

٢٦٥٧	یەحیا جەرجیس تۆفیق	٢٠٠٦	نەوت	بەغداد
٢٦٥٨	یەحیا حەسەن محەمەد	٢٠٠٢	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٢٦٥٩	یەحیا سامح هیدایت	٢٠٠٨	ئەلیکترۆنیك	مووسڵ
٢٦٦٠	یەحیا سنان ئیبراهیم	٢٠١٠	نەوت	کەرکوك
٢٦٦١	یەحیا عەبدولکەریم سەعید	٢٠١١	کیمیا	تکریت
٢٦٦٢	یەحیا کەمال محەمەد	٢٠١١	تەکنیکی پرۆگرامسازی	کەرکوك
٢٦٦٣	یەحیا محەمەد سەعید محەمەد	١٩٩١	میکانیك	مووسڵ
٢٦٦٤	یەحیا محەمەد یەحیا	٢٠٠٢	میکانیك	مووسڵ
٢٦٦٥	یەحیا ناهی ندیم	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٢٦٦٦	یەشار محەمەد شاکیر فەتاح	١٩٩٠	تەلارسازی	بەغداد
٢٦٦٧	یەعقووب محەمەد حوسێن	٢٠٠١	بیناکاری	تەکنەلۆژی
٢٦٦٨	یوسف جومعە نادر	٢٠٠٠	میکانیك	بەغداد
٢٦٦٩	یوسف حوسامەدین خدر	١٩٨٥	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٦٧٠	یوسف حەمە شوکر عەزیز	٢٠٠٤	کارەبا	بەغداد
٢٦٧١	یوسف خدر عەباس	١٩٨٣	میکانیك	یۆغسلافیا
٢٦٧٢	یوسف عەبدولڕەحمان ئەحمەد	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیك	کەرکوك
٢٦٧٣	یوسف عەبدولمەوجود محەمەد	١٩٧٨	تەکنیکی ڕووپێوی	کەرکوك
٢٦٧٤	یوسف عەزیز شەریف	٢٠٠٣	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٢٦٧٥	یوسف کاکە حەمە محەمەد ساڵح	١٩٨٠	شارستانی	سلێمانی
٢٦٧٦	یوسف محەمەد قەهرەمان	١٩٨٩	شارستانی	بەغداد
٢٦٧٧	یوسف مەحموود جومعە	١٩٧٧	شارستانی	سلێمانی
٢٦٧٨	یونس ئەحمەد مەحموود	١٩٨٠	شارستانی	سلێمانی
٢٦٧٩	یونس ئیدریس محەمەد جاسم	٢٠٠٧	کارەبا	کەرکوك
٢٦٨٠	یونس خالید نوری	١٩٨٤	ئاودێری	سلێمانی
٢٦٨١	یونس عەبدولموحسین ساڵح	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوك
٢٦٨٢	یونس محەمەد عەبدوڵڵا	٢٠٠٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٢٦٨٣	یونس نامیق ڕەشید	١٩٧٩	کارەبا	سلێمانی
٢٦٨٤	ئاراز ساڵح محەمەد ئەمین	٢٠١٢	پرۆگرام سازی	تەکنیکی هەولێر
٢٦٨٥	ئاراز عیزەدین غەفوور	٢٠١١	جیۆتەکنیك	کۆیە
٢٦٨٦	ئاراس بابان مەولوود	٢٠٠٧	شارستانی	موستەنسریە
٢٦٨٧	ئاراس حەسەن کامیل جاسم	٢٠٠٧	کارەبا	مووسڵ
٢٦٨٨	ئاراس عەلی حەمە ساڵح	١٩٨٨	شارستانی	سەلاحەدین

٢٦٨٩	ئاراس فازڵ عەباس حەسەن	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٦٩٠	ئاراس کامیل کەریم	٢٠٠٦	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٦٩١	ئارام ئەحمەد کەریم	٢٠١٢	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٢٦٩٢	ئارام ئەنوەر عەلی	٢٠٠٦	بیناکاری	سلێمانی
٢٦٩٣	ئارام حەسەن ئەمین	٢٠١٠	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٢٦٩٤	ئارام حەمە کەریم محەمەد	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک
٢٦٩٥	ئارام عەبدولڕەحمان لەتیف	٢٠١١	گەیاندن	تەکنیکی سلێمانی
٢٦٩٦	ئارام عەلی محەمەد	٢٠٠٠	شارستانی	تەکنەلۆژی بەغداد
٢٦٩٧	ئارام قادر حەسەن	١٩٩٨	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٦٩٨	ئارام کەمال فەتاح	٢٠٠٨	بیناسازی	تەکنیکی هەولێر
٢٦٩٩	ئارام محەمەد تەیفور	٢٠١١	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٢٧٠٠	ئارام محەمەد ڕەحیم	٢٠٠٢	شارستانی	بەغداد
٢٧٠١	ئارام محەمەد زۆراب	٢٠١٠	بیناسازی	تەکنیکی هەولێر
٢٧٠٢	ئارام محەمەد ساڵح	٢٠١١	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٢٧٠٣	ئارام محەمەد مەجید	٢٠٠٩	تەلارسازی	سلێمانی
٢٧٠٤	ئارام مەحموود حەسەن	٢٠١٠	کارەبا	سلێمانی
٢٧٠٥	ئارام نەجات محەمەد ساڵح	٢٠١١	تەلارسازی	سەلاحەدین
٢٧٠٦	ئارام یاسین نریمان	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
٢٧٠٧	ئارەزوو ڕەشید محەمەد ئەمین	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٧٠٨	ئاری سوبحی بەیرام	٢٠٠٦	سەرچاوە ئاوییەکان	بەغداد
٢٧٠٩	ئاری سەلاحەدین محەمەد	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی/کەرکوک
٢٧١٠	ئاری عەباس مەولوود	٢٠٠٨	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٧١١	ئاری عەدنان شوکور	٢٠٠٩	کارەبا	سلێمانی
٢٧١٢	ئاری عەلی غەفوور	٢٠٠٣	کۆمپیوتەر	ڕافیدەین/زانکۆیی
٢٧١٣	ئاریا جەلیل محەمەد ئەمین	٢٠٠٨	کیمیا	تکریت
٢٧١٤	ئاریا مەهدی حەسەن	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٢٧١٥	ئاریان جەلیل محەمەد ئەمین	٢٠٠٨	کیمیاوی	تکریت
٢٧١٦	ئاریان خالید خورشید	٢٠٠٥	میکانیك	تەکنەلۆژی بەغدا
٢٧١٧	ئاریان خەلیل ئیبراهیم	٢٠١٣	میکانیك	سەلاحەدین
٢٧١٨	ئاریان زەکی حەبیب جەلال	٢٠٠٥	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٧١٩	ئازاد تۆفیق مەولوود	٢٠٠٥	کیمیا	تەی
٢٧٢٠	ئازاد ئەیوزێر ئۆمەر	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەدین
٢٧٢١	ئازاد ئەیوب محەمەد نوری	١٩٩٨	شارستانی	تکریت

٢٧٢٢	ئازاد حەسەن عەول	٢٠٠٧	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٧٢٣	ئازاد حەمە عەزیز رەسوڵ	١٩٨٥	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢٧٢٤	ئازاد حەمید کەریم	١٩٨٧	نەوت	بەغدا
٢٧٢٥	ئازاد رەسوڵ عەبدوڵڵا	١٩٨٠	شارستانی	سلێمانی
٢٧٢٦	ئازاد عەبدولکەریم حەمید	٢٠١١	ئاودێری	سلێمانی
٢٧٢٧	ئازاد کاکل فەتاح	٢٠٠٥	شارستانی	مووسڵ
٢٧٢٨	ئازاد محەمەد فازڵ	٢٠٠٣	کارەبا	سەلاحەدین
٢٧٢٩	ئازاد محەمەد نوری	٢٠٠٩	پرۆگرام سازی	کۆیە
٢٧٣٠	ئاسۆ ئەحمەد مەجید	٢٠٠٤	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢٧٣١	ئاسۆ ئیسماعیل موسا	٢٠٠٢	شارستانی	سەلاحەدین
٢٧٣٢	ئاسۆ ئەمین رەشید	١٩٩٣	شارستانی	بەغداد
٢٧٣٣	ئاسۆ بەهجەت حسەن	٢٠٠٥	شارستانی	تکریت
٢٧٣٤	ئاسۆ شامار خورشید	٢٠١٠	شارستانی	کۆیە
٢٧٣٥	ئاسۆ تەها عومەر	١٩٩٨	کارەبا	موستەنسریە
٢٧٣٦	ئاسۆ عەباس محەمەد	٢٠٠٥	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢٧٣٧	ئاسۆ عەبدولکەریم حەسەن	٢٠٠٠	کیمیا	بەغداد
٢٧٣٨	ئاسۆ قاسم محەمەد سالح	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢٧٣٩	ئاسۆ محەمەد سەعید قادر	١٩٨٩	شارستانی	بەغداد
٢٧٤٠	ئاسۆ نەجمەدین فەتاح	١٩٩٣	شارستانی	بەغداد
٢٧٤١	ئاشتی ئەحمەد عەزیز	٢٠٠٩	تەلارسازی	سلێمانی
٢٧٤٢	ئاشتی عادل فایەق	١٩٩٤	شارستانی	مووسڵ
٢٧٤٣	ئاشتی محەمەد عەبدولکەریم	٢٠١٣	کارەبا	سلێمانی
٢٧٤٤	ئاڤان سلێمان قەهرەمان	٢٠٠٤	شارستانی	تکریت
٢٧٤٥	ئاڤان عیماد وەلی	٢٠١٢	ئاودێری	سلێمانی
٢٧٤٦	ئاڤان کەمال مەحموود	٢٠١٢	بیناکاری	سلێمانی
٢٧٤٧	ئاکۆ عومەر عەبدولعەزیز	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٢٧٤٨	ئاکۆ عەبدولحەمید عومەر	٢٠٠٥	میکانیک	موستەنسریە
٢٧٤٩	ئاکۆ غازی فەریق	٢٠٠٩	لکاندن/میکان	تەکنیکی سلێمانی
٢٧٥٠	ئاکۆ ناسیح سەعید	٢٠٠٦	رووپێوی	کەرکوک
٢٧٥١	ئالا عەزیز خالید	٢٠٠٧	میکانیک	کەرکوک
٢٧٥٢	ئالا عەبدولقادر عومەر	٢٠٠٠	شارستانی	سەلاحەدین
٢٧٥٣	ئالا نوری میرزا	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک

٢٧٥٤	ئالان ئیسماعیل محەمەد غرم	٢٠١٣	سوورتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٧٥٥	ئالان بورهان عەبدوڵلا	٢٠٠٧	میکانیک	کەرکوک
٢٧٥٦	ئالان حەسەن محەمەد ئەمین	٢٠٠٤	میکانیک	تکریت
٢٧٥٧	ئالان خەلیل ئیسماعیل	٢٠٠٤	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٧٥٨	ئالان عەبدولخالق عەبدولڕەحمان	٢٠٠٨	شارستانی	سەلاحەدین
٢٧٥٩	ئالان نورەدین ئەحمەد	٢٠٠٧	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٧٦٠	ئالان نەوزاد حەسەن	٢٠١٠	ئاودێری	سلێمانی
٢٧٦١	ئالان یاسین عوسمان	٢٠٠٥	نەوت	بەغداد
٢٧٦٢	ئالا فەقێ فەتاح خدر	١٩٩٣	تەلارسازی	تەکنەلۆژی
٢٧٦٣	ئامانج ئەحمەد حەمید ڕەشید	٢٠١٣	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٢٧٦٤	ئامانج ئەحمەد سەعید	١٩٩٨	کارەبا	تکریت
٢٧٦٥	ئامانج حەسیب سدیق	٢٠١٠	ڕووپێوی	تەکنیکی
٢٧٦٦	ئامانج حوسێن عەلی	٢٠٠٤	شارستانی	ئەنبار
٢٧٦٧	ئامانج ڕەمەزان کاکل	٢٠٠٢	شارستانی	تکریت
٢٧٦٨	ئامانج محێدین ڕەشید	٢٠٠٦	شارستانی	موستەنسریە
٢٧٦٩	ئامانج نوری عەبدولکەریم	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
٢٧٧٠	ئاوات جەبار عەبدوڵلا	٢٠٠٧	ڕووپێو	تەکنیکی کەرکوک
٢٧٧١	ئاوارە حەمە سەعید عەلی	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
٢٧٧٢	ئاوارە ڕەفعەت عەبدولکەریم	٢٠١٣	تبرید	سەلاحەدین
٢٧٧٣	ئایار عوسمان محەمەد	٢٠٠٨	بیناکاری	سلێمانی
٢٧٧٤	ئەژین ئەسعەد کەریم	٢٠٠٨	پرۆگرام سازی	مووسڵ
٢٧٧٥	ئەژین عومەر عەلی	٢٠١١	تەکنیکی ئەندازەی پرۆگرامسازی	تەکنیکی کەرکوک
٢٧٧٦	ئەرکان بورهان محەمەد	٢٠٠٦	ئاودێری	سلێمانی
٢٧٧٧	ئەڤین جەبار کەریم	٢٠١٠	بیناکاری	سلێمانی
٢٧٧٨	ئەڤین عەبدولڕەحمان حوسێن	٢٠٠٥	ئەندازیاری تەکنیکی	تەکنیکی کەرکوک
٢٧٧٩	ئەلەند ئەنوەر سەعید	٢٠١١	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٢٧٨٠	ئەنجام غەفوور ڕەزا	٢٠١٠	پلانسازی شار	تەکنیکی سلێمانی
٢٧٨١	ئومێد عەبدولقادر گوڵ	١٩٩١	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢٧٨٢	ئومێد عوبێد حەسەن	٢٠٠٣	میکانیک	بەغداد
٢٧٨٣	ئومێد ئەدوەل عەلی	١٩٩٩	شارستانی	تکریت
٢٧٨٤	ئومێد خەیروڵلا ئەمین	١٩٩٣	شارستانی	سەلاحەدین
٢٧٨٥	ئۆراڵ عادل محەمەد	١٩٧٧	شارستانی	مووسڵ

٢٧٨٦	کەریم محەمەد ڕەحیم سالح	١٩٨٢	ئەندازیاری شارستانی	سەلاحەدین
٢٧٨٧	ئارام ئیسماعیل حەمەئەمین	٢٠١٣	جیۆتەکنیک	کۆیە
٢٧٨٨	ئارام حەمید محەمەد	٢٠١٤	میکانیک	تەکنیکی هەولێر
٢٧٨٩	ئاری حەبیب ئەحمەد	٢٠١٤	شارستانی	تکریت
٢٧٩٠	ئاسۆ حەسەن تۆفیق	٢٠١٣	شارستانی	موستەنسریە
٢٧٩١	ئاسۆ عەبدوڵلا حاجی مەحموود	٢٠١٤	نەوت	کۆیە
٢٧٩٢	ئاین عەبدولجەبار ڕەشید قادر	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٢٧٩٣	ئەسرین محەمەد مستەفا	٢٠١٢	سووتەمەنی و وزە	
٢٧٩٤	ئیبراهیم ئیدریس عیزەدین	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٢٧٩٥	ئیبراهیم جەلال ناسر محەمەد	٢٠١٣	تەکنیکی ڕووپێوی	کۆلێژی تەکنیکی کەرکوک
٢٧٩٦	ئیبراهیم خالید ئیبراهیم ڕەمەزان	٢٠٠٥	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٧٩٧	ئەتا ئەیار شیبا زیا	٢٠١٣	تەکنیکی پرۆگرام سازی	زانکۆی کەرکوک
٢٧٩٨	ئەسیر سالح یەحیا ئیسحاق	٢٠٠٨	میکانیک	بەسرە
٢٧٩٩	ئەسیر هاشم ئیسماعیل	٢٠٠٧	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٨٠٠	ئەحلام سەمەد محەمەد حەسەن	٢٠١٠	تەکنیکی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٢٨٠١	ئەحمەد حوسێن تۆفیق	٢٠١٣	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٨٠٢	ئەحمەد حوسێن مەحموود	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٢٨٠٣	ئەحمەد خدر محەمەد عەلی	١٩٩٣	کارەبا	تەکنەلۆژی
٢٨٠٤	ئەحمەد خدر محەمەد مەحموود	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٢٨٠٥	ئەحمەد سەمیر عەبدوڵلا	٢٠١٤	کارەبا	تکریت
٢٨٠٦	ئەحمەد سەمیر قادر	٢٠٠٢	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢٨٠٧	ئەحمەد سالح ئەحمەد	٢٠١٢	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٢٨٠٨	ئەحمەد زیا محەمەد ناسر	٢٠١٢	پرۆگرام سازی	ڕافیدەین
٢٨٠٩	ئەحمەد ئەیار نەجمەدین	٢٠١٢	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٨١٠	ئەحمەد عاید ئەحمەد	٢٠٠٦	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٢٨١١	ئەحمەد عەبدولڕەحمان ڕەحیم	١٩٩٩	میکانیک	بەغداد
٢٨١٢	ئەحمەد عوسمان مەحموود	٢٠٠٧	شارستانی	تکریت
٢٨١٣	ئەحمەد عیماد ئەحمەد	٢٠١٣	میکانیک	تکریت
٢٨١٤	ئەحمەد عیماد عومەر عوسمان	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٢٨١٥	ئەحمەد عیسی حەبیب	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
٢٨١٦	ئەحمەد غازی محەمەد	٢٠١١	کارەبا	کەرکوک

٢٨١٧	ئەحمەد قوسەی سوبحی سەرحان	٢٠١٣	تەکنیکی پرووپێوی	کۆلێژی تەکنیکی کەرکوک
٢٨١٨	ئەحمەد کیفاح کەنعان	٢٠٠٨	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنەلۆژی
٢٨١٩	ئەحمەد محەمەد شاکیر مەحموود	٢٠١٣	میکانیک	
٢٨٢٠	ئەحمەد مەحموود عەنکود	٢٠١١	نەوت	کەرکوک
٢٨٢١	ئەحمەد نەجات بەهجەت	٢٠٠٢	بیناسازی	تەکنەلۆژی
٢٨٢٢	ئەحمەد نەزار ئەحمەد محەمەد	٢٠١٣	کۆمپیوتەر	زانکۆی حەدبا
٢٨٢٣	ئیدریس غەفوور محەمەد یادگار	٢٠٠٣	میکانیک	تکریت
٢٨٢٤	ئەدهەم ئیسماعیل ئیبراهیم	٢٠١٣	تەکنیکی کۆمپیوتەر	زانکۆی حەدبا
٢٨٢٥	ئاراز برزۆ کەریم محەمەد	٢٠٠٩	پرۆگرام سازی	بەغداد
٢٨٢٦	ئاراس محەمەد سەلمان	٢٠١٤	پرووپێوی	کەرکوک
٢٨٢٧	ئارام ئەسعەد عەلی ئەحمەد	٢٠١٤	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٢٨٢٨	ئارام میقداد محەمەد خورشید	٢٠١٣	شارستانی	زانکۆی کەرکوک
٢٨٢٩	ئەرشەد فەرهاد مەحموود ڕەشید	٢٠١٤	ئەندازیاری شارستانی	تکریت
٢٨٣٠	ئەرکان عوسمان عەلی ئەحمەد	٢٠١٣	پرۆگرام سازی	ڕافیدەین
٢٨٣١	ئەرکان فایەق محەمەد حوسێن	٢٠١٤	میکانیک	کەرکوک
٢٨٣٢	ئەزهار ئازاد ساڵح	٢٠١٣	کارەبا	دیالە
٢٨٣٣	ئوسامە نوری فەتحوڵڵا	٢٠١٤	شارستانی	زانکۆی کەرکوک
٢٨٣٤	ئیسرا ئەحمەد مەرعی	٢٠١٤	شارستانی	تکریت
٢٨٣٥	ئیسرا عەدنان عەبد	٢٠١٣	کارەبا	تکریت
٢٨٣٦	ئەسما ئازم یوسف ئیسماعیل	٢٠١٤	نەوت	کەرکوک
٢٨٣٧	ئەسما یونس ئامیق	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٢٨٣٨	ئیسماعیل ئیبراهیم مستەفا	١٩٩٢	میکانیک	تەکنەلۆژی
٢٨٣٩	ئاسیا عەلی ئەحمەد	٢٠١٤	شارستانی	سلێمانی
٢٨٤٠	ئاسیا عەلی محەمەد خان قادر	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٢٨٤١	ئەسیل بابان مەولوود	٢٠١٤	سیستەمی زانی	سەلاحەدین
٢٨٤٢	ئەشرەف فازڵ ئەڵڵاوێردی	٢٠١٣	شارستانی	زانکۆی کەرکوک
٢٨٤٣	ئەڤین عەلی عەبدولسەلام	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٢٨٤٤	ئەڤین محەمەد عەبدولوەهاب	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
٢٨٤٥	ئەکرەم محەمەد عارف حیکمەت	٢٠١١	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٨٤٦	ئالا فەخرەدین نەجم	٢٠١٢	پرۆگرام سازی	
٢٨٤٧	ئامانج عوبێد محەمەد	٢٠١٣	تەکنیکی پرووپێوی	کۆلێژی تەکنیکی کەرکوک

٢٨٤٨	ئامانج مەحموود حەسەن	٢٠١١	ئەندازیاری شارستانی/بیناسازی	زانکۆی سلێمانی
٢٨٤٩	ئەمجەد سەباح کامیل عەتیە	٢٠١١	ژینگە	موستەنسریە
٢٨٥٠	ئومێد بەهائەدین شوکور	٢٠١٤	کیمیا	تکریت
٢٨٥١	ئەمیر سالح ئیبراهیم	٢٠١٣	تەکنیکی پرۆگرامسازی	کەرکوك
٢٨٥٢	ئەمینە مەحموود حاجی ئەحمەد	٢٠١٣	کارەبا	سلێمانی
٢٨٥٣	ئەنەس خەلیل ئیبراهیم	٢٠١٤	تەکنیکی ئامێرەکان	تەکنیکی واست
٢٨٥٤	ئەنفال ئەدهەم عەبدوڵڵا عەباس	٢٠٠٣	تەکنیکی پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوك
٢٨٥٥	ئەنمار محەمەد جاسم جاعد	٢٠١٤	کارەبا	تکریت
٢٨٥٦	ئۆرهان ئیحسان حەسەن	٢٠٠٦	ئەلیکترۆنێك	کەرکوك
٢٨٥٧	ئۆزال عەبدولحوسێن تالیب	٢٠٠٣	ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوك
٢٨٥٨	ئومێد مۆریس ئەنویە	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٢٨٥٩	ئەیاد بەهائەدین حەمید	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوك
٢٨٦٠	ئەیاد حەمە کەریم محەمەد قادر	٢٠١٣	نەوت	کەرکوك
٢٨٦١	ئەیاد خالید عوسمان عومەر	٢٠٠٠	ئەندازیاری شارستانی	بەغداد
٢٨٦٢	ئەیاد ڕەحیم ڕەمەزان	٢٠٠٨	کۆنترۆڵ وسیستەم	تەکنەلۆژی
٢٨٦٣	ئەیاد عاید حەمەد عەبد سالم	١٩٩٩	ئەندازیاری کیمیایی	تەکنەلۆژیە
٢٨٦٤	ئەیاد عومەران محەمەد حەمزە	٢٠٠١	پرۆگرام سازی	ڕافیدەینی زانکۆیی
٢٨٦٥	ئایدن قاسم عەبدوڵڵا عەباس	٢٠١٣	نەوت	زانکۆی کەرکوك
٢٨٦٦	ئەیمەن عەبدولسەلام ئەحمەد	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
٢٨٦٧	ئەیمەن عەلی ئەحمەد محەمەد	٢٠١٤	ئەندازیاری شارستانی	کەرکوك
٢٨٦٨	بەیار عەبدولڕەزاق مستەفا	٢٠١٤	تەلارسازی	سلێمانی
٢٨٦٩	بڕیار عەلی قادر	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوك
٢٨٧٠	بورهان ئەحمەد عەبد محەمەد	٢٠١٣	تەکنیکی پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوك
٢٨٧١	بەرهەم فەرەج مەجید محەمەد	٢٠١٣	شارستانی	زانکۆی کەرکوك
٢٨٧٢	بروسك سامان عومەر	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوك
٢٨٧٣	پەری عەدنان فەریق	٢٠١٤	تەکنیکی سارکردنەوە و هەواسازی	کەرکوك
٢٨٧٤	بڕیار زرار ئەحمەد ئیبراهیم	٢٠١٣	ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوك

٢٨٧٥	بێریڤان محەمەد عەلی	٢٠١٣	تەکنیکی ڕووپێوی	کۆلێژی تەکنیکی کەرکوک
٢٨٧٦	بەسام ئەسکەندەر رەهاب	٢٠١٤	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٢٨٧٧	بەسمان خەلیل محەمەد	٢٠٠٦	کارەبا	مووسڵ
٢٨٧٨	بەشار میخائیل زەنخا	٢٠١٢	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٢٨٧٩	بلند ئەوزاد تاهیر سالح	٢٠١٣	نەوت	کەرکوک
٢٨٨٠	بەهائەدین عەبدوڵلاتیف عەبدوڵلا	١٩٨٣	شارستانی	سەلاحەدین
٢٨٨١	بێخاڵ عەزیز کەرەم	٢٠١١	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٨٨٢	بێریڤان غەفوور عەلی	٢٠١٤	شارستانی	سلێمانی
٢٨٨٣	بێستون حەسەن محەمەد عەلی	١٩٩٩	کارەبا	موستەنسریە
٢٨٨٤	بێگەرد عەبدولقادر سلێمان	٢٠١٤	میکانیک	کەرکوک
٢٨٨٥	بێمور شەعلان ڕەفعەت	٢٠٠٥	کیمیا	تکریت
٢٨٨٦	تارا کەریم محەمەد ڕەحیم	٢٠١٣	ئەندازیاری شارستانی	کەرکوک
٢٨٨٧	تارا محەمەد خدر بێجان	٢٠١١	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٨٨٨	تەیمور عەبدولستار سدیق	١٩٨٣	شارستانی	مووسڵ
٢٨٨٩	پارڤا ئارام عەلی	٢٠١٣	گەیاندن	
٢٨٩٠	جەبار مستەفا حەسەن خدر	١٩٩٠	شارستانی	موستەنسریە
٢٨٩١	جەماڵ کەمال جەماڵ	٢٠١٢	ئەندازیاریی نەوت	کەرکوک
٢٨٩٢	جەواد عەبدولقادر عەبدولڕەحمان	٢٠١٢	بەنداو	ئەنبار
٢٨٩٣	جەواد عەلی عەباس	٢٠٠٥	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆڵ	کەرکوک
٢٨٩٤	جوان عادل یاوەر	٢٠١٤	کارەبا	سلێمانی
٢٨٩٥	جیهاد ئەحمەد عەبدوڵلا	٢٠١٣	جیۆتەکنیک	کۆیە
٢٨٩٦	حاتەم عەبدولکەریم خدر خەلەف	٢٠١٤	کانزا	تکریت
٢٨٩٧	حەبیب حوسێن سەمین محەمەد	١٩٩٠	کارەبا	
٢٨٩٨	حوزەیفە تەها عەلی داوود	٢٠١٢	تەکنیکی سارکردنەوە و هەواسازی	کەرکوک
٢٨٩٩	حەسەن حەمید جیهاد	٢٠٠٢	کارەبا	موستەنسریە
٢٩٠٠	حەسەن عادل حەسەن	٢٠١٤	نەوت	تکریت
٢٩٠١	حەسەن عەلی حەمید	٢٠٠٣	کیمیا	تکریت
٢٩٠٢	حەسەن مەجید مەحموود	٢٠١٣	کارەبا	تکریت
٢٩٠٣	حەسەن نەجم کەریم	٢٠١٣	شارستانی	زانکۆی کەرکوک

٢٩٠٤	حوسێن هادی قەدوری	٢٠٠٦	شارستانی	تکریت
٢٩٠٥	حوسێن ئەحمەد فەریق حەسەن	٢٠٠١	کارەبا	مووسڵ
٢٩٠٦	حوسێن عیسمەت محەمەد	٢٠٠٧	ئەندازیاری کیمیایی	تکریت
٢٩٠٧	حوسێن عەلی حەسەن	٢٠١٠	نەوت	کەرکوک
٢٩٠٨	حوسێن عەلی سەباح ئەحمەد	٢٠٠٦	کیمیاوی	
٢٩٠٩	حوسێن قاسم حەیدەر عەزیز	٢٠٠٧	ئەلیکترۆن	مووسڵ
٢٩١٠	حوسێن موزهیر کەریم	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٢٩١١	حوسێن موزهیر کەریم مەحموود	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٢٩١٢	حەمزە نادر فەتاح سەعید جاف	٢٠١٣	میکانیک	موستەنسریە
٢٩١٣	حەنان تاریق جەماڵ	٢٠١٢	ئەندازیاری شارستانی	کەرکوک
٢٩١٤	حەیدەر عەبدالمنعم ئیبراهیم	٢٠٠٨	نەوت	بەغداد
٢٩١٥	خالید خەڵەف عەبدوڵڵا	١٩٩٠	میکانیک	بەغداد
٢٩١٦	خدر خالید خدر	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوک
٢٩١٧	خندە عەبدولخالق ڕەحیم ئەحمەد	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٢٩١٨	خوبەیب قادر عەبدوڵڵا	٢٠١٤	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنیکی سلێمانی
٢٩١٩	خەولە ئەحمەد حوسێن	٢٠٠٢	شارستانی	مووسڵ
٢٩٢٠	دابان ئیبراهیم محەمەد	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٢٩٢١	دابان یوسف محەمەد	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٢٩٢٢	دانا ڕەئووف ڕەحیم	٢٠١٤	کارەبا	سلێمانی
٢٩٢٣	داود عیماد داود	٢٠١١	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٢٩٢٤	دڵشاد عەزیز ئەحمەد	٢٠١٤	شارستانی	سلێمانی
٢٩٢٥	دڵدار عەلیلهادی عەبدوڵڵا	٢٠١٣	ئەلیکترۆنیە و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوک
٢٩٢٦	دڵشاد مستەفا قادر مستەفا	٢٠١١	نەوت	کەرکوک
٢٩٢٧	دنیا سەباح عەزیز ناسر	٢٠١٣	سارکردنەوە و هەواسازی	
٢٩٢٨	دنیا عامر شاکیر یوسف	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٢٩٢٩	دیاربەکر عەتەڵڵا	٢٠١٤	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٢٩٣٠	دیاری تەڵعەت عەباس عەلی	٢٠١٣	نەوت	کەرکوک
٢٩٣١	دیلان بورهان ڕەحیم	٢٠١٤	ئەندازیاری شارستانی	کەرکوک
٢٩٣٢	دیمەن تەڵعەت محەمەد تۆفیق	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک

٢٩٣٣	ژینۆ ئەمین خورشید	٢٠١٢	سووتەمەنی و وزە	زانکۆی کەرکوك
٢٩٣٤	ڕۆشنا نیزام عەلی مەحموود	٢٠١٤	ژینگە	تکریت
٢٩٣٥	ڕەوەز ئەبوبەکر محەمەد	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوك
٢٩٣٦	ڕەوشت وەهاب محەمەد	٢٠١٤	نەوت	کۆیە
٢٩٣٧	ڕزگار جبار جرجیس	٢٠١٤	ڕووپێوی	کەرکوك
٢٩٣٨	ڕێبوار سالار کەریم	٢٠١٤	جیۆتەکنیك	کۆیە
٢٩٣٩	ڕێزان ئەوزاد عەلی	٢٠١٣	ئاودێری	سلێمانی
٢٩٤٠	ڕوئیا هاشم نوری عەبدولڕەحمان	٢٠١١	شارستانی	کەرکوك
٢٩٤١	ڕابەر جومعە حەمە فەتاح	٢٠١٤	شارستانی	زانکۆی کەرکوك
٢٩٤٢	ڕابیعە جومعە محەمەد فەتاح	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوك
٢٩٤٣	ڕافل ڕیاز مارین	٢٠٠٤	سارکردنەوە و هەواسازی	کۆلێژی تەکنیکی کەرکوك
٢٩٤٤	ڕامی جەمیل یونس	٢٠١٠	تەکنیکی پرۆگرام سازی	کەرکوك
٢٩٤٥	ڕەوەند عەدنان سدیق محەمەد	٢٠٠٨	سارکردنەوە و هەواسازی	
٢٩٤٦	ڕزگار برا عەزیز محەمەد	٢٠١٤	شارستانی	سلێمانی
٢٩٤٧	ڕەسوڵ سەعدوڵڵا مستەفا	٢٠٠٨	کارەبا	کەرکوك
٢٩٤٨	ڕەعەد شێخان عەبد	٢٠٠٦	شارستانی	موستەنسریە
٢٩٤٩	ڕەعەد عەلی حوسێن عەبدوڵڵا	٢٠١٣	تەکنیکی ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆڵ	زانکۆی کەرکوك
٢٩٥٠	ڕەنج بەکر شوکر	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوك
٢٩٥١	ڕەنگین محەمەد شەریف	٢٠١٠	شارستانی	کەرکوك
٢٩٥٢	ڕەنگین موحسین قەهرەمان محەمەد	٢٠١٤	شارستانی	
٢٩٥٣	ڕەمێل یاوەر فایەق	٢٠٠٤	تەکنیکی ڕووپێوی	کەرکوك
٢٩٥٤	ڕواد جمهور حەسەن	٢٠٠٨	پرۆگرام سازی	کەرکوك
٢٩٥٥	ڕووپاك موحسین قەهرەمان محەمەد	٢٠١٤	تەکنیکی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوك
٢٩٥٦	ڕۆژان عەبد حەبیب عەبد	٢٠١٣	شارستانی	
٢٩٥٧	ڕێباز هێرش سدیق محەمەد	٢٠١٤	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوك
٢٩٥٨	ڕێبین قاسم ئیبراهیم	٢٠١٣	نەوت	کەرکوك
٢٩٥٩	ڕیمە موسا حوسێن	٢٠٠٧	ئەندازیاری کیمیایی	تکریت
٢٩٦٠	زانا ڕەزا حاتەم	٢٠١٣	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنیکی سلێمانی
٢٩٦١	زانا مەحموود محەمەد سالح	٢٠١٤	کیمیا	کۆیە

٢٩٦٢	زانیار ئەحمەد عەبدولقادر	٢٠١٤	ڕووپێوی	سەلاحەدین
٢٩٦٣	زوبێر شەهاب حەسەن	٢٠١٣	شارستانی	سەلاحەدین
٢٩٦٤	زەردەشت عومەر ئەمین	٢٠١٤	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوک
٢٩٦٥	زرینگ عوسمان محەمەد	٢٠١٣	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنیکی سلێمانی
٢٩٦٦	زەکەریا نورەدین عەزیز	٢٠١٢	ئەندازیاری شارستانی	تکریت
٢٩٦٧	زەمرا سەدرەدین نورەدین	٢٠١٤	نەوت	کەرکوک
٢٩٦٨	زیا حاقل شائول ئەندریۆس	٢٠١٢	نەوت	کەرکوک
٢٩٦٩	زیاد ئیبراهیم مستەفا ئەحمەد	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٢٩٧٠	زیاد تاریق یونس	٢٠١٤	تەلارسازی	مووسڵ
٢٩٧١	زید عیسام محەمەد سالْح مەهدی	٢٠١٣	میکانیک	بەغداد
٢٩٧٢	زەینەب محەمەد ئیسماعیل	٢٠١٣	گەیاندن	سەلاحەدین
٢٩٧٣	زینە ئەکرەم موبارەک حەسەن	٢٠٠٧	کارەبا	کەرکوک
٢٩٧٤	زەینە ڕائید یونس عەبدوڵلا	٢٠١٢	کارەبا	مووسڵ
٢٩٧٥	سۆزان سەلاح حوسێن	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٢٩٧٦	سۆزان عەبدولخالق محەمەد ئەمین	٢٠١٤	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٩٧٧	ساری نوری مەحموود محەمەد	٢٠١٤	کانزا	تکریت
٢٩٧٨	سازان سەیدە عوسمان مەعروف	٢٠١١	نەوت	زانکۆی کەرکوک
٢٩٧٩	سامان سەعید حەمە فەرەج	٢٠٠٦	کارەبا	بەریتانیا
٢٩٨٠	سامان یونس عەزیز	٢٠١١	ئەندازیاری شارستانی ئاودێریی	زانکۆی سلێمانی
٢٩٨١	سامیح موسڵیحەدین عەبدولمەجید	٢٠٠١	ئەندازیاری کیمیایی	بەغداد
٢٩٨٢	سامی سەعدون مستەفا	٢٠١٠	ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٢٩٨٣	سەردار ئەحمەد محەمەد	٢٠١٣	شارستانی	سلێمانی
٢٩٨٤	سەتاریا ئەحمەد سابیر	٢٠١٤	ڕووپێوی	کەرکوک
٢٩٨٥	سەیوان شلال ڕەحیم	٢٠١٤	کیمیا	کۆیە
٢٩٨٦	سەراب سەباح عومەر زەینەڵ	٢٠١٢	نەوت	زانکۆی کەرکوک
٢٩٨٧	سەردار فازڵ عەلی	١٩٩٠	شارستانی	مووسڵ
٢٩٨٨	سەرمەد عومەر شاکیر عەلی	٢٠٠٣	کارەبا و ئەلیکترۆن	تەکنەلۆژی
٢٩٨٩	سروەر خالید عەلی	٢٠١٤	کۆیە	بەغداد
٢٩٩٠	سرور سەباح ئەحمەد محەمەد	٢٠١٠	کارەبا	تکریت

٢٩٩١	سروشت محەمەد کەریم	٢٠٠٠	شارستانی	تکریت
٢٩٩٢	سەعەد ساڵح ئیبراهیم	١٩٧٧	شارستانی	سلێمانی
٢٩٩٣	سەعەد عەبدولرەحیم حوسێن	٢٠٠٨	میکانیك	تەکنەلۆژی
٢٩٩٤	سکالا ئەحمەد وەهاب	٢٠١٠	کیماوی	کۆیە
٢٩٩٥	سەلام سەباح حوسێن	٢٠١٣	کارەبا	بەغداد
٢٩٩٦	سەلمان جاسم حەمودی جاسم	٢٠١٢	تەکنیکی کۆمپیوتەر	رافیدەینی زانکۆیی
٢٩٩٧	سەماح ئەحمەد خورشید ئەحمەد	٢٠٠٩	ئەلیکترۆن	مووسڵ
٢٩٩٨	سەمیر ئیبراهیم یونس	٢٠١٤	شارستانی	
٢٩٩٩	سەمیر حەسەن عانی	٢٠٠٦	رووپێوی	بەغداد
٣٠٠٠	سەمیر عەلی خدر ئەحمەد	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٣٠٠١	سەناریا عەبدولکەریم مستەفا	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوك
٣٠٠٢	سوندوس نازم مەحموود قەمبەر	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٣٠٠٣	سنوور فاتیح عەزیز	٢٠١٤	شارستانی	سلێمانی
٣٠٠٤	سۆران ئیبراهیم حەبیب	٢٠٠٠	ئەندازیاری ئامێرو کەرەستەکان	تەکنەلۆژی
٣٠٠٥	سۆران سەلاح حوسێن	٢٠١٣	شارستانی	زانکۆی کەرکوك
٣٠٠٦	سۆزان تاریق عەبدولعەزیز	٢٠٠١	شارستانی	مووسڵ
٣٠٠٧	سۆزان محەمەد زەکی سەعید	٢٠٠٤	ئەندازیاری شارستانی	موستەنسریە
٣٠٠٨	سۆزی کەمال ساڵح	٢٠١٠	شارستانی	زانکۆی کەرکوك
٣٠٠٩	سۆما جەماڵ عەبدوڵلا حەمەدەدین	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوك
٣٠١٠	سیداد عومەر رەسوڵ	٢٠١٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٣٠١١	سیروان محەمەد زۆراب	٢٠١٤	پرۆگرام سازی	سەلاحەدین
٣٠١٢	سەیف داود حەمەد محێدین	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوك
٣٠١٣	سەیف سلێمان محەمەد ئەحمەد	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوك
٣٠١٤	سەیف عەزیز خدر غەرب	٢٠١٣	ئەندازیاری کارەبا	تکریت
٣٠١٥	سەیف موجبل مەندیل عەبدوڵلا	٢٠١٤	میکانیك	زانکۆی کەرکوك
٣٠١٦	شادیین تەیفوور حەمە ساڵح	٢٠١٤	تەکنیکی ئەلیکترۆنێك و سووتەمەنی	کەرکوك
٣٠١٧	شالاو عوسمان سابیر	٢٠١٣	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنیکی سلێمانی
٣٠١٨	شالاو غەریب کەریم	٢٠١٤	کیمیا	کۆیە
٣٠١٩	شاهۆ عەبدولقادر محەمەد عەلی	٢٠١٣	نەوت	کەرکوك

٣٠٢٠	شەنگ ئەحمەد محەمەد ئەمین	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٣٠٢١	شروق فازل سابیر جوکەل	٢٠١٢	کارەبا	
٣٠٢٢	شکار ماهیر ئەنوەر محەمەد	٢٠١٢	تەکنیکی ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوک
٣٠٢٣	شوکور مەحموود ڕەشید محەمەد	١٩٨٨	میکانیک	تەکنەلۆژی
٣٠٢٤	شلێر شیفا عەلی نامیق	٢٠١٠	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٣٠٢٥	شلێر عیسام برزۆ فایەق	٢٠١٤	شارستانی	
٣٠٢٦	شنۆ محەمەد ئەمین ئەحمەد	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٣٠٢٧	شەهاب ئەحمەد قەدیم موتعب	٢٠١١	کارەبا	تکریت
٣٠٢٨	شەهاب ئەحمەد کەمال	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک
٣٠٢٩	شوان شوکور عەباس	٢٠١٤	میکانیک	کەرکوک
٣٠٣٠	شیام ئەجمەدین عەبدوڵڵا	٢٠٠٥	میکانیک	مووسڵ
٣٠٣١	شەیدا شیفا عەلی نامیق	٢٠١٢	تەکنیکی ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوک
٣٠٣٢	شیرین حوسێن قەمبەر	٢٠١٣	پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
٣٠٣٣	شیڤان جومعە ساڵح عومەر	٢٠١٤	ئەندازیاری شارستانی	کەرکوک
٣٠٣٤	ساڵح ئیبراهیم ساڵح سلێمان	٢٠٠٦	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوک
٣٠٣٥	سەباح سەیفوڵڵا ئەحمەد	١٩٧٢	ئەندازیاری شارستانی	زانکۆی ئەسکەندەریە
٣٠٣٦	سەباح عەبدوڵڵا محەمەد عەلی	٢٠١٢	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٣٠٣٧	سوبحی کەریم ڕۆستەم	٢٠١٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٣٠٣٨	چرا ئیحسان عوسمان محەمەد	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٣٠٣٩	چریە ئەحمەد نەسرەدین	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٣٠٤٠	چیمەن یوسف ئەحمەد	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٣٠٤١	گۆران جەبار عەلی	٢٠١٤	نەوت	کۆیە
٣٠٤٢	گۆران عەبدولڕەحمان عەلی	٢٠١٣	نەوت	کەرکوک
٣٠٤٣	گوڤار فایەق قادر	٢٠١٤	شارستانی	سەلاحەدین
٣٠٤٤	تاریق کازم مەجید	٢٠١٤	شارستانی	سلێمانی
٣٠٤٥	تەهارمیان محەمەد ئەحمەد	٢٠١٣	سیستەمی زانی	تەکنیکی هەولێر
٣٠٤٦	گێلاس سەلاحەدین عەلی	٢٠١٤	شارستانی	سلێمانی
٣٠٤٧	عارف عەبدولکەریم عارف	٢٠١٤	کانزا	تکریت

٣٠٤٨	عەبدولحەمید قیردار ئەحمەد	٢٠٠٧	ئەندازیاری شارستانی	مووسڵ
٣٠٤٩	عەبدولخالق عەلی حەمەد	٢٠١٣	تەکنیکی کۆمپیوتەر	زانکۆی حەدبا
٣٠٥٠	عەبدولخالق محەمەد سۆفی	١٩٩٠	شارستانی	مووسڵ
٣٠٥١	عەبدولڕەحیم حوسێن عەبد	٢٠٠١	ئەندازیاری کیمیایی	تکریت
٣٠٥٢	عەبدولستار قادر موبارەك	٢٠١٤	بەنداو	مووسڵ
٣٠٥٣	عەبدولسەمەد محەمەد عەبدوڵڵا	٢٠١٤	ڕووپێوی	سەلاحەدین
٣٠٥٤	عەبدولقادر محەمەد حەمید	٢٠١٤	شارستانی	تکریت
٣٠٥٥	عەبدوڵڵا عەبدولقادر ڕەشید	٢٠١٢	تەلارسازی	ئوردن
٣٠٥٦	عەبدوڵڵا عەبدولمەناف ناسیح	٢٠١٣	کارەبا	تکریت
٣٠٥٧	عەبدولهادی عەبدوڵڵا محەمەد	٢٠٠٨	کارەبا	مووسڵ
٣٠٥٨	عەبیر محەمەد عەزیز حەمەد عەلی	٢٠١١	یاریدەدەر	تەکنیکی کەرکوك
٣٠٥٩	عوسمان ئەیوب عوسمان	٢٠١٣	ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆل	زانکۆی کەرکوك
٣٠٦٠	عوسمان عەلی محەمەد	٢٠١٤	شارستانی	سلێمانی
٣٠٦١	عیسام ئەحمەد مەحموود	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوك
٣٠٦٢	عەفان ئیبراهیم عەبدوڵڵا	١٩٩٩	شارستانی	بەغداد
٣٠٦٣	عەلا سوئود عەلیوی	٢٠١٣	میکانیك	تکریت
٣٠٦٤	عەلا عیماد حەسیب	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوك
٣٠٦٥	عەلی سەعد سالح ئیبراهیم	٢٠١٢	کارەبا	مەئموونی زانکۆیی
٣٠٦٦	عەلی سوهێل ڕەشید	٢٠١٤	میکانیك	کەرکوك
٣٠٦٧	عەلی عاید ئەحمەد دەروێش	٢٠٠٧	پرۆگرام سازی	مووسڵ
٣٠٦٨	عەلی عەبدولڕەحمان عەزیز	٢٠١٤	کیمیا	کۆیە
٣٠٦٩	عەلی عەدنان شەحازە	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوك
٣٠٧٠	عەلی عەدنان کەریم	٢٠١٤	جیۆتەکنیك	کۆیە
٣٠٧١	عەلی فەخرەدین نورەدین	٢٠٠٥	پرۆگرام سازی	کەرکوك
٣٠٧٢	عەلی ئەحمەد ئومێد محەمەد	٢٠١٤	کیمیا	تکریت
٣٠٧٣	عەلی ئەمیر محەمەد	٢٠٠٩	ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوك
٣٠٧٤	عەلی حوسێن خورشید	١٩٨٠	کارەبا	تەکنەلۆژی
٣٠٧٥	عەلی ڕەئووف عەلی بریندار	١٩٩٨	ئەندازیاری شارستانی	تکریت
٣٠٧٦	عەلی سکەر محەمەد ناسر	٢٠١٣	تەکنیکی بەرنامەسازی	زانکۆی کەرکوك

٣٠٧٧	عەلی عەباس نوری	٢٠١٣	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٣٠٧٨	عەلی عیرفان شاکیر عەلی	٢٠١٤	کارەبا	تکریت
٣٠٧٩	عەلی فەخری حەسوون تەها	٢٠١٣	تەکنیکی ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوک
٣٠٨٠	عەلی فەرید جادر سادق	٢٠١١	پرۆگرام سازی	ڕافیدەینی زانکۆیی
٣٠٨١	عەلی موراد محەمەد شا	٢٠٠٢	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنەلۆژی
٣٠٨٢	عیماد ناجی مەجید محەمەد	١٩٩٨	کارەبا	تکریت
٣٠٨٣	عەمار ئیبراهیم حلف	٢٠٠٢	شارستانی	تکریت
٣٠٨٤	عەمار زەینولعابدین حەسەن	١٩٩١	شارستانی	بەغداد
٣٠٨٥	عەمار عەلی حوسێن	٢٠١٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٣٠٨٦	عومەر ئیحسان جەبار ئیبراهیم	٢٠١٢	نەوت	کەرکوک
٣٠٨٧	عومەر ئەحمەد حوسێن محەمەد	٢٠١٢	کارەبا	مووسڵ
٣٠٨٨	عومەر ئەحمەد تاهیر ئیسماعیل	٢٠١٤	نەوت	کەرکوک
٣٠٨٩	عومەر ئەسغەر ئەکبەر	٢٠٠٨	گەیاندن	بەغداد
٣٠٩٠	عومەر زیاب مەهدی سلێمان	٢٠١٤	شارستانی	تکریت
٣٠٩١	عومەر عەبدولکەریم فەتحی	٢٠١٤	شارستانی	تکریت
٣٠٩٢	عومەر عەبوش حوسێن حەسەن	٢٠١٠	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوک
٣٠٩٣	عومەر عیسی قاسم ئەحمەد	٢٠١١	شارستانی	موستەنسریە
٣٠٩٤	عومەر فازڵ عەباس	٢٠٠٢	کارەبا	
٣٠٩٥	عومەر نورەدین بەهائەدین	٢٠١٤	ئەندازیاریی نەوت	کەرکوک
٣٠٩٦	غەزال عەزیز محەمەد	٢٠١٤	شارستانی	ئیشك
٣٠٩٧	غەسان ئەیهەم کازم	١٩٩٧	شارستانی	تکریت
٣٠٩٨	غەسان عەنە عەبدوڵڵا	٢٠٠٠	میکانیك	بەغداد
٣٠٩٩	فوئاد عەلی محەمەد ئەحمەد	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٣١٠٠	فاتن نەجات محەمەد حوسێن	٢٠١٠	ئەندازیاری کیمیایی	تکریت
٣١٠١	فادی فازڵ عەزە شەمعون	٢٠١٣	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆل	زانکۆی کەرکوک
٣١٠٢	فاروق حەمەڕەش دەروێش	١٩٨٣	کارەبا	سەلاحەدین
٣١٠٣	فازڵ حوسێن خەلیل	٢٠١٠	شارستانی	
٣١٠٤	فازڵ قاسم عەلی محەمەد	٢٠٠٨	سارکردنەوە و هەواسازی	زانکۆی کەرکوک
٣١٠٥	فیراس ڕەوان عەبدولڕەحیم	٢٠١١	ژینگە/ئەندازیاری شارستانی	تکریت

٣١٠٦	فیراس فازڵ خورشید	٢٠٠٥	كیمیا	تكریت
٣١٠٧	فەرهاد حوسێن عەلی محەمەد	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	كەركوك
٣١٠٨	فەتەر فەهمی عەبدوڵڵا	٢٠١٠	كارەبا	كەركوك
٣١٠٩	فەهەد فارس سەعدوڵڵا قاسم	٢٠١٣	نەوت	كەركوك
٣١١٠	ڤیان حەكیم عەبدولكەریم	٢٠١٣	نەوت	كەركوك
٣١١١	قوتەیبە نەجم عەبدوڵڵا جومادی	٢٠١٤	شارستانی	كەركوك
٣١١٢	قوتەیبە یەحیا سەلمان نەجم	٢٠٠١	كارەبا	مووسڵ
٣١١٣	قوسەی محەمەد حوسێن	٢٠٠٩	پرۆگرام سازی	كەركوك
٣١١٤	قەیس ئیبراهیم ئەحمەد	٢٠١٢	سووتەمەنی و وزە	كەركوك
٣١١٥	كارزان یاسین عەلی عومەر	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	تەكنیكی كەركوك
٣١١٦	كاروان حەمزە عەبدولكەریم	٢٠١٣	سووتەمەنی و وزە	كەركوك
٣١١٧	كاروان حەمید عەبدوڵڵا	٢٠١٤	نەوت	كۆیە
٣١١٨	كاروان سابیر محەمەد	٢٠١٤	نەوت	كەركوك
٣١١٩	كاروان قادر محەمەد قادر	٢٠١٣	سیستەمی زانی	تەكنیكی هەولێر
٣١٢٠	كاروان كەریم رەشید	٢٠١٣	شارستانی	ئیشق
٣١٢١	كەمال یەشار بەكر	٢٠٠٧	شارستانی	تكریت
٣١٢٢	كەمال عەبدوڵڵا سالح	٢٠١٣	میكانیك	تكریت
٣١٢٣	كۆچەر ئەمین خورشید	٢٠١٣	تەكنیكی رووپێوی	كۆلێژی تەكنیكی كەركوك
٣١٢٤	كۆچەر جەوهەر سادق شەریف	٢٠١٤	رووپێوی	تەكنیكی كەركوك
٣١٢٥	گۆران موبارەك عوبێد رەزا	٢٠١٤	تەكنیكی رووپێوی	تەكنیكی كەركوك
٣١٢٦	كوردستان عەبدولرەحیم عەبدوڵڵا	٢٠١١	شارستانی	كەركوك
٣١٢٧	گەیلان ئەحمەد حەقی محەمەد	٢٠١٣	كیمیاوی	
٣١٢٨	لونەی محەمەد سەعید	٢٠١٢	میكانیك	كەركوك
٣١٢٩	لانە نەوزاد كاكە خان	٢٠١٤	شارستانی	كەركوك
٣١٣٠	لەیس هەیسەم عەبدولكەریم	٢٠١٢	كارەبا	سەلام زانكۆیی
٣١٣١	لیزان حەسەن محەمەد	١٩٩٦	ئەندازیاری شارستانی	تكریت
٣١٣٢	لیزان مەحموود خورشید	٢٠٠٩	میكانیك	مووسڵ
٣١٣٣	مونەیەد نەجات جیهاد ئەحمەد	٢٠١٢	ساركردنەوە و هەواسازی	تەكنیكی كەركوك
٣١٣٤	مەجید عەبدولموحسین عەبدولمەجید	٢٠١٣	گەیاندن	زانكۆی مەئموون

٣١٣٥	محەمەد ئەبوبەکر مستەفا عەلی	٢٠١٣	ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوك
٣١٣٦	محەمەد ئیحسان ئەحمەد قادر	٢٠١١	شارستانی	کەرکوك
٣١٣٧	محەمەد ئیحسان عەباس عەلی	٢٠١٣	شارستانی	زانکۆی کەرکوك
٣١٣٨	محەمەد ئەمین مەحموود ئەمین	٢٠٠٤	ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆل	تەکنیکی کەرکوك
٣١٣٩	محەمەد ئەیاد ئیبراهیم موراد	٢٠١٣	تەکنیکی کۆمپیوتەر	زانکۆی حەدبا
٣١٤٠	محەمەد پابت شەهاب	٢٠١٢	کیمیا	تکریت
٣١٤١	محەمەد جاسم کەریم	٢٠١٤	ئەندازیاری شارستانی	کەرکوك
٣١٤٢	محەمەد جەلال کاکە عەبدوڵڵا	٢٠١٤	شارستانی	سلێمانی
٣١٤٣	محەمەد حەسەن مەعروف	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٣١٤٤	محەمەد حەسیب عومەر عەبدوڵڵا	٢٠١٤	میکانیك	کەرکوك
٣١٤٥	محەمەد حوسێن حمدي شاکر	١٩٩٩	کارەبا	مووسڵ
٣١٤٦	محەمەد حوسێن قدوری مەحموود	٢٠١٣	کارەبا	تکریت
٣١٤٧	محەمەد حوسێن موسا	٢٠٠٣	میکانیك	مووسڵ
٣١٤٨	محەمەد خسیب عومەر عەبدوڵڵا	٢٠١٤	میکانیك	کەرکوك
٣١٤٩	محەمەد خدر محەمەد عزم	٢٠١٤	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوك
٣١٥٠	محەمەد خەلیل ئیبراهیم	٢٠١٤	شارستانی	تکریت
٣١٥١	محەمەد خەلیل محەمەد عەلی	١٩٩٣	ئاودێری و دەڵاندن	مووسڵ
٣١٥٢	محەمەد سەرکەوت وەل عەلی	٢٠١٤	میکانیك	کەرکوك
٣١٥٣	محەمەد سەلام ئەمین	٢٠١٢	پرۆگرام سازی	رافیدەین
٣١٥٤	محەمەد سەمیر عەبدولوەهاب	٢٠١٤	ڕووپێوی	کەرکوك
٣١٥٥	محەمەد سالح زیدان	٢٠١٣	شارستانی	زانکۆی کەرکوك
٣١٥٦	محەمەد عەبدولخالق خورشید	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوك
٣١٥٧	محەمەد عەبدوڵڵا عومەر عەلی	٢٠١٣	شارستانی	موستەنسریە
٣١٥٨	محەمەد عبود مگر ئەحمەد	٢٠٠٨	کیمیا	تکریت
٣١٥٩	محەمەد عەدنان سەعید سالح	٢٠١٢	شارستانی	کەرکوك
٣١٦٠	محەمەد عفان حەسەن	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوك
٣١٦١	محەمەد عەلی محەمەد	١٩٩٣	شارستانی	بەغداد
٣١٦٢	محەمەد عومەر ئیبراهیم	٢٠١٢	ئەندازیاری شارستانی	کەرکوك
٣١٦٣	محەمەد عومەر مەجید	١٩٩١	بیناکاری	تەکنەلۆژی

٣١٦٤	محەمەد غازی ئیبراهیم	٢٠١٤	پرووپێوی	کەرکوک
٣١٦٥	محەمەد فەتحوڵلا عوبێدی	١٩٩٥	میکانیک	موستەنسریە
٣١٦٦	محەمەد کەمال خورشید	٢٠٠٩	ئەلیکترۆنیک و کۆنترۆل	کەرکوک
٣١٦٧	محەمەد موئەیەد جەماڵ سدیق	٢٠١٣	شارستانی	تکریت
٣١٦٨	محەمەد مەحموود یەحیا	١٩٩٩	کیمیا	تەکنەلۆژی
٣١٦٩	محەمەد مدحت محەمەد شاکیر	٢٠١٣	میکانیک	تکریت
٣١٧٠	محەمەد نامیق عەبدوڵلا	٢٠١٣	نەوت	کەرکوک
٣١٧١	محەمەد یالچین فاتیح	٢٠١٤	سووتەمەنی و وزە	کەرکوک
٣١٧٢	محەمەد یەحیا سەلمان	٢٠٠٥	پرووپێوی	کەرکوک
٣١٧٣	مەحموود حوسێن عەلی محەمەد	٢٠٠٣	نەوت	کۆکێن
٣١٧٤	مەحموود نەجدەت تەیفوور	٢٠١٤	شارستانی	
٣١٧٥	مەراڵ سەباح محەمەد ئیبراهیم	٢٠١٢	سووتەمەنی و وزە	تەکنیکی کەرکوک
٣١٧٦	مەروان خدر داود	٢٠١١	کارەبا	کەرکوک
٣١٧٧	مەروان موزهیر عەبدوڵلا مجباس	٢٠١٤	کانزا	تکریت
٣١٧٨	مەروە سەمیر عادل	٢٠١١	شارستانی	کەرکوک
٣١٧٩	مروج سالم عەلی	٢٠١١	پرۆگرام سازی	کەرکوک
٣١٨٠	مەریوان سابیر جەبار	٢٠١٤	میکانیک	تکریت
٣١٨١	مستەفا ئیسماعیل محەمەد	٢٠٠٦	سووتەمەنی و وزە	دەستەی خوێندنی تەکنیکی کەرکوک
٣١٨٢	مستەفا سەلاحەدین نەجمەدین	٢٠٠٦	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٣١٨٣	مستەفا عامر عەبدولوەهاب	٢٠١٢	بیناسازی	
٣١٨٤	مستەفا عەبدوڵلا میرودیس	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٣١٨٥	مستەفا عەدنان ئەحمەد	٢٠١١	شارستانی	موستەنسریە
٣١٨٦	مستەفا عەدنان مستەفا	٢٠١٣	ئەندازیاری میکانیک	زانکۆی نەهرێن
٣١٨٧	مستەفا کەمال عەبدولموحسین	٢٠١١	تەلارسازی	بەغداد
٣١٨٨	مستەفا محەمەد ئەحمەد کازم	٢٠١٢	سارکردنەوە و هەواسازی	تەکنیکی کەرکوک
٣١٨٩	مستەفا مەحموود رەزا	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٣١٩٠	مستەفا نیهاد رەشاد	٢٠٠٦	کارەبا	رافیدەینی
٣١٩١	مستەفا نورەدین بەهائەدین	٢٠١٤	ئەندازیاریی نەوت	کەرکوک
٣١٩٢	مستەفا نوری بەکر	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٣١٩٣	مستەفا هاشم عەبدولرەزا	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک

٣١٩٤	مستەفا یەشار عەبدولرەحمان	٢٠١٢	کۆمپیوتەرو گەیاندن	رافیدێنی زانکۆیی
٣١٩٥	عومەر عەدنان دەواح حەجی	١٩٩٢	بیناسازی	تەکنەلۆژی
٣١٩٦	میقداد موزهیر حەسەن	٢٠١٠	پرۆگرام سازی	یەرموك
٣١٩٧	مەنال یونس شەوکەت	٢٠٠١	میکانیك	بەغداد
٣١٩٨	مونا شەهاب ئەحمەد	١٩٩٨	شارستانی	مووسڵ
٣١٩٩	مونا عەلی حەسەن	٢٠١٠	نەوت	کەرکوك
٣٢٠٠	مەها عەدنان موتعیب محەمەد	٢٠١٢	شارستانی	تکریت
٣٢٠١	موهەنەد عادل حمد	٢٠٠٥	ڕووپێوی	کەرکوك
٣٢٠٢	موهەنەد یاس خزەیر	١٩٩٠	میکانیك	تەکنەلۆژی
٣٢٠٣	میروان شوکور ڕەزا	١٩٧٩	کارەبا	تەکنەلۆژی
٣٢٠٤	مەیسون فەتحوڵلا سەعید	١٩٧٧	شارستانی	سلێمانی
٣٢٠٥	نادیە خالید خزەیر یاسین	٢٠١٢	ئەندازیاری شارستانی	کەرکوك
٣٢٠٦	نادیە شابا یوسف گۆرگیس	٢٠١٣	پرۆگرام سازی	کەرکوك
٣٢٠٧	نەبەز یاسین عیزەدین محەمەد	٢٠١٣	شارستانی	تکریت
٣٢٠٨	نەبیل شاکیر حەمەد حوسێن	٢٠١٣	شارستانی	
٣٢٠٩	نەبیل عومەر مستەفا	٢٠١٣	میکانیك	سەلاحەدین
٣٢١٠	نەجوا فەرەیدون محەمەد	٢٠١٤	نەوت	کەرکوك
٣٢١١	نەسمە عەبدولوەهاب سابیر	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوك
٣٢١٢	نەسمە عەبدولوەهاب سابیر	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوك
٣٢١٣	نەشوان قادر مەحموود	٢٠١٤	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنیکی سلێمانی
٣٢١٤	نەمر عادل ئیبراهیم	٢٠٠٦	شارستانی	تکریت
٣٢١٥	نیهاد ئەحمەد فەریق حەسەن	١٩٩٤	کارەبا	مووسڵ
٣٢١٦	نهایەت سەلاحەدین حەمید	٢٠١٠	سووتەمەنی و وزە	کەرکوك
٣٢١٧	نورەدین موحسین عەباس	١٩٩٠	میکانیك	مووسڵ
٣٢١٨	نەوزاد جەلال مەحموود	١٩٨٥	میکانیك	تەکنەلۆژی/تقنیە بەغداد
٣٢١٩	نینارد یەلدا ئەبرەم	٢٠١٣	تەکنیکی پرۆگرام سازی	کەرکوك
٣٢٢٠	هالە عەبدولجەبار ڕەشید	٢٠١٣	کارەبا	تکریت
٣٢٢١	هانا کەریم شێخۆ	٢٠١٣	ئەندازیاری ڕووپێوی	تەکنیکی کەرکوك
٣٢٢٢	هاوژین جەماڵ محەمەد	٢٠٠٩	ڕووپێوی	کەرکوك
٣٢٢٣	هاوڕێ نەوزاد وەهاب	٢٠١٣	میکانیك	سەلاحەدین
٣٢٢٤	هارکار عومەر نەجم محەمەد	٢٠١٢	نەوت	کەرکوك

٣٢٢٥	هاوکار کەریم مەجید	٢٠١٣	تەکنیکی ڕووپێوی	کەرکوك
٣٢٢٦	هاوکار ناسیح ڕەحیم	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوك
٣٢٢٧	هیبە فەرید جادر سادق	٢٠١٢	تەکنیکی کۆمپیوتەر	مەئموونی زانکۆیی
٣٢٢٨	هیبە یونس شەوکەت ئیبراهیم	٢٠١٠	پرۆگرام سازی	کەرکوك
٣٢٢٩	هەژار ئەحمەد محەمەد	٢٠١٣	کۆنترۆڵ وسیستەم	تەکنەلۆژی
٣٢٣٠	هەردی ڕەحیم ڕەشید	٢٠١٤	بەرهەمهێنان و کانزا	تەکنیکی سلێمانی
٣٢٣١	هەردی عەلی شوکور	٢٠١٤	کارەبا	واسط
٣٢٣٢	هەردی نورەدین محەمەد ڕەشید	٢٠١٤	ڕووپێوی	کەرکوك
٣٢٣٣	هەرێم ئەحمەد عەلی	٢٠١٤	شارستانی	سلێمانی
٣٢٣٤	هەلۆ قادر ئەحمەد حەسەن	٢٠١١	نەوت	کەرکوك
٣٢٣٥	هودا ئەحمەد کامیل عەلی	٢٠١٢	میکانیك	کەرکوك
٣٢٣٦	هودا تەیفور ئەبوبەکر	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوك
٣٢٣٧	هودا عەدنان شوکور	٢٠١٢	کارەبا	کەرکوك
٣٢٣٨	هەژار ڕەحیم سالح	٢٠١٣	ئەندازیاری شارستانیە	زانکۆی کەرکوك
٣٢٣٩	هەردی سەعید جەبار	٢٠١٣	تەکنیکی ڕووپێوی	کەرکوك
٣٢٤٠	هیشام خدر جاسم	٢٠٠٨	کارەبا	تکریت
٣٢٤١	هەلوێست بیلال عەبدولغەفوور	٢٠١٤	شارستانی	
٣٢٤٢	هێژە خەلەف محەمەد	٢٠١٤	شارستانی	سلێمانی
٣٢٤٣	هێمن جەلال ئەنوەر	٢٠١٤	شارستانی	تەکنیکی سلێمانی
٣٢٤٤	هێمن نورەدین محەمەد قادر	٢٠١٢	نەوت	کەرکوك
٣٢٤٥	هیوا عەزیز سۆفی	٢٠١٤	بەرهەمهێنان و کانزا	سلێمانی
٣٢٤٦	وائیل سامی سابیر	٢٠٠٠	شارستانی	تەکنەلۆژی
٣٢٤٧	وەجدی هادی خورشید	٢٠٠٥	کیمیا	تکریت
٣٢٤٨	وریا ئەحمەد محەمەد	٢٠١٣	میکانیك	سەلاحەدین
٣٢٤٩	وریا کامیل عارف	٢٠١٣	کیمیا	تکریت
٣٢٥٠	ویسام ڕەشید قادر خورشید	٢٠١٢	میکانیك	کەرکوك
٣٢٥١	وەلید جومعە جاسم	٢٠٠٠	شارستانی	تکریت
٣٢٥٢	وەلید خالید محەمەد خەلەف	٢٠٠٠	شارستانی	تکریت
٣٢٥٣	وەلید عەبدولعەزیز ئەحمەد	٢٠١١	ئەلیکترۆنیك و کۆنترۆڵ	تەکنیکی کەرکوك
٣٢٥٤	وەلید محەمەد عللو حەسەن	٢٠١٣	تەکنیکی پرۆگرام سازی	کەرکوك

٣٢٥٥	وەلید محەمەد یونس	١٩٩٩	الشارستانی	مووسڵ
٣٢٥٦	یاسین ئەحمەد محەمەد داود	٢٠١١	تەکنیکی پرۆگرام سازی	تەکنیکی کەرکوک
٣٢٥٧	یاسین شوجاع مەرعی	١٩٩٥	شارستانی	تکریت
٣٢٥٨	یاقوت عەبدوڵلا محەمەد	٢٠١٢	شارستانی	
٣٢٥٩	یاوز عەبدولکەریم حوسێن عەلی	١٩٨٢	کارەبا	تەکنەلۆژی
٣٢٦٠	یەحیا عەبدولموتەلیب ناسیح	٢٠٠٧	میکانیک	تکریت
٣٢٦١	یەحیا محەمەد جیهاد	٢٠١٣	نەوت	زانکۆی کەرکوک
٣٢٦٢	یوسرا عەبدولکەریم مستەفا	٢٠١٤	شارستانی	کەرکوک
٣٢٦٣	یەڵدز جەمیل حەقی جەمیل	٢٠١١	شارستانی	
٣٢٦٤	یەڵماز سەباح شوکری	١٩٨٩	ئەندازیاری شارستانی	سەلاحەدین
٣٢٦٥	یوسف ئومێد محەمەد سەراج	٢٠٠٩	شارستانی	کەرکوک
٣٢٦٦	یوسف فوئاد محەمەد ئەمین	٢٠١٣	شارستانی	کەرکوک

*** گەڕەکی ئیمام قاسم**

سەباح بازرگان

*** کورتەیەکی مێژوویی:-**
ئەم گەڕەکە زۆر کۆنە و بنیاتنراوە لەساڵی ٩٥٥ کۆچی – ١٥٤٨ زاینی، یەکێکە لە هەرە گەڕەکەکانی شاری کەرکوک کە کۆن و ناودارە، مێژووی دەگەڕێتەوە بۆ چوارسەدو شەست و حەوت ساڵ لەمەوبەر لەدوای قەڵای کەرکوک بە کۆنترین شوێن دائەنرێ کە ناوەدانەو نیشتەجێ بووە، شوێنی گەڕەکەکە ناوە کۆنەکەی (زێوی) (زێویە) بووە بەڵام کە ئیمام قاسمی ئەوەی ئیمام عەلی مەرقەدی لەوێ بووە ناوی ئەم گەڕەکە بووە بەناوی ئەم زاتە پیرۆزە لەبەر ئەوەی کۆمەڵگەی کوردەواری خۆمان زۆر ڕێزیان لە ئایینی ئیسلام و پیاوە ئایینییەکان گرتووە بەم ناوە ناسراوە دواتر مزگەوتی تێدا دروستکراوە ساڵی بنیاتنانی نەزانراوە دەگەڕێتەوە پێش ساڵی ١٦٠٠ز بەڵام چەند جار مزگەوتەکە و مەرقەدەکە نۆژەنکراوەتەوە لەم ساڵانە ١٦١٤ زاینی لە سەردەمی والی کەرکوک زولفیقار پاشا و ١٦٢١ زاینی و ١٦٩١ زاینی وهەروەها ساڵی ١٨٩٤ زاینی لە سەردەمی سولتان عەبدولحەمید و ١٩٠٠ زاینی و ١٩١٠ زاینی و بەدواتر، ئەم گەڕەکە گەورەیە چەند گەڕەکێکی ترو چەند کۆڵانێک دەگرێتەخۆ وەک زێویەو عاشوورو یادگارو ئازادی و ئیسکان و جمهوری (خانووە قوڕەکان) و سەی سەروەرو بەر تەکیەو ئاخوڕ حوسێن، تێکڕای ئەم گەڕەکە جیاجیانە ئەچنە ژێر ناوی گەڕەکی ئیمام قاسم وەک ناوچەیەک کە زیاتر سەد هەزار کەس ئەگرێتە خۆ.

لە دۆکۆمێنتە کۆنەکانی سەردەمی عوسمانی زانراوە کە گۆشەی ئیمام قاسم لە کەرتی دەرەوەی قەڵای کەرکوک بیست ویەک (٢١) خێزانی لە خۆ گرتبو ساڵی ١٥٤٨ زاینی. دواتر زیادی کردووە لە دەوروبەری مەرقەدی ئیمام قاسم خانوو دروستکراوە وزۆرو فراوان بووە بەرو ژوور بۆ گەڕەکی زێویە (کە ئەو کاتە کێڵگەیەکی کشتوکاڵی بووە) وە بەرەو خوار بۆ گەڕەکی ئاخوڕ حوسێن و بەرەو ڕۆژ هەڵات بۆ گەڕەکی بەرتەکیە ئیتر بەم شێویە کۆڵان و گەڕەکی تر بونیاتنراوە بوەتە ئەم گەڕەکە گەورەیەی ئێستا کە وەک ناوچەیەکی لێهاتووە. لە هەموو ئەوانەی پێشوو تێدەگەین کەوا ئەم گەڕەکە لە پێش سەدەی شانزەی (١٦) زاینی ئاوەدان بووە. گەڕەکی ئیمام قاسم بوونی هەبووە کاتێک سوپای سوڵتان موڕادی چوارەم بەلایدا تێپەڕیوە بۆ داگیرکردنی بەغدا ساڵی ١٦٣٨ز.

وەلەمانەوە وا دەر ئەکەوێ کە گەڕەکی ئیمام قاسم کە کەوتووەتە دەرەوەی قەڵای کەرکوک یەکەم جار دەسپێکی کردووە بە گەشەسەندن ودواجار گەڕەکەکانی زێویە و ئاخورحوسێن و بەر تەکیە وسەید سەروەر بنیاتنراون.

وەک لە پێشوو باسمان کرد نۆژەنکردنەوەی مزگەوت و مەرقەدی ئیمام قاسم مێژووی بونیاتنانی نەزانراوە دەگەڕێتەوە بۆ پێش سەدەی ١٦ز.

لەم گەڕەکەدا زۆر ناوداری تیا هەڵکەوتووە لە زانای ئایینی (مەلاو شێخ) و کەسایەتی کۆمەڵایەتی و ئەدیب و نووسەرو سیاسەتمەدارو هونەرمەندو وەرزشوان و مامۆستاو ئەندازیارو پزیشک (دکتۆر) و ئەفسەرو دادوەرو هیتر.

هەروەها چەند مزگەوت و تەکیەو خانەقاو قوتابخانەی ئایینی و فەرمی (حکومی) تێدایە نزیکەی شەست قوتابخانەیە لە باخچەی منداڵان و سەرەتایی و ناوەندی و دوا ناوەندی و ئامادەیی وپیشەیی و گۆڕی چەند کەسایەتی ئایینی و زاناو سەرکردەو شوێنەواری دێرین و کۆن وەک مەرقەدی ئیمام قاسم و ئەزرگەی ئیمام عەباس و گۆڕی شێخ محێدین و گومەزی ئیمام محەمەدو گۆڕی تۆپەڵ پاشا کەسەرکردەیەکی عوسمانی بووەو کوژراوە لەشەڕی نێوان سوپای عوسمانی و سوپای ئێران لە دەشتی لەیلان لەساڵی ١٧٣٣ز هێناویانەتە ئیمام قاسم لەپشت مزگەوتەکە نێژراوە لە دواییدا گومەزێکی بۆ کراوە ساڵی ١٧٣٥ تا ئێستا هەر ماوە لە شوێنەکەی خۆی.

هەر لەم گەڕەکەدا قولغ واتە بنکەی پۆلیس هی زەمانی عوسمانی لێ بووە ئێستا نەماوە شوێنەکەی دەکەوێتە پشت گومەزی تۆپەڵ پاشا لەسەر شەقامی گەڕەکەکە، مەدرەسەی ئایینی لەپاڵ مزگەوتی ئیمام قاسم کە مەلا قادری ئیمام و شێخ محەمەد ئەفەندی دەرسیان تیا و تووەتەوەو هەر لە مزگەوتی ئیمام قاسم حوجرەی فەقێی تێدا بووە، واتەو دەرس بە فەقێ ئەووترا چەند مەلای پێگەیاندووە کە لەژێر دەستی خوا لێخۆشبوو مەلا عومەر گونبەدی دەیانخوێند.

لەبەر دێرینی و ناوداری ئەم گەڕەکە چەند کەسایەتییەکی (عەرەب و کورد) غەیرەی شاری کەرکوک لە سیاسەتمەدارو ئەدیب و دکتۆرو ئەفسەرو بەڕێوەبەری گەورەو هونەرمەند بۆ ماوەیەک نیشتەجێ بوونە تێیدا، هەروەها چەندماڵێکی تورکمان لە ئیمام قاسم دانیشتوونە وەک ماڵی ئەحمەد چەلەبی و دوزنەکان.

*** ئیمام قاسم کێیە:**
لە سەر قوماشێکی سەوز نووسراوە ئەم زاتە ناوی قاسم کوڕی موسا کازم کوڕی جەعفەر سادق کوڕی محەمەد باقر کوڕی عەلی سەجاد کوڕی ئیمام حوسێن کوڕی ئیمام عەلی کوڕی ئەبی تالب ڕەحمەتی خوایان لێ بێ، لەسەر دەرگای مزگەوتی ئیمام قاسم نووسرابوو جامع ومرقد إمام قاسم عليه الرحمه.

*** بۆچوونێکی دیکە بۆ ئیمام قاسم:**
نووسەری تورکمانی شاکر سابیر زابت بابەتێکی بەناوی ئیمام قاسم ی کەرکوک بڵاوکردووەتەوە لە گۆڤاری قارداشلق ژمارە (٧–٨) تشرینی دووەم و کانونییەکەمی ساڵی ١٩٦٤ نووسیویە لەدەم خوالێخۆشبوو مەلا قادر ئەفەندی ئەم گێڕانەوەی بیستووە ئەیگوت کە باپیرە گەورەی بازرگانێک بووە لەنێوان بەغداو بوخارا بە ڕاگوزاری هاتووەتە کەرکوک و لە زێویە کە هێشتا خانووی لێ نەبووە هەر گۆڕستان و

چۆڵەوانی بووە بە ڕێکەوت کابرایەکی ڕووخۆش‌و خانەدان بەڵام مەلوول‌و بریندار دەبینێ لێ دەپرسی ئەوە ئەدرکێنێ کە ئیمام قاسمە ولە دەست زۆرداری عەباسییەکان هەڵاتووەو خۆی شاردووەتەوەو تکای لێ دەکا بە تەنیا جێی نەهێڵێ، ئیمام بەزامە قورسەکەیەوە سکاڵا دەکات‌و ئەوەندەی پێ ناچێ کۆچی دوایی دەکات ئەمیش بە ڕێزەوە دەینێژێ گومەزێکیشی بۆ بنیات دەنێ‌و بەیەکجاری واز لە سەفەرەکەی دێنێ‌و لێرە نیشتەجێ دەبێ‌و دەبێتە کلیلداری ئەم ئارامگەیە.

* بۆچوونێکی تر:

مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی سەبارەت بە مزگەوتەکە دەنووسێت:- مزگەوت‌و مەدرەسەی ئیمام قاسم زۆر زل بوو لەوێ گۆڕێ هەبوو هی دەورانی قەرەقۆینلو بوو (١٤١١-١٤٧٠)ز ئەمانە لە هەموو جێیەک ئەزگەی چەند سەیدێکیان دائەمەزراند بە ناوی ئال ئەلبەیت. قسەکەی مەلا جەمیل وای دەردەخات کە گۆڕەکە هی ئیمام قاسمی ئەوەی ئیمام عەلی نەبێ، ئەوەش زۆر ڕێی تێدەچێت، چونکە زۆرێک لە ئیمامەکان‌و کەسە پیرۆزەکان لە چەندین وڵاتی ئیسلامیدا مەزارو گۆڕیان هەیە کە دۆزینەوەی شوێنی گۆڕی بنەڕەتی ئەو پیاوە پیرۆزانەش بە تەواوەتی نازانرێت. (گۆران فەتحی-شاری کەرکوک بەشێک لە مێژووی مزگەوت، تەکیە، خانقاو زاناو پیاوە ئاینییە ناودارەکانی-چاپی ئینستیوتی کەلەپووری کورد ٢٠١٢ سلێمانی ل٥٤).

تێبینی / ئیمام قاسم نێژراوە لە ناحیەی القاسم کە دەکەوێتە شاری حیلەو قەبرەکەی لەوێیە وەک لە کتێبی (مراقد الائمة) هاتووە

* جوگرافیای ناوچەی ئیمام قاسم:

لە سەرچاوە عوسمانییەکان کە بە تورکی نووسراوە تێداهاتووە کە ناوچەی زێویە ئەبێتە دوو بەشەوە:- زێویەی سەروو (ئیمام قاسم) زێویەی خواروو (ئاخور حوسێن) گەڕەکی زێویە لە کۆندا گوندێکی بچووک یا کێڵگەیەکی کشتوکاڵی بووە.

هەروەها لە سنووری شارەوانی (حدود البلدیە) کرابووە دوو بەش ئیمام قاسمییەکەم ئەم گەڕەکانە بوو (ئیمام قاسم‌و ئاخور حوسێن‌و سەید سەروەرو بەرتەکیە) وئیمام قاسمی دووەم (عاشورو زێویەو یادگارو ئازادی‌و ئیسکان) ئەمە دیاری ئەدا لە کاغەزی وەسڵی کارەباو ئاو.

ئەم ناوچە گەڕەکە ڕووبەرێکی گەورەی هەیە دەکەوێتە ڕۆژهەڵاتی شاری کەرکوک. لە باکوورییەوە گوندی یار وەلی‌و لە باشوورییەوە قەڵاو لە ڕۆژئاوایەوە خرخاسە "ڕووباری خاسە"و لە ڕۆژهەڵاتییەوە ڕێگەی سلێمانی-کرکوک.

ئەم گەڕەکە دوو پردی سەرەکی ئەیبەستێت بەردیوی شاری کەرکوک یەکەم پردی کۆن "خەبات" دەیبەستێت بە دیوی خانەقاو شاترلو، دووەم پردی سەروو دەیبەستێت بە فلکەی ئیخوان‌و ڕەحیم ئاوا، هەروەها پردی پیادە ئەیبەستێت بە کۆرنیش‌و تەپەو ئەلماس.

ئەم شوێنەی ناوچەی ئیمام قاسم لە کۆندا پێی دەوترا زێویە (کە ناوێکی زۆر کۆنە زێوا-زێبا دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی میدییەکان) گەڕەکی زێویە-زێوە لە کۆندا گوندێکی بچووک بووە کەوتووەتە تەنیشت ڕووباری خاسە لە تەختایی بەرامبەر قەڵا لە باکوورییەوە. مەرقەدی ئیمام قاسم‌و مزگەوتەکەی کەوتووەتە ناوەڕاستی زێویە دواتر ئاوەدان بووەتەوە خانو لە دەوروپشتی دروستکراوە بووەتە گەڕەکی ئیمام قاسم بەناوی ئەم زاتە پیرۆزەوە ناوەکەی زاڵ بووە بەسەر ناوە کۆنەکەی زێویە وەک دەڵێن ناولێنانی گشت بە بەشێک (تسمیة الکل بالجزء) تا ئێستا باکووری ئیمام قاسم هەر بەناوە کۆنەکەی ماوەتەوەو پێشی ئەڵێن سەرگەی زێویەوە بە باشووری ئیمام قاسم دەوترێ زێویەی خواروو کە گەڕەکی ئاخور حوسەینی تێدایە.

سنووری گەڕەکی ئیمام قاسمی کۆن لە چایخانەی یادگارەوە دەست پێ دەکات لە دراییدا ئەبێتە دوو بەش لای خاسە پێی ئەڵێن زێویە لای مەکینەی بەفرەکە دەست پێ دەکات تاکو چایخانەی عاشور تێ دەپەڕێ بەلای خاسەوە.

دووەم لای گەڕەکی ئیمام قاسم لە قەبرستانەوە دەست پێ دەکات لای بەیتالخانەی کۆنەوە دائەبەزێ بۆ لای قوتابخانەی ئیمام قاسمی سەرەتایی کوڕان دوایی تەکیەی شێخ نورەدین شێخ سالح چیمەن تا چایخانەی عاشور ئینجا بە چەپەوە لای مزگەوتی ئیمام قاسم تاکو ئەگاتە سەر کۆڵانەکەی سەید سەروەر نزیکی تەکیەی شێخ حەسەن قرەچێوار لەوێدا گەڕەکی ئیمام قاسم تەواو ئەبێت، بەڵام لە ڕەسمیاتە گەڕەکی زێویە نییە هەر بە ئیمام قاسم ئەناسرێت، بەڵام ئێستا گەڕەکی ئیمام قاسم وەک ناوچەیەکی فراوان چەند گەڕەک‌و کۆڵانێک ئەگرێتە خۆی.

گەڕەک بە یەکەیەکی بنچینەیی دەژمێردرێت لە پێکهاتەی شارەکاندا کە ڕووخسارەکانی پێکەوە ژیانی کۆمەڵایەتییانەی تێدا دەردەکەون، هەموو شارێکیش وەک ئەریتە چەند گەڕەگێک دەگرێتە خۆ هەر گەڕەگێک لە گەڕەکەکانی شار لە شەقامێکی پان‌و کۆڵانە تەسک‌و تەنگ‌و پیچاو پێچەکانی کە لقی شەقامە گەورەکان پێکدێت.

شاری کەرکوک و گەڕەکی ئیمام قاسم-یش هەر بەم شێوەیە.

* ناوی گەڕەک و کۆڵانەکان:

١. ئیمام قاسم
٢. زێویە
٣. عاشور
٤. ئاخور حوسێن
٥. بەرتەکیە
٦. سەی سەروەر
٧. یادگار
٨. ئازادی
٩. ئیسکان
١٠. ئیسکانی تازە
١١. جمهوری (خانوە قورەکان)
١٢. کیلانەکە
١٣. قاپلی باغ

١٤. سەر شاخ (حوسێن ئاوا)
١٥. حەی موسەننا
١٦. قەراغ خاسە
١٧. بارودخانە
١٨. چوار باغ
١٩. شێخە سوورە
٢٠. سیکە جاخ-کۆنترین کۆڵانە لە گەڕەکی ڕێویە

*** ناوی گەڕەکەکان لە کوێوە هاتووە یا لەچی وەرگیراوە:**

١. گەڕەکی ئیمام قاسم:- ناوەکەی لە مەرقەدی پیرۆزی ئیمام قاسم وەرگیراوە کە لەم شوێنەیە.
٢. ڕێویە:- ناوێکی کۆنە لە ڕێویو (ڕێویا-ڕێبیا) وەرگیراوە بووەتە ڕێویە - ڕێوێ - ڕێوە کە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی مانئا (میدییەکان).
٣. سەید سەروەر:- بە ناوی لەقەبی سەید محەمەد ئاغا پەیادی نراوە کە لە قەبرسانی شێخ محێدین لە کەرکوك نێژراوە.
٤. عاشور:- بەناوی خاوەنی چایخانەی عاشورەوە نراوە.
٥. بەر تەکیە:- بەناوی تەکیەی گەورە-تەکیەی تاڵەبانی نراوە.
٦. یادگار:- بەناوی کەسێکەوە نراوە (یادگار حاجی نوری) کە لە گوندی یارولی هاتووەتە ئەم شوێنە لە ڕێویە چایخانەیەکی لێ کردووەتەوە لە چلەکان.
٧. ئاخور حوسێن:- بەناوی پیاوێك ناوی حوسێن بووە بۆ حەوانەوە خان و ئاو و خوری وڵاغی هەبووە لەو شوێنە، بۆ چوونێکی تر هەیە کە ناوی لە (ئاخوند حوسێن)ەوە هاتبێت کە لەوانەیە پیاوێکی ئاینی گەورە لەو ناوچەیەدا هەبووبێت. (سمکۆ بەهرۆز-مێژووی سەردەمە کارگێڕیی و بەڕێوەبەرییەکانی پارێزگای کەرکوك-٢٠٠٥ چاپخانەی شەهید ئازاد هەورامی ل٦٩).
یا ئەبێت ناوەکەی لە ئاخی حوسێن واتا عەردی (خاك) یا موڵکی حوسێن ناوێك هاتبێ.
وەرایەکی دیکەش هەیە کە گوایە لە (الفرقة الأخية)، (ڕێبازی برایی)ەوە هاتووە (وەرگیراوە) کە ڕابەرەکەیان ناوی شێخ حوسێن بووە بە ئەمری سوڵتان مرادی چوارەم لە ئەنادۆڵەوە هاتووە بۆ ئەم شوێنە کە پێی وتراوە (اشاغی ڕێویە) واتە ڕێویەی خواروو مریدەکانی لە دەوری کۆبوونەتەوە بووەتە گەڕەکێك بە ناوییەوە کە لەوێش نێژراوە و مەرقەدەکەی شوێنی تا ئێستا لەو گەڕەکەیە و رووخاوە ڕە ئەمانە لە بەکتاشەکان بوون کەرتبوونە کەرکوك.
٨. جمهوری:- گەڕەکی خانوە قوڕەکان بەناوی کۆماری (جمهوری) عێراقەوە نراوە لە دوای شۆڕشی (١٤)ەی تەموزی ١٩٥٨ان.
٩. ئیسکان:- بەناوی خانوەکانی (مشروع الإسكان)ەوە نراوە ساڵی ١٩٥٩.
١٠. ئازادی:- گەڕەکێکی تازەیە لە ساڵی ١٩٥٧ دروستکراوە لە سەرووی ڕێویە ناوەکەی لە دوای شۆڕشی ١٤ تەموزی ١٩٥٨ لێنراوە.
١١. ئیسکانی تازە:- تەنیشت گەڕەکی ئیسکانی کۆنە لە ڕۆژهەڵاتییەوە لە ساڵی ١٩٦٤ بنیاتنراوە.
١٢. گۆڕستانی شێخ محێدین:- بەناوی ئەم زاتەوە نراوە شێخ محێدین کوڕی شێخ حەسەن گلەزەردە کوڕی شێخ محەمەد نۆدێی کوڕی شێخ عەلی وەندەرینی کوڕی شێخ بابا ڕەسوڵ بەرزنجی کە ناسراوە بە شێخ محێدینی کەرکوك.
١٣. گۆڕستانی ئیمام محەمەد:- بەناوی ئەم زاتەوە نراوە کە برا بچووکی ئیمام قاسمە وەکو ئەڵێن.
١٤. گۆڕستانی قرخلەر:- بەناوییەکی لە زانا ئاینییەکانی ئەم گەڕەکە نراوە کە لە ئەستەمبوڵ گەڕاوەتەوە لە ڕێگا چەتە ڕێی لێگرتووە کە لێیان پرسیوە چەندی پارەو لیرەت پێیە ووتویەتی چل و بڕوایان پێ نەکردووە کە مەلایەك ئەو هەموو لیرەیەی هەبێ وازیان لێ هێناوە دواتر گەڕاوەتەوە بۆ کەرکوك لە گەڕەکی ئیمام قاسم مەلایەتی کردووە لە دوای وەفاتی نێژراوە لەو شوێنەی ئێستا کە پێ ئەڵێن قرخلەر واتە چلەکان بەناوی ئەوەوە (لە سەر زاری مامۆستا محەمەد تاهیرەوە).
١٥. خاسە ناوەکەی چەمی خاسە کۆنە وشەیەکی گۆڕاوە لە وشەی (حاشا-خاشا) کە گۆڕانێکی زۆری بەسەر هاتووە لە (حاسا-خاسا) دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی ساسانییەکان لە دواجاردا بووەتە خاسە = خاصە گیرساوەتەوە بەم ناوە.
* چەمی خاسە (ڕووباری خاسە):
فراوان ودرێژە ئەکەوێتە ناوەندی کەرکوك‌و بەتەنیشت گەڕەکی ڕێویەو ئیمام قاسم و ئاخور حوسێن ئاوەکەی تێئەپەڕیو دەڕوات.

*** ناوی شەقامەکان:**

١. شەقامی ئیمام قاسم-دەست پێی ئەکا لە ئاخور حوسێنەوە بە بەردەم مزگەوتی نائیب دەڕوات. بە ئاراستەی باکوور تێدەپەڕێ بە بەردەم مزگەوتی سەید غەنی و تەکیەی قەرەچێوار و مزگەوتی ئیمام قاسم تا وەکو یەك ئەگرێ لەگەڵ جادەی کۆنی ڕێی سلێمانی.
٢. شەقامی سیروان
٣. شەقامی سلێمانی
٤. شەقامی ئازادی
٥. شەقامی ئیسکان
٦. شەقامی ئیسکانی تازە
٧. شەقامی شەهیدان
٨. شەقامی شەهید عەزەدین
٩. شەقامی شەهید عادل یارەلی
١٠. شەقامی خاسە
* پاسی حکومی (مصلحة نقل الركاب) ژمارە٧ی لێ نووسرابوو (مقر القيادە-الإسكان) یا (مقر الشرطة-إمام قاسم) بۆ گواستنەوەی هاووڵاتیان کەوتە کار ساڵی ١٩٦٢

*** ناوی بازارەکان:**

١. بازاڕی حەسیرەکە
٢. بازاڕی عەلوەکە
٣. بازاڕی بچووک-ئاخوڕ حوسێن
٤. بازاڕی ڕێگەی سلێمانی
٥. بازاڕی ئازادی
٦. بازاڕی عاشور
٧. بازاڕی زێوییە
٨. بازاڕی ئیسکانی تازە
٩. بازاڕی ئیسکان
١٠. بازاڕی گەنم فرۆشەکان
١١. بازاڕی حەیوان فرۆشەکان (جامبازەکان)

*** ناوی گۆلەکان:**

١. گۆلی ئینگلیزەکان لە ڕێی یارووەلی
٢. قاتر بۆغان لە ڕێی یارووەلی
٣. گۆلی سێ دارە (جێی تەلفزیونی کەرکوک لە ئیسکان-ئازادی) هێن تورک بو بۆ سەربازی فێرار.

*** ناوی کانی ئاو:**

١. شێخ محێدین (بلاغەکە)
٢. کلێسە لە بەرتەکیە (بلاغ)
٣. جۆگەی زێوییە
٤. ئاوی ئاشە سوورکە
٥. ئاوی خدر زندە

*** ناوی سەیرانگا:**

١. چوارباغ
٢. حەسەن گوڵێ
٣. قەراغ خاسە لە جەژنەی ڕەمەزان و قوربان (نزیك پردی خەبات ئێستا بووەتە سەیرانگە)

*** ڕووداوە گرنگەکانی ناوچەی ئیمام قاسم:**

١. لە کاتی داگیرکردنی کەرکوک لەلایەن نادر شاهەوە ساڵی ١٧٣٢ز سوپای ئێران فرمانی وەر ئەگرت لە مۆلگاکەی (بارەگای) کە کەوتبوە زێوییەی سەروو (ئیمام قاسم) وتا ئێستا هەر بەم ناوە ناسراوە لە کەرکوك.
٢. لە ساڵی ١٩١٧ سوپای عوسمانی گەڕەکی زێوێی یان سوتاند.
٣. لە ساڵی ١٩١٨ سوپای ئینگلیز لە زێوێە کەمپیان دانا (لە جێگەی قوتابخانەی غەزالی کوڕان) بەڵام خەڵکەکە کەوتنە تەقەکردن لێیان بۆ لایەنگیری شێخ مەحمودی نەمرو شۆڕشەکەی دژی ئینگلیز. ولەو ساڵەدا ئینگلیز پیاوێکی بە ناوی نەریمان شەهید کرد مامی سەعید باخەوان بو.
٤. لە شەڕی ئەرمەنی لە ٤ ئایاری ساڵی ١٩٢٤ لە کەرکوك ئامیق قەمەرو حاجی مەحمود تەکیە شەهید بوون (لە ڕاستیدا ئەمە شەڕی هێزی لیڤی بوو کە لە تیارییە ئاسوورییەکان پێکهاتبوو).
٥. شیعەکان لەناو مزگەوتی ئیمام قاسم شینیان بۆ ئیمامی حوسێن ئەکرد لە عاشورادا (١٠ محرم) ساڵانی سی و چلەکان بەڵام مەلا قادری ئیمام مەنعی کرد، تا ئێستا چەندماڵێك لەوانە ماون لەم گەڕەکە.
٦. یەکەم کۆبوونەوە بەسترا لەنێوان ڕەفیق حیلمی ودامەزرێنەرانی کۆمەڵەی دارکەر لە هاوینی ساڵی ١٩٢٨ز بۆ گفتوگۆ لە بابەتی گۆڕینی کۆمەڵەکە بۆ حیزب لە ماڵی یونس تۆفیق لە گەڕەکی ئاخوڕ حوسێن کە ئەکاتە ئامۆزای ڕەفیق حیلمی.
٧. گردبوونەوەی جەقەکان لە سەرووی زێوێە کە ناسراوە بە ڕووداوی دارەقوڵە بۆ نارەزایی گرتنی مامە ڕەزا ڕابەری جەقەکان لە ساڵی ١٩٤٤ز.
٨. سەردانی موتەسەڕیفی کەرکوك سەعید قەزاز بو قوتابخانەی سەرەتایی ئیمام قاسم ساڵی ١٩٤٨- ١٩٤٩ ودروستکردنی توالێت بو قوتابیان.
٩. هاتنی خێزانە شیعەکانی خوارووی عێراق بۆ زیارەتی مەرقەدی ئیمام قاسم لە بەنجاکانەوە تارەکو ئێستا، لە مانگی ڕەجەبدا (نور) بۆ ماوەی سێ ڕۆژ لە مزگەوتەکە ئەمانەوە.
١٠. بەستنی کۆنگرەی سێی پارتی ساڵ (١٩٥٣) لە کەرکوك بەنهێنی لەم گەڕەکە لە ماڵ عەلی حەمەدی، لەم کۆنگرەیەدا ناوەکەی گۆڕا لە پارتی دیموکراتی کورد بۆ پارتی دیموکراتی کوردستان، وئیبراهیم ئەحمەد بە سکرتێر هەڵبژێرا. (م٠عەلی پەرلەمان-کتێبەکەی عەلی حەمدی سیمبولی کوردایەتی-سلێمانی ٢٠١٣ ل٢٣).
١١. هێنانەوەی تەرمی خوا لێخۆشبوو شێخ مەحمودی حەفیدی نەمر لە بەغداوە بۆ سلێمانی ساڵی(١٩٥٦) وە تێپەڕبوونی ئۆتۆمبێلەکان بە گەڕەکی ئیمام قاسم-زێوییە ئەوسا ڕێگەی سلێمانی-کەرکوك بەم گەڕەکەدا ئەڕۆیی، هەموو خەڵکی گەڕەك بە داخ و گریانەوە بەڕێیان دەکرد.
١٢. تێپەڕبوونی کەژاوەی مەلیك فەیسەڵ دووەم بە گەڕەکی ئیمام قاسم ساڵ (١٩٥٧) کە دەڕۆیشت بۆ سلێمانی . خەڵکی گەڕەك بە پیاو و ژن و منداڵەوە پێشوازییان لێکرد ئەم دیو ئەو دیوی جادەکە جەماوەر وەستا بوو سلاویان لێ ئەکرد گوڵ باران ئەکرا لەلایەن دیدەوانی کچانەوە.
١٣. لە ساڵی ١٩٥٨ بڕیار بوو کە ئاهەنگی جەژنی نەورۆز بکرێت لە چوارباغ بەلام نەکرا بەهۆی قەدەغەکردنی لەلایەن حکومەتەوە لە بەغدا بە پۆلیسی سوارە تێکدرا
١٤. هاتنی سەرکردەی کورد خوالێخۆشبوو بارزانی نەمر مەلا مستەفا لە ٢٥ تشرینیەکەم ١٩٥٨ بە میوانی بۆ ماڵی عەونی یوسف کە ئەوسا حاکم بوو لە کەرکوك لە ئیمام قاسم دائەنیشت کە بەڕێزی لە ڕوسیا گەڕایەوە پێشوازییەکی گەرمی لێکرا لەلایەن خەڵکی گەڕەك بە هەموو چین و توێژەکانی و ئەمە بە یەکێك لە هەرە ڕووداوە گرنگەکانی ئەم گەڕەکە دائەنرێت.
١٥. دامەزراندنییەکێتی قوتابیانی ئاینی لە کەرکوك لە ماڵی خوالێخۆشبوو عەلی سەربازی لە گەڕەکی سەید سەروەر نزیك بە مزگەوتی ئیمام قاسم لە شەڕی ٢٣/٢٢ی

کانوونییەکەمی ساڵی ١٩٥٨ کۆنگرە بەسترا بە نهێنی، ئەو کەسانەی سەرپەرشتی کۆنگرەکەیان ئەکرد هەڤاڵان عومەر دەبابەو عەلی عەبدوڵڵاو مامۆستا مستەفا نەریمان بوون. (عومەر حاجی عەلی رەزا زەنگەنە-لە بیرەم دێ ژانەکانی کورد-٢٠٠٨ کەرکوک ل١٧ و١٨ و٣٦).

ئەندامانی کۆنگرە ئەمانە بوون

١- مەلا رەئووف هەمەوەندی
٢- مەلا بەختیار شوانی
٣- مەلا عومەر دیبەگەیی
٤-مەلا عوسمان خالدانی
٥- مەلا عومەر زەنگەنە خەڵکی بناری گل
٦- عومەر عەلی رەزا

١٦. کردنەوەی لقییەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستان لە دوای ١٤ تەموزی ساڵی ١٩٥٨ هەروەها کردنەوەی لقییەکێتی لاوانی دیموکراتی عێراق.

١٧. ئاهەنگی جەژنی نەورۆزی ساڵی ١٩٥٩ کە شەوی ٢٠ لە سەر ٢١ ی ئەو ساڵە کرا تاکو ئێستا ئاهەنگی وەها نەگێڕاوە بە ئاشکرا لە مێژووی شاری کەرکوک وە بەسەرپەرشتی و هاوبەشی هەردوو حیزبی پارتی و شیوعی گەورەترین ئاگری تێدا هەڵگیرسا لە شوێنی چاپخانەی خورشید لە گەڕەکی ئیمام قاسم و گۆڕەپانەکەی پشتیدا کرایەوە خەڵکان بەتایبەتی گەنجان پۆل پۆل بەریز وریێک وجوان لە گەڕەگەکانی شۆڕیجەو پیریادی و بلاغ و بەرتەکیەو ئاخورحوسێن و زێویە بە مەشخەڵی ئاگرەوە هاتن بۆ بەشداربوون دەچوونە شەقام و گۆڕەپانەکە بە سروودی ئەی رەقیب. هەموو و گۆڕەپانەکە بە سروودی نەورۆز و ئەی رەقیب. هەموو ماڵەکانی گەڕەکی ئیمام قاسم رازابوونەوە بەچڵی دار و گوڵ و کاغەزی رەنگاورەنگ و شەقامەکان بەگڵۆپی رەنگین. سەربانی ماڵەکان پڕبوون لە ژنان و کچانی گەڕەك. لاوان گورانی و سروودیان دەوتەوە و هەڵپەرکێی کوردی تاکو شەوێکی درەنگ بەردەوام بوو.

١٨. هەروەها ئاهەنگییەکەم ساڵیادی شۆڕشی ١٤ گەلاوێژ بەهەمان جۆش وخرۆش گێڕا شەوی ١٣ لە سەر ١٤ تەموزی ١٩٥٩ز.

١٩. گرتنە خۆی ماڵە تورکمانەکانی قەڵا لەلایەن خەڵکی ئیمام قاسمو ئاخور حوسێن و زێویە کاتی رووداوی کەرکوک ١٤-١٦ تەموز ١٩٥٩.

٢٠. سینەمای گەڕۆك ئەهاتە گەڕەکی ئیمام قاسم فلیمی پێشان خەڵکی ئەدا لە کۆتایی پەنجاکان و سەرەتای شەستەکان.

٢٢. مانگرتنی ١٩٦١ز لە گۆڕستانی ئیمام قاسم بەڵام نەهێشترا تا سەر بچێ وئەنجامی بێ وەتێیدا عەزەدین خەتاب و ئەسکندەر گیران لەلایەن پۆلیسەوە.

٢٣. شەهیدبوونی کۆمەڵ پێشمەرگەی پارتی دیموکراتی کوردستان لە شۆڕشی ئەیلول "١٩٦١-١٩٧٥" کە خەڵکی ئەم گەڕەکە بوون.

٢٤. سەردانی خوا لێخۆشبوو عومەر دەبابە و لەگەڵ هەندێ لە پێشمەرگەکانی بۆ ماڵ کاکەی حاجی مەحمود لە ئیمام قاسم ساڵ ١٩٦٣ کاتی گفتەگۆکردنی نێوان شۆڕشی کوردو حکومەتی ئەوسای عێراق، خەڵکانێکی زۆر چوون بۆ پێشوازی لە بەرێزی و بۆ دیتنی پێشمەرگە کە یەکەم جار بوو دەیانبینی لەناو شاری کەرکوك.

٢٥. زەماوەندی خوالێخۆشبووان مامۆستا تەحسین تاڵەبانی و فەوزیە خانی خوشکی بەرێز مام جەلال ساڵی ١٩٦٣ رووداوێکی سەیرو خۆشبوو هەموو کچ و ژنانی گەڕەکەکانی ئیمام قاسم رژانە ماڵ خوالێخۆشبوو شێخ حەبیب باوکی شێخ تەحسین بۆ دیتنی بووکەو پێشوازی لێی.

٢٦. لە رووداوە دڵ تەزێنەکان:. لەسێدارەدانی ٢٨ کەس لە کەسایەتی حیزبی شیوعی لە ٢٣ حوزەیران ساڵی ١٩٦٣ بە بیانووی ئەوەی کوردو شیوعین، ئەم شەهیدانە زۆربەیان خەڵکی ئەم گەڕە تێکۆشەر بوون و هەموویان لە گۆڕستانی ئیمام قاسم نێژران، ئێستا بووەتە گۆڕستانی شەهیدان.

٢٧. رووخاندنی خانووەکانی گەڕکی جمهوری ودەرکردنی ماڵەکانی لە هاوینی ساڵی ١٩٦٣ز.

٢٨. گەڕانەوەی مەفرەزەیەکی پێشمەرگە لە دوای بەیانی ١١ ئاداری ١٩٧٠ لەگەڵ کادرو پێشمەرگەی ئەیلول عەریف خەلیل کە هەموو خەڵکی ئیمام قاسم ئەو رۆژە باسی ئەکەن تا ئێستاش کە بۆ یەکەم جار ئاهەنگیان ساز کرد لە ماڵیان هەموو گەڕەك کۆبوونەوە.

٢٩. سەردانی عەدنان قەیسی پاڵەوانی زۆرانبازی جیهانی بۆ یانەی سۆلاف لە ١٢/٢ ساڵی ١٩٧٠ز.

٣٠. بەستنی کۆڕێکی شیعر خوێندنەوە ساڵی ١٩٧٢ لە ناوەندی ئیمام قاسم کە تایبەتبوو بە یەکەم مەهرەجانی شیعری کوردی کە لە کەرکوك بەسترا لەو ساڵەدا.

٣١. شەهیدبوونی پۆل لە پێشمەرگەکانی یەکێتی نیشتمانی کوردستان (١٩٧٦-١٩٩١) کە خەڵکی ئەم گەڕەکە دێرینە بوون.

٣٢. لە سەر راسپاردەی سەرۆك مام جەلال لەلایەن چەند سەرکردەیەکی بە توانا لە گەڕەکی ئیمام قاسمی شاری کەرکوك لە ٢٥/ ١٩٧٦/٤ یەکێتی خوێندکارانی شۆڕشگێڕی کوردستان دامەزرا لە ماڵی محەمەد خورشید لە دواییدا ناوەکە گۆڕا بۆ کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردستان.

٣٣. خۆپیشاندانە مەزنەکەی ١٩٨٢/٥/٦ کەکۆمەڵێك گەنجی خوێن گەرمی گەڕەکی ئیمام قاسمو گەڕەکە کوردەکانی تر ئەنجامیاندا پاش بەخاك سپاردنی شەهید مامۆستا هاشم رەئووف لە گۆڕستانی شێخ محێدین وە بڵێسەی خۆپیشاندانەکە دەستی پێکرد وبەرەو ئامادەیی سەورەی کوران (ئازادی ئێستا) وبازاڕی حەسیرەکە کەوتنە رێ دواتر بۆ ناو ئاسنگەرەکان و حەلواچییەکان وەلە لایەن دامودەزگا داپڵۆسینەکانی رژێمی بەعس بەرەنگار بوونەوە وهەندێکیان لێ گرتن ویا بریندار بوون وله ئەنجامی ئازار وئەشکەنجەدان چەندین کەم ئەندامی لێ کەوتەوە وچەند کەسێکیان دراجار سزادران بە سێدارەدان و چەند ساڵی زیندانی و حوکمی هەتاهەتایی ئەمانە لە دوای دەرچوونی لێبوردنی گشتی بەرەڵڵا کران.

٣٤. لە ساڵی ١٩٨٧ کاتی جەنگی عێراق و ئێران موشەکێك کەوتە کیلانەکە لە گەڕەکی ئیمام قاسم لە ئەنجامدا ماڵێکی

زۆر بووخاو وشەهیدی لێکەوتەوەو چەند خانەوادەیەك تیاچوو بەپیاوو ژن و منداڵەوە.

٣٥. سەردانی بەڕێز نیچیرڤان بارزانی بۆ ماڵی شەهید عەزەدین قەرە محەمەد لە ٢٢ی ئایاری ساڵی٢٠٠٢

٣٦- دانیشتووانی گەڕەکی ئیمام قاسم سێ جار کۆڕەویان کردووە لە مێژووی تازەی کەرکووکدا.

یەکەمیان ساڵی ١٧٩٩ز کاتی بڵاوبوونەوەی پەتای ڕەشاو (تاعون)، دووەمیان لە جەنگییەکەمی جیهانی (سەفەر بەلك) ساڵی ١٩١٤ز . سێیەم لە کاتی ڕاپەڕینی جەماوەر ساڵی ١٩٩١ز.

*** ناوی ئەو کەسایەتییانەی لە گەڕەکی ئیمام قاسم دانیشتوون:**

١. ئیبراهیم ئەحمەد (خوالێخۆشبووی محامی و سیاسەتمەدار) ١٩٥٢-١٩٥٨ وەلە ساڵی ١٩٥٤ خاتوو هێڕۆ ئیبراهیم ئەحمەد ناونووسکرا لە پۆلییەکی سەرەتایی لە قوتابخانەی ئیمام قاسمی کچان.

٢. حەمە ڕەشید خان بانەیی ئەم کەسایەتییە کوردە لە گەڕەکی ئاخور حوسێن دانیشتووە لە پەنجاکان نێوان ١٩٥٠-١٩٥٨ز.

٣. ئەحمەد غەفوور بابان"سیاسەتمەداری شیوعی" مامۆستای وانەی کوردی بوو لە قوتابخانەی نەجاحی سەرەتایی ١٩٥٩-١٩٦١.

٤. عەونی یوسف (سیاسەتمەداری پارتی) حاکم بوو لە کەرکوك لەساڵی ١٩٥٨.

٥. نوری شاوەیس (خوالێخۆشبوو ئەندامی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان مدیر ئەشغاڵی کەرکوك بووە لە پەنجاکان.

٦. جیهان سدیق شاوەیس (سیاسەتمەدار) لە ١٩٥٨-١٩٦٠.

٧. عومەر دەبابە (سیاسەتمەداری کورد محامی بوو لە کەرکوك لە ماڵی برای تاهیر مستەفا بوو لە ١٩٥٨--١٩٦٠.

٨. ئیسماعیل حەقی شاوەیس ئەفسەرێکی گەورەبوو لە سوپای عێراق لە چلەکانی سەدەی ڕابردوو.

٩. مستەفا نەریمان (خوالێخۆشبوو نووسەرو ئەدیب) بەڕێوەبەری قوتابخانەی نەجاح بوو لە ١٩٥٨-١٩٦١.

١٠. تاهیر تۆفیق "گۆرانی بێژی بەناوبانگ" لە پەنجاکان.

١١. مەکی عەبدوڵڵا "هونەرمەند عەلی ئەفەنی" ساڵی ١٩٥١ کە پێشتر قوتابی بووە لە سەرەتایی ئیمام قاسم لە چلەکان.

١٢. حەسەن تەلعە "دکتۆر نۆرینگەو ماڵەکەی" لەم گەڕەکەبوو لە ناوەڕاستی شەستەکان.

١٣. ئەحمەد تانی "عەقید سوپا" لە پەنجاو شەستەکان.

١٤. عەبدولڕەزاق عەبدولواحد (شاعیری عێراقی) مامۆستا بوو لە ناوەندی غەربیە لە کۆتایی پەنجاکان و سەرەتای شەستەکان ١٩٥٨--١٩٦٠.

١٥. عەزەدین ڕەحمەتوڵڵا بەڕێوەبەرێکی گەورەبوو کچێکی مامۆستای سەرەتایی بوو بەناوی ست عەدویە لە قوتابخانەی ئیمام قاسمی کچان لە پەنجاکان و شەستەکان.

١٦. حاکم عەلادین لە شەستەکان.

١٧. عەمید ئەحمەد حەسەن لە شەستەکان.

١٨. عەلی کەمال باپیر "شاعیری ناسراو" لە پەنجاکان.

١٩. ئازاد شەوقی هونەرمەندی شێوەکار-لە پەنجاکان پێشتر قوتابی بووە لە قەتابخانەی سەرەتایی ئیمام قاسم .

٢٠. دکتۆر حەبیب سەیفوڵڵا-نۆرینگەکەی لە شەستەکان لە گەڕەکی ئاخور حوسێن بووە.

٢١. دکتۆر عەبدولڕەحمان محەمەد عەلی-نۆرینگەکەی لە شەستەکان لە گەڕەکی ئاخور حوسێن بووە.

٢٢. دکتۆر مارف خەزنەدار-مامۆستا بوو لە ناوەندی شەرقیە لە کۆتایی پەنجاکان ١٩٥٨-١٩٥٩.

٢٣. ئەنوەر مەحمود سامی- شاعیر"ئەنوەر غەسانی" مامۆستابوو لە ناوەندی شەرقیە ساڵی ١٩٥٨--١٩٦٠.

٢٤. محەمەد فەخری ئەفسەری پۆلیس لە چلەکان باوکی دکتورە نەسرین فەخری (مامۆستاو نووسەر).

٢٥. عوسمان خۆشناو "نووسەرو ڕۆژنامەنووس"فەرمانبەر بوو لە شارەوانی لە پەنجاکان تا حەفتاکان و بەڕێوەبەری ڕۆژنامەی گاووباغی بوو نێوان ساڵی ١٩٥٩--١٩٦٠ز.

٢٦. تایر چەلەبی کۆیی-بازرگانی توتن بوو لە چلەکان.

٢٧. عەبدولقادر بەرزنجی-ئەفسەرو نووسەر گۆڤاری شەفەقی دەرئەکرد لە ١٩٥٨-بو ١٩٦٠ وە شوێنی گوڤارەکەشی ساڵی ١٩٥٩ لەم گەڕەکە بووە.

٢٨. عەبدوڵڵا ئیسماعیل (مەلا ماتۆ) "سیاسەتمەدار لە پەنجاکان".

٢٩. عەبدولسەمەد خانەقا "چیرۆکنووس" لە ١٩٥٨--١٩٦٠.

٣٠. ئەنوەر تاهیر (هونەرمەند) مامۆستا بوو لە قوتابخانەی نەجاح ١٩٦٢-١٩٦٣.

٣١. ڕائید تەیار حەسەن حاجۆ-ئەفسەری فڕۆکەوانی هەلیکۆپتەر لە ناوەڕاستی شەستەکان.

٣٢. عومەر عارف-نووسەر مامۆستا بوو لە ناوەندی غەربیە ساڵی ١٩٥٨-١٩٦١.

٣٣. عەبدولقادر-ئەفسەرێکی عەرەبی گەورەبوو لە سوپای عێراق لە شەستەکان.

٣٤. ئەحمەد سالح باوکی دکتۆر بەرهەم کە دادوەر بووە لە کەرکوك.

٣٥. کاکە حەمەی خانەقا پارێزەر و خێزانەکەی ست سەعدیە خان.

٣٦. سەبری عەبۆ خاوەنی چاپخانەی شیمال لە کەرکوك کە دیانێکی (مسیحی) موسلاوی بوو زۆر خزمەتی کتێبی کوردی کرد لە چاپکردنیان ماڵی لە سەرەتای شەستەکان لەم گەڕەکە بووە.

٣٧. فاتیح مەلا داود سیاسەتمەدارو ئەفسەر ساڵی ١٩٦٢ لە سێدارەدرا.

٣٨. عەبدوڵڵا عەبدولڕەحمان زەنگەنە ئەدیب ونووسەر.

٣٩. تاهیر سادق (تاهیر ئەفەنی) کە خەڵکی کۆیە بوو باوکی نووسەر فوئاد و جێگری پارێزگای سلێمانی قوباد و ئەفسەری پۆلیس مەحمود.

٤٠. عومەر کەریم ئاغا هونەرمەندو ئەکتەری ناسراو کە خەڵکی سلێمانییە لە ساڵی ١٩٦٣ ز لە ئیمام قاسم دانیشتووە و قوتابخانەی ئامادەیی موسەڵڵای لە کەرکوك

تەواو کردووە.

٤١. مەلا عەبدولکەریمی مودەریس کە خەڵکی بیارە بوو ئیمام و مامۆستا بووە لە مزگەوتی تەکیەی تاڵەبانی (تەکیەی گەورە) سالانی (١٩٥٥-١٩٦٠) و هەندێ لە کتێبەکانی لە کەرکوك چاپکردووە لە چاپخانەی تەرەقی هی محەمەد ئەمین عەسری.

٤٢. کاکە مەم بۆتانی چیرۆکنووس خوشکەزای عومەر دەبابە بوو لە گەرەکی ئیمام قاسم دانیشتووە لە ماڵ خالی تاهیر مستەفا لە پەنجاکان ئێستا سەرۆکییەکێتی نووسەرانی کوردە.

٤٣. هادی ئاغای سەربەشاخ لە گەرەکی ئاخوڕ حوسێن لە سەرەتای شەستەکان.

٤٤. هەندێ لە ماڵە بەرزانییەکان لە ئیسکان دائەنشتن لە سالانی ١٩٥٩-١٩٦١ ز.

٤٥. عەلی کەمال بەڕێوەبەری غابات لە کەرکوك کوڕەکەی حوسێن عەلی کەمال بریکاری وەزارەتی ناوخۆیە لە حکومەتی عێراق سالی ٢٠١١.

٤٦. دارا تۆفیق (ئەندامی پارتی) ماڵی باوکی لە ئیمام قاسم دانیشتوون کە فەرمانبەر بووە لە کەرکوك سالی ١٩٤٠ کە ئەوکات خوالێخۆشبوو دارا قوتابی سەرەتایی بووە لە قوتابخانەی ئیمام قاسم.

٤٧. عارف تەیفور جێگری ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق لە دوو خول ٢٠٠٥-٢٠١٤ قوتابی پۆلی چوارەم بووە لە سەرەتایی ئیمام قاسم ١٩٥٤.

٤٨. ئەنوەر مەحمود خان دزلی-کەسایەتی کۆمەلایەتی، قوتابی سەرەتایی ئیمام قاسم بووە کە باوکی مەحمود خانی دزلییەکێك بووە لە لایەنگرانی شێخ مەحموود.

٤٩. هەردوو نووسەرو ئەدیب کەمال غەمبارو جەمال غەمبار.

٥٠. خالید دلێر-شاعیرو هونەرمەندی کۆچ کردوو.

٥١. شەکیب ئەفەندی-خەڵکی سلێمانی بووە بەڕێوەبەری خەزێنەی کەرکوك لە گەرەکی ئیمام قاسم دانیشتووە و کوڕەزاکەی جەمیل ئەمین شەکیب لەم گەرەکە لەدایکبووە لە کەرکوك سالی ١٩٢٦ کە گەلێك فەرمانی حکومی کردووە وەك مودیر تەحریراتی سلێمانی ١٩٧٠.

٥٢. شێخ عەلادینی شێخ جەسیمی شەمزینی کە لە نەوەی شێخ عوبیدوڵلای نەهرییە لە ئیمام محەمەد لە قەبرسانی ئیمام قاسم بە خاك سپێردراوە فاتمە خانی خوشکی خێزانی شێخ محەمەد عەلی تالەبانییە.

لەپاش سەرنەکەوتنی شۆڕشی شێخ عوبیدوڵلای نەهری لە سالی ١٨٨٢ز خزمەکانی ڕوویان کردووەتە ناوچەی کەرکوك‌و چەند پارچە زەوییەك دەکڕن لە گوندی سۆنە گۆلی.

٥٣. دکتۆر قدامە الملاح پێشکەشکاری بەرنامەی (العلم للجمیع) لە تەلەفزیۆنی بەغدا.

٥٤. کوێخا عوبێد حاجی لەتیف پاپیلان باوکی ئەندازیاری کشتوکاڵ جەلال عوبێد.

٥٥. سیاسەتمەدار خوالێخۆشبوو عەلی حەمدی ئەندامی جارانی لیژنەی مەرکەزی پارتی لە پەنجاکان ١٩٥١- ١٩٥٣.

٥٦. مەلا مەعسوم هەورامی باوکی دکتۆر فوئاد ئەندامی دامەزرێنەری (ی.ن.ك) سەرۆك کۆماری عێراق سالی ٢٠١٤

٥٧. شێخ محەمەد شێخ عەلی حەسەنی قولە شێخ محێدین کەرکوکی بەرزنجی خاوەن تەکیە لە گەرەکی سەید سەروەر پشت مزگەوتی نائیب. کوڕەکەی شێخ ستار و هەردوو کوڕەکەي شێخ عەبدولقادر و عەبدولقەهار.

٥٨. خالە شەهاب (شەهید شەهاب شێخ نوری) دامەزرێنەرو سەرکردەی کۆمەلەی ڕەنجدەران لە سەرەتای حەفتاکان.

٥٩. عولەما (عەبدولڕەحمان زەبیحی-ئەندامی لیژنەی مەرکەزی پارتی) لە ماڵ باوکی حەمەی موکری دانیشتووە لە پەنجاکان.

٦٠. حەپسە خانی نەقیب و شێخ قادری مێردی ماڵیان لە تەنیشت ماڵی مەلا قادری ئیمام بووە بەرامبەر مزگەوتی ئیمام قاسم.

٦١. سەید عەلی ئەسغەری کوردستانی گۆرانیبێژی ناودارو ناسراو. سەردانی گەرەکی بەر تەکیە کردووە هاتووەتە ماڵی عەلی مەردان.

٦٢. دکتۆر شەماڵ عەقراوی‌و خێزانەکەی نۆرینگەیان لە گەرەکی عاشوور هەبووە.

٦٣. هەسەن جاف-نووسەرو ئەدیب ماڵیان لە گەرەکی ئازادی بووە سالی ١٩٥٧

٦٤. عەبدولواحید گۆزەچی گۆرانیبێژی تورکمانی لە سەرەتای پەنجاکان دانیشتووە.

٦٥. قادر مەردان-هونەرمەند گۆرانیبێژی کوردی ڕەمیۆزیك ژەن.

٦٦. سالح هەژار-شاعیر خەڵکی هەڵەبجە بوو لە ئیسکان دائەنیشت لە حەفتاکان.

٦٧. ئیسماعیل شاوەیسی قایمقام خەڵکی سلێمانی بوو.

٦٨. وەمیز جەمال عومەر نەزمی-پارێزەرو سیاسی خەڵکی کفری بوو.

٦٩. زوهدی داوودی-مامۆستاو نووسەرو ئەدیب خەڵکی دوزخورماتوو بوو.

٧٠. عوبێد عەبدولڕەحمان زیانەددین-مامۆستاو سیاسی خەڵکی کفری بوو.

٧١. مەلا سالح قەساب-خاوەن کارگەی بەفر بوو لە ئیمام قاسم.

٧٢. عومەر تۆفیق-نووسەر خەڵکی سلێمانی لە سالی ١٩٦٨.

٧٣. دکتۆر قەیس مەعروف-نۆرینگەی پزیشکی ددان لە ئاخوڕ حوسێن لە سەرەتای حەفتاکان.

٧٤- ڕەمزی ئەفەندی عەبدولکەریم-خەڵکی سلێمانییە تێبینەری هونەری بوو لە دایرەی ئەشغال و بیناسازی کەرکوك لەم گەرەکە خانویەکی کردووە لە سەرەتای چلەکان و بووەتە دانیشتووی ئەم گەرەکە.

٧٥- عوسمان قۆجە قەساب- مامۆستاو سەرپەرشتیاری کۆمەلایەتی، خەڵکی هەولێر بوو.

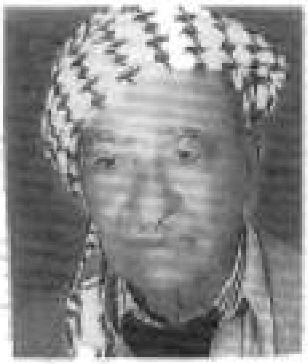

قادر فەرەج

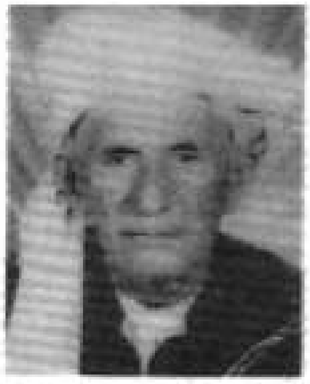

حاجی نەجم مستەفا

مام تۆفیق جەڕاح

ئەسعەد ئەمین ئاغا

ئیسماعیل محەمەد

عەبدولڕەحمان یاروەلی

غازی محەمەد نووری

سابیر حەلاق

فایق یاروەلی

خورشید غەفور یاروەلی

حەمەئەمین قەبر هەڵکەن

مدحەت ئەمین ئاغا

مەلا عادل مەلا سابیر

شێخ ڕەشید ئەحمەد

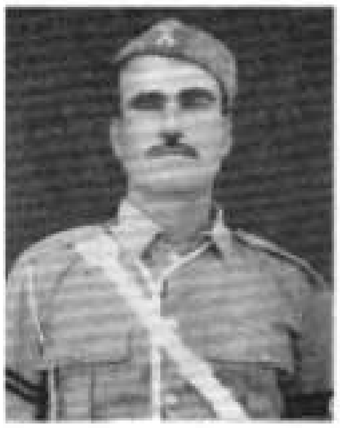
جیهاد جومعە

مەلا ئەحمەد سوور

مەلا ئەحمەد

مەلا عەلی فەتحوللا

حاجی فەتاح بازرگان

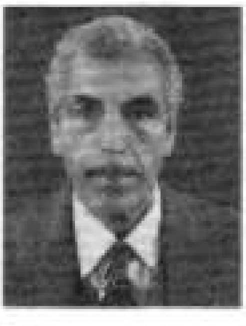
جومعە محەمەد

جەبار محەمەد ئەمین

مەلا تەها حەسلری

ڕەئووف چایچی

مەلا ڕەزای واعیز

مەلا عەبدولڕەحمان ڕەزا

مەلا عوسمان بانگدەر

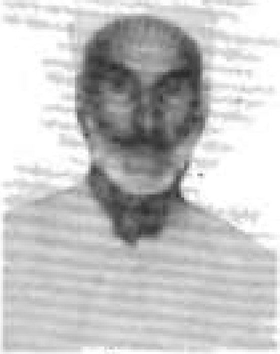

مەلا عومەر گومبەتی

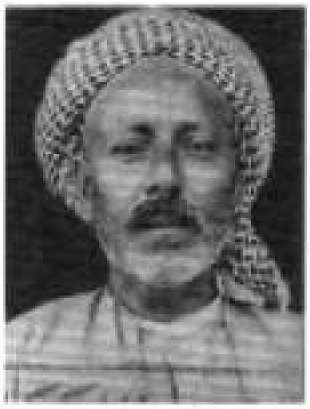

حاجی عیزەدین عەزەم

قازی بەهادین ساڵح

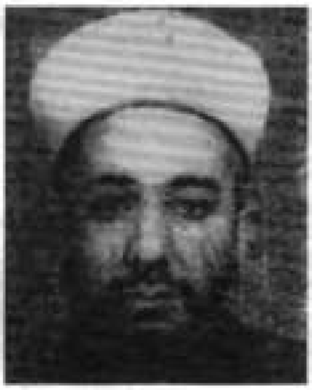

مەلا عەلی لەیلان

مەردان سالح مالی

محەمەد ئەمین شەریەتچی

عیزەت ئاغا زیوەلی

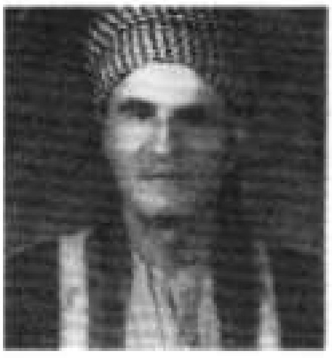

محەمەد موختار

شەهید جەبار پیرۆزخان

لەتیف حامید بەرزنجی

عەبدولڕەحمان قرگەیی

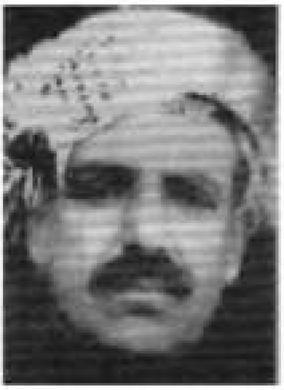
حاجی جەبار حاجی ئەحمەد

مەلا ئەحمەد زێویە

غازی عەبدوڵڵا

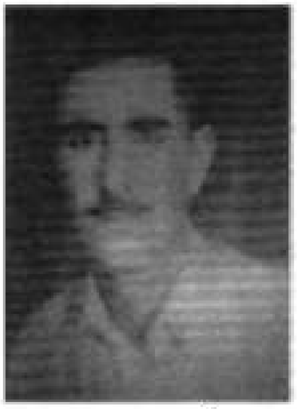
فازڵ سەید ئەمین

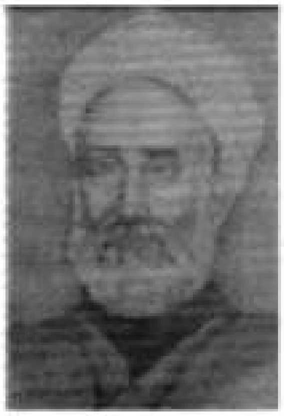
مەلا محەمەد حەسەن

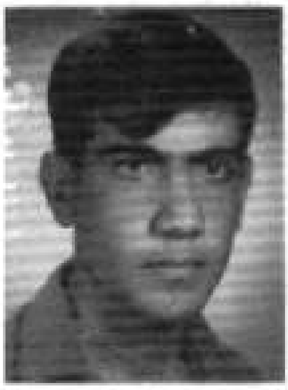
جەبار مستەفا

عەبدولخالق قادر

مەریوان فازڵ

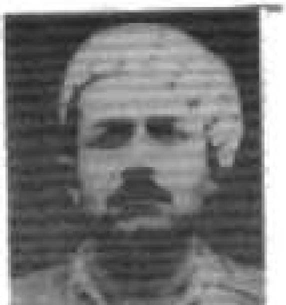
خورشید گبابجی

حەمید خەیات

عەبدولڕەحمان محەمەد ئەمین

عومەر بەکر

شێخ عەبدولکەریم کەسنەزانی

یونس تۆفیق ئامان

وریا جاف

مەلا سیروان

شێخ عەبدولکەریم قەرەچێواری بەرزنجی

کەمال غەریب

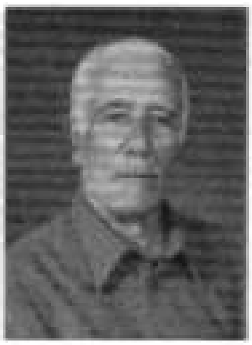

محەمەد نوری عوسمان

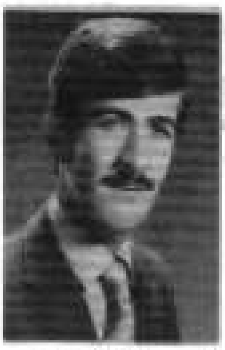

وشیار محمد نوری

حەسەن عەبدولکەریم

سەید حوسێن بەنا

عەتا بازرگان

شێخ مارف بەرزنجی

حاجی عوسمان بازرگان

عەبدولکەریم حەسەن

حاجی عەبدولڕەحمان عیزەت

سەعید عەبدولڕەحمان

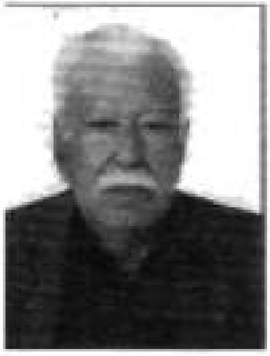
محەمەد سابیر مەحموود

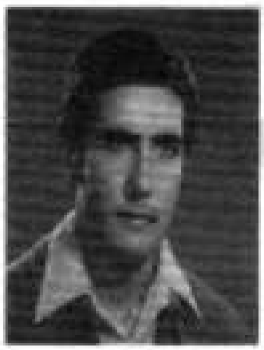
جەودەت عەلی بەکر

ئەمین عوسمان

حەسەن جاف

نیاز سەعدوڵلا

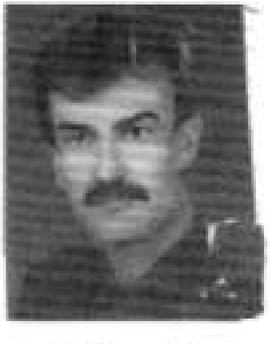
حەکیم جالاك

ئازاد حەمە ساڵح

محەمەد ئەحمەد خەلیفە

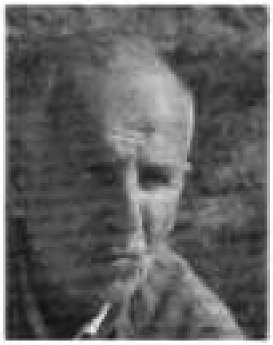

ئ عەبدولڕەحمان عەبدوللا

عەبدولقادر محەمەد خەلیفە

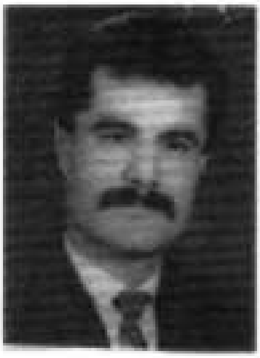

کامەران کەمال غەریب

چالاک محەمەد نووری

نەجات عەلی بەکر

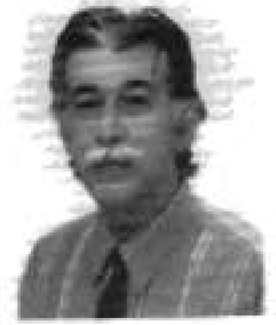

حوسێن عەبدولکەریم

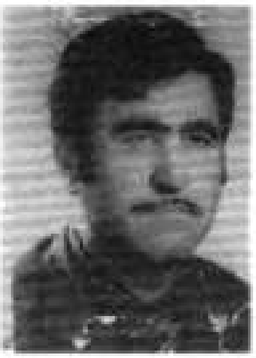

ئەسوەد مەلا نوری

مەعاون محەمەد حەسەن

هیشام محەمەد

فەرەج دووزەلە

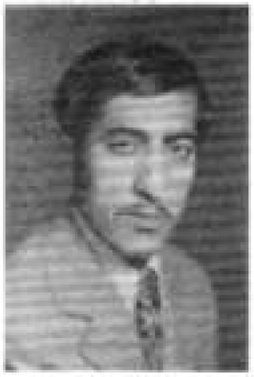

عەلی سەید حوسێن

عەبدولڕەحمان مستەفا

مامۆستا عەبدولعەزیز تاهیر

شەهید
نەجیب محەمەد سالح

د. کاوە مەحموود

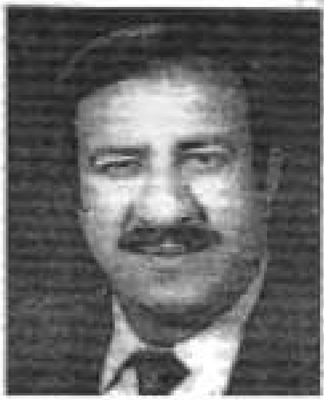
ئیسماعیل تەها ئەحمەد

خوشید عوسمان ڕابی

عەبدولستار محەمەد ڕەسوڵ

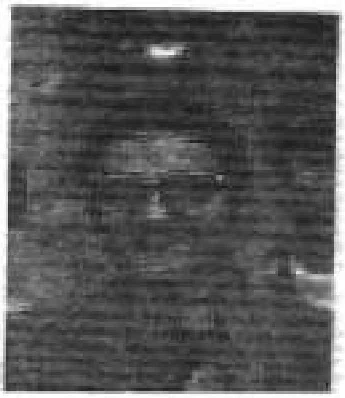
پیرۆت فازڵ تاڵەبانی

شێخ ستار بەرزنجی

حاجی سالح چەکمەڕەق

مەلا مەجید

حاجی سەعید زەنگنە

سەیفەدین سابیر

بورهان جاف

حاجی ئیسماعیل قاوەچی

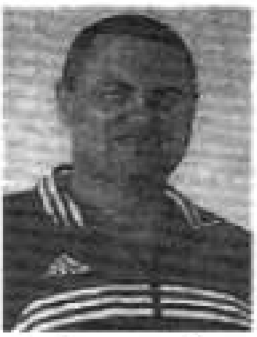
عیماد محەمەد شەیف

بەرزان ئەحمەد

یاسین عەبدوڵڵا

محەمەد مەلا نەجیب

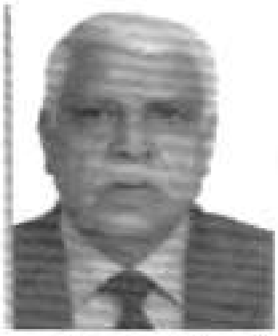
ئیحسان محەمەد نەجیب

سەلیم محەمەد نەجیب

جەلال محەمەد قادر

کەریم عەزیز

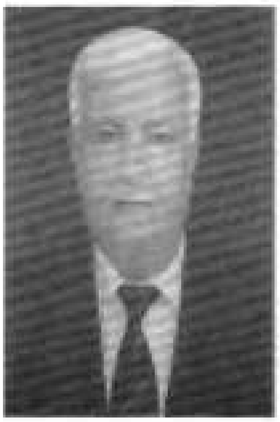

فاتح میرزا

موعتەسەم ساڵەیی

فاتح محمد خورشید

فوئاد کەریم

ئازاد فاتیح محەمەد

فایەق محەمەد خوشید

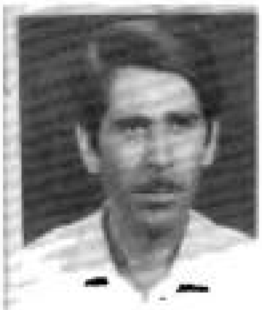

نورەدین مەجید

مستەفا ئەمین بابان

سیروان سەرگەڵویی

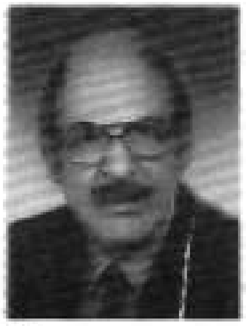

١٩ د

ڕەمەزان زامدار

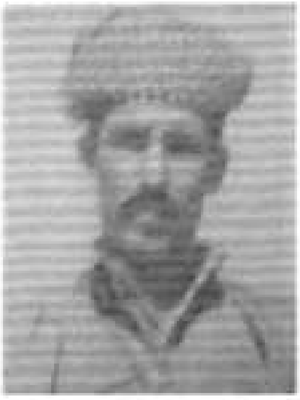

عیزەدین قەرە محەمەد

مەحموود قەساب

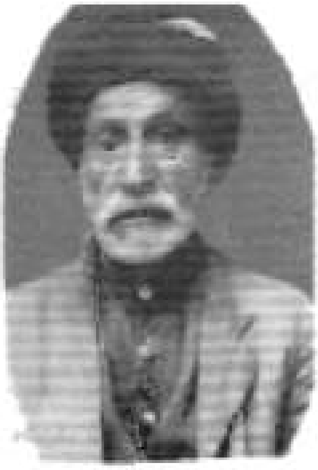

مەلا نەجیب

کاکە حەمەی لیمۆ

عەباس وێنەگر

عەریف خەلیل رەشید

ئەحمەد ئەمین

حوسێن چایچی

مەلا سدیق باخەوان

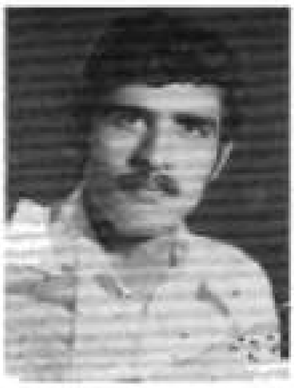
شەهید عەلی شوان

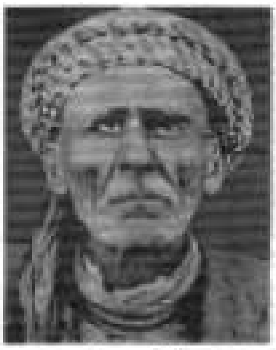
فەتحوڵڵا کەوش دوور

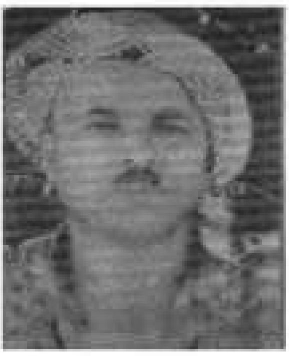
عومەر عەلی باخەوان

موستەنسر عەلی

جەودەت عەبدولڕەحمان

عادل عومەر

ئەحمەد محەمەد سالح

سالح محەمەد ڕەباتی

محەمەد سالح خورشید

مەلا حەمید

مستەفا باخەوان

حاجی محمود باخەوان

شێخ عزەدین گلی جنار

شێخ حوسێن بەرزنجی

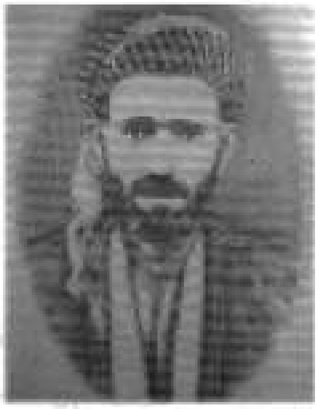

مەلا شێخ عومەر بەرزنجی

عەبدولڕەحمان نفووس

حاجی رەحیم دلرا بەگ

شێخ مەحمود بەرزنجی

سەید حەسەن

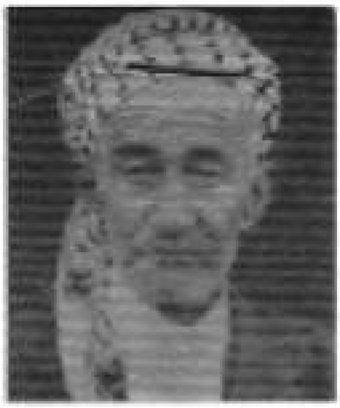

عەلی ئەحمەد عەلاف

فاروق یونس

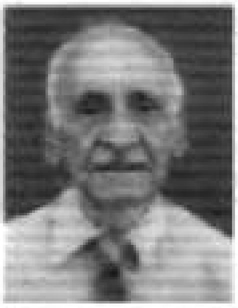
فازڵ محەمەد عومەر

موحسین فازڵ

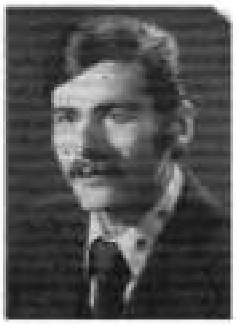
تەحسین فازڵ

ڕەمزی ئەفەندی

حاجی حەسەن سەید عەبدولڕەحمان

حاجی عەلی شێخانی

کەریم عەبدولڕەحمان

علی ئاغا توفیق ئاغا

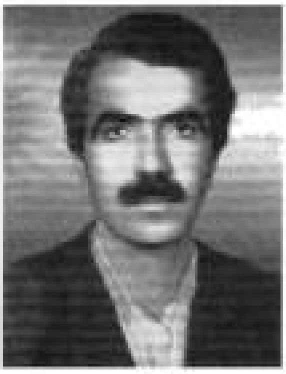
شەهید ئازاد هەورامی

جەمال مەلا قادر

فایق مەلا قادر

مستەفا زەنگنە

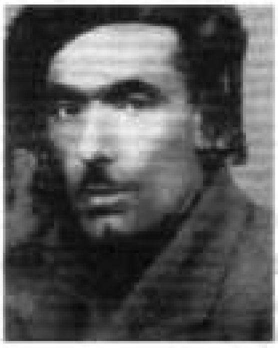
حسێن حەمەعەلی زەنگنە

حەمە تەقی

حەمە سالح حاجی قادر

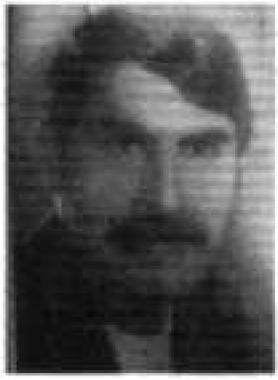
سەلاحەدین حوسێن

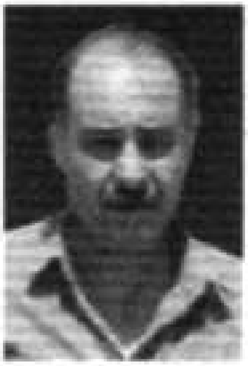
ئەوزاد حەمە سالح

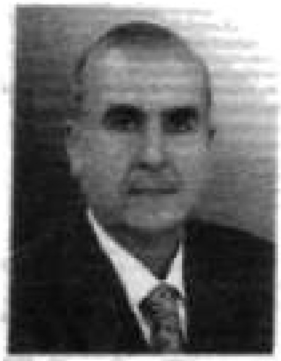
نەجات حەمەصالح

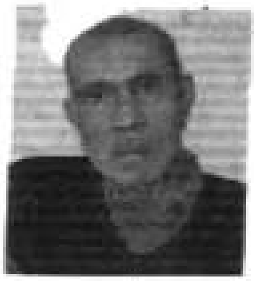
عەبدوڵلا موزەمید

فەیسەڵ ئەمین

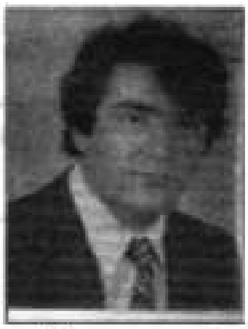
فەهمی عەبدوڵلا

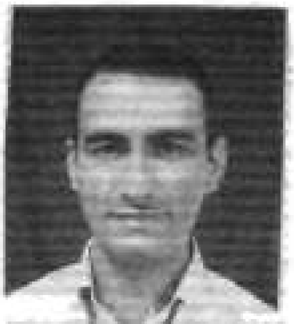
عەلا خەتیب

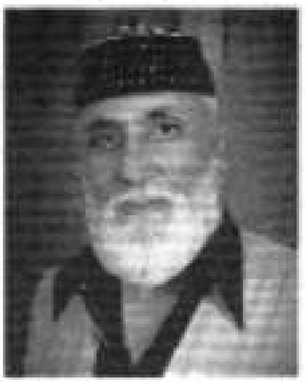
سامی موختار

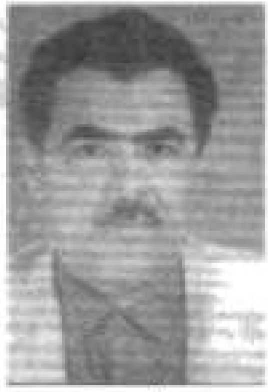
عەبدوڵلا موختار

*** ماڵە تورکمانەکان:-**

١. ئەحمەد چەلەبی
٢. حوسێن ئەجار
٣. مەلا تەها
٤. عزەدین رەحمەتوڵلا
٥. رەفعەت دوزنەکان
٦. خێریە خان
٧. دکتۆر جەماڵ
٨. ئامیق شاکر
٩. شەفیق ئەفەندی
١٠. عوبێد چەلەبی
١١. مەمەد ئالبەند

*** ماڵە عەرەبەکان:-**

١. ماڵی مەشایخی
٢. ماڵی موسڵاوی
٣. مەجید موختار
٤. عەلوان کارەباچی

*** مزگەوتی ئیمام قاسم:-**

دەکەوێتە گەڕەکی ئیمام قاسم و دروستکراوە بەگەچ و بەردو لەسەر ستون و کەوان وەستاوە کە ئەوکاتە بڵاوبووە لە سەردەمی ئیسلامی بەجێماو.

مێژووی بنیاتنانییەکەی نەزانراوە. کاتێ ئەڵێن ئیمام قاسم یەی ئیمام قاسمی کوری موسا کازم کوری جەعفەر سادق ئەکەین دەڵێن نێژراوە لەم مزگەوتەو گومەزێك کراوە لە سەر مەرقەدی.

لەو ساوە سەتان ساڵە خەڵك سەردانی ئەکا کە ئەوە ئیمام قاسمەو کە ئەسەبی دەگەڕێتەوە بۆ (اهل البیت) وئەم ناوچەیە ناونراوە بە گەڕەکی ئیمام قاسم نسبەت بەم مەرقەدە ئەشێ ئەمە مەقامی ئیمام قاسم بێ.

مەرقەدەکە چەند جارێ ڕێکخستراوەو تازەکراوەتەوە لە سەر دیوارەکەی شیعرو نووسین هەیە بە زمانی تورکی لە سەر کەرتێ لە مەرمەر نووسراوە:

حەزرەتی کەتخدا زولفەقار پاشا خودا ویستی ئاسانی بکا بۆ خێری هەستا بە نۆژەنکردنەوەی گومەزی ئیمام کوڕی ئیمام لە مانگی شەعبانی شکۆمەند لە مانگەکانی ساڵی هەزارو بیست و سێ ١٠٢٣ کۆچی.

ئەم پارچە شیعرانە مێژووی نۆژەنکردنەوەکە ئەچەسپێنێ لە دێری کۆتایی شیعرەکە بە ژمارە پیتەکان (حساب الجمل).

یەکەم نۆژەنکردنەوە:

مژدەو تعمیر تأریخ حدیث اهل بیتی
امان لامتی اعتمه اهل بیتمدر امان
١٠٢١ هـ

دووەم نۆژەنکردنەوە:

رقوم سالنه تأریخ ویردی هاتف غیب
هدایت ازلیدر محب رسم عگا
١١٠٣هـ

سێهەم نۆژەنکردنەوە:

حرف منقوگ ایله قابل سویلدی تأریخنی
قاسم اولاد علی المرتچادر بو امام
١٣١٢هـ

تێبینی:-

یەکەم:- مزگەوتی زێویە کە ساڵی ١٧٨٢ز بنیاتنراوە، دواتر بە رەنجووری ناسراوە چونکی ئیمام و مودەریسی بووە، دوایی ئەماوە بووەتە کەلاوە لە پاشان مەلا جەبار ساڵەیی و حاجی تۆفیق تازەیان کردووەتەوە ساڵی ١٩٥٨ز ناسراوە بە مزگەوتی یادگار یان مەلا جەبار، ئێستا ناویی بووە بە مزگەوتی رەحمان.

دووەم:- مزگەوتی مەلا محەمەد گۆڵدەرە (ماڵی حاجی نوری بووە) کراوەتە مزگەوتێکی بچووك لە شەستەکان. ئێستا مامۆستا نورەدین مەلا مەجید مزگەوتەکە ئەبا بەرێوە وەمەلایەتی ئەکا.

*** ناوی مزگەوتەکان:**

١. مزگەوتی ئیمام قاسم-ساڵی بنیاتنانی پێش ١٦٠٠ز.
٢. مزگەوتی سەی غەنی-ساڵی بنیاتنانی ١٠٤١هـ/١٦٣١ز.
٣. مزگەوتی دەللی باش-ساڵی بنیاتنانی ١٠٤٣هـ/١٦٣٣ز.
٤. مزگەوتی مەلا ئەحمەد گرده (کوردە)-ساڵی بنیاتنانی ١١٥٢هـ/١٧٣٩ز.
٥. مزگەوتی شێخ محێدین-ساڵی بنیاتنانی ١١٧٩هـ/١٧٦٥ز.
٦. مزگەوتی زێویە-ساڵی بنیاتنانی ١١٩٧هـ/١٧٨٢ز.
٧. مزگەوتی مەلا عومەر گومبەتی-ساڵی بنیاتنانی ١٢٢٠هـ/١٨٠٥ز.
٨. مزگەوتی نائیب-ساڵی بنیاتنانی ١٢٣١هـ/١٨١٦ز.
٩. مزگەوتی تەکیە-ساڵی بنیاتنانی ١٢٦١هـ/١٨٤٥ز.
١٠. مزگەوتی قەرەچێوار-ساڵی بنیاتنانی ١٢٦٤هـ/١٨٤٧ز.
١١. مزگەوتی شێخ جەواد شێخ خچر-ساڵی بنیاتنانی ١٢٨٢هـ/١٨٦٥ز.
١٢. مزگەوتی حاجی ئەحمەد ئاغا-ساڵی بنیاتنانی ١٢٩١هـ/١٨٧٤ز
١٣. مزگەوتی شێخ نورەدین-ساڵی بنیاتنانی ١٣٥٩هـ/١٩٤٠ز.
١٤. مزگەوتی ئازادی-ساڵی بنیاتنانی ١٣٧٧هـ/١٩٥٧ز.
١٥. مزگەوتی یادگار (رەحمان) کە ناسراوە بە مزگەوتی مەلا جەبار-ساڵی بنیاتنانی ١٣٧٨هـ/١٩٥٨ز.
١٦. مزگەوتی مەلا محەمەد گۆڵدەرە لە شەستەکان بنیاتنراوە.
١٧. مزگەوتی سەید ئەحمەد شێخ کەریم بەرزنجی-ساڵی بنیاتنانی ١٣٨٥هـ/١٩٦٥ز.
١٨. مزگەوتی ئیسکانی تازە-ساڵی بنیاتنانی ١٣٨٨هـ/١٩٦٨ز.
١٩. مزگەوتی ڕزگاری لە بارودخانە ساڵی بنیاتنانی لە دوای ٢٠٠٣ز.
٢٠. مزگەوتی شەهیدان-ساڵی بنیاتنانی ١٤٢٦هـ/٢٠٠٥ز.
٢١. مزگەوتی هیندی-بەرامبەر گەڕەکی ئاخور حوسێن لەقەد قەڵا ئێستا نەماوە.

*** ناوی تەکیە و خانەقا:**

١. تەکیەی شێخ محێدین ١١٧٩ه-١٧٦٥ز
٢. تەکیەی گەورە تەکیەی تاڵەبانی ١١٨٥ه-١٧٧١ز
٣. تەکیەی شێخ حەسەن قەرەچێواری ١٢٦٤ه-١٨٤٧ز
٤. تەکیەی نەقشبەندی (خانەقای شێخ خدر) ١٣٠٦ه-١٨٨٨ز
٥. تەکیەی شێخ نورەدین مەشایخی ١٣٥٩ه-١٩٤٠ز.
٦. تەکیەی شێخ عەزەدین کانی چنار ١٣٨٥ه-١٩٦٥ز
٧. تەکیەی بەرزنجی / سید ئەحمەد شێخ کەریم ١٣٨٥ه-١٩٦٥ز.
٨. تەکیەی شێخ عەبدولکەریم کەسنەزانی ١٣٨٩ه-١٩٦٩ز
٩. تەکیەی سەی مونجع (ئێستا نەماوە)
١٠. تەکیەی شێخ محێدین لە ئاخورحوسێن
١١. تەکیەی شێخ عەبدولکەریم عەوەلان کە دەکەویتە سەر شاخ لە پەنجاکان دروستکراوە ئێستا نەماوە.
١٢. تەکیەی شێخ قەرە حەسەن لە ئاخور حوسێن.
١٣. خانەقای مەلا عومەر گونبەدی (گومبەتی) ١٢٢٠ه-١٨٠٥ز.

*** مەرقەدەکان و نەزرگاهەکان:-**

١. مەرقەدی ئیمام قاسم
٢. مەرقەدی ئیمام محەمەد
٣. مەرقەدی شێخ محێدین
٤. مەرقەدی ئەخی حوسێن
٥. مەرقەدی شێخە سوورە
٦. مەرقەدی پەنجە
٧. مەرقەدی دەدە مەردان (کەسێکی کاکەیی بووە) گۆڕەکەی لە ئاخور حوسێن بووە.
٨. مەرقەدی شێخ مەحمودی زەنگەنە باپیرە گەورەی تاڵەبانییەکان.
٩. مەرقەدی تۆپەڵ پاشا
١٠. مەرقەدی حەمە شنە
١١. مەزارگەی ئیمام غەیبی
١٢. ئیمام عەباس (شوێنەوارو نەزرگا).
١٣. قەبری شەخسێك نەزانراوە کێیە لە گەڕەکی ئاخور حوسێن-دەکەوتە پاڵ دیواری ماڵی عەبدولقادر بەرزنجی مودیری تەجنیدی کەرکوك

*** ناوی شوێنە پیرۆزەکان:**

١. خدر زندە
٢. شێخ سورەکە (شێخە سوورە)
٣. شێخ رەش
٤. حەسەن گوڵێ
٥. ئیمام غەیبی
٦. مام هیندی

*** ناوی گۆڕستانەکان (قەبرسانەکان):**

١. گۆڕستانی مزگەوتی ئیمام قاسم ئەمە بچوك بوو دەکەوتە پشت مزگەوتەکەوە ڕژێمی لە ناوچوو لایبردو تەختی کرد لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو لە جێگەی دوو ماڵی دروست کرد. ئەم گۆڕستانە قەبری زۆر کۆنی تێدابوو دەگەڕایەوە ساڵانی ١٧٠٠ و ١٨٠٠ و ١٩٠٠ز.
٢. گۆڕستانی ئیمام قاسمی گشتی (گۆڕستانی گەورە) دەبێتە سێ بەشەوە:-
- گۆڕستانی شێخ محێدین
- گۆڕستانی ئیمام محەمەد
- گۆڕستانی قرخلەر
٣. گۆڕستانی تەکیە
٤. گۆڕستانی شەهیدان
٥. گۆڕستانی حەسەن گوڵێ

*** مەلاو پیاوە ئاینییەکان:-**

١. مەلا عوسمان مەلا قادر
٢. مەلا قادر ئیمام (عبد القادر الخکیب)
٣. مەلا نورەدین دەریەندی-خانەقای مەلا عومەر گومبەتی بنیاتناوە ساڵی ١٢٦٥ه-١٨٤٨ز
٤. مەلا ئەبو بەکر مەلا نورەدین
٥. مەلا ئیبراهیم مەلا ئەبو بەکر
٦. مەلا عەبدوڵڵا حاجی مەلا ئیبراهیم
٧. مەلا ساڵح مەلا عەبدوڵڵا
٨. مەلا عومەر مەلا ساڵح عومەر گونبەدی (مەلا عومەر گومبەتی)
٩. مەلا سدیق مەلا ساڵح عومەر گونبەدی
١٠. مەلا عومەر مەلا عەبدوڵڵا عومەر گنبدی
١١. مەلا ئەحمەد حاجی مەلا ئیبراهیم عومەر گنبدی
١٢. مەلا شێخ عیسا شێخ محەمەد تەومکەلی بەرزنجی
١٣. مەلا ئەحمەد گرده (کوردە)
١٤. مەلا شێخ عەبدولغەفوور حاجی
١٥. مەلا مەحمود شێخ مەلا عەبدولغەفوور
١٦. مەلا عەبدولڕەحمان مەلا مەحمود
١٧. مەلا ئەمین مەلا عەبدولڕەحمان شێخ کەپەنك (مەلا ئەمین گردە)
١٨. مەلا عەلی مەلا ئەمین گردە
١٩. مەلا ڕەفیق مەلا عەلی
٢٠. مەلا عەبدوڵڵا مەلا ڕەفیق (مەلا عەبدوڵڵا ڕەش)
٢١. مەلا قادر ترێ خۆر
٢٢. مەلا سەلام ترێ خۆر
٢٣. مەلا عەلی حیکمەت سیامەسوری
٢٤. مەلا سەمەد حەسەن
٢٥. مەلا عەلی فەتحوڵڵا
٢٦. مەلا عەلی لەیلانی
٢٧. مەلا شەریف مەلا محەمەد کوردی
٢٨. مەلا شێخ سەعید شێخ خدر نەقشبەندی

٢٩. مەلا شێخ جەراد شێخ خدر نەقشبەندی
٣٠. مەلا شێخ تەها شێخ سەعید
٣١. مەلا ئەحمەد ساڵح (مەلا ئەحمەد سوورە)
٣٢. مەلا مەحمود مەزناوی
٣٣. مەلا محەمەد مەزناوی
٣٤. مەلا سەی سەعید عەرەب
٣٥. مەلا کەمال مەحمود
٣٦. مەلا جەبار ساڵەیی
٣٧. مەلا ساڵح قادر کانی چناری
٣٨. مەلا محەمەد عەبدولکەریم شێخانی
٣٩. مەلا ئەبرەحمان مەلا عەلی حیکمەت
٤٠. مەلا ساڵح عەبدولکەریم
٤١. مەلا محەمەد عەلی کەپەتک ڕەش
٤٢. مەلا محەمەد خورشید سیامەنسووری
٤٣. مەلا جەمیل مەلا مستەفا
٤٤. مەلا محەمەد ئەمین سەعید
٤٥. مەلا ئەحمەد زێوبە
٤٦. مەلا سەی محێدین جەباری
٤٧. مەلا فەتاح جەباری
٤٨. مەلا محێدین فەتاح
٤٩. مەلا سدیق جەباری
٥٠. مەلا محەمەد چیمەنی
٥١. مەلا ئەحمەد مەلا رەبیع
٥٢. مەلا شێخ عەباس
٥٣. مەلا سویفەتەڵڵا عەلی حیکمەت
٥٤. مەلا ڕەزا واعیز
٥٥. مەلا شێخ ستار شێخ محەمەد
٥٦. مەلا محەمەد قرگەیی
٥٧. مەلا ئەحمەد ناجی
٥٨. مەلا محەمەد مەحمود مودەرس
٥٩. مەلا ناسح مەلا محەمەد مودەریس
٦٠. مەلا شێخ محەمەد ساڵح شێخ ئەحمەد تاڵەبانی
٦١. مەلا سەید غەنی
٦٢. مەلا عەبدولغەنی عەبدولحەمید
٦٣. مەلا ئەحمەد مەلا شەریف
٦٤. مەلا تەها شێخ قاسم خەلیفە
٦٥. مەلا ڕەفعەت حاجی ڕەشید بیبانی
٦٦. مەلا محەمەد تایور ئیمام (سیامە سوری)
٦٧. مەلا حەبیب کەرکوکی
٦٨. مەلا ساڵح مەلا حەبیب
٦٩. مەلا عەبدولحەمید ئەحمەد
٧٠. مەلا شێخ یوسف شێخ عەلی تاڵەبانی
٧١. مەلا عەباسی ئیمام قاسم
٧٢. مەلا عەباس مەلا هادی
٧٣. مەلا محەمەد مەلا ساڵح
٧٤. مەلا عەبدولستار قەرەداغی
٧٥. مەلا کامەران خەلیل
٧٦. مەلا سیروان سەید ئەحمەد
٧٧. مەلا عەبدولڕەحمان ئەحمەد
٧٨. مەلا محەمەد ئەمین
٧٩. مەلا ئەحمەد مەلا محەمەد ئەمین
٨٠. مەلا سەعید نائیب
٨١. مەلا ڕەزا عەبدوڵڵا
٨٢. مەلا تەیفور فەتاح
٨٣. مەلا سابیر حاجی قوربانی ڕەزا (مەلا سەبور)
٨٤. مەلا ڕەسول قرکەیی
٨٥. مەلا ئەحمەد فەیلەسوف
٨٦. مەلا سید ئەحمەد جەباری
٨٧. مەلا وەهاب مەلا ئەحمەد
٨٨. مەلا محەمەد مەلا عەلی فەتحوڵڵا
٨٩. مەلا ساڵح نوری ئەحمەد
٩٠. مەلا محەمەد خدر
٩١. مەلا عەبدوڵا قەرەهەنجیری
٩٢. مەلا سەید حوسێن
٩٣. مەلا حوسێن تەپەلوو
٩٤. مەلا گەیلان محەمەد
٩٥. مەلا ڕزگار مەحمود
٩٦. مەلا شێخ عومەر شێخ ساڵح پەڵکانە بەرزنجی
٩٧. مەلا حاجی مستەفا
٩٨. مەلا شەماڵ جەلال
٩٩. مەلا هاشم
١٠٠. مەلا سەلاحەدین
١٠١. مەلا سۆران
١٠٢. مەلا ئەبو بەکر
١٠٣. مەلا ئەوزاد محەمەد
١٠٤. مەلا محەمەد شێخ فاتیح
١٠٥. مەلا یوسف شێخ عەبدوڵلا
١٠٦-مەلا محەمەد گۆڵدەرە
١٠٧. شێخ ئەحمەد تاڵەبانی شێخ مەحمود زەنگەنە
١٠٨. شێخ عەبدولڕەحمان خاڵس
١٠٩. شێخ عەلی خاڵسی (شێخ عەلی گەورە شێخ عەبدولڕەحمان تاڵەبانی).
١١٠. شێخ محەمەد عەلی تاڵەبانی
١١١. شێخ جەمیل تاڵەبانی
١١٢. شێخ عەلی شێخ جەمیل تاڵەبانی
١١٣. شێخ عەبدوڵلا شێخ ڕەزا تاڵەبانی
١١٤. شێخ عەبدولغەفوور شێخ ئەحمەد تاڵەبانی
١١٥. شێخ عەبدولکەریم شێخ ئەحمەد تاڵەبانی
١١٦. شێخ محێدین کەرکوکی بەرزنجی
١١٧. شێخ محێدین بەرزنجی دووەم
١١٨. شێخ عەبدولکەریم کەسنەزانی
١١٩. شێخ محەمەد شێخ عەبدولکەریم کەسنەزانی
١٢٠. شێخ ساڵح چیمەنی
١٢١. شێخ عەبدولکەریم بەرزنجی قەرەچێواری
١٢٢. شێخ ئیبراهیم شێخ محەمەد بەرزنجی
١٢٣. شێخ وەهاب شێخ عەبدولکەریم بەرزنجی

١٢٤. شێخ نورەدین مەشایخی
١٢٥. شێخ حوسێن شێخ ئەحمەد تاڵەبانی
١٢٦. شێخ محەمەد شێخ عەبدولعەزیز شێخ محێدین کەرکوکی
١٢٧. شێخ عەبدولڕەحمان شێخ عەبدولعەزیز بەرزنجی
١٢٨. شێخ حەسەن شێخ محێدین کەرکوکی بەرزنجی
١٢٩. شێخ ئەحمەد شێخ محەمەد بەرزنجی
١٣٠. شێخ محەمەد ئەمین مەلا قاسم
١٣١. شێخ ڕەحیم شێخ محەمەد شێخ عەبدولکەریم بەرزنجی
١٣٢. شێخ محەمەد شێخ محێدین بەرزنجی
١٣٣. شێخ محەمەد شێخ عەلی شێخ حەسەن قوله
١٣٤. شێخ ستار شێخ محەمەد شێخ عەلی شێخ حەسەن قوله
١٣٥. شێخ مەحمود خەلیفە
١٣٦. شێخ ئەحمەد خەلیفە
١٣٧. شێخ عەبدولڕەحمان کانی چنار
١٣٨. شێخ محەمەد کەرەدان
١٣٩. شێخ حوسێن سەید محەمەد جەباری
١٤٠. شێخ عیزەددین کانی چنار
١٤١. شێخ سەدرەدین شێخ نورەدین
١٤٢. سەید حەسەن کۆڵە سەید عەبدولڕەحمان پیرحەیاتی
١٤٣. سەید عەبدوللەتیف بێدەری
١٤٣- شێخ محێدین (ئاخوڕ حوسێن)
١٤٤. خەلیفە نوری

* مەلا تەیفور بەشداری دامەزراندنییەکێتی زانایانی ئاینی ئیسلامی لە کوردستان کردووە لە ٢١ی ئەیلوولی ساڵی ١٩٧٠ کەسێکی نیشتیمان پەروەر بووە ئیجازەی مەلایەتی لە مەلا عومەر گومبەتی وەرگرتوە لە مزگەوتی ئیمام قاسم وە لە ساڵی ١٩٩٢ شەهید کراوە.

* ناوی خادیم مزگەوتەکان و قورئان خوێنەکان:
١. مەلا عوسمان-بانگدەر-مزگەوتی ئیمام قاسم
٢. مەلا سەعدی-خادیم و بانگدەر-مزگەوتی نائیب
٣. مەلا لەتیف-خادیم و بانگدەر-مزگەوتی ئیخوان
٤. مەلا عەبدولواحد-خادیم-مزگەوتی قەرەچێوار
٥. مەلا بەهادین-خادیم و بانگدەر-مزگەوتی سەی غەنی
٦. مەلا سدیق کەریم-خادیم و بانگدەر-مزگەوتی دەللی باش
٧. مەلا سەعید-بانگدەری مزگەوتی ئیمام قاسم بووە
٨. مەلا مەجید-بانگدەری مزگەوتی سەید غەنی لە ئاخوڕحوسێن
٩. مەلا سەید ئیبراهیم-خادیم مزگەوتی مەلا محەمەد گۆڵدەرە
١٠. مەلا مەولود-بانگدەری مزگەوتی ڕەحمان لە زێویە
١١. مەلا ڕۆستەم ڕەشید-خادیم ئێستای مزگەوتی نائیب
١٢. مەلا عیرفان-خادیم و بانگدەری ئێستای مزگەوتی ئیمام قاسم
١٣. مام خەلیفە-خادیم و بانگدەری مزگەوتی شێخ عەبدولکەریم قرە چێواری بەرزنجی
١٤. حاجی مەحمود باغەوان-قورئان خوێنی-مزگەوتی ئیمام قاسم.
١٥. مەلا کەریم حافز (کوێر) قورئان خوێن
١٦. مەلا جەوهەر (کوێر)-قورئان خوێن
١٧. مەلا عەبدوڵلای کوێر-قورئان خوێن
١٨. مەلا کامیل ئەحمەد-قورئان خوێن
١٩. مەلا تەها-قورئان خوێن
٢٠. مەلا ئیبراهیم کوێر-قورئان خوێن
٢١. مەلا سەلام کوێر-قورئان خوێن
٢٢. ئە نوەر حاجی عەلی-قورئان خوێن
٢٣. سە باح زاهیر-قورئان خوێن
٢٤. سەید گوڵ شێخ محێدین-قورئان خوێن
٢٥. مەلا سلەیمان-قورئان خوێن
٢٦. مەلا جەلیل-قورئان خوێن
٢٧. مەلا ئەحمەد
٢٨. مەلا سەید شەریف
٢٩. مەلا خەلیل عومەر
٣٠. مەلا مەحمود عەرەب
٣١. حەمید مەلا ئەحمەد
٣٢. مەلا محێدین حوسێن سوور
٣٣. مەلا عادل مەلا سابیر
٣٤. مەلا سالح مەجید
٣٥. مەلا سامان
٣٦- مەلا حەمید عەبدوڵلا-قورئان خوێن
٣٧- مەلا ئیبراهیم قادر-دەرسی ئاین و قورئانیان دەخوێند بە منالان لە حوجرە
٣٨- مەلا واحید وەلی- دەرسی ئاین و قورئانیان دەخوێند بە منالان لە حوجرە
٣٩- مەلا عەلی مەحموود- دەرسی ئاین و قورئانیان دەخوێند بە منالان لە حوجرە
٤٠- مەلا ئەحمەد سالح - دەرسی ئاین و قورئانیان دەخوێند بە منالان لە حوجرە
٤١- مەلا مەجید- قورئانی دەخوێند بە منالان لە دوکانەکەی

* ئافرەتە قورئان خوێنەکان:
١. مەلا ئایشەخان (عائشە مەلا مستەفا)- قورئانی دەخوێند بە منالانی کوڕ و کچ لە ماڵی خۆی.
٢. مەلا بەهیە (بەهیە محێدین) قورئانی بە منالان ئەخوێند لە ماڵی خۆی.
٣. مەلا حەبیبە قورئان خوێنبوو، لەماڵ خۆی دەرسی ئاینی بە مندالان ئەوتەوە.
٤. مەلا ئیسکۆ قورئانی بە منالان ئەخوێند لە ماڵی خوی
٥. مەلا ئەمنە (ئامینە فەتحوڵلا ئەحمەد) قورئانی بە منالان ئەخوێند لە ماڵی خوی.
٦. مەلا نەسیم قورئان خوێنبوو (نەسیمە ڕەشید).
٧. مەلا شەوکەت قورئان خوێنبوو

٨. مەلا مەییەت قورئان خوێنبوو.
٩. مەلا فەریدە قورئان خوێنبوو
١٠. مەلا عەتیە قورئان خوێنبوو.
١١. مەلا نەعیمە قورئان خوێنبوو.
١٢. مەلا ئامینە مەعروف قورئان خوێنبوو.
١٣. نەنە حەمدیە قورئان خوێنبوو
١٤. مەلا ئاهیدە قورئان خوێنبوو
١٥. مەلا حەسیبە کچی حاجی عەزەدین عەزەم پێش نوێژی ئەکرد وەک ئیمام لە ماڵی خۆی بۆ ژنان قورئان خوێنبوو.
١٦. مەلا فاتم قورئان خوێنبوو.
١٧. مەلا سەعدیە محەمەد ئەحمەد قورئان خوێنبوو
١٨. بەدریە مەلا خالید عەبدوڵڵا

*** قوتابخانە ئایینییەکان:**

١. بە گوێرەی ساڵنامەی عوسمانی ١٣٢١ھ-١٩٠٣ز ئەم قوتابخانانەن:-

-- قوتابخانەی مزگەوتی ئیمام قاسم لە گەڕەکی ئیمام قاسم و مامۆستاکەی شێخ محەمەد ئەفەندی بنیاتنراوە لەلایەن سوڵتانی عوسمانی عەبدولحەمیدی دووەم، ئەم قوتابخانەیە ساڵی ١٨١٥ز مەلا عوسمان مەلا قادر دایمەزراندووە و لەدوای وەفاتی خۆی کوڕەکەی مەلا قادر بووەتە مامۆستای قوتابخانەکە و ئەیبرد بەڕێوە تا کۆتایی ساڵی ١٩٢١.

-- قوتابخانەی مزگەوتی سەید غەنی لە گەڕەکی ئاخورِ حوسێن و مامۆستاکەی سەید محێدین.

-- قوتابخانەی مزگەوتی نائیب زادە لە گەڕەکی ئاخورِ حوسێن و مامۆستاکەی مەحمود ئەفەندی.

-- قوتابخانەی مزگەوتی حاجی ئەحمەد ئاغا لە گەڕەکی ئاخورِ حوسێن نزیک ناوەندی ئیمام قاسمی کوڕان و مامۆستاکەی عەلی ئەفەندی.

٢. قوتابخانەی عیلمی ئایینی (المدرسة العلمية الدينية) ساڵی ١٩١١ز کراوەتەوە بۆ قۆناغی سەرەتایی، خوێندن تێیدا شەش ساڵ بووە، سەردەمانێک لە ساڵی ١٩٢١ز بووەتە دواناوەندی، ئەمە قوتابخانەیەک بوو لە بینایەکی دوو نهۆم بە تەنیشت مزگەوتی ئیمام قاسم بەرامبەر ماڵی مەلا قادر ئیمام کە خۆشی مامۆستا بووە تێیدا. ئەم قوتابخانەیە زۆر کۆن بووە لەسەر دەرگاکەی ناوی هەڵکۆڵرابوو لەسەر بەردی قایەی سوور بە تورکی و عارەبی نووسرابوو، لە دووایدا قوتابخانەکە ئەماو داخرا، دەبێ لەبەر چەند هۆیەک بێ وەک کردنەوەی قوتابخانەی سەرەتایی فەرمی سەر بە وەزارەتی مەعاریف یا کەمی قوتابیان و یا تەمەن گەورەیی و مردنی مامۆستاکانی و هەر هۆیەکی تر بێ، بەڵام بیناکەی مایەوە بە بەتاڵی تا سەرەتای شەستەکان، ئینجا بوو بە قوتابخانەیەکی ئایینی سەرەتایی سەر بە دایرەی ئەوقافی کەرکوک.

٣. قوتابخانەی ئەوقافی ئایینی: (مدرسە الاوقاف الدينيه): چەند ساڵ لە دوای داخستنی قوتابخانە کۆنەکەی ئایینی لە ئیمام قاسم دواتر بۆ ماوەیەک لەسەرەتای شەستەکان و تا سەرەتای حەفتاکانی سەدەی رابردوو لە بیناکەی قوتابخانەیەکی ئایینی سەرەتایی تێدا کرایەوە بەناوی ئەوقافەوە کە مانگانە مووچەی ئەدایە قوتابییەکانی و بێجگە لەوەی جلوبەرگی ئەدانێ وەک یارمەتی، لەم قوتابخانەیە منالانی تەمەن شەش ساڵ و گەورەتری وەرگرت کە لە پۆلی یەکەو تا پۆلی شەشی تێدابوو بە تەواوکردنی ئەو قۆناغە خوێندنە دواتر قوتابی دەچووە مەعهەدی ئیسلامی یا بۆ ناوەندی بۆ تەواوکردنی دەرسەکانی ئەم قوتابخانەی ئەوقافە لە دواییدا گواسترایەوە بۆ شوێنێکی ترو بیناکەی ماوە، ئێستا بووەتە ماڵ و چەند خێزانێکی تیا نیشتەجێن.

٤. قوتابخانەی مزگەوتی ئیمام قاسم: کە فەقێیان تێیدا ئەیانخوێند لەژێر دەستی مەلاکانی مزگەوتەکە لە حوجرەیەک و هەر لەوێ دەنوستن.

٥. قوتابخانەی مزگەوتی دەلی باش
٦. قوتابخانەی مزگەوتی زێویە
٧. قوتابخانەی مزگەوتی شێخ جواد
٨. قوتابخانەی مزگەوتی مەلا عومەر گومبەتی
٩. قوتابخانەی مزگەوتی تەکیەی گەورە
١٠. قوتابخانەی مزگەوتی شێخ عە بدولکەریم قەرەچێواری بەرزنجی
١١- قوتابخانەی مزگەوتی سەید غەنی
١٢- قوتابخانەی مزگەوتی نائیب
١٣- قوتابخانەی مزگەوتی حاجی ئەحمەد ئاغا
١٤- قوتابخانەی مزگەوتی شێخ محێدین بەرزنجی

* ناوی قوتابخانەکان: یەکەم قوتابخانەی سەرەتایی لە کاتی موتەسەڕیفی کەرکوک هاشم پاشا لە ساڵی ١٢٨٥ھ / ١٨٦٨ز دروستکراوە (بنیاتنراوە)بە هاوکاری خەڵکان لە گەڕەکی ئاخورِ حوسێن-ئیمام قاسم لە جێگەی ماڵی دکتۆر باباجان بەرامبەر قەڵا.

قوتابخانەی سەرەتایی ئیمام قاسمی کوڕان هەوەڵ جار لە ساڵی ١٩٣٤ کراوەتەوە لە شوێنێک تەنیشت ماڵێک بوو ناسراو بە موسڵاوی نزیک ئاسیاوە کۆنەکە لە کۆڵانێک بەرامبەر باغی مستەفا ئەچووە جادەی کۆنی ڕێگەی سلێمانی دوایی چووەتە شوێنی ماڵێکی گەورە بەرامبەر خاسە ئینجا چووەتە شوێنێکەی ئێستای لە لێژایی عاشور نزیک تەکیەی شێخ نورەدین پشت قەبرسانەکە.

- قوتابخانەی ئیمام قاسمی سەرەتایی کوڕان دوو جار بووەتە دوو قوتابخانە (١و٢) یەکەم لە چلەکان لە ماڵێک بوو لە کۆڵانێ تەنیشت بینای قوتابخانەکە شوێنی ئێستای لێژایی عاشور وەدووەم جار ئیمام قاسمی دووەم لە ناوەڕاستی پەنجاکان لە شوێنی قوتابخانەی ئیمام قاسمی سەرەتایی کچان کە ماڵێکی گەورە بوو بەرامبەر خاسە ڕێگەی سلێمانی جاران ئێستا بینایەکەی تەخت کراوە سەردەمێکیش دایرەی تەسویە بووە لە ناوەڕاستی شەستەکان. ئەم قوتابخانەی ئیمام قاسمی دووەمە دواجار بووەتە قوتابخانەیەکی سەربەخۆ بە ناوی قوتابخانەی ئیمان لە ساڵی ١٩٦٠ وە گەڕاوەتەوە بینای ئیمام قاسمییەکەم.

*** یەکەم سەرەتاییەکان:**

١. قوتابخانەی ئیمام قاسمی کوڕان لە ساڵی (١٩٣٤) دروستکراوە.

٢. قوتابخانەی ئەجاجی کوڕان لە ساڵی (١٩٣٨) دروستکراوە لە بەر تەکیە.

٣. قوتابخانەی ئیمام قاسمی کچان لە ساڵی (١٩٣٩) دروستکراوە.

٤. قوتابخانەی ئەیوبیەی کوڕان لە ساڵی (١٩٥١) دروستکراوە لە ئاخور حوسێن.

٥. قوتابخانەی ئیمام قاسم ی سەرەتایی شەوانەی کوڕان لە ساڵی (١٩٥٢) دروستکراوە.

٦. قوتابخانەی دایکان (الإمهات) ئێواران لە دوای نیوەڕۆ لە بنایەی قوتابخانەی ئەجاج لەبەر تەکیە ڕێگەی سلێمانی ١٩٥٩-١٩٦٤ز.

٧. قوتابخانەی ئیماتی کوڕان لە ساڵی (١٩٦٠) دروستکراوە لە ئیمام قاسم.

٨. قوتابخانەی ئازادی (إبن الارقم) کوڕان لە ساڵی ١٩٦١ دروستکراوە.

٩. قوتابخانەی وەهرانی کوڕان لە ساڵی (١٩٦٣) دروستکراوە لە بەر تەکیە.

١٠. قوتابخانەی الاخلاص-کچان لە ساڵی (١٩٦٧) دروستکراوە.

١١. قوتابخانەی فارابی کوڕان لە ساڵی (شەستەکان) دروستکراوە لە ئیسکان.

١٢. قوتابخانەی غەزالی کوڕان لە ساڵی (شەستەکان) دروستکراوە لە ئازادی.

١٣. قوتابخانەی ئامینەی کچان لە ساڵی (شەستەکان) دروستکراوە لە ئاخور حوسێن.

١٤. قوتابخانەی ئەسمائی کچان لە ساڵی (شەستەکان) دروستکراوە لە ئیسکان.

١٥. قوتابخانەی خانزاد-کچان لە ڕێزوبە لە ساڵی (١٩٧٠) دروستکراوە.

١٦. قوتابخانەی پیرەمێردی کوڕان لە ساڵی (١٩٧٠) دروستکراوە لە ئیمام قاسم.

١٧. قوتابخانەی بێکەسی کوڕان لە ساڵی (١٩٧٠) دروستکراوە لە بەر تەکییە.

١٨. قوتابخانەی نالی کوڕان لە ساڵی (١٩٧٠) دروستکراوە لە ئیمام قاسم.

١٩. قوتابخانەی هەڵمەتی-کوڕان لە ساڵی (١٩٧٠) دروستکراوە.

٢٠. قوتابخانەی هیوا-کچان لە ساڵی (١٩٧٠) دروستکراوە.

٢١. قوتابخانەی ڕزگاری-کوڕان لە ساڵی ١٩٧٠ دروستکراوە دواتر ناوەکەی گۆڕاوە بۆ (إبن بطوطة) لە ١٩٧٥.

٢٢. قوتابخانەی گەل-کوڕان لە ساڵی (١٩٧١) دروستکراوە.

٢٣. قوتابخانەی مەهابادی کچان لە ساڵی (١٩٧٢) دروستکراوە لە ئیسکانی تازە.

٢٤. قوتابخانەی کازیوە (اسکان الاول)-کوڕان لە ساڵی (١٩٧٢) دروستکراوە.

٢٥. قوتابخانەی حذیفة بن الیمان-کچان لە ساڵی (١٩٧٤) دروستکراوە.

٢٦. قوتابخانەی ئیدریسی لە ساڵی (١٩٧٥) دروستکراوە.

٢٧. قوتابخانەی عێراقیەی کوڕان لە ساڵی (١٩٧٧) دروستکراوە.

٢٨. قوتابخانەی (العطاء) کوڕان لە ساڵی (١٩٧٨) دروستکراوە لە بەر تەکیە.

٢٩. قوتابخانەی ئازادی کچان لە ساڵی (حەفتاکان) دروستکراوە.

٣٠. قوتابخانەی ئەلبەکر کوڕان لە ساڵی (حەفتاکان) دروستکراوە لە ئازادی.

٣١. قوتابخانەی تهامەی کچان لە ساڵی (حەفتاکان) دروستکراوە لە ئیسکانی تازە.

٣٢. قوتابخانەی عەشتاری کچان لە ساڵی (حەفتاکان) دروستکراوە.

٣٣. قوتابخانەی بیلال حەبەشی کچان لە ساڵی (حەفتاکان) دروستکراوە لە ڕێزوبە ئازادی.

٣٤. قوتابخانەی سەنادید-کوڕان لە ساڵی (١٩٨٠) دروستکراوە.

٣٥. قوتابخانەی مواهب-کچان لە ساڵی (١٩٨٤) دروستکراوە.

٣٦. قوتابخانەی خەلیج عەربی کچان لە ساڵی (١٩٨٦) دروستکراوە.

٣٧. قوتابخانەی سەلام-کوڕان لە ساڵی (١٩٨٨) دروستکراوە.

٣٨. قوتابخانەی جەزائیر-کچان لە ساڵی (١٩٨؟) دروستکراوە.

٣٩. قوتابخانەی قەندیل-کچان (القیروان).

٤٠. قوتابخانەی ابن النفیس

٤١. قوتابخانەی عەمرو بن عاس

٤٢. قوتابخانەی ئەبو عەلا مەعەری

٤٣. قوتابخانەی نەخوێندەواری ژنان

٤٤. قوتابخانەی ابو محجن الثقفي-کوڕان

٤٥. قوتابخانەی المعقل-کچان لە ساڵی (١٩٩٣) دروستکراوە.

٤٦. قوتابخانەی شەهید ڕەشاد کچان لە ساڵی (٢٠٠٣) دروستکراوە لە ئاخور حوسێن.

٤٧. قوتابخانەی ڕێزوبەی - تیکەڵ لە ساڵی (٢٠٠٣) دروستکراوە.

٤٨. قوتابخانەی چرۆ-تێکەڵ لە ساڵی (٢٠٠٣) دروستکراوە.

٤٩. قوتابخانەی گوڵان-کچان لە ساڵی (٢٠٠٣) دروستکراوە.

٥٠. قوتابخانەی هێمن-تێکەڵ لە ساڵی (٢٠٠٣) دروستکراوە.

٥١. قوتابخانەی بەر تەکیە-کوڕان لە ساڵی (٢٠٠٤) دروستکراوە.

٥٢. قوتابخانەی ئەمران-کوڕان لە ساڵی (٢٠٠٤) دروستکراوە.

٥٣. قوتابخانەی سەربەستی-تێکەڵ لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٥٤. قوتابخانەی دەروازە-تێکەڵ لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٥٥. قوتابخانەی بێخود-تێکەڵ لە دوای ساڵی ٢٠٠٣

دروستکراوە.

٥٦. قوتابخانەی ئاڤان-تێکەڵ لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٥٧. قوتابخانەی یادگار-کچان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٥٨. قوتابخانەی چوارباغ-کچان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٥٩. قوتابخانەی کوردستان-کچان (عشتار) لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٦٠. قوتابخانەی کازیوە-کچان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٦١. قوتابخانەی قانیع-تێکەڵ لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٦٢. قوتابخانەی گردی نەورۆز-تێکەڵ لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٦٣. قوتابخانەی ئازادی-تێکەڵ لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٦٤. قوتابخانەی ژیانەوە-نەوجەوانان کچان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٦٥. قوتابخانەی ڕزگاری-نەوجەوانان کوڕان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٦٦. قوتابخانەی سەردەم-نەوجەوانان کچان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٦٧. قوتابخانەی بڵێسە-کچان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٦٨. قوتابخانەی شادمان-تێکەڵ لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٦٩. قوتابخانەی قەڵای دمدم-تێکەڵ لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

٧٠. بنکەی نەهێشتنی نەخوێندەواری چرۆی ئافرەتان لە ساڵی (٢٠١٣) دروستکراوە.

* دووەم ناوەندییەکان:

١. ناوەندی کەرکوکی کچان ساڵی ١٩٥٩ دواتر ناوەکەی بووە بە مەیسەلون لە هەشتاکان ئێستا ڕەنجووری ناوە لە ٢٠٠٣ بەدواوە.

٢. ناوەندی ئیمام قاسم ی کوڕان ساڵی ١٩٥٩ دروستکراوەو دواتر بووە دوا ناوەندی لە سەرەتای حەفتاکان، ئینجا بووەتە دوو بەشەوە لە سەرەتای هەشتاکان، ئامادەیەکەی بەناوی "الثورة" و ناوەندییەکەی بەناوی ئیمام قاسم ماوەتەوە.

٣. ناوەندی معاذ بن جبل-لە ساڵی (١٩٦٨) دروستکراوە لە ئیسکانی تازە.

٤. ناوەندی کارەی کوڕان-کوڕان لە ساڵی (١٩٧٠) دروستکراوە لە ئیسکانی تازە.

٥. ناوەندی شۆڕش-کوڕان لە ئیمام قاسم لە ساڵی (١٩٧٣) دروستکراوە.

٦. ناوەندی عەبدولڕەحمان ناسر-کوڕان لە ساڵی (١٩٧٨) دروستکراوە لە ئیسکان.

٧. ناوەندی مەیسلون-کچان لە ساڵی (١٩٨٠) دروستکراوە.

٨. ناوەندی ئیقبال - کچان-لە ساڵی (١٩٨٨) دروستکراوە لە ئیسکانی تازە.

٩. ناوەندی ئیسکان-کچان لە هەشتاکان دروستکراوە.

١٠. ناوەندی ئافاق-کچان لە ساڵی هەشتاکان دروستکراوە.

١١. ناوەندی کەرامە-کوڕان لە ساڵی (٢٠٠١) دروستکراوە.

١٢. ناوەندی ڕزگاری کوڕان-لە ساڵی (٢٠٠٣) دروستکراوە لە ئیمام قاسم.

١٣. ناوەندی بۆتان-کوڕان لە ساڵی (٢٠٠٦) دروستکراوە.

١٤. ناوەندی ئاڵا-کچان-لە ئیمام قاسم لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

١٥. ناوەندی شێخ ڕەزا-کوڕان-لە بەرتەکییە لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

١٦. ناوەندی ژیانەوە-کچان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

١٧. ناوەندی بێخود-کوڕان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

١٨. ناوەندی بەرتەکیە-کوڕان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

١٩. ناوەندی ئاڤان-کچان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

* سێیەم ئامادەییەکان:

١. ئامادەیی ئیمام قاسم-کوڕان لە ساڵی (١٩٧٠) دروستکراوە.

٢. ئامادەیی ١١ ئازاری-کچان لە ساڵی (١٩٧٠) دروستکراوە.

٣. دواناوەندی مامۆستایانی کوردستان-کوڕان شەوان لە ساڵی ١٩٧١ دروستکراوە دواتر ناوەکی بووەتە (ثانوية ابو ايوب الانصاري المسائية) ساڵی ١٩٧٦.

٤. ئامادەیی الثورة-کوڕان لە ساڵی (١٩٨١) دروستکراوە.

٥. ئامادەیی پیشەسازی پاشکۆی ئامادەیی سەورە-کوڕان لە ساڵی (١٩٩٦) دروستکراوە.

٦. ئامادەیی پیشەسازی نەقسا-کوڕان لە ساڵی (٢٠٠١) دروستکراوە.

٧. ئامادەیی ئازادی-کوڕان لە ساڵی (٢٠٠٣) دروستکراوە.

٨. ئامادەیی پیشەسازی ئیمام قاسم-کوڕان لە ساڵی (٢٠٠٣) دروستکراوە.

٩. ئامادەیی هۆزان-کچان لە ساڵی (٢٠٠٣) دروستکراوە.

١٠. ئامادەیی ڕەنجووری-کچان لە ساڵی (٢٠٠٣) دروستکراوە.

١١. دار القلم-ئەهلی سەرەتایی و ناوەندی و ئامادەیی لە پێشدا لە گەڕەکی ئازادی بوو لە ساڵی (٢٠٠٤) دروستکراوە.

١٢. ئامادەیی بێخود-کوڕان شەوان لە ساڵی ٢٠٠٥ دروستکراوە.

١٣. ئامادەیی پیشەسازی ئازادی-کوڕان لە ساڵی (٢٠٠٦) دروستکراوە.

١٤. ئامادەیی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیسی-ئیسلامی کوڕان لە ساڵی (٢٠١٠) دروستکراوە.

١٥. ئامادەیی حەمرین-کوڕان لە ساڵی (٢٠١٠) دروستکراوە.

١٦. ئامادەیی السیدە زبیدە–ئیسلامی کچان لە ساڵی (٢٠١٢) دروستکراوە.
١٧. ئامادەیی بازرگانی ئیمام قاسم–کوڕان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.
١٨. ئامادەیی بازرگانی نەورۆز–کچان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دروستکراوە.

* چوارەم باخچەی منداڵان و داینگەکان:
١. گوڵاڵە (المروج سابقا)
٢. پەپولە
٣. نازنازـ–ئەهلی
٤. ڕۆژ–ئەهلی
٥. قەڵەم–ئەهلی
٦. کانی–ئەهلی
٧. ڕەیاحین–خانوی داینگەی منداڵان
٨. گوڵی ناز–داینگەی تایبەت
٩. سێوە–داینگەی منداڵان

* پێنجەم پەیمانگەکان:
١. المعهد الفنی کرکوک–یەکەم جار لە ئیمام قاسم بوو دوایی گواستراوەتەوە بۆ ڕێگەی بەغدا.
٢. پەیمانگای کۆمپیوتەری ئەهلی کەرکوک ساڵی ٢٠١٤ هاتووەتە ناوچەی ئیمام قاسم.
٣. پەیمانگای نەوتی ئەهلی کەرکوک لە ساڵی ٢٠١٤ دروستکراوە.
٤– پەیمانگای هونەرە جوانەکان (ساڵی ٢٠٠٥) کراوەتەوە لە پێشدا لە ئامادەیی ئازادی کوڕان (اعدادیة الثورة) لە دواییدا گواستراوەتەوە بۆ بینای (نادي الضباط)

* ناوی مامۆستاکان: سەرەتایی و ناوەندی و ئامادەیی و ئامۆزگاو زانکۆ:
* یەکەم مامۆستا کۆچ کردووەکان خوالێخۆشبووان:
١. شەفیق عومەر
٢. یونس تۆفیق ئامان
٣. محەمەد فاتیح مستەفا
٤. محەمەد جەمیل نوری بابان
٥. زەکی محەمەد عەلی
٦. بەهادین ڕەئووف
٧. عەلی مستەفا
٨. عەلی کاکە حەمە
٩. فازل جەماڵ
١٠. محەمەد قەرەداغی
١١. جومعە قادر
١٢. راجد عەبدولحەمید
١٣. ئیحسان عەبدولحەمید
١٤. مدحەت محەمەد تۆفیق
١٥. فاتیح سەی جومعە
١٦. حەمید کۆیی
١٧. حەمید چەمچەماڵی
١٨. ئەحمەد شەمسەدین بەرزنجی
١٩. ئەحمەد ساڵح هەلیسە
٢٠. ئیبراهیم محەمەد نازک
٢١. سلێمان شێخ محێدین
٢٢. جەماڵ عەلی چاوڕەش
٢٣. ڕەفیق عەلی چاوڕەش
٢٤. مەحمود شاکر
٢٥. جەلیل شێخ تاهیر
٢٦. جەبار شێخ تاهیر
٢٧. ستار شێخ تاهیر
٢٨. غالیب بەهادین
٢٩. محەمەد حاجی تاقی
٣٠. زەکی جەماڵ
٣١. ئیبراهیم نوری
٣٢. جەلال محەمەد ساڵح
٣٣. مەحمود بەکر
٣٤. نەجمەدین حەمید
٣٥. بەهرۆز محەمەد
٣٦. حوسێن سەعید
٣٧. عادل ئیسماعیل
٣٨. نەوزاد محەمەد ساڵح
٣٩. نەجمەدین جەلال
٤٠. مەهدی حەمە عەزیز
٤١. سدیق ڕەشید
٤٢. نەجیب ساڵح
٤٣. ساهر تۆفیق
٤٤. مەعروف عەبدوڵڵا (مارف ئەفەندی)
٤٥. موستەنسر مایی
٤٦. تەحسین حەبیب تاڵەبانی
٤٧. فائق فەرەج
٤٨. سوبحی حەمید
٤٩. عەبدولخالق عەبدولڕەحمان
٥٠. عوسمان قادر
٥١. حەسیب بەرزنجی
٥٢. مستەفا عادل
٥٣. کەمال حەسون
٥٤. محەمەد عەبدوڵڵا گونەنگی
٥٥. هۆشمەند عەبدولمەجید
٥٦. حەمەی حاجی
٥٧. سەباح محەمەد عەلی
٥٨. خەلیل ئیبراهیم
٥٩. نازم قادر ئەفەندی
٦٠. سامی ئەدهەم
٦١. سەباح عەبدولغەنی
٦٢. تەحسین عەبدولڕەحمان ئەڵڵاوێردی
٦٣. سەمیم عەبدولڕەحمان قرگەیی
٦٤. کەریم عەبدولڕەحمان ڕەشید

وێنەی پێشەوەی قوتابخانەی ئیمام قاسمی سەرەتایی کوڕان

پۆلی شەشەمی قوتابخانەی نەجاحی سەرەتایی کوڕان ساڵی ١٩٦٣

پۆلی چوارەمی سەرەتایی لەگەڵ بەڕێوەبەر مستەفا نەریمان و مامۆستا واجید عەبدولواحید لە قوتابخانەی نەجاحی سەرەتایی ساڵی ١٩٦١

پۆلی شەشەمی سەرەتایی لەگەڵ مامۆستا محەمەد ئەرەناي لە قوتابخانەی نەجاحی سەرەتایی ساڵی ١٩٦٤

دەستەی فێرکردن لە قوتابخانەی ئیمام قاسمی سەرەتایی کوڕان لە شەستەکان لەگەڵ بەڕێوەبەر بەهادین ڕەئووف

گەشتێکی قوتابخانەی ئیمام قاسمی سەرەتایی کوڕان بۆ گوندی یاروەلی لە ساڵی ١٩٥٤

ماموستایانی ئامادەیی شۆڕشی کوڕان سالی ١٩٨٤

قوتابیانی ناوەندی ئیمام قاسمی کوڕان سالی ١٩٧١ لەگەل ماموستا موستەنسر عەلی

قوتابیانی قوتابخانەی گەلی سەرەتایی کوڕان ساڵی ١٩٧٥-١٩٧٦

مامۆستایانی ناوەندی کاوەی کوڕان ساڵی ١٩٧٣

مامۆستایانی ناوەندی ئیمام قاسمی کوڕان لە کۆتایی شەستەکان

پۆلی شەشەمی قوتابخانەی ئیمام قاسمی سەرەتایی کوڕان لە شوباتی ساڵی ١٩٥٩

مامۆستایانی ئامادەیی ئیمام قاسم
سالی ١٩٧٣

قوتابخانەی ئیمام قاسمی کوڕان لە کاتی وانەی وەرزشدا لە سالی ١٩٥٤

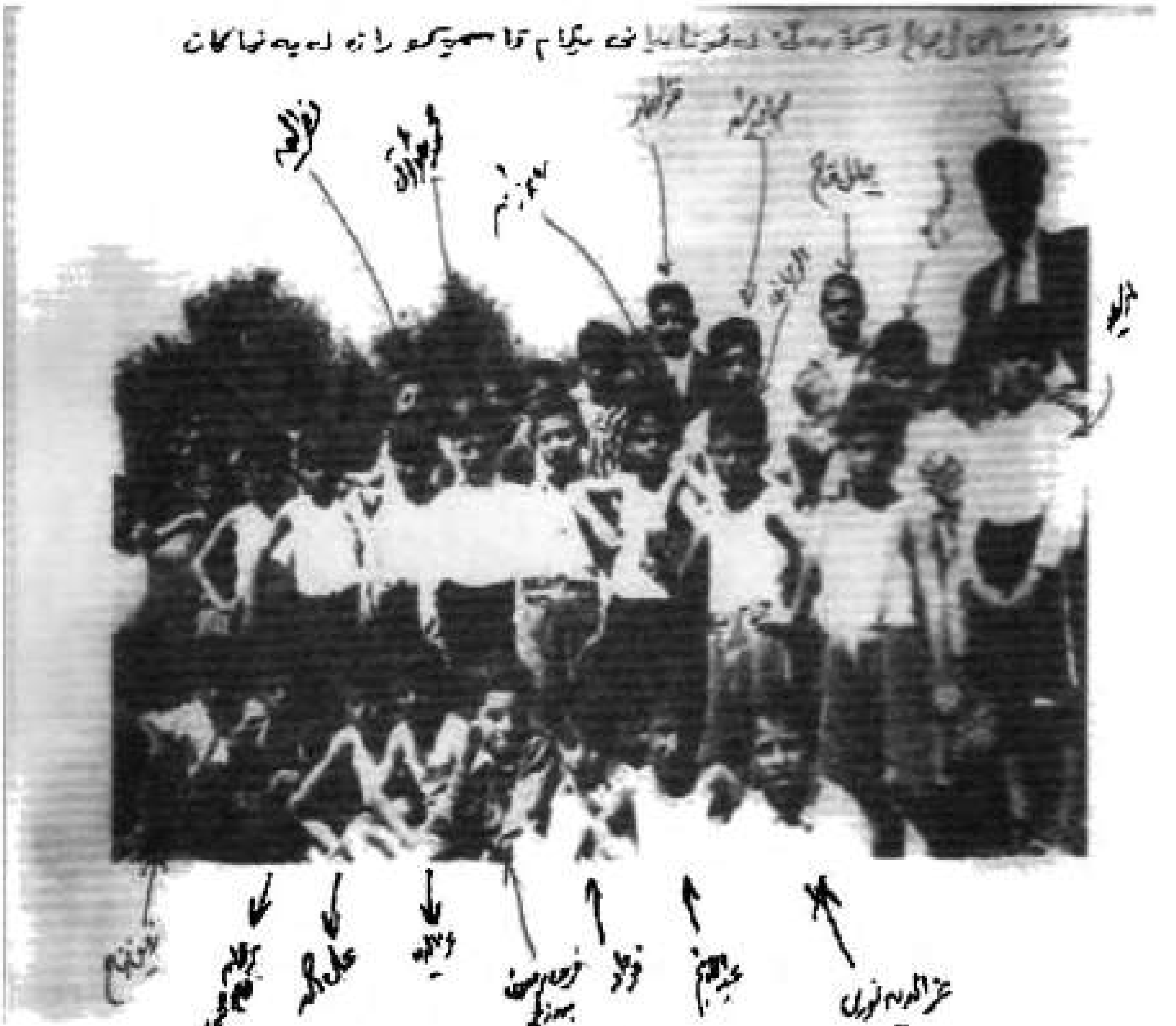

قوتابخانەی ئیمام قاسمی کوڕان لە پەنجاکان

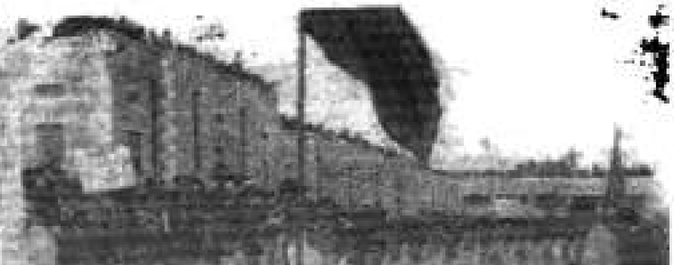

ئیمام قاسم [illegible] / [illegible] کەرکووک / [illegible]

قوتابخانەکان [illegible] (القدیم ستکر - اسود - شیخ بیروت

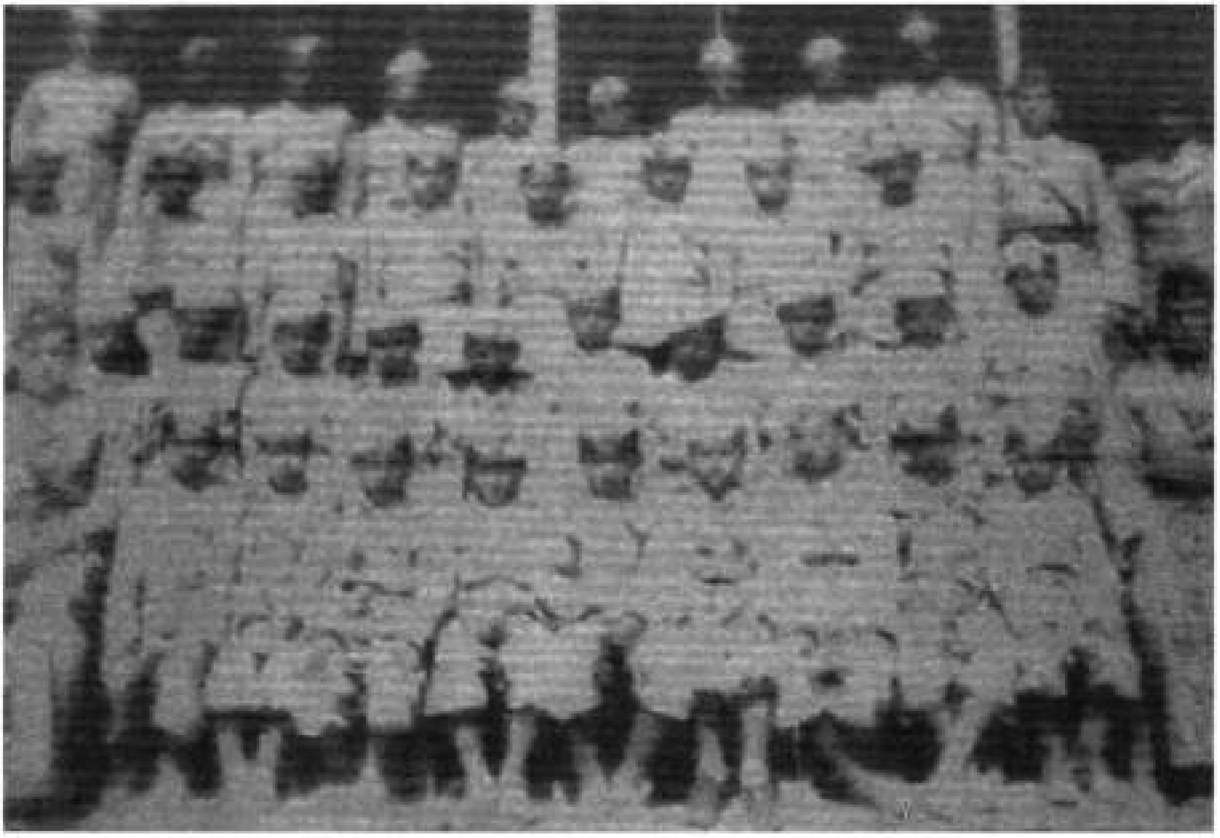

قوتابخانەی ئیمام قاسم ساڵانی ١٩٣٦-١٩٣٧

٦٥. محەمەد کەریم
٦٦. فەیزوڵڵا عەبدوڵڵا
٦٧. محەمەد وەلی
٦٨. قادر مەلا عومەر
٦٩. حەسیبە باباجان
٧٠. مەلیحە سدیق
٧١. ئەجیبە سەی نووری
٧٢. ڕووناك عومەر ئەحمەد
٧٣. زەکیە نوری بابان
٧٤. فەوزیە مەجید کەریم
٧٥. سەبریە سەعید
٧٦. ئەجلە عەبدولکەریم
٧٧. ناهیدە سەعید
٧٨. عەدەویە عەزەدین
٧٩. لەیلا جەلال
٨٠. سوهەیلە سدیق
٨١. سەبیحە قادر ئەفەندی
٨٢. ڕەمزیە ئەمین لەیلانی
٨٣. عەدالەت محەمەد عومەر
٨٤. هیشام محەمەد
٨٥. نەجات عومەر
٨٦. قادر مەحمود
٨٧. ئیحسان عومەر
٨٨. شێرزاد تاڵەبانی
٨٩. عەبدولڕەحمان ڕەزا
٩٠. سبغەتوڵڵا عەلی حیکمەت
٩١. غالب خورشید
٩٢. فازڵ محەمەد تاڵەبانی
٩٣. فایق سەید کاکە
٩٤. فەوزیە ڕەشید
٩٥. عەبدولمەجید عەبدولکەریم
٩٦. ڕەفیق عالی
٩٧. فەرەیدون فەخرەدین
٩٨. لەتیف عەبدولڕەحمان ئاتەوا
٩٩. شلێر ئەمین ئەفەندی
١٠٠. سەعدەدین نەجمەدین سابیر
١٠١. موفەق شەریف
١٠٢. نیشتیمان شەریف
١٠٣. پرشنگ سەعید تاڵەبانی
١٠٤. نائیبە عەبدوڵڵا
١٠٥. شوکریە محەمەد نەجیب
١٠٦. سابیر سەید حەکیم
١٠٧. محەمەد ئەدیب عەلی حکمەت
١٠٨. عەزدین مستەفا بەرزنجی
١٠٩. نیهال عەل سلاو
١١٠. ڕەشید ئیبراهیم غولام زەنگەنە
١١١. جەبار محەمەد ڕەسول
١١٢. فوئاد محەمەد مەجید
١١٣. ڕەعد مەحمود سامی
١١٤. ناهید محەمەد موختار
١١٥. ناهیدە عەبدولڕەحمان
١١٦. نەزیهە عەبدولڕەحمان قرگەیی
١١٧. تاریق قادر
١١٨. عەلی شێخ عەبدوڵڵا
١١٩. مەدیحە محەمەد
١٢٠. شەمسەدین عەبدوڵڵا
١٢١. ئەلماس سەعید
١٢٢. تەلعەت محەمەد تۆفیق
١٢٣. سوعاد نافع سدیق
١٢٤. عەبدولڕەحمان عاسی
١٢٥. ڕەفیق حیلمی سالح
١٢٦. ڕەمزی ڕەحیم
١٢٧. لەتیف حامد
١٢٨. سەردار فەتاح
١٢٩. هاشم ڕەئووف کوریە
١٣٠. شێرزاد حوسێن
١٣١. نەجم عەلی
١٣٢. ستار محەمەد ڕەسوڵ
١٣٣. عەزیز تاهیر
١٣٤. مزەفەر محەمەد
١٣٥. جەلال عەبدولڕەحمان
١٣٦. نەوزاد فازڵ
١٣٧. عەبدولڕەحمان ڕەزا
١٣٨. حیسام محەمەد موختار
١٣٩. عیرفان عەبدولحەمید
١٤٠. ستار جەبار
١٤١. ئەمین محەمەد ئەمین
١٤٢. نەجات ڕەفیق حیلمی
١٤٣. ئیسماعیل سەعید
١٤٤. نازەنین محەمەد ئەمین
١٤٥. فازڵ عەزیز
١٤٦. سیروان مەردان
١٤٧. محەمەد سەدرەدین
١٤٨. جاهیدە سابیر مەحمود
١٤٩. عەلائەدین حەسەن
١٥٠. ڕەشاد محەمەد ئەمین
١٥١. مەهدی مەردان
١٥٢. ناسیح عەبدوڵڵا
١٥٣. ئیحسان حوسێن
١٥٤. حەسەن سەعید
١٥٥. عەبدولڕەحمان عەبدوڵڵا
١٥٦. ئیلهام فەتاح
١٥٧. سامی محەمەد عارف
١٥٨. کەمال محەمەد وەلی
١٥٩. لوتفیە عەبدولواحید
١٦٠. پەخشان عەبدولواحید

١٦١. شاكیر سەید حەكیم
١٦٢. ئەحمەد مەلا كەریم
١٦٣. محەمەد سابیر مەحمود
١٦٤. گەلاوێژ سابیر حەكیم
١٦٥. نەسرین قایەق
١٦٦- نەجم عەلی
١٦٧- لەیلا ناسیح
١٦٨. تالیب شێخ تایر
١٦٨. موعتەبەر تۆفیق
١٦٩- عەبدوڵڵا مستەفا
١٧٠- سەباح محەمەد موختار
١٧١- سوهامە عەلی حوسێن
١٧٢- عەزەدین نووری
١٧٣- ڕەئووف هەمەرەندی
١٧٤- ئاهیر حەمید

* دووەم: ئەو مامۆستایانەی كە ئێستا لە ژیاندا ماون خودا تەمەنیان درێژكا و (داوای لێبووردن ئەكەم لەو كەسانەی ناویان لەبیر كراوەو نەنووسراوە لەبەر زۆری ناوەكان).

* مامۆستا پیاوەكان:

١. جەمال جەلال
٢. نازم سەعید
٣. كەمال ڕەشید
٤. عەلی ئیحسان سابیر
٥. فەوزی مەلا نووری
٦. محەمەد سالح مەلا عومەر
٧. نورەدین عەبدولڕەحمان
٨. عەبدوڵڵا نەجم سەراج
٩. عومەر مەلا مەحمود
١٠. تاریق عومەر
١١. محەمەد ڕەبیع عەلی
١٢. موستەنسر عەلی
١٣. سالح عەلی كاكە
١٤. چالاك شاكر حەكیم
١٥. فەهمی عەبدوڵڵا موختار
١٦. تاریق تاهیر
١٧. تەحسین عەبدولڕەحمان
١٨. سەباح مەحمود
١٩. قاسم جەلال
٢٠. جەمال محەمەد
٢١. جەلال محەمەد
٢٢. غەریب محەمەد
٢٣. جەعفەر زەینەل عابدین
٢٤. بەهادین ئەحمەد فەتاح
٢٥. فەخرەدین محەمەد عارف
٢٦. شێرزاد عەبدولواحید
٢٧. شێرزاد فاتیح محەمەد
٢٨. ئازاد فاتیح
٢٩. شوكور ئەسعەد
٣٠. حوسێن عەلی بەكر
٣١. سالح مەردان مالی
٣٢. بەهادین سالح
٣٣. محەمەد عەنبەر
٣٤. فاروق عەلی فەرەج
٣٥. محەمەد تاهیر
٣٦. مستەفا مەجید
٣٧. نورەدین مەجید
٣٨. عادل غەریب
٣٩. محەمەد شاكیر
٤٠. محەمەد ڕەفیق تەها
٤١. عەبدوڵا ئەمین
٤٢. عەلی ئەمین
٤٣. عادل عومەر
٤٤. ئەزار ئەمین نوری
٤٥. فاروق كامیل
٤٦. ئازاد ئەدهەم
٤٧. فەوزی حەمید
٤٨. ئازاد محەمەد سالح
٤٩. نەجات محەمەد سالح
٥٠. عەباس حوسێن
٥١. عیماد فەخرەدین
٥٢. نەجات كەریم تاتۆ
٥٣. فەیزوڵڵا عەبدوڵڵا
٥٤. عیزەدین حەمە خان
٥٥. عومەر حاجی عەلی
٥٦. ئەحمەد فەخری محەمەد
٥٧. یاسین عوسمان
٥٨. عەدنان عومەر
٥٩. نعمان عومەر
٦٠. سەلاح شێخ محەمەد سالح
٦١. بەهادین ڕەئفەت
٦٢. نەجدەت عەبدولخالق
٦٣. شەرەف محەمەد عەلی
٦٤. حەسەن محەمەد ئەمین
٦٥. تۆفیق یونس
٦٦. فاتیح بەرزنجی
٦٧. ئەمین كەریم
٦٨. شاسوار مستەفا
٦٩. كەریم مەعروف
٧٠. تەحسین عەلی
٧١. یاسین حەیدەر
٧٢. وداد ناسح
٧٣. بابا تاهیر جەلال
٧٤. حەسەن عوسمان وەهاب
٧٥. ئیسماعیل دەروێش
٧٦. تەها حەمید

٧٧. فەیسەڵ ئەمین
٧٨. ئەجات فازڵ
٧٩. ئەحمەد حوسێن
٨٠. فاروق ئیسماعیل
٨١. عوسمان وەلی
٨٢. عادل عەلی
٨٣. حەمید مەلا عومەر
٨٤. مەوجود محەمەد دەروێش
٨٥. رەفیق عەلی ئەفەندی
٨٦. ئەمین کامیل
٨٧. موئەفەق محەمەد قادر
٨٨. ئیسماعیل سدیق
٨٩. فەلاح حەسیب
٩٠. تاهیر عوسمان
٩١. مومتاز تاهیر
٩٢. عوسمان بەکر
٩٣. سەلاح شێخ محێدین
٩٤. حوسێن حەسەن
٩٥. عەبدولواحد حەسەن
٩٦. سەرتیب عەزیز
٩٧. غازی مەجید
٩٨. عەبدولقادر محەمەد
٩٩. رەئووف عەبدولکەریم
١٠٠. غازی محەمەد غالب
١٠١. محەمەد بەکر شەریف
١٠٢. فاروق عەزەدین
١٠٣. ئەجات محەمەد ئەمین
١٠٤. عەزەدین جەباری
١٠٥. سامی عومەر
١٠٦. نوری رەحیم
١٠٧. عوسمان عەلی ئەفەندی
١٠٨. نیزام ئەجم
١٠٩. نادر قادر
١١٠. مەزهەر ئیبراهیم
١١١. عومەر حوسێن
١١٢. ئەدیب شاکر
١١٣. بەختیار شاکر
١١٤. وریا عەلی حەمید
١١٥. سامی سالح
١١٦. نوری حەبیب مستەفا
١١٧. محەمەد تاهیر رەئووف
١١٨. کەریم ئەسعەد
١١٩. موحسن رەفعەت
١٢٠. فاروق وەلی
١٢١. هادی عومەر
١٢٢. عەدنان سدیق
١٢٣. ئەحمەد مەلا
١٢٤. عەبدولعەزیز لەتیف

١٢٥. عەبدوڵا عەبدولقادر سەربازی
١٢٦. دڵشاد محەمەد سەعید
١٢٧. تەحسین فایق
١٢٨. مەجید حەمە گوڵ
١٢٩. سعود محەمەد کەریم
١٣٠. فەرەیدون عوسمان
١٣١. تەحسین سەعدی
١٣٢. بەهادین شێخ عەبدولکەریم
١٣٣. جەلیل ئیبراهیم
١٣٤. جەلال ئیبراهیم
١٣٥. حوسێن عەزیز بەرزنجی
١٣٦. حوسێن عەلی حەسەن
١٣٧. قاسم مستەفا
١٣٨. فوئاد عوسمان
١٣٩. محەمەد عەبدوڵڵا
١٤٠. جەماڵ محەمەد سالح
١٤١. عومەر عوسمان سالح
١٤٢. ئازاد ئیبراهیم
١٤٣. شێروان ئامیق
١٤٤. سەرکەوت فازڵ
١٤٥. ئیبراهیم محێدین قادر
١٤٦. کەمال عەلی چاورەش
١٤٧. نورەدین قەرداش
١٤٨. جەلیل سالح
١٤٩. فەهمی ئەمین
١٥٠. عەبدولمەجید رەزا
١٥١. فازڵ محەمەد سالح
١٥٢. عەباس محەمەد سالح
١٥٣. شاکیر تاهیر
١٥٤. بێستون هیدایەت
١٥٥. ئەجات مستەفا
١٥٦. فەتحوڵڵا کەریم
١٥٧. شەهاب ئەحمەد
١٥٨. محێدین مەحمود
١٥٩. موحسین عەلی
١٦٠. ساماڵ ئەمین
١٦١. عەبدولرەحمان عاسی
١٦٢. خورشید رەشید
١٦٣. دلێر جوامێر
١٦٤. جەمال محەمەد سلێمان
١٦٥. حەسەن مەلا عەلی
١٦٦. ئایدن جەلال
١٦٧. محەمەد برزۆ
١٦٨. فوئاد ئەحمەد هەمەوەندی
١٦٩. فەرەیدون مەحمود
١٧٠. ئەجات شێخ کەریم
١٧١. مەحمود عەبدولکەریم
١٧٢. عەبدولمجید ئەحمەد

١٧٣. فاتیح میرزا زەنگەنە
١٧٤. مەعروف ئەحمەد
١٧٥. مەحمود ئەمین
١٧٦. عەبدولقادر مەعروف
١٧٧. محەمەد حەسەن خورشید
١٧٨. جەودەت عەبدولڕەحمان عیزەت
١٧٩. نوری عوسمان کەبابچی
١٨٠. هاشم نائیب
١٨١. حوسێن عەبدولڕەزاق
١٨٢. عەبدولقادر عەبدوڵڵا
١٨٣. شەوکەت شوکور
١٨٤. محەمەد پیر داود
١٨٥. سیامەند بەهرۆز
١٨٦. تاریق محەمەد ئەمین
١٨٧. خالید سەعید
١٨٨. خالید حەسەن
١٨٩. ئەحمەد ئەمین
١٩٠. عادل سەعید شەریف
١٩١. محەمەد کەریم سالح
١٩٢. حەسەن عەبدولکەریم
١٩٣. سەردار نازم سەعید
١٩٤. میقداد جەمیل
١٩٥. جەمال جەمیل
١٩٦. محەمەد نەزهەت
١٩٧. جەلال حەسەن فەرەج
١٩٨. عەبدولڕەحمان ئەحمەد شوانی
١٩٩. موفەق ئەحمەد
٢٠٠. شوان عەبدوڵڵا نەجم
٢٠١. ئیبراهیم محێدین قادر
٢٠٢. زیاد مستەفا بەهادین
٢٠٣. سەباح محەمەد تاهیر
٢٠٤. کامەران ڕەئووف قەرداش
٢٠٥. عەبدوڵڵا شەریف
٢٠٦. وەهبی سابیر
٢٠٧. عەبدولجەبار بەشیر پیر داود
٢٠٨. عەبدولقادر محەمەد خەلەفە قادر
٢٠٩. قادر شەفیق
٢١٠. شێرزاد ڕەشید
٢١١. عەبدولقادر عەبدولفەتاح
٢١٢. غازی موسا
٢١٣. محەمەد شەریف
٢١٤. عەبدولحەمید محەمەد
٢١٥. ئەحمەد مستەفا فەتحوڵڵا
٢١٦. عەدنان عەبدوڵڵا
٢١٧. ڕەزا حامد بەرزنجی
٢١٨. جەودەت سالح
٢١٩. ئیسماعیل سالح
٢٢٠. عەبدولقادر عەبدوڵڵا عومەر
٢٢١. ئەرجومەند هیدایەت
٢٢٢. حەسەن شێخۆ
٢٢٣. ئەکبەر سەبیح
٢٢٤. محەمەد سوبحی عەلی
٢٢٥. ئەنوەر عومەر
٢٢٦. ئەحمەد عەبدولڕەحمان عەلی
٢٢٧. هیوا جومعە سەیدە
٢٢٨. سەباح حەبیب قادر
٢٢٩. عەبدولمەوجود محەمەد عەلی
٢٣٠. فەتاح نوری
٢٣١. محەمەد ڕەمەزان ئیبراهیم
٢٣٢. تەحسین ڕەشید
٢٣٣. ئیبراهیم سلێمان محەمەد
٢٣٤. ئامانج ئیبراهیم سلێمان
٢٣٥. حەمید نوری
٢٣٦. عوسمان شوکور
٢٣٧. نەجدەت حیکمەت
٢٣٨. دڵشاد عەبدوڵڵا
٢٣٩. قاسم عەلی
٢٤٠. ئەحمەد محەمەد
٢٤١. نورەدین تامیق
٢٤٢. ئەحمەد جومعە
٢٤٣. محەمەد قادر
٢٤٤. موحسن کەریم
٢٤٥. پۆلا عەبدولڕەحمان
٢٤٦. هیوا وەهاب
٢٤٧. عەبدولڕەحیم ئەحمەد
٢٤٨. قاسم محەمەد ئەحمەد
٢٤٩. قوباد حوسێن
٢٥٠. مەهدی بورهان
٢٥١. عەلی ڕەمەزان ئەمین
٢٥٢. شوکور خەلیفە
٢٥٣. موحسن عەلی
٢٥٤. مەحمود ئەحمەد
٢٥٥. سەباح ئەسعد ئەمین
٢٥٦. عەبدولڕەحمان محەمەد
٢٥٧. ڕێبوار عوسمان
٢٥٨. سیروان سەمین
٢٥٩. قاسم عیزەت
٢٦٠. تەحسین کەریم
٢٦١. عەبدین عەبدولمەجید
٢٦٢. جەمال عوسمان
٢٦٣. حەمید مەجید
٢٦٤. خالید حەمید ئەحمەد
٢٦٥. سەلاح عیسامەدین
٢٦٦. نیهاد خەلیل ڕەشید
٢٦٧. عەبدولقادر سەید ئەحمەد جەباری
٢٦٨. لەتیف سابیر

٢٦٩. موکەڕەم فاتیح
٢٧٠. غازی مەلا نوری
٢٧١. لطیف سەید تاهیر
٢٧٢. خورشید محەمەد مەجید
٢٧٣. مەلا مەهدی
٢٧٤. سەباح محەمەد نوری
٢٧٥. عوسمان عومەر
٢٧٦. حوسێن محەمەد سالح
٢٧٧. ئەحمەد قەرەداغی
٢٧٨. عارف مەعروف
٢٧٩. موعتەسم عەبدولجەبار
٢٨٠. سەباح موسا
٢٨١. ئەوزاد عەلی شێخانی
٢٨٢. جومعە محەمەد مەحمود
٢٨٣. دلشاد ڕەشید
٢٨٤. حوسێن عەبدولکەریم
٢٨٥. غازی یەحیا
٢٨٦. بێستون جەلیل عادل
٢٨٧. محەمەد کەریم سالح
٢٨٨. مستەفا محەمەد کەریم
٢٨٩. ئازاد محەمەد
٢٩٠. فەرید محەمەد ئەمین
٢٩١. عەدنان عەبدوڵڵا
٢٩٢. عەبدولقادر بەشیر
٢٩٣. حەسەن عەباس بارام
٢٩٤. محەمەد عەباس بارام
٢٩٥. سەلاحەدین عەباس
٢٩٦. ئەحمەد نەجمەدین
٢٩٧. سەباح خالید
٢٩٨. عەبدولجەبار عەبدولڕەحمان – شۆڕیجە
٢٩٩. محەمەد حەسیب
٣٠٠. ئالان نەجمەت
٣٠١. خەیروڵڵا محەمەد عەلی
٣٠٢. نورەدین حوسێن
٣٠٣. بورهان عەبدولسەلام
٣٠٤. ستار عەبدوڵڵا
٣٠٥. عەلی محەمەد سەعید
٣٠٦. مەریوان فازڵ
٣٠٧. عەلی زەنگەنە
٣٠٨. محەمەد مستەفا سەعید
٣٠٩. محەمەد زەکی عەبدوڵڵا
٣١٠. سەفوەت هاوار
٣١١. موحسن عەبدولحەمید
٣١٢. ڕەفعەت عەلی
٣١٣. نورەدین مەعروف
٣١٤. تالیب محەمەد
٣١٥. بەهجەت ڕەئووف
٣١٦. جەمال ڕەشید
٣١٧. زەنون محەمەد
٣١٨. عوسمان عەلی
٣١٩. سەلاح نوری غەزال
٣٢٠. نورەدین سدیق
٣٢١. ڕەفیق محەمەد محێدین
٣٢٢. فوئاد حاجی محەمەد
٣٢٣. خەلیل حەمە ڕەشید کەریم
٣٢٤. هیوا حەسەن
٣٢٥. نورەدین عوسمان سۆفی
٣٢٦. کاکە ئازاد ئەحمەد عوسمان سۆفی
٣٢٧. عەبدولڕەحمان محەمەد سالح
٣٢٨. ئەنوەر نورەدین
٣٢٩. سەلاح بەهادین محەمەد
٣٣٠. هاشم عەبدولڕەحمان سەلیم
٣٣١. یاسین تاهیر عەبدوڵڵا
٣٣٢. ئاراس ئیبراهیم ڕەشید
٣٣٣. سامان محەمەد
٣٣٤. عیرفان عومەر
٣٣٥. محەمەد نەسرەدین دارا
٣٣٦. ئاریان حەمید
٣٣٧. باسم عەلائەدین حەسەن
٣٣٨. ماجد سەباح عەلی
٣٣٩. فەلاح حوسێن خورشید
٣٤٠. عەباس عەبدوڵڵا
٣٤١. شەماڵ فازڵ غەفوور
٣٤٢. ئازم محەمەد محێدین
٣٤٣. عەدنان حەسەن عەلی
٣٤٤. سامان محەمەد ئەمین
٣٤٥. نورەدین ئەحمەد فەتاح
٣٤٦. فائیق حامید
٣٤٧. عەزیز عەبدولڕەحمان
٣٤٨. زەکی تاڵەبانی
٣٤٩. سالح سەربازی
٣٥٠. شوان ڕەشید
٣٥١. سەردار ئەحمەد ڕەحیم
٣٥٢. سامی تەها
٣٥٣. ڕەشید محەمەد عەلی
٣٥٤. عەلی کامیل جەلال
٣٥٥. عەبدولمەجید مستەفا قادر
٣٥٦. سەردار عەبدوڵڵا سالح
٣٥٧. کەمال مەحمود حامید
٣٥٨. مستەفا مەحمود حامید
٣٥٩. خالید عەلی
٣٦٠. نەجات عەلی
٣٦١. محەمەد سەنگار
٣٦٢. عەلی عەبدوڵڵا موزەمید
٣٦٣. عەلی محەمەد
٣٦٤. ئەسعەد عەزیز

٣٦٥. ماجید محەمەد ئەمین
٣٦٦. محەمەد سالح خورشید
٣٦٧- جەبار عەبدولرەحمان
٣٦٨- کەریم ڕەمزی ئەفەندی
٣٦٩- عەلی حوسێن
٣٧٠- عومەر قارەمان

* مامۆستا ئافرەتەکان:
١. نەجیبە مستەفا
٢. نەجیبە محەمەد عومەر
٣. گەلاوێژ عەلی
٤. پاکیزە عەلی
٥. سەورە عەلی
٦. ئاواز فاتیح
٧. سوهەیلە فاتیح
٨. سەبریە عەبدولسەلام
٩. شوکریە عەبدولسەلام
١٠. ڕووناک عەبدولسەلام
١١. فەوزیە عومەر
١٢. ناهیدە محەمەد ئەمین
١٣. کافیە محەمەد ئەمین
١٤. پاکیزە محەمەد موراد
١٥. فەوزیە نامیق
١٦. سوهام نامیق
١٧. نەجلا فاتیح
١٨. نەسرین مەلا نوری
١٩. پرشنگ مەلا نوری
٢٠. نەرمین عومەر
٢١. قومری تەها
٢٢. نەدرە عەبدولکەریم
٢٣. پاکیزە ئەحمەد محەمەد عارف
٢٤. ناهیدە ئەحمەد محەمەد عارف
٢٥. فایزە ئەحمەد محەمەد عارف
٢٦. فریال یونس
٢٧. خالیدە حوسێن بەنا
٢٨. شەعلە کامیل
٢٩. ئەلماس ئەمین عوسمان
٣٠. ئەمیرە محەمەد نەجیب
٣١. سوعاد عەلی چاورەش
٣٢. سوهەیلە عەبدولخالق
٣٣. مەلیحە عەبدولخالق
٣٤. فایزە محەمەد نوری
٣٥. بەیان محەمەد نوری
٣٦. ژیان محەمەد نوری
٣٧. سوعاد سەعدوللا
٣٨. حەسیبە مەلا عەبدوللا
٣٩. نوخشە عەزیز بەرزنجی
٤٠. پاکیزە سەید نوری
٤١. فوزیە سەید نوری
٤٢. سوهەیلە نافع
٤٣. نەزاهەت نافع
٤٤. نەجات نافع
٤٥. نەسرین نافع
٤٦. سوهام سەید تاهیر
٤٧. سوعاد غەفوور
٤٨. سوهام غەفوور
٤٩. فەخریە عەبدولرەحمان
٥٠. مەسنەت ئەمین
٥١. ناهیدە جەلال
٥٢. نەسرین جەلال
٥٣. ئەلماس عیزەدین
٥٤. چنوور ئەحمەد
٥٥. نەسرین ئەحمەد
٥٦. پاکیزە شێخ محەمەد سالح
٥٧. ژیان عەبدولجەبار تاهیر
٥٨. پەروین سەید ئەحمەد
٥٩. نەرمین سەید ئەحمەد
٦٠. پەری عوبێد
٦١. نەسرین عەلی
٦٢. مەلیحە عەلی
٦٣. گێلاس موعتەسەم
٦٤. هەتاو نەجیب
٦٥. گولزار نەجیب
٦٦. ڕەسمیە ئیسماعیل
٦٧. سوریە قادر
٦٨. سروە فایەق مەلا قادر
٦٩. ئومیدە فایەق مەلا قادر
٧٠. لاولاو سدیق
٧١. سەورە کەریم
٧٢. شەکەرە یاسین
٧٣. ئامینە سالح
٧٤. ئەلماس عەبدولرەحمان
٧٥. شلێر فایەق
٧٦. خەدیجە شێخ جەمیل تالەبانی
٧٧. نەسرین شاکر حەکیم
٧٨. گەلاوێژ ئەدهەم
٧٩. سوهەیلە پیرداود
٨٠. ئەمیرە تۆفیق
٨١. ژیان ڕەشید
٨٢. سوعاد عەبدولرەحمان
٨٣. پەروین مەجید
٨٤. نەزیرە ئەمین لەیلانی
٨٥. ئومیدە بەهادین
٨٦. شیلان فەتحی
٨٧. ڕووناک تالیب
٨٨. بەدریە عەباس

٨٩. سوعاد محەمەد سالح
٩٠. ئالان ئەجدەت
٩١. شلێر ئەمین سالح
٩٢. سەیران تۆفیق
٩٣. هێرۆ عەبدولعزیز
٩٤. پەروین حەمید
٩٥. نیشتمان ڕەشید
٩٦. لەیلا سابیر حەکیم
٩٧. هەنا مستەفا
٩٨. ئەمەل عەلی بەکر
٩٩. شەوقیە کەریم سەعید
١٠٠. دلسۆز جەلال
١٠١. ئەسرین شێخۆ
١٠٢. ئەبیهە مەحمود
١٠٣. درەخشان جەلال
١٠٤. تسار شێخ ئیبراهیم
١٠٥. فایزە کامیل
١٠٦. ئاواز عەلی
١٠٧. وداد فازڵ
١٠٨. سوعاد فازڵ
١٠٩. سەبیحە حوسێن
١١٠. خالیدە حوسێن
١١١. ئەسرین محەمەد قەرەداغی
١١٢. نیگار عەبدولستار تاهیر
١١٣. ئایدن فایەق
١١٤. ڕووناک مەحمود ئیبراهیم
١١٥. سەمیرە سەروەت
١١٦. ئەمیرە سەروەت
١١٧. فەوزیە عەبدولرەزاق سالح
١١٨. گوڵتان شەفیق
١١٩. ئەیتان شەفیق
١٢٠. نیهایەت شەفیق
١٢١. هیام محەمەد
١٢٢. کەژاڵ محەمەد
١٢٣. وەفا یوسف
١٢٤. گەلاوێژ ئیبراهیم
١٢٥. ئامینە کەریم
١٢٦. حەسیبە مەردان
١٢٧. ئەسرین مەردان
١٢٨. لەیلا محەمەد
١٢٩. چنوور کەریم لەیلانی
١٣٠. ئەزمیە کەریم لەیلانی
١٣١. ئازادە کەریم لەیلانی
١٣٢. پایزە ڕەمزی ئەفەندی
١٣٣. فایزە مەجید
١٣٤. عەدالەت سەی شوکر
١٣٥. فەزیلە محەمەد ئەمین
١٣٧. خالیدە ئامیق شاکیر
١٣٨. بەیان ئەمین
١٣٩. کاژاڵ کەمال غەریب
١٤٠. لەیلا عەلی
١٤١. سوهام ڕەمزا
١٤٢. کافیە ڕەمزا
١٤٣. سوهەیلە مەلا ڕەمزا
١٤٤. سوعاد تالیب
١٤٥. ئەسرین ڕەفعەت
١٤٦. واجدە وەلی
١٤٧. پاکیزە وەلی
١٤٨. سنەوبەر عەبدولقادر
١٤٩. ئەزیزە عومەر
١٥٠. ساجدە جەبار
١٥١. سوهەیلە جەبار
١٥٢. شلێر عوسمان
١٥٣. فایدە جەبار
١٥٤. فکریە ئامیق
١٥٥. ئەرمین کەمال
١٥٦. ساهیرە بەهادین
١٥٧. زاهیدە محەمەد سەڕاج
١٥٨. لەیلا سەعدی
١٥٩. دیار عەلی حەمید
١٦٠. ڕووناک هیدایەت
١٦١. ئەمیعە عەبدوڵلا
١٦٢. لەیلا مستەفا
١٦٣. شادیە ڕەئووف
١٦٤. ئەسرین نوری غەزال
١٦٥. سورەیا ئەحمەد
١٦٦. جوان ئامیق
١٦٧. ئەجیبە نوری خورشید
١٦٨. هیجران محەمەد
١٦٩. ئیهال خادم سجادە
١٧٠. فریال خادم سجادە
١٧١. گوڵەر شەفیق
١٧٢. ئەرمین حوسێن
١٧٣. سەلوا محەمەد عەلی
١٧٤. ئەدوە محەمەد عەلی
١٧٥. نادیە محەمەد سالح
١٧٦. ئەرمین سالح
١٧٧. ئەسرین سالح
١٧٨. ئەمیرە لەتیف
١٧٩. فەوزیە ئەسعەد
١٨٠. ئاشتی سالح
١٨١. ئەزیزە محەمەد
١٨٢. پەری ئەحمەد
١٨٣. سەعدیە حەمە سەعید

١٨٥. ئەسرین مەحموود
١٨٦. حەلیمە محەمەد
١٨٧. ئیهایەت حەمەسەعید
١٨٨. خالیدە شوکر
١٨٩. نەرمین فایق
١٩٠. نەریمان فایق
١٩١. ئەسرین فازل تاڵەبانی
١٩٢. سەعدیە عەزیز
١٩٣. ڕووناك ئیسماعیل
١٩٤. تارا عارف
١٩٥. پەرژین تاڵەبانی
١٩٦. پرشنگ بەهرۆز
١٩٧. وداد سابیر حەکیم
١٩٨. عالیە سابیر حەکیم
١٩٩. شوکریە ئەحمەد
٢٠٠. عەزیزە سابیر لەیلانی
٢٠١. ئیبتسام سابیر مەحمود
٢٠٢. شەیدا مەحمود مەجید
٢٠٣. بەدیعە عەبدوڵڵا
٢٠٤. ئاوات نورەدین
٢٠٥. ئەمیرە محەمەد
٢٠٦. ئەسرین ئەحمەد فەرەج
٢٠٧. فایزە لەتیف
٢٠٨. ئاواز لەتیف
٢٠٩. فریال عەبدولرەحمان
٢١٠. شوکریە مەلا عەلی فەتحوڵڵا
٢١١. فەوزیە مەلا عەلی ئەتحوڵڵا
٢١٢. ئولکی عەتا عەبدوڵڵا
٢١٣. سەلامە عەتائوڵڵا
٢١٤. لەیلا مەردان
٢١٥. سوریە مەردان
٢١٦. ئیلهام هاوار
٢١٧. نازەنین جەمال
٢١٨. ئەسرین ڕەئووف ناجی
٢١٩. فەوزیە شەفیق
٢٢٠. ئەسرین شەفیق
٢٢١. کوێستان عارف
٢٢٢. شەهلا فازل کەریم
٢٢٣. ئەسرین محەمەد
٢٢٤. نیعمەت نامیق
٢٢٥. پەیمان ئەحمەد
٢٢٦. ڕێزان ئەمین سالح
٢٢٧. کۆچەر کەریم عەبدولرەحمان
٢٢٨. سوهام ئەجمەدین سابیر
٢٢٩. قومریە حاجی جەبار
٢٣٠. بەیان حاجی جەبار
٢٣١. ئیان حاجی جەبار
٢٣٢. نیشتمان ڕەئووف قەرداش
٢٣٣. شەهلا مەحمود تۆفیق
٢٣٤. دیاری مستەفا بەهادین
٢٣٥. سروە شێخ مارف
٢٣٦. شادمان شێخ مارف
٢٣٧. بەیان کاکە
٢٣٨. سنەوبەر ئیبراهیم
٢٣٩. فاتمە میرزا قادر
٢٤٠. لەیلا بایز
٢٤١. نەوال عادل غەریب
٢٤٢. نەجات سالح سەلیم
٢٤٣. سوهیلە جەعفر سەلمان
٢٤٤. ئەسرین عەبدوڵڵا ڕەفیق
٢٤٥. پەرژین فەتاح فارس
٢٤٦. ئەلماس عەبدولرەحمان پشدەری
٢٤٧. نیعمەت بەکر
٢٤٨. نەبیلە ئەحمەد
٢٤٩. پەروین رحمان
٢٥٠. هێرۆ ئیحسان عومەر
٢٥١. ئەسرین ڕەحمان
٢٥٢. شوکریە محەمەد عەبدوڵڵا
٢٥٣. شەهلە عوسمان
٢٥٤. فاتمە ئەحمەد
٢٥٥. فاتمە ئەمین زەنگەنە
٢٥٦. ئەسرین ئەمین زەنگەنە
٢٥٧. نەجیبە عەبدولمەجید فەرج
٢٥٨. مونیرە مەحمود
٢٥٩. نەرمین بەهادین ڕەئووف
٢٦٠. گەلاوێژ محەمەد ئەحمەد
٢٦١. شەهلا فوئاد
٢٦٢. ئیخلاس فاتیح
٢٦٣. گەلاوێژ سەعید
٢٦٤. ژیان محەمەد ئەمین
٢٦٥. ساجیدە ئەنور
٢٦٦. مەیاسە عەزەدین
٢٦٧. بوشرا عەزەدین
٢٦٨. حەسیبە عەبدوڵڵا
٢٦٩. عاتیفە عەبدولرەحمان
٢٧٠. سوزان بورهان
٢٧١. مژدە محەمەد سالح
٢٧٢. قەدریە عارف مەعرووف
٢٧٣. شوعلە لەتیف
٢٧٤. لەیلا مەتاف
٢٧٥. عالیە ڕەشید
٢٧٦. گولتان عەلی
٢٧٧. فریال عەبدولرەحمان
٢٧٨. هدی کامیل
٢٧٩. نیعمەت کامیل
٢٨٠. جوان جەلال

٢٨١. ئیقبال محەمەد ڕەشید
٢٨٢. لەمیعە عوسمان
٢٨٣. ئاشتی عەبدوڵڵا
٢٨٤. ئاسك چالاك
٢٨٥. پەروین عەبدولڕەحمان
٢٨٦. نەسرین عەبدولڕەحمان
٢٨٧. ڕووناك زاهیر
٢٨٨. سازان نوری
٢٨٩. شادان عومەر
٢٩٠. گەلاویژ ئیسماعیل
٢٩١. پەروین عەلی
٢٩٢. سوهیلە عیزەت
٢٩٣. ئەرخەوان ئیحسان
٢٩٤. ئامال فەیزوڵڵا
٢٩٥. خالیدە فەیزوڵڵا
٢٩٦. نەرمین سەعدوڵڵا
٢٩٧. نیگار سەعدوڵڵا
٢٩٨. زکرا عەبدولموحسین
٢٩٩. سوندس عەبدولموحسین
٣٠٠. هەنا یوسف
٣٠١. ڤیان تەحسین
٣٠٢. ئاوات ئەحمەد
٣٠٣. ئەدیبە عەلی سالح
٣٠٤. شیرین فاتیح
٣٠٥. بەدریە حوسێن
٣٠٦. قەدریە عەبدولڕەحمان
٣٠٧. کوێستان ڕەشید
٣٠٨. ئامیدە ڕەفیق حیلمی
٣٠٩. نەهلە محەمەد تۆفیق
٣١٠. ئاواز عەلی کەریم
٣١١. ئاراز عەزیز
٣١٢. بەیان محەمەد عەلی
٣١٣. ڕووناك محەمەد ئەمین
٣١٤. مەدیحە عەلی
٣١٥. نەرمین محەمەد سۆق
٣١٦. بەدیعە قادر
٣١٧. شیرین عەزیز
٣١٨. ئیلهام نەجمەدین سابیر
٣١٩. نەزاکەت محەمەد تالیب
٣٢٠. سوندس محەمەد ئامیق
٣٢١. شلێر سالح عەبدوڵڵا بەگ
٣٢٢. لەیلا نوری
٣٢٣. کەوسەر عەزیز
٣٢٤. ئامیدە حوسێن خورشید
٣٢٥. جوان کەریم ئەحمەد
٣٢٦. عائشە کەریم ئەحمەد
٣٢٧. سەمیرە عوسمان حوسێن
٣٢٨. وداد نوری غەریب

٣٢٩. کوردستان عوسمان سۆق
٣٣٠. شیرین جەلال عەبدولواحید
٣٣١. سروە تاریق عومەر
٣٣٢. ڕووناك جەماڵ ئەحمەد
٣٣٣. ئاشتی عوسمان ئەسعەد
٣٣٤. نازەنین محەمەد
٣٣٥. نەجیبە محەمەد
٣٣٦. پەروین ئەحمەد فەتاح
٣٣٧. سەعدیە سلاح نوری
٣٣٨. شەرمین بایز مەحمود
٣٣٩. نەرمین ڕەئوف سادق
٣٤٠. شادیە حەسیب محەمەد
٣٤١. سەلوا محەمەد ئامیق
٣٤٢. ئالە تۆفیق حەسەن
٣٤٣. سەدریە نورەدین ئەحمەد
٣٤٤. مهاباد جەماڵ عەزیز
٣٤٥. سەعادەت ئەحمەد سەعید
٣٤٦. سوندس خەلیل
٣٤٧. ئیخلاس نوعمان عەبدولڕەزاق
٣٤٨. ئەمیرە عومەر مەحمود
٣٤٩. کاستێن عەبدولخالق حەمەسەعید
٣٥٠. ئەدیبە عوبێد بابان
٣٥١. ئەمیرە عەلی محەمەد عەبدولڕەحمان
٣٥٢. سنەوبەر جەمیل بابان
٣٥٣. سەمیرە بەهادین
٣٥٤. سەمیرە ئەمین
٣٥٥. ئەحلام نەجمەدین
٣٥٦. لەبیبە شاکیر
٣٥٧. وەفیقە جەمیل
٣٥٨. شادیە ئامیق
٣٥٩. چرۆ سەردار
٣٦٠. هێرۆ سەردار
٣٦١. مەیسون عەبدولجەبار
٣٦٢. سەمیرە حوسێن
٣٦٣. ڕێزان ئەحمەد فەتاح
٣٦٤. شلێر غالیب خەلیفە عەبدوڵڵا
٣٦٥. شلێرە شێخ سدیق عەبدولڕەحمان
٣٦٦. لەیلا ئەحمەد لەتیف
٣٦٧. ڕەمزیە محەمەد
٣٦٨- سوهام ئاسیح
٣٦٩- فەوزیە ڕەمزی ئەفەندی
٣٧٠- ڕووناك ڕەمزی ئەفەندی
٣٧١- بەخشان ڕەمزی ئەفەندی
٣٧٢- حەسنا ئەمین
٣٧٣- فاتیمە موعتەسەم خەلیفە
٣٧٤- ئیبراهیم مەلا خالید

*** ناوی ئەو مامۆستایانەی بەشداربوونە لە کۆنگرەکانی یەکێتی مامۆستایانی کوردستان کە خەڵکی ئەم دەڤەربوونە (ئیمام قاسم-کەرکوک):**

١. حەسیب محەمەد ئەمین
٢. رەئووف بابە
٣. فاتیح محەمەد ئەمین
٤. شێروان ئامیق ئەحمەد
٥. نەجیب سالح
٦. عوسمان عەلی قادر
٧. عەبدولرەحمان رەزا گۆگجەیی
٨. هۆشمەند هەورامی
٩. عەبدولخالق عەبدولرەحمان
١٠. شێرزاد حوسێن جەباری
١١. جەمال سالح
١٢. جومعە سەید قادر
١٣. محەمەد قەرەداغی
١٤. بەهادین رەئووف
١٥. عەبدولقادر حاجی محەمەد
١٦. عەبدولقادر مەلا عومەر گومبەتی
١٧. مەلا ئەمین زەنگەنە

*** ناوی مامۆستایانی زانکۆ (دبلۆمی باڵاو ماجستێرو دکتۆرا کۆچکردووان ١-١٢):-**

١. جەلال محەمەد سالح
٢. ناجی عەباس
٣. عەبدولستار تاهیر شەریف
٤. ئەمین ئەحمەد چەلەبی
٥. نەوزاد فازڵ
٦. سەعید عەبدولرەحمان عیزەت
٧. حسام محەمەد پیرۆزخان
٨. عیرفان عەبدولحەمید
٩. سەعدی ئیسماعیل بەرزنجی
١٠. دڵشاد فەخری
١١. محەمەد رەمەزان
١٢. عاسی عەبدولکەریم
١٣. سەلاح میرزا
١٤. نیزامەدین عەبدولحەمید
١٥. موحسن عەبدولحەمید
١٦. ئازاد محەمەد شێخانی
١٧. رەفعەت عەلی ئەفەنی
١٨. عومەر ئیبراهیم تۆفیق
١٩. سەلاح جەبار تاهیر
٢٠. زەنون محەمەد پیریادی
٢١. رەفیق شوان
٢٢. نەبیل عادل فەخری
٢٣. بەرزان عومەر ئەحمەد
٢٤. جەمال رەشید ئەحمەد
٢٥. مارف عومەر گوڵ
٢٦. ساهیر سابیر حەکیم
٢٧. ناجی عەبدولرەحمان ناجی
٢٨. غازی عەبدولرەحمان ناجی
٢٩. یاوز شەفیق
٣٠. بەهجەت رەئووف ناجی
٣١. دڵشاد رەسول عەزیز
٣٢. نەوزاد فەقێ فەتاح
٣٣. سەفوەت هاوار
٣٤. شاهین سابیر ئەحمەد
٣٥. جەبار سابیر ئەحمەد
٣٦. کامەران فازڵ
٣٧. نورەدین مەعروف
٣٨. عادل محمەد رەحیم
٣٩. محەمەد بەکر
٤٠. سەباح ئەحمەد نەجار
٤١. سەباح موسا
٤٢. محەمەد زەکی عەبدوڵڵا
٤٣. ئەدیب نوری
٤٤. رەفیق فەتحوڵڵا
٤٥. ئاشتی مەعدی
٤٦. فاروق پیرداوود
٤٧. دڵێر هیدایەت
٤٨. تالیب حوسێن
٤٩. نوری یاسین هەرزانی
٥٠. بەهجەت تەیفور
٥١. سوبحی کەمال حەسون
٥٢. عەبدولجەبار مستەفا باخەوان
٥٣. سیروان جیهاد عەبدولواحد
٥٤. مەریوان تاڵەبانی
٥٥. عەبدولخالق قادر خورشید
٥٦. نورەدین سدیق
٥٧. نیهاد بەهادین سالح
٥٨. شێرکۆ عومەر
٥٩. محەمەد ئەحمەد هەمەوەندی
٦٠. نوری جەمیل تاڵەبانی
٦١. موکەرەم تالەبانی
٦٢. مستەفا زەنگەنە
٦٣. جەبار قادر
٦٤. ئازاد باخەوان
٦٥. سیروان ئەحمەد
٦٦. بەختیار ئەمین
٦٧. محەمەد فەخری عومەر
٦٨. شاڵاو فەوزی
٦٩. مەرام غازی
٧٠. سەلاح نوری غەزال
٧١. سۆران محەمەد فەتاح زەنگەنە
٧٢. ئەحمەد چالاک شاکر

٧٣. لەتیف سەعید بەرزنجی
٧٤. بورهان عوسمان حوسێن
٧٥. ئازاد محەمەد شوان
٧٦. مەریوان نەجات
٧٧. پیرۆزت جەودەت
٧٨. کاوە مەحمود شاکر
٧٩. ئامینە کەریم حوسێن
٨٠. کامەران سالحی
٨١. ڕۆژە بورهان
٨٢. سەعید عومەر
٨٣. سوزان حەسەن
٨٤. شێرزاد نەجیب تاڵەبانی
٨٥. ناهیدە تاڵەبانی
٨٦. سالح فاتیح
٨٧. عەبدولکەریم نەجم
٨٨. تاهیر محەمەد عەبدولکەریم
٨٩. محەمەد مستەفا سەعید
٩٠. ئاواز بەهرۆز
٩١. حەمید فەخرەدین
٩٢. نەوزاد کاکە
٩٣. یونس سادق
٩٤. حەیدەر عوسمان
٩٥. محەمەد ڕەفیق فەتاح
٩٦. ئازاد هەمەوەندی
٩٧. ئەحمەد عەبدوڵڵا فەتحوڵڵا
٩٨. شەهاب شێخ تەیب
٩٩. چرۆ ئەحمەد خورشید
١٠٠. لەیلا عەبدولخالق
١٠١. سەباح هاوار
١٠٢. زبێدە نەجات مستەفا
١٠٣. سامی سالح ئەفەندی
١٠٤. حوسێن مەلا عەلی
١٠٥. کەریم تاها تاهیر
١٠٦. عەدنان قادر زەنگەنە
١٠٧. فەرهاد شێخ مارف بەرزنجی
١٠٨. ئاورینگ بایز
١٠٩. لەنجە ئیحسان عومەر
١١٠. ئارات نەجیب حەسەن
١١١. قادر مستەفا قادر
١١٢. زیاد جەمیل تاڵەبانی
١١٣. نەجاح هاوار
١١٤. نیگار سەلاحەدین عەباس
١١٥. نەرمین عەلی
١١٦. ئاڤان سەفین محەمەد
١١٧. ئیهاد عەبدولجەبار جەلال
١١٨. ئازاد حەمە
١١٩. لەیلا بابا عەلی بەرزنجی
١٢٠. ئالان غەفوور
١٢١. محەمەد عەلی ئیحسان
١٢٢. بورهان دەرویش
١٢٣. مەهدی سابیر
١٢٤. نورەدین تەحسین
١٢٥. هاوار حوسێن
١٢٦. یوسف عەبدولموحسین
١٢٧. عەلی حەسەن
١٢٨. سەباح بەهادین محێدین
١٢٩. فراس بورهان
١٣٠. کەمال مەجید
١٣١. زەکی مەردان
١٣٢. جەماڵ ئەحمەد قەرەداغی
١٣٣. ئیحسان هەمەوەندی
١٣٤. سەلاح گەرمیانی
١٣٥. چیا فەخری عومەر
١٣٦. هێمن بورهان
١٣٧. دلشاد مەحمود عەبدولڕەحمان
١٣٨. نەسرین ئەحمەد
١٣٩. نەجات عەبدوڵڵا
١٤٠. نیزامەدین عەبدولحەمید
١٤١– ئاوات عەلی ئەسعەدی
١٤٢– پەروین سەید ئەحمەد

*** ناوی ئەندازیارەکان (ئەندازیاران-موهەندیسەکان) (١-١٩) کۆچیان کردووە:**

١. عیزەت عارف
٢. حەسیب سالح
٣. سیروان عومەر ئەحمەد
٤. سیروان نەجات عومەر
٥. محەمەد عەباس
٦. محەمەد عیزەت ئاغا
٧. تاهیر نەسرەدین
٨. ستار شەفیق
٩. گوڵە تاریق
١٠. پەرژین فاتیح
١١. عەبدولخالق ئیبراهیم
١٢. محەمەد فایق تاڵەبانی
١٣. وریا عەبدولڕەحمان
١٤. عامر عەلی ئیحسان
١٥. سەلاح میرزا
١٦. سەلاحەدین محەمەد
١٧. ئازاد عومەر بەرزنجی
١٨. لەتیف محەمەد
١٩. فەتحوڵڵا عەبدولڕەحمان ڕەشید
٢٠. وشیار محەمەد نوری
٢١. یوسف کاکە حەمە
٢٢. جەماڵ محەمەد موراد
٢٣. میران کەریم

٢٤. سوارە عەبدولقادر تاڵەبانی
٢٥. ئەمیر عادل
٢٦. مستەفا شەریف
٢٧. نەجات نوری غەریب
٢٨. ئاشتی هیدایەت
٢٩. سیروە شەوكەت
٣٠. حەمید رەزا
٣١. ئەحمەد عەبدوڵلا سەربازی
٣٢. حوسێن حاجی عەلی
٣٣. عەبدولقادر محەمەد ئەمین
٣٤. بەهادین سەید محەمەد
٣٥. ئیحسان محەمەد نەجیب
٣٦. زیاد جەمیل تاڵەبانی
٣٧. هاشم غەفوور
٣٨. عیماد حەسیب
٣٩. بەناز ئیحسان
٤٠. ئەحمەد بەكر
٤١. كەمال سدیق
٤٢. نەوزاد میرزا قادر
٤٣. سیروان فەخری
٤٤. فایز تاڵەبانی
٤٥. حوسێن حەسەن عوسمان
٤٦. نیاز سەعدوڵلا
٤٧. بەختیار عەباس
٤٨. عەبدولرەحمان كامل
٤٩. نەوزاد لەتیف
٥٠. وریا محەمەد سالح زەنگەنە
٥١. سامی واحید
٥٢. محەمەد مستەفا
٥٣. زیاد محەمەد فازڵ
٥٤. ئیحسان حوسێن
٥٥. سالار حەمە حوسێن
٥٦. سەمەد عەبدولرەحمان رەشید
٥٧. مەجید سەید ئەحمەد
٥٨. هۆشیار نوری حەمە تۆفیق
٥٩. دڵشاد جەودەت
٦٠. راسم ئەسعەد حەساری
٦١. سەباح نورەدین قۆنتەراتچی
٦٢. بابا عەلی تاهیر
٦٣. پەری سابیر ئەحمەد
٦٤. ئازاد رەسول
٦٥. خوشەویست ئەمین لەیلانی
٦٦. نەوزاد فایق
٦٧. قاسم غەفوور
٦٨. سەیران نەجات
٦٩. لاڤا محەمەد میران
٧٠. هەڵگورد موعتەسم خەلیفە
٧١. شیلان نورەدین
٧٢. سەمیر عادل
٧٣. فەرید دانیال
٧٤. وەهاب سەید فاتیح
٧٥. محەمەد عوسمان وەلی
٧٦. كەریم سابیر ئەحمەد
٧٧. حیكمەت محەمەد ئەدیب
٧٨. نەسرین شێرزاد حسێن
٧٩. بەیان ئەكرەم قادر
٨٠. كەماڵ محەمەد
٨١. شەماڵ سەید نوری
٨٢. سامال سەید نوری
٨٣. سیروان سەید نوری
٨٤. ئەحمەد نورەدین
٨٥. حامد نورەدین
٨٦. شێركۆ محەمەد
٨٧. ئەحمەد عادل
٨٨. كەریم محەمەد رەحیم
٨٩. هیوا عەزیز
٩٠. حەمید شێخ عەبدوڵلا
٩١. نەوزاد وەهاب حەمەشەفیق
٩٢. سەیران مەعروف
٩٣. مەحمود تۆفیق عەلی
٩٤. نەوزاد سەیدگول
٩٥. محەمەد مەحمود تۆفیق ئەفەندی
٩٦. كەماڵ تاها تاهیر
٩٧. سامان شێخ مارف بەرزنجی
٩٨. ئایدن هادی عیزەت
٩٩. سنەوبەر محەمەد تاڵەبانی
١٠٠. رەنج عەبدولحەمید
١٠١. بەهار عەلادین
١٠٢. عەزیز ئەحمەد
١٠٣. جەبار حەمید
١٠٤. مومتاز حوسێن سەعید
١٠٥. ئەحمەد محەمەد سابیر
١٠٦. عەلی رەمەزان ئیبراهیم
١٠٧. عیرفان سدیق
١٠٨. شەهاب محەمەد عوسمان
١٠٩. بەیان بەهادین سالح
١١٠. محەمەد خورشید
١١١. فازڵ عوسمان
١١٢. ئەحمەد تاریق عومەر
١١٣. سەیران عومەر
١١٤. سەباح نوری عەلی
١١٥. ئەحمەد نوری عەلی
١١٦. سۆران نەجات عومەر
١١٧. ئاسۆ سەید ئەحمەد
١١٨. محەمەد غەفوور
١١٩. هەڵكەوت ئەنیس شاكیر

١٢٠. یوسف حوسێن
١٢١. نیهاد بەکر قادر
١٢٢. عەبدولکەریم عەزەدین
١٢٣. ئاراز شێخ عەلی
١٢٤. ئاراز جەمال
١٢٥. هاوار حوسێن
١٢٦. پێویست ئەمین لەیلانی
١٢٧. شەهاب جەمیل
١٢٨. محەمەد گوڵە
١٢٩. نەجات نەجمەدین
١٣٠. خەدیجە محەمەد تاهیر
١٣١. دیار عەلائەدین
١٣٢. سونبەر قادر
١٣٣. پەخشان حەمید
١٣٤. شەهلا حەمید
١٣٥. نەهلە حەمید
١٣٦. ڕوەیدە خەتاب
١٣٧. یونس عەبدولموحسین
١٣٨. سالار ئەحمەد
١٣٩. عەبدولڕەحمان سەدیق
١٤٠. تاهیر سابیر
١٤١. نەوزاد محەمەد ساڵح عومەر
١٤٢. عەبدولجەبار مستەفا
١٤٣. سۆران عەتا
١٤٤. جوان نەجمەدین سابیر
١٤٥. سامان محەمەد ڕەحیم
١٤٦. گەردون ئیحسان
١٤٧. ئاسۆ ئیحسان
١٤٨. بێستون سەعید
١٤٩. شاخەوان کەمال ڕەشید
١٥٠. شیلان کەمال ڕەشید
١٥١. سوداد قادر حەمامچی
١٥٢. نەوزاد سابیر حەکیم
١٥٣. گەلاوێژ محەمەد
١٥٤. خدر کەریم ساڵح
١٥٥. شوان ئەحمەد
١٥٦. سالار ئەحمەد فەتاح
١٥٧. نەوزاد جەلیل تاهیر
١٥٨. ئازاد جەلیل تاهیر
١٥٩. کامەران عەبدولجەبار تاهیر

* ناوی ئەندازیارانی زراعە (پسپۆری کشتوکاڵ) ، (١-٥) کۆچیان کردووە:-
١. فایەق ئامیق
٢. جەمال ڕەفیق
٣. سەباح نەجمەدین
٤. عەتائوڵڵا عەبدوڵڵا
٥. عوسمان محەمەد جوتیار
٦. عەدنان مەردان
٧. عەلی بەرزنجی
٨. جەعفەر بەرزنجی
٩. لەتیف شێخ ئیبراهیم
١٠. دلشاد شێخ وەهاب
١١. مستەفا بەرزنجی
١٢. عەبدوڵڵا عەبدولڕەحمان
١٣. عەبدولقادر ئەحمەد
١٤. عەزەدین نوری فەقێ
١٥. دلشاد نەجیب تاڵەبانی
١٦. تەحسین حەسەن
١٧. سەفوەت عەبدولجەبار
١٨. پشتیوان ئامیق
١٩. عەدنان سابیر
٢٠. حسام نورەدین
٢١. سەمەد عەبدولڕەحمان
٢٢. عەباس ئیسماعیل
٢٣. کەمال جەلال
٢٤. جەلال عوبێد
٢٥. پەروین تەها
٢٦. موفید عومەر
٢٧. فوئاد فازل
٢٨. ئیکرام فەتاح
٢٩. عادل سەید ئەحمەد
٣٠. ئازاد عەزیز ئاڵتونچی
٣١. ئومێد تۆفیق
٣٢. کامەران حاجی جەبار
٣٣. عەزەدین حاجی شاکیر
٣٤. جەبار ئەکرەم محەمەد حەبیب
٣٥. فەرەیدون شێخ عارف بەرزنجی
٣٦. موکەڕەم ئەمین لەیلانی
٣٧. ئەحمەد سامی شاکر
٣٨. عەبدولقادر محەمەد تاهیر
٣٩. سەباح عەبدولقادرئەحمەد
٤٠. فایزە مەجید کەریم
٤١. محەمەدجەمال محەمەدعەلی
٤٢. محەمەد نوری
٤٣. فەرهاد محەمەد سەعید
٤٤. مەریوان کەمال ڕەشید
٤٥. سامی ساڵح
٤٦. ئەمین عەبدولجەبار
٤٧. عەوف عەبدولڕەحمان
٤٨. عوسمان ئەمین
٤٩. قاسم حوسێن
٥٠. ڕوشدی شوکور
٥١- عیرفان عەبدوڵڵا
٥٢- جەبار حەمید

*** ناوی ڕووپێوانەکان (مەساحەکان)، (١-٥) کۆچیان کردووە:-**

١. حوسێن ئەمین بەربەر
٢. خەلیل عەبدوڵلا
٣. فاروق سالح
٤. جەمال تاپۆ
٥. شێخ بابا عەلی
٦. جوامێر تاهیر
٧. محەمەد عەلی مستەفا
٨. فایق مەجید
٩. خەیروڵلا محەمەد
١٠. سدیق مەساح
١١. نەجات حەمید

*** ناوی جیۆلۆجییەکان:**

١. سیروان مستەفا
٢. محەمەد فەخری عومەر
٣. سیروان جیهاد عەبدولواحید
٤. فەرهاد خورشید
٥. فەرەیدون فەتاح فارس
٦. شەماڵ حەبیب سالح
٧. ئەحمەد مەحمود
٨. سامی محەمەد
٩. چرۆ ئەحمەد خورشید
١٠. سەباح عەباس

*** ناوی پزیشکەکان (دکتۆرەکان) (١-١٠) کۆچیان کردووە:**

١. حوسێن باباجان-یەکەم دکتۆرە دەرچووی ئەستەمبوڵە سەردەمی عوسمانی
٢. فوئاد ڕەئووف-یەکەم دکتۆرە کە خەڵکی ئیمام قاسمە لە پەنجاکان
٣. عەبدولقادر تاڵەبانی
٤. ئیبراهیم تەها
٥. نیزام نورەدین
٦. بەختیار خالید
٧. کامەران نەجمەدین جەلال
٨. عیزەت عارف
٩. خالید هیدایەت
١٠. خەلیل نوری خەفاف
١١. دڵێر عەدنان سابیر
١٢. ساسان قادر مەحمود
١٣. محەمەد ئەحمەد فەخری
١٤. سالم مەردان جەباری
١٥. سەرمەد خالید تاهیر
١٦. دڵشاد سابیر لەیلانی
١٧. ئوسامە حەسەن
١٨. موزەفەر ئەسعەد حەساری
١٩. مەریوان نەجات عومەر
٢٠. سامان فازڵ
٢١. دڵێر فەتاح
٢٢. محەمەد سەعید
٢٣. فەرەیدون ئیحسان
٢٤. بێستون ئیحسان
٢٥. گۆران عەتا تاڵەبانی
٢٦. دیار عەبدولقادر تالەبانی
٢٧. فەرەیدون زەنگەنە
٢٨. ئازاد کەریم
٢٩. نورەدین ئیبراهیم
٣٠. ئیهاد محەمەد فازڵ
٣١. ئەحمەد موزەفەر
٣٢. ئاکۆ فایەق یارەوەلی
٣٣. نوری محەمەد سالح زەنگەنە
٣٤. نەجات ڕەمزی
٣٥. سدیق عومەر
٣٦. ئەوفەل ئەحمەد سالح
٣٧. دیار دڵێر هیدایەت
٣٨. ڕێکەوت فازڵ
٣٩. توانا ئیحسان محەمەد
٤٠. عەلا تەحسین فازڵ الخگیب
٤١. زانا تەحسین عەبدولرەحمان
٤٢. فەوزیە عەبدولرەحمان
٤٣. ئەمیرە عەبدولخالق
٤٤. شیرین محەمەد سالح زەنگەنە
٤٥. فایزە سابیر لەیلانی
٤٦. ڕەنین ئەحمەد فەخری
٤٧. ئیاری فەخری
٤٨. فراز مەعروف بەرزنجی
٤٩. پەخشان بەکر
٥٠. پەخشان محەمەد سەعید
٥١. خالیدە محەمەد ئەمین
٥٢. بەیان عەلی ئیحسان
٥٣. فایزە خەتاب
٥٤. ویداد محەمەد ڕەحیم
٥٥. ئەزهەت عەبدولقادر نەقشبەندی
٥٦. جوان عەتا
٥٧. ئیمان حەسەن
٥٨. شادان حەسەن
٥٩. سندس حەسەن
٦٠. پەری فازڵ تاڵەبانی
٦١. بەیان محەمەد سابیر
٦٢. گەلاوێژ عارف
٦٣. سەلیمە عەبدولمەجید
٦٤. سەلما فەخرەدین
٦٥. جوان حەسەن مەعروف
٦٦. پەخشان ئەشرەف
٦٧. سەلار نوری بەرزنجی
٦٨. میوا محەمەد کەریم

٦٩. بورهان عومەر
٧٠. تاریق فەتاح
٧١. سالار جەلیل تاهیر
٧٢. عومەر عەبدولخالق
٧٣. پەیمان ئەمین لەیلانی
٧٤. نیاز ئەحمەد ئەمین
٧٥. محەمەد هونەر نەجیب
٧٦. ئەحمەد محەمەد سیامەسوری
٧٧. ئەحمەد مەنسور تالەبانی
٧٨. رەوەند ئەحمەد مەحمود
٧٩. پەیمان موعتەسم خەلیفە
٨٠. پەیمان سابیر ئەحمەد
٨١. نیاز بورهان جەلال
٨٢. مهاباد سەلیم محەمەد نەجیب
٨٣. مەهناز سەلیم محەمەد نەجیب
٨٤. مەریوان سەلیم محەمەد نەجیب
٨٥. نور عەلی عەبدولرەحمان
٨٦. هێرۆ عەلی عەبدولرەحمان
٨٧. بەیان شێرزاد حوسێن
٨٨. محەمەد عەبدولرەحمان شێخانی
٨٩. ئەیاد مستەفا بەهادین
٩٠. ئامانج سەردار
٩١. مستەفا عوبێد
٩٢. قەلەندەر عەبدولکەریم کەستەزانی
٩٣. کارا عەبدوڵڵا سەراج
٩٤. سیروان ئەمین زەنگەنە
٩٥. ئەنجام ئیبراهیم سلێمان
٩٦. عەدنان عەبدولمەجید فەرج
٩٧. سەردار یەحیا
٩٨. ئازاد عەبدولرەحمان ڕەزا
٩٩. عەبدولسەلام قاسم
١٠٠. ئیمان کەمال
١٠١. شاهۆ عەبدولرەحمان عەزەدین
١٠٢. ئاکۆ شێرکۆ شاکر
١٠٣. ئازاد عەبدولرەحمان ڕەزا
١٠٤. نەجمەدین سەلیم
١٠٥. محەمەد مەلا کەمال
١٠٦. ڕێزان حەسەن
١٠٧. نیاز عادل سدیق
١٠٨. لانە شابور یەحیا
١٠٩. ئالان عەدنان سابیر
١١٠. ئیحسان هەمەوەندی
١١١. ئیفرا کەمال حەفاف
١١٢. محەمەد بورهـ ن هاوار
١١٣. سەمیرە شێرزاد حوسێن
١١٤. عەلی ئیحسان نەجیب

*** ناوی پزیشکی ڤێتەرنەرییەکان (بەیتەرەکان):**

١. عیزەدین مەلا عەلی
٢. عەبدولکەریم حاجی محەمەد عەلی
٣. ئەنیس شاکر حەکیم
٤. سالح محەمەد حوسێن
٥. کەمال وەهاب
٦. عەلی حەسەن محەمەد
٧. مەلەوان نامیق
٨. نەجدەت فازل عەبدولقادر
٩. نازەر عەتائوڵڵا فائیق
١٠. فوئاد ئەبو بەکر
١١. کەمال عەبدولوەهاب
١٢. بورهان عومەر عەلی
١٣. بلند جەمال محەمەد سالح
١٤. جەبار سابیر
١٥. هەژار یەحیا قادر

*** ناوی سەیدەلییەکان (دەرمانخانەکان):**

١. فەخری عومەر–سەیدەلی فەخری
٢. سەنگەر نەجات–سەیدەلی سافا
٣. محەمەد عەبدولرەحمان–سەیدەلی بلاد
٤. یلماز حەسەن–سەیدەلی ئیمام قاسم
٥. نوێد ئیسماعیل تەها–سەیدەلی عەرەفە
٦. ئەسین ئەمین خەلیل–سەیدەلی المستقبل
٧. سوبحی حوسێن سەعید
٨. عەلی عەدنان مەردان
٩. هێمن ئەحمەد مەلا کەریم
١٠. سەرکەوت ئەنیس شاکر
١١. سەیدەلی هیوا
١٢. سەیدەلی شوان
١٣. سەیدەلی فەرەیدون
١٤. سەیدەلی ئیسکان
١٥. سەیدەلی شادان
١٦. سەیدەلی مادۆنیا
١٧. سەیدەلی لەیلانی
١٨– سەیدەلی بورج

*** پزیشکی میللیو برینپێچەکان (١–٢٥) کۆچیان کردووە:**

١. حاجی عەلی عەجەم
٢. محەمەد عەلی عەجەم
٣. حاجی عەبدوڵڵا حاجی شەریف
٤. محەمەد حەبیب سدیق
٥. مام تۆفیق جەراح
٦. نەجم بەیتال
٧. سالح ڕەباتی (حاجی دختۆر)–سەرۆکی برینپێچەکان لە خەستەخانەی گشتی کەرکوک
٨. سەعید ئەفەندی موزەمید

٩. عەبدولرەحمان موزەمید
١٠. عەبدوڵلا موزەمید
١١. نورەدین موزەمید
١٢. ڕەمەزان موزەمید
١٣. ڕەشید موزەمید
١٤. سەباح موزەمید
١٥. شێرکۆ موزەمید
١٦. عوسمان بەربەر (عوسمان شەش پەنجە)
١٧. مەجید کۆیی
١٨. نەدیم مەعروف
١٩. حەمەی کەریمەڕەش
٢٠. عەبدوڵلا مەلا عومەر
٢١. حاجی شەریف
٢٢. محەمەد چاوڕەش
٢٣. عەبدولجەبار ڕەمەزان
٢٤. سەید سەعید برێک لێدەر
٢٥. سەید جومعە برێک لێدەر
٢٦. عوسمان موزەمید
٢٧. مام ئەحمەد عەلی
٢٨. مام عەلی حوقە
٢٩. مام محەمەد سوور
٣٠. مام حەمە
٣١. ئەحمەد جومعە سەربازی
٣٢. ئەمینە زەرد (سەید ئەمین جەباری)
٣٣. حاجی مستەفا قولی (دەرزی لێدەری کەرکوک)
٢٤. مام حەمەئەمین
٢٥. مام عەبدوڵلا
٣٦. عەزەدین حاجی ئەحمەد
٣٧. تالیب کاکە خان
٣٨. حەسەن عارف
٣٩. فەخری فەتاح
٤٠. بەکر موزەمید
٤١. عەلی سەید سالح
٤٢. فوئاد موزەمید
٤٣. ئیدریس موزەمید
٤٤. قادر جیهاد
٤٥. ڕەحمان شوانی
٤٦. زیاد غازی عەبدوڵلا
٤٧. نوری بارزانی
٤٨. نوری کوێر
٤٩. سەید نوری مونجوغ
٥٠. ڕەشید پایز
٥١. مەجید ئەحمەد
٥٢. نوری یاروەلی
٥٣. کەریم موزەمید
٥٤. کاک ئەمین
٥٥. ڕزگار تۆفیق کەریم
٥٦. تۆفیق موزەمید
٥٧. ئەردەشێر موزەمید
٥٨. عەلی خاتون
٥٩. ئیسماعیل موزەمید

* ئەوانەی پیشەی تەندورستیان هەیە (المهن الصحیە):
١. نەجات عەلی بەکر
٢. کەمال مەجید
٣. ستار ئەحمەد
٤. عیرفان حوسێن
٥. خالد عوسمان
٦. نورەدین عەزیز
٧. حەسەن خورشید
٨. غازی عەبدوڵلا
٩. عیرفان ڕەشید
١٠. تاهیر فایق
١١. ئەجبەت حەسیب
١٢. مەجید محەمەد سالح
١٣. مەحمود مستەفا مەجید
١٤. عەدنان محەمەد سابیر
١٥. ئەرسەلان فەتاح
١٦. ئەحمەد حوسێن
١٧. وریا سەردار
١٨. تەها محەمەد
١٩. ئەحمەد سابیر
٢٠. خەسرەو بەهادین
٢١. لوقمان بەکر
٢٢. ڕەحمان ڕەحیم
٢٣. فیکرەت عەبدولجەبار
٢٤. مۆفەق جیهاد
٢٥- سەلاح تاهیر

* ناوی تاقیگە کیمیاوی و بایۆلۆجییەکان:
١. ئەزار جەبار جەلال
٢. بەلال فەیزوڵ
٣. ئاوات نەجیب
٤. مائدە خەتاب
٥. جوان نافع
٦. نەسرین تەها
٧. نەزاکەت سابیر
٨. سۆما نەجات
٩. محەمەد سالح خورشید (کۆلێژی برینپێچی)
١٠. لەیلا عەبدولخالق (کۆلێژی برینپێچی)
١١. ئیلهام محەمەد سالح

*** ناوی مامانەکان و پزیشکی میللی ئافرەتان و پەرستاران (سیستەران):**

١. زەکیە خان دختۆر
٢. زەکیە شەل
٣. بەسیرە حاجی عەبدوڵڵا
٤. پەخشان ئەحمەد ئینزیبات
٥. نەزاهەت خەلیل چاوش
٦. مریەم فەتاح
٧. ئەنە بەڵکیس
٨. نەعیمە عەلی عەجەم
٩. ئەمیرە ئەجم
١٠. جەمیلە مامان (جەمەی قالە)
١١. بەسیرە مامان
١٢. عاسمەی فەرەج
١٣. باجی شیرین
١٤. ئەنە هەدیە
١٥. باجی گوڵچین
١٦. ئامینە باجی
١٧. ئامینە عەمەر عەجەم
١٨. باجی حەپسە
١٩. حاجیە هەیبەت
٢٠. قەدریە مامان (قەدری ئۆمەر)
٢١. فاتمە خان
٢٢. حاجی ئایشە
٢٣. سوفەیلە محەمەد سایر
٢٤. سەی فاتمە
٢٥. حاجی رەحمە
٢٦. نەزیرە مامان
٢٧. وەزیرە خان
٢٨. حاجی مەنیج
٢٩. رەوشەن خان
٣٠. شەفیقە عەتفیەچی
٣١. عەتیە مامان
٣٢. دایە حەمدیە
٣٣. دایە حەنیفە
٣٤. حەلیمە ستەیی
٣٥. قومری عەبدولواحید
٣٦. چنار غازی عەبدوڵڵا
٣٧. قەدحیە مامان
٣٨. موعەززەز عەزیز
٣٩. عەتە گوڵ بەهار
٤٠. حاجیە هیدایەت
٤١. سۆق زبێد
٤٢. زەکیە عەلی
٤٣. باجی قاتم
٤٤. تەشمیل
٤٥– فەوزیە سستەر

*** ناوی پارێزەران (محامیەکان) و دادوەران (حاکمەکان) و مامۆستا پەروەران (١-١٨) کۆچیان کردووە:**

١. ئاجی ئەفەندی
٢. موعتەسەم محەمەد خەلیفە
٣. فەتحوڵڵا عیزەت زێوەلی
٤. محەمەد سدیق
٥. محەمەد قادر عەلاف
٦. نەجم سەید عەلی
٧. سالار عومەر ئەحمەد
٨. سەباح ئەحمەد
٩. یەلماز ئیبراهیم محەمەد ئازک
١٠. بورهان نافع
١١. بەهادین سالح
١٢. ئەحمەد مەلا محەمەد قرگەیی
١٣. سەلیم محەمەد نەجیب
١٤. حوسێن بەرزنجی
١٥. مەعروف بەرزنجی
١٦. جەبار محەمەد پیرۆزخان
١٧. زەکی ئەمین سالح
١٨. سەمیرە تالب
١٩. فاروق محەمەد جەمیل نوری
٢٠. موئەیەد ئامیق شاکر
٢١. ئەحمەد حاجی جەبار
٢٢. کامیل حەسەن کەلە مێرد
٢٣. جەمال مەلا قادر ئیمام
٢٤. چیا فەخری عومەر
٢٥. موعتەسەم ئەمین لەیلانی
٢٦. کامەران سالەیی
٢٧. مەحمود ئەحمەد لەرزانە
٢٨. عوسمان حاجی عەلی
٢٩. شەهاب عوبێد بابان
٣٠. محەمەد ئەحمەد هەمەوەندی
٣١. نەجیب شاکر حەکیم
٣٢. نەوزاد محەمەد خەلیفە
٣٣. ئەسکەندەر سەعید
٣٤. سوعاد تاڵەبانی
٣٥. شێرکۆ عومەر
٣٦. پیرۆت فازڵ تاڵەبانی
٣٧. چالاک حەسیب تاڵەبانی
٣٨. ئازاد مەحمود بایز
٣٩. نورەدین بەهادین
٤٠. غازی محەمەد نوری
٤١. محەمەد سەلیم محەمەد نەجیب
٤٢. نەجات حەمید
٤٣. فاروق عەبدوڵڵا
٤٤. ئیسماعیل عوسمان
٤٥. دارا نورەدین

٤٦. فاروق ئەمین
٤٧. سەلاح ئەحمەد عارف
٤٨. نیهاد سادق عەلی سەراف
٤٩. ئەلماس فازل
٥٠. سوزان سابیر
٥١. نەرمین ناسح
٥٢. شاناز نەجمەدین
٥٣. بنار قەرزی
٥٤. مستەفا سەربازی
٥٥. سەرمەد فاروق
٥٦. سیروان محەمەد ڕەحیم
٥٧. ڕووناک ئەمین زەنگەنە
٥٨. کەریم ئەمین زەنگەنە
٥٩. بۆکان عەبدوڵڵا
٦٠. میقداد ستار عەبدوڵڵا
٦١. ئاڤێستا محەمەد عەزەدین
٦٢. محەمەد مستەفا چایچی
٦٣. سەلاحەدین ئەحمەد
٦٤. فایق سادق
٦٥. عەبدولقادر محەمەد سیامەنسوری
٦٦. نیهاد عەلی ڕەفیق خادم سوجادە
٦٧. سەباح شێخ محێدین
٦٨. نورەدین مەلا عەلی
٦٩. عەبدولڕەحمان مستەفا فەتاح
٧٠. کەمال تۆفیق خەفاف
٧١. فازل حەسەن
٧٢. شوان حەبیب
٧٣- سەمیر ئەمین

*** ناوی سیاسەتمداران:**

١. نەجمەدین کەرکوکی-یەکێکە لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵەی هێڤی لە ئەستەمبوڵ ساڵی ١٩١٢ز وەیەکەم سەرۆکی گشتی فرقەی میللەتی کورد، لە ئابی ساڵی ١٩١٩ز کە دامەزراوە لە ئەستەمبوڵ.
٢. ڕەفیق حیلمی-دامەزرێنەری حیزبی هیوا ١٩٣٩
٣. مەلا سەلام تریخۆر-یەکێ لە هەڵسوڕاوانی حەقە لە کەرکوک.
٤. شێخ عەبدوڵڵا بەرزنجی- یەکێ لە سەرکردەکانی برایانی موسڵمان (قیادیي الاخوان المسلمین) بارەگاکەیان لە ناوچەی ئیمام قاسم بوو بەرامبەر حەدیقەی قەڵا نزیک مزگەوتی نائیب ساڵی (١٩٥٣-١٩٥٤).
٥. جەلال عەبدولڕەحمان-ئەندامی لیژنەی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستان ١٩٦٠
٦. عەلی سەربازی-ئەندامی لیژنەی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستان ١٩٦٠
٧. عەباس حوسێن-ئەندامی لیژنەی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستان ١٩٦٧
٨. ئەجات حەسەن-ئەندامی لیژنەی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستان
٩. فاتیح محەمەد ئەمین-ئەندامی لیژنەی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستان
١٠. عەبدولستار تاهیر-سکرتێری پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان ١٩٧٣
١١. موکەڕەم تاڵەبانی-ئەندامی لیژنەی مەرکەزی حیزبی شیوعی عێراقی
١٢. کاوە مەحمود-ئەندامی مەکتەبی سیاسی حیزبی شیوعی کوردستانی
١٣. موحسن عەبدولحومید-سەرۆکی حیزبی ئیسلامی عێراقی ٢٠٠٣
١٤. محەمەد نوری بازیانی-بزووتنەوەی ئیسلامی لە کوردستان
١٥. ئیبراهیم خەلیل-یەکگرتووی ئیسلامی کوردستانی.
١٦. ئیحسان ئەجم-کۆمەڵەی مارکسی لینینی (ڕەنجدەران).
١٧. شاخەوان نامیق-کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەوروپا
١٨. دلێر عەبدولقادر عومەر-جێگری مەڵبەندی دووی یەکێتی نیشتمانی کوردستان
١٩. نورەدین عەبدولڕەحمان-پارتی پارێزگارانی کوردستان
٢٠. فایەق کافرۆشی-کۆمەڵەی ڕووناکبیری و کۆمەڵایەتی کەرکوک
٢١. فایەق یارەلی-کادێری پارتی
٢٢. عەلی بچکۆل-ئەندامی سەرکردایەتی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان
٢٣. هۆشیار عەبدولڕەحمان-لێپرسراوی پەیوەندییەکانیی کەرکوکییەکێتی نیشتمانی کوردستان.
٢٤. ناسیح ئەمین-نەو کەسەی وتاری خۆپیشاندانی مانگرتنی گاورباغی ساڵی ١٩٤٦ی خوێندەوە.
٢٥. سامی عومەر حاجی ئەحمەد-سەرۆکی لیستی قەلای کەرکوک بۆ هەڵبژاردن ٢٠١٠
٢٦. عەزەدین کارەباچی-حیزبی کەران
٢٧. شێرزاد فاتیح محەمەد-یەکێ لە دامەزرێنی پاسوک ساڵی ١٩٧٦ و ئەندامی سەرکردایەتی کاژێک بووە لە پێشدا
٢٨. ئازاد حەمە سالح-یەکێک لە پاڵێوراوانی بزووتنەوەی گۆڕان بۆ پەرلەمانی عێراق ٢٠١٠ دواجار بەرپرسیاری گۆڕانە لە سوید ٢٠١٢.
٢٩. عەبدولڕەحمان نفوس لە ساڵی ١٩٦٣ لە کاتی دانوستاندن لەنێوان شۆڕشی ئەیلول و ڕژێم ئەبێ بە ئەندامی لیژنەی گفتوگۆکان.
٣٠. نیزامەدین عەبدولحەمید-یەکێک لە دامەزرێنەری ئیخوان موسلمین لە عێراق
٣١. حاجی کاروان (کەنعان نەجمەدین)-یەکگرتووی ئیسلامی
٣٢. عەریف خەلیل-لە ئەندامە کۆنەکانی پارتی و پێشمەرگەی دێرین
٣٣. سابیر ڕەشید - لە ئەندامە کۆنەکانی پارتی.
٣٤. سەعید عەباس-یەکێ لە دامەزرێنەری حیزبی جمهوری

لە عێراق.

٣٥. سالح سەربازی–حیزبی شیوعی عێراقی.

٣٦. مستەفا ئەحمەد فەرج ناسراو بە مستەفا کرێکار یەکێ بوو لە ئەندامی دانوستان لەلایەن باڵی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان لەگەڵ مەلا مستەفا ساڵی ١٩٦٤.

٣٧. حوسێن عوسمان (باوکی وەریا جاف)–عەریف ئینزیباتی سەربازی حیمایەی بارزانی مەلا مستەفا بووە کە سەردانی گەرەکی ئیمام قاسمی کردووە لە کەرکوک ساڵی ١٩٥٨.

٣٨. مەجید سەراج–دانیشتووی کەرکوک کۆڵانی سەید سەروەر لە ئیمام قاسم بەشداری کردووە لە شۆڕشی سمکۆی شکاک لە کوردستانی ئێران پیشەی سەراجی بووە بۆ دروستکردنی زین بۆ ئەسپ وفیشەکلغی تفنگ ئەم پیاوە ڕزگاری بوو لە کوشتاری سمکۆو هاوەڵانی لەلایەن شای ئێرانەوە ساڵی ١٩٢٠ دواتر گەڕایەوە بۆ کەرکوک‌و دوکانی سەراجی کردەوە.

٣٩. حەمەسالح حاجی قادر زەنگەنە ئەندامی ئاشتی خوازان (انصار السلام) لە کەرکوک لەدوای شۆڕشی ١٤ی تەمووزی ١٩٥٨. و لە ساڵی ١٩٦٠ لەگەڵ کۆمەڵێك هاووڵاتی یاداشتێکیان دایە عەبدولکەریم قاسم لەبارەی ڕەوشی کەرکوک. لە ئەنجامدا نەفی کرا بۆ بەغدا بۆ ماوەی ساڵ و نیوێك.

٤٠– جەبار پیرۆز خان سەرۆکی یەکێتی لاوانی دیموکراتی عێراق سەر بە حیزبی شیوعی ١٩٥٨–١٩٥٩.

* ناوی زیندانە سیاسییەکان لە دوای ساڵی ١٩٧٥:

١. ئاشنا محەمەد سەعید
٢. بەختیار عەبدولخالق
٣. عەبدولخالق سدیق
٤. ئەحمەد عەلی مەولود
٥. غالب محەمەد نەجم
٦. سالم مستەفا ئیسماعیل
٧. شێرزاد خورشید
٨. ڕزگار ئەحمەد عەزیز
٩. کامەران جەلال
١٠. نەوزاد عەبدولقادر
١١. سالح یوسف
١٢. سەباح حەسەن پاڵەوان
١٣. پرشنگ عەبدولا شەریف
١٤. هیدایەت عەبدولوەهاب
١٥. سامان حەمید سەعید
١٦. سامی جەلال عەزیز
١٧. ئازاد عەباس خالە باوە
١٨. سەباح عەبدولعەزیز
١٩. حامید ئەحمەد محەمەد
٢٠. محەمەد عومەر عەبدولکەریم
٢١. عەدنان محەمەد مەولود
٢٢. سەباح قادر ئەحمەد
٢٣. شەماڵ کەماڵ عەزیز
٢٤. نەجمەدین عەبدولقادر
٢٥. سیروان عەبدولقادر
٢٦. دلێر عەبدولرەزاق
٢٧. غەریب خورشید
٢٨. مەجید محەمەد سەراج
٢٩. نەجات حەمە ڕەشید
٣٠. ئەحمەد عادل عەلی
٣١. فازڵ عوسمان فەقێ
٣٢. چالاك محەمەد نوری
٣٣. سەبور عومەر عوسمان
٣٤. هەیسەم غالب محەمەد
٣٥. عەباس فاتیح عوسمان
٣٦. ئەمین عەبدولجەبار
٣٧. کەریم سابیر ئەحمەد
٣٨. عادل عەلی فەیزوڵڵا
٣٩. ئەکرەم محێدین
٤٠. ئاواز ڕەحمان
٤١. پەخشان عەبدوڵلا
٤٢. شەریۆ عەبدولمەجید هەورامی

* ناوی شەهیدان–پێشمەرگەو ئەوانەی لە سێدارە دراون‌و یا بەتەقینەوە تیاچوون وە هەر هۆیەکی تر:–

١. عەزەدین قەرە محەمەد
٢. ئازاد هەورامی (ئازاد عەبدولمەجید غەفار)
٣. شێرزاد حوسێن جەباری
٤. ڕەئووف عەبدولڕەزاق (ڕەوفەی بابە)
٥. مەلا محێدین حوسێن
٦. نوری مەلا عەبدوڵلا
٧. مستەفا چایچی
٨. شێخ مارف بەرزنجی
٩. شێخ حوسێن بەرزنجی
١٠. ڕەحیم سەعید
١١. عەبدولقادر مەلا عومەر
١٢. نووری سەید ڕەئل
١٣. ئەحمەد کولە
١٤. عەبدولڕەحمان نفوس
١٥. فەهمی سدیق
١٦. فەتحوڵلا عیزەت ئاغا
١٧. لەتیف حەمە ڕەش
١٨. مەقسود محەمەد عەل
١٩. مدحەت محەمەد تۆفیق
٢٠. عیرفان محەمەد عەل
٢١. جەبار محەمەد پیرۆز خان
٢٢. زیا نورەدین
٢٣. عەل سەربازی
٢٤. کامیل کەریم
٢٥. عومەر نەجار

٢٦. کامەران عومەر نەجار
٢٧. نەژاد ڕەمزی ئەفەندی
٢٨. نەوزاد وەهاب
٢٩. عەلی حوسێن شوان
٣٠. سەفا سدیق
٣١. بەهجەت حاجی مستەفا
٣٢. کامەران ئەسعەد
٣٣. عەلی خەتاب
٣٤. ستار عوسمان
٣٥. ڕەئووف عەلی بریندار
٣٦. عەبدولخالق عەلی عەجەم
٣٧. فاروق عومەر
٣٨. سیروان تاڵەبانی
٣٩. دەشتی عەزیز تاڵەبانی
٤٠. ڕەشاد مورادخان
٤١. محەمەد مستەفا مەجید
٤٢. سەلاح عەبدولڕەحمان
٤٣. عەلی نورەدین مەجید
٤٤. قوسەی نەجمەدین
٤٥. حەکیم حازم محەمەد
٤٦. عەبدولوەهاب حازم محەمەد
٤٧. ئاکۆ حاتەم
٤٨. ئاسۆ حاتەم
٤٩. یاسین ئەنوەر
٥٠. مەحمود خوولە پاشا
٥١. سەلاح محەمەد نوری
٥٢. نەجاتی جەمیل
٥٣. عابدین جابی
٥٤. فائق نامیق کوردە
٥٥. سیروان نەجات عومەر
٥٦. جەرنەت تەیفور (مولازم هەژار)
٥٧. شێخ کەریم بەرزنجی
٥٨. حوسێن ئەمین بەربەر
٥٩. شاسوار محەمەد کەبابچی
٦٠. فەتاح ساڵح زەنگەنە
٦١. حەسیب محەمەد ئەمین بەگ
٦٢. فەیسەل مەلا ئەبورەحمان
٦٣. سیروان عوبێد سەعاتچی
٦٤. جەوهەر ئەنوەر
٦٥. ستار مەجید
٦٦. محەمەد عەلی فەیزوڵڵا
٦٧. هێمن شێخ ستار
٦٨. عادل کەریم
٦٩. فەرەیدون فەتحوڵڵا
٧٠. عەباس عەلی مولود
٧١. نەوزاد عەلی مولود
٧٢. جەلال سەید ئەمین
٧٣. غەسان عەلی بەکر
٧٤. ئەسعەد مەلا عەزیز
٧٥. ڕەحمەتوڵڵا حەکیم عەلی
٧٦. جەلیل ڕەزا
٧٧. ئەحمەد جەباری
٧٨. فەهمی ئەمین
٧٩. سیروان سابیر حەلاق
٨٠. ئاشنا خالید
٨١. نەوزاد ڕەفیق تۆفیق
٨٢. عەبدولڕەحمان سابیر نادر
٨٣. عارف ڕەشید
٨٤. شەریف ئەحمەد عەلی
٨٥. عەلی مامز
٨٦. مەجید برای حاجی سەعید
٨٧. ڕەسوڵ مەولود
٨٨. ئەحمەد مەلا نوری
٨٩. لەتیف محەمەد ئەمین
٩٠. حوسێن مەلا مەحمود
٩١. کەریم مەلا مەحمود
٩٢. عوبێد محەمەد
٩٣. جەبار محەمەد حوسێن
٩٤. نەوزاد نەجمەدین
٩٥. جەبار دوکاندار
٩٦. عادل حاجی محەمەد
٩٧. محەمەد فارس
٩٨. نەجیب ساڵح
٩٩. سالار عەلی
١٠٠. عەلی خاتون
١٠١. نوسرەت حەلاق
١٠٢. ڕەفیق قادر
١٠٣. عەبدوڵڵا قادر چایچی
١٠٤. کاک جوامێر محەمەد
١٠٥. عەلی ساڵح
١٠٦. فاتیح تایەر
١٠٧. سەفەر خورشید
١٠٨. کامەران جەلال عەزیز
١٠٩. ئەحمەد سەرماست
١١٠. نەوزاد ڕەمەزان
١١١. عارف مەجید نوری
١١٢. سەباح نوری غەریب
١١٣. بەیان عومەر شەریف
١١٤. قادر سوور
١١٥. ئەسعەد نادر
١١٦. سەباح حاجی عەباس
١١٧. جومعە عەودل
١١٨. قاسم قەساب
١١٩. عومەر غەفوور کەریم
١٢٠. عوسمان غەفوور
١٢١. عەدنان نەجم

١٢٢. تەیب شێخ فەخرەدین
١٢٣. ئازاد عارف
١٢٤. نوری مام
١٢٥. ئازاد سابیر
١٢٦. ئازاد محەمەد کوردە
١٢٧. وەهاب مستەفا
١٢٨. دلشاد عەبدولرەزاق
١٢٩. دلشاد محەمەد ئەمین
١٣٠. ئەحمەد حاجی محەمەد
١٣١. فەرهاد موشیر
١٣٢. هوگر چەتو مەجید
١٣٣. سەرهەنگ فاتیح
١٣٤. عەباس حاجی
١٣٥. جەلال تورکە
١٣٦. عەبدوڵلا سالح
١٣٧. تایەر سالح
١٣٨. سابیر سالح
١٣٩. ئەنوەر حەسەن
١٤٠. نەجات نورەدین
١٤١. عادل محەمەد یارەلی
١٤٢. عومەر شەریف
١٤٣. دلێر بابە رەسوڵ
١٤٤. محەمەد ئەمین شەربەتچی
١٤٥. عەلی بۆیاغچی
١٤٦. سالح سەعید
١٤٧. هادی سالح
١٤٨. وەهاب سالح
١٤٩. مەهدی سالح
١٥٠. عادل سالح
١٥١. سەلاح سالح
١٥٢. رەفیق سالح
١٥٣. سەعدون سالح
١٥٤. عارف وەهاب
١٥٥. دلشاد محەمەد عەلی
١٥٦. عەبدوڵلا ئەحمەد عەلی
١٥٧. سەرتیب عەبدولرەحمان
١٥٨. تاریق محەمەد شوکر
١٥٩. نەجات ئیبراهیم بەکر
١٦٠. سامان نەجمەدین
١٦١. عامر عەلی ئیحسان
١٦٢. سەدرەدین سەید کەریم
١٦٣. شەعبان رەمەزان
١٦٤. عومەر مەلا سدیق
١٦٥. رەعد مەحمود
١٦٦. عارف فەتاح سەعاتچی
١٦٧. جەسور شێخ سدیق
١٦٨. جەلال ئەحمەد عەلی عەجەم
١٦٩. جەبار سەعید
١٧٠. ئەنوەر حەسەن
١٧١. سەردار عوبێد
١٧٢. محەمەد عەبدوڵلا کەریم (حەمە دەمین)
١٧٣. کەریم حوسێن
١٧٤. قادر حوسێن
١٧٥. مەریوان کەریم
١٧٦. نەبیل عادل غەریب
١٧٧. ئەوزاد سدیق
١٧٨. جوتیار جەبار
١٧٩. رەعد ئەحمەد
١٨٠. شەهید ئەسعەد
١٨١. شەهید تاریق
١٨٢. شەهید سەلام
١٨٣. شەهید عاشور
١٨٤. شەهید عیزەت
١٨٥. شەهید رەشید
١٨٦. شەهید مستەفا
١٨٧. شەهید سەیدە
١٨٨. رەفعەت خورشید جانی
١٨٩. فەهمی ئەمین
١٩٠. بورهان عوسمان سالح
١٩١. ئیحسان حوسێن سالەیی
١٩٢. عەلی ئەربیلی
١٩٣. مەهدی مەردان
١٩٤. ئەکرەم مەلا
١٩٥. سەلاح عەبدوڵلا
١٩٦. شێرزاد مەجید
١٩٧. سەلاح مەهدی
١٩٨. ئەکرەم عەبدولرەحمان
١٩٩. قادر محەمەد ئەمین
٢٠٠. رەشاد محەمەد ئەمین
٢٠١. سیروان محەمەد ئەمین
٢٠٢. عەدنان محەمەد ئەمین
٢٠٣. نەجدەت عەبدولرەحمان
٢٠٤. جەواد شێخ بەهادین
٢٠٥. عادل عەبدولرەحمان فەتاح
٢٠٦. مۆفەق شەمسەدین عوسمان
٢٠٧. رێزوان فایەق کافرۆشی
٢٠٨. فاروق مەحمود
٢٠٩. مەحبوبە عوسمان
٢١٠. شەملا عومەر
٢١١. شوان حاجی مەحمود
٢١٢. محەمەد حاجی ئەحمەد
٢١٣. فوئاد عەبدولحەمید
٢١٤. کامیل عەبدولقادر
٢١٥- عەبدوڵلا مەلا سالح

مام جەلال و جەبار پیرۆزخان لە سوریا ساڵی پەنجاکان

نەجمەدین ئەفەندی برا گەورەی نەسیری

مەلا مستەفای بارزانی و مەلا عومەر گومبەتی و سالح میران و عەریف ئینزیبات حوسێن سالی ١٩٥٨ لە گەڕەکی ئیمام قاسم
لە مالی عەونی یوسف

مەسعود بارزانی و عیزەدین قەرە محەمەد سالی ١٩٧٠ قەسرێ

خورشید کەبابچی

بنەماڵەی مەلا قادری ئیمام

بنەماڵەی مەلا قادری ئیمام ساڵی ١٩٤٨
لەگەڵ حەپسە خانی نەقیب

ڕاوەستاوەکان لە چەپەوە:- محەمەد پیرۆزخان.
لە ڕاستەوە:- عەلی ئەفەندی.
دانیشتووان لە ناوەڕاستدا:- مەلا قادری ئیمام و لە ڕاستییەوە: هادی کوڕی و لە چەپییەوە جەمال و کافیە خان سالی ١٩٣٠

عەبدولسەمەد ئەفەندی کەرکوکی ناسراو بە مەلا سەمەد لەگەڵ گەنجانی کەرکوك لەنێویاندا تاهیری کوڕی لە تەعلیم خانەی ئیستانبوڵی سەردەمی عوسمانی ساڵی ۱۹۱۷

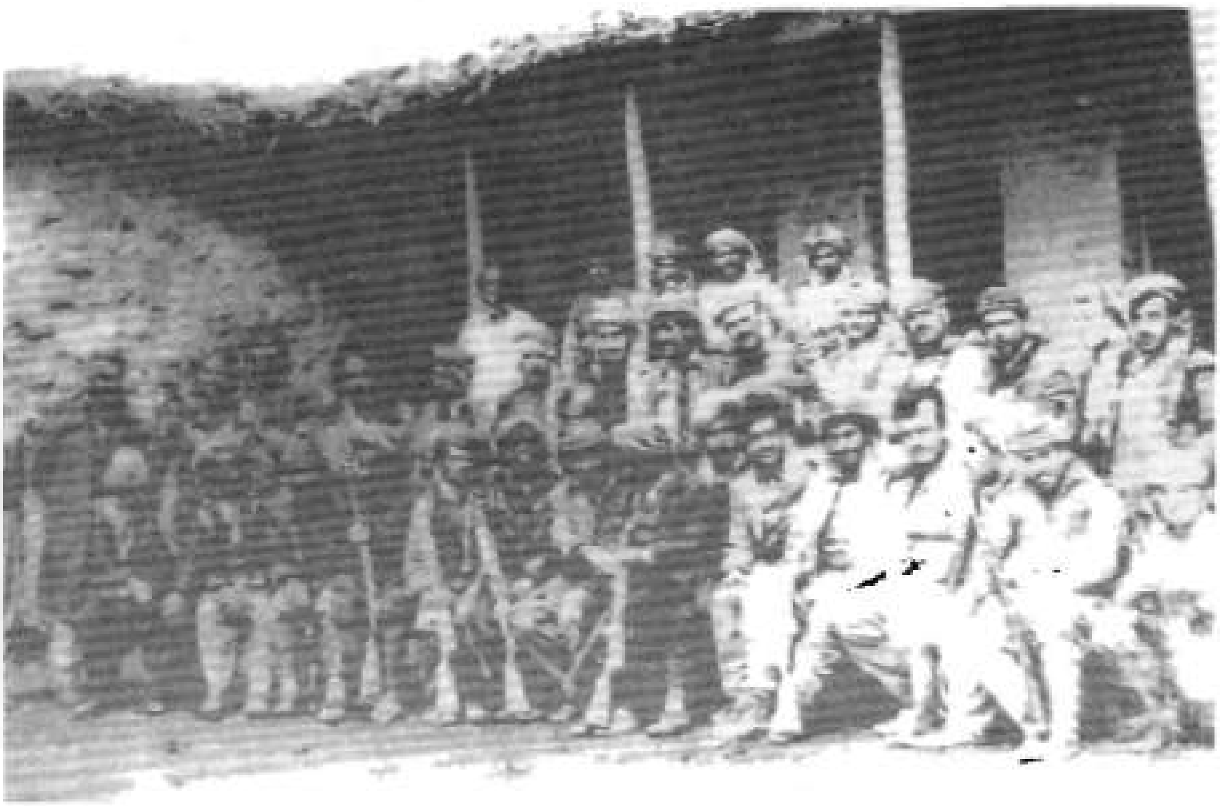

کۆمەڵێ پێشمەرگەی کوردستان ساڵی ۱۹٦۲ لەنێویاندا عەلی سەربازی، عادل عیزەت، فاتیح میرزا، مەلا ماتۆڕ، جەلال کەریم

دیمەنێك لە گەڕەکی ئیمام قاسم ساڵی ١٩٧٥

مەلا خالید عەبدوڵڵا

شێخ لەتیف مەحموود و عومەر بەکر لە بەندیخانەی کەرکوك ساڵی ١٩٥٠

حاجی عوسمان بازرگان لە دوکانەکەی لە ناوەڕاستی حەفتاکان

ئەم وێنەیە لە بەندیخانەی سوڵتان ئەحمەد لە ئیستانبوڵ ساڵی ١٩٦٣ گیراوە لەنێویاندا خوالێخۆشبوو:-
سەعید عەبدولڕەحمان لە کۆلێژی ئەندازیاری و نەژاد ڕەمزی لە کۆلێژی پزیشکی

زیندانە سیاسییەکانی ی. ن. ک گەڕەکی ئیمام قاسم ساڵی ١٩٨٥ لەنێویاندا هەریەک لە چالاک محەمەد نووری و سەبوور عومەر عوسمان و هەیسەم غالیب و سەلاح

ئیسماعیل مەجید سەڕاج

مجلس النواب العراقي

الدورة الانتخابية الرابعة عشرة

رئيس مجلس النواب

اسم النائب: الشيخ حبيب الطالباني لواء كركوك

رقم الهوية ٢٩

تاريخها ١٩٥٦/٧/٢٧

العراقي

مجلس النواب

الدورة الانتخابية السابعة الاجتماع غير الاعتيادي لسنة ١٩٤٧

اسم النائب عبد القادر الطالباني نائب كركوك

٦٥٨

تاريخ التسجيل ١٩٤٧/٥/٢٦

هەردوو برا : قادر مەلا خالید و ئیبراهیم مەلا خالید

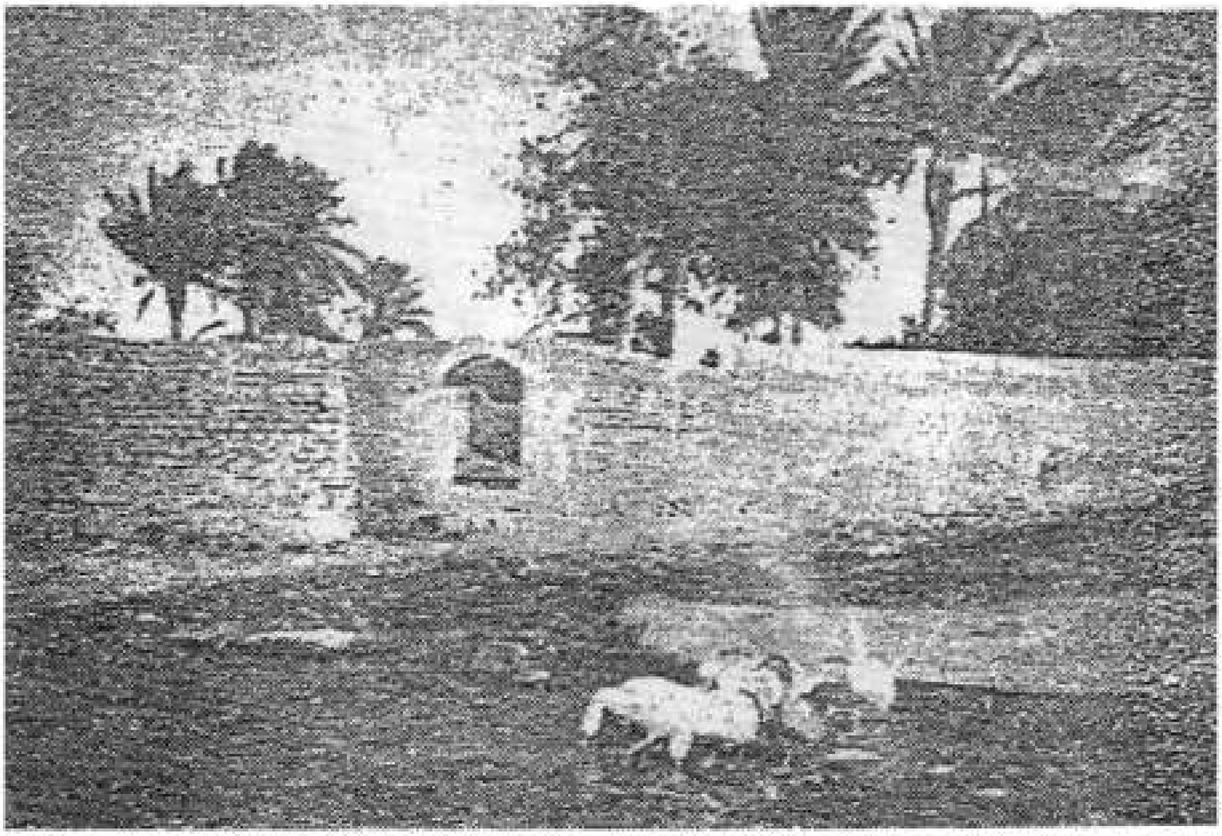

گەڕەکی زێویە

محەمەد ڕەمەزان

محەمەد میهری شاعیر

مامۆستا تەحسین تاڵەبانی و حوسێن حەمە عەلی زەنگەنە ساڵی ١٩٦١

*** قوربانیانی جەنگی عێراق و ئێران:-**

١. سامی حەمە بچکۆل (شەهید)
٢. تاریق سەعید شەریف (شەهید)
٣. محەمەد عەبدولواحید (شەهید)
٤. جاسم محەمەد عەلی (شەهید)
٥. عەبدولسەلام عەزیز (شەهید)
٦. جیهاد قادر (شەهید)
٧. نەوزاد قادر (شەهید)
٨. فوئاد قادر (شەهید)
٩. جەمیل مەحمود (شەهید)
١٠. خەسرەو جەلال (شەهید)
١١. عەبدولکەریم حەسەن کافرۆشی (شەهید)
١٢. ئەکرەم مەلا (شەهید)
١٣. ئەحمەد حەمید حەلاق (شەهید)
١٤. سیروان مەردان (شەهید)
١٥. سەلاح کەریم میرزا (شەهید)
١٦. هاشم ڕەئووف کوردە (شەهید)
١٧. محەمەد سەدرەدین (شەهید)
١٨. کەمال سەید فەتاح (شەهید)
١٩. ئەحمەد حاجی مەحمود باغەوان (شەهید)
٢٠. خەلیل ڕەزا (شەهید)
٢١. سابیر محەمەد سالح (شەهید)
٢٢. ئەکرەم ئیبراهیم (شەهید)
٢٣. حوسێن شێخۆ (شەهید)
٢٤. عەدنان کەریم میرزا (شەهید)
٢٥. ئەجدەت عەبدوڵڵا (شەهید)
٢٦. ئەحمەد کەریم (شەهید)
٢٧. عەدنان غەریب (شەهید)
٢٨. محەمەد ئەحمەد شەمسەدین (شەهید)
٢٩. ئازاد کەریم محەمەد (شەهید)
٣٠. مۆفەق فازڵ (شەهید)
٣١. حوسێن عەبدوڵڵا تۆفیق (شەهید)
- سەفین عوسمان (شەهید)
٣٢. حەسەن عەبدولکەریم (ونبوو)
٣٣. ئەحمەد عەبدولکەریم (ونبوو)
٣٤. عەزیز نەریمان (ونبوو)
٣٥. حیسام عیزەت (ونبوو)
٣٦. عومەر فەرەج (ونبوو)
٣٧. قادر حوسێن (ونبوو)
٣٨. کەریم حوسێن (ونبوو)
٣٩. ئەجات حەمە ڕەشید (ونبوو)
٣٠. ئاسیح میرزا (ونبوو)

*** ئەندامانی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق / سەردەمی پاشایەتی:**

١. شێخ حەبیب تاڵەبانی خولی ١ و ٣ و ٥ و ١٤
٢. شێخ فایەق تاڵەبانی خولی ٦ و ٩
٣. شێخ قادر سیامەسوری خولی ٧
٤. شێخ وەهاب تاڵەبانی خولی ٨ و ١٠ و ١٢
٥. شێخ فازڵ تاڵەبانی خولی ١١ و ١٣

*** ئەنجوومەنی نیشتیمانی عێراقی / سەردەمی کۆماری:**

١. شێخ سوعاد حەبیب تاڵەبانی ١٩٨٠-١٩٨٨
٢. ئەحمەد مەلا کەریم ١٩٨٠

*** ئەندامی پەرلەمانی عێراق ٢٠١٠ و ٢٠١٤:**

١- سیروان ئەحمەد
٢- ئالا تاڵەبانی
٣. لەیلا بابا عەلی بەرزنجی
٤. ڕێبوار تەها

*** ئەندامی ئەنجوومەنی پارێزگای کەرکوک:**

١. جوان حەسەن عارف
٢. ئەلماس فازڵ
٣. لەیلا محەمەد خدر
٤. ئەحمەد عەبدوڵڵا سەربازی
٥. گەلاوێژ جەباری
٦. ئاوات محەمەد ئەمین
٧. دلشاد پیرۆت عەزیز
٨. ڕێبوار فایق تاڵەبانی
٩. بابەکر سدیق
١٠. پیرۆت فازڵ تاڵەبانی
١١. هەوری فازڵ تاڵەبانی
١٢. حەسیب عوسمان ڕۆژبەیانی
١٣. مەحمود محەمەد (کامەران کەرکوکی)
١٤. ئیبراهیم خەلیل ڕەشید

*** پاڵێوراوانی ئەندام پەرلەمانی عێراق ساڵی ٢٠١٤:**

١. مەلا عەزەدین حوسێن-پارتی دیموکراتی کوردستان
٢. محەمەد حاجی کەریم خەیات-پارتی دیموکراتی کوردستان
٣. سەرکەوت نوری عوسمان کەبابچی-شیوعی کوردستانی
٤. ئاڤێستا محەمەد عەزەدین-یەکێتی نیشتیمانی کوردستان
٥. لەیلا بابا عەلی بەرزنجی-یەکێتی نیشتیمانی کوردستان
٦. ڕێبوار تەها-یەکێتی نیشتیمانی کوردستان
٧. ئیبراهیم خەلیل ڕەشید-یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان

*** پەرلەمانی کوردستان:**

١. حاجی کاروان (کەنعان نەجمەدین) ئەندامی خولی چوارەم ٢٠١٣ لە سەر لیستییەکگرتووی ئیسلامی کوردستان

*** ئەندامانی کۆمەڵەی زانستی لە کەرکوک ساڵی ١٩٢٦:**

لەنێوان دە ئەندام پێنجیان خەڵکی ناوچەی ئیمام قاسمن.

١. مەلا عەبدولقادر ئەفەندی-بەڕێوەبەری گشتی

٢. عەبدولخالق ئەفەندی-جێگری دووەمی بەڕێوەبەری گشتی

٣. عەبدولڕەحمان ئەفەندی ناجی ئەفەندی-ئەندام

٤. ڕەئووف ئەفەندی ناجی ئەفەندی-ئەندام

٥. حەمید ئەفەندی حاجی فەتاح-ئەندام

*** سەرۆکەکانی شارەوانی کەرکوک:**

١. شێخ محەمەد ڕەئووف تاڵەبانی/سەردەمی عوسمانی

٢. شێخ حەبیب تاڵەبانی ١٩٣٤ - ١٩٤٩

٣. شێخ فازڵ تاڵەبانی ١٩٥٣ - ١٩٥٨

٤. نورەدین واعز ١٩٥٨

٥. شێخ عارف بەرزنجی ١٩٥٩

٦. جەمال محەمەد شوکور ٢٠٠٢

*** ناوی وەزیرەکان:**

١. حەسەن تاڵەبانی-وەزیری هاتووچۆ (مواصلات) ١٩٥٩-١٩٦٠

٢. ئەحمەد کەمال قادر-وەزیری دەوڵەت

٣. نورەدین واعز-وەزیری ئەوقاف

٤. عەبدولستار تاهیر شەریف-وەزیری شارەوانییەکان (بلديات)

٥. موکەڕەم تاڵەبانی-وەزیری ڕەی-ئاودێری

٦. بەختیار ئەمین-وەزیری مافی مرۆڤ (حقوق الانسان)

٧. دارا نورەدین-وەزیری داد (العدل)

٨. عەبدولڕەحمان سدیق-وەزیری ژینگە

٩. محەمەد نوری بازیانی-وەزیری کشتوکاڵ ١٩٩٦ لە هەرێمی کوردستان

١٠. کاوە مەحمود شاکر-وەزیری رۆشنبیری ولاوان لە هەرێمی کوردستان

١١. بایز سەعید تاڵەبانی-وەزیری دارایی (المالیە) لە هەرێمی کوردستان

١٢. ڕەنج عەبدولحەمید محەمەد-بریکاری وەزارەتی گواستنەوەو گەیاندن لە هەرێمی کوردستان.

*** ناوی پارێزگارو جێگری پارێزگارو قایمقامو بەڕێوەبەرە گەورەکان:**

١. محەمەد شاکیر مەکتوبی زادە کوڕی مەلا عەبدولغەنی کوڕی عەبدولحەمید-وەکیلی موتەسەڕیفی کەربەلا هەروەها والی موسل بە وەکالەت (سەردەمی عوسمانی).

٢. عارف تاڵەبانی-پارێزگاری ڕومادی

٣. ئیبراهیم عەبدولکەریم-پارێزگار

٤. محەمەد شوکور خەلیفە-جێگری پارێزگاری بەغدا و پارێزگاری حلە

٥. جەعفەر عەبدولکەریم بەرزنجی-پارێزگاری سلێمانی

٦. عەبدولڕەحمان مستەفا-پارێزگاری کەرکوک ٢٠٠٣

٧. ئیحسان ئەجم-پارێزگاری کەرکوک (ئیدارەی سلێمانی)

٨. سەلاح ڕەفیق تەیب-سەفیر وجێگری وەزیر

٩. عەبدولوەهاب باباجان-سەفیری عێراق لە سوید

١٠. عومەر بەرزنجی-سەفیری عێراق لە لوبنان

١١. شاکر حەکیم-قایمقام وجێگری پارێزگار

١٢. جەلال مەولود-بەڕێوەبەری ناحیە

١٣. جەمال مەلا قادر ئیمام - قایمقام

١٤. بورهان نافع-بەڕێوەبەری ناحیەو قایمقامی مەرکەزی کوت.

١٥. مستەفا سەی نوری-بەڕێوەبەری ناحیەو قایمقام

١٦. شێخ حەسیب تاڵەبانی-قایمقام

١٧. مەحمود حاجی ئەحمەد-قایمقام

١٨. محەمەد شاکر ئەفەندی محەمەد جەمیل-بەڕێوەبەری ناحیەی شوان ١٩١٩ز و بەڕێوەبەری خەزینەی کەرکوک ١٩٢١ز.

١٩. محەمەد ئەحمەد خەلیفە-بەڕێوەبەری ناحیە و قایمقام لە کەرکوک و زاخۆ و کفری لە سییەکان.

٢٠. پیرۆت تاڵەبانی-بەڕێوەبەری ناحییە وەسەرۆکی یانەی سۆلاف و یەکێ لە دامەزرێنەرانی ساڵی ١٩٦٩

٢١. فازڵ محەمەد ڕەئووف تاڵەبانی-بەڕێوەبەری ناحیەو قایمقامو جێگری بەڕێوەبەری کۆمپانیای نەوتی کەرکوک.

٢٢. فاتیح حەسەن ئەفەنی فرقە-بەڕێوەبەری ئینحساری توتن

٢٣. ئیبراهیم تەها-فەرمانبەری خەستەخانەی ڕەشیدی سوپایی وە بەڕێوەبەری فەرمانەکانی پزیشکی لە وەزارەتی بەرگری

٢٤. عەدنان سەعید-بەڕێوەبەری خانەنشینی کەرکوک

٢٥. هونەر نەجیب-بەڕێوەبەری گازی باکوور ٢٠٠٣

٢٦. ستار پاشا مستەفا-جێگری بەڕێوەبەری ئاماری کەرکوک ٢٠٠٣

٢٧. شادیە بەکر-بەڕێوەبەری کتێبخانەی گشتی کەرکوک ٢٠٠٣

٢٨. ڕامز ڕەحیم-بەڕێوەبەری بەریدی کەرکوک

٢٩. سالار حەمە حوسێن-بەڕێوەبەری شارەوانییەکانی کەرکوک ٢٠٠٣

٣٠. حەسەن مەعروف-بەڕێوەبەری ئامۆژگای نەوت ٢٠٠٣

٣١. بابەکر سدیق (کاکە ڕەش)-بەرپرسی نووسینگەی مادەی ١٤٠ لەکەرکوک ٢٠٠٣

٣٢. ئەمین ئەفەندی-پەروەردەی کەرکوک-تاقیکردنەوەکان

٣٣. ئیسماعیل تەها-ژمێریاری (محاسب)-شارەوانی کەرکوک

٣٤. فایق مەلا قادر ئیمام - بەڕێوەبەری دائیرەی ئیستملاکی کەرکوک

٣٥. فازڵ فارس خورشید-بەڕێوەبەری خانەنشینی سلێمانی
٣٦. سەفا عەبدولڕەحمان قرگەیی-جێگری بەڕێوەبەری کۆمپانیای نەوتی باکوور ٢٠٠٣
٣٧. عەبدولڕەحمان ڕەزا-یەکەم بەڕێوەبەری ناوەندیی ئیمام قاسم ١٩٥٩.
٣٨. ئیحسان عەبدولحەمید-یەکەم بەڕێوەبەری ناوەندیی حیکمە لە ساڵی ١٩٥٨ و ئامادەیی ئیمام قاسم لە حەفتاکان (١٩٧٠-١٩٧٧)
٣٩. تەحسین تاڵەبانی-بەڕێوەبەری کتێبخانەی گشتی کەرکوک لە هەشتاکان.
٤٠. حوسێن سەعید-بەڕێوەبەری ئامادەیی کەرکوک لە چلەکان و پەنجاکان (١٩٤٥-١٩٥٤).
٤١. مستەفا عادل-بەڕێوەبەری ئامادەیی کەرکوک و خانەی مامۆستایان لە پەنجاکان.
٤٢. محەمەد قەرەداغی-بەڕێوەبەری قوتابخانەی ئەجاح و سەرۆکی یەکێتی مامۆستایانی کوردستان لقی کەرکوک لە سەرەتای شەستەکان.
٤٣. کەریم کاکە حەمە-جێگری بەرپرسیاری زیندانە سیاسییەکانی کوردستان لە کەرکوک ٢٠٠٣.
٤٤. ئازاد قادر-جێگری بەرپرسیاری زیندانە سیاسییەکانی کوردستان لە کەرکوک ٢٠٠٣.
٤٥. مەلا محەمەد ئەمین-سەرۆکی زانایانی ئایینی کەرکوک لە هەشتاکان.
٤٦. فازڵ تاڵەبانی محامی-یەکێ لە دامەزرێنەری کۆمەڵەی لاوانی کورد لە بەغدا ١٩٣٣.
٤٧. موعتەسەم خەلیفە-یەکەم حاکم جەزا
٤٨. محەمەد حەسەن-موقەدەم پۆلیس-بەڕێوەبەری پۆلیسی حیلە لە شەستەکان.
٤٩. عەلی ئەفەندی-نائیب لە سەردەمی عوسمانی.
٥٠. نەسرەدین عیزەت-بەڕێوەبەری سایلۆی کەرکوک ٢٠٠٣.
٥١. فازڵ شەفیق-بەڕێوەبەری بەرهەمەکانی نەوت ٢٠٠٣ (مەنتەجات نەفتیە).
٥٢. شێخ کامل بەرزنجی-بەڕێوەبەری کتێبخانەی سەنگاو.
٥٣. عەبدولقادر محەمەد خەلیفە-لیوا-بەڕێوەبەری ئەندازیاری ئالی کارەبایی لە وەزارەتی دیفاع (بەرگری).
٥٤. فەریدون محەمەد خەلیفە-بەڕێوەبەری بەشی ئەندازیاری کارەبایی لە پەیمانگەی کوێت بۆ توێژینەوەی زانستی.
٥٥. محەمەد عەلی خەلیفە-بەڕێوەبەری ئەوقاف لە سلێمانی وهەولێرو بەغدا.
٥٦. حوسێن عەلی حەسەن-بەڕێوەبەری پەروەردەی کەرکوک-ئیدارەی هەولێر ٢٠٠٦.
٥٧. عەبدولواحید حەسەن-بەڕێوەبەری پەروەردەی کەرکوک-ئیدارەی هەولێر ٢٠٠٣.
٥٨. عەبدولڕەحمان قرگەیی-بەڕێوەبەری کارەبای کەرکوک ١٩٥٧-١٩٦٣
٥٩. سەرتیب عەزیز-بەڕێوەبەری پەروەردەی کەرکوک-ئیدارەی سلێمانی ٢٠٠٣.
٦٠. عەلی عەبدولڕەحمان عەلی حیکمەت-فەرماندەی بنکەی ڕاهێنانی هەولێر.
٦١. عومەر عوبێد بابان بەڕێوەبەری کتێبخانەی گشتی سلێمانی
٦٢. محەمەد عەلی مستەفا-بەڕێوەبەری کارگێڕی شارەوانی کەرکوک ٢٠٠٣-٢٠١٠ (مدیر الإدارە).
٦٣. ئیحسان محەمەد نەجیب-بەڕێوەبەری ئەشغالی کەرکوک.
٦٤. ڕەشاد عارف-ئەندامی مەجلیسی سیادە لە عەهدی عەبدولکەریم قاسم ١٩٥٨-١٩٥٩.
٦٥. عەبدولقادر محەمەد ئەمین-بەڕێوەبەری ئاوو ئاوەڕۆی کەرکوک ٢٠٠٣.
٦٦. فازڵ کەمال-بەڕێوەبەری ژمێریاری شارەوانی (حسابات البلدیە).
٦٧. سابیر سەی حەکیم-بەڕێوەبەری تەحریرات لە کەرکوک.
٦٨. نوری ڕەحیم-بەڕێوەبەری پەروەردەی چەمچەماڵ ٢٠٠٣.
٦٩. شێرزاد ڕەشید-بەڕێوەبەری خوێندنی کوردی لە کەرکوک ٢٠١٠.
٧٠. موکەڕەم ئەمین لەیلانی-سەرۆکی تۆڕی پەرەپێدانی ئابووری و وەبەرهێنان لە کەرکوک ٢٠٠٥
٧١. شوان حەبیب سالح قازی و ئەندامی دەستەی تێهەڵچوونەوە لە دەستەی داواکاری موڵکداریێتی (الهیئة التمیزیة في هیئة دعاوي الملکیة)
٧٢. عەبدولقادر خەتیب (مەلا قادر ئیمام) بەڕێوەبەری ئەوقاف و دامەزرێنەری قوتابخانەی عیلمی لە کەرکوک و یەکێ لە بەشداربووانی دانانی کتێبی کوردی بۆ قوتابخانە سەرەتاییەکان لە کاتی پاشایەتی.
٧٣. شێخ عیسا شێخ محەمەد بەرزنجی تەوەکەڵی-سەرۆکی زانایانی ئاینی شاری کەرکوک بووە ساڵی ١٢٠٥ک-١٧٩٠ز.
٧٤. ڕەشید ئەفەندی-بەڕێوەبەری ئەموال قاصرین.
٧٥. قەممی بورهان عومەر-ئەندامی مەکتەبی ڕێکخراوە دیموکراتییەکان (ی.ن.ک).
٧٦. نوری فەتاح-ئەمین کتێبخانەی گشتی لە دیالە.
٧٧. عومەر خەتاب-بەڕێوەبەری وەرزش و لاوان لە کەرکوک.
٧٨. سەلاحەدین محەمەد-بەڕێوەبەری فەرمانگەی سەرچاوە ئاوییەکانی کەرکوک بووە.
٧٩. مەحمود حەمە خان-بەڕێوەبەری تەجهیزاتی پەروەردەی کەرکوک (لە دوای ساڵی ٢٠٠٣).
٨٠. تاهیر خەیروڵڵا-بەڕێوەبەری پێشووی دایرەی مال (المالیە) لە چەمچەماڵ
٨١. محەمەد سالح شاسوار-بەڕێوەبەری پێشووی ئامار لە چەمچەماڵ
٨٢. عەقید ئازاد محەمەد شوانی-بەڕێوەبەری پۆلیسی تەرجەوان.
٨٣. موقەدەم فەرهاد ئەنور ئەمین-ئەفسەر لە پاراستنی دامودەزگای دەوڵەت
٨٤. ڕەحمەتوڵڵا عەبدوڵڵا-ژمێریاری دادگای کەرکوک (محاسب) لە هەشتاکان

٨٥. دکتۆر سەباح ئەمین-بەڕێوەبەری گشتی تەندروستی کەرکوك ٢٠١٣

٨٦. عەبدولخالق سدیق-جێگری بەڕێوەبەری دەزگای شەهیدانی کوردستان ٢٠٠٣

٨٧. ڕەمەزان محەمەد کەریم-سەرۆکی وێنەگرانی کوردستان لقی کەرکوك ٢٠٠٣

٨٨. شێخ عەلی شێخ جەمیل تاڵەبانی-سەرۆکی لیژنەی عیلمی لە ئەوقافی کەرکوك لە هەشتاکان.

٨٩. رزیا ئەحمەد قەرەداغی-نوێنەر لە نەتەوە یەکگرتوەکان.

٩٠. ڕەفیق حیلمی-بەڕێوەبەری پەروەردە لە کەرکوك ١٩٤٥ وە لە دیالە ١٩٥٠ هەروەها (ملحق ثقافي) لە تورکیا لە کۆتایی پەنجاکان. جێگری یەکێتی ئەدیبانی عێراق ١٩٥٨ وە جێگری سەرۆکی سەندیکای مامۆستایان ١٩٥٨- ١٩٥٩.

٩١. عوسمان سالح ڕەباتی-بەڕێوەبەری کتێبخانەی گشتی لە دیالە

٩٢. دلشاد کاکە حاجی مەحمود-بەڕێوەبەری گشتی توتن لە بەغدا

٩٣. کەمال عەزیز خەفاف-بەڕێوەبەری پێشوی گومرکی کەرکوك لە شەستەکان.

٩٤. محەمەد عەلی واحید-بەڕێوەبەری کارەبای کەرکوك لە حەفتاکان

٩٥. فاروق عەبدولرەحمان قرگەیی-ئەمینی مەکتەبەی کتێبخانەی زانکۆی سلێمانی لە دوایی زانکۆی سەلاحەدین لە هەولێر ١٩٧٦- ١٩٩٩

٩٦. دکتۆر سدیق عومەر-بەڕێوەبەری تەندورستی گشتی کەرکوك ٢٠٠٣

٩٧. ئەحمەد سەلاحەدین عەباس-پاراسایکۆلۆجی زان.

٩٨. موحسن فازڵ-هێلێ ئاسمانی عێراقی (میواندار).

٩٩. مەلا سەمەد حەسەن-ئیمامو مامۆستا بووە لە مزگەوتی ئایا سۆفیا لە ئەستەمبول کاتی کۆتایی سەردەمی عوسمانی

١٠٠. شێخ عیسا شێخ محەمەد تەرکەڵی بەرزنجی-سەرۆکی زانایانی ئاینیی شاری کەرکوك لە ساڵی ١٧٩٠ز

١٠١. نورەدین بەهادین-ئەندامی دادگای تەمییزی عێراق

١٠٢. مەلا عەلی حیکمەت-زانای ئایینی بەناوبانگو سەردەمێك قازی بووە لە بیستەکانی سەدەی رابردوو

١٠٣. مەلا عومەر گومبەتی-جێگری سەرۆکی زانایانی ئایینی کەرکوك لە شەستەکانی سەدەی رابردوو ئیمام وخەتیبی مزگەوتی ئیمام قاسم (١٩٤٧-١٩٦٧)

١٠٤. شێخ محێدینی کەرکوکی بەرزنجی-زانای ئایینی بەناوبانگ تەکییەیەکی بنیاتنا بە ناویەوە ساڵی ١٧٦٥ز لە ئیمام قاسم

١٠٥. شێخ حەسەن قەرەچێواری بەرزنجی-تەکییەیەکی بنیاتنا بەناوی خۆیەوە لە گەرەکی ئاخوڕ حوسێن ساڵی ١٨٤٧ز

١٠٦. شێخ عەبدولرەحمان خاڵس تاڵەبانی-مزگەوتی مەجیدیەی لە تەکیەی گەورە لە سەردەمی عوسمانی ساڵی ١٨٤٥ز بنیاتناوە

١٠٧. شێخ خدر-خانەقای نەقشبەندی بنیاتناوە ساڵی ١٨٨٨ز لە ئیمام قاسم

١٠٨. دکتۆر سالار جەلیل تاهیر-بەڕێوەبەری نەخۆشخانەی شۆرش لە شۆراو

١٠٩أ- ئیسماعیل سیامەنسوری- بەڕێوەبەری ئیعاشەی کەرکوك لە شەستەکان

*** ناوی سەربازییەکانی (پیاوانی سوپاو پۆلیس)(١-٤٥) کۆچیان کردووە:**

١. ڕەفیق ئەمین ئەفسەری عوسمانی
٢. سەید ڕەئووف سەید حەکیم ئەفسەری عوسمانی
٣. ڕەئووف محەمەد ئەفسەری عوسمانی
٤. سالح ئەفەندی ئامان ئەفسەری عوسمانی
٥. ئەفسەر عەبدولحەمید فەتاح
٦. مولازم مەجید ئەفەندی
٧. عەمید پۆلیس عەبدوڵلا ڕەئووف ناجی
٨. عەقید عەتا عەبدوڵلا شەریف
٩. عەقید تەیفور عەباس
١٠. عەقید کەریم قاسم
١١. عەقیدی پۆلیس فازڵ قادر ئەفەندی
١٢. معاون پۆلیس محەمەد حەسەن محەمەد
١٣. مولازم پۆلیس کامیل کەریم
١٤. مولازم یەکەم جەودەت تەیفور (مولازم هەژار)
١٥. عەقید ئەدیب سالح
١٦. عەقیدی پۆلیس حازم سەید ڕەئووف
١٧. مولازم هاتوورچۆ عیماد حەسەن
١٨. عەمید سامی حەمید
١٩. ئەفسەر سەید ڕەئووف کەرکوکی
٢٠. عەقید موزەفەر محەمەد
٢١. رائید سەردار عومەر ئەحمەد
٢٢. عەقیدی پۆلیس عەبدوڵلا سەلام
٢٣. عەقیدی هاتووچۆ نەزمی ئەدهەم
٢٤. عەقیدی پۆلیسی محەمەد عەلی نائیب
٢٥. عەقید قابیل تاڵەبانی
٢٦. عەقید تاریق سەعید شەریف
٢٧. عەقید ڕەمزی محەمەد
٢٨. رائید پۆلیس ئیبراهیم حازم ڕەئووف
٢٩. موقەدەم پۆلیس عەزەدین جەباری
٣٠. عەقید فاتیح مەلا داوود
٣١. معاون پۆلیس فاتیح مستەفا
٣٢. معاون پۆلیس یوسف لەتیف
٣٣. عەقید ئەسعد شێخ بزێنی
٣٤. عەقید سوبحی محەمەد
٣٥. عەقیدی پۆلیس عەبدولقادر عەباس
٣٦. ئەفسەری دەریایی عەبدولناسر ئەمین زەنگەنە
٣٧. عەمید پۆلیس فایق سەعید شەریف
٣٨. معاون پۆلیس عەبدولواحید ئەفەندی
٣٩. عەقید فاروق محەمەد جەمیل-حاکم سەربازی
٤٠. عەمید محەمەد ئەمین سەعید

٤١. ئەفسەر عەبدولقادر حەبیب تالەبانی
٤٢. نەقیب ئەحمەد محەمەد سالح
٤٣. معاون پۆلیس نوری
٤٤. موفەوەز عەزەدین خەتاب
٤٥. نەقیب جاسم محەمەد عەلی
٤٦. لیوای سەیدعلی بورهان جەلال
٤٧. لیوای پۆلیس شێرکۆ شاکیر
٤٨. عەمید موزەفەر محێدین
٤٩. عەمید عەبدولکەریم ساقی
٥٠. عەمید محەمەد بەکر خەفاف
٥١. عەمید سامی شاکر حەکیم
٥٢. عەمید عەلی مەلا ئەوڕەحمان
٥٣. عەمید کەمال محەمەد سالح
٥٤. عەمید ساتع ڕەئفەت
٥٥. عەمید ئەحمەد کەمال
٥٦. عەقید محەمەد نوری حەمید
٥٧. عەقید تەیار ناژم سەید ڕەئووف
٥٨. عەقید خەیروڵلا مەحمود
٥٩. عەقید فەرەیدون عەبدولقادر تاڵەبانی
٦٠. عەقید کەمال خەفاف
٦١. عەقید عەزەدین ڕەحمەتوڵلا
٦٢. عەقیدی پۆلیس نوسرەت ڕەحمەتوڵلا
٦٣. عەقید وەجدی نورەدین
٦٤. عەقید تەیار بورهان عەبدولکەریم بەرزنجی
٦٥. عەقیدی پۆلیس فازڵ عەبدولحەمید فەتاح
٦٦. عەقید سەلیم کامیل
٦٧. عەقیدی پۆلیس عەلی تەها
٦٨. عەقید عەبدولقادر خەلیفە
٦٩. عەقید پۆلیس ئازاد محەمەد شوانی
٧٠. عەقید سەلاح ڕەمزی ڕەحیم
٧١. عەقید عەبدولقادر قاسم
٧٢. عەقید تەیار نەوزاد ڕەمزی ڕەحیم
٧٣. عەقیدی پۆلیس هیجران عومەر
٧٤. موقەدەم لەتیف تاهیر
٧٥. موقەدەم سەفا عەلی خادم سوجادە
٧٦. موقەدەم تەیار ئەکرەم ڕەحمەتوڵلا
٧٧. موقەدەم محەمەد شێخ حوسێن
٧٨. موقەدەم هاتورچۆ عەبدولوەهاب عەلی مەردان
٧٩. موقەدەم عەبدولکەریم ئەحمەد
٨٠. موقەدەم نەجمەدین فەتاح
٨١. موقەدەم ئەحمەد بەکر شەریف
٨٢. موقەدەم فەرهاد ئەنور ئەمین
٨٣. رائد کەمال محەمەد حەداد
٨٤. ڕائید ئەحمەد محەمەد سالح
٨٥. نەقیب فەهمی حەمید
٨٦. مولازم یەکەم ئازاد عوسمان
٨٧. مولازم بەختیار تاهیر قادر
٨٨. مولازم یەکەم محەمەد ئەسعەد
٨٩. مولازم پۆلیس هۆزان شێرکۆ شاکیر
٩٠. مولازم پۆلیس محەمەد مەستفا بەقال (حمه سەقەر)
٩١. مولازم فڕۆکەوان تالیب سابیر عارەب
٩٢. مولازم یەکەم کاوە عەبدولجەبار تاهیر
٩٣. ئەفسەر سەعدی عەزەدین ڕەحمەتوڵلا
٩٤. معاون پۆلیس ئەمجەد عەبدولڕەحمان
٩٥. معاون پۆلیس ڕەئووف
٩٦. معاون پۆلیس سەبور ناسیح
٩٧. معاون پۆلیس شێرزاد ڕەئووف
٩٨. موفەوەز ئەنوەر قەرەداغی
٩٩. موفەوەز عەزیز قەرەداغی
١٠٠. موفەوەز عەلی عەبدولکەریم
١٠١. موفەوەز سالح عەبدوڵلا بەگ
١٠٢. موفەوەز محەمەد ئەکرەم
١٠٣– موفەوەز بورهانەدین عەبدولڕەحمان
١٠٤– عەمید پۆلیس سامی ئەمین عوسمان– بەڕێوەبەری پۆلیسی نەوتی کەرکوك
١٠٥– ئەفسەری موقەدەم عوسمان ئەمین

* **تۆپەڵ پاشا**:- سەرکردەیەکی سوپای عوسمانی بوو ساڵی ١٦٩٢ز لە شاری مورە لە دایك بووە خوێندنی لە ئەستانە تەواو کردووە ناوی عوسمان پاشا ناسراوە بە تۆپاڵ پاشا واتە شەل ئەم ناوتیشانەی لێنراوە چونکە لە یەکێ لە شەڕەکانی پێی لێدراوەو شەل بووە. چەند پۆستێکی مەدەنی و سەربازی وەرگرتووە وەك سەرۆك وەزیران لە ساڵی ١٧٣١ز بۆ ماوەی شەش مانگ دواجار لابراوە نێراوە بۆ ئەرزرۆم وەك والی لەوێوە بۆ تەفلیس. ئینجا وەك سەرکردەیەکی سوپایی لە ساڵی ١٧٣٣ز لە دەشتی لەیلان نزیك شاری کەرکوك کوژراوە کاتێ نادر شای ئێرانی پەلاماری کەرکوکی دا لە ١٥ جەمادییەکەم ١١٤٦ هـ / ٢٤ تشرینییەکەم ١٧٣٣ ز. تەرمەکەی نێژراوە لە گۆرستانی مزگەوتی ئیمام قاسم لە کەرکوك لەژێر گومەزێك تا ئێستا ماوە هەر لە شوێنەکەیەتی لە پشت مزگەوتی ئیمام قاسم. ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێ کەوا گەڕەکی ئیمام قاسم ئاوەدان و نیشتە جێ بووە ماڵ و مزگەوت و قەبرسانی لێی بووە.

*** ناوی ئەوانەی بەشدارییان کرد لە سەفەر بەرلك-جەنگی جیهانییەکەم ١٩١٤-١٩١٨ وەك سەرباز لە سوپای عوسمانی (خوالێیان خۆشبێ)**:

١. مام غەریب
٢. مام کەریم لەن
٣. فەتحوڵلا عەبدوڵلا
٤. مەلا حوسێن سوورە
٥. حاجی محەمەد خدر
٦. عومەر ئەحمەد جانی
٧. حاجی مەحمود باخەران
٨. مام کەریم عەبدولڕەحمان
٩. عەلی عومەر حاجی عەباس

١٠. تۆفیق سرخن
١١. مەلا محەمەد ئەمین
١٢. حوسێن خەلیفە (تیاچوو نەهاتەوە)
١٣. مەلا محەمەد خدر ئەحمەد (تیاچوو نەهاتەوە)
١٤– ئەفسەر شەفیق سالح ئامان

*** ئەوانەی بەشداری جەنگی فەلەستین بوونە ساڵی ١٩٤٨ وەك سەرباز لە سوپای عێراق (خوالێیان خۆشبێ):**

١. عومەر محەمەد
٢. کەریم محەمەد شوانی
٣. ئەحمەد تۆفیق
٤– حەسەن سەید عەبدولکەریم

*** ئەوانەی بەشداری جەنگی حوزەیران بوونە ساڵی ١٩٦٧ وەك سەرباز لە سوپای عێراق:**

١. فەخرەدین نوری
٢. خالید قادر
٣. عەبدولخالق بەهادین
٤. عەبدولئیلا عەبدولسەلام
٥. ئیبراهیم محەمەد مستەفا
٦– ڕەفیق حاجی عارف

*** ناوی ئەسیرەکانی جەنگی عێراق و ئێران ١٩٨٠-١٩٨٨:**

١. سەلاح محەمەد نوری
٢. جەودەت عەلی بەکر
٣. کامەران کەریم
٤. نەجات محەمەد سالح
٥. سەباح مەجید
٦. سەباح کەریم ڕەحیم
٧. سعود جەبار عومەر
٨. فاروق عومەر غەریب
٩. فوئاد عوسمان
١٠. عەفان عەبدولسەلام
١١. سەلاح تاهیر
١٢. یاسین عوسمان
١٣. بەهادین غەریب
١٤. خەلیل سەمین
١٥. فاروق جیهاد
١٦. خالید عادل
١٧. وەلید عادل
١٨. فەرهاد عەباس
١٩. سادق قادر عەبدوللا
٢٠. ئەنوەر عەلی باخەوان
٢١. جەمال نەسرەدین
٢٢– عومەر قادر

*** دیوەخانەکان:**

١. دیوەخانەی شەفیق و ئەنوەر
٢. دیوەخانەی مەلا عەلی حیکمەت
٣. دیوەخانەی مەلا نەجیب
٤. دیوەخانەی سەید عەبدولخالق نەقشبەندی–نەسیری
٥. دیوەخانەی عەبدولرەحمان ئاجی
٦. دیوەخانەی خادم سوجادە
٧. دیوەخانەی محەمەد حاجی عارف
٨. دیوەخانەی حوسێن ئەفەنی باباجان
٩. دیوەخانەی شێخ محێدین
١٠. دیوەخانەی عیزەت ئاغای زێویە
١١. دیوەخانەی محەمەد موختار
١٢. دیوەخانەی شێخ جەمیل تاڵەبانی
١٣. دیوەخانەی محەمەد خەلیفە
١٤. دیوەخانەی بەهاوەدین ئەفەندی
١٥. دیوەخانەی مەلا قادر ئیمام
١٦. دیوەخانەی کاکەی حاجی مەحموود
١٧. دیوەخانەی شێخ عەبدولکەریم قەرەچێواری بەرزنجی
١٨. دیوەخانەی شێخ فازل تاڵەبانی
١٩. دیوەخانەی شێخ محەمەد ڕەئووف تاڵەبانی
٢٠. دیوەخانەی شێخ حەبیب تاڵەبانی
٢١. دیوەخانەی شێخ عەبدولرەحمان تاڵەبانی
٢٢. دیوەخانەی حەمە سەعید عەلی
٢٣. دیوەخانەی عەزە قەندی
٢٤. دیوەخانەی سەعید ئەفەندی نائیب

*** خێرخوازەکان:**

١. سەعید فەتاح جەباری (ماڵی ئاوەدان بوو بۆ میوان)
٢. نیعمەت تاڵەبانی (خاوەنی کاری خێرخوازی)
٣. حاجی عەبدولرەزاق توحاق (مزگەوتێکی بینا کرد بە ناوی خۆیەوە ساڵی ١٩٤٧ نزیك پردی دووەم تەنیشت بانکی ڕافیدەین).
٤. مەلا حەسیبە حاجی عەزەدین عەزەم
٥. عیزەت ئاغا–کۆمەڵێك منالی هەتیوی بەخێو کرد تا لە خەم دەرچوون

*** ئافرەتە ناودارەکان (خوالێخۆشبووان ١-١٨):**

١. زبیدە خان ژنی مەلا قادر ئیمام چەند جاری میوانداری حەپسەخانی نەقیبی کردووە لە ماڵ خۆی.
٢. کافیە خان کچی مەلا قادر ئیمام–خێزانی قاسم مەلا ئەفەندی هەولێر.
٣. فاتیمە خان کچی شێخ عەبدولقادر شەمزینی دایکی شێخ جەمیل تاڵەبانی.
٤. شەکەر خان یەعقوبی ژنی شێخ حەبیب تاڵەبانی دایکی مامۆستا ئەحسین زاوای مام جەلال.
٥. ڕەشادەت خان کچی شێخ حەبیب تاڵەبانی خێزانی بابا عەلی کوڕی شێخ مەحمود.

٦. حەبیبە جەبەل ژنی سەی سالح چیمەن باوکی شێخ نورەدین.
٧. خەدیجە شێخ رەزا بەرزنجی ژنی سەی سالح چیمەن.
٨. بەدریە خان ژنی عیزەت ئاغای زێویە دایکی شەهید فەتحوڵڵا.
٩. شەمسە خان مەلا حەمەدەمین ژنی حاجی عەزەدین عەزەم دایکی مەلا حەسیبە.
١٠. فەوزیە خان (خوشکی بەڕێز مام جەلال) خێزانی ئەحسین شێخ حەبیب تاڵەبانی دایکی ئالا.
١١. روقەیە خان خێزانی محەمەد موختار دایکی شەهید جەبار پیرۆز خان.
١٢. ئەدیبەخان کچی شێخ عەبدوڵڵای کەرەڵە ژنی شێخ عەزیز.
١٣. حەمدیە خان ژنی فایەق مەلا قادر ئیمام دایکی بەڕێز بەختیار فایەق.
١٤. ئەسیمە خان ژنی جەماڵ مەلا قادر ئیمام
١٥. ئالەخان دایکی مامۆستا شێرزاد عەبدولواحید.
١٦. فاتمە خان قەرەچێوار.
١٧. نەدیمە خان خێزانی خوالێخۆشبوو شێخ مارف بەرزنجی.
١٨. حاجیە مەحبوبە خلەپری ئافرەتێکی خێرخوازو ئادار بوو.
١٩. سەی ئاهو جەباری ناسراو بە (نەنە سەید)
٢٠. مرواری ئەحمەد عەبدوڵڵا-ئەوەی کلاوەکەی شاعیری عێراق جەواهیری چنیوە کە بە دیاری مام جەلال داویەتی پێی لە ساڵی ١٩٦٣ کە لێی نووسرابوو (یانەمان یا کوردستان) ئەم کلاوەش خاتو مرواری چنیویەتی کە ساڵی ١٩٥٠ لە گەرەکی زیوێی (ئیمام قاسم)ی شاری کەرکوک لە دایک بووە لە تەمەنی ١٢ ساڵیدا ئەم کلاوەی لە ماوەییەك ڕۆژدا چنیوە.

* ناوی نووسەران (ئەدیبو شاعیران و ڕۆژنامەوان):
١. شێخ محێدین کەرکوکی بەرزنجی (١٧٢٠-١٧٨٠)ز.
٢. رەنجووری-مەلا عومەر خالید بەگ عومەر شاڵە بەگی زەنگەنە (١٧٥٠-١٨١٠)ز
٣. محەمەد ئەسعەد نائیب (١٧٨٥-١٨٣٢)ز
٤. خاڵس-عەبدولرەحمان تاڵەبانی (١٧٩٧-١٨٥٨)ز
٥. فایز-عەبدولقادر تاڵەبانی (١٨٣٣-١٨٩٧)ز
٦. شێخ رەزا تاڵەبانی (١٨٣٧-١٩١٠)ز
٧. شێخ سەعید شێخ خدر نەقشبەندی (١٨٤٠-١٩٠٤)ز
٨. محەمەد میهری (١٨٤٨-١٩١٨)ز
٩. شێخ محێدین بەرزنجی دووەم (١٨٥٠-١٩١٢)ز.
١٠. فەقێ رەشید ئاغای زەنگەنە (١٨٦٤-١٩٦٦)ز
١١. بەهادین سالح (١٨٦٤-١٩٤٨)ز
١٢. رەشید سالح (١٨٦٦-١٨٩٥)ز
١٣. حوسێن ئەفەندی باباجان (١٨٧٠-١٩٢٤)ز
١٤. محەمەد خاڵسی شێخ رەزا (١٨٧٥-١٩٣٣)ز
١٥. عومەر فەوزی (١٨٧٨-١٩٢٥)ز
١٦. ئەسیری-عەبدولخالق حوسێن نەقشبەندی (١٨٩٠-١٩٦٢)ز
١٧. تاهیر فوئاد (١٨٩٢-١٩٢٧)ز
١٨. مامەند کەرکوکی-رەمزی رەحیم جاوفرۆش (١٨٩٥-١٩٦٦)ز
١٩. سەعدوڵڵا موفتی (١٨٩٥-١٩٧٢)ز
٢٠. رەفیق حیلمی (١٨٩٨-١٩٦٠)ز
٢١. عەبدولقادر قرگەیی (١٨٩٨-١٩٧٥)ز
٢٢. ئەسعەد نائیب (١٩٠٠-١٩٩٢)ز
٢٣. رەهبەر-شێخ تەها شێخ سەعید نەقشبەندی (١٩٠٣-١٩٧٣)ز
٢٤. شێخ عومەر شێخ سالح بەرزنجی-عەسری (١٩١٤-١٩٦٧)
٢٥. حەسیب تاڵەبانی (١٩١٢-٠٠٠٠٠)
٢٦. حوسێن بەرزنجی (١٩١٩-١٩٦٣)
٢٧. شێخ مارف-مەعروف بەرزنجی (١٩٢١-١٩٦٣)ز
٢٨. ئەمین زەنگەنە (١٩٢٢-١٩٩١)ز
٢٩. شێخ مەجید تاڵەبانی (١٩٢٣-٢٠١٢)ز
٣٠. پاکیزە رەفیق حلمی (١٩٢٤-٢٠٠٣)
٣١. عەتا تاڵەبانی (١٩٢٥-٢٠٠٠)ز
٣٢. شێخ عەبدوڵڵا شێخ حوسێن بەرزنجی-وەرگێری یاسایی (١٩٢٧-٢٠٠٩)
٣٣. فەهمی ئەسعەد نائیب ١٩٣٠-٠٠٠٠٠)
٣٤. شێخ کەریم بەرزنجی (١٩٣٢-١٩٩٤)ز
٣٥. ئەحمەد نەجمەدین بەرزنجی (١٩٣٢-٢٠٠٧)
٣٦. محەمەد سابیر مەحمود (١٩٣٢-٢٠١٥)
٣٧. عەتا بازرگان (١٩٣٣-١٩٩٢)ز
٣٨. نەجات رەفیق حیلمی (١٩٣٤-٢٠٠٨)ز
٣٩. فەوزی رەفیق حیلمی (١٩٣٨-٢٠٠٠)ز
٤٠. محەمەد عەلی قوربانی (١٩٣٨-........)
٤١. رەئووف عەل بریندار (١٩٣٩-١٩٧٤)ز
٤٢. لەتیف حامید بەرزنجی (١٩٤٠-١٩٧٤)ز
٤٣. سەردار فەتاح (١٩٤٠-١٩٩٠)ز
٤٤. ئیبراهیم ئاشاد (١٩٤٢-٢٠٠٩)ز
٤٥. محەمەد موکری (١٩٤٥-٢٠١٢)ز
٤٦. عەبدولقادر کەسنەزانی (١٩٥٠-١٩٧٨)ز
٤٧. شەونم عەزیز بەرزنجی (١٩٥٠-٢٠٠٤)ز
٤٨. عاسی عەبدولکەریم زەنگەنە (١٩٥٣-٢٠١٣)
٤٩. شەملا عومەر (١٩٥٨-٢٠١١)
٥٠. ئازاد رەشید (١٩٦٠-١٩٩٣)ز
٥١. مستەفا گەرمیانی (١٩٦١-٢٠٠٧)ز
٥٢. محەمەد زەکی کەریم (١٩٦٣-٢٠٠٢)
٥٣. ئەحمەد بێکەس (١٩٣٥-٢٠١٦)
٥٤. خالۆ حەمرین (عەبدولرەحمان جاف) (١٩٤٥-٢٠؟؟)
٥٥. نەجمەدین شێخ بزێنی (١٩٤٥-٢٠١٦)
٥٦. عەبدوڵڵا سەراج
٥٧. عوسمان عەلی قادر
٥٨. عارف مەعروف داوودی
٥٩. محەمەد سەید کەریم

٦٠. مستەفا کرێکار
٦١. فوئاد تاهیر سادق
٦٢. موکەڕەم تاڵەبانی
٦٣. سەردار ڕەشید زەنگەنە
٦٤. سەلاح حەسەن پاڵەوان
٦٥. ئیحسان عوسمان زەنگەنە
٦٦. مێمن کەریم خورشید
٦٧. ڕەمەزان زامدار
٦٨. مستەفا سەربازی
٦٩. موعتەسەم ساڵەیی
٧٠. بورهان عەبدولڕەحمان جاف
٧١. محەمەد شوانی
٧٢. حوسێن عومەر بەرزنجی
٧٣. سەباح موسا
٧٤. شوکور ساڵەیی
٧٥. وریا جاف (عیرفان حوسێن)
٧٦. هاشم عاسی کاکەیی
٧٧. خالید عەبدول
٧٨. عەبدولکەریم حاجی محەمەد عەلی
٧٩. نەوزاد شێخانی
٨٠. کاوە تاڵەبانی
٨١. محەمەد بەکر
٨٢. رازاو حوسێن
٨٣. گوڵاڵە نوری ئەحمەد
٨٤. سەلام محەمەد
٨٥. تاریق کارێزی
٨٦. جەلیل زەنگەنە
٨٧. ئەبو شەهاب(ئیحسان نەجم)
٨٨. گولەر حەبیب سیامەنسووری
٨٩. گەلاوێژ جەباری
٩٠. بوشرە محەمەد زەکی
٩١. کامەران محەمەد سابیر
٩٢. سەربەست کەرکوکی
٩٣. سەیفەدین سابیر حەلاق
٩٤. حەکیم چالاک
٩٥. عەبدولقادر عەلی مەردان
٩٦. وەجدی ئەتوەر
٩٧. جەواد شەفیق
٩٨. گۆران فەتحی
٩٩. سوداد هاشم
١٠٠. ستران عەبدوڵڵا
١٠١. حەمە سەعید زەنگەنە
١٠٢. لوقمان حەسەن
١٠٣. فەرید زەنگەنە
١٠٤. عوسمان شوکور
١٠٥. گێلاس موعتەسەم
١٠٦. هیوا نەجیب نەقشبەندی
١٠٧. وریا سەردار
١٠٨. جومعە محەمەد مەحمود
١٠٩. ناهیدە ڕەفیق حیلمی
١١٠. دیار محەمەد باراتی
١١١. مەهدی ئومێد
١١٢. موستەعین لەیلانی
١١٣. موحسن عەلی
١١٤. سامان مارف بەرزنجی
١١٥. مستەفا زەنگەنە
١١٦. ئەمین شوان
١١٧. وریا شەهاب
١١٨. سەباح بازرگان
١١٩. ژیان عەزیز
١٢٠. سۆزان ڕەمەزان
١٢١. هەڵگورد موعتەسەم خەلیفە
١٢١. ئەحمەد ڕەفیق
١٢٣. باوە سەلاح کاکەیی
١٢٤. سابیر شوان (سابیر حەلاق)
١٢٥. ئەنجام سەعید بابان
١٢٦. محەمەد زیاد تەها
١٢٧. چالاک حەسیب تاڵەبانی
١٢٨. میقداد مەحمود بایز
١٢٩. شاخەوان مەنسور
١٣٠. لەتیف فاتیح فەرەج
١٣١. دلێر سەمەد شوانی
١٣٢. عەبدولقادر بەشیر پیر داود
١٣٣. حەسەن جاف
١٣٤. دلێر محەمەد شەریف
١٣٥. شێرزاد خدر
١٣٦. یاسین مەولود
١٣٧. سەلاحەدین عەباس
١٣٨. دڵپاک تاهیر
١٣٩. نەسرین مەحمود
١٤٠. پەروین مەحمود
١٤١. تەها شێخانی
١٤٢. عومەر سەیدە
١٤٣. محەمەد ئەسعەد ساڵەیی
١٤٤. نەزار محەمەد سابیر (نزار کەرکوکی)
١٤٥. نورەدین بێ خەم
١٤٦. غەفوور سالح
١٤٧. ئەبەز ئەحمەد جۆلا
١٤٨. ئەحمەد کەرکوکی (ئەکبەر سەبیح)
١٤٩. تاریق عەزیز شێخ بەزینی (خەبات بزینی)
١٥٠. سەلاح عەباس تۆفیق
١٥١. عەبدولوەهاب ئیسماعیل حەسەن
١٥٢. ئەمام مەعروف
١٥٣. تاهیر غەمبار
١٥٤. سمکۆ بەهرۆز
١٥٥. نورەدین حوسێن جاف

١٥٦. نەجات شوانی
١٥٧. حاجی کاروان
١٥٨. هیوا حوسێن ئەمین
١٥٩. عەبدولجەبار عەبدولڕەحمان بەرزنجی
١٦٠. چنور نامیق
١٦١. چنار نامیق
١٦٢. تاریق نامیق
١٦٣. سامان نامیق
١٦٤. ئازاد حەمە
١٦٥. ئەحمەد ڕەشید بییاتی
١٦٦. شەرەفەدین جەباری
١٦٧. غەریب خالید شەریف
١٦٨. سەلاح محەمەد ئەمین
١٦٩. عەلی ڕەمەزان ئەمین (بابان کەرکوکی)
١٧٠. سەلاح ڕەنجدەر (سەلاحەدین جەباری)
١٧١. سەردار جاف
١٧٢. کوردستان محەمەد سەعید
١٧٣. فەهمی عەرەب ئاغا لە دایك بووی ئاخوڕ حوسێنە
١٧٤. ڕووناك شوانی
١٧٥. سەمیرە حوسێن جاف
١٧٦. شاخەوان کەرکوکی (عەرف عەبدولڕەحمان)
١٧٧. هەلمەت هوشیار
١٧٨. سیروان سەرگەلویی
١٧٩. ڕێبوار عوسمان شوکور
١٨٠. شەونم عەزیز بەرزنجی
١٨١. نیاز ڕەبیع نەزهەت
١٨٢. حەمە سالح دەلۆ
١٨٣. غازی کەرکوکی
١٨٤. عەدنان سالح محەمەد
١٨٥. فەرەیدون جەلال مەولود
١٨٦. فەیسەل ئەمین عوسمان
١٨٧. حەسەن عوسمان وەهاب
١٨٨. سەفوەت جەباری
١٨٩. قاسم ئاق بەیرەق
١٩٠. جەماڵ بێبەش
١٩١. عەزیز عوسمان
١٩٢. فەرەیدون حوسێن
١٩٣. فەهمی عەبدوڵڵا موختار
١٩٤. ئازاد گەرمیانی
١٩٥. ئەمین کەریم شەریف
١٩٦. تەها تەیفور
١٩٧. موهەنەد مەهدی
١٩٨. بەکر شوانی
١٩٩– عەلی حوسێن
٢٠٠– ڕەئووف هەمەوەندی
٢٠١– ئاراس سابیر

*** کتێبخانەو خاوەنەکانی:**
١. عومەر بێکەس–کتێبخانەی کوردستان
٢. سەلاح محەمەد موختار–کتێبخانەی گەل (الشعب)
٣. جەبار عەبدوڵڵا–کتێبخانەی ئاسۆ
٤. سەباح موسا–کتێبخانەی ڕۆژ
٥. دارا محەمەد–کتێبخانەی (التاخی)
٦. مەجید ڕەشید–کتێبخانەی مەجید
٧. سامی عادل–کتێبخانە لەسەر شۆستە
٨. سەیفەدین سابیر–کتێبخانەی ئەلجیل
٩. خالید کچانی–کتێبخانە
١٠. محەمەد حەسەن–پەڕاوگەی کوردستان
١١. ئەحمەد محەمەد نەزهەت–پەڕاوگە
١٢. کتێبخانەی ئیمام قاسم
١٣. کتێبخانەی شیام
١٤. پەڕاوگەی دیدار

*** ناوی چاپخانەکان:-**
یەکەم ئەو چاپخانانەی کەوتوونەتە ناوچەی ئیمام قاسم
١. چاپخانەی ڕۆژ ٢٠٠٤ کۆمەڵەی ڕووناکبیری کەرکوك
٢. چاپخانەی شەهید ئازاد هەورامی ٢٠٠٥ مەکتەبی ڕاگەیاندنییەکێتی نیشتمانی کوردستان مەڵبەندی دووی کەرکوك
٣. چاپخانەی بینایی ٢٠٠٦ کۆمەڵەی ڕووناکبیری کەرکوك
٤. چاپخانەی نەورۆز ٢٠١٠–خاوەنەکەی لوقمان عوسمان و عەباس ئەحمەد
دووەم ئەو چاپخانانەی کەرکوك کە خاوەنەکانیان خەڵکی ئەم ناوچەیەن
١. چاپخانەی ئاسیا ٢٠٠٤–خاوەنەکەی پێشەوا عەبدولخالق و سەعید ئەحمەد عوسمان
٢. چاپخانەی ئارابخا ٢٠٠٤–خاوەنەکەی محەمەد مەهدی ڕەسول
٣. چاپخانەی ئاڤێستا ٢٠١٣ – خاوەنەکەی محەمەد مەهدی ڕەسول

*** ناوی دەرچووی بەشی کتێبخانەکان (قسم المکتبات):**
١. ئازاد تۆفیق
٢. فاروق عەبدولڕەحمان
٣. عومەر عوبێد
٤. کامل عیزەت

*** ناوی هونەرمەندان:**
*** ناوی شێوەکاران–ڕەسامەکان (١-٧) کۆچیان کردووە:**
١. بەدیع باباجان
٢. غازی محەمەد شێخانی
٣. عیرفان محەمەد عەلی
٤. ئەحمەد ئەمین
٥. حسام عەبدولکەریم بازرگان
٦. شەعبان ڕەمەزان

٧. سوهام عالی
٨. نوری مستەفا بەهجەت
٩. خالید نائیب
١٠. عەدنان باباجان
١١. ئەکبەر زەینولعابدین
١٢. محەمەد حەسیب
١٣. حوسێن عەبدولکەریم
١٤. چالاك محەمەد نوری بازرگان
١٥. عەبدوڵڵا ئەمین
١٦. خەیروڵڵا محەمەد عەلی
١٧. سدیق شەیدا
١٨. ئازادە ڕەش
١٩. هیوا محەمەد ئەمین
٢٠. مۆفەق محەمەد
٢١. محەمەد ساڵەیی
٢٢. ئاری بابان (عومەر عوبێد)
٢٣. مدحەت کاکەیی
٢٤. فەلاح عومەر
٢٥. محەمەد ئەجات
٢٦. وریا محەمەد نوری بازرگان
٢٧. سەباح شوکر پاڵەوان
٢٨. عەلی سدیق
٢٩. عومەر بێبەش
٣٠. ڕەفیق حامید
٣١. دڵشاد کوردستانی
٣٢. حەمە مەیکەل
٣٣. سۆزان عومەر
٣٤. عادل عەلی حەمامچی
٣٥. عەدنان حوسێن
٣٦. ڕەشاد محەمەد ئەمین
٣٧. غەریب بێکەس
٣٨. پەخشان کەریم
٣٩. ئاراز مەجید
٤٠. سامان ئەبو بەکر
٤١. فەخرەدین محەمەد عارف - سیرامیك
٤٢. ئاسۆ عومەر-مۆمیاساز
٤٣. عوسمان سالح ڕەباتی-پەیکەر تاش
٤٤. هاجەر سالح محەمەد-وێنە لە سەر قوماش
٤٥. ئالان ئەجدەت
٤٦- عەلی حوسێن
٤٦. ئیسماعیل سەراج - زۆر کارمەند بوو لە پیشەی سەراجیدا بەشداریی کردووە لە پیشانگەی پیشەیی لە کەرکوك ساڵی ١٩٥٤ یەکەمی هێنا لە دروسکردنی زینی ئەسپ (سەرج)، بەڵام خەڵاتەکەی ڕەتکردوە سەرجەکەی هەڵگرت لە جیاتی، ساڵی ١٩٥٨ کۆچی دوایی کردووە.

* ناوی ئەکتەرەکان (شانۆو تەلەفزیۆن):
١. مەهدی ئومێد
٢. جەبار سابیر ڕەحمان
٣. عەلی سەید حوسێن
٤. ئەبو بەکر محەمەد
٥. لالۆ ڕەنجدەر
٦. عادل چاوشین
٧. نوری کەریم
٨. مەحمود جێماو
٩. سیروان کەریم
١٠. عەبدوڵڵا مستەفا باخەوان
١١. محەمەد عەزیز عەلی
١٢. کەمال فەرەج
١٣. چیا کەریم
١٤. بەختیار سیامەسوری
١٥. سەلاح حەمە ئەمین
١٦. فاروق سەبری
١٧. محێدین مەحمود
١٨- بەختیار سیامەسووری (دەرهێنەری سینەمایی)

* ناوی گۆرانی بێژەکان و مۆزیکژەنەکان و مەقام بێژەکان (١-٢٤) کۆچیان کردووە:
١. عەلی مەردان
٢. قابیل شێخ حەسیب (بێنار)
٣. عەلی عەزیز
٤. محێدین کوێستانی (سەید محێدین خەبات)
٥. مەحمود شێخ ئیسماعیل(گەرمیانی)
٦. عەبدولعەزیز شێخ ئیسماعیل
٧. ئەنوەر تاهیر
٨. شەوکەت ڕەشید
٩. حەمە درێژ (محەمەد سەعید)
١٠. سەعید عەبدوڵڵا
١١. حاجی عومەر پاسەوان
١٢. سدیق تۆفیق زەنگەنە
١٣. ئەحمەد چۆبان
١٤. یاسین باغەوان
١٥. هیشام محەمەد
١٦. شێخ مەجید شێخ حەسیب تاڵەبانی (١٩١٠-١٩٩٩)ز
١٧. ڕەشید برنەو (سیروانی)
١٨. ئەحمەد بەرزاوی
١٩. ئەحمەد حاجی مەحمود باخەوان
٢٠. قەنبەر ڕەئووف قەرداش-میوزیك ژەن
٢١. عومەر مەلا سدیق-میوزیك ژەن
٢٢. یونس ئەفەندی (مەقام زان)
٢٣. هابە (عەبدولوەهاب بەرغەش ساڵەیی) لە گەڕەکی عاشوری ئیمام قاسم ساڵی ١٩٤٥ لە دایك بووە
٢٤. مەلا ستار
٢٥. عومەر محەمەد سەعید (عومەرە درێژ)

٢٦. عەلی زەنگەنە
٢٧. محەمەد عەباس بارام
٢٨. پرتەو عەبدولعەزیز
٢٩. محەمەد رەئووف کەرکوکی
٣٠. رەمەزان زامدار-میوزیك ژەن
٣١. عەبدولئیلا محێدین-میوزیك ژەن
٣٢. سەباح محەمەد ئەمین-میوزیك ژەن
٣٣. حەسەن گەرمیانی
٣٤. میقداد محەمەد عومەر
٣٥. فەرەج دووزەلە-میوزیك ژەن میللی
٣٦. کامەران عەبدولرەحمان
٣٧. نورەدین جاف-میوزیك ژەن
٣٨. فەتاح رەزایی
٣٩. عومەر سەعید-میوزیك ژەن سەربازی
٤٠. خالید جوانرۆ-میوزیك ژەن
٤١. هێمن حوسێن
٤٢. کەرەم قادر زەنگەنە-میوزیك ژەن میللی
٤٣. فەخرەدین عیزەت-میوزیك ژەن
٤٤. عەباس محەمەد
٤٥. دڵێر ئامۆ-میوزیك ژەن
٤٦. حاجی مەتەر-حەیران بێژ
٤٧. هیوا محەمەد (نابینا)
٤٨. عەدنان کەریم
٤٩. عیماد جاف-میوزیك ژەن
٥٠. نەجمەدین قەرداش-میوزیك ژەن
٥١. عادل محەمەد
٥٢. کەمال محێدین
٥٣. سیروان عومەر
٥٤. وەجدی ئەمین-میوزیك ژەن سەربازی
٥٥. مەجید مەلا ئەحمەد زێویە-میوزیك ژەنی سەربازی
٥٦. مەریوان عومەر
٥٧. مستەفا رۆستەم-پیانۆ
٥٨. خەسرەو سالح
٥٩. وەلید مەزهەر
٦٠. شێخ حوسێن بەرزنجی دانەری ئاوازی سروودی ئەی رەقیب مارشی هەموو کوردستان.
٦١. محەمەد محێدین خاوەن یەکەم تۆمارگای گۆرانی لە کەرکوك گەرەکی ئازادی ساڵی ١٩٧٧ز.

*** تیپە مۆسیقییەکان:**

١. تیپی مۆسیقای بێکەس لە ساڵی ١٩٥٨ لە گەرەکی ئیمام قاسم چەند لاوێکی خوێن گەرم توانیان تیپێکی خنجیلانەی کوردی دابمەزرێنن بەناوی تیپی مۆسیقای بێکەس ئەو هونەرمەندانەش بریتی بوون لە:- عەبدولئیلا محێدین (ئامێری کەمانچە) و رەمەزان زامدار (ئامێری کلارنێت) و سەلاح عەباس (ئامێری ئۆکۆردیۆن) ئەم گەرەکە سەرچاوەی دستپێکردنی مەقامات و گۆرانی کوردی بووە.
٢. تیپی مۆسیقای سۆلاف ساڵی ١٩٦٩ دامەزراوە

- رەمەزان زامدار
- عەبدولئیلا محێدین
- سەلاح عەباس
- شەوکەت رەشید
- سەلاح سەراج
- عەلی عەزیز
- نەجمەدین قەرداش
- فەوزی محەمەد
- تاهیر نەجم
- عومەر محەمەد سەعید

*** دەنگخۆشەکان:**

١. نورەدین مام عەزیز
٢. عەبدوڵلا حەمە سەعید
٣. حوسێن ئەحمەد شەوکەت
٤. مەلا حەسەن سەید مەحمود
٥. مام سەید باخەوان
٦. سەفەر خورشید
٧. عومەر بەکر

*** ناوی خۆشنووسەکان (١-٢) کۆچیان کردووە:**

١. زمناکۆ قادر جاف
٢. محەمەد عەلی تائیب
٣. محەمەد کەریم
٤. حوسێن عەبدولکەریم
٥. بورهان عەبدولسەلام
٦. کامەران خەلیل
٧. جومعە سەیدە
٨. خەیروڵلا محەمەدعەلی
٩. کازم عەلی شاتر
١٠. حەویز کەریم کاکی (ریکلامی رۆشنایی سەلاحەدین)
١١. نووسینگەی خۆشنووس ڤان-ئازادی

*** ناوی وێنەگرەکان و خاوەن ستۆدیۆکان (١-٦) کۆچیان کردووە:**

١. عەبدولخالق مصور شمسی-لە شەستەکان و حەفتاکان و هەشتاکان
٢. غازی مصور شمسی-لە پەنجاکان و شەستەکان
٣. مەحمود فاتح-ستۆدیۆ زەورا لە حەفتاکان و هەشتاکان
٤. سالح مەولود-ستۆدیۆ ئیمام قاسم دوایی ستۆدیۆ فیردەوس لە شەستەکان دواجار ستۆدیۆ سالح (مصور صالح) ئێستا کورەکەی نەبیل دەیگێڕێ
٥. زەنون یەحیا عەلی-ستۆدیوی زەنون
٦. عەباس محەمەد ئەحمەد-ستۆدیۆ ٧ نیسان
٧. جەبار عەلی قادر-ستۆدیۆ ئیمام قاسم (١٩٥٨-١٩٦٠)
٨. رەمەزان محەمەد-ستۆدیۆ خەیام-ستۆدیۆ پارك لە شەستەکان-ئێستا مصور رەمەزان
٩. ئیبراهیم سەعید-ستۆدیۆ سپۆرت لە شەستەکان و حەفتاکان

١٠. نەجمەدین قەرداش-ستۆدیۆی هەبوو لە سلێمانی
١١. جەماڵ ساڵح-ستۆدیۆ ئیسکان لە حەفتاکان
١٢. وەفیق سەعید-ستۆدیۆ ئەجاح
١٣. سەرکەوت مەردان-ستۆدیۆ لە جادەی کۆماری لە هەشتاکان و نەوەدەکان
١٤. قادر عیزەت-ستۆدیۆی هەبوو لە بەغدا لە حەفتاکان
١٥. زەکریا عەلی غالیب-ستۆدیۆ زەنون
١٦. نەجات عەلی - ستۆدیۆ زەنون
١٧. مەسعود عەلی غالیب-ستۆدیۆ زەنون
١٨. عەباس عەلی غالیب-ستۆدیۆ زەنون
١٩. شێرزاد عەباس-ستۆدیۆ شێرزاد
٢٠. عومەر قادر شوکور-ستۆدیۆ هەمسە
٢١. رەحیم و جەماڵ-ستۆدیۆ حەیات
٢٢. حاجی جەماڵ و کاك سەلاح-ستۆدیۆ ئازادی
٢٣. عەلی و رەحیم-ستۆدیۆ حەمورابی
٢٤. عەلی ئێرانی-ستۆدیۆ عەلی
٢٥. سالار نوری-وێنەگری گەڕۆك بە کامێرای خۆی
٢٦. نەجات کەمال-وێنەگری تەلەفزیۆن زاگرۆس
٢٧. قابیل عیزەت-لەلای ستۆدیۆ سپۆرت کاری ئەکرد
٢٨. قەرمان مەجید-لەلای ستۆدیۆ رەمەزان کاری ئەکرد
٢٩. نەوزاد عەلی- لەلای ستۆدیۆ قەزل کاری ئەکرد
٣٠. سەباح جیهاد-مصور
٣١. تاریق جیهاد-مصور
٣٢. رەمەزان ئیسماعیل-مصور شمسی
٣٣. مەلا عەزیز تابور - مصور شمسی
٣٤. تاسیح برای مەلا عەزیز-مصور
٣٥. کامەران کەمال-مصور
٣٦. جەلال-مصور
٣٧. حوسێن-مصور
٣٨. هاشم-مصور
٣٩. وێنەگری شامەنگ
٤٠. وێنەگری ئاهەنگ

*** ناوی هۆڵەکان:**

١. هۆڵی شەهید سیروان تاڵەبانی
٢. هۆڵی هیجری دەدە (خەندان)
٣. هۆڵی مستەفا گەرمیانی
٤. هۆڵی های لایف بۆ بۆنە وئاهەنگ

*** ناوی قسە خۆشەکان (نوکتەچیەکان و گاڵتەچیەکان):**

١. عەلی حاجی ئەحمەد (عەلی ئەفەنی)
٢. نەجمەدین سەید ئەحمەد
٣. حەمەی تۆفیق
٤. غازی حاجی عەبدوڵڵا (اشعه)
٥. حەسەن کەلە مێرد
٦. نەجمەدین کارەباچی
٧. سامی عەبدولمەجید (سامە)
٨. حەمە مستەفا
٩. سەباح نوری ئەبو شوارب
١٠. نوری حاجی ئەحمەد
١١. تاجەدین
١٢. بەکر کارەباچی
١٣. عارب حاجی تاقی
١٤. هاشم جەلال
١٥. شەوکەت رەشید
١٦. خولە پاشا کۆز
١٧. یونسە فەندی
١٨. عەلی خانمێ
١٩. شێخ محەمەد گەورەدێی
٢٠. حوسێن چاپچی
٢١. ستار جەلال
٢٢. عادل غەریب
٢٣. خلە کەزیی (خدر):- پیاوێکی زۆر نوکتەباز و مەجلیس ئارا بووە هەموو قسەو حەرەکاتێکی شایانی تەماشاو پێکەنین بووە لەگەڵ ئەحەی کورنووی سلێمانیدا هاو عەسربوون خەڵکی سەید سەروەرە.

*** حکایە تخوانەکان:**

١. تۆفیق مرخن (حەکایەت و مەتەڵی ئەگێرایەوە)
٢. مام مەحمود
٣. عارف عەبدوڵڵا چیچی
٤. ئەمنە خان
٥. میم دورسن
٦. عەتە مەحسوم

*** ناوی وەرزشوانەکان (١-٥٤) کۆچیان کردووە:**

١. شوکور پاڵەوان
٢. نوری فەقێ
٣. بەکر مەلا عەبدوڵڵا
٤. رەفیق مەرلود
٥. حەمە سێوە (محەمەد عەباس)
٦. تاریق پیرداود
٧. دارا محەمەد
٨. هۆشمەند عەبدولمەجید
٩. لەتیف عەبدولرەحمان ئانەوا
١٠. خورشید عوسمان رابی
١١. مەلا عەبدوڵڵا پاڵەوان
١٢. فەخری نوسرەت پاڵەوان
١٣. ستار محەمەد رەسول
١٤. عومەر عوسمان
١٥. فوئاد جیهاد
١٦. عەبدوڵڵا خرە
١٧. عەبدولکەریم حەسەن
١٨. عومەر فەرەج
١٩. ئەسوەد جەبار
٢٠. تۆفیق عەبدوڵڵا خدر

٢١. رەلید عوسمان
٢٢. محەمەد زەکی سەدیق
٢٣. مۆفەق ئەمین لەیلانی
٢٤. شەمسەدین عەبدوڵڵا وەلی
٢٥. ئەنوەر عارف
٢٦. خەیروڵڵا گۆڵچی
٢٧. جەبار تاهیر
٢٨. فاخر ئەحمەد نەقشبەندی
٢٩. محەمەد شەریف جەباری
٣٠. رەمزی مستەفا
٣١. ئەحمەد کەریم
٣٢. سیروان نەجات
٣٣. ستار مەجید
٣٤. عەلی نەجم
٣٥. عەبدین ئیبراهیم
٣٦. خەلیل ڕەشید
٣٧. هیجران شەریف
٣٨. ئەحمەد حەمید حەلاق
٣٩. حەسەن پاڵەوان شیخانی
٤٠. خالد حاجی ئەحمەد
٤١. مەحمود کوردی
٤٢. ئەنوەر یاسین (یاشین کەرکوک)
٤٣. عومەر مەولود
٤٤. سەردار عومەر
٤٥. کامیل کەریم
٤٦. هاشم ڕەئووف
٤٧. عەبدولخالق ئیبراهیم
٤٨. مەجید کۆیی
٤٩. فازڵ محەمەد نانەوا
٥٠. محەمەد جەبار
٥١. یاسین مستەفا
٥٢. عەزەدین ڕەفیق
٥٣. عەلی کاکە حەمە
٥٤. سەمیم عەبدولڕەحمان
٥٥. عومەر خەتاب
٥٦. لەتیف ڕەشید
٥٧. موکرەم ئەمین لەیلانی
٥٨. ستار حەمادی
٥٩. ڕەفیق عەبدوڵڵا خدر
٦٠. ئەسوەد مەلا نوری
٦١. جەبار مستەفا
٦٢. سەباح نورەدین
٦٣. مەحمود حاجی مەجید
٦٤. سامی کەریم لەیلانی
٦٥. سابیر محەمەد
٦٦. فەخرەدین ئیسماعیل سەڕاج
٦٧. سەلاح عەباس
٦٨. ڕەمەزان ئیسماعیل (عەموو)
٦٩. عیرفان عیزەت
٧٠. جەماڵ محەمەد
٧١. عەلی مەولود
٧٢. ئیبراهیم ئەنوەر
٧٣. حاجی بەرزان ئەحمەد
٧٤. شوان ئەحمەد
٧٥. فەخرەدین عەبدوڵڵا
٧٦. عەزیز تاهیر
٧٧. حەمەی تەیار
٧٨. ئەحمەد حەسەن زەینەڵ
٧٩. سەباح سوور
٨٠. جەلال ئیبراهیم
٨١. جەلیل ئیبراهیم
٨٢. عومەر عەلی
٨٣. یاسین ئەحمەد
٨٤. محەمەد نەجات
٨٥. کەمال کەریم نەریمان
٨٦. حەمە پشکە
٨٧. خالید نانەوا
٨٨. عەلادین عەبدولکەریم(عەلاو)
٨٩. حەسەن سوور
٩٠. فەرەیدون واحید
٩١. ئەنوەر غەفوور
٩٢. شیروان ئەحمەد
٩٣. جەعفەر ئەحمەد
٩٤. ریڤان عومەر
٩٥. سالار عەبدولقادر
٩٦. ئەبو بەکر کەریم نەریمان
٩٧. عەدنان محەمەد سابیر
٩٨. فەلاح حەسیب
٩٩. سامی عەبدوڵڵا
١٠٠. مەحمود کەریم
١٠١. عادل کەریم
١٠٢. ڕەشید محەمەد
١٠٣. محەمەد ئەسعەد
١٠٤. یەشار فایق
١٠٥. محەمەد فەتاح
١٠٦. کەمال ئەحمەد
١٠٧. نوری قەساب
١٠٨. قاسم عەلی
١٠٩. حوسێن عەلی
١١٠. نوری قەرە محەمەد
١١١. سامی ئەمین
١١٢. ئەحمەد حەسەن
١١٣. مەریوان فازڵ
١١٤. جەلیل ئەحمەد
١١٥. جەلال حەسەن
١١٦. کەمال حوسێن

نیسکان ١٩٧٣

نیسکانی تازە ١٩٧٢

تۆپی پێی تازە پێگەیشتووانی ئیمام قاسم ١٩٦٤

تازەپێگەیشتووانی دەرسیم ١٩٧١

تیپی ئازادی سالی ١٩٨٣

تیپی ئاگرین سالی ١٩٨٩

تیپی بارزانی پاسکیل سواری ۱۹٦۰

تیپی برایەتی ۱۹۷۱

تیپی تۆپی پێی ئیمام قاسم ساڵی ١٩٦٥

تیپی تۆپی پێی بارزان ساڵی ١٩٦٠

تیپی تۆپی پێی تازە پێگەیشتووانی نووور

تیپی تۆپی پێی تازەپێگەیشتووانی ئیمام قاسم سالی ١٩٦٦

تیپی تۆپی پێی گەنجانی ئیمام قاسم ساڵی ١٩٦٦

تیپی تۆپی پێی هارلم ساڵی ١٩٦٤

تیپی دەرسیم

تیپی خالید سالی ١٩٦٦

تیپی دەرسیمی تۆپی پێی ساڵی ١٩٧١

تیپی سەقری ئیمام قاسم ساڵی ١٩٦٦

تیپی سەموودی سالی ١٩٨٢

تیپی شەعلە لە گەڕەکی ئیمام قاسم سالی ١٩٦٢-١٩٦٤

تیپی گەنجانی نوور ساڵی ١٩٦٥

تیپی گەنجانی دەرسیم ساڵی ١٩٨٣

تیپی گەنجانی وەحدە ساڵی ١٩٧٤

تیپی قوتابخانەی ئامادەیی شۆڕش

تیپی قوتابخانەی ناوەندی ئیمام قاسمی کوڕان ساڵی ١٩٦٧

تیپی مەلاعیب ساڵی ١٩٧٢

تیپی میدیا سالی ١٩٧٩

تیپی نەورۆز سەرەتای حەفتاکان

تیپی نجوم ئیسکان سالی ١٩٦٩

تیپی نجوومی ئازادی سالی ١٩٩٦

تیپی مەلاعیب سالی ۱۹۷۲

تیپی نوور سالی ۱۹٦٥

تیپییەكێتی مەجید كەریم سالی ١٩٦٧

خانەنشینانی ئیمام قاسم سالی ١٩٨٧

کۆمەڵێک لە یاریزانە بەتەمەنەکانی تۆپی پێ لە نەوەدەکان

١١٧. رزگار تۆفیق
١١٨. عەزەدین محەمەد نوری
١١٩. عەزیز شوكور
١٢٠. قادر حاجی محەمەد
١٢١. تۆفیق یونس
١٢٢. ستار عەبدوڵڵا بەرزنجی
١٢٣. نەوزاد غەفوور
١٢٤. حەسەن مەلا عەلی
١٢٥. سەلاح حەسیب
١٢٦. نەجمەدین ئەحمەد
١٢٧. كەمال عەلی
١٢٨. عیماد شەفیق
١٢٩. فەریدون عومەر
١٣٠. لەتیف عەلی
١٣١. یاسین عەبدوڵڵا
١٣٢. سەلاح محەمەد یاوەر
١٣٣. سەباح محەمەد یاوەر
١٣٤. سەباح حوسێن
١٣٥. نیهاد قادر
١٣٦. ئەكرەم تاهیر
١٣٧. جەلیل رەشید
١٣٨. سەباح خالید
١٣٩. حەمید رەزا
١٤٠. ئەنیس شاكر
١٤١. سامی شاكر
١٤٢. عوسمان خەتاب
١٤٣. رۆكان سەدرەدین
١٤٤. شوان وەلی
١٤٥. شێرزاد نەجمەدین
١٤٦. مەحمود كەریم
١٤٧. عومەر سەلام
١٤٨. شەماڵ حوسێن
١٤٩. عەلی سەلام
١٥٠. كەمال جەلال
١٥١. سەلام سالح
١٥٢. جەبار سابیر
١٥٣. یەحیا قادر
١٥٤. جەبار ئیسماعیل
١٥٥. جەماڵ حوسێن
١٥٦. ئازاد فاتیح
١٥٧. عادل عومەر
١٥٨. میران عەبدولكەریم
١٥٩. ئومێد تۆفیق
١٦٠. سەلاح شێخ سالح
١٦١. نوری محەمەد
١٦٢. عەدنان عومەر سالح
١٦٣. كەمال مەجید
١٦٤. رەحمان كەریم
١٦٥. عەباس خورشید
١٦٦. یونس عەزیز
١٦٧. عەلی حەسەن
١٦٨. فەیزوڵلا فەتحوڵڵا
١٦٩. فاتیح ئەحمەد نەقشبەندی
١٧٠. جەلال محەمەد
١٧١. سالح مەهدی
١٧٢. محەمەد قادر
١٧٣. محەمەد عەبدولوەهاب
١٧٤. حوسێن محەمەد
١٧٥. كەمال نادر
١٧٦. عیسا پاڵەوان
١٧٧. مەوجود نوری
١٧٨. ئیبراهیم یارەلی
١٧٩. خورشید عەبدوڵڵا
١٨٠. سلێمان رەمەزان وەهاب
١٨١. نەوزاد شەفیق
١٨٢. نیهاد خەلیل رەشید
١٨٣. ئەنوەر عەبدولقادر
١٨٤. حازم خورشید
١٨٥. نوری رەفیق
١٨٦. نەجمەدین ئەنوەر
١٨٧. نەوزاد تۆفیق
١٨٨. عەبدوڵڵا كاكە حەمە
١٨٩. كامیل موختار
١٩٠. رەمزی ئەمین
١٩١. فاتیح چایچی
١٩٢. عەبدولرەحمان مستەفا
١٩٣. عەدنان عەبدوڵڵا
١٩٤. رەعد محەمەد عەزیز
١٩٥. ئازاد كەریم
١٩٦. عەلی تەرەزان
١٩٧. ئازاد جەرجیس
١٩٨. شیروان حەسەن كەڵەمێرد
١٩٩. محەمەد عەبدوڵڵا
٢٠٠. باهر عەبدوڵڵا
٢٠١. مەحمود محەمەد
٢٠٢. غەریب كوردی
٢٠٣. ئەحمەد محەمەد
٢٠٤. فایق سەعید
٢٠٥. عیماد محەمەد شەریف
٢٠٦. جەلعود محەمەد عەلی
٢٠٧. رەئووف محەمەد
٢٠٨. زەكی مەردان
٢٠٩. جومعە وەلی عەلی
٢١٠. جەزا سلێمانی
٢١١. سمكۆ سلێمانی
٢١٢. چیا كەریم

٢١٣. ڕەشە فەتان
٢١٥. خاڵۆ
٢١٦. جەلیل چەپەوانە
٢١٧. عەبدوڵڵا حەسەن کەشاف
٢١٨. عەبدوڵڵا سەلام
٢١٩. سەباح حەسەن عەبدوڵڵا
٢٢٠. نەجمەدین محەمەد (نەجۆ)
٢٢١. محەمەد شەفیق
٢٢٢. ئیحسان محەمەد نوری
٢٢٣. کارزان نەجات خالد
٢٢٤. خالد غالب محێدین
٢٢٥. وەلی عوسمان
٢٢٦. جەلیل نەجمەدین
٢٢٧. محەمەد خەیروڵڵا پیرداود
٢٢٨. قاسم حەمید
٢٢٩. سەعید حەمید
٢٣٠. سەلمان قادر
٢٣١. بەدیع کوردی
٢٣٢. نوری حەمدیە حەنە
٢٣٣. سەباح محەمەد تاهیر
٢٣٤. تەحسین عەلۆش
٢٣٥. هەورامان کەریم
٢٣٦. سەربەست شەفیق
٢٣٧. سەلاح عیسامەدین
٢٣٨. جەمیل موفتی
٢٣٩. سەعدون قادر
٢٤٠. فوئاد حاجی محەمەد
٢٤١. حەمە چاوە
٢٤٢. یاسین درێژ
٢٤٣. فەرهاد سادق
٢٤٤. جەماڵ شەریف
٢٤٥. عەدنان بچکۆل
٢٤٦. جەلیلە ڕەش
٢٤٧. سەلاح خورشید
٢٤٨. ئیدریس مەحمود
٢٤٩. ئەوزاد عارەب
٢٥٠. ئەحمەد سیڤەر
٢٥١. بەختیار قازمە
٢٥٢. ڕزگار قادر
٢٥٣. فەرهاد سدیق
٢٥٤. عەدە سوور
٢٥٥. ئەوزاد سدیق
٢٥٦. جەبار جوتیار
٢٥٧. حەمە ڕاغب
٢٥٨. وەلید مەجید
٢٥٩. ڕەعد قادر
٢٦٠. شێرزاد سالح
٢٦١. ئەوزاد سالح
٢٦٢. دارا عەبدوڵڵا
٢٦٣. دارەوان قادر
٢٦٤. جەوهەر عەلی
٢٦٥. ڕەشید شەریف
٢٦٦. کاوە ڕەش
٢٦٧. کامەران سەبیح
٢٦٨. سەباح محێدین
٢٦٩. شەوقی شەریف
٢٧٠. عومەری حوسێن
٢٧١. عەدنان ڕەمەزان
٢٧٢. فوئاد عادل
٢٧٣. کامیل چاوشین
٢٧٤. لوقمان ڕەمەزان
٢٧٥. نامیق سادق
٢٧٦. مستەفا حەسەن
٢٧٧. سامی چاوشین
٢٧٨. ئامانج مەحمود
٢٧٩. موحسین مامەقالە
٢٨٠. ئیسماعیل ناسیح
٢٨١. بورهان عەبدوڵڵا
٢٨٢. ئەوزاد محەمەد
٢٨٣. فەرەیدون نەجمەدین
٢٨٤. بەختیار جەبار
٢٨٥. ئەزەت گۆڵچی
٢٨٦. سەردار بەکر
٢٨٧. بورهان قادر
٢٨٨. شوان قادر
٢٨٩. مەجید کەریم
٢٩٠. ئەکرەم عەلی
٢٩١. جەلیل عەزەدین
٢٩٢. جەبار سەید ئەحمەد
٢٩٣. پیرۆت فازڵ
٢٩٤. سامی عەبدوڵڵا موختار
٢٩٥. فاتیح عەبدوڵڵا موختار
٢٩٦. خەلیل عەبدوڵڵا موختار
٢٩٧. ئەکرەم ڕەفیق
٢٩٨. سەلام ڕاهێنەر
٢٩٩. شێرزاد محەمەد ڕەحیم
٣٠٠. ئەحمەد شەریف
٣٠١. هاشم تەها
٣٠٢. نیزاڵ عەبدوڵڵا مستەفا
٣٠٣. سەعدوڵڵا ئەحمەد
٣٠٤. حەمید فەقێ
٣٠٥. سەباح عەباس
٣٠٦. جەماڵ حەمە سلێمان
٣٠٧. دڵشاد عەلی
٣٠٨. چالاک عەلی
٣٠٩. مەریوان نەجات

٣١٠. حازم خورشید
٣١١. عەلی محەمەد سەعید
٣١٢. جەبار ئەحمەد ڕوشدی
٣١٣. فوئاد سادق
٣١٤. ئوسامە جەبار
٣١٥. نیزام سادق
٣١٦. فەخرەدین نوری
٣١٧. کەمال سادق
٣١٨. عیماد فەخرەدین
٣١٩. عیرفان مەردان
٣٢٠. عەبدولواحید حەسەن
٣٢١. ئیبراهیم ڕەمزا
٣٢٢. عەلی فەتاح
٣٢٣. شێرکۆ محەمەد
٣٢٤. ئەحمەد جەلال فەقێ
٣٢٥. فوئاد عوسمان
٣٢٦. سەباح خدر
٣٢٧. فەرەیدون عەبدولقادر
٣٢٨. ئازاد کاکل
٣٢٩. حەسەن تەقڵە
٣٣٠. عادل عیزەت
٣٣١. عوسمان محەمەد
٣٣٢. یونس حەمید
٣٣٣. عادل عەلی
٣٣٤. یادگار شاکر
٣٣٥. شەماڵ حەبیب
٣٣٦. دڵێر ڕەفیق
٣٣٧. عالیە محەمەد ئەمین
٣٣٨. قادر خالید عەبدوڵڵا

*** ئەوانەی هاندەری وەرزش بوون:**

١. خورشید چاپچی
٢. مەجید کەریم
٣. مەوجود نوری
٤. زاهیر حەکیم
٥. محەمەد عەلی مستەفا
٦. خەیروڵڵا پیرداود
٧. عەلی حاجی ئەحمەد
٨. تالیب تاهیر
٩. سەلاح مەحمود
١٠. غازی مسەور
١١. فەوزی محەمەد نوری
١٢. جەمال محەمەد سلێمان
١٣. ئیسماعیل تەها
١٤. نەوزاد لەتیف
١٥. ڕەئووف کوردە
١٦. خالید حاجی ئەحمەکە

*** زۆرخانە:**

لە هەردوو گەڕەکی ئیمام قاسم و ئاخوڕ حوسێن زۆرخانە هەبووە ئەوەی لەوێ مەشقی ئەکرد پێیان دەوت پاڵەوان وە ئەوانەی زۆرخانەیان هەبووە ئەمانەن:-

١. مەلا عەبدوڵڵا پاڵەوان باوکی قەیم پاڵەوان دایکی عوسمان پاڵەوان لە گەڕەکی ئیمام قاسم.
٢. عەبدوڵڵا خدر ئەحمەد مامی باوکم نوری حاجی عوسمان بازرگان.
٣. محەمەد پاڵەوان
٤. شوکر پاڵەوان
٥. محەمەد شەریف جەباری-یاری ئاسن
٦. حەسەن پاڵەوان (حەسەن شێخانی)-یاری ئاسن
٧. بەکر پاڵەوان (بەکر مەلا عەبدوڵڵا)-یاری ئاسن
٨. فەخری پاڵەوان-یاری ئاسن
٩. محەمەد ئەبو شوارب-دوکانی یاری ئاسن بەرزکردنەوەی هەبوو بەرامبەر خاسە ڕێگەی سلێمانی کۆن تەنیشت دایرەی تەسویە لە کۆتایی پەنجاکان و شەستەکان ئێستا نەماوە.

*** هۆڵی ئیمام قاسم بۆ لەشجوانی**

* یاریزانە ناودارەکان و خاوەن پاڵەوانێتی:

١. عالیە محەمەد ئەمین (کۆرەپان) پاڵەوانی خولی قوتابخانەکانی عێراق ساڵی ١٩٨١ لە هاویشتنی خەپلە (رمی القرص) تا ئێستا ژمارەی پێوانەیی بەناویەتی کە دەکاتە ٢٨،٧٠م.
٢. محەمەد خیروڵڵا هەڵبژاردەی باسکەی عێراق.
٣. شوان ئەحمەد سادق زەنگەنە یاریزانی قوتابخانەکانی عێراق (١٩٧٦-١٩٧٨)، هەروەها خاوەن بڕوانامەی ڕاهێنانە لەلایەن یەکێتی جیهانی بۆ تۆپی پێی ئیتاڵی ٢٠١١ ئێستا ڕاهێنەری مەشقپێکراوە لە ئیتالیا
٤. جەلەی حەلاو هەڵبژاردەی باڵەی عێراق.
٥. قاسم حەمید- (بەرزکردنەوەی قورسایی)
٦. سەعد حەمید - (بەرزکردنەوەی قورسایی)
٧. ئوسامە جەبار شەفیق- یاریزانی هەڵبژاردەی عێراق لە تۆپی پێ لە جامی ئاسیا ٢٠١٥ لە ئوستالیا
٨. فەرەیدون عەبدولقادر-پاڵەوانی عێراق لە نیشان شکاندن بەندمانچە

*** ناوی ڕاهێنەرەکان و ناوبژیوانە وەرزشییەکان:-**

١. ستار عەبدوڵڵا بەرزنجی-ناوبژیوانییەکێتیی تۆپی باڵە
٢. حەسەن مەلا عەلی-ناوبژیوانی نێودەوڵەتی تۆپی باڵە
٣. جەلال محەمەد قادر-ناوبژیوانی نێودەوڵەتی بەرزکردنەوەی قورسایی
٤. عەدنان عومەر-ناوبژیوانییەکێتیی تۆپی پێی
٥. جەلال ئیبراهیم-ناوبژیوانییەکێتیی تۆپی پێی
٦. عومەر خەتاب-ناوبژیوانییەکێتیی تۆپی پێی
٧. عەدنان عەبدوڵڵا مستەفا-ناوبژیوانییەکێتیی تۆپی پێی
٨. مەریوان فازل ئەمین-ناوبژیوانییەکێتیی تۆپی پێی و

ئەندامی لیژنەی ئۆلۆمپی نیشتمانی عیراقی لە تایکواندۆ
٩. ئەوزاد شەفیق–ناوبژیوانی نێودەوڵەتی (فیفا) لە فوتسال ٢٠٠٣
١٠. ئازاد فاتیح – ناوبژیوانی پاسکیلسواری
١١. عیماد محەمەد شەریف–ڕاهێنەری هەڵبژاردەی کەرکوک لەش جوانی
١٢. سلێمان ڕەمەزان وەهاب–ڕاهێنەری هەڵبژاردەی نیشتمانی بۆ لاوان لەش جوانی
١٣. ئیزال عەبدوڵڵا مستەفا–ڕاهێنەری هەڵبژاردەی کەرکوک بۆ لاوان و پێگەیشتووان تۆپی پێی
١٤. نەجمەدین ئەنوەر مەحمود–ڕاهێنەری هەڵبژاردەی کەرکوک بۆ لاوان و پێشکەوتووان–تایکواندۆ
١٥. شێرزاد سالح عەبدوڵڵا–ڕاهێنەری تۆپی سەر مێز پەروەردەی کەرکوک
١٦. عەدنان عومەر سالح–ڕاهێنەری تۆپی پێی یانەی وەرزشی چەمچەماڵ
١٧. ئیهاد خەلیل ڕەشید–ڕاهێنەری تۆپی باڵە یانەی وەرزشی سۆلاف
١٨. ئامینە کەریم حوسێن–ئەندامی دەستەی کارگێڕی یانەی وەرزشی سۆلاف هەڵبژێردراوە لە ساڵی ٢٠٠٤

*** ناوی تیپەکانی یاری تۆپی پێی (فوتبۆل)–تیپە میللییەکان:**

١. تیپی لاوانی ئیمام قاسم–شباب إمام قاسم–کاکە ئەسوەد
٢. تیپی نور–النور–جەبار سابیر
٣. تیپی ئەهرام–الاهرام–سەباح نوری عوسمان
٤. تیپی مەلاعب–الملاعب–عەلی مەولود
٥. تیپی نەمر–النمر–خالد ئەحمەد
٦. تیپی ئیسکان–الإسکان–جەلیل ئیبراهیم
٧. تیپی ئازادی–ازادی–ڕەشید محەمەد
٨. تیپی إتحاد مەجید–فاتح نەقشبەندی
٩. تیپی ئاخور حوسێن–اخی حسین–هیشام محەمەد
١٠. تیپی بەر تەکیە–التکیە–پیرۆت فازڵ
١١. تیپی سەقەر–الصقر–فازل ئەسوەد
١٢. تیپی ئیمام قاسم ١–إمام قاسم الاول–فازڵ ئەسوەد
١٣. تیپی ئیمام قاسم ٢–إمام قاسم ٢–عومەر خەتاب
١٤. تیپی مەجد–المجد–خالد ئاتەوا
١٥. تیپی خلود–الخلود–عادل عومەر
١٦. تیپی هارلم–هارلم–فەخرەدین ئیسماعیل
١٧. تیپی زێویە–الزویە–
١٨. تیپی تەقاویتەکانی ئیمام قاسم–فریق متقاعدی إمام قاسم
١٩. پێگەیشتووانی ئیمام قاسم
٢٠. تیپی یاریزانە کۆنەکان (ئێستا)–فریق قدامی اللاعبین (حالیا)
٢١. تیپی شەملا–عومەر خەتاب
٢٢. تیپی بەرزان–عەزەدین قەرە محەمەد
٢٣. تیپی دەرسیم–عەلی مەولود
٢٤. تیپی ئەستێرەکانی زێوێ
٢٥. تیپی ئەستێرەکانی ئازادی
٢٦. تیپی ئەنوار ئازادی–یەشار فایق
٢٧. تیپی شەباب زێویە–نەجمەدین قەرە محەمەد
٢٨. تیپی نجوم ئیسکان–یاسین عەبدوڵڵا
٢٩. تیپی ئاگرین لە ئازادی
٣٠. تیپی شباب الوحدە لە ئیمام قاسم
٣١. تیپی سمود–الصمود
٣٢. تیپی ڕزگاری
٣٣. تیپی ئاشتی دەرسیم
٣٤. تیپی شوعلە–الشعلە
٣٥. تیپی شەباب ئیسکان
٣٦. تیپی هەژار
٣٧. تیپی پیرە مێرد
٣٨. تیپی ئاشنە نادی سۆلاف
٣٩. تیپی هیلالی ئیسکان
٤٠. تیپی میدیا
٤١. تیپی سەلام
٤٢. تیپی رسالە
٤٣. تیپی برایەتی
٤٤. تیپی ئەنیق
٤٦. تیپی ئاشتی ئیسکان
٤٧. تیپی ئەشبالی نور
٤٨. تیپی التاخي
٤٩. تیپییەکێتی ئەسود
٥٠. تیپی ئەبو جاسملەر–ڕەمزی مستەفا
٥١. تیپی نەورۆز
٥٢. تیپی سۆران–ئیمام قاسم
٥٣. تیپی سۆران–ئیسکان
٥٤. تیپی نەسر–النصر
٥٥. تیپی ئاشتی
٥٦. تیپی شەباب نەسر–مەریوان فازڵ
٥٧. تیپی ١١ ئازار (زێویە)–سامی عەبدولمەجید
٥٨. تیپی نسور ئیسکان
٥٩. تیپی ئەشبال دەرسیم
٦٠. تیپی ئازادی –عەلی حوسێن
٦١– تیپی نجوم ئازادی
٦٢– تیپی لاوانی نور–خورشید عوسمان

*** تیپی میلی (فوتبۆل) لە دوای ساڵی ٢٠٠٣:**

١. تیپی شەهید مەلا محێدین
٢. تیپی کوردستان
٣. تیپی ئازادی
٤. تیپی مهاباد
٥. تیپی پیرانی ئازادی
٦. تیپی ئەستێرەی ئازادی
٧. تیپی ئاڵای ئازادی
٨. تیپی نجوم ئازادی
٩. تیپی لاوانی کوردستان

١٠. تیپی هاوکاری
١١. تیپی ئاگری نەورۆز
١٢. تیپی ڕاپەڕین
١٣. تیپی پیرس
١٤. تیپی برایەتی
١٥. تیپی ئیسکان
١٦. تیپی گەنجان
١٧. تیپی شەهید ئاشنا
١٨. تیپی ئیمام قاسم
١٩. تیپی ئاشتی
٢٠. تیپی ڕابوون
٢١. تیپی چیا
٢٢. تیپی شەباب ئیسکان
٢٣. تیپی کەرامە
٢٤. تیپی لەتیف ئانەوا
٢٥. تیپی شەهیدانی ئازادی
٢٦. تیپی عێلی بەگی جاف ٢٠٠٥

*** سەرپەرشتیاری تیپە میللییەکان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣:**
١. پشکۆ تۆفیق / عومەر عەلی محەمەد-تیپی پیرانی ئازادی
٢. ئومێد زەکی حەبیب-تیپی شەهید مەلا محێدین
٣. ئەحمەد حەسەن عەزەدین-تیپی کوردستان
٤. ئەیوب قادر محەمەد-تیپی ئازادی
٥. هەڵۆ محەمەد ئەمین-تیپی مهاباد
٦. سەیوان فاتح عارف-تیپی ئاڵای ئازادی
٧. بەرهەم ئیبراهیم کەریم-تیپی نجوم ئازادی
٨. پاکزاد ئیبراهیم کەریم-تیپی ئەستێرەی ئازادی
٩. ئاسۆ بیلال یاسین-تیپی لاوانی کوردستان
١٠. هوشیار مەحمود عەزیز-تیپی هاوکاری
١١. عەباس ئیبراهیم ڕەسوڵ-تیپی نەورۆز
١٢. دابان دڵشاد بەکر / سەباح عەزەدین-تیپی ڕاپەڕین
١٣. عەلی ئیبراهیم خورشید-تیپی برایەتی
١٤. فوئاد عەبدولکەریم ئەحمەد-تیپی ئیسکان
١٥. بەختیار فەخری ڕەفیق-تیپی گەنجان
١٦. سیروان ئەحمەد مەولود-تیپی ئیمام قاسم
١٧. عەبدولخالق جەوهەر حەمە-تیپی ئاشتی
١٨. یوسف بەهرام عەزیز-تیپی رابون
١٩. پێشڕەو سەباح جەماڵ-تیپی چیا
٢٠. سەیوان فاتیح ئەحمەد-تیپی شەهید ئاشنا
٢١. ئالب غالب حەمەشین

*** ناوی لیژنەی تیپە میللییەکان-گەڕەکی ئازادی وئیسکان:**
١. فاتیح عەبدوڵڵا
٢. خەلیل عەبدوڵڵا
٣. ئەحمەد فاتیح

*** گۆڕەپانەکان (ساحەی تۆپێن):**
١. ساحەی خاسە ١و٢ لە ئیمام قاسم
٢. ساحەی خلود لەخاسە
٣. ساحەی خەزرا لە ئیسکان
٤. ساحەی تەکیە لە بەرتەکیە
٥. ساحەی مەحلەج لە ئیسکان

*** یانە وەرزشییەکان:**
١. یانەی سۆلاف ساڵی ١٩٦٩ دامەزراوە (ناوی گرا بە یانەی کەرامە ساڵی ١٩٨٣ تاوەکو ٩ نیسانی ٢٠٠٣) جارێکیتر ناوی گەڕایەوە بۆ سۆلاف
٢. بنکەی لاوان-مرکز الشباب

*** ئەندامانی دەستەی دامەزرێنەری یانەی سۆلاقی وەرزشی و دەستەی کارگێڕیی ساڵی ١٩٦٩ کە خەڵکی ئەم گەڕەکەن:**
١. پیرۆزت فازل تالەبانی
٢. ستار محەمەد ڕەسول
٣. خورشید عوسمان
٤. ستار عەبدوڵڵا
٥. عەزیز تاهیر
٦. فەوزی نوری
٧. مەجید کەریم
٨. ئیسماعیل تەها
٩. نەجیب ساڵح
١٠. عەلی حاجی ئەحمەد
١١. فازل نوری
١٢. جەلال محەمەد قادر
١٣. سەباح خالد
١٤. خەلیل ئیبراهیم
١٥. عەلی محەمەد سەعید
١٦. جەلال ئیبراهیم
١٧. فاتیح ئەحمەد
١٨. ئەوزاد لەتیف
١٩. سەلمان قادر
٢٠. کەمال عەلی ساڵح

*** دەستەییەکەم هەڵبژاردنی یانەی سۆلاف لە دوای مۆڵەت دانی لە ٣٠ تەموزی ١٩٦٩:**
١. پیرۆزت فازل تاڵەبانی-سەرۆک
٢. ستار عەبدوڵڵا بەرزنجی-جێگری سەرۆک
٣. ستار محەمەد ڕەسوڵ-ژمێریار
٤. عەزیز تاهیر-ئەندام
٥. خورشید عوسمان-ئەندام
٦. عەبدولخالق عەبدولڕەحمان-ئەندام
٧. مەجید کەریم-ئەندام
٨. فاتیح ئەحمەد-ئەندام
لە دوای بەیانی یانزەی ئازار ١٩٧٠ خەیروڵڵا پیرداود هاتە ناو دەستەی بەڕێوەبەری یانە

*** یاریزانەکانی یانەی سۆلاف ساڵی ١٩٦٩:**

١. عومەر خەتاب
٢. فەخرەدین ئیسماعیل
٣. عەلی مەولود
٤. جەبار کوردی
٥. ستار کوردی
٦. غەنی حەسەن
٧. محەمەد قادر
٨. یەحیا قادر
٩. ئەنور سلێمانی
١٠. ئەنور عارف
١١. مالك میرزا
١٢. حەسەن محەمەد
١٣. تەحسین عەلی
١٤. بەکر شوکر
١٥. فەلاح حەسیب
١٦. نوری کوردی-ڕاهێنەر

*** ناوی پێگەیشتووانی (ناشینی) یانەی سۆلاف ١٩٧١-١٩٧٤**

١. ئازاد فاتح محەمەد
٢. سەلاح محەمەد یارو
٣. ڕزگار تۆفیق
٤. کاکەمەند کاکەڕەش
٥. جەمال چاوشین
٦. محەمەد مەجید
٧. میران کەریم
٨. محەمەد جەبار
٩. عەبدولخالق ئیبراهیم
١٠. چالاك عەلی
١١. عومەر عەلی فەیزوڵڵا
١٢. جەلال محەمەد قادر-ڕاهێنەر

*** یانەی خەبات:**

دوای ١٤ تەموزی ١٩٥٨ دامەزراوە لەلایەن لقی سێی پارتی-ئەو یاریزانانەی خەڵکی ئەم گەڕەکە بوون لەو یانەیە یارییان ئەکرد جەبار تایرو سەلمان قادر و بەڕێوەبەری یانەکە مامۆستا جەلال عەبدولڕەحمان بوو.

*** ئەندامانی تیپی نور / ساڵی ١٩٥٦ لە گەڕەکی ئیمام قاسم دامەزراوەو لە ساڵی ١٩٥٧ براوەی جامی تیپە میللەییەکان بووە لە کەرکوک:**

١. خورشید عوسمان بابی-سەرۆکی تیپ
٢. عەزەدین محەمەد نوری
٣. ئەسوەد (فازل مەلا نوری)
٤. خەلیل ڕەشید
٥. قادر حاجی محەمەد
٦. کەمال جەلال
٧. لەتیف ئەوڕەحمان ئانەوا
٨. عەزیز تاهیر
٩. ستار محەمەد ڕەسوڵ
١٠. مەجید کۆیی
١١. فازل محەمەد ئانەوا
١٢. سابیر محەمەد ئەمین (سابە بچکۆل)
١٣. عەبدوڵڵا (عەبە خڕە)
١٤. حەمە سیوە (محەمەد عەباس)
١٥. حەسەن کەشاف (حەسەن محەمەد ئەمین)
١٦. ئەنوەر سلێمانی
١٧. جەبار تاهیر شەریف-ڕاهێنەر

*** تیپی بەرزان ١٩٦٠:**

١. عەزەدین قەرە محەمەد-سەرۆکی تیپ
٢. نوری قەرە محەمەد
٣. مەجید کۆیی
٤. ئەحمەد حەسەن
٥. ڕەمەزان ئیسماعیل
٦. عەلی کاکە حەمە
٧. ڕەمزی مستەفا
٨. ڕەفیق مەولود
٩. عەباس خورشید
١٠. جەلیل ئەحمەد
١١. جەلال حەسەن
١٢. سابیر محەمەد عەلی
١٣. عەزیز تاهیر
١٤. خەلیل ڕەشید
١٥. جەمال عەزیز
١٦. فازل ئەسوەد

*** تیپی ئاشتی ١٩٥٩ ناوی گۆڕا بۆ تیپی بەرزان ساڵی ١٩٦٠**

*** تیپی ئیمام قاسم ١٩٦٤:**

١. فازل نوری (ئەسود)-سەرۆکی تیپ
٢. ڕەفیق مەولود
٣. تۆفیق محەمەد
٤. ئەنور عەبدولقادر
٥. عەباس خورشید
٦. ستار محەمەد ڕەسوڵ
٧. لەتیف عەبدولڕەحمان
٨. محەمەد قادر
٩. فاتیح ئەحمەد
١٠. جەمال حوسێن
١١. عومەر خەتاب
١٢. ئەبو کەریم محەمەد
١٣. فایق ئەحمەد
١٤. حەسەن محەمەد کەشاف
١٥. سابیر بچکۆل

*** تیپی شەهلا ١٩٦٣-١٩٦٤:**
١. عومەر خەتاب-سەرۆکی تیپ
٢. فەخرەدین ئیسماعیل
٣. سەلاح سالح
٤. عەلی مەولود
٥. لەتیف عەلی
٦. لەتیف ڕەشید
٧. حەمید ڕەزا
٨. محەمەد عەلی (جەلعود)
٩. کامیل کەریم
١٠. سەردار عومەر
١١. عوسمان خەتاب

*** تیپی شەباب ئیمام قاسم ١٩٦٥:**
١. عومەر خەتاب-سەرۆکی تیپ
٢. ئەکرەم قادر
٣. لەتیف عەلی
٤. لەتیف ڕەشید
٥. فایق سەعید
٦. یەحیا قادر
٧. عەبدولڕەحمان مستەفا
٨. سەلاح عەباس
٩. مەحمود مەجید
١٠. خورشید
١١. سەعدوڵلا ئەحمەد

*** تیپی ئازادی ١٩٦٤-١٩٦٥:**
١- عەلی حوسێن-سەرۆکی تیپ
٢- تالیب حوسێن
٣- خەلیل ڕەزا
٤- محەمەد تاهیر
٥- جەبار حوسێن
٦- ئیسماعیل مەجید
٧- نەوزاد ئەحمەد
٨- فیکرەت ڕەفیق
٩- مستەفا ئەحمەد
١٠- محەمەد میرزا
١١- سەلاح قەڵەو
١٢- سەمەد عەبدولڕەحمان

*** تیپی بەرتەکیە ١٩٦٥:**
١. پیرۆت فازل-سەرۆکی تیپ
٢. ئەدهەم ئیبراهیم
٣. ئەنیس شاکر
٤. سامی شاکر
٥. دڵشاد نەجیب
٦. عەزەدین نوری فەقێ
٧. عادل عەلی
٨. خەیروڵلا گزڵچی
٩. ئەحمەد چۆبان
١٠. محیەدین مەحمود
١١. فاروق نامیق
١٢. حەسەن عەلی فەرەج

*** تیپی خولود ١٩٦٦:**
١. عادل عومەر-سەرۆکی تیپ
٢. تاریق پیر داود
٣. تۆفیق یونس
٤. جەبار ئیسماعیل
٥. فەریدون عومەر
٦. ئەنور یاشین
٧. ئەنیس شاکر
٨. نەجمەدین ئەحمەد
٩. کەمال عەلی
١٠. غەنی حەسەن
١١. عیماد شەفیق
١٢. سوداد قادر
١٣. فاروق یونس
١٤. دارا قادر
١٥. قادر جیهاد
١٦. سەلاح حەسیب

*** تیپی ئازادی ١٩٦٦:**
١. ڕەشید محەمەد-سەرۆکی تیپ
٢. محەمەد ئەسعد
٣. محەمەد فەتاح
٤. کەمال ئەحمەد
٥. نوری قەساب
٦. قاسم عەلی
٧. یەشار فایق
٨. محەمەد تاییر
٩. حوسێن عەلی
١٠. سەباح حوسێن
١١. کەمال حوسێن
١٢. عەبدولکەریم حەسەن

*** تیپی نور ١٩٦٦:**
١. جەبار سابیر-سەرۆکی تیپ
٢. فەخرەدین ئیسماعیل
٣. سەباح نورەدین
٤. عیرفان عیزەت
٥. محەمەد شەفیق
٦. عەلی مەولود
٧. عادل کەریم
٨. سەلام سالح
٩. عومەر خەتاب

١٠. غەنی حەسەن
١١. فاتیح ئەحمەد
١٢. عوسمان خەتاب
١٣. سەباح عەباس
١٤. عومەر فەرج

* تیپی مەلاعب ١٩٦٦:
١. عەلی مەولود-سەرۆکی تیپ
٢. عوسمان خەتاب
٣. جەبار مستەفا
٤. مەریوان نەجات
٥. دڵشاد عەلی
٦. ئەحمەد حەسەن زەینەڵ
٧. دلێر فەتاح
٨. عەلاو
٩. ئەکرەم قادر
١٠. سیروان نەجات
١١. سالار عومەر
١٢. ستار مەجید
١٣. عەبدوڵڵا کاکە حەمە
١٤. ئەحمەد کەریم

* تیپی ئەهرام ١٩٦٦:
١. سەباح نوری عوسمان-سەرۆکی تیپ (دانەری ئەم کتێبە)
٢. فوئاد عوسمان
٣. عەلی نەجم
٤. ئەحمەد جەلال
٥. شێرکۆ محەمەد
٦. عیرفان مەردان
٧. عەزیز شوکر
٨. بەختیار عەباس
٩. حەسەن سوور
١٠- فایق سەعید
١١. تەحسین عەلۆش
١٢. حازم خورشید
١٣. سەباح خدر
١٤. ئیبراهیم ڕەزا
١٥. سمکۆ
١٦. جەزا

* ئاشتی ئیمام قاسم ١٩٦٦:
١. دڵشاد عەلی
٢. ئەحمەد سوور
٣. عیرفان مەردان
٤. جەبار مستەفا
٥. ئەحمەد حەسەن زەینەڵ
٦. دلێر فەتاح
٧. ستار مەجید

٨. ئەحمەد کەریم
٩. عوسمان فەرەج
١٠. وشیار ئەحمەد
١١. عەبدوڵڵا کاکەحەمە
١٢. حەمید نەقێ
١٣. فەخرەدین ئیسماعیل-ڕاهێنەر

* تیپی مەجد ١٩٦٦:
١. خالد نانەوا-سەرۆکی تیپ
٢. جەماڵ عەزیز
٣. حەسەن کەشاف
٤. عەبدوڵڵا خرە
٥. سابیر بچکۆل
٦. بورهان حەمە قەرە
٧. عەبدوڵڵا تۆفیق
٨. جەلیل حوسێن
٩. جەلال حوسێن
١٠. ئەدهەم ئیبراهیم
١١. محەمەد عەباس
١٢. نەجمەدین
١٣. عەبدولخالق

* تیپی ئیسکان ١٩٦٦:
١. سەباح خالد-سەرۆکی تیپ
٢. عەدنان عومەر
٣. جەلال ئیبراهیم
٤. جەلیل ئیبراهیم
٥. یاسین عەبدوڵڵا
٦. سەباح ئەحمەد
٧. ئیبراهیم ئەنور
٨. بەرزان ئەحمەد
٩. یاسین ئەحمەد
١٠. فەرید دانیاڵ
١١. سەلاح حوسێن
١٢. ئەحمەد حوسێن
١٣. محەمەد مەجید
١٤. هیشام عەبدولمەلیك
١٥. نوری ئەحمەد

* تیپی ئەمر ١٩٦٦:
١. خالید ئەحمەد-سەرۆکی تیپ
٢. وەهبی عەبدولرەحمان
٣. عەلائەدین عارف
٤. سابیر محەمەد عەلی
٥. شوکر محەمەد عەلی
٦. بەختیار فایق
٧. حەسەن محەمەد عەلی
٨. نەجمەدین نوری

٩. مەوجود نوری
١٠. ئەنوەر ئەحمەد
١١. قەحتان
١٢. جەلیل

* تیپی ئەقاویتەکان ١٩٦٦:
١. خورشید چایچی
٢. مەجید کەریم
٣. رەئووف کوردە
٤. عەلی ئەفەندی
٥. غازی مصور

* تیپی ئەبو جاسملەر ١٩٦٥-١٩٦٦:
١. رەمزی مستەفا-سەرۆکی تیپ
٢. شێرزاد فاتیح
٣. کەمال جەلال
٤. عەبود مستەفا
٥. عەلی تەها
٦. عەلی مستەفا
٧. عەبدولخالق بەهادین
٨. عەدنان مەردان
٩. عەبدوللا نەجم
١٠. ئیحسان نەجم
١١. سیروان عومەر

* تیپی ئاخور حوسێن (أخی حسین) ١٩٦٦:
١. هیشام محەمەد-سەرۆکی تیپ
٢. سەباح سلێمان
٣. سەباح ئەحمەد
٤. عەبدوللا یونس
٥. سەعید مستەفا
٦. عیماد فەخرەدین
٧. فالیح حەسیب
٨. سەباح محەمەد عەلی
٩. قادر جیهاد
١٠. یونس

* ئەندامانی تیپی ئەشبالی نور ١٩٦٧:
١. فەخرەدین ئیسماعیل-سەرۆکی تیپ
٢. عەلی مەولود
٣. سیروان نەجات
٤. مەریوان نەجات
٥. ئەکرەم قادر
٦. دڵشاد عەلی
٧. عەلادین عەبدولکەریم
٨. ئەحمەد حەسەن زەینەڵ
٩. ستار مەجید
١٠. عوسمان خەتاب

١١. حەمید فەقێ
١٢. سالار عومەر

* ئەندامانی تیپی یەکێتی مەجید (إتحاد مجید) ١٩٦٧:
١. فاتیح ئەحمەد-سەرۆکی تیپ
٢. فازل ئەسوەد
٣. عەبدولرەحمان مستەفا
٤. تۆفیق یونس
٥. تارق پیرداود
٦. عومەر خەتاب
٧. حەسەن محەمەد
٨. بەکر شوکر
٩. جەبار کوردی
١٠. شوکر مەحمود
١١. فەخرەدین ئیسماعیل
١٢. عەنتەر-گۆڵچی

* ئەندامانی تیپی یەکێتی ئەسوەد ١٩٦٧:
١. وشیار عەبدولرەحمان
٢. سەردار عەبدولرەحمان
٣. ئیزام سادق
٤. حەمە کۆیی
٥. فایق سەعید
٦. بەختیار عەباس
٧. فوئاد سادق
٨. محەمەد سادق
٩. وەهاب ئیسماعیل
١٠. تەیمور کاکە
١١. عەلی کاکە حەمە
١٢. نوری قەرە محەمەد
١٣. سەباح عەباس

* تیپی سەقەر ئیمام قاسم (صقر إمام قاسم) ١٩٦٨:
١. فازل ئەسوەد-سەرۆکی تیپ
٢. سامی عەبدولکەریم
٣. عومەر خەتاب
٤. عومەر عوسمان
٥. عەلی مەولود
٦. ئەدهەم ئیبراهیم
٧. عەزەدین ئەحمەد
٨. عەبدولرەحمان مستەفا
٩. عوسمان خەتاب
١٠. عەباس خورشید
١١. عەبدولکەریم حەسەن
١٢. موکەڕەم ئەمین

* تیپی نجوم ئیسکان ١٩٦٩:
١. یاسین عەبدوڵلا-سەرۆکی تیپ
٢. کەمال مەجید
٣. رەحمان کەریم
٤. سەباح ئەحمەد
٥. عەلی حەسەن
٦. سەباح خالید
٧. قاسم سلێمان
٨. محەمەد نەجات

* تیپی ١١ ئازار-زێویە ١٩٧٠:
١. سامی عەبدولمەجید-سەرۆکی تیپ
٢. کاوە عەبدوڵلا
٣. ئەنوەر قەساب
٤. سەردار عەبدولرەحمان
٥. وشیار عەبدولرەحمان
٦. فوئاد سادق
٧. نوری عەبدوڵلا
٨. عەبدولوەهاب عەزیز
٩. سامی عەبدوڵلا
١٠. نوری رەفیق
١١. ئازاد قەنەر
١٢. سەرکەوت نەسرەدین

* تیپی نەورۆز ١٩٧٠:
١. فاتح ئەحمەد-سەرۆکی تیپ
٢. عەلی مەولود
٣. حەسەن عەلی فەرەج
٤. عەزیز سابیر
٥. عادل کەریم
٦. سەباح عەباس
٧. سەلاح عەباس
٨. محەمەد تاهیر
٩. عەبدولخالق ئەحمەد
١٠. فوئاد جیهاد
١١. نیزام سادق
١٢. عەونی حەسەن

* تیپی تەئاخی (التاخي) ١٩٧١:
١. بەرزان ئەحمەد – سەرۆکی تیپ
٢. نەوزاد تۆفیق
٣. حوسێن مەحمود
٤. ئەحمەد حوسێن
٥. سەباح ئەحمەد
٦. شوکری مەحمود
٧. یاسین عەبدوڵلا
٨. جاسم عەبد

٩. مولازم نوسرەت
١٠. مولازم عەبد
١١. هاشم
١٢. هیشام

* تیپی دەرسیم ١٩٧١:
١. عەلی مەولود-سەرۆکی تیپ
٢. ئازاد فاتیح
٣. سەباح محەمەد
٤. محەمەد جەبار
٥. رزگار تۆفیق
٦. سەلاح محەمەد یاوەر
٧. عەلی سەلام
٨. هاشم رەئووف
٩. عەبدولخالق ئیبراهیم
١٠. میران عەبدولکەریم
١١. سامی عەبدوڵلا
١٢. بەرزان ئەحمەد
١٣. شوان ئەحمەد
١٤. نەجات شەریف
* تیپی دەرسیم سێ جار براوەی کاسی کەرکوک بۆ تیپە میللییەکان لە تۆپی پێی لە حەفتاکان و هەشتاکان.

* تیپی ئاشتی دەرسیم ١٩٧٢:
١. ئیهاد قادر
٢. عومەر عوسمان
٣. عومەر عەلی
٤. ئەکرەم تاهیر
٥. رۆکان سەدرەدین
٦. شوان وەلی
٧. مەحمود کەریم
٨. عومەر سەلام
٩. جەلیل رەشید
١٠. شێرزاد نەجمەدین
١٢. شەماڵ حوسێن
١٣. تاریق عوسمان
١٤. عەدنان عەبدوڵلا

* تیپی نسور ئیسکان ١٩٧٢:
١. جەلال ئیبراهیم – سەرۆکی تیپ
٢. فەخرەدین نوری
٣. عەبدولوەهاب عەزیز
٤. عاسی عەبدولکەریم
٥. سەباح خالید
٦. محەمەد مەجید
٧. نەجات خالید
٨. ئیبراهیم ئەنوەر
٩. عەدنان عومەر مەحمود

١٠. نەوزاد تۆفیق
١١. سەلاح حوسێن

*** تیپی شباب الوحدە ١٩٧٤:**
١. عادل عەبدوڵڵا مستەفا-سەرۆکی تیپ
٢. عەدنان عەبدوڵڵا
٣. عەلی قادر
٤. رەمەزان محەمەد قادر
٥. ئیبراهیم محەمەد قادر
٦. محەمەد عەلی
٧. رەمەزان محەمەد خورشید
٨. نیزام محەمەد خورشید
٩. لوقمان محەمەد خورشید
١٠. وەلید حەسەن عەلی
١١. نیزام عەبدوڵڵا
١٢. کامەران عەلی

*** تیپی شەباب نەسر ١٩٧٦:**
١. مەریوان فازڵ-سەرۆکی تیپ
٢. سوعاد محەمەد عەزیز
٣. سەرکەوت جەبار
٤. فریاد عەبدولقادر
٥. عەبدوڵڵا مەجید
٦. ئازاد نەجمەدین
٧. فریاد محەمەد عەزیز
٨. رەعد محەمەد عەزیز
٩. کازم مانۆ
١٠. محەمەد رەئووف
١١. ئاریان هاشم
١٢. ئاشنا محەمەد سەعد
١٣. دڵشاد قادر

*** تیپی سمود ١٩٧٨:**
١. نەجمەدین محەمەد رەشید
٢. عەلی ئەربیلی
٣. نەوزاد تۆفیق
٤. ئیبراهیم محەمەد
٥. عیماد رەش
٦. سەباح نوری
٧. نەوزاد محەمەد
٨. کەریم قادر
٩. سەلام محەمەد
١٠. عەباس ئێرانی
١١. جومعە محەمەد
١٢. هادی عەساد

*** تیپی شەباب ئیسکان (شباب الاسكان) ١٩٧٨:**
١. عەبدوڵڵا حەسەن کەشاف
٢. ئەکرەم عەلی
٣. فوئاد چاوشین
٤. رەعد قادر
٥. جوتیار سوور
٦. نەوزاد عەرەب
٧. عومەر مەولود
٨. عەلی فەتاح
٩. سامی تورکمان
١٠. موحسن قادر
١١. عەبدولخالق
١٢. سەلاح خورشید-راهێنەر

*** تیپی شوعلە ١٩٨٠:**
١. شەماڵ محەمەد خدر
٢. دڵشاد عەبدولرەحمان
٣. قانع محەمەد
٤. شەوقی شەریف
٥. کامەران سەبیح
٦. ئەکبەر سەبیح
٧. قەممی حەسەن
٨. بەکر عەزیز
٩. قادر رەفیق
١٠. سۆران حەسەن
١١. نەجدەت گۆڵچی

*** تیپی ئاگرین ١٩٨٩**
١- وەعدەدین سەدرەدین-سەرۆکی تیپ
٢- خەلیل تەیفور
٣- فەرەیدون مەلاحەمید
٤- فریاد حاجی وەهاب
٥- سامان فەتحوڵڵا
٦- ئازاد جیهاد
٧- عەزیز کاکەرەش
٨- شێرزاد موختار
٩- کامەران حەمەخان
١٠- ئیبراهیم رەش
١١- ئاسۆ سلێمان
١٢- عوسمان شێخۆ
١٣- فەتاح حوسێن
١٤- حەیدەر رەش
١٥- ئەحمەد غولیت
١٦- عیماد فەتحوڵڵا - راهێنەر

* تیپی پاریزانە خانەنشینەکان ۱۹۹۰:
١. جەلیل ڕەشید
٢. نیزام محەمەد
٣. عومەر عەلی فەیزوڵلا
٤. ئەکرەم تاهیر
٥. سەباح محەمەد
٦. نەجدەت ئەحمەد
٧. مەحمود غازی
٨. نەوزاد محەمەد
٩. هیدایەت ئەحمەد
١٠. غازی عەرەب
١١. نەجمەدین محەمەد ڕەشید
١٢. عەلی مەولود-ڕاهێنەر

* تیپی نجوم ئازادی- ١٩٩٦
١- سەباح ئەحمەد-سەرۆکی تیپ
٢- فریدون ملا حمید
٣- شێرزاد سالح
٤- سەباح بچکۆل
٥- دلێر ڕەفیق
٦- هێمن واحید
٧- شێرزاد محەمەد ڕەحیم
٨- ڕەلید- گزنچی
٩- دلشاد جعفر
١٠- سالم ئەحمەد
١١- نەوزاد سالح

* تیپی تۆپی پێی ناوەندی ئیمام قاسم ساڵی ١٩٦٥-١٩٦٦:
١. فەخرەدین ئیسماعیل
٢. حازم خورشید
٣. جەمال حوسێن
٤. هیشام محەمەد
٥. عەلی مەولود
٦. قادر ئەحمەد
٧. عەبدولکەریم حەسەن
٨. قەیس فەیزوڵلا
٩. کەمال نوری
١٠. سەباح نورەدین
١١. لەتیف ڕەشید
١٢. عومەر خەتاب
١٣. ئیسماعیل عەبدوڵلا تکریتی-مامۆستای وەرزش

* ئەندامانی تیپی باڵەی ئیمام قاسم ساڵی ١٩٥٨:
١. ستار شێخ عەبدوڵلا
٢. عەلی کاکە حەمە
٣. جەلال محەمەد قادر
٤. عەزەدین محەمەد نوری
٥. ڕەمزی ئەمین
٦. کامیل موختار
٧. مەزهەر ئیبراهیم

* ئەندامانی تیپی باڵەی ناوەندی ئیمام قاسم ساڵی ١٩٦٥-١٩٦٦:
١. غەنی حەسەن
٢. شاکیر
٣. تەحسین
٤. محەمەد قادر
٥. سەباح خالید
٦. وەدیع
٧. کامیل ڕەفعەت
٨. عەبدوڵلا عەبدولڕەحمان

* ئەندامانی تیپی باسکەی ناوەندی ئیمام قاسم ١٩٦٥-١٩٦٦:
١. فەخرەدین ئیسماعیل
٢. عەلی مەولود
٣. عومەر خەتاب
٤. سەیدگۆل محێدین
٥. ڕەعد ڕەحیم
٦. سەباح نورەدین
٧. نەوزاد محەمەد
٨. محەمەد لەتیف

* تیپی بەرزان بۆ پاسکیل ١٩٦٠
١. سابیر بچکۆل
٢. عەزیز تاهیر
٣. عەلی ئەحمەد
٤. محەمەد ئەحمەد
٥. خەلیل ڕەشید
٦. وەلید

* ناوی هەندێ لە کورە ئازاکان:
١. محەمەد ڕەشید (گونە)
٢. عوسمان عەلی ئاغا
٣. حەمەی عەلی ئاغا
٤. نوری محەمەد عەلی (نورەی حەمدیە حەنە)
٥. بەدیع محەمەد عەزیز
٦. جەمال جەنگوڵ
٧. موکەڕەم قالە حەمامچی
٨. عوسمان ئیسماعیل
٩. جەلیل هەدیە
١٠. عەزەدین نوری بەقاڵ
١١. فایق قادر کافرۆشی
١٢. جەبار ئەبو لەیلا
١٣. حوسێن حەمامچی
١٤. عەزە نەجار

١٥. فاتیح چایچی
١٦. ڕەفیق عەبدوڵلا خدر
١٧. عەلی تەرمزان
١٨. ڕەفیق نامیق حەداد
١٩. حەمەی گەوەر
٢٠. ڕەمزی مستەفا
٢١. ڕەئووف محەمەد
٢٢. عەدنان مەجید
٢٣. كەمال ستیڤ

* ناوی سایەقەكان (شۆفێرەكان):
١. عادل سەید عەلی
٢. مەجید دەربەندی
٣. عەلی ڕەشید
٤. نورەدین عەزەدین عەزەم
٥. جەبار سەید جومعە
٦. جەبار محەمەد ئەمین
٧. سەی محەمەد
٨. نوری عەلی گورگە
٩. كەریم قونسل
١٠. حاجی مەحمود حاجی ئەحمەد
١١. كەریم تۆراغی
١٢. حوسێن مۆریس
١٣. عەلی غەنی (عەلۆش)
١٤. نوری كەچەڵ
١٥. سەی شوكر
١٦. سمە درێژ
١٧. مەحمود تۆفیق
١٨. عادل ڕەفیق
١٩. حاجی عەلی ترومبێلچی
٢٠. فاتیح فارس
٢١. نەسرەدین ڕەشید
٢٢. عەبدولخالق
٢٣. محەمەد عەلی عەجەم
٢٤. فەرەج سایق
٢٥. ئەدهەم سایق
٢٦. ساڵح فەتاح
٢٧. عومەر قارەمان
٢٨. مەلا سدیق محەمەد ساڵح
٢٩. عومەر سایق مصلحە
٣٠. خەلیل سەید سابیر
٣١. نەجمەدین
٣٢. حاجی ساڵح
٣٣. فازڵ ئەحمەد
٣٤. فازڵ ڕەئووف
٣٥. نەجات عەلی
٣٦. فەخرەدین نوری
٣٧. تەلال محەمەد ئەمین
٣٨. حەمە خورشید
٣٩. كەریم حەمید
٤٠. مستەفا حەمید
٤١. مەجید عەبدولرەحمان
٤٢. ڕەشید حەمەی جوتیار (سایق كۆمپانیا)
٤٤. سەعدوڵلا تۆفیق
٤٥. ئەكرەم تاهیر
٤٦. جەبار خەلفە قادر
٤٧. حەمەی گوڵخاس
٤٨. مەناف سایق گەلایە
٤٩. مەجید گەلایە
٥٠. جیهاد جەواد
٥١. محەمەد ڕەسوڵ
٥٢. نامیق مەجید
٥٣. فاتیح قەرە محەمەد
٥٤. حاجی حەمە ڕەشید حوسێن
٥٥. دەروێش عەبدوڵلا
٥٦. بەرزان محەمەد نوری
٥٧. نامانج سەعید
٥٨. نەوزاد كەریم
٥٩. دڵشاد كەریم
٦٠. غازی ئەبو منازر
٦١. ئیسماعیل شوان
٦٢. نورەدین موختار
٦٣. مستەفا محەمەد
٦٤. ڕەشید عەلی عەجەم
٦٥. كەریم عەزیز
٦٦. كەریم شورتە
٦٧. كەریم مەحمود
٦٨. قاسم مەحمود
٦٩. بورهان حەمید
٧٠. حوسێن حاجی عەلی
٧١. شوكور محەمەد عەزیز
٧٢. محەمەد شێخ سابیر
٧٣. عومەر عەلی وەهاب
٧٤. هیدایەت عارف
٧٥. بەرزان حەمە غەریب
٧٦. ئازاد ئەورەحمان
٧٧. ئازاد ئەحمەد حەمید
٧٨. كازم محەمەد
٧٩. یوسف محێدین
٨٠. سامی عاسی فاتیح
٨١. ئەیوب تۆفیق
٨٢. بەكر یادگار
٨٣. نەزار غازی
٨٤. محەمەد ئەمین-سایق كۆمپانیا
٨٥. سەباح شوكر
٨٦. ئەمین ڕەشید

٨٧. فەخری ڕەشید
٨٨. عەبدوڵڵا تۆفیق
٨٩. عەبدوڵڵا قەلاج
٩٠. عومەر عادل
٩١. عەدنان نامیق
٩٢. عەبدوڵڵا قەڵەو
٩٣. سەمەد حەسەن زەینەڵ
٩٤. فوئاد چاوشین
٩٥. مستەفا سەعید
٩٦. سەیفەدین موختار
٩٧. هێمن کەریم
٩٨. جەودەت عەلی بەکر
٩٩. بورهان خدر داود
١٠٠. مەزهەر غێدان
١٠١. مەحموود محەمەد وەلی
١٠٢- حەسەن کاکە حەمە
١٠٣- سەدرەدین حوسێن
١٠٤- سەعید (محەمەدی مەلا خالید).

* ناوی جابییەکان:

١. عومەر عیزەت
٢. عەبدین
٣. فازڵ فارس
٤. ئازاد سادق

* ناوی (کرێکارانی کۆمپانیای نەوت و کارمەندانی):

١. ڕەئووف قەرداش
٢. قادر جاف
٣. مام عەباس
٤. ئەمین سالح
٥. شێخ کەریم بەرزنجی
٦. عەبدولرەحمان مەلا محەمەد ئەمین
٧. ڕەفیق قادر کافرۆشی
٨. عوسمان محەمەد
٩. مستەفا خدر
١٠. کەریم تۆفیق قەرە زەینەڵ
١١. فاتیح حەمە ڕەش
١٢. حازم محەمەد عومەر
١٣. خالد کەریم
١٤. جیهاد ئیبراهیم
١٥. عومەر ڕەسوڵ
١٦. ئەنوەر ڕەسوڵ
١٧. بەکر واحید
١٨. خدر محەمەد ئەمین
١٩. برزۆ ڕەحیم فەتاح
٢٠. زۆراب ڕەحیم فەتاح
٢١. حەسەن ڕەسوڵ
٢٢. عەل ڕەسوڵ
٢٣. عارف عەبدوڵڵا
٢٤. فازڵ فەخری
٢٥. عادل فەخری
٢٦. وەلی ڕەمەزان
٢٧. محەمەد مەحمود پایز
٢٨. سەعید کاکە ڕەسوڵ
٢٩. یوسف خەسرەو
٣٠. مستەفا کرێکار
٣١. ئەمین محەمەد ئەمین
٣٢. محەمەد یوسف
٣٣. لەتیف سالح
٣٤. شێخ عەبدوڵڵا بەرزنجی
٣٥. ئیبراهیم نەجم
٣٦. فازڵ محەمەد عومەر
٣٧. مەلا سابیر
٣٨. عادل مەلا سابیر
٣٩. نادر باوانی
٤٠. مام سەدیق
٤١. سەی سابیر
٤٢. جەلال مستەفا
٤٣. عەزەدین مام حەمە
٤٤. مام ڕەحیم سوتاو
٤٥. سەی کەریم
٤٦. کەمال حەسەن کەڵەمێرد
٤٧. حەمە ئەبو شوارب
٤٨. قادر درێژ
٤٩. سابیر حەمە جوتیار
٥٠. ڕەشید حەمە جوتیار
٥١. مەمەد دەوڵەت
٥٢. ئەمین عوسمان
٥٣. ڕەشید سلێمان
٥٤ کەریم محەمەد
٥٥. عەبدولعەزیز خەلیفە
٥٦. فایق سەید ئەحمەد
٥٧. فەخرەدین سەید محەمەد
٥٨. عومەر عەلی (معمل کبریت)
٥٩. حوسێن عەلی (معمل کبریت)
٦٠. شێخ ئەحمەد
٦١. ئەڵلاوێردی ئۆمەر شەرعان
٦٢. محەمەد مستەفا (حاجی مەمەد)
٦٣. سدق بەکر
٦٤. عەباس عەلی
٦٥. ئیحسان نوری
٦٦. فەرەیدون محەمەد خەلیفە
٦٧. شوکور تاهیر
٦٨. ئەحمەد میرزا قادر
٦٩. سدیق محەمەد سالح
٧٠. قابیل حەسیب تاڵەبانی
٧١. حوسێن کەریم

٧٢. ڕەمەزان محەمەد کەریم
٧٣. نورەدین حوسێن
٧٤. سەلاح عەباس بۆریچی
٧٥. سوبحی واحید پالانچی
٧٦. محەمەد نوری
٧٧. عوسمان عەبدوللا گولەنگی
٧٨. دلشاد عەلی
٧٩. ئەحمەد حەسەن
٨٠. سەلاح محەمەد ڕەسول
٨١. چالاک عەلی
٨٢. کەمال محەمەد سەید وەلی
٨٣. عەباس حەمە
٨٤. نەسرەدین سالح
٨٥- ئەبوبەکر سەعید
٨٦- عەبدولواحید ئەحمەد

*** ناوی کەشافەکان "چاودێرەکان" (مەئموری بەشەکانی شارەوانی)**

١. ڕەفیق تەیب – سەرۆکی کەشافەکان بوو
٢. دەروێش کەشاف
٣. ئامیق کەشاف
٤. حەسەن کەشاف
٥. ئیبراهیم کەشاف
٦. تەیب کەشاف
٧. عومەر قادر بەلخەش
٨. محەمەد عەزیز
٩. نافع کەشاف
١٠. محەمەد کەریم کەشاف
١١. نوری سەعید کەشاف
١٢. سوبحی عەلی ئاغا
١٣. جەبار ئەکرەم توتنچی
١٤. مستەفا سەعید
١٥. حەمە ئەمین ئەحمەد کالوش
١٦. تاریق پیرداود
١٧. سابیر قادر
١٨. جەمال سەدرەدین
١٩. سالح محەمەد سەعید
٢٠. ئیسماعیل محەمەد
٢١. خالید محەمەد
٢٢. ئەحمەد سەعید کالوش
٢٣. سەعید سەقزلی
٢٤. قادر بەلخەش
٢٥. ناسیح سەید ئەمین

*** ئەوانەی خاوەن کارگەن (کارگەییەکان) المعامل:**

١. حاجی ئامیق تۆکمەچی-کارگەی کرێمستی
٢. پیروت ئاسنگەر-کارگەی ئاسنگەری (حدادە پیروت)
٣. محەمەد فازل-کارگەی کیسەی نایلۆن
٤. محەمەد سەراج-کارگەی قاقون (ئەلەمنیوم)
٥. عومەر حاجی ئەحمەد-کارگەی قاقون (ئەلەمنیوم)
٦. شێخ فاتیح ئالەبانی-کارگەی پەموو (محلج القگن)
٧. سەید ئەجم عەلاف-کارگەی بەفر (معمل ثلج)
٨. حاجی سابیر مەحمود-کارگەی مینز (مرطبات ومثلجات)
٩. سەفا عەبدولڕەحمان قڕگەیی-کارگەی ماست (البان پەکسوت)
١٠. حاجی مەجید عەجەم-کارگەی قایە (الحصو)
١١. محەمەد خەلفە قادر-کارگەی گەچ
١٢. خەلفە قادر -کارگەی گەچی
١٣. عەبدولڕەحمان مەردان-کارگەی لوقم
١٤. کارگەی ئەلەمنیوم شێرقان
١٥. حاجی تۆفیق کارگەچی
١٦. سەعید زەنگەنە-کارگەی شیرینی
١٧. شوانەو ئیبراهیم-کۆمپانیای سەبیل زەمزەم بۆ حەج و عەمرە
١٨. کارگەی ئیمام قاسم (معمل امام قاسم بلاستيك لإطار الشبابيك والأبواب).
١٩. ئەوزاد کاکە-(معمل احذية الشرق) کارگەی پێلاوی شەرق لە بەغدا
٢٠. کارگەی بەفر لە ئاخوڕ حوسێن شوێنی ئەمنی کەرامە-خاوەنەکەی عەزە ئەفەندی
٢١. کارگەی بەفر ئیمام قاسم-مەلا سالح قەساب
٢٢- کارگەی دروستکردنی کەرەڤانە-سامی جاف (سامی عومەر حاجی ئەحمەد)

*** ناوی کارگەچییەکان (لباد):**

١. حەمە ڕەش حەمەدەمین
٢. عەبدوللا حەمەدەمین
٣. حەمە شەریف مەلا حەسەن
٤. سەعید عوسمان

*** ئەوانەی خاوەن ئوتێل بوون:**

١. شێخ ڕەشید ئەحمەد (ئوتێل سندباد لە کەرکوک)
٢. حەمە سالح زەنگەنە (ئوتێل ئەندەلوس لە بەغدا)
٣. سەعدوللا محەمەد (ئوتێل بابا گرگر لە بەغدا)
٤. ئەحمەد ئالتونچی (ئوتێل قەسر کەرکوک)
٥. فاتیح ئالتونچی (ئوتێل زەیتون لە هەولێر)
٦. محەمەد سەعید شەریف (ئوتێل زهور لە کەرکوک)
٧. ڕەحمان مەغزەنچی (ئوتێل یەرموک لە بەغدا)
٨. ئیبراهیم بەکر (ئوتێل یەرموک لە بەغدا)

*** ناوی خاوەن پێشانگای ئوتومبێل:**

١. ڕەفیق ئەمین
٢. ئوئاد سابیر
٣. زاهیر حەکیم
٤. ئەدهەم
٥. جەماڵ (جەنکوڵ)
٦. ئوسامە فاتیح

*** ناوی گەراجەکان:**

١. گەراجی حەسەن کەڵەمێرد
٢. گەراجی مومتاز (ناسح)
٣. گەراجی عاشور (گەراجخانە)
٤. گەراجی سلێمانی کۆن
٥. گەراجی حەسەن (ئیمام قاسم)
٦. گەراجی سلێمانی تازە
٧. گەراجی تەکیە
٨. گەراجی شوان (نەماوە)
٩. گەراجی پاسەکانی مصلحە (نەماوە)
١٠. گەراجی ئیدارە مەحەلی
١١. محەمەد سلێمان-خاوەنی گەراج
١٢. حاجی سابیر-خاوەنی گەراج غسل و تەشحیم

خاوەن پیشەییەکان

* ناوی بازرگانەکان (کوتاڵ فرۆشەکان):

١. حاجی عوسمان خدر
٢. حاجی عەبدولڕەحمان عیزەت
٣. حاجی محەمەد عارف
٤. حاجی عەبدوڵڵا حاجی شەریف
٥. حاجی ڕەحمەتوڵڵا محەمەد
٦. حاجی مەجید مستەفا
٧. حاجی ئامیق کوردە
٨. حاجی مستەفا عوسمان
٩. حاجی جەبار فەتاح
١٠. حاجی محەمەد ئازك
١١. محەمەد عەلی ئەمین
١٢. حاجی ئەحمەد سالح
١٣. حاجی ئەحمەد لەرزانە
١٤. حەمە سەعید حاجی قادر
١٥. حەمە سالح حاجی قادر
١٦. جەلال فەقێ محەمەد
١٧. محەمەد نوری حاجی عوسمان
١٨. سەید لەتیف سەید حەمید
١٩. عومەر تاهیر
٢٠. عومەر بەکر
٢١. تالیب بەهادین
٢٢. جەواد بەهادین
٢٣. ئەوڕەحمان ڕەشید
٢٤. شامیل حوسێن
٢٥. خالید ئەحمەد
٢٦. نەجدەت عەبدولڕەحمان عیزەت
٢٧. شەوکەت محێدین
٢٨. سەعدون عەبدولڕەحمان ڕەشید
٢٩. وادی و چەتۆی برای
٣٠. شێخ محەمەد سالح
٣١. ئەحمەد حاجی محەمەد عارف
٣٢. مەردان ئەمین گەوەر
٣٣. فەخرەدین ئەمین گەوەر
٣٤. نوری ئەمین گەوەر
٣٥. حەمە غەفوور
٣٦. سەلاح حاجی فەخرەدین
٣٧. حاجی فەخرەدین
٣٨. محەمەد مەلا عومەر
٣٩. حاجی فەتاح محەمەد
٤٠. خیروڵڵا محەمەد
٤١. تاهیر درێژ
٤٢. عەلی محەمەد هاپۆ
٤٣. مەلا بەهار
٤٤. سەی عەبدوڵڵا سەی عەزیز
٤٥. فەقێ محەمەد
٤٦. حاجی عەزیز
٤٧. حوسێن قەلەو
٤٨. حاجی فەتاح ڕەش
٤٩. سەید حوسێن سەید سادق
٥٠. حاجی حەسەن کافرۆشی
٥١. حاجی بایز مەحمود
٥٢. حاجی ئەحمەد عەلی عەجەم
٥٣. عاسی حاجی عەلی شەمە
٥٤. شێرزاد حەمە سەعید
٥٥. حەسیب محەمەد
٥٦. نوری عوسمان
٥٧. ئەمین گەوەر
٥٨. حەمید عەبدولڕەحمان
٥٩. نەجات سەید عەبدوڵڵا
٦٠. سەباح سەید عەبدوڵڵا
٦١. ئەکرەم محەمەد حەبیب
٦٢. حاجی محەمەد مامە
٦٣. حاجی فایق
٦٤. حاجی عەلی
٦٥. حاجی تایەر
٦٦. حاجی محەمەد بایز
٦٧. عەتا فایق
٦٨. ناسح مەردان
٦٩. ڕەحیم مەردان
٧٠. موحسن مەردان
٧١. ئیسماعیل حاجی محەمەد عارف

٧٢. حاجی قادر خورشید
٧٣. شەفیق قازی
٧٤. نوری عەلی محێدین
٧٥. مەحمود ئەمین گەوەر
٧٦. حاجی تۆفیق
٧٧. مام پاشا
٧٨. عوسمان بەزاز
٧٩. حاجی فەخرەدین
٨٠. عەزیز مەلا سەلام
٨١. شەماڵ حاجی محەمەد وەلی
٨٢. دایی تۆفیق (کوتاڵ فرۆشی گەرۆك لە دێیەکان)
٨٣. ئەوزاد مەردان
٨٤. مزەفەر فاتیح

*** ناوی بەرگ دروەکان (خەیاتەکان) (پیاوان):**
١. حاجی حەمید
٢. حاجی رەشید
٣. حەمید حاجی ساڵح
٤. سەی فەتاح
٥. شێخ ستار خەیات
٦. عەل خەیات
٧. عوسمان یاسین
٨. عەزەدین ئیسماعیل سەراج
٩. نوری عەبدولواحێد
١٠. خەلیفە محەمەد
١١. نوری فەرەج
١٢. کەریم خەیات
١٣. محێدین خەیات
١٤. حەمید خەیات
١٥. تالیب محەمەد
١٦. تاهیر خەیات
١٧. نورەدین خەیات
١٨. فەخرەدین خەیات
١٩. عەزەدین خەیات
٢٠. حەسیب کاکە حەمە
٢١. فەتحوڵڵا خەیات
٢٢. ساڵح خەیات
٢٣. هادی خەیات
٢٤. مەحمود خەیات
٢٥. غەنی خەیات
٢٦. بەکر سەراج
٢٧. جەلیل حاجی تاقی
٢٨. عەبدوڵڵا ئیشتمان
٢٩. جەودەت خەیات
٣٠. سەی فەتحوڵڵا
٣١. عەدنان مەحمود
٣٢. ساڵح گوڵناز
٣٣. عەبدوڵڵا فایق
٣٤. حەسیب شوانی
٣٥. سەلاح خەلیفە نوری
٣٦. نیزام خەیات
٣٧. عیزەت خەیات
٣٨. رزگار جەلال
٣٩. فاتیح خەیات
٤٠. عیزەت خەیات
٤١. فەخرەدین حاجی ئەحمەد
٤٢. جەبار خەیات
٤٣. کامیل خەیات
٤٤. وەستا بەکر
٤٥. رەفیق حاجی تۆفیق
٤٦. نەعمەت خەیات
٤٧. عەبدولواحید عەلی
٤٨. مەجید خەیات
٤٩. کەماڵ خەیات
٥٠. جەماڵ عەزیز
٥١. تاهیر تەها
٥٢. شێخ تاهیر
٥٣. ئاوات خەیات

*** رەواف:**
١. تۆفیق ئەفەندی

*** ناوی خەیاتی ژنان (١-١٦) کۆچیان کردووە:-**
١. بەهیە خان
٢. حەمدیە خان
٣. زولەیخا خان
٤. ناهیدە خان
٥. فەریدە خان
٦. کەماڵ خان
٧. بەسیرە حاجی عەبدوڵڵا
٨. سەبیحە حاجی عەبدوڵڵا
٩. ئەدیبە قەرە محەمەد
١٠. کەتیبە خەیات
١١. ئەدیبە خەیات
١٢. سەبریە تۆکمەچی
١٣. نەعیمە گویزەل
١٤. حەسیبە حاجی عەبدوڵڵا
١٥. ماە جەمین عەلی (باجە)
١٦. باجی خانە
١٧. ناهیدە محەمەد
١٨. ناجیە حەسەن چایچی
١٩. باجی خەدیج
٢٠. پەخشان فەتاح
٢١. باجی حەپسە

*** ناوی مەغزەنچییەکان (کۆگاکان-موغازەکان):**

١. ڕەحمان مەغزەنچی
٢. فاروق یونس
٣. کەمال میرزا قادر
٤. فەوزی ئەمین
٥. نەجات سابیر
٦. محەمەد حاجی سابیر
٧. ئیبراهیم بەکر
٨. محەمەد سەڕاج
٩. حەبیب سالح
١٠. ڕەفیق ئەمین
١١. عەلی حاجی حەمید
١٢. بورهان حەمە قەرە
١٣. سەعید مستەفا
١٤. ئازاد فوئاد سابیر
١٥. عەبدوڵڵا یونس
١٦. ئیبراهیم دەرویش
١٧. سالح مەلا حوسێن
١٨. حاجی حەمید بەر تەکیە
١٩. ئیحسان ناسح
٢٠. فوئاد سابیر
٢١. ئەمین غەریب-مەخزەن بیلال
٢٠. مەغزەنی ئیمام قاسم
٢١. کەمالیات ئارام
٢٢. نوری کاکە حەمە-ئەسواق کەواکب
٢٣. شاخەوان وەهاب-ئەسواق کەواکب
٢٤. سەلام عەبدولکەریم-ئەسواق ئیمام قاسم

*** ناوی لێفە دوورەکان:**

١. جەمیل لێفەدور
٢. عەبدوڵڵا وەلی لێفەدور
٣. محەمەد لێفەدور
٤. عەودل لێفەدور
٥. جەلیل قەدەم خێر
٦. حاجی محەمەد سابیر
٧. ئەنوەر وەلی
٨. غەفوور کەریم
٩. مام عەودل خەرە
١٠. مام شەریف
١١. مام مەولود
١٢. شەهید مارف
١٣. شەهید عومەر
١٤. شەهید ئەحمەد
١٥. عەودل حەقتەغاری
١٦. عەبدولڕەحمان لێفەدورر
١٧. جەلیل سەید فەتاح
١٨. حەمە ڕەش
١٩. عادل شەریف
٢٠. شەماڵ حەمە ڕەش
٢١. جەلیل عادل
٢٢. حەسیب لێفەدور
٢٣. مام تاهیر
٢٤. ئەسعەد مەلا عەزیز

*** ناوی پەمو فرۆشەکان:**

١. شێخ فاتیح تاڵەبانی
٢. ئەنور سابیر (فەرشی بووك)
٣. عەزەدین عەبدوڵڵا (فەرشی بووك)

*** ناوی تەنزیلات فرۆشەکان:**

١. ڕەفیق قازی
٢. جەلال
٣. تۆفیق

*** ناوی جۆلاکان:**

١. مام مەولود
٢. حەمە جۆلا
٣. شەفیق جۆلا
٤. ڕەفیق جۆلا

*** ناوی کورتانی دروەکان:**

١. واحید پالانچی
٢. محەمەد پالانچی
٣. ئەمین پالانچی

*** ناوی دوکاندارەکان:**

١. ڕەشید نۆمەر فەتاح
٢. عومەر بەلخەش
٣. حاجی سابیر
٤. قادر کافرۆشی
٥. مستەفا حەمال
٦. ئەحمەد جوتیار
٧. حاجی سالح
٨. مام سەید گوڵ
٩. مەلا عەبدولڕەحمان
١٠. مەلا ڕەسول
١١. مام جەبار
١٢. مام فەتاح
١٣. مام ناسیح
١٤. حاجی سەعید زەردکی
١٥. مەلا عەبدوڵڵا
١٦. حاجی مەلا حەسەن
١٧. مام حەمە
١٨. مام خورشید
١٩. حاجی مەلا عەبدوڵڵا دنگچی

٢٠. سەید عەبدوڵڵا
٢١. سەید نەجمەدین
٢٢. عوسمان ئومەرخاتە
٢٣. حەمە ئەمین مەحمود
٢٤. وەستا مەحمود تلشدور
٢٥. محەمەد ئەحمەد خدر
٢٦. مام رەشید
٢٧. ئیبراهیم بەفر فرۆش
٢٨. خەلیل سەید ئیبراهیم
٢٩. ئەحمەد دووپشك
٣٠. محەمەد حاتەم
٣١. ئەکرەم قادر حەمامچی
٣٢. حەسیب فەرەج
٣٣. فەتاح کەللەچی
٣٤. حاجی عوبێد بابان
٣٥. سید سدیق
٣٦. عیرفان سابیر
٣٧. خاڵە شەفیق
٣٨. عەبدولرەزاق رەئووف
٣٩. حاجی ئەللاوێردی
٤٠. عەبدولخالق سەید هەواس
٤١. مەلا عەباس
٤٢. حوسێن ناسیح
٤٣. بەهجەت سابیر
٤٤. سەلام قادر دەروێش
٤٥. حاتم کۆیی
٤٦. رەزا محەمەد
٤٧. مام سابیر
٤٨. مەلا ئەحمەد
٤٩. ئەکبەر مەمەد
٥٠. فوئاد کەریم
٥١. لوقمان فایق یارەولی
٥٢. محەمەد حاجی مەحمود
٥٣. ئەحمەد لوبنانی
٥٤. حاجی محەمەد قوربانی
٥٥. کاکە حەمەی لیمۆ
٥٦. غازی عەزیز (بریکاری خۆراك)
٥٧. سەید عەبدوڵڵا (بریکاری خۆراك)
٥٨. رەحیم کاکەیی (بریکاری خۆراك)
٥٩. حەسەن کلیسە (بریکاری خۆراك)
٦٠. سەید گۆل (بریکاری خۆراك)
٦١. عەبدوڵڵا فەرج (بریکاری خۆراك)
٦٢. حاجی عەبدولکەریم فەتحوڵڵا (بریکاری خۆراك)
٦٣. مەلا نوری (بریکاری خۆراك)
٦٤. نەجات عەبدولرەزاق (بریکاری خۆراك)
٦٥. موراد سدیق (بریکاری خۆراك)
٦٦. محەمەد ئەمین مەحمود (بریکاری خۆراك)
٦٧. عەبدولرەحمان سالح (بریکاری خۆراك)
٦٨. محەمەد عەلی سالح (بریکاری خۆراك)
٦٩. کاك عەبدولرەحمان (بریکاری خۆراك)
٧٠. کەریم شورتە (بریکاری خۆراك)
٧١. زارە عەلی عەزیز (بریکاری خۆراك)
٧٢. حاجی عەلی شێخانی (بریکاری خۆراك)
٧٣. عەبدوڵڵا رەش (بریکاری خۆراك)
٧٤. حاجی رەحمان (بریکاری خۆراك)
٧٥. یونس جەلیل (بریکاری خۆراك)
٧٦. سەباح سەید کەریم (بریکاری خۆراك)
٧٧. سامی ئەمین (تأسیسات صحیه)
٧٨. عەبدولرەزاق سەعید بێزار (تأسیسات صحیه)
٧٩. ئەوزاد ئەبو بەکر (تأسیسات صحیه)
٨٠. ئەکرم جەلال (کەرەستەی ئەجاری)
٨١. رەحیم (قاپ و قەجاغ فرۆش)
٨٢. حەمە نوری (بەهارات فرۆش)
٨٣- رەحیم چارفرۆش

*** ئەوانەی دوکانی فرۆشتنی رادیۆ و تەلەفیزیون و موسەجل و مەکینە و سەلاجە و پانکە و مۆبەریدە و موجەمیدەیان هەبوو:**

١. حاجی رەفیق ئەمین
٢. عەبدولرەحمان فەتاح
٣. فایق یارەولی
٤. سەید حەسەن
٥. حاجی محەمەد
٦. حاجی عوبێد
٧. محەمەد حاجی ناميق
٨. محەمەد سەراج

*** ناوی عەتارەکان:**

١. حاجی عەزەدین محێدین
٢. مەلا غەفوور محەمەد ئەمین
٣. فایق محەمەد ئانەوا
٤. کەمال غەریب
٥. حاجی محەمەد موراد
٦. فەقێ جەلال ئەحمەد
٧. ئەحمەد حەمە خان
٨. حاجی ئەڵلاوێردی
٩. غەنی حاجی ئەحمەد
١٠. نەجات بابە
١١. حاجی عەلی شەمە
١٢. سەی کەریم
١٣. ئەکرەم قادر حەمامچی
١٤. حەمادی
١٥. محەمەد عەتار
١٦. حاجی عەلی تەراخ
١٧. نەجمەدین تەراخ
١٨. نوری حاجی محەمەد
١٩. حاجی محەمەد عەزیز عەلاف

٢٠. حەمە ئەمین
٢١. مەلا عەبدولرەحمان
٢٢. جەلال عەبدوڵڵا
٢٣. نوری غەزال (لە دوایی بوو بە بازرگان)
٢٤. عەلی قوربانی
٢٥. حەمە خان
٢٦. حاجی جەلال عەتار
٢٧. عەبدولخالق محەمەد ئەمین

*** ناوی سەعاتچیەکان:**

١. عوبێد سەعاتچی
٢. عەبدین سەعاتچی جەباری
٣. سەید محەمەد سەید قادر
٤. فاتیح کەریم یاروەلی
٥. مەلا ڕەشید سەعاتچی
٦. سەی مارف سەعاتچی
٧. جەلیل فەتاح
٨. ڕەحمان سەعاتچی
٩. ئەکرەم سەعاتچی
١٠. فەقێ فەتاح
١١. مەلا فەتاح سەعاتچی.

*** ناوی سەرتاشەکان (١-١٣) کۆچیان کردووە:-**

١. ئۆمەر بەربەر
٢. ئەمین بەربەر
٣. تەها بەربەر
٤. عوسمان بەربەر
٥. قادر بەربەر
٦. عەبدوڵڵا بەربەر
٧. یاسین بەربەر
٨. فایەق سەید ئەحمەد
٩. حەمید حەلاق
١٠. مەلا محیێدین
١١. سەعید ئۆمەر بەربەر
١٢. حاجی محەمەد بەربەر
١٣. نوری ئۆمەر بەربەر
١٤. سابیر حەلاق
١٥. ئیبراهیم حەلاق
١٦. غازی عەبدوڵڵا بەربەر
١٧. جەمال عومەر
١٨. سەمەد حەلاق
١٩. عومەر ئەحمەد
٢٠. عەبدوڵڵا قادر
٢١. ئەحمەد خەسرەو
٢٢. نامیق فارس
٢٣. محەمەد فەیزوڵڵا
٢٤. ڕەهاب حەمە شەفیق
٢٥. عەبدولکەریم هەمەوەند
٢٦. عەبدوڵڵا بیبانی
٢٧. مامەند برای شەهید عەبدوڵڵا
٢٨. ڕەفیق مام فارس
٢٩. تاریق عوسمان
٣٠. عەلی عەبدوڵڵا بەربەر
٣١. نوسرەت حەلاق
٣٢. هونەر سەرتاش
٣٣. خالید حاجی مەحمود بایز
٣٤. محەمەد سیروان
٣٥. عوسمان ئۆمەر بەربەر
٣٦. موعتەسم سەید ئەحمەد
٣٧. موفید حەلاق
٣٨. خالد حەلاق
٣٩. میقداد حەلاق
٤٠. مەحمود بەربەر
٤١. عەلی عەبدوڵڵا بەربەر
٤٢. ئەحمەد حەلاق
٤٣. نەجمەدین سەرتاش
٤٤. عومەر حەلاق
٤٥. قابیل حەلاق
٤٦. جەمال حەلاق
٤٧. ئومێد حەلاق
٤٨. خەیروڵڵا حەلاق
٤٩. سەباح حەلاق
٥٠. ئازاد سابیر حەلاق
٥١. دانا حەلاق

*** سالۆنەکانی ژنان (سەرتاش و ئارایش):**

١. سالۆن نینا-گەلاوێژ
٢. سالۆن کەنز-پەروین و سەعدیە
٣. سالۆن ئەلماس خورشید

*** ئافرەتە لووسکەرەکان (پاکەرەوەی مووی ئافرەت):**

١. ئەلماس خان
٢. بیبی خانم

*** ناوی ئاسنگەرەکان (حەدادەکان):**

١. واحید حاجی حوسێن
٢. فایق نامیق حەسەن
٣. پیرۆزت عەزیز
٤. حەمە ئاسنگەر
٥. حاجی محەمەد حەداد
٦. شوکر حەداد
٧. مەعروف حەداد
٨. نازم مستەفا
٩. ئەکرەم قادر عەلاف
١٠. نامیق حەداد
١١. ئەحمەد حەداد

١٢. مەحمود حاجی مەجید
١٣. جەمال حەداد
١٤. زایر حەداد
١٥. عومەر ئاسنگەر
١٦. ئامیق ئاسنگەر
١٧. مستەفا ئەمین سالح
١٨. خەلیل حەداد
١٩. برزۆ ئاسنگەر
٢٠ عەدنان عەبدولرەحمان
٢١. رەفیق ئامیق
٢٢. حاجی عەبدوڵڵا حەداد
٢٣. سامان حەداد
٢٤. کەنعان حەداد
٢٥. مستەفا حەداد
٢٦. نەجمەدین حەداد
٢٧. عوسمان ئاسنگەر
٢٨. عوسمان سیامەسوری

* ناوی زێرنگەران (ئاڵتونچییەکان):
١. عەبدوڵڵا محێدین (عەبۆ ئاڵتونچی) سەرۆکی زێرینگەران بووە لە کەرکوک سەردەمێک
٢. فاتیح نەجم خەتاب
٣. هیدایەت محەمەد ئەمین
٤. عەبدولقادر محەمەد ئەمین-حاج قادر-
٥. عوسمان عومەر
٦. محەمەد تاهیر عەبدولقادر
٧. عەبدولرەحمان عەبدولقادر
٨. عەبدین عەبدولقادر
٩. تالب شاسوار
١٠. تاهیر شاسوار
١١. هیجران شەریف
١٢. بورهان شەریف
١٣. سەباح شەریف
١٤. محەمەد عومەر
١٥. سدیق محەمەد سالح
١٦. یوسف سەید جومعە
١٧. جەمال جەبار ئەکرەم-ئێستا نەقیبی زێرنگەرانە لە لەکەرکوک-
١٨. فەرەیدون رەفیق
١٩. نورەدین ئاڵتونچی
٢٠. ئەحمەد محەمەد گورچی
٢١. سەی قادر سەی مستەفا
٢٢. عەزیز عومەر
٢٣. مام وەلی (زێر فرۆشی گەڕۆک)
٢٤. ئازاد عەزیز
٢٥. عەبدوڵڵا سەید جومعە
٢٦. کاک غازی

* ناوی مسگەرەکان:
١. وەستا ئەحمەد
٢. وەستا محەمەد

* ناوی نەجارەکان (دارتاشەکان):
١. حاجی محەمەد نەجار
٢. خدر نەجار
٣. سەعید نەجار
٤. ئەحمەد نەجار
٥. عەزیز نەجار
٦. وەهبی نەجار
٧. کامیل نەجار
٨. مەند نەجار
٩. شەوکەت نەجار
١٠. فازل نەجار
١١. محەمەد نەجار
١٢. عومەر نەجار
١٣. حوسێن نەجار
١٤. مەهدی ئیسماعیل
١٥. عەبدوڵڵا نەجم
١٦. نوری نەجار
١٧. عەلی عومەر بەربەر
١٨. عەبدوڵڵا رەحیم
١٩. رەحیم نەجار
٢٠. جەمال نەجار
٢١. کەمال نەجار
٢٢. نەریمان نەجار
٢٣. سەعید حوسێن نەجار
٢٤. ئەبو بەکر عومەر
٢٥. عەلی سەید حوسێن
٢٦. عادل نەجار
٢٧. ئازاد خدر نەجار
٢٨. ئیسماعیل نەجار
٢٩. عەدنان حەمە قەرە
٣٠. بەختیار نەجار
٣١. ئافراسیاب نەجار
٣٢. عەزە نەجار
٣٣. عەبد نەجار
٣٤. محەمەد فارس
٣٥. نەجات حەسیب
٣٦. فارس بایز
٣٧. وەهبی محەمەد تۆفیق
٣٨. بەختیار نەجار
٣٩. شێرزاد نەجار
٤٠. مەجید نەجار
٤١. حەمە نەجار
٤٢. جەلیل شەفیق رەشید
٤٣. حەسەن مەحمود

*** دارو تەختە فرۆشەکان:**

١. حەسەن محەمەد ئەحمەد-ئاو خاسە نزیك سینەما خەیامی جاران

٢. حاجی جومعە-نزیك سینەما خەیام

*** خاوەن مۆبیلییەکان:**

١. مۆبیلیاتی شیمال-ئەحمەد محەمەد نەجار

٢. مۆبیلیاتی قصر الشمال-عەلی فاتیح

٣. مۆبیلیاتی نیشتیمان-سەعید حاجی محەمەد

٤. مۆبیلیاتی سەید حەسەن-فرۆشتنی شتومەکی ماڵ-ئازادی

*** ناوی تاجرەکان:**

١. جەبار جەلال (نیسفەنج و فۆرمایکە)

٢. کەمال میرزا قادر (جلوبەرگ)

٣. عوسمان فەرەج (کارگەی کاشی)

٤. عەبدوڵڵا عەلی (تاجری قوماش لە بەغدا)

٥. مەلا عەبدوڵڵا پاڵەوان

٦. محەمەد حاجی سالح چەکمەرەق

٧. عومەر محەمەد عەلی (وەکیلی پاکەت تورکی و غازی و لۆکس).

٨. کامەران ئەحمەد - هاوردنی تایە.

*** ناوی بەڵێندەرەکان (مقاولەکان):**

١. کاکەی حاجی مەحمود

٢. مەجید کەریم بەرەزە

٣. ئەمین لەیلانی

٤. حەسیب سالح

٥. محەمەد فازل

٦. سامی جاف

٧. مستەفا ئەمین چەکمەرەق

٨. مەجید کاکە

٩. موزەفەر ئەمین لەیلانی

١٠. نیعمەت تاڵەبانی

١١. سەعدوڵڵا محەمەد

١٢. حاجی عەبدولرەزاق توحانی

١٣. محەمەد تۆفیق

١٤. عەبدولرەحمان عەبدولقادر

١٥. فاروق عەباس

١٦. کامل مەحمود بایز

١٧. فاتیح مەردان

١٨. حاجی متعب مەردان

١٩. حەمەی تۆفیق

٢٠. نورەدین محێدین

٢١. بەهادین محێدین

٢٢- سلێمان حاجی جەبار

٢٣- سەلاح حوسێن

*** ناوی وەستای بیناکان و قایەچییەکان (بیناسازەکان):-**

١. سەید حوسێن

٢. وەستا حەسەن

٣. وەهاب محەمەد

٤. مەجید محەمەد

٥. رەمەزان قورکاری

٦. وەستا کەریم

٧. حاجی ئامیق ترکمەچی

٨. عەبدوڵڵا یوزرم

٩. تۆفیق قەرە زەینەل

١٠. عەلی قایەچی

١١. مەمەد قایەچی

١٢. سەید بەهادین

١٣. حاجی مەجید قایەچی

١٤. محەمەد خەلفە قادر

١٥. داود قایەچی (مەعدەنی گەچی هەبوو)

١٦. ئیسماعیل قایەچی

١٧. گوڵ محەمەد

١٨. شەریف گوڵ محەمەد

١٩. مام عەلی حەقە

٢٠. حەمە ئاغا

٢١. وەستا رەسوڵ

٢٢. وەستا حوسێن

٢٣. وەستا برزۆ

٢٤. وەستا ئەمین بەنا تاڵەبانی

٢٥. حاجی جەبار قورکاری

٢٦. حاجی سەعید

٢٧. حەسەن مەهیە کوڵە

٢٨. خەلیل بەکر قەرە زەینەل

٢٩. وەستا فەخرەدین

٣٠. محەمەد خەوخۆش

٣١. فەخری بەنا

٣٢. کەمال ئەحمەد محەمەد عەلی

٣٣. وەستا تۆفیق قورکاری

٣٤. سەباح نوری فەتاح

٣٥. بەکر قەرە زەینەل

٣٦. کەریم کارێزچی

٣٧. محەمەد ئەسلی

٣٨. فەخرەدین ئەمینە زەرد

٣٩. شوکر پاڵەوان

٤٠. حەسەن شەریف محەمەد

٤١. ئەحمەد شەریف محەمەد

٤٢. محەمەد شەریف محەمەد

٤٣. حوسێن ئەبوعەلی

٤٤. ئەحمەد حاجی مەولود

٤٥. عەزەدین خورشید

٤٦. حەمە سابیر بەنا

٤٧. شەمسەدین وەهاب
٤٨. سەعید بەنا
٤٩. عادل بەنا
٥٠. عەبدولوەهاب عەبدوڵلا

* ناوی توتونچییەکان:
١. حاجی ئەحمەد توتونچی
٢. حاجی غەریب ئەمین توتونچی
٣. حەمەدەمین توتونچی
٤. عەبدولڕەزاق سالح (بابە)
٥. محەمەد ئەمین
٦. حەبیب سیامەسوری
٧. حەمید توتونچی
٨. حەبیب لەتیف
٩. ئەنوەر سالح
١٠. سالح توتونچی
١١. عوسمان توتونچی
١٢. ئەسعەد ئاغا یارەولی
١٣. مام محەمەد مەملی
١٤. مام حەسەن نیژە
١٥. حاجی ئەحمەد مام ڕەش
١٦. مام سەید گوڵ
١٧. عەلی حاجی سالح چەکمەڕەق
١٨. ئەکرەم توتونچی
١٩. بەکر توتونچی
٢٠. مەلا کەریم توتونچی

* ناوی عەلوەچییەکان (خانچییەکان):
١. عومەر حاجی ئەحمەد
٢. حەمەی گەوەر
٣. ئەحمەد خەبات
٤. حەمە ساڵح خەبات
٥. حاجی قادر
٦. تەها حاجی ئەحمەد
٧. مەجید سدیق
٨. یونس مەلا عومەر
٩. محەمەد ئاغا فەتحوڵلا – خانی کوردستان

* ناوی جامبازەکان:
١. حاجی عەزەدین عەزەم
٢. حاجی ئەحمەد سالح
٣. حاجی سەید مەحمود
٤. حاجی مەحمود مەلا محێدین
٥. حاجی مەلا محێدین
٦. حاجی عەلی یارەولی
٧. حاجی نادر قادر
٨. حەمەی عەزەم
٩. سمایل گودرین
١٠. عەزەم خدر
١١. زێدان عوسمان
١٢. عوسمان بێکراس
١٣. یاسین قەلەو
١٤. مەلا حەسەن جامباز
١٥. سەی عەلی جامباز
١٦. سەی وەلی جامباز
١٧. ئەحمەد حاجی سەعید
١٨. حاجی مەحمود جامباز
١٩. حاجی سابیر قوربانی
٢٠. حاجی حەمید زەنگەنە
٢١. مام قادر سوورە
٢٢. ڕەحیم حەمە حەسەن
٢٣. حاجی محەمەد مەلا محێدین
٢٤. مام سەعید
٢٥. حاجی عەباس یارەولی
٢٦. مام خدر دزەیی
٢٧. عەزیز مام عوبێد
٢٨. جەلال ئاغا
٢٩. فاتیح یارەولی
٢٧. حاجی لۆکە
٢٨. حەسیب محەمەد
٢٩. حاجی مەحمود دزەیی
٣٠. ئیسماعیل حەمە ڕەیحان
٣١. ئەحمەد کاکەلان
٣٢. سەید ڕەفیق
٣٣. حاجی نوری یارەولی
٣٤. مام عوبێد یارەولی
٣٥. عەبدوڵلا نەریمان
٣٦. حەسەن دلی
٣٧. ئەحمەد پاپان
٣٨. عەلی حەمە سەعید
٣٩. قادر فەرج (ئەسپ)
٤٠. عەبۆ قەحلچی (ئەسپ)

* ناوی خانەکان بۆ وڵاغ:
١. خانی شێخ جەمیل
٢. خانی ئاشە سوورکە

* ناوی دنگچییەکان (ئەوانەی دنگیان هەبوو لەماڵەوە):
١. دەوڵەت دنگچی
٢. حاجی مەلا عەبدوڵلا دنگچی
٣. دنگی عاشور
٤. دنگی حاجی ڕەمەزان
٥. دنگی ئایش

*** ناوی گڵ فرۆشەکان:**

١. مام شەفیق
٢. مام غەیبوڵڵا
٣. کاک حەسەن قەرەحەسەنی
٤. حەسەن تورکمان

*** ناوی هەندێ لە خاوەن وڵاخ و مانگاو مەڕدار:**

١. حوسێن ڕەزا عارەب
٢. حاجی عەلی گورگە
٣. حاجی عەزەدین عەزەم
٤. حاجی ئەحمەد (ئەحەکە)
٥. حاجی فەرەج
٦. حاجی شاکر باخەوان
٧. حاجی مەحمود مەلا محیدین
٨. حاجی نوری زارك
٩. حاجی کەریم تۆپزاوە
١٠. حاجی غەفوور تۆپزاوە
١١. حاجی نوری یارەلی
١٢. حاجی سالح سالەیی
١٣. حاجی حەمە عەلی
١٤. حاجی سایر
١٥. حاجی مەحمود دزەیی
١٦. حاجی نەجم
١٧. حاجی محێدین
١٨. حاجی ڕەفیق
١٩. حاجی ئەحمەد عەباس
٢٠. حاجی عەزیز ڕەشید
٢١. حاجی حەمە ئەمین
٢٢. حاجی ڕەحیم
٢٣. حاجی نابیق
٢٤. حاجی گوڵناز
٢٥. حاجی حەمە خان
٢٦. ڕەشید سەمین
٢٧. مەلا ئەحمەد
٢٨. مام حوسێن
٢٩. حەمە تۆفیق
٣٠. مەلا حەسەن
٣١. مام عەزیز
٣٢. مەجید جانی
٣٣. ئەحمەد لۆکە
٣٤. عارف
٣٥. نەجمە خان
٣٦. سەعید باخەوان
٣٧. ئیسماعیل حەمە ڕێحان
٣٨. گوروون حەمە
٣٩. مام تۆفیق
٤٠. ئەحمەد پەرۆ
٤١. ئەحمەد کالۆش
٤٢. مەلا عەبدوڵڵا
٤٣. ئەحمەد شوانی
٤٤. مام کوڕنە
٤٥. سەعدوڵڵا قەساب
٤٦. عەلی کۆیی

*** ناوی ناڵبەندەکان:**

١. نوری ناڵبەند
٢. مەمەد ناڵبەند
٣. عەلی ڕەش
٤. ڕەحیم ناڵبەند
٥. قادر ناڵبەند

*** کەوش فرۆشەکان | خەفافەکان و پێڵاو فرۆشەکان:**

١. حاجی محەمەد شاناز
٢. حاجی عەلی چارڕەش
٣. حاجی عوسمان لەیلێ
٤. فاتیح عوسمان
٥. عیزەدین حاجی محەمەد عارف
٦. قادر حوسێن
٧. بەکر حاجی محەمەد
٨. شەمسەدین عوسمان
٩. مەلا خالید
١٠. جەماڵ خەفاف
١١. حاجی تۆفیق خەفاف
١٢. عوسمان قۆندەرچی
١٣. حاجی بەکر خەفاف
١٤. وەستا مەحمود
١٥. وەستا عەلی
١٦. وەستا ڕەهاب
١٧. مەلا ئیبراهیم
١٨. حاجی فازڵ ئازادی
١٩. کەمال ڕەفیق
٢٠. مەحمود قەپقابچی
٢١. سەباح نورەدین

*** ناوی کەوش دروەکان و پینەدۆزەکان:**

١. عوسمان محەمەد
٢. خالە شەفیق
٣. ئەحمەد گەوەر
٤. عەبدوڵڵا دۆم
٥. کەریم پینەدۆز
٦. مام خورشید
٧. وەستا ئیبراهیم
٨. حاجی فاتیح
٩. دەروێش محەمەد ئەمین
١٠. مەحمود پینەدۆز

١١. وەستا عەلە ڕەش
١٢. مام بەکر
١٣. فەتحوڵڵا ئەحمەد
١٤. وەهاب قۆندەرەچی
١٥. حەمەی دورسن
١٦. کاك سابیر
١٧. عومەر ڕەشید
١٨. نەجم کۆیی
١٩. مستەفا کەوش دوور
٢٠- عوسمان کەوشدور

* ناوی لاستیقچییەکان:
١. سابیر ئەحمەد
٢. عەلی بەکر
٣. نوری فەتاح (ئەبو شوارب)
٤. کەمال حاجی نەجم سەراج
٥. نوری عەلی چاوڕەش
٦. شەمسەدین عوسمان
٧. فازل محەمەد یەحیا
٨. محەمەد تۆفیق مرخن
٩. فایەق عەلی چاوڕەش
١٠. عەزەدین حاجی محەمەد
١١. حاجی ئەحمەد لاستیق

* ناوی سەراجەکان:
١. مەجید سەراج
٢. نەجم سەراج
٣. محەمەد سەراج
٤. ئیسماعیل سەراج
٥. قادر حوسێن

* ناوی کوشنچیەکان:
١. سامی کەریم شوانی
٢. کامەران کەریم شوانی
٣. ڕزگار کەریم شوانی
٤. خەتاب عومەر بەکر
٥. عەزەدین عوسمان لەیلێ
٦. ئاسۆ یاسین
٧. کوشنچی یادگار
٨. جەلیل کوشنچی
٩. وەهبی کوشنچی

* ناوی پاسکیلچییەکان:
١. حوسێن پاسکیلچی
٢. جیهاد پاسکیلچی
٣. ڕەفیق پاسکیلچی
٤. شەهاب پاسکیلچی
٥. حەمید پاسکیلچی
٦. عەبدولخالق پاسکیلچی
٧. جەمال پاسکیلچی
٨. مەجید پاسکیلچی
٩. مام ئەحمەد پاسکیلچی
١٠. جەلال پاسکیلچی
١١. جەلیل پاسکیلچی
١٢. محەمەد پاسکیلچی
١٣. فەخرەدین عەلی گورگە
١٤. سەعید حەسەن
١٥. ئازاد عومەر
١٦. عەبدوڵڵا تۆفیق (خەپە)
١٧. حەمە عەلی حوسێن
١٨. حەسەن حوسێن قزان
١٩. وەستا غازی
٢٠. عەباس قادر
٢١. حوسێن چەخماخساز
٢٢. عەزیز ماتۆڕچی

* ناوی کارەباچییەکان:
١. خەلیل کارەباچی
٢. حوسێن کارەباچی
٣. بەکر مەلا عەبدوڵڵا
٤. محەمەد ئەحمەد
٥. نەجمەدین کارەباچی
٦. عەزەدین کارەباچی
٧. عەلوان کارەباچی
٨. حەمە زیاد
٩. سیروان شێخ مەحمود بەرزنجی
١٠. عوبێد کارەباچی
١١. حاجی مەمەد
١٢. محەمەد عەبدولواحید
١٣. مام مەحمود
١٤. عادل کارەبا
١٥. عوبێد کارەباچی
١٦. وەستا قاسم
١٧. محەمەد عەلی کارەبا
١٨. ڕەشید کارەباچی
١٩. دڵشاد خورشید (فرۆشیاری کەرەستەی کارەبا)
٢٠. ئەیوب فایق (فرۆشیاری کەرەستەی کارەبا)
٢١. ئەحمەد خورشید (فرۆشیاری کەرەستەی کارەبا)
٢٢. فەرهاد خورشید (فرۆشیاری کەرەستەی کارەبا)
٢٣. تاریق تالیب مەجید-کارەبایاتی زێڕ

* ناوی وستا چاککەرەوەکانی ڕادیۆ و تەلەفزیۆن:
١. عەلی ڕادیۆچی
٢. سابیر لەیلانی
٣. محەمەد حاجی نامق
٤. ماجد عەبدولحەمید

٥. سوبحی واحید
٦. ئەبو بەکر
٧. خالد ڕەسوڵ
٨. ئەبو عەلی
٩. سامی واحید

*** ناوی ئوتوچییەکان:**
١. حەسەن
٢. عەباس
٣. محەمەد
٤. جەلیل
٥. ئەحمەد
٦. عەبدوڵڵا
٧. عەلی
٨. مستەفا لاوان
٩. سەعید ئوتوچی
١٠. عەبدولرەحمان مام سالح
١١. فازل–ئوتوی هەڵمی لاوان
١٢. مکوی المدینە

*** وایەرمەنەکان و پێداویستی ئۆتۆمبیل:**
١. غالب محەمەد
٢. ناسح وایەرمەن
٣. نافع وایەرمەن
٤. عومەر وایەرمەن
٥. شێرزاد حوسێن
٦. ئازاد حوسێن
٧. عەبدولخالق
٨. عەلی وایەرمەن
٩. مەمەد کارەبای سەیارە
١٠. کامەران خورشید

*** ناوی فیتەرچییەکان:**
١. نوری فیتەر
٢. ئەحمەد فیتەر
٣. عەزەدین عەلی گورگە
٤. سەباح خدر
٥. نوری کەچەڵ
٦. حەمید فیتەر
٧. محەمەد (حەمە فیتەر)
٨. بەهمەن فیتەر
٩. ئیسماعیل (سمە فیتەر)
١٠. وەهاب ئەحمەد
١١. سوبحی خلەکەزی
١٢. سوبحان فیتەر
١٣. فەرهاد ئەنور (پەڵەنسی سیارە)
١٤. جەماڵ فیتەر
١٥. تەحسین محەمەد
١٦. وەستا جەوهەر
١٧. دڵشاد
١٨. سلێمان مەلا خالید

*** ناوی پەنچەرچییەکان:**
١. مەحمود پەنچەرچی
٢. حەمە پەنچەرچی
٣. سەیفەدین تۆفیق

*** ناوی تەنەکەچییەکان (تەنەکەچی سەیارە):–**
١. سەلاح نوری ابو شوارب
٢. نەجمەدین عەلی گورگە
٣. محەمەد تەنەکەچی
٤. ئیبراهیم تەنەکەچی
٥. سالم تەنەکەچی
٦. فەلاح تەنەکەچی
٧. ڕەعد نوری ئەبو شوارب
٨. حوسێن ناسیح
٩. شاهین ڕەشید–دەعامییەی سیارە
١٠. تەها شەل (تەها نەجم) پاسکیلی سێ تایە بە مەکینەی ماتور ئەکرد بۆ شەلەکان

*** ناوی چەخماخچییەکان:**
١. تۆفیق ڕەسول چەخماخچی
٢. مەلا سالح چەخماخچی
٣. فەرج تۆفیق چەخماخچی
٤. حەسەن تۆفیق چەخماخچی
٥. حوسێن عەلی چەخماخچی
٦. عیسا تۆفیق چەخماخچی
٧. ئەکرەم حوسێن چەخماخچی
٨. ئامق خەنجەرچی
٩. غەریب چەخماخچی
١٠. حاجی نەجم چەخماخچی

*** ناوی بۆیاغچییەکان:**
١. حەمە ئاغا–بۆیاغی ماڵان
٢. ئەحمەد حەمە ئاغا–بۆیاغی ماڵان
٣. عومەر بۆیاغچی–بۆیاغی ماڵان
٤. قادر بۆیاغچی–بۆیاغی ماڵان
٥. عەلی بۆیاغچی–بۆیاغی ماڵان
٦. غازی بۆیاغچی–بۆیاغی ماڵان
– مەهدی بۆیاغچی– بۆیاغی ماڵان
٧. عومەر فەرەج–بۆیاغی ماڵان
٨. ڕەمەزان ئیبراهیم (سوبغچی سەیارە)
٩. مەردان بۆیاغ–بۆیاغی تاڵەبەن و قوماشی خام
١٠. نەجم بۆیاغ–بۆیاغی تاڵەبەن
١١. عوسمان بۆیاغ–بۆیاغی تاڵەبەن
١٢. حاجی قادر بۆیاغ–بۆیاغی تاڵەبەن

*** ناوی بۆریچییەکان:**

١. ستار بۆریچی
٢. مەجید بۆریچی
٣. عەباس بۆریچی
٤. بەکر بۆریچی
٥. جەبار سوور
٦. هیوا عەبدوڵڵا
٧. کاك محەمەد
٨. ئەمین بۆریچی

*** قازانچی:**

١. نەجم فەتحوڵڵا
٢. غەریب قازانچی

*** چاپچی:**

١. مستەفا مەلا کەریم

*** ناوی نەوت فرۆشەکان:**

١. عەبدولرەحمان
٢. فازڵ عوسمان
٣. کەریم کاکە خان
٤. هیدایەت حەکیم
٥. سەمین ئەمین
٦- کاکەخان
٧- مام ئەحمەد
٨- فەرەیدون حەمە

*** ناوی حەمامەکان و حەمامچییەکان-گەرماوەکان:**

١. عەلی حەمامچی-حەمامی کۆن
٢. قادر حەمامچی-حەمامی خاسە
٣. نوری سالح-حەمامی جمهوری-تازە
٤. عومەر حەمامچی
٥. حوسێن حەمامچی
٦. دەوڵەت
٧. ئەحمەد رافزی
٨. گەرماوی شێخ قابیل
٩. گەرماوی هیندی-ئێستا نەماوە
١٠. گاورەکان-ئەم گەرماوە ئێستا نەماوە
١١. جووت حەمام بەرامبەر قەڵا نزیك زیندانە سیاسییەکان گوێزگلی بۆ پیاوان وە حەنفە بۆ ژەنان
١٢. چوار حەمام (دورت حەمام) بەرامبەر مزگەوتی نائیب
١٣. حەمامی گاور لە جێگەی ئێستای کۆمیتەی پێنجی (ی.ن.ك).

*** ناوی ناترەکانی حەمام (ژن و پیاو):**

١. زینەت ناتر
٢. ئەستێ
٣. ئەلفە
٤. کەتان
٥. فەیم
٦. زەینەب
٧. ئایشە عروس
٨. دایکی جومعە قەنبور
٩. عەبە یوزرەم

*** ناوی حەماڵەکان:**

١. مام غەریب دۆم
٢. سەید ئیبراهیم
٣. مام مستەفا
٤. مام محەمەد
٥. شەفیق حەمە جۆلاً (شوتیلە)
٦. حەمە ئەمین
٧. مام ئومید
٨. سەید نەجمەدین نوری
٩. بابە غەفوور
١٠. عەزیز ئەحمەد جانە
١١. ئەحمەد جانە
١٢. محەمەد فەرەج
١٣. عەزەدین نوری
١٤. خورشید شوانی
١٥. حەمە عەلی
١٦. حاجی حەماڵ
١٧. عەلە حەماڵ
١٨. مام ئەمین
١٩. ئیسماعیل محەمەد

*** ناوی عەرەبانچییەکان:**

١. عەباس شەخسە
٢. کەریم عارەبانچی وبراکەی سەلاح

کشتوکاڵ و ناودێر

*** باخەوانەکان (باغوانچییەکان):**

١. مستەفا فەتاح
٢. مستەفا سوور
٣. ئامۆزا رەفیق
٤. ئامۆزا ئامیق
٥. ئیسماعیل ئامۆزا رەفیق
٦. حاجی جەبار
٧. حاجی ئاقی
٨. نوری حاجی تۆفیق
٩. حاجی محەمەد خدر

١٠. حاجی محەمەد
١١. حاجی خەتاب ئۆمەرە سوور
١٢. حاجی شەریف خدر
١٣. حاجی حەمە دریژ
١٤. حاجی مەحبوب
١٥. حاجی عەباس
١٦. حاجی وەهاب
١٧. ئەحمەد حاجی عەباس
١٨. عوسمان حاجی وەهاب
١٩. خالید شاکر
٢٠. مەلا سدیق باخەوان
٢١. فاتیح باخەوانچی
٢٢. ئۆمەرەی شەرعان
٢٣. مام شاکیر
٢٤. جەماڵ حاجی ئەحمەد
٢٥. خەلیفە جەبار
٢٦. خەلیفە سەلاح خەلیفە جەبار
٢٧. حەمەی کور
٢٨. سەعید عوزار
٢٩. سەعید تەنکە
٣٠. ڕەفیق مەجید سەعید جانی
٣١. شێخ سدیق دەلۆ
٣٢. ئەمین باخەوان
٣٣. عیزەت ئاغا
٣٤. سەعید مەجید
٣٥. فایەق ئامۆزا ڕەفیق
٣٦. مەردان سالح ماڵی
٣٧. شێخ سەلام
٣٨. حاجی مەلا ڕەفیق
٣٩. حەمە دزەیی
٤٠. عەزەی نوری تاکێش
٤١. محەمەد عەلی محێدین
٤٢. عەبدولرەحمان باغەوانچی
٤٣. سەید کەریم
٤٤. حەمید مەجید جاتی
٤٥. مام سەیدە
٤٦. شاکیر کەریم
٤٧. سابیر کەریم
٤٨. سەعید ئەحمەد
٤٩. سەعید شەریف
٥٠. عەلی فەرهاد
٥١. جەلیل ڕەشید
٥٢. محەمەد ئەجمە
٥٣. خالد تۆفیق
٥٤. شوکر کەریم
٥٥. بیلال باغەوانچی
٥٦. ئەحمەد قارەمان
٥٧. محەمەد ئەحمەد تەنکە
٥٨. نوری مام عەزیز
٥٩. هادی شاکر
٦٠. مەلا حەسەن مەلا محەمەد
٦١. کەریم مەلا محەمەد
٦٢. حوسێن ئەنوەر
٦٣. فاتیح قەڵەو
٦٤. جەبار حاجی شەریف
٦٥. شەرەفەدین محەمەد
٦٦. حاجی محەمەد جۆلاخ
٦٧. حاجی مەحمود قالو
٦٨. سەلاح قالو
٦٩. مام خدر
٧٠. حاجی شاکر
٧١. مەحمود قادر پەڵخەش
٧٢. عەلی باخەوان
٧٣. عومەر باخەوان
٧٤. نوری باخەوان
٧٥. مام عیزەت
٧٦. خورشید باخەوانچی
٧٧. عوسمان باخەوانچی
٧٨. ئۆمەر باخەوان
٧٩. جەلیل باخەوان
٨٠. حاجی شوکر تۆفیق
٨١. حاجی عوسمان حەمە ئەمین
٨٢. نەجم سەعید
٨٣. حەمید شێخ ئیسماعیل
٨٤. مام هەواس کاکەیی
٨٥. عەلی عەبدولرەحمان
٨٦. عومەر خوری
٨٧. عەبدولرەحمان فەقێ ئەحمەد
٨٨. حامید سور
٨٩. ئەحمەد مەلا وەهاب
٩٠. حاجی مەحمود باخەوان
٩١. ڕەفیق حاجی عەباس
٩٢. سابیر حاجی تۆفیق
٩٣. بەکر مەلا وەهاب
٩٤. حاجی عومەر مەلا وەهاب
٩٥. جومعە جەلیل
٩٦. کاوە

* ناوی باخەکان:
١. باخی چوارباغ
٢. باخی زێریە
٣. باخی ئیمام قاسم
٤. باخی سەی سەروەر
٥. باخی ئاخور حوسێن
٦. باخی ئیمام عەباس
٧. باخی عیزەت ئاغا

٨. باخی فەرهاد
٩. باخی حاجی نوری کەچەل
١٠. باخی جولەکە
١١. باخی شێخ سوورە
١٢. باخی سەدیق بەگ
١٣. باخی حەمەی قەمەر
١٤. باخی حەمە چەقەل
١٥. باخی کاوە

* باخچەکان (حەدیقەکان):
١. باخچەی ئیمام قاسم-ئاخور حوسێن بەرامبەر قەلا
٢. باخچەی چوارباغ-بەرتەکیە-ئیسکانی تازە
٣. باخچەی عاشور-ئیمام قاسم-زێویە
٤. باخچەی ئیسکان
٥. باخچەی ئاخور حوسێن-باخچەیەکی بچوك بوو
٦. باخچەی قەد خاسە لای پردی خەبات
٧. باخچەی لای بازاری ئیسکانی تازە
٨. باخچەی شەهید شێخ مارف

* ئاعورەکانی ئاو بۆ ئاودانی باخ لە زێویە:
١. باخی حاجی محەمەد خدر
٢. باخی حاجی جەبار
٣. باخی حاجی رەفیق
٤. باخی حاجی خالد تۆفیق
٥. باخی حاجی خالد شاکر
٦. باخی سەلاح حەمە عەلی
٧. باخی کاکە ئامیق
٨. باخی رەفیق جانی
٩. باخی فاتح حاجی رەفیق
١٠. باخی کاك سەعید شەریف
١١. باخی محەمەد کەریم
١٢. باخی سالیم کەریم

* ناوی ئاشەکان و ئاشەوانەکان:
١. شابەندەر
٢. ئاشە سوورکە
٣. زۆرە بەگی
٤. خدر زندە
٥. رەجەب
٦. مەلا قاسم ١
٧. مەلا قاسم ٢
٨. ئاشی گاور
٩. ئاشی یارەلی
١٠. ئاشی کۆچەك
١١. ئاشی ئۆمەر قۆچی
١٢. قەرەباش ١
١٣. قەرەباش ٢
١٤. قالیجە
١٥. حەیدەر بەگ
١٦. زەیتورنلی
١٧. کۆشکلی
١٨. عیسا کوێر
١٩. خور خورە
٢٠. مەلا خالید ئاشەوان
٢١. حەسەن باراش هار
٢٢. مام عەبدوللا گاور
٢٣. موشیر ئاشەوان
٢٤. محەمەد ئاشەوان
٢٥. مام شەریف ئاشەوان
٢٦. مەردان کوێر
٢٧. قادر وەستای ئاسیاو لە سۆنە گۆلی

* ناوی ئاشەکانی کەرکوك رێی یارەلی:
١. ئاشە سورکە
٢. زۆرە بەگی
٣. خدرزنە
٤. رەجەب
٥. مەلا قاسم یەك ١
٦. مەلا قاسم دوو ٢
٧. ئاشی گاور
٨. ئاشی کۆچەك
٩. ئۆمەر قۆچی
١٠. قالیجە
١١. قەرەباش ١
١٢. قەرەباش ٢
١٣. حەیدەر بەگ
١٤. کۆشکلی
١٥. عیساکور
١٦. شایەندەر
١٧. خورخورە
١٨. زیتوونلی
١٩. ئاشی یارەلی
٢٠. ئاشی مەلا خالید
٢١. ئاسیاوە کۆنەکەی بەرامبەر مزگەوتی مەلا قادر ترێ خۆر سەر جزگاخلیسك شوێنەکەی تەخت بووە نەماوە.

* ناوی سەقاکان (ئاویان بەولاخ ئەهێنا):
١. محەمەد قادر سوور
٢. جەمال ئەمین مەملی
٣. عومەر سەید عەلی
٤. نوری مام حەمە
٥. کەریم مام ئەمین

٦. شێرکۆ ئەحمەد

*** ناوی کاروانچییەکان:**

١. مەجید جانی
٢. مەلا حوسێن سورە
٣. حەمە ڕەش
٤. سەید ئۆمەر
٥. حەمە تۆفیق
٦. مام حەمە ئەمین
٧. مام قادر ڕەش

*** ناوی جوتیارەکان:**

١. ڕەحیم کەریم
٢. سالح یاروەلی
٣. عومەر مەردان کۆچەك
٤. حوسێن تورکمان
٥. حەمەی جوتیار

*** ناوی گاوانەکان:**

١. حەبیب ئێرانی
٢. مام عەباس
٣. مەحمود گاوان

*** ناوی ئاگێشەکانی گەڕەکی ڕێویە:**

١. مام عەزیز
٢. مام غەریب
٣. مام ئەحمەد
٤. دەرویش عومەر
٥. ڕەحمان مەلا خالید
٦. مام عەباس ئێرانی
٧. مام حەمە ئەمین
٨. بابە غەفوور
٩. سەید نەجمەدین
١٠. سەید عەزەدین
١١. مام ڕەشید
١٢. خورشید شوانی
پیشەی خواردەمەنی

*** ناوی بەقاڵەکان (میوە فرۆشەکان) سەوزە فرۆش:**

١. ئەحمەد جەباری
٢. مستەفا بەقاڵ
٣. فەرەج بەقاڵ
٤. کورنە بەقاڵ
٥. فاتیح بەقاڵ
٦. حەمە ڕەشید
٧. کەریم هەورامی
٨. مام فارس خورشید
٩. ئەسرەدین جاسم

١٠. ئەحمەد بەقاڵ
١١. شێخ سدیق
١٢. عوسمان فەقێ
١٣. تۆفیق بەقاڵ
١٤. حاجی عەبدوڵڵا چیچی
١٥. عەلی باخەوان
١٦. عومەر عەلی باخەوان
١٧. حەسەن شەل
١٨. محەمەد سەید وەلی
١٩. حەمە سالح سەید وەلی
٢٠. حاجی مەولود حەسەن
٢١. عارف سابیر
٢٢. تۆفیق سوور
٢٣. محەمەد عەبدوڵڵا
٢٤. حوسێن سەید ئەمین
٢٥. کەریم میرزا
٢٦. حاجی عومەر
٢٧. حاجی ڕەشید شەریف جانی
٢٨. بکر ڕەشید جانی
٢٩. محەمەد ڕەشید جانی
٣٠. ئیبراهیم ڕەشید جانی
٣١. ئیسماعیل نومەر شەرعان
٣٢. قادر حاجی ئەحمەد
٣٣. جەلال کویخا جوامێر
٣٤. مەحمود مەجید
٣٥. حاجی کەریم
٣٦. مەمەد حاجی کەریم
٣٧. سەمەد حاجی کەریم
٣٨. ئیسماعیل بەقاڵ
٣٩. محەمەد فەرەج
٤٠. محەمەد قادر
٤١. عەبدولرەزاق شێخانی
٤٢. سالح جەلال جوامێر
٤٣. چێنەر مەهدی
٤٤. حوسێن فەرەج
٤٥. حەمە کەچەڵ
٤٦. عومەر بەقاڵ
٤٧. خەلیل ڕەحمان
٤٨. فازڵ بەقاڵ
٤٩. شەریف بەقاڵ
٥٠. سەید خدر
٥١. حاجی خەتاب عومەر
٥٢. حاجی تاقی
٥٣- عەبدل سەوزەفرۆش

*** ناوی ماست فرۆشەکان:**

١. حەمەدەمین پاپیلانی
٢. عوسمان ماست فرۆش

٣. ئەحمەد سەید وەلی
٤. محەمەد سالح سەید وەلی
٥. مام ڕەشید
٦. حاجی جومعە
٧. سێخ محێدین
٨. سەید سەعید
٩. حاجی فازڵ
١٠. ڕەشید ماست فرۆش
١١. تۆفیق ماست فرۆش
١٢. خەیروڵلا ماست فرۆش
١٣. مەلا کاکل ماست فرۆش
١٤. ئەحمەد جوتیار
١٥. عومەر کەریم مام ڕەش
١٦. حاجی عەلی گورگە (لە ماڵەوە)
١٧. عەلی کۆیی (لە ماڵەوە)
١٨. جەلال ماست فرۆش
١٩– سەید فایق

* ناوی قەسابەکان:
١. ئەحمەد قەساب
٢. سەعدوڵلا قەساب
٣. شامل قەساب
٤. ئیبراهیم ڕەزا
٥. عەلی قەساب
٦. عومەر قەساب
٧. مەحمود خەتاب
٨. عوسمان مام خدر دزەیی
٩. تاهیر مەحمود
١٠. عەلی مەحمود دزەیی
١١. نوری مەلا محێدین
١٢. خالد حاجی شەریف
١٣. محەمەد جەلحەو
١٤. عەلی جەلحەو
١٥. جومعە یارۆەلی
١٦. عومەر یارۆەلی
١٧. جەبار نادر
١٨. جەمال نادر
١٩. مام خورشید خاوەن
٢٠. سەدرەدین چیمەن
٢١. قاسم قەساب
٢٢. مەحمود قەساب
٢٣. نیزام قەساب
٢٤. شوانە قەساب
٢٥. هێمن قەساب
٢٦. جومعە قەساب
٢٧. حاجی محێدین
٢٨. حاجی مەلا محەمەد
٢٩. خدر قەساب
٣٠. محەمەد قەساب
٣١. قەسابخانەی ماشاڵلا – عەلی
٣٢. حاجی سەعید قەساب
٣٣. حاجی حەمید قەساب

* ناوی کەبابچییەکان:
١. حاجی عوسمان کەبابچی
٢. حەمە سەعید کەبابچی
٣. ڕەزا کەبابچی
٤. شوکر کەبابچی
٥. محەمەد کەبابچی
٦. جەبار کەبابچی
٧. وەهاب کەبابچی
٨. سابیر کەبابچی
٩. غالب کەبابچی
١٠. مستەفا گۆزەش
١١. عەلی کەبابچی
١٢. خورشید کەبابچی
١٣. بورهان کەبابچی
١٤. سەلاح حەمەسەعید
١٥. جەلیل ڕەزا
١٦. ئەحمەد محەمەد کەبابچی
١٧. عوبێد کەبابچی
١٨. حەمە ڕەحیم کەبابچی
١٩. بەهادین کەبابچی
٢٠. غولام کەبابچی
٢١. نوری کەبابچی
٢٢. حاجی واحد کەبابچی
٢٣. کەمال کەبابچی
٢٤. نەجم کەبابچی
٢٥. ڕەفیق کەبابچی
٢٦. ڕەسول کەبابچی
٢٧. محەمەد چاوشین
٢٨. عەبار کەبابچی
٢٩. حەمە خان کەبابچی
٣٠. وەستا ئازاد کەبابچی
٣١. ئیبراهیم کەبابچی
٣٢. وەستا حەسەن (کەبابی جمهوری)
٣٣. ئیبراهیم (کەبابی چوار مشقی)
٣٤. جەلال کەبابچی (کەباب بلاد)
٣٥. کەریم کەبابچی (کەباب بەغداد)
٣٦. سەعدون–کەباب سەفین
٣٧. کەبابخانەی هیوا
٣٨. کەبابخانەی دانا
٣٩. عارف جگەرچی
٤٠. عەبدوڵلا جگەرچی
٤١. محەمەد جگەرچی
٤٢. سەید عەلی جگەرچی

٤٣. عومەر ئاغا جگەرچی
٤٤. سەید عومەر جگەرچی
٤٥. قادر جگەرچی
٤٦. غەریب جگەرچی
٤٧. سەیدە جگەرچی
٤٨. حەمە جگەرچی
٤٩. حاجی قادر تکەچی
٥٠. فاتیح تۆفیق
٥١. فایق تۆفیق
٥٢. عەلی شێخۆ

*** ناوی سەندویچ فرۆشەکان:**
١. ئەبو شوارب
٢. دای عزەت
٣. ئەنوەر
٤. ئیدریس
٥. حەمە شەفیق
٦. مستەفا
٧. نەجمەدین
٨. ئەبو عۆف لەفەچی

*** ناوی پاقلاوەچییەکان:**
١. جەمال-حلويات جمال
٢. عەبدولخالق-حلويات العراق
٣. حاجی سابیر-حلويات الخيام
٤. ئەنور-حلويات الافراح
٥. کامەران شەوکەت-شیرینی بەتام
٦. شاکر پاقلاوەچی
٧. قەنبور-کێك فروش
٨. مەجید حەلواچی
٩. حلويات الجوهرە
١٠. حلويات شفاو
١١. حلويات میران
١٢. سەعید زەنگەنە-کارگەی شیرینی
١٣. محەمەد حەلوایاتچی

*** ناوی دۆندرمە فرۆشەکان:**
١. مرسل (تورك بو)
٢. ئەحمەد حوسێن
٣. عەبوی گولی
٤. ئەحمەد دۆندرمە
٥. ستار جەلال
٦. نورەدین
٧. فەخرەدین
٨. خەلیل سەید
١٠. مەجید دۆندرمە
١١. حەسەن شەل
١٢. عەبدولخالق بەهادین
١٣. ساردەمەنی نەجات

*** شەربەتچییەکان (شەربەت فرۆشەکان):**
١. محەمەد ئەمین شەربەتچی
٢. موختار شەربەتچی
٣. بورهان شوکور
٤. حەمە گوڵ
٥. ئەنوەر شەربەتچی

*** ناوی ترشیات فرۆشەکان:**
١. مەردان جەباری
٢. ڕەشید ئۆمەر فەتاح
٣. عەتە مەحسوم
٤. حەسەن تورشیچی
٥. عارف تورشیچی
٦. سەلاح نوری عوسمان (خاوەنی کارگەی تورشی)

*** ناوی نانەواکان:**
١. شەفیق نانەوا
٢. حەمید نانەوا
٣. خالد نانەوا
٤. سەیدە نانەوا
٥. محەمەد خدر نانەوا
٦. دەرویش کەریم نانەوا
٧. هیدایەت نانەوا
٨. عاشور نانەوا
٩. مەلا بەکر نانەوا
١٠. فەریق نانەوا
١١. سالح پاروەلی
١٢. عەبدوللا یاروەلی
١٣. سەید فاتح نانەوا
١٤. سەید کەریم نانەوا
١٥. سلێمان یابە
١٦. عەزیز مەحمود
١٧. حوسێن نانەوا
١٨. محەمەد نانەوا
١٩. ناژم نانەوا
٢٠. جەبار نانەوا
٢١. قادر نانەوا
٢٢. حەمە شوکور نانەوا
٢٣. مەلا شوکور نانەوا
٢٤. جومعە درێژ نانەوا
٢٥. مام ڕەحیم نانەوا
٢٦. حاجی عوسمان نانەوا
٢٧. مەحمود ئاغا نانەوا
٢٨. عەباس نانەوا
٢٩. جەوهەر نانەوا
٣٠. عوبێد نانەوا
٣١. غەریب نانەوا

٣٢. خەلیل نانەوا
٣٣. ئەحمەد نانەوا
٣٤. عیماد نانەوا
٣٥. نیعمەت نانەوا
٣٦. فەیزوڵڵا نانەوا
٣٧. عەلی نانەوا
٣٨. کەمال سوور نانەوا
٣٩. حەکیم نانەوا
٤٠. عومەر نانەوا
٤١. فەهمی نانەوا
٤٢. ئەوڕەحمان نانەوا
٤٣. نەجمەدین نانەوا
٤٤. خورشید نانەوا
٤٥. سەید ئیبراهیم
٤٦. بورهان عومەر فەتحوڵڵا
٤٧. سەردار حاجی ئەحمەد
٤٨. ستار حەسەن
٤٩. قادر دەرویش
٥٠. حوسێن عەلی مەعروف
٥١. حەسەن نانەوا
٥٢. نورەدین نانەوا
٥٣. سەباح نانەوا
٥٤. حاجی مەولود
٥٥. سەید ئیبراهیم
٥٦. حەسیب عەبدوڵڵا
٥٧. فەلاح شەریف
٥٨. ئارام و عەزیز–نانەواخانەی کەناری
٥٩. نانەواخانەی ئاری
٦٠. نانەواخانەی هەردی
٦١. نانەواخانەی سدیق
٦٢. نانەواخانەی ئەوزاد
٦٣. نانەواخانەی هێمن
٦٤. عومەر سەعید (فرنی سەموون)
٦٥. عەبدوڵڵا سەعید (فرنی سەموون)
٦٦. محێدین (فرنی سەموون)
٦٧. کاکە حەمەی قەلەو (فرنی سەموون)
٦٨. سەموونخانەی چاوان–جومعە مەحمود
٦٩. سەموونخانەی ئیسکان
٧٠. سەموونخانەی باباگرگر
٧١. سەموونخانەی ئیمام قاسم
٧٢. سەموونخانەی مورشد
٧٣. سەموونخانەی سۆلاف
٧٤. سەموونخانەی چوارچرا–ئەرشەد محەمەد قادر
٧٥. سەموونخانەی ئاسك
٧٦. سەباح نوری گەوەر–(فرنی سموون)
٧٧. سەلاح نوری گەوەر–(فرنی سموون)
٧٨. حەمید (فرنی سەموون)

* ناوی ئافرەتە نانەواکان:
١. فەیم نانەوا
٢. ئەمونە نانەوا
٣. بەگی نانەوا
٤. مینە نانەوا
٥. فاتمە نانەوا
٦. دایکی جەعفەر (خەپە نەنە)
٧. باجی ئامین
٨. باجی دلبەر
٩. ئامین نانەوا
١٠– جەیران نانەوا

* ناوی گەنم فرۆشەکان (عەلافەکان):
١. مام ئەحمەد عەلی
٢. مام ئەحمەد شوانی
٣. حەمە ئەمین ئەحمەد شەوکەت
٤. سالح ئەحمەد
٥. حاجی سابیر هەمەوەندی
٦. حاجی ئەحمەد نۆکە
٧. محەمەد ڕەشید بیبەر
٨. مستەفا ڕەشید بیبەر
٩. مام عەلی شوانی
١٠. حاجی محەمەد توپزاوە
١١. حاجی کەریم توپزاوە
١٢. حاجی غەفوور توپزاوە
١٣. حاجی قاسم
١٤. حاجی محەمەد زیە
١٥. شەفیق ئەبوشوارب
١٦. حاجی عەزیز ڕەشید بیبەر
١٧. عوسمان شوانی
١٨. ئەوڕەحمان پاکێش
١٩. حەسەن عەلاف
٢٠. محەمەد فەتاح
٢١. سەید کەریم سەید سالح
٢٢. حەمە غەریب سەعید
٢٣. شەفیق محەمەد ئەمین
٢٤. مام یەحیا
٢٥. تاهیر تۆفیق
٢٦. محەمەد گەوهەر
٢٧. عەلی ئەحمەد قاسم (عەلاف)

* ناوی چایخانەکان (گازینۆکان):
١. چایخانەی عەق ئاغا
٢. چایخانەی خورشید
٣. چایخانەی دەرسیم
٤. چایخانەی یادگار
٥. چایخانەی سەی گوڵ

٦. چایخانەی بەرتەکیە
٧. چایخانەی ئیمام قاسم-تەورەحمان خورشید
٨. چایخانەی رەئووف چایچی
٩. چایخانەی چەنگوڵ
١٠. چایخانەی موسا
١١. چایخانەی حەسیرەکە
١٢. چایخانەی حەمە قەرە
١٣. چایخانەی ئیسماعیل چایچی
١٤. چایخانەی حوسێن چایچی
١٥. چایخانەی زێویە
١٦. چایخانەی عاشور
١٧. چایخانەی حەسەن چایچی
١٨. چایخانەی سمەی تۆفیق مرخن
١٩. چایخانەی کەریم تاتۆ
٢٠. چایخانەی مەجید کەریم
٢١. چایخانەی ئاخوڕ حوسێن
٢٢. چایخانەی بەرزان
٢٣. چایخانەی سیروان-لای سینەما خەیام
٢٤. چایخانەی حەمە گەوەر
٢٥. چایخانەی حاجی جەلال
٢٦. چایخانەی کۆماری
٢٧. چایخانەی شوکر مام غەفوور
٢٨. چایخانەی حەسەن فەقێ
٢٩. چایخانەی حاجی عەلی
٣٠. چایخانەی حەمە بەرزانی
٣١. چایخانەی حەمە شەفیق
٣٢. چایخانەی خورشید لوڕ
٣٣. چایخانەی فەتاح جاف
٣٤. چایخانەی شێخ جەلیل
٣٥. چایخانەی مستەفا ئەمین مەنیج
٣٦. چایخانەی عیزەت ئاغا
٣٧. چایخانەی مستەفا-ئیمام قاسم
٣٨. چایخانەی مەنسور-ئازادی
٣٩. چایخانەی قوربان عەلی-رێی یاروەلی
٤٠. چایخانەی حاجی حوسێن-خدر زەندە
٤١. چایخانەی عارف محەمەد قوشی
٤٢. چایخانەی عوسمان جانی
٤٣. چایخانەی مام کەریم
٤٤. چایخانەی مام کاکەوڵا
٤٥. چایخانەی حاجی تەها - بەرتەکیە
٤٦. چایخانەی عەلی جەرباو
٤٧. چایخانەی عەبە رەق
٤٨. چایخانەی میرزا
٤٩. چایخانەی سابیر
٥٠. چایخانەی عەتار
٥١. چایخانەی خاسە (ئێستا نەماوە)
٥٢. چایخانەی فەخرەدین سەید وەلی
٥٣. چایخانەی ئەحمەد کوردە
٥٤. چایخانەی ئەحمەد قورچی
٥٥. چایخانەی مەحمود قەڵایی
٥٦. چایخانەی زێویە ٢٠٠٣
٥٧. چایخانەی ئارام

* ناو چایچییەکان:
١. غەفوور چایچی
٢. ئەحمەد چایچی
٣. شوکر چایچی
٤. حەمید چایچی
٥. ئەشرەف چایچی
٦. میرزا چایچی
٧. سەی جەلال چایچی
٨. رەشید چایچی
٩. حەمە شەفیق چایچی
١٠. حەمە رەحیم چایچی
١١. کەمال ئاغا چایچی
١٢. مەحمود چایچی
١٣. جەبار چایچی
١٤. مستەفا چایچی-ئازادی
١٥. قادر چایچی
١٦. ئیبراهیم چایچی
١٧. کاک واحد
١٨. عەلی چایچی
١٩. مام عەلی
٢٠. سابیر چایچی
٢١. تەها چایچی
٢٢. رەحیم چایچی
٢٣. عومەر چایچی
٢٤. حەسەن چایچی
٢٥. مام ئاغا
٢٦. حاجی مەحمود چایچی-ئاخوڕ حوسێن
٢٧. حاجی برایم-حەسیرەکە
٢٨. کورنە چایچی
٢٩. جەبار حەمادی
٣٠. حەمە شەریف
٣١. عەبدوڵڵا چایچی
٣٢. شەفیق چایچی
٣٣. عوسمان چایچی
٣٤. مام حەسەن
٣٥. نوری حەمە کوڵخاس-چایخانەی خورشید
٣٦. ئەنوەر ئەحمەد (کازینۆی مەجیدیەی تازە)

* ناوی قاوەچییەکان:
١. حاجی ئیسماعیل قاوەچی
٢. شاسوار قاوەچی
٣. وەهاب قاوەچی
٤. جەلیل قاوەچی

پیشەی تایبەتی

*** ناوی موختارەکان:**

١. عوسمان محەمەد
٢. محەمەد عەبدوڵڵا پیرۆزخان
٣. مەردان سالح مالی
٤. سەید جەلال جەباری
٥. خەلیل ئاغای تۆپەڵ
٦. خەلیل ئاغای قەلا
٧. عەبدوڵڵا موختار
٨. ئامیق کەشاف
٩. کامیل کەریم ئەحمەد
١٠. محەمەد بەیاتی
١١. سالح عەبدوڵڵا بەگ
١٢. فەخرەدین جەباری
١٣. سامی عەبدوڵڵا موختار
١٤. فەخرەدین موختار
١٥. کەمال موختار
١٦. مەحمود بەگ
١٧- سابیر ئیسماعیل
١٨- عەزەدین موختار

*** ناوی حەملەدار بۆ حەج و عەمرە:**

١. حاجی عەبدوڵڵا عەلی عەجەم
٢. حاجی یوسف مەلا ئەحمەد
٣. حاجی سالح خورشید-هدی الهادي فرع شركة بركة الخير للحج والعمرة
٤. مەلا عومەر-شركة الصفا والمروة للحج والعمرة
٥. شوانەو ئیبراهیم-کومپانیای سەبیل زەمزەم بۆ حەج و عەمرە

*** ناوی ئەرزوحالچییەکان:**

١. عەبدولسەلام
٢. مەلا ئەحمەد یوسف
٣. غەریب عەرزوحالچی
٤. سەباح سالح حەمەزان
٥. جەمال نوری ئەمین جەباری
٦. مۆفەق عەباس
٧. ئەحمەد جاف
٨. محەمەد ئەنجم
٩. دڵشاد کەمال ئەحمەد

*** ناوی معقب تاپۆ:**

١. ئەجمەدین حەمە سابیر قوربانی
٢. سادق جاف
٣. نافع حەسەن
٤. ناسح حەسەن

*** ناوی قۆنچییەکان:**

١. نافع سدیق
٢. عەبدولکەریم حەسەن

*** ناوی فەراشەکان:**

١. مام نادر
٢. مام کەریم رەحیم
٣. مام عارف عەبدوڵڵا
٤. مام قادر
٥. الله وێردی
٦. نوری قاتمەقەرە
٧. ئەحمەد کەریم مەلا
٨. فازڵ مەحمود
٩. جومعە
١٠. ئەنوەر
١١. کەریم شەریف
١٢. حەسەن زەینەل
١٣. عەبدولباقی محەمەد عەزیز
١٤. فازڵ رەئووف
١٥. عوبێد
١٦. عەبدولرەحمان شێخانی
١٧. سەید نوری
١٨. سەلام
١٩. مام حوسێن
٢٠. مام نوری
٢١. سەید ئەحمەد جەباری
٢٢. فەتاح
٢٣. وەزیرە
٢٤. زەینی
٢٥. ئایشە حەقە
٢٦. باج ناجیە

*** مردووشۆرەکان:**

١. حاجی عەلی شەمە (بەخۆرایی ئەم کارەی ئەکرد)
٢. مەلا عوسمان
٣. لەتیف عارف
٤. دەروێش سدیق
٦. زەکی محەمەد زەنگەنە

*** گۆڕهەڵکەنەکان:**

١. عومەر جەلال (عومەرەی گۆڕهەڵکەن)
٢. ئەکبەر ستار
٣. وەلی گۆڕهەڵکەن
٤. سەید جەلال گۆڕهەڵکەن
٥. حوسێن سەید جەلال
٦. حەمە ئەمین
٧. سەید عەبدوڵڵا

٨. ڕەسوڵ گۆڕەمەڵکەن

دیوانەکان و شێتەکان

*** ناوی دیوانەکان:**

١. مستەفای کێلانەکە
٢. سەید قادر
٣. سەید جەلال
٤. خەلیفە محەمەد
٥. فەقێ شێخ ئیبراهیم

*** ناوی شێتەکان و بیرکۆڵەکان:**

١. جەلال
٢. عەباس
٣. فوئاد
٤. مامە حەمە
٥. عەلە جوجە
٦. مستەفا
٧. ڕەفیق
٨. شەفیق
٩. نوری
١٠. حەمە شێت
١١. مارف
١٢. عەلە شێت
١٣. دارا
١٤. عەوڵا (ناسراو بە فەرید)
١٥. قاسم قەستۆر
١٦. حەمید
١٧. عادل
١٨. هاشم
١٩. پێشڕەو
٢٠. تەحسین
٢١- جەمال
٢٢- مامە پیرە
٢٣- ئاغا
٢٤- عارەب
٢٥- نەجاتە شێت
٢٦- مەرە شێت
٢٧. پشتیوان (پشە شێت).

*** ئەم دایرانە کەوتوونەتە گەڕەکی ئیمام قاسم:**

١. دایرەی بەیتەرەی کەرکوک "بەیتەڵخانە" لە ١٩٣٧ دروستکراوە.
٢. دایرەی تەسویەی زەوی لە شەستەکان.
٣. دایرەی ئیحسای کەرکوک لە شەستەکان و حەفتاکان.
٤. سێ بنکەی تەندروستی "مستوصف" یەکێکیان لەسەرووی عاشور بەرامبەر بەیتەڵخانە کە تا ئێستا بەردەوامەر دووەمیان لە گەڕەکی ئاخوڕ حوسێن بەناوی "مستوصف امام قاسم" ئێستا نەماوە جێی یەکەی کۆمەڵەی ڕووناکبیری کەرکوکە. سێیەمیان بنکەی تەندروستی ئیسکان ئەمیش نەماوە.
٥. سریەی حەراسەی فیرقەی دووی سوپای عێراق لە بارودۆخانە.
٦. جەحفەل دووی خەفیف فیرقەی دووی سوپای عێراق لە تەنیشت قوتابخانەی غەزال لە ئازادی لە شەستەکان.
٧. بنکەی پۆلیسی ئیمام قاسم بەرامبەر قەڵا ئێستا نەماوە شوێنەکەی بەڕێوەبەرایەتی زیندانە سیاسییەکانی کوردستانە دواتر گواستراوەتەوەماڵێک لە پشت خاسە لە حەفتاکان و هەشتاکان.
٨. بنکەی پۆلیسی ئیسکان شوێنەکەی بەرامبەر تەلەفزیۆنی کەرکوک ئێستا نەماوە.
٩. دەستەی باجەکانی گشتی.
١٠. ئەندازەی هاتووچۆ.
١١. شارەوانی کەرکوک-کەرتییەک.
١٢. لابردنی زیادڕەوییەکان (إزالة التجاوزات).
١٣. کلینکی خێرخوازی ددان ساڵی ٢٠٠٨ لە ئیسکانی تازە
١٤. بەشی شارەوانی کەرکوک کەرتی سێی ئیمام قاسم لە پەنجاکان
١٥. بەشی شارەوانی کەرکوک کەرتی حەوت ئیسکان لە شەستەکان
١٦. وێستگەی کارەبای ئیمام قاسم

*** ئەم دەزگایانە کەوتوونەتە دەڤەری ئیمام قاسم لە دوای ساڵی ٢٠٠٣:**

١. کۆمەڵەی ڕووناکبیری وکۆمەڵایەتی کەرکوک
٢. بنکەی گەلاوێژ
٣. کەناڵی ئاسمانی تەلەفزیونی کەرکوک
٤. دەزگای خەندان بۆ پەخش و وەشاندن
٥. دەزگای زیندانە سیاسییەکان
٦. نووسینگەی کەرکوک-ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ
٧. دەزگای هەواڵ بۆ ڕاگەیاندن و ڕۆژنامەوانی
٨. مەڵبەندی عێلی بەگی جاف
٩. نووسینگەی کەرکوک-پەرلەمانی هەرێمی کوردستان
١٠. نووسینگەی کەرکوک-کەناڵی ئاسمانی تەلەفزیونی کوردسات
١١. سەنتەری ڕۆشنبیری کەرکوک

*** ئەم ڕۆژنامە و گۆڤارانە شوێنی دەرچوونیان کەوتووەتە ئەم ناوچەو گەڕەکە:**

* گۆڤارەکان:

١. شەفەق ١٩٥٩
٢. بانە ڕۆژ ٢٠٠٣
٣. کەرکوک ٢٠٠٣
٤. هەوار ٢٠٠٥
٥. کەرکوکی ئەمڕۆ ٢٠٠٨
٦. كركوك اليوم ٢٠٠٨
٧. کوێرو ٢٠١١
٨. وەرز ٢٠١١

* رۆژنامەکان:

١. کەرکوکی ئەمڕۆ ٢٠٠٣
٢. هەوال-النبا ٢٠٠٣
٣. ترۆسکە ٢٠٠٤
٤. تاسۆ ٢٠٠٥
٥. پەیامنێری کەرکوک-مراسل کرکوك ٢٠٠٥ / ٢٠٠٦
٦. ئیمام قاسمی ئەمڕۆ (بڵاوکراوە) ٢٠٠٧
٧. کۆپرو ٢٠٠٨
٨- سیروان ٢٠١٦

* بارەگای ئەم حیزب وڕێکخراوانە هەن لەم گەڕەکە:

١. یەکێتی نیشتمانی کوردستان (کۆمیتەی پێنج-ئیمام قاسم)
٢. پارتی دیموکراتی کوردستان (ناوچەی چوار-ئیمام قاسم)
٣. حیزبی شیوعی کوردستان
٤. یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان
٥. کۆمەڵی ئیسلامی
٦. بزووتنەوەی گۆڕان
٧. بزووتنەوەی ئیسلامی
٨. یەکێتی ئافرەتانی کوردستان
٩. یەکێتی ژنانی کوردستان
١٠. یەکێتی قوتابیانی کوردستان
١١. یەکێتی لاوانی کوردستان
١٢. کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردستان

* جاران بارەگای ئەم حیزبانە هەبوون:

١. ئیخوان موسلمین ١٩٥٢-١٩٥٤
٢. حیزبی شیوعی عێراقی ١٩٥٨-١٩٦٣
٣. پارتی دیموکراتی کوردستان ١٩٥٨-١٩٦١

* ناوی خێڵ و عەشرەت و بنەماڵە:

١. جاف
٢. شوان
٣. ساڵەیی
٤. شێخ بزێنی
٥. هەمەوەند
٦. جەباری
٧. زەنگەنە
٨. بابان
٩. بەرزنجی
١٠. تاڵەبانی
١١. شێخانی
١٢. دەلۆ
١٣. گل
١٤. نەقشبەندی
١٥. کەڵوڕی
١٦. لەک
١٧. کاکەیی
١٨. قەرەداغی
١٩. کەسنەزانی
٢٠. سیامەنسوری
٢١. چیمەتی
٢٢. لەیلانی
٢٣. سەربازی
٢٤. بازیانی
٢٥. سەنگاوی
٢٦. کۆیی
٢٧. خانەقا
٢٨. کچانی
٢٩. چەمچەماڵی
٣٠. ئاغجەلەری
٣١. زیوەلی
٣٢. جەساری
٣٣. پاپیلانی
٣٤. هەورامی
٣٥. گومبەتی (گونبەتی-گونبەدی)
٣٦. کافرۆشی
٣٧. دزەیی
٣٨. هەکزی
٣٩. عەوەلانی
٤٠. پەلکانەیی
٤١. دەربەندی
٤٢. تۆزاخی
٤٣. سلێمانی
٤٤. کەرکوکی
٤٥. سنەیی
٤٦. قڕگەیی
٤٧. هورمزیار (ورمزیار)
٤٨. گنبدی
٤٩. جانی

* لەقەبی پیشەیی و پلەو پای ئایینی و کۆمەڵایەتی:

١. بازرگان
٢. باخەوان
٣. عەتار
٤. نەجار
٥. خەیات
٦. جانباز
٧. نانەوا
٨. بەقاڵ
٩. بەیتاڵ
١٠. بەربەر
١١. ئاسنگەر

١٢. عەلاف
١٣. نالبەند
١٤. جاوفرۆش
١٥. خەفاف
١٦. قەساب
١٧. کەشاف
١٨. پاسەوان
١٩. چەکمەرەق
٢٠. موختار
٢١. حەلاق
٢٢. حەداد
٢٣. ئەفەندی
٢٤. قازی
٢٥. خانچی
٢٦. توتنچی
٢٧. باغوانچی
٢٨. بۆیاغچی
٢٩. سەعاتچی
٣٠. چاپچی
٣١. لاستقچی (لاستیکچی)
٣٢. حەمامچی
٣٣. قاوەچی
٣٤. کەبابچی
٣٥. جگەرچی
٣٦. کارەباچی
٣٧. هەلیسەچی
٣٨. کەللەچی
٣٩. پاقلاوەچی
٤٠. ماتۆرچی
٤١. پاسکیلچی
٤٢. تکەچی
٤٣. عەلوەچی
٤٤. ئالتونچی
٤٥. وایەرمەن
٤٦. توکمەچی
٤٧. فیتەرچی
٤٨. گونیەچی
٤٩. ترێ خۆر
٥٠. دارتاش
٥١. کۆخا
٥٢. پاشا
٥٣. ئاغا
٥٤. ئیمام
٥٥. مەلا
٥٦. فەقێ
٥٧. شێخ
٥٨. سەید
٥٩. خەلیفە
٦٠. دەروێش
٦١. موزەمید
٦٢. دختۆر
٦٣. مامان
٦٤. عەریزەچی
٦٥. قۆنتەراتچی
٦٦. تورشچی
٦٧. دۆم
٦٨. عەجەم
٦٩. عارەب
٧٠. کارێزچی
٧١. تەنەکەچی
٧٢. شەربەتچی
٧٣. خان
٧٤. پالانچی
٧٥. ترومبێلچی
٧٦. کاروانچی
٧٧. خەنجەرچی
٧٨. لورکاری
٧٩. ئامۆزا
٨٠. مام
٨١. وەستا
٨٢. بەننا
٨٣. کرێکار
٨٤. پینەچی
٨٥. پچاخچی
٨٦. نەوتچی
٨٧. دۆلدرمەچی
٨٨. قۆندەرەچی
٨٩. کەوشدوور
٩٠. سەندەویچچی
٩١. گۆڕ هەلکەن
٩٢. زێڕنگەر
٩٣. گاوان
٩٤. رادیۆچی
٩٥. نائیب
٩٦. ئوتوچی
٩٧. فرقە
٩٨. کوردە
٩٩. تورکە
١٠٠. دووزەلەچی
١٠١. قاپەچی
١٠٢. پالەوان
١٠٣. دنگچی
١٠٤. مەیتەرچی
١٠٥. تۆرنەچی
١٠٦. خام سجادە
١٠٧. بەگ

١٠٨. موفتی
١٠٩. پەنچەرچی
١١٠. کەوشچی
١١١. تایەچی
١١٢. توحفەچی
١١٣. چیچی
١١٤. مەفرەنچی
١١٥. جامچی
١١٦. تەنزیلاتچی
١١٧. ماست فرۆش
١١٨. سەوزە فرۆش
١١٩. مەلاک
١٢٠. کوتاڵ فرۆش
١٢١. چەرچی
١٢٢. چەخماخچی
١٢٣. کوشنچی
١٢٤. قوڵچی
١٢٥. قەرە
١٢٦. عەرزو حاڵچی
١٢٧. بۆریچی
١٢٨. سەبزەچی
١٢٩. حەلواچی
١٣٠. ئەغارتمەچی
١٣١. رەسمچی
١٣٢. موتابچی
١٣٣. شەکرچی
١٣٤. قازانچی
١٣٥. ماتۆرچی
١٣٦. راوچی

*** ئیمام قاسم لە چەند کتێبو گۆڤارو ڕۆژنامەدا بە عەرەبیو کوردیو تورکمانی**

*** یەکەم کتێبەکان بە عەرەبی:-**
١. دليل مشاهير الوية العراق ج٢ لواء كركوك ورجالاته-عبدالمجيد فهمي حسين-بغداد ١٩٤٧.
٢. الروح الحية-فاضل العزاوي-دمشق ٢٠٠٣ ط٢ ص٤٨.
٣. موسوعة المدائن العراقية-سليم مطر وعلي ثويني ونصرت مردان-بغداد ٢٠٠٥ الصفحات (٤٠٢ و٤٠٥ و٤٢٤ و٤٢٥ و٤٢٨).
٤. صفحات من تاريخ كركوك-نجاة كوثر ارغلو-كركوك ٢٠٠٩ الصفحات (١١٤ و١٢٨ و٢٨٤ و٢٥٩ و٣٩٥ و٣٩٧ و٣٩٩).
٥. بيوتات كركوك-د.صبحي ساعتجي الصفحات (١٥٨ و١٦٠ و١١٩ و١٦١ و١٥٩ و١٧٦ و٣٤٥).
٦. العمارة الكردية-عبدالجبار مصطفى باخوان-كركوك ٢٠١٢ الصفحات (١٠ و١٢ و١٦)
٧. الكورد والتركمان الى اين-محمد شاكلي ٢٠١١ مطبعة كارو ص٤٥
٨. شيخ دعاة كركوك-صبحي الداودي ٢٠١٤ ص١٤٤
٩. السادة البريادية-حسن سعيد بريادي-السليمانية ٢٠١٤ ص١١٦
١٠. كركوك الارض والتاريخ-برهان البرزنجي-السليمانية ٢٠١٤ مطبعة كارو ص٢١١
١١. كركوك بانوراما التاريخ والانسان-د.إبراهيم خليل-كركوك ٢٠١٢ الصفحات (٤٣ و٤٧ و٢٥٥).
١٢. معجم المواقع العراقية بأسماء تركية-نجات كوثراوغلو-ترجمة حسن كوثر-كركوك ٢٠١٤ الصفحات ٣٩-١١٦-٢٥١
١٣. العراق قديما وحديثا-عبدالرزاق الحسني-صيدا / لبنان ١٩٥٨ ط٣ ص٢١٩
١٤- ولجيد كركوك باقة من ازهار الخباز-فاروق مصطفى كركوك ٢٠٠٥. ص٧١.
١٥- طريق الدفلى الى كركوك- فاروق مصطفى كركوك-٢٠٠٦-ص٢٠.
١٦- قمصان الغيوم المتدلية-شعر فاروق مصطفى-كركوك-٢٠٠٢-ص٢٨.
١٧- أناس من كركوك- فاروق مصطفى-كركوك-٢٠١٠-ص١١-١٢

*** دووەم کتێبەکان بە کوردی:-**
١.کوردو کەرکوک - لەتیف فاتیح فەرج - سلێمانی ٢٠٠٢-ب١-لاپەرەکانی (٢٢٥ و٤٢٥).
٢. لە بیرم دێ ژانەکانی کورد-عومەر حاجی عەلی رەزا زەنگەنە-کەرکوک ٢٠٠٨ لاپەرەکانی (١٧ و١٨ و٣٦).
٣. عەلی حەمدی سیمبولی کوردایەتی-سلێمانی ٢٠١٢ ل ٢٣
٤. کۆلۆنالیزمی ناو-خالد سلیمان ٢٠١١ چ پیرە مێرد ل ٩٣
٥. شاری کەرکوک بەشێک لە مێژووی مزگەوتو تەکیەو خانەقا زاناو پیاوە ئایینییە ناودارەکانی-گۆران فەتحی-سلێمانی ٢٠١٢ لاپەرەکانی (٥٢ و٦٢ و٥٣ و٧٢ و٧٣ و٩٦ و١٥٨).
٦. یادگاری خانەقا-شێخ رەئووف خانەقا-کەرکوک ٢٠١٣ چ٢-ل ١٥٨

*** سێهەم کتێبەکان بە تورکمانی:-**
١. كركوكدة عمارت وتأسيسلرن منظوم تاريخلري-عطا ترزي باشي-كركوك ٢٠٠٥ الصفحات (٦ و٩ و١٠ و١٩ و٥٥ و٦٥).
٢- توركمن خلق ادبياتندا ايشلتمش اوزەل ادلار قيلاو درزی-محەمەد خورشید داقوقلی-بغداد ١٩٨٤، م.گ شقيق. ص٧ و ٣٦ و ٧٩ و ١٨٤.
٣- هجری دەدەن سیچملر.حافزلیان فائق هجری دده-كركوك ٢٠٠٢-ناوچی و باصم ئەوی ص٥٠١.

* گۆڤارەکان:-
- یەکەم بە عەرەبی و تورکمانی:-
١. مجلة الاخاء القسم التركماني-العدد ٧ و ٨-السنة الرابعة تشرين الثاني وكانون الاول ١٩٦٤-شاكر صابر ضابط-ص ٣٠ و٣١
٢. مجلة الاخاء-عدد ٢٩١-٢٩٢-٢٩٣ كانون الثاني-شباط-آذار سنة ٢٠١٤ ص ٩
٣. مجلة صوت الإتحاد القسم التركماني-العدد ٤٤ لسنة ١٩٨٧-محەمەد خورشيد داقوقلي ص ٩٩
٤. مجلة توركمن ايلي الادب والفن-العدد ٧٣ لسنة ٢٠١٤ ص ١٧
٥ . مجلة الرابطة العربية-اسماعيل حقي-العدد ٦٣ القاهرة ١١ اغسطس ١٩٣٧ ص ٣٩
٦. مجلة الشفق-عنوان المجلة محلة امام قاسم ص ٢٢ ع لسنة ١٩٥٩
٧. مجلة شار-المدينة-العدد صفر ايلول ٢٠٠٤ ص٥٤
٨. مجلة باباطرطر-كركوك ع ٦-كانون الاول ٢٠٠٤ ص ٢١
٩. مجلة كركوك نيوز-ع ٣٥-كانون الثاني ٢٠١٣ ص ١٢ و١٣
١٠. مجلة كركوك-الاعداد ٢٤ لسنة ٢٠٠٥ و٤٠ لسنة ٢٠٠٩ و٤١ لسنة ٢٠٠٩ و٤٢-٤٣ لسنة ٢٠١٠
١١. مجلة الاخاء - العدد ٢٩٤-٢٩٥-٢٩٦ نيسان-آيار-حزيران ٢٠١٤ ص ٢٣

* دووەم گۆڤارەکان بە کوردی:-
١. گۆڤاری بانەرۆژ-ئەحمەد تاقانە-ژ ٩٠ ساڵی ٢٠١٣ ل ٩
٢. گۆڤاری بانەرۆژ-ژ ٦١ رەسام مصگفی بهجت-نیسان ٢٠١١ ل ٣٩
٣. گۆڤاری وەرز-ژ١ ساڵی ٢٠١١ گەرەکی ئیمام قاسم ل١٠٨
٤. گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی ژ ٢٥ ساڵی ٢٠١٣ ل١٤٨ - ١٤٩

* رۆژنامەکان بە کوردی و عەرەبی و تورکمانی
١. رۆژنامەی کوردستانی نوێ-ژمارەکانی ٥٩٣٢ و٥٩٣٨ و٥٩٨٩ ساڵی ٢٠١٣
٢. رۆژنامەی هەواڵ-ژ٥١٥-کەرکوک ٦ نیسان ٢٠١٣ ل ١٥ وە ژمارە ٥١٦-١٣ نیسان ٢٠١٣ ل١٥
٣. رۆژنامەی کەرکوکی نوێ-ژ ١٠٨ لە ١-٦-٢٠١٣ لاپەرەی ١٢
٤. رۆژنامەی پێکەوە-معا
٥. رۆژنامەی رووناکی کەرکوک-ژ ٥٢-شوبات ٢٠١٠ ل ٦
٦. رۆژنامەی هەواڵ-ژ ٥٢٥ کەرکوک ١٥ حوزەیران ٢٠١٣ ل ٧
٧. رۆژنامەی پەیامنێری کەرکوک-مراسل كركوك ژ ١٩ ساڵی ٢٠٠٦ ل١ ول ١٢
٨. جريدة توركمن ايلي-العدد ١١٣١ كركوك ٢ تشرين الاول ٢٠١٢ ص ٤
٩. جريدة توركمن ايلي-العدد ١١٩٦ كركوك ٢١ كانون الثاني ٢٠١٤ ص ٤
١٠. جريدة توركمن ايلي-العدد ١١٣٧ كركوك ٢٠ تشرين لثاني ٢٠١٢ ص ٤
١١. جريدة توركمن ايلي-العدد ١١٨٦ كركوك ١٢ تشرين الثاني ٢٠١٣ ص ٤
١٢. جريدة القلعة-ع ٢٤٠ كركوك ١٧ ايلول ٢٠١٢ ص ٢
١٣. جريدة اصداء-العدد ٤ كركوك كانون الاول ٢٠١٢ ص ٨
١٤. جريدة النبأ-العدد ٤٤٥ كركوك ٩ نيسان ٢٠١٢ ص ٨
١٥. جريدة كركوك الغد-العدد ٩ شباط ٢٠٠٥ ص ٦
١٦. جريدة الترجمان

* گەڕەکی نیسکان

سیروان سەرگەڵوویی

مێژووی دامەزراندنی گەڕەکی نیسکان دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی (١٩٦٤) واتا پەنجا ساڵ لەمەوپێش گەڕەکی نیسکان دامەزراوە، ئەمەش لە سەردەمی پارێزگاری پێشووی کەرکوک (نایف حەموودی) دا بووە،شایانی باسە نایف حەموودی بە رەگەز لە نەتەوەی عەرەب بووە، دەگێڕنەوە پیاوێکی باش بووە و بەبێ جیاوازی زەوی بەسەر خەڵکی دابەشکردووە.
جێی باسە شوێنەوارێکی کۆن لەم ناوچەیە بوونی هەیە ئەویش کەنیسەی سوور (الكنيسة الحمراء)کە مێژوویەکی زۆر کۆنی هەیە، جگە لەمە سەنتەرێکی زۆر گەورە و فراوان هەیە،بەناوی (سەنتەری رۆشنبیری کەرکوک)،کە لەلایەن سەرۆک کۆماری‌عێراق بەرێز (مام جەلال) بونیادنراوە، بۆ رۆشنبیران و نووسەران و ئەدیبانی شاری کەرکوک.
دوای بنیادنان و ئاوەدانکردنەوەی گەڕەکی نیسکان، ئیدی بەدەیان کەسایەتی و پیاوماقوڵ و مامۆستای ئایینی و کارمەند و پیشەوەران و کرێکار و باخەوان و دوکانداری تیا هەڵکەوتووە هەروەها بەدەیان خوێندنگاو مزگەوت و نەخۆشخانە و دەرمانخانەی لە خۆگرتووە کە لەمەولا بەکورتی باسیان دەکەین.

*** ناوی نەخۆشخانە و دەرمانخانەکانی گەڕەکی نیسکان:-**

نەخۆشخانەی ئازادی، لە ساڵی (١٩٨٦) دامەزراوە
دەرمانخانەی نیسکان، لە ساڵی (١٩٨٤) دامەزراوە
دەرمانخانەی شادان، لە ساڵی (١٩٩٨) دامەزراوە
کلینکی دکتۆر تەحسین و دکتۆرە ریداد کاکەیی،لە ساڵی (١٩٩٥) دامەزراوە
کلینکی خێرخوازی ددان،لە ساڵی (٢٠٠٨) دامەزراوە
دەرمانخانەی شوان،لە ساڵی (٢٠١١) دامەزراوە
دەرمانخانەی مادۆنیا،لە ساڵی (٢٠١٣) دامەزراوە
دەرمانخانەی لەیلانی،لە ساڵی (٢٠١٣) دامەزراوە
دەرمانخانەی ئەرسەلان فەتاح،لە ساڵی (٢٠٠٣) دامەزراوە (برین پێچ)
دەرمانخانەی فەرەیدون،لە ساڵی (٢٠٠٧) دامەزراوە (برین پێچ)
دەرمانخانەی وریا سەردار،لە ساڵی (٢٠٠٩) دامەزراوە (برین پێچ)

*** چەند کەسایەتییەکی ناسراوی گەڕەکی نیسکان**

شێخ فاتیح شێخ جەلال (کەسایەتی)
حاجی عەبدوڵڵا ئەحمەد(حاجی عەودە) (کەسایەتی)
مامۆستا مەلا عەبدولرەحمان ئەحمەد (زانای ئایینی)
مامۆستا مەلا عەبدوڵڵای قەرەهەنجیری (زانای ئایینی)
مامۆستا مەلا عەبدوڵڵای مەلا رەفیق (زانای ئایینی)
شێخ مەحمود بەرزنجی (گەرمیانی- کەسایەتی)
شێخ حوسێن سەید محەمەد جەباری(کەسایەتی)
شێخ حوسێن شێخ عومەر بەرزنجی (زانای ئایینی)
مامۆستا مەلا سەلاحەدین (زانای ئایینی)
شێخ محەمەد شێخ فاتیح (زانای ئایینی)
سەید عەلی جەباری (عەلی بەراد-کەسایەتی)
مەلا کەریم (قورئان خوێن)
مەلا جەوهەر (قورئان خوێن)
شێخ سدیق باوە (کەسایەتی)
نوری فەقێ (کەسایەتی)
رەزا کەبابچی (کەسایەتی)
سەعید مەلا ئەحمەد حەکیم زەندی (پارێزەر)
حاجی حەمە عەلی سەنگاوی (کەسایەتی)
حەمە عەینە (کەسایەتی ئایینی)
شێخ حەبیب شێخ قادری سیامەنسوور (ئەندامی پێشووی پەرلەمانی پاشایەتی لەعێراق)
شێخ تاهیر خەیروڵڵا خادم سوجادە (بەڕێوەبەری پێشووی ماڵ لە چەمچەماڵ)
ئەحمەد مەلا کەریم (ئەندامی پێشووی ئەنجوومەنی نیشتمانی)
حوسامەدین مەلا ئەحمەد حەکیم زەندی (مامۆستای قوتابخانە)
ئەوزاد حاجی عەلی شێخانی (نووسەر و مامۆستا)
مامۆستا مەلا حوسێن تەپەلوو (زانای ئایینی)
حەمە سالح دەلۆ (شاعیری میللی)
مەلا عەبدولقادر شێخانی (کەسایەتی)
سەید گوڵ گەورەدێی (کەسایەتی)
مەلا مەهدی (مامۆستای قوتابخانە)
مەلا قادر (مامۆستای قوتابخانە)
مەلا خورشید (مامۆستای قوتابخانە)
مەلا ئەسرەدین (کەسایەتی)
حاجی حوسێن رەحمان پێنجوێنی (کەسایەتی)
محەمەد سالح شاسوار زەنگەنە (بەڕێوەبەری پێشووی ئامار لە چەمچەماڵ)
شێخ مەحمود شێخ سالح بەرزنجی (کەسایەتی)
شێخ مستەفای هاتووچۆ (کەسایەتی)
سەعید مەحمود باریک (کەسایەتی)
حاجی عومەر کاشیچی (کەسایەتی)
شێخ عەلی شێخ قادری وەسمانلەکە(کەسایەتی)
مەلا عەبدولقادر سەید ئەحمەد جەباری (مامۆستای ئاوەندی و دەرچووی کۆلێجی ئەزهەر لە قاهیرە)
شێخ حوسێن سەید گوڵ (کەسایەتی و ئەنجوومەنی پێشووی نیسکان)
سەید عەلی سەید سالح (جەراح)
محەمەد عەقاری (کەسایەتی)
مەلا عوسمان (قورئان خوێن)
مەلا سالح مەجید (قورئان خوێن)
عەریف موسا عەلی (کەسایەتی)
شێخ محەمەد گەورەدێی (شێخ محەمەد قسەخۆش)

مامۆستا مەلا ئەبو بەکر (زانای ئایینی)
مامۆستا مەلا هاشم (زانای ئایینی)
عەبدوڵلا یاروەلی (کەسایەتی)
ئاوات محەمەد محەمەد ئەمین (ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوك)
د.سەباح مووسا (نووسەر و دکتۆرا لەزمانی کوردی)
د.ئازاد حەمە شێخانی (دکتۆرا لەبواری پلاندانان)
بەختیار جەبار ئەمین (وەزیری پێشووی مافی مرۆڤ لە عێراق)
مام ئەبو بەکر قادر (تەسبیح فرۆش)
مام ئەفەنی (تەسبیح فرۆش)
حەسەن عارف زەنگەنە (جەڕاح)
عەقید.ئازاد محەمەد شوانی (بەڕێوەبەری پۆلیسی ئەحداس)
موقەدەم. فەرهاد ئەنوەر ئەمین جەباری (ئەفسەر لە پاراستنی دامودەزگای دەوڵەت)
م. شێرزاد ڕەشید کاکە عەبدوڵلا (بەڕێوەبەری بەشی خوێندنی کوردی لەپەروەردەی کەرکوك)
عەمید.کەمال محەمەد سالح (ئەفسەری خانەنشین)
مەلا شەماڵ جەلال (مامۆستای ئایینی)
مەلا گەیلان محەمەد (مامۆستای ئایینی)
مەلا ڕزگار مەحمود (مامۆستای ئایینی)
محەمەد عەلی ئاغا داودە (کەسایەتی)
هاشم عاسی کاکەیی (نووسەر)
مەلا ستار فازڵ (وتارخوێنی مزگەوتی ئیسکان)

*** چەن ئافرەتێکی بەناوبانگی گەڕەکی ئیسکان**

سەی ئامو جەباری، ناسراو بە (ئەنە سەید)ئێستا لەژیاندا ماوە و لەتەمەنی (١١٣) سالیدایە
سەی ماهی شێخ عەزەدین بەرزنجی
سەبری خانی ڕەشید ئاغای زەنگەنە
ئەسیمە ڕەشید،ناسراو بە مەلا ئەسیم
عالیە خانی شێخ ئەجمەدین (سابری) بەرزنجی
ماهی خانی سەید ئینجە
تاووس خان گلی
گەلاوێژ جەباری (ئەندامی ئەنجوومەنی پارێزگای کەرکوك)

*** چەن باخەوانێکی گەڕەکی ئیسکان**

١. حاجی شوکور تۆفیق (باش باخەوان)
٢. کاك ئەحمەد(باخەوان)
٣. سەید شەریف (باخەوان)
٤. حاجی عوسمان حەمە ئەمین (باخەوان)
٥. مام عەلی (باخەوان)
٦. سەید ڕەفیق (باخەوان)
٧. ئەجم سەعید (باخەوان)
٨. شێخ حەمید شێخ ئیسماعیل (باخەوان)
٩. مام هەواس کاکەیی (باخەوان)
١٠. شێخ حامید سوور (باخەوان)
١١. عەلی عەبدولڕەحمان (باخەوان)
١٢. عەبدولڕەحمان فەقێ ئەحمەد (باخەوان)
١٣. حاجی ڕەزا (باخەوان)
١٤. مام حەمید (باخەوان)
١٥. سەید ڕەمەزان (باخەوان)
١٦. مام قادر (باخەوان)
١٧. مام عومەر خوری (باخەوان)

*** مزگەوت و خوێندنگاکانی گەڕەکی ئیسکان**

مزگەوت و تەکیەی سەید ئەحمەد شێخ کەریم بەرزنجی،لە ساڵی (١٩٦٥) دامەزراوە
مزگەوتی ئیسکان،لە ساڵی (١٩٦٨) دامەزراوە
مزگەوتی شەهیدان،لە ساڵی (٢٠٠٥) دامەزراوە
قوتابخانەی سەرەتایی (ئازادی) کوڕان (ابن الارقم) لە ساڵی (١٩٦١) دامەزراوە
خوێندنگای ناوەندی (کاوە) ی کوڕان،لە ساڵی (١٩٦٨) دامەزراوە
خوێندنگای ناوەندی (١١) ی ئازاری کچان/ لە ساڵی (١٩٧٠) دامەزراوە
قوتابخانەی سەرەتایی (کازیوە) ی کوڕان (اسکان الاول) لە ساڵی (١٩٧٢ز) دامەزراوە
قوتابخانەی سەرەتایی (مەهاباد) یکچان،لە ساڵی (١٩٧٢) دامەزراوە
خوێندنگای ناوەندی (عەبدولڕەحمان ئاسن) ی کوڕان،لە ساڵی (١٩٧٨) دامەزراوە
قوتابخانەی سەرەتایی (ئەمران) ی کوڕان، لە ساڵی (٢٠٠٤) دامەزراوە
قوتابخانەی سەرەتایی (بەرتەکیە) ی کوڕان،لە ساڵی (٢٠٠٤) دامەزراوە

*** ناوی دوکانداەکانی بازاری ئیسکان لەنێوان ساڵانی ١٩٦٥ ـ ٢٠١٤**

١. حاجی جەلال (عەتار)
٢. مامە عەبە (فرۆشگا)
٣. ڕەحیم چاپچی (چاپخانە)
٤. محەمەد فەرەج(سەوزە فرۆش)
٥. حاجی شەوکەت (بازرگان)
٦. سەمەد حاجی شەوکەت(جوانکاری ئافرەتان)
٧. مەلا فەتاح (شەکەرات فرۆش و قورئان خوێن)
٨. شێخ حامید (بەقاڵ)
٩. حاجی عەلال(بەقاڵ)
١٠. شێخ محێدین (ماست فرۆش)
١١. شێرزاد و ئەوزاد(مریشك فرۆش)
١٢. هێمن قەساب (قەسابخانە)
١٣. عەبدوڵلا حاجی حوسێن(نووسینگە)
١٤. عەلی جەمیل (بەفر فرۆش)
١٥ . جومعە نانەوا(فرۆشگا)
١٦. وەستا ڕەحیم (چاکەرەوەی ماتۆر و غەسالە)
١٧. وەهاب کەبابچی(کەبابخانە)

١٨. تاریق عەبدوللا(کەرەستەی ناو ماڵ)
١٩. بەکر حاجی محەمەد(کەرەستەی ناوماڵ)
٢٠. کاك سەعید زەنگەنە(کارگەی شیرینی)
٢١. عومەر حەلاق(سەرتاشخانە)
٢٢. ئەحمەد ئیبراهیم(کەرەستەی ناو ماڵ)
٢٣. حاجی جەوهەر (شەکەرات فرۆش)
٢٤. کاك غازی (زەرەنگەر)
٢٥. مەلا عەزیز(خواردەمەنی)
٢٦. قابیل حەلاق (سەرتاشخانە)
٢٧. کامیل خەیات(بەرگدوور)
٢٨. ئەجات محەمەد سالح(بەفر فرۆش)
٢٩. حاجی جەمال و کاك سەلاح (وێنەگری ئازادی)
٣٠. کاك عەباس و شێرزاد (وێنەگری شێرزاد)
٣١. عەزیز نەجار (دارتاشخانە)
٣٢. کامەران جەلال (چاکەرەوەی کۆمپیتەر)
٣٣. فوئاد (نوسینگەی دەریا بۆ کۆمپیتەر)
٣٤. کاك محەمەد حەسەن (پەراوگەی کوردستان)
٣٥. جەمال حەلاق و براکانی (سەرتاشخانە)
٣٦. سەباح حەلاق (سەرتاشخانە)
٣٧. قادر حاجی ئەحمەد (بەقاڵ)
٣٨. حاجی کەریم (بەقاڵ)
٣٩. مەمەد حاجی کەریم (بەقاڵ)
٤٠. سەمەد حاجی کەریم (بەقاڵ)
٤١. کاك فازڵ (ئوتوی هەلمی لاوان)
٤٢. وەستا بەکر (بەرگدوور)
٤٣. کاك شوکور (بەقاڵ)
٤٤. حاجی عەلی شێخانی (بریکاری خۆراك)
٤٥. سەید تەها (فرۆشگا)
٤٦. وەستا نیزام و ڕێبین (قەسابخانەی ڕێبین)
٤٧. کاك محەمەد (پاسکیلچی)
٤٨. زانا تۆفیق بەرزنجی (نووسینگەی سنە بۆ فرۆشتنی مۆبایل)
٤٩. جومعە مەحمود (سەمونخانەی چاوان)
٥٠. فوئاد محەمەد (خواردەمەنی فوئاد)
٥١. سیروان شێخ مەحمود بەرزنجی (کارەبایی سەرگەڵو)
٥٢. جەبار خەیات (بەرگدرووی ئاری)
٥٣. وەستا کەریم (پینەدۆز)
٥٤. ئومێد حەلاق (سەرتاشخانەی نەورەس)
٥٥. ئەبو عەلی (چاکەرەوەی تەلەفزیون)
٥٦. حاجی عیسا (فرۆشگا)
٥٧. محەمەد قادر (بەقاڵ)
٥٨. عیماد (چاکەرەوەی سەلاجە)
٥٩. کاك ئامیق (کۆنە فرۆش)
٦٠. کاك سابیر (پینەدۆز)
٦١. حاجی واحید (بەقاڵ)
٦٢. کاك عەبدولرەحمان (بریکاری خۆراك)
٦٣. کەنعان حەداد (ئاسنگەر)
٦٤. حەمە لەتیف (نووسینگە)
٦٥. حاجی محەمەد (بازرگان)
٦٦. حاجی مەمەد (کارەبایی)
٦٧. کاك عوبێد (کارەبایی)
٦٨. عەلی و ڕەحیم (ستۆدیۆ حەمورابی)
٦٩. کامەران حاجی شەوکەت (فرۆشگا)
٧٠. مەلا سالح (شەکەرات فرۆش)
٧١. سەید یەحیا (شەکەرات فرۆش)
٧٢. مام حەسەن (شەکەرات فرۆش)
٧٣. مامۆستا ئەجات (فرۆشگا)
٧٣. سەعدوللا (فرۆشگا)
٧٤. ئەکرەم (تۆمارگا)
٧٥. سابیر حەلاق (سەرتاشخانە و ئەنجوومەنی ئیسکان)
٧٦. غازی مام عەزیز (خواردەمەنی)
٧٧. کاك ئەیاد (فرۆشگا)
٧٨. کاك ئەجمەدین (شەکەرات فرۆش)
٧٩. کەریم شورتە (بریکاری خۆراك)
٨٠. ئەجمەدین (بارکی فەهمی)(شەکەرات فرۆش)
٨١. عەبدوللا ڕەش (بریکاری خۆراك)
٨٢. حاجی ڕەحمان (بریکاری خۆراك)
٨٣. کاك مستەفا (شەکەرات فرۆش)
٨٤. مام ڕەحیم کاکەیی (بریکاری خۆراك)
٨٥. شێخ محێدین (شەکەرات فرۆش)
٨٦. عەبدوللا فەرەج (بریکاری خۆراك)
٨٧. سەید سەعید(ماست فرۆش)
٨٨. سەید عەبدوللا (بریکاری ئارد)
٨٩. بەختیار نەجار (دارتاشخانە)
٩٠. سیروان و ئارام (فرۆشگا)
٩١. مام سالح (بەقاڵ)
٩٢. خەیروللا حەلاق (سەرتاشخانەی ئیسکان)
٩٣. مام ڕەفیق (پینەدۆز)
٩٤. مام ڕەشید(ماست فرۆش)
٩٥. جەلال کویخا جوامێر(بەقاڵ)
٩٦. حاجی فازڵ (ماست فرۆش)
٩٧. بەرزان قەساب (قەسابخانە)
٩٨. مام مەجید(بەقاڵ)
٩٩. مەحمود مەجید(بەقاڵ)
١٠٠. عەریف عەلی (چاکەرەوەی سۆپا)
١٠١. عەبدولجەبار و عەبدولرەحمان (فرۆشگا)
١٠٢. شوانە قەساب (قەسابخانە)
١٠٣. حاجی عەبدوللا حەداد (ئاسنگەر)
١٠٤. غازی (بریکاری خۆراك)
١٠٥. محەمەد مستەفا (فرۆشگا)
١٠٦. فەرمان سەید (فرۆشگا)
١٠٧. فەریق و خورشید (نانەواخانە)
١٠٩. محەمەد جەلال (فرۆشگا)
١١٠. جەمال جەلال (فرۆشگا)
١١١.مام فەتاح (بەقاڵ)
١١٢. ئارام و ئاریان (بەقاڵ)

١١٣. مستەفا مەلا کەریم (جامچی)
١١٤فەرهاد و قوباد (فرۆشگا)
١١٥. مام شەریف ئاشەوان (ئاسیاو)
١١٦. ئەحمەد عوسمان (چاکەرەوەی موسەجل)
١١٧. حەمە کەچەل (بەقال)
١١٨. سەیفەدین سابیر (کتێبخانەی ئەلجیل)
١١٩. وەهبی نەجار (دارتاشخانە)
١٢٠. جەمال (بریکاری ئارد)
١٢١. مستەفا حەداد (ئاسنگەر)
١٢٢. جومعە قەساب (قەسابخانە)
١٢٣. وەستا غازی (پاسکیلچی)
١٢٤. سەعید موزەمید (برین پێچ)
١٢٥. کاکە حەمەی قەڵەو (سەمونخانەی نیعاشە)
١٢٦. مام خالید (شوتی فرۆش)
١٢٧. هەیاس کاکەیی (سەوزە فرۆش)
١٢٨. حەسەن کلیسە (بریکاری خۆراک)
١٢٩. حاجی ڕەحمان باوکی فەریقە کوێر (شەکەرات فرۆش)
١٢٠. ڕەحیم و جەمال (ستۆدیۆ حەیات)
١٢١. کامەران عومەر (پینەدۆز)
١٢٢. سەلام ئەبو سامان (چاکەرەوەی تەنور)
١٢٣. قاسم سور (چاکەرەوەی سەلاجە)
١٢٤. ئازاد مەلا قادر (چاکەرەوەی غەسالە و ماتۆڕی ئاو)
١٢٥. حاجی عەبدولکەریم فەتحوڵلا (بریکاری خۆراک)
١٣٦. مام عومەر چایچی (چایخانە)
١٣٧. مام ئاغا چایچی (چایخانە)
١٣٨. مام پاشا (بازرگان)
١٣٩. حاجی عوسمان (بازرگان)
١٤٠. جەبارە سوور (بۆریچی)
١٤١. هیوا عەبدوڵلا (بۆریچی)
١٤٢. عەلی قەساب (قەسابخانەی ماشەڵلا)
١٤٣. مام مەحمود (کارەبایی)
١٤٤. سامان حەداد (ئاسنگەر)
١٤٥. کاک محەمەد (بۆریچی)
١٤٦. نەجمەدین حەداد (ئاسنگەر)
١٤٧. عەلی حاجی عەودە (فرۆشگا)
١٤٨. حوسێن و نورەدین (نانەواخانە)
١٤٩. حەسەن نانەوا (نانەواخانە)
١٥٠. عومەر خەیات (بەرگدوور)
١٥١. شێرزاد نەجار (دارتاشخانە)
١٥٢. نەعمەت خەیات (بەرگدوور)
١٥٣. مام حوسێن فەرەج (بەقال)
١٥٤. ئازاد سابیر حەلاق (سەرتاشخانە)
١٥٥. بورهان و شاخەوان (قەسابخانە)
١٥٦. مامۆستا حەسەن(فرۆشگا)
١٥٧. مام عەلی (قاقۆن فرۆش)
١٥٨. سەید گوڵ (بریکاری خۆراک)
١٥٩. عەبدولڕەحمان موزەمید (برین پێچ)
١٦٠. حاجی محەمەد چایچی (چایخانە)
١٦١. مام ڕەشید (ماست فرۆش)
١٦٢. مامۆستا حەمە شەریف (عەتار)
١٦٣. کاک شەهاب (کارەبایی)
١٦٤. فەرەیدون و محەمەد (فرۆشگا)
١٦٥. مام عاتف (بەقال)
١٦٦. عەلی حوسێن (چاکەرەوەی سەلاجە)
١٦٧. سیروان و سۆران (سەمونخانەی نیسکان)
١٦٨. قادر دەروێش نانەوا (نانەواخانەی شێرکۆ)
١٦٩. عەبدوڵلا و محەمەدی مامە قالە (فرۆشگا)
١٧٠. سالح جەلال جوامێر (بەقال)
١٧١. کامەران حاجی شەوکەت (کارگەی شیرینی بەتام)
١٧٢. عەبدولڕەحمان ناسراو بە مەلا (خواردەمەنی)
١٧٣. سەباح مام کەریم (شەکەرات فرۆش)
١٧٤. عەلی عەبدولسەلام (خواردەمەنی نیسکان)
١٧٥مەجید نەجار (دارتاشخانە)
١٧٦. کاک مەحمود (پاسکیلچی)
١٧٧. حاجی عەبدولڕەحمان (شەکەرات فرۆش)
١٧٨. محەمەد نەجار (دارتاشخانە)
١٧٩. عیماد ئیبراهیم (ئەتاری)
١٨٠. کامەران حوسێن (خواردەمەنی کامەران)
١٨١. عیماد و ئەحمەد (وێنەگری سۆن)
١٨٢. چینەر مەهدی (بەقال)
١٨٣. جەبار نانەوا (نانەواخانە)
١٨٤. بەهائەدین و نەوزاد (فرۆشگا)
١٨٥. دانا حەلاق (سەرتاشخانە)
١٨٦. مام جەبار (شەکەرات فرۆش)
١٨٧. مام محەمەد (شەکەرات فرۆش)
١٨٨. حوسێن عەلی مەعروف (نانەواخانە)
١٨٩. سالار مامە عەبە (فرۆشگا)
١٩٠. کاک ڕەشید (شەکەرات فرۆش)
١٩١. قانیع مەحمود (جوانکاری)
١٩٢. عەلو (بازرگان)
١٩٣. عەبدولڕەحمان مام سالح (نوتوی دەستی)
١٩٤. عەلی قەساب باوکی ئاسو (قەسابخانە)
١٩٥. فوئاد موزەمید (برین پێچ)
١٩٦. سەتار حەسەن (نانەواخانە)
١٩٧. فاروق (شەهید فاروق) (شەکەرات فرۆش)
١٩٨. عەزیز و ئارام (نانەواخانەی کەناری)
١٩٩. شوانە و ئیبراهیم (کۆمپانیای سەبیل زەمزەم بۆ حەج و عەمرە)
٢٠٠. کازم عەلی شاتر (خۆش نووس)
٢٠١. سەباح نانەوا (نانەواخانە)
٢٠٢. سامان (نوسینگەی سامان)
٢٠٣. حەمە خان (کەبابخانە)
٢٠٤. ئیدریس موزەمید (برین پێچ)
٢٠٥. جەهاد محەمەد فەرەج (سەوزە فرۆش)
٢٠٦. مەلا گزتی (شەربەت فرۆش)
٢٠٧. عیماد مەلا عەزیز (خواردەمەنی)

٢٠٨. ئەجات (چاکەرەوەی سەلاجە)
٢٠٩. وریا (چاکەرەوەی تەلەفۆن)
٢١٠. مام تاهیر (لیڤە دوور)
٢١١. مدحەت بابە (خواردەمەنی)
٢١٢. ئەحمەد سابیر (برین پێچ)
٢١٣. حاجی جومعە (ماست فرۆش)
٢١٤. ئەمین و عەبدولڕەزاق شێخانی (بەقاڵ)

***چەند پاریزانێکی گەڕەکی ئیسکان لەنێوان ساڵانی ١٩٦٧ـ ١٩٩٣**

١. جەبار مەلا سەید ئەحمەد (جەبار سەقەر)
٢. نوری ڕەفیق (نوری بسکیت)
٣. سامی عەبدوڵڵا (سامی موختار)
٤. جەلال
٥. فاتیح عەبدوڵڵا (ئەبو شوارب)
٦. خەلیل عەبدوڵڵا
٧. سەعدون قادر (غۆڵێت)
٨. م. فوئاد حاجی محەمەد
٩. حەمە چاوە
١٠. بەرزان ئەحمەد
١١. یاسین دریژ
١٢. فەرهاد سادق (نازم شاکر)
١٣. عەبەی حەسەن کەشاف (گۆلچی)
١٤. جەمال شەریف
١٥. عەدنان(عەدە بچکۆل)
١٦. م.تاریق (شەهید تاریق)
١٧. جەلیل ڕەش
١٨. بەدر
١٩. سەلاح (کاپتن سەلاح)
٢٠. ئیدریس مەحمود (سەعەدقەیس)
٢١. ئەسعەد (شەهید ئەسعەد)
٢٢. شۆڕش
٢٣. خەتاب
٢٤. ئەوە عارەب
٢٥. ئەحمەد سیفەر
٢٦. بەختیار (بەختیارقازمە)
٢٧. ڕزگار قادر
٢٨. سەباح بچووک (برای کاپتن سەلاح)
٢٩. نیزام
٣٠. م. فەوزی
٣١. عیرفان عەبدولڕەحمان(عفە قەلەو)
٣٢. فەرهاد سدیق (ریاح)
٣٣. ئەوزاد سدیق (شەهید ئەوەی قاری)
٣٤. شەهید جەبار(جوتیار)
٣٥. حەمە ڕاغیب
٣٦. وەلید مەجید
٣٧. میدحەت
٣٨. ئیبراهیم
٣٩. ڕەعەد قادر
٤٠. سەلام (ڕاهێنەر)
٤١. شێرزاد (موختار)
٤٢. ئەوزاد (موختار)
٤٣. سلێمان
٤٤. دلێر
٤٥. موئەیەد
٤٦. شێروان ئەحمەد
٤٧. قابیل
٤٨. دارا عەبدوڵڵا
٤٩. دارەوان قادر (کاپتن)
٥٠. ڕزگان
٥١. ڕەئووف
٥٢. شوان ئەحمەد
٥٣. حەکیم عەلی (کەیوان)
٥٤. جەوهەر عەریف عەلی
٥٥. ڕەشید شەریف (گۆلچی)
٥٦. محەمەد ئیسماعیل(مەمود)
٥٧. کاوە ڕەش
٥٨. کامەران سەبیح
٥٩. سەباح محێدین (سەباح قەلۆ)
٦٠. شەوقی شەریف
٦١. عومەر حوسێن (عومەری)
٦٢. م. غازی
٦٣. عەدنان ڕەمەزان
٦٤. فوئاد عادل (فوئاد خیتە)
٦٥. م.محەمەد
٦٦. کامیل چاوشین
٦٧. تامیق سادق
٦٨. ئەمجەد شێخ مەحمود (گەرمیانی)
٦٩. مەلا نوری
٧٠. لوقمان ڕەمەزان
٧١. مستەفا حەسەن (گۆلچی)
٧٢. ئامانج شێخ مەحمود
٧٣. سامی چاوشین (گۆلچی)
٧٤. موحسین مامە قالە (گۆلچی)
٧٥. ئیسماعیل ناسیح
٧٦. بورهان عەبدوڵڵا
٧٧. ئەوزاد محەمەد
٧٨. فەرەیدون حاجی نەجمەدین
٧٩. نەژدەت (گۆلچی)
٨٠. بەختیار جەبار
٨١. سەردار بەکر (گۆلچی)
٨٢. بورهان قادر (گۆلچی)
٨٣. شوان قادر
٨٤. ئەحمەد حەمید جەلاق (ئەحە سوور)
٨٩. ئەکرەم عەلی (گۆلچی)
٩٠. عەلی (عەلە کۆر)
٩١. عومەر مەولود

*** تیپە وەرزشییەکانی گەڕەکی ئیسکان**

تیپی هیلال ئیسکان (هلال اسکان) لە ساڵی (١٩٦٧) دامەزراوە

تیپی سەقەر (صقر) لە ساڵی (١٩٦٩) دامەزراوە

تیپی سەلام، لە ساڵی (١٩٧٢) دامەزراوە

تیپی ئیسکان، لە ساڵی (١٩٧٣) دامەزراوە

تیپی ناشیئین ئیسکان (ناشئين اسكان) لە ساڵی (١٩٧٧) دامەزراوە

تیپی میدیا، لە ساڵی (١٩٧٩)دامەزراوە

تیپی ریسالە (رسالە) لە ساڵی (١٩٨١)دامەزراوە

تیپی برایەتی، لە ساڵی (١٩٨٢) دامەزراوە

تیپی گەنجانی ئیسکان(شباب اسكان) لە ساڵی (١٩٨٨) دامەزراوە

تیپی ئەنیق، لە ساڵی (١٩٩٣) دامەزراوە

***باخچەکانی گەڕەکی ئیسکان**

چوار باخچە لە گەڕەکی ئیسکان هەیە:

باخچەی شەهید شێخ مارف بەرزنجی

باخچەی دوکان

*** چەند شۆفێرێکی پاس لە گەڕەکی ئیسکان لەنێوان ساڵانی ١٩٢٠ ـ ٢٠٠٠**

١. حاجی جەبار ئەمین (مام جەبار)
٢. مام عەبدوڵڵا
٣. عەبدولموحسین (ئەبو هاشم)
٤. حاجی کەریم (کەریم شورتە)
٥. محێدین زەنگەنە
٦. کەریم محەمەد (کەریم کۆستەر)
٧. نەجمەدین
٨. قاسم محەمەد (قاسمە سوور)
٩. حەمە قەڵەو (کاکە سوور)
١٠. حوسێن حاجی عەلی (ئەبو عەلی سەرسپی)
١١. بورهان حەمید
١٢. شوکور محەمەد عەزیز
١٣. محەمەد شێخ سابیر (محەمەد نیسان)
١٤. عومەر عەلی وەهاب(عومەی میمی)
١٥. ئازاد عەبدولڕەحمان
١٦. بەرزان حەمە غەریب
١٧. کازم محەمەد (کازم پیتاقە)
١٨. هیدایەت عارف
١٩. یوسف محێدین زەنگەنە
٢٠ . مام ڕەئووف
٢١ . ئازاد ئەحمەد مەجید
٢٢. سامی عاسی فاتیح

*** پیرکۆڵەکانی گەڕەکی ئیسکان**

١. مەحموود (خوولە)
٢. عادل (عادیلە شێت)
٣. غایب فەلاح
٤. دیلان محەمەد فاتیح
٥. قاسم حاجی ڕەحیم
٦. مارف محێدین (مارف سیولالی)
٧. ئاوات سەی ڕەمەزان (ئاوە قەڵەو)
٨. گۆران جومعە ئانەوا
٩. ڕێباز حاجی ڕەسوڵ (ڕێبە دغی)
١٠. ڕزگار
١١. هاشم
١٢. وەلید عیسا
١٣. بێستون خورشید
١٤. سۆران حەسەن

*** بیروباوەڕە ئایینییەکانی (مانی):**

ئایینی مانەوی هەروەکو ئایینی مەسیحی لە شەهادەت هێناندا سێ کوچکەی هەبوو: (گەورەییەکەم- پیاوە کۆنەکە- دایکی ژیان) لە جێگای (باوک - کوڕ - گیانی قودس)، هەروەها جەختی لەسەر ژیانی ڕەبەنی و دوورکەوتنەوە لە ژیانی هاوسەری دەکردەوە، باوەڕیان بە ڕۆژووگرتن هەبوو لەمانگێکدا ڕۆژوویان (٧) ڕۆژ دەگرت، نوێژکردنیش ڕۆژی ٤ جارو هەر جارەی ١٢ کڕنووش بردن، سەندنی باجی زەکات لە بنەما سەرەکییەکانی مانەویەت بوون. لەڕووی تەناسوخی ڕۆح لە ئایینی بوذی نزیک بوو.

لێکچوونی لەگەڵ ئایینی زەردەشتی لەچەند ڕوویەکەوە بوو، وەک باوەڕ بە ململانێی نێوان هەردوو هێزی چاکەو خراپە، هەروەها تیۆری مرۆڤییەکەم (گیومرت)ی زەردەشتی وەرگرتبوو، کە لە ئایینە ئاسمانییەکان بە ئادەم دەناسرێت، لە بنەماکانی تری مانەوی دوورکەوتنەوە لە قسەی خراپ و ناجۆر دوورکەوتنەوە لە هەرشتێک ببێتە مایەی تووڕەبوونی ڕووناکی، دوورکەوتنەوە لە ئارەزووە جنسییەکانی قەدەغەکراو. هەروەها گرنگی بەکارکردن ئەدەداو داوای سادەیی و لێبوردن و ڕەبەنایەتی لێدەکرد.

*** بیروباوەڕی ئایینی مەزدەکی:**

هاوسەردەمی ساسانییەکان کە هاوپەیوەستی ئایینی زەردەشتی بوو، ئایینی فەرمی دەوڵەتەکە بوو، بەڵام لەپاڵیداو لەگەڵیک یان بەشێکی دەوڵەتەکە بیرو باوەڕی ئایینی جۆربە جۆر سەریهەڵدا کە لەگەڵ خۆیدا کاریگەرییەکی گەورەی دروستکرد لەسەر بیرو بۆچوونە ئایینییەکانی ئەو سەردەمە. بیرو باوەڕی ئایینی مەزدەکییەکێکە لەو بیروباوەڕە ئایینیانە کە هاوپەیوەستی ئەو سەردەمە بووەو لەو قۆناغەو لەوەو دواوەی سەردەمەکانی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام کاریگەری خۆی بەجێهێشت، یەکێک بووە لەو بیروباوەڕانەی کە بەرهەڵستی سەردەمە دیاریکراوە ئیسلامییەکانی کردووە چ لەسەر ئاستی ناوخۆ یان دەرەوەی دەوڵەتەکە.

(سەرچاوەکانی مێژووی ئیسلام، زۆربەی ئایینەکانی گەلانی ئێران دەگێڕنەوە سەر ئایینی زەردەشتی و بەسەرچاوەی ئایینەکانی دوای خۆی دادەنێن، لە سۆنگەی ئەمەوە دەڵێن زەردەشت تەنها پیاوێکی بانگێشتکەر بووە، مەزدەکیش پیاوی پراکتیزەکردن بووە، بەڵام بە تێڕوانین دەبینین کە مەزدەک لە بەناوبانگیدا لە زەردەشت زێتر هەنگاوی ناوە، هاوکات سەرچاوەی تر بەناوێنەیەکی بنەما و پرانسیپەکانی مانەویەتی دادەنێن، گروپێکی تر بە تێکەڵاوێکی نێوان بنەماکانی ئایینی زەردەشتی و ئایینی مانەویەتی دادەنێن).

لێرەدا بۆچوونێک خۆی قووت دەکاتەوە ئەویش ئەوەیە کە مەزدەکی لە سەردەمێکی نێوان مانەوی و زەردەشتی گەشەی کرد، ئینجا لەوێدا ئەو پرسیارە خۆی قووت دەکاتەوە، کە گۆڕانەکانی کۆمەڵگەو پێویستی ئایینی نێو کۆمەڵ پێویستی بەوە دەکرد کە ئەو بیروباوەڕانە شان بەشانی زەردەشتی لەگۆڕاندا بوونە یان ویستویانە ئەوەی زەردەشت نەیکردووە ئەمان هەنگاوی بۆ بنێن.

*** ڕەچەڵەکی مەزدەکی:**

(سەبارەت بە ڕەچەڵەکی مەزدەک بۆچوونی جیاواز هەیە، بۆچوونێک دەڵێت: مەزدەک لەشاری مەدەریە (مذرية) لەدایک بووە، لەوانەیە لێرەدا مەبەست لە شاری (مادریا - ماذاریا) بێت کە دەکەوێتە کەناری خۆرهەڵاتی ڕووباری (دیجلە) کە شاری (کوت)و (عەمارە)ی لێیەو تا سەدەی پانزەهەمی زایینی ئاوەدان بووەو شازادەکانی فارسی تێدا ژیاوە.

(دەینەوەری) دەڵێت: (مەزدەک لە (اصطخر) لەدایک بووەو خەڵکی ئەوێیە) کە بۆچوونی سێیەم دەڵێت: خەڵکی (تەورێزە) مامۆستا کەریم زەند بۆچوونی وایە لەپسا لەدایک بووە کە ژینگەی زەردەشتە، چونکە ئازەربیجان جێنشینگای پیاوانی ئایینی و مەڵبەندی ئایینی بووە لەو سەردەمەدا.

مامۆستا شوان عوسمان دەڵێت:

((ڕەنگە هۆکاری سەرەکی ئەم جیاوازییە لەسەر ڕەچەڵەک و بنەچەو شوێنی لەدایکبوونی مەزدەک بۆ ئەوە بگەڕێتەوە، لە مێژوودا دوو مەزدەک سەریان هەڵداوە، لە دوو ماوەی جیاوازدا دەرکەوتوون، مەزدەکی کۆن و مەزدەکی کۆتایی، یەکەمیان ناری زەردەشتی کوڕی خۆرگان بووە، لەشاری (پسا) لەدایک بووە بەر لە مەزدەکی کۆتایی بە دوو سەدە، واتا نزیکەی سالی (٢٨٠)ی زایینی، بەڵام زۆربەی سەرچاوەکان باس لە مەزدەکی دووەم دەکەن کەلە سەردەمی شا قوبادییەکەم (٤٨٨-٥٣١)ی زایینی دەرکەوت کە سەرپەرشتی بزووتنەوەیەکی نوێی ئایینی کردو توانی (شا قوباد) بهێنێتە سەر ئایینەکەی دوای گفتوگۆیەک لەنێوانیاندا، بەڵام ڕووداوەکان و هەڵگەڕانەوەی (شا قوباد) لە مەزدەک، هەروا لەناوبردنی ئەوە دەگەیەنێت کە (شا قوباد) وەک دەرەتانێکی سیاسی بڕوای بەو ئایینە هێناوە بۆ ئەوەی دەسەڵاتی زێدە ڕۆیشتووی پیاوانی ئایینی زەردەشتی کەمبکاتەوە.

لێداتی بزووتنەوەی ئایینی مەزدەکی لەسەردەمی (شا قوباد)و دواتر کوژرانی خودی مەزدەک لەسەردەمی (شا نوشیروان)، فاکتەرێکی هەرە کاریگەری تری لەپشت بووە، ئەویش هێزو دەسەڵاتی پیاوانی ئایینی زەردەشتی بووە)).

لێرەدا ڕاستییەک خۆی قووت دەکات و ئەویش یەکێک بووە لەو هۆیانەی ڕووخاندنی دەوڵەتی ساسانی ئەویش دەسەڵاتی پیاوانی زەردەشت و بەریەرەکانی لەگەڵ (مانی) و (مەزدەکی)، یان بە شێوەیەکی تر، هۆکاری دەسەڵاتی ئایینی باوەڕە ئایینییەکان هەنگاو بووە بۆ هەرەسهێنانی ڕووخاندنی دەوڵەتی ساسانی، هەر لە دوایشدا ئەو بەریەرەکانییە فاکتەری بەهێز بوو بۆ بەریەرەکانی مەزدەکی تا هاتنی ئیسلام و لەوەودوای سەردەمە ئیسلامییەکان و دەوری لە پشێوی و ئاژاوە لە دەوڵەتی ئیسلامدا کە گەلێک لە هەوادارانی گیران و کوژران لەو سەردەمەدا، هەر بۆیەش لەسەردەمی عومەر کوڕی خەتاب زۆر بە توندو تیژیی کەوتە ویزەی زەردەشت و هەوادارانی ئایینی وەکو (مەزدەک)و هەموو کتێبەکانی سووتاند.

*** بیرو باوەڕی مەزدەکییەت و کوردستان:**

وەکو دەزانین کە مەزدەکییەت لە پارچەکانی سەر بەناقاری دەوڵەتی ساسانی بڵاوبووە، ئەویش لەوەدا خۆی بەدیار دەکات کە بەشێکی گەورەی کوردستان لەژێر دەسەڵاتی ساسانییەکان بوو، کەرکوک یەکێک بووە لەو شارانەی کە کاریگەری بیروباوەڕی ئایینی مەزدەکی لە کەلەپووری ئایینیدا بەجێماوە، کە بەڵگەیە بۆ ئەوەی مەزدەکی جێ پەنجەی دیارەو تێکهەڵکێشی ئایینی زەردەشتی بووەو لەگەڵ کەلەپووری ئیسلام جێگەو ڕێگەی خۆی کردووەتەوە. (بەڵگەکان ئەوە دەخەنە ڕوو ئەم ئایینە لە شاری (دینەوەر) لە هەرێمی چیا هەبووە، هەروەها لە شارەزووریش هەبوونە، لە هەرێمی ئەهوازیش هەبوونە کە دواتر ئەم بیروباوەڕە لە خورەمیتەدا بەدەرکەوت لەسەردەمی ئیسلامدا).

*** بیرو باوەڕی مەزدەکییەکان:**

مامۆستا کەریم زەند دەڵێت: (..مەزدەک چاککەری ئایینی مانییە، تەنیا لەوەدا لەگەڵی نییە کە تاریکی وەکو ڕووناکی ئادات لەبازنەی ئیازو هەڵقانەوە، لە باوەڕی مەزدەکیدا (پەرتراو) لەسەر تەختەبەندێکە وەکو دانیشتنی (کیسرا) لە خواروودا، چوارهێزی بەدەستەدا: هێزی جودایی، تێگەیشتن، پاراستن، خۆشی، وەکو (کیسرا) چوار یاری هەیەو ئەم چوارە حەوت شاریان هەیە..، مەزدەکی ڕێنەیەکی ڕێبازگەی دروستی ئایینی (بندسە)، کە جۆیّ بووەتەوە لە مانەیی لە ڕۆماوە هاتووەتە ئێران و ئەمەی بڵاوکردووەتەوە. مەزدەکی گۆشتی زیندەوەریان لە خۆیان قەدەغە کردووەو بە تەنیایی گوزەرانیان بەسەر بردووە، وابووە نابێت خوێن بڕێژرێت، جەنگیان قەدەغە کردووە باوەڕیان بە یەکسانی سەردتایی هەبوو، هەروەها مەزدەکی داوای چاکەی کردووە، نەک کوشتن).

(بەتێڕوانین بۆمان دەردەکەوێت کە مەزدەکییەت شۆڕشێکی کۆمەڵایەتی بووە لەو سەردەمەدا هەوڵی داوە دادوەری کۆمەڵایەتی بەدیبهێنێت، هەر بۆیە پەیڕەوانی بە دادپەروەری ناسرابوون).

*** بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام لەناوچەی کەرکوکدا:**

دەتوانین ماوەی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام بەقۆناغێکی گرنگی مێژووی ئایین و باوەڕە ئایینییەکان دابنێین لە ناوچەی کەرکوکدا، چونکە بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام، جیاوازییەکی گەورەی هەبوو لەگەڵ ئایینەکانی ترو جیاوازکاری کۆمەڵگەی کوردەواری بوو، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینییەوە کە ئەم ئایینە بووە هۆی هەڵتەکاندنی هەموو ئایینەکانی ترو باڵادەستی خۆی ڕاگەیاند بەسەر ئایینەکانی تردا و هەموو پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و مرۆییەکانی لەوەپێشی کە لەسەر ئایینەکان دروست بوو گۆڕانی بەسەردا هات و بنەمایەکی نوێ و شێرازەیەکی کۆمەڵایەتی تازە دارێژرا کە زۆر جیاواز بوو لەکۆمەڵگەی عەرەبی ئیسلامی، بۆیە کۆمەڵگەی کوردەواری تووشی هەڵتەکان و گۆڕین و تێکچوونی بنەما کارگێڕی و بەڕێوەبەرییەکانی کردو بەبارێکی ترو جیاوازدا گوزەری کرد.

*** سەرەتاکانی بڵاوبوونەوەی ئیسلام:**

لێکۆڵینەوەکان زۆرن دەربارەی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام لە ناوچەکانی کوردستانداو گەلێک سەرچاوە ئاماژە بەوە دەکەن کە بەشەڕ لەناوچەکانی کوردستان بڵاوبووەتەوە، هەندێکی تر ئاماژە بەوە دەکەن کە گوایە بەبێ شەڕ بڵاوبووەتەوە، بەڵام ئەگەر بەراوردێکی ڕووداوە مێژووییەکان بکەین لەو سەردەمەو لەسەردەمەکانی لەوەوپاشەوە یان ئەو ڕووداوانەی کەلەپێش بڵاوبوونەوەی ئیسلام دەگەینە ئەو ڕاستییە کە ئیسلام بەشەڕو کوشتار لە کوردستاندا بڵاوبووەتەوە، بەڵگەکانیش ڕاستی ئەو ڕووداوو هێرشانە بووە، تا ماوەیەکی چاکی خایاندووە تاوەکو کۆنترۆڵی هەموو ناوچەکانیان کردووە لە بڵاوبوونەوەی ئیسلام، چونکە هەڵتەکاندنی کۆمەڵگەیەکی ئایینی و وەک ئایینی زەردەشتی پێویستی بەکات و ماوە هەبووە تاوەکو بتوانین ڕێڕەوی ئەو ئایینە بچەسپێنن کە ئەمەیش لەگەڵ خەڵک و دابونەریتەکەیدا بەرەو ڕووبوونەتەوە.

*** هەندێک سەرچاوە ئاوا باس دەکەن:**

(..کۆمەڵێک کوردی بازرگانی هۆزی - باجن - لە جەزیرەی بۆتانەوە چوونەتە تایف و لەسەر دەستی پێغەمبەر (د.خ) موسڵمان بوون و ژمارەیان نۆ کەس بووە، دواتر هەموو کورد لەسەر دەستی ئەم نۆ کەسە بوونەتە ئیسلام)، بەڵام ئەگەر سەیری ئەم باسەو هەموو باسەکانی تر بکەین هەر هەموو لەبەرژەوەندی هەستی کۆمەڵایەتی و حەزی ئایینی سەری هەڵداوەو لەدوایدا ئەم لێکۆڵینەوانە جێگیرکراوە کە مەرام و هەستێکی دیاریکراوی لەپشت بووە. ئەوەی لێرەدا گرنگە هیچ سەرچاوەیەکی مێژوویی ڕووداوە مێژووییەکان دوورو نزیک باسی بڵاوبوونەوەی ئیسلامیان نەکردووە پێش ساڵەکانی (١٣ - ١٨)ی کۆچی و لەسەروبەندی ڕووخاندنی دەوڵەتی ساسانی و هیچ باسێکی ئیسلام نەبووە کە شان بەشانی ئایینی زەردەشتی و مەزدەکی و مەسیحی ئایینی ئیسلامیش هەبووبێت.پێش ئەو مێژووە ئەویش لەوەدا سەرچاوە دەگرێت کە سەرەتاکانی بڵاوبنەوەی ئیسلام لە نیمچە دوورگەی عەرەبی نەچووەتە دەرەوەو کاریگەرییەکی وا بەهێز نەبووە کە بتوانێت دەور ببینێت بەوەی لە ڕێگەی بازرگانەوە بتوانێت ئەو ئایینە بگاتە نێو کۆمەڵگەیەکی فرە ئایینی سەرەڕای ئایینێکی فەرمی دەوڵەتی ساسانی، لەهەمانکاتدا داخراوی کۆمەڵگەی عەرەبی لەنیمچە دوورگەی عەرەبی ئەو فاکتەرە بەهێزە نەبووە کە بازرگانەکان هاتووچۆی بۆ بکەن و کاریگەر بێت لەسەر بڵاوکردنەوەی بە ڕێگای ئاشتی و کاری هاتووچۆو بازرگانی، چونکە بنەماکانی ئەو کاتەی نیمچە دوورگەی عەرەبی و جیاوازی شێرازە کۆمەڵایەتییەکانی زۆر زەحمەت بووە بتوانێت جموجۆڵە بازرگانییەکان دەوری سەرەکی خۆی لەو جۆرە

ڕێنمایییە ئایینییەدا یەکلا بکاتەوە.
جیاوازی ئایینەکانی نیمچە دوورگەی عەرەبی لەگەڵ ئایینەکانی کۆمەڵگەی کوردستان‌و کاریگەرییە هۆزایەتییەکانی بیابان هۆکاری دوورخستنەوە بوونە لەو بڵاوبوونەوەیە بەو ڕێگایە شەڕەکانی جەلەولا، گیرانی حەلەوان، گیرانی ماسیدان، گیرانی شاری قرماسین (کرماشان)، شەڕی نەهاوەند، شەڕی قادسیە، بەڵگەی ئەو ڕاستییانەن کە ئایینی ئیسلام لەگەڵ دەوڵەتی ساسانییەکان لە بەربەرەکانییەکی دووروودرێژدا بوونە تا بەوەی ئایینی ئیسلام لەهەموو کوردستاندا بڵاوبووەتەوە. لە شەڕی جەلەولا، (هاشم کوڕی عەتبە) بە هاوەڵی (الاشعث الكندي) چووە سەر شای داقوق (دقوقا)و (خانیجار)و بەسەریاندا سەرکەوت‌و سوپای ساسانییەکانی لەو ناوچانەدا شکاند، هەروەها دواتریش توانی هەموو دەڤەری (گەرمیان – باجرمی) بخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆی تا سنووری (شارەزوور)، هەروەها (تکریت) لە (١٦)ی کۆچی گیرا بەم شێوەیە لەنێوان ساڵانی (١٣– ١٦)ی کۆچی هەموو ناوچەکانی کەرکوک‌و گەرمیان کەوتە ژێر ڕکێفی سوپای ئیسلام لەسەردەمی (عومەری کوڕی خەتاب) هەروەها سەرچاوەکان ئاماژە بەوە دەکەن لەو سەردەمەدا لەناوچەی کەرکوک سوپای ئیسلام زیانێکی گەورەی لێکەوت‌و ماوەی سێ تا چوار ساڵی ویست تا بەتەواوی توانی ناوچەی کەرکوک کۆنترۆڵ بکات‌و بەهێزو سوپاوە بتوانێت ئایینی ئیسلام بگەیەنێتە ئەو ناوچانە.

*** هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام:**

١. شکاندنی سوپای دەوڵەتی ساسانییەکێك بووە لەو هۆکارانەی کە کاریگەری بەجێهێشت لەو ناوچانەی کە دەوڵەتی ساسانی هەرەسی هێنا ئەویش لەوەدا خۆی دەبینیەوە کە کۆمەڵگەی ساسانییەکان کۆمەڵگەیەکی پاشایەتی توندوتیژ بووە کە دەسەڵاتی مەرکەزی کاریگەری خۆی هەبوو بەسەر هەرەسهێنانی دەوڵەتی ساسانی. لەکتێبی (هاونەتەوەیی قەومی کوردو ماد)دا دەڵێت: (... بە هەرحاڵ سەرەڕۆیی‌و یەك لایەنە ڕوانینی پاشاکان هەموو کات دەبووە هۆی هێندێك ڕووداو کە سەرچاوەیان لە دژکردەوەی دەست‌و پێوەندی خۆیان بوو کە بەجێبەجێبوونی بۆچوونەکانی (شا) زیانیان پێدەگەیشت، وێڕای ئەوەی ئەم هەنگاوانە کەسانێك سوودیان لێوەردەگرت، هێندێك سەردەکەوتن‌و هێندێکی تر شکستیان دەخوارد).
٢. بەربەرەکانی نێوان ئایینەکان وەکو زەردەشتی‌و مانی هۆکارێکی گەورە بوو کە خەڵکی تووشی بێزاری‌و سەرلێشێوان‌و بێ ئومێدی کردبوو بەرامبەر ئایین.
٣. لە سەرەتادا دەوڵەتی ساسانی بایەخێکی گەورەی بەئایینی زەردەشتی دەداو (موغە) زەردەشتییەکان دەسەڵاتێکی فراوانیان هەبوو لەکاروباری وڵاتدا کە ئەمیش لەگەڵ خۆیاندا پاشمارەیەکی ناشیرینی بەجێهێشت لەسەر ئایینی زەردەشتی کە زۆر بێ هێزی کرد.
٤. (دەرکەوتنی (موزدەك – مەزدەکی) ڕووداوێك بوو کە بە فریای ئەوشیروان گەیشت، چینەکانی کۆمەڵ بەراپەڕینێکی گەورە دەسەڵاتی ڕووحانییەت‌و ئەجیبزادەکانی تێك ڕووخاندو مەیدانی دا بە ئەوشیروان تا ئەم ڕووداوە کەڵك وەرگری‌و دەسەڵاتی موغەکان‌و دەوڵەمەندەکانی لایەنگریان کەم بکاتەوە، هەرچەندە بەقەرەبووکردنەوەی زیانێك کەلەم پێوەندییەدا بەر ئەجیبزادەکان کەوتبوو ژیانێکی نوێی بۆ ئەوان پێکهێنا، بەڵام نە بەشێوەی پێشوو بەدەسەڵاتی ڕابردوو).

*** کاریگەری کەلەپوری ئایینی ئیسلام بەسەر ئایینەکانی ترەوە:**

ئەوەی لێرەدا گرنگە بایەخی پێبدەم‌و شرۆڤەی باسەکەمی لەسەر بکەم دەرئەنجامەکانی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلامەو کاریگەرییەکانی چییە بۆ کۆمەڵگەی کوردەواری‌و ڕەنگدانەوەی چییە لەسەر ئەو میللەتەوو چۆنیەتی مامەڵکردن لەگەڵیدا تا بەوەی ببێتە گەشەکردنی کەلەپورێکی ئیسلامی ئایینی موتوربە بوو بەئایینەکانی ترو بەپێی پێویست چۆن ڕەنگانەوەی لەگەڵ دەروازەکانیدا یەکانگیر بووەتەوە، کە خواستەکانی میللەت تا چ ئاستێك سەقامگیر کردووەو ڕەنگی ئەو خواستانە تاچەند بری کردووە لەگەڵ بەرژەوەندی ئایینی‌و نەتەوەیی ئەو کۆمەڵگەیەی تێیدا گەشەی کردووە، کە ئەمیش دەرەنجامی کۆمەڵایەتی‌و ئابووری‌و شارستانی‌و ئایینی خۆی پێکاوە.

*** گەشەکردنی ئایینی ئیسلام لە کۆمەڵگەیەکی فرە شارستانی:**

ئەوەی لێرەدا گرنگە سەرەتاکانی ئایینی ئیسلام لە کۆمەڵگەیەك سەریهەڵداوە، کۆمەڵگەیەکی خێڵەکی، دەمارگیری هۆزایەتی، ژینگەیەکی بیابانی بێ ئاوە، بایەخدان بەشەڕو کوشتار.
گواستنەوەی ئەم کۆمەڵگەیەو بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام تێیداو پەل هاویشتنی بۆ دەرەوەی نیمچە دوورگەی عەرەبی، تووشبوونی بەرەو ڕووبەڕووبونەوەیەکی گەورەی ئەو کۆمەڵگانەو شارستانییەکانی بۆوە کە زۆر لەیەکتری جیاوازبوون چ لە ڕووی ئایینی یان پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان‌و زمان‌و کەلەپووری نیمچە دوورگەی عەرەبی کە ئەمیش لەگەڵ خۆیدا دەرئەنجامی بەربەرەکانییەکی گەورەی کەلەپووری ئایینی دروستکرد تاکو ئێستا سەنگی ئەو نەتەوانەو کەلەپوورەکانیان لەنێو کەلەپوری ئایینی ئیسلامدا بەجێماوە، ڕەنگدانەوەی ئەم کاریگەرییانە بەسەر هەموو بوارەکاندا بەجێماو بناغەی لەسەر کەلەپوری ئیسلام جێگیر بوو، بووە بەشێکی ئەو شارستانییەتە کە ڕەگەکەی بۆ سەرچاوەی ئایینەکانی زەردەشتی‌و جولەکایەتی‌و مەسیحی‌و مەزدەکی‌و مانەوەی دەگەڕێتەوە کە هەر لەوێوە ئاوی ئەو کەلەپورانەی خواردووە.
بۆ نموونە تاکو ئێستا لەناوچەیەکی وەکو کەرکوکدا بایەخدان بە کشتوکاڵ‌و زەوی‌و ڕووناکی‌و ڕەنگی شین‌و سەوزو خۆشەویستی‌و پاکی‌و بایەخ بە ناشتنی مرۆڤ‌و پاکردنەوەی زەوی‌و کێڵانی زەوی سەرچاوەی ئایینەکانی ئەوەر پێشەوەی ئایینی ئیسلامە، بەڵام تێکهەڵکێشی ئایینی ئیسلام بووەو بووەتە بەشێکی کەلەپوری ئەو ئایینە.

(بیرو باوەڕی ئایینی زەردەشتی تووشی گۆڕان و دەسکاری کرا، گرنگترین چاککردن لەدوای بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام ڕوویدا لە (ئێران)، هەرچەندە کە دروانەی خێرو شەڕو تاریکی و ڕووناکی دیاردەیەکی ئایینی زەردەشتی بووە هەرچەندە ئەمە مانای ئەوە نییە کە ئایینی زەردەشت باوەڕی بەدروانەی سرووتە ئایینییەکانی بوو بێت، لەسەرەتای ئاڤێستادا زەردەشت ئاماژە بەوە دەکات و دەڵێت: (من یەکێك دەپەرستم کە هەردەم دەمێنێت و هەر بەردەوام دەبێت، من خوایەك دەپەرستم کە بەرزە لە ئاوەزدا، تاکە لە جیهاندا و خۆی دروستکەرێتی و ناوی (ئاهورامەزدا)یە)، ئەمە بەڵگەیە بۆ ئەوەی کە زەردەشت ئایینییەکگرتنە، بەڵام نەك وەك ئەو یەکگرتنەی کەلە ئایینە ئاسمانییەکانی تردا هەیە)، ئەوەی لێرەدا گرنگە ئەوە نییە کە زەردەشت باوەڕی بەدوو خوا بووبێت، بەڵکو باوەڕی لەوەدا سەرچاوەی گرتبوو ئەگەر مرۆڤ بەهێز بێت بەسەر ئەهریمەن زاڵ دەبێت.

(ئایینی زەردەشت یەکەم مەزهەبە) کەلەم جیهانەدا لە بارەی (ژیانی جیهانی دووەم)و بابەتی (قیامەت) دەدوێت، هەروەها بابەتی (کۆتایی جیهان) بە تێگەیشتنی خۆی لێوەی دواوە، لەئایینی زەردەشتیدا تێگەیشتنێکی گەورە هەیە، کە نە لە ئایینی میسرییەکانی دێرینیدا دەبینرێت نە لە ئەندێشە زۆر قوڵەکانی هیندییەکاندا، جیهان مێژووی هەیەو پەیڕەوی یاسای گۆڕانکارییەکان دەکات و دۆخی ئێستای جیهان بۆ قۆناغی کۆتایی ڕابەری دەکات هەموو هێزەکان لەکاری خۆیاندا دەبێت لەگەڵیدا بەڕێگەدا بڕۆن.

گۆڕانکارییەکانی پێش ئیسلام، لەنێوان زەردەشت و مەزدەکی و مانەوەی خۆی لەخۆیدا دەرگایەکی کراوەی فراوانی ئەو کۆمەڵگایە بووە بۆ پێشوازی لەو ئایینانەو ئایینی ئیسلام، چونکە ڕەنگدانەوەکان و پیرۆزییەکانی زەردەشت زۆری خۆی لە قورئاندا دەبینیەوە کە هۆکارێکی گرنگی تێکهەڵکێشی ئیسلام بوو لەنێو کۆمەڵگەی کورد، چونکە زەردەشت پێش ئیسلام ئایینی تێگەیشتنی ئاوەزی فراوانی مرۆڤ بووە لەو کۆمەڵگەیە کە بەشێك لەو ڕەنگدانەوانە لە ئیسلام ڕەنگی دایەوەو کۆمەڵی کورد پێشوازی لێکرد. هەر بۆیە بەم سەردەمانەوەش ڕەنگدانەوەی زەردەشت ڕەنگدانەوەیەکی ئیسلامییانەی لەخۆیدا گرتووە، کە دوورەپەرێزییەکتری نین.

(زەدەشتەکان) چەند سروودێکییەکتا پەرستییە کە دەڵێن: (خودی زەردەشت فەرموویەتی هەندێ کەس لەگەڵ وشەی (یاسین)و ناو قورئاندا بە هاوبەشییەکتریان زانیوە، چونکە ئەم وشەیە گەلێك خوێندنەوەی جۆربەجۆری هەیە، وەکو (یشمە)و (یشما)و (یسن)و (یسنا) یش نووسراوەتەوە. (یەشتەکان) چەند سروودو نزایەکە کەلە ستایشی (ئێزەدەکاندا)، (ئێزەد)، لەچاوگی (یزد)ەوە وەرگیراوە کە هەمان (یسنا)و (یشت)و (یزدان)و هەموویشیان ڕەگێکی هاوبەشی (یزد)یان هەیە کە مانای (ستایش)و (پەرستن) دەگەیەنێت).

*** کاریگەری شێوازە کۆمەڵایەتییەکان:**

گەورەترین بەربەرەکانی کە ئایینی ئیسلام لەو کۆمەڵگە فرە ئایینی و شارستانیانە ڕووبەڕووی بووە، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان بوو کە پێویستی بە سەردەمانێکی دوورو درێژ هەبوو تا وەکو خۆی لەگەڵیدا بگونجێت، کە دەرئەنجامەکانی گەلێك دەروازەی جیاوازی لێکەوتووەو تاکو ئەم سەردەمانەی ئێستا کاریگەرییە چاك و خراپەکانی دەردەکەوێت و گۆڕینی ئەوشێوازە کۆمەڵایەتییانە دەرئەنجامی ئەو بەربەرەکانێیانە دروست بوو کە کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی تێدا نشونمای کرد. چونکە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی هەر کۆمەڵگەیەك پێویستی بە شرۆڤەکردن و هەڵسەنگاندن هەیە تاوەکو بگونجێت لەگەڵ پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە ئایینە تازەکە کە ئایینی ئیسلام بوو لە یاساو ئافرەت و منداڵ و مرۆڤ و خۆشەویستی و پایەی هەریەکەیان لەو یاسا ئایینییانەدا.

*** کاریگەری تەلارسازی بەسەر ئایینەکەوە:**

لەگەڵ بڵاوبوونەوەی ئایینەکە پێویستی بەوە هەبوو کە جێگەو ڕێگەو شوێنی هەبێت تا بزانێت چۆن مامەڵە لەگەڵ کۆمەڵگە دەکات تا بەوەی ئایینەکەی تێدا بڵاوبکاتەوە.

هونەری تەلارسازییەکێك بوو لەو هونەرانەی کە عەرەب و موسڵمانەکان پێی ئامۆ بوون ئەویش لەوەدا خۆی دەبینیەوە کە ژینگەیەکی بیابانی خێڵەکی جیاوازی هەبوو لەگەڵ ئەو کۆمەڵگانەی تر، بۆیە موسڵمانەکان کەوتنە خواستنی هونەری تەلارسازی نەتەوەکانی تر تا بنەماو کاریگەری و مزگەوتی لەسەر دروست بکەن.

گرنگترین هونەری بیناکاری ئیسلامی دروستکردنی مزگەوتە، کە شێوەیەکی تازەی بیناکاری بوو لەناوچەکەداو بە تەرزێکی تری بیناکاری ئایینی دەهاتە ڕوو.

بۆیە یەکەم کاریگەری ئەو تەتەوانە لە ڕووی بیناکاریی و نەخش و نیگاری خانووبەرەدا لەمزگەوتی ئیسلامەکاندا ڕەنگی دایەو تەنها چەند دەسکارییەکی سادەو سازکراو ئەو تەلارانە کرایە مزگەوت بۆ جێبەجێکردنی سرووتە ئایینییەکانیان ئەویش بە ڕوونی لە چینەکانی ژێرەوەی قەڵادا بە دەردەکەوێت.

*** بڵاوبوونەوەی ئایینزاو (مذهب) بزاڤە ئایینییەکان:**

لەگەڵ فراوانبوونی ئایینی ئیسلام و گەورەبوونی دەوڵەتە ئیسلامییەکان، بیرو باوەڕە ئایینییەکانیش لەو قۆناغەدا پەلوپۆیان هاویشت و گەلێك لق و بزاڤی جۆربەجۆری لێبووەوە. بڵاوبوونەوەی مەزهەبە جۆربەجۆرەکانی ئایینی و ڕاڤەکردنی دەورێکی کاریگەرییان بینی لەسەرهەڵدانی ئەو بزاڤە ئایینییانە، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە دەورێکی باڵایان بینی لە بوژاندنەوەی ئایینی ئیسلام، بە بارێکی ترو ڕاڤەکردنی قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەر (د.خ)و شیکردنەوەی ئەو کتێبانە لە لێکۆڵینەوەی گەورەو قەبە گەلێك زانا لەو سەردەمەدا سەریان هەڵداو گەشەیانکرد.

*** هۆکارەکانی سەرهەڵدانی بزاڤ و ئایینزاکان:**

گەلێك هۆکار دەوریان بینیوە لەو بزاڤە ئایینیانە کە ئەمانەی خوارەوە نموونەیانە:

١. فراوانبوونی دەوڵەتە ئیسلامییەکان:

لە سەرەتادا ئیسلام لەناوچەیەکی بەرتەسکدا گەشەیکرد، بەڵام لەدوای خەلافەتی ڕاشدیندا و لەماوەی دەوڵەتی ئەمەوی و عەباسی و سەردەمەکانی لەوەودوارە زۆر فراوانبوو، دەڤەرێکی زۆر گەورە و فراوانیان بەرکەوت و نەتەوەیەکی زۆری غەیری عەرەب هاتنە نێو ئایینەکەوە، کە ئەمە لەگەڵ خۆیدا کاریگەرییەکی باڵای بەجێهێشت لەسەر ئایین و ڕاڤەکردنی ئایەتەکانی قورئان و فەرموودەکان و هەڵسەنگاندنی ئایینی. لەو ڕێـرەوە کە فراوانی ئاقاری دەوڵەتی ئیسلام بە خۆیەوە دیت، کە ئەمیش وەرچەرخان بوو بەرەو ئەوەی ئیسلام لە قارغێکی نوێی بزاڤە ئایینییەکان خۆی ببینێتەوە.

٢. جیاوازی لە دەوڵەتە ئیسلامییەکاندا:

لەگەڵ فراوانبوونی دەوڵەتە ئیسلامییەکان، جیاوازی دەوڵەتە ئیسلامییەکان هۆکارێکی هەرە گەورەبوو لە پێگەیاندنی بزاڤە ئایینی و ئایینزاکان لە دەوڵەتە ئیسلامییەکاندا، چونکە بۆ نموونە بیرو باوەڕی ئایینی لە سەردەمی ئەمەوییەکان جیاوازیی هەبوو لەوەی کە هەبوو لەسەردەمی عەباسییەکان بە بەراورد لەگەڵ سەردەمی عوسمانییەکان.

ئەمەوییەکان لە بەریەرەکانییەکی خێڵەکی و سیاسی دەورێکی بە هێزیان بینی لە ڕووخاندنی خولەفای ڕاشدین، بە پێچەوانەی عەباسییەکان ئایینیان کردە دەسکەلای بەهێزی خۆیان بۆ ڕووخاندنی ئەمەوییەکان و هەوڵی ڕاکێشانی ناوچەکانیاندا لەلای ئایینی و هاتنە سەر تەختی دەسەڵات. بۆ نموونە لە سەردەمی عوسمانی و سەفەوییەکاندا دەوڵەت دابەش بوو بەسەر دوو مەزهەبی شیعەو سووننەداو ناوچەکانیش لەو پێرەوەدا ڕەنگی دایەوە کە ناوچەکانی کوردستانیش بێبەش نەبوون لە چوارچێوەی ئەو سیاسەتە بە کەرکوکیشەوە، هەر ئەم دیاردەی جیاوازی دەوڵەتە ئیسلامییەکان، ڕەنگدانەوەی بەهێزی دروست کرد لەسەر ئاستی شەڕو پێکدادان و ناوچە داگیر کراوەکان و ململانێی سیاسی و سەربازی لەو چوارچێوەدا خۆی دەبینیەوە کە بەشێکی ئەو شۆڕش و ڕاپەڕینانەی چوارچێوەیەکی ئایینی وەرگرت و جیهانی ئیسلامی بەو پێوەرە دابەش بوو.

٣. کاریگەری قوتابخانە فیکرییەکان بەسەر ئایینەوە:

لەو ماوە درێژەی دەوڵەتە ئیسلامییەکاندا گەلێك قوتابخانەی ئایینی و فیکری و فەلسەفی لە هەموو دەڤەرەکانی دەوڵەتەکان ڕوویدا و دەورێکی بەرچاویان بینی لە بەرەوپێشچوونی هەڵسەنگاندنی ئایین و فەلسەفەی ئایینی و فیکرو بۆچوونی ئایینی و هەوڵدان بۆ گەیشتن بە تێگەیشتنێکی بەرچاو لە ڕوونکردنەوەی لایەنە شاراوەکانی تەمومژی و فەلسەفەی واقیعەکە لەگەڵ ئاییندا، تا چ ڕادەیەك لایەنە شاراوەکانی شیدەکرێتەوە، تا بەرەی ببێتە ئەوەی لەو چوارچێوەیە ناوەرۆ بیری جیاوازی ئایینی تر بێتە گۆڕێ.

٤. کاریگەری ڕاپەڕین و خۆپیشاندانەکان دژی دەوڵەتە ئیسلامییەکان:

دەوڵەتە ئیسلامییەکان، لەو ماوە دوورو درێژەی بە سەریان برد، هەردەم لە بەربەرەکانێیەکی بەردەوامدابوون لەگەڵ ئاقارەکان و دەوڵەتەکانی دەوروبەریان بۆ گواستنەوەی دەسەڵات و بەربەرەکانی سەربازی و سیاسی دەوڵەتەکەیان، بۆیە دەبینی هەمووکات ناوچەکانی لەڕووی خزمەتگوزارییەوە پشتگوێ خرابوون، ئەمەش لەگەڵ خۆیدا پێچەوانەیەکی گەورەی شۆڕش و ڕاپەڕینی دژی دەوڵەتەکە دروست کردبوو. بەرامبەر ئەم پشتگوێخستنە دەبینی ڕاپەڕینەکان و شۆڕشەکان شێوازی جۆراو جۆریان بەکار دەهێنا بۆ سەرنج ڕاکێشانی خەڵکی. ئاقارەکان دژی دەسەڵاتی ئیسلامی کە ئەمەش لەگەڵ خۆیدا شێوازی تازەی ئایینی هێنایە گۆڕێ و بە بەرگێکی تر بایەخی بە برەوی خۆی دەدا، کە نموونەی ئەمەمان زۆر زۆر بوو لەناوچەکانی کوردستان و کەرکوك، بەتایبەتی ناوچەکانی داقوق و خورماتوو کە لەپای ئەم بەرگری کردنانەدا ناوچەکە تووشی کارلکاری و وێرانی دەبوو، تا ماوەیەکی چاك ناوچەکە کپ دەکرایەوە، شۆڕش و ڕاپەڕین و بزاڤە ئایینییەکەش لەگەڵ خۆیدا تووشی داڕووخاندن دەبووەوە. هەر ئەم کاریگەرییە ئایینیانە وایدەکرد دەسەڵاتی مەرکەز لەو ناوچەیە بێ هێز بکات و ناوچەکە بەرەو سەربەخۆیی و کەڵێنی ئایینی و بزاڤی ئایینی ببات، کە دەرەنجامەکەی بەکەڵێن بەرەو تێگەیشتن لە ئایین دەڕۆیشت.

٥. کاریگەری ئایینەکانی پێش ئیسلام:

دەتوانین بە یەکێك لە هۆیە گرنگەکانی دابنێین کە دەورێکی باڵایان بینی لەسەر هەڵدانی مەزهەب و بزاڤە ئایینییەکان، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینییەوە کە بەراوردکردنی نێوان ئایینەکان لە تەرازوویەك و هەڵسەنگاندنی لەگەڵ ئیسلامدا ڕێگە خۆشکەر بوو بۆ ئەوەی دەروازەی بیرکردنەوەکان فراوان بێت و بەرجەستەکردنی مەزهەبی تر خۆی بقۆزێتەوە. لەنێو ناوچە ئیسلامییەکاندا ئایینەکانی وەکو زەردەشتی، جولەکایەتی، مەسیحی، مەزدەکی، مانی، بە شێوازێکی ترو بە بەرگێکی تر هاتنە نێو پانتایی گۆڕەپانەکە، کە تووشی بەریەرەکانی بوو لەگەڵ ئیسلام و لق و پۆی تری دروستکرد کە هەڵگری ژینگە جیاوازەکانی جیهانی ئیسلام کە لەڕووی نەتەوەو داب نەریتی کۆمەڵایەتی و زمان و ڕۆشنبیریدا جیاوازی هەبوو لەنێوانیاندا.

ئەوەی لێرەداگرنگە ئاماژەی پێ بکەم، ناوچەیەکی وەکو کەرکوك پارچەیەکی ئەو ئاقارانەبووە کە کەوتبوون بەر کاریگەری ئەو هۆکارانەو هەمووردەم لە بەریەرەکانیدا بووە بۆ سەرهەڵدانی ئەو بزاڤە ئایینییانە.

لەگەڵ بەرەو پێشچوونی ڕۆژگاردا کەڵێنە مەزهەبییەکان

زۆر زیادیان کردوو، لەگەڵ فراوانبوونی هەردوو دەوڵەتی عوسمانی و سەفەوی، کاریگەرییەکانی ئەم فراوانییە زۆر زیادی کردوو لە هەردوو دەوڵەتەکە مەزهەب بووە بنەمایەکی سەرەکی ئایینی ئیسلام لە دەوڵەتەکانیان ئەویش لەوەدا خۆی دەبینیەوە کە سیاسەت و ڕووی سەربازی دەوڵەتەکەی لەسەر دادەڕێژراو بنەماکانی دەوڵەتی لەسەر شیدەکرایەوە کە ئەمیش زۆر بە زەقی ئەو بەربەرەکانییە بەدیار دەرکەوت و کوردیش و ئیمارەتە کوردییەکانی ئەوکاتە بەدەر نەبوون لەو کاریگەرییەوە لە زۆر باردا سیاسەتی ئیمارەتە کوردییەکانی لەسەر دادەڕێژراو هەر لەو پێوەدانگەوە دەبووە دوو بەشەوە، کە لە هەندێک کاتدا کورد زەرەرمەند دەبوو، بەکاولکاری کورد دەگەڕایەوە.

(کوردستان کەوتووەتە ناوەڕاستی خاکی موسڵمان نشین، پەنجا میل لە بەغداو ۲۰۰ میل لە دیمەشقەوە دوورە، کە دوو پایتەختی کەلتووری ڕۆحی خەلافەتی ئیسلامی سەدە ناوەڕاستەکانی دوورە سەرزەمینی کوردنشینی لەو سەرزەمینانەبوو،کە هێزە موسڵمانەکان لەسەرەتای سەدەی حەوتەمی زاینیدا زوو هێرشیان کردە سەریان...).

لەبەر ئەوە بمانەوێت نەمانەوێت کاریگەری جیهانی ئیسلامی دەوری خۆی ج بە گەورەیی یان بە بچووکی بێت بینی لە بەرەوپێشچوون و تێکەڵکردنی لەگەڵ ڕووداوە ئایینییەکاندا لە کوردستان و هەر ناوچەو دەڤەرێک دوورو نزیک کەوتە بەر ئەو کاریگەرییە.

(ئەوروبـەری سێ لەسەر پێنجی کورد کە زۆربەیان بە کرمانجی قسە دەکەن، لایەنی کەم بەناو موسڵمانی سوونەی بە مەزهەب شافیعی لە شارەکانی کرماشان، کەنگاوەر، هەمەدان، قروەو بیجار لە کوردستانی باشوورو ڕۆژهەڵات لە ئێران، شیعەی دوانزە ئیمامی هەیە، بێ لەوە هەندێ شیعەی دوانزە ئیمامی لە (مەلاتی)، ئادیامان و ماراشی ئەوپەڕی کوردستانی ڕۆژئاوای تورکیا هەیە، بەڵام لە خوراساندا ژمارەیەکی زۆری کوردی شیعە هەیە. ژمارەی کوردی شیعە دەوروبەری ملیۆنێک تا ملیۆن و نیوێک دەبێ، واتە ژمارەیان (٥٪) تا (٧٪) ی سەرجەمی دانیشتووانی کورد دەبێ).

مەزهەبی شافعی سوونی لە سەدەی ناوەڕاستەکاندا لە نێو کرمانجەکاندا دەرکەوت. لەوکاتەدا ئێرانیش وڵاتێکی موسڵمانی بە مەزهەب سوونی شافعی بوو، لە دەوروبەری کۆتایی سەدە ناوەڕاستەکاندا خێڵاتی تورک لە ڕۆژهەڵاتەوە گەیشتن و لە چاکترین شوێنەکانی (ئەناتۆلیا) نیشتەجێبوون. ئەم خێڵانە ئەو مەزهەبی حەنەفییەشیان لەگەڵ خۆیان هێنا کە لەناوەڕاستی ئاسیا باوە. مەزهەبی حەنەفی سنگی لە ڕۆژئاوای کوردستاندا چەقاند کە لەمەوبەر خاکی بیزانتە مەسیحییەکان بوو، ئەم مەزهەبە جێی بە مەزهەبی شافعی کوردەکان لەق نەکرد، بەڵام توانی تەریقەتی سۆفیاتی نەقشبەندی کە تایبەت بوو بە ناوەڕاستی ئاسیا لە کوردستان پەیدا بکات ئێستا کوردەکانی سەر بە مەزهەبی شافعی گەورەترین گرووپی مەزهەبی سوونە لە باکووری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست پێکدێنن، ئەمڕۆ کورد کەوتووەتە نێوان فارسە شیعەکان و ئازەر لە ڕۆژهەڵاتدا، تورکە سوونە حەنەفییەکان لە ڕۆژئاواو باکووردا عەرەبە حەنەفییەکانی سووریاو باکووری عێراق (زێدەگای مەزهەبی حەنەفی) لە باشووردا. بۆنموونە ئەوەی لەسەرچاوەی ئامارەکاندا ئاماژەی پێدەکرێت ئەوەیە کە ناوچەیەکی کەرکوک ڕێژەی لە سەدی (٨٧,٥)ی مەزهەبی سوونەن و لەسەدی (٨,٣)ی مەزهەبی شیعەن.

*** لە ئینسکلۆپیدیای گشتی ئاوا باسی (شیعە) دەکات:**

(مەزهەبێکی سەرەکی ئایینی ئیسلامە، پاش سوونە. شیعە بەو کەسانە دەوترێت کە پەیڕەوی ئەو بیروباوەڕە دەکەن، کە دەبێت پێشەوایەتی ئیسلام پاش کۆچی دواییکردنی پێغەمبەر (د.خ)، بۆ عەلی کوڕی ئەبی تالیب بێت، چونکە ئامۆزایەتی و (اهل البیت)ە، بەڵام هەندێکیان پەیڕەوی ئەو باوەڕەکەن، کە دەبێت پێشەوایەتی ئیسلام دوای عەلی کوڕی ئەبی تالیب بۆ عەباسییەکان بێت، کۆمەڵێکی تریان لەسەر ئەو باوەڕەن، کە دەبێت بۆ کەسانێک بێت، هیچ پەیوەندییەکیان بە (اهل البیت)ەوە نەبێت، شیعە ئەمڕۆ بوونەتە چەند بەشێک وەک: دوانزە ئیمام، زەیدی، ئیسماعیلی، نەسیری، هەروەها، هەرچەندە لە کوردستاندا ژمارەیان کەمە، بەڵام لە چەند تیرەو تایەفەیەک پێکهاتوون وەک: – عەلی ئیلاهی، کاکەیی، شەبەک.. تا شیعە گەلێ نووسەرو زاناو بیرمەندی بەرز بەرزیان تیا هەڵکەوتووە، کە کاریگەری گەورەیان هەبووە لە ژیانی سیاسی و فیکری ئیسلامیدا).

کاریگەری ئەم مەزهەبی شیعەو سوونەیە لە دوای مردنی عەلی کوڕی ئەبی تالیب زۆر فراوان بووەو بووە بەربەرەکانی موسڵمان و ئومەوییەکان و لەوە دوایش ئەو کاریگەرییە زۆر بە زەقی بەدەرکەوت لە دەوڵەتی عەباسی و ئەو ڕێبازە ئایینییەی هەڵیان گرت بۆ بەربەرەکانی هاتنە سەر دەسەڵات کە بانگەوازی پێش دەسەڵات و دوای دەسەڵاتیان زۆر لێکتر جیاوازبوو.

ئەم کاریگەرییە کوردستانی گرتەوەو ئایین کەوتە بەر بەرداشی ئەو بەربەرەکانیانەوە وردە وردە کارتێکردنی بەسەر ئایینە کۆنەکانی کوردستان بەجێهێشت.

(گرووپە کوردە موسڵمانە بە مەزهەب جیاجیاکان، بە تایبەتی شیعەو سوونەکان، لەوەتەی بوونەتە موسڵمان ناتەبایی و نەگونجانیان لەنێواندا هەبووە. لەگەڵ ئەوەشدا ئەو ناتەبایی و نەگونجانە هەم لە گەوهەردا هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ ناتەبایی گرووپە جیاوازەکانی شوێنەکانی تری جیهانی ئیسلامدا نەبووە هەم لە توندو تیژیداو هەم دووبارە بوونەوەیدا..).

بۆیە ڕۆژگـار سەلماندی دوژمنیش توانی سوود لەو مەزهەبانە وەربگرێت بۆ تێکدانی کوردو چەواشەکردنی بۆ ئەوەی نەتوانێت هەوڵییەکگرتن بدات.

*** ئەو تایەفەو بزوتنەوانەی لە کەرکوکدا سەریان هەڵداوە:**

دەبینین کەرکوکیش وەکو ناوچەکانی تری کوردستان لەدوای بڵاوبوونەوەی ئیسلام گەلێک تایەفەو بزووتنەوەی ئایینی سەریان تیاهەڵداوە، یان لەناوچەکانی ترەوە یان

وڵاتانی دەوروبەرەوە هاتوونەتە شارەکەو گەشەیان کردووەو کاریگەری خۆیان بەجێهێشتووە بەسەر کۆمەڵگەی کەرکوك‌و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کەرکوکدا، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە لە کەرکوك لە سەردەمە ئیسلامییەکاندا جێگەو پێگەی رووداوە مێژووییەکان بووە بەتایبەتی لە ماوەی خەلافەتی دەوڵەتی ئەمەوی‌و عەباسییەوە سەنگی ئەم کاریگەرییە زۆری کرد بەتایبەتی لە ماوەی بەربەرەکانی دەوڵەتی عوسمانی‌و سەفەوییەکاندا.

*** هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی ئەم تایەفەو لقە ئایینیانە:**

١. کەرکوك ناوچەیەك یان چەقێکی دیاری رووداوە مێژووییەکان بووە، ئەویش لەوەدا بەرچاو دەکەوێت کە ناوچەیەکی وەکو داقوق هەردەم جێگەی بەربەرەکانی خەوارج بووەو رێگەی خۆسازدانی شۆرش بووە دژی خەلافەت.

٢. سەرەرێی ناوچەکەو بەستنەوەی بەناوچەکانی تر هۆکارێکی گرنگ بووە بۆ سەرهەڵدانی تایەفە ئایینییەکان، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە رێگا بازرگانییەکان شوێنێکی ئاسانە بۆ کۆچ‌و هاتووچۆی ناوچەکانی بۆیی‌و نیشتەجێبوون‌و گواستنەوەی گەلێك تایەفەی ئایینی بۆی.

٣. چڕکردنی بەربەرەکانی نێوان دەوڵەتی عوسمانی‌و دەوڵەتی سەفەوی لەسەر کوردستان‌و گرنگی کەرکوك لەو رووداوانەدا دەورێکی باڵایان هەبوو لە قوڵکردن‌و فراوانکردن‌و کەلێن دروستکردن لەبڵاوبوونەوەی مەزهەب‌و تایەفە ئایینییەکان.

٤. کۆچکردنی نەتەوەو تایەفەیەکی زۆر بۆ کەرکوك، یان کۆچپێکردنیان بۆ ئەم شارە بووە هەڵگری جۆرەها تایەفەی ئایینی‌و جێگرکردنی لەم شارەدا.

*** جۆرەکانی تایەفە ئایینییەکان:**

ئەم تایەفەو بزووتنەوەو لقە ئایینییانە گەلێك بەش‌و جۆری هەیە کە هەریەکەی بەسەر ئایین‌و بیرو باوەرێکەو ئەم تایەفانە دابەش بووەتە سەر ئایینەکانی ئیسلام‌و مەسیحی‌و جوولەکە.

تایەفە ئایینییەکانی ئیسلام دابەش بووەتە سەر مەزهەبی شیعەو مەزهەبی سووننی، لەنێو ئەم مەزهەبانەدا لق‌و پۆی لێبووەتەوەو لەو نێوانەشدا تەریقەتی وەکو نەقشبەندی‌و قادری‌و جۆرەهای تر سەریهەڵداوە.

ئایینی مەسیحیش وەکو مێژوویەك لەو شارەدا گەلێك مەزهەبی جۆراوجۆری تێدا گەشەی کردووە وەکو کلدانی‌و ئاسووری‌و نەستووری‌و کاسۆلیکی‌و ئەرمەنی‌و ئەرسەدۆکس، لەنێو ئەم تایەفە مەسیحییانەدا دابەش بووەتە سەر کڵێسەی رۆژهەڵاتی‌و کڵێسەی رۆژئاوایی. نموونەی کڵێساکان لەسەر رووی دابەشبوونی مەزهەبەوە دابەشبوونەو هەریەکە کڵێسەی تایبەتی خۆی بەو مەزهەبە هەیە.

١. بەکتاشی:

رێبازێکی ئایینی تێکەڵاوە لە شیعەو سۆفیتی، بنەچەیان دەگەرێتەوە سەر (سەید محەمەدی ئیبراهیم ئاتا) کە بە (حاجی بەکتاش) بەناوبانگە، پیاو چاکێکی تورکە، لەسەدەی سیانزەهەمدا لە خوراسانەوە چووە بۆ ئەنادۆل. خانەقایەکی دروست کرد کە بەخانەقای پیر ئاری ناسراوە، دەستیکرد بەبڵاوکردنەوەی رێبازەکەی کە تێکەڵاوە لە رێبازەکانی پێش خۆی کە رێبازی قەلەندەری، ویسوی، حەیدەریە، کەلە ناو تورکەکاندا بڵاوبوو بروایەکی بەرزیان بە دوانزە ئیمامەکان هەیە، کە غەیبین‌و چاوەروانی رۆژێکن کە دەبێت دەربکەوێت، لەو باوەرەدان عەلی کوری ئەبی تالب فریادرەسیانەو بە نموونەی مرۆڤی باڵای دادەنێن، کە راستی خوایەتی تیا کۆبووەتەوە. هەروەها بروایان بە فەرمانرەوایەتی (اهل البیت)و جیاوازی بوونیان لە دوژمنەکانیان هەیە، هۆی بڵاوبوونەوەی ئەم رێبازە لەناو گەل‌و نەخوێندەوارەکان بەخێرایی. ئاسانی شێوەو تێگەیاندنی‌و نەرمی‌و قسەخۆشی شێخەکانی‌و دوور لە توندوتیژی بوو.

حاجی بەکتاش لەپێشا پەیوەندی بە (سیوی)یەکانەوە توند بووە، بەڵام وردە وردە لێیان جیابووەتەوە، بیروباوەری سەربەخۆی خۆی جیاکردەوەو پەیوەندی بە ئینکشارییەکانەوە کرد بەهۆی سوڵتان ئۆرخان (١٣٢٦–١٣٨٩) کە لەگەڵ هێزێکی سوپای ئینکشاریدا چووە بۆ لای حاجی بەکتاش و داوای پیرۆزلێکردنی لێکرد، ئەویش دوعای بۆ خۆی‌و سەربازەکانی کرد، کە خوا سەریان بخات، لەو ساوە ئینکشارییەکان خۆیان ناونا (بەکتاشی)، ئیتر پەیوەندییەکی توند لەنێوان سوپای ئینکشاری‌و بەکتاشیدا دروست بوو.

تەکیەکانیان بەهەموو لایەکدا بڵاوبووەوەو لە تەنیشت هەر سەربازگەیەکەوە تەکیەیەکی بەکتاش دروستکرا، تاکو بەتەواوی دەسەڵاتیان بەسەر ئینکشارییەکاندا پەیدا کرد، سوڵتان مەحمودی دووەم لەساڵی ١٨٢٦دا لەناویانی برد.

ئەوەی لێرەدا گرنگە ئامازەی پێبکەین ئەوەیە کە سوپای ئینکشاری (یەنی چری) لەسەردەمی عوسمانییەکاندا بریتی بووە لە لاوانی مەسیحی کە دەوڵەتی عوسمانی کاریگەری لەسەریان بووەو ئیسلامی بەسەریاندا سەپاند، بۆیە باوەریان بە بەکتاشی هێنا لەبەر ئەوەی رێگەی بە (مەی)و (حەرام کراو) دەدا.

ئەوەی لێرەدا گرنگە باسی بکەین لە کەرکوکدا لەسەردەمی عوسمانییەکان تەکیەیان هەبووە، بەشێکی کەمیان تاکو ئێستا کە ماون‌و ئەو تەکیانەی کە هەیە بریتییە لە (ئەشاغی تەکیە)و (دەدە جەعفەر تەکیەس). ئەوانەی لە دەوری ئەم تایەفەیە بڵاوبوونەتەوە بریتین لە تورکە ئازەرییە شیعەکان‌و تاکو ئێستاکە لەسەر کتێبی بەکتاش دەرۆنە رێوە).

لەبەر ئەوە بڵاوبوونەوەی تایەفەی بەکتاش لەم ناوچەیەدا دەگەرێتەوە بۆ چەند هۆیەك کە خۆی لەم خاڵانەدا چڕدەکاتەوە:

١. بڵاوبوونەوەی ئەم تایەفە ئایینییە لەگەڵ سوپای ئینکشاریدا هاتووەتە ناوچەی کەرکوك.

٢. هەوڵدانێك بوو بۆ ئەوەی بتوانن بەوەی جێگەیەكی وەكو كەركوك گونجاو بووە بەتایبەتی (داقوق)، لەبڵاوبوونەوەی ئەو جۆرە تایەفانە بۆ كۆنترۆڵكردنی ڕێگە سەربازییەكانیان.
٣. بەكارهێنانی ئایینی وەكو دەسكەلایەك بۆ لێدانی هەر بزووتنەوەیەك كەلەو ناوچەیەدا سەرهەڵبدا.

٢. قزڵباش (سرخ سر) كڵاوسوور:
(كۆمەڵێك بوون، لایەنگرانی شێخ حەیدەری كوڕی شێخ جونێدی سەفەوی، كوڕەزای شێخ سەفیەدینی ئەردەبیلی سەفەوی كوردن. شێخ حەیدەر لە پێشا سونی بوو، دواجار لەو مەزهەبە وەرگەڕاو بوو بە شیعەو زۆر بە توندی خۆوی پێوەگرت و فەرمانی دا بەلایەنگرەكانی كە سەروپێچی سوور ببەستن و دوانزە كلۆشی تێبخەن تاكو ئەو كلۆشانە گوزارە لە دوانزە ئیمامە شیعەكان بكات. قزڵباش وشەیەكی توركیە، بەمانای (سەرسوور) ئەم ناوە بەسەر ئەو لایەنگرانەی شێخ حەیدەری سەفەویدا برا، كە كورد بوون، پاشان ئەمانە هەر بەلایەنگیری ئەو بنەماڵەیە مانەوە، تاكو شا ئیسماعیلی سەفەوی چووە سەر تەختی ئێران، ئیتر ئەمیش قزڵباشەكانی دژی سونییەكان بەكارهێنا).
(یان دەتوانین بنەڕەتییەكان بگەڕێنینەوە سەر (حامیات)ی سەربازی ئازەربیجانی كە (نادر شا) (١٧٣٠ - ١٧٤٧) دروستی كرد (قزڵباش) یەكێك بووە لەو هۆزانەی كە (شا ئیسماعیل سەفەوی) سوپایەكەی بەهێزی لێ دروست كرد.
بۆیە دەبینین كە ئەم قزڵباشانە ماوەیەكی چاك دەوریان بینی لەناوچەی كەركوكدا لەماوەی بەریەرەكانی عوسمانی و سەفەوییەكاندا، هەوڵێكی ئایینی گەورەیان گێڕا لە تواناكانی بەریەرەكانی شیعەو سونە كە ناوچەیەكی وەكو داقوق تاكو ئێستاكە ئەم پاشماوانە جێگەی خۆی هەیەو لایەنگری هەیە.

٣. خەوارج - شوراتەكان:
كۆمەڵێكی ئیسلامین، لایەنگرانی عەلی كوڕی ئەبو تالیب بوون،و بڕوایان بە بیروبۆچوونەكە هەبوو، دواجاریش لەڕێزەو لایەنگری عەلی دەرچوون، لەبەر ئەوەی لە شەڕی (سەفین)دا بەشەڕ وەستاندن ڕازی نەبوون، داوای ئەوەیان دەكرد كە دەبێت خوا حەكەم بێت، واتە بەگوێرەی قورئان ئەبێ ناوبژی بكرێت. ئیتر بوون بە دوژمنی عەلی و دواجار بە كوشتنیاندا، هەموو دەسەڵاتدارانی ئەو سەردەمەو دوای ئەوەش، كە ئەمەوی و پاشان عەباسییەكان بوون، دژیان وەستانەوە، كوشتارێكی زۆریان لێكردوون، ئیتر بە گەلێ شوێندا بڵاوبوونەوە، هەندێكیان بۆ مەغریب كۆچیان كردووە، گەلێ دەستەو كۆمەڵیان لێبووەتەوە، لەوانە:
(ئەزاریقە، نەجدات، ئەبازیە، حەفریە) لەئایین و بیروباوەڕەكەیاندا زۆر توندڕەو بوون، زۆریش دڵسۆز بوون، تاكو مردن لە پێناویدا جەنگاون، باوەڕیان وابوو، كە ئەبێ خەلافەت لەپاش ئەو چوار خەلیفانەی دوای پێغەمبەر بەهەڵبژاردن بێت، كار بەشێكە لە ئایینی، گەلێ شاعیری ناوداریان تیا هەڵكەوتووە لەوانە: (عیمرانی كوڕی حیتان)و (تەڕماحی كوڕی حەكیم).

(شوراتەكان ماف ئەوە بە میللەت ئەدەن، ئەو ئیمامە (خەلیفە) فەرمانڕەوایانە بڕوخێنن كە لەفەرمانی خواو پێغەمبەر (د.خ) لا ئەدات، دانیشیان بەوەدا ناوە كە (ئیمامی) مافی ئەو كەسەیە كە كۆمەڵ واتا (میللەت) ڕازی بووەو بۆ ئیمامی هەڵیبژاردووە، سا ئەو كەسە چ جنس و چ ڕەنگێك بێت، خوای دەكردبەندەیەكی ڕەشی حەبەشی دەبوو، ئەمەش دیموكراس گەریی تیپە (كۆمەڵە) زۆرە جۆربەجۆرەكاندا كە دەیانویست لە هەڵبژاردنی خەلیفەدا بەسەر خەڵكیدا بیسەپێنن، وەك شمشێر هەڵیان كێشابوو.
جا بە پێی ئەم باوەڕە دیموكراسییە، بۆ ئەبوبەكرو عومەر نەبێت، بڕوایان بە خیلافەتی كەسی تر نەبووەو دانیان پێدا نەناوە، مەگەر ئەوانەی كە شوراتەكان خۆیان هەڵیان بژاردبن.
هەرچی خەلیفایەتی (عوسمانی)یشە، ئەوە تەنیا شەش سالییەكەی نەبێت، ئەو دوایان بەشەرعی دانەناوە.
خەلیفایەتی (عەلی)یشیان لە سەرەتایەوە تا كاتی شەڕەكەی (سەفین) بە شەرعی زانیوەو دانیان پێدا ناوە، لەپاش ئەو شەڕەشەوە، ئیتر لە (عەلی) هەڵگەڕانەوەو بەو چاوەوە سەیریان دەكرد كە سەیری (معاویە)یان پێدەكردو هەردووكیان بەكافری هاوشان لەقەڵەم ئەدان.
دوژمنایەتیكردنی ئەو دوو هاودژە لەبەر ئەوە بووە كە لە ڕێگەی ڕاستی شەریعەت لایان داوەو خۆشیان بۆ ئەوە هاتوونەتەبەر كەمان و ڕەوا بهێننە جێی ڕاست و پلەی شایستی خۆی، بەڵام ئەو دووبەرەكی و پچڕپچڕی و كوشتارەی كەوتە نێوانیان بوو بە مایەی بڵاوەپێكردن و لەكیس چوونی هەموو كۆشش و خەباتێكیان و دەرفەتی تەواویشی بۆ دوژمنەكانیان ڕەخساند كە دوویان كەوت و هەموو شۆڕشەكەیان سەركووت بكەن. هەر لەبەر ئەوەشە كە مێژوونووسێكی وەكو (فلهاوزن) بڵێت: (ڕامیارییەكی بێ ڕامیارییان بووە).
شۆڕشەكەیان یەكەم جار لەسەر كەناری چەپی (دیجلە) پێكهات و ئەگەر بشهاتایە بشكانایە هەر دەیانتوانی دەست بەسەر ڕێگای بازرگانی فارس و عیراقدا بگرن.سەردەمی معاویەو ئەو كردارانەی لەلایەن معاویەو والییەكانییەوە دژی بزووتنەوەكەیان كراوە.
پاش ئەوەی كاری ئیمامەت سالی (٤١)ی كۆچی بە قازانجی معاویە تەواو بوو شوراتەكان پێی ڕاپەڕین و شەڕیان لەگەڵ كردو سەركردەكەشیان (فروەی كوڕی نوفلی ئەشجەعی) بووبە، پێنج سەد سوارەوە (عەلی)و (حەسەن)ی بەجێهێشت و چووە (شارەزوور)و لەوێ مایەوە... پاش ئەوەی حەسەن وازی لە خەلافەت بۆ معاویە هێنا، (فەروە) بەلایەنگیرانی خۆی وت: "ئەوە هاتە پێش كە چوونە سەر معاویە شەڕ لەگەڵاكردنی تێدا نەمێنێ".
هەر ئەم بەردەوامییە شۆڕشەكانیان لە كوفەو بەسرەو كرمان و شارەزوورو داقوق و ناوچەكانی تر بەردەوام بوو.
(ئەمە ئەبێ خەوارجەكان دەستیان لە شۆڕش و ئاژاوەنانەوە هەڵگرتبێ دوای مردنی (یەزید) بڵاوەیان لێكردووە، بوونەتە چەند بەشێك یەكێك لەوانە پێی وتراوە (ئازاریقە) ئەمانە زۆر ئازاو دلێر بوون و دلڕەق، بەكۆمەڵ موسلمانان و ژن و

منداڵەکانیان کوشتوون، جگە لەوەش بەشێکی تریان کە پێیان وتوون (شەبیب ئەلشیباتی) لە باکووری عیراقدا لەنێوان (ماردین و نسێبین)دا لەساڵی (٧٦)ی کۆچیدا هێرشیان کردووەتەوە سەر (کوفە)، (حجاج)یان بەزاندووە لە ماڵەکەی خۆیدا بەرگری لەخۆی کردووە تا لەشکرێکی پێ ڕاگەیاندراوە، هێرشی کردووەتە سەریان (شەبیب) بەرگەی نەگرتووەو کوژراوە، (غزالە) دایکی شوێنەکەی گرتووەتەوەو لەگەڵ (حجاج)دا جەنگیوە تا ئەویش کوژراوە، هەر چۆنی بوو بێت خەواریجەکان جار لەدوای جار تا کاتی (هارون ئەلرەشید) لەگەڵ ئەوانەیدا کە بە موسڵمانیان ئەزانیوە جەنگیون).

ئەوەی لێرەدا گرنگە ئاماژەی پێبکەین ئەوەیە کە ناوچەی داقوق لە کەرکوک پێگەیەکی گرنگ و بنەرەت و سەرەکی شۆڕشی شوراتەکان بووەو گەلێک شەڕی خوێناوی تێدا ڕوویداوە بە تایبەتی لە سەردەمی ئەمەوییەکانداو تا سەردەمانێکی دوورو درێژ درێژەی کێشاوە، کە تا سەردەمی عەباسییەکانی خایاندوە.

٤. بزووتنەوەی (بابی - بابیە):

(مەزهەبێکی ئاینیی نهێنیە، داوای خاسکاری و یەکسانی موسڵمانانی کردووە، لە ساڵی (١٨٤٤)ی زاینی لە (شیراز) سەری هەڵداوەو لەلایەن (عەلی کوری محەمەد)، (١٨١٩ - ١٨٥٠)، کە نازناوی خۆی کردبوو بە (باب) دامەزراوە، باب خۆی بە جێگری هەر سێ پێغەمبەرەکە (موسا، عیسا، محەمەد) داناوە، هەر سێ ئاینەکەی لە مەزهەبەکەیدا کۆکردووەتەوەو دەستورەکانی لە سۆفیگەرێتی و غەنوسی و شیعییەوە وەرگرتووە.

ئەم بابییانە، کاتی خۆی ئاشووبێکی گەورەیان نایەوە، کە بووە هۆی زیندانیکردنی (باب)، لەبەر ئەوە موریدەکانیان شۆڕشێکیان بەرپاکرد، زۆریان لەو شۆڕشەدا کوژراون و شۆڕشەکەشیان دامرکێنرایەوە، (باب)یش خنکێنرا لەو ساڵەی شۆڕشەکەدا لەساڵی (١٨٥٠)ی زایینیدا. ئەوانەی تر پەرتەوازە بوون و ڕوویان کردە (ئەستەمبوڵ) و گەلێ شوێنی تر، پاشان بوونە بەهائیە، ئەم کۆمەڵە لەلایەن گەلێ لەو وڵاتانی وەک ڕووسیاو تورکیاو ئینگلیز بۆ مەرامی سیاسی خۆیان لەکاتی خۆیدا بەکاریان هێناون).

ئەڵێن ئەم (باب)ە یەکێک بووە لە قوتابییەکانی شێخ ئەحمەدی ئەحسائی، ئەم منداڵ بووە باوکی کۆچی دوایی کردووە. لەتەمەنی بیست و دوو ساڵیدا ژنی هێناوە، کە تەمەنی گەیشتووەتە بیست و پێنج ساڵان توانی خەڵکی بە نهێنی بانگهێشت بکاتە سەر بیروباوەڕەکانی و خەڵکان لەخۆ نزیک بکاتەوە، پاش دڵنیابوون لێیان بانگی بەگوێیان دادا کە خوا مەقامی یان پایەی (باب - دەروازە)ی پێبەخشیوە.

ئەم شێخانە باوەڕیان بە (باب) هێناو بە (بابی) ناوزەد کران، سەرەتا پێدەچێ کە هەژدە کەس لەمانە باوەڕیان بە (باب) هێنابێ و بوون بە موریدی بە ژمارەی پیتەکانی (حيّ) ناونران، پەیڕەوانی بابیە بەناوی (اهل البيان)یش دەناسران و هەر لە ماتیشەوە ڕێبازەکانی بەهائیە و ئەزەلییە پەیدا بوون.

لایەنگرانی (باب) بۆ بڵاوکردنەوەی بیرباوەڕی (باب) کەوتنە گەڕان و بڵاوبوونەوە بەناو سەرتاسەری ئێران و تورکستان، لە مزگەوت و شوێنە گشتییەکاندا دەستیان کردە وەعزدان و پیاهەڵدان بە شان و باڵای باب و بیروباوەڕی.

بەم هۆیەوە باب ئاوازەیەکی خۆشی بەدەست هانی و لەهەموو شارانی ئێراندا باسی بیروباوەڕی ئەو دەهاتە گۆڕێ، لەبەر ئەمە زانایانی شیعەی ئێران دەستیان کردە نارەزایی دەربڕین بەرامبەر بەم بیروباوەڕەی باب و بە توندی بەرەنگاری بوونەوە.

بەڕێز هاشم کاکەیی دەڵێت: "بابیە بزاڤو بیروباوەڕێکی ئاینیی و سیاسی گەلێ کۆنەو بەهۆی سەید عەلی محەمەدی شیرازی (باب) زیندوو کراوەتەوە لەناوچەکانی ئێران و پەیوەندییەکی توندوتۆڵی هەبووە بە بیروباوەڕی شەیخییەی شێخ ئەحمەدی ئەحسائی و پاشان پەلوپۆی هاویشتووەتە ناو خواروی عیراق و بەغداو شارو شارۆچکەکانی کوردستانی ڕۆژهەڵات، پاشان پەلوپۆی هاویشتووەتە یەک دوو شاری کوردستانی باشوور وەکو کەرکوک و سلێمانی کە کاریگەری بیروباوەڕەکە بەسەر دانیشتووانی یاخود پیرەکانی ئەهلی هەق و هەقەکانی سەرگەڵووە بووە".

*** بیروباوەڕەکانییان:**

(لە بیروباوەڕەکانی بابییەکان، باوەڕیان بە خوایەکی تاک و تەنیایەو ئەو زاتە ئەزەلییەو بەبڕوای ئەوان دەتوانێ لەلەشی مرۆڤێکی خاوێنی دینداردا بەرجەستە بێت، بەگوێرەی ئەحکامەکانی کتێبی (البيان) دەچنە ڕێگاوە، بۆیە بە (اهل البيان) دەناسرێن، ئەم تایەفەیە ژمارەکانی پێنج و نۆ وحەوت یان لاپەڕەو قیبلەی ئەوان (عەکا)یەو نوێژی بەیانی و نیوەڕۆژەیان هەیەو لەکاتی سەفەریشدا یەک سوژدەیەک دەبەن و نوێژی بەکۆمەڵیان نییە، مرۆڤی بەتەمەن و نەخۆش و ئافرەتی بێنوێژ نوێژیان لەسەر نییە، هەروەها ڕۆژوویان چەند ڕۆژێکە، مەی خواردنەوەو جگەرەکێشانیان لا حەرامە، زۆر بەئەدەب و ڕەوشتن، گەلێک سەخی و دەستبڵاون و هاوڕێتی و هاوسێیەتییان خۆشەو لەکاری ئاژاوە دوورن.

شایانی باسە بابییەکان زۆر گرنگی بەڕۆڵی ئافرەت دەدەن و دان بەمافەکانیاندا دەنێن و بۆشیان هەیەو ماوەیان پێدراوە ببنە باڵادەست لەکاروباری ئاینیی تایفەکەیاندا.

نووسینەکانی باب لەلایەن موریدانییەوە بە وەحی ئاسمانی تەماشا کراوەو لەدڵی یارانیدا خۆشەویست بووە، لە ڕووی خۆشەویستی و ئەدەب و ئەرکانەوە بەموریدانی خۆی وتوە دەبێ زۆر بێ وێنە بن و لەناو خۆتاندا تۆوی زانست و زانیاری و هونەرو سەنعەتی سوودبەخش بێننە ئاراوە لە خەزێنەی یارانەوە دەبێت پێداویستی برسیان و هەتیوان و بێوەژنان و نەخۆشی و پەککەوتە بدرێت و سواڵکردن لەناو یارانی بابیە قەدەغە بکرێ نابێ بەهیچ جۆری ماددە سڕکەرەکان بەکاربهێنرێت.

لەڕاوبۆچوونیان گرێنەدانە گۆڕستان و نەخواردنەوەی مەی و

جگەرەکێشان و ئافرەتیشیان ئازادەیە سەربەستە و بۆی هەیە سەرپۆش و پەچە نەکات، هەروەکو (قورەتولعەین) کە چارشێوی خۆی فڕێدا.

*** هۆیەکانی سەرهەڵدانی باب:**

١. زوڵم و زۆری دەسەڵاتی دەوڵەتە ئیسلامییەکان یەکێک بووە لەو هۆکارانەی کە دەوربیبینێت کە بیروباوەڕی ئەم جۆرە بزوتنەوانە سەرهەڵبدات.

٢. زوڵمکردنی دەوڵەتە ئیسلامییەکان لەنەتەوەکانی غەیری عەرەب دەوری هەبووە لە گەشەکردنی ئەم جۆرە بزاڤە ئاینییانە.

٣. لاوازیی بیروباوەڕەکانی ئیسلام کاریگەری خۆی هەبوو لەم جۆرە بزوتنەوانەدا.

٤. گەشەکردنی شیعەگەری دەوری گەورەی هەبوو لەبەربەرەکانی و سەرهەڵدانی بیروباوەڕی بزاڤی ئایینی تر، لەگەڵ پێداویستییەکاندا ئاگونجا.

٥. سابینە مەندائییەکان:

ئەمانەش یەکێکن لەو تیرە ئایینیانە کە مێژوویەکی دوورودرێژیان هەیە لە ناوچەکانی کوردستان و خاوەنی کەلەپورێکی زۆر گەورەن، گەلێک ڕەگی قوڵیان هەیە کە لە مێژوودا ڕۆچووەتە خوارەوە و تێکهەڵکێشی گەلێک کەلەپوور و شارستانی ئایینەکانی تری ڕۆژهەڵاتی ناوەراستن.

گرنگی ئەم تیرە ئایینیە لەوەدایە خاوەنی تایبەتمەندیەکی بەرفراوانی کەلەپوور و داب و نەریتی کۆمەڵایەتییە کە تاکو ئێستاکە بەشێکی گرنگی ئەم کەلەپوورە کارا کراوە لە سرووتە ئایینییەکانیاندا، تاکو ئێستاکە ژیانیان لەسەر پێڕەوی ئەم دابونەریتی ئایینیە بەرێوە دەچێت.

ئەوەی لێرەدا پێویستە ئاماژەی پێبکەم ئەم تیرە ئایینیە، بەگەلێک شێوەی جیا، جیا ناوی هاتووە و گەلێک نووسەر باسیان کردووە و لەژێر ناوی جیا جیا ئاماژەیان پێیان کردووە.

((سابینە، سوبیی، سوبیا، ئاسورانی، مەعموەدیان، نەبەتییەکان، گنوسی، خەمیری، کیماری، موغتەسیلە، مەشخانی، نشیانی، میسانی)). ئەمە ئەو کۆمەڵەناوانەن کە باسیان کراوە و هەر هەمووی لە مێژووی (سابینەکان دەکۆڵێتەوە و دەگەڕێتەوە سەر مێژوویان. بەڵام ئەوەی زیاتر گرنگە و باسی زیاتری لێکراوە (سابئیە)یە و ئەوانی تر چەند مێژوو نووسێک ئاماژەیان پێکردووە، هەروەها ئەم تیرە ئایینییە تووشی لەناوچوون و کوشت و بڕێکی زۆر بووە و لە سەردەمانێکدا گەلێکیان لێکوژراوە و هەر ئەو کاریگەرییە وایکردووە فەوتاندنی زمانی دەوری خۆی هەبێت لە دەستدانی بەشێکی زۆری کەلەپوری لە ناوچەکەدا.

(ئێستا زمان، یەکێکە لە کێشە هەرە گەورەکان کە ڕووبەڕووی مەندائییەکان بووەتەوە، وەک لە دەقە نوسراوەکانیاندا دەردەکەوێت، ئەوان جاران بەزاراوەیەکی زمانی کەنازی ئارامی دەدوان، بەڵام ئەو زمانە ئەمڕۆ چیتر لای مەندائییەکان قسەی پێناکرێ، زمانی عەرەبی دەمێک ساڵە بەتەواوی جێگەی مەندائییەی گرتووەتەوە، لەناو مەندائییەکانی ئێرانیشدا ئەو زمانە لە بارێکی مەرگباری پاشەکشەدایە.

زمانی مەندائی لە بیست و سێ پیتی ئارامی پێکهاتووە، ئەو زمانە وەک زمانە سامییەکانی تر یان ئەو زمانانەی بەرێنووسی گۆڕدراوی ئارامی دەنوسرێن لە ڕاستەوە بۆ چەپ دەنووسرێت، زمانی مەندائی یان (راتنا)، لە دووتوێی خۆیدا، فەرهەنگ و کەلتوورێکی زۆر کۆن و دێرینی پاراستووە، لێکۆڵینەوە و پاراستنی زیندووکردنەوەی ئەو زمانە ئەرکێکی مرۆڤایەتی و جیهانییە، هاوکات خزمەتێکی گەورەشە بۆ تێگەیشتنی شارستانییەتی کۆنی میزۆپۆتامیا، ئەو شارستانییەتەی کە جێ پەنجەی بە هەموو قۆناغەکانی گەشەسەندنی شارستانی مرۆڤایەتییەوە زەق و دیارە.

*** مەندائییەکانی کەرکوک:**

زانیاریمان زۆر کەمە دەربارەی ژمارە و مێژووی مەندائییەکان لەم شارەدا، بەڵام سەرچاوەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە کۆمەڵێکیان لەم شارەدا ژیاون و خەریکی پیشەگەری ئاڵتونچێتی بوونە و گەلێک کەسی بەناوبانگیان تێدا هەڵکەوتووە و بە (صوبی – سوبی) لەم شارەدا بەناوبانگ بوونە.

لە ساڵانی نێوان (١٩٢٠ – ١٩٤٧) لەسەر ژمێرییەکاندا هیچ ڕێژەیەکی ئەم تیرە ئایینییە بەرچاو ناکەوێت لەم شارەدا، بەڵام لە ساڵی (١٩٥٧)دا ژمارەیان (٢٠٧) کەس تۆمار کراوە کەلە گەڕەکەکانی (ساری کەهیە، ٨٢ کەس)، (بەگەکان – ٤٢ کەس) (شاتەری – شاترلو، نییە، خاسە – ٢١ کەس)، (ئاغاکان، ئاغالق – ١٢کەس)، (گەڕەکی مەیدان – ١٢ کەس)، (حەمام موسلمان – ٣٠کەس)، (گەڕەکی نەوتی کەرکوک – ١٦ کەس).

بەڵام ئەوەی بەرچاو دەکەوێت لە ماوەی نێوان حەفتاکان و تا ئەم ساڵانەی دوایی ڕێژەیان زۆر زۆر زیادی کردووە و پەرستگای تایبەتی بەخۆیان دروستکردووە بۆ سرووتە ئایینییەکانیان، بەڵام بەبۆچونی خۆم زۆربوونی ڕێژەیان لەم شارەدا دەگەڕێتەوە بۆ ئەم هۆیانە:

١. پرۆسەی بەعەرەبکردن و هەنگاوی بەعسی بەراگوێزانیان لەخوارووی عیراقەوە بۆ ئەم شارە، یەکێک بووە لە هەنگاوەکانی بۆ ئەوەی هەوڵ بدات ئەم تیرە پەرش و بڵاو بکاتەوە.

٢. ڕاکردنی خەڵکە سابئییەکە لە خوارووی عیراق تا بەوەی لەبەرچاوی بەعس ون بێت یەکێک بووە لەو هۆکارانە کەلەنێو کۆمەڵگەی فرە مەزهەبی خوارووی عێراق جێگەیان نەدەبووە.

٣. ئاسوودەییان هۆکار بووە لەم شارەدا بۆ زیاتر گەشە و زیادبوونیان لە بارێکی سروشتی دا، کە کۆمەڵگەی کەرکوک لەو بەربەرەکانییەی خوارووی عێراق بەدوور بوو.

*** دابونەریتی مەندائییەکان - سابئییەکان:**

پێگەی کۆمەڵایەتی ژن لە کۆمەڵگەی مەندائیدا، وەکو نەریت لەپیاو کەمترە. ئەوەی من هەستم پێکردووە ژنی مەندائی لە زۆر ڕووەوە ئازادە، لە هاوسێکانی باشترە.

جاران فرەژنی لەناو مەندائییەکاندا نەبوو هیچ دەقێکی ئایینی نووسراو نییە لەدژی ئەو دیاردەیە، بەڵام وەکو نەریتێکی ئایینی، فرەژنی نەبووە، لەم دواییەداو لەژێر کاریگەری نەریتی هاوسێکانیاندا، دیاردەی فرە ژنی لەناو مەندائییانی عێراقدا بەرچاو دەکەوێت.

بەڵام بە بۆچوونی من دەگەڕێتەوە بۆ داخراوی کۆمەڵگەکەیان، مانەوەی ئافرەتێکی زۆر لەو تیرە ئایینییە هۆیەکی گرنگە بۆ ئەوەی فرە ژنی وەکو ئایینەکانی تر سەرهەڵبدات.

(بنەماڵەی مەندائی، بەپێچەوانەی دەوروبەرەکەی، پێکهاتەی خێڵەکی نەناسیوە، من وای بۆ دەچم کە مەندائییانی بەرایی، وازیان لە خێڵ، تیرەکانی خۆیان هێناوەو لەسەر هاوبیری لە ئایینێتی کۆبونەتەوە).

لای مەندائییەکان، ڕۆژانی یەکشەممە ڕۆژی خواپەرستی‌و ڕوو لە پەرستگای (مەندی) کردنە، خەتەنەکردن‌و بەگوێرەی دەقی نووسراو، گوناهێکی گەورەیە، لایان وایە لەشی مرۆڤ شتێکی تەواو بێخەوشە، ئایینی مەندائی بناغەی سیستمێکی کۆمەڵایەتی تەواوی بۆ پەیرەوانی داناوە.

مەندائییەکان ژمارەیەك کتێبی دەستنووسیان هەیە کە هەموویان بەزمانی مەندائی نووسراون، کتێبەکان بابەتی جۆراوجۆریان لەخۆیان گرتووە.ناسراوترین کتێب بریتییە لە کتێبی (گنزا) واتای (گەنجینە) دەگەیەنێ، هاوکات پێشی دەگوترێت (سیدرا ڕەببا - کتێبی مەزن)، (گنزا) دوو بەشە (گنزا - ئیمین)، گنزای ڕاستە) کەبەشە زۆرەکەو هاوکات گرنگەکەی گنزایە، لەم بەشەدا چەندان بابەت هەن لە بوارەکانی میتۆلۆژیا، زانستی لاهوتی‌و لێکۆڵینەوەی ڕەوشتی، بەشەکەی تر (گنزا سماله - گرنزای چەپە) زۆر بچوکە، هەندێ هەڵبەست‌و نزای ئایینی لە خۆگرتووە.

((ساختاری خێزانی مەندائی، جیاوازییەکی دیارو بەرچاوی لەگەڵ ساختاری خێزانی، خەڵکی دەوروبەرییان نیە، بنچینەی خێزانی دایك‌و باوکە، زۆر جار پتر لە نەوەیەك لەژێر بنمچێکدا پێکەوە دەژین، پاشماوەی باوکسالاری، لە دەسەڵاتی زاڵی پیاودا، لەناو خێزان ڕەنگی داوەتەوە، مەندائی ئایینێکی داخراوە، واتا دەرگای بۆ کەسانی تر نیە گەر بیانەوێ بێنە سەر پێڕەوی ئەو ئایینە، هەر بەهەمان شێوەش ژنهێنان‌و شووکردن، لەناو خۆیە، ئامۆزاو پورزاو خالۆزا دەتوانن بین بەهاوسەرییەکتر، لەبەر کەمی ژمارەیان، زۆریان خزمییەکتر‌و خوێنیان تێکەڵە، ئەمەش وا دەکات لە دوا ڕۆژدا تووشی کێشەی تەندروستی بینەوە..)).

لێرەدا داخرانی ئایینەکە لەلایەك داخرانی کۆمەڵگەکەیان لەلایەکی ترەوە، هۆکارێکی گرنگی بەرەو نوو چدان‌و سڕینەوەی ئاسەواری پاشماوەی مەندائییە لەناوچەکەدا، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە ناجێگری ناوچەکەو بڵاوبوونەوەیان لەناوچەیەکی فراوان وای کردووە بکەونە نێو کۆمەڵگەیەکی فرە نەتەوەو فرە ئایینەوە کە ڕێبازە بنەڕەتییەکەی مەندائی خۆی لەدەست داوە. ئەم کاریگەرییە لە خێزانەوە سەرچاوەی گرتووەو لەوێوە دەست پێ دەکات.

کۆمەڵگەی کەرکوك وتایبەتمەندی فرە نەتەوەیی‌و فرە ئاین تێدا جێگایەکی بەرچاوە وادەکات کە کۆمەڵگەی مەندائی بتوانێت تێدا بتوێتەوەو خۆی لەگەڵ بارە ناجێگرەکەیدا بگونجێنێت.

((خێزانی مەندائی کاتێ کە ڕووبەڕووی کێشەو ناکۆکی دەبێتەوە ئەوا لەلایەن خزمانی نزیك‌و کەسانی جێڕێزی بنەماڵە، هەوڵی چارەسەری بۆ دەدرێ، پیاوانی ئایینی خۆ لەکێشەی خێزانی هەڵناقورتێنن، مەگەر لەسەر داخوازی لایەنی ناکۆکییەکە بێت ڕێگا لەیەك جیابوونەوەی ژن‌و مێرە نەگیراوە، بەڵام وەك دیاردەیەکی ناحەزو نەویستراو تێی دەڕوانن)).

((دیاردەی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام یەکێکە لەکاریگەرییە گەورەکانی سەر کەلەپوور‌و شارستانی مەندائییەکان، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە بەعەرەب کردنی ناوچەکانی بڵاوبوونەوەی مەندائی‌و کارتێکردنی ئیسلام تێدا ڕێچکەیەکی گەورەی وای دروستکردووە"کە ئەمڕۆ تەنیا کەمێکی ئەم سیستەمە بە ساختاری کۆمەڵایەتی‌و ژیانی ڕۆژانەیانەوە دیارە))، چونکە بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام بووە تێکەڵ بوونی شارستانی لەلایەك‌و توانەوەی بەشێکی گەورەی لەپرۆسەی بەعەرەب کردن‌و ئیسلام بووندا.

((یەکێ لەدیاردە زەقەکانی توانەوەیان لەناوەکانیان دەردەکەوێت پێش پەلاماری عارەبان بۆ سەر ناوچەکە ناوی تایبەتی مەندائی لە ناویاندا باو بوو، ناوی ساسانی کوردیش دیاردەیەکی تارادەیەك ئاسایی بوو دەتوانین بۆ سەلماندنی ئەمە چاوێك بەو چەند نارەدا بخشێنین کە لەو بەڵگەنامەدا کە بۆمان بە جێماوە دەست دەکەون. هەندێ لەناوە باوەکانی سەردەمی پێش پەلاماری عەرەب بریتین لەزازای، ئەتهردامویا، ئەشکەندا، ئادەم، زەهرون، ئانۆش، یەهیا، بۆکوران، رایی، زەکیە، هەوا، تیمات، بۆکچان. لەناوە ساسانییەکانی هەمان سەردەمیشدا: بەختیار، بەهرام، سەرمەد، هۆرمز، سامان، یاسەمین)).

هاتنی بەعسییەکان‌و جێبەجێکردنی پێڕەوی شۆڤێنانەیان یەکێکە لە کاریگەرە گەورەکانی تەفروتوون کردنی کەلەپوور‌و شارستانی مەندائییەکان لەعێراق بەگشتی‌و کەرکوك بەتایبەتی، کە کۆمەڵگەکەیان کەوتە بەرلێشاوێکی گەورەو فراوانی بەعەرەبکردن، توانەوەی کۆمەڵگەی مەندائی کەخۆی دەبینێتەوە لە پەرتەوازە بوونی ژمارەیەکی زۆری خەڵکەکە بۆ وڵاتانی دەوروبەرو ڕاکردنیان بەرەو هەندەران.

یەکێك لەو کاریگەرییانەی توانەوەی زمانیان‌و لەدەستدانی زمانی بنەڕەتی خۆیان‌و چاپکردنی کتێبە پیرۆزەکەیان بەناو (کەنزارەبا) بۆ زمانی عەرەبی‌و شێواندنی زمانی بنەڕەتی کتێبەکەیان وەرگێڕانی کەلێك لایەنی کە لەگەڵ خواستی ڕژێمەکەدا بگونجێت‌و دوور بێت لە کەلەپووری مەندائی.

((بەگشتی مەندائییەکان هەوڵیان داوە بۆ خۆ پاراستن بە گۆشەگیری بمێننەوە، ئەوانەشیان کە توانیویانە،

لەکاروپیشەیان یان هەر بوارێکی تر وا پێشبکەون، ئەوا هەوڵیان داوە خۆ گەرانەوەیان بۆ ئاییني مەندائی تا ئەوەندەی دەکرێ بشارنەوە. ئەمەش وای کردووە کە تاکی مەندائی بەپێی کاتو شوێنو پێویستی خۆی بەشێوەی جۆراوجۆر دەربخات، ئەمانە هەمووی بوونەتە هۆکارێکی تر تا زانیاری خەڵك لەسەر مەندائییان تەمو مژاوی بێت، لەناو ئەو کۆمەڵگایەدا هیچ کەسایەتییەکی ناسراو هەڵنەکەوتووە، ئەگەر ڕووبەڕووی چەند ناوێکی دەگمەنیش دەبینەوە ئەوا زوو هەست دەکەین کە ئەو کەسانە هەوڵیان داوە پێناسەی مەندائی بوونی خۆیان بەدەر نەخەن.

لەو کەم کەسانەی کە ڕۆڵی دیارییان بینیووە دەکرێ ناوی (مالك سەیف) بێنین کە یەکێ بوو لە ڕێبەرە سەرەتاکانی پارتی کۆمۆنیستی عێراق، پێش ئەوەی وازبێنێ، دواتر دەزگاکانی ڕژێمە لە دژی پارتی کۆمۆنسیتی عیراقی بەکاریان هێنا، هەروەها (عەبدولرەزاق عەبدولواحید) کە وەکو شاعیری تایبەتی سەددام ناسراوە دوای ڕزگارکردن عێراق هەڵهاتو لە پاریس گیرسایەوە)) دەستیشی هەبوو لەگۆڕینی کتێبی پیرۆزی مەندائییەکان.

* ڕێوڕەسمی لە ئاو هەڵکێشان:

یەکێك لەو دیاردانەی بیروباوەڕی مەندائییەکان ئەوەیە کە مەراسیمو سرووتی ئایینەکانیان لەتەك ئاوو ڕووبارەکان دەکەنو گەلێك دیاردەی لەو جۆرانە یان لەو شوێنانە جێبەجێ دەکەن.

((خۆ لەناو هەڵکێشانو جەمکردن بەئاو، یەکێکە لەزەقترینو بەرچاوترین دیاردەی لای مەندائییەکان، مەندائیو ئاو دووەدوانەی جووتو تەبانو هەرگیز لێك جوێ نابنەوە، ئەوان شێوازی جۆراوجۆری بە ئاو جەمکردنیان هەیە، هەریەکە، بۆ مەبەستیو بەشێوەیەك ئەنجام دەدرێ، ئەوان بەناوی پیرۆزی جەمکردن دەڵێن (یەردەنە) ئەم ووشەیە راتای (بە ئوردنکردن) دەگەیەنێت. هەر چەندە ئەوان هەزاران میلیش لە ڕووباری ئوردنەوە دوورن، ئەمە (یۆحنای مەعمەدان) مان بیر دەخاتەوە کاتێ لە کەناری ڕووباری ئوردندا پێرەوانی خۆی لەناو، ئەو ڕووبارە جەم دەکرد.

مەندائییەکان، ئەگەر دەستیان بەسەر ڕابگات، ئەوا لە ئاوی پیرۆزی پێ مەندامەندی جەم دەکەن، ئەو ئاوە لە ئەستێلکێکی بەشی پێشەوەی پەرستگا هەڵکەوتووە، دەنا دەکرێ جەمکردن لە ئاوی لەبەر ڕۆیشتوو ئەنجام بدرێت، ئەوان وا دادەنێن کە ئاوی لەبەر ڕۆیشتوو، هێما بۆ ژیان دەکات، یان خۆی بەشێکە لەسەرەتای ژیان)).

بەڵام ئەوەی ئێستا دەبینرێت لەشوێنی پەرستنەکانیاندا ئەم جۆرە جەمکردنو لە ئاو هەڵکێشانەیان دروست کردووە کە بریتیە لە حەوزێکی گەورەی ئاوو کە حەوزەکە ئاو لەبەری دەرواتو مەراسیمی ئایینی خۆیانی تێدا جێبەجێ دەکەن.

٦. بارانی:

ئەمەش یەکێکە لەو لقو مەزهەبە ئایینیانە کە لە سەردەمانێکی زۆر زووەوە لە ناحیەی قەرەداغ هاتوونەتە ناوچەی کەرکوکو لە گوندی (شێخ جگری – جگیری) گیرساونەتەوە، هەواڵەکان ئەوە پشتڕاستەدەکەنەوە کە خەلیفەی تەریقەتی شێخ عوسمانی بیارە بوونە.

دەربارەی بنەڕەتی ئەم لقە ئەوەیە کە (بارانی)و (شێخە) دوو برا بوونە لەو ناوچەیەوە هاتوونەتە خواروو، بارانی ئەم کوڕانەی هەبووە بەناوەکانی: ئەحمەد، سەعید، مستەفا، بەڵام (شێخە) دەربارەی بنەچەی هیچ زانیارییەکمان نییەو نەوەکانی نازانرێت کە لەوانەیە منداڵی نەبووبێت.

ئەم تەریقەتە سۆفیەش لەرگوندە بەناوی باپیرە گەورەیانەوە بارانی ناوبانگی دەرکردووەو سرووتەکانی بەجێهێناوە.

ئێستا نەوەی ئەم بارانییە بەناوی ئەحمەد سەعید ئەحمەد بارانی تەکیەیان هەیە بەناوی تەکیەی بارانی لە ئەستەمبولو بەشێکی نەوەکانیشیان لە کەرکوك دەژین کە محەمەد بارانی کوڕی مستەفا بارانییە لە کەرکوك.

دەربارەی بنەڕەتی بیروباوەڕە ئایینیەکەیان زانیاریمان زۆر کەمە کە بەشێکی زۆر کەمی ماوە، ئەوانەی کە لەنزیکەوە شارەزایین ئەوە دەخەنە ڕوو کە تەریقەتێکی سۆفیانەبووەو باوەڕیان بەبارانو باران بارین بووەو لەکاتی نەبارینی باراندا نوێژی تایبەتییان کردووەو داواو نزاو پاڕانەوەی تایبەت بەو کارەیان کردووە.

بۆیە بنەڕەتی کارەکەو کاریگەرییو سەرهەڵدانو چۆنیەتی گەشەکردنیو هۆکارەکانی چین نازانینو پێویستمان بەسەرچاوەی زۆرترە بۆ بەدواداچوونی بنەڕەتی ئەم لقە سۆفیگەرییە.

٧. حەقە – حەمە سوورییەکان:

ئەمیش یەکێکە لەو بزووتنەوە ئایینییانەی کەلەسەردەمانێك لە کوردستاندا گەشەی کردووە، لەدوایشدا لە کەرکوك گیرسایەوەو ڕێرەوێکی گەورەتری لەخۆی گرت کە ئاکار گەیشتە ئەوەییەکێك لە ڕۆژنامەکانی ئەو سەردەمە چارپێکەوتنێکی لەگەڵ حەمەسوور کردبوو نووسیبووی: دابەزینی پێغەمبەرێك لە کەرکوك.

بزووتنەوەیەکی ئایینی کۆمەڵایەتی ناو کوردەوارییە، وەچەیەکی ڕێبازی سۆفینیزمەو دەگەڕێتەوە سەر تەریقەتی نەقشەبەندی، لەسەرەتای سەدەی بیستەمدا لەلایەن (شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵە)وە لە کوردستان هاتە کایەوە، پاشان ڕێرەوێکی نیشتماپەروەری وەرگرت یاخیبوونێکی سۆفینیزمییە لە نەرێتی ناجۆرو پڕ جەورو ستەمی ناو کۆمەڵ، بەهۆی ئەوەی کە ڕێبازێکی داخراوە هەر ئەو کەسانەی هاوبیرن کە باوەڕیان پێیەتی، ئاگاداری هەڵسوکەوتی ناو ڕێبازەکەن، لەبەر ئەوەشە زۆر بڵاونەبووەتەوە تەنها لەناوچەی سوورداشی نزیك شاری سلێمانیو چەند گوندێکی ناوچەی کەرکوك بڵاوبووەتەوە.

بیروباوەڕیشیان هەقپەرستیو برایەتیو یارمەتیدانو هەرەوەزییەکتریو سەربەستی ئافرەتو ڕەوشتو خووی بەرزو دابەشکردنی ئەرکو کار لەناو یەکتریدا. پاش شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵە، مامە ڕەزاو حەمەسوور سەرۆکایەتی ڕێبازەکەیان گرتە دەست.

*** هۆیەکانی بڵاوبوونەوەی حەقە:**

١. گۆڕانکارییەکانی سەرگۆڕەپانی کوردستان:

دەتوانین بڵێین یەکێکە لەو هۆیانەی کەلەسەدەی بیستەمدا کوردستان بەخۆیەوە دیت، ئەویش لەچوارچێوەی رووداوەکان و پەیمانەکانی سەر گۆڕەپانی جیهان و دەوری ئەو پەیمانانە لە دابەشکردنی کوردستان کە ئەمە لەگەڵ خۆیدا بووە هۆی سەرهەڵدانی بزووتنەوەیەکی لەو جۆرە کە بکەوێتە ژێر کاریگەری هەستی نەتەوایەتی و چواندنی لەسەر بۆچوونێکی ئایینییانە تاکو بەوەی خزمەتی کۆمەڵی کوردەواری بکات لەسەر ئاستێك تاکو بتوانێت خزمەتی کورد بکرێت، هەرچەندە ئەم بزووتنەوەیە نەیتوانی وەکو پێویست ئەو رۆڵە ببینێت.

(لەو سەردەمەدا کە شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵە تەریقەتی نەقشەبەندی بڵاودەکردەوەو خەریکی دامەزراندنی بناغەی جووڵانەوەی (حەقە) بوو، بزووتنەوەی نەتەوەیی و نیشتمانی لە عێراقدا لە پەرەسەندندا بوو، بەتایبەتی لە کوردستاندا، شەری بەردەرکی سەرای سلێمانی نموونەیەکی باش و ئاشکرای ئەم پەرەسەندنەی بزووتنەوەی نەتەوەیی و نیشتمانی بوو لەم ناوچەیەدا. ئینگلیزەکانیش کە لەلایەکەوە شارەزای ئەوە بوون بیروباوەڕی ئایینی ئەگەر لە جیاتی ئەوەی بۆ سوودی کۆنەپەرستی بخرێتەکار لەکۆمەڵانی خەڵکدا دەکات و لەلایەکی تریشەوە لەخەڵکی تر ووردتر لەکاکڵی قووڵی جووڵانەوەی حەقەو سۆفییەتی شێخەکانی شەدەڵە دەگەیشتن و هەر لە سەرەتاوە باش لەو بنەتۆوە شۆڕشگێڕانەیە حاڵی بووبوون کە ئەم جووڵانەوەیە لە زەوی بەپیتی کۆمەڵایەتی ناو جوتیارانی ئەو ناوچە کرێنەدا دائەچەقاند، هەر لەسەرەتاوە بەخۆیان و نۆکەرەکانیانەوە لە گەورەپیاوانی میری لە ناوچەکەدا، کەوتنە هەوڵ و تەقەلادان بۆ ئەوەی جووڵانەوەی هەر لە بێشکەکەیدا بخنکێنن و نەهێڵن پەرەبسێنێ بۆ ئەوەی شێخ عەبدولکەریم لەو بیرو سەودایە وەرگێڕن کە لەسەریدا بوو).

هەربۆیەش ئەوە زۆر بەروونی دەردەکەوێت لەو بەربەرەکانییەی کە کاربەدەستان کردیان دژی حەقەکانی ناوچەی کەرکوك و گەلێك تاوانیان دایە پاڵ تا بەوەی کە لەنێو کۆمەڵگە دابشۆرێت و نەگەن بەوەی ئامانجەکانیان بپێکن و خواستەکانیان بگاتە مەرام کە نموونەی ئەو راستییانە زۆر بوو کە گەواهی بۆچوونەکان پشتڕاست دەکاتەوە.

٢. تێنەگەیشتن لە ئایین:

دەبینین لەو سەدەیەدا گۆڕانەکان بەجۆرێك چەواشە بوو کە ئایینیش کەوتە ئەو چوارچێوەیە، بۆیە پێویستی بەرێنمایی هەبوو تا بەوەی بگەرێتەوە سەر بارە ئاساییەکەی خۆی بەوەی ئەرکە مرۆڤایەتییەکەی بەجێبهێنێت.

(شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵە لە مەیدانی تەریقەتدا بەوە نەوەستاوە کە رێبازی ئایینی بەساکاری، دوور لە باری ژیانی کۆمەڵایەتی، لەناو خەڵکەکەی دەوروپشتییدا بڵاوبکاتەوە، بەڵکو بایەخی بەژیانی کۆمەڵایەتیش داوە، هەمیشە خەریکی ئەوە بووە کارێك بکا موریدەکانی رووبکەنە چاکەو ژیانێکی پاك و دۆستانەیان لەناو خۆیان و لەگەڵ خەڵکی تردابهێنێت و یارمەتی خۆیان و هەموو موسڵمانان بدەن و خۆیان لەپیاو خراپان دوور رابگرن و توخنی زۆرداران نەکەون و بەربەرەکانێتی هەموو جۆرە جەورەو زۆرو ستەمێك بکەن. بە کورتی شێخ عەبدولکەیم تەقەلایەکی زۆری لەناو مەنسوبەکانیان بۆ ئەوە داوە کە ئایینی ئیسلام بەشێوەی راستەقینەی خۆی و بەپێی مەبەستە ئایینییە ئەسڵەکەی لە خەڵکی بگەیەنێت و تەنها بریتی نەبێت لە نوێژو رۆژوویەکی بە رواڵەت. هەر لەسەر ئەمەشەوە لەسەرەتا سەرچاوە دەگرێت کە چۆن بەو جۆرە گەشەی کرد و رێبازەکەی پەرەی سەند.

٣. بایەخدان بە تەریقەتی نەقشبەندی:

رەنگە یەکێك بێت لەوهۆیانەی کە دەوری بینیبێت لەگەشەکرنی تەریقەتەکە بەبەرگێکی نوێ لەناو کۆمەڵگە کە دووبارە گرنگییەکی رابردووی خۆی دووبارە بکاتەوە و بگاتە ئاستێکی زۆر گەورە کە لە خزمەتی مرۆڤایەتیدا بێت.

*** کەلەپووری ئایینی حەقەکان:**

ئەوەی لێرەدا گرنگە، ئەوەیە کە حەقەکان کۆمەڵێك کەلەپووری ئایینی و کۆمەڵایەتی و ئابووریان هێنایە گۆڕێ کە لەوەوپێش لەناوچەکە نامۆ بوو یان بە شێوەیەکی تر، بارێك بوو پێویستی بەوە هەبووە کە کۆمەڵگەکە زۆر بە قورسی کەوتبوو لەسەری و خۆگونجاندن لەگەڵی پێویستی بە رێنماییکردن هەبوو تاکو بەوەی بتوانن حەقەکان جێ پەنجەی خۆیان لە نێو کوردەواریدا بچەسپێنن.

لەبەر ئەوە رێنماییە ئایینییەکانیان دەنگدانەوەیەکی باشی دروستکرد، کە هەندێك لە کۆمەڵگەکە کەوتنە بەربەرەکانی کردن لەگەڵیانداو بوختانی پڕو پووچیان بۆیان رێکخست بانگەوازەکانیان بۆ: برایەتی، هەق پەرست، گیانی هاوبەش، ئابوونە، تەگبیرڕا، سەربەستی ئافرەت، رەوشت، کاروباری رێکخستن، بایەخدان بە ناوماڵ، پاك و تەمیزی، نەتەوە پەرستی، خۆشەویستی، بایەخدان بە هونەری بیناکاری. مەبەست لە (برایەتی) ئەوەبوو هەموو حەقەکان براو خوشکییەکترین و هیچ جۆرە جیاوازییەك لەنێوانیدا نییەو نابێت ببێ؛ چ بە هۆی دەوڵەمەندی و هەژاری و چ بە هۆی رەگەزی کۆمەڵایەتییەوە.

هەر ئەم بانگێشی (برایەتی)یە وایکردبوو کە گەلێك دەوڵەمەندو هەژارو ئاغاو دەست رۆشتووی لە خۆی کۆکردبووە کە دەستیان هەبوو لە گەشەکردنی کۆمەڵەدا. کە یەکێك لەوانە مەلا سەلامە کە بەناوبانگ بوو بە (مەلا سەلامی تریّ خۆر) کە پیاوێکی بە دین و رەوشت بەرز بووە لە کەرکوکدا.

هەروەها ئەم برایەتییە رەنگدانەوەیەکی گەورەی دروست کرد لە سەر ئاستی پەیوەندی نێو خودی لادێکانی کەرکوك و دەوروبەری کە سەرنجی هەموو لایەکی راکێشا بۆ سەرنجی ئەم بۆچوونە. کۆمەڵەی حەقە زۆر بوو لە (هەق پەرستی)

بوونو لایەنی هەقیان دەگرت یا قازانجی خۆشیانی تێدا نەبووایە.
زۆرجار ڕێکەوتووە دوو کەس لە هەقەکان لەسەر شتێک ناخۆشیان کەوتووەتە نێوان، برای هەر کام لەم دوانە ئەگەر زانیبێتی براکەی خۆی لەسەر هەق نییە، لایەنی ئەگرتووە لە دژی پیاوەکەی ترو بە پێچەوانەیشەوە وا ڕێک کەوتووە پشتگیری کەسانێکیان کردووە لە دژی کەسی خۆیان کە هیچ پەیوەندییەکیان لەگەڵیان نەبووە، هەر لەبەر ئەوە کە لایان وابووە ئەو کەسانە لە کێشەکەیاندا لەگەڵ کەسەکانی ئەمان لەسەر هەقنو هەق بە لای ئەوانەوەیە.
ئەم (هەق پەرستی)یە لەوەدا ڕەنگی دابۆوە کە پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتی لەنێوان کەسەکانی گوندێک لە گوندەکانی تر دروست کردبوو کە زۆر بە زەقی سەرنجی خەڵکی بۆ لای خۆی ڕادەکێشا، یان دەروازەیەکی گەورەی یەکگرتنی کۆمەڵایەتی دروست دەکرد.

* (گیانی هاوبەشی):
واتە پەرەپێدانی گیانی هاوبەشی لە سامانو داراییدا بە گشتی، بە پێی ئەم پێڕەوە هیچ کەسێکی هەقە خۆی لە ناستی کۆمەڵەکەیدا بە خاوەن ماڵو سامانو زەوی نەزانیوەو هەر ماڵێکی بووبێ وا دانراوە هی هەموو کۆمەڵەکەیە نەک تەنها هی ئەو، بە واتایەکی تر ئەو ماڵە بە ئەمانەت دانراوە لەژێر دەستی خاوەنەکەیدا.
شێوەی ژیانی هاوبەشیو هەستییەکێتیو بێ تەماعی ناو هەقەکان وای دەردەخست کە باوەڕیان بە جۆرە سۆشیالیزمێک بووبێ، چونکە کەسیان بێ پرسی ئەوانی تریان، یان بێ بەشداریکردنی کۆمەڵ دەسکاری ماڵو سامانی خۆی نەدەکرد.
هەر ئەم گیانی هاوبەشە جۆرە پێشکەوتنێکی لە ژیانیان دروست کردبوو کە هەموو جۆرێکی ژیانیانی ڕێکخستبوو کە هەنگاوی گەورەتری دەنا وەکو ئاوەدانیو بایەخدان بە کشتوکاڵو دروستکردنی خانوو ڕێکخستنی کاروبارەکانی ژیانیان. هەقەکان باوەڕیان وابوو کە جیاوازی لەنێوان پیاوو ئافرەتدا نییەو هەموو خوشکەو براییەکنو هەموو ئافرەتێک وەک هەر پیاوێک، خاوەن مافە لە بەشداریکردنی بەڕێوەبردنی کۆمەڵو خێزانو لە پرسو ڕای ناو برایەتیو لە هەڵبژاردنی هاوبەشی ژیانداو بە هیچ جۆرێ زۆر لە ئافرەت نەدەکرا لە بە شوودانیان. لە ناو هەقەکەندا (شیربایی) نەبوو، تەنها مەرجێک کە بوو، قایل بوونی کوڕو کچ بوو بە یەکتر، لەمە بەولاوە، وەک لەناو هەموو موسڵمانانیدا، شیرینی دەخورایەوەو ژن مارە دەبراو بە بووکی دەبراو دەگوێزرایەوە.
هەر ئەم کاریگەرییەی سەربەستی ئافرەت بوو بە چەکێکی کوشندە بە دەستی دوژمنانەوە بۆ ئەوەی گەلێک بەندو باوی نابەجێ بخەنەڕوو تا بەوەی بتوانن مەرامەکانیان بگاتە جێ. دەبینین هەر دەم هانی دەسەڵاتدارانیان داوە بەوەی کە دژیان بووەستن بە ڕێ لادەر لە ئایینو ئیسلامیان ناوزەد کردووەو هەر ئەوەبوو ئەو کۆڕەوە گەوریان کرد دژی دەسەڵاتداران لە کەرکوک.

ڕەوشت بریتیبووە لە کۆمەڵە ئامۆژگارییەک ئەبوو هەموو بێ جیاوازی پێڕەویی لێبکەنو هەر کەسێ پێڕەویی لێ نەکردایە یان بە پێچەوانەیەوە بجووڵایەتەوە پێیان ئەوت (بێ ڕەوشت) و بە گوێرەی بێ ڕەوشتییەکەی ئەبوو هەندێ پارەبدا یا بۆ ماوەیەک (تەجمید) بکرێ یا ئەرکێکی بەسەردا بدرێ.
کە نموونەی ئەو جۆرە ڕەوشتانە:—
دەستو زمان پاکیو دوورکەوتنەوە لە دزیو درۆزنیو بوورختانو دووزمانی، پاکو خاوێنیو پاراستنی لەش ساغی پێڕەویی فەرمانی ناو کۆمەڵو دەرنەچوون لە ڕیزی برایەتی وەک خۆیان ئەیان وت.

٨. کاکەیی – ئەهلی هەق – یارسان:
کاکەییەکانیش خاوەنی هەڵگری ئایینێکی کۆنی ناو کۆمەڵگەی کوردەوارین کە بەرەگی مێژوودا ڕۆچووەتە خوارەوەو پاشماوەی ئەو ئایینانەن کە لەپێش ئیسلام لە کوردستان برەوی هەبوو هەر بۆیە دابونەریتو ڕێوڕەسمی سرووتە ئایینییەکانو بۆنە دینییەکانیان گواهی ئەو ڕاستیەن کە تێک هەڵکێشی پاشماوەیەکی زۆر قووڵی شارستانی کوردستانن.
کاکەییو ئەهلی هەقو یارسان هەریەکەیان کۆمەڵێک ناون کە ئاماژە بەو ئایینە کۆنە دەکەنو هەریەکەیان هێمای قۆناغێکە کە ناوەکەی بە سەردا سەپێنراوەو لەگەڵ بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلامیش کەوتووەتە ژێر کاریگەری ئەو ئایینەو گەلێک دابونەریتو شارستانی ئایینی لەدەستداوە کاکەیی وەکو ئایینێک بەگەلێک ناوچەی کوردستاندا بڵاوبووەتەوەو ناوچەکانی مەندەلیو خانەقینو هەڵەبجەو سنەو کرماشانو قەسری شیرین، تەوێڵەو بیارەو هەورامانو موسڵو کەرکوک بەشێکن لەو ناوچانەی کاکەیی بەشێوەیەکی بەرچاو تیایاندا بڵاوبوونەتەوە کەرکوک یەکێکە لەو ناوچانەی کە شوێنێکی بەرچاوی بڵاوبوونەوەی کاکەییەکانەو خورماتوو و داقوقو ناوشاری کەرکوک شوێنێکی بەر چاوی بڵاوبوونەوەی کاکەین، دابونەریتی کاکەییەکانی کەرکوک هەڵگری دابونەریتێکی ڕەسەنی کاکەییو لەگەڵ ئایینەکانی تری نێو کەرکوک جۆرە هاوبەشیو تێکەڵ بوونێکی سرووتە ئایینییەکانی تێدا بەرچاو دەکەوێت کە هەڵگری ماوەیەکی دوورو درێژی پێکەوە ژیانییەکترییە، هەر لەکەرکوکداو لەدەورووبەری گەلێک تزارگەو مەرقەدی پیرۆزی کاکەیی هەیە کە نموونەیان (ئیمام ئەحمەدە) لەکەرکوک کە کاکەییەکان لە بۆنەو مەراسیمەکانیاندا زیارەتی دەکەنو بە شوێنێکی پیرۆزی کاکەیی دادەنرێت. گەلێک شوێنی تریان هەیە لەناوچەکانی داقوقو خورماتوو و کفری کە هەڵگری دابونەریتی کاکەییەکانن.
"ئیسحاق سوڵتان (١٣١٦ – ١٣٩٤) کوری شێخ عیسای کوری بابا عەلی هەمەدانییە پیاو چاکو دامەزرێنەری ڕێبازی (ئەهلی هەق – هەقە کاکەیی)یە، کە ڕێبازێکی سۆفیگەرییە لە بنەماڵەیەکی ئایین پەروەری ناسراوی کورد، لەبەرزنجە لەدایک بووە. خوێندنو پێگەیشتنی هەر لە بەرزنجە بووە. دواجار لەجێگای باوکی دانشیتووەو دەستی کردووە

بە ئیرشاد، دوای ئەوە چووەتە دێی (پردێوەر)ی ناوچەی هەورامان و دەستی کردووە بەدامەزراندنی ڕێبازەکەی کە ڕێبازی (هەقە - کاکەیی)یە ئیتر ژیانی بە ئیرشادو شێخایەتی و بلاوکردنەوەی ڕێبازەکەی بردووەتە سەر، خەڵکی ناوچەکەش لەبەر گەورەیی و ڕێز لێگرتنی پایەو مەقامی ئایینی و ناز ناوی (سوڵتان، مەولا، شا - کاکە)یان بە بەردابڕیوە، وەك (سوڵتان ئیسحاق - شا سەهاك) حەوت کوڕی بووە، هەموویان بوونە پیری تەریقەت و بەرامبەر بە ناوبانگی کاکەیی ناسراون.

* دابونەریتی ئایینی کاکەییەکانی کەرکوك:

١. دنیاو کۆمەڵگەیەکی داخراو:
کاکەییەکانی کەرکوك لەبەر ئەوەی لەژینگەیەکی تایبەتی دەژین بۆیە دەبینین کاریگەرییە مێژوویەکان و سیاسەتی حکومەتە یەك لەدوایەکەکانی بەسەرەوە دیارەو کۆمەڵگە ئایینییەکەیانی بەرەو داخران و ئەمو مزاوی بردووەو وایکردووە کە تێکەڵ بوونیان لەگەڵ دەورووبەریاندا زۆر سنووردارەو لەچوار چێوەی دابوونەریتی ئایینی خۆیان خول دەخواتەوە کە ئەمە لەلایەکەوە باشی دابونەریتی و ئایینەکەی پاراستووە، لەلایەکی ترەوە بە خراپ کەرتووەتەوە کە کۆمەڵگەکەیانی لەسەر بنەما ئایینیەکەیان دابەش کردووە کە دەرچوون لێی زۆر بەزەحمەت دەکەوێتەوەو لادان لێی چینەکانی نێو کۆمەڵەکەیان بەرەو داڕووخان دەبات، بۆیە زۆربەی کاکەییەکان پابەندی ڕێنوماییە ئایینییەکانی کۆمەڵگەکەیانن.

٢. سەر ڕاستی و دڕۆنەکردن:
ئەوەی لە کاکەییەکانی کەرکوك دەبینرێت سەر ڕاستی و درۆنەکردن لە ژیانی ڕۆژانەیان، هەڵسوکەوتیان لەگەڵ چین و توێژەکانی شارەکە کە لە چوارچێوەیەکی ئایینی و برایەتی و پێکەوە ژیان خول دەخوات، بۆیە دەبینین ڕێنومایەکانیان ڕەنگدانەوەی ڕەوشتی ڕۆژانەیانن.

٣. پاراستنی زمانی ماچۆیی:
تاکو ئێستاکە کاکەییەکان خاوەنی کەلەپورێکی دەوڵەمەندی زمانی ماچۆیین و لەماڵ و جێگا تایبەتی و گشتییەکانیان قسەی پێدەکەن و هەر ئەم پاراستنی زمانە وایکردووە کە کەلەپورێکی گەورەی ناوچەکە بپارێزێت و تاکو ئێستاکە ئەو شارستانییە پاشماوەکانی زۆر بەڕوونی لە کەلەپوری کەرکوکدا دیارەو بەرچاو دەکەوێت.

٤. هێشتنەوەی سمێڵ:
ئەوەی کە کاکەیی و کاکەییەکانی کەرکوکی پێ دەناسرێتەوە، هێشتنەوەی سمێڵ و پیرۆزی لای ئایینەکەیان و بایەخ دان و بەگرنگی وەرگرتن لەلایانەوە.

٥. ئاهەنگ و بۆنەو سرووتی تایبەتی:
تاکو ئێستا کاکەییەکان بایەخ بە ئاهەنگە ئایینی و سرووتەکانیان دەدەن و لە گەلێك بۆنەدا کەرەستەی مۆسیقی بەکار دەهێنن وەکو دەف و ساز.
هەر ئەم ئاهەنگ و بۆنانە پاراستنێکی ئایینی گەورەیان دروست کردووەو بایەخی خۆی هەیە لەبەردەرامبی شاراوەیی ئایینەکەو تەنها لایەنگرانی سەر بە ئایینەکە دەرکی پێ دەکەن.

٦. یاریبووکردن و یارمەتی یەکتری:
کاکەییەکانی کەرکوك لە نێو خۆیاندا یاریبوو کۆمەکی یەکتری دەکەن لە شایی و ئاهەنگ و لەپرسەو لێ قەوماندا و دەستییەکتری دەگرن و ئایەڵێ هەژاریان تێدا دەربکەوێت.

* سەرچاوەکان:-

- گۆڤاری (کاروان)، ژمارە (١٣)ی تشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٨٣، لاپەڕە (١٣٥)، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی:- (من مواقع الاثرية في كوردستان بەردە بەلکە)، لە نووسینی (کەمال نوری مەعروف).
- گۆڤاری (کاروان)، ژمارە (١٦)ی تشرینی دووەمی ساڵی دووەم ١٩٨٣، لاپەڕە (١٤٧)، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی:- (من مواقع الاثرية في كوردستان كەريم شايەر)، لە نووسینی (کەمال نوری مەعروف).
- (مقدمة في تاريخ الحضارات القديمة، الوجيز في تاريخ حضارة وادي الرافدين)، بەشییەکەم، تاها باقر، بڵاوکراوەکانی (دار البيان)، چاپییەکەم، ساڵی ١٩٧٣ چاپخانەی (الحوادث)، بەغدا. لاپەڕەی (١٩٩).
- (حضارة العراق)، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (١٤٥ تا ١٤٦).
- گۆڤاری (ڕۆشنبیری نوێ)، ژمارە (٥٥ و ٥٦)، لاپەڕە (٣٦)، لێکۆڵینەوەیەکە بەناونیشانی (یەکەمین لانکەی مرۆڤایەتی) لەنووسینی (ڕەزا شوان).
- (حضارة العراق)، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (١٤٧).
- (ئایین و باوەڕ لە کوردستاندا)، کەریم زەند، چاپخانەی سلێمانی، ١٩٧١.
- (ئینسایکلۆپیدیای گشتی)، یاسین سابیر ساڵح، سلێمانی، ٢٠٠٥.
- گۆڤاری (کەرکوک)، (بابیە و بابەکییە)، هاشم عاسی کاکەیی.
- گۆڤاری (الف باء)، ژمارەیەکی تایبەت بە مەندائی.
- (شوراتەکان)، موسلح جەلالی، دەزگاری ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی.
- (گەڕانەوەیەك بۆ سەرەتاکانی ئیسلام)، زەبیحوڵڵای مەنسوری، سلێمانی، ٢٠٠٤.
- لێکۆڵینەوەیەکی زمانەوانی دەربارەی مێژووی وڵاتی کوردەواری، د. جەمال ڕەشید، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، بەغدا، ١٩٨٨.
- ئایین و باوەڕ لە کوردستاندا، گەریدە کەریم زەند،
- (ملامح من التأريخ القديم ليهود العراق)، د. ئەحمەد سوسە، (مركز الدراسات الفلسطينية)، زانکۆی بەغدا، چاپخانەی (اسعد)، بەغدا، چاپییەکەم، ١٩٧٨.
- (تأريخ العراق السياسي الحديث)، عەبدولڕەزاق ئەلحەسەنی، بەشی دووەم، چاپی حەوتەم.
- (تأريخ الوزارات العراقية)، عەبدولڕەزاق ئەلحەسەنی، بەشییەکەم.
- (اربيل في ادوارها التاريخية، دراسة تاريخية عامة لأربيل وانحائها منذ اقدم العصور حتى الحرب العالمية الاولى)، زوبێر بیلال ئیسماعیل، چاپخانەی (النعمان)، نەجەف، ١٩٧١.
- (دراسات كردية حول بلاد سوبارتو)، د. جەمال ڕەشید.
- (تأريخ الكنيسة السريانية الشرقية)، الأب البير ابونا، بەشییەکەم.
- (شهداء المشرق)، الأب البير أبونا، بەشییەکەم.
- (تاريخ ابرشية الموصل السريانية)، صليبا شەمعون، مطران الموصل وتوابعها لسريان الارثودوكسي، چاپخانەی (شفيق)، بەغدا، ١٩٨٤.
- (دليل الجمهورية العراقية).
- (جغرافية العراق الثانوية)، تاها هاشمی، چاپخانەی (السلام)، بەغدا.
- (المنجد، معجم مدرس للغة العربية)، لویس مەعلوف، چاپی دوانزەهوم، نیسان، ١٩٥١، چاپخانەی (الكاثوليكية)، بەیروت.
- (مجمع الكنائس الشرقية، توجية لتطبيق المبادئ الليترجية الواردة في (مجموعة قوانين الكنائس الشرقية)، منشورات اللجنة الأسقفية لوسائل الإعلام، جل الديب- لوبنان.
- (القاموس العلمي، عربي، كوردي)، بەشییەکەم، کەمال جەلال غەریب، چاپییەکەم، ١٩٧٤، چاپخانەی (کامران)، سلێمانی.
- (الفن في العراق القديم)، ئەنتوان مورتکارت، وەرگێڕانی: عیسا سلێمان، سەلیم تاها تکریتی، چاپخانەی (أديب بغداديه)، بەغداد، ١٩٧٥.
- (اثار بلاد الرافدين)، وەرگێڕانی: د. سامی سەعید ئەلئەحمەدی، (دار الرشيد للنشر)، ١٩٨٠.
- (كنيسة المشرق، الفجر الأصيل)، الأب دكتۆر یوسف حبی، بەغداد ١٩٨٩، چاپخانەی ئۆفسێتی (المشرق).
- (الكشاف الاثري في العراق)، د. قەحتان ڕەشید ساڵح.
- (حضارة العراق)، کۆمەڵێك مێژوونوس، بەرگی سێیەم.
- گۆڤاری (الثقافية)، ژمارە (٢٤٠)، زانکۆی ئوردن.
- گۆڤاری (بين النهرين)، ژمارە (٨٩- ٩٠)، ١٩٩٥.
- گۆڤاری (بين النهرين)، ژمارە (٩١- ٩٢)، ساڵی بیست و سێ، ساڵی ١٩٩٥.
- گۆڤاری (بين النهرين)، ژمارە (١٠٧- ١٠٨)، ساڵی بیست و حەوت، ساڵی ١٩٩٩.
- گۆڤاری (بين النهرين)، ژمارە (٥٣- ٥٤)، ١٩٨٦.
- گۆڤاری (بين النهرين)، ژمارە (١١١- ١١٢)، ساڵی بیست و هەشت، ساڵی ٢٠٠٠.
- (گۆڤاری بين النهرين)، ژمارە (١١٣- ١١٤)، ساڵی بیست و نۆ، ساڵی ٢٠٠١.
- گۆڤاری (بين النهرين)، ژمارە (٢٧)، ساڵی حەوتەم، ساڵی ١٩٧٩.
- گۆڤاری (الفكر المسيحي)، ژمارە (٢٤٦).
- گۆڤاری (الفكر المسيحي)، ژمارە (٣٥٩).
- گۆڤاری (الفكر المسيحي)، ژمارە (٢٤٧).
- گۆڤاری (الفكر المسيحي)، ژمارە (٣٦٠).
- گۆڤاری (الفكر المسيحي)، ژمارە (٢١٨- ٢١٩).
- گۆڤاری (الفكر المسيحي)، ژمارە (٢٢٠)، ساڵی بیست و دوو، ١٩٨٦.
- گۆڤاری (الفكر المسيحي)، ژمارە (٢١٦).
- گۆڤاری (الاخاء)، ژمارە (٧- ٨)، ١٩٨١.

- گۆڤاری (الاخاء)، ژمارە (٢- ٣)، ساڵی بیست و دوو، ١٩٨٢.
- گۆڤاری (الاخاء)، ژمارە (١٠)، ساڵی ١٩٨٣.
- گۆڤاری (الفنون)، ژمارە (٤٤)، ١٨ی حوزیران، ١٩٧٩.
- گۆڤاری (نجم المشرق)، ژمارە ٢٧، ساڵی حەوتەم، ٢٠٠١.
- گۆڤاری (سومر)، بەرگی یەکەم، جڵدی ٣٣، ١٩٧٧.
- گۆڤاری (سومر)، بەرگی یەکەم دووەم، جڵدی دوانزە، ١٩٥٦.
- گۆڤاری (پەیڤین)، ژمارە ١٠، ساڵی ٢٠٠٠.

*** كەركوك و ئایینی مانی:-**

د. كەیوان ئازاد ئەنوەر

*** مانی و پەیامەكەی لە كەركوك:**

(مانی) كێ بوو:

(مانی) كەسایەتییەكی ئایینی بوو لە سەرەتای سەدەی سێیەمی زایینی، كە بنەماكانی ئایین و فیكرێكی نوێی خستەڕوو. ئەو سەرباری ئەوەی ململانێی لەگەڵ ئایدیۆلۆجیای ئیمپراتۆریەتی ساسانییدا كرد، كە (زەردەشتی) بوو، ململانێشی لەگەڵ ئایدیۆلۆجیای ئیمپراتۆریەتی بیزەنتی كرد، كە (مەسیحی) بوو. (مانی كوڕی پاتك كوڕی ئابراسام)، یەكێك بوو لە ئەندامانی بنەماڵەی ئەشكانی[1]. باوكی مانی (پاتك-patic) یەكێك بوو لە میرەكانی دەوڵەتی (ئەرساسید)ی هەرێمی ئەرمەنستان[2].

(مانی) لە گوندی (مەردینۆ)ی كەناری چەپی ڕووباری دیجلە لەدایكبووە[3]. لەو گوندەشەوە سەرەتاكانی تەمەنی بەسەربرد.

سەبارەت بە ساڵی لە دایكبوونیشی بیروڕای جیاواز هەیە، بەڵام بە زۆرێك لە تۆمارە مێژوویەكان ئەو مێژووە بۆ (١٤)ی نیسانی ساڵی (٢١٦)ی زایینی دەگێڕنەوە[4]. ئەو جگە لەوەی لە نێو خێزانێكی سەر بە بنەماڵەی ئەشكانی فەرمانڕەوا و لە نێو كۆمەڵێكی ئایینی دا لەدایكبوو، لەگەڵ چەندین كۆمەڵی جیاوازی وەك (جوو، زەردەشتی، مەسیحی، بەرگ سپییەكان) و دەیان كۆمەڵی تردا دریژەی بە ژیاندا. هەریەك لەو كۆمەڵانەش خاوەنی كتێب و بنەما و یاسا و داب و نەریتی تایبەت بە خۆیان بوون. هەموو ئەوانەش كاریگەری تایبەتیان لەسەر پەروەردە بوون و فیكری مانی دروستكردو ئاسۆی بیریان فراوانكردو هانیان دا ئایینەكانی سەردەمی خۆی بخوێنێتەوە[5].

سەرەتاكانی تەمەنیشی و تا شەش ساڵی (٢١٦-٢٢٢ز) لە گوندی (مەردینۆ) بەسەر برد. هەر لەو گوندەو لەگەڵ باوكیدا تێكەڵاو بە كۆمەڵی بەرگ سپییەكان بوو. ئەو كۆمەڵەی كاریگەرییان لە سەر باوكی دروستكرد. لە تەمەنی شەش ساڵیشەوە، تا ئەو كاتەی یەكەم سروشی وەرگرت (٢٢٢-٢٢٩ز) لە نێو كۆمەڵی (دیسانی)دا بووە و لە نێو ئەو كۆمەڵەدا ژیا[6]. ئەوەش دوای كۆچكردنی خێزانەكەی بۆ ناوچە دەشتاییەكانی (میسان و بەتایح) و نیشتەجێبوونیان لە گوندێكی نزیك (میسان)[7]. لەوێش شارەزای ئەو كۆمەڵە و بیروباوەڕەكانیان بوو، كاریگەرییان لەسەر دروستكرد. لەوماوەیەدا سەردانی شاری (بابل)ی كرد ئەو شارەی یەكێك بوو لە مەڵبەندە گرنگەكانی زانست و زانیاریی جیهانی كۆن[8]. ئەمەو سەردانی ناوچەكانی كوردستان و ئەرمەنستانی كرد[9].

دوای ئەوەشی (ئەردەشێری كوڕی پاپەكان) ئیمپراتۆریەتی ساسانی دامەزراند، بە هۆی بەرەسمی ناسینی ئایینی زەردەشتییەوە دەسەڵاتی تەواوی بە موغەكان داو داوای لێكردن هەوڵی بڵاوكردنەوەو بەڕێوەبردنی كاروباری ئایینی خەڵكی بدەن[10].

(مانی كوڕی پاتك)یش لە ماوەی (سێ) ساڵی یەكەمی دەسەڵاتی ئەردەشێردا (٢٢٦-٢٢٩ز) بۆ ئەوەی وەك ئەندامێكی بنەماڵەی پێشوو نەكەوێتە بەر دەست ساسانییەكان و نەناسرێتەوە، خۆی لە ناو كۆمەڵی بەرگ سپییەكاندا شاردەوە[11]. كاتێكیش گەورە بوو، بۆ زیادكردنی زانیارییەكانی و دووركەوتنەوە لە بەرپرسانی ساسانی گەشتێكی بۆ ئەرمەنستان دەستپێكرد. لەو گەشتەشیدا بە شارەكانی (كرخا-كەركوك) و (ئەربیلا-هەولێر)دا تێپەڕی[12].

لە سەردانی شاری (كرخا-كەركوك)یشدا چەند ڕۆژێك مایەوەو هەوڵی پەیداكردنی پەیڕەوانی بۆ پەیامەكەیدا، بەڵام سەرچاوەكان باس لە شێوازی سەردانەكەی و ماوەی مانەوەی و سەركەوتنی لە گەشتەكەیدا نەكردووە. دوای مردنی ئەردەشێر لە كۆتایی ساڵی (٢٤١ز)[13]، شاپووری كوڕی، كە بە (شاپووری یەكەم) ناسرا بوو، بووە دووەمین ئیمپراتۆری ساسانی. كاتێكیش (مانی) هەواڵی مردنی (ئەردەشێر)ی بیست، كۆتایی بە گەشتەكەی هێناو بۆ نێو سنووری ئیمپراتۆریەتی ساسانی گەڕایەوە[14]. لەو گەڕانەوەشیدا توانی بگاتە كۆشكی شاهانەو بە دیداری شاپوور بگات. ئەو چاوپێكەوتنەش ڕۆژی (چوارشەممە) یەكەم ڕۆژی مانگی (نەورۆز) بەرامبەر بە (٢١)ی ئاداری ساڵی (٢٤٢ز) لە شاری (بلابات)، لە هەرێمی خوزستان بەڕێوە چوو[15].

ئیمپراتۆری ساسانیش لەو مەراسیمە گەورەیەدا پێشوازی لێكرد[16]. دیدارەكەش سەركەوتنی گەورەی بەدەست هێنا. سەرەتا قەناعەتی بە شاپوور كردو باوەڕی پێهێنا[17]. دواتر قەناعەتی بە ژمارەیەك سەركردەی ساسانی هێنا[18]. لەگەڵ ئەوانەشدا لە سەرتاسەری ئیمپراتۆرەكەیدا ڕێگای بڵاوكردنەوەی پەیامەكەی پێدا[19]. یەكێكیش لەو ناوچانە شاری كەركوك بوو. لە بەرامبەر ئەو ئازادییەشدا بواری پێدرا لە تەیسەفون و شارە گەورەكانی ژێر دەسەڵاتیدا پەرەستگایان بۆ دروستبكات. دوای (دە) ساڵ لە باوەڕهێنانی ئیمپراتۆریەتی ساسانی بەو ئایینە لە ساڵی (٢٥٢ز) لێی هەڵگەڕایەوە[20]. (مانی)ش لەژێر فشارێكی سەختدا بە ناچاری ئیمپراتۆریەتی ساسانی بەجێهێشت[21].

سەرەتاش بەرەو سنوورەكانی باكووری خۆرهەڵاتی ئەو دەسەڵاتە ڕۆیشت و یەكێك لەو شارانەشی سەردانی كرد شاری (كرخا) بوو[22]. دراجار لە سەردەمی (بارامییەكەم) چوارەمین ئیمپراتۆری ساسانی[23] فرمانی دەستگیركردنی (مانی)و كوشتنیدا[24]. ئەوە بوو لە دەستگیركردن و دواتر دادگایكردنی لەنێوان ڕۆژانی (٣١)ی كانوونی دووهەم تا (٢٦)ی شوباتی ساڵی (٢٧٧ز) زیندانیكراو لە پێش نیوەڕۆی ڕۆژی دووشەممەدا لەژێر ئەشكەنجەدا كۆچی دوایی كرد[25]. ئەوەش دوای ئەوەی پێستەكەیان گووری و جەستەكەیان پارچەپارچە كردو كەللە سەرەكەیان بە دەروازەی شاری جوندیشاپوورەوە هەڵواسی[26]. دواتر پەیڕەوانی پارچە سووتاوەكانی جەستەكەیان و خۆڵە مێشەكەیان كۆكردەوەو لە شاری (تەیسەفون) بە خاكیان

سپارد[٢٧]. بەو شێوازە کۆتایی بە تەمەنی ئەو رابەرە ئایینیە هات، کە لە ماوەی (شەست و یەک) ساڵ تەمەنی و نزیکەی (سی و شەش) ساڵ بانگەوازی پەیامبەرایەتیدا ململانێی سەردەمو ئایین و بیروباوەڕەکانی کرد.

مانی لە کەرکەوک: ئایینی مانی بە شێوازێکی خێراو بەربڵاو بە کوردستاندا بڵاوبوویەوە، یەکێکیش لەو شارانەی کوردستانیش لەو کاتەدا شاری (کەرکوك) بوو. ئەوەش بەم بەڵگانە:

یەکەم: نزیکی مەڵبەندی ئایینەکە، کە شاری بابل و دەوروبەری بوو لە ناوچە کورد نشینەکان و لەوانەش (کەرکوك).

دووەم: پشتیوانیکردنی (شاپووری یەکەمی) دووەمین دەسەڵاتداری ساسانی لە (مانی) پەیامبەری (مانیزم) و باوەڕ هێنانی و ئاسانکاری بۆ هەرچی زووتری بڵاوبوونەوەی بەسەرتاسەری ئیمپراتۆریەتەکەدا[٢٨]، هۆکارێکی گەورەی گەیاندنی بوو بە کوردستان، چونکە بەشێکی گەورەی ناوچەکانی باکوورو خۆرهەڵات و باشووری لەژێر دەسەڵاتی ئەو فەرمانڕەوا ساسانییەدا بوو[٢٩].

سێیەم: گەشتە سەرکەوتووەکانی (مانی) و خوێندکارەکانی بۆ ناوچە کوردنشینەکان بە مەبەستی بڵاوکردنەوەو پەیداکردنی پەیرەوان بۆی، ڕۆڵی خۆی لەو بوارەدا بینی. لەم بوارەدا سەرەڕای گەشتەکانی خۆی، خوێندکارەکانیشی بۆ ناوچەکانی (ئەدیابێنی و کرخاو شام و خۆراسان) ڕاسپارد، کە ئەوەش ڕۆڵیان لە بڵاوبوونەوەی مانیزم لە کوردستاندا بینی.

چوارەم: ئایینی ڕەسمی زۆربەی ناوچەکانی کوردستان زەردەشتی بوو. ئەویش لەبەر سەختی و قورسی بنەماو ئەرکە ئایینییەکانی و کردەوە خراپەکانی موغەکان لەگەڵ خەڵکیدا ئایینی زەردەشتییان لە بەرچاوو لە دڵ و دەروونی کۆمەڵانی خەڵکیدا ناشیرین کردبوو، بۆیە بەشێکی ناوچە کوردنشینەکان بۆ هەلێك دەگەڕان واز لەو ئایینە بهێنن و ڕوویکەنە بیروباوەڕێکی تر. لەم بوارەدا مانیزم بە هۆی بوونی پەیامبەرەکەی و خوێندکارانی و پشتیوانی سیاسی ساسانییەکان بۆی شیاوترین بیروباوەڕی بێ کێشەی سەردەمەکە بوو.

پێنجەم: بانگەشەکانی (مانی) لە ناوچە کوردنشینەکان بەوەی پەیامەکەی ڕاستترین و پاکترین بیروباوەڕەکانی بەر لە خۆی و سەردەمەکەی بوو[٣٠]. کاریگەری خۆی لە باوەڕی کۆمەڵ کوردەواریدا دروستکردو زیاتر باوەڕ پێهێنانیان بۆی کردە واقیع.

شەشەم: نزیکی بنەماو ئەرکەکانی مانیزم لەو ئایین و بیروباوەڕانەی پێشتر لە کوردستاندا بڵاو بووبوونەوە، یارمەتی بڵاوبوونەوەی ئەم ئایینەی دا[٣١].

لەم بوارەدا (میهردادی ئیزدی)ش ڕای وایە ئایینی مانی دوای ئایینەکانی زەردەشتی و جوو بەر لە مەسیحییەت لە کوردستاندا بڵاوبووەتەوەو کاریگەری لەسەر کۆمەڵگەی کوردی دروستکردووە، یەکێك لەو ناوچانەش کەرکوك بووە[٣٢].

لە ڕووی ئەو ڕاستییە مێژووییانەوە دەگەینە ئەوەی، کە ئەم ئایینە لە سەرەتاکانی دەرکەوتنی گەیشتووەتە ناوچە کوردنشینەکان و کاری لە کۆمەڵگەی کوردی کردووە. ئەوەش بۆ سەرەتای ساڵی (٢٤١ز) دەگەڕێتەوە، کە (مانی) دوای وەرگرتنی دووەمین سرووش دەستی دایە بانگەوازەکەی. زۆریش پێدەچێت سەرەتای بڵاوبوونەوەی لە مەڵبەندە کوردنشینەکاندا بۆ ناوچەکانی (پارس و خوزستان و پاشان لوڕستان و شارەزوورو کرخاو ئێربل و جزیرەو نوسیبین) بگەڕێتەوە. ئەوەش دوای ئەوەی مانی لە ساڵی (٢٤١ز) ی کۆتایی بە گەشتەکەی هێناو لە ڕێگای دەریاوە بۆ نێو سنووری ئیمپراتۆریەتی ساسانی گەڕایەوە. بە پیادەش بە مەبەستی پەیداکردنی پەیرەوانی نوێ بۆ ئایینەکەی بە ناوچەکانی پارس و خوزستان و میساندا تێپەڕی[٣٣]. بەو ناوچانەی چەندین مەڵبەندی کوردنشینی تێدا بوو[٣٤]. لەو گەشتەیی و لە گەڕانەوەی دا چەندین کەسایەتی و خەڵکانی ئەو ناوچانە باوەڕیان پێهێنا[٣٥]. زۆریش پێدەچێت کوردەکانی ئەو مەڵبەندانە (مانی)یان بینیبێت و بە ئایینەکە ئاشنا بووبن و هەندێکیان باوەڕیشیان پێهێنابێت.

بڵاوبوونەوەی ئەم ئایینە چەند ناوچەیەکی کوردستانی گرتەوە. (مانی) لە گەشتەکەیداو لە بەهارو هاوینی ساڵی (٢٤٢ز) سەردانی چەندین گوندو شاری کوردنشینی کرد. لەوانە سەردانی (هەولێر)ی کردو (سێ) ڕۆژ لێی مایەوە[٣٦]. ئاسایی دەبێت لەو گەشتەیدا لە (بابل)ەوە بۆ (هەولێر) بە (کەرکوك)دا تێپەڕ بووبێت و پەیرەوانی بۆ خۆی دروستکردبێت. هەر لەو سەردانەدا چووە شارەکانی (ڕوهاو نوسەیبین) و باوەڕی بەشێکی دانیشتووانەکانی بە دەست هێنا[٣٧]. چەندین نامەی بۆ خوێندکارو پەیرەوانیشی لەوشارانە نووسی و بە درێژایی تەمەنی چاودێریکردن[٣٨]. ئەمەو زۆر پێدەچێت بازرگان و پیشەوەرو ڕۆشنبیرانی شارەکانی (کەرکوك و هەولێرو ڕوهاو نوسیبین و هەمەدان و کەنگاوەرو حولوان) لە پێشەنگی یەکەمین باوەڕهێنەرانی مانیزم بووبن و پشتیوانیان لێکردبێت.

کاتێکیش لە ساڵی (٢٥٢ز) لەلایەن شاپوورەوە لە (مانی) دراو ئایینەکەی قەدەغە کرا[٣٩]. ناوچە کوردنشینەکان و لەوانەش (کەرکوك) بوونە یەکەمین وێستگەی داڵدەدانی (مانی) و دەربازکردنی بوون لە دەست بەرپرسانی ساسانی[٤٠]. لە لایەکی ترەوە ئەو فشارو چاودێریکردن و ڕاوەدونانە مانییەکانی کوردستانیشی گرتەوە، بۆیە بڵاوبوونەوەی ئایینەکە دوای ساڵی (٢٥٢ز) لەو شارە سنووردار کراو باوەڕهێنان پێی بە قۆناغی نهێنیدا تێپەڕی، بۆیە لەو سەردەمە بەدواوە جگە لە سەردەمی (هورمزی یەکەم ٢٧٢-٢٧٤ز) نەبێت، کە ئازادی بڵاوبوونەوەی ئەو پەیامەی دا فشارێکی توند کەوتەسەر باوەڕدارەکانی.

*** پەراوێزو سەرچاوەکان:**

١. بڕوانە:
- ابو الفرج محمد بن ابي يعقوب ابن النديم، (الفهرست)، الطبعة الأولى، كتێبخانة الخياط-بيروت، لبنان، ١٩٦٤م، الصفحة ٣٢٧.
- عبد الحسين زرين كوب، (تاريخ مردم ايران- ايران قبل از إسلام- كشمكش باقدرتها)، ضاث اول، مؤسسه انتشارات امير كبير- چاپخانه سپهر، تهران، ايران، ١٣٧٤هـ.ش، ٤٣٤/١.

٢. گۆڤاری (لالش)، ژمارە (٤)، چاپخانەی ڕۆشنبیری- هەولێر، هەرێمی کوردستانی عێراق، ١٩٩٤، لاپەڕە ٩، امیل: س.پ، ل١٣- ١٤، لێکۆڵینەوەیەکە بە ناونیشانی: (ئۆلاماتی-Manichaeism، ڕێنگەهاوی یانێرانی)، پۆلێك پسپۆر، وەرگێرانی: د. دەروێش شەرۆ.

٣. بڕوانە:
- ابي الريحان محمد بن احمد البيروني، (الآثار الباقية عن القرون الخالية)، اعتني بنشره: ادوارد سخاو، الطبعة الأولى، طبعة ليبزك، هولندا، ١٩٢٣م، الصفحة ٢٠٨.
- د. جهانگير اوشيدري، دانشنامه مەزديسنا-واژەنامه توچيحى ايين زرتشت، چاپ اول، چاپخانەی سعدي-تهران، ايران، ١٣٧٧هـ.ش، لاپەڕە ٤٢٣.

٤. اوشيدري: هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٤٢١.

٥. ارثر كريستنسن، (ايران في عهد الساسانيين)، ترجمة: يحيى الخشاب، مراجعة: عبدالوهاب عزام ، الطبعة الأولى، مطبعة لجنة التاليف والترجمة والنشر- القاهرة، مصر، ١٩٥٧م، الصفحة ١٧١.

٦. د. محەمەد جواد مشوكور، (خلاصه اديان در تاريخ دينهاى بزرگ)، چاپ ششم، انتشارات شرق، چاپخانه نادر- تهران، ايران، ١٣٧٧هـ.ش، لاپەڕە (٢٣٢-٢٣٦).

٧. بڕوانە:
- ابن النديم، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٣٢٨.
- كريستنسن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ١٧١.
- پۆلێك پسپۆر، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٩.

٨. بڕاونە:
- عباس قدياني، (تاريخ اديان ومذاهب در ايران)، چاپ اول، انتشارات انيس-تهران، ايران، ١٣٧٤هـ.ش، لاپەڕە ١٧٤.
- مشوكور، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٢٣٧.

٩. احمد بن ابي يعقوب، (تاريخ اليعقوبي)، الطبعة الأولى، مطبعة الغري-النجف، العراق، ١٣٥٨هـ، ١٢٩/١.

١٠. بڕوانە:
- ابو الحسن علي بن الحسين المسعودي، (مروج الذهب والمعادن الجوهر)، تحقيق: محى الدين عبدالحميد، الطبعة الاولى، دار الكتب العلمية-بيروت، لبنان، ١٩٩٧م، ٢٣٠/١.
- كريستنسن: هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٥٦.

١١. بڕوانە:
- ابن النديم، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٣٢٨.
- كريستنسن: هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ١٧٠.

١٢. ويدن گرن، (مانى وتعليمات او)، ترجمه: نزهت صفاى اصفهانى، چاپ اول، چاپ نوبهار-تهران، ايران، ١٣٧٧هـ.ش، لاپەڕە ٣٦.

١٣. بڕوانە:
- ابو الفداء، (الاخبار القويمة عن الحوادث القديمة)، الطبعة الأولى، مطبعة محەمەد مطبعة-القاهرة، مصر، ١٩١٩م، لاپەڕە ١٧٣.
- كريستنسن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ١٦٩.

١٤. كريستنسن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ١٧١.

١٥. بڕوانە:
- كريستنسن: هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ١٧١- ١٧٢.
- ن. و. پيكولوسكايا و ديگران: ايران از دوران باستان تاپايان سده هجدهم، ترجمه: كريم كشاورز، چاپ پنجم، انتشارات پيام، چاپخانه مروى- تهران، ١٣٦٣هـ.ش، لاپەڕە ٧٢.

١٦. بڕوانە:
- كريستنسن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ١٧١.
- ڕشید عەبدولڕەحمان، (مێژووی زاگرۆس)، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری- هەولێر، هەرێمی کوردستانی عێراق، ٢٠٠١ز، لاپەڕە ٣٣٥.

١٧. ابي العباس احمد بن يوسف بن احمد الدمشقي القرماني، (اخبار الدول وآثار الاول في التاريخ)، الطبعة الأولى، طبعة عالم الكتب- بيروت، لبنان، بلا، الصفحة ٣٥٤.

١٨. بارتدر، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ١٥٠.

١٩. بڕوانە:
- ابن النديم، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٣٢٨.
- ول ديورانت، (قصة الحضارة)، الطبعة الأولى، دار الفكر- بيروت، لبنان، ١٩٨٨م، ٢٨٧/٤.

٢٠. بڕوانە:
- اليعقوبي، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ١٣٠/١.
- غلامرضا انصاف ثور، (تاريخ زندگى اقتصادى روستائيان و طبقات اجتماعيات ايران از دوران ماقبل تاريخ تا پايان ساسانيان)، چاپ اول، تهران، ايران، د.ج، الصفحه ٣٧٠.

٢١. بڕوانە:
- اليعقوبي، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ١٣٠/١.
- اوشيدري، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٤٢٣.

٢٢. بڕوانە:
- كريستنسن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٢١٥.
- اوشيدري، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٤٢٢.

٢٣. مرچا اليادە: ايين گنوسى ومانوى، ترجمه: ابو القاسم اسماعيل پور، چاپ اول، تهران، ايران، ١٣٧٣هـ.ش، الصفحه ٣٧٠.

٢٤. بڕوانە:
- اليعقوبي، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ١٣٠/١.
- البيروني، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٢٠٨.
- زرين كوب، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ٤٧٣/١.

٢٥. بڕوانە:
- قدیانی، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ١٧٥.
- ویدن گرن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٥٩.
- رشید عەبدولرەحمان، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٣٣٦.

٢٦. بڕوانە:
- الیعقوبی، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ١٣٠/١.
- الطبري، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ٤٨٦/١.
- زرین کوب، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ٤٧٣/١.

٢٧. ویدن گرن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٥٩-٦٠.

٢٨. بڕوانە:
- الیعقوبی، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ١/ ١٢٩.
- القرماني، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٣٥٤.
- کریستنسن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ١٦٩-١٧٠.
- پیکولوسکایا و دیگران، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٨٥.
- زرین کوبن هەمان سەرچاوەی پێشوو، ٤٢٣/١.

٢٩. بڕوانە:
- محەمەد امین زکی، (کوردو کوردستان)، چاپی یەکەم، چاپخانەی دار السلام-بەغداد، عێراق، ١٩٣١ز، ١١٦/١-١١٧.
- د. جمال رشید احمدو د.فوزی رشید، (تاریخ الکرد القدیم)، الطبعة الأولى، مطابع دار الحکمة-اربیل، العراق، ١٩٩٠م، الصفحة ١٢٢.

٣٠. بڕوانە:
- کریستنسن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ١٨٠.
- ویدن گرن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٤٢.

٣١. بڕوانە:
- د. رەشاد میران، (رەوشی ئاینیی و نەتەوەیی لە کوردستاندا)، چاپی دووەم، بڵاوکراوەکانی کتێبی سەنتەری برایەتی- ژمارە (٧)، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی حکومەتی هەرێمی کوردستان-هەولێر، هەرێمی کوردستانی عێراق، ٢٠٠٠ز، لاپەڕە ١٠.

32. Mehrdad ،R.Izady: (THE KURDS: ACONISE HAND BOOK) Taylor & Francis International Publishes ،Washington ،U.S.A، 1992A.C, P131.

٣٣. بڕوانە:
- مهرداد بهار، (ادیان اسیایی)، چاپ اول، انتشارات چشمه، چاپخانه مهدي، تهران، ایران، ١٣٥٧ هـ.ش ، الصفحه ٨٢.
- حبیب الله تابانی، (وحدت قومی کردو ماد-منشا نژاد-تاریخ تمدن کردستان)، چاپ اول، نشره گستره، تهران، ایران، ١٣٨٠هـ.ش، لاپەڕە ٢٣٨-٢٣٩.

٣٤. بڕوانە:
- أبي اسحاق ابراهیم بن محمد الفارسي الاصطخري، (المسالك والممالك)، تحقیق: د.محەمەد جابر عبدالعال الحیني، مراجعة: محەمەد شفیق غربال، الطبعة الأولى، طبعة وزارة الثقافة والأرشاد القومي-الأدارة العامة للثقافة، القاهرة، الجمهورية العربية المتحدة، ١٩٦١م، الصفحة (٦١-٦٥، ٧٠-٧٢).
- محەمەد امین زکی، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ١١٤/١-١١٦.

٣٥. بڕوانە:
- ابن الندیم، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٢٥.
- بهار، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٨٢.
- ویدن گرن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٤٤-٤٥.

٣٦. ویدن گرن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٥٠.

٣٧. بڕوانە:
- ویدن گرن، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٥٠.
- تابانی، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٣٤٧.

٣٨. بڕوانە:
- زرین کوب، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ٤٣٩/١.
- د. تقي الدباغ، (الفکر الدیني القدیم)، الطبعة الأولى، دار الشؤون الثقافیة العامة- بغداد، العراق، ١٩٩٢م، الصفحة ٢٠٢.

٣٩. بڕوانە:
- الیعقوبی، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ١٢٩/١.
- غلام رضا انصاف پور: تاریخ زندگی اقتصادی روستائیان وطبقات اجتماعی ایران از دوران باستان تاپایان ساسانیان، چاپ اول، تهران، ایران، د.چ، لاپەڕە ٢٧٠.

٤٠. بڕوانە:
- رحیم رئیس نیا، (اذربایجان در سیر تاریخ)، چاپ اول، تهران، ایران، د.چ، ٨١٧/٢.
- تابانی، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٣٤٥

*** جولەکەکانی عێراق:-**

د. کازم حەبیب

دەربارەی بوونی جولەکەکان لە عێراق، بەسێ قۆناغدا هەنگاوی ناوە لە بوونی ژیان و شارستانییان لە عێراقدا. لە قۆناغییەکەمدا کە کۆنترین مارەیە لە کوردستاندا بۆ کاتی سەردەمی ئاشوورییەکان دەگەڕێتەوە کە وەکو بەندی بەدیلیشاو هێناریانن بۆ وڵاتی (ئاشوور) ئەویش لە سەردەمی:- شەلمانسەری سێیەم (٨٥٩- ٨٢٤)ی پێش زایینی، تەجلات بلاشەری سێیەم (٧٤٦- ٧٢٦)ی پێش زایینی، شەلمانسەری پێنجەم (٧٢٧- ٧٢٢)ی پێش زایینی، سەرجۆنی دووەم (٧٢٢- ٧٠٥)ی پێش زایینی، سەنحاریب (٧٠٥- ٦٨١)ی پێش زایینی، ئەسەرحەدون (٦٨٠- ٦٦٩) ی پێش زایینی لە قۆناغی دووەمدا کلدانییەکان هێرشیان کردووەتە سەر ناوچەکانیان و تالانیان کردووە.

لە قۆناغی سێیەمدا بۆ سەردەمی هاتنی ئیسلام دەگەڕێتەوە لە سەردەمی خەلیفە عومەر کوری خەتاب. بەشێوەیەکی گشتی وڵاتی نێو دوو ڕووبار، ماڵی دووەمی جوولەکەکان بووە کە وەکو ئۆرشەلیم، قودس و فەلەستینی پیرۆز بوو لایان، کە گرنگ بوو بۆ پاراستنی سرووتە ئایینی و بەرەوپێش چوونی ئەدەب و شارستانی هزری و ئایینی و رۆشنبیرییان، بۆ جولەکەکان دەرزێکی بالایان بینیوە لە پاراستنی کەلەپورو شارستانیان.

*** دابەشکردنی جوگرافی دانیشتووانی جولەکەکان**
لەنێوان ساڵانی (١٩٢٠- ١٩٧٧) لە عێراق

شار	(ساڵ ١٩٣٠)	(ساڵ ١٩٤٧)	(ساڵ ١٩٥٤)	ساڵ (١٩٧٧)
کەرکوک	(١٤٠٠) کەس	(٤/٠٤٣) کەس	(٥)کەس	(٦)کەس

زۆربەی دانیشتووانی جولەکەکانی عێراق لە شارەکانی ژیاون، تەنها بەشە زۆرەکەیان لە گوندەکان ژیاون، کە تەنها کوردستان نەبێت کە ڕێژەیەکی زۆری جولەکە لە کشتوکاڵ کاریان کردووە.

دابەشکردنی جوولەکەکان لەنێوان شارو گوندەکان لە هەولێرو سلێمانی و کەرکوک و موسڵ

ژیانی عێراقییەکان ڕەنگدانەوەی خۆی بەسەر ژیانی جولەکەکان داوەتەوە و هیچ جیاوازییەکی نییە لەگەڵ موسڵمان و مەسیحییەکان و لایەنگرانی تری ئایینییەکان. تەنها جیاوازی لەنێوان ئەم پێکهاتە ئایینییانەوە ئایینزاکان لەوەدا خۆی دەبێتەوە کە هەریەکەیان سرووت و ڕێوڕەسمی تایبەتی خۆیان هەیە و ژیانێکی خێزانی تایبەت.

ڕەگەزی پیاو و ئافرەت	هەرێمی کوردستان و موسڵ		ناوچەکانی تری عێراق		کۆی گشتی
	شارستانی	گوندنشین	شارستانی	گوندنشین	
	٥٢٢٢	١٣١٢	٥٢٥٦٨	٨٦٢	٥٩٩٦٤
	٥٥٢٧	١٣٩٣	٥٠٦٥٧	٤٥٩	٥٨٠٣٦
کۆی گشتی	١٠٧٤٩	٢٧٠٥	١٠٣٢٢٥	١٣٢١	١١٨٠٠٠

*** جوولەکە لە کۆمەڵگەی عێراقدا:-**

د. خەیریە قاسمیە

جوولەکە بەشێوەیەک لە عێراقدا ژیاون، وەکو دانیشتووانی بنەڕەتی، نەک وەکو لایەنگرانی دەوڵەتی بیانی. لە ناوچەکانی خوارووو ناوەڕاستی عێراق بەزمانی عەرەبی و لە کوردستان بەزمانی کوردی ئاخاوتنیان کردووە، بەشێوەیەکی گشتی پەیوەندییان لەگەڵ هەموو عێراقییەکان باشبووە.

لە سەردەمی عوسمانییەکاندا ئاسان بووە جوولەکەیەک لە موسڵمانێک جیابکرێتەوە، ئەویش بەو کڵاوەی سەری، بەڵام لە دوای داگیرکردنی بەریتانییەکان، هەندێک لە جوولەکەکان، کڵاوی ئینگلیزیان لەسەر دەکرد (Tropicalhats)، موسڵمانەکان ئەم کارەیان نەدەکرد، لە ماوەی حوکمی پاشایەتی لە سەردەمی (مەلیک فەیسەڵ) زۆری جوولەکەکان (سیدارە)یان (فەیسەڵییە)یان لەبەر دەکرد، کە جلوبەرگی لەبەر کردنی ڕۆشنبیرانی عەرەب و دەوڵەمەندەکانیان بووە.

لە ئەوەی کۆتایی لە جوولەکەکانی عێراق، جیاوازی لە ناونانی ناوەکانیش بزربوون، لە کاتێکدا بەشێکی کەم لە جولەکەکان پابەندی ناوی تەوراتی دەبوون، بەڵام بەشێکی زۆریان ئارەزووی ناوی عەرەبی و ئەورووپی دەبوون وەکو (فەیسەڵ، غازی، ڕیتشارد، مۆریس) بۆیە لە هەندێک باردا جیاوازی لە ڕووی ناوەوە زەحمەت بوو. وەکو زانراوە کە جوولەکان لە گەڕەکی تایبەت بە خۆیان ژیاون لە شارو شارۆچکەکانی عێراق، هەروەکو لە کوردستانیش و شارەکانی بەو جۆرە، بەڵام لە دوای شەڕی جیهانییەکەم لەو قاوغەی خۆیان هاتنە دەرەوە لە گەڕەکی شارەکانی (بەغدا، بەسرە هەولێر، کەرکوک، حیلە)، چوونە شوێن و گەڕەک و شەقامی تر لە شارە گەورەکان، بەشێوەیەکی تر تێکەڵبوونیان لە شوێنی تر کە تەنها جوولەکەی تێدا نەدەژیا، بۆ نموونە لە ناوچەی (ئەلعەشار) و (عەمارە) کە ناوچەی جوولەکە نەبوون بڵاوبوونەوە.

هەر لە سییەکانی سەدەی بیستەم، پڕوپاگەندەی عەرەبی دژی جوولەکە بە شێوەیەکی بەرچاو زیادی کرد بەتایبەتی لە بەغدادا ئەویش بەهۆی ئەوەی کە کۆبوونەوەی ژمارەیەک ڕۆژنامەو ئاوارە سیاسییەکانی فەلەستین و سوریاو بیانییەکان، دەوری هەبوو لەو سیاسەتە دژەی دژ بە جولەکە، بەڵام لە شارەکانی تری عێراق بەهیچ شێوەیەک توندتیژی لەو جۆرە بەرچاو نەکەوتووە نە لە پێش ساڵی (١٩٤١) و لە دوای ئەو ساڵەوە، بەڵکو هەندێک لە گەرەکانی ئەو شارانە ئەرکی پاراستنی جوولەکەیان لە ئەستۆ گرتبوو.

شیعە زۆربەی ناوچەکانی عێراق پێکدەهێنا، بێجگە لەناوچە کوردییەکان، بەڵام لە خوارووو زۆربەی سەرەکی دانیشتووان بوو، لە هەمان کاتدا دەسەڵاتی فەرمانڕەوا بەدەستی

سوونەوە بوو، بەڵام پەیوەندییان لەگەڵ جوولەکە باشبوو.

لەناوەڕاستی سەدەی نۆزدەهەم جوولەکەکان کەوتنەداوی پیشەسازی پیشە دەستییەکان و فرۆشتنی گەرۆک، یان لە پرۆژەی بازرگانی بچووک، لە کوردستانیش لە کشتوکاڵ کاریان کردووەو کەمێکیان نەبێت لە بازرگانی دەرەکی کاریان نەکردووە.

لە کۆتایی سەدەی هەژدەهەم لەنێو جوولەکەکاندا بازرگانی دەوڵەمەند لە شارەکانی بەغداو موسڵ و بەسرە بەرەوی سەند، لە هەمان کاتدا ژمارەی بازرگانیان کەم بوو.

ژمارەیەکی زۆر جولەکە لە عێراقدا بڵاوبووە بەتایبەتی لە بەغدا، موسڵ، بەسرە، کەرکوک، کە هەڵدەستان بەکاری ئابووری جۆراو جۆر، پەیوەندییەکی پتەویان هەبوو لە ڕووی بازرگانییەوە لەگەڵ هیندو ئێران، ئەم پێگەیە بوو بە هۆی گەشەکردنی کردنەوەی کەناڵی سویس لە میسر لە ساڵی (١٨٦٨)ی زایینی.

هەروەها فراوانبوونی ئەم پێگەیە لەسەروویەندی داگیرکردنی بەریتانیا لە عێراق لەدوای شەڕی جیهانییەکەم لە ساڵی (١٩١٩) زیاتر بوو.

باری ئابووری جولەکە لە کوردستان گەشاوە نەبووە، کە زۆر بەیانی لە بارێکی هەژاری ژیاون، پیشەوەرە بە تواناکانیان لەنێویاندایە لە بواری بازرگانی و پیشەسازیدا، هەیانە کاردەکەن لە بواری: چنین، ڕەنگکاری، ئاڵتونچێتی، پینەدۆزی، بارهەڵگر، پێستەخۆشکردن، سەیرەفە یان ئاڵوگۆڕی پارە گۆڕین، مامۆستا، کشتوکاڵ یان کارکردن لە بواری بێستاندا، بەشێکیان لە بواری بەخێوکردنی وڵاخ و کشتوکاڵی برنج و نۆک و کونجی و توتندا کاریان کردووە.

جیاوازی جوولەکە کوردەکان لەوەدا بوو کە لەشێکی توانا و بەهێزیان هەبووە، توانای ئەوەیان هەبوو کە کاری قورس بکەن، جوولەکانی کوردستان جلوبەرگیان وەکو جلوبەرگی کورد بووە، تەنها لە جلووبەرگی ئایینیدا جیاوازیان هەبووە.

* سەرچاوە:-

- د. خيرية قاسمية، يهود البلاد العربية، مركز دراسات الوحدة العربية، ٢٠١٥، بيروت، لاپەڕەی جۆراوجۆر.

*** بڵاوبوونەوەی تەسەوف و تەریقەتەکان لە کەرکوك:-**

لە دەمەوەختی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام و لەدوای گەشەکردنی کەوتە ژێر کاریگەریی گەلێك لە پاشماوەکانی ئایینییە کۆنەکان، کە هەندێکیان تێکەڵ بە کەلەپووری ئیسلام بوون و لە هەمان دۆخدا بووە سەرهەڵدانی گەلێك لە بیری تەسەوف و تەریقەتی ئایینی، کە هەندێکیان بەرەگێکی قووڵدا ڕۆچوونە لەسەر بیروباوەڕە ئایینە کۆنەکانی کوردستان وەکو مانەوی، کاکەیی، یارسان، عەلی ئیلاهی، یەزیدی، زەردەشتی.

بڵاوبوونەوەی تەسەوف و تەریقەتەکانی لە کوردستان ڕەنگ و بۆیەکی کوردستانی و ئایینی تایبەتی هەیە، کە هەڵگری گەلێك ڕەنگ و بۆیە کە لە ژینگەیەکی جیاواز لە ناوچەکانی تر سەری هەڵداوە، هەر کاتێك لێکۆڵینەوەی لەسەر دەکرێت، سەرنجەکان بۆ گەلێك شت هەنگاو دەنێت کە رابردوویەکی دووروودرێژی هەیە. "... فەلسەفەو بیرو هزرو ئیدو هوورەی سۆفیگەری لە بنەڕەتدا عەرەبی نییەو دامەزرێنەرانی سۆفیگەری ئەوەی نەتەوە نا عەرەبەکانن و لە بنەمادا لە ئایینە ئارییەکاندا هەبووە و لەو ئایینە ئارییانەوە بەجۆرێك لە جۆرەکان گوازراوەتەوە بۆ ڕووبەری جوگرافیای ئیسلامی و ڕەنگ و ڕووخسارێکی واشیان داوەتێ کە خەڵك و هەندێ لە شارەزاو زانایانیش بەرەوتێکی ئیسلامی بزانن و پەسەندی بکەن..."[١].

"... بە دڵنیاییەوە دەیڵێم و دەیان و سەدان سەرچاوەی عەرەبی و ئەورووپایش ئەوە دەسەلمێنن کە سۆفیگەری ئیسلامی کاریگەری نا ئیسلامی زۆر لەسەر بووەو دەوری لەسەری بینیووە..."[٢].

لەبەر ئەوە دەڤەرێکی وەکو کەرکوك ڕەنگدانەوەی ئەو ئایینە کۆنانەی پێوە دیارە لەسەر چوارچێوەی سۆفیگەری و لەوە دوای ئایینیش دەوری بینی لە بڵاوبوونەوەی تەریقەتەکاندا. لەسەرەتادا ئەم تەریقەت و سۆفیگەرییانە چوارچێوەیەکی گشتی وەرگرتبوو بەڵام لە دوایدا، کەوتە چوارچێوەیەکی دیاریکراوی چەسپاو کە لە خولگەیەکی تەسکدا خوولی دەخواردەوەو دەسەڵاتە یەك لە دواییەکەکان دەوریان بینیی لە قۆستنەوەی ئەم بارە بۆ بەرژەوەندی خۆیان.

"... سەیریش ئەوەیە کە لە زۆربەی کۆمەڵگا ئیسلامییەکان وەلە کۆمەڵگای کوردەواری وەلە کۆمەڵگای عیراقشیدا وا بارەو وا ڕۆیشتووە کە سۆفی یان سۆفیگەرێتی بریتییە لە پلەو پایەیەکی ئایینی و سۆفی دەبێ ڕیشی قەڵەمتاشکراوی هەبێ و تەزبیح بەدەست و کەشکۆڵ لەمل بێ و تەنانەت سۆفیگەرێتی وەکو پلەیەکی ئایینی لەناو کۆمەڵگای کوردەواریدا بووە بە حاڵەتێکی رابەری ڕێبازی (نەقشی) یان تەنانەت کە شێخێکی رابەری ڕێبازی (قادری) کۆچی دوایی دەکات ئیتر کوڕەکەی دەبێ بە جێنشینی و ئەگەر کوڕی نەبێ یان برازای یان خوشکەزای یاخود کچەزای یان یەکێك لە بنەماڵەکەی دەبێتە جێنشینی و ڕەنگە ئەو جێنشینە نوێیە هیچ هەلومەرجێکی شایستەی ئەو جێنشینییەی تیا نەبێ و لەڕاستیدا ئەم مەسەلەی میراتگری و جێنشینکارییە زیاتر لە سەردەمی سوڵتانگەریی عوسمانییەکاندا هاتە کایەوکاری پێکرا.. ئەویش بۆ ئەوە بوو دەماری شۆڕشگێڕی و یاخی بوون و دژە یار لە ڕۆحی سۆفی و سۆفیگەرێتیدا بڕچێنن یان بە تەواوی بیمرێنن و بە جۆرێك لە جۆەکانی هەڕەشەو سەرکوتکردن و تۆقاندن یاخود بەپارەو سامان و دەم چەورکردن ڕێبازەکەو شوێنەکەو توانای بۆ بەرژەوەندی خۆیان بەکاربهێنن"[٣].

هەر لەم چوارچێوەیەدا گەلێ لەو تەکییەو خانەقایانەی کەرکوك کە سەر بە تەریقەتە جۆربەجۆرەکان بوون، لەلایەن دەوڵەتی عوسمانییەوە حیسابی بۆ کراوەو لە گەلێك باردا پارەو پایەو شوێن و پێگەی دیاریکراوی بۆ جێبەجێکراوە تا بەلای خۆیاندا رابکێشرێت.

"... عوسمانییەکان پایەخیان بە زانایان و دادوەران وقوتابیانی شەریعەت دەداو پایەخیان بەلایەنی ئایینی دەدا لە چوارچێوەی کۆمەڵایەتی و سیاسی تا بەوەی خزمەتی بەرژەوەندی بەرزی عوسمانییەکان بکات.."[٤].

".. بزووتنەوەی بابائییەکان و ڕێبازەکەی بە جۆرێك تەشەنەی کردووەو پەرەی سەندووەو جەماوەر پشتگیری لێکردووە دەوڵەتی عوسمانی لێی ترساوەو کەوتووەتە خۆی بە جۆرێك لە جۆرەکان ئەم ڕێبازەی خستووەتە ناو قاڵب و بووەتەیەکی ئایینییەوەو سوپای عوسمانی پێوە پەیوەست کردووە... ئەگەر وای نەکردایە کار لەکار دەترازاو ڕێبازی سۆفیگەری (بەکتاشی) لە مێژوودا پلەوپایەکی دی دەبوو.. ئەم قسانە ئەوە دەگەیەنێت کە ڕێبازی (بەکتاشی) لە بنەمادا یاخیبوونێك بووە لە هەندێ سنوورو قاڵبی باوی ئاین و مەترسی بووە لەسەرپێگەو کۆڵەکە ئایینییەکانی دەوڵەتی عوسمانی و ئەو دەوڵەتە ناچار بووە بەفرت و فێڵ هەڕەشەو پیلان. ڕەگە مەترسیدارەکانی ڕێبازەکە لەبن هەڵبکێشێ و ئابوورەکانی بنەبڕ بکات و بیکات بە قەڵەکەی مەلا نەسرەدین و ئینجا خۆی ببێ بە خاوەنی و پشتگیری لێبکات و بیکات بە داب و ڕەسمی ئایینی سوپای عوسمانی.

دەوڵەتی عوسمانی ناچاربووە چ بە پارەو چ بە فرت و فێڵ چ بە تۆقاندن گۆڕانکارییەك لە ڕێبازەکەدا بکرێ و مەترسی بۆ سەر دەوڵەت نەمێنێ و بۆ چاوشکاندن و دواتر لووت و گوێکردنی بکرێت بە ئایینی ڕەسمی ناو سوپای دەوڵەتی عوسمانی.

(ئیمام تابووری)ی سوپایی کە تاوەکو حەفتاکانیش لەناو سوپای عێراقیدا هەبوو بە میراتگری لە سوپای دەوڵەتی عوسمانییەوە بۆ سوپای دەوڵەتی عێراقی مابۆوەو دەوری ئەو (ئیمام تابوورانە) لەناو سوپای عوسمانیدا ئەوە بووە لە ڕێی گوتاری پێش نوێژو دوای نوێژدا لەلایەن تابۆرو نا ئیسلامی و سەرکێشەکانی ڕێبازی بەکتاشی لەبیر بەرنەوەو ڕێبازەکە دەستەمۆ بکەن و بڵێن ئەوە تا خۆمان پشتگیری لێدەکەین و لەناو سوپادا بڵاوی دەکەینەوە"[٥].

هەر ئەو ڕاستییەش یەکلادەبێتەوە کە (بەکتاشی) لە سەردەمی خۆی لە کەرکوك، دەوری گرنگی بینیوەو لە ناوچەکانی بڵاوبوونەوەی هەنگاوی باشی ناوە بەتایبەتی

لەناوچەکانی (داقوق)و (خورماتوو). کەرکوکیش بەپێی سەردەم و قۆناغە مێژووییەکان، گەلێك تایبەتمەندیو گۆڕانکاری ئایینی سەری هەڵداوەو بەپێی پێویست دەوری سەرەکیو لاوەکییان بەدەستهێناوە لەپێناو تایبەتمەندیداو توانای ئەو خەسڵەتانە لە گۆڕانو پێشکەوتنیدا.

لەبەر هۆکاری هەمەرەنگی ئایینەکان لەم دەڤەرەدا دەوری سەرەکی بینیووە لە هەمەرەنگی تەریقەتو تەسەوف لەم ناوچەیەدا لە هەمان کاتدا جیاوازیو تایبەتمەندی سەرهەڵدانی هەریەکەیان لە دەڤەرە جیاجیاکانی لە هەندێ کاتدا ئەم ئۆڵوانە دەوریان بینیووە لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتیو سیاسییەکانی سەردەم بۆیە هەریەکە لە:- بەکتاشی، قزلباش، خەوارج، (بابی-بابیە)، مەنداثیی، حەقە، بارانی، کاکەیی، نەقشبەندی، قادری، دەوری بەرچاویان بینیووە لە پێگەیشتنی ئایینی لەم دەڤەرە بەوشێوە بەرچاوەی کە گەشەی کردووە تێیدا.

"ئالەری تەریقەتی قادری شێخ عەبدولقادری گەیلانییە"[1].

یەکەم ڕێبازی تەریقەت کە لە کوردستان بڵاوبوویێتەوە (نوور بەخشی) بووە، لەلایەن پیاوێکەوە بەناوی (سەید محەمەد نوور بەخشی)، کە دەکاتە برای (شێخ عیسا)و (شێخ موسا) بەرزنجی، سەید محەمەدو براکانی لە (٨٦٠) کۆچی لە سەرەدمی بارکیانو باباعەلی هەمەدانی) هاتوونەتە بەرزنجە[2].

تەریقەتی نووربەخشی تا سەردەمی بابا ڕەسوڵ (١٠٦٥-١٦٤٦) برەوی هەبووە، ئەم پیاوە تەریقەتی (علوية) کە بەشێکە لە تەریقەتی (خلوتية) تێکەڵی نووربەخشی دەکات، ئەم تەریقەتە لەنێو ساداتەکانی بەرزنجەدا. برەوی پەیداکردو دواتر هەموو ناوچەکانی کوردستانی گرتەوە، ئەم باروەزخە تا سەردەمی شێخ محەمەدی نۆدێیی ناسراو بە (کبریت الاحمر) بەردەوام بوو، دوای مردنی سەید محەمەد (سەید ئیسماعیلی قازانقایی) کوڕی دەبێتە جێگرەوە، لە هەندێ سەرچاوەدا بە ئیسماعیل ولیانی ناوی هاتووە، پاش وەرگرتنی هەردوو تەریقەتەکە کە لە باوکییەوە کە پێشتر باسمان کرد. ڕۆیشت بۆ بەغداو چووە خزمەت (شێخ ئەحمەد ئەحسانی)و بەیعەتی پێداو پاشان بەهۆی ئەوەوە تەریقەتی (قادری) وەرگرت، پاش گەڕانەوەی لە بەغدا لە گوندێك بەناوی (قازانقایە) نیشتەجێ بوو.

خەڵکی کوردستان لە هەموو شوێنو ناوچەکانەوە ڕوویان تێکردو زۆربەی زاناو پیاوە ئایینییەکان بەیعەتیان پێکرد، ئەویش چوار جێگرەوەی وەکو نوێنەری خۆی دیاریکرد کە بریتی بوون لە:- کوڕەکەی خۆی (سەید ڕەزا دیلێژی)، براکەی (عەلی دۆڵپە قولی)، برازاکەی (شێخ محەمەد قوولەیی)، (مەلا عەلی سوسەیی).

(سەید محەمەد نووربەخشی) ڕۆیشت بۆ (هەرات) لە پاکستان نیشتەجێ بوو. (شێخ موسا) لە بەرزنجە مایەوەو خوشکی حاجی شێخ خالیدی خواستو کردییە هاوسەری، پاشان بە مەبەستی بڵاوکردنەوەی تەریقەت چووە ناوچەی (ئاغجەلەر)، بەڵام لەوێ کوشتیانو لە بەرزنجە بەخاك سپێردرا.

دوای کوشتنی شێخ موسا، براکەی (شێخ عیسا)، ژنەکەی دەخوازێو ئەنجامی ئەم هاوسەرگیرییەش خستنەوەی دوانزە کوڕ بوو، کە ئەم کوڕانە لە سلێمانیو دەورووبەری بڵاوبوونەتەوە.

(سەید بابا ڕەسوڵ) کوڕی سەید عەبدولکەریم، لە دوای خۆی حەڤدە کوڕی بەجێهێشتووەو لە کوردستان پەرشو بڵاوبوونەتەوە، ئەوانیش بریتی بوون لە: عەبدولسەمەد، عەبدولکەریم، عەبدولسەید، عەلی، ئیسماعیل، ئیسحاق، حەسەن، حوسێن، یوسف، ئەحمەد، محەمەد، ئیبراهیم، حەیدەر، زەنوون، زەین ئەلعابدین، بابە زید، عەبدولڕەسوڵ.

کە زۆربەی ساداتەکانی بەرزنجە دەچنەوە سەر ئەم پیاوچاکەی (عەبدولڕەسوڵ). ساداتەکانی سەرگەڵوو لە نەوەکانی سەید عەبدولسەمەدن، کە ناودارترینیان کەسایەتی ئەوان (سەید ئەحمەد سەرداره)، کە خەلیفەی مەولانا خالیدی نەقشبەندی و باپیرەی سەید ئەحمەدی خانەقایە لە کەرکوك.

ساداتەکانی هەردوو ئاوایی (میرئاسر)و (قەڵخانلو) لە ناوچەی (خورماتوو)، هەندێ لە ساداتەکانی بەرزنجە لەوانە (سەید تەها بەرزنجی) لە نەوەی ئەوان دەژمێردرێن، هەموویان لەنەوەزاکانی سەید ئیسماعیلن.

ساداتەکانی ناوچەی (کونە کۆتر) لە نەوەی سەید بابەزیدن، ساداتەکانی (ئەبی عوبەیدە) لە نەوەی (سەید حەیدەر)، ساداتەکانی (کاکەسووری)و (پیر حەسەن) لە نەوەی (سەید حەسەن)، ساداتەکانی (نۆدێ) لەوانە شێخ مەعروف نۆدێیو ساداتەکانی قەڵاگا، مەرگە، قەڵای شێروانە، سەڵاحییە، ناوچەی دیالە، لەنەوەکانی سەید عەلین، کە بە (وندرینی) دەناسرێت، شێخ حەسەن گلەزەردی باپیرەی ساداتەکانی قەرەحەسەنو کانی سپیکە لە قەرەداغ و دارانی، قەڵە، تیمار، عومەرەگدە، سەرۆل، شۆریجە، کۆیە، سندرلانو گلەزەردە، ئەویش کوڕی شێخ محەمەدی نۆدێیە (کبریت الاحمر).

لە ساڵی (١٦٧٧)ی زایینی لەدایکبووە ولە ساڵی (١٧٦٢) ی زایینی کۆچی دوایی کردووەو لە گلەزەردە بەخاك سپێردراوە، دەڵێن زانایەکی گەورەو بەناوبانگو لە خواترس بووە[8].

*** بنەماڵەکانی قادری لە کەرکوك:-**

١- شێخ عەبدولکەریمی کریچنە:-

ڕابەری ئەم سەردەمەی تەریقەتی قادری لە کوردستان، سەید عەبدولکەریم بوو، لە (١٣٩٨)ی کۆچی لە کەرکوك کۆچی دوایی کردووە لە کریچنە بەخاك سپێردراوە[9].

ئێستا لە جێگەکەی (شێخ محەمەد) تەریقەتەکە دەباتەڕێوە.

٢- شێخ محەمەد عەلی کوڕی عەلی تاڵەبانی، ڕابەری تەریقەتی قادری دەکات، هەروەها خانەدانی سەید عەبدولڕەحمان نزیکەی چل تا پەنجا ساڵ لە سەدەی نۆزدە دا یەکێك بووە لە کەسایەتییە ئایینییە گەورەکان لە کوردستانو نزیکەی پەنجا هەزار موریدی هەبووەو و لەسەر تەریقەتی قادری بووە[10].

ئێستا شێخ یوسف شێخ عەلی ڕابەرایەتی دەکات لە تەکییە

تالەبانی.

٣- بنەماڵەی قەرەچێوار:-

ئەم بنەماڵەیە دەگەڕێتە چەمچەماڵ لە كوردستانی عێراق، حاجی شێخ ئیبراهیم خەریكی ئیرشادوڕێخوێنییە.

٤- تەكیەی (شێخ عەبدولڕەحمان):-

ئەم تەكیەیە شێخ محەمەد شۆڕیجەی شێخ عەبدولڕەحمان نەجمەدین بەرزنجییە لە گەڕەكی شۆڕیجە، كە لە بنەڕەتدا لە دڵی شۆڕیجە بووە لە دوایدا هاتوونەتە ئەم شوێنەی ئێستایان.

٥- تەكیەی (سەید ئەحمەد):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی سەید عەبدڵڵا سەید ئەحمەد كەریم بەرزنجییە، كە شوێنەكەی لە پشت كڵێسە سوورەكەیە

٦- تەكیەی (شێخ عیزەدین):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی شێخ عەبدولڕەحمان شێخ عیزەدین كانی چنارە، ئەم تەكیەیە لە گەڕەكی ئازادیە.

٧- تەكیەی (سەید عەتا) ئەحمەد محەمەد پیرخدرییە كە ئێستا لە كۆتایی گەڕەكی ئازادییە لە (دەروازە)ی ئێستا.

٨- تەكیەی (سەید عەلی):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ عەلی ئەمینی ئەحمەد شێخانی)یە ئەم تەكیەیە لە گەڕەكی (حیساباتە).

٩- تەكیەی (شێخ ئیبراهیم):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ لەتیف ئیبراهیم محەمەد بەرزنجییە، لە گەڕەكی (ئەلواستی).

١٠-تەكیەی (شێخ حوسامەدین):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ سەفائەدین محەمەد حوسامەدین، لە گەڕەكی (ئەحمەد ئاغا).

١١-تەكیەی (جەباری):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی (سەید فیكرەت كوڕی محەمەد هادی جەباری ڕەفاعی قادرییە، كەوتووەتە سەر بازاڕی جووت قاوە لەسەر دەرگای قەڵا.

١٢- تەكیەی (قەرەچێواری):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ وەهاب عەبدولكەریم كوڕی حوسێنی قەرەچێوارە) لە گەڕەكی ئیمام قاسمە.

١٣- تەكیەی (شێخ شۆڕش):-

ئەم تەكیەی بەسەرپەرشتی (شێخ شۆڕش كوڕی لەتیف تاهیر بەرزنجی)یە، لە گەڕەكی شۆڕیجەیە.

١٤- تەكیەی (پیرخدری گەورە):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ محەمەد كوڕی عەلی كوڕی فەرەج پیر خدرییە، لە گەڕەكی دەروازە.

١٥- تەكیەی (عەوەلانی):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ ئەكرەم كوڕی محەمەد كوڕی سدیق عەوەلانی قادرییە، لە گەڕەكی حورییە.

١٦- تەكیەی (سەید حەسەن پیریادی):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی (سەید حەسەن كوڕی سەید كەریم كوڕی سەید حوسێنی پیریادیە، لەسەر ڕێگای گوندی (چیمەن-سلێمانی).

١٧- تەكیەی (شێخ عبدولباقی):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ عەبدولعەزیز كوڕی مستەفا عەبدولباقی)یە، بەرامبەر چێشتخانە (عەبدوڵڵا) لە سەرەتای شەقامی (الجمهورية).

١٨- تەكیەی (كەسنەزانی):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ عەبدولقادری كوڕی ئیسماعیل كوڕی محەمەد (گۆڵباخی)یە لە گەڕەكی (پەنجا عەلی).

١٩- تەكیەی (شێخ سەلمان كوڕی عوبێد كوڕی حەسەنە لە ڕابردوودا لە گەڕەكی (ئەلماس) بوو، بەڵام لە ئێستادا نەماوە.

٢٠- تەكیەی (شێخ ڕەئووف):-

ئەم تەكیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ تەها كوڕی ڕەئووف بەرزنجی)یە، لە پشت بەڕێوەبەرایەتی پەروەردەی كۆنەوەوە لە شەقامی (ئەتلەس).

٢١- تەكیەی (جەباری):-

ئەم تەكیەی بەسەرپەرشتی (شێخ نوری كوڕی عەبدولجەبار جەبارییە)، لە گەڕەكی (حیسابات).

٢٢- تەكیەی (شێخ لەتیف-لوتفی):-

لەكاتی خۆیدا لە گەڕەكی (تەپە)بووە، ئێستا شێخ (عوبێد) سەرپەرشتی دەكات ئازناوی شیعری (هەوری)یە.

* تەریقەتی نەقشبەندی لە كەركوك:-

ڕابەرو دامەزرێنەری تەریقەتی نەقشبەندی، شێخ بەهائەدین محەمەد نەقشبەندی محەمەدی كوڕی محەمەد بوخارایە، ئەم پیاوە شارەزایەكی زۆری لە زانستی ئیلاهی هەبووە، پلەو پایەیەكی بەرزی هەبووە[١١].

بڵاوبوونەوەو تەشەنەكردنی تەریقەتی نەقشبەندی لە كوردستان لەلایەن (مەولانا خالیدی شارەزووری)یەوەیە، كە تەریقەتەكەی لە عیراق و ئێران و توركیا و سوریا بڵاوكردووەتەوە، باوكی مەولانا خالید ناوی (حوسێنی)ە لە تیرەی میكائیلییە سەر بە عەشیرەتی (جاف)ە لە كوردستانی عێراق[١٢].

زۆربەی مێژوونووسان (مەولانا خالیدی نەقشبەندی) بە پەرەپێدەرو برەوپێدەری سەرەكی و ڕەسەنی ڕێبازی نەقشبەندی لە كوردستان دەزانن، لە كاتێكدا ئەم ڕێبازە پێش مەولانا لە كوردستان بوونی هەبووە.

ئەڵبەتە بڵاوبوونەوەی زیاترو كاریگەری ڕێبازەكە دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای دەستپێكی سەدەی نۆزەمی كۆچی، كاتێك شێخان و جێنیشینەكان بەشێوەیەكی پەرشوبڵاو دەسەڵاتی خۆیان جگە لە خوراسان و پشتی دەریا بە شوێنان و وڵاتانی تری وەكو كوردستان گەیاندووە، بەڵام بەشێوەیەكی بەرچاو نا، چونكە بەڵگەیەكی ڕۆشن هەیە بریتییە لەوەی كە لە ڕۆژئاوای ئێران ڕێبازەكانی سۆفیگەری شیعە مەزهەب و لە ناوچەكانی كوردستان ڕێبازی سوفی قادری ڕێگربوون لە پەرەسەندی ڕێبازی نەقشبەندی بەڵام لە ڕێگای مەولانا خالیدی نەقشبەندیەوە ڕێبازەكەی برەوی خۆی وەرگرت.

دوای مەولانا خالید، خەلیفەو شێخانی نەقشبەندی بە هەموولایەكی كوردستان بڵاوبوونەتەوەو لە شاروشارۆچكەو گوندەكاندا چەندین تەكیەو خانەقایان دامەزراندووە مەولانا خالید نزیكەی چوار سەد خەلیفەو جێنیشینی هەبووە

لە کوردستان، گرنگترین و دیارترینیان (شێخ عوسمان سیراجەددین تەوێڵەیی و سەی تەهای نەهری شەمزینی و شێخ ئیسماعیلی هەناران و شێخ ئەحمەدی خەتیبی ئەربیلی و شێخ محەمەدی خانی..)[١٣].

لەدوایدا وورده.. وورده ئەم تەریقەتە لە بەشێکی فراوان لە ناوچەکانی کەرکوك بڵاوبوونەتەوەو بەشێکی بەرچاو لە تەکیەو خانەقایان لە چەمچەماڵ و کەرکوك و گەرمیان گەشەو بڵاوبوونەتەوە.

١- تەکیەی (سەید ئەحمەد خانەقا):-

" یەکێکە لە بنەماڵە گەورەکانی کوردستان... خانەقا لە دەوروبەری ساڵی (١٨٣٤)ی زایینی بە فەرمانی (سوڵتان عەبدولمجیدییەکەم) کە پاشای عوسمانی بووە، دروستکرا بۆ (شێخ قادر) کە نەوەی (شێخ ئەحمەدی سەردارە) کە یەکێك بووە لە خەلیفە دیارەکانی مەولانا خالیدی نەقشبەندی.

شێخ قادر پێنج کوڕی هەبووە بە ناوەکانی (جەواد، حوسێن، مەحمود، عەلی، مارف).

شێخ قادر لە ساڵی (١٣٧٧)ی کۆچی لە خانەقین کۆچی دوایی دەکات و شێخ حوسێنی کوڕی جێگەی دەگرێتەوە لە دوای خۆی دوو کوڕو سێ کچی هەبووە بەناوی ئەحمەد، عومەر، کچەکانی (فاتیمە) دایکی شێخ رەئووف خانەقا دەبێت.

سەید ئەحمەد سەید عومەر هەردووکیان خوێندوویانەو خوێندەوارێکی باش بوونە، بەڵام سەید ئەحمەد، کوردی و فارسی و تورکی و عەرەبی بە ئەدەبەوە زانیووەو شارەزای بووە.."[١٤].

٢- خانەقای (مەلا عومەر گومبەتی):-

" بۆیە بەو ناوەوە ناونراوە، چونکە بنەماڵەکەیان سەرەتا نیشتەجێ دێی (عومەر گۆمبەد) بوون، کە دەکەوێتە نێوان شارۆچکەی تەقتەق و کۆیەوە، ئەم بنەماڵەیە یازدە نەوەیە هاتوونەتە شاری کەرکوك، باپیرە گەورەی بنەماڵەکە ناوی (جومعە)بووە، خەڵکی دەربەندی زەهاو بووە، کوڕی ئەویش ناوی (مەلا هاشم)بووە کە بەمەلا شەلە (شەلەوەندی) بەناوبانگ بووە، کوڕی ئەویش ناوی (مەلانوورەدینییەکەم)ە، کوڕی ئەویش ناوی (مەلا ئەبوبەکرییەکەم)ە، کوڕی ئەویش ناوی (مەلائیبراهیمییەکەم)ە، ئەویش (مەلا نوورەدینی) هەبووەو دواتر (مەلا ئەبوبەکری دووەم)ی هەبووە، بنەماڵەکەیان خوێندەواری (نەقشی)بوون، لە ئۆمەر گومبەدی لای کۆیەوە هاتوونەتە کەرکوك و لە گەڕەکی زێوییە نیشتەجێ بوونە..)"[١٥].

٣- خانەقای (شێخ خدر):-

".. لە ساڵی (١٢٨٢)ی کۆچی بنیادنراوە، بەمزگەوتی شێخ جەواد) ناودارە، نزیك مزگەوتی (ئیمام قاسم)، ئەم مزگەوتە ماوەیەك ناوی مزگەوتی (مەلا تەها) بووە، ئەمانە لە شێخانی عەودالان بوون[١٦].

٤- خانەقای (نەقشبەندی-خانەقای عەبدولخالق):-

ئەم خانەقایە لە گەڕەکی (بڵاغە)، ماڵی باوکی ئەسیری شاعیر بووە، ساڵی (١٨٨٨)ی زایینی بنیادنراوە لە هەندێك شوێن بە خانەقاو لە هەندێك شوێنی تر بە تەکیە ناونراوە[١٧].

*** تەریقەتی (رەفاعیە):-**

پەیڕەوانی کاری ئەم تەریقەتە (سەید ئەحمەد رفاعی)یە، خەڵکی بەسرەیە، تەریقەتی دەروێشانەی ئەو دنیاگەری ماڵبەکۆڵ بووە وزنجیرەی شێخایەتی ئەم دەچێتەوە سەر مەعروف کەرخی کە لە تەواوی ئاسیا ئەم تەریقەتە بەربڵاو پەیڕەوکاری هەیە بە تایبەتی لە وڵاتی ئێران رەچەڵەکی ناوی (رەفاعی) دەگەڕێتەوە سەریەکێ لەباو باپیرانی بەناو (رەفاعە)، بەڵام هەندێك دەیگەڕێنەوە سەر خێڵێك بە هەمان ناو.

موریدانی رەفاعی ئاماژەیان بە نووسراوو پاشماوەکانی رەفاعی نەکردووە، جگە لە (ابا الحصری) کە هەندێك بەرهەمی دەواتە پاڵ (رەفاعی).

بەڵام نووسەرانی ژیانی (سەید ئەحمەد) ئەو پاشماوانەی کە دەدرێتە پاڵ (رەفاعی) بە جێگەی گومان و دوودڵی دەزانن. واتا پشتڕاستی ناکەنەوە لە کتێبی (فاروقی) نەوەییەکێ لە موریدەکانی رەفاعی کە ناوی (عومرە) بەم شێوەیە باسی خێزانی رەفاعی دەکات:-

یەکەم جار رەفاعی (خەدیجە)ی برازای مەنسوری کردووەتە هاوسەری خۆی، پاشان (نەفیسە)ی کچی (محەمەدی کوڕی ئەلقاسمیە)ی کردووەتە هاوسەری، ژمارەیەك زۆر کچی هەبووە، سێ کوڕی هەبووە پێش مردنی باوکیان کۆچی دواییان کردووە، دوای مردنی (رەفاعی)یەکێ لە خوشکەزاکانی بەناوی (عەلی کوڕی عوسمان) رابەرایەتی تەریقەتی رەفاعی دەگرێتە ئەستۆ[١٨].

*** بنەماڵەکانی رەفاعی لە کەرکوك:-**

ئەوەی جێگەی سەرنجە تەریقەتی رەفاعی لە کەرکوك هاوگونجاوە لەگەڵ پرۆسەی بەعەرەبکردن لەم شارەدا، ئەویش لە پرۆسەیەکدا حکومەتی بەعس هەستا بە پێدانی پارەو ئیمتیازات لە پای ئەوەی تا بتوانێت رووکاری تەریقەتەکانیش لە چوارچێوەی کوردایەتی خۆی دەرکاتە دەرەوە.

١- تەکیەی (شێخ فوئاد سوڵتان حەفتاوی) لە گەڕەکی شۆڕیجە.

٢- تەکیەی (سەید عەواد):-

ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (سەیە مەکی تەها عەواد ئەلنعێمی لە گەڕەکی (ئەلواسطی).

٣- تەکیەی (سەید عەلاوی):-

ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (سەید عەبدوڵڵا نەجم عەبدوڵڵا) یە لە (ساحة الطیران) لە تەنیشت گۆڕستانی (تەعلیم تەپە).

٤- تەکیەی (ئەبو علوگ):-

ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (سەید محەمەد حەمید محەمەد) ە لە شەقامی (سەلاحەدین).

٥- تەکیەی (سەید عەجیل):-

ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (سەید عەجیل عومەر ئەلخەتاب) ە لە گەڕەکی (شۆڕیجە) لە خانووەکانی (دور الشرطة).

٦- تەکیەی (ئەلحەدیدی):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ عەلی مستەفا عەلی ئەلحەدیدی)یە لە گەڕەکی (ڕاپەڕین).
٧- تەکیەی (سەید حەمەد عەبدولغفور):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ ئەحمەد حەمەد عەبدولغفور ئەلمشایخی)ە لە گەڕەکی (موسەلاّ).
٨- تەکیەی (ئەلرەفاعیە):-
بەسەرپەرشتی (سەید ئەحمەد حوسێنی حەمید ئەلرەفاعی لە گەڕەکی کوشتارگەی کۆنی کەرکوك.
٩- تەکیەی (ئەلرەفاعیە):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (سەید عەواد حەموودی سالّح)ە لە گەڕەکی (عروبە).
١٠- تەکیەی (شێخ قاسم):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ قاسم عەبد محەمەد ئەلنعێمی)یە لە ڕێگای بەغدا.
١١- تەکیەی (مەولانا):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ ئەحمەد تەها ئەحمەد)ە لە گەڕەکی (موسەلاّ).
١٢- تەکیەی (ئەبو حەمزە):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (سەید ڕەعد سەید عەلی محەمەد)ە لە گەڕەکی (ئەلواستی).
١٣- تەکیەی (عسەینی):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (عەبدوڵلا عەلی خەلەف)ە لە گەڕەکی (ڕاپەڕین).
١٤- تەکیەی (ڕجێبات):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (سەید محەمەد سالّح بلو)ە لە کۆتایی پەنجا عەلی لە گوندی (ڕجێبات).
١٥- تەکیەی (ئەلعەشرە ئەلموبەشەرە):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (عەبدولوەهاب توعمە)یە لە گەڕەکی (ڕووناکی).
١٦- تەکیەی (سەید محەمەد):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (سەید محەمەد مەنسور ئەلنعێمی)یە لە شەقامی (ئاگر کوژێنەوە).
١٧- تەکیەی (سەید شویش):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (سەید مەنسور شویش ئەلنعێمی)یە لەسەر ڕێگای (بەغدا).
١٨- تەکیەی (سەید حەسوون):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (سەید ئەحمەد حوسێنی جەعفەر ئەلنعێمی)یە لە گەڕەکی (یەکی ئادار).
١٩- تەکیەی (سەید تەها):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (سەید عیزەدین محەمەد تەها ئەلنعێمی)یە لە گەڕەکی (العلماء).
٢٠- تەکیەی (سەید یاسین):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (سەید عەبدوڵلا یاسین جەعفەر ئەلنعێمی)یە لە پشت گەراجی ئۆتۆمبیلەکانی سلێمانی.
٢١- تەکیەی (سەید نورەدین).
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی سەید نورەدینە لە گەڕەکی (ڕزێویە).
٢٢- تەکیەی (شێخ عیزەدین):-
ئەم تەکیەیە بەسەرپەرشتی (شێخ عیزەدین سالّح ئەلمەشایخی) بەرامبەر قوتابخانەی سەرەتایی (پیرەمێرد).

* تەریقەتی (شازلی-الشاذلیة):-
" دامەزرێنەری ئەم تەریقەتە (الولي الكبير ابي الحسن علي کوڕی عەبدوڵلا کوڕی عەبدولجەبار ئەلشازلیە)یە ئیمام (ئیمام (شازای) لە ساڵی (١١٩٦- ١١٩٧)ی زایینی لە (غەمارە) لە نزیك (سەبتا) لە وڵاتی تونس لە دایکبووەو لە بیاباتی میسر لە (حمیثر) لە ساڵی (١٢٨٥)ی زایینی کۆچی دوایی کردووە.
ئیمام شازلی بەردەوام خەریکی خوداپەرستیو عیبادەت بووەو زەهدی فێر موریدەکانی کردووە، لە وڵاتی میسر (شازلیە) گەلێك لقی هەیە، لە وڵاتی سودان بە دووەم تەریقەت دادەنرێت لە ڕووی بڵاوبوونەوەکە مەلیەندەکەی وڵاتی (بەربەرە). هەروەها شازلیە لە سوریاش تەشەنەی کردووە کە (العارف بالله محمد الهاشمي) دایمەزراندووە بە (الشازليه الدرقاويه) ناسراوە، هەروەها لە وڵاتی لیبیاو تونسو جەزائیرو هەندێ باکووری ئەفریقا بڵاوبووەتەوە"[٦].
لە کەرکوك تەکیەی شازلی هەیە بەسەرپەرشتی (شێخ محەمەد جیهاد ئەلسالحی)یە لە گەڕەکی مامۆستایان لەسەر ڕێگای بەغدا. ئەم تەکیەیە زیاتر کاریگەری نەتەوەی تورکمانیان بەسەرەوە زاڵە.

*** سەرچاوەو پەراوێزەکان:-**

١- سۆفی و سۆفیگەریتی کاریگەری هزرو ئیدوکلتورە نائیسلامییەکان لەسەر سۆفی و سۆفیگەریتی ئیسلامی، لەتیف هەلمەت، ٢٠٠٩، لاپەڕە (٨٨).

٢- هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٩٢).

٣- هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (١٠١-١٠٢)

٤- معجم شيوخ الإسلام في العهد العثماني (٨٢٨-١٣٤١) هـ (١٤٢٥-١٩٢٢)م، المؤسسة- الاعلام، بەرگییەکەم، ترجمة سدقي علي شقيرات، علم الكتب الحديث للنشر والتوزيع، ٢٠١٤، لاپەڕە (٦٧).

٥- سۆفی و سۆفیگەریتی، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (١٠٢-١٠٣)

٦- مێژووی تەسەوف لە کوردستان، محەمەد ڕەئووف تەوەککولی، وەرگێڕانی یوسف زاهیر هەورامی، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، ٢٠١٥، لاپەڕە (١٥٢).

٧- تاريخ السليمانية وانحائها، لاپەڕە (٢١٩).

٨- مێژووی تەسەوف لە کوردستان، محەمەد ڕەئووف تەوەککولی، وەرگێڕانی: یوسف زاهیر هەورامی، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٥، لاپەڕە (١٦٦- ١٧٢).

***هەروەها بڕوانە:-**

- ساداتی بەرزنجە، مەلا مستەفا (سەفوەت)ی حاجی مەلا ڕەسوڵی دیلێژە، چاپخانەی کۆمپانیای مەحوی، ٢٠١٥، لاپەڕە جۆراوجۆر.

٩- مێژووی تەسەوف، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (١٩٣).

١٠ هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٢٠٥).

١١- مێژووی تەسەوف لە کوردستان، محەمەد ڕەئووف تەوەککولی، وەرگێڕانی: یوسف زاهیر هەورامی، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٥، لاپەڕە (٢٢٦)

١٢- هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٢٣٠).

١٣- نەقشبەندی لە کوردستان، ئەمیر وەزیری، وەرگێڕانی: عەلی میرزا عارف هەورامی، چاپخانەی (کارۆ) سلێمانی، ٢٠٠٩، لاپەڕە (٢٢٨).

١٤- یادگاری خانەقا، شێخ ڕەئووف خانەقا، چاپخانەی شەهید ئازاد هەورامی، ٢٠١٢، لاپەڕە (١٥- ١٦).

١٥- شاری کەرکوک بەشێک لە مێژووی (مزگەوت، تەکیە، خانەقا، زانا و پیاوە ئایینی)یە ناودارەکانی، گۆران فەتحی، ئنیستیوتی کەلەپووری کورد، سلێمانی، ٢٠١٢، لاپەڕە (٧٢- ٧٤).

١٦- هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٧٧).

١٧- هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (١٠٨).

١٨- مێژووی تەسەوف لە کوردستان، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (١٠٥).

١٩- تەریقەتی نەقشبەندی بنەماو ئامانجەکانی، بەرگییەکەم، عەبدولڕەحمان بێلاف بەرزنجی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٢، لاپەڕە (٦٨).

*** بڵاوبوونەوەی تەریقەتی قادری و نەقشبەندی**
*** تەریقەتی قادری:- لە ناوچەی چەمچەماڵ**

فەرهاد عەبدولعەزیز

ئەم تەریقەتە لەناوچەی چەمچەماڵدا زۆرترین دواکەوتەی هەبووە. بەتایبەت لە سەردەمی (حاجی کاک ئەحمەدی شێخ) دا تەریقەتی قادری لەناوچەی چەمچەماڵدا زۆربرەوی پەیدا کردووەو لایەنگری زۆر بووە. چەندین چارسەردانی گوندو ناوچە جۆربەجۆرەکانی دەڤەرەکەی کردووەو لە زۆربەیاندا بەدەستی خۆی بەردی بناغەی مزگەوتەکانیانی بۆ داناون.
بوونی تەکیەی تەریقەتی قادری لە ناوچەی چەمچەماڵدا، تەنانەت پێش سەرهەڵدانی بنەماڵەی (کاک ئەحمەدی شێخ) یش، هۆکارێکی کاریگەری تر بووە، کە ڕۆڵی هەبووە لە بڵاوبوونەوەی ئەو تەریقەتە بەناو خەڵکی ناوچەکەدا. ئەویش خۆی لە بوونی شێخانی تەریقەتی قادریدا بینیوەتەوە، لە گوندی بەرزنجی ناوچەی قەرەداغی نزیک بەناوچەی سەنگاو. دواتر پەلکێشانی شێخانی بەرزنجە بۆ ناوچەی سەنگاو، وایکردووە کەوەک سەرەتا بنەماکانی تەریقەتی قادری بگاتە ئەم دەڤەرە. هەروەها بوونی تەکیەی (شێخ عەبدول جەبار) لە ناوچەی جەباری و سەرهەڵدانی تەکیەی تالەبانی لە گوندەکانی (تالەبان)ی سەر بە چەمچەماڵ، لەسەردەستی مەلا مەحموودی زەنگەنە لە ساڵی (١٧٤٧)ی زایینی. لەسەر رووی ئەمانەشەوە بوونی تەکیەیەکی گرنگ و گەورەی تەریقەتی قادری، لە گوندی کرپچنەی ناوچەی سەنگاو، تێکڕا ڕۆڵی نێجگار گەورەو کاریگەریان هەبووە لە ڕاکێشانی خەڵکی ناوچەکە بەلای تەریقەتی قادریدا.
یەکێک لەو تەکیەیانەی کە لێرەدا پێویستە هەڵوێستەی لەسەر بکەین، تەکیەی کەسنەزانی قادرییە لە گوندی کرپچنە. چونکە یەکێک بووە لەو تەکیەیانەی کە دەتوانین بڵێین لە هەموو تەکیەکانی تر زیاتر ڕۆڵی هەبووە لە ڕاکێشانی خەڵکی ناوچەکە بەلای تەریقەتی قادریدا. چونکە ئەم تەکیەیە بەدرێژایی مێژووی خۆی بەکاری ئیرشادو زیکرو دەف و دەروێشەوە خەریک بووە. هەروەها چەندین تەکیەی تری سەربە تەکیەی گەورەی کرپچنەی لە گوندو شارو ناوچە جیا جیاکاندا دامەزراندووە. لەوانە هەر لە ناوچەی چەمچەماڵدا لە ناوەندی قەزای چەمچەماڵ و گوندەکانی پێنج ئەنگوست، گوندی هەشەزینی و چەندین شوێن و جێی تریشدا تەکیەیان دامەزراندووە. تەکیەی کرپچنە سەرەتا لە سەردەمی شێخ عەبدولقادری کوڕی شێخ کەریمی کەسنەزان دا، لە کەسنەزانی قەرەداغەوە هاتووەتە کرپچنەی سەنگاو، ئەویش لەسەر داوای عەشایەری ناوچەکانی کرپچنە و سەنگاو.
بەهاتنی تەکیەی کەسنەزان، کرپچنە، بووەتە مەڵبەندێکی ئایینی گەورەو مەرجەعی لایەنگرانی تەریقەتی قادری، نەک تەنها لە ناوچەی چەمچەماڵ، بەڵکو لە ناوچەکانی تری کوردستان و دەوروبەریشدا.

کە ساڵانە چەند جارێک لەو ناوچانەوە بۆ دیدەنی تەکیەی کەسنەزان و بەشداری لە زیکرو موناجاتی شێخ و موریدانی ئەو تەکیەیەدا، دەروێشێکی زۆر ڕوویان لە کرپچنە کردووە.
ئەدمۆندز، دیمەنییەکێک لەو زیارەتانەمان بۆ دەگێڕێتەوە کە گروپێکی تێکەڵاو لە دەروێش و گوندی، لە موریدانی شێخ عەبدولقادری کەسنەزان، بەدەم زیکرودەف ژەنینەوە بۆ کرپچنە ئەنجامیان داوە. ئەو کە لە ناحیەی قادر کەرەم ئەو کۆڕی زیکرو دەروێشانەی بینیووە، دەگێڕێتەوە کە چۆن لە پێش مەرقەدی شێخ محێدینی باوکی شێخ عەبدولکەریمی قادرکەرەمدا ئەڵقەیان لێداوەو درێژەیان بە زیکرەکەیان داوە، ئەو دەڵێت (دەروێشەکان سەریان بە شێوەیەک ڕادەوەشان کە دەتگوت هەر ئێستا مێشکیان بڵاودەبێتەوە).
شیاوی باسە ئەم زیارەتە لە کاتێکدا بوو کە بنەماڵەی شێخ عەبدولقادری کەسنەزان تازە لە هەورامان گەڕاونەتەوە، ئەو جەماوەرەش بۆ دیدەنی جێگرەکەی کە (شێخ حوسێنی)ی کوڕی بووە، ڕوویان لە کرپچنە کردووە.
بوونی ئەم هەموو تەکیەو مەڵبەندانەی سەر بە تەریقەتی قادری لە ناوچەی چەمچەماڵ، کارێکیان کردووە کە زۆربەی زۆری خەڵکی ناوچەکە دواکەوتەی تەریقەتی قادری بن، بە جۆرێک لە سەرانسەری ناوچەکەدا جگە لە بەشێک لە خەڵکی قەڵا سێوکەو ئاغجەلەر کە دواکەوتەی تەریقەتی نەقشبەندی بوون، تەواوی ناوچەکەو هۆزەکان تری دەڤەرەکە زۆر بە شێخەکانیان سەرسام بوون. هەر کاریگەری تەریقەتی قادریش بووە کەوای لە سەرجەم هۆزەکانی ناوچەی چەمچەماڵ کردووە، زۆر بە پەرۆشەوە بەشداری ڕاپەڕینەکانی شێخ مەحموود بکەن و تا دوا ساتیش لە گەڵیدا بمێننەوە

*** تەریقەتی نەقشبەندی:-**

تەریقەتی نەقشبەندی لە ناوچەی سورداشەوە لەسەر دەستی حاجی شێخ ڕەزای کوڕی شێخ عوسمانی کوڕی شێخ قادری قەڵا سێوکە، هاتووەتە ناوچەی قەڵاسێوکەو ئاغجەلەر.
ئەویش لەسەر وەسییەتی (شێخ عەبدولقادر کوڕی شێخ ئەحمەدی سەردار) کە شێخی تەریقەتی نەقشبەندی بووە لە ناوچەی سورداش، ڕێگەی پێدراوە ببێتە شێخی ئیرشاد.
حاجی شێخ ڕەزا، لە گوندی سەربازی ناوچەی ئاغجەلەر دانیشتووە، پاش خۆی (حاجی شێخ مستەفا کوڕی تەریقەتی خەڵکی داداوە، ئەم بارەگایەی تەریقەتەکەی جارێکیتر گێڕاوەتەوە بۆ ناوچەی سورداش و لە گوندی شەدەڵە نیشتەجێبووە، تا لە ساڵی (١٩١٥)ی زایینی لە شەڕی بەرەنگاربوونەوەی ئینگلیزدا لە خوارووی عیراق شەهید بووەو لە بەغدا نێژراوە.
ئەم دوورکەوتنەوەیەی مەڵبەندی تەریقەتی نەقشبەندی لە ناوچەی قەڵاسێوکە وایکردووە کە ئەو تەریقەتە لە ناوچەی چەمچەماڵ و تەنانەت لەناو خودی ناوچەی قەڵا سێوکەشدا بەشێوەیەکی بڵاو تەشەنە نەکات.
شێخ عەبدولکەریمی کوڕی حاجی شێخ مستەفای ناسراو بە شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵە، کە لە دەوروبەری ساڵی

(١٩١٩)ی زایینی سەرپەرشتی تەکیەکەی باوکی وەرگرتووە، چەند ڕێنمایی و ئامۆژگاریی نوێی لەناو مورید‌ەکانیدا بڵاوکردووەتەوە کە ئاکام لە کۆتایی بیستەکاندا بزووتنەوە ڕێبازێکی (ئایینی- کۆمەڵایەتی) لێکەوتووەتەوە کە بە ڕێبازی (حەقە) ناوی دەرکردووە.

حەقە، بە حوکمی ئەوەی بایەخی بە ژیانی کۆمەڵایەتی و ئایینیش داوە، ئەو گۆڕانکارییانەی کە حەقەکان لە ڕووی ئایینی و کۆمەڵایەتییەوە بانگەشەیان بۆ کردووە، وەك گوێنەدان بە نوێژو ڕۆژگرتن، یان لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە وەك داواکردنی سەربەستی و یەکسانی ئافرەتان، کارێکیان کردووە کە خەڵکی پڕوپاگەندە بۆ ڕێبازەکە بکەن و درۆ بەدەم موریدەکانییەوە هەڵبەستن.

کاریگەری تەریقەتی نەقشبەندی، دواتر بزووتنەوەی حەقە لەسەر خەڵکی ناوچەی قەڵاسێوکە بەشێوەیەك بووە، کەوایکردووە ئەم ناوچەیە بەشداری کاریگەرییان نەبێت لە ڕاپەڕینەکەی شێخ مەحموودا لە کاتێکدا لە تەنیشت ئەوانەوە هۆزی شێخ بزێنی زۆر بە گەرمتینەوە تێکەڵ بەو ڕاپەڕینە بوون، چونکە شێخ بزێنییەکان سەر بە تەریقەتی قادری بوون.

* سەرچاوە

– ناوچەی چەمچەماڵ لەنێوان ساڵانی هەردوو شەڕی جیهاندا (١٩١٨-١٩٣٩) توێژینەوەیەك سەبارەت بە باروودۆخی کۆمەڵایەتی و ڕامیاری و ڕووناکبیری، فەرهاد عەبدولعەزیز، ٢٠١٢، لاپەڕە (١٤٨- ١٥٥).

*** (پیریادی – پیرحەیاتی)**

هەریەکە لە پیریادی، پیرحەیاتی، ڕەنگدانەوەیەکی مێژوویی دووروودرێژی هەیە کە بۆ سەردەمانێکی زۆر دوور دەگەڕێتەوە، یان لەوانەیە پاشماوەی ئەو ئاینە کۆنانەی کوردستانی گەورە بێت، بەڵام لە دوایدا تێکەڵی کەلەپوور و شارستانی ئایینی ئیسلام بووەو بۆتە بەشێك لە خزمەتی ئەو ئایینە.
ئەگەر سەیری ڕێچکەی بڵاوبوونەو گەشەکردنی پیریادییەکان بکەین دەگەینە ئەو ڕاستییە کە هەڵگری گەلێك کەلە پووری ئایینی کوردەوارییە، کە تاکو ئێستاکە لە پەیڕەو ژیانی ڕۆژانەیاندا هەڵگری ئەو خاسییەتانەن، کە هەردەم لە هەڵسووکەوتیاندا ڕەنگدانەوەی خۆی هەیە. یان لە پەیڕەوە ئایینییەکانی ئیسلامدا جوانکاری خۆیان بەدەر دەکەوێت.
لە کۆندا ئەم پیریادییانە لەو ناوچانە گەشەیان کردووە یان لە ژینگەیەکیاندا سەری هەڵداوە کە شوێنکاری ئایینییە کۆنەکانی وەکو زەردەشتیو کاکەیی نێو کوردستان بوونە بڕوون نییە لە چۆنێتی پەیوەندییەکان بەڵام ئەوە یەکلادەبێتەوە کاتێك هەڵکێشی کەلەپوورییەکتری بوونە.
پیر، یاد، حەیات، هەریەکە لەم دەستەواژانە مێژوویییەکی دووروودرێژی هەیە، کە بنەڕەتی ناوەکان بۆ سەردەمانێکی زووی مێژوویی دەگەڕێتەوە.
پیر گەورە، یان پیاوی گەورە، یان ڕدێن سپی، یان پیاری خاوەن دیدەو بە ئەزموون.
حەیات: ژیان، زیندوو، جۆرێك لە ئەمر.
یاد: ڕابردوو، بیروهزر.
پیریادی، پیری حەیات، ڕەنگدانەوەی پیاوی بە ئەزموونو هەمیشە ئەمر زیندوو کە چاکەکانی بەردەوام بە دەردەکەوێت.
"... بنەماڵەی (سەیدی پیریادی) لە ڕەگەزدا نەوەی برایەکی (بابا سەید زەنون پیریادی) بوون لە سەرەتادا لە گوندی (تەکیە)ی نزیك بە دەربەندیخان نیشتەجێ بوونو تەکیەو مزگەوتیان لەوێ دامەزراندووە، بۆیە ناوی گوندەکەیان (تەکیە) ناونراوە، بەڵام پاش چەند ساڵێك سەیدەکانی (تەکیە) بڕیاری بارکردن دەدەنو لە گوندی (پیریادی) نزیك بە چەمچەماڵ دەحەوێنەوە نەوەی (بابا سەی زەنون) لە گوندی پیریادی تەکیەو مزگەوتی خۆیان دادەمەزرێننو هەندێکیان بارەکەنو بڵاودەبنەوە لە ناوچەکە بە تایبەتی لە گوندی (مۆفەر)و (چەشمە بەردین)و (قۆرەتە)و (عەلی مەنسوور).
ئەوماوەیەی کەلە (تەکیە)ی دەربەند بازیان بوونە، بەشێکی زۆری خەڵکی کوردستانی ڕۆژهەڵات باوەڕیان پێیان هێناوەو لە دەوری تەکییەکەیان نزیك بونەتەوە، بەشێکیان لەو ناوچەیە نیشتەجێ بوونە.
" عوسمانییەکان (٤٥) گوندی ناوچەی چەمچەماڵیان فەرمان دەکەن یان (وەقف) بۆ سەر بنەماڵەی سەیدی (پیریادی) بۆ ئەوەی تەکیەو مزگەوتیان بەڕێوەبەرن کە چەمچەماڵ یەکێك بووە لەو (٤٥) گوندە لەو سەردەمانەدا...
دوای فراوانبوونو گەشەکردنو ناوبانگ دەرکردنیان و بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی بەربڵاو گەشە بکەن بە هەموو لایەکدا دەکەونە تەکیە دروست کردنو بڵاوبوونەوە کە بەشێکیان چوونەتە قەرەداغ، چیمەن، مۆفەر، هەر ناوچەیەك تەکیەی خۆی هەبووە.
(گەڕەکی پیریادی دێرینترین گەڕەکە لەگەڵ سەرەتای دامەزراندنی ئەو بەری (خاسە) واتە بەری قەڵا ئەم گەڕەکەش ئاوا کراوەتەوە.
" ئەو کاتە گەڕەکی (پیریادی) ئاقارێکی فراوان بووە، کە ناوی گەڕەکە کە بە ناوی دانیشتووانی پیریادییەوە ناونراوە کە پیریادییەکانی چەمچەماڵ یەکەم ماڵ بوونە بناغەی ئەم گەڕەکەیان دامەزراندووە، چونکە لە کۆنەوە خەڵکی چەمچەماڵو گوندی (پیریادی) کاروانیان بۆ کەرکوك کردووە بە کەرو ووڵاخو دارو غەلووزو کەنو برنجو توتنیان هێناوە بۆ کەرکوك، کە بەشێکیان لەو ئاقارە نیشتەجێ بوونە.
لەبەر ئەوە چەند هۆکارێکی هەبوو بێت بۆ کۆچکردنیان بۆ کەرکوك:–
١– لەوانەیە هۆکاری ئاینی بووبێت، کە دەوری بینووە لە بڵاوکردنەوەی باوەڕەکەیان بۆ کردنەوەی تەکیە بووبێت.
٢– لەوانەیە هۆکاری بازرگانی بووە بۆ کارکردنو نیشکردن لەم شارە، هەر لەبەر ئەمەیە کاریان کردووە لە گەلێك کاری دار فرۆشیو تەنوور دروست کردنو پێستە خۆشکردن و بیناکارییدا.
گەلێك لە سەرچاوەکان ئەوە دەخەنە ڕوو کە پیریادییەکان تێکەڵاوییەکی جوانیان هەبووە لەگەڵ تورکمانو جولەکەکانو گەلێك لە هۆزەکانی تری ئەو ئاقارە.
بۆ نموونە تێکەڵاویان لەگەڵ جورلەکەکان زۆر بە هێز بووە بە جۆرێکی ئەوتۆ کە هاوبەش بوونە لە گۆڕستانی جولەکەکان لە ناشتنی مردووەکانیان، یان وەکو مەلا عابید کە لە بنەڕەتدا جوولەکە بووە کاتێك کەسوکاری مردوونە ئافرەتێکی گەڕەکی پیریادی بە خێوی کردووەو گەورەی کردووە کە لە دوایدا بووەتە موسڵمانو تا مردنی لە مزگەوتی (مەلا عابیدا) بووە.
ساڵانە لەم گەڕەکەدا پێشبڕکێی قورئان خوێندنو مەقامو تەراویحیان کردووەتەوەو ناوبانگیان لە بەغداو موسڵ بڵاوبووەتەوە.

*** دابوونەریت و بیروباوەڕی پیریادی:–**

١– هەردەم هەوڵی ئەوەیان داوە کە هەژارو لێقەوماوان داڵدە بدەن لە هەموو سەردەمەکاندا بە خۆڕاییو بێ بەرامبەر.
٢– بایەخیان زۆر بە دەروویەیان داوەو خاوەن پەیوەندی پتەو بوونە.
٣– لەگەڵ هەموو چینو توێژەکاندا هارگونجاوو بوونەو خۆیان گونجاندووە.
٤– زمانی پاراویان هەبوو لەگەڵ خەڵکیو لێك تێگەیشتن.
٥– زمانی ئاینیان دەوری بینیووە لە بڵاوبوونەوەو ڕێزگرتنیان.
٦– خاوەن پیشەبوونەو سانەییان دەوری بینووە لە سەرکەوتنی پیشەکەیان، ناوبانگ دەرکردنیان.

٧- کەسایەتیو پیاوی ناوداریان تیا هەڵکەوتووە کە خزمەتی مرۆڤایەتیان کردووە.
٨- پاراستنی کەلەپووری خۆیان لەپاڵ بیروباوەڕە ئایینییەکەیان کە هەردەم هەوڵیان داوە بە زمانێکی کوردی پاراو خزمەتی ئایینییەکە بخەنە ڕوو.
٩- جیاوازی نەکرد لە یارمەتی لە هەموو توێژو ئایینو زمانو نەتەوە.
١٠- گەلێك زاناو مەلای ئاینیان تێدا هەڵکەوتووە کە نموونەیان مەلا عەبدوڵای خەرپانە لە گوندی خەرپان لە ناوچەی هەورامان.
١١- هەڵکەوتنی پیاوی سیاسیو ڕۆشنبیر لە هەموو بوارەکاندا.

* شەجەرەی تەریقەتی (پیریادی - قادری)
سەید زەنوون (زەنوور)
فەتحوڵلا سەید زەنوون
عەبدولکەریم فەتحوڵلا سەید زەنوون
حوسێن عبدولکەریم
حەبیب حوسێنی عەبدولکەریم
شوکور ئەڵڵا حەبیب
بابە محەمەد شوکور ئەڵڵا
بابە ئیبراهیم بابە محەمەد
یەحیا بابە ئیبراهیم
خالید یەحیا بابە ئیبراهیم
یەحیا خالید
ئەحمەدی گەورە
یەحیا ئەحمەدی گەورە
حوسێنی یەحیا
کەریم حوسێن
حەسەن کەریم
سەید عەلی حەسەن

* سەرچاوەو پەراوێزەکان:-
١- گۆڤاری نەوشەفەق، ژمارە (١١)، شوباتی ٢٠٠٤. لێکۆڵینەوەیەکە بە ناونیشانی:- محلة پیریادی بکرکوك اسسها اهالي قریة پیریادی في چمچمال، نووسینی:- د. زەنوون پیریادی، لاپەڕە (١٣٥- ١٣٦).
٢- ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارە (١٠٢٨) لە ڕۆژی ٢٨ی کانوونییەکەمی ساڵی (١٩٨٨) لێکۆڵینەوەیەکە بە ناونیشانی:- پیریادی نووسینی د. زەنوون پیریادی.
٣- گۆڤاری (ڕەنگین)، ژمارە (٩٨)، ساڵی ١٩٩٧.

*** شوێنە پیرۆزەكانی یارسان**

هاشم كاكەیی

هەر میللەت و ئاینێك پیاوچاك و ناوداری خۆی هەیە، كاكەیی یارسانیش پڕو پیاوچاكی خۆی هەیە بەدرێژایی مێژووی پەیدابوونی لەسەر خاكی كوردستان، ناوی رێبەران و كەسایەتییەكانی بەسەرتۆپی كوردستان و عێراقەوە دیارن و ناسراون، برێجار لەقەد پاڵی شاخێك و یان لەژێر دارەگوێزێك ئارامگای شەخسێكی كاكەیی یارسانی دەبیندرێت و بوونەتە زیارەتگای یاران و بڕواداران، بۆ نموونە سان سەهاك لە شێخانی ئەوسوودو باباناوز لە سەرگەتی خورماڵ و بابایادگار لە ناوچەی رێژاوی سەریە كرندی خوارووی كرماشان لەنێوان كێوەبەرزەكانی داڵەهۆ و سەرانە. شا ئیبراهیم كوڕەزای سان سەهاك لە بەغداد و ئیمام ئەحمەدی كەركووكی ناسراو بە (خان ئەحمەد) كە ئەم زاتانە لە پیرەكانی كاكەیین و لە ئەردەڵانییەكان و فەرمانڕەوابوون و ناوییان لە سەرچاوە مێژووییەكاندا هاتووە. ئەم بابانەی ناوچەكانی بناری گل و كفری و خانەقین وەك باوە شاسوار، باوە قەتاڵ، باوەپڵاوی، شێخ باوە، شا هەیاس، لەشاری موسڵ (وەردەك)، جگە لە مەقامە پیرۆزەكانی باوە حەیدەرو باوە یادگار بەداخەوە بەدەستی داعش تەقێندرانەوە. میر ئەسكەندەر لە هاوار(هەڵەبجە)، بابا غەیب (تەوێڵە)، باباناوز سەرگەت (خورماڵ)، میری سوور(شارەزوور)، ئەشكەوتی مەرنەوی، ئەحمەد برندە (میرەدێ). تەكیەی باوە هەیاس (تۆبزاوە)، تەكیەی میر سوور (تۆبزاوە)، تەكیەی بارەئەسرەت (كۆبانی/عەرەبكۆی)، تەكیەی باوە رەشید (عەلی سەرای)، تەكیەی عەلەمدار (عەلی سەرای)، تەكیەی سەید برایم عەلەمدار (زەنقن)، تەكیەی خاتووشایە (عەلی سەرای)، تەكیەی سەید چراو (زەنقن)

رۆشنبیران و مێژوونووسان چاك دەزانن ئەم زاتانە هەموویان كوردن و سەر بە ئایینی كاكەیی یارسانن گەرچی هەندێكیان ناوو مێژوویان شێوێندراوە پاش بە موسڵمان بوونی ناوچەكە بە عەرەبی بیابان ئاوزەد كراون هەر لەبەر ئەو هۆیەش بووە دەسكاری ئەكراون و وەك خۆیان ماونەتەوە، هەندیكیشیان كراونەتە موڵكی ئاینێكی تر بەهەڵە. لەم ڕۆژانەدا دەنگۆی داگیركردنی ئەم شوێنە پیرۆزانەی كاكەیی یارسان لە ئارادا هەیەر گوایە لایەنێك بەتەمایە بیخاتە سەر وەقفی برایانی شیعە ئەمەیش بووەتە مایەی نیگەرانی پەیڕەوانی كاكەیی كە بەهەڵێكی دەزانن بۆ سڕینەوەی ئاینەكەیان، بۆیە نابێ ئەو شوێنانە بەهیچ شێوەیەك لە لایەن برایانی سوننەو شیعەوە دەسكاری بكرێن، چونكە بەڵگەی حاشا هەڵنەگرمان هەیە هەموو باوەكانی كوردستان موڵكی ئاینی كاكەییە پەیوەندییان بەو لایەنانەوە نییە.

باوە مەحمی، باوە –بابامەحمود دوو جۆرە پێناسەی هەیە یەكەمیان لە بنەماڵەی پیرسەید باوەیسی عەلەمداری یارسانییە لە سەدەی هەشتەمی كۆچی ژیاوە هاتووەتە خانەقین و ئاینی كاكەیی یارسانی بڵاوكردووەتەوە لە ناوچەكە و ئەو دوو گوندانەی بەناوەكانی (باوە مەحموی) و (باوەپڵاوی) بەناوی ئەو زاتەوە ناونراون، رای دووەمیان دەوترێ لەسەردەمی باوەناوز سەرگەتیدا ژیاوە لە ٣٠٠ەك لە ژیاندا بووەو هاوڕێی شێخ باوای حەكیم بووەو هاتووەتە خانەقین و باوەڕی یارسانی بڵاوكردووەتەوە و برایەكیشی هەبووە بەناوی باوە بەهار بەگوێرەی یاداشتی بابم. ناوی دایكی گوڵ پەری بووە دەوترێ باوكی ناوی باوە گیلدی بووەو لە شاری سلێمانی وەفاتی كردووە. مامۆستا تۆفیق وەهبی بەگ ناوی ئەو شوێنانەی سلێمانی نووسیوە لە یاداشتەكانیدا وەك باوە چیچەك و باوە گیلدی كە كاكەیی یارسانین.

. ئاینی یارسان هەموو شارو شوێنەكانی كوردستان بەپیرۆز دەزانن و بارگای ئیشكو تەجەلیاتی خوای بەركەوتووە. مامۆستا عەبدوللەتیف گلی سەبارەت شوێنە پیرۆزەكانی كاكەیی نووسیویەتی (لە باسی مێژووی هۆزی گل): باوەقەتاڵ زیارەتگەیەكی ئاینییە بەسەر لوتكەی چیایەكەوە لەنزیك ئاوایی (كۆرمۆری جان وەیس بەگ)، كانیاوێكی گەراویشی لەپاڵدایە، پێشان خەڵكی ناوچەو دەورووبەری و زۆر لە كاكەییەكانی هەورامان، هەموو ساڵێ دەهاتن بۆ سەر ئەم باوە قەتاڵە بۆ زیارەت و بەرەكەت و دەواریان لێهەڵدەدا و چەند مانگێ لەرێ دەمانەوە، هەروەها زۆر لە كاكەییەكانی ناوچەی كەركوك هەموو ساڵێ دەهاتن بۆ زیارەتی[1]عەبدوللەتیف عەبدولمەجید گلی، چەند لاپەرەیەك لەمێژوو و ژیانی و فۆلكلۆری هۆزی گل، گۆڤاری رۆشنبیری نوێ ژ(١١١)ساڵی ١٩٨٦ل١٢١ ئەمە دێرەیشی بەدەمی كاكەییەكانەوە نووسیوە) (ئەی باوە قەتاڵ ئەتكرد خوڵكمان/ پەنای شارەكان ببیە موڵكمان).

*** كاكەیی لە خورماتو، كفری و كەلار:**

ئەوەی مێژووی ناوچەی گەرمیان بخوێنێتەوە سەرنج لە ئاسەوارو گۆڕی پیاوچاكان و شوێنەوارەكان بدات بۆی دەردەكەوێت دەڤەری گەرمیان لانكی پیران و پیاوچاكانی كاكەییە چەندین باوە و بنەماڵەی كاكەیی لە خورماتودا هەبوون، بەڵام وادیارە وردە وردە نەوەكانیان خۆیان گۆڕی و دۆنای دۆنێكی زایەرییان كرد ! لەگەڵ ئەمەیشدا هەندێ بنەماڵیان دیارن تائێستا وەك خۆیان ماونەتەوە، مام عزەت هەبوو ناودارترین پیاوی ئەم بنەماڵانە بوو، زاتێكی قسەخۆش و دانا، سینە پڕخەزینە، بەردەوام هامشۆی بارگەی دەكرد لە موسەڵای شاری كەركوك. جگە لەم زاتە لە خورماتوو بنەماڵەی گۆزەچیە كاكەییەكان زۆر ناسراون بەو پیشە كەلتوورییەوە، ئەمانە لەمێژەئەو كارەدەكەن لەباوباپیرانیانەوە، كەپیشەیەكی كۆنی پیرۆزی ناو ئاینی یارسانە، ناسراوترینیان وەكو: مام كەماڵ و جەماڵ گۆزەچی و عومران و هەیاس عەباس گۆزەچی و ئیسماعیل گۆزەچی. كاكەییە زۆر هەبووە لە ناوچەی (گل)، بەتایبەتی لەزەمانە كۆنەكاندا و پەیوەندییەكی توندو تۆڵیان لەگەڵ گلدا بووە، بوونی باوە قەتاڵ لەسەردەمی عوسمانی لەوێدا كە زۆر لەپێش جان وەیس بەگی گەورەی گل لەگەڵ كاكەییەكان لەوێدا بوون،

نیشانەی نیشتەجێ بوونی کاکەییە لەو ناوچەیە. مامۆستا عەبدولەتیف گلی لە گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ ساڵی ١٩٨٦، چەند لاپەرەیێک لە مێژوو و ژیانی و فۆلکلۆری هۆزی گل، سەبارەت شوێنە کۆنەکانی ناوچەکەی نووسیویە: ((هەندێ شوێنیشی تێدایە هەر لە کۆنەوە بەشوێنی ئاینیی و پیرۆز ناسراوون، وەك: باوە قەتاڵ: زیارەتگەیەکی ئاینییە بەسەر لوتکەی چیایەکەوە لەنزیك ئاوایی (گۆرمۆری جان وەیس بەگ)، کانیاوی گەراویشی لەپاڵدایە، ئاوەکەی گۆگردییە، پێشان خەڵکی ناوچەکەو دەوروبەری و زۆر لە کاکەییەکانی هەورامان هەموو ساڵێ دەهاتن بۆسەر ئەم باوەقەتاڵە بۆ زیارەت و بەرەکەت و دەواریان هەڵدەداو چەند مانگێ لەوێ دەمانەوە، هەروەها زۆر لە کاکەییەکانی ناوچەی کەرکوك هەموو ساڵێك دەهاتن بۆ زیارەتی، وادیارە باوەقەتاڵ یەکێ لە پێشەواکانی کاکەییەکان بووبێ. لەبارەی بیناکردنی ئەم زیارەتگەوە پیرەپیاوو پیرەژنەکانی ئەوبنارە سەرگوزەشتەیەك دەگێڕنەوە دەڵێن: وەختێ خۆی جان وەیس بەگی گەورەی سەرۆکی خێڵی گل تووشی دەردێکی پیس دەبێ، هەر حەکیمێك دەهێننە سەری بۆی چارناکرێ، ماوەیەکی زۆر لەناو جێگادا دەکەوێ چاوەڕوانی مەرگی خۆی دەکات. ڕۆژێکیان کە جان وەیس بەگ لە گیانەلادا دەبێ و خەڵکەکە خەریکی کفن و ئامادەکردن و ئاو گەرمکردن بۆ شۆردنی دەبن، سەیر دەکەن وا جان وەیس بەگ هۆشی هاتەوە بەبەراو ساغو سەلیم ڕاست بووە لەجێگاو چووە ناو خێڵەکەی پێی وتن لە گەڵی بکەونە ڕێ بۆ لوتکەی چیاکەی نزیك ئاوایی، پێیان دەڵێ یەکێ لەخساتی خوا هاتووەتە خەوی پێی وتووە لە جێگاکەی هەڵسێ و بچێ بۆ سەر لوتکەی ئەو چیایە، لەوێ شوێنی ڕمێك دەبینێ تەقاندریانەو چەقیوە بە زەوییەکەدا، ئەوە نیشانەی بارەقەتاڵی پیاوخاسی کاکەییە، گومەزێکی بەسەرەوە بکاتەوە. جان وەیس بەگ لەگەڵ خێڵەکەیدا دەڕۆن بۆ سەر لوتکەی چیاکە، دەبینن ڕاستەوا شوێن تیرەکە دیارەو چەقیوە بە عەرزەکەدا، لەوێ ماڵێك بەبەردو گەچ بە گۆشتاوی گۆشت گا گیراوە دروست دەکات. تا ئێستاش کەلاوەی ئەو ماڵە هەرماوە. جان وەیس بەگ کە خۆیشی پاش ماوەیەك دەمرێ هەر لەو ماڵەدا گۆڕی بۆ هەڵدەکەن و دەیشارنەوە.))

[2] عەبدولەتیف گلی، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ ژمارە (١١١)ی ساڵی ١٩٨٦، ل١٢١). من پێموایە چۆڵبوونی ئەو ناوچەیە لەکاکەیی بۆ ئەو ئاژاوانەی نێوان هۆزە کوردەکان و دژایەتی باوەڕی کاکەیی دەگەڕێتەوە، لە زۆر شوێن ئاوایی ئێمەیان داگیر کردووە و کاکەییان لێ دەرپەڕاندوە، کاکەییش لەسەرەتای هاتنی ئینگلیزو پێشتریش شەڕی نەبووە لەگەڵ ئەو هۆزانەی ناوچەکەو بۆ وەرگرتنەوەی ماڵ خۆی، تەنیا ڕووداوێك لەنێوان کاکەیی (قەڵخانلو) و هەمەوەند بووە لەسەردەمی عوسمانی. هەروەها شەڕێکیش لەگەڵ تاڵەبانی داقوق. ئەم کاکەییانە هەمیشە ئاشتی خواز بوون، لەبەر پاراستنی باوەڕەکەیان ملکەچی ئەو دەرپەڕاندنانە بوون لەزۆر جێگاو شوێن. (ئەی باوە قەتاڵ ئەتکرد خونکمان/ پەنای شارەکان بییە مولکمان) ئەم بەیتە فۆلکلۆرییە ڕەنگە لەدەمی کاکەییەکانی بناری گل تۆمارکرابێ. محەمەد بەگ جان وەیس بەگ ١٨٨٥-١٩٦٠ سەرۆکی گل لە ١٩٠٧ ئەوتی ناوچەی گلی سووتاندوە دەوڵەتی عوسمانی لە شاری کەرکوك بەندی دەکات و فەرمانی خنکاندنی دەدەن، بەڵام بەهۆی دەسەڵاتی سەیدئەحمەد خانەقاو سەید وەلەد کاکەیی لە مردن ڕزگاری بووە.[3] عەبدوللەتیف گلی لە گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ ژمارە (١١١)ی ساڵی ١٩٨٦، ل١٢٠). لە کفری چەندین بنەماڵە کاکەیی هەبوون بەڵام تواونەوە، تەنیا ئاسەواری باوە شاسوارمان ماوە جگە لە قسنی وەجاغ زادەی باوەکان، باوە مەحمی، لە کفریدا لەناو گەڕەکی(ئیسماعیل بەگ) کۆڵانێك هەیە، بەناوی دەدەکانی کاکەییەوە ناوبانگی دەرکردووە کە جاران هەموو کاکەیی بوون، زۆربەی دوکان و بازاڕیان بەدەستەوە بوو، خوالێخۆشبوو مامۆستا مستەفا نەریمانی نووسەر کە خەڵکی کفری بوو زۆری بۆ باس کردم سەبارەت بە کاکەییانی کفری کە لە چلەکانی سەدەی بیست ژمارەیان زۆرو لەبەرچاو بوونە لەشاری کفری زۆر بنەماڵەشیان بە تورکی و ماچۆ قسەیان کردووە. نووسەر سەلاحەدین عەبدولحەمید عەبدوڵڵا لە کتێبەکەی (شاری کفری) دەڵێ: لە ڕووی ئاینیەوە چەند ماڵێکی کاکەیی تەبێ هەمووی موسڵمانن)[4] سەلاحەدین عەبدولحەمید عەبدوڵڵا، شاری کفری لە تەرازووی ڕەسەنایەتی و شارستانییەتدا چاپخانەی ڕەهەند سلێمانی ٢٠٠٨)ل٣٦). بەڵام باشە ئاماژەی بە شاعیر خەلیل منەوەر کاکەیی کردووە، کە خەڵکی کفری بووە کاتێ قۆجە شاوڵی جوولەکە دەبێتە ئەندامی ئەنجوومەنی شارەوانی کفری لە شیعرێکدا وتوویە (ئەوساکە زانیم کفری کاولە / ئەعزای مەجلیسمان قۆجە شاوڵە)[5] بڕوانە سەرچاوەی پێشوو، ل٣٦. بەداخەوە لە کتێبی (ناوچەی کفری لەنێوان ساڵانی ١٩١٤-١٩٤٥، حوسێن ئیسماعیل خان دەلۆ، بەهیچ شێوەیەك ناوی کاکەیی لەو شارەی باوەشاسوار باس نەکردووە لە لاپەرە (١٢١) نووسیویە: ((بەشی ئیسماعیل بەگ، ئەم کوچەو کۆڵانانەی لەخۆ گرتبوو ١-دەدە ٢-کویلی ٣-قشلە ٤-ئیسماعیل بەگ ٥-کرمانج))[6] ناوچەی کفری لەنێوان ساڵانی ١٩١٤-١٩٤٥، حوسێن ئیسماعیل خان دەلۆ، کەرکوك ٢٠١٠ ل١٢١). بەڵام ئەوەتانێ مامۆستا نەریمان لە باسێکی شاعیری هجری دەدەی کاکەیی نووسیویە: ((دەدە: لەناو تورکماندا بەبرای گەورە دەڵێن (دەدە) بەرامبەر (کاکەی) کوردییە، بەڵام لەناو کاکەییەکاندا (دەدە) پایەیێکە لەخوار (باوە) و (سەید)ەوە، کاکەیی وەك هۆزێك هەموو کوردن، بەڵام کاکەیی وەك ئاینێك تورکمانیشیان تێدا هەیە، لە کەرکوك لە گەڕەکی (چای) بڕێك لە دەدەکانی کاکەیی مەزهەب هەیە، لە کفریدا لەناو گەڕەکی (ئیسماعیل بەگ) کۆڵانێك هەیە بە (کۆڵانی دەدە) ناوبانگی دەرکردووە، کە جاران مەڵبەندی دەدەکان بووەو ئێستا وەچەیان لێماوەتەوە (هجری دەدەیش یەکێکە لە دەدەکانی گەڕەکی چای لەشاری کەرکوکدا، نازناوی شیعری (هجری) بۆخۆی هەڵبژاردوەو پایەشی لە کاکەیەتیدا (دەدە)بووە.[7] بڕوانە گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ ژمارە (١٠٧)ئەیلولی ١٩٨٥ ل٢٢٢. هەروەها لەکتێبی ناوچەی کفری ل١٣٠ کە باسی هۆزی داودە دەکات دەڵێ: ((داودەی کوردستان لە گوندەکانی (قەڵخانلو، عەزیز قادر، توکن، تەپە

چەرموو، دوراجی، زندانە، پەلکانە،...هتد و داوەدەی گەرمیان لە گوندەکانی (حەوت تەغار و عەلی سەرای نیشتەجێن))، وادیارە بەهەڵە ناوی عەلی سەرای هاتووە چونکە عەلی سەرای داوەدەی تێدا نیەو ناوچەی داوەدە بەپێی ئەو هەرێمەی تیایدا دەژین کراوەتە دوو بەشەوە (داوەدەی کوردستان) و (داوەدەی گەرمیان)، داوەدەی کوردستان بەو داوەدە نیشتەجێبووانەی دێهاتەکانی رۆژهەڵاتی دوزخورماتوو هەوەها رۆژهەڵاتی زووروی کفری دەژین، لە دێهاتەکانیان: دوراجی، چەوری، زندانە، تەپەچەرموو، قوری چای)یە، بەڵام (داوەدەی گەرمیان)یش کەوتوونەتە رۆژئاوای دوزخورماتووەوە، لە دێهاتەکانیان: (حەوت تەقان، پارەپارە، ئەلبو سەباح، شاسەیوان)ن، بۆیە من پێموایە برێک لەو گوندەکانی داوەدە، کاکەیی هاوشانی ئەوان تێیدا ژیاون و تێکەڵ بەیەکبوونە، وەک پارەپارەو مەفتەغار، کۆمەڵێک مەفتەغاری ئێستا کاکەیین و بەڵام ناوبردنی گوندی عەلی سەرای کاکەیی لەو سەرچاوەیە هەڵەیە؟ کاکەییەکان دەگێرنەوە ئاغایەکی داوەدە هەبووە، کتێبی پیرۆزی کاکەیی دەخوێندەوە تامرد پیشانی کەسی نەداوە. لە فەرهەنگی (المنجد) نووسراوە داوەدە خاوەن ئاینێکی تایبەت بوونە لە قاموسی (المنجد في اللغة والاعلام) سەبارەت بە (داوەدە) نووسراوە: الداوديون طائفة كردية تعيش في نواحي خانقين ((العراق)) يتبعون داود النبي مفضلين اياه على سائر الاولياء لهم كتابهم الزبور)[8] ص٢٨٢، چاپی سالی. لە نووسینێکی مامۆستا رۆژبەیانی لە گۆڤاری سردەم العربي ژمارە(٢)ی سالی ٢٠٠٣ (كركوك في عهد الاستعمار البريطاني، نووسیویە دەڵێ لە وەزارەتی عەبدولموحسین، جەعفەر عەسکری بووە باڵیۆز لە لەندەن، دوو وەزیری دیکەی کوردیش هەبوون لەم وەزارەیە، ئەوانیش یاسین سەلمان کاکەیی بوو کە نازناوی هاشمی بەخۆیەوە نابوو، وەنوری مەلا سەعید...ئەم دوو کوردە کاڵە(کوردایەتی-خەباتی نەتەوەیی وازیان هێنا) خەڵکی شاری (کفری)بوون، لەپێناو شاردنەوەی راستی کوردبوونی خۆیان پەیوەندی خۆیان بە کفرییەوە بچڕاند، بەڵام میمک-پووری(یاسین) ژنی یەکێک لە گەورەکانی کاکەیی بوو لە کەرکوک..یادم نیە بەتەواوی خێزانی سەید خەلیل یان سەید وەلەد بوو. هەروەها خوشکەکەی خێزانی خالد شێخ عەلادینی نەقشبەندی بیارە بوو.))[9]گۆڤاری سەردەم العربي ژمارە(٢)ی سالی ٢٠٠٣ (كركوك في عهد الاستعمار البريطاني، ترجمة:انور مندلاوي، ل١٢٥. من لە خوا لێخۆشبوو، عەدنان ئاغای کاکەیی پرسیاری ئەم بابەتەم کرد، بەڵام ئەو وتیی شتی وا نییە. ئەڵێن ئیسماعیل قەرەنی کاکەیی بووە بەرپرسی تەشریفاتی پاشایەتی بووە. هەروەها سەید محەمەد وەهەب نوێنەر بووە لە پەرلەمانی عێراقی پاشایەتی، بەڵام لەسەرچاوە باوەڕپێکراوەکان ئەمەم نەبیستووە. هەروەها شاعیر خەلیل منەوەر زۆر لە کفری دا ژیاوە زۆربەی داستانە شیعرییەکانی لەو ناوچەیە وتوون، دەیان خزم و کەسوکاری کاکەیی لە کفریدا هەبووە بڕوانە دیوانەکەی ناوی خەڵکان دەبات و لە شیعرێکی دەڵێ بە چاوشەکان بڵێ بەشەرتێ حالداشم بکەن) / لە شایی تورکمان شاباشم بکەن. سەرەڕای دوو شاعیری دی بەناوەکانی شەوقی و گریانی، کە پلەی ئەفسەریان بووە لە سوپای عوسمانی. شیعرەکانیانم بەچاپ گەیاند لە ٢٠١٦. باوکی شەوقی بەقاڵ بووە لە کفری و بە سەیدسەمین دەناسرێ. نووسەرو سیاسییەکی ناوداری کاکەیی کفری ناوی سەید هاشم بووە. شاری کەلاریش گوندێکی کۆنی ناوچەی گەرمیانە بەندە لە سالی ١٩٧٧دیتم گوندێکی بچوک بوو، بەڵام لەم سەردەمە شارێکی گەورەو فراوانە، لە کەلار چەندین بنەماڵەی کاکەیی هەیە و خاوەن تەکیەی خۆیانن (تەکیەی باوە رەشید) ناسراوترینیانە

تێبینی ئەم نوسیانەم کتێبێکە بەناوی مێژووی کاکەیی/ یارسان لە کوردستاندا و ئامادەیە بۆ چاپ

*** کاکەییە گۆرانەکانی یاقوبە و خانەقین و مەندەلی:**

محەمەد ئەحمەد ئەلحوسێنی لە گەشتەکەیدا (رحلە المنشي البغدادي) باسی شاری یاقوبەو خانەقین و گوندەکانی شارەبان و قزلرەبات دەکات. دەربارەی قزلرەبات دەڵێ بەرووبوومی ئەم گوندە گەنم و جۆ و توتنە، خەڵکەکەیشی سوننەو عەلی ئیلاهین و لەو شوێنەیشدا پێنج گوندی بچووک هەن خەڵکەکەی عەلی ئیلاهین (د.کەریم نەجم شوانی لە کتێبەکەی الكاكائية اصولها وعقائدها/ بەکاکەییان دەزانێ-هـ.ک) و زمانی ئەو شوێنانەیش کوردیین، بڵێ کێ هەیە بە تورکی بدوێ. خەڵکەکەی قزلرەبات ٦٠٠ماڵە[1] رحلة المنشي البغدادي الى العراق. ت. عباس العزاوي ط١ شركة دار الوراق ٢٠٠٨ ل٥٦. لە خانەقین- لەناوچەی خانەقین و گەبیە و مێخاس و حاجی قەرە و پیکە و عەماراو کەرەپو و چەمچەقەل و قەلەمە بە سەرۆکایەتی رەشید باوە وەلی و سیاولەر باریکە و باپڵاوی پچووکی و ئەمین باپیرو دارەخورما بەسەرۆکایەتی حوسێن سەی عەزیز. لە دێی سەی برزۆ پەلەچەفت و دەریەندجق.[2] کەریم زەند، ئایین و باوەڕ لە کوردستان دا، ل٧٨

کاکەیی هۆزێکی گەورەو ناسراوە وەک باوەڕێکی ئایینی - لقێکی بچوکی لە خانەقین و دەوروبەریدا هەیە، لقەکانی دیکەیشی هان لە مەندەلی، کفری، داقوق، هەڵەبجە، ئاسکی کەڵەک (گوێر)و لە پارێزگای کرماشانی کوردستانی ئێران لە قەسرشیرین و کرند و سەهەنەو دەینوور شوێنانی تر[3] بڕوانە محمد جميل الروزبياني مدن كردية قديمه مگيعه هەوال السليمانيه ١٩٩٩ ل٢٦١. هەروەها لەبەشی مەقام و گۆرە پیرۆزەکانی خانەقین ئەم شوێن و گۆڕانە لەکەسە پیرۆزییەکانی کاکەیی ئەژمارکراون عەلەمدار، باوەمەحمود، ئیمام ئەحمەدی خانەقین[4]هەمان سەرچاوەی پێشوو ل٢٦٧. بە گوێرەی سەرژمێری سالی ١٩٧٧ لە خانەقین و ناحیەی قۆرەتو ژمارەی کاکەیی لە گوندی مێخاس ئایر عوزیر ٤١٦ کەس و لە گوندی باوە مەحمود و حوسێن کاکی و ئەمین باپیرو باوە سمایل ٢٨٠کەس بووە. گوندی قەراسی- قەرەمیت ٢٧١کەس، گوندی شێخ رەحیم ٦٥کەس، بارەپڵاوی ٢٢٥کەس، گوندی پیویکە ١٣٥کەس، گوندی چەمچەقەل ئایر عوزێر ٤٢کەس. گوندی کەرەپویلە ٢٩٧کەس، گوندی باریکە ١٩٦کەس. پلەچەفت کاکەیی (؟) بووە[5]بڕوانە محەمەد

سەعید سۆق، ناوچەی گەرمەسێر لەناو پاکتاوی رەگەزیدا گۆڤاری کەرکوك ژ(٤) بەهاری ٢٠٠٢ ل١٨-٢١-٢٢-٣٦). هەروەها گوندی مێخاس عەلی خان ٢٠٠ کەس و چەند خێزانێکی کاکەیی لە دەلی عەباسدا هەبوون لە ١٩٧٧. ئەم گوندانەی چەلەولایش کاکەیی تێدا هەبوون: شێخ باوە- ناوایی گەورە، بەیانلو. ئەم ناوەی شێخ باوا کە دراوەتە پاڵ ئەم گوندە زۆر کۆنەو دەگەڕێتەوە بۆ زاتێکی مەزنی کاکەییان کە لە دەقە پیرۆزەکاندا بەناوی(شێخ باوای حەکیم) ناوی هاتووە هاوشێوەی باوەشاسواری کفری و شاخۆشینی هۆرین شێخان، کفری و هۆرین شێخانیش لە سەردەمانێکی زۆر کۆنەوە کاکەییان تێدا هەبووە. بەڵام بەهۆی سیاسەتی ڕاگواستن و تەعریب و شەڕی هەشت ساڵەی نێوان عێراق و ئێران زۆربەی کاکەییان و کورد بەگشتی بەرەو ڕومادی و شارەکانی دیکەی عێراق دوورخرانەوە و هەندێ بنەماڵەش وەك کوردانی فەیلی بەرەو ئێران دەرکران ناسنامەی عێراقی بوونیان لێ سەنراوەتەوە. نووسەر (سلیم مطر) لە کتێبی (الذات الجريحة، باسی تەعریب و ڕاگواستنی کاکەیی شاری خانەقین دەکات و دەڵێ ڕژێمی سەدام ٧٠٠ خێزانی دانیشتووی خانەقینی ئاگادارکردەوە کەدەبێ ناسنامەی نەتەوەییان لە کوردەوە بگۆڕن بۆ عارەب و بەتایبەتیش هۆزی کاکەیی کەناسنامەی نەتەوەییان بوو بە بەیاتی و تائی، ڕژێم توانی ٧٠٠خێزان ڕاگوازێتەوە ئەوانەی کە کوڕیان لە کوردستان بوون یان لە دەرەوەی وڵات، ئەوەی سەرپەرشتی پرۆسەی ڕاگواستن و تەعریبی دەکرد ڕۆکان تکریتی بوو(٦)سليم مطر، الذات الجريحة، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، گ٢ ٢٠٠٠بیروت)ل٢٣. هەر ئەم نووسەرە کورتە باسێکی مێژووی کاکەیی نووسیوە بەوەی بەشێکی ڕەسەنی پێکهاتەی دانیشتووانی عێراقن و ناوەکەیان لە کاکەی کوردییەوە هاتووە، بیروباوەڕیان بەنهێنی دەشارنەوە لەبەر نەبوونی ئازادی ڕادەربڕین و باوەڕ و بڕوایان بە دۆنای دۆن و دەورەکانی دابەزینی ڕۆح لە جەستەدا هەیە پیرۆز ڕاگرتنی ژمارە حەوت و بەرجەستەبوونی خوایی حەوت جار بووە. کاکەیی بەشێوەیەکی گشتی خەڵکانی ئاشتیخوازن و لە کرانەوەدان بەرووی کۆمەڵگەدا و تێکەڵی دەبن لە ڕووی ژن و ژنخوازیی لەدەرەوەی تایفەکەیانەوە.(٧)بڕوانە ل٤٤٢ سەرچاوەی پێشوو

*** کاکەییە گۆڕانەکانی قەزای مەندەلی:**

دانیشتووانی مەندەلی:- کورد یەکێکە لەدانیشتووانە ڕەسەنەکەی ئەم شارەو دەوروبەری، لەمەندەلی دا گەلێ تیرەو هۆزی بەناوبانگ هەیە وەك: قەرە ئالوس، کاکەییەکانو حوسێن موسلم کاکەیی خەڵکی قەڵەم حاج و باوە ڕەزای کاکەیی لە مێژووی مەندەلی دا بەناوبانگەر دیارن، لەسەردەمی عوسمانیو هاتنی ئینگلیزەکان، ئەمانە خاوەن تەکیە بوونە لە قەڵەم حاجو ئەم تەکیەیە لەلایەن سەید وەلی کوڕی سەید عەلی بەڕێوە دەبرا، پاشان لەلایەن (سەید ئەحمەد مەترود)و بەڕێوە براوە لە ساڵانی پەنجاکاندا، خەڵکانی کاکەیی قەڵەم حاجو دوو شێخ ئەم شوێنە پیرۆزەیان دروست کردووە. کاکەییەکان قەڵەم حاجی مەندەلی لە سەردەمێکی زۆر کۆنەوە لەم شارۆچکەیەدا دەژین، ڕەنگە بەشێك بن لەگۆڕانەکانی هەردوو دەوڵەتی حەسنەوێیو عەنازی - عەیاری، ئەمانە خاوەن ماڵو دارایییەکی زۆر بوون)[1]بڕوانە محمد جميل الروژبياني مدن كردية قديمة،، حكومة اقليم كوردستان، مطبعة هاوال السليمانية س١٩٩٩،ص١٧٢. بەڵام بەهۆی بچڕانی ئاو لە شارۆچکەی مەندەلی باخو بێستانەکانیان فەوتان، ئەمانە بەزۆری جوتیاری ناوچەکە بوونو بڕێکیشیان بازرگانی دانەوێڵە بوون؛ پەیوەندییەکی چاکیشیان لەگەڵ خەڵکی مەندەلی دا هەیە هەر وەك هەمو شوێنانی ترکە تێیدا دەژین. دوو شێخ کە ٣٠٠ ماڵ کاکەیی بوونەو دوو هەزار کەس بوون لە ساڵی ١٩٥٧ هەروەها قەڵای میرحاج و (دەرو) هەموو کاکەیین، دکتۆر عەبدوڵڵا غەفور لە کتێبی (جوگرافیای کوردستان)، نووسەر ناوی کاکەیی قەڵەم حاجی دەبات لە مەندەلی و دەڵێ: ((دانیشتووانی گەڕەکی قلم حاج، لە شارۆچکەی مەندەلی بە قەڵەم حاج بەناوبانگن، واتە کاکەیی..قەڵەم حاجەکان بڕوایان وایە، کە گەڕەکی قەڵای میرحاج و قەڵای بالی، لەلایەن دوو براوە دروستکراون، برای گەورە ناوی لە قەڵای خۆی ناوە بالا، لەدواییدا بۆتە بالی و برا بچووکەکەشیان قەڵاکەی بەناوی خۆیەوە (میرحاج) ناوناوە، لەبەرئەوەی خۆی حاجی بووە..))(٢)دکتۆر عەبدوڵڵا غەفور(جوگرافیای کوردستان) چاپی چوارەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر ٢٠٠٥ل٢٠٣. لەمەندەلی دا گەلێ مەزارگاو گۆڕی پیاوچاکی کاکەیی هەیەو بەچاوی ڕێزەوە تەماشا دەکرێنو بەشوێنێکی پیرۆز دەزاندرێن. لە (سیاحەت نامەی حدود)دا هاتووە کە دێی (دێ شێخ) بەواتای گوندی شێخ دێت لەبەر ئەوەی (دە) یاخود (دێ) بەواتای گوند دێتو لە مەندەلییەوە دوساتە ڕێ بەپێیان دوورەو قەڵەم حاجیش گەڕەکێکی مەندەلییەو ئەکەوێتە سەر ڕێگای قازانیە، بنەڕەتی ناوەکەشی (قەڵای میرحاج)ە، گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە. لە (لغه العرب)دا بەداخەوە بە (علي اللهيه) ناو براون کە لەڕاستیدا وا نییە وەکو مامۆستا العزاوی ئەڵێ بەڵکو ئەوانە کاکەیین)[3] بڕوانە المحامي، عباس العزاوي، الكاكائية في التاريخ، شركة التجارة للطباعة، ١٩٤٩، ص ٣٨. کاکەییەکانی قەڵەم حاج لەلایەن (باوە ساڵح کوڕی باوە ڕەزا)وە سەرپەرشتی دەکران کە بنەچەی دەگەڕێتەوە بۆ (باوە گوڵاوی) کە لە گوندی (دووشێخ) نێژراوە کە پێشتر لە شێخەکانی کاکەییانی ئێران بوو لەکاتێ سەردانی دووشێخ دا لەوێ کۆچی دوایی کردووە. (سەید ئەحمەد مەترود) لە بنەچەی ڕۆحییەوە دەگەڕێتەوە بۆ (باوە عەباس_سەیدعەباسی حیلمی ه.ك) کە سەرپەرشی کاروباری ئایینی کاکەییانی (داقوق)ی دەکردو لە گوندی (تۆپزاوە) دادەنیشت.لە (دووشێخ) یش سەرپەرشتی کاکەییان لە لایەن (سەید ئینعام سەید عەباسی گەورە)و (سەید وەلی سەید مەهدی)و (باوە ئەجم حەسەن)دەکرا[4]محمد جميل ڕۆژبیانی، مدن كردية قديمة، مطبعة هەوال ١٩٩٩، ل١٩٢. مامۆستا جەمیل ڕۆژبەیانی لە لێکۆڵینەوەیەکی خۆی بەناوی (بندنجين (مندلي) في التاريخ

قدیما وحدیثا لە گۆڤاری كۆڕی زانیاری دەستەی كورد بڵاوكراوەتەوە، ژمارەی دانیشتووانی مەندەلی دەستنیشان كردووە لەگەڕەكەكان و ناوبردنی كوردی جەعفەری و كوردی سوننی و توركمان و عەرەب. لەبەرامبەر (قەڵای میرحاج) كە دانیشتووانەكەی هەموو كاكەیین نووسیویە ٦٩٤ كەسن، هەموویان كوردی گۆرانن و سەر بە دیانەتی كاكەیین. هەروەها نووسیویە: گەڕەكی (دووشێخ) ٥٥٢ كەسن و هەموویان كوردی كاكەیین و سەربەدیانەتی كۆنن. (*) بندنجین (مندلی) في التاریخ قدیما وحدیثا گۆڤاری كۆڕی زانیاری دەستەی كورد بەرگی هەشتەم ١٩٨٠، ل٢٨٣. لەبەشی ئاین و باوەڕدا ڕۆژبەیانی باسی خەڵكانی مەندەلی دەكات كە موسڵمانی شیعەو سوننەن، هەر لەوێندەر پاشماوەیەك لە قزلباشانی توندڕەو هەن، وە جگە لە موسڵمانان لێرەدا كاكەیی هەن، خەڵكان بە عەلی ئەللاهییان دەزانن، بەڵام لەڕاستیدا ئەوانە كاكەیین واتە لەسەردینی كۆنی كوردان))(٦) محمد جمیل الروژبیانی، بندنجین (مندلی) في التاریخ هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٣٩٠. لە مەندەلی چەندین گۆڕی كۆن هەن گۆڕی باباگورجی – باوە گورزەدین شوێنی پیرۆزی كاكەیین

من پێموایە ئەو (دێو-دیاوس)ە، كە ڕۆژبەیانی باسی دەكات هەڵەیە، بەڵكو ڕاستییەكەی ئەوەیە دەگەڕێنەوە بۆ (داوو-داوود)ی كەوەسوار، كەپێشتر باسی كەلی داوود و خەڵكانی كاكەیی كە بەداودی و خاوەن كتێبی زەبور دەناسرێن كرد. ڕۆژبەیانی نووسیویە كاكەییەكان (نحلە-پوورە)یەكی ناسراون، خەڵكەكەی لە ناوچەكانی كوردستانی عێراق و ئێران و ئازەربایجان و وڵاتی چیا –بلاد الجبل (العراق العجمي) دا بڵاوبوونەتەوە. لەگەڵ سەرۆكە ڕۆحیەكانیان دانیشتووم لە هەموو لایەكی كەركوك و موسڵ و مەندەلی))(١١) هەمان سەرچاوە بندنجین (مندلی) في التاریخ قدیما وحدیثا گۆڤاری كۆڕی زانیاری دەستەی كورد بەرگی هەشتەم ل٤٢٦

ناوچەكانی هەورامان بە قسەی نووسەر (محمد بهاء الدین) تا ساڵی (٨٤٢ك) بە هۆی سەختی شوێنەكەیانەوە هەر بەسەربزار موسڵمان بوونەو لە ژێرەوە لەسەر ڕەوشتی ماریفەتی پیرشالیار ڕۆیشتوون.(١٩)محەمەد بهاالدین مەلا صاحب، پیرشالیاری زەردەشتی و هەندێ لە بوێژو پیاوە بە ناوبانگەكانی هەورامان، چاپخانەی شەفیق بەغداد ١٩٦٨ ل٩ و ١٠. پیر تەیمور هەورامی، پیر ئاری هەورامی، پیر باباغەیب هاواری، ئەم زاتانە لە گرۆی ٧٢ پیرەی یارسانی هەورامانن و لە سەردەمی سان سەهاكدا ژیاون. نووسەر ئەیوب ڕۆستەم دەڵێ دكتۆر سدیق بۆرەكەیی لەكتێبی مێژووی ویژەی كوردی، بەرگییەكەمدا، ناوی ژمارەیەك لەپیرەكانی هەورامان و شاهۆی هێناوەو چەرندەیەك لەژیاننامەو فەرموودەكانی ئەوانی خستووەتەڕوو، كە ٧٢ پیرەو ٩٩ پیرەی شاهۆ، هەر هەموویان یارو لایەنگری سان سەهاك و پەیڕەی ئاینی كاكەیی/یارسان بوون.(٢٠) ئەیوب ڕۆستەم، هەورامان لێكۆڵینەوەیەكی مێژوویی كولتوورییە، ب/١-٢ چاپی سێیەم، مەڵبەندی ڕۆشنبیری هەورامان ٢٠١١ ل٢٢٧. هەر لەم سەرچاوەیەدا بەڕاشكاوانە ئاماژە دراوە بە پیرەبنیامین كە پیرخدری شاهۆی یارسانەو یەكێكە

لە بازنەی (حەوتەن جاریدان)و لە یارانی سان سەهاك بووە. ل٢٢٦. زۆربەی شوێنە پیرۆزەكانی كاكەیی/یارسان لە شارەزووردان (شنروێ، هاوار، تەپەسۆ-تەپی سەفا، سەرگەت، دەرەشیش، میری سوور، هۆرێن، ئەحمەبرنە، مەزاری باباسەرهەنگ لە شارەدێی تەوێڵە)، زۆربەی ئەم شوێنانە لە كتێبی ئاینییان ناویان براوە.(٢١) ئەیوب ڕۆستەم، هەورامان ل؟. مسیۆ چریكۆڤ بەدەمی خەڵكی ناوچەكەوە دەدوێ و دەڵێ: ((كۆنجی) لەمەڕ داودیانەوە دەیگوت ئەو تایفەیە خزمەتێكی زۆریان بەخەڵكی ناوچەكە كردووە، لەكاروباری هەرەوەزەوە بگرە تا مەسەلەی دەست گرتنی زاوا و ژن گواستنەوەو یاریدەدانی قوربكاری، هێندە پێرەوكاری حەزرەتی داوودن و لە ڕێگای ئەودا گیان فیدان)).(٣٦) سیاحەتنامەی مسیۆ چریكۆڤ. ل ١٢١. لەمەڕ ڕۆژی جەژنی خەڵكی كوردی یارسانی چریكۆڤ نووسیویە ((لەسەرەتای ساڵی نوێدا لە كرێند تایفەی عەلی ئەلاَیی سیازدە ڕۆژ شەوانە جەژن دەگرن، ئەمن هۆی ئەو جەژنەم زانی و نە ئەوانەی لێم پرسین دەیانزانی لەچییرا هاتووە)) (٣٧) سیاحەتنامەی مسیۆ چریكۆڤ.ل١٤٣. هەر سەبارەت بە تایفەی گۆران-یارسانی لەسەفەرنامەكەی چریكۆڤدا هاتووە زۆرێك لە تایفەی كەلوڕو گۆران لە وەرزی زستاندا مەڕو ماڵاتی خۆیان دەبەنە ناوچەكانی خانەقین و بەعقوبە. گۆران پێشتر بە گەبران ناویان هاتووە، بەڵام ئەو ناوە زمان سوواندویەتی بوە بە گوران، یان گۆران. خێڵی گۆران بەچەند دەستەیە دابەش دەبن: زەنجاری و كرندی. ئەم هۆزە لەنێوان گاهوارەو كرماشاندا دەژین. خێڵی كەلهوڕ چەند دەستەن هەروەك هارون ئاوایی و گەیلانی و مەنسووری و، سەرجەمی وان چواردەهەزار بنەماڵەن، سەنجاوی خۆیان چوارهەزار خێزانن، زەنجاری حەوت هەزار خێزان، كریندی سێ هەزار بنەماڵەن)(٣٨) هەمان سەرچاوە ل١٥٠

لە باسی ڕێژاودا نووسیویە: ڕێژاو بەشی محاڵی كرماشانە، خەڵكی ناوچەكە هەمووی شافعی مەزهەبن، بەڵام خەڵكی بارەنیج داودین. (٣٩) هەمان سەرچاوە ل١٥٤. خەڵكی ناوچەكە تا بڵێی قەڵافەتدارو جوانچاك و چاوبرۆ ڕەشن زۆریش لە خەڵكی ئەورووپا دەچن، ئەوەی دەبینی پێچ و كڵاوی مەولەوی لەسەردایە، دەڵێن عوسمانی گەل ڕێژاو بە هۆزی گۆران دەفرۆشن، قەڵای شا، بەتایفەی كەلهوڕ.(٤٠) هەمان سەرچاوە ل١٥٤-١٥٥. پاشان باسی بابایادگار دەگێڕێتەوە لە گوندی زەردە و دەڵێ: زیارەتچییان شالی سەوز لەگەڵ خۆیان دێنن و لەسەر گڵكۆكە دایدەنێن و كوتێك لەو شاڵەی كەسێكی لەوە پێشتر بردوویەتی لەگەڵ خۆیان دەیبەنەوەو وەك متقەرك بەلایانەوە پیرۆزە. زۆرێك لەو كەسانەی سەردانی ئەو پیرە مورادانە دەكەن وەك پێشكەشی شتی ئەنتیكە و بەنرخ لەسەر گۆڕەكان بەجێدەهێڵن، ئێمە (واتە چریكۆڤ) چەند دانەیەك لەو پێشكەشی یادگارانەمان لەگەڵ خۆمان هێنا، یەكێ لە بەڵەدەكانمان گوتی ئەوانە مێژوویان دەگەڕێتەوە بۆ دەورەی حەزرەتی نوح، شتەكان زۆر وەك پوولەك و گوێچكەماسی دەچوو، لە شێوەی گوێزێكی پووچەڵ، ئەوی دیكە زۆرتر وەك مەرجان وابوو. (٤١) هەمان

سەرچاوە ل١٥٨. دوای ئەمانە دێتەسەر (دوکانی داود)و دەنووسێ: ((دوکان داود: خەڵکی کرند داودین، باسی ئەو ئەشکەوتەیان بۆ کردین، زۆرکۆنەو بەبیری کەس نییە....دوو کەس خەڵکی کرند بەو کێوە ڕۆژەدا هەڵزنان و هیچ ترسیان لەبەربوونەوە نەبوو، وەختێ پرسیمان چۆنە ناترسن، گوتیان ئەو کەسەی خەتایەك لەخۆی شك بیات لەچوونە سەرێ دەترسێ، ئەو دووکەسە هاوڕێیەکی خۆیان هەڵکێشاو دوای ئەویش گوریسیان بۆ ئێمە شۆڕ کردەوەو هەڵیاین کێشاین (٤٢) هەمان سەرچاوە ل١٦٢- مامۆستا ڕۆژبەیانی لە نووسینەکانی خۆیدا دەحمەی کەلی داود-دوکان داود- کە دوو گۆڕی پادشای مادەکانی تێدایە بە ناوەکانی کیاکسارو ئاستیاگ، هاتووە ناوی سوڵتان سەهاکی یارسانی بە ئاستیاگ بەستووەتەوە. (٤٣)گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد، ب ٨ (بندنجین مندلي في التاريخ قديما و حديثا ل٤٢٩).

ئیدمونز دەڵێ: کەسێکی نا کاکەیی پێی وتم هەرچەندە کاکەیی بەهەموو تایفەکە دەوترێت، بەڵام ناوی کاکەیی دەبێ تەنیا بە پیرەکان بوترێت بە خەڵکەکەیش داودی(٤٤) ل ١٧٢. لە (مرات الظفر)دا هاتووە کە ئەو شوێنەی ناوبانگە بە تەنگەبەری داود، کە بریتییە لە تاقێك-دەخمە-و قەبرێکی تێدایە، خەڵکی ئەم شوێنە بەقەبری داود پێغەمبەری دەزانن کە بە(داود کەوەسوار) بەناوبانگە(٤٥) حديقة ناصريەو مرات الظفر، بەکوشش محمد ڕەوف توکلی، ل ٢٥٥. لە هەمان سەرچارە، هاتووە ئەم تاق و هەیوانە خەڵکانی عەوام بە دوکان ئاسنگەری داودی دەزانن و تایفەی (گۆران)، ئەو شوێنە بە زیارەتگای خۆیانیان بڕیارداوە، زۆرجاریش بۆی سەردەکەون و دەچنە ناو دەخمەکەوە...حوسێن خان میرپەنجە کوڕی خوالێخۆشبوو ئەسەدوڵڵا خان سەرتیپ و حاکمی پێشووی گۆران و زەهاو سەرۆکی فەوجی گۆرانە، کە ئەباو باپیرەوە حاکم و سەرۆکی تایفەی گۆران بوونە(٤٦) حديقة ناصريەو مرآت الظفر ل٢٧٧-٢٧٨.

باشترین نووسینێك لەسەر کاکەیی-یارسان نووسرابێتەوە کتێبەکەی ئیڤانۆڤا ١٩٥٣-مۆڵەندا. (پێرەوانی ڕاستی یارانی کوردستان (ئەهلی هەق)ە، نووسەر ئیڤانۆڤ لە ساڵی ١٩١٨ ئاسیاوی لەگەڵیان پەیدا کردووە. نووسەر دێتەسەر بیروباوەڕی کاکەیی/ئەهلی هەق و تارتوێی دەکات و دەڵێ: ((لە بیروباوەڕە ئاینییەکانی ئەهلی هەقدا کە پەیوەندییان بە مێژووەکەیانەوە هەیە، ئەهلی هەق بە زەمەن، پێشی زەمەن پێکهاتووە، زانستێکی خۆشی دروستبوونی گەردوونیان هەیە، پاش خەلیفە، بەڵام ئەوان ڕاستەوخۆ بۆ سەردەمی پەیامبەرو (عەلی) دەپەڕنەوە، خورافاتەکانی شیعە کە لەم بارەوە هەڵبەستراون و دەگوترێنەوە، پێناچێ ڕەسەن بن و ئەسڵێکیان هەبێ، ڕاستە وەك سیستەمی دروزەکان ((عەلی خۆی وەك کەسێکی پەنادراو دەبینێتەوە)). (٦٩) ئیڤانۆڤا، پێرەوانی ڕاستی یارانی کوردستان (ئەهلی هەق)ە، ١٩٥٣-هۆڵەندا، وەرگێڕانی ئاسۆ کەریم، هەولێر، چاپخانەی ڕۆشنبیری ٢٠٠٣ ل ٢٠٠). لە کتێبی لورستان الکبری، د. رمضان شريف الداودي، چەندین پیری یارسانی- کاکەیی ناوبردووە کە سەر بە لوڕستان بوون لەوانە: پیرمەنسوور

شوشتەری و، پیر ئەحمەد لوڕستانی و، پیر حەیدەر لوڕستانی و، پیرمەحموود لوڕستانی. پیرناسر بەختیاری و دەڵێ زۆربەی هۆزەکانی لەك لە ئەهلی حەقن و کە ناسراون بە عەلی ئیلاهی، لەوانەی پاڵیان بەخۆیانەوە نا بەرادەیەکی زۆری توندڕەوی لە باوەڕی شیعەییدا و دەرحەق ئیمامەکانیان زیادەڕەوییان کرد بەشێوەیەك لە سنووری دروستکراویان دەرکردن و ئیمامیان بەخوا چوواند. ئەم ڕێبازە لە لوڕستان جێگیربوو، تا ئێستاش هەیە، مینۆرسکی سەبارەتی وتوویەتی ئەمە ئاینێکی کوردی پەتییە و ئەدەبیاتیان بە شێوەزاری گۆرانی کوردییە (٩٧) د. رمضان شريف الداودي، لورستان الكبرى، مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر ٢٠١٠ ل١٣٥-١٤٢ نووسەر ڕەشید خیون ئەویش لە کتێبی خۆی دوو دڵە لەوەی ئایا کاکەیی دینێکی سەربەخۆیە یان بەشێکە لە ئیسلام و لە فتووەی عەرەبییەوە هاتووە دەڵێ لەو تایفانەی کە سەرپێچی ئوسولی ئیسلامیان کردو پاڵیان دا بەچیاکانەوە بوونی خۆیان بەبوونی چیاکان بەستەوە ئەوانە تایفەی کاکەیی یا ئەهلی هەق بوو(١٠١) رشيد خيون، الاديان و المذاهب بالعراق منشورات لسان الصدق ٢٠٠٥ ص٤٢١. بەڵام (الاب كرملي) دوای چاوپێکەوتنی بە یەکدو مەرجەعی ئەوسای کاکەیی کەوا کاکەیی عەلی ئیلاهی نین و موسڵمانیش نین و دەڵێ کاکەیی بەگوێرەی بارودۆخ خۆی دەگۆڕێ و لەپێش موسڵمان موسڵمانن و لەپێش مەسیحی مەسیحین(١٠٢) الاديان والمذاهب ص٤٢٧). هنري بندية رحلة الي كردستان في بلاد مابين النهرين ١٨٨٥، ترجمه يوسف حبي، دار اراس للطباعة والنشر، ٢٠٠١ اربيل. هەر سەبارەت بە ئاین و باوەڕی ئەردەڵانییەکان و گۆران نووسیویە: ((تێکەڵاوی ئەردەڵانی و گۆرانەکان میراتێکی کولتووری دیاری داهێناوە- کتێبێکی زۆر بەزمانی گۆرانی، ئەو زمانەی تا کۆتایی سەدەی هەژدە زمانی شیعر، مێژوو، نووسینی ئاینی و ئیتنیکی و کۆشکی ئەردەلانی بوو... لەرەدەچێ ئەردەڵانییەکان لەرابردوودا لەگەڵ گۆرانەکان دا یەك باوەڕی ئاینییان هەبووبێ، ناوی عەلی، کە لە ناو ئەهلی هەق دا خوایە، لەناوی کۆمەڵێك لە فەرمانڕەوایانی ئەردەڵانیدا هەیە، بەتایبەتیش ناوی کەلب عەلی خان کە لە ناوەڕاستی سەدەی حەڤدەدا فەرمانڕەوا بووە، سەرنج ڕادەکێشێ کە کتومت ماناکەی دەبێتە (سەگی عەلی). ڕەنگە هەرگیز وا نەبێت کە ئەندامانی بنەماڵەی فەرمانڕەوا خۆیانیان کردووە بە شیعە (تا دڵی شای فارسان خۆش بکەن) هەروەك ج. ریچ دەڵێ ئەوەی ئەردەڵانییەکان سەر بەئاینی ئەهلی هەق بووین، یان شیعەی ئەوپەڕگیی، لای عەبدوڵڵا مەردۆخ گومان هەڵناگرێ هەروەها ئەوەش کە باپیرە گەورەی بنەماڵەکە لە خێڵی گۆران بووە(٤) هنري بندية رحلة الى كردستان في بلاد مابين النهرين ١٨٨٥، ترجمة يوسف حبي، دار اراس للطباعة والنشر، ٢٠٠١ اربيل ل١٧٥. مەستوورەی کوردستانی لە مێژووی ئەردەڵان دەڵێ (قەڵای زەڵم و پاڵنگان پایتەختی تیرەی گۆران بووە)(٥) ل٤٢ مەستوورەی کوردستانی، مێژووی ئەردەڵان. لوڕستانی بچووك (فەیلی) لە ڕووی دابەش بوون کارگێڕییەوە، ناوچەی پشکۆ و پێشکۆ(ماسیذان) سەربە هەرێمی چیا بوون و لە

ڕووی ئیداری و باج و پیتاکەوە سەربە بەغدا بوون(٤٣) عبدالجليل فيلي، اللور (الكورد) الفيليون في الماضي والحاضر، مطبعة وزارة التربية اربيل سنة ١٩٩٩، ل٥٥. ئەوە ڕاستە هەندێ بنەماڵەی کاکەیی هەن وەك لەك دەگەڕێنەوە بۆ فەیلی لوڕستان و تێکەڵییەك بوونە لە مێژە هۆزەکانی دلفان و تیرهان و کەلهوڕ: شەهبازی مەنصوری دانیشتووی گەیلان و ئیوان و ئیسلام ئاباد و سەرپێل زەهاو و مەندەلی. زەند و سنجاری و قەڵخانی و کاوارەیی ئەمانە هەموو کەلهوڕن و لەسەر باوەڕی ئەهلی هەقن، بەڵام زۆرینەیان ماچۆ زمانن و گۆرانن، بۆیە ناکرێ نووسەر عەبدولجەلیل فەیلی بڵێ کاکەیی هەموویان دەگەڕێنەوە سەر لوڕ فەیلی وەك لە لیستی لاپەڕە (١١٣) کتێبەکەی ئاماژەی بۆ دەکات. بەڵێ سەرەڕای ئەو بنەماڵانە چەند بنەماڵەیەکی وەك میرشاخۆشین لوڕستانی و میرخەسرەوی لوڕستانی لە مێژووی کاکەییدا بەناوبانگن و زمانیان و نووسراوە پیرۆزەکانیان بە لوڕییە هاوشانی زمانی ماچۆی گۆران. نووسەر ئەمەشی نووسیوە کە عەشیرەتی دەلۆ و شەرەفبەیانی لە خانەقین بەزاری لوڕی (کوردی فەیلی)دەدوێن لە کاری ڕۆژانەیاندا پێموایە ئەوانە بەشێکن لە کوردی فەیلی، بەڵام تا ئێستا بەڵگەی باوەڕپێکراوم نەدۆزیوەتەوە کەوا لە هۆزەکانی لوڕی فەیلی بن.(٤٤) عبدالجليل فيلي، اللور (الكورد)الفيليون في الماضي والحاضر،ل١٢٦. خەسرەو جاف لە کتێبی (اللر كرد ام لن) ترجمه: محمد البدري،دار ئاراس للطباعة والنشر اربيل٢٠٠٥ هاتووە کە چگنی: ناوچەیەکی گەرمیانی لوڕستانە لە نێوان چیاکانی(سپی کۆ)و چیاکانی(چل ڕاز) و (تەنگ تونیلە) و چیاکانیشی بریتین لە: سپی کۆ، بافتە، سیاکۆ، برئافتاب، پیل وەراز.(٤٨) سەرچاوەی پێشوو،(اللر كرد ام لن) ل٦٤. دیارە منیش(هاشم/ك) مەبەستم لە چگنی ناوی ئەو هۆزەیە لە شەرەفنامەدا ناوی هاتووە، هاوشانی زەنگنەو سیامەنسور. فەرمانڕەوایانی چگنی لە بنەڕەتدا گۆرانن، هەروەها دەمەوێ ئاماژە بەناودارێکی یارسانی بکەم کە ماوەیەك لێرەدا بووە بەناوی (وسێنەی سیاکۆ). هەروەها گۆڕی (باوە دانیال) لە دەرتەنگێك نزیکی (چگنی) دایەو بە دەرەتەنگی موسا دەناسرێ. و (گومەزی ئەبولوەفا) یش دەکەوێتە باوەشی کێوە (برە کازم) و ئەبولوەفا بەیەکێك لە عاریفانی ئەهلی حەق و یەکێك لە خەلیفەکانی سوڵتان ئیسحاق دێتە ئەژمار. هەروەها (داود ڕەش)– بۆرە سوار داود: کە ٥ کم لە کزهەدەشتەوە دوورە کە گومەزێکی چوارگۆشەیە، هەر لایەکی ٧ مەترە، لەڕاستیدا لە مەزارەکانی ئەهلی هەق دەژمێردرێت، هەندێکیش لایانوایە ئەوە گۆڕی ئەوەی شوجاعەددین خورشیدی دامەزرێنەری لوڕی بچووکە. هەروەها (مەقامی باباتاهیر) کە مەزارەکە دەکەوێتە باشووری قەڵای (فلك الافلاك) خەڵکەکەی لوڕستان لەو باوەڕەدان ئەوە گۆڕی شاعیر باباتاهیری عوریانە.(٤٩)بڕوانە خەسرو جاف، (اللر كرد ام لن) ل٦٩-٧١

* گەشتێك بۆ كەركوك
باسێكی پەیوەندییە كۆمەڵایەتییەكانی ئەو كاتی كەركوكە

د. سانیحە ئەمین زەكی
و. ئەنجام سەعید

پشووی هاوینی ساڵی ١٩٣١ بوو، باوكم بە نیازی سەردانیكردنی لەندەن بوو بۆ جێبەجێكردنی كارێكی تایبەت بۆ وەزارەتی مەعاریفی ئەوكات، ئەویش لەچاپدانی دوو كتێبی (ئەتلەس) بوو، واتە نەخشەی جوگرافی بە زمانی عەرەبی، یەكیان بۆ خوێندكارانی هەردوو قۆناغی ناوەندی و دواناوەندی، ئەویتر بە قەبارەیەكی بچووكتر بۆ خوێندكارانی قۆناغی سەرەتایی.

باوكم بڕیاریدا بە شەمەندەفەر گەشت بۆ ئیستانبوڵ بكات و لەوێوە بۆ كیشوەری ئەورووپا لەبری ئەوەی بە ئۆتۆمبێل و لە ڕێگەی كەشتییەوە بچێتە بەیروت، چونكە باوكم حەزی لە گەشتی دەریایی نەدەكرد.

ئەوكات كۆمپانیاكانی فڕینی هاونیشتمانیان نەبوون و ئەو فڕۆكانەش كە هەبوون یان موڵكی حكومەت بوو یان هی كۆمپانیا پیشەییە گەورەكان بوو.

دایكم خەڵكی كەركوك بوو، بەڵام لە ڕۆژی شووكردنییەوە كە دەیكردە ماوەی دوانزە ساڵ، كەركوكی نەبینیبوو، بۆیە پێشنیاریكرد سەردانی خوشكێكی بكات لە كەركوك و پشووی هاوینە لەوێ بەسەر بەرێت، باوكیشم بەمە قایل بوو، بەر لە گەشتەكەمان دایكم دەستیكرد بە كڕینی دیاریی بۆ خزم و كەسوكاری، دواتر باوكم بردینی بۆلای وێنەگر (دوراذق) بۆ گرتنی وێنەیەكی بۆ یادگاریی پێش گەشتكردنمان.

باوكم لەگەڵ (حەسەن فەهمی) مامم بەرەو ئەورووپا گەشتیان كرد.

ژمارەی ئێمەش زۆر بوو بۆ گەشتەكەی كەركوك، پێكهاتبوو لە دایكم و شەش منداڵ، من كە تەمەنم پانزە ساڵان بوو گەورەی هەموویان بووم، (فاروق) بچووكی هەموومان بوو و تەمەنی (٩) مانگ بوو، هەروەها كچێكی هەرزەكار بوو بە ناوی (عایشە) لەگەڵ خزمەتكارێك كە تەمەنی چواردە ساڵان بوو بۆ چاودێریكردنی (فاروق) واتە بەم خزمەتكارەوە ژمارەی خێزانەكەی ئێمە دەگەیشتە نۆ كەس، هەروەها كچێكی پوورم كە پێش چەند ڕۆژێك پەیمانگەی مامۆستایانی تەواو كردبوو، كە زۆر دڵخۆش بوو، چونكە لە كۆتایی پشوورەكەی هاوین بە مامۆستا دادەمەزرا. (ئەحمەد)ی برا گەورەم لەماڵی مامم مایەوە لە بەغدا.

ئێمەش شەوێكیان سواری شەمەندەفەرێك بووین لە وێستگەی باكووری بەغدا، بەڵكو بەرەبەیانی ڕۆژی دواتر بگەینە كەركوك، منیش زۆر دڵخۆش بووم، كاتێك كە شەمەندەفەرەكە دەڕۆیشت هەمان هەستی پێشووم دەكرد كە بەر لە چەند ساڵێك چووبووم بۆ مووسڵ، كاتێك شەمەندەفەرەكە بەسەر هێڵە ئاسنینەكە دەڕۆیشت وامدەزانی لە هەواد دەخلیسكێم.

پاش ئەوەی وێستگەی شاری (بەعقوبە)مان بەجێهێشت، شەمەندەفەرەكە لە یەكێك لە وێستگەكان وەستا، زیاتر دڵخۆش بووم كە گوێمان لە دەنگی فرۆشیارەكان بوو بەهەردوو زمانی عەرەبی و توركی هەواریان دەكرد، یەكێك دەیووت (ڕەگی و قاریز)، یەكێكی تر دەیووت (لبن و یۆغورت) وامدەزانی گەشت بۆ وڵاتێكی دوور دەكەم كە خاوەن زمانێكی جیاواز و نامۆیە.

بەدەم ڕێكردنی شەمەندەفەرەكەوە نووستم، بەیانی كە بەخەبەر هاتم بینیم شەمەندەفەرەكە بە تەنیشت زنجیرە چیایەك ڕێدەكات زەوییەكەش هەمووی تاوێری گەورە و بەردە. لە ناخی خۆمدا پرسیم: ئەی كوا ئەو خۆڵ و قوڕ و لیتەیەی دەوری داوین لە بەغدا!؟.

ئەوسا بیرم كەوتەوە كە ئەمە چیای (حەمرین)ە، كە پێش شەش ساڵ لەمەوبەر بینیوومە.

ناوی وێستگەكان نامۆ بوون بەلامەوە وەك: (كفری) ئەو شوێنەی كە پوور و خاڵم كۆچی دواییان تێیدا كردبوو و (دووزخورماتوو) و (تاووق) و (تسعین)، پاشان وێستگەی كەركوك، لەوێ بە سواری عەرەبانە چووینە ماڵی پوورە گەورەكەم لە گەڕەكی (شاترلوو)، مێردی پوورم (حوسێن بەگ نەفتچی)دەیكردە كوڕی خاڵی دایكم، چونكە پوورم مێردی كردبوو بە كوڕی خاڵی خۆی.

لەلایەن چەند ژن و پیاوێك كە جلوبەرگی توركمانی و كوردییان پۆشیبوو هاتن و جانتاكانمانیان بردە ژوورە.

ماڵەكەی پوورم گەورە و فراوان بوو، لە ناوەندی ماڵەكە باخچەیەكی گەورەی تێدابوو درەخت و گوڵی جۆراجۆر و تەنها یەك دار خورمای هەبوو، چونكە دار خورما دەگمەنە لە شاری كەركوك.

پوورم و منداڵەكانی پێشوازییەكی گەرمیان لێكردین ئەوان پێكهاتبوون لە دە منداڵ، شەش كوڕ و چوار كچ و تەمەنیان لەنێوان شەش ساڵ بۆ بیست و شەش ساڵ دەبوو، تەمەنی پووریشم چل ساڵ بوو، چونكە لە تەمەنی سیانزە ساڵییەوە بەشوویان دابوو.

كاتی ژەمە خواردنەكان خۆشترین كات بوو، حەسیر و دۆشەكی تەنكمان ڕادەخست لەژێر داری ترێكاندا گەورە و بچووك دادەنیشتین و ژمارەمان نزیكەی (٣٠) كەس دەبوو، هەموومان پێكەوە نانمان دەخوارد.

سەرجەم ئەو خواردنانەی كە دەمانخوارد هەر لە هێلكە و كەرە و پەنیر و ماست، هەمووی هی گوندەكەی خۆیان بوو گوندی (تۆپزاوا)، تەنانەت نانە گەرمەكەش ژنە كوردێكی گەنجی جوان لە ماڵیان دەیكرد.

خواردنەكانیان زۆر خۆش و بەتام بوو، گەنمیان بە چەند جۆرێكی جیاواز لێدەنا وەكو قەرەخەرمان و ساوەر و بروێش... هتد.

چێشت لێنەرەكە نیوەڕوان و شەوان خواردنی دەنارد بۆ میوان و خزمەتكاری دیوەخانەكە، مەنجەڵەكانی چێشتخانەكە زۆر گەورە بوون، تەنانەت شووتییەكانیشیان زۆر گەورە بوون، قەبارەی هەر شووتییەك سێ جار هێندەی شووتییەكانی بەغدا دەبوون.

لەگەڵ کورەکانی پوورم دەستمان بە قسەکرد سەبارەت بە نیشتمان، هەرچەندە ئەوکات من تەنها خوێندنی سەرەتاییم تەواو کردبوو بەڵام چەند کتێبێکی وەرگێڕدراو بۆ عەرەبی خوێندبوومەوە، بۆیە بوێر بووم و لەخۆم ڕادەبینی گفتوگۆ لەگەڵ ئەم خزمانەمدا بکەم، چونکە هەستم دەکرد دژی ئەو خۆشەویستییەی منن بۆ وڵات و نیشتمانەکەمان، ئەوان پڕ بوون لە (شۆڕشی عەرەبی) و هەموو ئەوانەی پشتگیرییان کرد و ڕووبەڕووی دەوڵەتی عوسمانی ببوونەوە و هێزی بیانی و داگیرکەریان هێنایە وڵاتەکەوە، هەمیشە دەیانوت (کەرکوک و هەولێر و سلێمانی) پارچەیەکە لە تورکیا و دەبێ بگەڕێتەوە بۆ تورکیا.

ئەم قسەیە زۆر قورس بوو بەلای منەوە، هەرچەندە بەناوی سوعبەتەوە دەیانوت، بەمەبەستی تووڕەکردنی (ئامینە) ی کچە خاڵیان، کە ئەویش هاوڕابوو لەگەڵ مندا و بە شێوەیەکی توند گفتوگۆی لەگەڵ دەکردن، منیش پاڵپشتی (ئامینە) بووم، واتە هەردووکمان دژی کۆمەڵێ گەنجی تەمەن سەروو بیست ساڵەوە ببووینەوە، کە خۆشەویستی تورکیا و غازی مستەفا کەمال پاشا ناخی داگیر کردبوون.

لەنێویاندا پوورزایەکیان دانیشتبوو بەناوی (نازم نەفتچی)، کە بەرامبەریان لە ماڵێکی گەورەدا دەژیا لە کەرکوک، ناوبراو لەگەڵ کۆمەڵێک دەرکرابوون بۆ مووسڵ بەمەبەستی گەڕاندنەوەی شارەکە بۆ دەوڵەتی تورکیا، ئەمەش بەدڵی ئەمان بوو، بۆیە زۆر ڕێزیان لێدەگرت وەکو (شا)یەک بێت و لە ئاسمانەوە هاتبێتە خوارێ.

گفتوگۆی نێوانمان تا دەهات گەرمتر دەبوو، باس هاتە سەر هاتنە ژوورەوەی ئینگلیز بۆ وڵاتەکەمان من زۆر دەمارگیر ببووم، تا یەکێکیان ناوی (خاتوو قەحتان)ی لێنام، واتە کچی قەحتان کە دەکاتە باپیری عەرەب، هەرچەندە من لە بنەڕەتدا هەرسێ کلتوور و داب و نەریتی عەرەب و کورد و تورکمانم تێدا کۆببووەوە.

سەرەڕای هەموو ئەمانەش سۆز و خۆشەویستی باڵی کێشابوو بەسەرماندا، قسەکانیش سنووری ئەدەبی نەدەبەزاند و یەکترمان بێزار نەدەکرد.

پاش ماوەیەك لە قسەکردن هەستم دەکرد بەرەبەرە قسەکان کاریگەریم تێدەکەن، لە ناخی خۆمدا دەمپرسی: ئایا چی دەبوو ئەگەر عەرەب لەبری شەڕکردن دژی تورك شەڕیان بکردبایە دژی ئینگلیز؟

خۆ ئینگلیز و فەرەنسییەکان فێڵیان لە عەرەب کرد و وڵاتەکەیان داگیرکرد، وادیارە شۆڕشی عەرەبی تەنها فێڵێك بووە لە نەتەوەی عەرەب کراوە، سەرەڕای ئەوەی عەرەب هاوکاری ئینگلیزەکانیان کردووە و دژی دەوڵەتی عوسمانی جەنگاون؟ بەڵام ئەو هەستەم بۆ دایکم نەدرکاند، چونکە عێراقییەکی نیشتمانپەروەرە و خۆشی بە دەوڵەتی عوسمانی نەدەهات.

ئێمە سەرسام ببووین بەو ئازادییەی بە ژن بەخشراوە لە تورکیا، بەڵام من دەمزانی کە تورکەکان دوژمنی ئێمەن، بۆیە پاش جەنگەکە پەشیمان بووینەوە و دەرکەوت ئەوان ڕقیان لێمانە و بە خایەنمان ناودەبەن؟

لە تورکیا ستایشی زۆری (مستەفا کەمال پاشا)یان دەکرد و بە (غازی)یان ناودەبرد، منیش ستایشی شاکەی خزمانم دەکرد بەوەی خوێندنگەی بۆ کردووینەتەوە و مامۆستای لە دەرەوەی بۆ هێناوین و سینەمای هێناوەتە وڵاتەکەوە و هاووڵاتیانی ناردە ئەورووپا و ئەمریکا، تەنها شت کە (شا) دەستی تێنەخستبێت سەرپۆشی ژنان بوو، بۆیە کەسوکارم لە کەرکوك هەرگیز باسی سفووری ژنانیان تورکیایان نەدەکرد، چونکە خوشکەکانیان لەژێر سیستەمێکی سەرکوتکەر دەژیان و سەرپۆش ئەرکی هەموو کەسێك بوو لەو سەردەمە.

پاش تەواوبوونی شیوی نیوەڕۆی ڕۆژییەکەم، هەستم بە شتێکی سەیر کرد، تەماشام کرد هەموو ئەوانەی لە ماڵەوەن لە خزمەتکارەکان و گەورە و بچووك دەستیان لە کارەکانیان بەرداو بەبێ دەنگی هەڵسانە سەرپێ.

تومەزە باوکیان هاتە دیوەخانەکەوە و بەرەو ژوورەکەی خۆی چوو و دوابەدوای ژنەکەی واتە پوورم دوایکەوت، هەر کە چووە ژوورەوە جموجۆڵ کەوتە ناویانەوە و دەستیان کردەوە بە کارەکانی خۆیان.

بەم ڕەفتارە پڕ لە ڕێز و خۆشەویستییە زۆر سەرسام بووم وامدەزانی سەیری شانۆ دەکەم، (مامە حوسێن بەگ) وەك (جۆرجی سێی) لە ڕۆڵی ناپلیۆن) دەهاتە پێش چاوم.

تەنانەت بڕیارم دا پاش گەڕانەوەمان بۆ بەغدا، ئێمەش هەمان شت بکەین بەرامبەر باوکمان، بەڵام بە حوکمی ئەو کەشوهەوا پڕ لە ئازادییەی ماڵمان بڕیارەکەم بیرچووەوە.

یەکێك لە کارەکەرەکان سینییەکی خواردنی برد بۆ ژووری (حوسێن نەفتچی) باوکیان، پاشان ئێمە چووینە ژوورەوە و سڵاومان لێکرد و دەستیمان ماچ کرد، ئەویش بەڕوویەکی خۆشەوە پێشوازی لێکردین و یەکەیەکە پرسیاری قوتابخانەی لێدەکردین.

بەیانیان حوسێن نەفتچی ماڵی بەجێدەهێشت و دەچووە گوند و نیوەڕۆ دەهاتەوە و پاش شیوی نیوەڕۆ کاتژمێرێك دەخەوت ئیتر، دەڕۆیشت تا شیوی شەوێ نەدەهاتەوە مەگەر میوانی هەبوایە.

(حوسێن نەفتچی) یەکێك بووە لەوانەی ڕەتی کردبووەوە دەنگ بە شا فەیسەڵییەکەم بدات لەکاتی دەنگدانی ساڵی ۱۹۲۱، چونکە ویستوویەتی لیوای مووسڵ بچێتەوە سەر تورکیا.

پاش ئەوەی مووسڵ چووەتەوە سەر عیراق، فەرمانڕەوایەتی کەرکوك درایە دەست کەسانی تر، بنەماڵەی (نەفتچی)یەکان بەمە قەڵس بوون، بۆیە ڕقیان لە ئینگلیز و کاریگەرییەکانیان بووەتە لەسەر وڵاتەکە، بەڵام دەسەڵاتدارانی (فەیسەڵ)، (حوسێن نەفتچی)یان نەچەوساندەوە و دەربەدەریان نەکرد، بەڵکو بەڕێزەوە لە وڵاتەکە دەژیا و لە ساڵی ۱۹۳۸ لە سەردەمی (شا غازی) بە جێگری پارێزگاری کەرکوك هەڵبژێردرا.

(جەمیلە)ی پوورم واتە خێزانی (حوسێن بەگ) شاژنی ماڵ بوو و خاوەنی کەسایەتییەکی بەهێز بوو لە بەڕێوەبردنی ماڵەکە و ڕێز و خۆشەویستی بڵاوکردبووەوە لەنێوان کوڕ و کچەکانیدا.

بەڵام لە پەروەردەکردنی منداڵەکانیدا زۆر ماندوو نەبووە، چونکە هەموو منداڵێك لە منداڵەکانی بەخێوکەری (تورکمانی

یاخود کوردی) بۆ گرتبوو، بۆیە پوورم زۆربەی کاتی بە چنینی خوری مەرەکانیانەوە بەسەر دەبردو هەرچەندە نەچووبووە بەر خوێندن، بەڵام پاش شێوی شەوان و پێش هاتنەوەی مێردەکەی کچەکانی چیرۆکی وەرگێڕدراویان بۆ دەخوێندەوە.

پوورم هاوشێوەی ئێمە عەرەبی دەزانی بە حوکمی باوکی کە داواکاری گشتی بوو لە سەردەمی دەوڵەتی عوسمانی لە شارەکانی بەغداو عیمارە و کەربەلا، بۆیە هەموو منداڵەکانی تورکی و عەرەبیان دەزانی، بەڵام عەرەبییەکەی خزمانی کەرکوکمان شێوەی ئاخاوتنی تورکمانی پێوە دیاربوو.

سەرەڕای ئەوەی ماوەی دوو مانگ لەماڵیان بووم، بەڵام هەر پڕوخۆش بوون لەگەڵمدا و رامدەزانی ماڵی خۆمە.

پوورم دایکی دە منداڵ بوو، شەش کوڕ و چوار کچ، سیان لە کوڕەکانی ئامۆ بوون، لە کەرکوك کڵاوی تورکییان لەسەر دەکرد و بە تورکی ئیستانبوڵ دەئاخاوتن، چونکە باوکیان لە ساڵی ١٩٢٨ لەبەر نەبوونی دواناوەندی لە کەرکوك هەرسێکیانی بۆ خوێندن ناردبووە ئیستانبوڵ.

خوێندن و گوزەران کاریگەریی زۆری خستبووە سەر ئەم سێ کوڕە تەنها تورکیا و کەمال پاشا بەلایانەوە گرنگ بوو، خۆشەویستی و رێزیان بۆ سەرۆکی کۆماری تورکیا دەگەیشتە پلەی پەرستن، بەڵام لەچاو ئەو سەرسام بوونەیان بە سەرۆککۆماری تورکیا و دانپێنانی بە مافەکانی ژنی تورك ئەمان پێچەوانەی تورکیا هیچ جۆرە ئازادییەکیان فەراهەم نەکردبوو بۆ خوشکەکانیان.

بە کورتی کچەکان هەمان ئازادی دایك و داپیریان هەبوو لە رابردوودا بەهۆی بوونی باوکیان و زاڵبوونی بەسەر شتەکاندا، هەموو ئەمانەم هەست پێکرد لە زاری (ئامینە)ی خوشکیان، کاتێك بینیم نیگەرانە لەو دۆخە پڕ لە جیاوازییە، کە سیان لە براکانی پشووی هاوین دێنەوە لە جیهانێکی تر دەدوێن لە ئیستانبوڵ، باسی قوتابخانەی تێکەڵ و ئافرەتی تورکی سفوور و شوێنی خۆش و دڵگیر بە بەهەشت ئاسا دەکەن، کچەکانیش ئازادییەکانیان قەتیسە و تەنها گوێدەگرن و هیچی تر.

ئەم ماڵە کە لە یەك نهۆم پێکهاتبوو رۆژانە نزیکەی چل کەسی تێدەدا بە ژن و پیاوەوە، شوێنی خوانەکە دوانزە کەسی دەگرت، هەروەها خوانێکی تر هەبوو تایبەت بە منداڵان، هەموو کەوچك و قاپ پەرداخەکانی لە جۆرێکی سادە و ساکار بوون.

جلوبەرگی سەرجەم خێزانەکەش جلوبەرگی مۆدێرن و رۆژئاوایی بوو، وەك جلوبەرگی (ئەفەندی و خانمەکانی) بەغدا، راخەری ژوورەکانیش فەرشی فارسی گرانبەها بوو، بەڵام نازانم ئەگەر پارەیان لە بانکەکان هەبووبێ یان نا، چونکە بیرم لەو بابەتە نەکردبووەوە، جار بەجار پوورم دەبینی پارەی دەکردە سنووقێکی تەختەوە کە قفڵێکی پێوەبوو هەر کات پێویستی بە پارە بوایە لێی دەردەهێنا.

سەرجەم خواردنەکانیان لە دێهاتەکانەوە دەهات هەر لە دانەوێڵە و سەوزە و گۆشت... هتد.

زەوییەکی فراوانیان هەبوو نەوتیان لێدەردەهێنا (پێش جەنگی جیهانییەکەم)، رێگەیان نەدەدا بە (کۆمپانیا بیانییەکانی نەوت) زەوییەکانیان هەڵکەنێت، بەڵام پاش هاتنە ژوورەوەی ئینگلیز بۆ عێراق، بە ئارەزووی خۆیان زەویان هەڵکەن و نەوتێکی زۆریان برد، بەبێ ئەوەی هیچ پشکێکی بۆ بنەماڵەی (نەفتچی) تێدا بێت، کە سەروەختێك ئەم بنەماڵەیە نەوتیان لە زەوییەکەیان دەردەهێنا و بە نرخی ئاو دەیانخستە بازارەوە بەهۆی ئەوەشەوە نازناوی (نەفتچی) یان وەرگرت.

پشووی هاوین تەواو بوو و گەڕاینەوە بەغدا، لە هەمان کاتدا باوکیشم لە گەشتەکەی ئەورووپای گەڕابووەوە، بەڕاستی گەشتێکی خۆش و سەرنج ڕاکێش بوو و کاریگەرییەکی زۆری لەسەر جێهێشت هەرگیز لەبیرم ناچێت.

* سەرچاوە:-
- ذكريات طبيبة عراقية، د. سانحة امين زكي، لندن، دار الحكمة، چاپی دووەم، ٢٠١٥

*** دەربارەی (بابەگوڕگوڕ):-**

د. ڕافیدە عەبدوڵڵا

ئێمە هیچ بەڵگەیەکی دیاریکراومان نییە، تا ئێستا وشەی بابەگوڕگوڕمان لە سەرچاوە مێژووییەکان بۆ پشتڕاست نەبووەتەوە، نازانین لەوانەیە لە پاشەڕۆژ، سەرچاوەی پێویستمان بەدەستبکەوێت. کە لە سەردەمی ئەسکەندەری مەکەدۆنی باسی هاتووە، کە زۆر سەرسام بووە بەم ئاگرەی کە بارانیش نایکوژێنێتەوە، بەڵام وەکو ناوی بابەگوڕگوڕ، تا ئێستا لە سەرچاوە مێژووییەکان بەدەستمان نەگەیشتووە، بە تێبینی ئەوەی کە وشەی (گوڕ... گوڕ) وشەیەکە کە دووبارە دەبێتەوە، ئەمەش باوە لە زمانە کۆنەکانی دانیشتووانی کۆنی کوردستان وەکو لولوبی، گۆتییەکان، سووبارییەکان، کە بە تایبەتی لەناوە کەسییەکانیان بڕگەکانیان دووبارە دەبنەوە، وەکو داد، داوا.. زوو.. زیی.. زیی، ئەمانەمان هەیە لە زمانی کوردی کۆن، بەڵام نازانم تا چەندێك وشەی باباگوڕگوڕ پەیوەندی بەم وشانەوە هەیە.

بەپێی ئەو زانیارییانەی کە بە دەستمان گەیشتووە لە دەڤەری کەرکوک‌و دەوروپشتی.

پەرستگایەك هەبووە لە ماوەی هەزاری سێیەمی لەو شوێنەی، کە ئێستا پێی دەوترێت (تل النمل) واتا گردی مێروولە، گردێکە نەکەرێتە ئەو شوێنەی کە ئاوی زێی خواروو دەچێتە، ناو ڕووباری (دیجلە) لەو ناوچەیەی پێی دەوترێت (الفتحە) لە ساڵی (١٩٩٥)ی زایینی، زانیارییەکی وا گەیشتە مۆزەخانەی عێراقی لە (بەغدا)، وتیان گردێك هەیە لە ڕۆژئاوای کەرکوك کە دەستدرێژی دەکرێتە سەری، پاش دوا کەوتنی ئەو هەواڵە، بەڕێوەبەرایەتی شوێنەواری عێراقی بۆی دەرکەوت لەو شوێنە گەلێك گۆزەو پاشماوە دەردەهێنرێت‌و دەفرۆشرێت، ئەوە بوو چەند گۆزەیەك گەیشتە مۆزەخانەی عیراقی بەغدا بۆیان دەرکەوت کە ئەم گۆزانە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی هەزارەی سێیەمی پێش زایینی بۆ سەردەمی بەرەبەیانی خێزانەکان کە پێی دەوترێت (عصر فجر السلالات) بە خێرایی تیمێکیان دروستکرد بۆ فریاکەوتنی ئەو پاشماوانەی کە مابوو لە ، کارێکی کنەو پشکنیان کرد بە بەسەرکردایەتی (بورهان شاکر)، پاشمارەی تەلارسازییەکی سەیریان تێدا دۆزییەوە، کە بازنەیی بوو، سەکۆیەك بوو گەورە، لە دەور سەکۆکە، بە لێواری سەکۆکە، تاق یان ئاگردانی بچکۆلە هەبوو، لەناو ئاگردانەکان پاشمارەی خۆڵەمێش هەبوو، لەگەڵ ئێسکی باڵندەی سووتاو هەبوو، لە ئەنجامدا تێگەیشتن کە ئەم بنیاکارییەکی سرووتی ئاینییە، پاش بەردەوام بوونی کنەو پشکنین، دەرکەوت ئەو ڕێگایەی کە دەگات بە سەکۆکە ڕێگایەکی پێچاوپێچە (سەخت) دەرکەوت کە کۆمەڵێك تابلۆی مێخی هەیە، کە دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی بنەماڵە سۆمەرییەکان، کە ئەم پەرستگای خاوەن (گرا) بووە، (گرا) بەمانای (گڕی ئاگر)، یەکێکە لەو خواوەندە پلە بەرزانەی کە ئەندامی ئەنجوومەنی باڵای خوداوەندەکانە لە بیروباوەڕی ئایینی (میزۆپۆتامیا)ی کۆن، دیارە پەرستشی (گرا) لەو سەردەمە کۆنە ئاماژەیە بەوە دەکات کە ئاگر وەکو هێزێکی پیرۆز لە سروشت کە لە هەزارەی پێنجەمی پێش زایینی، لە سەردەمی (حەلەف)ەوە ئێمە زانیاریمان هەیە لەسەر ئەوەی کە هەر چوار توخمە پیرۆزەکانی سروشت پەرستراوە بە بەڵگەی بوونی ئەو خاچە چوار گۆشەیە کە پێی دەوترێ خاچی (حاڵتی) دیارە هەر لە کۆنەوە پەرستراوە لە سەردەمەکانی دواتر بۆمان دەردەکەوێت کە ئەم گرایە ئەنووسرێ لەنێوان نیشانەی گرسووە کە دەبێتە بەشێك لە ناوی خواوەند (نرگرسو) دەخوێندرێتەوە بە شێوەی (گڕ).

لە سەردەمی ئاشووری (ئاشوور ئاسر پاڵی دووەم) کە نێوان ساڵانی (٨٨٣- ٨٨٥)ی پێش زایینی فەرمانڕەوا بووە، باس لەوە دەکات لەکاتی ئەنجامدانی هێرشە سەربازییەکاندا، دژی ئەو شوێنانەی کە داگیری کردوون‌و هێرشی کردووەتە سەریان دەڵێت:- (خواوەند گڕ پێشم کەوت بە گووڕزە ئاگرینەکەی خۆی)، بەڵام باسی گوڕزی هێزی دەکات کە چۆن پێشی کەوتووە بۆ بەرەنگاربوونەوەی دوژمنەکانی خۆی.

یەکێك لە بۆچوونەکانی سەردەمی هەڵدانی پەرستشی (ئاگر) لە ئایینی زەردەشتی، یەکێك لە بۆچوونەکان ئەوەیە کە ئایینی زەردەشتی زۆر کۆنە رەگوڕیشەی دەگەڕێتەوە بۆ چاخە بەستەڵەکەکان، کاتێك ئاگر زۆر گرنگ بووە بۆ مرۆڤ لەو کاتەی کە دنیا ساردو بەستەڵەك بووە، دیارە مرۆڤ لەو کاتەوە گرنگی زانیوە و وەکو هێزێکی پیرۆز سەیری کردووە.

* ناسینەوەی باباگوڕگوڕ

د.زرار سدیق تۆفیق

مەزاری باباگوڕگوڕ لە گوندی باباگوڕگوڕ لە دەڤەری قروە

باباگوڕگوڕ ناوێکی ناسراوە و لەوە ناودارترە ئێمە لێرە لەسەری بدوێین و لای کوردی کوردستانی باشوور بووەتە هێما و ناسنامەی شاری کەرکوک، کەچی هاوکات تا ئێستا کەسمان هیچ زانیارییەکمان سەبارەت بە ژیاننامەی نییە و نازانین کێیە و چ کارە بووە و لە چ سەردەمێک ژیاوە، ئەم چەند لاپەڕەیە هەوڵێکە بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە.

سەبارەت بە باباگوڕگوڕ، کەم کەس هەیە لە کوردستانی باشوور ئاگاداری ئەوە بێت کە جگە لەوەی کەرکوک، لە سێ شوێنی دیکە بوونی هەیە، گرنگترین و کۆنترینیان جێگایەکی پیرۆزەو ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە کەسایەتی باباگوڕگوڕەوە و بگرە زێدی ڕەسەنی بووە، ئەویش دێی بابەگوڕگوڕە کە بە بیست کیلۆمەترێک دەکەوێتە باکووری ڕۆژهەڵاتی شارۆچکەی قروەی ناوەندی ناوچەی ئەسفەند ئابادی سەر بە پارێزگای سنە- کوردستان و دێیەکیش هەر بە ناوی باباگوڕگوڕ ناوزەدکراوە[1]، لە مێژەوە خەڵکی ناوچەکانی دەوروبەر بۆ دوعاو نزا بەردەوام سەردانی گلکۆکەیان دەکرد کە بەسەر گردێکەوە بوو، لە تەنیشتیشیدا کانیاوێکی گۆگردی خوڕسک هەڵدەقوڵێت و گەلێک کەرامات و کاری سەیری لێدەگێڕنەوە و ڕۆژهەڵاتناسی ڕووسی خانیکوف لە سەدەی نۆزدە سەردانیکردووە[2].

لە هەولێریش گلکۆیەکی باباگوڕگوڕ هەیە کە کەمتر ناسراوە دەکەوێتە سەنتەری شارەوە و ئێستاش کەوتووەتە ناو پارکی شانەدەرەوە.

باباگوڕگوڕ لە دەرەوەی کوردستانیش یادگاری و شوێنەواری هەیە، مزگەوت و تەکیەی باباگوڕگوڕ لەنزیک هەراجخانەکەی گەڕەکی مەیدان لە سەنتەری شاری بەغدا، یەکێکە لە مزگەوت و تەکیە دێرینەکانی بەغداو لە ساڵی ١٠٨١ ك/ ١٦٧٠ز لە تەنیشت گۆڕوگلکۆی پیاو چاکێکەوە بنیاتنراوە یان نۆژەنکرارەتەوە بەناوی باباگوڕگوڕ، چەندین دوکان و عەلوەیەك و قاوەخانەیەك و زەویی چاندن لەسەر مزگەوتەکە وەقفکراوە[3]، ئەم مزگەوتە تا ئەم ساڵانەی دواییش هەر مابوو.

* باباگوڕگوڕ کێیە و بۆ بەم ناساوە ناسراوە؛

سەبارەت بە باباگوڕگوڕەکەی ناوچەی قروە، تەنها ئەوەندە دەزانین کە ئیمام زادە بووەو ناوي سەید جمال الدین بووە، میرزا (شکرالله)ی سەنندجی دەڵێت "ڕەچەڵەکی دیار نییەو نەمزانیوە یەکێکی دی بۆچوونێکی نوێی هەبێت".

باباگوڕگوڕەکەی لەمەڕ بەغداش نەناسراوە و سۆفییەکی نادیاری کوردە و ناسنامەی ئەو ڕوون نییە لەچ سەردەمێکدا ژیاوە و هیچ سەرچاوەیەکی کۆن زانیارییەکی باوەڕپێکراوی وەهای لەبارەوە بەدەستەوە نەداوە، (عبدالحمید عبادة) (م: ١٩٣٠) لە کتێبێکی دەربارەی مزگەوت و شوێنە ئایینییەکانی بەغدا داناوە، دەڵێت "کەس ژیاننامەی باباگوڕگوڕی دەست نەکەوتووە"وەلێ شێخ محەممەد ساڵح سوهرەوەردی (١٨٩٤-١٩٥٧) بێ ئەوەی ئاماژە بە سەرچاوەکەی بدات، هەندێك زانیاری دەربارەی باباگوڕگوڕ بەدەستەوە دەدات و دەڵێت پیاوچاکێکی کورد بوو و یەکێك بوو لەو ڕێبەرە سۆفیانەی کە لە دەوروبەری ساڵی ٩٠٠ك/١٤٩٤-١٤٩٥ز ژیاون و تەکیەیەکی هەبوو لە گەڕەکی مەیدان و تیایدا دەرسی دەگوتوە و ڕێنوێنی و ئامۆژگاریی خەڵکی دەکرد و بە باباگوڕگوڕ دەناسراو نیشانەی جوامێریی تێیدا بەدی دەکراو بێ بەرامبەر قورئانی بۆخەڵکی دەخوێندەوە، پاشان تەکیەکەی بووە تەکیەی بەگداشییەکان و لە ساڵی ١٠١١ك/١٦٠٢-١٦٠٣ز مردو لە هەمان شوێن نێژراو خەڵکی بەغدا باوەڕیان پێی هەیە و سەردانی گۆڕەکەی دەکەن[4].

لەم ئاخافتنە دەردەکەوێت کە سوهرەوەردی بەخۆشی زانیارییەکی وردی لەسەر سەردەمی باباگوڕگوڕ نەبووە، چۆن لە ساڵی ٩٠٠ ك/١٥٠٥ز لە ژیاندا بووە و لە ساڵی ١٠١١ك /١٦٠٢-١٦٠٣ز مردووە و ڕێی تێناچێت سەد و دە ساڵ ژیابێت.

پارێزەر عەباس ئالعەزاوی و دکتۆر عیماد عەبدولسەلام پێیانوایە ئەم باباگوڕگوڕە یەکێك بووە لە ڕێبەرانی تەریقەتی بەگتاشی کە لە سەرەتای سەردەمی عوسمانیدا بەناو عێراقدا بڵاوبوونەوە بەهۆی ئەوەی مورید و لایەنگرانی بەگتاشی لەڕیزی سوپای ئینکشاری خزمەتیان دەکرد[5].

وادیارە ئەم دوومێژوونووسە عێراقییە تەنها لەبەر ئەوە ئەم سۆفییە خەلوەتنشینە کوردەیان بە سۆفییەکی ڕێبازی بەگتاشی داناوە، چونکە هەڵگری نازناوی" بابا "بووە کە بە بۆچوونی ئەوان تایبەتە بە لایەنگرانی ئەم ڕێبازەوە، بەڵام ئەم بۆچوونە هەرگیز لە جێگەی خۆیدا نییە و نازناوی" بابا" بە نزیکەی پێنج سەد ساڵ بەر لە هاتنی عوسمانییەکان و بەگتاشییەکان و تەنانەت بەر لە دەرکەوتنی ڕێبازی بەگتاشیش بەسێ سەد ساڵێك، نازناوی زیاتر لە سۆفییەکی کورد بووەو بە بابا دەناسران، وەك بابا جەعفەری ئەبهەری (م: ٤٢٨ك/١٠٣٦ز) و باباتاهیری هەمەدانی(م: ٤٩٠ك/١٠٩٧ز)، جگە لە محەمەد ساڵح سوهرەوەردی ناڵێت باباگوڕگوڕ سۆفیەکی بەگتاشی بووە، بەڵکو دەڵێت خەلوەتگاکەی دواتر کرا بە خەلوەتگایەکی بەگتاشی، دکتۆر عماد عبدالسلام کە بەخۆیشی مزگەوتەکەی بینیوە و لێکۆڵینەوەی مەیدانی لەسەر ئەنجامداوە دەڵێت"مزگەوتەکە لە مێژوویی وەقفنامەکە- ساڵی ١٠٨١کۆچی/١٦٧٠زایینی- کۆنترە و دیارە لەو ساڵەدا نۆژەنکراوەتەوە، گۆڕەکەی باباگوڕگوڕیش لە مزگەوتەکە کۆنترە[6].

کەچی دەربارەی بابا گوڕگوڕەکەی لەمەڕ کەرکوك، چ ڤەکۆڵینێکی ورد و زانستیی لەسەر ئەنجام نەدراوە و ئەوەی هەیە تەنها بۆچوونی بێ بنەماو شرۆڤەکردنی سۆزدارانەیە و کە زۆربەیان لە ڕاستییەوە دوورن و بەڵگەی مێژوویی پشتڕاستیان ناکاتەوە و زیاتر لێکدانەوەی خودین.

سەبارەت بە واتای وشەی لێکدراو باباگوڕگوڕیش، زیاد

له لێکدانەوەیەکی ئازانستی هەیە، کە تەنها شیکردنەوەی وشەکە کراوەتە بنەمار بەرووداوێکی ئەفسانە ئامێز پاساوی بۆ هێنراوەتەوە، لەوانە باباگوڕگوڕەکەی دەقەری قروە، ئەژدیهایەکی لە دوورەوە بینیووە و گازی باوکی کردووەو بە تورکی گوتویەتی: بابا گوڕگوڕ، واتا:بابە بروانە، یان:بروانە بروانە، ئەویش شیرەکەی هەڵگرتووە و ئەژدیهاکەی کوشتووە، گوایە ئەو گردەمار ئاسایەی لەنزیک گڵکۆکەوەیەتی ئەو مارەیە و ئەودرزەی وا بە گردەکەشەوەیە ئەوا شوێنەواری شیرەکەیە[7].

کوردناس مینۆرسکیش وشەکە بە تورکی دەزانێت مانای بە " بەخوڕ لافاری لێدێت"لێکداوەتەوە[8]، کەچی شێخ محەمەدی مەردۆخ وشەکەی بە کوردی دادەنێت و مانایەکی بۆ دۆزیوەتەوە[9].

ئەو بۆچوونەش لە ئارادا هەیە کە ناوی کەرکوک پەیوەندیی بە وشەی گوڕگوڕ یان کوڕکوڕەوە هەیە و لێیەوە داڕێژراوە، گوایە وشەکەش لە دەنگی بڵێسەی ئەو ئاگرەوە وەرگیراوە کە لە کێڵگە نەوتییەکانەوە هەڵدەستا و ئەم دیاردە سروشتییەش بەکاری پیاو چاکێک دانراوە کە دیارە لەو ناوە گۆشەگیر بووە و بۆیە پێی گوتراوە باباگوڕگوڕ، واتا ئەو پیاو چاکەی وا گڕی لێهەڵدەستێت[10] من باوەڕ ناکەم پەیوەندییەکی ئاوەها لەنێوان هەردوو وشەی کەرکوک و باباگوڕگوڕ و هەبێت و ئەگەر ئەمە وەهابێت ئەی ناوی هەرسێ باباگوڕگوڕەکەی قروەی کوردستانی رۆژهەڵات و بەغدا و هەولێر لە چییەوە هاتووە کە نەوتیان لێ نییە تا گڕبگرێت و بڵێسەی ئاگریان لێ بەرزببێتەوە، ئەم ناوە واتا باباگوڕگوڕ پێش ئەوەی بەو ناوچەیەی نزیک کەرکوک بگوترێت کە نەوتی لێهەبووە، پێشتر بە شوێنانی دیکە گوتراوە.

*** لەنێوان باباگوڕگوڕ و شێخ یوسفی گۆرانیدا:**

گومانی تێدا نییە کە کەسایەتییە ئایینییەکان، ئەوانەی تێکەڵی کۆمەڵانی خەڵک دەبوون و دەچوونە ناو میللەتەوەو دەبوون بە خەمخۆر و ڕێنیشاندەریان، لەنێو کوردەواریدا زیدە ڕێزدار و خۆشەویست بوون و کردار و گوفتاریان بە هەند وەردەگیردرا و ئاخافتن و فەرمانیان ڕەتناکرایەوە و بە کەرامات دادەنراو لە کاتی تەنگانەو نەهامەتیدا پەنایان بۆ دەبردرا و داوای چارەسەریان لێدەکرا، بۆیە وەک گوزارشتێک لە ڕێزلێگرتن و خۆشویستنیان، زیاتر نازناوی" پیر" و"شێخ" و"بابا" یان لێدەنرا و هەر بە نازناوەکانیانەوە ناودەبران و دەناسرانەوە و بگرە ناوبانگیشیان پێوە دەردەکرد، تا ئەو ئاستەی بەتێپەڕبوونی ڕۆژگار ناوی دروستیان لەیاد دەکرا.ئەم تەرزە کەسایەتیانە لە سەرچاوە بیاتییەکان و لە دۆکیومێنت و نووسراوە فەرمییەکانی دەوڵەتاندا بەم نازناوانە ئاناسران، بەڵکو بەناوی تەواوی خۆیانەوە ناوەبران، لەم ڕوانگەیەوە دەکرێت بڵێین نازناوە میللییەکانیان یارمەتییەکی ئەوتۆمان نادەن بۆ ئەوەی لە سەرچاوەکان ژیان و بەسەرهاتیان بدۆزینەوە، بەڵکو دەبێت بگەڕێین بەدوای کەسانێکدا کە لە کار و کردەوەدا یان لە هەڵسوکەوتێکیاندا هاوشێوەیان بن.

سەرچاوە میسرییەکانی سەردەمی مەملوکی، لە گەڵە سۆفییێکی خەڵوەتگیری کورد دەدوێن بەناوی شێخ جمال الدین یوسفی کوڕی عەبدوڵای کوڕی عومەری کوڕی عەلیی کوڕی خدری گۆرانی، کە بە شێخ یوسفی گۆرانی عەجەمی دەناسرا، چونکە گۆران واتە لە کوردە گوندنشینەکان بوو نەک کۆچەرییەکان و خەڵکی وڵاتی عەجەم-ئێرانی ئێستا بوو کە لە ناوەڕاستی مانگی پێنجی ساڵی ٧٦٨ك/١٣٦٧ز مردووەو بە ئامادەبوونی جەماوەرێکی زۆر لە موریدوشوێنکەوتووانی لە خەڵوەتگاکەی خۆی لە چیای قەرافە لە قاهیرە بەخاکسپێردراوە، ئەم سەرچاوانە ستایشی شێخ یوسفی گۆرانی دەکەن و بە مرۆڤێکی نورانی و دیندار و پایە بەرز و مەندو پێگیر بە شەرع و سوننەت وەسفی دەکەن[11]، ولي الدين العراقي(م: ٨٢٦ك/١٤٢٣ز) دەڵێت "خەڵکی ڕای جیاوازیان لەسەر هەیە و زۆربەیان بەقوتبی سۆفیگەریی سەردەمی خۆی دەیژمێرن و کەسانی دی بەحلولیەت تاوانباری دەکەن و وەک ئیمامی گومرایی لێی دەڕوانن[12]" مەقریزی(م:٨٤٥ك/١٤٤١ز)بە" الشيخ المسلك " یان " الشيخ الملك" و"مربي الفقراء" دایدەنێت[13].

دوای مردنی شێخ یوسفی گۆرانی، بنەماڵەکەی هەر لە میسر نیشتەجێبوون و ژمارەیەک لە نەوەکانی لە کوڕ و کچ بوونە کەسانی زانا و ڕۆشنبیر[14]و بە بنەماڵەی (العجمي) دەناسران کە یەکێک بوو لە بنەماڵە زانستییە ناودارەکانی قاهیرە.

هەر لەبەر مەزنی و پایەبڵندیی شێخ یوسفی گۆرانی بوو، فەقیهێکی کورد بەناوی فخرالدين ئەحمدی کوڕی محەمەد(م: ٨١٧ك/١٤١٤ز)لە نەوەی قازیی ناودار سەدرەددین عەبدولمەلیکی کوڕی عیسای کوڕی دەربازی مارانی(م: ٦٠٥ك/١٢٠٨ز) کتێبێکی داناوە لەسەر مێژووی ئەم بنەماڵەیە[15]، یەکێکی دی بەناوی (شمس الدين محەمەد بن احمد بن ابي السرور البكري الصديقي الميسري(١٠٠٥ - ١٠٧٨ هـ/١٥٩٧-١٦٧٤ز) کتێبێکی داناوە لەسەر ژیاننامەو مەناقیبی یوسفی گۆرانی بەناونیشانی(الدر الجماني في مناقب سيدي يوسف العجمي الكوراني)، دانەیەکی ئەم کتێبە لە دەزگای کتێبی میسری (دارالكتب الميسرية) پارێزراوە[16] ، دڵنیام لەوەی ئەم کتێبە زانیاریی نوێ لەخۆ دەگرێت سەبارەت بە ژیان و بەسەرهاتی شێخ یوسفی گۆرانی ،

یوسفی گۆرانی بەخۆیشی لە بواری سۆفیگەریدا کتێبێکی داناوە بەناونیشانی(ريحانة القلوب في التوسل-او التوصل- الى المحبوب) کە دەربارەی ڕێوشوێنی پەیوەستبوونی موریدانە بە سۆفیگەرییەوەو خۆشبەختانە ئەم کتێبە مارە و دانەی دەستنووسی لە کتێبخانەکانی بەرلین و قاهیرە و دیمەشق و موسڵ و ئەستەنبوڵ پارێزراوە، ئەمە وێرای کتێبی (بيان اسرار الطالبين في التصوف)و (بديع الانتقاث في شرح القوافي الثلاث)و(حيزب التوحيد) و نووسینی دی[17].

شێخ جەمال الدين یوسفی گۆرانی سۆفیەکی خەرقپۆشی ڕێبازی سوهرەوەردی بوو، بە مەزەندە لە دەوروبەری ساڵی ٧٠٠ك/١٣٠٠ز لە ناوچەیەکی سەر بە ئوستانی کوردستان -سنە لەدایکبووە، وەلێ ئەرەی جێگەی داخە لە قۆناغی کوردستانیی ژیانیدا زانیارییەکی وەهای لەسەر نییە، تەنها

ئەوەندە هەیە کە هەرلەتاق لاوێتییەوە تێکەڵ بەجیهانی سۆفیگەری بووەو خەرقەی سۆفییەتی لە هەردوو سۆفی حسام الدینی شمشێری خەڵکی دەڤەری شمشێر لە کوردستانی ئێران ونجم الدین مەحمودی ئەصبەهانی وەرگرتووە و ئەوانیش لە نورالدین عبدالصمدی نەتنزییەوە[18]، سۆفی نجم الدین مەحمودی ئەصبەهانی لە سەرەتای سەدەی هەشتەمی کۆچیدا، لە ناوچەیەکی کوردستانی ڕۆژهەلات گۆشەگیر بووە و لە کتێبی (مناهج الطالبین ومسالك الصادقین) رەخنەی لە خەڵکەکە گرتووە.

دواتر کەسایەتییەکی ئایینی ناودار و پایەبەرز لێدەرچوو و ناوودەنگی بە جیهانی ئیسلامی بڵاوبووەتەوە و گەیشتە ئەوپەڕی جیهانی ئیسلامی و سۆفییەك بە ناوی عەلی کوڕی محەمەد ناسراو بە (ابن المحروق)لە غەرناتەی وڵاتی ئەندەلوسەوە ملی ڕێگای گرتووەتە بەر و بەنیازی دیداری جمال الدینی گۆرانی لە سالی ٧٤٣ك/١٣٤٢ز گەیشتووەتە خزمەتی و تەریقەتی لێوەرگرتووە و ستایشیکردووە[16].

پاشان لەدوای ئەو سالە، ڕووی کردووەتە میسرو لە قاهیرەی پایتەخت بە یەکجاری گیرساوەتەوە و دیار نییە بە چ پاساوێك ئەم کۆچەی کردووەو بۆچی تامردنی لە سالی٧٦٨ك/١٣٦٧ز لە وڵاتی غەریبی ماوەتەوە و نەگەڕاوەتەوە کوردستان، بەڵام دلنیاین لەوەی کە سەرەتا چووەتە بەغداو ماوەیەك تێیدا ماوەتەوە و شوێنەواری بەجێهێشتووەو لە خانەقایەك خەلوەتیکردووە، بۆیە دواتر بەناوی ئەوەوە ناونراوە و دیارە سەردانی گۆڕی شێخی جونەیدی بەغدادیشی کردووە بە بەڵگەی ئەوەی بەپێی ئاخافتنی سەرچاوەکان ئەو بوو ڕێبازی سۆفیگەریی جونەیدی لە میسر زیندوو کردەوە و بە هەڵە وا زانراوە کە ئەو گۆڕەی لەنزیك خەلوەتگاکەی بەغدای بووە گۆڕی ئەوە، بەڵام ئێمە لەوە دلنیاین کە ئەو گۆڕە پەیوەندی بەوەوە نییەو ئەو وەك باسکرا لە خەلوەتگاکەی لە چیای قەرافە لە قاهیرە نێژراوە، مورتەزا ئەزمی زادە(م:١٧٢٢ز)لە کتێبی (تذکرة الاولیاء) کە تایبەتە بە ناساندنی ئەو ئیمام و سۆفی و زاهیدانەی وا لە بەغدا نێژراون، باسی گۆڕی باباگوڕگوڕی نەکردووە[20].

*** باباگوڕگوڕ لە کەرکوك:**

ئەوەندەی ئێمە بزانین و لێی ئاگاداربین، بەر لە سەدەی حەقدەهەم و بەرلەوەی تیرە و خێل و بنەمالەکانی کوردستانی ڕۆژهەلات پەیتا پەیتا لە کەرکوك و دەوروبەری نیشتەجێبن، باسی هەبوونی جێگایەك یان گلکۆیەك بەناوی باباگوڕگوڕلە کەرکوك نەکراوە.

مێژوونووسان وگەڕیدە و جوگرافیناسانی ڕۆژگاری خیلافەتی ئیسلامی و سەرنەمانی دەسەلاتی مەغۆل و تورکمان، هیچیان ناوی بابا گوڕگوڕیان نەهێناوە-چونکە لەو دەمانە بوونی نەبوو و لە سەرنەمانی دواتر دەرکەوتووە - هەرچەند هەندێکیان بەخۆیان هاتوونەتە کەرکوك وەك ئوسامە-اسامە بن منقذ(م: ٥٨٤ك/١١٨٨ز)کە لە سالی ٥٢٦ك/١١٣١ز لە کەرکوك بووە و یاقوتی حەمەوی(م:٦٢٦ك/١٢٢٩ز) کە وەك خۆی دەلێت قەلای کەرخینی-کەرکوکی بینیووە.

حمدالله مستوفی(م:٧٥٠ك/١٣٤٩ز) ئاماژەی بە ئەوتی کەرکوك داوە بێ ئەوەی بە باباگوڕگوڕ ناوزەدی بکات[21]، مەترافیزادە (م پاشی ٩٥٨ك/١٥٥١ز) کە یاوەری سولتانی عوسمانی سلێمانی قانونی بوو لە هێرشەکەی بۆ سەر عێراق و کوردستان لە سالانی ٩٤٠-٩٤١ك/١٥٣٤-١٥٣٦ز، هاتووەتە کەرکوك و لە گەشتەنامەکەیدا باسی گوندەکانی ئیفتخارلو-ئیفتخار- حەفتتەخار، کەلوتە، سەلوکان، لەیلانی کردووە، کەچی ناوی بابا گوڕگوڕی نەهێناوە[22].

تــوێژەر و ڕووەکناسی هۆلەندی لیونهارت راوولـف لە گەشتەکەیدا بۆ ڕۆژهــەلات، لە ڕۆژی ٢٦-١٢-١٥٧٤ز گەیشتە کەرکوك و لە گەشتنامەکەیدا وەسفێکی کورتی شارەکە دەکـات و دەلـێـت ناچار بووین لە وەرگێڕێکی کوردیزان بکەڕێین، وەلێ ئەمیش باسی هەبوونی شوێنێك بەناوی باباگوڕگوڕ ناکات[23].

وەك ڕوونە هۆزەکانی هەمەوەندو زەنگەنەو شوانی کێشك و گەڕووسی و دەربەندی و کاکەیی ولەك و ڕۆژبەیانی و مەنمی .ڕەگێکیان لە کوردستانی ڕۆژهەلات هەیەو بەدرێژایی سەردەمی عوسمانی بە چەند شەپۆلێك پەڕیوەی ئەمدیو بوونە و هاتوون لە دەشتاییەکانی کەرکوك و گەرمیان نیشتەجێ بوونە و ئەم هۆزانە لە مێژەوە بەردەوام رایەلەی ئەمدیو و ئەودیویان کردووە، ئەم کوردانە جگە لە شێوەزار و جلوبەرگ و نەریتی کۆمەلایەتی، ناوی خێل و هۆزی خۆیان و ناوی ژمارەیەك شوێن لە گوندو چیا و مەزاری زێدییە کەمیان لەگەڵ خۆیان هەلگرتوو لە نیشتمانی نوێیان بۆ ناونان بەکاریا هێنایەوە- ئەم دیاردەیە لەنێوان هەموو میللەتانی جیهانی ئیسلامیدا باوە- لەوانەش: باباگوڕگوڕ، پەنجە عەلی کە گوندێك بوو لە تەنیشت کەرکوك لەسەر ڕێگای لەیلان و ئێستاش بووەتە گەڕەکێکی شارو دیارە بەناوی کێوی پەنجە عەلییەوە ناونراوە کە کێوێکە بەرزییەکەی دەگاتە ٢٨٦٠ مەتر و دەکەوێتە ناوەڕاستی سێگۆشەی نێوان سنە وکامیاران و قروە.

حمدالله مستوفی ناوی بە پێنج ئەنگوشت هێناوە .کێوی پەنجە عەلی-گوایە پەنجەی ئیمام عەلییە.

چەمچەمال کە شارۆچکەیەکە لە دامێنی چیای بێستون و لە سەردەمی مەغولییەوە-سەدەی حەوتەم و هەشتەمی کۆچی- بەردەوام ناوی دێت و لە دەستپێکی سەدەی هەشتی کۆچی/ چواردەهەمی زایینی کرایە ناوەندی هەرێمی کوردستان.

ئەمانەو جگە لە ناوی گوندەکانی:کەلهوڕ، گەنباخی، سیامەنسوور، ڕۆژبەیانی، قەیتول ...هتد، لە دەفتەری تاپۆی ولایەتی موسل کە دەگەڕێتەوە بۆ دەستپێکی سەردەمی عوسمانی-سەدەی شازدە -ناوی هۆز و گوندەکانی کەلهوڕ و سیامەنسوور و عومەربەگ و کۆگجە هاتووە.

بێگومان زۆربەی ئەم کوردانە لە گوندەکانی سەر بە هەردوو ئوستانی سنە و کرماشانەوە هاتبوون، بۆیە بە " گۆران "واتە گوندنشین دەناسران، گەڕۆکی ئیتالی دومنیوکیو سیستینی(١٧٥٠-١٨٣٢) بە کەرکوکدا تێپەڕیوە و لە گەشتنامەکەیدا-سالی ١٧٨١ز-دەلێت: "دانیشتووانی کەرکوك کوردن لە هۆزی گۆران"[24].

بە گوێرەی گەڕان و پرسیار و سۆراخکردنم، بەر لە نیوەی یەکەمی سەدەی حەڤدەهەم ئاماژە بە باباگوڕگوڕی نزیک کەرکوک نەکراوەو نووسەری عوسمانی ناسراو کاتب چەلەبی (١٦٠٩-١٦٥٧ز) رەنگە یەکەم کەس بێت ناوی باباگوڕگوڕی هێنابێت بە شێوەی کورکور بابا-گورگور بابا [٢٤]، دوای ئەو گەریدەی فەرەنسی جینئوتێر Jean Otter کە ساڵی ١٧٤٨ز بەرێگای کوردستاندا چووەتە بەغدا و بەسرە و بە کەرکوکدا گوزەری کردووە یەکەم گەرۆکی ئەوروپییە ئاماژەی بە هەبوونی شوێنێك کردبێت بەناوی باباگوڕگوڕ لە کەرکوك[٢٦].

ئەنجام:

لە ئەنجامدا دەکرێت بڵێین کە باباگوڕگوڕەکەی ناوچەی قروە رۆژهەلاتی کوردستان و ئەوانەی کەرکوك و هەولێر و بەغدا، گڵکۆ و شوێنەواری یەك کەسایەتین کە لە کوردستان بە باباگوڕگوڕ ناسراوە و ناوی دەرکردووە.

ئێمە هیچ بەدووری نازانین کە ئەم کەسایەتییە هەمان شێخ جمال الدین یوسفی گۆرانی بێت واتاجمال الدین یوسفی گۆرانی نێو سەرچاوەکان و باباگوڕگوڕی نێو کوردەوارییەك کەسایەتی بن بە بەڵگەی ئەوەی نازناوی هەردووکیان جمال الدینە و هەردووکیانیش لە کوردی گۆرانن و وەك روونە کوردە گوندنشینەکانی هەردوو پارێزگای سنە و کرماشان بە گۆران دەناسران بۆ ئەوەی لە هۆزە کوردە رەوەندەکان جیابکرێنەوە کە بە کورد دەناسران و ئەگەر لە سەرچاوەکان وردبینەوە دەگەینە ئەو قەناعەتەی کە مەبەست لە گۆران زیاترخەڵکانی گوندنشینە، کەچی کورد واتا هۆزە کۆچەرییەکان[٢٧] بۆیە جمال الدین یوسف هەر بە گۆرانی ناوبراوە.

گڵکۆکەی لای قروە یسەر بە پارێزگای کوردستان، مەڵبەندی بنەرەتیی دەرکەوتن و پایەداربوونی باباگوڕگوڕبووە و هەر لەوێ ئەو ناوەی لێنراوە.

جمال الدین یوسفی گۆرانی سۆفییێکی بزێو و گەڕۆك بووە وسەرلەبەری ژیانی بۆ بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕی سۆفیگەری تەرخانکردووە و دیارە لەهەر شوێنێك گیرسابێتەوە گۆشەیەکی هەڵبژاردووە و خەڵوەتگیر بووە و وەك سەرچاوە میسرییەکان دەڵێن جگە لە خەڵوەتگاکەی لە چیای قەرافە لە قاهیرە، چەندین گۆشە و خەڵوەتگای دی هەبووە، چ لە میسرو چ لە وڵاتانی دی، دیارە مەبەستیان لەوڵاتی دی، عێراق و کوردستانە وەك خەڵوەتگاییەکەی خۆی لە قروە یان ئەوەی لە بەغدا هەیبوو.

لە هەموو ئەمانەش گرنگتر سۆفیی ناودار: عبدالوهاب بناحمد بن علی الشعرانی (م:٩٧٣ ك /١٥٨١ز) راستییەکی درکاندووە کە هیچ گومانێك ناهێڵێتەوە کە جمال الدین یوسفی گۆرانی هەمان ئەو سۆفییە کە لە کوردستان و لە بەغدا بە باباگوڕگوڕدەناسرا، ئەوەتا دەڵێت "هەموو رۆژێك تا ئێوارە لە خەڵوەتگاکەی دەمایەوەو ئاهاتە دەرەوە و تەنها لە کاتی نوێژکردن دەرگای دەکردەوە، دەمێك لە خەڵوەتگاکەی دەرپهاتایە چاوی وەك پارچە پشکۆیەکی لێدەهات و دەگاشەیەوە " وكان...اذا خرج من الخلوة يخرج وعيناه كأنهما قطعة جمرة تتوقد..."[٢٨].

دیارە ئەوەش بەدوور نازانرێت کە ئەم سۆفییە کوردە، زگماك هەندێك تایبەتمەندی جەستەیی هەبووبێت و چاوی جۆرە شەوقێکیدا بێتەوە یان گڕی لێبووبێتەوە بۆیە بە باباگوڕگوڕ ناسراوەو دەمێك هاتووەتە بەغداو لەناو حەلقەی سۆفیاندا و لە خەڵوەتگادا هەر بە باباگوڕگوڕ ناسراوە، وەلێ کە چووەتە میسر و لەوێش هەر بە خەڵوەتنشینی ماوەتەوە بەناوی خۆیەوە ناسراوە.

لێرەوە بۆمان ئاشکرا دەبێت لەبەر ئەم تایبەتییەی شێخ یوسف بە باباگوڕگوڕ ناسراوەو لەبەر ئەم خەسڵەتەی چەندین ئەفسانەی بۆ هەڵبەستراوە و دەڵێن ئەگەر بەچاوی سەیری هەرشتێکی بکردایە ئەو شتە دەبووە زێڕ و رۆژێکیان چاوی کەوتووەتە سەر سەگێك و ئەمەش بووە بەهۆی هەموو سەگەکان لە دەوری کۆببنەوە و ئەگەر رابووەستایە رادەوەستان و ئەگەر بڕۆیشتایە دەڕۆیشتن و ئەمە و چەند ئەفسانەیەکی دی[٢٦].

باوەڕناکەم جمال الدین یوسفی گۆرانی واتا باباگوڕگوڕ هاتبێتە کەرکوك بۆیە نە گۆڕ نە گڵکۆ نە تەکیەی لە شارەکە بوونیان نییە و تەنها ئەو شوێنەی کە بە هۆی هەبوونی رێژەیەکی زۆری نەوتەوە، بەردەوام بڵێسەی ئاگری لێ بەرزدەبووەوە لەلای کوردی گۆرانەوە بە باباگوڕگوڕ ناونرا و وەك کەراماتی پیاوچاکێك لەوێنەی باباگوڕگوڕەکەی لای خۆیان لێکدراوەتەوە، واتا بەرزبوونەوەی بڵێسەی ئاگر چوێنرا بە گڕی چاوی یوسفی گۆرانی و ژنان بۆ دوعا و نەزرگرتنەوە بەدەم گوتنەوەی: " باباگوڕگوڕ بە گوڕ هاتم بۆ گوڕ هاتم "، سەردانیان دەکرد.

* سەرچاوە و پەراوێزەکان:-
١- علي أكبر كردستاني، الحديقة الناصرية، الترجمة العربية جان دوست(اربيل:٢٠٠٤)، ص٤٩، هيوار، دائرة المعارف الإسلامية، ٢٧٨/١٢ .
٢- ميرزا شكرالله سنندجي، تحفة ناصري(تهران:١٣٧٥ه.ش)، ص١٧٩، الحديقة الناصرية، ص٤٩.
٣- محەمەد سعيد الراوي، خير الزاد في مساجد وجوامع بغداد، تحقيق الدكتور عماد عبدالسلام رؤوف، مركز الدراسات والبحوث الإسلامية، ص ٢٦٤-٢٦٧، مصطفى جواد واحمد سوسة، دليل خارطة بغداد المفصل، كتێبخانە الحضارات (بيروت:٢٠١١)ص٢٩٧، عباس العزاوي، تأريخ العراق بين الاحتلالين، الدار العربية للموسوعات، ١٠٤/٥.
٤- بۆ ئەم بابەتە بڕوانە:عماد عبدالسلام رؤوف، بابا كوركو الكردي الأب النوراني، لە كتێبی: دراسات وثائقية في تأريخ الكرد الحديث وحضارتهم، ط ٢، دار الزمان (دمشق:٢٠١١)، ص ٣٩٧-٤٠٦.
٥- العراق بين الاحتلالين، ١٢٠/٥، دراسات وثائقية، ص٣٩٩.
٦- دراسات وثائقية، ص ٤٠١ .
٧- تحفة ناصري، ص٧٩، الحديقة الناصرية، ص٤٩.
٨- دائرة المعارف الإسلامية، مادة سنة، ٢٧٢/١٢ .
٩- تحفة ناصري، ص٧٩، ص٤٦٢ .
١٠- كركوك مدينة القوميات المتاخية، ص١٠٢.
١١- ابن حجر العسقلاني، الدرر الكامنة، دارالجيل، ٤٦٣/٤، ابن تغريبردي، المنهل الصافي والمستوفي بعد الوافي، مطبعة دار الكتب والوثائق (القاهرة: ٢٠١١) ٢١٧/١٢ .
١٢- الذيل علي العبر فيخبر من غبر، موسسة الرسالة (بيروت:١٩٨٩)، ٢٢٥/١ .
١٣- السلوك لمعرفة دول الملوك، دار الكتب العلمية (بيروت: ١٩٩٧)، ٣١٠/٤، ٣١٢/٦.
١٤- السخاوي، الضوء اللامع، ٩٤/٩، السلوك لمعرفة دول الملوك، ٣١٢/٦.
١٥- المقريزي، درر العقود الفريدة، ٢١٠/٢، السخاوي، الضوءاللامع، ٢١٦/١-٢١٧، ٢٣/١٠ .
١٦- كارل بروكلمان، تاريخ الادب العربي، ٩٥/٨، ئەمەش وەسفی کتێبەکەیە وەك لە ماڵپەڕی کتێبخانەکە هاتووە "الدر الجماني في مناقب سيدي يوسف العجمي الكوراني، الصفحة الأولى (الحمد لله الذي فتح لأوليائه ابواب الكرم ... اما بعد سلك الله بي وبك سبيل مرضاته ... فقد سألني من لا يسعني مخالفته ويجب علي طاعته ان اجمع شيئا من مناقب الأستاذ ... ...ولله الحمد على الدوام وارجوه التخلص في المبدأ وحسن الختام إنه على ما يشاء قدير نعم المولى ونعم النصير وصلى الله على سيدنا محەمەد وعلى آله وصحبه وسلم).نسخ معتاد ١٧عربي ١٥ -٢٠ * ١٥سم، نسخة مصححة وعلى بعض هوامش الصفحات توضيحات .ميسر . دار الكتب المصرية . رقم: ٣٢٧ تاريخ.
١٧- حاجي خليفة، كشف الظنون عن أسامي الكتب والفنون، دار الكتب العلمية (بيروت: ١٩٩٢)، ٢٦٠/١، إسماعيل باشا الباباني البغدادي، هدية العارفين (استانبول:١٩٥١)، اعادت طبعه بالأوفست: دار إحياء التراث العربي ببيروت، ٥٥٧/٢-٥٥٨، كارل بروكلمان، تاريخ الأدب العربي، ٢٤٣/٧-٢٤٤، ٣٣٢/٤ .
١٨- جامي، نفحات الانس، ص٤٩٢، ٨٧٩ .
١٩- لسان الدين الخطيب، الاحاطة في اخبار غرناطة، ١٩١/٢.
٢٠- بروانە:المنتخب من تذكرة الاولياء، الترجمة العربية (بغداد:٢٠١٣) .
٢١- نزهة القلوب، ص .
٢٢- رحلة مطراقي زاده نصوح افندي السلاحي، ترجمة صبحي ناظم توفيق، تحقيق د. عماد عبدالسلام رؤوف، المجمع الثقافي (ابوظبي: ٢٠٠٣). ص٢٩-٣١، ٧٤، ١٠٨، ١١٤، ١١٨ .
٢٣- رحلة الرحالة الهولندي ليونهارت راولف، ص١٩٧-١٩٨ .
٢٤- رحلة من اسطنبول الى البصرة، الترجمة من الفرنسية الاب بطرس حداد، دار وکتێبخانة البصائر (بيروت:٢٠١٠)، ص١٠٨.
٢٥- كتاب جهان نما (انقرة:٢٠٠٩)، ص٤٥٢ .
٢٦- هلك وتحكيم، كركوك في كتابات الرحالة الفرنسين، ص١٤٨، نرمين امين، كركوك الشواهد والمواقع، القرن ١٨-١٩، ص٦٢٧، ئەم دوو گوتارە لە کتێبی (كركوك مدينة القوميات المتاخية، مركزكربلاء، لندن٢٠٠٢)بڵاوکراوەتەوە.
٢٧- بڕوانە کتێبەکەی نووسەر:کۆمەڵگای کوردەواری لە سەدەکانی ناوەڕاست (هەولێر:٢٠١٤).
٢٨- الطبقات الكبرى (ميسر: ١٣١٥هـ)، ٥٩/٢ .
٢٩- الطبقات الكبرى (ميسر: ١٣١٥هـ)، ٥٩/٢ .

*** قەرەجەکانی کەرکوک:-**

فەلەکەدین کاکەیی
سەمیرە ئەحمەد
حەمەسەعید زەنگەنە
سەباح ئیسماعیل
مەلا شاخەوان

*** قەرەج... کێن؟**

بۆچوونی جیاواز هەیە لەسەر رەسەنی قەرەج، زۆربەی لێکۆڵەرەوانی بواری شوناسی، رەسەنی قەرەج، دەگەڕێننەوە بۆ هیندستان. وشەی (غجر)ی عەرەبی واتا (قەرەج) وشەیەکی هیندییە شێوازە زمانێکی کۆنی هیندییە بەناوی (الغجراطیة). لەم ٣ هەزار ساڵەی دوایدا بە شەپۆل لە هیندەوە کۆچیان کردووە بەناو رۆژهەڵاتی ناوەراستدا تێپەڕبوون بەرەو رۆژئاواو باکوور. ئەوانە تاکە گەلێکن کە هیندستان رەوانەی ئەورووپای کردوون، بەرامبەر کۆچیان کردووە بۆ هیندستان، قەرەج زۆربەیان لە هیندستاندا دەژین، هەروەها لە وڵاتانی تردا هەن. لێکۆڵەر (هوارد غرینفلید) دەڵێ: قەرەجەکان ئەو دەوارنشینە رەسەنانەن کە لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر کۆچ دەکەن و ئایانەرێ پابەندبن بە نیشتەجێبوون لەناو کۆمەڵگادا ئەوانە هیچ داب و نەریتێکیان نییە.

حەمید هاشمی دژی بۆچوونی هواردەو دەڵی ئەمانە نیمچە کۆچەرین، سیمای گوزەران و رۆشنبیرییان زۆر جیاوازە لە دەوارنشینەکانەوە، ئەمانە لە گەلانی قوقازییە دێرەکانن و لە سەدەی ١٣و ١٤ لە هیندەوە هاتوون بۆ ئەورووپا و ئێستا بە شێوەیەکی سەرەکی لە تورکیا و رووسیا ئینگلتەرەو ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا هەن.

سەبارەت بە قەرەجەکانی عێراقیش وازیان لە ژیانی کۆچەری هێناوە پاش ئەوەی لە ئۆردوگاکانی ناو عێراقدا دابەشبوون و نیشتەجێ کران، کاتی رژێمی صدام نیشتەجێی کردن و رەگەزنامەی عێراقی پێبەخشین. بەڵام پاش لەناو چوونی رژێم باری گوزەرانیان ئاڵۆزو نا ئارام بوو، چونکە رژێم بە مەبەستی خۆی بەکاری دەهێنان و ئافرەتەکانیان لە بەزم و کۆڕ گەرمی و لەشفرۆشی و سەما و گۆرانی بۆ گەورە پیاواتی رژێم ژیانی بۆ خۆشکردبوون، ئێستا لە بارودۆخێکی خراپدا دەژین، بە گوێرەی خۆیان گرووپە ئیسلامییەکانی خوارووی عیراق بەتایبەت هێزی سەدر لێیان دەکوژن و رەویان پێدەکەن بە بیانووی ئەوەی ئەمانە بەدرەوشتن ولەشفرۆشن.

میسرییەکانیش بەر کەسانە دەڵێن قەرەج کە هەمیشە لە کۆچ کردندان و ئافرەتەکانیان خەریکی کاری جادووکارین. یەکێکن لە خێڵە کۆچەرییەکان کە پێستێکی زیوی و قژێکی رەشیان هەیەو لە رەگەزی هیندییەکانن، لە جیهاندا بە رۆمەنی ناسراون. زانای شوناسی بواری قەرەج (لوتفی خوری) دەڵی: وشەی (غجر) وشەیەکی تورکییە لە وشەی (کۆچەر)ەوە هاتووە، چونکە لە باکووری مووسڵ پێیان دەڵێن (غوجرو)و کوردەکان پێیان دەڵێن (قەرەج). رایەکی تر هەیە گوایە وشەی قەرەج لە وشەی (قاجاری)یەوە هاتووەو خێڵێکی تورکییە، (قاجاری) مانای کاوڵی نییە هەڵەیە گەر قاجاری بە کاوڵی ناو ببەین. دەڵێن لە رەگەزی ئارییەکانن کە ئەمەش رایکرد لە کاتی شەڕی نازییەکاندا بە رەقی بجوڵێنەوە لەگەڵیانداو بیانخەنە ژووری پڕ لە غازەوە.

قەرەجەکان خۆیان بە زۆر بە گەلانەوە دەبەستن، بەڵام هەموو بۆچوونەکان لەسەر ئەوە کۆکن کە رەگەزی رەسەنی قەرەج هیندییەکانن، بەڵام بەناوی جۆر بە جۆرەوە لە جیهاندا بڵاوبوونەتەوە.

لەبارەی وڵاتی خۆمانەوە وشەی (غجر) یا قەرەج وشەیەکی میللییەو لە فایل و بەڵگەنامەو دەزگاکانی راگەیاندن و زۆربەی وڵاتانی عەرەبیدا بەکاردێت و کاولیش بەکاردێت بۆ ئەوانەی کە خەریکی سەما کردن و گۆرانی وتن و رێکخستنی بەزمن.

بۆ ئەم مەبەستەش نیشتەجێ بوون لەو ئۆردوگایانەی کە نزیک شارە گەورەکانن، تا سەرەتای هەفتاکانیش کۆچەری بوون، دوای ئەوە لە سەرەتای هەشتاکانەوە رەگەزنامەی عێراقیان پێدرا.

(د. مستەفا جواد) ئێوانیتی وایە، کە ناوی کاولی لە ناوی شاری کابلی پایتەختی ئەفغانستانەوە وەرگیراوە، واتە سەرچاوەکەی کابلییەو رەسەنی کاولیش دەچێتەوە سەر قەرەج و رەگەزی هیندی. ئەمەش لەوەر سەرچاوەی گرتووە کاتێک کە کۆچیان کرد لە هیندستانەوە بۆ ئێران، چونکە شاری کابل دەڕوانێتە سەر رێڕەوی رۆژئاوای خەیبەر، کە دەکەوێتە نێوان هیندو ئەفغانستان، ئەم بۆچوونەیان زیاتر باوە بۆ شیکردنەوەی مانای کابل، بەڵام ئەوەی کە گومانی تێدایە ئەوەیە، کە هەموو شەپۆلی کۆچەرییان لەو رێگایەوە هاتووچۆیان دەکرد بۆچی بە هەموویان ناوترێ کاولی؟ ئەوەی بیزانین ئەوەیە کە کارلییەکێکە لە تیرەکانی قەرەج و قەرەجی تریش هەیە لە شێوەی ئەوان، بەڵام بەناوی جیاواز؟

پاپا (ئنستانس گاری کرمەلی) رای وایە کە خێڵێکی شەڕانگێز هەیە لە ناحیەی موڵتان، لە هیند دەژیان، کاولییەکان لە ئەوانەوە نزیکن، چونکە ئەمانیش رەگەزیان هیندییە، کە پێکهاتووە لە وشەی (اتکول، واتا کۆڕو کۆمەڵ) یا کول کە گوندێکە لە فارس. مامۆستا شاکر الضابط دەڵێ:

کاوولێ بە زمانی تورکی بە مانای رووخاو دێت واتا لە تورکیادا هەر کەسێک کە خانوەکەی برووخێ و شوێنی نیشتەجێبوونی نەمێنێ، دەڵێ بە کۆچەری. لە فەرهەنگی فارسیشدا هاتووە کە زاراوەی کاولی بەرامبەری وشەی لورییەو یەکێکە لە ناوەکانی قەرەج کە هیندییەکان ئەم ناوەیان لێناوەو لە ئێران ئەلفەکەی لابراوە بووە بە کولی. بەڵام خەلیل شێخ عەلی لە راپۆرتێکیدا کە لە رۆژنامەی بلدی البغدادی ژمارە ٣٥٢ ساڵی (١٩٦٥)دا بڵاوی کردووەتەوە نووسیوویەتی وشەی (کالیە) لە ئیسپانیا بۆ لەعنەت لێکردن بەکاری دێنن، بەڵام وشەکە ئیسپانی نییە.

زمانناسانی ئیسپانیش دووپاتی ئەوە دەکەنەوە کە

وشەی (کالیە)، تەنها لە زاراوە هیندییەکانەوە هاتووەتە ناو فەرهەنگی ئیسپانییەوە. حەمید هاشمیش دوور لەو رایە دەڵێ سەرچاوەی وشەی کاوڵی لە ڕۆژهەڵاتەوەیە، ئەگەر نزیکییەك هەبێت لەنێوان زاراوەی کاوڵی لە عێراقداو کاوڵی ئیسپانیادا، ڕەنگە وشەی کالیە کورتکراوەی وشەی کاوڵی بێت. وشەی دووەم کۆنترە چ شوێنی و چ کاتی دەتوانین بڵێین کە لە (ڕۆژهەڵات – هیند) وشەی کاولیە. هەروەها حەمید هاشمی پاش لێکۆڵینەوەیەکی کە لەسەر قەرەچ ئەنجامی دابوو گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە وشەی کاولی ناوی خێڵێکە لە هیند کە ئافرەتەکانیان زینایان دەکرد، یا خەریکی سەماکردن بوون. بڕوایان وابوو کە خزمەتێك بە ئایین دەگەیەنن، چونکە بۆ پیاوانی ئایینیان دەکرد، هەروەها لەشفرۆشییان دەکرد لە پەرستگاکاندا، بەتایبەت پەرستگای مەلیك (کولی – کاول)و هۆگربوون بە مەلیك کاولەوە بەتایبەت پاش کۆچ کردنیان.

(ول دیورانت) دەڵێ کۆچەکانیان بە تایبەت بۆ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و عیراق پاشکۆی کۆچ بوو بۆ لای خزمە کۆچەرییەکانیان لە خێڵەکانی پێش خۆیان، وەك شاعیر فیردەوسی دەڵێ لەسەر داوای شای فارس بوو. هەروەها دەڵێ: لە خواروی وڵاتدا نارەزووی پیاوەکان جێبەجێ دەکەن، کە پێیان دەوترا (کارەکەری پەروەردگار– خادمات الله) بەبڕوای خۆیان داوا ئاسمانییەکانیان پەیڕەو کردووە.

پەرستگارانی پەروەردگار، یا (دافاس) ئەوانە بوون کە لەشفرۆشیان دەکرد، لە هەموو پەرستگایەك ژمارەیەك ئافرەت ئامادە دەکران لەوانەی کە پەرستگایان بە پلەیەکەم بە پیرۆز دەزانی بۆ سەماو گۆرانی، دەگونجێ کە ناویان ببرێت بە چێژبەخشەکانی کاهن و بەراهمەکان، ئەوانە ژیانیان تەنها بریتی بوو لە ژیانی ناو پەرستگاکان، بەڵام هەندێکیان تۆزێ بواریان فراوانتر بوو بەرەی کە لە دەرەوەی پەرستگاکانەوە بە کرێ دەیانبردن بۆ کاری لەشفرۆشی، بە مەرجێ نیوەی داهاتەکەیان بدەن بە پیاوانی ئایینی، ئەوانەی کە زینایان دەکرد هەمیشە سەرقاڵی سەماو گۆرانی بوون لە ئاهەنگە گشتی و کۆبوونەوە تایبەتییەکاندا، وەك چۆن کچانی (جیشا) دەیکەن لە یابان. بڕێکی کەمیان خوێندنەوەو نووسین فێربوون، یا گفتوگۆی ڕۆشنبیری لە سەکۆکاندا، هەرچەندە هەرگیز پاڵپشتی ژنەکانیان ناکەن بۆ فێربوون و خوێندن و ناهێڵن تێکەڵ بە میوانان بن، ئەوانەی کە دەخوێننەوە لە (hetairai) یابانی دەچن. لە ساڵی (١٤٠٠)دا لە پەرستگای مەلیك کاول، ڕاجاما لە تانجور (٤٠٠) ئافرەت لە کارەکەرەکانی پەروەردگار هەبوون کە نەریتیان وابوو، هەرگیز وا بیریان نەدەکردەوە کە ئەمە دژی ڕەوشت بێت، بەڵکو زۆر لە ماڵە ماقوڵەکان کچەکانی خۆیان دەنارده پەرستگاکان بەو ڕوحییەتەی کە کوڕەکانیان دەدا بە کاهینەکان.

کەواتە بەپێی ئەم ڕوونکردنەوانە وشەی کاوڵی سەرچاوەکەی قەرەجە.

قەرەجەکان توێژێکی بێ ناسنامەو بێ ناونیشانی کۆمەڵن، جگە لە ڕوانینێ و ڕێناکردنیان وەکو دەرزە کەرێك، هیچ کاتێك بەچاوی مرۆڤەوە سەیر نەکراوە، نزیکبوونەوە لێیان خۆی لە خۆیدا گومانێك دروست دەکات، جیهانی داخراوی قەرەج بەلای ئێمەوە هەمیشە دەرگایەکی داخراو و کلۆم دراوە بەڕووی دەوروبەرییەوە. قەرەجەکان لە هیچ شوێنێك خاوەنی پارچە زەوییەك نین و هەردەم لە گەڕاندان.

نیشتمانی ڕاستەقینەی ئەوان ئەو پارچە زەوییە کە چەند ڕۆژێك گوزەرانی تێدا دەکەن و چادری تێدا هەڵدەدەن، کاتێکیش بنەو بارگەیان پێچایەوە هەر ناوی لێ نادەنەوە.

بە قسەی خۆیان، زمانی ئەمان شەکاکەو، موسڵمانن و نوێژ دەکەن، بەشێکی زۆریان ئەوانەی لە کەرکوکن خۆیان بە کورد دادەنێن، لە ڕابردوودا گەرمیان و کوێستانیان کردووە بەڵام لە ئێستادا بەشێوە فراوان نییەو ماوەیەکی زۆر لە شوێنێکدا دەمێننەوە.

زۆریان حەز لە خوێندنە، هەندێکیان خۆیان فێری زمانی عەرەبی و ئینگلیزی کردووە، لەبەر ئەوەی زەوییان نییە لەبەر ئەوە ناتوانن بچنە قوتابخانە، بۆیە زۆربەی منداڵەکانیان نەخوێندەوارە.

قەرەجەکانی کەرکوك پیاوەکانیان لە ماڵەوە دادەنیشن و ژنەکانیان بە ڕۆژ کاردەکەن، دزەکەری دەکات لە شوێنە گشتییەکان.

زۆربەی ژن هێنان لەنێو خۆیاندایەو زیاتر بە خۆشەویستی دەبێت و تەڵاق دانیش لەلایان هەیە، ژن بە بێگانە دەدەن ئەگەر ڕەوشتی باش بێ و ڕێکوپێك بێ، بەڵام بەکەسی وەکو خۆیانی دەدەن، بە جێنشینی نادەن، بەڵام ئەوان کچ دەدەن بەو کەسەی کچیان پێبدات.

زۆربەی پیاوەکانیان دەهۆڵ و زوڕنا دەژەنن، هەندێکیان کرێکاری دەکەن و بەشێکیان نەخۆشن، ژنەکانیان کار دەکەن بۆ بژێوی، بەڵام نایەڵن کەسی بێگانە بێتە ناویانەوە، ڕۆژانی هەینی، دەچن بۆ سەیرانگاکان لەوێ بە پارە دەهۆڵ دەکوتن، هەندێکیان ددانسازی هەندێکیان ڕاوە کەرە دەکەن.

قەرەجەکانی کەرکوك، دیارە نازانن کە ئەوان، هەرچەندە خۆیان بە کورد دەزانن، بەڵام لەسەر ئاستی جیهاندا، لە ساڵی (١٩٧٧)ەوە نوێنەرێکی چاودێریان لە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN)دا هەیە.

تەلەفزیۆنی بەریتانیا (BBC) ساڵی (١٩٨٥) بەرنامەیەکی هەفتانەی دانا لەمەڕ دابەشبوونی جوگرافیای قەرەجەکان و کەلتوورو دابونەریتیان و زمان و ڕەسەنیان.

هەر هەفتەیەك نوێنەرانی قەرەجی وڵاتێکیان میوانداری دەکرد، لە وڵاتانی ئاسیاوە تا ئەوروپاو ئەمریکای باشوورو باکوور.

نوێنەری قەرەجی (میسر) گوتبووی کە لە کوردستانەوە چوونەو لە ئەسڵدا خەڵکی کوردستانن.

بەڵام زۆربەی شارەزایان ڕەسەنی قەرەجی دونیا بۆ هیندستان دەگەڕێنەوە، لە کۆنگرەیەکی جیهانیی قەرەجاندا، چەندین ساڵ پێش، وەزیری دەرەوەی هیندستان نامەیەکی بۆ کۆنگرەکە نارد بوو کە دەوڵەتەکەی و قەرەج بە هاووڵاتیی هیندستان دەزانێت.

*** ڕووناکی لە دەڤەری کەرکوک**

د. ئیبراهیم خەلیل

لە کەرکوک مرۆڤ لە سەردەمە زووەکاندا، نەوتیان بەکارهێناوە بۆ ڕووناکردنەوەی گەرەک‌و ماڵەکان بۆ ئەوەی ڕۆشناییان دەستبکەوێت، بەتایبەتی لەو خانووانەی کە دوورێرو خەزنە بووەو شوێنێکیان دانابوو بۆ چراو فانۆس‌و مۆم پێیاندەوت چرادان کە هەندێکی بە نەوتی زەرد کاری دەکرد. لە سەرەتادا بریتی بوو لە قوتیلە یەك کە لۆکەیان دەکردە ناوی‌و ئاگریان دەدا کە بۆنێکی ناخۆشی دەردەدا لەنێو ژوورەکە.

لە ساڵی (١٨٨١) بۆ یەکەم جارو لە سەردەمی موتەسەریف (محەمەد مونیر پاشا)، هەستان بە دانانی فانۆس لە شەقام‌و گەڕەکەکانی کەرکوك، کە کەسی تایبەت هەبوو بە شەوان‌و پاککردنەوەی فانۆسەکان لە ڕۆژدا.

بەشێك لە کارمەندان لەلایەن شارەوانییەوە دانرابوو، کە کاریان چاککردن‌و دانانی چراو هەڵکردنی بوو لە شوێنە بەرزەکانی شەقامەکانی کەرکوك کە بە دارێکی ئاگرەوە چراکەیان هەڵدەکرد.

بەڵام کاتێك ئینگلیزەکان هاتنە کەرکوك لە ١٤ی مایسی ساڵی (١٩١٨)، هەستان بە دانانی وێستگەی دیزلی بچووك، بچووك لە شارەکە بۆ ڕووناککردنەوەی شوێنەکانی خۆیان‌و ئەو جێگایانەی کە نزیکە لێیانەوە کە کۆمپانیای نەوتی عێراقیش وێستگەی ڕووناککردنەوەی خۆی هەبوو.

بەڵام ئەو کارەبایەی کە لە کۆمپانیاوە دەگەیشتە شاری کەرکوك لە سێ هەزار کیلۆ وات زیاتر نەبوو، ئەم هێزەش لەگەڵ قەبارەی دانیشتووان شارەکە نەبوو، بەشی نەدەکرد، بۆیە دەسەڵاتی پارێزگا داوای زیاتر کردنی هێزی کارەباری دەکرد.

لە ساڵی (١٩٤٧) کۆمپانیای نەوتی عیراق هەستا بە دامەزراندنی وێستگەیەکی تر بۆ بەرهەمهێنانی کارەبا کە لە نیسانی ساڵی (١٩٥١) کارەکانی تەواو بوو، کە پێویستی کێڵگەکانی نەوت‌و دانیشتووانی کەرکوکی پڕ دەکردەوە، کە دوو ملیۆن‌و نیو کیلۆ واتی دەدا بە کەرکوك.

ڕێژەی بەکارهێنانی کارەبا لە ساڵی (١٩٥٠) لە شاری کەرکوك بۆ ڕووناککردنەوە (٣٠٦و ١١٢١٥) کیلۆ وات کە کۆی گشتی (٥١/٦١٣/٤٦٦) کیلۆ وات لە ساڵی (١٩٥٦) پانتایی بەشدارانی بەکارهێنانی کارەبا لە کەرکوك گەیشتبووە (٩٣٥٤) کەس. کە داهاتی ئاوو کارەبا لە شاری کەرکوك (١٠٠٠٠٠) هەزار دینار بوو ساڵانە، کە بەشێکی بۆ چاککردنی باری کاروبارەکانی پرۆژەکانی ئاوو کارەبا سەرف دەکرا.

(مجلس الاعمال) هەستا بە دامەزراندنی وێستگەی کارەبایی بە هێزی (٦٠) میگاوات لە ناوچەی (دووبز) لەسەر زێی بچووك بۆ پێدانی کارەبا بە ناوچەکانی کەرکوك، هەولێر، سلێمانی، موسڵ، پێکهاتبوو لە چواریەکەی تۆربینی هەڵمی کە قوانی هەریەکەیەکی (١٥٠٠٠) میگاوات بوو کە هەڵم دەردەکات لە ڕێگای سووتاندنی غازی سروشتی

*** وێستگەکانی کارەبای ئێستای کەرکوك.**

١- وێستگەی کارەبای (دووبز):-

پێکهاتووە لە یەکەکانی هەڵمی غازی، لە ئێستادا تەنها بە غاز کاردەکات.

٢- وێستگەی غازی کەرکوك:-

لە دووری ٢٠ کیلۆ مەتر لە کەرکوکەوە دوورە، لە ناوەندی ناحیەی تازەیە بە دووری سێ کیلۆ مەتر، کە (٣١٥) میگاوات کارەبا دەدات، لەسەر بنەمای دوو یەکەی غازی دروستکراوە ئەم پرۆژەیە لە ساڵی (٢٠٠٤) لەلایەن کۆمپانیایەکی ئەمریکییەوە دروست کراوە، وەکو دیاری پێشکەش بە خەڵکی کەرکوك کراوە بە گوژمی (٣٠٠) ملیۆن دۆلار.

٣- وێستگەی کارەبای (مەلا عەبدوڵڵا):-

وێستگەی کارەبای مەلا عەبدوڵڵای غازی پێکهاتووە لە یەکەی غازی لە جۆری (فریم ٥) و یەکەکانی (فریم٦) کە بە هەردووکی (٦٠) میگاوات.

* بەڕێوەبەرەکانی کارەبای کەرکوك:-

١- محەمەد عەلی
٢- عەبدولحەمید سەیفەتوڵڵا
٣- جابر عەباس عەلی
٤- خالید ئیبراهیم فەوزی عەبوش
٥- ئیبراهیم خەلیل ئەلجومەیلی
٦- خالید ئیبراهیم فەوزی
٧- فەلاح حەسەن محەمەد سدیق.
٨- سامی یوسف چەچۆ
٩- یالچین مەهدی ڕەشید.

*** ئاوو سەرچاوەکانی ئاو لە کەرکوك:-**

د. ئیبراهیم خەلیل

کەرکوك یەکێکە لەو شارانەی کە پشت بە باران بارین دەبەستێت و بەدرێژای ساڵ، بایەخ بە کاتەکانی باران بارین دەکات و زۆر بەکەمی لەسەر ڕووبارو لقەکانی پشت دەبەستێت.

لە کەرکوك و دەورووبەری گەلێك ڕووبارو لقی هەیە کە بەشێکیان لە ڕووباری زێی بچووکەوە ئاو وەردەگرن، کە ڕووبارەکان وەکو ڕووباری خاسە، داقووق، ئاوەسپی لە پێش شەڕی جیهانییەکەمدا، کەرکوك بەوە بە ئاوبانگ بووە کە زۆری لق و سەرچاوەی ئاوی هەبووە بۆ خواردنەوەو ئاودان و ئاودێری زەوییە کشتوکاڵییەکانی، کە بە ناوبانگ بووە بە سازگاری و ڕوونی شیرینی تامەکەی، کە بە ناوبگترین ئاوەڕۆ و لقەکانی بریتی بووە لە:-

١- لقی قۆریە
٢- لقی تسن
٣- لقی زێویە
٤- لقی بڵاوە

لە سەرەتادا ئەم لقی ئاوانە بەش هەموو کەرکوکی دەکرد، بەڵام لە دوایدا کە ئاو کەمیکردو خەڵکەکە زۆر بوو، شەڕو ناخۆشی دروست بوو لەسەر ئاوو بەشە ئاو بۆ بەرووبووم کشتوکاڵییەکان.

بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە حکومەت هەستا بە دابەشکردنی ئاوەکانی ئەو لقانەن بەپێی بەش و دابەشکردنی بەسەر زەوییە کشتوکاڵییەکاندا بەپێی دابەشکردنی بۆ (٨٠) تاق، بەپێی ئەوەی هەر تاقێك بۆ ماوەی سێ سەعات ئاوی پێدا دەڕوات کە بەم شێوەیەی خوارەوە:-

١- بۆ زەوییەکانی خەڵکی کەرکوك بە (٣٩/٥) تاق
٢- بۆ زەوییەکانی تایبەتە بە بەڕێوەبەرایەتی ئەوقاف بە (٢٧/٥) تاق
٣- بۆ ئەو زەوییانەی (میری) بە (١٣) تاق.

ئەوەی کە هەڵدەستێ بە ڕێکخستن بۆ ئەم دابەشکردنەو کارکردن و بۆ جێبەجێکردنی پێی دەوترا (ئاغای ئاو - صو غاسی) لە هەمان کاتدا کێشەکانی چارەسەردەکرد هەروەها لە کەرکوك و دەورووبەری کارێزو کانیاوێکی زۆر هەبوو کە دەورێکی سەرەکی هەبوو بۆ ئاودان و بەکارهێنانی لە پێویستی مرۆڤ بۆ ئاودێری و باخەکانی دەوری کەرکوك.

لە هەمان کاتدا لادێکانی دەورووبەری کەرکوك زیاتر پشتیان بە بیروکارێزو کانیاو دەبەست بۆ پێویستییەکانی ژیانی ڕۆژانەیان.

*** کارێزەکانی کەرکوك:-**

١- کارێزی (تسن)
٢- کارێزی (باباگورگور)
٣- کارێزی (بەڵاوە)
٤- کارێزی (تۆپزاوە)
٥- کارێزی (یایچی)
٦- کارێزی (عەرەفە)
٧- کارێزی (حاجی جەمیل) لە شۆریجە.
٨- دووکارێزی گوندی (بانگۆڵ)
٩- کارێزی (شێخ نایف) لە گوندی (باوە)

١٠- کارێزی (شێخ جەبار) لە گوندی (چیمەن)
١١- کارێزی (وەستا خدر)
١٢- کارێزی (شێخ حوسێن)
١٣- کارێزی (جانی)
١٤- کارێزی (تەکیە)
١٥- کارێزی (باخ سۆق) لە (تۆمەرەگەدە)
١٦- کارێزی (باخ حەمید حەسەن) لە (تۆمەرەگەدە)
١٧- کارێزی (باخ شێخ عیزەدین)
١٨- کارێزی (یونس)
١٩- کارێزی (گۆم سۆق) لە گوندی گەنیاك
٢٠- کارێزی (کویخا رەحیم - مێرگەبان) لە (گەنیاك).
٢١- کارێزی (ئەحمەد سولتان) لە شیوەی گوزەبینی لە گەنیاك
٢٢- کارێزی (مەرخوادەی خواروو)
٢٣- کارێزی (مەی بانە) لە گوندی مەرخوادەی سەروو.
٢٤- کارێزی (حەوزەکەی بەر ئاوایی) لە گوندی مەرخوادەی سەروو.
٢٥- کارێزی (مەیدان حاجی محەمەد) لە گۆلەمە
٢٦- کارێزی (حاجی ستار) لە شێخ محەمەدی خواروو و سەروو.
٢٧- کارێزی (شێخ رەحمان شێخ محەمەد) لە شێخ محەمەدی
٢٨- کارێزی (عەمر بلاغ) لە سالەیی
٢٩- کارێزی (شەخسەکە یەك) لە سالەیی
٣٠- کارێزی (شەخسەکە دوو) لە سالەیی
٣١- کارێزی (کونجیلی) لە سالەیی
٣٢- کارێزی (تکان لی) لە ڕێدار
٣٣- کارێزی (زەرکان) لە پەریخانی خواروو
٣٤- کارێزی (تەرجیل) هی عومەر ئاغای تەرجیل بوو
٣٥- کارێزی (یادەوا)
٣٦- کارێزی (کوورە) لە گوندی قەرەچێوار.
٣٧- کارێزی گوندی (قەشقە)
٣٨- کارێزی بۆخانی عەلی زالەو جەلال ئاغا.
٣٩- کارێزی (تۆپزاوی حوسێن بەگ)
٤٠- کارێزی (مەحمود ئاغا) لە (ترکەلان)
٤١- کارێزی (سەید عومەر) لە (ترکەلان)
٤٢- کارێزی (ئەحمەد بەگ) لە (یایچی)
٤٣- کارێزی (مامشە)
٤٤- کارێزی (باوە)
٤٥- کارێزی (کانی میرزا)
٤٦- کارێزی (مەلا تەها)
٤٧- کارێزی (مەلا عەزیز)
٤٨- کارێزی (چلکنە) لە گوندی (دار ئەختیار)
٤٩- کارێزی (کۆمەلە) لە گوندی (دار ئەختیار)
٥٠- کارێزی (رەحمانە کۆلە) لە گوندی (دار ئەختیار)
٥١- کارێزی (شێوەی لوولەکە) لە گوندی (دار ئەختیار)
٥٢- کارێزی (گەزەکان) لە گوندی (دار ئەختیار)
٥٣- کارێزی (پەلکە) لە گوندی (دار ئەختیار)
٥٤- کارێزی (بەر رەزەکە) لە گوندی (دار ئەختیار)

٥٥- کارێزی (قومەکە) لە گوندی (دار ئەختیار)

*** هەڵوێستەیەکی مێژووی چۆنێتی ئاو لە کەرکوك:-**

سەرچاوەی ئاوەڕۆکانی ئاو بۆ کەرکوك لە کۆندا لە سەرووی کەرکوکەوە هەڵدەقوڵا لە گوندی (گورگی)و (یارولەلی) لە سەرەتایی ڕووباری خاسە، بەرامبەر (بارووتخانە)ی کۆن، کە دوو ڕێڕەوی هەڵقوڵاوی هەبوو، ئاوەڕۆییەکەمی لەبەری دەستەڕاستی کەرکوك دەهاتە ناوچەی زێوییەوە، لەوێوە دووبەشی لێ دەبووەوەو دەهاتە (دەبەخانەو بوخاری)، ئەوی دەستەچەپی ڕێڕەوی خۆی دەگرت بەرەو دەفەری (قۆریە)و لە سەرەتادا لەلای مالی قازییەوە لێژ دەبووەوە خوارەوە و لەوێوە دەبوو بەدوو لق یان ڕێڕەوەکە لقێکیان دەچوو بۆ گەڕەکی (شاترلو) ئەوی تریان بۆ گوندی (بلاوە)، لقەکەی گەڕەکی (شاترلو) دەچووە شوێنی (سوق المرکزی) جاران و لەوێوە دەبوو بەدوو لق لقێکیان دەڕۆیشتە بازاڕی قۆریەو ئالتونچی و مزگەوتی مەلا ئەحمەدو مەلا سەعید ئینجا گلۆر دەبوو بۆ گاوڕباغی و دێی بلاوە. کە هەرووکیان لە بلاوە یەکیان دەگرتەوە.

هەروەها ئاوە... ئاوە لە ساڵێکدا چەند جارێك کرێکاریان کۆ دەکردەوە بۆ پاککردنەوەی ئاوەڕۆکان بۆ ئەوەی ئاو بەشێوەیەکی ڕێکوپێك بکاتە شوێنەکان.

لە ساڵی (١٩٥٠)ی زایینی کاتێک (مجلس الاعمار) دامەزرا لە عێراق، لە ئەستۆیدا بوو کە هەستێت بە هەڵکەندنی بیری ئیرتیوازی لە ناوچە جۆربەجۆرەکانی عێراق کە لە لیوای کەرکوک (٣٥) بیری ئیرتیوازیان لە ناوچە جۆربەجۆرەکانیان هەڵکەند.

لە ساڵی (١٩٣٠) بۆ یەکەم جار لە سەردەمی موتەسەریفی کەرکوک تەحسین بەگی سەربازی (١٩٣٠- ١٩٣١) پرۆژەی ئاوی خواردنەوەی کەرکوک دامەزرا لە سەردەمی موتەسەریف جەمیل ئەلراوی (١٩٣٢- ١٩٣٦) پرۆژەکە فراوان کرایەوە.

لە ساڵی (١٩٤٦)ی زایینی، شارەوانی کەرکوک هەستا بەراکێشانی بۆری لە رووباری زێی بچووک لە (دوبز) بۆ کەرکوک لە سەردەمی موتەسەریف (عەبدولجەلیل حەسەن پرتۆ) بەراکێشانی نیو ملیۆن گالۆن ئاو.

لە ساڵی (١٩٥٠) بەرێکەوتن لەگەڵ موتەسەریفی کەرکوک‌و کۆمپانیایی نەوتی عێراق، هەستان بە دامەزراندنی پرۆژەی ئاوی کەرکوک، کە نزیکەی نیو ملیۆن گالۆن ئاوی دەدا.

هەروەها لە ساڵی (١٩٥٦) بەسەرپەرشتی وەزیری ناوخۆ سەعید قەزاز پرۆژەی ئاوی کەرکوک کرایەوە کە لەسەر ئاستێکی فراوان بایەخی پێدراو زیاتر ئاو گەیەنرایە نێو شارەکە.

لەدواییشدا کردنەوەی پرۆژەی ئاوی حەویجە بایەخ‌و گرنگییەکی تری دا بە پێشکەوتنی بەدەستهێنانی ئاو لە کەرکوک.

*** کێش و سەنگ و پارە لە کەرکوک:-**

د. بەختیار سەعید
شاکر زایت
عەبیر عەدنان یوسف

کێش و سەنگ و شلە یەکێکە لەو پێویستییانەی ژیانی مرۆڤ کە هەر لە دێر زەمانەوە بەکاری هێناوە و قۆناغ بە قۆناغ پێشکەوتنی تێدا کردووە بۆ چاککردنی پێویستییەکانی ژیانی تا بۆ ئەوەی کارەکانی رۆژانەی فەراهەم بکات. لەگەڵ گۆڕانکارییەکانی شارستانی ئەم پێوانانەش گۆڕانی بەسەردا هاتووە و لە هەریەکەو دەڤەرێکدا جیاوازی و گۆڕانی خۆی هەبووە، ئەویش بەپێی پێویستی شوێنەکان گۆڕانی بەسەردا هاتووە.

دەڤەری کەرکوکیش هیچی کەمتر نەبووە لە ناوچەکانی تر بۆ بەکارهێنانی پێوان و کێشان بەڵام ئەویش بەهۆی جیاوازی شارستانییەکانی جیاوازی پێوان و کێشانەکانیش تایبەتی خۆی هەبووە.

بەکارهێنانی پێوانی کێش و سەنگی هەریەکە لە میوە و وشکە و گۆشت و خواردن و بەرووبووم پێویستی بەداهێنانی تایبەت هەیە تا بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی دروست و بەرچاو کارەکانی بباتە رێوە.

لە وڵاتی نێو دوو رووبار گەلێك سەنگ و کێش و پێوان بەکارهاتووە کە کەرکوکیش بەدەر نەبووە لە بەکارهێنانیدا وەکو:-

کور Kur ٣٠٠ لتر.
سوت sut ٨٠ لتر.
پیی pi ٦٠ لتر.
قا ga ١ لتر.
بلتو biltu ٣٠ کیلۆ گرام.
ئەلمان man ٥٠٠ گرام.
شیقل shigl ٨/٣ گرام.
شی sheu ٠.٠٤٦ گرام.

بەڵام کرێکارو جوتیاری کەرکوک لە پارچە کشتوکاڵییەکانیاندا، بە تایبەتی لە سەردەمی هورییەکان لە شاری گاسوور گەلێك کێش و سەنگیان بەکارهێناوە لە کاروبارە بازرگانییەکانیان ئایە گەورە بوایە یان بچووك کە ئەمانە نموونەیانە:-

ئەمرو imru ٨٠٠ قا.
تلو tallu ٨ قا.
سوتو sutu ٨ قا.
کاسو kasu ١و٠ قا.
سو su شیقل.
زوزو zuzu ½ شیقل.
پارا - صیخرو para-sikhru ١/ ٣ شیقل.
ریبوتو rebutu ١/٤ شیقل.
تومو tummu ١/٤ شیقل.

میشلو - صیخرو (mishlu-sikhur) ٨/١ شیقل.
پراس - راب (paras-rab) ٦/٥ شیقل.

پارە یەکێکە لە هۆکارەکانی ئاڵوگۆڕی بازرگانی و هۆکارێکی گرنگی ئەنجامدانی ئاڵو گۆڕی بازرگانییە. لەم بارەیەوە جێگەی سەرنجە کە لە دەوڵەتی عوسمانیدا دراو پارەی بەکارهێنراو زۆر دەگۆڕان و زۆر جار کێشەی بۆ خەڵك دروست دەکردو بەگوێرەی پێداویستی ئەوان نەبوو، ئەمە بیجگە لە جۆراوجۆری دراوەکان لە ناوچەکاندا.

لە ماوەی سەدەی نۆزدەدا لە کەرکوك و ناوچەکانی دەوروبەریدا چەندین جۆرە دراو بەکارهاتووە، لەوانە (قروش)، ئەم دراوە یەکێك بووە لە دراوە جێگیرەکانی دەوڵەتی عوسمانی. ئەم دراوە دراوێکی زیوی بووە یەکەم جار لە ساڵی (١٦٨٨)ی زایینی لێدرا، ئەمەش دووجۆری هەبوو قروشی ساغ و قروشی چروك (واتە خراپ).

جێگەی سەرنجە نرخییەك قروشی هاوتای (٠٨/ ٩) فلسی عێراقی بوو کە لە هەشتاکانی سەدەی بیستەمدا بەکاردەهات، بەڵام نرخییەك قروش یەکسان بوو بە نیو پینسی ئینگلیزی ئاقچە یەکێك بوو لە دراوە زیوییەکانی دەوڵەتی عوسمانی، کە لە سەردەمی مەغۆلەکانیش بەکارهاتووە و عوسمانییەکانیش بەکاریان هێناوە کە پێی دەوترا ئاقچەی عوسمانی، بەهای ئەم دراوە دەیکردە چارەکە مسقالی زێڕ، هەروەها دراوی ناوبراو بە رێژەی ٩٠٪ پێکهاتەکەی زیوو بوو، بەڵام دواتر بەهۆی دابەزینی بەهاکەی لە ساڵی (١٨٢٧)ی زایینی لە لێدان وەستا، جێگەی ئاماژەیە کە (ئاقچە) لە هەندێك ویلایەتی عوسمانی پێی دەوترا (فلوسی عوسمانی).

جگە لەم دراوانە چەند دراوێکی تری زیوی لە دەوڵەتی عوسمانیدا بەکارهاتوون لەوانە چەرخی هەشتی و دراوی مەجیدی، ئەم دراوەی دوایی لە سەردەمی سوڵتان عەبدولمەجید (١٨٣٩-١٨٦١)دا لێدرا، سەبارەت بە بەهاکەی نرخییەك مەجیدی (٢٠) قروش و نیو مەجیدی (١٠) قروش و چارەکە مەجیدیەك (٥) قروش بوو.

هەروەها دراوی (پارە)ش یەکێك بوو لە دراوە زیوییەکانی دەوڵەتی عوسمانی، ئەم دراوە لە کەرکوك و ناوچەکەدا بەکارهاتووە، سەبارەت بە بەهاکەشی ئەکاتە (١٠) پارە بەرامبەر بوو لەگەڵ یەك قروشی خراپ و (٥) پارەش دەیکردە نیو قروش. هەروەها دراوی فلوسی مسییەکێك بووە لەو دراوە عوسمانییانەی کە لە دەڤەری کەرکوکدا بەکارهاتووە، سەبارەت بە بەهای ئەم دراوە لە کۆتایی سەدەی حەڤدەدا ئەوا نرخی (٥) فلوس دەیکردە یەك پارە.

هەرچی لە بارەی دراوی زێڕی بەکارهاتوو لە دەوڵەتی عوسمانیدا لیرەی زێڕ هەبوو، ئەم دراوە لە کەرکوك و ناوچەکە بەکارهاتوو، دەربارەی نرخەکەشییەك لیرەی زێڕ دەیکردە (١٠٠) قروش. هەروەها چەند جۆرە دراوێکی تری زێڕ لە ویلایەتەکانی دەوڵەتی عوسمانیدا بەکارهاتوون لەوانە:- زێڕ ئەستەمبوڵ و زنجیلی و رۆمی.

شایانی ئاماژە بۆکردنە کە بەکارهێنانی دراوی تورکی لە کوردستاندا لە چوارچێوەیەکی فراوان نەبووەو بەتایبەتی خەڵکی ناوچەکە مامەڵەیان بەرێگەی ئاڵوگۆڕی شمەکیش

(المقايضة) کردووە، نیبور لەم بارەیەوە دەڵێت:-
" ویستم لە ماوەی دانیشتنم لە موسڵ بەهەل وەربگرم دەستم کرد بە گەڕان بەدوای بوونی دراوی ڕۆمانیو یۆنانیو فارسی، بەڵام خەڵکی جەختیان لەسەر ئەوە دەکردەوە کە دەتوانیت لە ناوچەکانی کوردستان ئەم جۆرە دراوانەت دەست بکەوێت لەبەر ئەوەی لەو ناوچانەدا دراوی تورکی بەکەمی بەکار دەهێنرێت. شایەنی باسە لە ناوچە کوردییەکاندا بێجگە لە دراوی عوسمانی دراوی فارسیش بەکارهاتووە.

سەبارەت بە یەکەکانی کێشانو پێوانەکردن لە دەوڵەتی عوسمانیدا دەتوانین بڵێین ئەم یەکانە جێگیر نەبوو، بەڵکو لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی تر دەگۆڕان، بەڵام سەبارەت بە دەڤەری کەرکوك ئەوا دەبینین لە سەدەی نۆزدەدا چەندین یەکەی کێشانو پێوانەکردن بەکارهێنراون.

لە سەدەی هەژدەهەمیندا، زانایانو لێکۆڵەرەوان بیریان لەوە کردەوە کە دەروازەی جۆراوجۆر بدۆزنەوە بۆ ئەوەی بتوانن کێشەو ئاستەنگەکانی پێوانە چارەسەر بکەن و ڕێگا چارەی گونجاوی بۆ بدۆزنەوە، هەر بۆیە (مەتر)و (لیرە)و (گرام)، (فرانك) جۆرەها پێوانە بوون کە لەسەر ئاستی ئەوروپا ناوبانگی خۆی پەیدا کرد.

بۆیە دەوڵەتی عوسمانی لە ساڵی (١٨٩٦)ی زایینیی بڕیاری دا کە گەلێك لە پێزی (مەتری) بەکاربهێنێت، بەڵام لە پاڵ ئەمانەشدا هەر پێوانە کۆنەکان بەکاردەهێنرا، کە ئەمانەش نموونەیانە کە لە کەرکوكو شارۆچکەی (کفری) بەکاردەهێنرا:-

١- (وەقیە) هاوسەنگە بە (١٠٠) دەرهەم.
٢- (حۆقەی ئەستانە) هاوسەنگە بە (٧٣٦/ ٣٢٠) گرام.
٣- (کیلۆ) هاوسەنگە بە (٧٠٦٧، ٠) پاوەند.
٤- حۆقەی ئەستانە هاوسەنگە بە (٤٠٠) دەرهەم.
٥- حۆقەی ئەستانە هاوسەنگە بە (٩٤٤/ ٢٨٢) گرام.
٦- ١ کلیۆ هاوسەنگە بە (٢٦٨/ ٢) پاوەند.
٧- حۆقەی کەرکوك هاوسەنگە بە بۆشی جێهێڵراوە.
٨- ٢ حۆقەی ئەستانە هاوسەنگە بە (٥٦٦) گرام.
٩- ١ کلیۆ - ٨٢٦٨/ ٢ پاوەند.
١٠-باتمان هاوسەنگە بە(½ ٦)ی حۆقەی کەرکوك.
١١-١٢ حۆقەی ئەستانە هاوسەنگە (٦٧٩) گرام.
١٢- ١٦ کیلۆ هاوسەنگە بە (٧٤٨/ ٣٦) پاوەند.
١٣- (چاکی) هاوسەنگە بە ١٦ باتمان، ئەم کێشانە تایبەت بووە بە کێشانی بەردی خانووکردن.
١٤ - (لیرە ع جاکیسی) هاوسەنگ بووە (٢) باتمان، ئەم تایبەت بووە بەکێشانی (گەچ).
١٥- (تەغاری گەنم) هاوسەنگ بووە بە (٣٠٠) حۆقەی ئەستەنبول کە بەرامبەر بووە (٣٠) کیویج) کە هاوسەنگ بووە بە (٣٥٠/ ٥٠٠) کیلۆ گرامو هاوسەنگ بووە بە (٤٥/ ١١٠٢) پاوەند.
١٦- (تەغاری جۆ) هاوسەنگ بووە بە ٣٠٠ حۆقەی ئەستەنبول کە هاوسەنگ بووە بە (٣٠) (کیویج) کە دەکاتە (٨٨٣/ ٣٨٤) کیلۆ گرام کە هاوسەنگی (٤٤٨) پاوەند.
١٧- (گرێی بچووك) بۆ پێوانەی خوری بەکارهاتووە کە دەیکردە هەشت گرێ کە هاوسەنگ بوو بە باتمانی کەرکوك.
١٨- (گرێی گەورە) بۆ پێوانە خوری بەکارهاتووە کە دەیکردە (شەش گرێ) کە هاوسەنگی باتمانی کەرکوك بووە.

*** ئەو کێشانانەی کە لە شارۆچکەی (کفری) بەکارهاتووە:-**
هەمان کێشانەکانی بەغدا بەکارهاتووە کە حۆقەی ئەستانەیان بەکاردەهێنا.

١- ١٠ حۆقەی ئەستانە هاوسەنگ بوو، بە (٤٥/ ٨٣٩) گرام.
٢- ١٢ کلیۆ هاوسەنگ بووە بە (٦٠٨/ ١٦٩) پاوەند.
٣- وەزنە هاوسەنگ بوو بە (٦) باتمان.
٤- ٦٠ حۆقەی ئاستانە هاوسەنگ بوو بە (٩٧٦٧) گرام.
٥- ٧٦ کیلۆ هاوسەنگ بوو بە (٦٠٨/ ١٦٩) پاوەند.
٦- تەغار هاوسەنگ بووە بە (٢٠) وەزنەو (١٢٠٠) حۆقەی ئاستانە هاوسەنگ بوو بە (٥٣٤) گرامو (١٥٣٩) کیلۆ بەرامبەر بە (١٦/ ٣٣٩٢) پاوەند بووە.

بەڵام لە دوای ڕووخاندی دەوڵەتی عوسمانیو دروستبوونی دەوڵەتی عێراق لە دوای شەڕی جیهانییەکەم، حکومەتی عێراقی یاسایەکی بە ژمارە (٧) لە ساڵی (١٩٣١) دەرکرد دەربارەی بەکارهێنانی (مەتری) بە پێوانەکردن، هەرچەندە هەندێك لە کێشەکانی کۆن وەکو خۆی مایەوە.

* سەرچاوە:-

١- ارابخا (کرکوك حالیاً) دراسە سیاسیە حچاریە (٣٥٠٠- ٥٣٩) ق.م، عەبیر عەدنان یوسف ئەلئەجار نامەی ماستەر، ٢٠١١، لاپەڕە (٧٧- ٨٠).
٢- گۆڤاری (٩٧)، شوباتی ٢٠١٦، لێکۆڵینەوەیەکە بە ناونیشانی (المیزان)، شاکر سابیر زابت، لاپەڕە (١٥- ١٩).
٣- کەرکوك لە سەردەمی نۆزدەهەمدا، لێکۆڵینەوەیەك لە بارودۆخی ڕامیاریو ئابووری، بەختیار سەعید مەحموود شوباتی ٢٠٠٩، لاپەڕە (٢١٧- ٢٢٠).

* گۆڕوگۆڕستان لە کەرکوك

د. ئیبراهیم خەلیل

لە کەرکوك گەلێك گۆڕستان هەبووە، کە بەشێکیان لە سەردەمانێکی مێژوویدا ناوبانگی هەبووە، بەشێکی تریان لە ئێستادا شوێنەواریان نەماوەو لەناوچوونە، یان هەندێکیان لە سەردەمەکانی دواتر دروستکراوە لەبەر پێویستی مرۆڤ لەو شوێنانەدا:-

١- گۆڕستانی (قەڵا):-
ئەم گۆڕستانە لەسەر قەڵایە، لە گەڕەکی حەمام لە ڕۆژهەڵاتی مەرقەدی پێغەمبەر (دانیال)، ئەم گۆڕستانە هەر لە سەردەمی عوسمانییەکانەوە گەلێك شاعیرو زانای ئایینی و نووسەران و سەرکردەکانی تێدا نێژراوە، بۆ نموونە گۆڕی حەسەن ئەفەندی، عەونوڵڵا کازمی، ڕەفئەت پاشا، عومەر محەمەدو ئەحمەد ئاغا عەبدرڵڵای تێدا نێژراوە.

٢- گۆڕستانی (موسەڵڵا - گۆڕستانی جوولەکەکان)
گەورەترین گۆڕستان بووە لە ڕابردوودا، کە بە گۆڕستانی جوولەکەکان بەناوبانگ بووە، لە ئێستادا بەشێکی گەورەی لێ ڕووخاوە، لە ڕابردوودا نوێژی هەردوو جێژنەیان تێدا کردووە، هەروەها نوێژی بێ بارانیان تێدا کردووە، دوو شەقام قەبرسانەکەی کردووەتە سێ بەشەوە.
کە بریتییە لە گۆڕستانی (سەید یوسف-ئەبوعلوگ)و سەیدی و سەید قیزی، لە دوای ڕۆیشتنی جوولەکەکان ئەم قەبرسانە بەرەو کاولکاری ڕۆیشت.

٣- گۆڕستانی (ئیمام ئەحمەد):-
کەوتووەتە گەڕەکی (موسەڵڵا) لەسەر شەقامی (سەلاحەدین) بەرامبەر مزگەوت (مەلا ئلیاس)، ئیمام ئەحمەد لە گەڕەکی موسەڵڵا بەناوبانگ بووە بە (سەید خان ئەحمەد)، کە کوڕی محەمەد کوڕی ئیبراهیم، ئەم گۆڕستانە زیاتر کاکەییەکان مردووەکانیان تێدا دەنێژن.

٤- گۆڕستانی (شێخ محێدین):-
گۆڕستانێکی گەورەیە لەنێوان گەڕەکی (بولاق)و (بەرتەکیە) لە ڕۆژئاوای تەکیەی گەورەی تاڵەبانی و مزگەوتی مەجیدییە شێخ محەمەد (محێدین) کوڕی شێخ حەسەن لە ساڵی (١١٣٢)ی کۆچی لە گوندی (قولە) لە دایکبووەو هەر لەو گوندە فێری زانستەکانی ئایینی بووە لە سەردەمی شێخ ئیسماعیل وەلیانی خوێندوویەتی لە ساڵی (١١٧٩)ی کۆچی هاتووەتە کەرکوك و لە ساڵی (١١٩٥)ی کۆچی دوای کردووە، یەکێکە لە زاناکان و گەلێك کتێبی ئایینی هەیە.

٥- گۆڕستان و مەرقەدی (ئیمام قاسم):-
کەوتووەتە گەڕەکی (ئیمام قاسم)، کەوتووەتە پشت مزگەوتی ئیمام قاسمەوە، لەم گۆڕستانە (محەمەد پاشا ساری کەهیە) والی کەرکوك و (تۆپال عوسمان پاشا) سەرکردەی عوسمانییەکان لەگەڵ (نادرپاشا) لێرە نێژراوە.
لە ساڵی (١٠٢٣)ی کۆچی ئەم گۆڕستانە لە سەردەمی مرتەسەریف (زولفیقار پاشا)ەوە نۆژەن کراوەتەوە، دووبارە لە ساڵی (١٠٣١)ی کۆچی نۆژەن کراوەتەوە، بۆ سێیەم جار لە ساڵی (١٣١٢)ی کۆچی نۆژەن کراوەتەوە.

٦- گۆڕستانی (کلێسە سوورەکە):-
کەوتووەتە سەرڕێگای (کەرکوك - سلێمانی) بەرامبەر تەکیەی تاڵەبانی، گۆڕستانی مەسیحییە تورکمانی خەڵکی قەڵایە.

٧- گۆڕستانی (شێخ کندی):-
کەوتووەتە کۆتایی گەڕەکی (پیریادی) لەلای ڕۆژهەڵاتی کانەکانی هەڵکەندنی بەردوگەچ، مەرقەدی شێخ شەمسەدین لێ بووە، گۆڕی زانای ئایینی محەمەد قوتبی لێیە باپیرەی عەبدولمەجید مەردان.

٨- گۆڕستانی (جەلالی):-
ئەم گۆڕستانە کەوتووەتە گەڕەکی (شاتەرلو) لە ساڵی (١٦١٢)ی زایینی ئاماژە بە بنیاتنانی کراوە کە هی هۆزی گەورەی (جەلالی -گەڵاڵی)یەکانە، لە پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو لە کاتی کردنەوەی شەقام ئەم گۆڕستانەی کردە دووبەشەوە
لەم گۆڕستانە گەلێك شاعیرو نووسەر وەکو:-
مەلا سابیر، محەمەد سادق، عیزەدین عەبدی، ڕەشید کازم، موحسن بەهجەت، حەسەن عیزەت زەینەل، ئەحمەد ئۆتراقچی، مستەفا، ڕاقیب، خەلیل زەکی پاشا، جەماڵ کەمال، سەباح بەهلول نێژراوە.
لە بەشەکەی تری قەبرسانەکە هەر یەکە لە ئەحمەد ئاغا، مستەفا کەمال بایجەلی، مەلا ئەحمەد حەکیم، مەلا حەسیب مەحموود نێژراوە.

٩- گۆڕستانی سەید (عەبدولجەلیل):-
ئەم گۆڕستانە کەوتووەتە شەقامی کۆماری نزیك لە گۆڕستانی (شەهیدانی تورکمان-جەلالی) لە گۆڕەپانی سەید جیهاد لە دووڕیانی کرێکاران، لە چلەکانی سەدەی ڕابردوو شەقامێك لە ناوەڕاستی قەبرسانەکە کرایەوە کە کردیە دوو بەشەوە کە لە بەشی ڕۆژهەڵاتییەوە مەرقەدی سەید عەبدولجەلیل و قوتابخانەی محەمەد سادق و مزگەوت و تەکیەی سەید عەبدولجەلیل و بەڕێوەبەرایەتی ئاگر کوژاندنەوە کرایەوە، بەشی ڕۆژئاوای (ئێستا پشتگوێ خراوەو تووشی داڕوخان بووە).

١٠- گۆڕستانی (سەید عەلاوی):-
ئەم گۆڕستانە کەوتووەتە نێوان دووڕیانی کرێکاران و گۆڕەپانی (الطیران) شەقامێك دەیبڕێت و دەیکاتە دوو بەشەوە، کە لە ساڵی (١٩٤٥)ەوە بۆی ڕاکێشراوە.

١١- گۆڕستانی (تەعلیم تەپە):-
کەوتووەتە کۆتایی گەڕەکی (بەگەکان) لەسەر ڕێگای عەرەفە لە کاتێکدا شەقەمێك کراوەتەوە، گۆڕستانەکەی کردووەتە دوو بەشەوە، لەکاتی عوسمانییەکاندا سەربازەکانی لەم شوێنەدا فێری چۆنییەتی بەکارهێنانی چەك دەکران.

١٢- گۆڕستانی (ئەرتچییەکان):-
کەوتووەتە گەڕەکی (شاتەرلو) کە گۆڕستانی خێزانی ئەرتچییەکانە

١٣- گۆڕستانی (تەکارتە):-

کەوتووەتە شەقامی (بابەگورگور) لە گەڕەکی (شاتەرلو)، هەر لە ساڵی (١٩٤٥)ی زایینییەوە بوونی هەبووە.

١٤- گۆڕستانی (دەمیرباش):-

گۆڕستانێکی کۆن و بەجێهێڵراوە لە گەڕەکی شاتەرلو لە پشت بنکەی پۆلیسی فریاکەوتن

١٥- گۆڕستانی (سولتان ساقی):-

ئەم گۆڕستانە کەوتووەتە گەڕەکی (تسن)ی کۆن کە نیو کیلۆمەتر لە گۆڕستانی سوڵتان ساقییەوە دوورە.

١٦- گۆڕستانی (شۆڕیجە):-

ئەم گۆڕستانە بەرامبەر نەخۆشخانەی (ئازادی)یە لەسەر ڕێگای گشتی (شۆڕیجە) کە بەرەو پوورناکی دەچێت

١٧- گۆڕستانی (ڕەحیماوا):-

لە ئێستادا گەورەترین گۆڕستانی کەرکوک و دەکەوێتە سەر ڕێگای (کەرکوک-هەولێر).

١٨- گۆڕستانی (باروودخانە):-

ئەم گۆڕستانە کەوتووەتە سەر ڕێگای کەرکوک-سلێمانی لەنێو گەڕەکی باروودخانە لەلای بازگە کۆنەکەی کەرکوک.

١٩- گۆڕستانی (تەپەی مەلا عەبدوڵڵا):-

لە نزیک باخچەی (أم الربيعين) بووە، بەڵام لە ئێستادا نەماوە بووەتە خانوو.

٢٠- گۆڕستانی (سوڵتان ساقی):-

ئەمە لەنێو فرۆکەخانەی کەرکوکە

٢١- گۆڕستانی (کلدانەکان):-

لەسەر (کڵێسە سوورەکەیە) لە گەڕەکی ئیسکان

٢٢- گۆڕستانی (ئەرمەنەکان)

لەسەر ڕێگای (کەرکوک-هەولێر)ە لە گوندی سێکانیان.

٢٣- گۆڕستانی (ئاسورییەکان):-

ئەم گۆڕستانە لە گەڕەکی (عمل شعبي)یە لە نزیک (مركز تدريب كركوك)ی جاران.

٢٤- گۆڕستانی ئەرسەدۆکسەکان:-

ئەم گۆڕستانە لەسەر ڕێگای (کەرکوک-تکریت)ە

٢٥- گۆڕستانی سابیئییەکان:-

ئەم گۆڕستانە لە ناوچەی (الصیادە)یە لە شاری پیشەسازی.

* مردوو شۆڕو گۆڕهەڵکەنەکان:-

١- حاجی عەلی شەمە

٢- عەبدولڕەحمان کەریم محەمەد قەساب.

٣- مەلا بورهان مەحموود

٤- مەلا ئومێد

٥- مەلا ڕەحیم

٦- مەلا حوسێن مەحمود

٧- مەلا عومەر بەربەر

٨- حاجی محەمەدو منداڵەکانی.

٩- جەودەت عەبدولڕەحمان

١٠- حوسێن یەحیا.

١١- عومەر جەلال

١٢- ئەکبەر ستار

١٣- سەدرەدین جەلال جاف

١٤- مستەفا محەمەد

١٥- ئەمینە ئامیق

١٦- هەیبەتە سوور

١٧- قەدریە محەمەد سەفەر

١٨- تەها ئەڵاوێردی

١٩- لەتیف عارف

٢٠- دەروێش سدیق

٢١- فیکرەت عیزەدین

٢٢- جەلیل سەید خەلیل

٢٣- مەلا بورهان مەحمود

٢٤- ئەشرەف نورەدین عوسمان

٢٥- حەمود عەلی

٢٦- حوسێن سابیر

٢٧- فاروق ئامیق کەبابچی

٢٨- جەلال حاجی خەلیل

٢٩- تورهان یوسف بەکر

٣٠- بەشار ئەحمەد

٣١- کەمال بەقاڵ

٣٢- عەباس قازڵ

٣٣- حوسێن عەلوش

٣٤- فەلاح نوری عەبدوڵڵا

٣٥- شوکور مەحمود

٣٦- حەسەن هاشم

٣٧- باجی فاتیمە

٣٨- زەکی محەمەد زەنگەنە

٣٩- حاجی ڕەفعەت ستار

٤٠- شەفیقە غائیب ئەحمەد

٤١- خڵخاس

٤٢- دولبەر شاکر بەکر

٤٣- عەمران عەلی

٤٤- عیسام

٤٥- ئەحمەد جەلعود

٤٦- سالح عەبدوڵڵا

٤٧- خێزانی مەلا محێدین

٤٨- خەمیس بەقاڵ

٤٩- حاجی حەمزە عەباس

٥٠- عەلی عەبدوڵڵا ڕەزا

٥١- مام ئەحمەد

٥٢- حوسێن ڕەفیق قاوەچی

٥٣- تەها حوسێن تۆفیق

٥٤- مەلا مەردان - مەلا ئەرقە

٥٥- مەلا عەلی

٥٦- مەلا زەمزەم

٥٧- عیزەت بەگ

٥٨- نەجمەدین سدیق محەمەد دەروێش

٥٩- مەلا یوسف

/

*** قورئان خوێنەکانی کەرکوك:-**

١- مەلا سابیر عەبدولقادر کەرکوکی
٢- مەلا تەها عەبدولقادر کەرکوکی
٣- سەید زەینەل سابونچی
٤- مەلا عەبدوڵلا لۆبیاچی
٥- مەلا محەمەد سۆق
٦- تۆپاڵ مەلا محەمەد مەردان
٧- مەلا حەسوون عەبدولوەهاب گولەمەن
٨- مەلا تەیب مەلا ڕەشید
٩- مەلا سالح عەرەب
١٠- مەلا حەسەن ئەحمەد جگەرچی
١١- حاجی مستەفا عومەر گۆزەچی
١٢- مەلا عەلی جومعە سۆرانی
١٣- مەلا عومەر سلێمان یاپچی
١٤- مەلا حەسەن ئەلیاس
١٥- مەلا شاکیر قادر وەلی
١٦- مەلا عەلی یونس ترکەلانی
١٧- دەروێش جیهاد محەمەد سامی
١٨- حاجی نورەدین ئەحمەد محێدین
١٩- مەلا عومەر تاهیر مرخلیس
٢٠- مەلا بورهان ئەحمەد مەردان
٢١- مەلا حەسەن جەعفەر سادق
٢٢- مەلا هیشام عەلی حەیدەر
٢٣- مەلا جومعە زەینەل دەباغ
٢٤- مەلا عومەر محەمەد کەریم
٢٥- مەلا نورەدین خورشید
٢٦- حاجی قاسم مستەفا بیرەقدار
٢٧- مەلا نوری قادر شەکرچی
٢٨- مەلا عەبود مەدەد
٢٩- حاجی مەحموود عەباس
٣٠- مەلا ئەحمەد مەولود قۆریالی
٣١- مەلا عەلی قۆریالی
٣٢- حاجی فاتیح عەبدولعەزیز هورمزی
٣٣- مەلا عەبدولواحید سەمەد ترکەلانی
٣٤- مەلا عومەر شوکور
٣٥- عەبدولسەمەد مستەفا زەینەڵ
٣٦- عەباس ئەحمەد ئیبراهیم
٣٧- مەلا عەباس جەماڵ عەلی
٣٨- مەلا حەسەن عەلی
٣٩- مەلا حەیدەر بەشیری
٤٠- مەلا نەجم فارس ئەحمەد
٤١- مەلا ئەحمەد عەبدوڵلا
٤٢- مەلا ئیسماعیل پلانچی
٤٣- عەبدولکەریم زەینەل ئەلعابدین
٤٤- مەلا محەمەد ئەفەندی
٤٥- مەلا عەبود بوستانچی
٤٦- مەلا نورەدین بەقال
٤٧- مەلا جەعفەر سادق قەلایی
٤٨- مەلا عەبدولواحید ترکەلانی
٤٩- مەلا جەوهەر
٥٠- مەلا سامان گزگجە

مەلا هیشام عەلی حەیدەر

مەلا حەیدەر بەشیرلی

مەلا ئەحمەد عەبدوڵڵا تركەڵانی

مەلا سالح عەرەب

مەلا عەبود یوسفانجی ئۆغلۆ

مەلا محەمەد کەرکوکلی

مەلا نەجم فارس

*** لێکترازانی کۆمەڵگەی کەرکوک**

ئەگەربێت و سەیری کۆمەڵگەی کەرکوک بکەین دەبینین کۆمەڵگەیەکی فرەنەتەوەو ئایین و فرە زمانەوە هەڵکەوتێکی ئەوتۆی تێدا دروست بووە کە سەرنجی گەلێك کەسی بۆ ئەوە راکێشاوە یاخود سەرنجی لەوەدا یەکی گرتووە کە چۆنییەتی مامەڵەکردنی ئەم خەڵکەو دەوری هەریەکە لەم نەتەوەو پێکهاتانە بە شێوەیەکی ئەوتۆ خەسڵەتی گرتووە کە بووەتە بەشێکی تایبەت و دیاریکراو لە کۆمەڵگەی رۆژهەڵاتدا.
ئەوانەی لە نزیکەوە سەیری کەرکوک دەکەن بە بەراورد لەگەڵ ئەوانەی کە لە دەرەوەی کەرکوکەوە سەیری ناوەوەی کەرکوک دەکەن، لێکدانەوەی جیاوازیان بۆ دروست دەبێت لەو چوارچێوەیەی کە بیرکردنەوەمان بۆ چۆنییەتی پێکەوەژیانی ئەم نەتەوەو پێکهاتانە لەسەر چ بنەمایەك دارێژراوە.
ئەگەر سەیری دروستبووی کۆمەڵگەی کەرکوك بکەین هەر لە رەوتی رووداوە مێژووییەکانەوە تاکو ئێستا کە ئەو سەرنجە یەکلا دەبێتەوە کە هەردەم ئەم شارە لە ململانێیەکی گەورەدا بووە لەپێناو ژیان و هەوڵدان بۆ مانەوە لە رەوتی شارستانییەتی مرۆڤایەتیدا.
رابردوو ئێستای ئەم شارە لەوەدا سەرچاوەی گرتووە کە کۆمەڵێك کاریگەری و هۆکار دەوریان بینیوە لە بەرەوداتی دروستبوونی کۆمەڵگەی کەرکوك، هەروەها کۆمەڵێك هۆکاریش توانایەکی بەهێزیان هەبووە لەپێناو ترازانی شیرازەی کۆمەڵەو پێکهاتەکانی نێو کۆمەڵگەی کەرکوك.
حکومەتە یەك لەدوایەکەکانی ئەم شارە بەشێوەیەك رێچەکەیان گرتووە یان توانیویانە لەوەوە سەرچاوە بگرێت کە بنەماکانی کارکردنیان لە خزمەتی سیاسەتی حکومەتەکەیان بێت، یان بەواتایەکی تر ترازانی ئەو کۆمەڵگایە هۆکارێکی گرنگە بۆ بە ئەنجام گەیاندنی مەرامەکانی حکومەتە یەك لەدوایەکەکان.
ئەوەی لێرەدا گرنگە بیڵێین ئەوەیە رەوتی ئەو مێژووە یەك لەدوایەکەی ئەم شارە پێویستی بە شرۆڤەکردن و لێکۆڵینەوە هەیە لە چۆنییەتی دروستبوونی کۆمەڵگەی کەرکوکدا.
هۆکارەکانی کۆمەلایەتی و ئابووری و رۆشنبیری رۆڵێکی باڵایان بینیوە لە دروستبوونی پێکهاتەی کەرکوکدا، ئەویش خۆی دەبینێتەوە لەوەی کە کەرکوك لەرووی شوێنی ستراتیژی ناوچەکە لە رووی جوگرافیاو شوێنی سەربازی ئەم شارە بۆ هێرشە یەك لە دوایەکەکانی مێژوو، بۆیە ئەو حکومەتانەی هاتوونە گرنگییەکی تایبەتیان بە کەرکوك داوە ئەویش لەبەر ئەوە بتوانن هەوڵەکانیان چڕبکەن لە رووی کاریگەری لەسەر نەتەوەو پێکهاتەکانی.
سیاسەتی دەوڵەتە یەك لە دوایییەکەکان تا ماوەی عوسمانییەکان و لەوەو دوای هاتنی ئینگلیزو حکومەتەیەك لەدوایەکەکانی عێراق رەچاوی ئەوەیان کردووە کە چۆن و بە چ شێوازێك هەوڵی ترازانی پێکهاتەکانی کەرکوك بدەن.
یەکێك لەو خاڵە گرنگانەی کە هەنگاویان بۆ ناوە سیاسەتی ئاژاوەو دووبەرەکی و نانەوەی فیتنە لەم شارەدا لەنێو پێکهاتەکانی بۆ ئەوەی هەرلێبدەن هەردەم ئەو پێکهاتانە لە لێکترازاندا بن، نموونەشمان لەم جۆرە کردارانە هەر لە دەوڵەتی عوسمانییەوە تا پرۆسەی ئازادی جۆراوجۆرە وەکو ئاژاوەی سەردەمی عوسمانییەکان و هێزی لیڤی سەردەمی ئینگلیزەکان و رووداوی (١٤ی تەموزی سالی ١٩٥٨)ی سەردەمی عەبدولکەریم قاسم کۆمەڵێك رووداوی زەقن کە بەهیچ جۆرێك پێکهاتەکانی کەرکوك دەوریان تێدا نەبینیوە بەڵکو لە دەرەوەی کەرکوکەوە دەستە دەرەکییەکان رێگە خۆشکەربوون بۆ نانەوەی ئاشووب و ئاژاوەگێری.
ئەوەی لێرەدا گرنگە بیڵێین کەم ئەم ئاژاوانە دەوری گەورەیان بینیوە لە لێکترازانی ئاشتەوایانەی پێکهاتەکانی کەرکوك، لەسەر ئەو بنەمایەی خولقاندنی ئەو ئاژاوانە بووەتە هۆکارێکی گرنگ کە دەستی دەرەکی هەردەم دەستە بالاین لە تێکدانی بارەکەدا، هەر بۆیە تاکو ئێستاکە چارەسەرکردنی کەرکوك پێویستی بە لێك تێگەیشتنێکی ناوخۆی هەیە بۆ ئەوەی بتوانن دەستە دەرەکییەکان لێك بترازێنن و کۆمەڵگەیەکی ئاشتی بەر قەراربێت.
لەرووی ئابوورییشەوە کەرکوك بریتییە لەوەی کە ناوچەیەکی دەوڵەمەندبووە، بەڵام هیچ کاتێك ئەوپیت و بەرەکەتییە لە خزمەت ئەم شارەو دانیشتووانەکەیدا نەبوو بگرە بووە بە نەهامەتی و کێشەیەکی گەورە بۆ لێکترازانی کۆمەڵگەی کەرکوك، ئەویش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە هەردەم سیاسەتی ئابووری حکومەتەیەك لەدوایەکەکان بەشێوەیەك دارێژراوە کە هەردەم خەڵکی کەرکوك لە راوەدوونان و سووتان و کاولکردن و گرتن و رووخاندنی گوندەکانی بێت، کە ئەویش بەوەدا هەڵگەڕاوەتەوە کە چواردەوری کەرکوك تەنراوە بە ئوردوگای سەربازی و زۆرەملێ، کە ئەمە وایکردووە کۆمەڵگەیەکی بێ بەرهەم کە لە رابردوودا کۆمەڵگەیەکی بەرهەمهێنەر بووە دروست بێت.
بۆیە رەنگدانەوەی ئەم سیاسەتە ئابوورییە بەم شێوەیە بووە بە پەراگەندەو سەرگەردانی پێکهاتەکانی شارەکەو ژیانی لە دەرەوەی وڵات بەسەربردووە یان کەوتووەتە بەر لێشاوەکانی سیاسەتی بەعس بەشێوەیەکی ئەوتۆ کە ناسینەوەی شارەکەی لانامۆ بێت، یاخود نیتنیمای نەتەوەی نەبێت بۆ گەرانەوە بۆ کەرکوك، چونکە هیچ زەوییەکی کشتوکالی یان بەرهەمهێنەر نایبەستێتەوە بە شارەکەی تا بۆ ئەوەی ئارەزووی بازوویەکی بەرهەمهێنەری هەبێت، ئەمە سیاسەتێکی رۆژو دوو رۆژ نەبووە، بەڵکو پرۆسەیەکی درێژ خایەنی قۆناغ بە قۆناغ بووە کە توانیویەتی کەسایەتییەکانی خەڵکی کەرکوکی تێدا نامۆ بکات.
ئەوەی لەدوای پرۆسەی ئازادیشەوە بەرچاو دەکەوێت ئەوەیە نامۆی تاکی کەرکوك تاکو ئێستا رەنگدانەوە بەسەردا ماوە و بووەتە بەشێك لە گرێ کوێرەکانی دەروونی کە بەبێ چارەسەر ماوەتەوە کە ئەویش پێویستی بەوە دەکات پێکەوە دەست بخرێتە سەر برینەکان و بۆ سارێژکردنی و نەمانی ئەو بارە نامۆیە.
حکومەتە یەك لەدوایەکەکان سیاسەتێکی رۆشنبیری سیاسییانەیان بەکارهێنا تا بەوەی ئەدەب و شیعرو چیرۆك

لە خزمەت سیاسەتدا بێت و ڕۆشنبیریی و هزری فیکری مرۆڤایەتی پاشکۆیەکی دەستەمۆی سیاسەت بێ بۆ ئەوەی سیاسەت بتوانێت هەموو لایەنە جوانکارییەکانی تایبەت بە کەرکوک نامۆ بکات.

ئەویش لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە ئەو بەها ڕۆشنبیرییەی لە ڕابردوو هەبوو لە کەرکوک هەمووی گرایە و لە تەنووردانی سیاسەتدا سووتا بە شێوازێکی ئەوتۆ کە ناسینەوەی زۆر زەحمەت بێ.

ئەوانەش کە داهێنانیان کرد لەم شارەدا لەڕووی ڕۆشنبیرییەوە بەوەدا شکایەوە کە هەموویان ئاوارەو دەربەدەری شاران بن یان بەرهەمەکانیان لە کونجی تاریکیدا. یاخود بوو بە خۆراکی ئاگرو لە نەماندا بزر بوو، کەرکوکیش بوو بە خالی سفر لە ڕۆشنبیریی و هزرە مەعریفییەکان کە تاکو ئێستا کە خۆی نەگرتووەتەوە.

یاخود نەیتوانیوە ئەو ئینتیما نەتەوەییەی خۆی بەدەستبهێنێت، بۆ ئەوەی بتوانێت مۆرکی جوانکاری خۆی دەربخات، چونکە کاریگەرییەکانی میدیا و ڕاگەیاندنی بەعس بەشێوەیەک دارێژرابوو کە دەرباز بوون لێی زۆر ئەستەم بوو، بۆیە پێویستی بە بەرنامەی ڕۆشنبیریی بەردەوام هەیە بۆ دووبارە گەڕانەوەی خاسییەتە تایبەتییەکانی ڕۆشنبیریی ئەم شارە.

*** چارانی دادگاكانی كەركوك**

شەرەفەددین جەباری

ئەم وێنانە لە دادگاكانی كەركوك گیراوە دەگەرێتەوە بۆ ساڵی ١٩٢٥ كە لەلایەن فۆتۆگرافەرێكی ئینگلیزەوە گیراوە بەناری ماكس ئەهلێرت كە لەلایەن كۆمپانیای ئۆلیستینگ بیلدەوە بەرهەمهێندراوە.

دادگای كەركوك لەنێوان ساڵانی ١٨٥٣-١٩٧٠ جێگەكەی لە سەرای كەركوك بوو، بەڵام لە پەنجاكانی سەدەی ڕابردوودا گواسترایەوە بۆ بینایەكی دوو نهۆمی لە هەشتاكانی سەدەی ڕابردوودا تەلارێكی گەورەی چەند نهۆمی بۆ دروستكرا.

ئەوەی لەم وێنانەدا بەرچاو دەكەوێت هەڵسوكەوتی ڕۆژانەی خەڵكییە لە دادگای كەركوك كە سادەیی هەستپاكی خەڵكەكەی بەرچاو دەكەوێت لە سكاڵانووس و دادوەر و داواكار و پارێزەر و بەرگریكاری داواكار.

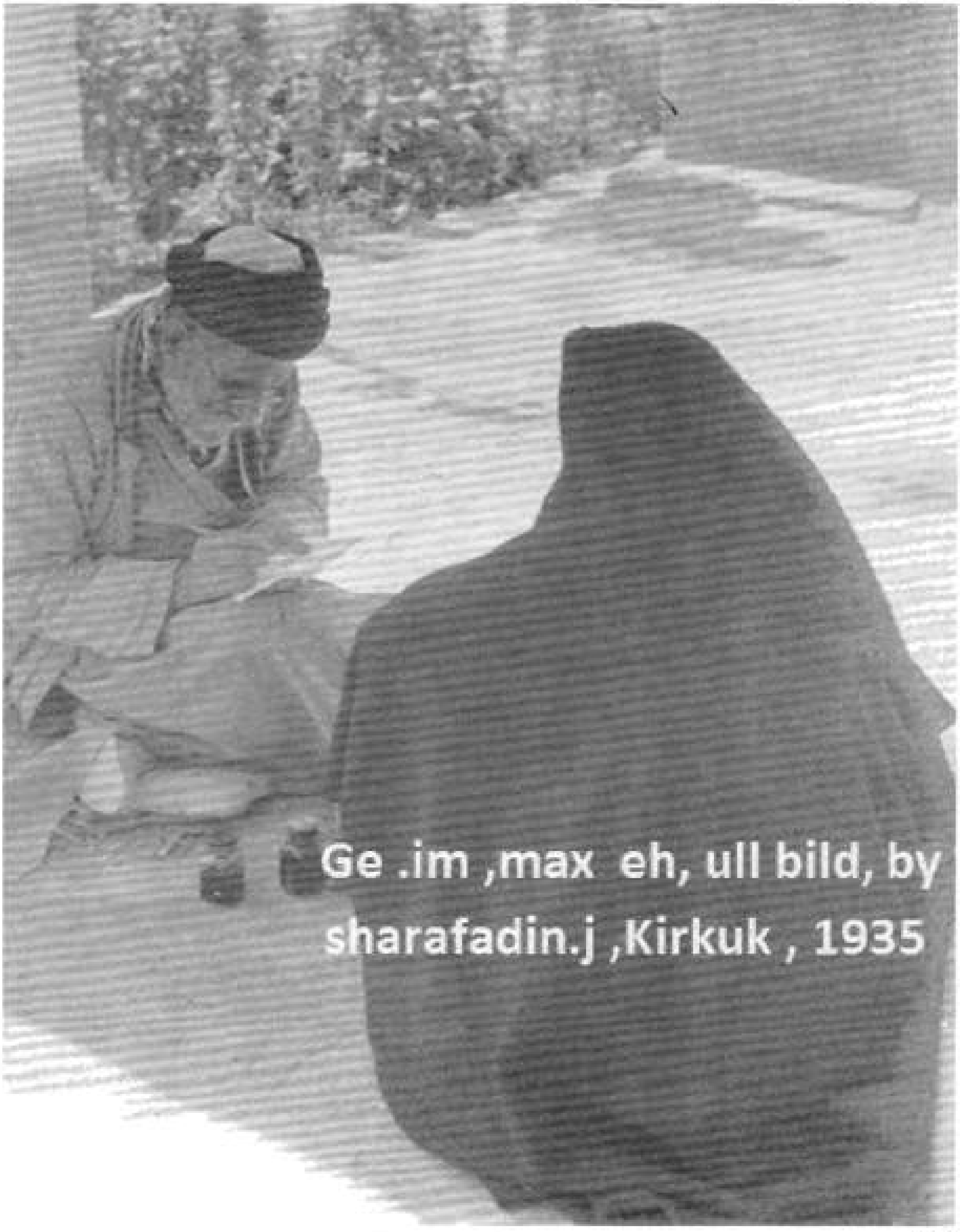

لەم وێنانەی بەرچاو دەکەوێت زۆری خەڵکەکەی بە جلوبەرگی کوردی وەکو کەوا و سەڵتە و کەواو چاکەت و مشکی و جەمەدانییەوەیە کە زۆریەیان خەڵکی لادێکانی کەرکوکن کە بۆ کار رایکردنی کاروبارەکانی ڕۆژانەیان هاتووچۆی دادگایی کەرکوکیان کردووە.

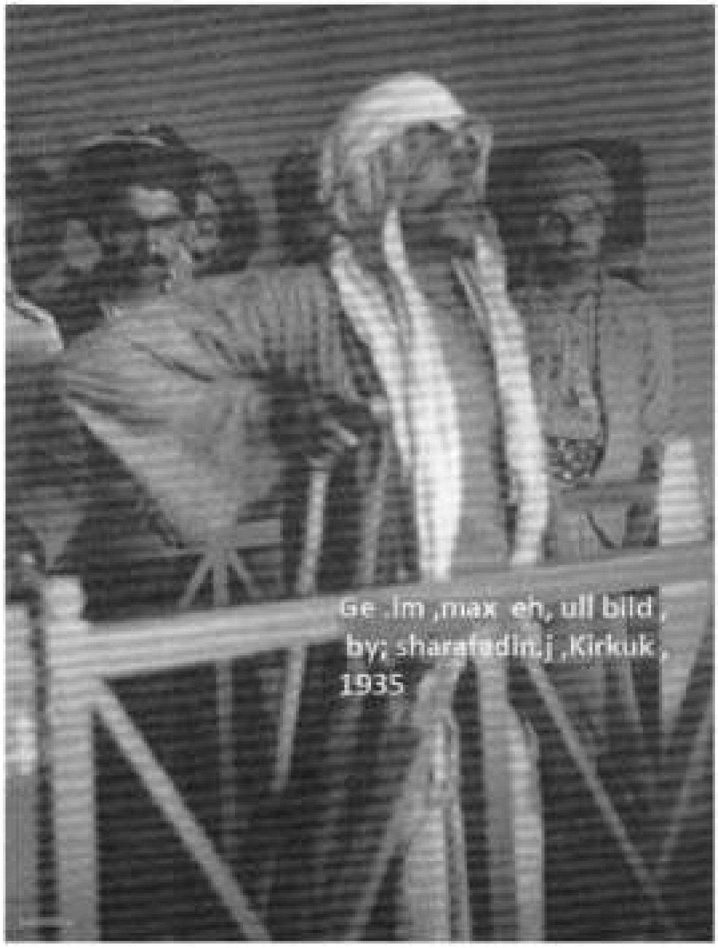

تاوانبار و بەرگریکاران بەرامبەر پارێزەران لە دادگایی کەرکوک

تاوانبار و بەرگریکاران بەرامبەر پارێزەران لە دادگایی کەرکوک

*** پارێزەری لە عێراق لەسەردەمی عوسمانییەکان:-**

ئەحمەد مەجید ئەلحەسەن

هەروەکو دیارە کە عێراق بەشێك بووە لە دەوڵەتی عوسمانی هەر لە ساڵی (١٥٣٤-١٩١٧) هەر بۆیە پێشکەوتنی پارێزەری هاوپەیوەست بووە بە پێشکەوتن و گۆڕانی لە دەوڵەتی عوسمانیدا، بۆیە خوێندنی لە ئەستەمبوول رەنگدانەوەی بەسەر عێراقدا هەبووە، چونکە پارێزەری هاوگونجاوی بەرزی (الفقه الاسلامي) بووبوو تا گۆڕانکاری لە پارێزەری ئەوەی لە رۆژئاوادا باوبوو.
پیشەی پارێزەری بەو شێوە باوەی ئێستای ئاشنا نەبووە پێی یاسای عوسمانی تا ساڵی ١٨٧٥ی زایینی، تا ئەو کاتەی لە دەقێکدا ئاماژە کراوە بەوەی کە خۆی ئامادە بێت یان لە رێگای بریکارەوە بەرگری لێبکات. هەروەکو ئەوەی رێکخراوە لە (مجلس شوراى الدولة) و (ديوان الاحكام العدلية)، ئاماژە بە بریکار کراوە، بەڵام ئاماژە بەوە نەکراوە دەبێت پارێزەر بێت، چونکە لەو کاتەدا ئەو وشەیە باونەبووە.
بەڵام لە دوای دامەزراندنی قوتابخانەی ماف لە ئەستەنبوڵ لە ساڵی (١٨٧٤)ی زایینی، سەرەتایەکی راست بوو بۆ پیشەی پارێزەر بە مانا سەردەمییەیانەکەی، بەڵام تا سەرەتای سەدەی بیستەم بە تەواوی جێگیر بوو، چونکە تا ئەو کاتە لەنێوان (وكيل الدعاوي) و (الافوكاتو) هەڵبەزو دابەزی دەکرد.
ئەو پارێزەرە کەرکوکییانەی کە لەو سەردەمەدا لە ئەستەنبوڵ لە بەشی پارێزەری دەچوون بریتی بوون لە:-
١- محەمەد خورشید، ساڵی ١٩٠٩.
٢- محەمەد شەفیق رەحمەتوڵڵا، ساڵی ١٩١٣
٣- عەبدولکەریم عەبدوڵڵا.
بەڵام لەدوای ئەوەی لە ساڵی ١٩٠٨ قوتابخانەی (ماف) لە بەغدا کرایەوە، سەرەتای دەرکەوتنی پارێزەری بوو بە شێوەیەکی پیشەیی پارێزەری بوو بە شێوەیەکی راست و دروست و ئەمانە دەرچووی سەرکەوتوو بوون لەم بوارەدا:-
١- مەحموود سوبحی ئەلدەفتەری
٢- حەسەن عەبدولوەهاب نائیب
٣- عەلائەدین عەبدولوەهاب نائیب
٤- مستەفا کامیل عارف ئاغا
٥- شێخ ئەحمەد رەفیق
٦- جەلال ئالوسی

***چەند ڕواڵەتێکی شاری کەرکوک:-**

موعتەسەم سالەیی

پارێزگای کەرکوک دەکەوێتە ناوچەی گەرمیان، سنووری گەرمیان لە دەربەندی بازیانەوە دەستپێدەکات تا دەگاتە دەروازەی نینجانە لە گەروویەکی ریزە چیای حەمرین، لەسەر ڕێگای سەرەکیی نێوان شاری کەرکوک و شاری بەغدای پایتەختی عێراق.
(میر سمایلی زەنگەنە) کە لەنێوان سالانی (١٥٩١-١٦٨٨)ی زایینیدا ژیاوە، خاوەنی دەسەلات و سوپای تایبەتی خۆی بووە، قەڵەمڕەوی ئەمارەتەکەی تاوەکو بەرزاییەکانی حەمرین ڕۆیشتووە، هەر میر سمایلیش قەڵای نینجانەی دروستکردووەو دەسەلاتی خۆی سەپاندووە، بەداخەوە لە سەردەمی بەغدا بەچاوی خۆمان دەمانبینی کە ڕژێمی بەعس ئەو قەڵا دێرینەی کردبوو بە بارگەی سەربازی بۆ دەستگیرکردن و تۆقاندن و ڕووتانەوەی خەڵکی هاتووچۆکەر.
لە سەردەمانی کۆندا خێڵێك بە ناوی (هەمرانۆ)وە لە باکووری وڵاتی بابلدا لەسەر ریزە چیای حەمرینی ئێستادا ژیاون، وەها پێدەچێت کە وشەی حەمرین لە ناوی ئەو خێڵەوە سەرچاوەی گرتبێت (بڕوانە کتێبی المدخل ال تاريخ العراق القديم، دکتۆر سامی سعيد الاحمد، لاپەڕە ١٥٨)
بەپێی بۆچوونی مێژوونووسی ئەرمەنی ناسراو (موفیس) کە لە سەدەی پێنج و سەرەتای سەدەی شەشدا ژیارە، ساسانییەکانی ئاشنای میدییەکان ناوچەی کەرکوکیان ناوناوە (گەرمەکان-Gamarkan) کە سنوورەکەی لە باکووری ڕۆژئاوای زێی بچووکەوە دەستی پێکردووە تاوەکو باشووری ڕۆژئاوای چیای حەمرین، هەروەها سەرچاوە سریانییەکان ناوی کەرکوك و دەوروبەریان نابوو (باپ گەرمە-Bethgarma) ئەوەی شایەتی باسە ئەم دوو ناوە کۆنانە لە وشەی (گەرمیان)ی ئێستاوە زۆر نزیکن.
حکومەتی بەعس بە تایبەتی لە پاش سالانی هەشتاکان، سیاسەتی تەعریب و بە عەرەبکردنی زۆرە ملێی بەخەستی خستەگەڕ و پیادەی کرد، ئەویش لە پێناوی سڕینەوەی ناسنامەی کوردی، بۆ ئەم مەبەستە شۆڤێنییە ڕەگەز پەرستییەش بە ملیارات دیناری لە شاری کەرکوکدا خستەکار، بەلام خۆشبەختانە بە پێچەوانەی نەخشەو پیلانی گڵاوی دوژمنانەوە، کورد هەرگیز نەتوایەوەو بگرە ڕۆژ لەدوای ڕۆژ زیاتر پەرەی سەند و گەشایەوە، ئەم دیاردەیەش بووە مایەی سەرسوورمانی دوژمنانی باوە کوشتەی کورد و خۆشحاڵ دۆست و لایەنگرانی میللەتەکەیان، گەر ویستمان باسی تۆپۆگرافیای شارەکە بکەین، نابێت ناوی خڕی خاسە فەرامۆش بکەین، چەمی خاسە یاخود بەستی خاسە لەنێو گوندەکانی ناوچەی شوانەوە سەرچاوە دەگرێت و لق و چڵەکانی بەرەو خوار دەبنەوە (سەیدان) یەکەم گوندی ناوچەی شوانی سەرخاسەی شاری کەرکوکە، بەستی خاسە لەو گوندەوە دەست پێدەکات، دوو گوندی سەیدان هەن، کە سەیدانی ژووروو و سەیدانی خواروون، نێوانی هەردوو گوندەکەیش دە خولەك پتر نییە، خڕی خاسە بە نێوەڕاستی شاری کەرکوکدا ڕەتدەبێت و شارەکە دەکات بەدوو بەشەوە، بەشی ڕۆژئاوا لەگەڵ بەشی ڕۆژهەلات کە بەری قەڵا دێرینەکەیە، پانی چۆمەکە دووسەد یاخود سێ سەد پێیەك دەبێت، لە وەرزی هاوینداو وشك و برینگە و ناوی پێدا ڕەتنابێت و پڕە لە زیخ و چەو و قووم، کە کەرەستەیەکی شیاو و لەبارە بۆ چیمەنتۆ و کاری بیناسازی، لەناو کوردەواریدا باوە کە بە چەمی خاسە و چەندین چەمی تر لە کوردستاندا دەوترێت (خڕ) چەندین بۆچوون بۆ لێکدانەوەی وشەی (خڕ) هەن، هەندێك دەلێن گوایە لە دەنگی خورەخوری ئاوەوە هاتووە، بەتایبەتی لە وەرزی باران باریندا، لە وەرزی زستان و بەهاردا لافاو دەکات و ئاوەکەی بە خوڕ دەڕوات، هەروەها لە گەرمیاندا بە بەردی خڕ دەوترێت (خڕگە) کە لەنێو خاسە و چۆمەکاندا زۆرن، هەندێکی تریش لەو بڕوایەدان کە کاتی خۆی ڕێڕەوی ڕووباری دیجلە زەلکاوەکانی خوارووی عێراقی بڕیوەو بەرەو خوار بووەتەوە، ناویان ناوە (خڕ) یاخود (خارو) کە بە مانای کەناڵی ئاو دێت، ئەو ڕێڕەوە ئاوەیش لە سەردەمانی کۆندا سنووری نێوان عیلام و وڵاتی بابلی کۆنی پێکهێناوە.
سالانی زوو تاوەکو سالانی شەستەکانیش سێ جۆگەلەی ئاو لە ژووروی شاری کەرکوکەوە هەڵبەسترابوون، دووانیان بە کەناری ڕۆژئاوای خڕەکەوە ڕەتدەبوون و یەکێکی تریشیان بە کەناری ڕۆژهەلاتی خڕەکەوە ڕەت دەبوو، ئەویش بۆ ئاودێریکردنی باخەکانی سەوزەی ژووروو و خوارووی شاری کەرکوك، بەلام لە ڕۆژی ئەمڕۆماندا ئەو سێ جۆگەلە ئاوە کوێربوونەتەوە بە نیسبەت وشەی (خاسە) وە زۆرجار بە هەڵە ماناکەی لێکدەدرێتەوە، هەندێك لە عەرەبەکان بە هەڵە ناوی دەبەن و پێی دەلێن (خاصة الأدهم) ئەم وشەیەش دروستکراوە، چونکە بوونی میللەتی عەرەب لە شاری کەرکوکدا تازە و نوێیە، وەهایشی بۆ دەچن گوایە وشەی (خاصة)بە زمانی عەرەبی بە مانای (تایبەتی) دێت، عوسمانییە داگیرکەرەکانیش دەستکاری ناوەکەیان کرد و ناویان لێنا (خاسە سوو) کە بە زمانی تورکی بە مانای (ئاوی خاسە) دێت ئێمەی کوردیش هەندێك جار بە هەڵە مانای ئەم وشەیە لێکدەدەینەوە، دەلێین گوایە ناوەکەی لە وشەی (خاس)ی شێوەزاری گەرمیانەوە وەرگیراوە، کە مانای (چاك) یاخود (باش) دەبەخشێت، لە سەردەمانی کۆنەوە کورد وتوویەتی ناوەکەی خاسە بە مانای ناوەکەی باش و سازگارە.
سەرچاوە مێژووییەکان لەم ڕووەوە دەلێن کە پاشای ساسانی (شاپووری دووەم ٣٠٩-٣٧٩ز) کەسایەتییەکی زاڵم و ستەمکار بووە کە بەرادەیەکی زۆر مەسیحی و دیانەکانی چەوساندووەتەوە و زۆریشی لێ کوشتوون، لە ساڵی (٣٢٨)ی زایینیدا ئاگر لە شاری کەرکوك بەردەدات و خاپووری دەکات، خەڵکی شاریش بە تایبەتی مەسیحییەکانی شاری کەرکوك هەڵدێن، لە شوێنێکدا لە کەناری خڕی خاسەدا جێگیر دەبن (ئەوسایش ئەم ناوەی ئێستای نەبووە) ئەو مۆڵگایەش ئەوسا ناوی لێنرا ناوچەی ئاوار هەلاتووە (هاشا) لێکراوە

دەربەدەرەکان، هەر کە سوپای ساسانییەکان شوێنەکەیان پێدەزانن هێرشیان دەبەنە سەر و گەلێکیان لێدەکوژن، بۆیە ئیتر هەر لەو سەردەمە کۆنەوە ناوی (خاسە) برایە سەر سەرچەم چەمەکە.

ناوی (خاسە) لە وشەیەکی کلدانی و سریانیدا هاورەگەزن، بۆیە لە زمانی عەرەبیشدا وشەی (حاشا) بەکاردێت، ئێمەی کوردیش ئەم وشەیەمان لە عەرەبەکانەوە وەرگرتووەو بەکاری دەهێنین، کە بە مانای نکۆڵی کردن دێت، لە پاشاندا وشەی (حاشا)ی ناوی چەمەکە گۆڕانکاری بەسەردا هاتووەو بووە بە (حازا)، (حاسا) و، لە پاشانیشدا سەقامگیری بەخۆیەوە بینیوە بووە بە (خاسە) ئێستا ئێمەی کوردیش بە چەمەکە دەڵێین (خڕی خاسە) خڕی خاسە بەدووری چەند کیلۆمەترێك لە باکووری شاری کەرکوك بە تەنیشتی گوندی (یاروەلی)دا ڕەتدەبێت، لە خواروی گوندەکەدا لەتەك چەمی (خۆشی) دا یەك دەگرنەوە، عوسمانییەکان ناوی چەمەکەیان گۆڕی و کردیان بە (قوشی) کە بە زمانی تورکی بەمانای چەمی باڵندە و تەیر و تواڵ دێت، وەکو زانراوە ساڵانی زوو لە دەورووبەری چەمی خۆشیدا پەلەوەرێکی زۆر هەبوون بە تایبەتی باڵندەی کۆتر، تاوێرێکی بلند و سەخت هەبوو پێیان دەووت کونە کۆتر کە بە سەدان مەلی کۆتری لەخۆ دەگرت، ئەم چەمی (خۆشی)یە لە وەرزی هاوین و زستاندا ناوی لێنابڕێت و کانیاوێکی زۆری تێدایە، ساڵانی زوو لە وەرزی هاویندا هەمووی دەکرا بە بێستانی ترۆزی و کاڵەك و شووتی، تەنانەت (ترۆزی خاسە) ناوبانگێکی زۆری هەیە، هەندێك جار درێژییەکەی مەترێك زیاتر دەبێت، هەروەکو دەگێڕنەوەو دەڵێن لە سەردەمی جەنگی جیهانی دووەمدا سوپای ئینگلیز بەربەستێکیان لە نێوچەمی خۆشیدا هەڵبەستبوو گۆماوێکی گەورەو قوڵیان پێکهێنابوو، لە ڕۆژانی گەرمی وەرزی هاویندا سەربازە ئینگلیزەکان لەتەك ژنە ئینگلیزەکاندا پێکەوە مەلەیان لەنێو گۆماوەکە کردووە.

*** ئینگلیزەكان لە كەركوك پاسكیلیان كرد بە نەریت:-**

عیماد جەباری

عەشقی كەركوكییەكان بۆ پاسكیل كۆتایی نایەت ئەگەرچی ئێستا لە ژیاندا نەماوە، بەڵام هێشتا دەنگی مەلا حوسێنی سەموون فرۆش، لە بیرەوەری حاجی ڕەحیمی (٨٠ ساڵ) ماوە، مەلا حوسێن بە پاسكیلێكی جۆری فلیپس لەنێوان ساڵانی شەست تاوەكو هەشتاكان بە گەڕەكەكاندا سەرقاڵی سەموون فرۆشتن بوو، بەهۆی ئەوەی پیاوێكی نابینا بوو خەڵكێكی زۆر بووبوونە موشتەری و بەیانیان لە چاوەڕوانیدا بوون، حاجی ڕەحیم وای ووت.

هەر كات باسی مێژووی پاسكیل لە كەركوك بكرێت، بەتەمەنەكان خەیاڵیان دەڕوات بۆلای پیاوێكی نابینا بە ناوی (مەلا حوسێن) كە بە سواری پاسكیل سەموونی فرۆشتووە، حاجی ڕەحیم باسی ئەو ڕۆژانەی كرد كە تێیدا لە تەمەنی هەرزەكاریدا بووە و لە ناو بازار كچ و كوڕی ئینگلیزەكانی بینیوە بە پاسكیل هاتوونەتە ناو بازار و سەردانی سینەمای هاوینەیان كردووە، حاجی ڕەحیم ئێستا ئاخ بۆ ئەو ڕۆژانە هەڵدەكێشێت كە دێتەوە یادی لەگەڵ برایەكی دیكەیدا دوو پاسكیلیان كڕیوە لەلای یەكێك لە بریكارەكانی كۆمپانیای بریتانییەكان لە جۆری ئەنكۆڵ، حاجی ڕەحیم وتی: ڕۆژانە بە پاسكیل چوومە سەر كار لە نانەواخانەیەك وەك شاگرد كارم دەكرد، زۆر بە دەگمەن كچ و كوڕێكی كەركوكی هەبێت لە پاسكیل نەزانێت، ئەمەش وایكردووە كەركوك بە تەنیا بە نەوتەكەیدا نەناسرێتەوە، نەریتی پاسكیل سواریش یەكێكی ترە ناسنامەكانی خەڵكی ئەو شارە و لەو كاتەوەی ئینگلیزەكان بۆ دروستكردنی كۆمپانیای نەوتی باكوور ڕوویان لە شارەكە كردووە تا ئێستا دانیشتووانەكەی خۆشەویستیان بۆ پاسكیل سواری كۆتایی نەهاتووە.

زاهیر شكور نووسەرێكی كەركوكە و ئاگاداری مێژووی شارەكەیەو باس لەوە دەكات كۆمپانیاكە ژمارەیەكی زۆر پاسكیلیان لەگەڵ خۆیاندا هێنا بوو، ئەو كات بە قیستی مانگانە دەیانفرۆشت بە كرێكارەكانی كۆمپانیاكە.

كۆمپانیای نەوتی باكوور لەلایەن كۆمپانیایەكی بەریتانییەوە لە ساڵی ١٩٢٧ دروست كراوە بۆ ئەو مەبەستەش كۆمپانیاكە ژمارەیەكی زۆر ئەندازیارو كارمەندی لەو وڵاتەوە هێناوەتە كەركوك، كۆمەڵەیەكی بۆ نیشتەجێ كردنیان دروست كردبوو لە نزیك كۆمپانیاكە كە ئێستا بە گەڕەكی عەرەفە دەناسرێت و كەوتووەتە ڕۆژئاوای شارەكەوە.

بە بیرەوەری ئەو پیرەمێردانەی لە ژیاندا ماوون، دوو بریكاری پاسكیل فرۆش لە كەركوكدا هەبوون، یەكێكیان بریكاری كۆمپانیای (هەمبەر و فلێپس)ی ئینگلیزی بووە، بریكارێكی دیكەش تایبەت بووە بە فرۆشتنی پاسكیلی جۆری ئەنكۆڵی ئینگلیزی.

نووسەرێكی تری كەركوك كە ئێستا تەمەنی بەرەو هەڵكشان چووەو سەردەمانێكیش بە پاسكیل چووەتە خوێندنگە،

پاسكیلی هەمبەر و یەكەم ڕیكلامی كە لە كەركوك بڵاوكرایەوە

چەندین هۆکار بۆ دیاردەی پاسکیل سواری لە شارەکە دەگەڕێنیتەوە، دیارترینیان بوونی کۆمپانیای نەوتی باکوور و کەمی ئۆتۆمبێل و ڕێگاوبانەکانی شارەکەش کە تەختە و بۆ پاسکیل سواری گونجاوە.

سەباح بازرگان، (٦٦ ساڵ) دەڵێت: لە قۆناغی ئامادەیی دا ناچار بووم پاسکیل بکڕم بۆ هاتووچۆکردنم لە ماڵەوە بۆ خوێندنگای کەرکوك کە تەنها ئامادەیی شارەکە بووە ئەو کات.

وتیشی : ئێستاش بە بیرمە پاسکیلی هەمبەر کە باشترینیان بوو نرخی ١٠ دینار بوو، پاسکیلی دیکەی هەرزان بەهاش هەبوون کە چینی بوون و نرخیان لە دوو دینار تێنەدەپەڕی لە ڕابردوودا بەشێوەیەك پاسکیل لە کەرکوك زۆر بووە، قسەیەك بووەتە باو لەناو خەڵکی ناوچەکانی تردا بەوەی کەرکوکیان ژن نادەن بە کەسێك لە پاسکیل نەزانێت بەڵام ئێستا ئەم قسەیە باوی نەماوە.

ئەگەر سەردەمێك پاسکیلی مۆدێل هەمبەر و فلیپس، برەویان هەبووبێت و پاسکیلی دلخوازی گەنجانی کەرکوك بووبن، بەڵام ئێستا تەنها لە بیرەوەری خەڵکدا ماونەتەوەو پاسکیلەکانی جۆری جیهان و سەبعە وتایەپان بازاڕیان گەرمە.

سەلام مەعروف، یەکێك لە بریکارەکانی پاسکیل لە کەرکوك، بە ئاژانسی ڕاگەیاند بەهۆی هەرزانی نرخەکەیەوە لەم کاتەدا داوا لەسەر پاسکیلی سەبعە کە لەنگەیە زۆرەو نرخەکەی لە ٧٠ هەزار تێناپەڕێت، بەڵام جیهان کە باشترینیانە لە ٢٠٠ هەزار دەست پێدەکات و تاوەکو ٣٠٠ هەزار، پاسکیلی تایە پان نزیك ١٥٠ هەزار دینارە.

سەلام مەعروف، وتی : بازاڕی پاسکیل پەیوەندی بە پشووی هاوینەوە نییە هاوشێوەی یارییە تەکنەلۆژییەکان، بەڵکو هەموو کات بازاڕی گەرمە.

* مێژووی دامەزراندنی گەڕەکی ڕەحیماوا :-

سەروەر سالەیی
بنەماڵەی خاڵدانییەکان لە دەرەوەی کەرکوکەوە هاتوون و لە ناوچەکانی کەرکوك گیرساونەتەوە و بە کاروباری جوتیاری و ئاژەڵدارییەوە سەرقاڵ بوون. بە گەڕانەوەی بۆ مێژووی کۆنی بنەماڵەکە، بۆمان ڕوون دەبێتەوە، کە بنەماڵەکە لە سەردەمی میر سمایلی زەنگنە و لە سەرەتاکانی سەدەی یانزەیەمی کۆچی لە گوندی هەرێنە نیشتەجێبوون و دوای چەند ساڵێك ئەو ناوچایەیان جێهێشتووە و ڕوویان کردووەتە گوندی خاڵدان لە ناوچەی هەمەوەند و خەریکی کشتوکاڵ و ئاژەڵداری بوونە.
محەمەد ئەمین خاڵدانی، چیرۆکی هاتنی بنەماڵەکە بۆ سنووری کەرکوك بەمجۆرە دەگێڕێتەوە: "لە ساڵی ١٠٣٥ باپیرە گەورەی ئێمە، کە ناوی ساڵح قادر بووە و کەسایەتییەکی خێڵی زەنگنە بووە، لە گوندی هەرێنە ژیاوە و ویستوویەتی هاوسەرگیری لەگەڵ ئافرەتێکی خێڵەکەی خۆی بکات و لە هەمان کاتدا کەسێکی تریش ویستوویەتی هاوسەرگیری لەگەڵ ئەو ئافرەتە بکات، بەڵام پاش ئەنجامدانی تیر و پشك لەنێوانیان ئافرەتەکە دراوە بە ساڵح قادر".
بەپێی وتەی ناوبراو، ئەو ڕووداوە لەو سەردەمەدا بووە کە خێڵی زەنگنە بە ناوچەکانی هەمەوەند و جەباری و قەرەحەسەن بڵاوەیان کردووە و باپیرە گەورەی ئەم بنەماڵەیەش ڕووی کردووەتە ناوچەی هەمەوەند و گوندی خاڵدانی ئاوەدان کردووەتەوە، کە لە سەرەتادا بنەماڵەکە بەناوی (جەماعەتی خالەکان) ناسراوبوون و دواتر ناوی گوندەکە نراوە (خاڵدان) کە دەکەوێتە سنووری قەزای چەمچەماڵەوە.
بە تێڕوانین لە زنجیرەی ڕەچەڵەکی بنەماڵەکە، دەردەکەوێ کە ساڵح قادر دوو کوڕی هەبووە بە ناوەکانی ئەحمەد و محەمەد کە بە هەمان شێوەی باوکیان لە گوندی خاڵدان نیشتەجێبوونە.
بەدرێژایی مێژوو، بنەماڵەکە لە سنووری کەرکوك و دەوروبەری چەندین لقی لێبووەتەوە، کە ئەوانیش بریتین لە خانەوادەکانی:
* خانەوادەی حاجی حەسەن باوکی کوێخا کەریم خاڵدانی.
* خانەوادەی ساڵح مەحموود ناسراو بە ساڵح هەیبەت.
* خانەوادەی عەبدول و کاکەوڵڵا.
* خانەوادەی حاجی میرزا.
* خانەوادەی شەریفە سوور.
* خانەوادەی حاجی تۆفیق و فەتاح ڕەشید.
* خانەوادەی کاکەوەیس.
* خانەوادەی یەعقووب.
* خانەوادەی ناسر و ئەمین و فەرهاد.
* خانەوادەی سۆق ساڵح.
پاش فراوانبوونی بنەماڵەکە، بەشێك لە خانەوادەکانی ئەو بنەماڵەیە جیابوونەتەوە و بەرەو ناوچەکانی قەرەحەسەن و گوندی سیامەنسوور و شۆڕیجەی قەرەحەسەن و شۆڕاو و ناوەندی کەرکوك کۆچیان کردووە.
هەر یەکە لە خانەوادەکانی یەعقوب و سۆق ساڵح گوندی شۆڕاویان ئاوەدان کردووەتەوە و هەریەکە لە ئەمین و ناسر سەمین ڕوویان کردووەتە ناوچەی سالەیی و لە گوندی بیبانی گەورە نیشتەجێ بوون و پاش نیشتەجێبوونیان لەو گوندە، ناسر سەمین هاتووەتە شۆڕاو و هاوکار بووە لە ئاوەدانکردنەوەی گوندەکە و دواتر گەڕاوەتەوە بیبانی گەورە و تا مردنی لەوێ ماوەتەوە.

* گەڕەکی ڕەحیماوا
لە ساڵی ١٩٤٤ بەدواوە بەشێك لە خانەوادەکانی ناو بنەماڵەکە لە ناوچەکانی خۆیانەوە کۆچیان کردووە بۆ ناوچەکانی تری کەرکوك، لەوانەش کەریم و مەلا ڕەحیم و عەزیز کە کوڕی کاکەوەیس بوون لەگەڵ کۆمەڵێك خزم و کەسوکاری خۆیان لە گوندی شۆڕاوەوە ڕوویان کردووەتە ناوچەی سۆنەگۆلی و گوندی سۆنەگۆلییان ئاوەدانکردووەتەوە و لەو گوندەش بەهەمان شێوە سەرقاڵی کشتوکاڵ و ئاژەڵداری بوون و تا ساڵی ١٩٥٤ لەو گوندە ماونەتەوە، هەر لەو ساڵەدا بەهۆی زەوییەکانی ئەو گوندەوە، کێشە و ناکۆکی کەوتووەتە نێوان ئەو خانەوادانە و کوڕەکانی شێخ جەمیل تاڵەبانی و دەرئەنجام ئەو خانەوادانە گوندەکەیان جێهێشتووە و ڕوویان کردووەتە گەڕەکی ڕەحیماوا، کە ئەوکات تەنیا دوو ماڵی تێدابووە، یەکێکیان ماڵی ڕەحیم غەفوور ناسراو بە (کوێخا ڕەحیم) بووە، کە گەڕەکەکە بەناوی ئەوەوە ناونراوە، لەگەڵ ماڵێکی تر کە خاوەنی ئەو ماڵەش ناوی ڕەحیم بووە. ڕەحیم غەفوور ناسراو بە کوێخا ڕەحیم، کە گەڕەکی ڕەحیماواش بەناوی ئەوەوە ناونراوە، مێژووی لەدایکبوونی

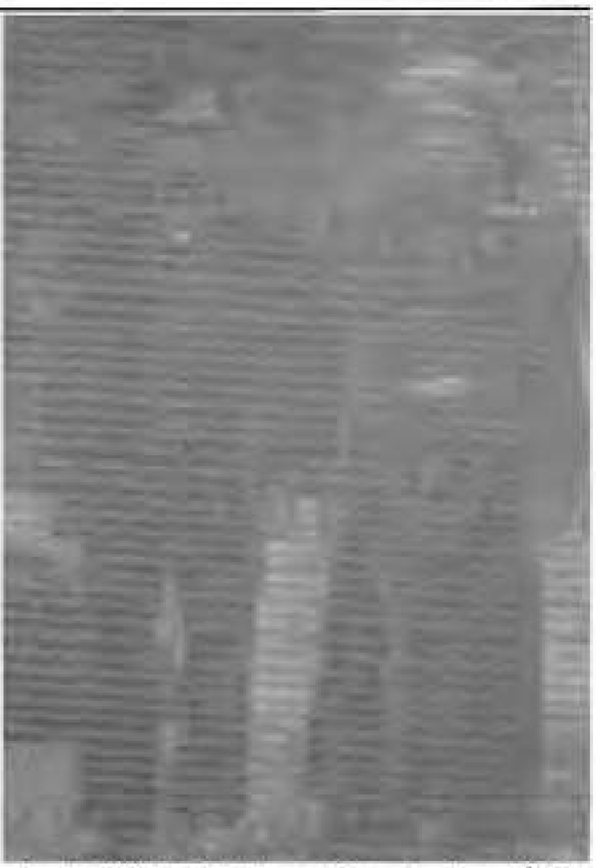

دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی نۆزدەیەم ١٨٨٨ و لە (٢٧ی تشرینی یەکەمی ساڵی١٩٧٦) کۆچی دوایی کردووە، هاوکات یەکەم کەسە کە لە ڕەحیماوای ئێستا نیشتەجێبووبێت و گەڕەکەکەی بەناوەوە نراوە، یەکێکە لە نەوەکانی محەمەد ساڵح.

*** کەسایەتییەکانی بنەماڵەکە**

بنەماڵەکە چەندین کەسایەتی دیار و ناوداریان تێدا هەڵکەوتووە، کە لەڕووی عەشایەری و کۆمەڵایەتی و ئەدەبی و سیاسییەوە ڕۆڵی بەرچاویان گێڕاوە لەوانەش:

* حاجی کوێخا عەبدولکەریم حاجی حەسەن، کە لە سەدەی بیستەم ژیاوە، وەك باسدەکرێت کەسێکی ئازاو خانەدان بووە و دیوەخانێکی گەورەی هەبووە کە جێگایەك بووە بۆ حەوانەوەی کەسانی کەمدەرامەت، جگە لەوەش دیوەخانەکەی بەردەوام لە پێشوازی پیاوماقوڵانی ناوچەکە و خزمەتکردنی هێزی پێشمەرگە بووە، کە ماوەیەکی زۆر هێزەکانی پێشمەرگە لە دیوەخانەکەی ماونەتەوە، ناوبراو لە وەچەکانی محەمەدی کوڕی ساڵح قادرە.

* ساڵح مەحموود ناسراو بە ساڵح هەیبەت، کە لە گوندی خاڵدان ژیاوە و بەهەمان شێوە کوێخا عەبدولکەریم دیوەخانی هەبووە و لە ڕووی کۆمەڵایەتیشەوە ڕۆڵی بەرچاوی گێڕاوە لە نەوەی محەمەدی کوڕی ساڵح قادرە.

* حاجی ڕەحیم حاجی میرزا، کەسایەتییەکی تری بنەماڵەکەیە کە خاوەن مەقامێکی باش بووە لەناو خزم و کەس و پیاوقوڵانی سەردەمەکەی خۆی و ئەویش دیوەخانی تایبەت بەخۆی هەبووە، کە ماوەیەکی زۆر شوێنێك بووە بۆ حەوانەوەی کەسانی هەژار و کەمدەرامەت.

* محەمەد دەروێش قادر یەکێکی ترە لە کەسایەتییەکانی بنەماڵەکە، کە لە گوندی خاڵدان ژیاوە و بە بوێری و چاونەترسی ناسراوە و یەکێکە لە نەوەکانی ئەحمەدی کوڕی ساڵح قادر.

* ناسر سەمین یەکێکە لەو کەسایەتییانەی بنەماڵەکە کە لە سنووری ساڵەیی نیشتەجێبوون و لە سەرەتای ساڵانی سییەکانی سەدەی ڕابردووەوە لە گوندی بیباتی گەورە جێنشین بووە و ئەویش بە بوێری و دیوەخانەوە ناسراوە و یەکێکە لە نەوەکانی محەمەد ساڵح.

* کوێخا حەمەخانی شۆڕاو، یەکێکی ترە لە نەوەکانی محەمەد ساڵح.

* مەلا ڕەحیم کاکەوەیس پاش ئەوەی چەند ساڵێك لە گوندی شۆڕاو ژیاوە ڕووی کردووەتەوە گوندی سۆنەگۆلی و ماوەی (١٠) ساڵ کوێخای ئەو گوندە بووە، ناوبراو کەسێکی خوێندەوار و ڕۆشنبیر بووە و بەپێی وتەی ئەو کەسانەی کە ئاشنای بوون بەردەوام لەسەر ڕێبازی چاکەکردن بووە.

* ڕەحیم غەفور ناسراو بە کوێخا ڕەحیم، یەکەم کەسە کە لە ڕەحیماوای ئێستا نیشتەجێبووبێت، یەکێکە لە نەوەکانی محەمەد ساڵح و گەڕەکی ڕەحیماوا بەناو ئەوەوە ناونراوە.

* محەمەد سۆق ساڵح لە گوندی شۆڕاو ژیاوە و دیوەخانی هەبووە و بەسەخاوەت ناسراوە.

* مەلا شاق، کە یەکێك بووە لە شاعیرەکانی کەرکوك بەوە ناسراوە کە شیعری هەجوی دژ بە تورکەکان نووسیوە هەر بەو هۆیەشەوە پەنجەیەکی براوەتەوە.

* فەرهاد مەلا شاق بەهەمان شێوەی باوکی شاعیر بووە و کۆمەڵێك شیعری بەپێزی هەیە و لەسەردەمی دەسەڵاتی عوسمانیدا بێسەروشوێن کراوە.

* محەمەد ئەمین خاڵدانی تەمەن (٧٠) ساڵ یەکێکی ترە لە کەسایەتییەکانی بنەماڵەکە، کە ساڵانێکی زۆر پێشمەرگەی شۆڕشی ئەیلوول بووە و بەدرێژایی ئەو ماوەیەش چەندین پلەی سەربازی و پۆستی حیزبی پێبەخشراوە لەناو پارتی دیموکراتی کوردستان و ئێستاش لە ژیاندا ماوە و لە مەکتەبی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کەرکوکی یەکێتی نیشتمانی کوردستانی دەوام دەکات.

*** ناسینەوەی پیریادی - پیرحەیاتی:**

د. زرار سدیق

پیریادی، گەورەدێیەکی دێرینی کوردستانە و بە چەند کیلۆمەترێک لە ڕۆژهەڵاتی شارۆچکەی چەمچەماڵەوە دوورە، ئێستاش بووەتە گەڕەکێکی کۆمەڵگای زۆرەملێی شۆڕش. دیارە ئەم گوندە بەناوی پیاوچاکێکەوە ناونراوە، ناوی لای خەڵکی ناوچەکە کراوە بە (یادی) و بە پیریادی ناوی ماوەتەوە، کە دەبێ ماوەیەک لەوێ ژیابێ و تا مردنی کردبێتی بە خەڵوەتگەی خۆی. گەڕەکێکی ناوجەرگەی شاری کەرکوکیش لای ڕۆژهەڵاتی قەڵاوە، هەر ناوی پیریادییە و وا باوە پیریادییەکان لە گوندەکەی خۆیانەوە هاتوون و ئەم گەڕەکەیان ئاوەدان کردووەتەوە.

بە ئاگاداری ئێمە، لەنێو جەماوەری بەربڵاوی پیاوچاکان و تۆیەکارانی کورد و کوردستاندا، واتە چ کوردان یا ئەوانەی کە هاتوونەتە کوردستان وبیروباوەڕی صۆفێتییان بڵاوکردووەتەوە، کەسیان ناوی یادی نییە، تا خەڵکی ناسناوی ڕێزلێنانی (پیر)ی پێببەخشێ و بە پیریادی بانگی بکا، دواتریش لە یادی نەکردبێ و ناوی بەسەر شوێنەکەدا بڕیبێ. پرسیار ئەوەیە دەبێ ئەم پیریادییە کێ بێ و چ کارە بووبووبێ؟

گەڕۆکی عوسمانی "میتراقی زادە" لە گەشتنامەکەیدا - ساڵی ١٥٣٤ز- ڕاستییەکی گرنگی ئاشکرا کردووە کە هاریکارمان دەبێ تا هەنگاوێک بچینە پێشەوە بەرەو ناشنابوون و پەیبردن بە ناسنامەی پیریادی. ئەو لە ڕێی چوونیدا بۆ کەرکوک بەرەو شارەزوور، ناوی چەند شوێن و گوندێکی هێناوە، وەک کاروانسەرای سەرەڕێ وابوون، لەوانەش شوێنێکی بە (ضريح حياتي) یاداشت کردووە، کە وەک لە ڕێڕەوی گەشتەکەیدا بە یاوەریی سوڵتانی عوسمانی دەرکەوتووە، هەمان "پیریادی"ی نزیک چەمچەماڵە، واتە ناوی دروست و دەستکاری نەکراوی شوێنەکە پیرحەیاتی بووە، وەلێ وەک دیاردەیەکی دیار و زانراو لە زمانی کوردیدا، بەرەبەرە سووک کراوەتەوە و دەنگی "ح"ی تێدا نەماوە، تا بووە بە پیریادی، وەک چۆن شێخ عەبدوڵڵا بووە بە شێخوڵڵا.

ئەوە زانیمان پیریادی ڕاستییەکەی (پیرحەیاتی)یە، ئەی دەبێ ئەم (پیرحەیاتی)یە کێ بێ؟ ئایا دەبێ هەمان صۆفی حەیاتی کوڕی قەیسی حەڕڕانی (م:٥٨١ك/١١٨٥ز) نەبێ کە صۆفییەکی نادیار نییە، بەڵکو ناسراوە و ژیاننامەی تا ڕادەیەک ڕوونە و لەو کتێبانەی وا سەبارەت بە ژیاننامە و مەناقیبی شێخ عەبدولقادری گەیلانی دانراون، باسی ژیان و سەربوردەی کراون؟[1] ئێمە تەواو دڵنیا نین کە هەر ئەو بووە، واتە صۆفی حەیاتی کوڕی قەیسی حەڕڕانیی هەمان "پیرحەیاتی"یەکەی لەمەڕ کوردستان.

بەڵام تەواو دڵنیاین لەوەی کە هەمان ئەو "پیرحەیاتی"یەیە لە ئەندامانی ڕێبازی صۆفێتیی (شەنبەکی - هاواری - وەفائی) و یەکێک بووە لە قوتابیانی شێخ ئەبولوەفا - شەهریار، تەنانەت ناوی لە لیستی قوتابیان و پێڕەوانی پیر مەزن و لە کتێبی (تزکرە المقتفین)، هەر بە (پر حیاه)، واتا پیرحەیات تۆمارکراوە[2]، بێ ئەوەی شتێک دەربارەی نووسرابێ، بەڵام دیارە ئەم و دەیان قوتابیی دی پاش مردنی ئەبولوەفا - پیرشەهریار کەوتوونەتە خۆ بۆ بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕی صۆفیانەی پیری ناوبراو و هەریەکە ڕووی کردووەتە شوێنێک، چ لە کوردستان و چ وڵاتانی دەروروبەری، بۆیە دەبێ پیرحەیاتی هاتبێتە ناوچەکانی دەروروبەری کەرکوک و سەرقاڵی بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕی صۆفیگەری بووبێ و خەڵکانێک باوەڕیان پێ کردبێ و بە پیرۆز ڕایان گرتبێ.

دواتر ئەو شوێنەی هەر لێی ماوەتەوە، بە پیریادی ناسراوە و تا ئێستاش هەر بەو ناوە دەناسرێ، کەچی مەخابن تا ئێستا کەس نەیزانیوە سەربوردەی پیریادی بەم شێوەیە بووە، وەک چۆن پیرئەلیاسی کوردیش (الياس الكردي)[3] هاتووەتە هەمان ناوچە و هێشتا گلکۆکەی هەر ماوە بە "بابە ئەلیاس" ناسراوە.

* پەراوێز:-

(١) بڕوانە: التادفي، قلائد الجواهر، ص١١٥-١١٦.

(٢) تذكرة المقتفين، ص١٣٦.

(٣) تذكرة المقتفين، ص١٣٩.

* بنەماڵەی خەلیفەی زەنگەنە: دیرۆکیان، یاداشتەکانیان، بەڵگە و وێنەکانیان.

نووسینی : شەرەفەدین جەباری، کەرکوک

خەلیفەی زەنگەنە یەکێکە لە بنەماڵە کەرکووکییە ناسراوەکان و پەیوەندییەکی فراوانیان هەیە لەگەڵ پێکهاتەکان و قەدەری زۆربەی تاکەکانی وای هێناوە کە هەر لە مێژەوە، ببنە خاوەن پلەی وەزیفی و ئیداری و بروانامەی بەرچاو لە بوارە جیاجیاکاندا، کە ئەوە بەنەوە، لانی کەم لە سەد ساڵی ڕابردوودا، پێی ناسراون.

***بنەچەی (خەلیفە) :**

بنەچەو ڕەگی ئەم بنەماڵە کەرکوکییە، دەگەڕێتەوە بۆ زەمەنێکی دوورو قووڵ لە هەبوون لە سنووری پارێزگای کەرکوک و عەشیرەتی زەنگەنە کە ئەم بنەماڵەیەی بۆ دەگەڕێتەوە، بە بەردەوام، فاکتەرێکی گرنگ و سەرەکی بووە بۆ چەسپاندنی ئارامی و ئاشتی لە ناوچەکە.

دیارە عەشیرەتی زەنگەنە، یەکێکە لە عەشیرەتە گەورەو بە ناوبانگەکانی کورد و بە گشتی خەڵکێکی ڕۆشنبیر و بە سەلیقەن و مێژوویەکی دێرینیان هەیە و لە کتێبی "شەرەفنامە"ی میر شەرەفخانی بەدلیسیدا کە لە ساڵی ١٠٠٥ ی کۆچیدا (١٥٩٦ای زایینی) دا بڵاوکردووەتەوە و نووسخەی لە زۆربەی کتێبخانە جیهانییەکاندا هەیەو تەرجەمەکراوە بۆ چەندین زمانی زیندوو، مامۆستای خوالێخۆشبوو مەلا جەمیل بەندی ڕۆژبەیانیش (١٩١٣ – ٢٠٠١)، لەلایەن خۆیەوە هەستاوە بە گۆڕینی نووسخەیەکی فارسی (شەرەفنامە) بۆ عەرەبی لە ڕێکەوتی ١١ی ئایاری ١٩٤٣ وە دەستی کردووە بەو تەرجەمەیە لە کاتێکدا لە عیمارەی خوارووی عێراق بەندکراوبووە لەسەر ڕۆشنایی نووسخە ئەسلییەکانی "شەرفنامە" وەک خۆی لە پێشەکی چاپە عەرەبییەکەی دا باسی کردووە کە لەلایەن (چاپخانەی نەجاح)ی بەغدا ساڵی ١٩٥٤ لە بڵاوکراوەکانی (کۆمەڵگەی زانستی عێراقی)یەو، نووسخەی ئەو چاپکراوەش لە مەکتەبەی تایبەتی، حاکم موعتەسەم خەلیفە هەیە، کە یەکێکە لە کەسە ناسراوەکانی ئەو بنەماڵەیە وەک دواتر دێمە سەری و لەلایەن خودی مامۆستا ڕۆژبەیانییەوە، پێشکەشی کراوە، بەپێی ئەو نووسینە دیاری ئامێزەی کە لەسەر پەڕەی یەکەمی کتێبەکە هەیە.

دیارە مامۆستا جەمیل چەندین پەراوێزی بۆ کتێبەکەی (میر شەرەفخان) نووسیوە لە کاتی تەرجەمەکردنی و سەبارەت بە عەشیرەتی زەنگەنەش لە لاپەڕە (١٦) نووسیویەتی: "زەنگەنە یەکێکە لە عەشرەتە کوردییەکان توانیویەتی لە سەردەمی دەوڵەتی سەفەوی، ئیمارەتێک پێکبهێنێت کە سەردەمانێک ژیاوە پاشان پەیوەندی تێکچووە لەگەڵ دەوڵەتی ئێران، بۆیە ئیدارەکەی هەرەسی هێناوە و کۆچیان لێی کردووە و ئەمڕۆ بەشێکیان ماون لە دەوروبەری کەرەند لە ئێران (واتە لە خۆرهەڵاتی کوردستان، نووسەر)، و بەشێکی تریش لە عێراق لە لیوای کەرکوک نیشتەجێن".

هەروەها لە کتێبی (مێژووی عەشیرەتی زەنگەنە)ی کە بە کوردی لەلایەن م.محەمەد عەبدولڕەحمان زەنگەنە (١٩٤٠ – ٢٠١٢) وە دانراوە و لە ساڵی ١٩٨٠ چاپکراوە لە "چاپخانەی ئەندەلوس"ی بەغدا، لەلایەن بەڕێز حاکم موعتەسەمەوە، چەندین بەڵگەنامەو دەستنووسی دەگمەن لە سەر مێژووی عەشیرەتی زەنگەنە و دیارترین کە سایەتییەکانی، دراوە بە (م. محەمەد) وەک باسی کردووە لە کتێبەکەیدا، لەوانەش دەستنووسێک بە زمانی تورکی کە نووسراوە بە دەستنووسی مەلا عەبدولڕەحمان ڕۆژبەیانی لە ساڵی ١٣٠١ ی کۆچی.

دیارە بەهۆی ڕاستگۆیی و دڵسۆزی (مەلا عەبدولڕەحمان) بۆ ڕاست نووسینەوەی مێژوویی، م. محەمەد، زۆر پشتی بەو دەستنووسە بەستووە وەک باسی کردووە لە کتێبەکەیداو لە لاپەڕە (٥)ی داو بە پشت بەستن بەو دەستنووسە، سەبارەت بە عشیرەتی زەنگەنە هاتووە :"عەشیرەتێکە لە عەشیرەتە کوردییەکان، سەرۆکەکەیان ئەوشیروان بەگە، ئەم سەرۆک عەشیرەتە لەگەڵ خزمەکانی لە ساڵی (٩٧٥ی) کۆچی، نیشتەجێبوونە لە گوندی گەڕاوی ناوچەی گڵی سەر بە سەنجەقی شارەزوور".

ناوهێنانی سەنجەقی شارەزور لەلایەن مەلا عەبدولڕەحمان لە دەست نووسەکەیدا، ئەمە تەئکید کردن و ئاماژەیەکە، کە کەرکوک هەر لە مێژەوە سەر بە ویلایەتی شارەزوری نزیک سلێمانییە و هەروەها ئەم ڕاستییەش لە زۆر سەرچاوەکاندا هاتووە و کەرکوک پایتەختی ویلایەتی شارەزورە و گوندی (گەڕاوی) ش، گوندێکی سەر بە ناوچەی گڵی ناحیەی قادر کەرەمی پارێزگای کەرکوکە، بەپێی دەلیلە مێژووییەکان، سەرەڕای ئەو گۆڕانکارییە ئیدارییانەی کە بەعسی ڕووخاو، لە چوارچێوەی سیاسەتی تەعریب ئەنجامی داوە لە پێناو کەم کردنەوەی ڕێژەی کورد و ڕۆڵی عەشیرەتەکانی لە ناوچەکەدا.

هەروەها لە کتێبەکەدا هاتووە:"ئەم پیاوە وەفاتی کردووە (واتە ئەوشیروان، نووسەر)، لە ساڵی ١٠٠٠ ی کۆچی، لە گوندی گەڕاوی ناوچەی گڵ".

بەڕێز شکور خەلیفەش (حەمە شکور، ١٩٢٢– ٢٠١٠)، کە یەکێکی ترە لە کەسایەتییە دیارەکانی ئەم بنەماڵەیە و گەشتووەتە پلەی وەزیفی باڵا لە دەوڵەتی عێراق وەک وەکیلی موتەسەریفی بەغدا (١٩٦٤– ١٩٦٨) و وەکیلی پارێزگاری حللە (کۆتایی هەشتاکان ٨٧ ١٩– ٩٠ ١٩)، و بەغدا و ماوەیەکیش وەک پارێزگاری بەغدا دەسەڵاتی هەبووە (١٩٩٠ – ١٩٩٥)، وەک لە یاداشتەکانی ئاماژەی بۆ کردووە و لە برگەکانی دواتری ئەم بابەتەدا خراوەتەڕوو، کە هەر لەو یاداشتانەشدا سەبارەت بە بنەماڵەکەیان، (حەمە شکور) نووسیویەتی:

بنەماڵەکەمان کەپێی دەوترێ خەلیفە، ژیاون بەر لە سەدان ساڵ لەگەڵ بنەماڵەی تاڵەبانییەکان لە گوندی (تاڵەبان) ی نزیک کەرکوک، هەردوو لایەن، نەوەی میر سمایل زەنگەنەن لە

کۆندا سالێك شێخ ئەحمەدی هیندی لاهوری لە هیندستانەوە دێتە کوردستان و ئەچێتە گوندی تاڵەبان لای شێخ ئەحمەد میوان ئەبێت کە باپیرە گەورەی تاڵەبانییەکانە، بەپێی تەریقەتی قادری، شێخ ئەحمەدی هیندی لاهوری، مەشێخەت ئەدات، بە (شێخ ئەحمەد) و خەلافەتیش ئەدات بە (شێخ مەحمود) کە باپیرەی ئێمەیە".

"لێرەدا شێخ ڕەزای تاڵەبانی دەڵێ: (ئەم شیعرەی شێخ ڕەزا، کە کاك حەمە شکور ئاماژەی بۆ کردووە، لە دیوانەکەی شێخ ڕەزای، چاپی دووەمی بەغدای ۱۹٤٦ دا لە لاپەڕەی (١٤) دا هەیە بە ناونیشانی "لە باسی باب و باپیری تا دەگاتە خۆی". نووسەر).

خوا وەختێ کە حەزکا بەندەیەکی خۆی بکا خۆش نود
لە ڕێگەی دوورەوە بۆی دێ بەپێی خۆی شاهدی مەقصود
لە هیندستانەوە شەش مانگە ڕێ تا خاکی کوردستان
خوا شێخ ئەحمەدی هیندی ڕەوان کرد بۆ مەلا مەحمود
مەلا مەحمودی زەنگەنە یەعنی قوتبی دائرەی ئیرشاد
لە دەوری مەرقەدی هەر دەنگی یاهوو دێت و یامەعبود
لە پاش ئەو ئەرشەدی ئەولادی شێخ ئەحمەد لە جێی دانیشت
یەعنی وەك سلێمان جێ نشینی حەزرەتی داوود".

هەروەك كاك حەمە شکور نووسیویەتی:

لە پاشان دێنە کەرکوك، گەڕەکی بەرتەکێ (ئیمام قاسم)، لەوێ ئەڵێت (واتە شێخ ئەحمەدی هیندی بە شێخ ئەحمەد تاڵەبانی و مەلا مەحمود زەنگەنە بەڵێت، نووسەر)، تەکیە و خانووی خۆتان دروست بکەن، ئینجا ئەم تەکیەی (تەکیەی تاڵەبانی، نووسەر)، کە ئێستا برای تێکۆشەر مام جەلال، پارەیەکی زۆری بۆ تەرخان کرد بۆ تازە کردنەوەی، دروست ئەکەن، ماڵی باپیرم لەگەڵ ماڵی باپیری تاڵەبانییەکان، هەتا ئەمڕۆ ماوەو بەرامبەر بە یەکە، باوك و باپیرمان خوا لێیان خۆش بێت، هەر لەو تەکیەو سەرقەبرانی نێژراون، بەم هۆیەوە یەك ماڵ بووین، کە شێخ حەسەن بوو بە موتەسەریفی سلێمانی (شێخ حەسەن تاڵەبانی کوڕە زای شاعیری گەورە شێخ ڕەزایە لە نێوان ۱۹٤٦ - ۱۹٤٨، بۆتە موتەسەریفی لیوای سلێمانی، نووسەر)، زۆر جار ئێمە لەگەڵ باوك ودایکمدا، ئەچووین بۆ ماڵیان، ئەوانیش زۆرجار ئەهاتن بۆماڵمان، لەبەر ئەوەی ئەیانزانی کە ئێمە کەسی یەکین".

م. محەمەد عەبدولڕەحمان زەنگەنە لە لاپەڕە (٤٠)ی کتێبەکەی کە پێشتر ئاماژەی پێدرا دەنووسێ:

خەلیفە مەحمود کوڕەکەی، کە خەلیفە ئەحمەد بوو، ناردی بۆ تەکیەی تاڵەبانی، خەلیفە ئەحمەد، خزمەتی مامی خەلیفە محەمەدی کرد، خزمەتێکی زۆر چاك، کە شایستەی بێ، خەلیفە محەمەد ئەمری خودای کرد. خەلیفە ئەحمەد لە جێگای خەلیفە محەمەد، مامی جێگیربوو، لەبەر ئەوە خەلیفە ئەحمەد بوو بە خەلیفە، چونکە خەلیفە محەمەدی مامی، ووجاغ کوێربوو، بە درێژایی تەمەنی ژنی نەهێنا، تەمەنی(١١٥) ساڵ بوو، خەلیفە ئەحمەد، برایەکی هەبوو ناوی حسێن بوو، ڕۆیشت بۆ شەڕی قارس و بایەزید و نەگەڕایەوە، خەلیفە ئەحمەد کوڕێکی هەبوو لە ساڵی ۱۳۰۱ کۆچی، تەمەنی سێ ساڵان بوو، ناوی محەمەد بوو".

دیارە، م. محەمەد عەبدولڕەحمان زەنگەنە، لە کتێبەکەیدا ئاماژەی نەداوە بۆ کوڕەکەی تری شێخ ئەحمەد خەلیفە کە ئەویش عەلی-یە (شێخ حەمە عەلی، ۱۸۸۰ - ۱۹۷۳)، ئەدیب و بەڕێوەبەری ئەوقافی سلێمانی، کە تەنها کوڕێکی هەبوو، ئەویش، شکورە، (حەمە شکور، ۱۹۲۲- ۲۰۱۰).

لەمەدا دەردەکەوێت، کە خەلیفە مەحمود زەنگەنە (درووستکەری تەکیەی تاڵەبانی کەرکوکە لەگەڵ شێخ ئەحمەد تاڵەبانی)، دوو کوڕی هەبووە بە ناوەکانی ئەحمەد و حوسێن، حسێنیان لە شەڕی قارسدا وون بووە، بەڵام ئەحمەد نەوەی خستووەتەوە و دوو کوڕی بەجێهێشتووە لە دوای خۆی کە ئەوانیش : عەلی(شێخ حەمە عەلی) و محەمەد (شێخ محەمەد، ۱۸۸۲- ۱۹٦٧، قایمقامی قەزای مەرکەزی کەرکوك)،

(شێخ حەمە عەلی)، تەنها کوڕێکی هەبووە (حەمە شکور)، بەڵام (شێخ محەمەد خەلیفە، (۱۸۸۲- ۱۹٦٧)، نەوەیەکی زۆری خستووەتەوە، چونکە دوو جار هاوسەرگیری کردووە، نەوەکانی لە خێزانی یەکەمی ئەم بەڕێزانەن : عەبدولقادر (۱۹١٤- ۲۰۰۳)، مە نموون (۱۹۱۰ - ۱۹۱۸)، موعتەسەم (۱۹۲۳-۲۰۰۱)، عایشە (۱۹۰۳- ۱۹٦٨) و لە خێزانی دووەمی: فەرەیدوون (۱۹۳۹-)، سەردار (۱۹٥۰ -)، ئەنوشیروان (۱۹٥۷-۱۹٨٦) پاکیزە (۱۹۳۹-۲۰۰۷)، گەلاوێژ (۱۹٤۱ - ۲۰۰۸)، ڕەوشەن (۱۹٤٦- ۱۹۸۸)، وەك لە سەرچەڵەی بنەماڵەکە هاتووە.

ماوەتەوە بڵێن کە نازناوی خەلیفەی تایبەت بەو بنەماڵەیە، لەوەوە هاتووە چونکە باپیرە گەورەیان، شێخ مەلا مەحمود، خەلیفەی شێخ ئەحمەدی هیندی لاهوری بووە، کە ئەویش واتە شێخ ئەحمەد هندی، یەکێك بووە لە موریدەکانی شێخ عەبدولقادری گەیلانی، حاکم موعتەسەمیش، لە یاداشتەکانیدا، باسی ژمارەیەك لە تەریقەتە سۆفیە بە ناوبانگەکانی جیهانی ئیسلامی کردووە وەك: ڕیفاعی، قادری، بەدەوی، دەسووقی، نەقشبەندی، سەهروەردی، شازلی، سەنووسی، مەولەوی، ئیدریسی، بەکداشی.

*** شێخ محەمەد شێخ ئەحمەد (۱۸۸۲- ۱۹٦٧) قایمقامی قەزای مەرکەزی کەرکوك:**

شێخ محەمەد شێخ ئەحمەد (۱۸۸۳ - ۱۹٦٧) لە گەڕەکی بەرتەکیەی شاری کەرکوك لە دایکبووە و زانستە ئاینییەکانی لە سەرەتای خوێندنیدا، لە سەر دەستی گەورە زاناکانی ئەو سەردەمەی کەرکوك وەرگرتووە وەکو باوکی و شێخ عەبدولحەمید مودەریس لە مزگەوتی بولاق خوێندوە، ناوەندی ڕوشدیە وسوڵتانیەی، هەر لەو شارە تەواوکردووە لە پاشان دا، لە ساڵی ۱۹۰۰ دامەزراوە وەکو (کاتبی یەکەم) لە (فەرمانگەی ئیستملاکی کەرکوك) لە سەردەمی عوسمانیدا و بە هەموو توانایەکی، کاری کردوەو ئەوەش بووەتە مایەی ڕەزامەندی کاربەدەستان، هەر بۆیەش ناردوویانە بۆ تورکیا بۆ وەرگرتنی وانەکانی ماف لە ساڵی ۱۹۱۰ و بە سەرکووتویی تەواوی دەکات و دەگەڕێتەوە بۆ کەرکوك.

بەشداری کردووە لە تاقیکردنەوەی بەڕێوەبەری ناحیەکان

کە وەزارەتی ناوخۆ ئەنجامیدابوو بۆ فەرمانبەرە کارگێڕییە بە تواناکان و لەو تاقیکردنەوەیەدا سەرکەوتوو دەبێت هەر بۆیە دادەمەزرێت وەك (بەڕێوەبەری ناوچەی قەلغانلوو) ی نزیك کەرکوك پێش داگیرکردنی بەریتانیا بۆ شارەکە لە ساڵی ١٩١٦ کە لە پاش ئەوەدا، ئیدارەی چەندین شوێنی کردووە.

لەگەڵ پێکهێنانی شانشینی عێراق لە ساڵی ١٩٢١ دا، لە ناحیەی گوێر دەست بەکاربووە تاساڵی ١٩٢٤ ماوەتەوە، پاشان گواستراوەتەوە بۆ (موتەسەرفیەتی لیوای کەرکوك) وەك بەڕێوەبەری فەرمانگەی یەکلاییکردنەوە (ماقدارێتی زەوی و سیستمی پێدانی لیزمە) و لەو بوارەدا هەوڵەکانی، ڕۆڵی هەبووە بۆ پێدانی کەرەستە کشتوکاڵییەکان بە جوتیاران لە سەرجەم قەزاو ناحییەکانی لیوای کەرکوك و کارەکانی سەدایەکی باشیی بووە، هەر بۆیە وەزیری ناوخۆی ئەو سەردەمە، تالب ئەلنەقیب، ئاردوویەتی بە شوێنیا بۆ سەردانی کردنی بەغداو سوود وەرگرتن لە بیرۆکەکانی لە بابەتی (یەکلاییکردنەوەی زەوی کشتوکاڵی).

پاش گەڕانەوەی لە بەغدا، گواسترایەوە بۆ سلێمانی و ئەنجام دانی هەمان کار و بوویە (بەڕێوەبەری گەنجینەی سلێمانی) لە ساڵی ١٩٣٠، پاش چوار ساڵ مانەوە لەو پۆستەی و لە ساڵی ١٩٣٤ دەگوازرێتەوە بۆ (موتەسەرفیەتی لیوای کەرکوك) و وەك (بەڕێوەبەری ئیدارە) بۆ جاری دووەم دەست بەکاردەبێت و لە ساڵی ١٩٤٠ دەکرێتە (قایمقامی ناوەندی قەزای کەرکوك) هەتا ساڵی ١٩٤٤ لەو پۆستە دەمێنێتەوە و لەپاشی نزیکەی (٤٠) ساڵ خزمەتی وەزیفی، خانەنشین دەکرێت و خۆی تەرخان دەکات بۆ چارەسەرکردنی کێشەو گرفتەکانی خەڵکی شارەکە هەتا ئەو دەمەی لە ساڵی ١٩٦٧ کۆچی دوایی دەکات.

دیوەخانەکەی لە گەڕەکی بەرتەکیی شاری کەرکوکە، پێگەی دیاری هەبووە بەو پێیەی یەکێك بووە لە سەرۆك عەشیرەتەکانی زەنگەنە، زۆربەی سەرۆك عەشیرەتەکان و نوێنەران و موتەسەریفەکانی کەرکوك، سەردانیان دەکرد بە بەردەوامی لەو دیوەخانەی، هۆیەك بووە بۆ چارەسەرکردنی چەندین کێشەو هەروەك هەژموونی هەبووە لەلای حکومەتی تورکیا بەهۆی بوونی مامی، (فەریق یوسف ئاغا) سەرکردەی یەکێك لە فەیلەقە عوسمانییەکان کە لە شاری(ئەرز ڕووم) کۆچی دوایی کردووە و هەتاکو ئێستاش نەوەکانی لە پەیوەندییەکی بەردەوامدان، بە بنەماڵەی خەلیفە.

دۆستایەتییەکی بەهێزی هەبوو لەگەڵ هەر یەك لە: شێخ ڕەزای واعز، موفتی کەرکوك و عەبدوڵڵا ساق یەعقوبی، ئەندامی ئەنجومەنی نوێنەرانی عوسمانی و سەید ئەحمەد خانەقا و نازم نەفتچی و مامۆستا ڕەفیق حلمی وشێخ حەبیب تاڵەبانی سەرۆکی عەشیرەتی تاڵەبانی و شێخ حەسەن تاڵەبانی موتەسەریفی لیوای سلێمانی و سەعید قەزاز وەزیری ناوخۆ.

شێخ محەمەد شێخ ئەحمەد، لە یەکێك لە نووسراوەکانیدا کە مێژووی ساڵی ١٩٢٢ بە سەرەوەیە دەڵێت :

زۆرینەی دانیشتووانی کەرکوك ڕقیان لە ئینگلیزە، چونکە دانیشتووانەکەی زۆرینەی موسڵمانن و هەژموونی حوکمی عوسمانیان بەسەرەوەیە هەر بۆیە دانیشتوانی کەرکوك هەستاون بە چەند جوڵانەوەیەك و ناڕەزایەتیی دژی ئینگلیز".

بۆ نموونە ساڵی ١٩٢٢ دەسەڵاتدارانی ئینگلیز هەستاون بەدەستگیرکردنی هەر یەك لە سەید ئەحمەد خانەقا کە یەکێك بووە لە ڕووە کاریگەرییەکان لە لیوای کەرکوك و نازم نەفتچی بەهۆی پاڵپشتی نەکردنیان لە سیاسەتی ئینگلیز و هاندانی خەڵك دژیان".

*** ڕووداوی لیڤی و ڕۆڵی شێخ محەمەد خەلیفە**

پاش (ڕووداوی لیڤیی ساڵی ١٩٢٤) ی جووت قارەی (بازاڕی گەورەی کەرکوك)، مەندوبی سامی بەریتانی، کە حاکمی کرنەیی وڵات بووە، موتەسەریفی کەرکوك سلێمان فەتاحی، لە سەر کار لابردووەو لە شوێنەکەی، سەرۆکی شارەوانی عەبدولمەجید یەعقوبی داناوە.

حاکمی بەریتانی کەرکوك، زانیاری پێشوەختی هەبووە لە سەر هەژموونی شێخ محەمەد لە سەر دانیشتووانی کەرکوك و پاش ڕووداوەکە هەر یەك لە: کۆلۆنێل کۆرنا والیس و مەیجەر لونگریت و کابتن نۆئیل حاکمی کەرکوك، سەردانی ماڵی خەلیفەیان کردوو داوایان لی کردووە خۆی و ئەشرافەکانی کەرکوك، بەشداری بکەن بۆ هێورکردنەوەی بارودۆخە شێوێنراوەکە پاش ڕووداوەکە.

شێخ محەمەد خەلیفە بە میوانەکانی وت: ئێوە تەعداتان کردووەتە سەر خەڵکی بێ گوناه و ماڵ و موڵك و شوێنی کاریانتان وێران کردووە، بۆ ئارام کردنەوەی بارودۆخەکە و هاووڵاتیان، دەبێت یەکەم : قەربووی هاووڵاتیان بکرێت لەو زەرەرو زیانەی لێیان کەوتووە، دووەم: سزادانی سوپای لیڤی.

لە ئەنجامی ئەو هەوڵەی شێخ محەمەد و پیاوانی تری ئەو سەردەمەی کەرکوك، ئینگلیزەکان هەستان بە تەرخانکردنی (٢٠٠) هەزار ڕوپێ بۆ دابەشکردنی بە سەر زیان لێکەوتواندا و تاوانبارانیش سزا دران، لەوەدا بۆ بەرپرسە ئینگلیزەکان دەرکەوت، مەودای هەژموونی شێخ محەمەد لە سەر هاووڵاتیان، هەر بۆیە لە خۆیانیان نزیك کردەوەو لە زۆر بابەتی گرنگدا، ڕاوێژیان پێدەکرد، بە تایبەت کۆلۆنێل، کۆرنا والیس، بە بەردەوام سەردانی دەکرد لە دیوەخانەکەی ماڵەوەی، چونکە ئەو ئەفسەرە سەرسام ببوو، بە هێز و هەژموونی کەسایەتی و زانست و ڕۆشنبیری شێخ محەمەد.

*** شێخ عەلی (شێخ حەمە عەلی) ئەحمەد(١٨٨٠-١٩٧٣)، بەڕێوەبەری ئەوقافی سلێمانی،**

(شێخ حەمە عەلی) ساڵی ١٨٨٠ لە گەڕەکی بەرتەکیی کەرکوك لە بنەماڵەیەکی ئاییني کە لەو کاتەدا مەنزڵگەی هەموو چین و توێژەکان بووە دێتە دنیاوە، شێخ حەمەعەلی بۆ خۆی مەرجەعێك بووە لە مەرجەعەکانی ئیسلام و لەسەر ئەو بنەمایە، ماوەیەکی زۆر بەڕێوەبەری ئەوقافی سلێمانی بووە و مەلا عەبدولمەجیدی قوتب موفتی کەرکوك وەسفی

کردووە بە "قوتبی زەمان".
هەر لە منداڵییەوە بەزیرەکی دەرکەوتووە، بۆیە نێردراوە بۆ وەرگرتنی فێربوونی سەرەتایی و چوونە قوتابخانەی ڕوشدیە وپاشان سەفەری کردووە بۆ ئەستەنبوڵ بۆ بەردەوامبوون لە فێربوون و خوێندنی زیاترو باڵا کە لە ئەنجامیدا (کۆلێجی یاسا) تەواو دەکات و دەگەڕێتەوە کەرکوک، کە ئەوکات لەگەڵ هەردوو شاری سلێمانی و هەولێر، سەر بە ویلایەتی موسڵ بوونە و کەرکوک پایتەختی ئەو ویلایەتە بووە هەر وەک چۆن لە پێش پێکهێنانی ویلایەتی موسڵ، کەرکوک پایتەختی سەربلندی ویلایەتی شارەزور بووە، لە ساڵی ١٩٢٥ شێخ حەمە عەلی دادەمەزرێ لە (موتەسەرفیەتی لیوای کەرکوک) و پاشیان بە چەند ساڵێک بەهۆی تواناکانییەوە دەبێتە (بەڕێوەبەری گەنجینەکانی کەرکوک) وماوەیەکی زۆر لەوێ دەمێنێتەوە پاشان دەگوازرێتەوە بۆ سلێمانی و دەبێتە بەڕێوەبەری ئەوقافی ئەو شارە تاکو ساڵەکانی پەنجاکان و پاشان دەگوازرێتەوە بۆ هەولێر و پاشان بۆ موتەسەریفیەتی لیوای بەغدای پایتەخت و ساڵانێک دەمێنێتەوە هەتاکو خانەنشینی و دواتر هەر لەوە شارە لە ساڵی ١٩٧٣ کۆچی دوایی دەکات و تەرمەکەی دەهێنرێتەوە بۆ بەرتەکێ و لەوێ دەنێژرێت.

شێخ حەمە عەلی، پەیوەندییەکی بەرفراوانی هەبوو لەگەڵ چین و توێژەکانی کوردستان وعێراق و بە دیداری شێخ مەحمودی حەفید شاد بووە، تاقە کوڕەکەشی (حەمە شکور ١٩٣٢- ٢٠١٠)، بە هەمان ڕێچکەی شێخی باوکی، داناو هەڵکەوتوبووە لە بوارە جیاجیاکاندا و گەشتووەتە پلەی ئیداری باڵا لە دەوڵەتی عێراقدا و هەر لە کۆتایی پەنجاکانەوە هەتاکو ساڵانی دەورووبەی دوو هەزارەکاندا و لە یاداشتەکانیدا کە پێش مردنی بەچەند ساڵێک نووسیوێتی، ئاماژەی بە بەشێک لە مێژووی ژیانی خۆی کردووە.

شێخ جگە لەشارەزاییە وەزیفی و ئاینی وکۆمەڵایەتییەکەی، شارەزاو سەلیقەیەکی باشیشی هەبووە لە بواری ئەدەب و نووسیندا و پاش خۆی چەندین دەستنووس و نووسینی جیاجیای بە جێهێشتووە چ بە کوردی یان عەرەبی، لە نێو ئەوانەشدا، ئەو پەراوێزو نووسینانەن کە بە دەست و خەتی خۆی نووسیوێتی لە سەر دیوانەکەی شاعیری گەورە، شێخ ڕەزای تاڵەبانی (١٨٣٥ – ١٩٠٩)، کە بۆ دووەم جار لە ساڵی ١٩٤٦ لە بەغدا چاپ کراوە.

دیارە هەر دوو شێخ (بنەماڵەی خلیفەی زەنگەنە و تاڵەبانییەکان) وەک لە پێشەکی بابەتدا ئاماژەی پێدرا، کەسی یەک و دراوسێ بوونە بە تەنیشت تەکیی تاڵەبانی و شێخەکانی لە گەڕەکی بەرتەکیی کەرکوک، هەر چەندە جیاوازی تەمەن بە ساڵانێکی زۆر هەبووە لە نێوان هەردووکیاندا، بەڵام وەک لە شیعر و بەسەرهاتەکاندا دەردەکەوێت، بەینیان خۆشبووەو ڕێزیان لە یەکتر گرتووە.

لەونووسینانەدا شێخ حەمە عەلی، هەندێ لەو بەسەرهاتوو نوکتانەی تۆمارکردووە کە لە ژیانی شێخ ڕەزادا ڕوویان داوە، کەوا دیارە شێخ حەمە عەلی ئاگاداری بووە یاخود بینیویەتی هەروەها لە دەست نووسێکی جیادا کە کەڵکی بڵاوکردنەوەی نییە ولە چەندین پەڕەی کۆنی زەرد هەڵگەڕاو پێکدێت و مێژووی نووسینی بە سەرەوە نیە، بەڵام وادیارە وباوەڕیشم وایە هەر لە ساڵانی کۆتایی پەنجاکان بۆ دوا ڕۆژەکانی ژیانی خۆی نووسیبێتی، زۆر بە توندی هەجوی شێخ ڕەزای کردووە و ڕەخنەی لە هەردوو ستایلی کەسی و شیعری شێخ ڕەزا گرتووە.

هەروەها شێخ حەمەعەلی، لەکۆتایی هەر نووسینێکدا لە سەر پەڕەکانی دیوانەکەدا، ناوی خۆی و ئەدرەسی و شوێنی ئەو نووسینانەی بەیان کردووە و واژۆشی لە سەری کردووە.
ئەوەی جێی داخە، ئەو دیوانە دەگمەنەی شێخ ڕەزا، کە شێخ حەمەعەلی ئەو هەموو نووسین و پەراوێزانەی لەسەری نووسیوە تادوا ساتەکانی ژیانی، وادیارە پاش کۆچی دوایی، لەلایان کەس و کاری یەوە بە مەبەستی پاراستنی لە بەرگی دەگرن، بەڵام لە کاتی ئەو بەرگرتنەدا بەداخەوە قەبارەی دیوانەکە بچووک دەکرێتەوە و دەبێتە مایەی ئەمانی زۆرێک لەو نووسینانە هەروەها زۆرێک لە نووسینەکان، بەهۆی ڕۆژگارەوە، حیبرەکەی تێکەڵ دەبێت و بەباشی ناخوێندرێتەوە.

هەندێک لە نووسینەکانی شێخ حەمە عەلی لە سەر پەڕەی دیوانەکەی شێخ ڕەزا :

(١)

دەروێش میکائیل

لە کەرکوک و لە گەڕەکی بەرتەکێ و لە تەنیشتی ماڵی ئێمەوە، پیاوێکی بە تەمەن ئەبێ ناوی دەروێش میکائیل ئەبێ و ژن و منداڵی نابێ و بە تەنها لە ژوورێک وەقتی خۆی بە سەر ئەبرد، ڕۆژێک شێخ ڕەزا ئەچێتە لای و پێی دەڵێ: دەروێش میکائیل پێنج لیرەم بدەرێ بە قەرز هەتاکوو مەعاش وەرئەگرم و ئەیدەمەوە ؟، ئەڵێ بۆ چیتە ؟ ئەڵێ پێم لازمە؟، ئەڵێ بەیانی وەرەوە هەتاکوو بۆت جێبەجێئەکەم ! بۆ بەیانی دووبارە شێخ ڕەزا ئەچێتەوە لای و ئەڵێ: شێخ ڕەزا پێم بڵێ بۆ چیتە ؟ شێخ ڕەزاش وا ئەزانێ پێی خۆشە چونکە بۆ کارێکی خێرە و پێی ئەڵێ: دەروێش میکائیل ژن ئەهێنم، ئەڵێ تۆ ژن ئەهێنیتە سەر دایکی محەمەد و عەبدوڵڵا، بە خوای پارەت نادەمێ، هەر چەندێ محاوەلە ئەکات بێ فائیدە ئەبێ ونایداتێ، ئینجا شێخ ڕەزاش ئەم هەجویەی ئەکات :

جاشك ترین میکائیل عەقدی بەجێ ئەهێنا
عومری گەیشتە هەشتا وازی لە کەر ئەهێنا
ئامیازی بو ترانڎی وتی ئەم جارە بەهارە
تەتریخی دەر ئەهێنا تەتریخی دەر هێنا

ئیمزا محەمەد عەلی ئال خەلیفە بەغداد، مدینە الحریە الکاظمیة في الدار المرقمة ٦٦/ ٢٣٤ ، ٢٠/ ٦/ ١٩٦١".

(٢)

ئەفسەرە عەرەبەکە !

ئەفسەرێکی عەرەبی بەغدا شاعیر ئەبێ و هەمیشە لە عەیبی شێخ ڕەزا ئەدوێت و ئەڵێ شێخ ڕەزا پیاوێکی درێژو بێ عەقڵە، ئێوارانێك لە مەجلیس ئەبن ئەو کاتەی شێخ ڕەزا لە بەغدا دەبێت، دەست ئەکەنە شەرە شیعر، شێخ ڕەزا پێی

ئەڵێ:

الم تعلم اقولا کالفول * اذا کلمت ام بولا تبول
فوالله الذي خلق المرايا * قديم لايزال لايزول
لان تنطق بأني من طوال * طوال الناس ليس لهم عقول
لارکب فوق ظهرك ياخليل * لادخل.........................

شێخ ڕەزا ئەم شیعرانە لە حەقی ئەم ئەفسەرە خوێندەوەو یەھەر حاڵ ھەڵئەسێ و ئەڕوات. ئیمزا محەمەد عەلی خەلیفە لە بەغدا و لەخانووی ژمارە (٧٥) لە کەڕادە مریەم نزیکەی قاعەی خولد، ١٩ای شوبات ١٩٦٧ و ١٠ ژی القعدە ١٣٨٦".

(٣)

مەلا کەتەکە و منالەکەی !

شێخ ڕەزای شاعیر ئێوارەیەك لە مەجلیسی خادم سوجادە ئەبێت و بۆ نوێژی عسر ھەڵئەسێ وئەڕوا ونوێژی کرد و کە ھاتەوە تەماشا ئەکات مەلایەکی کەتەو مێزەرێکی گەورەی بەسەرەوەیە و لە جێگاکەی شێخ ڕەزا دانیشتوە و منالێکی دە دوانزە ساڵان لە تەنیشتی ئەو مەلایە دانیشتووەو شێخ ڕەزاش ئەچێتە بەینی ھەردووکیان دائەنیشێ، مەلاکە ئەڵێ بۆچی لەولاوە دائەنیشتی، شێخ ڕەزا پێیی ئەڵێ ئەی تۆ بۆ جێگەی منت گرت و منالەکەتیش لە تەنیشت خۆت داناوە ئەڵێ من شاعیرم، شێخ ڕەزاش ئەڵێ منیش ماعرم (لە وەڵامدا کابرای مەلا بەرستەیەکی شیعری فارسی قسە بە شێخ ڕەزا ئەڵێت و شێخیش بە فارسی ھەجویەکی توندی دەکات، نووسەر)، مەلا کە ئەم شیعرەی شێخ ڕەزای بیست، دەر حاڵ ھەڵسا لەگەڵ کورەکەی ڕۆیشتن.

١٩ای شوبات ١٩٦٧ و ١٠ی ژی القعدە ١٣٨٦، ئیمزا محەمەد عەلی خەلیفە بەغدا لە خانووی ژمارە (٧٥) لە کەڕادە مریەم نزیکی قاعەی خولد".

(٤)

سەعید ئاغا !

لەلاپەڕە (٦٦)ی دیوانەکەدا و لەخوارەوەی شیعرەکەی شێخ ڕەزادا، بەدەست وخەتی شێخ حەمە عەلی، ئەم پارچە شیعرە نووسراوە کە پێدەچێت ھی شێخ ڕەزابێت و لای شێخ حەمە عەلی پارێزراوبێت کە مێژوو شوێنی نووسینەکەی لەخوارەوە نووسراوە بەم شێوەیە:

"بووم بە میوانی سەعید ئاغای یوپلە
ھەر بتی نوخانێکی صەد فێلە
لە سەروو صورەتی عەجەب ماووم
ئەم قورمساغە گۆلە یا دێلە.
اربیل، ٢/ ١٠/ ١٩٥٧".

ھەروەھا لە ھەمان لاپەڕەدا ئەم شیعرە نووسراوە:
"حەرام زادە و دایك خۆ..... لە بەر ..... زۆرە
..... و........ و قشە گاڵتە و ..... دەم بۆرە
٢ کانون الاول ١٩٧١ و ١٤ شوال ١٣٩١".

(٥)

بیست قسناغ چەڵتوك !

لە لاپەڕە (٢٥٨)ی ھەمان دیواندا، شێخ حەمە عەلی، ئەم بەسەر ھاتەو شیعرەی شێخ ڕەزای نووسیوە:
خوالێخۆشبوو شێخ عەلی ئەفەندی تاڵەبانی عادەتی وابێ ھەموو ساڵێك ئەمر ئەکات بەرەکیلی لە لەیلان، (لەیلان، قەرە حەسەن، ناحیەیەکی دێرینی سەر بە کەرکوکە، نووسەر)، کە چەڵتوك دابەش بکات، دەروێش قادر کە مەشھوورە بە قالە جوت یار، بیست قسناغ چەڵتوك بۆ شێخ ڕەزا ئەنێرێ و راجوابی ئەداتەوە:

لە بیست قسناغ چەڵتوك سیانی کەم کرد یەکێکی ھەر کە
پێوامان ئەوەڵ جار
یەکێکی خۆڵ و یەکێکی دار و جان لێیان ساندم چوار
چەرخیش کرێ بار
چەڵتوکی کەرە و نابێ وە برنجیش ناخورێ بێ ڕەنجوو ئازار
لە پاش خواردن و حاڵ بوون ئەترشێ سی...... بەرێشی
قالە جوت یار"

(٦)

*** ڕاستکردنەوەی ھەڵەیەکی ناونیشانی شیعرێکی دیوانەکەی شێخ ڕەزا :**

ھەروەھا لە لاپەڕە (١٧١)ی دیوانەکەدا، شێخ حەمە عەلی ھەڵەیەکی ناونیشانی شیعرێکی شێخ ڕەزا کە بەناونیشانی:"جەنگی تاڵەبانی و زەنگەنە"یە، ڕاست دەکاتەوەو دەنووسێ :
عەشیرەتی زەنگەنە، بە عەشیرەتی تاڵەبانی ئەژمێرێن چونکە تاڵەبانی لە ئەسڵی عەشیرەتی زەنگەنەوە ھاتوون و ھەرگیز لەگەڵ تاڵەبانییەکان نەجەنگاون و لەم جەنگەدا بەیەکەوە لەگەڵ تاڵەبانییەکاندا، شەڕی داوودەو ھەمە.....(ئەو دوای وشەکە دیار نییە لە کەتێبەکەیدا، نووسەر)، وئەگەر شیعرەکان زۆر چاك بخوێننەوە، دەر ئەکەوێت کە سواری زەنگەنەکان چۆن شەڕێکیان کردووە بە تواناییەوە لە جانبی تاڵەبانییەکان، واژۆ، محەمەد عەلی خەلیفە، بەغداد، (مەدینە الحریە ١٩ / ٦ /١٩٦١)".

(٧)

برازا ئەزیزەکەم !

لەلاپەڕە (٥٤)ی دیوانەکەی شێخ ڕەزادا (چاپی دووەم ١٩٤٦) پارچە شیعرێکی شێخ ڕەزا بەناوی"برازا ئەزیزەکەم"ھەیە، شێخ حەمە عەلی خەلیفە لە خوارەوەی نووسیوێتی"شێخ حەمە عەلی کەڕەیە"واتە شێخ ڕەزا لەوشیعرە مەخسدی شێخ محەمەد عەلی کەڕەی برازای خۆیەتی شیعرەکەش بەم جۆرەیە :

"رووم کردە بەزمی خاص برازا ئەزیزەکەم
ئەمشەو بەصەد (نازو)* تەوازع و ئخلاص و سەرکزی
روانیم لە دەرزی قاپیەوە خۆی و تابیعان
دانیشتبون دوو ریزە لە دەوری خلەی کەزی
دەت وت تەمێ کرابوو بەمەخصوصی قاپیەوان
خۆی کرد بەنێرە تورك و وتی (کیم بیلیر سزی)؟
پێم وت منم فلانە کەسم مامە شێخ ڕەزام

تاتەمز میسن (خومەییس ئەفەندی) مەگەر بزی ؟
ئەم سەددی بابە بۆ مە ئیزماری کە تابرۆم
یان مەر حەمەت کە........ لەسەرما........ تەزی
ئەمجا بە کوردی هاتە، تەکەللوم، رتی بەلێ
لەو شێخە حیلە بازەکان و قومار بازو کەر دزی
وەختێ کە لەم موعامەلەیە زانیم غەرەز چیە
دەر حاڵ گەڕامە پاشەوە ئەمما بە عاجزی"
*(نازو) ئەم وشەیە بەدەست و خەتی شێخ حەمە عەلی خە لیفە نووسراوە و ئیزافە کراوەتە سەر شیعرەکە.

*** حاکم موعتەسەم شێخ محەمەد شێخ ئەحمەد خەلیفە (١٩٢٢-٢٠٠١).**

لە نزیک تەکیێ تاڵەبانی لە ماڵەکەی خۆیان، لە گەڕەکی بەرتەکیێ شاری کەرکوک لە ٢ / ٢ / ١٩٢٢ لە بنەماڵەیەکی ناسراو هاتووەتە دنیاوە و خوێندنی سەرەتایی لەو شارە تەواکردووە، بەڵام قۆناغی خوێندنی ناوەندیی لە سلێمانی تەواوکردووە بەهۆی ئەوەی باوکی، پۆستی (بەڕێوەبەی گەنجینەی سلێمانی) پێدراوە ولە پاشان خوێندنی ئامادەیی لە کەرکوک تەواوکردووە لە ساڵی ١٩٤١، کە ئەنجامی ئەو خوێندنەی نایاب بووە و لە توانایدا بووە بۆ چوونە کۆلێجی پزیشکی، بەڵام خۆشەویستی بۆ خوێندن لە (کۆلێجی مافەکان)، پاڵنەری بووە بۆ چوونە ئەو کۆلێجەوە کە لە ساڵی ١٩٤٤ بە سەرکەوتوویی تەواوی کردووە و بە دەستهێنانی (لیسانسی مافەکان) بە پلەی نایاب و هەر لە ساتی دەرچوونییەوە، کاری پارێزەری کردووە و تێیدا سەرکەوتووبووە، هەربۆیە، گەورە خاوەن موڵکەکانی کەرکوک وەکو: دارا بەگ داودە، فەتاح ئاغا کاکەیی، هەردوو بنەماڵەی نەفتچی و ناوچی، رایان دەسپارد بۆ بریکاریکردنیان لە چارەسەرکردنی کێشەی زەوی زارو موڵکەکانیان.
بەردەوام بووە لە کارەکەی هەتاوەکو لە ساڵی ١٩٤٨ دا، خوالێخۆشبوو سەعید قەزار موتەسەریفی ئەو دەمی کەرکوک، سەردانی ماڵیانی کردووەو هانیدا کە ببێتە دادوەر، ئەوەش رای لە بەڕێز موعتەسەم کرد کە مامەڵەی دامەزراندن پێشکەش بە (سەرۆکایەتی دیوانی مەلەکی) بکات وپاش تەواوبوونی ئیجرائاتی بەدواداچوونی لەلایەن (دیوانی مەلەکی)، جێنشینی ئەوکاتی عێراق، میر عەبدولئیلا، (بڕیاری مەلەکی) بەم دەقەی خوارەوە دەرکرد:
لە سەر بنەمای پێویستییەکانی بەرژەوندی گشتی و لە سەر بنەمای ئەوەی کە فەخامەتی وەزیری داد، خستییە روو، فەرمانماندا بە ئەمەی خوارەوە: دامەزراندنی بەڕێز موعتەسەم کوڕی بەڕێز محەمەد ئەحمەد خەلیفە، بە پۆستی دادوەر لە سەرۆکایەتی دادگای کەرکوک و فەرمانمان دەرکرد بەم بابەتە بۆ حەزرەتی مەقامی پایە بەرز، موزاحم ئەلباچەچی، سەرۆک وەزیران بۆ کارکردن پێی، نووسرا لە بەغدا ساڵی ١٩٤٨، پادشای عێراق بە بریکاری عەبدولئیلا".
سەبارەت بە رۆڵی سیاسی و کۆمەڵایەتی بە ڕێز حاکم موعتەسەم کاک هەڵگردی کوڕی دەڵێت:
زۆربەی دانیشتووانی کەرکوک، حاکم موعتەسەم، جێی مەبەستیان بووە لە کاتی هەر کێشەو تەنگەژەیەکدا و دیوەخانەکەی لە ماڵ، دیوەخانی ئەدەب و سیاسەت بووەو کەسایەتیەکان و پیاو ماقوڵانی شار، تێیدا کۆدەبوونەوە.
ئەو سەر بە هیچ حزبێکی سیاسی نەبووە بەڵام هاوڕێکانی بەشدارییان کردووە لە خەباتی (پارتی دیموکراتی کوردستان)، نموونەی خوالێخۆشبوان: مامۆستا برایم ئەحمەد و جەرجیس فەتحوڵلا محامی و هەر وەک لەگەڵ خوالێخۆشبوو پارێزەر کاک عومەر دەبابە، پەیوەندییەکی دۆستانەی بە هێزی هەبووە، هەروەک بە شێوەیەکی گشتی پەیوەندی هەبووە لە گەڵ، سەرکردەو کەسایەتییەکانی تری بزوتنەوەی کورد، هەر لەبەر ئەو هۆیەو هۆی دیکەش، بێ بەشکراوە لەوەرگرتنی پۆستی باڵا لە دەوڵەتی عێراق.
لە ساڵی ١٩٥٩ نازم تەبەقچەلی سەرکردەی فیرقەی دوو، هەوڵیدا بۆ گواستنەوەی بۆ دەرەوەی کەرکوک و هەوڵەکەی چووە سەررو، گواسترایەوە بۆ قەزای چەمچەماڵ و لە کاتی هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلول، سەرکردەکانی شۆڕش، سەردانیان کردووە بە مەبەستی هەڵوەشانەوەی مۆڵەتەکانی هەڵگرتنی چەک، کە لای هاووڵاتیان بووە لەو ناوچەیە، بە مەبەستی پێشکەشکردنی بۆ شۆڕش، هەروەک هۆکارێک بووە بە هاوکاری برا گەورەکەی، (عەبدولقادر) بۆ لابردنی (زعیم سدیق) لە پۆستەکەی و دوورخستنەوەی و پاشان خانەنشینکردنی بە هۆکاری خۆ هەڵقورتاندنی لە کاروباری قەزایی و توندبوونی ناکۆکییەکانی نێوانیان، پاش ئەوەی حاکم موعتەسەم رەتی کردووەتەوە بە دەرکردنی بڕیارەکانی بەندکردن بەبێ تۆمەت، دژی خەڵکانێک هیچ گوناهێکیان نەکردبوو.
پاش ساڵی ١٩٦٣، حاکم موعتەسەم دامەزرا وەکو (سەرۆکی دەستەی لێکۆڵینەوە) ی تایبەت لە (ئەنجومەنی عورفی عەسکەری) لە بەغدا و لەو شوێنە توانیویەتی، چەندین هاووڵاتی بێتاوان لە پەتی سێدارە رزگار بکات ولە ساڵی ١٩٦٤ بەهۆی لێهاتوویی، سەرۆک کۆماری ئەو دەمە، عەبدولسەلام محەمەد عارف، مەرسومێکی دەرکردووە بە دامەزراندنی وەکو "سەرۆکی سەرپەرشتی دادوەری" بەڵام ئەو رەتیکردووەتەوە ئەو پۆستە وەرگرێت و لە ساڵی ١٩٦٧، گواستراوەتەوە بۆ (سەرۆکایەتی دادگای هەولێر) ماوەتەوە لەوێ تا ساڵی ١٩٦٩ و پاشان گواستراوەتەوە بۆ کەرکوک بۆ سەرۆکایەتیکردنی (دادگای تاوانەکانی کەرکوک).
لە پێش هەرەسی دانوستانەکانی ساڵی ١٩٧٤ لە نێوان بزوتنەوەی کوردو حکومەتی عێراق، لەلایەن حکومەتەوە، ئەرکات پێشنیاری پۆستی وەزیری بۆ کراوە بەڵام ئەو رەتی کردووەتەوە.
لە ساڵی ١٩٧٥ دووبارە گواستراوەتەوە بە فەرمانی لایەنە باڵاکانی رژێمی بەعس بۆ هەولێر کە ئەوەش ناچاریکردووە بۆ پێشکەشکردنی دەست لەکار کێشانەوەی بۆ وەزارەت، هەتاوەکو، ئەحمەد حەسەن بەکر، بروسکەیەکی کورتی بۆ ناردووە تێیدا هاتووە "رازی نابم لە سەر دەست لە

کارکێشانەوەکەت، دەوڵەت پێویستی پێتە"، لە پاش ئەوە ئینتیداب کراوە لە سەرۆکایەتی دادگای هەولێر بۆ سەرۆکایەتی دادگای کەرکوك، کە تێیدا ماوەتەوە بۆ ساڵی ١٩٨٦ و لەو ساڵەدا داوایەکی پێشکەشکردووە بۆ خانەنشینکردنی و ڕەزامەندی لە سەری دراوەو خۆی تەرخانکردووە بۆ تەواوکردنی، کاروانە یاساییەکەی و نووسینی توێژینەوە بۆ گۆڤاری داد.

لە پاش ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١ی کوردستان، هێزەکانی گاردی کۆماری ماڵەکەی پشکنی، وەکو هەموو ماڵەکانی تری گەڕەکە کوردییەکانی کەرکوك و حاکم موعتەسەم پێشهاتنە ناوەوەی سوپای ڕژێم بۆ کەرکوك، ماڵەکەی بەجێهێشتبوو لەگەڵ خێزانەکەیدا و لە ئەنجامی ئەوەدا، ماڵەکەیان بەر شاڵاوی دزی و فەرهوود کەوتبوو وکتێبخانەکەشی بەهەمانشێوە وێرانکرابوو، ئەمە جگە لە فەوتانی زۆربەی بابەت و کەرەستە فلکلۆری و مێژووی و ئاسەوار وچەکی هەمە جۆری دەگمەن و وێنەکانی لەگەڵ کاربەدەستانی سەردەمی مەلەکی، وەکو وێنەی لەگەڵ مەلیك فەیسەڵی دووەم ونوری سەعید و ئەوانی ترو وێنەکانی لەگەڵ موتەسەڕیف و پارێزگارەکانی کەرکوك لە هەردوو سەردەمی مەلەکی و کۆماری.

هەروەها فەوتانی چەندین پارچە فیلمی سینەمایی و دۆکیۆمێنتاری کە بەشێکی زۆری مێژووی بنەماڵەکەیان وشاری کەرکوکی تێیدا لە خۆدەگرت و فەوتانی دیارییە ناوازەکان کە پێشکەشی کرابوون، لەلایەن کەسایەتییە فەرمییەکانی دەوڵەت و سەرۆك هۆزە کورد و تورکمان و عەرەب و نەتەوەکانی تریش.

ژمارەی کتێبەکانی کتێبخانەکەی، بە هەزاران کتێبی دەگمەن و دانسقە هەژماردەکران و جگە لە چەندین توێژینەوەو لێکۆڵینەوە، لە بوارە جیاجیاکانی یاسار تەشریعات و دەستووسە عوسمانیە دەگمەنەکان و چەندین پارچە، قاپ و قاچاخی فوخاری کە هی سەردەمی ساسانی بووە، کتێبە زانستی و عەسکەری و مەنهەجەکانی کۆلێجی سەربازی و کۆلێجی ئەرکان و کتێبە یاساییەکان بە هەموو لقەکانی یەوەو گۆڤارە دەگمەنەکانی ئەو سەردەمانە کە هەندێکیان مێژووی چاپەکەی، دەگەڕایەوە بۆ ساڵانی کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم.

لە ئەنجامی ئەو بارە نا هەموارەی کە کەرکوك و خەڵکەکەی و بە دەستیەوە دەی ناڵاندو فەوتانی زۆربەی هەرە زۆری کەرەستەو یادەگاری و ئەرشیفەکانی، نەخۆشی و بێ تاقەتی ڕووی تێدەکات و وابەستەی جێگەی دەکات و هەتارەکو ڕۆژی ٣ی ئاداری ٢٠٠١، بە یەکجارەکی ماڵئاوایی لە دنیادەکات و هەزاران کەس بەشداری لە پرسەکەی دەکات و بۆماوەیەکی زۆر پرسە بەردەوام دەبێت و چەندین شاعیر و ئەدیبی نەتەوە و پێکهاتە جیاجیاکان ڕێزی لێدەنێن".

*خول و ئیڤاد و کۆنگرەکان

حاکم موعتەسەم بەشداری کردووە لە چەندین خول و ئیڤاد وکۆنگرە، لەوانەش : ئیڤادەکانی وەزارەتی داد بۆلوبنان ١٩٥٥، میسر ١٩٥٧ ئەردەن ١٩٦٠ تورکیا ٦٢ ١٩ بۆجارێکی تر میسر ٦٩، ١٩٧١، تورکیا١٩٧٥.

* چەند ڕێستگەیەك

* تەنها خانوویەکی بەجێهێشتووە، ئەویش بە قەرزی (بانکی خانووبەرە) دروستی کردووە.

* سوودی بینووە لە پەیوەندییە فراوانەکەی بۆ خزمەتکردنی خەڵك و لێقەوماوان.

* چەند جارێك مەلیك فەیسەڵی دووەم و نوری سەعیدی بینیووە.

* چەند جارێك ناوی هاتووە لە کتێبی"مذكرات الطبقجلي وذكريات جاسم مخلص المحامي"کە ساڵی ١٩٨٦ لە بەغدا چاپکراوە لە میانی ئیفادەی شایەتەکان، بۆ دادگاییکردنی ژمارەیەك لە ئەفسەرە تۆمەتبارەکان لە دۆسێی ڕووداوەکانی ئاداری ١٩٥٩ ی، بزووتنەوەی شەواف، لە لاپەڕەکانی ٦٢و ٦٤ و ٦٨ ی کتێبەکە".

* بەشێك لە یاداشتەکانی حاکم موعتەسەم.

لە یاداشتەکانیدا حاکم موعتەسەم، لە سەرچەندین دیاردەو ڕووداوە سیاسی و کۆمەڵایەتی و کەسایەتییەکانی مێژووی، کۆنی ڕۆژگارەکانی کەرکوك و عێراقی نووسیوە، ئەمەی خوارەوەش بەشێکە لەو یاداشتانە:

شەقاوەکانی کەرکوك لە سەرەتای (سەدەی بیست) دا

بە حوکمی پۆستم وەکو (دادوەری لێکۆڵینەوەی کەرکوك)، بۆ ماوەیەکی زۆر زانیاریم پەیدا کرد لە ڕێگەی (دۆسێکانی تاوان) لە دادگا، لە سەر چەندین شەقاوەی ناسراوی کەرکوك و لەبەر ئەوەی شارەکە ئەوکات، شارێکی بچووك بووە و زۆربەی خەڵکەکەی یەکتریان دەناسی، بەشێکی زۆری شەقاوەکان پەنایان بۆمن دەبرد، کاتێك کە بەند دەکران و یارمەتی هەندێکیانم دا، بۆ دامەزراندنیان لە فەرمانگەکان بۆ ئەوەی واز لە شەقاوەیەتی بێنن".

* لە بیستەکاندا بەفیعلی کەرکوك لەلایەن شەقاوەکانەوە حوکمدەکرا!.

هەندێك لە شەقاوەکان هەڵوێستی نیشتمانیان بووە، وەکو: (م. ع) کە هێرشی کردە سەر کەسێك پاش ئەوەی گوێی لێ بوو، هێرش دەکاتە سەر بزووتنەوەی کورد، لە بیستەکاندا بە فیعلی کەرکوك لەلایەن شەقاوەکانەوە حوکم دەکرا،خوالێخۆشبوو، عەبدولمەجید یەعقوبی موتەسەڕیفی ئەوکاتی کەرکوك، بۆی باسکردم کە ئەو لە هەندێك حاڵەتدا، پەنای دەبرد بۆ هەر دوو شەقاوە: () و () بۆ کۆنترۆڵکردنی هەندێك ناوچە، کە کێشەیان تێدا ڕوویداوە لەو سەردەمەدا. دووا شەقاوەکانیش لە کەرکوك، باسیان کۆتایی پێهات لەگەڵ هاتنی بەعسیەکان بۆ دەسەلاَت.

لە شەقاوە ناسراوەکانی کەرکوکیش () کە خاوەن لە شێکی بە هێزو ئازاو نایابوو، ئیدارەی چاپخانەیەکی ئەدا، کاتێك بینیم لە ساڵی ١٩٦٥، سکالایەکی پێشکەشکردم دژی کەسانێك، پێیوتم کە شەڕی پێدەفرۆشن پاش ئەوەی تەمەنی گەورە بووەو ئەو هێزەی جارانی نەماوە".

"پرسیار دەکەین بۆ شەقاوە ؟ بۆ ئەوەی وەڵامەکە تەواوبێت، دەبێ هەروەها پرسیاری ئەوە بکەین و بڵێین: بۆ چی شەقاوەکان لە ژیانماندا روونەبوون ؟ ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ پێشتر، بۆ ڕۆژگارەکانی حوکمی عوسمانی، پاشان سەردەمی داگیرکاری بەریتانیا و هاتنەکایەوەی حوکمی مەلەکی، دەبینین کە شەپۆلی شەقاوەیەتی بەربڵاوبووە لە سەدەی نۆزدەهەم پاشەوەی دەسەڵاتی عوسمانی لاوازبووە و جەهالەت و هەژاری و نەخۆشی، باڵی کێشاوە بە سەر هەموو شوێنێکی وڵاتدا. بە هەر حاڵ شەقاوە پەیدانابێت، مەگەر لە شارە گەورەکاندا نەبێت، چونکە لە گوندو خێڵەکاندا سەر هەڵنادات، لە بەر ئەوەی ڕۆڵەی بنەماڵەیەکن، هەر شەقاوەیەکیش لە کەرکوك، پارێزگاری دەکرد لە خەڵکی گەڕەکەکەی، بەڵام شەڕی دەفرۆشت، بە خەڵکی گەڕەکەکانی تر و بەرەنگاری شەقاوەکانیانی دەکرد، هەروەك هەر گەڕەکێك شانازی دەکرد بە شەقاوەکەی و بە تەنگی شاردنەوەی بوو لە کاتی ڕاوە دوونانی لەلایەن جەندرمەی عوسمانی".

"کەسی شەقاوە، سەرەتا ئەو گەنجێکی جاهیل و کارێکی نییە بیکات و لە سەری بژی، کاتێك دەبینێت لە خۆیدا تواناى هەیە بۆ بردنی بژێوییەکەی لە خەڵکانی تر، ئەو کارە دەکات و ئەوەشی زیاتر هانی دەدات بۆ ئەوە، پەرتەوازەبوونی خودی کۆمەڵگە ولاوازی حکومەت و دەزگاکانی. واتە شەقاوەیەتی دەرەنجامێکی پێشبینی کراوە بۆ بارودۆخە ناهەموارە، سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان، هەر بۆیە نابینین ئەمرۆ کەس شەقاوەیەتی بکات، چونکە خوێندن بڵاوبۆتەوەو کار زۆر بووەو ئاستی بژێوی بەرز بۆتەوە".

*** سەردەمی زێرینی شەقاوە!**

نامانەوێت سەردەمی شەقاوەکان ڕەنگ ڕێژ بکەین بە بریقەی ئاڵتون و شانازیکرن پێوەی، بەڵکو ئەوە دەڵێین بۆ ئاماژەپێدان بۆ ئەو ساڵانەی کە تێیدا بوونیان بەربڵاوبووەو زۆر بووە لە دوو دەیەی دوایەمینی سەدەی نۆزدەوە، هەتاکو سەرەتای پەنجاکانی سەدەی بیستەم کە لە پاشی ئەو ڕۆژگارانەوە، ئیتر ئەمانزانی بۆ شەقاوەیەتی بوونێك، مەگەر لە ناوچە گەلێکی دواکەوتوو تێیدا دروستکرا (شوێنە نشینە هەژارەکان)".

*** ڕووداوی لیڤی و ئازایەتی (عەلی بەستێ)**

سەبارەت بە هەوڵی تەعداکردنی سوپای لیڤی دژی گەرماوی ژنان لە ٤ ی ئایاری ١٩٢٤ پاش ڕووداوەکانی ئەو ڕۆژەی کەرکوك: حاکم موعتەسەم نووسیویەتی :

لە ساڵی ١٩٢٤ کۆمەڵێك لە سوپای لیڤی کە هارکاری سوپای بەریتانیابوون، دەستیانکرد بە هێرشکردنە سەر گەرماوەکانی ژنان لە بازاڕی جووت قاوەی کەرکوك لە هەوڵێکدا بۆ دەستدرێژی کردنە سەر ژنان لەناو ئەو گەرماوانەو لەوکاتەدا کاتێك (حاجی عەلی بەستێ)، بینی ئەو هێزە لە هەوڵی دەستدرێژی کردندایە، بەرەنگارییانیکرد لەگەڵ براکەی محەمەد بەستێ و کەسێکی تر بە ناوی حوسێن چیمەنی و توانیان بەر پەرچی ئەو هێزە بدەنەوەو زیانێکی زۆریان لێبدەن، هەر بۆیە لە تۆڵەی ئەوەدا، هێزە تێکشکاوەکەی لیڤی، چوونە سەر قەڵای کەرکوك و تەعدایان کردە سەر خەڵك و مەلایەکیان خنکاند، پاشەوەی ئەم هەواڵە بڵاوبۆوە، عەشیرەتەکانی وەك: زەنگەنە و شوان و تالەبانی و کاکەیی، ڕاپەڕین بۆیە هانای حاجی عەلی بەستێ و ئاوەڵانی و پێکەوە دژی هێزەکە شەڕیان کرد و توانیان قەڵا، لە سوپای لیڤی پاك بکەنەوە پاش شەڕێکی قورس و ناچاریانکردن، پاشەکشێ بکەن بۆ ناوەوەی فرۆکەخانەی سەربازی".

پاش ئەم کارەی عەلی بەستێ، ژنان دەرچوون لە گەرماوەکان بە هەلهەلەلێدان وخۆشی، بۆ سڵاوکردن لەو پاڵەوانەی کە پاراستنی، لە دەستدرێژی و ئیتر لەو کاتەوە حاجی عەلی (کە ناسراویشە بە عەلە بەستێ، نووسەر) ناوبانگییەکی زۆری دەرکرد".

هەروەها لە کردەوەو هەڵوێستەکانی تری عەلی بەستێ، ڕووبەڕووبوونەوەی بۆ داود سەلمان جەنابی، سەرکردەی فیرقەی دووی کەرکوك، کە هەوڵی داوە گەنجان هانبدات بۆ پەیوەست بوون بە ڕێکخراوی گەنجانی سەر بە حزبی شیوعی و قەدەغەکردنی گەنجان بۆ پەیوەست بوون بە (یەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستان)، پاشەوەی یەخەی ڕاتەوەشێنی پێی دەڵێت"ئەی فەرماندەی فیرقە، ئەم ناوچەیە، ناوچەیەکی کوردستانییە بۆت نییە مەنعی لاوانی کورد بکەیت بۆ هاتنە ناوەوەی یەکێتی لاوانی کوردستان".

شیاوی باسە خوالێخۆشبوو، عەلی بەستێ لە دایکبووی ١٩٠٠ ی کەرکوکە و لە ساڵی ١٩٦٣ کۆچی دوایی کردووە پاشەوەی کوڕەکەی (مەحمود، نووسەر)، لە سێدارە درا لە سەردەمی عەبدولسەلام عارف، هەروەها عەلی بەستێ، یەکێك بووە لە سوارەکانی شێخ مەحمودی حەفید و لە یەکێك لە شەڕەکاندا لەگەڵ ئینگلیزدا، شێخ مەحمود بەهۆی ئازایەتی بە (ستێوە) ئەسپ و چەکەکەی بە دیاری پێداوە".

(لێرەدا شیاوی باسە ئاماژە پەرەبکەین، کە زۆر بەدەگمەن لەسەر ئەو پیاوە ئازاو کەڵەمێردە (عەلی بەستێ)، نووسراوە، کە جگە لەم باسە یاداشت ئامێزەی خوالێخۆشبوو حاکم موعتەسەم، مامۆستا حەسەن جاف- یش، ڕۆمانێکی بەپێزوو جوانی نووسیوەتەوە بە ناوی"عەلە بەستێ کە تێیدا باسی زۆر ڕووداوی کەرکوکی کردووە (بەتایبەت ڕووداوەکانی ١٤ی تەمموزی ١٩٥٩) و ڕۆڵی خوالێخۆشبوو بنەماڵەکەی لەو ڕووداوانە، نووسەر)."

*** یاداشتەکانی لەسەر بارودۆخی عێراق پاش تەمموزی ١٩٥٨**

پاش ١٤ تەمموزی ١٩٥٨ و لادانی پاشایەتی لە وڵات، ڕاڕایی و ونبوونی دڵنیایی بڵاوبۆوە لەلای خەڵك، حزبە جیاوازەکان دەستیانکردە شەڕو ململانێ لە نێوانیاندا، زۆر لە خەڵك ئیعدامکران بەبێ لێکۆڵینەوەو دادگاییکردن، بنەماڵەی پاشایەتی بە تەواوەتی ئیبادەکران و میر عەبدولئیلا و نوری سەعید، ڕاکێشران لە شەقامەکانی بەغدا و زۆرێك لە پیاوانی وڵات لە سەروویانەوە، ئیداری دیار، سەعید قەزاز، ئەو پیاوە دلێرو ڕەسەنە کوردەی کە خزمەتی کۆمەڵگەی کردووە و فرنەکانی هەویرکاری (الاعاشە) ی دامەزراندوە بۆ ئەوەی

هەژاران بە نرخێکی هەرزان ئاتیان دەستکەوێت و پڕۆژەی ئاوی کەرکوک و بەربەستی (کونە کۆتری) لە ناوچەی دووبز سالی ١٩٥٦ دامەزراندووە، ڕووبەڕووی مەرگ بووەوەو لە دادگا بە هەموو مەردایەتی و لە کاتی خوێندنەوەی حوکمەکەی سەری وتی: (کاتێك دەچمە بەر پەتی سێدارە، زۆرێك لە ئێوە لەژێر پێمدا دەبینم)".

سیستمی حوکمرانی نوێ، نەیتوانی ئاسایش و ئاشتی ڕاستەقینە بۆ هاوڵاتیان دابینبکات وەك لێیان چاوەڕێ دەکرێت، موزایەدە بە دروشمە بریقەدارو ئەزۆکەکان لە نێوان حیزبەکان دەستی پێکرد، هێزە دەرەکی و ناوەکی بە هەموو توانا مادی و مەعنەریەکانیان، هەوڵیاندا پەیوەندییە ئەزەلی و ڕۆحی، نێوان چین و توێژەکانی کۆمەڵگە تێکبدەن، هەروەك هەوڵیانداوە سیستمی نوێش لە ناوبەرن.

لێرەشدا نموونەیەکی راقعی دەنووسم، کە بە سەرخۆمدا ڕوویدا لە کاتی ڕووداوە ناخۆشەکانی کەرکوکی تەمموزی ١٩٥٩ و چۆن هێزی دەرەکی، کاری دەکرد بە مەبەستی تێکشکاندنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە نێوان چین و توێژە ڕەسەنەکانی کۆمەڵگەی کەرکوك.

پێش سالی ١٩٥٨ ، کەسێك حوکمدرا بە زیندانیکردن لە تاوانێکی ئاسایی لە دادگای کەرکوك و پاش ١٤ / ٧ / ١٩٥٨ ئازادکرا بە لێبوردنی گشتی، هەوڵیدا ڕووداوە خوێناوییەکانی کەرکوك بقۆزێتەوە لە تەمموزی ١٩٥٩، بۆ مەبەستە تایبەتەکانی و کوشتنی خۆم و خێزانم لەو ڕۆژە شوومەدا (١٤ /٧ / ١٩٥٩)

لەو ڕۆژەدار پاش نیوەڕۆ، یەکێك لە ئاسیاوەکانم هات بۆ مالم و پێی وتم: دەبێت هەر ئێستا مال بە جێبهێلیت، چونکە گوێم لێبووە هەندێك کەس دەیان وت: حاکم موعتەسەم دەکوژرێت و رادەکێشرێت لەبەر ئەوەی دژی ڕژێمی نوێیە و لەلایەنگرانی پاشایەتییە! پێم وت: من مال بە جێناهێلم چونکە من کەسم ئەزێت نەداوە لە ژیانم و خزمەتی خەلکم کردووە بەپێی توانام. پاش ئەوە هەولمدا پەیوەندی بکەم بە سەرۆکی دادگا بە تەلەفون بەردەستم نەکەوت و پەیوەندیم کرد بە بەرێوەبەی پۆلیس و پێی وتم: ("هێزەکانی پۆلیس زۆر سەرقالن لەگەل ڕووداوەکان و (هێزی گەرۆکی پۆلیسیش) لە کۆنترۆل دەرچووە و موتەسەریفیش سەرکردەی فیرقەی ئاگادارکردووە بەوە ومن ناتوانم هیچ پۆلیسێکت بۆ بنێرم بە داوای لێبوردنەوە"). خۆم دوو پۆلیسی پاوەرم لابوو، بەلام ناردیانەوە بۆ مالەکانیان بەهۆی بارووردۆخەکەوە و پاش چەند کاتژمێرێکی کەم، کاتێك (بنەمالەی باخەوان) گوێبیستی هەرەشەکەبوون، وەکو شێر ڕاپەڕین بۆ پارێزگاریکردنم و حاجی ڕەفیق، گەورەو دەم سپیان هات لەگەل هەندێك لە کورەکانی وبرازاکانی وپێی وتم: ("کاکە گەر بە تۆ بگەن دەبێت لە سەر لاشەی ئێمە بپەڕنەوە بە کردەوەش شورایەکیان دروستکرد لە پیاوی چەکداری ئازا لە دەوری مالم، شیاوی باسیشە پەیوەندیکردن بە هەموو جۆرەکان بڕابوو.

پاشەوەش هەوالەکە گەیشتە براو خزمانی زەنگەنە و تالەبانی، هەر بۆیە دەیان کەس گەیشتنە مالم و لە سەرووی هەموویانەوە، کاك عەبدولکەریم ڕەشید ئاغا و هەرەشەکەش بوو بە ڕاست و کەسی ئامازەپێکراویش لەگەل ئاوەلانی، هەولیاندا هێرش بکەنە سەر مالم و کاتێك گەشتن بە ئۆتۆمۆبیلەکانیان و بینیان ئەو هەموو خەلکە لە خزمان و دۆستانم، ڕاستەوخۆ پاشەکشێیان کردوو رایانکرد، پێش ئێوارە توانیم پەیوەندی بکەم بە بارەگای فیرقەی دوو کە برا گەورەکەم، کاکم عەبدولقادر کە ئەو کات (١٤ / ٧/ ١٩٥٩) پلەی موقەدەم بوو، ئامری (هێلی مواسەلاتی) فیرقە دوو بوو و یەکێك بوو لە (ئەفسەرانی روکنی فەرماندەی فیرقە)، بەدالەی فیرقەی وەلامیدامەوەو وتی: موقەدەم عەبدولقادر سەرقالە زۆرو لە (ژووری حەرەکات) ە لەگەل فەرماندە، پێم وت: دەمەوێت لەگەل یەکێك لە ئەفسەرەکان قسە بکەم، بۆی وەرگرتم بە سەرهاتەکەم بۆگێرایەوە و وتی: هەر ئێستا موقەدەم عەبدولقادر ئاگادار ئەکەمەوە، ئەوەبو کاکم پەیوەندی پێمەوەکرد و باروەدۆخەکەم بۆ باس کردو بەپەلە و لە هەمانکاتدا فەرمانی کرد بە (سریەی موندەرەعاتی یەك)، بە جولانەوە بە ئاراستەی مالم (کە ئەو کات لە گەڕەکی بەرتەکێ بوو)، پاش سێ چارەکە کاتژمێر، هێزەکە گەیشت و لە هەموو لایەکەوە مالەکەیان تەوقکرد و باروەدۆخەکە لەو ناوە، هێور بۆوە وداوام کرد لە براو خزمانم کە بگەڕێنەوە بۆ مالەکانیان چونکە باروەدۆخ زۆر ئاهەموار بوو، ئەویش ئەفسەرانی فەرماندەیی فیرقەی دوو، سەردانی مالمیان کرد بۆ دلنیایی و سەلامەتیم.

ئەو کەسە، هەولیدا باری خراپی کەرکوك، بقۆزێتەوە بۆ مەبەستە تایبەتەکانی و تۆلەکردنەوە لە حکومەت لە ڕێگەی کوشتنم.

پاش کودەتاکەی ٨ی شوباتی ١٩٦٣ لە دادگابووم، زەعیمی ڕوکن عەبدولرەزاق مەحمود فەرماندەی فیرقەی دوو، پەیوەندی پێوەکردم کە دەمناسی لە ڕێگەی کاکم عەبدولقادر و پێی وتم: هێزەکانی سریا ئەو کە سەیان دەستگیرکردووە کە هەولی کوشتنتیداوە، ئەو ئێستا لە (ئەنجومەنی عورفی عەسکەری) یە، داوات لێدەکەم بێی بۆ ئەنجومەن بۆ وتنی شایەتیکەت دژی، ئەوەبوو چووم بۆ بارەگای ئەنجومەن و لەوێ هەر یەك لە زەعیمی ڕوکنی ئاسمانی، حەردان تکریتی (سالی ١٩٧١ لە کوەیت تیرۆرکرا بەپلانی سەدام و بەکر، نووسەر)، و موقەدەم ڕوکنی ئاسمانی محەمەد جەسام جبوری-م بینی، هەروەها ئەو پیاوەم بینی کە هەولی دا بمکوژێ وەستارە بە شێوەیەکی کەساس لە (قەفەسی توەمەت) وداروخاوە بە تەوارەتی و کاتێك بینیمی، نەیتوانی بوەستێ و کەوتە سەرزەوی، وای پێشبینی دەکرد کەمن هەولدەدەم سزاکەی توندبکەم و ئیعدامیکرێت و کاتێك چوومە نێو هۆلەکەوە، سەرۆکی ئەنجومەن، بەخێر هاتنی کردم و پێی وتم: تاوانباری ناوبراو ئیعدام دەکرێ و یەکێك لە هۆیەکانی ئەوەیە هەولدان بۆ کوشتنی دادوەرێك لە دەولەت و ئەو دانیناوە بەرانبەر ئەنجومەن، بە هەموو وردەکارییەکانی هەولەکانی بۆ تاوانەکەی.

لە هەمان چرکەدا، ئەو ئایەتە پیرۆزەم کەوتەوە بیر کە دەلێت:(خذ العفو وامر بالعرف واعرض عن الجاهلين)،

سوریەتی ئەعراف ئایەتی ١٩٩، بۆیە وتم بە سەرۆکی ئەنجومونەکە، من تەنازول دەکەم لە مافم و تکاتان لێدەکەم کە هەر ئێستا ئازادی کەن، سەرۆکی ئەنجومەنەکە سەری سوڕما لە داواکەم و پێیوتم: چۆن تەنازول دەکەی لە سەر داواکەت و ئەو کەسە هەوڵی کوشتنت و ڕاکێشانتیداوە لە جادەکان، پێم وت: لە خەسلەتەکانی پیاو، (لێخۆشبوون لە کاتی توانایی)، بۆیە پاش هەوڵێکی جدی، ئازادکراو پاش ئەوە لە یەکێک لە ڕۆژگارەکان، هاتە مالم و بینیم باروەزعی زۆرخراپە، بۆیە پەیوەندیمکرد بە سەرۆکی یەکێک لە فەرمانگەکان بۆ دامەزراندنی وەکو پاسەوان، هەر واشبوو، دامەزرا و بە بەردەوامی سەردانمی دەکرد لە مالەوەو زۆر سوپاس گوزارم بوو، منیش بە بەردەوام، یارمەتی و چاوم لێدەبوو هەتا وەکو ڕۆژی کۆچی دوایی لە سالی ١٩٦٧ دا.

ئەو پیاوە بە شێوەیەکی گشتی، دروستکراوی ڕۆشنبیری کۆمەلایەتییە و نەخوێندەوارو هەژاربووە و یەکێک لە هۆکارەکانی هەلەکانی، ڕۆشنبیرییە کۆمەلایەتییە سەرەتاییەکەیەتی و منیش وەکو دادوەرێکی بە ئەزموون، تەقدیری باروزروفی، ژینگە هەلەکەی دەکەم، بۆ مێژووش دەینوسم، چیرۆکی ئەو پیاوە پێش دەستگیرکردنی، مەرجەعە بالاکانی دەولەت، پێیان زانی لە ڕێگەی کاکم عەبدولقادر".

*** هەندێك لە وتەکانی حاکم موعتەسەم کە لەیاداشتەکانی نووسیویتی.**

* دینداری لەوە دەچێت بووبێتە خۆراکێکی دەروونی بۆ مرۆڤ.

* کێ دەیەوێت باوەڕەکانی خەلك و کۆمەلگە چاك بکات، دەبێت لە هەمان کاتدا، باری بژێوی و کۆمەلایەتی و دەروونیان چاك بکات، چونکە باوەڕەکان، دەرەنجامی ئەو باروزروفانە سەری هەلداوە، نەك دەرەنجامی لۆجیك و بیرکردنەوەی ئەبستراکتی(موجەرەد).

* ئەو بنەمایانەی کە یاسای لە سەر بنیات دەنرێت، غەریزەکانی تاکە، چونکە ئارەزووی هاوسەرگیری، یاسای گرێبەست و هاوسەرگیری هێنایە کایەوە و ئارەزووی موڵکداری، یاساکانی عەقاری هێنایە ئاراوە هتد..".

***عەبدولقادر شێخ محەمەد خەلیفە، (١٩١٤- ٢٠٠٣)**

لیوا ڕوکن (١٩٣٨ - ١٩٧٤).

سالی ١٩١٤ لە گەڕەکی بەرتەکێی شاری کەرکوك لەدایکبووە، کوڕی نۆبەرەی شێخ محەمەد خەلیفەیە، هەر لەو شارە هەموو قۆناغەکانی خوێندنی لە سەرەتایی و ناوەندی ودواناوەندی تەواو کردووە، کاتێکیش باوکی گواسترایەوە بۆ لیوای سلێمانی لە سالی ١٩٣٤ وەك (بەڕێوەبەری گەنجینەکانی) ئەو شارە، چووە خولی مامۆستای سەرەتایی و تەواوی کردوو وەکو مامۆستا دامەزرا لە یەکێك لە قوتابخانەکانی سلێمانی و پاش ئەوە چووە (کۆلێژی سەربازی مەلەکی) کە تێیدا دەرچوو لە خولی (١٤) یەمینیدا لە سالی ١٩٣٨ بە سەرکەوتوویی و پلەی مولازمی پێبەخشرا لە سوپای عێراق بە (بڕیارێکی پاشایەتی)، ئەو خولەش(١٤)، هەمان خولی موشیر عەبدولسەلام محەمەد عارفە، سەرۆك کۆماری پێشووتری عێراق (١٩٦٣ – ١٩٦٦).

سالی ١٩٤١ بە شداری کردووە لە خولی ئەفسەرانی تازە پێگەیشتوو لە (قوتابخانەی تۆپخانە) لە لارکسل- ی بەریتانیا و لە سالی ١٩٤٢ چۆتە (کۆلێجی مافەکان) لە بەغداو بڕوانامەی لیسانسی وەرگرتووە.

هەر بەهۆی لێهاتووی و تواناکانییەوە، لە سالی ١٩٤٨ پالێورا بۆ پەیوەندیکردن بە (کۆلێژی ئەرکان) و توانی بە سەرکەووتویی تەواوی بکات لە سالی ١٩٥١ و پلەکەی بەرزکراوەتەوە و لە سالی ١٩٥٥ بەرزکراوەتەوە بۆ پلەی (رائید ڕوکن) و گواستراوەتەوە بۆ (لیوای پاسەوانی پاشایەتی)، و پاش ١٤ی تەممووز ١٩٥٨ بووە ئامری (هێلی گواستنەوەی) فیرقەی دوو لە کەرکوك.

لە کاتی یاخیبوونی لیوای پێنج لە موسل، ئاداری ١٩٥٩ بە سەرکردایەتی عەقیدی ڕوکن عەبدولوەهاب شەواف، گواسترایەوە لەگەل هەندێك لە ئەفسەرەکان، بۆ لیوای ئاوبراو بۆ کۆنترۆلکردنی ئاسایش لە موسل و پاش کودەتای ٨ی شوباتی ١٩٦٣ گواسترایەوە بۆ (بەڕێوەبەرایەتی جولانەوە سەربازییەکان) لە (فەرمانگەی ئەرکانی گشتی) لە وەزارەتی بەرگری، لەسالی ١٩٦٤ موشیری ڕوکن، عەبدولسەلام عارف سەرۆك کۆماری پێشووتر، فەرمانیدا بە دامەزراندنی وەك (ئامری مەوقعی بەغدا) کە یەکێك بووە لە پۆستە سەربازییە هەستیارەکان و ئەو هێزەی کە لەژێر فەرمانی ئەودان، بەرپرسە لە ئاسایشی بەغدا و دەوروبەری وئەو پۆستەش نادرێ، مەگەر بۆ فەرماندە سەربازییە بە تواناکان نەبێت، سەرەڕای هەموو ئەوانە و متمانەی تەواوو بێ سنووری فەماندەو بەرپرسانی عێراقی ئەرکات، بە بەڕێز عەبدولقادر، بەلام بەهۆی کوردبوونییەوە، هیچ پۆستێکی سەربازی پێنەدراوە لەیەکە سەربازییەکانی باکووری بەغدا.

سالی ١٩٦٥ دامەزرا وەکو (بەڕێوەبەری کاروباری گشتی) لە وەزارەتی بەرگری و پاش دووسال دامەزرا وەکو (بەڕێوەبەری سنفی ئەندازەی میکانیکی کارەبایی) لە وەزارەتی بەرگری و لە سالی ١٩٧٢ بەرزکرایەوە بۆ پلەی لیواو وپاش دوو سال خانەنشینکرا، پاش نزیکەی چل سالی خزمەت لە سوپاو هەر لە بەغدا مایەوە تا ڕۆژی کۆچکردنی لە ٢٠٠٣ و لە یاداشتەکانی باسی زۆر مەسەلەی تایبەتی بە ژیانی کۆمەلایەتی و سەربازی خۆی کردووە.

*** ژیانی خێزانی**

هاوسەرگیری کردووە لەگەل خاتوو فەوزییە، کە کچی عەقیدی پۆلیس نورەدین عەبدولسەمەد جەڕاحە، کە کەسایەتییەکی کەرکوکییە و یەکێکە لە ئەفسەرە پۆلیسە ناسراوەکان لەسەر ئاستی عێراق و سێ کوڕی هەبووە (واتە ئەلجەراح) ئەوانیش گەیشتوونەتە پلەو پایەی بەرز لە سوپا و پۆلیس، کە بەرهەمی ئەو هاوسەرگیرییە لیوا عەبدولقادر، پێنج مندال بووە : شێرزاد کوڕە گەورەکەی (١٩٤٠ –) دکتۆرا لە فیزیا، لە هەفتاکانەوە لە بەریتانیا دەژی و لە ژمارە (٣٠) گۆڤاری

سلێمانیدا لە چاوپێکەوتنەکەی دکتۆر کەمال فوئادا، ئاماژەی بە ناوی کردووە، ئەوزاد دکتۆری ڤێتەرنەری، ئازاد.

* دۆسییەکەی لە وەزارەتی بەرگری

لە دۆسێی کەسی بەرێز عەبدولقادر لە وەزارەتی بەرگری، چەندین برگەی تایبەت بەو هاتووە لە برگەی خوێندندا هاتووە: خوێندنی دواناوەندی، کۆلێژی سەربازی پاشایەتی، کۆلێژی ئەرکان، خولێك لە بەریتانیا، خولی تەعبیئە لە ئیتالیا، لە برگەی زماندا هاتووە : کوردی، عەرەبی، تورکمانی، ئینگلیزی.

* نیشان و ویسامەکان

نیشانی فەیسەڵی دووەم، نیشانی خزمەتی نایاب، نیشانی فریاکەوتن، ویسامی رافیدەینی پلە پێنج و لە جۆری سەربازی، چەند جارێك تەکریم کراوە لەلایەن پاشاو بەرپرسە باڵاکانی تری عێراقەوە، لە وانە: دەرچوونی فەرمانی پاشایەتی (ئیرادە مەلەکیە) لەلایەن شا فەیسەڵی دووەم بە بەخشینی ویسامی رافیدەین، هەروەها نوری سەعید خزمەتی پێشینە (قیدەم) بۆ ماوەی (٦)مانگ، هەروەها تەکریم کراوە لەلایەن ئەحمەد موختار بابان کاتێك (سەرۆکی دیوانی پاشایەتی) بووە.

* شایەتی عەبدولقادر خەلیفە، لە (دادگای مەهداوی) بۆ دۆسێی ڕووداوەکانی ئاداری ١٩٥٩

ناوی لیوا عەبدولقادر چەند جارێك هاتووە لە کتێبی بە ناونیشان"مذكرات الطبقجلي وذكريات جاسم مخلص المحامي"کە لە بەغدا دەرچووە لە چاپی دووەمیدا ساڵی ١٩٨٦ ، وەك یەکێك لە ئەفسەرە شایەتەکان لە ڕووداوەکانی ئاداری ١٩٥٩ بۆ دادگاییکردنی ژمارەیەك لە فەرماندە سەربازییەکانی تۆمەتبار بە هەوڵی تێکدانی بارودۆخ و یاخیبوون لە حکومەتی عەبدولکەریم قاسم لە لاپەرە (٥٨٠) ی کتێبی ناوبراودا لە چوارچێوەی کۆنووسی بڵاوبووەوە لە کۆتایی کتێبەکەدا کە پێشکەشکراوە لەلایەن پارێزەر شاکر ماهیر، بریکاری تاوانبار زەعیمی ڕوکنی خانەنشینکراو، ناظم تەبەقچەلی بۆ دادگای ناوبراو. ناوی شایەت موقەدەم عەبدولقادر محەمەد خەلیفە وەك شایەتی ژمارە (١١)ە دا هاتووە لە کۆنووسی ئاماژەپێکراو کە تێیدا نووسراوە "ئیفادەی کردووە بەوە، کە تاوانبار داوای کردووە لەوو ئەوانیتریش لە ئەفسەران، ئامرەکانی یەکەکان، بۆ پاراستنی گیانی خەڵك وماڵەکانیان و پێشکەشکردنی یارمەتی بۆ دانیشتووان و بە جێبەجێکردنی پلانی ئاسایشی شار".

* حەمە شکور شێخ حەمە عەلی شێخ ئەحمەد خەلیفە.

ئەدیب و وەکیلی موتەسەریف و پارێزگار(١٩٣٢- ٢٠١٠)، شکور (حەمە شکور) کوڕی شێخ حەمە عەلی خەلیفە، ساڵی ١٩٣٢ هەر وەکو هەموو ئەندامانی بنەماڵەکەی، لە گەرەکی بەرتەکیێی شاری کەرکوك هاتووەتە دنیاوە و ئاقانەی باوکی،(شێخ حەمە عەلی) بووە و هەروەکو کورد هەمیشە ناوی محەمەد یان حەمە دەکەنە پاڵ ناوەکان، ئەم و باوکیشی بەدەر نەبوونە لەو نەریتەو، هەر یەکەو حەمە یەکیان دراوەتە پاڵ و هەر بەو ناوە ناسراون، (حەمە شکور) و (حەمە عەلی).

خوێندنی سەرەتای و ناوەندی و بەشێك لە دوا ناوەندی لە سلێمانی بەهۆی وەزیفەی باوکییەوە، کە بەڕێوەبەری ئەوقاف بووە لەو شارە تەواو کردووە، کە باوکیشی دەگوازرێتەوە بۆ هەولێر، ئەویش دەروات بۆ ئەوێ و بەشەکەی تری دواناوەندی لەوێ تەواو دەکات، پاشان لە ساڵی ١٩٥٨ لە (کۆلێژی مافەکان) ی زانکۆی بەغدا وەردەگیرێت و بە سەرکەوتوی تەواوی دەکات و (لیسانسی مافەکان) وەردەگرێت و دەست دەکات بە کاری پارێزەی و ناوبانگێکی باش دەردەکات بەهۆی زیرەکی و خۆشویستنی پیشەکەی.

پاش تەواو کردنی کۆلێژ و لەرۆژگارە کۆتاییەکانی حوکمی عەبدولکەریم قاسم، وەك بەڕێوەبەری ناحیەی (ئەبوغرێبی) نزیك بەغدا دەستنیشان دەکرێت و لە ئەنجامی بە توانایی، دەکرێتە قایمقامی قەزای (موسەیەبی) نزیك بەغدا و لە پاشیدا و لە ساڵی ١٩٦٣، دەبێتە بەڕێوەبەری (کارگەکانی وەزارەتی ناوخۆ) و هەر لەمیانی ئەو وەزیفەیەیدا، دەنێردرێت بۆ خولێکی شەش مانگی لە وڵاتی یابان و پاش هاتنەوەی، دیسانەوە دەنێردرێت بۆ خولێکی تر لە بەریتانیا.

لە نێوان ساڵانی ١٩٦٥ - ١٩٦٨، دەبێتە یاریدەدەر و پاشان (وەکیلی موتەسەریفی لیوای بەغدا) و لە پاش کودەتاکەی ١٩٦٨/٧/١٧، دەگوازرێتەوە بۆ (وەزارەتی ناوخۆ) وەکو (بەڕێوەبەی گشتی ناوخۆ) دەست بە کاردەبێت و لەوێ دەمێنێتەوە تاوەکو ١٩٨٧ و ئینجا وەکو (وەکیلی پارێزگاری بابل) دەست بە کاردەبێت و لە ساڵی ١٩٩١ وە دەبێتە (وەکیلی پارێزگاری بەغدا) و زۆربەی کاتیش وەك لە یاداشتەکانی ئاماژەی بۆ کردووە، دەسەلاتی(پارێزگاری بەغدا) ی دەبێت و تاکو ڕۆژی خانەنیشین کردنی (ناوەڕاستی نەوەدەکان) لە پاش (٤٠) ساڵ خزمەتی وەزیفی لەو پۆستەی دەمێنێتەوە.

پاشان وەکو پارێزەرێك و کەسێکی شارەزا لە چەندین کومەڵەی خزمەت گوزاری کاردەکات و لە پاش پرۆسەی ئازادی، دەگەڕێتەوە کوردستان و یاداشتەکانی دەنووسێ و هەروەها وەك بەڕێوەبەری ئیداری، (بانکی خۆر هەڵاتی ناوین) یش، دەست بە کار دەبێت، کە بارەگای لە هەولێرە، تا ڕۆژی ٢٨ / ٥/ ٢٠١٠ لە تەمەنی (٧٨) ساڵیدا کۆچی دوایی دەکات و تەرمەکەی لە گۆرستانی بەرتەکیێی کەرکوك ئەنێژرێت.

* خاوەن پەیوەندییەکی بەرفراوان

حەمە شکور، کەسێکی ناسراوو خاوەن پەیوەندییەکی بەرفراوان بووە لەگەڵ کەسایەتییە سیاسی و ڕووناکبیرو کۆمەڵایەتییەکانی کوردستان و عێراق و هاوڕێیەتی و پەیوەندییەکی زۆر تایبەتی هەبووە لەگەڵ هەر یەك لە بەرێزان : لیوا عەبدولڕەحمان موفتی بەڕێوەبەری تەجنیدی گشتی ئەوکاتی عێراق و فەریق کەماڵ موفتی سەرۆکی دادگای عەسکەری هەمیشەی لە بەغدای شەستەکانی سەدەی ڕابردوو و پاشان وەزیری پێشمەرگەی حکومەتی

هەرێمی کوردستان لە ئەوەدەکانی سەدەی رابردو، باڵیۆز سرورد محەمەد نەجیب، باڵیۆزی عێراق لە رۆمانیاو فاروقی مەلا مستەفا کە ناسیاوی لە نێوانیاندا هەیە و بنەماڵەی نەقیب لە بەغدا.

حەمە شکور بەپێی بەڵگەنامەکان و بەپێی ئەوانەی کە دەیناسن، نموونەی مرۆڤی خزمەتگوزارو لەخۆبردوو بووە ساڵانێکی زۆر لە بەغدا ژیاوەو ماڵەکەی لە (گەرەکی یەرموکی) ئەو شارە کراوە بووە بۆ هەموو ئەوانەی کە لە شارەکانی کوردستانەوە بە تایبەت، کەرکوك و سلێمانی روویان لێیکردووە بە مەبەستی هاوکاریکردنیان و کار ئاسانی بۆیان."

"کاتێك دەمرم، ئەوانە تەرمەکەم هەڵدەگرن، نەك پۆستەکەم". چەندین وتە و ستایش دەرهەقی حەمە شکور وتراوە لە لایەن کەسایەتییە ناودارەکانی عێراقەوە، لەوانە موفتی و قازی بەغدا، (شێخ جەلال ئەلحەنەفی) کە وەسفی کردووە بە"جابرا لعثرات الکرام"و"معطیا لاقابضا، مقصودا لاقاصدا، مشکورا لاشاکرا"، هەر کەسێك لە دەرگای دابێت بە نائومێدی نەی گەڕاندووەتەوە، ئەو ناونیشانێك بووە بۆ دڵنیایی هەر کەسێك لە کێشەدا بوایە، چونکە ئەو هەم وەك کەسایەتی خۆی و هەم وەك هەژموونی، دەیتوانی کێشە چارەسەربکات و لەو کاتانەدا زۆر جار سەردانی گیراوە سیاسییەکانی دەکرد لە خزم و ناسیاوانی لە بەندیخانەکانی رژێم، هەر بۆیەش ئەوانەی دەیانناسی پێیان دەوت: کاکە تۆ بەم کردارەت، زەرەر دەگەیەنیتە پۆستەکەت، ئەو پێی دەوتن:"کاتێك دەمرم ئەوانە تەرمەکەم هەڵدەگرن نەك پۆستەکەم"، حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عێراقیش چاك هەڵوێستی حەمە شکوریان دەزانی، بەڵام تواناکانی و دڵسۆزی لەوەزیفەکەیدا و خزمەتکردنی خەڵك بێ جیاوازی، گەیاندیانە پلە بەرزو هەستیارەکانی دەوڵەت".

ئەو جگە لە کوردی، چەندین زمانی تری بەرەوانی دەزانی وەك: عەرەبی و تورکمانی وئینگلیزی و لە بواری نووسین و شیعریش، دەستێکی باڵای هەبووە و بنەماڵەکەی بەنیازن شیعرەکانی کۆبکەنەوەو لەچاپیدەن.

*** ژیانی خێزانی حەمە شکور**

لە سەرەتای شەستەکاندا، خێزانی پێکهێناوە لەگەڵ ناسیاوێکی خۆیاندا(گەلاوێژ) و بەرهەمی ئەو هاوسەرگیرییەش، کچێك و دووکور بووە، رۆژ ١٩٦٢، ئەحمەد ١٩٧١ ، عەلی ١٩٧٢ و هەرسێکیان لە هەرێمی کوردستاندا دەژین و فەرمانبەرن.

*** یاداشتەکانی حەمە شکور بۆ خۆهەڵکێشان و ئافەرینی نییە**

"بەناوی خوای گەورە و میهرەبان"

بەشی یەکەمی یاداشتەکانم دەنووسم بۆ ئەوە نییە خۆم هەڵبکێشم یان کەس پێم بڵێ (ئافەرین)، هەرچیم کردووە ئەرکی سەر شانی خۆم بووە کەس بەزۆر پێی نەکردووم. هەروەها ئامەوێت ئەوانەی ئەی خوێننەوە وابزانن بۆیە ئەینووسم وەکو عەرەب ئەڵێت"وسیلة للوصول الی هدف مادي او معنوي"...

من ئێستا سوپاس بۆ خوا ئیحتیاجم بە هیچ شتێك نیە.. خانووی خۆم لە بەغدار سیارەی خۆم ومعاشی تقاعودیەکەم زۆر باشە (پلەی تایبەت).. ئەوەندەش ئیشی پارێزەریم بۆ دێت، هەندێکی دابەش ئەکەم بەسەر هاورێکانمدا.. بەڵام ئەگەر هاتوو بۆ خزمەتی کورد و کوردستان داوام لێکرا کە خزمەت بکەم بەبێ پاداشت و هیچ شتێك، ئامادەم چونکە ئەو زانیارییە، ئیداری و قانونییەی کەمن هەمە، لام وایە کەم کەس هیەتی..

کورتەکەی بۆ زانین:

١. (٤٢) ساڵ خزمەتی ئیداری و قانونی، پلە بە پلە لە یاریدەدەری تێبینەرانەوە تاگەیشتمە بەرزترین پلەی ئیداری، کەپێی ئەڵێن (پلەی تایبەت).

٢. بەکالۆریۆسی یاسا، زانکۆی بەغدا.

٣. تواناسازی بەرهەم هێنان، زانکۆی موستەنسریە.

٤. بازنەی نێو دەوڵەتی بۆ سەرکردە ئیدارییەکان، میسر، قاهیرە.

٥. پەیمانگای ئیداری وەزارەتی ناوخۆ.

٦. خولی ئیداری بۆ سەرکردە ئیدارییەکان، ناوخۆ.

٧. خولەکانی سەرکردە ئیدارییەکان، ئەلمانیا(٣)مانگ، یابان تۆکیۆ (٣) مانگ.

٨. ئیتلاعاتی ئیداری لە بولگاریا، تورکیا، سوید و چەند وڵاتێکی تر.

٩. دەورەی راتکن لە بەریتانیا: لەندەن، ولتی ودرهام.

١٠. سەرۆکی یەکێتیی نیشتەجێبوون لە کۆماری عێراق، هەڵبژاردن.

١١. ئەندامی ئەنجومەنی یەکێتی گشتی بۆ هاریکاری لەعێراق، هەڵبژاردن.

١٢. بەرپرسی کۆمەڵەی سەندیکای پارێزەران بۆ نیشتەجێبوون، هەڵبژاردن.

١٣. ئەندامی دادگای کار بۆ چوار ساڵ".

*** نۆ مانگ وەکیلی پارێزگاری حیلە و بەغدا بێ تەسبیت**

بەبێ ئەوەی کەس پاڵپشتیم بکات، گەیشتمە ئەوەی زیاتر لە نۆ مانگ وەکیلی پارێزگاری حلە و بەغدا بووم، هیچ وەکیلێك لە مانگێك زیاتر نامێنێتەوە یان تەسبیت ئەبێت یان لای ئەدەن، بەڵام من ئەم کاتە زۆرە مامەوە و تەسبیت نەکرام چونکە زۆر هەوڵیاندا ئەبووم بە بەعسی، هەموو برا کوردە فەرمانبەرەکانی ناوخۆ ئەوە ئەزانن و بۆ زیاتر دڵنیایی خۆشەویستەکانم ئەڵێم، پێش رووخانی سەدام بە چوار مانگ، ئیستمارەی دامەزراندنی کۆمەڵەی نیشتەجێبوونی"محامین"نێردرا بۆ وەزارەتی ناوخۆ بە کیتابێکی رەسمی، نوسخەیەکی بۆ ئەمن و موخابەرات و جێگایانی تر، لە جێگای"الاتجاه السیاسي"بەرامبەر ناوەکەی من نووسراوە"موستەقل"لە سەندیکاو لای خۆشم نوسخەی هەیە"..

*** کاتێک جێگری پارێزگای بەغدا بووم زیاتر لە پێنج ساڵ،**

کاتێک ئانبی پارێزگای بەغدا بووم زیاتر لە پێنج ساڵ، ڕۆژێکی سەر لە بەیانی کات ژمێر (٨) بەڕێوەبەری گشتی دیوانی سەرۆکایەتی عێراق، کە ناوی عەدنان هومام بوو، هاتە ژوورەوە بەپێکەنینەوە وتی کاکە (ئەبو ڕۆژ) من ئەم بەیانییە لای تۆ نان ئەخۆم، وتم بەخێربێی، ئەو کاتە پارێزگای بەغدا، هیشام سەباح ئەلفەخری (١٩٤٠– ٢٠٠٨)، بوو کە فەریق عەسکەری بوو لەگەڵ وەزیری ناوخۆ، کە محەمەد زەمام عەبدولڕەزاق بوو، زۆر ناکۆک و رقیان لەیەک بوو، ئەم (واتە هیشام) ئەوی بە پیاوێکی هیچ نەزان و بێکەڵک ئەزانی، چونکە (١٦) جار لە شەڕدا بریندار کرابوو، خۆی گەلێک لەو بە بەرزتر دائەنا، بۆیە هەمیشە ئیجازەی دوورو درێژی وەرئەگرتوو ئەچووەوە بۆ موسڵ چونکە ماڵیان لەوێ بوو، ئیتر هەتا هەفتەیەک نە ئەگەڕایەوە، من کە ئانیبی بووم، بەپێی قانون، سەڵاحییەتی پارێزگام هەبوو، ئەو لە دەوام ئەبوایە بۆ کاتێکی زۆر هەموو ئیش و کاری پارێزگا من ئەم برد بەڕێوە. کاتێک عەدنان هومام هات، ئەو لە موسڵ بوو پاش نان خواردنی بەیانی، هاتە پێشەوە بۆ لام وتی: کاکە من بە ئیشێک هاتووم بۆ لات، ئەوەش ئەوەیە تۆ لە ناو ئیدارییەکاندا یەکەم کەسیت بۆیە تۆیان کرد بە"رئیس لجنة تقییم المحافظات"یەعنی تۆ کە ئانبی پارێزگای، ئەچیت ئیشی پارێزگاەکان تەقییم ئەکەیت، ئینجا وا مودەیەکی زۆرە هەر ئەنووسیت (و. م) مانای وەکیلی پارێزگا، ئیتر نۆبەی ئەوەیە (واوەکە) لادەیت و بنووسیت پارێزگا، خۆتیش ئەزانیت کە پارێزگا ئەبێت لە ئیجتماعاتی حزبیدا بەشدار بێت و هاورێ کوڕەکانت، چواریان بوون بە پارێزگا و گەلێکیشیان وا"ئەمین عامن"بە دەرەجەی وەزیر، ئیتر نۆبەی تۆیە کە تەسبیت بیت چونکە لە (١٤٤) ئیزبارەی ئیداری و قانونی، تۆ هەڵبژێرایت بۆ نائب پارێزگای بەغدا، ئیتر نابێت بڵێیت نا و وائەم ئیستمارەیەم بۆت هێناوە و ئیمزای بکەو پڕی بکەرەوە هەتابییت بەلایەنگر لە حزبا و ئیتر ئەنووسیت،(الاتجاه السیاسی مستقل) چەند ڕۆژێکی تر مەرسومی جمهوریەکەت بۆ دێنم بۆ تەسبیتت".

وتم ماموستا زۆر سوپاست ئەکەم، بەڵام من ئەمەوێت شتێکت بۆ دەرخەم، ئەویش ئەوەیە، نامەوێت فێڵ لە خۆم و لە ئێوە بکەم بۆ پلە، من کوردم و حزبەکەش ناوی"حزبی بەعسی عەرەبی ئیشتراکیە"رشیعارەکەشی دیارە، ئینجا من کە کوردم چۆن ئەگونجێت لەگەڵ مەدەق حزبا، ئەبێت ئینکاری قەومیەتی خۆم بکەم، خۆتان زۆر چاک ئەزانن ئەوانەی کە لە گەڵما ئیشیان کردووە و ئەوانەش کە ئیشیان لەگەڵ ئەکەم بە پاکی و بێ فروفێڵ ئیشم بردووە بەڕێوە، محافەزەی حللە ژمارەی تەقییمی (١٤) بوو، کە من چووم لە ساڵێکدا ژمارەکەی بووە (دوو) هەتا ئێستاش ئەنووسرێت (المحافظة الثانیة بابل)، مانای ئەوەیە بە دڵسۆزی ئیشم ئەکەم. ئیتر بە دڵ شکاری هەستاو ڕۆیشت.

*** یاداشتەکانم لە منالییەوە،**

یەکەم ماموستام، ناهیدە خانی شێخ سەلام بوو.

لە ساڵانی چلەکاندا لە (باخچەی) سلێمانی بووم، ماموستامان، ناهیدە خانی شێخ سەلام بوو، سروودێکی فێرکردبووین بەیانیان لە (ڕیزدا) بەیەک دەنگ ئەمان وت :.

خەریتەی هەموو خاکی کوردستان
دایک بە دەرزی و دەزوو دروومان
بێ ترس لە سەر، سەر بێشکەی منال
هەر بە کوردستان بێتە گرو گاڵ.
لە بێشکەی وابا چاو هەڵ ئەهێنێ
درزیە هەستێ و تۆڵە بسێنێ.

*** قوتابخانەی گۆیژە و ماموستا ئەبو بەکر**

پاشان باخچەمان تەواو کرد چووینە سەرەتایی لە قوتابخانەی گۆیژە دەوامەمان دەکرد، ماموستایەکمان هەبوو ناوی شێخ ئەبوبەکر بوو نازناوەکەی، هەوری بوو، زۆر کوردێکی دڵسۆز و پاک بوو، بەیانیانی پێنج شەممان بۆ بەرز کردنەوەی ئاڵا لە حەرشەکەدا ڕیز ئەبووین منی ئەهێنایە دەرەوە شیعرێکی بۆ ئەنووسیم ئەم خوێندەوە هەموو قوتابیان چەپڵەیان بۆلێ ئەدام، زۆر چاک لە بیرمە ڕۆژێک شیعرێکم خوێندەوە کە ئەڵێت...

کوانێ لانەی سەف دەری ڕۆستەم ئەژادی خۆش لە قەب
چی بەسەر هات کەوکەبەی کوردانی بە ئەصل و نەسەب
حالی کورد ئێستا لە بەینی تورک و ئێران و عەرەب
بێ چووە شێرێکە کەر تووەتە داوی منداڵانەوە.

پاش دەرس گەڕام بە دوای برای گەورە و تێکۆشەرم مام جەلال کە دیم پێم وت کاکە گیان (کەوکەبە) مانای چیە..؟ فەرمووی: کەوکەبە ئەو شۆڕە سوارە پێشمەرگانەن لە پێش لەشکرەوە ئەڕۆن، ئینجا یان چوار ئەسپ سوار، یان شەش، یان دوانزە ئەوانە پێش شەڕ هەڵمەت ئەبەنە سەر دوژمن. ئەی دوانزە سوارەی مەریوانت نە بیستووە ؟..

*** بردنی نامەکان بۆ کاک عوسمان دانش**

بەم جۆرە ساڵ بە ساڵ هەر پەیوەندیم بە ماموستای بەڕێزم، شێخ ئەبو بەکرەوە بوو، ڕۆژێک بانگی کردم وتی: حەمە شکور، ئەمانەتێکت ئەدەمێ بەیانی کە هاتیت بۆ قوتابخانە لە بەر دەرکی سەرا، عەرز وحاڵ چیەک هەیە هەندێک قەڵەوە دانیشتووە، ناوی کاک عوسمان دانشە، ڕۆژ باشی لێ بکەو پێی بڵێ: جەنابت کاک عوسمانیت، کەوتی بەڵێ، ئەم نامەیەی بدەرێ بزانە چیت پێ ئەڵێت.

بەیانی کاغەزەکەم برد، کاک عوسمان لەسەر کورسیەک دانیشتبوو، مێزێکی بچووکی لە بەردەمابوو، ڕۆژ باشم لێکرد و وتی، ڕۆژ باش ڕۆڵەی شیرینم، ماموستا شێخ ئەبو بەکر تۆی ناردووە، وتم بەڵێ نامەکەم دایە دەستی و وتی: ڕۆڵە گیان بەیانی وەرەوە وەڵامەکەی وەربگرە، بەڵام کە هاتوو چۆ ئەکەیت و نامە ئەهێنیت، زۆر ئاگاداری خۆت بە کەس نەتبینێت، کە نامەکە دائەنێیت و وەڵامەکەی وەرئەگریت،

وتم ئەمرەکەی قوربان.
بۆ بەیانی چووم وەڵامەکەم وەرگرتوو. مامۆستا لە ژووری مامۆستایان دانیشتبوو، خۆم پیشان داو ڕۆییشتم، پاش تۆزێك هات و وتی ئافەرین کێ فێری کردیت، وتم: کاکە عوسمان، نامەکەی لێ وەرگرتم... ئیتر بەم جۆرە هەر چەند ڕۆژێك، نامەم ئەبردوو وەڵامم ئەهێنایەوە ئەشم ئەزانی ئەم نامانە چین و بۆ چی وابە نهێنی ئەیبەن.

*** پەیوەندیتان نەبێت لەگەڵ کاك کەمالی حاجی شەفیق**

کاتێکی زۆر بەم جۆرە بوو، ڕۆژێك مامۆستا شێخ ئەبو بەکر بانگی کردم کەسی لانەبوو وتی حەمە گیان پیرۆزبێت... سەرم سوڕما وتم مامۆستا چیم پیرۆزبێت ؟ وتی ئێستا بە تەواوی ئەندامیت، باپێت بڵێم ئێمە لەگەڵ حزبی هیوا و چەند ڕێکخراوێکی تردا یەکمان گرت بە ناوی (ژ. ك)... تۆیش لە گەڵماندا ئەبیت و پەیوەندیت بە شێخ سەعیدی شێخ عەبدولرەحمان بۆسکانییەوە ئەبێت، ئەویش لە پۆلی سێی ناوەندییە خۆی هەفتەی جارێك ئەتان بینێت.

وادیاربوو گەلێك لە هاوڕێکانم بەشداربوون ئەوانیش: عەبدولی سۆران، حوسێنی مەلا حەکیم، فایەقی ڕەشید ئەفەندی، قالەی مەجید بەگ، کاوس قەفتان، گەلێکی کەش هەبوون پەیوەندییان لەگەڵ یەکێکی کە بوو.

بەم جۆرە ئەخشەی کورد پەرستی لەدڵماندا چەسپی و هەفتەی جارێك بە ناوی دەرس خوێندنەوە کە شێخ سەعید(ماتماتیکمان) پێ دەڵێت، لە ماڵی یەکێکمان کۆ ئەبووینەوە.

گەیشتینە پۆلی یەکی ناوەندی.. لە کۆبوونەوەیەکدا شێخ سەعید پێیی وتین: برایانی ئەزیزم وابەپشتی خوا، پارتی دیموکراتی کوردستان ڕێکخرا ئێوەش ئەبن بەلایەنگر... قالەی مەجید بەگ وتی : مامۆستا پارتی مانای چیە ؟ وتی پارتی بە هەمان زمان مانای حزبە، وردە وردە هەموو شتێکتان بۆ دەرئەکەوێت... پاش بەینێك، پرۆگرامی حزب بە چاپکراوی لە کتێبێکی بچووکی بەرگ سپی، بڵاوکرایەوە بەسەر ئەندامان و پاڵێوراوان و لایەنگراندا.

لە کۆبوونەوەیەکدا مامۆستا شێخ سەعید پێی وتین: لە هەفتەی داهاتوودا ئێوە پەیوەندیتان ئەبێت لەگەڵ کاك کەمالی حاجی شەفیق (کە ئێستا لە سلێمانی پارێزەرە)، ئەو کاتە پۆلی چواری دواناوەندی بوو. پەیوەندی پێوە کردین لەو کاتەدا لە ناوەندی و دواناوەندی، چاودێری پۆلەکان هەبوون و هەڵدەبژێردران، لە پۆلی یەکەوە هەتاکوو پۆلی پێنجەمی دواناوەندی، هەموو ساڵێك من هەڵدەبژێردرام بە چاودێر (موراقب).

ساڵی ١٩٥٢ لە سلێمانی دوو حزب هەبوون، یەکێکیان پارتی و ئەوی کەشیان تەحەڕور (ڕزگاری)، لە زۆرترین خۆپیشاندان و مانگرتندا پێکەوە بووین هەمووشمان هاوڕێی یەکتربووین. کاك کەمال لە کۆبوونەوەیەکدا کە لە ماڵی خۆیان بوو کە ئەکەوتە پشت ئوتێلەکەی حەسیب ساڵح کە ئێستا پێی دەڵێن (سلێمانی پالاس)، وتی: وائێمە لەگەڵ حزبی تەحەڕور (ڕزگاری) بڕیارماندا لیژنەیەك هەڵبژێرین لە ناوەندی و دواناوەندی بە ناوی"لیژنەی وتاردان و تواندن"هەر دوولا بەشداری تێدا بکەین، ئینجا ئاگاداری خۆتان بن کە سەرکەوتوو بن لەم لیژنەیەدا.

لە ڕۆژی دانراودا کە چووینە هۆڵی هەڵبژاردنەوە، مامۆستاکان ئەوانەی سەر پەرشتی پرۆسەی هەڵبژاردنەکەیان ئەکرد، زۆر پێیان ناخۆش بوو، بەڵام ئێمە یەك سەر، یەکە یەکە، ناوی خۆمان نووسی بۆ هەڵبژاردن، لەسەر تەختە نووسرا لەگەڵ ئەوانەی سەر بە ئێمە نەبوون.

مامۆستا قادر دیلان دەوری هاملێتی وەرگرت

هەڵبژاردن دەستی پێکرد و پاڵێوراوەکانی ئێمە کەژمارەمان (١٠) کەس بووین، هەموومان دەرچووین.. ئینجا گەڕاین بە دوای چیرۆکێکدا کە بگونجێت بیکرین و سوودی هەبێ، چیرۆکێکمان دۆزیەوە کەناوی"فی سبیل التاج"کە مستەفا لوتفی مەنفەلوتی لە فەرەنسییەوە کردبووی بە عەرەبی، ئەگەر چی ئەوانەی سەرپەرشتی چیرۆکەکەیان ئەکرد، زۆریان لێکردین کە چیرۆکەکە بەزمانی عەرەبی نمایش بکەین، وتمان ئێمە زمانی عەرەبیمان بێ هێزە هەر بە کوردی ئەیکەین، پاش گیرمە و کێشەیەکی زۆر، ڕازی بوون بە کوردی بکرێت، ئینجا مامۆستای بەرز و شاعیری بە ناوبانگ، ئەحمەد هەردی بە یارمەتی عومەری عارف، گۆڕیان بۆ کوردی بە شێوەی شانۆگەری لە ژێر ناوی"لەرێی تاجی پاشایەتیدا"دوو سێ مانگ خەریکبووین، مامۆستا قادر دیلان دەوری هاملێتی وەرگرت. کچان نە ئەهاتنە سەر شانۆ بۆیە ناچار، کاك دارای تۆفیق ئەفەندی ڕازی بوو ڕۆڵی کچ ببینێت.

مامۆستا جەمال بەختیار وێنەکانی بۆ کێشاین، کاك عومەر عەزیز بەرگ دروو، پەردەکەی بۆ دروست کردین، مامۆستایەکی میسری کە پیاوێکی زۆر ڕووخۆش بوو ناوی (الفرید) بوو، ڕێکخستنی پەردە کرانەوە و پەردە داخستنی بۆ ڕێك هێناین... ئینجا شیعارێکی گەورەمان لە بەردەم شانۆکەوە هەڵواسی... (شانۆ قوتابخانەی گەلە).

ئێوارەی ڕۆژی ١٩٥٢/٣/٧، دەستکرا بە پێشکەشکردنی شانۆگەرییەکە، زۆر زۆر خەڵکی دەهاتن بە جۆرێك هەندێك لە تاقی پەنجەرەکان دائەنیشتن لە بەر بێ جێگایی ئەگەر چی هۆڵەکە زۆر زۆر گەورەش بوو.

زۆر چاك لە بیرمە کە دائیرەی ئەمنی ئەو کاتە کە پێیان ئەوت (التحقیقات الجنائیە)، کە بیستیان بەشەوان ئەبێت بە هوتاف کێشان و چەپڵە بازی رچیرۆکەکە خراوەتە شێوەیەکی سیاسییەوە، زۆریان پێ ناخۆش بوو، بەڵام چونکە بەرێك و پێکی ئیجازە وەرگیرابوو، نەیان ئەویست ڕایگرن، بۆیە بۆ بەیانی و بە مەبەستی گرفت دروستکردن، شەوێك دوو باوەڕ پێکراوی خۆیان نارد بە بێ بلیت هاتنە هۆڵەکەوە بۆ ئەوەی ڕاپۆرت بنووسن و ئیشەکەمان لێ تێك بدەن، کاتێك ئەوەمان زانی، کاك دکتۆر کەمال فوئاد بەیارمەتی هاوڕێکانمانەوە، بە پاڵ دەری کردنە دەرەوە... لیژنەکە وەکو لە لاپەرەی (١٦) گۆڤاری سلێمانی ژمارە (٣٠) ساڵی ٢٠٠٣ ڕێنەکەی بڵاوکراوەتەوە لە ٣/٢٨/ ١٩٥٢ گێڕاوە (لە گەڵ ئەم بابەتەدا

نمایش کراوە، نووسەر)، ئەوانەی وەستاون لە ڕاستەوە بۆ چەپ: کاوس قەفتان (د.کاوس قەفتان)، فوئاد مەجید، عبدوڵڵا ئەحمەد جۆڵا، فازڵ فەرەج، کەمال عەبدولکەریم فوئاد(د.کەمال فوئاد). ئەوانەی دانیشتوون لەڕاستەوە بۆ چەپ: حەمە شکور خەلیفە، جەمال ڕەمزی، محەمەد ئەحمەد، عومەر ئەحمەد ئەمەلی.

بۆ بەیانی بەڕێوەبەری دواناوەندی ئەو کاتە، موسا عەبدولسەمەد، کە خەڵکی هەولێر بوو، کوردێکی دڵسۆز بوو، ناردی بە شوێنمانا و وتی: بۆچی خۆتان تووشی ئازاردان دەکەن، وابە هەر جۆرێک بوو ئیجازەتان بۆ وەرگیرا، ئیتر بۆچی درێنی ئەو دوو کەسەی لەلایەن (تەحقیقاتەوە) هاتوون، بەپالە پەستۆ دەرتان کردوونەتە دەرەوەی هۆڵەکە، کاک دکتۆر کەمال فوئاد وتی: مامۆستا هەردووکیان سەرخۆش بوون بە زۆر دەرگای هۆڵەکەیان کردبۆوەو هاتبوونە ژوورەوە. بۆچی شار بێ ساحێبە ؟ مامۆستا موساش دەستی کرد بە پێکەنین و وتی: باشە ڕاز ناهێنن تاکو خۆتان تووشی گێرمەسەری نەکەن، فەرموون واناردوویانە بە دواتانا برۆن بۆ (تەحقیقات)، کە چووین یەکێکی ڕەشی لچ ئەستوور دانیشتبوو، درانی کەشی لە گەلابوو وتی: دەفتەرەکانتان بێنن، دیاربوو هەندێ (بەیانیان) دۆزی بووەوە کە بەدەست نووسرابوو ئەیان ویست لە گەڵ دەست خەتەکانی ئێمەدا بەراوردیان بکەن بەڵکوو شتێکمان لەسەر بدۆزنەوە.. لە پاشان شانۆ گەرییەکە ڕاگیرا.

*** مامۆستا برایم ئەحمەد وتی: کوا حەمە شوکر خەلیفە ؟**

ڕۆژێک لە گردبوونەوەیەکدا لە ماڵی عەبدوڵی سۆران بووین، کاک کەمالی حاجی شەفیق کە بەرپرسمان بوو پێی وتین: بەیانی سەر لە ئێوارە خۆپیشاندانێکی زۆر زۆر گەورە ئەکرێت هەموو دانیشتووانی شاری سلێمانی تێیدا بەشدار ئەبن، ئەوەش بەهۆی ئەوەوە ئەکرێت، کەداوا بکرێت لە کاربەدەستان ئەو ئەفسەرە کوردانەی لەگەڵ سەرۆک بارزانی پێشمەرگەبوون و لە ئێران گیران و درانەوە دەست عێراق، لەسێدارە نەدرێن، لە کاتی داتراوا، هەموو شاری سلێمانی بە گەنج و پیر و ژن و پیاوەوە، کەوتنە خۆپیشاندان ڕووبەڕووی ماڵی موتەسەریف.

خوالێخۆشبوو مامۆستا برایم ئەحمەد پێشەنگی خۆپیشاندانەکەی ئەکرد، گەیشتینە بەر ماڵی موتەسەریف، کە ئەوکات شێخ حەسەن تاڵەبانی بوو، پۆلیس دەرگاکانی داخستبوو، سالح چاووش هاتەپێشەوە بۆلای مامۆستا برایم ئەحمەد و پێی وت: گەورەم دەستووپێت ماچ ئەکەم ڕێگای ئەوە مەدە دەرگا بشکێنن و خوێن برژێ، مامۆستا برایم وتی: کوا حەمە شکور خەلیفە بابێت، ئەو خزمی موتەسەریف شێخ حەسەنە، هەڵی ببڕن لە دیوارەکەی پشتەوە بچێت نووسراوەکە (کە هەزاران ئیمزای پێوە بوو) بدات بە موتەسەریف.

لە دیواری پشتەوە هەڵیان بریم، خۆم فڕێ دایە ناو باخەکەوە چونکە دیوارەکە بەرزبوو زۆر ئازارم گەیشت، بەڵام هیچ جێگەیەکم نەشکا، وردە وردە چووم بۆ بەر هەیوانەکە، روانیم شێخ حەسەن لە سەر ئەرزی لێواری هەیوانەکە دانیشتووە، سەری هەڵبڕی و وتی ئەوە لە کوێ وە هاتیت، کوت و پڕ نووسراوەکەم دایە دەستی خوێندیەوە، وتی: قوڕم بە سەر چی بکەم، من چیم دەسەڵاتە ؟، پێشم کەوت و دەرگاکان کرانەوە، مامۆستا برایم ئەحمەد و پیاوە گەورەکانی سلێمانی کە لەپێش خۆپیشاندانەکەوە بوون هاتنە پێشەوەو، شێخ حەسەن وتی: برا ئازیزەکانم منیش وەکو ئێوە جەرگم سووتاوە و ئاگری تێ بەربووە، بەڵام چیم پێ ئەکرێت ؟ لە ئێوە شەوەوە ئەو تەلەفۆنەم بەرنەداوە لەگەڵ بەغدا قسە ئەکەم، پیاوە دڵسۆزەکانی کورد لە بەغدا لە بەر دەرگای (بیلاط) ڕاوەستاون بۆ گۆڕینی حوکمی ئیعدامیان، بەڵام بە داخەوە ئەڵێم: وا چواریان لێ ئیعدام کراوەو وا لاشەی سیانیان کە مستەفا خۆشناو و محەمەد قودسی و عەقید عەزیزە بەرەو سلێمانی هاتوون و شەهید خێرولاش براوەتەوە بۆ هەولێر، ئەوانەی کەشیان حوکمەکانیان دەگۆڕن (نەقیب حەمە ئەمین دەربەند فەقەری و هاوڕێکانی)، ئیتر بە جارێک بوو بە شیوەن و گریان و هەموو بە جارێک بەرەو ڕووی قلیاسان کەوتینەڕێ، هەر بەڕێکارە بووین، بوو بە ئێوارە لە دوورەوە تەرمی شەهیدان دەرکەوت، هاوارو گریان و هوتاف کێشان ئەگەیشتە ئاسمانی بەرز، تەرمەکانیان ڕاوەستان، مامۆستا فایەق بێکەس هاتە پێشەوەو دەستی خستە سەر تەرمەکان و وتی:

ڕۆژی گریان و ماتەمە
عالەم دڵی پڕ لە غەمە
ڕووی ئاسمان هەور و تەمە
بۆ جوانە مەرگانی وەتەن
وەتەن دەروونی لەت لەتە
گیراوی داوی میحنەتە
خەوو خۆراکی نەگبەتە
بۆ جوانە مەرگانی وەتەن
ئەرا شەهیدانی وەتەن
بە گشت تکاتان لێ ئەکەن
ئێمە شۆخێ بووین شۆخ و شەنگ
وابووین بە قوربانی وەتەن
خۆشە کە لەڕێگای وەتەن
ملیشمان بەپەتاکەن
ئەی لە مەزیاتر چی ئەکەن
لە جوانە مەرگانی وەتەن
ئەی بێ چووە شێرانی وەتەن
ژنێن ئێوە شیوەن مەکەن
بەجارێ گشت لە چەپلە دەن
بۆ جوانە مەرگانی وەتەن
بلێن ئێوە قارەمانن
خاوەنی ناوو نیشانن
شەهیدی ڕێی کوردستانن
ئەی جوانە مەرگانی وەتەن

لەم کاتەدا مامۆستا عەبدولواحید کە مامۆستای سروود بوو، شیعرەکەی ئەنووسیەوە، دەست و برد، ئاوازێکی زۆر

غەمگینی بۆ ڕێکخست بە سروودێکی گریانەوە لە پێش تەرمەکانا ڕۆیشتین، تا گەیشتینە گردی سەیوان، فانۆس و لۆکس و چرای زۆر، ئەو ناوەی ڕووناک کردبووەوە.
تەرمەکان داگیران لە لێواری گۆڕەکان دانران، گەورە و بچووک ئەگریان، هەندێک ئەیان کێشا بە سەری خۆیانا، مامۆستا برایم ئەحمەد هاتە پێشەوەو وتی:

کوردی بێ کەس بەسیە هەستە
تێ پەڕی هەنگاوی خەو
ڕۆژی ئازادی ببینە
بانەمێنێ سامی شەو
خوێن بڕێژە لەش بنێژە
قەت مەچێژە تامی خەو
چونکە قوربانی ئەوێ
هەڵ هاتنی ڕووی مانگی نەو"

*** حەمە شوکر، تۆ شاعیری نەزانم هاوڕێی حەمەی براسی**

ئینجا وتارێکی زۆر بە هێزی (بەبێ نووسینەوە) دەست پێکرد، بەڕاستی جەرگی هەمووانی هێنایە لەرزە، بە جارێک بوو بە چەپڵە لێدان و هاوارو گریان هەتاکوو ئاسمانی هێنایە گریان، تنوک تنوک باران ئەباری، پاشان هەندێ وتاری دیکەش خوێندرایەوە و گەڕاینەوە، بۆ بەیانی ماتەمینێکی گەورەیان بۆ گێڕا زیاتر لە سێ ڕۆژ، پاش چەند ڕۆژێک ئەوانەی لە حوکمی ئیعدام گۆڕدرابوون بە (هەتا مردن) کە شەهیدی بەرز، کاک نوری ئەحمەد تەها لەگەڵیان بوو، هێنرایە حەپسخانەی سلێمانی، کە ئەکەوتە سەرووی جادەی خەستەخانەی گشتی، ڕێگەی ئەوەیان دابوو دوو هەفتە جارێک چاوپێکەوتنیان بکرێت، ئیتر ئێمەش ئەچووین بۆ لای بەم شێوەیە بوو، دەست و پێی لە زنجیری گەورەو زنجیرێکی قورسیش لە ملیەوە هاتبۆوە خوارەوە بۆ ژێر هەردوو پێی، تۆپێکی ئاسنی گەورەی پێوە بوو بە جۆرێک زۆر بە قورسی ئەی توانی بجوولێتەوە، کە دائەنیشتین زۆر بەرووی خۆش پێی ئەوتین: ڕۆڵەکانم، براکانم ئەمە نیشانەی ئازادکردنی کوردستانە، لەم کاتەدا کە شیعرم ئەنووسی پێم وت:

هەزاری وەک تۆ ئازار ئەچێژێ
پێشمەرگەی کوردم خوێنی ئەڕێژێ
دەرگای سەربەستی ئاکرێتەوە
ئاڵای کوردستان ئاشەکێتەوە

زۆر زۆری پێخۆش بوو، وتی حەمە شوکر، تۆ شاعیری نەزانم هاوڕێی حەمەی براسی، هەموو جارێک بە یەکەوە شیعرتان ئەنووسی، ئەگەر ئەتوانی بۆمی بنووسەوە لای منداڵەکان دایبنێ، چونکە ئەیان ئەهێشت قەڵەم و کاغەز بەرینە ژوورەوە.

*** عومەر سدیق شاوەیس کە زۆر هاوڕێم بوو، لە کەس نەئەترسا لە خۆپیشاندانا.**

ڕۆژێک لە کۆبوونەوەیەکدا، کاک کەمالی شەفیق کە لێپرسراومان بوو وتی:"وائێوە بوون بە (پاڵێوراو)، مژدە بێت و پیرۆزباییتان لێ ئەکەم، ئینجا لە هەفتەی دواییدا من چونکە لە پۆلی پێنجەمی دواناوەندی دەرچووم ئەچم بۆ (کولیەی حقوق)، جەمالی برام (دکتۆر جەمال) ئەبێت بە لێپرسراوتان"، زۆرمان پێخۆش بوو یەکمان ماچکردوو بەخۆشی کۆبوونەوەکە دوایی هات.
بۆ هەفتەی دوایی، کاک جەمال وەری گرتین، ئەم بەپێچەوانەی کاک کەمال بوو، کاک کەمال هەمیشە پێی ئەوتین:"بە هێمەتی ئیش بکەن، خۆتان دوور خەنەوە لەشەڕوو ئاکۆکی"، بەڵام کاک جەمال ئەیوت:"ئێمە لەسەر هەقین ئەگەر بەخۆشی کارمان بە سەرنەچوو ئەبێت بەزۆر بیکەین".
بەم جۆرە تێکۆشان پەرەی سەند و ڕۆژ بە ڕۆژ بە هێز و لایەنگر زیاتر ئەبوون، لە کۆبوونەوەدا کاک جەمال وتی: وا هەر یەکێک لە ئێوە چەند لایەنگرێکی بۆ دائەنرێت، ئێوەش واهەموو شتێک فێربوون لە ڕووی ڕێکخستنەوە، بەمنی وت: حەمە شکور تۆ ئەم برایانەت لە گەڵن، (ئەریمانی جەلال بەگ، کەریمی مەلا مارف، فایەق ئەحمەد، مستەفای مەلا مارف)، هاوڕێکانی کەش، هەر یەکەی چەند کەسێکیان درا بە دەس، کاک جەمال وتی :"خۆتان پەیوەندییان پێوەبکەن ئاگاداریش کراون".
پاش بەینێک کاک جەمال پێی وتین:"وامن بەجێتان ئەهێڵم، سلێمانی مەجید بەگ وەرتان ئەگرێت"، بەم جۆرە لە تێکۆشاندابووین، ڕۆژێک عومەر سدیق شاوەیس کە زۆر هاوڕێم بوو، لە کەس نەئەترسا لە خۆپیشاندانا، پەلاماری پۆلیسەکانی ئەدا، گەلێک جار بەلێدانی داری پۆلیس زامدار بوو بە زۆر حەپس ئەکرا. پێی وتم:"حەمە شکور، (کاکە نوریم) پێی وتم: کە پێت بڵێم، وا لێپرسراومان بوو بە کاک نوری میرزا غەفوور، منیش هاتمە ڕێکخراوەکەی ئێوەوە".
کاک نوری میرزا غەفور خزمم بوو، بەهۆی مارەکردنی، ئاجیە خانی موفتی کە خزمین، پەیوەندیمان پێوەکرد، زۆر تێکۆشەر بوو بە هەموو لایەکدا بۆ پەرە سەندنی حزب هەوڵی ئەدا، خۆی و براکانی، کاک عەزیز و کاک قادر، هەموو خزمەکانی پارتی بوون، پەیوەندییەکی زۆری لەگەڵ عەقید عەتا حاجی کاکە حەمە هەبوو، کە ئەویش پەیوەندی بە ئەفسەرە کوردە پارتیەکانەوە، کە بەهۆی کاکمەوە، هەندێکیانم ئەناسی، کاکم، عەبدولقادر خەلیفە و کاک نوری مەلا مارف و کاک محەمەد بیتۆشی، گەلێکی کەش، ئەم ئەفسەرانە، کاتی خۆشی لە حزبی هیوابوون.
کاک نوری لە کۆبوونەوەکاندا کە فەرمانی ئەدایێ، لە کۆبوونەوەی دواییدا، یەک یەک پرسیاری لێئەکردین، چیتانکرد تێکۆشان بۆ ڕزگاری کوردستان، بۆ چەند کەس باستان کردووەو چەند کەستان هێناوەتە ڕیزی پارتییەوە ؟.

*** عەرەبانەکەی عەلی فایز**

ئێوارەیەک لە بەر دەرگای ماڵی خۆمان کە لە سابوونکەران بوو، ماڵی ئێمە و ماڵی خوالێخۆشبوو، قازی شێخ ئەحمەدی خاڵ ئاخرماڵ بوو، تەماشام کرد عەرەبانەکەی عەلی فایز لە بەردەرگامان وەستاو کاک نوری خۆی و سلێمانی مەجید بەگ، هاتنە خوارەوە، وتی: حەمە شکور دەرگا بکەرەوە، کە دەرگام کردەوە، سندوقێکی تەنەکەی گەورەیان داگرت و هێنایانە ژوورەوە بۆ باخەکەی پشتەوە کە زۆر گەورەبوو چاڵێکیان هەڵکەند (من خاکە نازم بۆ هێنان)، سندووقەکەیان خستە ئەم چاڵەوە و دایان پۆشی، پێی وتم: "کورە ئاگادار بە کەس ئەمە نەزانێت".

پاش مانگێک باوکی خێزانەکەی کاکم، (لیوا عەبدولقادر کە دەکاتە برای حاکم موعتەسم: نووسەر)، کە ناری، نورەدین عەبدولسەمەد جەڕاح بوو"وەکیلی بەڕێوەبەری پۆلیسی کەرکوک"بوو"بەرپرسی دائیرەی التحقیقات الجنائیة"ش بوو. ئەرەش"دائیرەی ئەمنی مەنتیقەی شیمالی"بوو، ئەم پیاوە، ئەچێتە ماڵی مامم (واتە شێخ محەمەد باوکی حاکم موعتەسەم، نووسەر)، لە کەرکوک و بە مامم ئەڵێت: "خێرا یەکێک بنێرن بۆ سلێمانی، حەمە شکور لەگەڵ چەند کەسێکدا ناریان لە بەغداوە هاتووە سبەی کات ژمێر (دە) من لێرەوە لیژنەیەک ئەنێرم ماڵیان ئەپشکنن و تەحقیقاتیان لەگەڵ ئەکەن، زوو فریاکەون".

مامم دەست و برد، دەنێرێت بە شوێن حاجی ئەحمەدی پورزای دایکم کە ئەو کاتە (سەیارەی هەبوو) لەگەڵ حاجی سەعیدی پورزام بۆیان باس ئەکات، هەر بەو شەوە ئەیان نێرێت بۆ سلێمانی، سەر لە بەیانی هێشتا نانی بەیانیمان نەخواردبوو، لە دەرگادرا، کە دەرگامان کردەوە، حاجی ئەحمەد و حاجی سەعید هەردووکیان هاتنە ژوورەوە زۆر بە پەشۆکاری، باوکم ئەو کات لە هەولێر بوو، دایکم چوو بە پیریانەوە و وتی: چیە خێرە بەم بەیانییە، حاجی سەعید وتی: "حەمە شکور درۆو دەلەسەمان لەگەڵ مەکە، هەرچیت کە پەیوەندی بە سیاسەتەوەیە، بماندەرێ بە گورجی بیسوتێنین چونکە ماڵەکە ئەپشکنن و ناوت لە بەغداوە هاتووە"، وتم وەڵا هەتا ئەم بەن بۆ ماڵی کاک نوری میرزا غەفور بە سەیارەکەی خۆتان، هیچتان پێ ناڵێم، حاجی ئەحمەد وتی: وەرە لە گەڵمان بابڕۆین.

چوین بۆ ماڵی کاک نوری میرزا غەفور کە لە دەرگام دا، ناجیە خان دەرگای کردەوە وتی: ئەوە چیە بەم بەیانییە، وتم دادە گیان خێرا کاک نوری بانگ بکە، وتی بەخوا نوستووە، ئیتر خۆم چوومە ژوورەوە بە پەلە خەبەرم کردەوە و هەموو شتێکم بۆ باس کردو وتم سەعات (دە) لیژنەیەک لە تەحقیقاتەوە دێن ماڵمان ئەپشکنن. ئیتر بەپەلە خۆیشی ئەگۆڕی لە گەڵمانا هات و کە چووینە ماڵەوە، بەپەلە چاڵەکەی هەڵدایەوە سندوقەکەی دەرهێنا وتی: کاکە گیان بر بە بۆلای ماڵی حەمەی ئەورەحمان ئاغا، کە لە پیارە دەوڵەمەندەکان بوو خانوویەکی زۆر گەورەی هەبوو، پیاوەکانی لەبەر دەرگا دانیشتبوون، کاک نوری ڕۆژ باشی لێکردن لەپاشا وتی: سەردار بانگ بکەن هەندێک ئیشمان لە گەڵیدا هەیە، چوونکە خانووەکە زۆر گەورەبوو سەردار هەندێک دووا کەوت، کاک نوری هەر ئەهاتوو چوو، کاک سەردار هاتە دەرەوە، کاک نوری بۆی باسکرد، وتی ئێوە وردە وردە بڕۆن، من بە سەیارەکەی خۆمان دێم بە دواتانا، ڕۆیشتین، سەیارەیەکی فۆردی تازەیان هەبوو هات بە دوامانا لە نزیک مزگەوتی حاجی ئیحسان، کەوتە پێشمان لە کۆڵانێکدا وەستاین سندووقەکەیان داگرت وتیان ئێوە بڕۆن، ئەمهێشت هیچ بسووتێنن ئەوەی هەم بوو لە سەیارەکەی حاجی ئەحمەد شاردمانەوە، ئەوان ڕۆیشتنەوە بۆ کەرکوک منیش چووم بۆ قوتابخانە.

سەعات (٩) بەڕێوەبەرکە، وەک پێشتر ئاماژەم پێیدا، موسا عەبدولسەمەد، کە کوردێکی دڵسۆز و خەڵکی هەولێر و زاوای مامۆستا عەونی یوسف بوو، یەکێک بوو لە ئەندامە پێشکەوتووەکانی هەولێر، ناردی بە شوێنما، کە چوومە ژوورەکەی وتی: کورە بۆرەحەت دانانیشی، وا لە تەحقیقات داوایان کردووی، وتم ئامادەم، پاش هەندێک هاتن بە شوێنما لە پاسێک گەڵێک لە هاوڕێکانی خۆمیان لەگەڵ بوو لە پارتی و لە تەحەڕوڕ.

*** قازی شێخ ئەحمەدی خاڵ بوو بە کەفیلم**

چووینە گەرەکی خۆمان، لە ڕێگاوە موختار چاوەڕێی ئەکردین، لەگەڵ خۆیان هێنایان، چووینە ژوورەوە دەستیان کرد بە ماڵ پشکنین، یەکێکیان هەر ئەگەڕاو دەی وت: (مامعقوله) گەڵێک گەڕان هیچیان نەدۆزیەوە، بردمانیان بۆلای بەڕێوەبەری پۆلیسی سلێمانی، هەندێک قسەی پێوتین، ئینجا ئەوەی لە کەرکوکەوە هاتبوو لەگەڵ بەڕێوەبەری پۆلیسی کەرکوک و مودیری تەحقیقات، تەلەفۆنی کرد وادیار بوو پێی وتبوو ئەوانەی کە هیچیان لە ماڵیان نەدۆزیوەتەوە کەفیلیکیان لێ بسێنن و لە (٢٤) سەعاتا سلێمانی بەجێ بهێڵن و بەبێ ڕەزامەندی بوونی ئێمەش نەگەڕێنەوە سلێمانی، وادیار بوو کە هاوڕێکانم پێیانزانی بوو، چونکە کەس هیچ لە ماڵیان نەدۆزرابوەوە، بۆیە لە هەمووەمان کە فیلیان وەرگرت، قازی شێخ ئەحمەدی خاڵ بوو بە کە فیلم، هەر ئەو ڕۆژە چووم بۆ کەرکوک بۆ ڕۆژی دواتر کاکم (لیوا عەبدولقادر برای حاکم موعتەسەم، نووسەر) چوو بۆ سلێمانی (شەهادەی) گواستنەوەی بۆ هێنام بۆ کەرکوک.

*** بەڕێوەبەری دواناوەندی کەرکوک، حوسێن سەعید بوو ئەویش خزمم بوو**

بەڕێوەبەری دواناوەندی کەرکوک، حوسێن سەعید بوو ئەویش خزمم بوو دەوامم کرد، هاوڕێکانم لەوێ، کاک عیرفانی شێخ جەمیل و کاک نوری برای ئەمانیش تالەبانین و ماڵیان بەرامبەر ماڵی باپیرمە لە گەڕەکی بەرتەکێ، من پەیوەندیم لەگەڵ هەڤاڵێکدا کە ناوی حەمید باتاس بوو، لە کۆڵانێکدا وەکو مەکتەبەیەکی بە کرێ گرتبوو، دەفتەرو قەڵەمی ئەفرۆشت چونکە گەلێ قوتابخانەی کوڕ و کچ لەو کۆڵانە هەبوو، من لە کەرکوک لە ماڵی کاکم عەبدوڵقادر خەلیفە بووم

کە"ئامری هەندەسەی ئالی کارەبایی"بوو لە فیرقەی دووی کەرکوک، ماڵە کەشیان هەر لە مەعەسکەر بوو نزیک شەریکەی نەوت، بەیاتیان بە سەیارە ئەی ناردم، ئێوارانیش ئەهاتن بە دواما بۆ ماڵەوە.

رۆژێک کاک حەمید باتاس گیرا زۆر شت لە مەکتەبەکەیدا کەوتە ژێر دەستیان بەهۆی هەڵاڵانەوە خەبەرم بۆ هات کەراکەم، بە کاکم وت بەرەحمەت بێت، زۆری پێخۆش بوو کە لە ریزی پارتیام، دەست و برد عەسکەرێکی لابوو (مراسل) کە ناوی سەعید عەزیز بوو کورە عەشایەر بوو کاکم پێی وت: حەمە شوکر بەرە بۆ (گوێن) بۆ ماڵی باوکم (کە ئەو کاتە مودیر بوو لە گوێن)، ئیتر هەر ئەو رۆژە گەیشتمە گوێر، نزیکەی سێ مانگ لەوێ بووم، تاقی کردنەوەی سەری ساڵ نزیک بوەوە منیش پۆلی سێم، کاکم هەموو شتێکی بۆ جێبەجێکردم و هاتمە کەرکوک، هیچ نازانم و هیچم نەخوێندووە، پێی گوتم تۆ هەقت بە سەر هیچ نەبێت دەفتەری هاورێکانت وەرگرە بە شەوو بە رۆژ بخوێنە ئەوی تر لە سەر منە.

بە هەر جۆرێک بوو هەندێک خۆم ئامادەکرد و چوومە تاقیکردنەوە، ناجیح بووم، ئینجا ئەمەوێت بگەرێمەوە بۆ سلێمانی، گەرامەوە سلێمانی، پۆلی چواری ئەدەبی، لەم کاتەدا کاک حەمە عەلی شەریف بوو بە لێپرسراوم، کاک حەمە عەلی زۆر تێکۆشەربوو لە هەموو کارێکدا ئاگادارمان بوو، کاک نەوزاد و ئازادی جەمیل سائیب لە رێکخراوەکە لە گەڵماندا بوو، لە پاشان کاک سەرداری میرزا عەبدولرەحمان و سەرداری حەمەی ئەحمەد ئاغا ئەوانیش هاتنە ریزی ئێمەوە، پۆلی چوارمان تەواو کرد بۆ پێنج، ئەم ساڵ نەبێت خۆمان زۆر هیلاک بکەین کە ناجیح بین، لە یەکەم رۆژەوە دەستمان کرد بەخوێندنی باش، گەلێک جار کاک حەمە عەلی شەریف، مامۆستاکانی دواناوەندی (کوڕەکان) بانگ ئەکرد کەوانەمان پێبڵێن.

*** ئەختەر خانی خێزانی کاکە رەشۆڵ، گوللەیەک بەر سنگی کەوت و شەهید بوو**

ئەو ساڵە خۆپیشاندانی زۆر ئەکرا لە سلێمانی، لەیەکێک لە خۆپیشاندانەکاندا، ئەختەر خانی خێزانی کاکە رەشۆڵ، گوللەیەک بەر سەرسنگی کەوت و شەهید بوو. عەبدولی خەیات لە ئەنیشتمەوە ئەویش گوللەیەک بەرشانی کەوت، ئیتر من و کەمالی غەفور لە گەڵ فایەقی رەشید ئەفەندی بە کۆڵ هەڵمان گرت بەپەلە ئەزیفەکەی خوێنی زۆر زۆر بوو، رامان کرد بۆ جێگایەکی نزیک، ئەویش گەراجەکەی فەرەج ئەفەندی بوو کە ئەکەوتە بەرامبەر چایخانەی (حەمە رەق) نزیک دائیرەی ئەوقاف، بە هەرچی جۆرێک بوو خۆمان گەیاندە ئەو گەراجە چوونکە هەموو لەشمان خوێن بوو وایان ئەزانی ئێمەش زامدارین، کە گەیشتینە ئەوێ، پۆلیسیش لە دوورەوە هەر بەدواماندا بوون، چووینە ژوورێکی بچووکی تاریکەوە کە لە قوژبنی گەراجەکە بوو، پۆلیسەکانیش هاتن لە بەر دەرگا و سەر دیوارەکان وەستان ئەیانزانی ئێمە لەوێین. دیواری ژوورەکە کە بەخشتی گڵ بوو، تاقێکی تێدابوو کونێکی تیابوو گوێمان لێبوو لەو دیوەوە خەریکی رووخاندنی ئەو تاقەن وامان زانی پۆلیسن، کاتێک تەماشامانکرد، کچانی دواناوەندی سلێمانی کە لەو دیوەوە بوو ئەوانن، زانیویانە کە ئێمە لەوێن چونکە لە خۆپیشاندانەکەدا لە گەڵماندا بوون.

بە هەرچی جۆرێک بوو دیواری تاقەکە رووخا، تەماشامان کرد، شوکریە خانی، خوشکی کەمال و گیلاس خانی بەهادین ئەفەندی کە هەردووکیان ئێستا ماون، لەگەڵ گەلێک کچی تردا تاقەکەیان رووخان، ئینجا هاتینە دەرەوە بۆ پشت ماڵی حەپسە خانی نەقیب چونکە ماڵی دکتۆر فارس لەوێ بوو، دکتۆر فارس موزەمید بوو پارتی بوو، هەموو جارێک دوای خۆپیشاندان، ئەگەر بریندار بوایە ئەو تیماری ئەکرد چونکە ئەگەر بچوایە بۆ نەخۆشخانە یەک سەر دەستگیر ئەکران.

که چووینە ژوورەوە لە کەنجینەیەکدا لە سەر ئاگر، ئاوی گەرم کردبوو لەو لایشەوە قاپێکی سپی ئیکل لە سەر چرایەک بوو بە ئسپرتۆ ئەسوتا گەلێک دەرزی پزیشکی تێدابوو ئەکولا، لە ناوتاقێکیشدا، گەلێک دەرمانی دانابوو هەندێک لە هاورێکانمان کە سەرشکاوو برینداربوون تەداوی ئەکردن کە چووینە ژوورەوە، برینەکەی عەبدولی چاوپێکەوت وتی: کاکە ئەمە پێویستی بە دکتۆرە، بیبەن بۆ ماڵی دکتۆر عەبدولرەحمان.

ئینجا بەچی ئەبرێت، ئەبێت سەیارەی بۆ بهێنین چونکە لە عەرەبانەدا دەرئەکەوێت، سەیارە لە سلێمانی زۆر کەم بوو، کەمالی غەفوور وتی: من ئەڕۆم سەیارەکەی باوکم دێنم، سەیارەکەش فۆرد بوو هی زەمانی ئینگلیزبوو، بە (هاندڵ) ئیشی ئەکرد، کەمال چوو سەیارەکەی هێنا بردمان بۆ ماڵی دکتۆر عەبدولرەحمان، کە چاری پێکەوت وتی: بە پەلە بیبەن بۆ پۆلیس خانە لە دەرەوە رایگرن، (قالە سووری مقەوەن) سەر بە خۆمانە لەوێیە، ئێی بگەێنن بابڵێت لە سەر دارتوو کەوتووەتە خوارەوە شانی برینداربووە واخۆیشم ئەچم بۆ نەخۆشخانەکە، چوین قالە سوور لەوێ بوو، گەلێک جار ئیشی وەهای کردبوو دەست و برد، نووسراوێکی بۆ نووسین بۆ خەستەخانە، گەیاندمانە خەستەخانە هەر کەس گەرایەوە ماڵی خۆی.

لەم کاتەدا باوکم بوو بە مودیری ئەوقاف هەولێر، لە وێ لە گەرەکی تەیراوا لە نزیک مزگەوتی حاجی مەحمود عەلاف، خانوویەکی گەورەی گرتبوو، ماڵمان برد بۆ هەولێر ساڵی ١٩٥٧ شەهادەی گواستنەوەیان بۆ کردم بۆ دواناوەندی هەولێر، چووم بۆ لای کاکە حەمە عەلی شەریف وتی: تۆ برۆ لەوێ پەیوەندیت پێوە ئەکەن... هاتینە هەولێر دراوسێکانمان لای دەستە چەپ، کاک عەنتەر ناوی پیرداود بوو، بەڵام هەندە قەڵەوو بەهێز بوو، پێیان ئەوت عەنتەر، لای چەپیشمانەوە ماڵی کاک ئەحمەد نەجار بوو.

*** لە هەولێر باوکم زۆر نزیک بوو لە مامۆستا رەشادی موفتی**

لە هەولێر باوکم زۆر نزیک بوو لە مامۆستای خۆشەویست، کاک رەشادی موفتی، هەروەها لە کەسوکاری کاک محەمەد صائبی نەقشبەندی کە ئێستا ئەندامی ئەنجومەنی دادوەرانە لە بەغداد، گەلێک پێیان خۆش بوو کە ماڵمان برد بۆ هەولێر،

هەفتەی چەند جارێك ئێمە بەماڵ و منداڵەوە ئەچووینە ماڵیان، ئەوانیش ئەهاتنە ماڵمان. مامۆستا ڕەشاد ئەفەندی هەمیشە لەگەڵ باوکمدا پەیەکەوە بوون، گەلێك ڕۆژانی هەینیش باوکم ئەچوو بۆ خانەقا، لەوێ شێخ یوسفی مامی محەمەد سائیب، لە جێگای باوکی لەو دیوەخانە دائەنیشت.

باوکم لەگەڵ خۆیدا بردمی بۆ دواناوەندی کە تازە دروست کرابوو، ئێستا شوێنی ئەنجومەنی وەزیرانە، مودیرەکەمان مامۆستا عوسمان قۆجە قەساب، لە ئەشراف شاری هەولێر زۆر تێگەیشتوو ناسراوبوو، هەر ئەو ڕۆژە فەرمووی بادەوام بکات.

پاش چەند ڕۆژێك هاوڕێکانی خۆم ناسی، ئەوانەش کە زۆر نزیکبوون لێمەوە، محەمەد سائیب نەقشبەندی، شێخ کاکەڕەش نەقشبەندی کە ئێستا سەرۆکی سەندیکای پارێزەرانی هەرێمی کوردستانە، کاك شەمسەدین موفتی، کاك ئەجمەدین موفتی، شەهید مەئموون دەباغ، محەمەدی خدری پاشای دزەیی.

*** کاك موحسین دزەیی داوایکرد لیژنەیەك، پێکبێت بۆ پارە کۆکردنەوە بۆ لێقەوماوانی سلێمانی**

بەم جۆرە ناسرام و لەهەموو خۆپیشاندانێك و ئاهەنگی نیشتمانی خۆم ئەبووم بەعریفی ئاهەنگەکە و لەپێش خۆپیشاندانەکانیشدا ئەڕیشتم و شیعرم ئەوت، لەم کاتەدا لافاوە گەورەکەی شاری سلێمانی ڕوویدا لەهەموو لایەکەوە کەوتنە کۆکردنەوەی یارمەتی بۆ لێقەوماوانی شاری سلێمانی، کاك موحسین دزەیی کە ئێستا ڕاوێژکارە لە سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان، ئەو کاتە پارێزەر بوو نووسینگەکەی بەرانبەر نادی موەزەفین بوو، داوای لە موتەسەریفیەت کرد، کە ڕێگای بدەن لیژنەیەك پێکبێت بۆ پارە کۆکردنەوە بۆ لێقەوماوانی سلێمانی، ڕێگادرا، لیژنەکە پێکهات بە سەرۆکایەتی کاك موحسین، ڕۆژی تایبەتی دانا و هەموو دەوڵەمەند و کاربەدەستانی هەولێر بانگکران و لە مەکتەبەی ئیدارەی محەلی کە ئەکەوتە ژێر قەڵا، کۆبوونەوە دەستی پێکرد.

پێش ئەوە کاك موحسین داوای لێکردم کە عەریفی کۆبوونەوەکەبم و شیعرێکی بە سۆزیش بنووسم، بەرامبەر بە میوانەکان وەستام و هەندێك باسی لافاوەکەی سلێمانیم کرد ئینجا شیعرەکەم خوێندەوە کە گەیشتمە ئەوەی ئەڵێم: هەی ڕۆ ڕۆڵە ڕۆ کوردستانم ڕۆ، شاری شیرین و جێی شێرانم ڕۆ، خوالێخۆشبوو خدری پاشای دزەیی لە پشتەوە بوو دەستیکرد بە گریان، ئیتر پارەیەکی زۆر کۆکرایەوە پێنووس و کاغەزم بە دەستەوەبوو ناوەکانم ئەخوێندەوە ئەو پارەیەی پێشکەشیان ئەکرد ئەم نووسی، پارە هەموو برا بۆ مەکتەبی کاك موحسین هەموو وەسڵی وەرگرتنی پارەیان بۆ ئەکرا، پاش چەند ڕۆژێك کاك موحسین ناردی بە دواما وتی: ئەگەر چی پارەکە زۆر باشە، بەڵام ئەمەوێت لە هەموو لایەك زیاتر بێت، وتم گەورەم من دەستێکی باڵام هەیە لە وتاردان و شانۆگەریدا، لە ساڵی ۱۹٥۲ لە شاری سلێمانی لەگەڵ هەڤاڵەکانما هەڵبژێرام و چیرۆکێکی شانۆگەریمان کرد، ئینجا ئەگەر ئەفەرمیت، ئەگەڕێم بەزوو ترین کات، چیرۆکێکی عەرەبی ئەدۆزمەوە کە بگونجێت هەندێك دەستکاری بکرێت خۆم ئەیگۆڕم بۆ کوردی و خۆم ئەوری گەورە وەرئەگرم و خۆیشم دەری ئێنم و لە سەر شانۆی دواناوەندی هەولێر لەژێر دروشمی: "شانۆ قوتابخانەی گەلە"، لێرەدا بە تیرێك دوو نیشان ئەشکێنین، یەکێکیان ئەوەیە کە هەتا ئێستا لە سەر ئەو شانۆ گەورەیە بەزمانی کوردی تەمسیل نەکراوە، ئەوی کەشیان، پارەیەکی باش کۆئەکەینەوە، هەروەها ئەتوانم چیرۆکەکە وەها بگۆڕم بۆ کوردی وەدەست کارییەکی باشی بکەم، کە بگونجێ لەگەڵ تێکۆشانی کورد و کوردستان، زۆری پێخۆش بوو فەرمووی دەی کاکە بتبینم.

*** چوومە مەکتەبەکەی محەمەد ڕەسوڵ و چیرۆکی شانۆگەری شەهرەزادم پەسەند کرد**

هەر ئەو ڕۆژە چوومە مەکتەبەکەی محەمەد ڕەسوڵ گەلێك گەڕام چیرۆکی شانۆگەری شەهرەزادم پەسەند کردو هێنام و دەست و برد کەوتمە گۆڕینی بۆ کوردی لە ڕێکخراوەکەی خۆمدا هەڤاڵێکم لەگەڵ بووناوی کاك جەوهەر بوو، بەڕاستی جەوهەربوو، کوردێکی تێکۆشەرو خۆشنووسیش بوو، بانگم کرد یەك سەر ئەمگۆڕی بۆ کوردی، ئەویش بە خەتە جوانەکەی خۆی ئەی نووسی، گەلێك دەستکاریم کرد، بە هەفتەیەك تەواوم کرد، بردم بۆ کاك موحسین زۆر پەسەندی کرد و داوای لە موتەسەریفیەت کرد، کە ڕێگابدەن بەو چیرۆکە لەسەر شانۆی دواناوەندی هەولێر بکرێت.

پاش چەند ڕۆژێك لیژنەیەکیان پێك هێنا بە سەرۆکایەتی فوئاد ئەفەندی کە مەعاونی مودیری مەعارفی هەولێر بوو پاش (۳) ڕۆژ لە سەریان نووسی بەعەرەبی: "توافق على اجراء مسرحية شهرزاد على مسرح ثانوية اربيل دون زيادة او تحريف" ئیتر کەوتمە ڕێکخستن و دابەشکردنی ئەدوار بە سەر هەڤاڵان و ڕێکخستنی: شانۆ، جلو بەرگ، ڕووناکی، کەوالیس، مۆسیقا، سروودی نەتەوەیی، هەڵپەڕکێ، لێرەدا تووشی کێشەیەك بووم، ئەویش کێ دەوری شەهرەزاد وەرگرێت ؟ واخۆم دەوری مەلیك شەهرەیارم وەرگرت ؟ ئەی لە کوێ کچێك بدۆزمەوە دەوری شەهرەزاد وەربگرێت زۆر زەحمەتە ؟.

ژنان و کچانی شاری هەولێر ئەو عەبایە، هەموو بە پەچەو عەباوە دێنە دەرێ، چ کچێك ئەوێرێت ئەو دەورە وەرگرێت و بێتە سەر شانۆ ؟ کەس نیە! بە هەڤاڵانم وت: ئێمە ساڵی ۱۹٥۲ لە سەر شانۆی دواناوەندی سلێمانی ئاهەنگی تەمسیلی "ڤی سبيل التاج" بە کوردی پێشاندرا دەوری کچ، دارای تۆفیق ئەفەندی وەریگرت کە دەوری تۆڤلیابوو، ئینجا با یەکێك بدۆزینەوە بۆ ئەم دەورە، کوڕێکی زۆر جوان کە ناوی کەماڵ حەمە ئەمین لە ڕێکخراو لەگەڵ خۆم بوو، پێم وت: بۆ ئەم دەورە وتی: براگیان من ئامادەم بۆ کورد و کوردستان ژیانی خۆم پێشکەش بکەم، بەڵام نابێت کە سوکارم ڕازی بن، بۆ بەیانی هاتەوە وتی: باوکم و براکانم ئەڵێن: ئێمە ژیانی خۆشمان پێشکەش ئەکەین بۆ کوردستان.

*** مامۆستای ڕەسم فوئاد ئەفەندی**

دەورەکان دابەشکرا هەر کەسێك دەوری خۆی نووسی و کەوتینە تاقیکردنەوە وپرۆڤەکردن خۆیشم تەمسیلیەکەم دەرئەهێنا، لێرەدا مامۆستای ڕەسم کە ناوی فوئاد ئەفەندی بوو، هات بۆلام و وتی: کاکە حەمە من کە هەرئەستت کرد بە ڕێکخستنی ئەم شانۆگەرییە ویستم یارمەتیت بدەم، بەلام ئەو مودەریسەی کە لە بەغداوە ناردوویانە سیخوڕی تەحقیقات بوو ڕاپۆرتی لە سەرمان ئەنووسی، بۆیە ئەم ئەوێرا لێتان نزیك ببمەوە، واشکور ئەقل بوو ئێستا ئەتوانم پێت بڵێم ئەم خاڵانەی خوارەوە کە زۆر زۆر پارەی ئەوێت لە سەر من بەبێ هیچ شتێك:

یەکەم: جلوبەرگی تەمسیل زۆر پارەی ئەوێت ئینجا من لە مەخزەن، جلو بەرگی تەمسیلم هەیە کە بەعەرەبی کرابوو بە تەواوی ئەگونجێت لەگەڵ شەهرەزاد، خوشکەکانم مەکینەی خەیاتیان هەیە، ئەیبەمە ماڵەوە هەمووی چاك ئەکەم ئەوەی هەندێك دەستکاری بووێت جێبەجێی ئەکەین، هەموو جلەکانیش ئوتوو ئەکەین و بۆت ئەهێنمەوە، بێ ئەوەی فلسێك سەرف کەین.

دووەم: من دەرچووی (مەعهەدی فنونم)، فەرعی ڕەسم دەستێکی باڵام هەیە لە مکیاج، ئەوەش لە سەرمن.

سێیەم: گەلێك قوماشی سپی و ڕەنگاو ڕەنگم هەیە بەکار نەهاتوون، هەروەها هەموو جۆرە بۆیاغێك، کاك جەوهەر خەتاتە ئەتوانێت هەرچی پێویستە بۆ شیعارات بی نووسێ.

بەراستی کارێکی زۆر دڵخۆش بوو زۆر باری سووککردین، ئێوارە کە چووم بۆلای کاك موحسین بۆم گێڕایەوە، گەلێك دڵخۆش بوو هەموو شتێك ئامادەکرا ئینجا کە وتینە چاپکردنی (بیتاقە)، چووم بۆلای مامۆستای ئەمر خوالێخۆشبوو، گیو موکریانی کە چاپخانەی هەبوو لەژێر قەلا بەرامبەر دائیرەی ئەوقاف، داوام لێکرد کە کە (٢٥) جلدی بیتاقەم بۆ چاپ بکات بەپێی ئەو نووسینەی کاك موحسین نووسیبووی وتی: کاکە حەمە خۆ من هیچتان لێناسێنم بۆ خزمەتی کوردە، بەلام (٢٥) جلد بەش ناکات وتم: لام وایە هەر ئەوەندە ئەفرۆشرێت، بۆی چاپکردم بە دوو نووسخە، یەکێکی بۆ فرۆشتن،ئەوی کەشیان ئێواران ئەبران بۆلای کاك موحسین بەپێی ئەوە پارەمان دائەنا.

*** من خوشکم مامۆستای دواناوەندی کچانە**

یەکێك لە هەڤاڵەکان وتی: کاکە حەمە، من خوشکم مامۆستای دواناوەندی کچانە، ئەڵێت بیتاقەم بۆبێنن من بۆتانی ئەفرۆشم، ئافەرین خوشکە قوتابیانی کچانی هەولێر، هەر ئەو ڕۆژە دوو دەفتەر تەواو بوو، داوای دەفتەری زیاتریان کرد، بۆمان ناردن دابەشیان کرد بەسەر قوتابخانەکاندا، بەسێ ڕۆژ بیتاقە تەواو بوو چوومەوە لای مامۆستا گیو هەر لە دوورەوە وتی: ها کاکە حەمە بیتاقەی زیاترت ئەوێ؟ وتم بەڵێ، وتی خۆم ئەمزانی بۆیە کلیشەکەم تێك نەداو پەنجا دەفتەری بۆ چاپکردین ئینجا بەتەواوی بەشی کرد.

ڕۆژی دانراو، مامۆستا موحسین بیتاقەی تایبەتی بۆ موتەسەریف و سەرۆکی دائیرەکان نارد، سێ ڕیزی پێشەوە لە هۆڵەکە بۆ ئەوان تەرخان کرابوون، ئیتر هۆڵەکە پڕبوو جێگا نەما هەندێك کەس لە سەر تاقی پەنجەرەکان دائەنیشتن، کاك موحسین وتارێکی خوێندەوە پەردە کرایەوە بە سروودی"دەمی ڕاپەڕینە"بوو بە چەپلە لێدان و هوتاف کێشان، سەرۆکی لیژنەی ڕێگەدانی شانۆگەرییەکە هەستایە سەرپێ و بەعەرەبی هاواری کرد:"انا لا اتحمل المسؤولية"، قاعەکەی بە جێهێشت و ڕایکردە دەرەوە.

دەست کرا بە پیشاندانی تەمسیلییەکە، زۆر بە جوان و هەموو لایەك پەسەندیان کرد هەفتەیەکی بۆ دانرابوو، بەلام زۆرتر دەوامی کرد، داخستنی پەردەی تەواوبوون وکردنەوەی بە سروودی :

تا دەس لە مل هیوا نەکەم، شەرتە نەنیشم قەد بە تاڵ
بۆلاوی تازەی قەومی کورد، ببمە نمونەی بێ میسال
هەوڵ و کۆششم لازمە، بۆخزمەتی هاومیللەتم
ڕوحێ لە ڕێگای میللەتا ئەی بەخشم، ئەی ئێمە چاڵ

بەم شێوەیە کۆتایی بە شانۆگەرییەکە هێنرا و پارەیەکی زۆر باش کۆکرایەوە و کاك موحسین لەگەڵ هەندێك پارێزەری تردا پارەکەیان برد بۆ سلێمانی.

کەوتینە خۆئامادەکردن بۆ تاقیکردنەوەی سەری ساڵ، تاقیکرنەوەمان دا ناجیح بووین و چووین بۆ بەغدا، من و کاکەڕەش و محەمەد سائیب و شەهید مەئمون دەباغ و محەمەدی خدری پاشای دزەیی لە کۆلێجی حقوق وەرگیراین.

که دەس کرا بەدەوام، بەرپرسمان کاك بابەکر پشدەری بوو، یەکەم کۆبوونەوەمان لە یانەی سەرکەوتن"نادي الارتقاء الكوردي"کە ئەکەوتە پشت"مەعهەد فنون جەمیلە"، کۆڵانەکەی بەرامبەر"بیلاتی مەلەکی"بوو کە دواتر بوو بە"مەجلیسی سیادە"کە چووین بۆ ئەوێ، گەلێك لە هەڤاڵانی کەیشم چاو پێکەوت وەك: حەمید کاکە زیاد کە بەرپرسیان بوو، هەروەها خوشکە کوزیدە قەفتان.

* کە چوومە ژوورەوە، شەهید شەهاب نوری و مامۆستا زەبیحی وحەبیب فەیلی کەمال محێدین دانیشتبوون.

ڕێکخراوەکەی ئێمە وەك پێشتر ئاماژەم بە ناوی ئەندامانی و بەرپرسەکەیدا، پاش کۆبوونەوە، کارکردن بە سەرماندا دایەش کرا، منیان برد بۆ"شەقامی موتەنەبی"لە کۆڵانێکی تەسکا شوقەیەك گیرابوو لە قاتی دووەم بارەگای پارتی لەوێ بوو، کە چوومە ژوورەوە، شەهید شەهاب نوری و مامۆستا زەبیحی کە پێمان ئەوت"عولەما"وحەبیب فەیلی کەمال محێدین کە ئێستا بەپرسی پەیوەندییەکانی یەکێتیە لە بەغدا دانیشتبوون، بەخێر هاتنیان کردم، ئیتر هەر هاتوو چۆکردن و نووسراو هێنان و نووسراو بردن بوو، پاش هەندێك مەلا عەبدوڵڵا دوکەڵی"مەلا ماتۆر"هاتە بەردەمم (یەکمان ئەناسی) وتی: کاکە فەرموو وەرە لە گەڵما، هەر لە سەر ئەو جادەیە نزیك بە جادەی ڕەشید، لە قاتی دووەما شوقەیەکی گەورە هەبوو، ئەوە نووسینگەی مامۆستا برایم ئەحمەد بوو، کە چوومە سەرەوە ئەی ناسیم لە سلێمانییەوە وتی: بەخێر بێت، دانیشتم چایان بۆ هێنام و ئینجا وتی: حەمە شکور تۆ لە سلێمانی کاری تایبەت ئەکرد بۆ حزب

ئێستاش لێرە لە بەیانییەوە بەرپرسی تابیعەی، کە لە کولیە دەرچوویت وەرە بۆ بارەگا هەرچی پێویست بوو بە تابیعەو رۆنیۆ تەبعی بکە، وتم: ئەمر ئەکەی گەورەم.

کەوتینە ئیشکردن، تابیعەکە زۆر کۆن بوو، رۆڵەکانی هەمووی کون کون بوو، رزی بوو کە "ستێت سلم" تەبع ئەکرد و ئەم خستە سەر رۆنیۆ، مەرەکەبەکەی لێنەهاتە دەرەوە وجوان نەئەخوێنرایەوە چەند جارێک داوام کرد بیگۆڕن بێ سوود بوو، رۆژێک کە تەبعم ئەکرد، دەست وپلم هەمووی رەش بوو، هاتن بە شوێنما وتیان بەپەلە وەرە مامۆستا برایم داوات ئەکات، کە چووم، ناهیدە خانی شێخ سەلام لای دانیشتبوو، فەرمووی: "حەمە شکور وا رزگارت بوو لەو تابیعە کۆنە و بریارماندا مەتبەعەیەکی گەورەرە بکرین، هەندێک گرانە ئێمەیش ئەو پارەیەمان نییە، بۆیە تۆ لەگەڵ خوشکە (ناهی خان) لە بەیانییەوە دوای نیوەڕوان ئەچن بە ماڵە کوردە پاکەکانی بەغدا ئەگەرێن و پارە کۆ ئەکەنەوە بۆکرینی مەتبەعە".

رۆژی دوای هاتم (ناهی خان) چاوەرێی ئەکردم، کەوتینە گەران دنیا هاوین بوو زۆر گەرم بوو ناهی خانیش قەڵەو بوو، بەپێ یان عەرەبانە ئەرۆیشتین، هەموو لەشی ئارەقەی لێ ئەتکا، پاش هەفتەیەک پارەیەکی زۆر کەسمان کۆکردەوە، زۆرمان پێناخۆش بوو، رۆژێک کوردێکی دڵسۆز کە داوای لێ کردین هەتا مردن ناوی لای کەس نەبەین، وتی: "ئەک وابزانن ئەترسم، من لە کەس ناترسم و نەترساوم، بەڵام خزمەتی قەومی خۆم ئەکەم نامەوێت کەس پێم بڵێت ئافەرین، هەروەها بەبرای خۆشەویستم کاکە برایمیش بڵێن، ئەمە بینی خۆمان بێت"، مەتبەعە کردرا و ئیتر کەوتینە ئیسراحەتەوە.

*** من لە نزیک برای تێکۆشەر و خۆشەویستم مام جەلال وەستابووم نزیک ئاوەکە بوو هێنامانە دواوە**

رۆژێکی هەینی سەر لە بەیانییەکەی لە چاپخانەبووم، هاتن بەدوامدا وتیان کۆبوونەوەمان هەیە، کە چووین بۆ جێگای کۆبوونەوەکە، مامۆستا برایم ئەحمەد هات و وتی: "خوشک و برایانی بەرێز موژدە بێت موژدەبێت، وا سەرۆک بارزانی بەخۆی و هەموو برا بارزانییەکانەوە ئەگەرێنەوە بۆ عێراق لە بەسرە دائەبەزن، ئینجا وائێمە جێگایان بۆ ئامادە دەکەین و رێکی ئەخەین کە بچین بە پیریانەوە ئێوەش بکەونە خۆتان"، ئیتر دەستکرا بە هوتاف کێشان و چەپڵە لێدان،

لە بەغدا ئەو کاتە باشترین ئوتێل، (ئوتێلی سەمیر ئەمیس)، بوو کە ئەکەوێتە کۆتایی شەقامی رەشید، ئەو ئوتێلەی بۆ حیجز کرا، ئیتر هەرچی پێیکرا بەرەو بەسرە رۆیشت، ئێمەیش بە قیتار رۆیشتین، کاتێک باخیرەکە گەیشت، بووبە رۆژی حەشر، سەرۆک لە قەراغی باخیرەکە وەستاو دەستی بەرز کردبۆوە، هەندێک هوتافیان ئەکێشا هەندێک ئەگریان هەندێک هاواریان ئەکرد بۆ کوردو کوردستان، ژنان هەڵهەلەیان لێ ئەدا، بەراستی تائەو رۆژەی ئەمرم، ئەو دیمەنانەم لە بیرناچێ، من لە نزیک برای تێکۆشەر و خۆشەویستم مام جەلال وەستابووم نزیک ئاوەکە بوو هێنامانە دواوە، سەرۆک بارزانی و وەفدەکەی هاورێی، بران پێم وایە بۆ (فندق شط العرب)، ئێمەیش بە قیتار گەراینەوە بەغدا.

هەموو لە گۆرەپانە گەورەکەی بەرامبەر ئوتێلەکە وەستاین، سەرۆک گەیشتە بەغدا، ئەوەندە سەرۆک عەشایەر لە کوردو عەرەب و رەزیرە کۆنەکان و دڵسۆزان لە گەڵیابوون، ئەو ئوتێلە بەشی نەکرد، ئوتێلێکی کەشی بەرامبەر بوو ناوی "فندق حەکیم" بوو ئەویش گیرا هەر بەشی نەکرد، زۆر کەس لە بەیانییەوە هەتا ئێوارە ئەوەستا، نەی ئەتوانی بگات بە سەرۆک.

مامۆستا برایم ئەحمەد لەگەڵ مامۆستا حەبیب محەمەدی کەریم فەیلی و چەند کەسێکی تر چوون بۆ لای عەبدولکەریم قاسم پێی وتن: خۆتان بگەرێن کام جێگای حکومی بە ئالتان دەست کەوت بیگرن، پاش گەران، خانووەکەی نوری سەعید کە بەرامبەر ئیزگەی بەغدا بوو لە سالحیە لە سەر رووباری دیجلە، زۆر گەورە و رێکوپێک بوو باخێکی گەورەشی لە بەردەمابوو جێگای هەزاران کەسی تیائەبوەوە، ئەو جێگایە تەرخان کرا بۆ سەرۆک بارزانی و بارزانییەکان بەراستی جێگایەکی چاک بوو، هۆڵەکە پڕ فەرش کرا هەموو جۆرە، کورسی و قەنەفە دانرا سەماوەرێکی زەردی رووسی زۆر گەورەیان هێنابوو، نیو بەرمیل ئاوی ئەگرت چایەکەیان ئەخستە قوماشێکی تەنکەوە ئەیان بەست و ئەخرایە ناو سەماوەرە کەوە، شەوو رۆژ چای ئەگێردرا بە سەر میوانەکاندا نیوەروانیش مەنجەڵی گەورەی خواردن دروست ئەکرا.

لە هەموو لایەکی عێراقەوە میوان ئەهاتن، لێرەدا کاریەدەستانی پارتی لە ناوەوەو دەرەوەی عێراقەوە گردبیونەوە، هەموو رۆژێک لە کۆبونەوەدابوون، هاتنە سەر هەڵبژاردنی سەرۆک و مەکتەب و لیژنەکان. خوالیخۆشبوو بارزانی پێی وتن: "برایانی بەرێز، ئەگەر ئەتانەوێت قیادەیەکی (قوتری) پێک بێت، ئەبێت نوێنەری هەموو لیواکان کۆبینەوە بۆ هەڵبژاردن، ئەگەر قیادەی (قەومیشتان) ئەوێت، دەبێت جواب بنێرن بۆ کوردانی ئێران و تورکیا و سوریا، لەم جێگایانە رێکخراومان هەیە ئەوانیش نوێنەری خۆیان بنێرن پاشان دەست بکرێت بە هەڵبژاردنی سەرۆک و فەرمووی: من وام لا باشە کە (قیادەکە قەومی) بێت، بەڵام لەم حاڵەتەدا ئەبێت بنووسن بۆ ئەو جێگایانە کە نوێنەری خۆیان بنێرن، ئەمەش بە سووک و ئاسان ناکرێت چونکە ئەوانە بە نهێنی دێن و نامە بۆ ناردنی بانگکردنیان، هەندێک ئەرکی ئەوێت، کێ بە نهێنی ئەروات و ئەوانە بەبێ فیزە، بە نهێنی ئەبێ بێن؟ کێ ئەیان هێنێت و لە کوێ دایان
ئەنێن ؟.

*** سەرۆکەکانیان، میوانی سەرۆک بارزانی بوون**

چونکە من لە ژوورەوە نەبووم، لام وایە هەڤاڵی تێکۆشەر مام جەلال، وتووبوری من شارەزایی ئەو جێگایانەم و ئامادەم هەموو شتێک جێبەجێبکەم، ئینجا نامە نێردرا و ئەو برایانە گەیشتنە بەغدا بە سەرۆکایەتی دکتۆر موراد و عەقید عەزیز و هەندێکی تریش بە جۆرێکی رێکوپێک، بە سەرماڵە دڵسۆزەکانی کوردی بەغدا دابەشکران و سەرۆکەکانیان، میوانی سەرۆک بارزانی بوون، ئامادەکاری کرا بۆ رۆژی

هەڵبژاردن هەموو کۆبوونەوە و پاش خوێندنەوەی وتاری سیاسی و ڕێکخستن لەلایەن هەندێك لە ئامادەبووانەوە، ڕاگەیەنرا ئەوەی نەیەوێت خۆی بۆ هەڵبژاردن بپاڵێوێ یان یەکێك نەیەوێت یەکێك بپاڵێوێت بۆ ئەم هەڵبژاردنە، فەرموو بابێتە بەرمایکرۆفۆنەکە.

سەرۆك بارزانی دەستوبرد هاتە بەر مایکرۆفۆنەکە، بەخێر هاتنی هەموو لایەکی کرد لە پاشان فەرمووی بەڕاستی ڕۆژێکی مێژوویییە، دەمێکە چاوەڕێی ئەم ڕۆژە پیرۆزە بووین کە نوێنەران لە هەموو کوردستانی گەورەدا را کۆببینەوە.

هەندێك باسی تێکۆشانی کوردی کرد لە هەموو جێیەکی کوردستان کە بە هەزاران لە سێدارەدران و هەزاران شەهید بوون، پاشان وتی: برایانی بەڕێز خۆم و باوك باپیرم هەر خزمەتکاری کوردبووین و گیانی خۆمان بەخت کردووە بۆ سەرکەوتنی کوردستان، من پێشمەرگەیەکی کوردم خۆم تەرشیح ناکەم بۆ سەرۆکایەتی پارتی و ڕازی نابم هیچ کەسیش تەرشیحم بکات، لەم کاتەدا مامۆستا برایم ئەحمەد مایکرۆفۆنەکەی لە سەرۆك وەرگرت و فەرمووی خوشك و برایانی خۆشەویست، سەرۆك بارزانی ناتوانێت بڵێت خۆم تەرشیح ناکەم، نامەوێت کەس تەرشیحم بکات، سەرۆك بارزانی موڵکی خۆی نییە، ئەو نیشانەی بەرزی هەموو کوردێکە لە کوردستاندا، بەڕێزان وامن سەرۆك بارزانی تەرشیح دەکەم هەر کەسێکی دیکەش نەیەوێت خۆی تەرشیح بکات، وامەیدان کراوەیە، لەم کاتەدا برای شیرینم، شێخ کاکەرەش تەقشبەندی لە تەنیشتمەوە ڕەستابوو بە دەنگێکی بەرز هاواری کرد: بارزانی بارزانی بارزانی، ئیتر بەیەك دەنگ هاوارو هوتاف کێشرا: بارزانی بارزانی.

*** دکتۆر موراد هاتە بەر مایکرۆفۆنەکە**

لەپاش هەندێك، دکتۆر موراد هاتە بەر مایکرۆفۆنکەو وتی: خوشك و برایانی بەڕێز بە ناوی خۆم و ئەو برایانەی لە پارچەکانی ترەوە لەگەڵما هاتوون، پیرۆزبایی لە سەرۆکی قارەمان، مەلا مستەفا بارزانی ئەکەم و هەتاکو پێنج دەقیقە ئەگەر کەس خۆی تەرشیح نەکرد یان تەرشیح نەکرا، وابەیەك دەنگ بارزانی ئەبێت بە سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان و هوتاف و هاوار بەردەوام بوو: بارزانی بارزانی، کاتەکە تەواو بوو، کەس نزیك مایکرۆفۆنەکە نەبوو، پاشان عەقید عەزیز هاواری کرد، لێت پیرۆز بێت دروشمی ڕێگای ڕزگاری کوردستان، لێت پیرۆز بێت کە هەموو لە کوردستاندا دوات کەوتووین بۆ ڕزگاری کردنی کورد و کوردستان و ئەم شیعرەشی خوێندەوە:

چۆن نەناڵێ دڵ بە حاڵی میللەتی مەحرومی کورد
چۆن نەگریی چاو بەخوێن بۆ تاڵعی شومی کورد
سینە چۆن لەت لەت نەکەم بۆ عنصری مەحکومی کورد
لانەوازو بێ کەس و مەزلومن ئێستا قەومی کورد
گابەدەس تورکەوە ئاخ بەدەست ئێرانەوە

پاشان وتی: "ئەمە شیعری یەکێکە لە شاعیرە گەورەکانی کورد و وا دەرنەکەوێت کە سەدەهای ساڵە، هەر کورد ژێر چەپۆکی داگیرکەران بووە، ئیتر سەرۆکی بەڕێز مەڤالی گەورەمان بارزانی، هەموو دوات ئەکەوین تاسەرکەوتن".

*** عەبدولکەریم قاسم هەمیشە ئەم جۆرە جێگایانە بەبێ چاودێری بەجێ ناهێڵێت.**

پاش ئەوە جێگا نەبوو کەس بگاتە سەرۆك بە مەبەستی پیرۆزبایی، بۆیە مامۆستا برایم ئەحمەد هەموومانی ڕیزکرد یەکە یەکە ئەچووینە خزمەت سەرۆك بارزانی، لێرەدا ئەبێت کۆنگرە ببەسترێت. ئەم کۆنگرەیە لە کوێ بگیرێت؟ کەڵێك کەس لە لێپرسراوەکان بە نهێنی هاتوون.

خوالێخۆشبوو کاکە زیاد، چووە خزمەت سەرۆك بارزانی و فەرمووی: "سەرۆکی هێژا من ماڵم لە (وەزیرییە) خانووەکەم زۆر زۆر گەورەیە، سەردابێکم هەیەو زۆرپاکەو جێگای زیاتر لە پەنجا کەسی تێدا ئەبێت، باکۆنگرە لەوێ بگیرێت و هەموو پێداویستییەکیش ئامادە ئەکەم"، هەموو لایان پەسەند بوو. ئێمەیان نارد بۆ ئامادەکردنی جێگاکە، عەقید محەمەد ئەمین دەربەند فەقەری لە پێشمانەوە بوو وتی: "برایان ئێستا ئەچین بۆ (وەزیرییە) کە جێگای دەوڵەمەند و بازرگانە گەورەکانی بەغداو و کاربەدەستان و وەزیرەکانی کۆن و نوێ عێراقە و هەمیشە چاوی ئەمن و ئیستخباراتی بە سەرەوەیە و زەعیم عەبدولکەریم قاسم، ئەم جۆرە جێگایانە بەبێ چاودێری بەجێ ناهێڵێت، ئینجا ئەم هەموو خەڵك و سەیارەیە کە دێنە بەرئەم ماڵە، هەروا ناشارێتەوە، بۆیە من وای بە چاك ئەزانم کە لە گەڕەکەکەدا بڵاوی بکەینەوە، کە قاڵەی کاکە زیاد ژن دێنێت ئەمانەش بەهۆی ئەوەوە کۆئەبنەوە !".

گەیشتینە ماڵی کاکە زیاد لە وەزیرییە، خوالێخۆشبوو کاکە زیاد لەگەڵ عەبدولقادر و کاك حەمیدی کوڕی و هەندێك کەسی دیکەش، وەستابوون هەروەها دکتۆرە پیرۆز، کە ئێستا ئەندامی پەرلەمانە و کچی کاکە زیادە، کە ئەو کات منداڵ بوو، لەگەڵیان وەستابوو، عەقید محەمەد بە کاکە زیادی وت: "ئێمە وامان داناوە کە لە گەڕەکەکە بڵاوبکرێتەوە، ژن بۆ کاکە عەبدولقادر ئەهێنین بۆیە ئەم کۆبوونەوەیە گەورەیە سازکراوە"، فەرمووی زۆرباشە هەر لە ئێستاوە بڵاوی ئەکەینەوە، ئیتر دەستکرا بەڕێکخستن و هەندێکیش لە باخە گەورەکەدا هەڵئەپەڕین، بەڕاستی هەموو دراوسێکان و دانیشتووی ئەو گەڕەکە، بڕوایان وابوو کە ژن بۆ کاکە قادر دێنن !.

لە ڕۆژی دانراودا، کاتژمێر نۆی بەیانی، لە سەردابەکە دەست کرا بە بەستنی کۆنگرە، ئێمە لە دەرەوە بووین ئاگامان لە گفتوگۆی کۆنگرەکە نەبوو.

*** مامۆستا هەمزە عەبدوڵلا وتی: حەمە شکور وانییە، بەڵام باوابێ؛**

سەعات (١١) شەو تەواو بوو، خاڵەکانی کۆنگرە هەڵگیرا بۆلای سەرۆك بارزانی، ئینجا دەبێت بڕیارەکانی کۆنگرە بنێرین بۆ مەکتەبی سیاسی، ئەم کەسانە دانران کە بڕیارەکان بەرن بۆ مەکتەبی سیاسی کە شوێنەکەی لە جادەی موتەنەبی بوو: حەمە شکور خەلیفە، حەمید کارانی، مەحمود کارانی، محەمەد ئەمین دەربەند فەقەری، مەلا

عەبدوڵڵای دووکەڵی، کە پێیان ئەوت مەلا ماتۆر، چووینە بەر بارەگاکە بڕیار درا من و مەلا عەبدوڵڵ بڕیارەکان بەرین، کاتێک کە چووینە سەرەوە، مامۆستا هەمزە عەبدوڵڵا لەگەڵ شەهید شەهاب (دەبێت خوالێخۆشبوو کاک حەمە شکور مەبەستەدی شەهید خاڵە شیهاب بێت، نووسەر) و هەندێک هەڤاڵان، دانیشتبوون مامۆستا هەمزە وتی: ها خێرە بەم شەوە درەنگە؟ مەلا عەبدوڵڵ وتی هاتووین بارەگا بشۆین! مامۆستا هەمزە زۆر دڵگیربوو وتی: مەلا عەبدوڵڵ بۆچی ئێمە پیسین؟ دەستوبرد وتم: مامۆستای بەرێز تێکۆشەر: ئێوە مامۆستای ئێمەن، ئێوە ئێمەتان فێری کوردایەتی و نیشتمان پەرستی کردو ئێوە ژیانی خۆتان تەرخان کردووە بۆ کوردو کوردستان، ئەوەی کاک عەبدوڵڵ وتی بۆ ئەوەیە، بەیانی سەرۆک بارزانی سەردانی ئەم بارەگایە ئەکات، ئێمەیان ناردووە کە بڕیارەکانی کۆنگرەتان بدەینێ و ئەگەر ڕێگامان بدەن دەست ئەکەین بەڕێکخستن و پاککردنەوەی؟ مامۆستا هەمزە فەرمووی: حەمە شکور وانییە، بەڵام باوابێ؟ بڕیارەکانی کۆنگرەی وەرگرت و بۆ مێژوو ئەیڵێم، ماچی کردو خستییە سەرسەری و پاشان ڕووی کردە مەلا عەبدوڵڵ و وتی: مامۆستا ئەتوانێت بەیانی بێت و بارەگا بشۆین. بەم جۆرە گەڕاینەوە، ئیتر دەستکرا بە جێبەجێکردنی خاڵەکان و دابەشکردنی ئیش و کار.

ئەمە بەشی یەکەمە، ئەگەر ئەمردم بەپشتی خوا بەشەکانی تریش ئەنووسم".

(دیارە کاک حەمە شکور هەر بەشی یەکەمی نووسیوەو مەرگ بواری نووسینی بەشەکانی تری نەداوە، نووسەر).

***هەڵگورد حاکم موعتەسەم شێخ محەمەد خەلیفە(١٩٥٨-).**

لە گەڕەکی (ئیمام قاسم)ی شاری کەرکوک لە ٢٨/ ٩/ ١٩٥٨ هاتووەتە دنیاوە و خوێندنی سەرەتایی لە خوێندنگەی ئیمام قاسم و هەردوو خوێندنی ناوەندی و دواناوەندی لە زێوەر لە گەڕەکی ئەلماس (خانزاد)ی هەمان شار تەواو کردووە، لە ساڵی ١٩٧٨ لە کۆلێجی پۆلیس لە بەغدا وەردەگیرێت (خولی ٣٠) و ماوەی مانگێک دەوام دەکات، بەڵام واز لە کۆلێژی ناوبرا دەهێنێ بەهۆی فشارەکانی ڕژێمەوە بۆ ناچارکردنی بۆ پابەندبوون بە بەعسەوە.

پاش ئەوە و لە هەمان ساڵ، سەفەر دەکات بۆ بەریتانیا بەمەبەستی تەواوکردنی خوێندنی باڵا لەسەر خەرجی خۆی و لە ساڵی ٧٩ لە (کۆلێژی سیتلاک) کە ناوچەیەکە، کەوتووەتە باشووری لەندەنی پایتەخت، بۆ خوێندنی زمانی ئینگلیزی وەرگیرا و لە ساڵی(٨٠) پاش تەواوکردنی ئەو کۆرسەی زمان، لە (کۆلێژی بارنزلی) تەکنەلۆجی لە ناوچەی بارنزلی کە کەوتووەتە شارۆچکەی یورکشایر لە باکووری لەندەن، کە لە ئەنجامیدا کۆلێژی ناوبراوی تەواو کرد و بڕوانامەی (gce) لە (ماتریالی ئەندازەی مەدەنی) وەرگرت لە ساڵی ١٩٨٤.

* شەهید شوانی تەنسیق، بە سەیارەکەی خۆی دەریکردم لە هەمان ساڵدا، دەگەڕێتەوە بۆ عێراق بەهۆی فشارەکانی دەزگا ئەمنییەکانی ڕژێم لەسەر خێزانەکەی بە تایبەت باوکی، کە لەو سەردەمەدا یەکێک بووە لە کۆنترین دادوەرەکانی عێراق سەبارەت بەوە کاک هەڵگورد دەڵێت:

لە ٢٢/ ٤/ ١٩٨٤ دوای گەڕانەوەم لە بەریتانیا، حکومەت دەیزانی کە لە (کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردستان) کارم دەکرد، دائیرەی ئەمن بڕیاری گرتنی بۆ دەرکردم، بۆیە خۆم حەشاردا تا شەهید شوانی تەنسیق، بە سەیارەکەی خۆی دەری کردم بۆ ناوچە ڕزگار کراوەکان و منی دایە دەست کاک وەستا سابیر، ئەویش بردمی بۆ گوندی (نۆمەر بەگ) کە دەواجنێکمان هەبوو لەوێ مامەوە زۆر هاوکاری پێشمەرگەکانی(تیپی٢١) و(تیپی٢٥)ی خاڵخاڵانم دەکرد و بەڕێزان: کاک سیروان کویخا نەجم و وەستا سابیر و کاک عەبدوڵڵا سیاسی و کاک سەریەست ناسراو بە (سەریەستە درێژ)، بە بەردەوامی سەردانیان دەکردم و بە هەموو جۆرێک هاوکاریانم دەکرد و چەندین جار، سوپاسنامەم بۆکرا لەلایەن شەهید مەلا ئاراس و خوالێخۆشبوو سابیر ڕەسوڵ سەرتیپی ٢١ی کەرکوک.

پاش ئەوەی نزیکەی دوو ساڵ لە سنووری ناوچە ئازادکراوەکانی ناحیەی شوان، وەک هێزی پشتگیری و هاوکاری پێشمەرگەکانی ئەو سنوورە دەمێنێتەوە، ڕۆژی ١٩٨٦/٣/٢٦ دەکەوێتە کەمینی مەفرەزە تایبەتەکانی ڕژێمەوە و لە ئەنجامیدا، بە بریندارى دەستگیر دەکرێت و ڕەوانەی دادگای تایبەت دەکرێت کە بڕیاری لە (سێدارەدانی هەتا مردن بە گوولە)ی بۆ دەردەکات، لە بەرامبەر ئەم بڕیارەشدا، بنەماڵەکەی هەوڵ و تەقەلایەکی زۆر دەکەن بۆ ڕزگارکردنی تاقە کوڕە گەنجەکەیان لە مردن. ئەوە بوو لە ئەنجامی ئەوەدا، بڕیاری لە سێدارەدان گۆڕدرا بۆ زیندانی هەتایی و نزیکەی دووساڵ بە سەر دەبات و بە بڕیاری لێبووردنی گشتی ئەو کاتی ڕژێمی عێراق لە ئەیلولی ١٩٨٨، ئازاد دەکرێت.

*** پەیپەرەکانی حەمە شکور**

سەبارەت بەم باسە وەک پێشتر ئاماژەم بۆ کردووە، کاک حەمە شکور لەو چەند پەیپەرەی تایبەت بە کاک هەڵگورد و سەرو بەندی گرتنی نووسیویەتی:

بۆ برازای شیرینم کاکە هڵگورد، دەمێک بوو ئەم ویست موزەکەراتی ژیانی خۆم بە چەند فەسڵێک بنووسم، بەڵام چاوەڕێی ئەوە بووم کە بە جۆرێکی باش هەڵی بگرێت و لە دەست ئەچێت، ڕۆژێک یادی تۆ هاتە بیرم کە دڵنیام هیچ شتێک لای تۆ ون نابێت، ئینجا چونکە یەکە یەکە ڕووداوەکانی ژیانی خۆم ئەنووسم، باڕووداوێک بنووسم بەرامبەر تۆی خۆشەویست، کاتێک پێشمەرگە بوویت لە ناوچەی شوان بە نامەردانە لە نیوە شەوێکدا دوژمنی خوێن ڕێژ، دەستگیری کردیت، پاش ئازاردانێکی زۆر کە دانت بە هیچ نهێنییەکدا نەنا، هەواڵەی خوێن ڕێژەکانیان کردیت، کاتێکی زۆر بوو ئاگام لێت برابوو، شەوێک کاکم، باوکت، سەعات (١٢)ی شەو تەلەفۆنی بۆ کردم و ئەگریا وتی: حەمە شکور وا هەڵگورد حوکم دراوەو ئیعدامی ئەکەن لە محاویلی

حیللە، ئەو شەوە خەو لە چاوم نەکەوت، چی بکەم؟ چیم پێ ئەکرێت؟ چیم دەسەڵاتە؟ ئەبێ چۆن هەروەها واز لە هەڵگورد بێنم بدرێتە بەر گوللەی ناپاك، نەخێر نەبێت بە هەر جۆرێك بێت ببینم، بۆ بەیانی نانم پێ نەخورا، پوورت گەلاوێژ، وتی: دیارە شتێك رووی داوە بۆیە تێکچوویت، خۆم پێ نەگیرا دەستم کرد بە گریان، وتم کاکم ئەڵێت هەڵگورد ئیعدام ئەکەن، ئیتر هەموویان دەستیان کردە گریان.

*** چی بکەم ؟ چی بڵێم ؟ چۆن هەڵگورد ببینم !**

سەیارەم بۆ هات چووم بۆسەر ئیشم، کاتێك گەیشتمە جێگاکەم، راستەوخۆ بە مودیری مەکتەبەکەم وت: خێرا عەمید هەیسەم ئامر مەوقعی محاویل وەرگرە، کە بۆی وەرگرتم، پاش چاکو چۆنی پێم وت: ئەمەوێت بێم بۆلاتان وتی بەسەرچاو بێیت، رووەو محاویل کەوتمە رێ، هەر بیرم لەوە ئەکردەوە، چی بکەم؟ چی بڵێم؟ چۆن هەڵگورد ببینم!، کە گەیشتمە مەوقعەکە، بە شۆفێرەکەم وت: برۆ بۆ بەردەم دائیرەی بەلەدییە، کە چووین لە دوورەوە سەیارەکەیان دی هەموو هاتنە دەرەوە، بە مودیری بەلەدیەکەم وت: داتابەزم تەجاوزی (مەوقع) لەسەر ئەرزی بەلەدییە؟ کەچی وتی: گەورەم خۆت نازانیت لە وەزارەتەوە لیژنەیەکیان پێك هێناوە بە سەرۆکایەتی جەنابت، دوێنی لە وەزارەت بووم، نوسخەیەکم وەرگرت، وتم برۆ بۆم بێنە، بۆی هێنام، ئینجا چووم بۆ مەوقع، عەمید هەیسەم لە تارمەکە وەستابوو چاوەڕێی ئەکردم، گەلێك بەخێر هاتنی کردم، کە چوومە ژوورەکەی کە لە قاتی سەرەوە بوو چەند ئەفسەرێکی ئامادەکرابوو هاتن بە پیرمەوە، دانیشتم پاش هەندێك کیتابەکەم دایە دەستی، وتی: بەخوا کە تەلەفۆنت کرد زانیم بۆ ئەم ئیشەیە، خۆت ئەزانیت من کە تەجاوزم کردووەتە سەر زەوی بەلەدییە بۆ ماڵی خۆم نییە، بەڵکوو قاعەم دروست کردووە بۆ سەربازەکان بەبلوك و سەقفەکەیشی چینکۆیە، هەر ئەبێت خۆت بۆم جێبەجێ بکەیت، تاقەتی ئەوەم نییە بەم تەمەنە بدرێم بە (مجلیس تەحقیقی)، هیچ وەڵامم نەدایەوە، پاشان وتی: خۆت ئەزانیت عەسکەر سەعات (دە) نانی بەیانی ئەخوات، ئەبێت لەگەڵمانا نان بخۆیت، وتم جارێك هەر خۆت وەرە لەگەڵما بابرۆین قاعەکانم نیشاندە، هات لەگەڵما بەپێی رۆیشتین، لە رێگا پێم وت: ئیشێکم هەیە پێت ئەڵێم، بەڵام ئەمەوێت تەنها خۆم و خۆت بیزانین، وتی: ئەمر ئەکەیت، وتم: برازاکەم کە ناوی هەڵگوردە، لای ئێوە تەحقیقیان لە گەڵکراوە، ئەزانم حوکمەکەی چییە و ئەتوانم ببینم؟ بەبزە خەنەیەکەوە باوەشی پێیاکردم وماچی کردم وتی: مزگێنی ئەوەی پێت ئەڵێم ئەوەیە، ئەم مەسەلەی تەجاوزەمان بۆ جێبەجێ بکەیت، چونکە بە ئەمری من کراوە، وتم دە پێم بڵێ مزگێنی چی؟ وتی: هەموویان عەفوو کران و ئەیان نێرینەوە بۆ وەحدەکانیان، ئیتر نازانم لە خۆشیا چیبکەم وتی: فەرموو بابرۆین نان بخۆین، ئینجا بۆت دێنم، وتم بەخوا تانەیبینم نان ناخۆم.

*** تۆیان بۆ هێنام چیم دی !**

وەرەقەیەکی دەرهێنا لە سەری نووسی، ئەفیێیکی لاوەستابوو وەرەقەکەی دایە دەستی ئەویش رۆیشت، پاش هەندێك تۆیان بۆ هێنام چیم دی! پرچی سەرت، دەموو چاوتی داپۆشیبوو، ریش و سمێڵت درێژ بووبوو، کەلوپەلەکەت، بەدەشتەوە نووسابوو لە چڵك و نارەقدا، کە چاوم پێ کەوتیت، باوەشم لێدایت، تۆیش دەستت ماچکردم، پاشان عەمید هەیسەم ئەفسەرێکی لەگەڵ ناردیت، پاش هەندێك هاتیتەوە، جوان تەراش کرابوویت و خۆت شۆری بوو جلی زۆر خاوێنت لە بەردابوو سەلامت کرد، ئامر پێی وتی دانیشە، پاش تۆزێك وتی: برۆ پاش چەند رۆژێك ئەتنێرمەوە بۆ کەرکوك، پێشی وتی جگەرە ئەکێشیت؟ وتت نەخێر، وتم بەڵێ جگەرە ئەکێشێت، بەڵام لە شەرمی من وائەڵێت، ناردی گلۆزێك جگەرەی سۆمەری بۆ هێنایت ئینجا پێی وتم: پاش دوورۆژی دیکە، ئەیانئێرینەوە بۆ کەرکوك بۆ وەحدەکانیان و بۆ ئەوەی کە زۆر لە حەپسخانەی کەرکوك ئەمێننەوە، پێویستە هەندێك هەوڵی بۆ بدەن لە کەرکوك کە لە جێگایەکی نزیك دای بنێن، وتم هەموو کەسووکارم لە کەرکوکە، باوکی حاکمە، بەڵام لە ترسی ئێوە، کێ ئەتوانێت لێی نزیك بێتەوە؟ دەستی کرد بە پێکەنین، وتی هەروەکو من لە تۆ ئەترسێم، ئەبێت تەجاوزەکەم بۆ جێبەجێبکەیت، پاش نان خواردنی بەیانی، گەرامەوە شوێنی خۆم و خەبەریشم بە هەمووان گەیاند و پاش مودەتێك رزگارت بوو، لام وایە لە زەمبوور دایان نایت".

*** پزیشکی راپەڕین**

لەگەڵ گەیشتنی پزیشکی راپەڕینی بەهاری ١٩٩١ بۆ کەرکوك، کاك هەڵگورد بەشدارییەکی کارا دەکات و ژمارەیەك لە فەرماندەکانی هێزی پێشمەرگەی کوردستان، سەردانی ماڵیان دەکەن و پاش شکستی راپەڕینیش، بۆ ماوەیەکی زۆر بە ئیختیفایی لە کەرکوك دەمێنێتەوە و پاشان بۆ ماوەیەك هەتاکو پرۆسەی ئازادی، کاری ئازاد دەکات و لەگەڵ دەستپێکردنی پرۆسەی ئازادی عێراقیش، رۆڵێکی کارا دەبینێت وەك کادرێکی(ی ن ك)ی ناسراوو شارەزا لە بواری پەیوەندییە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان و لێکگەیشتن لەگەڵ نەتەوەو پێکهاتەکانی شاری کەرکوك و هەتاکو ئێستاش ئەو کاروانە پڕ بەخششەی بەردوامە.

دیارە کاك هەڵگورد وەك نووسەرو رووناکبیریش، چەندین وتارو لێکۆڵینەوەی هەمە جۆری لە ساڵانی رابردوودا نووسیوەتەوە کە زۆربەیان تایبەتن بە مێژووی عێراق و شاری کەرکوك.

*** خەباتی سیاسی و فەرهەنگی لەگەڵ خوێندکارانی کورد لە ئینگلتەرا.**

سەبارەت بە خەباتی سیاسی و فەرهەنگی لەگەڵ خوێندکارانی کورد لە ئینگلتەرا لە کۆتایی هەفتاکان و سەرەتاکانی هەشتاکانی سەدەی رابردوو کاك هەڵگورد دەڵێت:

"نووسینگەی AKSA)) کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردستان، لە ئەورووپا سەر بە یەکێتیی نیشتمانی کوردستان کە یەکێك بووم لە ئەندامەکانی، ڕۆڵێکی کاریگەری هەبوو بۆ پشتگیری لە خەباتی گەلەکەمان دژی ڕژێمی بەعسی لەناوچوو کە لەو کاتەدا ئەو نووسینگەیە، لەلایەن کاك هۆمەری شێخ مووس ئەندامی مەکتەبی سیاسی(ی ن ك)ەوە سەرپەرشتی دەکرا و پاشان لەلایەن کاك عومەر دەبابەوە سەرپەرشتی دەکرا هەروەها مامۆستای ئەمر برایم ئەحمەد، بە بەردەوام ڕێنمایی دەکردین و یەکێك بوو لە مەرجەعە گرنگەکانی کارو خەباتمان".

لێرەشدا دەبێت ئاماژە بەوە بدەم کە دکتۆر بەرهەم ئەحمەد ساڵح، لەو کاتەدا یەکێك بوو لە ئەندامە دیارەکانی ئەو نووسینگەیە و داینەمۆی بووە بەهۆی ئەو لێوەشاوەییەی کە هەر لە سەرەتاکانی ژیانیدا لێی دەرکەوتووە، هەروەها ڕۆڵی بەرێزان: شێرزاد عەبدولقادر خەلیفە و سەرتیب قادر ئاغا و سەرهەنگ قادر ئاغا و هتد... هەروەها کە سایەتییە ناسراوە سیاسی و زانستی و ئەدەبییەکانی تاراوگە وەك و مامۆستایان: تۆفیق وەهبی بەگ و محەمەد ڕەسوڵ هاوار سەردانیان دەکرد، ئەمە جگە لەوەی لە بۆنەکاندا لەگەڵ خێزانە کوردەکانی لەندەن کۆدەبووینەوە بۆ باسکردنی بارودۆخەکە و پاڵپشتی شۆڕشی نوێ و کۆکردنەوەی کۆمەك بۆ ئەو مەبەستەو ڕێکخستنی چەندین خۆپیشاندان بە هەماهەنگی لەگەڵ فیدراسیۆنە خوێندکارییە بیانییەکان لە لەندەن دژی سیاسەتە شۆڤێنییەکانی ڕژێم.

*** یارمەتی دارایی و پزیشکی و کەلوپەل، بۆ هێزی پێشمەرگەی کوردستان.**

هەروەها لە چالاکییەکانی تر: هەڵسانی نووسینگەکە بە ناردنی یارمەتی دارایی و پزیشکی و کەلوپەل بۆ هێزی پێشمەرگەی کوردستان بۆ درێژەپێدانی خەبات و ئاسانکاری بۆ خوێندکارە کوردەکان لە ئەورووپا لە ڕێگەی دۆزینەوەی زەمالات و مینحەی خوێندن بۆیان و لە ساڵی ١٩٨٢ گەورەترین خۆپیشاندانمان ڕێکخست لەگەڵ ڕێکخراوە بیانییەکاندا دژی ڕژێمی فاشی لە بەردەم باڵیۆزخانەی عێراق لە لەندەن بۆ ئیدانەکردنی سیاسەتەکانی ئەو ڕژێمە شیکردنەوەی بارودۆخی گەلی کوردستان بۆ خوێندکارە بیانییەکان و ئاگادار کردنەوەی (ڕێکخراوی ئەمنیستی ئێودەوڵەتی) لە ڕێگەی ڕاپۆرت و بەڵگەنامە، لەسەر تاوانەکانی ڕژێم دەرهەق گەلی کوردستان و AKSA)) ئەڵقەی بە یەك گەیشتنی، سەرکردایەتی و هەندێ پارتە بەریتانییەکا: بوو، ئەوانەی پشتگیری دۆزی گەلەکەمانیان دەکرد بە تایبەتی (پارتی کرێکاران)".

بۆ زیندوو ڕاگرتنی کەلتوور و کەلەپووری کوردەواری لەوێ، پێشانگای هەمە جۆرمان ڕێکدەخست بۆ وێنە و هونەری شێوەکاری و نمایشکردنی دەستنووس و بەڵگەنامەکانی سەلماندنی کوردستانییەتی کەرکوك و ناوچەکانی ترو وێنەی شوێنەوارەکانی کوردستان".

بواری ڕاگەیاندنیش بایەخێکی گەورەی پێدەدرا لە نووسینگەکەمان و ڕۆژنامەیەکی مانگانەمان دەردەکرد ناومان نابوو (باڵیۆزی کوردستانی) جگە لە هەزارەها چاپکراوی جۆراوجۆر و بەلاغەکانی هێزی پێشمەرگەی کوردستان و بڵاوکراوەی تایبەت بە هۆشیارکردنەوە و پەردە هەڵماڵین لەسەر تاوانەکانی بەعس، بە کورتی، بارەگای کۆمەڵەی خوێندکاران لەو دەمەدا، وەك و باڵیۆزخانەیەك و پاڵپشتییەك وابوو بۆ گەلەکەمان لە ناوەوەو دەرەوەی وڵات.

*** گۆڤاری "چریکەی کوردستان".**

هەروەها کاك هەڵگورد دەڵێت: "خوالێخۆشبووان، نووسەری گەورەی کوردو وەزیری پێشووی عێراق، تۆفیق وەهبی بەگ و مامۆستای گەورەی گەلەکەمان برایم ئەحمەد و شاعیری گەورە، محەمەد ڕەسوڵ هاوار و چەند نووسەرێکی تر، گۆڤارێکی وەرزیان دەرئەکرد بەناوی (چریکەی کوردستان) کە گۆڤارێکی گشتی ویر زانست بوو، چونکە ئەو کەلە نووسەرانە بەشداربوون لە دەرکردنی، من خۆم چەندین جار، لە کۆڕو بۆنەکاندا، ئەم کەڵە نووسەرانەم ئەدی و دائەنیشتم لەگەڵیان بە تایبەتی مامۆستا برایم ئەحمەد کە هاوڕێی دێرینی باوکم بوو، چونکە لە کۆلێژ پێکەوە بوون و هەتاکو ئێستاش، ئەم چەند پارچە هۆنراوەیەی مامۆستام لە بیرە کە کاتی خۆی لە گۆڤاری (چریکەی کوردستان) دا بڵاوبووەوە و بەداخەوە هیچ نووسخەیەکی ئەو گۆڤارەم لە بەردەست نییە و هۆنراوەکەش بەم جۆرەیە:

سەدام کوردستان موڵکی تۆ نییە
ئەمی ئەتاتورك ئەخومەینی یە
مەلای لابەلا کوردی خستە داو
ئینگلیزیش ئێوەی لێکردین بە پیاو".

لە ساڵی ١٩٨٤ دا کاتێك تۆفیق وەهبی بەگ، کۆچی دوایی کرد، ئەم چەند پارچە هۆنراوەیە بەو بۆنەیەوە لە گۆڤارەکەدا بڵاوکرایەوە :

لاشەی هاتەوە بۆ سلێمانی
لە شاری لەندەن بەدەرچوو گیانی
دانەری وشەی ڕەسەنی کوردی
تۆفیق وەهبی بوو ئەی گەل بەووردی
ڕای سپاردبوو کۆچم کرد کاتێ
تەرمم بەرنەوە بۆ خۆ وڵاتی
بم نێژن لەناو شاخ و دارستان
ئەوێم لاخۆشترە ببێ بە گۆڕستان
دەیبەین دەی نێژین لە پیرەمەگروون
پیری زمان زەرد ئاخ لە دەست گەردوون".

ئەم چەند پارچە هۆنراوەیەش کە تایبەت بوو بە چالاکی هێزی پێشمەرگەی کوردستان، لە گۆڤارەکەدا بڵاوبووەوە:

هەزار تۆپ و کلاشنکۆف
نادەم بە شاخی پڕ لە لۆف
چونکە پشت و پەنای کوردە
ملی دوژمنی تیا ووردە

بە زمانی عەرەبیش و بۆ هەمان مەبەست، لە گۆڤارەکەدا، ئەم پارچە هۆنراوەیە بڵاوبووەوە:
لن أهاب القنابل العنقودية
فأنا اليوم قد وعيت القضية
موقفي موقف الرجال
وانني كوردي من امة كوردية
وكوردستان لها الخلود
وبالروح افدي جبالها السندسية
ومن العار ان تبقى كوردستان
تحت اقدام طغمة بعثية".

*** حەزی شۆڕشگێڕی**

سەبارەت بە حەز و حەماسەتەکانی لەو قۆناغەدا کاك هەڵگورد دەڵێت:
لە کاتی لاویێتیم، زۆر بە جۆش و پڕ حەماست و موتەتەریف بووم، حەزم لە ڕێکخراوە شۆڕشگێڕەکان ئەکرد کە دژی ئیمپریالیزم و داگیرکەران خەباتیان دەکرد، لەوانەی کە زۆر خولیایان بووم، (شۆڕشگێڕانی ڤیتکۆنگ) لە ڤیتنام، ڕێکخراوی (بادر ماینهۆف)ی ئەڵمانی، (ئاڵا سوورەکان)ی یابانی".

*** ئاهەنگەکەی د. شڤان**

لەڕۆژەکانی مانگی یەکی ساڵی ١٩٨٢، کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردستان لە دەرەوەی وڵات (لەندەن)، ئاهەنگێکی زۆر گەورەی ڕێکخست لە یەکێ لە هۆڵە گەورەکانی لەندەن، کە ناوی (ئەلبیرت هۆڵ) بوو لەو ئاهەنگەدا بۆ یەکەمجار، چاووم بە زۆر کەسایەتی کەوت و گۆرانی بێژی گەورە، شڤان پەروەر، کەوتە گۆرانی وتن بەسەر شۆڕش و پێشمەرگەدا و هەمووانی هێنایە جۆش و حەماسەت، لەو کەسایەتیانەی کە ئامادەی ئاهەنگەکە بوون، مامۆستا برایم ئەحمەد، کاك عومەر مستەفا دەبابە، دکتۆر شەفیق قەزاز، عامر عەبدوڵڵا ئەندامی مەکتەبی سیاسی حیزبی شیوعی عێراق، عیزەدین قۆجە، لیوا ڕوکنی فرۆکەوان، عەساف جەریان، برازای سالح جەبری سەرۆك وەزیرانی سەردەمی پاشایەتی کەنەیارێکی سەرسەختی بەعس و دۆستی کورد بوو، هەروەها دەیان ئەفسەری تری گەورەی عێراق، کە نەیاری ڕژێم بوون لە هەموو تەوژمە سیاسییەکان لەوێ بوون، کە ناوەکانیانم لەبیر نەماوە و زۆربەیان لە داخ و غەریبیدا سەریان نایەوە و کەس باسیان ناکات".

چەمی زەنگنە، کەرکوك، ١٧ی ئابی ساڵی ١٩٣٩، چەند کەسێك لە خزمانی زەنگنە بەجلوبەرگی ڕەسەنی کوردەوارییەوە لە وێنەکەدا دەردەکەون، لە چەپەوە: مام سادقی باخەوان، وەهاب مل خڕ، عەبدولقادر محەمەد خەلیفە، تاهیر کوڕی مامی حاکم موعتەسەم و عەبدولقادر خەلیفە، باخەوان.

شێخ محەمەد شێخ ئەحمەد خەلیفە، قایمقامی ناوەندی قەزای کەرکوک (١٩٤٠ - ١٩٤٤).

شێخ حەمە عەلی بەرنوێژی کۆمەڵێک نوێژکەر لە فەرمانبەران و زانایان و کەسایەتی لیوای هەولێر دەکات، دەشتی هەولێر، بەرواری ٢٣ی نیسانی ساڵی ١٩٥٤

وێنەیەکی دەگمەنی مێژووی لە بەرواری ١٩/١١/ ١٩٤٥ لەبەردەم سەرای سلێمانی گیراوە، تێیدا شێخ حەمە عەلی خەلیفە، بەڕێوەبەری ئەوقاف سلێمانی، یەکەم لای چەپەوە (جل و سدارە لەبەرە ڕەشەکە) دەرکەوتووە لەگەڵ کۆمەڵێکی تر لە کەسایەتییەکانی سلێمانی لەنێویاندا، شێخ مەحمودی حەفید.

شێخ حەمە عەلی لەگەڵ کوڕە تاقانەکەی (حەمە شکور)
ساڵی ١٩٤٩

لە ڕاستەوە: حاکم موعتەسەم، شێرزاد عەبدولقادر، نەوزاد عەبدولقادر، شێخ محەمەد شێخ ئەحمەد خەلیفە، ساڵی ١٩٥٦ کەرکوک، گەڕەکی بەرتەکێ، باخچەی ماڵی بنەماڵەی حاکم موعتەسەم

لە ڕاستەوە، ڕاوەستاوەکان: خەلیل ئاغا، عەبدولقادر ئەسعەد بەڕێوەبەری مەعاریفی لیوای کەرکوک، سابیر عومەر حاجی ئەحمەد ئەندامی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق، حاکم موعتەسەم، شێخ ئەحمەد باتاسی، کەسایەتی کۆمەڵایەتی ئەرسەلان عەلی خالیدی.
دانیشتووان: عادل خەلیل ئاغا، فەرەیدون محەمەد خەلیفە و چەند میوانێك لە ناوچەکانی تری کوردستان.

الامور الذاتية

متصرفية لواء كركـــوك

كتابكم المرقم ٤٦٠٠ والمؤرخ ١٢/١٠/٩٥٤

لما كان الحاكم السيد معتصم محمد خليفة الآلوسي [illegible] كركوك قد عين حاكماً في محاكم العراق العدلية [illegible] الدرجة الثانية [illegible] المادة ٧٦ من قانون [illegible] المحاكمات الجزائية رقم ٤٢ لسنة ١٩٣١ [illegible] البلدية والانظمة الصادرة بموجبها [illegible] الصادرة بموجبها وكذلك المخالفات الخاصة بمياه الاسالة.

محمد [illegible]
وزير العدلية

نسخة الى —
وزارة الداخلية — كتابكم المرقم ١٩٤٨٤ والمؤرخ ٢٠/١١/٩٥٤
رئاسة محكمة استئناف كركوك
المحكمة الكبرى في كركـــوك

بەڵگەنامەیەکی دەگمەنی ساڵی ١٩٥٤ تایبەت بە حاکم موعتەسەم کە لە بەغداوە ڕەوانەی موتەسەرریفییەتی لیوای کەرکوك کراوە

ئەفسەرانی لیوای پاسەوانی پاشایەتی: کۆشکی ڕیحاب، بەغدا، سالی ١٩٥٥، لە ڕاستەوە: موقەدەمی ڕوکن عەبدولقادر محەمەد خەلیفە، موقەدەمی ڕوکن عەبدولجەبار سەبیع ئەلعەبوسی، موقەدەمی ڕوکن عەبدولمونعیم حەمید

عەبدولقادر خەلیفە لەگەل ژمارەیەك لە ئاسیاوانی لە ناوچەی زەنگنەی لە گەشتێکی ڕاودا، نزیك کەرکوك، سالی ١٩٣٩.

بارەگای وەزارتی بەرگری، سالی ١٩٦٤، لە ڕاستەوە عەقیدی ڕوکن عەبدولقادر خەلیفە ئامری مەوقعی بەغدا، لیوای ڕوکن زاهید محەمەد سالح فەرماندەی فیرقەی یەکەم، موقەدەمی ڕوکن محەمەد مەجید سکرتێری وەزیری بەرگری

لیژنەی "وتاردان و نواندن" لەڕاستەوە بۆ چەپ: د.کاوس قەفتان، فوئاد مەجید فەرەج، عەبدوللا ئەحمەد جولا، فازل فەرەج ئیسماعیل، کەمال عەبدولکەریم فوئاد(د.کەمال فوئاد).

ئەوانەی دانیشتوون لەڕاستەوە بۆ چەپ: حەمە شوکر خەلیفە، جەمال ڕەمزی، محەمەد ئەحمەد، عومەر ئەحمەد

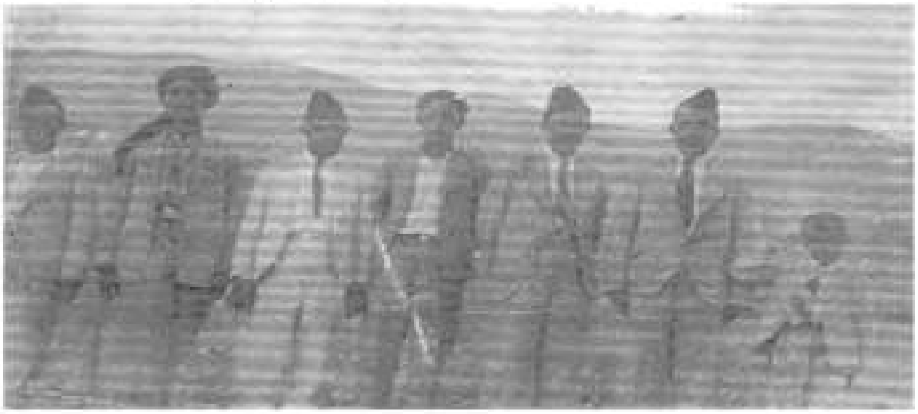

کۆتایی سییەکانی سەدەی ڕابردوو، دەوروبەری کەرکوك، لە ڕاستەوە: ئەو منداڵەی، کە سلاوی کردووە حەمە شکور خەلیفەیە، شێخ حەمە عەلی، لیوا عەبدولقادر، حاکم موعتەسەم، لیوا مستەفا عەلی کەرکوکی، کەسایەتی و مولکدار محەمەد نوری ئەمین، نەناسراوە

هۆڵی خولد لە بەغدا ساڵی ١٩٦٧، حەمە شکور وەکیلی موتەسەڕیفی بەغدا لەنێوان دوو ئەفسەری پۆلیسدا.

کەرکوک، پردێ، ١٩٥١/٣/٩ ، تیپی تۆپی پێی سلێمانی
لە وێنەکەشدا، (حەمە شکور) سێیەمی دانیشتووان لە ڕاستەوە، ئالەتی کەمان دەژەنێ

بەغدا، ساڵی ١٩٦٥، وەزارەتی ناوخۆ، لەڕاستەوە: حەمە شکور وەکیلی موتەسەڕیفی بەغدا، ڕەشید موسڵیح وەزیری ناوخۆی عێراق، تاریق سەعید فەهمی موتەسەڕیفی بەغدا

هاوینەهەواری سەرچنار، ساڵی ١٩٥١، حەمە شکور، سێیەم لە ڕاستەوە، لەگەڵ ژمارەیەک لە هاوپۆلەکانی ئەندامانی تیپی "وتاردان و نواندن".

*** پێگەی کەرکوك لە شاجوانی عێراقدا:-**

لەنێوان سالآنی (١٩٤٧-٢٠١٥) بەناوی جۆراوجۆر و لە شێواز و کاتی جیاواز جیاوازدا، هەڵبژاردنی شاجوانی عێراق هەڵبژێردراوە، هەر یەکەی لە بارێکی دیار و نادیاردا، ڕۆڵی

ڕینیە دنکۆر، شاجوانی عێراق بۆ ساڵی ١٩٤٧

خۆیان هەبووە بۆ لەبەرچاوخستنی هەڵبژاردنی شاجواندا.
لەنێوان شاجوانی عێراقدا لە پارێزگاکانی عێراقیشدا ناوە ناوە شاجوانی ناوچەکان هەڵبژێردراوە کە هەر یەکەی دەرهاویشتەی بارودۆخی تایبەتی خۆیانن بۆ هەڵبژاردن، یان لە بارو ئاهەنگێکی دیاریکراودا دەست بۆ هەڵبژاردنی شاجوانیش براوە، یان بایەخی خۆی پێدراوە بۆ بەسەربردنی کاتی خۆش و دیاریکراو.
لە جیهانیشدا کە گەلێك جار ئاهەنگی شاجوانی سازکراوە عێراق و کوردستانیش بەشدارییان کردووە و کە ڕوویداوە سەرکەوتنیان بەدەستهێناوە.
ئەوەی سەرنج دەدرێت کە هەڵبژاردنی شاجوانی عێراق لە ماوەی مێژووی هەڵبژاردنیدا بەشێوەیەکی ڕێکوپێك و بەرنامەرێژ نەبوو، تا بەشێوەیەك ڕۆڵی خۆی ببینێت بۆیە هەر کاتێك بارودۆخەکە لەبار بووایە کار بۆ هەڵبژاردنی شاجوانی کراوە.
لە ساڵی ١٩٤٧دا (ڕینیە دنکۆر) وەکو شاجوانی بەغدا هەڵبژێردرا، کە ئەم ئاهەنگە لەلایەن بازرگانی دەوڵەمەندی جوولەکە (نەعیم دەنکۆر) ڕێکخراو بوو کە خاوەنی کارگەی (کۆکا کۆلا) بوو لە بەغدا، بەڵام ئەمە یەکەم شاجوانە بەناوی بەغداوە بووە نەوەکو عێراق.
لە ساڵی ١٩٧٢دا عێراق بەشداری شاجوانی نێو دەوڵەتی کرد لە (بۆیرتۆ ریکۆ) کە بە نوێنەری (وەجدان بورهانەددین سلێمان) کە ساڵی پێشتر لوبنانی (جۆرجینا ڕەزق) خەڵاتی بردبۆوە، کە لەنێو (٦١) ئافرەتی عەرەبی تەنها ئافرەت بوو

شاجوانی عێراق بۆ ساڵی ١٩٦٢

بەشداری کردبوو، بەڵام دووریان خستەوە و (کیری ویلز)ی ئوسترالی خەڵاتەکەی بردەوە و بە ئەنجام نەگەیشت، بەڵام یانە کۆمەڵایەتییە جۆر بەجۆرەکان لەنێوان سالآنی (١٩٧٢-٢٠١٣) گەلێك ئاهەنگی شاجوانی لە دەرەوە ڕێکخراوە لە ئوردن و کینیا و تورکیا، بەڵام لەنێو عێراقدا کاری بۆ نەکراوە.
لە ساڵی ١٩٧٤ لە بارێکی تایبەتیدا (سیلینا کۆهین) بە شاجوانی عێراق هەڵبژێردراوە، لە ساڵی ١٩٥٠ (کامیلا بارك) بە شاجوانی عێراق هەڵبژێردراوە.
لە ساڵی ٢٠١٥دا لە بەغدا هەڵبژاردنی شاجوانی هەڵبژێردرا کە (شەیما قاسم) کە خەڵکی کەرکوك بوو خەڵاتی شاجوانی بەدەستهێنا.
شەیما قاسم لە پێشبرکێیەکدا کە نۆ کچ بەشدارییان تێدا کرد بە شاجوانی عێراق بۆ ساڵی ٢٠١٦ هەڵبژێردرا کە پێشبرکێکە لە (١٠)ی ئەیلوولی (٢٠١٥) ڕاگەیەندرا، کە ئەمە یەکەم شاجوانییە لە ساڵی (١٩٧٢)ەوە کە لە بەغدا لەلایەن پێشبرکێی شاجوانی نێودەوڵەتییەوە دانی پێدادەنرێت کچە شاجوانەکەش خوێندکاری بەشی کارگێڕی و ئابووری زانکۆی کەرکووکە.
ئەوەی جێگەی باسە لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو لە کەرکوك هەڵبژاردن کراوە بۆ شاجوان و سەماکردن، کە هەریەکە لە سەلوا مارگریت و شارلت سەرکیس بە باشترین شاجوان و سەماکەر دەرچوونە.

سیلڤیا کۆمین، شاجوانی عێراق بۆ ساڵی ۱۹۷٤

ڕێنیه دنکۆر، شاجوانی عێراق بۆ ساڵی ۱۹٤۷

شەیما قاسم، شاجوانی عێراق بۆ ساڵی ٢٠١٥

*** شیشانەکانی گەرمیان و کەرکوک:-**

پاش دوو سەدە، هەر لە ساڵی ١٨٦٣ی زایینی، بەهۆی ڕووسەکانەوە ئاوارەی کوردستان بوونە و بەشێکیان لە پارچەکانی تری عێراقیش نیشتەجێ بوون.

لە سنووری شارۆچکەی شارەبانی سەر بە پارێزگای دیالە، کە خاکی بەستنەوەی نێوان هەرێمی کوردستان و عێراقە، پارچە زەوییەک بەر لە ٢٠٠ ساڵ بووە گوندێکی تایبەت بە شیشانییەکان و تێیدا حەسانەوە تەنانەت لە سەردەمی ڕژێمی بەعسیشدا ژیانی ئاسایی خۆیان هەبوو، ناوی ئەو گوندەش گوندی (حەمیدییە) بوو، کە بەناوی سوڵتانی عوسمانییەوە ناونراوە، بەڵام لەدواییدا کردیانە گوندی شیشان.

بەپێی سەرچاوەکان ئەمانە لە ناوچەیەکدا ژیاون کە قەوقازی پێوتراوە لەو نێوەندەدا لەسەروبەندی شەڕی نێوان ڕووسیای قەیسەری و عوسمانییەکان لەلایەک لە ساڵی ١٨٦٣دا ئەو کات فەرەنسا و ئینگلیزەکانیش هاوکاری عوسمانییەکان بوون، شەڕی سەخت قەوما لەو نێوەندەدا ڕووسیای قەیسەری بە هۆکاری ئەوەی ئەمانە موسڵمانن، ئەمانەی بە هاوکاری عوسمانییەکان لە قەڵەم داوە، زۆربەیان لە شوێنی خۆیان دەرکردووە بۆیە زۆربەیان هەڵهاتوون بۆ لوبنان و سوریا و ئەردەن و وڵاتانی ئەورووپی هەندێکیشیان کە ژمارەیان ٤٤ماڵبات بووە، ڕوویانکردووەتە عێراق و لە سنووری شارۆچکەی شارەبان نیشتەجێ بوونە.

پێشتر تەنها بەزمانی ئەنگوشی قسەیان کردووە، بەڵام بە تێپەڕبوونی کات زمانەکەیان لەبیرچووەتەوە و ئێستا بە زمانی عەرەبی شێوەزاری دیالە و بەغدا قسە دەکەن.

لەکاتی خۆیدا پاش دەرکردنیان لەلایەن ڕووسیاوە بۆ ماوەیەک لە تورکیا ماونەتەوە، دواتر لە ڕێگەی فیشخابوور و موسڵەوە هاتوونەتە عێراقەوە.

دوای ماوەیەک بەشێک لە خێزانەکان چوونەتە حەویجە گوندێکیان ئاوەدانکردووەتەوە، بەڵام بەهۆی شەڕی داعشەوە ئەو گوندە تەخت بووە لەگەڵ زەویدا و خەڵکەکەی ئاوارە بوونە.

دوای سێ ساڵ لە ڕووخاندنی سەدام، لەلایەن هێزە توندڕەوەکانەوە هێرش کراوەتە سەریان و ماڵ و مزگەوتەکانیان سووتێنرا، بۆیە چیتر توانای مانەوەیان نەماوە لە گوندە و پەرتەوازەی (کەلار) بوونە، لەنێو کەرکووکیش بەشێکی زۆری ئەم خێزانانە نیشتەجێ بوونە.

* سەرچاوە:-

- ڕۆژنامەی باس ٣٦٧، ٢٣ی کانوونی دووەم ٢٠١٨، جووتیار کەلاری.

*** چوارشەمبەر سووری - چوارشەممە سووری لە کەرکووک:-**

بۆنەیەکە لە بیروباوەڕە کۆنە ئارییاییەکانەوە ماوەتەوە لە دواییینی چوارشەممەی بەر لە نەورۆزی ڕۆژژمێری هەتاوی ئەنجام ئەدرێت، خەڵکەکە بەدڵخۆشی ز چلی ئاڵ و واڵاوە بۆ سەیران چوونەتە دەوروبەری شار و ئاگریان کردووەتەوە و بازیان بەسەریدا داوە و بە ئاگرەکەیان وتووە: (سووریی تۆ بۆنی.. زەردەیی تۆ بۆنی!).

مامۆستا شاکر سابیر زابت دەڵێ: لەم بۆنەیەدا کەرکووکییەکان بۆ سەیران چوونەتە دەرەوەی شار بۆلای چوارباغ و مار یوسف و مەلا عەبدوڵڵا و سۆنەگۆلی و تسن و ئەو شوێنانە پڕ دەبوون لە خەڵک.

ئەوەی جێگەی باسە تا سەرەتای هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو، ئەم ئاهەنگ و مەراسیمانە بەردەوام بوو، بەڵام لەگەڵ سەر هەڵدانی چڕی پرۆسەی تەعریب و دروستکردنی مۆڵگەی سەربازی خەڵکەکە لەو جۆرە ئاهەنگانە لە دەوروبەری کەرکووک دوور کەوتنەوە و شوێنەکان بوونە جێگەی سەربازی قەدەغە کراو.

* سەرچاوە:-

- ئەحمەد تاڵانە، لەسەر سایتی فەیسبووک

*** كەركوكی ساڵی ١٩٣٢ و سوجادەگەی پێغەمبەری ئیسلام!**
فریبا ستارك
وەرگێڕانی: سەربەرست كەركوكی

ئەم كتێبەی كە بە ناونیشانی (لەودیوی ئاوفورات)ەوەیە، كتێبێكی رۆژنامەنووسی گەشتیار (فریبا ستارك)ە.
Freya Stark : Beyond Euphrates, Century Publication Co Ltd, ١٩٨٣
لە شاری لەندەن لە ١٩٨٣ چاپكراوەتەوە. شایانی باسە یەكەم چاپی ئەم كتێبە لە ساڵی ١٩٥١ لەلایەن دەزگای چاپی (جۆن موورای) كەوتبووە بازاڕەوە. كتێبەكە كە ٣٤١ لاپەڕەیە، قەوارەكەی (٢١،٥٠ سم بە ١٢،٠٠ سم) ە.
مسز ستارك، جگە لەم كتێبەی، چەندین كتێبی تری پەیامنێری و گەشتیاری بەم ناونیشانانەی خوارەوەی بڵاوكردۆتەوە:
ئەم كتێبەی نوسەر، كە پێكهاتووە لە كۆی هەموو ئەو نامانەی لە ساڵانی ١٩٢٨ەوە تا ١٩٣٣ لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و شوێنی ترەوە نوسیوویەتی و ناردوویەتی بۆ خزم و كەسوكارو ئاشنایانی خۆی، پێكهاتووە لەم بەشانەی خوارەوە:

- یەكەم گەشت ١٩٢٨
- كەنەدا ١٩٢٨-١٩٢٩
- بەرەو بەغداد ١٩٢٩
- لە ئێرانەوە ١٩٢٩ - ١٩٣٠
- رۆژنامەنووسیی لە بەغداوە ١٩٣٢
- دوایین هەواڵی بەغداد ١٩٣٣.

لە دێر زەمانەوە وەكو عادەتی رۆژنامەنووسی بەریتانی ، زۆربەی رۆژنامەو گۆڤارە گەورەكان، هەفتانە یا مانگانە ریڤیو و پێداچوونەوەو كورتە شیكاریی كتێبی تازەی جۆراوجۆر پێشكەش دەكەن. لەو ساڵەی كە دووەم چاپی ئەم كتێبە كەوتە بازاڕەوە، زۆربەی رۆژنامە ناودارەكان شرۆڤەیان لەسەری پێشكەش بە خوێندەوارانی خۆیان كرد. رۆژنامەی (ئۆبزێرڤەر) بەم تایتڵەوە ناساندنی كتێبەكە پێشكەشكردبوو:(لەو دیوی ئاوفورات، ئەو كتێبەیە كە لە پاش خوێندنەوەیدا هەستی سوپاسگوزاری و سەرسوڕمانت بۆ بەجێدەهێڵێت)، هەروەها هەفتەنامەی (صەندەی تایمز) بە خەتی درشت نوسیبووی كە :(پەسنی خەڵكان و وەسفی سروشت و ژیاری عیراق و ئیران لەم كتێبەدا، بە تێگەیشتنێكی سروشتیانەی بێ رتوش، ژیرانە هەڵسەنگێنراون) .
خاتوو ستاركی نوسەر، جگە لەوەی لەناو نوسەرانی ئینگلیزدا، یەكێ بووە لە خەڵكانی سەركەوتووی بواری نووسینی گەشتیاری، پەیامنێر و نوسەریش بووە لە رۆژنامە و گۆڤارە بە ناوبانگەكانی ئەو ساڵانەی بەریتانیا، وەكو:
The Cornhill, The Times, Spectator, Illustrated London News ......
هەروەها هەڵگری چەندین خەڵاتی نووسینی بەریتانی و جیهانی بووە.

*** كەركوك ٨ ئادار ١٩٣٢ :**
ئێرە شارێكی بچووك و دڵگیرە، قەڵایەكی كۆنی لە ناوەڕاستە، كە بەندە بە پردێكی چەندین تاق و دەروازەوە. قەڵاكە؛ تەپۆڵكەیەكە بە چەندین بازاڕی پڕ هەرج و مەرج گۆرێچەدراوە. ئەم بازاڕانە پڕن لە نال و واڵایی جل و بەرگی كوردەی و شەرواڵی دەلیی توركی. لە دوورەوەش لە سێ لاوە شارەكە بە زنجیرە شاخ و گردەوە دەور دراوەو پڕە لە روانگەی سەوز و كێڵگەی تازە چەكەرەكردوو.
ئەم بەیانییە هەڵستام چووم بۆ تەماشای مزگەوت و كلیسەكان و شوێنی سوجادەی پێغەمبەر. لە پێشا تەلەفۆنم بۆ مەلا عەبدلقادر كرد؛ مەبەستم ئەو كەسەیە كە مستەر كوك دەربارەی نامەی بۆ نوسیبووم. ئەو بەڕێزە بەڕێوەبەری ئەوقافە. مرۆڤێكی زۆر خۆشرەفتارە. جەنابیان، پیرە نۆكەرێكی توركی عەمامە بەسەری لەگەڵمدا نارد، كە رێنماییم بكات بەرەو مزگەوتی گەورە، ئەو مزگەوتەی كە لەسەر قەڵایە. مزگەوتەكە لە سووچێكی بێ دەنگ و هێمن لە نێوان كوچەو ماڵاندایە. بە حەوشەیەكی پڕ لە دار پرتەقاڵی ناو ئینجانەی گەورە گەورە دەوردراوە. لەو لاوە مەیدانێكی رێكی هەیە لەگەڵ قەبرێكی زۆر رازاوە كە لە قەفەزێكی ئاسنیندایە. دەرگای دەرەوەی مزگەوتەكە، دەرگایەكی نزمە كە بە گەچكاری سوواخدراوە.

وەكو دەڵێن
لە مزگەوتەكەدا زۆر مەرمەڕی ساڤ موسڵلی هەیە. كە لە داپۆشین و رازاندنەوەی دیوارەكاندا بەكارهێنراون. ناوەوەی مزگەوتەكە بە شێوازی كۆنە كۆشكی ئاشوورییان، بە پایە و دینگەی قۆقزی كەرانەیی، بە بەرزی ٧ فووت راگیراوە. لەو مزگەوتەدا مەزارگەی (نەبی حەنێن، عەزرا و دانیاڵ پێغەمبەر) هەیە. جوولەكەكان، لە جەژنی دانیاڵ پێغەمبەردا سەردانی ئەم مەزارە دەكەن. بەڵام مەسیحیەكان نایەن بۆ سەردانی ئەم مەزارە. كۆنە مزگەوتەكە، وەكو دەڵێن لە رابردوودا كلیسە بووە، مەزاری دانیاڵ پێغەمبەر بە قوماشێكی سەوزی بە رەنگی بێجی نەخشێنراو، داپۆشراوە. گۆڕی (حەنێن) لە پای مینبەرەكەدا جێگەیەكی باشتری دراوەتێ و بە گەچكاری سپی لەسەر رەنگی شین نەخشێنراوە.
كلیسەی ئاشوورییەكان (مەبەستی كلدانەكانە) ، زۆر نزیكە، بینایەكی درێژكۆڵەیەو لە سەر ستوون (دینگە)ی نزمی بە سەوزی كاڵ بۆیەكراو، دروستكراوە. بەشی پێشەوەی بیناكە بۆ پیاوانەو پشتەوەشی بۆ ژنانە. شێوە پێپلكانەیەكی تێدایە بەرەو سەرخانێكی تایبەت بە كچان. لەم شارە دوو سەد خێزانی مەسیحی و نزیكەی هەمان ژمارەش خێزانی جوولەكە هەیە. هەندێ خێزانی (عەلی ئیلاهی) لە گوندەكانی دەوروبەری شار هەن و گروپێكی بچووكی ٤٠ نەفەریش كە سەر بە ئاینزای یەزیدین لەم شارەدا دەژین.
شوێنی خانووی سوجادەكەی موحەممەد، لە بەری ئەو بەری قەڵاكەیە. ئێمە بە سواری عەرەبانەی ئەسپ بە ناو بازاڕەكانەوە بۆی چووین، كە لە خوارو دەوروبەری قەڵاكەدان.

ئەو خانووانەی لە بڕۆخ و لە قەد قەڵادا دروستکراون، تەپۆلکەی قەڵاکەیان بەرزتر ئەودکردووە. شێوەی هەڵۆیەك یا کۆلارەیەکی زەبەلاح ڕووەو ئاسمانی شین لە قوربنەیەکی دیواری حەرشەی کڵێسەکەدا دەبینرێت.

*** شەقامەکەشی درێژەی هەبوو:**
بازارەکان شوێنی زۆر دڵگیرن، لە دوکانێکی بچووکدا کە پڕ لە ئینجانەو گۆزەو شەربەی سپی، خاکی و شین و سەوزە، لاوێك بە دیار دوکانەکەوە دانیشتووە و خەریکی قورئان خوێندن بوو. بە هێمنی و بەبێ ئەوەی سەرنجی ئەو رابکێشم، فۆتۆیەکم لێگرت. جیرانەکانی دوکاندارەکە ئەم کارەی منیان زۆر بەلاوە پێ خۆش بوو. بازارەکە لە شوێنی کۆتایی هات کە مەیدانی ژمارەیەك کاروانسەرا بوو. شەقامەکەشی درێژەی هەبوو تا دەگەیشتە دوو ڕێچکەی خوڵاوی کە بە شوێنێکی پیس و پۆخڵ بەرەو خوار دەبوونەوە. ڕێچکەیەکی ناوەڕاستیش هەبوو، ئێمە ئەو ڕێچکەیەمان گرتە بەرو تا گەیشتین بە شوێنێکی فراوان و کراوەو .... قەبرستانێك، کە دروست لە قەڵایەکی دێرین دەچێت و لەگەڵ کۆمەڵێ خانووی بچووك بچووك. لەوێدا لە پشت پەرژینێکی کراوەدا، دەوردراو بە درەختی پرتەقاڵ و داری کالیپتۆس، قوللەی هێلانەیەکی لەقلەق و لە پشتی ئەوانەشدا تانکییەکی ئاو کە بە پایەی چیمەنتۆیی دەوری گیرابوو. ئەوێ خانووی سوجادەکە بوو.

*** سوجادەکە لەناو ئەو سەندوقەکەدایە :-**
شێخەکەی، پیرە موسڵمانێکی چاك بوو، ئەموچاوێکی بچووك و ریشێکی قەڵەمکراوی هەبوو. عەمامەیەکی لەسەرنابوو. دیمەنێکی جوان و لەتیفی هەبوو. دانیشتبوو، لەسەر مێزە بچووکەکەی بەردەمی خەریکی نووسینی نامە بوو. دیاربوو کە بە داواکردنی تەماشاکردنی سوجادەکە قەلس بوو. چونکە هەفتەیەك یا دوو هەفتە لەمەوپێش مستەر (هیچکۆك) هاتبوو پیشانی دابوو، لە حاڵەتێکدا ئەو سوجادەیە دەبێت تەنیا لە جەژناندا پیشانی جەماوەری بینەر بدرێت. هەرچۆنێ بێت شێخ مالیئاوا نەرمی نواندو بردمی بۆ ژوورەکە؛ ژوورێکی زۆر سادە بوو، ئەرزێکی رووتەن لە ژێر قوبەیەکی شین باو. چەند سوجادەیەکی بچووك بچووك راخرابوون. مێزێکیش هەبوو لە تەنیشت ئەو چەکمەچە دیوارییەی کە یادگارییە پیرۆزەکەی تێدا دانرابوو. دەرگاکانی چەکمەچەکە تەختەی ئاوێنەبەند بوون.چەکمەچەکە بە قفڵێکی سەوزی ئاسنین کلۆم درابوو. کاتێ دوو دەرگاکەی دەکرێنەوە، مرۆڤ سەندوقێکی سووری مس تێگیراو دەبینێت. سەندوقەکە بە لیفەیەکەوە پێچراو و بەستراوەتەوە. سوجادەکە لەناو ئەو سەندوقەکەدایە، لە دەرەوەیدا بە بازەی سپی و لەناوەوەشی بە ئاورێشمی سپی پێچراوەتەوە، ئەوجا لەناو پارچە ئاورێشمێکی تۆختر و پاشانیش لەناو رووبەرێکی زیوین، سوجادە پیرۆزەکە شاردراوەتەوە. سوجادەیەکی کۆن، بە مووی حوشتر دروستکراو، کە بە دوو هێڵی تۆختری مووی مەڕ دەورتێگیراوبوو. سوجادەکە ئەوەندە کۆن بوو کە لە شوێنی لۆچەکانی بواردبووی و کونکون ببوو.

*** هیچ شتێکی تر نییە :**
موحەمەدی پێغەمبەر، ئەم سوجادەیەی داوە بە ئەبوبەکری خەلیفە، فامیلی ئەبوبەکریش هەتاکو (عەباسییەکان) هاتنە سەر حوکم، ئەو سوجادەیەیان لە دیمەشق گل دابۆوە، پاشان نەوەکانی ئەبوبەکر لە سیستان و لە شیراز بڵاوبوونەتەوە. ئەو سوجادەیەش – یا بەشێك لەو سوجادەیە بردراوە بۆ شیراز. لەوێوە هێناویانە بۆ کەرکوك و لەم شوێنە قایمکراوە؛ ئەمە ئەو سوجادە گرانبەهایەیە.
هیچ شتێکی تر نییە کە بگوترێت سەبارەت بە کاڵاو شتی بەجێماوی پێغەمبەری ئیسلام، جگە لە ئاڵایەك و سەعاتێك کە لە ئەستەنبوڵدا هەڵگیراون.
شێخە پیرەکە گوایە لە نەوەی ئەبوبەکرە، پشتێنی خەلیفەو کڵاوێکی بچووکیش کە هی نەوەیەکی تری خەلیفەیە، لە ژێر سوجادەکە هەڵگیراوە.
شێخە پیرەکەو کابرای ڕێنماییکارم، لە کاتی کردنەوەی سوجادە پیرۆزەکەو شتەکان، داخستن و گێراندنەوەیان ، لە ژێر لێوەوە هەر خەریکی خوێندنی ئایاتی قورئانی بوون، ئەوان قبووڵیان نەکرد کە هیچ پارەو پاداشتێك وەربگرن، بەڵام کە من ناوی مستەر (کۆك) م هانی، بینیم زیاتر و زۆرتر نەرم و نیانیان لە گەڵمدا نواند، بەخۆشییەوە ماڵئاواییمان کردو ئیتر ڕۆیشتین. پێی ناچێت هیچ تووریستێ، شتێکی ئەوتۆ سەبارەت بەم سوجادەیە بزانێت و بیەوێت بیبینێت.
لە نزیکی ئەو شوێنە پیرۆزەدا، کلیسەیەکی دیانەکان لە شوێنێکی دێرینی سەر تەپۆلکەیەك دروستکراوە. لەو شوێنەدا لە دێر زەمانێکدا جارێك دیانەکان قەتلوعام (جینۆساید. س،ك) کراون؛ شوێنەکە پێی دەگوترێت (تەهماسیاب) بەڵام ئەوان دەڵێن لەوێ هیچ شتێك نییە لەو کڵێسایە زیاتر، بۆیە من نەچوومە سەردانی.
دوێنێ دیمەنێکی زۆر دڵشام بینی؛ خۆشی بینینی پیرەنەوت: لەوێدا زۆربەی نەوتە خاوەکە بە فیڕۆ دەسوتێت. دوو بۆری نەوتی لێیە کە دەبێت ڕۆژانە ٥٠ هەزار بەرمیل نەوتی خاوی بەرهەمهێنراوی پێیدا بڕوات. ئێڵەی ئاگر لە دوو لوولەوە بەرەو ئاسمان بە توندی هەڵدەکشێن و بە تەن شاڵاوی هووروژمی گڕ بەرز دەکەنەوە. مرۆڤ لە دووریی ٢٠٠ یاردەشەوە هەست بە گەرمیەکی تاقەتقەرسا دەکات. ئێڵەی گڕەکە نزیکەی ١٥٠ بۆ ٢٠٠ فووت بەرز هەڵدەکشێ. گڕەکە بە پڕتاوی ڕەنگێکی زەردی تۆخەوە بەرزدەبوورەوە. لەلایەکەوە، لوولەی تەلخ و تۆخی دوکەڵ کە زۆر بەرز دەبوورەوە؛ یەکسەرە لە ئاگرەکە جوێ دەبوورەوە. لەلایەکی ترەوە وەکو شیری تازە، یا وەکو بەفری هەرەسی تازە، نەرم و چەور شەپۆلی دەدا. بەڵێ ئەو ئاگرە بە شاڵاوە کە بە چینێك لوولە دوکەڵ پێچراوبوو، لە دارستانێکی بێگەڵاو بێ گەردی بناری شاخێ دەچوو. تاوناتاو سێبەری زەبەلاحی دوکەڵی ڕەش، ڕووناکی گڕەکەیان دەشاردەوەو، هەمە ڕەنگییەکی وەك دوو سێبەری دروستکردبوو؛ سێبەری شاڵاوی بەرزی شەپۆلی ئاگر ، دژ بە سێبەرێکی تەلخی ڕەنگ شین کە بە

چوارەوری شالاوی ئاگرەکەوە بوو. ڕووناکییەکی تۆخیش لەناو گۆلاوە نەوتەکەی سەر زەوی پای ئەو بیرە نەوتەی ئاگرەکەی لێهەڵدەستا، دەبزرا و شەپۆلی دەدا.

گێڵکەکانیان دەکوژێت و لەناوی دەبات:-

لەناو ئەو دەشتە چۆڵ و ئارامەدا، دیمەنێکی زۆر شرینتر دەبینرا؛ بە تایبەتی کە ڕووناکی ئاگرەکە دەگەیشتە لای تەپۆڵکە دوورەکان و خەڵکەکە لەوێ جووتیان دەکرد و ئێسترەکانی خۆیان دەگەیاندە نزیکترین شوێنی شیاو، تا لەو حەلانەدا، ئاگرەکە وەکو پەردەیەکی فراوان لە پشتیانەوە بەرز دەبۆوە. لێ ئەوان دەیانگوو کە ئەم گەرمییەی زەوی هەموو کێڵگەکانیان دەکوژێت و لەناوی دەبات.

ئەم هەموو نەوت سووتاندن و گاز بە فیڕۆدانە، تەنیا بۆ تاقیکردنەوەی هێزی پاڵەپەستۆی گازی بیرە نەوتەکانە. بە گشتی ئێستا لێرەدا ٣٦ بیرە نەوت ئامادەن و بەڵام تا تەواوکردنی بۆرییەکانی هێڵی حەیفا، سەرمۆرکراون. دوو بۆرییەکان ڕووەو (حەدیسە)ی سەر ئاوی فورات دەکشێن و لەوێوە بەسەر چوار بۆری دابەشدەکرێن؛ دوواتی بەرەو ئەسکەندەرونەو دووانەکەی تریشی بەرەو حەیفا، کارمەندان بە تەمان کە لە ماوەی ١٨ مانگدا پرۆژەکە تەواوبکرێت. ئێستا نزیکەی هەزار مرۆڤ بە هەموو هیلاکییەکەوە لێرەدا کاردەکەن.

دوێنێ، سەرلەبەیانیم لەناو بازاردا بەسەربرد، تەماشای ئاسنگەرەکانم دەکرد، کە بە شێوازی دێرینە، میتاڵەکانی خۆیان بە ئاگر سوور دەکردو دەیان کوتا و شێوەی پێویستیان دەدایێ. لە بازارەکەدا، کڵاوێکی ڕازاوەم بینی بە ناوی (تەپەی سەر) لە بە زیو و دوگمەی شین و شتی وردەی ئاوێزان ڕازابۆوە. شتێکی کوردی بوو، بەڵام لە بازاردا لەسەری کەسم نەبینی.

ژنان لێرە شەرواڵی دەلب لەبەر دەکەن؛ کە لە گۆزینگەوە تەسک و کۆندەبێتەوە. پیاوانیش شەرواڵی تورکی لەبەر و مشکی لەسەر دەکەن. کوردەکان لە سەرووی هەموو جلەکانییانەوە خۆیان لە قەروی مەڕ پێچاوەتەوە، بۆیە لەسەر جادەکان پان و پۆڕ دیارن لە بازاڕەکاندا زۆر شت دەست ناکەون، شتومەکی باش لە دەرەوەی ناوچەکەوە دێنن. بەڵام بازارەکان، ڕەنگین و دڵگیرن و سەرنجی بینەر ڕادەکێشن: سوجادەکان (قالی – س.ك) لە سلێمانی و هەولێرەوە دەهێنرێن. پێڵاو لە (مەندەلی) یەوە. لەوە دەچێت لە کەرکوك هیچ بەرهەم نەهێنرێت لە شەربەو گۆزەو کاشی سەوز زیاتر. لە تەختایی ئەوبەری پردەکەدا، قوتابخانەیەك، باغچەی منداڵان و سەرای حکومەت، باغچەیەکی گشتی (زۆر باغچەیەکی جوان و نوێ) هەیە. هەروەها ژمارەیەك مۆڵگەی سەربازیی لێیە، کە یەکێکیان کراوەتە خەزێنەی ئازووقە، حاڵیحازر لەوێدا دوو هەزار سەرباز هەیە.

*** بە گشتی درەختی وەرزێن**

یەکێ لە خۆشییەکانی ئەم شارە، ئەوەیە کە لێرەو لەوێدا بەسەر سەربانەکانا چڵی دارو درەخت و دارخوارما شۆڕبۆتەوە. بەڵام درەختەکانی ئێرە بە گشتی درەختی وەرزین و گەڵاکانیان لە پاییزدا دەچنە خەزانەوە. لێرە لەسەر ئاسیاوەکان (ئاشەکان . س.ك) سەکۆی بەرزو کاتیی دروستکراون، لە کاتێکا گەنم و دانەوێڵە دەخرێنە ناو مەکینەی ئاسیاوەوە، چاودێری ئاسیاوەکە لەسەری دادەنیشێت.

مزگەوتەکان لەبەردو قوڕ دروستکراون، پەنجەرەکانیان زۆر بچووك و کونکونن. دەرگای ماڵەکان بە زۆریی بە نەخشی بچووك بچووکی هەڵکەندراو، ڕازێنراون. بەڵام لەم شارەدا هیچ پەنجەرەیەکی نەخشێنراوم بەدی نەکرد، وەکو ئەوانەی لە بەغدا هەن.

مرۆڤ کە بە قاڵدرمە (پێپیلکانە . س.ك) بۆ قەڵاکە سەردەکەوێت، هەڵبەتە لە هەر دوو لای ڕێگەی سەرەکی قەڵاکە، پێپیلکانە هەیە، هەست دەکات کە ئەم قەڵا قشتیلەیە، وەکو مەلبەندی سەرەکی ناوچەکە وایە.

٩ ئادار ١٩٢٢ :

دوێنێ چووین بۆ تەماشای کارو کردەی لێدانی بیرێکی تری نەوت؛ بیرەکە لە دەشتایەکی پشت گوندێکی بچووکی خانووی بە قوڕو گڵ دروستکراوبوو، کە لە نموونەی ئەو گوندە کەونارە هەزار سالیانە دەچێت.ئەو بیرانەی خەریکیاتن، بە بورجی ئاسنینی شێوازی بورجی نیڤیل سەریان گیراوە. لە سەرتۆپی ئەم بورجە بەکرەیەکی زل هەیە؛ ئەو بەکرەیە شەفتی گەورەی ٨٠ فووتی ڕاگرتووە. دەمی کونکردن (درێل) ی گەورەیەو بە بورغی بە خواری شەفتەکەوە لکێنراوە. بۆ تەماشاکردن، ئەم بەشە هەژێنترین بەشی کاری بیرە نەوت هەڵکەندنە. درێلەکە تەنیا ٧٠٠ فووت ئەرزی هەڵدڕیووە و گەیشتۆتە ئاستی نەوتەکە. قووڵترین بیرە نەوت لەم ناوچەیەدا دەگاتە ئاستی ٣٠٠٠ فووت، بەڵام لە شوێنەکانی تری جیهان بیرەکان تا دەگەنە ئاستی نەوت دەبێت ١٣ هەزار فووت هەڵبکەندرێن.

ئەوە ناچێت جێی باوەڕکردن بێت هەموو مەکینەیەك ئەو هێزەی هەبێت کە بتوانێت ئەو شەفتە مەرە قورسە سەروليژ بجوڵێنێتەوە. خواری شەفتەکە، شفرە یا درێلی کونکردنە، شفرەکە دوو دەمی هەیە کە لە ستیل دروستکراون. بەردەوام دەخولێنەوە خاکەکە هەڵدەکەنن و بەرەو قووڵایی خاکەکە ڕۆدەچن. شفرەکە بەردەوام بە ئاوی قوڕاوی ئاوڕشێن دەکرێت تا یارمەتی دەمەکان بدات لە ئاسانکاریی بڕین و هەڵکەندن و داماڵینی بەردەکان. شەفتەکە پەیتا پەیتا بەمپ ئاسا هەڵدەکشێت و دادەکشێت بۆ ئەوەی خاك و خۆڵە داماڵراوەکە فڕێ بداتە دەرەوەی بیرە نەوتەکە.

پاش چەند سەعاتێکی کونکردن، دەمە تیژەکانی شفرەکە کول ببوون، پێویستیان بە گۆڕین دەکرد. ئێمە زۆر بەختەوەر بووین کە دروست لەو کاتەدا گەیشتینە سەر کۆتایی کارەکە. چوار کرێکاری کورد لەلای شەفتەکەوە وەستابوون، دوواتی

تریش سەرکەوتنە سەر بورجە ٨٠ فووتییەکە. پسپۆرە ئەمریکییەکە نزیك بووەوەو تەرازووی مەکینەکەی گوێی بۆ ئەوەی شەفتەکە هەڵکشێتە سەرەوە. ئەو پیاوە: پیاوێکی بە هێزو ژیر دیاربوو. پێی گووتم کە ئەو هەر لە شێوەی گۆڕانی دەنگی درێلەکەو دەنگی مەکینەکەوە دەزانێت کە دەمی شفرەی ناو خاکەکە چ جۆرە خاکێك هەڵدەقەنێت. شفرە بریقەدارەکە، بە دەرکەوت و لەو کاتەدا کرێکارێکی کورد بۆ داماڵینی قوڕەکەی بەردەوام ئاوی پێدا دەکرد. شفرەکە بە قورسی دەخولایەوەو هاتە خوارەوە. کوردەکان زۆر قیت و قۆز و ئازاو بەهێز دیاربوون: کاتێ شەفتە ٨٠ فووتییەکە لە بەرزیدا بوو، ئەوان ئازایانە بە دوو بەندی گەورەی ئاسنین، لە شوێنی دیاریکراویدا بەستیانەوە: مەکینەکەیان بە گشتی خوارکردو شوێنی بورغییە گەورەکانیان شلکردەوە. کوردەکان خوارووی شەفتە درێژەکەیان بە قولاپی ئاسنین راگرت و کۆنترۆڵیان کردو بەرەو لایەك سووڕاندیانەوە. ئەو مەکینەیەی شەفتەکەی لە سەردابوو، بەردرا و هێنرایە خوارەوە تا دووەم بەشی درێژایی شەفتەکە گرێ بدرێت، ئەمە لە کاتێکدا بوو کە شەفتی یەکەم – ٨٠ فووتییەکە – هەر وەکو قامیشێ خوارکرابۆوە. ئەو کرێکارانە بە هیچ شێوەیەك گوێیان نە دەدا بە مەترسی سەر بورجە ئاسنینەکە، هەر هەموو جەربەزە کارو ئەرکەکانیان بە پەلە بە کارنەندازەیی تەواوکرد. ئەو کوردانە نزیکەی سێ ساڵە لەم ئیشەدان و کارەکانیان زۆر پێخۆشە. لەگەڵ هەموو دژوارییەکی کاری مامڵەکردن لەگەڵ ئەو ئاسنە قورسانە، بەڵام هەردەم دەم بە خەندەو پێکەنینن.

مەکینەکە وا دروستکراوە کە بە هەڵم کاربکات: ئەو هەڵمەش شەش مەکینەی گەورەی ئاوکوڵاندن بەرهەمی دەهێنێت. لەو کاتانەدا کە نەوت لەژێر فشارێکی زۆرەوە دەردەکەوت و سەرهەڵدەدا، لەسەر ئەرزەکەدا گڕێکی زۆر سپی دەپرژاند: گڕێك کە مرۆڤ پێی نەدەکرا زۆر دیقەتی بدات. نەوت و ئاو لەسەر زەوییەکەدا ئاوێتە ببوون، لەگەڵ ئاگرە مەزنەکەدا ، بە جوانی پاڵەپەستۆی هەڵم لە ژێر دوکەڵی رەشدا دەبینرا.
کاتێکی زۆرتر لەوێ مامەوە، سەرەتای هێڵی بۆرییە نەوتیەکانم بینی، بۆرییە ئاسنییەکان و لە تەنیشتیەوە دارتەلی تەلەفۆن، یەکراست رووەو دەشتایی بۆ دەرەوەی ناوچەکە درێژکرابوونەوە. ئەمە سەرکەوتنی عەقڵ و مێشکە بەسەر بوویەری سرووشت و چۆڵەوانیدا، کە دیمەنی ئەو وایەرو دارتەل و بۆرییانە دروستیان کردووە و لە دوورەوە لەناو تراوێلکە (سەراب) و خۆڵدا وونبوون، ئەگەر ئەم کارانە لە رۆژانی زووتردا بکرانایە، شاعیران و پەیکەرتاشان پێی شاگەشکە دەبوون و ئاهەنگیان بۆ دەگێرا، لەوانەبوو بێ سێ و دوو وەکو سەمبولی هێزو توانای مرۆڤایەتی تەماشا بکرانایە. لە پاش ئەو هەموو خۆشییە، بۆ چای خواردنەوە چووین بۆ لای خێزانی جیۆلۆجیستەکە. لە سەربانی ئەوانەوە تەماشای دیمەنەکانی دەوروبەرمانکرد، ئێرە شارێکی خۆشە: تەپۆلکەکەی وەکو قەڵایەك چووەتە ئاسمانەوە. کۆمەڵێ باغچەی فراوانی دارزەیتون لێرەو لەوێدا و لەناو خانووەکانی دەوروبەری شارەکەدا هەن.

دیمەنی هەموو ئەو زنجیرە چیایانەی لە هەموو لایەکەوە ، لە دوورەوە بە رەنگێکی شین باوەوە دیاران، جوان و شیرینە. ئەم شەو من بەرەو ناسریە، ئێرە بەجێدەهێڵم.

* سەرچاوە:-
- رۆژنامەی کوردستانی، ژمارەکانی ٧٤٢٢، ٧٤٢٣، ٧٤٢٤.

*** کۆتری نامەبەر (زاجل):-**

هەر لەگەڵ ئاشنابوونی مرۆڤ لەگەڵ کشتوکاڵدا، هۆگری گەلێك ئاژەڵ و پەلەوەر و باڵندە بووە، کە بەشێکیان ڕۆڵێکی گەورەیان بینی لە ژیانی مرۆڤایەتی و تا ئەم سەردەمەی ئێستامان هاوڕێ و هاوگونجاوی یەکترین.
کۆتر یەکێکە لەو باڵندانەی هەر لە سەردەمانی زووەوە ڕۆڵێکی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سەربازی باڵای بینیوە و سەرکەوتنی بۆ ژیانی مرۆڤایەتی بەدەستبهێنێ بەتایبەتی کۆتری (زاجل) یان نامەبەر هەر لە سەردەمانی ٢٤ی پێش زایینەوە، هاوڕێ و بەشداری سەرەکی کار ئاسانی هەموو پێگەکانی ژیان بوونەتەوە و سەرکەوتنیان بەسەر دوژمندا تۆمار کردووە کە گەلێك نموونە و شایستەی بەرچاویان لە ڕووداوە مێژووییەکان تۆمار کراوە.
کۆتری زاجل یەکێکە لە جۆرە دەگمەنەکانی کۆتر و تایبەتمەندی خۆی هەیە لە ڕووی پەڕ و باڵ و ڕەنگ و جۆرەوە جیاوازی خۆی هەیە، خوێندنەوەی هەموو پێکهاتەکانی هەڵگری جۆرەها لێکۆڵینەوە و هەڵسەنگاندنە بۆ ئەوەی بگەینە سەرچاوەیەکی زانستی دروست دەربارەی، کۆتری (زاجل) یەکێکە لەو باڵندانەی کە تایبەتمەندی خۆشەویستی خۆی هەیە بۆ شوێن و ژینگەکەی و ئاشنای ئەو شوێنەی لێی گەشەی کردووە زوو ئاشنای دەبێت بەتایبەتی جۆری ڕەسەنەکانیان، دالدەی هەمان ئاو و هەوا دەبن، لە هەمان کاتدا باوەش و سۆز بۆ بێچووەکانی دەکاتەوە هەرچەندە توانای فڕین و کاروبارەکانی خۆیان بن.
ئەگەر بەشێوەیەکی گشتی سەیر بکرێت جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە لەگەڵ جۆری کۆترەکاندا، بەڵام ئەگەر هەڵسەنگاندن و تایبەتی جۆرەکانی بەراورد بکەن هاوگونجاوی بەش و جۆری تایبەت بەخۆیەتی.
کۆتری (زاجل) جۆر و ڕەنگی جۆراوجۆری هەیە وەکو هەموو کۆترەکانی تر کە هەڵگری جۆرەها ڕەنگن سپی و ڕەش و سوور و خۆڵەمێشی و شین و خاڵی ڕەش و جۆراوجۆر لەسەر باڵ و کلك و لەشیدا ئەگەر سەیری پێیەکانی کۆتری زاجل بکەین ئەبینین کە بێ بەشە لە پەڕ کە وەکو کۆترەکانی تر نییە و پێیەکانی کورتە و بەهێز و ڕێکوپێکە و پەنجەکانی پەڕی نییە و کلکی کورتە و ڕاست و هاوگونجاوە کە درێژ ترە لە باڵەکانی بەپێوانەی ئەو بەشیەی کە لە کۆتایی کلکەکەیەوە هەیەتی.
ئەگەر لە تەنیشتەوە سەیری کۆتری زاجل بکەی بەشێوەیەکی چەماوەیە لە کۆتایی سەریەوە تا خوارووی دەندووکی، بەشێوەیەکی ڕاوەستاو و ڕاست سەربەرز دەوەستێت و سینگی دەردەپەڕێنێت و لاملەکانی کورتن کە هاوگونجاوییەك هەیە لەنێوان لامل و شانەکانیدا، لە هەمان کاتدا دەندووکی ڕاست و ڕەنگی ڕەشە و لاچناگەکانی هاوتەریبن بە ئاسانی لە هەردوو لادا دەکرێنەوە، ڕەنگی چاوەکانی سوورە یان زەیتییە بە کەوانەیەکی سپی.
زۆر بوون و زاوزێی کۆتری زاجل لە ڕێگای هێلکەوە دەبێت، کاتێکی دیاریکراو نییە بۆ زۆربوونی لە ماوەی ساڵەکەدا، بەڵام هەموو مێیەکی کۆتری زاجل دوو هێلکەی ڕەنگی سپی دەکات و بۆ ماوەی هەژدە ڕۆژ لەسەر هێلکەکانی کڕ دەکەوێت و لەدوای هەڵهاتنی لەنێوان نێر و مێیەدا خزمەتیان دەکەن و پارێزگارییان لێدەکەن، هەروەها پێویستە بۆ ماوەیەکی دیاریکراو نێر و مێیەکە لە یەکتری دووربگرن بۆ ئەوەی هەست بە ئارامی و خۆئامادەکردن بێت بۆ قۆناغێکی تر لە زاووزێ.
لەدوای هەڵهاتنی پێویستە ڕاهێنانی پێبکرێت و ئامادە بکرێت لەسەر فڕین لەنێوان (٢٠ کیلۆمەتر بۆ ٤٠کیلۆمەتر یان ٦٠ کیلۆمەتر)، ئەویش دەوەستێتەوە سەر ئاستی توانای بەهێزی باڵەکانی.
کۆتری زاجلیش وەکو هەموو کۆترەکانی تر پێویستی بە خواردن هەیە کە زیاتر خواردنەکانی بریتییە لە نیسك و جۆ و گەنم و ئاتی کوتراو و گەنمەشامی و برنج و بەردی جیری کە بۆ بەدەستکەوتنی خوێ بۆ لەشی زۆر پێویستە کە تامێکی تایبەتی دەداتە گۆشتەکەی بۆ خواردن.
خەڵکێکی زۆر کار دەکەن لە بەخێوکردنی کۆتری زاجلدا، کە هەندێکیان وەکو پیشەیەکی ماددی بۆ بژێوی ژیانیان بەکاری دەهێنن، هەندێکی تریش وەکو ئارەزوویەکی ڕۆژانە خۆیانی پێوە قاڵ دەکەن، ئەوەی جێگەی سەرنجە، لەگەڵێك شوێن یانەی تایبەتی دەربارەی کۆتری زاجل کراوەتەوە، کە هەموو ساڵێك پێشبڕکێ دەکرێت لەنێوان ئەندامەکانی بۆ دەستکەوتنی خەڵات، هەروەکو ئەوەی لە کەرکوکیش یانەیەك هەیە بەناونیشانی (نادي السلام للحمام الزاجل) هەر لە ساڵی (٢٠١٥)ەوە دەستبەکارو چالاکییەکانی کردووە.
یانەیەکی تریش بەناوی (نجوم كركوك للحمام الزاجل) بەسەرپەرشتی (عیماد شۆراوی) کراوەتەوە و لەسەر شێوازێکی زانستی و مۆدێرن بایەخ بە بەخێوکردنی کۆتری زاجل دەدات و نزیکەی (١٨٦) کۆترەوانی هەیە.

*** کۆتربازی لە کەرکوك:-**

*** یانەی (السلام) بۆ کۆتربازی:-**
نادي السلام للحمام الزجل

ئەم یانەیە لە ساڵی ٢٠١٥ لە کەرکوك دامەزراوە بۆ کۆتربازی کە بایەخ بە بەخێوکردنی کۆتری زاجل دەدەن و کۆتربازی دەکەن، کە نزیکەی ٧٠ ئەندامی بەشداربوویان هەیە و چەند جارێك بەشداری پێشبڕکێیان کردووە و خەڵاتی یەکەم تا دەیەمیان بردووەتەوە.

ئەندامەکانی ئەم یانەیە بەشداری پێشبڕکێیان کردووە لە دووری ١٠٠ کیلۆمەتر و ٧٠٠ کیلۆمەتر کە لە ناوچەی (سەرحە) لە دووزەوە دەست پێدەکات تا (فاو) لە پارێزگای بەسرە ئەندامە بەشدارە چالاکەکانیان بریتییە لە :-

١- فەرەیدوون عومەر
٢- سەباح محەمەد
٣- حەمید
٤- فەهمی فەرهاد
٥- سەمەد محەمەد

*** یانەی (نجوم کرکوك للحمام الزاجل) مرکز العام:-**

ئەم یانەیە لە ساڵی ٢٠١٧ لە کەرکوك دامەزراوە لەسەر دەستی عیماد شۆڕاوی کە لە ئێستادا ١٧٦ ئەندامی هەیە و بارەگایان لە گەڕەکی (ساحة الطيران)ە و لە ئەمساڵدا ٢٠١٨ بۆ یەکەم جار بەشداری پێشبڕکێی کۆتری زاجل (کۆتری نامەبەر) دەکەن لەنێوان کەرکووك و فاودا.

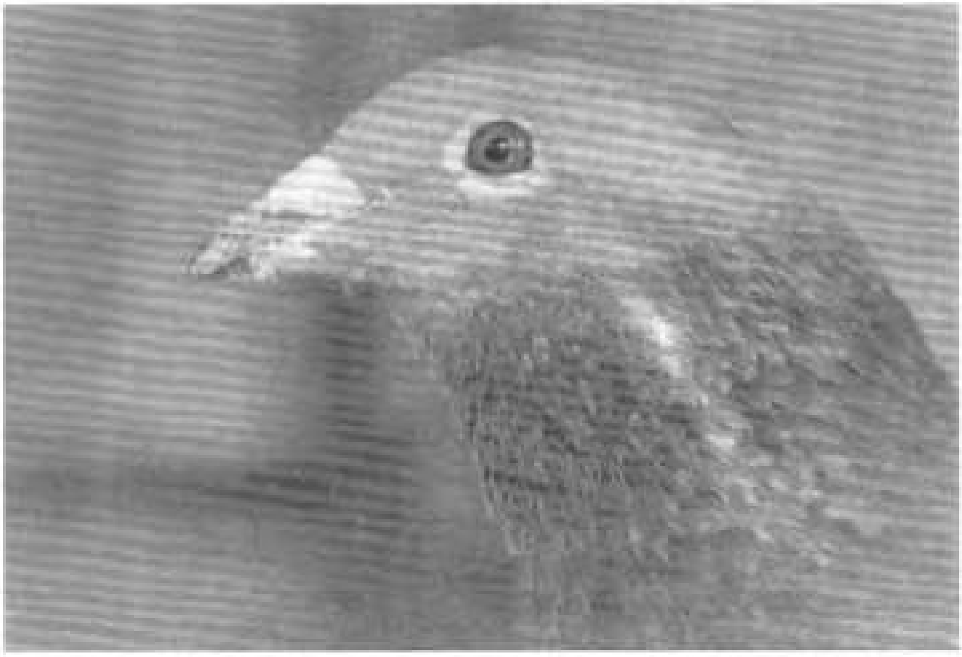

*** گەنجە قژ لوولەکانی کەرکوک:-**

ئەم دەستەواژانە بۆ ماوەی دوو ساڵ دەچێت، لەنێو کەرکوکدا ناوبانگیان هەیە و ناوە ناوە باس و خواسیان هاتووە و دێتە ئارانە و کردەوەکانیان بە خراپ باس کراوە.
ئەم گەنجانە قژەکانیان لوول دەکەن و ئامۆیانە خۆیان دەردەخەن بە لەبەرکردنی جلوبەرگی سەیر و هەڵگرتنی چەقۆ و چەقۆی جۆراوجۆر، کە زیاتر لە شەواندا بە دەرکەوتوونە و سەرانەیان لە خەڵکی وەرگرتووە و بە زۆرەملێ پارە و پێویستی لە خەڵك دەستێنن.
گەلێك هۆکاری جۆراوجۆر هەیە کە ئەم گەنجە قژ لوولانە دەستیان هەیە لەسەر هەڵدانیان کە خۆی دەبینێتەوە لەم خاڵانەی خوارەوە:-
١- بەهۆی نەبوونی کار و کارکردن ئەمانە بەرەڵڵا لە بازاڕ دەسووڕێنەوە و بەدوای دەرفەتێکدا دەگەڕێن بۆ ئەوەی بژێوی ژیانیان بەدەست بهێنن.
٢- پشت و پاڵپشتی کردن لەگەڵ هەندێك لە بەرپرسەکان ڕۆڵی سەرەکیان هەیە بۆ سەر خستنی کارەکانیان کە بۆ مەرامی تایبەتی خۆیان بە کاری دەهێنن بۆ بەدەست کەوتنی بەرژەوەندی خۆیان
٣- ئاسانی کاری ساغکردنەوەی کاڵاکانیان لە شارەکانی چەمچەماڵ و کەلار ڕۆڵی سەرەکی هەیە بۆ سەرکەوتنی کارەکانیان.
٤- بێ هێزی دەزگا ئەمنییەکانی کەرکوك و دەستگیرنەکردنیان ڕۆڵی هەیە لەسەرخستنی کارەکانیان. ئەو کارانەی کە گەنجە قژ لوولەکان لە کەرکوك کردوویانە جۆربەجۆرە لەوانە:-
١- دزینی ئۆتۆمبێلی مۆدیل بەرزەکان و ساغکردنەوەیان لە بازارەکانی کوردستان و ئێران.
٢- دانە سەر ماڵان و دزیکردن.
٣- ڕفاندنی منداڵ و کەسانی دەوڵەمەند بۆ بەدەستهێنانی پارە.
٤- دزیکردن لە مۆڵ و بازارە گشتییەکان بۆ بەدەستهێنانی پارە.
٥- کاری ملهوڕی و بەزۆربردنی شتومەك بەڕۆژی نێوەڕۆ لە دووکاندارەکان وەکو سەرانە و کەڵەگایی.
ئەوەی جێگەی سەرنجە پاش ئەوەی کۆمەڵێك کاری جۆراوجۆر دەکەن، بەڵام بەشێکیان بەڕووداوی جۆراوجۆر لەناو دەچن بە کوشتن، سەرنگوم بوون، بەڕووداوی هاتووچۆ، دەستگیرکردنی کاتی، هۆکاری بەرنامە داڕێژراو بۆ کوشتنیان وەکو ئەوەی بەسەر (مەرە گەپ) و (ڕێبەدا) هێنایان.
ناوە ناوە دەنگۆی ئەوە بڵاو دەبووە و کە ژمارەیەکی زۆریان لێگیرا، دوای ئەوەی پێکهاتەکان سکاڵایان دژیان بەرز دەکردەوە، بەڵام دوای ماوەیەك وەکو بەرزەکی بانان بۆی دەردەچن و دەست دەکەن، بەکارەکانیان.
بۆ بەراوردکاری دەتوانین بڵێین کە هارتەریبی گەنجە قژ لوولەکان و شەقاوەکانی کەرکوك وەکو یەکن بەڵام تەنها چەند جیاوازییەکیان هەیە:-
١- شەقاوەکانی جاران بە بازووی خۆیان شەڕیان کردووە و تەنها چەقۆ و کەرەستەی سادەیان لەدەستدا بووە، بەڵام قژ لوولەکان جۆرەها چەك بەکار دەهێنن.
٢- شەقاوەکانی جاران شەڕیان لەگەڵ کار بەدەستەکاندا بوو، بەڵام قژلوولەکان بەرژەوەندی کەسانی بەرپرس دەپارێزن.
٣- شەقاوەکان هەردەم یارمەتی لێقەماوانیان داوە و لە زاڵم و ستەمکار پاراستوویانە.
٤- زمانی مامەڵەکردنیان جیاواز بووە لە هەموو ڕوویەکەوە کە زمانی شەقاوە بە حەکیمانە هەڵسوکەوتیان دەکرد، بەڵام قژلوولەکان هەڵەشەن لە کارەکانیان.
دەرکەوتنی گەنجە قژلوولەکان لە شاری کەرکوك لە کاتی هێرشەکانی داعش بۆ سەر شارەکە، کە ئەمەش واخۆیان نیشاندەدا کە خۆبەخشن، بەڵام لە ڕاستیدا بەدوای چەك و تاڵانەوە بوونە، بۆیە لەم ڕێگایەدا بەشێکیان کوژراون یان بەشێك لە ئەندامەکانی گیانیان لەدەستداوە.
پێش ١٦ی تشرینی یەکەمی، هەرێمی کوردستان و ئاسایش کەرکوك هەستا بەگرتنی ژمارەیەکی زۆری قژلوولەکانی کەرکوك بە تۆمەتی تاوان و کاری نایەجێ لە کەرکوك کە تاکو ئێستا نزیکەی (٥٠-٦٠) کەسیان بێ سەروو شوێن و هیچ چارەنووسیان دیار نییە کە لەوانەیە بەشێکیان لەناو درابێتن.
لەدوای ١٦ی تشرینی یەکەمەوە، ناوە.. ناوە دەردەکەون و هەوڵی تاڵانکاری دەدەن، بەڵام بەشێوەیەك بەرچاو نییە و خۆیان تێکەڵی گەلێك لایەن دەکەن بۆ بەدەستکەوتنی بەرژەوەندییەکانیان.

*** گەنجە ڕیشۆڵەکانی کەرکوک:-**

ئەم ناو هێنانە لەدوای ١٦ی ئۆکتۆبەری٢٠١٧ەوە سەری هەڵداوە کە جێگای گەنجە قژ لوولەکانی گرتووەتەوە، کە هەمان دەوری قژلوولەکان دەبینن لە ئازاردان و ڕاوەدوونانی خەڵکی نێو کەرکوك.
ناوەکەش لەوەوە سەرچاوەی گرتووە کە جلوبەرگی ڕەشیان لە بەردایە و زۆربەیان گەنجی لە هەژدە ساڵ بەسەرەوەن و لەڕووی فیکری و ئاستی تێگەیشتنەوە زۆر نزم و لە هێزە سەربازییەکان خۆیان ئاخنیوە.
ئەمانە لە شەواندا و تەنانەت بەڕۆژی ڕووناکیش کاری جۆراوجۆر دەکەن و دەستی دزییان هەیە و بە ڕێگای چەکەوە کارەکانیان جێبەجێ دەکەن.

*** ئەحمەد قارداشی پاڵەوان:-**

لە بنەڕەتدا خەڵکی کەرکوک بووە و لەوێ لەدایکبووە، دوای ماوەیەک لە هەرزەکاری چووەتە بەغداو لەوێ نیشتەجێ بووە لە ساڵی ١٨٧٠، ئافرەتێکی بەغدایی هێناوەو لەوێ نیشتەجێ بووە و سێ کوڕی هەبووە بە ناوەکانی شەهاب، مەحمود، عەباس.

ئەم کەسایەتییە بەناوبانگ بووە بە شەقاوەیی و بەتوانای و ئازایەتی و یارمەتیدانی هەژار و لێقەوماو و بێوەژن و کەسانی ئامۆ و زوڵم لێکراو لە ناوچەکە و دەروووبەری لە گەڕەک و دەڤەرەکەی.

لە ماوەی ژیانیدا گەلێک ڕووداو و شتی سەیری لێ دەگێڕنەوە کە خۆی و کۆمەڵەکەی بەسەریاندا هاتووە، ڕۆژێک لە ڕۆژان لە هاوینێکی گەرمدا، دەداتە سەر ماڵی بازرگانێکی جوولەکە لە بەغدا، لە شەودا، بازرگانە جوولەکەکە خۆی و خێزانەکەی لەسەربانی ماڵەکەی لە خەوێکی قووڵدا بوونە، بەڵام لە تەک شوێنی خەوتنەکەیدا بینی کە دەفرییەکی گەورە دانراوە کە برنج و بامیەی کوڵاوی تێدایە و سەری داپۆشراوە، بۆیە هەست بە برسێتی دەکات و تا بۆی دەکرێت لێی دەخوات و پاشان ئاوێکی سازگار دەکات بەسەریدا، لەدواییدا لەسەربانەکە دێتە خوارەوە، دەبینێت کۆمەڵەکەی کەلوپەلەکانیان کۆ کردووەتەوە و چاوەڕێی ئەون بۆ گواستنەوەی کەلوپەلەکان.

دەڵێت پێویستە هەموو کەلوپەلەکان لە جێگای خۆیان دابنێنەوە، کەس شت نەبات، چونکە من نان و ئاوی ئەم ماڵەم خواردووە و نان و خۆ لە بەینماندا هەیە، هەر کەسێک دەست بەرێت بۆ شتێک بەم خەنجەرە دەیکوژم.

*** پێگەی ئافرەت لە بواری کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری و سیاسی و ڕێکخراوەیی لە کەرکوک:**

کەرکوک بەو پێگەیەی کە هەیبووە لە ڕابردوو و ئێستادا، چ لەسەر ئاستی کوردستان یان عێراق توانیویەتی ئەو ڕۆڵە بگێڕێت کە ئافرەت لە دەڤەرەکانی تر هەیبووە و هەردەم چالاکی خۆی ئەنجام داوە بەپێی ئەو توانست و بڕستەی هەیبووە یان ڕێگەی پێدراوە لە چالاکییەکانیدا ڕۆڵ ببینێت بەو ئاستەی بتوانێت نوێنەری خۆی بێت و تایبەتمەندی ئافرەتێتی تێدا ڕەنگ بداتەوە.

لە ماوەی فەرمانڕەوایی دەوڵەتی عوسمانی لە کەرکوک، هیچ چالاکییەکی ئافرەتان بەرچاو ناکەوێت و هەروەها دەوڵەتەکە ڕێگای بەهیچ جۆرە چالاکییەک نەداوە و بیروباوەڕە ئایینییەکە ڕێگر بووە کە ئافرەت ڕۆڵی گەورەی خۆی ببینێت.

لە ئەستەمبول هەندێک ڕێکخراوی ئافرەتان گەشەیان کردووە بەڵام چالاکییەکانیان پەلی نەهاویشتووە بۆ دەڤەر و ناوچەکانی دەوروبەر و ویلایەتەکانی دەوڵەتی عوسمانی، بۆ نموونە لە ساڵی ١٩١٩دا لە ئەستەمبول کۆمەڵەی (پێشخستنی ژنانی کورد) لەلایەن هاوسەری هەندێ لە پیاوانی سیاسی و ناوداری کوردەوە دامەزراوە، کە هیچ ئەندامێکی خەڵکی کەرکوکی تێدا نەبووە.

لە ساڵی ١٩٢٠دا لە سەردەمی شۆڕشی ئیبراهیم خانی دەلۆ لە کفری، ڕۆڵی ئافرەتێک دەگێڕنەوە کە وەک تاقە سواری ئافرەتی چەکدار لەگەڵ جەنگاوەرەکاندا لە دژی ئینگلیز شەڕی کردووە، ئەو خانمە ناوی (نەعیمە مستەفا) بووە و هەر سەر بە هۆزی (دەلۆ) بووە، بۆیە نازناوی (نێر)یان بەو ژنە داوە و لەناو خەڵکدا بە (نەعە نێر) ناسراوە.

هەروەها (کوێخا نێرگز کچی کوێخا سمایل مەحموودی میرزە) ئافرەتێکی ئازاو چاونەترسی سەردەمی عوسمانییەکان بووە، کاتێک کە براکانی (حەسەن) و (فەتاح) دەکوژرێن، ژن بۆ مێردەکەی دەهێنێ و سەری خۆی بە گوێزان دەتاشێ و جلوبەرگی پیاوانە دەکاتە بەری و هەوڵی تۆڵەکردنەوەی براکەی ئەدات و قارەمانانە تۆڵەی خۆی لە عوسمانییەکان دەکاتەوە کە چۆن گوندی (گولمکەوە)یان وێران کردووە و براکانیان کوشتووە ئەم ئافرەتە لە ساڵی (١٨٩٠) لە تەمەن (٥٠) سالیدا کۆچی دوایی کردووە.

*** کۆمەڵی ئافرەتانی شۆڕشگێڕی کوردستان:-**

کۆمەڵێک ژن لە ژنانی کەرکوک، ئەوانەی کە پەیوەندیان کرد بە مێرد و کوڕەکانیان کە چووبوونە پاڵ شۆڕشەوە، لەگەڵ ژنێکی کورد دانیشتی کە ناوی (باجی ئەجێ) بوو، کوڕە تاقانەکەی شەهید بووبوو، چوون بە دەنگی ئەو ژنەوە بۆ خۆڕێکخستنیان لە کۆمەڵەیەکدا کە مشووری باری گوزەرانیان بخوات و یارمەتی شۆڕشگێڕانیش بدەن، لە مانگی ئابی (١٩٤٥)دا ڕێکخستنیان دامەزراند بەناوی (کۆمەڵی ئافرەتانی شۆڕشگێڕی کوردستان) بوون بە چەند بەشێک وەک بەرگدروو و کرێکار و جوتیار و بە چەند گوژمە پارەیەک بەشدارییان لە سەندوقی یارمەتی نەدار و دەستکورتەکاندا کرد، جگە لەو شتانەی شۆڕشگێڕان پێویستیان پێیانە، ناوی ئەو ژنانە دیار نییە کە ڕێکخراوەکەیان دامەزراندووە، بەڵام ناوی (ئەجێ خان) کە دایکی شەهیدێک بوو هاتووە.

*** لوتفییەی مەلا سدیقی ئازەنینی:-**

- ساڵی ١٩٢٢ لەدایکبووە، یەکێکە لە مامۆستاو لێهاتووەکانی کەرکوک.
- لوتفیە خان کچی یەکەمی مەلا سدیقە و لە زەهوەخانە، کە ئەویش کچی مام حوسێنە و ماڵیان لە گەڕەکی (بەفری قەندی) بووە.
- لوتفیە خان خوێندنی هەرسێ قۆناغی لە شارەکانی کۆیە، کەرکوک و سلێمانی تەواو کردووە، پاشان لە بەغدا، (دار المعلمین العالی) بەشی زیندەوەرزانی و بووەکی تەواو کردووە.
- لە ساڵانی (١٩٥٤) بەدواوە لە کەرکوک نیشتەجێ دەبێت سەرەتا وەکو مامۆستا، پاشان وەکو یاریدەدەری بەڕێوەبەری

قوتابخانەی ئامادەیی کەرکوکی کچان تێدا دەمێنێتەوە کە بەڕێوەبەرەکەی مامۆستایەکی تورکمان دەبێت بەناوی (وەفیقە)، پاش شۆڕشی ١٤ی تەمووز، خۆی دەبێت بە بەڕێوەبەر، باوکیشی چەند ساڵێ لەو شارەدا سەرۆکی دادگای کەرکوک بووە و خەڵك زۆر ڕێزیان گرتووە.

– لە ساڵی (١٩٦٣)دا لەگەڵ کۆمەڵێك ئافرەت بەندکراوە، لەوانە مامۆستا (سەنیە جەباری) بەڕێوەبەری ئامادەیی ئیمام قاسم، ئەم ژنانە لە گرتووخانەدا وورەی پیاوە زیندانیکراوەکانیان بەرز کردووەتەوە و داوایان لێکردوون کە ناوی هیچ کەسێك نەهێنن و دان بە ڕاستییەکاندا نەنێن.

– ئەم خانمە لەگەڵ (ناهیدە شێخ سەلام)دا بۆ حیزبی (ڕێی ڕاست) کاری کردووە، بەشداریشی لە نووسینەوەی گۆڤارێکیان کردووە بەناوی (ترووسکە) لەسەر ئەمەش تووشی هەندێ گرفت بووە.

– لوتفیە خان ئافرەت و مامۆستایەکی کوردپەروەر بوو تا سەر ئێسقان، بەڵام لە هەمان کاتیشدا مەیلێکی زۆری بۆ (چەپ) هەبوو، تەنانەت لەم بارەوە دۆستایەتییەکی بەهێزیشی لەگەڵ (فاتیح ڕەسول) هەبوو، کە هەردووکیان پێشووتر لە کۆیە یەکدییان ناسیووە.

– لوتفیە خان دۆستایەتییەکی نزیکی لەگەڵ هەندێ لە ڕۆشنبیران هەبووە بە نموونە لەگەڵ (مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی) نامە گۆڕینەوەی هەبووە، ئەو نامانەش هەمووی دەربارەی مێژوو و ئەدەب و ئەو شتانە بووە، هەر هەموویشیان تا کۆچی دوایی لای لوتفیە خان پارێزرا بوون.

– دەرکەوت لە گەلاوێژی (١٩٣٩-١٩٤٩)دا کۆمەڵێ بابەتی بڵاوکردووەتەوە، لەوانە پارچە هۆنراوەیەکی بەناونیشانی (گوڵ) بە واژۆی (محەمەد ئەرجومەند ئازەنینی) هەروەها پارچە پەخشانێکی لە کۆیە بەناونیشانی (هیوا) ناردووە و بە واژۆی کچە کوردێك (ل.ن) بڵاوکردووەتەوە، پارچە پەخشان و شیعرێکیشی بە ناونیشانەکانی (بانگێ لە کانی دڵەوە) و (لای لایە)ەوە لە سلێمانییەوە ناردووە و هەر لەم گۆڤارەدا بڵاوکراوەتەوە.

– لوتفیە خان لەگەڵ دایك و خوشکێکی لە کەرکوك دەژیا، دڵێری برای بە قسەی خۆی هەموو جار سەردانی دەکردن، ئەوە بوو لەو کاتەدا کە دەچێتە قوتابخانە دیواری قوتابخانەی بەسەردا دەڕووخێ و کۆچی دوایی دەکات.

– لە ٢٤ی شوباتی ١٩٧٧دا لە گۆڕستانی شێخ محێدین لە کەرکوك نێژراوە.

*** دامەزراندنی کۆمەڵەی مافی ئافرەتان:-**

– لە ساڵی ١٩٥٢دا ڕێکخراوێکی ژنان دروست بووە، کە بەشێك بووە لە حیزبی شیوعی عێراق.

– لە ساڵی ١٩٥٢ دا لەژێر ناوی (کۆمەڵەی مافی ئافرەتانی حیزبی شیوعی عێراق بوون، لە شارەکانی کوردستاندا کارو و چالاکییان ئەنجام داوە، ڕێکخراوەکە بە عەرەبی ناوەکەی (رابطة المراة العراقية) بووە، کە لە ١٠ی ئاداری ١٩٥٢ دامەزراوە.

یەکەمین سەرۆکی ڕێکخراوەکەشی (د. نەزیهە دلێمی) بووە، کە لە حکومەتەکەی عەبدولکەریم قاسمدا یەکەمین وەزیری ژن بووە لە مێژووی عێراقدا، لقە کوردستانییەکەی ئەم ڕێکخراوە ناوی (کۆمەڵەی ئافرەتانی کوردستان – عێراق) بووە و هاوتەریب کاریان کردووە بۆ بەدەستهێنانی مافەکانی ئافرەتان و بەهێزکردنەوەی پێگەی ژن لەناو کۆمەڵدا، یەکەمین گۆڤاری ژنان لە سلێمانی ساڵی ١٩٥٣ لەلایەن ئافرەتانی شیوعییەوە بەناوی (ئافرەتی ئازاد) بە زمانی کوردی دەرچووە.

ئەم ڕێکخراوەش چالاکی جۆراوجۆری کۆمەڵایەتی و سیاسی بە ئەنجام گەیاندووە لە کوردستانیشدا لە هەموو شارەکاندا

لقی هەبووە و ئافرەتانی شیوعی چالاکییان لەژێر ناوی ئەو ڕێکخراوەدا کردووە، دواتریش لە جیابوونەوەیدا لەگەڵ بەشە عێراقییەکە و بوونی بە حیزبی شیوعی کوردستان، ڕێکخراوەکەش ناوی بوو بە (کۆمەڵەی ئافرەتانی کوردستان).

هەر بۆیە (عالیە عەبدولکەریم مودەریس) لە یاداشتەکانیدا دەربارەی لقەکەی کەرکوکی حیزبی شیوعی ئافرەتان بەم شێوە چالاکییەکانی دەخاتە ڕوو:-

"... هەر لەو ماوەیەدا پێوەندیم بە کۆمەڵەی مافی ئافرەتان لقی کەرکوکیشەوە پەیدا کرد و ئاگادار بووم و ئیتر ئەمانیش لە هەموو دەنگوباسی کۆمەڵە ئاگاداریان ئەکردم.

بەم جۆرە دەتوانم بڵێم ناچار کردنمان بۆ گواستنەوە لە سلێمانییەوە بۆ کەرکوك بەپێچەوانەی خواست و ئارەزووی

دوژمنی لێدەرچوو زۆر بۆ ئێمە سوودبەخش بوو، چونکە ژمارەیەکی زۆر لە ئافرەتانی ئەم شارە بە وریاییەوە ئارەزوومەندی هاتنە ناو کۆمەڵەی نهێنی داکۆکی لە ماف ئافرەتان بوون چونکە من بارەبڕی زۆرم بەوان هەبوو و ئەوانیش هەروا باوەڕیان بەمن هەبوو، ئەو بەرنامە کارەی لە کۆمەڵی سەرەکیی داکۆکی کردن لە ماف ئافرەتانەوە لە بەغداوە ئەهات بۆ لقی کەرکوك بەمنیش ئەگەیشت و منیش لای خۆمەوە دەمگەیاندە بەشێك لە ئەندامانی لقی کەرکوك کە پێوەندیان بەمنەوە هەبوو و من کۆمەڵ کۆمەڵ دابەشم کردبوون.

یەکێك لەو کچە ئەندامە سەرەکییانەی لقی کەرکوك کە یەکەمجار پێوەندی بە منەوە کرد، فەهیمە خانی کچی حاکم عەبدولڕەحمان سەعید بوو لەگەڵ کچێکی تریش کە ناوی جەمیلە خانی یامولکی بوو هەردووکیانماڵیان لە کەرکوك بوو. جەمیلە خان خێزانی یەکێك بوو لە شێخە بەرزنجەییەکان، پێوەندی کردنی ئەو دووانە بە منەوە یەکەمیشن پێوەندی بوو لە ئاستی سەرەوە بە منەوە کرا.

دوای ئەوانیش لە بەغداوە پێوەندییان پێوە کردم و لە هەموو شتێکی پێوەندیدار بە کۆمەڵەوە ئاگاداریان دەکردم، ئیتر ئێمەیش لەسەر ئەو ڕێوە شوێنە بەرێوە دەرۆیشتین لەناو کۆمەڵەکەماندا کە لە بەغداوە بۆیان دادەنایین.

هەروەها بەپێی ئەوەی لە یاداشتەکانیدا هاتووە ئەوەی خستووەتە روو کە چالاکییان لە گەڕەکەکانی شۆریجە، تەپەی مەلا عەبدوڵڵا، پیریادی، ئیمام قاسم، قەڵا، ئازادی، ڕەحیماوا، قۆرییە بڵاوکردووەتەوە " یەکێك لەو کچە کوردانەوە کەرکوك کە هاورێم بوو بەدڵ و بە گیان لەگەڵما بوو کچێ بوو بەناوی (ڕووناك)، کچی شێخ عەبدولڕەحمانی مەلای مزگەوتی (نەبی دانیال) بوو لە گەڕەکی (قەڵا)، هەردووکمان کچە مەلا بووین، ڕووبەڕوو سەرمان لە یەکتری دەدا.

" دوای ڕێگادانی بە ئاشکرا کارکردن و بە یاسا بوونی کۆمەڵەکەمان (کۆمەڵەی داکۆکی کردن لە مافەکانی ئافرەتان)، ئافرەتێك بە ناوی (عەمیدە)وە هات بۆ کەرکوك بۆ سەرپەرشتی کردنی خەباتی کۆمەڵەکەمان.

پاش شۆڕشی (١٩٥٨) زۆر لە ئافرەتان هاتنە ناو ڕیزەکانی کۆمەڵی ئافرەتانەوە و بە تایبەتی لە ئافرەتە مامۆستاکان و لە قوتابیان، یەکێك لەو ئافرەتانە (سەنییە جەباری) خوشکی شەهید (فاتیح جەباری) بوو، هەروەها کافییە ئیبراهیم، لوتفیە عەبدولواحید، پەخشان عەبدولواحید و گەلێکی تر.

بۆ کۆنگرەی یەکەمی (کۆمەڵەی داکۆکی کردن لە مافەکانی ئافرەتانی عێراق) لە بەغدا هەر یەکە لە سەنییە جەباری، کافیە ئیبراهیم، لوتفیە عەبدولواحید، ساجیدە جاوید، جەمیلە یامولکی، فەهیمە عەبدولڕەحمان سەعید، سەبرییە عەبدوڵڵا و گەلێکی تر بەشدارییان کرد.

پاش کۆنگرەی یەکەم، کاروباری کۆمەڵی ئافرەتانمان لە گەڕەکەکانی کەرکوکدا داناو ڕێکخست و بەرێوەبەرانی باش بۆ لیژنەکانی هەر گەڕەکێك هەڵبژێردرا بۆیە خۆ ئامادەکردن بۆ بەستنی کۆنگرەی دووەم ئامادەکرا، زۆر لە سەرۆك لیژنەکانی شاری کەرکوکیش تێدا بەشداربوون و لەدوای کۆنگرە سەردانی هەریەکە لە (قادر کەرەم، قەشقە، کفری، زەرداو)، مان کرد و چالاکی و ڕێنماییەکانی کۆنگرەی دووەم خستە ڕوو.

*** یەکێتی ئافرەتانی کوردستان:-**

ڕێکخراوێکی سەر بە پارتی دیموکراتی کوردستان بوو، یەکێتی ئافرەتانی کوردستان هەموو ساڵێك لە ١١ی کانوونی یەکەمی ١٩٥٢ یادی دامەزراندنی ڕێکخراوەکەی دەکاتەوە.

بڕیاردانی دروستکردنی ئەو ڕێکخراوە دیموکراتییانەی وەك یەکێتی قوتابیان، لاوانی دیموکراتی و ئافرەتان لە کۆنگرەی سێیەمی پارتی دیموکراتی کوردستاندا بووە، ئەمەش واتای ئەوەیە لە ساڵی (١٩٥٣)دا بووە، بەڵام دەشێ کۆبوونەوەیەکی سەرەتایی بۆ گەشەکردنی بابەتەکە لە ١١ی کانوونی یەکەمی ١٩٥٢ لە شاری سلێمانی کرابێت و پێشنیاری دروستکردنی ڕێکخراوێك درابێتە سەرکردایەتی تا لە کۆنگرەدا تاوتوێ بکرێت و بڕیاری لەسەر بدرێت.

لە ماوەی ساڵانی (١٩٥٢-١٩٦٣) لەژێر ناوی یەکێتی ئافرەتانی کوردستان چالاکی ئەنجام دراوە، بەڵام مۆڵەتی فەرمی وەرنەگرتووە و کۆنگرەشی نەبەستووە، لە ساڵی (١٩٦٣)دا یەکەمین کۆنگرە دەبەستێت. کەواتا دەبێت وای دابنێین کە یەکەمین کۆنگرەی یەکێتی ئافرەتانی کوردستان لە سەردەمی خەباتی نهێنی لە ساڵی ١٩٦٣ ئەنجام درابێت، کۆنگرەکەش لە شێوەی کۆبوونەوەیەکی ئاسایی بووە.

لە ساڵی ١٩٦٣ ئەندامە چالاکەکانی کەرکوك بریتی بووە لە: سوعاد شێخ سدیق، مەلیحە قارەمان، سەمیرە عەلی سەروەت، سەعدیە هەمەرەندی لە کەرکوکیش بێجگە لەم ئافرەتانە، ئافرەتێکی مامۆستا و شاعیر و لێهاتوو هەبوو بەناو (لوتفیە مەلا سدیق ئازەنیتی) کە ڕۆڵێکی ئازایانەی گێڕاوە لە بزووتنەوەی شۆڕشگێڕی کوردیدا و تەنانەت لە ساڵی ١٩٦٣دا دەستگیر کراوە و لە زیندانیش بەند کراوە، بەڵام بەپێی بەڵگەکانی لەوانەیە سەر بە ڕێکخراوەکانی حیزبی شیوعی عێراق بووبێت، چونکە پێشتر چالاکی ڕێکخراوەیی هەبووە لە کەرکوکدا.

* یەکێتی ژنانی کوردستان:-

ڕێکخراوەیەکی ژنانەی سەر بە یەکێتی نیشتمانی کوردستانە، لە سەرەتادا بە شێوەیەکی نهێنی و لە شاری سەقز لە ٤ی تشرینی دووەمی ١٩٨٩ دامەزراو خاتوو (کافیە سلێمان) بووە بە سکرتێری ڕێکخراوەکە، لە دامەزراندنی ڕێکخراوەکەدا، پەخشان جەلال، درەخشان جەلال حەفید زادە، بەهیە مەعرووف و هەندێ ژنی دیکە بەشداربوون، کە ئەمانە پێشتر لە دامەزراندنی یەکێتی ئافرەتانی کوردستانیشدا بەشداربوون، ئەم ڕێکخراوە دوای ١٤ساڵ لە دامەزراندنی حیزبەکە دروست بوو.

گۆڤاری تەوار کە ژمارە (١-٣)ی لە شاری سەقز دەرچوو، بوو بە زمانحاڵی ئەو ڕێکخراوە.

یەکێتی ژنانی کوردستان، لە ساڵی دامەزراندنیدا یەك کۆنگرەی بەستووە و بارەگای سەرەکییان لە سلێمانی بووە و لە شارەکانی تری کوردستانیش لقیان هەبووە، هەر

لەدوای پرۆسەی ئازادی عێراقەوە، لقی کەرکوك کراوەتەوە چالاکی جۆراوجۆری خۆی هەبووە.

*** ژیانەوەی کورد و چالاکییە کۆمەلایەتی و سیاسییەکانی ئافرەت (١٩٩٢-١٩٩٤)**

لە ساڵی (١٩٩١)ەوە کەشێکی نیمچە ئازاد دروست بوو بەهۆی ئەمانی دەسەلاتی بەعس، لە بەشێکی باشووری کوردستان، پانتایەك بۆ خەباتی کۆمەڵی سیڤلیش دروست بوو، کە پێشتر و لە سایەی رژێمی دیکتاتۆری بەعسدا ئەو جۆرە خەباتە مەدەنییە قەدەغە و ئاستەم بوو، کە دەشکرا بە نرخی گیان تەواو دەبوو، یان بە مەحکوم بوون بە ساڵانێکی زۆری ئەشکەنجە و زیندان تەواو دەبوون.

رێکخراوی کۆمەڵی مەدەنی و سەنتەر و سەندیکاکان دروست بوون یان ئەوانەی کە پێشتر دروست بوون و خەباتی نهێنییان دەکرد، گەشەیان کرد و ئیتر بە ئاشکرا چالاکییەکانیان ئەنجام دەدا، لەگەڵ ئەوەشدا، لە سەرەتادا دەیان ژن و هێدی.. هێدی سەدان ئافرەت هاتنە مەیدان و کاری رێکخراوەکانیان برە و پێدا، بەلام لە رووی جەماوەرییەوە دوو رێکخراوی سەر بە دوو حیزبی سەرەکی زۆرترین ئەندام و باشترین ئیمکانیاتیان لەبەردەستدا بوون، ئەوانیش یەکێتی ئافرەتانی کوردستان و یەکێتی ژنانی کوردستان بوون.

لەسەرەتاوە لەدوای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان لیستی پارتی دیموکراتی کوردستان تەنها دوو ئافرەت دانرابوو، بەلام لە کاتی ماوە درێژکردنەوەکەیدا کە بەهۆی شەڕی براکوژییەوە تا ٢٠٠٥ خولی یەکەم درێژەی کێشا، دوو ئافرەتی تر دانرا، واتا لە ماوەی خولەکەدا کە (١٢) ساڵی خایاند، لە فراکسیۆنی پارتی چوار ئافرەت بەشدار بوون کە ئەم خانمانە بوون: شەفیقە فەقێ عەبدوڵلا حەسەن، فەوزییە عیزەدین رەشید، حەلیمە حوسێن محەمەد، زوهرە حاجی تەها رەسوڵ.

لە لیستی یەکێتی نیشتمانی کوردستان سەرەتا سێ و دواتر دووی تر زیاد کرا، کە ئەم خانمانا بوون:- گەلاوێژ عەبدولجەبار جەباری، هێرۆ ئیبراهیم ئەحمەد، ئەهلە محەمەد عەبدوڵلا، نەسرین مستەفا مەزهەر، پەریخا مەحموود شەوقی (شەمام شەوقی) هەروەها لە خولی یەکەمی پەرلەماندا لیژنەیەك بەناوی لیژنەی پاراستنی مافەکانی ئافرەت دانرا.

لە ماوەی شەڕی برا کوژیدا ئافرەتانی کوردستان رۆڵێکی ئاشتیخوازانەیان گێڕا، ژنانی رۆشنبیر و کەسایەتی بێلایەن و ئەندام و لایەنگرانی رێکخراوەکانی ژنان و ئافرەتان و کۆمەڵی مەدەنی دەیان نامەی نارەزاییان دژی شەڕی براکوژی ئاراستەی سەرۆکی حیزبەکان کرد، داخوازی شەڕ وەستانیان دەکرد، کە ئافرەتانی نیشتەجێی وڵاتانی ئەورپاشی تێدا هەبوو.

لە دوایشدا لە کابینەکانی تر ئافرەت رۆڵێکی کاریگەری بینی لە پەرلەمان و حکومەت و وەزارەتەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان

*** رۆڵی ئافرەتانی کەرکوك لە چالاکییە رێکخراوەیی و کۆمەلایەتییەکاندا:-**

لەدوای پرۆسەی ئازادی عێراقەوە لە ساڵی ٢٠٠٣دا، کەڵێك رێکخراوی ئافرەتان لە کەرکوك سەریان هەڵدان کە بەشێکیان هەر لە سەردەمانێکی زووەوە چالاکییان هەبوو، بەلام هەندێکیان هەندێکیان لەدوای ئازادی عێراقەوە چالاکییان دەستی پێکردووە:-

١- دەزگای رۆژ بۆ پێگەیاندنی ئافرەت و داکۆکی کردن لە مافەکانی.

٢- (جمعیة نساء ترکمان العراق) لقی کەرکوك.

٣- بنکەی (پەنا) بۆ لەناوبردنی توندو و تیژی دژی ئافرەت. بنکەی (پەنا) یەکێکە لەو سەنتەرە چالاکانەی کە لەسەر ئاستی هەموو عێراقدا چالاکی خۆی هەبووە و پەناگەیەکی زۆر گەورە بوو بۆ پاراستنی ئافرەت لە کوشتن و چارەسەرکردنی کێشەکانی، کە هەر لە دوای پرۆسەی ئازادی عێراقەوە توانی ئەو رۆڵە ببینێت کە بتوانێت ئافرەت بە پەنای خۆی دابنێت بۆ چارەسەری کێشەکانی.

٤- إتحاد نساء بیت النهرین.

٥- منظمة أطیاف السنویة

٦- منظمة فینوس للمرأة والطفل

٧- مؤسسة الحنان الوافي للإغاثة وتنمية الطفل والمرأة

٨- منظمة الزاب لتطویر المرأة

٩- جمعیة الهدی لنساء العراق

١٠- منظمة (ژیان) لنساء الأنفال

١١- رێکخراوی لیلۆس

١٢- رێکخراوی سازان

١٣- رێکخراوی بەژین

١٤- رێکخراوی دلۆڤان

١٥- سەنتەری کەرکوك بۆ خانمی پیشەدار

*** ناوی ئەو ئافرەتانەی چالاکییان هەیە لە بوارە جۆراوجۆرەکان:-**

ئاوێزان نوری حەکیم
ئاواز سەلیم عەبدوڵلا
ئیبتسام عەبدوڵلا
ئەرخەوان محەمەد عوبێد
ئەسما غالی جەبر
ئەسیل مالك حاجەم
ئاشتی فەلەکەدین کاکەیی
ئەڤین شێخی
ئالا مازن ئەدهەم
ئیلهام شاکیر بیرەقدار
ئەمەل سینان سەعید
ئامینە مەحموود
ئایدن عەبدولقادر
ئایە سەردار
ئەیسەر عەبدولوەهاب
ئامینە خان سەردار
ئەیسەر چەرداغلو

ئەسین
ئیشان محەمەد سالْح
ئیشان ڕەشید حەمید
ئیهان عاشق
ئیمان کەمال سەمین
ئیمان عیزەدین (ئەیمەن)
ئیمان سەلیم
ئاسۆس نەجیب عەبدوڵلا
ئالا ئالەبانی
ئەمیرە بیت شمونیل
پاکیزە ئەمین خاکی
پاکیزە سلێمان سدیق
پاکیزە ڕەفیق حیلمی
پیرۆز حەسەن کەنووش
بامبوق کەرکوکی
پەخشان کەریم حەسەن
بوشرا محەمەد زەکی
برتان عەبدولقادر
پەروین مەحموود حەمەد
بەسیرە ئەکبەر
بەهار تەها بەیاتی
بەهیجە شواتی
بێخال خالید
بەرزانە
بەیان سەلمان
تارا خەلیل عەبدوڵلا
تەبارەك غەسان
تابان گەرمیانی
تانیا گلی
چۆپی فەتاح
چنار نامیق
چنوور نامیق
جوان ناسیح
جۆزفین گۆرگیس
خەدیجە میرزا مەحموود
خالیدە تۆفیق
خالیدە محەمەد عەبدوڵلا
خالیدە عەبدوڵلا
خلود عەبدولڕەزاق عوبێد
حەبێ خان
درەخشان محەمەد
دلپاك تاهیر دەروێش
دەمەت بەهجەت حەیدەر
دیدار عابدین ئەمین
دێرین عەبدولجەبار حەمید
دریڤان عەبدولقادر
ڕاشیدە ڕەشد تۆفیق
ڕابیعە مەحموود قادر

ڕاویە ئەلشاعیر
ڕەغەد سەدام
ڕەفیق ئەلحافز
ڕووبار نەوزاد
ڕووناك شواتی
ڕەمزیە حەبیب
ڕووناك محەمەد مستەفا
زارا عەبدوڵلا حەمید
زەینەب حوسێن ئەحمەد
زەینەب گۆزەچی
زەینەب دووزلاوی
ژیان عەزیز ئەحمەد
زەماوەند حەسەن قادر
سوداد عەبدولکەریم بەیاتی
سەنا جاسم
سەمیرە سالْح عەلی
سائیرە فەرەج
سارە سەباح قادر
سازان جەوهەر غەریب
سامیە ئەلئەترەش
سامیە شاکیر داغستانی
سروە حوسێن سلێمان
سوعاد حەسەن عەبد
سەلما مەردان
سەلیمە ئەحمەد (کرکوك قیزی)
د. سەلوا جەرجیس
سەمیرە ئیبراهیم خەیات
سەمیرە ئەحمەد ڕەشید
سەمیرە حوسێن جاف
سەمیرە محەمەد حوسێن کاکەیی
سەمیرە محەمەد ترکەلانی
سەمیرە مەحموود محەمەد
سوهاد تالەبانی
سوهام محەمەد عومەر
سوها یونس سەلمان
سوهەیلە شەمسەدین
سوهەیلە ئیبراهیم
سۆزان مامە
د. سەوسەن بەیاتی
سەوسەن مەجید
سەوسەن محەمەد بەکر
سۆلاف سالەیی
سۆمەر نەسرەت مەردان
سەیران شواتی
سیلدا هورمزی
سیما شواتی
سینا ساحر
سوها ئەنوەر قادر

سەبیحە ئەحمەد
سەبیحە خەلیل زەکی
سەفیە قەساب
شەزا عەسکەر نەجەف
شەکیبە وەنداوی
شەنگوڵ حوسێن قادر
شنۆ ئەحمەد غەفوور
شنۆ داودی
شەونم عەزیز بەرزنجی
شەهناز خانم
شنە نەجات عەبدوڵڵا
عایدە ئەلرویەیعی
عەلیە ناسیح بازرگان
عالیە محەمەد ئەمین
فاتیمە ئەلعوبێدی
فاتیمە بیرەقدار
فائیزە بازرگان
فاتن ئەلعێبی
فەرەح عەدنان
فیردۆس عوسمان
فریال عیزەت
فریال محەمەد ئەلمودەریس
فەیحا زەینولعابدین
ڤیڤان مەتی
فاتیمە خانی قەرەچێواری
فەتحیە خان
فەرحە ئیبراهیم – دایکی جەمال
قازانجی قیزی
قەدریە زیانی
گوڵزار ئیبلا
گەلاوێژ جەباری
گوڵشن مەردان
گوڵشان بەیاتی
گۆڵشان محەمەد
گولەر حەبیب سیامەنسووری
گولەر قزریالی
گولەر نازم
گوڵشان شەکرچی
گێلاس موعتەسەم
گوڵاڵە نووری
گوڵسەر کەرکوکی
کنار عەباس عەسکەر
کەوسەر جەبار
کوردستان محەمەد سەعید
کوتەر محەمەد رەشید
کۆچەر ئەبو بەکر
لاوە زەنگەنە
لەیلا شەکرچی
لەیلا عەبدوڵڵا
لەیلا محەمەد نەورۆز
لەیلا مەردان
د. لەیلا جەلیل عەباس
مەدیحە ئەحمەد جەمیل
مەدیحە هەمەوەندی
مەدیحە سابیر سۆڵ
مریەم یەعقوب یوسف
مژدە مەحموود جاف
مونا ئەلعوبێدی
مونا تۆما
منەوەر مەلا حەسوون
مەهاباد قەرەداغی
میدیا سالەیی
مەیسون عەباس مستەفا
مەیسون محەمەد کەرکوکی
مەیسون مستەفا
مەلاحەت محەمەد سالح
مریەم خان
نەعیمە مستەفا – نەعە نێر
نەسرین شاکەلی
نەرمین عەلی محەمەد ئەمین
ناهیدە تالەبانی
نازدار ئەحمەد
نێرگز قادر
نادیە جۆرانی
نادیە سەباح
ناز فەلەکەدین کاکەیی
ناهیدە رەفیق حیلمی
نەجات رەفیق حیلمی
نەجیبە سابیر
نەدا عەسکەر ئەحمەد
نەدیمە محەمەد هورمزی
نەرمین ئەلموفتی
نەرمین تاهیر بابا
نەسرین حوسێن
نەسرین مەحموود حەمەد
نەعمات کەرکوکی
نەغەم ئیبراهیم
نیهایەت نورەدین
نەمزە عەلی ئەحمەد
نەزال محەمەد بەهرام
نورسەل مەحموود نووری
نورهان یوسف
نوریە زەینەل
هاجەر عەلی رەزا
هەبە تەلال حوسێن
هەیام نەجم

هێرۆ کوردە
هەیفا زەنگەنە
وەردە ئەلسەواف
وەفا جاسم
وەفا عەبدولخالق
وەلا جوامێر
وەهیبە یاسین

* سەرچاوە و پەراوێزەکان:-
١- نافرەتیزم (مێژووی تێکۆشان بۆ ماف یەکسان لە باشووری کوردستان ١٩١٨-٢٠١٨، مەهاباد قەرەداغی، چاپخانەی (شەهاب) ٢٠١٨.
٢- بەشێک لە بیرەوەرییەکانی ژیانم هەر لە سەردەمی منداڵیمەوە، عالیە عەبدولکەریم مودەڕیس، چاپخانەی (شڤان)، سلێمانی، ٢٠١٣
٣- نساء في ذاكرة كركوك (الأدبية - الإعلامية- الفنية)، د. عەبدولکەریم خەلیفە حەسەن، لە بڵاوکراوەکانی (رۆی للطباعة والنشر)، ٢٠١٨

*** حیسابگرەو حیسابگرەکانی کەرکوک:-**

(حیساب - گر) لە وشەیەک و پاشگرێک بەکارهاتووە، حیساب بە مانای ژماردن یان پێوانە بەکاردێت لەگەڵ بوونی پاشگرێک بە مانای ئەوانەی کە شارەزان لە پێوانە و حیسابی کەژەکان و سروشت و ژینگە.
لە رابردوودا زۆر جۆرە حیساب و حیسابگر لە کوردستان و هەرێمەکە هەبوونە، جار هەر یەکە و بەشێوەیەک بە ناوێک هەڵدەدرێ، لە سەدەی نۆزدەهەم و بیستەم ئەم جۆرە حیسابانە باوبوونە:-
١- حیسابی عارەب
٢- حیسابی سنە
٣- حیسابی گڵەزەردە
٤- حیسابی گەرمیان
٥- حیسابی کەلی خان
٦- حیسابی گراو
٧- حیسابی هێران
٨- حیسابی کەوە
٩- حیسابی مەحموود پاشای هەمەوەند
١٠- حیسابی تورکمان
١١- حیسابی یاقوباغای هەولێر
١٢- حیسابی مەلا هیدایەتی هەولێر
١٣- حیسابی کێلە شین
١٤- حیسابی بزم
١٥- حیسابی سێ مانگی کوردی
١٦- حیسابی دەروێش قالەی تالەبانی
١٧- حیسابی فەرحان لەک
١٨- حیسابی حەمە کوردەی کۆیە قران
١٩- حیسابی حەمە دەبۆتی ماستاوە
٢٠- حیسابی خۆرهەڵاتی
٢١- حیسابی سەعات
٢٢- حیسابی نەورۆز
٢٣- حیسابی بورج
٢٤- حیسابی هەمزە ئاغای بەحرکە
٢٥- حیسابی عەنتەر
٢٦- حیسابی حەوێزی شاخە پیسکە
٢٧- حیسابی دەوری دانم
زۆر حیسابگر هەیە، بەڵام ناویان گوم بووە، چونکە لەم سەردەمەدا حیساب و حیسابگر باوی نەماوە، ئادەمیزادی ئەم سەردەمە بە شتی دیکەوە خەریکن.
بێگومان ئەم کارە لەسەر زانیتی حیسابگران و کتێبە کۆنەکان، لەسەر تاقیکردنەوە و چاودێریکردنی ساڵی و کەژەکانی ساڵ، هەر حیسابێک هەیە لەسەر ئەم چەند شتانە دامەزراوە و قسەیان لێکردووە و تاقیکراوەتەوە ڕاست دەرچووە.
* حیسابگری ناودارەکانی کەرکوک و دەوروبەری:-
١- دەروێش قالەی تالەبانی لە گوندی (یەنیجە) دانیشتووە،

لە دەوری (١٩٥٠)ی زایینی لە ژیاندا بووە، حیسابگرێکی زۆر چاك بووە.

لە ساڵی ١٩٥٢ی زایینی باران کەم بووە، خەڵك مەترسی نەبوونی دەغڵوودانی پەیداکرد، تاکو سەرەتای بەهار ئەوەتە دەغڵ سەربەر هێنابوو، بەروێش قالە دەیگوت بە حیسابی من ئەمساڵ ئەوپایی دەغڵ ئاو دەبیا، بەڵام شوێنی بڵندایی دەغڵی باش دەبێ، شێخ حەسیبی تاڵەبانی کە خاوەن دێ بوو، پیاوێکی گەورە بوو، گوتی:- قالەی کەرانباوگاو دەغڵودان نەبووە، چ باران نەباریوە، (ئەمە بەهارە، تازە دەغڵ لقی دەرهێناوە، تۆش وا دەڵێی لە کینگی خۆت و حیسابت بەم).

دەورێش قالەش گوتی:- (یا شیخ با گرەو بکەین لەسەر دەستی شێخی گەورەی باوکت)

شێخ فەیزوڵلا بەنیجە ئەگەر قسەی من بوو تۆ تفەنگێکی ئینگلیزیم بدەرێ، ئەگەر قسەی من نەبوو کچێکم هەیە بۆخۆت بیدە بە شوو ئەختەکەی بفۆ.

جا گرەویان کرد لەسەر دەستی شێخ فەیزوڵلا، هەندەی پێ نەچوو بارانێك باری، لافاو لە بەغدا هەستا، زۆر حەسارەی دا، پردی خاسەی کەرکوك ناوبردی، چەند ماڵی ویرانکرد و ڕاپێچا، نیوەی چەمچەماڵ ئاوبردی، ئەوەی عەردی نزمایی بوو ئاو هەڵیقەتاند و دەغڵەکەی برد، ئەوەش بەرزی بوو دەغڵەکەی زۆر باش بوو، بارانەکە کاتی نوێژی عەسر بوو دنیا سوور هەڵگەڕا و تاریکی کرد، نزیکەی ٢٥ دەقیقەی خایاند.

٢- فەتاحە لور هەبووە، لە گوندی پەنجا عەلی دادەنیشت، لە دەورووبەری ساڵی ١٩٥٠ی زایینی لە ژیاندا بووە، حیسابگرێکی باش بوو.

٣- حاجی محەمەد عەلی:

لە گوندی دۆڵەبەکرە دانیشتووە، لە دەورووبەری ساڵی ١٩٧٠ی زایینی لە ژیاندا بووە، لە تەمەنی ٦٠ ساڵیدا، حیسابگرێکی زۆر چاك بووە، زۆر شتی سەیری دەزانی لە بابەت ساڵ و حیساب و شتی پڕ سوود.

٤- مەلا سدیقی کەریم عەبدولڕەحمان زێوبە(١٩٢٥-٢٠٠٢):-

کەسایەتییەکی بەناوبانگ بووە و ڕۆڵێکی گەورەی هەبوو لە کشتوکاڵ و وەرز و کەشەکان و کاتی باران و لافاو و هەور و بەفر و جۆرەها زانیاری گرنگ کە خەڵکی زێوبە دەربارەی دەگێڕنە.

٥- ساڵح بندیلك:-

لە ساڵانی پەنجاکانی سەدەی پێشوو لە ناحیەی قادر کەرەم ژیاوە، پیاوێکی سادە بوو بە زۆری خەریکی ڕاوی تەیر و تەواڵ و ماسی بوو، شارەزاییەکی چاکی هەبوو لە شوێن پێ هەڵگرتن و گەڕانی بەدوایدا بەجۆرێکی وریا حیسابی بۆ شوێن پێی خەڵکی هەڵدەگرت شارەزا بوو.

٦- قوربانی حیسابگر - کوێخا قوربانی حیسابگر:-

ساڵی ١٩٠٥ی زایینی لە کەرکوك لە گوندی دەلەسی بچووك لە داقووق لەدایکبووە.

مرۆڤێکی وریا و بیرتیژ و زانایەکی حیسابگر بوو واتا ڕۆژژمێر بوو، زۆربەی کاکەییەکان ساڵ و ڕۆژی لەدایکبوونیانی دیاری دەکرد و حیسابەکەی تەواو دەردەچوو، هەندێك جار دەستنیشانی ڕووداوێکی دەکرد کە ئەو ساڵە ڕوودەکات، بۆ جووتیارەکانیش حیسابی تۆ و دەغڵ و دانی دەکرد .دەیزانی فلانە ڕۆژ فلانە باڵندە ڕووبەکاتە دەڤەرەکەیان، ساڵی ١٩٦٢ کۆچیی دوایی کردووە.

* سەرچاوە:-

١- ساڵنامە و ئاوێنەی کوردەواری، مەلا محەمەدی عەلیاوەیی، بەرگی یەکەم، ٢٠١٩، لاپەڕە (٢٦٠-٢٦٩)

٢- ئەرشیفی (مستەفا زەنگەنە).

٣- ئەرشیفی عەبدولڕەحمان سدیق.

*** مێژووی جوولەکە لە خورماتوو**

سامان ئەحمەد

لەلایەن دانیشتووانەوە بەناوی قەڵای (گاورین) بە مانای قەڵای جوولەکان لەسەر چیای خورماتوو، کە دەڕوانێتە سەر ڕووباری ئاوەسپی کە مێژووی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی هووری میتانی و ئاشووری و بابلییەکان.

زۆربەی سەرچاوەکان ئەوە پشتڕاست دەکەنەوە کە یەکەم بوونی جوولەکە لەسەر زەوی دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی شەشی پێش هاتنی مەسیح
بەڵام بوونیان لە شارۆچکەی خورماتوو، هاوپەیوەستە بە بینادنانی قەڵا مێژوورییەکەیان بەناوبانگ و بەرچاو بووە

هاوپەیوەستی خۆشەویستی لەنێوان جوولەکە و موسلمانەکان هەبووە لەم شارۆچکەیە، هیچ جیاوازی لەنێوانیاندا نەبوو هەرچەندە لە ڕووی ئایینەوە جیابوو، زۆربەی خانووەکانیان بڵاوبووەوە لە ناوچەی دەورووبەری قائیمقامی کۆن و گەڕەکی جوولەکان لەنزیك بازاڕی ئاسنگەران بوون لە چەقی شارەکە.
دەستەیەکی بەرهەمهێن بوون لە بواری پیشەسازی و پارە و هونەر بوونیان جۆرێك لە هاوسەنگی کۆمەڵایەتی دروست

کردبوو، چونکە ئەم شارە فرە ڕەنگ بووە هەرچەندە هەندێک جار توند و تیژی ئایینی و نەتەوەیی ویستوویەتی هەڵیبتەکێنێت.
بەزمانی دایکیان کە زمانی عیبرییە قسەیان کردووە، لەپاڵ زمانی کوردی و عەرەبی و تورکمانی و ئەو زمانانەی کە زاڵ بووە لە ناوچەکە، زۆربەیان شارەزا بوونە لە کاروباری بازرگانی و ئابووری، سەرەتاکانیان بە کشتوکاڵ و ڕەنگکردنی خورییەوە بەناوبانگ بوونە ڕۆڵێکی باڵایان لە قوماش و زێڕەنگەریدا هەبووە، بریان بە ئابووری داوە لە ناوچەکە و گوندەکانی دەوروبەریان لە ڕێگەی بازرگانی سەربەسەر (مقایضة) بۆ کڕینی بەروبوومی کشتوکاڵ و ئاژەڵی. یەکێک لەسەرمایەدارە بەناوبانگەکانیان (عەبد

میران) بووە کە موڵک و ماڵێکی زۆری زەوی هەبوو تەنانەت ئێستاش ئەو زەوییانە بەناوی (ئەلیاس)ەوە بەناوبانگە، کە قەیسەرییەکی دروستکردبوو بەناوی (قەیسەری ئەلیاس).
لە کاتی خۆیدا گۆڕستانێکی تایبەتیان هەبوو، کە لە ئێستادا

شوێنەواری نەماوە کە شوێنی ئێستای قوتابخانەی (شعلە) ی سەرەتایی و بەڕێوەبەرایەتی کشتوکاڵی خورماتووە.
شوێنێکی تایبەتیان هەبوو بۆ خواپەرستی و سرووتە ئایینییەکانیان لە ڕۆژانی شەممە لەنزیک ڕووبارەکە بوو لە گەڕەکی (چقالا) کە پێی وتراوە (کنست - تەوراتگە).
کۆمەڵێک کەسایەتی بەناوبانگیان هەبووە لە شارۆچکەکەدا، تا ڕۆیشتنیان بۆ ئیسرائیل وەکو: دانیال، نیسان، ئیسحاق، لاحوم، عەبدکۆهیل، موشی ئەفەندی، کە مامۆستا بوو لە گوندی (هەفتەغار)، یاهو قەساب، کورحیون، عەبد ساڵح، سەهیۆن، ساڵح داود، موراد شائوول، ئەجە، کچل، خەلەف ئالتونچی، دەلال باروخ، موشی، میزە بۆیاغچی، کۆهین عەبد، عەبد سایسون، ئەلیاهۆ و گەلێکی تر.

*** مەسیحییەکانی قەڵا لە نێوان بەرداشی دین و نەتەوەدان:-**

محەمەد سەردار

مەسیحییەکانی کەرکوک پێکهاتەیەکی گرنگی شارەکەن، بەشێك لەو مەسیحییانە بە تورکمانی دەدوێن و تەنها خۆیان بە مەسیحی دەزانن، نەك تورکمان، هەندێك هێزی سیاسیی تورکمانیش ئەوان بە تورکمان لە قەڵەم دەدەن، بۆیە مەسحییە تورکمانەکان، لەو نێوانەدا ماون کە تەنها ژمارەیان ۵۰ خێزان دەبێت.

بەهۆی کۆچکردنی بەردەوامەوە ژمارەی مەسیحییەکان لە کەمبوونەوەدایە، بە گوێرەی ئامارە نارەسمییەکانیش، لە ئێستادا نزیکەی ۵۰ خێزانی مەسیحی لە کەرکوك هەن کە بە زمانی تورکمانی قسە دەکەن.

بەشێك لەو مەسیحییانەی شاری کەرکوك کە بە زمانی تورکی قسە دەکەن، ڕەتی دەکەنەوە ئەوان تورکمان بن و دەڵێن: "لە ڕەچەڵەکدا کلدانین و بە هۆی سەپاندنی سیاسەتی بە تورککردن لە لایەن دەوڵەتی عوسمانیی ئەو کاتەوە بە زمانی تورکمانی قسە دەکەین".

لویس بەهجەت، تەمەنی ۷۳ ساڵە و یەکێکە لەو مەسیحییە کەرکوکییانەی بە زمانی تورکمانی قسە دەکات، لە ساڵی ۱۹٤٦ لە قەڵای کەرکوك لە دایك بووە و تاکو سەرەتای شەستەکانی سەدەی ڕابردوو لەوێ ژیاوە، ئەو بە "ئاژانس"ی وت: "لە سەرەتادا بەشێکی زۆری دانیشتوانی کەرکوك مەسیحی بوون، دواتر دەوڵەتی عوسمانی هات و بارودۆخەکە گۆڕدرا و بۆ ئەوەی لەوان تێبگەین دەستمان کرد بە قسەکردن بە زمانی تورکی و تەنانەت نوێژکردن و مەراسیمە ئایینییەکانیشمان بە زمانی تورکی و کلدانی بوون".

ڕەیان لویس، کە تەمەنی ٤٦ ساڵە و کوڕی لویس بەهجەتە، دەڵێت: "هەندێك لە زمانی کلدانی دەزانم ئەم نەوەیەی ئێستاشمان زۆربەیان زمانی کلدانی نازانن، ئەوەش هەڕەشەیە بۆ سەر داهاتوومان".

بە پێی زانیارییەکانی "ئاژانس"، لە ئێستادا نزیکەی ۱۰ کڵێسا لە کەرکوکدا هەن و ۳ کڵێسایان کلدانین، بەشێکی زۆری ئەو مەسیحییانەی بە تورکی قسە دەکەن بە مەبەستی جێبەجێکردنی مەراسیمە ئایینییەکانیان سەردانی کڵێسای (قلب القدس)ی کەرکوك دەکەن.

لە سنووری پارێزگای کەرکوك زیاتر لە هەزار خێزانی مەسیحی هەیە، زۆرترینیان سەر بە مەزهەبی کلدانین و ژمارەیان زیاتر لە ۳۰۰ خێزان دەبێت.

قەشە قەیس مومتاز، پیاوێکی ئایینیی مەسیحییە و دەڵێت: "بەکارهێنانی وشەی گاورەکانی قەڵا (کە تورکمانەکان بە کاری دەهێنن) سوکایەتییە بۆ ئەوان، لە بنەڕەتدا ئەوان مەسیحین و لە سەردەمی عوسمانییەکاندا بە زۆرەملێ زمانی تورکییان بەسەردا سەپێندراوە و چەندین نەوە گەورە بوون دوورکەوتوونەتەوە لە قسەکردن بە زمانی ئارامی."

بەرەی تورکمانی ئەو مەسیحییانە بە تورکمان دەزانن و دەڵێن: "چەندین کتێب لەسەر مێژووی ئەوان هەیە کە چەند سەدەیەك پێش هاتنی دەوڵەتی عوسمانی بۆ عێراق ئەوان لە کەرکوك ژیاون."

محەمەد سەمعان، وتەبێژی بەرەی تورکمانی لە کەرکوك بە "ئاژانس"ی وت: "بەشێکی زۆری ئەو مەسیحییانەی بە تورکمانی قسە دەکەن بە ڕەچەڵەك تورکن، چونکە هاوسەری هۆلاکۆ کە کەسێکی تورکی-مەسیحی بووە، داوای لە هۆلاکۆ کرد هۆزەکەی لە ناوچەیەکی نزیکی عێراق نیشتەجێ بکرێن، بۆیە ئەوانیش لەسەر کەرکوك نیشتەجێ بوون".

"بەشێکی دیکەی مەسیحییەکانی کەرکوك بە ڕەچەڵەك لە نەوەی ئاشوورییەکانن و بەهۆی پێکەوەژیانیان لەگەڵ تورکمانەکان فێری زمانی تورکی بوون"، سەمعان وای وت، ئەو مەسیحییانە بە ڕەچەڵەك تورکن و لە ساڵی ۱۲۸۵ی زایینی لەگەڵ هێرشی مەنگۆلییەکان بۆ سەر بەغدا و دواتریش کەرکوك بە سەرکردایەتیی هۆلاکۆ، بەشێکی زۆری ئەو مەسیحییە تورکمانانە لە ناوەڕاستی ئاسیاوە هاتنە کەرکوك و لە سەر قەڵا نیشتەجێ بوون، چونکە هاوسەری هۆلاکو سەر بە ئایینی مەسیحی بووە، لەم ساڵانەی دواییشدا لە لایەن مسوڵمانەکانی قەڵاوە پێیان دەوترا "گاورەکانی قەڵا."

بە پێی بەدواداچوونێکی "ئاژانس"، بەشێکی زۆری "مەسیحییە تورکمانەکانی "ئەو سەردەمە کەسانی دەوڵەمەند و خاوەن پایە بوون و مەسحییەکانی دیکە وەك کارگوزار کاریان لایان کردووە، هەروەها کۆمەڵەیەکی داخراو بوون و تاکو ئێستاش ژن و ژنخوازییان لەگەڵ مەسیحییەکانی دیکەشدا سنووردارە.

سمکۆ بەهرۆز، نووسەر و مێژوونووس دەڵێت: "بەپێی سەرژمێریی ساڵی ۱۹۵۷ی عێراق، قەڵای کەرکوك بەسەر گەڕەکی مسوڵمانەکان و گەڕەکی مەسیحییەکان دابەش ببوو، ئەو گەڕەکەی کە مەسیحیی لێ نیشتەجێ بوو، تورکمان بوون."

"لە ڕووی کەلەپوور و ژیان و هەڵسوکەوتەوە هەنگری کەلەپوور و دابونەریتی ئایینی مەسیحی بوون و جلوبەرگی مۆدێرنی ئەوکاتیان پۆشیوە و جلوبەرگی تورکمانییان لەبەر نەدەکرد، لە سەرەتاشێکیشدا سەر بە مەزهەبی نەستووری بوونە و دواتر بوون بە کلدانی"، (سمکۆ بەهرۆز وا دەڵێت).

* سەرچاوە:-

- ڕۆژنامەی ئاژانس.

پێرست

* پێرست کلتوورو شارستانییەت لە دەڤەری کەرکوك:-

* مێژووی گۆڕانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتیو کەلتوورییەکانی ناوچەی کەرکوك.......... ٥-٢٠
- چاخە بەردینەکان ٥
- مێژووی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی پێش مێژوو لە ناوچەی کەرکوکدا ٥-٨
- پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی سەردەمە مێژووییەکان ٨
١- گۆڕانی ئاوو هەوای ناوچەکە.......... ٨
٢- سەرهەڵدانی نووسینی مێخی ٨-٩
٣- فراوانبوونی بیروباوەڕ ئایینییەکان لە قۆناغی سەردەمە مێژووییەکان.......... ٩
٤- تۆکمەکردنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان ٩
٥- بایەخدان بە کشتوکاڵ ٩
٦- بایەخدان بە یەکە کارگێڕییەکانو بەڕێوەبەرییەکان.......... ٩
٧- کۆچڕەوی نەتەوەو هێزەکان بۆ ناوچەی کەرکوك ٩-١٠
- گۆتییەکان لەنەتەوەو هۆزەکانی کوردستانن ١٠
- هاوشێوەییو هاوشارستانی نەتەوەکانی زاگرۆس.......... ١٠-١١
- کەلتوورو شارستانی هوری - میتانییەکان ١١-١٣
- کۆمەڵگەو چۆنییەتی ڕێکخستنی چینە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگەی هوری - میتانی لە کەرکوکدا.......... ١٣
- خێزان لە ئەرابخا ١٣-١٥
- هاوسەردەمی هاتنی ئاشوورییەکان ١٥-١٦
- هاوسەردەمی میدیەکان (مادەکان) ١٦-١٧
- هاتنی ئەسکەندەرو سلۆقییەکان ١٧-١٨
- کەلەپوورو شارستانییەتی ساسانییەکان ١٨
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ١٩-٢٠

* بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلامو ڕێچکەی گۆڕانەکان ٢١-٢٩

* يارییەکانی منداڵان تایبەت بە کوڕان ٢٩
- يارییەکانی منداڵان تایبەت بە کچان ٢٩
- يارییەکانی منداڵان تایبەت بە کوڕو کچ ٢٩
- يارییەکانی تایبەت بە گەوران ٢٩-٣٠
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ٣٠

* پێكهاتەی چینایەتی و پەیوەندییە كۆمەڵایەتییەكان ٣١-٧٢
- چین و توێژە كۆمەڵایەتییەكان ٣١-٣٢
ا - چینی سەروو (زەنگینەكان) ٣٢-٣٤
ب - چینی ناوەڕاست ٣٤
ج - چینی خواروو (هەژارەكان) ٣٤-٣٦
- بنەماڵە ناودارەكان ٣٦
١- نەرتچی ٣٦
٢- قیردار ٣٦
٣- ئاوچی ٣٦
٤- یاقووبی - یەعقوبی ٣٦
٥- تاڵەبانی ٣٦-٣٧
٦- خانەقا ٣٧
٧- خادم سوججادە ٣٧

* پیشەو پیشەكاران ٣٧
ا - پیشەكان و دابەشبوونی پیشەیی دانیشتووان ٣٧-٤٠
ب - پەرەسەندنەكانی بواری پیشەیی ٤٠-٤٢

* پەیوەندییە كۆمەڵایەتییەكانی دانیشتووان ٤٢-٤٣
ا - پەیوەندییە نێوخۆییەكانی شار ٤٣
١- پەیوەندییە ئیتنیكی - ئایینییەكانی دانیشتووانی شار ٤٣-٤٥
٢- پەیوەندییە ئایینی - چینایەتییەكانی دانیشتووانی شار ٤٥-٤٦
ب - پەیوەندییە دەرەكییەكانی شار ٤٧
١- پەیوەندییەكانی شاری كەركوك لەگەڵ دەوروبەریدا ٤٧-٤٨
٢- پەیوەندییەكانی شاری كەركوك لەگەڵ شارەكانی دیكەدا ٤٨

* رووخسارە كۆمەڵایەتییەكانی شاری كەركوك ٤٩
- خێزان ٤٩-٥١
ا - قەبارەو رۆڵی خێزان لە كۆمەڵگادا ٤٩-٥١
١- پەروەردەكردنی منداڵ ٥١-٥٢
٢- پەیوەندییە خێزانییەكان ٥٢
ب- پایەی ئافرەت لە كۆمەڵگادا ٥٢-٥٣

* داب و نەریت و بیروباوەڕە كۆمەڵایەتییەكان ٥٤-٥٥
ا - داب و نەریتە كۆمەڵایەتییەكان ٥٤-٥٥
ب- بیروباوەڕە میللییەكان ٥٥-٥٦

* پۆشاك و جەژن و بۆنەكان ٥٦
ا - پۆشاك ٥٦-٥٧
١- پۆشاكی پیاوان ٥٧
١- كەوا ٥٧
٢- سەڵتە ٥٧
٣- كورتەك ٥٧
٤- شەرواڵ ٥٧
٦- دەرپێ ٥٧
٧- كراس ٥٧
٨- فەقیانە ٥٧
٩- پشتێن ٥٧

١٠- کڵاو ٥٧
١١- مشکی و جەمەدانی ٥٧
١٢- عەبا ٥٧
١٣- کەوش - کڵاش ٥٧-٥٨
٢- پۆشاکی ئافرەتان ٥٨
ب- جەژن و بۆنەکان ٥٨
١- جەژن و بۆنە ئایینییەکان ٥٨
یەکەم: جەژنی رەمەزان و قوربان ٥٨
دووەم: یادی لەدایکبوونی پێغەمبەر ٥٨-٥٩
٢- جەژن و بۆنە نەتەوەیی و کۆمەڵایەتییەکان ٥٩
یەکەم: جەژنی نەورۆز ٥٩
دووەم: ئاهەنگەکانی چواردەی ئەیلوول ٥٩
سێیەم: هاوسەرگیری ٥٩-٦٠
چوارەم: پرسە ٦١
- هۆیەکانی کات بەسەربردن ٦١
- ئەنجام ٦١-٦٢
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ٦٢-٧٢

* مێژووی شێوە جلوبەرگی ناوچەی کەرکوك ٧٣
- ئەو هۆیانەی کە دەوریان بینیوە لە گۆڕانی شێوە جلوبەرگی ناوچەی کەرکوکدا ٧٤
- گۆڕینی ئاوو هەوا ٧٤
- کاریگەری باری سیاسی ناوچەکەو دەوروبەری ٧٤
- جوانکاری ئارەزی مرۆڤی کورد ٧٤
- گۆڕانە مێژووییەکانی ئایین ٧٤
- پلەی چینایەتی و کۆمەڵایەتی ٧٤-٧٥
- پەیوەندییەکانی دەرەوەو بازرگانی ٧٥

* جلوبەرگی سەردەمەکانی پێش مێژووی ناوچەی کەرکوك ٧٥-٧٨
- جلوبەرگی سەردەمە مێژووییەکانی ناوچەی کەرکوك ٧٨-٧٩
- شێوە جلوبەرگی کۆتی و لۆلۆبییەکان ٧٩-٨٣
- شێوەی جلوبەرگی (هوری - میتانی) ناوچەی کەرکوك ٨٣-٨٥
- دۆزینەوەی ملوانکەیەکی ئافرەتانی سەردەمی (هوری - میتانی) لە ناوچەی کەرکوکدا ٨٥
- سەرنجەکانی جلوبەرگی ئەم سەردەمانە ٨٥-٨٧
- جلوبەرگی ماددەکان ٨٧-٨٨
- مادەکان پێنج جۆر کڵاویان لەبەر کردووە ٨٨-٨٩

* شێوە جلوبەرگی سەردەمی ساسانییەکان ٨٩

* بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام و کاریگەری لەسەر شێوەی جلوبەرگی ناوچەی کەرکوك ٨٩-٩٠
- دۆزینەوەی چەند خشڵێکی ئافرەتانی ناوچەی داقوق ٩٠

* بەشەکانی شێوەی جلوبەرگی پیاوانی ناوچەی کەرکوك ٩٠
- کەوا ٩٠
- سەڵتە ٩٠
- فەرەنجی ٩٠
- کوڵەباڵ ٩٠
- کەچەکەرك ٩٠-٩١

- پەستەك ٩١
- کورتەك ٩١
- موورادخانی و ستارخانی ٩٢
- شەرواڵ (ڕانك و چۆغە) ٩٢
- دەرپێ ٩٢
- کراس ٩٢
- نەقیانە - ئەنگوچك - لەوەندی ٩٢
- پشتێن ٩٢
- کڵاو ٩٢
- جەمەدانی (مشکی) ٩٢-٩٤
- عەبا ٩٤
- کڵاش - کەوش ٩٤
- پوریزەوانە ٩٤
- گۆرەوەی ٩٤
- دەسکێش ٩٤
- چەورە ٩٤
- دەسماڵ - دەستەر ٩٤
- زرێ - قەڵخان ٩٤
- کڵاوخۆد ٩٤

* شوێنی بەکارهێنانی بەشەکانی جلوبەرگی پیاوانی ناوچەی کەرکوك ٩٤-٩٧

* بەشەکانی شێوەجلووبەرگی ژنانی ناوچەی کەرکوك ٩٧
- دەرپێ ٩٧
- ژێر کراس (ناوەڵکراس) ٩٧
- کراس ٩٧
- سوخمە ٩٧
- سەڵتە (کورتەك - کوڵەنجە) ٩٧-٩٨
- کەوا ٩٨
- کڵاو ٩٨
- دەسماڵ ٩٨
- کۆڵوانە ٩٨
- سەربەست ٩٨
- مەنیە - پێچ - ناوچەوان ٩٨
- سەرپۆش ٩٨
- کەوش - جاش کەوش ٩٨
- کڵاش ٩٨
- سۆڵ ٩٨
- چەکمە ٩٨
- قاپقاب ٩٨
- بەروانك - وەزرنك - بەروان - سینگپۆش ٩٨
- ئارا - تورمە ٨٩
- کوڵەنجە - کڵجە ٩٨
- چارۆکە ٩٨
- چەفییەی ژنان ٩٨-٩٩
- بەسترازە ٩٩
- پێشتەماڵ - پشتەماڵ ٩٩
- پاپزش ٩٩

- گوڵوەنی - سرکەیی ٩٩
- بۆیەمە - شەدە ٩٩
- پشتێن ٩٩

* شوێنی لەبەرکردنی جۆرەکانی ئافرەتانی ناوچەی کەرکوک ٩٩-١٠٢

* ئەو خشڵانەی بەکار هاتوون لەلایەن ئافرەتانی ناوچەی کەرکوکەوە ١٠٢
- ژێر چەنە ١٠٢
- کرمەك - کرمکە - کرمك - کرمۆڵە ١٠٢
- گۆبەرۆك ١٠٢
- گول ١٠٢
- گەردانە ١٠٢
- قاپ قورعان ١٠٢
- لوولەو زنجیر - لوولەو دۆڵش - سیلاح لغ ١٠٢
- لاگیرە - لاسەرە - بان زۆلفە - زوڵفەوانە ١٠٢
- بازن ١٠٢
- بەربازن ١٠٢
- خرخاڵو حجل - پاوانە ١٠٢
- دوگمەو دۆلاب ١٠٢
- گەردەنە - گەردن مل - گەردانە ١٠٢
- گوارە - گۆشوارە ١٠٢-١٠٣
- پشتەسەر ١٠٣
- پشتەسەری سلسلەدار ١٠٣
- پشتەکۆلە - محەمەدییە ١٠٣
- ئەنگوستیلە - ئەمگوستیلە - کلکەوانە ١٠٣
- موورو ١٠٣
- گولە ١٠٣
- ساج لغ ١٠٣
- دەرزیلە کوێرکە ١٠٣
- پاوانە ١٠٣
- قەنەفل بەند ١٠٣
- سنجاق - دەرزی بەریاخە - فلکەتە ١٠٣
- بەرچاوگە - بەرجێنك ١٠٣
- شیلانە ١٠٣
- گولەمەلیك ١٠٣
- تەزبیح - تەسبیح ١٠٣
- بوراق ١٠٣
- دەست گۆ ١٠٣
- ئاشقبەند - عەشقبەند ١٠٣
- مەیاسە ١٠٣
- کەمەر ١٠٣
- بازنگی سەعاتی ١٠٣-١٠٤
- بازنگی زنجیرەیی ١٠٤
- بازووبەند ١٠٤
- گوێ لاسك ١٠٤
- تاج کلاوە ١٠٤
- لاگیرەی حەسیری ١٠٤
- تاس کلاو سەربسکە ١٠٤

- لووتەوانە - خرێم - خزمە ١٠٤
- کەمەرە - کەمبەر ١٠٤
- لوولەبەند ١٠٤
- گێلگێلە ١٠٤
- سەر پەرچەم ١٠٤
- ئەلقە ١٠٤
- حەتۆتە ١٠٤
- پاچکە مێخەك ١٠٤
- قۆزاخە ١٠٤
- تۆقە ١٠٤
- مێخەك بەند ١٠٤
- ملوانکەی شووشەی زومرود ١٠٤
- شان پەشەند ١٠٤
- مووروەبا ١٠٥
- ناقیق و یەشمی مۆر ١٠٥
- سکەی کۆن ١٠٥
- لاژەرد ١٠٥
- مولوانکەی تێکەڵاو ١٠٥
- شەوە ١٠٥
- جۆرەکانی یەشم ١٠٥
- بەرچاوە - پرچەکە ١٠٥
- زەنگیانەی ئالتونی ١٠٥
- چاوەزار ١٠٥
- لوولە دوعا ١٠٥
- لاچاو ١٠٥
- سینە پۆش ١٠٥
- لاسەرەی قرانی قاجاری ١٠٥
- بازی بەند ١٠٥
- گوار چناخ ١٠٥
- مولوانکەی شیلان لە لوولەی دووعا ١٠٥
- نۆخال ١٠٥
- پامووورە ١٠٥
- سینەرێز ١٠٥
- لاسەرەو پشتەسەر ١٠٥
- ملوانکەی نەخشی مانگ و خۆر ١٠٥
- کەمەربەند ١٠٥

* تایبەتمەندی شێوە جلوبەرگی هۆزەکانی ناوچەی کەرکوک ١٠٥
- شێوەی جلوبەرگی هۆزی داوودە ١٠٥-١٠٦
- شێوەی جلوبەرگی هۆزی کاکەیی ١٠٦-١٠٨
- شێوەی جلوبەرگی خەلکی حەویجە ١٠٨
- مێژووی شێوە جلووبەرگی نەتەوەکانی کەرکوك ١٠٨
- شێوە جلووبەرگی جوولەکەکان ١٠٨-١١١
- شێوە جلووبەرگی میللی مەسیحییەکان ١١١
- شەروال ١١١
- جەمەدان ١١١
- کالکەی، کالکە کالك ١١٢
- سول ١١٢

- گروب ١١٢
- شباقا ١١٢
- گەردەنە ١١٢
- کلوتا ١١٢
- کەفیە ١١٢
- زمتا ١١٢
- خلخال ١١٢
- کەمەر ١١٢
- کلوتا دزوز ١١٢
- مێزەر ١١٢
- برەلا ١١٢-١١٣
- کلوپا ١١٣

* شێوە جلووبەرگی میللی تورکمانەکانی کەرکوک ١١٤-١١٦
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ١١٧-١١٨

* نەریتی مردن و پرسە گرتنەوە لە دەڤەری کەرکووک و گەرمیاندا ١١٩
١- شیوەن ١٢١
- شیوەن بۆ سوار چاك ١٢١
- شیوەن و واوەیلا بۆ پیاوی ئازاو جوامێر ١٢١
- شیوەن بۆ پیاوی ئازاو کەلەمێرد ١٢٢-١٢٤
٢- لاواندنەوە ١٢٤
- پەراوێزەکان ١٢٤

* نەریتی زماوەندو بووك گواستنەوەی دەڤەری کەرکوك و گەرمیان ١٢٥-١٢٦
- شایی و بووك گواستنەوە ١٢٧-١٢٩
- خەنەبەندان ١٢٩-١٣٣
- ژن بە ژن ١٣٣
- بێوەژن ١٣٣-١٣٤
- گواستنەوەی بووك بە نهێنی (پەلکێش) ١٣٤
- بەسرانی زاوا ١٣٤
- پەراوێزەکان ١٣٥-١٣٦

* پەندی پێشینان ١٣٧-١٤٧

* مەتەڵی فولکلۆری ١٤٨-١٥١

* یاری کوردەوارییەکان ١٥٢
- شەقان (شەقێن) ١٥٢
- فر فری پارستاری فری ١٥٢
- ئانەرەقە پشتەتەقە ١٥٢
- قەرەقەرە (قەرە قەری) ١٥٢
- قولان ١٥٢-١٥٣
- مەلا گون تەقێنە ١٥٣
- مشت و کوشت ١٥٣
- مزراحێن ١٥٣
- گولان (هەڵماتێن) ١٥٣
- قوتەران ١٥٣-١٥٤

١- نۆیی ١٥٤
٢- پێنجی ١٥٤
- کەڵەکە بڕێ (قوتکە بڕێ) ١٥٤
- کلاوێن ١٥٤
- کاڵە مشتێ (کاڵە مستێ) ١٥٤
- گیز گیز باریکان ١٥٤-١٥٥
- گورزین مێخکی ١٥٥
- ئاشە تەنوورە (تەنویرە قۆیمە) ١٥٥
- قاپان ١٥٥
- کلاو ڕفێنە ١٥٥-١٥٦
- کۆتری نامەبەر (زاجل) ١٥٦-١٥٧
- مەشق کردن بە کۆتری نامەبەر ١٥٧
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ١٥٧

* چاوبڕاو نێرەیی ١٥٨
- شێ ١٥٨
- قورقۆشم ١٥٨
- گورگ ١٥٨
- خوێ ١٥٨
- مار ١٥٨
- دەست ١٥٨
- مامز (ئاسک) ١٥٨
- نووسین لەسەردار ١٥٨
- شەمشەمە کوێرە ١٥٩
- بەنەبازەلە ١٥٩
- سنگی سوورچەر ١٥٩
- خوێندنی قورئان ١٥٩
- پەپولە سلێماتی ١٥٩
- مازوو ١٥٩
- خوێ و بەرد ١٥٩
سەرچاوەو پەراوێزەکان ١٥٩

* چەند نەریتێکی باوی کوردەواری ١٦٠
- ئاو ١٦٠
- باداری ١٦٠
- بۆن ١٦٠
- پەپووسلێمانە ١٦٠
- پیاز ١٦٠
- پێڵاو ١٦٠
- تیراوێ ١٦٠
- جنۆکە ١٦٠
- جووتگردن ١٦٠
- خواردن ١٦١
- خەنە ١٦١
- ددان ١٦١
- دۆمەڵان ١٦١
- دەیدەنی ١٦١
- زرت، جرت ١٦١

- زمان ١٦١
- زەنبوور ١٦١
- ژاڵە ١٦١
- ژن ١٦١
- ژوژوو ١٦١
- سەگ ١٦٢
- شان ١٦٢
- شکارتە ١٦٢
- شەرواڵ ١٦٢
- فریشتە ١٦٢
- قاتر (مێستر) ١٦٢
- قازی قولەنگ ١٦٢
- قاویت ١٦٢
- قورئان ١٦٢
- کاروان ١٦٢
- کاور ١٦٢
- کووپ ١٦٣
- کەر ١٦٣
- کەروێشك ١٦٣
- کەلەشێر ١٦٣
- کەمتیار ١٦٣
- کیسەڵ ١٦٣
- گوڵ ١٦٣
- گولیکە نیسان ١٦٣
- گونە شەیتان ١٦٣
- مار ١٦٣
- مانگ ١٦٤
- مرۆڤ ١٦٤
- مریشك، مامر ١٦٤
- منداڵ ١٦٤
- مەر ١٦٤
- مەل ١٦٤
- مەیموون ١٦٤
- مێگەل ١٦٤
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ١٦٥

* پیشە و کارە دەستییەکان لە کەرکوك و ناوچەی گەرمیان ١٦٦
- ژنی کورد لە بواری ڕستندا لە دەڤەری گەرمیان ١٦٦-١٦٧
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ١٦٧

* کوندو مەشکە چۆن و بۆ دروست دەکرێن ١٦٨-١٦٩
- مەشکە ١٦٩
- کەرەچن ١٦٩
- مشکالە ١٦٩
- دۆدانە (درووڵە) ١٦٩
- شیرمەشك ١٦٩
- کەندە ١٦٩-١٧٠
- کنۆڵە ١٧٠

- جەوەندە (جەوەنە) ١٧٠
- مەنبانە ١٧٠-١٧١
- هیزە ١٧١
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ١٧١-١٧٣

* سەبەتە چنین ١٧٤
- قەرتاڵە ١٧٤
- پەرچنە ١٧٤
- زەنبیل ١٧٤-١٧٥
- سەبەتەی پیاڵە ١٧٥
- سەبەتە ١٧٥
- چنگڵە (تاسەرە، مەکوب، ساقۆ) ١٧٥
- نانەشان ١٧٥
- پلاو پاڵێو ١٧٥
- قوولینە ١٧٥
- سەبەتەی مێشهەنگ ١٧٥
- ماشە ١٧٥
- سەبەتەی بەقاڵ ١٧٥
- سەبەتەی کرێکار ١٧٥
- سەوەشێ (سەبەتە شێ) ١٧٥
- سەوەریخ ١٧٥
- نەیچەن ١٧٥
- پەندەکان ١٧٥-١٧٦
- شیعری فوڵکلۆری ١٧٦
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ١٧٦

* پیشەی گۆزەسازی ١٧٧
- ئەوانەی لەگڵدا سوور دەکرێنەوە ئەمانەن ١٧٧
- خەلوەتە ١٧٧
- دیێزە ١٧٧
- سوێنە: (تنجانە)و (شوتک) ١٧٧-١٧٨
- چالەوێک (چالۆوێنەک) ١٧٨
- گودیلە ١٧٨
- کۆلی ڕەیحانە ١٧٨
- ئەو بەرهەمانەی کە سوور ناکرێنەوە ئەمانەن ١٧٨
- کەندوو – (کەنوێ)و (کوار) ١٧٨
- (چاقت) – سێڵی قوڕێی ١٧٨-١٧٩
- هیزەدان ١٧٩
- کولانە ١٧٩
- کوورە– (مقالە) ١٧٩
- تەندوور – تەنوورو تەنویر ١٧٩
- ڕەفت – ڕەفەو ڕف ١٧٩-١٨٠
- شوقەلەت (تەرواڵە) ١٨٠
- کوورەو گۆزەسازی پیاوان ١٨٠
- کەرەستەکان ١٨٠
- کەڕەپوو ١٨٠
- لم، قوم ١٨٠
- خوێ، نمەک، نمێک، خوا ١٨٠

- کوورە، کل: ١٨٠-١٨١
- جەرە ١٨١
- شەربە ١٨١
- مەسینە- (مەسین)و (ئافتاوە)و (لولێنە)یشی پێ دەوترێ ١٨١-١٨٢
- گوزە - (کووپە) ١٨٢
- وەستاکانی پیشەی گۆزەکاری ١٨٢
- سیرامیک ١٨٢-١٨٣
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ١٨٢-١٨٤
- سەرچاوەی زانیارییەکان ١٨٤

* رەشماڵو چیخ چنین ١٨٥-١٨٦
- چیخ ١٨٦
- نەسەمر پێچ ١٨٦
- سوامە ١٨٦
- کۆچەڵە ١٨٦
- چیخی سادە ١٨٦
- چیخۆلکە (چیخۆڵە) ١٨٦
- چیخی هەلاجی ١٨٦-١٨٧
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ١٨٧-١٨٩

* فروە سازی - فەروە سازی ١٨٩
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ١٨٩

* جزو بەندسازی ١٩٠
- جزوبەند سازەکانی گەرمیانو کەرکوک ١٩٠

* تەزبیح ١٩١
- قەزوان (قەزخوان) ١٩١
- زەیتون ١٩١
- تەزبی بەردین ١٩١
- تەزبی دارین ١٩١
- تۆبی بەری درەختەکان ١٩١
- بەردو شووشەی جۆراو جۆر ١٩١-١٩٢
- تەزبیح لەکوێو لەچی دروست کراون ١٩٢
١- کارەب - کەهرەب ١٩٢
٢- شەوە ١٩٢
٣- سەندەلووس ١٩٢
٤- یەسر ١٩٢
٥- نەرجیل ١٩٢
٦- قەلەم ١٩٢
٧- ددانی فیل ١٩٢
٨- شیلان - مەرجان ١٩٢
٩- عەقیق ١٩٢
١٠ -کەرمان - کرمان ١٩٢
١١- بای زەهر ١٩٢
١٢ - پیرۆزە ١٩٢
١٣- سەدەف ١٩٢
١٤- سەندەل ١٩٢

- لە شیعرو بەرهەمی فۆلكلۆریدا ناوی تەزبیح دەبینرێت ١٩٣
- سەرچاوەو پەراوێزەكان ١٩٣

* خەنجەری دەبان ١٩٤-١٩٥
- لەنەریتی كوردەواریشدا نێوی خەنجەر هەیە لەوانە. ١٩٥
- پەراوێزو سەرچاوەكان ١٩٥-١٩٦

* دارتاشی ١٩٧
- سەنوق ١٩٧
- سەنوقچە (ئەشتەرخان) ١٩٧
- ئاوێنە (گوزگی) ١٩٧
- ئەسكەمیلی بووك ١٩٧
- رەف (رەفە) ١٩٧
- كەوچكدان (قاشوان) ١٩٧
- بێشك (لانك) ١٩٨
- كەژاوە ١٩٨
- جۆلانە ١٩٨
- رەورەوە ١٩٨
- بێشكەو جۆلانەی بچووك ١٩٨
- گرگرۆكە (عەرەبانە) ١٩٨
- عەلبە، كەوینج، كەوچ، كەویچ، قستاغ. ١٩٨
-شەقل (شقل) ١٩٨
- شەنەی دار. ١٩٨
- پارۆ، بیژۆك، پەرلۆ. ١٩٨
- هەزار پیشە. ١٩٩
- دنگ، سندۆڵ، دۆڵ، دیبەگ. ١٩٩
- كەمان و چەكەی هەلاجی. ١٩٩
- دەرگا ١٩٩
- پەنجەرە ١٩٩
- گلاكوت، گەڵا كوتك، دێرەچ. ١٩٩
- مێكوت (كوتك) ١٩٩
- تەختە بەن، كەت، چوارپایە ١٩٩
- دارە تەرم، داربەست، دار بازە، سندرویك، سندریك، تابووت ٢٠٠
- تەتەشۆر (تاتەشۆر) ٢٠٠
- ماڵیخ. ٢٠٠
- مەحمەل ٢٠٠
- دار پێرە، دار پەرە. ٢٠٠
- دەسەخورد داردزەنگ. ٢٠٠
- ئاونێرك، لۆلەپ. ٢٠٠
- ئەسپەر، مەتركە، مەتلخە، ئەسپەرە. ٢٠٠
- بەفرماڵ، بەفرماڵك، وەروەرە، شە پالوخ. ٢٠٠
- مزراح ٢٠٠
- خشت پڕ ٢٠٠
- تیرۆك، تیرەچۆ. ٢٠٠
- مێخی، رەشماڵ. ٢٠٠
- مێخی دیوار. ٢٠٠
- جەنجەڕ، موشان، موشانە، مۆشەن. ٢٠١
- حوشترە - حوشترۆكە. ٢٠١

- تۆپی جەنجەڕ ٢٠١
- بالتە (پەڕ) ٢٠١
- کلدانە، کلدان ٢٠١
- تەوقی تۆپ (تۆقی تۆپ) ٢٠١
- کلچێوک، کلچووکە، میل، ملچێوک، کلێنچک ٢٠١
- سیڕۆکە (یاتاغ) ٢٠١
- شیڕۆکە ٢٠١
- داینجاخ، قولاغە، چوار قۆڵی دەفەی جەنجەڕ، شوانکی حوشترە ٢٠١
- دەلاقەی حوشترە ٢٠١
- دەفە، دەفەی پاش و پێشی جەنجەڕ، دەرگای پێش و پاشی جەنجەڕ ٢٠٢
- پردۆکەی جەنجەڕ، پردی جەنجەڕ، کۆپری جەنجەڕ ٢٠٢
- پردی دانیشتن ٢٠٢
- دار کوڵاژدمە، دار ئەقرەبە ٢٠٢
- کوڵاژدمە، ئەقرەبە ٢٠٢
- ئەڵقەی کوڵاژدمە، ئەڵقەی ئەقرەبە ٢٠٢
- تیرەی حوشترە ٢٠٢
- بەستەکی جەنجەڕ ٢٠٢
- پێچەك، دار بەستەك، چەڵە ٢٠٢
- چانچانۆکە، کوچ کوچە، تولەی دوای جونجەڕ، چان دوای جەنجەڕ ٢٠٢
- شەخرە ٢٠٢
- لنگە شەخرە، قاچە شەخرەو پێچکە شەخرە ٢٠٢
- هاپە، ناو تیرەی شەغرە ٢٠٢
- گرگرە (بەکرە) و (خەرەك) و (گورگورە) ٢٠٢
- بەستەکی شەغرە ٢٠٢
- دار بەستەك (چەڵە) ٢٠٢
- چەلا (گوریسی شەخرە) ٢٠٣
- قانە(کەوەنە) و (قەدە) ٢٠٣
- بەنقانە (بەنقەدە) و (بەنکەوەنە) و (بەنزەویلە) ٢٠٣
- چەمەوە (بۆسە) و (ویژانبەر) و (قەشقە) و (زەنگۆڵە) ٢٠٣
- شاگرد نۆغلان (دووفیلقانەی شەخرە) ٢٠٣
- تەپان (ئاغل) ٢٠٣
- ئەمەش ناوی هەندێ لە دارتاشەکانی کەرکوکە ٢٠٣
- سەرچاوە و پەراوێزەکان ٢٠٣

* پیشەی دار فرۆش و دارتاشەکان ٢٠٤
- دارفرۆشەکان ٢٠٤
- دارتاشەکان - پیشەی دروستکردنی کەرەستە دارییەکانی ناو ماڵ ٢٠٤-٢٠٦
- دارسازی - خراطة الخشب ٢٠٦-٢٠٨
- کۆگاو مۆبیلیاتی کەرکوک ٢٠٨-٢١٥

* کەرەستەکانی جووتکردن ٢١٦
- دەستەندوو (دەسەدم) ٢١٦
- دەسك (مشتك دەسەدوی) و (دەستە مستە) و دەسکە دەستەندووو (دەسگیر) ٢١٦
- هەرجار (ناموور) و (هێش) ٢١٦
- قرۆمە ٢١٦
- گاسن (گاوەسن) ٢١٦
- مزان (مزانە) ٢١٦
- شیرە هەپە ٢١٦

- هەپە (خەپە) ٢١٦
- کرمە ٢١٦
- دار نیلە (تیر) ٢١٦
- کەڵەمە (دار کراوە)و (چەڵەمە)و (کەڵەوە) ٢١٦
- بەنکەڵەکە، (بەنکراوە)و (بەنکەوانە) ٢١٦
- دار ویژە، دوو گوێی نیلە، دوو گوێی نی، دار خەزنە، زڕە کەروێشکە کیژۆشکە، قوش ٢١٧
- ویژە (هرتە)و (هیرتە)و (هیپە) ٢١٧
- چەمەرە (زەنگۆڵە)، (قەشقە) ٢١٧
- بەرکۆڵەو پاشکۆڵە ٢١٧
- سەرمژانە (سەرمژانگە)و (گاینجە)و (گاگیرە) ٢١٧
- بازنەی نیلە کۆپەڵان، کۆپەران، چەلە، بارینە ٢١٧
- باتملە، (بن مل)و (سەر ملە) ٢١٧
- بێڵەکان، (لاپووتە)و (مەساسە)و (مساسك)و (مساس) ٢١٧
- دار دەست (داردەس)و (گاران)و و (گارام)و (دارجووت)و (دار جۆت) ٢١٧
- دەسەچڵەو (دەسە ڕەشمە)و (کلکە ڕەشمە)و (هەوسار)و (کلکە لغاو)و (کلکە چڵەی) ٢١٧
- توورەکە ٢١٧
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ٢١٧

* ناوی ئامرازە جوتیارییە ڕەسەنەکانی کۆمەڵگەی کوردی ٢١٨
- ئامرازە جووتیارییەکان ٢١٨
١- گارەسن ٢١٨
٢- هەوجار ٢١٨
٣- قورمە ٢١٨
٤- نیلە ٢١٨
٥- مژان ٢١٨
٦- هەپە ٢١٩
٧- فرێنك ٢١٩
٨- ویژە ٢١٩
٩- بانە ٢١٩
١٠- مۆ ٢١٩
١١- دەسك ٢١٩
١٢- کەڵەمە ٢١٩
١٣- ئەقیزە ٢١٩
١٤- داس ٢١٩
١٥- خەلە ٢١٩
١٦- هەسان ٢١٩
١٧- کورزە ٢١٩
١٨- مەلۆتانەوە ٢١٩
١٩- تایە ٢١٩
٢٠- خەرمان ٢١٩
٢١- کێرە ٢١٩
٢٢- پاخوا ٢١٩
٢٣- شەن ٢١٩
٢٤- جێز ٢١٩-٢٢٠
٢٥- کۆزەر ٢٢٠
٢٦- کا ٢٢٠
٢٧- جەنجەر ٢٢٠

٢٨- قرچە ٢٢٠
* کەرستەو ئامرازە بەکارهێنراوەکانی گوندنشینەکان ٢٢٠
١- کونە ٢٢٠
٢- مەشکە ٢٢٠
٣- هیزە ٢٢٠
٤- هیزەدان ٢٢٠
٥- سێپا ٢٢٠
٦- کونەڵان ٢٢٠
٧- کەنوو ٢٢٠
٨- دێزە ٢٢٠
٩- دەسە خورد ٢٢٠-٢٢١
١٠- کوپ ٢٢١
١١- جەڕە ٢٢١
١٢- شەربە ٢٢١
١٣- گۆزە ٢٢١
١٤- جەوەنە ٢٢١
١٥- کوتەك ٢٢١
١٦- کەڵکوتکە ٢٢١
١٧- سەکۆ ٢٢١
١٨- گەوڕ ٢٢١
١٩- ئالك - ئالیك ٢٢١
٢٠- بەڵەمك ٢٢١

* زاراوەی هەمەجۆری دیکەی کۆمەڵگەی کوردەواری کە مەترسی فەوتانیان لێدەکرێت ٢٢١
١- گوێزەوانە ٢٢١
٢- مەتۆلکە ٢٢١
٣- کورتان ٢٢١
٤- گوریس ٢٢١
٥- کشوو ٢٢١
٦- هۆڕ ٢٢١-٢٢٢
٧- هەگبە ٢٢٢
٨- سروت ٢٢٢

* زەنگ ٢٢٢
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ٢٢٥-٢٢٦

* زین دروو ٢٢٧

* شیرو شیربازی ٢٢٨
- سەرچاوەوپەراوێزەکان ٢٢٩

* مس خاوێنکردنەوە ٢٣٠
- کۆنترین مسگەرەکانی کەرکوك ٢٣٠
- کەرەستەکانیان لەم ئامرازانە پێکهاتووە ٢٣٠-٢٣١
- دەستگا ٢٣٠-٢٣١
- بەرهەمەکانیان لە ئەمڕۆدا ئەمانەن ٢٣١-٢٣٢

- پیشەی مسگەری ٢٣٣-٢٤٠
* مۆمیاسازی ٢٤١-٢٤٢
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ٢٤٢

* نالبەندیی ٢٤٣
- نال ٢٤٣
- بسمار (مێخ) ٢٤٣
- سمبر ٢٤٣
- بریەند (بریەن) ٢٤٣
- لۆچکە (لەواشە)و (قافانچەلە)یشی پێ دەڵێن ٢٤٣
- چەکوش ٢٤٣
- گاز ٢٤٣
- تۆپ ٢٤٣-٢٤٤
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ٢٤٤

* هەللاجی ٢٤٥
- کەوان ٢٤٥
- چەك ٢٤٥
- چیغ ٢٤٥
- شەن ٢٤٥
- بەرهەمی پیشەوەرەکە ئەمانەن ٢٤٥
- لباد ٢٤٥
- فەرەنجی (فەرنجی) ٢٤٦
- سوخمە ٢٤٦
- پەستەك (کوڵەباڵ) ٢٤٦
- کەرەك (کەپەنك) ٢٤٦
- کڵاو (قوچ) ٢٤٦
- سەرکڵاو (کڵاو قوچ) ٢٤٦
- کڵاوی بیر ٢٤٦
- قاولغی تفەنگ ٢٤٦
- سەرچاوەو پەراوێزەکان ٢٤٦

* کڵاوی کوردەواری ٢٤٧
- کڵاوی پیاوان ٢٤٧
- کڵاوی نەقشدار ٢٤٧
- کڵاوی نەزوو ٢٤٧
- کڵاوی خامەك ٢٤٧
- کڵاوی بلووریین ٢٤٧
- کڵاوی زنگیانەدار ٢٤٧
- کڵاوی نەزووی رەنگاو رەنگ ٢٤٧
- کلێتە ٢٤٧
- سەرکڵاو یان کڵاو قوچی ٢٤٧
- کڵاوی بیر هەلکەن ٢٤٧
- شەبقە (شەبکە) ٢٤٧
- کڵاو قوچ ٢٤٧
- پەندی پێشینان ٢٤٨
- شیعری فۆلکلۆری ٢٤٨
- کڵاوی ژنان ٢٤٨

- تاس کڵاو ٢٤٨
- کڵاوی پلپلەدار ٢٤٨
- کڵاوی پوولەکەدار ٢٤٨
- کڵاوی ئاسایی ٢٤٩
- سەرچاوەو پەراوێزکان ٢٤٩

* ئاسنگەری ٢٥٠
- حەرجزش ٢٥١
- تەرازوو ٢٥١
- قەیچی (مەقەست) ٢٥١
- کلیل کۆم ٢٥١
- کەردوو ٢٥١
- درەوشە ٢٥١
- قولاوی حەماڵی ٢٥١
- قولای قەسابی ٢٥١
- سندان ٢٥١
- مەرەغان (مەراغان) ٢٥١
- قیمە کێش (چەپەچاغ) ٢٥١
- ئاولە پە ٢٥١
- زرێ (قەڵخان) ٢٥١
- کۆڵی ئاسنین ٢٥١
- سێ گاوەسنە ٢٥١
- پێنج گاوەسنە ٢٥١
- تەور (بیور) ٢٥١
- تەورداس (داسك، تەوراس) ٢٥١
- داسوولکە ٢٥١
- پاچ (قولنگییەك دەم) ٢٥١
- خاکە ناز ٢٥١
- تەڵە ٢٥١
- زنجیر ٢٥١
- ڕەشمە (هاوسان) ٢٥١
- مێخسکە (مەرپەند) ٢٥١
- لغاو (لخاو، لخاف) ٢٥١
- قفڵ ٢٥١
- مێخ ٢٥١
- شەتی ئاسن ٢٥١-٢٥٢

* پیشەی ئاسنگەری ٢٥٢-٢٥٦

* پیشەی حەمامچێتی لە کەرکوك ٢٥٧
- دەلاك ٢٥٧
- خاوەن گەرماوە ٢٥٧
- کولخان ٢٥٧
- چایچی ٢٥٧
- گرنگترین گەرماوەکانی کەرکوکدا ٢٥٧-٢٥٨

* پیشەی چایخانە و قاوەخانەکانی کەرکوك ٢٥٩-٢٦٢
- چایخانەو قاوەخانەکانی کەرکوك ٢٥٩-٢٦١

- قاوەچییەکانی شاری کەرکوك ٢٦٢
* پیشەی سەرتاشی - دەلاك ٢٦٣-٢٧١
- وەستا سەرتاشەکان ٢٦٣-٢٦٦
- سەرتاشە گەڕۆکەکان ٢٦٦-٢٧٠
- پیشەی بەنایی و خانوو دروستکردن و کورەچێتی ٢٧١-٢٧٣
- وەستاکانی قوڕەکاری ٢٧٣
- کورەچییەکان ٢٧٣-٢٧٧

* پیشەی چەخماخچی ٢٧٨

* پیشەی پێڵاودووری و پینەدۆزی ٢٧٩-٢٨٢
- پێڵاودوورەکان ٢٧٩

* پیشەی کورتان دوور - پێستەسازی و ناڵبەندی ٢٨٣-٢٨٥
- کورتان دوورەکان ٢٨٣-٢٨٥
- ناڵبەندەکان ٢٨٥

* پیشەی دروستکردنی پێڵاوی کەوش و کڵاشی پەڕۆ و قاپقاپ ٢٨٦
- وەستاکانی دروستکردنی پێڵاوی کەوش ٢٨٦
- پیشەی دروستکردنی پێڵاوی کڵاشی پەڕۆ ٢٨٦
- وەستاکانی دروستکردنی پێڵاوی کڵاشی پەڕۆ ٢٨٧
- پیشەی دروستکردنی پێڵاوی قاپقاپ ٢٨٧-٢٨٨
- وەستاکانی دروستکردنی پێڵاوی قاپقاپ ٢٨٧
- پێڵاو فرۆشەکان ٢٨٧-٢٩٠
- پیشەی لاستقچێتی ٢٩١
- وەستاکانی پیشەی لاستقچێتی ٢٩١

* پیشەی کوتاڵ فرۆشی - قوماش فرۆش ٢٩٢-٢٩٩

* پیشەی بەرگدووری ٣٠٠-٣٠٥

* پیشەی پەموو فرۆشتن و هەللاجی ٣٠٦
- پەموو فرۆشەکان ٣٠٦
- هەللاجەکان ٣٠٧-٣٠٨
- پیشەی جۆلابی ٣٠٨

* پیشەی کوشنچێتی ٣٠٩

* پیشەی ئاڵتونچێتی ٣٠٩-٣١١

* پیشەی توتنچێتی ٣١٢-٣١٤

* پیشەی نەوتچی - نەوت فرۆشەکان ٣١٥

* عەلافەکانی ٣١٦
* پیشەی بازرگانی مەڕو ماڵات و بەخێوکردنی ئاژەڵ ٣١٦-٣١٧

* دەلاڵی مەڕو ماڵات ٣١٧-٣١٨

– پیشەی بەخێوکردنی ئاژەڵ ٣١٨
– پیشەی قەسابی ٣٢٢-٣١٩

* پیشەی کەبابچێتی ٣٢٤-٣٢٢

* پیشەی پاچەفرۆشی ٣٢٥

* پیشەی پێستەخۆشکردن - دەباغچی ٣٢٨-٣٢٥
– پیشەی خومچی ٣٢٨

– پیشەی تۆزنەچی ٣٣٠-٣٢٩

– پیشەی نانەوایی ٣٣١-٣٣٠
– نانەواچییەکان ٣٣١

* پیشەی شیرینی و هەویرکاری ٣٣٣-٣٣٢
* پیشەی چاککردنی پاسکیل و ماتۆڕ ٣٣٤
* پیشەی شووشە فرۆشتن - جامچی ٣٣٥
* پیشەی چاککردنی رادیۆو کەرەستە کارەباییەکان ٣٣٦
* پیشەی چاککردنی دەمژمێر ٣٣٩-٣٣٧
* پیشەی دروستکردنی تەنوور ٣٤٠-٣٣٩
* پیشەی عەرزو حالچی ٣٤١
* پیشەی فالچێتی - سیحربازی ٣٤١
* پیشەی شەربەتچێتی ٣٤١
* پیشەی نوتۆچێتی ٣٤١
* پیشەی راوچێتی ٣٤١
* پیشەی عەرەبانچێتی ٣٤٢
* پیشەی شەقاوەکان و پیاو ئازاکانی کەرکوك ٣٤٣
* پیشەی موختاری ٣٤٤
* پیشەی پارێزەری و داوەری ٣٤٥
* پیشەی باخەوانچێتی ٣٤٦
* پیشەی بەقالی - میوەفرۆشتن ٣٤٦
* پیشەی سوونەت کردن ٣٤٦
* حیکایە تخوان - چیرۆکبێژ ٣٤٨-٣٤٧
* پیشەی نێشکگری ٣٥٤-٣٤٩
* پیشە ئەندازیارییە جۆر بەجۆرەکان لە کەرکوك ٤٦٧-٣٥٥

* گەڕەکی ئیمام قاسم ٤٦٨
– کورتەیەکی مێژوویی ٤٦٨
– ئیمام قاسم کێیە ٤٦٩-٤٦٨
– بۆچوونێکی دیکە بۆ ئیمام قاسم ٤٦٩
– جوگرافیای ناوچەی ئیمام قاسم ٤٦٩
– ناوی گەڕەك و کۆڵانەکان ٤٧٠-٤٦٩
– ناوی گەڕەکەکان لە کوێوە هاتووە یالەچی وەرگیراوە ٤٧٠
– ناوی شەقامەکان ٤٧٠
– ناوی بازارەکان ٤٧١
– ناوی گۆلەکان ٤٧١
– ناوی کانی ئاو ٤٧١

– ناوی سەیرانگا ٤٧١
– ڕووداوە گرنگەکانی ناوچەی ئیمام قاسم ٤٧١–٤٧٣
– ناوی ئەو کەسایەتیانەی لە گەڕەکی ئیمام قاسم دانیشتوون ٤٧٣–٤٨٩
– ماڵە تورکمانەکان ٤٩٠
– ماڵە عەرەبەکان ٤٩٠
– مزگەوتی ئیمام قاسم ٤٩٠
– ناوی مزگەوتەکان ٤٩٠
– ناوی تەکیەو خانەقا ٤٩١
– مەرقەدەکان و ئەزرگاهەکان ٤٩١
– ناوی شوێنە پیرۆزەکان ٤٩١
– ناوی گۆڕەستانەکان (قەبرسانەکان) ٤٩١
– مەلاو پیاوە ئاینییەکان ٤٩١–٤٩٣
– ناوی خادیم مزگەوتەکان و قورئان خوێنەکان ٤٩٣
– ئافرەتە قورئان خوێنەکان ٤٩٣–٤٩٤
– قوتابخانە ئایینییەکان ٤٩٤
– یەکەم سەرەتاییەکان ٤٩٥
– دووەم ناوەندیەکان ٤٩٦
– سێیەم ئامادەییەکان ٤٩٦
– چوارەم باخچەی منداڵان و داینگەکان ٤٩٧
– پێنجەم پەیمانگەکان ٤٩٧
– ناوی مامۆستاکان: سەرەتایی و ناوەندی و ئامادەیی و ئامۆژگاو زانکۆ ٤٩٧
– یەکەم: مامۆستا کۆچکردووەکان خوالێخۆشبووان ٤٩٧–٥٠٨
– دووەم: ئەو مامۆستایانەی کە ئێستا لە ژیاندا ماون ٥٠٨
– مامۆستایانی پیاو ٥٠٨–٥١٢
– مامۆستایانی ئافرەت ٥١٢–٥١٦
– ناوی ئەو مامۆستایانەی بەشداربوونە لە کۆنگرەکانییەکێتی مامۆستایانی کوردستان ٥١٦
– ناوی مامۆستایانی زانکۆ (دبلۆمی باڵاو ماجستێرو دکتۆرا کۆچکردووان) (١– ١٣) ٥١٦–٥١٧
– ناوی ئەندازیارەکان (ئەندازیاران – موهەندیسەکان (١– ١٩) کۆچیان کردووە ٥١٧–٥١٩
– ناوی ئەندازیارانی زراعە (پسپۆری کشتوکاڵ)، (١– ٥) کۆچیان کردووە ٥١٩–٥٢٠
– ناوی ڕووپێوانەکان (مەساحەکان)، (١–٥)، کۆچیان کردووە ٥٢٠
– ناوی جیۆلۆجییەکان ٥٢٠
– ناوی پزیشکەکان (دکتۆرەکان)، (١–١٠) کۆچیان کردووە ٥٢٠–٥٢١
– ناوی پزیشکی ڤێتەرنەرییەکان (بەیتەرەکان) ٥٢١
– ناوی سەیدەلییەکان (دەرمانخانەکان) ٥٢١
– پزیشکی میللی و برینپێچەکان (١– ٢٥) کۆچیان کردووە ٥٢١–٥٢٢
– ئەوانەی پیشەی تەندروستییان هەیە (المهن الصحية) ٥٢٢
– ناوی محلل کیمیاوی و بایۆلۆجی ٥٢٢
– ناوی مامانەکان و پزیشکی میللی ئافرەتان و پەرستاران (سیستەران) ٥٢٢
– ناوی پارێزەران (محامییەکان) و دادوەران (حاکمەکان) و مافپەروەران ٥٢٢–٥٢٤
– ناوی سیاسەتمداران ٢٢٤–٥٢٥
– ناوی زیندانە سیاسییەکان لە دوای ساڵی ١٩٧٥ .... ٥٢٥–٥٤٠
– ناوی شەهیدان – پێشمەرگەو ئەوانەی لە سێدارە دراون یا بەتەقینەوە تیاچوون ٥٢٥–٥٤٠
– قوربانیانی جەنگی عێراق و ئێران ٥٤١
– ئەندامانی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراق – سەردەمی پاشایەتی ٥٤١
– ئەنجوومەنی نیشتیمانی عێراقی – سەردەم کۆماری ٥٤١
– ئەندامی پەرلەمانی عێراق ٢٠١٠ و ٢٠١٤ .... ٥٤١
– ئەندامی ئەنجوومەنی پارێزگای کەرکوک ٥٤١
– پاڵێوراوانی ئەندام پەرلەمانی عێراق ساڵی ٢٠١٤ .... ٥٤١

- پەرلەمانی کوردستان ٥٤٢
- ئەندامانی کۆمەڵەی زانستی لە کەرکوک ساڵی (١٩٢٦) ٥٤٢
- سەرۆکەکانی شارەوانی کەرکوک ٥٤٢
- ناوی وەزیرەکان ٥٤٢
- ناوی پارێزگارو جێگری پارێزگارو قایمقامو بەڕێوەبەرە گەورەکان ٥٤٢–٥٤٤
- ناوی سەربازەکان (پیاوانی سوپاو پۆلیس) ٥٤٤–٥٤٥
- تۆپەڵ پاشا ٥٤٥
- ناوی ئەوانەی بەشدارییان کرد لە سەفەر بەرلک ٥٤٥–٥٤٦
- ئەوانەی بەشداری جەنگی فەلەستین بوونە ساڵی ١٩٤٨ .... ٥٤٦
- ئەوانەی بەشداری جەنگی حوزەیران بوونە ساڵی (١٩٦٧) ٥٤٦
- ناوی ئەسیرەکانی جەنگی عێراق و ئێران (١٩٨٠– ١٩٨٨) ٥٤٦
- دیوەخانەکان ٥٤٦
- خێرخوازەکان ٥٤٦
- ئافرەتە ناودارەکان (خوالیخۆشبووان)، (١– ١٨) ٥٤٦–٥٤٧
- ناوی نووسەران (ئەدیب و شاعیران و ڕۆژنامەوان). ٥٤٧–٥٤٩
- کتێبخانەو خاوەنەکانی ٥٤٩
- ناوی چاپخانەکان ٥٤٩
- ناوی دەرچووی بەشی کتێبخانەکان (قسم المکتبات) ٥٤٩
- ناوی هونەرمەندان ٥٤٩–٥٥٠
- ناوی شێوەکاران – ڕەسامەکان (١– ٧) کۆچیان کردووە ٥٥٠
- ناوی ئەکتەرەکان (شانۆو تەلەفزیۆن) ٥٥٠
- ناوی گۆرانیبێژەکان و موزیکژەنەکان و مەقام بێژەکان ٥٥٠–٥٥١
- تیپە مۆسیقییەکان ٥٥١
- دەنگخۆشەکان ٥٥١
- ناوی خۆشنووسەکان ٥٥١
- ناوی وێنەگرەکان و خاوەن ستۆدیۆکان ٥٥١–٥٥٢
- ناوی هۆڵەکان ٥٥٢
- ناوی قسە خۆشەکان (نوکتەچییەکان و گاڵتەچییەکان) ٥٥٢
- حکایەت خوانەکان ٥٥٢
- ناوی وەرزشوانەکان ٥٥٢–٥٧٤
- ئەوانەی هاندەری وەرزش بوون ٥٧٤
- زۆرخانە ٥٧٤
- هۆڵی ئیمام قاسم بۆ لەش جوانی ٥٧٤
- ناوی ڕاهێنەرەکان و ناوبژیوانە وەرزشییەکان ٥٧٤–٥٧٥
- ناوی تیپەکانی یاری تۆپی پێی (فوتبۆل) تیپە میللییەکان ٥٧٥
- تیپی میللی (فوتبۆل) لە دوای ساڵی ٢٠٠٣. .... ٥٧٥–٥٧٦
- سەرپەرشتیاری تیپە میللییەکان لە دوای ساڵی (٢٠٠٣) ٥٧٦
- ناوی لیژنەی تیپە میللییەکان – گەڕەکی ئازادی و نیسکان ٥٧٦
- گۆڕەپانەکان (ساحەی تۆپێن) ٥٧٦
- یانەی وەرزشییەکان ٥٧٦
- ئەندامانی دەستەی دامەزرێنەری یانەی سۆلافی وەرزشی و دەستەی کارگێڕیی ٥٧٦
- دەستەی یەکەمی هەڵبژاردنی یانەی سۆلاف لەدوای مۆڵەتدانی لە٣٠ تەمووزی ١٩٦٩ .... ٥٧٦
- یاریزانەکانی یانەی سۆلاف ساڵی ١٩٦٩ .... ٥٧٧
- ناوی پێگەیشتوانی (ناشینی) یانەی سۆلاف (١٩٧١– ١٩٧٤) ٥٧٧
- یانەی خەبات ٥٧٧
- ئەندامانی تیپی نور/ ساڵی ١٩٥٦ .... ٥٧٧
- تیپی بەرزان ١٩٦٠ .... ٥٧٧
- تیپی ئاشتی ١٩٥٩ ناوی گۆڕا بۆ تیپی بەرزان ساڵی ١٩٦٠ .... ٥٧٧

- تیپی ئیمام قاسم ١٩٦٤ .... ٥٧٧
- تیپی شەهلا ١٩٦٢ – ١٩٦٤ .... ٥٧٨
- تیپی شەباب ئیمام قاسم ١٩٦٥ .... ٥٧٨
- تیپی ئازادی ١٩٦٤– ١٩٦٥ .... ٥٧٨
- تیپی بەرتەکیە ١٩٦٥ .... ٥٧٨
- تیپی خولود ١٩٦٦ .... ٥٧٨
- تیپی ئازادی ١٩٦٦ .... ٥٧٨
- تیپی نور ١٩٦٦ .... ٥٧٨
- تیپی مەلاعب ١٩٦٦ .... ٥٧٨–٥٧٩
- تیپی ئەهرام ١٩٦٦ .... ٥٧٩
- ئاشتی ئیمام قاسم ١٩٦٦ .... ٥٧٩
- تیپی مەجد ١٩٦٦ .... ٥٧٩
- تیپی ئیسکان ١٩٦٦ .... ٥٧٩
- تیپی نەسر ١٩٦٦ .... ٥٧٩–٥٨٠
- تیپی تەقاویتەکان ١٩٦٦ .... ٥٨٠
- تیپی ئەبو جاسملەر١٩٦٥– ١٩٦٦ .... ٥٨٠
- تیپی ئاخور حوسێن (اخی حسین) ١٩٦٦ .... ٥٨٠
- ئەندامانی تیپی ئەشبالی نور ١٩٦٧ .... ٥٨٠
- ئەندامانی تیپی ئیتحاد مەجید (اتحاد مجید) ١٩٦٧ .... ٥٨٠
- ئەندامانی تیپی ئیتحاد ئەسوەد ١٩٦٧ .... ٥٨٠
- تیپی سەقەر ئیمام قاسم (صقر امام قاسم) ١٩٦٨ .... ٥٨٠
- تیپی نجوم ئیسکان ١٩٦٩ .... ٥٨١
- تیپی ١١ ئازار – زنویه ١٩٧٠ .... ٥٨١
- تیپی نەورۆز ١٩٧٠ .... ٥٨١
- تیپی تەئاخی (التآخي) ١٩٧١. .... ٥٨١
- تیپی دەرسیم ١٩٧١ .... ٥٨١
- تیپی ئاشتی دەرسیم ١٩٧٢ .... ٥٨١
- تیپی نسور ئیسکان ١٩٧٢ .... ٥٨١–٥٨٢
- تیپی شباب الوحده ١٩٧٤ .... ٥٨٢
- تیپی شەباب نەسر ١٩٧٦ .... ٥٨٢
- تیپی سعود ١٩٧٨ .... ٥٨٢
- تیپی شەباب ئیسکان (شباب الاسکان) ١٩٧٨ .... ٥٨٢
- تیپی شوعله ١٩٨٠ .... ٥٨٢
- تیپی ئاگرین ١٩٨٩ .... ٥٨٢
- تیپی یاریزانە خانەنشینەکان ١٩٩٠ .... ٥٨٣
- تیپی نجوم ئازادی – ١٩٩٦ .... ٥٨٣
- تیپی تۆپی پێی ناوەندی ئیمام قاسم ساڵی ١٩٦٥– ١٩٦٦ .... ٥٨٣
- ئەندامانی تیپی باڵەی ئیمام قاسم ساڵی ١٩٥٨ .... ٥٨٣
- ئەندامانی تیپی باڵەی ناوەندی ئیمام قاسم ساڵی ١٩٦٥– ١٩٦٦ .... ٥٨٣
- ئەندامانی تیپی باسکەی ناوەندی ئیمام قاسم ١٩٦٥– ١٩٦٦ .... ٥٨٣
- تیپی یەرزان بۆ پاسکیل ١٩٦٠ .... ٥٨٣
- ناوی هەندێ لە کورەئازاکان ٥٨٣–٥٨٤
- ناوی سایەقەکان (شۆفێرەکان) ٥٨٤
- ناوی جابییەکان ٥٨٥
- ناوی (کرێکارانی کۆمپانیای نەوت و کارمەندانی) ٥٨٥–٥٨٦
- ناوی کەشافەکان " چاردێرەکان" (مەئمورقسمەکانی بەلەدییە) ٥٨٦
- ئەوانەی خاوەن کارگەن (مەعمەلەکان) المعامل ٥٨٦
- ناوی کارگەچییەکان (لباد) ٥٨٦

- ئەوانەی خاوەن ئوتێل بوون ٥٨٦
- ناوی خاوەن پێشانگای ئۆتۆمبیل ٥٨٧
- ناوی گەراجەکان ٥٨٧
- خاوەن پیشەیەکان ٥٨٧–٥٨٨
- ناوی بەرگدرووەکان (خەیاتەکان)، (پیاران) ٥٨٨
- ڕەواف ٥٨٨
- ناوی خەیاتی ژنان (١ –١٦) کۆچیان کردووە ٥٨٨
- ناوی مەغزەنچییەکان (کۆگاکان – موغازەکان) ٥٨٩
- ناوی لێفە دورەکان ٥٨٩
- ناوی پەمو فرۆشەکان ٥٨٩
- ناوی تەنزیلات فرۆشەکان ٥٨٩
- ناوی جۆلاکان ٥٨٩
- ناوی کورتان دروەکان ٥٨٩
- ناوی دوکاندارەکان ٥٨٩–٥٩٠
- ئەوانەی دوکانی فرۆشتنی ڕادیۆو تەلەفزیۆن‌و موسەجل‌و مەکینەو سەلاجەو پانکەو موبەریدەو موجەمیدەیان هەبوو ٥٩٠
- ناوی عەتارەکان ٥٩٠–٥٩١
- ناوی سەعاتچییەکان ٥٩١
- ناوی سەرتاشەکان (١– ١٣) کۆچیان کردووە ٥٩١
- سالۆنەکانی ژنان (سەرتاش‌و ئارایش) ٥٩١
- ئافرەتە لووسکەرەکان (پاکەرەوەی مووی ئافرەت) ٥٩١
- ناوی ئاسنگەرەکان (حەدادەکان) ٥٩١–٥٩٢
- ناوی زێڕنگەران (ئاڵتونچییەکان) ٥٩٢
- ناوی مسگەرەکان ٥٩٢
- ناوی نەجارەکان (دارتاشەکان) ٥٩٢
- دارو تەختە فرۆشەکان ٥٩٣
- خاوەن مۆبیلیەکان ٥٩٣
- ناوی تاجرەکان ٥٩٣
- ناوی بەڵێندەرەکان (مقاولەکان) ٥٩٣
- ناوی وەستای بیناکان‌و قایەچییەکان (بیناسازەکان) ٥٩٣–٥٩٤
- ناوی توتونچییەکان ٥٩٤
- ناوی عەلوەچییەکان (خانچییەکان) ٥٩٤
- ناوی جامبازەکان ٥٩٤
- ناوی خانەکان بۆ وڵاخ ٥٩٤
- ناوی دنگچییەکان (ئەوانەی دنگیان هەبوو لە ماڵەوە) ٥٩٤
- ناوی گڵ فرۆشەکان ٥٩٥
- ناوی هەندێ لە خاوەن وڵاخ‌و مانگاو مەردار ٥٩٥
- ناوی نالبەندەکان ٥٩٥
- کەوش فرۆشەکان (خەفافەکان)و پێڵاو فرۆشەکان ٥٩٥
- ناوی کەوش دروەکان‌و پینەدۆزەکان ٥٩٥–٥٩٦
- ناوی لاستیقچییەکان ٥٩٦
- ناوی سەراجەکان ٥٩٦
- ناوی کوشنچییەکان ٥٩٦
- ناوی پاسکیلچییەکان ٥٩٦
- ناوی کارەباچییەکان ٥٩٦
- ناوی موسەلحی ڕادیۆو تەلەفزیۆن ٥٩٦–٥٩٧
- ناوی ئۆتۆچییەکان ٥٩٧
- وایەرمەنەکان‌و ئەدەواتی سەیارە ٥٩٧

- ناوی فیتەرچییەکان ٥٩٧
- ناوی پەنچەرچییەکان ٥٩٧
- ناوی تەنەکەچییەکان (تەنەکەچی سەیارە) ٥٩٧
- ناوی چەخماخچییەکان ٥٩٧
- ناوی بۆیاغچییەکان ٥٩٧
- ناوی بۆریچییەکان ٥٩٨
- قازانچی ٥٩٨
- جامچی ٥٩٨
- ناوی نەوت فرۆشەکان ٥٩٨
- ناوی حەمامەکان و حەمامچییەکان - گەرماوەکان ٥٩٨
- ناوی ناترەکانی حەمام (ژن و پیاو) ٥٩٨
- ناوی حەماڵەکان ٥٩٨
- ناوی عەرەبانچییەکان ٥٩٨
- کشتوکاڵ و ناودێر ٥٩٨
- باخەوانەکان (باغوانچییەکان) ٥٩٨-٥٩٩
- ناوی باخەکان ٥٩٩-٦٠٠
- باخچەکان (حەدیقەکان) ٦٠٠
- ناعورەکان ئاو بۆ باخ لە زێویە ٦٠٠
- ناوی ئاشەکان و ئاشەوانەکان ٦٠٠
- ناوی ئاشەکانی کەرکوک ڕێی یارۆملی ٦٠٠
- ناوی سەقاکان (ئاویان بە وڵاخ ئەهێنا) ٦٠٠
- ناوی کاروانچییەکان ٦٠١
- ناوی جوتیارەکان ٦٠١
- ناوی گاوانەکان ٦٠١
- ناوی تاکێشەکان گەڕەکی زێویە ٦٠١
- ناوی بەقاڵەکان (میوە فرۆشەکان) سەوزە فرۆش ٦٠١
- ناوی ماست فرۆشەکان ٦٠١-٦٠٢
- ناوی قەسابەکان ٦٠٢
- ناوی کەبابچییەکان ٦٠٢-٦٠٣
- ناوی سەندەویچ فرۆشەکان ٦٠٢
- ناوی پاقلەواچییەکان ٦٠٣
- ناوی دۆندرمە فرۆشەکان ٦٠٢
- ناوی شەربەتچییەکان (شەربەت فرۆشەکان) ٦٠٢
- ناوی ترشیات فرۆشەکان ٦٠٢
- ناوی نانەواکان ٦٠٣-٦٠٤
- ناوی ئافرەتە نانەواکان ٦٠٤
- ناوی گەنم فرۆشەکان (عەلافەکان) ٦٠٤
- ناوی چایخانەکان (گازینۆکان) ٦٠٤-٦٠٥
- ناوی چایچییەکان ٦٠٥
- ناوی قاوەچییەکان ٦٠٥
- ناوی موختارەکان ٦٠٦
- ناوی حەملەدار بۆ حەج و عەمرە ٦٠٦
- ناوی ئەرزوحالچییەکان ٦٠٦
- ناوی موعەقیب تاپۆ ٦٠٦
- ناوی قۆڵچییەکان ٦٠٦
- ناوی فەراشەکان ٦٠٦
- ناوی مردوشۆرەکان ٦٠٦-٦٠٧
- ناوی دێوانە و شێتەکان ٦٠٧

- ناوی شێتەکان و بیرکولەکان ٦٠٧
- ئەم دایرانە کەوتوونەتە گەڕەکی ئیمام قاسم ٦٠٧
- ئەم دەزگایانە کەوتوونەتە دەرڤەری ئیمام قاسم لەدوای ساڵی ٢٠٠٣ .... ٦٠٧
- ئەم ڕۆژنامە و گۆڤارانە شوێنی دەرچوونیان کەوتوونەتە ئەم گەڕەکە ٦٠٧
- ڕۆژنامەکان ٦٠٨
- بارەگای ئەم حیزب و ڕێکخراوانە هەن لەم گەڕەکە ٦٠٨
- جاران بارەگای ئەم حیزبانە هەبوون ٦٠٨
- ناوی خێڵ و عەشرەت و بنەماڵە ٦٠٨
- نەقەبی پیشەیی و پلە و پایەی کۆمەڵایەتی ٦٠٨-٦١٠
- ئیمام قاسم لە چەند کتێب و گۆڤار و ڕۆژنامەدا بە عەرەبی و کوردی و تورکمانی ٦١٠-٦١٢

* گەڕەکی ئیسکان ٦١٣-٦١٨

* بیروباوەڕە ئایینییەکانی (مانی) ٦١٩

* بیروباوەڕی ئایینی مەزدەکی ٦١٩
- ڕەچەڵەکی ٦١٩
- بیروباوەڕی مەزدەکییەت و کوردستان ٦٢٠
- بیرو باوەڕی مەزدەکییەکان ٦٢٠

* بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام لە ناوچەی کەرکوکدا ٦٢٠
- سەرەتاکانی بڵاوبوونەوەی ئیسلام ٦٢٠
- هەندێك سەرچاوە ئاوا باس دەکەن ٦٢٠-٦٢١
- هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی ئایینی ئیسلام ٦٢١
- کاریگەری کەلەپوری ئایینی ئیسلام بەسەر ئایینەکانی ترەوە ٦٢١
- گەشەکردنی ئایینی ئیسلام لە کۆمەڵگەیەکی فرە شارستانی ٦٢١-٦٢٢
- کاریگەری شێوازە کۆمەڵایەتییەکان ٦٢٢
- کاریگەری تەلارسازی بەسەر ئایینەکەوە ٦٢٢
- بڵاوبوونەوەی ئایینزاو (مزهب) بزاڤە ئایینییەکان ٦٢٢
- هۆکارەکانی سەرهەڵدانی بزاڤو ئایینزاکان ٦٢٢
١- فراوانبوونی دەوڵەتە ئیسلامییەکان ٦٢٢
٢- جیاوازی لە دەوڵەتە ئیسلامیەکاندا ٦٢٢
٣- کاریگەری قوتابخانە فیکرییەکان بەسەر ئایینەوە ٦٢٢
٤- کاریگەری ڕاپەڕین و خۆپیشاندانەکان دژی دەوڵەتە ئیسلامییەکان ٦٢٢
٥- کاریگەری ئایینەکانی پێش ئیسلام ٦٢٢-٦٢٤
- لە ئینسکلۆپیدیای گشتی ئاوا باسی (شیعە) دەکات ٦٢٤

* ئەو تایەفەو بزوتنەوانەی لە کەرکوکدا سەریان هەڵداوە ٦٢٤-٦٢٥
- هۆکارەکانی بڵاوبوونەوەی ئەم تایەفەو لقە ئایینیانە ٦٢٥
- جۆرەکانی تایەفە ئایینییەکان ٦٢٥
١- بەکتاشی ٦٢٥-٦٢٦
٢- قزڵباش (سرخ سر) کڵاوسوور ٦٢٦
٣- خەوارج - شوراتەکان ٦٢٦-٦٢٧
٤- بزوتنەوەی (بابی - بابییە) ٦٢٧
- بیروباوەڕەکانیان ٦٢٧-٦٢٨
- هۆیەکانی سەرهەڵدانی باب ٦٢٨
٥- سابینە مەندائییەکان ٦٢٨
- مەندائییەکانی کەرکوك ٦٢٨

– دابونەریتی مەندائییەکان – سابئییەکان ٦٢٩–٦٣٠
– ڕێوەرەسمی لە ئاو هەڵکێشان ٦٣٠
٦– بارانی ٦٣٠
٧– حەقە – حەمە سوورییەکان ٦٣٠
– هۆیەکانی بڵاوبوونەوەی حەقە ٦٣١
١– گۆڕانکارییەکانی سەرگۆڕەپانی کوردستان ٦٣١
٢– تێنەگەیشتن لە ئایین ٦٣١
٣– بایەخدان بە تەریقەتی نەقشبەندی ٦٣١
– کەلەپووری ئایینی حەقەکان ٦٣١–٦٣٢
– (گیانی هاوبەشی) ٦٣٢
٨– کاکەیی – ئەهلی هەق – یارسان ٦٣٢–٦٣٣
– دابونەرێتی ئایینی کاکەییەکانی کەرکوک ٦٣٣
١– دنیاو کۆمەڵگەیەکی داخراو ٦٣٣
٢– سەر ڕاستی و درۆنەکردن ٦٣٣
٣– پاراستنی زمانی ماچۆیی ٦٣٣
٤– هێشتنەوەی سمێل ٦٣٣
٥– ئاهەنگ و بۆنەو سرووتی تایبەتی ٦٣٣
٦– باربووکردن و یارمەتییەکتری ٦٣٣
– سەرچاوەکان ٦٣٤–٦٣٥

* کەرکوک و ئایینی مانی ٦٣٦–٦٣٧
– مانی و پەیامەکەی لە کەرکوک ٦٣٧
– پەراوێزو سەرچاوەکان ٦٣٨–٦٣٩

* جولەکەکانی عێراق ٦٤٠
– دابەشکردنی جوگرافی دانیشتیوانی جولەکەکانی ٦٤٠

* جوولەکە لە کۆمەڵگەی عێراقدا ٦٤١
– سەرچاوە ٦٤١

* بڵاوبوونەوەی تەسەوف و تەریقەتەکان لە کەرکوک ٦٤٢–٦٤٣
– دانەری تەریقەتی قادری شێخ عەبدولقادری گەیلانییە ٦٤٣
– بنەماڵەکانی قادری لە کەرکوک ٦٤٣–٦٤٤
– تەریقەتی نەقشبەندی لە کەرکوک ٦٤٤–٦٤٥
– بنەماڵەکانی ڕەفاعی لە کەرکوک ٦٤٥–٦٤٦
– تەریقەتی شازلی (الشاذلية) ٦٤٧
– سەرچاوەو پەراوێزەکان ٦٤٧

* بڵاوبوونەوەی تەریقەتی قادری و نەقشبەندی ٦٤٨
– تەریقەتی قادری:– لە ناوچەی چەمچەماڵ ٦٤٨–٦٤٩
– تەریقەتی نەقشبەندی ٦٤٩
– سەرچاوە ٦٤٩

* پیریادی – پیرحەیاتی ٦٥٠–٦٥١

* شوێنە پیرۆزەکانی یارسان ٦٥٢–٦٥٨

* گەشتێک بۆ کەرکوک ٦٥٩–٦٦١

* دەربارەی باباگوڕگوڕ ٦٦٢

* مەزاری باباگوڕگوڕ لە گوندی باباگوڕگوڕ لە دەڤەری قەرە ٦٦٢
– باباگوڕگوڕ کێیەو بۆ بەم نازناوە ناسراوە ٦٦٤-٦٦٣
– لەنێوان باباگوڕگوڕو شێخ یوسفی گۆڕانیدا ٦٦٥-٦٦٤
– باباگوڕگوڕ لە کەرکوک ٦٦٦-٦٦٥
– سەرچاوەو پەراوێزەکان ٦٦٧

* قەرەجەکانی کەرکوک ٦٦٩-٦٦٨

* ڕووناکی لە دەڤەری کەرکوک ٦٧٠
– وێستگەکانی کارەبای ئێستای کەرکوک ٦٧٠

* ئاو و سەرچاوەکانی ئاو لە کەرکوک ٦٧٢-٦٧١
– هەڵوێستەیەکی مێژووی چۆنییەتی ئاو لە کەرکوک ٦٧٣-٦٧٢

* کێش و سەنگ و پارە لە کەرکوک ٦٧٤
– ئەو کێشانانەی کە لە شارۆچکەی کفری بەکارهاتووە ٦٧٥

* گۆڕ و گۆڕستان لە کەرکوک ٦٧٧-٦٧٦

* مردوو شۆرەکانی کەرکوک ٦٧٧

* قورئان خوێنەکانی کەرکوک ٦٨١-٦٧٨

* لێکترازانی کۆمەڵگەی کەرکوک ٦٨٣-٦٨٢

* جارانی دادگاکانی کەرکوک ٦٨٧-٦٨٤

* چەند ڕواڵەتێکی شاری کەرکوک ٦٨٩-٦٨٨

* ئینگلیزەکان لە کەرکوک پاسکیلیان کرد بە نەریت ٦٩١-٦٩٠

* مێژووی دامەزراندنی گەرەکی ڕەحیماوا ٦٩٤-٦٩٢
* ناسینەوەی پیریادی – پیر حەیاتی ٦٩٦-٦٩٥
* بنەماڵەی خەلیفەی زەنگنە لە کەرکوک ٧٢٨-٦٩٧

* پێگەی کەرکوک لە شاجوانی عێراقدا ٧٣١-٧٢٩

* ئیشانەکانی گەرمیان و کەرکوک ٧٣٢
* چوارشەمبەر سووری – چوارشەمە سووری لە کەرکووک ٧٣٣
* کەرکوکی ساڵی ١٩٢٣ و سوجادەکەی پێغەمبەری ئیسلام! ٧٣٧-٧٣٤
* کۆتربازی لە کەرکوک ٧٣٩-٧٣٨
* گەنجە قژ لوولەکانی کەرکوک ٧٤٠
* * ئەحمەد قارداشی پاڵەوان ٧٤١
* پێگەی ئافرەت لە بواری کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری و سیاسی و ڕێکخراوەیی لە کەرکوک: ٧٤٨-٧٤٢
* حیسابگر و حیسابگرەکانی کەرکوک ٧٤٩-٧٤٨

* مێژووی جوولەکە لە خورماتوو ٧٥٠-٧٥١
* مەسیحییەکانی قەڵا لە نێوان بەرداشی دین و نەتەوەدان ٧٥٢
* پێڕست ٧٥٣-٧٨٠

زانیاریمان دەربارەی باری ژیانی کومەلایەتی خەلکی (بەردەبەلکە)و (کەریم شایەر)و (پالە گەورە)و (چەرموو)و (مەتارە) زۆر کەمەو تەنها بریتیە لە هیلیکی باریکی زانیاری بو بەدەستهینانی باسەکەمان، چونکە ئەو شارستانیاتانە ژیانایان بریتی بووە لە کوچەرایەتی و ژیانی راوو گەران بە دوای خوراکدا.. زیاتر ژیانی تاکرەویتی باو بووە لەو ناوچانەدا. (لە ناوچەی (بەردەبەلکە)دا مروڤی (نیاندەرتال) ژیاوە، گوزەرانی لەسەر ئەوە بووە کە راوی کردووە یان کویکردووتەوە، لە خواردن لەدوای خوی ئەو کەرەستانەی بە جیهیشتووە کە بەکاری هیناوە لە بەرگری لەخوی لەکاتی هیرش یان راوکردندا، کە پیک هاتووە لە (نیرک)ی بەردە ئەستێی پتەو نەبوو، زوری لەسەر شیوەی ناریک کە سەردەمەکەی دەگەریتەوە، سەردەمی بەردینی کون بەو شیوەیە کە بەناوبانگ بووە بە (ئەشولی) میژووەکەی دادەنریت بەزیاتر لە سەد هەزار سالا، توانای لەشی دیاری کراو بووە، ژینگەکەی زور ناخوش بووە، کە یارمەتی داوە بو گەشە بوونی تواناو پیشە هونەرییەکانی بو دروست کردنی ئەو کەرەستە بەردینانەی کە بتوانیت بە هوی ئەوەوە خواردنەکەی بەدەست بهینیتو زوری کاتی بەم کارانە بباتە سەرو ئابوورییەکی هەلەشەیی هەبووە، کەسەکانی ئەو سەردەمە لەسەری ژیاون روژ بەروژ.. کە مروڤ ژیاوە لە بەربەرکانی بومانەوە تا ماوەیەکی زور بەتایبەتی لەگەلا (فیل)و (کەرکەدەن) لەبەردەبەلکەدا.

دەزگای روشنبیریی جەمال عیرفان
لەسەر ئەرکی (د. تەها رەسوول) چاپکراوە
2023